47534/C

SCRIPTORES

Thomas Dent.

Bot at Stewart's Sale 18 Nov 1810
pd £1

B. Picart invenit et sculpsit 1733.

SCRIPTORES
REI RVSTICAE
VETERES LATINI
CATO, VARRO, COLVMELLA
PALLADIVS

QVIBVS NVNC ACCEDIT

VEGETIVS DE MVLO-MEDICINA

ET

GARGILII MARTIALIS FRAGMENTVM

CVM EDITIONIBVS PROPE OMNIBVS ET MSS. PLVRIBVS COLLATI

ADIECTAE

NOTAE VIRORVM CLARISS. INTEGRAE

TVM EDITAE TVM INEDITAE

ET LEXICON REI RVSTICAE

CVRANTE

IO. MATTHIA GESNERO.

TOMVS PRIMVS.

EDITIO SECVNDA.

LIPSIAE

SVMTIBVS CASPARI FRITSCH

MDCCLXXIII.

C. CS. X

WELLCOME HISTORICAL MEDICAL LIBRARY

SERENISSIMO AC POTENTISSIMO

PRINCIPI AC DOMINO

DOMINO

GEORGIO II

MAGNAE BRITANNIAE,

FRANCIAE ET HIBERNIAE

REGI

DEFENSORI FIDEI

BRVNSVICENSIVM ET LVNEBVRGENSIVM

DVCI

S. R. I. ELECTORI

ET

ARCHITHESAVRARIO ETC. ETC.

REGI AC DOMINO MEO

INDVLGENTISSIMO

S.

REX POTENTISSIME,

Quos ad puluinar TVVM deferre ſuſtineo Libros de re ruſtica veteres, eorum ipſi auctores fiduciam mihi aliquam inſpirant. Ciues Romani ſunt, viri non modo propter ipſam ruris diſciplinam ſimplices et nulla decoris affectatione debilitati, ſed doctrina etiam et ſapientia, immo imperiis et rebus gerendis, hoc adſecuti, vt ſi per fati temporumque rationem illis contigiſſet in aulam TVAM deduci, ad homines qui TE circumſtant, nobilitate, prudentia, fortitudine, eminentiſſimos, tum demum in conſilium ſe dignum, et ad ſimillimos ſui viros delati ſibi viderentur. Neque vero munus ipſum indignum MAIESTATE TVA videri debet, qui nihil contemnendum putes, vnde aliqua ad rem publicam vtilitas peruenire poſſit: rem porro publicam iis etiam iuuari literis, quas hic ornare ſtuduimus, ſapienter iudices. Taceo, quod Vegetii opus, minimum fere eorum, quae iuncta TIBI

hic

hic offeruntur, olim Ferdinando, Hungariae tum et Bohemiae Regi, Romanorum deinde Imperatori de Nuenarii Comitis ſententia dedicatum eſt. Quid? quod imperandi etiam praecepta hic habentur, quae adſpernari non potes, REX AVGVSTISSIME, qui ſumma cum admiratione omnium, nec minore cum felicitate et gloria imperii TVI illis vtare; quorum in primis magnum illud atque diuinum eſt, VOLENTIBVS IMPERARE, quod quale ſit, nusquam melius quam in TVA ditione intelligitur. Addebat illud etiam nobis audendi animum, quod quinque iſti ſcriptores nondum ornamenti quidquam habent a Britannis TVIS: non quo plane ceſſatum ab iis ſit, viris omni laude in hoc etiam genere cumulatiſſimis; ſed quod nemo illorum potuit, fatis intercedentibus, deſtinata perficere. Putabam igitur fieri poſſe, vt hac ipſa AVGVSTISSIMI NOMINIS TVI praeſcriptione inuitati ciues TVI aliquid felicis operae ſuae ad comendos illos conferant, quod ipſum TIBI deinde, quotquot vbique ſunt ſtudioſi harum rerum debebunt. Denique temeritatis me atque impudentiae crimine liberat ſapientiſſimorum hominum iudicium, qui TIBI REX POTENTISSIME, me commendarunt loquendi orandique in Gottingenſi Academia TVA magiſtrum, ipſiusque adeo literariae vniuerſitatis, ſi res ita ferat, interpretem, et beneficiorum in nos TVORVM ad poſteros etiam praeconem. Neque vero quod de literarum minutiis hic diſputatur, et paruis rebus aliis, ideo minus dignus liber eſt, qui magno Regi offeratur, niſi forte contemni abs TE putamus Newtonos TVOS aut Sloanios, qui vel abſtruſarum doctrinarum elementa infinite

parua

parua perſecuti ſunt, vel in minimis naturae operibus ſcrutandis, conſeruandis, conſpectui curioſorum exhibendis, bonam rei familiaris atque temporis ſui partem impendunt. Scilicet quidquid in omnibus artibus magnum et admirabile eſt, illud fere occupatur circa minima: et ipſa rerum natura, quod Plinio olim viſum, nusquam magis quam in minimis tota eſt, hoc eſt, totam vim ſuam atque potentiam demonſtrat. Quae cum ita ſint, accipies, REX AVGVSTISSIME, illo vultu, quo vincula ſoles liberis animis iniicere, quidquid in hoc opere meum eſt, tanquam primitias quasdam fundi illius, quem nouum conſerere nuper DEO TIBI, DEO iſtam mentem tribuente, coepiſti. Non verentur, qui actorum TVORVM atque ingenii aliquam habent notitiam, ne vſu veniat huic TVO immortali operi, quod ruſticorum aliquis meorum queſtus eſt, opera noua plerosque fortius auſpicari, quam tueri perfecta: ſed potius omnes credunt, plantari abs TE arbores, et huic et alteris profuturas ſaeculis. Itaque nos, quorum partes aliquas in maximo illo munere exhibendo eſſe voluiſti, metu ſoluti tam vano, aliam curam ſuſcepimus haud paullo iuſtiorem, nonniſi cum vita ipſa deponendam, nequid noſtra culpa aut negligentia adeo ſecus adminiſtretur, ne non finem ſuum conſequatur magnifica illa et plane Regia animi TVI propoſitio; ne vlla vnquam aetas, quae quidem literas amabit, laudum TVARVM praeconio iuſtiſſimo non perſonet. Nam inter nos verſantem (audi, DEVS, preces noſtras, et longo poſt nos interuallo poteſtatis tuae vicarium hinc ad ſuperos euoca!) viuentem igitur parcius verecundiusque laudabimus. Quid enim rhetoris alicuius aut poëtae, aut

eius

eius denique, qui ſtipendiis ſe TVIS militare cum gloria quadam profiteatur; quid, inquam, hominis ex eo genere laudes moueant vel iuuent Regem, ab integris populis, ab vniuerſo terrarum orbe laudari ſolitum? Quare TV viuus quidem placebis nobis, REX POTENTISSIME, carus nobis eris, nec poterimus ſemper geſtientem erumpere animi noſtri de TE ſententiam cohibere: ſed plenis quaſi velis laudandum per liberos TE noſtros horum poſteris commendabimus. Votis vero noſtris, quae pro TVA, pro REGINAE, REGIAEque SOBOLIS incolumitate, pro imperii TVI amplitudine atque gloria, nuncupamus, ſeris etiam nepotibus noſtris ſoluenda, nihil eſt quod modum ponat, quam ipſa mortalis vitae ac felicitatis conditio, ad cuius quidem quod altiſſimum eſſe poteſt faſtigium, TE, REX AVGVSTISSIME, peruenire, ita opto, vt hac ipſa in re ſalutem publicam verſari, ex animi mei ſententia iudicem

REGIAE MAIESTATI TVAE

Scrib. Gottingae TVAE
a. d. VIIII April. cIↄ Iↄ cc xxxv.

deuotus
IO. MATTHIAS GESNERVS.

IO. MATTHIAE GESNERI
PRAEFATIO.

Fungi enim tandem aliquando, Dei virtute, licet dulci officio, et diu votis noſtris expetito: quod tanto alacrius ruſticis noſtris, quin tibi, LECTOR, praeſtabimus, quo maiori nos voluptate finis ipſe longi laboris, et quaſi occupatus ex difficili nauigatione portus, afficit. Ne vero turba opprimamur, placet ordinem quendam iis, quae hic dicenda ſunt praefinire, vt primo quidem, quae ſingulorum ſcriptorum, quos damus, adhuc fata fuerint, indicemus; deinde qua fortuna coniuncti ſint vſi quatuor principes, perſequamur; vt commemoremus denique, quid auxilii vel ornamenti poſtquam aliorum conatus fortuna intercepit, hac editione iis acceſſerit.

I. Iam vt *M. Catonis Cenſorii, qui agricolationem Latine loqui primus inſtituit* (Col. 1, 1, 12.) vel caeterorum adeo vitam enarremus, nemo, credo, expectat, in primis cum in omnium manibus verſetur Fabriciana bibliotheca, quae ſtudioſos illius rei ad fontes ipſos ablegat. Scriptum ab illo de agricultura librum, vel ex noſtris ſatis certum eſt, ne de Cicerone dicamus ac Plutarcho. Sed vtrum is, quem habemus hodie, qualis hodie eſt, Catonem auctorem habeat, de eo non facile eſt pronunciare. Illud quidem apparet, quae Varro, Columella, Plinius, Palladius, laudant, ea nihil fere vel parum immutata hic legi. Habent etiam pleraque illam ex antiquitate grauitatem, breuitatem illam, oraculis non abſimilem, interlucentem illum in auſteritate incomta leporem atque ſuauitatem, quae faciunt, vt Catoniana eſſe, quae hic dantur, dubitari non debeat. Verum enim vero illud nemo temere mihi perſuaſerit, qualis nunc exſtat, et a nobis etiam poſt multas multorum curas editur, talem hoc eſt hoc ordine, his totidem verbis (ne de orthographia [a] quidquam commemorem) conſtantem librum ab auctore ſuo traditum amicis eſſe. Primo, ſi Seruio fides ad Georg. 2, 412 *Cato libros ſcripſit ad filium de agricultura.* Non illud nunc dicam *libros* appellari a Seruio, non *librum: librum* enim appellat Cicero, de Senect. c. 15. Sed *ad filium* ſi ſcripſit Cato, allocutus illum quidem eſt in ingreſſu libri, in fine; vt a Tullio factum videmus, vt a Varrone, vt ab omnibus, qui libros ſuos aliis inſcripſere. Sed huius quidem rei nec vola hodie nec veſtigium ſupereſt. Deinde, aut male nobis Catonis ingenium atque orationem deſcripſit Tullius eo ipſo loco, quem modo laudauimus, aut egit Cato paullo diſertius vberiusque de natura et rationibus agrorum, frumentorum, vinearum, arborum. Profecto qui fuit illo ingenio, quo ſuauiſſimus ille ſenex, quem pingit Tullius, [b] is non potuit ſibi temperare

ab

a) Egit de illa erudite Cl. Pontedera principio notarum ſuarum in Addendis.

b) l. c. add. tamen Brut. 85. extr.

ab amoenioribus etiam quibusdam digreſſionibus et deſcriptionibus, quales non tantum Ciceronianus Cato profert, ſed Varro, ſed Columella, ſed Plinius, et quicunque ſunt viri humaniores. Quem modo nominaui Plinius 16, 8 ſ. 42 *nouiſſimum libri* Catonis *ait eſſe de aſparagis, vt appareat repentinam ac nouiciam viro curam fuiſſe.* At in noſtris libris non nouiſſimum eſt de aſparagis, ſed ſequitur adhuc *de pernis ſaliendis;* ac ne hoc quidem fuiſſe nouiſſimum, ſed *de offis Puteolanis* praeceptum adhaeſiſſe in antiquis libris, ex ſummario veteri ſiue lemmate fit manifeſtum. Quod ex eodem Plinio adfert ad Ca. 112 Popma, non videtur magnam vim habere: et ea ipſa, quae adhuc protulimus non nimis firma forte aliquis dixerit. Sed illud quale eſt, quod Columella 3, 2, 31 ex Catone laudat, *nullum genus vitium conſerendum, niſi fama; nullum conſeruandum, niſi experimento probatum.* Ac ne quis dicat, ex ore forte Catonis hoc acceptum traditumque poſteris, alia formula de talibus vtitur Columella v. g. 1, 4, 1 *Caeſonianum praeceptum, quo fertur vſus etiam Cato.* Hoc quidem non mirarer, ſi hodie non legeretur apud Catonem: et tamen ſententia eius habetur in ipſo principio. Extra controuerſiam etiam eſt illud, ab eodem Columella 12, 50, 19 plura laudari ex Catone, quam hodie eo ipſo loco leguntur. Itaque pendet animus, an non iniuria facta ſit a me pariter atque Cl. Schoettgenio Columellae, cum ad 1, 3, 1 ipſum potius Moderatum feſtinationis poſtulare, quam conqueri de Catone amiſſo aut truncato maluimus. In eo quidem certe errare non potuit Columella; quod pratorum commendationem longam 2, 17, 2 M. Porcio Catoni adſcripſit, cum ſuffragatorem eius rei ipſum Tullium habeat. At in his Catonianis, quae nunc exſtant, *quintus* demum prato locus adſignatur. Hoc quidem eiusmodi eſt, vt integritatem libri euertat penitus. Sed ſunt etiam alia. Notas agri boni ex Catone laudat Plinius 18, 6 ſ. 7 n. 2 quae in noſtris libris non habentur: quasque ex eodem repetiſſe videtur Columella 2, 2, 20. Neque illud inuenio, quod ex eo adfert idem Plin. 18, 6 ſ. 8 *Quidquid per aſellum fieri poteſt, viliſſime conſtat.* Ecquis vero putabit, ſanum Catonem fuiſſe, ſi immiſcuit ipſe piſtoriis operibus *votum pro bubus* c. 83, aut inter vini condituras praeceptum *de canibus interdiu clauſis* c. 124. De priore iam ſtomachatus eſt Meurſius. Et nos malam manum ſuſpicati ſumus ad c. 38, 3. Minime etiam contemnenda nobis videntur, quae de repetitionibus in hoc libello occurrentibus monet Cl. Pontedera in ipſo fine, ſeu ad 162, 3. Iterum dico, aut talis vir non fuit, qualem nobis vno ore tradunt veteres, qualem loquuntur fragmenta a Gellio aliisque ſeruata; aut liber de re ruſtica, vt nunc eſt, non eſt Catonis. Itaque non tantum ſubſcribo ſententiae eius, qui in calce Rhedingeriani codicis adnotauit, *Exiſtimo opus eſſe fragmentatum, vt et alia multa, quae ad nos peruenere:* ſed fragmenta etiam reliqua male digeſta atque conſuta vix *dimidiatum Catonem* vel potius *disiecta membra Catonis* exhibere. An dicamus hic etiam eſſe, quae non ſint Catonis? Suſpicionem mouet Plinius. Hic enim 17, 14 ſ. 24 de Catone loquens *Ex iis*, inquit, *quae*

commen-

commentatus eſt Cato, facile apparet, illa aetate inter lignum et corticem, nec alio modo inſerere ſolitos. At noſter cap. 41 *Vitem ſic inſerito — eam mediam diſſindito* rel. Et paullo poſt, *Vitem teneram praeacuito, obliquo inter ſeſe medullam cum medulla libro colligato. Tertia inſitio eſt: Terebra vitem — pertundito.* Sed fateor, quo minus in argumento negante, vt ita loquar, omnia tribuam Plinio, nouo ſcrupulo impedior. Negat ille *prunorum neque ſilueſtrium, neque aliorum mentionem a Catone fieri* 15, 13 ſ. 13. (quod idem de oleo ficticio 15, 7 ſ. 7. ac de meſpilo arbore 15, 20 ſ. 22 de amygdalis autem dubie negauerat 15, 22 ſ. 24) cum tamen ipſe 18, 6 ſ. 7 n. 2. inter notas boni ſoli, quas Catonis maxime verbis ſe ponere dicit, *prunum ſilueſtrem* referat. Item Plinius 22, 25 ſ. 61 *alica*, dicit, *res Rom. eſt — nondum arbitror Pompeii M. aetate in vſu fuiſſe.* Sed noſter c. 76 ad placentam ſuam adhibet. Verum hic quoque Plinii culpa videtur: ſiquidem *Alicarii* iam Lucilio noti fuere, autore Chariſio, L. I. p. 75 et *alicarias reliquias* habet Plautus Poen. 1, 2, 54. Cum autem illud ipſum *maxime* liberare poſſit Secundum, manet vtique ſuſpicio illa aduerſus hodiernum Catonem mota: qui vndecunque ſit, congeries eſt parum digeſta *oraculorum* quae Plinius vocat veri et *Priſci* Catonis (Horatianum illud epitheton tribuunt illi etiam inter nomina libri antiqui) tum formularum et deſcriptionum ab ipſo vtique primum profectarum, ſed, quantum ad architectonicas v. g. a cap. 18 ad 22, ita varie corruptarum, vt nusquam fere minus intelligatur, plus tenebrarum et ſudoris adeo offundat interpretibus. Sed qualiscunque eſt, hoc quidem iam Catone contenti ſimus neceſſe eſt. Incredibilem codicum varietatem etiam, praeter caetera ſcriptoribus omnibus communia, ortam eſſe arbitror, primo ex ipſa illa formularum et deſcriptionum obſcuritate, in qua facile nimis fuit errare imperitis hominibus; tum inde etiam, quod correctores nunc ex Varrone atque Plinio Catonem, nunc contra emendare aggreſſi ſunt.

II. Quae communia cum reliquis ruſticis fata habuerit, deinde dicetur. iam illud monendi ſumus, poſt PE. VICTORIVM diligenter in primis tractatum eſſe Catonem ab ADR. TVRNEBO in aduerſariis, quibus ſtrenue vſus eſt AVSON. POPMA: an ſatis liberaliter, alii exiſtiment. Certe in ſuas areolas tranſtulit pluribus in locis Turnebi explicationes et emendationes, vbi verbum de Turnebo ipſe nullum fecit. Exempla ſunto, in quae primum nunc incidimus, *placentae, ſpirae, ſcriblitae, encyti, ernei, ſpaeritae, ſauilli* deſcriptiones apud Catonem c. 76-84, quas eodem plane modo explicauerat Turnebus 23, 10. *Laterculos* Ca. 109 ſic interpretatus fuerat Turnebus 30, 6. Plura huius generis in Varrone dabimus. Edidit igitur Popma Catonem cum reliquorum ipſius ſcriptorum fragmentis, quae a ſe collecta dicit (ſed fecerat idem diu ante Riccobonus) in officina Plantiniana 1590. 8. quae quo minus diuendi poſſet editio, offeciſſe videtur Commeliniana, omnium ruſticorum paullo poſt emiſſa. Igitur reſciſſo veteri nouum titulum adglutinari reliquis exemplis iuſſit Raphe-

 lengius,

lengius, adiecto adnotationum Meurſianarum inſigni auctario. Nouus titulus ita habet: *M. PorcI Catonis de agricultura ſ. de re ruſtica liber: poſt vltimam A. Popmae editionem centum amplius locis auctus correctusque ſtudio atque opera Io. MeursI. Item fragmenta eiusdem ſcriptoris ab A. Popma diligenter collecta reſtituta. ex offic. Plant. apud Chriſtoph. Raphelengium* 1598. 8. Illud de Commeliniana editione non dictum temere, inde etiam arguas quod iniquior eſt in illam Meurſius in praefatione, quam deinde damus loco XIII. Separatim etiam vendita quaedam Meurſianarum notarum exempla inde colligo, quod non noua modo paginarum ſeries in iis notatur: ſed, quod prima illarum plagula litera B ſignatur: vt intelligamus, τῇ A tributum cum praefationibus libelli titulum. Minutiora haec fortaſſe videantur: ſed cum mutatis perſonis eadem agatur ſaepe fabula, intereſt harum artium non eſſe ignarum, qui in libris verſetur. Meurſianarum emendationum fundus eſt Baſileenſis Catonis Varronisque editio 1521. 8, quam cum Colonienſe Gymnici conuenire, ipſe non negat, & collatio ipſa me docuit. Cum igitur V. G. ad Ca. 10, 4 ex Codice ſuo, quem mirificis mactat laudibus, *dolia olearia XV* laudet, is autem, non minus quam reliqui ante Victorium libri typis incuſi, *decem* habeat: errorem neſcio cuius putaui, nec rationem eius in varietate lectionis adnotanda habui.

III. Et ſane magnam partem notarum Meurſii ita compendii fecimus. Prope enim ab inſania abeſſe putabam adſcribere adnotationem vnum alterumque verſum impleturam, qua nihil diſceret lector aliud, quam quod iam ſupra breui nota vnius alteriusque literae ſatis aperte indicatum eſſet. Atque hoc quidem eo conſilio factum eſt, quod nemo facile improbabit. Sed alias etiam quasdam tum Meurſii tum Popmae notas ſuo loco fruſtra requires, ſi forte id agas, Lector: cuius rei reddenda hic ratio eſt, ne quis alio, quam opus eſt accipiat. Decreueramus initio in quatuor quaſi claſſes diſpeſcere, quidquid ad illuſtrandos hoſce ſcriptores pertineret, atque in prima claſſe ponere lectionis varietatem, eo modo, quem ſecuti etiam ſumus, in altera breuiores adnotatiunculas quibus ſententia redderetur clarior, easque et ipſas verbis auctorum ſubiicere; tertiae autem adſignare vberiores diſputationes, quibus vel lectionis redderetur ratio, vel argumentum ipſum copioſius explicaretur; denique in Indicem coniicere ea omnia, quae ad ſingularum vocum ſignificationem atque vſum pertinerent. Eam vero rationem, quam nunc etiam optimam iudicamus et omni lectorum generi accommodatiſſimam, quaque vſum ex parte aliqua video in Aretaeo nuper illuſtrem Boerhauium, ſeruare aliae quaedam rationes non ſunt paſſae, euenitque quod eſt apud Comicum, *quae mihi putaram prima in experiundo repudio.* Hic igitur factum eſt, dum diſperſae iam et in ſuas ſibi ſtationes diuiſae adnotationes in Catonis priora reuocantur, et ſub vetera ſigna rediguntur, paucae quaedam in indice vt manerent, quaedam moratorum inſtar palatae ſero tandem in addendis collocandae eſſent. Spero tamen nullam eſſe

eſſe vel Popmae vel Meurſii animaduerſionem ita praetermiſſam, vt non illius ratio vel in varietate lectionis, vel alterutro locorum quos dixi habita ſit. Caeterum, redeundum enim in viam eſt, iterum recenſuit Catonem et notas tum ſuas tum Meurſii, ſuumque de inſtrumento fundi librum addidit, Auſonius Popma Franekerae 1620. 8. cuius ipſius quoque editionis rationem quoties a ſuperiore diſſentit, habuimus. Popmae praefationem neutra habet, poſterior nec Meurſii. Quoties cum Varrone Cato ſit editus, quoties item cum reliquis ruſticis deinde indicabitur. Codex Catonis MS. membranaceus recenſetur in Montfauconii Diario Ital. p. 304. alius ibid. p. 313. alius denique p. 393. Neapoli in Bibliotheca S. Ioannis Carbonarii eſſe Catonem de re ruſtica Thom. Bartholinus narrat de peregrinat. Medica p. 26. Recentioris notae A. 1472 ſcriptus, et monſtroſe vitioſus eſt membranaceus item codex, qui adſeruatur in Rhedingeriana Bibliotheca Vratislauiae, cuius ſpecimina plura ad me miſit humaniſſimus cum viueret ſenex Kranzius: conieceram autem in chartam loca in primis difficiliora, et quae opem a bonis libris expectare mihi videbantur. Cum ea parum aut nihil iuuari viderem, nolui abuti optimi ſenis facilitate, vel arca Thomae Fritſchii in re parum, vt ſuſpicabar, ad ſummam profutura. An recte coniectauerim, ipſi lectores iudicabunt, quibus inſpiciendam omnem, quae nobis innotuit, huius quoque codicis varietatem exhibemus. Haec de Catone.

IIII. M. TERENTIVS VARRO *iam eloquentem* Saſernarum beneficio *agricolationem expoliuit* (Col. 1, 1, 12) tum quod methodum ei adplicauit diuiſionibus ſubtiliter inſtitutis, quas deinde adcurate plerumque perſequatur (vid. V. G. 1, 5, 3 et 4. 1, 37, 4. 2, 1, 12. 3, 3, 1 ſeqq.) tum quod genere dicendi vtitur erudito, quod polymathian, Graecam praeſertim literaturam, vbique reſipiat. Hinc *etymologias* (vide Indicem hac voce) ſectatur, vt auctorem librorum de lingua latina facile agnoſcas, collocutores etiam et perſonas quaſi ludi ſui deligit, quorum nomina ad res de quibus agitur, apte cadant: *prouerbia* admiſcet pluſcula (vid. Indic. h. v.) antiquitatem in rebus et verbis, leges, hiſtorias, fabulas, paſſim docet obiter, dictionem ſuam translationibus vbique paene exhilarat (vid. Indic. *Metaphora*) doctumque et abſtruſius dicendi genus ſequitur perpetuo (vid. *Pleonaſmus*, *Syneſis* in Indic.) Integrior ad nos peruenit Catone, niſi quod ſuſpicionem nobis mouit locus 1, 5, 4, quam ibi indicauimus, et verſus finem vulnera aliquot habere inſanabilia videtur: denique a Plinio 18, 29 ſ. 70 laudatur Varronis locus, qui ad ruſticam rem pertinet haud dubie, ſed in libris noſtris non inuenitur: *Varro auctor eſt, ſi fidiculae occaſu, quod eſt initium auctumni, vua picta conſecretur inter vites, minus nocere tempeſtates.* Si bene coniecit Iuſtus Lipſius Var. Lect. 3, 21 (quem mihi indicauit ὁ πάνυ Fabricius) cum apud Nonium 7, 82 legi voluit *de re ruſtica*, pro eo quod legitur vulgo *de rerum natura:* ſi recte illi, quanquam non

laudato,

laudato, nec vlla varietatis mentione facta, obſecutus Mercerus, eum titulum reſtituit: etiam illo indicio conſtabit non integrum eſſe hodie Varronem, apud quem, niſi parum attendi, non ſunt hodie verba illa *Ne familiae rixent cum vicinis* (*rixentur* male ſcribitur in Merceriana, et contra conſilium Nonii) Confer. quae dicimus ad Varr. 1, 13, 6.

V. Si igitur, vt illuc redeamus, paſſus eſt iniuriam ſaeculorum Varro; at in hoc eſt felicior, quod ſoſpitatorem eſt nactus, acutiſſimum monſtroſarum ſaepe lectionum, quas Victorius ex MSS. Codicibus protulerat, interpretem, an coniectorem? IOSEPHVM SCALIGERVM; cuius notas, ſi titulo fides eſt, primum edidit cum reliquis anno 1573, 8 Henricus Stephanus: vocat enim *non antea editas.* Ex hac editione tum alias notas, quas poſtea deleuit Scaliger reuocauimus (ad 3, 17, 4. *quos proinde*, et ibid. *quam illi in Lydia*) ne quid talis viri pereat, tum in primis ad 1, 2, 10 nobiles Mureti verſiculos Trabeae ſuppoſitos atque Accio. Reliqua ad Durdrechtanam 1619 editionem fere exegimus, non neglectis etiam, quae in margine adnotatae ſunt lectiones, quas Aldinas fere eſſe, iam Cl. Pontedera ad 1, 12, 4 obſeruauit. AVSONIVS POPMA etiam hunc dedit cum notis et coniectaneis ex offic. Plantin. 1601, 8. Sed minus etiam, quam in Catone factum obſeruauimus, candori ſuo pepercit, ita paſſim alienis inuentis auctore diſſimulato pro ſuis vtitur. Hoc temere non dici comperiet, ſi quis inſpicere volet et comparare adnotationes ad 1, 23, 3 1, 45, 3. Illud *inigere eſt vtile* 2, 2, 12 debetur Vrſino. Add. 2, 2, 13 et 2, 2, 18 vbi duas Victorii notas praecedentem et ſequentem compilauit. Add. 2, 3, 8. 2, 4, 10. 2, 4, 11 vbi locum Strabonis e Scaligeri nota ad *Tomacinae* ſumſit. Eidem Scaligero quoque debentur notae ad 2, 5, 14 et ad 2, 9, 7. ad 2, 11, 2; Vrſino autem, quae ad 2, 9, 9 itemque ad 3, 1, 2 adſcripſit; denique, deſinendum enim eſt, Victorio ea, quae leguntur ad 3, 5, 9. Illiberale ſane facinus, et dignum iris Scaligeri, qui vero mire locutus eſt, ſi dixit ea, quae tribuuntur illi in Scaligeranis ſecundis [c] quem locum indicauit nobis Cl. Schoettgenius, vt et alterum e Scaligeranis primis p. 19 vbi dicitur notas in Varronem de R. R. confeciſſe Scaliger anno aetatis XXV. Sed de Popmae notis illud adhuc dicendum. Mirifice corruperunt eas librarii, et minime ex dignitate Plantinianae officinae ediderunt. In mediis vocibus, vt hoc vtar, eſt interpunctum, toti verſus geminati et alia id genus flagitia. Quae ſatis aperta erant, ea reſtituimus, non ſane pauca. Erant etiam, de quibus ſuſpicaremur, ſed quae perueſtigare tempore excluſi non poteramus. Illud quidem nemo qui ſuperiorem editionem inſpexerit, negabit, multo iam commodius eas notas emendatiusque legi. De MSS. illud adhuc vnum indicamus, vnum eſſe Vratislaviae

c) *Popma a pauvrement fait ſur Varron. O les pauvres iugemens que les Popma! celuy qui a fait ſur Varron et Salluſte*, ſtercora collegit. (At deſcripſit Scaligerum, et magnos viros alios!) *Ie me moquois tant de lui à Geneue.*

viae in Bibliotheca Rhedingeriana ſaeculo ſcriptum XIIII, lemmatibus et capitum diſtinctione carentem, de quo non audebamus negotium faceſſere humaniſſimo Kranzio, quod non nimis multa ſperaremus a codice, qui nos in ornithonis deſcriptione, quam ſubmiſerat ſenex optimus, et paucis aliis locis dubiis, deſtituiſſet. Plus opis adtulit collatio ex antiquo codice facta a THEODORO RYCKIO, quam Perizonii rogatu cum Schoettgenio communicauerat Io. Theodorus Schalbruchius, Amſtelodamenſis Lycei profeſſor meritiſſimus. Πολλὴ χάρις αὐτοῖς.

VI. De COLVMELLA paullo adcuratius agendum, cum ille totus noſter ſit, Cato et Varro inprimis propter reliqua ſcripta ad aliorum quoque curam pertineant. Huius igitur vitam ſcriptam eſſe ab Io. Argolo Talioquitienſi non tantum ex Teiſſerio p. 160 et libro Italico, *Glorie degli incogniti* p. 165 obſeruauit Lichtenhahnius, Medicus in Saxonia celebris, cuius manu paſſim notatum exemplar Aldinum ſcriptorum rei ruſticae peruenit ad I. H. Schulzium Medicum et Philologum clariſſimum, verum etiam docuit me per literas Fabricius, eam laudari in Nic. Comneni Papadopoli hiſt. Gymnaſii Patauini T. 2. p. 140. Addit vir ſummus, *Promiſſam video in elogiis Academicorum Incognitorum* p. 195. Vtrum is idem ſit liber, cuius Italice modo titulum Lichtenhahnii fide retuli, iam non disquiro. Vtrum multo plura dederit Argolus, vel dare adeo potuerit, quam ex ipſo opere viri conſtant, neſcio. Quae illa ſint, hic repetere nihil opus eſt, cum in Indice auctorum ſub Columellae nomine poſuerimus. Ex eo quod Syriam Ciliciamque ſe obiiſſe indicat 2, 10, 18, forte non iniuria collegerit aliquis, cum imperio, certe cum poteſtate ibi eum fuiſſe. Ea coniectura fuerit tanto minus improbabilis, ſi ex eodem indice auctorum de patruo ipſius Marco, aliquis volet cognoſcere: qui idem docet, quoties Columellam Palladius laudet, Vegetiusque. De aetate certius ſtatui inde poteſt, quod Senecae viuentis et florentis vineas commemorat 3, 3, 3: atque Cornelium Celſum ſuorum temporum virum nominat 1, 1, 14: paſſim ipſe citatur a Plinio maiore. qui quidem non nimis illi aequus videtur fuiſſe, cuius rei vel teſtimonia vel indicia proferimus ad 2, 2, 19. 2, 9, 8. 2, 15, 4. 2, 16, 4. 2, 21, 5. 5, 6, 20. 10, 407. An pungat illum 1, 6, 3, itemque in ipſo operis ſui, prooemio, Palladius, ad ea diſputamus: iniuria quidem certe in prooemio, ſi hoc voluit. Ita enim profecto diſertus eſt Columella, non vt argumentum ſimplex, quod doceri amat, dicendo obſcuret, quod Palladio facilius aliquis obiiciat, ſed vt clariſſima luce perfundat omnia, et mereatur non illud modo Vegetii, *Columellae abundauit dicendi facultas*, ſed illud quoque Theodori Bezae Epigramma, quod non in Fabriciana tantum Bibliotheca, ſed hic etiam legi dignum eſt:

Orphea mirata eſt Rhodope ſua fata canentem,
Si modo Virgilii carmina pondus habent.
Tu vero, Iuni ſilueſtria rura canendo
Poſt te ipſas vrbes in tua rura trahis.
O ſuperi, quales habuit tum Roma Quirites,
Quum tam facundum viderit agricolam.

Nimirum interdum quaſi vela laxat orationi, vbi argumentum vim dicentis recipit, vt in praefationibus fere, et, vt exemplis ex medio opere petitis vtamur, 3, 10, 9 ſeqq. 3, 21, 2. 7, 12, 1. 8, 8, 10. vbique autem copioſus eſt, et vt rura, quae coluit, laeta quadam vbertate nitens et ſplendidus. Quam felicem verborum copiam habuerit, exiſtimare licet, ſi ſynonyma quaedam illius proferamus. Quam diuerſimode de caſeo loquitur? *Lac cogitur*, *conducitur*, *concreſcit*, *congelatur*, *glaciatus eſt caſeus:* plantas translatas aut inſitas *coaleſcere* dicit, *conualeſcere*, *comprehendere*, *tenere*, *reſpondere.* Plantae eaedem apud ipſum *ponuntur*, *diſſeruntur*, *panguntur*, *diſponuntur*, *deprimuntur*, *ſeruntur*, *differuntur*, *transferuntur*, *deponuntur*, *depanguntur.* Sed ſe, quod difficile erat, ſuperaſſe, et ipſam naturae matris varietatem aemulatus videtur in re ſimpliciſſima et quotidiana exprimenda. Operae pretium eſt ipſi paullum auſcultare. *Agit arbor coliculum*, *folia*, *gemmas: citat virgam vitis: creat palmes materiam: dat materias, edit frondem prima germinatione vlmus: effunditur vitis in materiam frondemque: egerminant vites: eiicit ex ſe vitem*, *ſarmentum* (quanquam hoc ſolius forte Varronis eſt) *emicat in iugum palmes: emicat celeriter nux poſita: emittunt oculi pampinos: enaſcuntur rami: euenit ſerius arundo: euomit ſolum herbas: exit herba: exigit palmes vuas: facit caulem cicuta: fruticat e trunco vitis: fundit vitis pampinum: gemmant palmae: germinat vitis ex ſingulis gemmis compluribus materiis cum fructu: incitatur vitis: mittere radiculas: procedit ſarmentum*, *germen de cicatrice*, *e tenero nepos: prodeunt ſemina: procreatur palmes: profundit vitis ex inſito germen*, *profundit ſe ſupra modum numerus palmitum: progemmant palmae: progerminant*, *promunt ſe*, *proſiliunt vites: promunt vlmi ſameram: prorepunt vndique pampini*: *prorumpunt nouelli caules: prouenit palmes ex duro: pullulaſcit*, *pullulat vitis: repulleſcit vitis nouis frondibus.* Sunt quadraginta prope formulae, cultae omnes, nitidae, rem vnam eandemque mira quadam venuſtate ſignantes.

VII. De libro, qui de arboribus inſcriptus eſt totoque adeo Columellae conſilio, dictum in prooemio illius libri ab Aldo, a Cl. Pontedera, et a nobis denique. Nunc illud addimus. Diximus, videri Columellam primum tribus aut quatuor libris rem omnem ruſticam eſſe complexum, in quorum numero fuerit ille de arboribus, ſolus hodie ſuorum fratrum ſuperſtes. Iam ſi ponas qua-

quatuor fuiſſe, omnes aliquamdiu ſuperſtites, habebis computato integro, quod adhuc legimus opere XII libris concluſo, *ſedecim* illos, quos laudat Caſſiodorus diuin. lection. c. 28. qui locus Cel. Fabricio ſcrupulum mouit. Poſt Palladium delituiſſe videtur Columella, cum illum accommodatiorem rationibus ſuis putarent agricolae, ea credo cauſſa, quod et lingua magis ad barbariem declinante, et illa in menſes diuiſione vſus eſt. Certe Pe. Creſcentius, qui Catone, Varrone, Palladio, frequenter vtitur, nusquam, quod recorder, Columellae meminit. Tanto magis gratulandum nobis eſt, quod tot tamen codices aetatem tulere. [d] Commemorat plures Fabricius et in his primum ex fide Menagii, qui ad Diogenem Laërtium p. 54 edit. Wetſt. laudat Columellam monaſterii Corbeienſis, qui hodie Pariſiis adſeruatur in Bibliotheca S. Germani de pratis. Hunc eundem puto, quem Nic. Heinſius ſaepe laudat ad Ouidium, vnde plurimas ipſius obſeruationes et emendationes depromere Cl. Schoettgenio et mihi licuit. Quin aut valde fallor, aut idem eſt Goeſianus ille, de quo deinde dicetur: Pergit Cel. Fabricius, *Alii tres MSS. exſtant in Bibliotheca Medicea.* Horum vno alteroque vſus forte eſt amicus ille Pontederae et literarum Georgius. Quin ſuſpicari fas eſt, in Mediceis numerari nunc, et iure quidem, eosdem quibus vſi ſunt primo Angelus Politianus, ac poſt eum Pe. Victorius, quod et ipſum in huius editionis adparatu erit commemorandum. De illo quidem vix dubito, quem quartum numerat, ac Venetiis exſtare dicit Cl. Fabricius in Bibliotheca S. Marci, eundem eſſe quo duumuiri modo laudati vſi ſunt, nec Venetiis quaerendum, ſed Florentiae, apud ſodales Diui Marci (nam et ibi colitur Euangeliſta;) vel in ipſa adeo Medicea: de quinto enim qui Auguſtinianorum S. Galli fuit a Politiano Victorioque adhibitus, plane dubium non eſt, quin inter Mediceos ſit referendus. Quae cum ita ſint, probabile mihi eſt, quartum et quintum Fabricii codices, ſub tribus Mediceis contineri. Aequum eſt autem, omnes qui magna ſua cum commoditate vtuntur quotidie Fabricianis theſauris, non tantum comiter ferre, ſi is non viderit omnia: ſed etiam pro virili quemque ſua nummos aliquot in diuitem gazam conferre. Nos quidem hac praefatione tale quid conamur, non autem, quod emendari poſſunt quaedam in libris praeſtantiſſimis, viro multis nominibus amabili exprobrare. Addi igitur Fabricianis poteſt Codex Columellae collatus, qui exſtat in Bibliotheca Ed. Bernardi n. 7478 No. 132 p. 227. Catal. MSS. Angliae: itemque quem Neapoli eſſe ait in Bibliotheca S. Ioannis Carbonarii Thomas Bartholinus de peregrinat. Med. p. 26. Sed huic noſtrae editioni duo praeſertim MSS. profuerunt. Primo Guil. Goeſius Columellam cum optimae notae Codice contu-

 lerat

d) Laudauit cel. Fabr. B. Lat. To. 2. p. 680. locum Poggii Florentini ex dialogo de infelicitate Principum vbi inter inuentos ab illo auctores Latinos, qui ante detruncati et deformes erant, etiam Columella ponitur. Quod ſi ita eſt, miror, qui factum ſit, vt neque primi typographi, neque Angelus Politianus, neque Victorius, eius rei aliquam mentionem fecerint. Quid ſi Mediceae Bibliothecae Poggiani illi codices Columellae illati ſunt?

lerat ad editionem Colonienſem; eamque collationem editioni Pariſinae 1533 adſcripſerat Ianus Broukhuſius; qui liber deinde peruenit in Bibliothecam Lipſiae conditam a Io. Iac. Kaeſio Conſiliario Regis Poloniarum et Senatore Lipſienſi, in quam vir ille rei ruſticae ſtudioſus non magis quam peritus magnam vim librorum ad omnes eius partes pertinentium congeſſerat. Ex hac igitur Bibliotheca primum vtendam acceperat Cl. Schoettgenius, deinde etiam mihi eius copia facta eſt per THOMAM WAGNERVM ICtum et Conſiliarium Regium, inter maxima decora ſua agricolam etiam et ruſticum politiſſimum. Hinc lectiones omnes etiam in noſtram collectionem relatae ſunt. Non autem procedit ea collatio vltra Col. 8, 11, 4: ſiue non plura habuit antiquum exemplar, ſiue fatigatus eſt Goeſius aut Broukhuſius [e] adeo. Si prius eſt, damno coniecturam illam qua videbatur mihi idem ille Codex San. Germanenſis eſſe, ad quem prouocat ſaepe Nic. Heinſius: huius ſiquidem emendationes ad finem fere librorum progrediuntur. Caeterum adeo ſaepe inter ſe conueniunt, quae Heinſius laudat, et quae profert Goeſius, ad cuius familiam illius perueniſſe libros conſtat; vt mirum ſit, ſi ſint diuerſi: ſi quando diſſentire videantur, vt v. g. ad 6 pr. 7; poteſt fieri, vt coniectura Heinſii *Atticis*, pro lectione ipſius libri *Atticus* arrepta ſit. Cum vero ſaliuam eruditis mouiſſent merito Heinſianarum illa emendationum ſpecimina, tentauit quidem aditum ad ea ſcrinia Schoettgenius, ſed reſponſum tulit triſte, *non conſenſuros eſſe haeredes Heinſianos, vt theſauri iſti exteris concedantur.* Bene igitur eſt, quod vel inuitis quibusdam hominibus materia certe, in qua verſatum eſt ingenium Heinſianum, publici nunc iuris facta eſt, qua vti omnes in poſterum poſſint. Praeter hoc editionis noſtrae ornamentum multis etiam locis ſalutaris fuit Codex depromtus e bibliotheca Ampliſſimi Ordinis Lipſienſis, theſauro tam referto optimorum librorum, quam praeclarum ſemper fuit ille ordo virtutis, doctrinae, humanitatis quaſi armamentarium. Huius cum iam multas lectiones adnotaſſet Schoettgenius, viſum tamen eſt, opportunitate ita ferente, totum de integro codicem conferre, cuius laboris noſtri non poenitendum ad Columellam et lectores noſtros fructum redundare putamus.

VIII. Sed iam porro de hoc ſcriptore ſeparatim qui meruerint videndum eſt. Hic interpretes excipio, quos deinde commode vno quaſi faſce comprehendemus. Iam PETRARCHAE in Columellam notas in Bibliotheca Vaticana aliquando exſtitiſſe, deprehenſum a ſe ait ex aduerſariis philologicis intimi ſui Io. Rhodii, Iac. Phil. Thomaſinus in Petrar. rediu. c. 7. p. 34. Sed ille quidem labor metuo ne perierit, vel ſi exſtat, vt multum inde iuuari Columella poſſit. Plura expectare poteramus a PE. NEEDHAMO, qui Geoponicis

e) Editio Ro. Stephani collata cum veteri codice Wilh. Goeſii vſque ad Lib. VIII. c. 8 fuit in Bibliotheca Surenhuſ. p. 63 cum notis MSS. viri docti. Fabric. in literis.

nicis edendis, quantum in eo genere poſſet, declarauit. (vid. Act. Erudit. Lipſ. 1724 p. 376); ſed ille fato nuper functus, anno ſaeculi XXXII, ſpem noſtram deſtituit, non minus ac Menagius, qui idem conſilium indicauerat ad Diog. Laërt. p. 54. edit. Wetſt. Quidſi hoc reſeruatum eſt Abrahamo Gronouio V. C. qui non alia de cauſſa negauit mihi aui ſui, cui principatum in hoc doctrinae genere deferre ſoleo, obſeruata in Columellam, quem diligenter lectitaſſe et emendaſſe mihi conſtabat; quam quod ipſe cogitaret in lucem ea proferre. Vtinam inquam ea felicitas contingat Viro clariſſimo, vt Needhami et Menagii curas adiicere auitis aliquando poſſit. Nunc ad ea veniamus, quae habemus. PHILIPPVS BEROALDVS praefatus ille quidem eſt pauciſſima iam in editione Bonon. 1496 fol. in cuius titulo etiam *cum excriptionibus D. Philippi Beroaldi* dari hi ſcriptores dicuntur, h. e. ſi recte interpretor, ex recenſione Beroaldi. Adnotationis enim plane nihil hic comparet; ſed lectio a mendis Ienſonianae quam alioquin preſſe ſequitur, ſic ſatis diligenter purgata. In editione Regienſi 1499 eadem praefatiuncula Beroaldi habetur, ad nomen typographi accommodata: ſed notas ipſas non vidi prius editas, quam in Aſcenſiana 1529 fol. et cum ibi dicantur literarum ſerie digeſtae, ſuſpicari licuit alio habitu, ad ſeriem nimirum ipſius Columellae, fuiſſe initio diſpoſitas: in Georgii quidem Merulae explicationibus ita factum, deinde obſeruabimus. Poſt Aſcenſianam repetitae ſunt illae Beroaldi explicationes, a Galeoto, a Gymnico et a Gryphio. Nos primo cogitaueramus quales ſunt, indici noſtrae inſerere integras: ſed procedente opere, tum multa in iis deprehendimus bona illa quidem et neceſſaria adeo, cum proderet Beroaldus, ſed poſtea per Lexica omnia ſic vulgata, vt ſine emtorum lectorumque iniuria repeti hodie vix poſſe viderentur [f]: alia quaedam potius ad emendandum Columellam pertinere videbam, quibus olim obtemperatum eſſet in ſuperioribus editionibus, ſed nulla tamen viri mentione facta. Hic illud mihi curandum putaui, vt memoria huius meriti exſtet; igitur, in notis tum prioribus, tum poſt in addendis quidquid ad hanc claſſem pertinet, ſuo auctori vindicaui: explicationum autem tantum ſeruaui, vt habita illa quam dixi ratione potius tamen iuſto liberalior, quam reſtrictior videri mallem: ſcilicet, quae ad priuas voces pertinent, eas indici inſerui, alias autem inter adnotationes reliquas collocaui.

VIIII. Supereſt, vt de decimo libro Columellae ſiue hortulo aliquid dicamus, quandoquidem ille priuatim ſuos ſibi eſt fautores nactus; credo quod carmine venuſto ſcriptus, et paruae molis eſt. Eſt igitur penes I. H. Schulzium, Medicum et Philologum nuper Altorffi nunc apud Halenſes clariſſimum, li-

 bellus

f) Quid V. G. attinebat referre in indicem quae de verbo *decuſſare* habet Beroaldus ac de perfectione numeri denarii, cum iam agnouiſſet praeſertim *Graecam literam* quam nominat Columella eſſe X? Ita quae de coniugatis *fibulae* diſputat ad 1, 6, 13. ſunt ea bona; ſed olim in Fabro leguntur declarata accuratius etc.

bellus antiquiſſimus, et in ipſa typographiae infantia excuſus, niſi fallit expreſſionis ratio adeo imperfecta et vitioſa, vt cum vitioſiſſimis MSStis certare poſſit. Hic igitur libellus in principio hanc habet praeſcriptionem *I. Moderati Columellae hortuli commentarium incipit foeliciter.* in fine autem legitur, *Commentarium I. M. Columellae finit.* In hoc commentario quod plagulas tres cum dimidia implet, habentur explicationes, quas plerasque omnes et multo plures damus nomine Iulii Pomponii Fortunati inſcriptas: ſed ita corrupte ſcriptae, ita multis verborum compendiis, (in charactere non Longobardico, ſed Romano erecto, quem antiquum vocant typographi) implicitae, ita denique traiectae, truncatae, repetitionibusque deformatae, vt magiſtri cuiusdam dictata a diſcipulo neque docto neque diligente ſcripta, et imperitiſſime typis mandata, ſine ipſo Columellae carmine, adpareat. Emendatiora pleraque et pleniora; nec tamen illa valde praeclara ſunt, quae adſcripto nomine IVLII (in edit. Regienſi IVNII) POMPONII FORTVNATI circumpoſita verſibus Columellae leguntur in Bononienſi 1494, Regienſi 1496, et Iuntina 1521 [g] (nam Aldus et Iuntarum prior contemſere) itemque in Aſcenſiana 1529, vbi intextae ſunt *adnotationes virorum illuſtrium Baptiſtae Pii et Philippi Beroaldi, et aliquot aliorum.* Cur dicatur *aliquot aliorum,* non video: certe vnicam obſeruaui Iac. Conſtantini Fanenſis ad v. 178 et pauca hinc inde ab Aſcenſio, vt videtur, Pii obſeruationibus adiecta: ſub eo quidem nomine edi curauimus, quae in Gruteriana lampade (e qua deſcribendas iam curauerat Cl. Schoettgenius) non inuenta dederat Aſcenſius: cum tamen alioquin illa Gruteri editio quibusdam locis ſit plenior. Sed de Fortunato pariter ac Pio aliquid hic dicendum eſt. De illo Pyrrhus Perottus praefatione ad patrui ſui cornu copiae *Pomponius,* inquit, *Fortunatus vir ſaeculo noſtro doctiſſimus et Romanae Academiae princeps — Nicolaum Perottum Siponti Pontificem patruum meum hortatus eſt, vt M. Valerium Martialem* etc. Non dubito quin idem hic ſit, cuius in Virgilium Commentarii, cum editioni iam parati eſſent A. 1486, demum in lucem prodierunt opera Io. Oporini Baſileae 1544. 8. Cum non vulgata ſit huius viri notitia, iuuat ex praefationibus huius libri docere, quae ad virum memoria dignum pertinent. IVLIVS igitur POMPONIVS SABINVS hic, a patria, credo, ſemper vocatur: vnde FORTVNATI nomen illi haeſerit, in Commentarii ad Columellam inſcriptione vſurpatum, non habeo dicere. Huius viri in Virgilium commentaria iam 1486, quod diximus, vulgare typis in animum induxerat *Daniel Gaitanus,* eumque dedicauerat *Petro Mannae, inſigni Grammatices et Rhetorices propagatori, quem Cremona quadraginta iam annos legentem et ex pectore, non ex ore recitantem tum audiuerat, ad quem confugiebant ex vltimis Ciſalpinae Galliae partibus magnorum principum gnati cum paedagogis erudiendi;* qui *quoties*

g) Sed vid. quae dicentur in Indice editionum.

ties pleniſſimo auditorio legebat, ingenua et liberalis iuuentus ſingula tanto ſtudio adnotabat, vt nulla alicuius didaſcalia quam ipſius doctior effici poſſe arbitraretur: cuius etiam *dictata in Ciceronem, Saluſtium, Plinium, Liuium, Tranquillum, Caeſaris commentarios (hos libros omnes ad manus habebat) in Ouidium, Lucanum, Silium, Iuuenalem, Martialem, Catullum, Propertium, Tibullum, Oratium, Papinium (quorum ſingulos ſaepius perlegerat)* praecipue vero in *Maronem* miris laudibus effert Daniel. Huic enim Petro Mannae, quod dicere coepimus, ſuo praeceptori, Pomponii commentarios dedicat hac formula vſus: *Quare tot tuis cumulatus beneficiis et meritis, Petre praeſtantiſſime, hoc meum pignus, mihi vita carius, quod prae omnibus theſauris et deliciis meis, ne vlla pila ſiue columna venale haberet, congeſtis vndique ſaccis incubans hactenus ſeruaui, non potui diutius penes me continere, quin palam facerem, tuoque ductu et auſpicio illud adiutum omnibus Vergilianum poëma interpretantibus impertiri non dubitarem — Adeſt itaque Pomponius Sabinus, vir noſtri temporis doctiſſimus: cuius exactiſſimum Opus in Virgilium viri docti quanto diutius expectauerunt impreſſoribus tradi, tanto fortaſſe — Sed ad Sabinum meum redeo. Is eſt vnus, qui in praeclariſſima illa ac feliciſſima beatiſſimi Pii Pontificis Secundi academia optimas e ſitu literas in lucem coepit adſerere, et myſtica illa veterum annalium apophthegmata miro ingenio dilatauit: nec adhuc parcit quotidiana antiquorum Graecorum vti conſuetudine, quos adhuc inclyta vrbs Roma, cunctarum gentium regina et imperatrix, ad ſui contemplationem trahit, et notas in aes et marmor inciſas ſcrutari. vnde coniecturis non ſolum colligit, ſed argumentis quibusdam, eſſe non nihil, quo adhuc Latina lingua indigeat: et multa in manibus ſunt, quae propediem lucem habebunt.* Haec Daniel Gaitanus ex vrbe Cremona 1486. Verum eo quidem tempore non eſt typis mandatus ille Commentarius, ſed quacunque de cauſſa latuit in tenebris, donec ab *D. Arnoldo Arlenio Peraxylo, viro doctiſſimo adſerendisque ab interitu veterum monumentis nato* nactus illum eſt Io. Oporinus, qui 1544 eum edidit, quod diximus, iudicatque in praefatione *dignum eſſe Pomponium hunc, cuius etiam reliqua ſcripta, quibus a ſe T. Liuium, Cor. Tacitum, Silium Italicum, et alios quosdam explicatos eſſe non vno in loco teſtatur, aliquando in lucem proferantur.* Profitetur porro Oporinus, *Supra ſexcenta loca per librarii incuriam corrupta emendauimus, vt non tam alienam, quam noſtram ipſius operam tibi commendare iure optimo videri queamus. Tametſi non omnibus etiam monſtris, quae ſe in eo nobis offerebant conficiendis ſoli eſſe pares potuerimus.* Haec paullo verboſius de Pomponio noſtro referre tanto minus dubitauimus, quod praefationes hae omiſſae ſunt poſtea, licet recuderentur cum Georgii Fabricii Virgilio Seruioque ipſi commentarii. Adparet etiam credo ex his quae de Virgilianis commentationibus acta ſunt, qui fieri poſſit, vt nomen ſuo alioqui merito illuſtre ferant explicationes et diſputationes ſaepe mediocres, pueriles ſaepe, et plane abſurdae. Nimirum non ipſe literis talia mandauit Pomponius,

ſed

ſed excepta a rudiſſimis bonarum rerum auditoribus in vulgus tandem edita ſunt. Itaque ſuſpicor Pomponianos in Virgilium commentarios, quales primo ad Oporinum peruenere non multo meliores fuiſſe illo, quem apud Cl. Schulzium eſſe diximus libello. Hinc patet, quid voluerit ſibi Pius ad Col. 10, 235 ſcribens, *Inſulſiſſimus interpres Pſeudo-Pomponius; non enim auſim credere, talem mentem in haec errata incidiſſe.* In hanc ſententiam etiam accipi volo, ſi quid mihi exciderit, quod ad Pomponii iniuriam pertinere videatur: itemque illud a me dictum intelligi, quod paullo ante de eius emendatione commemorabat Oporinus. De ipſo IO. BAPTISTA PIO dicere nihil opus eſt, poſtquam Pe. Burmannus, quem honoris cauſſa, ſtatori harum literarum debiti ſemper adpello, in doctiſſima ad Valerium Flaccum praefatione obſcuritati nomen et vitam atque facta viri eripuit. Huius viri ad laudem vel illud ſatis eſt, quod Burmannus, *Plurima*, inquit, *iam a me ſcripto conſignata in notis Pii deprehendebam, quae a me profecta ante credebam; ſed quae a Pio iam occupata eſſe comperiebam* —. Poſt haec non moramur, quae inclementer paſſim in Pium Barthius in aduerſariis, vnde quaedam etiam translata ſunt ad Col. 10, 40 it. 125. iniquiſſimumque illud Adu. 28, 14, vbi audit illi *Pius homo omnium bonorum auctorum varo quodam ingenio conſpurcator.* Sed addit, verecunde quidem et modeſte, *quanquam non raro tamen etiam ſuae ſponſae bene colat fundum.* Sed, quod dixi, mihi videbatur veriorem candidioremque ſententiam dicere Burmannus. Illud iam coepi dicere, adnotationes Pii hic dari vt a Cl. Schoettgenio ex Lampade Gruteriana excerptae fuerant, collata tamen paſſim Aſcenſiana editione, quae interdum potius videbatur ſequenda. Video etiam, omiſſum interdum aliquid a Cl. Schoettgenio, quod vel ipſe ſtatim damnauerat auctor, vel quod alioquin ad rem Columellae plane non pertineret: qua in re, ſerius in primis animaduerſa, ſtandum ipſius conſilio putabam. Haec de Pio. Reliquae hortuli editiones, in quibus nihil noui ornamenti acceſſit, in Catalogo, quem deinde texemus, commemorabuntur. Lancilloti expoſitionem MS. in hortum Columellae Florentiae in Bibliotheca Medicea pluteo LII eſſe narrat Cl. Fabricius.

X. Nunc tranſimus ad PALLADIVM, de cuius aetate nihil certi videtur poſſe conſtitui. Illud quidem ſatis apertum, Plinio et Quinctiliano non eſſe aequalem, quod putabat Chriſtophorus Mylaeus apud Scheffer. de re vehic. 2, 6 p. 116. Sed neque Hadriani tempore vixiſſe poteſt, qui Apuleium laudet, quo argumento vtitur aduerſus Ludou. Viuem Caſp. Barthius ad Rutilii Itinerar. 1, 207. Neque adhuc, qui noſtrum laudauerit, antiquior inuentus credo eſt Caſſiodoro qui diuin. lectt. c. 28 *Aemilianus*, inquit, *explanatos duodecim* [h] *libros de*

h) Debebat XIII etiam non computato de inſitionibus carmine. Si eſt a Caſſiodoro, XII menſes tantum cogitaſſe videtur, in quos deſcripſit opus ſuum Palladius.

de hortis vel pecoribus aliisque rebus planiſſima lucidatione diſſeruit: vnde probabile ſit, etiam Iſidori Aemilianum ad noſtrum eſſe referendum, quamquam corruptiſſime ita laudatur 17, 1 *Cornelius Celſus et Iulius Atticus Emilianus ſiue Columella, inſignis orator* (arator Baſil. 1489) *qui totum corpus eiusdem diſciplinae complexus eſt.* Nobis, dictionem praeſertim et deletum prope Romanum genium, *titulorum* item diuiſionem, ipſamque appellationem adeo, conſiderantibus, tanto minus falli aliquis videtur, quanto recentiorem fecerit. Itaque probabilem, dum certius quid proferatur, iudicamus ſententiam Barthii, qui ſuſpicatur Palladium Rutilii itiner. 1, 208 eſſe noſtrum, quod tum commune nomen Rutilii, tum alia ibi commemorata ſuadent: vnde nec Petro Burmanno extra veri ſpeciem iſta coniectura videtur. De fundis ſuis in Sardinia ipſe Mart. 10, 16. Vtrum vero *Neapolitanum territorium* cuius ibi mentionem facit, in ipſa Sardinia ſit, quod nobis auctoritas praeſertim MSS. perſuaſit, an famoſior illa Neapolis? de eo tanto facilius eſt diſputare, cum etiam ibid. ſ. 24 *in Italia* plantas grandes ficorum ſe diſpoſuiſſe commemoret. Itaque nolim temere erroris poſtulare Antonium Sanfelicium, qui in libro de ſitu et origine Campaniae To. IX theſ. Ital. Burmann. ex hoc ipſo loco Palladii, eum Neapoli, quae caput regni eſt, ſcripſiſſe colligit. Indicauit mihi hunc locum Cel. Fabricius. Palladii Codice MS. vſus eſt Barthius, cuius obſeruationes damus ex Aduerſariis; diuerſus a Leidenſi, quod apparet ad 1, 9, 3 praeſertim ad 1, 9, 12. Aſſeruatur alius in Bibliotheca Rhedingeriana Vratislauiae (quam in Catone et Varrone iam nominauimus) in titulos diuiſus quorum argumenta ſ. rubricae interpoſitae ipſis titulis ſunt: nomen ſcribitur *Rutilii* et *Emiliani.* Ad MS. quod in Bibliotheca Saluinii ſeruetur, prouocat in praefatione ad Facciolatum Cl. Pontedera. Quem laudat Felleri Catalogus Palladium bibliothecae Paulinae Lipſienſis, eum Cl. Schoettgenius comperit epitomen eſſe barbaram hoc titulo, *Palladii liber breuiatus per Gotfridum tractatus primus de plantationibus arborum* rel. Sed Voſſianum Palladii Codicem, qui in bibliotheca Academiae Lugdunenſis aſſeruatur accurate conferri iuſſit, qui Varroni etiam ſuppetias tulit, Vir ſummus Iac. Perizonius, eamque collationem Cl. Schoettgenio miſit, a quo illa porro dextre adhibita, a nobis vero tota in varietatem lectionis relata eſt. Idem eſſe videtur hic liber, quo vſus eſt Io. Frid. Gronouius, ex cuius obſeruationibus haec pluſcula relata ſunt. Vid. V. G. ad 1, 6, 5. Quid ſi idem quoque a Vlitio adhibitus? conveniunt certe ad Ian. 12, 3.

XI. VEGETII RENATI artis veterinariae ſiue mulomedicinae libros IV vt ſcriptoribus rei ruſticae comites darem, primo illud me impulit, quod videbam non materiam tantum noſtris cognatam, ſed etiam inſignem Columellae locum, apud eum quoque legi; vt mutuam ſibi opem vterque ſcriptor praeſtare poſſe videretur. Cum deinde viderem, illud negotium praeclare

iam actum in tertia Cl. Morgagni epiſtola, ibique inter ſe comparatum vtrumque ſcriptorem, vt vix quidquam nobis relinqueretur, abieceram conſilium illud prius; mox tamen ad illud me retuli, cum praeter ſpem mihi offerrentur hinc ab incomparabili humanitate ſummi viri IO. ALB. FABRICII exemplum Vegetii cum Corbeienſi codice [i] collatum, quod ad ipſum ex Gudiana auctione peruenit, vnde quam plurimis locis emendatiorem dari hunc ſcriptorem poſſe animaduertebam: hinc ab IO. HENR. KROMAYERO humaniorum literarum in Academia Ienenſi Profeſſore clariſſimo, amico veteri, quem malo harum literarum fato nuper extinctum nondum eluxi, primae editionis exemplar, cum altero Sambuci accuratiſſimo ſtudio a ſe compoſitum. Videbar enim mihi ipſe vix reprehenſione carere poſſe, ſi tantam opportunitatem iuuandi operis, nimis fere ad hunc diem neglecti dimitterem. Ambabus igitur, quod aiunt, amplexus ſum munus amicorum, atque illud cum meis coniecturis, et adnotationibus, propter alias occupationes, et quod moles operis iam metuebatur, breviſſimis, in medium quam potui diligentiſſime contuli, adiutus aliquoties ab IO. ZACHARIA PLATNERO, Medico non minus quam Philologo praeſtantiſſimo: perfecique, ſpero, vt nunc maiore parte monſtrorum quae obſederunt Vegetium profligata, cognoſci commodius, et plus vtilitatis praebere ſtudioſis queat. Quae ſuperſunt pauca, ea forte confici et ipſa poterunt adhibito Codice MS. membranaceo, quem inter libros Bibliothecae Caeſareae Philoſophicos et Philologicos n. LXXXI numerauit Seb. Tengnagelius, quod ſubiecit mihi Cel. Fabricius, vt et illud, Vegetii exemplum cum notis MSS. fuiſſe in Bibliotheca Cl. Almelouenii; nec non hoc, Codicem MS. huius operis fuiſſe Neapoli apud illuſtrem Virum Ioſephum Vallettam; idque ipſum opus cum aliis Veterinariis eſſe Noribergae penes Gottfridum Thomaſium, virum, quem et nos experti ſumus humaniſſimum, ſed de hac re propter neceſſariam feſtinationem noſtram compellare nolebamus; denique hoc, meditatum eſſe IO. RHODIVM, editionem huius operis (id quod obſeruaueram etiam ex ipſius Lexico Scribo. Voc. *Fecula*) atque loca ſuſpecta caſtigari ſibi petiiſſe ex MS. Mediceó aliisque, quod conſtat ex Epiſtolis ad Heinſium Syll. Burman. To. V. p. 447. 449. 456. vbi laudat quoque Iordanum Calabrum de equorum natura, qui MS. in bibliotheca Thuana habeatur. [k] Loco, quem medium laudauimus, notat Rhodius, in Sambuci Vegetio quaedam aliunde acceſſiſſe. Et ſane compages huius operis male quibusdam in locis cohaeret. Taceo libro

ſecundo

i) Adſcripſit enim, quisquis primus fuit collationis illius auctor: *Contuli cum exemplari deſcripto ex MS. codice Corbeienſis monaſterii, tunc temporis Coloniae apud S. Pantaleonis depoſito.* item illud, *Codex Corbeienſis optimae notae admodum antiquus, literis vncialibus exaratus, lacerus tamen et inde* (forte hinc inde) *lacunis deformatus.* Quoties deficiat Corbeienſis codex, ex noſtris notulis poteſt intelligi

k) Quin etiam illud docet Fabricius, To. 3 p. 137 Caſparem Bartholinum Tho. F. iam typographis dediſſe Rhodii ſuasque ipſius obſeruationes; eiusque operis iam primum folium ſpeciminis cauſa excuſum fuiſſe.

ſecundo, caput ſecundum, tertium et quartum bis numerari, illud quidem attento lectori patet, 4, 3, 3 ſq. haberi introductionem quaſi totius operis, certe diſtributionem, quae vel principiis ipſis, vel certe libri tertii ex auctoris conſilio initiis conueniat: ita quae 1, 19 et 20 habentur, ea recurrunt 4, 12 *reliqua:* ſunt enim plura quae ad hanc quaeſtionem pertinent. Et quid illud, quod Corbeienſis MSti titulus nullam facit Vegetii mentionem, ſed ita modo conceptus eſt, *Digeſtorum artis mulomedicinae libri III?* Qui, igitur, hunc operi indicem praefixit, ille videtur non ſola Vegetii nobis dediſſe, ſed aliunde etiam, inprimis quae Columella de hoc argumento habet, in vnum corpus digeſſiſſe. Et ſane illud etiam ex varietate lectionis apparet, minime religioſe tractatum eſſe hoc opus, ſed diuerſa exempla a ſuis dominis ita habita, vt non, quod a Vegetio ſcriptum eſſet, rationem haberent, ſed quid ipſi conuenientiſſimum iudicarent. hinc medicamenta Vegetianis ſubſtituta, quae vel commodiora putarent, vel parabiliora e. i. g. a. legentibus enim idem patebit.

XII. De GARGILIO MARTIALI ſubiicere volebamus, quae ex Bibliotheca Latina mediae aetatis, quae hac parte excuſa quidem erat, ſed nondum cum iſta ſcriberem, publicata, communicauit nobiſcum humaniſſimus Fabricius, quorumque partem iam in bibliotheca Latina dixerat. Sed cum paullo poſt omnibus ea legendi facultas futura ſit in libro, quo carebit nemo qui iſta legit, ac Cl. Schoettgenius iisdem fere veterum locis vſus, iuſtam diſſertatiunculam, de hoc viro ſcripſerit; eam potius hic extare, et poſt praefationes reliquas collocari loco XVI debere, viſum eſt. Illud vnum licet obſeruare, hoc fragmentum, ne Caſſiodoro quidem, quem laudat Schoettgenius, potuiſſe pulchrum videri, itaque mirifice corruptum eſſe debere: deinde ex eo, quod ex corpore DIGESTORVM ARTIS MVLOMEDICAE Corbeienſi deſumtum, hoc fragmentum teſtatur, qui deſcripſit, confirmari coniecturam noſtram de Vegetio, quam paullo ante propoſuimus.

XIII. Dicendum etiam eſt aliquid de ſemiuetere ſcriptore, quem non edimus illum quidem, ſed quo tamen ſaepe vtimur. Is eſt PETRVS CRESCENTIVS vel DE CRESCENTIIS, vt ipſe ſe vocat, ciuis Bononienſis, qui ſeptuagenarius cum eſſet ſcripſit, et Carolo II, Ieruſalem et Siciliae regi (regnauit ab A. 1287-1308) dedicauit opus *commodorum ruralium* XII libris comprehenſum, *viſum, lectum, examinatum et approbatum per ſapientiſſimum virum fratrem Aymericum, Magiſtrum ordinis fratrum praedicatorum et per prudentiſſimos fratres eius: itemque per peritos in ſcientia naturali vniuerſitatis ſcholarium ciuitatis Bononienſis.* In epiſtola, qua miſerat opus ſuum Aymerico, quem modo nominauimus, veſtigia mihi deprehendere videbar, inquiſitionis rei eo tempore vehementer agitatae. *Veſtrae,* inquit, *dominationi eundem* (librum) *grandi affectu offero corrigendum per veſtram prudentiam, quae ſumma*

 eſt,

eſt, et veſtrorum fratrum: humiliter ſupplicans, quod ipſius elimetur rubigo, et quod eſt vtile non ſpernatur. — *Non enim opus,* QVOD DE FIDE NON TRACTAT, *reprobari vel ſperni — ſicut nec eradicatur roſarium quibusdam ſpinis, ſi multas redolentes exhibeat roſas,* rel. Caeterum de ſe et vita ſua iſta quoque in tertia praefatione Petrus, *Ego qui tempus adoleſcentiae in Logica, Medicina, et ſcientia naturali totum conſumſi, et demum nobili Legum ſcientiae inſudaui, pacifici ſtatus anxius, poſt flendum ſchiſma illius egregiae vrbis, quae vero et ſibi proprio nomine Bononia h. e. bona per omnia in omnibus mundi climatibus dicebatur, cognoui, quod commutata vnitate et ſtatu pacifico, in diſſenſionem, odium et liuorem, non erat iuſtum illius peruerſae diuiſionis immiſcere negotiis: ideoque annis triginta diuerſas prouincias, cum earum rectoribus circumiui, ſubiectis iuſtitiam libenter tribuens, rectoribus fidele conſilium; et ciuitates in ſuo iure et ſtatu pacifico pro poſſe conſeruans. Multosque libros antiquorum et nouorum prudentum perlegi et diuerſas ac varias operationes colentium rura vidi. Demum ciuitate quodammodo diuina gratia reformata, taedio latae circuitionis — ad propria redii — ad cultum ruris mentem animumque conuerti et — actus et commoda eius, et cuiuslibet generis agrorum et plantarum atque animalium doctrinam obſcure ac imperfecte ab antiquis traditam, et modernis ſatis incognitam, de ſola Chriſti liberalitate confiſus dilucide, tam ſecundum prudentum naturalis philoſophiae ſententias et rationes apertas, quam ex approbatis experientiis, tradere in ſcriptis propoſui. Liber iſte ruralium commodorum dicitur* —. Non poenituit pluſcula ponere, cum in quibusdam editionibus, omiſſae ſint, ſi bene memini, praefationes. Et ſane intereſt lectoris, noſſe aliqua ex parte virum cuius teſtimoniis ſaepe deinde non nos tantum vtemur, ſed Pontedera quoque et Morgagnus VV. CC. vide v. g. huius Epiſtolam II, 12. Nimirum Catonis, Varronis, atque Palladii (de Columella enim non recordor) non ſententiis modo, ſed verborum longa ſatis ſerie ſaepe vtitur Creſcentius: ſcripſit autem eo tempore, quo antiquiſſimorum illi codicum facultas eſſe potuit: vt adeo primae Creſcentii editiones, nondum, quod poſtea non nusquam factum ſuſpicor, ad veteres ſcriptores exactae, inſtar MSStorum eſſe iis quas dixi, partibus poſſint: ac nobis quidem non minus quam praeclarus aliquis liber MS, ſaepe rebus dubiis, antiquiſſima editio profuit. De ea vero, et reliquis, deinde dicetur. iam illud monemus, Vegetio vſum non videri, neque Hippiatricis antiquis Creſcentium: adeo alia omnia h. e. barbara membrorum, morborum, inſtrumentorum nomina; alia medendi ratio: quibus quidem rebus omnibus melius illi cum Laurentio Ruſio conuenit.

XIIII. Nunc denique quae fata habuerint ruſtici noſtri, in quantum iuncti fuere, videndum eſt. Vtrum extet liber manuſcriptus, qui omnes illos in vnum quaſi corpus redactos habeat, non habeo dicere. Suſpicandi occaſionem praebet, quod inter tam multos, quos laudauimus adhuc nullus eſt. Palladius ſolus defuit illi, quo Victorius vſus eſt codici, quem deſcribit in prae-

fatione

fatione explicationis ſuarum in hos libros caſtigationum, qui Catonem, Varronem, Columellam, et Martialem Gargilium comprehenderat, quorum vltimi duo perierant. Igitur quod norimus, coniunctionem illam ſuam et neceſſitudinem debent NICOLAO IENSONIO, quamquam enim ille quoque in tria quaſi volumina totum hoc corpus diuiſit, quorum primo Catonem cum Varrone iunxit, quod vel praefationes ternae teſtantur, quas deinde damus: ab eo tamen tempore plerumque ſimul editi ſunt, et rei ruſticae ſcriptores κατ' ἐξοχὴν dicti, etſi eodem iure Georgica Virgilii, et Plinii aliquot libri adſumi potuiſſent. Ienſonianam igitur editionem qua antiquior adhuc nulla, quod ſciam innotuit, curauit praecipue GE. MERVLA ALEXANDRINVS, quanquam medium nomen fere in his libris omittitur, non autem recenſuit ſolum tres priores (nam Palladium curauit *Franciſcus Colucia Verzinenſis*) ſed etiam enarrationes vocum obſcuriorum adiecit; ordine librorum et capitum diſpoſitas initio: quae in Aſcenſiana editione primum videntur elementari ſerie ordinatae. De huius viri vita atque libris quaedam dabunt additiones ad Trithemium in Fabricii V. C. Bibl. Eccleſ. p. 233. plura G. Stollius ob ingenii, morum, doctrinae, elegantiam, ornamentum Ienenſis Academiae merito dicendus, in bibliothecae ſuae hiſtoria Germanice nuper edi coepta p. 15. Neſcio an ſatis ſanus ſit locus, quem adfert ex Gallicis *Nouellis* (vtemur enim verbo quod facillime intelligatur, in re nouitia) reip. literariae M. Maio A. 1685. p. 473. *Il traitoit ſi mal Gileote qu'il en fut mourir de depit, et de tant de perſonnes, qu'il attaqua, il n'y en a eu pas vne, qui oſa mettre la main à la plume, pour ſe defendre, tant on craignoit d'eſtre accablé par vne replique.* Legitur enim Tomo I Facis Gruterianae, p. 583 ſeqq. Cornelii Wittelli Corynthii (melius credo Vitellii Corinthii) defenſio Plinii et Domitii Calderini contra Georgium Merulam Alexandrinum ad Hermolaum Barbarum, in cuius prooemio tum alias peſſime traducitur viuus vidensque Merula, tum ſua maledicentia in iracundiam conieciſſe accuſatur praeceptorem bene de ſe meritum Franciſcum Philelfum, quae mortis viro ſtatim cauſa fuerit. Poſt hunc PHILIPPI BEROALDI ſtudio emendati videntur quatuor viri. De Columella ſatis conſtat, et nos paullo ante commemorauimus. Sed videtur etiam reliquis recenſendis aliquid induſtriae impendiſſe: quod ex praefatione, quam loco V damus, intelligas: et docuit nos collatio inſtituta multa Ienſonianae peccata in Bononienſi et Regienſi emendata eſſe. Bruſchianam enim conſulere non licuit. Illud autem obſeruaſſe mihi videor, vnam quaſi ſectam eſſe earum editionum, quae ante Aldinam prodierunt. ALDVS enim edidit hos libros, a IVCVNDO VERONENSI, ex vetuſtis exemplaribus, quod in praefatione profitetur, emendatos; [1] quamquam eſt etiam, vbi τὰ καλῶς κείμενα videatur

1) Indicauit mihi Cel. Fabricius locum Budaei de aſſe L. V p. 232. *Iucundus Veronenſis, profeſſione Architectus, ſed antiquariorum diligentiſſimus, Catonem imprimendum curauit, multaque in eo emendavit et reſtituit.*

tur mouiſſe. Iuntarum deinde editioni priori, a qua vix diſcedere alteram deprehendimus, operam dedit NICOLAVS ANGELIVS BVCCINENSIS vir ingenio praeſtans et doctrina. Hanc in explicatione vocabulorum quibus vtuntur noſtri declarauit, cui cur praelata ſit in editionibus poſterioribus, illa altera Georgii Alexandrini non video. Hodie neutra valde opus eſt, poſtquam in Lexica haec talia commigrarunt, et quidem maiorem partem, et accuratiora et auctoritatibus ſuis confirmata. Ingenium autem Angelii elucet, quod multos locos in Iuntarum libris videas multo clarius legi, et explicatius. Quod ſi libris bonis ita dextre vſus eſt Angelius, bene habet. Sed metus eſt, ne coniecturae ſint bonam partem, quod inde apparet, quod diſceſſionem ſaepe ab illis lectionibus ita lepidis et planis, facit PETRVS VICTORIVS, ille vnus tot librorum ſoſpitator atque Aeſculapius.

XV. Quibus ille libris fretus ad emendandos ruſticos acceſſerit, ipſe indicat in praefatione cui locum XI adſignauimus. Hic ſingularem caſum ruſticorum narrabimus. Quibus Codicibus Victorius vſus eſt, eos ante diu contulerat cum Ienſoniana editione ANGELVS POLITIANVS (cuius de laude qui legere vult, adeat Barthii aduerſ. 47, 5) et varietatem omnem marginibus illius commiſerat. Politiani ille liber in Magni Ducis Hetruriae Bibliotheca ſeruatur, vnde beneficio ANTO. MAGLIABECHII, quem literis adierat Schoettgenius, liberali autem et erudita opera HENR. BRENKMANNI deſcriptae accuratiſſime Politiani obſeruationes poſt longum errorem tandem peruenere ad Thomam Fritſchium, et nunc cum fide in hanc editionem relatae ſunt. Iisdem codicibus vſum et Victorium, manifeſtiſſime apparebit inſpicientibus v. g. Cato. c. 84. 112, 3. Varr. 3, 17, 4. Quin, quod ad Ca. 2, 4 *expinſi lar* legi ſcribit Victorius in optimo codice, pro quo ipſe *far* coniecerit, illud in Politiani collatione eodem modo ſe habet: nimirum τῷ *lar* ſuperſcriptum *far* eſt. Suſpicioſum id alicui videri poterat: cum conſtet inprimis, Florentiae etiam nunc eſſe librum Politiani; vſum autem eſſe Victorium etiam aliis eius viri in hoc genere laboribus, Terentio, vt hoc vtar, ad Cicero. fam. 7, 23. et libris iuris (Pandecten Florentinum, credo, intelligit) in peroratione notarum ad Colum. ſeu de Arb. 28, 4. Verum enim vero indignum eſt de candidiſſimo viro tale quid ſuſpicari, qui fateri lubenter ſolet, per quos profecerit. Deinde ſi habuiſſet Victorius Politiani collationem, habuiſſet etiam Ienſonianam editionem. Iam vero pluribus ex locis nobis videbamur colligere, neque hanc neque aliam ſaeculi XV ad manus ſemper optimo ſeni fuiſſe. Inſpiciat, qui volet, Varr. 2, 4, 20. 2, 11, 1. 3, 5, 14 in *naualia;* it. 3, 5, 4 *in id tectum;* 3, 12, 4 *mares in foeminas.* Nam quod Varr. 3, 9, 18 ad eas videtur reſpicere, illud ex coniectura facere potuit. tamen ad V. 1, 19, 4 Venetiis excuſos libros memorat. Et plane abit a Politiani obſeruationibus ad Ca. 95, 3, *naſcebit;* itemque ad Ca. 11, 1. *dolia vbi quinque.* Saluus certe apud me Victorii

pudor

pudor eſt, ſi etiam rationem forte omnium reddere non poſſim. Caeterum caſtigationum explicationem ſiue notas optimi viri dedimus comparatione editionum inſtituta pleniores. ſed cum non ſemper ad manus fuerint, hinc factum eſt, vt aliquot earum in Addenda coniiciendae fuerint, inprimis illa nobilis de voce *quandoque* quem errorem nobis a beneuoli lectoris facilitate condonari petimus.

XVI. Alterum in Italia praeſidium inuenere ruſtici noſtri plerique FVLVIVM VRSINVM, quem *florem Italiae ſuae extra controuerſiam* pronunciabat Lipſius Elect. I p. 609. Fuluius igitur Vrſinus, vt rem ex ipſius praefatione paullo repetamus altius cum PE. CIACCONO Hiſpano Romae familiariter viuebat, quod ambo eſſent inter delectos viros, qui Pontificis iuſſu biblia Graeca expolirent, poſt ſeueriores autem illas de obſcuris S. Scripturae locis habitas diſputationes, ſolebant hi duo aliquem ex nobilibus Latinis ſcriptoribus perpoliendum ſuſcipere. *In quo quidem genere*, inquit, *ſcriptionis, cum multa ex illo congreſſu vterque noſtrum ad communem vtilitatem contulerit, tum praecipue in M Varrone de re ruſtica, poſt aliorum in eum editas lucubrationes perpurgando communis induſtria elaborauit. Ad cuius ſane libros cum permultae tum ex vetuſtis codicibus per nos collatis, tum ex coniectura petitae correctiones eſſent a nobis in aduerſaria relatae — et Ciacconus morte ſatis immatura praeuentus eſſet — Omnia quae ille in ſuo chirographo ad M. Varronem notaſſet, edere operae pretium viſum non eſt, verum illa tantum ex iis excerpere, quae mihi vel penitus probarentur, vel ſaltem non improbarentur. Quibus praeter ea, qui a me fuerant in eundem ſcriptorem notata, et cum Ciaccono cum viueret communicata, adiunxi etiam illa, quae in M. Catonem et L. Columellam, vel ipſe iam pridem ſcripſiſſem, vel a Io. Babtiſta Sighicello clar. viro ſcripta accepiſſem. Quin et alia ad rem ruſticam itidem pertinentia olim a me collecta adieci notas ſcilicet ad Kalendarium ruſticum Farneſianum et ad veteres inſcriptiones fratrum arualium, itemque ad Seruium in Bucolica Virgilii et Georgica, cuius etiam lectiones nonnullas in Commentario Aeneidis reſtitutas non omittendas cenſui.* Deinde etiam de iis, quae in illa collectione plane ad rem noſtram nihil faciunt: quaeque iure a nobis praetermiſſa putamus. Curabunt ea, qui Virgilium, qui Grammaticos veteres edent in poſterum. Ceterum longiorem ex Vrſini epiſtola locum deſcribere non pigratus ſum, tum vt rationem redderem, cur ipſius nomen adiectum ſit adnotationibus, non ab ipſo ſolo, ſed maiorem forte partem a Petro Ciaccono profectis: deinde vt deſiderium minuerem huius in Varronem notarum, quae in Iſaaci Voſſii Bibliotheca, quae Leidae aſſeruatur, eſſe cum dicantur a Colomeſio, rogatus de iis a Schoettgenio Perizonius reſpondit, fruſtra eas a ſe requiſitas. Multa ſunt in his Vrſini et Ciacconi notis ingenio illorum digna, ſed eſt etiam, vbi audaciores iuſto videantur illorum coniecturae. Saepiſſime in iis vſu mihi venit, quod ſibi in Pio accidiſſe narrantem ante audiebamus

Burman-

Burmannum. Bona nobis pars emendationum noſtrarum ſic periit. Quod interdum non diſſimulauimus idem nobis in mentem veniſſe, id eo inprimis conſilio factum, ſi ponderis aliquantum accedere poſſet coniecturis de quibus pluribus, tanto interuallo disiunctis, idem videretur. Sed non nobis ſolis hoc contigiſſe, etiam Cl. Pontederae exemplum docet, qui ab initio certe F. Vrſini notis deſtitutum ſe fuiſſe queſtus eſt, et tamen eadem dicit quae Vrſinus ad Varr. 2, 2, 12 et alias. Quin ipſe etiam Vrſinus ad Varr. 1, 16, 6 de *oleris* appellatione eadem fere dicit, quae ibid. Scaliger: et quae ad 1, 19, 3 de *pecuaria* diſputantur, ea praeceperat Victorius V. L. 31, 23. Solet Vrſinus vna comprehendere adnotatione plures in vicinia locos: nos plerumque ea diſtraximus, vt ſuo quodque loco applicari poſſet: ſed eſt tamen vbi coniuncta manſerunt, ita tamen vicina, vt diligenti lectori moleſtiam creare non poſſint.

XVII. Nouiſſime ruſticis omnibus commodare conatus eſt HIERONYMVS COMMELINVS, qui ex mente Pe. Victorii, adhibita etiam Bartholomaei Bruſchii editione ſuam concinnauit, vſus inprimis diligenti et ingenioſa opera FRIED. SYLBVRGII. Moliebatur opus multo amplius, quod ex praefatione illius, quam damus loco XII poteſt intelligi: ſed fatis interceptum eſt: non minus, quam adhuc retenta ſunt, quae alii viri praeclari in hos ſcriptores ſunt conati. In his numeratur a Fabricio et Schoettgenio IOSEPHVS WASSE, Collegii Reginenſis apud Cantabrigienſes ſocius, qui guſtum aliquem dedit, reſtitutis ad Salluſtium aliquot Columellae locis quibus etiam vſus eſt laudatus modo Schoettgenius. Sic in eadem Anglia PE. NEEDHAM idem agitaſſe fertur; de quo ſupra diximus, cum de Columella ageremus. Quid IO. CONR. SCHWARZIVS, Director nuper Gymnaſii Coburgenſis factus, in quo diu bonas literas cum ſucceſſu et fama docuit, quid igitur ille in animo habuerit, ex epiſtolis viri doctiſſimi, quae hanc editionem ornant, intelligitur. Et optandum erat, vt vel ipſe nobis curaſſet hos auctores, vel certe ſua cogitata atque obſeruationes ſubmiſiſſet. Egerat quidem cum illo Cl. Schoettgenius, egi et ego, vt ſua ſi videretur nobiscum communicaret, ſed maluit ille, quod nec reprehendimus, ſua ſibi ſeorſim conſilia habere. De ABRAHAMO GRONOVIO V. E. ante diximus cum de Columella ageremus. Habebit ſane nunc aliquanto minus negotii, ſi quis poſt nos admouere manum ruſticis voluerit: niſi tamen, ſibi negotium datum putet peccata noſtra deprehendendi, producendi, emendandi. Neque ego ſi poſterius fiat, priora deprecor. Quid hic actum ſit, nunc ſimpliciter exponam.

XVIII. Anni viginti credo ſunt, cum THOMAS FRITSCHIVS quo neſcio an maiorem bibliopolam noſtra habuerit Germania, vir prudens inprimis, et literis variis non mediocriter cultus, conſilium cepit edendi hoſce ſcriptores, praeſidiis, quae tum haberi poſſent omnibus exornatos. Vſus erat ad

eam

eam rem opera CHRISTIANI SCHOETTGENII, viri eo tempore iuuenis acris, docti, et perquam diligentis. Ille virorum, quos adhuc commemorauimus, eruditorum notas et obſeruationes in vnum corpus digeſſit, certe ordinem, quo quidque ponendum eſſet, praeſcripſit: Varias lectiones, quas diximus, (non peruenerant autem ad ipſius manus Mediceae Politiani) notis ſuis intexuit, quas quidem momentum aliquod habere crederet: eodem retulit eorum, qui in Lampade Gruteriana habentur, BARTHII item, GRONOVIIQVE, ac THO. CREENII adnotationes, ex Aduerſariis, Obſeruationibus, Animadverſionibus illorum excerptas; acceperat etiam a Viro illuſtri GISBERTO CVPERO obſeruationes quasdam in Varronem, neque quidquam intermiſerat, quod ad ornandam Spartam pertineret. Iacuit deinde opus, credo, quod expectarentur copiae illae Italicae: et Schoettgenius ad alia vocatus, in manibus Thom. Fritſchii diligentiae ſuae fructum reliquit. Circa annum ſeculi, quod viuimus XXVI ad me iuit vir ille acerrimus, cum interim non Medicea tantum collatio veniſſet, ſed etiam excitati a CL. FACCIOLATO Duumuiri praeſtantiſſimi IO. BAPT. MORGAGNVS et IVLIVS PONTEDERA, Patauinae Academiae et Medicae artis, alter Botanices praeſertim, Anatomices alter lumina, ſuos labores doctos ſane et ingenioſos liberaliter Fritſchio indulſiſſent, quibus nouis ſubſidiis deinde etiam acceſſerunt A. BVCHNERI et C. S. SCHVRZFLEISCHII quaedam obſeruationes ex bibliotheca cui tum praeeram, Vinarienſi deſumtae, itemque eae, quas ALMELOVEENIVS margini libri ſui commiſerat, liberalitate Illuſtris VFFENBACHII, cuius viri nunquam nobis memoria, et grata beneuolentiae illius recordatio, excidet.

XIX. Petiit igitur a me Fritſchius, vt vniuerſas copias iam denuo meo iudicio digererem, quas tandem aliquando in lucem edere poſſet. Putabam initio, laboris tantum et diligentiae mediocris opus futurum, ingenio aut doctrinae qualicunque vix locum relictum iri. Sed aliter euenit. Illam fundi huius calamitatem vel praecipuam animaduertebam, quod nemo vnus operam dediſſe videretur virorum doctorum, qui a Victorii inde aetate hos ſcriptores attigerunt, vt vno quaſi tenore perlectis ſemel iterumque et perceptis hiſce rei ruſticae praeceptis, ante omnia et orationi quatuor virorum et ſententiis ita adſueſceret, vt illos tanquam ſuos amicos et de ſententiis et de verbis noſſet: ex quo et falſas interpretationes non nunquam, et emendationes non neceſſarias, quin corruptiones potius, oriri in aliis ſaepe didiceram. Primum igitur omnium ſumma diligentia totos mihi vnoque quaſi ſpiritu cognoſcendos ſumſi hos libros, vt non ad omnia ſolum, quantum poſſem attenderem, verum etiam in indicem referrem, quidquid ad verba vel res explicandas pertinere videretur; ſperoque hanc rem non tantum eo profuturam lectoribus, quod pro Lexico vti poterunt ruſtico, inprimis cum in illum multae obſeruationes tum noſtrae, tum aliorum coniectae ſint: ſed multis in locis ſententiam auctorum aperire facilius,

eorumque tueri integritatem nobis licuit, quod praeſertim in Vrſini audacioribus coniecturis ſaepiuſcule fuit neceſſarium. Commode hic nobis accidit, et commodius multo lectoribus accidet, illa capitum quae vocantur et titulorum in minora ſegmenta diuiſio, iam a Schoettgenio inſtituta, quae etiam ad parallelismum, quem vocant, indicandum, vnum optimum interpretandi libros quoscunque inſtrumentum, apprime vtilis eſt, vt mirer, rem ita facilem et olim cognitam negligi fere in ſplendidis librorum antiquorum editionibus, praeſertim cum metus non ſit, ne ea ſimilia bonis libris vulnera infligat, qualibus capitum illa diuiſio occaſionem dedit.

XX. Hic locus eſt plura de infelici illa capitum diuiſione, et coniunctis ei rei lemmatibus diſputandi; qua de re viſum eſt hic vno loco ita dicere, vt totam complecti aliquis animo poſſit, ac tum in his, tum in aliis libris eorum quae hic diſputata ſunt meminiſſe. Iam ipſos antiquos ſcriptores vno fere tenore et continuatione libros ſcripſiſſe, ſatis conſtat, vt non tantum hiſtorias in vnum perpetuum et vndique cohaerens corpus redigerent, ſed ea etiam, quae diuerſitatem aliquam habent, arte quadam inter ſe deuincirent, latentibus, vt in Corinthia columna membrorum finibus, aut in ſtatuarii opere commiſſuris, et ſubtiliter permiſtis, velut in pictura extremis partis cuiusque lineis. Cuius rei neſcio an clarius et mirabilius exemplum exſtet Ouidiano Metamorphoſeon opere: quod qui vno quaſi ſpiritu legere volet, ille demum poëtae ingenium mirabitur, qui mille partes diſſimillimas ita inter ſe coagmentauerit, vt vno ſolido factum marmore totum illud templum videatur. Ita quam apte Plinius ille naturae hiſtoricus tranſitione res ſaepe diuerſiſſimas connectit? vt vnum voluiſſe illum librum vno quaſi protelo percurrere appareat. Quae cum ita ſint, diſſecuiſſe antiquos, quae ſcripſiſſent, in partes libris ipſis minores, non eſt probabile: qui librorum ipſam diuiſionem ad voluminum et chartarum modum neceſſitate quadam attemperauerint.

XXI. Sed exortum tamen mature eſt genus quoddam, vnde gradus ad capitum, quae vocant diuiſiones factus eſt. Nimirum qui de rebus diuerſis ſcriberent, quas non omnes omnis palati eſſe praeuiderent, ii ſolebant *indices* quosdam, *lemmata*, *ſummaria* (his enim vtuntur vnius eiusdemque rei nominibus auctores idonei) apponere libris ſuis, ſed non partibus eorum, quas ita diſtrahere et lacerare nolebant, verum vno in loco ſub conſpectum legentis ponebant vniuscuiusque argumentum libri. Hoc Valerius Soranus fecerat, cuius ſe exemplum ſecutum ait Plinius in ipſo praefationis fine, cui indicem illum ſubiungit, quo liber totus primus impletur. Hoc Gellius, hoc Solinus fecit, de quorum ſummariis pleniſſime, vt ſolet, diſputat in praefatione ad opus magnum Claudius Salmaſius. Quod vero ait, ab initio tantum operis, et poſt praefationem poſitos id genus indices, oblitus eſt credo Columellae noſtri, qui diſerte docet in ipſo fine libri, qui vndecimus nobis eſt, ſe illo loco *omnium*

librorum

librorum ſuorum argumenta ſubieciſſe, vt, cum res exegiſſet, facile reperiri poſſit, quid in quoque quaerendum, et qualiter quidque faciendum ſit. et habet in eo ipſo loco lemmata Lipſienſis Codex et Goeſianus, nec ipſa tamen multum editis meliora, aut talia, qualia a Columella ſcripta iure putes. Quin Martialis quibusdam epigrammatibus v. g. Xeniis, niſi tamen aenigmata voluit ſcribere, plerisque, appoſita lemmata fuiſſe, nec aliter potuiſſe, res ipſa loquitur. Alia quaeſtio eſt, vtrum ea, quae habemus, ſint Martialis, quod de toto hoc genere merito negat Sanctius Mineruae 3, 14, p. 507. Sed illud plane diuerſum ſcriptionis genus eſt, et a noſtro propoſito alienum.

XXII. De noſtris illud tenendum: Varronis quidem et Columellae libros, ita inter ſe cohaerere, vt diuiſio in capita, quae nunc habetur, plane auctorum conſilio repugnet. Teſtantur hoc ipſi etiam antiquiſſimi libri, qualem Varronis non ipſe modo Victorius tractauit, ſed item etiam de eo oſtendit, quo Nonius vſus eſt. vide illum in ipſo explicationis ſuarum in Varronem caſtigationum principio, itemque ad 1, 60, 1. quem compilauit ſuo more Popma ad Varr. 3, 17, 9. Et quo quisque antiquior eſt Columellae liber, eo minus diſcerptus eſt, eo minus habet lemmatum. Palladius vero in *titulos*, quos ipſe vocat, opus ſuum diſtribuit, ſi ipſi credimus Oct. 12, 9: verum ita, opinor, vt non interponeret lemmata ab orationis ſerie ſeiuncta, ſed primis fere tituli cuiusque verbis indicaret illius argumentum. Eandem fere rationem, vt retro quaſi tandem ad hunc veniamus, cui primae debentur alioquin, Priſcus ille Cato noſter tenuiſſe videtur. Ille enim, modo liber qualem nunc habemus talis de manu ipſius exierit, qua de re ante diſputabamus; Cato igitur, vt quidquid vſu venit aut memoriam ſubiit, ita in chartam coniecit, nulla ratione habita ordinis, ſic tamen vt primis fere verbis, quoties ſcribere inciperet, qua de re dicturus eſſet, indicaret. Haec ita ſe habere tanto videbit apertius, quo quisque diligentius ad libros veteres attenderit.

XXIII. Iam quibus quaſi gradibus in eum ſtatum res peruenerit, quo nunc eſt, videamus. Primum vel auctorum ipſorum argumenta (quae ſeorſim ipſi vniuerſa poſuerant, vti diximus) vel, idque multo frequentius, alia quaecunque lemmata margini commiſerunt ipſorum locorum, ad quae pertinent, raro illi quidem omnium, ſed prout vſus, libido, impetus, aut quaelibet altera cauſa ſuaſiſſet: nunc denſiora, nunc rariora, longa, breuia, apta, inepta, cuius rei exempla plura inueniet, qui vel ad dimidiam horam in manus ſumere Lipſienſem Columellam voluerit. II. Quoties vero ita conueniret, vt verba ipſius auctoris lemmatis inſtar eſſe poſſent, ea ipſa indicis loco in margine poſuerunt. vid. Ca. 10. it. 11 et 12 pr. it. 37. 57. 66. 106. 107. 110. 136. 161. Varr. 1, 59. 1, 60. Col. 12, 46 et 47. III. Cum libri antiquiſſimi vna ſerie atque tenore ſcripti eſſent, iique diſtinctionibus et interpunctis, quibus nunc vtimur, fere carerent, non potuit fieri, vt accurate ſatis lemmata illa reſponderent auctorum

verbis, quare ſuperuenientibus librariis imperitis atque barbaris, qui vellent ſuperare ornatu archetypos ſuos, et indices illos, quos, *rubricae* vt fierent, minio pingebant, tanquam emblemata quaedam intexere, ſaepiſſime abſurdum in modum diſtracta ſunt, quae auctores volebant coniunctiſſima. Vid. exempli cauſa Col. 2, 11, 1. 4, 12 et 13 itemque 16 et 17. Col. 12, 11 et 12 tum 14 et 15. Ita pars vltima cap. 51 ad 52 adiuncta. Ac poterat illis malis acutior aliquis facile mederi. ſed vt eſt prona in vitia mortalitas, ſucceſſerunt interdum his, qui medicinam multo peiorem facerent, et ita concinnarent verba, vt veſtigia illa continuatae orationis abolerentur, certe obſcurarentur. IV. Porro cum otioſa aliis viderentur verba iterum poſita et rubricam ſolam ſeruarent, eam vero ipſam, alii vel differrent minii defectu, paullo poſt explendam, vel plane ornatum non neceſſarium omitterent: ea res truncandis capitibus occaſionem dedit. Exempla ſupra ad n. II. dedimus. V. Denique alii, vel vt minio parcerent, vel alia de cauſa, vel temeritate, ea, quae lemmatis ſtationem tueri verba aliena debebant, ipſius auctoris contexto immiſcuerunt. e. g. C. 3, 7 extr. Var. Lect.

XXIV. Poſt multiplicem illam a lemmatis calamitatem, mirum non eſt I. quae hodie interpoſita leguntur Catoni et reliquis, ea vehementer inter ſe inuicem diſcrepare, vt nulli fere libro cum altero conueniat, niſi quod, vt quisque eſt antiquiſſimus, ita minime illis phaleris ornatur. II. Sententiae auctoris ſaepe adverſari, vel quod diſtrahunt, quae coniuncta eſſe debebant, vel quod vix partem aliquam attingunt eorum, quae tamen comprehendere videntur omnia. III. Quae tolerabilia ſunt, ea fere ex ipſorum verbis auctorum repetita, aut plane ex lemmatum ſtatione ad contextum orationis reuocanda eſſe. Quae cum ita ſint, non reprehendendum credo conſilium noſtrum, quod I capitum quidem diuiſionem, a primis inde editoribus acceptam, qualis Commelino placuit, ſeruauimus, non quod ea commodiſſima ſit omnium, ſed quod ad eam fere prouocatum adhuc eſt in ſexcentis libris. quam ob cauſam non poſſet ſine lectorum iniuria omitti. Lemmata autem a contexto auctoris plane remouimus, ſi qua tamen ad corpus ipſum orationis pertinere viderentur, ea reuocauimus in ſtationem ſuam. verbo, operam dedimus, vt, quantum eius fieri poſſet, priſca facies hac etiam parte bonis ruſticis rediret. Denique lemmata Commeliniana ſcriptoribus praepoſuimus, collata in Columella cum Lipſienſis codicis lemmatibus iis, quae vndecimo noſtrae diuiſionis, ſiue vt ille librarius numerat, duodecimo libro ſubiecta ſunt, vt vel hoc ſolo ſpecimine, quae de varietate lemmatum diximus, confirmentur. Plura paſſim adnotauimus, hic non repetenda. Illud ſolum iuuat adieciſſe, Meurſii iras et ſtomachum bonam partem in vulneribus Catoni per lemmata illatis occupari; Clariſſ. Pontederam per totum Catonem in eadem lemmata criſin ſanam et ſalutarem poſterioribus adnotationibus ſuis exercuiſſe. Cl. Morgagnum autem Ep. 1, 63 luculenter oſtendiſſe, quam contra mentem auctoris Columellae capita quae vocantur ſaepe diuiſa ſint.

XXV.

XXV. Iam vt pergamus commemorare, quid a nobis ſit praeſtitum, varietatem lectionis tum in MSS. tum in editis, quarum deinde Catalogum dabimus, obſeruatam, ſeparatim ſub vnum conſpectum poſuimus, compendio ea in re et notis vſi, quas poſt Catalogum explicatas dabimus, qua in re non modo faſtidio lectorum conſuluimus, qui haec non amant, quod nunc tanto facilius ea poſſunt praetermittere; et voluntati eorum, qui breui via ingenia veterum et recentiorum librariorum diſcere cupiunt, et ad Criticam facultatem adſpirare [m]: ſed etiam ſpatii multum lucrati ſumus. Quid? quod pluribus Meurſii in Catonem notis plane ſuperſedere potuimus. Vſi ſumus ſimili libertate nonnunquam in Clariſſimi Pontederae adnotationibus; non vt integras omitteremus, neque enim ille vnquam ſolam varietatem propoſuiſſe contentus fuit, ſed vt iam poſitam a nobis varietatem non repeteremus. Ita interdum loca, ex auctoribus noſtris plenius laudata a Viro Doctiſſimo, non tota poſuimus, ſed indicauimus tantum librum, caput, ſegmentum, vbi legerentur. Cum enim ille ita ſcripſerit ſuas adnotationes, vt legi per ſe intelligique poſſint, etiamſi quis libros noſtros ad manus non haberet, concedendum hoc nobis fuit, vt non cogerentur emtores, in quibus ſunt multi viri boni, ſed non nimis beati, certe nummati modice, bis emere, aut ſaepius in eodem libro expreſſa verba eadem, quae facili nimis negotio poſſent euoluere. In Cl. SCHOETTGENII annotationibus vſi ſumus ea libertate, quam ipſe nobis vltro per literas detulit, operamque ſtudioſe dedimus, vt pudoris vtriusque noſtrum ratio conſtaret, neque ſpero vnquam futurum, vt vel ipſe vel alius quisquam candorem in nobis honeſtatisue vllam partem deſideret.

XXVI. Atque vtinam aeque facile alios cauere errores atque peccata potuiſſemus, quorum ea demum lege veniam nobis dari petimus, ſi conſilio et volentes neminem hic hominem laeſimus, errorem ſuum aſpere exprobrauimus nemini, laudem ſuam nemini inuidimus, alienam ipſi inuadere nunquam ſumus conati. Tanto aequius nobiscum agent idonei harum rerum arbitri, quod per curſum huius operis varie ita ſumus iactati, vt non vno tenore, et per tranquillitatem quandam, hoc agere potuerimus, ſed ſaepe nimis vel mutare conſilia, vel ad intermiſſa redire, coacti ſimus. Interceſſit enim, ne alia commemorem, non dicenda, niſi cogamur, per hoſce nouem annos, quibus hoc ſaxum voluimus, primo mors THOMAE FRITSCHII, quae incredibilem rebus noſtris plagam intulit; deinde multo luctuoſius vt reip. ita nobis fatum WILHELMI ERNESTI, Principis Vinarienſis, quod nos Bibliotheca vna locupletiſſima eius inſtrumenti, quo hic opus erat, mox vrbe ipſa excuſſit, et migrare per CXX millia paſſuum coëgit Onoldum, vrbem longe illam quidem mihi dulciſſimam, vel quod patria eſt, et pueritiae noſtrae nidus, vel quod Principes habet et proceres

 in

m) Qui hac mente ſunt, iis non legendam, ſed ediſcendam iam alias commendauimus auream BVRMANNI in Iuſtinum 1722. 12 editum praefationem, quae mirifice nos confirmauit.

in me indulgentiſſimos, vel quod humaniſſimis viris abundat et nobis amicis; ſed vbi propter alia impedimenta nulla ſpes erat perficiendi. Hinc Lipſiam remigrare per CLX. M. P. iuſſus, inueni denuo Bibliothecas et commoditates reliquas; inueni CASPAREM FRITSCHIVM, qui fratrem mihi ſuum redderet, et cum ſua liberalitate animum mihi adderet, ad telam ſtrenue pertexendam, tum quod cultum operi eum deſtinaret praeſtaretque, quem in hoc genere neſcio an viderit Germania. ſed morbum etiam inueni, qui per binos impetus plures mihi menſes eriperet; labores inueni plures quam putabam.

XXVII. De typorum erroribus nihil aliud dico, quam illud me negotium operarum peccata cauendi ſemper deprecatum; mandatum autem eſſe viris longo vſu harum rerum exercitatiſſimis, eorumque induſtriam honeſtis praemiis excitatam. Itaque credibile eſt, quam pauciſſima hic peccata eſſe: quae quidem in hoc genere obſeruaui, ea in Addendis notarum retuli. Minutias diſtinctionum et reliqua, quae difficulter nimis humana cauet natura, quo quis eſt harum rerum peritior, tanto aequiore animo condonabit. Deſinam cum laudauero ante operam diligentem, ingenioſam, et liberalem duorum iuuenum diſciplinae meae in Vinarienſi Gymnaſio alumnorum IO. RODOLPHI ENGAVII et CHRISTOPHORI HENR. REIDEMEISTERI, qui Lipſiae etiam in contubernio meo cum eſſet, denuo multum me adiuuit. Ambo certe oculos, manum, doctrinamque, qua pollent, minime vulgarem ita fideliter liberaliterque commodarunt, vt absque iis ſi fuiſſet, deſtinata perficere non potuiſſem. Horum prior I. V. in Ienenſi Academia Doctor iam praemia virtutis ſuae capere incepit, et collectos doctrinae theſauros aliis impertitur: hic in contubernium primarii Theologi aſſumtus, et filiis ipſius educandis praefectus, et ipſe non ita multo poſt dignum virtute ſua atque doctrina locum, quod auguror, nanciſcetur. Si quis praeterea nobis et ruſticis aliquid praeſtitit, cuius nomen ſcribentibus iſta excidit, quando per abſentiam noſtram hunc memoriae errorem corrigere non licet: eum rogamus, vt obliuionem interpretari, quam ingratum conſilio animum malit.

Colum. 5, 1, 2.

IN MAGNA SILVA BONI VENATORIS EST, INDAGANTEM FERAS QVAM PLVRIMAS CAPERE, NEC CVIQVAM CVLPAE FVIT NON OMNES CEPISSE.

LECTO-

LECTORI DOCTO ET AEQVO
IO. AVGVSTVS ERNESTI.

Cum Scriptorum rei ruſticae editio, a I. M. GESNERO curata, repetenda eſſet, recepi, quod ad me deferebatur, vt eam repetitionem conſilio meo regerem, et vel accuratiorem vel ornatiorem efficerem. Quo in negotio quid ſecutus ſim, quid fecerim, breuiter videtur eſſe dicendum.

Prima igitur cura fuit, vt ſuperioris editionis exemplum, quod operis traderetur, a vitiis liberaretur, quae vel operarum vel correctoris negligentia irrepſiſſent, ſpeciminum autem typographicorum emendatio committeretur viro, qui ei rei, in talibus ſcriptoribus, et doctrina et diligentia par eſſet. Textum autem ipſum, a GESNERO conſtitutum, plane intactum reliqui, neque quicquam mutare aut addere ſuſtinui, etſi quibusdam in locis mea de lectione opinio ab illius iudicio diſcrepabat; niſi quod ipſe ſua manu in exemplo ſuo vel correxiſſet, vel addidiſſet. Nec magis notas eius meis interpolare volui. Etenim omnino, ſi hoc agere vellem, vt perpetuas in hos ſcriptores notas meas adderem, videbam, quantum mihi temporis laborisque in iis tractandis inſumendum eſſet: a quo etſi me non laboris fuga, tamen illud auocabat, quod intelligebam, huius tanti tamque longi laboris fructum paene nullum fore; cum ſatis mihi conſtaret, hos libros, vel propter argumenti genus, vel propter difficultatem intelligendi, in tanta multitudine verborum, lectoribus fere nouorum, a nimis paucis, ac prope dicam nemine, legi. Profecto, ſi quis hos ſcriptores totos ac deinceps omnes perlegere inſtituerit, ei accidere poſſe crediderim id, quod ante multos annos mihi, cum Plinii maioris libros ita legentem ac tractantem oppreſſiſſet amicus valde ille eruditus. Nam cum ei, quid agerem, quid libri in manibus haberem, quaerenti reſpondiſſem, quod erat; tum ille admirabundus: Vniuerſum tu hoc tantum ac tam difficile opus? non putaui, inquit, quemquam hoc tan-

tum

tum opus totum legere: nec, quoad vixi, aut in his, aut aliis regionibus vidi, qui ſe totum legiſſe diceret. — Neque tamen nihil operi in hac repetitione acceſſit.

Primum igitur addidi COLVMELLAE Varietatem lectionis e Codice illo antiquiſſimo et celeberrimo Pariſienſi in monaſterio Germani, cuius potiundae GESNERO, quamquam optanti et roganti, poteſtas data non fuit. Eam mihi oblatam ante a FRANCISCO OUDENDORPIO, cum ipſi aliquid ex eo genere ſuppeditaſſem, miſit per RVHNKENIVM V. C. filius. Sed huius Codicis lectiones a Geſneriana diuerſas, non varietati, inter textum operis COLVMELLAE et notas virorum doctorum poſitae, immiſcui, quod fore videbam opportunius iis, qui Columellae libros legerent: ſed ad calcem ſubieci. Cauſam habui hanc, quod id aptius putabam iis, qui totam illam varietatem et in verbis et in ſcriptura, ad vſum criticum in ſcriptoribus latinis tractandis, cognoſcere vellent: quod animaduerti factum a viris quibusdam doctiſſimis. Nam vidi in notis criticis ad veteres latinitatis auctores, vt a DRAKENBORCHIO in Liuianis, aliisque, lectionum harum mentionem fieri ita, vt iis ad decernendum vterentur. Ceterum ex his Codicis lectionibus non parum emendationis accedere Columellae poſſe exiſtimo, idque etiam ſpecimine, quanquam breui, demonſtrauit vir doctus in Obſeruationibus Doruillianis T. VII. p. 274.

Aliter feci in PALLADIO. Eius exemplum, antiqua manu ſcriptum, cum Erfurti, in Collegii Amploniani Bibliotheca, inter alios libros ſcriptos reperiſſet I. FR. HERELIVS vir doctiſſimus, eius diligenter cum exemplo Geſneriano collati varietatem mihi ad huius nouae editionis vſum miſit, eo maiori beneficio, quo minus preces meas exſpectarat. Eas ergo lectiones immiſcui ceterae varietati, addito interdum meo de iis iudicio. Vniuerſe ille Codex quidem cum libro Lugdunenſi valde conſentit, ſed habet tamen etiam multas lectiones ſuas, in his quasdam vulgatis, vt exiſtimaui, meliores.

Quinto

Quinto anno poſt (1740) quam abſolutum GESNERI opus prodiiſſet, PONTEDERA V. C. is, qui ipſi notas quasdam ſuas ante miſerat, praeclarum *Antiquitatum ruſticarum* opus edidit Patauii, epiſtolarum forma factum. Inter eas epiſtolas eſt vna, proprie illa ad Geſnerianam Ruſticorum Scriptorum editionem pertinens: in qua ita de hac iudicat, vt vel iniquitas viri vel moroſitas incurrat in oculos. Ei putamas ſatisfactum a GESNERO ipſo, in Epiſtola ad REIZIVM V. C. Luciano huius praemiſſa: ad quam, qui velint rem cauſamque cognoſcere, amandamus. Sed aliae ibi epiſtolae ſunt, quae locos horum ſcriptorum, vel ad emendandum vel ad explicandum, ſed magis in illam partem, tractant. Primum venit in mentem, excerptas inde vel emendationes vel interpretationes, ſuis quasque locis, addere ſcriptoribus ſingulis: poſt melius viſum epiſtolas ipſas integras ad calcem operis adiicere. Itaque fecimus, notatis locis ſingulis per ſectionum minutarum numeros, vt vſum volentibus paratiorem faceremus.

In Varronis pulcerrimo et iucundiſſimo opere, L. III. initio, eſt elegantiſſima horti Varroniani, in eoque *Ornithonis*, deſcriptio. Ea habet communem cum omnibus aliis huius generis deſcriptionibus difficultatem rei et accurate intelligendae, et ex orationis vel obſcuritate vel ambiguitate ad figurae euidentiam revocandae. Etenim, vt alibi demonſtrauimus, haec operum talium communis eſt natura, vt ea, etſi non modo ſpectator, ſed artifex ipſe talium operum vel inueniendorum vel ſtruendorum, idemque ad bene accurateque ſcribendum exercitatus, tamen non poſſit ea oratione exprimere, ex qua oculis ſubiici graphidos arte, ſine errore ac ſine magna difficultate poſſit. Itaque cum interpretationi verborum eius deſcriptionis addi placuiſſet eius ornithonis figuram e verbis ductam: non eſt mirum, ſi in ea ars aberrauit a veritate. Sed error animaduerſus eſt oculis ad opera huiusmodi ſpectanda exercitatis et eruditis, inprimis SEGNERI, V. Ill. qui non modo GESNERVM literis ad eum ſcriptis monuit, ſed etiam in Schedis Halenſi-

 bus,

bus, quae tum ſuper variis rebus edebantur, de ea re ſcripſit, et eius ornithonis formam ſuo modo e Varronis verbis ductam, et graphide expreſſam propoſuit. Rogauimus virum illuſtrem, daret hoc tum memoriae amici veteris, tum beneuolentiae in viuum, hoc eſt, nos, vt, quae olim diſſipatis locis ſcripſiſſet, ſub ingenii ſui acumen reuocaret, et ſuam ſuper ea re ſententiam latine explicatam, addita ornithonis forma, ad ſuam ſententiam adumbrata, ſecundo huius operis Volumini inſerendam nobis mitteret. Annuit, quod rogaramus, atque etiam corollarium beneficio addidit, quod et ipſum gratum futurum iis, qui hos ſcriptores cognoſcere cupiant, ſperamus.

Indicem porro editionum ſuperiorum, qui a GESNERO in capite voluminis primi propoſitus erat, recognouimus, aliquot locis et emendauimus et auximus, denique ad huius editionis tempus accommodauimus, deletis indiciis bibliothecarum, quae iam nullae ſunt, diſtractae ac diſſipatae poſt dominorum mortem. Omnino in hoc genere indicii ſaepe liberaliores ſunt viri docti, quam eſt opus. Nam ea indicia fieri debent, vel ad fidem faciendam alicui generi exemplorum: quod interdum et fictae ſunt editiones librorum graecorum et latinorum, eaque praecipua cauſſa eſt: vel vt viri docti, ſi qui in aliquo ſcriptore vetere emendando accurate cupiant verſari, vnde exempla antiqua e libris ſcriptis ducta, et ad textum conſtituendum profutura petere poſſint, cognoſcant: quod tantum in publicis ſatis valere, certe ſatis diu, in promtu eſt.

In Lexico denique ruſtico, ſi quid hoc tempore, dum legimus hos ſcriptores ruſticos, praeteritum reperimus: cuius cognoſcendi cauſa ſaepe id inſpeximus, qui experti ſcimus, quam facile aliquid praetermittatur, quod non debebat: huiusmodi quid igitur, ſi reperimus, id ſuo loco inſeruimus.

Haec fere ſunt, quae in hac editione curauimus ac fecimus: quibus, vt Lectores aequi contenti ſint, rogamus: atque ita facturos ſperamus. Scr. Kal. Octobribus a. C. cIↃIↃCCLXXIII.

I. GEOR-

I.

GEORGIVS * ALEXANDRINVS
BERNARDO IVSTINIANO
EQVITI ET SENATORI FACVNDISSIMO,
SALVTEM.

Piſiſtratus Athenienſis patria ſua per tyrannidem potitus, ſiue vt aliquid faceret, quo tyrannicum ſcelus minus inuidioſum foret, ſiue Homerica maieſtate motus, vatis praeclariſſimi carmina diſperſa, atque membratim per vniuerſam Graeciam diſſipata, ad ſe propoſito praemio deferri curauit. Sed quum illa lucri cupiditate indiſtincta, promiſcua et temere cumulata, plurimi attuliſſent, grammaticos accerſiuit, qui tunc eruditiſſimi habebantur, id oneris iniungens, vt illam carminum molem indigeſtam accurate excuterent, penitus rimarentur, et prudenter reuolutam apte diſtinguerent. Qui tyranno obſequentes, verſus, quos tanti vatis non putauerunt, omnino a familia Homerica ſubmouerunt, vtpote ſubditicios, et in Homeri domum mendaci inſcriptione ingreſſos; aliis aſteriſcum impoſuerunt, qui lucis indigerent; alios, qui infra poëtae dignitatem viderentur, obeliſco confoderunt. Vnde factum eſt, vt diuini poëtae opus, quod prius ordine fortuito legebatur, Piſiſtrati impendio et acri grammaticorum iudicio commode diuiſum, purum, candidum et ex omni parte ſpecioſum habeamus, quod in duo diuiſum volumina de facti nomine ῥαψῳδίας Graeci dixerunt. Quam vellem, vt noſtra aetas aliquem Piſiſtratum ſortita eſſet, qui praemiis hos ad veterum ſcripta indaganda incitaret, vt libri in tenebris iacentes a ſitu et foedo tinearum atque blattarum morſu vindicari poſſent; illis mandaret vt ſtudioſe, qui in lucem prodirent, quique in manibus habentur, eos perlegerent atque emendarent. Quod ſi nobis concederetur, quorum ſaeculo ars haec imprimendorum librorum excogitata atque in ſummum culmen euecta eſt, forſan maxima illa Latinarum literarum iactura plurima ex parte reparari poſſet. Sed proh dolor res in contrarium ceſſit. Nam docti pariter et indocti ad corrigendos libros paſſim concurrunt, quaſi in compitis et in plebe vulgaria illa decantentur, quae felicioribus temporibus remotiora et recondita, mediocriterque doctis incognita fuerunt. Quare quum res difficillima ſine cura diſcriminis et ſine iudicio fiat, vix auſim dicere, obfueritne magis, an profuerit latinis literis nouum iſtud artificium, niſi copia librorum ingenia multorum acuet, ſolertiamque excitabit, qui collatis libris deprehenſisque erroribus, meram veritatem quandoque aſſequentur. Igitur cum Nicolaus Ienſon Priſci Catonis librum viri cenſura triumphoque inſignis, et ſui confeſſione aeui optimi ſine aemulo agricolae impreſſurus eſſet, nec non et tres doctiſſimi illius Varronis libros, qui potius par quam aemulus Graecorum ſcriptorum in quocunque diſciplinarum genere fuit; etſi huiusmodi recognitionem ſaepe recuſaſſem, quod peritiſſimi antiquarii et otioſi hominis foret: non potui ſatis honeſte bonis et ſtudioſis viris id petentibus negare, praeſertim quum ſe vereri dicerent, ne temerario et velut ſacrilego quorundam conatu de maieſtate Catoniana, Varronianaque doctrina, plurimum nobis tolleretur. Id quod deprehendebant ex quibusdam exemplaribus, in quibus pauca admodum, quae vere Catonis atque Varronis dici poſſent, offendiſſent. Quae res hoc item effecit, vt in prima vtriusque ſcriptoris parte nonnulla putem aliter legi poſſe. ** Sed noſtra haec correctio primum repentino et graui morbo intermiſſa, tum ne impreſſorum operarii cum dominorum noxa feriarentur, praecipitata fuit, alioquin diligenter examinanda et pro varia et recondita priſcarum rerum, veterumque vocum copia maturanda. Nam quid Catone, noſtrarum literarum parente (vt Plinius ait) antiquius? Apud quem multa in literis remotiſſima, et ipſis pontificum libris obſcuriora, noſtris hominibus, tum ignorata, tum deſita leguntur. Quare ſtudioſum et accuratum lectorem rogamus, vt ſi vel legendis veterum libris, vel vſu aliquo rei ruſticae, priſcarum dictionum ſignificata cognouerit, hunc antiquum et adorandum patrem iuuet. Hoc idem de Varrone dico, *** qui tribus libellis omnem agricolationis rationem ſubtiliter et prudenter diuiſam cumulate in dialogi morem abſoluit: abs quo non pauca Mantuanus vates in Georgicum ſuum carmen tranſtulit, atque ita longe Heſiodum reliquit, praecepta ruſtica in partis quatuor partitus, ratione diuerſiſſima ab ea, quam Seruius Virgilianus interpres, alias doctiſſimus, in explananda Georgici carminis quadripartita propoſitione tradit. In qua re plurimum differerem, niſi ex iis libris, qui nunc frequentiſſimi habentur, id luce clarius conſtaret. Sed vt lector laetior ad haec legenda accedat, quaedam annotaui-

* *Habetur in Ienſoniana editione* 1472 *et in Bonon.* 1494 *fol. pertinet ad Catonem et Varronem.*

** *An hoc vult dicere, ſe non ſtatim in principio ad hanc editionem ornandam aduocatum, eoque deterius aliquamdiu rem geſtam eſſe?*

*** *Ad haec verba iſta Politianus adſcripſit: Fortaſſe hoc Varro non in his libris expoſuit, ſed in oeconomicis potius, quorum primus liber Matrisfamilias officia, ſecundus Patrisfamilias continebat; tertius agriculturae rationem, vt Seruius docet in primum librum Georgicon, poſt prooemium.*

annotauimus ſtrictim enarranda, in quibus alioquin multi dubitarent. Quaedam intacta reliquimus, quae nos adhuc lateant, vt poſſint alii, vel libris fidelioribus repertis, vel ingenii bonitate et egregia praeceptorum doctrina de eruditione et diligentia laudem quaerere. Nam plurimum rei Latinae referret, hos auctores, qui primi Romano generi omnium rerum expetendarum praecepta tradiderunt, quam emendatiſſimos facere. Sed hanc emendationem noſtram, qualiscunque ea ſit, tibi dicamus, BERNARDE IVSTINIANE, praeclare ſenator, militiaeque inſignibus decorate, quem in omni publico munere magnificum atque prudentem fere omnis Europa cognouit. Nam in cenſura domi mirabili quodam temperamento ſeuerus humanusque fuiſti. In dicenda ſententia quis ſenator te grauior? copioſior? et vehementior auditur? Foris vero in gerendis magiſtratibus, quanta tua fuit clementia atque iuſtitia? Sed in obeundis legationibus peculiarem illam domus tuae cum ſapientia eloquentiam adeo praeſtitiſti, vt vere Leonardum illum Iuſtinianum, patrem tuum, oratorem clariſſimum, vt corpore, ita ſpiritu et eloquentia reddideris, poſſitque in familiam Iuſtinianam per continuam ſeriem oratorum id dici, quod in Curionum laudem de eloquentia hiſtoriae commemorant. Igitur, diſertiſſime Patricie, ſi quando a publicis negotiis otioſus fueris, ruſticos hos libros, quos legiſſe nec inutile nec indecorum erit, paulo accuratius perlegas. In quibus (quia in vtraque lingua polles plurimum) ſiquid mendoſum inueneris, in ſtudioſorum vtilitatem emendabis, vt poſſint latinae quoque literae de eruditione ita debere, quemadmodum de prudenti et generoſo conſilio res tua publica tibi debet. Vale.

II.

GEORGIVS * ALEXANDRINVS
DOMINICO GEORGIO,
INSIGNI PATRITIO. S.

Franciſcus Philelphus, quo primum magiſtro ad litteras Mediolani ſum vſus, quotiens a diſcipulis interrogaretur, immo vero, vt eſt comis facilisque natura, eos vt de ſe multa quaererent hortaretur, illud duntaxat affirmabat, quod exploratum ſibi certumque fuiſſet, nixus ſemper tum noſtrorum, tum Graecorum ſcriptorum teſtimonio. Quod ſi quempiam [*forte* quidpiam] vel parum conſtitiſſet, vel in praeſens non ſuccurriſſet: non pudebat tantum virum ſcriptores euoluere, vel, ſi per otium id non licuiſſet, ſtudioſos iuuenes ad libros remittebat, locum indicans, vbi quod conſuleretur tractari explicarique putaſſet. Nonnunquam etiam ſi in exponendis auctoribus ſententiam minus veram protuliſſet, tum autem ex lectione varia, aut ab alio vel aemulo diuerſum cognouiſſet; libenter ſua damnata expoſitione alienum ſenſum comprobabat. Adeo veram doctrinam colebat, tantaque ex fide diſcipulos erudiebat, vt nunquam contentioſus in veritatem inſurgeret, aut iuuenum mentes iis praeceptis pateretur imbui, quae aliquando cum dedecore et damno dediſcenda forent. Admirandus profecto vir, et ab iis inprimis colendus atque ſectandus, qui prompto et expedito ingenio praediti honeſtam cupiunt eruditionem. Gregorius item Tifernus praeceptor noſter, nunquam a me ſine honorifica et grati diſcipuli praefatione nominandus, qui viam ad multa aperuerit, quae non dico ignorata, ſed vix animaduerſa a doctis viris noſtro tempore fuerunt. Adeo acutus et exactus rimator Romanae antiquitatis et cenſor Latinae litteraturae ſeuerus fuit, vt non modo id probatum elegansque duceret, quod priſcorum vſu confirmaretur: ſed inter eos, qui in bonis litteris illuſtres olim fuiſſent, iudicium atque diſcrimen exigebat: quando quidem alius eruditioni magis quam eloquentiae conferret: contra in alio eloquentia maior quam eruditio ſpectaretur. Illud item ante omnia ab ingenuo praeceptore, qui vtilitati diſcentium conſuleret, vitari dicebat, id ſibi fidei poſtulare, quod plerique omnes magiſtri facere ſolent, vt ſine locuplete teſte aut ratione conſtanti, quae enarraret, credi vellet. Et vt fuit omnibus bonis artibus tam Graece quam Latine inſtructus et in noſtra memoria doctiſſimus ac ſine ſimulatione praeceptor veriſſimus: ſic eos maxime omnium promeritus fuit, qui reconditae alicuius et indubitatae doctrinae amatores fuerunt. Sed quorſum tanta et tam longe de Philelpho Tiferno que repetita? Vtinam poſt ea tempora, quibus latinae literae diu turpiter oppreſſae et indigne iacentes paululum reſpirare et ſe erigere coeperunt, pulſaque foeda barbarie maieſtas Latina aliquantulum emerſit, qui publice per Italiam profeſſi ſunt, ſiue ii publico ſalario conducti, ſiue priuatis diſcipulorum impendiis legerent: aut minus ſibi arrogaſſent, aut quos docebant inſoleſcere non docuiſſent. Nam iam excitatis ſtudiis, reque Latina in maius creſcente, ſi iuuenes ingenue (vt par erat) ad diligentiam magis quam ad inſolentem negligentiam inſtituti fuiſſent: noſtris temporibus in Romanam elegantiam exquiſitamque eruditionem prope ventum eſſet. Sed pro nefas, pernicioſam illam conſuetudinem, qua nulla maior peſtis ſtudioſis afferri poteſt, in ſcholas intulerunt, vt quotienscunque paulo ſolertiorem diſcipulum nacti forent, plus quam conueniret eblanditi atque laudibus attollentes, hunc ex Plauti atque Terentii anima conſtare dicerent; in illo vim et copiam

* *Habetur in ſola Ienſoniana: et pertinet ad Columellam.*

copiam Ciceronianam plane ſpectari; alium διὰ τὴν τοῦ Πυθαγόρου παλιγγενεσίαν (per Pythagorae regenerationem) poſt longa tempora Virgilium referre; illum vero Naſonem effingere; hunc ita facere vt alterum Liuium iam Latini habere poſſint. Quae nugae eo ſuperbiae atque arrogantiae multos perduxerunt, vt iſto illiberali ſermone et inſano praecipientis iudicio contenti, ſpreto ſtudio, propalam de omnibus ſe dicturos pollicerentur, omneque ſcriptorum genus tractare auderent. Quod ſi vnquam ratio grauior petita, vel firmius teſtimonium quaeſitum fuiſſet, praeceptoris verba recordati, ſtulteque elati, nil aliud reſpondebant, niſi Pythagoreorum exemplo αὐτὸς ἔφη, hoc eſt ipſe dixit: quamuis ipſe non eſſet Pythagoras. Ex qua impudenti temeritate intolerabilique arrogantia lectiones tum variae et diſſidentes, tum peruerſae atque confuſae nobilium auctorum habentur: et his potiſſimum diebus quibus in publicum commodum exprimendarum litterarum ratio, barbaro inuento barbaraque meditatione excuſſa fuit: vt ſaepe ſtomachatus fuerim, cum libros me conferre [*forte* conferente] egregias et proprias dictiones iam ſublatas viderem. Quam ne ruſtici ſcriptores indignitatem paterentur, et praecipue L. Moderatus Columella, amicus quidam priſcarum vocum aſſertor a me impetrauit, vt inter multas curas grauiſque labores collatis exemplaribus quoad poſſem facundiſſimum agricolationis doctorem iuuarem. Quod tamen onus cum a me deprecarer, acrius inſtare coepit prolato codice quodam vmbilicis geminis decorato, aurea fronte inſignito, viridi aluta circuntecto, coccineiſque litteris ſuperbo, quem diceret ab eo fuiſſe exſcriptum archetypo, quod vnus ex eorum numero, de quibus paulo ante diximus, emendaſſet. In quo cum elegantes reconditae et Romanae voces in obuias tritas et peruulgatas, et, quod aegrius ferendum fuit, a ſcriptoris ſenſu alieniſſimas, conuerſas offendiſſem: deploraui primum ſcriptoris Latiniſſimi caſum, tum ignauiam et arrogantiam ſaeculi noſtri conqueſtus, L. Columellae libros potius paulo diligentius perlegendos quam emendandos ſuſcepi, quando intra XL dies inſtantibus impreſſoribus res multorum alioquin dierum conficienda foret. Quare pro eo otio, quod nobis tunc conceſſum fuit, proque ingenio noſtro et ea doctrina, quam perexiguam in nobis cognoſcimus, multis in locis elegantiſſima haec colendi agri praecepta iuuimus, ita nobis temperantes, vt nihil aut truncaremus, aut adderemus mutaremusue, niſi quod nobis luce clarius conſtaret. Nonnihilque dubitauimus, vtrum finem ſexti libri recideremus, qui eadem iisdem fere verbis illic repeteret, quae in tertio iam praecepiſſet. * Sed cum nonnulla legerentur a ſuperioribus praeceptis vel in verbis vel in re diſcrepantia, nolui temere falcem alienae meſſi (vt aiunt) ſupponere, illudque ſatis habui, hac praefatione conſilii noſtri lectorem admonere. Quantum autem noſter hic labor litteris Latinis profuerit, te iudicem facio, Dominice Georgie, facunde ſenator, magnifice Patricie, quem omnibus prope muneribus, quae in ſanctiſſima atque ampliſſima republica maxima habentur, functum glorioſe videmus. Cuiusque integritas generoſum prudensque conſilium, dicendique vis atque copia, ſiue in agendis cauſis, ſiue in conſilio patriae dando, adeo mentes auditorum intrat, penitusque in ſenſus omnes penetrat, vt te velut tonantem ſaepe ſenatus admiretur et ſtupeat, arbiterque quodammodo curiae dicaris. Porro in Veronenſi praefectura, tum vero Patauina ea fuit cum iuſtitia continentia, vt nullo in praefecto vnquam aut magis temperata deſideria, aut moderatiora remedia, ſpectata fuerint: ita omni ex parte tibi ipſi imperans, miti quadam auſteritate, placidaque conſtantia, iura populis prudenter et fortiter dixiſti. Quare factum fuit, vt te patria ſaepius deſiderauerit, generoſique patres ſententiam tuam frequenter recordati aegerrime abſentiam tuam ferrent: Populi vero, humanitatem clementiam bonitatemque tuam experti, te non vnius anni praefectum, ſed praefectorum vices peroſi plurium annorum vellent: nimisque feſtinantes menſes, et perquam breuis ille videretur annus, per quem magiſtratum apud eos ageres. Caeterum ne te poeniteat in ciuilibus negotiis diutine verſatum, atque ſemper magna tractantem, res ruſticas humilemque materiam legere: quando Romani quondam patres iis manibus, quibus gentes domuerant, arua colerent, atque ex agris conſulem dictatoremque acceſſerent, adeo opere ruſtico delectati, vt vrbico oneri renunciantes ruri velut in portu et quiete vitam agerent. Apud caeteros etiam populos de cultura agri praecipere principale fuit: ſiquidem reges fecere Hieron Philometor Attalus et Archelaus: duces item Xenophon et Mago poenus poenica lingua. Te praeterea oblectabit ſcriptoris facundia et ſermonis elegantia, qui in tenui rerum materia agreſtique vſu verbis non ex medio ſumtis neque impropriis, ſed nitidis apteque et commode poſitis vtitur. In dandis autem praeceptis et quid veriſſime et quid decentiſſime dicat reſpexit. Tum agricolas rerumque ruſticarum ſtudioſos et docere voluit, et ſimul docendo delectare. Quod a Mantuano vate abfuiſſe, cum de ſatione trimeſtri praecipit, Seneca in quadam ad Lucillum epiſtola ſcribit. Rationem item colendorum hortorum a Virgilio praetermiſſam excepit, adeoque ſcite et copioſe horti dotes numeris abſoluit, vt cum poëta diuinus illam poſt ſe aliis memorandam relinqueret, de Columella diuinaſſe videatur: cuius voces quaſdam ſubobſcuras et forſitan a pluribus ignoratas, ne legentem retardent, paucis enarrauimus. Id quod in Catone et Varrone fecimus. Vale.

* *Nimirum tertius tum liber erat ille de Arboribus; ſextus autem, qui nunc eſt quintus. Vid. quae ante initium libri de arboribus diſputantur.*

III.

GEORGIVS ALEXANDRINVS
PETRO PRIOLO
M. FILIO VENETO S.

Priſcas dictiones de tribus rei ruſticae ſcriptoribus annotatas, vt tibi latinae elegantiae ſtudioſo patricio morem gererem, pro tempore breuiſſime enarraui. Quanquam aut plura annotaſſem, aut enarratius ea interpretatus eſſem, ſi mihi vel plus otii a lectione publica relictum, vel maius ab impreſſoribus ſpatium conceſſum fuiſſet. Nam tu optimus teſtis es, hos libros potius tranſcurſim et in tumultu perlectos, quam diligentius emendatos fuiſſe, adeo me morbo grauiter tentatum impreſſores vrgebant. Caetera, mi Petre, ſi ἀκριβεστέρως ruſtica praecepta euolueris, magna ex parte, ſine tradente, cognoſces. Illius tamen et te et reliquos, qui Catonis, Varronis, et L. Columellae libros legent, commonefacio, vt de multis medicos conſulant, alia ab herbariis diſcant, nonnulla a veterinariis requirant. Sed ante omnes eum adeant virum, quem diutius ruri verſatum colendo agro, tuendo pecori, fructibus condendis, ſalgamisque faciendis egregie operam dediſſe nouerint, quando res diſciplinaque ruſtica potiſſimum vſu et experientia docente habeatur. Vale.

IV.

NICOLAO * IENSON GALLICO
FRANCISCVS COLVCIA VERZINENSIS
S. P. D.

Etſi nihil gratius duco, vir praeſtantis ingenii, quam tuae obſequi voluntati: tamen cum a me Palladii de agricultura opus vt emendarem efflagitaſti, dubitaui (fateor) nunquid onus ſuſciperem. Videbam enim quam id mihi difficile futurum eſſet, qui cum vnum et item alterum exemplar paulo ante percurriſſem, vitiata ea ac diuerſa non paucis in locis ita reppereram: vt non niſi acri iudicio diſcerni poſſit, quae vera eſſet lectio. Sed cum eam tibi de me opinionem eſſe animaduerterem, vt putares procul dubio facultatem mihi non defuturam ſi voluntas adeſſet: non potui non rem aggredi, ne tibi perſuadere poſſes, me non tam non potuiſſe quam tua cauſa, cui etiam maiora debeo, noluiſſe. Sed gratias ago Deo optimo maximo, qui pro ſua benignitate meis orſis ſecundos eſt impertitus euentus. Exceptis enim non pluribus quinque locis, vbi licet verba interrupta videantur, ſenſus tamen elici facile poteſt, caetera omnia (vt equidem arbitror) ita ſunt pro paruitate ingenii mei emendata, vt ſi qui legerint, eis a me ſatisfactum iri non dubitem. Caeterum illud non omittam, Palladium non modo quae apud Catonem, Varronem, Columellam, Martialem, Magonem Carthaginenſem, atque alios tum Latinos tum Graecos, qui de re ruſtica ſcripſere, optime tradita inuenerit, excerpſiſſe, ſed etiam, quae ſubinde vſus cunctarum rerum magiſter mortales docuit ſcitu digna, collegiſſe, et in hunc libellum quam diligentiſſime elegantiſſimeque contuliſſe. Cuius vt praecepta magno erunt agricolis adiumento, ita ſtilus dicendi pro qualitate materiae adhibitus viris etiam eruditis voluptati non mediocri. Vale.

** Habetur in ſola Ienſoniana: pertinet ad Palladium.*

V.

PHILIPPI BEROALDI EPISTOLA.

De agricolatione praecipere apud priſcos regium ac principale munus fuit, ſiquidem Hiero Attalus et Archelaus reges, Xenophon ac Poenus Mago Duces de ea re non parum multa prodiderunt. Sed apud Romanos clariſſimi rei ruſticae conditores ſunt Porcius Cato, M. Varro, Columella, atque Palladius, quibus veluti ſolidiſſimis fulturis omnis ruſticatio innixa fulcitur; Plinium enim vt Achillem ſemper excipi par eſt. Hoſce vno volumine connexos nuperrime impreſſit Benedictus * bibliopola Bononienſis caſtigatius limatiusque, quam priores impreſſores factitauerint, additis non paucis appendiculis, quod veluti illicium emtori ſit, eumque faciat emturientem magis. Quicquid id eſt, lector candide, quaeſo boni conſulito.

** Ita eſt in editione Bonon.* 1494. *at in Regienſi* 1496 *nominatur Dionyſius de Berthochis, ſeu volente ita Beroaldo, ſeu ipſius Bibliopolae ingenio.*

VI. IVCVN-

VI.
IVCVNDI VERONENSIS
IN
LIBROS DE RE RVSTICA
AD LEONEM X. PONT. MAX.
PRAEFATIO.

Rerum ruſticarum ſtudiis ſemper ſum incredibiliter delectatus B. P. quod eae, quae ex illis capiuntur, voluptates: proxime ad ſapientis vitam videntur accedere: habent enim rationem cum terra: quae nunquam recuſat imperium, nec vnquam ſine vſura reddit, quod accepit. Quam ob rem cupiens hanc vitam, requiem aliquando, oblectamentumque futuram ſenectutis, ſi ad eam vnquam Ieſu Dei Opt. Max. munere peruenerim: cum alios libros de cultura agrorum, tum praecipue Catonis, Varronis, Columellae, Palladii ſic ſemper ſtudioſe legi: vt ſatiari delectatione non poſſem. videbar enim illis legendis ruri eſſe, villas habitare, M. Curii, L. Quintii Cincinnati felicem illam vitam degere: quorum alter, cum de Samnitibus ac Sabinis triumphaſſet, et de Pyrrho, in agris conſumſit extremum tempus aetatis, vbi ad focum ſedenti magnum auri pondus Samnites cum attuliſſent, ſpreto auro, magnificam illam vocem edidit: non aurum habere praeclarum ſibi videri; ſed eis, qui haberent aurum, imperare: alter dictator factus, a villa in ſenatum accerſitus eſt. Hos ipſos libros ſumma mea in illos beneuolentia cum antiquis contuli exemplaribus, accurateque emendaui, adhibito tamen iudicio amicorum, et doctorum hominum: tum Aldo noſtro dedi, vt ſuis typis excudendos curaret: idque cum factum ſit non indiligenter, ſanctitatis tuae feliciſſimo nomini eos nuncupaui, cum ob meam erga illam ſummam obſeruantiam, tum etiam, quia tu digniſſimus omnium eo munere occurrebas. nam libri, in quibus de vitibus, et paſtoribus, et patribus familiarum tractatur, cui conuenientius dicari poſſunt, quam ei, qui vitis eſt foecundiſſima, qui paſtor optimus, qui pater omnium? αὐτὸς ἔφη, *Ego ſum vitis vera, vos palmites. Ego paſtor bonus, qui ſatago mearum ouium, et cognoſco oues meas, et me illae contra.* Tu vero B. P. accipias velim munus hoc, qualecunque eſt, a Iucundo ſeruo tuo benigna fronte: vt ſpero, facies, es enim perſimilis Dei, cuius locum tenes in terris. amat ille pium cor, amat puram mentem, amat ſimplicitatem offerentis, non munus. Venetiis Idibus Maii. M D XIIII.

VII.
ALDI PRAEFATIO.
STVDIOSIS S.

Ex omnibus iis actionibus, ad quas propter excellentiam animi natus vnusquisque videtur, nullam omnino praeſtantiorem eſſe duco, quam cum omni ſtudio contendimus, vt non modo noſtrae aetatis hominibus, ſed ipſi etiam poſteritati conſulere poſſimus. Itaque nos de veteri noſtro inſtituto hanc voluntatem retinentes, denuo Moderatum Columellam cum aliis, qui rem ruſticam ſuis libris complexi ſunt, quam licuit accurate recognitum, noſtris typis excuſum emittimus. in qua editione, vt interim reliqua ſilentio praetermittam, indicem quidem certe, qualem adhuc in hoſce ſcriptores deſideraſtis, addidimus. Fortunati vero in Columellae carmen expoſitionem ea ratione omiſimus, quod neque ſatis dignus ille videbatur, qui ſcriptori tam egregio veluti interpres attexeretur: et ſtudia veſtra remorari magis, quam adiuuare poterat. nihil enim vobis ab officina noſtra praeſtari volumus, niſi quod fructum, et vtilitatem non minimam afferat. Valete.

VIII.
ALDVS LECTORI SAL.

IAMPRIDEM decreui, quacunque in re poſſum, prodeſſe ſtudioſis. Quam ob rem perquam vtile viſum eſt futurum, ſi hic de diebus et qui in viginti quatuor partes, et qui in duodecim diuiduntur: tum de horis, quae ſunt apud Palladium, nonnihil dicamus. Atque eo magis, quod a perquam paucis aetatis noſtrae hominibus intelliguntur. Dierum duo ſunt genera, alii naturales: alii ciuiles. Naturales, quibus nunc paſſim vtimur: conſtant quatuor et viginti partibus aequalibus ab occaſu ſolis ad alterum occaſum: quae horae appellantur; et Graece ἰσημερινοὶ, Latine aequinoctiales dicuntur. Ciuiles

les autem, ab ortu ſolis ad occaſum conſtant duodecim partibus inaequalibus: quae Graece καιρικαί, Latine, temporales, ſeu, quod idem eſt, vulgares nominantur. Atque hae duodecim partes hibernis ſolſtitiis breuiſſimae ſunt, et tertia parte minores, quam aequinoctiales, aeſtiuis autem longiſſimae: eademque tertia maiores, quam illae, et, quod ſequens eſt vincunt hibernas duabus quartis: ſiue, quod idem eſt dimidio, id quod ſignificare voluit Verg. eo verſu: An ne nouum tardis ſidus te menſibus addas, id eſt Iunio, et Iulio, quibus horae longiſſimae ſunt. At Vere, ſole Arietem, Autumno, Libram ingrediente: pares ſunt aequinoctialibus: eademque ab hiberno Solſtitio ad aeſtiuum cum die creſcente creſcunt: ab aeſtiuo autem ad hibernum cum eodem decreſcente decreſcunt. Et quoniam ſinguli dies ciuiles, ac noctes totius anni, horis duodecim continentur, ſexta diei hora ſemper eſt Meridies: et prima incipit oriente ſole: Duodecima eodem occidente finitur. Verbi gratia, menſe Martio cum hae ipſae horae temporales fere pares ſunt aequinoctialibus: prima hora diei ciuilis eſt eadem cum tertiadecima diei naturalis. Secunda, eadem cum quartadecima. Tertia, cum quintadecima. Quarta, cum ſextadecima. Quinta, cum decimaſeptima. Sexta, cum decimaoctaua. Septima, cum decimanona. Octaua, cum vigeſima. Nona, cum vigeſimaprima. Decima, cum vigeſimaſecunda. Vndecima, cum vigeſimatertia. Duodecima, cum vigeſimaquarta. Illud igitur in ſacris literis. A ſexta autem hora vſque ad Nonam, tenebrae factae ſunt ſuper vniuerſam terram: intelligendum eſt a Decimaoctaua hora, vſque ad vigeſimamprimam diei naturalis: vt nunc horae aguntur. Nam apud veteres, Solaria in horas tam noctis, quam diei temporales non aequinoctiales diuidebant. Menſe autem Iunio: cum horae quam longiſſimae ſunt: prima hora temporalis, eſt eadem, quae nona cum tertia parte decimae aequinoctialis: Secunda, quod reliquum decimae cum duabus tertiis vndecimae. Tertia, quae duodecima cum tertia parte vndecimae. Atque ita ſingulae tres horae temporales continent quatuor aequinoctiales. Pari modo, quarta eſt eadem quae tertiadecima cum tertia parte quartaedecimae. Quinta, quod reliquum quartaedecimae cum duobus tertiis quintaedecimae. Sexta, quod reliquum quintaedecimae cum integra ſextadecima et eſt Meridies. Item tres temporales, Septima, Octaua, Nona, ſunt eaedem, quae quatuor aequinoctiales: videlicet decimaſeptima, decimaoctaua, decimanona, vigeſima. Item decima, vndecima, duodecima, eaedem quae vigeſimaprima, vigeſimaſecunda, vigeſimatertia, vigeſimaquarta. Non ab re hic viſum eſt ſubiungere epigramma Martialis ad Euphemum ſtructorem Domitiani: vbi harum horarum temporalium meminit, eſt autem hoc:

Prima ſalutantes, atque altera detinet hora.
Exercet raucos tertia cauſidicos.
In quintam varios exercet Roma labores:
Sexta quies laſſis, ſeptima finis erit.
Sufficit in nonam nitidis octava Paleſtris.
Imperat extructos frangere nona toros.
Hora libellorum decima eſt Eupheme meorum:
Temperat ambroſias cum tua cura dapes.
Et bonus aetherio laxatur nectare Caeſar:
Ingentique tenet pocula parca manu.
Tunc admitte iocos, greſſu timet ire licenti
Ad matutinum noſtra Thalia Iouem.

Horae autem, de quibus agit Palladius: ſunt quae diem ab ortu ſolis ad occaſum diuidunt, in partes duodecim: quae vmbris ſic deprehenduntur. Fiat planicies quadrata ad regulam, et libellam in loco aperto: qui toto die illuſtretur a ſole: ſpectetque vno latere ſeptentrionem: alio Meridiem: Solem alio orientem: occidentem alio. Deinde in medio quadrati collocetur indagator vmbrae: qui Graece γνώμων, ſeu σκιαθήρας dicitur, obſerueturque prima dies cuiusuis menſis: Verbi gratia, Ianuarii: idque coelo ſereno, tunc tacto gnomone a ſolis radiis: vmbra gnomonis prima hora diei erit longa pedes XXIX. Secunda XIX. Tertia XV. Quarta XII. Quinta X. Sexta IX. atque hac hora, ſemper (vt dixi) eſt Meridies: tunc enim ſol altiſſimus facit vmbras breuiſſimas. Deinde incipit declinare, et deſcendere ad occaſum atque vmbrae eadem, qua decreuerant, menſura augentur: quo fit, vt ſeptima hora, quae eſt prima poſt meridiem, vmbra gnomonis ſit longa pedes decem et reſpondeat quintae antemeridianae (nam horae ante ſextam antemeridianae, poſt ſextam pomeridianae appellantur) octaua ſit longa pedes XII. et reſpondeat quartae. Nona, XV. quanta fuerat tertia. Decima, XIX. quot pedum erat ſecunda. Vndecima, XXIX. quot prima. Et quoniam in horarum ſpatio Ianuar. cum Decembri menſe conuenit: eaedem erunt vmbrae ſingulis horis hoc menſe, quae et Ianuario. Idem quoque faciendum eſt in caeteris menſibus: vt bini ſcilicet computentur, et Feb. in horarum menſura cum Nouembri menſe concordet, Martius cum Octobri, Aprilis cum Septembri, Maius cum Auguſto, Iunius cum Iulio: quemadmodum in fine cuiuſque menſis apud Palladium licet videre. Illud apud eundem in fine poſtremi menſis his verbis. Decembrem Ianuario in horis cauſa diſpar adiunxit: cum linea ſimili ille augeatur: hic decreſcat: intelligendum eſt et de vmbris: quod tam ante meridiem, quam poſt pares, atque eaedem in ſingulis binis menſibus ſint: idque diſpari cauſa: et de diebus: quos conſtat ſex menſibus augeri: et ſex decreſcere. Nam etſi eadem quantitate ſunt horae menſe Ianuario, qua et Decembri: eademque menſe Februario, qua et Nouembri: et ſic in reliquis paribus: quemadmodum auctor oſtendit: tamen ex ſingulis paribus quantum augetur alter,

tantum

tantum alter diminuitur. Aſcendente enim Sole a Capricorno ad Cancrum (vt ſupra diximus) dies ſemper augentur: decreſcunt contra deſcendente illo a Cancro ad Capricornum. Notandum praeterea, creſcentibus diebus, decreſcere ſemper vmbras gnomonis: contra, decreſcentibus illis, has ſemper augeſcere: et hinc eſt, quod menſe Ianuario cum dies breuiſſimi ſunt, et augentur: prima hora diei vmbra gnomonis eſt longa pedes XXIX. Februario, quae eſt longiſſima, XXVII. Martio, XXV. Aprili, XXIIII. Maio, XXIII. Iunio, XXII. Menſe autem Iulio, cum dies longiſſimi ſunt, et decreſcunt, prima hora diei vmbra gnomonis eſt longa pedes XXII. quae eſt breuiſſima: Auguſto, XXIII. Septembri, XXIIII. Octobri, XXV. Nouembri, XXVII. Decembri, XXIX. Id quod vt melius cognoſcatur: ſubiunximus et eos menſes: quibus dies augentur, vmbris decreſcentibus: et eos, quibus dies decreſcunt, vmbris creſcentibus. Incepimus autem ab Ianuario, et Iulio: quorum altero dies ſunt breuiſſimi, et ſemper augentur vſque ad ſolſtitium aeſtiuum: et vmbrae longiſſimae: ſed decreſcunt: quamdiu dies augentur: Altero dies ſunt longiſſimi, et ſemper decreſcunt vſque ad ſolſtitium hibernum, et vmbrae breuiſſimae: ſed augentur: quamdiu dies decreſcunt. Et licet a ſolſtitiis incipiendum fuiſſet: quae Decembri, et Iunio fiunt, tuncque dies vel augeri, vel decreſcere incipiunt: tamen incrementa, vel diminutiones dierum cum diminutionibus, incrementisque vmbrarum ſic facilius dignoſcuntur, qua quidem re cognita, et diſpar illa cauſa cognoſcetur: quia in horarum ſpatio Ianuarius Decembri, Februarius Nouembri, Martius Octobri, Aprilis Septembri, Maius Auguſto, Iunius Iulio adiuncti, linea ſimili, vt ait Palladius, augentur, vel decreſcunt.

Ianuario augentur dies: et vmbrae decreſcunt.

Hora	Pedes
I.	XXIX.
II.	XIX.
III.	XV.
IIII.	XII.
V.	X.
VI.	IX.
VII.	X.
VIII.	XII.
IX.	XV.
X.	XIX.
XI.	XXIX.

Februario augentur dies: et vmbrae decreſcunt.

Hora	Pedes
I.	XXVII.
II.	XVII.
III.	XIII.
IIII.	X.
V.	VIII.
VI.	VII.
VII.	VIII.
VIII.	X.
IX.	XIII.
X.	XVII.
XI.	XXVII.

Martio augentur dies: et vmbrae decreſcunt.

Hora	Pedes
I.	XXV.
II.	XV.
III.	XI.
IIII.	VIII.
V.	VI.
VI.	V.
VII.	VI.
VIII.	VIII.
IX.	XI.
X.	XV.
XI.	XXV.

Aprili dies augentur: et vmbrae decreſcunt.

Hora	Pedes
I.	XXIIII.
II.	XIIII.
III.	X.
IIII.	VII.
V.	V.
VI.	IIII.
VII.	V.
VIII.	VII.
IX.	X.
X.	XIIII.
XI	XXIIII.

Maio dies augentur: et vmbrae decreſcunt.

Hora	Pedes
I.	XXIII.
II.	XIII.
III.	IX.
IIII.	VI.
V.	IIII.
VI.	III.
VII.	IIII.
VIII.	VI.
IX.	IX.
X.	XIII.
XI.	XXIII.

Iunio dies augentur: et vmbrae decreſcunt.

Hora	Pedes
I.	XXII.
II.	XII.
III.	VIII.
IIII.	V.
V.	III.
VI	II.
VII.	III.
VIII.	V.
IX.	VIII.
X.	XII.
XI.	XXII.

Iulio decreſcunt dies: et vmbrae augentur.

Hora	Pedes
I.	XXII.
II.	XII.
III.	VIII.
IIII.	V.
V.	III.
VI.	II.
VII.	III.
VIII.	V.
IX.	VIII.
X.	XII.
XI.	XXII.

Auguſto decreſcunt dies: et vmbrae augentur.

Hora	Pedes
I.	XXIII.
II.	XIII.
III.	IX.
IIII.	VI.
V.	IIII.
VI.	III.
VII.	IIII.
VIII.	VI.
IX.	IX.
X.	XIII.
XI.	XXIII.

Septembri decreſcunt dies: et vmbrae augentur.

Hora	Pedes
I.	XXIIII.
II.	XIIII.
III.	X.
IIII.	VII.
V.	V.
VI.	IIII.
VII.	V.
VIII.	VII.
IX.	X.
X.	XIIII.
XI.	XXIIII.

Octobri dies decreſcunt: et vmbrae augentur.

Hora	Pedes
I.	XXV.
II.	XV.
III.	XI.
IIII.	VIII.
V.	VI.
VI.	V.
VII.	VI.
VIII.	VIII.
IX.	XI.
X.	XV.
XI.	XXV.

Nouembri dies decreſcunt: et vmbrae augentur.

Hora	Pedes
I.	XXVII.
II.	XVII.
III.	XIII.
IIII.	X.
V.	VIII.
VI.	VII.
VII.	VIII.
VIII.	X.
IX.	XIII.
X.	XVII.
XI.	XXVII.

Decembri dies decreſcunt: et vmbrae augentur.

Hora	Pedes
I.	XXIX.
II.	XIX.
III.	XV.
IIII.	XII.
V.	X.
VI.	IX.
VII.	X.
VIII.	XII.
IX.	XV.
X.	XIX.
XI.	XXIX.

SED ſciendum primos quosque dies menſis deſcriptos tantum a Palladio: nec tantas fore vmbras caeteris diebus cuiusque menſis: quantae fuere primis: ſiquis eas deſcriberet: ſed ſemper vel minores, cum dies creſcunt: vel maiores, illis decreſcentibus, quae ſi deſcriberentur omnes: magnum efficerent volumen, eſſet praeterea opus multis annis: ſi id fieret, in Europa: nam cum oporteat ſingulos quosque dies totius anni ab ortu ſolis ad occaſum tunc eſſe ſerenos, nec id contingat vnquam in Europa: obſeruandi forent dies ſereni multorum annorum: donec omnes deſcriberentur. Quod quia laborioſum eſt: et longi taedii plenum: nec Palladius fecit, nec alius quisquam: nec forte erit vnquam qui faciat. Sed de his haec ſatis. tu vero Lector cariſſime vale: et me ama.

IX.

PHILIPPVS IVNTA
FRANCISCO VICTORIO,
VIRO CLARISSIMO S.

Mirabitur fortaſſe quispiam, Franciſce optime, quod ego, qui abhinc annos circiter decem libris noua impreſſione cudendis operam totam impenderim, nec ex eis aliquem ſub cuiuspiam nomine ediderim, modo hos quatuor de agricolatione auctores tuo potiſſimum nomini dicarim, Cui quidem, ſi ea, quae in te bonarum artium fulgent ornamenta, praeter ea, quibus domi forisque ſplendes, virtutis emblemata perſpexerit, facile obuiam eſt ire. Praetereo namque illud vetus familiaritatis et clientelae vinculum, quo maiores mei domui Victoriae iam tum ab ipſo exordio arctiſſimo fuere coniuncti, quod vnum vel me ſatis ad id exhortari debuiſſet. Iure igitur cogitanti mihi iam diu, cui maxime hos de agrorum cultu libros dicarem, tu ſolus in primis occurriſti, qui a Senatu Florentino miſſus maximis de rebus orator Caeſareum imperatoris numen tam graui ac dulci oratione ad tuae Reip. vota impuliſti, vt re bene geſta merito te eadem ad Iulium prius, tum ad Leonem Pont. Max, rurſus legatum miſerit, nuperque Roma rediens magna cum tuorum ciuium admiratione, ad chriſtianiſſimum Galliae regem orator iterum crearis. Vnde quantum te tua Reſpublica indigeat, cuique facile eſt coniicere, quando negotiorum molem, in quem vertat, te ſolum tanquam Phoenicem vnicum delegerit. Tu igitur, qui, vt Vlyſſes Homericus, regiones multas et vrbes peragrando, agrorum etiam cultus non aſymbolos perſpexiſti, totum hoc rei ruſticae corpus bene compactum et ad amuſſim formatum, munus quidem tua dignitate minus protegendum ſuſcipies, ipſumque cum fueris ab occupationibus ſeriis, magnisque negotiis, quibus iugiter deſtineris, feriatus, currenti ſaltem oculo leges. Vbi quantum curae ac laboris, ne vna quidem macula ineſſet, impenderimus, cum ex nouis typis, tum ex aliorum exemplarium mendis facile erit dignoſcere. Accedit praeterea Nicolai Angelii Buccinenſis, tui quondam praeceptoris accuratiſſima caſtigatio, qui quidem vir de vtraque lingua bene meritus ſuis lucubrationibus multa turgida reſecuit, hiantia ſuppleuit, carioſa poliuit, tumentia complanauit. Adiecto item vocum indice, vbi vberrime ac elegantiſſime, quae pertinent ad villae poſitionem, fundi inſtrumenta, ſtatumina, pomaria, ichthyotrophia, melitturgia, ſalgama, oxygara, oxypora, aliaque id genus ruſticationis corpore complexa ad vnguem citra aliorum deſiderium exponuntur. Accipe igitur, noſtrae Reip. decus, opus te dignum, ſiquidem Reges Cyrus, Archelaus, Attalus, nec non et Xenophon, ruſticationem excoluerunt, quam denique Mago Poenus octo et viginti voluminibus expoliuit, quae quamuis extera et barbara Senatus Conſulto in Latinum conuerſa ſunt ſermonem. Suſcipe, inquam, illuc deferendos auctores, vnde tu felici legatione nomen grande reportaſti, vt ſi qui rhinocerotes in tam longo itinere ipſos inuaſerint, tuo audito nomine naſum aculeatum comprimant, me tu interea vt fidum clientem cum noua prole hac oblata confoue. Vale.

X.

PETRVS * VICTORIVS
MARCELLO CERVINO
CARDINALIS.

Poſt longum temporis ſpatium, Marcelle Ampliſſime, reliquum tibi mei promiſſi perſoluo. Neque tamen hoc ignauia aut negligentia feci, ſed moleſtis occupationibus impeditus, rem plus quam voluiſſem, differre coactus ſum. Nam animum meum, incredibileque ſatis tibi faciendi deſiderium, primis illis meis laboribus perſpicere potuiſti. Paucis enim diebus toto animo in onus a te mihi impoſitum incumbens, ea confeci, quae me non inertem, neque immemorem mandatorum tuorum oſtendere potuerunt. Secuta poſtea ſunt tempora, quae me in negotio illo, quod declinare non potui, nouum atque inexercitatum ita perturbarunt, vt non dico rerum tuarum oblitus ſim, ſed venam mihi te daturum

turum ſperarim, ſi meo illi tempori inſeruiens, curam hanc aliquantulum diſtuliſſem. Idem etiam me hoc facilius a te impetraturum confiſus ſum, quod videbam, te eodem tempore in publicis maximis rebus occupatum, vt ſi haec ſtudia ex animo non abieciſſes, neceſſario te remiſſius illis nauare operam putarem. Nam ſubito fortuna auctus es, et in eum dignitatis gradum pro multis tuis meritis elatus, quo paucis aſpirare licet, et quo altius aſcendi nunc recte factis vix poteſt. Quae autem artes in tam illuſtri excelſoque loco collocarunt, eaedem te in honeſtiſſimis negotiis ſemper occupatum poſtea tenuerunt, vt a nobis etiam diu abfueris, ad Carolum Caeſarem miſſus, et apud eum perſonam Maximi Pontificis geſſeris. Mirari igitur non debes, ſi tot curis te implicatum videns, et pene tibi haec noſtra ſtudia dimiſſa ex animo putans, iis meis literis tibi obſtrepere nolui. Fateor enim me in hac re aliquantulum deceptum eſſe. Quanquam enim te vere ex animoque diligere ſtudia literarum ſciebam, (quippe in quibus tantum profeceras, vt paucos pares haberes, quomodo illa non amare vnice poteras?) tamen exiſtimabam, te magnitudine negotiorum abreptum, et conditionis etiam, vitaeque iſtius honeſtate compulſum, aliis nunc ſtudiis operam dare. Verum non multo poſt errorem meum cognoui, qui ex plurimorum ingenio te iudicaſſem. illi enim cum altius aſcenderunt, ſaepe etiam artes illas, quae viam ipſis ad eos honores patefecerunt, obliuiſcuntur. Animaduerti, inquam, me de te, quem optime cognitum habere debebam, non vere exiſtimaſſe: atque hoc intelligere maxime potui, cum Romam reuerſus, ſtatim me huius aeris alieni, literis tuis amantiſſime ſcriptis admonuiſti. Et quamuis magnum illae apud me pondus haberent, nec poſſem vllo pacto amplius ſalua fide creditorem ludificari: tamen eum mihi flagitatorem adpoſuiſti, qui quamuis multis de cauſis ſuauis iucundusque eſſe poterat, tamen quod ei mandaras, impigre ſtrenueque procurabat. Cum enim Ioannes Caſa publicis de rebus huc a Pontifice Max. miſſus eſſet, mandaſti ei, vt mecum accurate ageret, vt quam diligentiam olim in M. Varrone purgando adhibueram, eandem in Catone, quemadmodum pollicitus fueram, expoliendo adhiberem. Vix igitur domum ad eum acceſſeram, hominemque ſalutaueram, cum rem tuam ille agere coepit, et quantum tempus illud tulit, ac multitudo ciuium, quae ingens ad eum conuenerat, conceſſit, mandata tua executus eſt. Expectabatur enim cum ſumma omnium laetitia, qui ea, quae ab omnibus audiuerant de optimis moribus, eximia ingenii vi, ſumma omnium bonarum artium eruditione, videre cupiebant. Antea enim cum in patria non admodum vixerit, magis conſtanti omnium fama de praeclaris ipſius virtutibus delectati fuerant, quam illo praeſente frui vnquam potuiſſent. Breui igitur tunc, paucisque verbis rem expoſuit: nec tamen deſtitit, cum ſaepe ad eum (quemadmodum dignitas illius, ac noſtra vetus amicitia poſcebat) omni illo tempore, quo apud nos manſit, ventitarem, vrgere me, vt id conficerem, nec vllo pacto amplius procraſtinarem. Quare non multo poſt opus aggreſſus ſum, et ita me in eo ſedulo geſſi, vt rem totam mature confecerim: Vt qui tamen vellem temporis tarditatem aliquo munere compenſare, veteres meos labores in M. Varronem retractare coepi, et accuratius, quomodo poſſem tibi plene morem gerere, mecum diu cogitaui: ſtatuique tandem cunctos qui de rebus ruſticis Latine ſcripſerunt, cum antiquis codicibus conferre, et quaecunque auxilio eorum emendaſſem, libello aliquo meo explicare. Ita enim tu quid de ſingulis locis ſentiam aperte perſpicies, et alii etiam ex ſtudio meo, quod vt a te ortum, ita etiam tibi acceptum referri volo, fructum aliquem capient. Cognovi enim naturae tuae bonitatem, et mirifice te gaudere publicis commodis ſcio. Nec enim tu (quemadmodum nonnulli improbe faciunt) ea quae ſtudioſis literarum opem ferrent abdis: ſed contra, quae ingentes vtilitates praebere poſſunt, et egregia veterum ſcriptorum monumenta quae adhuc in tenebris latent, iam diu cogitas quomodo poſſis peruulgare: et eo iam rem deduxiſti, vt cito ſedulitas tua, atque aliis opitulandi incredibilis cupiditas, magnos fructus paritura ſit. Quaecunque igitur poſſent hoc meum negotium adiuuare, comparare coepi, magnamque librorum copiam vndique corrogaui. Nec ſi quid in hac re induſtriae aut exercitationis habeo, id ceſſare paſſus ſum, ſed omnibus ingenii viribus huic ſtudio incubui, quid praeſtiterim, tu ipſe, cui in primis placere cupio, et qui hoc propter ingenii acumen, et bonarum artium eruditionem egregie facere potes, iudicabis. Quod ſi diutius mihi in hoc ſtudio manere licuiſſet, (ſcis enim tu, qui omnes meas cogitationes perſpectas habes, in quibus nunc literis occupatus ſim, et quae multarum vigiliarum ſtudia animo verſem) rem, vt arbitror perutilem feciſſem: nec reliquis, in quo magnopere laborare deberent, fortaſſe reliquiſſem. Nec tamen is ſum, qui ſocios aliquos laudis habere vnquam recuſauerim, quos etiam laboris participes habuerim: ſed aliorum ſemper induſtriam excitarim, et in quo illi ingenia exercere poſſent oſtenderim, et non parua quoque auxilia ad rem peragendam fideliter ipſis benigneque ſuppeditarim. Quod autem exiguo hoc tempore, quod ex meis multis cotidianisque occupationibus eripui, conficere potui, ad te mitto: tu, quemadmodum te facturum eſſe confido, ſi qua acute animaduerti, boni conſules: ſi qua me fefellerunt, non reprehendes: ſed aut rei ipſius difficultati, aut ingenii mei tenuitati aſſignabis. Habes igitur magni illius Catonis librum de re Ruſtica, quantum fieri per me potuit, multis mendis inde ſublatis, non parum expurgatum. Habes treis M. Varronis de rebus itidem Ruſticis libros, doctiſſimi et grauiſſimi auctoris, in quibus etiam valde laboraui. Cum enim ille plurima ſcripſerit, et omnes pene Romanos homines elegantia et multitudine ſcriptorum ſuperarit, omniaque fere vetuſtate, quae (vt ipſe ſapienter inquit) non pauca deprauat, multa tollit, abſumta ſint: et hi quoque rerum ruſticarum, qui cum paucis aliis diſſectis mutilatisque de lingua Latina libris ſuperſunt, mali affecti eſſent: volui ſtudio, ac diligentia mea illis aliquid opis afferre: ſiquidem cum ſemper nobilitatis ſtudioſus fuerim, hos nobiliſſimos auctores in ſqualore ſordibusque iacere,

cere, aequo animo pati non poteram. Nam de elegantia ipſius Varronis et ſermonis puritate, quid ego nunc loquar? cui enim cognitum non eſt, eum optimis temporibus vixiſſe, et optimos ſemper Latinos Graecosque auctores pertractaſſe, indeque magnam elegantiſſimorum verborum ſyluam, et ad omnis rei naturam exprimendam appoſitorum, ſibi comparaſſe? Nam antiqui etiam auctores, et qui de eodem ſtudio diligenter ſcripſerunt, affirmant, eum rem ruſticam eloquentia et candore linguae expoliviſſe. Huc vsque igitur fidem meam liberaui, nec amplius tibi quod ſciam debebam. Acceſſerunt tamen, tanquam cumulus quidam, nonnulla quae in Columella emendaui: nam eum quoque ſcriptorem non neglexi. Quod ſi aut meliora ipſius exemplaria nactus eſſem, aut ille fortaſſe magis emendatoris opera eguiſſet: plura etiam in eo reſtituturus fui. Totam huius mei negotii rationem in caſtigationibus meis explicatam inuenies: nam nonnulla etiam quae aut a Graecis optimis auctoribus Terentius Varro acceperat, aut declaratione aliqua indigere videbantur, adnotaui: non pauca etiam vulnera quae ſanare non potui, aperui: in quibus nunc purgandis ſtudioſi literarum operam ponere debebunt. Hoc vt illi facere in animum inducant, et hos meos labores qualescunque ſunt hilari vultu adſpiciant, vehementer precor: nec aliam vllam mihi tantarum moleſtiarum mercedem poſco. Nam ſi iudicio tuo probatus diſceſſero, optime et ornatiſſime Marcelle, ab omnibus me magnifice laudatum eſſe, non ſine cauſa exiſtimabo. Dat. XII. Cal. Quintiles M.D.XLI. Florentiae.

* *Praefixa haec epiſtola Catoni et Varroni apud Gryphium* 1541. *et apud Ro. Stephanum* 1543. 8vo. *editis. De Marcello Ceruino et Codice Varronis vid. Victor. ad Cic. fam.* 8, 8.

XI.

IN PETRI VICTORII

EXPLICATIONES SVARVM IN CATONEM, VARRONEM, COLVMELLAM CASTIGATIONVM, PRAEFATIO.

Quia hunc laborem non ingenii, aut doctrinae oſtentandae cauſa, ſed optimum auctorem, eiusque ſtudioſos adiuuandi ſuſcepi: cupio in primis fidem meam probari. Nam ſi mediocris diligentiae laudem aſſequi potuero, non fruſtra mihi in tam moleſto negotio verſatus videbor. Quibus igitur auxiliis vſus ſim, et quomodo me in hac re geſſerim explanabo. Auxilia autem vetuſti libri fuerunt, ſine quibus, ne dum hoc opus aggreſſurus fuerim, vix hos rerum ruſticarum ſcriptores, vt accuratius legerem, in manus vnquam cepiſſem: omnes enim omnium conatus ſine illorum ope aut irritos eſſe, aut parum progredi poſſe puto. Vetuſtiſſimum volumen eſt in diui Marci Bibliotheca, in quo M. Catonis vnus liber eſt, quem de re Ruſtica ſcripſit: ac tres M. Terentii Varronis Rerum item ruſticarum. Is vnus liber, vt verum fatear, et vt veris laudibus ipſum ornem, maiores mihi vtilitates praebuit, quam vniuerſi alii: ſuperat enim reliquos, quos habui, longo interuallo, et vetuſtate et fidelitate. Nec tamen cuncti, qui in eo continebantur auctores, ad nos peruenerunt: nam duo toti vetuſtate collapſi ſunt, et M. Varronis extrema etiam pars defecit. Quemadmodum autem ex vetere inſcriptione, quae in fronte libri eſt, cognoſcimus, Iunii Moderati Columellae XII libri illic etiam erant, et vnus ante illos Claudii Martialis: literae tamen et antiquitate et frequenti attritu in prima parte libri ita deletae ſunt, vt rubricam ſuperinducere opus fuerit (rubrica enim notatae huiuſcemodi inſcriptiones in eo ſunt) quare macula aliqua in his nominibus eſſe poteſt. *Martialis* tamen aperte legitur. Martialem autem veterem fuiſſe rei ruſticae ſcriptorem, teſtimonio etiam Palladii didicimus. Seruius quoque Vergilii interpres cum locum illum e IV Georgicorum declararet, -- *atque aliis poſt commemoranda relinquo*: inquit: *Gargilium Martialem ſignificat.* Sitne idem Palladii, et Seruii Martialis, ſtudioſe quaerere nunc minime oportet. Hoc autem relinquere nolui, quin notum facerem, vt vetuſtas huius libri intelligeretur, qui illis temporibus ſcriptus fuit, quibus alii adhuc ſcriptores reperiebantur, qui poſtea negligentia hominum, aut ſeculorum iniquitate perierunt. Ille autem ſi totus integerque conſeruatus eſſet, et Iunium Columellam fortaſſe emendatiorem, et alium, quo caremus non negligendum ſcriptorem haberemus. Habui etiam eosdem auctores in alio volumine, non adeo vetuſto, neque adeo fideli, quod literis Gallicis ſcriptum videbatur. Id autem e Medicaea bibliotheca promſi, et non paucos item alios, qui illic cuſtodiuntur, quos nunc neceſſe non eſt omnes nominare. De vno autem tantum, qui diligenter exaratus fuit, et e bono exemplari exſcriptus Pataui, non tacebo. Franciſci autem Barbari, patricii Veneti, quondam fuit: et eius ſtudio in ea vrbe, in qua doctrinarum domicilium eſt, diligenter deſcriptus fuiſſe, illic traditur. Hi ſunt praecipue codices, quorum auctoritate vſus ſum: nam alii, aut de optimo illo deſcripti, aut ita mendoſe et negligenter ſcripti ſunt, vt eorum teſtimonium paruum pondus merito habiturum fuerit. Quomodo ſuſceptum negotium adminiſtrarim, ex ſingulis nunc explicationibus meis apparebit.

XII. HIE-

XII.

HIERONYMI COMMELINI

PRAEFATIO.

Rei ruſticae ſcriptores vetuſtiores tum Graecos tum Latinos tibi, polite lector, ſimul iunctos dare decreueram. Verum hoc inceptum ob alia maioris momenti ad tempus differre coactus, non ingratum tibi fore exiſtimaui, ſi Latinos hoſce (interea dum Graeci ad tres MSS. Palatinos collati, cum interpretatione Latina excudantur) praemitterem. Nudos porro hic auctores habes; ſed quantum in nobis fuit, emendatiſſime expreſſos, quibus indices tres * Fr. Sylburgius noſter, qua ſolet diligentia conſcriptos, addidit. Criticorum notationes in praeſens conſulto omiſi, quod ad eas, collatione Graecorum Geoponicorum facta, non exiguum emendationum numerum accedere poſſe re ipſa compererim, ita vt haec mora tibi nequaquam fraudi ſit futura. Vale, et noſtris laboribus faue.

* *Vnum capitum ex editione Regienſi* 1482. *auctorum alterum*, *tertium rerum et verborum.*

XIII.

IO. MEVRSII

IN CATONEM PRAEFATIO.

Habes, mi lector, Catonem ſeuere anxieque caſtigatum. Vſus ſum ad eam rem exemplari vetuſto excuſo Baſileae anno CIↃ IↃ XXI. qui incredibile quam fuerit bonae notae, quamuis et labem adſperſam nonnunquam habuerit; ſed aiebat Naſo non inſcite, decentiorem faciem, in qua aliquis naeuus. Idem hic vſurpauero. Praeterea inſpexi quoque editionem Colonienſem annis XV. poſteriorem, quam Scriuerius meus vtendam ſuppeditarat: ſed inſpexi tantum, quia nihil fere ab illa Baſilienſi mea differebat. Commelinianam etiam CIↃ IↃ XCV. adhibui, eam tamen peiorem deprehendi Plantiniana, quae quinque annis iſtam praeceſſit, quam et denuo exhibeo. Illud inſuper moneo. Capitum ſingularum ἐπιγραφὰς retinui, magis ad textus ornatum, quam neceſſitatem: nam vt Cato illas poſuerit, nemo ſanus credat, ego quidem nunquam; nullum earum in Baſilienſi veſtigium, vt nec in Colonienſi Scriuerii, qui tamen ait reperiſſe in Regienſi anni CIↃ CCCC XCIX. Notum autem quam ſoleant librarii impenſis huiusmodi bonos auctores etiam cum detrimento eorum farcire, quo ſcilicet nauſeae delicati auctoris ſubueniant, et ὄρεξιν aliquanto maiorem moueant. Quod quidem audere illos mirum non eſt; habent enim, quod olim de Cn. Domitio Ahenobarbo dixit Licinius Craſſus, os ferreum, cor plumbeum. Haec volebam. Quid vero praeſtiterim, iudica et gratiam habe, referque, ſed, quomodo Senatui Nero reſpondebat, quum meruero. Vale, et quisquis es, AETERNITATEM COGITA!

XIV.

IVLII PONTEDERAE

IN PATAVINO GYMNASIO BOTANICES PROFESSORIS

AD CLAR. VIRVM

IACOBVM FACCIOLATVM

IN EODEM GYMNASIO DIALECTICES PROFESSOREM

EPISTOLA.

Qua hora ad te, Vir Optime, vt tibi ſignificaram, venire ſtatueram, quod eo tempore pluuius aeris ſtatus publicas in horto exercitationes videbatur prohibiturus, diſcuſſis ſubito nubibus, et patefacto coelo, in hortum, vt iis qui conuenerant, botanicarum rerum hiſtoriam traderem, deſcendi. Qua propter, cum ingruentibus iam tenebris horto exceſſerim, neque cras munere grauiſſimo, et aliis ſubinde interpellationibus occupatus, te conuenire poſſe ſperem, quod eram allaturus, obſignatis hiſce litteris incluſi, et tibi ſic reddendum miſi. Inuenies eas, quas in Catonem et reliquos veteres tres, qui ruſtica praecepta latina conſuetudine nobis reliquerunt, ſucciſiuis temporibus adnotationes

meditabar, magis vt meo ingenio, quo ab ineunte aetate huiuſmodi rebus ſum addictus, indulgerem, quam vt grauiſſimorum virorum iudicio, et tuo inprimis, quod iure ac merito ſemper feci maximi, ſubiicerem. Sed quoniam Vir Clariſſ., meique amantiſſimus, Ioannes Baptiſta Morgagnus Primarius anatomiae Profeſſor non autoritate ſolum ſed etiam exemplo (epiſtolis nimirum tribus ad me datis, ea qua ſolet doctrina expolitis, quae tibi cum his quoque reddentur) cum me nimis, vt ipſe dicebat cunctantem, reuera autem minus amicorum reprehenſione carentem videret, id mihi expreſſit, malo in diſcrimen huius adduci voluntati obſequens, quam ei, quem ſemper parentis loco colui, cuique me cariſſimum eſſe ſentio, quicquam negando, grati animi officium a me deſiderari. Nam ſi patria iucundiſſima nobis eſſe debet, quae nos materno ſinu naſcentes ſuſcepit, ſi parentes cariſſimi, quorum beneficio viuimus, et libere et ingenue vita fruimur: omnia profecto ſumma ac prope immenſa illis nos debere putandum eſt, a quibus non ciuitas, libertas aut vita tradita nobis fuit; ſed recta viuendi ratio atque diſciplina, ſine quibus miſera ac infelix eſt hominum conditio, his autem adiuuantibus, et patriae munera, et parentum beneficia perfecte conſequimur cumulateque. Neque enim ego in eo ſum hominum genere, qui diſſimulant, per quos profecerunt; quin omnibus praedicare quoad viuam, non deſinam, ipſum mihi ad omnia optimarum artium ſtudia diſciplinasque, et ad eas praeſertim, quae naturalem hiſtoriam complectuntur ſuſcipiendas non ſolum extitiſſe principem, verum etiam easdem mihi vnum tradidiſſe, et peramanter ipſis imbuiſſe, ac informaſſe. Atque vtinam mihi de tanto viro gloriari liceret, qui, cum omnia ſumma in illo, in me contra eſſe videam, vereor ne mihi, tanquam mali aedificii domino optimum architectum ſe habuiſſe iactanti, vitio culpaeque vertatur. Quod ſiquis forte miretur, me nunc in alio diſciplinarum ſtudio verſari, is ſciat, nihil eſſe homini in Phyſicis ac Medicis rebus diu exercitato facilius, quam ſe ad remediorum materiam, cuius pars quidem Botanice vel maxima habetur, conuertere, et mox ad vniuerſalem ſtirpium hiſtoriam, ſine qua manca ac imperfecta medicina cenſenda eſt. Iam vero ea quae ex ſecandis cadaueribus profecta eſt ratio, nonne certa ſimilitudine ad plantarum anatomen ducem ſe praebet, quarum multa communia habet; tracheis enim pulmones reſpondent, fibris vaſa, vtriculis glandulae. Ad hanc ſane immortalis memoriae Malpighius non prius animum adiecit, quam in hominum fuerit brutorumque ſectionibus diu verſatus. Mitto ea quae in minutis animantibus contemplari ſoleo, quae nunquam attingenda iudicaſſem, niſi in maioribus exercitationem habuiſſem vſumque. Viro itaque de me optime merito, et mihi ſemper praeclaro, cupienti quicquam negare non ſuſtinui, ſed id quod adnotaram, raptim tranſcripſi, ipſique primum non inſpiciendi ſolum, ſed etiam, ſi per otium licuiſſet emendandi facultatem feci, mox tibi, vt reipſa praeſto, facturus, quoniam et Morgagnus meus ac etiam noſter, haſce meas adnotationes ea conditione remiſit, vt eas ſtatim tibi reddendas vellet. Qua propter te etiam atque etiam rogo, atque obteſtor, vt eas non ſolum diligenter perlegas, ſed etiam (vt ruſticis monitis iam vtar) ne opera tua parcas viſere, et ne ſatis habeas ſemel circumire, quo emendatiores prodire poſſint, teque approbante, illuſtriores. Quid enim imperitorum voces verear, ſi, vobis quorum vtrumque in veterum auctorum monumentis emendandis, illuſtrandisque probe verſatos video, aſſentientibus, iubentibusque haec quantulacunque ſint, in hominum manus emittam. Habes quae me ad haec tibi ſubiicienda impulerint: nunc quas viderim editiones, accipe, ſimulque indicato, ſi quas non viderim, aut ſiquid item comparatu facile ad inſpiciendum reſtat. Cum plurimi extiterint diligentiſſimi viri, quorum opera Latinos de *Re Ruſtica Autores* typis editos habemus, multum mihi contulit Nicolaus Ienſonius Gallus ſua Veneta anni 1472 editione, tum Aldo ſum vſus, cuius libri Venetiis quoque prodierunt anno 1514; mox Iunta, qui proximus ſecutus (anno enim 1521 hoſce Autores emiſit Florentiae) multa ab Aldo accepit; ac vtrique ſimili Ioanne Gymnico, cuius opera quinque ſupra decem annos ab Iuntinis edita Coloniae accepimus; nouiſſime Roberto Stephano, Sergio Gryphio, Hieronymo Commelino, qui inter ſe plurimum conueniunt. Horum primus Pariſiis anno 1543 Rei Ruſticae Autorum editionem procurauit, alter Lugduni 1548, tertius Heidelbergae 1595. Haſce ſeptenas editiones in ſingulis autoribus emendandis adhibui: ſingulatim vero in Catone quidem Chriſtophori Raphelengii libellum anno 1596 emiſſum cum Auſonii Popmae, et Ioannis Meurſii adnotationibus, quem ex tua bibliotheca miſiſti, tibi propterea maximas ago gratias; nam multa ſcripſeram, quae deleui, quoniam ab aliis annotata inueni; in Varrone vero tum eiusdem Raphelengii librum, quo Varronis opera, quae extant, omnia cum notis Auſonii quoque Popmae continentur anno 1601 formis ſubiecta, tum alium non abſimilem opera Ioannis Berewoutii Dordrechti anno 1619 euulgatum, quo Ioſephi Scaligeri, Adriani Turnebi, Petri Victorii, et Antonii Auguſtini emendationes in Varronem habemus. Ex horum monumentis nonnulla, quae in Catone et Varrone obſcura mihi videbantur ac vitioſa, perſpicua reddita ac emendata deprehendi. Quae licet praecipua, vtiliora tamen (quod minime credas) excerpſi ex eo libro, quem Petrus Creſcentienſis anno 1473. vt Tournefortius prodidit, de Agricultura conſcripſit. Hic quamuis barbarus ſcriptor, et impolitus autor, multa tamen vt in vetuſtis codicibus inuenerat, ex Catone, Varrone, et Palladio (nam Columella caruiſſe exiſtimo; nihil enim niſi quod de Palladio eſt mutuatus, ex illo affert) tranſcripſit. Vtinam mihi optimae editionis copia fuiſſet! Sed quoniam eam quam Henricus Petri Baſileae anno 1538 procurauerat, vitiis ac mendis plurimis refertam ad manus tantum habui, multa praetermittere ſum coactus, donec meliora exemplaria inveniam. Acceſſere eiusdem Creſcentii interpretationes duae, hac noſtra vernacula conſuetudine editae,

tae, quarum vna Venetiis prodiit 1536 Bernardini de Viano typis, altera Florentiae 1605 Coſmo Iunta curante. Nonnulla quoque commoda ad emendandum Palladium percepi, ex codice vetuſto in Viri Clariſſ. Saluinii Bibliotheca Florentiae ſeruato, (cuius exemplum habui ab humaniſſimo Viro iisdem iam dudum mecum anatomicis ſtudiis imbuto, nunc autem egregio horum profeſſore ac collega noſtro Ioanne Baptiſta Vulpio) quo Palladii vernacula lingua interpretatio continetur. Horum auctoritatem multis in locis ſum ſecutus, num recte? tu videbis. Illud etiam praetereundum non eſt, multa ex vetuſtis Laurentianae Mediceae Bibliothecae codicibus mihi transſcripta miſiſſe Florentia amiciſſimum, atque liberalium artium, diſciplinarumque ſtudiis ac medicis potiſſimum praeclare ornatum Ioſephum Gaſtonem Georgium, quibus dubias ac vitioſas nonnullas lectiones reſtitui. Roma quoque ex codicibus Vaticanis, et ex Regienſi editione, quam Bartholomaeus Bruſchius anno 1482 concinnaverat, nonnulla quae adnotata leges, accepi. Inuenies etiam quae non ex aliorum ſcriptis, ſed ex longo vſu, quo in huiusmodi rebus ſum a puero verſatus, cognoui. Caeterum cum Vitium cultura, quae pars quidem vel praecipua rei ruſticae ſemper habita fuit, quibusdam vocibus tradatur, huic tantum accommodatis diſciplinae, ideoque perobſcuris, cuiusmodi ſunt *furunculus*, *mergus*, *tabulatum*, *malleolus*, *torus*, *pollex*, et aliae, quae quod in hominum conſuetudine minime verſentur, niſi ab agricolationis peritis intelligi non poſſunt, figuras nonnullas adieci, eodem etiam Morgagno auctore, quibus harum ſtirpium cultus, vt apud hoſce auctores praecipitur, et hac etiam aetate in plurimis regionibus ſeruatur, ſub oculos poneretur, qua potui diligentia curaui. Sed quid te prolixiori epiſtola moror, meis adnotationibus non recte conſulens. Ad ipſas iam te remitto. Da operam, vt valeas. Dabam Patauii ex horto publico Idibus Maii 1723.

XV.

SERENISSIMO AC ILLVSTRISSIMO PRINCIPI
DN. FERDINANDO,
REGI HVNGARIAE,
BOHEMIAEQVE, ARCHIDVCI AVSTRIAE DVCI BVRGVNDIAE, ETC.
DOMINO SVO CLEMENTISSIMO.

Inter tot, tamque varios et ancipites fortunae caſus, quos infracto hucuſque animo ſuperaſti, Ferdinande Rex Sereniſſime, illud merito in te miramur omnes, quod in ea aetate conſtitutus, ita animum inſtitueris, vt neque in rebus proſperis audaciae, neque in aduerſis timiditati vnquam indulſeris. Nam tot iam partis abs te triumphis, nihil immoderate, nihil arroganter egiſſe viſus es. Sed ne in ipſo quidem bellico furore mentem Tuam paſſus es a recta ratione dimoueri, quod heu nimium multis contigit, alioqui laudatiſſimis viris, magno ſuo, ſuorumque malo. Alios non paucos bellum ipſum exitialis rerum humanarum peſtis, inhumanitatem, feritatem, et crudelitatem docet. Tu contra in ipſis bellorum tumultibus manſuetior, in militia reddi cultior videris. Quam rem maiore etiam admiratione dignam facit Celſitudinis atque dignitatis Tuae conſideratio. Tu quippe citra omnem controverſiam poſt Caeſareum numen ſecundum in rebus humanis obtines locum. Quem quidem ita et magnanimitate et gratia tueris, vt nemo videri poſſit eo obtinendo dignior. Intellexerunt hoc Bohemi et Hungari, quibus nec viſus antea, nec plene cognitus inter tot vndique competitores digniſſimus es iudicatus, qui vtriuſque regni gubernacula ſuſciperes. Mirantur multi Cn. Pompeium, quod Mithridatem regem 70 regnorum cum tota fere Aſia, natura imbelli; Marium, quod Cimbrorum colluuiem: Caeſarem, quod Gallos agreſtes tunc homines bello ſuperarint. Te adhuc puero Sueuorum gens, quorum vires ipſis aliquando Romanis formidabiles erant, Tuo, id eſt Auſtriae Imperio acceſſit, idque feliciſſimo quodam auſpicio, videlicet vt ex tam auſpicato exordio Regni Tui, homines intelligerent, ipſos aliquando, ditionis Tuae terminos longe lateque propagandos eſſe. Venetos gentem totius Italiae florentiſſimam, ad conditiones acceptandas ſola nominis Tui auctoritate compuliſti, receptis oppidis aliquot, quae Maximiliano Caeſari, iniuſte ablata, iure debebantur. Acceſſerunt etiam finibus Tuis pars lacus Benaci, nec non alpium, ac Fori Iulii loca quaedam per Venetos iam dudum violenter occupata. Heluetios multo iam tempore graues illis, quos eo in tractu Tibi habes ſubditos, facile contines Tua auctoritate, ſatius iudicantes, quietem agere, quam quicquam quod tu violari nolis, attingere. Vngaricum

garicum bellum, quod praedonis illius Reguli inuidia exarſerat reſtinxiſti, vt prius quam copiae Tuae, ditionis illius fines attigiſſe crederentur, ille iam toto regno pulſus exularet. Sunt haec quidem argumenta ſummae fortitudinis et prudentiae, maioris etiam felicitatis Tuae. An non videmus hoc agere Deum? vt Caeſarea Maieſtas ac Tua Celſitudo tantum emineant poteſtate, quantum modeſtia et bonitate excellitis. Amiſit nuper Germania decus et ornamentum ſuum Diuum Maximilianum auum veſtrum, cuius in re bellica non inferior Scipione, virtus atque induſtria habebatur: Amiſerat ante Philippum patrem, adeo amabilem et charum omnibus mortalibus, vt pulcherrimum Titi et Veſpaſiani elogium illi iure competierit, Deliciae generis humani; ſed Deus qui nunquam deeſt rebus humanis, quanto cum foenore, quod periiſſe videbatur, reſarciuit, excitans nimirum duo ornamenta, duo humani generis praeſidia, quorum auſpicio, boni ad excolendas virtutes accendantur, mali vero benefacere diſcant. Sed haec epiſtolaris non comprehendit anguſtia: celebrabunt ea, quibus et plus otii et ingenii erit. Aperuiſti Tu vel ſolus campum patentiſſimum, vbi et ingenium et eloquentiam exerceant omnes eruditi. Sane iniquum fuerit, nos ita ſuſpicere antiquitatem, vt noſtra cum non ſint inferiora, contemnamus. Ego ne inter aulicos Tuos, ſolus nihil agere videar, chartaceum munuſculum Tuae offero Serenitati, Vegetii inquam Renati, eius qui de re militari libellum conſcripſit, artis Veterinariae ſiue Mulomedicinae opus, multis ſeculis abſconditum. quandoquidem equos habere et multos et bonos regii decoris eſſe videtur, quos non tam ad pompam, quam ad res gerendas alere cordati homines ſolent. Qua in re Mulomedicorum opera minime contemni debet. Hoc itaque opuſculum Beato Rhenano, nec non Ioanni Emmeo, conterraneo meo, viris cum eruditis, tum mihi amiciſſimis, primum commiſimus, vt illorum opera caſtigatum exiret in vulgus. Nam erat propemodum infinitis locis corruptum. Verum cum Beatus ille variis obſtrictus negotiis muneri obeundo adeſſe non poſſet, ſolus Emmeus, non abſque ſummis laboribus, operi caſtigando manum applicuit. Huius igitur induſtriae debetur, quod ab infinitis vindicatum mendis nunc prodit in lucem. Tu vero Sereniſſime Rex Ferdinande, vt illos Tui gratia potiſſimum ſuſceptos labores recompenſes, bonas literas, quique illas ſincere colunt, pro regia indole Tua, quemadmodum hactenus feciſti, ornare ac tueri non deſinas. id enim pulcerrimis Tuis factis non parum ſplendoris adiiciet. Interim Deum O. M. precor etc. Ex arce noſtra Bedburtina quarto Non. Iul. a. D. MDXVIII.

C. R. MAI. TVAE

addictiſſimus et obſequentiſſimus
Herm. Comes a Nuenare,
Praepoſ. aedis primariae Colon.

XVI.

DEDICATIO VEGETII EX PRIMA EDITIONE.

ILLVSTRISSIMO PRINCIPI FERDINANDO, REGI HVNGARIAE, BOHEMIAE etc.

Tranſuexerat olim, Ferdinande Regum ſereniſſime, ad nos D. Heremannus Inclytus a Neuenare Comes, Vegetii Renati artem Veterinariam, vt eam doctiſſimorum virorum auxilio a mendis, quibus ſcatebat, expurgaremus et typis excuſam ederemus in publicum. Sed cum exemplaris infinita deprauatione deſperantes ab incepto negotio deterriti fuiſſemus, codicemque illum peruetuſtum rurſum ablegaſſemus, inſtigauit ad deſperatum munus redeundum, quod tuae Serenitatis nomini opus hoc dedicandum aſſerebat, nimirum vt cui non inglorioſum eſſet, et egregios et validos equos habere etiam permultos, quos hic auctor et a peſte praeſeruari, et iam aegrotantes ſanari non incommode perdocuit. Verum etſi non integre natiuo nitori me redditurum confiderem, ſperabam tamen me et Celſitudini tuae rem gratam, et poſteris anſam id ſtudii diligentius perquirendi praebiturum. Habeant itaque per Serenitatem tuam et caeteri Vegetium hunc, noſtro labore a vitiis propemodum infinitis expurgatum, quanquam ſint pleraque, quae absque αὐτογράφῳ reſtitui poſſe non crederem, quae, vbi viſum fuerat, vel obelo, vel aſteriſco, vel alia quadam notula conſignavimus. Nonnulla, licet immutatis vel verbis vel verborum ordine, ſententias tamen plenas et intellectu faciles inſinuare comperimus, quae lectoris iudicio immutanda vel corrigenda reliquimus; mei enim candoris non eſſe cenſebam, ſi mea alienis ingererem. Quaedam etiam morborum, ſimul et herbarum, remediorumque vocabula licet immutanda cognoſceremus, conſtans tamen exemplariorum conſenſus, ne quicquam immutaremus, prohibuit. Nam ita fortaſſis ſcriptum ab auctore, non vulgares neque ineruditi perſuadebant amici, quod eo facilius effecerant et quod non ignorem Antonii

Codri

Codri * de hoc auctore iudicium, et quod ſciam apud pleroſque medicos permulta eſſe vel corruptiſſima. Quaedam etiam cum vel variarent exemplaria, vel abundare viderentur, aut etiam vel parum, vel nihil ad ſententiam facerent, parentheſi interdum cinximus. De his Serenitatem tuam admonendam duximus. Precantes noſtrum hunc laborem (qui certe quantus fuerit, nemo facile crediderit) hilari fronte ſuſcipere non dedignetur. Vale felix.

S. M. T.

obſequentiſſimus
Ioannes Faber Emmeus,
Iuliacenſis Typographus.
Baſileae.

* *Adſcripſerat aliquis ad hunc locum quaedam, quae extricare non potui, niſi quod intelligerem accuſari duo in Vegetii Latinitate a Codro, tum quod* gambas *et* gamboſum iumentum dixerit *tum quod* paruiſſimum. *Sed Hermolaum* gambas *deducere a Gr.* κάμπτω· *paruiſſimum vero eſſe apud Lucretium.*

XVII.
SAMBVCI DEDICATIO.

Generoſo ac Magnifico D. Rudolpho Khuen de Velaſii, Dom. in Lichtenberg et Gandegg, L. B. in Lengpach, Maximiliani II. Imp. a Conſiliis, Cubiculario, ac ſupremo eiusdem agaſonum ſtabulique Magiſtro, reuerendiſſimi Archiep. Salzburgenſis fratri germano, Muſarum literarumque patrocinio IO. SAMBVCVS, Pannonius hoc P. VEGETII de Veterin. medicina opus ante annos L. mutilum corruptumque editum, nunc vero ex VV. CC. plurimis in locis emendatum ac reſtitutum D. D. Viennae ipſis Kal. Quinctil. a. MDLXXIV.

XVIII.
CHRISTIANI SCHOETTGENII DE GARGILIO MARTIALE BREVIS DISSERTATIO.

§. I. *Aetas Gargilii.*

Gargilius Martialis quo tempore vixerit, docet Lampridius in Alexandro Seuero c. 37 qui *eius temporis ſcriptorem* vocat, Vopiſcus autem in Probo c. 2 inter Suetonium Tranquillum et Iulium Capitolinum collocat. Incidit igitur aetas ipſius in ſeculum III a nato Chriſto. Proinde neſcio, quid in mentem venerit Seruio, qui verba Virgilii explicans, vbi materiam de arboribus tangens his verbis vtitur, Georg. 4, 147.

Verum haec ipſe equidem ſpatiis excluſus iniquis
Praetereo, atque aliis poſt commemoranda relinquo;

haec addit: *Gargilium Martialem ſignificat.* Quomodo enim Virgilius talem indigitare poteſt, qui tribus poſt ſeculis demum in lucem prodiit? Volebat forte ſcribere, illud, quod aliis Poëta reliquit, Gargilium Martialem poſt tria ſeculà demum exſecutum eſſe. Horatius equidem Epiſt. 1, 7 Gargilium quendam venatorem ridet, qui feras pecunia coëmtas mulo impoſuerat, et per forum vexerat, vt eas ipſe cepiſſe videretur. Sed illum non credo huc pertinere. Si enim aurei ſeculi ſcriptor eſſet Gargilius Martialis, Columella, diligens rei ruſticae ſcriptor, illum non praeteriiſſet, ſed, quod de aliis fecit, in vſum ſuum conuertiſſet. Iam vero Gargilius noſter a Palladio demum allegatur, et a nemine, qui Palladio eſt antiquior, adeoque ſeculum, quod ipſi adſcripſimus, optime conuenit. Quis autem fuerit, quae patria, quas dignitates ornauerit, nemo veterum tradidit.

§. II. *Scripſit I. Hiſtoriam Auguſtam.*

Ex operibus notior eſt, quae tunc quidem elaborauit, iniuria vero temporum nobis inuidit. Primo loco ſcripta eius hiſtorica tangenda ſunt, quae ſcilicet ad res geſtas Imperatorum Romanorum illuſtrandas memoriae prodidit. Teſtis eſt Lampridius, qui, quum frugalitatem Alexandri Seueri memorat, omniaque ipſi ad modum et rationem praebita fuiſſe tradit, ad Gargilium Martialem prouocat,

illorum

illorum temporum ſcriptorem, qui haec ſingulatim perſecutus ſit. Clarius id probat locus Vopiſci in Probo, qui illum non optimis, ſed tamen veris ſcriptoribus adnumerat. Verba eius haec ſunt: „Et mihi „quidem id animi fuit, non vt Salluſtios, Liuios, Tacitos, Trogos, atque omnes diſertiſſimos imitarer „viros in vita principum et temporibus differendis, ſed Marium Maximum, Suetonium Tranquillum, „Fabium Marcellinum, Gargillium Martialem, Iulium Capitolinum, Aelium Lampridium, caeteroſque „qui haec et talia non tam diſerte, quam vere, memoriae tradiderunt.„

§. III. *II. De hortis.*

Porro ipſum ad horticulturam animum applicuiſſe teſtes habemus tres. Seruium iam audiuimus. Palladius duodecies ad ipſum prouocat, et loca facili negotio adferri poſſent, ſed nihil ex iisdem amplius, quam quae iam dixi, conſpicitur. Tertius eſt Caſſiodorus, qui c. 28 Diuinarum Lectionum hoc ipſum elogio mactat: „Quodſi huius ſtudii requirantur auctores, de hortis ſcripſit pulcherrime Gargilius Martialis, qui et nutrimenta olerum, et virtutes eorum diligenter expoſuit, vt ex illius com„mentarii lectione, praeſtante Domino, vnusquisque et ſaturari valeat, et ſanari.„ Neque de ſolis oleribus commentatus eſt Gargilius, ſed de tota horticultura, nam ipſum de amygdalis, nucibus, citro, ficu, ceraſo, et aliis huiusmodi fructibus agentem citat Palladius. Caeterum Caſpar Barthius, Criticus non incelebris, Aduerſ. 38, 4 librum de Arboribus, qui Columellae adſcribitur, Gargilio Martiali tribuit, eiusque rei cauſſas in Commentario *de dubiis Scriptoribus* ſe diſſeruiſſe tradit. Commentarii vero illi lucem publicam nondum adſpexerunt. Quaecunque vero ſint rationes Barthianae, ego contra rationem habeo non contemnendam, quae librum laudatum Columellae vindicat. Teſtimonium ſcilicet Palladii, qui Columellam bis citat, quae in libro de Arboribus inueniuntur. Prior locus exſtat in Februario tit. 10 *Vlmos Columella dicit ſeminario debere nutriri.* Haec exſtant libri iam dicti c. 16. Alter in Octobri tit. 3 *Aſſerit autem Columella, explorari foecunditatem vitium vno anno non poſſe, ſed quatuor.* Inuenies haec libro de Arboribus c. 2.

§. IV. *III. De re Veterinaria.*

Tandem de re Veterinaria ſiue medicina animalium ſcripſiſſe hunc noſtrum, ex antiquis nemo equidem memorat, fragmentum tamen, quod nunc edimus, illud ſatis ſuperque teſtatur. Et credibile eſt, ipſum de vniuerſa re ruſtica ſiue oeconomica ſcripſiſſe, quia duas has partes illius non poſtremas adtigit. Petrus Victorius teſtatur in praefatione ad Catonem, Varronem et Columellam, in codicis manu exarati, quo ad hos ſcriptores reſtituendos vſus eſt, inſcriptione, Gargilii Martialis quoque nomen adſuiſſe, quamuis ipſum opus defuerit. Idem autem fragmentum, quod nunc damus, habuit etiam Io. Rhodius, illiusque edendi ſpem fecerat in Lexico Scriboniano p. 367. impleuiſſe autem non conſtat. Primus igitur illud typis publicis nunc edo, idque ex codice bibliothecae Lugduno-Batauae, ex quo in meos vſus olim deſcribi curauit Vir Celeberrimus, Iacobus Perizonius. Scriptum autem eſt exemplum Lugdunenſe manu recentiore anno CIϽICXXXVII. nona Octobris, ex exemplari monaſterii Corbeienſis depromtum, quod tunc temporis Coloniae apud S. Pantaleonis depoſitum erat, prout ſub finem adſcriptum legitur. Librarium habuit non optimum, quare Medici et Critici eruditi manum exſpectat, qui Vegetio et Hippiatricis graecis adhibitis loca deprauata reſtituat.

INDEX

INDEX EDITIONVM CATONIS ET RELIQVORVM REI RVSTICAE SCRIPTORVM.

QVIBVS ASTERISCVS PRAEFIXVS EST, EAS IPSI TRACTAVIMVS: QVIBVS CRVX, DE IIS DVBITAMVS.

I. CATO, VARRO, COLVMELLA, PALLADIVS.

* 1470 fol. Venetiis per Nic. Ienſonum, Gallicum, recenſente Georgio Merula.

* 1472 fol. Venetiis, Nicolao Throno Duce Venetiarum inclyto, opera et impenſis Nicolai Ienſon Galli.
Eſt in Bibliotheca publica Noribergenſi, vnde vtendam opera amici fato iam functi accepimus, quod grati agnoſcimus. Poſtea venit etiam in theſauros Illuſtriſſimi BVNAVII, (inde in Electoralem Dresdenſem.) Vſus etiam eſt Cl. Pontedera.

1482 fol. Regii, opera et impenſis Bartholomaei Bruſchii, aliter Bottoni Regienſis.
Exſtat, Fabricio teſte, Hieronymi Commelini manu paſſim annotata in Bibliotheca publica Academiae Franequeranae. Vſus eius lectionibus Roma ſibi miſſis Cl. Pontedera: quas non nunquam diuerſas eſſe ab aliis omnibus, apparet Ca. 5, 1.

* 1494 ſiue MCCCCLXXXXIV fol. Bononiae, impenſis Benedicti Hectoris Bononienſis, Ioanne Bentino. II reip. bono habenas feliciter moderante.
Exſtat Lipſiae in Bibliotheca Paulina. Conſentit cum Ienſoniana.

† 1496 fol. Bono. per Benedictum Hectorem.
In Catalogo Hulſiano To. I p. 108. n. 1848.

† 1496 fol. Venet.
Habebat Fabricius.

* 1496 ſiue MCCCCLXXXXVI fol. Regii, impenſis Dionyſii Bertochi Regien. imperante Diuo Hercule Eſten.
Eſt Lipſiae in Bibliotheca Paullina. Fuit in Bibliotheca Boiſiana n. 2837.

† 1496 fol. Regienſis apud Franc. Mazalum.
Fabricius in literis. Quatuor igitur, ſi iſtae omnes verae ſunt, quod vehementer mirer, editiones eodem anno in Italia factae. Crucem tribus apposui, ſine iniuria, ſpero, commemorantium. Poteſt fieri, vt fucum fecerint Bibliopolae.

1498 fol. Regii, apud Dionyſium Bertochium.
Fabricius in literis.

* 1499 fol. Regii, impenſis Franciſci Mazali, imperante Diuo Hercule Eſten.
Eſt in Bibliotheca Dresdenſi, et Academiae Ienenſis. Mihi videbatur nihil differre niſi in ſphalmatis a Bonon. 1494. adeoque et a Ienſoniana.

1504 fol. Bonon. ap. Maittaire T. II. p. 168. Ea vſus eſt La. Marſinus.

1513 fol. Paris.
Schoettgenius negat ſe in ea quidquam diuerſi ab ante editis obſeruaſſe.

† 1513 8vo. apud Aldum.
In Catalogo Hulſiano n. 4072. Sed non diuerſa videtur ab ſequente.

* 1514 8vo. mai. Venet. apud Aldum.
Huius anni exempla non raro in bibliothecis reperiuntur.

* 1515 8vo. mai. Florentiae opera et impreſſa (*ſic ſcriptum*) Philippi Iuntae, ex recognitione et cum Indice Nic. Angelii.

1521 8vo. Baſil. *vid. ſub Claſſe proxima.*

* 1521 8vo. mai. apud Iuntas.
Habuit Cl. Pontedera: Nihil diuerſum habet a ſuperiore Iuntina: niſi quod adiuncta habet Codri ſcholia ad Palladium de inſitione.

* 1528 8vo. ad Aldinum exemplar, quod in fine dicitur, expreſſa neſcio vbi.
Nihil ab Aldinis diuerſum habet, niſi quod Codri ad Palladium de inſitione ſcholia adiecta ſunt e praecedente Iuntina.

* 1529 fol. Pariſiis. venundantur Iodoco Badio Aſcenſio.
Promittuntur in tituli pagina auerſa etiam ſcholia Codri in Palladium de inſitione, quae in libro ipſo non dantur. Sequitur alioquin fere ſectam Aldi. Argumenta et quaedam varietates notantur in margine: paucae adnotationes pagina proxima a Catonis initiis: praefationem habet Iucundi Veronenſis, et eam, quam libro de Arboribus praefixit Aldus.

* 1533 fol. Pariſiis apud Galeotum a Prato, in aula maiore Regii Palatii, ad primam columnam ē prelo Antonii Augerelli, impenſis autem Ioannis Parui et Galeoti a Prato.
Fuit in Bibliotheca Boiſiana n. 2838. Eſt et Lipſiae in Kaeſiana, adſcripta Goeſiani codicis varietate manu Iani Broukhuſii. Videtur autem ex aſſe referre Aſcenſianam 1529, deſcripta etiam vana illa ſcholiorum Codri promiſſione. Sed margines hic vacui ſunt.

* 1533 8vo. mai. Aldi editio repetita.
Nulla, quam obſeruarim, differentia a priore.

† 1534 8vo. Aldi.
Sic Catal. Hulſia. n. 4079. Sed non dubito, quin ſit eadem, quam modo laudauimus.

* 1535 8vo. mai. Baſileae apud Heruagium
Ad Aldinam et ipſa expreſſa eſt.

* 1535 8vo. Lugduni apud Sebaſtia. Gryphium.
Eſt certe apud me volumen Catonem, Varronem, Palladium complexum: nec de altero tomo, qui Columellam cum Ge. Alexandrini et Beroaldi explicationibus et enarrationibus, habere ſolet in Gryphianis et Stephanianis, dubito. Nondum hic fit mentio Victorii: neque quidquam praefationis hic eſt vel adnotationis. Lectio etiam aperte ad ſectam ante Victorianam pertinet.

* 1536 8vo. Coloniae apud Io. Gymnicum. cum Ge. Alexandrini et Beroaldi explicationibus et enarrationibus.

* 1541 8vo. Lugduni apud Gryphium. Voll. 2.
In primo ſunt Cato et Varro, qui in titulo dicuntur *per Petrum Victorium ad veterum exemplarium fidem ſuae integritati reſtituti.* In altero Columella et Palladius. Eſt in Bibl. Dresd. Praefixa praefatio Victorii, quam damus n. X. et in peculiari pagina *Loci aliquot Columellae ad vetuſtorum exemplarium collationem emendati.* Reſpondent paginae et verſus qui hic laudantur Columellae etiam editioni Gryphianae 1548. Haec prima videtur Victorii editio. indicat dies epiſtolae Victorii adſcriptus: niſi eodem tempore in Italia edidit, cuius tamen rei nusquam veſtigium obſeruaui.

* 1542 8vo. Lugduni apud Gryphium Pe. Victorii Explicatio ſuarum in Catonem, Varronem, Columellam caſtigationum ſeparatim edita.

* 1543 8vo. Pariſiis apud Robertum Stephanum
Nihil differt a Gryphiana modo commemorata: quod quidem memorabile ſit in contexto et praefationibus. Nam in Victoriana explicatione quaedam auctiora inueniuntur ea quam ex editione Gryphiana deſcripta erant iuſſu Cl. Schoettgenii; eaque in hac editione expleta ſunt.

* 1548 et 1549 8vo. Lugduni apud Gryphium.
Nimirum Columella adſcriptum habet annum 1548. Palladius autem 1549. Victoriana explicatio huic editioni adiecta non eſt.

* 1595 8vo. ex Hiero. Commelini typographio. Cato, Varro, Columella e vetuſtiſſimis editionibus; Palladius e veteribus membranis aliquam multis in locis emendatiores.

† 1629 fol. Paris.
In Catal. Bibl. Menarſia. p. 29. Sed recte Cl. Fabricius monet legendum 1529.

† 1635 4to. Baſil.
In Catal. Hulſiano n. 4246. Sed eſt haud dubie Heruagiana 1535.

II.

CATO ET VARRO.

* 1521 8vo. Baſileae apud Adamum Petri M. Terentii Varronis in omni literarum genere principis III de agricultura libri. M. Catonis Latinarum literarum (teſte Plin.) parentis lib. I de rebus ruſticis. Habes praeterea Graecarum et priſcarum dictionum enarrationem.
In fine praefationis, cui ſubſcripſit VL. HVG. nihil repetitu dignum eſt, praeter iſta: „His „duobus Adamus noſter periculum facturus eſt, quam non defuturi ſitis, (Lectores) induſtriae „eius, et vbi viderit, ſe operam et oleum non perdere, ex Graecis et Latinis alios rei ruſticae „ſcriptores pari exarabit diligentia. Nec ſolum poſt Aldum hos auctores imprimere conatur, „vt omnes et minoris emere poſſint, ſed vt emendatiores quoque poſthac habeantur. Valete „in Chriſto, et viuat in his ſtudiis, qui dulciſſimos ſoles voluerit experiri.„ Num quid igitur

tur ſpes iam tum erat edendorum γεωπονικῶν Graecorum? Num hic *Adamus Petri* cognatione aliqua contingit Henricum Petri? Caeterum hic eſt ille ipſe liber Meurſianus quem tanto ſemper opere commendat: Sed quem nos ab Aldino rariſſime abire deprehendimus.

1535. 1541. 1543 vid. Ord. praeced.

* 1576 8vo. Baſileae: adiuncti methodo ruſticae Catonis atque Varronis praeceptis aphoriſticis per locos communes digeſtis a Theod Zuingero typice delineatae et illuſtratae.

Catonem dedit ex recenſione Victoriana, ex Scaligerana Varronem.

III.
CATO SOLVS CVM FRAGMENTIS ALIORVM LIBRORVM.

* 1590 8vo. Lugd. Bat. ex officina Plantin. c. n. Auſonii Popmae.

In Bibliotheca Vinar.

* 1598 8vo. ibidem (*titulo tantum immutato*) adiectis notis Io. Meurſii. *vid. praef.*

* 1620 8vo. Franequerae ſumtibus I. Commelini viduae. A. Popma iterum recenſuit et notas addidit. Acc. Io. Meurſii notae, et Popmae liber de inſtrumento fundi.

In Bibliotheca Vinarienſi.

IV.
VARRO SOLVS.

1545 4to. Paris. per P. Victorium ad veterum exemplarium fidem ſuae integritati reſtitutus ap. Lodoic. Tiletanum. Ibidem eodem modo editus Palladius v. infra.

VARRO SOLVS, CVM RELIQVIS LIBRIS ET FRAGMENTIS.

1569 8vo. apud H. Stephanum, c. n. Victorii et Scaligeri.

Fabric. vid. pr. §. 5.

* 1573 8vo. apud eundem cum iisdem.

* 1581 8vo. apud eund. c. iisd.

Eſt in Bibliotheca Vinarienſi.

1585 8vo Pariſiis. ap. Fabricium.

* 1601 8vo. min. Lugd. Bat. apud Chriſto. Raphelengium edente et recenſente A. Popma cum ſuis notis.

Vſus eſt Cl. Pontedera.

* 1619 8vo. Durdrechti ex offic. Io. Berewout.

Conuenit cum Stephanianis, niſi quod paſſim habet varias lectiones in margine.

1623 8vo. Amſtelod. apud Io. Ianſonium.

V.
COLVMELLA SOLVS.

Separatim quidem impreſſus eſt in Ienſoniana, Bruſchiana, Gryphianis ac Ro. Stephani: ſed tamen vt collectionis totius pars eſſet. Sed

—— 4to. Columellae de cultura hortorum Carmen ſine loco et anno. ſubſcriptio: Et ſic eſt finis, per me Iacobum de Breda. Vnde patet eſſe Dauentriae editum. Literae ſunt Gothicae. Habet Freytagius V. C. Conſul, Numburgenſis. Conſentit plane cum ed. Ienſoni 1472. Bononienſi 1494 et Rhegienſibus 1496 et 1499.

1543 4to. Paris. Columellae liber x ſ. Hortus cum annotationibus Pomponii, Pii, Beroaldi et aliorum. ap. Fabricium.

—— 8vo. ſine mentione anni Argentorati cum Caena Baptiſtae Fierae de herbarum virtutibus. Lipſiae in Bibliotheca Paullina.

1543 4to. cum Nicolai Bartholomaei carmine de cultu hortorum, et Georgii Vercellani, Annibalis Crucei Mopſo et Carpo Hieron. Fracaſtorii.

1549 4to. Paris ap. Morellium. —— Maittaire.

* 1655 8vo. As veterum nonnullorum, vt et mediae vergentisque aetatis ſcriptorum fere metricorum et medicorum, de re herbaria videlicet. I. L. Iun. Moderati Columellae cultus hort. II. Palladii Rutilii Tauri Aemiliani de inſitione: cum aliorum villaticis carm. III. Walafridi Strabi Germani Hortulus: cum Auli Septimii Sereni Moreto. IV. Macri de viribus herbarum cum appendice. V. Incerti ſcriptoris Graeci de facultatibus plantarum quarundam Epos

cum proſa. VI. Theſſali myſterium ad Hermen, de XII herbis per XII ſigna zodiaci et de VII aliis ſecundum VII planetas. VII. Alexandri Imp. de VII herbarum virtutibus quas percipiant ab influentia planetarum. VIII. Io. Mediolanenſis ſchola Salernit. IX. Theſaurus pauperum methodici Barb. X. Apuleii de nominibus et medicaminibus herbar. XI. Antonii Muſae de Betonica. XII. Veſtii Valentis Antiochei de Planetar. naturis, et quibus praeſint in regno minerali, vegetabili et animali. Qui iunctim nunc ita compacti, vt inuicem conferri, emaculari, illuſtrari et enarrari valeant, praemiſſa ſimul de auctoribus ipſis praefatione et ſubiuncto indice herbarum macti ab An. Riuino, Phil. et Med. D. ac P. P. Lipſiae vbi proſtant in Bibliopolio Ellingeriano. Aera Chriſti ∞ Iↄ CLV. 8vo. 1 Alph. pl. 3.

In fine monet auctor: "Cum auctores praemiſſi omnes et ſinguli ex antea editis recuſi ſint, itaque „prout ibi iacebant, fere fuerant relicti; neque naeui ipſi, qui plerisque adhaerebant, vbique „ſublati, nec ipſa adeo ſphalmata typographica, quorum correctionem B. Lectori commen- „damus, reliqua animaduerſionibus noſtris reſeruantes.„ Has vero animaduerſiones nunquam prodiiſſe credibile eſt. Certe nec volam nec veſtigium earum vſpiam reperi.

COLVMELLAE VERSIONES.

ITALICA.

1554 et 1564 8vo. Venetiis Petro Lauro Mutinenſi interprete. Fabricius.

GALLICA.

1551 4to. Paris. Les douze liures de Lucius Iunius Moderatus Columella des choſes ruſtiques traduits par Claude Cotereau Chanoine de Paris, imprimés par Guil. Morel.

Halae in Bibl. publica.

1556 —— reueus et corrigez par Iean Thierry de Beauuais, et imprimez à Paris chez Keruer.

Haec la Croix du Maine p. 55. vt notauit in libro ſuo Almeloueenius. Cl. Fabricius habet annum 1554.

GERMANICAE.

1538 f. *Straſburg* L. Columellae *und* Palladii *Ackerwerck verteutſcht durch Mich. Herren.*

Fuit in Biblioth. Riuin. n. 1356.

* 1612 fol. *Magdeburg*, Agricultur *oder Ackerbau* Columellae *und* Palladii etc. *durch* Theodorum Maium.

In praefatione reprehendit ſuperiorem vt obſoletam et obſcuram. Fuit in Bibl. Riuin. n. 1357.

1613 f. quam Fabricius laudat et Catal. Kaeſianus, credo, eadem eſt, itemque ea cui typorum, vt ſuſpicor, culpa adſcriptus eſt apud Fabricium 1621.

VI.
PALLADIVS SOLVS.

* 1536 4to. Paris, apud Io. Lodoicum Teletanum, e regione collegii Remenſis. In fine ſcriptus annus MDXXXIX. vter verior?

Nihil obſeruaui diuerſum ab Aldina. Praefationem non habet, ne Aldi quidem de horis Palladii epiſtolam: vnde ſuſpicabar eſſe partem totius corporis, quod edidiſſet idem typographus. Certe paginae et quam *Signaturam* vocant typographi, oſtendunt, ſuum ſibi opus integrum hoc voluiſſe typographos.

PALLADII VERSIONES.

ITALICAE.

1528 4to. Venet. Petri Marini.

1560 4to. Venet. Sanſouini.

Italica Palladii verſio commemoratur a Iulio Nigro p. 539 Hiſtoriae ſcriptorum Florentinorum. Add. Cl. Morgag. Epiſt. I. 12 et 13.

GALLICA.

1553 8vo. Paris. auctore Io. Darcio Fabric. memorat ex Crucimanio etc. Sed Maittaire adſignat a.

1154. 8 —— et officinae Vaſcoſani tribuit. Darcium dicit Aumonier du Card. de Tournon.

GERMANICAE.

In Columella commemoratae.

VII. VEGE-

VII.
VEGETIVS.

* 1528 4to. Baſileae excudit Io. Faber Emmeus Iuliacenſis. editio prima.
* 1574 4to. Baſileae per Pe. Pernam. opera Io. Sambuci Pannonii.

VERSIONES.
ITALICA.

1543 8vo. Venetiis cum Hippiatricis Graecis, et Ruſio. Fabricius.

GALLICAE.

— — Carolus Stephanus, teſte Crucimanio apud Fabricium.
1563 4to. Pariſiis Bernardus Podius (du Poy mon clar) Lucenſis in Bearnio. Fabricius ex Verderio.

GERMANICAE.

* 1565 4to. Francof. Vegetii *Thier-Arzneykunſt.*
Lipſiae in Bibliotheca Kaeſiana.
1665 Francof. *Arzneybuch der Thiere.*
In Catalogo eiusdem Bibliothecae.

VIII.
CRESCENTIVS.

1471 fol. per Io. Schuſſler Aug.
Fuit apud Io. Gottl. Schwarzium V. C. Altorfii, teſte catalogo p. 86.
* 147.. fol. Louanii in domo Ioh. de Weſtfalia hoc induſtrioſo caracteriſandi ſtilo impreſſum.
Eſt in Bibliotheca Vinarienſi. Fuit in Riuini. n. 1365. Hunc illi locum aſſignat Loeſcherus in incunab. typogr. 150 Stromatei, Io. de Weſtphalia initia collocat in A. 1473. Anno 1474 adſignatur in Catal. Bibl. Hulſ. n. 1852. Sed ſtatim ſine anno aliqua ſubiicitur n. 1853.
1486 fol. Argentinae.
Eſt in Bibliotheca Ienenſi: Fuit etiam in Bibliotheca Riuini n. 1364. et penes Schwarzium.
* 1538 4to. Baſileae apud Henricum Petri.
In Bibl. Ienenſi. vſus etiam Cl. Pontedera.
1548 fol. Baſileae. Catal. Bibl. Hulſ. n. 1854.

VERSIONES.
ITALICA.

1536 Venet. typis Bern. de Viano.
1605 4to. Florentiae cur. Coſmo Iunta.
Vtramque laudat Pontedera.

GALLICA.

Refert neſcio vnde Cel. Fabricius in praef. Phyſicotheologiae Derhami praemiſſa, iam 1370 Gallice verſum eſſe.

GERMANICA.

1493 fol. *zu teutſch mit Figuren gedruckt.*
Fuit apud Cel. Schwarzium Altdorffii.
1518 *Strasburg.* Fabricius l. c.
1531 f. *Strasburg durch Hans Knoblauch.*
Bibl. Riuin. n. 1366.
* 1583 f. *Franckf. durch einen Hochgelahrten des Feldbaues Wohlerfahrnen Herrn, der Arzney* Doctorn *in unſere teutſche* Orthographia *und Sprach an Tag gebracht, auch mit andern vielen Sachen gemehret.*
Neque ordinem ſeruat Creſcentii, et alioquin ita diſcedit ab autographo vt vix agnoſcas.
* 1602 fol. *Strasburg.*
In Bibl. Vinarienſi.
† 1702 fol. *Strasburg.*
In Catalogo MS. Kaeſiano: ſed metuo ne ſit error librarii.

IX. Men-

IX.

Mentionem fecimus aliquoties LAVR. RVSII. Cum liber illius videatur eſſe rarior, nobis autem fortuna illius dominium conceſſerit, hic illum vtcunque deſcribemus. Titulus eſt, Hippiatria ſiue Mareſcalia Laurentii Ruſii ad Nicolaum S. Hadriani Diaconi Cardinalem, in qua praeter variorum morborum plurima ac ſaluberrima remedia, quadraginta tres commodiſſimae frenorum formae excuſae ſunt, vt nullum tam nouo oris vitio laborantem equum inuenias, cui non hinc occurrere poſſis. Pariſiis excud. Chriſti. Wechelus 1531. fol.

Ex praefatione ad lectorem duas tantum obſeruationes ipſis verbis typographi damus, literariam vnam, alteram Criticam.

I. ,,Gallicum Laurentium propediem proferemus, in quo vertendo conferendoque cum Mu- ,,lomedicis totus et aſſiduus eſt homo quidam eruditus ——

II. ,,In ductibus illis litterarum qui *im mu nu* etc. exprimunt, a nobis nihil verearis diſſentire ,,ſicubi videbimur tibi a recto aberraſſe. Scis enim ita eſſe typos chalcographicos, vt tam multi ,,huiusmodi ductus coniungi non poſſint, quin certum aliquid explicetur: quo factum eſt, vt hic ,,cum exemplari noſtro paria facere non potuerimus, quod in iis nihil non habet dubium ac am- ,,biguum.,, Illud non ad Ruſium ſolum, ſed ad omnes prope libros antiquos pertinere, norunt, qui eos tractarunt.

NOTARVM S. SIGLARVM,
QVIBVS TVM IN VARIETATE LECTIONIS TVM IN NOTIS NON NVNQVAM VTIMVR EXPLICATIO.

Primo illud vix monere opus eſt Ca. Catonem notare, C. Columellam, V. Varronem et P. Palladium. Reliqua elementari ordine perſequemur. Notat igitur

A. editionem Aldi.
B. Bononienſem.
Barth. in Palladio Barthianum ſ. collatum a Barthio codicem.
Ba. vel Baſ. editionem Catonis et Varronis Baſileenſem 1521.
Ber. Beroaldi enarrationes.
Br. Broukhuſianas coniecturas.
Cr. Creſcentium.
Durd. editionem Varronis Durdrechtanam.
E. Erf. Codicem Erfurtinum Palladii.
G. editionem Io. Gymnici.
Goeſ. in Columella Goeſiani codicis lectionem.
Gr. editionem Gryphii.
I. Ienſſonii editionem.
II. Iuntarum.
inſ. inſerit.
L. Codicem Lipſienſem Columellae.
Lugd. Lugdunenſem ſ. Leidenſem Palladii.
Mor. Morgagnum in epiſtolis.
P. vel Pol. Collationem Angeli Politiani. interdum 2 adiicitur ad ſecundae notae codicem, quem vocat, indicandum.
Po. 1. Po. 2 Popmae priorem Catonis vel poſteriorem.
Pom. Iulii Pomponii Fortunati Comm. in X. Columellae.
R. Regienſem.
Ry. Ryckianum codicem Varronis.
St. Roberti Stephani editionem.
Vict. Victorium, a V. ante Victorium.
W. Codicem Wratislauienſem.

M. PORCIVS

M. PORCIVS CATO
DE
R E R V S T I C A.

CAPITA REI RVSTICAE
EX RHEGIENSI EDITIONE
ANNI CIↃ CCCC LXXXII.

M. P. CATONIS.

1 Quomodo agrum emi pararique oporteat.
2 Patrisfamilias officia.
3 Quomodo agrum in adoleſcentia conſerere oporteat.
4 Bubilia vti bene aedificata habeantur, et vicinia bona.
5 Villici officia.
6 Quibus locis agrum conſeri oporteat.
7 Quo in loco arbuſta et virgae ſerantur.
8 Ficos plurium generum quo loco ſerere oporteat.
9 Vti ſalicta locis aquoſis ſerantur.
10 Quot conſeruos, quot boues aſinosque et miniſtros atque vtenſilia villicum habere oporteat.
11 Alia inſtitutio, quot et quibus conſeruis atque operis inſtrui villicum oporteat.
12 Quot et quae in torculari parari vaſa oporteat.
13 Quomodo torcularium et cellam oleariam parare oporteat.
14 Villam aedificandam fabro quomodo locaueris.
15 Maceriae quomodo aedificentur.
16 Calx quo pacto locetur.
17 Materies qui tempore anni tempeſtiua ſit.
18 Torcularium quomodo aedifices.
19 Quot vaſa vinaria, quibus ſtipitibus et qualiter facias.
20 Trapeti columnella quo ſit concinnanda modo.
21 Cuppa trapeti quomodo fabrefiat.
22 Quomodo faber trapetum accommodet.
23 Quae ad vindemiam in tempore parari opus ſit.
24 Vinum Graecum et helueolum quo fiat modo.
25 Vinum coctum quo fiat modo.
26 Quod vindemia facta, vaſa reponantur.
27 Sementim, vti facias.
28 Oleas, vites, ficos, ceterasque arbores cum ſeres, quomodo ſeras.
29 Stercus ad arbores colendas vti diuidas.
30 Quomodo bubus et ouibus frondem des.
31 Ad oleam cogendam quae opus ſint.
32 Vti maturae arbores putentur.
33 Vinea quomodo curetur, et vetus vti renouetur.
34 De ſementi faciunda et quo loco.
35 Quîs locis faba, ſiligo et hordeum ſeri debeat.
36 Quod ſtercus praeſtantius ad ſegetem.
37 Quae mala in ſegete ſint.
38 De fornacae calcaria.
39 Quid confici per tempeſtatem debeat.
40 Quid veris tempore fiat.
41 Vitis inſitio, pirorumque et malorum, quali modo fiat.
42 Ficorum et olearum inſitio alio modo.
43 Vites et oleae quomodo infodiantur.
44 Oliuetum quo tempore putetur.
45 Quantam taleam oleaginam decidas.
46 Seminarium quo fiat modo.
47 Arundinetum et vitiarium vti ſeratur.
48 Semina cupreſſi, piri, nucis, et pini, ceterarumque arborum qualiter ſerantur ac foueantur.
49 Vti vinea vetus de loco transferatur.
50 Prata quo modo ſerantur.
51 Propagatio oleae pomorumque.
52 Quae diligentius propagari voles.
53 De foeniſicio.
54 Bubus pabulum.
55 De lignis domini.
56 Familiae cibaria quanta dentur.
57 Vinum familiae quantum detur.
58 Pulmentarium familiae quantum detur.
59 Veſtimenta familiae.
60 Bubus cibaria.
61 Quomodo ager colatur.
62 Quot ploſtra habere oporteat.
63 Funem quam longum eſſe oporteat.
64 De olea legenda.
65 Oleum viride quomodo fiat.
66 Cuſtodis et capulatoris officia.
67 Cuſtodis in torculari officia.
68 Vaſa olearia et vinaria extollere.
69 Dolia quomodo imbuantur.
70 Bubus medicamentum.
71 Bos ſi aegrotare coeperit.
72 Boues ne pedes ſubterant.
73 Quomodo bubus medicamentum detur.
74 Panem depſiticum vti facias.
75 Libum vti facias.
76 Placentam vti facias.
77 Spiram vti facias.
78 Scriblitam vti facias.
79 Globulos vti facias.
80 Encitum vti facias.
81 Herneum vti facias.
82 Sphaericam vti facias.
83 Votum pro bubus.
84 Sauillum vti facias.
85 Pultem Punicam vti facias.
86 Graneam triticeam vti facias.
87 Amylum vti facias.
88 Salem candidum vti facias.
89 Gallinas et anſeres vti farcias.
90 Palumbum recentem vti farcias.
91 Aream vti facias.

 92 Fru-

92 Frumento ne noceat gurgulio.
93 Olea ſi fructum non ferat.
94 Fici vti groſſos teneant.
95 Conuoluulus in vinea ne fiat.
96 Oues ne ſcabrae fiant.
97 Amurcae vnguentum.
98 Veſtimenta ne tineae tangant.
99 Fici aridae vt integrae ſint.
100 Oleum in metretam vt indas.
101 Virgas myrteas vti ſerues, item aliud genus.
102 Si bouem aliamue quadrupedem ſerpens momorderit.
103 Boues vti valeant.
104 Vinum familiae per hiemem.
105 Si ager a mari longe aberit, vti vinum Graecum ibi facias.
106 Aquae marinae concinnatio.
107 Quomodo labra doliorum circumlinias, odorata vt ſint, et ne quid vitii in vinum accedat.
108 Vinum ſi voles experiri duraturum ſit nec ne.
109 Vinum aſperum vti lene fiat.
110 Odorem deteriorem vti vino demas.
111 Si voles ſcire in vinum aqua addita ſit, nec ne.
112 Vinum Coum ſi facere voles.
113 Vt bene odoratum ſit.
114 Vinum ſi voles concinnare ad aluum.
115 Vinum ad aluum mouendam.
116 Lentim quomodo ſeruari oporteat.
117 Oleae albae quomodo condiantur.
118 Oleam albam ſecundum vindemiam qua vtaris.
119 Epithyrum album, nigrum, et varium.
120 Muſtum ſi voles totum annum habere.
121 Muſtaceos vti facias.
122 Vinum concinnare ad lotium.
123 Vinum ad iſchiacos.
124 Vt interdiu canes clauſos habeas.
125 Vinum myrteum vti facias.
126 Ad tormina, et ſi aluus non conſiſtat, et ſi tineae ac lumbrici moleſti exſiſtant.
127 Ad dyſpepſiam et ſtranguriam.
128 Habitationem delutare.
129 Area frumentaria vti fiat.
130 Ligna amurca aſpargantur.
131 Dapem pro bubus.
132 Dapem quomodo facias.
133 Propagatio pomorum ceterarumque arborum.
134 Antequam meſſem incipias, vti porcum praecidaneum facias.
135 Tunicae et centones, ferramenta et reliqua vtenſilia vbi emantur.
136 Pollintionem quo pacto dari oporteat.
137 Vineam redemtori partiario quomodo des.
138 Boues quomodo feriis coniungere liceat.
139 Quemadmodum lucum collucare debeas.
140 Si fodere velis altero piaculo quid facere debeas.
141 Si agrum luſtraueris, quid tunc facere debeas.
142 Villici officia.
143 Villicae officia.
144 Lex oleae legendae.
145 Lex oleae faciundae.
146 Lex oleae pendentis.
147 Lex vini pendentis.
148 Lex vino in doliis.
149 Lex pabulo.
150 Fructus ouium qua lege venierit.
151 Quo pacto cupreſſeta ſeri oporteat.
152 Quae Memius et M. Manlius de vino emtoribus admetiendo monſtrauerint.
153 De vino faecato.
154 Vinum emtoribus quomodo admetiaris.
155 Per hiemem de agro aquam pellere.
156 Medicamenta braſſicae.
157 Quot braſſicae genera, et quae natura.
158 Aluum deiicere quo modo oporteat.
159 Ad intertriginem remedia.
160 Luxum vt excantes.
161 Aſparagus quomodo ſeratur.
162 Salſura pernarum et offellae Puteolanae.

M. P. CATO

M. PORCIVS [a] CATO DE RE RVSTICA

EST interdum praeſtare [b] mercaturis rem quaerere, ni [c] tam periculoſum ſiet [d]; et item foenerari, ſi tam honeſtum † ſiet. Maiores enim [e] noſtri [f] ſic habuerunt [g], et ita in legibus poſiuerunt, FVREM dupli condemnari, foeneratorem quadrupli. Quanto peiorem ciuem exiſtimarint foeneratorem, quam furem, hinc licet exiſtimari.

Et

VARIETAS LECTIONIS.

Cum laudamus Victorianam lectionem, illud intelligi volumus, nihil poſtea mutatum. Paucula, quae Popma ſibi indulſit, ſuis locis indicantur. Editiones, quarum copiam nobis fuiſſe indicauimus, et quae hic tacentur, eas nobiſcum facere, intellige. a) *Marci Catonis Priſci I. B. R.* b) *Populo* add. *B. H. A. Gr. G. Eſt int. praeſtantius W.* c) *niſi P. ſi non W.* d) *ſit* hic et p. p. *I. B. R.* † *Si tam inhoneſtum non ſit W.* e) *enim* abeſt *P.* f) *hoc* add. *I. B. R.* g) *habuere* et p. p. *poſuere* omnes *a V.*

NOTAE VARIORVM.

1 DE RE RVSTICA) Hunc vnum titulum agnoſcit ipſe Cato apud Ciceronem, in dialogo de ſenectute, vbi ſic loquitur, *Quid de vtilitate loquar ſtercorandi? dixi in eo libro, quem de rebus ruſticis ſcripſi.* Eundem praeferunt omnes libri veteres, ſine vlla varietate, et laudat Gellius 10, 26. POP. Hicne genuinus libri huius titulus? ambigo, et putem fuiſſe, *de agricultura.* Agellius ita citat 3, 14 *M. Cato in libro, quem de agricultura conſcripſit.* Varro etiam de R. R. 1, 2 *Annon in magni illius Catonis libro, qui de agricultura eſt editus, ſcripta ſunt permulta ſimilia?* colligas quoque ex Plinio 14, 4 *Catonum ille primus triumpho, et cenſura ſuper caetera inſignis, magis tamen etiamnum claritate litterarum, praeceptisque omnium rerum expetendarum datis generi Romano, inter prima vero agrum colendi, illius aeui confeſſione, optimus ac ſine aemulo agricola.* Et ex Columella 1, 1 *Vt agricolationem Romana tandem ciuitate donemus (nam adhuc iſtis autoribus Graecae gentis fuit) iam nunc M. Catonem cenſorium illum memoremus, qui eam Latine loqui primus inſtituit.* Eiiciam igitur vulgatam inſcriptionem, vt nouam ac commentitiam? non auſim, cum idem Agellius illam laudet 10, 26 *Atqui Cato in libro de re ruſtica, fundus inquit &c.* Quid ergo? dicam, quod cenſeo. Hunc librum ſuum gemino titulo inſcripſit Cato *de agricultura*, ſiue *de re ruſtica.* Cum enim plus eſſet in libro, quam primus ille titulus promitteret, ſecundum addidit, qui latius ſe extenderet. Sic etiam Varro gemina libros ſuos inſcriptione inſigniuit: ſic Cicero, ſic Salluſtius, etſi hodie hoc minus appareat. Nam quin ille librorum ſuorum titulos duplicauerit, dubium non eſt, ita enim inſcripſit. *Catilina, ſiue bellum Catilinarium.* Item *Iugurtha, ſiue bellum Iugurthinum.* Liquet ex Agellio, Nonioque: quod tamen ante me nemo, quod ſciam, obſeruauit. Iudica, ſerie et erudite Lector, nam libet teſtari in aditu hoc: *Odi prophanum vulgus, et arceo.* MEVRS. Num ita inſcripſerit hoc opus Cato, merito dubitat Ioannes Meurſius. M. tamen Tullius vulgatam inſcriptionem tueri videtur; ſiquidem in libro *de ſenectute* Catonem haec narrantem inducit, *Quid de vtilitate ſtercorandi loquar? dixi in eo libro, quem de rebus ruſticis ſcripſi.* Puto verum titulum eſſe *de agricultura et re ruſtica ad filium.* PONTED. add. locus Gellii, quem laudamus ad 1, 3 *vbi naues ambulant.*

1 EST INTERDVM PRAESTARE) Locus ita interpungendus; et eſt antiqua locutio, cui fere ſimilis illa Terentii Hecyra, *ſi eſt, vt velit reducere vxorem, licet:* et Horatii lib. 1. epiſt. 12, 2 *Non eſt, vt copia maior, ab Ioue donari poſſit:* et Ciceronis in Laelio, *Eſt quatenus amicitiae dari venia poſſit.* Vbi *Eſt interdum, Eſt vt, Eſt quatenus,* vſurpantur ornatus cauſa; quemadmodum apud Graecos ἔστιν ὅτε, ἔστιν ὡς, ἔστιν ὅπου. Significat enim *praeſtat interdum, ſi volt, non poteſt.* POP. Fere adducor, vt Catonem exiſtimem velle ſignificare, interdum mercaturis praeſtantiam quaeri, mercatura enim diuites cum reddat, praeſtantes et excellentes efficit. Alii, *eſt praeſtare,* pro *ſatius eſſe,* explicant: ſed illud alterum verius mihi videtur TVRN. 28, 47. Eſt attendendum vtrum potiora ſint: *eſt interdum praeſtare populo mercaturis rem quaerere,* vt Venetiis in D. Marci Bibliothecae codice me legiſſe memini, quod etiam Benedictus Hector edidit, et Ioannes Paruus retinuit, Meurſiusque in veteri exemplari reperit; an quae vulgo recepta video: *eſt interdum praeſtare mercaturis rem quaerere.* PONTED. Conſtructionis huius exemplum eſt Horat. 2 Sat 5. 104 *Eſt gaudia prodentem vultum celare.* Barth. 11, 3 p. 516 et 517 ita παραφράζει, bene praeſtando negotiationibus, res aliquando paratur. It. 29, 6 p. 1362 *praeſtare* h. l. interpretatur, ſuis rebus praeeſſe. Verius et ſimplicius cum Gron. obſ. 4, 8 p. 118 *Eſt praeſtare* interpretamur *praeſtat, melius eſt.* De hoc vſu verbi *eſt* cum infinito copioſe Cortius ad Salluſt. Iug. 110, 3 vbi hunc ipſum Catonis locum in primo agmine collocat.

1 IN LEGIBVS POSIVERVNT) Teſtimonio

Gramma-

2 Et virum bonum cum laudabant, ita laudabant, BONVM agricolam bonumque colo-
3 num. Ampliſſime laudari exiſtimabatur, qui ita laudabatur. Mercatorem autem ſtre-
4 nuum ſtudioſumque rei quaerendae exiſtimo; verum (vt ſupra dixi) periculoſum et ca-
lamitoſum. At ex agricolis et viri fortiſſimi, et milites ſtrenuiſſimi gignuntur, maximeque pius quaeſtus, ſtabiliſſimusque conſequitur, minimeque inuidioſus: minimeque male cogitantes ſunt, qui in eo ſtudio occupati ſunt. Nunc (vt ad rem redeam) quod promiſi inſtitutum principium [h] hoc erit.

I. PRAE-

h) *primum* omnes *a. V.* [C.I.]

Grammaticorum cognouimus, vetuſtiſſimos autores *poſiui* ſaepe protuliſſe: quare, cum hic, et non multo poſt iterum ſic in manuſcriptis codicibus ſcriptum inuenerim, Catoni ſuum ſermonem reddendum cenſui. Nam ſic etiam locutum fuiſſe Catullum in hymno Dianae, manifeſtum eſt, fortaſſe etiam eiusdem aetatis Poeta in Iambo, quo Catulli Phaſelum imitatus eſt, idem tempus eadem ratione protulit: ita enim arbitror verſiculum illum legi oportere: *Tua in palude depoſiſſe ſarcinas*, vt *depoſiſſe*, pro *depoſiuiſſe*, imminuto verbo dixerit. Quanquam alia ratione *depoſuiſſe* illic ſine vitio dictum eſſe, defendi poteſt, vt συνίζησις in media voce fiat. VICTOR. Exiſtimamus deſignari legem aliquam ex duodecim tabulis, licet haec non reperiantur in iis fragmentis, quae hodie in manibus habentur. VRSIN. Intelligit leges duodecim tabb. in quibus praeter caetera capita, de furtis hoc fuit, SI ADORAT FVRTO, QVOD NEC MANIFESTVM ESCIT DVPLIONEM LVITO De foenore autem ita cautum, ne quis vnciario foenore amplius exerceret, vt refert Tacitus 5; etſi non meminit de poena quadrupli, quam domum Valentinianus Imperator conſtituit in foeneratores, qui quidquam vltra centeſimam accepiſſent l. 11 C. Theod. de vſuris POP. V. C. *Poſuere.* Sed illud Catonis aeuum, et ſtylum magis redolet. Veteres enim, *poſiui*, dicebant. Plautus Aſinaria, *Quin pol, ſi repoſiui remum ſola ego in Caſteria.* et ita reſcribendum apud Nonium, *Caſteria.* MEVRS. Alia loca Plauti, et Apuleii adfert Priſcianus 10, 104. SCHOETTG. Pontedera ex edd. vett. addi vult *hoc* ante *poſiuerunt* in Epiſt. p. 26. ſed eſt gloſſa τῷ *ita.*

1 FVREM DVPLI CONDEMNARI) Haec conſuetudo legibus et diuinis, et humanis recepta eſt. Ipſe Deus Exod. 22, 4 et 7 furem duplum reddere debere praecipit, id quod ipſum apud Athenienſes quoque obſeruatum eſſe docet Meurſius, Themide Attica 2, 1. Aliter tamen ſanxit Iuſtinianus, *qui furti manifeſti poenam dupli, nec manifeſti quadrupli reſtitutionem poenae loco ſtatuit* §. 5 I. de oblig. quae ex delicto naſc. §. 23 I. de actionibus et §. 1 I. de poena tem. litig. SCH.

1 FOENERATOREM QVADRVPLI) Vnde etiam quadruplatores appellati. Feſtus, *Quadruplatores dicebantur, qui eo quaeſtu ſe tuebantur, vt eas res perſequerentur, quarum ex legibus quadrupli erat actio.* Vide Aſconium in Diuinat. et Verr. 4 MEVRS. Addantur Marc. Donatus ad Capitolinum in Antonino Pio p. 873, et Turnebus aduerſ. 3, 9 SCH. *Foenus, Foenerari, Foeneratorem, Foenum* ſine *O* primae ſyllabae a Catone ſcribi ſolita, docet ex Varrone Nonius Marcellus. PONTED.

1 QVANTO PEIOREM CIVEM) Huc pertinet, quod Cicero extremo 2 de Offic. ait, hunc ipſum Catonem aliquando rogatum, quid eſſet foenerari? reſpondiſſe, *Quid hominem occidere?* MEVRS.

2 ET VIRVM BONVM CVM LAVDABANT) De hoc dixi in ſpicilegio Theocritico Idyllio 9 MEVRS. Citat hunc locum Plinius H. N. 18, 3 SCH.

3 PERICVLOSVM ET CALAMITOSVM) Horatius, (Epiſtola 1, 1, 45) *Impiger extremos currit mercator ad Indos Per mare, pauperiem fugiens, per ſaxa, per ignes*, MEVRS.

4 AT EX AGRICOLIS) Vide Cic. in Orat. pro S. Roſcio Amerino. MEVRS. et Vegetium de re militari 1, 3 SCH.

4 VIRI FORTISSIMI) Plin. 18, 5 ſ. 6 *Fortiſſimi viri, et milites ſtrenuiſſimi ex agricolis gignuntur minimeque male cogitantes.*

4 PIVS QVAESTVS) eſt legitimis et bonis artibus quaeſitus. *Pius* enim idem aliquando notat, quod iuſtus, id, quod obſeruat, et exemplis probat Rittershuſius ad Guntheri Ligurinum 1, 36. Ad rem ipſam, quod attinet, paria cum noſtro ſcribit Ambroſius de Offic. 3, 6 *Bona quidem eſt agricultura, quae fructus miniſtrat omnibus, quae ſimplici induſtria adcumulat terrarum foecunditatem, nihil doli, nihil fraudis, interferens:* Adde Varronem 3, 1, 5, Columellam praef. n. 7. SCHOETTG.

C. 1. De titulis ſiue argumentis nunc in vniuerſum dicere inſtituam; quoniam in confeſſo eſt, pleraque Catoniana praecepta ab huiusmodi inſcriptionibus inchoari. In quibus tamen, vt ordine referam, adeo peccarunt interpretes, vt multa ipſi apponendo, multa quae Catonis erant, vel diſtrahendo vel miſcendo, omnia fere alia atque alia reddiderint. Quapropter exactiſſimo iudicio circa hanc partem examinanda ſunt omnia, vt vera a falſis internoſcamus. In qua quidem re certiſſimum habebimus ſignum, ſi quae neceſſario exigantur, quae non, diligenter perpenderimus. Haec ab interpretibus: illa a Catone eſſe, quis dubitauerit? Itaque primum: *Quomodo agrum emi pararique oporteat*, vt alienum reiicerem; nam hoc ſubducto, quae traduntur, ſatis plana ſunt et aperta. PONTED.

C. 1,

I. PRAEDIVM quum [i] parare cogitabis, ſic in animo habeto, vti ne cupide emas, neue opera tua parcas [k] viſere, et ne ſatis habeas ſemel [l] circumire. Quoties ibis, toties magis placebit, quod bonum erit. Vicini quo pacto niteant, id animum [m] aduer- 2
tito: in bona regione bene nitere oportebit: et vti [n] eo cum introeas, circumſpicias, vti inde exiri poſſit: vti bonum caelum habeat, ne calamitoſum ſiet. Solo [o] bono, ſua virtute valeat. Si poteris, ſub radice montis ſiet, in meridiem ſpectet, loco ſalubri, ope- 3
rariorum copia ſiet, bonumque [p] aquarium, oppidum validum prope ſiet, aut mare, aut amnis,

i) *cum comparare Cr.* et omnes *a. V.* k) *Cr. perdas. nec ſatis. videre W.* l) *ſemel* omitt. *I. B. R. it. W.* m) *animaduertito I. B. R. Ba. A. G. Gr. id aduertito Cr.* n) omitt. *eo I. B. R. W.* omitt. *cum Cr.* o) *ſolum bonum I. B. R. Ba. H. A. Gr. G.* ipſeque forte *Plin.* ſed nobiscum reliqui et *Cr.* p) *bonum: in quem aquarium I. B. R. it. W. boumque, ibique aquarium* reliquae *a. V.* nobiscum *P. Cr.*

C. I, I PRAEDIVM CVM PARARE) Pleraque huius capitis laudat Plinius 18, 5 ſ. 6 ita tamen, vt ſententiam confirmet, cum verborum varietate, vel nulla, vel tali, quae potius Plinio appendenti ſententiam, non adnumeranti verba, tribuenda videatur, quam libri, quo vſus eſt, diuerſitati. Alia ratio eſt Creſcentii, qui et ipſe totum fere caput in ſuas areolas tranſtulit 2, 12. Hunc ordine deſcripſiſſe, verba Catonis apparet, et ex Codice quidem eo, qui ne voces quidem dirimeret, nedum vt interpunctione crebra intellectum iuuaret. Itaque non tantum mox ab initio legit, pro *comparare*, *comparatione*, et pro *parcas*, *perdas*, (quae potius typographo tribuenda putem, *comparaoe* legenti etc.!) ſed fere ſemper, vbi eſt in Catone *ſiet*, quo inciſum clauditur, ille orditur interpunctum, diviſis vocibus: *ſi et.* Nolui haec diſſimulare eorum praeſertim cauſa, qui in libris vetuſtis verſari incipiunt, quos de moribus librariorum diligenter admonuiſſe, operae pretium eſt.

I, I NEVE OPERA TVA.) Iam MEVRSIVS hic laudat C. I, 4, I. *vbi Caeſonianum* hoc *praeceptum* vocat, quo *fertur vſus etiam Cato.* Neſcio, cur *fertur*, dicat, de eo, quod etiam Plinius l. c. ex libro Catonis profert.

I, 2 VICINI QVO PACTO NIT.) Columella lib. I, 3 *De vicini commodo non eſt quidem certum, quem nonnunquam mors, aliaeque nobiscum diuerſae cauſae mutant. Et ideo quidam reſpuunt Catonis ſententiam: qui tamen multum videntur errare*, et quae ſequuntur. Vide Heſiodum etiam lib. I Huc pertinet illud Themiſtoclis, qui domum venditurus addebat, ὅτι ϗ καλοὺς ἔχει γείτονας, vt ait Plutarchus. MEVRS. *Nitere* eſt felici conditione gaudere, in qua notione, de iumentis et pecoribus adhibetur, quae pinguia ſunt. Sed haec iam obſervarunt I. F. Gronouius ad Phaedrum 3, 8, 4 et Burmannus ad Petronium c. 99. Confer autem de re ipſa Greenium de ruſticatione, et villis veterum 2, 3, p. 196. 197. SCH. Vera ſunt, quae ex Columella, et aliunde hic laudant viri docti; ſed hic quidem non eum locum tractat, proprie Cato, verum hoc modo ſibi vult, ſi vicini bene habere videantur, inde coniecturam capi de bonitate ſoli et caeli.

I, 2 VTI INDE EXIRI POSSIT) id eſt, videas, quos euectus habeat ad exportanda, quae pecunia mutanda ſunt, et foras danda. TVRN. 28, 47. Locus relictus fere a viris doctis, cum tamen interpretatione, ſi quis alius egeat. Dicam quid putem, libenter auditurus meliora monentes. Reſpicere igitur videtur vir ſapiens ad fabulam, quae etiam apud Phaedrum eſt 4, 8 de capro, qui *non circumſpexerat, vti exire poſſet* e puteo, in quem a vulpecula inuitatus, deſcenderat, quae illum deinde *clauſo reliquit haerentem vado.* Et multi maiora copiis ſuis praedia emunt, ac iis ſe implicant negotiis, quorum facilius eſt initium, quam finem invenire. Coelius ad Cic. 8, 6 extr. *ne te eo demittas, vnde exitum vides nullum eſſe.* Plane probarem hanc interpretationem, ſi ea, quae praecedunt, et quae proxime ſequuntur, ſatis reſponderent. Quod tamen in Catonis hoc libello omnino eſſe neceſſarium nemo, credo, qui totum legerit, dixerit. Poſſis tamen etiam referre ad ſalubritatem, ne ſit pro agro ſepulcrum, et domus illa, *vnde negant redire quemquam.* Et ita conueniret cum his, quae ſequuntur.

I, 2 VTI BONVM CAELVM HABEAT.) V. I, 2, 8 C. I, 3, I.

I, 2 SOLO BONO, S. V. V.) Vera lectio eſt: *num ſolum ſ. v. v. Solo bono* eſt ab Aldo. PONTED.

I, 2 CALAMITOSVM) *Calamitas* proprie eiusmodi tempeſtas eſt, plerumque grando, quae calamos ſolet frangere, apud Terentium et alios. V. Becmannus Orig. p. 317 Gronouius obſeru. 3, 9. Inde h. l. *calamitoſum*, quod multis tempeſtatibus eſt ſubiectum SCH.

I. 3 SVB RADICE MONTIS) V. I, 7, I Plin. 17, 5 ſ. 3. *Cato agrum optimum iudicat ad radicem montium, planitie in meridiem excurrente.*

I, 3 BONVMQVE AQVARIVM) Hic veterem ſcripturam reſtituimus, quam nonnullae etiam coniecturae adiuuant. Ne autem cuncta, quae variauimus, quamuis minuta, aut aperta explicare cogamur, ſemel quam rationem in hoc negotio ſecuti ſimus, exponere placuit. Sciant igitur omnes, quaecunque immutata inuenerint, ad fidem priſcorum codicum reducta eſſe, nec temere nos ab ipſis diſceſſiſſe: quod ſi vnquam coniecturis ducti nobis aliquid permiſimus, ſuſpicionis noſtrae cauſam reddemus, et in quo parua etiam licentia vſi ſumus, oſtendemus. VICT.

I, 3 OPPIDVM VALIDVM) Munitum, et frequens, vt fructus inuehere ſine iniuria, et facile poſſit

4 amnis, qua naues ambulant, aut via bona, celebriſque [q]. Siet [r] in iis agris, qui non
ſaepe dominos mutant: qui in his agris praedia vendiderint, quos pigeat vendidiſſe: vti
bene aedificatum ſiet. Caueto [s] alienam diſciplinam temere contemnas. De [t] domino
5 bono colono, bonoque aedificatore melius emetur. Ad villam cum venies, videto vaſa
torcula et dolia multa ne ſient. Vbi non erunt, ſcito pro [tt] ratione fructuum eſſe. In-
6 ſtrumenti [u] ne magni ſiet, loco bono ſiet. Videto quam minimi inſtrumenti, ſumptuo-
ſusque [x] ager ne ſiet. Scito idem agrum quod hominem, quamuis quaeſtuoſus ſiet, ſi
7 ſumptuoſus erit, relinqui [y] non multum. Praedium quod primum ſiet, ſi me rogabis,
ſic

q) *ſecus ei: celebris ſiet. In is agris W. celebris quae ſiet. In h. a. Ienſ.* pro *quae B. R. que.* r) *ſiet autem et in I. I.* et reliquae *a. V.* s) *caueto ne al. Cr.* et omnes *a V.* t) *a domino Cr.* ſed *de* etiam Plin. tt) *pro om. Meurſ. et Po.* u) *inſtrumenti magni ne ſiet: bono loco ſiet* omnes *a. V. inſt. m. copia, bono loco ne ſiet, vtile W. Inſtrumenta multa vel pauca ſint videto Cr.* quae paraphraſis potius. x) *que* abeſt in omnibus *a. V.* y) *relinquere W. I. B. R.* quod praefert Ponted. Ep. 3. *relinquit H.*

poſſit diuendere. Vſurpat Salluſt. lib. I. Hiſtor. *Vrbem validam multos dies reſtantem, pugnando vicit.* Et in Iugurtha; *Erat inter ingentes ſolitudines oppidum magnum, atque validum:* etſi ibi in plerisque libris veteribus eſt *valens:* id quod Cyprianus Popma, frater meus, et poſt illum alii receperunt. Gellius memoria lapſus hic legit *oppidum prope amplum.* POP.

1, 3 QVA NAVES AMBVLANT) Ennius apud Feſtum in Rigido, *Inde parum per caerula nauibus ambullabant.* Sic enim antiqui litteram *l* geminabant metri cauſa. Cicero etiam Xenophontem imitatus, (de Fin. 2, 34) *Xerxen nauibus maria ambulauiſſe* dixit. VRS. Conferri iubet haec Druſius Quaeſt. Hebr. 3, 59 cum illis Pſalm. 104, 26 שם אניות יהלכון, *ibi naues ibunt.* SCH. Gellius 10, 26 cum defendit Salluſtium, qui *transgreſſum,* pro transfretatione dixerat, *Qui autoritatem requirunt,* inquit — *volo, vti reſpondeant. quantum exiſtiment intereſſe,* ingredi, *atque* ambulare. *Atqui M. Cato in libro de re ruſtica,* fundus, *inquit,* eo in loco habendus eſt, vt et oppidum prope amplum ſit, et mare, aut amnis, qua naues ambulant.

1, 3 VIA BONA CELEBRISQVE) quae ab hominibus, et viatoribus ſaepe frequentatur. Vide, quae de voce *celebris* congeſſit ZINZERLINGIVS Promulſ. Crit. c. 11. Intelliguntur autem viae publicae per totam fere Italiam lapidibus ſtratae, de quibus in compendio Lipſius de Magnit. Rom. 3, 10. SCHOETTG.

1, 4 QVOS PIGEAT VENDID.) Malim *hos:* ratio aperta dicendo obſcurari poteſt, non explicari. Iam Fornerius ad l. 144. de V. S. et ibid. H. Memmius ſuſpicati ſunt, *quos* ortum eſſe ex *cos* pro *eos* poſito.

1, 4 CAVETO ALIENAM DISCIPL.) V. C. *Caueto, ne alienam d.* Lego, et interpungo. *Vti bene aedificatum ſiet, caueto. Ne alienam d.* MEVRS.

1, 4 AEDIFICATORE) qui magna aedificandi voluptate tenetur. Nepos Attico 13, 1. *Nam cum eſſet pecunioſus, nemo illo minus fuit emax, minus aedificator.* Et Ancus, *aedificator* audit Floro 1, 8, 4 Columella 1, 4, 8 *Eleganter igitur aedificet agricola, nec ſit tamen aedificator.* SCHOETTG.

1, 5 ET DOLIA MVLTA NE SIENT) i. e. an ſient. Cum videam viris non indoctis inſolens videri, vt, *ne* ſeparatim poſitum interrogationi ſeruiat, adeo quidem, vt de emendandis illis auctorum locis cogitent, vbi ita ponitur, iuuat vno loco proponere, quae adhuc obſeruaui eius formae exempla. Plautus igitur Aul. prol. verſu vlt. *Credo aurum inſpicere vult, ne ſurreptum ſiet,* h. e. ſitne ſurreptum. Id. Capt. 1, 2, 24. *Viſam, ne nocte hac quippiam turbauerint,* h. e. turbauerintne. Id. Pſeud. 1, 2, 71. *ne illi audeant id facere,* h. e. illine audeant. Terent. Andr. 4, 4, 45. ex fide caſtigatiſſimarum editionum, quem deſerere nobis non videbatur debuiſſe Bentleius, *Audiui iam omnia. Ah ne tu omnia?* h. e. tu ne omnia audiſſes. Video tamen Baſ. et Heru. hic et paulo ante τὴν *ne,* ad praecedentem vocem admouere. v. Ind. in *ne.*

1, 5 PRO RATIONE FRVCTVVM) Sed illud non credo voluiſſe Catonem, multa dolia ſi ſint, vberes fructus hinc intelligi.

1, 5 INSTRVMENTI NE MAGNI SIET, LOCO BONO SIET) Haec Catoniana mihi non videntur, ſed tanquam indices quondam in margine adnotata. PONTED. Sed v. quae dixit in Ep. 3. p. 27.

1, 6 VIDETO, QVAM MINIMI INSTRVMENTI) Haec non pugnant iis, quae ſ. 5 dixerat de paucitate doliorum *Inſtrumenti* enim vox multo patet latius et comprehendit, quae v. g. noſter c. 10 et 11 complectitur, quaeque V. 1, 17, 1 in *genus vocale, ſemiuocale et mutum* partitur. Ille igitur ager haud dubie melior, qui eosdem fructus minori inſtrumento cultus reddit. Huc pertinent ea, quae ſequuntur.

1, 6 IDEM AGRVM, QVOD) ſingulare dicendi genus, quod non memini, alias me obſeruare: forte Graeciſmus τόσον ὅσον. Alius dixiſſet *item* agrum, *vt* hominem etc. niſi ſic legendum. Amicus aliquis noſter putabat, intelligendum *facere, vel efficere.*

1, 7 PRIMVM) primarium, maximae vtilitatis, et optimae conditionis, quemadmodum alias in hac ſignificatione occurrere notant Barthius ad Gratium v. 437. Reineſius ad Daumium epiſt. 46. SCHOETTG.

ſic dicam. De omnibus agris, optimoque [z] loco ſi emeris iugera agri centum, vinea eſt prima, ſi vino multo [a] ſiet; ſecundo loco hortus irriguus, tertio ſalictum, quarto oletum [b], quinto pratum, ſexto campus frumentarius, ſeptimo ſilua caedua, octauo arbuſtum, nono glandaria ſilua.

II. PATERFAMILIAS vbi ad villam venit, vbi larem familiarem ſalutauit, fundum eodem die, ſi poteſt, circumeat: ſi non eo die, at poſtridie. vbi cognouit quomodo fundus cultus ſiet; operaque quae facta infectaque ſient, poſtridie eius diei vilicum vocet, roget quid operis ſiet [c] factum, quid reſtet, ſatisne tempori opera ſient [d] confecta, poſſitne

z) *optimo loco emito i. c. a. Vinea W. I. B. R.* a) *multa eſt W.* b) *Olineta Varr. & Cr.* [C. II.] c) *ſiet* omitt. *I. B. R.* d) *ſiant: confectaque durare poſſint, aut quae reliqua ſient conficere W. I. B. R.* niſi quod *B. R. ſiant quae: ſient confecta, quae dur. poſſ.*, *quid reſtet, aut quae relicta* (*Ba. et A. reliqua*) *ſient conficienda*, reliqui *a. V.* nobiſcum *etiam Pet. Cr.*

SCHOETTG. Caeterum hanc ipſam Catonis gradationem refert Varro 1, 2, 7 et ex eo Creſc. 2, 26.

1, 7 SIC DICAM. DE O. A. etc.) Veteres rectius ſic diſtinguunt: *Sic dicam de omnibus agris. Optimo etc.* Ex Quinctiliano autem ſcribendum *dicem.* PONTED.

1, 7 VINEA EST PRIMA) in duobus libris manuſcriptis [etiam Politiani] eſt, *vel ſi vino multo ſiet.* Vnde apparet legendum eſſe, *ſi bono, vel ſi vino multo ſiet*, atque hoc modo legiſſe Varronem, conſtat ex libro 1, 7 de re ruſtica, in quo ita citat hunc locum, Cato *quidem gradatim proponens, alium alio agrum meliorem dicit eſſe in novem diſcriminibus, et quod ſit primus, ubi vineae poſſunt eſſe bono vino et multo etc.* Sed *aut multo* legendum videtur. Putamus autem apud Catonem, ex *vono* (nam ita ſcribebant pro *bono*) factum fuiſſe *vino*, et mox eam vocem expunctam, quod bis poſita eſſet. VRS.

1, 7 SI VINO MVLTO SIET) Ex Varrone quid deeſſe oſtendimus, vt ſit *ſi vino bono et multo ſiet*; ſiue, *ſi vino bono vel multo ſiet.* PONTED.

1, 7 SEPTIMO SILVA CAEDVA) Columella 3, 3. *Atque optabiliorem pratorum poſſeſſionem, paſcuorumque vel ſiluae caeduae iudicent.* Siluarum autem duo erant genera: hae ſacrae, illae profanae. Sacras caedere non licebat. Arnobius 7. *Nunquid erui ſacratiſſimos lucos, aut religioſa quaedam loca, ſubſtructionibus pollui, profanarique privatis?* Profanas licebat, vnde et *caeduae* dicebantur. Feſtus, *Conlucare dicebant, cum profanae ſilvae ramos deciderent officientes lumini.* De ſilua autem caedua ita Caius L. 7 ad Edictum. *Silua caedua eſt, vt quidam putant, quae in hoc habetur, vt caederetur. Seruius eam eſſe, quae ſuccisa rurſus ex ſtirpibus, aut radicibus renaſcitur.* De ſacra iſta Statii Thebaid. 3 etiam capienda. *Caedere nec validas ſanctis e ſtirpibus haſtas, Nec pudor emerito clypeum veſtiſſe iuuenco.* MEVRS.

2. Hic argumentum eſt adnectendum Capiti, *Patris familias officia.* PONTED.

2, 1 PATERFAMILIAS) Veteres dominorum tyrannicum nomen abominati. *Patres familias*, ſe dici volebant. Seneca ep. 47. *Ne illud quidem videtis, quam omnem inuidiam maiores noſtri dominis, omnem contumeliam ſeruis detraxerint? Dominum, patrem familiae appellauerunt: ſeruos, quod etiam in mimis adhuc durat, familiares.* Macrobius Saturnal. 1, 11 vbi totum hoc Senecae deſcripſit, *Et Maiores noſtri omnem Dominis inuidiam, omnem ſeruis contumeliam detrahentes, Dominum patrem familias, ſeruos familiares appellauerunt.* Apud antiquiſſimos tamen *patres familiae* dicebantur generis principes, et *familiares* non ſerui, ſed qui eiusdem eſſent familiae. Feſtus, *Familia aurea in liberis hominibus dicebatur, quorum dux, et princeps generis vocabatur pater, et mater familias. Vnde familiae Pompiliorum, Valeriorum, Corneliorum, et familiares ex eadem familia, poſtea hoc nomine etiam famuli appellari coeperunt, permutata l cum V littera.* MEVRS. Sed vide mihi editionem Feſti Dacerianam, vbi *familia antea* legitur etc.

2, 1 VBI LAREM FAM. SAL.) Veteres, vt peregre in patriam appellentes, Genium regionis ſalutabant (qua de re abunde dixi ad Lycophronem) ita cum domum rediiſſent, larem familiarem. Videmus hoc apud Catonem et Symmachum L. 5 epiſt. 72. *Octauo demum die multa reluctatus itineris difficultate larem patrium ſalutaui.* Colebant autem eum propter maiores, qui erant ibi ſepulti; nam veteres in ſuis domibus ſepeliebantur, vt noto in curis ſecundis ad Lycophronem: Servius Aeneid. 6. *Apud maiores omnes homines in ſuis domibus ſepeliebantur; vnde ortum eſt, vt lares colerentur in domibus.* Colebatur autem (vt notum eſt) in foco, vnde et veteres frugaliores ibi cibum ſumebant. Saluianus de prouid. Dei 1. *Nunquid parcam illam tunc agreſtemque vitam cum gemitu et dolore tolerabant; cum viles ac ruſticos cibos ante ipſos quibus exercebantur focos ſumerent?* id quamvis poſtea mutarit, in villis tamen inter ſeruos ruſticos nihilominus factitatum. Columella 11, 1 *Conſueſcatque ruſticos circa larem domini* (ſcripſerim *domi*) *focumque familiarem ſemper epulari.* MEVRS.

2, 1 VBI LAREM FAM. SAL.) Haec verba omiſit Creſc. 2, 12 credo religione ductus.

ne quae reliqua fient conficere: et quid [e] factum vini, frumenti, aliarumque rerum omnium.
2 Vbi ea cognouit, rationem inire oportet operarum [f], dierum. Si ei opus non apparet,
dicit vilicus ſedulo ſe feciſſe, ſeruos non valuiſſe, tempeſtates malas fuiſſe, ſeruos aufu-
giſſe, opus publicum effeciſſe. Vbi eas aliasque cauſas multas dixerit [g]; ad rationem ope-
3 rum operarumque vilicum reuoca. Cum tempeſtates pluuiae [h] fuerint, videto [i] quot dies,
quaeue opera per imbrem fieri potuerint, dolia lauari, picari, villam purgari, frumen-
tum transferri, ſtercus foras efferri, ſterquilinium fieri, ſemen purgari, funes veteres ſar-
4 ciri, nouosque fieri [k]: centones, cuculiones familiam oportuiſſe ſibi [l] ſarcire. Per fe-
rias [m] potuiſſe foſſas veteres tergeri [n], viam publicam muniri, vepres recidi, hortum [o]
fodiri,

e) *ecquid Po.* 2 in not. f) *operarium* omnes *a. V. praeter B. R.* etiam *Ba.* in qua vidiſſe vult *operariorum* Meurſ. Ponted. Nobiſcum *Pol. et Cr.* g) *dixit P. Cr.* non male. h) *pluuiaeue* omnes *a. V. et pluuiae Cr.* i) tria verba *vid. q. dies* omitt. *W.* k) *Fieri centones: cuculionesue* omnes *a. V.* nobiſcum *Cr.* l) *ſibi* omitt. *I. B. R. potuiſſe* pro *oport. Cr.* m) *potuiſſe* omitt. *I. B. R. item Ba. H. A. Gr. G.* qui et inſer. *vero*, quod habent etiam *I. I.* n) *tergi Pol. et Cr. tergere I. B. R.* o) *ortos W. hortos I. B. R.*

2, 1 ET QVID FACTVM VINI) Non tantum de oleo *facere*, dixerunt veteres, ſed et de vino; quomodo Lycophron quoque *Ἔρπιν τε ῥέζειν, ἠδ' ἀλοιφαῖον λίπος.* MEVRS.

2, 2 SI EI OPVS NON APPARET) h. e. ſi non conſtat ratio, ſi non ſatis operis factum videtur domino pro operarum i. e. hominum opus facientium, ac dierum numero. Turn. 28, 47 huc refert Plautinum illud Trin. 2, 4, 7 *Ratio quidem hercle apparet, argentum οἴχεται.*

2,2 OPERARVM DIERVM. SI EI) Haec male diſtrahuntur; ſunt enim hoc modo digerenda: *operarum dierum, ſi ei opus non apparet. Dicit villicus.* PONTED.

2, 2 DICIT VILICVS) V. C. *Villicus*, ſed hoc magis placet: nam veteres non geminabant *l* literam. Feſtus, AB OLOES, *dicebant, pro* AB ILLIS. *Antiqui enim litteram non geminabant.* Lego, *a. enim l litteram n. g.* Facile videre eſt originem mendi. Dicebatur autem, *Villicus*, qui a patrefamilias villae curandae praeponebatur. Varro de re ruſtica 1, 2 *Villicus agri colendi cauſa conſtitutus, atque appellatus a villa, quod ab eo in eam conuehuntur fructus, et euehuntur, cum veneunt.* MEVRS.

2, 2 SEDVLO SE FECISSE) V. C. *ſedolo*, quod duobus modis accipi poteſt, et pro *ſedulo ἀρχαϊκῶς*, vt *Conſol.* pro *Conſul*; et pro, *ſine dolo*, vt eſt in fragmentis legum vetuſtarum. VRS. Suppetias fert Vrſino Creſc., qui *ſe dolo caruiſſe* ſcripſit; forte, quod vim τῆς *ſe* non perciperet, *feciſſe* in *caruiſſe* mutauit. *Se dolo*, vt in LL. XII Tabb. *ſe fraude.* Ipſum *ſedulo* paſſim ita interpretantur Donatus, Nonius, Gloſſae: vt quicquid ſit de ſcriptura, intellectus certe is ſit, quem dicimus.

2, 2 SERVOS AVFVGISSE) Opinor a Catone ſcriptum; *ferias ſe feciſſe.* Hac enim ratione par pari reſpondet Paterfamiliae, et ad ſingula allata a villico ordine redit, praeſertim cum inter villici officia, *vti feriae ſeruentur*, recenſeatur. PONTED.

2, 2 OPVS PVBLICVM EFFECISSE) opera publica ſunt miniſteria veterum, qui ſeruos ſuos ad reparanda balinea, conficiendos aggeres, ſternendas vias, purgandas cloacas, non nunquam etiam ad curſus publicos mittebant. Haec ſeruitia agebant, vel priuatorum ſerui, vt ex hoc Catonis loco conſtare poteſt, vel ſerui publici, qui integrae alicuius ciuitatis, et reipublicae ſumtibus ad hoc alebantur; de quibus eorumque ſeruitiis agunt Petrus Faber ſemeſtr. 2, 5. Lipſius Elect. 1, 22. Pignorius de ſeruis p. 65, ſ. SCHOETTG. Si audaci mihi eſſe licet in vna litterula, pro effeciſſe ſcribam *offeciſſe*, impedimento fuiſſe, ne plura fieri potuerint, *officere* vocem antiquam et Catone non indignam Lucretius oſtendit, qui frequenter ea vtitur.

2,2 OPERVM OPERARVMQVE) Ita habent omnes, quos vidi, editi Catonis libri, nempe Ienſonii, Aldi, Iuntae, Gymnici, Stephani, Gryphii, Commelini, Raphelengii, cum Meurſii, ac Popmae annotationibus. Ego pro *operum* legendum opinor *dierum*, quod patet ex illis: *Rationem inire oportet operarum dierum.* Item *cum tempeſtates pluuiae fuerint, videto quot dies. Quaeque opera per imbrem fieri potuerint.* PONTED. Vulgatam tamen etiam agnouit Creſcentius; et *operae* dierum notionem includunt. Eſt enim opera, quantum vno die operis poteſt fieri. Vid. Ind.

2,3 TEMPESTATES PLVVIAE) non penitus damno lectionem omnium ante Vict. *pluuiaeve*, aut Creſc., *et pluuiae.* Tempeſtas niuem, grandines, ventos complectitur. Itaque Creſcentius ſtatim ſubiicit, *quae opera per hiemem fieri, et per imbrem potuerunt. Hiemem, χειμῶνα, tempeſtatem* ſynonyma ſaepe eſſe, notius eſt, quam vt hic dici debeat.

2,3 STERQVILINIVM FIERI) in antiquiſſimo codice Catonis ac Varronis ſemper *ſtercilinum* ſcriptum eſt: quam ſcripturam, quamuis non receperim, tamen ſemel notam facere volui. VICT.

2,4 FOSSAS VET. TERG.) Nam nouas facere ius pontificium vetabat. Macr. 1 Saturn. *Verrium Flaccum iuris pontificii peritiſſimum dicere ſolitum*

fodiri, pratum purgari, virgas vinciri, ſpinas runcari, [p] expinſi far, mundicias fieri. Cum ſerui [q] aegrotarint, cibaria tanta dari non oportuiſſe. Vbi haec cognita aequo animo ſient, quaeue [r] reliqua opera ſient, curare vti perficiantur: rationes putare argentariam [s], fru-

p) *truncari Cr.* add. *cremariq. ex piſcina immunditias efferri* omnes *a. V. niſi quod H. A. Gr. G. afferri.* Contra *expinſi far* omittunt, quod habet *Pol.* q) *ſeruis excogitata cibaria tanta dari, quanta eum oportuiſſe W. I. B. R. ſeruis excocta cibaria non tanta dari, quanta cum ſine tempeſtate operantur in aruis,* reliqui *a. V. cum aegrotarint Vict.* et ſecutae illam: *vid. not.* r) *quae opera ſint curanda, vti perficiantur ratione putato. Argentaria W.* ead. *I. B. R.* niſi quod pro *putato* habent *curato.* s) *frumenti pabuline cauſa: qua paranda ſint ratione vinaria oleariaque: W. I. B. R. et frumentariam familiae pabuline cauſa, quae paranda ſient parare, rationem item vinariam oleariamque* reliquae *a. V.* nobiſcum aliae, niſi quod *familiae* et *item* inſerit dictis locis *Po. 2.*

tum refert Varro, quia feriis tergere veteres foſſas liceret, nouas facere ius non eſſet, ideo magis viduis, quam virginibus idoneas eſſe ad nubendum. Quo in loco notandum cenſeo inſignem temeritatem Macrobii, qui cum Varro nominaret Flaccum, intelligeretque Fuluium Flaccum, Flaminem Martialem, cuius teſtimonio in libris de lingua latina aliquoties vtitur; ipſe repoſuit Verrium Flaccum, hominem Grammaticum, et aetate inferiorem, quam vt a Varrone tam honorifice potuerit laudari in illis libris Antiquit. Diuinar. ad C. Caeſarem Pont. Max. POP. Cuius adnotationem, laudato auctore repetiit MEVRS. *Quid per ferias liceat agricolae,* diſputat etiam Columella 2, 22 praeſertim ex Virg. G. 1, 269 *ſeqq.* quem locum etiam Macrobius illuſtrat Sat. 3, 3. Add. Plin. 18, 6 ſ. 8 vbi ex oraculis abauorum refert: *Malum patrem familias eſſe, qui interdiu faceret, quod noctu poſſet, niſi in tempeſtate caeli: peiorem, qui profeſtis diebus ageret, quod feriatis deberet etc.*

2, 4 VIAM PVBL. MVN.) Hoc opus poenae ſpeciem habebat. Traianus ad Plin. lib. 10 ep. 4 *Si qui vetuſtiores inuenientur, et ſenes ante annos decem damnati, diſtribuamus illos in ea miniſteria, quae non longe a poena ſint. Solent enim eiuſmodi ad balineum, ad purgationes cloacarum item munitiones viarum et vicorum dari.* MEVRS. Add. Bergerius de Viis 1, 10.

2, 4 VIRGAS VINCIRI) putem eſſe viminea vaſa fieri, et vitilia parari. Virgae enim, cum nectuntur, vinciuntur. TVRN. 28, 47.

2, 4 SPINAS RVNCARI) V. C. auget. *Spinas runcari, cremarique, ex piſcina immunditias efferri, munditias fieri.* Et recte quidem, *ex piſcina immunditias efferri,* ingerit. Sed capiemusne de publica piſcina, (ſic antea dixit *viam publicam muniri*) ad quam natandi, exercitiique cauſa veniebant? de illa ſic Feſtus, *Piſcinae publicae, hodieque nomen manet, ipſa non extat, ad quam et natatum, et exercitationis alioquin cauſa veniebat populus.* Erat circa portam Oſtienſem. Ammianus lib. 17. *Vnde chamulcis impoſitus, tractusque lenius per Oſtienſem portam piſcinamque publicam Circo illatus eſt maximo.* Ad cuius inſtar etiam erant iſtae piſcinales cellae, quae in aeſtiuis balneis a ſeptentrione, in hiemalibus autem a meridie lumen accipiebant, vt tradit Palladius 1 Tit. 40. Non poteſt; valide vetat Columella lib. 2 cap. 22 *Piſcinas, lacus, foſſas veteres tergere, et purgare,* quem totum locum cum hoc Catonis contuliſſe iuuabit. MEVRS.

2, 4 EXPINSI FAR.) Peruulgata lectio valde a priſcis exemplaribus diſſentiebat: hoc autem factum puto, quia in antiqua ſcriptura paruum mendum inoleuerat, quod cum aliquos turbaſſet, ita reſtitui poſſe locum cenſuerunt. Ipſe eo ſublato, veterem in ſuam ſedem repoſui, macula autem in vno verbo erat, nam reliqua cum fide in noſtrum librum tranſlata ſunt: *Expinſi lar.* Vnius igitur tantum litterae caſtigatione pro *Lar, Far* lego. Varronis locus de vita populi Rom., qui a Nonio adducitur, rem confirmat. *Nec piſtoris nomen erat, niſi eius, qui ruri far pinſebat.* VICTOR V. C. eiicit. Benéne? non auſim pronuntiare, cum Columella hoc ipſum etiam inter opera feriis licita numeret. Ait enim: *Feriis autem ritus maiorum etiam illa permittit, far pinſere etc.* MEVRS. Forte optimum fuerit vtramque lectionem coniungere, et alteram ex altera explere. Audiamus de re ipſa TVRN. 28, 47 *Cato dicit, expinſi far, non triticum, nam triticum in area exterebatur, cum facile liberetur ſua gluma: far in piſtrino pinſebatur, et torrebatur; quod in area ſua gluma liberari non poſſet.* Vid. et ad Col. 2, 9, 14.

2, 4 CVM SERVI AEGROTARINT) Victoriana potior mihi videtur lectio. Nam Paterfamilias his verbis villico reſpondet dicenti *ſeruos non valuiſſe,* videlicet *ſi ſerui non valuerunt, cur tanta cibaria dediſti?* deſiderari tamen poteſt τὸ *ſervi,* ad hunc modum: *cum ſerui aegrotarint, cibaria tanta dari non oportuiſſe.* Sic excerpſit Petrus Creſcentius 1, 13 ſic in codice manu exarato circa annum 1400 legi, per litteras monuit Ioſephus Gaſt. Georgius; in tribus vero aliis codicibus Florentino vno, et duobus Bibliothecae Vaticanae: *cum ſerui excogitarint; excogitarint* pro *aegrotarint* poſito; Item deprauatum locum Ienſonius, et Bruſchius ediderunt: *ſeruis excogitata cibaria tanta dari, quanta eum oportuiſſe.* PONTED. Cum tantis praeſidiis nitatur vox *ſerui,* quae modo Cl. Pontedera expoſuit, et accedat auctoritas Pol. non dubitaui eam recipere.

2, 5 QVAEVE RELIQVA OPERA SIENT) Cogitabam aliquando, locum hunc ita poſſe reſtitui;

frumentariam, pabuli cauſa quae parata ſunt; rationem vinariam; oleariam, quid venie-
rit, quid exactum ſiet[t], quid reliquum[u] ſiet, quid[x] ſiet quod veneat; quae ſatis accipiun-
6 da ſient, ſatis accipiantur. Reliqua quae[y] ſient, vt compareant. Siquid[z] deſit in an-
num, vti paretur. quae ſuperſint, vti[a] veneant: quae opus ſient locato, locentur[b]: quae
opera fieri velit, et quae locare velit, vti imperet, et ea ſcripta relinquat: pecus conſi-
7 deret. Auctionem[c] vti faciat. Vendat oleum, ſi precium habeat, vinum frumentum-
que quod ſuperſit. Vendat boues vetulos, armenta delicula[d], oues deliculas, lanam, pel-
les;

t) *ſiet* omitt. *W. I. B R.* u) *rel. deinde ſiet imperato quid Ven. W. I. B. R.* x) *quidque I. I.* et reliquae *a. V.* y) *quae comparanda ſint, ſi quid W. I. B. R.* z) *ſiqua deſint i. a. v. comparentur I. I. G. comparetur* etiam *I. B. R.* nobiscum *Cr.* a) *vti* om. *I. B. R.* b) *loc. videat: quae deinde o. f. v et quae nolit, imperet W. I. B. R.* τὴν *deinde* etiam habent caeterae *a. V.* c) *tonſionem W. I. B. R.* d) *reiicula oues reiic.* omnes *a. V.* plane omitt. *Cr.*

tui: *quae reliqua opera curanda ſunt, vti perficiantur, curato. Rationes putato, argentariam, frumentariam, familiae, pabuliue cauſa, quae parata ſint, rationem vinariam, oleariam, quid venierit, quid exactum ſiet, quid reliquum ſiet, deinde imperato quid veneat, quae ſatis acc. ſ. acc. reliqua etc.* Neque audaciae me magnae accuſaturum confidebam, qui varietatem lectionis ſupra indicatam conſideraret: ſed cum horridiuſculam Catonis aetatem non dedecere videatur Commeliniana lectio, quanquam non vſque quaque ſibi reſpondens, et infinitiuus pro imperandi modo poſitus, legislatori, vel oracula fundenti conueniens (quo honore Catonem poſterior aetas mactauit) videatur librariis mutandi occaſionem praebuiſſe: nihil tentandum putaui.

2, 5 QVID EXACTVM SIET) Nimirum opponuntur *reliqua* iis, quae *exacta* ſunt et *ſoluta*: vtrumque ſolenne, apud ICtos praeſertim, verbum de penſionibus colonorum, aliisque publice vel priuatim praeſtandis.

2, 5 QVAE SATIS ACCIPIVNDA) Haec *ſatis acceptio ſatis dationi* reſpondet, quam vulgo *cautionem* vocant e. g. Dominus conſtituere debet, an ſatis accipiendum ſit a vicino, cui nouum ipſe opus nunciauerit. Quam quidem eo magis hic intelligi velim, quod ea ſine praetore tranſigi poteſt. Vid. ICtos, e.g. Donell. 15. 46. p. 844.

2, 5 AVCTION. VTI FAC.) Male haec, ut plurima alia, in hoc libello a ſuperioribus diuulſa ſunt, quae coniungi debent ex fide veteris codicis. *Pecus conſideret, auctionem vti faciat. Vendat oleum etc.* MEVRS. Locus mihi dubius; nam τὸ *auctionem vti faciat*, librariorum additamentum exiſtimo, quippe apud Stephanum, Gryphium, Commelinum, Popmam, et in Vaticanis etiam codicibus capitis 3 argumentum, cum iisdem verbis etiam caput incipiant. Ienſonius edidit pro *auctionem, tonſionem*, [et] ita [quoque] Bruſchius, quae vox in vetuſto quoque codice Florentino extat ad hunc modum: *Pecus conſideret, tonſionem vbi faciat.* Sed non tonſionis tantum (quod ad ouile et caprile pecus attinet,) aut *auctionis* gratia Paterfamilias pecudes conſiderat, verum ob alia multa: nempe, vt inutiles ſecernat, vt numerum recenſeat, vt animaduertat, quomodo curentur, quae ad admiſſuram apta, quae ad ruſtica opera, qui foetus nati ſint, qui naſcituri, et plurima alia. Idcirco Columella, qui multa ex hoc loco accepit, ſic lib. I cap. 8 de patrefamilias eſt locutus: *tum etiam pecus et familiam omnem recenſeat, fundique inſtrumentum ſupellectilem.* Quare ita fortaſſe ſcripſit Cato: *pecus conſideret* in vniuerſum id praecipiens. Certe Petrus Creſcentius lib. I, c. 13 qui totum fere caput excerpſit, ſcripſit haec ſolum: *Pecus omne conſideret.* PONTED. Ita aſſentior viro clariſſimo, vt *auctionem* quidem ad pecus ſolum pertinere negem, pecusque multis aliis quoque de cauſis conſiderandum fatear: ſed plane tamen eiicere haec verba non audeam, eaque, vt ſummam dicendorum a Catone profecta credam, quae deinde, vt plerumque factum videbit, qui animum aduertet, lemmatis inſtar repetiuere librarii. *Tonſionem*, quam habent quidam codices, peperit forte eorum opinio, qui putarent neceſſario ad pecoris conſiderationem referenda eſſe, quae proxime ſequuntur.

2, 7 VENDAT OLEVM SI PRETIVM HABEAT) *ſi pr. non habeat* I. B. R. Sed monet pro *non* legendum eſſe *tunc*, Cl. Pontedera.

2, 7 ARMENTA DELICVLA) in manuſcriptis cunctis, quos vidi, ita legi. Formis excuſi antea *Reicula* et *Reiculas*. Veterem lectionem non poſſum, niſi auctoritate vetuſtorum librorum confirmare. M. Varro de re pecuaria *Reiculas oues* appellat: item in Catone, vel de liberis educandis, vt ex Commentariis Nonii cognoſcimus, haec enim eius verba: *Et vt in grege opilio oues minus idoneas remouere ſolet, quas reiculas appellat etc.* Nec tamen veterem ſcripturam damnandam cenſeo: multa enim apud hunc vetuſtiſſimum ſcriptorem leguntur, quae vſus poſtea aboleuit. VICT. *Delicuum* veteres dicebant, a delinquendo. Plaut. Caſina *Quando tibi nil domi delicuum eſt*; et Deliculum, vt Cato, *armenta delicula, quae aetate vel morbo deficiunt, vt non poſſint amplius vſus eſſe. Delinquere* enim idem eſt, quod deficere, vt *Deliquium* et *Defectus* eadem ſunt. Tubero in hiſtoria: *Num delinquit, aut ſupereſt aliquid tibi*, id eſt, deficit, aut ſuperat, vt interpretatur Seruius in 4 Aeneid. Alia his armenta reiicula, quae ſcilicet magiſter pecoris a grege ob vitium ſegregat, et alienat. POP. Quaenam

les, ploſtrum vetus, ferramenta vetera, ſeruum ſenem, ſeruum † morboſum, et ſiquid aliud ſuperſit, vendat. PATREM familias vendacem, non emacem eſſe oportet.

III. PRIMA adoleſcentia patrem familiae agrum [e] conſerere ſtudere [f] oportet [g], aedificare diu cogitare oportet; conſerere cogitare non oportet, ſed facere oportet [h]. vbi aetas acceſſit ad annos XXXVI, tum aedificare oportet, ſi agrum conſitum habeas [i]. Ita
aedifices, ne villa fundum quaerat, neue [k] fundus villam. Patrem familiae villam ruſti- 2
cam bene aedificatam habere expedit, cellam oleariam, vinariam [l], dolia multa, vti lubeat [m] caritatem expectare, et [n] rei et virtuti, et gloriae erit. Torcularia bona habere oportet vt opus bene effici poſſit. Olea vbi lecta fiet, oleum fiat continuo, ne corrumpatur.
Cogitato quotannis † tempeſtates magnas venire, et oleam deiicere ſolere. Si cito ſuſtu- 3
leris, et vaſa parata erunt, damni nihil erit ex tempeſtate, et oleum viridius et melius fiet.

† omitt. *I. B. R.* [C. III.] e) *ſtatim* addunt *I. I. G.* f) *ſtudioſe I. B. R.* g) *omitt. I. I.* etc. *a. V.* h) *omitt. iid.* i) *tum* add. *I. I.* etc. *a. V.* k) hoc membrum om. *P. W. I. B. R.* l) *vinariamque inſtructam I. I. G.* m) *iubeant W. I. B. R.* n) *et id rei I. I. G. f. id et* †) *quod annus tem. ma. habere W.*

nam *armenta delicula?* quaenam *oues?* an quae non amplius ſugunt, vt ſit ὑποκοριστικῶς, a *delicus?* eo enim vocabulo Latini veteres animalia lactere deſita appellant. Gloſſae. *Delicum* ἀπογαλακτισθέν, Ita enim lego, non *Delitum*, vt inepte hodie eſt. Varro de R. R. 3, 4. *Cum porci depulſi ſunt a mamma, a quibusdam delici appellantur, neque iam lactentes dicuntur.* Sed minime tamen conuenit id verbi huic loco, et melius V. C. *armenta reiicula, oues reiiculas.* Nam pecora *reiicula* dicebantur aetate, aut morbo grauia. Nonius: *Reiiculas oues, aut aetate aut morbo graues.* Varro Catone, vel de liberis educandis, *Et vt in grege opilio oues minus idoneas remouere ſolet, quas reiiculas appellat.* Et de re ruſtica 2, 1. *Praeter ea ſcire oportet in grege, quot foeminas habeat, quae parere poſſunt, quot arietes, quot vtriusque generis ſoboles, quot reiiculae ſint alienandae.* Vbi tamen *epulae* legendum ex veſtigiis Mſ. coniicit vir illuſtris Ioſephus Scaliger. MEVRS. Verum FACCIOLATVS V. C. e Lexicis interim, dum certiora adferantur, amandari, inter incertiſſimas certe vocem iubet reiici. Quod autem negat Meurſius, hic poſſe intelligi oues a lacte recens depulſas, in eo quidem falli eum arbitror; quis enim ignorat de ſobole partem ad lanionem ire, partem gregis ſupplendi cauſa ſubmitti? Sed TVRN. etiam 28, 47 *delicula* intelligit, quae vel aetate vel morbo delinquunt et deficiunt.

2, 7 SERVVM SENEM) Hoc praeceptum, vt inhumanum reiicit Plutarchus, tribuitque moribus Catonis nimium auſteris, nec vllam exiſtimantibus extra quaeſtum eſſe inter homines communionem. Καίτοι τὴν χρηστότητα τῆς δικαιοσύνης πλατύτερον τόπον ὁρῶμεν ἐπιλαμβάνουσαν, et reliqua, quae in hanc ſententiam vere et luculenter diſputat in Catone. POP.

2, 7 VENDACEM, NON EMACEM) Haec et quae c. 3, 1 leguntur, habet etiam Plin. 18, 5 ſ. 6, Titianus libris de agricultura (notante Heinſio ad Ouid. am. 2, 6, 23) fere integra vſurpauit iſta Catonis verba apud Diomedem libro. *Patrem familias vendacem magis quam emacem expedit eſſe.* ' *Nam id melius emitur quam venditur.* Vltima verba difficultatis aliquid videntur habere. Expectat enim lector potius hoc. *Nihil melius emitur quam venditur.*

3 Argumenta: *Auctionem vti faciat: Prima adoleſcentia agrum conſerere oportet: Villam ruſticam vti aedificatam habeat*, Catoniana non apparent. Sed quod Capiti IV apponitur: *Bubilia vti bene aedificata habeat*, et neceſſarium eſt et Catonianum, verum extra ſedem, nam caput principio captum eſt et mancum: *Bubilia bona, bonis praeſepis, fatiſcas cultratas.* Cui eſt addendum: *vti bene aedificata habeat*, ſiue: *bene aedificata habere expedit.* PONTED.

3, 1 NE VILLA FVNDVM) In priſcis exemplaribus poſterius membrum non eſt, quod culpa librarii commiſſum credo: Nam Columella et Plinius, qui hoc praeceptum Catonis referunt, non ſimplex referunt: niſi quis putet, Catonem breuitate gaudentem, altero membro contentum fuiſſe: reliquos autem autores illud magis explicaſſe. VICT. Repetunt hoc praeceptum Plin. 18, 5 ſ. 6 et Col. 1, 4, 8 vnde interpretationem petere licet, ſententiam ipſam habet V, 1, 1. Caeterum de villa vrbana, ruſtica, fructuaria Col. 1, 6.

3, 2 ET VIRTVTI) frugalitas, vel maxima virtus barbatis illis Romanis adeo vt omnem deinde laudem *frugi* appellatione comprehenderint. Vid. Cic. Tuſc. 3, 8.

3, 2 TORCVLARIA BONA) Non vini modo cauſa, ſed inprimis etiam olei, de quo ſtatim: generatim hic locum ſignificat, vbi exprimuntur vuae, vel oliuae Vitr. 6. 9. Vid. Col. 12, 50, 6 ſqq.

3, 2 FIAT CONTINVO) Idem praecipit Col. 12, 50, 10.

3, 2 OLEVM VIRIDIVS) Quin acerbum etiam

4 fiet. Si in terra et [o] tabulato olea nimium diu erit, puteſcet, oleum foetidum fiet. ex
5 quauis olea oleum viridius et bonum fieri poteſt, ſi tempori [q] facies. In iugera oleti
CXX. [p] vaſa bina eſſe oportet. Si oletum bonum beneque frequens, cultumque erit, trapetos bonos, priuos [r], impares eſſe oportet: ſi orbes contriti fient, vt [s] commutare poſſis, funes loreos priuos, vectes ſenos, fibulas duodenas, medipontos [t] priuos loreos, trochleas
6 Graecanicas binas, quae funibus ſparteis ducantur. Orbiculis ſuperioribus octonis, inferioribus ſenis citius duces. Si rotas voles facere, tardius ducentur, ſed minore labore.

IV. BVBILIA bona, bonas praeſepis, faliſcas clatratas. Clatros intereſſe [u] oportet pede. Si ita feceris, pabulum boues non eiicient. Villam vrbanam [x] pro copia aedificato

o) *vel I. I. G.* p) *temperi Pol.* quod non damno. q) *centum viginti* omnes *a. V.* r) *priuos* abeſt *W. I. B. R.* s) *vt* abeſt *W.* t) [*melipentos*] *Po.* 1. *Melipontos Po.* 2. [C. IV.] u) *inter ſe oportet pede diſtare a V.* x) *ſuburbanam I. I. G.* nobiſcum alii omnes, etiam *W.*

iam. Nam tres gradus facit Col. 12, 50, 1 *acerbum, viride, maturum.*

3, 4 VASA BINA) De quibus Popma, de inſtrumentis fundi c. 2 et nos ad illum, vnde petes, quae hic de apparatu oleae premendae dicuntur.

3, 5 TRAPETOS BONOS, PRIVOS) Intelligo ſingulis torculis vaſis ſuos, et proprios, quos eosdem vult impares eſſe, ne inſtrumentum eorum commutetur, aliisque deſeruire poſſit, vt verbi gratia orbes, quibus olea teritur, quos tamen ſingulis trapetis plures imperat, vt commutari poſſint, ſi qui contriti ſint. Sic ſingulis vaſis torculis praecipit ſuos et *priuos funes* eſſe *loreos*, quos quidem *loreos funes* opponit *ſparteis: medipontos* itidem *priuos*, quos alio loco declaramus. *Trocleas graecanicas* polyſpaſta dicere videtur, vt e Vitruuio lib. 10 c. 5 et 16 et Theone intelligi poteſt: quod machinamenti genus inuenit Archimedes. TVRN. 28, 47. Totus hic locus in vulgatis libris male ab interpunctionibus laborat; eius ſenſus eſt: iugera oleti CXX requirunt in torculario bina vaſa torcula ad olei confectionem: et ſi oletum cultum, atque aſſidue terenda olea erit, oportet trapetos eſſe bonos ſingulos maiores, et minores, vt ſi vnius trapeti orbes frequenti preſſione fient contriti, in alios poſſis oleam imponere. *Priuum* veteres dixerunt id, quod nos ſingulum dicimus, atque ita Cato perpetuo vſus, itemque Lucillius et Lucret. vt *Priuas mutamur in horas*, et *Inque dies priuos aboriſci quaeque creata. Impares trapetos* accipio maiores et minores, quales deſcribuntur cap. 135. ſicut Varro lib. 8. de L. lat. dixit *lectum imparem*, et Liuius lib. 42. *Funda media duo funalia imparia habebat.* Non tamen ignoro doctiſſimum Scaligerum exiſtimare, *Trapetos impares*, hic eſſe *ſuccedaneos*, et *ſuperuacaneos*, quos ſcilicet diligens paterfamilias ſibi ſeruat praeter illos, quorum quotidie vſus eſt, vt ſi illi quotidiani fracti, aut contriti fient, tum habeat in manu, quos illis ſufficiat: ſicut cap. 12 vult eſſe prela ſuperuacanea III. ſucculam ſuperuacaneam I. POPMA. Vidit ſane Scaliger ad Varr. 1, 1, 7. *impares* trapetos hic dici non poſſe ſignificatione conſueta: quid enim? ſi impares ſunt, i. e. diuerſae magnitudinis commutari ne poſſunt, ſi orbis alterutrius trapeti contritus ſit? itaque putabam aliquando non *impares* ſed *pares* legendum. Sed nimirum de ſententia Scaligeri, *impar* eſt, quod *par* non habet, v. g. in trapeto *orbis* ſine mortario, in mola ordinaria veterum meta ſine catillo, aut conuerſim.

3, 5 FVNES LOREOS PRIVOS) quorum vſus videtur fuiſſe in circumagendo orbe inſtar trochi, et rhombi.

3, 5 MEDIPONTOS PRIVOS) In V. Cod. additur *bonos*, et ſcriptum eſt *Melipontos*, quomodo *Melica* pro *Medica* ſcribebant. F. VRS. Reliqua v. in Ind.

3, 6 CITIVS DVCES) Librariorum hic interceſſiſſe ignorantiam arbitror, qui mechanicarum legum imperiti, quo plures eſſent orbiculi in trochlea (*Scheiben in dem Kloben*) tanto citius onus poſſe promoueri, cum putarent, ſententiam et verba Catonis corrupere. Ipſum enim non ignoraſſe puto, virum in rerum harum actu verſatiſſimum, quod tirones hodie ſcire oportet, in polyſpaſto, quidquid accedat viribus, per orbiculorum numerum auctum, hoc tempori decedere. Ita illud etiam apertum eſt, rota, et quidem, quo maior ſit axis, circa quem funis voluitur, tanto duci citius, ſed maiori labore: qui tamen labor pro ratione longitudinis radiorum h. e. diametri ipſius rotae minuatur. Haec indicaſſe ſuffecerit: quomodo autem ſcripſerit Cato, hariolari ſuperuacuum hic eſt.

4, 1 PRAESEPEIS, FALISCAS) *Praeſepeis*, vbi pabulum bobus ponitur, quod minutum eſt, vt hordeum, lupinum, eruum, vicia, frons, quae in canali obiicere ſolemus iumentis. *Faliſcae*, in quibus ponitur pabulum gramineum, et herbaceum, vt foenum, farrago, reliqua: quod quidem praeſepis genus *raſtellatum* vulgo vocamus. Itaque apud Catonem *praeſepes* hibernae ſunt, *faliſcae* aeſtiuae, quia legumine et fronde, quae in canali ponenda ſunt (non enim faliſcis continerentur clatratis) iumenta aluntur hyeme: foeno, et reliquo pabulo, quod in clatris ponitur, aeſtate. Non me fallit tamen vtrumque genus praeſepiorum nomine compro-

cato [y]. In bono praedio ſi bene aedificaueris, beneque poſiueris [z]: ruri [a] ſi recte habitaueris, libentius et ſaepius venies, fundus melios [b] erit, minus [c] peccabitur, fructi plus capies. FRONS occipitio prior eſt. Vicinis bonus eſto. Familiam ne ſiueris peccare. Si te libenter vicinitas videbit, facilius tua vendes, operas facilius locabis, operarios facilius conduces. Si aedificabis, operis, iumentis, materia adiuuabunt [d]. Siquid (bona ſalute) vſus [e] venerit, benigne defendent.

V. HAEC

y) *aedificato in bono praedio. Si a. V. praeſidio Cr.* z) *poſueris eam a. V. bene poſiueris Pol.* a) *tu et ſi recte habit. W.* b) *melior a. V. melius V. Z. C. melios Po. 1. 2.* c) *minusq. a. V.* d) *iuuabunt a. V.* nobiscum *Pol.* e) *vſu I. l. G.*

comprehendi poſſe, cum apud alios ſcriptores *praeſepeis* tantum, et *praeſepias* reperiamus; *faliſcas* non reperiamus. Sed et *praeſepes* ſtabula ſignificant. *Faliſcae* autem nomenne habeant per diminutionem a *falis*, an quod potius reor, a Faliſcis populis, nondum mihi ſatis liquet. TVRN. 14, 2. Ita Plauti Milite, *Feneſtra clatrata*, munita clatris. Virgilius inſertam vocat Aeneid. III. *Plena per inſertas fundebat luna feneſtras.* In lege parieti faciundo Neapoli: IISDEM FORES CLATRATAS II CVM POSTIBVS. Sunt autem *Faliſcae* in quibus ponitur pabulum aeſtiuum, vt fenum, farrago et alia graminea et herbacea, *ſicut praeſepes*, quae habent pabulum hibernum et minutum, vt hordeum, lupinum, paleam, frondem, ex quo illae appellantur aeſtiuae, hae hibernae cap. 14. Dictae vero *Faliſcae*, vt coniicio, quaſi *Paliſcae*, a palis firmioribus ſeu raſtellis, e quibus fiunt: etſi aliter Turnebus. POPMA. Mihi dubium non eſt, quin praeſepes ſint illi ipſi *clathri*, quos *Falerii* olim optime faciebant, hibernae in ſtabulo, aeſtivae portatiles, prout opus eſſet.

4 VILLAM VRBANAM) Ita ſcriptum reperi in optimo exemplari, quemadmodum non multo poſt, *Fundum vrbanum:* cum formis excuſi libri praepoſitionem huic verbo addidiſſent. Animadverti etiam a M. Varrone de agricultura ita hoc nomen vſurpatum fuiſſe in illo loco. Nunc contra *villam vrbanam, quam maximam*; ſi fides habenda eſt iisdem optimis ac vetuſtiſſimis libris. VICT. Qui *ſuburbanam* inculcarunt villam, quid *vrbana* eſſet, videntur ignoraſſe, rectiora edocendi ex Col. 1, 6.

4, 1 FVNDVS MELIOS ERIT) Ita emendavi, et veteres ita locuti. Varro lib. 6. de lingua latina. *Melios, melior, foedeſum, foederum, pluſima, plurima, aſena, arena, ianitos, ianitor.* POP. V. C. *Melior.* Popma, *melios* non repugno. MEVRS. Cum vltimam *s* aperte praetuliſſe debeant Victoriani libri, *melius* autem, quod ille edidit, ὑποσόλοικον videatur, Popmae poſteriorem hic ſequi placuit. De ſolenni apud veteres elementorum *r* et *s* loco ſibi proximorum permutatione, plura ad Fabrum diximus. Poteras etiam ſuſpicari *fundo melius.*

4, 2 FRONS OCCIPITIO PRIOR EST) i. e. vt interpretatur Turn. 14, 2 et 29, 27 praeſentia potior eſt abſentia. Ioh. Bapt. Pius annott. prior. To. 1 p. 430. Fac. Gruter. multis verbis hunc locum illuſtrat. Omnia redeunt ad veterum teſtimonia, quae huc etiam referemus. Ariſtoteles igitur in Oecon. 1, 6. Καὶ τὸ τοῦ Πέρσου inquit, καὶ τὸ Λίβυος ἀπόφθεγμα εὖ ἂν ἔχοι. Ὁ μὲν γὰρ ἐρωτηθεὶς, τί μάλιστα ἵππον πιαίνει; τὰ τοῦ δεσπότου ἴχνη ἔφη. Columella 3, 21, 4 huc trahit illud Maronis de numine, *Et quocunque Deus circum caput egit honeſtum* etc. Add. id. 1, 1, 18. et 4, 18, 1 vbi *oculos et veſtigia Domini rem agro ſaluberrimam* dicit. Plin. 18, 5 ſ. 6 hoc ipſum Catonis, vt vocare ſolet, oraculum profert, et c. 6. ſ. 8. *Fertiliſſimum in agro oculum Domini*, maiores dixiſſe refert. Pall. 1, 6, 1. *Domini praeſentia prouectus eſt agri.* Meurſius ad h. l. laudat etiam Theocritum Hercule Leonicida, cuius verba ex Idyll. 25. v. 58. emendatiora paulo quam in vtraque Meurſiana factum exhibemus, Ὥς που καὶ βασιλεῦσιν ἐείδεται ἐν φρεσὶν ἧσιν, Αὐτοῖς κηδομένοισι σαώτερος ἔμμεναι οἶκος. Ad quem locum videri vult Spicilegium ſuum. Adde Camerar. iun. opuſc. de R. R. p. 26, 27. In primis autem elegantem Phaedri fabulam de ceruo in bubili deliteſcente, nec niſi a Domino deprehenſo 2, 9. cuius finis, *haec ſignificat fabula, Dominum plurimum videre in rebus ſuis.*

4, 2 VICINIS BONVS) Virgilius Ecl. 5. 65. *Sis bonus o felixque tuis.* Dionyſius Cato diſtich. 1, 11. *Sic bonus eſto bonis, ne te mala damna ſequantur* SCHOETTG. Vid. Col. 1, 3, 5 ſqq. Plin. 18, 5 ſ. 6. *Agrum paraturos ante omnia intueri oportet aquam, viam, et vicinum,* qui etiam 18, 6 ſ. 18 *hoc humaniſſimum, vtiliſſimumque Catonis praeceptum vocat.* Plut. apophth. c. 38 de Themiſtocle, χωρίον πωλῶν ἐκέλευσε κηρύττειν, ὅτι καὶ γείτονα χρηστὸν ἔχει.

4, 2 SI TE LIBENTER) Schoettgenius tanquam Meurſianam notam huc adſcripſit, *Lego ſic te* etc.

4, 2 BONA SALVTE) Quomodo tandem accipimus? et putem verbum eſſe, quo bonam valetudinem, et ſalutem ominabantur, contrariaque deprecabantur. Argumento eſt, quod comicus Plautus in mercatore, Sc. *Hera, quo me miſit,* ſcribit his verbis *Sua quidem ſalute, ac familiae maxima.* Eſt enim bona ſalute, tanquam ſalute propitia. TVRN. 14, 2. Eſt εὐφημισμὸς et inuocatio ſalutis Deae, vt, *quod omen Deus auertat, ſalvis rebus tuis,* חן ושלום vel ſimiles omnium gentium formulae.

4, 2

V. HAEC erunt vilici officia. Diſciplina bona vtatur. Feriae ſeruentur. Alieno manum abſtineat. Sua ſeruet diligenter. Litibus familiae ſuperſedeat. Siquis quid deliquerit, pro [f] noxa bono modo vindicet. Familiae male ne ſit [g], ne algeat, ne eſuriat,
2 opere [h] bene exerceat, facilius [i] malo [k] et alieno prohibebit. Vilicus ſi nolet male facere, non faciet. Si paſſus erit, dominus impune ne ſinat eſſe. Pro beneficio gratiam referat, vt aliis recte facere libeat. Vilicus ne ſit ambulator, ſobrius ſiet ſemper, ad coenam nequo eat. Familiam exerceat: conſideret [l], quae dominus imperauerit, fiant. Ne
3 plus cenſeat ſapere ſe, quam dominum. Amicos domini, eos habeat ſibi amicos. Cui iuſſus

[C. V.] f) *pro noxa* abſunt *Creſc.* g) *prouideat* omnes *a V.* *ſed nobiſcum P. Cr.* h) *operas I. B. R. Et opere I. I. G. Et vt opera* neſcio vnde *Almel.* i) *ſic facil. I. I. G.* k) *a malo prob. Cr.* l) *conſideretque vt A. A. Gr.*

5, Huius capitis indicem *villici officia*, quis Catonis eſſe exiſtimauerit? Non ſatis quod proponitur declaratur hoc initio: *Haec erunt vilici officia?* PONTED.

5, 1 HAEC ERVNT VILICI) *Vilicum* eſſe in optimis libris, non *villicum*, ante obſeruatum eſt. Conferri poteſt totum caput cum C. 1, 8. Repetit etiam pene totum, quanquam Varrone laudato, Creſc. 1, 11 ita quidem, vt archaiſmis etiam abſtineat, et v. g. *dormiet*, ſcribat, vbi Cato *dormibit* etc.

5, 1 LITIBVS FAMILIAE) Lectio vitiata apud omnes, *familia*, Ienſonio, Bruſchio, et Creſcentio exceptis, qui poſuere: *Litibus familiae ſuperſedeat.* Quod optimum videtur. PONTED. Habet tamen etiam antiquiſſima Creſcentii editio *familia.* Interim lectionem I. B. R. praeferre nihil dubito reliquis omnibus, quod hic video vilici officia enumerari, inter quae haud dubie illud eſt, vt de controuerſiis familiae iudicium interponat, ſententiamque ferat in rebus minoribus, quo minus aequum eſt, ipſum litibus immiſceri ita, vt litigator potius poſſit, quam iudex videri.

5, 1 BONO MODO) Formulae ſolennis vim habet, qua moderatio ſuadetur, et ἐπιείκεια quaedam a ſummo rigore et contentione pro temporis et hominum ratione aliquid remittens.

5, 1 FAMILIAE MALE NE SIT) Non modo Creſc. 1, 11 *familia* legit, quod non damnauerim. Quidni enim *male* dicatur *eſſe familia*, cui male eſt? Sed Plin. 18, 6 ſ. 8. *Familiae malae ne ſint:* quod poteras huc referre. Opportune tamen Harduinus obſeruat, eſſe vetera exemplaria Plinii, quae legant, vt in Catone editum adhuc eſt, *familiae male ne ſit.*

5, 1 OPERE BENE EXERCEAT) Qui hanc lectionem ſic formis ediderunt, credidiſſe videntur a villico familiam eſſe opere exercendam; at hoc infra Cato item praecepit: *Familiam exerceat.* Apud Ienſonium, et Creſcentium 1, 12 legitur: *Operas bene exerceat*, id eſt, *operarios* tantum. Bruſchiani libri hoc in loco deprauati ſunt, nam habent: *Operas ne bene exerceat.* In vaticanis codicibus inuentum eſt: *Opere bono exerceat.* PONTED. Non indignabitur credo humaniſſimus Pontedera, in textu, quem vocant, exprimendo nos ipſius ſententiam non ſecutos eſſe. Putamus enim a Catone illum generatim locum communem tractari, ne nihil agendo male agere patiamur familiam in vniuerſum omnem: non operas tantum mercenarias. Nam quod deinde iterum *familiam*, inquit, *exerceat*, nouum illi non eſt, rem magni momenti bis ac ſaepius inculcare.

5, 2 NON FACIET) Intell. familia, quae voce illius et exemplo regitur.

5, 2 PRO BENEFICIO) h. e. bono facto generatim, vt diligentiam complectatur, et quicquid bene fieri a ſeruo poteſt. Leuiculum hoc videri poterat, ſed non praetermittendum, quod omiſſum video in lexicis.

5, 2 NE SIT AMBVLATOR) Sic infra c. 143. *Ad caenam, ne quo eat, neue ambulatrix ſiet,* Vocabantur autem *ambulatores*, circulatores et homines circumforanei Martialis lib. 1 epigr. 42. *Hoc quod Transtiberinus ambulator, Qui pallentia ſulfurata fractis Permutat vitreis.* Petronius Satyrico, *Quarum furem male ambulantem obſcuritas temporis facillime tegeret.* Ita ibi legendum monui in critico meo Arnobiano. Et infra hic idem noſter Cato, *Si hoc faciet, minus libebit ambulare.* MEVRS.

5, 2 FAMILIAM EXERCEAT) Additamentum videtur, ſi retineantur ſuperiora: *opere bene exerceat*, nempe *familiam*; ideo nos opinati ſumus, *opere* fuiſſe *operas*. Quare docti viri animaduertant, vtrum haec ſint emendanda, an illa abiicienda. PONTED.

5, 2 NE PLVS CENSEAT SAPERE) Plin. 18, 6 ſ. 7 n. 4 *Quam proximus Domino corde eſſe debet, et tamen ſibi non videri.*

5, 3 QVOD DOMINVS CREDIDERIT) Qui in republica hoc munere fungebatur, *Coactor* dicebatur. Vide Ciceronem pro Cluentio. Hinc *argentaria coactio* Suetonio. *Vbi deinde venia et miſſione impetrata coactiones argentarias factitauit.* Sub imperatoribus vero medio aeuo, cuius id officium erat, *Comes priuatarum et ſacrarum dicebatur.* Auguſtino *collectarius* nominatur de Ciuit. Dei 22. 8. *Rurſus ibidem apud nos Irenaei cuiusdam collectarii filius aegritudine extinctus eſt.* Habebant autem libros, in quibus nomina perſcribebant, vt foeneratores

iuſſus ſiet, auſcultet. Rem diuinam niſi compitalibus in compito, aut in foco ne faciat.
Iniuſſu domini credat nemini. Quod dominus crediderit, exigat. Satui [m] ſemen, ci-
baria, far, vinum, oleum mutuum dederit nemini. Duas aut tres familias habeat, vnde
vtenda roget, et quibus det: praeterea [n] nemini. Rationem cum domino crebro pu-
tet [o]. Operarium, mercenarium, politorem [p] diutius eundem ne habeat [q] die. Nequid 4
emiſſe velit inſciente domino, neu quid dominum celauiſſe velit. Paraſitum ne quem
habeat. Haruſpicem [r], Augurem, Hariolum, Chaldaeum ne quem conſuluiſſe velit.
Segetem ne defrudet [s]: nam id infelix eſt. Opus ruſticum omne curet vti ſciat facere,
et id faciat ſaepe, dum ne laſſus fiat [ss]. Si fecerit, ſcibit [t] in mente familiae quid ſiet, et 5
illi animo aequiore facient. Si hoc faciet, minus libebit ambulare, et valebit rectius, et dor-
mibit libentius [u]. Primus cubitu ſurgat: poſtremus cubitum eat. prius villam videat clauſa
vti ſiet [x], et vti ſuo quisque loco cubet, et vti iumenta pabulum habeant. Boues maxima di- 6
ligentia

m) *ſatum W. I. R. ſatu B.* n) *praeter nemini P. praeter eas I. B. R. Ba. A. H.* o) *paret I. B. R.* p) *poliſtorem W. pollintorem* omnes *a. V. polit. P.* q) *libeat Pol.* r) *Augurem aruſp. ariol. a. V.* s) *defrondet W. defruget I. B.* et vt ex ſilentio colligere licet etiam *Pol. defrudet* reliqui. ss) *ſiat I. B. R.* t) *ſcribit Vict.* et ſecutae. u) *libentius* omitt. *I. B. R.* x) *ſiat I. B. R. ſiat W.*

ratores Calendarium, atque hoc, *Codicem inſtituere*, vocat. Cicero pro Roſcio Comoedo Item. *Nummum commouere* pro ipſa coactione in Orat. pro M. Fonteio. MEVRS.

5, 3 PRAETEREA NEMINI) Non contemnendum videtur, quod ex Pol. obſeruauimus, *praeter nemini.* Saepe certe Plinius, v. g. 9, 12 pr. *praeterque* dixit pro *praeterea.*

5, 4 POLITOREM) V. C. *Pollintorem.* Inepte! Dicebant *Politores*, qui agros mercede conducti occabant. Ennius Annal. VIII. *Raſtros dentifabres capſit cauſſa poliundi Agri.* Vt legendum cenſet Galliae decus Turnebus. Et in illo verſu: *Lati campi quos gerit Africa terra politos.* Feſtus: *Polimenta, ait Verrius, antiqui dicebant teſticulos porcorum, cum eos caſtrabant, a politione ſegetum.* Qui tamen locus aliud ingerit. Vide etiam Nonium in *Politiones*, ſi operae. MEVRSIVS. De *politore* et politione dedita opera dicemus ad c. 136. Sed vereor an non hic *pollintorem* verius ſit: certe de alio homine hic ſermo eſt, de mercenaria nempe opera in vnum diem conducta. Ac neſcio an *operarius mercenarius pollintor* ſint vnius modo hominis nomina. De omnibus enim operariis, mercenariis, accipere nimis durum videtur et a negotiorum ruſticorum ratione alienum. An hoc vult, *diutius ne habeat die dicta*, v. g. ſi in dies X conducta ſit illius opera, ne quid addat. Alioquin enim metus eſt, ne ſtudio opus trahant atque ducant mercenarii, quod inutile ipſis eſt, ſi non producatur ipſis conditio, ſed aliis conductis deludantur hiantes corui.

5, 4 SEGETEM NE DEFRVDET) V. C. *defrondet*, quae lectio poteſt videri ex veteri ſcriptura fluxiſſe, qua *fruns* pro *frons*, et alia ſimilia in vſu erant. Plin. 18, 24. *Oraculum illud magnopere cuſtodiendum, ſegetem ne defruges*, et hoc modo Columellam legiſſe intelligimus ex his verbis: *Conſtat ſegetem nimia defrugatione exinanire.* VRS. *Defrudare* veteres pro *defraudare* dixerunt: *defrudat* autem *genium ſuum* homo et *ſe*, qui ſibi non indulget, et miſere viuit, et tanquam demenſo ſuo detrahit, quod idem facit, qui ſegeti, et agro culturam, et opera iuſta non tribuit: Sed vel de aratione, vel iactamine, vel ſemente deducit: tamen in Plinii codicibus, ne quid diſſimulem 18, 24 ſegetem *defrugare*, non *defrudare* legitur: quod Budaeus de frugibus terram extenuantibus accipit. TVRN. 14, 2. Plinius legit *defruget*, id eſt frugibus ſpoliet, ſed alterum retinent libri veteres Catonis, nec reſpuit verbi notio. Nam *defrudare* pro defraudare ſegetem, eſt minuere, extenuare; quod facit villicus, qui ſegeti iuſtum ſementis modum, et debitam menſuram detrahit: quo pertinere Catonis praeceptum colligitur ex Plinio, qui huc refert, vbi de diſciplina ſeminandi et modo ſeminum tractat. Quamuis ſegetem villici, et ſerui etiam minuant vel fraude, vel negligentia: cum et ipſi diripiunt, et ab aliis furibus non cuſtodiunt: ſed nec conditum cum fide rationis inferunt, vt notat Columella 1, 7. POP. Apertiſſimum eſt Plinium legentibus, illum ita intelligere Catonis verba, non eſſe maligne ferendum. *Defruges* apud ipſum habere omnes Codd. teſtatur Harduinus. *Defruget* apud Catonem eſſe in I. B. ſupra obſeruauimus: quemadmodum etiam Vrſinianae lectioni ſuffragari oſtendimus Wratislauienſem. Deteſtabile ſcelus ſeruile eſſe κλέπτειν ἀπὸ τοῦ σπέρματος, non ἀπὸ τοῦ σωροῦ, apparet etiam ex Plutarcho de diſcr. adul. p. 97. H. Steph. Quid verum ſit N. L.

5, 5 SCRIBIT IN MENTE) legendum *ſcibit*, vt monui in notis ad Macrobium, in quo ſimilem maculam tum eluere commemini. MEVRS. Fere eſt, vt ſuſpicer, mendum tantum irrepſiſſe in Victorii primam, quod repetiere bona fide poſteriores.

ligentia curatos habeto. Bubulcis obſequitor [y], partim quo libentius boues curent. Aratra vomereſque facito vti bonos habeas. Terram carioſam caueto [z] ne ares, neue ploſtrum, neue pecus impellas [a]. Si ita non caueris, quo impuleris, triennii [b] fructum amittes.
7 Pecori et bubus diligenter ſubſternatur, vngulae curentur. Scabiem pecori et iumentis caueto. id ex fame, et ſi impluit, fieri ſolet. Opera omnia mature conficias face. Nam res ruſtica ſic eſt, ſi vnam rem ſero feceris, omnia opera ſero facies. Stramenta ſi deerunt, frondem iligneam legito, eam ſubſternito ouibus bubusque. Sterquilinium [c] magnum
8 ſtude vt habeas. Stercus ſedulo conſerua, cum exportabis ſpargito [d] et comminuito. Per autumnum euehito. Circum oleas autumnitate [e] ablaqueato, et ſtercus [f] addito. Frondem populneam [g], vlmeam, querneam [h] caedito, [i] per tempus eam condito, non

y) *obſequito prompte W. I. B. R. obſequitor ſtatim I. I. G. opſequito partim Pol.* z) *caue Pol.* a) *in illam* add. *I. B. R. in eam impellas I. I. G.* b) *triennio* omnes *a V.* c) *ſtercil. Pol.* d) *purgato et communito W. I. B. R. purgato* etiam *Vict. et ſqq.* e) *accumulato ablaqueatoque W. I. B. R.* f) *et ſtercus ſtercori addito confoue W. I. B. R. et ſtercore addito confoueto I. I. G.* g) *populeam I. B. R.* non male. h) *querneamque* omnes *a V.* i) *et per temp. I. B. R.*

riores. Sententia aperta eſt. Si villicus ipſe manum admouerit operi, non modo rectius commonſtrabit reliquis, qua ratione vnum quodque tractandum ſit: verum etiam prudentius iudicabit, quid effici poſſit, quis labor caeteris durior e. i. g. a. Itaque aequitate maiore ſeruos tractabit. Omnia redeunt ad illud Ariſtotelicum Pol. 3, 4. οὐκ ἔστιν εὖ ἄρξαι μὴ ἀρχθέντα. De formis *ſcibit, dormibit* e. i. g. a. non opus eſt hic diſputare.

5, 6 BVBVLCIS OBSEQVITOR PARTIM) *Partim* hic ſemel poſitum, quod Budaeus ſemper geminari cenſuit. Similiter cap. ſequenti: *Vlmos ſerito et partim populos.* Salluſt. lib. 3. hiſt. *Quorum alia toleraui, partim repuli Deorum auxiliis et virtute mea* Cic. in Laelio: *Nihil eſt, quod illi non perſequantur ſuis argutiis, partim fugiendas eſſe* etc. POP. Aldus, Iunta, et Gymnicus ediderunt *ſtatim*, et ſic etiam Meurſius in annotationibus ex Vet. Cod. legit; at Stephanus, Gryphius, Commelinus, Popma *partim*, quae etiam ex vetuſto codice mihi a Georgio traſcripta accepi Florentia. Sed neque τὸ *ſtatim*, neque τὸ *partim* Catonis ſententiam adaequat; aſſerit enim magis eſſe indulgendum bubulcis, quam reliquis operariis et ſeruis. Ienſonius, et Bruſchius propius accedunt edentes pro *partim*, et *ſtatim*, *prompte*. At omnium rectiſſime Creſcentius lib. 1. cap. 12. hunc locum ita expreſſit. *Bubulcis inprimis beneuolus ſit, quo libentius boues curent.* PONTED. Non tamen auſus ſum mutare lectionem Victorianam, ob ea, quae dicentur de *partim* ſolitario ad Ca. 6, 3. Potuit igitur Cato hoc ſibi voluiſſe, bubulcis obſequendum, tum alias ob cauſas, tum inter alias, et vel maxime, quo libentius boues curent, quorum praeſertim habendam rationem modo dixit. De Creſcentio, quem laudatum video a Celeb. Pontedera illud adiiciendum eſt, videri illum alia atque nos editione Creſcentii vſum. Noſtra enim, de qua in praefatione dictum, aperte confirmat Victorianam lectionem. Siquidem ita habet. *Bubulcis obſequioſus*, partim *ſit, quo libentius boues curent.* Si quid mutandum ſit, dixerim *partim* illud ortum ex *praeſertim* correpte ſcripto, vnde etiam appareret, cur Creſcentius *in primis* poſuerit, quod ſcilicet illi alteri plane eſſet Synonymon.

5, 6 TERRAM CARIOSAM) Copioſe quid eſſet, *carioſa terra*, interpretatur Plin. 17. 5. ſ. 3. ſed vt paullo aliter hunc locum legat. *Terram carioſam caue, neue plauſtro, neue pecore impellas.* Interpretatur autem carioſam ex ligni natura, *aridam, fiſtuloſam, ſcabram, caneſcentem, exeſam, et pumicoſam*, ſed paulo aliter accepit, qui conferendus eſt, Col. 2, 4, 5.

5, 8 VLMEAM, QVERNEAM CAEDITO) *frondem caedere*, eſt eam colligere, quod cum faciebant, eam ſtringebant, et ferramento plerumque, velut deradebant ex arbore, et quia fronde ſaginabatur pecus, exiſtimo Comicum Plautum per translationem in Moſtellaria, Sc. *Exi e culina*, dixiſſe: *Eſte, effercite vos, ſaginam caedite.* TVRN. 14, 2. Mihi nulla cauſa videtur, quare in alterutra formula a conſueto vocis vſu recedendum ſit.

5, 8 SPARGITO ET COMMINVITO) Non fuerit fraudi praetuliſſe hanc lectionem reliquis, apud eos certe, qui rerum ruſticarum non plane imperiti, cogitauerint *purgari* quidem ſtercus non poſſe neque debere, quod plerumque tanto magis laetificat ſegetes, quanto eſt immundius: ſed *ſpargi* debere et ſpargendo comminui, vt aequabiliter diuiſum parem agris, vel pratis laetitiam inducat. Caeterum apparet, et hic, quod ſaepe factum eſſe conſtat, litteram *s* maiuſculam pro geminata poſitam, quae inter finem praecedentis vocis, ac ſequentis initium diuidenda fuerat, occaſionem dediſſe librario ſcribendi *pargito*, quod deinde corrector aliquis parum circumſpectus in *purgato* mutauit.

non peraridam, pabulum ouibus. Item foenum cordum, ſicilimenta de prato [k] ea arida condito. Poſt imbrem autumni [l] rapinam, pabulum, [m] lupinumque ſerito.

VI. AGRVM quibus locis conſeras, ſic obſeruari oportet: Vbi ager craſſus, et laetus eſt ſine arboribus, eum agrum frumentarium eſſe oportet. Idem ager ſi nebuloſus eſt, rapa, raphanos, milium, panicum id maxime ſeri [n] oportet. In agro craſſo, et caldo [o] oleam conditiuam, radium maiorem [p], Salentinam, orchitem [q], poſeam, Sergianam colminianam [r], albicerem. Quam earum in his locis optimam dicent eſſe, eam maxime ſerito. Hoc genus oleae in xxv [s] aut in xxx pedes conſerito. Ager oleto conſerundo, qui 2 in ventum Fauonium ſpectabit, et ſoli oſtentus erit, alius bonus nullus erit. Qui ager frigidior et macrior erit, ibi oleam Licinianam ſeri oportet. Sin in loco craſſo aut caldo ſeueris, hoſtus [ss] nequam erit, et ferundo [t] arbor peribit, et muſcus ruber [tt] moleſtus erit. Circum coronas, et circum vias vlmos ſerito, et partim [u] populos, vti frondem ouibus et 3 bubus

k) *demito eaq.* omnes *a V.* l) *autumnum Pol. a W.* m) *pabulumque ſerito W. I. B. R.* [C. VI.] n) *ſieri W.* o) *calido I. B. R.* p) *conditiuam vtriolariam aut Salentinam circicem puteolam Sergianam, colinianam aut albicerem W. rad. mai. aut Sal. I. B. R.* q) *orcitem Pol.* inde ſuſpiceris quid ſibi velit *circicem W.* r) *colmianam aut I. B. R. albiceram B. R.* s) *viginti quinque aut triginta a V.* ss) *hortus I. ortus W.* t) *foecundo W. I. B. R.* tt) *tuber I.* u) *partim* omitt. *H. A. Gr. G.*

5, 8 NON PERARIDAM) Hunc locum, et hanc vocem Catonis laudat Plin. 16, 24 extr. ſ. 38.

5, 8 FOENVM CORDVM) Meurſio etiam admonente diſtinctionem ſuſtulimus. de *cordo* vid. ind.

5, 8 POST IMBREM AVTVMNI) non contemnenda tamen, quam indicauimus, lectio Pol. et Wrat. Eleganter enim adiectiua notione ponitur *imber autumnus*, nec ſine auctoritate. Vid. Heinſ. ad Ouid. met. 3, 729. et Col. 11, 3, 38 quamquam is quidem locus dubius eſt.

6, 1 AGRVM QVIBVS LOCIS) Cum lemma hic ſit primum capitis membrum, quis ſine ratione iteratum defenderit? PONTED.

6, 1 VBI AGER CRASSVS) Ager *laetus* eſt bene ſtercoratus et pinguis. Stercus enim quod agris ingerebant ruſtici, *laetamen* appellabant. Seruius Ge. 1 *Fimus, qui per agros iacitur, vulgo* laetamen *appellatur.* Iſidor. 17, 11 *Fimus eſt, qui per agros iacitur, et dictus* fimus, *quod* fiat imus: *id eſt ſtercus, quod vulgo* laetamen *appellatur.* MEVRSIVS. Quae ex Palladio addit, ea commodius in noſtro indice leguntur. Et hanc pariter ac ſuperiorem de politore adnotationem plane omittere decreueram, cum nihil habeant, quod non commodius aliunde petatur; ſed non licet ſemper arbitratu noſtro agere omnia. Reddit autem h. l. V. 1, 23, 7 ſeq. non ſine differentia.

6, 1 OLEAM CONDITIVAM, RADIVM) His olearum generibus explicandis commodior et ſuus locus in indice aſſignatur. Caeterum Plin. 15, 5 ſ. 6 ita laudatur hic locus: *In calido, et pingui ſolo radium maiorem Salentinam, orchitem, pauſiam, Sergiam, Cominianam, albiceram ſeri iubet (Cato) adiicitque ſingulari prudentia, quam earum in finitimis locis optimam eſſe dicant* etc. Nam plura ex hoc, et aliis locis Catonis ibi de olea coniungit, conf. et Colum. 5, 8 vbi de generibus olearum.

6, 1 IN HIS LOCIS) Sic habent codices Catonis, et Varro quoque, qui noſtrum exſcribit. Plin. H. N. 14, 5 legit *in finitimis locis*, quae verba Harduinus, Catoni noſtro reſtituenda, exiſtimat. Sed ego mallem dicere, voluiſſe Plinium circumſcribere Catonem, aut verba quidem iſta in mente habuiſſe, ſed aliter tamen ſcripſiſſe. Poteſt enim quaedam olea in finitimis locis eſſe frugifera, quae in noſtro non reſpondet, et contra. SCHOETTG.

6, 1 IN XXV AVT IN XXX PEDES) conf. Col. 5, 9, 7. Nimirum hic de ſolo non frumentario ſermo eſt. Add. Plin. 17, 12 ſ. 19 vbi laudat h. l.

6, 2 AGER OL. CONSER., QVI) Erunt fortaſſe, qui ante illud, *qui in ventum* τὸ *niſi* deeſſe exiſtiment, nam id apud Varr. 1, 24 dum Catonis hunc locum commemorat, legitur: *agrum olíueto conſerundo, niſi qui in ventum Fauonium ſpectet, et ſoli oſtentus ſit alium bonum nullum eſſe.* PONT. Laudat hunc locum Plin. 18, 34 ſ. 77. *In hunc* (Fauonium) *ſpectare olíueta Cato iuſſit.*

6, 2 AVT CALIDO) Mſ. *caldo*, quod magis Catonianum MEVRS.

6, 2 FERVNDO ARBOR PERIBIT) Plin. 17, 24 ſ. 37. *Nocet plerumque vitibus atque oleis et nimia fertilitas.*

6, 2 MVSCVS RVBER) Plin. 17, 24 ſ. 37 n. 4. *Nocere tradit Cato et muſcum rubrum.*

6, 3 ET PARTIM POPVLOS) Illud *partim* merito retinuit Codicum antiquorum diligens obſeruator Victorius, cum Ienſoniana editio *prompte* ſubſtituerit, quia ſcilicet non erat alterum *partim*, quod cum priore reciprocaretur. ſane notabile exemplum

bubus habeas, et materia, [x] ſi quae opus ſit, parata erit. Sicubi in his locis ripae, aut locus humectus [y] erit, ibi cacumina populorum ſerito et arundinetum. [yy] Id hoc modo ſerito: bipalio vortito, ibi oculos [z] arundinis pedes ternos alium ab alio ſerito. Ibi [a]
4 corrudam [b] ſerito, vnde aſparagi fiant. (Nam conuenit arundinetum cum corruda, eo quia foditur, et incenditur, et vmbram [c] per tempus habet.) Salicem Graecam circum arundinetum ſerito, vti ſiet [d] qui vineam alliges. Vineam quo in agro conſeri oportet, ſic obſeruato. Qui locus vino optimus dicetur eſſe, et oſtentus ſoli, [dd] ibi Aminnaeum [e] minuſculum, et geminum eugeneum, helueolum [ee] minuſculum [f] conſerito. Qui locus craſſus erit, aut nebuloſior, ibi Aminnaeum maius, aut Murgentinum, [g] Apicium, Lucanum ſerito. Caeterae vites [h], miſcellae [i] maxime, in quemuis agrum conueniunt.

VII. FVNDVM [k] ſuburbanum arbuſtum maxime conuenit habere, et ligna et virgae [l] venire poſſunt, et domino erit, qui vtatur. In eodem fundo ſuum quid-

x) *materiam vt ſi quid opus erit parata ſiet Ba. H. A. Gr. G. ſiquid W. I. B. R. ſiqua Iuntt. ſiquo Pol.* y) *iunctus W. I. B. R. locus iunctus humectus Ba. H. A. Gr. G. vmectus Pol.* yy) *harundinetum hic et al. Pol.* z) *radicis* add. *W. I. B. R.* a) *ibique a V.* b) *corudam a V.* c) *partim* add. *W. I. B. R.* d) *vti fiat W. I. B. R.* dd) *ſolibus, Ammi. Plin. ibi* etiam omitt. *Pol.* e) *Amineum a V. Aminnium Pol.* et ita etiam *p. p.* vtrobique *Aminneum Plin. Hard.* ee) *Heluinum Plin. Heluolum Pol.* f) *erit* add. *I. B. R.* g) *aut* add. *a V.* h) *et de his* add. *Ba. H. A. Gr. G. it. Varr.* i) *miſellae W. I. A.* [C. VII.] k) *fundo ſuburbano I. B. R. Ba. Gy. quod malle ſe dicit Turn. 25. 19.* l) *ſalictum vti venire poſſint, et domino fiat W. I. B. R. vti ligna et virgae ſalicti venire poſſint, e. d. fiat I. I. G. fiat* ſuſpicatur *Meurſius.*

emplum eſt ἀκυρολογίας Veterum, quod eleganter confirmatur allegata l. 10 §. 24 D. de orig. iur. eamque viciſſim eleganter confirmat. Dicit ibi Pomponius de Decemuiris abrogatis, *populique conſenſu partim in carcere necatis:* nihil praeterea. Quare nonnulli totam periodum vncis incluſerunt, vt ſuſpectam, quod vel in Blauianis editionibus videri poteſt, alii vero explendi gratia adiecerunt, *partim vrbe pulſi*, aut ſimile quid. Haec Vir Eruditiſſimus, HENR. BRENKMANNVS, in litteris ad me V Id. Mart. CIↃ IↃ CCX Florentia datis, cum quo coniunge, quae ad caput proxime praecedens n. 6. notauit Auſonius Popma. SCHOETTG.

6, 3 LOCVS HVMECTVS) Vox, iunctus, abeſt a libris veteribus, neque eam habet Varro, qui hunc locum ita citat 1, 24. *Ille adiicit ab eodem ſcriptore,* Si *locus humectus ſit* etc. eſt autem gloſſula expoſitoris, in textum recepta, et recte a Petro Victorio reiecta. Putamus etiam, verba, quae ſequuntur (*nam conuenit arundinetum cum corruda, eo quia foditur et incenditur, et vmbram per tempus habet*) ab eodem expoſitore adiecta eſſe, nam apud M. Varronem in loco, quem ſupra citauimus, non leguntur. VRS. Non dubito quin ex *vmectus*, quod eſt in Pol. ignorantia librarii, vel correctoris fecerit *iunctus*. Suſpecta Vrſino verba vncis includenda curaui.

6, 3 BIPALIO VORTITO) V. C. *fortito.* Sic *ſerfos, Folpes,* pro *Seruus Vulpes* dicebant veteres. Erat autem *Bipalium* ligo ferramentum habens duo pedes longum. Columella 11, 3. *At vbi copia eſt rigandi, ſatis erit, non alto* (lego *alte*) *bipalio, id eſt, minus quam duos pedes ferramento nouale conuerti.* Mentio Catoni etiam infra cap. 151 et Varroni lib. 1, 37 MEVRS. Metuo, vt operarum peccatum ſit, quod ex V. C. ſuo hoc eſt editione Baſ. laudat hic Meurſius. Certe ita videntur putaſſe, qui alias ab ea nunquam diſcedunt H. G. G. Vera tamen, quae de permutatione τῆς F et V dicit.

6, 3 IBI OCVLOS ARVNDINIS) *Radicis,* quod inſeri notamus a quibusdam, haud dubie gloſſema videtur. Plin. 17, 20 ſ. 33 *ſeritur bulbo radicis, quem alii oculum vocant.* Locum ipſum Catonis refert idem 16, 36 ſ. 67. Adde V. 1, 24, 3 et Col. arb. 29, 1.

6, 3 IBI CORRVDAM SERITO) *Ibi* tantum in plerisque formis excuſis libris ponitur, in caeteris, maxime antiquis, atque etiam in Meurſii codice, *ibique*, quod ſic explico: *ibi quoque corudam ſerito, unde aſparagi fiant.* Ita profecto exſcripſit Varro. PONTED.

6, 4 VMBRAM PER TEMPVS) *partim*, quod habent quidam, ortum ex intempeſtiua repetitione ſyllabarum *per tempus*. Caeterum, qui me docuerit, quid ſit h. l. *vmbram per tempus habere*, ei gratias agam L. M. Totum hoc ſuſpectum fuiſſe Vrſino, modo vidimus.

6, 4 QVI LOCVS VINO) Plin. 14, 3 ſ. 5 poſt elogium Catonis ita refert verba, quae prae manibus habemus, vt Commelinum ſecuti expreſſimus, praeter paucula, quae in varietate lectionis notata ſunt. Confer. V, 1, 25. De ipſis vitium generibus commodius agetur in indice.

6, 4 QVI LOCVS CRASSVS ERIT) Si cuncta, quae in hoc capite traduntur, diligenter expendamus, planior nobis erit ſententia legentibus: *qui locus craſſior erit, aut nebuloſior,* vt Plinius etiam refert 14, 4. PONTED.

7 Indices cap. 7. 8. 9. neque a Catone ſunt, neque neceſſarii. PONTED.

7, 1 FVNDVM SVBVRBAN. ARBVSTVM) Nam in arbuſto, perticis, et virgis ad pedandam, iugan-

quidquid conſeri [m] oportet, arbuſtoque vitem copulari. Aminnaeum minuſculum, et 2
maiuſculum, [n] et Apicium. Haec [o] in ollis, ollae in vinaceis conduntur, eadem in ſapa, in muſto, in lora [p] recte conduntur, quas [q] ſuſpendas duracinas, aminnaeas maiores,

m) *conſeret: oportet copulari vineam, amin. W. I. B. R. conſerit oportet vitem compularia Pol. ſuum quodq. fructi genus conſeri oportet I. I. G.* n) *et malum W. I. B R. vino vino et malus Pol.* o) *ea in olla vinaceis cond. W. I. B. R. eae in olla in vinaces Pol.* Poſt prius *conduntur* ſtatim *W. quae ſuſpendas.* p) *olla I. B. R. lora Pol.* et in marg. *denſa. II-G.* q) *quae ſuſpendas duratura. Aminea maiora vtilia ad fabrum ferrarium: pro paſſis ea recte ſeruantur. W. I. B. R. duranas Pol.*

iugandamque vineam nihil eſt opus. ita ligna, et virgae venire poſſunt, cum eis in arbuſto non ſit opus, ſit opus in vinea. ſic fundus erit fructuoſior. TVRN. 25. 19.

7, 1 SVVM QVIDQVID) vix dubito, quin altera lectio II-G. *ſuum quodque fructi genus* interpretationis cauſa ab aliquo primum adſcripta ſit. Vim pronominis reciproci intelligas ex illis Plinianis, quae iam ad Fabrum annotauimus 33, 4 ſ. 21 *aurum arrugia quaeſitum ſtatim ſuum eſt.* et 33, 8 ſ. 42 de minio, *ſuae venae arena ſine argento excoquitur, auri modo. Suum* igitur eſt, quod ſolidum eſt, et nihil alterius naturae admixtum habet. In eodem nimirum fundo praecipit Cato vnum tantum genus materiae conſeri. cuius praecepti ratio non eſt, puto, difficilis. Vid. quae Columella diſputat de vinea 3, 21.

7, 1 ARBVSTOQ. VITEM COPVLARI) vt arbuſtiua ſit vitis, de qua tum alias, tum praeſertim Col. 3, 6, et 7 dedita opera praecipitur.

7, 2 AMINEVM MINVSCVLVM, ET MAIVSCVLVM) Dubia dictio *maiuſculum* cenſenda eſt. nam c. 6. *maius* id vuarum genus appellatur, et in hoc etiam *Aminea maiora* habemus. Praeterea in vetuſtis libris editum eſt *malum*, quod propius accedit ad *maius*, quam ad *maiuſculum.* Id demum ex Varr. 1, 58 et Plin. 14, 4 confirmatur. PONTED.

7, 2 OLLAE IN VINACEIS) Plin. 14, 1 ſ. 3. *Aliae* vuae, *in ſua tantum continentur anima, ollis, fictilibus, et inſuper doliis incluſae, ſtipatae vinaceis circumſudantibus* ad V. 1, 54, 2.

7, 2 IN SAPA, IN MVSTO, IN LORA) hanc lectionem a manuſcriptis libris accepi, nam excuſi *in lora* non habebant: eandem Plinius confirmat, qui 14, 4 haec cum magno honore Catonis praecepta referens, inquit, *in lora recte conduntur* VICT.

7, 2 QVAS SVSPENDAS DVRACINAS) In magnis ſaepe anguſtiis verſantur, qui in hoc munere corrigendorum librorum occupati ſunt: ego ſane diu incertus fui, quidnam hic conſilii caperem, receptamne lectionem ſeruarem, an veterem reponerem, quae valde diuerſa eſt. Nulla demum mutatione facta, ſtatui totam rem, quomodo ſe haberet, in hoc meo libello indicare. M. Varro de agricultura, quo loco diſſeruit de vuis condendis, receptam lectionem adiuuare videtur: nam Catonem ſe ſequi oſtendens, inquit: *Quas ſuſpendas opportuniſſimas eſſe duracinas, et Ammineas et ſcantianas.* Contra Plin. 14, 4 veterem: qui etiam ipſe, quae de vitibus, vuisque prodiderit Cato, referens, inquit: *Quas ſuſpendas duracinas, aminneas maiores, vel ad fabrum ferrarium pro paſſis* etc. ita enim legitur in optimo exemplari: nam verba, quae in excuſis adduntur, neque in illo, neque in aliis manuſcriptis leguntur. Vt tamen, quo mihi animus inclinat, aperiam: arbitror, quam apud Plinium legimus, veram eſſe Catonis lectionem, in hanc ſententiam maxime autoritate veterum librorum ductus: communem autem hanc, et peruulgatam ſuſpicor a Varrone acceptam eſſe, qui Catonis magis ſententiam, quam verba expoſuerit. Nam illud etiam animaduertendum eſt, duo illa verba. *In lora*, quae paulo ſupra repoſuimus, e manuſcriptis libris eruta, a Varrone relinqui, vt facilius etiam hac coniectura exiſtimem, totum locum ad ſcripturam Varronis conformatum fuiſſe. VICT. Ita legitur hic locus in VV. CC. et ita legit Plin. 14, 4 niſi, quod poſt vocem *paſſis*, addit, *hae.* In vulgatis autem codicibus male additur, *et ſcantianas opportuniſſimas eſſe, hae* etc. VRSIN. Vetuſta diſſimilia et meliora: *Quae ſuſpendas duratura: Aminea maiora vtilia: ad fabrum ferrarium pro paſſis ea recte ſeruantur.* Siquidem neutrius generis Cato iſta vuatum genera ſemper enunciat. Quae vulgo recipiuntur, a Varrone excerpta ſunt vitiis iam inquinata; quippe *aminea maior* et *Scantiana* vna eſt atque eadem vua; quin etiam *amineam maiorem* Varro, vt docet Plinius, *Scantianam* appellat. PONTED. Vidiſti Lector, Victorio pariter ac Vrſino magis placere eam lectionem, quam ex antiquiſſimis libris, qua cuſis, qua manu exaratis, codice praeſertim Politiani, reuocauimus. Reuocauimus autem non illorum tantum auctoritate moti, ſed quod obſeruaremus, a Plinio planiſſime confirmari Victorianam coniecturam, qui ex Varrone 1, 58 deriuatam eſſe vulgatam huius loci lectionem ſuſpicatus fuerat. Nimirum Plinius 14, 4 ſ. 5 cum retuliſſet Catonis verba, totidem apicibus, quot a nobis expreſſa ſunt, (niſi quod pro *eae* ſcriptum eſt in Harduini quidem editione *hae,*) paulo poſt ſubiungit: *Ammineam proxime dictam Varro ſcantianam vocat.* Vnde ſimul et illud apparet, *Ammineas* apud Varronem in Plinii quidem codice non fuiſſe. Porro hic, et ſimiles loci indicant ſatis, quantum licere ſibi in Catonem aliosque bonos autores librarii putauerint, et quantum proinde licere debeat Critico.

res, [r] vel [s] ad fabrum ferrarium pro paſſis eae recte ſeruantur. Poma, mala ſtru-
3 thea [t], cotonea ſcantiana, Quiriniana, item alia conditiua [u] mala muſtea, et Punica. eo
4 lotium ſuillum aut ſtercus ad radicem [uu] addere oportet, vti ſtabilia mala fiant. Pira
volema, Aniciana, et ſementiua [x]. (haec conditiua in ſapa bona erunt,) Tarentina,
muſtea, et [y] cucurbitina. Item alia genera quamplurima [z] ſerito, aut inſerito oleas
orchi-

r) *et Scantianas opportuniſſimas eſſe*, add. omnes inde a *Iuntt.* Sed omitt. vt vidimus *Pol. V. I. B. R. vid. not.* s) *hae et ad f. f. r. ſ. II - G.* t) *ſtructea, coronea Scauriana W. ſtructea coronea* etiam *I. ſtructea* etiam *I. B. R.* u) *condiditia W.* uu) *eorum* add. *a V.* x) *ſementina* omnes *a V. ſementiua* etiam *Plin.* y) *muſtea, cucurbitiua Pol.* z) *quampluris I. B. R.*

7, 2 VEL AD FABRVM FERRARIVM) Plin. 14, 1 ſ. 3. *Aliis* vuis *gratiam, qui et vinis, fumus adfert fabrilis.* Inde, obſeruante Harduino, apud Caelium Aurel. chron. 4, 3 et 3, 2 *fabrilis vua dicitur*, h. e. *fumi vapore ſiccata.* Hae ſeruantur pro paſſis h. e. ad ſolem ſiccatis. Horat. Sat. 2, 4, 72. *rectius Albanam fumo duraueris vuam.*

7, 3 POMA, MALA STRVTHEA) Haec ſic ordinanda et diſtinguenda videntur: *Poma: mala ſtruthea, cotonea, ſcantiana, quiriniana, item alia conditiua mala muſtea* et punica (*eo lotium ſuillum aut ſtercus ad radices addere oportet, vt ſtabilia mala fiant*) *Pira volema, aniciana et ſementiua* (*haec conditiua in ſapa bona erunt*) *Tarentina, muſtea et cucurbitina, item alia genera* etc. Quod in noſtris epiſtolis (p. 33.) diligenter explicauimus, et quid de veteri ſcriptura *Fabulim malorum* pro *ſtabilia mala* ſit accipiendum, noſtras coniecturas interpoſuimus. PONTED. Poſtquam de vitibus, quae viſum erat, dixit, de pomis praecipere pergit, haec ſubdiuidit in *mala*, et *pira*. De generibus malorum conferendus Plin. 15, 14 ſ. 15. Nominum rationes, quantum eius fieri poteſt, reddimus in Ind.

7, 3 ITEM ALIA CONDITIVA) Lego, Item *mala conditiua.* Adhaeſit prima littera fini praecedentis dictionis. MEVRS. ſed nihil opus hac emendatione videtur. Nam poſſunt etiam in his, quae ante commemorauit, conditiua fuiſſe.

7, 3 VTI STABILIA MALA FIANT) Hic mendum eſſe ſuſpicor, nam veteres libri ab excuſis diſſentiunt: optimus ille, et antiquiſſimus deprauatus eſt, ſic enim in illo eſt, *vti fabulim malorum*; habet alter, non tam bonus, neque tam antiquus, *Pabulum malorum*, reliqui recentiores cum vetuſtiſſimo faciunt. Quamuis ſaepe multumque quaeſierim, nihil potui excogitare, quod magnopere placeret, quare volo, in hoc, etiam aliorum ingenia exerceri. VICT. *Vt fauulum malorum fiat*, quod immundo lotio aeque mala, ac fauo aut melle homines delectentur. non ignoro tamen *pabulum* etiam legi, quo paſtum et cibum malorum intelligemus, vt farraginem iumentorum. TVRN. 25, 9. Locus interpolatus, optimus Codex Victorii habuit, *vti fabulim malorum fiant*, e cuius lectionis veſtigiis Scaliger tentauit emendare, *vt fabulium alarum fiant*, id eſt, culmorum fabalium, ſeu aceris fabalis, cuius frequentiſſimus vſus ad arborum ſtercorationem. Mihi probatur, *vti fauuli malorum fiant*; quod a veteri ſcriptura minimum decedit, et ſententiam commodam habet: Fiant ad radicem, inquit, parua exculpta foramina, quae lotio aut ſtercore ſuillo repleta, velut fauuli, malis fomenta ſuppeditent. Quod praeceptum Geoponici commentarii tradunt [10, 18. Needh. p. 254.] his verbis *τὴν δὲ σκώληκας ἔχουσαν θεραπεύσεις, χοιρείαν κόπρον κεχυλισμένην οὔρῳ ἀνθρωπείῳ περιχέων ταῖς ῥίζαις· πάνυ γὰρ χαίρει ἡ μηλέα τῷ οὔρῳ, καὶ δεῖ ταύτην συνεχῶς ποτίζειν* POP. Vulgata adhuc lectio ſenſum forte illum admittat, vt *ſtabilia mala* ſint, quae condendo aptiora ſint, nec ita facile ob mollitiem corrumpantur. Sed cum omnium, qui adhuc a viris doctis adhibiti ſunt, Mſtorum fides repugnet, eorumque ſcriptura aptiſſime, quod iam oſtendemus, congruat huic loco, et negotio, vix dubito, quin ſcripſerit Cato *pabulum malorum fiat.* Nimirum ſuillus fimus damnatus licet ad arua Columellae 2, 15, 4 (ſed ſoli inter Latinos, cum ſcriberet Plinius 17, 9 quem deinde ſecutus eſt Palladius 1, 33) arboribus tamen vtilis eſt, et laudatur in Geopon. 2, 21 p. 5. Needh. itemque 10, 18 p. 254; a Plinio etiam 17, 27 ſ. 47 *vbi malorum Punicorum ablaqueatis radicibus fimum ſuillum adhiberi ait:* tum ab ipſo Columella 5, 10, 15. Arb. 23, 1. ac Palladio Mart. 10, 3. Arb. 23, 1. Cur igitur addere oportet ad radicem malorum lotium, et ſtercus ſuillum? *vt pabulum malorum fiat* i. e. vt alantur ex illo laetamine arbores, dulcioremque fructum ferant. Sed quis hoc *pabulum* vocauit? Non prouocabo equidem ad poëtas; ſed Columellae tantum autoritate vtar, qui de ſimili negotio 5, 9, 13 *fimo pabulandas eſſe oleas* docet. Si quis mihi obiecerit, illud *pabulum* nihil ad condendos fructus pertinere, illum diligentius legere Catonem iuſſero, vbi deprehendet, non ita ſeruantem ordinis, aut methodi fuiſſe illum, vt non prout quidque ſub ſtilum veniret, ita poneret etc. vt hic poſtquam genera quaedam vitium enarrauit in fundo ſuburbano plantanda, ſtatim, quomodo condantur ſubiicit, eodemque modo de reliquis. Sed compara tamen, lector, quae de hoc loco diſputat vir longe doctior Ioſ. Scal. ad Varronem noſtrum 1, 31, 4.

7, 4 PIRA VOLEMA) De pirorum generibus Plin. 15, 15 ſ. 16.

orchites, poſias, eae optimae [a] conduntur vel virides in muria, vel in lentiſco contuſae [b]. Orchites vbi nigrae erunt et ſiccae, ſale confricato [c] dies v. poſtea ſalem excutito, in ſolem ponito biduum [d], vel ſine ſale in defrutum condito. Sorba [e] in ſapa cum vis condere, vel ſiccare, arida [f] facias, item [g] pira eodem modo facias.

VIII. FICOS mariſcas in loco cretoſo et aperto [h] ſerito: Africanas, et Herculanas [i]. Saguntinas [k], hibernas, Telanas atras pediculo longo, eas in loco craſſo [l], aut ſter-

a) *optime Baſ. it. Gryph.* 1542 *caſtigationum Vict.* b) *confuſae W. et Ienſ. contuſae vel orch. Pol.* c) *confriato P.* d) *duos a V. et W. II. Pol.* e) *ſerua in ſapa. Cum vis condere W. I. B. R. Sappa W. ſorua in ſapa. Condere P. ſorba in ſapa cum vis condire II-G. ſorba in ſapa condere Vict. et reliqui; nobiscum Po. 2.* f) *viridia* omnes *a. V. viada W.* g) *item — facias* deſunt *W. I. B. R. item pira facias P.* reliqui nobiscum, niſi *quod A. et G. pyrea.* [C. VIII.] h) *aprico II-G. aperto etiam Pli.* i) *Herculaneas Pol. et Pli.* k) *Sacontinas Pol. Sagont. Pol. 2.* l) *craſſiore Pol.*

7, 4 EAE OPTIMAE CONDVNTVR) Si quis M. Varronem attendat, exiſtimabit hunc locum mancum eſſe, defeciſſeque verbum *aridae:* ille enim in agricultura, cum de oliuitate diſſereret, inquit, *oleas eſui optime condi ſcribit Cato orchites, et pauſeas aridas vel virides in muria vel lentiſco contuſas.* Plin. 15, 6 receptam nunc lectionem ſequitur: quam cum in cunctis manuſcriptis inuenerim, retinendam cenſui. VICT. Locus manifeſto mutilus. cur enim *vel virides,* quae verba arguunt abunde antitheton deſiderari. Reſtituo audacter. e. o. *conduntur aridae vel virides.* Ecce iuuat me Varro, qui hunc locum transſcripſit 1, 60 his verbis. *Oleas eſui, optime condi ſcribit Cato, orchites et pauſeas, aridas, vel virides in muria vel lentiſco contuſas.* Lego vero etiam, *eae optime conduntur,* ad Varronis exemplar et hoc elegantius. MEVRS. Lego cum Meurſio *optime* etc. Varro et Plinius, dum hoc Catonis monitum commemorant, ſic transſcripſerunt, ille quidem 1, 60 *oleas eſui optime condi ſcribit Cato, orchites, et pauſeas aridas vel virides in muria vel lentiſco contuſas:* hic vero 15, 6. *Nec alio vllo modo laudat condi oliuas, optime orchites et pauſias, quam vel virides in muria vel fractas in lentiſco.* Sic etiam in ſuis caſtigationibus Petrus Victorius ſcripſit. id tamen nobis non inculcans, vt vitium tolleretur. Caeterum in Vaticanis codicibus recta inuenta haec lectio eſt. PONTED. *Optimae* ſignificat ad condendum deligendas eſſe praeſtantiſſimas quasque, reliquas prelo ſubiiciendas. Deinde metuo, vt apud Varronem 1, 60 non ab aliena manu ſit *vel aridae,* quod tanto facilius fieri potuit, quod eſt is locus, vt obſeruamus, in I. B. R. mutilus. Certe Plinius 5, 6 pr. quanquam, et ipſe, certe ante Harduinum, forte adhuc etiam hic mendoſus, *virides* et *fractas* ſibi opponit inuicem. Nimirum *virides* ſunt, quales a ſua arbore venere, et recentiſſimae: quod in fractis aliter fieri poſſe, conſtat. Caeterum ipſa vox *fractas* ſatis tueretur noſtrum *contuſae,* etſi, quod fieri nonnunquam ſolet, errorem W. et Ienſonianae repetiiſſent reliquae.

7, 5 SALE CONFRICATO) VV. CC. *confriato:* et ita legendum tum hic, tum apud M. Varronem 1, 60 *ſale ſi ſint confriatae,* et alibi, et apud Colum. 6, 15 *fuligo infriatur,* et cap. 31 *vlceri infriata* et 12, 30 *amphoris ſingulis infriato.* VRS. Parum aberat, quin recepiſſem, *confriato,* Politiani etiam libro probatum. Sed cum Victorii lectionem quaſi conſecratam videam, nec iniuria, nolui ab ea diſcedere, vbi ea ſe tueri quoque modo videretur poſſe. Videtur autem *confricare* aliquando plus eſſe, quam *confriare.* Hoc nimirum minutam rei, quae inter manus friatur, adſperſionem notat. Illud autem, oliuas, vt hoc vtar, vel inter manus ſale fricari, vel certe addito ſale ſubigi et circumagi, vt ad omnes partes ſal perueniat.

7, 5 DIES V.) ita legitur in veteribus libris, cum in excuſis antea minor ſumma dierum eſſet: ſed etiam M. Varro, hunc numerum ſequitur, dum praeceptum hoc Catonis recitat. VICTOR. Duos peperiſſe videtur nota numeralis II, quam praefert etiam Pol. Haec cum parum abſit, in Longobardica praeſertim ſcriptura, ab altera V. facile iſta, pro hac poni potuit.

7, 5 SORBA IN SAPA CVM VIS CONDERE) V. C. *in ſapa cum vis condire vel ſiccare, viridia f.* Corrigo. *Cum vis condere, belle ſicca et arida facias.* Nam *arida* quidem prae iſto *viridia* retineo, auctoritate Varronis inductus, qui ita ait 1, 59 *Contra in ſapa condita manere pira Aniciana et ſementiua. Sorba quidem diſſecta, et in ſole macerata, vt pira et ſorba per ſe, vbicunque ſint poſita, in arido facile durare.* MEVRS. Tentata hic a Meurſio emendatio ita placuit Harduino, vt eam pro Catonis verbis laudet ad Plin. 15, 21. ſ. 23. *Cato et ſorba condi ſapa tradit.* Auſi ſumus illud *cum vis* ex codd. antiquis reponere poſt Popmae ſecundam conf. Ca. 143, 3. P. Ia. 15, 5.

8, 1 FICOS MARISCAS) hunc locum ita laudat Plin. 15, 18. ſ. 19. *Ficos mariſcas in loco cretoſo, aut aperto ſerito. In loco autem craſſiore, aut ſtercorato Africanas, et Herculaneas, Saguntinas, hibernas, Telanas atras pediculo longo.* Obſecuti autem ſumus Harduino ad h. l. qui ex Macrobio Sat. 2, 16. inciſum tolli iubet inter *Telanas* et *atras.*

ſtercorato ſerito. Pratum ſi irriguum habebis, foenum [m] non deficiet. ſi non [n] erit, ſiccum,
2 ne foenum deſiet, ſummittito. Sub vrbe hortum omne genus, coronamenta omne genus, bulbos megaricos, murtum [o] coniugulum et album et nigrum, laurum [p] Delphicam, et Cypricam [q], et ſiluaticam, nuces caluas [r], auellanas Praeneſtinas, et Graecas,

m) verba *foenum non def.* deſunt *in Pol.* n) *ſi non et erit ſiccum, ſummittito a. V.* o) *myrtum* ante *Pop.* 2. omnes. p) *loream P.* q) *Cypream P.* r) *galuas Ienſ. galbas B. R.*

8, 1 SI NON ERIT SICCVM) Reſtituo ex V. C. *ſi non, et erit ſiccum, ne foenum deſiet, ſumito ſub vrbe* MEVRS. Metuo, vt recte viderit vir doctiſſimus, vel recte ipſius manum aſſecuti ſint typographi. Vetus codex, quem ille ſolet laudare, eſt Baſ. 1521. Hic aperte legitur, vt obſeruatum modo eſt. Interpunctum poſt *ſummittito* tollit quidem laudata editio non minus quam A. Gr. G: ſed ad prata omnino referendum eſt illud *ſubmittito* v. Ind.

8, 1 SAGVNTINAS) V. C. *Sacontinas*, antiqua ſcriptura, qua *maciſtratos* pro *magiſtratus* ſcribebant, vt eſt in columna Duilii, et in vetuſtis legum fragmentis. VRS.

8, 1 HIBERNAS) nam quemadmodum in Italia et vicinis regionibus ſunt fructus hiberni et aeſtiui, ita quoque credibile eſt, tale quid ſaguntinis ficubus factum eſſe. SCHOETTG. Sed Harduinus incidit poſt *hibernas*, easdemque ait, quas ante Plinius dixerat, *chelidonias*. idem etiam pro *Tellianas*, quod legebatur, *Telanas* repoſuit.

8, 1 BVLBOS MEGARICOS) Plin. 9, 5 ſ. 30 *bulbos Cato inprimis ſerendos* praecipit *celebrans Megaricos.* vid. C. 10, 105.

8, 2 MVRTVM CONIVGVLVM) ſic etiam legitur infra cap. 134, quod ob ἀρχαϊσμὸν probo magis, quam Plinii *coniugalem.* Haec autem ſpecies myrti dicta eo, quod Veneri et coniugiis ſacrata eſſet. Plin. lib. 15, 19 *Ideo tum electa, quoniam coniunctioni et huic arbori praeeſt Venus.* Seruius Georgic. II. *Veneri myrtus conſecrata eſt, vel quod haec arbor gaudet litoribus, et Venus dicitur de mari procreata, vel quod, vt medicorum indicant libri, haec arbor apta eſt mulierum neceſſitatibus plurimis.* POP. MYRTVM CONIVGVLVM ET ALBVM ET NIGRVM) Sic fere legitur. Plinius tamen 15, 29 ait, *Cato tria genera myrti prodit, candidam, nigram, coniugalem.* Vbi Hermolaus, cum tria genera myrti prodidiſſe Catonem citet Plinius, *candidam, nigram, coniugalem*; coniugulum *non coniugalem* apud Catonem ſcriptum tradit obſeruaſſe. Ego in vetuſto Catonis codice *coniugalem* non *coniugulum* inuenio. Et Plinius ſtatim ſubdit, *Coniugalem exiſtimo nunc noſtratem dici.* Illud autem magis annotandum, Columellam 12, 38 duo tantum genera myrti feciſſe, tanquam Catonis verba ſint aliter accipienda quam Plinius ſenſerit: *coniugalem* ſ. myrti albae et nigrae epitheton, quod eſſet ad coniugia idonea, et non tertium myrti genus: nam coniunctioni praeerat Venus, cui haec arbor ſacra: quin et ara fuit Veneri, quam ideo *Murteam* appellant. Haec CATANEVS apud Aſcenſium poſt praefat. Quod de etymo *coniugulae* vel *coniugalis myrti* dicit, hauſit ex Plinii l. c. Malunt alii apud Bodaeum a Stapel ad Theophr. hiſt. plant. 4, 6 p. 379 *coniugulam* dici, quod operae topiario cum pergulis et parietibus hortorum elegantiſſimo ſpectaculo aptiſſime coniugatur. SCHOETTG. Ita omnes libri tum hic, tum 133, 2 vt maſculino genere vſurpata vox videatur, cum tamen non de fructu, qui neutro genere dicitur, ſed de arbore ſermo ſit Plin. 5, 29 ſ. 37 vbi hunc locum laudat, foeminino genere eſſert, *nigram, candidam, coniugulam.* Scilicet *fruticem* forte intellexere veteres, vti poſteriores arborem, ad quod genus Plinius perpetuo, niſi fallor, myrtum refert. Si quis tamen neutro genere vſum dicat Catonem, et *genus* vel ſimile quid intellexiſſe, floccum non interduim, nedum, vt contendam. Caeterum *murtum* ſcripſimus apud Catonem, eo magis, quia id nomen ante iam Romae cognitum videtur fuiſſe, vt ex Plinio l. c. apparet, quam literatura Graeca. *Coniugulam* non *coniugalem* legit Plinius Gelenii et ipſius Harduini.

8, 2 LAVRVM DELPHICAM) laudat h. l. et genera diſtinguit Plin. 15, 30 ſ. 39.

8, 2 ET SILVATICAM) Haec verba in omnibus libris veteribus, et vulgatis extant, tamen vereor, ne ſint adulterina, nam Cap. 131. duo ſolum genera lauri nominat, Cypriam, Delphicam, et Plin. 15, 30 expreſſe ſcribit: *Duo eius genera tradit Cato, Delphicam et Cypriam.* POPMA.

8, 2 NVCES CALVAS) Similiter in Lexico vetere *Caluae ποντικὰ πεφρυγμένα*: Sed in Plinio legitur *galbas*: quae varietas fortaſſis eſt, ex affinitate, et commutatione litterarum C, G, et B, V. Dicitur autem *Nux calua*, quod fructum caluum fert, id eſt, ſummo apice nudum, qualis eſt auellana; Galba a colore, vt galbula auis. nam Galbus eſt viridis, pallidus, flauus, qui color in nucibus hornotinis c. 17. Nux graeca eſt amygdalum. POPMA. Plinii Mſti omnes, monente Harduino 15, 22. ſ. 24. *galbas.* Cum vero *caluae nucis* auctoritas praeter h. l. ad Gloſſarium ſolum et dubium Petronii locum c. 66. redeat, vocem quibusdam certe Catonis, et omnibus Plinii codicibus ſe tuentem praeferre forte praeſtiterit. Quod diſtinctionem inter *auellanas Praeneſtinas* ſuſtuli, obſecutus ſum Senftlebio nuc. Saturnalit. c. 4. p. 28. qui *Praeneſtinas* adiectiuum eſſe oſtendit *auellanis* et *caluis* ſ. *gallis* conueniens.

8, 2 HAEC

eas, haec facito vti ſerantur. fundum vrbanum [s], et qui eum [t] fundum ſolum habebit, ita paret [u], itaque conſerat, vti quam ſolertiſſimum [x] habeat.

IX. SALICTA locis aquoſis, humectis [y], vmbroſis, propter amnes ibi ſeri oportet. Et id videto, vti aut domum [z] opus ſient [a], aut vt venire poſſint. Prata irrigua, ſi aquam habebis [b], potiſſimum facito: ſi aquam non habebis, ſicca [c] quam plurima facito. Hoc [d] eſt praedium quod vbi vis expedit facere.

X. OLI-

s) *ſuburbanum II-G.* t) *et qui cum fundo ſolum habebit W. I. B. R.* u) *apparet Pol.* x) *fertiliſſimum II-G. ſollertiſſimum Pol.* [C. IX.] y) *viretis vm. propeque W. I. B. R. vietis vm. propterque II-G. vmectis vm. propter Pol.* z) *domui a. V.* a) *ſiant I. B. R. ſiant W.* b) id *inſ. a. V.* c) *ſic vt habeas quamplurimum a V.* d) *Hoc modo pr. quoduis exp. a V.*

8, 2 HAEC FACITO, VTI SERANTVR) Ne cui libeat forte hunc locum emendando corrumpere, quia plures accuſatiui non habeant, quo referantur, iuuat Plauti quaedam loca ſimilia adſcribere Amph. 1, 1, 141. *Nunc propterea, quod* ME *meus fecit, vt vigilarem, hic pugnis faciet, hodie vt dormiam.* Aſin. 1, 1, 13. *vt ipſe ſcibo,* TE *faciam, vt ſcias.* Perſ. 5, 1, 8. *vnde ego omnes* HILAROS etc. *faciam vt ſciant.* Simillimus autem noſtro loco eſt Pſeud. 1, 2, 33 *Pernam, callum, glandium, ſumen, facito in aqua iaceant.* et 4, 6, 37. *Quid ego ceſſo Pſeudolum facere, vt det nomen ad molarum coloniam?* Plura Ciceronis etiam, et Terentii dabit Perizon. ad Sanctii Min. 2, 5, 5. De Graecis autem Kuſter. ad Ariſtoph. Plut. 55.

8, 2 FVNDVM VRBANVM) Hinc noni capitis initium in Ienſon. Bon. Iuntt. Ald. Gymn. quod placet etiam Meurſio. Bonon. etiam praeſcribit titulum, *vt ſalicta locis aquoſis ſerantur.* Sed melius, arbitror, Polit. Vict. reliqui, haec iungunt ſuperioribus, tanquam recapitulationem et ſummam de fundo ſuburbano dictorum. *Suburbanum* autem fundum, malim fere pro *vrbano,* tum re ipſa ſuadente (vid. 7, 1 et principium huius ipſius ſegmenti) tum autoritate motus. Niſi tamen *Vrbanum* hic ſumit Cato pro ſuburbano. Chriſtius Villat. p. 89 ſ. intelligit, qui ſolius habitationis cauſſa et ad voluptatem vſu vrbano conſtitutus ruri eſſet. Sed haec eſt villa vrbana.

8, 2 ET QVI EVM FVNDVM SOLVM HAB.) Vox *fundum* abeſt a vv. cc. et certe videtur, adiecta VRS. Retinuimus eam conſenſu reliquorum, et quod pleonaſmus videatur haud inelegans, et antiquitatis colorem concilians orationi.

8, 2 QVAM SOLERTISSIMVM) *Fertiliſſimum* melius videtur MEVRSIO. Sed ſi cogitemus etiam *ingenium* tribui paſſim ſenſu carentibus naturae daedalae operibus, tum *ſalem, blitum, oleum, inertia* dixiſſe Plinium 31, 7, ſ. 40, 20, 22 ſ. 93. 23, 4 ſ. 45: quidni *ſolertiſſimum fundum* credamus a Catone appellatum, in quo ſumma naturae atque domini ſolertia ex varietate, et cultu eluceat: idque tanto magis, ſi quis ſolum, et vnicum habeat, ne alius fundus alii ferre ſuppetias, et quaſi ſuccenturiari queat. Et ſermo eſt de ſuburbano, ad quem elegantes homines et hoſpites ſaepe accedunt, in quo cauſam interponere non poteſt pater familias, per abſentiam ſuam negligentius haberi. Hunc fundum merito iubet Cato eſſe *ſolertiſſimum.*

9 HVMECTIS, VMBROSIS) haec eſt priſca lectio; nam in excuſis pro *Humectis, Vietis.* Duae res, vt ſuſpicor, caſtigatorem aliquem, aut librarium fefellerunt. Nam *Vmectis,* ſine aſpiratione in antiquis libris ſcriptum hic eſt, quemadmodum nonnullis aliis in locis: ita autem fere ſcriptum *Vmorem et Vmidum* in priſcis exemplaribus inueniri docti, et diligentes viri admonuerunt: quod ipſe quoque in optimo, ac vetuſtiſſimo diligenter ſeruatum, animaduerti. Altera eſt, quod priore voce, quod ad humorem pertineret ſignificari putarunt. Diſcrepare tamen aquoſum et humectum, manifeſtum eſt, nec poſterior vox otioſa, meo iudicio, haberi debet: Reliqua, quae a caeteris excuſis in noſtro variant, ab iiſdem veteribus libris accepta ſunt. VICTORIVS.

9 IBI SERI OPORTET) Illud *ibi* non *παρέλκει* plane, ſed ex more Catonis noſtri reuocat, et complectitur quaſi ea, de quibus ſingulatim dictum fuerat: vt paulo ante recenſum rerum hortenſium ita finit, HAEC *facito, vti ſerantur* etc.

9 SICCA QVAM PLVRIMA) Vetus haec eſt lectio, quam vehementer probo. Sicca prata opponuntur irriguis, quod etiam ex ſuperiore capite intelligi poteſt: manifeſtius tamen ex illo, cum legem pabuli locandi exponeret: *Ex Kal. Septembrib. prato ſicco decedat.* Id, vt ſuſpicor, cum aliquis non animaduertiſſet, omnia perturbauit. VICT. Neceſſaria videtur loci huius, non difficilis licet, et a Victorio probe intellecti, explicatio, ne quis Meurſium audiendum putet, qui reſtitutum a ſe putat, cum legit, *ſic, vt habeas quam plurimam facito,* quaſi id ſibi vellet Cato, ſi non habeas aquam, fac, vt quam plurimam habeas. Sed, quod pace manium optimi viri dixerim, id eiusmodi praeceptum eſt, ac ſi mendico diceres, ſi non habes pecuniam, fac, vt quam plurimam habeas. *Si non habeas,* aperte ſignificat, ſi habere non poſſis, ſi copia non ſit aquae. Hic igitur, Catonem ſi audis, prata tamen ſicca etiam facito, quia vel ſic vtilius erit, quam ſi aliis rebus conſeras. *Hoc enim eſt praedium, quod vbiuis expedit facere.* Scilicet prato non *riguo* tantum, ſed *ſiccaneo* etiam

X. OLIVETVM[e] agri CCXL iugerum. vilicum, vilicam, operarios v. bubulcos III.[f] ſubulcum I. aſinarium I. opilionem I. Summa[g] hominum XIII. boues trinos[h], aſinos ornatos[i] clitellarios, qui ſtercus vectent, III. aſinum vnum[k], oues C. vaſa[l] olearia inſtructa iuga v. ahenum quod capiat quadrantalia[m] XXX. operculum aheni[n], vncos ferreos III. vrceos

[C.X.] e) Lemma: *quot villicus conſernos: quot boues et aſinos et miniſtros et vtenſilia habere oporteat. Villicus villicos operarios habeat I. B. R.* Lemma: *Quae villicus habere debet.* deinde verſus deficit, tum *villicus villicos W.* Lemma: *Quomodo oleum agri iugera* CCXL. *inſtruere oporteat. Vilicum vilicam Pol. Vict.* et rel. praeter *Po.* 2. quae nobiscum, *Oliuetum agri ducentorum quadraginta iugerum habere oportet II-G.* f) *duos I. B. R.* g) *hominum* per *h.* ſolitarium exprimit *Pol.* Totum hoc, *ſumma h. XIII.* om. *W. I. B. R.* h) *ternos a. V.* i) *onerarios W. I. B. R. inſtratos.* k) *ad* add. *a. V.* l) *vaſa ollariaque inſtrumenta habeat. Ahenum vnum, quod capiat metretas triginta aut pluris. W. I. B. R.* m) vox *quadrantalia* in Pol. ſignatur litera *q* tum hic tum deinde. n) *vnum* add. *a. V.* hic et alias. Hic omittit quaedam *W.*

veteres Romani primas in agricolatione tribuerunt. Qui Columellam 2, 17, 1 et 2 et praeſertim 6. praef. 4 ſeq. et Plin. 18, 5 legeris, quin vera ſit haec ſententia, non poteris dubitare.

10 Argumenta cap. 10 et 11 nihil certius eſt, quam ad Catonem, a quo ſubducta ſunt, reuocare. PONTED.

10, 1 OLIVETVM AGRI CC XL IUGERVM) Bene ſit iſtis optimis librariis, qui nobis caput hoc, vt alia non pauca in Catone, inſigniter mutilarunt. Simile in Macrobio obſeruaui, vt oſtendam in ſecundis curis. Nunc vero hoc agam. Reſcribo ex fide mei veteris codicis, *oliuetum agri* CCXL *iugerum habere oportet vilicum vilicam* etc. ex quibus verbis iſti mutilatores ἐπιγραφὴν nobis fabricarunt. Sed gratia optimo meo codici, cuius opera et indicio omne hoc, quicquid eſt, damnum ſarciam ſine vllo negotio. MEVRS. Vetus editio. *Oliuetum agri iugerum* CCXL. *habere oportet*, quae poſtrema duo verba ſunt e gloſſemate. Eſt enim lemma, *Oliuetum agri iugerum* CCXL. *villicum villicam* ſcilicet requirit, vel habere debet: ſicut Cato frequenter, et aliquotiens Varro, lemma proponit, mox explicationem ſubiicit. Sed vbique fere librarii gloſſemata infarſerunt, quae leguntur in codice antiquitus excuſo, quem cum vulgata editione contulit vir doctiſſimus Ioh. Meurſius. POP. Putaui omnium optime a veritate abeſſe Popmae curas poſteriores. Modum olivueti finiuit haud dubie Cato: quorſum alioquin numeri reliqui? verba noſtri auctoris primum pro lemmate arrepta, tum etiam varie contaminata, alias etiam obſeruaui. Caeterum profuerit contendi V. 1, 18 it. 19 et 22. it. quae ad initium capitis proximi notabimus.

10, 1 BVBVLCOS III.) Bubulcos tres imperat, vt exiſtimo, ad arandum, ſingulosque ſingulis boum paribus praeficit: *boues* enim *trinos* in hac reperio formula, quod interpretor tria boum paria, vt inſtruenda vinea (11, 1) *boues binos* lego, et expono duo boum paria. TVRN. 7, 22.

10, 1 ASINOS ORNATOS,) Haec vera eſt, et eadem antiqua lectio. Eodem intellectu Cicero pro lege Manilia *ornare claſſem*, inquit. Graeci εὐπρεπίσαι. Veteres etiam Iuriſconſulti ſic locuti ſunt. Vlpianus de aedilicio edicto L. *Aediles agunt*, hoc aperte oſtendit: nam *iumenta ornata*, et *ornamenta iumentorum* ſaepe appellat. VICT.

10, 1 ASINVM VNVM) M. Varro 1, 19 citat hunc locum et legit: *Aſinum molarium vnum*, quae vox in vv. cc. non reperitur. VRSIN. Cum ad tres aſinos, aſinum praeterea vnum addit, eum molarium interpretor, vt tres illos clitellarios ad ſtercus vectandum. TVRN. 7, 22. V. C. *A vnum ad oues C.* Lego vero, *aſinum molarium vnum.* Ita Catonem ſcripſiſſe ſuggerit Varro 1, 19 iſtis verbis: *Quod addit, aſinos, qui ſtercus vectent tres, aſinum molarium*, MEVRS.

10, 1 VASA OLEARIA INSTRVCTA IVGA) quinque trapeta, vel prela ordinaria intelligo, cum ſuo omni inſtrumento. TVRN. l. c. ita et infra c. 145, 1. *ſi ſex iugis vaſis opus erit facito:* et Varro 1, 22, 3 vbi locum, quem prae manibus habemus, refert. Nemo vel veterum, vel recentiorum, quod ſciam, quid ſint *vaſa iuga* ſatis explicat. Putabam primo, eſſe *iuncta vaſa*, forte *iugo* etiam quodam inſtructa, qualia apud nos aquae ferendae paſſim adhiberi videas, ſitulas nimirum duas a iugo, humeris hominis imponendo, aptas atque ſuſpenſas, quo referebam etiam *gemellaris* appellationem, quod eſt inter vaſa olearia v. c. C. 12, 50, 10: ſed iam magis probo, eſſe *vaſa olearia quinque iuga*, quinque generum vaſa coniuncta, quae vnam *ſyntheſin* efficiunt, et quaſi corpus inſtrumentorum. Et ſane quinque enumerat Cato *ahenum*, *operculum aheni*, *vncos*, *vrceos*, *infudibula*. Ita hic Vinariae, vbi iſta commentabar, decet in familia eſſe *vaſa cereuiſiaria iuga quinque*, quae vulgaribus appellationibus exprimemus, *eine butte*, portandae ex coquina cereuiſiae, *ein groſſer Stutz*, colligendae, antequam diffundatur in dolia, *ein Trichter*, infudibulum, *etliche Faeſſer*, dolia, *kleine Stütze*, excipiendis binorum doliorum fecibus. Confirmat hanc ſententiam l. c. Varronis. Is enim, cum dixiſſet, *Cato ſcribit — vt faceret vaſa olearia quinque*, *ſubiicit*, *quae* MEMBRATIM enumerat. Ita Col. 12, 50, 12 *tricena labra* in vno ordine componi vult, e quorum vno in alterum transfundatur oleum: haec dixeris *tricena iuga labra. Iugus a, um*, adiectiuum nomen eſt, pro quo poſterior aetas *iugis*

vrceos aquarios III. infidibula[o] II. ahenum[p] quod capiat quadrantalia V.[q] aheni opercu-
lum, vncos[qq] III. labellum polulum, amphoras olearias II. vrnam quinquagenariam 2
vnam, trullas[r] III. ſitulum aquarium vnum, peluim vnam, matellionem[s], trullium, ſcu-
triſcum, matellam, naſſiternam[t], candelabrum, ſextarium[u], ploſtra[x] maiora III. aratra
cum vomeribus VI. iuga cum loris ornata III. ornamenta bubus VI. vrpicem[y] vnum,
crates ſtercoraria[z] IIII. ſirpeas ſtercorarias[a] III. ſemuncias III. inſtrata aſinis III. fer- 3
ramenta

o) *infundibula a. V. inſud. Po.* 1 *et* 2. p) *ahenum vnum, q. e. vrceos tres, ah. op. vnum, amphoras ol-larias duas: quinquag. W. I. B. R. ahenum aliud II-G.* q) *decem II-G.* r) *trulas I. B. R.* s) *matelionem trulium, ſcuriſcum W. I. B. R. trullium ſcurriſcum Pol.* t) *naſiternam II-G. it. Po.* 2. u) *ſeſtarium Pol. I. B. R. vnum* add. hic et alias ſingularibus editt. aliae. x) *plauſtra I. B. R.* y) *irpicem B. R.* etiam *vrp. Ienſ.* z) *ſtergerarias W. I. grates ſterg. P. ſcirpeas II-G.* a) *ſeſtercenarias W. I. B. R. ſtercerarias Pol.*

gis dixit, ſcilicet, vt *hilarus, ſterilis,* et alia, quae laudat Auſon. Popma de vſu antiq. locut. 1, 8. Ab antiqua hac forma eſt *Iuno Iuga* apud Feſtum, vbi de *iugario vico:* ita *biiugus, triiugus, quadriiugus, coniugus* etc.

10, 1 INFIDIBVLA) Ita in manuſcriptis libris vno conſenſu ſcriptum inueni, quemadmodum ſequenti capite iterum, ac tertio, vbi exponit, in cella olearia, quae opus ſunt: quare eorum fidem, et auctoritatem ſecutus, ita in meo ſcribi volui. Nec tamen me latet, alios *Infundibulum* hoc, ſiue inſtrumentum, ſiue vas appellaſſe: et a fundendo etymon habere tradidiſſe. VICT.

10, 1 AHENVM QVOD CAPIAT) Bene auget v. c. *Ahenum aliud quod* c. nam antea dixit: *Ahenum vnum quod capiat quadrantalia triginta.* An vero idem X bene habeat pro V, non habeo dicere, nam nihil hic iuuat Varro, qui alias non nihil. MEVRS.

10, 2 VNCOS III) *Vncos ferreos* inuentario ſuo adſcribit, vt vel ex vrceis aliquid extrahatur, vel potius, vt vrcei de iis ſuſpendantur, vel iis geſtentur TVRN. l. c. v. c. *Vrceos tres.* Optime. Aſtruit Varro 1, 22 *quae membratim enumerat, vt ex aere abenea, vrceos, naſſiternam.* MEVRS.

10, 2 SCVTRISCVM) *Scutra* genus patinae maioris, cuius mentio cap. 157. Plauti Perſa, et Lucillii lib. 6. *Scutram ligneolam cerebro inflixit.* Ab hoc *ſcutriſcum* Catonis, et *ſcutula, Scutella* apud Ciceronem et Martialem, a rotunda figura, ſimili ſcuto: quae nomina paene integra in germanica lingua remanſerunt, pro patella. POPMA. Germanica vox, quam innuit Popma, eſt Belgarum *Schotel,* pro qua noſtri *Schüſſel.*

10, 2 ARATRA CVM VOMERIBVS VI) cuique iugo boum et pari binos vomeres adſcribit, et bina *ornamenta:* ſic autem ea vocantur, quibus ad arandum ornantur, vt ſtrata, et ſubiugia, TVRN. 7, 22. Ploſtra autem ſingulis iugis vel paribus ſingula tribuenda eſſe, diſerte praecipit noſter c. 63.

10, 2 IVGA CVM LORIS ORNATA) ſi nihil aliud ad ornatum, h. e. inſtructum iugum requiritur, quam lora, hic locus inter eos referendus eſt, vnde fundamentum conſtructionis verbi *ornare, et ſimilium* cum ſexto caſu intelligitur, adiiciendusque Perizonianis ad Sanctii Mineruam 4, 6. obſeruationibus, non minus, atque alter Plinii 7, 20 ſ. 19 *vehicula cum culeis onuſta.*

10, 2 VRPICEM VNVM) Lego *irpicem* V. Feſtus: *Irpices genus raſtrorum ferreorum, quod plures habet dentes ad extirpandas herbas in agris.* Varro de lingua latina lib. 4 *Irpices, regula cum pluribus dentibus, quam item vt plauſtrum boues trahunt, vt eruant, quae in terra ſunt.* Seruius V. Cl. Petri Danielis, in illud: VIMINEASNE TRAHIT CRATES, *Ad agrorum* (inquit) *ſcilicet exequationem, quam Irpicem ruſtici vocant.* Vide magnum Scaligerum ad Varronem et Feſtum. Nec perſuadeor *Vrpicem* Catonem pro Irpice dicere voluiſſe. MEVRS. Add. Salm. ad Solin. c. 37. p. 513. SCH.

10, 2 CRATES STERCORARIAS) Simpliciterne librariis debeatur notata ſupra lectionis varietas, non dixerim. *Sirpus* etiam et *ſcirpus,* unde eſt *ſirpea* vel *ſcirpea* diuerſimode ſcribi conſtat. *Seſtercenarias* forte peperit inſueta ſcripta *ſtercer.* et ſequens *ſemuncias*, vt ſcilicet de ponderibus aut nummis ſomniaret librarius. quamquam nihil impedit, quo minus, vt *trimodiae fuerunt ſatoriae,* quarum mentio eſt apud Colum. 2, 9, 9. et 12, 50, 8. ita etiam fuerint *ſeſtertiariae.* ita etiam *bipalium ſeſtertium* eſt Col. arb. 1, 5.

10, 3 SEMVNCIAS III.) Semuncias interpretor ſirpeas minores, et tanquam ſemiſirpeas: vt ſirpea loco vnciae ſit. TVRN. 7, 22. *Semunciae* hic ſunt clitellulae, quas gloſſae veteres interpretantur κανθήλια, vt Turnebus obſeruauit. Ego puto *Semuncias* dici clitellas minores parte dimidia: ſicut *ſeſtertium* paruum operimentum duorum pedum et ſemiſſis, quod tertiam partem corporis, humerorum tenus tegeret, apud Sueton. Auguſto. POP. Locus Suetonii eſt c. 83. Sed placuit fere viris doctis *Segeſtrium* a Cuiacio primum prolatum obſ. 13, 13.

10, 3 FER-

ramenta[b], ferreas VIII. ſarcula VIII. palas IIII. rutra[c] V. raſtros quadridentes II. fal-
ces foenarias III. ſtramentarias VI. arborarias V.[d] ſecures III. cuneos III. fiſtulam[e] far-
4 rariam I. forpicis[f] II. rutabulum I. foculos II. dolia olearia C.[g] labra XII. dolia quo
vinaceos condat X. amurcaria X. vinaria X. frumentaria XX. labrum[h] lupinarium vnum,
ſerias[i] VI. labrum eluacrum[k] vnum, ſolium vnum, labra aquaria II.[l] opercula doliis,
ſeriis priua plura[m], molas aſinarias vnas, et truſatiles vnas, hiſpanienſes vnas, molilia[n] III.
abacum I. orbes aheneos[nn] II. menſas II. ſcamna magna III. ſcamnum in cubiculo vnum,
5 ſcabilla[o] III. ſellas[p] IIII. ſolia[q] II. Lectum in cubiculo I. lectos loris ſubtentos[r]
IIII. et lectos[s] tres, pilam ligneam vnam, fullonicam vnam[t], telam iogalem vnam[u],
pilas

b) *ſtramentaria ferrea I. B. R. ſetamentaria ferrea W. ferramenta furcas ferreas II-G.* c) *raſtra quinque, furculas quadrid. W. I. B. R.* d) numerus abeſt et iungitur cum ſecures *W. I. B. R.* e) *fiſcellam farinariam W. I. B. R. ferrariam Pol. 2.* f) *forcipes a. V.* g) *oliaria decem: labra totidem, dolia quis a. V.* h) *labrum* abeſt *W. I. B. R.* i) *ſeſtercias ſex W. I. B. R. ſerias x. Pol.* k) *vinaticum a. V. vinacium W. eluacrum Pol. 2.* l) *quinque a. V.* forte fuit *u* quod alius legit *ii.* m) *plura* abeſt *Pol.* n) *mobiliacum vnum, orbes W. I. B. R. mollilia I. I. G.* nn) *aeneos a. V.* o) *ſcabillia I. B. R. Ba. A. G. Gr.* p) *ſellas* ⁝ *Pol.* q) *ſollia P. B. R. vrceos II-G.* r) *ſubſtentos I. B. R.* s) *communes* inſer. *a. V.* t) *vnam* omitt. *W. I. B. R.* u) *telum regale vnum W. I. B. R.*

10, 3 FERRAMENTA, FERREAS VIII.) In manuſcriptis, quod erat in excuſis hic *Furcas,* non legitur: vt apud Varronem etiam, qui totum hunc locum Catonis recitat, quare id delevimus. VICT. V. C. *Furcas.* Male: hanc lectionem adſtruit Varro 2, 22. Ait enim ipſis in Catonis verbis, vt ſolet, *Sic de ferramentis quae ſint, et quot opus ad multitudinem, vt ferreas octo, ſarcula totidem, dimidio minus palas, item alia.* MEVRS. Primo ne quem turbet vox *ferramenta*, quam, vt vidimus, quidam librarii mutarunt in *ſtramentaria*, quod mox ſequitur, obſeruandum, eam generalem eſſe, et plura, quae ſequuntur, complecti, idque Varrone inprimis 1, 22, 3 collato apertum eſt. Sed quod eſt de *furcis*, quas contra impreſſorum, quos nominauimus, auctoritatem furcillis eiiciunt Victorius, atque Meurſius, vereor, an non fruſtra ad conſenſum Mſſorum prouocetur. Apud Varronem certe, ad quem prouocant, *furcas* agnoſcunt non impreſſi tantum ante Victorium omnes, ſed etiam alter Politiani Mſtus: Et quam facile potuit *furcas* in *ferreas* corrumpi? alterutrum igitur vocabulum ſolum et hic et apud Varronem ſcribendum puto. Res facilis foret, ſi aliunde conſtaret, *ferream* pro *furca* dictam.

10, 4 DOLIA OLEARIA C.) Quis probet iſta? Melius in veteribus excuſis libris, *dolia olearia X.* PONTED.

10, 4 LABRVM ELVACRVM) Vid. Victor. ad Ca. 11, 3.

10, 4 SERIIS PRIVA PLVRA) *v. c. doliis et ſeriis p. p.* Sed, ſi quid iudico, omnino inducendum τὸ *plura.* Quomodo enim, ſi *priua*, quod non poteſt? nam ſi plura, deſinunt eſſe priua. Narro fraudem; nata illa vox ex vitioſa geminatione τȣ̃ *priua.* MEVRS. Confirmat Meurſii coniecturam, vt vidimus, lectio Pol. quam neglectam ſtudio non arbitror a Victorio. Sed quod Meurſius a voce *priua* argumentatur, illud vereor vt ſatis firmum ſit. Poſſunt enim *opercula priua* eſſe ſuis non niſi vnum doliis vel ſeriis reſpondentia; et tamen plura, quia plura ſunt vaſa.

10, 4 MOLAS ASINARIAS) in quibus aſini ipſi molunt. Hae erant verſatiles, h. e. aſini, et alia animalia in circulum iuerunt. Gabrias fab. 14. φέρων λέοντος δέρμα τοῖς ὤμοις ὄνος, Ἤυχει λεὼν εἶναί τις, αἰπόλȣς βλέπων· Ἐπεὶ δὲ γυμνὸς τῆς λεοντῆς εὑρέθη, Τȣ̃τον μύλων ἔμνησε τῆς ἀταξίας· Leonis pellem humero ferens aſinus. Iactabat eſſe leo quiſpiam videndo caprarios. Sed vbi ſine leonis inuentus eſt pelle, Piſtrinum eum memorem turbationis reddidit. Achmet Onerocr. c. 195. Ἐὰν ἴδῃ τὶς, ὅτι ἔσχε μύλωνα ἀλήθοντα ὄνῳ δυνατῷ· *ſi quis viſus ſibi fuerit habere piſtrinum, in quo aſinus robuſtus moleret.* Vide Bochartum Hierozoic. 1, 2, 13. Schefferum de re vehic. 1, 8. Alias mola aſinaria gr. μύλος ὀνικὸς, notat magnum aliquem lapidem molarem Matth. 18, 6. *Saxum molinum* vocat Tertullianus adu. Marcionem 4, 35. Λίθον μυλικὸν Antiochus homil. 18. λίθον τȣ̃ μύλωνος Achmet. c. 194. SCHOETTG.

10, 4 LECTOS LORIS SVBTENTOS) Lecti ſubtenti loris, aut reſtibus in vſu veterum. Lucill. lib. 6 Satir. *Tres a Deucalione grabati reſtibus tenti* Horatius, *Tenta cubilia, tectaque rupit.* Quod explicat Porphyrio: *Lectus reſtibus ſiue faſciolis ſubtentus.* Gloſſae Iſidori eiuſmodi reſtes vocant *inſtitas: Inſtitae Grabati reſticulae.* Interpres Iuuenalis *Inſtita, qua lectus intenditur.* Hinc eſt *Epidromum funeum textum*, quod ſubtenditur lecto, in quo ſeruus cubat c. 13. Tinc *Tori* dicti, quod tenderentur *toris*, id eſt funibus ex loris retortis: de quibus mentio cap. 135, etſi Varro et Seruius aliter. POPMA.

10, 5 LIGNEAM VNAM, FVLLONICAM VNAM) Non diſſimulo, mihi commodius videri,

pilas duas, pilum fabarium vnum, farrearium vnum, ſeminarium vnum, qui nucleos ſuccernat [x] vnum, modium vnum, ſemodium vnum, culcitas [y] VIII. inſtragula VIII. puluinos XVI. operimenta X. mappas III. centones pueris VI.

XI. VINEA [a] C. iugerum vilicum, vilicam, operarios X. bubulcum I. aſinarium I. ſaliſtarium [b] I. ſubulcum I. Summa [c] homines [d] XVI. boues II. aſinos ploſtrarios II. aſinum molarium I. vaſa torcula [dd] inſtructa III[e]. dolia [f] vbi quinque vindemiae

x) *ſecernat* omitt. *vnum a. V.* y) *culcitras a. V.* [C. XI.] a) Lemma: *Alia inſtitutio, quot et quibus conſeruis et operibus inſtitui villicum oporteat. Villicum villicos operarios et opera haec in iugera plura oportet habeat: Bubulcum vnum etc. I. B. R.* Lemma: *Alia item habenda a Villico. Villicum villicos etc. W.* Lemma: *Quomodo viniae Iug. C. inſtituere oporteat. Vilicum vilicam P. Vineam Centenum iugerum habere oportet villicum villicam etc. I. I-G. Vinea centenum iugerum, Villicum, villicam etc. Po. 2.* b) *ſaliſtarium I.* omitt. *a. V.* c) *opilionem vnum: ſtabularios quattuor: boues duos: et aſinos etc. I. B. R. W.* d) *hominum I. I-G.* dd) *torcularia I. I-G.* e) *quattuor I. B. R. W.* f) *quattuor I. B. R. W. dolia. Vbi quinque vind. Pol. dolia cum operculis, vbi etc. I. I-G. dolia V. vbi Vict.*

ri, ſi auctoritate W. I. B. R. omiſſo poſteriori *vnam* coniunctim legatur *pilam ligneam vnam fullonicam*, nimirum cum caeterae pilae metalli aliquid, certe lapidis, haberent, vt fortius contundi earum ope frumenta poſſent: fullonicae, ne qua fraus fieret veſtibus, totae erant ligneae.

10, 5 TELAM IOGALEM VNAM) Sic in cunctis manuſcriptis, cum in excuſis *Tedam*: quemadmodum in capite de villa aedificanda, nam iidem *Telas iogales* habent. In re incerta fidem vetuſtorum codicum ſequi volui, neque enim de facibus nuptialibus agere hic Catonem credo. VICTOR. *Telam iugalem*, iugo impoſitam, in quo texatur, eſſe puto, ad aliarum telarum diſcrimen, quae pinguntur acu, texuntur radio, pectine, aut alio genere, ſine iugo tamen. De iugo telarum Ouid. 6 metam. *Tela iugo iuncta eſt.* TVRN. 7, 22 extr. Vt mihi videtur, *tela iugalis* ipſum hic *iugum* ſignificat, quod neque alias inſolens. V. Intt. ad Tib. 2, 1, 65 et Popma ad Ca. 14, 3. itemque de Inſtr. fundi c. 19.

10, 5 PILAS DVAS, PILVM) Poſſet alicui non immerito in mentem venire, ſcriptum a Catone fuiſſe ita *pilas duas, pilam fabariam vnam, farreariam vnam*: vel ita, *pila duo, fabarium etc.* Nimirum vt *pilam*, et *pilum* eodem intellectu dixerit, mortarium nempe cum piſtillo; tamen non videtur diuerſo genere extuliſſe, vbi generali appellationi duas partes ſiue ſpecies ſubiecit.

10, 5 SEMINARIVM VNVM, QVI NVCLEOS SVCCERNAT) Facilius forte eſt videre locum hunc eſſe corruptum, quam reſtituere. Placet tamen audire ſententiam Turnebi, qui 7, 22 ext. ita interpretatur, quaſi poſt *pilas duas, fabariam et farrariam*, imperaret, Cato *ſeminariam* quoque pilam ad cernendos ſeminum nucleos.

11, 1 VINEA C. IVGERVM) Recepimus, et hic rationem Popmae in editione poſteriore initam, et huc repeti volumus, quae de initio proximi capitis dicta ſunt. Varietatem lemmatum, vnde in ipſum etiam contextum auctoris graſſandi via facta eſt, appoſuimus, vt vel hoc exemplo, quid ſibi hic indulſerit librariorum natio, appareat.

11, 1 ASINARIVM I. SALICTARIVM I.) Vetus haec eſt lectio, quam ſumma etiam hominum, quae eſt in antiquis, confirmat. M. Varro, quo loco de familia agit, peruulgatam nunc lectionem ſequitur, neque de Saliſtario loquitur: nos tamen conſenſum veterum codicum non damnauimus. VICTOR. *Saliſtarium vnum.* Bene haec duo verba v. c. inducit, et poſtea: *Summa hominum* XV non autem XVI. Ita ſcripſiſſe Catonem noſtrum tam certum, quam me viuere. Firmat etiam validiſſime Varro 1, 18. *Alteram formam ſcribit* (Cato) *de vinearum iugeribus centum, vt dicat haberi oportere haec XV mancipia, vilicum, vilicam, operarios X, bubulcum, aſinarium, ſubulcum.* Videri nullum heic *ſaliſtarium*; quo ſublato neceſſario, mancipia XV, vt habet optimus ille meus codex. MEVRS. Haec duo verba omittit Varro, et mox homines XV habet: quod eius incuriae, aut memoriae vacillanti adſcribendum puto. Nam ſaepe verba Catonis mutat, addit, vel demit, vt ab illo huius libri emendatio peti minime poſſit, aut debeat, ſicut nec a Plinio. Quomodo vero Cato omitteret Saliſtarium? cuius opera inprimis neceſſaria eſt, et vtilis ad ſuppeditandas ſalices, quarum vſus multiplex in vinea. POP. Iuuerit omnino conferre Varr. 1, 22, 4 itemque 1, 19, 3, vt appareat, quomodo is in laudando Catone verſatus fuerit.

11, 1 BOVES II.) h. e. binos, ſ. duo paria, vid. Turn. ad 10, 1 vbi et boues ita interpretatur *ternos.* Sed diſſimulandum non eſt, Varronem 1, 19, 3 contradicere Turnebo, ſiquidem *iugum boum* et *aſinorum* a Catone poſci narrat.

11, 1 ASINOS PLOSTRARIOS) Aſinos etiam plauſtra traxiſſe, teſtatur Col. 7, 1, 2. vid. Scheff. de re vehic. 1, 8 SCHOETTG.

11, 1 VASA TORCVLA) VV. CC. *Vaſa torcula*, et ita legendum apud M. Varronem, qui 1, 22 citat

miae eſſe poſſint, culleum [g] DCCC [h]. dolia [i] vbi vinaceos condat, XX [k]. frumentaria
2 XX. opercula doliorum, et tectoria [l] priua [m]. Vrnas ſparteas [n] VI. amphoras ſparteas IIII.

g) *culeum I. B. R. W. culeorum I. I-G.* h) *Sexcentorum W. I. B. R. octingentorum I. I. H. A. Ba. octogintorum Gr. G.* i) *minora decem* inſ. *I. B. R. W. item* inſ. *I. I-G.* k) *XX.* deeſt *I. B. R. W.* l) *tecturia Pol.* m) *parua plura vrn. I. B. R. W.* n) *ſparteas* deeſt *I. B. R. ſpartheas W.*

citat hunc locum. VRSIN. Sunt in torculari vno tria preſſoria, vt eodem tempore, tribus, vt loquitur, torculis vaſis vinum prematur. TVRN.

11, 1 DOLIA V. VBI VINDEMIAE ESSE POSSINT.) Quinarii numeri notam ſuſpectam habeo; quoniam ſi c. 10 in quo minor vineae modus ſtatuitur, *dolia vinaria X* recenſentur, cur in maiori modo V? Profecto ſcriberem XX. hac ductus coniectura: Cum videam c. 10 dolia vinaria eſſe X, totidemque ea, quae vinaceos excipiunt, eadem vterer in hoc capite proportione; propterea vbi dolia, in quibus vinacei conduntur, ſunt XX; dolia quoque vinaria XX fuiſſe opinarer. PONTED. Praeterquam quod lectio haec, ne apice quidem vno abit ab ea, quam in Mſto Florentino obſeruauit Politianus, cuius codicis religionem quam perpetuo alias ſequitur, hic forte aliud agens, praetermiſit Victorius, ita porro rebus ipſis eſt accommodata, vt ita legendum ante coniecerim (duabus voculis ſcripturae Victorii *vbi* et *quinque* transpoſitis) quam ita eſſe in Mſ. Polit. deprehenderem. Quid enim? dolia V ſufficiunt vineae C iugerum? vbi vinaceis condendis XX requiruntur? numeralem notam plane omittunt I. I-G, quae etiam a prima litera vocis *vindemiae*, ante hanc enim ſtetiſſe debuit, hauriri potuit facile. Iidem opercula hic inferciunt, quorum paulo poſt ſeparatim fit mentio. Quin Cato requirit dolia infinito numero, magnitudine incerta, ſed capacitatis eius, vt in illis eſſe poſſint *vindemiae V*, ſ. quinque annorum prouentus, *culleum octingenorum*. Agit nimirum de vinea iugerum centenum. Iugerum autem vnum reddebat Catonis aetate in Italia etiam *culleos*, ſi bene reſponderet, *octo*. Vide mihi Varr. 1, 2, 7, vbi ex Catonis originum libro felicitatis ſpecimen profert, *in agro cis Ariminum in ſingula iugera dena cullea vini fiunt, et in agro Fauentino iugerum tricenas amphoras reddit.* h. e. DC vrnas ſiue culleos XV. Ex eodem, vt videtur, Catonis loco Plin. 14, 4 ſ. 5 extr. *Idem Cato denos culleos redire ex iugeribus ſcripſit.* Paulo ante dixerat, *ſaepe numero ſeptenos culleos, ſingula iugera, h. e. amphoras centenas quadragenas muſti dedere.* Col. 3, 3, 2 ſq. vbi haec ipſa Catonis, et Varronis refert, ſubiicit, *Senecae vinearum iugera ſingula culleos octonos reddidiſſe plerumque.* Octo igitur cullei in iugera optandus vtique prouentus, idemque non deſperandus diligenti agricolae, ex ipſius Catonis ſententia. Quod autem quinque vindemiis ſufficientia dolia parari vult, rationem reddit Varro 1, 22, 4, vbi hunc ipſum locum noſtri Catonis prae oculis habuit, quamquam ita reddit, vt obliuiſci videatur eorum, quae 1, 2, 6 ipſe de fertilitate Italiae commemorauerat. *Tantum*, inquit, *numerum culleorum ſcripſiſſe puto, ne cogeretur, quotannis vendere vinum. Vetera enim, quam noua, et eadem alio tempore, quam alio pluris.* Quin DCCC culleum dolia in vnum modo annum, ipſo Varrone teſte, ſuffeciſſent. Scilicet ſollenne eſt errare etiam doctiſſimis, illis praeſertim, qui tam multa ſcribunt, et tam varia. Secundum noſtram interpretationem quater mille culleorum dolia eſſe debuere. Varronem improvide ſecutus videtur Turn. 7, 23, qui τὴν *quinque* omittit. Itaque ſine fraude fuerit ſpero, lectionem Polit. id eſt optimi codicis in ipſum contextum Catonis recepiſſe.

11, 1 CVLLEVM DCCC) V. C. culeorum. Sed hoc magis Catone dignum: veteres enim accuſatiuum ſingularis numeri pro genitiuo plurali ponere amabant. Siſenna Hiſt. lib. IV. *Qui tamen quibus litibus foedera maiorum ſuum diſſoluta.* Vide Nonium de numeris, et caſibus, qui pluria eiusmodi exempla congeſſit. MEVRS.

11, 2 DOLIA, VBI VINAC. COND.) V. 1, 22, 4 vno verbo *acinaria* vocat.

11, 2 VRNAS SPARTEAS) Ad vinum metiendum parari reor. nam ſi fictiles eſſent tractando ſaepe, vt in metiendo fit, frangerentur. Sic *per corbem metiuntur* iurisconſulti, quod nos *per haſtam* dicimus. *Faciundum*, inquit Vlpianus *l. ſi vinum ff. de peric. et com. rei vend. quod veteres putauerunt per corbem venditorem menſuram facere, et effundere:* veteres enim propter hoc menſuram ſuaſerunt, ſi quanta menſura eſſet, non appareat: videlicet, vt appareret, quantum emtori vini perierit. TVRN. Putauerim tum *vrnas*, *amphorasque* Catonis *ſparteas*, tum *corbes* Vlpiani per quos *menſuram* ſuadet *faciendam*, tum denique *naues vimineas* Caeſaris, quas aduocat Cuiac. obſ. 2, 36 picis beneficio, (vel ſimplicis, vel lentiore quadam materia temperatae, ne ita facile diſſiliret) ita fuiſſe firmatas et obſtructas vndique, vt cum inſigni leuitate futiles eſſe deſinerent, et fideliter commiſſum liquorem continerent. Quanquam non negem totum illud de *menſura per corbem facienda*, aliquando mihi prouerbiale et iocoſum viſum eſſe, vt nihil aliud ſignificet, quam effundendum eſſe vinum antea menſuratum, vt intelligatur, quantum emtori perierit, i. e. quantum ſoluere cogatur, licet non acceperit. Licuiſſe enim hoc venditori eadem lege (l. 1. π. de peric. et comm. rei vend. §. 3) conſtituitur, et noſter Cato c. 148, 2. *ſi ante K. Octobr.* (vindemiae tempus) *non deportauerit Dominus, vino quid volet, faciet.* Vid. quae ad l. c. dicentur. Ad hoc genus etiam pertinent *fiſcellae texendae*

et

IIII. inſidibula [o] II. cola vitilia [p] III. cola, qui [q] florem demant, tria, vrceos muſtarios decem. ploſtra duo. aratra duo. iugum [r] ploſtrarium I. iugum [s] vinarium I. iugum aſinarium I. orbem [t] aheneum I. molile [u] I. aheneum, quod capit [x] culleum vnum. operculum aheni vnum, vncos ferreos III. ahenum coculum [y], quod capiat † culleum [z], vrceos

o) *infundibula a. V. infudibula M. Po. 2.* p) *vinaria I. B. R. W.* q) *quis vel queis a. V.* r) *iuga ploſtraria duo a. V.* s) *iugum vinarium vnum* deſ. *a. V.* forte leg. *molarium.* t) *orbem aheneum I.* deſunt *I. B. R. I.I-G.* u) *ahenum vnum mobile quod I. B. R. aenum vnum etc. W. mollile vnum, ahenum, quod I.I-G.* x) *capiat culeos triginta a. V. capiat culleos I. Pol.* y) *aliud a. V.* †) *capeat Pol.* z) *culeos decem et operculum: vrceos I. B. R-G.*

et picandae, Col. 12, 18, 2. Caeterum quod ad ſententiam ipſam Catonis pertinet, poteſt fieri, vt parti quidem vini ſeruandae vaſa eſſent praeſto, alii non item, quo magis tum conſtitui oportuit, quantum perierit. Si prouerbiale eſt *per corbem menſuram facere*, non ipſius menſurae nomen eſt *corbis*, ſed vaſis in quod e menſura vinum effunditur, aut infundibuli adeo per mille foramina atque rimas acceptum humorem ridicule transmittentis: vt adeo ad *Danaidum dolia* et *cribrum* illud, quo *haurire aquam* dicuntur, qui *diſcere ſine libro volunt*, referendum ſit.

II, 2 COLA VITILIA) Nihil video, niſi locus hic corruptus ſupinitate librarii, nimium ſibi in vocum repetitione indulgentis. Reſcripſerim: *cola vitilia, qui florem demant, tria.* Sed nec ſic ſatis omnia recte, quin *flocem* pro *florem* repoſuerim. Erant autem *Cola* vaſa e lino aut iunco, quibus vinum tranſigebant, ita, vt floces eius in fundo haererent, atque hoc *colare* dicebant. Columella 12, 19. *Tum colis omnem ſpurcitiam, quae redundarit, expurget, nec abſiſtat, id facere, donec videbitur eliquatum omni faece muſtum carere.* MEVRS. Specie non carent iſta Meurſii; eo diligentius ſunt excutienda. Primo alia ſunt *cola vitilia maiora*, per quae vniuerſum muſtum traiicitur, alia *minora, qui* (h. e. queis vel quibus) *florem demant, florem* inquam, non *flocem.* Primo *flocem* ſingulari numero, qui dixerit, non ſupereſſe credo. Deinde audiamus, quid fuerint *floces* caſcis illis Romanis et Catone ipſo antiquioribus. Non ſinit nos ignorare Gellius 11, 8. nimirum *vini fex, e vinaceis expreſſa, ſicut fraces ex oleis.* Lorae igitur genus ſunt *floces*, et facticium aliquid, non ſubſidens, aut innatans vino bono. Nec repugnat alter locus Caecilii a Nonio ſeruatus, 2, 354. *Aedepol ego neque florem, neque floces volo mihi, vinum volo.* Etiam hic *floris* mentio, qui quid ſit optime diſcemus ex Plinio. Ille 14, 21 ſ. 27 vbi de *collecti in cella vini* differentia, et cura agit. *Flos*, inquit, *vini candidus probatur, rubens triſte ſignum eſt, ſi non is vini color ſit.* Et ſtatim, *quod celeriter florere coeperit — non fore diutinum.* Dubitationem eximit Columella noſter 12, 30, 1. *Si vinum florere incipiet, ſaepius curare oportebit, ne flos eius peſſum eat, et ſaporem vitiet.* Eſt igitur *flos*, quod Harduino ad Plin. l. c. etiam obſeruatum eſt, tenuis ſpuma in ſummo innatans, ad quam demendam, demi autem quantocius oportet, quin coli ſubtilis vſus ſit, non eſt dubitandum. Certe Franci mei vitium hoc vini (*Kahn* vocant vel *Kohn*) tollere feſtinant, vt fugientis mox vini indicium. Jlla enim ſignificatio, vbi *flos vini* vel *Liberi*, praeſtantiſſimum vinum ſignificat, plane ab hoc loco aliena eſt, de qua Taubm. ad Plaut. Curc. 1, 2, 1 et Caſ. 3, 5, 16.

II, 2 IVGVM PLOSTRARIVM) V. C. *iuga ploſtraria duo.* Male. Varro vocat, *iugum boum* 1, 19. MEVRS. *Iugum* ploſtrarium eſt, quod iis animalibus aptatur, quae plauſtrum trahunt, ſicut aſinarium, quod aſino. Hic non poſſum facere cum Scheffero de re vehic. 1, 11, qui dicit, nullam eſſe differentiam inter haec iugorum genera, ſed vnam eandemque eſſe omnium formam, idque ex hac ratione, quia Cato, et alii nullius diſtinctionis meminerunt. Vocari autem aliter ob diuerſos vſus. Verum ſi nulla inter haec fuiſſet differentia, potuiſſet Cato noſter ſimpliciter dicere, iuga tria, additis tamen diuerſis eorum vſibus. Formam autem illorum antiquitate ſilente nos neſcimus. SCHOETTG. *Iuga ploſtraria duo habent*, vti vidimus ante Victorium omnes. *Ploſtra duo, aratra duo, boues duos, ac aſinos ploſtrarios duos*, qui habet, minus iugis ploſtrariis duobus habere non debet. Quidni enim conuertamus, et huc trahamus oraculum, ſi diis placet, Catonis noſtri c. 62 *quot iuga etc.*

II, 2 IVGVM VINARIVM VNVM) A vetere codice abſunt haec, et recte. Varro enim l. c. vbi hoc Catonis caput retractat, iugi vinarii nullus meminit; quae res non leuem ſuſpicionem iniicit de fuco librarii, qui haec ipſa de ſuo liberaliter noſtro ſcriptori appendit. MEVRS. *Vinarium* quid ſit, nemo docet. Quid ſi igitur legamus *molarium* mutatione non nimis violenta, certe, ſi veteres literarum ductus ſpectes, et totum locum ita conſtituamus: *Iuga ploſtraria duo, iugum molarium* 1, *iugum aſinarium* 1, *etc.* Poteſt fieri, vt *iugi molarii* ſingularis figura fuerit, *aſino molario* applicandi.

II, 2 ORBEM AHENEVM) Orbium et orbiculorum in mola fuiſſe vſum, ad Ca. 3, 5 vidimus. Sed quid *aheneus* hic ſibi *orbis* velit, mihi obſcurum eſſe fateor.

II, 2 AHENVM COCVLVM) Multa hic ad fidem veterum codicum reduximus, nam hoc etiam verbum inde ſumptum eſt, quod verum eſſe teſtimonio

3 vrceos aquarios II. Amphoram [a] naſſiternam I. peluim I. matellionem [b] I. trullium [c] I. ſitulum aquarium I. ſcutriſcum [d], trullam, candelabrum [e], matellam [f], lectos IIII. ſcamnum [g] I. menſas II. abacum [h] I. arcam veſtiariam I. armarium promptuarium † I. ſcamna [i] longa VI. rotam aquariam I. modium praeferratum [k] I. ſemodium [l] I. labrum
4 eluacrum [m] I. ſolium [n]. labrum lupinarium I. ſerias [o] X. Ornamenta bubus, ornamenta [p] aſinis inſtrata III [q]. ſemuncias [r] III. ſportas faecarias III. molas aſinarias III [s]. truſatiles [t] vnas. Ferramenta [u], falces vineaticas [x] VI. ſcirpiculas [y] V. falces ſiluaticas V [z]. arborarias

a) *amphoram* omitt. *P. H-G. amphoram, naſiternam I. B. R. Iuntt.* b) *matelionem I. B. R.* c) *trulum I. B. R. trullum I. I-G. trulleum P.* d) *trulum ſcutriſcum vnum : candelabrum I. B. R. trullum ſcutr. I. I-G.* e) *vnum* add. *I. B. R. I. I-G.* f) *matellam, lectos quatuor* deſunt *I. B. R. W.* g) *ſcamnum P. I. B. R.* h) *abacum I.* deeſt *W. ſcabilia quattuor I. B. R. abacum vnum, ſcabillia quatuor I. I-G.* †) *promptarium P.* i) *ſcanna P. I. B. R.* k) *perferratum I. B. R.* l) *ſolium vnum* inſ. *a. V.* m) *vinarium a. V.* n) *ſolium* deeſt *a. V. ſolum P.* o) *ſtorias Wr.* p) *et* omiſſo *ornam. a. V.* et ipſe *Pol.* qui nec *et* agnoſcit. q) *ſua Wr.* r) *ſemuncias tres : ſportas faecarias tres* deſunt *I. B. R. W.* s) *vnas I. B. R.* t) *molas vnas truſatilis ferramenta P.* u) *ferramenta* deeſt *I. B. R. W.* x) *ſerrulas I. B. R. ſurculas W. vineaticas ſex* deeſt *P.* y) *ſcirpiculas V.* deeſt *I. B. R. W. ſirpiculas P. et Po.* 1 *et* 2. z) *quattuor : et I. B. R. W. V. I. Pol.*

monio Sex. Pompeii confirmatur, qui tradit, *Cocula vaſa aenea* eſſe, coctionibus apta. VICT. Mirum quantum variet in hoc capite vetus meus codex, hic etiam longe aliter, *Ahenum aliud quod capiat culleos decem, et operculum.* Plane caecutio, nec quid ſequar, video. Dicebantur autem *cocula*, vaſa, quae coctionibus deſtinata. Feſtus, *Cocula vaſa aenea coctionibus apta.* Iſidorus lib. 20. c. 8. *Omnia vaſa, coquendi cauſa parata Cocula dicuntur.* Plautus, *Ex aeneis coculis mihi excocta eſt omnis miſericordia.* Sed et ligna tenuia, quae flammam facile concipiebant, *Cocula* vocabant. Feſtus, *Alii cocula dicunt ligna minuta, quibus facile decoquantur opſonia.* Ruſtici appellabant *cremia* a cremando. Columella 12, 9. *Leuique primum igne, et tenuibus admodum lignis, quae cremia ruſtici appellant, fornacem incendemus.* MEVRS.

11, 3 ARMARIVM PROMPTVARIVM) Vt *cella promtuaria*, et videtur illa ratio, vbi ſubſtantiue ponitur, *promtuarium*, aliquanto recentior.

11, 3 LABRVM ELVACRVM) Sic in cunctis manuſcriptis, vt ſupra etiam, vbi id verbum reſtituimus: quod quorumdam culpa (vt opinor) ſublatum fuerat, qui cuncta, quae non intelligunt, delent. Quod ſi cogitaſſent, ſe Catonem manu tenere, vetuſtiſſimum ſcriptorem, et qui multis paſſim verbis vſus ſit, quae non multo poſt abolita ſint, hoc nunquam commiſiſſent. Nos nacti optimos ac fideliſſimos codices, ſermonem ſuum priſcum priſco viro reddemus, atque hoc fidentius faciemus, cum easdem voces in duobus aut tribus locis reperiemus; neque enim tunc exiſtimandum eſt, id lapſu, aut imperitia librarii commiſſum. VICT.

11, 4 ORNAMENTA BVBVS) V. C. *O. bubus, et aſinis inſtrata tria.* Melius, nam ſuperiori quoque capite ait: *Ornamenta bubus ſex.* Et paulo poſt: *inſtrata aſinis tria.* Itaque legendus ſine dubio hic locus, vt in meo codice eſt expreſſus. *Ornamenta* enim *equis, inſtrata* aſinis tribuit. MEVRS. Poſterius *ornamenta* cum omittat etiam, quod vidimus, Pol. fere eſt, vt putem, errore quodam irrepſiſſe eam vocem in Victorianam, quam in his, quae ſecutae ſunt, tanti viri ſeruauit autoritas.

11, 4 FERRAMENTA) Hic quaſi titulus eſt, et comprehenſio eorum, quae ſequuntur: quia forte gloſſema videbatur, omiſſum eſt ab antiquiſſimis editionibus.

11, 4 FALCES VINEAT. SEX) Haec verba non leguntur in VV. CC. et videntur accepta a M. Varrone, qui 1, 22 citat hunc locum, et ita ſcripſiſſe Catonem teſtatur his verbis: *Nam dicuntur ab eodem ſcriptore vineaticae opus eſſe ſex, ſcirpiculae quinque, ſiluaticae quinque, arborariae tres, et ruſtariae decem.* Sic enim eſt in VV. CC. non *ruſticariae*. Feſtus, *Ruſtum ex rubus* etc. nam quod his ſecarentur rubi, ſic dictae. VRS.

11, 4 SPORTAS FAECARIAS) Viro docto videntur *fiſcinae*, de quibus c. 153. caeterum *fecarias* legunt A. G. II. nec deeſſe, qui *ſecarias* malint e Lexico Fabriano didici.

11, 4 SCIRPICVLAS) *Sirpiculas* emendaui ex Varrone de R. R. 1, 22 et de L. L. lib. 4 vbi inter genera falcium *Sirpiculae vocatae a ſirpando,* id eſt, *alligando. Sic ſirpata dolia quaſſa, cum alligata, dicta. His vtuntur in vinea alligundo faſces, inciſos fuſtes, faculas. has phancillas germiniſeces dicunt.* Sic enim locus ille a nobis emendatus eſt, qui homines eruditiſſimos nimium quantum torſit. POPMA. Nihili ſunt, quae ex Varrone adduxit Popma. Nam *ſirpiculae* ſunt, h. l. inter ferramenta, quae ad ligandum vſurpata, vix credes. Mihi vero ſimilior videtur Salmaſii coniectura, qui ad Solinum c. 35 p. 414 ſtatuit, veteres hac in parte linguae ſuae ignaros fuiſſe, et legendum potius eſſe *ſarpiculas* a *ſarpendo* h. e. putando. Certe verbum tale mediis aeuis vſitatum fuit. Radulphus Ardens Dom. Septuageſimae p. 190 *ſarmenta vitiorum ſarpa correctionis a nobis, et ab aliis auellamus.* Sermo

arborarias III[a]. ſecures V[b]. et [c] cuneos IIII[d]. vomeres ferreos † X[e]. palas[f] VI. rutra[g] quatuor, raſtros quadridentes II[h]. crates ſtercorarias IIII. ſirpeam[i] ſtercorariam[k] I. falculas[l] vineaticas[m] XL. falculas[n] ruſcarias[o] X. Foculos[p] II. forpices II. rutabulum[q], corbulas

a) *totidem I. B. R. W. ruſticarias decem* inſ. *I. I-G.* b) *quattuor I. B. R. W.* c) *et* omitt. *P.* d) *totidem I. B. R. W.* †) *ferreas P.* e) *ſex I. B. R. W.* f) *palas VI.* deeſt *I. B. R. W.* g) *raſtra I. B. R. W.* h) *ſex I. B. R. I. I-G.* i) *ſcyrpeas I. B. R. ſcirpeas W. ſirpiam P. ſcirpeam I. I-G.* k) *ſtercorariam vnam* omitt. *I. B. R. W. ſtercoriam Ba. ſtercoream Gy.* l) *faculas P. W. I. V. falculas vineaticas XL. falculas ruſcarias X.* deſunt *I. I-G.* m) *vinaticas viginti I. B. R. W. viniaticas XL. P.* n) vt *l.* o) *ruſticarias I. B. R. ruſtirarias W. ruſtarias Pol. et Meurſ. it. Po. 2.* p) *forcipes duas, foculos duos I. B. R. I. I-G. forpices duas, foc. I. I. W. foc. 2. forcipes 2. Polit.* q) *rutabulum* omitt. *Wrat.*

Sermo ibi eſt de vinea: vnde *ſarpa* idem, quod diminutiuum *ſarpicula.* Teſtatur quoque Salmaſius, in Gallia hoc verbum vſu receptum eſſe, quod mihi non liquet. Idem tamen Radulphus *ſirpam* quoque dicit in Communi Apoſtolorum p. 400. *Ita Deus pater filium ſuum vnicum praeelegit, per incarnationem in terram miſit, rore ſpiritus rigauit, ligone tribulationum fodit, ſirpa diſcretionis putauit, infructuoſos amputans, vt Iudam, fructuoſos vero, vt plus fructificarent, purgans, vt Petrum et Andream.* Inde ergo habet diminutiuum *ſirpicula.* SCHOETTG. Ex ſarpicula poteſt ortum eſſe *ſcirpicula* diſtracto in duas litteras *a* tanto quidem facilius, quod, alia licet ſignificatione, *ſcirpus*, ſ. *ſirpus* nota ſunt. *Sarpa* eſt ἅρπη, vt in multis aliis ſpiritu aſpero in S. mutato.

II, 4 ARBORARIAS III, SECVRES V) Auget V. C. *a. tres ruſticarias decem, ſecures d.* Optime equirine, niſi quod legendum iudicem, *ruſtarias* decem. Quod verum eſſe, facile euincet Varro 1, 22 vbi Catonis hunc locum recenſet. *Nam dicuntur ab eodem ſcriptore vineaticae opus eſſe ſex, ſirpiculae quinque, ſiluaticae quinque, arborariae tres et ruſtariae decem.* Sunt autem *Ruſtariae falces*, quibus rubos accidebant a voce *Ruſtum*, cuius mentio in fragmentis Feſti Pompeii. Errat vero Italiae ſuae non infimum decus, Petrus Victorius, dum in Varronis citato loco *ruſtariae XL* legendum affirmat ex iis verbis Catonis, quae poſtea leguntur. *Falculas vineaticas XL*, quae tamen Catonis eſſe, vt negem, facit codex meus. MEVRS.

II, 4 VOMERES FERREOS X) Quid *ferreos?* Numquid quis ligneo vomere arat? Videtur legendum: *Vomeres II. ferreas X.* Nam aratra cum ſint duo, totidem debent eſſe vomeres, vt Cap. 10. praeceptum habemus: *aratra cum vomeribus ſex.* Quae ſane in hoc capite *decem:* quoniam plures ſunt, qui vtuntur. *Ferrea* autem quid ſit, non plane conſtat: in veteribus editionibus ſcribitur: *ferreas furcas.* Quod vltimum improbauit Victorius in manuſcriptis ſincerae vetuſtatis exemplaribus non inuentum, quo etiam caret Caeſenas Codex. Inſtrumentum ad moliendam terram ex cap. 155. apparet. Multa praeterea ſunt in iſto inſtrumentorum apparatu, quae vitii arguuntur, vt *falces arborarias III:* capite enim proximo V operariis V falces arborariae aſſignantur, igitur, vbi X operae, cur non decem falces? Item ſi in illa ſumma *cuneos III*, in hac dupla non *IV*, ſed *VI* ſcribendum puto, nec non *ſecures VI* ad X homines, non V, ſi ad V, III. Eodem modo ſi operis V palae attribuuntur IV, *rutra V*, operis X palas *VIII* non *VI*, *rutra X* non IV, neceſſaria exiſtimamus. Iam vero, quae hominibus peculiaria dantur, pro maiori vel minori numero addere vel demere debemus. Itaque ſi XIII hominibus *culcitrae VIII* ſatis viſa ſunt, *inſtrangula VIII*, *puluini XVI*, *operimenta X*, *mappae III*, *centones pueris VI*, hominibus XVI: qua ratione ſufficient *culcitrae IV*, *inſtrangula IV*, *puluini VI*, *operimenta VI*, *mappae III*, *centones pueris VII.* PONTED.

II, 4 RASTROS QVADRIDENTES II) V. C. *Raſtros q. ſex* Hercules male! nam cum ſuperiori capite in oleto iugerum CCXL. duos duntaxat raſtros quadridentes opus eſſe commemoret, cur in oleto iugerum C. ſex eos requiri numero triplicato dicat? non video, nec poſſum probare. Rectum omnino eſt: *Raſtros quadridentes duos.* MEVRS. Nempe hic inſerunt I. I-G. *falces* ſiue *ruſticariae* ſint, ſiue *ruſtariae*, quas deinde omittunt, vt annotamus.

II, 4 CRATES STERCORARIAS) Num crates, et ſirpeae inter ferramenta? ſed plura ſunt ſcilicet, in hoc loco vel luxata a librariis, vel non ordine poſita ab ipſo Catone.

II, 4 FALCVLAS VINEATICAS XL) Abſunt haec a meo codice, et bene: Cur enim, amabo, bis eandem cramben nobis coquat? nam paulo ante dixit: *Falces vineaticas ſex, ſirpiculas quinque, falces ſyluaticas quinque, arborarias quinque, ruſtarias decem.* Vt emendaui penultimam iſtam dictionem. Nam de vineaticarum numero quadragenario gerrae germanae ſunt, et nimis ſe falli paſſus optimus ille, et reuerendus ſenex P. Victorius. MEVRS. Non dubitaui reponere lectionem earum editionum, quas *falculas* agnoſcere ſupra tacendo ſignificaui. *Falces* ſ. *falculas* a Varrone, quin ipſo Victorio, quoque intelligi, ſatis apertum eſt, neque quid *faculae* hic ſibi velint, aut indicauit aliquis, aut facile quisquam diuinauerit. Sed tamen Varr. L. L. 4, 31. *inciſos fuſtes* vocat *faculas.* Et videtur hunc ipſum locum Catonis explicare. Si quem numerus offendit, quod videbimus de Meurſio, is poterit eum

dimidio

corbulas [r] Amerinas xx [s]. quala [t] ſataria VII [u]. alueos [x] XL. palas ligneas XL [y]. lintres [z] II [a]. culcitas [b] IIII. inſtragula IIII [c]. puluinos VI. operimenta [d] VI [e]. mappas III [f]. centones pueris VI.

XII. IN torcularium [a] quae [b] opus ſunt [c] vaſis quinis [d]. Prelo temperata [e] v. ſu-

perua-

r) *corcubulas W. corabulas Pol.* s) *quattuor: viginti I. B. R. amerinas, viginti, Iuntt.* t) *Laſataria W.* u) *vel I. B. R. W.* x) *alucos triginta W.* y) *treginta W.* z) *luntres P. lectos W.* a) *duas I. B. R. duos I. I-G. quattuor W.* b) *culcitras a. V.* c) ⁞ *Pol.* hic et alias. d) *opermenta Pol.* e) *octo W.* f) *quatuor.* [C. XII.] a) *torcolarium P.* b) *haec II-G.* c) *ſint. Vaſis I. B. R. W. ſunt, vaſis I. I-G. ſunt. Vaſis Pol.* d) *quinis, praela a. V. quinis; prela. M. Po. 2.* e) *competanea ſex W.*

dimidio minuere ex I. B. R. W. quod indicatum eſt. *Falculas* video, etiam in indice Sylburgiano poſitum, licet Commeliniana editio, cui adiunctus eſt, mendum, quod puto, ſeruauerit. Probat etiam *falculas* Turn. 7, 23.

11, 4 RVSCARIAS) Hanc lectionem e manuſcriptis libris eruimus, quam apud Varronem etiam inuenimus, qui hunc locum exprimens, inquit: *Arborariae tres, et ruſtariae X* quamuis excuſi etiam Varronis codices *Ruſticariae*, haberent. Veteres tamen omnes *Ruſtariae*. Nam M. Varro videtur haec verba legiſſe apud Catonem ſupra, vbi ante in excuſis *Ruſticarias X* legebatur. In antiquis tamen libris, vbi nos illa repoſuimus, ea leguntur. VICT. Ita ſcriptum in Victoriana Stephani, et Commelin. in cuius indice etiam coniicit Sylburgius apud Varronem 1, 22, 6 legendum eſſe *ruſcarias*, vbi *ruſtariae*, et ipſe edidit, et qui non habent *ruſticariae*. *Ruſtarias* etiam legit h. l. Popma, vt modo vidimus, item Fruterius Veriſ. 2, 21 et Giphan. Ind. Lucret. v. *vnda*. Et ſane nihil eſſe frequentius in Longobardica praeſertim ſcriptura, quin in pronuntiatione plerorumque hominum, confuſione litterarum *c* et *t*, notiſſimum eſt. Interim cum de *ruſco* Virgilii Ecl. 7, 42 et Ge. 2, 413 quam ibi *horridam*, hic *aſperam* vocat, optimi libri conſentiant: cum apud Plinium 21, 15. ſ. 50 pr. et eod. libro 27 ſ. 100, ac denique 23, 9 ſ. 83 *ruſcus* extra controverſiam laudetur, et vltimo loco, *ſcopae* ex ea *fieri ruri* dicantur: cum ipſe Seruius, Erythraeus porro ac Taubmannus, cum la Cerda, ad Virgilii ll. cc. ſpinoſi fruticis genus, oxymyrſinen, vel *myrrham ſilueſtrem*, *ruſcum* eſſe antiquorum auctoritate confirment, ac partim eorum Italorum *bruſco* inde deriuent: cum Goeſius Ind. ad Scriptt. rei agr. v. *ſubrunciui limites*, apud Feſtum etiam, qui fundus *ruſti* adhuc fuit, *ruſcum* ſe inueniſſe confirmet, ac Papiam praeterea in ſententiam ſuam laudet: cum Salmaſius ad Tert. de Pall. p. 166 ex vett. gloſſis ipſe adferat *ruſcus μυῤῥινάκανθος, ruſcum, χαμαιδάφνη, κυνόσβατον εἶδος βοτάνης· ruſcus, βάτος, ruſcum μυρσίνη ἀγρία·* cum denique Hauerkampius in eiusdem Tertulliani apol. c. 4, p. 50, non infauorabiliter legat, *nouis principalium reſcriptorum et edictorum ſecuribus ruſcatis et caeditis*: putaui, certius, veri ſimilius profecto, *ruſcarias* legi falculas, *ruſcis* exſcindendis, et *ruſcando* adeo aptas, quam *ruſtarias*, quas tamen ipſas non plane damnauerim, cum, vt iam innui, fieri potuerit, vt antiquiſſimis iam temporibus, *ruſcus* et *ruſtus* etc. et pronunciatione et ſcriptione miſcerentur. Video etiam Turnebo 7, 23 placere *ruſcarias*, quamquam idem 13, 26 *ruſtarias* probare videtur apud Feſtum. Neutro loco rationis aliquid profert.

11, 5 CORBVLAS AMERINAS) In veteribus libris Catonis *Corbulas*: in Varronis autem, qui hanc partem recitat, *Corbubulae*. Peccatum hoc fuiſſe librarii exiſtimaui, atque ideo receptam lectionem retinui, nam a *corbe corbulam ὑποκοριστικῶς* fieri, indicio etiam veterum grammaticorum, ac teſtimonio M. Varronis planum eſt; cuius locum e primo de re ruſtica adducunt, qui quemadmodum illi legunt, in antiquiſſimo etiam codice ſcriptus eſt. Cato idem vbi refert, quae ad vindemiam opus ſunt, inquit, *corbulae* ſarciantur: qui locus in antiquis, vt in formis excuſis, ſcriptus eſt. VICTOR. Antiquum vitium eſſe debet, quod commemorat hic Victorius, ſiquidem etiam Wratiſlavienſem hic mutare obſeruatum eſt.

11, 5 QVALA SATARIA) *Satoria* legit Popma, non in editione quidem ſua, ſed in de inſtr. fundi c. 8. Et ſane analogia fauere videtur, et Columellae auctoritas, cuius ſunt *trimodiae Satoriae* 2, 9, 9 et 12, 50, 8.

12 Quam diuerſa eſſe lemmata ſoleant capitum, quae inde corrumpendi occaſio, alias diximus. vid. ad pr. c. 10 et 11. Lemma Victorianum huc apponere nos cogunt doctorum virorum annotationes, quas omittere religio eſt. Habuit igitur ita: *Quomodo vaſa torcula V. iugerum inſtruere oporteat*. GESN. Videtur legendum *quinqueiuga* non *quinque iugerum*: et *vaſis quinqueiugis*, non *vaſis quinis*; nam M. Varro 1, 22 citans hunc locum ſic ſcribit: *Oliueti iugera ducenta quadraginta qui coleret, eum inſtituere ita oportet, vt faceret vaſa olearia inſtructa, iuga quinque* etc. Vide tit. 18, et 145. VRS. *Vaſa torcula* appellat *torcularia inſtrumenta*, vt prela, funes, quae quidem ſingulorum generum quinque vult eſſe, vt *quina prela*, *quinos funes*. Eodem modo ſupra dixit: *vaſa olearia inſtructa iuga quinque*. Vaſa enim ſentit, illic quibus oleum fit, et premitur. Ait ibidem, *in torcularium, quae opus ſunt vaſis quinis?* Quod per interrogationem elatum exiſtimo. mox enim reſpondet

prela

peruacanea III [f]. ſuculas [g] V. ſuperuacaneam [h] I. funes loreos V [i]. ſubductarios V [k]. medipontos [l] V [m]. trochleas [n] V. capiſtra V. aſſercula V [o]. vbi [p] prela ſita ſient V [q]. ſerias [r] III. vectes [ſ] XL. fibulas XL. confibulas [t] ligneas, qui [u] arbores comprimat, ſi dishiaſcent [x], et cuneos VI [y]. trapetos V [z]. cupas minuſculas X [a]. alueos X [b]. palas ligneas X [c]. rutra ferrea V. [d]

XIII. IN [a] torcularium in [b] vſu [c] quod opus eſt [d]. Vrceum aheneum [e] I. quod capiat quadrantalia [f] quinque, vncos ferreos tres, orbem aheneum [g] vnum, molas vnas, cribrum

f) *duo W.* g) *ſucculas I.B.R.W.* h) *ſuperuacaneas duas W.* i) *ſex W.* k) *quatuor W.* l) *meliponthis Ienſ. melipontis W. Pol. mediponthos B.R. melipontos M. Po. 2.* m) *quinos W. quinque* ante *V.* reliqui. n) *trochleas decem I.B.R. trochlias X. P. trocleas I.I-G. Trochias denas W.* o) *quina W.* p) *bimplaſica ſient I.R. bimplaſica ſcient Bo. bipartita fient W. Bipraela ſita ſient Pol.* q) *quinque* om. *W.* r) *ſerias* 3. deeſt *W.* ſ) *vertes ſenas, fibulas quaternas, W. fibulas XI. vectes XI. I. B. R. I.I-G.* t) *conſtibules W. conſtibilis Pol.* u) *quis I.B.R.W. Iuntt. queis H.A.Ba. Gr.G.* x) *dehiſcent I.B.R. I.I-G. diſicent W. Pol.* nobiſcum. y) *ſenos W.* z) *quinos W.* a) *cuppas I.B.R. W.I.I-G.* b) *duas W.* c) *denos W.* d) *denas, raſtra W.* [C. XIII.] a) *In cella olearia torcularium vnum in vſum fiat, opus eſt W.* b) *in* omitt. *a. V. Pol.* nobiſcum. c) *vſui I.I-G.* d) *ſit I.B.R. ſiet I.I-G.* e) *vnum aeneum a. V.* f) *culeos quadraginta quinque I.B.R. culeos treginta V. W. q. V. Pol.* g) *ahenum Pol. aeneum a. V.*

prela temperata quinque: ſuperuacanea tria. TVRN. 8, 6. Poſthabito argumento: *Quomodo vaſa torcula V. iug. inſtruere oporteat*; quippe neque neceſſarium neque Catonianum, emendandum eſt *trochleas V* in *trochleas X*, vt in antiquis libris ſeruatur. Quod etiam ex cap. 3, in quo ſingulis medipontis bina trochlea aſſignantur, manifeſtum; in hoc enim capite cum ſint mediponti V, trochleas X eſſe debere cognoſcimus. Qua de cauſſa ſcribendum *fibulas LX.* pro XL. quia ſingulis medipontis duodenae cap. 3 attribuuntur; et *vectes XXX* non *XL*, cum ſinguli mediponti ſenis vectibus inſtruantur. PONTED. Iungi poſſunt, quae de vaſis iugis diſputata ſunt ad 10, 1. Titulo autem alio opus non eſt, quam eo, quem ab ipſo Catone profectum hic repraeſentamus.

12 PRELA TEMPERATA) Vocat *temperata*, quae apta ſunt, et accommodata ad torquendum et premendum: *ſuperuacanea* otioſa ſuperſunt, nihil agentia, et ceſſantia; quae ſi illa ſuperiora deficiant, aut vitium agant, operoſa eſſe poſſint, et inuicem ſuccedere. Eodem modo vult *ſucculas eſſe quinque operoſas* vnam *ſuperuacaneam*, ſi qua e quinque laborarit. TVRN. 8, 6.

12 SVPERVACANEA III) Suſpicor ſcripſiſſe Catonem *ſuperuacaneum*, omiſſo nomine, vel nota numerali.

12 ASSERCVLA V, VBI PRELA) Neſcio quam opportune moneat TVRN. 8, 6 quorſum *aſſerculis* hic opus eſſe potuerit, nimirum ex Catone c. 152. Qui ſcripta monachorum tractauit obſeruauitque, quamque ſolenne illis ſit *prae* vel *pre* ſyllabam vna p litera, ſuperne transuerſo apice tenui notata, proponere, ille facile diuinabit, quid monſtroſa illa *bimplaſica* pepererit.

12 SERIAS III) Viſum Turnebo l. c. poſci ſerias, vt potus ſit operariorum. Forte etiam generatim hauriendi muſti cauſa. Porro putem fuiſſe *ſerias VI*, vt reliquis reſponderit. Vide dicenda de vectibus XL.

12 VECTES XL, FIBVLAS XL,) Si quis conſideret varietatem lectionis ſupra propoſitam, facile nobis credet notam XL (quam deinde omnibus ſuis litteris expreſſerunt, qui ſolent) corruptum ex VI, quod quam facile in Longobardica potiſſimum ſcriptura fieri poſſit, nemo eſt, quin videat. Vni prelo vectem vnum ſufficere, conſtat: Superuacaneum vnum vbique adiungit quinis etc. Sed nolui vel hic, vel paulo ante quidquam admittere contra ſcripturam Victorii, quanquam hic ſuffragante codice Wrat. Vſum vaſorum inſtrumentorumque, quae hic commemorantur, commodius index oſtendet.

C. 13 Titulum: *quomodo torcularium et cellam oleariam parare oporteat:* quis optauerit dum in capitis principio videt: *In torcularium in vſu quod opus eſt?* Quis vero capiti XIV. ſuperpoſita: *Villam aedificandam ſi locabis?* At hercule non reperti ſunt, qui non contenti nouos titulos fingere, eandem materiam per partes lancinarent, quaſi materia et calx ad illam aedificandam non pertineret? PONTED.

13, 1 IN TORCVLARIVM) V. C. *In torcularium vſui quod opus ſiet.* Lego *In torcularium rurſum, quod opus ſiet.* Addit vero *rurſum*, quia et ſuperiori capite de iis, quae in torcularium opus ſunt, tractauit. Vulgata quidem lectione nihil poteſt eſſe ineptius. MEVRS. Cum nec planum eſſe putem, corruptum eſſe Catonem, tum an ita emendandus ſit, multo magis ambigo. Verba *in vſu* forte ſimpliciter accipienda, *cum vti volumus.*

13, 1 VRCEVM — QVOD CAPIAT) Igitur neutro genere vſurpauit *vrceum?* an hic etiam librarii manum temerariam paſſus eſt? Mihi ipſa vrcei mentio ſuſpecta videtur, tantae quidem capacitatis, vt quadrantalia V capiat.

13, 1 CLA-

cribrum h vnum, incerniculum vnum, ſecurim vnam, ſcamnum i vnum, ſeriam vinariam vnam, clauam k torcularii vnam, lectum ſtratum, vbi duo cuſtodes liberi l cubent, et m tertius ſeruus n vna cum o factoribus vti cubet p. fiſcinas nouas veteres q. epidromum r, puluinum ſ, corium vnum, lucernas t craticulas duas, carnarium vnum, ſcalas vnas u,
2 In cellam oleariam x haec opus ſunt. Dolia olearia y, opercula z, labra olearia XIIII a. conchas maiores duas, et minores duas, trullas b aheneas c tres d, amphoras olearias duas,
3 vrceum aquarium vnum, vrnam quinquagenariam vnam, ſextarium olearium vnum, labellum vnum, infundibula e duo, ſpongias f duas, vrceos fictiles II g. vrnales II h. trullas ligneas duas, claues i cum k cloſtris III. cellas duas l, trutinam vnam, centumpondium m incertum vnum, et pondera certa n.

XIV. VILLAM aedificandam ſi locabis nouam ab ſolo, faber haec faciat oportet. Parietes omnes (vti a iuſſitur) calce et cementis b, pilas ex lapide angulari c, tigna omnia

h) *cribum vnum incerniculum. Securim W.* i) *Scannum P. I. B. R.* k) *clauem torculario a. V. clavem torculari P.* l) *libere I. B. R.* m) *et* omitt. *P.* n) *ſeruos Po. 2.* o) *cum his ſit oportet, et vti cum his cubet Wrat.* p) *vbi Po. 2.* q) *vetus epidromum a. V. vetere epridomum Pol.* punct. omitt. etiam *Po. 2.* r) *epidionium W.* ſ) *Puluinos binos, lucernam vnam, craticulas W.* t) *lucernas, craticulas I. B. R. it. Meurſ. et Po. 2. lucernas* ponitur ante *corium Pol.* u) *duas. Item in caella olearia I. B. R. duas* etiam habent *Ba. H. A. Gr. G.* x) *oleaream Po. 2,* y) *et* interpon. *a. V.* comma interp. *M. Po. 2,* z) *et* interſer. *a. V.* a) *quindena W.* b) *trulas I. B. R.* c) *aeneas a. V.* d) *duas W.* e) *infidibula Pol. infudibula M. Po. 2.* f) *ſpongeas Pol.* g) *I. I.* omitt. *I. B. R.* h) *binos W. duos I. B. R. I. I - G.* i) *clares duas W.* k) *in I. B. R. W. P.* l) *duas* abeſt *W.* m) *centum pondium* diu. *I. I. H. A.* n) *cetera Pol. caetera W.* [C. XIV.] a) *vti iuſſitur* deeſt *W.* b) *conglutinet* interpon. *W.* c) *fabricet, et limina, et poſtes, et feneſtras ex latere et cemento. Tigna vero, et quae ad culmina opus ſunt, ex ligno, et aſſeres fulcimentis opportuna. Praeſepes bubus etc. W.*

13, 1 CLAVAM TORCVLARII) C. V. *Clavem* t. v. ſed inepte nimis. MEVRS. Quin cum ſummo conſenſu *clauem* habeant omnes ante Victorium, nec abſurdum ſit, *clauis* meminiſſe, vbi multa vaſa ſeruanda ſunt, non poſſum ſimpliciter aſſentiri Meurſio, qui non doceat praeſertim, quae videatur *claua* torcularii, *vectes* enim ſuperiori capite iam commemorauit: Quin ipſa *clauis* etiam pro vecti non abſurde videtur poni.

13, 1 LECTVM STRATVM VTI — CVBENT) Iuuaret me vetus codex meus, valde vellem eiicere duas poſtremas dictiones a mala quadam male feriati magiſtilli manu impudenter adſutas: nunc autem verear, vt nimis audacter id tentem. Sed vt retinendae ſint, legendum tamen, *cum factoribus vbi cubet.* Iudica ſerie et erudite lector, ex vetere formula: QVID AEQVIVS MELIVS. MEVRS. *Vbi,* receptum videmus in Popmae ſecunda: quam bene non diſputo. Caetera certe ipſiſſimum Catonem olere mihi videntur.

13, 1 CORIVM VNVM) Pellium vſum in ruſticorum ſtratis fuiſſe indicat Homerus Od. XIV, atque etiam in lectis et ſedibus ditiorum agnoſcit Od. I et XIX. Similiter Cato *corium vnum* requirit, quod iniiceretur *epidromo*, ſiue texto funeo, in quo ſeruus cubabat. POP. *Epidromum* virgam ferream intelligit, per quam cortinae annulis transiiciantur, Vlitius ad Grat. 26. Sed neſcio, an ita delicate poſt velum dormire ſeruos in torculari voluerit Cato. Quid ſi *epidromus* ſit funis, aut lorum? in reti certe eſt funis *epidromus.* add. Popma ad Ca. 10, 4.

13, 1 LVCERNAS CRATICVLAS) Poterat aliquis intelligere corbulam quaſi ferream, in qua ignis aleretur lucis cauſa lignis paruulis cremiis. Sed in mentem etiam venit has res ſeparare, et legere primum *lacernas,* veſtis partem, ad tegenda corpora ſeu vigilantium ſeu dormientium aptam, deinde *craticulas* intelligere *carnario* cognatas, in quibus ſeruari cibaria poſſint, quibus perflante aëre opus ſit, ſed cauendum a manibus praetereuntium, et a beſtiarum rapacitate.

13, 2 IN CELLAM OLEARIAM) Iniqui hercle nimis iſti librarii et ſupini, qui duo capita in vnum contraxerunt. Hic enim audacter contra omnium codicum fidem capitis decimi quarti initium ſtatuo, vt quod hodie 14 eſt, 15 exiſtat. Et certe ſic oportet. MEVRS.

13, 3 CELLAS DVAS) Vix dubium mihi eſt, quin legendum ſit *ſellas.* Quid enim ſibi volunt cellae in cella? video etiam 14, 2 confundi haec duo.

13, 3 CENTVM PONDIVM INCERTVM) Pondus ſuſpicor vna mole centum libras pendens: *certis ponderibus* opponitur, quae diſtincta, partitaque ſunt, non in vnum pondus confuſa. *Aequum centupondium* apud Plaut. in Aſin. Sc. Vbi ego nunc, *aequum eſt, et iuſtum centum librarum pondus.* TVRN. 7, 24.

14, 1 VTI IVSSITVR) Non plane igitur ab errare

omnia quae opus ſunt, limina[d], poſtes, iugumenta[e], aſſeres, fulmentas[f], praeſepis bubus[g]
hibernas, et[h] aeſtiuas[i] Faliſcas, equile[k], cellas familiae, carnaria III.[l] orbem[m], ahena[n]
II. haras X.[o] focum, ianuam[p] maximam, et alteram[q] quam volet dominus[r], feneſtras, 2
clatros in[s] feneſtras maiores, et[t] minores bipedales X.[u] lumina VI.[x] ſcamma[y] III. ſel-
las[z] V. telas[a] iogales[b] duas, luminaria VI.[c] paullulam[d] pilam, vbi triticum pinſant[e],
vnam, fullonicam[f] vnam, antepagmenta[g], vaſa torcula duo. Hae[h] rei materiem, et quae 3
opus

d) *abena duo* inſ. *I. B. R.* e) *iugamenta I. B. R.* f) *fulcimenta, praeſepes a. V.* g) *bubus* omitt. *I. B. R.* h) *et* om. *Pol.* i) *faciat* cum puncto inſ *W.* k) *equile* deeſt *W.* l) *in orbes W.* m) *orbem* om. *Pol.* n) *abena* 2. om. *I. B. R. W. abenea* 2. *Pol.* o) *ſuillas W.* p) *ianium maximum Wrat.* q) *alterum quem W.* r) *fieri* add. *W.* s) *in feneſtras* deeſt *W. in feneſtris maioris et minoris I. B. R.* t) *et minores bipedales X* deſunt *Pol.* u) *aut pluris lumina. Sanna longa trina, ſellas quinas. Telaſtegalis duas etc. W.* x) *bipedalis X.* hic inſer. *Pol.* y) *ſcanna P. I. B. R.* z) *cellas Pol* 2. a) *tedas I. I - G. cellas Pol.* 2. Sic etiam legit Scaliger in Varronem de *R. R. p.* 215. Varroni dicuntur *Sellae familiaricae.* b) *togales P. I. B. R. iugales Gr. G.* c) *ſena W. ſex* ante *V.* d) *paululum lata. Pilam W. paululum lata: pilam I. B. R. paululum latam pilam* ſine diſtinct. *I. I - G.* e) *pinſat Pol.* f) *fulloniam P. I. B. R. ſuloniam W.* g) *ante pagmenta* diuiſ. *Iuntt. antepagnicum. Vaſa Wr.* h) *Herus a. V. Eae rei Po.* 2.

errare videtur Barthius, qui Adu. 22, 14 et 35, 3 *iuſſo* frequentatiuum ſtatuit, quamquam forte non ſatis accurate Virgilianum *iuſſo* Aen. 11, 467 et Silii 12, 175 huc retulerit, notatus eo nomine a cel. Drackenborchio ad l. c. Silii. Iuſſitur enim vix poteſt eſſe, niſi praeſens paſſiui a *iuſſo*.

14, 1 ASSERES, FVLMENTAS) Antiqua haec lectio: quae etiam adiuuatur a Nonio, qui oſtendit Lucilium, ac Plautum muliebri genere *Fulmentas* ſaepe dixiſſe. VICTOR. *Fulcimenta* videtur eſſe ex gloſſa: de re ipſa v. Ind.

14, 1 PRAESEPIS-HIB.) vid. ad c. 4, 1.

14, 1 CELLAS FAMILIAE) Libri omnes ita habent. Scaliger mutat, *Sellas familiae* (ad Varr. 1, 13, 4) et interpretatur τὰς ἀφεδρῶνας, inſtrumenta oneri ventris excipiendo facta ad vſum familiae, quae Varroni dicuntur *ſellae familiaricae:* in quo non facile illi aſſentior, quid enim Cato in partibus villae, cum nominaret bubilia, equilia, et alia minutiora, familiae habitationes praeteriret, quas accurate deſcribunt Varro, Columella, Palladius. Niſi forte vocat *Cellas familiae*, in quibus adſeruantur penora familiae, quas Vitruvius *cellas familiaricas* 6, 10. *In porticibus triclinia quotidiana, cubicula etiam, et cellae familiaricae conſtituuntur.* mox enim ſequitur: *Hoſpitibus aduenientibus inſtruebant triclinia, cubicula, cum penu cellas.* POPMA. Quicquid ſit de hoc Catonis loco, certe apud Vitruuium *ſellas familiaricas* legerem, quae cum *cellis*, quarum deinde mentionem facit, tanto minus confundendae ſunt, quod habent adiunctum epitheton *familiaricas*, quod proprie ad illum locum pertinere, quo ſaturi ſolent ire, non eſt dubium. *Cellae* commigraſſe in *ſellarum* locum etiam videntur 13, 3.

14, 1 CARNARIA--AHENA) Haec videntur non ſuo loco inculcata hic eſſe, et deſunt bonam partem, vt indicatum eſt. Poſſis etiam ſuſpicari pro *carnaria III* legendum *carnarium*. Quamquam plura etiam fuiſſe in vna domo carnaria Plautini, quos in indice laudamus, ſales indicare videntur: et non ſolet methodi ſtudioſus eſſe Cato.

14, 2 LVMINA VI) Scribo *luminaria ſex:* quod autem paululo interuallo poſt ſequitur, *luminaria ſex*, non dubitem expungere, vtpote natum ex ſupina exſcriptoris repetitione. Hoc ni verum eſt, tum me omnes critici MEVRS. *Luminaria* ſunt foriculae feneſtrarum, quibus in aedes lumen admitti ſolet: fiuntque hodie aut vitrea aut chartacea [Addere poterat viminea opere textili aut lintea] Cato in villa ſua fieri vult e ligno ſiue ligneis cancellis: nimirum tunc nondum erant in vſu ſpecularia, clarum lumen transmittentia: quae Seneca ſua aetate primum prodiiſſe refert. Cic. Att. 15 *Octauam partem tuli luminarium* [ſed al. *luminum*] *medium. Lumina* ſunt foramina ſine feneſtris et luminaribus, a quibus hic ſeparantur, et impoſitis vitris aut cancellis lumen admittunt. PO. Etiam Turn. 8, 13 *luminaria* interpretatur foriculas feneſtrarum.

14, 2 TELAS IOGALES) Iam ante in inſtrumento villici recenſuit telam iogalem, quia olim nulla domus priuata, nulla villa ſine textrino. Hanc Turnebus exiſtimat dici ad aliarum telarum diſcrimen, quae pinguntur acu, texuntur radio, pectine, aut alio genere, ſine iugo tamen. Ego quomodo Telae iſto ſignificatu inter opera fabri, aut villici inſtrumenta referri poſſint, non intelligo. Itaque telas iogales interpretor ipſa iuga lignea, in quae imponitur detexenda tela. nam, vt ait Ouidius libro ſexto Metamorphoſeos: *tela iugo iuncta eſt.* Atque ita telam pro textorio inſtrumento vſurpauit Seneca epiſt. 91. *Quemadmodum tela ſuſpenſis ponderibus rectum ſtamen extendat.* Tibullus lib. 2 Elegiar. *Atque aliqua aſſidue textrix operata Mineruam, Cantat, et applo ſo tela ſonat latere.* Vlpianus. *Quod in tela eſt nondum pertextum, vel detextum, contextum appellatur.* POPMA.

14, 2 ANTEPAGMENTA) *Antepagmenta* ſunt valuarum ornamenta, quae inſculpi vel affigi

opus ſunt dominus[i] praebebit, et ad opus dabit: ſuccidet[k], dolabit. ſerram[l] I. lineam I. materiam[m] duntaxat ſecabit[n], facietque. Conductor[o] lapidem, calcem, arenam, aquam, paleas[p], terram, vnde lutum fiat. Si de caelo villa tacta ſiet, de ea re verba[q] vti fiant[r]. Huic operi precium ab domino bono, qui bene praebeat quae opus ſunt, et numos fide bo-
4 na ſoluat. In tegulas ſingulas II.[s] in[t] tectum: ſic[u] numerabitur[x] tegula: integra[y] quae non erit, vnde quarta pars[z] aberit[a], duae pro vna[b], conliciares quae erunt, pro binis[c] puta-

i) *domui praeſtabit a. V.* k) *faber* add. *W.* l) *lineabit ſecabitque materiam a. V.* m) *vnam* inſ. *I. B. R. ſolam I. I-G. materiem W.* n) *ſecabit facietque* deſunt *W. I. B. R. I. I-G.* o) *vero ligna* inſ. *W. I. B. R. ligna* om. *I. I-G.* p) *et* inſ. *I. B. R. paleasque et terram W. paleasque parabit et terram I. I-G.* q) *divina* inſ. *I. B. R. I. I-G. vba Pol.* 1. *vti verba Pol.* 2. r) *fiat. Pol.* 1. *procuret* add. *I. B. R. I. I-G.* s) *N. duo I. I-G. duo pedalia. Tectum W.* t) *Id. I. B. R.* u) *rite* inſer. *W.* x) *numerabitur. Tegula I. B. R.* y) *quae erit* interſer. *I. B. R. I. I-G.* z) *non erit, vel* inſ. *Wrat.* a) *abierit I. B. R.* b) *vna. Deliciares a. V. vna computabuntur, quae W.* c) *integris* interpon. *I. I-G.*

hodieque ſolent, ſiue ſint hominum formae, ſiue belluarum, ſiue gentilia inſignia dicta ab *ante* et *pangendo*, non vt Feſtus nugatur, ab *antis*, id eſt, lateribus oſtiorum. Sic *Antefixa* dicebantur ſigna fictilia, vel aerea inaurata, quae in faſtigiis aedium ponebantur. Liu. lib. 34 *Antefixa fictilia Deorum Romanorum ridentes.* POPMA.

14, 3 HAE REI) Hic locus valde a peruerſo aliquo correctore deprauatus fuerat: quam nos repoſuimus ſcripturam, in optimo exemplari fideliter conſeruatam inuenimus, hoc tantum labis erat, quod ex duabus primis vocibus importune vna facta erat: quae macula, vt valde potuit imperitos homines turbare, ita ab eo, qui ab antiquis grammaticis accepiſſet, vetuſtiſſimos ſcriptores ſic locutos eſſe, vt *Eae*, pro *Ei: Solae*, pro *Soli: Vnae* pro *Vni* dicerent, facile diſcuti potuit. Differit de hac veterum conſuetudine in 6 libro accurate Priſcianus, duobus etiam locis, exemplaque plurima affert e libris Catonis, et aliorum etiam priſcorum autorum. Peruulgata lectio multis modis improbari potuit, neque enim *Herus*, eo ſenſu apte diceretur, ſed antiqua elegantia penitus illam refellit. Nonnulla etiam infra reſtituta ſunt, quae confirmatione non egent. Neque enim nos haec ſcribimus, vt operam, ac induſtriam noſtram venditemus: ſed vt ſtudium noſtrum probemus, et luculentiſſimos auctores adiuuemus. VICTOR. Aliter V. C. *Herus materiem, et quae o. ſ. domui, praeſtabit.* Quam lectionem non iniuria praetulerim. MEVRS. Non videtur vel hic vel alias legiſſe Victorianam annotationem Meurſius, quae facile eum in viam reuocare poterat.

14, 3 SVCCIDET, DOLABIT) ſi coniecturae locus eſſet, admitterem τὴν *faber* ex Wr. et reliqua legerem cum a. V. et Meurſio h. m. *ſuccidet faber, dolabit, lineabit, ſecabitque materiam duntaxat.* verba *ſerram I, lineam I,* plane hic importuna ſunt. *ſolam*, puto eſſe gloſſam τῆς *duntaxat.*

14, 3 SI DE CAELO -- VTI FIANT) Poſt Scaligerum ad Feſtum in *bidental*, Caſaubon. ad Perſ. 2, 26 ſeq. et Gronou. obſ. 1, 13. alii paſſim de luſtratione loci fulmine icti egerunt. v. ad c. 139.

14, 4 IN TEGVLAS SINGVLAS) Lego *in tegulas ſingulas N.* vt *manupretium* ſit minus, id eſt merces operae ſine materia, quae ſemiſſis acceſſionem facit. Quare mox ſcribitur *pretium in ſingulas tegulas N. S.* nam *manupretium* et materia numeratur. Confidenter igitur continuo reſtituam: etenim quo alio nomine hanc audaciam temerariam vocem? *ex ſing. nu. manupretium erit.* quod enim *ex ſigno* inueterauit in exemplaribus, non facilem intelligentiam habet: et videri poſſunt verba duo compendio notata in vnum coaluiſſe. Quis enim non videt *ex ſign. no.* coniunctis ſyllabis, et comprehenſis *ex ſigno effici?* deinde *ſigno* detracta littera? Hae me ſuſpiciones permouerunt, vt audacter contracta diſtraherem, et ſuae breuitati redderem, ſenſum integrum exhibenti, quem contractio corrumpit. Mihi tamen hoc pretio percharae videntur tegulae. ſed libri tam non emendandi, quam de integro ſcribendi eſſent, ſi ad diminutionem ſummae longe a litteratura vetere recederetur. TVRN. 7, 24. Nummos binos pro ſingulis tegulis ſoluendos praecipit, et rationem numerandi deinde perſequitur. Caeterum erat cum putarem, non ſimpliciter nummos binos proceſſiſſe pro ipſis tegulis; ſed ex numero tegularum, quarum determinata fuit magnitudo, in illa caſarum potius, quam villarum, tempore Catonis ſimplicitate et raritate pecuniae, de mercede fabrorum in vniuerſum conſtitutum eſſe, ita quidem, vt pro tecto ſoluerentur in ſingulas tegulas *nummi bini* pro reliqua aedificatione in ſingulas iterum tegulas *bini ſemis:* accederet tandem manupretium *ligni.* Sed de his iudicari non poteſt, niſi cognoſcantur et reliqua huius capitis.

14, 4 CONLICIARES, QVAE) Antiquam lectionem reſtituimus: nam in excuſis antea *Deliciares:* eam Sex. Pompeius confirmat, qui in 9 libro inquit: *Colliciae tegulae*, per quas aqua in vas defluere poteſt. VICTOR. V. C. *Deliciares, quae e. p. binis integris p.* Rectiſſime. Sunt autem *Deliciares* tegulae angulares, a *Delicia*, quod tigni genus

putabuntur [d]: in aliis [e] quot erunt, in [f] ſingulas [g] quaternae numerabuntur [h]. Villa [i]; lapide calce [k] fundamenta ſupra terram pede [l], caeteros parietes ex latere, iugumenta [m], et antepagmenta, quae opus erunt [n], indito [o]. Caetera lex [p] vti villa ex [q] calce cementis [r]; pretium in [s] tegulas [t] ſingulas N. [u] S. loco ſalubri bono [x] domino [y] haec [z], quae ſupra precia [a] poſita ſunt. ex ſigno [b] manupretium [c] erit [d]: peſtilenti, vbi aeſtate [e] fieri [f] non poteſt, bono domino pars quarta precii [g] accedat.

XV. MA-

d) *deputabuntur et in ſingulas W.* e) *valus quod Pol.* f) *in* om. *I. B. R.* g) *ſingulis B. R.* h) *connumerabuntur W.* i) *Villae aedes lapide fundamentata ſupra W. Villae fundamenta ex cementis et calce ſupra etc. I. I-G.* k) *fundamenta calce I. B. R.* l) *pede* omitt. *W.* m) *iugamenta I. B. R. iugamentum Pol. pede vno excedet. et ante pagimenta W.* n) *ex lapide* interſ. *I. I-G.* o) *inducto W. indicto Pol.* p) *iubet* inſ. *W.* q) *ex* omitt. *W.* r) *et cemento et lapide, precio W. et cemento I. B. R. et cementis ſi fiat, in tegulas I. I-G.* s) *in* abeſt *I. B. R.* t) *tegulas dato aedificetur loco etc. W.* u) *duo, id eſt in loco I. B. R. N.* IIS. *in loco I. I-G. N. S. Pol.* x) *Domino bono. Haec, quae ſunt ſupra poſita, ſunt precia ex etc. W.* y) *domino. Haec* ante Vict. omnes. z) *pretia, quae ſupra poſita I. I-G.* a) *poſita ſunt precia I. B. R.* b) *aeque ex ſigno B. R. H.* c) *inani pretium W. I. B. R. I. I-G. imani precium Pol. manipretium M. Po. 2.* d) *loco* inſer. ante V omnes. e) *aſtante W.* f) *bono Domino fieri non poteſt, pars W. fieri bono domino non poteſt, pars I. B. R.* g) *preſii W. preti Pol.*

genus ad infimas angulares tegulas a culmine faſtigium verſus collocatur, vnde et *Deliciatum* tectum. Audiamus Feſtum: *Delicia eſt tignum, quod a culmine ad tegulas angulares infimas verſus faſtigium collocatur, vnde deliciatum, et tegulae deliciares.* Poſſunt tamen *Conliciares* dictae videri a conliciis: nam veteribus *Conliciae* ſiue *colliciae*, ſiue *colliquiae* dicebantur canales, qui aquam e ſtillicidio defluentem excipiebant. Vitruuius lib. 6, 3. *Tuſcanica ſunt, in quibus trabes in atrii latitudine traiectae habeant interpenſiua, et colliquias, ab angulis parietum, ad angulos tignorum intercurrentes.* In agris quoque *Colliciae* erant ſulci ampliores, qui et *Porcae*, per quos aquam *delibrabant*. Plinius lib. 18, 19 *In vſu eſt, et collicias interponere, ſi ita locus poſcat, ampliore ſulco, quae in foſſas aquam deducant.* MEVRS. Meurſianis ſimillima ſunt, quae habet H. Magius miſcell. 3, 8. Lampadis Grut. T. II. p. 1380.

14, 4 IN ALIIS, QVOT ERVNT) Interruptus eſt vel a Catone, vel a deſcriptoribus, ſermo de tegulis fractis. Harum, *vbi quarta non amplius pars aberit, duae pro vna* procedunt (hic inſertum de conliciaribus) *in aliis* fractis, *quod erunt* partes earum fractae *in ſingulas quaternae numerabuntur*, vel quod malim ex Wr. *connumerabuntur*.

14, 4 VILLA; LAPIDE, CALCE) Quamquam οὐδὲν ὑγιὲς putat Meurſius in hac lectione; tamen ſi attentius conſideres, ſana et plane Catoniana videtur. *Villa* abſolute ponit, i. e. quod ad villam attinet, *lapide calce* coniungitur ἀσυνδέτως, vt id genus alia, v. g. *ruta caeſa, ſarta tecta, triumviri argento aeri flando* etc. *equis viris, nocte die, emtio venditio, rerum litium*, et multa apud ICtos huic ſimilia *dextra ſiniſtra* apud noſtrum 18, 2 *lacuna ſtria* V, 1, 29. 3 *aſſem ſemiſſem* V. 3. 7, 11, *ſarſurae aſſurae* V, 3, 9. 1. *prima poſtrema* Liu. 1, 24 extr. Ita ſ. 5, lego eadem ſententia *ex calce caementis*, ita 15, 1 *ex calce, cementis, ſilice*. Igitur *lapide calce fundamenta ſupra terram* extrues vno *pede*; *caeteros parietes ex latere* facies, qui non, vt apud nos igni coctus, proinde etiam fundamentis interdum idoneus, ſed ſole modo duratus eſt.

14, 4 IVGAMENTA) Sunt tigna, quae trabes, aut ſupremas aedium contignationes, iungunt et continent. PO.

14, 5 PRET. IN TEG. SING. N. S.) Et N. S. valet *numos ſingulos*. Quod ſane rectum ne ſit dubito, nam antea dixit: *In tegulas ſingulas N. duo.* Codex meus habet N. CXV. nimium quantum liberaliter, nec fidem habeo. Quomodo igitur emendandum? mihi, vt ingenue fatear, aqua haeret, nec interpono audacule decretorium ſtilum. MEVRS. Puto notam corruptam eſſe, et reponendum N. id eſt, Nummus; vt mox in *tegulas ſingulas* N. S. nummi ſinguli POPMA. Qui varietatem ſupra indicatam conſiderauerit, forte non multum dubitabit, quin legendum ſit IIS. (quod ſignum hic et alias perperam accepere pro notis Arabicis, et permutarunt cum CXV vid. Vict. ad 18, 3) h. e. nummi duo cum dimidio, qui eſt ipſe ſeſtertius: vti ſ. 4 etiam ſimpliciter poſitus eſt numerus. Caeterum eandem computandi rationem hic obtinere arbitrabar, de qua ad ſ. 4. dixi.

14, 5 EX SIGNO MANVPRETIVM ERIT) Dictionem *ſigno* corruptam eſſe, et coaluiſſe ex notis *ſig-no*, id eſt, ſingulis nummis, exiſtimat doctiſſimus Turnebus. Ego veterem lectionem retinendam arbitror; cuius ſenſum ita concipio, loco ſalubri dominus perſoluet pretium materiae, quam conductor praebet, vt lapidis calcis, et ceterarum rerum, quas ante poſuit. Mercedem autem operae dabit, vt erit forma, vel deſcriptio operis. Solent enim hi, qui opus faciundum locant, formam ſignare, atque exprimere, et ad illam depeciſci mercedem, ſiue manipretium. POPMA. Turnebi verba retulimus ad ſ. 4. Quidſi legas *ex ligno* mutatione blandiſſima, intellectu hoc, de ligni

caedendi

XV. MACERIAS[a] ex calce[b], cementis[c], ſilice[d], vti[e] dominus omnia ad opus prae-
beat, altam[f] P.[g] V. facito[h], et[i] columen[k] P.[l] I. craſſam P.[m] I. S. longam[n] P.[o] XIV. et vti
ſublinat[p] locari oportet[q]. Parietes villae ſi locet[r] in pedes C.[s] id eſt, P.[t] X. quoquouor-
2 ſum, libellis in[u] pedes V[x]. et pert'cam[y] vnam P.[z] vic.[a] N. X. Seſquipedalem parietem
dominus[b] fundamenta[c] faciat, et ad[d] opus praebeat[e] calcis in P. ſingulos longitudinem
opus eſt modium vnum, arenae modios duos.

XVI. CALCEM partiario coquendam qui dant, ita dant.[a] Perficit, et coquit, et ex fornace calcem eximit calcarius[b], et ligna conficit ad fornacem[c]. Dominus lapidem, ligna ad fornacem, quod opus fiet, praebet.

XVII. RO-

[C.XV.] a) *Maceria ſi I.I-G.* b) *et* inſ. *I.I-G.* c) *et* inſ. *W. vel I.I-G.* d) *aedificetur* inſ. *I.I-G.* e) *domos faciet* interpon. *W.* f) *faciat* inſ. *W.* g) *pedes quinque a. V. pedibus quinis W.* h) *facito* deeſt *W. P. I. B. R.* i) *et* om. *W.* k) *culmen W. I. B. R. I.I-G.* l) *pede vno W. I. B. R. p. V. Pol. pedem vnum I.I-G.* m) *P.* I. S. deſunt *W. I. B. R. pedem et ſemiſſem I.I-G.* n) *longum W. longa Pol.* o) *pedibus quindecim W. I. B. R. pedes quindecim I.I-G.* p) *ſublimat I. B. R. ſublimat ita W.* q) punctum abeſt *W.* r) *locet. Id ſi pedes denos quoquouerſum habeat: idem maceria ſi pedes quinos et perticam vnam itidem. Si ſeſquipedalem etc. W.* s) *centum I.I-G.* t) *pedes denos quoquouerſum habeat libellum a. V.* u) *tres I. B. R.* x) *quinos a V.* y) *perricam Popm. 2.* z) *Pedes centum. Me ſi ſeſquipedalem lenſ. pedes centum. Et ſi ſeſqu. B. R. ped. III. CIIX. Si ſeſqu. I. I. Ba. A. ped. III. CIX. Si ſeſqu. H. Gr. G.* a) *vict. M. Po. 2.* b) *voluerit* interſer. *I.I-G.* c) *ſuper fundamentum W. fundamento I. B. R.* d) *id* interpon. *W.* e) *praebeat calcem et arenam in pede ſingulo, modium vnum calcis, et arenae modios duos in longitudine et latitudine communi. W. praebeat: tres pedes longitudini opus eſt calcis modium etc. I. B. R. praebeat, ei longitudini et latitudini in pedes ſingulos altitudinis opus eſt calcis modium etc. I.I-G. et* tamen deficit in *Ba.* Polit. vero plane nobiſcum facit. [C. XVI.] a) *datur Pol. Calcarius* inſ. *I. B. R. I. I-G.* b) *Calcarius* nunc om. *I. B. R. I. I-G.* c) *furnacem Pol.*

caedendi mercede peculiariter tranſigendum, neque computatum eſſe in pretio per tegulas aeſtimato, niſi forte numeralis nota excidit.

14, 5 MANVPRET. ERIT) In excuſis antea, *inani pretium* mendoſe. *Manupretium* caſtigauimus. In optimo tamen exemplari *Manipretium*, quemadmodum fere in antiquis codicibus. Nam apud Plinium in vetuſto codice ſic locus ille legitur, *ſolitum enim ex manupretio cuiuſque ſigni denarios ſeponere aureos ſingulos.* Eſt autem in 34. lib. cap. 7. Eodem capite pro, *immani pretio*, quod eſt in excuſis, *Manipretii*, in eodem illo antiquo legitur. In 35. c. 10 eodem pacto pro *immanitate pretii*, *Manipretii*, *Artis vero tantum, vt multum manipretii antecederet celeberrimos eadem aetate imaginum pictores.* Apud Vitruuium etiam lib. 9 eodem pacto peccatum fuit: vbi enim in excuſis *immani pretio* faciendam locauit, in manuſcripto, quem perantiquum vidi, *Manupretio* legitur. Huius animaduerſionis ignoratio quot locos foedauerit, hinc facile intelligi poteſt. Vim, et etymon huius vocis M. Varro in 5 lib. de lingua latina expreſſit. Verbum etiam hoc apud Ciceronem in oratione, quam habuit contra L. Piſonem et in accuſationis libro 3 integrum conſeruatum eſt. VICTOR.

14, 5 PESTIL. - - POTEST) Quid igitur? pater familias ita inſaniet, vt loco ita peſtilenti aedificet, vbi aeſtate aedificari non poteſt? Non puto. Sed neque quid aliud ſibi velit hic locus, comminiſcor.

15 Ingens ipſa varietas, quam corruptus ſit hic Cato, indicat, quem emaculare velle, noſtrum non eſt.

15, 1 ET COLVMEN) V. C. et *culmen.* Sed *columen* vox caſca, et Catone digna, pro qua poſtea *colmen* dixerunt, extrita littera, deinde O in V mutato, *culmen* Varro etiam vſurpauit de R. R. 3, 7. *Vnum agreſte, vt alii dicunt, ſaxatile, quod habetur in turribus, ac columinibus villae, a quo appellatae columbae, quae propter timorem naturalem ſumma loca in tectis captant.* Terentius Phorm. Act. II Sc. I. *Bone cuſtos ſalue, columen vero familiae Cui commendaui filium hinc abiens meum.* Quo loco Donatus: *Columen, culmen*, an *columen, columna?* Arnobius priſcarum vocum mirus affectator lib. 7. *Libertatem bis dedit, alios ad columen dominationis erexit.* MEVRS.

15, 1 P. VIC. N. X) Compendiariis his notis *victoriatos numos* ſignificari puto. Hoc iterum in libro, vbi de lege oleae faciundae agit, *Vaſarium Vict. II.* De his numis meminit Cicero pro M. Fonteio, et Quintilianus lib. 6 dicente quodam, *Victoriato ſe vno in Sicilia* V. P. *Murenam longam emiſſe.* VICTOR.

15, 2 ET AD OPVS PRAEBEAT) Si poſt haec verba interpungas, difficultatem non exiguam ſuſtuleris.

17 Argu-

XVII. ROBVS[a], materies item pro[b] ridica, vbi ſolſtitium fuerit ad brumam ſemper tempeſtiua eſt. Caetera[c] materies quae[d] ſemen habet, cum ſemen maturum habet, tum tempeſtiua eſt. Quae materies ſemen non habet, cum glubebit[e], tum tempeſtiua eſt. Ea[f] quae ſemen viride et maturum habet[g], vti[h] ſemen de cupreſſo[i], de pino, quiduis[k] anni[l] legere poſſis. Item quiduis[m] anni[n] matura eſt, et tempeſtiua, ibi[o] dum ſunt nuces bimae[p], inde[q] ſemen excidet, et anniculae[r] eae[s] vbi primum incipiunt hiaſcere, tum legi oportet, per[t] ſementim primum[u] incipiunt maturae[x] eſſe. Poſtea vſque adeo ſunt plus menſes VIII. Hornotinae nuces virides ſunt. Vlmus[y], cum folia cadunt, tum iterum[z] tempeſtiua eſt[a].

XVIII. TORCVLARIVM ſi aedificare voles, quadrariis[a] vaſis, vti contra[b] ora fient, ad hunc modum vaſa componito: arbores craſſas P.[c] II. altas P.[d] VIIII. cum cardini-

[C. XVII.] a) *Rebus I. B. R. Robur et I. I-G.* b) *pro* abeſt *I. B. R.* c) *Quae I. B R. I. I-G.* d) *quae* omitt. *I. B. R. I. I-G.* e) *glubet I. B. R. I. I-G.* f) *eo quia P. I. B. R.* g) *habet. Id ſemen P. I. B. R.* h) *eſt* inſ. *I. I-G.* i) *et* inſ. *I. B. R. I. I-G. cipreſſo Pol.* k) *quisuis a. V.* l) *temporibus* interſer. *a. V.* m) *quid vis* diu. *I. B. R. quisuis I. I-G.* n) *temporibus I. I-G.* o) *ibidem W. P. I. B. R.* p) *bonae W. binae P.* abeſt plane *I. B. R.* q) *hinc inde I. B. R.* r) *anucleae Pol. 2.* s) *erunt. Et I. B. R eae* deeſt *I. I-G.* pro quo punctum ponitur. t) *tum primum per ſemen I. B. R. I. I-G.* u) *primum* abeſt *Pol.* x) *matura P. I. B. R.* y) *vlmis I. B. R.* z) *vtraque I. B. R. I. I-G.* a) *fiet I. B. R.* [C. XVIII.] a) *quadridis Pol. quadrinis Po.* b) *Wrat. inter* contra *et* ora *ſuſpendit inſerendi cauſa ſyllabam* cti. *contractiora fient a. V.* et quidem adiecto puncto *I. B. R. I. I. A.* adiecto commate reliqui. c) *pedes duos I. B. R. I. I-G.* d) *pedibus nouem I. B. R. pedes I. I-G.*

17 Argumentum: *materies quid anni tempeſtiua eſt*, Catoni reſtituerem. In hoc autem capite quae ſequuntur hoc modo legerem: *Ibidem ſunt nuces binae: vnde ſemen excidet eae anniculae* (hae *vbi primum incipiunt hiaſcere, tum legi oportet*, per ſementim *primum incipiunt maturae eſſe, poſtea vſque adeo ſunt plus menſes* VIII). *Hornotinae nuces virides ſunt.* PONTED.

17, 1 ROBVS, MATERIES) V. C. melius, *Robur, et materies*, 1 Feſtus: *Robum rubro colore, et quae Rufo ſignificari, vt bouem quoque ruſtici appellant, manifeſtum eſt, vnde et materia, quae plurimas venas eius coloris habet, dicta eſt robur.* Gloſſae: Robor ἔξνος ςερέωμα. MEVRS. Compara Ca. 31. 2.

18 Indices quinque in caput 23 omnes contemnendi, nam primus: *Torcularium ſi aedificare voles*, et ſecundus: *In vaſa vinaria ſtipites*, a Catone exſcripti ſunt, reliqui ex ingenio ab interpretibus appoſiti; quidquid enim per tot capita distrahitur, in vnum quondam coaluiſſe, cuius erat initium et argumentum: *Torcularium ſi aedificare voles*, materia ipſa, quae diuiſionem non fert, demonſtrat. PONTED. Hoc caput Catonis, Turnebo iudice 7, 25 non tam Grammatici litteratura, quam architecti, eiusque ingenioſi opera, vt intelligatur, indiget. Dum autem talis exiſtat, praeſtiterit, materiam, quaſi congerere interim, compoſitionem, coagmentationem illi relinquere integram: operae ne pretium ſit multum hic ſudare, non diſputo. Vid. Popma ad verba, quae mox habebimus *contra ora fient.*

18, 1 QVADRARIIS VASIS) Corruptus eſt etiam hac parte vetuſtiſſimus codex: notam igitur antiquam ſcripturam faciemus, vt vnusquisque in eo purgando laborare poſſit. *Quadritis vaſis vti contraria fient.* Infra vbi in impreſſis *Quadrariis*, in eodem *Quadrinis.* Diſſentit igitur in hac voce duobus locis a peruulgata lectione antiquus, atque optimus liber, verum etiam non bene ſibi ipſi conſtat. Ex altera quae peruerſa eſt voce, nos *Contra ora* fieri poſſe arbitrati ſumus. Videbunt nunc ingenioſi, ac docti viri, noſtrane coniectura, an communis lectio melior ſit: fortaſſe etiam tertiam aliquam, ambabus veriorem, e priſcis veſtigiis educent. VICTOR. VV. CC. *quadritis:* corrupte; legendum enim *quadriiugis* tum hic, tum paulo poſt, vbi pro *quadrariis* VV. CC. habent corrupte item *quadrinis*, pro *quadriiugis.* Tit. 145. emendate ſcriptum eſt in vetuſtis codicibus: *ſi ſexiugis vaſis opus erit, facito.* VRSIN. *Quadrinis* vaſis non quadrariis lego, vt alio loco *quinis vaſis. Quadrina vaſa* ſunt quadrina torcula. TVRN. 7, 25. Ita in V. C. quoque et poſtea: *Cumina* [f. leg. *Summa* ex ſ. 4.] *torculario, vaſis quadrariis*, etc. Turnebus *quadrinis* corrigit, me non nolente, ex veſtigiis aliorum librorum, in quis erat *quadridis.* Male autem (obiter hoc monebo in Gloſſario haec vox legitur: τετραετὴς *Quadrinus.* Emend. *Quadrimus.* MEVRS. Vetus ſcriptura *Quadridis:* quam ita, vt propoſui, emendauit Turnebus. Similiter c. 13. *Quae opus ſint vaſis quinis.* Pomponius Piſtore. *Non plus quaeſti facerem, quam quadrinas ſi haberem molas.* Alii fruſtra mutant *Quadriiugis*, ex loco illo cap. 146. *Si ſex iugis vaſis opus erit.* POPMA.

18, 1 CONTRA ORA SIENT) lego, *vti contraria ſint*, non vt receptum video, vult enim bina e regione

2 dinibus, foramina longa P.[e] III. S. =— exculpta [f] digitos [g] VI. Ab ſolo foramen primum,
P.[h] I. S. inter [i] arbores et arbores, et parietes P.[k] II. in II. arbores P. I. =— arbores ad ſti-
pitem primum directos [l] P.[m] XVI. ſtipites craſſi P.[n] II. alti cum cardinibus P.[o] X. ſucula
praeter cardines P.[p] VIIII. prelum longum P. XXV. inibi lingulam P.[q] II. S. pauimen-
tum binis vaſis cum canalibus duobus P. XXXIIII. trapetibus locum dextra [r], ſiniſtra, pa-
3 vimentum P. XX. inter binos ſtipites vectibus locum P. XXII. Alteris vaſis ex aduerſum
ab ſtipite extremo ad parietem, qui pone arbores [s] eſt, P. XX. Summa torculario [t], va-
ſis quadrariis [u] latitudine [x] P. LXVI. longitudine [y] P. L. II. Inter parietes [z] arbores vbi
ſtatues, fundamenta bona facito alta P.[a] V. inibi lapides ſilices [b] totum forum [c] longum P.
4 V. latum P.[d] II. S. craſſum [e] P.[f] I. S. Ibi foramen pedicinis duobus facito. Ibi [g] arbo-
res pedicino in lapide ſtatuito. Inter duas arbores, quod loci ſupererit, robore expleto,
eo

e) *pedibus tribus et I. B. R. pedes tres ſemis et excalpta I. I-G.* f) *excalpta I. I-G.* g) *digitis I. B. R. digit. P.* h) *pede vno, et I. B. R. pede vno ſemis. I. I-G.* i) *inter arbores ped.* II. *inter arbores et parietes ped.* II. *arbores ad etc. I. I-G.* k) *pedes duos, tres duos arbores pedem vnum arbores ad etc. P. I. B. R.* l) *derectos I. B. R.* m) *pedibus ſexdecim I. B. R. ped. etc. I. I. Ba. A. Gr. G. pedes Heru.* n) *pedes duos I. B. R.* o) *pedibus decem I. B. R. pedes Heruag.* p) *pedes I. B. R. H.* q) *pedes duos: octo I. B. R. ped.* 115. *I. I.* ex quo ortum *CXV. Ba. H. A. Gr. G.* r) *deſtra Pol. deſtra et I. B. dextra, et R. I. I-G.* s) *arborem I. B. R.* t) *et* inf. *I. I-G.* u) *quadrinis Pol. quadriuiis I. B. R.* x) *latitudinem pedes I. B. R. latitudo pedum I. I-G.* y) *longitudinem pedes quinquaginta duo ſit I. B. R. longitudo pedum quinquaginta duorum ſiet I. I-G.* z) *et* inf. *P. I. B. R.* a) *pedibus quinque I. B. R.* b) *ſiliceos Ba. H. A. Gr. G. in* praeterea inf. *I. I-G.* c) *ſtatuito* interſ. *I. I-G.* d) *pedicinis duobus: octo I. B. R. ped.* II. S. *I. I.* ex quo ortum *pedibus centum quindecim Ba. H. A. Gr. G.* e) *craſſum P.* I. S. deeſt *I. I-G.* f) *pedicino vno I. B. R.* g) *ibique a. V.*

e regione collocari, quem etiam ſenſum illud *contra ora*, poteſt vtcunque reddere. TVRN. 7, 25. ita Victorius reſtituit corruptam vocem *contrarora;* ex qua ipſe fecerim, *contra fora.* Eſt autem *forum* pars torcularis, quae continet vuas, vel oleas deſtinatas prelo; cuius fabricam Cato mox infra deſcribit. Iſidorus l. 15. *Forum eſt locus, vbi vua calcatur,* dictum quod ibi feriatur vua, vel propterea, quod ibi teratur. Columella lib. 12. *Locus vinarii, et torcularia, et fora.* Porro hoc Catonianum torcular diuerſum eſt a Vitruuiano, et etiam a noſtrae aetatis torcularibus; quod ego, cum inſtituiſſem apertius, et fuſius hic deſcribere, animaduerti vix poſſe verbis illuſtrari; et ſi maxime illuſtretur, nullam vtilitatem habere, ſane non magnam. ita omiſi. POPMA.

18, 1 ARBORES -- CVM CARDINIBVS) intelligo arbores cum ſuo pede, quo tenuiore infiguntur ſuae baſi, ſuoque fundamento inſeruntur. *Arbores* autem in torculari Cato vocare videtur, quas vulgo gemellas poſteriores ſolemus dicere, vt ſtipites anteriores gemellas, ni fallor: haec enim omnia coniectura quadam vacillante, et infirma a me diuinantur. TVRNEB. 7, 25.

18, 1 FORAMINA LONGA) quid ſi *foramina tria longa p. ſ.* =— TVRN. l. c. Caeterum tres virgulas transuerſas totidem notare vncias, h. e. quadrantem vnum, olim docuere viri docti, v. g. Gron. de P. V. c. 6, p. 27. Eiſenſchm. in tabula notarum ponderalium ad p. 150.

18, 2 STIPITES CRASSI, ALTI, SVCVLA) Scribendum iudico *craſſos, altos, ſuculam;* nam a verbo *componito,* quod ſupra apponitur, reguntur. *Suculam* etiam in antiquis editionibus et non nullis manu exaratis exemplaribus habemus. PONTED.

18, 2 PRELVM -- LINGVLAM) Prelum trabs eſt torcularis ad premendum, in quo *lingulam* interpretor nouiſſimam partem, quae inter duas arbores inſeritur: eam pedes duos et ſemiſſem longam eſſe vult, et ita inter arbores conuenire debere proximo capite deſcribet, vt digitum pollicem laxamenti habeat, quo facilius prelum moueatur, quam ſi arctius iungeretur. TVRN. 7, 25.

18, 2 LINGVLAM P. II. S) Iterum recurrit error notatus ad 14, 5.

18, 2 TRAPETIBVS LOCVM DEXTRA SINISTRA) Pluribus locis in Catonis libro poſtrema duo verba ſine coniunctione nunc leguntur, quae antea, *Et,* in medio habebant. Eam ipſe in nullo veteri exemplari a me inuentam illinc deieci. Animaduerti praeterea Ciceronem in extremo 13 lib. epiſtolarum ad Atticum ſic etiam locutum fuiſſe: *Omnis armatorum copia dextra ſiniſtra ad equum.* VICT. Add. quae diximus de *lapide calce* 14, 4.

18, 3 LATVM P. II. S.) Foeda macula, ſeu potius ridicula, hunc locum occuparat: ſtulte enim notis numerorum noſtri temporis deſcripta latitudo erat, atque imperitia librariorum, ſiue emendatorum ita aucta, vt nullo pacto longitudini reſponderet. S (quae nota ſemis manifeſta ſignificat) cum antecedente ſumma coniuncta fuerat, atque ex duo, et ſemis, centum quindecim factum: quo errore nihil ineptius fingi poteſt: nec is vnum tantum locum,

eo plumbum infundito [h], ſuperiorem partem arborum digitos ſex altam [i] facito [k] ſiet, eo
capitulum robuſtum indito [l], vti ſiet ſtipites vbi ſtent. Fundamenta p. [m] v. facito. Ibi 5
ſilicem longum p. [n] II. S. latum p. [n] II. S. craſſum † p. [o] II. S. planum ſtatuito, ibi ſtipites
ſtatuito. Item alterum ſtipitem ſtatuito: inſuper arbores ſtipitesque trabem planam
imponito, latam p. [p] II. craſſam p. [q] I. longam p. [r] XXXVII. Vel [s] duplices indito, ſi ſoli-
das non habebis, ſub eas trabes inter canales, et parietes extremos, vbi trapeti ſtent, tra-
beculam pedum XXIII [t]. S. imponito ſeſquipedalem, aut binas pro ſingulis eo [u] ſuppo-
nito. In iis [x] trabeculis trabes, quae inſuper arbores ſtipites ſtant, collocato. In iis [x] ti- 6
gnis parietes extruito, iungitoque materiae, vti oneris ſatis habeat. Aream [y] vbi facies,
p. v. fundamenta alta facito, lata p. VI. aream [z], et canalem rotundam [a] facito latam p. [b]
IIII. S. = Caeterum pauimentum [c] totum [d] fundamenta pedum duorum facito. Fun- 7
damenta [e] primum fiſtucato [f], poſtea cementis † minutis, et calce arenato [g] ſemipedem
vnumquodque corium ſtruito. Pauimenta ad hunc modum facito, vbi librau eris, de
glarea, et calce arenato primum corium facito; id pilis ſubigito, idem [h] alterum corium
facito

h) *fundito I. I-G.* i) *altum Pol.* k) *facito: ſiet et cap. lenſ. facito: ſiat et cap. B. R.* l) *indicto P. I. B. R.* m) *pedibus quinis a. V.* n) *pedicinis duobus: et I. B. R. ped. CXV. I. I-G.* †) *craſſem Pomp. 2.* o) *pede vno et I. B. R. ped. XV. I. I-G. p. I. S. Pol.* p) *pedicinis duobus I. B. R. pedes duos I. I-G.* q) *pede vno I. B. R. pedem vnum I. I-G.* r) *pedibus triginta I. B. R.* s) *Has I. I-G.* t) XXIIII. S. *Pol. viginti quattuor I. B. R. viginti trium et ſemis I. I-G.* u) *deſuper ponito a. V.* x) *his I. B. R. I. I-G.* y) *aram P. Haram I. B. R.* z) *haram P. I. B. R.* a) *rutundam Pol.* b) *pedibus quattuor: et I. B. R. ped. quatuor S. I. I-G. pedes* exprimit *Heru.* c) *pauimento toto I. I. Ba. H. A. pauimenta toto Gr. G.* d) *totum. Fundamenta I. B. R.* e) *fundamenta* om. *I. B. R.* f) *feſtucato* omnes praeter *I. I-G. et Meurſ. in nota.* †) *ſementis H.* g) *harenato Pol.* h) *id eſt I. B. R. inde I. I-G.*

cum, ſed plures foedauerat. Deerat etiam menſura craſſitudinis, quam e manuſcriptis libris acceptam hic reſtituimus. VICTOR. Iam bis eundem errorem notauimus, 14, 5 et 18, 2.

18, 4 FACITO SIET) Reiicula ſane vltima dictio, et ſuperuacanea, ideoque delendam cenſens, cum codicem meum conſulerem, conſenſum eius offendi. MEVRS. Quin Catonianam hanc eſſe rationem oſtendimus ad 8, add. ind.

18, 4 CAPITVLVM ROBVSTVM) Libri antiqui pro robuſteum, a robore. mox *Arbores ſtipitesque robuſtas facito.* Varro lib. 1. de re ruſtica, *Si in medio robuſta aliqua materia ſit depacta.* Plautus Poenulo, *Lachonem vos quos ego iam detrudam ad molas, Inde porro ad puteum, atque ad robuſtum codicem.* Idem Curculione: *Vos ambo in robuſto carcere vt pereatis.* Significat enim carcerem, qui robur dicitur ab eo, quod antea arcis robuſteis malefici includebantur, autore Feſto Pompeio. POPMA.

18, 5 CRASSVM P. II. S.) An tanta craſſitudo, quanta longitudo, latitudoue? manifeſtum mendum et procliue: Emendo *Craſſum* P. I. S. Nec audio vero codicem meum, qui P. XV. habet. Fidem meae emendationi adſtruit ipſe Cato, qui paullo ante dixit: *Inibi lapides ſilices in totum forum ſtatuito, longum P. V. latum P. IIS. craſſum P. I. S.* MEVRS.

18, 5 AVT BINAS PRO SINGVLIS) antiqua haec lectio, quam recepimus. In excuſis antea, *pro ſingulis deſuper ponito.* VICTOR.

18, 6 PAVIMENTVM - - FACITO) Varietatem huius loci non aliunde ortam puto, quam quod Catonis oratio elliptica aliquid obſcuritatis habet. Voluit *per pauimentum totum* ſ. quantum quantum eſt pauimentum. etc.

18, 7 CALCE ARENATO) Cum nihil vel hic, vel paulo poſt diuerſitatis deprehendatur in ſcriptis cuſiſue libris tum a *calce*, lapide, dicatur *calculus*, genere maſculino, de *calce* autem in quantum poſteriorem plantae partem notat, nemo dubitet, quin vtroque genere adhibeatur: corrigamus hinc errorem quorundam Lexicorum, quae *calcem* pro lapide tantum foeminini generis eſſe volunt. Iam dubitabat Voſſius de anal. 1, 34 cuius hinc ſententia confirmatur. Caeterum de hac ratione pauimenti conferri iam iuſſit Schoettgenius Salmaſ. ad Solin. c. 28 p. 268 ſeq. it. c. 56 p. 867 ſeq. Ex inſtituto hanc partem aedificandi tractant Vitruu. 7. 1. et Plin. 36, 25 ſ. 60 ſeq. itemque Pall. Mai. 11. GESN. Diſtinguenda ſunt *calce, arenato*; aliud enim *calx*, aliud *arenatum.* cuius rei adferrem exempla, niſi ad id, quod nunc agimus, ſatis id arbitrarer. PONTED. An vero in hoc argumento diſtingui iſta duo debeant, illud dubitationem nonnullam habere mihi videtur: neque dum poenitet noſtrae ad h. l. adnotationis.

18, 7 IDEM ALTERVM CORIVM) Legerim, *item*; vel vt eſt in V. C. *Inde alterum* c. ſ. MEVRS.

facito [i]. eo calcem cribro ſuccretam indito alte digitos duo [k]. ibi de teſta arida pauimen-
8 tum ſtruito. vbi ſtructum erit [l], pauito, fricatoque [m], vti pauimentum bonum ſiet. Arbo-
res, ſtipitesque [n] robuſtas facito [o], aut pineas. Si trabes minores facere voles, canales
extra columnam expolito [p]. ſi ita feceris, trabes pedum XXII. longae opus [q] erunt.
9 Orbem olearium latum pedibus IIII. punicanis [r] coagmentis facito, craſſum digitos [s] VI.
facito [t], ſubſcudes [v] iligneas adindito. Eas vbi confixeris, clauis corneis occludito. In
eum orbem tris catenas [x] indito. Eas catenas [x] cum orbibus [y] clauis ferreis corrigito.
Orbem ex vlmo, aut ex corylo facito. Si vtrumque habebis, alternas indito.

XIX. IN vaſa vinaria ſtipites arboresque binis pedibus altiores facito, ſupra foramina
arborum pedem quaeque vti abſient [a] vnae fibulae locum facito. ſemipedem quoquouer-
ſum, in ſuculam [b] ſena foramina indito. foramen, quod primum facies, ſemipedem ab car-
2 dine facito, caetera [c] diuidito [d] quam rectiſſime. Porculum [e] in media ſucula [f] facito.
Inter arbores [g] medium quod erit, id ad mediam collibrato [h], vbi porculum [i] figere opor-
tebit. vti in medio prelum recte ſitum ſiet. Lingulam cum facies, de medio prelo colli-
brato [k]. vt inter arbores bene conueniat, digitum pollicem laxamenti facito. Vectes lon-
giſſimos pedum XIIX. [l] ſecundos pedum XVI. tertios pedum XV. remiſſarios pedum
XII. alteros pedum X. tertios pedum VIII.

XX. TRA-

i) *faco I. B. R. facito eo. eo Pol.* k) *duos a. V.* l) *eſt a. V.* m) *oleo* inſ. *I. B. R. oleo perungito I. I-G.* n) *ſtipites Pol.* o) *facito* omitt. *I. B. R.* p) *exponito I. I-G.* q) *opus* abeſt *I. B. R.* r) *punicariis I. B. R. item Pol. 2. punicarnis I. I-G.* s) *digitis I. B. R. I. I-G.* t) *facito* omitt. *I. B. R. I. I-G.* v) *ſubſudes ibi iligneas dindito Pol. 2.* x) *catenas P. I. B. R. M. Po. 2.* y) *orbis Pol.* forte *orbi.* [C. XIX.] a) *abſiet Pol.* b) *ſucculam I. B. R.* c) *caeteraque I. B. R.* d) *diuito Pol.* e) *portulum I. B. R. procliclium Pol. 2.* f) *ſuccula I. B. R.* g) *arborem Bo.* h) *conlibato Pol.* i) *portulum I. B. R.* k) *conlibato Pol.* l) XII. X. *Pol. duodecim. vel decem I. B. R. decem et octo I. I-G.*

18, 7 IBI DE TESTA ARIDA) quid ſi legatur: *ibidem teſta arida pauimentum ſternito, vbi ſtratum eſt, pauito.* Sed haec coniectura tantum nituntur, et fortaſſe non mala, niſi VV. CC. repugnarent, a quibus recedendum non eſt. VRSIN

18, 7 PAVITO, FRICATOQVE) V. C. addit, *Oleo perungito.* Bene. Vitruuius 7, 1. *Sin autem curioſius videbitur fieri oportere, tegulae bipedales intra ſe coagmentatae ſupra rudus ſubſtrata materia collocentur, habentes ſingulis coagmentorum frontibus exciſos canaliculos digitales: quibus iunctis impleantur calce et* [leg. *ex*] *oleo ſubacta, confricenturque inter ſe coagmenta compreſſa.* Palladius lib. 6, 11. *Antequam rudus ſiccetur, bipedas, quae per omnia latera canaliculos habeant digitales, iungemus, ita, vt calce viua ex oleo temperata, bipedarum canales, qui inter ſe connectendi ſunt, impleantur, vt earum coniunctione* [male *MS. coniectio*] *rudus omne cooperiatur.* Qui locus de Vitruuii expreſſus, vt etiam obſeruauit eius interpres Guilielmus Philander, vir profecto ſingularis, et admirandae doctrinae. MEVRS.

18, 9 PVNICANIS COAGMENTIS) Poenorum opera lignea in magno pretio, et vſu apud Romanos erant. Vnde Cato hic commendat *Punica coagmenta*, quae non dishiaſcebant, et Varro *Punicas feneſtras*, Plinius *lectos Punicos.* itemque Plautus in Mercatore cum vult oſtendere poſtium commiſſuras hiaſcere, ait: *Non enim haec pultifagus opifex opera fecit barbarus.* Pultifagus enim ibi Poenus dicitur a frequenti vſu pultis Punicae, cuius faciendae rationem Cato infra docet; id quod Scaliger rectiſſime animaduertit. POPMA.

18, 9 TRES CATENAS) Catenae hic ſunt vincula lignea, quae materiam arte compingunt, et praeſtant aequalem ac directam. Sic apud Vitruuium 7, 2. *Aſſeres cum ad formam circinationis fuerint diſtributi, catenis diſpoſitis ad contignationes ſiue tecta erunt crebriter clauis ferreis fixi religentur, eaeque catenae ex ea materia comparentur, cui nec caries, nec vetuſtas, nec humor poſſit nocere, id eſt, buxo, iunipero, olea, robore, cupreſſo, ceterisque ſimilibus.* Quem locum Palladius ita eſt imitatus 1, 13 *Tunc eas catenis ligneis ex iunipero, aut oliua, aut buxo, aut cupreſſo factis, ad contignationem ſuſpendemus.* POPMA.

19, 2 PORCVLVM) Male, V. C. *Proculum in m. f. f.* Nam dicebatur *Proculus*, qui patri ſeni natus eſſet, vel peregre agenti. Paulus apud Feſtum, *Proculum inter cognomina eum dicunt, qui natus eſt patre peregrinante a patria procul.* Feſtus: *Proculos ſunt qui credant ideo dictos, quia patribus ſenibus, quaſi procul progreſſis aetate, nati ſunt.* Gloſſae: *Proculus*, τηλέγονος. Sed *Porculus* erat

batillus

XX. TRAPETVM quomodo concinnare oporteat. Columellam[a] ferream, quae in miliario[b] ſtat, eam rectam ſtare oportet in medio ad perpendiculum, cuneis ſalignis circunfigi oportet bene. eo plumbum effundere caueat[c], ni labet columella[d]. Si[e] mouebitur, eximito ; denuo eodem modo facito, ne[g] ſe moueat[h]. Modiolos[i] in orbis, olea- 2
ginos[k] ex orchite olea facito, et[l] eos circumplumbato[m], caueto ne laxi[n] ſient[o]. Si[p] autem labent, in cupam[q] eos indito[r]. tunicas ſolidas, et[s] latas digitum pollicem facito[t]. labeam[u] bifariam faciat[x], et[y] habeat quas figat clauis duplicibus, ne cadant.

XXI. CVPAM[a] facito P. X. tam craſſam, quam modioli poſtulabunt[b], mediam[c] inter orbis, quae conueniat[d], tam craſſam quam columella[e] ferrea erit. Eam mediam pertundito, vti in[f] columella[g] indere poſſis. Eo fiſtulam ferream indito, quae in columellam[h] conueniat, et in cupam[i]. Inter cupam dextra[k] ſiniſtra[l] pertundito late digi- 2
tos

[C.XX.] a) *Columnellam I. B. R. Trapeti columnellam I. I-G.* b) *meditulio I. B. R.* c) *caueto I. I-G.* d) *columnella I. B. R. I. I-G.* e) *autem* inſer. *I. B. R. I. I-G.* f) *et* inſ. *I. I-G. et plumbum fundito: et* inſ. *I. B. R.* g) *donec non a. V.* h) *ſi ſe mouerit, eo plumbum fundito* inſ. *I. I-G.* i) *Modulos I. B. R.* k) *oleagines ex orcite Pol.* l) *et* om. *P.* m) *circum plumbato* diu. *I. B. R.* n) *laſſi P. Ienſ.* o) *fiant I. B. R.* p) *Si autem labent* deſ. *Pol.* q) *cuppam I. I-G. cuppam ferream I. B. R.* r) *fundito cunicas Pol.* 1. Alter nobiſcum. *fundito in tunicas I. B. R.* punctum abeſt *I. I. Ba. H. A.* vbi, *Gymn.* s) *et* om. *Pol.* t) punctum om. *I. B. R.* vbi, *I. I-G.* u) *labrum Pol.* x) *faciat* om. *I. B. R.* y) *et* om. *P.* [C. XXI.] a) *Cuppam I. B. R. Cuppam trapeti I. I-G.* b) *poſtulabant Pol.* c) *aliam* inſ. *I. I-G.* d) *conueniant craſſam P.* e) *columnella a. V. Pol.* 2. nobiſcum. f) *in* om. *I. B. R.* g) *columellam Pol. columnella a. V.* h) *columnellam a. V.* i) *cuppam B. R. I. I-G.* et ſic per totum caput. *cuppale. cupa P.* k) *deſtra I. B. R.* l) *ſiniſtraque a. V.*

batillus aut vncus, qui figebatur, vt teneret funem, quo dum verſabatur torcular, ſucula circumplicabatur. Vide clariſſimum Galliae ſuae lumen, Hadrianum Turnebum Aduerſ. 7, 25. MEVRS.

20. Caput hoc cum duobus proximis, qui intelligere volet, eum forte adiuuabunt, quae de tota re a nobis diſputata ſunt ad Popmam de inſtrum. fundi, 12. vbi etiam Turnebi obſeruata propoſuimus. Quamquam neque ſic expedita omnia eſſe fatendum ſit. Caeterum quae lemmatis in morem ſuperſcripta erant verba, ea cum ipſius Catonis eſſe videantur, oratione alioquin hiulca futura, ei reddere nihil dubitauimus.

20, 1 QVAE IN MILIARIO STAT) Miliarium vas eſt longum, et anguſtum milii formam referens, quod ponebatur ſub trapeto ad excipiendum liquorem: et in medio ſtabat Columella ferrea, quae molam ſuſtinebat. Erat etiam eius vſus in balneo, vt deſcribit Palladius lib. 1 vel in coquina ad parandam aquam loco aheni, teſte Athenaeo lib. 2, vel ad coquendum apud Paulum Iuriſconſultum tit. de auro et arg. leg. Meminit Columella l. 9. Palladius l. 1 et Florentinus his verbis τὸ δὲ ἐλαιοτρόπιον ἐστεγνωμένον χρὴ εἶναι. Mox infra *Modioli* ſunt, qui a Graecis appellantur χοινικίδες, includunturque in orbem, vt illum, et cupam committant: ſicut in rota ſunt modioli lignei, quibus affiguntur radii, et in baliſta *modioli aerei, in quos induntur axiculi, qui neruos vertunt*, vt eſt Vitruuii l. 10. De aliis trapeti inſtrumentis plura Turnebus in aduerſariis, et nos in libro de inſtrumento fundi. POPMA. Nobis de *miliario* omnia alia videri ſatis oſtendimus ad Popmam de I. F. 12.

20, 1 DENVO EOD. MODO FACITO) Fidem vetuſtorum codicum ſecuti, hinc nonnulla verba ſuſtulimus, quae enim praeter haec erant in excuſis, in nullo a nobis manuſcripto libro inuenta ſunt, ſed res etiam ipſa diligenter conſiderata ſuperioraque Catonis verba, ni fallor, declarant hanc veram lectionem eſſe: praeceperat enim diligenter, ne quis plumbo in columella ſuſtinenda vteretur, et quibus rebus fulciri deberet, oſtenderat: quod ſi nunc, cum vitium illa facit, ad plumbum confugi oportere diceret: ſibi ipſi, vt opinor, aduerſaretur. Cenſet igitur commodius eſſe, eam eximi, rurſusque eodem modo fieri, plumbum enim, res mollis, non poteſt maius aliquod pondus ſuſtinere, ſed cito cedit, vt ad alia maiora remedia tranſire neceſſe ſit: nam modiolos leuiores recte circumplumbari poſſe oſtendit, neque enim a pondere illic periculum eſt. VICT.

20, 2 LABEAM) *Labrum*, quod eſſe in Pol. oſtendimus, gloſſa forte eſt *labeae:* quamquam quid proprie fuerit, id eſt, quem vſum habuerit, non plane aſſequor. Idem de *tunicis* fatendum, quarum paulo ante fit mentio: illud mihi videre videor, commodius legi *faciat vt habeat*, vel *faciat habeat* quod in Mediceo eſſe obſeruamus.

21, 1 CVPAM FACITO) Bene auget V. C. *Cupam trapeti facito.* Sic initio ſuperioris capitis: *Trapeti columellam ferream* etc. MEVRS.

21, 1 VTI IN COLVMELLA) Planior videtur lectio ſupra propoſita, *vti columellam:* neque

tamen

tos primoris IIII. alte digitos primoris tres, ſub cupa tabulam ferream lata cupa media erit, pertuſam figito, quae in columellam conueniat dextra ſiniſtra[m]. foramina vbi feceris, laminis † circumplectito, replicato in inferiorem partem cupae omnis quatuor laminas: dextra ſiniſtra [n] foramina vtrinque ſecus laminas.
3 Sublaminas [o] pollulas [p] minutas ſupponito, eas [q] inter ſeſe configito, ne foramina maiora fiant, quo cupulae [r] minuſculae indentur [s]. Cupam [t], qua fini in modiolos erit, vtrinque ſecus imbricibus ferreis quatuor deſues [u], ibi [x] vtrinque ſecus facito, qui figas. imbrices medias clauulis figito. Supra imbrices extrinſecus cupam pertundito [y], qua clauus eat qui orbem cludat [z].
4 Inſuper foramen librarium ferreum digitos ſex latum indito, pertuſum [a] vtrunque ſecus qua clauus eat. Haec omnia eius rei cauſa fiunt, vti ne cupa in lapide [b] conteratur. Armillas [c] IIII. facito, quas circum orbem indas, ne cupa et clauus conterantur. Intrinſecus [d] cupam materia vlmea aut faginea facito [e].
5 Ferrum factum, quod opus erit, vti idem faber figat. †† [f]. LX. opus ſunt, cum [g] plumbum [h] cupam emito [i] †† [k] IIII. cupam qui concinnet [l], et modiolos qui indat, et plumbet, operas fabri duntaxat †† [m]. VIII. Idem trapetum oportet accommodet [n]. Summa [o] ſumpti [p] †† [q]. LXXII. praeter adiutores.

XXII. TRA-

m) *ſiniſtraque a. V.* † *lamnis P.* n) *ſiniſtraque a V.* o) *Sub laminas* diu. *Gr. G.* p) *polulis minutis I. R. poculis minutis Bo. polulas etc. I. I-G.* q) *easque a. V.* r) *cuppae a. V.* s) *videntur I. B. R.* t) *Cupa P.* u) *deſuos P.* 1 *et* 2. x) *ibique a. V.* y) *protundito P. Ienſ.* z) *claudat a. V.* a) *pertuſumque P. pertuſumque intrinſecus I. B. R. Pol.* 2. nobiſcum. b) *lapidem a. V.* c) *Armilas Pol.* 2. d) *Vtrinſecus P. I. B. R. P.* 2. nobiſc. e) *facta Ienſ. factam B. R.* f) HI. *ſ. haec opus W. Pol.* hic et ſemper *LX. operae opus a. V.* g) *Tum W. Pol.* 2. h) *in* inſ. *a. V.* i) *emittas I. B. R. emittis I. I-G.* k) †† deeſt *a. V.* l) *concinnat a. V.* m) †† deeſt *a. V.* n) *accommodet ſumptui. Summa* LXXII. *I. B. R.* o) *Sumpti ſumma I. I-G.* p) *ſumptui* etiam *Pol.* q) *N. I. I-G.*

tamen altera abſurda: dicimus enim *induere pedem vallis, ſurculis.*

21, 2 DIGITOS PRIMORES) Digiti alii primores, alii craſſi, alii transuerſi vocantur a Catone. *Primores* digiti ſunt ſummi, eminuli, et primae partes digitorum, quibus more vulgi definit altitudinem, et latitudinem, vt hic, et cap. 40. Ad horum differentiam dicuntur *digiti craſſi*, qui ſunt menſurae craſſitudinis, c. 40. *Transuerſi* digiti appellantur, cum extenduntur, et porriguntur transuerſum ad dimetiendam altitudinem, vt cap. 46, et cap. 49. *Ne plus 4 digitos transuerſos emineant*, id quod in Geoponicis eſt, ἐνθήσομεν δὲ αὐτὸ τῇ γῇ ὡς ὑπερέχειν δ δακτύλους. Et ita mihi videtur: Turnebo aliter. POPMA. Locum Turnebi damus ad c. 40. ad quod ille adſcripſit.

21, 3 SVBLAMINAS) Diremerim. *Sub laminas* p. m. ſ. *Sub* pro *Subter*. MEVRS.

21, 3 QVA FINI IN MODIOLOS) Qua fini, hac fini, ſignificat quatenus, hactenus. Caſſius Hemina Annal. 4. *Qua fini omnes res, atque omnes artes humanitasque aguntur.* Gellius lib. 11. *Hac fini ames, tanquam forte fortuna oſurus.* POPMA.

21, 4 FORAMEN LIBRARIVM FERREVM) Fabros hinc obſeruamus etiam olim clauorum genera per pondera diſtinxiſſe, vt etiamnum hodie apud nos. Dicebatur autem *Librarius clauus*, cuius pondus eſſet vnius librae. Sic *Libraria fruſta* apud Columellam 12, 53. *Ex tenuibus lignis flammula facta glabrantur (nam vtroque modo pili detrahuntur) caro in libraria fruſta conciditur.* Et *libraria caementa* apud Vitruuium 8, 7. *Caementum de ſilice frangatur, ne grauius, quam librarium.* MEVRS. Sed non videtur cogitaſſe Meurſius, hic foramen dici librarium, non clauum. Igitur intelligenda forte pyxis, fiſtula, vel modiolus recipiendo clauo. Aliter certe non intelligo, quomodo vel ferreum dici poſſit, vel librarium foramen. Menſuram, et capacitatem foraminis non intelligi, adiecta 6 digitorum menſura ſatis indicat. Supereſt itaque, vt *librarium* vel totius foraminis, h. e. pyxidis pondus notet, vel genus laminae, e quo perficitur, vt nouimus in fiſtulis plumbeis ad aquaeductus eſſe centenarias, octogenarias etc. qua de re ad Pall. Aug. 12.

21, 5 †† LX OPVS SVNT) in Pol. quoties nota haec occurrit in Commel., eſt N ſiue N inverſum, nummi nota haud dubie, vt acceperunt II-G. Niſi malis lineam poſteriorem inflexam S notare, vt accepit Rob. Stephanus, vt ſit ſignum ſeſtertii ſpeciatim, pro conſuetiore HS; nam X ſ. *decuſſis inductus*, nota denarii, quam forte cogitare hic poſſis ſummam nimis grandem videtur efficere. De ſignis tum ſeſtertii tum denarii Gron. 1, 13 p. 12. De ſeſtertii etiam Hard. ad Plin. 7, no. mai. 108.

21, 5 CVM PLVMBVM CVPAM) Forte legendum, *Tum plumbum in cupam* vid. Var. lect.

21, 5 SVMMA SVMPTI) qui *ſumptui* ſcripſit, forte metuit, ne barbariſmus ſit *ſumti*, vt illi qui *ſenati conſultum* expunxere nonnuſquam apud Ciceronem.

22, 1

XXII. TRAPETVM hoc modo accommodare oportet. librator vti ſtatuatur [a] pa-
riter. ab [b] labris digitum minimum orbem abeſſe oportet. ab ſolo mortarii orbes cauere
oportet, ne quid mortarium terant. Inter orbem, et miliarium vnum [c] digitum inter-
eſſe oportet. ſi plus intereſerit, atque orbes [d] nimium aberunt, funi circunligato milia-
rium [e] arcte [f] crebro, vti expleas quod nimium intereſt. Si orbes altiores erunt, atque 2
nimium mortarium deorſum [g] teret, orbiculos ligneos pertuſos in miliarium, in columel-
lam [h] ſupponito, eo altitudinem temperato. Eodem modo latitudinem orbiculis ligneis,
aut armillis ferreis temperato, vſque dum recte temperabitur. Trapetus emptus eſt in 3
Sueſſano ++ [i]. CCCC [k]. et olei p. l. compoſturae ++ [l]. LX. vectura boum [l], operas ſex ho-
mines [m] VI. cum bubulcis ++ [i]. LXII [n] cupam [o] ornatam ++. LXXII. pro oleo ++ P.
XXV. S. [q] S. ++ [p] DCXXIX. [r] Pompeiis emptus [s] ornatus ++. CCCXXCIIII. vectura [t] ++
CCXXC [u]. Domi melius concinnatur, et accommodatur. Eo ſumpti [x] opus eſt. ++ [y] LX.
Summa, ++ [z]. DCCXXIIII. Si orbes in [a] veteres trapetos [b] parabis medios craſſos P. I. 4
digitos [c] III. [d] altos P. I. foramen ſemipedem [e] quoquouerſum [f]. eos cum [g] aduexeris, ex
trapeto temperato. Ii [h] emuntur [i] ad Rufri [k] macerias ++. CXXC. temperantur ++. XXX.
tantidem Pompeiis [l] emitur [m].

XXIII. FACE [a] ad vindemiam, quae opus ſunt, vti [b] parentur. vaſa lauentur: corbulae ſarciantur: picentur dolia [c]: quae opus ſunt, picentur [d]. cum pluet [e], quala parentur

[C. XXII.] a) *ſtatuat. Pariter I. B. R. ſtatuat pariter I. I-G.* b) *a I. B. R.* c) interpon. *Iunt.* d) *adque Pol.* e) *molarium I. B. R.* f) *arte Pol. et* inſ. *I. B. R.* g) *deorſom Pol.* h) *columnellam a. V. columella Pol.* i) *nummis I. B. R. numis I. I-G.* Sic per totum caput. k) *quadringentis a. V.* l) *et* inſ. *a. V.* m) *homines ſex cum bubulcis,* omitt. *I. B. R. homines ſex* deeſt quoque *I. I-G.* n) LXXII. *Pol. ſeptuaginta duobus a. V.* o) *cuppae ornamenta totidem: olei torculum et vaſa caetera nummis ſeptingentis: caeterus ornatus domi pompeiis emptus eſt nummis tricentis octoginta quattuor: vectura etc. I. B. R.* p) *N. I. I-G.* q) *ſumma ſumpti I. I-G.* r) DCCVIIII. *Pol. caeterus ornatus domi* inſer. *I. I-G.* s) *emptus eſt trapetus numis etc. I. I-G.* t) *vecturam Pol.* u) *empta eſt* inſ. *a. V.* x) *ſumptui P. ſumptum Ie. ſumptu B. R.* y) ++ LX. *Summa* ++. DCCXXIIII. deſunt *I. B. R. N.* LXV. *I. I-G.* z) *N.* DCCXXIX. *I. I-G.* a) *in* om. *a. V.* b) *trapeto a. V.* c) *digitis tribus I. I-G.* d) *et* inſ. *I. B. R.* e) *ſemipede I. I-G.* f) *quoquouorſum a. V.* punct. praeterea deeſt *I. B. R.* g) *cum* om. *I. B. R.* h) *Ii* om. *a. V.* i) *Venduntur I. I-G. Venuntur trapeti ad macerias I. B. R.* k) *rutri P.* l) *pompeis Pol.* m) *emuntur a. V.* [C. XXIII.] a) *Fac Pol.* b) *vt Pol. antea* inſ. *I. I-G.* c) *et alia* inſ. *a. V.* d) *et* inſ. *a. V.* e) *aqua imbuantur. et* interſ. *I. B. R. aqua imbuantur. Quala etc. I. I-G.*

22, 1 Vid. quae dicta ſunt ad initium cap. 20.

22, 3 ET OLEI P. L) h. e. *pondo libram*, nam haec ita coniungi, luculenter oſtendit Gron. de P. V. c. 6. p. 27. Olei mentio etiam deinde fit, neſcio quam bene.

22, 3 OPERAS SEX, HOMINES VI.) Apparet homines VI. eſſe gloſſam *operarum ſex.*

22, 3 XXV. S. S. N. DCXXIX) Id eſt: Summa ſumpti, nummi DCXXIX. Sed ſi ad calculos ſedeamus, et rationem putemus, inueniemus numerorum iſtorum ſummam eſſe DCXXXI. Itaque corrigendum. Lapſus procliuis. MEVRS.

22, 3 POMPEIIS EMTVS) Melius longe, vt ſolet vetus codex, *Pompeiis emtus eſt Trapetus.* Sic antea locutus de trapeto in Sueſano empto. Infra quoque cap. CXXXV, trapetos optimos emi docet Pompeiis. MEVRS.

22, 4 EMVNTVR AD RVFRI) VV. CC. *Veneunt ad Rufei macerias.* quae lectio vera eſt. VRSIN. V. C. *Venduntur ad R. m.* Erat autem *Rufri maceria* locus in vrbe Nola, infra cap. CXXXV. *Nolae ad Rufri maceriam claues.* MEVRS.

23 *Ad vindemiam quae opus ſunt, vt parentur.* Tale argumentum numquid aliud declarat, quam ipſum capitis principium: *Face ad vindemiam quae opus ſunt vti parentur?* Cur igitur repetuntur? Cur per partes, quae ad vindemiam pertinent, ſeparantur? *vinum Graecum quomodo fiat: vua cocta vti ſeruetur: Vindemia facta, vt vaſa torcula ſubligentur?* PONTED.

23, 1 QVAE OPVS SVNT PICENTVR) Nimirum et alia ſunt, quae picari debent, v. g. *vrnae, ſparteae,* et *amphorae,* de quibus ad Ca. 11, 2.

23, 1 CVM PLVET, QVALA PARENTVR) Nihil hac lectione profecto ineptius. Reſtituo ex V. C. meo, qui longe plenius, et melius. *Et, cum pluet, aqua imbuantur.* Dolia inquit, et quae alia opus ſunt picentur, et, cum pluet, aqua imbuantur. Deinde quae ratio, vt quala debeant pluuiae tempore parari. MEVRS. Nihil equidem inepti in

2 tur [f], ſarciantur. far molatur. Bennae [g] emantur. oleae caducae ſalliantur [h]. Vuas miſcellas [i] ad vinum praeliganeum, quod operarii bibant, vbi tempus erit, legito. ſiccum [k] puriter [l] omnium dierum pariter in dolia [m] diuidito. Si opus erit, defrutum indito in muſtum, de [n] muſto lixiuo coctum, partem quadrageſimam addito defruti [o], vel
3 ſalis ſeſquilibram in culleum [p]. Marmor ſi indes in culleum [q], libram indito [r]. id indito in

f) *et* interpon. *a. V.* g) *Maenae P. I. B. R. Menaé M. Po.* 2. h) *ſaliantur a. V.* i) *miſellas a. V.* k) *ſuccum a. V.* l) *pariter B. R.* m) *dola Pol.* n) *cineris lixiui cocti I. B. R.* o) *defriti Pol.* p) *culeum indito. Marmor a. V.* q) *culeum a. V.* Sic per totum hoc caput, et alibi pluries. r) *indito. id* deeſt *a. V.*

in lectione Commeliniana, quam ſequimur, video. Quidni enim, *cum pluet*, ac proinde opus in agro fieri non poteſt, *quala*, e vimine, quod tum magis lentum eſt inſuper, vel *parentur* noua, vel vetera *ſarciantur.* Vt hic nihil ineptum eſt, ita neque ſtultum *imbuere*, eluendi et ſarciendi cauſa. Quid vero ſcripſerit Cato, non definio: illud video, non ſimpliciter ad vindemiae proximum tempus ab eo reſpici, qui farris etiam molendi mentionem iniiciat.

23, 1 BENNAE EMANTVR) in antiquiſſimo exemplari *Menae:* receptam tamen lectionem retinuimus: Eſt enim *Benna*, quod Sex. Pompeius docet, gallica lingua *genus vehiculi:* niſi aliquid etiam *Mena* ſignificat, quod hic accommodatum ſit: id autem nos ignoramus. VICTOR. vulgati libri habent: *Bennae:* quae lectio, quam ſit inepta, hoc loco facile omnes videre arbitror. Quis enim vſus iſtius gallici vehiculi in vindemia? aut qua fini diligens paterfamilias hoc vnum inſtrumentum non ante quam opus eſt, parat. Hac re veteris [ſ. codicis] lectionem conſeruaui. Fortaſſis autem praecipit Menas parari, et areſieri, ſicut oleas caducas ſaliri, in cibum familiae et vindemiatorum. Sunt enim *Menae* piſciculi viles et vulgares, quas nunc haleces dici quidam putant: vt *menae aridae* ad probandam muriam, cap. 89 *ſalſae* apud Plinium lib. 32 quas in Orcis conditas pauperculi clientes patronis donabant. Perſius Sat. III. *Menaque quod prima nondum defecerit, orca.* POPMA. *Menae emantur.* Haec vetus lectio? aſſeuerat nobiliſſimus, eruditiſſimusque vir Auſonius Popma, cuius fidem eleuatum ire nullum in praeſens mihi conſilium; abſit. Teſtor tantum me in meo illo optimae notae codice minime repperiſſe, qui diſertim habebat, *Bennae emantur.* Vehiculum autem opus habuiſſe exiſtimem ad auehendum in proximam vrbem vinum. Licet etiam per me, ſi quis velit, aut rectius putabit, transponere. *Bennae emantur, far molatur, oleae caducae ſallian- tur.* MEVRS. Schefferus, qui toto c. 2 l. 21. de re vehic. de *benna* agit, non modo oſtendit *corbem* eſſe (plauſtro deinde impoſitam vel ciſtam vitilem, qua ſignificatione hodieque vtuntur Belgae: ſed pro *emantur* vult legi *vieantur*; ſatis quidem ille ingenioſe.

23, 2 VVAS MISCELLAS) Sic ſemper apud Catonem, Varronemque in antiquis codicibus ſcriptum eſt: non vt in formis antea excuſis *Miſellas*: apud Plinium quoque in impreſſis etiam libris, ita ſcriptum hoc nomen offendi. VICTOR. Hoc genus vel ideo *praeliganeo* vino conuenit h. e. ante iuſtam vindemiam legendo, premendoque, quia vetuſtatis impatiens eſt, vt eius venditio ne in aeſtatem quidem differri poſſit. Vid. Colum. 3, 21, 6. add. Varr. 1, 54, 2.

23, 2 SICCVM PVRITER OMNIVM DIER.) Quidſi vera ſit lectio ante Victorium recepta, et intelligatur *ſucci* nomine muſtum, quod quantum vno quoque die factum eſt, in dolia iubeat diuidi, quemadmodum c. 25 vinaceos quotidie recentes iubet ſuccerni. Video de ſucco idem videri Meurſio. Sed conſideratis omnibus, crediderim hic excidiſſe aliquid. Nam quae ſequuntur, non iam ad vinum illud praeliganeum, ſed ad conditiuum dulce pertinent. conf. c. 25, vbi videtur *vinum ſiccum* laudare forte ex vuis ſiccatis? Tanto minus aliquid mutare volui.

23, 2 DE MVSTO LIXIVO COCTVM) Plinius 14 20. hunc locum refert, ſed peccat μνημονικὸν ἁμάρτημα non leue. Sic enim ibi, *Cato iubet vina concinnari, hoc enim vtitur verbo, cineris lixiuii cum defruto cocti parte quadrageſima, pulegii vel ſalis ſeſquilibra, interim et tuſo marmore. Facit et ſulphuris mentionem, reſinae vero in nouiſſimis.* At Cato hic non nominat *cinerem lixiuium.* Sed vult adiici in vinum ad condituram defrutum coctum de muſto lixiuo, id eſt quod liquatum, deſtillatum, priuſquam prelo vuae premantur, in lacum fluxit: nec ponit ſulphur, aut pulegium, quae ne hinc excidiſſe ſuſpicemur, facit ſequens enumeratio eorundem condimentorum. Vidend. Columella 10, 1. POPMA. Contra Harduinus vult Catonem corrigi e Plinio.

23, 2 VEL SALIS SESQVIL. IN CVLLEVM) V. C. *in culleum indito.* Vſitatum Catoni iterare verba. Quare autem? *vel ſalis.* Nam τὸ *vel* praeceſſiſſe aliquid aliud vocabuli acuto et attento lectori facile inſinuat: itaque licet vetere codice nihil iuuante, augeo et ſcribo: *pulegii vel ſalis ſeſquilibram* etc. Tibicen ecce mihi Plinius 14, 20. *Cato iubet vina concinnari* (*hoc enim vtitur verbo*) *cineris lixiuii cum defruto cocti parte quadrageſima, pulegii, vel ſalis ſeſquilibra, interim et tuſo marmore. Facit et ſulphuris mentionem, reſinae vero in nouiſſimis.* Qui Plinii locus, quam Catonis hoc caput mutilum ſit, oſtendit. Nam vbi hic vox *concinnare?* vbi ſulphuris mentio? doleamus

in vrnam [s], miſceto cum muſto. id [t] indito in dolium [u]. reſinam ſi indes, in culleum muſti
P. III. bene comminuito [x], indito [y] in fiſcellam [z] et facito vti in dolio [a] muſti pen-
deat. eam quaſſato crebro, vti reſina [b] condeliqueſcat [c]. Indideris [d] defrutum, aut mar- 4
mor, aut reſinam, dies XX. permiſceto crebro, tribulato [e] quotidie †. Tortiuum mu-
ſtum [f] circumcidaneum ſuo cuique dolio diuidito, additoque pariter.

XXIV. VINVM Graecum hoc modo fieri oportet: Vuas Apicias percoctas
bene legito. vbi delegeris, in eius muſti culleum aquae marinae veteris quadrantalia [a] II.
vel ſalis puri modium [b]. Eum [c] in fiſcella [d] ſuſpendito, ſinitoque cum muſto diſtabe-
ſcat. Si helueolum [e] vinum facere voles, dimidium helueoli, dimidium apicii vini [f] indi-
to, defruti [g] veteris partem trigeſimum addito [h]. Quicquid vini defrudabis [i], partem 2
trigeſimam [h] defruti addito.

XXV. QVVM vinum [a] coctum erit, et quum legetur [b], facito vti ſeruetur
familiae primum ſuisque [c], facitoque ſtudeas bene percoctum ſiccumque legere, ne vi-
num

s) *et* inſ. *a. V.* t) *id indito* abeſt *a. V.* u) *doleum Pol.* x) *communito I. B. R.* y) *inde a. V.* z) *indito* inſ. *a. V.* a) *doleo Pol.* b) *reſinam P. Ienſ.* c) *cum deliqueſcat Pol. deliqueſcat a. V.* d) *Si inderis I. B. R. Si indideris I. I-G.* e) *tribulatoque a. V.* † *cuotidie Pol.* f) *muſtam B. R.* [C. XXIV.] a) *q.* II. *P. quartas binas I. B. R. quadrantalia bina I. I-G.* b) punctum abeſt *P. et* inſ. *I. B. R.* c) *Hunc I. I G.* d) *fiſcellam a. V.* e) *heluiolum Pol.* per totum caput. f) *vini* abeſt *a. V.* g) *defrutique a. V.* h) *triceſimam I. B. R. trigeſumam Po.* 2. i) *defrutabis M. Po.* 2. [C. XXV.] a) *Quom I. B. R. Cum I. I-G.* b) *legitur Pol.* 2. c) *ſi vis P. Sicque* (praeced. puncto) *facito: a. V.*

mus ſane merito ſcriptoris noſtri vicem; qui non ſatis erat, ſi vulneratus eſſet foediſſime, niſi etiam miſerrime truncatus. Forte reſtituendum. *Succum puriter omnium dierum concinnato pariter, in dolia diuidito.* Idem pro: *de muſto lixiuo coctum*, reſcripſerim, ex Plinii autoritate: *de cinere lixiuio coctum.* Libet exclamare: *Tantum aeui longinqua valet mutare vetuſtas.* Sulphur vbi commode collocem, non video. MEVRS. Adiuuant Plinium, vt videmus I. B. R., vt fere nihil dubitem, quin reponendum ſit, *cineris lixiui cocti etc.* Neque tamen *muſtum lixiuum* vel *lixiuium* nihil eſſe, Columella docet 12, 27. it. 12, 41, 1, cuius verba de *ſicco die* etiam forte huc referri poſſint, ſi placeat retinere *ſiccum* Catonis noſtri. Sed nimis omnia corrupta et luxata ſunt.

23, 4 TORTIVVM MVSTVM CIRCVMCID.) Vox, *circumcidaneum*, gloſſema eſt; neque eam agnoſcit Plinius, qui 14, 20 citat hunc locum his verbis: *Super omnia Cato matureſcente iam vino iubet muſtum, quod ille torticium adpellat, nos intelligimus nouiſſime preſſum.* Videndus Varro 1, 54. VRSIN. Varro l. c. *circumciſitum* vocari ait. Rem ipſam interpretatur Colum. 12, 36. Vinum eiuſmodi Diis offerre, *quod circumciſis vinaceis profluxerit,* nefas habitum docet Plin. 14, 19 ſ. 23.

24, 1 AQVAE MARINAE VETERIS.) Hinc *Graeca vina prolibare Diis nefaſtum habetur* auctore Plinio l. c. *quoniam aquam habeant.* Lepide nugatur Plaut. Rud. 2, 7, 30. *Quaſi vinis Graecis Neptunus nobis* (naufragis) *affudit mare* etc. *Vetus* autem *aqua* adhibebatur, non tantum *ab aequinoctio verno ſeruata* Plin. 14, 20 ſ. 25: ſed integro etiam ſexennio vid. C. 12, 21, 5.

24, 2 SI HELVEOLVM) Helueolum vinum a colore nomen habet, vulgo nunc *Blieckaert*, eſt enim heluus color Catoni et Feſto medius inter rufum et album, Columellae inter purpureum et nigrum. Similiter heluella olera a colore, quae nos *Baſtaerdt* Titinnius *lenti calido heluella, rapula, rumices.* POPMA.

24, 2 QVICQVID VINI DEFRVDABIS) Videtur legendum *defrutabis*, licet VV. CC. repugnent. nam littera *t* in *d* ex antiqua ſcribendi conſuetudine mutata eſt. Columella 2, 22 *Et defrutare vinum licet etc.* VRSIN. Non auſim accedere coniecturae Vrſini, receptae, vt vidimus, a Meurſio et Popma. Neque enim hic de vinis *defrutandis* ſermo eſt, nulla ſiquidem coctionis mentio. Crediderim potius *defrudare vinum* eſſe adulterare, καπηλεύειν, vel honeſtiore verbo et Catoniano *concinnare*, h. e. alienum ei ſaporem conciliare, et ita guſtantes decipere ac defraudare. Quidni *defrudandi* voce vtatur Cato, cum ſui ſeculi alter Cato Plinius 14, 20 poſt enumerata conditurae genera *Tot*, inquiat, *veneficiis placere cogitur: et miramur noxium eſſe.*

25 FAMILIAE PRIMVM SVISQVE) Quid hoc eſt? *familiae ſuiſque.* Numquid hoc eſt inepte ταυτολόγον? Legendum ex V. C. *Seruetur familiae primum. Sicque facito. Studeas bene etc.* MEVRS. Quidni fuit olim *tuisque?*

num nomen perdat. Vinaceos [d] quotidie [e] recentes ſuccernito, lecto [f] retibus [g] ſubtento cribrum [h] illius rei parato, eos [i] conculcato [k] in dolia picata [l], vel in lacum [m] vinarium picatum [n]. id bene operito [o], iubeto [p] oblini [q], quod des bubus per hiemem. Indidem, ſi voles, lauito [r]. paulatim erit lorea familiae, quod bibat.

XXVI. VINDEMIA facta vaſa torcula, corbulas, fiſcinas, funes, patibula, fibulas iubeto ſuo quidquid [a] loco condi. Dolia cum vino bis in die face [b] extergeantur [c]. Priuaſque [d] ſcopulas in dolia facito habeas illi [e] rei, qui [f] labra doliorum circumfrices. Vbi erit lectum [g] dies triginta, ſi bene deacinata [h] erunt dolia, oblinito. Si voles de faece [i] demere vinum, tum erit ei rei optimum tempus.

XXVII. SEMENTIM facito [a], ocinum, viciam [b], foenum Graecum, fabam, eruum, pabulum bubus [c]. Alteram, et tertiam pabuli ſationem facito. Deinde alias fruges ſerito. Scrobis [d] in veruacto oleis, vlmis, vitibus, ficis, ſimul cum ſemine ſerito [e]. Si erit locus ſiccus, tum oleas [f] per [g] ſementim ſerito, et quae ante ſatae erunt, teneras tum ſupputato, et arbores ablaqueato.

XXVIII. OLEAS, vlmos, ficos, poma, vites, pinos, cupreſſos cum feres, bene cum radicibus eximito cum terra ſua quam plurima, circumligatoque vti ferre poſſis. in alueo

d) *Vinacios Po.* 2. e) *cuotidie regentes Pol.* f) *lector Pol. lectos a. V.* g) *reſtibus Pol. aeſtibus ſubſternito: vel cribrum eius etc. I. B. R. exiccato reſtibus ſubtentis, cribro illi rei I. I-G.* h) *cribum Pol.* i) *ſiccos I. I-G.* k) *conculcatos I. B. R.* l) *indito* inſ. *I. B. R.* m) *latum I. B. R. et Pol.* 1. Pol. vero 2. nobiscum. n) *pilatum Pol.* o) *operito* omitt. *I. B. R.* p) *iubetoque I. I-G.* q) *vti habeas* inſ. *I. I-G.* r) *lauato paululum, et lotio erit familiae W. lauito paululum, et lorea erit a. V. lora Po.* 2. [C. XXVI.] a) *quicque I. I-G.* b) *fac Pol.* c) *extergantur P. Ienſ.* d) *que* omitt. *I. B. R.* e) *illius I. B. R.* f) *quis I. B. R. Iuntt. queis Ba. H. A. Gr. G.* g) *poſt* inſ. *a. V.* h) *deamata Pol.* 2. i) *fece I. I-G.* [C. XXVII.] a) *facito ita: ocymum a. V.* b) *vitiam I. B. R. Ba. H. A. Gr. G.* c) *dato* add. *I. B. R. ſerito* add. *I. I-G.* d) *ſcrobisque inuectito I. B. R. ſcrobis inuernacio Pol. ſcrobes inuertito I. I-G.* e) *ſerito* omitt. *I. I-G.* f) *oleam pro ſementi I. B. R.* g) *per* omitt. *P.*

25 LECTO RETIBVS SVBTENTO) Splendide medicinam faciam huic loco, in quo οὐδὲν ὑγιές. Codex meus vberius, et longe verius: *Lectos exſiccato reſtibus ſubtentis, cribro illi rei parato, ſiccos conculcato in d. p.* Non melius ipſe Aeſculapius medeatur. MEVRSIVS. Quidſi *reſtibus* quibus olim lectos ſubtentos fuiſſe iam ante monui. Ad hoc autem genus lectorum fortaſſis pertinent verba Varronis ταφὴ μενίππου, *Inde putidus vuas acinis electis et comeſtis, extendit in lectis quondam*, niſi legendum, *in lecti ſpondam*, et alio referendum. POPMA.

25 LAVITO, PAVLATIM ERIT LOREA) V. C. melius; *lauito paululum, e. l.* Lego vero: *erit lora.* Nonius: *Loram dicebant in vindemia, cum expreſſiſſent acinis muſtum, et folliculos in dolium conieciſſent.* Apud antiquiſſimos Romanos mulierum grandaeuarum potio erat. Varro de vita Pop. Rom. lib. 1. *Antiquae mulieres maiores natu bibebant loram, aut ſapam, aut defrutum, aut paſſum, quam murrhinam Plautum quidam appellare putant.* Graeci vocabant, οἶνον δευτερίαν. Heſychius: Δευτερίας ὁ κατὰ [f. μετὰ] τὸ ὕδωρ ἐπιχυθῆναι εἰς τὰ στέμφυλα οἶνος. Vel etiam δευτερεῖον ſimpliciter. Plinius 14, 10 *Non poſſunt iure dici vina, quae Graeci δευτερεῖα appellant, Cato et nos loram, maceratis aqua vinaceis; ſed tamen inter vina operaria numerantur.* Vid. Varro 1, 54. Colum. 12, 40. MEVRS. Vix dubito, quin obſequendum ſit Meurſio. Nolui tamen, niſi in re omnium manifeſtiſſima, a lectione Commelini h. e. ipſius Victorii recedere.

27 Iſte titulus, *ſementim vti facias*, et proximi in caput 37 inconcinni, inepti, inutilesque habendi ſunt et dicendi. PONTED.

27 SCROBIS IN VERVACTO) Antiqui libri, *in vervacio:* coniectura ducti, *in vervacto* emendauimus. In formis antea excuſis *Inuertito* corrupte legebatur. Quid *veruactum* ſit, et vnde ei nomen impoſitum, Plinius 19 cap. 18 libri declarauit: nam verbum, vnde tota haec oratio pendet, infra conſtitutum: illud autem in excuſis quoque libris erat. Sed non ſuo loco poſitum, nihil hanc ſcripturam adiuuabat. VICT. Meurſius hic obſeruat, *ſcrobis* eſſe accuſatiuum pluralem. Quae de *veruacto* laudat auctorum loca, ea et multo plura dabit index noſter.

28, 1 CA-

alueo aut in corbula ferri iubeto. Caueto [a] cum ventus ſiet aut imber, effodias, aut ſeras. nam id maxime cauendum eſt. In ſcrobe cum [b] pones, ſummam terram ſubdito. 2 poſtea operito terra radicibus fini [c], deinde calcato pedibus bene, deinde [d] fiſtucis [e] vectibusque calcato quamoptime poteris. Id erit ei rei primum [f]. Arbores craſſiores digitis [g] v. quae erunt, eas praeciſas ſerito, oblinitoque fimo ſummas, et foliis alligato.

XXIX. STERCVS diuidito ſic. Partem dimidiam in ſegetem, vbi pabulum ſeras, inuehito. Et ſi ibi olea erit, ſimul ablaqueato †, ſtercusque addito. Poſtea pabulum ſerito, partem quartam circum oleas ablaqueatas, qua [a] maxime opus erit, addito, terraque ſtercus operito. Alteram quartam partem in pratum reſeruato, idque tum [b] maxime opus erit, vbi fauonius flabit. Euehito luna ſilenti.

XXX.

[C. XXVIII.] a) *autem, ne* inſ. *a. V.* b) *qui impones I. B. R. quum ponas Pol. 2.* c) *foeni I. B. R.* d) *inde I. B. R.* e) *feſtucis I. B. R. et Vict.* f) *Poſt haec* praepon. *a. V.* g) *digitos I. B. R.* [C. XXIX.] † *oblaqueato Com.* a) *quammaxime I. B. R.* b) *cum I. B. R.*

28, 1 CAVETO, CVM VENTVS SIET) Laudat pleraque huius capitis Plin. 17, 11 ſ. 16.

28, 2 RADICIBVS FINI) Eſt, opinor, mutatio caſus, radicibus pro radicum fini, i. e. ad finem vſque radicum vt cap. 113 *Amphoras nolito implere nimium anſarum infimarum fini.* Salluſt. Hiſt. 2 *Fine inguinum ingrediuntur mare.* POPMA. Mihi videtur vox *finis* ita vſurpata fuiſſe, vt *tenus*, quod etiam ex τέλος deriuat Voſſius. Quemadmodum igitur *tenus* vtrique caſui iunctum reperitur, fluctuante forte conſuetudine inter Graecam rationem et Romanam, vt in his, quae copiam vel inopiam ſignificant, et aliis: ita *finis* etiam, vel ſexto caſu, *fini*, nunc, et frequentius quidem, genitiuum ſibi adiunctum habet, alias, vt hic apud Catonem noſtrum, eumque forte ſolum, ablatiuum. Cum taceant adhuc Lexica, hac opportunitate oblata congeremus loca veterum, quibus hoc oſtenditur. Ac primo quidem Gellius in hac certe verborum diſputatione minime ex aetate ſua aeſtimandus, clariſſime hunc vſum vocis declarat 1, 3 poſt pr. vbi coniungit, QVATENVS, QVAQVE FINI *dari amicitiae venia debeat*, et eod. cap. extr. HAC FINI *ames, tamquam forte fortuna oſurus*, HAC *itidem* TENVS *oderis, tamquam fortaſſe poſt amaturus.* Salluſtius fragment. hiſt. 3 p. 979 Cort. fine inguinum *ingrediuntur mare*, vbi cl. editor aduocat Auct. B. Afr. c. 85 *Atque ita per mare* vmbilici fine *ingreſſi terram petebant*; itemque Iuſtin. 30, 4, 6, vbi ex Mſſ. pariter ac optimis per integrum, et quod excurrit, ſeculum editionibus, ſenſu commodiſſimo legitur, *orientis fine*, h. e. vſque ad Orientem: vt adeo intempeſtiue a recentioribus mutatum ſit. Porro Bentleius ad Horat. 2. Od. 18, 30 illud Ouidii Pont. 1, 4, 28 *Qui vix* Theſſaliae fine *timendus erat*, interpretatur, *Theſſalia tenus*, itemque alterum Ouidii Halieut. 102 *ſcopulorum fine*, explicat *ſcopulorum tenus.* Ita antiquitatis affectator Hyginus Aſtron. 272 ſ. L. 3. extr. *Quae ad figurationem ſiderum pertinent*, ad hunc finem *nobis erunt dicta* i. e. hactenus. Idem fab. 82 Tantalum dicit *ſtare in aqua media fine corporis*, vbi malit legere Sanctius in Min. 4, 4 *medii.* Maneat igitur, *fine* vel *fini* eandem plane vim habere, quam habet *tenus*; illud peculiare huic loco Catonis, quod iunxit Latino caſui, numero praeſertim plurali, vbi *tenus* etiam frequentius genitiuum habet.

29 Ad totum hoc caput de fimi ratione praeter noſtros videndus Plin. 17, 9.

29 SIMVL ABLAQVEATO) Cum deſtituatur ab omnibus editis pariter ac ſcriptis Commeliniana hic et Colum. 2, 15, 3, neque *oblaqueandi* verbum alias, quod ſciam, ruſtica quidem ſignificatione occurrat, repoſui alterum illud, dum certioribus teſtibus ciuitatis ius tueri Commelinianum *oblaqueare* poſſit. conf. Index noſter.

29 IN PRATVM RESERVATO) Legerem, *reſeruato: idque ſicco maxime opus erit. Vbi fauonius flabit, euehito luna ſilenti.* PONTED.

29 LVNA SILENTI) Sic infra cap. 50. *Prata primo vere ſtercorato luna ſilenti.* Colum. 11, 10 *ſed et illud, quod deinceps dicturi ſumus, experti praecipimus, ſilente luna fabam vellito ante lucem.* Plinius 16, 39 *Inter omnes vero conuenit, vtiliſſime in coitu eius ſterni,* (h. e. caedi arbores) *quem diem alii interlunium, alii ſilentis lunae appellant.* Id. 18, 31 *A fidiculae autem occaſu viciam, faſeolos, pabulum. hoc ſilente luna ſeri iubent.* Huc Virgilianum illud pertinet e lib. 2. *Tacitae per amica ſilentia lunae.* Atque haec quidem ſufficere poterant ad loci huius integritatem adſtruendam, niſi Plinius valide impugnaret, qui Catonem *luna ſitiente* ſcripſiſſe teſtis eſt 17, 9 *Fimum miſcere terrae plurimum refert Fauonio flante, ac luna ſitiente.* Et profecto cum interlunium eſt, elegantiſſime *Luna ſitiens* dicitur; nam Stoici putabant lunam ali ex fontanis fluuialibusque aquis. Porphyrius libro de Nymph. antro: Τοῖς δ' ἀπὸ τῆς στοᾶς ἥλιον μὲν τρέφεσθαι ἐκ τῆς ἀπὸ τῆς θαλάσσης ἀναθυμιάσεως ἐδόκει, σελήνην δ' ἐκ τῶν πηγαίων καὶ ποταμίων ὑδάτων. Capella tamen l. 6. tam lunam, quam ſolem maris exhalatione nutriri facit, confuſe, vt ſolent Poetae. Ait enim: *Sic Cypris Oceani perfuſo ſidere lymphis Lucifero annuerat lumina tota ſuo.* Horatius etiam 1, 5. *Albo ſic humero*

nitens,

XXX. BVBVS frondem vlmeam, populneam [a], querneam, ficulneam [b] vſquedum habebis, dato. Ouibus frondem viridem, vſquedum habebis, praebeto †. Vbi ſementim facturus eris, ibi oues delectato [c], et [d] frondem vſque ad pabula matura [e]. Pabulum aridum quod condideris in hieme, quam maxime conſeruato, cogitatoque hiems [f] quam longa ſiet.

XXXI. AD oleam cogendam quae opus erunt, parentur. Vimina matura, ſalix [a] per tempus legatur [b], vti ſiet [c] vnde corbulae fiant, et veteres ſarciantur, fibulae vnde fiant. Aridae iligneae, vlmeae, nuceae, ficulneae, face [d] vti in ſtercus, aut in aquam coniiciantur [e]. inde vbi opus erit, fibulas facito. vectes iligneos, acrufolios [f], laureos [g], vlmeos

[C. XXX.] a) *populeam I. B. R.* b) *ficulnamque Pol. ficulneamque a. V.* c) *delegato a. V. delicato Pol. 2.* d) *et* omitt. *P.* e) *dato* add. *a. V.* f) *hyemis Iuntt.* [C. XXXI.] a) *ſalices a. V.* b) *legantur a. V.* c) *ſit I. B. R.* d) *fac in Pol.* e) *coniciantur P.* f) *aquifolios a. V.* g) *aut I. B. R.*

nitens, Vt pura nocturno renidet Luna mari. Huc pertinet figmentum illud de Ioue cum diis omnibus ad Aethiopas epulatum eunte, de quo notaui Critici mei Arnobiani 6, 11. Macrobius Comment. in Somn. Scip. 11, 10 *Hoc eſſe volunt, quod Homerus diuinarum omnium inuentionum fons et origo, ſub poetici nube figmenti verum ſapientibus intelligi dedit, Iouem cum diis ceteris, i. e. cum ſtellis profectum in Oceanum, Aethiopibus eum ad epulas inuitantibus. Per quam imaginem fabuloſam Homerum ſignificaſſe volunt, hauriri de humore nutrimenta ſideribus, qui ob hoc Aethiopas reges epularum caeleſtium dixit, quoniam circa oram Oceani nonniſi Aethiopes habitant, quos vicinia ſolis vſque ad ſpeciem nigri coloris exurit.* Aliquid etiam de opinione hac veterum dicere memini in ſpicilegio Theocritico ad Idyll. 2. Quam Cato *ſitientem* lunam, Propertius *ſiccam* appellat 11, 17. *Nec licet in triuiis ſicca requieſcere luna, Aut per rimoſas mittere verba fores.* Et Plinius 17, 9. *Quocunque tempore fiat, curandum, vt ab occaſu aequinoctiali ſtante vento fiat, luna decreſcente ac ſicca.* Contra *vdam* dixit Apuleius Mileſ. 11. cum plenilunium eſt: *Iſta luce foeminea colluſtrans cuncta moenia, et vdis ignibus nutriens laeta ſemina.* Varro περὶ αἱρέσεων, *Aquulentam. Tu cum tremula, aquulenta apud alta littora, Oriris, ac reluces nobilis omnibus.* vt recte emendauit Germaniae ſuae ornamentum Ianus Gulielmius. Porro quod ad lunam *ſitientem* attinet, optime conuenit diuerbium ruſticorum noſtrorum, qui, cum interlunium eſt, dicere ſolent: *De Maen is te bier.* MEVRS. Multa etiam de *luna ſilente* et *amicis tacitae* apud Virgilium *lunae ſilentiis* Ang. Polit. miſcell. c. 100.

30 OVES DELECTATO) Elegantiſſimum verbum hinc incommode ſublatum fuerat, ac pro illo, *Delegato*, importune repoſitum, quod multis modis parum hic aptum eſſe intelligitur. *Delectato*, in cunctis manuſcriptis offendimus. Apud Plinium etiam, qui praecepta Catonis de ſtercore colligit, eodem pacto legitur. VICT. Locus Plinii eſt 17, 9 ſ. 6 ſententia eſt, vt puto, oues eſſe detinendas et quaſi deligandas, vt foecunditatem agro concilient. Iam aduocarat Schoettgenius Non. 2, 224. Nam in loco illo quadrigarii *hoſtem delectare* certe eſt detinere. Ad l. c. Plinii laudat Dalecampius etiam Titinnium: *Quod ea paraſitus habeat, qui illum ſciat delicere, et noctem facere poſſit de die.*

30 FRONDEM VSQVE AD PABVLA MATVRA) Manifeſto mutilatus locus. Reſtituo ex V. C. *Frondem vſque ad pabula matura dato.* MEVRS. Crediderim tamen a breuitate Catonis et conſuetudine non abhorrere omiſſum verbum. Certe plura id genus paſſim apud illum occurrunt. Vide v. g. 37, 2.

30 HIEMS QVAM LONGA SIET) Non contemnenda lectio Iuntarum *hiemis.* Nota obſeruatio, quam Voſſii verbis proponemus de annal. c. 33. *Antiquis nullus nominatiuus ſic* (in S cum conſona praecedente) *deſinebat, ſed inter duas vltimas conſonas media erat vocalis.*

31, 1 VIMINA MATVRA) Eorum, quae ſequuntur; *ſalix per tempus* ſiue, vt in antiquis excuſis libris, *ſalices per tempus legantur*, videtur interpretatio quondam in margine adnotata. Quid enim eſt maturum vimen, niſi ſalix per tempus lecta? PONTED.

31, 1 ARIDAE ILIGNEAE) Eſt attendendum, *aridae* num ſit effictum de *taleae?* PONTED.

31, 1 SALIX PER TEMPVS LEGATVR) Locutio Catoni vſitata, pro *in tempore* ac *tempeſtiue.* cap. 5 *per tempus eum condito.* c. 6 *vmbram per tempus habet.* Plaut. Menaechm. *Per tempus aduenis.* ita *Per ver, per ſementim, per rorem,* et ſimilia. POPMA.

31, 1 FIBVLAE VTI FIANT ARIDAE) Videbatur mihi *aridae* tranſpoſitum eſſe, collocandum poſt *ficulneae:* verum paulo poſt obſeruavi, ſi interpungatur, vt iam factum eſt, nihil ſubeſſe difficultatis. Ante legebatur, *Sarciantur. Fibulae vnde fiant aridae* etc.

31, 1 CONIICIANTVR) Quod e Pol. obſeruatum eſt, *coniciantur*, ad veterem morem pertinet alterum i in deriuatis ex *iacio* omittendi, de

quo

vlmeos facito, vti ſient [h] parati. Prelum de [i] carpino [k] atra potiſſimum facito [l]. vl- 2
meam [m], pineam [n], nuceam, hanc atque aliam materiem omnem cum effodies, luna decreſcente, eximito, poſt meridiem [o], ſine vento auſtro. Tum erit tempeſtiua, cum ſemen ſuum maturum erit. Cauetoque [p] per rorem [q] trahas, aut doles [r]. Quae materies [s] ſemen [t] non habebit, cum glubet [u], tempeſtiua erit. Vento auſtro caueto, ne quam materiem, neue vinum tractes, niſi neceſſario.

XXXII. VINEAS, arboreſque mature [a] face [b] incipias putare. Vites propages [c] ſulcos, ſurſum [d] vorſum, quo ad [e] eius facere poteris, vitis [f] facito vti [g] ducas. Arbores hoc modo putentur, rami vti [h] diuaricentur, quos relinques, et vti recte caedantur,

h) *ſient Ienſ.* i) *ex Pol.* k) *ſappino a. V.* l) *At* inſ. *I. I-G. aut I. B. R.* m) *aut* interſer. *I. B. R.* n) *vel* inſ. *I. B. R.* o) *meridies in P.* p) *ne* inſ. *a. V.* q) *errorem Pol.* r) *materiem* add. *I. B. R.* s) *materies* abeſt *P. I. B. R.* t) *maturum* inſ. *I. B. R.* u) *glube P.* [C. XXXII.] a) *maturae P. Ienſ.* b) *vti* inſ. *I. B. R.* c) *in* inſ. *I. I-G.* d) *ſuſum Pol.* e) *quod P. Iuntt.* f) *vitis* omitt. *I. I-G.* g) *vbi Gymn.* h) *vti* omitt. *a. V.*

quo ad Fabrum iam laudauimus Brouckhuiſenium ad Tib. 1, 9, 54.

31, 1 INDE, VBI OPVS ERIT) Hanc velut parentheſin puto, quaſi dicat; ex his enim quae nominaui generibus, ilice, vlmo, nuce, ficu, fibulae parari poſſunt.

31, 1 ACRVFOLIOS) Non auſim mutare et reponere Plinii *aquifolios.* Forte enim Cato *aquifoliam* arborem vulgo dictam, vocat acrifoliam, ob praecipuam acrimoniam, qua etiam veneficia arcet, aquam glaciat. Vnde et Graecis *ἀγρία* dicitur, quaſi immitis. Vid. Theophraſtus Hiſtor. plant. l. 1. Plin. 24, 13. POPMA. Aquifolios etiam legit Plin. 16, 43 ſ. 84. Vid. Ind.

31, 2 PRELVM DE CARPINO ATRA) Ita in cunctis Mſſ. legimus. Apud Plinium tamen, qui locum hunc transſcripſit 16, 39, *de ſapino atra* legitur. VICTOR. Longe aliter vetus meus ille optimae notae codex. *Prelum de ſappino atra.* Gloſſarium, *ſappinus*, *πεύκη.* Item *ſapinus*, *πίτυς.* Alias *ſapinus* dicebatur pars inferior abietis decorticata, vt ſuperior *Fuſterna.* Plin. 16, 39. *Abietis, quae pars a terra fuit, enodis eſt: haec, qua diximus, ratione, fluuiata decorticatur, atque ita ſapinus vocatur: ſuperior pars nodoſa, duriorque fuſterna.* Sed vnice lectioni huic adſtruendae ille ipſe Plinius l. c. qui Catonem diſertim ita ſcripſiſſe teſtatur. *Cato hominum ſummus in omni vſu de materiis haec adiicit: Prelum ex ſapino atra potiſſimum facito.* Quia vero de prelo ſermo, extra ordinem corrigendum Gloſſarium: *Praenum*, εἰπωτήριον τῦ λινῦ. Legendum: *Prelum*, εἰπωτήριον τῦ ληνῦ. Et fallitur vir magnus, qui hoc in Tertulliani libris inculcare voluit, etiam contra Euſebii autoritatem: non debebat. nam rectiſſime habet vulgata lectio. Hoc me monuit D. Scaliger. MEVRS. In Florentino codice *ex carpino atra.* Ienſonius et Bruſchius ediderunt *de Sappino atra* (vt in omnibus Codd. ſe legiſſe teſtatur Petrus Victorius) quod et Gymnicus tranſcripſit, et Meurſius ex veteri codice commemorauit. *Carpinus* porro *atra* ab agricolis hac aetate vocatur *Oſtrya, vlmo ſimilis, fructu racemoſo, lupulo ſimili.* Caſp. Bauhini Plin. 427, ad hoſce vſus praecipua, de qua fortaſſe intelligit Cato. Arbor in aſperioribus montoſisque locis frequens, cuius fructus plurimus, in racemum lupuli inſtar diſpoſitus, calyce ceu veſica turgido obducitur, in quo ſemen. Quo calycis diſcrimine a Carpino proprie dicta ſeparatur; nam haec de calyce multifido fructum producit. Amenta vero ſiue iuli eadem fere ſunt in vtraque. PONTEDERA.

31, 2 VLMEAM, PINEAM, NVCEAM) V. C. *Ad vlmeam, p. n.* Quam tamen vocem, Catonis eſſe vt negem, inducit Plinius l. c. qui hanc nullus agnoſcit, cum integre tranſcribat haec omnia. Macrobius certe Sat. 6, 4 valde memoria lapſus, cum ſcribit: *Hoc verbum de pino tempeſtiva a Catone ſumſit, qui ait, Pineam nucem, cum effodies, luna decreſcente eximito etc.* MEVRS.

31, 2 CAVETOQVE PER ROREM TRAHAS, AVT DOLES) Plinius exſcripſit: *Caueto ne per rorem trahas aut doles.* Quare praeſtat Ienſoniana forma: *Cauetoque ne per rorem*; ſolet enim Cato ſic vti, vt infra; *vento auſtro caueto, ne quam materiam, neue vinum tractes*; vt cap. 32. *caueto ne vitem praecipites*, cap. 37. *omnino caueto ne quam materiam doles:* cap. 40. *caueto ne librum conuellas.* Propterea illud capitis 34. *terram caue carioſam tractes* non ſincerum opinor, et adiicerem *ne*, vt cap. 5 *Terram carioſam caueto ne ares.* PONTED.

32, 1 VITES PROPAGES — DVCAS) Quis tam Thamyras, vt non videat *τὸ vitis* ex ſupina librarii iteratione hic inculcatum? Deleo audacter, et confidentem facit V. C. mei conſenſus. Legendus itaque totus locus: *Vites, propages: in ſulcos ſurſum vorſum, quoad eius facere poteris, facito vti ducas.* MEVRS. Turnebo videtur legendum: *ſulco:* quod ego minime probo. hic enim

ſenſus.

2 tur, et ne nimium crebri relinquantur. Vites bene nodentur per omnes ramos [i]. diligenter caueto ne vitem praecipites, et ne nimium perſtringas [k]. Arbores facito [l] vti bene maritae ſint, viteſque vti ſatis multae aſſerantur, et ſicubi opus erit, de arbore deiiciantur [m], et in terram deprimantur, et biennio poſt praecidito veteres.

XXXIII. VINEAM [a] ſic facito, vti curetur: Vitem bene enodatam [b] deligato recte, flexuoſa vti [c] ne fiet, [d] ſurſum vorſum ſemper ducito [e], quoad [f] eius poteris, vinarios, cuſtodesque recte [g] relinquito. Quam altiſſimam vineam [h] facito, alligatoque recte, dum ne nimium conſtringas. Hoc modo eam curato. Capita vitium per ſementim

i) *ramos diligenter. I. B. R. ramos, diligenterque I. I- G.* k) *praeſtringas P.* l) *facito* omitt. *I. B. R.* m) *deiiciantur: vti P.* [C. XXXIII.] a) *Viniam P.* b) *nodatam P.* c) *vti* omitt. *I. B. R.* d) *ſit I. B. R.* e) *adducito a. V.* f) *quod P. Iuntt. quo ad* diu. *H.* g) *recte* omitt. *a. V.* h) *viniam P.*

ſenſus. Facito vt vites habeant ſulcos et propagines: quae eadem coniungit et explicat cap. 43. *Propago* autem et *Propages* dici, Nonius exemplis docet. POPMA. Locus obſcurus et ſuſpectus, quem neque aſſequimur, neque, quid in eo deceat, videmus. Codices nonnulli alio modo: *vites propages in ſulcos.* Verum cap. 43 longe ſecus: *Vitibus ſulcos et propagines ne minus pedibus II. S. quoquouerſum facito.* PONTED. Quin totus locus ita conſtituendus videtur, *Vites propages; ſulcos -- poteris, facito vti ducas. Propages* eſt verbum, vt *incipias.*

32, 2 VITES BENE NODENTVR) Diſtinguendum eſt alia ratione, vt ab antiquis editoribus proditum fuit: *Vites bene enodentur per omnes ramos diligenter*; ſiquidem vitis vt per omnes ramos truncumque pampinariis palmitibus ac furunculis bene enodetur, diligenter cauendum eſt, ne quis internatus oculus, in quem humor a capite euocetur, relinquatur. At in eo, quod ſecundo loco praeceptum eſt: *caueto, ne vitem praecipites*, prudentia potius quam diligentia vti oportet. nam ſi plura, quam vitis conditio patitur, flagella demittantur, proximi anni fructus amittitur; ſi pauciora, vitis luxuria ſe abſumit. Neque tamen in ea ſum ſententia, vt integrum exiſtimem: *caueto, ne vitem praecipites.* Quid enim eſt aliud ſi dicas: *caueto, ne flagellum in fructum demittas: caueto, ne vindemiae* proſpicias? Qui ſane vitem non praecipitat (cum vitem praecipitare ſit materiam in fructum ſubmittere) vindemiae abnuit vbertatem. Quapropter deformatum *vitem* ex *nimium* opinari poſſumus, vel quod in vicinia reperitur, vt ſuperuacaneum ſubductum ſane praeſtat: *caueto, ne nimium praecipites*, ſiue, *caueto* ne *vitem nimium praecipites, et ne nimium perſtringas,* quam eo modo. PONTED.

32, 2 NE VITEM PRAECIPITES) h. e. deorſum intorquendo frangas. vid. Colum. 5, 6, 33, vbi de alia quidem praecipitatione ſermo, ſed res ipſa intelligitur. Quin poteſt de eadem re agere Cato, quam etiam Columella matri periculoſam agnoſcat.

33, 1 Totum hoc caput in ſuas areolas deriuauit Plinius, non ſine inſigni varietate, quam ſpeciminis cauſa toto illius loco propoſito notabimus. Eſt autem 17, 22 ſ. 35 n. 20. *Cato de omni cultura vitium ita praecipit. Quam altiſſimam vineam facito, alligatoque recte, dum ne nimium conſtringas, hoc modo eam curato. Capita vitium putata circumfodito, arare incipito. vltro citroque ſulcos perpetuos ducito. Vites teneras quam primum propagato, veteres quam minimum caſtrato. Potius ſi opus erit, deiicito, biennioque poſt praecidito. Vitem nouellam reſecari tum erit tempus, vbi valebit. Si vinea ab vite caluata erit, ſulcos interponito, ibique viuiradicem ſerito. Vmbram a ſulcis remoueto: crebroque fodito. In vinea vetere ſerito ocymum. Si macra erit, quod granum capit, ne ſerito: et circum capita addito ſtercus, paleas, vinaceas, aut aliquid horumce. Vbi vinea frondere coeperit, pampinato. Vineas nouellas alligato crebro, ne caulis praefringatur. Et quae iam in perticam ibit, eius pampinos teneros alligato leniter, porrigitoque. Vbi recte ſteterint, vbi vua varia fieri coeperit, vites ſubligato.*

33, 1 VINARIOS CVSTODESQVE RECTE RELINQVITO) V. C. tertiam vocem non male eiicit. Dicebantur vero *Vinarii* caupones, qui vina a dominis vinearum emebant. Gloſſa *οἰνοπώλης, vinarius.* MEVRS. Vetus editio perperam omittit particulam *recte*, qua Cato frequentiſſime vtitur, pro vtiliter, et, vt oportet. Sic *recte facient et haeres et legatarius* dixit Vlpianus tit. Vſufructuar. quemadm. cau. *Dum tamen ſtillicidium recte recipiatur*, Paulus tit. de ſeruit. vrban. POPMA. Tota via aberrare videtur Meurſius. *Vinarii* et *cuſtodes* non hominum nomina ſunt, ſed palmitum: *Vinarii* iidem, qui alias *fructuarii* Columellae, itemque *coles vinearii*; *cuſtodes*, quos et *reſeces* ſiue *praeſidiarios* appellant. De vtroque genere v. Index.

33, 1 HOC MODO EAM CVR.) V. C. *Hocque modo e. c.* Scriberem, *Hocce m.* Archaiſmo Catone digno, niſi ſcrupulum iniiceret Plin. 17, 22, qui totum hunc locum deſcribens *τὸ hoc* ſeruat. MEVRS.

33, 1 CA-

tim ablaqueato. Vineam putatam[i] circumfodito. arare incipito, vltro citroque ſulcos 2
perpetuos ducito[k]. Vites teneras quamprimum propagato, ſic[l] occato veteres, quam minimum caſtrato; potius, ſi opus erit, deiicito[m], bienniоque poſt praecidito. Vitem nouellam reſecari[n] tum erit tempus, vbi valebit. Si vinea a vite calua[o] erit, ſulcos 3
interponito, ibique viuiradicem[p] ſerito, vmbram ab ſulcis remoueto crebroque fodito. In vinea vetere ſerito ocimum[q]. Si macra erit, quod granum capiat ne ſerito, et circum capita addito ſtercus, paleas, vinaceas[r], aliquid horum[s], quo rectius valeat. Vbi vinea frondere coeperit, pampinato. Vineas nouellas alligato crebro, ne caules[t] 4
perfringantur[u]. Et quae iam[x] in perticam ibit, eius pampinos teneros alligato leuiter[y], corrigitoque, vti recte ſpectent. Vbi vua varia fieri coeperit, vites ſubligato, pampinato

i) *puratam I. B. R.* k) *et intus* inſer. *W.* l) *ſucciditoque W. ſed occato I. B. R.* deeſt plane *I. I-G.* m) *deicito P.* n) *reſicari P.* o) *caluata a. V.* p) *viueradicem P.* q) *ocymum a. V. ocimnum Com.* r) *aut* inſ. *a. V.* s) *hoc onere Popm. 2.* t) *ſatae* inſer. *I. B. R. Ba. H. A. Gr. G.* u) *praefringantur P.* x) *vitis* inſer. *I. B. R. Ba. H. A. Gr. G.* y) *leniter I. B. R.*

33, 1 CAPITA VITIVM PER SEMENTIM) *Capita vitium per ſementim ablaqueato, vineam putatam circumfodito.* In cunctis et manu ſcriptis, et formis excuſis Catonis codicibus, ita ſcriptum offendi: in Plinio tamen, qui Catonis praecepta de Cultura vitium in XXII caput libri XVII tranſtulit, plura verba defecerunt: conſulto ea Plinius reliquerit, an negligentia librariorum omiſſa ſint, docti viri iudicabunt: quamuis nunc aliud agam, hoc tamen demonſtraſſe inutile non fuit. VICT.

33, 2 VITES TENERAS - SIC OCCATO) Poſtrema duo verba, in omnibus a me antiquis libris inuenta, reſtitui: neque tamen ea apud Plinium illo loco leguntur. *Sic* autem intelligo, deinde poſtquam propagaueris: quemadmodum etiam Graeci οὕτω ſaepe in oratione ponunt. VICT. Vetus Codex duabus vocibus *ſic occato* eliſis, ita ſcribit: *Veteres quam minimum caſtrato.* Atque hanc eſſe veram Catonis ſcripturam, ſermonis ipſius decor et Plinius teſtantur. MEVRS. Non videtur contemnenda lectio Wratisl. *ſuccidi-toque*, poſt quam interpungendum forte ac pergendum: *Veteres quam minimum caſtrato* etc. *Caſtrantur* nempe ita, vt, quidquid abſciſſum eſt, abiiciatur; *deiiciuntur* in terram, vt radicibus actis reſurgat noua vitis a matre abſcindenda.

33, 3 SI VINEA A VITE CALVA ERIT) *Calua* in noſtris legimus. *Calua a vite* dixit, ſi modo haec vera eſt lectio, vt Cicero *Vacuus a frumento:* et *Inanis* etiam *ab aliqua re*, ſaepe dixit. Nam *vineam caluam* tranſlato a capite noſtro nomine, eleganter appellauit: quemadmodum Columella, *Caſtaneta caluеſcere*, eadem ratione dixit: apud Plinium tamen, vt in formis antea excuſis Catonis libris, *caluata* legitur. VICT. *Calua* magis probo, quam Plinii *caluata*, i. e. orbata, viduata, et deſtituta c. 35. *Aperta ab vmbra*, Plaut. Truculento: *Nam quando ſterilis eſt amator a datis.* Cicero pro domo: *Tam inops ego eram ab inimicis*, [amicis] *aut tam nuda reſpublica a Magiſtratibus.* Idem ad Atticum 6 *Copioſo a frumento*, Prudentius περὶ ϛεφ. *Inanis a marſupio.* POPMA. *Calua* dicitur vinea metaphorice i. e. quando nullae vites in ipſa. Sic Columella quoque 4, 29, 11 *penuriam et caluitiem loci* dixit. Et Iudaei partem agri non conſitam קרחה ſ. *caluitium* vocant, quae vox hoc ſenſu aliquoties occurrit in Maſſecheth Kelaim ſol. 23, 2. Vid. ibi Raſchi, Maimonides, et Obadias de Bartenora. conf. et f. 26, 2 vbi quaerunt: ואיזו היא קרחת הכרם, *Et quodnam eſt caluitium vineae?* et reſpondent: כרם שחרב באמצעו. h. e. *vinea, quae vaſta eſt in medio ſui.* Vide Bodaeum a Stapel ad Theophraſti hiſt. plant. 3, 15. SCHOETTG.

33, 3 IN VINEA VETERE) Haec ita ſeparanda ſunt: *In vinea vetere ſerito ocimum, ſi macra erit; quod granum capiat, ne ſerito*, ſiue, vt in Plinio, *quod granum capit.* Verum et in Plinio, eo modo eſt diſtinguendum. PONTED.

33, 3 QVOD GRANVM CAPIAT) Si vitis macrior eſt, inquit, ne feras, quod in frugem et granum ſolet matureſcere: ſed pabulum vel farraginem, quae viridia ſubſecantur, priusquam ſpicam capiunt. Similiter dixit c. 52 *Extollitoque primorem partem, vti radicem capiat.* et c. 53 *Ramum, quem radicem capere velis, traiicito.* Varro l. 1 *Lupinum, cum non nimis ſiliculam cepit.* ita enim ibi legendum eſſe ex veſtigiis priſcae ſcripturae, et loci ſententia alias docui. POPMA.

33, 3 ALIQVID HORVM) V. C. *Aut aliquid horum.* Plinius: *aut aliquid horumce.* Quod rectiſſimum et purum putum Catonianum. MEVRS. Sic et Pontedera iudicat. Neſcio, quo auctore Po. 2 legat, vt indicauimus.

33, 4 NE CAVLES PERFRINGANTVR) V. C. *ne caules ſatae perfringatur.* Quam tamen dictionem Plinius omittit, in quo eſt, *ne caulis* perfringatur. Sed ſcribendum eſt, *perfringatur.* nam *caulis* pro *caules* eſt ἀρχαϊσμὸς Catoni vſitatiſſimus. MEVRS.

33, 4 CORRIGITOQVE, VTI) In cunctis MSſ. excuſiſque Catonis libris nulla varietate ita ſcriptum

5 pinato[z], vuaſque expellito, circum capita ſarito[a]. [XXXIV.] SALICTVM ſuo tempore caedito, glubito, arčteque[b] alligato. Librum conſeruato[c], cum opus erit in vinea ex eo in aquam coniicito[d], alligato[e]. Vimina[f] vnde corbulae fiant, conſeruato.

XXXIV. [XXXV.] REDEO ad ſementim. vbi quiſque locus frigidiſſimus, aquoſiſſimusque erit, ibi primum ſerito. In calidiſſimis locis ſementim poſtremum fieri
2 oportet. terram caue carioſam tractes. Ager rubricoſus et terra pulla, materina[a], rudecta, arenoſa[b]: item quae aquoſa non erit, ibi lupinum bonum fiet[c]. In creta, et vligine, et rubrica, et agro[d] qui aquoſus erit, ſemen adoreum potiſſimum ſerito, quae loca ſicca et non herboſa[e] erunt[f], aperta ab vmbra, ibi triticum ſerito.

XXXV. [XXXVI.] FABAM in locis validis non calamitoſis ſerito. Viciam et foenum Graecum quam minime herboſis locis ſerito. Siliginem, triticum in loco aperto[a], celſo, vbi ſol quam diutiſſime ſiet, ſeri oportet. Lentim in rudecto[b] et rubricoſo loco[c],
2 qui herboſus non fiet, ſerito. Hordeum qui locus nouus[d] erit, aut qui reſtibilis fieri poterit, ſerito. Trimeſtrem[e] quo in loco ſementim maturam facere non potueris[f], et qui locus reſtibilis craſſitudine fieri poterit, ſeri oportet. Rapinam et coles rapicii vnde fiant, et raphanum, in loco ſtercorato bene, aut in loco craſſo ſerito.

XXXVI. [XXXVII.] QVAE ſegetem ſtercorant. Stercus columbinum ſpargere oportet in pratum, vel in hortum, vel in ſegetem. Caprinum, ouillum[a], bubulum, item

z) *pampinatoque et vuas a. V.* a) *ſarrito a. V.* b) *arteque P.* c) *et* inſ. *a. V.* d) *coicito P.* e) *alligato* abeſt *a. V.* f) *Viniam P. Ienſ.* [C. XXXIV.] a) *atterina rudeto et a. V.* b) *harenoſa P.* c) *ſiet a. V.* d) *ager I. B. R.* e) *erboſa P.* f) *et* inſ. *I. B. R.* [C. XXXV.] a) *et* interſ. *a. V.* b) *rudeto a. V.* c) *loco* abeſt *I. B. R.* d) *nouos Po. 2.* e) *Trimeſtem Pol. 2.* f) *poteris a. V.* [C. XXXVI.] a) *ouilum I. B. R.*

ſcriptum inuenimus. Apud Plinium in impreſſis: *Porrigitoque, quae vbi recte ſteterint:* in antiquis eiusdem codicibus *quae* non legi: in vno *ſtent* pro *ſteterint:* in vetuſtiore tamen fidelioreque *ſteterint.* Sitne Plinii ſcriptura ad Catonis regulam redigenda, an in Catone etiam aliquid vitii ſit, doctiſſimi viri videbunt. VICT. Plinius videtur legiſſe: *porrigitoque vti recte ſtent*; tamen receptam hic lectionem ſeruo. cap. 18 *clauis ferreis corrigito.* Plinius l. 7 *nemo digitum corrigebat.* POPMA. Melius in Plinio ſi vetuſtatis vitia eximantur, *porrigitoque. Quae vbi recte ſteterint. Quae* namque, quod in optimis exemplaribus non inuenitur, ex proximo *que* iteratum eſt; et *vbi* ex *vti* deformatum. Pro *ſteterint* inuenit Victorius *ſtent*, quod contractum de *ſpectent* videtur. Etenim flagella ita porrigenda ſunt, vt optimam coeli plagam ſpectent. PONTED.

33, 4 VVASQVE EXPELLITO) Haberem potius, *vuasque expedito* ad ſolem nempe, quo facilius percoquantur; vt Columella etiam docet 4, 28 et 11, 2. PONTED.

33, 4 SARITO) V. C. *ſarrito.* Gloſſae: *ſarit*, βοτανίζει. Idem eſt *ſarire* et *ſarrire.* Sed illud aeuum Catonis magis ſapit; nam inuſitatum veteribus litteras geminare, vt docet Feſtus: Calendarium ruſticum, SEGETES SARIVNTVR. MEVRS.

33, 5 Hic Popmae altera nouum caput numerat, et conſequenter ad finem libri, vt habeat capita 163.

34, 1 VBI QVISQVE LOCVS) Poterat aliquis ſuſpicari, legendum *vti?*

34, 2 Quae hinc et c. 35 integro dicuntur a Catone, ea non totidem quidem verbis, ſed vt ſententiam reddat, habet Plinius 18, 17 ſ. 46.

35, 2 TRIMESTREM) intellige fructum, vt plene Columella. Plinius l. c. *Trimeſtre, vbi ſementem maturam facere non poſſis, et cuius craſſitudo ſit reſtibilis.* Plinius ita: *Trimeſtre, vbi ſementim maturam facere non poſſit, et cuius craſſitudo ſit reſtibilis*; ideo in Plinio ſcribendum *poſſis* pro *poſſit*; in Catone pro *trimeſtrem, trimeſtre*, nempe vel triticum vel far Halicaſtrum, quod a Columella *ſemen trimeſtre* proprie vocatur. PONTED.

35, 2 COLES RAPICII) Ita libri veteres Catonis, melius quidem, quam Plinii *rapaciorum.* Vt enim a lana lanicium, ſic a rapa dicitur rapicium, i. e. ſemen raparum, quod colibus ſiue caliculis cum quadam gratia inhaeret. cap. 135. *fabam, ſemen rapicium.* Vid. Plin. 20, 31. POPMA.

36 CVM

item caeterum ſtercus omne ſedulo conſeruato. Amurcam[b] ſpargas, vel irriges ad arbores, circum capita maiora amphoras, ad minora vrnas cum aquae dimidio addito[c], ablaqueato prius non alte.

XXXVII. [XXXVIII.] SI[a] carioſam[b] terram tractes[c], cicer quod vellitur, et[d] quod ſalſum eſt, eo[e] malum eſt[f]. Hordeum[g], foenum Graecum[h], eruum[i], haec omnia ſegetem exſugunt[k], et omnia quae velluntur[l]. nucleos in ſegetem ne indideris

b) *Amurca P.* c) *et* inſ. *I. B. R.* [C. XXXVII.] a) *Carioſam terram faciet, ſi iacies cicer, I. I-G.* b) *in* inſ. *I. B. R. W.* c) *tracies P. iacies cicer: I. B. R. W.* d) *et quia Iuntt. et qua Ba. H. A. Gr. G.* e) *et quod* omitt. *I. B. R. W. et quibus Pol.* f) *et I. B. R. W.* g) *eſt* om. *I. B. R. W.* h) *et* inſ. *I. B. R. Ba. H. A. Gr. G.* i) *eruom Po. 2.* k) *exuggunt I. B. R. eſugunt P. exugunt Iuntt. exurunt Ba. H. A. Gr. G.* l) *ex eis, mala ſunt,* add. *a. V.*

36 CVM AQVAE DIMIDIO) Rectene? Plinius aliter longe 17, 28. *Cato et medicamenta quaedam componit, menſurae quoque diſtinctione, ad maiorum arborum radices amphoram, ad minorum vrnam amurcae, et aquae portionem aequam, ablaqueatis prius radicibus, paulatim affundi iubens.* An dicendum, eſſe Plinii ἁμάρτημα μνημονικόν? MEVRS.

37 *Quae mala in ſegete ſient.* Hoc argumentum ad caput eſt reuocandum Ita proximum: *Quae ſegetem ſtercorant fruges.* Plinius enim hoc modo: *nec non ex ſatis quibusdam ipſis paſci terram dicit (Cato), ſegetes ſtercorant fruges Lupinum, faba, Vicia.* Reliquos vero titulos in caput 56, nullo habito diſcrimine, reiicerem. PONTED. Hoc totum caput ingenioſe admodum tractauit Io. Conradus Schwartzius V. C. in epiſtola, quam damus ſub Palladio, p. 1029 ſqq.

37, 1 SI CARIOSAM TERRAM TRACTES) Multa hic reſtituimus, quae omnia e veteribus libris accepta ſunt. In extrema tantum voce paruum vitium erat, *tracies* enim habebant; emendavimus, vt puto, apte: *tractes:* eodem enim modo hic peccauerat librarius, vt ſupra, cum pro *veruacta, vervacio* ſcripſerat. VICTOR. Hoc caput in veteri editione multa gloſſemata habet, quae Victorius recte ſuſtulit: ſed perperam auulſit lemma, fecitque inſcriptionem capitis. Sic ergo legendum: *Quae mala in ſegete ſunt? Si carioſam terram tractes:* quod praeceptum etiam extat cap. 5 et 35. *Carioſam terram* Colum. 2, 4, exponit limoſam, lutoſamque, nimbis exiguis ſemimadidam, cum poſt longas ſiccitates leuis pluuia ſuperiorem partem glebarum madefecit, inferiorem non attigit. POPMA. Sic apud Stephanum, Commelinum, Gryphium, Popmam legitur. Ienſonius vero typis expreſſit: *Si carioſam in terram iacies cicer, quod vellitur ſalſum eſt, et malum.* At Aldus, Iunta, Gymnicus et Meurſius in adnotationibus hanc exhibent lectionem: *Carioſam terram faciet, ſi iacies cicer, et quia vellitur, etc.* Sed hi longius fortaſſe a Catonis ſententia abſunt, quoniam cicer non carioſam terram reddit, ſed macram. Colum. 2, 10 *Cicer, inquit, quod arietinum vocatur, itemque alterius generis, quod Punicum, ſeri menſe Martio toto poteſt, coelo humido, loco quam laetiſſimo. Nam id terram laedit, atque ideo improbatur a callidioribus agricolis.* Item c. 14 *Ac de iis quoque leguminibus, quae velluntur, Tremellius obeſſe maxime ait ſolo virus ciceris et lini: alterum quia ſalſae, alterum quia ſit feruidae naturae.* Expreſſius porro id ſignificauit Plinius, quippe Catonis verba referens 17, 9 *Sicut,* ait, *e contrario* (non ſtercorant) *cicer, quia vellitur et quia ſalſum eſt; hordeum, foenum Graecum, haec omnia ſegetem exurunt.* Terra autem carioſa dicitur, quae madida aut ſemimadida tractatur. *Sed quandocunque,* inquit Colum. 2, 4 *arabitur, obſeruabimus, ne lutoſus ager tractetur, neque exiguis nimbis ſemimadidus quam terram ruſtici variam carioſamque appellant.* Ego itaque ſi coniectura aliquid aſſequi licet, ita poſſe reſtitui locum arbitror: *Si carioſam terram tractes, ſi iacies cicer, quia vellitur, et quia ſalſum eſt, eo malum;* Laedimus enim terram, dum eam carioſam aramus, laedimus quoque, ſi iis ſeminibus ſerimus, quibus arua exſucca atque effoeta redduntur, vt ſunt ciceris, foenigraeci, ordei, erui, lini, ſemina. Noſtris coniecturis indulget etiam Florentinus codex, in quo haec eſt lectio: *Si carioſam terram traiicias* cicer etc. Quod verbum *traiicias* ex duobus *tractes* et *iacies* fortaſſe factum eſt, quae nos repoſuimus. PONT. Parum abeſt, quin Popmae rationem in contextum recipiam: ita tota Catoniana eſſe videtur; et ita paſſim actum de lemmatibus video.

37, 1 QVOD VELLITVR, ET QVOD) Quidam legunt, *et qua vellitur, et quod ſalſum eſt.* VRSIN. V. C. *Cicer et qua vellitur.* Lego, *et quia v.* Plinius ſuadet 17, 9 *Sicut e contrario cicer quia vellitur, et quia ſalſum eſt.* MEVRS.

37, 1 SEGETEM EXSVGVNT) Longe melius V. C. *ſegetem exurunt.* Et hanc eſſe Catonis lectionem veram praeſtat Plinius loco citato. Sic Virg. Aeneidos 3 *Tum ſteriles exurere Sirius agros.* Arnobius l. 1 *Sapor frugibus, eſculentis, exuſtis liquoribus mutatus eſt?* Inuenio tamen *ſegetes exuctiores* apud Varronem 2, 7. MEVRS.

37, 1 ET OMNIA, QVAE VELLVNTVR) V. C.

2 deris [m]. Lupinum, faba, vicia [n], ſtercus vnde facias [o]. ſtramenta [p], lupinum [q], paleas [r], fabalia [s], acus [t], frondem iligneam, querneam [u]. Ex ſegete vellito ebulum, cicutam, et circum [x] ſalicta herbam altam, vluamque [y]. eam ſubſternito ouibus, bubuſque, frondem putidam [z]. partem de nucleis ſuccernito et in lacum coniicito [a], eo aquam addito, permiſceto

m) *qui ſuffocant fruges* add. *a. V. quae ſegetem ſtercorent fruges P.* n) *et caetera* inſ. *I. B. R.* o) *habent B. R. I. I-G. habeant Ienſ.* p) *ſtramenta* omitt. *I. B. R.* q) *lupinum* omitt. *I. I-G.* r) *paleae I. I-G.* s) *et caetera itidem* inſ. *a. V.* t) *Aceris frondem a. V.* u) *querneam et ſegetum ſtipulas: ebulum et etc. I. B. R. querneam ex ſegeti vellito. Stipulas, ebulum et etc. I. I-G.* x) *circumſaucto P.* 1. *circumſancta P.* 2. *circum ſata a. V.* y) *ſuccide et eam a. V. vuamque P.* z) *putridam et partem I. B. R. putridam et putrem partem I. I-G.* a) *coicito P.*

V. C. addit, *ex eis mala ſunt.* Haec etſi Plinius omittat, non dubitem nihilominus recipere. Nam ille multa Catonis, vt ſeruiret ſuo ſaeculo, et antiquitatis ſcabritudinem molliret, ſuis verbis ἰσοδυναμοῦσιν, et eundem ſenſum habentibus refert. MEVRS.

37, 1 NVCLEOS IN SEGETEM NE INDIDERIS) V. C. addit: *qui ſuffocant fruges.* Quae cur indigna Catone cenſere debeamus, non video. MEVRS. Arborum ſemina intelligit Turnebus 21, 25 et ſane nucleos proprie de his dici, ſpeciatim, in quibus duro cortice ſemen tectum eſt, conſtat. Repetit Plin. 17, 9 ſ. 7.

37, 2 LVPINVM, FABA, VICIA) V. C. vberius et melius: *lupinum, faba, vicia, ſtercus vnde facias, habent.* MEVRS. Idem fere hic commiſſum, quod initio capitis. quare inſcriptio retrahenda in contextum hoc modo. *Segetes ſtercorant fruges, lupinum, faba, vicia. Fabalia* Cato mox vocat, quae *fabarum culmos* Columella dicit, Varro de lingua latina *alas fabales,* Acus intelligit fabale, quod Geoponicis eſt ἄχυρον κυάμινον, longe diuerſum a paleis aut fabaliis. POPMA. His praemittenda ſunt, quae in nonnullis excuſis libris ad capitis argumentum reſeruata ſunt: *quae ſegetem ſtercorent fruges* (nam Catonis verba videntur) τῷ *quae* abiecto: *Segetem ſtercorant fruges, lupinum, faba, vicia.* Sic Plin. 17, 9 a Catone accepit: *Segetem ſtercorant fruges, lupinum, faba, vicia.* Id et Colum. 11, 2 attigiſſe videtur: *vicia et faba ſtercorare agrum dicuntur, lupinum niſi in florem verteris, nihil agrum ſtercoraueris.* PONTEDERA. Sed non opus videtur retrahere inſcriptionem. verba enim in contextu poſita: *ſtercus vnde facias,* ad ea, quae praecedunt, non minus referri poſſunt commode, quam quae ſequuntur: ſi quidem interpungas, vt nos fecimus. Adſcribemus etiam verba Plinii 17, 9 ſ. 6 *Cato: ſtercus vnde fiat, ſtramenta, lupinum, paleas, fabalia, ac frondes ilignas, quernaſque. E ſegete euellito ebulum, cicutam, et circum ſalicta herbam auctam, vluamque: eam ſubſternito ouibus, frondemque putidam. Vinea, ſi macra erit, ſarmenta ſua comburito, et ibidem inarato. Itemque vbi ſaturus eris frumentum, oues ibi delectato.*

37, 2 STRAMENTA, LVPINVM, PALEAS) Cur *lupinum* hic iterum inculcat? recte abeſt a codice meo, ex quo ſcribo, et augeo: *Stramenta, paleas, fabalia et caetera itidem.* Nam quod Plinius tria poſtrema verba omittit, nihil omnino me mouet. MEVRS.

37, 2 ACVS FRONDEM ILIGNEAM) In omnibus typis excuſis erat: *Aceris frondem iligneam.* In vetuſtis legimus; *acus, frondem iligneam, querneam.* Apud Plinium, qui haec Catonis praecepta de ſtercore refert: *Ac frondes ilígneas, quernasque.* Veriorem tamen putamus eſſe veterum Catonis librorum lectionem, et *Acus,* non *Aceris* legi debere cenſemus; vt leuiſſimas paleas, non frondem arboris aceris ſignificet. VICTOR. Antea dixit *paleas,* cur hic *acus?* Nec puto ſane Catonem voluiſſe inepte ταυτολογεῖν. Reſtituo ex vetere meo codice: *aceris frondem iligneam* etc. Hoc rectum eſt. Plinius hunc locum ita tranſcripſit loco citato, *Cato ſtercus vnde fiat, ſtramenta, lupinum, paleas, fabalia ac frondes ilignas, quernasque.* Quae verba me etiam iuuant in τοῦ *acus* expunctione. MEVRS.

37, 2 CIRCVM SALICTA HERBAM ALTAM) In excuſis omnibus codicibus mendoſiſſimus hic locus erat, vbi illi *ſata* habebant, veteres *ſaueta*; nos *ſalicta* emendauimus, adiuti etiam a Plinio, apud quem ita vulgo legitur. Eodem pacto peccauerat librarius tertio abhinc capite, nam *ſaucem* pro *ſalicem* ſcripſerat. Sic enim in perantiquo: *ſaucem Graecam diſcindito.* Vbi iidem, *et eam:* antiqui, *vuamque eam:* a Plinio hic etiam confirmati *vluamque eam etc.* caſtigauimus. Nam *ſuccide*, quod in impreſſis erat, neque in Mſſ. neque in Plinio legimus. Vnum tantum diſcrimen reſtat inter Plinium et Catonem, quod in Plinio impreſſo, *Herbam auctam*, in vetuſto vero *mactam* pro *altam* legitur: cuius verbi rationem reddere non poſſumus. VICT. Ego *herbam mactam* legendum crediderim; vt adulta grandisque herba, quae inter ſalicta prouenit, nec feniſecem metuit, intelligatur. huic ſcripturae adſtipulantur vetera Plinii exemplaria. TVRN. 11, 13. V. C. *circum ſata herbam.* Quam lectionem probam eſſe cenſuerim, et Plinio quoque reſtituendam 17, 9. MEVRS. Pliniani codices antiqui habent *mactam*, i. e. adultam grandemque, quaſi magis auctam, vt, mactus vino, thure, animo, virtute: contra *herbam teneram* dixit Varro 2 de re ruſtica. POPMA.

37, 2 FRONDEM PVTIDAM) Apud Ienſonium

miſceto [b] rutro bene. Inde lutum circum oleas ablaqueatas † addito [c], nucleos combuſtos item addito. Vitis [d] ſi macra erit, ſarmenta ſua concidito minute, et ibidem inarato, aut 3
infodito. Per hiemem lucubratione haec facito. Ridicas et palos quos pridie in tecto poſueras [e], ſiccos dolato, faculas facito [f], ſtercus egerito [g]. Niſi intermeſtri [h], lunaque dimidiata [i]. materiam [k] ne tangas. Materiam [l] quam effodies aut praecides, abs [m] terra, 4
diebus ſeptem proximis [n] quibus luna plena fuerit, optime eximetur. Omnino caueto, ne

b) *permiſcetoque a. V.* †) *ablaqueatis Iuntt.* c) *et* inſ. *a. V.* d) *Viti Pol.* 1. *Vinea a. V.* e) *poſiveras Brb.* f) *et* inſ. *W.* g) *Et* praeced. puncto inſ. *W.* ante *niſi* incidit *Vict.* h) *in termeſtri* diu. *P. in trimeſtri Ie. Iu.-G. intermeſtri W. intermeſtris B. R.* i) *ſit* add. *I. B. R. W.* k) *tum* aliae *praeter I. I-G. tum* etiam abeſt in *W.* ſed modo ſemel *materiam.* l) *Materiem I. B. R.* m) *ab a. V.* n) *proximis* abeſt *I. B. R. Ba. H. A. Gr. G.*

nium et alios legitur, *frondem putridam et partem de etc.* Nonnulli tamen ediderunt: *Frondem putridam et putrem partem de etc.* Sed illa fortaſſe potiora, ſi ita legantur: *Frondem et putridam partem de nucleis etc.* Quae caſtigatio ex duobus Vaticanis codicibus deſumitur, in quibus legitur, *Frondem: putridam partem de nucleis ſuccernito.* Alio modo reſtitui poteſt locus, legendo non *partem de nucleis*, ſed *fraces de nucleis*; fraces enim de nucleis ſuccernuntur, quae ſunt carnoſae oliuarum partes, ex quibus oleum iam expreſſum eſt. Haſce fraces ita commemorat Cato cap. 64. *Nam oleum quam diutiſſime in amurca, et in fracibus erit, tam deterrimum erit.* Item cap. 66. *De iis labris fraces amurcamque ſemper ſubtrahito.* Iam vero ea, quae in hoc ipſo capite leguntur, ex Ienſoniana editione nonne hanc noſtram coniecturam manifeſto argumento confirmant; *nucleos in ſegetem ne indideris, quia ſuffocant frugem?* Secretis enim nucleis quid aliud relinquitur, niſi fraces? quae coniiciuntur in lacum, nuclei vero comburuntur eorumque cinis ablaqueatis oleis apponitur. PONT.

37, 3 VITIS SI MACRA ERIT) In Mſſ. *viti:* antea in impreſſis *vinea:* nos *vitis* ſcripſimus. Apud Plinium aliud diſcrimen: *macruerit* enim pro *macra erit.* Nos tamen, quam inuenimus apud Varronem [ſ. Catonem] ſcripturam reliquimus. VICTOR. V. C. *vinea ſi macra erit.* Hanc lectionem afferit Plinius l. c. apud quem tamen *macra erit* ſcribendum moneo, non *macruerit.* MEVRS.

37, 3 STERCVS EGERITO. NISI) Puto me ſatis rationis habuiſſe ita interpungendi et legendi. Plin. 16, 39 ſ. 75 *Niſi intermeſtri lunaque dimidiata, ne tangas materiem. Tunc ne effodias aut praecidas abs terra. Diebus ſeptem proximis, quibus luna plena fuerit, optime eximitur. Omnino caueto nigram* (corruptum ex *ne quam*, vel *ni* potius, quod pro *ne* poni iam ad Fabri theſaurum notauimus) *materiem doles, neue caedas, neue tangas, niſi ſiccam: neue gelidam, neue rorulentam.* Poteſt etiam fieri, vt vera lectio ſit, quam integram prope Plinius ſeruauit, et Victoriana tranſpoſitis modo quatuor voculis agnoſcit: *ne tangas materiem; tum ne quam effodias etc.* Quantum ad rem ipſam attinet, videtur hoc ſibi velle Plinius, et ita interpretari Catonem, vti diſtinguat prima quaſi vulnera arboribus illata, quibus et ſignantur, et ſucco exſtillanti via aperitur, hoc eſt *tangere materiam*; et ipſam arboris reſectionem vel effoſſionem adeo.

37, 3 NISI INTERMESTRI) Sic emendauimus ex vetuſtis codicibus, cum antea *in trimeſtri* perperam ſcriptum eſſet: quae macula etiam apud Plinium eundem hunc Catonis locum foedauerat, inde tamen diligentia et ſtudio Hermolai Barbari ſublata fuerat. Varro lib. 6 de lingua latina de hoc nomine diſſerit, et vnde etymon habeat, oſtendit, in primo etiam de re ruſtica hoc nomen vſurpat. VICTOR. Si ſtercus neque intermeſtrua, neque dimidiata luna eſt egerendum, plenilunium ſupereſt, quo tempore inter rei ruſticae peritos conuenit non eſſe tangendum. Idem Cato pratis fimo laetandis cap. 29 et 50 interlunium definit; Columella et Palladius lunam creſcentem, ſed ſtercorandis ſegetibus decreſcentem, quibus Plinius aſſentitur. Quid igitur? Cenſemusne Catonis verba recte ſe habere? Ego ſane id non arbitror, praeſertim cum videam Plinium a Catone exſcribentem? *Idemque* (Cato) *mox: niſi intermeſtri luna atque dimidiata ne tangas materiem. Tunc ne effodias aut praecidas abs terra. Diebus quatuor proximis quibus luna plena fuerit, optime eximitur.* Quae quidem Catoniana agnoſcuntur, diſſimili tamen modo ordinata et excerpta. Prima: *niſi intermeſtri luna atque dimidiata* conſtat ad ſtercus egerendum, non ad materiam pertinere; quoniam decreſcente luna tum capite 31 tum hoc materiam eſſe effodiendam et praecidendam inculcat Cato. Reliqua ad materiam ſpectant. Quare paulo diligentius Catoniana ſunt digerenda: *Stercus egerito niſi intermeſtri lunaque dimidiata. Tum ne tangas materiam, quam effodies aut praecides abs terra: diebus.* Quae Plinius fortaſſe ſic exſcripſit: *Idemque mox niſi intermeſtri lunaque dimidiata. Tunc ne tangas materiam, tunc ne effodias.* Interuallum etiam a Plenilunio diſſimile: in Catone ſeptem ſunt dies; in Plinio quatuor. Verum illud melius, quod poſt ſeptem dies luna dimidiata eſt et decreſcens ad caedendam materiam vt Cato cap. 31 definiuit, opportunum tempus. PONTED.

37, 4 DIEBVS SEPTEM PROXIMIS) Plinius loco citato; *Diebus quatuor proximis.* Emendo:

ne quam materiam doles, neu caedas, neu tangas ſi potes, niſi ſiccam, neu gelidam [o],
5 neu rorulentam. Frumenta face bis ſarias [p] runceſque, auenamque deſtringas [q]. De vinea et arboribus putatis ſarmenta degere [r], et fiſcinam [s] facere [t], et vitis [u], et ligna in caminum [x] ficulna [y], et codicillos domino [z] in aceruum componeto [a].

XXXVIII. [XXXIX.] FORNACEM calcariam [a] pedes latam x. facito, altam pedes xx. vſque ad pedes III. ſummam latam redigito. Si vno praefurnio coques, lacunam intus magnam facito, vti ſatis ſiet, vbi cinerem concipiat, ne foras ſit educendus. Fornacemque [b] bene ſtruito [c]. facito fortax totam fornacem infimam com-
2 plectatur. Si duobus praefurniis [d] coques, lacuna nihil opus erit. Cum cinere eruto opus erit, altero praefurnio eruito, in altero ignis erit. Ignem caueto ne intermittas, quin ſemper ſiet, neue noctu, neue vllo tempore intermittatur [e], caueto. Lapidem bonum, in [f] fornacem, quam [g] candiſſimum, quam minime varium [h] indito.
3 Cum fornacem facies, fauces praecipites deorſum facito. Vbi ſatis foderis, tum fornaci locum

o) *gelidam forulentam P.* p) *ſarrias a. V.* q) *diſtringas I. B. R.* r) *deterge, fiſc. a. V.* s) *faſcinam* ſine praeuio *et Pol.* t) *face a. V. item: Po. 2.* u) *vites a. V.* x) *congere*, inſ. *a. V.* y) *fuculna Ienſ.* z) *domino* omitt. *I. B. R.* a) *componito a. V.* [C. XXXVIII.] a) *calcaream I. B. R. Ba. H. A. Gr. G.* b) *que* om. *a. V.* c) *ſtrui facito: foras totam I. B. R. ſtruito, farcitoque foras, vt totam I. I-G.* d) *praefurnis Pol.* e) *intermittatur. caueto lapidem Heru.* f) *in fornacem* om. *I. I-G.* g) *quam diutiſſimum I. B. R. quam duriſſimum, quam candidiſſimum Iuntt. quam duriſſimum* ſol. *Ba. H. A. Gr. G. candidiſſimum* ſolitarium *P.* h) *in fornacem* interſer. *a. V.*

do: *Diebus ſeptem proximis* ad Catonis noſtri exemplar; nam inter dimidiam et plenam lunam ſeptem ſoli dies interſunt. Facilis lapſus ex confuſione notarum IV et VII. MEVRS. Edidit Harduinus SEPTEM, vt vidimus, ſed probabilius errorem deriuat ex confuſione notarum IIII et VII.

37, 4 NE QVAM MATERIAM DOLES) Apud Plinium: *nigram materiam doles*, quod puto mendoſum eſſe. Peritiores tamen videbunt. Eſt aliud apud Plinium, quod a Catone diſcrepat. Varietas tamen ab interpunctionibus potius, quam ab vlla alia re oritur. VICTOR. Corrigo iterum Plinium loco citato ad Catonis exemplar, nam male hodie apud eum legitur: *nigram materiam doles.* MEVRS. *Nigram* ortum videri ex *ni quam* in referendo Plinii loco diximus.

37, 5 SARMENTA DEGERE) Vetus haec eſt lectio, quam probamus. *Degere* cum plures ſignificationes habeat, valet etiam detrahere, quemadmodum teſtimonio Nonii cognoſcimus, et auctoritate Plinii, qui ab eo adducitur. VICTOR. Degere pro Digere, vt deuertor, deuerſorium, Deſcrucior ſemper in antiquis et optimis libris ſcripta offendimus. Mox *componeto* a componeo, ſecundo ordine, vt alia multa. POPMA. Plautum in Epidico laudat Nonius, non Plinium: itaque feſtinauit aut ipſe vir optimus, aut librarius aliquis. Sed malim cum Victorio infinitum putare *degere*, quam cum Popma Imperatiuum. Planiſſima eſt lectio ante-Victoriana *deterge.*

37, 5 COMPONETO) V. C. *componito.* Sed illud Catonis aeuo dignius. Veteres enim multa ſecunda pariter et tertia coniugatione efferebant. *Feruo, Ferueo; Tergo, Tergeo; Attingo, Attingeo; Claudo, Claudeo; Fido, Fideo; Dico, Diceo* et ſimilia. MEVRS.

38, 1 SVMMAM LATAM REDIGITO) Intelligo ita: fornacem metae aut pyramidis inſtar e latiore fundo in cacumen anguſtius aſſurgere debere, vt cum in imo X pedes lata ſit, ſumma non niſi III habeat. Vid. ad ſ. 3 *fauces praecipites deorſum.*

38, 1 FORTAX TOTAM FORNACEM) Haec eſt antiqua lectio, quam hic repoſuimus; communem enim inanem commenticiamque putauimus. Illius enim in Mſſ. Codicibus veſtigium nullum. Non tamen huius rationem plene reddere poſſumus. Neque tamen mirum videri debet, ſi in tam priſco ſcriptore vnum aut alterum vocabulum ignoratur: ita enim (vt veteres grammatici docent) ille ſaepe locutus eſt, vt multae ipſius voces paulo poſt obſoleuerint. VICTOR. Vt a fornice fornax, ita a *fortitudine fortax* dici videtur: quo verbo cenſetur totus imus camini gyrus, et ſoli tegumentum pauimentatum et ſaxeum. θαῤῥὸς a Graecis vocari videtur. Heſychius θαῤῥὸς λίθος ὁ κάτω τιθέμενος ἐν τῷ ἰπνῷ ἐν τοῖς μεταλλεῦσιν. TVRN. II, 13. Quae repetiere Popma et Meurſius.

38, 2 QVAM MINIME VARIVM) Plin. 36, 23, ſ. 53 *Calcem e vario lapide Cato Cenſorius improbat.*

38, 3 CVM FORNACEM FACIES) Patet, vt multis aliis locis, ita hic etiam, negligentiorem ordinis fuiſſe Catonem, et prout vſu vnumquodque didicerat, ita in chartam conieciſſe; modo non

locum facito, vti quam altiſſima, et quam minime ventoſa ſiet. Si parum altam fornacem habebis, vbi facias [i] lateres ſummam [k] ſtatuito [l], aut cementis [m] cum luto ſummum [n] extrinſecus oblinito. Cum ignem ſubdideris, ſi qua flamma exibit, niſi [o] per 4
orbem ſummum [p], luto oblinito. Ventus ad praefurnium caueto ne accedat. Inibi [q] auſtrum caueto maxime [r]. Hoc ſigni erit, vbi calx cocta erit, ſummos lapides coctos eſſe oportebit †. item infimi lapides cocti cadent, et flamma minus fumoſa exibit [s]. Si ligna et virgas [t] non poteris vendere, neque lapidem habebis vnde calcem coquas, de lignis carbones coquito, virgas et ſarmenta, quae tibi vſioni [u] ſupererunt, in ſegete [x] comburito. Vbi eas combuſſeris, ibi papauer ſerito.

XXXIX. [XL.] VBI tempeſtates malae erunt, cum opus fieri non poterit, ſtercus in [a] ſterquilinium egerito. Bubile, ouile, cortem [b], villam bene purgato. Dolia plumbo

i) *facies lateres: I. B. R. facies, lateribus I. I-G.* k) *ſummum Pol.* l) *ſtruito I. I-G.* m) *cementi ſummam cum luto I. R. ementi ſummam etc. B. cementis. Summam cum luto etc. I. I-G.* n) *ſummamque P.* o) *luto oblinito, ne niſi per orbem ſummum I. B. R. luto obl. ne niſi per orbem exeat ſummum B. A. Gr. G. ſummam Heru.* p) *ſummam* etiam praec., *Popm. 2. ſummum. Luto Iuntt.* q) *ibi Ba.* r) *permaxime I. B. R. Ba.-G. permaxiem Ienſ. maxiem P.* † *oportebit. Com.* s) *Itaque* praepon. *a. V.* t) *virga B. R.* u) *vſtioni a. V.* x) *ſegetem a. V.* [C. XXXIX.] a) *de ſterquilinio I. B. R. Ba-G. in ſtercilinum P.* b) *cobortem P. et* inſ. *I. B. R. Ba-G.*

non ab alio corraſa ſunt, quae Catonis nomine hodie circumferuntur. Iam lapidem indi praeceperat: nunc denuo fundamenta fornaci quaerit.

38, 3 FAVCES PRAECIPITES DEORSVM) h. e. foramen, cuius fundus latior, quam labra ſuprema; hinc vocat Plin. 17, 11 ſ. 16 *caminatam foſſuram ore compreſſiore.* Vide quae ad principium capitis huius diximus. *Fauces* ſignificare ſuprema labia, vbi incipit foſſa, patet ex Plin. l. c. verba damus ad Ca. 43.

38, 3 VBI FACIAS LATERES, SVMMAM) Longe melius V. C. *Vbi facies, lateribus ſummam ſtruito, aut caementis. Summam cum luto extrinſecus oblinito.* Lego: *lateribus imam ſtruito.* Adhaeſit principio vltima litera vocis praecedentis, et *i* in *u* commutauit, et *m* geminatum; atque inde natum mendum. Quid *imam* fornacem vocet, quid *ſummam*, neminem putem neſcire. Sic antea dixit: *Vſque ad pedes III ſummam latam redigito*; deinde: *Facito fortax totam fornacem infimam complectatur.* MEVRS. Turnebus legendum putat *latere* minus recte. Hoc enim Cato ſentit: ſi fornax eſt parum alta, addito ad ſummam extruendam lateres, vel circumducito, et ſummam ſtatuito lateres, quos ſuperaddes et exſtrues. POPMA. Quid? ſi legas cum ante-Victorianis omnibus *facies* et cum Pol. *ſummum*; interpreteris autem ita, vt iam ex parte intellexiſſe videtur Popma: ſi fornax non ſatis alte in terram depreſſa ſit; cum lateres faciendi ſint aedificaturo non minus, quam calx vrenda, *ſummum*, h. e. in ſummo, vbi exit e terra fornax, circumſtatuito lateres ita ſiccandos felicius, quam a ſolo ſole, quod alias in Graecia pariter atque Italia fiebat.

38, 4 PER ORBEM SVMMVM) Tres pedes latum, vt ſect. 1 indicauerat.

38, 4 COCTOS ESSE OPORTEBIT) *Oportebit* non auderem damnare, ſi a Victorio eſſe putarem: eſt enim ab *opera.* Sed annotaturum fuiſſe credebam, ſi ab omnium conſenſu abiret. Pro operarum etiam errore habuiſſe Popma videtur.

38, 4 LAPIDES COCTI CADENT) diſſilient a flamma macerati, et cedent oneri.

38, 4 QVAE TIBI VSIONI) Ita legi debet, non *vſtioni:* atque ita eſt in antiquis codicibus. Vtitur alibi M. Cato hac voce, ſed teſtimonio Nonii etiam intelligitur, veteres et *vſum*, et *vſuram* et *vſionem* dixiſſe. Nam ab eodem M. quoque Varronis locus bis adductus mendoſam ambobus locis hanc vocem habet. *Vſioni* enim (niſi me coniectura fallit) non *viſioni* ſcriptum reliquit Varro ταφῇ μενίππου, *Diogenem literas ſciſſe, dum vſioni quod ſatis eſſet.* In 32 etiam libro Pandectarum de legatis et fideicommiſſis, l. *cum quaereretur,* ſic locus ille legitur in optimo exemplari: *Nam ſi vina diffudiſſet, habiturus vſioni ipſe et haeres eius etc.* VICTORIVS. V. C. *vſtioni* Plin. 18, 25 *inciſioni.* Vox *vſio* vſitata etiam Varroni ταφῇ μενίππου: *Diogenem litteras ſciſſe, dum vſioni quod ſatis eſſet.* Sed in tanta lectionum differitate verum pronunciare non ita facile MEVRSIVS. Harduinus etiam *vſionem* Plinio ex h. l. reſtituit, ſimulque hanc lectionem ex Plinii Mſ. probauit.

38, 4 IBI PAPAVER SERITO) Deeſſe finem huic capiti, oſtendit Plin. l. c. qui plenius adducit hoc modo: *Ibi papauer ſerito ſilueſtre; quod in miro vſu eſt melle decoctum ad faucium remedia. Visque ſomnifera etiam ſatiuo.* Et profecto cur haec Catonis non eſſe putanda ſint, cauſae nihil eſt. MEVRSIVS. Sed nihil impedit, quo minus dicamus, Plinium ſtatim de ſuo adiungere, quae de vſu medico papaueris dicit. Apud Catonem certe eſſent ἀπροσδιόνυσα.

39, 1 Conf. ſupra 2, 3.

plumbo vincito, vel materie quernea [c], viri [d] ſicca alligato. Si bene ſarſeris, aut bene alligaueris, et in rimas medicamentum indideris, beneque picaueris, quoduis dolium vinarium facere poteris. Medicamentum in dolium hoc modo facito: Cerae P. I. reſinae P. I. [e] ſulfuris P. ‚‚ [f]. Haec omnia in calicem nouum indito. eo addito gypſum con-
2 tritum [g], vti craſſitudo fiat quaſi emplaſtrum [h], eo dolia ſarcito [i]. Vbi ſarſeris [k], qui colorem eundem facias, cretae crudae partes duas, calcis tertia [l] commiſceto: inde laterculos facito, coquito in fornacem, eum [m] conterito, idque inducito. Per imbrem in villam quaerito quid fieri poſſit. Ne ceſſetur, munditias facito. Cogitato, ſi nihil fiet, nihilo minus ſumtum futurum.

XL. [XLI.] PER ver haec fieri oportet. Sulcos et ſcrobes fieri ſeminariis. Vitiariis locum verti. vites propagari. In locis craſſis et humectis [a] vlmos, ficos, poma,

oleas

c) *et* inſ. *I. I-G.* d) *viti I. B. R. I. I. niſi Ba-G. viriſicca* iunct. *Pol.* et *Vict.* e) *et* inſ. *a. V.* f) *XXX. I. B. R.* IS *I. I-G.* I. S. *Po. 2.* ¶. ℨ ξ *Pol.* g) *contrito B. R.* h) *et* inſ. *a. V.* praeter. *Iu.* i) *farcito Bo.* k) *ſarceris M. Po. 2.* l) *tertiam a. V.* m) *tum P.* abeſt *a. V.* [C. XL.] a) *vmectis P.*

39, 1 DOLIA PLVMBO VINCITO) Dolia vinaria frumentariaue erant fictilia, et in cellis ac horreis plerumque deprimi et defodi ſolebant. Ideo plumbo vinciebantur, vel materia quernea, viridi, ſicca alligabantur. Plin. 14, 21 *Imbecilla vina demiſſis in terram doliis ſeruanda, valida expoſitis.* Iuuenalis (14, 308) - - *dolia nudi Non ardent Cynici: ſi fregeris, altera fiet Cras domus, aut eadem plumbo commiſſa manebit.* POPMA.

39, 1 VIRI SICCA ALLIGATO) In vna editione *et viti ſicca*; in altera *et niſi ſicca:* In antiquiſſimo et optimo codice ſine coniunctione *viriſicca.* Locus tamen in eo quoque nota mendi adpoſita ſignatus. Hoc enim ſemper ſeruauit diligens librarius, vt, quos locos ſuſpectos haberet, notula indicaret. Non poſſumus ad eum reſtituendum praeter antiquam ſcripturam aliud afferre. VICTORIVS. Commelini editio anni CIↃ. IↃXCV. habet *viri ſicca*, et alia ante eam; Turnebus doctiſſimus 11, 13 legendum cenſet *vere ſicca*, vel *viridi ſicca:* aut, quod omnino melius exiſtimat, *viridi colligato.* Lego ex V. C. *materia quernea, et niſi ſicca.* MEVRSIVS. Quis dolia vite alligauerit vnquam? Vetuſtiſſima a Victorio deprompta: *viri ſicca alligato.* Id emendarem in: *vel ridica alligato*; nam ridicis dolia reuinciri, nemo non tenet. Proxima item hoc modo videntur ſeparanda: *beneque picaueris, quodvis dolium vinarium facere poteris.* PONTED. *Viti ſicca,* quod eſſe in antiquis editionibus vidimus, poſſe vinciri dolia, non improbabile eſt. In vinculis etiam adhibitas vites, Barthius oſtendit ad Claudian. de 4. Conſ. Hon. 609.

39, 1 BENEQVE PICAVERIS) Libri nonnulli *putaueris:* ſed nihil cenſeo mutandum; etſi verbo *puto* veteres vſi pro purgo. Feſtus l. 9 *Imputatum nondum purgatum, putum enim eſt purum.* Varro lib. 2 de re ruſtica (2, 2, 18) *vel infici recte poſſit, vel lauari ac putari* vbi vulgo *parari.* Titinnius Fullone: *Date penſam lanam, qui non reddet tempori - - Putatam recte, facite vt multetur male.* POPMA.

39, 1 SVLPHVRIS P. ‚‚) Has ponderis notas veriores reſtituimus, quae, vt arbitror, cum parum intellectae eſſent, deprauatae fuerant. teſtari etiam volumus, et hic, et vbicunque in peruetuſto hoc volumine ea vox eſt, *ſulpur* ſemper ſcriptum eſſe: quae ſcriptura etiam in Florentinis Pandectis cuſtodita, illa tamen (quamuis frequens in priſcis exemplaribus) a doctis et diligentibus viris damnata eſt. VICTOR.

39, 2 CRETAE CRVDAE PARTES) *Creta cruda* dicitur, quae non eſt exſiccata purgataque, et maiorem acrimoniam habet, quam cocta et pura. De illa Plinius 35, 17 *Eſt et viliſſima, qua circum praeducere ad victoriae notam, pedesque venalium trans mare aduectorum denotare inſtituere maiores.* POPMA.

39, 2 EAM CONTERITO, IDQVE) Legendum; *tum conterito, ſicque inducito:* niſi eſt geminus archaiſmus ex mutatione numeri et generis: cuius exempla peti poſſunt ex lib. 2 c. 2 de vſu antiquae locutionis. POPMA. Omnino magis Catonianum videtur, *eum conterito. idque*, quod ſcilicet contritum fuerit: eſt enim aliud quaſi, poſtquam tritum eſt.

39, 2 IN VILLAM QVAERITO) Obſeruaſſe videor Catonem in hoc libro ſine diſcrimine praepoſitioni *In* vel accuſandi vel auferendi caſum iunxiſſe cap. 53. *In aulas aut in qualos pertuſos propagari oportet.* ibid. *In arborem relinquito* vt Plaut. Aulularia: *collocaui in arborem.* cap. 89. *In patinas in ſole ponito.* cap. 157. *In aquam macerare oportet.* cap. 123. *Indito in duobus congiis:* Sed loca omnia adſcribere nimis eſſet longum. Vid. Gellius 1, 7. POPMA. Male V. C. *in villa.* Bene obſeruauit Nobiliſſimus Popma, Catonem in hoc libro ſine diſcrimine praepoſitioni *In* vel accuſandi vel auferendi caſum iunxiſſe. MEVRSIVS.

40, 1 Apponamus Plinii locum, vt conferri melius poſſit ex 18, 26 ſ. 65 n. 3 *Cato verna opera ſic definit: ſcrobes fieri, ſeminaria propagari: in locis craſſis et humidis vlmos, ficos, poma, oleas ſeri: pra-*

ta

oleas ſeri oportet. Ficos, oleas, mala, pira, vites inſeri oportet luna ſilenti poſt meri-
diem, ſine vento auſtro. Oleas, ficos, pira, mala hoc modo inſerito: Quem ramum inſi- 2
turus eris, praecidito, inclinato aliquantum[b], vt aqua defluat. Cum praecides, caueto
ne librum conuellas. Sumito tibi ſurculum durum, eum praeacuito[c], ſalicem[d] Grae-
cam diſcindito. argillam, vel cretam coaddito, arenae[e] paululum, et fimum bubulum.
Haec vna bene condepſito[f], quam maxime vti lentum[g] fiat[h]. capito tibi ſciſſam ſalicem,
ea[i] ſtirpem praeciſum[k] circumligato, ne liber frangatur. Vbi id feceris, ſurculum ari- 3
dum[l] praeacutum inter librum et ſtirpem artito[m] primores digitos duos. poſtea ca-
pito tibi ſurculum, quod genus inſerere voles, eum primorem praeacuito[n] obliquum[o]
primores digitos duos. ſurculum aridum quem artiueras[p] eximito, eo[q] artito ſurculum,
quem inſerere voles. Librum ad librum vorſum facito, artito[r] vſque adeo quo prae-
acueris. Idem alterum ſurculum tertium, quartum facito. quot genera[s] voles, tot in-
dito. Salicem Graecam amplius circumligato, luto depſto[t] ſtirpem oblinito, digitos craſ- 4
ſos

b) *aliquantulum a. V.* c) *proacuito P. peracuito a. V.* d) *ſalucem P.* e) *harenae paulolum P.* f) *condepoſito P.* 1. *condempſito Pol.* 2. *condenſato a. V.* g) *letum Pol. lutum a. V.* h) *dein* inſ. *a. V.* i) *eaque a. V.* k) *praeciſam a. V.* l) *aridum* abeſt *I. B. R.* m) *arcito a. V. artito Brh.* n) *proacuito P. Iuntt.* o) *oblicum P.* p) *artueris P. acueris I. B. R. arciueras I. I-G.* q) *eoque arcito a. V.* r) *arcito a. V.* praeter Heru. quae *arato. artito vſque* co. Brh. s) *Quod P.* t) *dempſto P. denſato a. V.*

ta ſtercorari luna ſitiente, quae rigua non erunt: ab afflatu Fauonii defendi etc. ſed haec et reliqua ad c. 50.

40, 1 LVNA SILENTI) Iterum hic in Plinio 18, 26 eſt *luna ſitienti*, vt et 17, 14, ita vt certò certius ſit ſcripſiſſe Catonem *luna ſitienti*, non autem *ſilenti*. Quod ipſum quomodo explicemus, vide cap. 29. MEVRSIVS.

40, 1 SINE VENTO AVSTRO) Plin. 17, 22 ſ. 35 n. 8, vbi de inſitione, *Plerique auſtros optant, Cato abdicat.* Caeterum etiam 17, 13 ſ. 24 hunc locum refert.

40, 2 HAEC VNA BENE CONDEPSITO) Non magnum negotium eſt intelligere hanc veram eſſe lectionem. Crebro enim Cato hoc verbo vtitur, et ſignificatus hic mirifice quadrat. In antiquis libris *Condepoſito*, nos vna e medio verbo ſublata littera *Condepſito* caſtigauimus. Non multo etiam poſt, vbi antea in excuſis omnibus mendoſe *praedicto* erat, *depſto* ex iisdem antiquis libris repoſuimus. VICTORIVS.

40, 2 VTI LENTVM FIAT) Male V. C. *Vti lutum fiat.* Plinius 17, 14 *Cato argillae vel cretae harenam, fimumque bubulum admiſceri, atque ita vſque ad lentorem ſubigi iubet, idque interponi et circumlini.* MEVRSIVS.

40, 2 SVMITO TIBI SVRCVLVM DVRVM) quem paulo poſt *aridum* vocat, aperiendo nimirum loco vel ſinui, cui inſerendum deinde ſemen viride. Itaque falſus fuit, qui metuit, ne abſurdum eſſet ſurculum aridum inſerere, eamque vocem omiſit, quem audiuere I. B. R.

40, 3 SVRCVLVM ARIDVM) quem paulo ante *durum* vocauerat.

40, 3 ET STIRPEM ARTITO) Quo frequentur vſus eſt Cato, hoc verbum ſemper in antiquo illo exemplari ſcriptum eſt, non *arcito*, vt in excuſis olim erat: apud Nonium quoque de mutatis coniugationibus, eodem modo, *Artiuit* pro *artauit*, qui exempla etiam Naeuii poetae adfert. VICTORIVS. V. C. *arcito.* Male. Nam *artire* eſt artare, in arctum redigere, inſerere. Nonius *Dotata: Artiuit linguam in palatum, coepit labia ſugere.* Item, (vt Scriuerius meus corrigit) *Pedio. Natus artiuit matri inter femina fortiter.* Alias *artire* etiam dicebant veteres, bonis artibus inſtruere et erudire aliquem. Feſtus: *artitus, bonis inſtructus artibus.* Gloſſa: *artitus*, πάντεχνος, δαίδαλος. MEVRSIVS. Etiam Broukhuſius probat *artito*, h. e. demittito, adigito. Geoponicis 10, 75 καθιέναι appellatur.

40, 3 PRIMORES DIGITOS DVOS) Hic *primores digiti* tenues intelliguntur, quod digiti primore ſui parte minus craſſi ſint. Itaque Cato his *craſſos* opponit, ita ſcribens: *ſtirpem oblinito digitos craſſos tres.* TVRN. 11, 13.

40, 3 AD LIBRVM VORSVM FACITO) Lego *pacito.* Veteres enim latini non in nominibus duntaxat, ſed etiam verbis *n* elidebant, dicentes *pago* pro *pango* vt *tago*, pro *tango.* Et *g* in *c* more ſuo commutato, *paco.* Feſtus: PACIONEM *antiqui dicebant, quam nunc pactionem dicimus, vnde et* PACISCI *adhuc et* PACO *in vſu manet.* Laberius apud Macrobium ſat. 2, 7 *Non flexibilem me concuruaſti, vt paceres*, vt legendum recte vidit ingenioſiſſimus Ianus Gulielmius. Extat et in lege XII. tabb. *Ni cum eo pacit, ſexaginta dies in vinculis retineto.* MEVRSIVS.

40, 4 DIGITOS CRASSOS TRES) Quid ſi *craſſo*, vt referatur ad *luto?* ſed vidimus modo, quid videatur Turnebo.

ſos [u] III. Inſuper lingua bubula obtegito, ſi pluat, ne aqua in librum permanet [x]. eam linguam inſuper librum alligato ne cadat. Poſtea ſtramentis circundato, alligatoque, ne gelus noceat.

XLI. [XLII.] VITIS inſitio vna eſt per ver, altera eſt cum vua floret, ea optima eſt. Pirorum ac [a] malorum inſitio per ver, et per ſolſtitium dies quinquaginta, et per vindemiam. Oleae et ficorum inſitio eſt per ver. Vitem ſic inſerito. praecidito quam
2 inſeres. eam [b] mediam diffindito [c] per medullam. eo ſurculos praeacutos artito [d], quos inſeres, medullam cum medulla componito. Altera inſitio eſt: Si vitis vitem continget [e], vtriuſque [f] vitem teneram praeacuito [g], obliquo inter ſeſe medullam cum medulla libro
3 colligato. Tertia inſitio eſt: Terebra vitem quam inſeres, pertundito [h], eo duos ſurculos vitigineos, quod genus eſſe voles, inſectos [i] obliquos artito [k] ad medullam. facito [l] iis medullam cum medulla coniungas, artitoque ea qua [m] terebraueris, alterum ex altera parte.

u) *craſſum R. Iuntt. graſſum I. B.* x) *permaneat I. B. R. permeet I. I-G.* y) *neu gelu a. V.* [C. XLI.] a) *et a. V.* b) *eamque a. V.* c) *defindito Cr.* d) *ſarcito I. B. R. arcito I. I-G. acuito Cr.* e) *contingat a. V.* f) *vitem vtrinque I. B. R. vitis vtriusque latus alterum praeradito oblique, et inter etc. I. I-G.* g) *proacuto obliquo: inter P. praeacuto oblique: et inter Ienſ. praeacuito obl. B. R.* h) *pertunditoque I. B. R.* i) *inſertos a. V.* k) *arcito a. V. acuito Cr.* l) *facito vt medullae medullam coniungas arcito: ea etc. I. B. R. facitoque vt medullae medullam coniungas, arcitoque I. I-G. it. Cr.* m) *quam P. quae I. B. R. it. Cr.*

40, 4 LINGVA BVBVLA) Plinius 17, 14 *linguam bubulam* hic exponit herbam, quam ſcilicet Graeci vocant *βούγλωσσον*. At Cato intelligit lingulam e corio bubulo, factam ad ſimilitudinem linguae, quod ſatis indicant ſequentia verba: *eam linguam inſuper librum alligato, ne cadat.* Non enim tam firma et valida eſt herba bugloſſa, vt librum retinere poſſit ne cadat; ſed lingula bubula hoc poteſt. *Linguam* dixit *lingulam*, vt *globos globulos*; Cicero pro Milone *malleos*, inſtrumenta bellica, quae omnes hiſtorici *malleolos* vocant. POPMA. Nolim tamen Plinii interpretationem damnare: et quanti conſtaret iſta inſitio, ſi loro bubulo ſurculus quisque deligandus eſſet? tum verba, quae ſequuntur, Catonis adeo non ſignificant, quod vult Popma; alligandam enim praecipit linguam, ne ipſa cadat. De libro enim metus non eſt ne cadat, ſed ne aqua concepta putreſcat.

40, 4 NE GELVS) Ita in Mſſ. codicibus legitur. Virili autem genere vetuſtiſſimos hoc verbo vſos eſſe, etiam veteres grammatici teſtantur. VICTORIVS. V. C. *Neu gelu noceat.* Inepte. Veteres dicebant *gelu, gelus*, quomodo *Cornu, Cornus, Genu, Genus, ſexu ſexus, teſtu teſtus* et ſimilia Cato hic ipſe Orig. lib. 2 *Qui aquatum et lignatum videntur ire, ſecurim atque ſolum ferunt, gelum craſſum excidunt, eum loro colligatum auferunt.* Afranius Epiſt.: - - *Quis tu es ventoſo in loco Soleatus intempeſta nocte, ſub diuo Aperto capite, ſilices cum findat gelus?* Accius Prometheo: - - *Tum profuſus flamine hyberno gelus.* MEVRSIVS.

40, 4 Multa ſunt in hoc loco relata a Plinio, et a Catone reparanda. Ita viciſſim iſta: *Luto depſto ſtirpem oblinito digitos craſſos III. inſuper lingua bubula obtegito.* Plinius haec: *Mirum quod non contentus* (Cato) *inſitum muniſſe, vt dictum eſt, et ceſpite ab imbre frigoribusque protexiſſe, ac mollibus bifidorum viminum faſcibus, lingua bubula (herbae id genus) inſuper obtegi iubet.* Ceſpes quem ad inſitum muniendum commemorat Plinius, in Catone non adparet; ita in Catone ad quid iſta: *digitos craſſos III*, ſiue, Ienſonius vt edidit, *digitos craſſum III*, referantur. Opinor *craſſum* pertinuiſſe ad *ceſpitem* vetuſtate eliſum, quo hac etiam aetate non nulli in obtegendis inſitis vti ſolent; illaque in Plinio *herbae id genus*, ineptiſſimi librarii adnotationem, de margine irrepſiſſe. PONTED. De librario iudicet quod quisque volet; folium Bugloſſi ad inſitum alligandum, certe tegendum adhiberi, ineptum nobis non videbatur.

41 Hoc caput integrum in ſuam rem vertit Petr. de Creſcentiis 4, 11. Sententiam verbis contractioribus retulit, laudato itidem Catone, Plin. 17, 15 ſ. 25.

41, 2 VTRIVSQVE VITEM TENERAM) h. e. palmitem vel flagellum, quod obſeruat TVRN. 11, 13. Conf. Varro 1, 31, 3. Quin de ramis cucumeris adhibet Pall. Mart. 9, 8.

41, 2 VTRIVSQVE VITEM - - MEDVLLAM) Longe alia veteris codicis lectio. *Vitis vtriuſque latus alterum praeradito oblique, et inter ſ. m.* Atque hanc genuinam eſſe Catonis oſtendunt iſta Plinii verba, 17, 15 *Altero, ſi inter ſeſe vites contingant, vtriuſque in obliquum latere contrario adraſo, iunctis medullis, colligari.* MEVRS.

41, 3 INSECTOS OBLIQVOS) Lego ex V. C. *Inſertos.* Quam lectionem ſtabilit quoque Plinius l. c. IDEM. Omnino retinendum eſt *inſectos obliquos*, quod etiam habet Creſcentius. Qui enim alias medullam vitis contingent ſurculi, niſi oblique ſecti ſint?

41, 4 ME-

parte. Eos ſurculos facito ſint longi pedes binos: eos in terram dimittito [n], replicatoque 4
ad vitis caput, medias [o] vitis vinclis in terram deſigito, terraque operito. Haec omnia luto depſto [p] oblinito, alligato [q], integitoque ad eundem [r] modum, tanquam oleas.

XLII. [XLIII.] FICOS et oleas altero modo [a]. Quod genus aut ficum, aut oleam eſſe voles, inde librum ſcalpro eximito [b], alterum librum cum gemma de eo fico, quod genus eſſe voles, eximito [c]; apponito in eum locum, vnde execaueris [d] in alterum genus, facitoque vti conueniat. Librum longum facito digitos III. S [e]. latum [f] digitos tres. ad [g] eundem modum oblinito, integito [h], vti caetera.

XLIII. [XLIV.] SVLCOS, ſi locus aquoſus erit, alueatos eſſe oportet latos ſummos pedes III. altos pedes IIII. infimum latum pedem vnum, et palmum, eos lapide conſternito [a]. ſi lapis non erit, perticis ſaligneis viridibus controuerſis [b] collatis conſternito: ſi pertica

n) *demittito P. I. I-G.* o) *vitique vinclis alligato, medios in I. I-G.* p) *praedicto a. V. depreſſa Cr.* q) *alligatoque a. V.* r) *eum I. B. R.* [C. XLII.] a) *inſerito* inſer. *a. V.* b) *et* inſ. *I. B. R. Ba-G.* c) *fico apponitoque I. B. R. eximito apponitoque Ba-G.* d) *exiccaueris Pol.* 1. *excicaueris Pol.* 2. *extraxeris I. B. R. Ba-G. exicaueris Iu. exſecaueris Popm.* 2. e) *ſemis* abeſt *I. B. R.* f) *latum digitos tres* deſunt *I. B. R. Ba-G.* g) *et ad a. V.* praeter *Iu.* h) *integitoque a. V.* praet. *Iuntt.* [C. XLIII.] a) *circumſternito I. B. R.* b) *controuerſiis Ie. quoquouerſus I. I-G.*

41, 4 MEDIAS VITIS VINCLIS) Melior codicis veteris lectio: *vitique vinclis alligato, medios in terram deſigito.* MEVRSIVS. Lectio haec a Ienſonio, Bruſchio, Stephano, Commelino, Gryphio recepta eſt, quae in codicibus quoque occurrit. Aliam edidit Aldus, Iunta, Gymnicus, et Meurſius in adnotationibus: *vitique vinclis alligato, medios in terram deſigito.* Quae potior cenſenda eſt. At illam, ſi quis ſequitur, ſic emendet: *mediam vitem vinclis in terram deſigito.* Vna enim eſt, vt patet: *Terebra vitem quam inſeres,* et iterum: *replicatoque ad vitis caput.* Creſcentius 4, 11 qui haec omnia tranſcripſit, habet: *mediam vitem vinculis in terram deſigito.* PONTED. Videtur tamen Victoriana, quam retinuimus, lectio bene habere, ſi *vitis* (quarto caſu pluralis numeri) intelligas. Sunt enim tres illius partes, tres *vites.* Nimirum flagellum vitis (*vitem* ipſam appellat, vt ſaepe alii, Cato) pertuſum, cum inſertis vtrinque, et intus in ipſo foramine ſibi occurrentibus, ſurculis, iubetur *vinclis* h. e. furcillis quibuſdam, quales omne genus arbores ſuppeditant, in terram defigi, ne rediens ad ingenium vitis, et verſus caput ſuum reſiliens, terram deſerat, et totus ille labor areſcentibus ſurculis fruſtra ſuſceptus ſit.

41, 4 LVTO DEPSTO) V. C. *Luto praedicto.* Quam veram lectionem exiſtimauerim. Diligens quidam lector adnotauerat ad marginem libri I *depſto*, quod poſtea in textum, (vt non raro in bonis autoribus factum) tamquam ipſius Catonis receptum, altero eiecto. MEVRSIVS. Sed conf. notam Victorii ad 40, 2.

42, 2 LATVM DIGITOS TRES) Male omiſit haec V. C. Nam Plinius 17, 16 clare dicit Catonem de latitudine eo modo praecepiſſe. *Sed id etiam apud veteres Graecos inuenitur, et apud Catonem, qui oleam ficumque ſic inſeri iuſſit, menſura etiam praefinita ſecundum reliquam diligentiam ſuam: cortices ſcalpro excidi quatuor digitorum longitudine, et trium latitudine.* Vbi nec hoc negligendum, quod Plinius plenos quatuor digitos Catonem dixiſſe teſtetur, cum codices vulgati, quos equidem inſpexerim, tres tantum et dimidium praeferant. Expectemus igitur meliores, aut de Plinii autoritate citra ampliationem emendemus. MEVRSIVS.

43, 1 Adſcribemus primo verba Plinii, qui hunc locum traxiſſe videtur ad ſcrobes ipſos, in quibus plantantur arbores, quos a ſulcis aquae deriuandae cauſa factis diſtinguit noſter. Is ergo 17, 11 ſ. 16 *Cato, ſi locus aquoſus ſit*, inquit, *latos pedes ternos in faucibus* (vid. ſupra ad 38, 3) *imosque palmum et pedem, altitudine IV pedum ex lapide conſterni, aut ſi non ſit, perticis ſalignis viridibus, ſi neque eae ſint, ſarmentis.* Hinc apparet, aut mutatum ab ipſo Catone numerum, quod fit in tali re, aut legendum *infimos* ſc. ſulcos *latos pedem vnum* etc.

43, 1 LATOS SVMMOS PEDES) Plinius c. 11 legit *latas*, et ad ſcrobes refert, cum Cato loquatur de ſulcis colliciis, in quos vult aquam e ſcrobibus defluere. POPMA. Neſcio, qua editione Popma vſus ſit, Harduinus itemque Elzeuir. 1625. 12 ita legunt, vt propoſuimus: *ſcrobs* vtroque genere dicitur.

43, 1 PERTICIS CONSTERNITO) Haec cum iis, quae apud Plinium 17, 11 exſcripta ſunt, ſi conferas, inuenies aliquid, quod in Catone deſideres. adiicit enim Plinius, *ſulcos explendos vel lapide, vel perticis ſalignis, vel ſarmentis ad ſemipedem altitudinem.* qui modus in Catone non reperitur,

ſi pertica non erit, ſarmentis colligatis [c]. Poſtea ſcrobes [d] facito altos P. III. S [e]. latos pe-
2 des IIII. et facito [f] de ſcrobe aqua in ſulcum [g] defluat [h], ita oleas ſerito [i]. Vitibus ſul-
cos et propagines [k], ne minus pedibus II [l]. S. quoquouerſus facito. Si voles vinea cito
creſcat, et olea quam ſeueris, ſemel in menſe ſulcos [m], et circum capita oleagina [n] quot
menſibus vſque [o] donec trimae erunt, fodere oportet. Eodem modo caeteras arbores
procurato.

XLIV. [XLV.] OLIVETVM [a] diebus XV. ante aequinoctium vernum incipito putare. Ex eo die dies XLV. recte putabis. Id hoc modo putato. Qua [b] locus recte ferax erit, quae arida erunt. et ſiquid ventus interfregerit, ea omnia eximito. qua [b] locus ferax non erit, id [c] plus concidito, aratoque [d]. bene enodato, ſtirpeſque leueis facito [e].

XLV. [XLVI.] TALEAS oleagineas [a], quas in ſcrobe ſaturus eris, tripedaneas decidito [b], diligenterque tractato, ne liber laboret [c], cum dolabis aut ſecabis. Quas in ſeminario

c) *itidem facito* add. *I. I-G.* d) *ſimili modo* inſer. *I. B. R.* e) *ſcilicet I. B. R.* f) *vti* inſ. *a. V.* g) *ſulcos I. I-G.* h) *et* inſ. *a. V.* i) *inſerito a. V.* k) *propagationes a. V.* l) *binis quoqu. I. B. R.* m) *Sarrito: ſulcos et I. B. R. ſarrito et I. I-G.* n) *oleaginea quod P.* o) *vſque* om. *I. B. R. Ba-G.* [C. XLIV.] a) *Oliuae tum Heru. OLIVE tum Ald.* b) *qui a. V.* c) *eo a. V.* d) *aratroque I. B. R.* e), inſ. *Iu. Ba.* [C. XLV.] a) *oleaginas a. V.* b) *facito Plin.* c) *et* inſ. *I. B. R.*

peritur, neque in Plinio Catonis illud: *controuerſis collatis.* In quibus ſuſpicari poſſumus vitium latere, cum excuſi non nulli libri *quoquouerſus* ſeruent, et vetuſta manuſcripta exemplaria: *controuerſtris.* Si coniecturis indulgere licet, extremas in *controuerſtis* duas litteras numeri notam, in qua re toties peccarunt librarii, fuiſſe puto I. S. P. littera P. pedem indicante aeuo deperdita; praeterea *collatis* cuius vim primam *controuerſeis* retinet de *elatis* vitiatum. Haec ſi componere hoc modo liceret, id haberemus, quod ex Plinio commemoraui: *perticis ſaligneis viridibus controuerſeis P. I. S. elateis* conſternito. PONTED.

43, 1 CONTROVERSIS COLLATIS) veteres libri *Controuerſiis.* VICTORIVS. V. C. *Quoquouerſus.* Quod probauerim; nam infra ſic dicit: *Vitibus ſulcos et propagines ne minus pedibus II. S. quoquouerſus facito.* et c. 46. MEVRSIVS. Quidſi legeres *contra verſis,* quae contra vel aduerſus ſe inuicem verſae ſunt? SCHOETTGENIVS. Probabilis admodum mihi etiam primum videbatur coniectura Viri Cl. Blandiebatur magis, cum viderem, a magno Salmaſio quatuor locis ad Solinum, nempe p. 208 a. B. C. p. 225 a. F. p. 271 a. F. p. 300 a. C. *controuerſum* mutatum eſſe in *contrauerſum.* Sed cogitanti deinde tot loca optimorum librorum, quae ipſe ibi ὁ πάνυ laudat, et perpendenti *controverſiam* ipſam non poſſe aliam originem habere, quam vt *contra obuerti* aliquid dicatur alteri, illud tutiſſimum putaui, relinquere ſcripturam antiquam, et permittere iudicium lectoribus. Illud modo maneat *controuerſas* etiam perticas eſſe contrauerſas, vel contra obuerſas.

43, 1 ITA OLEAS SERITO) V. C. *Et ita oleas inſerito.* Hoc rectum cenſuerim; nam ſuperiori capite dixit: *Ficos et oleas altero modo inſerito.* MEVRS.

43, 2 SEMEL IN MENSE SVLCOS) V. C. *ſemel in menſe ſarrito.* Quid melius, iudicium eſto vinitorum. IDEM.

43, 2 CIRCVM CAPITA OLEAGINA) Significat ſtirpes vel radices oleaginas, vt c. 33 *Capita vitium per ſementim ablaqueato.* c. 36 *Amurcam ſpargas vel irriges ad arbores circum capita maiora amphoras, ad minora vrnas:* quae verba Plinius ita explicat, *Ad maiorum arborum radices amphoram, ad minorum vrnam.* POPMA.

43, 2 QVOT MENSIBVS VSQVE) ſic veteres loquebantur: *quot menſibus, diebus, Calendis,* pro ſingulis menſibus, diebus, Calendis, qua forma nos *quotannis* dicimus. Plautus Sticho: *Vos meminiſtis quot calendis petere demenſum cibum.* Vitruvius 9, 4 *Itaque quot menſibus ſub rotam ſolis radiosque primo die, antequam praeterit latens, obſcuratur.* Vlpianus ad Sabinum l. 23 *Nihil intereſſe, vtrum in annos ſingulos, vel quotannis, an in ſingulos menſes, vel quot menſibus, an in ſingulos dies, an quot diebus legatur.* Etiam dicebant *quotquot menſibus. quotquot annis.* Varro lib. 4 de lingua latina: *ſacra quotquot menſibus feruntur in arcem;* et lib. 8. *Quotquot annis eodem modo exoritur.* Gellius libro 6 *Vt Carthaginienſes quotquot annis darent populo Romano certum pondus argenti puri puti.* De quo plura libro 1. de vſu antiquae locutionis. IDEM.

44 Totum hoc caput Plinius habet 17, 18 ſ. 30 niſi quod dies tantum 40 numerat, vbi noſtri quinque adiiciunt: et in fine *aratoque bene, enodatoque* vbi noſtri poſteriori *que* omiſſo legunt, quaſi *arato* eſſet ablatiuus participii, pro quo, vt vidimus, I. B. R. habent *aratro.*

45 Etiam hoc caput totum habet Plinius 17, 18 ſ. 29, cuius varietatem ſupra notauimus.

nario ſaturus eris, pedalis facito, eas [d] ſic inſerito. **Locus bipalio ſubactus ſiet**, [bene-
que [e] terra tenera [f] ſiet] beneque glutus [g] ſiet. Cum taleam demittes, pede taleam [h] op- 2
primito. ſi parum deſcendet [i], malleolo [k] aut mateola adigito, cauetoque ne librum ſcin-
das cum adiges. Palo prius locum ne [l] feceris, quo taleam demittas: ſi ita ſeueris vti [m]
ſtet talea, melius [n] viuet. Taleae vbi trimae ſunt, tum denique maturae [o] ſunt [p], vbi li- 3
ber ſeſe vertet. Si in ſcrobibus aut in ſulcis feres, ternas taleas ponito, eaſque diuaricato [q].
Supra terram, ne plus IIII. digitos [r] tranſuerſos [s] emineant [t], vel oculos [u] ſerito.

XLVI.

d) *easque a. V.* e) *beneque terra tenera ſiet* deſunt *I. I-G.* itemque *ap. Plinium.* f) *ſi* inſ. *I. B. R.* g) *glitus ſiet W. glittus ſiet Pol.* 1. *glutus ciet I. B. R. glictus ſiet Pol.* 2. *ſiet* om. *Plin.* h) *tum* vel *tantum a. V.* i) *deſcendit a. V.* k) *malleo Plin. et ita Cato 46,2.* l) *ſi I. I-G. et Plin.* deeſt plane *I. B. R.* m) *vtus ſtet Pol.* 1. *ictus ſtet Pol.* 2. *vtilis fiet a. V. ſi ita -- talea* deſ. *Plin.* n) *meliusque a. V.* o) *tibi curae a. V. curae Plin.* p) *ſint I. I-G. Plin.* q) *vel oculos ſerito* inſ. *I. B. R.* r) *digitis transuerſis I. I-G.* s) *transuorſos I. B. R.* t) *emineant, gemma, vel oculo ſeruato I. I-G. Plin.* ab Hard. emendatus: ante erat *vel oculos ſerito.* u) *vel oculos ſerito* deſunt *I. B. R.*

45,1 BENEQVE TERRA TENERA SIET) Bene haec V. C. omittit, nam gloſſema ſunt, et interpretamenti vice notata in ora libri, ad iſta ſequentia verba: *beneque glutus ſiet.* Plinius quoque l. c. *Locus bipalio ſubactus ſit beneque glutus.* Nam *glutus* dicebatur tener, mollis, et ſubactus. Hinc *glutire,* cum cibum prius dentibus molaribus ſubigimus, et tenerum mollemque facimus. Feſtus: *Glutis, ſubactis, leuibus, teneris.* Ita legendum; non *glittis,* vel *glictis,* monuit Scaliger, Galliae lumen. MEVRSIVS.

45,1 BENEQVE GLVTVS SIET) *Glutus* eſt tener, mollis et ſubactus, auctore Feſto. Gloſſae Iſidori *Glux glutis, limus tenax.* ſed *gluttus* tt geminato, eſt pars colli, qua cibi tranſeunt. Inde *gluttire* pro deuorare, et *glutto,* guloſus. Perſius ſatyra 5 *Nec glutto ſorbere ſaliuam Mercurialem.* POPMA.

45,2 PALO PRIVS LOCVM NE FECERIS) Ita Stephanus, Gryphius, Commelinus, Popma, ediderunt: Ienſonius, Iuntae, Aldus, Gymnicus et Meurſius in notis: *palo prius locum, ſi feceris* (Bruſchius: *palo prius locum feceris,* reliqua vt Ienſonius) *quo taleam demittas, et ſi ita ſeueris, vtilis fiet talea, meliusque viuet.* Haec potior eſt lectio, ſi extrema membra, vt in illa legantur. Ab omnibus enim rei ruſticae ſcriptoribus praeceptum habemus, oleagineas taleas ſic eſſe ponendas, vt iiſdem coeli partibus, quibus in arbore ſteterant, obuertantur. C. 5, 9 *Taleae,* inquit, *deinde ſeſquipedales ſerra praecidantur, atque earum plagae vtraque parte falce leuentur, et rubrica notentur, vt ſic, quemadmodum in arbore ſteterat ramus, ita parte ima terram, et cacumine coelum ſpectans deponatur.* Ita et Palladius 3, 18: *ſed maximum beneficium eſt, vt proficiat incremento ſi rubrica partes notentur, quibus obuerſae ſteterunt, et contra eas ſimili ratione ponantur.* Poſterior quoque aetas inuenit, felicius prouenire taleas, ſi hordei ſemina ſubſternantur C. 5, 9 *Quae* (talea) ait, *antequam deponatur, oportebit ſolum ſcrobis imum fodere bidentibus, deinde terram aratro ſubactam* (*ſi tamen pinguior erit ſumma humus*) *immittere, et ita hordei ſemina ſubſternere,* Palladius Columellam imitatus haec 3, 18 poſteris reliquit: *Palo antea deprimente hordei grana ſubteriaciantur.* Qui vſus nunc adeo inualuit, vt ipſae mulierculae in deponendis caryophyllis, lychnidis aut leucoii ſurculis Milium aut Panicum ſpargant. PONTEDERA. Hic ita diſſentiunt Plinius et quaedam editiones, vt ipſa etiam ſententia mutetur. Putauerim tamen meliorem eſſe Victorianam lectionem, vti prohibeat Cato, *palo locum prius fieri* (quod Plinio eſt 17, 17 ſ. 27 *palis laxare meatum,* C. 4, 16, 3 *paxillo perforare ſolum*). Nam aperte hoc praecipit, vt talia demittenda ipſa vim omnem excipiat. Et ſane melius terrae ita applicatur, et tenerius illam arctiusque noua mater complectitur, quam ſi paxillo prius adacto retractoque, fauces illae et meatus leuigentur, et pori obſtruantur, ne ita facile vitalis ille ſuccus intrare corticem taleae poſſit.

45,2 VTI STET TALEA) Ita caſtigaui cum in veteribus libris, *Vtis ſtet talea,* ſcriptum eſſet. Nam, quae antea in impreſſis erat, lectionem nullo modo probaui. Alia, quae variaui, ab optimis fideliſſimisque exemplaribus a me ſumpta ſunt, neque vlla egent confirmatione. VICTORIVS. Vetuſtiſſimum exemplar: *Si ita ſeueris vtis ſtet talea,* in quibus extrema littera in *vtis* aliquid deperditum indicat, fortaſſe *prius,* videlicet: *ſi ita ſeueris, vti prius ſtet talea, melius viuet;* quoniam ab omnibus rei ruſticae ſcriptoribus praeceptum habemus, oleaginea ſemina ſic eſſe ſerenda, vt iisdem coeli partibus quibus in arbore ſteterant, obuerſentur. PONTED. *Stat* autem *talea,* cum ſummum id eſt, quod in arbore fuerat. Plin. 17, 21 ſ. 35. n. 2 *Sic vt deſcendunt, quae proxima arbori fuerint.*

45,3 VBI LIBER SESE VERTET) Harduinus ita interpretatur, oleas rubrica notandas, vt cum feruntur easdem caeli partes liber adſpiciat etc. quod quidem qui ex verbis his exſculpi queat, non video. Porro Plinius paulo ante hunc locum 17, 11 ſ. 16 negat Catonem ea de re aliquid praecepiſſe.

XLVI. [XLVII.] SEMINARIVM ad hunc modum facito: Locum quam optimum et apertiſſimum[a] et ſtercoroſiſſimum[b] poteris, et quam ſimillimum genus[c] terrae eae[d], vbi ſemina poſiturus eris, et[e] vti ne nimis longe ſemina ex ſeminario ferantur[f], eum locum bipalio vortito[g], delapidato[h], circumque ſepito bene, et in ordine ſerito, in ſeſqui-
2 pedem quoquouorſum taleam demittito, opprimitoque pede. Si[i] parum deprimere poteris, malleo[k] aut mateola adigito. Digitum ſupra terram facito ſemina emineant, fimoque[l] bubulo ſummam taleam oblinito, ſignumque apud[m] taleam apponito, crebroque ſarrito[n], ſi voles cito ſemina creſcant. ad eundem modum alia ſemina ſerito.

XLVII. [XLVIII.] HARVNDINEM[a] ſic ſerito. ternos[b] pedes oculos diſponito. Vitiarium eodem modo facito, ſeritoque. vbi vitis bima erit, reſecato[c]. vbi trima erit, eximito,

[C.XLVI.] a) *aptiſſimum I. B. R.* b) *ſtercoratiſſimum a. V.* c) *genus* om. *I. I-G.* d) *eae* abeſt *a. V.* e) *hoc I. B. R.* f) *ſerantur I. B. R.* g) *vertito P.* h) *delapidatoque et circumſepito a. V.* i) *et ſi a. V.* k) *maleo aut matiola I. B. R.* l) *fimo I. B. R.* m) *aput P.* n) *ſarrito a. V.* vt alias. [C. XLVII.] a) *Arundinem a. V.* b) *in ternos pedes arundinum oculos I. I-G.* c) *reſicato Pol.* 1. *ſic reſicato Pol.* 2.

cepiſſe. *Non omiſiſſet idem, ſi attineret, meridianam caeli partem ſignare in cortice* etc. Sed conſidera mihi tamen illud Catonis 49, 2 *Ita vti fuerit.* Forte circa trimatum oleae liber (quod nobis ſub frigidiore plaga poſitis obſeruare non licet) vertitur, vt ex viridiori molliorique fuſcior fiat ac durior.

45, 3 VEL OCVLOS SERITO) Ita etiam Plinius. Aliter V. C. *gemma vel oculo ſeruato.* Lego: *gemma vel oculo ſerito.* Palladius 2, 24 *Seritur oculis ſicut calami, quos abſcindere et terra leuiter debemus obruere.* Vocantur autem in arboribus *oculi*, vnde ſurculi pullulaſcunt. Plinius 17, 21 *Duo oculi extra terram emineant. Oculi autem in arborum ſurculis vocantur, vnde germinant.* Colum. 4, 32 *Tempus repaſtinandi et conſerendi eſt prius, quam oculi arundinum egerminent.* Idem 11, 2 *Sed et prima pampinatio recte inchoatur, dum prorepentes oculi digito decuti poſſint.* Dicebantur etiam *oculi* fiſſurae, quibus ſurculos peregrinae arboris inſerebant, vnde *inoculare.* Macrobius Comment. in ſomn. Scip. 1, 1 *Ad hunc porro iuſtitiae affectum pectoribus inoculandum nihil aeque patrocinatum vidit.* Vſurpant et aliquoties Plinius, Columella, Palladius. Eſt vero gemma idem quod *oculus.* Gloſſae: ὀφθαλμὸς ἀμπέλυ, gemma. MEVRSIVS. Vitiata lectio altera; *gemma vel oculo ſeruato,* retinendum videtur. Meurſius in notis hunc locum multis rationibus ſic nobis inculcat: *gemma vel oculo ſerito,* qui Botanicis rebus nequaquam addictus, poſſe gemmis vel oculis ceu inulam et arundinem, oleam ſeri crediſſe videtur. At Cato praecepit oleae gemmas diligenter eſſe cuſtodiendas, ne in deponendo laederentur. Quare vel haec ſunt verba Catonis: *gemmas vel oculos ſeruato,* vel potius illa: *gemma vel oculo ſeruato.* PONTEDERA. *Gemma vel oculo ſeruato* etiam Harduinus ex hoc loco reſtituit Plinio; et alteram, *vel oculos ſerito* inſulſam appellat.

46, 1 SIMILLIMVM GENVS TERRAE) Theophraſtus hiſt. plant. 2, 7 Τὰ φυτὰ λαμβάνειν ὡς μάλιστα καὶ ἐξ ὁμοίας γῆς, εἰς ἣν μέλλεις φυτεύειν ἢ χείρονος. SCHOETTG.

46, 2 DIGITVM SVPRA TERRAM) Hic Catonis locus male accipi ab omnibus agricolis poteſt, quoniam ſemina nimis deprimenda eſſe docet, quae non vno, ſed tribus quatuorue digitis debent minimum eminere; ſiquidem Columella magis ſupra terram extare vult, qui tres quatuorue gemmas non obruendas tradit, cum gemmae inter ſe longius quam quatuor digitis ſingulae diſtent. Verba Col. 3, 6 haec ſunt: *Hunc* (malleolum) *ex foecundiſſima matre legendum cenſemus omni tempore, quo vineae putantur, ac ſupra terram gemmis tribus vel quatuor extantibus diligenter obruendum.* Quare non ſine vitio haec in Catone ſcripta videntur; non enim tantum virum in re tam neceſſaria erraſſe exiſtimo. Quod Creſcentius 2, 20 confirmat, apud quem haec inuenio: *Item dicit* (Cato) *quod ſurculi non debent eminere, niſi quatuor digitis ſupra terram, et cacumina debent fimo bubulo obliniri.* Quapropter non *digitum*, ſed *quatuor digitos* ſcripſit Cato, et ita reſtituendum eſſe arbitror. PONTEDERA. Quo minus pedibus eam in ſententiam viri humaniſſimi, faciunt verba proxima, *ſignumque apud taleam apponito.* Quid enim opus eſt ſigno, ſi quatuor ipſa digitos eminet? Deinde de vineis loquitur Columella, Cato de olea. Viderit ipſe V. C. Alium enim hic iudicem non requiro. Sed quae diximus mirifice confirmantur a Columella, 3, 9, 3. 4.

46, 2 CREBROQVE SARRITO. SI VOLES) Vt ſemina cito proueniant, alia eodem modo ſunt ſerenda? quid ineptius? Alia itaque ratione haec membra ſunt interpungenda: *crebroque ſarrito, ſi voles cito ſemina creſcant. Ad eundem modum alia ſemina ſerito.* PONTEDERA. Mutauimus nimirum ex Viri Clariſſimi ſententia interpunctionem.

47 HARVNDINEM DISPONITO) Haec Catoniana eſſe, facile mihi perſuadere non poſſum; primum quia de Harundine cap. 6 abunde praeceptum eſt; deinde quia vitis et oleae ſeminarium Harundinis cultu male interuellitur; neque enim eadem

mito, ſi pecus paſcetur, vbi vitem ſerere voles [d], ter prius reſecato [e]. quam ad arborem ponas. vbi V nodos [f] veteres habebit, tum ad arborem ponito, quotannis [g] porrinam inſerito [h], quotannis [i] habebis quod [k] eximas [l].

XLVIII. [XLIX.] POMARIVM ſeminarium ad eundem modum, atque [a] oleagineum [b] facito. Suum quidquid [c] genus talearum ſerito. Semen cupreſſi vbi feres, bipalio vortito. vere primo ſerito. porcas pedes quinos latas facito. eo ſtercus minutum addito, conſarito [d], glebaſque [e] comminuito. Porcam planam facito, paulum [f] concauam. Tum ſemen ſerito crebrum [g] tanquam linum [h], eo terram cribro incernito, altam digitum tranſuerſum. Eam terram tabula aut pedibus complanato, furcas circum offigito [i]. eo perticas intendito. eo ſarmenta aut crates ficarias imponito, quae frigus defendant [k], et ſolem.

d) *voles ter: prius B. R.* e) *reſicato W. P.* f) *nodo P.* g) *et quot annos habebit, tot eximas ac ſerito ſecus porinam W. quot annis* diu. *I. B. R. quod annis P.* h) *ibi ſerito a. V.* i) *quot annis* diuiſ. *I. B. R. quod annis Pol.* k) *quid a. V.* l) *exſimas Pol.* [C. XLVIII.] a) *adque Pol.* b) *oleaginum I. B. R.* c) *quidquit P.* 1. *quodque a. V.* d) *et conſerito I. B. R. et conſarrito I. I-G.* e) *glebisque communito I. B. R.* f) *paululum a. V.* g) *cribo P. cribro* omnes praeter *Po.* 2. h) *et* inſ. *a. V.* i) *affigito I. B. R. Ba-G.* k) *arceant I. I-G.*

eadem cultura, neque in eadem terra, neque eodem modo ſeruntur vites et oleae atque harundines. Et tamen adiicitur: *Vitiarium eodem modo facito.* Eodem ne quo harundinetum? In locis itaque humectis, et circum ripas faciemus vitiarium. Quis feret haec? Cum igitur in alia terra in ſeminarium ponantur maleoli, in alia harundinis oculi, illa: *vitiarium eodem modo facito* de oleagineo ſeminario, non de harundineto ſunt accipienda. Propterea inter oleae ſeminarium vitiariumque quicquam quondam interpoſitum fuiſſe, non eſt credendum, ſed nulla intercapedine oleae vitis ſeminarium ſubnexum. Quod ergo nunc de harundine appoſitum habemus, aliena opera factum eſt, non Catonis. PONTED.

47 VITIARIVM EOD. MODO) Hic caecutire me fateor, ita omnia de harundine ac de vite confuſa mihi videntur. Illa verba *ſi pecus paſcetur,* plane quid ſibi velint, non inuenio. Quaedam genera arundinis *ſuauiſſima in teneritate animalibus,* diſco ex Plinio 16, 36 ſ. 66.

47 QVOTANNIS PORRINAM INSERITO) Ne otioſum ſolum caro nimis conſtet agricolae, oſtendit Cato, cui praeterea rei in ſeminario vitigineo locus eſſe poſſit.

48, 1 PORCAS PEDES QVINOS LATAS) c. 151 melius, *areas facito pedes latas quaternos.* Ita porca ad IV pedes contracta herbas euellenti ab vtroque latere facilius patet. PONTED.

48, 2 SEMEN SERITO CREBRVM) Ita emendaui, cum in omnibus libris eſſet *cribro:* cuius emendationis mihi autor ipſe Cato infra c. 151 vbi hoc idem praeceptum iisdem paene verbis tradidit, et Gellius 3, 14. POPMA. Male V. C. *ſerito, cribro tanquam linum.* Lego: *ſerito crebro tanquam linum.* Nam linum non ſolum hodie noſtri ruſtici crebrum ſerunt, vt tenuius prodeat, maiorisque pretii ſit, ſed illi veteres etiam. Colum. 2, 10 *Nonnullis placet macro ſolo quam ſpiſſiſſimum ſemen eius committi, quo tenue linum proueniat.* Vide Palladium 3, 22 et 11, 2. Nec male emendauit eruditiſſimus Popma: *ſemen ſerito crebrum.* MEVRS. Hanc emendationem Popmae et Meurſii praeceptam video in Aſcenſiana editione poſt praefationem. Hunc locum ita recenſet Gellius, vbi diſcrimen inter *dimidium* et *dimidiatum* docere vult, 3, 14 *Semen cupreſſi ſerito crebrum, ita vti linum ſeri ſolet. Eo cribro terram inſternito, dimidiatum digitum. Iam id bene tabula aut pedibus aut manibus complanato.* Vtri codices peiores et infideliores? illi Catonis, quibus Gellius vſus eſt? an Gelliani, quos habemus hodie? an denique qui nunc ſunt Catoniani? Laudauerit locum ex memoria Gellius, in eo certe falſum non puto, quod *dimidiatum digitum* ponit, vbi nos habemus *tranſuerſum.* Quod autem *inſternito* eſt apud Aulum pro *incernito,* illud librariis forte illius tribuendum eſt.

48, 2 EAM TERRAM TABVLA) Tabula ſeu aſſeribus ad pedes alligatis, quemadmodum id in olitorum prope Lipſiam hortis fieri videmus. SCHOETTGENIVS. Addi poteſt ex c. 151 *aut manibus* ſic: *eam terram aut tabula, aut manibus aut pedibus complanato.* nam c. 151. haec extant: *id bene tabula aut manibus aut pedibus complanato.* PONT.

48, 2 FVRCAS CIRCVM OFFIGITO) Vnum deſidero, quod Plinius, qui Catonem 16, 10 exſcribit, apertiſſime offendit: *Cato, ait, et furcis crates imponi iubet, altitudine hominis ad ſolem recipiendum, atque integi culmo ad frigora arcenda;* Ideo tunc legebatur in Catone: *quae frigus defendant et ſolem admittant.* PONTED. Plin. 17, 10 ſ. 14 *Cato ex furcis crates imponi iubet, altitudine hominis ad ſolem recipiendum* (ſ. intercipiendum) *atque integi culmo ad frigora arcenda.*

48, 2 CRATES FICARIAS) quas ſatis deſcribit Colum. 12, 15, 1.

48, 3 NISI

ſolem. vti ſubtus homo ambulare poſſit, facito. crebro runcato[l]. ſimul[m] herbae[n] ince-
3 perint naſci, eximito. Nam ſi herbam duram velles, cupreſſos ſimul euelles. Ad eundem modum ſemen pirorum, malorum,[o] ſerito, tegitoque. Nuces pineas[p] ad eundem modum, niſi[q] tanquam alium[r] ſerito.

XLIX. [L.] VINEAM veterem ſi in alium locum transferre voles, duntaxat brachium craſſam[a] licebit. Primum deputato, binas gemmas ne[b] amplius relinquito.
2 Ex radicibus[c] bene effodito, [vſque[d] radices perſequitor[e],] et caueto[f] ne radices ſaucies. ita vti fuerit[g], ponito in ſcrobe, aut in ſulco, operitoque, et bene occulcato[h]. Eodemque modo vineam ſtatuito, alligato, flexatoque[i] vti fuerit[k], crebroque fodito.

L. [LI.] PRATA primo vere ſtercorato[a] luna ſilenti[b]. Quae irrigua[c] non erunt[d], vbi fauonius flare coeperit[e]. Cum prata defendes, depurgato[f], herbaſque malas[g] omneis radicitus effodito. Vbi vineam deputaueris, aceruum lignorum virgarumque facito. Ficos interputato, et in vinea ficos ſubradito[h] alte, ne eas vitis[i] ſcandat. Seminaria[k] facito, et vetera[l] reſarcito. Hoc[m] facito antequam vineam fodere[n] incipias. Vbi daps profanata comeſtaque[o] erit, verno arare incipito, et loca primum arato quae ſicciſſima erunt: et quae craſſiſſima[p] et aquoſiſſima erunt, ea poſtremum arato, dum ne prius obdureſcant.

LI.

l) *runcatoque I. B. R.* m) *ſimulac a. V.* n) *herbas ſi coeperint I. B. R.* o) *maiorum* ſine praec., *Pol.* p) *et ceteras arbores ſementarias* inſer. *Wrat.* q) *niſi* om. *I. I - G. niſi tanquam alium* deſunt *W.* r) *allium I. I - G. M. Po. 2.* [C XLIX.] a) *craſſum I. B. R. Heru. it. Plin. Hard.* ſed *Elzeu. craſſam.* b) *nec a. V.* c) *brachium* inſ. *Ba - G.* d) *eiusque Ba - G.* e) *perſequito I. B. R.* totum hoc *vſque -- perſequitor* deeſt ap. *Plin.* f) *caue radices ne ſaucies. Plin.* g) *fuerint I. B. R.* h) *occultato I. B. R.* i) *flexato P. laxatoque I. B. R. it.* editt. quaedam Plin. ſed Hard. ex Mſ. *flexato.* k) *fuerat a. V.* [C. L.] a) *ſtercerato P.* b) *ſilenti, quae a. V. et Po. 2.* c) *inrigiua P* d) *erunt. Vbi a. V.* e) *coeperit, tum a. V.* f) *depurgatoque I. B. R. Ba - G.* g) *herbas I. B. R.* h) *ſuccidito a. V.* i) *vites ſcandant a. V.* k) *Seminariam P. Seminarium I. B. R. Ba - G.* l) *veteres vineas Ba - G.* m) *Haec P. Iunt.* n) *defodere I. B. R. Ba - G.* o) *commeſtaque I. B. R.* p) *craſſiſſima Heru.*

48, 3 NISI TANQVAM ALIVM) Cato in hoc libro ſaepius vtitur particula *niſi* pro *ſed*, c. 79. *Eadem omnia facito, niſi alio modo ſingito.* c. 81 *Niſi calicem pertuſum cauum habeat.* c. 83. *Ita, vti ſpiram, niſi ſic ſingito.* Similiter Plautus Sticho: *Miror quid ſiet, niſi vt periculum fiat: viſam, quid velit.* Terentius Hecyra: *Quid egerint inter ſe nondum etiam ſcio, niſi ſane curae eſt, quorſum euenturum hoc ſiet.* Cic. lib. 13 Epiſt. *De re nihil poſſum iudicare, niſi illud mihi certe perſuadeo, te talem virum nihil temere feciſſe.* POPM. Malim τὸ *niſi* eiicere cum V. C. MEVRS. Neque vim exceptiuam exuit hoc quidem loco ἡ *niſi*, vult enim *ad eundem modum* ſeri nuces etc.

49 Caput hoc totum habet Plin. 17, 22 ſ. 35 n. 21. Varietatem notamus ſupra.

49, 2 VSQVE RADICES PERSEQVITOR) Videntur haec interpretamentum eſſe eorum, quae praecedunt, omiſſa etiam a Plinio.

49, 2 VINEAM STATVITO) Plinius 17, 22 habet *ſtatuminato.* MEVRS. ſed Harduinus ex Mſſ. etiam Plinii *ſtatuito* : *ſtatuminato* Elzeu. 1635, 12.

50, 1 Principium capitis huius ſic interpungo ex V. C. *Prata primo vere ſtercorato, luna ſilenti, quae irrigua non erunt. Vbi Fauonius flare coeperit, tum prata defendes* etc. Sed et hic *luna ſitienti* ſcripſiſſe Catonem contenderim. Vide quae ad c. 29 et 40. MEVRS. Conueniunt fere, quae hic dicuntur cum c. 40, 1. vbi cum Plinio contulimus.

50, 1 CVM PRATA DEFENDES) *defendere prata* eſt ſaepire et claudere, ne pecus alienum introeat; quod primo vere fit; tunc enim ſaepimenta vel foſſata reparantur, lapides eiiciuntur, radices noxiae euelluntur. Varro 1, 29 *Radices, quae in ſumma terra ſunt, praecidi, prata purgari.* POPMA.

50, 2 VBI DAPS PROFANATA) *Profanare* h. l. eſt conſecrare, quemadmodum occurrit apud Varronem de lingua latina lib. 5 c. 7, Macrobium Saturn. 3, 8 et Auctorem de origine gentis Romanae c. 6. Eſt autem haec deſcriptio temporis verni, quò dapem quandam Ioui dapali fecerunt pro ſalute boum aliorumque iumentorum, vt infra apud noſtrum praecipitur c. 132, quo facto ſtatim ad arationem ſe accingebant, vid. c. 131. SCHOETTG. Proprie huc pertinent verba Varronis l. c. *profanatum, quod in ſacrario pollutum* -- et paullo poſt: *pollutum, quod a porriciendo eſt*

fictum

LI. [LII.] PROPAGATIO pomorum, aliarum [a] arborum. Ab arbore abs terra pulli qui naſcentur, eos in terram deprimito, extollitoque primorem partem, vti radicem capiat: inde biennio poſt effodito, ſeritoque. Ficum, oleam, malum Punicum, cotoneum [b], aliaque mala omnia, laurum, myrtum, nuces Praeneſtinas, platanum [c]. Haec omnia a capite propagari eximique, ſerique eodem modo oportet.

LII. [LIII.] QVAE diligentius propagari voles, in aulas, aut in qualos pertuſos
propagari oportet, et cum iis [a] in ſcrobem deferri oportet. In arboribus, vbi radices
capiant, calicem [b] pertundito per fundum [c], aut qualum. ramum, quem radicem capere
voles, traiicito [d]. Eum qualum, aut calicem terra impleto, calcatoque bene, in arborem
relinquito. Vbi ita fuerit [e], ramum ſub qualo praecidito. Qualum incidito ex vna 2
parte perpetuum [f]. Si vero calix erit, conquaſſato. cum eo qualo, aut calice in ſcrobem [g] ponito [h]. Eodem modo vitem facito, eam anno poſt praecidito [i], ſeritoque cum [k]
qualo. Hoc modo quod [l] genus vis [m] propagabis.

LIII. [LIV.] FOENVM, vbi tempus erit, ſecato, cauetoque ne ſero ſeces. Priusquam ſemen maturum ſiet, ſecato et quod optimum foenum erit, ſeorſum condito [a]. Per ver cum arabunt [b] antequam ocinum [c], des [d] quod edunt [e].

LIV.

[C. LI.] a) *aliarumque a. V.* b) *cotonium I. B. R.* c) *platanumque Iuntt.* [C. LII.] a) *his a. V.* b) *aut qualum* inſ. *I. I-G.* c) *fundum ramum* cet. deſ. *I. I-G.* d) *ſcarificato traiicitoque I. I-G.* e) *et radices egerit* inſ. *I. I-G.* f) *per petuum* diu. *P. prope imum a. V.* praeter Iuntt. g) *ſcrobe I. B. R.* h) *monito P. poſito I. B. R.* i) *recidito a. V.* k) *eum Iuntt.* l) *quodque a. V.* m) *vitis I. B. R. volueris I. I-G.* [C. LIII.] a) Hic cap. 54. incipit in *I. I-G.* b) *arabitur a. V.* c) *ocimum Po. 2. ocymum naſcatur a. V.* d) *dies Iuntt.* e) *comedant Pol. 2. edant I. B. R. edant bubus pabulum. Id boc I. I-G.*

fictum - - vt cum profanum dicitur, id eſt proinde, vi ſit fani factum etc. Vbi pateret, credo, vnicuique, *polluctum* legendum eſſe haud dubie, etiamſi hunc locum non ita laudaſſet Scaliger ad Feſtum, et idipſum monuiſſet in etymologico G. Voſſius. Vid. c. 131 et 132.

51. Explicamus, quae hic dicuntur, infra c. 133. vbi totidem verbis leguntur.

51, 2 LAVRVM, MYRTVM, NVCES PRAENESTINAS) Etſi contra Codicum autoritatem, auctius tamen ſcripſiſſe Catonem contenderim, hoc modo: *Laurum, prunum, myrtum, nuces Auellanas et Praeneſtinas.* Plinius 17, 13 fidem facit, quam temere nolim ei abrogatam. ſic ſcribit: *Cato propagari praeter vitem tradit ficum, oleam, Punicam, malorum genera omnia, laurum, prunos, myrtos, nuces Auellanas et Praeneſtinas.* Deinde ſcribo quoque: *malum Punicam, cotoneam,* non *Punicum, cotoneum.* MEVRS.

52 Etiam hoc caput totidem paene verbis recurrit c. 133.

52, 1 TRAIICITO) V. C. auctior voce, *ſcarificato traiicitoque.* Rectiſſime, nam *ſcarificare* eſt deſcindere, pertundere. Palladius 4, 10 *Truncus arboris, quo loco turget, ſcarificandus eſt, vt poſſit humor effluere.* Plinius 17, 27. Col. 6, 12 et 17. Eſt vero ὑποκοριστικόν a *ſcarifo:* quemadmodum, a *fodo, fodico, fello, fellico.* Gloſſae: *Scarifo* χαράσσω, κατακνίζω. Item *ſcarifat:* κατασχίζει, κατακνίζει, καταχαράσσει. MEVRS.

52, 2 EX VNA PARTE PERPETVVM) Vt in nonnullis impreſſis, ita etiam in antiquis hic locus ita ſcriptus eſt, nota tamen ei mendi adpoſita. Alii, ex coniectura, vt puto, *prope imum* caſtigarunt. VICTORIVS. Cautionis gratia cum qualo vel calice in ſcrobe deponi vult ramum; ſed vt facultas ne deſit radices agendi, calicem quidem, qui operis figlini eſt, frangi iubet, qualum vero, qui ligneus eſt, incidi *ex vna parte perpetuum* h. e. ab vno extremo ad alterum.

52, 2 QVOD GENVS VIS) pro volueris vide notam proximam Victorianam.

53 PER VER CVM ARABVNT) Hunc locum ex antiquis libris ſumma cum fide reſtitui: in quo illud inuſitatum, quod *edunt* pro *edant* poſuit. Idem etiam bis fecit in capite, quo braſſicam Pythagoream laudat. Sed aliis etiam in locis, quemadmodum poſt indicabo. Quare id negligentia librarii commiſſum non putaui: ſed hanc fuiſſe loquendi conſuetudinem M. Catonis, priſci hominis, credidi. VICTOR. Hic bene V. C. initium c. 54 conſtituit; Legi vero et interpungi debet ex eodem codice: *per ver cum arabitur, antequam ocymum naſcatur, des quod edant bubus pabulum. Id hoc modo parari darique oportet.* Male in vulgatis editionibus diuulſa et truncata leguntur:

LIV. [LV.] BVBVS pabulum hoc modo parari darique oportet. Vbi ſementim patraueris[a], glandem parari legique oportet[b], et in aquam coniici[c]. Inde ſemodios ſingulis bubus in dies dari[d] oportet, et[e] ſi non laborabunt, paſcantur, ſatius erit. aut modium vinaciorum quos in dolium condideris. Interdiu paſcito, noctu foeni pondo
2 xxv. vni boui dato. Si foenum non erit, frondem iligneam et ederaceam[f] dato. Paleas triticeas, et ordeaceas, acus[g] fabaginum, viciam[h], vel de lupino: item de caeteris frugibus omnia condito. Cum ſtramenta condes[i], quae herboſiſſima erunt, in tecto
3 condito, et ſale ſpargito[k]. deinde ea pro foeno dato. Vbi verno dare coeperis, modium glandis aut vinaciorum[l] dato, aut modium lupini macerati, et foeni pondo xv. Vbi ocinum[m] tempeſtiuum erit, dato primum. Manibus carpito, id renaſcetur. quod falcula
4 ſecueris, non renaſcetur. Vſque ocinum[l] dato, donec areſcat, ita[n] temperato, poſtea[o] viciam dato, poſtea panicum dato, ſecundum panicum frondem vlmeam dato. Si populneam habebis[p], admiſceto, vt vlmea[q] ſatis fiet. Vbi vlmeam non habebis, quer-
5 neam et ficulneam dato. Nihil eſt quod magis expediat, quam boues bene curare. Boues niſi per hiemem, cum non arabunt, paſci non oportet. Nam viride cum edunt, ſemper id expectant. et fiſcellas habere oportet, ne herbam ſectentur cum arabunt.

LV.

[C. LIV.] a) *prataueris P. peraueris Ie. paraueris B. R.* b) *conuenit a. V.* c) *conici Pol.* d) *dare Bon.* e) *aut modium - - - condideris. At ſi non lab. - - - erit. Interdiu etc. I. I-G.* f) *ederaciam P. ederatiam I. B. R.* g) *viciam acus fabaginum I. I-G.* h) *vicia P.* i) *concedes Heru.* k) *ſuperſpargito a. V.* l) *vinaceorum P.* m) *ocymum a. V. ocimum Po. 2.* Sic alibi pluries et per hoc totum caput. n) *item temperate poſt I. B. R.* o) *poſt* etiam *I. I-G.* p) *habueris a. V.* q) *vlmeae I. B. R.*

guntur. MEVRSIVS. Haec lectio a Stephano, Gryphio, Commelino et Popma, (quae etiam in Vaticanis codicibus occurrit) recepta aliquid deſiderat, nempe *bubus?* Quod verbum ad ſequentis capitis initium reiectum fuit: *Bubus pabulum hoc modo parari denique oportet.* Alio modo in Aldi, Iuntae, Gymnici libris et etiam Ienſonianis et Bruſchianis (omnia enim fere ſimillima hi habent, ordine tamen, vt in illis, diſpoſita) ac etiam Meurſii adnotationibus locus impreſſus eſt: omnia ſiquidem ad caput ſequens adpoſita ſunt, nonnullis adiectis, aliis immutatis. *Per ver cum arabitur, antequam ocymum naſcatur, des, quod edant, bubus pabulum; id hoc modo parari denique oportet.* Quae longius a vera Catonis ſententia abeſſe puto, quam quae apud Stephanum, Gryphium, Commelinum, Popmam leguntur; optimum enim foenum ab omnibus agricolis ad vernum tempus ſeruatur, idque bubus agros proſcindentibus, (qui propterea, quod *vere arentur, veruacta* dici ſolent) exhibetur. Nam quod ad farraginem ſeritur, adhuc acerbum eſt, vt perpuſillum. Recte igitur colonis praecepit Cato, optimum foenum per ver arantibus bubus eſſe dandum, ante ocymum, i. e. ante vernam farraginem. Hoc attigiſſe videtur Colum. 6, 3 hoc modo: *Martio et Aprili debet ad foeni pondus adiici, quia terra proſcinditur. Sat autem erit pondo quadragena ſingulis dari, ab Idibus tamen menſis Aprilis, vſque in Idus Iunias viride pabulum recte ſecatur.* Propter quod ſic videtur ſcripſiſſe Cato: *Quod optimum foenum erit ſeorſim condito, per ver cum arabitur antequam ocymum, des quod edant bubus. Pabulum hoc modo denique parari oportet.* Quod poſtremum membrum ad c. 54 eſt reuocandum. PONTED.

54, 1 VBI SEMENTIM PATRAVERIS) Editio vetus: *paraueris.* Inepte. *Patrare* apud antiquos honeſte dicebatur pro peragere, ad exitum perducere, conſummare; vt *patrare ſementim* Cato hic, *patrare bellum*, Salluſtius in Iugurtha; et *pater patratus* dictus, qui ad *patrandum* h. e. peragendum iuramentum, vbi de foederibus conuenerat, mittebatur. Vide Quintilianum. POPMA. Ita omnino legendum, contra ac vult Meurſius, qui *paraueris* praefert, haud dubie, quod putaret de eo tempore hic ſermonem eſſe, quo grauior labor bubus eſt ſuſtinendus. Sed aliud eſt tempus legendae glandis, aliud dandi eam bubus. Legitur glans adulto iam autumno, poſt patratam ſementim.

54, 1 INDE SEMODIOS) Valde haec confuſa, quae reſtituo priſtino nitori ex vetere codice, *Inde ſemodios ſingulos bubus in dies dari oportet, aut modium vinaciorum, quos in dolium condideris. Aut ſi non laborabunt, paſcantur, ſatius erit. Interdiu paſcito* etc. MEVRSIVS. Haud dubie commodior eſt lectio I. I-G., et iure praelata a Meurſio, niſi idonea cauſa eſſet, a Victoriana lectione quam minimum recedendi.

54, 5 FISCELLAS HABERE OPORTET) *fiſcella* notat h. l. corbem ex iunco, quo boum ora capiſtrantur, ne inter arandum herbam ſectentur. Occurrit apud Plinium 18, 19. *ſi inter arbores viteſque aretur, fiſcellis capiſtrari.* (boues oportet) *ne germinum tenera praecerpant.* Alias de tritura hoc

notiſſimum

LV. [LVI.] LIGNA domino in tabulato condito, codicillos[a] oleagineos, radices in aceruo ſub dio [b] metas facito.

LVI. [LVII.] FAMILIAE cibaria qui [a] opus facient per hiemem, tritici modios IIII[b]. per aeſtatem modios IIII. S. vilico[c], vilicae epiſtatae, opilioni modios III. Compeditis per hiemem panis P. IIII. Vbi vineam fodere coeperint, panis P. V. vſqueadeo dum ficus [d] eſſe coeperint, deinde ad P. [e] IIII. redito.

LVII. [LVIII.] VINVM familiae. Vbi vindemia facta erit, loram bibant[a] menſes III. Menſe quarto heminas[b] in[c] dies, id[d] eſt, in menſe congios II[e]. S. Menſe quinto, ſexto, ſeptimo[f], octauo, in dies ſextarios[g], id eſt, in menſe congios quinque. nono, decimo, vndecimo[h], in dies heminas ternas: id eſt amphoram[i]. Hoc amplius Saturnali- 2
bus, et Compitalibus in ſingulos homines[k] congios. Summa vini in homines ſingulos inter[l] annum: cum[m] compeditis vti quicquid operis facient pro portione addito: eos non eſt nimium in annos ſingulos vini quadrantalia[n] X. ebibere.

LVIII.

[C. LV.] a) *quae* add. *I. I-G. oleagineos Reg.* b) *dionetas* coni. *P.* [C. LVI.] a) *vbi I. I-G.* b) *IIII. per aeſtatem modios* deſunt *I. B. R.* c) *villico, villicae a. V.* d) *ficos P.* e) *panes a. V.* [C. LVII.] a) *bibat I. B. R.* b) *heminam I. I-G.* c) *in dies* abeſt *I. B. R.* d) *i. I. B. R.* vnde ortum l. *I. I-G.* e) *tres. Menſe a. V.* f) *et* inſ. *I. I-G.* g) *ſextarium I. in etc. I. I-G.* h) *et duodecimo* inſ. *I. I-G.* i) *in menſe* inſ. *I. I-G.* k) *congios pro homine I. B. R.* l) *intra a. V.* m) *quadrantalia VIII. compeditis autem vt quicquid I. I-G.* n) *IIII. X. I. B. R.* pro *IIII.* in *Pol.* eſt q et ad marginem *al. quadrantalia.*

notiſſimum eſt, vt in Antiquitatibus Triturae prolixius expoſuimus. SCHOETTG. Editus poſtea libellus elegans et vtiliſſimus ad eam partem antiquitatis cognoſcendam Traiecti ad Rhen. CIƆIƆCCXXVII. 8. De obturato triturantium boum ore §. 14 p. 38 ſq.

56 Lemma abiiciendum, et *Epiſtatae* interpretationem vilicae inutilem monet Pontedera. ante *Epiſtatae* incidendum eſſe voluerunt Popma, aliquis in Fabri theſauro, et nuper Cl. *Facciolatus.* Vtris obtemperandum ſit, ambigo.

57 Argumenta omnia in c. 66. ficta et inutilia ſunt. PONTED. Cum totum hoc caput illuſtraverit Marſilius Cagnatus Var. Obſ. 4, 16, illius locum integrum Catoni ſubiicere viſum eſt.

57, 1 LORAM BIBANT) Plin. 14, 10 ſ. 12 *Non poſſunt iure dici vina, quae Graeci deuteria appellant. Cato et nos loram, maceratis aqua vinaceis: ſed tamen inter vina operaria numerantur.* Genera eius deinde enarrat tria.

57, 1 IN MENSE CONGIOS II. S.) Hinc igitur inter alia efficitur modus congii vel certe relatio inter ipſum et heminam. Triginta heminae efficiunt congios duos ſemis, igitur XII heminae implebunt congium. Eadem ratione ex iis, quae ſequuntur, conficitur, *ſextarium* dici ratione congii, cuius nimirum ſexta pars eſt, *heminam* autem appellatam *dimidiam* ſextarii partem. De amphora non exquiſite loquitur Cato, ſed ὡς ἐν πλάτει. Aliunde enim notum, in amphora non XC tantum heminas ineſſe, ſed XCVI.

57, 2 SATVRNALIBVS ET COMPITALIBVS) *Saturnalia* erant feſta ſeruorum et familiae ruſticae, quae per tres dies celebrabantur menſe Decembri XVI Cal. - *Compitalia* feſta ruri agebantur in compitis, in honorem Deum Larium, quotannisque is dies concipiebatur, vt Macrobius et alii docent. Ideo Cato iſtis diebus feſtis familiae dat vini congios, in ſingulos homines. POPMA.

57, 2 SVMMA VINI) Locum hunc mutilum, et valde deprauatum ſic reſtituo ex V. C. *Summa vini in homines ſingulos intra annum quadrantalia octo. Compeditis autem vti quicquid* etc. MEVRSIVS. Si aequalis eſſet librorum, qui hic diſſentiunt, auctoritas, ita hunc locum conſtituerem. *Summa vini i. h. ſ. inter annum Q.* VIII. (Hae notae peperiſſe potuerunt illud *cum* Victorianum) *Compeditis vti - - addito: Eos* (durioris conditionis homines et parcius habitos) *non eſt nimium in a. ſ. vini quadrantalia ebibere:* intellige ſingula. Cum autem numerus deeſſe alicui videretur, et ſummam, quam vocant, ſummarum hic poſtulari, adiecit ex ingenio illud X: quo proinde ſolo abiecto commoda videtur lectio I. I-G. Sed videnda etiam Cagnati interpretatio, Catone illo horridiuſculo non indigna.

57, 2 INTER ANNVM) Non admittit hanc phraſin Latinitas. Corrigo: *intera annum.* vltima iſta literula propter ſimilem primam vocis ſequentis abſorpta eſt. Dicebant autem veteres *intera* pro *intra*, et *ſupera* pro *ſupra.* Lex Numae: SEI. HOMINEM. FOLMINIS. OCCESIT. IM. SOPERA. GENVA. NEI. TOLITO. Lucretius lib. I. MEVRS. Recta locutio et veteribus vſitata. Plaut. Truculento. *Inter hos dies quidem hercle*

 iam

LVIII. [LIX.] PVLMENTARIVM familiae, oleae caducae quam plurimum condito. Poſtea oleas tempeſtiuas, vnde minimum olei fieri poterit, eas condito, parcito [a], vti quam diutiſſime durent. vbi oleae comeſae [b] erunt, halecem [c] et acetum dato. Oleum dato in menſes vnicuique ſextarium I. Salis vnicuique in anno modium ſatis eſt.

LIX. [LX.] VESTIMENTA [a] familiae tunicam P. III. S. ſaga alternis annis. Quoties [b] cuique tunicam aut ſagum [c] dabis, prius veterem accipito, vnde centones fiant. Sculponeas [d] bonas alternis annis dare oportet.

LX. [LXI.] BVBVS cibaria annua [a] in iuga ſingula lupini modios CXX. aut glandis modios CCXL. foeni pondo, IↃXXↃ [b] ocini [c]. fabae modios XX. viciae modios XXX. Praeterea granatui [d] videto vti ſatis viciae ſeras. Pabulum cum ſeres, multas ſationes facito.

LXI. [LXII.] QVID eſt agrum bene colere? bene arare. Quid ſecundum? Arare. tertio [b], Stercorare. Qui oletum ſaepiſſime et altiſſime [c] miſcebit, is tenuiſſimas radices exarabit. ſi male arabit, radices ſurſum [d] adibunt [e], craſſiores fient, et in radices vires oleae abibunt. (Agrum frumentarium cum ares [f], bene et tempeſtiue [g] ares, ſulco vario ne ares)

Caetera

[C. LVIII.] a) *et partito a. V.* b) *commeſae I. B. R.* c) *ballecem Pol.* [C. LIX.] a) *alias quadrantalia P.* b) *quotienscunque I. B. R.* c) *ſagam a. V.* d) Varro Triptolemum *ſculponeatum* dixit in Serrano: vt apud Nonium in vocabulo: *Rurant P.* [C. LX.] a) *ſingula* inſ. *I. B. R.* b) *LXXI. ocymi a. V.* c) *tantundem*, add. *I. I-G.* punctum abeſt *I. B. R.* d) *generatim I. B. R. Ba. H. A, peneratim Gr. Gy.* deeſt plane *Iuntt.* [C. LXI.] a) *Primum* inſ. *I. I-G.* b) *Quid tertium? I. I-G.* c) *altiſſimas radices* reliquis om. *I. B. R.* nec ab *Pol.* d) *ſuſum P.* e) *abibunt a. V.* f) *aras a. V.* g) *tempeſtiuo Pol.*

iam actum aliquid oportuit. Titinnius: *quae inter decem annos nequiſti vnam togam detexere.* POPMA. Confer Marſilii Cagnati locum, ſub finem Catonis adiectum.

58 HALECEM ET ACETVM) *Halex* foeminino genere ſignificat ſalſamentum piſcoſum, a ſuo liquamine nondum purgatum: quo ruſtici et pauperes pro pulmentario vtebantur, ſicut et muria. Plinius 9, 17 *E iecore eorum halecem excogitare prouocauit.* Idem 31, 8 *Vitium huius eſt halex, imperfecta nec colata faex.* Martialis: *Capparin et putri caepas halece natantes.* POPMA.

59 SCVLPONEAS BONAS) Au'imne? *binas.* Certe apud Apuleium idem mendi reſidet Mileſ. 2 in iſtis verbis: *Grabatulum meum aſſiſtit menſula coenae totius honeſtas reliquias tolerans: et calices boni, iam infuſo latice ſemipleni, ſolam temperiem ſuſtinentes.* Corrigo: *et calices bini.* An, quod magis placet, tranſpoſitis leuiter literis? *Sculponeas nouas.* An *bonas* κατ' ἐξοχὴν *nouas* intelligi voluit? Atque hoc pacto eludetur noſter conatus, quod facile patior. MEVRSIVS. *Sculponeae* ſunt ruſticorum et ſeruorum calceamenta, clauis ferreis confixa. Vnde *Sculponeatus*, indutus ſculponeis. Plaut. Caſina, *Qui quaeſo potius quam ſculponeas.* Varro Serrano, *Adſpicio Triptolemum ſculponeatum.* POPMA. Omnes hoſce Meurſii conatus irritos eſſe cenſet Io. Frid. Nilant ad Balduinum de calceo c. 17 p. 153, qui *bonas* explicat ex ligno firmo, non molli vel putrido. Adde Potgieſerum de ſtatu ſeruorum apud Germ. 1, 4, 2. SCHOETTGENIVS.

60 GRANATVI VIDETO) *Granatui ſeritur,* quod non ſeritur, vt viride pabulum iumentorum ſubſecetur, ſed vt ad granum perueniat et frugem. TVRN. 6, 23. Praeceſſit ſane de viciae modiis: itaque forte praeſtiterit legere *propterea*, vbi editur *praeterea*.

60 MVLTAS SATIONES) Diuerſis temporibus, vt ſuppeditet ſemper viride ac tenerum.

61, 1 QVID EST AGRVM BENE COLERE? BENE ARARE) Poſtremas duas dictiones eiicio, et ſcribo: *Quid eſt primum? agrum bene colere.* Audi Plinium 18, 19 *In arando magnopere ſeruandum eſt Catonis oraculum. Quid eſt primum? agrum bene colere. Quid ſecundum? bene arare* etc. MEVRS.

61, 1 QVI OLETVM SAEPISSIME) Haec eſt vetus lectio. In excuſis plura verba leguntur, quae M. Catonis ſint, an recentiorum hominum, qui locum hunc ſupplere voluerint, affirmare non poſſim: nam ſuperior ſententia valde a Plinio laudatur, atque oraculum appellatur. In Plinii diuerſis codicibus non vno modo legitur. Nos, vt in optimis exemplaribus illam inuenimus, ita illam ſcripſimus. VICTORIVS. Quam veterem lectionem vocat Victorius, et diuerſam eſſe ab excuſis notat, eam, vt ſupra notatum eſt, habent etiam editiones primae.

61, 1 AGRVM FRVMENTARIVM) Incluſimus quaedam vncis, vt non ſuo loco poſita, ſiue ab ipſo Catone, ſeu quis alius oracula eius parum prouide conſuit. Apertum enim eſt, eum et ante haec verba, et poſt illa, de oleti cultura agere.

61, 1 SVLCO VARIO NE ARES) Etiam hoc oraculum laudat Plin. 18, 19 ſ. 49; explicat autem Colum. 2, 4, 5.

62 QVOT

Caetera cultura eſt multum ſerere, et diligenter eximere ſemina, et per tempus radices 2
plurimas [h] cum terra ferre. vbi radices bene operueris, calcare [i] bene, ne aqua noceat [k]. Siquis quaerat [l], quod tempus oleae ſerendae ſiet, agro ſicco per ſementim, agro laeto per ver.

LXII. [LXIII.] QVOT [a] iuga boum [b], mulorum, aſinorum habebis, totidem ploſtra eſſe oportet.

LXIII. [LXIV.] FVNEM torculum eſſe oportet extentum P. LV. Funem loreum in ploſtrum [a] P. LX. lora [b] retinacula longa P. XXVI. ſubiugia [c] in ploſtrum P. XVIII. [d] funiculum P. XV. in aratrum [e] ſubiugia [f] lorum P. XVI. funiculum P. VIII.

LXIV. [LXV.] OLEA vbi matura erit, quam primum cogi oportet, quam minimum in terra et in tabulato eſſe oportet. In terra et in tabulato puteſcit [a]. Leguli volunt, vti olea caduca quamplurima ſit, quo plus legatur. Factores, vt in tabulato diu ſit, vt fracida ſit, quo [b] facilius [c] efficiant. Nolito [d] credere oleum in tabulato poſſe creſcere. Quam citiſſime conficies, tam maxime expediet, et totidem modis [e] collectae 2
plus olei efficient [f], et melius. Olea quae diu fuerit in terra, aut in tabulato, inde olei minus fiet et deterius. Oleum ſi poteris, bis in die depleto. Nam oleum quam diutiſſime in amurca et in fracibus erit [g], tam deterrimum erit.

LXV. [LXVI.] OLEVM viride ſic facito: Oleam quam primum ex [a] terra tollito. Si

h) *euellere, ſemina occultare bene, ne etc. W.* i) *calcare a. V.* k) *neu aues tollant* inſ. *W.* l) *quaeret P.* [C. LXII.] a) *Quod P.* b) *bouerum P.* [C. LXIII.] a) *plauſtrum P.* b) *lora I. B. R.* c) *ſub iuga* diuiſ. *I. B. R.* d) *XIX. Iuntt.* e) *aratum P.* f) *ſub iuga* diuiſ. *I. B. R.* [C. LXIV.] a) *putreſcit a. V.* b) *qua P.* c) *oleum* inſ. *I. I-G.* d) *Nolite I. B. R.* e) *modis P.* f) *efficiet P.* g) *fuerit I. I-G.* [C. LXV.] a) *extra* coniunct. *I. B. R.*

62 QVOT IVGA BOVM) In manuſcriptis, quos vidi, *Bouerum.* In optimo exemplari mendi nota ad hunc locum adpoſita eſt. Opinor accuratum librarium ſuſpectam hanc vocem habuiſſe, quae propter vetuſtatem peritos etiam viros decipere potuit: nam ita ſcribi debere, et ita priſcos illos Romanos locutos eſſe teſtatur M. Varro, cuius e libro VII de lingua latina haec ſunt verba: *Alios dicere boum greges, alios bouerum.* VICTORIVS. In duobus veteribus libris ſcriptum eſt: *bouerum.* Marcus Varro de L. L. libro 7 *Neque oportebat conſuetudinem notare: alios dicere boum greges: alios bouerum.* Lucilius: *Quapropter deliro, et cupide officio fungor bouerum.* VRSINVS. *Bouerum* etiam praefert TVRN. 6, 23. Locus Varronis eſt p. 98, 30 Durdr.

62 MVLORVM) Mulos etiam plauſtris aptatos fuiſſe ex hoc et alio Homeri loco oſtendit Schefferus de re vehicularia 2, 9. De Aſinis iam ſupra dictum eſt. SCHOETTGENIVS. Caeterum hanc legem ipſe obſeruat v. g. 10, 2.

63 Repetuntur haec 135, 4

63 SVBIVGIA LORVM) *Lora* mauult TVRN. 6, 23. Poſterior vox an redundat, an eſt genitivus caſus et periphraſis, pro ſubiugiis loreis, vt horror ſaxi, glacies aeris et ſimilia? Sunt autem ſubiugia lora, quibus colla iumentorum ad iuga alligantur. Vitruuius lib. 10. *Eadem ratione iumenta, cum iuga eorum ſubiugiorum loris per medium temperantur, aequaliter trahunt onera.* POPMA. Schefferus de re vehic. 1, 11 p. 120 legi malit *lorum* P. XII, vbi et *ſubiugia* Catonis idem eſſe putat, quod Graecum ζεύγλη Gl. *ſubiuga.*

64 Quae hoc itemque 65 et 66 capitibus habet Cato, ea pleraque inde repetit Plin. 15, 6 ſ. 6. Commentarii vicem praeſtare poteſt Colum. 12, 50.

64. 2 TOTIDEM MODIIS COLLECTAE) Intelligo, quot diebus citius colligentur, totidem modiis plus efficient.

65, 1 OLEVM VIRIDE) eſt, quod conficitur ex oliua nondum inchoatae maturitatis, vti loquitur Plinius 15, 1; Graece ὀμφάκινον, ἀπὸ τῦ ὄμφακος, quod eſt viridis, immatura et acerba oliua. Meminerunt Plinius 12, 27. Coelius Aurelianus Acut. 1, 68 ſapore praeſtantiſſimum iudicat Plin. l. c. Add. Reineſium Var. Lectionum 3, 12 p. 540. SCHOETTG.

65, 1 A

Si inquinata erit[b], lauito, a foliis et ſtercore purgato. Poſtridie aut poſt diem tertium, quam lecta erit, facito[c]. Oleam[d] vbi nigra erit, ſtringito. Quam acerbiſſima[e] olea[f]
2 oleum facies, tam oleum optimum erit. domino de matura olea oleum fieri maxime expediet. Si gelicidia[g] erunt, cum oleam coges, triduum, aut[h] quatriduum poſt oleum facito. Eam oleam, ſi voles, ſale inſpergito[i]. Quam calidiſſimum torcularium et cellam habeto.

LXVI. [LXVII.] CVSTODIS[a] et capulatoris officia. ſeruet diligenter cellam et torcularium[b]. Caueat[c] quam minimum in torcularium et in cellam introeatur. Quam mundiſſime[d] puriſſimeque fiat, vaſe[e] aheneo, neque nucleis ad oleum ne vtatur. nam ſi vtetur, oleum male ſapiet. Cortinam plumbeam in lacum ponito, quo oleum fluat. vbi factores vectibus prement[f], continuo capulator concha oleum, quam diligentiſſime poterit, tollat, nec[g] ceſſet.

b) *eſt I. B. R.* c) *facito oleam. Vbi Ienſ. facito oleum B. R.* d) *Olea P.* e) *aceruiſſima P.* f) *erit et* inſer. *I. B. R.* g) *gelicida I. B. R.* h) *atque I. B. R.* i) *ſpargito I. B. R.* [C. LXVI.] a) *Cuſtodis et capulatoris officia.* Lemma ſunt *poſt Vict.* b) *tabularium I. B. R.* c) *Cabet P.* d) *Quummundiſſimo puriſſimoque a. V.* e) *vaſe a. V.* f) *premerint a. V.* g) *ne P.*

65, 1 A FOLIIS ET STERCORE) Corrigo: *A foriis*, Quid ſint *foriae*, docui Critici Arnobiani 7, 9. MEVRSIVS. Apage, bone vir! *forias* tuas. (neque enim l. c. oſtendit aliud eſſe *forias*, quam a quibus dicuntur *garioli*.) *Folia* facile corraduntur cum oliua, ab his purganda eſt et reliquo ſtercore, ne prelo ſubiiciantur.

65, 1 QVAM ACERBISSIMA OLEA) Vetus locutio, qua Cato ita frequenter vſus, vt longum eſſet omnia loca hic congerere. Extat et apud Salluſtium, *Quam quisque peſſume facit, tam maxime tutus eſt.* Et Terentium Heautontim. *Quam in minima ſpe ſitus erit, tam facillime patris pacem in leges conficiet ſuas.* Item Varronem lib. 1 de re ruſtica: *Quam pauciſſimos reliquerint, tam optime in alendo fiunt.* Vide Seruium in lib. 7 Aeneid. POPMA. Optimum, inquit, et praeſtantiſſimum oleum quoad ſaporem, quod ex immatura colligitur oliua. At vero domino hoc non expedit, quia paucum iſtud eſt, a copia domino maximus proventus et reditus. Ergo quanquam ſapore deterius oleum illud, quod ex matura oliua exprimitur; ideo tamen laudabile, quod inde domino plus accedet emolumenti, ditiorque fiat colonus. Haec Bodaeus a Stapel ad Theophraſti hiſt. plant, 4, 3 p. 313. SCHOETTG.

65, 2 QVAM CALIDISSIMVM) Nam, vt ait Plinius 15, 3 *olei cauſa eſt calor, quare et in torcularibus, et iam in cellis multo igne quaeritur.* h. e. ſemper ignis accendendus, vt oleum eo melius paretur, conficiatur et conſeruetur, cum contra Columella teſte 1, 6, 18 liquor oliuae frigoribus magis conſtringatur, ac deinde fraceſcat. IDEM.

66, 1 Caput hoc ἀκέφαλον reddiderunt nobis iſti epigrapharum concinnatores ineptiſſimi, qui vt aliquam etiam hic epigrapham facerent, Catonem truncare neceſſe habuerunt. Nam iſta, *cuſtodis et capulatoris officia*, quae hodie ἐπιγραφῆς locum obtinent, ipſiſſima ſunt Autoris noſtri verba, vt luculente teſtatur optimus ille meus codex. Narrabo fucum. Cum more ſuo aſinus ille, quisquis fuit, vellet titulum capiti praefigere, nec capulatoris nomen per imperitiam alio vocabulo exprimere poſſet, Catonis verba ſumſit, parum intereſſe ratus, ſiue in frontiſpicio illa, ſiue in ipſo capite legerentur. Non feciſſet profecto, ſi cerebrum habuiſſet. Dicebantur vero *capulatores*, qui oleum deplebant. Cato noſter hoc ipſo capite: *Continuo capulator concha oleum, quam diligentiſſime poterit, tollat, nec ceſſet.* Item capite ſequenti: *Oleum frequenter capulet.* Colum. 12, 52 *Protinus capulator depleat, et in fictilia labra huic vſui praeparata defundat.* Hinc *decapulare* apud Plin. 15, 6. MEVRS. Huic capiti *cuſtodis et capulatoris officia*, quae demta erant, reſtituantur. Sed proximum argumentum c. 67 *item cuſtodis officia* abiiciendum, nec non duo, quae ſequuntur: *vaſa vinaria et olearia extollere. Dolia quomodo imbuantur.* At illud; *Bubus medicamentum* Catonianum eſt atque ad priſtinam ſedem reuocandum, caeteris in c. 90 neglectis. PONTED. De Victoriana, et quae eam ſecutae ſunt, editionibus intelligendae ſunt irae Meurſii, praeter Popmae 2. Nos rem ita apertam putabamus, vt reuocare antiquam rationem non dubitaremus.

66, 1 QVAM MINIMVM—INTROEATVR) Caloris facilius ſeruandi gratia. Plin. l. c. *Feruentibus omnia ea fieri, clauſisque torcularibus, et quam minime ventilatis: ideo nec ligna ibi caedi oportere.*

66, 1 VASE AHENEO) Locum hunc in vulgatis libris corruptum ab interpunctione reſtitui ex Plinio 15, 1. Sic enim ibi eſt: *In conchas et plumbeas cortinas: aere vitiari.* Colum. 12, 20, 1 *Ipſa autem vaſa, quibus ſapa aut defrutum coquitur, plumbea potius, quam aenea eſſe debent. Nam in coctura aeruginem remittunt aenea, et medicaminis ſaporem vitiant.* POPMA.

66, 1 NEQVE NVCLEIS) Hoc vult, cauendum eſſe, ne fractorum nucleorum liquor admiſceatur oleo; quod quidem molis facillime caueri poſſe oſtendit Colum. 12, 50, 6. Caeterum nucleorum vſum Plinius docet l. c. *E nucleis ipſarum ignis aptiſſimus.*

66, 1 VECTIBVS PREMENT) Bene V. C. *premerint.*

ceſſet. Amurcam caueat ne tollat. Oleum in labrum primum indito. inde in alterum 2 dolium indito. de iis [h] labris fraces, amurcamque ſemper ſubtrahito. Cum oleum ſuſtuleris de cortina, amurcam dehorito [i].

LXVII. [LXVIII.] [a] QVI in torculario erunt [b], vaſa pura habeant [c], curentque vti olea bene perficiatur [d], beneque ſiccetur [e]. Ligna in torculario ne caedant [f]. Oleum frequenter capiant [g]. Factoribus det in ſingulos [h] factus, olei ſextarios, et in lucernam [i] quod opus ſiet. Fraces quotidie [k] reiiciat [l]. amurcam commutet vſque adeo, donec in 2
lacum [m], qui in cella eſt, poſtremum peruenerit. fiſcinas ſpongia effingat. Quotidie oleo lacum [m] commutet, donec in dolium peruenerit [n]. In torculario et in cella [o] caueat diligenter, ne quid [p] olei ſurripiatur.

LXVIII. [LXIX.] VBI vindemia et oleitas [a] facta erit [b], prela extollito, funes torculos, medipontos [c], ſubductarios [d] in carnario, aut in prelo ſuſpendito. orbes, fibulas, vectes, ſcutulas [e], fiſcinas, corbulas, quala, ſcalas, patibula omnia, queis vſus erit, in ſuo quidque [f] loco reponito.

LXIX.

h) *bis I. B. R.* i) *dehaurito a. V.* praeter Iuntt. [C. LXVII.] a) *Item cuſtodis officia, quae in torcularia a. V. item cuſtodis officia* etiam *Po.* 2. praeponit. b) *erunt. Vaſa I. B. R.* c) *habeat curetque I. I-G.* d) *perficiantur I. B. R.* e) *ſiccentur I. B. R.* f) *cedant P. cadant I. B. R. caedat I. I-G.* g) *capulet I. I-G.* h) *ſingulos* omitt. *I. B. R.* i) *lucerna P.* k) *cotidie P.* l) *reiciat P. eiiciat a. V.* m) *locum I. B. R.* n) *peruenerit in I. B. R.* o) *cella. Caueat I. B. R.* p) *neque P.* [C. LXVIII.] a) *oletas I. B. R.* b) *fuerit P.* c) *melipontos I. B. R.* d) *aut* interſ. *a. V.* e) *tellas Pol.* 2. f) *quodque a. V.* praeter. *Iu.*

premerint. Archaiſmus eſt Catone digniſſimus: nam veteribus flexiones eiuſmodi praeteritorum a praeſentibus crebrae ſunt. Ennius apud Macrobium: *Conſiſtere amnes perennes, arbores vento vacant.* Cornelius Tacitus Hiſtor. lib. 1. c. 10. *Mox atteritis opibus lubrico ſtatu, ſuſpecta etiam Claudii iracundia.* Ita ex Vaticano recte legendum ibi monuit Vir Clariſſimus Iuſtus Lipſius. Plautus, Salluſtius, Tibullus ſimilibus flexionibus vſi. MEVRS. vid. Ind. in *Praeterita.*

66, 2 INDE IN ALTERVM DOLIVM) Si quis legat Colum. 13, 50, 11 vbi is per triginta labra transfundi oleum, antequam in dolia veniat, praecipit, in mentem ei venire poteſt, deeſſe aliquid Catonis verbis. Quin ipſe Cato 67, 2 lacus plures agnoſcit ſubinde commutandos, donec in dolium perueniat oleum.

67, 1 QVI IN TORCVLARIO) Etiam hoc caput mutilum. Augeo et emendo: *Item cuſtodis officia, quae in torculario erunt vaſa* etc. Ita recte V. C. ſimilem hic induſtriam ſuam oſtendit ille, quisquis fuit, quem dicere nolo. MEVRS. Hic quidem non viſum eſt neceſſarium, deſerere Victorium. Nihil enim impedit, quo minus ita ſcripſerit Cato.

67, 1 LIGNA NE CAEDANT) Rationem adfert Plinius l. c. vt quam minime ventilentur torcularia. Itaque etiam Colum. 12, 50, 8 *lignorum copiam multo ante adportari vult*, at Plinius *nucleos* ipſos oliuarum ad ignem adhiberi.

67, 1 FREQVENTER CAPIANT) Non auſim damnare verbum, ex quo et *capula* et *capulare* ortum eſt. Et ſane *capiunt* oleum i. e. nouis ſubinde vaſis labriſue excipiunt, faecibus in eo relictis, vnde depletur. Vid. ad Col. 6, 2, 4.

67, 2 AMVRCAM COMMVTET) h. e. commutandis labris ſeparet ab oleo.

67, 2 FISCINAS SPONGIA EFFINGAT) Valet *tergeat*, vt apud Cic. pro Sextio *ſanguinem ſpongiis effingi* legit Seruius, vbi mendoſe hodie *effundi* ſcribitur. TVRN. 6, 23. Locus eſt c. 35, vbi recepit *effingi* Gruterus auctoritatibus luculentis. add. Burm. ad illud Ouidii Her. 20, 134 *Effingoque manus inſideoque toro.* Rem ipſam diligenter etiam inculcat Columella l. c.

68 MEDIPONTOS) Hic in optimo exemplari, *Melipontos*, quemadmodum antea, vbi docuit, in torcularium quae opus ſunt. VICTOR. Fruter. Veriſimil. 2, 21 vtrumque recte dici putat, vt *medicae gallinae* ſunt, quae alias *melicae*, vt *lacrymae*, *dacrymae*.

68 VECTES, SCVTVLAS) *ſucculas* legendum, quod in torculari locum iis etiam alias aſſignat Cato. TVRN. 6, 23. Omnino legendum, vt Turnebo placuit *ſucculas*: quarum notiſſimus vſus in torculari ad premendum, cum traiectis vectibus verſantur et circa eas obuoluuntur funes ductarii, qui in medio annectantur paxillo, cui nomen *porculus.* vid. c. 12 Mox, *Patibula* ſunt

K ſuſtes

LXIX. [LXX.] DOLIA olearia noua ſic imbuito. Amurca impleto dies VII. Fa-
cito vt amurcam quotidie [a] ſuppleas. Poſtea amurcam eximito et arfacito [b]. vbi arebit,
2 cummim [c] pridie in aquam [d] infundito. ea poſtridie diluito [e]. Poſtea dolium calfaci-
to [f]. Minus quam ſi picare velis tepeat, ſatis eſt. Lenibus [g] lignis facito caleſcat. vbi
temperate tepebit [h], tum cummim [i] indito, poſtea linito. Si recte liueris [k], in dolium
quinquagenarium cummim P. IIII. ſatis erit.

LXX. [LXXI.] BVBVS [a] medicamentum. Si morbum metues, ſanis dato ſalis micas III, folia laurea III, porri fibras III, vlpici ſpicas III, alii [b] ſpicas III, thuris [c] grana

[C. LXIX.] a) *cuotidie Pol.* b) *arefacito a. V.* c) *cuminum a. V.* d) *aqua a. V.* praeter Iuntt. e) *deluito P.* f) *calefacito a. V.* praeter *I. I.* g) *Leuibus a. V.* h) *tepedit B. tepetit R.* i) *cummini P. cuminum a. V.* k) *leueris P. laueris I. B. R.* l) *cummini P. cumini a. V.* [C. LXX.] a) *Bubus ſi* omitt. *medicam. I. I- G. Bubus medicamentum* Lemma eſt *I. B. R. it. Vict.* b) *allii I. I- G.* c) *turis Pol.*

fuſtes validiores, quibus muniuntur oſtia, et vaſa, vel portantur, corbulae, dolia. POPMA.

69, 1 ARFACITO) V. C. *Arefacito.* Sed idem eſt, vt *calefacere, calfacere.* MEVRSIVS.

69, 1 CVMMIM PRIDIE IN AQVAM) Haec eſt antiqua et vera lectio, cum excuſi omnes libri antea mendoſe *cuminum* haberent, et hic, et duobus aliis huius capitis locis. Nonius enim, cum de indiſcretis generibus diſſereret, docuit veteres et neutro et muliebri genere hoc nomen vſurpaſſe. VICTOR. *Cuminum*, quod ante Victorium obſederat hunc locum, ex Columella, quem ſtatim laudabimus, refutat hic MEVRSIVS; ſed nonne aduerſatur Catoni Colum. 12, 50, 17 cum negat, *quae ſemel oleum teſta combibit, eam recipere gummitionem.* Scilicet amurca non aeque pinguis eſt.

69, 2 LENIBVS LIGNIS) *Lenia ligna* ſunt, quae flammam lenem emittunt, vt faſces, ſarmenta, et id genus ligna minuta, quae veteres dixerunt *cocula*, quod iis facile decoquantur obſonia, autore Feſto. Non enim adſentior doctiſſimo Scaligero exiſtimanti *lenia ligna* eſſe τὰ ἄκαπνα, quae Homerus κάγκανα vocat. Plinius lib. 36, 26 *Lenibus autem, aridisque lignis coquitur.* Similiter Cato cap. 113 *Eo prunam lenem indito.* cap. 96 *Igni leni coquito*, vt Varro lib. 1 de re ruſt. *Decoquant in ahenis leni igni.* Et Columella lib. 12, 19, 3 *Lenique primum igne, et tenuibus admodum lignis, quae Cremia ruſtici appellant, fornacem incendemus.* His opponuntur *ligna grandia.* Tibullus 2, eleg. 1 *Ingerat ardenti grandia ligna foco.* POP.

69, 2 CVMMIM P. IIII.) Videtur legendum *cummis.*

70, 1 BVBVS MEDICAMENTVM) Haud dubie ab ipſo Catone ſunt duo verba, quae pro lemmate deinde temere accepta ſunt. Medicinam ex parte fecere I. I - G. quos ſequitur Meurſius. Vide ad c. 66 Nobiſcum hic Po. 2.

70, 1 PORRI FIBRAS III, VLPICI SPICAS III) Salmaſius Plin. Exerc. p. 748 legit: *Vlpici ſticas III, allii ſticas III.* aſſeritque *nihil reperiri verius poſſe.* In Iſidori quoque Gloſſario ad vocem *ſtica tunica* haec Io. Georgius Graeuius adnotat: *Stica tunica: hanc vocem reſtituit diuinus Salmaſius Catoni, vbi agit de medicamento, quod bubus paratur: ſi morbum metues, ſunis dato ſalis micas III, folia laurea III, Vlpici ſticas III, allii ſticas III. In Vlpico enim et allio nullae ſunt ſpicae. Intelligit per ſticas allii, quibus allium velatur, et quibus ſeparatim nuclei velantur.* Voſſius item in libro, quem *Etymologicum* vocauit: *Vſi* (inquit) *ſic voce* ſticae, (*ad tunicas allii indicandus*) *Cato et Columella, ſed vulgo* ſpicae *ſubſtituerunt: vt obſeruatum Salmaſio. Columellae locus ſic legi debet: - - Iam teneris frondens lactucula fibris Alliaque infractis ſticis, et olentia late Vlpica. Idem* 11, 3 *de vlpico: habet enim velut allium plures cohaerentes ſticas, eaeque cum ſint diuiſae, liratim ſeri debent.* Horum ſententiis ſi quis addictus et Catonis commemoratum locum, et Colum. 11, 3, 20 *habet enim velut allium* (nam quod ad alterum in hortorum cultu ſpectat: *Alliaque infractis ſticis* etc. poſſumus aliquatenus conniuere) vitioſos eſſe conſtituet. Quod mihi contra videtur; recte enim legi cenſeo, et Catonis *vlpici* ac *allii ſpicas*, et Columellae *cohaerentes ſpicas.* Siquidem ſpica nucleus vocatur, quod nomen ad id ſignificandum in noſtra hac vernacula lingua adhuc durat. Qua enim ratione *ſticis*, i. e. tunicis ſ. inuolucris accommodari poteſt Columellae illud: *eaeque cum ſint diuiſae, liratim ſeri debent.* Tunicasne feremus? Quid illud quoque 11, 5 *ſpicae Vlpici vel allii* (*nam id quoque ſimiliter conſeritur*) *diſponendae ſunt?* item: *Deinde cum ternas fibras emiſerunt ſpicae, ſarriantur?* *Sticas*, credo, nucleorum nimirum membranas in porcarum puluinis diſponemus, ſarriemusque germinantes? Palladium quoque adeamus, qui 12, 6 ſic ait: *Si capitatum* (allium) *facere volueris, vbi coeperit caulis prodire, proculca, ſuccus reuertetur ad ſpicas.* Succus itaque, ſi Salmaſio credimus, ad allii membranas reuertetur, et hac ratione capitatum habebimus allium ſucciſioribus tunicis refertum. Quo quid poſſet dici ineptius? Praeterea aduerſus gallinarum pituitam haec praecepit Col.

8, 5.

grana III, herbae ſabinae plantas III, rutae folia III, vitis albae caules III, fabulos albos III, carbones viuos III, vini S. III. Haec omnia ſublimiter [d] legi, teri, darique oportet [e]. Ieiunus ſiet qui dabit. Ter triduum de ea potione vnicuique boui dato. 2
Ita diuidito, cum ter vnicuique dederis, omnem abſumas. Boſque ipſus, et qui dabit, facito vt vterque ſublimiter ſtent. Vaſe ligneo dato.

LXXI. [LXXII.] BOS ſi aegrotare [a] coeperit, dato continuo ei [b] vnum ouum gallinaceum crudum, integrum facito [c] deuoret. Poſtridie caput [d] vlpici conterito [e], cum hemina vini, facitoque [f] ebibat. ſublimiter terat [g] et vaſo ligneo det. Boſque ipſus, et qui dabit, ſublimiter ſtet [h]. Ieiunus ieiuno boui dato.

LXXII. [LXXIII.] BOVES ne pedes ſubterant, priusquam in viam quoquam ages [a], pice liquida cornua infima vnguito.

LXXIII. [LXXIV.] VBI vuae variae coeperint fieri, bubus medicamentum dato quotannis [a], vti valeant. Pellem anguinam vbi videris, tollito et condito, ne quaeras cum opus ſiet. Eam pellem, et far, et ſalem, et ſerpullum [b], haec omnia vna conterito, cum vino dato bubus bibant [c] omnibus [d]. per aeſtatem boues [e] aquam bonam et liquidam bibant ſemper curato. vt valeant refert.

LXXIV.

d) *ſublimis W.* e) *oportet bubus ieiunusque W.* [C. LXXI.] a) *aegrotauerit I. B. R.* b) *ei* om. *iid.* c) *facito* abeſt *I. I. facito vt a. V.* d) *vnum* inſ. *I. B. R. Ba-G.* e) *et id vaſe ligneo terito, et* inſ. *I. I-G.* f) *facitque olebibat P. facito bibat a. V.* g) *terat et - - det* deſunt *I. I-G.* h) *ſtent Baſ.* [C. LXXII.] a) *agas a. V.* [C. LXXIII.] a) *quot annis* diu. *I. B. R. quod annis P.* b) *ſerpyllum I. I. Ba. ſerpillum a. V.* c) *omnibus vt bibant a. V.* d) *omnibus vt* omitt. *P.* e) *bonus Bon.*

8, 5, 21 *Quod ſi tamen peſtis peruaſerit, ſunt, qui ſpicas allii tepido madefactas oleo faucibus inferant.* Quod remedium excerpens Palladius 1, 27 pro *ſpicas allium* expreſſit, non autem tunicas: *haec* (pituita) *leuiter vnguibus vellitur, et locus cinere tangitur, et allio trito plaga mundata conſpergitur.* His ſatis, ni fallor, oſtenditur, ſpicas nucleos vocari, nullumque in huiusmodi lectionibus latere vitium. Nunc ad Catonis locum redeo, qui ſimillimo ex Columella depromto exemplo confirmatur; hic enim de bouis aegrotantis cura verba faciens, non ſticas, ſed ipſa vlpici capita, quae nucleis ſeu ſpicis fiunt, conterenda docet: *poſtridie caput vlpici conterito cum hemina vini. Spicarum* itaque nomine expoſito *fibrarum* etiam vt explicem, inter neceſſaria eſſe video; tenuiſſima enim porri radiculas, aut quid item perexile danda bubus a Catone praeceptum credidiſſe videtur Salmaſius, dum haec adiiecit: *Sed inquiet aliquis, cur tunicas tantum allii ac vlpici in illo medicamento dari praecepit Cato, et non potius nucleos ipſos et capita? Quaeram ab ipſo viciſſim, cur idem Cato ſolas porri fibras tres, et non potius ipſa capita danda praeſcripſerit?* Sciendum itaque eſt, porri *fibras* folia dicta apud veteres inuenio, quae anguſta eſſent, oblonga, et in mucronem faſtigiata, atque, vt poſteriores vocant, *Graminea* Col. 11, 2, 9 *Eorumque tempeſtiua ſarritio eſt, cum enata frumenta quatuor fibrarum eſſe coeperunt.* Idem 2, 12, 4 *Triticumque et adoreum, cum quatuor fibras habere coeperint,* (ſunt ſarrienda) *hordeum, cum quinque.* Quoniam autem et lactuca, dum tenera, folia anguſta fert, et acuminata, idcirco Columella de hortorum cultu v. 111 dixit: *Iam teneris frondens lactucula fibris.* Iam vero illa, quae ſupra adduxi; *deinde cum ternas fibras emiſerunt allii et vlpici ſpicae,* item haec 11, 3, 31: *in eo autem* (porro) *quod magni capitis efficere voles, ſeruandum ſit, vt antequam translatum deponas, omnes radiculas amputes, et fibrarum ſummas partes intondeas,* nonne fibras et allii, et vlpici et porri denique folia eſſe oſtendunt? Quapropter recte dixit Cato: *allii et vlpici ſpicas tres, porri fibras tres,* quarum rerum dationes non adeo ob paruitatem contemnendae ſunt, vt cenſet Salmaſius. PONTED. *Fibras* ego *porri* eandem puto comparationem habere ad porrum, quam iecoris fibrae ad iecur, et eſſe vnam rem *fibras* et *ſpicas.*

70, 2 HAEC OMNIA SVBLIMITER) Fere mutaſſem *ſubtiliter*, ſed obſiſtunt, quae hoc et ſequenti capite ſequuntur. Explicandum ergo erit ita: qui medicamentum hoc leget, teret, et dabit, eum ſtare oportet ſublimem, ſiue erectum. Cauſam vero eius rei me fugere lubens profiteor. SCHOETTG. Quid ſi ſublimiter omnia fieri oportet, h. e. a ſtantibus et, quantum poteſt erectis, vt etiam bos ne decumbat? hem aſtutias!

73 AQVAM BONAM ET LIQVIDAM) Hoc ineptum.

LXXIV. [LXXV.] PANEM depſticium [a] ſic facito. Manus, mortariumque bene lauato. Farinam in mortarium indito, aquae paulatim addito, ſubigitoque pulchre. vbi bene ſubegeris, defingito, coquitoque ſub teſtu [b].

LXXV. [LXXVI.] LIBVM hoc modo facito. Caſei P. II. bene diſterat [a] in mortario. vbi bene diſtriuerit, farinae ſiligineae [b] libram [c], aut ſi voles tenerius eſſe, ſelibram ſimilaginis [d] ſolum eodem indito, permiſcetoque cum caſeo bene. ouum I. addito, et vna permiſceto bene. Inde panem facito. Folia ſubdito. in foco caldo [e] ſub teſtu [f] coquito leniter [g].

LXXVI. [LXXVII.] PLACENTAM ſic facito. Farinae ſiligineae [a] L. II. vnde ſolum facias in tracta [b], farinae L. IIII. et alicae primae L. II. alicam in aquam infundito. vbi bene mollis erit, in mortarium purum indito, ſiccatoque bene. Deinde manibus depſito [c]. vbi bene ſubactum erit, farinae L. IIII. paulatim addito. id vtrunque tracta

[C. LXXIV.] a) *teſtitium I. B. R. depſiticum I. I-G.* depſiticium lemma, *Pol.* b) *teſta a. V.* [C. LXXV.] a) *diſtereat Bon. deſiſtereat Reg.* b) *ſiliginiae Iuntt.* c) *libra Pol.* d) *ſiliginis I. I-G.* e) *calido a. V.* f) *teſta a. V.* praeter Iuntt. *teſtu*, Brh. g) *leuiter a. V.* praeter Iuntt. [C. LXXVI.] a) *ſiligneae Bon.* b) *tractu I. B. R.* c) *dempſito I. B. R.*

ineptum. Quaſi vero non ſemper aqua liquida. Corrigo: *limpidam*. MEVRS. *Aqua bona* eſt ſalubris; *liquida* tenuis et pura, non turbida. Nam liquare et turbare ſunt contraria, quod, vt ait Varro, *turbida, quae ſunt, deliquantur, vt liquida fiant.* Plautus Moſtellaria. *Efficiam quae facta hic turbauimus, profecto vt liquida omnia et tranquilla ſint.* Hinc per translationem *liquidus aër, ignis, liquida aqua, vox, liquidum auſpicium* et ſimilia. POPMA.

74 SVB TESTV) V. C. *Sub teſta.* Sed illud Catonis aeuum et ſtylum magis redolet. MEVRS. Ita enim antiqui, et hos imitati quidam recentiores. Priſcianus lib. 4 p. 101 *Teſta quoque ſiue teſtu* (facit) *teſtudo.* Sulpicius Seuerus hiſt. ſacr. 2, 2, 5 vbi de ſtatua Nabuchodonoſoris: *Sed ferrum atque teſtum inter ſe confuſum coire non poterat.* SCHOETTG. *Teſtum* neutro genere vocat Plinius 32, 7 ſ. 26 et 30, 12 ſ. 39 vas primo quidem, vt arbitror, teſtaceum ſeu figlinum, vnde nomen, deinde etiam aereum, cui impoſitae prunae, quod ſubiectum erat, torrerent; quod quidem apertum eſt ex 76, 4 licet ibi et alias *texto* ſcribatur.

75 FOLIA SVBDITO) Qualia? vtrum arida ad leniter coquendum? an vero odoramenta, nam et haec ſaepiſſime *folia* dicuntur. Videantur, ne prolixi ſimus, Barthius ad Claudianum p. 1316. Salmaſius ad Solinum c. 52 p. 749, 750. SCHOETTG. Mihi videntur folia maiora arida, ſucci certe non multi, ſubiecta ad cineres arcendos aut cauendam aduſtionem, vt apud nos charta adhibetur. Lauri folia praeſertim vſurpata vel ex 76, 3 apparet, itemque ex illo Ciceroniano, *laureolam quaerere in muſtaceo* ad Att. 5, 20 cui lucem olim viri docti foenerati ſunt ex Catone noſtro c. 121.

76, 1 PLACENTAM SIC FACITO) Plutarchus in Catone: Καὶ συντέτακταί γε βιβλίον γεωργικὸν, ἐν ᾧ καὶ περὶ πλακούντων σκευασίας, καὶ τηρήσεως ὀπώρας γέγραφεν, ἐν παντὶ φιλοτιμούμενος περιττὸς εἶναι καὶ ἴδιος. ἦν δὲ καὶ τὸ δεῖπνον ἐν ἀγρῷ δαψιλέστερον. Vtitur autem vocabulis propriis arti piſtoriae et dulciariae, vt cum vocat *Solum* fundamentum placentae, quod primo latum fingebatur, poſt vbi erant impoſita Tracta, contrahebatur: *Balteus* eſt pars ſoli, quae placentam cingit, et ambit: *Tracta* ſunt ficta farinacea, quae imponebantur in ſolo, ita vt ſingulatim ſurſum verſus exirent, dicta a tractando, quod maſſa manibus ſubacta multa tractatione miſceatur et molleſcat. *Tractas* foeminino genere dixit Plinius 18, 11. Vide Athenaeum lib. 3 et 14. Turnebum 23, 10. POPMA. Eadem fere iam viderat TVRN. l. c. Thuringi, inter quos iſta ſcribo, hoc genus placentarum hodieque vſurpant, et appellant *Kraepfel* vel *Kraeppelkuchen* h. e. ſolo cuidam ſiue placentae maiori impoſita tracta, ſeu placentulas minores rhomboides, adiecto butyro, vel oleo, coctas in furno. Idem Turnebus etiam laudat Athenaei locum L. I. εἰς δὲ τὰ καπύρια καλούμενα τράκτα μίξεις ὥσπερ καὶ εἰς ἄρτον. Quod autem idem vir doctiſſimus *tartam* hodiernam, quae placentae ſpecies eſt, pomis omne genus fartae cum *tracta* Catonis comparat, rectius intelligetur ex ipſius adnotatione ad verba ſ. 4 *ſolum contrahito.* Apud Apicium paſſim *tractum*, vel *tracta* confringi iubetur, et cibis aliis adiici, vt appareat, fuiſſe etiam maſſulas frumentaceas, vel, ſi mauis, laminas tenues e maſſa denſiuſcula manibus aut cylindri ope expanſas, iurulentis quibusdam aliquantum conſolidandis adiici ſolitas.

76, 1 ALICAE PRIMAE) Sunt enim tria eius pro granorum magnitudine genera. Plin. 18, 11 ſ. 29 qui locus claſſicus eſt. Reliqua damus in Ind.

76, 1 COM-

tracta facito. In qualo, vbi areſcant, componito [d]. vbi arebunt, componito puriter.
Tum [e] facies in ſingula tracta. vbi depſueris [f], panno oleo vncto tangito, et circumter- 2
geto [g], vnguitoque [h] vbi tracta erunt. focum, vbi [i] coquas [k], calfacito [l] bene, et teſtum [m].
Poſtea farinae L. II. conſpergito [n], condepſitoque. Inde facito ſolum tenue caſei ouilli [o]
P. P XIIII. ne acidum ſiet [q] et bene recens, in aquam [r] indito. ibi macerato, aquam ter
mutato. Inde eximito, ſiccatoque bene paulatim manibus [s], ſiccum bene in mortarium
imponito. Vbi omne [t] caſeum bene [u] ſiccaueris, in mortarium purum manibus con- 3
depſito [x], comminuitoque [y] quam maxime. Deinde cribrum farinarium purum ſumi-
to, caſeumque per cribrum facito tranſeat in mortarium. Poſtea indito mellis boni
P. IIII. S. id vna bene commiſceto cum caſeo. Poſtea in tabula pura, quae pateat
P. I. ibi balteum ponito, folia [z] laurea vncta ſupponito, placentam fingito. Tracta [a] 4
ſingula in totum ſolum primum ponito, deinde de mortario tracta linito, tracta addito
ſingulatim, item linito vſque adeo, donec omne [b] caſeum cum melle aduſus [c] eris. In
ſummum tracta [d] ſingula indito, poſtea ſolum contrahito [e] ornatoque focum. * de [f] ve
primo,

d) *compoſito I. B. R.* e) *cum I. B. R.* f) *dempſueris P. dempſeris: paruo I. B. R.* g) *circumtegito I. B. R. Heru. circumtergito I. I. Ba. A. Gr. G.* h) *vngitoque a. V.* i) *ea* inſ. *Ba-G.* k) *cocas Pol.* l) *calefacito I. B. R. Ba-G.* m) *textum I. B. R. teſtam Heruag.* n) *conſpargito condempſitoque I. B. R. conſpargito* etiam *Meurſ. et Po. 2.* o) *ouilis a. V.* p) *pond. XIII. H. A. Gr. G.* q) *ſiet* omitt. *I. B. R.* r) *ter* inſ. *a. V.* s) *manibus* om. *I. B. R.* t) *omnem a. V.* u) *bene* deeſt *I. B. R.* x) *condempſito I. B. R.* y) *comminutoque Ienſ. communuitoque Reg. communitoque Iuntt.* z) *foliaque a. V.* a) *Tractam Pol. 1. Tractam in Pol. 2.* b) *omnem a. V.* c) *abuſus a. V. abſumſeris* Brh. d) *tractan P. 1. Tractam in P. 2.* e) *contracto Pol. 2.* f) *de veprino Pol. 1. de' ve' prino Pol. 2. Deinde premito I. B. R.* Brh. *de iunipero I. I-G.* vbi punct. praec. tollit Heru. eiusque loco, ponit *Ba. Gr. G.*

76, 1 COMPONITO PVRITER) *Pariter* legendum putat TVRN. l. c. id eſt, facies, vt ante feceras, cum in qualo poneres.

76, 1 TVM FACIES IN SINGVLA TRACTA) Id eſt eodem auctore, ſingula tracta tractabis et depſes et finges, vt oportet.

76, 2 PANNO OLEO VNCTO) Hodie fere penicillos ſiue ſetas potius adhibent.

76, 2 VNGVITOQVE, VBI TRACTA ERVNT) TVRNEBVS intelligit, *vbi* hoc eſt, *cum* ficta erunt; ſed mihi videtur hoc ſibi velle Cato; vnguito non ipſa modo tracta, ſed locum etiam ſoli, ſiue placentae inferioris, vbi tracta erunt. Idque per prolepſin praecipit. Nam de ſolo poſt focum demum calefactum agit.

76, 2 TENVE CASEI) Forte ſic eſſe debet: *tenue. Caſei* etc.

76, 3 VBI OMNE CASEVM) V. C. *omnem.* Sed illud praetulerim, vt magis Catonianum. Porro neutro etiam extulit hanc dictionem Nonius: *Pecunia quid? Bonum breue eſt, reſpondi. Sardis veniens caſeum.* Item Plautus: *Paraſito cum virgis caſeum tradi* [Merc. *radi*] *poteſt.* Ita legendi iſti verſus apud Nonium. MEVRS. *Omne* legi etiam vult Barth. 24, 1 p. 1171.

76, 3 BALTEVM PONITO) Explicante eodem TVRNEBO ſoli pars replicata.

76, 4 DE MORTARIO TRACTA LINITO) Caſeo, qui per cribrum in mortarium iniectus fuit, et melle commixtus.

76, 4 ADVSVS ERIS) Malit etiam TVRN. *abuſus. Abſumſeris*, coniectura, vt videtur, Broukhuſii.

76, 4 SOLVM CONTRAHITO) Siue replicato, vt minus fiat, exiſtatque balteus, de quo dictum eſt. Ita malo interpretari, quam ſequi TVRN. cuius verba tamen lectoribus non inuidebo: „Cum „fingitur placenta poſitis tractis ita, vt in ſummo „ſingula ſint: ſolum, quod in imo latum erat, re„plicatum in metam ſurſum verſus colligitur: vnde „ſcribit: *poſtea ſolum contrahito:* totaque tracta „cingit, et tractorum condimenta complectitur.“ Quae verba tanto minus omittenda fuere, quia hinc intelligitur, cur cum *tartis* comparauerit placentam Catonis vir doctiſſimus; ſed non videtur Catonis eſſe haec ſententia, verum ea, quam propoſuimus. Viderint, quorum refert.

76, 4 ORNATOQVE FOCVM) Pluribus hunc locum in noſtris epiſtolis complexi ſumus, quo clarius oſtenderemus, *focum* inſtrumentum etiam eſſe coquinarium, ſed magnum; at minus *foculum.* Id nos vernacula conſuetudine retinemus, qui *Foccla-re* et ignis locum, et vas in quo cibi aſſantur, vocamus. Quod item Latinis in conſuetudine fuiſſe dum librarios fugit, Catonis monitum foede inquinarunt. Ideoque *deue primo temperatoque* vel *leue* aut *lene pruna temperataque* fuit, vt cap. 113. vel: *lene igni temperatoque:* vel quid item PONTED.

76, 4 DEVE PRIMO) Communem lectionem improbauimus, vt nouam inſulſamque: nec tamen

locum

primo, temperatoque [g], tunc placentam imponito, teſto [h] caldo operito, pruna [i] inſuper, et circum operito. Videto vt bene, et otioſe percoquas. aperito, dum inſpicias, bis aut ter. vbi cocta erit, eximito, et melle vnguito [k]: haec erit placenta ſemodialis.

LXXVII. [LXXVIII.] SPIRAM ſic facito. Quantum voles pro ratione, ita vti placenta fit, eadem omnia facito, niſi alio [a] modo fingito in ſolo tracta. cum melle oblinito bene. Inde tanquam reſtim tractes [b] facito, ita imponito in ſolo [c], ſimplicibus [d] completo bene arcte [e]. Caetera omnia quaſi placentam facias, facito, coquitoque.

LXXVIII. [LXXIX.] SCRIBLITAM ſic facito. In balteo tractes [a] caſeo, ad eundem modum facito, vti placentam ſine melle [b].

LXXIX.

g) *que* abeſt *Pol.* 2. h) *texto* omn. praet. *P. I. I. teſtu*, Brh. i) *pruna-operito* deſunt *I. B. R.* k) *vngito a. V.* [C. LXXVII.] a) *quod* inſer. *I. B. R. ſic Ba-G.* b) *tractes* omitt. *Iuntt.* c) *ſole de I. B. R.* d) *de ſimplicibus I. B. R. dein plicis I. I-G.* e) *arte I. B. R.* [C. LXXVIII.] a) *baltheo tracta ex Iuntt. tractis P.* b) *coquitoque* add. *a. V.*

locum reſtituere potuimus. Quod in nobis fuit, veterem ſcripturam demonſtrauimus, ad eamque mendi notam adpoſuimus: id quod in optimo etiam libro ei acciderat. VICTOR. Turnebus emendat *Bene primo*, alii *de iunipero*; ego *leni pruna* ex verbis ſequentibus cap. 14 *eo prunam lenem indito.* Laberius: *leni pruna percoctus.* POPMA.

76,4 TESTO CALDO) Similiter cap. 85 *Catinum texto operito*, antique, pro *teſto*, propter affinitatem et commutationem litterarum S. et X, vt *nugas* et *nugax*, *ninſi ninxi*, et alia, quae notaui lib. 1 de vſu antiquae locutionis cap. 2. POPMA. Lego *teſto.* Sic ſupra c. 74 *vbi bene ſubegeris, defingito, coquito ſub teſtu.* c. 75. *folia ſubdito, in foco caldo ſub teſtu coquito.* Dicebant autem veteres *teſta, teſtu, teſtum.* MEVRS. *Textum* vel *teſtum*, quid rei fuerit, hic locus comparatus cum c. 74 apertiſſime declarat. Neque tamen intellexit Meurſius, qui ad verba proxima, *pruna inſuper et circum operito*, hoc eſt, totum teſtum, ſub quo latet placenta, prunis aggeſtis contegito, laudat locum Servii huc plane nihil facientem. Eſt non quidem ad Aen. 6 vt laudatur a Meurſio, ſed ad 7,463 *Virgea* (flamma) *ſuggeritur coſtis vndantis aheni*, vbi Grammaticus, nec ipſe quidem ſatis accurate, puto, *Bene antiquum*, inquit, *reſpexit morem: nam ollas non ſuſpendebant, ſed poſitis circum circa ignem adhibebant.* Quaſi vero ignis ſubiectus, vel *ſuggeſtus* Virgilii verbo ollae pendenti, non etiam coſtas ſiue latera illius inuaderet; aut quaſi *coſtae ollae* non pro toto illius cauo ſiue pendentis ſiue ſtantis dici a poëta potuiſſent. Noſtram interpretationem etiam verbum *aperito* iuuat, quod oſtendit, *teſtum* ſuperimpoſitum foco, poſitaeque in eo placentae hanc texiſſe, et, vt cruſtam in ſummo acciperet, effeciſſe.

77 NISI ALIO MODO FINGITO) h. e. *ſed*, vid. Popma ad c. 48.

77 TANQVAM RESTIM TRACTES) Ita legendum, non *tractos* maſculino genere, quo nec Cato, nec vllus auctor vtitur. Praecipit autem tracta tanquam reſtim conuoluta in ſolum imponi. Vnde et Spirae nomen accepit; cuius mentio Athenaei lib. 14. Feſtus: *Spira dicitur et baſis columnae vnius tori aut duorum, et genus operis piſtorii, et funis nauticus in orbem conuolutus.* Vide ſcholia noſtra in Salluſt. l. 3. Hiſtor. POPMA.

77 SIMPLICIBVS COMPLETO) In excuſis antea, *Dein plicis:* nos eam ſcripturam repoſuimus, quam in cunctis Mſ. inuenimus, nec tamen eam explicare poſſumus. Meliora fortaſſe ingenia ex veteribus veſtigiis veram lectionem indagabunt. VICT. V. C. *Deinplicis.* Rectene, ſi dirimamus? *dein plicis*, arbitror. MEVRS. Pluribus in iſto tam deprauato loco omnia incertiora ſunt. Namque quis Oedipus Sphingem iſtam: *ſimplicibus completo* exſoluerit? Sane ſi quibus partibus *ſimplicibus* conglutinatum fuerit, conſtaret, aliquid fortaſſe coniectando expedire poſſemus. Sed, quoniam ita efformatum eſt, reciſis, quae eminebant, membris, vt nihil ad veterem ſpeciem ſuperſit, ecquid pro auctoris maieſtate non inueniri, ſed excogitari poterit? Quod haud obſcurum apparet, ex pluribus eſſe iſtud *ſimplicibus* poſſumus affirmare. Num ex huiusmodi reliquiis? *de ſim plicib us*; nam a Ienſonio editum eſt: *de ſimplicibus.* Quod ſi pro certo aſſerere auderem, quid ex iis proferrem conglutinatum, veluti: *reſtim plicis vſque completo bene arcte.* Id ad ſpirae compoſitionem explicandam non alienum plane videtur. PONTED. Quidſi *ſine plicis* fuit? coniunctis et ita prope admotis ſibi inuicem tractis, vt vna inde continua ſpira efficiatur.

78 SCRIBLITAM SIC) *Scribillo* et *Conſcribillo* veteres dixerunt, vt obſeruauit Nonius. Inde *ſcribilita* ſiue *ſcriblita* dicitur placenta, notis quibusdam ſignata et inſcripta, quaſi *ſcribillata.* Plaut. Poenulo: *Dum ſcribilitae aeſtuant, occurrite.* Martial.

LXXIX. [LXXX.] GLOBOS † ſic facito. Caſeum cum alica ad eundem modum miſceto. inde quantos voles facere facito. in ahenum [a] caldum vnguen indito. Singulos aut binos coquito, verſatoque crebro duabus rudibus; coctos eximito. eos melle vnguito [b], papauer [c] infriato, ita ponito.

LXXX. [LXXXI.] ENCYTVM [a] ad eundem modum facito, vti globos [b], niſi calicem pertuſum cauum habeat. ita in [c] vnguen [d] caldum fundito. honeſtum [e] quaſi ſpiram

[C. LXXIX.] † *globulos a. V.* a) *aenum P. aeneum I. B. R.* b) *vngito a. V.* praeter Iuntt. c) *papauere a. V.* [C. LXXX.] a) *Eneitum ſic ad I. B. R. Enchytum ſic I. I-G.* b) *globulos a. V.* c) *in* omitt. *I. B. R.* d) *vnguem* Sphalma Commel. e) *toſtumque W. Hoc peſtum I. B. R. Hoc in reſtim I. I-G.*

tial. lib. 3 *Circumlata diu menſis ſcriblita ſecundis.* Etſi nonnulli a graeco τριβλήτῃ, ab intenſione deducant; quibus non adſentior; cum etiam Graeci Latinam vocem *ſcriblitam* vſurpent. POPMA.

78 IN BALTEO TRACTES CASEO) Lego, et interpungo: *In balteo tractos caſeo ad eundem* etc. MEVRSIVS. Sed malim tamen cum Iuntis legere *tracta ex caſeo.* Eliſio vocalis, et affinitas ſoni litterarum ſibilantium, *tractes* peperiſſe videtur. Certe Victorianam lectionem a me non intelligi fateor. De *ſcriblita*, et praecipue etymologia ac orthographia multa viri docti ad Petron. c. 35 et Martial. 3, 17. Voſſ. in etymol. Quo minus adſentiamur *ſtriblitam* quaſi *ſtreblitam* volentibus ἀπὸ τοῦ στρεβλοῦν, conſenſus Codicum Catonis facit.

79 GLOBOS SIC FACITO) Sic in antiquis libris legi, cum in impreſſis antea ὑποκοριστικῶς *globulos.* Idem etiam non multo poſt factum erat. Ita quoque ſcriptum eſſe animaduerti in M. Varronis de lingua latina antiquis exemplaribus, in illo loco libri quinti: *A globo farinae dilatato, item in oleo cocti dicti globo, globi.* Nam illic etiam formis excuſi libri *globuli* habent. VICTORIVS. *Globi* ſiue *globuli* ab orbiculari figura dicti: qui melle vngebantur, vt ait Cato. Inde Petronius: *mellitos verborum globulos.* Meminit eorum Varro de l. l. 4. Athenaeus. POPMA. Inde metaphoram deſumſit Petronius c. 1. quando *mellitos verborum globulos* dixit. Vide ibi Barthium et reliquos Interpr. nec non, quae Wowerius notat ad Minucium Fel. p. 20. SCHOETTG. Locus Varronis laudatus Victorio eſt l. 4. p. 28, 2 Durdr. *Idem in oleo cocti dicti a globo globuli.* Nec aliter editio Gothofr. p. 19, 25.

79 QVANTOS) pro quot, vt *tantos* pro tot. Saluianus de gubern. Dei lib. 3. p. 80. *Quantos putamus eſſe, qui dicto huic vel aures modeſte praebeant?* Plura, ne prolixi ſimus, dabunt Ritterſhuſius ad Guntheri Ligurinum 4. 373. Weizius ad Valer. Flaccum 2, 563. Munckerus ad Fulgentium Mythol. 2, 9. SCHOETTG.

79 PAPAVER INFRIATO) V. C. *papauere.* Legendum *papauerem.* Veteres enim *papauer* etiam maſculino genere vſurpabant. Soſipater Chariſius l. 1. "Papauer neutri generis eſt, ſed maſculi-„no genere Plautus dixit. *Quaſi tu obiicias formicis* „*papauerem.* Et Cato originum ſecundo: *Papauer* „*Gallicanus*; et Varro in Admirandis: *Infriaſſe* „*papauerem.* Scribo autem in Plauti verbis: *Quam ſi tu obiicias* etc.„ Eſt enim verſus Trinummi, ſc. *minus quindecim etc.* Vtitur et Poenulo, ſc. *Negoti ſibi: ſeſamum, papaueremque, triticum et frictas nuces.* Et memoria lapſus Nonius, qui ex Aſinaria producit; eumque ſecutus D. Lambinus. Iam vero in Varronis loco, quem ex Admirandis citat Chariſius, malim ex Nonio legere: *Infria ſeni papauerem.* Nam ſenes, vt qui inſomnio plurimum laborant, eius remedii egeni. MEVRSIVS.

80 ENCYTVM) *Encytum* ſcribitur ſine aſpiratione, quam veteres plerumque omittebant, non in Graecis modo dictionibus, ſed etiam Latinis, vt alibi notaui. Eſt autem genus placentae, ſic appellatum ab ἐγχυτεύειν, infundere, quia infundebatur in calicem pertuſum in vnguine poſitum, efficiebaturque *honeſtum quaſi ſpira*, id eſt luculentum et completum. *Honeſtum* interdum refertur ad formam. Ter. Andria: *Erat honeſta facie, et liberali:* ad quod Donatus: „*Honeſta* ad formam, *liberali* ad „vultum retulit.„ Meminit *encyti* Athenaeus lib. 14. et Heſychius. POPMA.

80 CALICEM PERTVSVM CAVVM HABEAT) non intelligo. Quod Popma narrat, illud certe Cato, vt nunc eſt, non dicit. Sed legendum ex Breukh. coniectura, *niſi calicem pertuſum habeas,* (per quem ſc. infundere poſſis, vt noſtri per infundibulum, vel ſiphonem cum embolo) *ita* (i. ex quocunque vaſe, in quo miſcuiſti) *in vnguen caldum fundito.*

80 HONESTVM) Antiqua haec lectio, quam veram eſſe huius loci credidi. *Honeſtum,* (vt opinor) appellauit enchytum, quod magnitudinem et elegantiam quandam habeat; id enim honeſtum ſaepe ſignificare, perſpicuum eſt. Formis excuſi antea libri *In reſtim* habebant. Vt autem *honeſtum* dignitatis plenum: ita contra *inhoneſtum* dedecoris ac turpitudinis. Apud Tacitum duobus locis haec vox eſſe debuit. Vbi enim in impreſſis lib. 15. *Bellum anceps, an pax in hoſte placeret:* in antiquiſſimo libro, *In hoſta*: quare *inhoneſta* arbitror legendum. Item 17, vbi in excuſis: *Vitellius ventre et gula ſibi ipſi hoſtis:* in eodem, *ſibi inhoſtus*; ego *inhoneſtus* lego.

ram facito. idque duabus rudibus verſato [f], praeſtatoque [g]. item vnguito [h], coloratoque, caldum ne nimium. id cum melle, aut cum mulſo apponito.

LXXXI. [LXXXII.] ERNEVM [a] tanquam placentam [b], eadem omnia indito quae in placentam. id [c] permiſceto in alueo [d]. Indito in hirneam [e] fictilem, eam demittito [f] in aulam [g] aheneam [h] aquae calidae plenam. ita coquito ad ignem. Vbi coctum erit, hirneam [i] confringito [k], ita ponito.

LXXXII. [LXXXIII.] SPAERITAM [a] ſic facito, ita vti ſpiram, niſi ſic fingito [b] detractis caſeo, melle, ſphaeras pugnum altas facito. Eas in ſolo componito, denſas eodem modo componito atque [c] ſpiram, itemque coquito.

LXXXIII. [LXXXIV.] VOTVM pro bubus, vt valeant, ſic facito. Marti Siluano in

f) *verſato a. V.* g) *perfrigitoque I. I-G.* h) *vngito a. V.* [C. LXXXI.] a) *Herneum Ienſ. placentum* praeterea inſ. *I. B. R.* b) *facito* inſ. *I. I-G.* c) *eo I. B. R. et I. I-G.* d) *alueo indito: I. B. R.* e) *irneam Pol.* f) *dimittito Pol. 2.* g) *aullam Iuntt. et Ba.* h) *aeneam I. a. V. ahenam P.* i) *irneam P.* k) *conſtringito I. B. R. confrigito Heruag.* [C. LXXXII.] a) *Spericam ita Pol. 2. Spaericam I. B. R. Sphaericam I. I-G.* b) *effingito a. V.* c) *adque P.*

go. Et vt plenius intelligatur negligentia librarii, qui imminutas voces ſcribebat, has maculas exortas, lib. 20 pro innexa ſigna, *inhonora* legi debet: in illo enim *in hora*. VICTOR. V. C. longe melius, vt ſolet fere: *Hoc in reſtim quaſi ſpiram facito.* Male Critici mei 1, 13 incuria operarum *τὸ in* omiſſum eſt. Iuuat vero hanc emendationem iſte locus c. 77, vbi de ſpirae confectione. *Fingito in ſolo tractu, eum* (lego *tum*, quod monere neglexi,) *melle oblinito. Inde tanquam reſtim tractos facito*, vt legendum indicaui. MEVRS. Satis apparet ex varietate lectionis ſupra propoſita, eam ab emendaturis ortam. Ac reliqua quidem aperta: *peſtum* autem forte fuit *paſtum* a *παςὸν*, vnde paſtillus ſupereſt, et Italorum *paſta*.

80 PRAESTATOQVE) Vetus editio: *perfrigitoque*, quod omnino corruptum eſt. Legendum: *preſſatoque* Plautus Perſa: *preſſato bene.* POPMA.

81 ERNEVM TANQVAM) *Erneum* et *Irneum* propter affinitatem litterarum *e* et *i* appellatur libum, quod in hirneam fictilem indebatur. *Hirnea* eſt vaſculum planum, et ex parte concauum, referens formam manus ab *hir hirnea*, et detracta aſpiratione *Irnea* et *Irnella*, cuius meminit Feſtus. Apud Plautum in Amphitruone eſt genus vaſis vinarii: *Hirneam impleui*; etſi nonnulli libri habent *herniam*: quod non improbo. POPMA ex Turnebo 23, 10.

81 HIRNEAM CONFRINGITO) Videtur legendum *Erneum ſ. hirneum confrigito*, i. diligenter in oleo feruente frigito.

82 SPAERITAM) *Spaerita* dicitur a *Sphaeris* quibus conſtabat. hoc autem a globis differebat, quod hi rotundi ſine ſolo ſine certa quantitate fiebant; haec denſa, pugnum alta, in ſolo componebantur. POPMA.

83 MARTI SILVANO) Hunc, vt opinor infra 142, in ſacrificio Ambaruali, appellat *Martem patrem*; quem Horatius dixit tutorem finium: *Et te pater Siluane tutor finium.* VRSINVS. *Siluanus* Deus praeerat poſſeſſioni, pecori, finibus; id quod Virgilius oſtendit lib. 8. Aeneidos his verſibus: *Siluano fama eſt veteres ſacraſſe Pelaſgas Aruorum pecorisque Deo, lucumque diemque. Qui primi fines aliquando habuere Latinos.* Etſi in libris de limitibus agrorum ex hac triplici poteſtate tres Siluanos faciunt, quos diuerſis nominibus appellant, vnum domeſticum, alterum agreſtem, tertium orientalem, cui in confinio lucus poſitus, a quo inter duos pluresue fines oriuntur. Idem in precationibus ruſticorum indigetabatur *Mars Siluanus*, et *Mars pater*, vt apud Horatium Epodis: *te pater Siluane tutor finium*; atque ita in ambaruali ſacrificio c. 142. intelligendum eſſe, monuerunt Turnebus et Scaliger. Nec vero pro cura pecoris tantum, ſed etiam pro tutela finium, lucorum et ſalute familiae vota illi fiebant. c. 142. [nobis 141, 3] *Paſtores pecuaque ſalua ſeruaſſis, duisque bonam ſalutem valetudinemque mihi, domo, familiaeque noſtrae* Lucillius lib. 26 Satir. *Luporum exactorem Siluanum, et fulguritatum arborum.* Vetus inſcriptio: APOLLINI SILVANO AESCVLAPIO NYMPHIS SACRVM L. ARATIVS PHEBVS DECVRIALIS DECVRIAE IVLIAE PRAECONIAE CONSVLARIS VOTO SVSCEPTO DD. CONPHEBANIO FILIO. POPMA. Ab hoc Marte Siluano patre dictum eſſe *Picum Martium*, illum Latii Regem ſuſpicatur TVRN. 19, 3.

83 ADO-

in ſilua interdius, in capita ſingula boum votum facito [a] farris adorei libras III. et lardi P. IIII. S. [b] et [c] pulpae P. IIII. S. vini ſextarios tres [d]. Id in [e] vnum vas liceto coniicere [f], et vinum item [g] in vnum vas liceto coniicere [h]. Eam rem diuinam vel ſeruus, vel liber licebit faciat [i]. Vbi res diuina [k] facta erit, ſtatim ibidem conſumito. Mulier ad eam rem diuinam ne adſit, neue videat quomodo fiat. Hoc votum in annos ſingulos, ſi voles, licebit vouere.

LXXXIV. [LXXXV.] SAVILLVM hoc modo facito. Farinae ſelibram, caſei P. II. S. vna commiſceto [a] quaſi libum [b] mellis P. ⸗– [c] et ouum vnum [d]. Catinum fictile oleo vnguito [e]. Vbi omnia bene commiſcueris, in catinum indito. Catinum texto [f] operito. 2
videto vt bene percoquas [g] medium, vbi altiſſimum eſt. vbi coctum erit, catinum eximito, melle vnguito [h], papauer [i] infriato, ſub textum [k] ſubde pauliſper, poſtea eximito. ita pone cum catillo [l], et lingulis [m].

LXXXV. [LXXXVI.] PVLTEM Punicam ſic coquito. Libram alicae [a] in aquam indito, facito vti bene madeat [b]. Id infundito [c] in alueum purum, eo caſei recentis P. III. mellis. P. S. ouum vnum, omnia vna [d] permiſceto bene. Ita inſipito in aulam [e] nouam.

LXXXVI. [LXXXVII.] GRANEAM triticeam ſic facito. Selibram tritici puri in morta-

[C. LXXXIII.] a) *facito. Adoris lib. I. B. R. facito. Farri l. P.* b) *S. et* deeſt *I. I-G.* c) *et pulpae P. IIII. S.* deſunt *I. B. R.* d) *S.* add. *a. V.* e) *inumuas P.* 1. ſed Pol. 2. nobiſcum *in vrnas a. V.* f) *coicere P.* g) *idem a. V.* h) *coicere P.* i) *facere I. B. R.* k) *diuinas P.* [C. LXXXIV.] a) *commiſceto Bon.* b) *librum Heru.* c) *S. Ba. H. Gr. G. S.* ∴ ⌣ *Ald.* deeſt *I. B. R. I. I.* d) *vnum* deeſt *a. V.* e) *vngito a. V.* f) *teſto Iuntt.* g) *percocas P. percoquas: meleum I. B. R.* h) *vngito a. V.* i) *papauere I. I-G.* k) *teſtum P. I. I. teſto I. B. R.* l) *catiuo P. catino a. V.* m) *lingulas I. B. R.* In marginibus vetuſtiſſimi Codicis; cum quo hunc noſtrum conferebamus; haec erant aſcripta verba hic, eiusdem librarii manu, qui et ipſum deſcripſerat Codicem: *Huc vſque de duobus emendaui, hinc de vno exemplario tantum Pol.* [C. LXXXV.] a) *aligae P.* b) *madeant I. B. R.* c) *fundito I. B. R.* d) *vna* om. *I. B. R.* e) *aullam I. I. Ba.*

83 ADOREI) haec vox non habetur in duobus veteribus libris, qui extant apud me, vt facile ſuſpicer gloſſema eſſe. VRSIN.

83 ID IN VNVM VAS) Ita locum coniectura emendaui, ſed quia falli potui, veterem ſcripturam notam omnibus faciam, vt videant ingenioſiores, an meliorem lectionem inde elicere poſſint: *Idinum duas liceto.* VICTOR. Male V. C. *Id in vrnas.* Vt autem libere dicam, hoc caput inſigniter tranſpoſitum eſſe cenſeo, et reponendum poſt c. 132, vt ſit 133 non vt hodie 83. Non enim video cauſam, ob quam inter piſtoria opera votum hoc pro bubus collocari debeat. Verum eſt, quod dicam. Librarii iſti nequiſſimi nimis tyrannice egerunt in exſcribendis bonorum Autorum monimentis, nulla ordinis habita ratione omnia confundentes, nihil inter caput pedesue diſcriminis rati. Ob quod profecto ſcelus iratas aeternum habebunt Muſas. In Manilio etiam ita luſerant iſti belluti, vt acutiſſime animaduertit Scaliger: et in quo non pene genere ſcriptorum? MEVRS. De iſta querela Meurſiana dictum in prolegomenis.

83 CONIICERE) Minime negligenda lectio Pol. *coicere*, quae ex ſincera antiquitate ſupereſſe videtur. Plura de compoſitorum ex *iacio* ſcriptione per vnum *i* obſeruarunt viri docti, quorum adnotationes ad Fabri theſaurum a nobis relatae ſunt.

84, 1 SAVILLVM) veteres dixerunt *Sauior* et *Sauiata*, unde *ſauillum*, libum farinaceum a ſuauitate; quod ad eum modum, quem Cato praeſcribit, confectum neſcio an nomini ſuo reſpondeat. POPMA.

84, 1 QVASI LIBVM) Nam et hoc farina et caſeo conſtat v. c. 75.

84, 2 CATINVM TEXTO) Contra hunc locum in margine vetuſtiſſimi fideliſſimique exemplaris haec verba eadem manu ſcripta ſunt: *Huc usque de duobus emendaui, hinc de vno exemplario tantum!* Quae ipſa adſcripſi. Indicant enim diligentiam librarii, et illi etiam libro autoritatem aliquam adferunt. VICT. De diuerſa ſcriptura vocis ad c. 74. diximus.

84, 2 CVM CATILLO ET LINGVLIS) Quia integrum eximi non poteſt ſauillum, cum catillo ponitur, et lingulis inde a conuiuis hauritur.

85 PVLTEM PVNICAM) Vid. Scal. ad Varr. 3, 7 et Pop. ad Ca. 18.

86 GRANEAM TRITICEAM) Ex tritico multa

mortarium purum indat, lauet [a] bene, corticemque [b] deterat bene, eluatque bene [c]. Poſtea in aulam [d] indat, et aquam puram, coquatque [e]. Vbi coctum erit, lacte addat paulatim vſque adeo, donec cremor craſſus erit factus.

LXXXVII. [LXXXVIII.] AMVLVM [a] ſic facito. Siliginem purgato bene, poſtea in alueum indat, eo addat aquam bis in die. Die decimo aquam exſiccato, exurgeto bene, in alueo puro miſceto bene, facito tanquam faex fiat. Id in linteum nouum indito, exprimito cremorem in patinam nouam, aut in mortarium. id omne ita facito, et refricato denuo. Eam patinam in ſole ponito [b], areſcat. vbi arebit, in aulam [c] nouam indito, inde facito cum lacte coquat.

LXXXVIII. [LXXXIX.] SALEM candidum ſic facito. Amphoram defracto [a] collo puram impleto aquae [b] purae, in ſole ponito: ibi fiſcellam cum ſale populari ſuſpendito, et quaſſato, ſuppletoque [c] identidem. Id aliquoties [d] in die quotidie [e] facito, vſque
2 adeo donec ſal deſiuerit [f] tabeſcere biduum. Id ſigni erit, maenam [g] aridam, vel ouum demittito: ſi natabit, ea muries erit [h], vel carnem, vel caſeos, vel ſalſamenta quo [i] condias [k]. Eam muriam in labella, vel in patinas [l] in ſole ponito. Vſque adeo in ſole habeto, donec concreuerit. inde flos ſalis fiet. Vbi nubilabitur, et [m] noctu ſub tecto [n] ponito. Quotidie [o], cum ſol erit, in ſole ponito.

LXXXIX. [XC.] GALLINAS et anſeres ſic farcito. Gallinas teneras, quae primum parient [a], concludat, polline, vel farina ordeacea [b] conſperſa [c] turundas [d] faciat. eas in

[C. LXXXVI.] a) *lauetque a. V.* b) *corticem decenter eluat. Poſtea I. B. R.* c) *bene* om. *I. I-G.* d) *aullam I. I. Ba.* e) *cocatque P.* [C. LXXXVII.] a) *Amillum P. Amyllum I. B. R. Amylum I. I-G.* b) *vt* inſ. *a. V.* c) *ollam a. V.* [C. LXXXVIII.] a) *defricato colluitoque I. I-G.* b) *aqua pura I. I-G.* c) *ſupletoque I. B. R.* d) *aliquotiens I. B. R.* e) *cotidie P. V.* abeſt *a. V.* f) *deſierit I. B. R.* g) *menam* omnes ad vnum. h) *qua* inſ. *I. I-G.* i) *quo* om. *I. I-G.* k) *condas. Porro mur. I. B. R. condas* Brh. l) *patina a. V.* m) *et* om. *B. R. I. I-G. enoctu* iunct. *Ienſ.* n) *eo* inſ. *I. B. R.* o) *Cotidie P.* [C. LXXXIX.] a) *paritat P. parierint a. V.* b) *ordeacia P.* c) *conſparſa P. I. B. R.* d) *curandas* aut *curundas Ienſ.*

multa placentarum genera olim fiebant: inter quae *Granea triticea*, puls, et ptiſana triticea parata. Plinius 8, 11 [eſt 18, 11 ſ. 29, 3] de alica: *Ex tritico candidiſſima atque grandiſſima eligunt grana, et ſemicocta in ollis, poſtea arefaciunt ſole ad initium, rurſusque leuiter aſperſa molis frangunt.* POPMA.

86 INDAT, LAVET) Scribendum *indas, laues, deteras, eluas, coquas, addas*, vel *indito, lauato, deterito, eluito, coquito, addito.* Ita c. 87 et 89 PONTED.

87 AMVLVM) Non temere negligenda ſcriptura, prae altera *amylum* vſitatiore. Caeterum Plin. 18, 7 ſ. 17 *De amylo, vt recens ſit, iam et Catoni dictum apud nos.*

87 MISCETO BENE) h. e. aqua denuo adfuſa agitato, vt ſolutis granis et interfluitantibus corticulis ſimilitudinem faecium habeat.

87 REFRICATO DENVO) interpretor: aqua denuo affuſa ſiliquis agitataque maſſa, quod reliquum eſt, cremoris exprimito.

88, 1 AMPHORAM DEFRACTO COLLO) In hoc et aliis nonnullis locis, quos hic variaui, fidem antiquorum codicum ſecutus ſum. VICTOR.

88, 1 IBI FISCELLAM) h. e. in ipſa amphora. Nimirum in fiſcella continetur ſal, vt intra eam relinquantur ſordes; flos ſalis liquatus in amphoram perueniat.

88, 1 DESIVERIT TABESCERE) Hoc enim ſignum eſt, aquam ita iam impletam eſſe ſalis partibus minimis, vt iam percipere plures non poſſit. hoc etiam auctum eius pondus indicat: nec enim hodie certior eſt ratio explorandi, quantum ſalis habeant ſalinae, quam pondere aut libella hydroſtatica immiſſa, quo facto iudicatur ſtatim, quot vnciae ſalis in amphora aquae ſint. Rem ab alto repetere, et inculcare lectoribus principium hydroſtaticum, *Leuius in grauiore natat*, non eſt huius loci.

88, 2 INDE FLOS SALIS) Eſt *ſal optimum* et candidiſſimum, cui opponitur *populare.* Ita Liuius Poeta, *Florem anculabant Liberi ex carcheſiis.* Fauorinus orator apud Gellium: *Is flos cenae habetur inter iſtos.* Lucretio: *Flos nardi* et *flos Bacchi*; quae ſunt ab aliis etiam obſeruata. POPMA.

89 TVRVNDAS FACIAT) *Turundae* hic ſunt offae

in aquam intinguat[e], in os indat[f]. paulatim quotidie[g] addat. ex[h] gula conſideret, quod ſatis ſiet. Bis in die farciat[i], et meridie bibere dato, nec plus aqua[k] ſita ſiet horam vnam. Eodem modo anſerem alito, niſi, prius dato bibere, et[l] bis in die[m], bis eſcam.

XC. [XCI.] PALVMBVM recentem[a] vt prenſus[b] erit, ei fabam coctam toſtam primum dato. ex ore in eius os inflato item aquam. hoc dies VII. facito. Poſtea fabam freſam puram, et far purum facito, et fabae tertia pars vt inferueſcat. cum[c] far[d] inſipiat, puriter facito, et coquito bene. id vbi excoxeris[e] depſito[f] bene, oleo manum vnguito[g]. primum puſillum, poſtea magis depſes, oleo tangito depſitoque[h], dum poteris[i] facere turundas[k], ex aqua[l] dato[m], eſcam temperato.

XCI. [XCII.] AREAM ſic facito. Locum vbi facies[a] confodito, poſtea amurca conſpergito[b] bene, ſinitoque combibat. Poſtea comminuito glebas bene. Deinde coaequato, et pauiculis verberato. Poſtea denuo amurca conſpergito[b], ſinitoque areſcat. Si ita feceris, neque formicae[c] nocebunt, neque herbae naſcentur.

XCII.

e) *intingat I. B. R. et* inſuper inſ. *a. V.* f) *mittat I. B. R.* g) *cotidie P.* h) *et I. B. R. et ex I. I-G.* i) *faciat I. B. R.* k) *aquas: ita I. B. R. aqua ita P. aquam ante ſinat, quam horam I. I-G. aquas ſitiat* vel *ſitiant h. v.* Trill. Obſ. p. 465. l) *et* om. *a. V.* m) *et* inſ. *a. V.* [C. XC.] a) *recentem ſic farcito. Vti a. V.* b) *prehenſus I. I-G.* c) *tum* vid. not. d) *feruere incipiet I. I-G. far incipiat le. R. far inſpiciat Pol.* e) *exluſeris P. excuſſeris I. B. R.* f) *deponito, bene a. V.* g) *vngito, et bene coquito, donec denſa ſint, et parum olei infondito, et commiſceto bene. dein paſcito, et ſaepe et parum dato, et aquam mixtam ceno potui dato, et pari modo poteris turundas incraſſare. Wrat. depſitoque* inſ. *I. Ba. H. A. depoſitoque B. R. I. I. Gr. G.* h) *depoſitoque Iuntt.* i) *poterit P.* k) *et eas* interſer. *Ba-G.* l) *aqua: des eſcam temperatam I. B. R.* m) *et* inſ. *Ba-G.* [C. XCI.] a) *facias a. V.* b) *conſpargito I. B. R. M. Po. 2.* c) *formica nocebit I. B. R.*

offae, quibus farciuntur altilia ad ſaginam, dictae a terendo, Graece *μάζαι*. Varro lib. 3, 9 de re ruſtica: *Gallinas farciunt turundis hordeaceis:* quod Geoponici vertunt: *μάζας τε ποιήσας ἐκ τύτων πρόσφερε τὴν τροφὴν εἰς τὸ κορεσθῆναι*· At c. 89 ſunt linamenta inuoluta et oblonga, quae vulneri interuntur. POPMA.

89 AQVA SITA SIET) forte hoc vult, non patiendum eſſe, vt hora vna amplius aqua abſit, vt bibere non poſſit gallina. Frequenti potu opus eſſe ſaginandis auibus, norunt apud nos mulierculae.

90 PALVMBVM RECENTEM) Quod initium de titulo redintegrandum eſt: *Palumbum recentem ſic farcito.* Ita excuſum eſt ab antiquis. PONTED. Vt mutarent hunc locum editores quidam, inculcatis verbis *ſic farcito*, inductos eſſe puto inſolentia conſtructionis, cum habere non videretur accuſatiuus, quo referretur. Et eſt ſane iſta ratio inſolentior, cum neque relatiuum adſit, vt in illo Plauti Amphitr. 4, 1, 1, *Naucratem, quem conuenire volui, in naui non erat;* neque *facio* aut *ſcio*, vt in his, de quibus ad Cat. 8, 2 diximus: ſed eſt tamen huic noſtro geminum illud Plauti Rud. 4, 3, 23. *Vidulum iſtum, cuius ille eſt, noui ego hominem iam pridem.* Et praeclare obſeruatum Perizonio ad Sanct. 4, 11 extr. et alias ſubaudiri, *quod ad.* Ad hunc quidem locum nihil eſt accommodatius. De Graecorum ratione nullum dubium eſt. Tanto minus haec talia negligenda ſunt, vt non ita facile emendandi pruritu vel ſcabie potius tentemur, quoties inſolens aliquid aut *σολοικοφανὲς* oblatum eſt.

90 CVM FAR INSIPIAT) Haec eſt antiqua lectio, quam valde probamus. Antea in impreſſis omnibus *cum feruere incipiat*, erat. Sext. Pompeius lib. 17 vim huius verbi declarat: *Et inſipit, hoc eſt, iniicit.* VICT. In editione caſtigationum Victorii Gryphiana et Rob. Steph. 1543. eſt *tum far inſipiat*, leuicula mutatione et non improbabili. Sed cum nullum praeterea eius lectionis veſtigium inuenerim, etiam hic religionem volui approbare ſtudioſis Catonis.

90 DEPSITOQVE — TVRVNDAS) Videant docti viri, quid coniiciam; *depſito, vſque dum poteris facere turundas.* vt c. 110. *vſque dum odorem malum demſerit,* vt c. 112 *vſque dum impleueris.* PONTED.

91 Reiecto titulo, quae de area paranda nunc traduntur, iterantur c. 129. Propterea vel illa vel haec a Catone ad nos emanaſſe non puto. PONTED. Quas Cato ab hoc loco inde ad c. 100 it. 103, 129 (vbi aliis verbis nihil aliud dicit, quam hoc ipſo capite) et 130 amurcae vtilitates recenſet, eas complexus eſt Plin. 15, 8. *Amurca ſubigi areas, terendis meſſibus, vt formicae rimaeque abſint* etc. Plura in Ind.

XCII. [XCIII.] FRVMENTO ne noceat curculio [a], neu [b] mures tangant, lutum de amurca facito, palearum paulum [c] addito, ſinito macereſcant [d] bene, et ſubigito bene [e], eo granarium totum oblinito craſſo luto, poſtea conſpergito [f] amurca [g] omne quod lutaueris †. Vbi aruerit, eo frumentum refrigeratum condito, curculio [h] non nocebit.

XCIII. [XCIV.] OLEA ſi fructum non feret [a], ablaqueato. Poſtea ſtramenta circumponito. Poſtea amurcam cum aqua commiſceto aequas partes. Deinde ad oleam circumfundito, ad arborem maximam vrnam [b] commixti [c] ſat [d] eſt. Ad minores arbores pro ratione indito. Et idem hoc ſi facies ad arbores feraces, eae [e] quoque meliores fient. Ad eas [f] ſtramenta ne addideris.

XCIV. [XCV.] FICI vti groſſos teneant, facito omnia, quo [a] modo oleae, et hoc amplius. cum ver adpetet [b], terram adaggerato bene [c]. Si ita feceris, et groſſi non cadent, et fici ſcabrae non fient, et multo feraciores erunt.

XCV. [XCVI.] CONVOLVVLVS [a] in vinea [b] ne fiet [c], amurcam condito, puram
bene [d] facito, in vas ahenum [e] indito congios II. poſtea igni [f] leni [g] coquito, rudicula
agitato crebro, vſque adeo, dum fiat tam craſſum [h], quam mel. Poſtea ſumito bitumi-
2 nis tertiarium, et ſulfuris [i] quartarium. Conterito in mortario ſeorſum [k] vtrunque. Poſt-
ea infriato quam minutiſſime in amurcam caldam, et ſimul rudicula miſceto, et denuo
coquito ſub dio [l]. Nam ſi in tecto coquas, cum bitumen et ſulfur [m] additum eſt, excan-
3 deſcet. Vbi erit tam craſſum [n], quam viſcum, ſinito frigeſcat. Hoc [o] vitem circum [p]
caput, et ſub brachia vnguito [q], conuoluulus [r] non naſcetur.

XCVI.

[C.XCII.] a) *gurgulio a. V.* b) *nec I. B. R. ne Heru.* c) *parum a. V.* d) *marceſcant a. V.* e) *bene* om. *a. V.* f) *conſpargito I. B. R. M. Po.* 2. vt alibi. g) *bene* inſer. *a. V.* †) *delutaueris* R. Steph. in Theſ. h) *gurgulio a. V.* [C.XCIII.] a) *fert a. V.* b) *amphoram vnam a. V.* c) *commiſti I. I-G.* d) *ſatis a. V.* e) *hae a. V.* f.) *tamen a. V.* except. Iuntt. [C.XCIV.] a) *quae a. V.* b) *apparet I. B. R.* c) *terram I. B. R.* [C.XCV.] a) *Inuoluolus, Conuoluolus Pol.* 1. *Inuoluolus et Conuoluolus Pol.* 2. *Conuoluolus* Brh. b) *vinia P.* c) *fiat a. V.* d) *benefacito* iunct. *I. B. R. Heru.* e) *aeneum a. V. aheneum Vict.* f) *igne I. B. R.* g) *leui a. V.* h) *craſſa I. I-G.* i) *ſulpuris P.* k) *per ſe I. B. R.* l) *celo* add. *Pol.* m) *ſulpur P.* n) *craſſa Iuntt.* o) *Hac Iuntt.* p) *ſub I. B. R.* q) *vngito a. V.* r) *conuoluolus I. B. Po.* 2.

92 Argumenta in caput 106 ſi quis abiecerit, puriorem nobis Catonem dabit. PONTED.

92 Plin. l. c. *Lutum parietum, ac tectoria et pauimenta horreorum frumenti, veſtiarium etiam contra teredines ac noxia animalia amurca aſpergi* etc.

93 AD ARBOREM MAXIMAM VRNAM) V. C. *maximam amphoram.* Et recte: Plinius 17, 28. *Cato et medicamenta quaedam componit, menſurae quoque diſtinctione, ad maiorum arborum radices amphoram, ad minorum vrnam amurcae, et aquae portionem aequam, ablaqueatis prius radicibus, paullatim affundi iubens.* MEVRS.

94 CVM VER ADPETET) Hinc corrigo Plinium loco citato: *Huius praecipuae vere terram adaggerari radicibus.* Nam male hodie legi *veterem terram*, abunde oſtendunt haec Catonis verba, quae ille περιφραστικῶς transſcribit. MEVRS.

95, 1 IGNI LENI COQVITO) Ita eſt in VV. CC. et ita legendum apud M. Varronem 1, 64 non *leui igni*, vel vt quidam emendarunt, *lenibus lignis*, ex ſimili loco Catonis c. 69. VRSIN.

95, 3 ET SVB BRACHIA) Dicuntur *brachia* in arboribus *rami.* Plinius l. c. *Hoc vites circa capita et ſub brachiis vngi.* Apuleius Mileſ. 11. *Quid? quod arbores etiam, quae pomifera ſobole foecundae, quaeque earum tantum vmbra contentae, et ſteriles, auſtrinis laxatae flatibus, germine foliorum renidentes, clementi motu brachiorum dulces ſtrepitus obſibilabant.* C. 4, 24 *Brachia tenera et viridia ſeruato, arida et vetera falce amputato.* MEVRS.

95, 3 CONVOLVVLVS NON NASCETVR) Et manuſcripti codices et excuſi hic habent: *conuoluulus non naſcebit:* niſi quod in margine optimi exemplaris eadem manu, qua liber exaratus eſt, pro *Naſcebit*, *Nocebit* emendatum eſt. VICT. Praeſtant vetuſta a Victorio depromta: *conuoluulus non nocebit*, vt abunde in noſtris epiſtolis declaratum eſt.

XCVI. [XCVII.] OVES ne ſcabrae fiant, amurcam[a] condito, puram bene facito, aquam, vbi[b] lupinus deferuerit[c], et faecem[d] de vino bono inter ſe omnia commiſceto[e] pariter. Poſtea cum detonderis[f], vnguito totas, ſinito biduum aut triduum conſudent. Deinde lauito in mari: ſi aquam marinam non habebis, facito[g] aquam ſalſam, ea lauito. 2
Si haec ſic feceris, neque[h] ſcabrae fient, et lanae plus, et meliorem habebunt, et ricini non erunt moleſti. Eodem[i] in omnes quadrupedes[k] vtito[l], ſi ſcabrae erunt.

XCVII. [XCVIII.] AMVRCA decocta axem vnguito, et lora, et calciamenta, et coria: omnia[a] meliora facies.

XCVIII. [XCIX.] VESTIMENTA ne tineae tangant, amurcam decoquito ad dimidium; ea[a] vnguito fundum arcae, et extrinſecus, et[b] pedes, et angulos. Vbi ea adaruerit, veſtimenta condito. Si ita feceris, tineae[c] non nocebunt. Et item ligneam[d] 2
ſupellectilem omnem ſi vngues, non puteſcet[e]: et cum ea terſeris, ſplendidior fiet. Item ahenea[f] omnia vnguito, ſed prius extergeto[g] bene[h]. Poſtea cum vnxeris, cum[i] vti voles, extergeto[k], ſplendidior[l] erit, et aerugo[m] non erit moleſta.

XCIX. [C.] FICI aridae ſi voles vt integrae ſint, in vas fictile condito. id amurca decocta vnguito.

C. [CI.] OLEVM ſi[a] in metretam nouam inditurus[b] eris, amurca ita vti eſt cruda prius colluito, agitatoque diu, vt bene combibat[c]. Id ſi feceris, metreta oleum non bibet, et oleum melius faciet[d], et ipſa metreta firmior erit.

CI.

[C. XCVI.] a) *amurcam puram et aquam vbi I. I-G.* b) *in lupino I. B. R.* c) *defruerit P. deferbuerit I. I-G.* d) *fecem Ba. H. Gr. G.* e) *pariter ſumito et bene commiſceto I. I-G.* f) *detunderis I. B. R. I. I. Ba. H. A. oues* add. *Ba-G.* g) *facies aquam ſalis I. B. R.* h) *neque I. B. R. Ba-G.* i) *modo* inſ. *a. V.* k) *quadripedes Pol.* l) *vtitor Heru.* [C. XCVII.] a) *et* inſ. *a. V.* [C. XCVIII.] a) *et vngito I. B. R. et ea I. I-G.* b) *et* omitt. *a. V.* c) *tiniae P.* d) *ligneam* om. *P. I. B. R. lignum Ba-G.* e) *putreſcet a. V.* f) *aenea a. V.* g) *extergito a. V.* h) *bene* om. *I. B. R.* i) *ea I. B. R. et ea I. I-G.* k) *extergito I. B. R. iterum extergito I. I-G.* l) *ſplendior Ienſ.* m) *erugo I. B. R.* [C. C.] a) *ſic I. B. R.* b) *inditurus P.* c) *conuibat Pol. 1. conubat Pol. 2.* d) *fuerit a. V.* praeter Iuntt. qui *fiet.*

eſt. PONTED. Etiam hic obſeruo Victorianas caſtigationes abire ab reliquis omnibus *Naſcebit* enim nuſquam comparet, neque *nocebit* adeo. Simile quid deprehendebam c. 90 ad verba: cum far *inſipiat.*

96 OVES NE SCABRAE) In VV. CC. eſt, *ſcabeſiant*, quae lectio fortaſſe verior eſt. VRSIN.

97 AXEM VNGVITO) V. Schefferus de re vehic. 1, 15. SCHOETTG. Plin. 15, 8 *Lora etiam ac coria omnia et calceamina axesque decocta vngi.*

98 Creſcentius 5, 19 hoc totum caput deſcripſit, mutatione nulla commemorabili. Plinius l. c. *atque aeramenta contra aeruginem, colorisque gratia elegantioris: et totam ſupellectilem ligneam.*

98 ITEM AHENEA OMNIA VOLES, EXTERGETO) Sic Stephanus, Gryphius, Commelinus ac Vaticani Codices: Aldus vero et Iunta inter τὸ *voles* et *extergeto iterum* interponunt. Ienſonius autem et Bruſchius ita: *poſtea cum vnxeris, ea vti voles extergeto.* Meurſius porro ex veteri Codice: *Poſtea cum vnxeris, et ea vti voles, iterum extergeto.* Sic etiam Gymnicus edidit. At Creſcentius, cum multa transſcripſiſſet, etiam hunc locum ita expreſſit lib. 5. cap. de oleo: *Item enea omnia vnguito, ſed prius extergeto bene, poſtea cum vti volueris, extergeto.* PONTED.

90 Plin. l. l. *ac vaſa fictilia, in queis ficum aridam libeat aſſeruare.*

100 OLEVM SI) His potiora habeo quae ab Ienſonio edita ſunt: *Oleum ſic in metretam nouam inditurus eris: Amurca ita vti eſt.* PONTED.

100 PRIVS COLLVITO) Inter *colluito* et *agitatoque* interponendum videtur verbum *oppillato*, quod extat apud Creſcentium l. c. *Prius colluito, oppillato, agitatoque* etc. PONTED. Illud *oppillato* poſitum eſt credo pro *oppilato*, h. e. obſtruito, ne in agitatione aliquid effluat.

101 Pli-

CI. [CII.] VIRGAS murteas [a] ſi voles cum bacis [b] ſeruare, et [c] item aliud [d] genus quod vis, et ſi ramulos ficulneos voles cum foliis, inter ſe alligato, faſciculos facito, eos in amurcam demittito, ſupra ſtet amurca facito. Sed ea quae demiſſurus eris, ſumito paulo acerbiora. Vas, quo condideris, oblinito plane.

CII. [CIII.] SI [a] bouem, aut aliam quamuis quadrupedem ſerpens momorderit, Melanthii [b] caetabulum [c], quod medici vocant ſmyrneum [d], conterito in vini veteris hemina. Id per nares indito, et ad ipſum morſum ſtercus ſuillum apponito. Et idem hoc (ſi vſus venerit [e]) homini facito.

CIII. [CIV.] BOVES vti valeant, et curati bene ſient, et qui faſtidient cibum, vti magis cupide appetant, pabulum, quod dabis, amurca ſpargito; primo paululum, dum conſueſcant, poſtea magis, et dato rarenter bibere commixtam [a] cum aqua aequabiliter quarto quinto [b] quoque die hoc ſic facies [c], ita boues et corpore curatiores erunt, et morbus aberit.

CIV. [CV.] VINVM familiae per hiemem qui [a] vtatur. Muſti quadrantalia [b] x. in dolium indito, aceti acris quadrantalia II. Eodem infundito ſapae quadrantalia duo,
2 aquae dulcis quadrantalia [c] L. Haec rude miſceto ter in die, dies V. continuos. Eo addito aquae marinae veteris ſextarios LXIIII. et operculum in dolium imponito [d], et oblinito [e] dies x. Hoc vinum durabit tibi vſque ad ſolſtitium. Si quid ſuperfuerit poſt ſolſtitium, acetum acerrimum et pulcherrimum erit.

CV.

[C. CI.] a) *myrteas a. V.* b) *baccis I. B. R. H. Gr. G. M. Po. 2.* c) *et* abeſt *I. B. R.* d) *aliut P.* [C. CII.] a) Verba: *Si bouem aliamque quadrupedem ſerpens momorderit* loco rubricae poſita ſunt, nec in ipſo capite repetuntur *I. B. R.* b) *Melanthi P.* c) *acceptabulum I. B. R. acetabulum P. I. I. Ba. Gr. G.* it. *M. Po. 2. et* praeterea inſ. *a. V.* it. *M. Po. 2.* d) *zmurnaeum P. ſmurneum Po. 2.* e) *euenerit a. V.* [C. CIII.] a) *commiſtum Iuntt. commiſtam Ba-G.* b) *quintoque die a. V.* c) *feceris a. V.* [C. CIV.] a) *quo vtantur I. B. R.* b) *quartarios I. B. R.* c) *q. I. I. B. R.* d) *indito I. B. R.* e) *oblinto I. B.*

101 Plinius l. c. *aut ſi folia baccasque in virgis myrti*, (int. *aſſeruare libet*) *aliudue id genus ſimile.*

102 CAETABVLVM) hoc verbum nihili, quocunque modo in Victorii ed. venit; habetur quidem iam in ed. Gryphii 1541. Seruatum deinde eſt propter auctoritatem viri ſummi. *Acetabulum* verum putamus.

102 SMYRNEVM) In antiquiſſimo codice vetere ſcriptura *Zmurnaeum:* apud Varronem etiam de agricultura: *Vt vites apud mare Zmurnae.* Nam eruditi et accurati viri docuerunt, aliquando in priſcis monumentis Z pro S inueniri. Y autem paſſim in V a latinis translatum eſt. Non multo poſt *ſoliſtitium* in eodem libro pro *ſolſtitium* ſcriptum eſt. VICTOR. Vocis huius occaſione de gloſſario mendum tollam. Σμυρνίον λάχανον, *Oleaſtrum.* Corrigo: *olus atrum.* Colum. 11, 3, 36 *Atrum olus, quod Graecorum quidam vocant* ἱπποσέλινον, *nonnulli* σμύρνιον, *paſtinato loco ſemine debet conſeri.* Plinius 19, 8 *ſed praecipue olus atrum mirae naturae eſt. Hippoſelinum Graeci vocant, alii ſmyrneum.* MEVRS.

102 STERCVS SVILLVM) Vide Veget. vet. 3, 77. ALMELOV.

103 BOVES VTI VAL.) Vid. Veg. vet. 2, 1. ALMELOV.

103 QVARTO QVINTO QVOQVE DIE) Forte legendum *quarto quoque die.* ſed haec coniectura tantum nituntur. VRSIN. V. C. *quarto, quintoque die.* ſed illud elegantius, et Catone longe dignius. Sic locuti multi praeſtantiſſimi ſcriptores. Lycophron: Κηφεὺς δὲ χὠ πράξανδρος οὐ ναυκληρίας Λαῶν ἄνακτες, ἀλλ' ἀνώνυμοι σποραὶ Πέμπτοι τέταρτοι γαῖαν ἵξονται θεᾶς Γόλγων ἀνάσσης. Ad quem locum vide Annotationes eruditiſſimi viri, et optime de Lycophrone meriti, Guilielmi Canteri. MEVRS.

104 MVSTI QVADRANTALIA X) In Mſſ. legimus *quartarios:* vbi antea multis locis *Quadrantalia.* In optimo exemplari tantum eſt prima eius nominis littera. VICTOR.

104 ACETI ACRIS) *Acris* nomen attribuunt veteres aceto optimo et praeſtantiſſimo, vt Cato hic, et Varro Seſquiulyſſe de Stoico: *Virtutis e cupis acris aceti*; quod imitatus Perſius de eodem: *Aurem mordaci lotus aceto.* Plaut. Bacchidib. *Nunc experiar, ſitne aceto tibi cor acre in pectore.* POPMA.

105, 1

CV. [CVI.] QVI [a] ager longe a mari aberit, ibi vinum Graecum ſic facito. Muſti
quadrantalia XX. [b] in aheneum [c], aut plumbeum infundito, ignem ſubdito. vbi bullabit [d]
vinum, ignem ſubducito. vbi id [e] vinum refrixerit, in dolium quadragenarium infun-
dito, ſeorſum [f] in vas aquae dulcis quadrantal I. infundito. ſalis $\overset{o}{M}$ I. ſinito muriam fieri. 2
Vbi muria facta erit, eodem in dolium [g] infundito. Schoenum, et calamum in pila con-
tundito, quod fiet ſextarium vnum eodem in dolium infundito [h], vt odoratum [i] ſiet.
Poſt dies XXX. dolium oblinito. Ad ver diffundito in amphoras. Biennium in ſole ſinito
poſitum eſſe. Deinde in tectum conferto. Hoc vinum deterius non erit quam Coum.

CVI. [CVII.] AQVAE marinae [a] quadrantal [b] I. ex alto ſumito, quo aqua dulcis
non accedit [c], ſeſquilibram ſalis frigito [d], eodem indito, et rude miſceto vſque adeo, donec
ouum [e] gallinaceum [f] coctum [g] natabit, deſinito miſcere. Eodem vini veteris, vel [h] amin- 2
nii [i], vel miſcelli [k] albi congios II. infundito, miſceto probe. Poſtea in vas picatum con-
fundito, et oblinito. Siquis [l] plus voles aquae marinae concinnare, pro proportione,
ea omnia facito.

CVII. [CVIII.] QVO [a] labra doliorum circunlinas, vt bene odorata ſient, et ne-quid vitii in vinum accedat. Sapae congios [b] VI. quam optime infundito in aheneum

[C. CV.] a) Verba: *Qui ager - - - ſic facito.* loco rubricae poſita ſunt, nec repetuntur in capite *I. B. R.* b) *viginti* abeſt *Ba-G.* c) *ahenum a. V.* d) *ebullibit I. B. R. H. Gr. G. ebulibit Ba. A. bullabat Pol.* e) *iam a. V.* praeter Iu. f) *aut* inſ. *I. B. R.* g) *dolio I. B. R.* h) *confundito a. V.* i) *oderatum P.* [C. CVI.] a) *concinnatio* inſer. *I. I-G.* b) *q. I. P.* ad marginem: *al. quadrantarium. quartarium I. B. R.* c) *accedat a. V.* d) *fringito I. B. R.* e) *ouom* hic et alibi ſemper *Po. 2.* f) *gallinacium Heru. gallinaė I. B. R.* g) *coctum* omitt. *Ba-G.* h) *vel* om. *Reg.* i) *aminni P. amini Ienſ. aminii a. V.* k) *miſelli a. V.* l) *ſi quidem a. V.* [C. CVII.] a) *Quo – accedat* lemma eſt *Com.* nobiſcum *P. Po. 2. Hoc modo labra - - - vt odorata - - - accedat, ſapae I. I-G.* b) *cogios P.*

105, 1 LONGE A MARI ABERIT) Aqua vero marina opus eſt ad vinum Graecum. vid. Cat. 24, 1.

105, 2 BIENNIVM IN SOLE) Opinor *biennium* fuiſſe *biduum*, vt de vini Coi confectione: *ne plus quatriduum in ſole ſiueris.* Quod in vetuſtis exemplaribus deprauatum reperit Victorius in *quadriennium.* PONTED.

106 AQVAE MARINAE) Etiam hoc caput iſti epigrapharum concinnatores mutilarunt, quorum fraudem indicat, vt ſolet, optimus meus ille codex, in quo ſignate ita reperio: *Aquae marinae concinnatio. Quadrantal vnum* etc. Plenius, et longe melius. Muſae dent vniuerſo iſti hominum generi (Homerico hemiſtichio ludere liceat) ὕδωρ καὶ γαῖα γενέσθαι. MEVRS.

106 AQVAE MARINAE CONCINNATIO) Quae a Catonianis euulſa cum capitis principio coniungerem. Sequentis item capitis argumentum a Catone deductum iterum eſt capiti reſtituendum. Verum cap. 108 et 109 indices nihil nos morabuntur. PONTED.

106, 1 OVVM GALLINACEVM COCTVM) Et cur *coctum?* Sane ſupra c. 88, vbi ſimile experimentum praeſcribit, illud non requirit: ait enim: *Id ſigni erit; maenam aridam, vel ouum demittito; ſi natabit, ea muries.* Liceat itaque ſine vllo Catonis damno vocem hanc eiicere, quam et V. C. nullus agnoſcit. IDEM. Experimentis accuratiſſime inſtitutis comperit, quod literis ipſius edoctus ſum, clariſſimus Ienenſium philoſophus Hambergerus, ouum gallinaceum coquendo vix trientem grani amittere. Sed ponamus, illud vel tantillo fieri leuius: paullo igitur minus ſalis opus eſt, ſi aqua coctum ouum ſuſtentare debeat, quam ſi crudum. Agitando efficitur, vt ſal recipiatur in aquae interſtitia, quod cognoſcitur, ſi grauitatem illius, quam ſpecificam vocant, auxerit: alioquin in fundo deſidet.

107 Miſerrime caput truncatum, ſi quod aliud in omni hoc libello, quod facile vel primore aſpectu patebit. Reſtituam ex vetere meo toties et nunquam ſatis laudato codice, in quo plene ita eſt: *Hoc modo labra doliorum circumlinas, vt odorata ſient, et ne quid vitium in vinum accedat. Sapae congios* etc. Haec verba illi, quos antea dixi, a capite violenter auulſerant, et ἐπιγραφῆς locum habere iuſſerant. Ecce in Macrobio ſimile facinus auſi Saturnal. I, 20. Omnia iſta: *Quin Aeſculapium quoque, et Salutem, et Herculem, et cum Iſide ipſum etiam Serapin, alios, quam ſolem, deos non eſſe,* quae in ἐπιγραφὴν mutarunt, ipſiſſima Macrobii verba ſunt, caput iſtoc ordientia. Deeſt tamen poſt ea, *conſtat*, aut tale quid, quod abſciderunt. Iudica ſerie et erudite lector. MEVRS.

107, 1 QVAM OPTIME) Scribo: *quam optimae.* Referendum enim ad τὸ *ſapae.* MEVRS.

107, 2

neum [c], aut in plumbeum et iris aridae contuſae heminam, et ſertam Campanicam P. V. bene odoratam, vna cum iri contundas quam minutiſſime, per cribrum cernas, et vna
2 cum ſapa coquas ſarmentis, et leui flamma. Commoueto, videto, ne aduras. vſque coquito, dum dimidium excoquas [d]. Vbi refrixerit, confundito in vas picatum bene odoratum [e], et oblinito, et vtito in labra doliorum.

CVIII. [CIX.] VINVM [a] ſi voles experiri duraturum ſit, nec ne, polentam [b] grandem dimidium acetabuli [c] in caliculum nouum indito, et vini ſextarium [d] de eo vino [e] quod voles experiri, eodem infundito, et imponito in carbones, facito bis, aut
2 ter inferueat. Tum id percolato, polentam [f] abiicito [g]. Vinum ponito ſub dio. Poſtridie mane guſtato. Si id [h] ſapiet [i], quod in dolio eſt, ſcito duraturum. Si ſubacidum erit, non durabit.

CIX. [CX.] VINVM aſperum quod erit, lene [a] et ſuaue ſi voles facere, ſic facito. De eruo farinam facito lib. IIII. et vini cyathos IIII. conſpergito ſapa. Poſtea facito laterculos. Sinito combibant noctem et diem. poſtea commiſceto cum eo vino in dolio, et oblinito dies LX. Id vinum erit lene, et ſuaue, et bono colore, et bene odoratum.

CX. [CXI.] ODOREM [a] deteriorem demere vino ſi voles, teſtam de tegula craſſam puram calfacito in igni bene. Vbi calebit, eam picato, reſticula alligato, teſtam demittito in dolium infimum leniter, ſinito biduum [b] oblitum dolium: ſi demptus erit odor deterior, id optime; ſi non, ſaepius facito, vſque [c] dum odorem malum dempſeris.

CXI.

c) *ahenum a. V.* d) *exquoquas B. R.* e) *oderatum P.* f) *et* omitt. *I. B. R.* g) *vtitor a. V.* [C. CVIII.] a) *Vinum - - - nec ne* haec verba ſtant loco Rubricae *I. B. R.* b) *Puolentam P.* c) *acceptabuli I. B. R.* d) *ſeſtarium I. B. R.* e) *eo* repet. *I. B. R.* f) *puolentam P.* g) *adiicito* omnes praeter *B. R.* h) *vinum* inſ. *a. V.* i) *ſapiat I. B. R.* [C. CIX.] a) *leue Iuntt.* [C. CX.] a) *Odorem deteriorem vino demere* Lemma ſunt: caput ipſum incipit, *Teſta* in aliis praeter *I. I-G. Po. 2.* b) *biduo a. V.* c) *vſque* om. *I. B. R.*

107, 2 COMMOVETO, VIDETO) Non longa apologia opus eſt, cur ita interpunxerim potius, quam praecedentes ſecutus ſim, qui legebant, *leui flamma commoueto. Videto.* Ita paullo ante interpunctum ſuſtuli poſt *contundas*, et incidi poſt *minutiſſime.* Intelligentibus haec indicaſſe ſufficit, reliquis nihil ſatis eſt.

107, 2 ET VTITO) V. C. *Et vtitor.* ſed illud vt antiquitatem, ita et Catonianum ſtylum magis ſapit. ſic c. 123 *Vbi refrixerit, in lagoenam confundito, et poſtea id vtito.* Eadem forma dicebant etiam veteres illi: *miro, recordo, auſpico, ſortio* et innumera talia. Vide Nonium de contrariis verborum generibus. MEVRS.

108 POLENTAM ABIICITO) Reuocaui hanc vocem, non tam auctoritate librorum veterum ductus, quam rei natura.

108 SI ID SAPIET) Plenius et melius V. C. *ſi id vinum ſapiet.* Vſitatum Catoni ita loqui. ſic paullo ante: *Vini ſextarium, de eo vino, quod voles experiri, eodem infundito.* MEVRS.

109 ET VINI CYATHOS) Quid ſibi hic vult vox *vini?* niſi forte adiecta cyatho modo eſt exegeſeos cauſa, vt intelligatur, de quo genere menſurae intelligendus ſit cyathus, vt noſtri *ein Weinglas.* Ita videtur etiam poſuiſſe c. 123. Certe vini nihil adiiciendum eſt, ſed ſapa. Legendum vero videtur *ſapae*, cuius IIII cyathi conſpergendi h. e. farinae admiſcendi ſunt.

109 FACITO LATERCVLOS) Laterculus hic eſt genus dulciarii, vocatum a forma, qua deſingitur, vt in Poenulo Plauti: *nil niſi laterculos,* POPMA.

110 ODOREM VINO) Reſtituentes haec Catoni quid iam deperditum addamus videlicet: *Odorem deteriorem demere vino ſi voles: teſtam.* Hinc in caput 135 quidquid in argumentum aſſumitur, nihil ad Catonem illuſtrandum aut intelligendum conferre opinamur. PONTED.

110 TESTAM DE TEGVLA) Quis adeo Thamyras, vt hoc caput ἀκέφαλον eſſe non videat? Reſtituo ex codice meo: *Odorem deteriorem vino demere ſi voles, teſtam de tegula craſſam* etc. Iidem illi aſini peſſime truncauerant. MEVRS. Intelligendus nimirum Meurſius de Victoriana editione.

110 ODOREM DETERIOREM) Poterat aliquis ſuſpicari, hic et paulo poſt *tetriorem*, quod verbum

CXI. [CXII.] SI [a] voles ſcire in vinum aqua addita ſit, nec ne, vaſculum facito de materia ederacea [b]. Vinum id, quod putabis aquam habere, eodem mittito. Si habebit aquam, vinum effluet, aqua manebit. Nam non continet vinum vas ederaceum [c].

CXII. [CXIII.] VINVM [a] Coum ſi voles facere, aquam ex alto marinam ſumito, mari tranquillo, cum ventus non erit, dies [b] LXX. ante vindemiam, quo aqua dulcis non perueniet [c]. Vbi hauſeris de mari, in [d] dolium fundito [e], nolito implere, quadrantalibus V
minus ſit, quam plenum. operculum imponito, relinquito [f] qua [g] interſpiret. Vbi dies XXX 2
praeterierint, transfundito in alterum dolium puriter, et leuiter [h]. relinquito in imo quod deſederit [i]. poſt dies XX in alterum dolium item transfundito, ita relinquito vſque ad [k] vindemiam. Vnde vinum Coum facere voles, vuas relinquito in vinea, ſinito [l] bene coquantur. et vbi pluerit, et ſiccauerit, tum [m] deligito. et ponito in ſole biduum, aut triduum ſub dio, ſi pluuiae non erunt, ſi pluuia erit, in tecto in cratibus componito, et ſi qua
acina corrupta erunt, depurgato. Tum ſumito aquam [n] marinam [o] Q. S. S. € [p] in dolium [q] 3
quinquagenarium infundito [r] aquae [s] marinae Q. [t] X. Tum acina [u] de vuis miſcellis [x] decerpito [y], de ſcopio [z], in idem dolium vſque dum impleueris, manu comprimito [a], vt combibant aquam marinam. vbi impleueris [b] dolium, operculo operito, relinquito qua interſpiret. Vbi triduum praeterierit, eximito de dolio [c], calcato in torculario, et id vinum condito in dolia lauta, et pura [d], et ſicca.

CXIII.

[C. CXI.] a) Verba: *Si voles ſcire in vinum aqua addita ſit, nec ne* locum Rubricae occupant *I. B. R.* b) *hederacea I. B. R. hederacia P.* c) *hederaceum I. B. R.* [C. CXII.] a) Verba: *Vinum Coum ſi voles facere* locum Rubr. occupant *I. B. R.* b) *die ſeptuageſima I. I-G.* c) *perueniat a. V.* d) *culeare* inſ. *I. I-G. Po. 2.* e) *infundito P.* f) *relinqui Po. 2.* g) *qui a. V. quia interſiret Pol.* h) *leniter P. I. I.* punct. abeſt *a. V.* i) *deſciderit P.* k) *in a. V.* l) *vt* inſ. *I. I-G.* m) *tunc a. V.* n) *aquae marinae I. I-G.* o) *quadrantalia* S. S. *I. B. R. al. quadrantalia a* (*ex*) Ad marginem Pol. *ſupra ſcriptae quadrantalia X. I. I-G.* deſunt *W.* p) *et a. V.* excepta Iuntt. quae delet q) *doleum W.* r) *infondito W.* s) *aquae marinae q. X.* deſunt *I. I-G.* t) *quadrantalia I. B. R. quartaria decem W.* u) *accina W.* x) *miſellis a. V.* y) *decarpito I. B. R. M. Po. 2.* z) *ſcapo B. R. al. de ſcopione a* (*ex*): ad marginem *Pol. et* inſer. *I. I-G.* a) *acina* inſer. *I. B. R.* b) *compleueris a. V.* c) *et* inſ. *a. V.* d) *al. curata ex.*

verbum *foetidum* ſignificare Nonius docet 4, 466. vid. Virg. Aen. 3, 228. quem ipſe laudat. Apuleius in Geopon. 7, 26 inter alios modos, δυσωδίαν tollendi etiam hunc habet, Οἱ δὲ ὄστρακα ἐκπυρώσαντες ἐμβάλλουσιν.

111 Plin. 16, 35 ſ. 63 *Ederae mira proditur natura ad experienda vina: ſi vas fiat e ligno eius, vina transfluere, ac remanere aquam, ſi qua fuerit mixta.* Miror, qui effugerit artificium, verum an falſum, non diſputo, Geoponicῶν collectores, qui 7, 8 et 9 diuerſa id genus commenta referunt.

112, 1 VINVM COVM) Plin. 14, 8 *Coum vinum ex Italico faciendi rationem Cato demonſtrauit ſuper caetera in ſole quadriennio maturandum praecipiens.* Quod praeceptum cum hic non extet, aut aliis codicibus vſus, aut lapſus memoria Plinius: quod ego quidem puto. Forte enim in mente habuit locum illum c. 106 de vino Graeco: *Biennium in ſole ſinito poſitum eſſe.* POPMA.

112, 3 AQVAM MARINAM) V. C. *Aquae marinae* S. S. Q. X. Notae illae valent: *ſupra ſcriptae quadrantalia decem.* Ita c. 154 *In modios ſingulos* SS. SS. *dabuntur.* Item 146 *Proque ea re ita vti* S. S. E. *item pigneri ſunto.* C. 157 *ſi braſſicam edet ita, vti* S. S. E. MEVRS. Nihil eſt incommodi in Victoriana lectione. Q. S. S. E. ſignificat, *quae ſupra ſcripta eſt.* modum nunc finiri non opus eſt, ſequitur enim ſtatim.

112, 3 DE SCOPIO) In margine antiquiſſimi libri contra hunc locum mendi nota adpoſita eſt: et eadem manu ibidem *de ſcopione* emendatum. In extremo autem capite pro *pura*, quae vox, vt in impreſſis, ita etiam in eo legitur, eodem pacto in margine *Curata* emendatum. VICTOR. In VV. CC. apud me ſcriptum eſt, *de ſcopione*; quae lectio vera eſt. M. Varro appellat *ſcopos*, et Columella item *ſcopione*, licet in vulgatis editionibus legatur *ſcipiones.* VRSINVS. Legendum *ſcopis*, vel vt in antiquo Victorii Codice fuit emendatum *ſcopione.* Sunt autem *ſcopi* et *ſcopiones* pediculi, quibus adhaerent acina Varro l. 1, 54 de re ruſtica. *Quae calcatae erunt vuae, earum ſcopi cum folliculis ſubiiciendi ſub prelum.* Colum. 12, 39, 3 emendante Scaligero: *Vbi ſatis corrupta erunt acina, demito, et ſine ſcopionibus, in dolium coniicito.* et c. 43, 10 *Modice ſeparatis ſcopionibus, reſolutaque intrita folliculorum in dolio ſubſternitur.* POPMA.

CXIII. [CXIV.] VT [a] odoratum [b] bene ſiet, ſic [c] facito: ſumito teſtam [d] picatam: eo prunam lenem indito, ſuffito ſerta, et ſchoeno, et palma, quam habent vnguentarii, ponito in dolio [e], et operito, ne odor exeat, ante quam vinum indas. Hoc facito pridie quam vinum infundere voles, de lacu quam primum vinum in dolia [f] indito, ſinito dies XV. operta [g] ante quam oblinas [i], relinquito qua interſpiret vinum. poſtea oblinito.
2 Poſt dies XL. diffundito in amphoras, et addito in ſingulas amphoras ſapae ſextarium [h] vnum. Amphoras nolito implere nimium, anſarum infimarum fini. et [k] amphoras in ſole ponito, vbi herba non ſiet. et [l] amphoras operito, ne aqua accedat, et ne plus quadriduum [m] in ſole ſiueris. Poſt quatriduum [m] in culleum [n] componito, et inſtipato [o].

CXIV. [CXV.] VINVM ſi voles concinnare, vt aluum bonam faciat, ſecundum vindemiam, vbi vites ablaqueantur, quantum putabis ei rei ſatis eſſe vini, tot vites ablaqueato, et ſignato. earum radices circunſecato [a], et purgato. Veratri radices contundito in pila, eas radices dato [b] circum vitem. et [c] ſtercus vetus, et cinerem veterem, et
2 duas partes terrae circundato [d] radices vitis [e]. terram inſuper iniicito [f]. Hoc vinum ſeorſum legito. Si voles ſeruare in vetuſtatem, ad aluum mouendam ſeruato, nec commiſceas cum caetero vino. De eo vino cyathum ſumito, et miſceto aqua, et bibito ante coenam. Sine periculo aluum mouebit.

CXV. [CXVI.] IN [a] vinum muſtum veratri atri manipulum coniicito [b] in amphoram. vbi ſatis efferuerit [c], de vino manipulum eiicito [d], id vinum ſeruato ad aluum movendam.

[C. CXIII.] a) Verba: *Vt odoratum bene ſit* ſtant loco Rubr. *I. B. R. Vinum* inſer. *I. I-G.* b) *adoratum Popm. 2.* c) *ſic facito* deſunt *a. V.* d) *teſtem* Brh. ſ. Mſ. Goeſ. e) *dolia I. B. R.* f) *dolium a. V.* g) *apertam I. B. R. opertum I. I-G.* h) *et* inſer. *I. I-G.* i) *ſeſtarium I. B. R.* k) *et* abeſt *a. V.* l) *et* omitt. *a. V.* m) *quadriennium Pol.* n) *cuneum P. culeum a. V.* o) *inſtipa Pol. in ſapa I. B. R.* [C. CXIV.] a) *circum ſecato* diuiſ. *I. B. R. circumſarrito I. I-G.* b) *ponito I. I-G.* c) *his* inſ. *I. I-G.* d) *circumdato: radices I. B. R. circumaddito. Radicibus I. I-G.* e) punctum abeſt *a. V.* f) *ycito P.* [C. CXV.] In Vict. ea demum verba: *Vinum ad aluum mouendam concinnare etc.* ſunt initium capitis 115. a) *Vinum ad aluum mouendam, in vinum I. I-G.* b) *coicito P.* c) *efferbuerit a. V.* d) *eicito Pol.*

112, 3 ET PVRA ET SICCA) Editt. principes *puta*, quod magis Catonianum. PONTED.

113 De aliis modis vina odorata concinnandi vid. Geop. 7, 20.

113, 2 ET NE PLVS QVATRIDVVM) In vetuſtiſſimo libro *quadriennium:* quemadmodum paucis poſt verbis iterum*:* id nos erratum librarii putauimus. VICTOR.

113, 2 POST QVATRIDVVM) Haec vltima paullo alieniora videntur ab ipſo argumento. *Componi* et *inſtipari* quomodo poſſit vinum *in culleum*, non capio equidem: in apothecam vel *cellam* ſi diceretur, intelligerem.

114 Plin. 14, 16 ſ. 19 n. 5 *Fiunt vtraque* (hyſſopites et elleborites) *et alio modo circa radices vitium ſato. ſic et elleboritem fieri ex veratro nigro Cato docet.* item paullo poſt*: ſic et elleborum* (ad vites) *ſeritur in Thaſo* etc. ſi igitur Plinium audias, integrae radices vel fibrae certe videntur ferendae, quod ex Catone non apparet: niſi potius reſpexit ad 15, 2.

114, 1 VERATRI RADICES) Cum duo ſint veratra, ſiue ellebora, album et nigrum, hoc nimirum nigrum a Catone commemoratum, quae infra legimus, ſuſpicionem faciunt: *In vinum muſtum veratri atri manipulum coniicito in amphoram.* Et c. 115, in quo eadem repetuntur: *Tres faſciculos veratri atri circumponito circum radices.* Accedit et Dioſcoridis autoritas, qui 4, 148 elleborum nigrum circa vitium radices ad vinum catharticum conficiendum poni ſolitum tradit: *συμφυτευθεὶς δὲ ἀμπέλοις πρὸς τῇ ῥίζῃ, τὸν ἐξ αὐτῶν οἶνον καθαρτικὸν ἐργάζεται.* Quare *atri* vocem deſiderari exiſtimo, librariis fortaſſe elapſam; quoniam extremae *τοῦ veratri* ſyllabae *τὸ atri* reſonant; minus enim diligenter attendentes *ὁμοφωνία* illa facile in errorem inducit. PONTED.

115, 1 IN VINVM MVSTVM) Non recte vetus editio haec cum ſequenti capite coniungit. Nam hoc remedium ſicut praecedens eſt ad aluum bonam faciendam pariter atque mouendam; alterum tantum ad aluum mouendam. Cato autem ex veratri atri manipulis vel tribus faſciculis, Dioſcorides ex plantae radicibus muſto immiſtis elleboriten et ſcammoniten parat. POPMA.

115, 1 VBI SATIS EFFERVERIT) Ita in cunctis Mſſ. inuenimus: ſed accurati etiam Grammatici oſtendunt, vetuſtiſſimos ſaepe ſic locutos eſſe: Vergilium etiam eadem ratione dixiſſe, *Feruere Leucatem*, manifeſtum eſt. Hoc multis locis ita conformatum tempus reſtituimus. VICTOR.

116 Aut

vendam. Vinum[e] ad aluum mouendam concinnare ſi[f] voles: Vites cum ablaqueabuntur, 2
ſignato rubrica, ne admiſceas cum caetero vino. Treis faſciculos veratri atri[g] circumponito circum radices, et terram inſuper iniicito[h]. Per vindemiam de iis[i] vitibus, quod delegeris, ſeorſum[k] ſeruato, cyathum in caeteram potionem indito, aluum mouebit, et poſtridie perpurgabit ſine periculo.

CXVI. [CXVII.] LENTIM[a] quomodo ſeruari oporteat. Laſerpitium[b] aceto diluito, permiſceto lentim aceto laſerpitiato[c], et ponito in ſole. Poſtea lentim oleo perfricato, ſinito areſcat, ita integra ſeruabitur recte.

CXVII. [CXVIII.] OLEAE albae quemadmodum[a] condiantur. Ante quam nigrae fiant contundantur †, et in aquam[b] deiiciantur, crebro aquam mutet. Deinde vbi ſatis maceratae erunt, exprimat, et in acetum coniiciat, et oleum addat[c], ſalis ſelibram in modium olearum. Foeniculum, et lentiſcum ſeorſum condat in acetum. Si vna admiſcere voles, cito vtitor, in orculam[d] calcato manibus ſiccis. cum vti[e] voles, ſumito.

CXVIII. [CXIX.] OLEAM albam quam[a] ſecundum vindemiam vti voles, ſic condito. Muſti tantundem addito, quantum aceti. Caetera item condito ita, vti ſupra ſcriptum eſt.

CXIX. [CXX.] EPITYRVM[a] album, nigrum, variumque ſic facito. Ex oleis albis, nigris variiſque nucleos[b] eiicito. Sic condito. Concidito ipſas: addito oleum, acetum, coriandrum, cuminum[c], foeniculum, rutam, mentam. in orculam condito, oleum ſupra ſiet, ita vtitor.

CXX. [CXXI.] MVSTVM[a] ſi voles totum annum habere, in amphoram muſtum indito, et corticem oppicato, demittito in piſcinam. poſt XXX[b]. diem eximito. totum annum muſtum erit.

CXXI.

e) *Aliter. ſi voles vinum etc. I. I-G.* f) *ſi voles* deeſt *a. V.* g) *atri* om. *Iuntt.* h) *inicito Pol.* i) *his a. V.* k) *ſeorſus P.* [C. CXVI.] a) *Lentim - - - oporteat* locum Rubricae occupant *I. B. R.* b) *Laſſerpitium I. B. R. Laſſerpicium P.* c) *Laſſerpiciato I. B. R.* [C. CXVII.] a) *quema P.* †) communduntur *quidam libri apud N. Heinſ. ad Petron. c. 47.* SCH. b) *aqua a. V.* c) *et* inſ. *a. V.* d) *orculum Heru.* e) *vt P.* [C. CXVIII.] a) *ſecundum vindemiam, qua a. V.* praeter Iuntt. qui *qua vti ſecundum vindemiam etc. quam* tamen in Ienſ. ſcriptum fuiſſe, Polit. Mſſ. perhibet. [C. CXIX.] a) *Epitirum Ienſ.* in Lemmate etiam *P. B. R.* b) *nuculeos eicito P.* c) *cyminum a. V.* [C. CXX.] a) Lemma: *Muſtum - - - habere. In amphoram etc. I. B. R.* b) *trigeſimum a. V.*

116 Aut alia lens eſt Catonis, quam vulgaris noſtra, aut in Italia legumen illud difficilius ſeruatur. Certe enim Pall. Iun. 3, 1 de ea ſeruanda ſolicitus eſt.

117 MVTET, EXPRIMAT, CONIICIAT) Scriberem vel: *Mutes, exprimas, coniicias, addas, condas*, vel: *Mutato, exprimito, coniicito, addito, condito.* ſequitur enim: *ſi vna admiſcere voles, cito vtitor, in orbem calcato manibus ſiccis, cum vti voles, ſumito.* PONTED.

117 SALIS SELIBRAM IN MODIVM) Interpunctum poſt *ſelibram* ſuſtuli, non inuita, ſpero, Minerua.

118 QVAM SECVNDVM VINDEMIAM) V. C. *qua ſecundum* etc. Male: veteres enim hanc vocem cum accuſatiuo coniunctam efferebant. Ipſe hic noſter Cato c. 123 *In lagoenam confundito, et poſtea id vtito.* Vide Nonium. Scioli iſti indocti temere mutarant. c. 126. *Poſt dies 30 aperito et vtito.* MEVRSIVS.

119 EPITYRVM ALBVM) *Epityrum* eſt genus cibi ex oleis conciſis: quod in Sicilia et Graecis ciuitatibus plerumque uſurpabatur, vt tradunt Varro et Columella. Nomen habet, non quod in eo *τυρὸς*, i. e. caſeus eſſet, ſed quod in vſu caſeo accederet, et poſt eum apponeretur. Confectio eius diuerſa eſt apud Catonem et Colum. 12, 47, 9. Meminit Plautus initio Milites. POPMA.

119 NVCLEOS EIICITO) Plautus Curculione: *Qui e nuce nucleum eiicere vult, frangat nucem.* Quem locum eo adduxi, vt ab amiciſſimi noſtri Iſacii ſollicitatione defendam, qui vult *icere* legendum. Quem eius errorem facile et phraſeos inſolentia, quam Latinitas non admittit, et Catonis locus geminus euincunt. MEVRS.

120 CORTICEM OPPICATO) Facit ad hunc locum Horatii verſus, [3 O. 8, 9] *Hic dies - - corticem adſtrictum pice dimouebit Amphorae.* VRSIN.

121 MV-

CXXI. [CXXII.] MVSTACEOS [a] ſic facito. Farinae ſiligineae modium vnum muſto conſpergito [b]. Aniſum, cuminum [c], adipis P. II. caſei libram, et de virga lauri deradito, eodem addito. Et vbi definxeris [d], lauri folia ſubtus addito, cum [e] coques.

CXXII. [CXXIII.] VINVM concinnare, ſi lotium difficilius tranſibit. Capreidam [a], vel iuniperum [b] contundito in pila, libram indito in duobus congiis vini veteris in vaſe aheneo [c], vel in [d] plumbeo deferuefacito. vbi refrixerit, in lagoenam [e] indito. id mane ieiunus cyathum [f] ſumito. proderit.

CXXIII. [CXXIV.] VINVM ad iſchiacos ſic facito. De iunipero materiam [a] ſemipedem craſſam concidito minutim. Eam inferuefacito [b] cum congio vini veteris. vbi refrixerit, in lagoenam [c] confundito, et poſtea id vtito [d] vini [e] cyathum mane [f] ieiunus [g]. proderit.

CXXIV. [CXXV.] CANES interdiu clauſos eſſe oportet, vt noctu acriores et vigilantiores ſint.

CXXV. [CXXVI.] VINVM [a] murteum [b] ſic facito: Murtam [c] nigram arfacito [d] in vmbra. vbi iam paſſa erit, ſeruato ad vindemiam in vrnam [e] muſti contundito [f] murtae [g] ſemodium, id oblinito. Vbi deſiuerit feruere muſtum, murtam [h] eximito. Id eſt ad aluum [i] crudam, et ad lateris dolorem, et ad coeliacum [k].

CXXVI.

[C. CXXI.] a) Rubrica: *Muſtaceos ſic facito. Farinae etc. I. B. R.* b) *conſpargito. Aneſum Pol.* c) *cyminum a. V.* d) *defrixeris I. B. R.* e) *dum concoques a. V.* [C. CXXII.] a) *Capidam I. B. R. Pol.* 1. *Pol.* 2. nobiscum *Capridam Pop.* 2. b) *iuniperum Com.* c) *aeneo a. V.* d) *in* abeſt *a. V.* e) *lagenam a. V.* praeter Gryph. qui nobiſcum *lagonam P.* f) *cyatum I. B. Gr. G.* [C. CXXIII.] a) *materiem P.* b) *feruefacito a. V.* praeter *I. I.* c) *lagonam P. lagenam I. I-G.* d) *vtitor a. V.* e) *et ieiuno cyathus vnus proderit W.* f) *mane* omitt. *P.* g) *ieiunis proderit a. V.* [C. CXXIV.] Deeſt plane in Wrat. [C. CXXV.] a) Lemma: *Vinum myrteum ſic facito. Myrtam I. B. R.* b) *myrteum* etiam *I. I-G. murtheum P.* c) *Murteam P. Myrtum I. I-G.* d) *arefacito a. V.* e) *vrna I. B. R. vrcam Po.* 2. f) *contondito Bo.* g) *myrtae a. V.* h) *myrtam I. B. R. myrtum I. I-G.* i) *aluom Po.* 2. Sic etiam alibi *ouom* pro *ouum.* k) *et ſi aluus non conſiſtet* add. *a. V. et ad tineas et lumbricos* inſuper add. *I. B. R.*

121 MVSTACEOS SIC) *Muſtaceus* ſiue *muſtaceum* eſt libi genus, quod fit e farina ſilignea muſto conſperſa, et decoquitur ſuppoſitis lauri foliis. Vnde natum prouerbium: *lauream quaerere in muſtaceo*, id eſt, ex rebus minimis captare famam. Cicero ad Atticum 5, 20 *Coepit laureolam in muſtaceo quaerere.* Iuuenalis: [6, 203] *coenam et muſtacea perdas.* POPMA.

122 CAPREIDAM) Contra hanc vocem in margine vetuſti codicis eadem manu *capidam* ſcriptum eſt. Non multo etiam poſt in eodem libro *lagonam* pro *lagoenam*, quemadmodum etiam in Mediceo codice locus ille epiſtolae Quinti fratris ad Tironem: *quae lagonas etiam inanes obſignabat.* Et in vetuſtiſſimo Plinio locus hic e XVI libro: *E quibus montani praetenuia fila decerpentes, ſpectabiles lagonas, et alia vaſa nectunt.* Neque tamen nos hanc rectam eſſe huius nominis ſcribendi rationem credimus: animaduertimus enim, veteres librarios, ſaepe in diphthongis alteram illarum litterarum, et poſteriorem fere, quae diphthongum conflaret, omittere ſolitos. VICTORIVS Ita vocant fruticem, quem vulgo *Caprifolium*, vel Matriſiluam, Graeci nominant περικλύμενον, mire efficacem ad mouendam vrinam. Nam et ſemen et folia decocta et adſumta in vino, tanta vi vrinam educunt, vt a ſexto die ſanguis eam conſequatur. Legendi Dioſcorides l. 4. et Plinius 27, 12. POPMA.

122 DEFERVEFACITO) Lego, *et feruefacito.* Simile mendum in Valerio Flacco ſuſtuli aliquando, vbi pro *definite amplexus*, legendum *et finite*, monui Critici Arnobiani 4, 15. MEVRS.

123 ID VTITO VINI CYATHVM) Interpunctum poſt *vtito* ſuſtulere iam I. I-G. *Id* hic et c. 122 eſt pro *eius*, vt in *id genus alia.* *Vini cyathum* poni puto menſurae tantum indicandae cauſa, non materiae, vt c. 109.

124 Inculcatum hoc de canibus emblema loco plane alieno. Sic et Pontedera iudicat, vt in Epiſtolis demonſtrauit.

125 MVRTAM NIGRAM) Retinendum *murteam*, et nihil mutandum: etſi mox infra *murtam* foeminino genere efferat, et Varro de l. l. *Murtatum a murta, quod ea large fartum.* Intelligitur enim *virgam*, vt c. 102 *Virgas murteas.* Vinum autem murteum Catonis et Dioſcoridis οἶνος μυρτίτης longe aliud eſt, quam eiusdem οἶνος μυρσίτης; cum tamen vtrumque e nigrae murti baccis conficiatur. Vid. Dioſcor. l. 5. POPMA.

126 AD

CXXVI. [CXXVII.] AD [a] tormina, et [b] ſi aluus [c] non conſiſtet [d], et ſi tineae [e], et lumbrici moleſti erunt [f], xxx mala Punica acerba ſumito, contundito, indito in vrceum, et vini nigri auſteri congios tres [g], vas oblinito. poſt dies xxx. aperito [h], et vtito [i]: ieiunus heminam bibito.

CXXVII. [CXXVIII.] AD [a] dyſpepſiam [b] et ſtranguriam [mederi [c]]. Malum Punicum vbi florebit, colligito. Tris [d] minas in amphoram infundito. vini Q. [e] I. veteris addito, et foeniculi radicem puram contuſam minam [f]. Oblinito amphoram, et poſt dies xxx aperito et vtitor. Vbi voles cibum concoquere [g], et lotium facere, hinc bibito quantum voles ſine periculo. Idem vinum tinias [h] perpurgat, et lumbricos, ſi ſic concinnes [i]. Incoenatum iube eſſe, poſtridie thuris drachmam I [k]. conterito, et mel [l] 2
coctum drachmam [m] vnam, et vini [n] ſextarium [o] origaniti [p], dato ieiuno, et puero pro aetate [q] triobolum, et vini heminam. Supra pilam inſcendat, et ſaliat decies, et deambulet.

CXXVIII. [CXXIX.] SI [a] habitationem delutare vis [b], terram quam maxime cretoſam,

[C. CXXVI.] a) *R. Ad tormina: et ſi aluus non conſiſtat, et ſi tineae et lumbrici moleſti exiſtent. Triginta etc. I. B. R.* b) *et ſi aluus non conſiſtet* deſunt *I. I-G.* c) *aluos Po. 2.* d) *conſiſtat Pol.* e) *teniae P. Iuntt.* f) *erunt* deeſt *P.* g) *ſuperponito* add. *I. I-G.* h) *Operito Ienſ. apperito B. R.* i) *vtitor a. V.* [C. CXXVII.] a) Lemma: *Ad diſpepſiam et ſtranguriam. Malum etc. I. B. R.* b) *Diſpepſiam a. V. diſpniam. ſtranguiriam medela. Malum etc. W.* c) *mederi* abeſt *I. I-G. Po. 2.* d) *Tres heminas a. V.* e) *quartar. Ienſ. quartare B. R. veteris quadrantal I. I-G.* f) *heminam vnam a. V.* g) *conquoquere P.* h) *tenias P. I. I.* i) *concines I. B. R.* k) I. abeſt *a. V.* l) *mellis cocti I. I-G.* m) *dragmam I. B. R.* n) *praedicti I. I-G.* o) *ſeſtarium I. B. R. W.* p) *et origanum a. V.* etiam *W.* q) *in* inſ. *I. B. R.* [C. CXXVIII.] a) Rubr. *Habitationem delutare. Terram etc. I. B. R. Si* abeſt *a. V.* b) *vis* deeſt *P. cum voles I. I-G.*

126 AD TORMINA ET SI ALVVS NON CONSISTET) Poſtrema haec verba hoc loco poni debere arbitramur, quem etiam in antiquis libris tenent. Appellant *tormina*, vt arbitror, δυσεντερίαν, et ſi aluus non conſiſtat, διάῤῥοιαν· Cicero in epiſt. ad Gallum hoc confirmat: *Tanta me διάῤῥοια arripuit, vt hodie primum videatur coepiſſe conſiſtere.* VICTORIVS.

127, 1 MEDERI) Inculcarunt hanc vocem ſcioli quidam parum habita latinitatis ratione. Optime V. C. omittit. MEVRSIVS. Incluſi equidem vncis vocem damnatam magno ſatis conſenſu. Neque tamen illud diſſimulandum, forte dixiſſe aetatem Catonis *mederi ad aliquid.* Certe illud conſtat, pro datiuo conſueto poni nonnunquam τὴν *ad*, eique praepoſitioni in medicina proprium quaſi et ſuum locum eſſe. Tum infinitum ita poni, in problematibus praeſertim mathematicorum, quibus eiusmodi praecepta ſimilia ſunt, tralaticium eſt. Denique etiam inde colligas, hoc verbum plane abeſſe non debere, quod Wratislauienſis codex, vt vidimus, legit *medela.*

127, 1 TRIS MINAS IN AMPHORAM) Emendaueram de coniectura *tris heminas*, cum video etiam in V. C. ſcribi. MEVRS. Vereor, ne male hic et paullo poſt coniectauerit et bonus Meurſius, et quisquis hoc loco *heminas* (quae liquidorum menſura eſt, cum hic ſermo ſit de re appendi ſolita) pro *minis* inculcauit, quae optimo iure in locum ſuum reſtituit Victorius. *Minam* in ponderibus fuiſſe, non modo ſubobſcure, (quia locus valde obſcurus eſt) indicat Pollux 9, 57 καὶ γὰρ ἐν τοῖς ἱσαμένοις, τὴν μνᾶν τῆς ῥοπῆς ςατῆρα ὀνομάζουσι; et Fannius de ponderibus v. 32: ſed etiam Plin. 12, 14 ſ. 32 *tertiam partem minae XXVIII denariorum pondus aequare* dicit, qui librae romanae modus eſt, cum ipſo Plinio indice, et nemine dubitante ea habeat denarios (Conſulares) LXXXIV quin idem, quas 14, 17 ſ. 21 *mellis decem libras* dixerat, eas 23, 2 ſ. 29 *mellis minas decem* appellat. Denique 21, 34 ſ. 109 vbi ponderum ſe rationem expedire profitetur, *Mna*, inquit, *quam noſtri minam vocant, pendet drachmas Atticas centum.*

127, 2 ORIGANITI) Neque hic opus eſt emendato, quod viſum fuit non nemini. Eſt forma eadem genitiui, quae in propriis praeſertim olim animaduerſa eſt ab artis magiſtris, vt *Pericli, Themiſtocli*, et id genus alia.

127, 2 TRIOBOLVM) Siue drachmam dimidiam, ſex enim in drachma oboli.

127, 2 ET VINI HEMINAM) Haberem potius *viro.* PONTED. Sed quae proportio inter *triobolum* et *heminam*, quorum illud ad ſicca pertinere videtur, hoc ad liquida. Deinde pueri ſolius meminit, quod ea aetas tineis et lumbricis praeter caeteras opportuna.

127, 2 SVPRA PILAM) Vtrum eam, in qua piſitur, an ſaxum truncumue mediocriter altum? quo aſcendens, ac vnde deſiliens ſic ſatis aluum concutiat.

toſam, vel rubricoſam ſumito [c], eo amurcam infundito, paleas indito. ſinito quatriduum [d] fraceſcat. vbi bene fracuerit, rutro concidito. vbi concideris, delutato. Ita neque aſpergo [e] nocebit, neque mures caua facient, neque herba naſcetur, neque lutamenta ſcindent ſe.

CXXIX. [CXXX.] AREAM [a] vbi frumentum teratur, ſic facito [b]: Confodiatur minute terra [c], amurca bene conſpergatur, vt [d] combibat quam plurimum. comminuito [e] terram, et cylindro aut paucula coaequato. vbi coaequata erit, neque formicae moleſtae erunt, et cum pluerit [f], lutum non erit.

CXXX. [CXXXI.] CODICILLOS oleaginos [a], et caetera ligna amurca cruda perſpergito, et in ſole ponito, perbibant bene. Ita neque fumoſa erunt, et ardebunt bene.

CXXXI. [CXXXII.] DAPEM pro bubus piro [a] florente facito. Poſtea verno arare incipito. Ea loca primum arato quae rudeata [b] arenoſaque [c] erunt. Poſtea vti [d] quaeque grauiſſima atque aquoſiſſima erunt, ita poſtremo arato.

CXXXII. [CXXXIII.] DAPEM hoc modo fieri oportet. Ioui dapali culignam vini quantum vis polluceto [a]. Eo die feriae bubus et bubuleis, et qui dapem facient. Cum pollucere [b] oportebit, ſic facies. Iupiter dapalis, quod tibi fieri oportet, in domo familia [c] mea culignam vini [d] dapi, eius [e] rei ergo [f] macte hac illace dape pollucenda [g] eſto.

Manus

c) *ſumito* omitt. *I. B. R.* d) *quadriduum P.* e) *aſpargo Po. 2.* [C. CXXIX.] a) *Area B. R.* b) *facies a. V.* c) *et* inſ. *I. I-G.* d) *et I. B. R.* e) *vbi bene comminuta terra fuerit, et amurcam combiberit, cylindro aut I. I-G.* f) *pluet a. V.* [C. CXXX.] a) *oleagineos P. oleaginos* praec., *I. I-G.* [C. CXXXI.] a) *pyro I. I. Ba. A. Gr. G.* b) *rudecta P. rudeta a. V.* c) *harenoſaque P.* d) *vtique quae I. B. R.* [C. CXXXII.] a) *poluceto a. V.* b) *polucere a. V.* c) *familiamque a. V.* d) *vini. Da dapem omnis rei non macrem. Ergo haec illa dapes pollucenda Ioui eſto W.* e) *ei P.* f) *Macte vino inferiori eſto* inſer. *a. V.* g) *polucenda a. V.*

129 Eadem praeceperat c. 91 verbis leuiter immutatis. Laudat Plin. 18, 29 ſ. 71.

130 AMVRCA CRVDA PERSPERGITO) *Spargo* verbum in compoſitione eadem vocali prima littera ſcribi in libris veteribus Catonis et Varronis monuit diligentiſſimus Victorius. Cuius fidem ipſe ſecutus vbique reſtitui *perſpargo*, *aſpargo*, *conſpargo*; a quo *conſparſa farina*, quae aqua inſipitur, vt ſubigatur. c. 90. Sed Velius Longus monet verbum *aſpergo* per *e* ſcribi ad differentiam nominis *aſpargo*; quam obſeruationem vanam eſſe oſtendi lib. 1 de differentiis verborum. POPM. Dubitaui tamen ab ea lectione diſcedere, quam ipſe probauit Victorius, vt ex Rob. Stephani et Commelini editt. apparet.

130 ITA NEQVE FVMOSA) Veteres exſiccabant ligna, purgabantque, ne fumum facerent. Vnde *cocta ligna* nominat Vlpianus titulo de verborum ſignific. et tit. de legat. 3. *Coctilia* Trebellius Pollio, *Arida* Ouid. l. 4 Faſtorum: *Ille domum, glandes, excuſſaque mora rubetis Portat, et arſuris arida ligna focis.* Martialis Graeca voce *ἄκαπνα.* Homerus Odyſſ. 6 *κάγκανα*, Pollux *καύσιμα.* POPMA. Tanto magis neceſſaria erant illa *ἄκαπνα*, quod caminos vulgo non haberent, qua de re diſputamus in Ind. v. *Carnarium.*

131 Eadem fere praecepit c. 50. conf. Plin. 18, 26 ſ. 65.

131 RVDEATA ARENOSAQVE) Haec enim facile verti aratro poſſunt, cum denſiora terrae genera, quamdiu madent ab hyeme, tractari nondum queant.

132, 1 IOVI DAPALI) Iupiter dapalis dictus, quod amplis dapibus ſacra illi fiebant cubanti in lectulo, cum Iunone et Minerua, ſedentibus in ſellis, vt refert Arnobius lib. 5, ſic *dapalis coena*, magnifica et ſplendida. Nonius. POPMA.

132, 1 IN DOMO FAMILIA MEA) Amarunt veteres in formulis praeſertim ſolennibus aſyndeta, vt in *ruta caeſa*, *ſartum tectum*, *triumuiri auro*, *argento*, *aeri flando* etc. Vid. Ind. voc. *Aſyndeta.*

132, 1 DAPI, EIVS REI ERGO MACTE) An recte ita diſtinxerim, iudicent, qui poſſunt. Ante erat, *dapi eius rei ergo. Macte.* Protaſis eſt, mea quidem ſententia, *Quod tibi -- dapi*; apodoſis, *eius rei ergo macte* etc.

132, 2

Manus interluito. Poſtea vinum ſumito. Iupiter dapalis, macte iſtace dape pollucenda [g] eſto. Macte vino inferio [h] eſto. Veſtae ſi voles dato. daps [i] Ioui aſſaria pecuina [k], vrna vini Ioui caſte. Profanato [l] ſine [m] contagione. Poſtea dape facta ſerito milium, panicum, alium [n], lentim. 2

CXXXIII. [CXXXIV.] PROPAGATIO [a] pomorum, caeterarumque arborum. Arboribus ab terra [aa] pulli qui nati erunt, eos in terram deprimito, extollito [b] vti radicem

g) *polucenda a. V.* h) *inferiori* omnes praeter *P. et Popmae tres.* i) *dapſiom aſſaria Pol.* 2. k) *pecunia I. B. R.* l) *Prophanato I. B. R.* m) *ſua P.* n) *lentim, allium a. V. allium* etiam *M.* [C. CXXXIII.] a) *Propagatio - - arborum* locum Rubricae occupant *I. B. R.* aa) *altera Baſ.* b) *excolitoque I. I - G.*

132, 2 MANVS INTERLVITO) Veteres ſoliti in ſacrificiis manus lauare aqua perenni, et ad eam rem *Malluuium* vaſculum, autore Feſto. Tibull. l. 2 de ambaruali ſacro: *Caſta placent ſuperis, pura cum veſte venite, Et manibus puris ſumite fontis aquam.* Hoc amplius intelligitur ex hoc loco, idem illos factitaſſe in ſingulas libationes. POPMA. De hoc more copioſe Broukh. ad Tib. 4, 4, 24.

132, 2 MACTE HAC ILLACE) Seru. ad Aen. 9, 641 *in Pontificalibus ſacrificantes dicebant Deo* MACTE HOC VINO INFERIO ESTO, quo loco de *mactus* vel *macte* plura diſputat.

132, 2 MACTE VINO INFERIO ESTO) Quae in duobus veteribus libris pro *inferiori*, occurrit lectio, *inferio*, vera eſſe videtur. Inferiae a Graecis χοαὶ dicuntur, vnde intelligi poteſt, quid ſit *vino inferio.* VRSIN. V. C. *inferiori.* Inepte, Quid ſit *vinum inferium*, ex Feſto et Arnobio noſtro nimis eſt notum. MEVRS. Ita omnino legendum, cum ipſe Codex Mediceus, quo vſum puto Victorium, ita habeat, quod praeteruiſum ab optimo ſene, et alioquin oculatiſſimo, nemo niſi ingratus indignatur. Ita legendum docet primo Arnobius, qui refert hanc formulam et ridet l. 7 p. 236. ſq. Operae pretium eſt, quaedam illius verba adſcribere. *Operae pretium eſt*, ille ait, *etiam verba ipſa depromere quibus, cum vinum datur, vti ac ſupplicare conſuetudo eſt.* Mactus hoc vino inferio eſto. Inferio, *inquit Trebatius, verbum ea cauſa eſt additum, eaque ratione profertur, ne vinum omne omnino, quod in cellis atque apothecis eſt conditum, ex quibus illud, quod effunditur, promtum eſt, eſſe ſacrum incipiat, et ex vſibus eripiatur humanis. Addito ergo hoc verbo, ſolum erit, quod inferetur, ſacrum, nec religione obligabitur caeterum.* Aperte indicat, *inferium vinum* dici ab *inferendo*, vel offerendo. Deinde *inferium* vinum eſt etiam apud Seruium, cuius verba nota proxima laudauimus, itemque apud Feſtum, vel illius Paulum mutilatorem, eamque veram lectionem agnoſcit ad Varronem de L. L. Scaliger coniect. p. 75, ante quem iam Paulus Leopardus emendatt. 18, 6 *inferium vinum* Arnobii ac Feſti auctoritate reſtitutum Catoni iuerat. add. Cuiac. Obſ. 2, 12, Lud. Carrio emend. 2, 3 I. N. Loenſ. miſc. epiphyll. 3, 12, quos iam Schoettgenius ad hunc locum laudauit.

132, 2 VESTAE, SI VOLES, DATO) Credo hoc ſibi velle Catonem, Veſtae etiam, antiquiſſimae Deae, dari poſſe dapem Ioui alioquin ſacram.

132, 2 ASSARIA PECVINA) *Aſſaria* caro hic non eſt aſſata, ſed apta et parata aſſurae: etſi nonnulli hanc vocem tollunt, et totum locum ita reſcribunt: *Daps Ioui Aſſir a pecu in vrna vini caſte:* Quam lectionem probare nondum poſſum. quae enim eſſet iſta daps, ſanguis pecudis cum vino permixtus? aut cur tam multis verbis Cato vſus, cum vno potuiſſet dicere *Aſſiratum*; de quo ita Feſtus: *Aſſiratum apud antiquos dicebatur genus quoddam potionis ex vino et ſanguine temperatum, quod Latini priſci ſanguinem Aſir vocabant.* POPM.

132, 2 VRNA VINI IOVI CASTE) Legerim *vrna vini. Ioui caſte profanato. Profanare* hic eſt ſacrificio pollucere, et quaſi fano conſecrare. Varro lib. 5 de L. L. *Profanatum dicitur, id eſt, perinde vt ſit fani factum.* Sic *defanare* eſt effari et deſcribere locum verbis conceptis, vt fani lege ſit. Arnobius: *Spatiola templorum defanata.* POPMA.

132, 2 ALIVM, LENTIM) Ita hic et omnibus aliis locis in his libris *alium* ſcriptum inueni, quam etiam orthographiam ſeruaui, ſecutus maxime iudicium Ioannis Pierii, docti et accurati viri, qui ſuper illo Vergilii, *Allia ſerpillumque*, ita ſcribit: *Scribendum Alia vno l, cum antiquis codicibus doctorum etiam hominum ſententia decernit.* VICTOR.

133 Hoc capite ea repetuntur, quae dicta fuerant c. 51 et 52 Alterum locum conferre cum altero iuuerit.

133, 1 ARBORIBVS AB TERRA) V. C. *Arboribus ac altera pulli.* Vnde et elici poſſit: *Arboribus ad latera pulli.* Sed vulgatam lectionem nolim temere mutare. MEVRS. An rectius, ut in c. 51 praecepit Cato: *Ab arboribus abs terra pulli, qui nati erunt*; nam in illo loco hoc monitum ſic commemoratur; *ab arbore abs terra pulli qui naſcentur.* PONTEDERA.

133, 1 DEPRIMITO, EXTOLLITO) Qui haec adeo contraria fieri poſſunt? Lego ex V. C. *deprimito, excolitoque etc.* MEVRS. Aperit haec Meurſiana animaduerſio, quid mouerit homines, vt

2 cem capere poſſint. Inde vbi tempus erit, effodito, ſeritoque recte. Ficum, oleam,
malum Punicum, mala ſtruthea [c], cotonea [d], aliaque mala omnia, laurum Cypriam, Del-
phicam, prunum, myrtum coniugulum [e], et myrtum album et nigrum, nuces Auella-
nas [f], Praeneſtinas, platanum; haec omnia genera a capitibus propagari eximique [g] ad
3 hunc modum oportebit. Quae diligentius ſeri voles, in calicibus ſeri oportet. In arbori-
bus radices vti capiant, calicem pertuſum ſumito tibi, aut quaſillum [h], per eum [i] ramulum
transferito [k], eum quaſillum [l] terra impleto calcatoque, in arborem [m] relinquito. Vbi
bimum [n] erit, ramum tenerum infra praecidito, cum quaſillo [o] ſerito. Eo modo quod [p]
4 vis genus arborum facere poteris, vti radices bene habeant. Item vitem in quaſillum
propagato terraque bene operito, anno poſt praecidito, cum qualo ſerito.

CXXXIV. [CXXXV.] PRIVSQVAM meſſim [a] facies, porcam praecidaneam hoc modo fieri oportet. Cereri [b] porca praecidanea, porco [c] foemina, priuſquam haſce fruges condantur [d], far, triticum, ordeum, fabam, ſemen rapicium; thure, vino, Iano [e], Ioui,

c) *ſtrutea I. B. ſtructea Reg.* d) *cotonia I. B. R.* e) *conuolum P.* f) *abellanas P.* g) *et eximi a. V.* h) *quaſſilum a. V.* praeter Ienſ. quae *quaſſillum.* i) *ea P.* k) *transferito I. B. R.* l) *quaſſillum Ienſ. quaſſilum a. V.* m) *arbore P.* n) *biemum P. biennium I. B. R.* o) *quaſſillo Ienſ. quaſſilo a. V.* Sic per hoc caput, et alibi fere. p) *quoduis* coniunct. *Ba. H. Gr. G.* [C. CXXXIV.] a) *meſſem facias a. V.* b) *Caereri porcam praecidaneam feminam W.* c) *porcam foeminam a. V.* d) *condas W.* e) *Ioui Iano I. B. R.*

vt hic aliquid mutarent, nimirum ruſticae rei ignorantia. Quid enim? nonne deprimuntur pulli ea parte, qua capiti ſiue matri ſunt propiores in terram, vt radices ibi capiant; ſuoque faſtigio extolluntur ad agendos ramos?

133, 2 LAVRVM CYPRIAM) Vide quae dicta ſunt ad 8, 2 vbi eaedem arbores enarrantur.

133, 3 QVAE DILIGENTIVS SERI) Plin. 17, 13 ſ. 21 *Alterum genus luxurioſius, radices in ipſa arbore ſolicitando, traiectis per vaſa fictilia, vel qualos ramis, terraque circumfartis; atque hoc blandimento impetratis radicibus, inter poma ipſa et cacumina: in* [ſ. *et*] *ſumma etenim cacumina hoc modo petuntur, audaci ingenio arborem aliam longe a tellure faciendi: eodem, quo ſupra, biennii ſpatio abſciſſa propagine et cum qualis illis ſata.*

133, 3 AVT QVASILLVM) Ita ſane eſt in Mſſ., et ita legi debet, non *Quaſſillum*, ut in impreſſis hic ſemper erat: quod etiam verſiculo politiſſimi Poëtae confirmatur: *Sit tibi cura togae potior, preſſumque quaſillum.* VICTOR.

134, 1 PORCAM PRAECIDANEAM) Sextus Pompeius, quam appellare *porcam praecidaneam* veteres ſoliti ſint, declarat. Hic etiam locus Varronis, vbi mentio ipſius eſt, a Nonio adducitur, de vita populi Romani lib. 3. Quod humatus non ſit, haeredi porca praecidanea ſuſcipienda Telluri et Cereri aliter familia pura non eſt. VICTOR. Videndus Feſtus in praecidanea. In VV. CC. paullo poſt habetur, *porco femina*, non *porcam feminam*: et item *porcum feminam*, non *porcam feminam*, quod non fuit omittendum, praeſertim conſentientibus duobus vetuſtiſſimis libris. VRSIN. Feſtus: *Praecidaneam porcam dicebant, quam immolare erant ſoliti antequam nouam frugem praeciderent.* Quae verba faciunt huic loco. MEVRS. Sed quod e Feſto laudat Meurſius, id Paulo interpolatori debetur, iudicio Scaligeri. Feſti autem ſunt iſta: *Praecidanea agna vocabatur, quae ante alias caedebatur, item porca, quae Cereri mactabatur ab eo, qui mortuo iuſta non feciſſet, id eſt, glebam non obieciſſet: quod mos erat eis facere prius, quam nouas fruges guſtarent.* Add. Gell. 4, 6. *Porca etiam praecidanea appellata, quam piaculi gratia ante fruges nouas fieri coeptas immolari Cereri mos fuit, ſi qui familiam funeſtam aut non purgauerant, aut aliter eam rem, quam oportuerat, procurauerant.* Eodem loco etiam *ſuccidaneas* hoſtias et *ferias praecidaneas*, quid fuerint, explicat. Scaliger ad Feſtum a *praecedendo* ſ. praeeundo dictas hoſtias diſputat aduerſus Gellium.

134, 1 PORCO FOEMINA) V. C. *Porcam foeminam.* Sed inepte. Nam veteres ita loquebantur. In leg. XII. tab. apud Feſtum *Pellices.* PELLEX. ARAM. IVNONIS. NE. TANGITO. SI. TANGET. IVNONI. CRINIBVS. DEMISSIS. AGNVM. FEMINAM. CAEDITO. Sic *lupum foeminam* dixit Ennius alibi. MEVRS.

134, 1 HASCE FRVGES CONDANTVR) Legendum *haecce* pro hae, vel *condant, vt.* Vbi deſideratur homines, operarii, aut nomen ſimile. Varro lib. 4 de L. L. *Quod munitur opis cauſa, vbi ſint, et quod opus eſt ad vitam gerendam, vbi habitent tuto.* POPMA. Scriberem *haece fruges.* PONTED. Quae ratio Popmam mouit, vt mutatum aliquid vellet, ea etiam induxiſſe videtur librarium Wrat. vt legeret *condas.* Melius ille, quam Popma,

Ioui, Iunoni praefato. Priusquam porcum [f] foeminam immolabis, Iano ſtruem com- 2
moueto ſic: Iane pater, te hac ſtrue commouenda [g] bonas preces [h] precor, vti ſies vo-
lens propitius mihi, liberiſque meis, domo familiaeque meae [i]. Ferctum [k] Ioui moue-
to et mactato ſic: Iupiter te hoc fercto obmouendo bonas preces precor, vti ſies volens
propitius mihi liberiſque meis, domo familiaeque meae mactus [l] hoc fercto. Poſtea Ia- 3
no

f) *porcam a. V.* g) *ommouenda P.* h) *te* inſ. *a. V.* i) *mactus hoc ferto* add. *a. V.* k) *Fertum a. V.* Sic per totum caput. l) *vicinis I. B. R.*

Popma, qui non conſiderauit, inter fruges, quae enumerantur per appoſitionem, etiam eſſe *fabam* accuſandi caſu, vbi nihil mutat. Caeterum dubito, an prolatum adhuc ſit exemplum quarti caſus ita cum paſſiuo iuncti, vt hic factum eſt a Catone, ſi ſcripſit *condantur*. Neque coniecturam Popmae *condant, vt* probare poſſum: ſequitur enim *praefato*. Quid igitur ſupereſt? ἐπέχω.

134, 1 SEMEN RAPICIVM; THVRE) Ita diſtinxi orationem: ante modo incidebatur. Ratio, credo, aperta.

134, 1 IANO, IOVI, IVNONI PRAEFATO) Legendum cenſeam *praefamino*. Sic c. 141 *Ianum Iouemque vino praefamino*. Huc pertinet, quod doctiſſimus Grammaticus Feſtus *famino* exponit *dicito*. Sed cur addit *Iunoni*, cum eius nunquam poſtea toto hoc capite mentionem faciat, Iani vero et Iouis crebram? An dicendum reiiculam hanc vocem? Certe: nam neque citato cap. 141. vllus ei locus, vt videmus: aut transponendum, legendumque: *Vino Iano Iunonio, Ioui praefamino*. Nam Ianum Iunonium eſſe cognominatum ſcimus ex Macrobio Sat. 1, 10. MEVRSIVS. *Praefamino et famino* conſenſu omnes, Feſtum ſecuti, exponunt *dicito*. Sed nemo, quod ſciam, inter imperatiui formas hanc in *mino* refert; *minor* ſolam omnes agnoſcunt, et pluralis quidem numeri, cum hic ſingularis requiratur. Sed ſi *praefato* retineamus, etiam hic deeſſe canina littera videtur.

134, 2 IANO STRVEM COMMOVETO) Feſtus: *Strues genera liborum ſunt, digitorum coniunctorum non diſſimilia, qui ſuperiecta panicula in transuerſum continentur*. Ouidius Faſt. 1, 276 vbi loquitur Ianus: *Ara mihi poſita eſt paruo coniuncta ſacello, Haec adolet flammis cum ſtrue farra ſuis*. Vide ibi Anton. Conſtantinum. Puto autem hoc Ethnicos ex Iudaeorum ſacris ſuſcepiſſe, vt eiusmodi ſtrues, quas Feſtus deſcribit, formarent. nam panes propoſitionum nihil aliud erant, quam duae ſtrues panum ſibimet inuicem impoſitorum; et ita quidem, vt infimus panis menſae incubuerit, reliqui calamis aureis, qui ex quatuor ſtipitibus, vtrique menſae adſtantibus, protendebantur, inniſi fuerint. Ita optime poſitum horum panum deſcribit Vir in talibus doctiſſimus Theodorus Daſſouius in Diſſ. de panibus facierum, qui ſingula teſtimoniis ex antiquitate Iudaica petitis probat, de quibus noſtrum non eſt prolixius agere. *Commouere*, vt et ſimplex *mouere*, et *obmouere* in ſacris idem notant, quod admouere. Vide Meurſium paullo poſt. SCHOETTG. Haec videtur antiquiſſima illa ratio, quam vocibus תרומה et תנופה exprimunt Hebraei; quod hic indicaſſe ſatis fuerit. Viros doctos, qui de ea re egere, laudauit nuper *Pe. Zorn.* bibl. antiqu. p. 74.

134, 2 IANE PATER, HAC STRVE) Feſtus. *Ianual libi genus, quod Iano tantummodo delibatur*. Iuuenalis Sat. 6 *Cum farre et vino Ianum Veſtamque rogabat*. Ouid. 1. Faſt. *Inde vocor Ianus, cui cum cereale ſacerdos Imponit libum, farraque mixta ſale*. Sed de ferto et ſtrue videndus Feſtus, in *Strufertarii*; item vetus inſcriptio Suouetaurilium, quae habetur in hoc libro. VRSIN. Subiecimus illam Catoni, ne hic turbaret nimis, quod longiuſcula eſt, circulos vel regulas potius typographorum.

134, 2 BONAS PRECES PRECOR) Vox *te*, non eſt in VV. CC. neque in fragmento vetuſtae inſcriptionis, [inter Vrſinianas XIX. Grut. p. CXXII, 5] in qua haec formula his plane verbis concepta eſt: BONAS PRECES POSCO VTI SIES etc. et infra c. 139 legitur: *bonas preces precor* IDEM. Coniugia eiusmodi verborum eiusdem originis plurima collegere Taubmann. ad Plauti Mil. 2, 4, 47 et quos hic laudat.

134, 2 VTI SIES VOLENS PROPITIVS MIHI) Haec erat formula vetus. Feſtus: *Strufertarios appellabant antiqui homines conductos mercede, qui ad arbores, fulguritas piaculorum commiſſorum cauſa ſacrificia quaedam ſtrue et ferto ſolemnibus verbis faciunt* PRECOR. TE. IVPITER. VTI. MIHI. VOLENS. PROPITIVS. SIES. Vide eundem *Teſca*. MEVRS.

134, 2 FERCTVM IOVI) Paulus Feſti abbreviator: *Ferctum genus libi, dictum, quod crebrius ad ſacra ferebatur, nec ſine ſtrue, altero genere libi: quae qui adferebant, ſtrufertarii appellabantur*. Vide pluribus Bapt. Pium annot. poſt. c. 147 Alardum ad Valer. Flaccum 5, 143. Lomeierum de luſtrat. c. 13. Forte hinc reſtitui poteſt locus Ouidii ſupra adductus, vbi legitur: *Cum ſtrue farra:* fortaſſe ſcriptum erat *ferta* vel *fercta*, quod librarius non intelligens ex ingenio mutauit in *farra*. SCHOETTGENIVS.

134, 2 FERCTO OBMOVENDO) Nihil *obmouere* aliud eſt, quam *admouere*. Nam veteres *ob* pro *ad* vtebantur teſte Feſto. OB *praepoſitione antiquos vſos eſſe pro* AD, *teſtis eſt Ennius*. Poſtea *ob os ſignificat ad os*. Et, quod huic loco maxime facit:

no vinum dato ſic: Iane pater, vti te ſtrue commouenda bonas preces bene precatus ſum, eiusdem rei ergo macte vino inferio [m] eſto. Poſtea Ioui ſic: Iupiter macte [n] fercto [o]
4 eſto. macte [p] vino inferio [q] eſto. Poſtea porcam praecidaneam immolato. Vbi exta proſecta [r] erunt, Iano [s] ſtruem commoueto [t], mactatoque item vti prius obmoueris [u]. Ioui [x] ferctum obmoueto, mactatoque item [y] vti prius feceras [z]. Item Iano vinum dato, et Iovi vinum dato, ita vti prius datum [a] ob ſtruem obmouendam †, et ferctum libandum. Poſtea Cereri exta et vinum dato.

CXXXV. [CXXXVI.] ROMAE tunicas, togas, ſaga, centones, ſculponeas: Calibus et Minturnis [a] cuculliones [b], ferramenta, falces, palas, ligones, ſecures, ornamenta, murices, catellas [c]: Venafro, palas [d]. Sueſſae, et in Lucanis ploſtra, treblae [e]
2 Albae: Romae dolia, labra: tegulae ex Venafro. Aratra in terram validam Romanica bona erunt, in terram pullam [f] Campanica, iuga Romanica optima erunt. Vomis [g] indutilis

m) *inferiori* omnes praeter *M. Po. 2.* n) *iſto* inſ. *P.* o) *fercto* deeſt *I. B. R.* p) *macte* omitt. *I. B. R.* q) *inferiori* omnes praeter *M. Po. 2.* r) *profecta P. porrecta Ienſ. proiecta a. V.* s) *i Iano P. ita voueto I. B. R. ita Iano I. I-G.* t) *commoueto, mactatoque item vti prius* deſunt *Pol.* u) *obmoueris. Ioui ferctum obmoueto, mactatoque item vti prius* deſunt *I. B. R. obmoueras I. I-G.* x) *item* inſ. *I. I-G.* y) *item* omitt. *I. I-G.* z) *feceris P. I. B. R.* a) *fuit* inſ. *I. I-G.* †) *obmouendum I. B. R.* [C. CXXXV.] a) *menturnis P.* b) *cuculiones I. B. R.* c) *clitellas I. I-G.* d) *palla I. B. R.* e) *trabes I. B. R.* deeſt *a. V.* item *Steph. etc. Trobulae, Meurſ. Trebulae, Po. 2.* f) *pulleam P.* h) *Vomeris I. B. R. M. Po. 2.*

facit: OBMOVETO *pro* ADMOVETO *dicebatur apud antiquos, vt alia quae ſupra relata ſunt.* MEVRS.

134, 3 MACTE VINO INFERIO) Vide quae diſputauimus de hac formula ad c. 132, 2

134, 4 VBI EXTA PROSECTA) Alii libri habent, *proiecta.* Sed *porrecta* vera lectio eſt, quae et in VV. CC. reperitur, et auctoritate Macrobii confirmatur in Saturnalibus, ſuper illo Virgilii verſu: *Exta ſalſos porriciam in fluctus*; ad quem verſum adducit Macrob. Veranii hae ex L. 1. Pictoris. *Exta porriciunto, Diis danto in altaria, aramue, focumue, eoue, quo exta dari oportet.* In quibus verbis animaduertendum, *Diis danto* gloſſema eſſe verbi *porriciunto.* M. Varro lib. 1. de re ruſt. c. 29. *Quod eſt inter duos ſulcos elata terra, dicitur porca, quod ea ſeges frumentum porriciat. Sic quoque exta deis cum dabant, porricere dicebant.* Et fortaſſe ex hoc loco Varronis id gloſſema ſumptum eſt. VRSIN. V. C. *proiecta* vnde tranſpoſita et immutata litterula non difficulter *porrecta* legi poſſet. Nam *porricere* etiam proprium huius rei vocabulum. Vide Macrobium Sat. lib. 3 cap. 11. Sed temerarius eſſe nolo. MEVRS. Bene Meurſius, quod audacter mutare nihil voluit. *Proſecare* eſt ſacrificantium verbum, quod notat exta diuidere, earumque partem Deo adponere, partem vero alteram ſacerdotibus, tertiam populo diſtribuere. Plautus Poenulo 2, 1, 8 *vetui exta proſecarier.* Suetonius Aug. c. 1. *Semicruda exta rapta foco proſecuit.* Inde *proſecta*, quae vox notat particulas talium extorum minutas. Ouidius Metam. 12, 152 *Cuius vt impoſuit proſecta calentibus aris.* Vbi male aliquot editiones legunt *profecta.* Idem Faſt. 6, 163 *Sic vbi libauit, proſecta ſub aethere ponit.* Valerius Flaccus 3, 439 *Tunc piceae mactantur oues, proſectaque partim Pectora per medios, partim gerit obuius Idmon.* Plura, ne vltra, quam decet, prolixi ſimus, dabunt Nonius 3, 179. Meurſius ad Lycophronem p. 307. Weizius ad Valer. Flaccum p. 227. Salmaſius ad Solinum cap. 5 p. 90. 91. Barthius ad Statium Theb. 5, 641. Scio, quid ſit *porricere*, ſed illud huc non ſatis apte quadrat. SCHOETTG.

134, 4 VTI PRIVS OBMOVERIS) Putabam forte legendum *obmoueras:* ſed intercedit proxima nota Vrſinus, et reliqui, qui habent *feceris.* Forte Catonis aeuum ita loquebatur.

134, 4 VTI PRIVS FECERAS) *Feceris* eſt in VV. CC. et ſupra dictum eſt, *vti prius obmoueris.* VRSIN.

135 *Quemadmodum tunicas, ceterasque res, et vbi emas. Romae tunicas* cet. Ita reuocato titulo caput inchoandum videtur. PONTED.

135, 1 ORNAMENTA, MVRICES, CATELLAS) *Ornamenta* ſunt equorum, mulorum, aſinorum, quae ipſis inſternuntur, imponunturue, vt ſtragula, ephippia, clitellae; *murices* ſunt laminae ferreae acuminatae, iumentorum operimentis affixae ad ſimilitudinem muricum ſiue tribulorum militarium; *catellae* ſunt paruae catenae, ad vſum vel ornatum iumentorum. Horatius lib. 1 epiſt. *ſaepe catellam, ſaepe periſcelidem raptam ſibi flentis:* niſi quis malit legere, *clitellas*, vt vetus editio habet. POPMA.

135, 1 TREBLAE) Confirmat hanc lectionem e Cod. vet. Broukhuſius.

135, 2 VOMIS INDVTILIS) *Vomeris* in Mſſ.

dutilis [h] optimus erit. Trapeti Pompeiis [i]. Nolae ad Rufri [k] maceriam claues. Clo-
ſtra Romae [l]. Hamae, vrnae [m] oleariae [n], vrcei aquarii, vrnae vinariae [o], alia vaſa ahe-
nea [p] Capuae. Nolae fiſcinae Campanicae [q]. [Hae hamae [r] vtiles ſunt.] Funis [s] ſub- 3
ductarius, ſpartum omne Capuae. Fiſcinas [t] Romanicas Sueſſae, Caſino [u]. Eae [x] opti-
mae erunt [y] Romae. funem torculum ſi quis faciet Caſini [z] L. [a] Tunnius [b]. Venafri C.
Mennius L. F. eo indere oportet coria bona VIII. noſtratia recentia [c] quae depſta [d] fient [e],
quam minimum ſalis habeant, ea depſere [f] et vnguere [g] vnguine prius oportet, tum ſic-
care: Funem exordiri oportet longum pedes [h] LXXII. toros III. habeat, lora [i] in toros 4
ſingulos IX. [k], lata [l] digitos II. Cum tortus erit [m] longus [n] pedes XLIX [o]. In commiſſura
abibunt [p] pedes III, reliquum erit pedes XLVI. Vbi extentus [q] erit, accedent [r] P. V.
longus erit P. LI. Funem torculum extentum longum eſſe oportet pedes LV [s], maximis 5
vaſis:

h) *in Rutulis M. Po. 2.* i) *pompeis Pol.* k) *rufimaceriam Ienſ. rufimateriam B. R. rufrimaceriam* iunct. *I. I. Ba. A. Gr. G. Heru.* nobiſcum. l) *ac* inſ. *a. V.* m) *Vrinae B. R.* n) *oliariae P. oleareae Po. 2.* o) *et* inſ. *a. V.* p) *aenea a. V.* q) *campanicae meliores et vtiliores ſunt W. campanicae came vtiles P. campanicae caniae vtiles I. B. R.* nobiſcum *I. I-G.* r) *Hae hamae vtiles ſunt* deſunt *Po. 2.* s) *Funes P.* t) *Fiſcinae romanicae: Caſſino et Sueſſae optimae W.* u) *caſſinae optimae I. B. R. Caſſino I. I-G. Caſini Po. 2.* x) *eae* quoque omitt. *P.* y) *erunt. Romae funem I. B. R. W.* z) *caſſini W. I. I-G.* a) *Minturnis: Venafro longe meliora fient. Eo inde te oportet habere coria bouina noſtratia etc. W. L. nummis: venafri minturnis. CL. eo etc. a. V.* b) *Trinnius P.* c) *recenti aqua a. V.* etiam *W. recenti aquae P.* d) *dempta W. deperſta I. B. R.* e) *fient meliora quamuis minimum W.* f) *denſare, vngere, tum ſiccare prius oportet: exungi demum. Funem W.* g) *vngere* etiam *a. V.* h) *centumſeptuagenta pedum. Thoros tres habeant oportet. Lora tria in thoros etc. W.* i) *loris I. I-G.* k) *IX.* deeſt *W.* l) *latas I. B. R. W. latis I. I-G.* m) *fuerit I. I-G. erit funis W.* n) *erit* interſer. *W. I. I-G.* o) *XLVIII, I. B. R. centum quadraginta octo W.* p) *abibit I. B. R.* q) *extentum I. B. R.* r) *accedet I. B. R.* s) *V.* tantum *B. R.*

Mſſ. libris legimus, quae fortaſſe lectio repudiari non debet. Grammatici enim teſtantur, vetuſtiſſimos multa huiuſcemodi protuliſſe. vt *ſupellectilis* nominandi caſu, et non tantum *ſupellex* dicerent. VICTOR. Libri veteres *indutilis*; ex quo Scaliger fecit *Cutiliis*; id nomen oppidi ad lacum Cutilienſem, celebrem aquae ſalubritate; de quo multa Plinius, Strabo, Feſtus et alii. Mihi videtur legendum: *in Rutulis*, vt iam ante *in Lucanis*. POPMA. Scaliger coniecturam illam propoſuit ad Varr. de L. L. p. 33. Coniecturam voco. Nam ipſe *fortaſſe*, bis ponit, ac adiungit, *de quo ad eruditos referendum puto.* Quo minus ſequi poſſum conſilium eorum, qui *in Rutulis* recepere. Poſſit etiam fieri, vt ἀπὸ τοῦ κοινοῦ intelligenda ſit patria vomeris, qualem laudat Cato, praeſertim cum *optimum* epitheton repetat. *Indutilis*, modo Catonis ſit, quid ſit, nimis obſcurum eſſe non poteſt, nimirum *ferrum* illud, quod *indui* poteſt vel inferi ligneae aratri parti, quam ἔλυμα Graecis dici patet ex Poll. I', 252 benene *furcam* vocauerit interpres, non habeo dicere.

135,2 CLOSTRA ROMAE etc.) V. C. aliter diſtinguit: *Cloſtra Romae, ac hamae. Vrnae ol.* MEVRS.

135, 2 HAMAE) In Pandectis hoc nomen eſt, libro primo de officio praefecti vigil. l. [3] *Nam ſaltem. Sciendum eſt autem praefectum vigilum per totam noctem vigilare debere, et coërrare calciatum cum hamis et dolabris.* Eodem, aut paullo immutato nomine Graeci inſtrumentum aliud appellant, de quo diſſeruit eruditiſſimus Budaeus, qui locum quoque Plinii in epiſtola ad Traianum adducit, vbi Latina dictio eſt. VICTOR. *Hamae* vaſa aquaria, quae et in vſu quotidiano erant, et ad reſtinguenda incendia hisdem aqua ferebatur. Columella lib. 10, 387 *aut habilem lymphis hamulam.* Plin. lib. 10. epiſt. 42 *Et alioquin nullus vſquam in publico ſipho, nulla hama, nullum denique inſtrumentum ad incendia compeſcenda.* Plura Budaeus in Pandectas, et Turnebus 19, 33. POPMA.

135, 3 NOLAE FISCINAE CAMPANICAE. HAE) Veteres editi libri alio modo: *Nolae fiſcinae campanicae Caniae oleariae vtiles ſunt.* Num vitio nobis dabitur, ſi legamus: *Nolae fiſcinae Campanicae oleariae vtiles ſunt?* cap. 152 *Fiſcinas olearias Campanicas duas illi rei habeto.* PONTED.

135, 3 HAE HAMAE VTILES SVNT) Reicula haec omnia et ab aliquo male feriato adſuta: MEVRS. Adſenſus doctiſſimo Meurſio, haec verba vt gloſſema ego etiam eieci. POPMA. Adſcripſerat nimirum aliquis, quid rei, et cui vſui eſſet hama. Nolui tamen plane expungere Victorii reuerentia.

135, 4 TOROS III. HABEAT) *Torus* funis ex pluribus loris conſtans, a *torquendo.* Scaliger ad Varronem p. 68 Schefferus de torquibus §. 1. SCHOETTG. *Torus* hic non tam funis eſt, quam pars funis maioris, quae in filo *licium* vocatur. Caeterum incidi poſt *habeat*, vt clarius intelligatur, funis partes maiores eſſe *toros*, horum partes ſiue *licia* eſſe *lora.*

135, 4 FVNEM TORCVLVM) Eadem iam ſupra adfuere c. 63.

vaſis: minoribus pedes L I. Funem loreum in ploſtrum iuſtum pedes L X. ſemifunium pedes X L V. lora retinacula in ploſtrum ped. X X X V I, ad aratrum ped. X X V I lora praeductoria [t] ped. X X V I I. [u]. s. ſubiugia in luſtrum lora ped. X I X. funiculum P. X V. [x], in ara-
6 trum ſubiugia [y] lora P. X I I [z]. funiculum ped. I I X [a]. Trapetos latos maximos ped. I I I I. S. orbis altos ped. I I I. S. orbis medios ex lapicidinis [b] cum eximet craſſos [c] pedem, et palmum inter miliarium, et labrum ped. I I. digitos I I. labra craſſa digitum [d]. Secundarium trapetum latum ped. I I I I. et palmum inter miliarium, et labrum pes [e] vnus, digitus vnus, labra craſſa digitos V [f]. orbes altos [g] ped. I I I. et digitos V. craſſos ped. I,
7 et digitos I I I. Foramen [h] in orbes ſemiped. quoquouerſum facito. Tertium trapetum latum ped. I I I I. inter miliarium, et labrum ped. I. labrum [i] dig. V. orbis altus [k] ped. I I I. digitos I I I. craſſos ped. I. digitos I I. Trapetum vbi aruectum [l] erit, vbi ſtatues, ibi et commodato [m], concinnatoque.

CXXXVI. [CXXXVII.] POLITIONEM [a] quo pacto dari oporteat. In agro Caſinate

t) *productoria I. B. R. preductoria P.* u) *XXXVII. Ienſ.* x) *II. X. I. B. R. IIX. I. I. Ba. A. IX. H. Gr. G.* y) *in luſtrum* inſ. *a. V.* z) *XIX. I. I-G.* a) *XX. I. B. R. XV. I. I-G.* b) *lapidicinis a. V.* c) *craſſum P. I. I. B. R.* d) *digitum ſecundarium. Trapetum I. B. R.* e) *pedem I. digitum I. I. I-G.* f) *II. I. I-G.* g) *latos IIII. et I. B. R. p.* ante numerum pon. *Ienſ.* h) *in orbem* inſ. *I. B. R.* i) *labrum* omitt. *a. V.* k) *alios P. alius I. B. R.* l) *aduectum a. V.* m) *connodato I. B. R.* [C. CXXXVI.]
a) *Politionem - - oporteat* lemma ſunt: caput ipſum incipit, *In agro etc. P. I. B. R. Vict. Pollintionem in I. I-G. Politionem Po. 2.*

135, 5 IN LVSTRVM LORA PED. XIX.) Recte, puto, Schefferus de re vehic. 1, 11 p. 120 ex c. 63 emendat, *in ploſtrum lora ped. XIIX.*

135, 6 EX LAPICIDINIS) Antiqua lectio *lapricedinis*, emendaui *lapicidinis.* Varro lib. 8 de L. L. *Qui lapides caedunt, lapicidas: qui ligna, lignicidas dici.* VICTOR.

135, 7 VBI ARVECTVM ERIT) V. C. *aduectum.* Sed *Ar* veteres pro *Ad* dicebant, vt *arfero, aruenio,* et ſimilia. MEVRS. Poterat *arceſſo* inprimis laudare, in quo manifeſta huius praepoſitionis vis eſt. V. ad Quintil. 12, 10, 32.

135, 7 IBI ET COMMODATO) Puto lectum fuiſſe *accommodato,* pro quo ſcioli fecerunt *et,* qui illud idem eſſe putarunt, quod *ac.* Subintellige autem accommodato tuis vſibus. SCHOETTG. Cum res compoſita ſit trapetum ex pluribus partibus, metus eſt, ne, ſi iam concinnatum transferatur, vitium faciat.

136, 1 Quae in titulo extra caput ſunt, ad caput pertinent. PONTED.

136 POLITIONEM QVO PACTO) Reddidi, niſi fallor, Catoni verba ſua, lemmatis obtentu ei ſubtracta, ita vt a Victorii fide nihil praeterea diſceſſerim. Quod ad rem ipſam pertinet, Turnebus 30, 6 interpretatur *politionem* contractus ſpeciem, cum ager colendus locatur pactione certae partis frugum, qui etiam huc refert l. 52 π. § 2 pro ſocio (17, 2) *Si in coëunda ſocietate artem operamue pollicitus eſt alter, veluti cum pecus in commune paſcendum, aut agrum politori damus in commune quaerendis fructibus:* quem quidem locum primus ex codice Florentino reſtitutum interpretatus eſt A. Auguſtinus Emend. 4, 9. Aſſentiri non poſſum ſummo viro Bynckershoeckio, qui obſeru. Iur. Rom. 2, 9 apud Vlpianum, (is enim eſt autor legis laudatae) legi malit *olitori.* Rarior vſus vocis videtur ſummum virum mouiſſe. Proinde operae pretium fuerit, quae adhuc nobis occurrerunt loca, huc adſcribere. Seruauit eorum pluſcula Nonius 1, 339 *Politiones agrorum cultus diligentes, vt polita omnia dicimus exculta, et ad nitorem deducta. Ennius Sat. l. 3 Teſtes ſunt Lati campi, quos gerit Africa terra politos. Idem Annali libro nono, Raſtros dente fabros capſit cauſa poliendi Agri. Varro, quid mirum? ex agri depolitionibus eiiciuntur; hic in coenaculo polito recipiuntur.* Varro idem *politum cultura fundum* vocat 3, 2, 5. *Politionis* autem *ſegetum* et *veſtimentorum* coniunctim iniicit mentionem Feſtus in *polimenta;* quam quidem coniunctionem non ineptam eſſe declarat Voſſius in etymol. *Similitudo,* inquit, *in eo eſt, quod vt veſtis pectine vel ſpina fullonia poliretur; ita occa vel raſtro pecteretur tellus etc. Politor* itaque hic fuerit, qui certa parte fructuum pacta alterius agrum *polit* h. e. colit. Obſtare videtur merces nimis parua, intra quintam et nonam partem fructuum, cum dimidia fere parte hodie contrahi apud nos ſoleat. Sed vt taceam admirabilem fertilitatem Italiae, frugalitatemque politoris pauco contenti; poteſt fieri vt adiici tum quaedam ſolita fuerint ad id genus pacta, quibus paullo melior redderetur politoris conditio. Quantum vero illud eſt, quod c. 137 cauetur de pabulo bobus partiarii politoris praebendo. Cum haec igitur ita ſunt, tum certe Catonis ſtomachi non videtur fuiſſe,

ſinate[b] et Venafro[c] in loco bono parte[d] octaua corbi[e] diuidat, ſatis[f] bono ſeptima, tertio loco ſexta[g], ſi granum modio[h] diuidet[i], parti[k] quinta[l]. in[m] Venafro ager optimus IX[n] parti[o] corbi diuidat[p]. Si[q] communiter piſunt[r], qua ex parte politori[s] pars[t] eſt, eam partem in piſtrinum politor[u]. Ordeum[x] quinta modio, fabam[y] quinta modio diuidat.

CXXXVII. [CXXXVIII.] VINEAM curandam partiario[a] bene curet; fundum[b], arbuſtum, agrum frumentarium[c]. Partiario foenum et pabulum, quod bubus ſatis ſiet, qui illic ſient. Caetera omnia pro indiuiſo.

CXXXVIII.

b) *Caſſinate W. I. I-G.* c) *Venafri I. B. R. Venafri ſic dare oportet. In I. I-G.* d) *partem octauam W.* e) *corbis a. V.* f) *In loco ſatis bono ſeptimam W. bona editi plerique.* g) *ſextam W.* h) *medio* ſphalma *Vict.* i) *diuidat I. B. R.* k) *partem V. I. B. R.* l) *quintae W. quanta I. I-G.* m) *in* omitt. *I. B. R.* n) *nona P. dabit nonam Wrat.* o) *partem corbi W. partem corbis I. B. R. parte corbis I. I-G.* p) *diuidant Bon.* q) *Sed W.* r) *pinſunt a. V. partem ſextam W.* s) *pollintori a. V.* except. *P. W.* quae nobiscum. t) *illa* inſ. *W.* u) *pollintor a. V. P. W.* nobiſcum. x) *hordeum P. ordei quintam ex W.* y) *fabae quintam ex W.* [C. CXXXVII.] a) *particiario ſi des, bene W.* b) *fondum W.* c) *frumentarium et fenumentarium, et boues particiarius: Cui pabulum quod bobus ſatisfiet: dato: et caetera quae illic fient opus. Caetera omnia etc. W.*

ſe, vti pro trituratione et granorum purgatione quintam granorum partem daret, quam operam hodie multo minoris redimi conſtat. Interim hoc non negamus, *politoris* et *poliendi* nomina ſatis eſſe apta vltimae illi operae ſignificandae. *Expolita frumenta* dixit Colum. 2, 21, 6; *politor* ipſius Catonis 5, 4 referendus ad eam rem videtur. Sed videamus, quomodo conueniant reliqua.

136 IN LOCO BONO PARTE OCTAVA) *Locus* hic eſt ager, quo ipſo vocabulo vtitur paullo poſt. Quo autem melior locus eſt, tanto maiori cum foenore reddit ſemen et laborem. Itaque *octaua pars* in agro bono non minus aequa merces operae impenſae eſſe poteſt, quam quinta in multum deteriore.

136 CORBI DIVIDAT) Spicas nimirum cum granis ante trituram, et curam reliquam: quam ſi et ipſam praeſtet politor, vt *modio diuidatur* granum, propter impenſam enixiorem operam non iam octauam modo partem accipit, ſed quintam. Lubet hic proportionem veteris in Italia, et noſtri in Germaniae parte aeui proponere, a qua non parum roboris noſtrae de *politore* ſententiae accedit. Si corbi diuidunt, politor, vti vidimus, accipit partem octauam, quae reſpondet quinque quadrageſimis; ſin etiam triturae et purgandi laborem adiiciat, accipit partem quintam, ſiue octo quadrageſimas: quae igitur merces eſt triturae et purgationis? tres quadrageſimae, quae proxime accedit ad rationem hodiernam regionis, in qua ſcribo, vbi intra partem duodecimam et quintam decimam fere triturandi ille et purgandi labor conducitur.

136 IN VENAFRO — DIVIDAT) Iſta quaſi exceptio eſt, cum raro admodum contingat ita bonus ager, vt nona pars fructus aequa politori merces ſit.

136 SI COMMVNITER PISVNT) Hinc apparet, nihil mutandum in Feſto, cum ait: *Piſtum a pinſendo, pro politum antiqui frequentius vſurpabant, quam nunc nos dicimus*; nam vt *polire* de agro dicebant, cum eius glebas raſtro confringerent; ita etiam de frumento, cum id molerent. Ipſe Feſtus alibi teſtis: *Polit: pila ludit.* Vbi putarim legendum, *pila tundit.* Veteres enim molarum vſu nondum inuento, fruges torrebant, et in pila tundebant, vt docui in commentario ad Lycophronem. MEVRS. Vera forte iſta, ſed parum ad h. l. faciunt. Sententia eſt, *ſi communiter* h. e. collatis frugibus ſuis poſt diuiſionem in idem piſtrinum, *piſunt*; *qua ex parte politori pars eſt*, v. c. ex quinta *eam partem in piſtrinum*, h. e. ad piſendi vel pinſendi impenſas confert, quintam vnam nempe ſoluit politor, quatuor quintas dominus.

136 POLITORI) Vnico tantum *l* hoc nomen in libris ſcriptum offendi: an quia, quod Sextus Pompeius ſaepe teſtatus eſt, vetuſtiſſimi conſonantes geminare non ſolebant? vnde *Aula*, non *Aulla*, aut *olla* hic ſemper ſcriptum eſt. VICTOR. Nimirum *pollinctorem* vel *pollintorem* et *pollinctionem* ſ. *pollintionem* a *polline* tum deriuabant Perottum ſecuti, quibus quidem ſatisfactum his, quae adhuc obſeruata ſunt, videtur.

136 ORDEVM QVINTA MODIO) Interpunxi ante *ordeum.* Indicat ordei et fabae eandem, quae frumenti eſſe rationem.

137 Argumenti extrema ſi capiti inſerantur, commodiorem habebimus ſententiam: *Vineam curandum partiario vt des: bene curet fundum.* At inſcriptiones reliquas, vſque in caput 152, quoniam ſuperuacaneas inuenio, deturbarem. PONT.

137 VINEAM CVRANDAM) Lemma antiquarum editionum et Victorii eſt, *vineam redemtori partiario quomodo des.* Id forte fuit initium capitis. Certe redemtor optime hic locum habere poteſt; ſignificat enim eum, qui aliquid curandum

 ſuſcipit,

CXXXVIII. [CXXXIX.] BOVES feriis coniungere licet. Hoc licet facere, aruehant [a] ligna, fabalia, frumentum, quod non daturus erit [b]. Mulis, equis, aſinis feriae nullae, niſi ſi [c] in familia ſunt.

CXXXIX. [CXL.] LVCVM conlucare Romano more ſic oportet. Porco piaculo facito.

[C. CXXXVIII. a) *Trahant a. V.* praeter *Iuntt. Aruebant P.* b) *eris a. V.* c) *ſi* abeſt *I. B. R. Heru.*

ſuſcipit, accepta poſtea certa mercede. Feſtus: *Redemtores proprie et antiqua conſuetudine dicebantur, qui, cum quid publice faciendum aut praebendum conduxerant, effecerantque, tum demum pecunias accipiebant. Nam antiquitus emere pro accipere ponebatur. At ii nunc dicuntur redemtores, qui quid conduxerunt praebendum vtendumque.* Pro varietate autem rerum infinitae erant redemtorum ſpecies. Sic *redemtor, qui aedificium locauit*, eſt apud Cicer. Verrin. 1, 55, ad Q. fratrem 2, 4 et 6, *porticum* ad Att. 4, 2 *viam publicam.* Siculus Flaccus de conditionibus agrorum p. 9. Sic etiam, *qui agrum aut vineam* locat. Acron de Horat. Od. 3, 1, 35 *Redemtor, fabricae ſuſceptor*, aut certe, qui redimat terras cum famulis. Vide Marcellum Donatum ad Liuium l. 23. et ad Sueton. Veſpaſ. c. 1. *Redemtor* ergo *partiarius* h. l. eſt, qui vineam conducit colendam, vt poſtea dimidium muſti, et reliqui fructus accipiat. Tales vineae dantur in ditione illuſtris Gymnaſii Portenſis, vbi per quinquennium ſtudiis operam dedimus, et vocantur noſtra lingua Halbberge q. d. dimidiati montes, quia dimidia portio fructuum redemtori cedit. His itaque praeſuppoſitis ex argumento iſto mutilum huius capitis initium ita reponimus: *Vineam curandam, redemptori partiario des* (ea conditione atque lege) *vti bene curet* etc. SCHOETTG. Non diffiteor, mihi paullo aliter videri. *Partiario* aduerbium eſſe, per ellipſin τῦ *iure* ortum, puto hic et ſupra c. 16 non minus quam apud Apuleium met. 9 p. 229 *Cum vxore mea partiario tractabo, nec erciſcundae familiae, ſed communi diuidundo formula dimicabo.* Porro, quod nunc eſt caput 137, illud totum partem eſſe proxime ſuperioris arbitror, nominatiuumque ἀπὸ τῦ κοινῦ reuocandum *politor*; hic igitur *vineam curandam partiario bene curet*, ſimiliterque *fundum, arbuſtum etc. Partiario* tamen eiusmodi *politori*, qui caeteroquin commune diuidit cum Domino, extra illam communionem concedendum *foenum et pabulum, quod bobus* ſuis (dominus enim nihil praeſtat praeter fundum) *ſatis ſiet*, non omnibus quidem, ſed ſolis, *qui illic*, et quam diu illic operis cauſa *ſient. Caetera omnia*, quam diu manet communio illa, *pro indiuiſo.* Diuiſio enim certis tantum temporibus inſtituitur.

138 QVOD NON DATVRVS ERIT) Cui? et quae diuerſitatis ratio? Si *dare* eſſet poſitum pro ἀποδιδόναι vendere, (hingeben noſtris) intelligerem, licere neceſſarium laborem imperare iumentis, non neceſſarium non licere. Nouimus in piſtrinis ſ. molendinis ſimili de cauſa nullas pene obſeruari, magiſtratu conniuente, ferias: fructus etiam colligendi cauſa plus licere, praeſertim ſi per tempeſtatem metus ſit, ne quid detrimenti fiat.

138 MVLIS, EQVIS) Macrob. 1, 16 *Sunt praeterea feriae propriae familiarum, vt Claudiae familiae, et ſi quas ferias proprias quaeque familia ex vſu domeſticae celebritatis obſeruat.* Feſtus. *Porcus propudianus, qui in ſacrificio gentis Claudiae velut piamentum, exolutio omnis contractae religionis eſt.* Videndus idem Feſtus in *Saturno.* VRSIN. De mulis, Cato, ſatin' vera? At in Pontificum libris expreſſe tantum denicalibus feriis iungere eos vetitum legebatur tuo aeuo. Colum. 2, 22, 5 *Apud Pontifices legimus feriis tantum denicalibus mulos iungere non licere, caeteris licere.* MEVRS. Cauſſam Catonis aduerſus viri docti accuſationem agat Feſtus, qui *denicales*, inquit, *feriae colebantur, cum hominis mortui cauſa* familia *purgabatur.* Etiam ex Cic. de LL. 2, 22, licet obſcurus de caetero locus ſit, illud intelligitur, *denicales ferias* familiae cuique ſuas et proprias fuiſſe.

138 NISI SI IN FAMILIA) Nam olim Romae etiam familiis erant propriae feriae, quae *familiares* appellabantur. Cato noſter infra c. 140 *Si intermiſeris, aut feriae publicae, aut familiares interceſſerint, altero piaculo facito.* MEVRS.

139 LVCVM CONLVCARE) Luci ſacri, vbi inter duo pluresue fines oriuntur, fuerunt dicati Siluano, caeteriſque diis agreſtibus. Erant autem incaedui. Ouidius 8 Met. *Ille etiam cereale nemus violaſſe ſecuri Dicitur, et lucos ferro temeraſſe vetuſtos.* Et lib. 4 Faſt. *Seu mea falx ramo lucum ſpoliauit opaco, Vnde data eſt tenerae fiſcina frondis oui.* Itaque Cato hic voluit docere modum, quo recte et ſine piaculo caedi poſſent. At *lucos* profanos lumini decidere, vt interpretatur Feſtus. Quo pertinet locus Ciceronis e lib. 7 ep. *Nec Papirianam domum deſeres: quamquam illa quidem habet lucum, a quo etiam aduenae teneri ſolent; quem tamen ſi excideris, multum proſpexeris.* POPMA. Mos veteribus agricolis lucorum arbores, quarum rami lumini officerent, amputare. Id *conlucare* dicebant. Feſtus: *Conlucare dicebant, cum profanae ſyluae rami deciderentur officientes lumini.* Col. 2, 22, 3 *Neque terram aperire, neque arborem conlucare.* Idem erat *Interlucare.* Plin. 17, 23. *Deputantur cum vite pariter interlucata denſitate ramorum, qui ſint ſuperuacui, et abſumant alimenta.* Etiam *ſublucare* pro eodem vſurpabant. Feſtus: *ſublucare arbores eſt ramos earum ſupputare, et veluti ſubtus lucem mittere.* MEVRS. Plin. 17, 28 ſ. 47 *Cato arbores religioſas*

facito. Sic verba concipito: Si deus, ſi dea [a] es, quoium illud ſacrum eſt, vti tibi ius ſiet [b] porco piaculo facere, illiuſce ſacri coercendi ergo. Harumce [c] rerum ergo, ſiue ego ſiue quis iuſſu meo fecerit, vti id [d] recte factum ſiet. Eius rei ergo te hoc porco piaculo immolando bonas preces precor, vti ſies volens propitius mihi, domo familiaeque meae, liberisque meis. Harumce [e] rerum ergo macte hoc porco piaculo immolando eſto [f].

CXL. [CXLI.] SI fodere velis, altero piaculo, eodem modo facito, hoc amplius dicito, operis faciundi cauſa: cum [a] opus, quotidie [b] per partes facito [c]. Si [d] intermiſeris, aut feriae publicae aut familiares interceſſerint, altero piaculo facito.

CXLI. [CXLII.] AGRVM luſtrare ſic oportet. Impera [a] ſuouitaurilia circumagi.

[C. CXXXIX.] a) *deae cuius illud I. B. R. deae ſquorum Pol.* 1. *deae ſi quorum* (*ſi dea eſt quoium*) *Pol.* 2. *dea, cuius illud I. I-G.* b) *eſt I. B. R.* c) *Harumque a. V.* d) *fecerit* repet. *I. B. R.* e) *Haruce P. Harumſce I. B. R.* f) *eſto* omitt. *I. B. R.* [C. CXL.] a) *dum P.* b) *cotidie P.* c) *facies I. I-G.* d) *ſed ſi a. V.* praeter Iuntt. [C. CXLI.] a) *imperans ſolitaurilia a. V. ſuouetaurilia M. Po.* 2.

gioſas lucosque praecidi permiſit ſacrificio prius facto. Defendit igitur Plinius Feſtum ab accuſatione Dacerii, qui putat male illum in *ſublucare* interpretari cognatum *collucare*, SVCCISIS *arboribus locum implere luce.* Modo illud teneamus, *ſuccidi lucum* non modo cum totus euertitur, ſed etiam, cum arboribus paucis caeſis lux infertur, quin *arbor ſuccidi* vi compoſitionis dici poſſe videtur, cum inferiores rami auferuntur, vt magis peruius fiat locus. Immo fodiendi etiam cauſa collucatum aliquando lucum videtur, ſi iungas c. 140.

139 SI DEVS, SI DEA ES) Videndus de hac formula Agellius 2, 28 et Arnobius lib. 3 Macrobius autem 1, 9 in formula euocationis Deorum ſic habet: *Si Deus, ſi Dea eſt, cui populus, ciuitasque Carthaginienſis eſt in tutela.* Apparet autem ex loco Catonis, abundare apud Macrobium verbum *eſt*, quod primo loco ponitur: item illud, *Carthaginienſis*, quod expoſitoris gloſſema eſſe opinamur in textum receptum. VRSIN. Haec verba erant in precibus Romanorum ſolennia, cum Deos ſexu diſtinctos, vt et homines exiſtimarent; in quo ab Arnobio illuduntur merito et reprehenduntur, cuius haec ſunt verba: *Nam conſueſtis in precibus, ſiue tu Deus es, ſiue tu Dea, dicere.* TVRN. 15, 14. Vſitata haec formula valde apud veteres. Agellius 2, 28 *Eas ferias, ſi quis polluiſſet, piaculoque ob hanc rem opus eſſet*, hoſtiam SI. DEO. SI. DEAE. *immolabat.* Feſtus *Teſca: Sancta loca vndique capta docent Pontificis libri, in quibus ſcriptum eſt templumque, ſedemque teſcumque* SIVE DEO, SIVE DEAE, *dedicauerit, vti eos accipias volens propitiusque*, vt correxit magnus Scaliger. Macrobius Sat. 3, 9 *Eſt autem carmen huiusmodi, quo Dii euocantur, cum oppugnatione ciuitas cingitur*, SI DEVS, SI DEA EST, CVI POPVLVS CIVITASQVE etc. Arnobius libro 3. *Non enim Deus mas eſt, ſed nomen eius generis maſculini eſt; quod idem vos dicere in religione veſtra non quitis. Nam conſueſtis in precibus*, SIVE TV DEVS ES, SIVE TV DEA dicere. MEVRS. Vid. Inſcriptio fratrum Arualium, quam Catoni ſubiicimus, vbi SIVE DEO SIVE DEAE duo verueces immolantur. cf. Inſcr. Aruales ap. Phil. a Turre ſub Monum. Antii veteris p. 389 ſ.

139 SACRI COERCENDI ERGO) *Sacrum* h. l. eſt lucus cuidam Deo vel Deae ſacer. *Coërcere* notat arborum luxuriem ferro amputare. Et ſic quoque interpretatur Salmaſius ad Solinum c. 35 p. 411, 412 niſi quod *coinquendi* ſuſpicatur legendum, quod ipſe prolixe probat idem eſſe ac *putare.* SCHOETTG. De illo *coinquendi* verbo ad laudatam modo inſcriptionem agitur.

141, 1 De ritu agri luſtrandi legenda Tibulli elegia 1 libri ſecundi, et ad eam Broukhuſius.

141, 1 SVOVITAVRILIA) *Suouitaurilia* ſemper in optimo exemplari et aliis Mſſ. ſcriptum eſt: nam haec etiam in antiquiſſimis Cornelii Taciti libris orthographia eſt: cuſtodita quoque a perito et diligenti viro, quo correctore quinque primi libri editi ſunt. Sic etiam locum illum in XXmo arbitror legi debere, vbi de reſtitutione Capitolii agit: *Luſtrata ſuouitaurilibus area.* nam ſic fere in vetuſto legitur. Non me latet Sextum Pompeium *ſolitaurilia* hos ludos appellare, et id etymon habere tradere, quod huic vocabulo accommodari non poteſt. VICTOR. In VV. CC. *ſuouetaurilia*, non *ſuouitaurilia* conſtanter ſcriptum eſt. Et ita ſemper in tabula marmorea fratrum Arualium, quae apud me eſt. Et certe Feſti Suouetaurilia [ſ. *ſolitaurilia*] eiusque vocabuli etymon repugnat Suouetaurilium ſacrificio, quod in veteribus monumentis deſcribitur. Chariſius lib. 1 *Suouetaurilia quidam putant dicenda a victimis Suouetauro. Sed Valgius de rebus per epiſtolam quaeſitis, ſolitaurilia dicta ait eſſe a ſolis maribus.* VRSIN. Luſtrationis eſt ſpecies per *ſuem*, *ouem* et *taurum*, ſeu

agi. Cum diuis volentibus, quodque bene eueniat, mando [b] tibi Mani [c], vti illace [d] ſuouitaurilia [e] fundum [f], agrum, terramque [g] meam quota ex parte ſiue circumagi, ſiue circum-

b) *iuuando W.* c) *inani I. B. R. W.* d) *illae Ienſ. illa a. V. illare Pol. 2. per illa W.* e) *ſolitaurilia a. V. quae es votus taurilia W. ſuouetaurilia* M. *Po. 2.* f) *fondum W.* g) *terram quae et quota ſit W.*

ſeu verrem, arietem et taurum, vt loquitur Varro 2, 1, 10 qua haec animalia circa rem luſtrandam circumducebantur, vt apparet e hoc noſtro et Varronis loco, conf. Phil. Rubenium Elect. 1, 11. Haec ſatis certa ſunt, ſed de origine et ſcriptione vocis inter eruditos non conuenit. *Alii* enim hoc modo ſcribunt *ſuouitaurilia*, vel cum *e ſuouetaurilia*, Liuius etiam 1, 44 *Sue, oue, taurilia*, alii contra *ſolitaurilia.* Prima ſcriptio reſpicit ad originem vocis, et exhaurit ſimul totam eius ſignificationem. Poſterior auctorem habet Feſtum, et aliquot eius ſequaces. Verba Feſti ſunt haec: *Solitaurilia hoſtiarum trium diuerſi generis immolationem ſignificant, tauri, arietis, verris, quod omnes eae ſolidi integrique ſunt corporis.* Et paulo poſt: *Atque harum hoſtiarum omnium inuiolati ſunt tauri, quae pars ſcilicet caeditur in caſtratione.* (ταῦρος, membrum virile) *Sunt quidem, qui putant, ex tribus hoſtiis* (male in edit. Gothofredi legitur *hoſtibus*) *praecipuo nomen incluſum cum ſolido tauri, quod ampliſſima ſit earum. Quidam dixerunt omnium trium vocabula confuſa ſuis, ouis, tauri adfeciſſe* [Dac. *adeffeciſſe*] *id, quod vno modo appellarentur vniuerſae, quod ſit a ſollo et tauris. Earum hoſtiarum ductum eſt nomen antiquae conſuetudinis etc.* Verum incerta plane eſt haec etymologia, quam puto inde promanaſſe, quod Feſtus in quodam codice minus adcurate ſcripto legit pro *ſuouitaurilia*, *ſolitaurilia*, dum ſcriba *u* plane omiſit, vel etiam tranſpoſuit ex incuria, τὸ *v* vero antiquo more tranſuerſim poſuit <, quemadmodum ſaepe in inſcriptionibus occurrit; putem itaque ſcriptum fuiſſe in libro quodam, quo Feſtus vſus eſt, SO < < ITAVRILIA, ex quo facile enaſci potuit *ſollitaurilia.* Haec poſtquam ita legerat, excogitanda etiam fuit aliqua originatio, quam ex Oſca lingua deſumſit, vbi *ſollum*, totum ſeu ſolidum notauit. Hanc etymologiam recepit epitomator ſeu potius corruptor eius, Paullus Diaconus, et exinde in varios codices promanauit, ſed ſine ratione e. g. apud Quintil. Inſtit. 1, 5 legitur: *Nam ſolitaurilia perſuaſum eſt eſſe ex ſue, oue, et tauro. Et ſane ita ſe habet ſacrum, quale apud Homerum quoque eſt. Sed haec non tam ex tribus, quam ex particulis trium coëunt.* Quis quaeſo putet, Quintilianum, tam bonum alias Grammaticum, adeo ineptiiſſe, vt putaret, ex *ſue, oue*, et *tauro* potius *Solitaurilia*, quam *ſuouetaurilia* componi poſſe? Sed hoc vltimum in quibusdam codicibus expreſſe legitur. Culpa ergo deſcriptoris fuit, non ipſius Quintiliani. Adluſio praeterea Feſti admodum eſt incerta, nam in impoſitione vocis ex plurimis compoſitis certe non reſpicimus ad pauciora, ſed ad plura, quae in ea re inueniuntur. Pone etiam *ſolitaurilia* ideo vocari, quia *taurus* (i. e. membrum virile illorum) fuit *ſolidus*, eadem certe ratione ſacrificium ex hirco et aliis animalibus, etiam tantum vnico, poteris dicere *ſolitaurilia.* Immo *ſolitaurilia* erunt, in quibus *ſolus taurus* immolatur. Retinemus ergo noſtram ſcriptionem, quam etiam in veteribus libris apparere teſtatur Petrus Victorius; quo a renatis litteris nemo religioſius optimorum auctorum membranas tractauit, quo ipſum elogio mactauit Gudius ad Phaedrum 3, 12. Haec paullo prolixius, quam alias ſolemus, deducenda fuerunt, licet res ipſa alias ſatis ſit nota, quia vidimus id non feciſſe Virum doctiſſ. Io. Lomeierum, de luſtrationibus c. 23, vbi tamen haec ex profeſſo diſcutienda erant. Caeterum imaginem *ſuouitaurilium* repraeſentant Lomeierus in poſteriore operis iam laudati editione, et Sponius miſc. p. 310, 311. SCHOETTG. Neque tamen diſſimulandum, Voſſium etiam in etymol. eo inclinare, vt putet, *ſuouetaurilium* nomen ab his confictum primo, qui *ſolitaurilium* etymon (quantumuis abſurdum, tamen forte antiquum et ſolenne) ignorarent. Caeterum *ſuouetaurilium* etiam apud Liuium in luſtratione, ſed totius exercitus, mentio fit 1, 44 *Suem* ſ. *porcum, agnum, vitulumque* noſter ipſe nominat ſ. 4.

141, 1 CVM DIVIS VOLENTIBVS) Locus ita legendus et diſtinguendus: *Impera ſuouetaurilia circumagi. Cum diuis volentibus, quodque bene eueniat, Mando tibi Mani.* Sunt principia ſolennia precationum, *Cum diuis volentibus, Quod bene eueniat, Quod bonum, felix fauſtumque ſit*; quae in hiſtoricis paſſim occurrunt. POPMA.

141, 1 MANDO TIBI MANI) *Manius* ſeruile nomen hic eſſe putat Turnebus. Ego Villicum accipio, ad quem iuſſu domini procuratio ambarualis ſacrificii pertinebat; hoc nomine dictum in ſacris boni ominis cauſa, quia *Manius* a *mane*, quod bonum ſignificat. Ita in Varronis Satyra *Manius*, et in Pompeii Atellana *Mania medica*; cuius teſtimonio Nonius aliquotiens vtitur. Non tamen ignoro apud Graecos *Manem* et *Maniam* eſſe nomina ſeruilia, eaque manaſſe a Phrygibus, vt Auctor eſt Strabo lib. 7 et Athenaeus lib. 13, vbi Macho poëta verſibus elegantiſſimis cauſam reddit, quare mulier Graeca Phrygiaco nomine Mania appellatur. IDEM. *L. Manlii* nomine vtitur ἀντωνυμικῶς c. 144 pr. conf. c. 152. Quid ſi hic etiam aruſpicem nobilem, aut ſacerdotem intelligit *Manium*, cui pater familias luſtrationem mandet. Loquitur enim certe in his formulis ipſe pater familias, *fundum meum ſuouitaurilia circumagi iuſſi*, *Mani* datiuo caſu intellexiſſe videtur, praeter rationem

cumferenda[h] cenſeas, vti cures luſtrare. Ianum, Iouemque vino[i] praefamino[k], ſic dici- 2
to[l]: Mars pater te precor, quaeſoque vti ſies volens propitius mihi, domo, familiaeque
noſtrae[m], quoius[n] rei ergo agrum, terram, fundumque meum ſuouitauralia[o] circum-
agi iuſſi. vt tu[p] morbos viſos, inuiſosque, viduertatem, vaſtitudinemque, calamitates,
intemperiasque[q] prohibeſſis, defendas, auerruncesque[r]. vtique[s] tu fruges, frumenta,
vineta[t], virgultaque grandire, beneque euenire ſinas[u]. paſtores, pecuaque[x] ſalua ſer- 3
vaſſis, duisque[y] bonam ſalutem valetudinemque[z] mihi, domo[a], familiaeque noſtrae.
Harumce[b] rerum ergo fundi, terrae agrique mei luſtrandi, luſtrique faciendi ergo ſicuti
dixi macte hiſce ſuouituarilibus[c] lactentibus immolandis[d] eſto. Mars pater eiusdem rei
ergo, macte hiſce ſuouitaurilibus[e] lactentibus eſto[f]. Item[g] cultro facito[h] ſtruem, et 4
fertum[i] vti adſiet. Inde obmoueto. Vbi porcum immolabis, agnum, vitulumque, ſic
oportet, Eiusque rei ergo macte[k] hiſce[l] ſuouitaurilibus immolandis eſto. Nominare
vetat Martem[m], neque agnum, vitulumque. Si minus in omnes litabit[n], ſic verba conci-
pito:

h) *cirferenda B. R.* i) *Iuno P. viuo I. B. R.* k) al. *praedicito*, Brh. l) *dicito* abeſt M. *Po.* 2. m) *meae I. B. R.* n) *quouis B. R.* o) *ſalitaurilia B. R. ſolitaurilia a. V. ſuouetaurilia* M. *Po.* 2. p) *in Iuntt. tamen orbos I. B. R.* q) *intemperantiasque H. A. Gr. G.* r) *auerruncesque I. B. R.* s) *vineta Iuntt.* t) *vtique Iuntt.* u) *ſinis I. B. R. ſiris P.* M. *Po.* 2. x) *paſcuaque I. B. R.* y) *diuisque B. R.* z) *valitudinemque I. B. R.* a) *domus B. R. domui a. V.* b) *Harumſce I. B. R. Haruncae Heru.* c) *ſolitaurilibus a. V. ſuouetaurilibus* M. *Po.* 2. Sic per totum hoc caput. d) *immolandus Ienſ.* e) *ſolilactentibus taurilibus I. B. R. ſolitaurilibus I. I-G. ſuouetaurilibus M. P.* f) *Item eſto* inf. *I. B. R.* g) *idem W.* h) *facito. Inde ſtruem lignorum obmouendo facito. Demum vbi omne adſiet, factum quod fiendum, porcum immolabis: agrum circumages. Vitulum ſic oportet vouere, eius rei cauſa. Ego Macte Iupiter voui taurilibus lactentibus immolandis eſto. Vetat ſacrum quandoque nominare Martem, Agnum ſic: Ego Iupiter voui eſto. Cum flammine in omnis litabit etc. W.* i) *ferrum I. B. R. ferctum M. Po.* 2. k) *mactes I. B. R.* l) *hiſce* abeſt *P.* m) *matrem I. B. R.* n) *litabis a. V.*

tionem quidem, a *Manibus Dis*, Sam. Shaw in Grammatica Anglice edita A. 1730 p. 8.

141, 2 IANVM IOVEMQVE) Ita plane in veteri inſcriptione, qua ſuouetaurilia deſcribuntur, [quam damus poſt Catonem] haec formula concepta eſt. IAN. PATR. ARIET. II. IOVI. VERBEC. II. MARTI. PATRI. VLT. AR. N. II. Videndus Feſtus in MARSPITER. VRSIN. *Marti ſuouetaurilibus* piaculum ſit Liu. 8, 10. Apud Feſtum *Marſpedis* eſt vel *Maſpedis*. vide Scaligerum.

141, 2 IANVM – PRAEFAMINO) Adſcripſit Broukhuſius, al. *praedicito*. Igitur pro imperatiui modi verbo etiam alii habuere, quod a nobis factum in Indice.

141, 2 VIDVERTATEM) Antique pro *viduitatem*. Non ſatis certum huic voci praeſidium petitur ex Plauti Rud. 3, 3, 2. Eſt enim ibi *viduertas* modo ex coniectura Douzae. Libri omnes *viduitas*.

141, 2 BENEQVE EVENIRE SINAS) Receptam lectionem retinui, neque tamen, quod in optimis exemplaribus offendi, reticere volo: memini enim me M. Catonem prae manibus habere, qui vetuſtiſſimus ſcriptor fuit, et multa, quae obſoleuerunt, vſurpauit. Pro *ſinas* igitur in illis *ſiris* ſcriptum eſt. VICTOR. Haec verba *b. e.* habent forte reſpectum ad Bonum Euentum, Deum, Varr. 1, 1, 6.

141, 4 CVLTRO FACITO STRVEM) Ita VV. CC. et ita in tabula marmorea, licet ibi ſit STRVE EFFERTIS, quod eſt erratum fabrile, pro STRVE ET FERTIS. Feſtus: *Fertum genus libi dictum, quod crebrius ad ſacra ferebatur, nec ſine ſtrue, altero genere libi, quae, qui adferebant, ſtrufertarii appellabantur.* VRSIN. de *ſtrue*, *ferto*, *obmouendo* vid. ad 134, 2.

141, 4 VBI PORCAM IMMOLABIS) Scilicet ſuouetaurilia his tribus animalibus conſtabant, vid. ad ſ. 1. Ad ſingulorum animalium oblationem carmen praeſcriptum recitari iubet Cato. *Sic oportet*, dicere nimirum et facere.

141, 4 NOMINARE VETAT MARTEM) In agri luſtratione, cum ſolitaurilia lactentia fiunt, in immolatione porci *porcus* nominatur. Ineſt enim in eo vis *porrigendi*, et alioqui porci in deliciis erant Romanis; contra in mactatione vituli et agni, nominibus eorum abſtinetur. Nam vitulo vis ineſt, in agno omen non naſcendi. Mars quoque, etſi *Marti Siluano* res diuina tum ſit, non appellatur, quod belli et vaſtitatis ſit autor; proinde ita ſcribit: *Nominare veta Martem, neque agnum vitulumque.* TVRN. 15, 14. Huius praecepti rationem Turnebus hanc eſſe arbitratur, quod iſta ſint inauſpicata nomina, et vt loquitur Horatius, male nominata verba, quae Romani in re diuina facienda religioſe vitabant. Nam Mars belli et vaſtitatis eſt autor, in *vitulo vis* ineſt, in *agno* omen *non naſcendi*. Mihi aliquando in mentem

venit

pito: Mars pater, ſi quid tibi in [o] illiſce ſuouitaurilibus [p] lactentibus, neque ſatisfactum eſt [q], te [r] hiſce [s] ſuouitaurilibus piaculo. Si vno, duobusue dubitauerit [t], ſic verba concipito: Mars pater, quod tibi illuc [u] porco, neque ſatisfactum [x] eſt, te hoc porco piaculo.

CXLII. [CXLIII.] VILICI officia quae ſunt, quae dominus praecepit [a], ea omnia quae in fundo fieri oportet, quaeque emi parari que oportet. quomodoque [b] cibaria [c], veſtimenta [d] familiae dari oportet, eadem vti curet [e], faciatque moneo, dominoque [f] dicto audiens ſit. Hoc amplius, quomodo vilicam vti oportet, et quomodo eae [g] imperari oportet [h], vti aduentu domini, quae opus ſunt, parentur, curenturque diligenter.

CXLIII. [CXLIV.] VILICAE quae ſunt officia, curato faciat. Si eam tibi
dederit dominus vxorem [a], ea eſto contentus. Ea te metuat. Facito ne nimium luxu-
rioſa fiet. Vicinas [b] aliasque mulieres quam minimum vtatur. neue domum [c], neue ad
ſeſe recipiat. ad coenam nequo eat, neue ambulatrix fiet. Rem diuinam ni [d] faciat, neue
mandet, qui pro [e] ea faciat, iniuſſu domini, aut dominae. Scito dominum pro tota fa-
2 milia rem diuinam facere. Munda fiet. Villam conuerſam mundamque [f] habeat.
Focum

o) *in* abeſt *I. B. R.* p) q. *noui taurilibus W. ſolitaurilibus a. V. ſuouetaurilibus M. Po.* 2. q) *eſt, neque complacitum, eſto propitius mihi volens, liberisque meis, domo familiaeque meae: illiuſce porce vel agni piaculo, quod illuc liberis offero. W.* r) *te* omitt. *a. V.* s) *his a. V.* t) *dubitauit P. dubitaueris I. I-G. et* inſ. *I. B. R.* u) *illic Heru. illoc Popm.* 2. x) *ſatisfatum B. R.* [C. CXLII.] a) *praecipit a. V.* ipſa quoque Vict. exceptis qui *praecepſit* ſcripſere *M. Po. 2. praeceps P.* b) *quomodo quae I. B. R. quomodo quaeque I. I-G.* c) *et quae* interſ. *I. I-G.* d) *veſtimenta* deeſt *I. B. R.* e) *cures faciasque I. B. R.* f) *domino P. Domino quae dicet audiens ſis I. B. R.* g) *eae* deeſt *a. V.* h) *in* inſ. *a. V.* [C. CXLIII.] a) *in vxorem a. V.* b) *Vicinis aliisque mulieribus I. I-G.* c) *ad domum I. B. R. ad eas domum eat, neue I. I-G.* d) *ne a. V.* e) *propter eam faciet I. B. R.* f) *mundeque P.*

venit ſuſpicari agnum vitulumque eſſe hoſtias inferiores, Martis et nomine et numine, ideoque nominibus eorum abſtineri. Sed nihil affirmo. POPMA. Primo interpunxi poſt *eſto:* deinde legendum puto *vetant:* denique miror, qui *Martem* nominare vetent, cum in *formula* ſeu carmine ſacrificii ſit ſemel iterumque *Mars pater? matrem* habent quidam, vt vidimus, ſed neque hoc ad rem. Licetne audacibus eſſe nobis, et ſuſpicari legendum *partem? partes* ſacrificii ſunt porcus, agnus, vitulus. Horum vnumquodque ſingulatim nominare in ipſo ſacrificio fas non eſt: licet autem, cum aliquo horum litatum non eſt. Quamquam forte nec abſurdum fuerit, pro *martem*, legere *porcum.* Primo ſcribentis culpa *porcum* in *partem* tranſiit, hoc dictantis vel excipientis vitio in *Martem.* Pontedera tamen retinet *matrem* i. porcam.

141, 4 ILLVC PORCO) Lego *illoc.* Nec obtendat hic aliquis antiquam *v* pro *o* ſcribendi rationem MEVRS. Porcum modo exempli cauſa proponit, idem de agno et vitulo intelligendum.

142 QVAE DOMINVS PRAECEPIT) Veteres codices hac parte corrupti: in optimo mendi etiam nota ad hunc locum appoſita. Sic illi legunt, *Quae domino praeceps.* Ex communi receptaque lectione nullum idoneum ſenſum ducimus. Nam hoc, quod his verbis a Catone praecipi videtur, infra aliis expoſitum eſt, *Dominoque dicto audiens ſit.* Ingenioſiores forte ex priſcis veſtigiis, quomodo legi debeat, eruent. VICTOR. Victorius ex vetuſtiſſimo codice *Quae domino praeceps.* Quibus extremis ſi addatur *it*, ea fit ſententia, quae mihi pulcherrima atque optima viſa eſt: *quae domino praecepſit.* Et *praecepſit* erit pro *praeceperit*, vt vetuſtiſſimi vtebantur. *Praecipio* autem primigenia vi eſt accipiendum, vt *antecapio*, *praeoccupo*, *praeuideo:* videlicet *quae villicus in rem domini fore praeuiderit.* PONTED.

142 HOC AMPLIVS) Locutio frequens Catoni et ab aliis auctoribus etiam vſurpata. Eius vim et vſum explicat Pomponius Iuriſc. l. VII. ad Sabinum. *Si pure tibi legauero, deinde poſtea ſcripſero ita,* Hoc amplius, *ſi nauis ex Aſia venerit, haeres meus ei fundum dato; verius eſt, eo verbo ſuperiora repeti. Sicut dicimus L. Titius plebi quina millia dedit,* Hoc amplius, *Seius viſcerationem; quina millia quoque Seium dediſſe intelligamus.* Idem ſignificat *hoc plus.* Terent. Eun. *Vigilabis laſſus hoc plus facies:* id quod Graeci πλέον ποιήσεις. Philemon τί δὲ πλέον ποιήσεις. οὐδέν. Cic. l. 2 de Leg. *Iam caetera in duodecim, minuendi ſunt ſumtus lamentationesque funeris, translata de Solonis fere legibus.* HOC PLVS NE FACITO, ROGOM ASCIA NE POLITO, ita enim locus ille in

Focum purum circumuerſum quotidie, priusquam cubitum eat, habeat. Kalendis, Idibus[g], Nonis, feſtus dies cum erit, coronam in focum indat[h]. Per eosdemque [i] dies Lari familiari pro copia ſupplicet. Cibum tibi [k] et familiae curet vti coctum habeat.
Gallinas multas, et oua vti habeat. Pira arida, ſorba [l], ficos, vuas paſſas, ſorba [m] in ſapa, 3
et [n] pira, et vuas in doliis, et mala ſtruthea [o]. Vuas in vinaceis [p], et in [q] vrceis [r], in terra obrutas. Et nuces Praeneſtinas recentes in vrceo in terra obrutas habeat. Mala Scantiana [s] in doliis, et alia, quae condi ſolent, et ſiluatica. Haec omnia quotannis [t] diligenter [u] vti condita habeat. Farinam bonam, et far ſubtile [x] ſciat facere.

CXLIV. [CXLV.] OLEAM legendam hoc modo locare oportet. Oleam cogito recte omnem arbitratu domini, aut quem cuſtodem fecerit, aut cui olea venierit [a]. Oleam ne ſtringito, neue verberato iniuſſu domini aut cuſtodis. Si aduerſus ea quis fecerit, quod ipſe eo [b] die delegerit, pro eo nemo ſoluet, neque debebitur. Oleam qui legerint, omnes iuranto [c] ad dominum, aut ad [d] cuſtodem, ſeſe oleam non ſurripuiſſe, ne- 2
que quemquam ſuo [e] dolo malo, ea oleitate [f] ex fundo L. Manlii. Qui eorum non ita iurauerit [g], quod is legerit omne [h], pro eo argentum nemo dabit, neque debebitur. oleam cogi recte, ſatis dato arbitratu L. Manlii [i]. Scalae ita vti datae erunt, ita reddito, niſi quae vetuſtate fractae erunt. Si non erunt, reddet aequas [k], aut arbitratu dedu-

g) *Idibus* omitt. *I. B. R.* h) *indiat I. B. R.* i) *eos decuque P. eos itaque I. B. R.* k) *ſibi I. I-G.* l) *ſorua P.* m) *ſerua I. B. R. ſorua P.* n) *et* omitt. *I. B. R.* o) *etiam ſtrutia I. B. R.* p) *vrceis I. I-G. vinaciis P.* q) *in* omitt. *I. B. R.* r) *vinaceis, vel in I. I-G.* s) *ſcantiniana P.* t) *quot annis* diuiſ. *I. B. R. quod annis P.* u) *diligenter* omitt. *I. B. R.* x) *ſuptile P.* [C. CXLIV.] a) *vaenierit Heru.* b) *hodie I. B. R.* c) *iunto P.* d) *ad* abeſt *I. B. R.* e) *ſub I. B. R.* f) *oleatate P.* g) *iurauerint a. V. praeter Ienſ.* h) *omne* omitt. *a. V.* i) *Manli P.* Sic per totum hoc caput. k) *et quod arbitratu I. B. R. eaeque arbitratu P. 1. eaeque arbitratus P. 2.*

in vulgatis libris omnibus legitur: qui tamen mihi videtur corruptus ignoratione huius antiquae locutionis, atque ita reſtituendus; *Translata de Solonis fere legibus*; hoc plus ROGOM ASCIA NE POLITO aperta ſententia. Omnia ſunt, inquit, translata de Solonis legibus, ſed in XII hoc plus eſt, ROGOM etc. POPMA.

143, 2 FOCVM PVRVM CIRCVMVERSVM) Is mos etiamnum obtinet. Propertius 3, [11, 42] *Diique deaeque omnes, quibus eſt tutela per agros Praebebant verſis verba benigna focis.* Nam cineres circum verrebant, ignem ſub iis occulentes. Virgilius Moreto: *Paruulus exuſto remanebat ſtipite fomes, Et cinis obductae celabat lumina prunae.* Vt memini olim notare in ſpicilegio ad Idyll. 11. MEVRS. Vid. Broukhuſium ad Propert. l. c.

143, 2 CORONAM IN FOCVM) In honorem laris familiaris ſeu domeſtici. Focus enim ſedes, et quaſi domicilium Larum. Plaut. Aulularia. *Nunc ruſculum emi, et haſce coronas floreas, haec imponuntur in foco noſtro lari.* POPMA. Recte id in honorem Laris familiaris factitatum docet Popma. Erant vero hae coronae, quae Laribus ſuſpendebantur, inuſitata magnitudine, quali etiam *Donaticae* poſtea fieri coeperunt. Feſtus: *Donaticae coronae dictae, quod his victores in ludis donabantur, quae poſtea magnificentiae cauſa inſtitutae ſunt ſuper modum aptarum capitibus, quali amplitudine fiunt, cum Lares ornantur.* Morem hunc deſitum renouauit Auguſtus, inſtituitque, vt bis facerent, ſemel vere, iterum aeſtate. Suetonius in vita eius: *Nonnulla etiam ex antiquis caerimoniis paullatim abolita reſtituit, vt Salutis augurium, diale flaminium, ſacrum Lupercale, ludos ſaeculares, et compitalitios.* Et poſtea: *Compitalitiis lares ornari bis anno inſtituit, vernis floribus et aeſtiuis.* MEVRS.

143, 3 FARINAM BONAM ET FAR SVBTILE) Hoc loco inprimis vtitur Marſilius Cagnatus obſ. 2, 23 vt oſtendat fuiſſe veteribus factitium quoddam far a farina diuerſum. Licet enim *far hordeaceum* Col. 8, 11, 14 et Pall. 1, 28, 5. it. 1, 29, 2 farinam etiam ſignificare poſſit, tamen Catonis breuitati non conuenire, vt vno eodemque verſu et ſpiritu Synonyma protuliſſe credatur.

144, 1 OLEAM NE STRINGITO) Plinius 15, 3 legem antiquiſſimam oliuantibus eſſe datam ſcribit hanc: *Oleam ne ſtringito, neue verberato.* Verum haec non eſt lex oliuantium, ſed, quod ex contextu adparet, *iniuſſu domini* hoc fieri non debebat. Quomodo enim alias vindemiandae fuiſſent oliuae? Sordidae habebatur parcimoniae, exſpectare, donec deciderent. Stringere et verberare erat prohibitum; Ergo oliuae manebant in olea, aut cum damno domini decidebant. Ψεῦδος Plinius in eo commiſit, quod, vt iam dixi, verba quaedam

3 deducetur [l]. Si quid redemtoris opera domino damni [m] datum erit, reſoluito. Id
viri boni arbitratu deducetur. Legulos quot opus erunt [n], praebeto, et ſtricto-
res [o]. Si non praebuerit, quanti conductum erit, aut locatum erit, deducetur [p]. tanto
minus debebitur. De fundo ligna et oleam ne [q] deportato. Qui oleam legerit, qui de-
portarit [r], in ſingulas deportationes [s] s s. [t]. N [u]. II. deducentur, neque id debebitur.
4 Omnem oleam puram [x] metietur modio oleario. aſſiduos homines quinquaginta praebe-
to, duas partes ſtrictorum [o] praebeto. Ne quis concedat, quo olea legunda et faciunda
carius locetur. extra quam ſi quem ſocium impraeſentiarum [y] dixerit. Si quis aduerſum
5 ea fecerit, ſi dominus aut cuſtos volent, iurent omnes ſocii. Si non ita iurauerint [z],
pro ea olea legunda, et faciunda nemo dabit, neque debebitur ei, qui non ita iurauerit.
Acceſſiones in $\overset{o}{M}$ [a] ∞ c c. accedit [b] oleae ſalſae $\overset{o}{M}$ v. olei puri P. [c]. I X. in tota oleitate [d]
ss [e]. v. aceti [f] quadrantalia v [g]. Quod [h] oleae ſalſae non acceperint [i], dum oleam [k]
legent, in modios ſingulos ss [l]. s. [m] s. dabuntur [n].

CXLV.

l) *reducentur P.* m) *damni* abeſt *I. B. R.* n) *erit I. B. R.* o) *factores a. V.* p) *et* inſ. *I. I-G.* q) *non I. B. R.* r) *deportauerit a. V.* s) *deportatione P.* t) H. *I. B. R.* HS. *I. I-G.* u) *N.* omitt. *I. B. R.* x) *paruam Ienſ. parum B. R.* y) *in Praeſentiarum* diuiſ. *Pol.* z) *iurauerit I, B. R.* a) *M° MCC. P. M. D. CC. I. B. R. modios CC. I. I-G. modios ſenos W.* b) *accedant I. B. R. oleae accedent ſalis I. I-G. accedit olei Salma vna: modia quinque W.* c) *vini puri in etc. W.* d) *oletate P. P. oletata ſalmas quinque W.* e) *HS. I. I-G.* deeſt *I. B. R.* f) *quartas quinque W.* g) *u P. II. a. V.* h) *quod oleo ſalſo I. B. R. quo oleae ſalem I. I-G.* i) *acceperunt I. B. R.* k) *olea legerint W.* l) *ſalmas ſex dabunt W.* H. *I. B. R.* HS. *I. I-G.* m) *S. S* deeſt *I. B. R. Ba.* n) *labuntur Ald.*

dam neceſſario adiicienda omiſit. SCHOETTG. Videndus omnino Varro 1, 55, 1.

144, 2 RESOLVITO) Turn. 10, 18 quoties hic eſt *reſoluere*, legi vult *rem ſoluere*, autoritate Plauti. Sed idem etiam *reſoluere* ita dixit Epid. 3, 2, 16. Et tanto quidem magis putarim locum hic eſſe huic verbo, quia videtur idem fere ſignificare, quod *retro ſoluere* illi, qui tibi *ſoluerat*, ſolvere certe debebat. Neque tamen de nihilo eſt, quod noſter c. 148, 2 ſecundum fidem cod. Pol. *rem ſoluito* habet, vbi alii *reſoluito*.

144, 3 LEGVLOS, QVOT OPVS ERVNT) In antiquis, *et fictores*, emendaui, *et ſtrictores*. Infra: *duas partes ſtrictorum praebeto*. Aliud eſſe *legere oleam*, aliud *ſtringere*, ex verbis Catonis intelligitur. *Factores* appellat, qui lectam ſtrictamue oleam poſt dies aliquot faciunt: id eſt, oleum ex ea exprimunt. VICTOR. V. C. habet *et factores*. Et recte: nam *facere* de oleo proprie veteres dixerunt, vt notum eſt. Sic paullo poſt: *Ne quis concedat, quo olea legunda et faciunda carius locetur*. Item: *Pro ea olea legunda et faciunda nemo dabit*. c. 146. *Oleae legendae faciendae quaeque locata eſt*. Iterum: *Si emtor legulis et factoribus, qui illic opus fecerint* etc. MEVRS. Ita Victorius edendum curauerat; ſiquidem in antiquis exemplaribus extrema non *factores*, vt ante Victorium editum erat, ſed *ſictores* inuenerat. Quo reiecto, *ſtrictores* induxit. Sed cur probamus *ſtrictores*, quorum opera antiquiſſima lege damnabatur: *oleam ne ſtringito*. Ego *ſictores* iterum reponerem, neglectam damnatamque a librariis quippe obſoletam dictionem. *Sictor* vero idem ac *ſector* a *ſico*. Porro *ſictores* ſunt qui ligna caedunt atque ad cogendam oleam in torcularium ferunt. Age, videamus, ſi vera coniicimus. *Legulos*, ait Cato, *quot opus erunt praebeto et ſictores; ſi non praebuerit* (lego *praebueris*) *quanti conductum erit aut locatum erit, deducetur, tanto minus debebitur. De fundo ligna et oleam ne deportato*. En quid ſtatim prohibeat, ne *ſictores* ligna, *leguli* oleam furentur. Ad *ſictores* item pertinet, quod c. 67 traditur: *ligna in torcularium ne caedant*. PONTED.

144, 3 N. II.) Hui tantillum! paullo ſeuerius agit c. 145, 2 vbi in ſingulas ſumtiones multa eſt SS. N. XL. quod puto verius: et huc quoque referendum.

144, 4 DVAS PARTES STRICTORVM) Iterum V. C. *factorum*. Abſque vetere codice eſſet, illud defendi poſſet, quia ait initio capitis: *Oleam ne ſtringito neue verberato iniuſſu domini aut cuſtodis*. Quam vetuſtiſſimam oliuantibus legem fuiſſe tradit Plin. 15, 3. MEVRS.

144, 4 EXTRA QVAM, SI QVEM) Expreſſit antiquam formulam in vetuſtis legibus vſitatam, vt apparet ex hoc fragmento legis Iudiciariae, EXTRA. QVAM. SIQVID. IN. SATVRAM. FERETVR. VRSINVS. Reliqua fere omnia in hoc capite tanto minus intelligere me fateor, quo minus de re ipſa edoceri in Germania quis poteſt.

144, 5 ACCESSIONES IN M.) Accedere verbum ſolemne in emtionibus, locationibus, et Acceſſio velut appendicula rei venditae aut locatae: ſicut hic redemtori oleae legendae in modios M. CC. accedunt V. modii oleae ſalſae, quibus veſcantur leguli, et ſtrictores, quos ille praebet ad colli-

CXLV. [CXLVI.] OLEAM faciundam hac lege oportet locare. Facito recte arbitratu domini, aut cuſtodis, qui id negotium [a] curabit. Si ſex [b] iugis vaſis opus erit, facito. Homines eos dato, qui placebunt aut cuſtodi, aut quis [c] eam oleam emerit. Trapeti [d] facito. Si operarii conducti erunt, aut facienda locata erit, pro eo reſoluito, aut deducetur. Oleum ne tangito vtendi cauſa, neque furandi cauſa, niſi quod cu- 2
ſtos dederit, aut dominus. Si ſumpſerit, in ſingulas ſumpſiones [e] S S [f]. N. XL. deducentur [g], neque debebitur. Factores, qui oleum fecerint, omnes iuranto aut ad dominum, aut ad cuſtodem, ſeſe de fundo L. Manlii, neque alium quemquam ſuo dolo malo, oleum, neque oleam ſurripuiſſe. Qui eorum non ita iurauerit, quae eius pars erit, 3
omne [h] deducetur, neque debebitur. Socium neque habeto, niſi quem dominus iuſſerit, aut cuſtos. Si quid redemtoris opera domino damni [i] datum erit, viri boni arbitratu deducetur. Si viride [k] oleum opus [l] ſiet [m], facito [n] accedere oleum, et ſal [o] ſuae vſioni [p], quod ſatis ſiet, vaſarium [q] vict. II.

CXLVI. [CXLVII.] OLEAM pendentem hac lege venire [a] oportet. Olea pendens in fundo Venafro venibit [b]. Qui oleam [c] emerit, amplius [d], quam quanti emerit, omnis pecuniae

[C. CXLV.] a) *negotii a. V.* b) *ex vigis Pol.* 1. *et* 2. *ex virgis a. V.* praeter Iuntt. qui *ex virgeis.* c) *qui I. B. R. ei qui I. I-G.* d) *Trapetos W.* e) *ſumptiones a. V. etiam M. ſumſiones Po.* 2. f) *S. S. XL. I. B. R. XL.* omitt. *P.* HS. *I. I-G.* g) *deducent I. B. R. deducent vt P.* h) *omne* abeſt *a. V.* i) *damnum Heru.* k) *in aedem olei W. virdem oleum P.* l) *opus* abeſt *a. V.* m) *ſiet a. V.* praeter *P. W. B. R. Ba.* n) *facito. Accipiet W. facito accedet P. accedat a. V.* o) *ſal* abeſt *W. ſale P.* p) *vſſioni W.* q) *neceſſarium vret W. vaſarum etc. P. et vaſa viminea a. V.* [C. CXLVI.] a) *Vaenire Heru.* hic et alibi fere. b) *venebit B. R. ſi quis venibit* praec. puncto *W. vaenibit Heru.* c) *oleum W.* d) *nil* inſ. *W.*

colligendam oleam: pondo nouem olei puri ab amurca: at ſi ſalſam oleam non acceperint, in modios ſingulos accedunt ſeſtertii ſupraſcripti. Mox ſequenti capite accedunt redemtori oleae faciundae ſeu premendae oleum viride, et ſal, quod ſatis ſit, domino qui praebent vaſa torcula, quibus exprimitur oleum, accedunt victoriati nummi II. POPMA. Eadem fere dixerat TVRN. 10, 18.

145, 1 TRAPETI FACITO) Pro *trapete* a primo caſu *trapetes.* Librarius Wrat. videtur corrigere voluiſſe Catonem. Sed ſerum fuerit, trapetos nunc demum facere. Olea facienda eſt trapetis ope ſ. trapeti. Quam varie enim exeat ea vox, ex Indice cognoſcere licet.

145, 2 SI SVMSERIT) Scribatur, *ſi ſumſeris,* vt ſupra. PONTED.

145, 3 VASARIVM VICT. II.) Quia plus erat laboris in faciendo oleo viridi, quam vulgari et maturo, cum ex acerba premeretur olea; accedit *vaſarium*, quod eſt quoddam factorum praemium et merces, nomine ducto a vaſis torculis, quibus premitur oleum. Victoriatos autem vaſarii nomine eis tribuit duos. TVRN. 10, 18 *Vaſarium* hic eſt pecunia, quae pro vaſorum vſione datur: Sed in Ciceronis oratione in Piſonem, ſignificat pecuniam ex aerario attributam magiſtratibus in prouincias euntibus pro ſupellectile omnique inſtrumento, quo inſtruebantur. Sic *honorarium vinum* vocat Cato in Q. Thermum, quod Imperatoribus et praefectis prouinciarum honoris gratia offerebatur; *Cerarium*, quod pro cera exigebatur, Cicero in Verr. 2 *vnguentarium*, quod pro vnguentis, Plinius lib. 2 epiſt. POPMA. Iam ſupra *victoriati* mentio 15, 1. Sed obiiciebat aliquis Plinium, qui ſua demum aetate *victoriatum* dici coeptum innueret nummum reipſa antiquiorem. Locus eſt 33, 3 ſ. 13 *Qui nunc Victoriatus appellatur, lege Clodia percuſſus eſt. Antea enim hic nummus ex Illyrico aduectus, mercis loco habebatur. Eſt autem ſignatus Victoria, et inde nomen.* In promtu autem erat reſpondere, non ipſum nomen *Victoriati* nouum fuiſſe Plinii aetate, ſed alium nummum ita vocatum eſſe diuerſum a Victoriato veteri. Nomen enim v. c. eſt etiam apud Cic. pro Font. c. 5.

146, 1 HAC LEGE VENIRE) Legem hanc ſiue conditionem ſimul etiam praeconii formulam puto, quod etiam indicare videntur verba proxima, *praeconium praeſens.* Non enim putauerim veram eſſe Turnebi rationem; qui 10, 18 mercedem praeconis intelligit. Sed *praeconium praeſens* eſt ſumma pretii vel indicati a domino, vel promiſſi a redemtore, praeconis voce euulgata, vt conſtituant alii, an augere ipſis pretium placeat. Caeterum *legis* vocem in his contractibus ſolennem fuiſſe apparet etiam ex Cic. Verr. 3, 36. vbi recitari iubetur *lex decumis vendundis C. Verre Praetore.*

pecuniae [e] centeſima accedet. Praeconium praeſens ss [f] L. et oleum [g], Romanici pondo 8 D [h]. viridis [i] P. CC. oleae caducae $\overset{o}{M}$ [k] L. ſtrictiuae [l] $\overset{o}{M}$ [m] X. modio oleario menſum [n] dato. vnguinis [o] pondo X. Ponderibus modiisque domini dato [p] *iri primae cotulas duas.
2 Dies argento ex K. [q] Nou. [r] menſium [s] X. oleae legendae faciundae quaeque [t] locata eſt, et ſi emtor locarit Idibus ſoluito. Recte haec dari, fierique, ſatisque dari domino, aut cui

e) *quantitas* inſer. *W.* f) *ſextaria quinquagenta W.* g) *oleum romanicum pendens deducitur viride ponderibus ducentis etc. W.* h) *CCCL. I. B. R. MD. a. V.* Broukh. inſeri vult *tucidici.* i) *turidis Vict.* Sphalmate aperto. k) *modios W. modii I. I-G.* l) *ſtrictiue P. I. B. R. ſtructius W.* m) *modios W. modii I. I-G.* n) *menſo W.* o) *pondera W.* p) *datoris pondera panicocula duces W. datoris primae cotylas duces I. B. R. dato iri pri. primae. P. 1. datori pripnnae etc. Pol. 2. datoris primae cotylas duas I. I-G.* q) *K.* abeſt *P.* r) *Nou.* deeſt *a. V.* s) *menſum Pol.* t) *que* abeſt *P.*

146, 1 CENTESIMA ACCEDET) Centeſimae acceſſionem faciebant coactores, et, cum centum ſeſtertia cogenda eſſent, vnum praeterea ſibi cogebant. Cicero pro Rabirio: *Non intelligo hoc, quale ſit, vtrum acceſſionem decumae, vt noſtri facere coactores ſolent centeſimae, an deceſſionem de ſumma fecerit.* Hinc in lege venditionis oleae pendentis recipitur emtorem ſoluere praeter pretium Coactori pro pecunia redigenda centeſimam; praeconi, qui actionem oleae fecit numerato ſeſtertios L: tum dare domino oleae caducae modios L, ſtrictiuae X, et ex caduca *olei Romanici*, cuius vſus vulgo Romae, pondo 8 D. ex ſtrictiua oleo viridis et praeſtantiſſimi pondo CC. Praeterea modio oleario X pondo vnguinis, ne olea in menſura adhaereſcat. *Oleum Romanicum* vocat id, quod commune dicitur, fitque ex oleis caducis, et nimium maturis; ſicuti, quod ex viridibus et nondum matureſcentibus, *viride.* Iſidorus lib. 17, *Quod ex albis fuerit oliuis expreſſum, vocatur* Speranum, *a Graecis ὀμφάκιον appellatur; quod autem e fuluis et nondum maturis fuit expreſſum,* Viride *appellatur: quod vero ex nimium maturis,* Commune *dicitur. Ex iis ad vſum vitae primum eſt ſperanum, ſecundum viride, tertium commune.* Servius in 2 Georg. id enarrans, *et amara pauſia bacca, Amara,* inquit, *id eſt viridi. nam de pauſia viride oleum fit, vnde contra dicitur dulce, quod non eſt viride.* Quam interpretationem cur reiiciant plerique, non video; praeſertim cum tradat Colum. 5, 8, 4. Pauſiae baccam iucundiſſimam eſſe, oleum, dum viride eſt, ſaporis optimi: *Bacca iucundiſſima,* inquit, *eſt pauſiae, ſpecioſiſſima eſt regiae, quae potius eſcae, quam oleo eſt idonea. Pauſiae tamen oleum ſaporis egregii, dum viride eſt, vetuſtate corrumpitur.* POPMA.

146, 1 OLEVM, ROMANICI) Incidi poſt *oleum.* Oleum ſibi dari poſtulat duorum generum. *Romanici,* quod vulgare interpretatur Turn. 10, 18, ex olea caduca et matura; et *viridis,* ex ſtrictiua et immatura.

146, 1 DOMINI DATO IRI PRIMAE) Sic habent libri veteres, id quod nonnulli arbitrantur eſſe ex formula ſtipulationis ad venditionem oleae adhibitae. in quo ſit *dato iri,* pro datum iri, vt in Pandectis Florentinis *redditu iri, reſtitutu iri,* nam veteres ea quae in *v* deſinunt, ſequente vocali omiſſa littera *m* per *o* vel *v* efferebant. Sed haec interpretatio hic non conuenit. Turnebus exiſtimat hic praecipi dandum cotylas duas iridis primae et praeſtantiſſimae, cuius odore imbuta vaſa olearia melius et odoratius oleum reddant. Nec deſunt, qui *iri primae* interpretantur primae depletioni, quod *Ir* ſiue *hir* eſt vola manus, qua aliquando vtimur ad vinum guſtandum; cum tamen hic agatur de oleae pendentis venditione, et admenſione, in qua nullum vſum praeſtat vola manus. Mihi videtur, dictionem *iri* coaluiſſe ex notis I. R. I. id eſt, in rem illam, et Catonem voluiſſe dari ponderibus modiisque domini, quibus vſus ad oleam admetiendam oleae primae cotylas duas, vt praecedenti cap. vaſorum vſioni victoriatos 2. Sed huiuscemodi de rebus, de quibus nihil habemus praeter coniecturam, liberum cuique iudicium relinquimus. POPMA. V. C. *Datoris.* Sed placet ingenioſiſſima emendatio Popmae. MEVRSIVS. Hunc locum vt in omnibus manuſcriptis inueni, ita dedi: eſt autem manifeſto mendoſus, quare notam ad eum appoſui. Communis lectio noua, vt arbitror, et inanis eſt. VICTOR. Illud *datum iri* ſuſtinet quoque Pithoeus ſubſec. 2, 4. SCHOETTG. Maximum vitium in illo *iri* omnes fatentur. Scaliger [Popma] interpretatur *in rem illam;* ſed homo acutus, quid ſequatur, non attendit: *primae cotulas duas.* Videre viſus ſum neſcio quid aliud ſub obſcura voce latens, quod tamen aſſequi non poſſum, pro ponderibus nempe, modiisque (niſi ſi *molis* ſit ſcribendum, quia quod pro *modio* dandum ſit, iam indicatum eſt: *modo oleario menſum dato vnguinis pondo X*) dandas eſſe olei primae ſiue priuae preſſurae cotulas duas. PONTED.

146, 2 DIES ARGENTO EX K. NOV.) Hic in omnibus emtionibus, cum ſolutio non fit numerato, eſt dies X. menſium, id ex eo opinor, quod primum fuit dies annua, cum eſſent in anno X menſes: poſt vbi annus auxit, nihilominus in his contractibus ea dies remanſit, ſed nominatim expreſſi X menſes. Similiter tempus luctus Romulus anno definiuit; et poſtea itidem X menſium fuit, vt annotaui ad Varronis Satyram Gerontodidaſc. POPMA.

146, 2 IDIBVS SOLVITO) Moris olim, vt, licet

cui [u] iuſſerit, promittito, ſatisque dato arbitratu domini. Donicum [x] ſolutum erit, aut ita
ſatis datum erit, quae in fundo illata erunt, pigneri ſunto. Ne quid eorum de fundo de-
portato. Si quid deportauerit, domini eſto. Vaſa torcula, funes, ſcalas, trapetos, ſi [y] 3
quid et aliud datum erit, ſalua recte reddito, niſi quae vetuſtate fracta erunt. Si non
reddet, aequum [z] ſoluito. Si emtor legulis et factoribus qui illic opus fecerint, non ſol-
verit, cui dari [a] oportebit, ſi dominus volet, ſoluat. Emtor domino debeto [b], et id ſatis
dato, proque ea re ita, vti [c] S. S. E. item pigneri [d] ſunto.

CXLVII. [CXLVIII.] HAC lege vinum pendens venire oportet. Vinaceos illutos [a], et faecem [b] relinquito. Locus vinis ad K. Octob. primas dabitur. ſi non ante ea exportaueris, dominus vino, quid volet, faciet. Caetera lex quae oleae pendenti.

CXLVIII. [CXLIX.] VINVM in doliis hoc modo venire oportet. Vini in culleos [a] ſingulos quadragenae et ſingulae vrnae dabuntur, quod neque aceat, neque muceat, id dabitur. In triduo proximo, viri boni arbitratu, deguſtato. Si non ita fecerit,

u) *cuius erit I. B. R. cuiius erit P.* x) *Domino cum a. V.* y) *ſi quit et aliut P. et ſi quid I. I-G.* z) *aequom P.* a) *datum Heruag.* b) *debito I. B. R.* c) *vti ſupra ſcriptum eſt I. I-G.* d) *pignori P. Bo. Ba. Heru.* [C. CXLVII.] a) *illuto Pol. 2.* b) *fecem I. I-G.* [C. CXLVIII.] a) *culeos I. B. R.*

licet quis pecuniam Calendis ſoluendam promitteret, tamen Idibus demum ſolueret, ſi Calendis non poſſet. Exempla huius rei plura adduxere viri docti Ioſ. Caſtalio Var. Lect. c. 18. P. Pithoeus l. c. Marc. Donatus ad Sueton. Aug. c. 101, ad Vopiſci Tacitum p. 1054, 1055. Liuineius ad Eumenii gratiarum actionem Conſtantini c. 4. Reineſius ad Rupertum epiſt. 23 p. 86. Noris Cenotaph. Piſan. diſſ. 1, c. 3, p. 37. Cellarius ad Cicer. Catil. 1, §. 4. SCHOETTG.

146,2 DONICVM SOLVTVM ERIT) Excuſi antea mendoſe: *domino cum.* In Mſſ. tamen *donicum*, quo aduerbio veteres pro *donec* paſſim vſi ſunt: id etiam infra in hoc libro M. Cato vſurpavit. Sic quoque verſus ille Lucretii legi debet: *Donicum ad extremum creſcendi perfice finem:* non *denique*, vt vulgo in impreſſis. Id e Mſſ. libris cognoſcitur. VICTOR. V. C. *Domino cum.* Inepte. Nam *donicum* veteres pro *donec.* Liuius Andronicus: *Ibi manens ſedeto, donicum videbis me carpento vehentem domum veniſſe.* Ita enim conſtituo iſtos verſus apud Chariſium lib. 2. Ipſe noſter Cato: *eum otioſus ambulas, qui apud regem fuiſti, donicum ille tibi interdixit rem capitalem.* Plautus: *Inimicus eſto, donicum ego reuenero.* Ita citat Chariſius loco citato, ſed legendum cenſuerim: *Ibi intus eſto* etc. Vtitur etiam Amphitruone, Moſtellaria, Pſeudolo, Truculento. In Gloſſario vero perperam hodie legitur: *Donicum ἄχρηστον.* Emendo: *Donicum, ἄχρι τοῦ* vel *ἄχρις οὗ.* Ea vera lectio. MEVRSIVS.

146,2 PIGNERI SVNTO) Veterum librorum haec eſt conſtans ſcriptura, quam confirmat Priſcianus l. 6. vbi tradit, antiquos dixiſſe *pigneris* et *pignoris.* POPMA.

146,3 SI QVID DEPORTAVERIT) item, *ſi non reddat*, ſcribito, deportaueris, reddes. Similiter alia ad eundem modum redigenda. PONTED. Vereor, vt probari poſſit illa conformatio moderatioribus. Multa certe immutanda erunt in libris, eam ſi rationem ſequamur. Exempli cauſa inſpiciantur deſcriptiones animalium Varronis et Columellae; quam multa ibi, quae parum ſibi inuicem reſpondent, et videntur *ἀνακόλουθα.*

147 HAC LEGE VINVM PENDENS) Elegantiſſime hoc verbo poſteriores quoque Iuris Conſulti vſi ſunt l. 19. Pandect. de act. emti et venditi: *Qui pendentem vindemiam emit, ſi vuam legere prohibeatur a venditore*, et quae ſequuntur. VICTOR.

147 VINACEOS ILLVTOS) i. e. e quibus non eſt facta lora. Faecem autem relinqui imperat, vt ex ea vinum fiat faecatum. Nam cum e doliis non multo poſt vindemiam in alia vaſa transferebatur vinum, reſidebat in doliorum fundo faex, qua in fiſcinas faecarias coniecta torquendo vinum exprimebatur, aut ſine prelo ſponte fluebat. TVRN. 10, 18. De *vino faecato* noſter Cato c. 153.

147 AD K. OCT.) Hinc colligit Scal. de emend. temp. l. 2 p. 186 ea aetate Octobrem incidiſſe in Septembrem anni Iuliani. Neſcio, quam bene. Puto *primas* additum tollendae ambiguitatis cauſa, ne calumniari aliquis poſſit, vltimos menſis praecedentis dies et ipſos eſſe *Kalendas.*

148,1 QVADRAGENAE ET SINGVLAE VRNAE) Vna igitur vrna vltra menſuram iuſtam additur, vt tanto facilius ratio conſtet denuo metientibus.

148,1 NEQVE MVCEAT, ID DABITVR. IN.) Ita diſtinxi orationem Catonis de ſententia Pet. Pithoei Adu. ſubſ. 2, 4.

148,1 DEGVSTATO) Vlpianus l. 1. π. de peric. et comm. rei vend. (18, 6) *Eatenus periculum ſuſtinere debet venditor, quoad deguſtetur vinum, vide-*

fecerit, vinum [b] pro deguſtato erit. Quot dies per dominum mora fuerit, quo minus vinum deguſtet, totidem dies emtori procedent. Vinum accipito ante K. Ian. primas.
2 Si non ante acceperit, dominus [c] vinum admetietur. Quod admenſum [d] erit, pro eo dominus reſoluito [e]. Si emtor poſtularit [f], dominus iusiurandum dabit, verum feciſſe. Locus vinis ad K. Octobres primas dabitur. Si ante non deportauerit, dominus vino quid [g] volet faciet. Caetera lex quae oleae pendenti.

CXLIX. [CL.] QVA lege pabulum hibernum venire oporteat. Qua [a] vendas, finis dicito. Pabulum frui occipito [b] ex Kalend. Septembribus [c]. prato ſicco decedat, vbi pirus [d] florere coeperit: prato irriguo, vbi ſuper inferque vicinus permittet [e], tum decedito, vel diem

b) *vinum* deeſt *I. B. R.* c) *admenſus P. ad menſum* diuiſ. *H. A.* d) *domino M. Po. 2.* e) *rem ſolvito P.* f) *poſtulauerit domino iusiurandum, a. V.* g) *quod a. V.* [C. CXLIX.] a) *Qui vendis W.* b) *fieri P. fini accipito. Ex a. V. foeni carpito W.* c) *Septembris I. B. R.* d) *prius* Sphalma *Vict.* e) *promittet Pol.*

videlicet quaſi tunc pleniſſime veneat, cum fuerit deguſtatum.

148, 1 EMTORI PROCEDENT) vt nimirum vinum pro deguſtato haberi nequeat. Ita etiam hanc ſpeciem definit Vlpianus l. 4 l. c.

148, 2 DOMINVS VINVM ADMETIETVR) Vlp. l. c. *Sed et cuſtodiam ad diem menſurae venditor praeſtare debet: priuſquam enim admetiatur vinum, prope quaſi nondum venit. Poſt menſuram factam venditoris deſinit eſſe periculum.* Compara, quae diſputantur ad Varr. 2, 2, 6 *niſi ſi eſt adnumeratum etc.*

148, 2 PRO EO DOMINVS) Pithoeus Adu. ſubſ. 2 legi vult *domino*, et Pontedera *domino* vel dominum: hunc enim Catoni ſemper eſſe venditorem, vel, quod mihi etiam magis placet, *quod admenſum* non *erit, pro eo Dominus reſoluito.* Succenturiatur huic rationi ſcriptura Medicea.

148, 2 LOCVS VINIS AD K. OCT.) Repetita ſunt haec a cap. 147 librariorum manu, per quos tanta in perturbatione et diſcrimine verſatur Cato. PONTED. Vlpian. l. c. l. 4. § 4. *certe antequam ad vindemiam dolia fuerint neceſſaria, debet auehi vinum.*

148, 2 DOMINVS VINO QVID VOLET) Vlpian. l. c. *Licet autem venditori vel effundere vinum, ſi diem ad metiendum praeſtituit, nec intra diem admenſum eſt* etc. Vid. quae diximus ad 11, 2 de *vrnis ſparteis.*

149, 1 QVA VENDAS, FINIS) Turnebus legit *fini*, et interpretatur quouſque, ad quod vſque tempus. Sed mox ſequentia verba oſtendunt, vulgatam lectionem rectam eſſe, et hoc Catonem dicere, Dominus exprimat fines prati, cuius hibernam herbam vendit. POPMA. Haec lectio, ſi τὸ *finis* et paullo poſt *prius* emendetur, nihil aliud vitii in ea relinquitur. Nam quod ad *finis* ſpectat, ſic eſſe accipiendum exiſtimo: *Qua vendas fini, dicito*, nimirum cum ſtipulatore ſtatuito, pratis quo tempore excedere debeat, paſtionemque relinquere. τὸ vero *prius* apud Ienſonium, Iuntam, et alios legitur *pyrus*, idque optime, (quo ſigno et c. 131 vtitur: *Dapem pro bubus pyro florente facito*) Quis enim tam vecors locabit pabulum hibernum, vſque dum prata florent, i. e. vſque fere ad foeniſecium. At Ienſoniani, Iuntini et Aldini libri perperam habent: *Pabulum fini accipito ex Kal. Septembr.* Hibernum enim pabulum quis aut locauerit vnquam, aut acceperit locatum, vt eo tempore, quo foeno chordo lecto, conducitur, ſit relinquendum? Locus itaque emendatus ſic legi poteſt: *qua vendas fini, dicito. Pabulum frui occipito ex Cal. Septembribus. Prato ſicco decedat, vbi pyrus florere coeperit. prato irriguo, vbi ſuper inferneque vicinus permittet, tum decedito.* PONTED. Quid ſi *finis* eſt quartus caſus pluralis numeri, *dicito fines qua vendas*, h. e. quo vſque vel intra quos fines vendas.

149, 1 VBI PIRVS FLORERE) An legendum *pirus?* (non *prius*) ex Varrone lib. 1. vbi eſt: *Praeparatio, ſi quae ſit in agris ea eſt, vt defendantur; quod fere obſeruant a piro florente, ſi irrigua ſunt, vt tempeſtiue irrigentur.* POPMA. Male V. C. *pyrus* MEVRS. Bonus vir nimirum Victorianam lectionem pro norma habuit. Vix autem dubium eſt, quin *prius* ſphalma ſit improuide a religioſis, quod par erat, Victorianae editionis ſectatoribus repetitum. adeo Catonianum eſt ver definire flore piri, v. g. ſupra c. 131 conſentiente, qui eum locum laudat, Plinio 18, 26 ſ. 65 qui etiam paullo poſt, *ergo haec aratio*, inquit, *has habebit notas lentiſci primum fructum oſtendentis, ac piri florentis* De Varrone iam Popma monuit. Ita Plin. 11, 6. ſ. 5. *Ante fabas florentes exeunt* apes *ad opera* etc.

149, 1 VICINVS PERMITTET,) Haberem potius *permutet* hoc eſt, cum vicinus pecudes alio egerit. Quamuis et *permittet* retinere cupienti non repugnarem, dummodo ad id ſignificandum ſeruet, quod nonnunquam apud veteres indicare inuenitur, vt apud Lucretium, *Eſt alio vt poſſit permitti longius alter.* PONTED.

149, 1 SVPER INFERQVE VICINVS) Superior vicinus permittit pratum introire, inferior exire.

diem certam vtrique facito. Caetero pabulo Kalend. Martiis cedito. Bubus domitis bi- 2
nis [f], canterio vni [g], cum emtor paſcet, domino paſcere recipitur. Oleris [h], aſparagis,
lignis, aqua, itinere, actu domini vſioni recipitur. Si quid emtor, aut paſtores aut pecus emtoris domino damni dederit, boni [i] viri arbitratu reſoluat. Si quid dominus, aut familia, aut pecus emtori damni dederit, viri boni arbitratu reſoluetur. donicum pecuniam ſatisfecerit, aut delegarit [k], pecus et familia, quae illic erit, pigneri ſunto. Si quid de iis [l] rebus controuerſiae erit, Romae iudicium fiat.

CL. [CLI.] FRVCTVM ouium hac lege venire oportet. In ſingulas caſei P. [a] I. S. dimidium aridum, lacte feriis quod mulſerit dimidium, et praeterea [b] lactis vrnam I [c]. Hiſce legibus agnus diem et noctem qui vixerit, in fructum, et Kal. Iun. [d] emtor fructu
decedat. Si interkalatum [e] erit [f], K. Maiis [g]. Agnos XXX, ne amplius promittat. Oues 2
quae

f) *bimis cantherio P.* g) *vini Pol.* 1. *vinicum* coniunct. *Pol.* 2. h) *holeris Pol.* i) *boninare ſoluat Pol.* 2. k) *delegerit I. B. R.* l) *bis a. V.* [C. CL.] a) *pondo quindecim I. I-G.* b) *praeter ea* diuiſ. *W.* c) 1. deeſt *I. B. R.* d) *Iuniis* Iuntt. *Ianuarias Ba-G.* e) *intercalatum a. V.* f) *tamen* inſ. *I. B. R.* g) *mais P.*

exire. Sic autem veteres loquebantur *Super*, *Infer*, *Exter*, *Citer*, Cato de agna muſta paſcenda: *Citer ager alligatus ad ſacra erit.* Lucretius lib. 1. *Naturam, quam totus habet ſuper ignis haberet.* Papinius: *Exter bonos*, pro extrarius. POPMA.

149, 1 KALENDIS MARTIIS) Tum erant Matronalia. Horatius 3, Od. 8, 1 *Martiis caelebs quid agam Kalendis, Quid velint flores, et acerra thuris Plena, miraris, poſitusque carbo in Ceſpite viuo.* Ad quae vetus eius interpres Acron: *Kalendis Martiis Matronalia dicebuntur, eo quod mariti pro conſeruatione coniugii ſupplicabant, et erat dies proprie feſtus matronis.* Iuuenalis quoque Sat. 9. vocat *Kalendas foemineas* non alias, quam Martias; ita ait: *En cui tu viridem vmbellam, cui ſuccina mittas Grandia, natalis quoties redit, aut madidum ver Incipit, et ſtrata poſitus longaque cathedra, Munera foemineis tractas, ſecreta Kalendis.* Et profecto non leuiter fallitur interpres eius vetus, etſi non indoctus, qui Apriles Kalendas intelligit, et Matronalia iis fuiſſe autumat. Haec eius verba: *Matronalibus ſcilicet, quae ſunt Calendis Aprilibus, quibus eſt natalis Veneris.* Sane Feſtus Acronem etiam iuuat, dicens: *Martias Kalendas matronae celebrabant, quod eo die Iunonis Lucinae aedes coli coepta ſit:* Haec porro tibi cautio ſit, tu tiro, ne cum *Matralibus* confundas, Matri Matutae inſtitutis, et propridie Idus Iunias celebrari ſolitis, quibus matronae ei Deae libum, quod appellabant, *Teſtuatium*, coquebant. Varro Auctor de LL. lib. 4. *Teſtuatium, quod in teſtu caldo coquebatur, vt etiam nunc Matralibus id faciunt matronae.* MEVRS.

149, 2 BVBVS DOMITIS BINIS) Vulgo non recte *bimis.* Hic enim ſenſus: Excipitur in lege emtionis pabuli hiberni, vt, cum emtor paſcit, ſimul liceat domino binos domitos boues, et canterium vnum paſcere: tum vt oleribus, aſparagis, lignis, ſimilibusque dominus vtatur. *Recipere*, verbum proprium in venditionibus et locationibus eſt reſeruare quippiam in vſum ſuum, nec ad alium transferre. Iuris Conſulti dicunt *excipere.* Plautus Trinummo: *Poſticulum hoc recepit, cum aedes vendidit.* Vlpianus tit. de haered. vel act. vendit. cap. 2. *Si venditor haereditatis aedes ſibi exceperit, quarum nomine damni infecti promiſſum erat.* POPMA.

149, 2 OLERIS, ASPARAGIS) Ita Lucilius ap. Non. 8, 57 p. 490, 24. Merc. *Tintinnabulum. abeſt hinc, ſurpiculique holerorum.*

149, 2 DOMINI VSIONI) I. Fr. Gron. legi iubet: *Domino vſio recipitur* ad Senec. Conſ. ad Marc. c. 11. Recte, arbitror, et vt decebat Gronouium.

149, 2 PIGNERI SVNTO) V. C. *pignori.* Sed veteres efferebant: *pignus, pigneris, fenus, feneris, penus, peneris, tempus, temperis* et ſimilia. MEVRS.

150, 1 CASEI P. I. S.) V. C. *In ſingulas caſei P. XV.* IDEM. Et ſic recte quoque edit. Pariſina. Nam quod alii legunt, eodem recidit; habent nimirum 15. numerum barbarum, quem alii mutarunt in I. S. quod eſſet *vnum ac ſemis.* SCHOETTGEN. Oportet ſane oues Catonis noſtris eſſe fructuoſiores, ſi quindecim pondo caſei dare conductor praeter caetera praeſtanda in ſingula capita potuit. Noſtris certe rationibus magis conuenit I. S. Romano more intelligere; et vidimus, quid c. 14, 5. et 18, 2 de his notis factum ſit. De codicum antiquitate et vſu notarum barbararum, ne quid iam dicamus.

150, 1 LACTE FERIIS QVOD MVLSERIT) Turn. 7. 5. Lac exigi putat feriis ad rem diuinam; caſeum non exigi, quod nefas eſſet feriis caſeum premere.

150, 1 IN FRVCTVM, ET KAL. IVN.) Iam ante monui Catonem ſine diſcrimine praepoſitioni

quae non pepererint, binae pro ſingulis in fructu cedent. Die lanam et agnos vendat. Menſes x ab [h] coactore releget [i]. Porcos ſerarios [k] in oues denas ſingulos paſcat. Conductor II. menſes paſtorem praebeat. donec domino ſatisfecerit, aut ſoluerit, pigneri [l] eſto.

CLI. [CLII.] SEMEN [a] cupreſſi quando legi, ſeri, propagarique oporteat, et quo [b] pacto

h) *ab* omitt. *I. B. R.* i) *releget porcos* omnes praeter *M. Po.* 2. k) *Sectarios a. V.* poſt *ſerarios* interpr. omnes praeter *M. Po.* 2. l) *pignori Bo. Ba.* [C. CLI.] a) *Semen - - - - oporteat, et* deſunt *a. V.* Lemma: *Cupreſſum quomodo ſeras; ſemen cupreſſi, quando legi, ſeri, propagarique oporteat; et quo pacto cupreſſeta ſeri oporteat. Menius etc. Pol.* b) Verba: *quo pacto cupreſſeta ſeri oporteat* Rubricae locum ſubeunt *I. B. R.*

In vel accuſandi vel auferendi caſum dediſſe; hac re veterem lectionem retinendam arbitror. Agnus, inquit, cedat emtori in fructum ouium. eo decedat *Kal. Iun.* niſi erit intercalaris annus; tunc enim maturius toto menſe decedendum eſt, nimirum *Kal. Maiis.* POPMA. V. C. *Kal. Ianuar.* Quod minus rectum eſſe arguunt iſta: *Si intercalatum erit, Kal. Maiis.* MEVRSIVS.

150, 1 IN FRVCTVM) ſcilicet emtori computabitur agnus, qui diem et noctem vixerit. Poſt haec verba interpunxerim, et legerim. *Ex Kal. Iun.* Illud *agnos XXX. ne amplius* non intelligo. Neque enim definitus eſt numerus ouium, quarum fructus venditur.

150, 2 DIE LANAM ET AGNOS) Vereturne Cato, ne noctu id fiat? minime gentium; ſed praecipit, vt tempori vendat, vt certo idoneoque tempore commode potius vendantur, quam incommode, et alieno tempore: ita plus quaeſtus erit, quam ſi vendat in vilitate. Die igitur eſt, quo tempore bene iſta vendi poſſunt. TVRNEBVS 7, 5.

150, 2 MENSES X AB COACTORE) Omnino legendum *menſe X.* Hoc enim videtur dicere voluiſſe: vt maiorem quaeſtum faciat dominus, vendat lanam, et agnos, non praeſenti pecunia, ſed die X menſium, quibus elapſis redigat nummos per coactorem. *Die vendere* hic eſt, vt Plauti Pſeudolo: *Emas coeca die oliuum, quod vendas oculata. Relegere pecuniam* dicuntur feneratores et coactores, cum a debitoribus illam redigunt, et cum locant, *ponere.* Horatius Epodo: *Fenerator Alphius Iamiam futurus ruſticus Omnem relegit Idibus pecuniam, Quaerit Calendis ponere. Et a coactore relegere*, vt Plautus in Epidico: *Nummos ſolui a trapezita.* Et in Pſeudolo: *Qui amant a lenone.* Apuleius in Apologia: *Quis enim ab illis obſonare audebit?* POPMA. Accurate, vt ſolet, de hoc loco egit Gron. obſ. 1, 20, qui refutatis aliorum ſententiis legi vult *menſe decimo ab coactore deleget.* Perpenſis omnibus ita totum hoc videtur interpretandum. In annum dominus fructum vendit. Huius anni initium eſt Kalendae Iunii, aut ſi intercalatum ſit, (h. e. ſi intercalaris ille menſis ſ. merkedonius annum diebus XXII vel XXIII produxerit, vid. Scal. de em. temp. l. 2 p. 180 ſq.) Kalendae Maii. Porro conductor ille vel emtor fructuum *die* (ſibi commoda, tempeſtive) *vendere* hic iubetur *lanam et agnos. Menſe decimo* autem, (qui ab initio huius anni, h. e. a Iuniis vel Maiis adeo Kalendis computatur, *deleget* domino gregis *a coactore* (ſuo, quo vtitur ad minuta aera cogenda ex fructu, quem ipſe emit integrum; (h. e. ſoluat domino per coactorem ſummam, de qua inter ipſos conuenit. Conductor ſ. emtor fructus (cui ſuadet Cato quaſi in Parentheſi illud de *porcis ſerariis*) etiam reliquis *duobus*, qui de anno reſtant *menſibus* paſtorem ille quidem praebet: ſed is pariter ac porci illi ſerarii *pigneri* ſunto gregis *domino*, *donec* ipſi *ſatisfecerit* conductor. *Relegere* pecuniam huc non conuenire, ſed *delegare*, quo noſter etiam paullo ante vſus eſt, oſtendit l. c. Gronouius.

150, 2 PORCOS SERARIOS) In excuſis libris *ſectarios*; in Mſſ. omnibus *ſerarios* ſcriptum inueni. *Sectarius* veruex Sexto Pompeio eſt, *qui gregem agnorum praecedens ducit*; ducem autem ſuum ſuem eligi nunquam audiui, neque tam ſtolidum animal hoc munere fungi poſſe arbitror. Quare potuit ipſos M. Cato ab alia re *ſerarios* appellare, quae mihi ſane ignota eſt: et quod hic feci, priſcorum Codicum autoritatem ſecutus feci. VICTORIVS. V. C. *ſectarios.* Quod ſane probare non auſim. Verueces quidem ſectarios dictos ſcio, non autem porcos. Sunt autem *ſerarii* porci, qui *ſero* paſcuntur. MEVRSIVS. Quaeritur quid ſit porcus ſerarius. Vetuſti libri editi habent: *porcos ſectarios.* Qui primus in Catonis libris ita ſcripſit, deceptus videtur a Pompeio Feſto, vt hic a vitiato Plauti loco. Apud Feſtum haec leguntur: *Sectarius veruex, qui gregem agnorum praecedens ducit.* At Plauti locus exſtat in Captiueis:

Tum lanii autem, qui concinnant liberis orbas oues,
Qui locant caedundos agnos, et duplam agninam danunt,
Qui petroni nomen indunt verueci ſectario,
Tum ego ſi in via petronem publica conſpexero
Et petronem et dominum reddam mortales miſerrumos.

Veruex itaque ſectarius petroni duro et annoſo opponitur. Eſt ergo ſectarius tenerae et mollis carnis. At qui ſectarius eſt caeteriſque ducem ſe praebet,

pacto cupreſſeta ſeri oporteat, Manius [c] Percennius [d] Nolanus ad hunc modum monſtravit. Semen cupreſſi Tarentinae per ver legi oportet; materiem [e], vbi hordeum flaueſcit. 2
id [f] vbi legeris, in ſole ponito, ſemen [g] purgato. id aridum condito: vti aridum expoſitum [h] ſiet. per ver ſerito in loco vbi terra tenerrima erit, quam pullam vocant, vbi aqua propter ſiet. eum locum ſtercorato primum bene ſtercore caprino, aut ouillo [i]. tum vortito bipalio [k], terram cum ſtercore bene permiſceto [l], depurgato ab herba graminibusque. 3
Bene terram comminuito. areas facito pedes latas quaternos: ſubcauas [m] facito, vti [n] aquam continere poſſint. inter [o] eas ſulcos facito, qua [p] herbas de areis [q] purgare poſſis. vbi areae factae erunt, ſemen ſerito crebrum, ita vti linum ſeri ſolet. eo cribro terram incernito, dimidiatum digitum terram altam ſuccernito. id bene tabula, aut manibus, aut pedibus complanato. Si quando non pluet, vti terra ſitiat, aquam irrigato 4
leniter [r] in areas. Si non habebis vnde irriges, gerito, inditoque leniter [r]. Quotieſcunque [s] opus erit, facito vti aquam addas. Si herbae natae erunt, facito vti ab herbis purges. quam tenerrimis herbis [t], et quoties [u] opus erit purges [x] per aeſtatem. ita vti [y] dictum

c) *Memius a. V. al. Menius Pol.* d) *Parthenius I. B. R. Percenius I. I-G.* e) *maturum eſt, vbi I. I-G.* f) *Semen I. I-G.* g) *id I. I-G.* h) *expoſtum P. Iuntt.* i) *ouilo I. B. R.* k) *et* inſ. *I. I-G.* l) *promiſceto P. commiſceto a. V.* m) *ſub cauas* diuiſ. *I. B. R.* n) *cauae* interſer. *a. V.* o) *In tereas P. In terras I. B. R.* p) *quae Reg.* q) *aretis Bo.* r) *leuiter a. V.* s) *Quotienſcunque I. B. R. Po. 2.* t) *berbis* abeſt *a. V.* u) *quotiens I. B. R. Po. 2.* x) *purges* deeſt *a. V.* y) *vti* om. *Pol.*

praebet, aetate etiam caeteris praeſtare debet; non igitur recentis erit aetatis, carnisque tenerae, quo nomine petronem antecedit. Scripſit igitur Plautus *ferario*, vt Cato *ferarios* a potando ſero, quos paſtores cum ouibus, etiam cum vaccis, ſero paſcunt et ſaginant. PONTED. Satis placeret interpretatio Meurſii, quam in mentem veniſſe video etiam Turnebo 7, 5; modo non ita parcum ac tenue eſſet ouium apud nos ſerum, et praeterea ita gratum hominibus, vt vix ac ne vix quidem operae videatur pretium, porcum in quinquagenas, nedum in denas alere. Sed forte copioſior lactis prouentus ouibus Catonianis.

151, 1 SEMEN CVPRESSI) Confer cum his, quae habet Plinius 17, 10 et quae Bodaeus a Stapel notauit ad Theophraſti hiſt. plant. 4, 6. Quod ita verboſe de hac arbore praecipit Cato, inde aduenam eſſe, et difficillime naſcentium, colligit Plin. 16, 33 ſ. 60, qui etiam Tarentinam non a patria dictam prodit, ſed quod primum e Creta natali ſolo eo traducta ſit.

151, 1 MATERIEM, VBI HORDEVM) *Maturum* praeſtat, quia cupreſſi materia, vt Catonis verbis dicam, *quiduis anni matura eſt et tempeſtiua.* PONTED. Vocat Plinius 17, 10 ſ. 14 *reſpuentem ſecures materiam, indomita ponderibus immenſis prela, arbores velis, turribus murisque impellendis arietes.* Sed adulta aeſtate, *vbi hordeum flaueſcit*, cur legi, id eſt, caedi oporteat hanc materiem, altior forte diſputatio eſt.

151, 2 IN SOLE PONITO) V. C. *In ſolem.* Quod magis Catonem ſapit, qui aliquoties in hoc Scripto ita loquitur. Et profecto veteres ita maluiſſe efferre, docet 1, 7 Agellius. MEVRSIVS.

151, 2 TERRA TENERRIMA E. Q. PVLLAM V.) Plinius 17, 5 ex Catone *terram teneram, quae vocetur pulla.* Quia eo loco *terram anum*, quae et *carioſa*, pullae opponit Plinius, in mentem venit putare, pullam non tam a colore nigricante, qui etiam *pullus* eſt, dictam, quam a *teneritudine* (vtitur hoc verbo Varro 1, 36) et mollitie, quae iuuentutis quoddam robur foecundum declarat, vt terram quandam *anum* dici idem Plinius l. c. docuit, *interpretatione vitiorum.*

151, 3 VTI AQVAM) V. C. *vti cauae aquam.* Sed ego vocem iſtam inculcatam ab aliquo cenſeam, malo iure, malo more. MEVRSIVS.

151, 3 EO CRIBRO -- COMPLANATO) Lego: *Eo cribro terram incernito dimidiatum digitum. Iam id bene tabula* etc. Praeit mihi Agellius 3, 14, apud quem etiam reſcribes *cribro* et *incernito*, pro quibus male hodie in eius exemplaribus *crebro* et *inſternito* legitur. MEVRS. Emendationem hanc calculo ſuo adprobat Bodaeus a Stapel l. c. Vide et ſupra c. 48. SCHOETTG. Non ingratum erit lectoribus cognoſcere, quomodo Plinius ac Gellius hunc locum laudauerint. Ille igitur 17, 10 ſ. 14 *Seritur menſe Aprili, area aequata cylindris, aut volgiolis, denſum: terraque cribris ſupercernitur pollicis craſſitudine. - - pauitur veſtigiis. Leniter rigatur.* Gellii ſunt iſta 3, 14 extr. *Semen cupreſſi ſerito crebrum, ita vti linum ſeri ſolet: eo crebro* (cribro) *terram inſternito* (incernito) *dimidiatum digitum; iam id bene tabula aut pedibus aut manibus complanato.*

151, 4 FACITO VTI -- HERBIS) Quis non videt vltimam vocem male adſutam, itaque recte vetus Codex eiicit. MEVRSIVS. Quin in hac ipſa

dictum eſt, fieri oportet, et vbi ſemen ſatum ſiet, ſtramentis operiri oportet [z], vbi germen [a] naſcere coeperit, tum [b] demi.

CLII. [CLIII.] DE † ſcopis virgeis Q. [a] A. M. Manlii [b] monſtrauerunt. In diebus XXX, quibus vinum legeris, aliquoties [c] facito ſcopas virgeas vlmeas aridas [d], in aſſerculo alligato, eabus [e] latera doliis intrinſecus vſque bene perfricato, ne faex [f] in lateribus adhaereſcat.

CLIII. [CLIV.] VINVM faecatum [a] ſic facito. Fiſcinas olearias Campanicas duas illae [b] rei habeto. eas faecis [c] impleto, ſub prelumque [d] ſubdito, exprimitoque.

CLIV. [CLV.] VINVM emtoribus ſine moleſtia quomodo [a] admetiaris. Labrum culleare [b] illae [c] rei facito. id habeat ad ſummum anſas IIII. vti transferri [d] poſſitur [e]. id imum pertundito. Ea fiſtulam ſubdito vti obturarier [f] recte [g] poſſit. et ad ſummum, qua

z) *oportet* omitt. *I. B. R.* a) *gramen I. B. R.* b) *ſtramenta* inſer. *I. I- G.* [C. CLII.] †) *De ſcopis virgeis* lemma eſt *I. B. R. et Vict.* nobiſcum *Po.* 2. a) *Quod autem Memius I. B. R. De ſcopis virgeis, quae M. Memius I. I- G. De ſcopis virgeis Q. A. M. Popm.* 2. b) *et M. Manlius a. V.* c) *aliquotiens I. B. R. Po.* 2. d) *eas* inſ. *I. I- G.* e) *eabusque Ba- G.* f) *fex I. I- G.* [C. CLIII.] a) *fecatum I. I- G.* b) *illius I. B. R. ille Iuntt. illi Ba- G.* c) *fecis a. V.* d) *praelumque I. B. R. Ba. Heru.* [C. CLIV. a) *hoc modo admetiri debet I. I- G.* b) *culeare I. B. R. Iuntt.* c) *illi a. V. praeter Iuntt.* d) *transferi I. B. R.* e) *poſſit. Ad. a. V.* f) *opturarier P. obthurarier I. I. Ba. A.* g) *rite a. V.*

ipſa repetitione vocis *herbae* antiquum illum intonſi Catonis et horridiuſculum ſermonem agnoſcere mihi videor.

151, 4 VBI GERMEN NASCERE) An liceat? *germinaſcere.* An dicendum, eum naſco voluiſſe ἀρχαϊκῶς efferre, quemadmodum ſupra *vto?* An ſequenda V. C. lectio, quae habet *germen naſci?* Ego quidem ἀρχαϊσμὸν praeferam, cuius ſtudioſiſſimus noſter Cato. MEVRS. Hoc loco forte vti poterat Perizonius, qui 3, 2 p. 286 ad Sanct. oſtendere ſatagit *naſci* eſſe paſſiuum, idemque ſignificare quod gigni. Itaque hic interpretaretur, *vbi* granum Cypreſſi *germen naſcere* h. e. proferre, agere coeperit.

152 DE SCOPIS VIRGEIS) Principium capitis fuit et eſſe debet. Ibidem legitur *aliquoties*, vt alibi *quoties*, *toties.* quae in vetuſtis libris cum *n* ponuntur: *aliquotiens*, *totiens*, *quotiens.* Ita apud alios auctores. Quam veram eſſe ſcripturam in noſtris epiſtolis (p. 20.) pro noſtra mediocritate peregimus. PONTED. Sine fraude fuerit, ſpero lemma antiquum etiam hic retraxiſſe ad Catonis orationem, qua in re Popmam autorem habemus, Caeterum refert Cato, qui librum ſuum, ſi talem ſcripſit, qualis ad nos peruenit, non vt famam ingenii conſequeretur ſcripſit, ſed vt obſeruatum vnumquodque a ſe fuerat, quo ſuis prodeſſet, in chartam coniecit: Crefert igitur ato, quod ſenis ingenui, et familiariter cum familiaribus agentis eſt, a quo didicerit rationem perpurgandi dolia. Legendum autem puto: *De ſcopis virgeis quem ad modum* (ita diſerte Probus explicat has literas) *Manlii monſtrauerunt.* Hoc ipſum Catonis lemma videtur. Contemtibile alicui videri poterat hoc praeceptum, ſed non illis, qui experiundo didicere, quantum diſtet vinum vel Cereris vel Bacchi, puris doliis ſeruatum ab eo, quod vaſi immundo et faecibus obſito commiſſum fuerit. Noui ego vrbem, in qua peſſime audiebat coquus cereuiſiae publicus: vix vnus aut alter hominem laudabant. Scilicet paucae matres familias ipſae inſpiciebant dolia vacua.

153 VINVM FAECATVM) Vinum ex faecibus expreſſum, quod inter ſecundaria vini genera recenſetur a Plinio 14, 10. SCHOETTGEN.

153 ILLAE REI HABETO) Male V. C. *Illi.* Nam veteres ita extuliſſe etiam ſupra monui. Chariſius lib. 2: *Ipſum quare non ipſud, vt illud et iſtud? quoniam veteres nominatiuum non ipſe dicebant, ſed ipſus: quod etiam in Comoediis veteribus inuenimus. Ille, Illius, Illa, Illae, et Illius, Illud, Illuc, Illius.* Sic etiam Genitiuo foeminino dicebant, *Iſtae*, *Totae*, *Vtrae*, *Neutrae*, *Alterae*, *Aliae*, *Aliquae*, et ſimilia. MEVRS.

154 VTI TRANSFERRI POSSITVR) Priſca haec lectio: *Poſſitur* verbum, ſi nunc obſoletum eſt, mutari non debuit? eſt enim, ni fallor, ſcriptoribus ſuus ſermo relinquendus, ſi a nobis propter vetuſtatem non vſurpandus. Nonius de mutatis coniugationibus oſtendit, veteres nonnullos ita locutos eſſe. VICTOR. Loca Nonii ſunt in *Poſſetur*, *poteratur*, et *poteſtur* 10, 30, 33 et 34.

154 AD SVMMVM -- PERTVNDITO) Credo pertuſum fuiſſe duabus minimum partibus oppoſitis, vt appareret, an aequata ad libellam ſuperficies eſſet, ſitusque, vt cum Mathematicis loquamur,

qua fini culleum capiet, pertundito [h]. id in ſuggeſtu, inter dolia poſitum habeto, vti [i] in culleum, de [k] eo vinum ſalire poſſit. id impleto [l]. poſtea obturato [m].

CLV. [CLVI.] PER hiemem aquam de agro depelli [a] oportet. In monte foſſas inciles [b] puras [c] habere oportet. Prima autumnitate [d] cum puluis [e] eſt, tum maxime ab aqua periculum eſt. Cum pluere incipiet, familiam cum ferreis, ſarculiſque [f] exire oportet [g], incilia aperire, aquam diducere [h] in vias, et ſegetem curare oportet, vti fluat. In villa cum pluet, circumire [i] oportet, ſicubi perpluat, et [k] ſignare carbone, cum deſierit pluere, vti tegula mutetur. Per ſegetem in frumentis, aut in ſegete, aut in foſſis ſicubi aqua conſtat [l], aut aliquid aquae obſtat, id emittere, patefieri, remouerique oportet.

CLVI. [CLVII.] [DE braſſica quod concoquit.] Braſſica eſt, quae omnibus oleribus antiſtat [a]. eam eſto vel coctam, vel crudam. crudam ſi edes [b], in acetum intinguito [c]. mirifice concoquit. aluum bonam facit, lotiumque. ad omnes res ſalubre eſt. Si voles in

h) *praeſignato, id in dolium paulatim demittito, vti in eo de fiſtula vinum ſalire etc. I. I-G.* i) *hoc* inſ. *I. B. R.* k) *derouinum* iunct. *P. de ea vinum I. B. R. de quo Vict.* l) *vſque dum ſignum tangat.* inſ. *I. I-G.* m) *obtburato I. I. Ba. A. Id in ſuggeſtu inter dolia poſitum ſeruato* add. *I. I-G.* [C. CLV.] a) *depellere a. V. praeter Iuntt.* b) *pellere* inſ. *P.* c) *plures I. I-G.* d) *auctumnitatem Ienſ. autumnitatem P.* e) *pluuius I. B. R.* Brh. *pluuia Ba-G.* f) *ſarculis* remoto praeuio, *a. V.* g) *et* inſ. *I. I-G.* h) *deducere I. B. R.* i) *circuire a. V.* k) *vbi pluerit, tegulam* inſer. *I. I-G.* l) *conſiſtat a. V.* [C. CLVI.] a) *anteſtat Heru.* b) *edas a. V.* c) *inungito I. B. R. intingito I. I-G.*

mur, horizonti parallelus. Haec foramina itaque notabant exacte modum cullei.

154 VTI IN CVLLEVM DE EO) Obſcurauerat hunc locum ✝ *quo* poſita pro *eo*, quae vox ipſius etiam Pol. praeſidio nititur. Quid enim eſt *derouinum*, niſi *de eo vinum?* quam facilis elementorum *e* et *r* permutatio? In ſuggeſtu ponitur labrum, vti *in culleum* ſubiectum emtoris *de eo* labro fiſtulae ope *vinum ſalire poſſit*. *Id* culleum (Varr. 1, 2, 7) ſeu vas culeare *impleto*, *poſtea obturato* labrum inſtar infudibili pertuſum, ope eiuſdem fiſtulae, vt denuo infundi poſſit vinum. Ita credo, a quouis intelligitur Catonis oratio. Vtrum aliquis aſſecutus ſit, quomodo adhuc edita fuit, non dixerim. Illud ſatis apertum, lectionem I. I-G. ab aliquo interpolatore eſſe, qui obſcuram Catonis orationem ita clariorem reddere voluit.

155, 1 FOSSAS INCILES) *Incile* eſt inſculptum aut excauatum a verbo *caelo*. Vide Nonium 2, 430. Gloſſae apud Barthium Adu. 28, 19 *Incilla foſſa, quae fit ad aquam deriuandam in via.* SCHOETTG. Eadem nota ſignatum nomen, qua *ancile*, de quo Varro de L. L. 6 p. 73 *Ancilia dicta ab anciſu.*

155, 1 CVM PVLVIS EST) Legendum ex V. C. *Cum pluuia eſt.* Vt monui etiam Critici mei 7, 13. MEVRS. At ego multum vidiſſe puto optimum ſenem, Victorium. Quid enim? an ignoraſſet quiſquam, niſi Cato monuiſſet, tum periculum eſſe ab aqua, cum pluuia eſt? Quin periculum eſt ab aqua, (quae alia hic intelligi non poteſt, quam pluuia) tum maxime, cum puluis eſt, quod poſt aeſtiuos calores prima auctumnitate magis, quam vllo tempore anni accidit; quia aqua ſubito ingruens locis decliuibus puluerem ipſum facile amolitur, et eluuione nocet, agroſque ſupremo nudat corio. Huic rei occurritur incilibus foſſis, quarum ope aut deriuatur aqua, aut impetus certe decurrentis frangitur.

155, 2 SICVBI PERPLVAT) Plautus Moſtell. 1, 2, 30 *Venit imber, lauit parietes, perpluunt tigna, putrefacit aer operam fabri.* SCHOETTG.

155, 2 ET SIGNARE CARBONE) V. C. auctior: *Et vbi pluuerit, tegulam ſignare* etc. Quae verba cur eiici debeant, cauſam equidem comminiſci nequeo. MEVRS. Neque hic laudem Critici meruiſſe videtur vir alias doctiſſimus.

155, 2 PER SEGETEM) Notat ſimpliciter tempus, quod pluuium eſſe ſolet: *frumenta* enim condita intelligi apertum eſt.

156, 1 DE BRASSICA) Agunt de ea Plinius 20, 9. Apuleius de herbis c. 127. Macer de viribus herbarum c. 37. quos cum noſtro conferre poterit, cui volupe eſt. SCHOETTGENIVS. Reiectis capitum 153 -- 156 indicibus, huic aliud argumentum de vetuſtis editionibus afferrem, idque capiti principium imponerem: *Medicamenta braſſicae: Braſſica eſt.* PONTED Vereor, ne quatuor prima verba lemma ſint ſemibarbari hominis, quo reſpexit ille verba Catonis, quae mox ſequuntur, *mirifice concoquit.* Caeterum ad hunc locum etiam reſpicit Plinius 19, 4 ſ. 19. n. 3. *Hortorum Cato praedicat caules*, et 19, 8 ſ. 41 *Cato braſſicae miras canit laudes.*

156, 1 LOTIVMQVE AD OMNES RES SALVBRE EST) vid. v. g. 157, 10. et 11.

in conuiuio multum bibere, coenareque libenter, ante coenam eſto crudam quantum vo-
les ex aceto. et item, vbi coenaueris, comeſto aliqua [d] V. folia, reddent te quaſi nihil
2 ederis [e], biberiſque [f], bibeſque quantum voles. Aluum ſi voles deiicere ſuperiorem,
ſumito [g] braſſicae quae leuiſſima erit, P. [h] IIII. inde facito manipulos aequales tres,
colligatoque. poſtea ollam ſtatuito cum aqua. vbi occipiet feruere [i] pauliſper, dimittito [k]
vnum manipulum, feruere deſiſtet. Poſtea vbi [l] occipiet feruere, pauliſper dimittito [m]
3 vſque [n] admodum dum quinquies [o] quinque numeres. tum [p] eximito. Item [q] facito
alterum manipulum, item [r] tertium, poſtea coniicito [s] et [t] contundito. item eximito, in
linteum exugeto [u] ſuccum, quaſi heminam, in pocillum fictile. eo indito ſalis micam
quaſi eruum, et cumini [x] fricti tantum quod oleat. poſtea ponito pocillum in ſereno
4 noctu. Qui poturus erit, lauet calida [y], bibat aquam mulſam, cubet incoenatus. Poſtea
mane bibat ſucum, deambuletque horas IIII. agat [z], negotii ſi quid habebit [a]. Vbi
libido veniet nauſeae [b], eumque [c] apprehendet [d], decumbat, purgetque ſeſe. tantum
bilis, pituitaeque eiiciet [e], vti ipſe miretur, vnde tantum ſiet. Poſtea vbi deorſum [f] ver-
ſus ibit, heminam, aut paulo plus bibat. Si amplius ibit [g], ſumito farinae minutae con-
5 chas duas, infriet in aquam, paulum bibat, conſiſtet [h]. Verum quibus tormina moleſta
erunt, braſſicam in [i] aquam macerare oportet. vbi macerata erit, coniicito in aquam
calidam, coquito vſque [k] donec ea [l] commadebit bene. aquam defundito. poſtea ſalem
addito [m], et cumini [n] paululum, et pollinem polentae [o]. eodem addito et oleum, poſtea
6 feruefacito. infundito in catinum, vti frigeſcat. eo [p] interito, quod volet, cibi poſtea edit.

d) *aliqua. Vbi folia I. B. R. alia quinque I. I-G.* e) *ederes P.* f) *biberiſque* abeſt *P.* g) *cymam* inſer. *I. I. Ba. A. Gr. G. ſymam Heru.* h) *pe. Iuntt.* i) *feruere, pauliſper d.* omnes omnino. k) *demittito I. B. R.* l) *vbi* abeſt *I. B. R. vbi iterum I. I-G. Po. 2.* m) *demittito I. B. R.* n) *vſque* deeſt *Pol.* o) *quinquies* abeſt *P. I. B. R.* p) *tum* om. *P.* q) *et ita* praeced., *I. I-G.* r) *et item I. I. Ba. A. Gr. G. et iterum Heru.* s) *eximito et contundito et per linteum etc. I. I-G.* t) *et* abeſt *I. B. R.* u) *exuggito I. B. R. exugito Po. 2.* x) *cymini triti quantum oleat a. V.* y) *caluda P.* z) *et agat I. I-G.* a) *babet a. V.* b) *nauſieae P.* c) *et I. B. R. eumque* om. *P.* d) *apprehendat Pol. 2.* e) *eiciet P.* f) *deoritum Pol. 1. dormitum* aut *deorſum Pol. 2. decoritum I. B. R.* g) *bibit Pol. 2.* h) *conſtituet I. B. R.* i) Verba: *in aquam macerure oportet vbi macerata erit, coniicito* bis adſunt Iuntt. k) *vſque dum a. V.* l) *ea* abeſt *P.* m) *addito* abeſt *I. I-G.* n) *cymini Heru,* o) *polentae, et oleum eodem addito, deinde iterum fernefacito I. I-G.* p) *cyminum* inſer, *I. I-G,*

156, 1 SI VOLES -- BIBERE) Vid. Varr. 1, 2 extr.

156, 1 ALIQVA V FOLIA) Sic in Mſſ. non *alia* vt in excuſis. Apud Varronem quoque lib. 1. vbi hoc praeceptum Catonis iisdem verbis repetitur, in antiquis exemplaribus ita ſcriptum inueni. VICTORIVS. Ita habetur in VV. CC. non vt in vulgatis, *alia*, et ita alibi Cato in originibus apud Nonium locutus eſt. *Faciendum*, inquit, *vt quadringentos aliquos milites ad verrucam illam* etc. VRSINVS. V. C. *alia*. Inepte. Elegans hoc loquendi genus, et Scriptoribus Claſſicis non infrequens. E multis vnum Apuleium citabo, Mileſ. 2, *Quo placito ocyter ſurrexit, et ad aliud me cubiculum induxit. Ibi corpus ſplendentibus linteis coopertum, introductis quibusdam ſeptem teſtibus manu reuelat.* MEVRS.

156, 2 ALVVM SI VOLES) Auctior V. C. A. ſ. v. *deiicere, ſuperiorem ſumito cymam braſſicae* etc. Et iſtam genuinam huius loci lectionem exiſtimauerim. Eſt autem *Cyma* in braſſica delicatior quidam et tenerior cauliculus, teſte Plinio 19, 8. IDEM. Caue diſtrahas *aluum ſuperiorem*. De ventriculo per vomitum leuando agit Cato.

156, 2 QVINQVIES QVINQVE NVMERES) Vide mihi ſimplicitatem hominum, quibus praecipit Cato, et quam ad eam Vir magnus praecepta accommodet.

156, 3 IN LINTEVM EXVGETO) h. e. per linteum exprimito, Turn. 10, 19 monet non deeſſe, qui legant *exurgeto*, quod ſane commodius, nec inuſitatum Catoni.

156, 3 CVMINI FRICTI) Vetus lectio *fricti*, non *triti*, vt habent impreſſi. Varro de re pecuaria, inquit, *Triticum frictum dari oportet.* Horatius de arte poetica: *Nec ſi quid fricti ciceris probat, et nucis emptor.* VICTOR.

156, 5 VSQVE DONEC) Vetus lectio: *Vſque doc ec*; emendaui *vſque donec*, quo aduerbio antea etiam hoc in libro M. Cato vſus eſt. VICTORIVS.

156, 6 QVOD VOLET CIBI POSTEA EDIT) Hic

edit [q]. ſed ſi poterit ſolam braſſicam eſſe, edit [q]. Et ſi ſine febre erit, dato vini atri duri.
Aquae [r] tum bibat quam minimum. Si febris [s] erit, aquam. Id facito [t] quotidie mane.
Nolito multum dare, ne pertaedeſcat [u], vti poſſit porro libenter eſſe. Ad eundem mo-
dum viro et mulieri, et puero dato. Nunc de illis [x] quibus aegre lotium it, quibuſque
ſubſtillum eſt. Sumito braſſicam, coniicito in aquam feruentem, coquito pauliſper, vti 7
ſubcruda ſiet. poſtea aquam defundito [y] non omnem. eo addito oleum bene [z], et ſalem,
et cumini [a] paululum inferuefacito pauliſper, poſtea inde [b] iuſculum frigidum ſorbere,
et ipſam braſſicam eſſe oportet [c]. vti quam primum excoquat [d], quotidie id facito.

CLVII. [CLVIII.] PRINCIPIVM [a] te cognoſcere oportet, quae [b] genera braſſicae [c] ſint, et cuiuſmodi naturam habeant [d] omnia. Ad ſalutem temperat, commutatque [e] ſeſe ſemper cum calore [f], arido, ſimul [g] humido [h], et dulci, et amaro, et acri [i]. Sed

q) *edat a. V.* r) *Aqua Pol.* s) *febres Pol.* t) *continuo* interſer. *a. V.* u) *pertedeſcat I. B. R.* x) *bis I. B. R. iis I. I-G.* y) *deffundito P. diffundito I. B. R.* z) *bene* abeſt *a. V.* a) *cymini a. V.* b) *inde* omitt. *I. B. R.* c) *oportet* abeſt *I. B. R.* d) *excoquatur I. B. R.* [C. CLVII.] a) *De Braſſica Pythagorea, quid in ea boni ſit, ſalubritatiſque principium I. I-G. De braſſica - - - - ſit ſalubriſque. Principium Po. 2. Quid in braſica Pythagorea boni ſit, ſalubritatiſque: principio W. Principio* etiam *I. B. R.* b) *quot a. V. quot et quae W.* c) *braſicae W.* ſic per totum hoc caput. d) *habeant. Omnia ad I. B. R. W. omnia* deeſt *I. I-G.* e) *commoenatque Pol. commeatque I. B. R. commiſcetque W. comeſta I. I-G. commoetatque, M. Po. 2.* f) *et rigore* inſer. *I. I-G.* g) *et* inſ. *W. I. I-G.* h) *humidu P.* i) *acris P. acro W. et leui* inſuper add. *W.*

Hic etiam bis *Edit* pro *Edat* poſuiſſe Cato videtur, quemadmodum antea admonuimus. Sequenti etiam capite bis facit. Quare totiens in fideliſſimis Codicibus a nobis inuentam locutionem, quamuis inuſitatam, non debuimus repudiare. IDEM. Idem probat Meurſius aduocato Nonio, cuius locus eſt 9, 18 p. 507. Merc.

156, 7 QVIBVSQVE SVBSTILLVM EST) Periphraſis στραγγουρίας. Gloſſae Graecae: στραγγουρία, *culbitio*, *ſubſtillatio*. στραγγουριῶ, *culbo*, *ſubſtillo*. Latinae: *Subſtillat*, στραγγουριᾷ. Metaphora ſumta a pluuia aut incipiente, aut deſinente: nam id tempus veteres *ſubſtillum* appellabant. Feſtus: *Subſtillum antiqui appellabant tempus ante pluuiam iam paene vuidum, dum et poſt pluuiam non perſiccum iam ſtillaret, aut nondum deſiiſſet.* Lego *p. vuidum et poſt pluuiam non perſiccum, dum iam ſtillaret, aut* etc. MEVRSIVS. In Daceriana legitur, *iam paene vuidum, et poſt pl. n. perſiccum, quod iam ſtillaret* etc.

157 DE BRASSICA PYTHAGOREA QVID IN EA BONI SIT SALVBRITATISQVE.) Hoc eſt in nonnullis editis libris capitis argumentum, quod Aldus et Iunta inter Catonis verba receperunt, ſed (quantulacunque eſt mei iudicii ſumma) titulus eſt; nam quae ſequuntur recte eo ſublato intelligi poſſunt. Quanquam et vt titulus improbandum videtur, cum apud Ienſonium et Bruſchium alia eademque accommodatior capiti appoſita ſit epigraphe: *Quot braſſicae genera, et quae natura.* Ex quibus perfecte intelligimus, in codicibus, quibus ii vtebantur, illa de *braſſica Pythagorea* non extitiſſe. Praeterea caput in ipſorum libris hoc modo incipit: *Principio te cognoſcere oportet, quot genera braſſicae ſint.* PONTED. Illud vnum iuuat adiicere, antiquum quidem et eruditum lemma videri, quod huic capiti praefixum fuit; Catonis non videri. Abſtinuit ille in hoc libro ab omni eruditione Graeca; (de vocibus iam mox monebit Victorius) ſiue quod eam nondum attigiſſet, ſiue quacunque alia de cauſa. Vix igitur arbitramur, Pythagorae mentionem hic fuiſſe facturum, a quo caeteroquin Plinius non parcius, quam a Catone, celebratam eſſe braſſicam, refert 20, 9 ſ. 33.

157, 1 PRINCIPIVM TE COGNOSCERE OPORTET) Multa hic diuerſa ab communi lectione in antiquis libris inuenimus. Prima haec pars cum fide inde in noſtrum codicem translata: quam tamen, quia mendoſam arbitrati ſumus, nota adpoſita ſignauimus. Nihil autem erat, quod communi peruulgataque lectione delectaremur: eruditiores hoc etiam videbunt. Vnum tantum modice variauimus; pro *commutat* enim, in antiquis *commoetat*, eadem ratione, vt arbitror, qua *moerorum* etiam pro *murorum* vetuſte dictum fuit. Vnum igitur hoc variaui, atque id etiam notum facere volui: cupio enim ſi non doctrinam, fidem meam probari. VICTOR.

157, 1 AD SALVTEM TEMPERAT) Auctior multo, et melior vetus Codex. *Ad ſalutem temperat comeſta ſeſe ſemper cum calore et rigore arido, ſimul et humido.* Niſi quod τὸ *ſeſe* delendum, vt natum ex triplicatione primae ſyllabae vocis ſequentis. MEVRS. Haec *ad ſalutem – braſſica*, neque vetuſta, neque Catoniana mihi videntur. PONTED.

157, 1

Sed quae vocatur *[k] ſeptem [l] bona in [m] commixturam, natura [n] omnia haec habet braſſica. Nunc vti cognoſcas naturam [o] earum, prima eſt [p], leuis quae nominatur [q]. ea [r] eſt grandis [s], latis foliis, caule magno: validam [t] habet naturam, et vim magnam habet.
2 Altera eſt criſpa, apiacon [u] vocatur. haec eſt natura [x] et aſpectu bona ad curationem. validior [y] eſt, quam quae ſupra ſcripta eſt [z]. Item eſt tertia, quae lenis [a] vocatur, minutis

k) σελινοειδὴς inſer. *I. I-G.* relictum erat ſpatium *P. I. B. R.* ſpatii nihil relictum *W. Po. 2.* Trill. Obſ. p. 466. coniicit: *quae vagantur ſeptem bona incommixta.* l) *ſemper bona W. haec ſeptem habet bona I. I-G. ſeptembona* iunct. *M. Po. 2.* m) *incommixturam* iunct. *P. in commixta W. incommixta* iunct. *P. in comeſtura I. I-G.* n) *natura omnia haec habet braſſica* deſunt *I. I-G. natura habet haec omnia. Braſſicae nunc W.* o) *genera I. I-G.* p) *eſt leuis, quae a. V.* q) λεία add. *a. V.* praeter Pol. et Ienſſ. quae ſpatium reliquerunt. r) *ea eſt* deeſt *I. I-G.* s) *grandibus et I. I-G.* t) *haec* inſ. *I. I-G.* u) *apia I. B. R. apia conuocatur Pol. quae a ſimilitudine apii* σελινοειδὴς *vocatur I. I-G.* eadem ferme verba in marg. *I. B. R.* niſi σελινις pro σελινοειδὴς. x) *et aſpectu et natura I. I-G. aſpera et natura bona etc. I. B. R.* y) *validiorque a. V.* z) *eſt* omitt. *I. B. R.* a) κράμβη *I. I-G.* ſcripta erat eadem vox ad marginem *I. B. R.*

157, 1 SED QVAE VOCATVR SEPTEM BONA) Graeca verba ex toto hoc capite ſuſtuli, multis rationibus, vt hoc facerem, adductus. In manu primum ſcriptis codicibus illorum veſtigium nullum; quomodo has aut illas res natio Graecorum appellaret, numquam in hoc libro oſtendiſſe Catonem animaduerti: neque hoc ad ſe pertinere exiſtimaſſe. Praeterea apud Plinium, quo loco praecepta Catonis de braſſica exponit, Graeca verba non leguntur: ſed iis vtitur latinis Plinius; quae ego in antiquis libris a me inuenta hic repoſui. Poſſent alia huiuſcemodi argumenta a nobis adferri, ſed extremum hoc firmiſſimum puto lib. 19, [c. 8 ſ. 41 pr.] *Sed Cato braſſicae miras canit laudes, quas in medendi loco reddemus. Genera eius facit tria, vnam extentis foliis, caule magno: alteram criſpo folio, quam Apianam vocat; tertiam minutis caulibus, lenem, teneram, minimeque probat.* Item 20, 9, quem locum antea demonſtraui. Quomodo igitur, ſi Cato Graecis nominibus genera braſſicae diſtinxiſſet, illa reticere potuit Plinius? Additas Graecas voces arbitror a recentioribus nonnullis, qui operae pretium ſe facere cenſuerunt, ſi locum locupletarent, et quae apud alios Auctores inuenerant, huc etiam inculcarent. VICTOR. Locus eſt ſine dubio deprauatus. Ad quem emendandum, quando nihil aliud praeſtare poſſumus, indicabimus ſaltem, quomodo legatur in duobus apud me veteribus libris. *Quae vocatur Septembrina in commixtura: nam omnia haec habet braſſicu. Nunc vti cognoſcas naturam earum etc.* paullo poſt in VV. CC. pro *bis die calida foveto*, ſcriptum eſt *bis die aqua calda foueto*, et *calda* antiquos dixiſſe pro *calida*, conſtat ex veteribus monumentis. VRSINVS. Locus corruptus, et quem non iniuria ſtigmatiam feceris; niſi *Septembona* ſit herba, quae cum aliis herbis commiſta, ſeptem habeat bona, quae braſſica natura ſua. An vero intelligit panaceam? de cuius multiplici virtute Plinius et alii. Nihil affirmo. POPMA. Totum hunc locum foediſſime interpolatum reſtituam ex vetere meo laudatiſſimo codice. *Sed quae vocatur* σελινοειδὴς, *haec ſeptem habet bona in commiſtura.* Reliqua illa, *natura omnia haec habet braſſica*, recte abſunt ab eodem. MEVRSIVS. Victoriana obſeruatio Graecae appellationi locum vix reliquit. Lacunam inde ortam puto, quod poſt *vocatur* nomen braſſicae omiſſum putaret aliquis. Porro enumerantur *ſeptem* hic *bona* vel dotes medicae, quibus ad *temperandum* vel *commutandum* ſtatum valetudinis opus eſt, ſi vel cum I. I-G. poſt *calore* inſeras *et rigore*, vel cum Wrat. quod tamen minus placet, poſt *acri* adiicias *et leni*. Quidſi igitur legamus: *Sic quae vocantur ſeptem bona in commixturam, natura omnia haec habet braſſica*, q. d. Cum ſeptem ſint facultates medicamentorum ſimplicium, quae ſingulae fere ſingulis inſunt, commiſcendis proinde, ſi res ita ferat: eas vniuerſas ſimul praeſtat braſſica, digna ideo, quae vniuerſalis medicinae locum ſubeat. Niſi vera eſt haec emendatio, at immodeſta non eſt; cum nihil aliud, quam pro *ſed* ponat *ſic*, et in *vocantur* litterulam vnam inſerat: quod in loco relicto licere puto.

157, 2 ALTERA — VOCATVR) Veterem ſcripturam conſeruaui, quam tamen ſuſpectam habeo. Apud Plinium *Apianam* vocaſſe hanc Catonem legitur: in manu tamen ſcripto Plinio *Apiacam* inueni. Si rectum eſſe cenſuerint periti viri, poterunt cum Plinio hic *Apianam* legere: ipſe nihil temere immutare volui. VICTOR. V. C. aliter longe, et recte. *A. e. criſpa, quae a ſimilitudine apii,* σελινοειδὴς *vocatur.* Plinius ſtabilit lib. 20, 9 *Criſpam, quam* σελινοειδῆ *vocauerunt, a ſimilitudine apium foliorum.* Vulgatam autem lectionem tueri videtur alter eiuſdem Plinii locus 19, 8 *Cato braſſicae miras canit laudes, quas in medendi loco reddemus. Genera eius facit tria: vnam extentis foliis, caule magno: alteram criſpo folio, quam apianam vocat.* Qui me extricem? aperte ecce ait Catonem iſtam criſpam apianam vocare. Sane non poſſim, niſi legi deberet, *quam apianam vocant.* Praeterea *apiatam* etiam ſcribo, non *apianam.* MEVRS.

157, 2 ITEM EST TERTIA, QVAE LENIS VOCATVR, MINVTIS CAVLIBVS, TENERA) Aliter longe V. C. *I. e. t. quae* κράμβη *vocatur,*

nutis caulibus, tenera [b], et acerrima [c] omnium eſt iſtarum, tenui ſucco vehementiſſima.
Et primum ſcito, de omnibus braſſicis nulla eſt illiusmodi medicamentoſior [d]. Ad [e] 3
omnia vulnera, tumores eam contritam imponito. Haec omnia vlcera purgabit, ſana-
que faciet ſine dolore. Eadem tumida concoquit, eadem erumpit. eadem vulnera pu-
tida [f], canceresque purgabit, ſanoſque faciet, quod medicamentum aliud [g] facere non
poteſt. Verum prius quam id imponas, aqua calida multa lauato. Poſtea bis in die
contritam imponito. Ea omnem putorem adimet [h]. cancer ater [i], is olet, et ſaniem
ſpurcam mittit. albus [k] purulentus eſt. ſed [l] fiſtuloſus [m] ſubtus ſuppurat ſub carne.
In ea vulnera huiuſcemodi teras [n] braſſicam, ſanum [o] faciet [p]. optima eſt ad huiuſcemo- 4
di [q] vulnus [r]. Et luxatum ſi quod eſt, bis die aqua [s] calida [t] foueto, braſſicam tritam
opponito [u], cito ſanum faciet. Si [x] bis die apponitur, dolores auferet [y]. et ſi quid
contuſum eſt erumpet. ſi [z] braſſicam tritam appoſueris [a], et ſanum faciet: et ſi quid in
mammis vlceris natum, et carcinoma, braſſicam tritam opponito [b], ſanum faciet. Et ſi 5
vlcus acrimoniam eius ferre non poterit, farinam hordeaceam miſceto, ita opponito [c].
Huiuſcemodi [d] vlcera omnia haec ſana [e] faciet: quod aliud medicamentum facere non
poteſt, neque purgare. Et puero, et puellae ſi vlcus erit huiuſcemodi, farinam hor-
deaceam addito. Et ſi voles eam [f] confectam, lautam, ſiccam, ſale, aceto ſparſam eſſe [g],
ſalubrius nihil erit [h]. Quo libentius edas, aceto mulſo ſpargito, mentam [i] ſiccam, et 6
rutam, coriandrum ſectam, ſale ſparſam paulo libentius edes. Id bene faciet, et mali
nihil ſinet in corpore conſiſtere, et aluum bonam faciet. Si quid antea mali intus erit,
omnia ſana faciet. De [k] capite, et de oculis omnia deducet, et ſanum faciet. Hanc
mane eſſe oportet ieiunum. Et ſi bilis atra eſt, et ſi lienes turgent, et ſi cor dolet, et 7
ſi iecur

b) *tenuioribus foliis, et etc. I.I-G.* c) hic punct. inſ. *I.B.R., I.I-G.* d) *medicamento I.B.R. medicamentum M.Po.2.* e) *Ad omnes tumores ad omnia vulnera eam a.V.* f) *putrida cancroſque a.V.* g) *aliud* abeſt P. h) *ſi* inſ. *I.I-G.* i) *eſt* inſ. *I.I-G.* k) *ſi albus I.I-G.* l) *ſed ſi I.I-G.* m) *et* inſ. *I.B.R.* n) *tere a.V. taetras braſſica Pol.1. tetras etc. Pol.2.* o) *ſanam Iuntt.* p) *nam* inſ. *I.I-G.* q) *huiuſmodi a.V.* r) *vulnera I.I-G.* s) *aqua* abeſt *a.V.* etiam *M.Po.2.* t) *calda M.Po.2.* u) *apponito I.I-G.* x) *Bis die id opponito I.B.R.* y) *aufert I.B.R.* z) *ſi* abeſt *I.B.R.* a) *opponito: ſanum I.B.R. oppoſueris, et M.Po.2.* b) *apponite Iuntt. apponito Ba-G.* c) *apponito I.I-G.* d) *Huiusmodi a.V.* e) *ſanum facet P.* f) *eſſe,* inſ. *I.I-G.* g) *eſto I.I-G.* h) *eſt P.* i) *lautam P.* k) *Et de P.*

catur, minutis caulibus, foliis tenuioribus, et acerrima etc. Plinius affirmat lib. 20. cap. 9. *Tertia eſt proprie appellata crambe, tenuioribus foliis, et ſimplicibus denſiſſimisque* etc. Tamen vulgatam idem videtur defendere lib. 19. cap. 8. *Tertiam minutis caulibus, lenem, teneram, minime probat.* Sed ſciendum eſt eum περιφράζεσθαι, nec propriis Catonis verbis omnia loca exprimere. IDEM.

157,2 NVLLA EST ISTIVSMODI MEDICAMENTOSIOR) In antiquiſſimis libris *Medicamento*, quod tamen reliquimus. Id etiam propter librorum fidem adnotare voluimus. VICTOR. *Medicamento* longe potius reputabimus, interpretantes, braſſicam, quae lenis dicitur, quamuis vehemens ſit atque acris, ſi cum apianae ſiue criſpae conferatur vi, nullam eſſe, nempe inualidam nulliusque momenti. PONTED. Praefert *medicamento* etiam Fruter. Veriſ. 2, 21. Grut. To. 2. p. 871.

157,3 VVLNERA PVTIDA CANCERESQVE) Priſca haec lectio, vbi in excuſis *putrida* et *putreſcere*: in antiquis libris *putida* et *puteſcere* inueni. Docet Priſcianus libro V vetuſtiſſimos etiam *hoc Cancer*, de morbo protuliſſe. VICT.

157,3 CANCERESQVE PVRGABIT) V.C. *Cancrosque p.* Sed vtroque modo efferebant Latini, quamuis illud magis veteres. Arnobius antiquitatis ſtudioſiſſimus lib. 1: *Et illi haud aliter contumaciam canceris ſaeui ad ſubeundam cicatricem circumſcriptis euagationibus compulerunt.* Et Lucretius aliique. Itaque e Catone non temere eiecero. MEVRS.

157,4 TERAS BRASSICAM) Mendoſe in antiquis: *Taetras braſſicae.* VICT.

157,4 SI QVID CONTVSVM) Repoſito *conclusum* pro *contuſum*, emendabimus Plinium de Catone excerpentem: *Sic etiam fiſtulas elaxatas et tumores euocari, quaeque diſcuti opus ſit.* nemo enim non videt *elaxatas* eſſe debere *et luxata.* PONTED.

157,6 MENTAM SICCAM) Omiſit Cato, an librarius? vocem *addito* aut ſimilem.

ſi iecur [l], aut pulmones, aut praecordia, vno verbo omnia ſana faciet [m], intro [n] quae
dolitabunt. Eodem ſilphium [o] inradito, bonum eſt. nam [p] venae omnes, vbi ſufflatae
ſunt ex cibo, non poſſunt perſpirare in toto corpore. inde [q] aliqui [r] morbus naſcitur.
vbi ex multo cibo aluus non it, proportione [s] braſſica ſi vteris, (id [t] vt te moneo) ni-
hil iſtorum vſu veniet morbis [u]. Verum morbum articularium [x] nulla res tantum [y]
8 purgat, quantum braſſica cruda, ſi eam [z] edes cum ruta et coriandro conciſam. Sic [a]
et laſerpitium inraſum [b] cum braſſica ex aceto oxymelli [c], et ſale ſparſa. Hac ſi vteris,
omnes articulos [d] poteris experiri [e]. Nullus ſumptus eſt: et ſi ſumptus eſſet, tamen
valetudinis [f] cauſa experirer [g]. Hanc [h] oportet mane ieiunum eſſe [i]. Omnis qui in-
ſomnioſus eſt, hac eadem curatione ſanum facies. Verum aſſam braſſicam, et vnctam
caldam [k], ſalis paulum [l] dato homini ieiuno. quam plurimum [m] ederit, tam citiſſime [n]
9 ſanus fiet ex eo morbo. Tormina quibus moleſta erunt, ſic facito: braſſicam macerato
bene, poſtea in aulam [o] coniicito [p], deferuefacito bene. vbi cocta erit bene, aquam de-
fundito. eo addito oleum bene, et ſalis paululum [q], et cuminum, et pollinem polentae.
Poſtea

l) iecora I. B. R. m) *facit. Et I. B. R.* n) *quae intro I. I-G.* o) *ſilſium I. B. R.* p) *Cum I. I-G.* q) *vnde aliquis I. B. R.* r) *morbi naſcuntur I. I-G.* s) *pro portione* diuiſ. *a. V.* t) *vti te I. I-G.* u) *et morbus I. B. R. ex morbis I. I-G.* x) *articularem I. I-G.* y) *tam purgat, quam P.* z) *edes conciſam: et rutam et coriandrum conciſam ſic I. B. R. coriendrum P.* a) *ſic tam et ſirpicium in raſam et braſſica P.* b) *in ſalſa ex braſſica et aceto I. B. R.* c) *oxymeli P. oximelle I. B. R.* d) *articularios I. B. R. articulares morbos I. I-G.* e) *expellere a. V.* f) *valitudinis I. B. R.* g) *experirus Pol. 1. experiri Pol. 2. experiturus M. Po. 2.* h) *eam a. V.* i) *eſſe omnis vel ſi quis eſt ſeniſos Pol. Senios Pol. 2.* k) *calidam I. B. R.* l) *paululum a. V.* m) *Quamplurimam omnes excepto Pol.* n) *citiſſimum I. B. R.* o) *aullam I. I. Ba. A.* p) *coicito P. deiicito I. B. R.* q) *paulum a. V.*

157,7 NIHIL ISTORVM -- MORBIS) Parum abeſt, quin veram putem lectionem I. I-G. vltima ſyllaba vocis *veniet* τὴν *ex*, quae ſequebatur extriuiſſe poteſt. Certe conſtructio laborare videtur, ſi *morbis* retineas: *et morbus* I. B. R. non multum ab *ex morbis* diſtat.

157,7 VERVM MORBVM ARTICVLAR.) Vetuſta lectio, *Articularium.* Plinius: *Podagrae etiam, morbisque articulariis.* VICTOR. V. C. *Articularem*; ſed etiam ſecunda declinatione inflexerunt. Gloſſae: ἀρθριτικὸς, *articularius.* MEVRSIVS.

157,8 OMNES ARTICVLOS POTERIS EXPERIRI) Optime V. C: *Omnes articulares morbos poteris expellere.* Agit enim Cato de eorum morborum remedio. IDEM. Iuuat a veteribus recepiſſe *articularios*, qua voce etiam Plautus vtitur:

Nec podagricus neque articularius eſt, quem rus ducunt pedes.

Hoc ab Ienſonio recepto, a poſterioribus deſumerem *experiri* pro *expellere*, quod eſt liberare, expedire, ceu illud Plautinum:

C. *Vin' me experiri?* L. *Volo.* C. *Mercedem mihi dato.* PONTED.

Ego vero putauerim, loqui Catonem de experimento articulorum in digitis, praeſertim vulgo vſitato, qui trahuntur intorquenturue ad eum finem, dum crepitum edant. Quod quidem arthriticus ne tentare quidem auſit.

157,8 TAMEN -- EXPERIRER) Receptam lectionem retinui; veterem nunc omnibus exponam, corruptam illam quidem, e qua tamen vera fortaſſe lectio induſtria eruditorum erui quandoque poſſet: *Tamen valetudinis cauſa experirus, hanc oportet* etc. VICTOR. V. C. *experirer.* Vnde ſcribo: *experirere.* vna littera amplius. Et eam veram eſſe lectionem non ſim veritus praeſtare. MEVRS. Vltimum Victorius prodidit, vetuſtiſſima ſcriptura ſe inueniſſe *experirus*, quod interpretor *experitus*; quippe apud priſcos non *expertus*, vt politiora ingenia poſtea contraxerunt, in vſu fuiſſe indicat cum *experitus* et *imperitus*, cum apud Feſtum id ipſum *experitus.* Et quoniam, qui experimentum facit, aliquid in id, quod connititur, impendit, quid experiri, impendere eſt, vt aliquid conſequamur. Neque vero aliam eſſe Catonis ſententiam colligere poſſumus, dummodo allata verba paulo diligentius ordinentur: *Nullus ſumtus eſt, et ſi ſumtus, eſſet tamen valetudinis cauſſa experitus.* PONTED.

157,8 OMNIS QVI INSOMNIOSVS EST) Vetus lectio: *Omnis, vel ſi quis eſt ſenioſus.* Plinius, quod receptam lectionem adiiuuat, *Inſomnia etiam, vigiliasque tollere decoctam.* Communem igitur retinui. VICTOR. Vetuſta lectio: *Omnis vel ſi quis ſenioſus.* Non *ſomnioſus*? qua voce vtitur Plinius 28, 10 *ſomnioſos fieri, lepore ſumto in cibis, Cato arbitrabatur.* Idem de Catonis quoque ſententia *braſſicam inſomniis mederi et vigiliis* 20, 9 refert. PONTED. Eſt igitur *inſomnioſus*, quem inſomnia vexat, i. e. inſomnes noctes. Qui morbus

Poſtea ferue [r] bene facito. vbi feruerit [s], in catinum indito. dato edat [t], ſi poterit, ſine
pane; ſi non, panis [u] parum ibidem madefaciat. Et ſi febrim non habebit, dato [x] vi-
num atrum [y] bibat. cito ſanus fiet [z]. Et hoc, ſi quando vſus [a] venerit, qui [b] debilis 10
erit [c], haec res ſanum facere poteſt [d]. braſſicam edit ita, vti S. [e] S. E. Et hoc amplius.
lotium conſeruato eius, qui braſſicam eſitarit [f]. id calfacito. eo hominem demittito [g],
cito ſanum faciet [h] hac cura. expertum hoc eſt. Item pueros puſillos, ſi laues eo lotio,
nunquam debiles fient. Et quibus oculi parum clari ſunt, eo lotio inungito, plus vide-
bunt. Si caput aut ceruices dolent, eo lotio caldo lauito, deſinent dolore [i]. Et ſi mu- 11
lier eo lotio locos fouebit, nunquam ii [k] viroſi fient. et fouere ſic [l] oportet: vbi in
ſcutra [m] feruefeceris [n], ſub ſellam ſupponito pertuſam. eo mulier aſſidat, operito [o], cir-
cum veſtimenta eam dato. Braſſica erratica maximam vim habet. eam arfacere [p], et 12
conterere oportet bene minutam [q]. Si quidem purgare voles, pridie ne coenet [r], mane
ieiuno dato braſſicam [s] tritam, aquae cyathos IIII. Nulla res tam bene purgabit, ne-
que elleborum [t], neque ſcamoneum [u], et ſine periculo, et ſcito ſalubrem eſſe corpori.
Quos diffidas ſanos facere, facies. Qui hac purgatione purgandus [x] erit, ſic eum cu- 13
rato: ſorbitione liquida hoc per dies VII. dato. vbi eſſe volet, carnem aſſam [y] dato. ſi
eſſe non volet [z], dato braſſicam coctam, et panem, et bibat vinum lene [a] dilutum, lauet
raro,

r) *bene feruefacito a. V.* s) *ferbuerit I. I-G.* t) *edit P.* u) *dato panem I. B. R. dato pane purum Pol.* x) *vt* inſ. *I. I-G.* y) *acrum P.* z) *ſiet I. B.* a) *vſu I. I-G.* b) *vt quis I. I-G.* c) *ſiet a. V.* d) *Vbi* inſ. *I. I-G. ſi I. I-G.* e) *ſupra ſcriptum (ſcriptus Ienſ.) eſt a. V.* f) *eſſitarit P. eſitauerit a. V.* g) *dimittito I. B. R.* h) *facies I. I-G.* i) *dolere a. V.* item *M. Po. 2.* k) *umſeri fient Pol.* l) *ſi I. B. R.* m) *ſcutea I. B. R. ſcrutha Pol. 2. ſchutra Iuntt. chutra Ba-G.* n) *ferueceris foetae: ſub. I. B. R. feruefeceris id lotium, ſub I. I-P.* o) *operito* abeſt *a. V.* p) *arefacere contererque a. V. arfacere et contereque Pol.* q) *minutim. Si quem a. V.* r) *et* inſ. *I. I-G.* s) *braſſicae tritae decoctaeque aquae I. I-G.* t) *elloborum H.* u) *ſcamonium P.* x) *purgatus I. B. R.* y) *aſinam P.* z) *ſolet P.* a) *leue I. B. R.*

bus *inſomnia* vocatur haud dubie, et plurali numero *inſomniae.* num etiam *inſomnia, orum* dicatur, quod vult Carrio ad Salluſt. fr. hiſt. 4 Mithr. p. 472, ille quidem non ſatis videtur declaraſſe. Sed fauet Plinii locus a Victorio hic laudatus, qui ita quoque legitur in editione Gelenii, itemque Harduini 20, 9 ſ. 33.

157, 9 FERVE BENE FACITO) Priſca eſt haec lectio, quam recepimus. Animaduertimus enim M. Varronem, (ſi optimis ac vetuſtiſſimis Codicibus fides habenda eſt) de agricultura, vbi de modis agrorum diſſerit: *Quae ſole perferue ita ſit, vt radices ſatorum comburat.* De villaticis paſtionibus: *Sexaginta enim millia Fircellina excande me fecerunt cupiditate.* Nec me latet, Quintilianum hanc verborum diuiſionem nequaquam recipere ſolutam orationem tradere. VICTOR. V. C. *bene feruefacito.* Nec video, cur tmeſin Catoni et omnibus auctoribus, qui proſa oratione ſcripſerunt, inuſitatam toleremus. MEVRS.

157, 9 DATO EDAT, SI POTERIT) Antiqua lectio in Ienſonio et manuſcripto libro Caeſenae: *Dato edit: ſi poterit ſine pane: ſi non dato panem purum ibidem madefaciat.* Veteres autem viſos *edit* pro *edat*, vt Nonius Marcellus *de mutatis coniugationibus* probat, ita Cato ſupra confirmat dicens: *quod volet cibi, poſtea edit*; idcirco reliqua ad eundem modum ſcribenda. PONTED.

157, 11 NVNQVAM II VIROSI FIENT) Receptam hanc lectionem retinui: notam tamen facere antiquam volo, quae deprauata omnino eſt, quod etiam librarius non parum diligens cognouit, ad eam enim notam adpoſuit: *Nunquamum ſeri fient.* Reſtituta fortaſſe vera eſt. VICT. Haec alio modo in antiquis et probatis monumentis, vt refert Victorius, ſcribuntur: *nunquamum ſeri fient:* in Caeſenate codice: *nunquam vnſeri fient.* Opinor id quondam fuiſſe: *nunquam iei ſeri fient,* videlicet: *nunquam ii loci ſeri erunt ad ea quae a partu ſequi ſolent, emittenda.* PONTED.

157, 11 SVB SELLAM SVPPONITO) Quam praeſtat vetus lectio ab Ienſonio propoſita: *Et fouere ſic oportet: Vbi in ſcutra feruefeceris: foetae ſub ſellam ſupponito pertuſam: eo mulier aſſidat: circum veſtimenta eam dato.* PONTED.

157, 12 BRASSICA ERRATICA) De hac Plin. ex noſtro 20, 9. ſ. 36.

157, 12 BRASSICAM TRITAM) V. C. *Braſſicae tritae decoctaeque aquae* etc. Legerim hoc modo: Braſſicae tritae decoctaeque aqua CIIII. MEVRS.

157, 13 CARNEM ASSAM DATO) Antiqui libri: *carnem aſinam dato, ſi eſſe non ſolet.* VICTORIVS. Ecquis contraria contrariis miſceri non videt? Eſſe dum quis vult, cur aſſam carnem reſpuit, trita potius braſſica contentus et pane? Cur?

raro, vtatur vnctione. Qui ſic purgatus erit, diutina valetudine [b] vtetur, neque vllus
14 morbus veniet niſi ſua culpa. Et [c] ſi quis vlcus tetrum, vel recens habebit, hanc braſſicam erraticam aqua ſpargito [d], opponito, ſanum facies. Et ſi fiſtula erit, turundam [e] intro trudito. ſi [f] turundam non recipiet, diluito, indito [g] in veſicam, [h] eo calamum alligato. ita [i] premito, in [k] fiſtulam [l] introeat. ea res ſanum faciet cito. Et ad omnia
15 vlcera vetera et noua contritam [m] cum melle opponito [n], ſanum faciet. Et ſi polypus in naſo introierit, braſſicam erraticam aridam tritam in malum coniicito, et ad naſum admoueto. ita ſubducito ſuſum animam quam plurimum poteris. in triduo polypus excidet. et vbi exciderit [o]; tamen [p] aliquot [q] dies idem facito, vt radices polypi per
16 ſanas facias. Auribus ſi parum audies, terito cum vino braſſicam, ſucum [r] exprimito, in aurem intro tepidum inſtillato. cito te intelliges [s] plus audire. Deinde [t] petigini [u] parce [x] braſſicam opponito [y], ſanam faciet, et vlcus non faciet.

CLVIII.

b) *valitudine I. B. R.* c) Et ad vnum omnes praeter *P.* qui delet. d) *inſpargito I. B. R. inſpergito: apponito I. I-G.* e) ad marginem: *Pol. μότος, Turundam Ep. Turundam intro trudito* deſunt *I. B. R. turunda* alii praeter *P. Gr. Gy.* f) *et I. B. R.* g) *ſuccum exprimito, eum in veſicam indito I. I-G.* h) *et I. B. R. veſicae I. I-G.* i) *et ita I. I-G.* k) *vt in I. I-G.* l) *ſuccus* inſer. *I. I-G.* m) *contrita I. B. R.* n) *apponito I. I-G.* o) *ceciderit I. B. R.* p) *tum a. V.* q) *aliquod P.* r) *ſuccum a. V. ſucum P. V.* s) *intellige P. Ienſ.* t) *De P.* u) *petiginis P. impetigni a. V.* x) *porcae I. B. R. M. Po. 2.* y) *apponito I. I-G.*

Cur? Quod non caro *aſſa* praebebatur; ſed *aſinina.* Antiqui libri, inquit Victorius, pro *carnem aſſam dato, ſi eſſe non volet,* ſeruant: *carnem aſininam dato, ſi eſſe non ſolet.* Quae cum optima ſint, qua de cauſſa neque Victorius receperit, neque poſt Victorium qui Catonem illuſtrarunt, me prorſus latet. Aſininam ſane carnem inter ea, quae aluum lenire ſolent, ac facile deſcendunt, vetuſtiſſimus auctor Hippocrates commendat. Quod praeceptum etiam a Catone, locus ipſe declarat; nam qui purgandus erat, ſorbitione liquida per VII dies parari oportere tradit, et aſinina reſpuentem ad coctam braſſicam, qua item venter ſoluitur, remittit. PONTED. *Aſinam,* non *aſininam* eſſe in libris, ſupra obſeruatum eſt.

157, 14 TVRVNDAM INTRO) vereor, ne *rotunda* ſcribi debeat, vel *rotunda:* quando vtroque modo in vetuſtis reperimus libris. Sic autem vocantur μαγδαλιαί. Suſpicionem mouet Largus Scribonius, qui lib. de compoſ. medicament. cap. 201, ita ſcribit: *Emplaſtrum manibus ſubigetur, et redactum in rotundas ampliores, quas magdalidas dicunt, reponetur.* Fortaſſe enim in Catone transpoſitae ſunt Syllabae, et e *rutundis turundae factae.* TVRN. 17, 7. Sed add. Scal. ad Varr. 3, 9, 20.

157, 15 IN MALVM CONICITO) Emendo, *in malam.* MEVRS. At ego fateor, me neque intelligere, quid ſit *in malum coniicere,* ſed aliquanto minus, quid ſit *in malam.* Suſpicabar, *in manum.* Illa certe ſimpliciſſima ratio ſpiritu trahendi quodcunque errhinum.

157, 16 DEINDE PETIGINI PARCE) Antiqui libri, *depetiginis porcae.* Plinius hanc Catonis ſententiam referens, inquit: *Et impetigines eadem ſanari ſine vlcere. Petiginem* hunc morbum etiam adpellari ſolitum Nonius docet, exemploque Lucilii poetae confirmat. VICTORIVS. Veterum librorum ſcriptura eſt: *dein depetigini.* Nam *depetigo* dicebatur, quam Nonius *petiginem* mauult. Nam illa Luciliana per tmeſin prolata ſunt. *Illuvies, ſcabies oculos huic deque petigo Conſcendere* etc. quae ſane Tmeſis Lucilio familiaris eſt. VRSINVS. Exiſtimo legendum: *Dein depetigini porcae.* Etſi non ignoro vocem *petigo* in verſu quodam Lucilii a Nonio obſeruari, cum ſit tmeſis familiaris Lucilio: id quod iampridem alii monuerunt. Gloſſae Iſidori: *Petigo eſt genus morbi. Porca* autem hic eſt natura, qua mulieres ſunt, vt apud Graecos, χοῖρος autore Varrone lib. I de R. R. [2, 4, 10] POPMA. Nobilis hic locus eſt interpretum et editorum inconſtantia. Poſteriores eo modo vt exſcripſi, edendum curarunt; primi vero: *deinde impetigini porcae braſſicam opponito:* mediae autem aetatis, vt Aldus et qui Aldum ſequuntur, ab his quid quod immutarent, inuenere: *Deinde impetigini parce braſſicam apponito.* Quibus omnibus poſthabitis, vetuſtiſſima a Victorio commemorata et in Caeſenate exemplari retenta reuocabimus: *De petiginis porcae braſſicam opponito.* In his ſpatium quod inter primam et ſecundam vocem vacat, opinor *I* occupaſſe, et fuiſſe *dei petigini,* vt mos erat ſcribendi. Quod minus attendentes librarii et hunc locum, et Lucilii quoque, quem citat Nonius, verſum deprauarunt: *Illuuies, ſcabies, oculos huic denique petigo Conſcendere.* Quem docti viri emendare conati fecere *deque petigo,* cum ſit ſcribendum: *deique* (ex quo, inſerto *n,* factum eſt vitium *denique*) *petigo.* Praeterea in Catone extrema littera *S,* quae *petigini* annectitur, ad proximum *porcae* videtur reuocanda, vt ſit *ſporcae* nempe *ſpurcae,* O pro U poſito vetuſtatis more. PONTED.

158 Huius

CLVIII. [CLIX.] ALVVM [a] deiicere [b] hoc modo oportet. ſi vis bene tibi [c] deiicere, ſume tibi ollam, addito eo aquae ſeſtarios VI. et eo addito vngulam de perna. Si vngulam non habebis, addito [d] de perna fruſtum. P. S. quam minime pingue. vbi iam coctum incipit eſſe, eo addito braſſicae coliculos [e] II. betae coliculos [e] II. cum radice ſua, feliculae paulum [f], herbae mercurialis non multum. mutulorum [g] L. II. piſcem capitonem [h], et ſcorpionem I. cochleas VI. et lentis pugillum. Haec omnia decoquito [i] vſque ad ſeſtarios tres iuris. oleum ne addideris. indidem [k] ſume tibi ſeſtarium vnum tepidum. adde vini Coi [l] cyathum vnum. bibe, interquieſce. deinde iterum eodem modo, deinde tertium. purgabis [m] te bene. Et ſi voles inſuper vinum Coum mixtum [n] bibere, licebit bibas [o]. Ex iis tot [p] rebus, quot [q] ſcriptum eſt, vnum, quod eorum vis, aluum deiicere poteſt. Verum ea re tot res ſunt, vti bene deiicias, et ſuaue eſt. 2

CLIX. [CLX.] INTERTRIGINI remedium in [a] viam cum ibis, abſinthii [b] Pontici ſurculum ſub anulo [c] habeto.

CLX. [CLXI.] LVXVM [a] ſi quod eſt [b], hac cantione ſanum fiet. harundinem [c] prende

[C. CLVIII.] a) *Aluum deiicere ſi vis, hoc modo oportet tibi deicere Pol. Aluom Po.* 2. b) *deiicere hoc modo oportet* deſunt *I. B. R.* c) *tibi* abeſt *a. V.* d) *pone a. V.* e) *colicolos P.* f) *paullum P.* g) *mitulorum I. B. R. mytulorum Iuntt.* h) *capitoneum H. A.* i) *coquito I. B. R.* k) *Intidem P. Itidem I. B. R.* l) *cui P.* m) *Purgabit a. V.* n) *miſtum I. I-G.* o) *binas I. B. R.* p) *his a. V.* q) *quod Vict.* Sphalma. [C. CLIX.] a) *cum in via a. V.* II. *Wrat.* tamen nobiſcum. b) *upſinthi P. abſinthii ponthici W. abſynthii a. V.* c) *annulo a. V. anu W.* [C. CLX.] a) *Luxacio, ſi cui interuenerit: huc cantatione ſanus etc.* b) *vt excantes* inſer. *I. I-G.* c) *Arundinem a. V.*

158 Huius capitis argumentum, vt duo proxima et extremum: *ſalſura pernarum, offellae Puteolanae,* perlibenter reiicerem, reuocato quod capiti 161 apponitur, ad priſtinam ſedem hoc modo: *Aſparagus quomodo ſeratur, Locum ſubigere oportet bene.* PONTED.

158, 1 SI VIS BENE TIBI DEIICERE) Elegans phraſis, et veteribus non infrequens. Petronius Satyrico: *Proxima ergo nocte, cum miles, qui cruces aſſeruabat, ne quis ad ſepulturam corpora detraheret, notaſſet* ſibi *et lumen inter monumenta clarius fulgens* etc. Itaque male eiicit V. C. *τὸ tibi.* MEVRSIVS.

158, 1 FELICVLAE) Lego *filiculae.* Nam filicula eſt herba, quam Graeci πολυπόδιον appellant. Vide de ea Plinium 26, 8. IDEM.

158, 1 MVTVLORVM L. II.) Sic habent libri veteres, meo iudicio optime. Nam μυτύλοι voce graeca appellantur piſces mollis teſtae, qui ſponte naturae in arenoſis proueniunt, quorum ius aluum ſubducit. Similiter cenſeo ſcribendum *mytyli*, vel *mutuli* apud Plin. 9, 51 et 32, 9. POPMA.

158, 1 PISCEM CAPITONEM) *Capito piſcis.* graece κέφαλος eſt ſpecies mugilis, capite craſſo latoque, qui ad aluum ſoluendam prodeſt, ſicut mutulus et cochlea, ex praecepto Horatii Serm. 2, 4. - - *ſi dura morabitur aluus, Mutulus, et viles pellent obſtantia conchae.* IDEM.

159 SVB ANVLO) qui alias conſuetius ſine diminutione dicitur *anus.* Confirmatur hinc Voſſii Etymologia, qui *anum* a figura orbiculari dictum cenſuit, laudauitque non Ebraeum modo טבעת ſed etiam locum Alexandri Aphrodiſ. qui δακτύλιον pro *anu* poſuit probl. 1. Addere poterat Ariſtophanicam vocem καταδακτυλικὸς Equit. v. 1378 quam ſcholia poſitam docent ἀντὶ τοῦ συνουσιαστικῶς κατὰ τοῦ δακτυλίου, τοῦ πρωκτοῦ. Opportune hic advocauit Küſterus Heſychium, qui σιφνιάζειν interpretatur καταδακτυλίζειν, adiuncta ratione, διαβέβληνται γὰρ οἱ σίφνιοι ὡς παιδικοῖς χρώμενοι. Similia habet in σκιμαλίσαι. Itaque σεμνολογεῖν cenſendi ſunt Plinius 26, 8 ſ. 58 *Intertrigines,* inquiens, *negat fieri Cato, abſinthium Ponticum ſecum habentibus,* et Apul. c. 100 *in ſemicinctio tecum portato etc.*

160, 1 LVXVM SI QVOD EST) Excantationis haec eſt ſpecies, a multis antiquorum etiam prudentiorum, morbis remedium adferre credita. Plures huius generis ineptias collegit Rob. Keuchenius in prolegomenis ad Serenum Samonicum, quibus adde illud Iudaeorum ex Auoda ſara fol. 12, 2 et Peſachim fol. 112, 1 de Schafriri, quae vox ita pronunciata, *ſchabbriri, bbriri, riri, ri,* credebatur ſitim pellere. SCHOETTG. Iudaeorum ſimiles nugas plures profert Eiſenmengerus in Iudaiſmo detecto paſſim. Add. Ligthf. ad Matth. 24, 24. Neque Chriſtianos veteres ab iſta carminum ſuperſtitione liberos fuiſſe, vt forte nec hodie omnes liberi ſunt, oſtendit ὁ πάνυ Fabric. B. Gr. L. 3 p. 198. Multa inpr. Lindenbrogius ad Amm. 16, 8. Add. Varr. 1, 2, 27.

160, 1

prende tibi viridem P. IIII [d]. aut V. longam. Mediam diſſinde, et duo homines [e] teneant ad coxendices [f]. Incipe [g] cantare, IN ALIO. S. F. MOTAS [h] VAETA [i] DARIES DARDARIES ASTATARIES [k] DISSVNAPITER [l], vſque dum coeant [m]. Ferrum [n] inſuper iactato. vbi coierint, et altera alteram tetigerit [o]; id manu prende [p], et dextra ſiniſtra praecide. Ad luxum, aut ad [q] fracturam alliga, ſanum [r] fiet. et tamen quotidie cantato in alio, S. F. vel luxato. Vel [s] hoc modo, HVAT [t] HANAT HVAT ISTA PISTA SISTA, DOMIABO [u] DAMNAVSTRA, et luxato. Vel hoc modo, HVAT [x] HAVT HAVT ISTA [y] SIS TAR SIS ARDANNABON DVNNAVSTRA [z].

CLXI. [CLXII.] ASPARAGVS [a] quomodo ſeratur. locum [b] ſubigere oportet bene, qui habeat humorem, aut loco craſſo: vbi erit ſubactus, areas facito, vt poſſis dextra

d) *III. I. B. R.* e) *homones W.* f) *coxem. et cum firme tenebunt: dicat. Incipito cantare in alio, vſque dum motae fiant: Nata daries, dar-daries: aſiadarides. et repetas tam diu: vſque dum coeant. Daries-dardaries, aſiadarides. diſſunappiter, et ferrum quoduis ſuperiacito. W.* g) *Incipere I. B. R.* h) *moetas Pol.* i) *danata a. V.* k) *aſiadarides P. aſtararies a. V.* l) *vna petes, vſque P. dic vna pariter vſque a. V. dic vna pares, vſque M. Po. 2.* m) *coeant motas vaeta Daries dardares aſtataries Diſſunapiter vſque dum coeant. Ferrum etc. P.* n) *Ferro a. V.* o) *tetigerint I. B. R. retigerit H. A.* p) *prehende et dextera Pol. prende dextra, I. I-G.* q) *ad* abeſt *a. V.* r) *et ſanum a. V.* s) *Item luxato hoc vel ſimili modo dicito etc. W.* t) *huat hauat hauat P. haut haut haut a. V. huat hanat haruanat W.* u) *damiabo damauſtra a. V. dannauſtra P. M, Po. 2, dunauta danauſtra Vel hoc modo haut huat hauſtas iſtas iſtarſis ardanabon ardanauſtra. Caetera vt ſupra W.* x) *Haut a. V.* y) *iſtagls turſis a. V. iſtaſis tarſis* iunct. *P.* z) *dannauſtra P. damauſtra a. V.* [C. CLXI.] a) *Aſparagus vbi ſeratur* Lemma ſunt *I. B. R. Vict.* nobiſcum *Po. 2.* b) *vbi aſparagum ſeras* interpon. *I. I-G.*

160, 1 HARVNDINEM PRENDE) Hoc eſt, ni fallor, arundinum remedium, quo vſum Auguſtum memorat Suetonius in vita cap. 80. *Coxendice et femore, et crure ſiniſtro, non perinde valebat, vt ſaepe etiam inde claudicaret, ſed remedio, arenarum atque* harundinum *firmabatur.* POPMA. *Arundinum* etiam *naturale remedium* docet Reineſ. V. L. 2, 18. p. 292.

160, 1 INCIPE CANTARE IN ALIO) Quae extrema mutat Popma *in malo* adeo Meurſio probatum, vt inter Catoniana receperit. Mihi aliud fert animus; namque video infra Catonem ſcribentem: *et tamen quotidie cantato in alio S. F. vel laxato*; numquid laxatum malum non eſt, ſi cum Popma legamus: *in malo S. F. vel luxato.* Cum hac cantione vtatur Cato tam ad luxum quam ad fracturam, vt ex iſtis apparet; *ad luxum aut ad fracturam alliga*, videtur commodior lectio: *in* fracto *quam in malo.* Sed ad tam dubia et obſcura ineptiſſimi hominis eſt medicam manum admouere. PONTED. Legendum: *Incipe cantare L. Manlio Sexti Filio.* Id enim ſignificant, inquit, notae illae duae. M. autem Cato ſaepe in exemplis poſuit nomen Manlii; quo adductus ſum, vt audacius ita corrigerem. TVRN. 10, 19. Legendum *in malo.* Ita emendaui, cum eſſet in omnibus libris *in alio.* Vult enim arundinem apponi membro affecto, et dici Carmen S. F. i. e. Sanitas Fracto, quod Turnebus fruſtra mutauit. Carmina autem et verba contra morbos valere, ſapientiſſimi cuiuſque fides reſpuit: ſed vulgus ſine rerum ſenſu, et vlla certa cognitione credit, experiturque aliquando optatum effectum. Cuius vanae perſuaſionis exempla refert Varro 1, 2. Plinius 26, 60 et 27, 12. Seruius cap. 51. et Ammianus Marcellinus lib. 29. POPMA.

160, 1 DISSVNAPITER) Hunc locum mendo vacare non puto. Antiqua lectio contaminata eſt: *Vna petes vſque dum* etc. Nam prima dictio huius clauſulae in vetuſtis non legitur. Videant eruditi viri, an auxilio veteris ſcripturae locum reſtituere poſſint; nullam enim aliam opem ſtudioſis praebere poſſum. VICTORIVS. Legendum, *dic vna pariter*, vel potius *dic vna partes, vſque dum coeant.* TVRN. 10, 19. Lego *dic, vna partes vſque.* Nimirum vult carmen dici vſque dum partes luxatae coeant. POPMA. Antiquiſſima a Victorio allata lectio: recto ordine erit: *vna petes vſque dum coëant*, et propter litterarum *t* et *d* cognationem, qua altera in alteram ſaepe vertitur, *petes* erit pro *pedes.* Cato autem *pedes* ſciſſae harundinis extremitates appellat, ideo ſequitur: *vbi coierint, et altera alteram tetigerit, id manu prende et dextra ſiniſtra praecide.*

160, 1 FERRVM INSVPER IACTATO) Ridiculum eſt, ſed minaciter tamen fit ad territandum calamum: quaſi vero minas ſentiat res ſurda. TVRN. Vt nimirum in grandinis remedium *minaciter contra caelum laeuantur ſecures* Pall. 1, 35, 1.

160, 1 DEXTRA SINISTRA PRAECIDE) An manibus decuſſatis, vt dextra fiat ſiniſtra?

161, 1 LOCVM SVBIGERE OPORTET BENE) Plura hic antea verba legebantur, quae quia

dextra ſiniſtraque ſarire [c], runcare, ne calcetur. Cum areas [d] deformabis [e], interuallum
facito inter eas [f] ſemipedem latum in omnes partes. deinde ſerito. Ad lineam palo
grana bina aut terna demittito. et [g] eodem palo cauum terra [h] operito. Deinde ſupra
areas ſtercus ſpargito, bene ſerito. Secundum aequinoctium vernum, vbi erit natum, 2
herbas crebro purgato, cauetoque ne aſparagus vna cum herba vellatur. Quo anno
ſeueris, ſubſtramentis [i] per [k] hiemem operito, ne peruratur [l]. Deinde primo vere ape-
rito [m], ſarito [n], runcatoque. Poſt annum tertium, quam ſeueris, incendito vere primo.
Deinde ne ante ſarueris [o], quam aſparagus natus erit, ne in ſariendo radices laedas.
Tertio, aut quarto anno aſparagum vellito ab [p] radice. nam ſi defringes, ſtirpes fient, 3
et intermorientur. Vſque [q] licebit vellas, donicum in ſemen videris ire. Semen ma-
turum fit ad autumnum. Ita cum ſumpſeris ſemen, incendito, et cum coeperit aſpara-
gus naſci, ſarito, et ſtercorato. Poſt annos VIII. aut IX. cum iam eſt vetus, digerito,
et in quo loco poſiturus [r] eris, terram bene ſubigito, et ſtercorato [s]. Deinde foſſulas 4
facito, qua radices aſparagi demittas. Interuallum ſit ne minus pedes ſingulos inter
radices aſparagi [t]. vellito, ſic circumfodito, vt facile euellere [u] poſſis. Caueto ne fran-
gatur. Stercus ouillum [x] quam plurimum fac ingeras: id eſt optimum ad eam rem.
aliud [y] ſtercus herbas creat.

CLXII.

c) *ſarrire I. B. R. ſarrire ſeu I. I-G.* d) *areas* deeſt *I. B. R.* e) *deformis Heru.* f) *areas I. B. R.* g) *Et* abeſt *a. V.* h) *terrae P.* i) *ſub ſtramentis* diuiſ. *I. I. Ba. A. ſum ſtramentis Pol. 1. ſint ſtramentis Pol. 2.* k) *per* abeſt *Gr. G.* l) *praeuratur I. B. R. rigore peruratur I. I-G.* m) *operito M. Po. 2.* n) *ſarrito a. V.* Sic per totum caput. o) *ſarrieris a. V.* p) *a I. B. R.* q) *ſed vſque I. B. R. Ba-G.* r) *poſturus P.* s) *ſtercerato P.* t) *aſparagi euellito et ſic a. V.* u) *vellere P.* x) *ouilum I. B. R.* y) *Aliut P.*

quia in manuſcriptis non inueni, cuncta deleui: illa autem, vt ex multis locis liquido apparet, addita fuerant ab iis, qui ſingulorum capitum inſcriptiones ſuſtulerant. Cum enim ſaepe ex titulis ipſis ſermo Catonis penderet, illi autem ſublati forent, neceſſario adiungere aliquid oportebat, quod de qua re capite illo ageretur, oſtenderet. Ipſe diverſam rationem ſecutus ſum, et quemadmodum in omnibus antiquis exemplaribus inueni, inſcriptiones ante ſingula capita adpoſui, et quaecunque nuper in capitibus ipſis adcreuerant, abieci. Erant autem illae rubricatis literis formatae, vt facilius dignoſcerentur. Quod ſi quis accurate attendat ſermonem ipſarum, elegans eſt, et ab Catonis oratione non abhorret: multis certe locis ita neceſſariae ſunt, vt ſine ipſis omnis poſtea ſermo perturbatus imminutusque ſit. Quot incommoda ex aliorum correctorum licentia extitiſſent, vt arbitror intelligent, qui diligenter, quae ab antiquis libris illi variauerant, videbunt: nam in noſtris expreſſam veterem ſcripturam inuenient. VICTORIVS. Fecimus hic, quod aliquoties fecimus, vt lemmatis loco aſſumta Catonis verba ei reſtitueremus; qua de re in praefatione dictum.

161, 1 SARIRE) Vnico tantum *r* hoc verbum ſcripſi: in his enim antiquiſſimis libris, quibus ad hoc munus vſus ſum, ſemper ita ſcriptum obſeruaui. Audiui praeterea a doctiſſimis et accuratiſſimis viris, ſe in priſcis monimentis eodem pacto illud ſcriptum adnotaſſe. VICTOR.

161, 1 CVM AREAS DEFORMABIS) Notanda infrequens verbi *Deformare* notio, pro eo quod eſt *Delineare.* Varro quoque ita vſurpauit de R. R. lib. 3 c. 5. *Inter quas locus qui eſt ornithonis, patet in latitudinem P. XLVIII. deformatus ad tabulae literariae ſpeciem.* Vitruuius lib. 1. c. 1 *Deinde graphidos ſcientiam habere (oportet) quo facilius exemplaribus pictis, quam velit operis deformare valeat.* Et lib. 5 c. 8 *Horum autem ornatus ſunt inter ſe diſſimiles, diſparique ratione, quod Tragicae deformantur columnis, faſtigiis et ſignis, reliquisque regalibus.* MEVRS.

161, 3 VSQVE LICEBIT VELLAS — AVTVMNVM) Quae commemoro, vt maximum in Plinio vitium oſtendam; Catonem enim ita commentatus eſt: *Velli donec in ſemen eat. Id autem matureſcere ad ver, incendique.* Alia profecto eſt maturitas autumnalis, alia verna, et tamen in comperto eſt, Aſparagi baccas per autumnum ad maturitatem tranſire. Suſpicor igitur in Plinio ad hanc ſententiam exſtitiſſe ſcripturam: *velli donec in ſemen eat, id autumno matureſcere, ad ver incendi*; Ex *autumno* vel per contractionem, vt ſit, poſito, vel duabus literis extremis propter vetuſtatem deperditis, factum eſt *autem*, et illud *ad ver* ſuperioribus aduexum cum ad ſequentia ſpectet; quippe

etiam

CLXII. [CLXIII.] PERNAS ſallire[a] ſic oportet, in dolio, aut in[b] ſeria.
Cum pernas emeris, vngulas earum praecidito. Salis Romanienſis moliti in ſingulas[c]
ſemodius[d]. In fundo dolii, aut ſeriae ſalem[e] ſternito. deinde pernam ponito. cutis
deorſum[f] ſpectet. Sale obruito totam[g]. Deinde[h] alteram[i] inſuper ponito. eodem
2 modo obruito. Caueto, ne caro carnem tangat. Ita omnes obruito. Vbi iam omnes
compoſueris, ſale[k] inſuper obrue, ne[l] caro appareat. aequalem[m] facito. Vbi iam dies
v. in ſale fuerint, eximito omnes cum ſuo ſale. Quae tum ſummae fuerint, imas faci-
3 to. eodemque modo obruito, et componito. Poſt diem[n] omnino duodecimum per-
nas eximito, et ſalem omnem detergeto[o], et ſuſpendito in vento biduum. Die tertio
extergeto[p] ſpongia[q] bene, perunguito[r] oleo. Suſpendito in fumo biduum. Tertio
die demito[s]. Perunguito[t] oleo et aceto commixto[u]. ſuſpendito in carnario. nec ti-
nea, nec vermes tangent.

[C. CLXII.] a) *ſic ſalire a. V.* b) *in* abeſt *I. B. R.* c) *ſingulos B. R.* d) *ſemodios I. B. R.* e) *ſale ſternio Pol.* f) *deoſum P.* g) *totum B. R.* h) *Denique I. B. R.* i) *pernam alteram a. V.* praeter Iuntt. k) *ſalem I. B. R. ſale eas Ba-G.* l) *et ne Ba-G.* m) *aequale I. B. R.* n) *dies omnino duodecim I. B. R.* o) *detergito I. B. R.* p) *extergito I. B. R.* q) *ſpongea P.* r) *perungito a. V.* s) *demittito I. I-G.* t) *Perungito a. V.* u) *commixto et I. B. R. commiſto et I. I-G.*

etiam apud Plinium ibidem habemus de Aſparago: *tertio incendi verno.* PONTED.

162 Poterat aliquis dubitare, vtrum hoc caput ſit Catonis, vel certe, vtrum loco poſitum ſit, cum Plin, 19, 8 ſ. 42 locum *de aſparagis nouiſſimum dicat libri Catonis*, vbi pleraque eius refert. Lemma huius capitis *Ofellae Puteolanae* etiam in Mediceo codice mentionem facit, firmatque adeo coniecturam Cl. Pontederae, qui recte inde, deeſſe aliquid huic loco, ſuſpicatur.

162,1 SALIS ROMANIENSIS) Eadem plane forma in veteri inſcriptione dictum eſt PISTOR ROMANIENSIS. VRSIN.

162,2 SALEM STERNITO) Antiqua lectio: *Sale:* Ante etiam, vbi de lege oleae faciundae agit, in iiſdem: *Et ſale ſuae vſioni.* VICTOR.

162,3 TERTIO DIE DEMITO) Ita habent antiqui codices, et ita arbitror legi debere; non vt in excuſis omnibus, *demittito*. M. Varronis optimi Codices ita quoque locum illum legunt, circa finem primi: *Si non dempſeris ad edendum* etc. Loquitur autem de penſilibus quibuſdam, quamquam illic etiam impreſſi habeant *demiſeris.* Nos etiam ſermone noſtro familiari verbo in ea re exponenda vtimur, quod egregie reſpondet ei, quod hic reſtituimus. IDEM. Caeterum deeſſe aliquid huic capiti indicio eſt lemma ſatis antiquum, in quo commemorantur etiam *ofellae Puteolanae*, non minus forte celebres olim iis, quas Oſtienſes appellat et luculenter deſcribit Apic. 7, 4. vnde totum de ofellis petendum eſt, cui libuerit. Illud etiam adiiciam ſaepe numero cogitanti mihi, atque diligenter perpendenti ſintne omnia, quae in hoc continentur volumine, ad Catonem referenda, multa ſane occurrere, quae me in aliam ſententiam adducunt. Et primum ea, quae in cap. 22 de Cupreſſi ſatione tradita ſunt; *Semen cupreſſi vbi ſeres, bipalio vortito. Vere primo ſeritur etc.* quae repetuntur cap. 151 *Semen Cupreſſi Tarentinae per ver legi oportet etc.* Item quae cap. 50 *Vbi daps profanata comeſtaque erit, verno arare incipito, et loca primum arato quae ſicciſſima: et quae craſſiſſima et aquoſiſſima erunt, ea poſtremo arato*, iis ſimillima, quae cap. 131 complectitur. *Dapem pro bubus pyro florente facito, poſtea verno arare incipito. Ea loca primum arato quae ruderata arenoſaque erunt, Poſtea vti quae grauiſſima atque aquoſiſſima erunt, ita* (lego *ea*) *poſtremo arato.* Idem quae cap. 51 *Ab arbore abs terra pulli qui naſcentur, eos in terram deprimito etc.* legimus cum iis conuenientia cap. 133. *Arboribus ab terra pulli qui nati erunt eos in terram deprimito.* Item caput 52 *Quae diligentius propagari voles, etc.* conuenit cum cap. 133 *Quae diligenter ſeri voles.* De area quoque eadem bis inculcata habemus primum cap. 91 *Aream ſic facito*; iterum cap. 129 *Aream vbi frumentum teratur ſic facito.* Haec cum ita ſint, non tam facile mihi perſuadere poſſum, virum ea tempeſtate vt accepimus doctiſſimum, eundemque oratorem bis vna de re in paruo adeo volumine eadem inculcare, quae in magnis voluminibus vix defendi poſſent, ſed haec longius collocata auctoris quidem diligentiam fortaſſe deſiderant, excuſationem tamen reiicere omnino non videntur: at qua via ab reprehenſione vindicentur, quae proxima ſunt? in cap. 114 de vino ex Elleboro ad aluum mouendam concinnando loquitur: *Vinum ſi voles concinnare, vt aluum bonam faciat, ſecundum vindemiam, vbi vites ablaqueantur, quantum putabis ei rei ſatis eſſe vini, tot vites ablaqueato, et ſignato. Earum radices circum ſecato et purgato. Veratri radices contundito in pila.* De eodem non abſimili modo cap. 115. *Vinum ad aluum mouendam concinnare ſi voles: vites cum ablaqueabuntur ſignato rubrica, ne admiſceas cum cetero vino; Tres faſciculos veratri atri circumponito, circum radices etc.* Iam vero

quae

quae in cap. 156 commemorantur, nonne multa transſcripta legimus in hoc cap. 157? In illo de torminibus haec traduntur: *verum quibus tormina moleſta erunt, braſſicam in aqua macerare oportet;* In hoc ſic: *tormina quibus moleſta erunt, ſic facito: braſſicam macerato* (an *in aqua* addendum) *bene.* In illo: *vbi macerata erit, coniicito in aquam calidam, coquito vſque donec ea commadebit bene. Aquam defundito. Poſt ſalem addito, et cumini paululum, et pollinem polentae, eodem addito et oleum, poſtea feruefacito*; in hoc: *Vbi cocta erit bene, aquam defundito; Eo addito oleum bene, et ſalis paululum et cuminum, et pollinem polentae. Poſtea ferue bene facito:* in illo: *infundito in Catinum, vti frigeſcat; Eo interito* (ſ. vt in nonnullis editis libris legitur, *eo cuminum interito*) *quod volet cibi poſtea edit* (*edat* in Vaticanis codicibus, et in editis etiam extat) *ſed ſi poterit ſolam braſſicam eſſe, edit. Et ſi ſine febre erit, dato vini atri duri. Aquae cum bibat quam minimum. Si febris erit, aquam;* In hoc: *Vbi feruerit, in Catinum indito. Duto edat ſi poterit, ſine pane, ſi non, panis parum ibidem madefaciat; et ſi febrim non habebit, dato vinum atrum bibat.* Sed haec vt dubitandi anſam praebent, ita ad coniecturas tantum referenda ſunt. At illud magis neceſſarium eſt attendendum, quod ex horum locorum collatione apparet, illud nimirum cap. 156 *eo interito*, ſiue *eo cuminum interito* iis, quae in cap. 157 excerpta ſunt, non reſpondere, praeterea illa *dato vini atri duri* mendo non vacare, cum in altero ſic expreſſa videamus: *dato vinum atrum bibat*; Tὸ autem *duri* ex qua voce deprauatum ſit num ex *duos* deficiente *cyathos*, an ex alia, coniectore opus videtur. PONT. Quid de his et ſimilibus nobis videatur, in praefatione dictum eſt.

PONTEDERA
DE
VETVSTA ORTHOGRAPHIA CATONIS ET VARRONIS.

AD M. P. CATONEM DE RE RVSTICA.

De vetuſta ſcribendi ratione, Catoni et Varroni reſtituenda, quam in noſtris epiſtolis fuſius pertractaui, aliquid primum apponam: id enim ad Varronem et Catonem recte intelligendos, vitiisque purgandos, item ad linguam Latinam a prima origine percipiendam, plurimum confert. Veteres itaque quum *U* litera, quam Aeolicum digamma adpellant, alteri *U* adnectebatur, hanc in *O* immutabant, vt *equos, ſaluos, Dauos, ignauos, aequos, coruos* pro *equus, ſaluus, Dauus, ignauus, aequus, coruus*; item *equom, reliquom, iniquom, nociuom, viuont, diſtinguont, reſtinguont.* Quapropter apud Catonem non *ſeruum ſenem* eſt ſcribendum, aut *ſeruum morboſum*, ſed *ſeruom ſenem, ſeruom morboſom*; ita *ſeruos* non *ſeruus, clauos* non *clauus, tortiuom* non *tortiuum, nouos* non *nouus, eruom* non *eruum, obliquom* non *obliquum, aceruom* non *aceruum, ouom* non *ouum, aluos* et *aluom* non *aluus* et *aluum.* Nec non in Varrone *natiuom, ſubſiciuom, antiquos, ignauom, aeſtiuos, auos, proauos, aruom, ceruom*; nam ſic Varronem ſcripſiſſe, ea, quae in vetuſtis exemplaribus ſeruantur, oſtendunt, et in impreſſis quoque de L. L. libris multa huiuſmodi retenta.

Neque hoc tantum in extremis ſyllabis vſum invenit, verum et in mediis, et in primis: in mediis, vt *paruolus, ſeruolus, Scauola, Clauola, conuoluolus*, vt in veteribus Catonis libris vidit Victorius: in primis, *volt, voltus, volſus, voluta* (vnde in Varrone ſupereſt *voluis intumis*) *volſella, volpes, volturnus, volgus, volcanalia, volnus.*

Nonnunquam etiam quum *e* ſequeretur, ceu *voſter* pro *veſter*, quod in *verto* et in iis, quae ab eodem deriuantur, diligenter retentum eſt, *vorto, vorſito, vorſus* (quod in Varrone ſeruauit Ienſonius) *ſurſumuorſum, quoquouorſum, aduorſus, transuorſus, diuorto*, ex quo remanſit *diuortium* et *vortex* a *vorto*, vt ſepararetur a *vertex*; nam vtrumque ab eodem principio. Quare quis non videt in Catone quae vitioſe ſcribuntur *controuerſiis, ſeſe vertet, transuerſos, verſato* (quod recte Cap. 40. *vorſato* ac Cap. 6 *vortito*) *aduertito, aduerſum, conuerſam.* In Varrone quoque *vertere, verſus, transuerſa, verſantur* et alia.

I cum longum eſſet, *E* apud veteres ſibi adſciſcebat, vt *controuerſieis, compoſeiuerant, ſoluei, ſenatuei, preimus* et ſexcenta huiuſmodi, quae in antiquis monumentis licet videre. Quorum tamen in

Catone nullum ſupereſt; in Varrone de R. R. *Epeirus, Epeirota, eiuncidum* me legiſſe memini, ſed in libris de L. L. plurima videlicet *libreis, ſueis, heic, bei* pro *hi, nummei, dandei, equei, eidus, vnei, ficei, commutateis, vernaculeis.* In quibus tamen ſeruandus eſt modus et excipienda, quae a Grammaticis diſcriminis gratia excipiuntur; nam librarii cuncta foede miſcent et confundunt, nihili etiam habentes, quod Varroni proprium Plinius et Chariſius attribuunt.

Mos ſimiliter apud veteres obtinuit in verborum in *VS* deſinentium participiis *E* in *V* tranſire, vt *exigunda, faciunda, aggerunda, dicundi,* cuius quid in Catone retinetur antiquitatis, *legunda, faciunda, conſerundo, ferundo, faciundi, faciundum*: in Varrone *capiundum, faciundo, accipiundos, diuidundos, capiundi, ferunda, faciundum.* Sunt tamen, quae ex frequenti librariorum exſcriptione priſtinam formam requirunt, in Catone *quaerenda, accipienda, vtenda, cogendum, educendus, ferenda, vtendi*: nec ſecus in Varrone ex multis iſta: *fodiendum, integenda, elidenda, vellenda.*

Quid vero de Superlatiuis dicam, in quibus penultimam literam *I* in *V* vetuſtiores mutabant, ſcribentes, *optumus, proxſumus, parciſſumus, pauperrumus, pleniſſume?* In Catone et Varrone omnia ſecus inueniuntur, *ampliſſime, fortiſſimi, ſereniſſimi, maxime, ſtabiliſſimus, minime, optimo, opportuniſſimam, plurima, potiſſimum, rectiſſime, longiſſimos, minimum, altiſſimam, aquoſiſſimus, frigidiſſimus, calidiſſimus, diutiſſime, proximis, infimam, candidiſſimam, altiſſima, ſaepiſſime, tenerrimis.* At in Varronianis de L. L. libris multa ſeruantur.

V pro aliis vocalibus priſca aetas vſurpabat, ceu *aeſtumo, aeſtumatio, viceſumus, decumus, ſacrufico, carnufex, frundes*; ideo in vetuſtis Varronis codicibus *tutas* ſcribitur pro *totas, rutundus* pro *rotundus, fabuli* et *fabulia* pro *fabali* et *fabalia*; editum etiam habemus ab Ienſonio *ouibus tundendis.* In excuſis Catonis retentum eſt *acrufolios, fabulos, ipſus, adulefcentia*, ſed quot immutata: *exiſtimo, libentius, libebit, libido, frondem, decimo, centeſima* et alia? In Varrone omnia ad eundem modum, iis paucis, quae Victorius adpoſuit et Ienſonius, exceptis.

Contra *OI* ſiue *OE* pro *V*, vt in antiquis legibus et Plebiſcitis legitur *coirauit, oitile, oitantur, moinicipio, Poinicio, moinio* ſiue *moenio*, ex quo *moenia, moerus, poenio* vnde *poena, moenus* vnde *amoenus* Seruio auctore deducitur. In Varronis de L. L. libris *moerum* pro *murum, Poenicum* et *Poenis* pro *Punicum* et *Punis*; In Catone *Poenicum* quoque et *Poenicam.*

Multa etiam, quae nunc per *V* ſcribuntur, vetuſti per *O* ſcribere malebant, vt in antiquis marmoribus *taboleis, poblice, ſingolos, detolerit, ſorticola, nonciare, flouio*; in Varrone *tabernola, tribolum, paulola, clauola*; in Catone *iogales, ſedolo.*

Quod frequentius in extremis ſyllabis vſurpatum inuenimus, *ſuom, tuom, ſont, Luciom, quom, conſentiont, perpetuom, compaſcuom, confluont*; ex qua conſuetudine ſupereſt in Varrone *poſſont*, in Catone *iſtoc.* Quae ſane reliquiae vtrumque ab ipſa ſcribendi regula non receſſiſſe demonſtrant.

Y ſimiliter Graeco non vtebantur, ſed Latino *V* ſcribentes *Babulonica, bombucina, Mura* pro *Myrrha, cruſtallinus, Purrhus* vel *Burrhus, Suluanus*; idcirco reſtant in Varrone: *zmurna, ſerpullum*; in Catone *amulum, murteas, murta, zmurnaeum, corula.*

O pro *AV* vſurpatum nemo non tenet: *ſcrotum ſcrautum, codex caudex, ſorex ſaurex, orata aurata, corus caurus, cotes cautes, olla aulla, coda cauda, ploſtrum plauſtrum, plodo plaudo* vnde *explodo, Plotus Plautus, orichalcum aurichalcum, cloſtrum clauſtrum*, et alia etiam a noſtris Ruſticis adhibita, quod in excuſis quoque libris reliquiae inueniuntur.

At *OV* quod pro Graeco *OY* adiungebant, vt refert Marius Victorinus, nullum remanet veſtigium, omnia a librariis de excuſis libris ſubducta ſunt. In veteribus tamen monumentis multa huiusmodi leguntur, nimirum *ious, iniourias, ioudicauerit, ioudicem, iourato, iouuent, iouſerunt, Loucerios, Noutius, Fourios, loumen.*

Nullum etiam *AI* loco *AE*, quod in Lucretio ſaepe occurrit, et apud alios vel antiquos vel antiquitatis amatores, item in vetuſtioribus lapidibus, non tantum in vocum extremis, *Victoriai, Romai, viai, Semproniai, Gallai, Sextiliai,* verum etiam in primis, *Quaiſtores, aides, aidiles, aire, Caiſar.*

Porro in compoſitis ſimplicium vocales a Catone et Varrone retentas, vt priſca aetas ſolebat, ex antiquis exemplaribus diſcimus, vt *conſpargant, aſpargant, disquaero, decarpo, illutos, Tubicinam, reſicari, ſicare, ſicet a ſico,* vnde *ſica* et *ſicarius.* Legitur etiam in Plauto *intellego, intellegam,* in Terentio *neglegere, neglegendum:* In Virgilio *aſpargo* vt — *ſalſa ſpumans aſpargine cautes.*

Hactenus de vocalibus ſtrictim et curſim dixiſſe ſufficiat, venio ad conſonantes: Quae Semiuocales dicuntur, non geminabantur, vt *numei, ſumos, olorum* pro *illorum, pelens, caſteli, meilia, meiliaria, macelum, tera, referi.* Propterea in optimis libris inventum eſt apud Catonem et Varronem *ola* pro *olla, alium* pro *allium, politori* et *politiones* pro *pollitori* et *pollitiones, ani* pro *anni, ſarito* pro *ſarrito.*

Semiuocalium modo *S* quoque literam non iterabant, vt *claſeis, iouſerunt, iouſit, poſedit, ſeſum* apud Varronem. Eandem tamen frequentiſſime *X* adiungebant, vt antiquitatis monumenta teſtantur, ſeruantia *Cappadoxs, coniuxs, felixs, proxſumis, maxſume, vixſit, vixſi, auxſilium, dedouxſit, deixſiſtis, exſornare, exſedra, pexſus, Alexſander, defixſo* etiam Auguſti tempore, et *vxſori, exſemplo* Claudio Imperante. Quae omnia noſtris auctoribus ſublata ſunt.

P vero ſcribebatur, vbi nunc B in compoſitis ponimus, ceu *opſonatoris, opſignetur, optinebit, opteritur, opſepit, opſtetrix,* vt in iſto lapide:

Antoniae. Aug. L.
Thaluſae
Obſtetrix

apſenti,

apſenti, apſtinere, apſolutus, apſonum, apſtulit, vt in alio lapide carmen iſtud Virgilianum:

Apſtulit atra dies

ſculptum eſt; *ſupſignare, ſupſignet, ſupſiciuom.* Quam ſcribendi formam retentam etiam in Iuriſconſultis veteribus, ſecuta aetas a Catone et Varrone penitus euertit.

E contrario *D* in compoſitis ex *AD* non mutabatur: *adtamen, adpoſita, adglotinat, adprime, adſpicio, adſuetudo, adtulit, adlucet, adlocutus, adpellat, adcreſco* et alia in Plauto, Terentio, Lucretio, Varrone de L. L. nec non in Pandectis Florentinis et antiquis lapidibus; *adque* etiam pro *atque* de optimo exemplari Varroniano de R. R. Victorius deprompſit.

Eadem littera D ante F et digamma, V tranſibat in R: *aruolare, arfari, aruenas, aruentares, aruocatos, arfines, arferia aqua* apud Feſtum, quae inferis libabatur, a ferendo dicta, *aruectum, aruehant* improbatum perperam a nobis in Catone. Hinc vernacula conſuetudine tritum eſt apud nos *arfiare* ex vetuſtiſmo *arflare.*

Eſt etiam, vt ait Priſcianus, quando *N* principalis ſyllaba ante ſe adſumit *G*, vt *natus gnatus, notus gnotus, nauus gnauus, noſco gnoſco, narus gnarus, nobilis gnobiliſſimus.* Nos veterem formam adhuc retinemus, dum ſcribimus: *ignarus, cognatus, ignauus, ignauia, cognoſco, ignoſco, ignobilis.* Qua ſcriptura Plautus, Terentius, Virgilius vſi cum ſint, eadem Varronem et Catonem vſos quis negauerit?

Loco *CU* ſyllaba apud vetuſtos ſaepiſſime *QU* vel *QUO* ponebatur, vt *quoi, quoius, quom* pro *cui, cuius, cum*; ita *pequdes, pequnia, pequlatus, arquus, coquus, oquulus, quur* pro *pecudes, pecunia, peculatus, arcus, cocus, oculus, cur.* Et contra, ex qua conſuetudine remanet in antiquis Varronis libris de R. R. *eculi* et *eculum* pro *equuli* et *equulum, decocunt* pro *decoquunt, incunatum* pro *inquinatum.*

Vbi nunc *G* vtimur, veteres Romani *C* vſi ſunt, vt in C Duilii monumento apparet, *Cartacinenſes, maciſtratos, leciones,* et in Varronianis optimae notae codicibus: *clobis, inecerint, virculta, fricora, Cortynia*; ſimiliter *acnua,* quae a Columella ſcribitur *agnua.* Hinc in multis apparet analogia; nam a *leco* pro *lego lectum*; ab *aco* pro *ago, actus, acus, acumen, acutus*; *panco* pro *pango pactum*; *reco* pro *rego rectum*; *fuco* pro *fugo fuctum* et *fucus,* vnico enim *C* apud Catonem et Varronem inuenitur.

His et aliis quae fuſius in noſtris epiſtolis pertractauimus, quantum Catoni et Varroni a librariis et interpretibus ſubductum ſit, manifeſto argumento cognoſcimus. Praetereo alia atque alia, ita verba priſca et obſoleta; nihil addo nunc de vſu, quo propius ad linguam Latinam ex veteri orthographia accedimus praeter hoc vnum, tanquam caeterorum indicem et argumentum.

In vetuſtiſſima C. Duilii inſcriptione cernere licet ſingulas vocales dictionem finientes in D deſinere, vt *marid, dictatored, naualed, altod, praedad*; et apud Plautum: *ted, med*; in antiquis lapidibus: *monimentid, moltaticod.* Quod vſitatum cum haberent Romani, ſcripſiſſe exiſtimo a λέγω, λέγεις, λέγει, *Lecod, lecis, lecid,* deinde vt *lecid* ſeiungerent a *lecid* quod eſt dandi caſus a *lex,* huic appoſitum *d* ſeruantes alterum in *t* immutaſſe, vt eſſet diſcriminis cauſſa *lecit*; ſequioris autem ſaeculi vſus cum huiusmodi ſcribendi formam in vniuerſum improbaſſet, in nonnullis tamen dictionibus retinuiſſe ambiguitatem euitantes. Hac ratione ſeiunctum *quid* et *quod* tum a *qui* ac *quo* (nam *qui* communis generis erat) cum a *quit* et *quot* in quibus *d* in *t* tranſiuit, vt in *item* quo aliud eſſet ab *idem,* vtque *id* ab *it. Pridem* etiam ex eodem fonte defluxit; exiſtit enim a πρὶν, et de πρὶ adiecto *d* et *em* quod *eum* ſignificat, factum eſt primitus *prid em,* deinde coniunctim *pridem,* quaſi *ante eum* ſiue *eo prius.* Etenim πρὶν quarti caſus aduerbii modo a Graecis adhibitum ſcimus, vt multa alia; propterea opinari licet, per alios etiam caſus inflexum, nimirum *pris, pri, prin,* atque hinc emanaſſe *prior, primus, priſcus,* vt ex pris et τινὸς *priſtinus* principio *priſtinos,* quod valet *ex prioribus quis.* Id autem patrici caſus videtur abſolute poſiti Graecorum exemplo, cuiusmodi ſunt *die ſeptimi, die noni, die perendini, quotidie, poſtridie.* Nam *die* pro *diei* eſt, vt *ſide* pro *fidei, requie* pro *requiei,* propterea Saluſtius antiquitatis amator *dubitauit,* inquit, *acie pars.* Sane *alias* et *alteras* genitiui etiam ſunt aduerbialiter vſurpati. Similiter *diu, interdiu, iamdiu* ſi quaerimus vnde ſint, ſtatim apparet ſcienti ex Nonio Marcello olim non *die* ſolum dictum, ſed etiam *diu* a Διὸς, τοῦ Διοῦ. Hinc *diutinus* ſiue *diutinos* videlicet *alicuius diei* ſiue *temporis*; quod enim ad aliquod tempus durat, id *diutinum* recte appellatur. Sic *tandiu, quandiu* hoc eſt *tanti* et *quanti diei* ſiue *temporis.*

Sed vt ad *D* litteram finalem redeamus *prodes, prodeſt* et reliqua adhuc huius antiquitatis formam tuentur, ſcribebantur enim *prod es, prod eſt, prod eſtis* a *pro* et *ſum.* Quod in deductis a *praeſum* non inuenitur; quoniam non a *prae* ſit, vt volunt, et *ſum,* ſed a *praes, praedis* cum eodem; propterea *praes ſum* et coniuncte, abiecto altero *S,* quod non iterabant, *praeſum.* Similiter *praes es, praes eſt, praes ens* ab obſoleto participio a *ſum praeſens.* In multis etiam aliis id *D* ſeruatur: *praedopto, prodigo, redamo, redimo, redintegro, redundo, redeo, redigo, redhoſtio, redarguo, reddo, redduco* (ita ſcribitur a Varrone non *reduco*) quae erant *praed opto, prod ago, red amo, red emo, red integro, red undo, red eo, red ago, red hoſtio, red arguo, red do, red duco.* — Haec latius dicuntur in Epiſt. I. 2.

AD CATONIS CAP. LVII.

MARSILIVS CAGNATVS

Variar. Obſeruat. Lib. IV. Cap. XVI. Romae, 1587, 8vo. p. 319. ſeqq. et apud Gruter. Tom. 3. p. 643 ſeq.

IN eo, quem de continentia librum ſcripſi, cum de cibi potusque menſura verba faciebam, debui quaedam, ad eam tractationem pertinentia, ex libro Catonis de rebus ruſticis digerere: quae dum examinarem, haec etiam notaui, quibus in hac miſcellanea tractatione opportune magis quam illic, locus datur. *Vinum familiae quantum detur.* Hoc eſt totius capitis ſeptimi ſupra quinquageſimum argumentum. *Vinum familiae.* Et haec, quae prima videntur capitis verba, argumenti loco poſita ſunt: nullamque habent coniunctionem cum ſequenti ſermone. id quod in multis capitibus a Catone ſeruatum eſt. Sic in ſuperiori, *Familiae Cibaria*, et in inferiori, *Pulmentum Familiae.* et paulo poſt, *Veſtimenta Familiae*, haec omnia ſunt repetita argumenta: iam narratio ſequitur. *Vbi Vindemia Facta erit, Loram bibant menſes tres.* In his difficultas nulla eſt, at in ſequentibus aliquid eſt, de quo dubitare iure poſſumus. *Menſe quarto heminas in dies, id eſt in menſe congios IIS.* Sic ait Cato. vbi notae *IIS.* ſignificant duos et ſemiſſem. Budaeus legit III. id eſt ternos, cui aſſentiri non eſt neceſſe: etenim ſequentia, *menſe quinto, ſexto, ſeptimo, octauo, in dies ſextarios, id eſt, in menſe congios quinque*, haec, inquam, ab eodem Budaeo probantur, vt paſſim ſcribuntur, ſcribuntur vero, vt nos retulimus. Sed haec ipſa nos docent, congio ſextarios ſex contineri: cum enim dies ſint in menſe triginta, et cuique diei ſextarius reſpondeat; atque ideo quolibet menſe ſextarii triginta numerandi ſint; dicatur autem a Catone, ſi detur quoque die ſextarius, quinque in menſe congios impleri, neceſſarium eſt, vt ſex congio Sextarii capiantur: nam tricenarius numerus in quinque partes inter ſe pares ſic diuiditur, vt cuique ex quinque partibus, ſex trigeſimae tribuantur. Si ergo ſextarii ſex congio continentur (quod ita ſe habere Feſtus docuit in verbo, *Publica pondera*) cum ſextarius bis heminam capiat, inde fit, vt, quo menſe datur in dies hemina, id eſt, dimidium ſextarii, congii terni ex heminis triginta confici non poſſint, ſed fiunt duo tantum et ſemiſſis: nam qualis hemina eſt ad ſextarium, tales ſunt heminae triginta ad ſextarios triginta, ſubdupla ſcilicet proportione: at triginta ſextarii ſunt ex Catonis auctoritate congii quinque, ergo heminae triginta, quod eſt triginta ſextariorum dimidium, duos tantum congios et ſemiſſem conficere poſſunt, quo ſubdupla heminae atque ſextarii proportio ſeruetur. Eſt igitur legendum *menſe quarto heminas in dies, id eſt, in menſe congios IIS.* Quamquam ſi codices omnes haberent congios ternos, dici poſſet Catonem noluiſſe tam exacte rationem colligere, quo pacto ab eo factum eſt etiam in poſtremis menſibus, vt inferius dicetur. ſequentia vero carent ambiguitate. *Menſe quinto, ſexto, ſeptimo, octauo, in dies ſextarios, id eſt in menſe congios quinque.* At quae deinceps ſunt, varietatem modicam habent; nonnulli enim codices ita ſe habent, vt poſt verba ſuperiora tres menſes numerentur, videlicet *nono, decimo, vndecimo, in dies heminas ternas.* Alii vero, *duodecimo* adiungunt; quod iure factum exiſtimo, quia ſunt in anno menſes duodecim. *Id eſt Amphoram.* Colligit ſummam illius, quod dabatur ſingulis poſtremis menſibus. Cum enim in dies heminae ternae dentur, ex tricies ternis heminis amphora conficitur, ternae heminae ſunt ſextarius et ſemiſſis, vel ſeſquiſextarius. Triginta ſeſquiſextarii conficiunt ſextarios quinque ſupra quadraginta, quantum capit amphora, ſi hanc Cato rationem ad amuſſim iniuit, de qua re infra dicemus. Sequuntur, *hoc amplius Saturnalibus et Compitalibus in ſingulos homines congios*, his dictis ſummam annuae potionis colligere aggreditur: et inquit, *ſumma vini in homines ſingulos intra annum compeditis.* Eſtque haec propoſitio, quam infra explicat, cum inquit, *eos non eſt nimium etc.* Sed ante hanc explicationem interferit admonitionem quandam, videlicet, non adeo diligentem debere eſſe patrem familias, nec adeo parcum, vt negligat operarum merita, *vti quicquid operis facient proportione addito*, quae perſpicua ſunt: ipſa vero, quae ſequitur, ſummae explicatio habet aliquam dubitationem. *Eos non eſt nimium in annos ſingulos vini quadrantalia X bibere.* Quibus in verbis Iocundus pro X id eſt decem reſtituit IIX, id eſt octo, quam Budaeus emendationem ſecutus eſt, atque cum legat in ſuperioribus verbis, *menſe quarto congios III*, pro *congios IIS*, vt ante dixi, ſummam concludit eam fuiſſe congiorum ſex vel ſeptem et quinquaginta: qui ſeptem amphoras complent, ſcilicet cuique amphorae octo congii debentur: ait enim Feſtus, Congium eſſe octauam amphorae partem, octo vero, ſi ſepties accipiatur, efficit ſex ſupra quinquaginta. Initur vero haec ratio hunc in modum quarto menſi terni congii addicuntur, quatuor ſequentibus viceni, vt iam quinque menſibus ſint congii viginti tres; rurſus poſtremis quatuor menſibus bini ac triceni dentur, qui ternis ac vicenis adiuncti quinos et quinquagenos efficiunt. Quod ſi rurſus addantur bini,

bini, qui Saturnalibus et Compitalibus dabantur, erunt omnes ſepteni, et quinquageni, iuxta lectionem alteram erunt ſemiſſe minus, quia menſe quarto non ternos vt Budaeus, ſed binos et ſemiſſem, legitur, vt expoſui. Verum eſt, quod ſi ad amuſſim heminas et ſextarios colligamus, quatuor vltimis menſibus reperiuntur congii dumtaxat triceni, quia ſingulis menſibus dantur ſextarii quini et quadrageni, ex quibus congii ſeptem et ſemiſſis conficiuntur, qui numerus quater ſumtus tricenarium conſtituit. Sed voluit Cato his quatuor menſibus quaſi auctarium, in ſingulos congium medium dari, fierique integram amphoram, qua octo et quadraginta ſextarii continerentur, licet ratione eius, quod in ſingulos dies dandum dicebat, quinque ſupra quadraginta ſextarii dumtaxat fierent. Cum igitur habeamus congios quinquagenos et ſeptenos vel integros, vel dimidio minus, haec ſumma ſeptem amphoras vix vno ſextario ſuperat. Legitur tamen non eſſe nimium in annos ſingulos quadrantalia, ſeu amphoras decem bibere, quia igitur multum intereſt inter ſeptem ac decem, viſum eſt ſatis Iocundo, et Budaeo (vt puto) ſi tantum adderetur, vt octo quadrantalia implerentur, atque ob id pro decem, legendum IIX exiſtimarunt, fortaſſe Cato tam liberalis viſus non eſt, vt tres vini amphoras impendere in vſum familiae in annos ſingulos vltra communiorem menſuram voluerit. nihilominus tamen perpendenda ſunt ea verba: *Vti quicquid operis facient proportione addito.* Nam proportio, vt opinor, tum perſonas, tum tempora reſpicere debet; perſonas, vt qui plus operis faciunt, plus accipiant; tempora, vt aliis menſibus minus, aliis vero plus addatur; ſicuti conſtat ex ipſius Catonis verbis, prioribus menſibus minus, poſterioribus autem plus datum eſſe. Ergo, ſi, vt par eſt, addendum aliquid eſt habita perſonarum ratione, atque temporis; idque non certo anni tempore ſed perpetuo faciendum; non eſt adeo magnum, nouem menſibus tres amphoras adiicere, ad eas, quae vulgaribus operis dari conſuerant quotidie, videlicet menſurae dictae auctarium modicum adiiciendo: quam ob rem dictum eſt a Catone, nimium non eſſe, ſi decem in ſingulos annos amphorae bibantur; atque ideo mutationem illam verborum a Iocundo propoſitam minime neceſſariam eſſe arbitror, quod vero amphora idem eſſet, quod Quadrantal Feſtus auctor habetur.

AD CATONIS CAP. CXXXIV.

[a] VII. ID. NOV

SAENIVS. [b] DONATVS. L. FABIVS. FORTVNATVS

FRATRES [c]. ARVAL. IN. [d] LVC. D. [e] D. VIA. CAMP. APVD. LAP. V. CONV. FER.C. [f] PORC. PRISCVM MAG. ET. IBI. IMM. QVOD. VI. TEMPESTAT. ICTV. FVLMIN. ARBOR. SACR. L. D. D. ATTACT [g] ARDVER. EARQ. ARBOR. ERVENDAR. [h] FERR. [i] PENDENDAR. [k] ADOLENDAR. COMMOLENDAR ITEM. ALIAR. RESTITVENDAR. CAVSA. OPERISQ. INCROANDI. [l] ARAE. TEMPORAL. [m] SACR. D. D REFICIEND. EIVS. REI. CAVSA. LVSTR. MISS. [n] SVOVETAVRILIB. [o] MAIOR. ITEM. ANTE. AED D. D. B. [p] F. A. IVNCT. N. II. ITEM. AD. AR. TEMPOR. DIS. [q] INF. S. S. IAN. [r] PATR. ARIET. II. IOVI. VER BEC. II. MARTI. PATRI. VLT. AR. N. II. SIVE. [s] DEO. SIVE. DEAE. VERB. II. IVN. [t] D. D. OV. N. II VIRGINIB. [u] DIV. OV. N. II. FAM. [x] DIV. VERB. N. II. LARIB. VERB. N. II. MATRI. LAR. OV. N. II FONT. [y] VERB. N. II. FLOR. OV. N. II. SVMMAN. [z] PATR. VERB. ATROS. II. VESTAE. MATRI. OV. [a] II VESEOR. [b] DEOR. DEARQ. OV. II. ITEM. ADOLEND. COINQ. [c] OV. II. ET. ANTE. CAESAR. GENIO D. N. SEVERI. ALEXANDRI. AVG. [d] T. A. ITEM. [e] DIVIS. N. [f] XX. VERBEC. XX

IIII. ID. DEC. FRATRES. ARVAL. IN. LVCO. DEAE. DIAE. VIA. CAMPANA. APVD. LAP. V. CONVENER PER. C. PORC. PRISCVM. MAG. ET. IBI. IMMOLAV. QVOD. AB. ICTV. FVLMINIS. ARBORES. LVCI SACRI. D. D. ATTACTAE. ARDVERINT. EARVMQ. ARBORVM. ADOLEFACTARVM. ET. COINQVEN DARVM. [c] ET. IN. EO. LVCO. SACRO. ALIAE. SINT. REPOSITAE. ET. ARAE. TEMPORAL. REFECTAE. FERRI EFFER. RVIVS. [g] OPER. PERFECTI. CAVSA. LVSTRVM. MISSVM. SVOVETAVRILIB. MAIORIBVS ET. CETERA. Q. [h] S. ADFVER. P. AELIVS. SECVNDINVS. T. FL. ARCRESILAVS. [i] M. FAB. FORTVNA TVS. M. SAEN. DONATVS

FVSCO. II. ET. DEXTRO. COS. XIIII. [k] K. MAI. IN. LVCO. DEAE. DIAE. P. F. MAG. I. [l] PORCI. PRISCI. OB FERRI. INLATIONEM. SCRIPTVR. ET. SCALPTVR. MARMOR. CAVSA. IMMOL. IPSO. MAG PORCAM. ET. AGNAM. STRVIB. [m] EFFERTIS. ET. EXTAS. REDDID. AD. ARAM. MINISTRAN TIBVS. PVBLIC. ET. PRAELENTIBVS. A. SACR. D. N. AVG. ITEM. IMMOLAVIT. OB. FERRI FLATIONEM. [n] SCRIPTVRAE. ET. SCALPTVR. ET. OPERIS. PERFECTI. III. NON. MAI PER. PORC. [o] PRILOLOGO. CALAT. ET. PER. PVBLIC. FRATR. ARVALIVM

a) Inſcriptionem hanc primus publicauit F. Vrſinus cum notis ſuis et P. Ciacconi ex tabula marmorea, quam penes ſe eſſe dicit, ad Caton. c. 141. Retulit in theſaurum ſuum Gruterus p. CXXI, 1, qui haec appoſuit, *A. Manucius iunior notis ad Laelium Ciceronis patrem ſuum ab Horatio Fuſco hanc inſcriptionem accepiſſe dicit.* Explicat illam Gutherius de iure manium 1, 4. cuius et reliquorum obſeruatis hic vtemur, videbimusque an forte et a nobis aliquid ad lucem memorabilis monumenti accedere poſſit. Sed breuitatem imperant anguſtiae, intra quas haec appendicula Catonis tradenda eſt typographis: et alioquin non ſcribimus commentarios.

b) Ponuntur deinde eadem nomina, vt videtur, ſed cum mutatione M. FAB. FORTVNATVS, M. SAENIVS DONATVS.

c) Fratres aruales ſacerdotes numero XII, de quorum origine Gell. 6, 7 non modo ambarualia ſacra ordinaria feciſſe, verum etiam finium regundorum curam habuiſſe, docet Reineſ. ad Inſcr. I, 157. De expiandis et procurandis eorum opera arboribus fulmine attactis vel haec inſcriptio ſatis docet.

d) LVCI. Pighius ap. Gruterum. Poſſis ſuſpicari IN LVCInae ſcil. templo, fano, luco. Sed mox totidem literis IN LVCO. Et p. CXXIV, 1 IN LVCO DEAE DIAE totidem literis legitur.

e) DEAE DIAE deinde ſcribitur plene, vt modo vidimus. Gutherio interprete eſt Ceres, Ops, Mater Deûm magna. Mihi videbatur Diana eſſe, quam DEIAM vel DIAM IANAM eſſe dictam, atque inde ipſum illius nomen ortum, nota obſeruatio eſt. Luci omnes Dianae ſacri. Vid. Spanh. ad Callim. p. 156 ſq. Sed hoc etiam attendamus. Sacrum hoc peractum eſt in via Campana. Haec aut tranſiit, aut ex proximo praeteriit Ariciam et nemus Aricinum, Dianae praeter caetera ſacrum. Nam quod decimo amplius lapide abeſſe Roma dicitur Aricia, illud ad milliare aureum in foro poſitum pertinet. Caeterum Romae appellatio Ariciam vſque pertinet, quouſque nimirum continentia erant aedificia. Hinc egreſſos Roma excipit Aricia, quod non ex ſolo ad Epictetum Arriano probare poterat Iſ. Voſſius de magnit. Romae c. 5; ſed iungere Horat. Serm. 1, 5, 1 *Egreſſum magna me accepit Aricia Roma*, vbi ſimul, quo ſenſu *magna Roma*

ma dicatur, intelligimus, nim. vt *magna Graecia*, *Heſperia magna.* Vt ad rem noſtram redeamus, ad IV. Millia paſſuum excurriſſe ſuburbia Voſſius l. c. ponit. Itaque in ipſum V. lapidem viae Campanae incidere potuit lucus ſ. nemus Aricinae Dianae, eamque hic κατ' ἐξοχὴν eſſe DEAM DIAM. Quod non nominatur Diana, poteſt cauſam aliquam ſacram et ſecretam habere, quale quid eſt etiam in Catone noſtro C. 141, 4. Add. quae deinde ad not. p. de *bouibus feminis aratro iunctis* dicentur.

f) Neſcio cur PORCILIVM malit, quam PORCIVM Gutherius. Cum Priſci cognomen in Porcia gente ab Sapientis illius, qui Cato primus dictus eſt, inde aetate, receptum et vſitatum fuerit. Vid. Plut. in vita eius pr. Quod in proxima inſcriptione PORCIL. occurrit, illud vſque quaque incertum.

g) ATTACTAE et ARDVERVNT vtrumque ad formulas horum hominum antiquas pertinere videtur. Certe illud *arduerunt* ad eam rationem conuenit, de qua aliquoties in his notis ad rei ruſticae ſcriptores dictum eſt, vbi litera praeſentis characteriſtica immutata manet in praeterito.

h) FERRENDARVM legit Gutherius, et interpretatur, auſpicato capiendarum et conſecrandarum, quod *capillari* dictum eſſe ex Seruio ad Aen. 10, 423 monet. Sed ſi quis attenderit, videbit iam de auferenda remouendaque arbore agi, quae attacta eſt fulgure, deinde de reponenda alia. Ita

i) PENDENDAR. vult errore ſcriptum Gutherius pro PEDANDARVM h. e. adminiculandarum; quod eandem habet difficultatem. Mihi placebat, dum quis rectiora moneret, FERRO FENDENDAR. Lucus ſacer eſt, arbores eius ferro violare nefas. Fulgurita tamen arbor tollenda. Huius *ferro fendendae* h. e. impellendae, feriendae (haec enim vis eſt in compoſitis *defendo, offendo*) vel etiam *findendae* (quam leuis iſta eſt, et quam ſolennis vocalium cognatarum permutatio?) veniam petunt fratres aruales ſacrificio.

k) COLENDAR. Pighius ap. Gruterum. ADOLENDARVM retinet Gutherius, ſed non explicat, non magis, quam quod ſequitur COMMOLENDARVM. Forte incendendarum, hoc enim eſt *adolere*, et comburendarum arborum veniam petunt. *Adolere* quod eſt augere κατ' εὐφημισμὸν de ſacris incendendis dici, Grammaticorum obſeruatio eſt. Quid ſi in re tali vt *adolere* pro adurere, ita pro comburere *commolere* vel *combolere* aruales fratres dixerunt?

l) INCKO. Mſ. Pigh. recte pro INCHOANDI. Pighio iſtud Mſ. datum fuit dono a Busbequio Viennae 1574. Iſta Gruterus. Sed Fuluius Vrſinus haec: INCROANDI et paullo poſt, RVIVS OPERIS PERFECTI, et deinde ARCRESILAVS et PRILOLOGO, non eſt mendum fabrile, ſed antiqua quaedam obſoletaque ſcribendi ratio, qua R litera pro H adſpirandi cauſa ponebatur. Vnde qui *Rabonius* in Verrinis eſt apud Ciceronem, idem *Habonius* dicitur a Priſciano, qui eum citat locum Ciceronis. Haec VRSIN. Supereſt vt quaeramus, ſolane figurarum affinitas illam permutationem pepererit, an cauſa alia? Si pro R litera H ponerent, balbutiem dictantium accuſarem, qui canino elemento conatum ſolum et adſpirationem adhibent. Niſi meliora quis doceat, putauerim balbutiei alicuius deberi *Habonium:* in inſcriptione autem noſtra K et R in poſſeſſionem literae H per artificis imperitiam veniſſe.

m) ARAE TEMPORALIS legendum nihil dubito, non *temporales*, vt ponit Guther. Sed quae ſint *arae temporales*, neſcio an quiſquam explicet. Nihil blandius eſt, quam putare eſſe eas, in quibus non perpetua et ſtata peraguntur ſacrificia, ſed quae certi tantum ſacri cauſa conſtituuntur.

n) LVSTRVM MISSVM eſt oblatum. Mittendi verbo locus in ſacrificiis. Ouid. Faſt. 5, 637 *Falcifero libata ſeni duo corpora gentes Mittite.* Et Met. 11, 381 *Inferias extincto mittere Phoco*, quem locum etiam indicauit Gutherius.

o) SVOVETAVRILIBVS conſtanter in hoc lapide, et ita apud Catonem in libris Mſſ. tit. 141, ad quem locum videnda ſunt, quae notauimus ex Feſto, Chariſio et aliis. F. VRSIN.

p) BOVEM FEMINAM legendum, nemo, credo, ambigit. Sed illud A. IVNCT. forte maiorem difficultatem habeat. Gutherius ita legit, AMBEGNIS IVNCTIS NEFRENDIBVS II. Nimirum, quod ex Fulgentio et Feſto conſtat, *ambegna bos* aut *ouis* adeo eſt, quae vtrinque habet *agnos*, ſibi alligatos, vnde nomen ortum volunt. Quare praeſtiterit AMBEGNAM legere BOVEM vnitatis numero, eamque deinde παρεξηγεῖσθαι, IVNCTIS NEFRENDIBVS DVOBVS. Poteſt forte Gutherium iuuare, quod transuerſa linea literae N̄ impoſita eſt, indicium, ſi velimus, literae F adiungendae h. m. NF. *Nefrendis* appellationem non ad ſolos *porculos* pertinere, ſed ad *arietes* etiam Mucius Scaeuola apud Feſtum ſuadere videtur. Igitur etiam *verueces nefrendes* fuerint, cum quinquemeſtres agni caſtrentur Varr. 2, 2, 18. Sed, vt dicam quod ſentio, deſidero *nefrendis* et notam, quam abbreuiaturam dicunt, et ipſam adeo in ſacrificiis appellationem. Et quis *ouem nefrendem* potius dixerit, quam *agnum* vel *agnam?* Quin *nefrendis* appellatio in ouillo genere non videtur aetatis eſſe, ſed ad totum genus pertinere. *Nefrendes dictos aſſerit P. Mucius Scaeuola arietes, quod dentibus frendere non poſſint.* Qui enim? cum non habeant dentes ſuperiores continuos. Quid ſi igitur illud N. *numeri* notam dicamus eſſe, vt apud Gruterum CCCLXXX, 5 et p. p. in hac ipſa inſcriptione et alias? caeterum ita legamus hanc partem inſcriptionis, BOVES FEMINAS ARATRO IVNCTAS N. II. *Dea Diua* eſt Diana. huius eſt lucus, huius primum et capitale ſacrificium. huic deſtinantur *boues feminae*, quia femina eſt et ipſa; *aratro iunctae*, quia ad eam rem adhibentur ſteriles Columella teſte 6, 22, 1 et Palladio Mart. 11, 6. *Audiamus Arnobium* p. 224 extr. *Quae enim eſt cauſa; vt ille tauris Deus, haedis alius honoretur - - hic ſterilibus vaccnlis etc.* Quis autem eſt, cui tale ſacrificium offertur? Proſerpinam nominat Poeta, 6, 251 vbi Aeneas mactat *ſterilemque tibi, Proſerpina, vaccam.* Dianam autem et Proſerpinam, idem numen eſſe notum eſt. Itaque Seruii adno-

adnotatio vtrique congruit, cum vaccam ſterilem mactari ait, *Deae congruam, nunquam enitenti.*

q) DIS INFERIS SVPRA SCRIPTIS legit Gutherius, ſed *Di inferi* hic ſoli non commemorantur iique non *ſupra*, ſed *infra*. Legamus igitur DIS INFRA SCRIPTIS, vt pluralem notet geminum S: aut poſterius S. ſignificet SCILICET.

r) Videndus Cato 141, apud quem in formulis agri luſtrandi haec habentur, *Ianum, Iouemque vino ſic praefamino, ſic dicito. Mars pater te precor, quaeſoque, vti ſies volens propitius mihi etc.* Intelligit autem Martem Siluanum, de quo Lucilius illo verſu apud Nonium, vt docti viri legunt, *Luporum exactorem Martem Siluanum, et fulguritatem arborum.* niſi legendum ſit, *Fulguritarum arborum.* [quid? *ſi fulguratorem arborum*] Nam *fulguritas arbores* dicebant, fulgure attactas. Feſtus, *Struferṭarios appellabant antiqui homines conductos mercede, qui ad arbores fulguritas piacularium commiſſorum cauſa, ſacrificia quaedam ſtrue, et ferto ſollemnibus verbis faciebant,* PRECOR TE IVPPITER VTI MIHI VOLENS PROPITIVS SIES, *quod et nullo etiam fiebat adhibito ſtrufertario.* et in hoc ipſo lapide ſic habetur, QVOD. AB. ICTV. FVLMINIS. ARBORES. LVCI. SACRI. D. D. ATTACTAE. ARDVERINT. F. VRSIN.

s) Ita Grut. I, 7 SIVE DEO SIVE DEAE C. TERENT. DEXTER. EX VOTO POSVIT. Hinc illuſtramus illud Catonis 139 *ſi Deus ſi Dea es.* Ita euocationis formula apud Macrobium 3, 9 incipit *ſi Deus - - ſi Dea eſt.*

t) Etiam Iunonem *Deae Diuae* honore inſigniri mirum non eſt, cum eaedem ſint Iuno infera atque Diana, vnde vtraque Φωσφόρος ac Lucina: de qua re Spanh. ad Callim. p. 283.

u) VIRGINES DIVAS Mineruam et Dianam intelligit Gutherius. Dianam cum eximiam habeamus, licebit, credo Parcas intelligere.

x) FAMILIAE DIVAE legit Gutherius et interpretatur *Diuas Corniſcas*, de quibus Inſcr. Grut. LXXXVIII, 14 inter Gudianas, eadem, credo, p. LXII, 6. et Feſtus, *Corniſcarum diuarum locus* (f. lucus) *erit trans Tiberim, cornicibus dicatus, quod in Iunonis tutela eſſe putabantur.* P. Victor. *Corniſcas* ponit in XIIII vrbis regione trans Tiberim. Mihi videbatur ſimpliciter *familiares Diuos an Diuas?* intelligi poſſe, de quibus Inſcript. Gud. p. LXIII, 3, itemque Grut. p. II, 9. *Patrii penates familiaresque* apud ipſum ſunt Ciceronem pro domo c. 57.

y) Nullus lucus ſine fonte, nullus fons non ſacer. Guther. FONTI DIVINO, Grut. p. XCIIII, 6 FONTIBVS DIVINIS id. p. MLXXII, 7 Horat. 3 Od. 13, 1 *O fons Blanduſiae, - Cras donaberis haedo.*

z) S. Auguſtinus L. 4 de ciuit. Dei, *Romani veteres neſcio quem Summanum, cui nocturna fulmina tribuebant, coluerunt magis quam Iouem, ad quem diurna pertinebant.* F. VRSIN.

a) N hic inſerit Pigh. apud Grut.

b) Gutherius legit VESCORVM DEORVM, Omnino recte. *Veſcum* enim Latinis idem, quod tenue, minutum, ac eodem ſenſu *Veſci Dii* hic dicuntur, vt apud Plautum *minuti* et *Patellarii.* Plin. hiſt. nat. 7, 20. Haec Graeu.

c) Vtitur hoc verbo Feſtus. (in fragm. ab Vrſino publicato p. 142) *Scribonianum,* inquit, *appellatur ante atria puteal, quod fecit Scribonius, cui negotium datum a Senatu fuerat, vt coinqueret ſacella attacta: isque illud procurauit, quia in eo loco attactum fulgure ſacellum fuit. Quod ignoraretur autem vbi eſſet. (vt quidam) fulgur conditum. quod cum ſcitur nefas eſt integi, ſemper foramine ibi aperto coelum patet.* Attactum autem Feſtus alibi dixit *fulguritum,* id eſt fulmine ictum: qui locus ſtatim fieri putabatur religioſus, quod eum Deus ſibi dicaſſe videretur, appellabaturque *Bidental,* quod ibi de Bidente rem diuinam facerent. Acro in Horatii Poëtic. *Bidental locus in quo fulmen conditum erat, cum magna reverentia a ſacerdotibus: et Bidental a bidentibus dictum, nam reliquias fulminis Pontifices cum ſacrificio ſepeliebant.* Haec Vrſinus. De verbo *coinquere* accurate, ſuo more, I. F. Gronouius ad Liu. 25, 7 quorum ſumma, *coinquio* vel *coinquo* proprie eſſe violo, contamino, inquino: deinde dici etiam de arboribus deputandis, collucandisque, quae contactu ferri videntur pollui.

d) Gudius ſcribi vult TA. *h.* e. TAVRO vt p. CXXII, 1 it. p. CXVIII, 1.

e) DIVIS XX continentis. Dii ruſtici, vt Occator, Sterquilinius, et reliqui a Fabio Pictore apud Seruium ad Virg. v. 21. Gudius ad h. l. et ita fere Guther. Fateor mihi non ſatisfieri. Sed neque habeo melius.

f) Hic N ſignificare *nefrendes* non poteſt, *numeri* nota, non minus atque alias, eſſe poteſt commodiſſime.

g) KVIVS Mſ. Pighii. recte. Graeu.

h) Vtrum QVAE SOLENT? an QVAE SVPRA?

i) Forte ARCKESILAVS Leg. apud Grut.

k) XIII. Mſ. Pigh.

l) L eſt in edit. Vrſini. Sed hoc parum refert. Velim caetera nobis aliquis explicet. Hoc video, cum piaculum eſſet ferrum inferre luco arboris violandae cauſa, progreſſam, vt ſolet, ſuperſtitionem, vt etiam ſacro opus eſſet et victima, ſi monumenti ſtatuendi cauſa, et ſcalpendi ſcribendique ferrum inferendum eſſet. Caeterum notam P. F. ante nomen L. Porci, et conſtructionis rationem non aſſequi me fateor.

m) STRVIBVS EFFERTIS] Erratum fabrile vt multa alia in hoc lapide. Nam infra mendoſe poſitum eſt, PRAELENTIBVS, pro PRAESENTIBVS, niſi forte fuit, PRAEEVNTIBVS. de ſtruibus autem et ferto Feſtus ita: *Fertum genus libi dictum, quod crebrius ad ſacra ferebatur, nec ſine ſtrue, altero genere libi, quod qui afferebant, ſtrufertarii appellabantur.* VRSIN. Nimirum STRVE ET FERTIS legi volebat vir doctiſſimus ad Ca. 14, 4.

n) Etiam hoc in vitiis minimum fabrilibus voluit Gruterus, ſuperſcripto illo ſolenni *ſic.* Sed Vrſinus ELATIONEM, quod conuenit cum illo FERRI EFFERENDI.

o) i. e. Philologo. Hic quidem K locum nullo modo habere poteſt: neque balbuties turbaſſe aliquid poteſt, permutatae eſſe poſſunt figurae H et R.

M. TEREN-

M. TERENTII VARRONIS

DE

RE RVSTICA

LIBRI III.

CAPITA
REI RVSTICAE
EX RHEGIENSI EDITIONE
ANNI CIↃ CCCC LXXXII.
M. T. VARRONIS.

LIBRI I.

1 Graeci et Latini qui de re ruſtica ſcripſerunt.
2 Quae disiungenda ſunt ab agricultura.
3 Vti ars ſit agricultura.
4 Quae agriculturae ſint principia et fines.
5 Quot partes habeat diſciplinae cultura.
6 De ſolo fundi quae et quot ſint videnda.
7 Quis ſit ager optimus, quis ei proximus, et quis deinceps.
8 Quod ſpecies vitis plurimae ſint.
9 Quod tribus modis terra dicatur bona, aut non bona, aut communis.
10 Quot modis metiantur rura.
11 Quo ſit villa ſtatuenda modo, et quae in villa.
12 Quo ſit loco potiſſimum ſtatuenda villa.
13 Quod in villa primitus faciunda ſint bubilia et ouilia, et cellae, vaſaque vinaria, olearia, et alia.
14 De ſeptis quae tutandi fundi cauſa fieri debeant, et qualiter.
15 Ad quid inuentae ſaepes.
16 De eis quae extra fundum commoda fiant aut incommoda.
17 Quibus rebus agri colantur.
18 De numero familiae ruſticalis, quot operis quisque ager coli poſſit, et de modo cuiusque.
19 Quot iuga boum ſingulis iugeribus ſatis ſint; quod inſtrumentum agreſte ſemiuocale nuncupetur.
20 De eligendis bubus, de modo probandi et edomandi nouellos iuuencos.
21 De canibus: ſine quibus vtique villa parum tuta ſit.
22 Qualiter vniuerſus inſtrumentorum fundi apparatus inſtituatur.
23 Quae et quo quidque loco maxime ſerere oporteat.
24 Olea in quo agro ſerunda ſit, qua parte, quo ordine.
25 Vinea quo agro ſerunda ſit.
26 Quo in loco ridicae in vinea figi debeant, et ad quam partem.
27 Quot diuidatur menſibus et temporibus annus, et in quibus quid ſeri oporteat, ac colligi de agro ſeminata.
28 Quot dies habeat quaelibet quarta pars anni, et in quibus caeli ſignis intrent.
29 Quid inter fauonium et aequinoctium vernum fieri oporteat.
30 Quae inter aequinoctium vernum et Vergiliarum exortum fieri debeant.
31 Quae inter Vergiliarum exortum ad ſolſtitium fieri oporteat.
32 Quid inter ſolſtitium et caniculam faciundum ſit.
33 Quinto interuallo inter caniculam et aequinoctium auctumni quae fieri oporteat.
34 Sexto interuallo ab aequinoctio auctumnali quid fieri oporteat vſque ad brumam.
35 Septimo interuallo inter Vergiliarum occaſum et brumam quae fieri oporteat.
36 Octauo interuallo inter brumam et fauonium quae fieri oporteat.
37 De lunaribus diebus.
38 De ſtercore et ſterquilinio.
39 Quatuor eſſe genera ſeminum, et quae quo tempore ac loco ſeri debeant.
40 Quae ſint genera ſeminum, quemadmodum propagari debeant, quibus et quo loco ſeri debeant.
41 De temporibus transferendorum ſurculorum, et quae poſt ſationem obſeruanda ſint.
42 De Melica ſeu Medica.
43 De cytiſo.
44 Quot modii ſerantur fabae, tritici, hordei, farris.
45 Sata quoto quaeque die de terra prodeant.
46 Ex quibus foliis cognoſci poſſint anni tempora.
47 Quemadmodum ſata tuenda ſint.
48 Quae in ſpica ſint vocabula, et cauſae eorum.
49 De fructibus maturis capiendis, de foeniſicio et ſicilitione pratorum.

50 De meſſe, et cauſa huius vocabuli, quare meſſis appellata, quare paleae ac ſtramenta
51 Aream qualem eſſe oporteat.
52 In ſemen quemadmodum ſpicas ſecerni oporteat, et de tritura.
53 De ſtipula.
54 De vindemia facienda.
55 De olea legenda.
56 De foeno condendo.
57 De tritico condendo.
58 De faba et leguminibus et vuis condendis.
59 De pomis condendis.
60 De olea condenda.
61 De amurca condenda.
62 De promendis frugibus tuendi cauſa.
63 Quemadmodum frumentum ſit promendum.
64 De amurca tuenda ac promenda.
65 De vino promendo.
66 De olea promenda.
67 De nuce et palmula.
68 De vuis, malis, et ſorbis penſilibus promendis.
69 De farre promendo vel ad cibaria, vel ad ſationem, vel ad vendendum.

LIBRI II.

1 De origine ac dignitate rei pecuariae.
2 De pecudibus, arietibus et agnis.
3 De capris, hircis, et haedis.
4 De ſue.
5 De bubus et vaccis.
6 De aſinis.
7 De equis et equabus,
8 De mulis et hinulis.
9 De canibus.
10 De paſtoribus.
11 De lacte, caſeo, lana.

LIBRI III.

1 De villaticis paſtionibus.
2 De villa perfecta.
3 Quae in villa circumue eam ali vel paſci poſſint.
4 De auibus in genere.
5 De turdis.
6 De pauonibus.
7 De columbis.
8 De turturibus.
9 De gallinis.
10 De anſeribus.
11 De anatibus.
12 De leporibus.
13 De apris.
14 De cochleis.
15 De gliribus.
16 De apibus.
17 De piſcinis.

M. TEREN-

M. TERENTII VARRONIS
RERVM RVSTICARVM
DE AGRICVLTVRA.

LIBER I.

CAPVT I.

Otivm [a] ſi eſſem conſecutus, Fundania, commodius [b] tibi haec ſcriberem, quae nunc vt potero, exponam, cogitans [c] eſſe properandum, quod (vt dicitur) ſi eſt homo bulla [d], eo magis ſenex. annus enim octogeſimus admonet me [e], vt ſarcinas [f] colligam ante quam proficiſcar e † vita. Quare, quoniam emiſti fundum 2
quem

VARIETAS LECTIONIS.

[Cap. I.] a) *Potius eſſem I. B. R. Iuntt. ſi* OTIVS *eſſem W.* b) *et com. ſi tibi I. B. R. Iuntt. et commodius tibi W.* c) *quod citatus eſſe W.* d) *bula I. B. R. W.* e) *me* omitt. *W.* f) *ſarcinulas W.* †) *euitar W.*

M. TERENTII VARRONIS) Acceſſit tribus libris, quorum fidem maxime in Catone expurgando ſecutus ſum, quartus quidam amici et familiaris hominis: qui in Varrone comes illis adiungitur, et non negligenter a nobis in hoc munere obſeruatus eſt. Illum autem, quamuis priſcis temporibus exaratus non fuerit, paruifaciendum non putaui: nam domi clariſſimi et doctiſſimi Viri (vt in eo quoque adnotatum eſt) Guarini Veronenſis, Ferrariae exſcriptus fuit: vt facilius etiam a natali loco fides ei habenda ſit. Non enim ab iiſdem exemplaribus, quibus noſtri, profectus eſſe poteſt; aut, quando cum libris noſtris conſentit, quod ſaepe numero facit, id aſtute facere, et conſilio aliquo fraudis cum illis inito exiſtimari debet; ſed vt incorruptus teſtis, quod in veritate ab aliis praue diſcrepare nolit. De aliis quamplurimis, qui aut ex eodem fonte orti, aut mendoſe ſcripti ſunt, mentionem non faciam, nam aut ambitioſus in citandis teſtibus viderer, aut ſtudioſis ſine vlla vtilitate faſtidium adferrem. Inſcriptionem trium M. Varronis librorum a me in optimis codicibus inuentam ſecutus ſum; nam indices, quibus declaratur, quid ſingulis partibus horum ſermonum contineatur, non omnes veteres ſunt. Primi enim tantum libri in Mſſ. exemplaribus reperiuntur, et ii loco, quo a me poſiti ſunt, [*ante ipſum librum primum*] collocati: ſecundi ac tertii indicum in iiſdem veſtigium nullum. Et ſane, ſi quis adcurate animaduertat, non valde elegantes ſunt. Quare a recentioribus additos puto: ob idque ad eos, vt adulterinos, notam adpoſui. VICTORIVS.

1, 1 FVNDANIA) Vxor. 1, 2, 1.

1, 1 ANNVS ENIM OCTOGESIMVS) Putamus in vetuſtioribus libris et Plinii aetate ſcriptis exaratum fuiſſe. *Annus enim XXCI admonet me*, deinde a librariis erratum eſſe in notis, vt ſaepe fit, et omiſſa littera, factum eſſe XXC. Nam octogeſimo primo anno aetatis M. Varronem libros de re ruſtica ſcripſiſſe tradit Plinius 18, 3, et veriſimilius eſt apud Varronem hoc loco vnitatis notam omiſſam a librario fuiſſe, quam in Plinii Codicem eam litteram irrepſiſſe. VRSINVS. Plinius lib. XIIX refert, M. Varronem octogeſimo primo vitae anno de re ruſtica ſcripſiſſe: in quo vel impreſſorum codicum vitium, vel ipſius memoriae error ſit, neceſſe eſt; cum omnes libri hic conſtanter edant, *Annus enim octogeſimus admonet me, vt ſarcinas colligam.* Vixit tamen ad annum octogeſimum octauum, vt auctor eſt Plinius lib. XXX, et Valerius Maximus lib. VIII, his verbis: *Terentius Varro humanae vitae exemplo et ſpatio nominandus, non annis, quibus ſaeculi tempus aequauit, quam ſtylo viuacior fuit, in eodem enim lectulo et ſpiritus eius, et egregiorum operum curſus extinctus eſt.* POPMA. Contra Popmam Harduinus ad Plinium, ſequens Vrſinum, notat, vnitatis

quem [g] bene colendo †, fructuoſum conficere [h] velis, meque [i] vt id mihi habeam curare roges, experiar. et non ſolum, vt ipſe quoad [k] viuam, quid fieri oporteat vt [l] te
3 moneam, ſed etiam poſt mortem. Neque patiar Sibyllam non ſolum cecinisse, quae, dum [m] viueret, prodeſſent hominibus, ſed etiam quae [n] cum periſſet ipſa, et id etiam ignotiſſimis quoque hominibus; ad cuius libros tot annis poſt publice [o] ſolemus redire, cum deſideramus quid faciendum ſit nobis ex aliquo portento: me, ne dum
4 viuo quidem, neceſſariis meis quod proſit facere [p]. Quo circa ſcribam tibi tres libros indices, ad quos reuertare, ſi qua in re quaeres [q], quemadmodum quidque te in colendo oporteat facere. Et quoniam [vt aiunt] Dei facientes adiuuant, prius inuocabo eos; nec, vt Homerus, et Ennius, Muſas, ſed XII deos conſentis: neque tamen eos

g) *cum Ba-G.* †) *collendo W.* h) *eum facere I.B.R. Ba-G. cum facere P.* 1. *Iuntt. cum fructuoſum facere W.* i) *meque adhibeam curam roges I.B.R. meque vti adhib. curam Ba-G. meque vti id hab. W.* k) *quaad Pol.* l) *vt* omitt. *W.* m) *cum I.B.R.* n) *quae* omitt. *W.* o) *publica B.R.* p) *Sed mortuo equidem* additur *I.B.R.* q) *cures P.*

tatis numerum Varroni reſtituendum. CVPERVS.

1, 2 VT ID MIHI HABEAM CVRARE) Veteres libri legunt: *Vt id habeam curare:* ex quo veriſimile eſt, Varronem ſcripſiſſe, *vt id habeam curae.* VRSIN. Lipſius epiſtol. quaeſt. 4, 11 emendat *curae.* Codex Ryckianus: *vti mihi habeam curare.* Optima eſt lectio, quam retinuimus, quae antiquitatem et Graeciſmum Varronianum ſapit. SCHOETTG.

1, 2 QVO AD VIVAM) In antiquiſſimo exemplari hic et aliis locis paſſim *Quaad* pro *quoad:* vt in hoc libro: *et quaad perareſcat, furcillis verſari.* In 2, 2 *quaad refrigerato aëre veſpertino.* Paullo poſt: *Et rurſus paſcunt, quaad contenebrauit.* Nec multo infra: *quaad conualuerunt.* Rem nouam adnotaſſe contentus, nihil immutaui. VICTORIVS.

1, 2 VT TE MONEAM) Correctoris potius, quam librarii munere functus eſt Wr. cum *vt* hoc omittit perperam. Paſſim enim πλεονάζει ſermo Varronis, v. g. p. p. ET *id* ETIAM *ignotiſſimis* QVOQVE *hominibus etc.* Vid. Ind. V. *Et.*

1, 3 NEQVE PATIAR SIBYLLAM) Poſſunt haec verba et quae ſequuntur, ſic collocari interpungique: *Neque enim patiar Sibyllam non ſolum ceciniſſe, quae, dum viueret, prodeſſent hominibus, et id etiam ignotiſſimis quoque, ſed etiam quae, cum periſſet ipſa: (ad cuius libros tot annis poſt publice ſolemus redire, cum deſideramus, quid faciendum ſit nobis ex aliquo portento) me, ne dum viuo quidem, neceſſariis meis quid proſit facere.* Pro *nobis* poteſt legi *nouiſſe*; nam littera *b* ſaepe in *u* mutatur a librariis. Sed non ſatis idoneus ſenſus ex ea lectione elicitur. VRSIN.

1, 4 LIBROS INDICES) Exponit Salmaſius proleg. ad Solinum, qui ad inſtar indicum argumentum aliquod breuiter complectuntur. Vide ibi plura. SCHOETTG.

1, 4 DEI FACIENTES ADIVVANT) Vulgo, et recte quidem, ſi per ſe ſpectetur hoc adagium, interpretantur magnum Eraſmum ſecuti de eo, manus etiam admouendas eſſe precantibus. Et hanc ſententiam etiam Varroni obuerſatam dicerem, ſi poſt inuocationem eam poſuiſſet, et ita opus ipſum eſſet agreſſus. Nunc ante inuocationem cum ponit, forte hoc vult: *Dii adiuuant* ſacra illis *facientes.*

1, 4 XII DEOS CONSENTIS) De his multa nuper demum Ge. Arnaldus de DIS παρέδροις c. 6 et 7. Hic illud modo obſeruandum, paſſim ruſticos deos, Varronis, vt apparet, ingenio ita coniunctos, *Conſentes* vocari, vel certe publica Romanorum religione ita cultos dici, quorum tamen neutrum ex hoc quidem loco apparet. In illum cenſum melius referuntur ruſtica Numina Seruio commemorata ad Ge. 1, 21 cuius locum adſcribere non pigebit. *Fabius Pictor hos Deos enumerat, quos inuocat Flamen ſacrum Cereale faciens Telluri et Cereri: Veruactorem, Reparatorem, Inporcitorem, Inſitorem, Obaratorem, Occatorem, Sarritorem, Subruncinatorem, Meſſorem, Conuectorem, Conditorem, Promitorem,* vbi pariter XII Deas habes, ſi Tellus ac Ceres diſtinctae computentur. Ipſe Seruius paullo ante dixerat, *vt ab occatione Deus occator dicatur; a ſarritione Deus ſarritor; a ſtercoratione ſterculinius.* Hic vltimus *Stercutus* et *Sterculius* etiam vocatur in libris Plinii, Macrobii, Lactantii. Sed, ne quid deſit, ſubiiciamus etiam longiorem Auguſtini locum de Ciu. Dei 4, 8 *Nec agrorum munus vni alicui Deo committendum arbitrati ſunt, ſed rura Deae Ruſinae; iuga montium, Deo Iugatino; collibus Deam Collatinam; vallibus Valloniam praefecerunt. Nec ſaltem potuerunt vnam Segetiam talem inuenire, cui ſemel ſegetes commendarent: Sed ſata frumenta quamdiu ſub terra eſſent, praepoſitam voluerunt habere Deam Seiam; cum vere iam ſupra terram eſſent, et ſegetem facerent, Deam Segetiam; frumentis vero collectis atque reconditis, vt tuto ſeruarentur, Deam Tutilinam praepoſuerunt. Cui non ſufficere videretur illa Segetia, quamdiu ſeges ab initiis herbidis vſque ad ariſtas acidas perueniret? - - Praeſe-*

eos vrbanos, quorum imagines ad forum auratae ſtant, ſex mares, et foeminae totidem, ſed illos XII. deos, qui maxime agricolarum [r] duces ſunt. Primum, qui omnes 5
fructus [s] agriculturae caelo et terra continent, Iouem, et Tellurem. itaque quod [t] ii parentes magni dicuntur, Iuppiter, pater appellatur [u], Tellus, terra [x] mater. Secundo Solem et Lunam, quorum tempora obſeruantur, cum quaedam ſeruntur [y] et conduntur [z]. Tertio Cererem et Liberum, quod horum fructus maxime neceſſarii ad victum [a]. Ab his enim cibus et potio venit e fundo. Quarto Robigum ac [b] Floram, 6
quibus propitiis, neque rubigo [c] frumenta atque [cc] arbores corrumpit, neque non tempeſtiue florent. Itaque publicae [d] Robigo feriae robigalia; Florae, ludi floralia inſtituti. Item adueneror Mineruam et Venerem, quarum vnius procuratio olineti [e] alterius hortorum; quo nomine ruſtica vinalia inſtituta. Nec non etiam [f] precor Lympham,

r) *agricularum P.* s) *fructos P.* t) *quod hi I. B. R. duo hi I. I-G.* item *H. St-D.* u) *appellatur* deeſt *a. V.* x) *vero a. V.* y) *ſerantur et condantur a. V.* exceptis *P. I. I.* z) *in tempore* add. *I. B. R. I. I. in terra Ba-G.* a) *ſint* adiic. *a. V.* b) *et a. V.* c) *robigo I. B. R.* cc) *adque P.* d) *publice Pol.* deeſt *I. B. R.* e) *oleti a. V.* f) *etiam* deeſt *I. B. R. et Pol.*

Praefecerunt [tamen] *Proſerpinam frumentis germinantibus; geniculis nodisque culmorum, Deum Nodotum; inuolumentis folliculorum, Deam Volutinam: cum folliculi pateſcunt, vt ſpica exeat, Deam Patelenam; cum ſegetes nouis ariſtis aequantur, quia veteres aequare hoſtire dixerunt, Deam Hoſtilinam; florentibus frumentis Deam Floram; lacteſcentibus Deam Lacturtiam; matureſcentibus Deam Maturam; cum runcantur, id eſt a terra auferuntur, Deam Runcinam. Nec omnia commemoro, quia me piget, quod illos non pudet.* Huc etiam referenda, quae ad Cat. 132 et 134 diſputata ſunt: itemque quae Salmaſ. ad Solin. p. 640 B. ſeq. de Dea *Seia a ſerendo dicta* Plin. 18, 2 quam *Seſſiam* vocat Tertullianus de ſpectaculis; et de *Segeſta*, vel *Segetia* eademque *Meſſia*; ac denique de *Tutelina, quam ſub tectis nominare religio eſt*, quarumque omnium *ſimulacra in circo videntur.* De ſacris ruſticis omnibus claſſicus eſt locus, quem modo laudabamus, Plinii.

1, 5 ITAQVE QVOD II PARENTES MAGNI) Videndum an deſit particula *et* legendumque ſit, *parentes et magni.* Nam ſunt duo epitheta, de quibus videndus Macrobius in Saturnalibus. Verba autem: *Iuppiter pater, Tellus vero mater*, videntur adiecta σχολιαστικῶς. VRSIN. Lege: *quod duo hi parentes magni dicuntur*: nam *quod* et *duo* expreſſe habet Codex Ryckianus, et Varro poſtea quoque hoc verbo rationem reddere ſolet, *quod horum fructus.* Τὸ *itaque* ergo plane hic exulare poteſt. SCHOETTG.

1, 6 ROBIGVM) Varro noſter maſculino genere exprimit, caeteri genere foeminino *Rubiginem* deam, quae rubiginem a frumento poſſit auertere. Ouidius Faſt. 4, 911 *Aſpera Robigo parcas cerealibus herbis.* IDEM.

1, 6 ALTERIVS HORTORVM) Idem habet noſter lib. 5 de L. L. vbi vide Coniectanea Scaligeri p. 76, 77. IDEM.

1, 6 QVO NOMINE RVSTICA VINALIA) Plutarchus in Probl. διατὶ τῶν οὐιναλίων τῇ ἑορτῇ πολὺν οἶνον ἐκχέουσιν ἐκ τοῦ ἱεροῦ τῆς ἀφροδίτης. Faciunt haec verba ad intelligentiam loci Varroniani: ſed male in iis οὐενεραλίων ſcriptum eſt pro οὐιναλίων. Feſtus: *Ruſtica Vinalia appellantur menſe Auguſto XIV. Cal. Sept. etc. eodem autem die Veneri templa ſunt conſecrata, alterum ad Circum Maximum, alterum in luco Libitinenſi. quia in ipſius tutela ſunt horti.* Idem in fragmento: *Ruſtica Vinalia menſe Auguſto XIV Cal. Sept. Veneris dies feſtus, quod eodem illo die aedes ei deae conſecrata eſt. Iumenta quoque et olitores ab opere ceſſant, quia omnes horti in tutela Veneris eſſe dicuntur.* Marc. Varro lib. 5 de L. L. *Vinalia ruſtica dicuntur ante diem XII Cal. Sept. quod tunc Veneri dedicata aedes, et horti eius tutelae aſſignantur.* Sed in Calendario Romano et apud Feſtum, et item apud Plin. 18, 29 habentur ad XIV Cal. Sept. quod Varronis tempore, vt opinamur, nondum fuerat annus ad Solis curſum duobus additis diebus reſtitutus. Feſti autem fragmentum ſuppletum eſt a nobis ex altero ipſius loco ſimili, quem ſupra citauimus. Sed operae pretium erit alium item Feſti locum indicare in *Vindiciae*, vt reperitur ſcriptus apud me in exemplo manu Pomponii Laeti deſcripto ex iis pagellis, quas ipſum detractas ex eo fragmento habuiſſe teſtatur Angelus Politianus. *Vindiciae etc. Cato in ea, quam dixit L. Furio de aquariis etc.* In vulgatis autem codicibus eſt tantum *de aqua.* Sub finem poſt verba XII tabularum adduntur haec: *Vindiſerit a vinculis omnibus abſolutum ſignificat.* Neque dubium eſt, quin hoc exemplum petitum ſit e XII. nam prolatum eſt ea forma, qua *plorasſit* et alia ſimilia in leg. XII tabularum. VRSIN. Addatur Ouid. Faſt. 4, 877. *Cur igitur Veneris feſtum Vinalia dicant, Quaeritis?*

1, 6 LYM-

Lympham, ac Bonum [g] Euentum, quoniam ſine aqua omnis arida ac miſera agricul-
7 tura, ſine ſucceſſu ac bono euentu, fruſtratio eſt, non cultura. Iis [h] igitur deis ad veneratationem aduocatis [i], ego referam ſermones eos, quos de agricultura habuimus nuper, ex quibus quid te facere oporteat animaduertere poteris, in queis quae non inerunt et quaeres, indicabo a quibus ſcriptoribus reperias [k] et Graecis, et noſtris. Qui

g) *Boneum ventum* marg. *D.* h) *His a. V.* item *H. St-D. Iis Vict.* i) *vocatis I. I-G.* k) *repetas* marg. Durdr.

1, 6 LYMPHAM) Intelligo Nymphas, quae fontibus et aquis praepoſitae credebantur. Et fuit antiqua ſcriptio *Lympha* pro *Nympha*, vnde adhuc habemus vocem *lymphatus.* Nannius Miſc. 3. SCHOETTG.

1, 6 BONVM EVENTVM) Hic et ipſe Deus putabatur a Romanis, vt omnia, quae agenda ſuſciperent, euentu proſpero bearet. Occurrit eius mentio aliquoties in Inſcriptionibus apud Gruterum p. CI, 7 ſqq. Simulacrum quoque illius Romae fuit, quod dextra pateram, ſiniſtra ſpicam ac papauer tenuit. Plinius 34, 8. IDEM. Plura de hoc Hard. ad l. c. Plin. ſ. 19 n. 16 Lindenbr. et Valeſ. ad Ammian. XXIX. extr. et dedita opera Morauius de Malaturri (Mr. Moreau de Mautour) diſſertatiuncula de hoc Deo et nummis eius honori cuſis, quae habetur in Hiſt. Acad. Inſcriptt. To. IV. p. 78.

1, 7 A QVIBVS SCRIPTORIBVS REPERIAS) Optimi exemplaris diuerſitas, locutionisque nouitas ſcrupulum mihi iniecerunt, ne aliquod hic mendum lateat. Sed ne antiqua quidem ſcriptura omni labe vacat. *Reperitas* enim habet. Quare videant eruditi, an *repetas* legendum ſit: ipſis enim rem dubiam incertam relinquo. VICTOR. Non dubium eſt, quin mendum inſit in hac lectione, quae M. Varronis elegantia et nitore indigna eſt. Barbariſmus enim eſt *Reperire ab aliquo*, neque vllus vnquam primae claſſis auctor ita locutus eſt. Sed et vetus ſcriptura, ita vt eam nobis indicauit doctiſſ. P. Victorius, auget mendi ſuſpicionem, cum ea non leuiter a vulgari diſcrepet. Habet enim *Indicabo a quib. ſcriptorib. reperitas.* Ego nulla dubitatione lego, *reperites. Reperitare* eſt reparare. Quae inquit, in noſtris libris deerunt, quae deſideres, ea ex quibus ſcriptoribus ſupplere ac reparare poſſis, oſtendam. Ignorantia priſcae Latinitatis non paucas maculas inſperſerunt hiſce elegantiſſimis libris imperiti librarii. Nam duo hic ſunt ἀρχαισμοί. Primus eſt, frequentatiua forma verbi, qua libentius vtebantur veteres, vt apud Catonem *Dolitare* pro *Dolere:* et eiusmodi tum apud eundem, tum apud alios veteres, praeſertim Plautum infinita. Alter eſt in commutatione literae. Nam non *Reparare* ſed *Reperare* dicebant. Exempla occurrunt apud veteres ſcriptores: vt apud Gellium *Praeperare*, non *Praeparare*, l. X, cap. XI. *Namque in properatu rei ruſticae, per tempeſtates pluuiaſque cum otium eſt, maturari poteſt.* Vetus ſcriptura habet *Praeperatu.* hoc eſt Praeparatu. Nam ſane *Properatu*, quod vulgo excuſum eſt, nihil ad rem. Sic quam poſtea *Supparam* veſtem, prius *Supperam* vocabant. Sic apud Petronium, *Vitello piperato opiperatam.* Alii dicerent *Opiparatam:* et *Opiparum*, non *Opiperum.* Sed in hoc dices, non verſantur opes aut vectigalia populi. At quod tibi leue videtur, id etiam inuenies in iis auctoribus, penes quos ſunt non opes ſolum, ſed etiam ſalus populi. hoc eſt, apud iuris auctores. Nam apud Paulum, l. III, D. de ſupell. ita legitur, *Lecti etiam inargentati, culcitae, toralia imperia, vaſa aquaria, etc.* Hoc eſt, imparia. *Imparia* ſeu vaſa ſeu toralia, in ſuppellectile familiari ſunt, quae paterfamilias ſibi ſeruat praeter ea, quae ſunt quotidiani vſus. Sic Cato *trapetes impares* eſſe oportet praecipit. hoc eſt, praeter illos, quorum quotidie vſus eſſet. vt ſi in illis quotidianis aliquid fractum ſit, aut aliquid reficiendum ſit, ea praeſto ſint, quae in illorum locum ſufficiantur. *Trapetes*, inquit, *bonos priuos impares eſſe oportet.* Id eſt, Oportet eſſe vnos trapetes praeter illos quotidianos in ſingulis torcularibus. *Paria* enim vocari debent, quae habentur quotidianae vſioni: *imparia* ergo, quae praeter illa adhibentur. Propterea alibi, quae debebat vocare *imparia*, vocat *ſuperuacanea.* vt Tit. XII, *Praela temperata quinque: ſuperuacanea tria.* Item ibidem, *ſuculas quinque, ſuperuacaneam vnam.* Et ita in aliis apud eundem Catonem annotabis. Nam *ſuperuacanea* ibi nihil aliud eſt quam quod alibi dicit *imparia.* Ergo iurisconſultus addit *Imparia*, ne tantum ea, quae in vſum quotidianum inſternerentur, comprehenderet, ſed et ea quoque intelligeret, quae aliquando ad eosdem vſus depromi poſſent. Nam procul dubio ibi *Imperia* eſt *Imparia*, vt diximus. SCALIG. Locutio paullo durior: qua tamen et Plautus in prologo Rudentis vſus eſt, *Sacrificii facilius pius a Diis ſupplicans, Quam qui ſceleſtus eſt, inuenit veniam ſibi.* Vetus Lectio Florentina, *Reperitas:* in qua, niſi mendum, geminus ἀρχαϊσμὸς, *Reperites* forma frequentatiua, et litera A in E commutata, pro Repares, id eſt, requiras, recuperes; vt Horatius, *Claſſe cita reparauit oras.* POPMA. Scriptum inuenit in antiquis exemplaribus Victorius *reperitas:* neque tamen id probat: quin coniicit legendum *repetas*; ſed ſuperuacanea cura, quod in editis per Ioannem Paruum habemus. Ego profecto non contemno, verum aut vetuſtum *reperitas* reciperem, aut vna immu-

Qui Graece [l] ſcripſerunt diſperſim, alius de alia re, ſunt plus quinquaginta. Hi ſunt, 8
quos tu habere in conſilio poteris, cum quid conſulere voles, Hieron Siculus, et Attalus Philometor: de philoſophis, Democritus phyſicus, Xenophon Socraticus, Ariſtoteles et Theophraſtus peripatetici, Archytas [m] pythagoreus, item Amphilochus [n] Athenienſis, Anaxipolis Thaſius [o]. Apollodorus Lemnius, Ariſtophanes Maleotes [p], Antigonus [q] Cymaeus [r], Agathocles [s] Chius, Apollonius [t] Pergamenus, Ariſtandrus [u] Athenienſis, Bacchius Mileſius [x], Bion Soleus, Chaereſteus et Chaereas Athenienſes [y], Diodorus Priennaeus [z], Dion Colophonius, Diophanes Nicenſis [a], Epigenes Rhodius [b], Euagon Thaſius [c], Euphranii duo, vnus Athenienſis, alter [d] Amphipolites, Hegeſias [e] Maronites,

l) *igitur haec I. B. R.* m) *Archias I. B. R. Arcytas Pol. Architas I. I-G. item H. St. Po. D.* n) *Amphilocus I. B. R.* o) *taſius P. tarſius Ienſſ. tharſius B. R. Apollonis pergameneus* (*pergamenus Ienſſ.*) inſer. praeterea *I. B. R.* p) *malotes I. B. R. mallotes P.* et *Ryck.* q) *Antigonius I. B. R.* r) *cynicus I. B. R. cymeus P. I. I-G.* it. *H. St-D.* s) *Agatocles a. V.* t) *Apollonius pergameneus ſupra poſita nunc* omitt. *a. V. pergamenus P.* u) *Ariſtandros P. Ariſtandius B. R.* x) *meleſius B. R.* y) *athenienſis I. B. R. Iuntt.* z) *prienneus I. B. R.* a) *nicaeenſis Pol.* b) *rhodios P.* c) *taſius I. B. R.* d) *alter* deeſt *P.* e) *Hegeſias P. H. St-D. Ageſias* reliquae.

immutata literula, antiquius *repetitas* haberem; quid enim illa, quae proxima connectuntur: *Qui Graece ſcripſerunt diſperſim alius de alia re, ſunt plus quinquaginta: hi ſunt, quos tu habere in conſilio poteris, cum quid conſulere voles*, aliud indicant quam ab iisdem ſcriptoribus ruſticarum rerum praecepta eſſe ſaepius repetenda? PONTED.

1, 7 ET GRAECIS ET NOSTRIS) An deeſt aliquid de Varronis hoc indiculo? Romanum certe laudat hic neminem, ne Catonem quidem. Caeterum admonendi ſumus, quae de his autoribus adnotata ſunt a Scaligero caeteriſque, ea nos hic referre, ne quid notarum adhuc editarum detractum eſſe videatur. Clariſſ. vero Schoettgenii obſeruationes, et ſi quid nobis in mentem venit, coniecturos in Indicem. Illud modo hic obſeruandum, quod vidit primum Reineſius V. L. 2, 6 p. 161 hunc indicem Varronianum a Plinio ipſis vocabulis deſcriptum, vbi auctores externos refert, exceptis tribus vltimis. Inde igitur Romani ſcriptores forte haud iniuria repetantur, de quibus, librariorum, credo, culpa, nihil eſt apud noſtrum.

1, 8 HIERON SICVLVS, ET ATTALVS PHILOMETOR) Videtur deſiderari particula *et*, vt legatur *Attalus et Philometor reges.* nam ſequitur, de philoſophis etc. Colum. 1, 1 *Siculi quoque non mediocri cura negotium iſtud proſequuti ſunt Hieron et Epicharmus, Aegyptii Philometor et Attalus.* Plinius in Indice *lib.* 18 *ex autoribus Philometore rege et Attalo rege.* VRSIN. Forte melius: *Hieron, Siculus Rex, Attalus, Philometor.* Hi tres reges Siciliae fuerunt, celeberrimi autores rerum ruſticarum. Plinius lib. 18: *De cultura agri praecipere principale fuit, et apud exteros; ſiquidem et reges fecere, Hieron, Philometor, Attalus, Archelaus: et duces Xenophon, et Poenus etiam Mago:* Col. lib. 1 *Siculi quoque non mediocri cura negotium iſtud perſecuti ſunt, Hieron et Epicharmus diſcipulus. Philometor et Attalus.* POPMA. Auſonius Popma putat ſcribi debere, *Hieron, Siculus Rex, Attalus, Philometor.* Quod ſi *regis* titulus excidit, ego crederem ſcribi debere -- *voles, de regibus, Hieron* - - quia mox ſequitur *de philoſophis.* Non ſatis caute autem vir doctus tres ex duobus regibus facit diſtinctione ſua. Hic tertius Attalorum fuit, populoque Romano regnum ſuum teſtamento legauit; et *Philometor* etiam vocatur ab auctore prologi in Iuſtinum lib. 36, et Appiano libro de bello Mithrid. eundemque hortorum ſtudioſum fuiſſe patet ex Iuſtino 36, 4; quanquam nequaquam regium fuerit colere hortos ad amicos interficiendos. Plinius 18, 3 binis dictis regibus iungit *Archelaum*; et Col. 1, 1, 8 ita loquitur: *Siculi quoque non mediocri cura negotium iſtua proſequuti ſunt, Hieron et Epicharmus diſcipulus, Philometor et Attalus.* Errat autem Columella, ſi et Attalum Siculis adſcripſit; deinde *Philometor et Attalus* eſt idem, qui *Attalus Philometor*, quomodo et hoc cognomen proprio praeponitur apud Plinium. Sed quid ſibi vult *Epicharmus diſcipulus?* Annon ſcribendum *Epicharmi diſcipulus?* vt ſcilicet ab Hierone diſtingueretur. CVPERVS.

1, 8 ARISTOPHANES MALEOTES) Scribendum *Mallotes*, ex nummis argenteis et veteribus libris. VRSIN.

1, 8 ANTIGONVS CYMAEVS) *Cymaeus* et *Cumaeus* antiqui dixerunt; alterum iuxta Graecam rationem, alterum ex conſuetudine Latinorum, qui *y* in *u* conuertere ſolent; quod adnotauit Priſcianus lib. 1. Sic eſt in illo Virgilii Ecloga V, *Vltima Cymaei venit iam carminis aetas*, Aeneid. VI, *Talibus ex adyto dictis Cymaea Sibylla*, et Silii Italici lib. XIII, *Cymaeo populis vox noſtra ſonabat in antro.* POPMA.

1, 9 HEGESIAS MARONITES) *Hegeſias* legen-

Maronites, Menandri duo, vnus Priennaeus, alter Heracleotes, Niceſius Maronites
9 Pythion Rhodius. De reliquis, quorum quae [f] fuerit patria non accepi, ſunt Androtion [g], Aeſchrion, Ariſtomenes, Athenagoras, Crates, Dadis [h], Dionyſius, Euphiton [i] Euphorion [k], Eubolus [l], Lyſimachus, Mnaſeas, Meneſtratus [m], Pleuthiphanes [n], Perſis, Theophilus [o]. Ii [p], quos dixi, omnes ſoluta oratione ſcripſerunt [q]. eaſdem res etiam
10 quidam verſibus, vt Heſiodus Aſcraeus [r], Menecrates Epheſius. Hos nobilitate [s] Mago Carthaginienſis [t] praeteriit [u] Poenica [x] lingua, quod res diſperſas comprehendit [y] libris XXIIX [z]. quos Caſſius Dionyſius Vticenſis [a] vertit libris [b] XX. ac [c] Graeca lingua [d] Sextilio praetori miſit: in quae volumina de Graecis libris eorum, quos dixi, adiecit non pauca, et de Magonis dempſit inſtar librorum VIII. Hoſce ipſos
11 vtiliter ad VI. libros redegit Diophanes in Bithynia, et miſit Deiotaro regi. Quo [e] breuius de ea re conor tribus libris exponere, vno de agricultura, altero de re pecuaria, tertio de villaticis paſtionibus; hoc libro circumciſis rebus, quae non arbitror pertinere ad agriculturam. Itaque prius oſtendam, quae ſecerni oporteat ab ea, tum de his rebus dicam, ſequens naturales diuiſiones. Ea erunt ex radicibus trinis, et quae ipſe in meis fundis colendo [f] animaduerti, et quae legi, et quae a peritis audii [g].

II. SEMENTIVIS [a] feriis in aedem Telluris veneram rogatus ab aeditimo, vt dicere

f) *quae* omitt. *Heru.* g) *Androcion. Aeſcharion. a. V.* h) *Dades I. B. R. Oades I. I-G.* i) *Eriphyton I. B. R.* περὶ φυτῶν. *I. I-G.* k) *Eophorion P.* l) *Creobolus I. B. R.* m) *Meneſtarcus I. B. R.* n) *Plentiphanes P. Pleuthephanes I. B. R. Pleithiphanes Heru.* o) *Theopilus P.* p) *Hi I. B. R.* vt alibi pluries. q) *ſcripſerunt easdem res, et quidam etiam a. V.* r) *et* inſ. *a. V.* s) *nobilitates P. nobilitatos I. B. R.* t) *carthaginenſis I. B. R.* u) *praeterit I. B. R.* x) *punica Heru.* y) *comprendit Pol.* z) *duodetriginta a. V.* a) *viticenſis B. H. A.* b) *libros I. B. R.* c) *ac* deeſt *a. V.* it. *H. St-D.* d) *quos* inſ. *I. B. R. et I. I-G. ac H. St-D.* e) *Quod I. B. R.* f) *colenda Heru.* g) *audiui a. V.* [C. II.] a) *Sementinis a. V.*

legendum, non *Aegeſias*, vel ſolus ordo elementorum ſatis docet, quem Varro ſequitur.

1, 9 DADIS, DIONYSIVS, EVPHITON, EVPHORION) Duo, niſi fallor, erant in his verbis magna errata: namque, *Oades*, *Dionyſius*, περὶ φυτῶν, etc. antea legebatur. Refert autem ſcriptores rei ruſticae per ordinem literarum. Vera igitur eſt antiqua lectio, niſi aliquid mendi in tertio nomine ſit. nam proprium nomen illud eſſe omnino credo, nec περὶ φυτῶν vllo pacto legi debere puto. Idem error apud Columellam erat: qui totum hunc locum a Varrone acceptum, iiſdem pene verbis pertractat; niſi quod in manu ſcriptis Columellae exemplaribus non *Euphiton*, ſed *Euethon*, eſt. Maluimus tamen in re incerta, (neque enim in nomen huius rerum ruſticarum auctoris vnquam incidi) M. Varronis codicum fidem ſequi, quam Columellae. illos enim fideliores experti ſumus. VICTOR.

1, 10 HOSCE IPSOS VTILITER) *Vtiliter* eſt vulgatiſſimum verbum iuris hic. Nam *ius vtile* praetorium eſt, et opponitur *legitimo*. Sic infra, *vtiliter excipere*. Elegantiſſime igitur tranſtulit ad correctionem Diophanis. SCALIGER.

1, 10 ET MISIT DEIOTARO) Putamus totum hunc locum ita legendum eſſe, interpungendumque. *Et miſit Deiotaro. ego quo breuius de ea re conor tribus libris exponere, vno de agricultura, altero de re pecuaria, tertio de villaticis paſtionibus, hoc circumciſis rebus, quas non arbitror pertinere ad agriculturam, ita prius oſtendam, quae ſecerni oporteat ab ea.* VRSIN.

1, 11 REBVS, QVAE NON ARBITROR PERTINERE) Ne cui forte pruriant manus ſcribere *quas*, obſeruandum, alias quoque ita Varronem loqui 2, 1, 3 *ex iis rebus, quae inuiolata vltro fert terra.* add. 1, 31, 5. 2, 2, 14. 2, 9, 16. 3, 3, 5. *de hoc ornithone, quod* 3, 5, 1. vid. Ind. in *Res* et *Syneſis*. Plura id genus dabit Perizon. ad Sanct. 2, 9, 4. 4, 4, 80 et 84. itemque Cortius ad Sall. Iug. 41.

1, 11 AD AGRICVLTVRAM. ITAQVE) Punctum, vt vocant omnino delendum et ſcribendum *agriculturam, itaque*; Sine qua diſtinctione ſenſus omnino nullus eſt. CVPERVS. Malui ablatiuos conſequentiae ad ſuperiorem verborum continuationem adiungere, et tollere interpunctum ante *tum de his rebus*.

2, 1 SEMENTIVIS FERIIS) Ita ſemper ſcriptum in iis libris inueni. nam paullo item poſt, *Num feriae ſementiuae.* Apud Catonem etiam, *Pira volema, Aniciana, et ſementiua.* VICTORIVS. Celebratae autem ſunt a Romanis feriae iſtae circa finem Ianuarii, et erant quaſi luſtratio frugum, vt bene creſcerent. Plura Ouidius Faſt. 1, 657 ſeqq. SCHOETTG.

2, 1 AEDI-

dicere didicimus a patribus noſtris: vt corrigimur a recentibus vrbanis, ab aedituo. Offendi ibi C. Fundanium ſocerum meum, et C. Agrium [b] equitem R. Socraticum [c], et P. Agraſium publicanum, ſpectantes in pariete pictam Italiam. Quid vos hic, *inquam*, num feriae ſementiuae [d] otioſos [e] huc adduxerunt [f], vt patres, et auos ſolebant noſtros? Nos vero (inquit AGRIVS) vt arbitror, eadem [g] cauſa, quae te, rogatio 2
aeditimi. Itaque ſi ita eſt, vt annuis, morere [h] oportet nobiſcum, dum ille [i] reuertatur. Nam accerſitus ab aedile, cuius procuratio huius templi eſt, nondum [k] rediit, et nos, vt expectaremus ſe, reliquit qui rogaret. Vultis igitur interea vetus prouerbium, quod eſt, ROMANVS ſedendo vincit, vſurpemus, dum ille [l] venit? Sane, inquit AGRIVS, et ſimul cogitans, PORTAM itineri dici longiſſimam eſſe, ad ſubſellia ſequentibus nobis procedit. Cum conſediſſemus, AGRASIVS [m], Vos, qui multas 3
perambulaſtis terras, ecquam [n] cultiorem Italia vidiſtis, inquit? Ego vero, AGRIVS [o], nullam arbitror eſſe, quae tam tota ſit culta. Primum cum orbis terrae diuiſus ſit in duas partes ab Eratoſthene [p], maxime ſecundum naturam ad meridiem verſus, et ad ſepten-

b) *Acrium P.* c) *Socratitium Pol. 2.* d) *Sementinae a. V.* e) *ocioſos a. V. praeter Iuntt.* f) *adduxere a. V.* g) *de* inſ. *I. B. R.* h) *morare I. B. R. I. I. merere Heru.* i) *iſte I. B. R.* k) *nundum I. B. R. non dum* diu. *I. I. Ba.* l) *iſte I. B. R.* m) *Agrius I. B. R.* n) *quam I. B. R. Ba-G. et quam P.* o) *inquit Agrius I. I-G.* item: *H. St-D.* p) *Erathoſtene P. I. B. R.*

2, 1 AEDITIMO) *Aeditimus* et *Aeditumus* antique dicebatur, qui poſtea *aedituus*. Et quidem ſicut *finitimus*, qui ad fines eſt, *legitimus*, qui ſecundum leges eſt, dicitur, ita *aeditimus*, qui ad templum, vel in templo eſt. Gellius 12, 10. Poſtea vero formabant ab *aede* et *tueri*, quod notat curare, inſpicere, cuſtodire. Vide Varronem de L. L. lib. 6. et notas viri docti ad Feſtum in *Aeditumus*, poſt editionem Scaligeri 1574. p. 8. IDEM. Inter *recentes vrbanos* videtur fuiſſe etiam Lucretius, qui 2, 1273 *aedituentes* vocat. Nomen huius edit L. Fundilium infra ſ. 11.

2, 1 OFFENDI) Codex Ryckianus addit inveni, quod eſt gloſſema vocis *offendi*, adeoque recte ab aliis omittitur. SCHOETTG.

2, 1 PICTAM ITALIAM) Adeoque et tunc iam notae et in vſu fuerunt mappae Geographicae, quod iam non amplius dubium relinquitur, quum in triumpho ſemper deuictae regionis typus publice praelatus fuerit. Propertius 4, 3, 35. *Et diſco, qua parte fluat vincendus Araxes. Quot ſine aqua Parthus millia currat equus. Cogor et e tabulis pictos ediſcere mundos, Qualis et haec docti ſit poſitura Dei. Quae tellus ſit lenta gelu, quae putris ab aeſtu, Ventus in Italiam qui bene vela ferat.* IDEM. Multo eſſe maiorem geographicarum tabularum antiquitatem, vel ex Socratico ad Alcibiadem Apophthegmate conſtat, quod refert Aelian. V. H. 3, 28, quo tanto lubentius hic vtor, quia etiam illud *πινάκιον, ἔχον γῆς περίοδον* in loco publico videtur fuiſſe ſuſpenſum, vt hic picta Italia. De antiquitate prima tabularum geographicarum ab Cyri aetate et Anaximandro autore repetenda, Perizon. ad l. c. Aeliani, et Fabr. B. G. 4, 2, 10 p. 38 ſeq.

2, 1 QVID VOS HIC INQVAM) Non ingratum fore lectoribus putauimus, ſignare maiuſculo charactere nomina perſonarum, quibus vnamquamque ſermonis partem impoſuit Varro. Refert ſane non nunquam ſcire, quae perſona loquatur. Itaque Varronianum etiam *inquam* vt aliquantum extaret, operam dedimus, quo facilius animaduertatur.

2, 2 ROMANVS SEDENDO VINCIT) A Fabio Cunctatore tractum, minime dubium eſt, *qui ſedendo et cunctando bellum gerebat*, Liu. 22, 24, quemque procellae comparabat ipſe Hannibal, *ſedere in iugis montium ſolitae* ibid. c. 30.

2, 2 PORTAM ITINERI LONGISS.) In apparatu ſaepe plus conſumi temporis, dum ad portam venias, quam in ipſo itinere. Tempus non vult Agrius impendi verbis honoris antiquiorem locum recuſantium et offerentium aliis. Itaque ſtatim pergit.

2, 3 ECQVAM CVLTIOREM ITALIA) Eleganter iſta diſpenſauit Varro. Italiam pictam contemplabantur Fundanius et reliqui. Hinc ſermonis occaſio de fertilitate et cultu Italiae; et hinc ad ipſam agriculturam tranſitus.

2, 3 PRIMVM CVM ORBIS) M. Varro lib. 4 de L. L. *vt omnis natura in coelum et terram diuiſa eſt; ſic coelum in regiones, terra in Aſiam et Europam. Aſia iacet ad Meridiem et Auſtrum; Europa ad Septentriones et Aquilonem.* Et hoc loco fortaſſe ſic legendum: *Aſiam ad meridiem verſus, et Europam ad ſeptentriones.* Certe vel corrigitur locus, vel ſaltem illuſtratur vnus ex altero. Quae ſequuntur, poſſunt ita legi interpungique: *Et ſine dubio cum ſalubrior pars ſeptemtrionalis ſit, quam meridiana; et quae ſalubrior, illa fructuoſior; dicendum, magis Europam* etc. VRSINVS. De hac bimembri diuiſione orbis terrarum apud veteres Broukh. ad Tib 4, 1, 176.

4 ſeptentriones [q]: et ſine dubio quoniam ſalubrior pars ſeptentrionalis [r] eſt, quam meridiana; et quae ſalubriora [s], illa fructuoſiora [t]: dicendum magis eam [u] fuiſſe opportunam ad colendum quam Aſiam, ibique [x] Italiam. primum quod eſt in [y] Europa: ſecundo, quod haec temperatior pars eſt [z], quam interior. nam intus pene ſempiternae hyemes. neque mirum, quod ſunt regiones inter circulum ſeptentrionalem, et inter cardinem caeli, vbi ſol etiam ſex menſibus continuis non videtur. itaque in oceano in ea parte ne nauigari quidem poſſe dicunt propter mare congelatum.

5 FVNDANIVS. Em [a] ibi tu quicquam naſci putas poſſe, aut coli natum? Verum enim eſt illud Pacuuii [b], Sol ſi perpetuo ſit, aut nox, flammeo [c] vapore, aut frigore, terrae fructus [d] omnes interire. Ego hic, vbi nox et dies modice redit, et abit, tamen aeſtiuo die, ſi non diffinderem [e] meo inſititio ſomno [f] meridie [g], viuere non poſſem [h].

q) *ſeptemtrionem I. I-G.* r) *ſeptemtrionis I. B. R.* s) *ſalubrior I. B. R. Ba-G.* reliqui *ſalubriora.* t) *fructuoſior Ba-G. fructuoſior dicenda: ibique Italiam magis eam I. B. R.* u) *Europam I. I-G.* x) *ibique Italiam* deſunt *I. B. R.* y) *in* om. *I. B. R.* z) *eſt* abeſt *P. I. I.* a) *Eo I. B. R. En I. I-G.* item *H. St-D. Emobi tu Pol.* 1 et 2. in antiquo Gloſſa. b) *Pacuſi P.* c) *flammineo I. B. R.* d) *fructos P.* e) *deffenderem meo inſicioſum: diem viuere Pol.* 2. *diffiderem in eo inſiticioſum muneri die viuere I. B. R. defenderem me in aeſtuoſum meridiem I. I-G.* f) *ſomnum Pol.* 1. g) *meridie diem* coni. Anonymi in margine Iuntt.

2, 4 ET SINE DVBIO) Suſtuli interpunctum ante *et*; pendet enim aperte oratio.

2, 4 SALVBRIORA — FRVCTVOSIORA) Retinui lectionem Victorianam tanto lubentius, quod nihil abhorreret vel a ratione vel a conſuetudine. Plin. 18, 5 ſ. 6 *Sunt quaedam partibus anni ſalubria*: Agit autem de praecepto Catonis et Reguli, inſalubrem agrum eſſe vitandum. *Nihil autem ſalutare eſt, niſi quod toto anno ſalubre.*

2, 4 ET INTER CARDINEM COELI) Immo ſi ἀκρίβειαν ſectere, non niſi ſub ipſo cardine, ſiue polo, *ſex menſibus continuis non videtur ſol.* Neque adeo *regiones* ſunt, ſed punctum; reliqua tanto breuiorem habent illam noctem longam, quo ſunt a cardine remotiora.

2,5 AVT COLI NATVM) Poſſet legi, *ali natum:* nam ita locutus eſt in hoc ipſo libro c. 44, *quae nata ſunt, in fundo aleſcunt.* VRSIN.

2,5 SOL SI PERPETVO) Eundem locum, quem hic adducit Varro, intelligit, vt opinor, Sextus Pompeius, cum inquit: *Torrens principaliter pro exurens ponitur, vt eſt apud Pacuuium in Antiopa: Flammeo vapore torrens terrae foetus* [leg. *fetum*] *exuſſerit.* Verba tamen non parum diuerſa. VICTORIVS. Pacuuii verſum hunc ex Antiopa Feſtus in *Torrens* ſic legit: *Flammeo vapore torrens terrae foetum exuſſerit.* Et ſic Iſidorus etym. 13, 21. Varro etiam l. 5. de L.L. ad hunc locum reſpexit cum ſcribit: *Non vt Pacuvius ait, quod omnia, niſi interueniat ſol, pruina obriguerint.* Sed pro *Pacuuius* male ibi *Catulus* ſcriptum eſt. Verum verſus Pacuuii poteſt hoc loco ita legi: *Sol, ſi perpetuo ſit flammeo vapore torrens, terrae foetum exuri.* Circumfertur alter Pacuuii verſus ex Duloreſte: *Nec grandiri frugem foetam poſſe, nec miteſcere.* Quo fortaſſe pertinet id, quod legitur apud Nonium in *Grandire. Varro*, inquit, *rerum diuinarum lib.* 1, (ſed ſcribendum *de rerum natura lib.* 1.) *cum autem humus ſemina recipere non poſſit, recepta non edat, aut edita grandire nequeat.* In vulgatis autem Codd. corrupte legitur: *cum autem humus ſeminari incipere non poſſit, recepta non reddat, aut edita grandire nequeat etc.* VRSIN.

2,5 EGO HIC) Locus corruptus et perturbata interpunctione difficilis poteſt ita reſtitui: *Ego hic, vbi dies modice abit et redit, tamen aeſtiuum diem ſi non diffinderem meo inſititio ſomno meridie.* Vel ita: *tamen aeſtate diem ſi non etc.* Nam 3, 2 ſic habetur: *Quidni nouerim, vbi aeſtate diem diuidere ſoleam?* p. p. vbi legitur: *in ſemeſtri die aut nocte* videntur verba *aut nocte* fuiſſe ab aliquo adiecta. VRSIN.

2, 5 SI NON DIFFINDEREM] Hic locus turpiter foedatus erat in omnibus excuſis libris: nos in manuſcriptis antiquioribus pene integrum inuenimus. Hoc tantum in illis vitii erat, quod *Somnu* pro *ſomno*, ſcriptum erat: quam maculam dum tollere voluerunt ſiniſtri quidam emendatores, magis locum inquinarunt. Elegantia horum verborum, et ſententiae etiam ipſius ſplendor, hanc ſine multo noſtro labore caſtigationem confirmat. *Inſititium ſomnum* μεταφορικῶς appellat meridianum, qui tanquam inſeritur et adnectitur longo illi ſomno noctis. nam *diffinderem*, diuiderem ſignificare, perſpicuum eſt. Eandem ſententiam, parum immutatis verbis, pronunciauit lib. III. cum inquit, *vbi aeſtate diem meridie diuidere ſoleam.* VICTORIVS. Hanc reſtitutionem, vt et alias innumeras, in hoc auctore, ex illo peroptimo exemplari debemus eruditiſſimo Victorio. Et dixit Varro *diffindere diem ſomno inſititio*, vt Aeſchylus ἐντέμνειν ὕπνου ἀντίμολπον ἄκος. Ait enim in Agamemnone: Ὕπνου τόδ᾽ ἀντίμολπον

ſem [h]. illic in ſemeſtri die, aut nocte, quemadmodnm quicquam ſeri, aut aleſcere, aut
meti poſſit? Contra quid in Italia vtenſile non modo non naſcitur, ſed etiam non 6
egregium fit [i]? quod far conferam Campano? quod triticum Appulo? quod vinum
Falerno? quod oleum Venafro? Non arboribus conſita Italia eſt, vt tota pomarium
videatur? An Phrygia magis vitibus cooperta, quam Homerus appellat ἀμπελόεσσαν [k], quam haec? aut Argos, quod [l] idem poeta πολύπυρον [m]. In qua terra iugerum vnum denos, et quinos denos [n] culleos fert vini, quot [o] quaedam in Italia regiones? An non M. Cato ſcribit in libro Originum ſic? ager Gallicus Romanus voca- 7
tur, qui viritim cis [p] Ariminum datus eſt vltra agrum Picentium [q]. In eo agro aliquot-

h) *poſſum H. P. poſſim I. B. R.* i) *ſit a V.* k) *ἀμπελόεσαν Ienſſ. αμπελοεστα B. R.* l) *quam a. V.* m) *polipotom Pol. 2.* n) *denos* abeſt *I. B. R. Iuntt.* o) *quod I. B. R.* p) *viridi ceſarem inundatus Ryck. Caeſare iubente datus a. V.* praeter Iuntt. *Ceſarem inundatus c' Cis Areminum datus Pol. ceſennatibus datus Iuntt.* q) *Picenum a. V. Picentinum Zwing.*

μολπον ἐντέμνων ἄκος, *diffindo ſomnum carmine inſititio.* Non, quod ἀντίμολπον ſit inſititium: ſed referendo ad illud ἐντέμνων, ei enim quaſi e regione reſpondet. SCAL. Antiquus liber Victorii *ſomnu*: quod rectum puto: multa enim veteres ſecundo et quarto inclinandi ordine protulerunt, vt *ſuccus, faſtus, lectus*, de quibus Priſcianus lib. VI. Siſenna, lib. III. Hiſtoriar. *Poſtquam ſonu ſignorum proelium magno cum clamore virorum commiſſum eſt. Diffindere diem*, diuidere, frangere, idem lib. III. *vbi aeſtate diem meridie diuidere ſoleam.* Horatius lib. II. Carmin. *Cum quo morantem ſaepe diem mero Fregi.* POPMA. Puto ſcribi oportere *meridiem*: i. e. ſi non diuiderem meridiem vel negotia mea, quae poſt prandium facere debeo, ſomno meridiano, quem *inſititium* vocant, quia ille ipſi quaſi innatus foret, ſinguliſque diebus eundem repetere debebat. Videntur alii legiſſe *interſtititius*; certe ita hunc locum a viris doctis laudari video; ſed ego vulgatam lectionem praefero, cum *inſititius* idem ſit, quod *innatus*, vnde Cicero iungit *inſitum et innatum.* CVPERVS. Vide, quae ad h. l. differunt Salmaſius ad Solinum c. 7. p. 96 et Mattius Opinion. 3, 3. Adde Bergeri diſſ. de ſomno merid. SCHOETTG.

2, 6 QVOD FAR CONFERAM CAMPANO) Vide, quae Freinshemius notat ad Florum 1, 16, 3. IDEM.

2, 6 QVOD OLEVM VENAFRO) Videtur legendum *Venafrano.* Strabo vbi de Venafro, ſic ſcribit: ὅθεν κάλλιστον ἔλαιον. VRSIN. Plin. 15, 2 *Principatum in hoc quoque bono obtinuit Italia toto orbe, maxime agro Venafrano, eiusque parte, quae Licinianum fundit oleum.* SCHOETTG.

2, 6 Ἀμπελόεσσαν) *multis vineis inſtructam.* Locus Homeri extat Iliad. Υ', 143. Eadem laus Phrygiae occurrit apud Claudianum in Eutropium 2, 270. *Planities Cererique fauet, denſisque ligatur Vitibus, et glaucos fructus attollit oliuae.* IDEM.

2, 6 AVT ARGOS, QVOD) Ita interpungi h. l. vt a nobis factum eſt, iubet Ponted.

2, 6 Πολύπυρον) Iliad. ό, 372, quod notat *multi tritici ferax.* Euſtathius: καὶ τὸ πολύπυρον, ὅ ἐστι πολύσιτον, ἀπὸ μέρους τοῦ κατὰ τοὺς πυροὺς τὸ ἁπλῶς εὔφορον δηλοῖ. IDEM.

2, 7 AGER GALLICVS ROMANVS) Videndum, an ita potius legi debeat: *Ager Gallicus togatus vocatur, qui viritim contra ſenati autoritatem per Flaminium datus eſt* etc. quae lectio elicitur ex corrupta ſcriptura veterum librorum. Nam ex notis C. S. A. quae ſignificabant *contra ſenati autoritatem* factum eſt, vt videtur, id quod varie in Mſſ. Codicibus inuenitur, *cis Ariminum*, vel *Caeſenatibus*, vel *a Caeſare.* Notas autem C. S. A. ſignificare *contra ſenatus autoritatem*, et *Senati* pro ſenatus Catonem poſuiſſe, itemque Galliam dictam eſſe togatam, ita omnibus notum, vt pudeat ſuper hoc diutius immorari. Facit autem ad hunc locum illuſtrandum, quod ſcribit Cicero in lib. de Senectute: *Q. Fabius C. Flaminio tr. pl. quoad potuit reſtitit agrum Picenum et Gallicum contra ſenatus auctoritatem diuidenti.* VRSINVS. C. Flaminius tr. pl. qui poſtea bis Conſul et Cenſor fuit, et ad Thraſimenum in praelio caeſus occubuit, legem agrariam tulit inuito ſenatu, vt ager Picenus, vnde Senones Galli expulſi fuerant, militibus Romanis diuideretur. Eam legem Cato hic intelligit et Cicero de Senect. Meminit et Polybius lib. II. POPMA.

2, 7 QVI VIRITIM — DATVS EST) Sic locum caſtigauimus. Antiqua lectio: *Caeſarem inundatus eſt.* Excuſi antea codices inter ſe discrepabant. In aliis enim *Caeſennatibus datus eſt*: in aliis *Caeſare iubente datus eſt*, legebatur. Eruditi et ingenioſi viri nunc cogitabunt, noſtrane coniectura melior ſit. Nam aliquid omnino libertatis adſumendum fuit, ſi locum corrigere velles. Deprauatus enim manifeſto erat. Nos autem modice ea, vt opinor, vſi ſumus. VICTORIVS. Ita emendauit Victorius de antiqua ſed deprauata ſcriptura: *qui viritim Caeſarem invndatus eſt.* Quibus non acquieſco; quin ſcriberem:

quotfariam [r] in ſingula iugera dena [s] cullea vini fiunt. Nonne item in agro Fauen-
tino, a quo ibi trecenariae [t] appellantur vites, quod iugerum trecenas amphoras red-
dat? Simul aſpicit me, Certe, inquit, L. [u] Martius praefectus fabrum tuus [x] in fundo
8 ſuo Fauentiae hanc multitudinem dicebat ſuas reddere vites. Duo in primis ſpe-
ctaſſe videntur Italici homines colendo, poſſentne [y] fructus pro impenſa ac labore
redire [z], et vtrum ſaluber locus eſſet an non? quorum ſi alterutrum decollat [a], et
nihil-

r) *aliqudfariam P. aliquot fariam* diu. *I. I-G.* s) *deni cullei Iuntt. culea I. B. R.* t) *tricinariae P. tricen.* reliqui. u) *Libo I. B. R.* x) *tuos I. B. R.* y) *poſſe I. B. R.* z) *reddere a. V.* a) *decolat P.*

berem: *Qui viritim Caeſateis inundatus eſt.* Etenim Galli Gaeſatae ſiue Caeſatae (Varro ſaepe G pro C vtitur) qui ſedem inter Rhenum et Alpes incoluerunt, acciti a Boiis et Inſubribus in Italiam aduerſus Romanos venerunt, et ea loca, vbi ante habitabant Galli Senones, occuparunt. Id Polybius Lib. 2 narrat, Plutarchus in Marcello, Oroſius 4, 13. PONTED. Sed quid *viritim?* poteſtne iungi cum *inundatus eſt?*

2,7 IN SINGVLA IVGERA DENA CVLLEA etc.) Legendum *quindena* cullea, id eſt amphoras trecenas, vrnas ſexcenas. Nam culleum viginti amphoras, hoc eſt, vrnas quadraginta continebat; et ita habet Columella, qui citat hunc locum 3, 3, 2 ſed Plin. 14, 4 *Idem Cato,* inquit, *denos culleos redire ex iugeribus ſcripſit.* Verum, *quindena*, omnino legendum eſſe vel ex his Columellae verbis intelligi poteſt, quae habentur 3, 3, 2 *Atque vt omittam veterem illam felicitatem aruorum, de quibus et ante iam M. Cato, et mox Terentius Varro prodidit, ſingula iugera vinearum ſexcenas vrnas vini praebuiſſe, id enim maxime aſſeuerat in primo libro rerum ruſticarum Varro, nec vna regione prouenire ſolitum, verum et in Fauentino agro, et in Gallico, qui nunc Piceno contribuitur.* Praeterea in Geoponicis 5, 17 Varronis hic locus ita deſcriptus eſt: Καὶ γὰρ Βάῤῥων διϊσχυρίζεται, ὅτι ἕκαστον πλέθρον τῆς ἀμινίας ἀμπέλου τριακοσίας ἀμφορὰς ἤνεγκεν. Columella quoque eas vites Amineas fuiſſe tradit 3, 9, 4. Ex verbis autem Columellae paullo ſupra citatis apparet, apud Varronem legendum eſſe, *a quo ibi trecenariae appellantur vites, quod iugerum trecenas amphoras reddat*, non *tricenariae et tricenas.* VRSINVS. Columella lapſus per memoriam, aut incuriam confundit duo teſtimonia Catonis et Varronis, quae diuerſa eſſe, et primum exprimere reditum denorum culleorum, alterum quindenorum, ſatis indicant hic mox praecedentia verba, tum illa Plinii lib. 14 *At ne quis victam in hoc antiquitatem arbitraretur, idem Cato denos culleos redire ex iugeribus ſcripſit:* Nonius etiam legit *dena* in voce *Culleum.* POPMA. Non opus eſſe, vt legatur *quindena*, patebit legentibus noſtram adnotationem proximam.

2,7 TRECENARIAE VITES) Erat in omnibus *tricenariae*, et paullo poſt *tricenas amphoras.* Sed animaduertit poſt Vrſinum etiam magnus Gronou. de P. V. c. 3, p. 18 ita legendum eſſe, vt repoſuimus. Interrogauerat *in qua terra iugerum vnum denos et quinos denos culleos fert vini?* De *denis culleis* laudauerat teſtimonium Catonis; De *quinis denis* nunc agit, qui habent amphoras non triginta, vnde eſſent *tricenae* vel *tricenariae*, ſed *trecentas*, vnde *trecenae amphorae*, ſeu *vrnae ſexcentenae* Columellae 3, 9, 3, qui feſtinans etiam hoc de *trecenariis vitibus* ad Catonem retulit, quod de ſuo Varro adiecerat.

2,7 PRAEFECTVS FABRVM) Sequioribus temporibus praefectus fabrorum vocatus eſt *praefectus fabricenſium* vide Gutherium de officiis domus Aug. 3, 12. SCHOETTG.

2,8 QVORVM SI ALTERVM DECOLLAT) Immo *decolat.* Vox haec proprie *colo* convenit, per quod vinum diffuſum defaecabatur, vnde dictum *colum vinarium:* et hinc ſumitur pro perit, inanis redditur, apud Plautum: *decolat ſpes.* Aliud eſt decollat, nam vox ſignificat teſte Nonio, *de collo deponere*, et ſub Impp. *caput alii praecidere.* CVPERVS. Eadem eſt mens doctiſſimi Brenckmanni, quum Codex Politiani habeat *decolat.* Aliter tamen Scaliger in Scaligeranis primis p. 91. *Decollare* ſignificat excidere, tanquam onus, quod ſuccollatum eſt, et poſtea excutitur e collo. SCHOETTG. *Decolandi* verbum omnem forte autoritatem hodie debet ſummo viro I. F. Gronouio, qui ad Liu. 27, 17 magno ſtudio docuit, *decolare* eſſe defluere, quaſi per colum et paullatim euaneſcere. Neque tamen probari potuit ea ſententia vel ipſi Voſſio, (vt de antiquioribus Triumuiris, Turnebo 29, 22, Scaligero, Caſaubono nihil dicamus) qui in etymologico a *collo* deriuat, alterius rationis, tacito licet auctore, facta mentione; vel Martinio in gloſſario, vel denique G. H. Vrſino, qui obſſ. philol. c. 9 p. 137 ſeq. dedita opera contra Gronouium diſputat, *decollare* eſſe oppoſitum τοῦ *ſuccollare*, et de crumena proprie dici, a collo ſuſpenſa, cum ea aufertur. Noſtrum non eſt, tantas componere lites: ſed illud modo monemus, reuocandam hic eſſe in memoriam obſeruationem Feſti et aliorum de littera *l* geminari non ſolita; vt adeo nihil iuuet Gronouianam ſententiam, ſi *decolare* ſemel iterumque vno *l* ſcriptum in bonis etiam libris Plauti aut Varronis reperiatur. Sed illi aduerſantur omnia exempla bona, quae litteram eam geminant.

2,8 AD

nihilominus quis vult colere, mente eſt captus, atque [b] ad agnatos et gentiles eſt deducendus. Nemo enim ſanus [c] debet velle impenſam ac ſumptum facere in culturam [d], ſi videt non poſſe refici: nec, ſi poteſt reficere fructus, ſi videt eos fore, vt peſtilentia diſpereant. Sed opinor qui haec commodius oſtendere poſſint, adſunt. 9
Nam C. Licinium Stolonem, et Cn. Tremellium Scrofam video venire, vnum cuius maiores de modo agri legem tulerunt [e]. Nam Stolonis illa lex, quae vetat plus D. iugera habere ciuem R. et qui propter diligentiam culturae Stolonum confirmauit cognomen, quod nullus in eius fundo reperiri poterat ſtolo, quod effodiebat circum arbores [f], e radicibus, quae naſcerentur e ſolo, quos ſtolones appellabant. Eiusdem gentis C. Licinius, tribunus pleb. cum eſſet, poſt reges exactos annis CCCLXV. primus

b) *adque ad gnatos P.* c) *mente* inſ. *I. I-G.* d) *cultura I. B. R.* e) *tulere I. B. R.* f) *arbores radices I. B. R.*

2,8 AD AGNATOS ET GENTILES) Reſpexit ad legem XII tabularum, SI QVIS FVRIOSVS SIET, AGNATORVM GENTILIVMQVE ENDO EO PEQVNIAQVE EIVS POTESTAS ESTOD. VRSINVS. Eadem habet Columella 1, 3, 1 et Iuuenalis Sat. [Hor. 2 S. 3, 218] *huic adimat ius Praetor et ad ſanos abeat tutela propinquos.* SCHOETTG.

2,8 NEC SI POTEST REFICERE) Locus mihi obſcurus; putabam ſcribi debere: *Nec ſic poteſt:* i. e. licet quis in id incumbat, vt reficere fructus velit, non tamen id facere poteſt, ſi videt eos a peſtilentia perire: id quod reſpicit locos inſalubres: ita *peſtilens ager* opponitur ſalubri apud Varr. 1, 3. et Cicer. Orat. in Rull. *Ager propter ſterilitatem incultus, propter peſtilentiam vaſtus atque deſertus.* CVPERVS. Puto item dicere Varronem, quod Attilius Regulus ſolebat apud Plinium 18, 5 ſ. 6 *Neque foecundiſſimis locis inſalubrem agrum parandum, neque effoetis ſaluberrimum.* add. C. 1, 4, 2. Illud *eos* ante *fore* eſt pleonaſticum. Vid. Index in *Pleonaſmus.*

2,9 NAM STOLONIS ILLA LEX) Locus, ſi quis alius, in Varrone difficilis. Illud quidem perſuadet Goeſius Antt. agr. p. 47 ſq., eundem eſſe Licinium Stolonem, qui de modo agri legem tulit, nimirum ne quis vltra D iugera agri poſſideret, et qui VII iugera plebi aſſignauit: diuerſaque eſſe adeo vnius eiuſdemque legis capita, quorum vno adimeretur, quod ſupereſſe videbatur ditiſſimis; altero, quod his demtum erat, tenuiſſimis aſſignaretur. Porro id factum eſſe A. V. C. CCCLXXXV vel LXXXVI, prout Golzium Pighiumque audias, vel auſcultes Onuphrio: etiam hoc non videtur obſcurum. Sed quomodo conformari his verba Varronis queant, illud haud ſane expeditum eſt. Goeſius quidem putat, ſecum facere Varronem, ſi ita interpungatur: *Nam Stolonis illa lex, quae plus D iugera habere vetat ciuem Romanum. Et qui - - quos Stolones appellabant, eiuſdem gentis.* Sed vel ſic obſcurus eſt Varronis ſermo, cum ita loquatur, vt ille C. Licinius Trib. pl. diuerſus videatur a legis prioris de D iugeribus latore. Veniebat in mentem ita diſtinguere et explere orationem. *Nam C. Licinium Stolonem, et Cn. Tr. ſcr. v. v. vnum, cuius maiores de modo agri legem tulerunt, (Nam Stolonis eſt illa lex, quae vetat plus D iugera habere ciuem Ro.) et qui - - appellabant. Eiuſdem,* vt coepi dicere, *gentis C. Licinius tribunus pl. cum eſſet, poſt reges exactos Annis* V. C. exactis CCCLXXXV *primus populum* etc. Ita de eodem Stolone ſermo eſt, qui potentiorum opes minuit, dum intra D iugera eos poſſidere iuſſit, et idem primus poſt reges exactos ſeptena iugera populo diuiſit. Haec interpretatio ſic ſatis mihi placet, niſi quod video, ipſo illo interuallo, nimirum inter exactos reges et A. CCCLXV paucisque ante hunc ipſum annum annis iam *Veientani agri ſeptena iugera plebi diuiſa*, Liuio teſte 5, 30 extr. Sed poſſit forte μνημονικὸν ἁμάρτημα Varronis hanc dubitationem tollere in litterarum, quae tum erat, ratione ac raritate non adeo mirandum. Interim, cum coniecturis omnia nitantur, in Victoriana lectione apicem nullum mutauimus.

2, 9 QVAE VETAT) Meminere huius legis etiam Liuius 34, 4. Cic. contra Rullum 2, 8. Ipſe poſtea Licinius Stolo lege ſua damnatus eſt, quia mille agri iugera poſſidebat. Liu. 7, 16. Plin. 18, 3. SCHOETTG. add. Val. M. 8, 3, 6.

2, 9 STOLONVM CONFIRMAVIT) Videtur legendum: *conformauit:* nam ipſe id cognomen primus obtinuit, et item, *ne naſcerentur*, non *quae.* VRSINVS. Si noſtram rationem ſequare, illa coniectura nihil opus eſt.

2, 9 QVOD EFFODIEBAT CIRC. ARB.) Vid. quae ad haec diſputat Ponted. ad 1, 39, 3.

2,9 POST REGES EXACTOS) Pertinentne huc Plinii verba 18, 3 ſ. 4 *Manii quidem Curii - - nota concio eſt, perniciosum intelligi ciuem, cui ſeptem iugera non eſſent ſatis. Haec autem menſura plebei poſt exactos reges aſſignata eſt.* Iam ante faſſus ſum, me hic laborare.

2, 9 ANNIS CCCLXV) Legendum videri CCCLXXXV aut LXXXVI dictum eſt.

2, 9 PRI-

mus populum ad leges accipiundas [g] in ſeptem iugera forenſia, e comitio [h] eduxit.
10 Alterum collegam tuum [i], x x [k] vir qui fuit ad agros diuidundos [l] Campanos, video huc [m] venire, Cn. Tremellium Scrofam, virum omnibus virtutibus politum, qui de agri-

g) *accipiendas P.* h) *comitiis a. V. comito H. St - - D.* i) *tuum* abeſt *I. B. R.*, abeſt *I. B. R. Iuntt.* k) *viginti virum P. vingitiuirum Iuntt. triumuirum I. B. R. triumuir Ba-G.* l) *diuidendos P.* m) *hunc P.*

2, 9 PRIMVS POPVLVM - - IN SEPTEM IVGERA FORENSIA) Placeret magis *in ſeptem iugera e foro, ac comitio eduxit.* Nam quod docti viri opinantur de foro Licinii intelligendum eſſe, vt in eo a ſe conſtituto Licinius ſeptem iugera viritim diuiſerit, non penitus ſatisfacit. Fuit enim forum Licinii in Italia transpadana, teſte Plinio 3, 17, et tam longe colendi cauſa Romanos tunc proceſſiſſe veriſimile non eſt, cum ſcribat Colum. 1, 3, 10 poſt reges exactos Liciniana illa ſeptem iugera plebi aſſignata fuiſſe, et in praefatione libri tradat, C. Fabricium et M. Curium, alterum Pyrrho finibus Italiae pulſo, domitis alterum Sabinis, accepta, quae viritim diuidebantur captiui agri ſeptem iugera, non minus induſtrie coluiſſe, quam fortiter armis quaeſiſſe. VRSINVS. Liciniam agrariam laudat Columella lib. 1, 3, 10 *Poſt exactos*, inquit, *reges Liciniana illa ſeptem iugera, quae plebi Tribunus viritim diuiſerat, maiores quaeſtus antiquis retulere, quam nunc nobis praebent ampliſſima veruacta.* Tulit eam, quantum coniectura adſequi poſſum, C. Licinius Craſſus Tribunus plebis, Q. Fabio Maximo, L. Hoſtilio Mancio Coſſ. anno vrbis DCVIII, ſiue ab exactis regibus CCCLXV, quo tempore idem rogationem promulgauit de ſacerdotiis, vt ius creandorum ſacerdotum ab ipſorum collegio ad populum transferretur: ſed hanc conſtat antiquatam, donec Cn. Domitius Ahenobarbus eam renouauit Mario iterum et Fimbria Coſſ. Meminit Cicero in Bruto, et in Laelio his verbis: *Q. Maxumo fratre Scipionis, et L. Mancino Coſſ. quam popularis lex de ſacerdotiis C. Licinii Craſſi videbatur; Cooptatio enim collegiorum ad populi beneficium transferebatur.* Sed cur Varro *ſeptem iugera forenſia* dicit? an quia tum primum populo aſſignabantur lege tribunitia in foro lata, non ſenatus conſultis, vt antea, anno CCCLX, L. Lucretio Ser. Sulpitio Coſſ. SC. factum, *Vt agri Veientani ſeptena iugera plebi diuiderentur, nec patribus familiae tantum, ſed vt omnium in domo liberorum capitum ratio haberetur.* Iterum anno CDLXIII. Senatus decreto adſignata Sabini agri, qui paullo ante victoria M. Curii in poteſtatem venerat, ſeptena iugera plebi, ipſi Curio quinquaginta: quae ille noluit accipere, *parum idoneum reip. ciuem exiſtimans, qui eo, quod reliquis tribueretur, contentus non eſſet*, vt refert Valerius Maximus lib. 1. et Plinius lib. XVIII. *M. Curii, inquit, poſt triumphos, immenſumque terrarum adiectum imperio nota concio eſt, pernicioſum intelligi ciuem, cui ſeptem iugera non eſſent ſatis. haec autem menſura plebi poſt exactos reges aſſignata eſt:* quae poſtrema verba, vir doctiſſimus Carolus Sigonius putat pertinere ad legem tribunitiam, latam mox poſt primam legem agrariam Sp. Caſſii Viſcelini, quam ille tertium Coſ. tulit, poſt reges exactos annis XXV. in quo magnopere fallitur. Nam Plinius intelligit, aſſignationem ſeptem iugerum factam ſenatus conſultis illis, de quibus dixi, et lex tribunitia, ſcilicet Licinia, de ſeptem iugeribus viritim diuidundis, demum lata fuit poſt exactos reges annis CCCLXV. vt ex Varrone liquet. POP. Popma ita locutum Varronem putat, quia tum primum populo adſignabantur lege Tribunitia in foro lata, non SCtis: id quod certe mihi non diſplicet, et quod fere praefero coniecturae, quae mihi olim in mentem veniebat, *forenſi comitio*, vti ita diſtinguerentur a Comitiis in Campo Martio habitis. CVPERVS. Goeſius Ind. Agr. *forenſia* interpretatur iuſta et legitima. SCHOETTG. De foro Licinii accepit Turnebus 1, 11, quamquam iam refutatam vidimus ſententiam ab Vrſino. Sed vid. omnino Pighium ad a. 608. qui comparat Cic. Lael. 23. *inſtituit in forum verſus agere cum populo:* et haec putat eſſe illa *VII. iugera forenſia:* quod probat Crevier Ep. 2. p. 66. contra Harduin. T. II. p. 99.

2, 10 XX VIR QVI FVIT) Haec ſcriptura vera eſt; nam XX viri agris diuidundis creabantur. Cicero lib. 9, ep. 12. ad Atticum: *Repudiari ſe totum magis adhuc, quam in XX viratu putabit.* Plinius 7, 52 *Varro quoque auctor eſt, XX viro agros diuidente Capuae.* Sic enim eſt in VV. CC. vt vnica tantum vox videatur deeſſe: *ſe.* Frontinus de coloniis: *Capua colonia muro ducta Iulia Felix iuſſu Imp. Caeſ. a XX viris eſt deducta.* Velleius Paterculus: *Caeſar in Conſulatu* (deeſt *primo*) *legem tulit, vt ager Campanus plebi diuideretur, ſuaſore legis Pompeio. ita circiter viginti millia virum eo deducta* etc. Varronem autem XX virum ei agro diuidundo fuiſſe, vel ex eo, quem ſupra adduximus, Plinii loco ſatis patet. VRSINVS. Edidit Harduinus ex Mſſ. *XX viro ſe* eamque lectionem etiam ex ll. cc. Velleii et Frontini comprobat.

2, 10 VIDEO HVC VENIRE) Haec verba abundant, nam e loco ſuperiore irrepſerunt, in quo eſt: *nam C. Licinium Stolonem, et Cn. Tremellium Scrofam video venire.* Videndum etiam p. p. pro *omnibus virtutibus politum* ſcribendumne ſit, *omnibus artibus.* Nam et ipſe Varro ita alibi locutus eſt: et Cic lib. I. de finibus dixit: *non ſatis politus iis artibus.* VRSINVS. Mihi vero abvndare non videntur verba, *video huc venire,* ſed repetita

agricultura Romanus peritiſſimus exiſtimatur. An non iure *inquam*? Fundi enim eius propter culturam iucundiore ſpectaculo ſunt multis, quam regie polita aedificia aliorum, cum huius ſpectatum veniant villas, non vt apud Lucullum, vt [n] videant [o], pinacothecas [p], ſed oporothecas [q]. Huiuſce *inquam* pomaria [r] ſumma ſacra via, vbi poma veneunt, contra auream [s] imaginem. Illi interea ad nos [t]. Et STOLO, Num II
coena

n) *vt* abeſt *I.B.R.* o) *veneant B.R.* p) *pinocotheccas I. B. pinocothecas R.* q) *oporotheccas I. B.* r) *pomarii I.B.R. pommaria Heru.* s) *aurea imago illi: I.B.R. aureum imago P.* t) *nos et Stolonem coena I.B.R. vos et Stolonum coena Pol.* 1. *nos et Stoloinem coena Pol.* 2. *nos cum Stolone coena Iuntt. vos cum Stolone etc. Ba-G.*

repetita ſtudio poſt longiorem parentheſin, vt ita quaſi redeat, vnde digreſſa eſt oratio.

2, 10 CVM HVIVS SPECTATVM) Videndum an legi debeat: *Cum huius ſpectatum veniant ad villas, non vt apud Lucullum pinacothecas, ſed oporothecas.* Nam verba, *vt videant*, videntur adiecta. VRSIN.

2, 10 CONTRA AVREAM IMAGINEM) Optimus omnium Codex hac parte mendoſus eſt. Sic enim in illo: *Contra aurum imago.* Receptam lectionem retinui: veterem tamen notam ſtudioſis eſſe volui. VICTOR. Nemo merito de hac lectione conqueri poterat, niſi optimum exemplar longe aliam prae ſe ferret. Habet enim. *Vbi poma vaeneunt contra aurum imago.* quae quamuis deprauata eſt, tamen retinet veſtigia priſtinae integritatis. Nam profecto ita ſcripſerat Varro: *Vbi poma vaeneunt contra aurum. id eſt magno.* Sed nondum perpurgatus eſt locus iſte. quia illud, *id eſt magno*, eſt gloſſema et interpretamentum, quod margini, vt fit, appoſitum, in textum irrepſit: Qui enim hoc non vulgare genus dicendi, quod eſt, *vaenire contra aurum*, interpretari voluit, annotauit id perinde eſſe, ac ſi diceret, magno vaenire. et verum eſt. Nam ita veteres ſemper fere dicebant, metaphora a lance momentanea, in qua appendebatur aes. Nam quod praeponderat, id *contra eſſe*, hoc eſt ἀντιῤῥέπειν, dicebant veteres. Inde *aes contrarium* vocabant, *aes graue*, auctore Feſto. ſcilicet ἀντίῤῥοπον. Itaque apud Strabonem, quod eſt πρὸς ἰσοστάσιον χρυσὸν ἀπολυτρῶν, id Latine vertere debes, *Auro contra luere*, vel *contra aurum.* Graeci ad verbum, χρυσοῦ ἀντισταθμᾶσθαι, ἀντισηκοῦν, ἀντιτιμᾶσθαι poetae ἀντερύσασθαι. Theognis, Πιστὸς ἀνὴρ χρυσοῦ τε καὶ ἀργύρου ἀντερύσασθαι Ἄξιος ἐν χαλεπῇ Κύρνε διχοστασίῃ Hoc eſt, *Amicus auro contra carus non eſt.* Et Plautus *Talento contra carus non eſt.* Alcman, ῥέπει γὰρ ἄντα τῶ σιδάρω τὸ καλῶς κιθαρίσδεν. Id eſt, *Ferro praeponderat, egregie fidibus canere.* Nam apud Plutarchum in Lycurgo, vbi haec verba Alcmanis producuntur, male legitur ἕρπει pro ῥέπει. Eſt enim (vt dixi) metaphora a ſtatera ſ. lance momentanea. Plauti vero teſtimonia citare, quoties hoc genus loquendi vſurpauerit, ſuperuacaneum puto: cum ea vnicuique, qui vel mediocriter Plautum triuerit, obuiam occurrant. [*Hic adiicimus ex editione H. Stephani* 1573, 8 *ea, quorum poſtea paenituit, vt videtur, virum magnum, ideoque omitti iuſſit. Sed talium virorum etiam errores et peccata habent magnum quiddam et cognitione noſtra dignum. Hiſtoriam fraudis eruditae, qua circumvenit Scaligerum Muretus, dabunt, quos laudat Fabricius* ὁ πάνυ Bibl. Lat. p. 670 coll. ſuppl. *Nos iam verba ipſa damus.*] Producam autem locum veteris comici Trabeae ex fabula Harpace, vbi hoc loquendi genus vſurpatur, tum propter ſententiae elegantiam, tum etiam, quia nondum vulgo noti ſunt, *Here, ſi querelis, eiulatu, fletibus, Medicina fieret miſeriis mortalium, Auro parandae lacrumae contra forent. Nunc haec ad minuenda mala haud magis valent, Quam naenia praeficae ad excitandos mortuos. Res turbidae conſilium non fletum expetunt.* Quis enim tam aduerſus a muſis tamque humanitatis expers, qui horum publicatione offendatur? Quod ſi hi placent, non grauabor et alios eiusdem notae, ſed alius poetae adhibere, qui tanquam ſuperiorum gemini et germani ſunt. Sunt autem Accii, veteris ac grauiſſimi Tragici, ex Oenomao, *Nam ſi lamentis alleuaretur dolor, Longoque fletu minueretur miſeria, Tum turpe lacrumis indulgere non foret, Fractaque voce diuum obteſtari fidem, Tabifica donec pectore exceſſet lues. Nunc haec neque hilum de dolore detrahunt, Potiusque cumulum miſeriis adiiciunt mali, Et indecoram mentis mollitiam arguunt.* Qui verſus hactenus latuerunt, eoſque nunc primum in vulgus publicamus, quorum priores Trabeae ad verbum e Philemone mutuati videntur: qui eandem ſententiam ad verbum extulit. Εἰ τὰ δάκρυ' ἡμῖν τῶν κακῶν ἦν φάρμακον, Ἀεὶ θ' ὁ κλαύσας τῶν πόνων ἐπαύσατο, Ἠλλαττόμεσθ' ἂν δάκρυα δόντες χρυσίον. Nam tertius verſus ad verbum redditur tertio Trabeae, *Auro parandae lacrumae contra forent.* Fortaſſe de hoc nimis. Illud, quod in manu eſt, agimus. Hic eſt, inquit Varro, qui non ſolum vberrima pomaria habet, ſed etiam in eo loco habet, vbi poma contra aurum vaeneunt, vel auro contra cara ſunt: Vbi, obſecro, tam care vaenibant? in ipſa ſacra via, de qua loquitur, vt in epigrammate: *Quaeque tibi poſui tanquam vernacula poma, De ſacra nulli dixeris eſſe via.* Ouidius: *Rure ſuburbano dicas tibi miſſa licebit Illa, vel in ſacra ſint licet empta via.* Atque de his hactenus: vt appareat manifeſto, qualem facem

nobis

coena comeſa [u] inquit venimus? nam [x] non L. videmus Fundilium [y], qui nos aduocauit [z]. Bono animo eſte [a] inquit AGRIVS [b]. Nam non modo ouum [c] illud ſublatum eſt, quod ludis circenſibus [d] nouiſſimi curriculi finem facit quadrigis, ſed ne
12 illud quidem ouum vidimus, quod in ceriali [e] pompa ſolet eſſe primum. Itaque dum id

u) *comeſſa P.* x) *At non C.I.I-G.* y) *Fundanium a.V.* z) *auocauit I.B.R.* a) *eſtis P. eſſe* marg. b) *Acrius P.* c) *cum I.B.R. nondum I.I-G. Pol.* 2. nobiſcum. d) *circienſibus P.* e) *ceneali P. cereali a.V.* item *H. St--D.*

nobis alluxerit optimus ille Codex Victorianus ad huius loci tenebras diſcutiendas. SCALIGER. Videtur legendum: *contra aurea imagine:* h.e. nummo aureo, in quo imago alicuius Dei ſignata ſit. Quae enim carius venibant, dicebantur conſtare *auro contra.* Plaut. Truc. *Perii miſer, iam auro conſtat filius.* Et in Curcul. *Auro contra cedo mihi modeſtum amatorem, a me aurum accipe.* Et in Pſeudol. *Aurichalco contra non carum fuit mendacium meum.* VRSINVS. Antiquus liber Petri Victorii, *Contra aurum imago.* vnde puto legendum *contra aurum in aginam. Agina* eſt foramen medium in trutina, ad quod fit libramentum. Feſtus *Agina eſt qua inſeritur ſcapus trutinae, id eſt, in quo foramine trutina ſe vertit. vnde Aginatores dicuntur, qui paruo lucro mouentur.* Tertullianus in libro aduerſus Hermogenem: *In neutram tamen partem pronum et praeceps mediar, quod aiunt, aginae aequilibrato impetu ferebatur.* Vbi *mediar aginae* eſt ſcapus trutinae, quia in media agina conſiſtit, index aequilibrii, vox efformata duriuſcule ad exemplum τῶν *Specular, Torcular, Cauiar.* Varro autem elegantiſſime dixit, *Veniunt contra aurum,* id eſt appenduntur ad auri aequipondium. Strabo: πρὸς ἰσοστάσιον χρυσὸν ἀπολυτρῶν. Athenaeus: Ἰσοστάσιος ἡ πορφύρα πρὸς ἄργυρον. et *Veniunt in aginam,* vt infra de ouis: *Defertur in forum vinarium vnde in dolium inane veniat.* et lib. III. *In macellum vt perueniant.* ibidem: *Fauus venit in altaria.* Porro in magno pretio fuiſſe poma, quae in ſacra via vaenibant, praeter Varronem teſtatur Ouidius: *Rure ſuburbano dicas tibi miſſa licebit, Illa vel in ſacra ſint licet emta via* POPMA. Ita omnes: Ienſonius tamen et Bruſchius mendoſum hunc locum protulere: *contra aurea imago,* ſed qui facile ex aliis emendari poſſit. In Vaticanis libris: *contra aurum imago* legitur, quod etiam ex vetuſto codice commemorat Victorius. Antiqua lectio: *contra aurum imago.* Fortaſſe: *contra aurum in Argo.* Indicare videtur Varro tabellam pictam vel ſignum Argum cum decantato illo aureo vellere referentia, quae, vt fit, diſcriminis cauſſa ante tabernas appendebantur. PONTED. Quid Argo cum aureo vellere? et vnde colligimus *aurum* hic eſſe *vellus aureum?* Si *Argo* nauem dicas, aliquid intelligam, ſed non omnia.

2, 11 ILLI INTEREA AD NOS. ET STOLO) Multa hic reſtituimus, ſecuti fidem optimorum codicum: in quibus aliqua licentia vſi ſumus, nunc exponemus: ne ſi noſtra ſedulitas probata non fuerit, noſtra culpa vetuſti libri infamentur. VICTOR.

2, 11 L. FVNDILIVM) Ita in VV. CC. ſuis ſcriptum eſſe teſtatur VRSINVS.

2, 11 NAM NON MODO OVVM ILLVD) Antiqua lectio: *Nam non modo cum illud. Ouum* caſtigauimus ex his, quae ſequuntur. Credimus etiam in hac re iocari Varronem, ſiue Agrium potius, qui loquitur. Quod ſi ritum illum apud alium autorem expoſitum inueniremus, manifeſtius tota res intelligeretur. VICTORIVS. Spatia curriculorum in circo ouis notata eſſe, adeo vulgo tritum eſt, vt exemplis non indigeat. Id enim notum eſt ex Liuio, Iſidoro, aliis; et praeter alios ex Dione, cuius verba ſunt haec in vita Auguſti: κἀν τῷ περιδρόμῳ σφαλλομένους τοὺς ἀνθρώπους περὶ τὸν τῶν διαύλων ἀριθμὸν ὁρῶν, τούς τε δελφῖνας καὶ τὰ ᾠοειδῆ δημιουργήματα κατεστήσατο, ὅπως δι' αὐτῶν αἱ περίοδοι τῶν περιδρόμων ἀναδεικνύωνται. Ludit igitur facetiſſimus ſenex ex ambiguo. Nam cum ſementiuae feriae eſſent, et conſequenter ludi Circenſes, quibus confectis epulum publicum ab aedile in templo Telluris praebebatur: dubitanti Stoloni num coena comeſa eſſet, quod aedilem, a quo inuitati erant, non videret: reſpondet Agrius, *Neque ouum illud, quod indicat extremum extremi actus Circenſis curriculum, ſublatum eſt: neque illud ouum videmus, quod ſolet eſſe coenae primum.* Vel, *Neque vltimum Circenſium ouum vidimus, neque primum coenae.* Nam ouorum figuris ſublatis, confectum erat Circenſe ſpatium, et ab ouo coena incipiebat. Quod non paucis veterum auctorum locis confirmari poteſt. Cicero, *Ego ad ouum integram famem affero.* et, *ab ouo ad mala.* Et idem Varro Endymionibus, *diſcumbimus muſſati dominus maturo ouo coenam committit.* Non enim tantum hoc loco Varronis illuſtratur noſter hic obſcurus locus, quod eundem morem indicat: ſed etiam quod eadem metaphora vtitur, confirmatur. Nam quod hic eſt Cerealis pompa, hoc ibi eſt coena, propter fercula. Ita vocat coenam aedilis, in qua fercula epularum adferuntur, vt in pompa Circenſi, imaginum. In illo loco vero, quem iam produximus, *committi coenam* facete dictum et ipſum quoque a metaphora ludorum Circenſium, qui dicuntur committi, cum factiones quadrigarum e carceribus emittuntur. Ergo cerealis pompa, vt dixi, nihil aliud, quam coena. SCAL. Vide Salmaſ. ad Sol. p. 640.

id [f] nobiſcum vna videatis [g], ac [h] venit aeditimus [i], docete nos, agricultura [k] quam
ſummam habeat, vtilitatemne, an voluptatem, an vtrumque. ad te enim rudem [l] eſſe
agriculturae nunc, olim ad Stolonem fuiſſe [m] dicunt. SCROFA [n], Prius, inquit, diſ-
cernendum, vtrum quae ferantur in agro, ea ſola ſint in cultura, an etiam quae indu-
cantur [o] in rura, vt oues, et armenta. Video enim qui de agricultura ſcripſerunt [p], 13
et Poenice, et Graece, et Latine, latius vagatos, quam oportuerit. Ego vero, inquit
STOLO [q], eos non in omni re imitandos arbitror, et eo melius feciſſe quoſdam, qui
minore pomerio finierunt, excluſis partibus, quae non pertinent ad hanc rem Quare
tota paſtio, quae coniungitur a pleriſque cum agricultura, magis ad paſtorem, quam
ad agricolam pertinere videtur. Quocirca principes, qui vtrique rei praeponuntur, 14
vocabulis quoque ſunt diuerſi, quod vnus vocatur vilicus, alter magiſter pecoris.
Vilicus agri colendi cauſa conſtitutus, atque appellatus a villa [r] quod ab eo in eam
conuehuntur fructus, et euehuntur, cum veneunt. a quo ruſtici etiam nunc quoque
viam, veam [s] appellant, propter vecturas; et vellam non villam, quo vehunt, et vnde
vehunt. Item dicuntur, qui vecturis viuunt, vellaturam facere. Certe, inquit FVN- 15
DANIVS, aliud paſtio, et aliud agricultura, ſed affinis. et vt dextera [t] tibia alia [u] quam
ſiniſtra,

f) *hic a. V. ſe P.* g) *ſedeatis I. B. R. ſedetis I. I-G.* h) *aduenietque a. V. ac venitque P.* i) *editimus I. B. R. editumus P.* k) *agriculturam a. V.* l) *rudes agric. a. V.* m) *iuiſſe a. V.* n) *Scrofa inquit: prius I. B. R. Scrofa, Prius I. I-G. dicunt, Scrofa. Prius Com.* o) *inducuntur a. V.* p) *ſcripſerunt* om. *I. B. R.* q) *Stolon I. B. R.* r) *villa. Villa quod I. I-G.* s) *veham a. V.* Bonon. 1504. *veheam.* it. *H. St-D.* t) *dextra a. V.* u) *non alia I. B. R.*

p. 640. vbi docet, ea oua fuiſſe machinas mobiles ſeptenas, quarum vna auferretur, quoties curriculum vnum peractum eſſet, vt adeo ex numero earum quae adhuc propoſitae eſſent, numerus curriculorum, quae reſtarent peragenda, poſſet intelligi. Oua autem placuere ob honorem Caſtoris et Pollucis. v. Tertull. de Spectac. c. 8. et Hemſterh. ad Lucian. p. 281.

2, 11 IN CEREALI POMPA) Cerealia Feſta erant V. Idus Apr. quo die poſt confectos ludos Circenſes in templo Telluris ab aedituo praebebatur epulum publicum, magno apparatu. Vnde Plautus in Menaechmis dixit *Cereales coenas* pro ſumtuoſis et inſtructis. *Cereales coenas dat, ita menſas extruit, Tantas ſtruices concinnat patinarias.* Et Varro *cerealem pompam* vocat longum illum ordinem ferculorum, quae in Cereali epulo inferebantur. POPMA. Quin vnamquamque coenam intelligo.

2, 12 DVM ID NOBISCVM) Antiqua haec eſt lectio, ne minimum quidem immutata. *Id* autem ouum arbitror intelligi debere, *videatis.* Nam paullo ante: *ſed ne illud quidem ouum vidimus.* Ambae autem hae voces in excuſis libris immutatae erant. VICT.

2, 12 AD TE ENIM RVDEM ESSE) Vetus haec eſt lectio. *Fortaſſe ad te,* pro apud te: vt in 2. de oratore: *Tum cum ille dubitaret quod ad fratrem promiſerat.* Nam quod huic ſententiae reſpondeat paullo poſt, *fuiſſe* ex iiſdem antiquis legimus. VICTOR. Ἀρχαϊσμός, *ad te,* pro penes te, apud te. Metaphora a gladiatorum Magiſtris, penes quos erat *rudis,* qua emeritos gladiatores donabant. Per *rudem* igitur ius laniſtae intelligit, hoc eſt, ius praeſcribendi et dictandi leges gladiatoribus. Iuuenalis: *Scripturus leges, et regia verba laniſtae.* Cicero 2. Antoniana: *Qui ea tanquam gladiatorum libellos palam venditaret.* Hic igitur ſumitur translatitie. SCALIGER. Conuenit haec interpretatio cum quorundam Germanorum adagio, qui, cui principatum alicuius rei deferunt, *apud illum ciſtam eſſe* aiunt. In collegiis nempe opificum, qui princeps eius anni eſt, quem vocant *Magiſtrum Collegii, den Obermeiſter,* illius domi eſt ciſta, in qua et literas, et ſi quid eſt pecuniae communis, ſeruant. Sed neque diſſimulanda eſt Io. Fr. Gronouii de h. l. ſententia. Is enim Obſ. 4, 6 p. 87 illud *ad* comparatiue et *rudis* adiectiue accipit. Iactari prouerbio Romae, vt ſi quis laudetur agriculturae peritus, continuo ſubiiciatur, *tamen ad Tremellium rudis eſt:* idemque olim factum in Stolonibus. Notum eſt illud Cic. de orat. 2, 6 *ſed nihil ad Perſium.*

2, 14 VILLA, QVOD AB EO) Videntur haec verba, loco ſuo mota cum ſint, ita reponenda eſſe, *Villa, ab eo quod in eam conuehuntur fructus,* VRSIN. v. Cic. de Orat. 3, 12.

2, 14 ET VNDE VEHVNT) Magis placeret: *Et vnde euehunt.* IDEM.

2, 15 ET VT DEXTRA TIBIA) Rectius in V. C. *Et, vt dextra tibia, alia omnino, quam ſiniſtra, ita tamen, vt ſit* etc. Ad huius autem loci intelligentiam pertinent haec, quae habentur apud Apuleium lib. 1 Floridor. *Primus Hyagnis*

ſiniſtra, ita vt tamen ſit quodam modo coniuncta, quod eſt altera eiusdem carminis
16 modorum incentiua, altera ſuccentiua. Et quidem licet adiicias, *inquam*, paſtorum vitam eſſe incentiuam, agricolarum ſuccentiuam, auctore doctiſſimo homine Dicaearcho, qui Graeciae vita qualis fuerit ab initio, nobis oſtendit, vt ſuperioribus temporibus fuiſſe doceat, cum homines paſtoriciam vitam agerent, neque ſcirent etiam arare [x] terram, aut ſerere arbores, aut putare; ab his inferiore gradu aetatis ſuſceptam agriculturam. Quocirca et [y] ſuccinit paſtorali [z], quod eſt inferior, vt tibia ſiniſtra
17 a dextrae [a] foraminibus. AGRIVS [b], Tu, inquit, tibicen non ſolum adimis domino pecus, ſed etiam ſeruis peculium, quibus domini dant, vt paſcant, atque etiam leges colonicas tollis, in quibus ſcribimus, Colonus in agro ſurculario ne capra [c] natum
18 paſcat: quas etiam aſtrologia in [d] caelum recepit, non longe ab Tauro. Cui FVNDANIVS, Vide, inquit, ne Agri [e], iſtuc ſit ab hoc, cum in legibus etiam ſcribatur, pecus

x) *arari P.* y) *ei I. B. R.* z) *paſtoralis I. B. R. paſtorali L. P. 1. paſtoralis L. Pol. 2.* a) *deſtrae Bon.* b) *Acrius P.* c) *capras compaſcat a. V.* etiam *P. 2. capra tum paſcat Pol. 1.* d) *in coelum* deeſt *I. B. R.* e) *agri Ba-G. V.*

manus in canendo diſcapedinauit, primus duas tibias vno ſpiritu animauit, primus laeuis et dextris foraminibus acuto tinnitu, et graui bombo concentum muſicum miſcuit etc. Ex quibus verbis, et ex veteribus etiam marmoreis monumentis colligitur, duas tibias vno ſpiritu inflari ſolitas fuiſſe, earumque alteram manu dextra, alteram ſiniſtra teneri ſolitam. Feſtus: *Dextrarum tibiarum genus eſt, quae dextra tenentur.* Seruius in 9 Aeneid. *Vt enim ait Varro, tibia Phrygia, dextra, vnum foramen habet; ſiniſtra duo: quorum vnum acutum ſonum habet, alterum grauem.* Ex quibus verbis apparet, dextram tibiam modorum fuiſſe incentiuam; ſiniſtram ſuccentiuam, quae ſit inferior tempore et concentu. VRSIN.

2, 16 QVOCIRCA ET SVCCINIT) Videndum, an melius ſit, *Quocirca ea ſuccinit paſtorali, quod eſt inferior, vt tibia ſiniſtra dextrae.* Reliqua ſunt adiecta. Vel ita legendum: *vt tibia ſiniſtra dextrae a foraminibus.* IDEM.

2,16 VT TIBIA SINISTRA A DEXTRAE) Credo illud *a* delendum eſſe. vult enim tibiam illam ſuccinere tibiae dextrae vel eius foraminibus, quod vnum idemque eſt: et mihi videtur per *τὸ ſuccinere* firmari eorum ſententia, qui acutiorem ſonum dextrae, quam ſiniſtrae tribuunt. Horatius, cui alius ſuccinit, *clamorem* tribuit, licet in re longe alia. ſed hoc nunc non ago: notum eſt, ea de re ſcripſiſſe Ald. Manut. 2, 9 Quaeſ. per epiſt. Ant. Auguſtin. Dial. 10. p. 161. Voſſium in de poematum cantu, Salmaſium ad Solinum, Bartholin. in lib. de tibiis. Conſule inſuper prima Scaligerana v. *Tibia.* CVPERVS. Scripſiſſe Varronem et ipſe puto, *vt tibia dextra ſiniſtrae.* Salmaſius ad Vopiſc. p. 826. ed. Hack. legendum putat *a dextra*, et vult *inferior a dextra* idem eſſe, quod *inferior dextra*, idque genus dicendi, vbi ad ablatiuum comparatiui adiuncta eſt *a* pluribus, antiquorum ac recentium auctorum locis demonſtrari poſſe ait, ipſe Hygini ac Donati aliquot profert. De *tibiis dextris* et *ſiniſtris, incentiuis* et *ſuccentiuis* multa hic diſputat, ſed quae, niſi fallor, nihil vel parum ad Varronem explicandum faciunt. Qui legere cupit quod intelligat, nam verum nec ipſa praeſtat, Daceriam ad Terentianae Andriae didaſcalian licet obſeruationem cognoſcat. Nobis in primis mirifice placent verſiculi patris Annae, quibus abiectae a Minerua tibiae, et malo fato ab antiquariis repetitae maledicit.

2, 17 CAPRA NATVM PASCAT) Ita emendaui ex vetuſto codice, et ex illo loco libri 2 *Ne colonus capra natum in fundo paſcat.* Nam veteres libri aliquantulum deprauati; ſic enim habent: *Ne capra tum paſcat.* Prima igitur ſyllaba huius verbi *Natum* defecerat. VICT.

2,17 QVAS ETIAM ASTROL.) Videretur ſcribi debere *quam*, vti referatur ad *capram*; ſed reſpexit in genere ad haec animalia, et notum eſt ex Hygino, non ſolum capram Amalthaeam inter aſtra relatam et ſedere in humero ſiniſtro Heniochi, verum eundem etiam manu ſiniſtra duos hoedos geſtare. CVP.

2, 18 VIDE, INQVIT, AGRI, NE etc.) Verba, *pecus quoddam* abundant: et totus locus ſic legendus: *vide, inquit, Agri ne iſtuc ſit ad hoc, cum in legibus etiam caueatur.* Varro 2, 3 *Ob hoc in lege locationis fundi excipi ſolet, ne colonus capra natum in agro paſcat.* Ex quibus verbis apparet, vocem *ſurculario* inducendam eſſe. Sed cum in praefat. lib. 2 ſcriptum ſit: *armentum id, quod in agro natum non colit, ſed tollit dentibus,* conſiderandum an in lege locationis fundi vox *capra* ſit quintus caſus, et exponendum ſit, ne colonus, quod in agro natum ſit, capra paſcat. *Terra natum,* dixit etiam Salluſtius, pro eo quod in agro naſcitur, ſcilicet arbores, et ſimilia. VRSINVS. Forte *Agri ne.* Caue putes, Agri, inquit, leges colo-

pecus quoddam. Quaedam enim pecudes culturae ſunt inimicae, ac [f] veneno, vt
iſtae, quas dixiſti [g], caprae. eae [h] enim omnia nouella ſata carpendo corrumpunt, non
minimum vites, atque oleas. Itaque propterea inſtitutum diuerſa de cauſa, vt ex [i] 19
caprino genere ad alii dei aram hoſtia adduceretur, ad alii non ſacrificaretur, cum ab
eodem odio alter videre nollet, alter etiam videre pereuntem vellet. Sic [k] factum,
vt Libero patri repertori vitis hirci immolarentur, proinde vt capite darent poenas;
contra, vt Mineruae caprini generis nihil immolarent, propter oleam, quod eam,
quam laeſerit, fieri dicunt ſterilem: eius enim ſaliuam eſſe fructuis venenum. [LICI- 20
NIVS [l],] hoc nomine etiam Athenis in arcem non inigi [m], praeterquam ſemel ad
neceſſarium ſacrificium, ne arbor olea, quae primum dicitur ibi nata, a capra tangi
poſſit. Nec [n] vllae, *inquam* [o], pecudes agriculturae ſunt propriae, niſi quae agrum
opere [p], quo [q] cultior ſit, adiuuare, vt eae, quae iunctae arare poſſunt [r]. AGRASIVS, 21
ſi iſtuc ita eſt, inquit, quomodo pecus remoueri poteſt ab agro, cum ſtercus, quod
plurimum prodeſt, greges pecorum miniſtrent? Sic, inquit AGRIVS, venalium gre-
ges

f) *vt venenoſae iſtae Heru.* g) *dixi I. B. R.* h) *Hae a. V.* i) *ex* om. *P.* k) *Sicque a. V.* l) *L. P. Vel I. B. R.* quod ex illa nota forte ortum eſt. m) *iniungi P. iungi a. V.* n) *Nec nullae P. 1. Ne vllae Pol. 2.* o) *inquit I. I-G.* p) ita *H. St-D. al.* operae. q) *quae marg.* r) *poſſint a. V.*

colonicas vetare colonum in fundo capras compaſcere, quaſi paſtio omnino aliena ſit ab agricultura, cum eaedem leges permittant pecus quoddam paſcere. Sed hoc cauetur ideo, quod caprae ſunt inimicae ſationi. lib. 2. *In lege locationis fundi excipi ſolet, ne colonus capra natum in fundo paſcat, harum enim dentes inimici ſationi.* POPMA.

2,19 PROPTEREA INSTITVTVM etc.) Voces, *diuerſa de cauſa* videntur alienae ab hoc loco et otioſae. VRSINVS.

2,19 LIBERO – HIRCI) Vid. Ouid. Faſt. 1, 353. SCHOETTG.

2,19 QVOD EAM – STERILEM) Plin. 15, 8 *oleam ſi lambendo capra lingua contigerit, depaueritque, primo germinatu ſterileſcere auctor eſt M. Varro.* et 8, 50 *oliuam lambendo quoque ſterilem faciunt, eaque ex cauſa Mineruae non immolant.* Ex quibus verbis apparet hic legendum eſſe: *quod eam, quam lamberit, fieri dicunt, ſterilem.* Eſt autem verbum *laeſerit*, gloſſema verbi *lamberit.* Feſtus *lambere*, inquit, *ſcindere ac laniare.* Videndus Nonius in *Fructuis.* VRSINVS. Locus Nonii eſt 8, 62. Merc. p. 491, 10.

2,20 LICINIVS) Mihi nullum dubium eſt, quin ad hunc locum applicanda ſit obſeruatio virorum doctiſſimorum, de qua agitur ad Varr. 1, 11, 1. Sane importune hic inculcari perſonae nomen videtur.

2, 20 IN ARCEM NON INIGI) *Inigi*, quemadmodum eſt in antiquis libris, ſcripſi: quo verbo ſaepe M. Varro vſus eſt. Sext. Pompeius: *Inigere pecus eſt agere.* VICTOR.

2, 20 NEC VLLAE PECVDES – PROPRIAE) De hoc loco ita ad me ſcribit Cl. Reuſchius in litteris Altdorfio Kal. Nou. MDCCX datis: Tentauit hunc locum Io. Iſaacus Pontanus Anal. III, 15 atque ex coniectura ingenioſa pro *propriae* legit *propitiae*, quam ex eiuſdem Varronis verbis praecedentibus firmat ſcribentis: *Quaedam enim pecudes ſunt culturae inimicae.* At vulgatam lectionem huic praeferrem, per pecudes *proprias* intelligens ferme boues. In antecedentibus enim diſquirit, an oues et armenta itidem ad agriculturam pertineant? Et cum pecudes, quae paſtionis ergo aluntur, ab ea diſcreuiſſet, itemque illas, quae agris nocent; denique ſubdit, quaenam ad agriculturam pertineant, et commodum aliquod afferentes, huic veluti propriae ſint. Atque haec mea ſententia magis etiam firmatur ex eo, quando addit, *vt eae, quae iunctae arare poſſunt.* Huc item facit, quod taurum idem Varro 2, 5 *ſocium hominum in opere ruſtico, et Cereris miniſtrum*, Aelianus vero V. H. 2, 53. πάγχρηστον καὶ τοῖς ἀνθρώποις λυσιτελέστατον εἰς γεωργίας κοινωνίαν appellent. Haec Reuſchius, quibus merito calculum noſtrum addimus. SCHOETTG.

2, 20 NISI QVAE AGRVM – ADIVVARE) Nemo non videt, vocem *opere* ab expoſitoribus adiectam eſſe, et pro *adiuuare*, legendum eſſe *adiuuant.* VRSIN. Sed *opere* proprium rei ruſticae verbum eſt, et *adiuuare* pendet a *poſſunt.*

2, 21 VENALIVM GREGES) Videtur legendum *volucrium greges.* Nam in hoc ipſo libro c. 38 ſic ſcribit: *Stercus optimum eſſe ſcribit Caſſius volucrium* etc. et 3, 2 *Ibi vidi greges magnos anſerum, gallinarum, columbarum, gruum, pauonum* etc. Paullo poſt legendum: *Et fructus in eo ferre.* VRSINVS. Neque hic aſſentiri poſſum viro doctiſſimo. Seruos abſolute *venales* dictos eſſe etiam a Varrone vel illa ſatyra *Sardi venales* oſtendit. Argumentatur Agrius ita, Si propterea ad agriculturam aliquid refertur, quia vſus

 illius

ges dicemus agriculturam eſſe, ſi propter iſtam rem habendum ſtatuerimus. Sed error hinc, quod pecus in agro eſſe poteſt, et fructus non [s] in [t] agro ferre. quod non ſequendum. Nam ſic etiam res aliae diuerſae ab agro erunt aſſumendae: vt ſi habeas [u] plures in fundo textores, atque inſtitutos hiſtonas [x], ſic [y] alios artifices. SCRO-
22 FA, Diiungamus [z] igitur, inquit, paſtionem a cultura, et ſi quis quid vult aliud. Anne [a] ego, *inquam*, ſequar Saſernarum patris et filii libros? ac magis putem pertinere figlinas [b] quemadmodum exerceri oporteat, quam argenti fodinas, aut alia et [c] alia
23 metalla, quae ſine dubio in aliquo agro fiunt? Sed vt [d] neque lapicidinae [e], neque arenariae ad agriculturam pertinent, ſic figlinae [f]. neque ideo non in quo agro idoneae poſſunt [g] eſſe, [non] exercendae, atque ex eis capiundi fructus; vt etiam ſi ager ſecundum [h] viam, et opportunus viatoribus locus, aedificandae tabernae diuerſoriae, quae tamen quamuis ſint fructuoſae, nihilo magis ſunt agriculturae partes. Non enim ſi quis [i] propter agrum, aut etiam in agro profectus domino agriculturae acceptum referre debet, ſed id modo, quod ex [k] ſatione terra ſit natum ad fruendum [l].
24 Suſcipit STOLO, Tu, inquit, inuides tanto ſcriptori, et obſtrigillandi [m] cauſa figlinas

s) *non* abeſt *P.* t) *eo* inſ. *a. V.* etiam ipſa V. u) *habeat P.* x) *hiſtrionas Ienſſ. iſtonas I. B. R.* y) *ſic et a. V.* item *H. St-D.* z) *Disiungamus a. V.* a) *An I. B. R. Aliud an ne Pol.* b) *figilinas I. B. R.* c) *et alia* deeſt *a. V. aliam et aliam et alia P* d) *vt* deeſt *I. I-G.* e) *lapidicinae a. V.* f) *figilinae I. B. R.* g) *poſſint a. V.* h) *ſi eligitur ſecundum I. B. R.* i) *ſi quid I. B. R. Ryck.* k) *nec a. V.* l) *fruendum ſuſcipit. Stolo a. V. Stolon I. B. R.* m) *obſtrigilandi a. V.*

illius eſt in agro, etiam de *venalibus*, h. e. ſeruis et toto illo genere erit praecipiendum etc.

2, 22 QVAM ARGENTIFODINAS) Lego, *quam arenifodinas.* Poſtea confirmatur ex iis, quae ſequuntur: *Sed vt neque lapidicinae, neque arenariae ad agriculturam pertinent, ſic figlinae.* Porro ad agrum non χρυσωρυχεῖα, non ἀργυρωρυχεῖα pertinent, ſed cretifodinae, arenifodinae, et lapidicinae. Sic et ſimilis error olim in 4. de L. L. vbi hodie *aerifodinae* in Mſ. eſt *aretifodinae*, lego *cretifodinae.* Arenam autem et lapides metallorum nomine comprehendit more Graeco, quod vtrumque eruitur e terra. SCALIGER. Ego ita putabam. Saſernae ad rem ruſticam retulerant figlinas: Varro, eadem ratione etiam referendas eſſe metallorum fodinas dicit, h. e. neutras.

2, 22 AVT ALIA -- -- METALLA) Veteres libri hac parte inquinati, *Aliam et aliam et alia*; caſtigauimus *alia et alia metalla.* Eſt enim non parum elegans modus dicendi. Catullus: *Haec atque illa dies, atque alia, atque alia.* VICTORIVS.

2, 23 NEQVE ARENARIAE) Extat apud me tabella aenea cum hac inſcriptione: SVB. L. ARRVNTIO. STELLA. NAVIS. HARENARIA. QVAE. SERVIT. IN. AEMILIANIS. REDEMPTORE. L. MVTIO. FELICE. De Aemilianis videndus Suetonius in Claudio c. 18. et Varro infra lib. 3. de re ruſt. VRSIN.

2, 23 NEQVE IDEO NON -- NON EXERCENDAE) Vtrum vna harum negationum librariis debetur? an ita pleonaſticῶs locutus eſt Varro. Poſterioris rei exemplum deſidero. Itaque alteram *non* includendam curaui.

2, 23 NON ENIM SIQVIS -- DEBET) Videtur legendum, *ſi quid*, et referri: vt dictio *profectus* ſit generandi caſus. VRSINVS.

2, 23 SED ID MODO, QVOD EX SATIONE) Ita coniectura ducti emendauimus. recepta lectio ſententiae repugnare videbatur. Hic locus in eodem hoc libro non parum iudicium noſtrum adiuuat. *Quoniam fructum*, inquit, *arbitror eſſe fundi eum, qui ex eo ſatus naſcitur vtilis ad aliquam rem.* Doctiores tamen hoc videbunt. VICTOR. Minus iuſta de cauſa Victorius h. l. vt mea fert opinio, a conſtanti ſcriptura τοῦ *nec*, quam etiam habent collatio Politiani, et Codex Ryckianus, recedit. Quid enim aliud eſt, *nec ſatione terra natum eſſe*, quam ſine ſatione et cura *terra* i. e. ſponte prouenire? Confer. Colum. 3, 1, 1. Quod ſi quid mutandum ſit, mallem τὸ *tecta*, quod in optimo Codice habetur, in *tenera* mutare, vt eſſet, *quod nec ſatione tenera ſit natum*; idque quod ad ſenſum eodem recidit. BRENCKMANN. Ego vero putauerim, nihil ſanius Victoriana lectione, nihil coniectura ſapientiſſimi ſenis certius. Agriculturae obiectum, vt ſcholae vocabulo vtamur, non ſunt res *nec ſatione terra natae*, ſed quidquid *ex ſatione terra eſt natum ad fruendum.* Plane de eadem re loquitur noſter 1, 23, 1 *fructum arbitror eſſe fundi eum, qui ex eo ſatus naſcitur, vtilis ad aliquam rem.*

2, 24 SVSCIPIT STOLO) Interpungendum ante verbum *ſuſcipit*, quod poſitum eſt pro eo, quo Graeci dicunt ὑπολαβὼν, et Virgilius vertit: *Suſcipit Anchiſes.* VRSINVS.

2, 24 OBSTRIGILLANDI CAVSA) *Strigare* notat quieſcere, ſtare, inde *ſtrigillare* et *obſtrigillare*,

nas[n] reprehendis, cum praeclara quaedam, ne laudes, praetermittas, quae ad agri-
culturam vehementer pertineant. Cum ſubriſiſſet SCROFA, quod non ignorabat 25
libros, et deſpiciebat, et AGRASIVS ſe ſcire modo putaret, ac STOLONEM ro-
gaſſet, vt diceret, coepit. Scribit cimices quemadmodum interfici oporteat his ver-
bis. Cucumerem anguinum condito in aquam, eamque infundito quo voles, nulli
accedent. vel fel bubulum cum aceto mixtum[o], vnguito[p] lectum. FVNDANIVS 26
aſpicit ad SCROFAM, Et tamen verum dicit, inquit, hic, vt hoc ſcripſerit in agricul-
tura. *Ille*, Tam hercle quam hoc, ſi quem glabrum facere velis, quod iubet ranam
luridam coniicere in aquam, vſque quo[q] ad tertiam partem decoxeris, eoque vnguere
corpus. Ego quod magis, *inquam*, pertineat ad Fundanii valetudinem[r], et in eo
libro eſt, ſatius[s] dicam: nam[t] huiuſce pedes ſolent dolere, et[u] in fronte contrahere
rugas. Dic ſodes, inquit FVNDANIVS: nam malo de meis pedibus audire, quam 27
quemadmodum pedes betaceos feri oporteat. STOLO[x] ſubridens, Dicam, inquit,
eiſdem, quibus ille verbis ſcripſit, vel[y] Tarquennam audiui. Cum homini pedes
dolere coepiſſent, qui tui meminiſſet[z], ei mederi poſſe. Ego tui memini, medere[a]
meis pedibus. TERRA PESTEM TENETO. SALVS HIC MANETO [*in
meis pedibus*]. Hoc ter nouies cantare iubet, terram tangere, deſpuere[b], ieiunum
cantare.

n) *figilinas I.B.R.* o) *miſtum I.I-G.* p) *vngito I.B.R.* q) *vſquequa I.B.R.* r) *valitudinem I.B.R.* s) *latius I.B.R.* t) *et* inſ. *a.V.* item: *H. St -- D.* u) *et* omitt. praeter *Pol. 2.* x) *Stolon I.B.R.* y) *vel tantum quae iam audiui I.B.R. valent quae iam I.I-G.* z) *meminiſſent I.B.R.* a) *mederi I.B.R.* b) *diſpuere I.B.R.*

ſtrigillare, quod obſtare ſignificat. Nonius, 2, 608 *Obſtringillare*, (ita enim ſemper ſcribit) *obſtare*: in quam rem vnum Ennii, et tria Varronis, in quibus noſter medius eſt, loca profert. Conf. Salmaſium ad Solinum c. 2 p. 40, 41. et c. 53. p. 821. SCHOETTG.

2, 25 ET DESPICIEBAT) Concinnius videtur, ſi legas *ſed*; oppoſitio certe clarior: et praeceſſit *s* quod vicinam extruſiſſe poteſt.

2, 25 FEL BVBVLVM) Idem habet Didymus Geopon. 13, 14 ἐὰν ἀμόργην ἑφθὴν εἰς χολὴν βοὸς μίξας μετ᾽ ἐλαίυ ἐπιῤῥάνῃς αὐταῖς: *Si amurcam coctam felle bubulo mixtam cum oleo ipſis adſperſeris.* SCHOETTG.

2, 26 NAM HVIVSCE -- DOLERE) Illud *dolere* expungendum. Legi enim debet: *Nam huius pedes ſolent in fronte contrahere rugas.* Eſt enim locus dignus Varrone. Et ita locutus eſt Horatius: *Ne ſordida mappa corruget nares.* Praeterea inconcinniorem efficiebat ſententiam. Sed fuit gloſſema margini adnotatum: nam *contrahere rugas* eſt *dolere.* SCALIGER. Ita legitur vulgo, ſed illud *dolere*, eſt gloſſema, et ea re expungendum, quod et doctiſſimo Scaligero videtur; vel legendum *dolore in fronte*, vt dicat, dolorem pedum frontem corrugare, et triſtem reddere, adductumque vultum. Iuuenalis Sat. 14. *Hoc quoque ſi rugam trahit, extenditque labellum.* POPMA. Mihi videbatur veriſimilis coniectura magni Scaligeri etc. Sed praetuli fidem Cod. Pol.

2, 27 VEL TARQVENNAM AVDIVI) Vetus haec eſt lectio; *Tarquenna*, nomen, vt arbitror, proprium anagnoſtae. VICTOR.

2, 27 EGO TVI — PEDIBVS) Haec verba forte ſunt in Fundanii perſonam conferenda, qui cum pedibus laboraret, ſtatim arripit, quod dixerat Stolo. Hic autem verba ſolennia vel carmen ſtatim affert, *Terra peſtem.* V. Cato c. 159 et 160.

2, 27 IN MEIS PEDIBVS) Quamuis hic manu ſcriptos cum excuſis codices conſentire inuenerim, quod tamen ipſe cogitaui, aliis narrare libet. Vereor, ne tres hae voces abundent, et potius declaratio aduerbii illius, quod paullo ante poſitum eſt quam Varronis verba fuerint. Vt cum ante dixerit: *Salus hic maneto:* aliquis ſupra mediam vocem, vt vbi ſalutem manere vellet, apertius intelligeretur, addiderit: *In meis pedibus.* Iudicium etiam meum, vt opinor, adiuuat, quod ſi hae voces illinc deiiciantur, duo illa membra cantionis parem prope numerum ſyllabarum habebunt, et ſimiliter deſinent: quae res in huiuſmodi rebus curioſe quaeri ſolent. VICTORIVS.

2, 27 TERRAM TANGERE, DESPVERE) Plin. lib. 28, *Eadem etiam ratione terna deſpuere deprecatione in omni medicina mos eſt.* et 26, 9 *Experti affirmauere plurimum referre, ſi virgo imponat nuda, ieiuna ieiuno, et manu ſupina tangens dicat; Negat Apollo peſtem poſſe creſcere, cui nuda virgo reſtinguat; atque ita retrorſa manu ter dicat, totiesque deſpuant ambo* etc. Ita legitur

28 cantare. Multa, *inquam*, item alia miracula apud Saſernas inuenies, quae omnia ſunt diuerſa ab agricultura, et ideo repudianda[c]. Quaſi vero, *inquam*, non apud caeteros quoque ſcriptores, talia reperiantur. An non in magni illius Catonis libro, qui de agricultura eſt editus, ſcripta ſunt permulta ſimilia? vt haec, quemadmodum placentam facere oporteat, quo pacto libum, qua ratione pernas ſallire[d]. Illud non dicis, inquit AGRIVS. quod ſcribit, Si velis in conuiuio multum bibere, coenareque[e] libenter, ante[f] eſſe oportet braſſicam crudam ex aceto, et[g] poſt aliqua[h] folia v[i].

III. IGITVR, inquit AGRASIVS, quae diiungenda[a] eſſent a cultura[b] cuiusmodi ſint, quoniam diſcretum, de[c] iis rebus dicendum, quae ſcientia ſit, et quid in colendo nos docet, ars an ſit, an quid aliud et a quibus carceribus decurrat ad metas. STOLO[d] cum aſpexiſſet SCROFAM, Tu[e], inquit, et aetate, et honore, et ſcientia quod[f], praeſtas, dicere debes. Ille non grauatus[g], Primum, inquit, non modo eſt ars, ſed etiam neceſſaria ac[h] magna. eaque eſt ſcientia, quae[i] docet, quae ſint in quoquo agro[k] ſerunda[l] ac[m] faciunda[n], quaeque terra maximos perpetuo reddat fructus.

IIII. EIVS principia ſunt eadem, quae mundi eſſe Ennius ſcribit, aqua, terra, anima,

c) *repudiunda I. B. R.* d) *ſallre a. V.* item *H. St-- D. ſalere P.* e) *coenare B. R.* f) *ante* deeſt *B. R.* g) *et poſt* deeſt *I. B. R.* h) *alia Ienſſ. I. I-G. H. St-D.* i) *quinque* deeſt *I. B. R.* [C. III.] a) *disiungenda a. V.* b) *et* interſer. *I. B. R.* c) Verba: *de iis rebus -- ad metas* deſ. *I. B. R.* d) *ſtolon I. B. R.* e) *Tu* deeſt *I. B. R.* f) *qua I. B. R.* g) *de iis rebus: quae in ſcientia ſint: quod in colendo nos docet: ars ſit. An quid aliud: et a quibus carceribus decurrat ad metas* hic inſ. *I. B. R.* Sic etiam Pol. niſi quod omitt. et *id* pro ſit pon. Pol. 2. *metam pro metas.* h) *et I. B. R.* i) *quae docet* deeſt *P.* k) *quoque I. B. R.* l) *ſeruanda marg. ſerenda P.* m) *et a. V.* n) *facienda quae aqua Pol.*

gitur hic locus in V. C. VRSINVS. Ex ſuperſtitione veterum, qui in precationibus, cum nominarent terram, eandem tangebant. Macrobius 3. Saturnal. *Cum tellurem dicit, manibus terram tangit.* Contra ad nomen Iouis ſuſpiciebant in coelum. Ennius Thyeſte: *Aſpice hoc ſublime candens, quem omnes [omnes quem] vocant Iouem.* Praeterea in carminibus et incantationibus ter deſpuebant, eoque ſputo frontem illinebant ad auertendum faſcinationes. Tibullus lib. I. *Ter cane, ter dictis deſpue carminibus.* Petronius Satyrico: *Turbatum ſputo puluerem medio ſuſtulit digito, frontemque repugnantis ſignauit, hoc facto carmine me iuſſit exſpuere.* Lucianus in Νεκυομαντίᾳ: *μετὰ γὰν τὴν ἐπωδὴν τρὶς ἄν μὴ πρὸς τὸ πρόσωπον ἀποπτύσας, ἐπανήει πάλιν.* POPMA. De more terram tangendi in caerimoniis Turn. 16, 10.

2,27 IEIVNVM CANTARE) *carmen cantare, incantare, excantare* verba eſſe magica, notum, nec aliud iis indicari, quam formulam praeſcriptam, a qua tanquam a modulis quibusdam et lege (*νόμῳ*) non fas ſit diſcedere.

2,28 MVLTA INQVAM) puto legendum, *inquit*, et continuari ſermonem Stolonis: ad quem deinde ſubiicit Varro, *quaſi vero non apud caeteros* etc.

2,28 QVASI VERO INQVAM) Videtur legendum: *quaſi vero inquit Agraſius:* nam nulla interpoſita eſt perſona, et Agraſius Saſernam defendit. VRSINVS. Alterutrum certe *inquam* mutandum eſt. Vtrum ſit, lector, diſputa, ſi quidem tanti videatur. Mihi prius videbatur, quia quaſi concluſio ſunt eorum, quae Stolo dixerat.

2,28 PLACENTAM) c. 76, de libo c. 75, de pernis ſaliendis cap. 162, de braſſica 156, 1.

3 DE IIS REBVS DICENDVM) Quid ſi legas: *deinceps dicendum.* et infra poſt verbum, *carceribus*, videtur legendum, *profecta, quas decurrat ad metas.* Sic enim paullo poſt locutus eſt Varro: *Hinc profecti agricolae ad duas metas dirigere debent.* VRSIN.

3 QVID IN COLENDO NOS DOCET) *Doceat* canones grammaticorum poſtulant: Sed etiam alias interrogatiue directe non interrogantia Graeco more cum indicatiuo conſtructa videas. Vnum laudabimus Cic. Att. 7, 12. p. 762 Graeu. *Sin diſcedet, quo aut qua, aut quid, nobis agendum eſt, neſcio.*

4,1 ENNIVS SCRIBIT) Epicharmi, philoſophi et Poetae Pythagoraei, quaedam de natura rerum e Graeco in Latinum Sermonem conuertit Ennius. Vnde librum ſuum inſcripſit Epicharmum; cuius teſtimonio veteres Grammatici ſaepe vtuntur. Dixit autem Epicharmus, eadem eſſe principia rerum, eadem deos. Menander: Ὁ μὴν Ἐπίχαρμος τὺς θεὺς εἶναι λέγει Πῦρ, ἥλιον, γῆν, ὕδωρ, ἀνέμυς, ἀςέρας. Sed Ennius *ignem* vocauit *Solem*, *Aëra* vero *animam* vt Lucretius: *Ex Igni, Terra, atque anima procreſcere, et Imbri.* et Virgil. Eclog. 6 *Semina, Terrarumque, Animaeque, Mariſque*

anima, et [a] ſol. Haec enim cognoſcenda [b] prius, quam iacias ſemina, quod initium
fructuum oritur. Hinc profecti agricolae ad duas metas dirigere debent, ad vtilita-
tem et voluptatem. Vtilitas quaerit fructum, voluptas delectationem. Priores partes 2
agit, quod vtile eſt, quam quod delectat. Nec non ea quae faciunt [cultura] hone-
ſtiorem agrum, pleraque non ſolum fructuoſiorem [c] eundem faciunt, vt cum in or-
dinem ſunt conſita arbuſta atque olieta, ſed etiam vendibiliorem, atque [d] adiiciunt
ad fundi pretium. nemo enim eadem vtilitate [e] non formoſius quod eſt, emere ma-
vult pluris, quam ſi eſt fructuoſus [f] turpis. Vtiliſſimus autem is ager qui ſalubrior 3
eſt, quam alii, quod ibi fructus certus. contra [g] quod in peſtilenti, calamitas, quam-
vis in feraci agro, colonum ad fructus peruenire non patitur. Etenim vbi ratio cum
orco [h] habetur, ibi non modo fructus eſt incertus, ſed etiam colentium vita. Quare
vbi [i] ſalubritas non eſt, cultura non aliud eſt, atque alea [k] domini vitae, ac rei fami-
liaris. Nec [l] haec non diminuitur ſcientia. ita [m] enim ſalubritas, quae ducitur [n] 4
e caelo ac terra, non eſt in noſtra poteſtate, ſed in naturae: vt tamen multum ſit in
nobis, quod [o] grauiora quae ſunt, ea diligentia leuiora facere poſſumus. Etenim ſi
propter terram aut aquam, odoremue [p], quem aliquo loco eructat, peſtilentior eſt
fundus, aut propter caeli regionem ager calidior ſit, aut ventus non bonus flet [q]:
haec vitia emendari ſolent domini ſcientia ac ſumptu; quod permagni intereſt, vbi [r]
ſint poſitae villae, quantae ſint, quo ſpectent [s], porticibus, oſtiis ac feneſtris. An non 5
ille Hippocrates medicus in magna peſtilentia, non vnum agrum, ſed multa oppida,
ſcientia ſeruauit? Sed quid ego illum voco ad teſtimonium? Non hic Varro noſter,
cum Corcyrae eſſet exercitus [t] ac claſſis, et omnes domus repletae eſſent aegrotis ac fu-
neribus, immiſſo [u] feneſtris nouis aquilone, et obſtructis peſtilentibus, ianuaque permu-
tata, caeteraque eius [x] generis diligentia, ſuos comites, ac familiam, incolumes reduxit?

V. SED

[C.IV.] a) *et* abeſt *P.* b) *cognoſcunda I. B. R.* c) *fructuoſiora eadem P.* d) *vt quae adiiciant I. I-G.* e) *vtilitati P.* f) *fructuoſius turpe a. V.* item *H. St-D. fructuoſius turpius Ryck.* g) *contraque in I. I-G. H. St-D.* h) *Horco I. B. R.* i) *ſi a. V.* k) *alia P.* l) *Hoc vero diminuitur I. I-G. Nec baec vero deminuitur I. B. R.* m) *Iſta I. B. R.* n) *dicitur P. B. R.* o) *quo P.* p) *odorem P.* q) *fiet P.* r) *vti bene poſitae ſint I. B. R. vbe ſint P.* s) *ſpectant P.* t) *exercitus: et claſſis et I. B. R. exercitus, ac I. I-G.* u) *immiſſis P.* x) *ei B. R.*

Marisque fuiſſent. POPMA. Varro de L. L. 4. p. 17. *Epicharmus Enni de mente humana dicit, Iſtic eſt de Sole ſumtus ignis etc.* SCHOETTG.

4, 1 QVOD INITIVM FRVCTVVM ORITVR) Videtur legendum: *quod hinc initium.* Et paullo poſt videtur abundare vox *cultura*, legendumque *quae faciunt honeſtiorem agrum.* VRSIN.

4, 2 DELECTAT. NEC NON -- AGRVM, PLERAQVE) Ita diſtinxi orationem, cum ante poſt *delectat* inciſum eſſet, et colon poſt *agrum.* Ratio legentibus conſtabit, ſpero. De loco iſto communi, *vtiliora, quae pulchriora*, vide mihi elegantiſſimas diſputationes Tullii de Orat. 3, 45 et 46. Quintilianum 9, 4. Colum. 5, 67, 37. Redit ad eundem etiam noſter 1, 7, 2.

4, 2 NEMO ENIM EADEM) Multa hic σχολιαστικῶς ab expoſitoribus adiecta ex margine in textum irrepſerunt. Totus autem locus ita videtur emendandus: *Nemo enim eadem vtilitate non formoſius quod eſt, emere mavult pluris. Vtiliſſimus autem is ager, qui ſalubrior eſt; quod ibi fructus certus. Contra in peſtilenti, quamuis feraci agro colonum ad fructus peruenire non patitur.* Colum. 1, 3, 2 *Nec rurſus in peſtilenti, quamuis feraci pinguique agro dominum ad fructus peruenire etc.* VRSIN.

4, 2 QVAM SI EST FRVCTVOSVS TVRPIS) Qui ab hac Medicei etiam codicis et Commelini lectione diſcedunt, veriti videntur, ne parum accurate loqueretur Varro. Sed ille ſe neque alias in ordinem cogi patitur. *Fructuoſus, turpis* ad nomen *ager* cogitatione retuliſſe poteſt.

4, 4 NEC HAEC NON DIM.) *Haec* tamen *calamitas*, de qua adhuc dictum, vel *alea* ſ. periculum *diminuitur ſcientia*, ea ratione, quam ſtatim autor explicat.

4, 4 NON EST IN NOSTRA POTESTATE, SED IN NATVRAE) Poſtrema tria verba videntur abundare. VRSIN.

X 5, 1 QVI

V. SED quoniam agriculturae, quod eſſet [a] initium et finis dixi, relinquitur quot partes ea diſciplina habeat, vt ſit videndum. Equidem innumerabiles mihi videntur, inquit AGRIVS, cum lego libros Theophraſti complures, qui inſcribuntur,
2 Φυτῶν [b] ἱςοϱίας, et alteri [c] Φυτικῶν [d] αἰτίων [e]. STOLO [f], Iſti, inquit, libri non tam idonei iis, qui [g] agrum colere volunt, quam qui ſcholas philoſophorum. neque eo [h] dico, quod non [i] habeant et vtilia, et communia quaedam. quapropter tu potius agricul-
3 turae partes nobis expone. SCROPHA [k], Agriculturae, inquit, quatuor ſunt partes ſummae: e queis [l] prima cognitio fundi [m]; ſolum, parteſque [n] eius quales ſint; ſecunda [o], quae in eo fundo opus ſunt, ac debeant eſſe culturae cauſa; tertia [p], quae in eo [q] praedio colendi cauſa ſint faciunda; quarta, quo quidque [r] tempore in eo fun-
4 do fieri conueniat [s]. De his quatuor generibus ſingulae minimum in binas diuiduntur ſpecies. quod habet prima ea, quae ad ſolum pertinent terrae, et quae [t] ad villas, et ſtabula. ſecunda pars quae moueantur [u], atque in fundo debeant eſſe culturae cauſa, eſt item bipartita: de hominibus, per quos colendum, et de reliquo inſtrumento. tertia pars quae de rebus, diuiditur, quae ad quamque rem ſint praeparanda [x], et vbi quaeque facienda. quarta pars de temporibus, quae ad ſolis circumitum [y] annuum ſint referenda, et quae ad Lunae menſtruum curſum. De primis quatuor partibus prius dicam, deinde ſubtilius de octo ſecundis.

VI. IGITVR primum de ſolo fundi videndum haec quatuor. Quae ſit forma, quo in genere terrae, quantus, quam [a] per [b] ſe tutus. Formae cum duo genera ſint, vna quam natura dat, altera quam ſationes imponunt: prior, quod alius ager bene natus, alius male; poſterior, quod alius fundus bene conſitus eſt, alius male:
2 dicam prius de naturali. Igitur cum tria genera ſint a ſpecie ſimplicia [c] agrorum, campeſtre,

[C. V.] a) *id* inſ. *I. B. R.* b) *πεϱὶ Φυτῶν I. I-G.* *πεϱὶ* caret Accentu in *Ba.* cum caetera verba non careant. *Phyton hiſtorias I. B. R.* c) *alteri* omitt. *I. I-G.* d) *phyſicon: I. B. R.* *πεϱὶ φυτῶν I. I-G.* e) *aetion I. B. R.* *αἰτιῶν I. I-G. Vict.* f) *Stolon* vt alibi ſemper *I. B. R.* g) *qui* omitt. *I. B. R.* h) *condico quin habeant I. B. R.* i) *non* omitt. *P.* k) *Scrofa a. V.* l) *quibus I. B. R.* m) *ſoli fundi et partes B. G.* n) *et partes* etiam *Iuntt.* o) *Secundum I. B. R.* p) *Tertium I. B. R.* q) *eo* deeſt *Iuntt.* r) *quidquid P. Ie.* *quaeque I. I-G.* s) *conueniant I. I.* t) *alterum quae I. B. R.* u) *mouentur a. V.* x) *praeparandae I. I.* y) *circuitum a. V.* et *H. St-D.* [C. VI.] a) *quamque a. V.* b) *proſecutus P. I. B. R.* c) *ſimplici Ba-G. H. St-D.*

5, 1 QVI INSCR. Φυτῶν ἱςοϱίας) Vetus haec eſt lectio, ne parum quidem a nobis immutata. Ita ſaepe a veteribus autoribus libri Theophraſti citantur: quod ex Athenaeo multis locis cognoſci poteſt: quamuis nunc in excuſis libris aliam inſcriptionem habeant. VICTORIVS.

5, 2 NEQVE EO DICO, QVOD) *Quo* magis placeret, quam *quod.* VRSIN.

5, 3 FVNDI; SOLVM) Sic eſt in VV. CC. Atque haec lectio confirmatur duobus locis, qui habentur infra cap. 6 et 7. IDEM.

5, 3 SECVNDA QVAE) *Secunda, quae in eo fundo debeant eſſe culturae cauſa, tertia, quae ſint facienda, quarta, quo quaeque tempore fieri conveniat. De his quatuor generibus.* Ita videtur hic locus legendus, nam caetera ſunt expoſitorum gloſſemata. Conſiderandum etiam, an pro *generibus* ſit emendandum *partibus.* Nam infra habetur: *De primis quatuor partibus dicam.* IDEM.

5, 4 DE HIS Q. GENERIBVS SINGVLAE) Putabam legendum *ſingula.* Sed video Varronem hic promiſcue dicere *genera* et *partes.* Caeterum de prima parte ſ. genere primo agit c. 6-16; de altera c. 17-22; de tertia, quae quidem ita perfunctorie tractatur, cum tamen maximi ſit momenti, vt aliquid deeſſe arbitrer c. 23-26; de quarta denique c. 27-37.

5, 4 DE PRIMIS -- SECVNDIS) Haec verba, ſi tamen ſunt Varronis, non nullam habent difficultatem. Neque enim Varro quadripartitam modo diuiſionem perſequitur, ſed ſtatim eam, quae ſubtilius in octo partes diſtributa eſt: quibus et ipſis nouas ſubinde partes ſubiicit.

6, 1 VIDENDVM HAEC QVATVOR) *Primum* ſtatim; *ſecundum* 7, 5; *tertium* c. 9 extr. *quartum* c. 14. Vnumquodque deinde ſubdiuidit. Vt primum formam in naturalem, de qua hic; et quam cultura dat a 7, 1 etc.

6, 2 IGITVR CVM TRIA) *Igitur cum tria genera ſint agrorum, campeſtre, collinum, et montanum*

campeſtre, collinum, et [d] montanum. eſt ex [e] iis tribus quartum, vt in eo fundo, in [f]
quo haec duo vel tria ſunt [g], vt [h] multis locis licet videri. E quibus tribus faſtigiis
ſimplicibus, ſine dubio infimis alia [i] cultura aptior, quam ſummis, quod haec calidio-
ra quam ſumma: ſic collinis, quod ea tepidiora quam infima, aut ſumma. Haec ap-
parent magis ita eſſe in latioribus regionibus, ſimplicia cum ſunt. Itaque vbi lati 3
campi, ibi magis aeſtus. Et eo in Apulia loca calidiora ac grauiora. Et vbi mon-
tana, vt in Veſuuio, quod leuiora, et ideo ſalubriora. Qui colunt deorſum, magis
aeſtate laborant: qui ſurſum, magis hieme [k]: verno tempore in campeſtribus ma-
turius eadem illa ſeruntur, quam in ſuperioribus: et celerius hic, quam illic cogun-
tur. nec non ſurſum [l], quam deorſum [l] tardius ſeruntur, ac metuntur. Quaedam 4
in montanis prolixiora naſcuntur ac firmiora, propter frigus, vt abietes ac ſappini [m].
hic [n], quod tepidiora [o], populi ac ſalices: ſurſum [p] fertiliora, vt arbutus ac quercus:
deorſum [q], vt nuces Graecae ac mariſcae fici. In collibus humilibus ſocietas maior
cum campeſtri fructu, quam cum montano: in altis contra. Propter haec tria fa- 5
ſtigia formae, diſcrimina quaedam fiunt [r] ſationum, quod ſegetes meliores exiſtiman-
tur eſſe campeſtres, vineae collinae, ſiluae montanae: plerunque [s] hiberna [t] iis [u] eſſe
meliora, qui [x] colunt campeſtria, quod tunc prata ibi herboſa, putatio arborum to-
lerabilior. Contra aeſtiua montanis [y] locis commodiora, quod ibi tum et pabulum
multum, quod in campis aret: ac cultura arborum aptior, quod tum illic [z] frigidior
aër. Campeſter locus is [a] melior, qui totus aequabiliter in vnam partem vergit [b], 6
quam is qui eſt ad libellam aequus, quod is [c], cum aquae non habent [d] delapſum, fieri
ſolet vliginoſus. eo magis ſi quis eſt inaequabilis, eo deterior, quod fit propter lacu-
nas aquoſus. Haec atque huiuſcemodi [e] tria faſtigia agri ad colendum diſpariliter [f]
habent momentum.

VII. STOLO, Quod ad hanc formam [a] naturalem pertinet, de eo non incom-
mode

d) *et* abeſt *P.* e) *ex his a. V.* praeter *Ba.* quae *et ex tribus.* f) *in quo* deeſt *I. B. R. I. I.* g) *ſint I. B. R. I. I.* h) *aut Pol.* 1. *haud I. B. R.* i) *aliqua I. B. R.* k) *hieme et v. tempore. In I. B. R.* l) *ſuſum deoſum P.* m) *ſapini I. I-G.* n) *Hic vero Pol.* 2. o) *tediora Pol.* 1. p) *ſuſum P.* q) *deoſum P.* r) *fiunt* omitt. *I. B. R.* s) *plurimumque* inſ. *Pol.* 2. t) *hibernales Pol.* 2. u) *eſſe ibi I. B. R. iis* omitt. *Pol.* 1. *hiis eſſe ibi P.* 2. x) *quam campeſtria I. B. R. Pol.* 2. y) *montana his I. B. R. montanaque iis locis P.* z) *hic I. B. R.* a) *eſt* inſer. *I. B. R.* b) *verget I. B. R.* c) *his I. B. R.* d) *habeat P. habeant I. B. R.* e) *huiusmodi a. V.* f) *diſperiliter P.* [C. VII.] a) *formam* deeſt *I. B. R.*

tanum, et ex his quartum; vt in eo fundo, in quo haec duo vel tria ſunt, vt multis locis licet uidere. E quibus tribus faſtigiis ſimplicibus, ſine dubio infimis cultura aptior, quod haec calidiora; ſic collinis, quod ea tepidiora. Haec apparent etc. Ita videtur hic locus legendus aliquibus mutatis, vt *eſt* in *et*; et *videri* in *videre.* aliquibus autem inductis, quae ex margine intruſa ſunt. VRSIN. Ego vero fateor, melius a me intelligi lectionem Victorii et Commelini.

6, 2 SIC COLLINIS) Forte excidit certe ſubaudiendum inter haec duo verba *alia*, ſcilicet *cultura aptior*: haec enim *tepidiora* ſunt duplici intellectu, non ita frigida, quam ſumma, nec ita calida, quam infima. Similis breuitas recurrit mox ſ. 4.

6, 3 QVI SVRSVM MAGIS HIEME) In Mſſ. hic *Suſum et deoſum* ſine *r*, quemadmodum fere ſemper. Nos conſuetudinem noſtri temporis ſecuti ſumus. Docent tamen Grammatici, et *ſurſum* et *ſuſum* veteres dixiſſe. VICTORIVS.

6, 5 CONTRA AESTIVA MONTANIS) Vetus lectio melior, *Contra aeſtiua montana his l. c.* propterea quod hieme praeſtant campeſtria, aeſtate montana; ideo *his locis*, nim. campis. PONTED.

6, 6 SI QVIS EST) Videtur *quis* omittendum, Et paullo poſt, pro eo, quod vulgo habetur, *diſpariliter*, fortaſſe melius legeretur, *diſpar* vel *diſparile.* Eſt enim locus ſumtus ex 2, 6 Theophraſti de cauſis plantarum, in quo ita ſcriptum eſt: μικραὶ δὲ ἀπαλλαγαὶ φαινόμεναι μεγάλας ποιοῦσι ῥοπὰς εἰς τὴν φύσιν, ſiue φύτευσιν, vt opinamur. VRSINVS.

 7, 1 CA-

mode Cato videtur dicere, cum ſcribit optimum agrum eſſe, qui ſub radice montis ſitus
2 ſit, et ſpectet ad meridianam caeli partem. Subiicit SCROFA, De formae cultura hoc dico, quae ſpecie fiant venuſtiora, ſequi, vt maiore quoque fructu ſint: vt qui habent arbuſta, ſi ſata ſunt in quincuncem, propter [b] ordines, atque interualla modica. Itaque maiores noſtri ex aruo aeque magno, ſed [c] male conſito, et minus multum, et minus bonum faciebant vinum et [d] frumentum, quod quae [e] ſuo quidque [f] loco ſunt poſita, ea minus loci occupant, et minus officit aliud alii ab ſole, ac luna,
3 et vento. Hoc licet coniectura videre ex aliquot rebus, vt nuces integras, quas vno modio comprehendere [g] poſſis, quod putamina ſuo loco quaeque habet [h] natura com-
4 poſita, cum easdem ſi fregeris [i], vix ſeſquimodio concipere poſſis. Praeterea quae arbores in ordinem [k] ſatae ſunt, eas aequabiliter ex omnibus partibus ſol ac luna coquunt. quo fit, vt vuae et oleae plures naſcantur, et [l] vt celerius coquantur, quas res duas ſequuntur [m] altera illa duo, vt plus [n] reddant muſti et olei, et pretii pluris.
5 Sequitur ſecundum illud, quali terra ſolum ſit fundi †, a qua parte vel maxime bonus, aut non bonus appelletur. Refert enim, quae res in eo ſeri naſcique, et cuiusmodi poſſint. Non enim [o] eadem omnia in eodem agro recte poſſunt. Nam vt alius eſt ad vitem appoſitus, alius ad frumentum, ſic de caeteris alius ad aliam rem.
6 Itaque Cretae ad Cortyniam dicitur platanus eſſe, quae folia hieme non amittat. item-

b) *prope ſint Ba-G.* c) *ſed* deeſt *I. B. R. Iuntt.* d) *et frumentum* omitt. *a. V.* e) *quaeque I. B. R.* f) *quoque I. B. R. quoque Ba-G.* g) *comprendere I. B. R.* h) *habent I. B. R.* i) *frigeris I. B. R.* k) *ordine a. V.* l) *et* deeſt *B. R. I. I.* m) *ſequantur P.* n) *plus ſ. redd. P.* †) *et* inſ. *I. I-G. vel* inſ. *I. B. R.* o) *enim* deeſt *I. B. R.*

7, 1 CATO) 1, 3.

7, 2 DE FORMAE) *De forma culturae hoc dico, quae ſpecie ſunt venuſtiore, ſequi, vt maiore quoque fructu ſint, vt ſi ſata ſunt in quincuncem. itaque maiores noſtri* etc. Ita videtur hic locus legendus, paucis immutatis. nam quaedam etiam ſunt adiecta ab expoſitoribus vt pleraque in his libris. VRSINVS. Et tamen etiam *formae cultura* non abſurde hic dicitur ſtudium venuſtatis.

7, 2 QVAE SPECIE) Vid. ad 1, 4, 2 vbi idem locus communis tractatur.

7, 3 CVM EASDEM SI FREGERIS) Particula *ſi* videtur abundare. Et paullo poſt legendum *appellatur*, pro eo, quod in vulgatis libris eſt, *appelletur.* VRSIN. Alterutram particularum *cum* aut *ſi* abeſſe debere, attente legenti apparet. Neque tamen iurauerim, non eſſe Varronianum pleonaſmum.

7, 6 ITAQVE CRETAE) *Itaque Cretae ad Cortyniam dicitur platanus eſſe, quae folia hieme non amittat, itemque in Cypro, vt Theophraſtus ait. Vna item Sybari, qui nunc Thurii dicuntur, quercus ſimili eſſe natura, quae eſt in oppidi conſpectu.* Ita hic locus emendandus ex Theophraſto et Plinio, quorum verba ſunt haec. Theophraſti ex lib. 1. hiſt. plant. Ἐν Κρήτῃ δὲ λέγεται πλάτανόν τινα εἶναι ἐν τῇ Γορτυνίᾳ πρὸς πηγῇ τινι ἣ οὐ φυλλοβολεῖ. μυθολογοῦσι δὲ, ὡς ἐπὶ ταύτῃ ἐμίγη τῇ Εὐρώπῃ ὁ Ζεύς. τὰς δὲ πλησίον πάσας φυλλοβολεῖν. ἐν δὲ Συβάρει δρῦς ἐστιν εὐσύνοπτος ἐκ τῆς πόλεως, ἣ οὐ φυλλοβολεῖ. φασὶ δὲ οὐ βλαστάνειν αὐτὴν ἅμα ταῖς ἄλλαις, ἀλλὰ μετὰ κύνα. λέγεται δὲ ἐν Κύπρῳ εἶναι τοιαύτην. Plinii ex 12, 1 *Eſt et Cortynae in inſula Creta, iuxta fontem platanus vna, inſignis vtriusque linguae monumentis, numquam folia dimittens, ſtatimque ei Graeciae fabuloſitas ſuperfuit, Iouem ſub ea eum Europa concubuiſſe. ceu vero non alia eſſet eiuſdem generis in Cypro etc.* et ex 16, 21 *In Thurino agro, vbi Sybaris fuit, ex ipſa vrbe proſpiciebatur quercus vna, numquam folia dimittens; nec ante mediam aeſtatem germinans etc.* Ex locis autem adductis videtur apud Varronem legendum: *Vna item Sybari*, vt nos emendauimus: apud Plinium vero *ſuper ea*, non *ſub ea*; nam in nummo argenteo Γορτυνίων haec fabula ita expreſſa eſt, vt non ſub platano, ſed ipſi plane platano inſidere Europa videatur: et Theophraſtus, a quo Plinius accepit, habet ἐπὶ ταύτῃ. Non alienum autem erit ab hoc loco, quoniam nummi veteris auctoritate Plinii lectionem confirmauimus, alium idem nummum indicare, quo locus Ouidii in XV Metamorphoſeos non ſolum illuſtratur, ſed etiam corrigitur. Atque is eſt: *Nec non Sicanias volvens Amaſenus harenas Nunc fluit, interdum ſuppreſſis fontibus aret.* Non enim *Amaſenus*, qui per Volſcos fluit, ſed *Amenanus* eſt legendum, qui fluuius eſt Catanae, et in Καταναίων argenteo nummo dicitur AMENANOC. Strab. lib. 5

καθάπερ

itemque in Cypro, vt Theophraſtus ait, vna. item Sybari [p], qui nunc [q] Thurii dicuntur, quercus ſimili eſſe natura, quae eſt in oppidi conſpectu. Item contra atque apud nos fieri ad Elephantinen, vt neque ficus neque vites amittant folia. Propter eandem cauſam multa ſunt bifera, vt vites apud mare Smyrnae [r]: malus bifera [s], vt in agro Conſentino. Idem oſtendit, quod in locis feris plura ferunt: in iis quae ſunt 7
culta, meliora. eadem de cauſa ſunt, quae non poſſunt viuere niſi in loco aquoſo, aut etiam aqua [t]. et id diſcriminatim, vt [u] alia in lacubus, vt arundines in Reatino [x]; alia in fluminibus, vt in Epeiro arbores alni [y]; alia in mari, vt ſcribit Theophraſtus, palmas et ſquillas [z]. In Gallia tranſalpina intus ad Rhenum, cum exercitum ducerem, 8
aliquot regiones acceſſi, vbi nec vitis, nec olea, nec poma naſcerentur; vbi agros ſtercorarent candida foſſicia creta: vbi ſalem nec foſſicium, nec maritimum haberent, ſed ex quibusdam lignis combuſtis, carbonibus ſalſis pro eo vterentur. STOLO, 9
Cato quidem, inquit, gradatim praeponens [a], alium alio agrum meliorem dicit eſſe in nouem diſcriminibus, quod [b] ſit primus, vbi vineae poſſint [c] eſſe bono vino et multo; ſecundus, vbi hortus irriguus; tertius, vbi ſalicta; quartus, vbi olivueta; quintus, vbi pratum; ſextus, vbi campus frumentarius; ſeptimus, vbi caedua ſilua; octauus, vbi arbuſtum; nonus, vbi glandaria † ſilua. SCROFA, Scio, inquit, ſcribere illum. ſed 10
de

p) *Subari P.* q) *Sybari* repet. *I. B. R.* r) *mirnae I. B. R. zmyrnae P.* s) *biferae P.* t) *in aqua a. V.* et *H. St-D.* u) *et I. B. R.* x) *Aretino a. V.* y) *almi P. vlmi I. B. R.* z) *ſquiilam P.* a) *alium praeponens aliv, I. B. R.* b) *et quod I. B. R. Ba-G.* c) *poſſunt I. I-G.* †) *glandiaria Heru.*

καθάπερ καὶ περὶ τοῦ Ἀμενάνου συμβαίνειν φασὶ, τοῦ διὰ κατάνης ῥέοντος. ἐκλείπει γὰρ ἐπὶ πολλὰ ἔτη, καὶ πάλιν ῥεῖ. Apud eundem Ouid. Faſt. l. 4 minus corrupte habent in vetuſto Codice: *Iamque Leontinos Amenenaque flumina curſu Praeterit, et ripas herbifer Aci tuas.* Cum in vulgatis libris legatur, *Amiſenaque flumina.* Veteribus etiam nummis emendatur Vibius Sequeſter, apud quem *Hipparis*, non *Hypanis* legendum: ΙΠΠΑΡΙϹ enim habetur in nummo argenteo Καμαριναίων, et apud Pindarum in Olympicis. VRSINVS.

7, 6 ITEM CONTRA--FOLIA) Theophr. 1, 6 περὶ γὰρ ἐλεφαντίνην οὐδὲ τὰς ἀμπέλους οὐδὲ τὰς συκάς φασι φυλλοβολεῖν. Plin. 16, 27. IDEM.

7, 6 VITES APVD MARE SMYRNAE) Plin. 16, 27 ſ. 50 *M. Varro auctor eſt vitem fuiſſe Smyrnae apud mare biferam.* Ita etiam editum erat in Plinio ante Harduinum. Sed ille ex Mſſ. Plinii reponit *Matroum*, μητρῷον, fanum Cybeles, quale apud Smyrnaeos fuiſſe e Strabone et Plinio oſtendit: putatque eam lectionem et hic reponendam.

7, 7 IDEM OSTENDIT, QVOD) Theophr. 3, 7 ὅπου γὰρ ἡ φύσις αὐτὴ γεννᾷ, τοῦτον οἰκειότατον εἶναι τόπον. Verba: *In iis quae ſunt cultu meliora,* videntur σχολιαστικῶς poſita ab expoſitore. VRSIN. Non puto *idem* referri ad Theophraſtum; ſed eſſe neutrius generis pronomen et quarti caſus, relatum ad id quod dicitur ſ. 5 *Refert enim, quae res in eo etc.* Poterat clarius ita: *Eandem rem oſtendit illud, quod* etc. Non voluiſſe hic Varronem ad Theophraſtum prouocare, inde etiam mihi fit credibile, quod ſtatim ſubiicit mentionem Theophraſti. Verba *Idem oſtendit, quod* hoc volunt, quod proxima, *eadem de cauſa.* Hoc obſeruandum propter vulgatum errorem circa τὴν *quod.*

7, 7 IN REATINO) Ita ſuſpicor legendum eſſe. VRSIN.

7, 7 ALIA IN MARI) Theophr. 1, 7 τὰ δὲ τῶν ὁμολογουμένων χερσαίων πεφυκότα ποτὲ ἐν θαλάσσῃ βιοῦν, φοίνικα, σκίλλαν, ἀνθέρικον. IDEM.

7, 8 INTVS AD RHENVM) Varroniana ſcribendi regula *Renum* poſcit ſine afflatu, vt Caſſiodorus ex Agnaeo Cornuto refert; ita 2, 6 *Rodum* non *Rhodum*; 3, 3 *Rinton* non *Rhinthon*, c. 17 *redarios* non *rhedarios.* PONTED.

7, 8 EX QVIBVSDAM LIGNIS COMBVSTIS) Non tam huc referam Plin. 31, 7 ſ. 39 extr. *Galliae Germaniaeque ardentibus lignis aquam ſalſam infundunt:* quam ea, quae ſequuntur ſ. 40 *Quercus - - per ſe cinere ſincero vim ſalis reddit; alibi corylus laudatur: ita infuſo liquore ſalſo carbo etiam in ſalem vertitur.* e. i. g. a.

7, 9 CATO--PRAEPONENS) Sine dubio videtur legendum *proponens*; nam infra cap. 18 ſic habet: *Cato modum neque vnum, neque modicum propoſuit.* VRSIN. Locus eſt 1, 7. Laudat etiam Creſcentius 2, 26 nulla mutatione commemorabili, niſi quod inepte pro *caedua* ſilua eſt *cedrina.*

7, 10 SCROFA, SCIO, INQVIT) Addendum videtur *ita*, vt ſit: *Scio, inquit, ita ſcribere.* VRSIN.

de hoc non conſentiunt omnes, quod alii dant primatum bonis [d] pratis, vt ego quoque [e]: a quo [f] antiqui prata parata appellarunt [g]. Caeſar Vopiſcus aedilicius, cauſam cum ageret apud Cenſores, campos Roſeae [h] Italiae dixit eſſe ſumen, in quo relicta pertica poſtridie non appareret propter herbam.

VIII. CONTRA vineam ſunt qui putent [a] ſumptu fructum [b] deuorare. Refert, *inquam*, quod genus vineae ſit, quod ſunt multae ſpecies eius: aliae enim humiles ac ſine ridicis, vt in Hiſpania: aliae ſublimes, vt quae appellantur iugatae, vt pleraeque in Italia. quarum [c] nomina duo pedamenta, et iuga. quibus ſtat rectis [d] vinea, dicuntur pedamenta. quae tranſuerſa iunguntur, iuga: ab eo quoque vineae
2 iugatae. Iugorum genera fere quatuor, pertica, arundo, reſtes, vites [e]. pertica [f], vt in

d) *boni I. B. R.* e) *quoque* deeſt *I. B. R.* f) *quoque P.* g) *Nam* inſ. *I. B. R.* h) *rore aër Ienſſ. roſeae aer B. R. Roſiae I. I-G.* [C. VIII.] a) *propter ſumptum putent fructum I. B. R.* b) *fructus I. I-G.* c) *Cuius P.* d) *recta a. V.* e) *et vites a. V.* f) *eſt I. B. R.*

7, 10 QVOD ALII--APPELLARVNT) Hic neſcio quid deſiderari, neminem diligenter perpendentem latebit. Ait Varro *pratum* a veteribus dictum *paratum*, ſed cur ſic dixerint, non extat; poſuiſſe tamen illud *a quo* indicat; quod enim nonnulli primatum dent pratis, non tamen ſequitur ideo vocari *pratum*, *quod ſemper ſit paratum*, *idcirco pratis primas dari.* Cum anceps eſſem, incidi in Creſcentium, qui 2, 25, dum Varronis hunc locum iiſdem verbis commemorat, haec habet: *Quia modicas aut nullas requirunt expenſas.* Sic igitur eſt reſtituendus locus: *Quod alii dant primatum bonis pratis, vt ego quoque, quia modicas aut nullas requirunt expenſas, a quo antiqui prata parata appellarunt.* Ad eundem fere modum et in lib. 4 de L. L. Varro eſt locutus: *Prata dicta ab eo, quod ſine opere parata.* Id et Columella confirmat 2, 2 *Tertia ratio,* inquit, *loci rigui ſine impenſa fructum reddere poteſt. Hanc primam Cato eſſe dicebat, qui maxime reditum pratorum caeteris anteponebat.* Item 2, 17 *Et ideo neceſſarius ei cultus eſt etiam prati, cui veteres Romani primas in agricolatione tribuerunt. Nomen quoque indiderunt ab eo, quod protinus eſſet paratum, nec magnum laborem deſideraret. Marcus quidem Portius et illa commemoravit, quod nec tempeſtatibus affligeretur, vt aliae partes ruris, minimique ſumptus egens per omnes annos praeberet reditum.* Iſidorus quoque 15, 13 hoc attigit: *Pratum eſt, cuius foeni copia armenta tuentur, cui veteres Romani nomen indiderunt ab eo, quod protinus ſit paratum, nec magnum laborem culturae deſideret.* PONTED.

7, 10 CAESAR VOPISCVS) Plin. 17, 4 extr. *Caeſar Vopiſcus, cum cauſam apud Cenſores ageret, campos Roſeae dixit Italiae ſumen eſſe, in quibus perticas pridie relictas gramen operiret.*

7, 10 CAMPOS ROSEAE) Feſtus: *Roſea in agro Reatino campus appellatur, quod in eo arua rore humida ſemper ferant.* VRSIN.

8, 1 CONTRA VINEAM SVNT) Refertur hoc ad ſuperiora. Eſt enim pars diſputatiunculae Catoni oppoſitae. Sed retinenda tamen hic et alias importuna diuiſio capitum, ne fruſtra negotium faceſſatur quaerentibus aliquid. Quid in ipſis ſacris libris factum ſit, nouimus.

8, 1 QVARVM NOMINA DVO) Videtur legendum, *ridicarum nomina,* et p. p. *queis tranſuerſa iunguntur iuga.* VRSIN. Fuluius Vrſinus corrigit *quarum nomina, in ridicarum nomina: quae tranſuerſa,* in *queis tranſuerſa.* Cui nullo modo aſſentiri poſſumus, quod *ridica* in pedamentum et iugum non diuiditur; quin contra alterum ex his pedamentum in ridicam, palum, harundinem, et arbuſtum, quod eſt natiuum pedamentum. Id apparet ex Varronianis inſequentibus: *Pedamentum item fere quatuor generum.* Alterum quoque *queis,* pro *quae,* a quo iri probatum exiſtimabimus? Per *ridicasne* tranſuerſa iunguntur, an per perticas, harundines, reſtes, vites vt pro ſua diligentia commemorat Varro? Profecto mihi magis quadrat *quarum nomine,* hoc eſt quarum cauſa; ſiquidem propter iugatas vites duo inuenta ſunt, pedamentum et iugum, cum in ſtratis vineis, aut in rectis, ſine ridicis neque pedamenta neque iuga, quorum non indigent, nominentur. PONTED. In neutro aſſentiri poſſum Vrſino. Quid enim? *ridicarum* appellatione comprehendi dicemus *perticam, arundinem, reſtes, vites?* Quid ſi ad *vineas* referamus *ſublimes.* Non ignoro, vineas non eſſe pedamenta: ſed ſublimes vineae fiunt aut per pedamenta, aut per iuga etc. De re ipſa Colum. 5, 30. Illud etiam alterum, *quae tranſuerſa iunguntur,* rectum puto: alioquin, ſi *queis* ponas cum viro docto, legendum erit etiam *tranſuerſae. Iuga tranſuerſa iunguntur vitibus* non minus quam vites iugis: de quorum generibus conſulendus quoque Colum. 4, 17-19.

8, 2 IVGORVM GENERA) De his Col. 4, 17-19.

8, 2 COM-

in Falerno. arundo, vt in Arpino [g]: reſtes, vt in Brundiſino [h]. vites, vt in Mediola-
nenſi [i]. Iugationis ſpecies duae, vna direſta [k], vt in agro Canuſino: altera complu-
uiata in longitudinem et latitudinem iugata, vt in Italia pleraeque. Haec [l] vbi domo
naſcuntur, vinea [m] non metuit ſumptum; vbi multa ex [n] propinqua villa [o], non valde.
Primum genus quod dixi, maxime quaerit ſalicta. ſecundum, arundineta. tertium 3
iunceta [p], aut eius generis rem aliquam. quartum arbuſta, vbi traduces poſſint fieri
vitium, vt Mediolanenſes faciunt in arboribus, quas vocant opulos [q]; Canuſini [r] in
harundulatione [s] in ficis. Pedamentum item fere quatuor generum. Vnum robu- 4
ſtum, quod optimum ſolet afferri in vineam e quercu [t] ac iunipero [u], et vocatur ri-
dica. alterum palus e pertica, melior [x] e dura, quod [y] diuturnior: quem cum infi-
mum [z] terra voluit, puter euertitur, et fit ſolum ſummum. tertium quod horum in-
opiae ſubſidio miſit arundinetum. inde enim aliquot colligatas libris dimittunt [a] in
tubulos fictiles, cum fundo pertuſo, quos cuſpides appellant, qua humor aduenticius
tranſire poſſit. quartum eſt pedamentum natiuum eius [b] generis, vbi ex arboribus in
arbores traductis vitibus vinea fit: quos traduces, quidam rumpos, appellant. Vineae
altitudinis modus, longitudo hominis. Interualla pedamentorum, qua boues iuncti 5
arare poſſint. Ea minus ſumptuoſa vinea, quae ſine iugo miniſtrat acratophoro [c]
vinum. Huius genera duo, vnum, in quo terra cubilia praebet vuis, vt in Aſia mul-
tis locis, quae ſaepe vulpibus et hominibus fit communis. nec non ſi parit humus
mures, minor fit vindemia: niſi totas vineas oppleris muſcipulis, quod in inſula Pan-
dataria

g) *Arpeno P.* h) *Brunduſino a. V.* i) *agro* add. *a. V.* k) *derecta P. I.* l) *Hac I. B. R.* m) *vineae non metuunt a. V.* n) *et I. B. R.* o) *villam P. 2.* p) *vinceta Pol. vineta I. B. R. vimineta V. C. Vrſ.* q) *populos I. B. R.* r) *Cannuſini I. B. R.* s) *ardulatione I. B. R. hardulatione Pol. 1. Ryck.* t) *querco I. B. R.* u) *iunipiro P.* x) *meliore* iunct. *I. B. R.* y) *qui B. R. quo Ienſſ.* z) *in fimum* diuiſ. *I. B. R. Iuntt.* a) *demittunt a. V.* b) *cuius I. B. R.* c) *acratophoron a. V. acratoforo P.*

8, 2 COMPLVVIATA) Si conſideres loca omnia, vbi *compluuii* vel *compluuiatae* vitis mentio fit, nihil aliud deprehendes eſſe *compluuiatam vitem*, quam decuſſatim iugatam, vt quadratae in medio areae relinquantur. *Compluuium* area ſubdiualis aperta, et aedificatione incluſa, quae ſi qua partem ſuperiorem conſideretur apertam, *impluuium* vocatur. Ita intelligo Varr. de L. L. p. 38, 33 *Si relictum erat in medio, vt lucem caperet, deorſum, quo impluebat, impluuium dictum: et ſurſum, qua compluebat, compluuium.* Differunt itaque *compluuium* et *impluuium*, vt *profundum* et *altum*. Sed Varronis ratio ſubtilior forte quam verior. Vid. Viri docti ad Ter. Eun. 3, 5, 41.

8, 3 SALICTA, ARVNDINETA) C. 4, 30 et 32.

8, 3 OPVLOS) Col. Arb. 16, 1.

8, 3 IN HARVNDVLATIONE) Io. Baptiſta Porta Villae 7, 9 vbi totum hunc locum Varronis citat, haec verba omittit; fortaſſe quia non intellexit, noluit adſcribere, ne quis forte lector eum incuſaret, ſi explicationem ſuam non addidiſſet. SCHOETTG. Sermo eſt de quarto genere iugandarum vitium, vbi traduci locus eſt, cum nimirum, quae ſuſtinere ſuo ſe trunco non poſſunt, vites in aliam arborem traducuntur. Hic *opulos* arbuſti loco adhibent Mediolanenſes, *ficus* Canuſini; ſed cum infirmi et fragiles ſint earum rami, arundine eos deligata firmaſſe videntur, eaque dicta *arundulatio*.

8, 4 TERRA VOLVIT) Quid ſi *ſoluit* h. e. putridum reddidit: ſenſum certe hunc eſſe apparet. *puter* enim *euertitur* ſeu conuertitur et *fit ſolum* ſ. imum, quod ante fuerat, iam *ſummum*.

8, 4 CVM FVNDO PERTVSO) Particula *cum* abundat. VRSIN. Codex Ryckianus habet *pertuſos*. Quid ſi hanc et Vrſini lectionem coniungas et legas *fundo pertuſos*. SCHOETTG. Scilicet cuſpides iſti et continent arundines, vt figi terra poſſint, et humorem per fundum transmittunt, prohibentque, ne contagione terrae humidae ita facile putreſcant.

8, 5 ACRATOPHORO) Antiqui libri veram lectionem retinent, *acratophoro*. Eſt autem acratophoron vaſis genus. Cic. de Finibus 2, [eſt 3, 4] *Ne hoc ephippiis et acratophoris potius, quam proegmenis et approegmenis concedatur.* VICTORIVS.

8, 5 VVLPIBVS) Quas peſſime vexare vineas notum eſt ex Cantic. 2, 15. Vide quae in hanc rem ex Alciphrone notauimus in hiſt. crit. reipubl. liter. Gallice ſcripta tom. I. SCHOETTG.

8, 6 SVB

6 dataria [d] faciunt. Alterum genus vineti [e], vbi ea modo remouetur a terra vitis, quae oſtendit [f] ſe afferre vuam. Sub eam, vbi naſcitur vua, ſubiiciuntur circiter bipedales e ſurculis furcillae [g], ne vindemia [h] pereat, et vindemia facta denique diſcat pendere in palmam [h] aut funiculo, aut vinctu, quod antiqui vocabant ceſtum. Ibi dominus ſimul ac vidit occipitium vindemiatoris furcillas reducit hibernatum in tecta, vt ſine ſumptu earum [i] opera altero anno vti poſſit. Hac conſuetudine in Italia vtuntur
7 Reatini [k]. Haec ideo varietas maxime, quod terra cuiusmodi ſit, refert. vbi enim natura humida, ibi altius vitis tollenda, quod in partu, et alimonio vinum non vt in calice quaerit aquam, ſed ſolem. itaque ideo (vt arbitror) primum e vinea in arbores aſcendit vitis.

IX. TERRA †, *inquam*, cuiuſmodi ſit refert, et ad quam rem bona, aut non bona ſit. ea [a] tribus modis dicitur, communi [b], proprio, et mixto. Communi, vt cum dicimus orbem terrae, et terram Italiam, aut quam aliam [c]. in ea enim et lapis, et arena, et caetera eius generis ſunt in nominando comprehenſa [d]. Altero modo dicitur terra proprio nomine, quae nullo alio vocabulo, neque cognomine adiecto ap-
2 pellatur. Tertio modo dicitur terra, quae eſt mixta [e], in qua [f] ſeri poteſt quid et naſci; vt argilloſa, aut lapidoſa, ſic [g] aliae; cum in hac ſpecies non minus ſint multae, quam in illa communi, propter admixtiones [h], in illa enim, cum ſint [i] diſſimili vi ac poteſtate, partes permultae, in queis lapis, marmor, rudus, arena, ſabulo [k], argilla, rubrica, puluis, creta, glarea [l], carbunculus: [id eſt, quae ſole perferue [m] ita ſit, vt radi-
3 ces ſatorum comburat.] ab iis, quae proprio nomine dicitur terra, cum eſt admixta [n] ex his generibus aliqua re, tum [o] dicitur aut [p] cretoſa, aut [q] glareoſa, et ſic ab aliis generum diſcriminibus mixta. et [r] vti horum varietates [s], ita genera haec, vt praeterea ſubtiliora ſint [t] alia. nam [u] minimum in ſingula facies terna [x], quod alia terra eſt

d) *Pandatharia a. V. pandateria P.* e) *viniti P.* f) *oſtenderit a. V.* g) *furcularis: vindemia Pol.* 2. h) *vindemia percat, et* deſunt *I. B. R.* i) *palma P. Ryck.* k) *horum P. eorum I. B. R.* l) *vriatini P.* [C. IX.] †) *Terram Com.* Sphalma credo. a) *Et a. I. B. R.* b) *et* inſ. c) *alia in eam: cum et I. B. R.* d) *comprenſa I. B. R.* e) *miſta I. I-G.* f) *quo I. B. R.* g) *ſic et a. V. H. St-D.* h) *admiſtiones I. I-G.* i) *ſint I. B. R.* k) *ſabulum I. B. R.* l) *ignis carb. I. B. R.* m) *perferuet ita, vt a. V.* n) *admiſta I. I-G.* vt alias ſemper. o) *vt cum I. B. R.* p) *aut* abeſt *I. B. R.* q) *aut glareoſa* deeſt *I. B. R.* r) *et vti* omitt. *I. B. R.* s) *varietate I. B. R.* t) *ſint. Alia minimum I. B. R.* u) *ad* inſ. *I. I-G.* x) *terrena I. B. R.*

8, 6 SVB EAM) *Sub eam ſubiiciuntur circiter bipedales e ſurculis furcillae.* Ita hic locus videtur legendus. Nam verba illa, *vbi naſcitur vua*, ſunt expoſitoris gloſſae. Item illa paullo poſt *vindemia facta.* et legendum *palma*, non *palmam.* VRSIN. Non poſſum aſſentiri Vrſino. Verbis *vbi naſcitur vua* locus ipſe deſignatur, vbi ſubiicienda eſt furcilla, ille nimirum, qui vua creſcente futurus eſt grauiſſimus, et maxime fulcro opus habiturus. Deinde *diſcat pendere in palmam* videtur ſignificare, *fiat palma* ſiue *palmes* robuſtior, qui cum ne ſic quidem plane ipſe ſuſtinere ſe poſſit, *funiculo* aut *ceſto* a capite ſ. trunco deligatus pendeat.

8, 7 VBI NATVRA HVMIDA) Refert Creſc. 4, 13.

9, 1 TERRA, INQVAM) Redit Varro, qui ex ſua perſona hic loquitur, verbo *inquam* ad ſermonem ſuperiorem, *terra cuiuſmodi ſit, refert:* ne quis putet, nunc demum loqui eum incipere, qui non deſiit inde ab initio cap. 8. conf. 2, 8, 6. Nihil auſi ſumus mutare, ſuadente licet Vrſino: Varronis autem hic ſcripturam repraeſentari non dixerim: adeo impedita videntur quaedam et hiantia.

9, 1 ET CAETERA EIVS GENERIS) Videndum, an voces *in nominando* ſint inducendae: et item illae: *in qua ſeri quid poteſt et naſci.* paullo poſt legendum: *Quam in illa communi, propter admixtiones etenim cum ſint diſſimilia ac poteſtates etc.* VRSIN.

9, 3 ET SIC AB -- MIXTA) Vox *mixta* videtur abundare, et deinde legendum: *Ita genera haec, et praeterea ſubtiliora ſunt, nam minimum in ſingulis facies terna etc.* *Subtiliora* autem dixit pro minutiora, et magis particularia. Sic ſupra ſub finem cap. 5. IDEM.

9, 4 ITA-

eſt valde lapidoſa, alia mediocriter, alia prope pura. Sic de aliis generibus reliquis
admixtae terrae tres gradus aſcendunt [y] eosdem. Praeterea hae ipſae ternae ſpecies 4
ternas in ſe habent alias, quod partim ſunt humidiores, partim aridiores, partim me-
diocres. Neque non haec diſcrimina pertinent ad fructus [z] vehementer. Itaque
periti in loco humidiore far adoreum potius ſerunt, quam triticum; contra in ari-
diore hordeum potius, quam far, in mediocri vtrunque. Praeterea etiam diſcrimina 5
omnium horum generum ſubtiliora alia, vt in ſabuloſa terra, quod [a] ibi refert, ſabulo
albus ſit, an rubicundus: quod ſubalbus [b] ad ferendos ſurculos † alienus, contra ru-
bicundior appoſitus. Sic magna tria diſcrimina terrae, quod refert vtrum ſit macra,
an pinguis, an mediocris. quo [c] ad culturam pinguis foecundior ad multa, macra
contra *. Itaque in [d] iis, vt in Pupinia, neque arbores prolixas [e], neque vites feraces
neque ſtramenta videre [f] craſſa poſſis [g], neque ficum [h] mariſcam, et arbores pleraſque,
ac prata retorrida, et muſcoſa [i]. Contra in agro pingui, vt in Hetruria, licet videre 6
ſegetes fructuoſas, ac reſtibiles, et arbores prolixas, et omnia ſine muſco. In medio-
cri autem terra, vt in Tiburti, quod [k] propius accedit, vt non ſit macra, quam vt ſit
ieiuna, eo ad omnes res commodior, quam ſi inclinauit [l] ad illud [m] quod deterius [n].
STOLO, Non male, inquit, quae ſit idonea terra ad colendum, aut non [o], Diophanes 7
Bithynius ſcribit, ſigna ſumi poſſe aut ex [p] iis quae naſcuntur ex ea [q]. ex ipſa, ſi ſit ter-
ra alba, ſi nigra, ſi leuis, quae cum fodiatur, facile frietur [r], naturaque [s] non ſit cine-
ritia [t] neue vehementer denſa. ex iis autem, quae enata ſunt fera, ſi ſunt prolixa,
atque ea quae ex iis naſci debent, earum rerum feracia. Sed quod ſequitur, tertium
illud de modis dice [u].

X. ILLE

y) *aſcendunt. Eosdem praeterea I.B.R.* z) *fructus. Vehementer itaque I. B.R.* a) *quot Heru.* b) *Sabulo albus I. I-G.* †) *ſurculos* omitt. *Iuntt.* c) *quod I.B.R. Iuntt* d) *nux, vt in I.B.R. nux in viis, vt Pol. 2. in Veiis I. I-G.* e) *prolixae I.B.R.* f) *in* inſ. *I. B.R.* g) *poteris a. V.* h) *neque* inſ. *I. B. R.* i) *raucoſa I.B.R.* k) *quot Heru.* l) *inclinauerit a. V.* m) *aliud I.B.R.* n) *eſt* add. *I.B.R.* o) *an a. V.* p) *ex iis* deeſt *I.B.R.* q) *eis I.B.R.* r) *ſeritur I.B.R.* s) *natura quae I.B.R.* t) *cineraria I.B.R.* u) *dici Pol. 1. dicie ille P. 2.*

9, 4 ITAQVE PERITI) Plin. 18, 17. *In loco humili far adoreum potius, quam triticum ſerunt; temperato et triticum et ordeum.* Sed ex hoc Varronis loco et item alio Columellae ex 2, 6 legendum *humido* non *humili* apud Plinium. Columella: *Triticum ſicco loco melius coaleſcit, adoreum minus infeſtatur humore.* IDEM.

9, 5 QVO AD CVLTVRAM PINGVIS) Videtur legendum: *quod pinguis etc.* IDEM.

9, 5 ITAQVE IN IIS) Veteres libri hac parte corrupti. Communem lectionem: *Itaque in Veiis, vt in Pupinia* multis de cauſis non probamus, eamque ab aliquo emendatore repoſitam arbitramur. Modus loquendi, quo infra vtitur Varro, aperit hic aliter legi debere: Vt cum ait: *In agro pingui, vt in Hetruria etc. in mediocri autem terra, vt in Tiburti.* Nec tamen locum reſtituere potuimus. Macrum ſterilemque agrum eſſe Pupiniam, docet Cicero contra Rullum. VICTORIVS. Fortaſſe legendum *in ea:* nam in libris Mſſ. hoc verbum corruptum eſt. De Pupinia conſtat ex Colum. 1, 4, 2 exilem terram fuiſſe et peſtilentem. Feſtus in *Pupinia,* licet locus mutilatus ſit, videtur tamen indicare, fuiſſe Pupiniam prope Tuſculum vrbem. VRSIN. Damnauit hunc locum Victorius, tanquam vitioſum illud *iis* eſſet, quod in *Veiis* mutauit Aldus, Ienſonius in *Nux.* Mihi, diligenter perpendenti, omnia plana et aperta viſa ſunt: *in iis,* ſiue priſca orthographia *eiis* (ex quo Aldus *Veiis* expreſſit) nimirum terrae diſcriminibus, quae tria propoſuit Varro. PONTED. Tolerabilem certe ſententiam parit Commeliniana lectio. Numeri iſta mutatio in Varrone nihil habet ſingulare. vide, quae *Syneſeos* nomine in indice complexi ſumus.

9, 6 QVOD PROPIVS) Videtur legendum *quo propius.* VRSIN.

9, 6 INCLINAVIT) Theophr. de cauſ. 2, 6 οὐ μὴν ἀλλ᾽ αὐτῶν γε τούτων ἡ πρὸς θάτερον μέρος ἀποκλίνουσα, τῆς ἐναντιώσεως κρείττων. VRSINVS. Forte verum eſt *inclinarit* vel *inclinaret.*

9, 7 EA QVAE-EARVM RERVM) Pleonaſmus ſimilis illi 1, 17, 1 *adminicula hominum, ſine quibus rebus* etc.

10, 1

X. ILLE, Modos, quibus metirentur rura, alius alios conſtituit. Nam in Hiſpania vlteriore metiuntur iugis, in Campania verſibus, apud nos in agro Romano ac Latino iugeris. Iugum vocant, quod iuncti boues vno die exarare poſſint. Verſum dicunt centum pedes quoquouerſum quadratum. Iugerum, quod quadratos duos
2 actus habeat. Actus quadratus, qui et latus eſt pedes c x x, et longus totidem. is modus [a] acnua Latine appellatur. Iugeri pars minima dicitur ſcripulum, id eſt decem pedes in [b] longitudinem [c] et latitudinem quadratum. Ab hoc principio menſores nonnunquam dicunt in ſubſiciuum [d] eſſe vnciam agri, aut ſextantem, aut [e] quid aliud,

[C.X.] a) *modius ac mina a. V. modidus acnua Pol. 2.* b) *et I.B.R.* c) *longitudine et latitudine a.V.* d) *ſubciſiuum I.I-G.* e) *ſiquid I.B.R.*

10, 1 ILLE) Quis? Varronem interpellauerat Stolo. Naturale igitur eſt, hunc admonitum pergere. Verum alias non vt de tertio loquitur Varro, cum ſuam perſonam notat, ſed vtitur verbo *inquam?*

10, 1 IVGVM VOCANT) Plin. 18, 3 *Iugerum vocabatur, quod vno iugo boum in diem exarari poſſet* etc. Sed ibi legendum *iugum* non *iugerum*, vt apparet ex hoc Varronis loco. VRSINVS. Vid. Varr. de L. L. lib. 4 p. 10 et R. Salomon ben Melech ad Ieſa. 5, 10. SCHOETTG. Apud Plinium *iugum* reſtituit Harduinus. Peccatur in hoc loco Varronis etiam apud Non. 1, 265 p. 53, 29 Merc. vbi *iugeri proprietatem Varro deſignare* dicitur, ac laudantur tamen, quae de *iugo* hic dicuntur.

10, 2 IS MODVS ACNVA) Hanc lectionem in omnibus antiquioribus libris inueni. Nam communem peruulgatamque inanem puto. Columellae veteres codices in illo loco libri 5 *Sed hunc actum prouinciae Baeticae ruſtici agnam vocant* ſcriptum habent *agnuam*: id eſt eodem modo, quo hic Varronis priſci Codices. Nam C in G ac contra facile mutabant veteres librarii. Veterem igitur ſcripturam illic quoque reſtitui. Quod niſi addidiſſet Columella, actum illum a ruſticis prouinciae Baeticae ita appellatum, cum M. Varro tradit latine *acnuam* vocari, omnia, vt arbitror, conuenirent. Ego, quod potui ad hunc locum illuſtrandum praeſtiti. VICTOR. In V. C. Columellae 5, 1 eſt *acnam*, *g* in *c* mutato ἀρχαϊκῶς. Ex quo loco legendum hic apud Varronem: *Is modus acna latine appellatur.* VRSIN. Editio Bonon. *Is modius ac mina* etc. ſic et reliquae. Quantum nobis conſtat, τὸ *acnua* primum exhibent editiones Gryphianae. Apud Columellam ſimilis varietas. Ita quoque in Gromaticis ex Iſidoro ſumtis p. 291. Ipſe Iſidorus Orig. 15, 15 legit *agrum*; Gothofredus in Var. Lect. col. 1914 *agnum*. Rigaltius ad Gromaticos p. 283 ab Herone ἄκενα vocari dicit. Caeterum alia eſt differentia, quod Varro dicat, *latine* ita dici, Columella vero et Iſidorus ruſticis Baeticis id attribuunt. Salmaſius ad Solinum c. 37 p. 481 dicit idem eſſe, quod Graecis ἄκαιναν. Verba eius ſunt: *Idem Hero* ἀκέναν *ſimiliter facit decem pedum Philetaeriorum:* ἡ δὲ ἀκένα ἔχει πόδας φιλεταιρίους ι′, ἤτοι δακτύλους ρξ′. *Alter Hero Geodaetes* acenae *tribuit* σπιθάμας *ſedecim, hoc eſt pedes duodecim. Pedes ergo Italicos intelligit.* Ἡ ἄκενα σπιθάμας 15, *Graeci antiqui* ἄκαιναν *ſcribunt, recentiores* ἄκεναν. *Inde* acna *Columellae pro certo menſurae agri modo* - - - Acnua *vel* agnua *veteres ſcribunt libri apud Columellam. Auctor vetus:* Agnua habet pedes XIIII. CCCC. Iugerum habet pedes XXVIIII. CCC. Haec SALMASIVS. Peream ſi *acnua* a Latinis actum quadratum dici ſcripſerit Varro, cum *acnua* Baeticam vocem eſſe teſtetur Columella. Praeterea non ſolet Varro ſcribere: hoc Latine dicitur: illud a Latinis vocatur; ſed nos dicimus: vel a noſtris appellatur. Vtitur de peregrinis. Adde *acnuam* apud Latinos nomen habuiſſe *actus quadratus*. Cur igitur aliud imponebant? *Baetice* igitur ſcripſit Varro, non *Latine*. Dubitatur item de *acnua*; quoniam Columella id *agnam* appellat. Sed Varro priſcam ſcribendi formam ſequebatur: Columella ſui temporis conſuetudinem. Videtur etiam *acnua* ad Latinum nomen accedere *acna*, ſiue *agna*, ſed neque perfecte neque plane; ita enim dicebatur a barbaris nempe a Baeticis Latinam linguam imitantibus. Columella latine ſcripſit, vt aliud terrae ſpatium *porcam*, quod Baetice fortaſſe erat *porcua*, nuncupauit. PONTED. Heſychius: ἄκαινα, μέτρον τι. Adde Euſtathium ad Iliad. M p. 307. SCHOETTG. De numeris auctoris veteris Salmaſiani obiter obſeruo corruptos videri, facile ex hoc loco reſtituendos. Si *acnua* eſt actus quadratus, pedes CXX longus et latus totidem, habebit pedes quadratos XIIII. CCCC hoc eſt 14400: ſed iugerum cum ſit alterum tantum, habebit non pedes quadratos XXVIII. CCC. f. 28300, ſed XXVIII. DCCC f. 28800. Vtrum barbarae notae peccato occaſionem dederunt, confuſis 8 et 3?

10, 2 IVGERI PARS MIN. DIC. SCRVPVLVM) Abunde in noſtris epiſtolis (p. 79. 98) *ſcriptulum* eſſe legendum comprobauimus; idque etiam ex antiqua forma aliquatenus patet, cum in vetuſtis exemplaribus *ſcripulum* et *ſcripula*, *t* ab imperitis ſubducto, inueniatur. PONTED.

10, 2 SVBSICIVVM ESSE) Varro lib. 4 de LL. *Romani multa duodenario numero finierunt* [*et illud*

aliud, cum ad iugerum peruenerunt: id [f] habet [g] ſcripula [h] CCLXXXVIII [i]. quantum [k] as antiquus noſter ante bellum Punicum pendebat [l]. Bina iugera quod a Romulo primum diuiſa [dicebantur] viritim, quae [quod] haeredem ſequerentur, haeredium

f) *quot I. B. R.* g) *iugerum* inſ. *I. B. R.* h) *ſcripula P. ſcrupula* al. i) *ducenta octoginta octo a. V. CCLXXVIII* eſt Sphalma *Com.* k) *Quantum autem ad antiquos noſtros ante I. B. R. Quantum attinet ad antiquos noſtros I. I. G. Quantus as antiquos noſter P.* l) *pendebant a. V.*

[*et illud quidquid erat ita finitum, as appellarunt; vnde factum eſt, vt iugerum as appellaretur, et in totidem partes diuideretur etc.*] In diuiſionibus autem agrorum, cum iugerum non poterat expleri, ſed relinquebatur, aut duodecima agri pars, aut ſexta, tunc dicebatur in ſubſiciuo eſſe aut vncia, aut ſextans. VRSINVS. Quae vncis incluſimus, non ſunt Varronis. Locus eſt p. 10, 34.

10, 2 CVM AD IVGERVM PERVEN.) Videtur legendum: *non peruenerunt.* Siculus Flaccus de limitibus agrorum. *Qua comparatione facta, quando minus fuerit, quam centuriae modus eſſe debet, ſubciſiuum vocatur.* Frontinus: *Subſiciuorum genera ſunt duo, vnum quod in extremis aſſignatorum finium centuria expleri non potuit etc.* ex quibus verbis apparet legendum hic apud Varronem: *cum ad iugerum non peruenerunt.* Nam cum ſiue centuria, ſiue iugerum expleri non poterat, ea pars agri, quae reſtabat, *ſubciſiua* dicebatur. VRSINVS.

10, 2 ID HABET SCRVPVLA CCLXXXVIII) Haec eſt vetus eademque ſincera lectio. Quam corrupta communis eſſet, facile perſpici poteſt. Nam hunc locum reſtitutum mirifice adiuuare ſtudioſos litterarum in ponderibus ac menſuris intelligendis perſpicuum eſt. Vnciam XXIIII ſcrupula habere omnes nouerunt, et ex XII vnciis, quae aſſem conficiunt, ſummam illam ſcrupulorum confici patet. Vnde vere M. Varro tradidit iugerum habere ſcrupula CCLXXXVIII, quantum as. Quod tamen ad orthographiam pertinet, ambobus locis *ſcripulum i* non *u* prima ſyllaba habet. VICTORIVS.

10, 2 QVANTVM AS ANTIQVVS) *Quantum as antiquus noſter ante bellum Punicum pendebat. Bina iugera etc.* Ita hic locus corrigendus et interpungendus. Feſtus. *Sextantarii aſſes in vſu eſſe coeperant ex eo tempore, quo propter bellum Punicum ſecundum, quod cum Hannibale geſtum eſt, decreuerunt Patres, vt ex aſſibus, qui tunc erant librarii, fierent ſextantarii etc.* Idem in graue aes. *Graue aes,* inquit, *dictum a pondere; quia aſſes ſinguli pondo libras efficiebant. Sed bello Punico P. R. preſſus aere alieno, ſingulis aſſibus librariis ſenos fecit, qui tantundem valerent.* Et Plinius 333 *Librae autem pondus aeris imminutum bello Punico primo, cum impenſis Reſpublica non ſufficeret, conſtitutumque, vt aſſes ſextantario pondere ferirentur. Ita quinque partes factae lucri, diſſolutumque aes alienum etc.* Ex quibus locis apparet hic ita legendum: *Id habet ſcrupula* CCLXXXVIII, *quantum as antiquus noſter ante bellum Punicum pendebat etc.* As enim ante bellum Punicum integram libram, hoc eſt vncias XII, ſiue ſcrupula CCLXXXVIII pendebat, poſtea Hannibale vrgente, ſextantalis eſt factus, demum vncialis et ſemuncialis poſtremo. Igitur cum olim as penderet ſcrupula CCLXXXVIII, conſequens erat, vt iugerum, quod aſſis loco erat, in totidem ſcrupula diuideretur. VRS.

10, 2 ANTIQVVS NOSTER) Locus, vt arbitror, egregie reſtitutus, in antiquioribus libris fideliter conſeruatus. Vnum tantum erat, quod improuidos lectores turbare potuit, et, vt ſuſpicor, anſam tot erroribus praebuit. *Antiquos* enim ſcriptum erat antiqua conſuetudine, quae multum in his libris retenta eſt: nam *ouom, Auos, Equos* paſſim pro *ouum, auus, equus* ſcriptum eſt. De ſententia dubitari non poteſt: nam Sextus quoque Pompeius inquit, *Centuriatus ager in* CC *iugera deſcriptus, quia Romulus centenis ciuibus ducena iugera tribuit.* VICTOR.

10, 2 BINA IVGERA) *Bina iugera, quod a Romulo primum diuiſa dicebantur viritim.* Ita citat hunc locum Nonius in *Heredium.* Feſtus: *Centuriatus ager in diuerſa iugera definitus, quia Romulus centenis ciuibus ducenta iugera agri diſtribuit.* Cicero 2. de Republ. apud Nonium: *Ac primus agros, quos bello Romulus ceperat, diuiſit viritim ciuibus.* Siculus Flaccus: *Centuriis vocabulum datum ex eo eſt, cum antiqui Romani agrum ex hoſte captum victori populo per bina iugera partiti ſunt, centenis hominibus ducenta iugera dederunt, et ex hoc facto, centuria iuſte appellata eſt.* Plin. 8, 12 *Bina tunc iugera P. R. ſatis erat, nulli-que maiorem modum attribuit.* et 19, 4 *In XII tabulis legum noſtrarum nuſquam nominatur villa: ſemper ſignificatione ea hortus, in horti vero heredium.* Vid. Feſtus in *Heredium.* VRSIN.

10, 2 QVAE [QVOD] HAEREDEM SEQVERENTVR) Illud *quod* male me habebat. Idque abeſſe debere ſuſpicabar. Commodum deinde vidi laudari ad h. l. a Cl. Schoettgenio Mercerium ad Nonii locum ab Vrſino iam productum. Hic plane confirmauit coniecturam noſtram. Operae pretium eſt, plenius adſcribere locum Nonii 1, 303 ſ. p. 61, 11 Merc. *Heredioli proprietatem indicat Varro de R. R. lib.* 1. „Bina „iugera, quod a Romulo primum diuiſa viritim, „quae heredem ſequerentur, heredium appella„runt.„ Ad haec Mercerius p. 110. *Ita libri noſtri, qui in Varronis loco non agnoſcunt vocem* dicebantur, *quae gloſſam ſapit, nec vocem* quod, *quae et recte abeſt a Varronis manuſcriptis. Nam certe*

redium appellarunt. Haec poſtea [a] centum Centuria dicta [m]. Centuria [n] eſt quadrata in omnes quatuor partes, vt habeat latera longa pedum [o] ∞ ∞ Ɖ. Hae porro quatuor centuriae coniunctae, vt ſint in vtramque partem binae [p], appellantur in agris diuiſis viritim publice ſaltus.

XI. IN

m) *dicta* deeſt *I.B.R.I.I.* n) *quae duplicata eſt I.I-G.* o) *M.M.C. pedes I.B.R. duo millia et quadringentos pedes I.I-G.* ∞ ∞ *D. Vict.* praet. 1541.

certe totus is locus in Varrone corruptiſſimus ita legendus eſt: „Id habet ſcrupula CCLXXXVIII, „quantum as antiquus noſter ante bellum Puni-„cum pendebat. Bina iugera, quod a Romulo „primum diuiſa viritim, quae heredem ſequeren-„tur, heredium appellarunt. Heredia centum „centuria dicta. Centuria eſt quadrata in omnes „quatuor partes, vt habeat latera longa ∞ ∞ „CD pedes. Porro quatuor centuriae coniunctae, „vt ſint in vtramque partem binae, appellantur „in agris diuiſis viritim publice ſaltus.„ *Hoc ait, iugerum eſſe duplicem actum quadratum; heredium duo iugera: centum heredia centuriam, quatuor centurias ſaltum. Centuria procul dubio e ducentis iugeris, vt Feſtus et omnis antiquitas notat: nomen id a centum herediis. itaque cum actus quadratus ſit centum viginti pedum in omnes partes, qui efficiunt* 14400 *pedes, iugerum, quod continet duos actus, conſtat pedibus* 28800 *id eſt, ſcripulis* 288. *Scripulum enim decem pedum in omnes partes, hoc eſt centum pedum. Rurſus heredium, quod continet iugera duo, conſtat pedibus* 57600. *Centuria ergo pedum* 5760000, *hoc eſt pedum in ſingula latera* 2400. *In Varrone ſecuti ſumus vetera exemplaria, mutata tantum diſtinctione, et ex* haec poſtea centum *fecimus* heredia centum *manifeſta ratione: et ita conſtituimus optimi ſcriptoris inſignem locum.*

10, 3 HAEC POSTEA [A] CENTVM) Illud *a* incluſi, quod ſi abſit, non opus eſt violenta illa Mercerii mutatione.

10, 3 QVAE DVPLICATA EST QVADRATA IN OMNES QVATVOR PARTES) Manu ſcripti libri, *Centuria eſt quadrata* etc. Quae ſi mendo vacat lectio, intelligit M. Varro centuriam illam, quae vetus nomen habebat, quamvis ſummam iugerum [iugero] duplo maiorem haberet. Et ſane veriſimile eſt ita loqui Varronem, quemadmodum etiam Sext. Pompeius facit. quamuis enim non oſtendat ſe loqui de duplicata, ea illi tribuit, quae duplicatae conueniunt. tunc enim omnes, centuriam cum audiebant, duplicatam (quamuis nihil adderetur) intelligebant. *Centuria*, inquit Sextus, *in agris ſignificat ducena iugera.* In V de lingua Latina M. Varro, quo loco rationem nominis reddere debuit, totam rem explicauit? *Centuria prima centum iugeribus dicta, poſt duplicata retinuit nomen.* Vt arbitror, nonnulli correctores, cum centuriae nomen attenderent, nec cogitarent Varronem conſuetudine loquendi ſui temporis vti, mendum eſſe ſuſpicati, verba commutarunt. Nam vix fieri poſſe puto, vt in aliquibus peruulgatam lectionem manu ſcriptis codicibus inuenturus non fuerim, ſi illa vera huius loci ac germana eſſet. Quod volent tamen de hac re docti viri iudicabunt. VICTOR.

10, 3 LATERA LONGA PEDVM ∞ ∞ C.) Cum ſtudium meum exprimendae antiquitatis non bene percepiſſent operae, quae poſtea libros excuderunt, integrum hunc locum deprauarunt. Quibus enim notis ſumma pedum, quae centuriam conficiunt, in optimo exemplari deſcripta eſt, iisdem in noſtro codice deſignari volebam. Sic autem in illo ſcriptum eſt, Pedum ∞ ∞ C. Ɖ typographi priores lineam, qua poſtrema litera diſſecta eſt, lituram eſſe credentes, vt arbitror, literam totam tanquam a me deletam, reliquerunt, falſumque numerum pedum poſuerunt. Neque hoc tantum hoc loco fecere, ſed in tertio etiam libro in eadem re lapſi ſunt, quo facilius quid eos deceperit ſuſpicari potui. Ita enim ille quoque locus legi debet, cap. 5. *Longum P.* Ɖ *CCCCL.* Non ſolum autem hanc notam in fideliſſimo Varronis codice, ſed in aliis etiam priſcis monimentis inueni: vt Romae in vetere lapide, qui laudes Dioclis agitatoris exſculptas habet. Eſt autem in volumine Epigrammat. ant. vrb. 17 exſcriptus. Duo igitur hi loci corrigendi: nec ſedulitas mea ſtudiumque renouandae vetuſtatis reprehendendum: quamuis res hic aliorum culpa male ceſſerit. VICTORIVS. Editio, cuius ſphalma corrigit, eſt Gryph. 1541. Aliae omnes ad Victorianas caſtigationes comparatae, in alio mendo, quod indicauimus, conſpirant. Vides etiam Lector, MMC eſſe in I.B.R. quarum aliqua forte in fraudem induxit correctorem, vt tanto facilius D. illud tranſuerſa linea ſignatum plane inductum putaret. Reſtituto poſtea Ɖ; C pro eo omittendum putarunt. Non incongruum, ſpero, fuerit, poſt Victorium de littera diſputare. Si nihil aliud, certe illum verum eſt: ſi talium diligentes ſemper fuiſſent homines, barbariem non fuiſſe inualituram. Itaque illud etiam placet adiicere, de nota Ɖ forte adhuc diſpiciendum eſſe. Licet enim quingentos ea notari vulgo tradatur, tamen non praetereundum illud videtur, quod Cl. Gaſpar Bachetus Meziriacus in obſeruat. ad Plin. 33, 3 (commentariis eius ad Ouidii Heroidas Gallicis adiuncta) p. 9 demonſtratum a ſe ait alias, (forte ad Diophantum a ſe editum) hanc ipſam notam, ſiue D. tranſuerſa linea iugulatam, non iam *quingentos* notare, ſed *quadringentos.*

11, 1

XI. IN modo fundi non animaduerſo lapſi ſunt multi, quod alii villam minus
magnam fecerunt quam modus poſtulauit, alii maiorem, cum vtrumque ſit contra
rem familiarem ac fructum. maiora enim tecta et aedificamus pluris, et tuemur [a],
ſumptu maiore. minora cum [b] ſunt quam poſtulat fundus, fructus ſolent diſperire.
[LICINIVS [c],] Dubium enim non eſt, quin cella vinaria maior ſit faciunda in eo 2
agro, vbi vineta ſint [d] ampliora: vt horrea, ſi frumentarius ager eſt [e]. Villam [f] aedi-
ficandum potiſſimum, vt intra ſepta villae habeat [g] aquam: ſi non, quam proxime.
primum, quae [h] ibi ſit nata; ſecundum, quae influat perennis. Si omnino aqua non
eſt viua, ciſternae faciundae ſub tectis, et lacus ſub dio, ex [i] altero loco vt homines,
ex altero vt pecus vti poſſit.

XII. DANDVM [a] operam [b], vt potiſſimum ſub radicibus montis ſilueſtris villam ponas [c], vbi paſtiones ſint laxae [d], ita vt contra ventos, qui ſaluberrimi in agro flabunt

[C. XI.] a) *tuentur I. B. R. Ba-G.* b) *enim ſi ſint I. B. R. enim ſi cum ſunt P.* c) *L. I. B. R. C. L. Pol. 2.* d) *ſunt a. V.* e) Hic adeſt diuiſio cap. *Iuntt. Pol. 2.* cui titulus: *De horreo Pol. 2. De aqua villae Iuntt.* f) *In villa aedificanda hoc potiſſimum a. V. Villam aedificandam* rel. g) *habeas I. B. R.* h) *quod I. B. R.* i) *et I. B. R.* [C. XII.] a) *Danda R. Ba-G. H. St-D. Dandum Iuntt. dandam* al. b) *opera Ba-G. H. St-D.* c) *ponat P.* d) *latae I. B. R. Ba. A. Gr. G. laeta Heru.*

11, 1 NON ANIMADVERSO) Hae voces videntur adiectae ambae ab expoſitoribus. Vid. Vitruuius 6, 9. C. 1, 4. Plin. 18, 6. VRSIN.

11, 1 LICINIVS) In VV. CC. eſt tantum littera L, quae videtur irrepſiſſe ex margine. fuiſſe autem notam quandam apud latinos, docti viri exiſtimant, qua loci inſigniores et laude digni indicarentur, vt apud Graecos ω, ſuperpoſita littera ϱ, hoc eſt ὡϱαῖον. IDEM. Mire confirmat hanc Vrſini coniecturam annotatio Scaligeri ad V. 1, 59, 2. Compara Vict. ad 1, 23, 5.

11, 2 AMPLIORA: VT HORREA) Videtur legendum immutatis dictionibus, *vt horrea ampliora.* et paullo poſt, vbi eſt, *ſaepta villae habeat, villae* gloſſema videtur eſſe. VRSIN.

11, 2 IN VILLA AEDIFICANDA HOC POTISSIMVM) Apud Ienſonium, Aldum, Iuntam et Gymnicum ſic legitur; alio modo apud Steph. Gryph. Commel. Popm. Berewoutium, (qui tamen in margine illam adnotat lectionem) *Villam aedificandam potiſſimum*; quod Vaticani etiam codices exhibent. Id Creſcent. lib. 1. c. 5. de Varronis ſententia tranſcripſit: *Villam aedificandam potiſſimum.* Vera fortaſſe lectio: *Villam aedificandum potiſſimum, vt ſerendum viciam, lentem, Cicerculam; Colligendum eas; faciendum quoque ſepta ſecreta ab aliis; Acus ſubſternendum, obiiciendum farinam hordeaceam; Praefectos alacriores faciundum praemiis.* PONT.

12, 1 DANDVM OPERAM) Ald. Gymn. et Popma formis excuderunt *danda opera*; caeteri vero *dandam operam* ita Creſcent. lib. 1. c. 5. dicendum: *dandum operam.* vt etiam Iunta poſuit. PONT. Poteſt quidem oratio pendere ex illo

11, 2. *Dubium enim non eſt.* Sed magis tamen Varroniana videtur lectio, quam recepimus. Vid. Ind. *Gerundia* in *dum* cum caſu verbi.

12, 1 VBI PASTIONES SINT LAXAE) Ita videtur legendum ex C. 1, 5 non *latae.* VRSIN.

12, 1 ITA VT CONTRA VENTOS) Ita edidit Steph. Gryph. Commel. Berewoutius (licet hic alteram in margine apponat) alio modo Ald. Iunt. Gymn. Popm. nimirum: *ita vt contra ventos, qui ſaluberrimi in agro flabunt, poſita ſit, ad exortus aequinoctiales aptiſſima.* a quibus Ienſ. et Bruſch. interpunctionibus tantum differunt -- *in agro flabunt. Quae poſita ſit etc.* Apud Creſcentium hunc locum ſic lego: *aut vbi venti ſaluberrimi flabunt, Quae poſita eſt ad exortus aequinoctiales apertiſſima.* (emendo *aptiſſima,* vt in vernaculis interpretationibus, *e ac conciſſima*) Num itaque ſcripſerit Varro: *Dandum operam, vt potiſſimum ſub radicibus montis ſilueſtris villam ponas, vbi paſtiones ſint laxae* (ſiue *latae* vt in Creſcentio et nonnullis editis etiam Varronianis libris) *vbi venti ſaluberrimi flabunt. Quae poſita eſt ad exortus aequinoctiales aptiſſima,* peritioribus perpendendum relinquo. Columella certe his ſimilia protulit lib. 1, c. 5. *Et vt aedificii frons auerſa ſit ab infeſtis eius regionis ventis, et amiciſſimis aduerſa, cum plerique amnes aeſtate vaporatis, hieme frigidis nebulis caligent: quae niſi vi maiore inſpirantium ventorum ſubmouentur, pecudibus hominibusque conferunt peſtem. Optime autem ſalubribus, vt dixi, locis ad orientem vel ad meridiem: grauibus ad Septentrionem villa conuertitur.* Et rurſus: *Sed procul et editiore ſitu* (villam) *condere, et frons eius ad orientem aequinoctialem directa ſit.* PONT.

flabunt [e]. Quae poſita eſt [f] ad exortus [g] aequinoctiales, aptiſſima, quod aeſtate habet [h] vmbram, hieme ſolem. Sin cogare ſecundum flumen aedificare, curandum ne aduerſum eum [i] ponas. hieme enim fiet vehementer frigida, et aeſtate non ſalubris.
2 Aduertendum [k] etiam ſi qua erunt loca paluſtria, et propter easdem cauſas, et quod areſcunt, creſcunt [l] animalia quaedam minuta, quae non poſſunt oculi conſequi, et per aera intus in corpus per os ac nares perueniunt, atque efficiunt difficiles morbos. FVNDANIVS, Quid potero, inquit, facere, ſi iſtiuſmodi mi [m] fundus haereditate [n] obuenerit, quo minus peſtilentia noceat? iſtuc vel ego poſſum reſpondere, inquit
3 AGRIVS. Vendas quot aſſibus poſſis: aut ſi nequeas, relinquas. At SCROFA, Vitan-

e) *flabunt poſita ſit. Ad I. I-G.* f) *ſit I. B. R.* g) *exortos P.* h) *habeat a. V.* i) *eurum a. V. earum Ienſſ.* k) *Auertendum P.* l) *creſcuntque I. B. R. et quod in iis creſcunt I. I-G. H. St-D. et quod in iis aleſcunt Pop.* m) *mihi a. V.* deeſt *P.* n) *haereditati P.*

12,1 SIN COGARE SECVNDVM FLVMEN AEDIFICARE, CVRANDVM NE ADVERSVM EVM PONAS) Ita habent antiqui libri: quae ſi recipitur lectio, reſpondit M. Varro alio genere ac ſupra vſus fuerat flumini. nam magis vſitate dixiſſet ID, non EVM, tanquam ſi fluuium aut amnem antea poſuiſſet. Sententia ſane idonea eſt. Idem etiam ſignificare volens Plinius, inquit, *neque iuxta paludem ponendam eſſe, neque aduerſo amne.* In peruulgata lectione mendum eſſe facile omnes, qui attente perſpiciant, videbunt. nam et rei ipſi et iis quae ſupra tradiderat Varro ſententia ipſius repugnat. dixerat enim villam ad exortus aequinoctiales aptiſſimam eſſe. Eurum autem ab ortu ſolis flare quis neſcit? ventosque qui inde ſpirant, ſaluberrimos eſſe? In ſecundo etiam libro Geoponicon Didymi nomine haec leguntur: *τὸ δὲ πᾶν σχῆμα τῆς οἰκίας πρὸς ἀνατολὰς ποιητέον, καὶ τὰς θύρας· οἱ γὰρ ἀπὸ τῶν ἀνατολῶν ἄνεμοι πνέοντες ὑγιεινότεροι.* VICTOR. Vox *Eurum* videtur corrupta, et pro ea reponendum fortaſſe verbum *curſum*: nam ſupra dixerat *ſi cogare ſecundum flumen aedificare* etc. VRSIN. Generis mutatio: cuius ſimile exemplum prope dixerim infra: *Alteram enim in partem fieri oportet e villa nouum fimum, ex altera veterem tolli: quod eſt, quam recens, quod confracuit, melius.* et lib. III. *Nec ſi ex aluo in aluum in eodem loco traiicias, negligenter faciendum; ſed ſi tranſiturae ſunt apes, ea apiaſtro perfricandum:* et lib. IV de lingua lat. *In ea tranſuerſa regula Manicula, quod manu bubulci tenetur, qui quaſi eſt temo inter boues.* Non enim verbo in ſerie orationis expreſſo reſpondet verbum eiuſdem generis; ſed intelligitur aliud diſſimile genere, notione par, ob quod genus mutatur, vt ſunt *Flumen, fluuius*; *Fimus, ſtercus*; *Regula, ſtipes.* Sed vſitatior eſt illa varietas generum, cum ad rem, non ad vocem, ſit relatio, vt Salluſt. lib. V Hiſtor. *Legiones Valerianae comperto lege Gabinia Bithiniam et Pontum Conſuli datam, miſſos eſſe.* Varro infra: *Videndum vt ſit de tenero ramo ex vtraque parte aequabiliter praeciſum, quas alii clauolas, alii taleas appellant.* POPMA. Adde quae notat Iac. Gronouius ad Lucianum tom. 2 p. 163. SCHOETTG. Pro *eum* Ienſon. Bruſch. Ald. Iunt. Gymn. Berewout. (in margine) *eurum* ediderunt, quod merito reprehenſum video. Eurus enim ab Solis ortu ſpirat; ideoque ſaluberrimus. Quare rectius reliqui (inter quos etiam Creſcentius continetur) *eum* habent, nam reſpexiſſe Varronem non flumen, ſed fluuium. Quod omnino non improbandum videtur. Ego tamen, vt ſimpliciora proferam, mecum perpendi, num pro *eum* ſcripſerit *eam*, id eſt *villam*, nam ſtatim adiecit: *Hyeme enim fiet vehementer frigida, et aeſtate non ſalubris.* Plin. lib. 18 c. 6. hoc monitum expreſſit: *Conuenit nec iuxta paludes ponendam eſſe, nec aduerſo amne.* At Colum. libr. 1. c. 4. Sic: *cauendum tamen erit, vt a tergo potius, quam per ſe flumen villa habeat.* PONTED. Subſcribo Celeberrimo Viro, qui *eam* olim in margine annotauerim: licet neque illud diſſimulandum putem, Buchnero etiam viſum P. 2 epiſt. 116, *eum* referri non ad flumen quidem, ſed ad Synonymum *fluuium:* exemplum huic ſimile laudat 1, 13, 4 vbi ad *fimum* refertur *quod*, cum reſpectu ad *ſtercus.*

12,2 ET QVOD ARESCVNT) Suſpicamur hic adiecta fuiſſe non nulla ab eo, qui locum explicare pluribus verbis voluerit, cum Varro fortaſſe ſcripſerit tantum: *et quod in iis aleſcunt animalia quaedam minuta.* Nam ex *aleſcunt* videtur factum *areſcunt*, et deinde additum *creſcunt.* Adiuuat noſtram coniecturam Colum. 1, 5. VRSIN. Haec lectio non poteſt defendi, niſi quicquam apponatur, vt habemus apud Ienſon. et Bruſch. *Aduertendum* etc. *et quod areſcunt, creſcuntque animalia quaedam minuta.* Ex iis etiam, quae apud Creſcentium leguntur, emendari illa poteſt: *Animaduertendum eſt* (*eſt* fortaſſe pro *etiam*) *ſi iuxta erunt loca paluſtria, et propter easdem cauſas, et quia cum areſcunt, creſcunt animalia quaedam minuta.* Ex quibus Creſcentii verbis integram Varronis ſententiam percipimus, quae fortaſſe

Vitandum, inquit, nè in eas [o] partes ſpectet villa, ex quibus ventus grauior [p] afflare ſoleat; neue in conualli caua. et vt potius in ſublimi loco aedifices. qui [q] quod perflatur, ſi quod eſt quod aduerſarium inferatur, facilius diſcutitur. Praeterea, quod † ab ſole toto die illuſtratur, ſalubrior eſt, quod et beſtiolae ſi quae prope naſcuntur et [r] inferuntur, aut efflantur, aut aritudine cito pereunt. Nimbi repentini, ac [s] torrentes fluuii, periculoſi illis, qui in humilibus ac cauis locis aedificia habent, et repentinae praedonum manus, quod improuiſos facilius opprimere poſſunt [t]. Ab hoc [u] vtroque ſuperiora loca tutiora. 2 3

XIII. IN

o) *eam partem I. B. R.* p) *ex his partibus* inſ. *I. B. R. ex iis partibus P. efflare Cr.* q) *eo quod cum perſl. Cr.* †) *locus qui ab ſole Cr.* r) *aut I. B. R.* s) *fluuii ac torrentes I. B. R. et fluuii ac torrentes I. I-G.* t) *poſſint I. B. R.* u) *hac vtraque P. hoc* om. *I. B. R.*

taſſe vel hoc vel alio non abſimili modo expreſſa fuit: *Animaduertendum etiam ſi qua iuxta* (nam et *τὸ iuxta* neceſſarium videtur, ideoque rurſus id inculcauit: *quod beſtiolae ſi quae prope naſcuntur, et inferuntur*) *erunt loca paluſtria. et propter eaſdem cauſas, et quia cum areſcunt, creſcunt in iis* (*τὸ in iis* fortaſſe in *que* quod legitur in Ienſonianis et Bruſchianis libris deprauatum iudico) *animalia quaedam minuta.* Haec tamen ita poſui omnem aſſenſionem cohibens, vt doctorum ingenia ad meliora promendum excitarem. Non inutile tamen erit, conferre ea, quae Colum. 1, 5, 6 hac de re poſteris mandanda curauerat. PONTED.

12, 3 AFFLARE SOLEAT) Quid ſi *offlare?* ſignificans certe verbum fuerit, nec analogiae aduerſum.

12, 3 QVI QVOD PERFLATVR, DISCVTITVR) Deficere ſuſpicor nonnulla. nam multa ſunt contraria, quae non inferuntur, ſed ibi proueniunt, vt animalia minuta, vt aër de palude exhalans praeſertim cum ita legam apud Creſcentium, *Eo quod cum perflatur, ſi quod ibi eſt aduerſarium, facilius diſcutitur.* Quibus porro haec Creſcentii lectio minus placet, (nam aliquid in ea deſiderari ego quoque exiſtimo:) ita vulgatam emendet: *Qui quod perflatur, ſi quod ſit ibi aduerſarium, aut ſi quod inferatur, facilius diſcutitur.* Hoc confirmat, quod ſequitur: *Quod et beſtiolae, ſi quae prope naſcuntur, et inferuntur, aut efflantur, aut aritudine cito pereunt.* PONT.

12, 4 NIMBI REPENTINI AC TORRENTES FLVVII) Sic in quinque formis excuſis libris inuenio, nempe Steph. Gryph. Commel. Berewoutii (qui in margine Aldinam vt ſolet lectionem ſequitur) Popmae, quibus proximus Creſcent.: *Nimbi repentini ac torrentis fluuii*, ſed vox *torrentis* vitioſa apparet pro *torrentes* ex vernaculis interpretationibus. Ad parum abſimilia Ienſon. edidit; Bruſchius, [apud quem tamen *et* ante *fluuii* deficit] Ald. Iunta, Gymn. *Nimbi repentini, et fluuii ac torrentes.* Vtraque ſane lectio defendi poteſt, ſed illa potior videtur, quae in vetuſtis quoque Florentinis manu exaratis libris reperitur. Quis enim Paterfamilias tam vecors non inueniri ſed excogitari poteſt, qui prope torrentem aedificet, ex quo nullum commodum percipiat, damna autem plurima? *Torrens*, vt ait Iſidor. lib. 13, c. 21 *eſt aqua veniens cum impetu. Dictus autem torrens, quia pluuia creſcit, ſiccitate torreſcit, i. e. areſcit. De quo Pacuuius, Flammeo vapore torrens torret. Cui Graeci ab Hyeme nomen dederunt, nos ab aeſtate: ille a tempore quo ſuccreſcit, non* [lego *nos*] *a tempore quo ſiccatur.* Torrens itaque dum aquarum impetu fertur, damnum ſemper affert, dum exſiccatur, inutilis exiſtit. Fluuium profecto intellexiſſe Varronem iudico, non torrentem, quoniam *fluuius* (verba ſunt Iſidori laudato loco) *eſt perennis aquarum decurſus a fluendo perpetim dictus*, qui augeri cum ſoleat, aliquando pluuiarum acceſſu, et magna vi impelli, adiecta eſt vox *torrens*, vt fluuii vehementia indicaretur. Ad hunc modum locutus et Virgil. Aen. 7 *Hic tantum boreae curamus frigora quantum Aut numerum lupus, aut torrentia flumina ripas.* Item l. 2 Georg. *Nec non et torrentem vndam leuis innatat alnus Miſſa Pado.* De Pado quoque Plin. l. 2. c. 16 haec habet: *augetur ad canis ortus, liquatis niuibus agris quam nauigiis torrentior*, (ſiue vt legit Salmaſ. *agris quamuis torrentior*) *nihil tamen ex rapto ſibi vindicans, atque vbi liquit agros, vbertate largior.* De eodem Pado apud Aggenum Vrbicum Comment. in Frontinum de Limit. Agr. haec memoriae tradita ſunt: *Circa Padum autem cum ageretur, (quod flumen torrens atque aliquando tam violentum decurrit, vt alueum mutet, et multorum late agros trans ripam, vt ita dicam transferat, ſaepe etiam inſulas efficiat) Caſſius Longinus vir prudentiſſimus (Iuris autor) hoc ſtatuit, vt quicquid aqua lambendo abſtulerit, id poſſeſſor amittat.* Patet itaque fluuium vocari torrentem, i. e. rapidum et concitatum, cuius eruptione agri et villae vaſtantur. Neque ſolum fluuios, ſed etiam riuos eadem de cauſa, quod aliquando aquis adaucti violenter decurrunt, vocatos torrentes accepi; Siculus enim Flaccus de Condit. Agr. haec literis mandauit: *Etiam publicae vtilitatis cauſa quod vi tempeſtatum riui torrentes ſubito alueos curſumque mutent.* Inuenio etiam mare aeſtibus furens appellatum: Iuſtin.

l. 4.

XIII. IN villa faciunda [a] ſtabula, ita vt bubilia ſint [b] ibi, hieme quae poſſint eſſe caldiora. Fructus, vt eſt vinum et oleum, loco plano in cellis, item vt vaſa vinaria, et olearia potius [c] faciundum. Aridus, vt eſt faba [d] et foenum in tabulatis. Familia vbi verſetur prouidendum, ſi feſſi opere, aut [e] frigore, aut calore, vbi [f] com-
2 modiſſime poſſint ſe [g] quiete reciperare. Vilici proxime ianuam [h] cellam eſſe oportet, eumque ſcire, qui introeat aut exeat noctu, quidue ferat: praeſertim ſi oſtiarius eſt

[C.XIII.] a) *ſunt* inſer. *a. V.* b) *ſint, vbi hieme poſſint I. I-G.* c) *potius faciunda in locis aridis. Fructus vt eſt etc. I. B. R. potius ſint in locis aridis, quam humidis, fructus, vt eſt I. I-G.* d) *lentes, hordeum et far* inſer. *a. V.* e) *vel a. V.* f) *et vbi I. B. R.* g) *ſeſe quieti recipere a. V.* h) *proximum P.*

I. 4. fretum, quod inter Siciliam Italiamque interfuit, *torrens* dixit. *Primum,* ait, *quod nuſquam alias tam torrens fretum, nec ſolum citato impetu, ſed etiam ſaeuo.* PONT.

13, 1 IN VILLA FACIVNDA SVNT) Vitruuius 6, 9 *In cohorte culina quam calidiſſimo loco deſignetur, coniuncta autem habeat bubilia, quorum praeſepia ad focum, et orientis coeli regionem ſpectent, ideo quod boues lumen et ignem ſpectando, horridi non fiunt.* VRSINVS. An ita: *In villa faciundum* (cur ſic legam, ex proxima adnotatione patebit) *ſtabula bubilia et ouilia, ita vt bubilia ſint in hyeme quae poſſint eſſe calidiora.* nam et ouile ſtabulum a Varrone commemoratum teſtatur titulus, qui in Ienſon. et Bruſch. libris extat: *Quod in villa primitus faciunda ſint bubilia et ouilia: et cellae: et vaſa vinaria: et olearia, et alia.* Librarii ſiquidem ex primis plerumque verſibus argumenta excerpta apponebant. Praeterea et alterum membrum, *ita vt bubilia ſint ibi* confirmat; per hoc enim Varro eius, quod de ouili et bubili praeceperat, exceptionem facit. PONT. Creſcentius 1, 4 hunc locum ita refert: *Stabula bubilia, quae hieme p. e. c. Item cellas in loco plano, vbi vaſa vinaria et olearia eſſe poſſunt. Item vbi ſtent fructus aridi, vt grana et foenum in tabulatis.*

13, 1 FRVCTVS, VT EST VINVM) Totum locum ad veterem lectionem reduximus. VICTOR. Videtur hic locus ita legendus ex C. 6, 1 *Fructibus humidis, vt eſt vinum et oleum in loco plano cellas faciundum; aridis, vt eſt faba, lentes, ordeum, far, et foenum in tabulatis etc.* VRSIN. Lectio perobſcura, quamuis vt traditum eſt a Victorio, vetus, quam Steph. Gryph. Commel. Popma, Berew. receperunt. Duo Varronem facienda hic propoſuiſſe videmus, cellas vinarias et olearias, ac horreum, quae nunc confuſa ſunt. Praeterea de faba tantum ex granis mentio, quae Tritico, Hordeo, Farre praeſtantia eſt inferior. Nec tamen ab Aldo, Iunta, et Gymn. meliora habemus: *Fructus vt eſt vinum et oleum, loco plano in cellis, ita vt vaſa vinaria et olearia potius ſint in locis aridis quam humidis fructus vt eſt faba, lentes, hordeum et far, et foenum in tabulatis* Cellae enim fructibus, vt vino et oleo, ſunt faciundae; et horrea ſiue tabulata grano et foeno: ſiue curandum aut prouidendum, vt vinum et oleum ſint in cellis aptis [nam arida loca niſi frigida vino contraria ſunt, frigidiora accommodata; at oleo calidiora, vt in fine huius capitis adiecit Varro, *cum fructus in eo vinarius quaerat ad dolia aëra frigidiorem, ita olearia calidiorem*] granum et foenum in tabulatis. Iam vero illa *faba, lentes, hordeum et far* [quae *grani* nomine continentur] omiſſo tritico inter grana nobiliſſimo, nonne librariorum manu appoſita videntur? Ienſoniana porro lectio multa vtriſque communia exhibet: *Fructus, vt eſt vinum et oleum loco plano in cellis, item vaſa vinaria et olearia potius faciundum in locis aridis. Fructus vt eſt faba: lentes: hordeum: et far: et foenum in tabulatis.* Hunc ſequitur Bruſch. nam vnum tantum verbum *faciunda* pro *faciundum* diſſimile habet. Cum itaque hae tres lectiones non ſolum inter ſe variae, ſed etiam ab auctoris ſententia ſint diſcrepantes, quarta accedat ex Creſcentio, quae niſi vera, ea tamen, quae rem ſub oculos ponat: eſt autem huiusmodi. *Item cellas in loco plano vbi vaſa vinaria et olearia eſſe poſſint. Item vbi condantur fructus aridi, vt granum et foenum in tabulatis.* Nam illud *cellas* ſpectat ad *faciundum* (vt ſupra emendauimus) non *faciunda*, vt in omnibus excuſis libris inuenio. Huius loci caſtigationem comprobare poſſumus ex Colum. apud quem l. 1. c. 6 haec reperiuntur. *Pars autem fructuaria diuiditur in cellam oleariam, torculariam, cellam vinariam, defructuariam, foenilia, paleariaque et apothecas et horrea, vt ex iis quae ſunt in plano cuſtodiam recipiant humidarum rerum tanquam vini et olei venalium. Siccae autem res congerantur tabulatis, vt frumenta, foenum, frondes, caeteraque pabula.* PONT.

13, 1 SE QVIETE RECIPERARE) Antiqua haec lectio: quae (vt arbitror) multo elegantior eſt illa, quam deiecimus. *Reciperare* reficere hic ſignificat. VICTORIVS. Ita Codex Ryckianus et Arondellianus, quem citat Ioſ. Waſſe ad Salluſtium Cat. c. 49. p. 149, qui et exempla huius ſignificatus congeſſit. SCHOETTGEN. Haec lectio a pleriſque probatur; alii tamen vt Ienſon. Ald. Iunt. Gymn. et Berew. (in adnotationibus hic) apponunt alteram: *vbi commodiſſime poſſint ſe quiete recipere.* His proximus Creſcent.

eſt nemo. In primis culina videnda, vt ſit admota, quod ibi hieme antelucanis temporibus aliquot res conficiuntur, cibus paratur, ac capitur. Faciundum etiam plauſtris, ac caetero inſtrumento omni, quibus [i] caelum pluuium inimicum, in cohorte [k] vt ſatis magna ſint tecta. haec enim ſi intra clauſum in conſepto, et ſub dio, furem
modo non metuunt [l], aduerſus tempeſtatem nocentem non reſiſtunt. Cohortes [m] 3
in fundo magno duae aptiores. vna, vt interius [n] compluuium habeat lacum, vbi aqua ſaliat, qui intra ſtylobatas [o] cum venit [p], ſit ſemipiſcina. Boues enim ex aruo [q] aeſtate reducti hic bibunt, hic perfunduntur. nec minus e [r] pabulo dum [s] redierunt anſeres, ſues, porci. In chorte [t] exteriore lacum [u] eſſe oportet, vbi maceretur lupi-
num: item alia, quae demiſſa in aquam ad vſum aptiora fiunt [x]. Cohors [y] exterior 4
crebro operta ſtramentis ac palea [z], occulcata [a] pedibus pecudum, fit [b] miniſtra fundo, ex ea quod euehatur. Secundum villam duo habere oportet ſterquilinia [c], aut vnum bifariam diuiſum. alteram enim [d] partem ferri oportet [e] e villa nouam [f], alteram [g] veterem tolli in agrum. quod enim [h] infertur recens, minus bonum. id cum flacuit, melius. necnon ſterquilinium melius illud, cuius latera et ſummum virgis ac [i] fronde

i) Verba: *quibus coelum pluuium inimicum* ponuntur poſt *tecta I.B.R.* k) *chorte I.I-G.H.St-D.* l) *ſed* inſ. *a.V.* m) *Chortes I.I-G.H.St-D.* n) *interdius I.B.R.* o) *ſtilobatas a.V.* p) *velit P.* q) *aratro I.B.R. arbo P.* r) *et a Ba-G. hoc loco reficiuntur anſeres I.B.R.* s) *cum P.Iuntt.* t) *cohorte I.B.R.* u) *locum I.B.R.* x) *ſunt I.B.R. fiant I.I-G.* y) *Chors I.I-G.H.St-D.* z) *paleis I.I-G.* a) *conculcata I.B.R. Ba-G.* b) *ſit I.B.R.* c) *ſtercilina P.* d) *in* interſer. *a.V.* e) *oportet villam P.1. vallam nouum P.2.* f) *nouum fimum a.V.* g) *altera I.B.R. ex altera I.I-G.* h) *Quod enim quam recens, quod* (ſtercus) *confricui, melius Buchn. Epla* 116. *P.*11. *Quod enim quam recens, quod cum faciunt melius I.B.R.* Pro *cum faciunt* eſt *confaciut P.1. confluunt Pol.2.* i) *et fronde vindicatur a.V.*

ſcent. qui totum hunc locum ſic tranſcripſit: *Item vbi verſetur familia, prouidendum, vt feſſi opere, aut frigore aut calore, poſſint commodiſſime ſe in quietem recipere.* PONT.

13,2 INPRIMIS CVLINA) Exiſtimamus potius legi debere: *inprimis culina videndum vt ſit ad modum apta:* nam infra in hoc ipſo capite dixit: *Cellam vinariam et oleariam ad modum agri aptam.* C.1,6 *At in ruſtica parte magna et alta culina ponetur, vt et contignatio careat incendii periculo, et in ea commode familiares omni tempore anni morari queant.* VRSIN. In iisdem epiſtolis (p.101.102.) *colina* per *o* non per *u* eſſe ſcribendum indicaui; nam *culina*, vt Feſti dicam verbis, *locus in quo epulae in funere comburuntur, appellatur.* PONTED.

13,2 INTRA CLAVSVM) Haec verba fortaſſe abundant. nam ſequitur *in conſaepto*, quod περίβολον gloſſarium interpretatur. IDEM.

13,3 COHORTES) Scribitur etiam *Cortes.* Nonius 2,112 *Cortes ſunt villarum intra maceriam ſpatia.* Quae quia rotundae fuerunt, ad militiam vox translata eſt, vt σπεῖραν *cohortem* appellauerint. Varro de L.L. lib.4. p.23 *Cohors, quod vt in villa ex pluribus tecteis coniungitur, ac quiddam fit vnum; ſic haec ex manipuleis copulatur cohors, quae in villa dicta, quod circa eum locum pecus coërceretur.* Vid. Lipſius de militia Rom. 2,4. Salmaſius ad Solinum c.26. p.220. Goeſius Ind. Agrar. SCHOETTG.

13,3 VNA VT INTERIVS) Videtur legendum: *Vna interior in compluuio habeat lacum, vbi aqua ſaliat, quae intra ſtylobatas cum venit etc.* VRSIN.

13,3 NEC MINVS ET PABVLO DVM REDEVNT ANSERES, SVES, PORCI) Nonius in Cortes ſic citat: *Nec minus et a pabulo cum redierint anſeres, ſues, porci in corte exteriori.* IDEM. Nonius hunc locum paullo aliter recitat in voce *Cortes*, et initium ſequentis praecepti cum hoc perperam connectit. Similiter mox infra locum integrum peruertit qua lectionem, qua diſtinctionem, cum ita adducit: *Contra hic laudabatur ab illis, ſi habebat culinam ruſticam, vnam praeſepiam latam, cellam vinariam.* Sed id genus errorum numerus in Nonii libris infinitus eſt. POPMA.

13,4 QVOD ENIM INFERTVR) Longe diuerſa priſca lectio, vel potius totus locus in antiquis inquinatus. Eam notam faciemus, ſi forte ex iis veſtigiis reſtitui locus poſſit. Quis enim ſcit, an communis haec et peruulgata ex ingenio repoſita ſit? quod ſaepe in his libris factum animaduertimus: *Quod enim, quam recens, quod confacuit melius.* Ita in melioribus. Nam in ſemiuetere pro *confacuit* legimus *conflauit.* Caetera eadem erant. VICTOR. Cr. 2,13 *et quod in vno nouum eſt, debet dimitti, donec matureſcat, alterum vetus in agrum tolli. nec non illud* etc.

13,4 CVM FLACVIT) Vetus ſcriptura:

fronde vindicatum ab ſole. Non enim ſucum [k] quem quaerit terra, ſolem ante exugere [l] oportet. Itaque periti (qui poſſint [m]) vt eo aqua influat, eo nomine faciunt [n]. Sic enim maxime retinetur [o] ſucus [p], in eoque quidam ſellas familiaricas [q] ponunt.
5 Aedificium facere [r] oportet, ſub quod tectum totam fundi ſubiicere poſſis meſſem, quod vocant quidam nubilarium. Id ſecundum aream faciundum, vbi triturus [s] ſis frumentum, magnitudine pro modo fundi ex vna parti [t] apertum, et id ab area, quo et in [u] trituram proruere facile poſſis, et [x] ſi nubilare coeperit [y], inde vt [z] rurſus celeriter reiicere. Feneſtras habere oportet ex ea parti [a], vnde commodiſſime perflari
6 poſſit. FVNDANIVS, Fructuoſior, inquit, eſt certe fundus propter aedificia, ſi potius ad antiquorum diligentiam, quam ad horum luxuriam dirigas aedificationem. Illi enim faciebant ad fructuum [b] rationem, hi [c] faciunt ad libidines indomitas. Itaque illorum villae ruſticae erant maioris [d] quam vrbanae, quae nunc ſunt pleraeque [e] contra.

k) *ſuccum a. V. et H. St-D.* et ſic fere alibi. l) *exurgere I. B. R. Cr. exuggere Ba-G.* m) *poſſunt I. I-G.* n) *faciant I. B. R.* o) *retineatur I. B. R.* p) *ſuccus in eo. Quidam et I. I-G.* q) *familiares I. B. R. cellas familiares Pol. 2.* r) *fieri P. etiam fieri I. B. R.* s) *ſit I. B. R.* t) *parte a. V. et H. St-D.* u) *intrituram* iunct. *I. B. R. intritura P.* x) *et* deeſt *I. B. R.* y) *aër et* inſ. *I. B. R. coepit P.* z) *vt* deeſt *I. B. R.* a) *parte a. V. H. St-D.* b) *fructum communem: hi I. B. R.* c) *Hae P.* d) *pretii* add. *P.* e) *pleraeque. Contra illic a. V. pleraque P. 2.*

quod enim, quam recens, quod confacuit, melius; quae ſane optima eſt lectio, modo pro illo verbo nihili *confacuit*, reponas *confracuit*. Vtpote, inquit, cum melius ſit, quod confracuit, quam recens. Ad verbum: ἅτε δὴ τῦ προσφάτυ τὸ σαπρὸν κρεῖττον ὄν. Accuſatiuus abſolutus, Attice. *Quod enim melius:* id eſt vtpote cum melius ſit. Plautus Pſeudolo: *Hercle qui, vt praedicas, cavendum eſt mihi abs te irato*; id eſt, vtpote cum cauendum ſit mihi. *Confracuit* vero malui, quam quod in vulgaribus *conflacuit*, cum illo ſignificetur μαραίνεσθαι. Vitruuius: *Autumnali tempore maturitate fructuum flaceſcente fronde*, μαραινομένων τῶν φύλλων· hoc vero ſignificet τὸ συσσαπῆναι, quo verbo, cum de eadem re tractant, Geoponica vtuntur. SCALIGER. VV. CC. ſequuntur vulgatam lectionem. Forte Victoriana lectio emendanda ita: *quod eſt quam recens, quod confracuit melius. Fraceſcere* Nonius exponit putrefieri; et ipſe Varro hoc libro cap. 55, 5. eo verbo vt hoc ſignificaret, vſus eſt. VRSIN. His vetuſta a Victorio allata mihi magis probantur: *quod enim quam recens quod confucuit, melius.* Quae tamen ab omnibus, verbi *confacuit*, credo, inſolentia offenſis, negliguntur. Iſtud autem *confacuit* vel ſincerum eſt ab ea origine, ex qua *faex* (nihil enim temere de antiquitate eſt pronunciandum) vel fuit *conflacuit*, vt in manu quoque ſcriptis minus tamen antiquis legit Victorius, vel *confracuit* a *fraceo* vnde *fraces.* PONTED.

13, 4 SELLAS FAMILIARICAS) Sellas familiaricas, τὺς ἀφεδρῶνας. Et *ſellas* ſimpliciter. Marcellus Empiricus: *Per vomitum et ſellas.* Idem ponit *Sedere* pro *Niti.* Vnde verbum *adſellare* creberrimum apud Vegetium in Commentariis de re veterinaria. hoc eſt ἀφοδεύειν. vt lib. III, *Stercus durum adſellat*: in eodem: *deinde ſale et melle miſtis, in anum infundes, vt adſellandi augeat voluntatem.* Et lib. 1, *Si poſt clyſterem vel potionem, multum ſtercoris adſellatus ediderit.* Apud Catonem Titulo. *Villam aedificandam ſi locabis*, male legitur *Cellas familiae* pro *ſellas.* Sunt enim *ſellae familiae*, quae et *ſellae familiaricae* hic dicuntur. Porro apud Columellam *Caeſale* quidam interpretantur τὸν ἀφεδρῶνα, παρὰ τὸ χέσαι fruſtra. Legitur enim in omnibus veteribus Columellae exemplaribus *Caſeale.* Eſtque *taberna Caſearia* (vt vocatur ab Vlpiano) vbi caſeos reponebant, et fumos bibere inſtituebant. Hoc ſentit Martialis, cum ait. *Et Velabrenſi maſſa recocta foco.* Nam in Velabro multae *Caſeariae*, ſiue *Caſealia.* SCALIG. Videtur legendum *cellas.* nam ita eſt in VV. CC. apud Cat. 14. vbi dixit *cellas familiae*, hoc eſt latrinas. Vitruuius 6, 10 *Circum autem in porticibus triclinia quotidiana, cubicula etiam et cellae familiaricae conſtituuntur etc.* Nec aliter legitur in Mſſ. Vitruuii codicibus. Poteſt tamen et *ſellas* retineri. Nam Martialis: *ſellas ante petit etc.* et alii. VRSIN. Vide quae ad Catonis l. c. dicta ſunt. Add. Val. Chimentellii marm. Piſan. de honore biſellii c. 26. p. 34. Taubmann. ad Plauti Curc. 2, 3, 83.

13, 6 PROPTER AEDIFICIA) Haec verba videntur adiecta, et paullo poſt ita legendum: *Itaque illorum villae ruſticae erant maiores, quam vrbanae, quae nunc ſunt pleraeque contra. illic laudabatur etc.* Citat hunc locum Nonius in *praeſepia* ſed corruptiſſime. VRSIN.

13, 6 QVAM AD HORVM LVXVRIAM) Eam deſcribunt Lipſius de Magnit. Rom. 3, 14. Meurſius Roma luxuriante, Greenius de ruſticatione et villis veterum lib. 2. SCHOETTG.

13, 6 ET

contra. illic laudabatur villa, ſi habebat culinam ruſticam bonam, praeſepias [f] laxas, cellam vinariam et oleariam ad modum agri aptam, et pauimento procliui in lacum [g]. quod ſaepe, vbi conditum nouum vinum, orcae in [h] Hiſpania feruore muſti ruptae, neque non et dolia in [i] Italia [k]. item caetera vt eſſent in villa huiuſcemodi, quae cultura [l] quaereret [m], prouidebant. Nunc contra [n] villam vrbanam [o] quam maximam ac politiſſimam habeant, dant operam: ac cum Metelli [p], ac Luculli villis peſſimo publico aedificatis certant. quo [q] hi laborant, vt ſpectent ſua aeſtiua triclinaria ad frigus orientis, hiberna ad ſolem occidentem, potius quam [r], vt antiqui, in quam partem cella vinaria, aut olearia feneſtras haberet [s], cum [t] fructus in ea [u] vinarius quaerat ad [x] dolia aera [y] frigidiorem, ita [z] olearia caldiorem [a]: Item videre oportet, ſi eſt collis (niſi quid impedit [b]) vt [c] ibi potiſſimum ponatur villa.

XIV. NVNC

f) *praeſepes I. B. R. praeſepiis P.* g) *locum Pol. 2. in quo ſi contigerit, defluens vinum excipiatur, ne pereat* inſer. *I. I-G.* h) *vt in a. V. in hiſpaniam P.* i) *vt in a. V. non dolea in P.* k) *ne vinum prolueret* add. *I. B. R.* l) *cultum I. B. R.* m) *quaererent I. B. R. P. 2. quaeret Pol. 1.* n) *vt* inſ. *Ba-G.* o) *ſuburbanam I. I-G.* p) *Metalli P.* q) *Quocirca hi I. B. R. Quod hi laborent P. Quo elaborant I. I-G.* r) *quam orientem. antiqui non curabant, in quam I. B. R.* s) *habeat Pol. 2. habere Heru.* t) *dum I. B. R.* u) *eo I. B. R. Vict.* x) *vt I. I-G.* y) *aerem P. 2. ara H. St. Z. D.* z) *item I. B. R. item vt I. I-G.* a) *habeat* add. *I. I-G.* b) *impediat I. B. R. Ba-G.* c) *vbi potiſſ. I. B. R. I. I.*

13,6 ET PAVIMENTO) Antiqua haec lectio; nam quae in medio plura verba poſita erant, in nullis a nobis Mſſ. inuenta ſunt. Ea declarationem alicuius fuiſſe arbitramur. Quod tamen illis verbis declaratur, ſine ipſis intelligi pulchre poſſe manifeſtum eſt. VICTORIVS.

13, 6 ILLIC LAVDABATVR VILLA) Non. 3, 160 ita hunc locum laudat: *Contra hic laudabatur ab illis. Is habebat culinam ruſticam, vnam praeſepim latam, cellam vinariam.* Diuerſitas fecit, vt negaret doctiſſ. Mercerus locum eſſe e libris noſtris reponeretque *de repub. lib.* I.

13,6 ET PAVIMENTO) *Et pauimento procliui in lacum quod ſaepe vbi conditum nouum vinum, orcae in Hiſpania feruore muſti ruptae neque non et dolia in Italia.* Haec apud Steph. Gryph. Commel. Berewout. Popmam extant. Planius ab Ald. Iunt. Gymn. eadem habemus: *et pauimento procliui in lacum, in quo ſi contigerit, defluens vinum excipiatur, ne pereat, quod ſaepe vbi conditum nouum vinum orcae in Hiſpania feruore muſti ruptae, nec non et dolia vt in Italia.* Haec tamen minus neceſſaria viſa Victorio. Caeterum hiſce reiectis Ienſoniana profecto, et Bruſchii lectio eſt admittenda, quae poſt vltimum membrum *vt in Italia* haec ſubnectit: *ne vinum prolueret*; nam reliqua eadem ſunt, quae ex Steph. Gryph. etc. commemoraui. Hac de re ſic Palladius l. 1 tit. *de cella vinaria* 18 praecepit: *Ad quod inter duos lacus qui ad excipienda vina hinc inde depreſſi ſint, gradibus tribus fere aut quatuor aſcendatur.* Et rurſus: *Quod ſi cupis locum ſuum deputabimus. is locus ad calcatorii ſimilitudinem podiis breuibus et teſtaceo pauimento ſolidetur, vt etiam ſi ignorata ſe cupa diffuderit, lacu ſubdito excipiantur, non peritura vina fluxerint.* Illud etiam adiiciam ex Aldina, Iuntina, nec non Gymnici edit. *orcae vt in Hiſpania* particulam *vt* eſſe explodendam legendumque *Orcae in Hiſpania,* vt apud Steph. et alios occurrit. Sic enim ex Varrone Nonius Marcellus de Gener. Vaſ. et Poc. commemorat: *Saepe vbi conditum nouum vinum orcae in Hiſpania feruore muſti ruptae.* PONT.

13,7 PESSIMO PVBLICO) Ita plane locutus eſt Liuius 2 *Neque ambigitur, quin Brutus idem, qui tantum gloriae ſuperbo exacto rege meruit, peſſimo publico id facturus fuerit.* VRSINVS.

13,7 FENESTRAS HABERET) Videndum an potius ſit legendum *habeat.* Quae vero ſequuntur, ita putamus legi debere: *Cum fructus in ea quaerat, vt ad dolia aëra frigidiorem, ita ad ſerias caldiorem.* Adiuuat coniecturam ſcriptura veteris libri, in quo eſt, *ad dolia.* Vox autem *vinarius,* ſine dubio adiecta eſt. Non enim de vino ſolum, ſed etiam de oleo Varro hic agit. Vox item *olearia* gloſſema eſt. VRSIN. Omnia perturbat vir doctiſſimus. Nihil immutandum. Duplex vinariae et oleariae cellae ratio.

13,7 FRVCTVS IN EA VINARIVS) Reuocaui *ea*; Niſi forte quis dicat, non ad *cellam* ſed ad *cauum* referri pronomen. Illa quidem facilis eſſet ratio excuſandi ſoloeciſmos. Creſcentius ſententiam modo retulit huius loci 5, 19 *Varro ſcribit cellam oleariam ad partem calidam habere debere feneſtras: ſed vini ad frigidam.*

13,7 ITEM VIDERE OPORTET etc.) Haec quae paſſim recepta ſunt, hoc in loco cur poſita, non video; neque enim ad ea, quae tradita ſunt, ſpectant, neque iis, quae ſequuntur, annecti poſſunt. Praeterea non commemorauit hoc Varro cap. 12. *Et vt potius in ſublimi loco aedifices,* et rurſus: *ab hoc vtroque ſuperiora loca tutiora?* Quid igitur neceſſarium eſt, inculcata bis atque iterum extra ordinem repetere? PONT.

 14,1 PRI-

XIV. NVNC de ſeptis, quae tutandi [a] cauſa fundi, aut partis [b] fiant, dicam. Earum tutelarum genera IIII. vnum naturale, alterum agreſte, tertium militare, quartum fabrile. Horum vnumquodque ſpecies habet plures. Primum naturale ſepimentum, quod obſeri ſolet virgultis aut ſpinis, quod habet radices, ac [c] [viuae ſepis [d]]
2 praetereuntis laſciui non metuet [e] facem ardentem. Secunda ſepes eſt ex agreſti ligno, ſed non viuit. Fit aut palis ſtatutis crebris, e [f] virgultis implicatis [g]; aut latis perforatis, et per ea foramina traiectis longuriis fere [h] binis aut ternis: aut ex arboribus truncis demiſſis in [i] terram, deinceps conſtitutis. Tertium militare ſepimentum eſt foſſa, et terreus agger [k]. ſed [l] foſſa ita idonea [m], ſi [n] omnem aquam, quae e [o]
3 caelo venit [p], recipere poteſt [q], aut faſtigium habet [r], vt exeat e fundo [s]. agger [t] is bonus [u], qui intrinſecus [x] iunctus [y] foſſa [z], aut ita arduus [a], vt eum tranſcendere non ſit facile. Hoc genus ſepes [b] fieri ſecundum vias publicas ſolent [c], et ſecundum amnes. Ad viam ſalariam, in [d] agro Cruſtumino [e], videre licet locis aliquot coniunctos aggeres cum foſſis, ne flumen agris noceat. Aggeres qui [f] faciunt ſine foſſa, eos
4 quidam vocant muros, vt in agro Reatino [g]. Quartum fabrile ſepimentum eſt [h] nouiſſimum [i], maceria. huius fere ſpecies quatuor: quod fiunt [k] e lapide, vt in agro Thuſculano: quod e lateribus coctilibus, vt in agro Gallico: quod e lateribus crudis,

[C. XIV.] a) *tuendi P. 2.* b) *patris B. R.* c) *ac* deeſt *a. V.* d) *ac viatoris* inſ. *a. V.* e) *metuit I. I-G.* f) *ac a. V.* g) *implicitis I. B. R.* h) *ferreis I. B. R. fereis P.* i) *et in H. A. Gr. G. et in apricis in terram Ba.* k) *ager I. B. R.* l) *ſed et I. B. R.* m) *fiat* add. *I. I-G.* n) *vt a. V.* o) *a. B. R. de I. I-G.* p) *veniet I. B. R.* q) *poſſit a. V.* r) *habeat a. V.* s) *fundo aggeris bos I. B. R.* t) *aggeris* iunct. quoque *Pol.* 1. *aggeriis amnis, qui P. 2.* u) *bonus* deeſt *I. I-G.* x) *ſit* inſ. *I. I-G.* y) *ſit lapſus in foſſam: ſed ita I. B. R.* z) *foſſae ita I. I-G.* a) *ſit* add. *I. I-G.* b) *ſaepis I. B. R. ſepis I. I-G.* c) *ſolet a. V.* d) *et in a. V.* e) *cruſtuminio a. V.* f) *qui* deeſt *I. B. R.* g) *retino P.* h) *et nouiſſimum eſt I. B. R.* i) *notiſſimum I. I-G.* k) *ſit a. V.* pro *e* eſt *ex I. B. R.* *e* plane omitt. *Pol.*

14, 1 PRIMVM NATVRALE) *Primum naturale ſaepimentum viuae ſaepis.* Ita legendum dictionibus *viuae ſaepis*; quae infra habentur, in locum vnde motae ſunt, reſtitutis. Quae vero ſequuntur, ſimilia ſunt illis, quae leguntur apud Tacitum 29. *Faces in manibus, quas, vbi praedas egeſſerant, in vacuas domos, et inania templa per laſciuiam iaculabantur etc.* Noctu enim face praelucente iter agebant. Suetonius in Aug. *Per nocturnum iter lecticam cum fulgur perſtrinxiſſet, ſeruumque praelucentem exanimaſſet.* VRSIN. Incluſi certe voces *viuae ſaepis*, quae cum eſſent loco non ſuo poſitae illud *viatoris*, et poſt alias coniecturas peperere.

14, 1 QVOD HABET RADICES) Lectiones hic dubiae, ſed Commeliniana minus vitioſa, nam τὸ *ac* in altera mendoſum eſt. Ita fortaſſe poteſt reſtitui locus: *Quod habet radices ac viuas ſepeis* (τὸ *ſepeis* pro *ſepes* et apud Veteres et etiam apud Varronem tritae voces libr. de L. L. *aedeis ab aditu, quod plano pede adibant*, et rurſus, *et omneis in cenſu*;) aut ſic: *ac viuas ſepis* (vt Cato c. 4. *Bubilia bona, bonas preſaepis, faliſcas clatratas*) vel: *quod habet radices viua ſepis praetereuntis laſciui etc.* Sed illae meliores; hic enim duo ſunt attendenda, *radices*, quibus ſepimentum innititur, et *viuae ſaepes* i. e. connexiones, implicationesque ſpinarum ac virgultorum, quibus fit ſepimentum. Quae quoniam viridia, ignem reſpuunt. nam radices in tuto iacent. PONT.

14, 1 PRAETEREVNTIS LASCIVI) Verbum *viatoris*, quod ante vocem *praetereuntis* erat, inde ſuſtulimus. Nam in veteribus libris a nobis inuentum non eſt, et hic poſitum nimis otioſum foret. Nam ſine illo *praetereuntis* idem ſignificat. Varro 6 de L. L. *Et ideo ſecundum viam praetereunteis admoneant, et ſe fuiſſe et illos eſſe mortales.* VICTOR.

14, 2 DEINCEPS CONSTITVTIS) Haec verba videntur adiecta ab expoſitoribus. et paullo poſt legendum: *ſed foſſa ita idonea, ſi omnem aquam etc.* VRSIN.

14, 2 AVT FASTIGIVM HABET) h. e. decliuitatem aliquam mollem. Ita etiam loquitur 1, 20, 5.

14, 3 AGGER, SI INTRINSECVS ITA ARDVVS SIT etc.) Ita videtur legendum. Nam ſententia pendet ab illis verbis: *Sed foſſa ita idonea fiat, ſi omnem aquam etc. Agger ita idoneus, ſi intrinſecus*, ſeu potius *extrinſecus.* Pro eo vero quod ſequitur: *Quartum fabrile ſaepimentum, maceria etc.* videtur potius legendum: *Notiſſimum ſaepimentum eſt maceria.* VRSIN.

14, 3 AGGERES QVI FACIVNT) Quid ſi ita? *Aggeres quidam faciunt ſine foſſa, eosque vocant muros.*

14, 4 ET

dis, vt in agro Sabino: quod ex terra, et lapillis compoſitis [l] in [m] formis, vt in Hiſpania, et agro Tarentino.

XV. PRAETEREA ſine ſeptis fines praedii, ſationis, notis arborum tutiores fiunt, ne familiae rixentur cum vicinis, ac limites ex litibus iudicem quaerant. Serunt alii circum [a] pinos, vt habet vxor in Sabinis. alii cupreſſos, vt ego habui [b] in Veſuuio. alii vlmos, vt multi habent in Cruſtumino [c]: quod vbi [d] id pote, vt ibi, quod eſt campus, nulla potior ſerenda [e], quod [f] maxime fructuoſa, quod et ſuſtinet [g] ſepem, ac [h] colit aliquot corbulas vuarum, et frondem iucundiſſimam miniſtrat ouibus ac bubus, ac virgas praebet ſepibus, et foco, ac furno. SCROFA, igitur primum haec quae dixi, quatuor videnda agricolae. de fundi forma, terrae natura, de modo agri, de [i] finibus tuendis.

XVI. RE-

l) *compoſitus* P. 2. m) *informe* iunct. *I. B. R. informis I. I-G.* [C. XV.] a) *ſaepes* inſ. *I. B. R.* b) *babeo I. I-G.* c) *Cruſtuminio a. V.* d) *vbi pullulat maxime: vel ſeritur: et vbi eſt campus etc. I. B. R. ibi pullulat maxime, et vbi eſt campus I. I-G.* e) *arbor ſerunda I. B. R. arbor ſeritur I. I-G.* f) *que I. B. R.* g) *ſuſtineat a. V.* h) *accolit* iunct. *I. B. R.* i) *et I. B. R.*

14, 4 ET LAPILLIS COMPOSITIS IN FORMIS) Vitioſus locus. Emendandum *informe*, vt Ienſon. edidit; annectitur enim τῷ *ſaepimento*. PONTED. Quin de *formaceo pariete* loquitur Varro. Vid. quae dicemus ad Col. 9, 7, 4.

15 NOTIS ARBORVM TVTIORES FIVNT) Vide Siculum Flaccum de conditionibus agrorum p. 7, 8. qui totius huius capitis contenta vberius tradidit. SCHOETTG. Hunc locum totum ſic legendum putamus: *Pr.* ſ. ſ. *fines praedii ſatius, notis a. tutiores fiant, – ac litis ex limitibus iudicem quaerant.* Sic et coniecit d' Arnaud in Var. Coni. p. 19.

15 NE FAMILIAE RIXENTVR CVM VICINIS) In excuſis omnibus et manu ſcriptis ita legi: verum ſi Nonium audias, aliter locus legi debet. Affirmat enim ille M. Varronem hic *Rixent* ſcripſiſſe, cum enim de contrariis generibus differeret, docuit *Rixat*, pro *Rixatur*, a veteribus poſitum fuiſſe: pluresque locos Varronis, vt hoc probaret, ad teſtimonium vocauit. Poſtremus autem hic eſt, *Ne familiae rixent cum vicinis.* Quamuis enim in excuſis, *De rerum natura lib. primo*, ſcriptum ſit, lapſus hic fuit librarii: *et rerum ruſticar. lib.* 1 manifeſto legi debet. Nam ita ſaepe in inſcriptionibus librorum, et aliis etiam partibus, apud Nonium peccatum eſt: vt huiuſcemodi menda minime perturbare nos debeant. VICTOR. Illud obſeruatum in editione Merceri, vt laudatus ſit *Varro de R. R. lib.* 1; ſed relictum *rixentur*, cum tamen locus, quo ponitur, ſatis indicet, actiuam formam voluiſſe Nonium: niſi dicamus illum oſtendere voluiſſe, non ita tamen amari actiuam formam a Varrone, vt non alteram illam etiam vſurpaverit.

15 VT EGO HABVI) Fundanius loquitur: niſi librariorum culpa indicium perſonae omiſſum eſt, ne quis inde de Varronis poſſeſſionibus argumentum petat.

15 ALII VLMOS) Etiam *oleas* memorat Cicero pro Caecin. 8.

15 QVOD VBI ID POTE, VT IBI: QVOD EST CAMPVS, NVLLA POTIOR) Ita habent antiqui libri: quam veram eſſe lectionem puto, etſi diligens librarius mendoſam putauit, ad eamque notam appoſuit: poteſt tamen fieri, vt falſo eam ſuſpectam habuerit. Duriuſcula ſane locutio, quales non paucae ſunt, huius auctoris. ſententiam tamen et plenam et bonam habet: nam *Pote* appellaſſe ſaepe veteres, quod poſteriores *Poſſibile* dixerunt, ſatis planum eſt. VICTOR. Nimirum *quod vbi* ponitur vt *quodſi: vbi id fieri poteſt*, quemadmodum ibi, (in Cruſtumino) *quia eſt campus*; *nulla* arbor *potior ſerenda*. Diſtinctione aliquantum adiuuimus ſententiam.

15 AC COLIT ALIQVOT) Apud Nonium: qui hunc locum adducit, *cogit* legitur: mendoſe tamen, vt puto, nullus enim liber tot mendis ſcatet, quot Nonius. VICTOR. Lege cum Nonio *cogit*, vt *cogere vinum.* Tametſi doctiſſimus Victorius improbat. SCALIG. V. C. habet, *cogit*, non *colit.* et ita infra Varro locutus eſt, cum dixit: *excelſius hic, quam illic coguntur.* Videndus Nonius. VRSIN. *Cogit* placet etiam Gronouio Obſ. 4, 3 p. 34. Tamen *colit* mihi etiam Varronianum videbatur. Locus Nonii eſt 3, 48. Merc. p. 197, 25.

15 QVATVOR VIDENDA) quae proponuntur 1, 6, 1.

15 DE FVNDI FORMA, TERRAE NATVRA) Lego: *De fundi forma, de terrae natura, de modo agri, de finibus tuendis:* In Ienſon. libris haec habemus: *De fundi forma, T terrae natura: de modo agri, et finibus tuendis.* Litera *T* pro *De* poſita, in vetuſtis codicibus, et item

 Et

XVI. RELINQVITVR altera pars, quae eſt [a] extra fundum. Cuius appendices [b] vehementer pertinent ad culturam, propter affinitatem. Eius ſpecies totidem: Si vicina regio eſt infeſta. ſi quo neque fructus noſtros exportare expediat, neque inde quae opus ſunt, apportare. tertium, ſi viae, aut fluuii qua portentur [c], aut non ſunt [d], aut idonei non ſunt. quartum, ſi quid ita [e] eſt in confinibus fundis [f],
2 vt noſtris agris proſit aut noceat. E queis quatuor, quod eſt primum, refert, infeſta regio ſit, necne. multos enim agros egregios † colere non expedit, propter latrocinia vicinorum, vt in Sardinia quosdam qui ſunt prope Celiem [g], et in Hiſpania prope Luſitaniam. Quae [h] vicinitatis [i] inuectos [k] habent idoneos, quae [l] ibi naſcuntur vbi [m] vendant, et illinc [n] inuectos [o] opportunos ad [p] ea quae in fundo opus ſunt, quod [q] propterea ſunt [r] fructuoſa. Multi enim habent in [s] praediis, quibus frumentum, aut vinum, aliudue quid deſit importandum. contra, non pauci, quibus aliquid ſit expor-
3 tandum. Itaque ſub vrbe colere hortos late expedit, ſic [t] violaria, ac [u] roſaria, item multa, quae vrbs [x] recipit, cum eadem in longinquo praedio, vbi non ſit quo deferri poſſit venale, non expediat [y] colere. Item [z], ſi ea oppida aut viciniae, aut etiam divitum

[C. XVI.] a) *eſt* omitt. *I. B. R.* b) *et* inſ. *I. B. R.* c) *portetur P.* d) *ſunt* deeſt *I. B. R.* a) *ita* omitt. *Cod. Arundell. ap. Waſſium ad Sall. Iug.* 45. f) *fundi a. V.* †) *egregios* omitt. *Ryck.* g) *Oeliem P. et Ryck.* h) *ſecundum quae I. I-G.* i) *vicinitates I. B. R. vicinitatis* reliqui. k) *inuectus Heru. in vectos* diu. *Bo. inuectos* reliqui omnes. l) *Quae vbi I. B. R. vt quae Iuntt. vt quae in agris naſcuntur I. I-G.* m) *ibi a. V.* n) *illic I. B. R.* o) *auectus Heru. inuectos* rel. p) *ad ea* deeſt *I. B. R.* q) *quod* deeſt *I. B. R.* r) *ſunt* abeſt *I. B. R.* s) *habent praedia I. I-G.* nobiſcum *Ryck.* t) *ſicut a. V. ſicubi P.* u) *aut I. B. R.* x) *vrps P.* y) *expediet I. B. R. expedit I. I-G.* z) *Tertium eſt* inſ. alii praeter *I. I-G.*

Et pro *De* deprauatum videtur. Ad eundem porro modum hiſce particulis vtitur Varro l. 2 c. 1. *Alterae partes quatuor ſunt cum iam emeris obſeruandae; de paſtione, de foetura, de nutricatu, de ſanitate.* It l. 3. c. 10. *Vt hos V gradus obſeruaret, quos in Gallinis dixi, hi ſunt: de genere, de foetura, de ouis, de pullis, de ſagina.* PONTED. Illud *T terrae natura* non obſeruauit in Ienſon. is, qui meo iuſſu accuratiſſime illam editionem cum proxima Bonon. contulit.

16, 1 RELINQVITVR ALTERA PARS) Redi ad 1, 5, 4. Sed de hac pariter ac aliis diuiſionibus Varronianis obſeruaſſe mihi videor, illum, vt nunc habemus ipſius libros, (vid. ſ. 3. et 6.) accuratius eas inſtituere, quam exequi.

16, 2 PROPE CELIEM) Fortaſſe legendum, *Caralim*, quae ciuitas eſt Sardiniae. VRSINVS. Pomponius Mela lib. II. de Sardinia, *in ea antiquiſſimi populorum ſunt Ilienſes.* Plinius lib. III. de eadem, *Celeberimi in ea populorum Ilienſes, Balari, Corſi.* Quibus in locis reponendum cenſeo *Iolienſes*, et hic apud Varronem *Ioliem*, nomen oppidi. Liuius lib. L. eosdem, opinor, vocat Iolenſes, infames latrociniis: *Inde in Sardiniam exercitus ductus, et cum Iolenſibus gente ne nunc quidem omni parte pacata, ſecunda proelia facta.* Similiter Graeci appellant Ἰολαεῖς et Ἰολάους, Strabo lib. V. Τὰ δ' αὐτὰ ταῦτα καὶ πορθεῖται συνεχῶς ὑπὸ τῶν ὀρείων, οἳ καλοῦνται Διαγήβρεις, Ἰολαεῖς πρότερον ὀνομαζόμενοι. Diodorus lib. IV de eiſdem: κατασκευάσαντες δ' οἰκήσεις ἑαυτοῖς καταγείους, καὶ τὴν τοῦ βίου διαγωγὴν ἐν τοῖς ὀρύγμασι ποιούμενοι, τοῖς ἐκ τῶν πολέμων κινδύνοις ἐξέφυγον. POPM.

16, 2 QVAE VICINITATIS INVECTOS) Legendum *inuectus.* et p. p. *Et illinc auectus opportunos ad ea, quae in fundo opus ſunt, propterea ſunt fructuoſa.* nec enim placet eorum coniectura, qui putant legendum: *in fundo ſuperſunt:* licet infra dixerit: *quae ſuperſint, venire poſſint.* VRSINVS. Puto ſcribi oportere *inuectus*, vt intelligantur via vel fluuii, quibus vehi ad illam res neceſſariae poſſint; ita mox, *et illinc euectus opportunos*: quomodo p. p. *importare et exportare* opponuntur: et mox iterum, *Quibus vtrisque rebus euehi atque inuehi ad multa praedia ſcimus.* CVPERVS. Cl. Schoettgenius ita repoſuerat, *quae vicinitates euectus habent idoneos -- vti vendant, et illinc inuectus opportunos.* Commodiſſime ita legi apertum eſt. malui tamen hic legi, quam ſupra. *Inuectos* per *o* poteſt eſſe heterocliton archaicum. Caeterum intelligendum certe eſt, niſi cum I. I-G. etiam ſcribendum, hoc *ſecundum* caput eſſe eorum, quae modo propoſita ſunt.

16, 2 MVLTI ENIM HABENT PRAEDIA) Videtur legendum *in praediis*; et ſic infra Varro locutus eſt. VRSIN. Etiam 3, 1, 1 *habere vrbem* dixit, id eſt habitare.

16, 3 ITEM SI EA OPPIDA) Credo ipſum ſapientiſſimum virum Victorium, ſi viueret, irate non laturum, nos hic ab ipſius editione aliquantum

vitum copioſi agri ac villae, vnde non care emere poſſis, quae opus ſunt in fundum,
quibusque [a] quae ſuperſint venire poſſint; vt quibusdam [b] pedamenta, aut [c] perti-
cae, aut arundo; fructuoſior ſit fundus, quam ſi longe ſint importanda, nonnunquam
etiam, quam ſi colendo in tuo ea parare poſſis. Itaque in hoc genus coloni potius 4
anniuerſarios habent vicinos, quibus imperant [d] medicos, fullones, fabros, quam [e] in
villa ſuos habeant: quorum nonnunquam vnius artificis mors [f] tollit fundi fructum.
quam partem latifundii diuites domeſticae [g] copiae mandare ſolent. Si enim ab fun-
do longius abſunt oppida aut vici, fabros [h] parent [i], quos habeant in villa: ſic cae-
teros neceſſarios artifices, ne de fundo familia ab opere diſcedat, ac profeſtis diebus
ambulet feriata potius, quam opere faciundo agrum fructuoſiorem reddat. Itaque 5
ideo Saſernae liber praecipit, ne quis de fundo exeat praeter vilicum et promum [k], et
vnum, quem vilicus legat. ſi quis contra exierit, ne impune abeat. ſi abierit, vt in
vilicum animaduertatur. Quod potius ita praecipiendum fuit, ne quis iniuſſu vilici
exierit, neque vilicus iniuſſu domini longius, quam vt eodem die redierit [l], neque id
crebrius, quam opus eſſet fundo. Tertio [m] eundem fundum fructuoſiorem faciunt 6
vecturae, ſi viae ſunt, qua plauſtra agi facile poſſint: aut flumina propinqua, qua na-
vigari poſſit. quibus vtrisque rebus euehi atque inuehi, ad multa praedia ſcimus.
Quarto [n] refert etiam ad fructus, quemadmodum vicinus in confinio conſitum agrum
habeat. ſi enim ad limitem quercetum [o] habet, non poſſis recte ſecundum eam ſil-
vam ſerere oleam, quod vſque eo eſt contrarium natura, vt arbores non ſolum minus
ferant, ſed etiam fugiant, vt introrſum in fundum ſe reclinent [p], vt vitis adſita [q] ad
olus

a) *quibus I. B. R. Iuntt.* b) *quibus I. B. R.* c) *et I. B. R.* d) *imperent a. V.* et *H. St-D.* e) *quod a. V.* et *H. St-D.* f) *mos P.* g) *domeſtica copia P.* h) *fabro P.* i) *parant P. procurent I. B. R.* k) *patronum I. B. R. Ba-G.* l) *rediret P.* m) *Quarto* reliqui praeter *I. I-G.* n) *Quarto* omitt. alii praeter *I. I-G.* o) *querquetum P.* p) *declinent I. B. R.* q) *adſiſta P.*

tum diſceſſiſſe. Non potuit enim ita ſtatim obliviſci diuiſionis ſuae Varro, vt tertium faceret, quod ſecundi pars eſt, quartum autem, quod aperte tertium dixerat. Ne quid vero diſſimulem, antiquum oportet hoc mendum Varronianos libros obſediſſe, cum etiam Creſcentius 2, 27 quatuor iſta capita ita enumeret 1) ſi regio proxima eſt infeſta 2) ſi in regione propinqua ſint homines, qui emant quae in fundo ſunt venalia 3) ſi nimis longinqua eſt 4) vecturae. Sed quis non videt, ſecundum ac tertium tamquam oppoſita ad idem caput referenda: illud autem, quod quartum fecit Varro, et ſatis magni momenti eſt, plane omitti?

16, 3 OPPIDA AVT VICINIAE) Videtur legendum: *aut vici.* Vox *quibusdam*, quae p. p. irrepſit ante verbum *pedamenta*, videtur tollenda. VRSIN.

16, 4 IN HOC GENVS COLONI) Hoc eſt, talium praediorum domini, qui viciniam habent copioſam, potius in ſingulos annos mercede ſibi conducunt a vicino operas medicas, fullonias, fabriles, quam vt ſua pecunia paratos id genus homines ſuo ſumptu alant, cum periculo, ne mancipii eiusmodi pretioſi morte damnum fiat aequale fructui fundi etc. Sed diuites haec artificia omnia habent in familia. Iocoſa quaedam feſtiuitas eſt in verbis *anniuerſarios* itemque *imperant.*

16, 4 LATIFVNDII DIVITES) Eodem modo Horatius dixit l. 2 ep. 2. *Multarum diuitem artium*, et Carm. l. 4 od. 8. *Diuitem ſcilicet artium, Quas aut Parrhaſius protulit, aut Scopas. Latifundii* vero *diuites* dicit eos, qui magna latifundia habent. Hi enim ex domeſticis habent ſeruos medicos, fullones, fabros, quos *imperant* ſtipendio annuo conſtituto: ob quod annuum ſtipendium *anniuerſarios* eos Varro fortaſſe appellauit. VRSIN.

16, 5 ET PROMVM) Ita videtur legendum. Nam vox *patronus* ab hoc loco penitus eſt aliena. IDEM.

16, 6 TERTIO EVNDEM FVNDVM) Etiam hoc adſciuimus ex editionibus antiquis. Cauſam ante diximus, et dicet, quisquis attenderit.

16, 6 QVARTO REFERT) *Quarto* ex autoritate librorum laudatorum ſupra, vel ipſam potius rationem ſecuti poſuimus. Poteſt vero fieri, vt hic omiſſum ab ipſo Varrone numeri aduerbium turbandi librariis occaſionem dederit.

16, 6 VT INTRORSVM) Videtur legendum: *et introrſum reclinent, vt vitis etc.* nam voces: in

olus facere ſolet. vt quercus, ſic iuglandes [r] magnae et [s] crebrae finitimae, ſundi [t] oram faciunt ſterilem.

XVII. DE Fundi IIII partibus, quae cum ſolo haerent, et alteris IIII, quae
extra fundum ſunt [a], et ad culturam pertinent, dixi. Nunc dicam agri quibus re-
bus colantur. quas res alii diuidunt in duas partes, in homines, et adminicula homi-
num, ſine quibus rebus colere non poſſunt. Alii in tres partes inſtrumenti [b] genus
vocale, et [c] ſemiuocale, et mutum. vocale, in quo ſunt ſerui. ſemiuocale, in quo ſunt
2 boues. mutum, in quo ſunt plauſtra. Omnes [d] agri coluntur hominibus ſeruis aut
liberis, aut vtriſque. Liberis, aut cum ipſi colunt, vt plerique pauperculi cum ſua
progenie: aut mercenariis, cum [e] conducticiis liberorum operis [f] res maiores, vt vin-
demias, ac foeniſicia [g] adminiſtrant [h]: iique quos obaeratos [i] noſtri vocitarunt, et [k]
etiam nunc ſunt in Aſia, atque Aegypto, et in Illyrico complures. De quibus vni-
verſis hoc [l] dico: Grauia loca vtilius eſſe mercenariis colere [m], quam ſeruis, et in
ſalubribus quoque locis opera ruſtica maiora, vt ſunt in condendis fructibus vinde-
3 miae, aut meſſis. De his cuiuſmodi eſſe oporteat, Caſſius ſcribit haec, Operarios
parandos eſſe, qui laborem ferre poſſint, ne minores annorum XXII, et ad agricul-
turam dociles. Eam coniecturam fieri poſſe ex aliarum rerum imperatis, et more [n]
incolarum

r) *iugulandes P.* s) *et* deeſt *I. I-G.* t) *foecundiorem faciunt I. B. R.* [C. XVII.] a) *ſunt, et* omitt. *I. B. R.* b) *ſcilicet in vocale I. I-G.* c) *et* deeſt *I. B. R.* d) *ii* inſ. *I. B. R.* e) *et a. V.* f) *operis. Res I. B. R. operis, res I. I-G.* g) *foenicifia Heru. foeniſicia Ba.* h) *adminiſtrant ii, a. V.* i) *obaeranos Pol. 1. ob ea aerarios Pol. 2.* k) *vt a. V.* l) *hic I. B. R.* m) *coli I. B. R.* n) *in eo eorum e P.*

in fundum, ſine dubio ab expoſitoribus adiectae ſunt. *Olus* autem braſſicam appellauit Varro κατ' ἐξοχὴν, quo verbo vſus eſt Plinius in vertendis illis ex Dioſcorid. 3, 167 ἄνθος κράμβῃ ἐοικός, *flore oleris* 27, 4. et κράμβην θαλασσίαν, *olus maritimum* vertit 29, 4. Κυρίως tamen olera Graeci appellant τὰ λάχανα. Vnde illud Graeci Poetae in epigrammate: τῶν ὀλίγων λαχάνων εἵνεκα, Latinus vertit: *Hoc ego propter olus?* VRSIN.

16, 6 VITIS ADSITA AD OLVS) *Olus*, id eſt braſſicam. Non enim adferam ea, quae prodidere veteres de vite: eam ſcilicet braſſicae adſitam inerticulam fieri; cum ea vulgo ſatis nota ſint. Illud vero non paſſim obuium: *olus* κατ' ἐξοχὴν *braſſicam* vocari, vt hic. Et in Moreto, *Hic olus, et late fundentes brachia betae.* Item Plin. libro XXVII de anagyro, cum ait, *flore oleris.* Dioſcorides enim, vnde accepit, prius dixerat, ἄνθος κράμβῃ ἐοικός. Idem libro XXIX de iure gallinacei, *cum olere marino.* Dioſcorides ἔνιοι δὲ συνέψουσι καὶ κράμβην θαλασσίαν. Sic et *piſcem* pro lupo dicebant. Varro rerum humanarum libro XI, *Ad victum optima fert ager Campanus frumentum: Falernus vinum, Caſinas oleum, Tuſculanus ficum, mel Tarentinus, piſcem Tiberis.* SCAL.

16, 6 VT QVERCVS, SIC IVGLANDES etc.) Ita ex ingenio emendaui: ſpero ſane caſtigationem hanc ſtudioſis viris probatum iri. Volui tamen pusillum licentiae, quo vſus fueram, aperire. Nam in antiquiſſimo et optimo libro *Iugulandes* ſcriptum obſeruaui: vt in illo etiam loco in eodem hoc libro, *Nuces iugulandes in harena.* VICTOR. Videtur legendum: *Sic iuglandes magnae, crebrae, finitimae.* Nam illa: *fundi oram faciunt ſterilem*, gloſſae ſunt. VRSINVS. Vltima verba ita Creſcentius 2, 27 retulit, *in fundum ſe reclinent, et in confinio vitem et fundum faciant ſterilem.* Voluit, credo, contractius proponere ſententiam Varronis: ſed caſtrauit.

17, 1 AGRI QVIBVS REBVS) Hoc eſt alterum membrum diuiſionis ſupra propoſitae 1, 5, 4.

17, 1 SINE QVIBVS REBVS) Vox *rebus* videtur gloſſema, et item verba, quae ſequuntur, *partes ſcilicet.* Nam Varro ſcripſit: *Alii in tres in vocale* etc. et ita eſt in VV. CC. VRSINVS. Potius tamen eſt, vt illud *rebus* pleonaſmum putem Varroni familiarem, qualis fuit 1, 9, 7 *atque ea, quae ex iis naſci debent, earum rerum feracia.* Alterum illud, *ſcilicet*, iam ſuſtulerat Victorius.

17, 1 VOCALE) Sic ὅτε φωνήεντα ἦν τὰ ζῶα, *cum loquendi facultate eſſent praedita*, Xenoph. Mem. 2, 7.

17, 2 QVOS OBAERATOS) In Mſſ. *obaerarios:* mendoſe tamen, vt puto. Itaque receptam lectionem conſeruaui. Lib. 7. de L. L. *Vt ab aere obaeratus.* VICT. *Obaerati*, qui alias *nexi.* Auctor ipſe Varro de L. L. 6. p. 82. *Liber, qui ſuas operas in ſeruitute pro pecunia, quam debeat* (f. debebat, dabat) *dum ſolueret*, nexus *vocatur, vt ab aere* obaeratus. De nexis viri docti ad Liu. 2, 23.

17, 3 ET AD AGRICVLTVRAM DOCILES) Eodem modo dixit Cicero 7. ad Trebat. *O medi-*

incolarum e nouitiis requiſito [o], ad priorem dominum quid factitarent. Mancipia eſſe oportere neque formidoloſa [p], neque animoſa. Qui praeſint eſſe oportere, qui 4
literis [q], aliqua ſint humanitate imbuti, frugi, aetate maiore, quam operarios, quos dixi. Facilius enim his, quam [r] minoribus natu ſunt dicto audientes. Praeterea potiſſi-

o) *requiſitio I. B. R. reliquis itio P.* p) *formiduloſa P.* q) *litteris ſint et aliqua Ba-G. H. St-D.* r) *quamuis minores I. B. R. quam maiore P.*

O medicum ſuauem, meque docilem ad hanc diſciplinam! VRSINVS.

17, 3 ET MORE INCOLARVM E NOVITIIS REQVISITO) Corruptiſſimus locus in antiquis exemplaribus, et quae in illis leguntur, non parum ab his diuerſa ſunt. Omnibus ingenii viribus contendi, ex priſcis veſtigiis veram lectionem indagare, nec quicquam tamen profeci. ſagacioris ingenii alii, quod adipiſci non potui, fortaſſe conſequentur. Vetus lectio. *Et in eo eorum e nouitiis reliquiſitio ad priorem* etc. VICT. Abutar otio meo, ſi pluribus de huius loci vitio contendam: qui tamen nullo pene negotio ex veteri lectione reſtitui poteſt. Ea ita habuit: *Et in eo eorum e nouitiis reliquiſitio ad priorem dominum quid factitarent.* Puto legendum, *Et in eo eorum e nouitiis reii, quis itio ad priorem dominum: quid factitarent.* Vtrum ad agriculturam ſint dociles, necne, coniectura, inquit, duci poteſt ab iis, qui immeditati et imparati ad opus vocabuntur. Tunc enim ex illis, quinam operam in numerato habebunt, facile intelligi poterit. Nam *imperatis* hoc eſt imparatis: vt ſupra, *reperitare,* pro reparitare. Praeterea, inquit, non ſolum periculum faciendum eſt in illis, qui operis ruſtici non ignari, tamen inopinato ac imparati ad ſpecimen operae ſuae edendum prouocantur: ſed etiam in illis, qui inter illos rudes adhuc ſunt. nam in ſuperioribus, extemporaneum; in iſtis, docile ingenium requiritur. *Imperatos rerum* vocat, vt poſtea nouitios rei, ſed ἀρχαϊσμὸς eſt *reii* pro *rei.* Ita enim fere ſemper ſcribebant, quod primam in ea voce producerent: vt videmus apud Lucretium. Et apud Marium Victorinum verſus Plauti ex prologo Militis ita legitur, *Magni reii publicai gratia.* Quod commentum quare ſibi adſcriberet *Gabriel Faërnus,* cauſa non erat. Quod ſequitur: *Quis itio ad priorem dominum, quid factitarent,* duos habet Archaiſmos: Primus eſt in genere *quis itio,* vt *quis tu es, mulier*; alter eſt, *quis* aut *quae itio,* de quo poſtea. Deinde, inquit, videndum an ſaepius ad priorem dominum eant, ad opus faciendum: et quid apud eum factitarint, ceſſatoresne an labori intenti fuerint. Nam ſane, qui crebro ad eundem dominum commeant, argumentum eſt, eorum ſedulitatem domino ſatis ſpectatam eſſe, qui eorum opera toties vti velit. *Quis itio,* eſt frequentiſſimus loquendi modus Comicis, ac veteribus Romanis, vt, *quae tibi huc ventio eſt?* h. e. quare huc veniſti? item, *quae illam tibi tactio eſt,* et ſimilia. SCAL. Integra lectio haec eſſe videtur: *Eam coniecturam fieri poſſe ex aliarum rerum imperatis, et requiſitione ad priorem* etc. h. e. poteſt coniectura fieri, an ad agriculturam ſint dociles, ex imperatis aliarum rerum, et requirendo, quid factitarent apud priorem dominum. Nam in V. C. eſt: *et in eo eorum a nouitiis requiſitio.* Alius vero addidit; *more venalium.* Vid. Col. l. 1. VRSINVS. Vetus ſcriptura melior, *Et in eo eorum e nouitiis.* Operarii, inquit, vtrum ſint dociles ad agriculturam nec ne, coniectura fieri poteſt, ſi alias res imperaueris, et in opere ruſtico e nouitiis et tironibus ſi requiſieris, apud priorem dominum quid factitarint. *Requiſito* dixit, vt Salluſtius lib. V. Hiſtor. *At Lucullus audito Q. Martium regem pro conſule per Lycaoniam cum tribus legionibus in Ciliciam tendere.* Liuius lib. XXXI. *ſatis comperto Ordiaeam petituros Romanos.* *Ad* pro *apud,* vt iam ante; *Ad te enim rudem agriculturae eſſe nunc,* et lib. III. *Poſſe ad te fieri.* POPMA. Mendoſiſſimus locus deprehenditur, ſi cum antiquis libris conferatur; ſcriptum enim eſt ad hunc modum: *Et in eo eorum a nouitiis reliquiſitio ad priorem.* Maximum erratum ſiue potius maxima obſcuritas in illo *reliquiſitio.* Quid prohibet coniicere, id fuiſſe. *redinquiſitio* ſiue *redinquiſito* ab *inquiro* ac *re* cum *d* finali vt ex C. Duilii monumento oſtendimus, quemadmodum habemus *redinuenio, redabſoluo, redadopto?* PONTED. Facile patior, viros doctiſſimos adferre altiora: nobis videtur lectio a Iuntis inde propagata, quae, minima tantum litera vocis *requiſitio* omiſſa, ab I. B. R. diſcedit, ſententiam habere commodiſſimam. Diſci poſſunt ingenia ſeruorum primo *ex aliarum rerum imperatis* ſ. imperiis, quam ſtrenue ea perficiant, *tum more incolarum,* vnde ad nos venere, *e nouitiis requiſito,* V. G. quae apud vos ratio eſt arandi, metendi? et requiſito, *ad priorem dominum quid factitarent?* e quibus reſponſionibus ſatis intelligi poteſt, docileſne ſint.

17, 4 QVI LITTERIS) Illud *litteris* eſt gloſſema. Nam *litterae* et *humanitas* apud veteres idem eſt: quippe qui παιδείαν ſemper *humanitatem* ſint interpretati. Cicero 5. de finibus: *ſed animi cultus ille erat ei quaſi quidam humanitatis cibus.* Varro: *Praxiteles, qui propter artificium egregium nemini eſt paulum modo humaniori incognitus.* Humaniori πεπαιδευμένῳ. vide Gellium. SCAL. Videtur legendum: *qui ſint aliqua* etc. nam verba: *quam operarios, quos dixi,* addita ſunt ab expoſitoribus. VRSIN. Mihi maxime concinna videbatur illa lectio, quae poſt *literis* τὴν *et* inſerit.

17, 4 FACILIVS ENIM HIS, QVAM MI-

potiſſimum eos praeeſſe oportet, qui periti ſint rerum ruſticarum. non ſolum enim
debere imperare, ſed etiam facere, vt facientem imitentur [s], et vt animaduertant
5 eum cum cauſa † ſibi [t] praeeſſe, quod ſcientia praeſtet et [u] vſu. neque illi [x] conce-
dendum, ita imperare, vt verberibus coherceat [y] potius quam verbis, ſi [z] modo idem
efficere poſſis. Neque eiusdem nationis plures parandos eſſe. ex eo enim potiſſi-
mum ſolere offenſiones domeſticas fieri. Praefectos [a] alacriores faciundum [b] prae-
miis [c]: dandaque opera, vt habeant peculium, et coniunctas conſeruas, e quibus ha-
beant filios. eo enim fiunt firmiores, ac coniunctiores fundo. Itaque propter has
6 cognationes Epiroticae familiae ſunt illuſtriores ac cariores. Ad [d] iniiciendum vo-
luptatem

s) *imitetur P.* †) *cauſas P.* t) *ibi I. B. R.* u) *et vſu* deeſt *I. B. R. Ryck.* x) *illis P.* y) *coerceat I. B. R. coerceant P.* z) *Et (ſi modo id efficere poſſis) a. V.* a) *Praefactos B. R.* b) *faciundos I. B. R.* c) *ad faciunda* inſer. *P. I. B. R.* d) *Ad* deeſt *P.*

NORIBVS NATV) Veteres libri hac parte perturbati, et fortaſſe vitioſi, *Facilius enim ii, quam minore*, etc. niſi, *ei quam minori*, legendum ſit: quod tamen durum eſſet. antea enim numero multitudinis de villicis locutus fuerat, et id ſtatim etiam fecit. Praeterea infra, vbi de operariis ſermo eſt, vnitatis numero in illis legitur *imitetur et animaduertat.* Vbi autem de his, qui praeſunt, non multo poſt, *Illis*, et *coerceant:* contra ac in impreſſis, quae nos omnia reliquimus, et tamen adnotare voluimus. VICTORIVS. Vetus ſcriptura integra eſt. ideoque vulgatae, quae inepta eſt, praeferenda: quae ita in illo optimo codice Victorii concepta fuit. *Facile enim ii, quam minore natu ſunt dicto audientes.* Et hic quoque vetuſtatis characteres duo. Nam *ii* pto *ei.* Et ἐναλλαγή, numerorum, quae frequentiſſima eſt in hiſce libris. Vt infra: *Non enim ſolum*, inquit, *debere imperare, ſed etiam facere, vt facientem imitentur.* Nam *facientem* ſingulari dixit, cum id referatur ad plurale *peritos.* Sed et multa talia in hiſce libris reperies. Mens Varronis haec eſt: Facilius, inquit, tali et eiusmodi praefecto ſunt dicto audientes, quam alii cuiuis minore natu. Nam latine dicitur: *Frater maiore aut minore natu*; *et minore natu* hic eſt dandi caſu *ei, qui eſt minore natu.* SCAL. Haec inter edita meliora habentur, cum ſint vitioſiſſima et a Varrone aliena. Id ex vetuſtis ſtatim manifeſtum: *Facilius enim ii quam minore natu dicto ſunt audientes.* Quibus nos docet auctor, operarum praefectos qui aetate praeſtant, eſſe domini dicto magis audientes quam iuniores. Interpretes ſecus acceperunt, operas nimirum eſſe ſenioris praefecti magis dicto audientes quam iunioris; et hac ratione optimam ſententiam deprauarunt. PONTED.

17, 4 ET VSV) Haec verba videntur abundare. VRSINVS.

17, 5 EFFICERE POSSIS) videtur leg. *poſſit.*

17, 6 AD INIICIENDVM VOLVPTATEM) Idem de hoc loco dicere poſſum, quod de proxime ſuperiore. Vetus lectio, *Iniiciendum voluptatem praefectorum honore aliquo habendo, et de operariis qui praeſtabunt alios.* Fortaſſe pro *Voluptatem*, legendum eſt *Voluntatem.* Has enim voces ſaepe imperiti librarii confundebant, vt in Quintiliano quoque lib. VIII. (ita enim arbitror locum illum legendum) *Quae corrumpi ſpecioſiſſimi hominis tam obuia voluntate non poſſet.* Et in Lucretio: nam ſic locus deprauatus in ſecundo libro, reſtitui debet: *Libera per terras, vnde haec animantibus extat, Vnde eſt haec, inquam, fatis auulſa voluntas? Per quam progredimur, quo ducit quemque voluptas.* Eaedem igitur hic quoque voces inter ſe locum commutarant, et in cunctis impreſſis libris vitium antea erat, quod ſententiam per ſe parum planam magis etiam obſcurabat. Agit enim ſummae eloquentiae et artis poeta de declinatione atomorum, qua Epicurus ſempiternum motum interruperat, et animis hominum libertatem acquiſiuerat. *Voluntatem* hic *liberam* appellat Lucretius, quod Graeci τὸ ἑκούσιον vocant, per quam fati neceſſitatem et perpetuam illam cauſarum ſeriem refellit. Cum enim homines illuc ſe ferre poſſint quo animus inclinat, atque inde diſcedere vnde idem auertit, omnis illa vis fatalis inanis eſſe intelligitur. Plurimis autem de cauſis, ac pro maximarum rerum introductione, declinationem hanc excogitauit Epicurus: non minimum, vt improbis ac facinoroſis hominibus facilem ſui purgandi rationem eriperet: illuc enim omnes confugere conſueuerunt, et ſuorum flagitiorum culpam in fatum reiiciunt: quod ſibi neceſſitatem peccandi impoſitam eſſe dicant, nec ſe vllo pacto poſſe contra fati leges repugnare. Veritus igitur ille ne facinoribus ſuis homines hoc pacto veniam impetrarent, fatum ſuſtulit, et animos noſtros liberos eſſe declarauit, quod Lucretius poſtremo verſu ſignificauit, *Per quam progredimur, quo ducit quemque voluptas.* Per quam, liberam ſcilicet voluntatem, deferimur illuc quo appetitio, et alicuius rei deſiderium, nos rapit. Huius emendationis me admonuit Franciſcus Medices, iuuenis ingenio, doctrina, probitate inſignis, et qui ad magnarum rerum atque

luptatem his [e] praefecturae [f], honore aliquo habendi [g] ſunt: et de operariis, qui
praeſtabunt aliqui [h], communicandum quoque cum iis, quae faciunda ſunt opera.
quod ita cum ſit, minus ſe putant deſpici, atque aliquo numero haberi a domino.
Studioſiores ad opus fieri liberalius tractando, aut cibariis, aut veſtitu largiore, aut 7
remiſſione operis, conceſſioneue, vt peculiare aliquid in fundo paſcere liceat, aut [i] hu-
iuſcemodi rerum [k] aliis, vt quibus quid grauius ſit imperatum, aut animaduerſum,
qui conſolando eorum reſtituat voluntatem, ac beneuolentiam [l] in dominum.

XVIII. DE [a] familia: Cato dirigit ad duas metas, ad certum modum agri, et genus ſationis, ſcribens de oliuetis, et vinetis [b], vt duas formulas. vnam, in qua praecipit [c] quomodo oliuetum agri iugerum [d] CCXL inſtruere oporteat. Dicit enim in eo modo haec, mancipia XIII habenda, vilicum, vilicam, operarios V, bubulcos III, aſinarium I, ſubulcum I, opilionem I. Alteram formulam ſcribit de vinearum iugeribus

e) *his* deeſt *P.* f) *Praefectorum P.* g) *habendo: et P.* h) *alios P.* i) *aut* deeſt *I. B. R.* k) *rerum. Aliis I. B. R.* l) *beniuolentiam I. B. R.* [C. XVIII.] a) *Familiam Cato a. V.* et *H. St-D.* b) *vineis I. B. R.* c) *praecepit Heru.* d) *iugera P.*

atque artium ſcientiam, adiunxit hanc quoque elegantiſſimi poetae cognitionem. nam eum accurate legit, et vnus omnium omnes ipſius ſenſus optime percepit. quod verius me aſſerere poſſe arbitror, cum et ipſe quoque in Lucretii lectione ac Epicuri decretis mediocriter verſatus ſim. De hac autem corporum indiuiduorum motione, quam κατὰ παρέγκλισιν Epicurus appellabat, et Cicero in primo περὶ τελῶν, et in libro de fato copioſe diſſeruit: et Plutarchus in commentario, quo oſtendit Stoicos ea decreuiſſe, quae inter ſe non bene haererent, ac vita etiam factiſque eosdem a decretis ſuis diſſentire: et in illo ſermone, quo diſputantes ingenioſos viros inducit, vtrae animantes prudentiores, quae in terrane an quae in aqua degant: nec non in alio etiam commentario, quem ſcripſit de ortu animi, a Platone expoſito in Timaeo. Quibus omnibus in locis Stoicos accuſat, quod cum puſillam rem, tenuemque, atomum ſcilicet vnam, minimo loci ſpatio de via exire, concedere Epicuro nolint, vt plurimae atque vtiliſſimae res fiant, ipſi abſurda multa ac hominibus incommoda moleſtaque effingant. Quamuis enim Epicureis Plutarchus aliis temporibus non valde aequus eſſet (vt qui tamen maiore odio aduerſus Stoicos flagraret) rem quam non valde probat, contra illos defendit, ac multo tolerabiliorem quam commenta ipſorum eſſe tradit. VICT. Tota haec periodus ex veteri ſcriptura reconcinnanda eſt. *Iniiciendum voluntatem praefectos in aliquo honore habendo, et de operariis qui praeſtabunt, aliquot.* Tantum perperam ſcriptum fuit *voluptatem* pro *voluntatem.* Adhibendum eſt calcar, inquit, non ſolum ſi praefectorum aliqua habeatur ratio: ſed et ſi ex ipſis operariis praeſtantiores qui erunt, honore afficiantur, SCAL. Videtur legendum: *ad iniiciendam voluntatem praeceptorum, aliquo honore habendi ſunt,* hoc eſt, ſi dominus operarios aliquo honore habuerit, eos ſibi ad imperata obſequentiores habebit. Sic infra: *vt quibus grauius quid ſit imperatum, ſit qui conſolando eorum reſtituat voluntatem.* et ſupra: *praefectos alacriores faciendum praemiis.* Sed cum in V. C. ſit, *ad iniiciendam voluptatem praefectorum*, fortaſſe legi poſſet, *ad eliciendam voluntatem praefectorum.* VRSINVS. Vetus haec eſt lectio: Iniicies, inquit, voluptatem et lubentiam operis ruſtici, ſi et praefectorum et operariorum praeſtantiores qui erunt, honore aliquo habueris. Et ita locutus eſt Caeſar lib. 5. de bello Gallico: *Quos praecipuo ſemper honore Caeſar habuit.* Sed magis placeret *praefectos in honore.* Liuius lib. 38. *Chios agro donarunt, et in omni praecipue honore habuerunt.* POPMA.

17, 6 DE OPERARIIS) Hae voces expungendae, et verbum *aliqui* in *alios* mutandum. Sic enim eſt in V. C. et ſic Varro alibi locutus eſt apud Nonium in Catone, vel de liberis educandis: *Non ſolum, qui primus in alterutra re praeſtat alios, ſed etiam qui ſit ſecundus et tertius.* VRS.

17, 7 QVI CONSOLANDO) Videtur deſiderari verbum *ſit*, vt legatur, *ſi qui conſolando.* VRS.

18, 1 CATO DIRIGIT) In antiquiſſimo libro, et hic, et aliis in locis, hoc verbum E in prima ſyllaba habet, quemadmodum ſane veteres ſcribebant. cuius rei argumentum etiam eſt etymon quod habet verbum *Derectarii*, id autem in XLV libro Pandectarum eſt, De extraordinariis criminibus L. Saccularios, *Item qui derectarii appellantur: hoc eſt, hi qui in aliena coenacula ſe dirigunt furandi animo, plus quam fures puniendi ſunt.* VICT. De oliueto agit Cato c. 10; de vineto c. 11.

18, 1 SVBVLCVM VNVM) In V. C. ſequitur *Salictarium vnum.* Apud Catonem vero *ſummam mancipiorum XV* videtur Varro legiſſe infra in hoc ipſo capite. VRS.

ribus centum, vt dicat haberi [e] oportere haec, XV mancipia, vilicum, vilicam, ope-
2 rarios X, bubulcum [f], aſinarium [f], ſubulcum [f]. Saſerna ſcribit, ſatis eſſe ad iugera
VIII hominem vnum: ea debere eum confodere [g] diebus XLV, tametſi quaternis
operis ſingula iugera poſſit. ſed relinquere ſe operas XIII, valetudini, tempeſtati,
inertiae, indulgentiae [h]. LICINIVS, Horum neuter ſatis dilucide modulos reli-
3 quit [i] nobis. Quod Cato ſi voluit (vt debuit) vti [k] proportione, ad [l] maiorem
fundum vel [m] minorem adderemus, vel demeremus, extra [n] familiam debuit dicere
vilicum et vilicam. Neque enim ſi minus CCXL iugera olivueti colas, non poſſis
minus vno vilico habere: nec ſi bis tanto ampliorem fundum, aut eo plus colas, ideo
4 duo vilici, aut tres habendi fuere [o]. Operarii modo, et bubulci pro portione de-
mendi [p], vel addendi, ad minores, maioresue [q] modos fundorum. hi quoque ſi ſimilis
eſt ager. ſin [r] eſt [s] ita diſſimilis, vt totus [t] arari non poſſit, vt ſi ſit confragoſus [u], atque
arduus [x] cliuis, minus multi opus ſunt boues, et bubulci. Mitto [y] illud, quod mo-
dum,

e) *habere B. R.* f) *vnum* add. *a. V.* g) *fodere a. V. H. St-D.* h) *indiligentiae I. B. R.* i) *relinquit P.* k) *vt proportionem I. B. R. vt pro portione* diu. *Iuntt. ſit proportione Pol. 1. ſic Pol. 2.* l) *vt ad Ba-G.* m) *et I. B. R. I. I.* n) *Praeterea extra I. B. R.* o) *fere P.* p) *demendi vel* deeſt *I. B. R.* q) *ad maioris P.* r) *nam ſi Ba-G.* s) *autem I. B. R.* t) *totus* deeſt *I. B. R.* u) *Quod ſi confrag. I. B. R.* x) *arduis I. B. R.* y) *Initio I. B. R. Iniicio I. I-G.*

18, 1 OPILIONEM) *Opilio*, vox magnae Graeciae. οἰπόλος, vt αἰπόλος. οἰπολίων opilio. SCAL.

18, 1 ASINARIVM, SVBVLCVM) Cato interponit ſalictarium et XVI numerat. vid. Meurſ.

18, 2 QVATERNIS OPERIS SINGVLA) diſtincte interpretatur hunc locum Col. 2, 4, 8. vid. etiam p. p. ſ. 6.

18, 2 LICINIVS) Rurſus in V. C. pro *Licinius* poſita eſt L. littera, quae, vt videtur e margine adſcita eſt. VRS. vid. Vrſin. ad Varr. 1, 18, 2 et Scalig. ad Varr. 1, 59, 2.

18, 3 QVOD CATO SI VOLVIT) Hunc locum non tam miror corruptum eſſe, quam a diligentiſſimo Victorio praetermiſſum. Sed, vt video, ſatis habuit eruditus vir tantum ſcriptae lectionis rationem reddere. Nam ita Varronem ſcripſiſſe non dubito: *Quod Cato ſi voluit, vt debuit, vti proportione: ad maiorem fundum vel minorem addere vel demere: extra familiam debuit dicere villicum.* Nam ad maiorem fundum vel minorem addere, vel demere, hoc vocat vti proportione: niſi et ipſum eſt gloſſema. SCAL.

18, 3 VTI PROPORTIONE, VT AD MAIOREM) Particula *vt* abundat, et dictio *vti* hoc loco aduerbium eſt, non verbum infinitum. VRSINVS. Simpliciter hanc ſententiam puto, quod ſi Cato voluit vt (*vti* enim coniunctionis vim habet) proportione (vel *pro portione*, cum vtrumque eandem vim habeat) adderemus ad maiorem fundum, vel demeremus de minore. Dixit *minorem*, vel quia complexus eſt vtramque dictionem vna formula, quod ſyllepſeos genus dicere poſſis; vel quod τὴν *ad* retulit ad *proportione*.

18, 3 EXTRA FAMILIAM DEBVIT) Haec male diſtracta Varronis animaduerſionem euertunt. Opinati ſunt interpretes, ſi extra familiam Villicus et Villica ponantur, poſſe nos ad maiorem vel minorem fundum vti proportione. Quod aperte non verum; nam propoſito olivueto iugerum CCXL. *e quo* (ita Varro mox explicat) *quum ſexta pars ſit ea XL, quae de CCXL. demuntur, non video quemadmodum ex eius praecepto demam ſextam partem, et de XIII. mancipiis, nihilo magis ſi villicum et villicam remouere, quemadmodum ex XI ſextam partem demam.* Oſtendit itaque Varro non poſſe vti proportione in propoſitis modis; quoniam numeri ita ſunt, quos per alium communem metiri non valeas. Quod fieret, ſi mancipia fuiſſent vel XII, vel XVIII, vel XXIV; a quibus ſexta pars demeretur, vt a CCXL ſexta ſubducitur XL. Haec cum ita ſe habeant, alio modo ſunt ordinanda: *Quod Cato ſi voluit* (vt debuit) *vti proportione, ad maiorem fundum vt minorem adderemus vel demeremus. Praeterea extra familiam debuit dicere villicum et villicam.* His adpoſuimus ex antiquis editionibus *praeterea*, et vltimum *vt* de *vel* immutauimus Caeſenatis codicis ope; quoniam elegantius ſonat ceu illud 3, 12. *paucos ſi lepores mares vt feminas intromiſeris.* PONTEDERA.

18, 4 SIN EST ITA DISSIMILIS) Ita totum locum legito: *ſin eſt ita diſſimilis, vt totus arari non poſſit, quod ſit confragoſus; atque arduis cliuis.* Secuti ſumus lectionem priſcam, et fecimus, *quod ſit*, cum ea habeat, *quod ſi.* Et *arduis cliuis* ex eadem reperimus. SCAL.

18, 4 VT SI SIT) Antiqua lectio diuerſa: *Quod ſi confragoſus atque arduis cliuis.* receptam tamen retinui. VICT.

18, 4 ARDVVS CLIVIS) Forte rectius *arduis.* VRS.

18, 5 MO-

dum, neque vnum, nec modicum propoſuit c c x l iugerum. Modicus [z] enim cen- 5
turia [a], et ea c c iugerum, e quo [b] quum [c] ſexta pars ſit ea x l, quae de c c x l
demuntur [d], non video quemadmodum ex eius praecepto demam ſextam partem:
et de x i i i mancipiis nihilo magis ſi vilicum, et vilicam remouero, quemadmodum
ex [e] x i ſextam partem demam. Quod autem ait in c iugeribus vinearum opus eſſe
x v mancipia, ſi quis habebit centuriam, quae ſit [f] dimidium vineti [g], dimidium oli-
veti, ſequetur [h], vt duo [i] vilicos, et duas vilicas habeat [k]: quod eſt deridiculum.
Quare alia ratione modus mancipiorum generatim eſt animaduertendus [l], et magis 6
in hoc Saſerna probandus [m], qui ait ſingula iugera quaternis operis vno operario ad
conficiendum ſatis eſſe. Sed ſi hoc in Saſernae fundo in Gallia ſatis [n] fuit, non con-
tinuo idem in agro Liguſtico [o] montano [p]. Itaque de familiae magnitudine, et reli-
quo inſtrumento commodiſſime ſcies, quantum [q] pares, ſi tria animaduerteris dili-
genter. In vicinitate praedia cuiuſmodi ſint, et quanta [r], et quot quaeque homini- 7
bus colantur; et quot additis operis aut demtis melius, aut deterius habeas cultum [s].
Biuium enim nobis ad culturam dedit natura, experientiam, et imitationem. Anti-
quiſſimi

z) *Modica a. V. Modicus P. Modius* caetera. a) *et* deeſt *I. B. R.* b) *qua I. I-G.* c) *ni a. V.* d) *diminuitur I. B. R. demitur I. I-G.* e) *centum viginti ſextam I. B. R.* ex quo ſic *CXX* ſcripto videtur noſtra lectio orta eſſe. f) *ſit* abeſt *I. B. R.* g) *et* inſ. *a. V. H. St-D.* h) *ſequeretur I. B. R.* i) *duos a. V. H. St-D.* k) *habere deberet I. B. R. habere debeat Ba-G.* l) *aduertendus I. B. R. animaduertendum P.* m) *aprobandus P. approbandus I. B. R.* n) *ſatis* deeſt *I. B. R.* o) *liguſco P.* p) *nomentano I. B. R.* q) *quantam I. B. R.* r) *quanta quotque hominibus I. B. R.* s) *cultum biuium. Nobis enim I. B. R. habeas. Nobis enim cultum biuium I. I-G.*

18,5 MODICVS ENIM CENTVRIA) Credo *modius*, quod poſt Victorium proditos libros inſedit, ſphalma eſſe typographorum improuide repetitum. *Modicus modus*, hoc eſt ille modus, (ſcholaſtici *quantitatem* dicunt) qui *modum* aliis praebet, menſura menſurans, et norma normans, *eſt centuria* CC *iugerum*, a quo numero ſexta pars modi Catoniani abeſt, i. e. XL; neque tamen apparet, quomodo de ſumma hominum in formula Catonis propoſita ſexta pars dematur, vt ſeruari adeo queat proportio.

18, 5 QVOD AVTEM AIT IN C IVG.) Nonius de numeris et caſibus citat hunc locum ſine particula *in*. Chariſius lib. 1. *Iugeribus quidam Grammatici ita dicendum putant, quaſi ſit hoc iuger, tanquam hoc tuber. Varro R. R. lib.* 1 *iugeribus ſaepe dixit, quod vtique deſcendit a iuger, vt tuber.* VRS. Nonius haec adducit omiſſa *in*, quae tamen retineri poteſt, ſed in numero mancipiorum cum Varrone conſentit, etſi ipſius Catonis libri habent XVI. POPMA.

18, 5 VT DVO VILLICOS) Sic V. C. etiam, non *duos*, et ſic infra. et Virg. *Si duo praeterea tales.* VRS.

18, 6 QVI AIT SINGVLA) Videtur legendum: *Qui ait ad ſingula iugera quaternas operas ad conficiendum* etc. Supra in hoc ipſo capite: *Saſerna ſcribit ſatis eſſe ad iugera VIII hominem vnum.* Eſt autem opera, vt ait Plinius, vnius diei labor. VRSIN. Hoc igitur vult Saſerna, vnum hominem quatuor operis, h. e. quatuor dierum labore confodere vnum iugerum poſſe. Vide quae diximus ad ſ. 2. *vno operario* eſt datiuus archaicus.

18,6 IN AGRO LIGVSTICO MONTANO) In optimo et antiquiſſimo codice nunquam *Liguſtico*, ſed aut *Liguſco*, aut *Liguſto*, hic *Liguſco*. In II libro *Liguſti*, de bubus ſermo eſt. In III iterum *Liguſcos*, legitur, *Secundum Italiam contra montes Liguſcos.* Nihil in his tribus locis variaui, priſcam tamen ſcripturam notam facere volui. Quaerendum, an *Liguſcos*, vt Hetruſcos, vetuſti ſcriptores dixerint. VICT. Scribimus ex veterum librorum auctoritate, *Liguſco.* vt alibi ſemper apud Varronem haud aliter ſcriptum monet P. Victorius. Nam *Liguſci*, vt *Etruſci*. Eadem quippe analogia *Liguria*, *Etruria*. Et *Etrures* potuit eſſe vt *Ligures*. ſic et *Megaribus* dixit Plautus, et *Illures*. Nam vt Λίγυες Graeci, ſic ὄθρυες, *Etrures*, vbi *o* in *e* mutatum more illo Romanorum antiquo: *Apello*, pro *Apollo*, *Elera* pro *Olera*, *hemonem* pro *hominem*. Veteres enim Pelaſgi, qui inſederunt in Italia, ita vocarunt nobilem partem Italiae montoſam (ὄθρυες enim montes) vt τὴν πεδιάδα Campaniam. καμπὸς enim eorum vox priſca, vt alibi annotamus. Sic *Hernicam*, aſperam, vt in Graecia τὴν Τραχῖνα. Sic oppoſitam orienti *Apuliam*, ἀπὸ ἑλίαν, ἀπηλίαν. ἕλη enim Sol. vt inde facile poſſis agnoſcere veteris Graeciae veſtigia. Sic in ipſa Apulia qui indigenae non erant, vocati *Metapii*. ἄπιοι enim opponuntur τοῖς ἰθαγενέσι. Eodem modo in *Etru-*

 ria

quiſſimi agricolae tentando pleraque conſtituerunt, liberi eorum magnam partem
8 imitando. Nos vtrumque facere debemus, et imitari alios [t], et aliter vt faciamus
experientia tentare quaedam; ſequentes non aleam, ſed rationem aliquam: vt ſi al-
tius repaſtinauerimus, aut minus, quam alii, quod momentum ea res habeat. vt fe-
cerunt ii, in ſariendo iterum, et tertio, et [u] qui inſitiones ficulnas [x] ex verno tempore
in aeſtiuum contulerunt.

XIX. DE reliqua parte inſtrumenti, quod ſemiuocale appellatur [a], Saſerna ad
iugera CC arui, boum iuga duo ſatis eſſe ſcribit. Cato in oliuetis CCXL iugerum [b],
boues trinos [c]. ita fit, vt Saſerna dicat [d] verum, ad centum iugera iugum opus eſſe [e],
ſi Cato, ad octogena. Sed ego [f] neutrum [g] horum ad omnem agrum conuenire puto,
2 et vtrumque ad aliquem. alia enim terra facilior aut difficilior eſt [h] alia. Terram [i]
boues [k] proſcindere niſi magnis viribus non poſſunt, et ſaepe fracta bura relinquunt
vomeres in aruo. Quo [l] ſequendum nobis in ſingulis fundis, dum ſumus nouicii,
triplici [m] regula, ſuperioris domini inſtituto [n], et vicinorum, et experientia quadam [o]
3 Quod addit aſinos, qui ſtercus vectent, treis, aſinum molarium, in vinea iugerum C
iugum [p] boum, aſinorum [q] iugum, aſinum molarium [r]; in hoc genere ſemiuocalium,
adiicien-

t) *alios, taliter Ba-G.* u) *vt I.B.R.* x) *ficulneas I.B.R.* [C.XIX.] a) *appellamur P.* b) *iugeris P.* c) *ternos I.I-G.* d) *dicit P.* e) *eſt P.* f) *ego* deeſt *I, B. R.* g) *modum* inſer. *I.B.R.* h) *eſt. Aliam Terram P.* i) *duram* add. *I.I-G.* k) *proſcindere non niſi boues magnis viribus I.B.R. proſcindere niſi boues Ba-G.* l) *Quod I.B.R.* m) *triplex Ba-G.* n) *inſtitutio Ba-G.* o) *quaedam Ba-G.* p) *iugus P.* q) *aſinorum iugum, aſinum molarium* deſunt *I, I-G.* r) *molendarium I.B.R.*

ria vocarunt *Vmbros.* Ea enim vox apud veteres ſignificabat ſpurium. Vnde apud Plinium inſititium quoddam genus ouium *Vmbri* dicuntur: vt apud Graecos ὀμβρίκαλοι. ſed *Ibrum*ne an *Imbrum*, an *Vmbrum* dicas, nihil refert. In veteri gloſſario, *Imbrum* ἡμίονον, πρόβατον. Item *Iber*, ἡμίονος. Ab eo certo *Ibridas* ſpurios vocarunt. Vt et Galli eoſdem vocabulo illo dicunt, quo venatores nominant canem Lyciſcam. Nam *Ibrida* non eſt παρὰ τὴν ὕβριν, vt volunt primae notae grammatici. Sic αὐτόχθονας: *opicos* vocarunt. Nam *Terra Pelaſgis*, Ὦπις, *et Obs Latio*, vt in Coniectaneis monuimus. Porro ridiculum grammaticorum *Hetruria*, quaſi ἑτερουρία. nam et de *Liguria*, λιγουρία poſſet dici eodem modo. Et ita de aliis. SCALIG. VV. CC. *Liguſco*; quod poteſt videri deductum a Liguria, vt Etruſco ab Etruria. VRSIN.

18, 8 NON ALEAM) Hoc eſt: ſortem atque fortunam. Supra: *vbi ſalubritas non eſt, cultura non aliud eſt atque alea domini vitae, et rei familiaris periculum.* VRSIN.

18, 8 AVT MINVS, QVAM ALII) Videntur haec verba ab expoſitoribus addita fuiſſe. IDEM.

19, 1 CATO IN OLIVETIS) Locus Catonis eſt ex cap. 10, item lib. 5 origg. *Sed protelo trini boues vnum aratrum ducunt.* Varro interpretatur tria iuga. VRSINVS.

19, 1 BOVES TRINOS) h. e. tria iuga ſ. boues ſex, vt ad Catonem obſeruatum eſt.

19, 1 AD CENTVM) Videtur legendum *ad centena iugera iugum opus eſſe, Cato ad octogena.* Ita videtur hic locus legendus. VRSIN. Peculiaris ratio τῆς *vt* obſeruari hic meretur: *vt Saſerna dicat verum* ſignificat, *ſi Saſernae credimus.*

19, 1 SI CATO AD OCTOGENA) His extremis vel *I* vel *vnum* nempe *bouem* addendum eſt; nam tertia pars numeri CCXL eſt LXXX. PONTED. Niſi tamen ἀπὸ τοῦ κοινοῦ intelligi Varro voluit.

19, 1 ALIA ENIM TERRA) Locus eſt mendoſus ſine dubio, atque ita interpungendus eſt et emendandus: *alia enim terra facilior, alia difficilior eſt. Alte terram proſcindere.* Videndus Nonius in Bura. VRSIN. Quidni potius optimum librum Pol. ſequimur: *difficilior eſt. Aliam terram boues* etc. Nonius ab Vrſino laudatus 2, 92 ita refert hunc locum, quaſi eſſet *vomerem* numero vnitatis.

19, 2 FRACTA BVRA) Laudat h. l. Non. 2, 92. Merc. p. 80, 19.

19, 3 IN VINEA IVGERVM C, ASINORVM IVGVM, ASINVM MOLARIVM) Ex vetere ſcriptura locum reſtituimus, vnum tantum reliquimus. *Molendarium* enim pro *Molarium*, vetuſtiſſimum exemplar habebat. apud Catonem tamen *Molarium*, hunc enim ipſius locum exprimit, *Aſinos ploſtarios II, aſinum molarium.* In ſemiuetere codice *Molendinarium*, quo verbo iuriſconſulti etiam vſi ſunt, et haec fortaſſe vera M. Varronis lectio, quamuis enim ſententias
Catonis

adiiciendum de pecore, ea [s] ſola, quae [t] agri colendi cauſa erunt, vt ſolent eſſe pecuaria [u], pauca habenda, quo facilius [x] mancipia, quae ſolent ſe tueri, et aſſidua eſſe [y] poſſint [z]. In eo numero non modo qui prata habent, vt potius oues quam ſues habeant, curant [a], ſed etiam qui prata [b] non habent, quia non ſolum pratorum cauſa habere [c] debent, ſed etiam propter ſtercus [d]. 4

XX. IGITVR de omnibus quadrupedibus [a] prima eſt probatio, qui idonei ſint boues, qui arandi cauſa emuntur, quos rudis, neque minoris trimos, neque maioris qua-

s) *quod ea Ba-G.* t) *quae dixit, agri Ba-G.* u) *peculiaria P. quae* inſ. *Ba-G.* x) *facilius tueri poſſint, quoniam mancipia, quae ſolent eſſe aſſidua, eſſe non poſſunt Ba-G.* y) , inſer. *Iuntt.* z) *non poſſunt* etiam *I. B. R.* a) *curent I. B. R. Ba-G.* b) *prata non habent, quia* deſunt *I. B. R. I. I.* c) *habent, propter ſtercus. I. B. R. I. I.* d) *De canibus vero vtile, quod villa ſine iis parum tuta* add. *P.* [C. XX.] a) *quadripedibus P.*

Catonis recitet, non tamen iiſdem ſemper verbis refert: vt ſupra. Cato enim *aſinos ploſtarios II*, Varro, *aſinorum iugum* dixit. VICTOR. Cato 10 non habet *molarium*. deinde *in vinea*, ſcribendum eſt littera maiori *In*. ſunt enim ex tit. II. VRSINVS. Vox *molarium* non eſt apud Catonem: cuius hunc locum exprimit, *aſinos ornatos Clitellarios, qui ſtercus vectent, tres*; *aſinum vnum*; ſed interdum ſententias Catonis, non eadem verba refert. Paullo ſupra Nonius legit *relinquunt vomerem in aruo*; quod videtur melius. POP.

19, 3 PECVARIA) In V. C. eſt *poculiaria*. Totus autem locus ita legendus: *quae ſolent eſſe peculiaria, pauca habenda. Peculiaria* vero dicit, quae ſunt ex peculio ſeruorum. Nam ſupra cap. 17 dixit, *vt peculiare aliquid in fundo paſcere liceat*. Hinc *peculiarias res* dixit Vlpianus pro *peculiares*, et apud Varronem lib. 4 de L. L. fortaſſe legendum eſt: *vt peculiares oues, aliudue quid* pro eo, quod vulgo legitur, *peculatoriae*. Nam, vt ait Feſtus, *peculium ſeruorum a pecore dictum eſt*. Videndus Varro ſupra cap. 2. VRS. Quicquid ſit de voce *pecuaria*, illud praecipere videtur Varro, ea pecora, quae nullam aliam vtilitatem, niſi ad agrum ſua opera colendum, adferunt, quam pauciſſima eſſe habenda, vt tanto plura ali poſſint mancipia, eaque per operam pecori impendendam minus auocentur. Caeterum Cortius ad Sall. Iug. 88, 4 legi vult *ea ſola, quae agri colendi erunt*, omiſſo *cauſa*; idque dicendi genus ibi illuſtrat. Nos contra libros hic nihil audemus.

19, 3 QVO FACILIVS — POSSINT) In quibus repugnantia quis non videt? Qui ſe tuetur, non eſt aſſiduus; et contra. Occurritur huic vitio vnius literulae immutatione. *Et* ſi in *er* tranſeat et addatur proximo *tueri*, fit *tuerier*, nempe: *quo facilius mancipia, quae ſolent ſe tuerier, aſſidua eſſe poſſint*. Siquidem huiuſcemodi inflexiones non ſolum a poëtis, verum etiam ab iis, qui ſoluta oratione ſcripſerunt, vſurpatas indicat Catonis locus cap. 154 *ea fiſtulam ſubdito vti obturarier recte poſſit*. Ita apud Gruterum in quodam foederis fragmento: *auocarier iubeto*. PONTED. Nobis ita videbatur. Praeceſſit de aſinis. Hi non habentur niſi agri colendi cauſa, neque enim lac praebent, neque lanam, neque carnem denique. hoc genus igitur animalia pauca habenda, quo facilius mancipia, quae ſolent ipſa ſe tueri, nec aliena cura indigent, (vt aſini v. g. agaſone) et eſſe poſſint in fundo, et aſſidua eſſe in opere, non onerandis, agitandis, curandis aſinis intenta. Illa verba, *vt ſolent eſſe pecuaria*, includenda nunc videntur. Forte aliquis adſcripſit exemplum animalium, quae non habentur agri colendi cauſa, ſed mercaturae, vt ſit in pecuariis omne genus.

19, 4 SED ETIAM QVI NON SOLVM) Lectionem eam retinui, quam formis olim in hac vrbe excuſi libri habebant. Eandem enim in Mſſ. inueni, et in peruetuſto inprimis, cuius maxime autoritatem ſequor. Nec me latet, Venetiis excuſos valde ab hac diſſentire. opinor autem, cum locus obſcurus ſit, et fortaſſe decurtatus, aliquem, qui corrigere voluit, vt illi codices habent, ex ingenio reſtituiſſe. Cum multa autem illic et addita et immutata ſint, tam libere mihi a priſcis veſtigiis diſcedendum non putaui. VICTOR. Sed non obſecutae Victorio editiones Lugd. 1541 et Rob. Stephani 1543. Reliquerat enim, vt videmus, Victorius lectionem praecedentium editionum, quam Aldum ſecutae reliquae mutarunt.

20, 1 RVDIS) antique pro *rudes*. Ouid. Faſt. 1, 83 *Colla rudes operum praebent ferienda iuuenci*. Vide quae ad Iuuencum notauimus 2, 195. SCHOETTGEN.

20, 1 NEQVE MINORIS TRIMOS) Mirum genus loquendi, hoc eſt, neque minoris quam trimos. Sic ſupra: *Neque enim ſi minus CCXL iugera olíueti colas*. Id eſt, minus quam. Libro II, *Non plus triennium viuunt*. plus quam triennium. Et de ouibus: *Ne minus habeamus in centenas oues hirtas ſingulos homines*. Id eſt, quam ſingulos homines. Et de bubus, *Non minores oportet inire bimas*. Et de pauonibus, *Minores bimae*

quadrimos parandum. vt viribus magnis [b] ſint, ac pares, ne in opere firmior imbelliorem conficiat: amplis cornibus, et nigris potius quam aliter: vt ſint lata fronte,
2 naribus ſimis, lato pectore, craſſis coxendicibus. Hos veteranos ex campeſtribus locis non emendum [c] in dura ac montana: nec non, ita [d] ſi incidit vt [e] ſit, vitandum. Nouellos cum quis emerit iuuencos, ſi eorum colla in furcas deſtitutas [f] incluſerit, ac dederit cibum, diebus paucis erunt manſueti, et ad domandum proni. Tum ita [g] ſubigendum, vt minutatim aſſuefaciant, et vt tironem cum veterano adiungant [h]. imitando enim facilius domatur [i]. et primum in [k] aequo loco, et ſine aratro, tum [l]
3 eo leui [m], et principio per arenam, aut molliorem terram [n]. Quos ad vecturas, item inſti-

b) *magni ſint et I. B. R.* c) *emendum non, in* omnes praeter *P.* d) *ita* deeſt *I. B. R.* e) *vt ſit* deeſt *I. B. R. Ba-G.* f) *deſtinata I, I-G.* g) *ita ad I. B. R.* h) *adiungunt I. B. R.* i) *domantur a. V. H. St-D.* k) *eos aequo in I. B. R. Ba-G.* l) *aut I. B. R.* m) *leni Iuntt. ſimul gradi facias* inſer. *I. B. R. ſimul arare faciant Ba-G.* n) *leniter procedant* add. *I. B. R. dum conſueſcant* add. *Ba-G.*

bimae, non idoneae. quae omnia compendiario dicta ſunt, ſupplendum enim *τὸ* QVAM. ſic Catullus; *Namque amplius horam Suffixum in longa me memini eſſe cruce.* Propertius libro II, *Et ſe plus vni ſi qua parare poteſt.* plus quam vni. Et infra, *praeter ſi aliter nequeas,* praeterquam ſi. SCAL.

20, 2 HOS VETERANOS) Col. 6, 2 *Infeſtatur bos conditione regionis, ſicut ille, qui ex planis et campeſtribus locis in montana et aſpera deductus eſt, vel ex montanis in campeſtria. Itaque etiam cum cogimur ex longinquo boues arceſſere, curandum eſt, vt ex ſimilibus patriis locis traducantur* etc. Ex hoc autem Columellae loco fortaſſe ſic legendum apud Varronem: *Hos ex campeſtribus locis emendum, non in dura ac montana, nec contra. Nouellos* etc. VRSINVS.

20, 2 NEC NON ITA SI) Antiquiſſimum fideliſſimumque exemplar diſſentit ab hac lectione, quam et in aliquibus excuſis et in ſemiuetere etiam inueni. Non tamen et ipſum mendo vacat, aut certam aliquam ſententiam habet. Animaduertendum tamen an verae germanaeque lectionis veſtigia illa ſint. Nam hac, quam ſupra poſui, non valde delector; et eam etiam nonnulli (nihil tamen melius adferentes) variarunt. Eſt igitur haec optimi codicis lectio, *Nec noſtra ſi incidit,* etc. Vt autem nihil relinquam, quod poſſit ſtudioſos adiuuare, videndum eſt, an vnius literae immutatione ita legi debeat, *Nec contra ſi incidit vt ſit vitandum:* hoc ſenſu: Quemadmodum veterani boues e campeſtribus in montana loca non deducendi, ita contra ex duris et aſperis locis non reformidandum in plana et campeſtria deducere. Hoc enim a noſtris etiam agricolis diligenter obſeruari ſolet. VICTORIVS. Antiquus liber, *Nec non tra ſi incidit.* Vnde fortaſſis ita legendum et diſtinguendum, *Nec contra ſi incidit vt ſit, vitandum.* Veterani boues non emendi ex campeſtribus locis, inquit, et in montana loca deducendi: nec contra ex montanis locis in plana et campeſtria. Itaque ſi ita fert, vt ſint emendi boues, id vitandum. Columell. lib. VI *Omnis bos indigena melior eſt quam peregrinus. nam neque aquae, neque paludis, nec caeli mutatione tentatur, neque infeſtatur conditione regionis* etc. POPMA. Acquieſcendum arbitror in felici coniectura Victorii, *Nec contra ſi incidit vt ſit, vitandum.* Arripuit Popma emendationem, ſed male interpretatus eſt, et praeter quam verba patiuntur.

20, 2 IN FVRCAS DESTITVTAS) Mſſ. omnes, quos vidi, ita habent, nam formis antea excuſi *Deſtinatae* mendoſe legunt. Nonius docet, *Deſtitui,* vetuſtis ſcriptoribus ſignificare etiam rurſus ſtatui: atque id exemplo Naeuii Gymnaſtico confirmat, *In alto nauem iubet deſtitui anchoris.* et Caecilii Symbolo, *Deſtituit omnes ſeruos ad menſam ante ſe.* Videndum autem an locus antiqui poetae, qui adducitur a Cicerone in eruditiſſima epiſtola ad Paetum, eodem intellectu hoc verbum habeat. *Ita me deſtituit nudum.* Quod tamen non affirmo, vt de re valde incerta et obſcura. VICT. V. C. *in furcas deſtitutas,* hoc eſt fixas, et ſtatutas. Gracchus in orat. de legibus promulgatis apud Agell. 10, 3 *Idcirco palus deſtitutus eſt in foro; eoque adductus ſuae ciuitatis nobiliſſimus homo M. Marius, veſtimenta detracta ſunt, et virgis caeſus eſt.* VRSINVS. Putauerim furcas maiores duabus cuſpidibus in terram defixas eſſe in hunc modum ⋏, qua ratione caput bouis domandi in terram deprimitur, et niſu vehementiori ademto iactare iugum dediſcit. *Felices qui ferre incommoda vitae Nec iactare iugum vita didicere magiſtra.* Neque tamen non hoc etiam obſeruandum, *deſtinata,* quod habent aliae editiones, et ad *colla* referunt, verbum eſſe et ipſum elegans et ad hanc rem apprime aptum, atque ſignificare deligata, adſtricta. Neque opus eſt exemplis id probare, cum in Fabriano theſauro quiuis reperire, quantum ſatis eſt, poſſit.

20, 3 QVOS AD VECTVRAS, ITEM INSTITVENDVM) Ex Creſcentio deeſſe verbum *paras,* manifeſtum eſt, ad hunc modum: *Quos ad vecturas paras, item inſtituendum,* PONT. Intelligebam *ἀπὸ τοῦ κοινοῦ inſtituis.*

20, 3 PER

inſtituendum, vt inania primum ducant plauſtra, et ſi poſſis, per vicum aut [o] oppi-
dum [p]. Creber crepitus [q], ac varietas rerum conſuetudine celerrima [r] ad vtilitatem
adducit [s]. Neque pertinaciter, quem [t] feceris [u] dexterum, in eo manendum. Quod
ſi alternis fit [x] ſiniſter, fit laboranti in alterutra parte requies. Vbi terra leuis, vt in 4
Campania, ibi non bubus grauibus, ſed vaccis aut [y] aſinis quod arant, eo facilius ad
aratrum leue [z] adduci poſſunt, ad molas, et ad ea, ſi quae [a] ſunt, quae [b] in fundo
conuehuntur [c]. In qua re alii aſellis, alii vaccis ac mulis vtuntur, exinde vt pabuli
facultas eſt. nam facilius aſellus, quam vacca alitur; ſed fructuoſior haec. In [d] eo 5
agricolae hoc ſpectandum [e], quo [f] faſtigio ſit fundus. in confragoſo enim ac difficili
haec [g] valentiora parandum, et potius ea, quae plus [h] fructum reddere poſſint [i], cum
idem operis faciant [k].

XXI. CANES potius cum dignitate, et acres paucos habendum, quam multos. quos conſuefacias potius noctu vigilare, et interdiu clauſos dormire [a]. De [b] indomitis quadrupedibus [c], ac [d] pecore [faciundum [e].] Si prata ſunt [f] in fundo, neque pecus

o) *per* inſer. *Ba-G.* p) *vbi* inſ. *I.B.R. Ba-G.* q) *ſit* interpon. *I.B.R. Ba-G.* r) *celeberrima a.V.* praeter *P.I.I.* quae *celeberrime.* s) *adducito I.B.R. Ba-G.* t) *quem* deeſt *I.B.R.* u) *dextrum I.B.R.I.I.* x) *ſit I.B.R.I.I.* y) *et I.B.R.* z) *lene I.B.R.* a) *ſi qua a.V.* b) *quae* deeſt *I.B.R.* c) *conuehunt I.B.R.* d) *Cauto agric. Ba-G.* e) *ſpectant I.B.R.* f) *quod P.* g) *haec* deeſt *Iuntt.* h) *per ſe I.B.R.I.I.* i) *poſſunt I.I-G.* k) *faciunt I.I.G.* [C.XXI.] a) *et catena vinctos: vt ſoluti acriores fiant* add. *I.B.R. et* deeſt *I.I. et cathena vinctos eſſe, vt etc. Ba-G.* b) *Dein domitis P.I.B.R.* c) *quadripedibus P.* d) *et pecore inſtructo, et canibus hoc faciundum a.V.* e) *vt dixi* inſuper add. *Ba-G.* f) *ſint I.B.R.*

20,3 PER VICVM AVT OPPIDVM CREBER CREPITVS) Huic lectioni vna haec particula *vbi* poſt *oppidum* eſt addenda: *Vbi creber crepitus* etc. quae in quibusdam libris legitur; nam reliqua, quae in iisdem editionibus tradita ſunt; *vbi creber crepitus ſit, ac varietas rerum conſuetudine celerrima ad vtilitatem adducito*, minus probantur, verbum *ſit* eſt inutile; nam ſemper in huiusmodi locis ſunt crebri crepitus, praeterea alterum vitioſum *adducito* pro *adducit*, rerum enim varietas, non bubulcus ad vtilitatem boues cito adducit. PONT. Ne opus eſſet illo *vbi* interpunxi poſt oppidum.

20,4 TERRA LEVIS, VT IN CAMPANIA) Certe non vbique. De *Laborino Campaniae nobili* propter fertilitatem *campo* Plin. 17,4 ſ. 3. *Idem ſolum vbicunque arduum opere, difficile cultu, bonis ſuis acrius pene, quam vitiis poſſet, adfligit agricolam.* Quid ſi traiectis vocibus ſcripſerit Varro, *ibi non bubus grauibus, vt in Campania?*

20,4 IBI NON BVBVS GRAVIBVS) Fortaſſe legendum: *vbi non bubus grandibus.* Col. 2,2. *Et in hoc a Celſo diſſentio, qui reformidans impenſam, quae largior eſt in amplioribus armentis, cenſet exiguis vomeribus et bidentalibus terram ſubigere, quo minoris formae bubus adminiſtrari queat* etc. poteſt etiam defendi lectio vulgata ex interpretatione Nonii, qui ait: *Graue, pro multum et valde. Varro vbi graues paſcantur atque alantur pauonum greges.* Quidam legunt *bubus*, ſine dictione *grandibus.* VRS.

20,4 ASINIS QVOD ARANT) Aſinos olim ad arandum eſſe adhibitos, etiam infra ex noſtro Varrone et Columella patebit. Plura loca tam ex ſacris, quam profanis, adducit Schefferus de re vehic. 1,8. SCHOETTG. Plin. 17,5 ſ. 3. *In Byzacio Africae illum centena quinquagena fruge fertilem campum, nullis, cum ſiccus eſt, arabilem tauris, poſt imbres vili aſello, et a parte altera iugi anu vomerem trahente, vidimus ſcindi.*

20,4 EXINDE VT PAB.) Videtur legendum, *proinde.* VRS. ſed eodem fere modo 1,24,2 Varro hac voce vſus eſt.

20,5 QVO FASTIGIO) Vid. 1, 14,2.

20,5 HAEC VALENTIORA PARANDVM) Pro *haec* legendum *nec* defendit Pontedera Epiſt.

21,1 ET INTERDIV CLAVSOS DORMIRE) Verba quae haec in excuſis olim ſequebantur, in Mſſ. non leguntur: ea autem ſunt, *Cathena iunctos, vt ſoluti acriores fiant.* Videndum igitur, an noua ſint, et ab aliquo correctore aut declaratore addita. VICT.

21 DE INDOMITIS -- FACIVNDVM.) Poſtrema vox *faciundum* delenda eſt, quae irrepſit ex lemmate. *Si prata ſunt in fundo, pecus non eſt, quid ſit faciundum.* Nam ita ſcripſerat Varro *De indomitis quadrupedibus ac pecore: ſi prata ſunt in fundo.* Vt ſupra, *De familia: Cato dirigit. Indomitas pecudes* vocat, quarum domitationem (vt loquitur Cicero) non facimus: neque comprehenduntur τῶν ὑποζυγίων nomine, ſed tantum peco-

ris

pecus habet [g], danda opera vt pabulo vendito, alienum pecus in ſuo fundo paſcat, ac ſtabulet.

XXII. DE reliquo inſtrumento muto, in quo ſunt corbulae, et [a] dolia et [b] alia, haec [c] praecipienda. Quae naſci in fundo, ac fieri a domeſticis potuerunt, eorum ne quid ematur, vt [d] fere ſunt, quae ex viminibus, et materia ruſtica fiunt, vt corbes, fiſcinae, tribula, mallei [e], raſtelli. Sic quae fiunt de cannabi, lino, iunco, palma, ſcir-
2 po, vt funes, reſtes, tegetes. Quae e fundo ſumi non poterunt, ea ſi empta erunt potius ad vtilitatem, quam ob ſpeciem, ſumptu fructum non extenuabunt. eo magis, ſi inde empta erunt potiſſimum, vbi ea et bona, et proxime [f], et viliſſimo [g] emi poterunt. Cuius inſtrumenti varia [h] diſcrimina ac multitudo agri magnitudine finitur,
3 quod plura opus ſunt, ſi fines diſtant late. Itaque, STOLO inquit, propoſita magnitudine fundi, de eo genere Cato ſcribit. Oliueti iugera CCXL qui coleret, eum inſtruere [i] ita oportere [k], vt faceret vaſa olearia [l] iuga V, quae membratim enumerat. vt ex aere ahenea [m], vrceos, naſſiternam [n], item alia. ſic e ligno, et ferro, vt ploſtra maiora tria, aratra cum vomeribus ſex, crates ſtercorarias quatuor, item alia. ſic de ferramentis quae ſint, et quot opus ad multitudinem, vt ferreas [o] octo, ſarcula [p] tot-
4 idem, dimidio minus palas, item alia. Item alteram formulam inſtrumenti fundi vinarii fecit, in qua ſcribit, Si ſit [q] centum iugerum, habere oportere vaſa torcularia inſtructa trina [r], dolia cum operculis culleorum octingentorum, acinaria XX, frumentaria XX. item eiuſmodi [s] alia. quae minus multa quidem alii, ſed tantum numerum culleorum ſcripſiſſe puto, ne cogeretur quotannis [t] vendere vinum. Vetera
5 enim quam noua, et eadem alio tempore, quam alio pluris. Item ſic de ferramentorum varietate ſcribit permulta, et genere, et multitudine qua ſint, vt falces, palas, raſtros. Sic alia quorum nonnulla genera ſpecies habent plures, vt falces. nam dicuntur

g) *dominus habet a. V.* [C.XXII.] a) *et* deeſt *P.* b) *ſic Com.* ſola. c) *ſic praecipiendum a. V.* d) *vt* deeſt *Iuntt. iſta Ba-G.* e) *et* inſer. *a. V.* f) *precio viliſſime I. B. R.* g) *villiſſimo Iuntt. vtiliſſime Ba-R.* h) *ad* inſer. *Heru.* i) *inſtituere Ba-G.* deeſt plane *Iuntt.* k) *oportet I. B. R.* l) *inſtruere* inſ. *Iuntt. inſtructa Ba-G.* m) *abena a. V. H. St-D.* n) *naſiternam Iuntt. et naſiternam a. V.* o) *furcas ferreas a. V. furcas rectas P.* p) *et ſarcula a. V. ſurcula Vict.* q) *ager* inſ. *I. I-G.* r) *trima P.* s) *eiuſdem I. B. R.* t) *quod annis P.*

ris appellatione habentur: vt caprae, oues, ſues. SCAL. Haec peractae narrationis clauſula cuiusmodi multa in hoc opere inueniuntur, in poſterioribus libris ad pauca contrahitur: *De indomitis quadrupedibus et pecore inſtructo ac canibus hoc faciundum.* Quibus apponendum eſt ex veteri Henrici Stephani codice: *quod dixi* vt tota clauſula hoc modo ordinetur: *De indomitis quadrupedibus, de pecore inſtructo, de canibus hoc faciundum quod dixi.* PONTED.

21 NEQVE PECVS HABET) Quibus de veteribus editionibus inter *pecus* et *habet* videtur *dominus* collocandum. Quod ſimillimo alio lib. 2 loco confirmabimus: *propterea quod pabulum in fundo compaſcere quam vendere, plerumque magis expedit domino fundi.* PONTED.

22, 1 IVNCO, PALMA, SCIRPO) Pro *ſcirpo*, Pontedera conicit *ſparto* ad 23, 6. vbi v.

22, 1 VT FVNES, RESTES, TEGETES) Totum hunc locum Nonius adducit: *Tegetes* inquit, *a tegendo. Varro de R. R. lib.* 1. *Sic quae fiunt de canabi, lino, iunco* etc. Mendoſe tamen apud eum *de cannebino iunco* legitur. VICT.

22, 3 CATO SCRIBIT) c. 10, vnde petetur, ſi quid obſcurum videbitur.

22, 3 VT FACERET) Cato c. 10. *Vaſa olearia inſtructa iuga V.* et 145. *qui id negotium curabit, ſi ſex iugis vaſis opus erit, facito.* Videndus idem c. 12. VRS.

22, 3 AD MVLTITVDINEM) Hae voces videntur adiectae; et p. p. videtur leg. *vaſa torcula,* non *torcularia.* ita enim eſt apud Catonem 12. VRS.

22, 4 ALTERAM FORMVLAM) c. 11.

22, 4 CVLLEORVM OCTINGENT.) De hoc loco ſatis multa ad Catonem dicta ſunt.

22, 5

tur ab eodem ſcriptore vineaticae opus eſſe ſex, ſirpiculae [u] v, ſiluaticae v̄, arborariae III, et ruſtariae [x] x. Hic haec. At SCROFA, inſtrumentum, et ſupellectilem ruſti- 6
cam omnem oportet habere ſcriptam in vrbe [y] et rure dominum. vilicum contra ea ruri omnia certo ſuo quaeque [z] loco ad villam [debent [a] eſſe] poſita. Quae non poſſunt eſſe ſub claui [b], quam maxime facere vt ſint in conſpectu oportet. eo magis ea, quae in rariore ſunt vſu, vt quibus in vindemia vtuntur, vt [c] corbulae, et ſic alia. quae enim res quotidie [d] videntur, minus metuunt furem.

XXIII. SVSCIPIT AGRASIVS, Et quoniam habemus illa duo prima, ex diuiſione quadripartita [a], de fundo, et de inſtrumento, quo coli ſolet; de tertia parte expecto. SCROFA, Quoniam fructum, inquit, arbitror eſſe fundi eum, qui ex eo ſatus naſcitur vtilis ad aliquam rem: duo conſideranda [b], quae, et quo quidque loco maxime expediat ſerere. Alia enim loca appoſita ſunt ad foenum, alia ad frumentum, alia ad vinum, alia ad oleum. Sic ad pabulum quae pertinent, in quo eſt ocimum, farrago, vicia, Medica, cytiſum, lupinum. Neque in pingui terra omnia ſe- 2
runtur recte, neque in macra [c] nihil. Rectius enim in tenuiore terra ea [d] quae non multo indigent ſuco, vt cytiſum et legumina, praeter cicer: hoc enim quoque legumen, vt [e] caetera, quae velluntur [f] e terra, non [g] ſubſecantur [h]: quae quod ita leguntur, legumina dicta. in pingui rectius, quae cibi [i] ſunt maioris, vt holus, triticum, ſiligo,

u) *ſcirpiculae a. V.* x) *ruſticariae a. V.* y) *vrbe dominum et ruri villicum, atque ea omnia Ba-G.* z) *quoque P.* a) *debent* abeſt *I. B. R. Iuntt.* b) *elam P.* c) *et P.* d) *cotidie P.* [C. XXIII.] a) *quadripertita P.* b) *reſtant* inſ. *I. B. R. Ba-G.* c) *macra: nihil rectius I. B. R.* d) *quam ea I. B. R.* e) *et Ba-G.* f) *euelluntur I. B. R.* g) *neque Ba-G.* h) *vt fruges* inſ. *I. B. R. ſuccum tollunt* interpon. *Ba-G.* i) *ibi I. B. R. ſucci Ba-G.*

22,5 OPVS ESSE SEX) Emendandum *opus eſſe XL.* Haec enim ſumma apud Catonem eſt; praeterea in optimo exemplari huius lectionis non parua veſtigia remanent, *Eſſe exi ſirpiculae.* E enim littera inutiliter iterata eſt, et ex I, quod eſt poſt X faciendum L. ita erit XL, et cum Catonis ſumma congruet. VICT.

22,5 RVSTICARIAE) In V. C. legitur *ruſtariae.* Ca. II. Forte quibus rubi ſecantur. Feſtus: *Ruſtum ex rubus.* VRS.

22,6 IN VRBE) Videtur legendum, *In vrbe dominum, villicum contra ea ruri omnia ſuo quaeque loco poſita* etc. pendet enim oratio ab eo, quod ſupra dixit, *oportet habere.* IDEM.

22,6 OPORTET) Hoc verbum videtur abundare. IDEM.

23,1 ET QVONIAM) Particula *et* abundat. IDEM. Male Vrſinus: Nam Varro ſolet ſaepius periodos ab his particulis ordiri. Exemplum habes infra 1,27,1. SCHOETTG.

23,1 EX DIVISIONE QVADRIP.) quae propoſita eſt 1,5,4.

23,2 RECTIVS ENIM IN TENVIORE) Hoc praeceptum Plinius ad verbum transſcripſit in lib. XVIII, 17, ſ. 46 etſi Varronis nomen reticuit. Eleganter autem dixit *cibum leguminum*, id eſt, ſuccum. Lucretius [1,354.] *Quod cibus in tota vſque vel ab radicibus imis, Per truncos ac per ramos diffunditur omnis.* Plinius ibidem: *Omnia ea animalia cum cibo deficiunt.* et lib. XII, [quin 17,2] *Imbres vero tum expetendi euidens cauſa eſt, quoniam arbores fetu exinanitas, et foliorum quoque amiſſione languidas, naturale eſt, auide eſurire. Cibus autem earum imber.* POPMA.

23,2 PRAETER CICER) Ex hoc loco Varronis corrigendus Plinius 18, 17 vbi ſic ſcribit: *Subtilis eſt illa ſententia, ſerenda ea in tenuiore terra, quae non multo indigent ſucco, vt cytiſus et cicer, exceptis leguminibus, quae velluntur e terra, non ſubſecantur, vnde legumina appellata, quia ita legantur* etc. Sed legendum: *vt cytiſus, et cicere excepto, legumina, quae velluntur e terra.* Theophr. 3,26 de cauſ. plant. αἱ μὲν γὰρ ἐλάττονος καὶ κουφοτέρας δέονται τροφῆς, αἱ δὲ πλείονος καὶ σωματωδεστέρας. Ex quibus verbis apparet, apud Plinium legendum *cibo*, non *ſucco.* VRSINVS.

23,2 QVAE CIBI SVNT MAIORIS) In excuſis antea libris: *Succi:* in Mſſ. omnibus *Ibi* ſcriptum inueni; quare vna addita littera, *Cibi* caſtigaui. In ſemiuetere Codice poſt *Maioris, Virtutis* additum erat, audacter tamen et barbare ſupra enim neque *Suci* neque *Cibi* habebat. Quare ita locum ſuppleui. VICT. Rectiſſime, vt et alia, haec reſtituit P. Victorius: Nam arbores ſeu plantas alias, vt olera, eſurire dicebant veteres. Vnde apud Theophraſtum ruſticorum prouerbium, τὰ λάχανα

3 ſiligo, linum. Quaedam etiam ſerenda non tam [k] propter praeſentem fructum, quam in annum proſpicientem, quod ibi [l] ſubſecta [m] atque relicta [n] terram faciunt meliorem. Itaque lupinum cum necdum [o] ſiliculam cepit, et nonnunquam [p] fabalia [q], ſi ad ſiliquas [r] non ita peruenit vt fabam legere expediat, ſi ager macrior eſt, pro
4 ſtercore inarare ſolent. Nec minus ea diſcriminanda [s] in conſerundo, quae ſunt fructuoſa [t], propter voluptatem, vt quae pomaria ac floralia appellantur. Item illa quae ad hominum victum ac ſenſum, delectationemque non [u] pertinent, neque ab agri vtilitate ſunt diiuncta [x]. Idoneus locus eligendus vbi facias ſalictum et arundi-
5 netum, ſic alia, quae humidum locum quaerunt. Contra vbi ſegetes frumentarias, ibi [y] fabam potiſſimum feras. Item alia [z], quae arida loca ſequuntur [a]: ſicut [b] vmbroſis locis alia [c] feras, vt corruda [d], quod ita petit aſparagus: et [e] apricis [f], vt ibi feras violam, et hortos facias, quod ea ſole nutricantur. Sic alia [g] et alio loco ſerunda [h], vt habeas vimina, vnde viendo [i] quid [k] facias, vt ſirpeas [l], vallos [m], crates. Alio loco

k) *iam P.* l) *vbi B. R.* m) *ſubſectam P. ſubiecta I. I-G.* n) *relictam P.* o) *dominus I. B. R. nec dum* diuiſ. *I. I-G.* p) *nunquam I. B. R.* q) *fabulia P.* r) *ſilicas P. 2.* s) *diſcriminunda I. B. R. diſcriminenda P.* t) *ab iis quae ſiunt* inſer. *Ba-G.* u) *non* deeſt *I. B. R.* x) *disiuncta I. I-G.* y) *vbi P.* z) *oleta Ienſſ. olera B. R.* a) *ſecuntur P.* b) *ſic: vt B. R.* c) *alta I. B. R. I. I.* d) *non noceat* inſ. *I. B. R.* e) *et* deeſt *Iuntt. et apricis* omitt. *P.* f) *aprica ſit terra, vbi ſeras I. B. R.* g) et *alia I. B. R. Ba-G. H. St. D.* h) *ſeranda P.* i) *vtendo* alii praeter *Ba-G.* k) *aliquid I. B. R. C. quid P.* l) *ſcirpeas a. V.* m) *vallus P.*

λάχανα πεινῆν. Inde Plinius non abſimile dixit lib. 17 cap. 2, *Imbres vero dum expetendi euidens cauſſa eſt, quoniam arbores foetu exinanitas, et foliorum quoque amiſſione languidas naturale eſt auide eſurire Cibus autem earum imber.* SCAL. In V. C. eſt *ibi* pro verbo *ſucci*, vt videatur legendum *cibi.* Plin. 18, 17 *In pingui autem, quae cibi ſunt maioris, vt olus, triticum, ſiligo, linum* etc. hoc eſt, quae plus ſucci et alimenti trahunt e terra. VRS.

23, 3 CVM NEC DVM SILICVLAM) In cunctis Mſſ. *Cum dominus ſiliculam* inueni: quae ſcriptura vitium omnino habet, nec tamen temere omnes arbitror antiquos ab impreſſis diſſentire. VICT. Vetus ſcriptura, *Cum dominus ſiliculam caepit.* Vox *Dominus* delenda eſt: itaque legendum, *Cum ſiliculam caepit.* Iubet lupinum ſubſecare cum ſiliculam caperet, hoc eſt, ὅταν ἀπολοβωθῇ, cum in ſiliquam peruenerit. Sic Plinius de arboribus dixit, *Radices capere*, τὸ ἀποῤῥιζῶσθαι. Sic Cato *granum capere. Si*, inquit, *macra, erit, quod granum cepit, ne ſerito:* Sunt enim ruſticorum formulae loquendi. SCAL. Fortaſſe legendum: *ſiliculam incepit*, vel *ſiliquare coepit.* Plin. 17, 9 *Inter omnes autem conſtat, nihil eſſe vtilius lupini ſegete, priusquam ſiliquetur, aratro vel bidentibus verſa* etc. Videndus Varro in hoc ipſo libro cap. 31. VRS. Vetus lectio, *cum dominus ſiliculam cepit*, ex qua fecerim: *Cum non nimis ſ. c.* quod mox dicit, *ſi ad ſiliquas non ita peruenit, vt legere expediat.* Plinius vno verbo *ſiliquare* dixit lib. 17. *Inter omnes autem conſtat, nihil eſſe vtilius lupini ſegete, priusquam ſiliquetur, aratro vel bidentibus verſa.* Sic Cato dixit: *Quod granum capiat*; et, *Ramum, quem radicem capere voles.* POPMA. Ita deformauit Aldus. etenim veteres tam manu exarati quam formis excuſi libri diſſimiles: *Itaque lupinum cum dominus ſiliculam cepit.* Quae facile ad integritatem rediguntur: Itaque lupinum *tum donicum ſiliculam cepit.* PONTED. Salmaſ. ad Soli. p. 172, b. G. *Quando minus ſ. c.*

23, 4 AD HOMINVM VICTVM, AC SENSVM) Eleganter *ſenſum*, εὐπάθειαν, ἡδυπάθειαν. Porro quae ſequuntur, ita legenda: *Item illa quae ad hominum victum, ac ſenſum delectationemque non pertinent, neque ab agri vtilitate ſunt diiuncta, idoneus locus eligendus, vbi facias ſalictum.* Nam ſalictum neque ad hominum victum, vtpote cum nihil eſculenti ferat, neque ad ſenſum, cum inter ea numerari non poſſit, quae vocantur Floralia, pertinere poteſt. SCAL.

23, 5 IBI FABAM) Videtur legendum: *vbi.* Nam pendet ſententia ab illis verbis, *idoneus* etc. paullo poſt totus hic locus ſic videtur legendus: *Item alia, quae arida loca ſequuntur, ſic vt vmbroſis locis alia feras, vt corrudam. quod ita petit aſparagus: et apricis, vt ibi feras violam, et hortos facias, quod a ſole nutricantur.* VRS.

23, 5 VNDE VIENDO QVID FACIAS) *Viendo* legi debere oſtendit Nonius, qui vim huius verbi declarans, auctoritate M. Varronis vtitur, et hunc ipſum locum adducit. Peruetuſtus igitur etiam codex hac parte mendoſus eſt, in quo *Vtendo*, legitur. Sed aliud etiam quod non minus perturbat, in eo hic eſt. nam poſt *Vtendo* L. poſitum eſt. *Vnde vtendo L. quid facias.* et contra ea verba in margine mendi nota appoſita. Haec (fateor)

loco vt ſeras ac colas ſiluam caeduam, alio vbi aucupare. Sic vbi cannabim, linum, 6
iuncum, ſpartum, vnde [n] nectas bubus paleas, lineas [o], reſtes, funes. Quaedam loca [p] eadem alia [q] ad ſerendum idonea. nam et in recentibus pomariis deſitis ſeminibus, in ordinemque arbuſculis poſitis primis annis ante quam radices longius procedere poſſint, alii conſerunt hortos, alii quid aliud. neque cum conualuerunt [r] arbores, idem faciunt, ne violent radices. STOLO ad haec, Quod ad haec pertinet [s], 7
Cato non male quod ſcribit de ſationibus, ager craſſus et laetus, ſi ſit ſine arboribus, eum agrum frumentarium fieri oportere. idem ager ſi nebuloſus ſit, rapa, raphanos [t], milium [u], panicum [x].

XXIV.

n) *vnde lineas, reſtes, funes facias, quibus nectas boues, paleas, et alia, quaedam etc. Ba-G.* o) *lineas reſtis, I. B. R. I. I.* p) *loco Heru.* q) *et alia Ba-G.* r) *conualuerint I. B. R.* s) *pertinent P.* t) *raphanum a. V.* u) *mulium H. St. Zw. D.* x) *fert* add. *a. V.*

(fateor) me res multum torſit, ac diu ſolicitum habuit, nec aliquid quod probarem, vnquam excogitare potui. Antea vbi Licinius nomen, in antiquiſſimo L. tantum. vt ibi, *Fructus ſolent diſperire L. dubium enim* etc. Item de numero ruſticorum, *Tempeſtati, inertiae, indulgentiae L. horum neuter*, etc. quod quamuis rationem non habeat, et culpa omnino librarii commiſſum ſit (neque enim L. Licinius ſignificat) tamen tolerari poteſt. nam ſermonem ab alio ſuſcipi ſignificat, hic locum non habet. Hoc in aliis etiam locis inueni, quae indicabo cum ad ea peruenero: neque enim nunc magis turbare lectorem volo. VICT. Ex veteribus codicibus habent aliqui *qualos*, non *vallos*, Videndus Feſtus in *viere.* VRS. Nodum, qui hic torquet Victorium, feliciter vel ſoluit, vel ſecuit Scal. ad 1, 59, 2: itemque Vrſinus ad 1, 11, 1. Locus Nonii eſt 2, 925. Merc. p. 189. *Viere, vincire, inflectere. Varro de R. R. l.* 1. vt habeas vimina, vnde *viendo* quid facias. Et agnoſcunt illud *viendo* iam veteres aliquot, vt obſeruauimus, editiones, quo minus dubitauimus illud reſtituere.

23, 5 VALLOS, CRATES) Valli hic non κάμακες ſunt, vt alias, ſed λίκμοι, ὑποκοριστικῶς. Quod vero ſequitur *alio loco, vt ſeras,* vt pro *vbi* ὅπȣ. Catullus: *Vt conuenerat eſſe delicatos.* SCAL. Tanto minus dubitationis habet Scaligerana annotatio, quod etiam 1, 52, 2 *vallum* ita dixit noſter. neque deriuationis analogia repugnat, eſt enim vt a vino, *villum, catella* a *catena, catillus* a *catino*, a *puluino puluillus, bellus* a *bono* vel *beno, vllus* ab *vno*, ita *vallus* a *vanno.* Vix igitur opus eſt Vrſini emendatione. Quin venit in mentem, ipſumne forte *qualus* ex *vallo* ortum ſit.

23, 5 VBI AVCVPARE) forte rectius *aucupere.* Sed ſunt multa in eo genere apud Varronem et alios.

23, 6 VNDE NECTAS BVBVS PALEAS) Non inconcinna eſt lectio editionis Heruagianae: *Sic vbi cannabim, linum, iuncum, ſpartum, vnde lineas, reſtes, funes facias, quibus nectas boues, paleas, et alia quaedam loco eodem, et alia ad ſerundum idonea.* Verum Bodaeus a Stapel ad Theophr. hiſt. plant. 1, 8. et Guilandinus de papyro c. 9. p. 270 ſeq. loco *paleas* legunt *ſoleas*, tales ſcilicet, quibus boum, quando aegri ſunt, pedes nectuntur. Occurrunt eaedem apud Col. 6, 12, 2 *ac ſolea ſpartea pes induitur:* et Galenum de aliment. facult. 1, 9 καθάπερ ὁ σπάρτος ὀνομαζόμενός ἐστιν, ἐξ ȣ πλέκȣσιν ὑποδήματα τοῖς ὑποζυγίοις. Eſt autem hoc ſpartum herba eiusdem generis cum lino, cannabi etc. diſtinguenda a ſparto Graecorum, quae eſt frutex, vt prolixe docet Bodaeus a Stapel l. c. SCHOETTG. Illud *paleas* in dubium apud omnes venit. De eo coniicio fuiſſe *palmam* et adnexum *ſpartum*, vt cap. 22 *Sic quae fiunt de cannabi, lino, iunco, palma, ſcirpo, vt funes, reſtes, tegetes.* Sed in his quoque animaduertere licet *iuncum* et *ſcirpum* vnam eandemque ſtirpem eſſe apud veteres; propterea ſuſpicari poſſumus *ſcirpo* de *ſparto* deprauatum. PONTED.

23, 6 QVAEDAM LOCA EADEM) *Eadem* primus caſus eſt, *alia* quartus: ſententia, quaedam loca *ſimul* ad *diuerſa* ſerenda ſunt idonea. Vidit et Pontedera.

23, 6 DESITIS SEMINIBVS) Antiqui libri; *deſſitis.* Receptam lectionem ſuſpectam habeo. nondum tamen, quod libenter ſequar, inuenio. VICT. *Deſita ſemina* ſunt in agro ſurculario depoſiti malleoli; neque mendum eſt in hac lectione. nam *deſerere*, in teram deponere. Tibullus; *Nam veneror, ſeu ſtipes habet deſertus in agris, Seu vetus in triuio florea ſerta lapis.* Nam *deſertus* et *deſitus* idem ab eadem origine. SCAL. Non eſt cauſa, cur haec lectio mutanda ſit. Poſſet tamen legi *diſſitis.* VRSIN. In antiquis libris non *deſitis* legitur, ſed *deſſitis* pro *diſſitis* a *deſſito* [*deſſero* voluit, credo, Vir Cl. pro *diſſero*] vt *deuertor, derigo, deſcretis.* Itaque *deſſitis ſeminibus* nempe ſtirpibus per interualla ſeparatis. PONTED.

23, 7 DE SATIONIBVS) Hae voces adiectae ſunt ab expoſitoribus. Locus Catonis eſt ex c. 6. quem citat Plin. 18, 17 his verbis: *Catonis haec ſententia eſt, in agro craſſo et laeto frumentum ſeri* etc. IDEM.

XXIV. IN agro craſſo et calido oleam conditaneam, radium maiorem Sallen-
tinam [a], orchitem [b], poſeam, Sergianam [c], colminiam, albicerem: quam earum in his
locis optimam dicent [d] eſſe, eam maxime ſerere. Agrum [e] olïueto conſerundo, niſi
2 qui in ventum fauonium ſpectet, et ſoli oſtentus ſit, alium bonum nullum eſſe. Qui
ager frigidior, et macrior ſit, ibi oleam Licinianam ſeri oportere. Si in loco craſſo,
aut calido poſueris, hoſtum nequam fieri, et ferendo [f] arborem perire, et muſcum
3 rubrum moleſtum eſſe. Hoſtum vocant, quod ex vno facto olei reficitur. Factum
dicunt, quod vno tempore conficiunt. quem alii CLX [g] aiunt eſſe modiorum, alii
ita minus magnum, vt ad CXX deſcendat et [h] exinde, vt vaſa olearia quot, et quanta
habeant, quibus conficiunt illud. Quod Cato ait, circum fundum vlmos et populos,
vnde frons [i] ouibus et bubus ſit [k], et materies, ſeri oportere. ſed hoc neque in omni-
bus fundis opus eſt, neque in quibus eſt opus, propter frondem maxime, ſine detri-
4 mento ponuntur ab ſeptentrionali plaga [l], quod non officiunt ſoli. Ille adiicit ab
eodem [m] ſcriptore, Si locus humectus ſit, ibi cacumina populorum ſerunda, et arun-
dinetum. id prius bipalio verti [n], ibi oculos arundinis pedes ternos alium ab alio ſeri,
ibi

[C. XXIV.] a) *ſalentinam a. V.* b) *orcitem P.* c) *ſargianam B. R.* d) *dicant P.* e) *Agro P.* f) *foecundo I. B. R.* *efferendo P.* g) *centum quadraginta I. B. R.* h) *et* deeſt *I. B. R.* i) *frondes I. B. R.* *fros Pop.* k) *ſint I. B. R.* l) *parte I. B. R.* m) *eo Ienſſ.* n) *vortito I. B. R.*

24 Inepte diuiſum caput; lemma a primis verbis appoſitum fuerat. Atque hoc quidem facilem medicinam habuit: diuiſionem mutandi cauſa ſatis idonea non fuit, (quis enim finis, ſi quis ineptas id genus diſtractiones, quae ſcriptores ſacros profanos deformant, mutare velit?) retinendi magna. maior iudicandi.

24, 1 OLEAM CONDITANEAM) Ca. c. 6. habet *conditiuam*, et ita legit Plin. 15, 5 ſed Nonius *conditaneam* legit, vt hic, et interpretatur, quae condi vel condiri poſſit, hoc adducto Varronis loco. VRSINVS. Locus eſt 2, 194 Merc. p. 94, 9 qui legit *puſeam Serginam.*

24, 1 COLMINIAM) Ca. 6. habet *Colminianam* vt Plin. 15, 15. VRS.

24, 1 NISI QVI IN VENTVM) Plin. 15, 5 *Spectare olïueta in Fauonium loco expoſito ſolibus cenſet.* cap. 6. *nec vllo alio modo laudat condi oliuas optime orchites et pauſias, quam vel virides in muria, vel fractas in lentiſco* etc. Videntur autem apud Plinium tollenda verba *cap.* 6 quae adiecta ſunt ab eo, qui indicare voluit poſterius membrum *condi oliuas optime orchites*, eſſe ex tit. 7. IDEM. Nimirum vt ſexcenties factum eſt apud Plinium, imperite noui capitis notam appoſuit, quicunque primus appoſuit. praecedit ſane V, ſequitur VII. Vid. quae diximus ad principium huius ipſius capitis.

24, 2 LICIN. SERI OPORTERE) V.C. *oportet.* Plin. 15, 3 legit *Liciniam.* VRSIN.

24, 2 EX VNO FACTO OLEI REFIC.) Quid ſi *conficitur* vel *efficitur?*

24, 2 EXINDE VT VASA) Iam 1, 20, 4 ad proportionem et rationem hanc vocem referri vidimus.

24, 2 CIRCVM FVNDVM) Cato *circum coronas*, quam vocem recte in Indice ex hoc ipſo loco interpretati nobis videmur.

24, 3 VNDE FRONS OVIBVS) Nonius in *Frons.* Chariſ. lib. 1 *Fros, ſine littera n, ne faciat inquit Plin. frontis*, et citat hunc locum Varronis: et lib 15 *Antiqui Romani fros, foenum, meſſis.* VRSIN. Verba Catonis ſunt: *vti frondem ouibus et bubus habeas*; adeoque non vtitur caſu recto, SCHOETTG. Scribendum *fros* ſine *n* ſi Chariſio credimus lib. 1. Inſt. Gramm. tradenti: *fros ſine n, ne faciat, inquit Plinius, frontis: Varro Rerum Ruſticarum lib. I, Vlmos ac populos vnde eſt fros. Idem Antiq. Rom. Lib. XV, fros, foenum, meſſis.* PONTED.

24, 3 SED HOC NEQVE) Illud *ſed* cum interpuncto praecedente ſi tollas, concinnior erit oratio, et reſpiciet ad verba, *quod Cato ait.* Certe aut hoc *ſed*, aut *quod* illud periodum inchoans abeſt rectius. Alio modo ſeparanda ſunt: *Sed hoc neque in omnibus fundis opus eſt, neque in quibus eſt opus propter frondem maxime. Sine detrimento.* PONTED.

24, 3 SINE DETR. PONVNTVR AB SEPTENTR.) Sententia poſtulat, vt *niſi* excidiſſe intelligamus poſt *ponuntur.* Duo opponit Varro Catonis praecepto, primo: *non in omnibus fundis opus eſſe*, quosdam facile his arboribus carere; deinde in *quibus propter frondem opus ſit*, in iis tamen ipſis *non poſſe poni ſine detrimento.* cur? quia ſoli officiunt ob altitudinem: NISI *ab ſeptentrionali plaga.* Res, niſi fallor, aperta.

24, 4 ILLE ADIICIT) Quis? Licinius puto Stolo, qui adhuc locutus fuerat. conf. 1, 49, 1. Locus Catonis eſt 6, 2.

24, 4

ibi [o] quoque corrudam, vnde aſparagi fiant; aptam eſſe vtrique eandem fere culturam. ſalicem Graecam circum arundinetum ſeri oportere, vti ſit, qui vitis alligari poſſit.

XXV. VINEA, quo in agro ſerunda ſit, ſic obſeruandum. Qui locus optimus vino ſit, et oſtentus ſoli, Aminaeum minuſculum, et geminum eugeneum [a], helueolum [b] minuſculum ſeri oportere. qui locus craſſior ſit, aut nebuloſus, ibi Aminaeum [c] maius, aut Murgentinum, Apicium [d], Lucanum ſeri. caeteras vites, et de his miſcellas [e] maxime, in omne genus agri conuenire.

XXVI. IN omni vinea diligenter obſeruant [a], vt ridica vitis ab [b] ſeptentrione verſus tegatur [c]. et ſi cupreſſos viuas pro ridicis [d] inſerunt, alternos ordines imponunt: neque eas [e] creſcere altius, quam ridicas patiuntur [f], neque propter eas [g] adſerunt vites, quod inter ſe haec inimica. AGRIVS Fundanio [h], vereor inquit, ne ante aeditimus veniat huc, quam hic [i] ad quartum actum [k]. vindemiam enim expecto. Bono animo es, inquit SCROFA: ac [l] fiſcinam [m] expedi, et vrnam.

XXVII.

o) *ibi quoque corrudam, vnde aſparagi fiant* deſ. *I.B.R.* [C. XXV.] a) *et* inſ. *a.V. H. St-D.* b) *helutum P.* c) *ammineum Ienſſ. amineum B.R. aminneum P.* d) *aut apicium lucanum I.I-G.* e) *miſellas a.V.* [C. XXVI.] a) *obſerua I.B.R.* b) *ad ſeptentrionem I.I-G.* c) *figatur Ba-G.* d) *ridicis quas I.B.R.* e) *ea B.R. eos P.* f) *patiantur I.B.R.* g) *eos vt P. Ryck.* h) *Fundani I.I-G.* i) *hinc a.V.* k) *arctum Heru. accedamus* praeterea add. *a.V.* l) *ac* deeſt *a.V.* m) *fiſcinas expediet, ac a.V.*

24,4 APTAM ESSE VTRIQVE EANDEM) Videtur legendum: *Apta eſſe vtrique eadem.* VRSINVS.

25 QVI LOCVS OPTIMVS) Pleniora haec euadent, ſi ex Catonis laudato loco (cuius nomine haec recenſentur) deſumtum *ibi* addatur hoc modo: *ſoli, ibi amineum.* Idem *ibi* legitur in Catone. Quod etiam Varro transſcribere ſolitus fuit, vt infra patet: *Qui locus craſſus ſit et nebuloſus, ibi amineum maius etc.* PONTED.

25 ET DE HIS) Hae voces videntur abundare, nec ſunt apud Catonem 6, nec Plin. 14, 4. VRSIN.

26 OBSERVANT) Videtur legendum *obſervatur*, et pro *figatur* p. p. in V. C. legitur *tegatur.* Eſt autem *ridica* ſextus caſus. p. p. vbi habetur, *veniat huc*, videtur legendum ſine *huc.* VRSIN. Idem docet Plin. 17, 2 cum hac tamen differentia, vt ab aquilone non protegantur, quia eius adflatu denſiores materiaeque firmiores redduntur. Qualis autem inter Aquilonem et Septentrionem ſit differentia, docet idem 2, 47. SCHOETTGEN.

26 NEQVE PROPTER EAS) Et ſenſus et vetus ſcriptura iubet legere *eos.* Intelligit enim ordines cupreſſorum. *Imponunt* autem pro interponunt. Graecanice ἐντίθενται. Non vult autem eos creſcere vltra modum ridicarum. SCALIG. Quae de verbi *imponunt* ſignificatione habet Scaliger, eadem monuit Bodaeus a Stapel ad Theophr. hiſt. plant. 4, 6, qui et emendationem in *eos* adprobat, a Codice Ryckiano quoque confirmatam. SCHOETTG.

26 NEQVE PROPTER EAS) Vetus lectio: *Neque propter eas vt adſerunt* etc. Et paulo ſupra, *Neque eos creſcere.* Receptam lectionem retinui. VICTOR. Vetus lectio recte habet: *Neque propter eos vt adſerunt vites.* Neque, inquit, propter eos ordines ita adſeruntur arbores, vt adſeruntur vites vlmis maritandis, quae dicuntur propterea adſitae vites. Compendioſe igitur ſuo more dixit, pro, Neque propter eos ordines cupreſſorum ita ponuntur vites, vt adſeri ſolent vlmis; Hoc eſt, Non maritandae ſunt cupreſſi, illis vitibus, ſed interiiciendi ordines vitium, vt vites non adſitae ad cupreſſos videantur, quemadmodum ad vlmos ſolent. ſed vt cupreſſos ſcandant, vt in rumpis et traducibus fieri ſolet. SCAL. Vetus lectio: *neque propter eos vt adſerunt vites.* Quae facile emendari poſſunt: *neque propter olus adſerunt vites.* Olus namque et vites inter ſe contraria habebantur, vt Theophraſtus et Plinius tradunt, atque adeo ipſe Varro cap. 17. PONTED. Nolui tamen a Victoriana lectione diſcedere. *eas* commodiſſime ad *cupreſſos* refertur: ᾗ *vt* Scaligero opus habuit patrono, qui tamen cogitur verbo *adſerunt* ſignificationem dare plane peculiarem, et ad vlmos adſtrictam.

26 QVAM HIC AD QVARTVM ACTVM) Niſi hac parte luxatus aut corruptus eſt Varro, *quartum actum* intelligit membrum quartum diviſionis ſupra 1, 5, 4 propoſitae, de temporibus, in quibus quartum tempus vel *quartus* (vt 1, 37, 5 loquitur) *gradus* eſt legendi, in quo eſt vin-

demia,

XXVII. ET quoniam tempora duorum generum ſunt, vnum annale, quod ſol circuitu ſuo finit: alterum menſtruum, quod luna circumiens comprehendit: prius dicam de ſole. Eius curſus annalis primum fere circiter ternis menſibus ad fructus eſt diuiſus [a] in IIII partes [b], et idem ſubtilius ſeſquimenſibus in VIII. In quatuor,
2 quod [c] diuiditur in [d] ver, et [e] aeſtatem, et [e] autumnum, et hiemem. Vere ſationes quaedam [f] fiunt, terram rudem proſcindere oportet, quae ſunt ex ea enata, prius quam ex iis quid ſeminis cadat, vt ſint [g] exradicata; et ſimul glaebis [h] ab ſole percalefactis aptiores facere [i] ad accipiendum imbrem, et ad opus faciliores, relaxatas [k],
3 neque eam [l] minus bis [m] arandum, ter melius. Aeſtate fieri meſſes oportere. Autumno ſiccis tempeſtatibus vindemias, ac ſiluas excoli [n] commodiſſime: tunc [o] praecidi arbores oportere ſecundum terram. Radices autem [p] prioribus imbribus vt effodiantur, ne quid ex his naſci poſſit. Hieme putari arbores duntaxat his temporibus cum gelu cortices et [q] imbribus careant, et glacie.

XXVIII. DIES primus eſt veris in Aquario, aeſtatis in Tauro, autumni in Leone, hiemis

[C. XXVII.] a) *diuiſos P.* b) *totus* add. *a. V.* c) *tempora a. V.* d) *in* deeſt *Heru.* e) *et* deeſt *I. B. R.* f) *quae P.* g) *ſit eradicata P.* h) *cauis a. V. claeuis ac P.* i) *fieri I. I-G.* k) *relaxatis I. I-G.* l) *ea* omnes. m) *binis Pol.* n) *excoli. Commodiſſime tunc I. B. R.* o) *tunc vel I. I-G.* p) *autem* deeſt *I. B. R.* q) *ex P. Iuntt.*

demia, de qua c. 54 praecipitur, vt adeo ſatis mature *fiſcinam expedire et vrnam iubeatur Agrius*: quod neſcio quam inconcinnum mihi quidem videtur. Praeterea tertia haec pars libri primi a cap. 23 ad 26 multo videtur negligentius tractata caeteris. Vbi enim verbum *de his, quae ad quamque rem ſunt praeparanda?* quod promittitur 1, 5, 4. Ex Catone plura inculcata, quam ad rem facere videbantur. Breuiter dicam: aut egregie fallor, aut hac parte tertia accidit aliquid Varroniano libro, vt non talis ad nos peruenerit, qualem Vir doctiſſimus dederat.

26 FISCINAS EXPEDI) Fiſcinis vuae ex vinea in torcular portantur, et oleae, vrnis vero ex torculari et lacu in dolia. Verum priusquam de fructibus agat, quartum actum, hoc eſt de temporibus finit. VRSIN.

27, 1 CVRSVS ANNALIS) Vox *annalis* videtur abundare. et p. p. pro *ſtationes* in V. C. eſt *ſationes*, et ſic infra cap. 29. VRSIN.

27, 2 VERE STATIONES QVAEDAM FIVNT) Quae *ſtationes?* Quid ſi *ſationes?* Ita certe verum dicet Varro; et obſeruat Vrſinus *ſationes* eſſe in V. C.

27, 2 ET SIMVL GLAEBIS A SOLE PERCALEFACTIS) Ita locum reſtitui. antea enim *Cauis*, mendoſe in omnibus excuſis legebatur. Vetus lectio *Claebis*. Qui obſeruaſſet cum *ae* diphthongo *glaeba* ſcribi debere (ita autem in priſcis monimentis haec dictio ſcripta eſt) nullo negotio potuit locum corrigere. nam *C* et *G* paſſim confundunt veteres librarii. Praeterea ſententia multo elegantior mirifice confirmat hanc caſtigationem. VICTOR. Totus hic locus ita videtur legendus: *Et ſimul glebis* (ſic legitur in V. C.) *ab ſole percalefactis*, vel *glebas ab ſole percalefactas aptiores fieri ad accipiendum imbrem, et ad opus faciliores reddi. Neque eam minus bis etc.* Nam praecedunt illa; *terram proſcindere oportet.* Plin. 6, 26 *Terra in futurum proſcinditur, Virgilio maxime auctore, vt glebas ſol coquat.* VRSIN. Ita eſt legendum: *Et ſimul glebas ab ſole percalefactas.* Sic etiam ſcripſiſſe Varronem iudico; quoniam et *aptiores* adiecit, et *faciliores*, ac potiſſimum *relaxatas.* Quem locum Virgilius imitatus hoſce verſus prodidit Georg. I. *Pingue ſolum primis extemplo a menſibus anni. Fortes inuertant tauri, glebasque iacentes Puluerulenta coquat maturis ſolibus aeſtas.* PONTED.

27, 2 NEQVE EAM MINVS) Obſecutus ſum Vrſino, et reſtitui litteram, quam proxime ſequens abſorpſerat.

27, 3 AESTATE FIERI MESSES OPORTERE) Hic abundat vltima vox. Cicero lib. 4 de Rep. *Cumque Autumno terras ad conficiendas fruges patefecerit, hieme ad conficiendas compreſſerit, vere ad effundendas relaxauerit, aeſtate alia maturitate mitigauerit, alia torruerit.* VRSIN. Vix dubitarem, quin vtroque loco legendum ſit *oportet:* Sed adeſt etiam *excoli commodiſſime.* Mirum, niſi turbas hic dedit aliquis, qui lemma adpoſuit, inculcatum deinde ab alio in ipſa verba Varronis.

27, 3 OPORTERE SECVNDVM) Verbum *oportere* vel inducendum, vel pro eo reponendum *opportune.* nam ſic ſupra habetur. VRSIN.

28 De rationibus hiſce chronologicis vid. Colum. 9, 14 et quae ibi dicentur. Conf. Plin. 18, 25 ſ. 59 et quae ibi viri docti. Omnia ad vnguem exigere alterius eſt operae, et poſt Scaligeros Petauiosque non neceſſariae. Satis itaque hic fuit nobis, Commelinianam lectionem eiusque varietatem

hiemis in Scorpione. Cum vniuſcuiusque horum quatuor [a] ſignorum dies tertius et viceſimus, quatuor temporum ſit primus [b]; efficitur vt ver dies habeat XCI, aeſtas XCIV [c], autumnus XCI [d], hyems XXCIX [e]. Quae [f] redacta [g] ad dies ciuiles noſtros, qui nunc ſunt primi verni temporis ex [h] a. d. VII Id. Feb. aeſtiui ex [i] a. [k] d. IV Idib. [l] Maii. autumnales [m] ex [n] a. [o] d. VII Idib. Sext. hiberni ex [p] a. [q] d. IV Id. Nouemb. Subtilius diſcretis [r] temporibus obſeruanda quaedam ſunt, ea [s] quae in partes VIII 2
diuiduntur. Primum a fauonio ad aequinoctium vernum dies XL [t]. hinc ad Vergiliarum exortum dies XLIV. ab hoc ad ſolſtitium dies XLIIX [u]. inde ad Caniculae ſignum dies XXIX [x]. dein [y] ad aequinoctium autumnale dies LXVII. exin [z] ad Vergiliarum occaſum dies XXXII. ab hoc ad brumam dies LVII. inde ad fauonium dies XLV.

XXIX. IN primo interuallo, inter fauonium et aequinoctium vernum, haec fieri oportet. Seminaria omne genus vt ferantur, putari in primis [a], circum vites ablaqueari,

[C. XXVIII.] a) *quattuorum I. B. R.* b) *et* inſ. *P.* c) *nonagintaquinque I. B. R.* d) *nonaginta duos I. I-G.* e) *octogintaocto I. I-G.* f) *diuiſio* inſ. *I. B. R. Ba-G.* g) *ad dies reddacta ciuilis I. B. R.* h) *extat ad ſeptem I. B. R. extant ad ſeptimum Idus I. I-G.* i) *ex* deeſt *I. B. R. extant I. I-G.* k) *ad ſeptem I. B. R. ad ſeptimum I. I-G.* l) *Idus a. V.* m) *autumnalis I. I-G.* praeter *Ba. auctunnalis I. B. R.* n) *ex* abeſt *I. B. R. extant I. I-G.* o) *ad ſeptem Idus I. B. R. ad tertium Idus I. I-G.* p) *ex* omitt. *I. B. R. extant I. I-G.* q) *ad quartum I. B. R. ad tertium I. I-G.* r) *deſcriptis I. B. R.* s) *eaque* praeter Commel. omnes. t) *quadraginta duo I. I-G.* u) *quadraginta nouem a. V.* x) *XXVII. P. vigintiſeptem I. B. R.* y) *Deinde a. V.* z) *exinde a. V.* [C. XXIX.] a) *pratis P.*

rietatem cum fide referre, ſatisne ea cum calculis Aſtronomorum veterum ac nouorum conueniant, iam non curamus.

28, 1 DIES PRIMVS EST VERIS IN AQVARIO etc.) Numeri, quibus anni tempora et octo anni partes deſcribuntur, in excuſis libris variant. Ienſon. et Bruſch. aeſtatem 95 dies habere oſtendunt, reliquae editiones 94: autumnum illi 91 diebus conſtare faciunt, ita Gryph. Steph. Commel. Aldus vero, Iunt. Gymn. 92. Hyems apud illos 89 dies complectitur: quibus cum Gryph. Steph. Commel. conueniunt. Sed Ald. Iunt. Gymn. 88 hiemi attribuunt. Quare anni ſumma apud Ienſon. et Bruſch. 366 dies fit, apud alios, vt rationi eſt conſentaneum, 365. Item anni partes octo tam apud Bruſch. quam apud Ienſon. perperam recenſentur, quarum ſumma eſt dies 361, cum eſſe debeat 365, quot Aldus, et qui Aldum imitati ſunt, ponunt. Gryphii quoque Commel. et Steph. editiones vitioſae, ex quibus colligitur ſumma 362. Vaticanorum porro Codicum lectiones praetermitto, ſunt enim omnium mendoſiſſimae. PONTED.

28, 1 EX A. D. VII ID. FEB.) Haec Varronis citat Florentinus Geopon. 1, 1 vnde cognoſcimus, iſtas litteras *a. d.* idem eſſe, quod *ante diem*, quia Florentinus ſemper habet πρό. SCHOETTG.

28, 1 AVTVMNALES EX A. D. VII ID. SEXT.) Scribendum vt in noſtris epiſtolis oſtendimus, *ex a. d. III id. Sext.* Ita temporum ſpatia conſtabunt. Ita paullo poſt, *a fauonio ad aequinoctium vernum dies* non XL, ſed XLV: *Hinc ad Vergiliarum exortum dies* non XLIV, ſed XLVI: *inde ad caniculae ſidus dies* non XXIX, ſed XXIV: *dein ad aequinoctium autumnale dies* non LXVII, ſed LXVIII: *exin ad Vergiliarum occaſum dies* non XXXII, ſed XLIV: *Ab hoc ad brumam dies* non LVII, ſed XLIV. PONTED.

28, 1 VII ID. MAI.) ὀκτὼ legit Florentinus. SCHOETTG.

28, 1 VII ID. SEXT.) ἐξ εἰδῶν Αὐγούστων. Florentinus. IDEM.

28, 2 SVBTILIVS DISCRETIS TEMPORIBVS) Antea *deſcriptis*: Mendum ortum, quia in antiquis *deſcretis*, vetere orthographia ſcriptum eſt, vt in *derigo*, *deuertor*. Libro 2 in iis vetuſtis codicibus, *Ea partes habet nouem deſcretas ter ternas*. Ille enim locus et veteris ſcripturae et intellectus huius verbi valde accommodatum exemplum eſt. VICTORIVS.

29, 1 PVTARI IN PRIMIS) Nihil variaui. diuerſi tamen hic ſunt antiqui libri: *In pratis* enim habent. Ingenioſiores videbunt, an in recepta vitium ſit: Mihi ſane illa aliquantulum ſuſpecta eſt. VICTOR. Veteres libri, *Putari in pratis*, legendum *putari vipretas*. Nam *vipres* pro *vepribus* dicebant, vt ego ſaepe in veteribus manu ſcriptis codicibus memini me legere. quod cum multi librarii non aſſequerentur, pro *Vipretas*, *in pratis* ſcripſiſſe credibile eſt. *Vepretam* in foeminino et *myrtetam* pro vepreto et murteto dixiſſe annotat praeter alios Priſcianus. Atque adeo, vt nemo dubitet de hac caſtigatione; confirmatur ea Catonis auctoritate, a quo Varro hunc locum mutuo ſumpſit; apud quem ita legitur,

laqueari [b], radices [c], quae [d] in ſumma terra ſunt, praecidi, prata purgari, ſalicta ſeri [e], ſegetes ſariri [f]. Seges dicitur, quod aratum [g] ſatum eſt: aruum [h], quod aratum, nec dum

b) *ablacuari P.* c) *radicesque ſumma I. B. R.* d) *quae* deeſt *P.* e) *ſieri B. R.* f) *ſartire B. ſarrire a. V. ſarire P. Vict.* g) *ſed nec dum* inſ. *I. B. R.* h) *Aruum, quod aratum necdum ſatum eſt* deſ. *I. B. R.*

tur, *Viam publicam muniri, vepres recidi, ortum fodiri, pratum purgari, virgas vinciri, ſpinas runcari* etc. Sunt autem *vepres* ab Aeolico dicti. Nam βρῶπες ipſis dicuntur, qui aliis ῥῶπες, vt βραδινὸν, βράκος, pro ῥαδινὸν, ῥάκος. Et Alexander Aetolus apud Macrobium dixit de Diana, βρύτειραν οἰςῶν, hoc eſt, ῥύτειραν. Sed transpoſitum puto et ita legendum: *putari, circum vites ablaqueari, vipretas, radices quae in ſumma terra ſunt, praecidi.* Nam vepres non putantur, ſed reciduntur. SCALIGER. Vetus ſcriptura, *putari in pratis*; ex qua leui mutatione emendarim, *in paratis. Paratae vineae* ſunt, quarum paratio inſtituta poſt vindemiam inter aequinoctium autumnale et Vergiliarum occaſum, denuo repetitur et abſoluitur inter Fauonium et aequinoctium Vernum. Varro infra: *Deinde vites putare incipere, et propagere et ſerere poma.* Columella lib. XI. *Itaque ab idibus Ianuarii, quod habetur tempus inter brumam et aduentum Fauonii. Si maior eſt vineae vel arbuſti modus, quicquid ex autumno putationis ſuperfuit, repetendum eſt.* POPMA. Ioſephus Scaliger emendat: *Putari vipretas.* Quod nemo probare poteſt. Ille enim Catonis locus, quem Scaliger adducit, docet ſane, quae feſtis diebus fieri per religionem poſſunt, ſed ſerere, vites putare, et ablaqueare, ſegetes ſarrire, feſtis nefas. Praeterea cum vepres non putari, ſed recidi ſciret; ita receptum locum inuertit *putari: circum vites ablaqueari, vipretas, radices quae in ſumma terra ſunt praecidi.* Quod nulla ratione defendi poteſt; idcirco enim ablaqueantur vites, vt radices, quae in ſumma terra circa vitium codicem ortae ſunt, praecidantur. Colum. 4, 8 de vitibus ablaqueandis haec poſteris reliquit: *Vitis ablaqueanda eſt, quod opus adopertas oſtendit aeſtiuas radiculas, easque prudens agricola decidit.* Quapropter non ſunt illa membra τῷ *vipretas* interpoſito ſeparanda, ſed legendum *putari in primis*; Vitium enim putatio eo tempore eſt ſummopere neceſſaria. Ideoque Columella inter ruſtica opera, quae ab Fauonio ad Aequinoctium vernum fieri debent, hoc etiam praecepit. *Igitur a Cal. Martii eximia eſt vitium putatio, vſque in decimum Calend. Aprilium.* PONTED.

19, 1 SEGES — ARVVM) Varro hic docet *ſegetem* dici aruum et aratum et ſeminibus conſitum; at cap. 69 alio modo; vocat enim ſegetem aruum ad accipienda ſemina paratum, nondum tamen ſatum: *quod ad ſationem* (loquitur de farre:) *tum promendum cum ſegetes maturae ſunt ad accipiendum*, i. e. cum terra arationibus ſubacta eſt, et ad ſationem parata, quae quidem inter ſe diverſa ſunt. Quid igitur? Vitioſane erit illa ſegetis definitio, quam omnes ſequuntur? Quidni? Sic enim Ienſonius et Bruſchius locum hunc ediderunt: *Seges dicitur quod aratum nec dum ſatum eſt*, aruum et quae de aruo dicuntur non extant. Quae lectio duobus vetuſtis Vaticanis codicibus comprobatur. Haec ſi integra et ſine vitio ſunt, omnia plana habemus, ſin contra, non mediocri difficultate laboramus. Plurima enim in veterum monumentis legere licet exempla, quibus ſegetem terram dici aratam, ſed non ſatam, manifeſtum fit atque certum: at nullum, quantum mea eſt memoria, nunc occurrit, quo terra arata et ſata appellatur ſeges. Hoc autem quo planius accipi poſſit, primum illa commemorabo exempla, quibus vtuntur ad hanc *ſegetis* definitionem retinendam. Baſilius Faber in Theſ. Erud. Schol. pro agro, inquit, conſito ſegetem dixit Virgilius I Georg. *Illa ſeges demum votis reſpondet auari Agricolae, bis quae ſolem, bis frigora ſenſit.* Huiusmodine fundamento innititur Faber, quo luce clarius apparet, terram hic appellari ſegetem aratam quidem, ſed non ſatam? Ad quem locum ita Seruius, *ſeges terra, — in quo duplicem oſtendit arationem vernalem et autumnalem.* Docet itaque Virgilius, illam terram aptiſſimam alendis frugibus fieri, quae bis ſolem et bis frigora ſenſerit. Hoc autem qua ratione contingat, paucis indicabo. Ineunte vere dum aruum proſcinditur, pars ſoli ſumma, quae gelicidiis expoſita fuerat, et frigus ſenſerat inuertitur, imaque ſumma et ſumma ima euadit. Quod ſummum eſt ſolibus expoſitum, iacet vſque ad alteram arationem, quae per aeſtatem fit, diciturque *offringere.* Hac illa terreni pars, quae ima ſubeſt, fueratque per hyemem frigore reſoluta, ad ſolem et caniculares aeſtus conuertitur. Circa aequinoctium autem autumnale tertia inſtituitur aratio, liraturque in porcas ſolum, et quod ab verna aratione vſque ad aeſtiuam ſenſerat ſolem, aeri atque futuri hyemis rigoribus ſubiicitur. Ita fit, vt bis calores, et bis gelicidia terra ſiue ſeges ſentiat. Sed ad aliud exemplum tranſeamus, quod habetur apud M. Tullium lib. 2. Tuſcul. de veteris poetae ſententia, *Et ſi in ſegetem ſunt deteriorem datae Fruges, tamen ipſae ſuapte natura enitent.* hoc idem conficitur; quod enim alicui traditur, ante quam detur ille profecto non habet. Tertium in vulgatis Lexicis occurrit ex Plinii lib. 18. deſumtum: *Segetes quae interquieuere, fundunt roſam odoratiorem.* Quo loco ſeges vocatur noualis ager non ſolum ſurculis conſitus, ſed nec dum aratus. Hactenus vidimus ſegetem de terra arata et ſata non dici, ſed contra de terra nondum ſata. Quod Gerardus Voſſius in eo libro, qui Etymologicus inſcri-

dum [i] ſatum eſt. Noualis, vbi ſatum fuit ante, quam ſecunda aratione [k] renouetur.

Rur-

i) *dum* deeſt *I. I-G.* k) *aratio renouatur P. et Ryck.* f. *renouaretur.*

inſcribitur, attigit, dicens: *at καταχρηστικῶς* (ſeges) *capitur de terra nondum conſita.* Quid *καταχρηστικῶς capitur?* M. ne Catonem, Marcum Tullium, Varronem, Virgilium, Plinium, Nonium Marcellum, Iſidorum, et alios *καταχρηστικῶς* ſemper verba vſurpare opinemur? Cato cap. 36. *Stercus columbinum ſpargere oportet in pratum, vel in hortum, vel in ſegetem.* cap. 37 *Nucleos in ſegetem ne indideris quia ſuffocant fruges.* cap. 38 *Virgas et ſarmenta, quae tibi vſioni ſupererunt, in ſegetem comburito. Vbi eas combuſſeris, ibi papauer ſerito.* cap. 29 *Stercus diuidito ſic: partem dimidiam in ſegetem vbi pabulum ſeras, inuehito.* M. quoque Tullius eundem Catonem libro de Senect. ſic loquentem facit, *Nec vero ſegetibus ſolum et pratis, et vineis et arbuſtis res ruſticae laetae ſunt.* Eiusd. Tullii in Hortenſio, vt citat Nonius Marcellus, haec leguntur. *Vt enim ſegetes agricolae ſubigunt, aratris multo ante quam ſerant.* Sequitur Varro, ex quo plura exempla in medium conſulto proferam, quibus vti ad receptam ſegetis definitionem infirmandam poſſimus. Libr. 1. cap. 6 *Quod ſegetes exiſtimantur meliores campeſtres, vineae collinae, ſyluae montanae.* cap. 23 *Contra vbi ſegetes frumentarias* (intelligitur *facias*) *ibi fabam potiſſimum ſeras.* cap. 31 *Quod far ferro caeſa farrago dicta, aut niſi quod primum in farraciu ſegete ſeri coeptum.* cap. 37 *Ad alia arandum aut fodiendum, vt ſi ſegetes inſtituas.* cap. 50 *Stramenta relinquunt in ſegete, vt tollantur in aceruum.* Item: *et ſtramenta ſtantia in ſegete relinquit, vt poſtea ſubſecentur.* Neque enim hic de frugibus iam demeſſis ſuſpicari poſſumus. Libr. 2 praef. *ibi contra progenies eorum propter auaritiam contra leges ex ſegetibus fecit prata.* cap. 7, 11 *Itaque vt reſtibiles ſegetes eſſent exuctiores, ſic quotannis quae praegnans fiat.* Sed ex Virgilio aliquid iam proferamus. Georg. 2 terram ſurculis conſerendam *ſegetem* appellaſſe video, dum haec numeris comprehendit: *Ante locum ſimilem exquirunt, vbi prima paretur Arboribus ſeges.* At 4 Georg. pratum vel compaſcuum aruum *Nec pecori opportuna ſeges, nec commoda Baccho.* Plinius porro ea, quae ex Catone commemoraui, libr. 17 cap. 9 repetens ſic explanauit: *Segetem ſtercorant fruges, lupinum, faba, vicia, ſicut e contrario cicer quia vellitur, et quia ſalſum eſt, hordeum, foenum Graecum, eruum, haec omnia ſegetem exurunt, et omnia quae velluntur. Nucleos in ſegetem ne indideris. Virgilius et lino ſegetem exuri, et auena et papauere arbitratur.* Nonius Marcellus, ex quo multa accepimus, cap. 4 *ſegetem*, ait, *etiam ipſam terram diximus.* Iſidorus denique libr. 15 cap. 13 ſic ſegetem definiuit: *Seges ager eſt in quo ſeritur. vnde et Virgilius, illa ſeges demum etc.* Non in quo ſatum eſt, ſed in quo ſeritur, *ſegetem* appellauit, eodemque Virgilii loco ad id comprobandum vtitur, quo alii contra. Quem imitatus Laurentius Valla libr. 4 *eleg.* cap. 25 haec tradere non dubitauit. *Nonnunquam contentum pro continente vſurpantes ipſam humum ad accipienda ſemina ſubactam ſegetem vocamus vt Virgil. Illa ſeges demum etc.* Vnus obiici poteſt Feſti locus, qui docet agrum ſatum et conſitum dici *ſegetem: Seges dicitur ea pars agri, quae arata et conſita eſt a ſerendo videlicet.* Sed cum omnia apud Feſtum foede inquinata ſint, et lacunis plurimis intercepta de hoc quoque eſt cur dubitemus. Perſpicuum eſt iam, et quid *ſeges* cum de terra dicitur ſignificet, et quo maxime modo reſtituendus ſit locus. Nunc age videamus, *aruum*ne ſit, *quod aratum nec dum ſatum eſt. Aruum* multifariam dici inuenio; de terra, neque arata, neque ſata 2 Georg. Virgilius vtitur: - - - *iuuat arua videre Non raſtris hominum, non vlli obnoxia curae.* Item Colum. 7, 3 *Hyeme et vere matutinis temporibus intra ſepta contineantur* (oues) *dum dies aruis gelicidia detrahat: Nam pruinoſa iis diebus herba pecudi grauedinem creat, ventremque proluit. Arvum* enim hic vel noualem campum, vel compaſcuum agrum intelligit. De terra arata et ſata Virg. I. Georg. *Sic quoque mutatis requieſcunt foetibus arua.* Item: *Quid dicam iacto qui ſemine comminus arua Proſequitur, cumulosque ruit male pinguis arenae.* Item: - - - *vt mala culmos Eſſet rubigo ſegnisque horreret in aruis Carduus.* Item: *Saepe ego cum flauis meſſorem induceret aruis Agricola et fragili iam ſtringeret hordea culmo, Omnia ventorum concurrere proelia vidi.* Columella 2, 10 *Sunt etiam qui putent, in aruis hanc eandem* (fabam) *vice ſtercoris fungi. Quod ſic ego interpretor vt exiſtimem, non ſationibus eius pingueſcere humum, ſed minus hanc quam cetera ſemina vim terrae conſumere.* Idem cap. 12. *Nam penitus aruis ſulcatis maiore incremento ſegetum arborumque foetus grandeſcunt.* Idem de *Hort. cultu* [v. 422] *Quaeque Amiterninis defertur Bunias aruis.* Et de cucumere in agro ſato: - - - *riguoque madeſcit luteus aruo.* Plinius 18, 17 *multi ad milii remedia rubetam noctu aruo circumferri iubent, priusquam ſarriatur, defodique in medio incluſam vaſe fictili.* Item cap. 24 *Pinguia arua ex vna ſeminis radice fruticem numeroſum fundunt, denſamque ſegetem e raro ſemine emittunt.* Pallad. 10, 1 *Nam quia hoc ſemine maceſcunt arua.* Aruum enim dicitur ager non frugibus ſed ſurculis conſitus, qui tamen et arari ſolet, et in ſegetem ſubmitti. Varro 1, 7 *Itaque maiores noſtri ex aruo aeque magno, ſed male conſito, et minus multum et minus bonum faciebant vinum.* Colum. 3, 2 *Gracili aruo non deſciſcit* (vitis) *atque ideo inter vberrimas vites numeratur.* Ib. *Pingui aruo*

maxime

2 Rurſum [l] terram cum primum arant, proſcindere appellant; cum iterum, offringere [m]
dicunt; quod prima aratione glaebae grandes ſolent excitari, [cum iteratur, offringere
vocant.] tertio cum arant iacto ſemine, [boues] lirare dicuntur: id eſt, cum tabellis
additis [n] ad vomerem ſimul, et ſatum frumentum operiunt in porcis, et ſulcant [o] foſ-
ſas, quo pluuia [p] aqua delabatur [q]. nonnulli poſtea, qui ſegetes non tam latas habent
(vt in Appulia) id [r] genus praedii per ſaritores [s] occare ſolent, ſi quae in porcis reli-
3 ctae grandiores ſunt glaebae. Qua [t] aratrum vomere lacunam [u] ſtriam [x] facit [y], ſul-
cus

l) *Rurſus I. B. R.* m) *effringere I. B. R.* n) *additis* abeſt *I, B. R.* o) *in* inſ. *I. B. R.* p) *pluuialis I. B. R. Ba-G.* q) *dilabatur I. B. R.* r) *Et id I. B. R.* s) *ſatores I. B. R. ſartores P. ſarritores I. I-G.* t) *Quae I. B. R.* u) *lacumam P.* x) *ſtiriam Iuntt. ſtriam* deeſt *Ba-G.* y) *fecit* omnes ad vnum.

maxime gaudent. Id. cap. 3 *Atque vt omittam veterem illam felicitatem aruorum, quibus et ante iam M. Cato et mox Terentius Varro prodidit ſingula iugera vinearum etc.* De *Hortor.* autem *cultu* ſic, [v. 137] *Quae duri praebent cymoſa ſtirpe Sabelli. Et Turni lacus, et pomoſi Tyburis arua.* Denique aruum appellatur terra arata ſed nec dum ſata. Varro 1, 19 *Terram boues proſcindere niſi magnis viribus non poſſunt, et ſaepe fracta bura relinquunt vomeres in aruo.* Plin. 18, 19 *Omne aruum rectis ſulcis, mox et obliquis, ſubigi debet.* Ibid. *Male aratum aruum, quod ſatis frugibus occandum eſt.* Concludamus itaque *ſegetem* cum de terra capitur (nam quod de ipſis frugibus dicatur, tum apud veteres, tum apud poſteriores Latina conſuetudine tritum video) vocari agrum, qui vel ad ſurculos, vel ad fruges, vel ad vtrumque accipienda praeparatur: *aruum* vero appellari terram, in quam aratrum inducitur, ſiue ſatam ſiue non, ſiue frumentis ſiue arboribus conſitam, modo in nouale ſubmiſſam, modo in ſegetem, quod vtrumque agri nomine comprehenditur; *ager* ſiquidem ſegetem, aruum, ſyluam, pratum, hortum, paludem, flumen, lacus, villam continet, vt ager Romanus, ager Campanus, Reatinus, Gallicus, Ravennas. PONT. Negari non poteſt, effeciſſe clariſſ. virum quod voluit, niſi forte praeſidium aliquod eſt intellectui *ſegetis*, quem ipſe oppugnat, in Tib. 4, 1, 172 *Tondeturque ſeges maturos annua partus*, vbi etiam Broukhuſio iudice pro *terra ſata* ponitur, edente partus maturos ſuo tempore. Sed poteſt *ſeges tonderi* dici, vt capilli, *partus* autem intelligi ſpicae.

29, 1 RENOVETVR RVRSVM. TERRAM) Ita emendandus hic locus interpungendusque. Nam ſupra dixit: *Terram proſcindere oportet etc.* VRSIN. Obſcurae ſunt Varronis noſtri deſcriptiones de agro nouali, paullo vero clarior eſt illa Auctoris antiqui de limitibus p. 293 edit. Goeſii, *Noualis ager eſt primum proſciſſus, ſiue qui alternis annis vacat nouandarum ſibi virium cauſa. Noualia enim ſemel cum fructu erant, et ſemel vacua.* Neſcio autem, annon h. l. textum Varronis ſollicitare debeam, qui fortaſſis a librario male habitus eſt. SCHOETTG. Nimirum auctor de limitibus Goeſianus vtramque ſignificationem vocis *noualis* interpretatur. Varro illam modo reſpicit, vbi agrum notat, qui ſuperiore anno quieuerat, et nunc tanto maturius conſeri poteſt, quod alias etiam *veruactum* appellatur. Definitio Varroniana obſcura eſt, quia ad etymologiam reſpicit. Secunda aratione ſ. iteratione non opus eſt in terra, quae quieuit.

29, 2 PROSCINDERE, OFFRINGERE) Vide quae Salmaſius notat ad Solinum c. 37 p. 509, 510, 512. SCHOETTG.

29, 2 [CVM ITERATVR, OFFRINGERE VOCANT] Videntur haec verba ex margine adſcita, et p. p. legendum: *Tertio cum arant iacto ſemine, lirare dicunt.* et ſupra: *appellant, vocant.* Plin. 18, 20 *Sato ſemine iteratio ſequitur. Haec quoque, vbi conſuetudo patitur, crate vel tabella aratro adnexa, quod vocatur lirare, vnde primum adpellata deliratio eſt.* Lucilius apud Nonium: *Quapropter deliro, et cupide officio fungor bouerum.* VRSINVS. Vix dubito quin bene coniecerit vir doctiſſimus. Quare etiam vncis incluſimus verba illi ſuſpecta.

29, 2 LIRARE) Iſidor. Orig. 15, 15 *Porca eſt, quod in arando extat, lira quod defoſſum eſt.* Inde *lirare, liras, in quas ſemen iactum eſt, addita tabella operire.* Adde Salmaſ. l. c. p. 511, 512. SCHOETTGEN. vid. Colum. 2, 4, 8, et 11, 2, 47. Plin. 18, 20 pr. *Aratione per transuerſum iterata, occatio ſequitur, vbi res poſcit, crate vel raſtro: et ſato ſemine iteratio. Haec quoque vbi conſuetudo patitur crate dentata, vel tabula aratro adnexa, quod vocant lirare, operiente ſemina, vnde primum adpellata deliratio.*

29, 3 QVA ARATRVM VOMERE LACVNAM) *Striam* V. C. habet pro *lacunam.* Nonius in *porcae* citat hunc locum, ſed corrupte. *Stria* vero canalis eſt ſeu foſſa, quales in ſtriatis columnis videntur. cuius vocis expoſitio eſt, verbum *lacuna.* Videndus Vitruu. VRSINVS. Vocem *lacunam* ſuſpicor eſſe gloſſema: quam coniecturam meam confirmant veteres libri Nonii, qui habent, *lacunam ſtriam vocat.* Nam *ſtria* eſt lacuna, canalicula, quam proſcindendo ſulcos faciunt. POPMA. Vox *ſtriam* vel librariorum additamentum eſt, vel vitioſa pro *in ſtriam* fortaſſe deprauata. Nonius Marcellus hunc Varronis locum commemorans,

cus vocatur.[y] Quod eſt inter duos ſulcos, elata terra, dicitur porca, quod ea ſeges frumentum porricit[z]. Sic quoque exta deis cum dabant, porricere[a] dicebant.

XXX. SECVNDO interuallo inter vernum[a] aequinoctium, et vergiliarum[a] exortum haec fieri[b]. Segetes runcari, [herbam e ſegetibus expurgari,] boues terram proſcindere, ſalicem caedi, prata[c] defendi. quae ſuperiore tempore fieri oportuerit[d], et non ſunt abſoluta, ante quam gemmas agant ac floreſcere incipiant, fieri[e]. quod ſi, quae

z) *porrigat I. B. R. porrigit I. I-G.* a) *porrigere a. V.* [C. XXX.] a) *et ſolſtitium* inſer. *I. B. R.* b) *debent* add. *a. V.* c) *aqua* inſ. *I. B. R.* d) *oportuerat I. B. R. Ba-G. de arboribus* inſuper add. *I. I-G.* e) *fiant a. V.*

morans, habet *iſtriam n* eliſo. Non ignoro Popmam ſuſpectam habuiſſe *lacunam*, vt ego *ſtriam*. Ex Nonio Marcello vbi legitur: *qua aratrum vomere lacunam iſtriam fecit*, *iſtriam* ſiue *inſtriam* reponerem; atque eo nomine ſulcum accipio, qui ſtriis priuatur: quales eſſe debent in aruo lacunae ſiue ſulci, qui, recto in verſum aratro, ne vomer ſubſultim aut oblique impulſus crudum ſolum eminens relinquat, ducantur. Quos igitur Cato *ſulcos perpetuos* dixit, Varro *lacunam inſtriam* appellauit, vt aratoris diligentiam oſtenderet, qui, ſi reluctante radice aut terrae duritie, aut caeco ſaxo, aut alia de cauſa a liris hoc eſt ſulcis rectis aratrum qua in dextram qua in ſiniſtram declinet, *delirare* vocatur, et tunc lacunam non inſtriam inducit. PONTED. Locus Nonii eſt 1, 305, vbi pro *ſtriam* legitur etiamnum in Gothofrediana *hiſtriam*, quem errorem iam Baldus in Lexico Vitruu. animaduertit: Mereerus autem, credo ad Varronis exempla, reſtituit. Caeterum *ſtriam* eſſe non cauam partem, et *lacunae* ſynonymum, ſed elatam, et idem, quod *porcam*, ſatis in laudato Lexio Vitruuiano oſtenſum eſt, quamquam ibi dicatur, aliter hic vſum hac voce Varronem. Sed mihi videtur Varro hic *lacunam ſtriam* coniunxiſſe, vt alia ſolent oppoſita, ἀσυνδέτως, vt *promus condus*, *ruta caeſa*, *emtio venditio*, et id genus, de quo ad Cat. 14, 4 diximus. Etiam Palladius Mart. 9, 11 *ſulcum* pro parte elata accipit. add. Colum. 2, 12, 4.

29, 3 EA SEGES) *Seges* pro terra poſitum eſt, et ſic exponit Nonius. Horat. ep. 2 l. 1 *Haec ſeges ingratos tulit, et feret omnibus annis. Porricit* autem legendum eſſe docet Macrob. 3. 2. Feſtus, *Porcas quae inter duos ſulcos fiunt, ait Varro dici quod porrigunt frumentum.* Sed idem aliud etymon adfert, cum ait: *Porcae appellantur rari ſulci, qui ducuntur aquae deriuandae cauſa; dicti, quod porcant, id eſt prohibent aquam frumentis nocere. Nam crebriores ſulci vocantur limi*, vel potius *lirae*. Sed Colum. 11, 2 *liras ruſtici vocant easdem porcas, cum ſic aratum eſt, vt inter duos latius diſtantes ſulcos medius cumulus ſiccam ſedem frumentis praebeat.* Alfenus in L. 24. D. de aqua et aquae pluuiae arcendae. *Vicinus loci ſuperioris ita arabat, vt per ſulcos itemque porcas aqua ad inferiorem veniret.* Has Graeci ἕλικας appellant. Feſtus in *Helices*. VRSIN.

29, 3 EXTA DEIS CVM DABANT, PORRICERE DICEBANT) Sic ex ingenio emendaui. Antea enim *Porrigere*, corrupte legebatur, Veteres enim librarios has litteras commutare ſolitos, manifeſtum eſt. Adnotaui in optimo exemplari *Grates*, et *Alagriores*, pro *Crates* et *Alacriores*, ſcriptum eſſe: et contra *Vircults*, et *Fricora*, pro *Virgulta* et *Frigora*. At vero *Porricere* exta dare, non *Porrigere*, antiqui in re diuina facienda vocabant, quod teſtimonio etiam Virgilii confirmari poteſt, qui in V Aeneidos, *extaque ſalſos Porriciam in fluctus*, dixit. nam ita eum ſcripſiſſe nobiles grammatici oſtendunt. VICTORIVS. Varro haud dubie ſcripſiſſet: *Exta Diis cum dant, porricere dicunt.* Ego igitur hoc totum gloſſema et a librariis additum puto. Nonius etiam praecedentia verba recitat his omiſſis, vt facile appareat, ſupereſſe, et redundare. POPMA.

30 SEGETES RVNCARI) Sequitur in vulgatis libris, *herbam ex ſegetibus expurgari*, quae verba gloſſae ſunt expoſitorum. itaque in VV. CC. additur, *id eſt*, ante verbum *herbam*. Plin. 18, 21 et 18. *Poſtea pauci runcant, quod botaniſmon ſeu βοτανίζειν vocant.* Theophr. ὑποτίλλειν τὴν βοτάνην dixit. VRSIN.

30 BOVES TERRAM PROSCINDERE) Vox *boues* abundat, et legendum proſcindi. item p. p. *feri oportuerat*, pro *fieri*. inducendae autem videntur voces *de arboribus*, et *feri* ſcribendum non *fiant*. IDEM. Tanto probabilior eſt viri docti coniectura, quod *fieri* habent boni libri, quod ex *feri* facilius corrumpi potuit, quam alterum illud *fiant*.

30 PRATA DEFENDI) Vel maceriis aliisque ſepimentis factis, ne pecora intrare poſſint, vel ſcribi debet *diffindi*. CVPERVS. Recta eſt prior explicatio, vt ad Palladium obſeruabimus. Noſter infra 37, 5 *Item praeparatio, ſi quae ſit in pratis, id eſt vt defendantur a paſtione.* SCHOETTG. Quin ne opus quidem eſt ſepimentis, nedum maceria. Sufficit, ne permittatur aliquem inigere pecus. ita apud nos etiam prata, agri requieti, ſylvae *defenduntur*. Idem eſt *prata ſubmittere*. Plene

noſter

ſi, quae folia amittere [f] ſolent, ante [g] frondere inceperint [h], ſtatim ad ſerendum idoneae [i] non ſunt. Oleam ſeri, interputarique oportet.

XXXI. TERTIO interuallo, inter vergiliarum exortum et ſolſtitium, haec fieri debent. Vineas nouellas fodere, aut arare, et poſtea occare, id [a] eſt comminuere, ne ſit glaeba [b]. quod ita occidunt, occare dicunt [c]. Vites pampinari, ſed a ſciente. nam
2 id, quam putare maius, neque in arbuſto, ſed in vinea fieri. Pampinare eſt ex [d] ſarmento coles qui nati ſunt, de iis, qui plurimum valent, primum [e] ac [f] ſecundum, nonnunquam etiam tertium, relinquere, reliquos decerpere, ne relictis colibus ſarmentum nequeat miniſtrare ſucum. Ideo in vitiario primitus cum exit vitis, tota reſecari ſolet, vt
3 firmiore ſarmento e terra exeat, atque in pariendis colibus vires habeat maiores. Eiuncidum [g] enim ſarmentum propter infirmitatem ſterile [h], neque ex ſe poteſt eiicere vitem. quam

f) *mittere I. B. R. emittere I. I-G.* g) *aut ante fronde, quam florere inceperint I. I-G. ante frondem flore incoeperint I. B. R.* h) *inciperunt P.* i) *idonea I. B. R.* [C. XXXI.] a) *et deinde I. B. R. et poſtea P.* b) *gleba dura I. B. R.* c) *dictum P.* d) *ex* deeſt *I. B. R.* e) *primum* deeſt *I. B. R.* f) *ad I. B. R.* g) *Emucidum I. B, R, Ba-G, Euincidum Iuntt, Eiuncidum P, Iuncidum Gr. 2.* h) *ſterileſcit I. I-G.*

noſter deinde c. 37, 5 *vt defendantur a paſtione.* c. 47 *pecus a prato ablegandum.*

30 QVOD SI QVAE FOLIA AMITTERE) Ita locum reſtitui: recte vt opinor. Vt autem facilius iudicari poſſit, veterem lectionem, multum a peruulgata diſcrepantem, adponam: *Quod ſi quae folia mittere ſolent ante frondere inciperunt, ſtatim ad ſerendum idonea non ſunt.* Primam ſyllabam indefinito tempori addendam cenſui, et pro *Mittere, Amittere* ſcribendum, vt per *quae folia amittere ſolent*, intelligat, quae Graeci appellant φυλλοβολοῦντα. Animaduerti enim M. Varronem ita conuertere ex Theophraſto φυλλοβολεῖν. Reliqua opera noſtra non indigebant, nam integra erant. Sententia autem plana, vt eo reſtituto in antiqua ſcriptura, caetera recta ſint: communis autem vitia perſpiciantur. VICTOR.

31, 1 ET POSTEA OCCARE) Nonius (1, 304) *occationem ab occaecatis ſeminibus, qua id efficitur, dici M. Tullius voluit de Senectute. Terra cum gremio mollito atque ſubacto ſparſum ſemen excepit, primum occaecatum cohibet, ex quo occatio, quae hoc efficit, nominata eſt.* Serenus apud eundem Nonium: *Occatio occaecatio eſt.* Videndus Feſtus in *occare*, vbi citat locum Cic. de Seneſt. Colum. 11, 2. VRSIN. Adde Iſidorum Orig. 17, 2, et quae Salmaſius notat ad Solinum c. 33 p. 363 ſ. c. 37. p. 513. SCHOETTG.

31, 1 VITES PAMPINARI, SED A SCIENTE) Graeci βλαστολογεῖν appellant. Theophraſtus de cauſis plant. 3, 19 (quem etiam M. Varro expreſſit) πρῶτον μὲν καὶ μέγιστόν ἐστιν ἡ κλάσις, etc. δεύτερον δὲ καὶ τρόπον τινὰ τούτῳ παραπλήσιον, ἡ βλαστολογία· καὶ γὰρ ἐνταῦθα εἰδέναι δεῖ τὰ ποῖα συμφέρει καταλιπεῖν, καὶ τὰ ποῖα ἀφαιρεῖν, καὶ πρὸς τοὺς ἑτέρους καρποὺς, καὶ πρὸς τὴν ὅλην φύσιν. VICTOR.

31, 1 QVAM PVTARE MAIVS) Colum. 4, 27, 2 *Nam id plurimum refert non inſcite facere. Siquidem vel magis pampinatio, quam putatio vitibus conſulit.* Videndus Nonius in *Caulem*, licet corruptiſſime citet. VRSIN. Locus eſt 2, 190, Merc. p. 93, 24 Miſcetur locus Virgilii cum hoc Varronis. *Caulem* ibi ſcribit etiam Mercerus.

31, 2 E TERRA) Hae voces videntur adiectae IDEM.

31, 3 EIVNCIDVM ENIM SARMENTVM PROPTER INFIRMITATEM STERILE) Vetus lectio. In excuſis antea libris *Euincidum.* Duo ſunt loci apud auctorem hunc maculoſi, vt opinor: hic et alter in II libro, vbi diſſerit de paſtoribus: quorum ſi quis alterutrum emendarit, ambos emendarit. Ille tamen, vt videtur, deprauatior, ipſe hunc etiam valde ſuſpectum habeo, cum ad eum peruenero accuratius iterum de hac re diſputabo. Nam in ſuperioribus verbis mendum nullum eſſe puto. Fuerunt tamen qui locum correctione indigere exiſtimantes, multa variarunt, atque id contra fidem priſcorum codicum. VICTOR. Plin. 17, 22 legit *emucidum.* [Alii legunt *eiuncidum*] Colum. 4, 6, 3 *emacientur.* VRSIN. Placet *iuncidum*, quod altera Gryphiana 1541 habet. vel *eiuncidum*, quod notat tenue inſtar iunci, Gloſſae in Theſ. Fabri citatae: *eiuncidum* ἐκλεπτωθέν. Extat etiam haec vox in Codd. Plinii, quanquam F. Vrſinus aliud legat. SCHOETTG. Dubitatum eſt de *eiuncidum* a Victorio. Id *iuncidum* eſt ab iunco; Sed vetuſtiſſima orthographia vt *eitur, eidem, quei, poſeiui* et alia ſexcenta huiusmodi in antiquis monumentis. PONTED. v. et Epiſt. p. 441.

31, 3

quam vocant minorem flagellum, maiorem etiam vnde vuae naſcuntur, palmam [i]. prior
litera vna mutata declinata a venti flatu, ſimiliter flabellum [k] ac flagellum. poſterior
quo ea vitis immittitur ad vuas pariendas, dicta primo videtur a [l] pariendo parile-
ma: exin [m] mutatis literis, vt in multis, dici coepta palma. Ex altera parte caprea [n] 4
dicta, quod parit capreolum. is eſt coliculus viteus intortus, vt cincinnus. is enim
vites vt [o] teneat [p], ſerpit ad locum capiundum. ex [q] quo a [r] capiendo capreolus di-
ctus. Omne pabulum, primum ocimum, farraginem, viciam, nouiſſime foenum
ſecari [s]. ocinum [t] dictum a Graeco verbo ὠκέως [u], quod valet cito. Similiter quo [x]
ocimum

i) *palmam priore littera mutata in d. dalma a venti flatu dicta ſimiliter flabellum prior: flagellum poſterior. Et vitis eo quod inuitetur ad vuas pariundas I. B. R. palmam declinata. A venti flatu flabellum prius, flagellum poſterius. Et vitis eo, quod inuitetur ad vuas Ba-G.* k) *ac flabellum flagellum P.* l) *et a I. B. R. Ba-G.* m) *exinmutatis P. ex immutatis Iuntt. diti ex immutatis I. B. R. ex imminutis Ba-G.* n) *caprea dicta, quod* deſunt *P. Ryck.* o) *quibus teneat, et quas eripiat: et ad locum capiundum ſe erigit: Ex quo I. B. R.* p) *id: qua* inſ. *P.* q) *ex* deeſt *P.* r) *a* deeſt *P.* s) *ſicari. P.* t) *Ocimum I. B. R. H. St-D. Ocymum I. I-G.* u) *oceos P. ochis I. B. R.* ὀκὺς *I. I. Ba.* ὠκὺς *H. A. Gr. G.* x) *quoque a. V.*

31, 3 MAIOREM ETIAM VNDE) Forte traiectis vocibus legendum: *Maiorem vnde etiam.* Niſi tamen hoc voluit Varro, maiorem vitem non *flagellum* modo appellari, ſed etiam *palmam.*

31, 3 PALMAM) Vel *palmitem,* quod vſitatius. Videantur Paulus, Feſti abbreuiator, Iſidorus l. c. et Guilandinus de papyro c. 3 p. 89. SCHOETTG.

31, 3 QVO EA VITIS IMMITTITVR) *Immittitur* eſt pro *ſubmittitur.* V. Var. Lect. c. 5, 6, 31 not. *c.* adde Cic. de Sen. 15. *ſarmentorumque aliorum amputatio, aliorum immiſſio.*

31, 3 EXIN MVTATIS) Ita ex ingenio emendaui, parua licentia vſus. In excuſis: *Ex immutatis. Exin* reſpondet Aduerbio, quod ante poſuerat *primo.* Hic etiam multo longe a vetere ſcriptura in quibusdam impreſſis libris variata ſunt. VICTOR. Quanto blandius eſt etymon a *palmarum* in manibus hominum ſimilitudine ductum. Racemi et ipſa folia ad *palmam* vel *palmitem* ſe habent, vt ad manus palmam digiti.

31, 4 EX ALTERA PARTE) Veteres libri hic perturbati. Receptam lectionem retinui, antiquam autem nunc notam faciam, *Ex altera parte parit capreolum. is eſt coliculus viteus intortus, vt cincinnus: is enim vitis quibus teneat: id qua ſerpit ad locum capiendum quo capiendo capreolus dictus.* VICTOR. Totus locus foede interpolatus. Vetus lectio vera eſt. *Ex altera parte parit capreolum. is eſt coliculus viteus intortus, vt cincinnus. is enim vitis.* Hoc eſt, Is enim vitis cincinnus. isque eſt in vite, qui capite humano cincinnus. Sequitur, *Quibus teneat id, qua ſerpit ad locum capiendum.* ἐναλλαγὴ generis, [f. volebat *numeri*] vt alibi. Nam nunc ad omnes cincinnos hoc pertinet, et eſt familiaris elegantia Varroni. vt infra de eadem pene re, cum loquitur de vicia, *Quod item capreolos habet, vt vitis, quibus cum ſuſum vorſum ſerpit ad ſcapum lupini, aliumue quem, vt haereat, id ſolet vincire.* Nam τὸ *id* non reſpondet τῷ *ſcapus.* Praeterea eſt mutatio partium ex pronomine in aduerbium loci, id, qua ſerpit. Sic infra, de inſitionibus, *Meliori genere vt ſit ſurculus, quam eſt quo veniat arbor.* Porro *Capreolum* dictum a *capiendo,* non magis mihi perſuadebit Varro, quam alia pleraque ab ipſo perperam ἐτυμολογȣμένα. nam laſciuia quadam propter teneritudinem ita dictus eſt, vt Graeci nouellos ramos vocant μόσχȣς. Eadem laſciuia palmitem emeritum multisque annis induratum *Draconem* vocarunt: ſiue a ſquamoſo et aſpero cortice, qualis eſt draconum cutis, ſeu a longitudine anguinea. Sane Graeci quicquid nouellum, vocant μόσχον. vt Homerus, - - μόσχοισι λύγοισι. Latini idem retinuerunt. nam ab eo manifeſto dictum eſt *moſtum,* ſeu vt nunc ſcribitur *muſtum;* vt *muſta poma, muſta aeſtas* Naeuio, *muſtum vinum.* Nam vt ab ὄρχος hortus, ſic μόσχος, muſtus. quia X in t et viciſſim mutatio eſt; vt Tarentini ὄρνιχας dicunt, quod alii ὄρνιθας. SCALIGER.

31, 4 VITEVS) De vite. Occurrit etiam apud Nemeſianum, Ecl. 3, 18 *Te cano, qui grauidis hederata fronde corymbis Vitea ſerta plicas.* Auſonius Moſella v. 152. *Inducant aliam ſpectacula vitea pompam.* h. e. vuae ſpectatiſſimae. SCHOETTGENIVS.

31, 4 IS ENIM VITES VT) Forte leg. *Is enim vites, vt teneat, quod ſerpit ad locum capiendum, capreolus dictus.* Feſtus in *Capreoli.* VRSINVS.

31, 4 OCINVM DICTVM—CITO) Ita legi debere arbitror, et ita in veteribus libris ſcriptum inueni. Nam in antiquis quoque Plinii codicibus ſic locus ille legitur, libro decimo octauo, capite XVI. *Varro appellatum a celeritate proueniendi a Graeco, quod dicunt, oceos.* Hic autem Varronis locus quam inquinatus ſit apud Nonium Marcellum, facile omnes videre poſſunt. *Ocinum,* inquit, *quod ocimum dicimus: Varro de Re Ruſtica lib.* I VICTOR. Nonius Marcellus de Gen. Cib. et Pot. hunc locum ſic exhibet: *Varro de Re Ruſtica*

ocimum in [y] horto. Hoc amplius dictum ocinum, quod citat aluum bubus, et ideo iis datur vt purgentur. id [z] ex fabuli ſegete [a] viride ſectum ante quam genat [b] ſiliquas. Contra, ex ſegete, vbi ſata admixta ordeum et vicia, et legumina pabuli cauſa viridia

y) *i. cito. Hoc I. B. R.* z) *id eſt pabuli I. B. R. Iuntt. id eſt fabuli P.* idem *fabuli Ryck. id genus pabuli ſunt Ba-G. id ex pabuli Vict.* a) *ſegetes virides ſectae I. B. R. Ba-G.* b) *generent I. B. R. gerat Iuntt. gerant Ba-G.*

ſtica libro I. *Primum ocymum, farraginem, viciam, nouiſſime foenum vocari. Ocymum dictum a graeco verbo ὠκὺς, quod venit cito, ſimiliter quod ocymum in horto.* Hinc apparet nonnulla in excuſis libris apud Varronem alio modo legi: vt *ſecari* pro *vocari*, *ὠκέως* pro *ὠκὺς* (ſic tamen Aldus, Iunta et Gymn. ponunt.) *valet* pro *venit*, *quo* [ſiue *quoque* vt in Aldinis et Iuntinis editionibus, et in aliis] pro *quod.* PONT. In Merceri editione ita expreſſus hic locus, OCYNVM, *quod ocimum dicimus. Varro de Re Ruſt. lib.* I. *Primum Ocynum, viciam, nouiſſime foenum ſecari. Ocynum dictum a Graeco verbo ὠκέως, quod valet cito, ſimiliter quod ocynum in horto.* p. 550 ſq.

31, 4 SIMILITER QVO OCIMVM) In libris Nonii eſt: *ſimiliter quod.* Quod ocymum, inquit, cito prouenit in horto ex eo dictum. Plin. 18. *Varro appellatum a celeritate proueniendi, a Graeco, quod ὠκέως dicunt.* POPMA.

31, 4 QVOD CITAT ALVVM BVBVS) Plin 18, 16 *Apud antiquos erat pabuli genus, quod Cato ocymum vocat, quo ſiſtebant aluum bubus.* Vbi manifeſto legendum *citabant.* Deinde ſubſequitur apud Plinium, *Id erat e pabuli ſegete, antequam gelaret.* Quae verba, vt et ſuperiora, ex Varrone transſcripta ſunt. Sed illud *gelaret* non eſt nauci. Itaque legito: *antequam genicularet.* Nam ſi deſecetur ex ſegete fabali, Varro vult id fieri, antequam gignat ſiliquas. Plinius vero, quod de pabulo et farragine intelligit, vult deſecari, antequam in articulum peruenit ſeges. id quod dicitur *geniculari.* SCALIG. Harduinus ad Plin. l. c. ſ. 42 *Forte* citabant *hic agnoſcendum. Aut, quod aliis quoque accidit, alia vis eſt ei, ſi parcius: alia, ſi ſumatur largius.* Sed etiam reliqua Plinii verba, vt hodie leguntur in editione Harduini, apponam, *id erat e pabulis ſegete viridi deſecta, antequam gelaret.* Ad vltima haec Hard. *Ita Mſſ. At ex Varrone ſincerius*, antequam ſiliquaret, *vel* generet ſiliquas. *Itaque ocymum ex fabali caule, eruo, vicia, caeteriſque eiusmodi parabatur, quae ſiliquas habent.* Nimirum ipſe Plinius, ſtatim a verbis, quae laudauimus, *Mamilius*, inquit, *id aliter interpretatur, et tradit fabae modios decem, viciae duos, tantundem eruiliae, in iugero autumno miſceri et ſeri ſolitum etc.* His ipſis confirmatur illa lectio vetus *fabuli ſegete*, de qua iam mox: reliqua item quae hic ſequuntur, quae tamen, quin corrupta ſint, vix dubito.

31, 4 ID EX PABVLI SEGETE) In antiquis libris, *id eſt fabuli ſegete.* Nam ſic etiam non multo ante in iisdem locus ille ſcriptus eſt. *Et nonnunquam fabulia*, in excuſis autem, *fabalia.* VICTOR. Vetus ſcriptura: *Ex fabuli ſegete.* Quae confirmatur ex ipſo Varrone, vbi dicit, *antequam genat ſiliquas:* item ex Plin. c. 12 et 16. l. 18. Hic locus admonet me, vt inſignem alium apud Catonem reſtituam. Titulo de fundo ſuburbano, vbi praecipit, mala vt ſerantur, *Eo lotium*, inquit, *aut ſtercus ad radicem addere oportet, vti ſtabilia mala fiant.* Quae poſtrema verba cum iam ſuſpecta haberem, ſuſpicioni meae non parum momenti ex veteri lectione acceſſit. Ea habuit, *vti fabulim malorum.* legendum, *aut fabulium alarum.* Nam fabules alae, ſunt culmi fabales a veteribus dicti. Seruius grammaticus, *Nonnulli*, inquit, *proprie calamos lupinorum alas dici putant. vt Aelius: alae ex lupino, ſurculi ſine foliis. Cato in originibus, Alae ex lupino. Memini tamen Varronem de lingua Latina alam culmum fabae dicere.* Hactenus Seruius, cuius verba, quia nondum in lucem edita ſunt, ex libro Danielis noſtri citaui. Praecipit Cato ſtercus addere, aut fabales alas, quae vicem optimi ſtercoris praeſtare poſſunt; quod teſtantur Geoponici Commentarii, in quibus haec ex Varrone transſcripta leguntur: τὴν δὲ ἁλμυρὰν (γῆν) ἐν ἀρχῇ χειμῶνος ὑετοῦ προγενομένου κινήσας ἀρότροις μικροῖς ἀχύροις διαπάσεις, κάλλιον μὲν κυαμίνοις. Reliqua perlege, ſi placet. Nam acus fabale in ſterquilinium ingerebant, vt ſimul cum aliarum rerum congeſtitia colluuie putreſceret. Quod vero Cato ad radicem arborum acus fabale ingeri praecipit, id frequenter quoque in Geoponicis edicitur, καὶ ἄχυρα κυάμινα παραβαλόμενα τῷ στελέχει, ποιεῖ τὸ δένδρον καρποφορεῖν: Lucillii quoque verſiculus per fabulum nihil aliud intelligit, quam acus fabale, *Hic in ſtercore, humi, fabuloque, fimo, atque ſucerda:* Sed antequam huic animaduerſiunculae finem faciam, duorum commonefaciendus es: primum ſcripturae. Nam *fabulia* dicebant illi veteres, non *fabalia*, vt ſemper in iſtis libris De re ruſtica. Deinde ἀρχαϊσμοῦ in loquendo. nam dicit *fabulium alarum* in genitiuo caſu, cum prius eſſet accuſandi caſu vſus. Qui eſt vetus Atticiſmus quo priſci Latini ſaepe vtuntur, vt Varro ipſe horum commentariorum libro III, *Prope apponendum bene olentium herbarum.* προσθετέον καὶ τῶν εὐωδῶν βοτανῶν. SCALIG. *Id genus pabuli ſunt ſegetes virides, ſectae ante, quam gerat ſiliquas*, ſiue *genat*, vt eſt in V. C. Plin. 18, 16 in V. C. *Id erat e pabuli ſegete viride deſectum, antequam gelaret*, forte *ſiliquaret* vel *genicularet.* Nam ita loquitur Plinius alibi pro *ſiliquas generaret.* VRSINVS.

viridia [c], quod [d] [far] ferro caeſa [e], farrago [f] dicta [g], aut niſi [h] quod primum in far-
racia [i] ſegete ſeri coeptum [k]. Ea [l] equi, et iumenta caetera verno tempore purgan-
tur, ac ſaginantur [m]. Vicia dicta a vinciendo, quod item capreolos habet vt vitis,
quibus [n] cum ſurſum vorſum ſerpit ad [o] ſcapum lupini, aliumue [p] quem, vt [q] hae-
reat, id [r] ſolet vincire [s]. Si prata irrigua habebis, ſimulac foenum ſuſtuleris, irrigare. 6
In [t] poma, quae inſita erunt, ſiccitatibus aquam addi quotidie [u]. a quo, quod indi-
gent potu, poma dicta eſſe poſſunt.

XXXII.

c) *ſunt. Inde quod Pol. 2. I. B. R. Ba-G. viridea P.* d) *quo far et Iuntt. quo fare P.* e) *caeſum I. B. R. Ba-G.* f) *ferrago P.* g) *dictum I. B. R. Ba-G.* h) *niſi* deeſt *a. V. ni ſe P. inde Ryck.* i) *faracia Ba-G.* k) *coepta P. I. I.* l) *Eo I. B. R. I. I.* m) *ſagenantur P. Ienſſ.* n) *quibus a. V. quibus cum ſuſum P.* o) *et ad I. B. R.* p) *calamum, ad* inſ. *a. V.* q) *vt* deeſt *I. B. R.* r) *eum I. I-G.* s) *vincere P.* t) *Item I. B. R.* u) *quotidie* deeſt *I. B. R. quotidie veſperi a quo Ba-G.* x) *poma C. dicta P.*

SINVS. Quae ex Plinio etiam confirmantur: *Apud antiquos* (ſcribit 18, 16) *erat pabuli genus quod Cato ocinum vocat*, quo *ſiſtebant aluum bubus. Id erat e pabulis ſegete viridi deſecta antequam gelaret. Sura Manilius id aliter interpretatur, et tradit fabae modios X, viciae duos, tantundem et eruiliae in iugero autumno miſceri et ſeri ſolitos*; ideo a Faba cuius maior modus adiicitur, recte ex *fabuli ſegete*. Verum in Plinio ſunt mala pro bonis *ſiſtebant* pro *ciebant* vel *citabant*, *pabulis* pro *fabuli*, *gelaret* pro *genaret* ſiliquas nempe. PONTED.

31, 4 ANTEQVAM GENAT SILIQVAS) In excuſis *Gerat*, mendoſe: in manu ſcriptis omnibus *Genat*, recte. Hunc locum deprauarunt qui *Geno* Latinum eſſe verbum neſciebant, et a vetuſtiſſimis crebro vſurpatum. Priſcianus lib. X. *Gigno genui, pro quo Geno vetuſtiſſimi protulerunt, Varro in Andabata, Sed quod haec loca aliquid geuunt.* Cuius infinitum paſſiuum Lucretius in III protulit, - - *tanto magis inficiandum, Totum poſſe extra corpus durare, genique.* In libro quoque XXX Pandectarum, De legatis et fideicommiſſ. l. Qui filiabus, ſic locus ille legitur in Florentino exemplari, *Si quis ita legauerit, ſi qua filia mihi genitur, ei haeres meus centum dato.* Plurimis autem locis hoc verbum apud Varronem temere ſublatum fuerat. VICTORIVS.

31, 5 VBI SATA ADMIXTA) Vox *ſata* gloſſema eſt. p. p. leg. *farracea*, non *faracia*. VRSINVS.

31, 5 QVOD [FAR] FERRO CAESA) Vix dubito, quin *far* illud inculcatum ſit a librario ex margine, vbi id poſuerat lector, qui inde potius, quam a *ferro ferraginem* dictam vellet.

31, 5 AVT NISI QVOD) Codex Ryckianus loco *niſi* habet *inde* longe rectius. SCHOETTG. Recte ſi quid video, et ſic tandem ſententia Varronis ſatis declarari poſſe videtur. *Ocinum* eſt ex illius mente *viride ſectum ex fabuli ſegete, antequam genat ſiliquas. Contra ex ſegete, vbi ſata alia admixta*, e. g. *ordeum et vicia et legumina alia, reciſa pabuli cauſa viridia, quod ferro caeſa, farrago dicta etc.* Bonane ſit etymologia, non diſputo. Ipſe Varro diffidit, ſubiuncta alia.

31, 5 QVIBVS CVM SVRSVM) Forte legendum: *Quibus cum ſurſum vorſum ſerpit, et ad ſcapum aliudue quid adhaeret, id ſolet vincire etc.* p. p. pro *potu* Nonius alibi legit *potui*, cum tamen in *poma* citet *potu*. VRSIN. Nihil dubitaui interpunctionem Vrſini recipere, cum nihil ea videatur certius. De reliquis lectori integrum eſto.

31, 5 ID SOLET VINCIRE) Non opus eſt *id* in *eum* mutare, quod in quibusdam editionibus a correctoribus factum arbitror. Vide quae obſeruamus ad noſtrum 1, 1, 11 et Scal. ad verba Sect. praec. *ex altera parte.*

31, 6 QVOTIDIE) *Veſpere* addit Nonius 1, 305 vbi noſtrum locum citat, quam vocem etiam Mercerus teſtatur in optimo Varronis Codice reperiri. SCHOETTG.

31, 6 QVOD INDIGENT POTV) Nonius *Potui* hic a Varrone ſcriptum fuiſſe tradit, de numeris et caſibus. 1414. *Datiuus pro ablatiuo. Siſenna Hiſtoriarum libro IIII, Alii ſaltui ac velocitati certare. Varro de Re Ruſtica libro primo. A quo quod indigent potui poma dicta eſſe poſſunt.* Communem lectionem conſeruaui, quam etiam in antiquis libris repperi. Habent autem illic hic etiam L, de quo ſupra locutus ſum: quae nota fortaſſe aliqua fuit, quales multas in antiquis libris veteres ponebant. Potuit etiam illa hanc nouam locutionem, quam adnotauit Nonius, indicare. Quod ad veterem orthographiam pertinet, duo hic admonere poſſumus, *Reſicari* et *Sicari*, hoc capite contra huius temporis conſuetudinem in antiquis libris ſcriptum eſſe: quemadmodum etiam hoc ipſo in libro, vbi de meſſionis generibus agit. *Et manipulum, vt quemque ſubſicuerunt.* et eodem loco, *Vt ſtramentum medium ſubſicent.* nam eandem rationem habet, quod (vbi de modis quibus metirentur rura agit) in peruetuſta ſcriptum eſt, *In ſubſiciuum eſſe vnciam agri:* pro In ſubſeciuum et quod contrariam rationem habere videtur, *Sagenantur* pro *Saginantur*. VICTOR. *Potui* habet apud Nonium editio Merceri p. 61,

XXXII. QVARTO interuallo inter ſolſtitium, et caniculam plerique meſſem faciunt, quod frumentum dicant [a] quindecim diebus eſſe in vaginis, quindecim florere, quindecim exareſcere, cum ſit maturum [b]. Arationes abſolui [c], quae [d] eo fructuoſiores [e] fiunt [f], quo calidiore terra aratur [g]. Cum proſcideris [h], offringi [i] oportet, id eſt iterare, vt frangantur glaebae. prima enim aratione grandes glaebae ex terra
2 ſcinduntur. Serendum viciam, lentem, cicerculam, eruilam [k], caeteraque, quae alii legumina, alii (vt Gallicani quidam) legaria [l] appellant, vtraque dicta a legendo, quod ea non ſecantur, ſed vellendo leguntur. Vineas veteres iterum occare [m], nouellas etiam tertio, ſi ſunt [n] etiam tum glaebae.

XXXIII. QVINTO interuallo inter caniculam, et aequinoctium autumnale [a] oportet ſtramenta deſecari, et aceruos conſtrui [b], aratro offringi [c], frondem caedi, prata irrigua iterum ſecari.

XXXIV. SEXTO interuallo ab aequinoctio autumnali incipere [ſcribunt] oportere ſerere, vſque ad diem XCI [a]. poſt brumam, niſi quae neceſſaria cauſa coegerit, non ſerere: quod tantum intersit, vt ante brumam ſata [b], ſeptimo die; quae [c] a bruma ſata, XL die vix exiſtant [d]. neque ante aequinoctium incipi oportere putant, quod, ſi minus

[C. XXXII.] a) *dicunt a. V.* b) *collige. Inde* inſ. *I. B. R.* c) *ad ſolui P. ad ſolum I. B. R. abſoluere I. I-G.* d) *quod I. B. R.* e) *fructuoſior P.* f) *fuit P. ſunt I. B. R.* g) *arator. Si P.* h) *proſcinderis I. B. R.* i) *effringi Heru.* k) *eruiliam a. V.* l) *legarica P.* m) *et* inſ. *I. B. R.* n) *ſint I. B. R. Ba-G.* [C. XXXIII.] a) *autumni I. B. R.* b) *conſtitur P.* c) *effringi Heru. arata offringi V. C. Vrſ.* [C. XXXIV.] a) *nonageſimum vnum P.* b) *quae* inſ. *P.* c) *quae a* deeſt *P.* d) *exeant a. V.*

ri p. 61, extr. non tamen Gothofredi 1, 307, quippe qui cum pluribus Varronis noſtri facit exemplaribus. SCHOETTG. De *L* quod crucem hic etiam figit Victorio, Scal. ad V. 1, 59, 2.

32 QVARTO — ABSOLVI) Puto de his per vetuſtatem quid ſubductum, ſcribente Plinio: *Varro quater nouenis diebus fruges abſolui tradit, et menſe nono meti*; ideo Varronianis addendum eſt: *cum ſit maturum nono menſe*; et Plinio pro *quater nouenis, quinquies nouenis.* Illud item in Varrone: *arationes abſolui* videtur fuiſſe *arationes abſoluendum*, cuius indicium faciunt Ienſoniana exemplaria *arationes ad ſolum*, ita per contractionem ex *abſoluendum* deprauata. PONTED.

32, 1 QVOD FRVMENT. DICANT — QVOD SIT MAT.) Ita eſt in V. C. et ita citat Plin. 18, 17 [ſ. 10, 4] *Varro quaternouenis diebus fruges abſolui tradit, et menſe nono meti.* Sed videtur apud Plinium, *quadragenis quinis diebus*, ex hoc loco Varronis legendum eſſe. Theophr. Hiſt. Plant. 8, 3 μετὰ δὲ τὴν ἀπάνθησιν, ἁδρύνονται πυρὸς μὲν καὶ κριθὴ τεσσαρακονταῖα μάλιστα etc. VRSIN. Harduinus negat amplius extare locum Varronis a Plinio laudatum.

32, 1 CVM SIT MATVRVM) Malo: *cum ſit maturum.* SCALIGER.

33 AEQVIN. AVTVMNALE) Varro *autumnal* vſurpabat, vt docet Chariſius de analogia dicens: *autumnal. Varro, aequinoctium autumnal, quod idem Plinius libro VI notat.* PONTED.

34, 1 INCIPERE SCRIBVNT) *Scribunt* gloſſema eſſe puto, vt p. p. 35, 1 *dicunt.*

34, 1 VSQVE AD DIEM XCI. POST BRVMAM) Ab aequinoctio autumni ad brumam dies ſolum habentur XXCVIII. quin etiam periti agricolae vſque in brumam ſationem non producunt, vt Columella lib. 2 docet, et Plinius lib. 18. Idemque Varro cap. 36 XV diebus ante brumam ſationem finiri determinat. propterea dies eſſent ſoli LXXIII vel LXXIV. PONTED.

34, 1 VT ANTE BRVMAM) Plin. 18, 24 *Inter omnes autem conuenit, circa brumam ſerendum non eſſe, magno argumento, quoniam hiberna ſemina, cum ante brumam ſata ſint, ſeptimo die erumpant: ſi poſt brumam, vix quadrageſimo.* Sed legendum apud Plinium videtur, *citra brumam ſerendum non eſſe, etc.* Colum. 2, 8, 3 *Caeterum locis vliginoſis, plerumque citra Cal. Octobr. ſeminare conuenit.* VRSIN. Sed oſtendit Hard. ad Plin. l. c. ſ. 56 no. mai. 24 nihil mutandum; cum Columella 2, 8, 2 et ipſe noſter Terentius ſtatim c 35 *quindecim dies ante et totidem poſt brumam* a ſatione liberos velint.

34, 1 XL DIE VIX EXISTANT) Haec eſt vetus lectio, antea in excuſis, *Exeant*: quemadmodum ſane alibi quoque M. Varro locutus eſt, vt hoc ipſo in libro. *Primum plerumque e terra exit hordeum diebus VII.* Potuit tamen orationem velle variare. nam *exiſtere* praeclare hoc etiam ſignificare arbitror. Cic. de diuin. 2, 23 *Tages quidam*

minus idoneae tempeſtates ſint conſecutae, puteſcere [e] ſemina ſoleant. Fabam opti- 2
me ſeri in vergiliarum occaſu. Vuas autem legere, et vindemiam facere inter aequinoctium autumnale, et vergiliarum occaſum. Dein [f] vites putare incipere, et propagare, et ſerere poma. Haec aliquot regionibus, vbi maturius frigora fiunt aſperiora, melius verno tempore.

XXXV. SEPTIMO interuallo inter vergiliarum occaſum, et brumam, haec fieri oportere [dicunt [a].] Serere lilium, et crocum, quod iam egit radicem; roſam [b]. ea conciditur radicitus in virgulas palmares, et obruitur. haec eadem poſtea transfertur facta viuiradix [c]. Violaria in fundo facere non eſt vtile, ideo quod neceſſe eſt [d] terra adruenda [e], puluinos fieri, quos irrigationes, et pluuiae [f] tempeſtates abluunt, et agrum faciunt macriorem [g]. Ab fauonio vſque ad arcturi exortum recte ſerpul- 2
lum [h] e ſeminario transferri: quod dictum ab eo quod ſerpit. Foſſas nouas fodere, veteres tergere, vineas arbuſtumque putare, dum in XV diebus ante et poſt brumam, vt pleraque ne facias: nec non tum aliquid recte ſeritur, vt vlmi.

XXXVI. OCTAVO interuallo inter brumam et fauonium haec [a] fieri oportet. de ſegetibus, ſi qua eſt aqua, deduci: ſin ſiccitates ſunt, et terra teneritudinem habet, ſarire. vineas, arbuſtaque putare. Cum in agris opus fieri non poteſt, quae ſub tecto poſſunt, tunc conficienda antelucano tempore hiberno. Quae dixi, ſcripta, et poſita [b] habere in villa oportet, maxime vt vilicus norit.

XXXVII. DIES lunares quoque obſeruandi, qui quodammodo bipartiti [a]. Quod noua luna creſcit ad plenam, et inde rurſus ad nouam lunam decreſcit, quod [b] veniat ad intermenſtruum, e quo die dicitur luna eſſe extrema, et prima; a quo eum [c] diem Athenis

e) *putreſcere a. V.* f) *deinde I. B. R. Ba-G.* [C. XXXV.] a) *dicunt* deeſt *I. B. R. dicant P.* b) *Roſa mea conditur Pol.* 1. *Roſata conditur Pol.* 2. *Roſa etiam conciditur a. V.* c) *viuiradice I. B. R.* d) *e terra ad ea obruenda* alii praeter *P. I. B. R. e terra ad obruendos puluinos Ryck.* e) *abruenda P.* f) *et* inſer. *a. V.* g) *minorem a. V.* h) *ſerpillum a. V.* praeter *I. I. Ba.* quae *ſerpyllum.* [C. XXXVI.] a) *hoc I. B. R. Ba-G.* b) *propoſita P.* [C. XXXVII.] a) *bipertiti P.* b) *quoad a. V.* c) *eam a. V.*

dam dicitur in agro Tarquinienſi, cum terra araretur, extitiſſe *repente.* VICTOR.

35, 1 OPORTERE DICVNT) *Dicunt* videtur additum ab expoſitore, nam in V. C. non legitur. VRSIN.

35, 1 TERRA ADRVENDA) Antiqui libri hac parte perturbati. quare communi lectione conſeruata, veterem nunc notam faciam, ſi poſſit aliquam vtilitatem afferre, *Terra adruenda puluinos etc.* Caetera hic reſtituta, ex iisdem libris ſumpta ſunt, et vitio carent. VICTORIVS. Lege, *Neceſſe eſt terra adruenda puluinos fieri*, ex veteri ſcriptura. hoc eſt, adruendo terram: vt Lucillius, *Aggere in iaciendo ſi quo eſt vineis actis opus.* Hoc eſt in iaciendo aggerem. SCALIGER. Reuocaui lectionem antiquam, vt apparet, et a Victorio nimis anxia (quod Fruterio viſum eſt Veriſim. 2, 22) religione in contextum Varronis non collatam.

35, 1 TEMPESTATES ABLVVNT) Frut. l. c. *abluunt*, inquit, interpretor *diſſoluunt*, ſubtilius fortaſſe, et tamen verius, niſi fallor, a veteri *luo*, quod eſt apud Feſtum in *Lues.*

36 HIBERNO) Haec vox videtur abundare. Deinde in V. C. legitur: *Quae dixi ſcripta, et propoſita habere in villa etc.* pro eo, quod in vulgatis eſt, *poſita.* Plin. l. 35. *Perfecta opera proponebant in virgula* (f. pergula) *tranſeuntibus.* Cicero: *Scriptae enim et datae ſunt, vt proponantur in publico.* Eodem verbo vtitur Lex Seruilia in fragmentis. VRSIN.

37, 1 BIPARTITI) Videtur legendum *quadripartiti*; quae lectio confirmatur loco inferiore, VRSIN.

37, 1 ET INDE) Videtur legendum *Et inde rurſus decreſcit, quoad veniat ad intermenſtruam, quo die etc.* Plin. 18, 12 *Maxime autem intermenſtrua mediaque ſtercorato.* Cat. 37, 3 *Stercus egerito, niſi intermenſtrua, lunaque dimidiata.* Luna autem intermenſtrua dicitur, non dies. IDEM.

37, 1 QVO DIE DICITVR) *Quo die dicitur eſſe extrema, et prima, a quo Athenis eam diem appellant*

Athenis appellant ἕνην [d] καὶ νέαν, τριακάδα [e] alii [f]. quaedam faciunda in agris potius
creſcente luna quam ſeneſcente. quaedam contra, quae [g] metas, vt [h] frumenta, et
2 caeduam [i] ſiluam. Ego iſta [k] etiam, inquit AGRASIVS, non ſolum in ouibus ton-
dendis [l], ſed in meo capillo a patre acceptum ſeruo, ni [m] deſcreſcente luna tondens [n]
caluus [o] fiam. AGRIVS, Quemadmodum, inquit, luna quadripartita [p]? et quid ea
3 diuiſio ad agros pollet? TREMELLIVS, Nunquam rure audiſti, inquit, octauo Ia-
nam [q] [lunam] et creſcentem, et contra ſeneſcentem; et quae creſcente luna fieri
oporteret [r], [et] tamen quaedam melius fieri poſt [s] octauo Ianam [t] [lunam,] quam
ante? et ſi quae ſeneſcente [u] fieri conueniret, melius quanto minus [x] haberet ignis
4 id aſtrum? Dixi de quadripartita forma culturae [y] agri. STOLO, Eſt altera [z], in-
quit, temporum diuiſio coniuncta quodammodo cum ſole et luna, quae [a] in ſex par-
tita [b], quod omnis fere fructus quinto denique gradu peruenit ad perfectum, ac videt
in villa dolium, ac modium [c], vnde ſexto prodit ad vſum. Primo [d] praeparandum,
ſecundo

d) *ἐνη κ͵αὶ νέα P. 2. caenen cae nean Pol. 1.* e) *triacada Pol. 1. τρὶακὰς P. 2. τριακάδος a. V.* f) *alii* deeſt *I. I-G. Alii* praeced. puncto *I. B. R.* g) *vt quae I. I-G.* h) *vt* deeſt *I. I-G.* i) *caeduas ſiluas I. B. R.* k) *iſtec inquit P.* l) *tundendis Ienſſ.* m) *vt I. B. R. ne I. I-G.* n) *tondes clauo P.* o) *calveſiam I. I-G.* p) *quadripertita P.* ſic fere alias. q) *lanam P.* r) *oporteat I. I-G.* s) *octauo poſt I. B. R.* t) *lanam P.* u) *luna* add. *I. I-G.* x) *ſi minus I. I-G.* y) *cultura P.* z) *quidem* inſ. *I. B. R.* a) *Quin ſexpartita I. B. R. Quin ſexpertita P.* b) *eſt* add. *I. I-G.* c) *modum Ienſſ.* d) *Primum I. B. R.*

appellant ἕνην καὶ νέαν. Ita videtur hic locus legendus, deletis verbis *Luna*, et *τριακάδος*, quae ex margine irrepſerunt. Varro de LL. lib. 5. *Luna quod Graece olim dicta μήνη, vnde illorum μῆνες: ab eo noſtri menſes, a menſibus intermenſtrua dicta, quod putabant inter menſis ſeneſcentis extremos dies, et nouam lunam eſſe diem, quem diligentius Attici ἕνην καὶ νέαν appellarunt, ab eo, quod ea die poteſt videri extrema et prima luna.* Sic videtur legendus Varronis locus. IDEM.

37, 1 Τριακάδα ALII) Hanc lectionem reſtitui e vetuſtis libris, in quibus ſine vlla macula conſeruata eſt: eam autem veram eſſe facile omnes intelligere poſſunt. *Quem Athenienſes diem ἕνην καὶ νέαν appellant* (inquit Varro) *alii Graeci τριακάδα vocant*: Ariſtophanes, lepidiſſimus poeta in hac voce iocatus eſt, in fabula, quam νεφέλας inſcripſit, ἕνη γὰρ ἐστὶ καὶ νέα τις ἡμέρα, Interpres ipſius multa de omni hac re et conſuetudine Athenienſium enumerandi dies menſis expoſuit. Quemadmodum autem apud Laertium legimus, primus Solon τριακάδα, ἕνην καὶ νέαν appellauit. VICTOR.

37, 1 ET CAEDVAM SILVAM) Legendum *caedas ſiluam*, ſiue (quoniam in excuſis antiquis libris exſtat *caeduas ſiluas*) *caedas ſiluas*. PONTED.

37, 2 NI DECRESCENTI LVNA TONDENS CALVVS FIAM) Antiqua lectio reſtituta: niſi quod vetere more ſcribendi illa *Tondes caluos* habebat: ſed *N* ſaepe relinquere ſolebant: vt *Praegnas*, pro *Praegnans*: contra autem quandoque addere, vt in *Thenſauros*, et *Caluos*, vt *Equos*, *Auos*, ſingulari numero, nominandi caſu ſcriptum fuit. VICTOR. Videtur legendum *vt decreſcente etc.* Plin. 16, 39 *Tiberius idem et in capillo tondendo ſeruauit interlunia. M. Varro aduerſus defluuia praecepit obſeruandum id* (ſc. tondere) *a pleniluniis.* VRSIN.

37, 3 NVNQVAM RVRE) *Nunquam audiſti, inquit, octauo Ianam lunam creſcentem, et contra ſeneſcentem, et quae creſcente luna fieri oporteat, tamen melius fieri poſt octauo Ianam lunam. Et ſi quae* etc. Ita videtur legendus hic locus, caeteris verbis expunctis, quae intruſa ſunt incuria librariorum. VRSIN. Mihi videbatur *Luna* gloſſema eſſe eius, qui *Ianam* ſiue *Dianam* interpretari vellet, et illud et vncinis incluſum abeſſe debere: niſi pro et *tamen* malis *attamen*. *Octauo Ianam* eadem forma dicitur, vt *octauo Kalendas*, vel *Idus* intellecta τῷ *ante*. Commode hic iam laudauerat Macrobii locum Cl. Schoettgenius, qui Sat. 1, 9 *Pronunciauit*, inquit, *Nigidius*, *Apollinem Ianum eſſe Dianamque Ianam*; *adpoſita* d *littera*, *quae ſaepius* i *litterae decoris cauſa adponitur.* v. Scaliger. Emend. tempor. L. 2 p. 174.

37, 3 DIXI DE QVADRIPART.) Haec nimirum ipſa eſt, qua lunae periodus in quatuor, quas hodie vocant vulgo, quadraturas diuiditur. Nam *octaua Ianam creſcentem* eſt *prima quadratura*, *octaua Ianam decreſcentem* eſt *quadratura vltima.*

37, 4 PRIMO PRAEPARANDVM) Exequitur Varro propoſitam hic diuiſionem, vt agat de primo c. 38; et ſecundo c. 39 ad 44, 3; de tertio c. 44, 4 ad c. 48; de quarto c. 49 ad 55; de quinto c. 55 ad 61; de ſexto a cap. 62 inde ad finem libri.

37, 4 AD

ſecundo ſerendum, tertio nutricandum, quarto legendum, quinto condendum, ſexto promendum. Ad [e] alia [f] in praeparando, faciendi ſcrobes, aut [g] repaſtinandum, aut ſulcandum, vt ſi arbuſtum aut pomarium facere velis. ad [g] alia arandum, aut fo- 5
diendum, vt ſi ſegetes inſtituas. ad [h] quaedam bipalio vertenda terra, plus aut minus. aliae enim radices anguſtius diffundunt [i], vt cupreſſi, aliae latius, vt platani, vſque eo, vt [k] Theophraſtus ſcribat, Athenis [l] in Lyceo, cum etiam [m] tunc platanus nouella eſſet, radices trium et triginta cubitorum egiſſe. Quaedam ſi bubus et aratro proſcideris, et iterandum ante, quam ſemen iactes [n]. Item praeparatio ſi quae [o] fit in pratis [p], id [q] eſt, vt defendantur a paſtione, quod fere obſeruant a piro florente: ſi irrigua ſunt, vt tempeſtiue irrigentur.

XXXVIII. QVAE loca in agro ſtercoranda videndum, et qui, et quo genere potiſſimum facias: nam diſcrimina eius aliquot. Stercus optimum ſcribit eſſe Caſſius volucrium [a], praeter paluſtrium ac nantium. De hiſce praeſtare [b] columbinum, quod ſit calidiſſimum, ac fermentare poſſit terram. Id vt ſemen aſpergi oportere in agro, non vt de pecore aceruatim [c] poni. Ego arbitror praeſtare ex auiariis turdorum ac 2
merularum, quod non ſolum ad agrum vtile, ſed etiam ad cibum ita bubus ac ſuibus [d], vt

e) *At a. V.* f) *alia* deeſt *I. I-G.* g) *ac I. B. R.* h) *At I. B. R.* i) *diffunduntur I. I-G.* k) (*vt Theophr. ſcribit*) *a. V.* l) *athenas P.* m) *etiam num a. V.* alii diuid. alii iungunt. n) *iactas P.* o) *qua a. V.* p) *partis P.* q) *ea Ba-G.* [C. XXXVIII.] a) *volucrum a. V.* b) *praeſtat I. B. R.* c) *aceruatum I. B. R.* d) *ſubus P.*

37,4 AD ALIA IN PRAEPARANDO) Ita locum reſtitui ex antiquis libris, ſic etiam infra loquitur, *Ad alia arandum.* nec multo poſt, *Ad quaedam bipalio vertenda terra.* Deceperat librarios, quod hic praepoſitio *Ad*, per *T* ſcripta eſt, *At:* vt duobus etiam locis qui conſequuntur. Magis tamen peccarunt, quod *Alia* hinc ſuſtulerunt. VICTOR.

37,4 FACIENDI SCROBES) *Srobes* hic Varro virili genere dixit, quemadmodum Nonius veteres etiam alios feciſſe oſtendit. nam muliebri quoque genere vocabantur. vbi autem de hac re diſſeruit, inquit, *Varro ruſticarum rerum libro primo, Scrobiculum dicit. Scrobiculum* ὑποκοριστικῶς in his libris appellatum non memini me legiſſe, quare aut ſub aliquo mendo hoc nomen in codicibus Varronis latet, aut memoria Nonii vacillauit. VICTOR. V.C. *In praeparando ad alia, ſcrobes faciendi.* Locus autem Theophraſti, qui citatur, eſt ex libro I. hiſt. plant. c. 40 [eſt c. 11 error natus ex XL confuſo cum XI] Plin. 12, 1 *Celebratae ſunt primum in ambulatione Academiae Athenis cubitorum triginta ſex, vnius radice ramos antecedente.* Sed ex hoc Varronis loco legendum apud Plinium, *Lycei*, non *Academiae*; et *triginta trium vnius radice ramos agente.* Cicero Acad. 1 *Qui erant cum Ariſtotele, Peripatetici dicti ſunt, quia diſputabant inambulantes in Lycio: Illi autem, qui Platonis inſtituto in Academia, quod eſt alterum gymnaſium etc.* VRSIN. Apud Plin. 12, 1 ſ. 5 Harduinus legit *cubitorum XXXIII a radice ramos antecedente*, vbi ſi τὴν *a* poſt numeri notam tollas, conueniet cum Theophraſto et Varrone.

37,5 ALIAE ENIM RADICES ANG. DIFFVNDVNT) Apparet offenſos eſſe quoſdam forma actiua *diffundunt.* Sed poteſt, credo, intranſitiue accipi, vt *terra mouet*, et huic ſimilia: quanquam hic ne quidem opus eſt. *Aliae* int. arbores, *radices* ſuas *diffundunt.*

37,5 VSQVE EO, VT THEOPHR.) Locus, quem intelligit Varro, eſt in primo φυτῶν ἱστορίας (c. 11.) ἥ γε οὖν ἐν τῷ Λυκείῳ ἡ πλάτανος, ἡ κατὰ τὸν ὀχετὸν, ἔτι νέα οὖσα περὶ τρεῖς καὶ τριάκοντα πήχεις ἀφῆκεν. VICTORIVS.

37,5 QVAEDAM SI BVBVS) Videtur legendum, *Ad quaedam ſi bubus et aratro proſcideris, iterandum ante, quam ſemen iactes. Item praeparatio ſi qua fit in pratis, ea eſt, vt defendantur, quod fere etc.* Verba vero, *a paſtione* abundant. Supra c. 30 *Salicem caedi, prata defendi.* c. 50. *Cum prata defendes.* VRSINVS.

37,5 A PIRO FLORENTE) De hac veris definitione dictum ad Ca. 149, 1.

38,1 DE HIS PRAESTARE COLVMBINVM) Auctor Geopon. 19 [Needh. 2, 21] ἔστι δὲ κόπρος μὲν καλὴ ἡ τῶν πτηνῶν ἁπάντων, πλὴν τῶν χηνῶν καὶ τῶν ἐνύδρων ὀρνέων, διὰ τὴν ὑγρότητα, πολὺ δὲ καλλίων ἡ τῶν περιστερῶν, πολὺ τὸ θερμὸν ἔχουσα. διό τινες μὴ σκευάζοντες αὐτὴν, ἀλλ' ὁποία ἐστὶν ἐῶντες, σὺν τῷ σπόρῳ ἐπιρρίπτουσιν. VRS.

38,2 EGO ARBITROR) Plin. 17, 9 *M. Varro principatum dat turdorum fimo ex auiariis: quod etiam pabulo boum ſuumque magnificat: neque alio cibo celerius pingueſcere aſſeuerat.* IDEM.

38,2 ITA BVBVS AC SVIBVS) In antiquis libris *ſubus*, vt etiam illo loco 2 libri de ſuibus

vt fiant pingues. Itaque qui auiaria conducunt, ſi caueat [e] dominus, ſtercus vt in fundo maneat, minoris conducunt quam ii, quibus id accedit. Caſſius ſecundum
3 columbinum ſcribit eſſe hominis. Tertio caprinum [f], et ouillum, et aſininum [g]. Minime bonum equinum, ſed in ſegetes. in prata enim vel optimum vt caeterarum veterinarum, quae ordeo paſcuntur, quod multam facit herbam. Sterquilinium ſecundum villam facere oportet, vt quam pauciſſimis operis egeratur. In eo ſi in medio robuſta [h] aliqua materia ſit depacta, negant ſerpentem naſci.

XXXIX. SATIONIS autem gradus ſecundus hanc habet naturam, ad quod tempus cuiusque ſeminis apta ſit ad ſerendum. Nam [a] refert in agro ad quam partem caeli quisque locus ſpectet, ſic ad quod quaeque [b] tempus res faciliſſime creſcat [c]. Nonne videmus alia florere verno tempore, alia aeſtiuo: neque eadem autumnali,
2 quae hiberno? Itaque alia ſeruntur, atque inſeruntur, et metuntur ante, aut poſt, quam alia, et cum [d] pleraque vere melius [e], quam autumno inſerantur [f], circiter ſol-
3 ſtitium inſeri ficos [g], nec non brumalibus [h] diebus ceraſos [i]. Quare cum ſemina fere quatuor

e) *caueto I. B. R.* f) *caprilum et ouilum I. B. R.* g) *aſinium Iuntt.* h) *robuſtea a. V.* [C. XXXIX.] a) *Nam vt Heru.* b) *quae P.* c) *creſcant I. B. R.* d) *cumpleraque* iunct. *P. compleraque I. B. R. compluraque Ba-G. complura, quae Iuntt.* e) *melius* deeſt *I. B. R.* f) *inſeruntur a. V.* g) *ficus ſolet I. I-G.* h) *brumalis B. R.* i) *ceraſus I. I-G.*

ſuibus nemini ignotum. Conſuetudinem tamen noſtri temporis retinui, etſi ſcio doctos viros huius aetatis hanc orthographiam probaſſe et ſecutos eſſe. VICTOR.

38, 2 SI CAVEAT DOMINVS) V. C. *Si cauetur ſtercus* etc. VRSINVS.

38, 3 TERTIO CAPRINVM ET OVILLVM) In Geopon. *Τρίτη ἡ ὀνεία γονιμωτάτη τῇ φύσει οὖσα, καὶ πᾶσι τοῖς φυτοῖς μάλιστα χρησιμωτέρα. τετάρτη ἡ τῶν αἰγῶν καὶ ἡ τῶν προβάτων ἑξῆς.* Plin. 17, 9 *Proximum deinde caprarum eſt, ab hoc ouium, deinde boum, nouiſſimum iumentorum* etc. Fortaſſe autem apud Varronem ex his locis legendum erit: *Tertio aſininum, tum caprinum, deinde ouillum.* Nec enim veriſimile eſt, Varronem ea omnia, ac ſi paria eſſent, poſuiſſe. IDEM.

38, 3 MINIME BONVM EQVINVM) Plin. 17, 9 *Varro praeceptis adiicit, equino, quod ſit leuiſſimum, ſegetes alendas, prata vero grauiore, et quod ex ordeo fiat, multasque gignat herbas.* IDEM.

38, 3 ROBVSTA ALIQVA MATERIA) Antiqua haec lectio. Antea *robuſtea.* Cato: *Arbores ſtipites robuſtas facito, aut pineas.* A *Robore* igitur *robuſtus.* Plinius hoc praeceptum Varronis ſignificauit, cum inquit 17, 9 *Palo e robore depacto fieri iubet.* VICTOR. Legendum videtur ſine particula *in: ſi medio robuſtea* etc. Colum. 2, 15 *Sed eodem medio loco robuſtam materiam figere conuenit.* VRSINVS.

39, 1 GRADVS SECVNDVS) Reſpicit diuiſionem 1, 37, 4.

39, 1 NAM REFERT IN AGRO) Videtur legendum: *Nam refert, vt in agro ad quam partem etc. Sic ad quod tempus etc.* VRSIN.

39, 2 INSERI FICOS) Forte ſubaudiendum *ἀπὸ τοῦ κοινοῦ melius*: nec opus eſt cum I. I-G. ſupplere *ſolet.*

39, 3 QVARE CVM SEMINA) Mancus locus, niſi intelligamus id ſemen, quod primo loco dicitur, duplex: primum, quod priusquam ſatum, natum. Aliter non erunt quatuor genera, quae ipſe proponit. SCALIGER. Sumta ſunt haec ex Theophr. hiſt. plant. 2, 1 *αἱ γενέσεις τῶν δένδρων, καὶ ὅλως τῶν φυτῶν, ἢ αὐτόματοι, ἢ ἀπὸ ῥίζης, ἢ ἀπὸ παρασπάδος, ἢ ἀπὸ ἀκρέμονος, ἢ ἀπὸ κλωνὸς, ἢ ἀπ' αὐτοῦ τοῦ στελέχους ἐστὶν, ἢ ἔτι τοῦ ξύλου κατακοπέντος εἰς μικρά.* SCHOETTG. Cum quatuor proponantur ſeminis genera quo ſe vnum ſubduxit nam tria tantum videmus? Merito igitur Popma, notis appoſitis, de loci defectu lectores monuit, quod Victorius ſimiliter ſuſpicabatur; quamuis enim de optimis libris deſumeret, ad numerum tamen non conuenire affirmauit. Quocirca his nunc poſthabitis, alia edita videamus, et primum prima quae longe meliora, aut potius non adeo mutila ac detruncata: *Quare cum ſemina fere quatuor ſint generum quae transferuntur e terra in terram per ſe a natura, alia ex induſtria, vt faciunt viuiradices: quae ex arboribus* etc. In his eius quod quaerimus, veſtigium remanet, ſed extra ſedem. De quo priusquam quid coniiciam, aperiam, quid eſſe debet quod quaerimus, determinandum eſt atque ante oculos collocandum. Igitur apud Theophraſtum horum omnium fontem et originem id inueſtigabo, in cuius ſecundo *περὶ φυτῶν ἱστορίας* inuenio: *αἱ γενέσεις τῶν δένδρων καὶ ὅλως τῶν φυτῶν ἢ αὐτόματος, ἢ ἀπὸ σπέρματος, ἢ ἀπὸ ῥίζης, ἢ ἀπὸ παρασπάδος, ἢ ἀπὸ ἀκρέμονος· ἢ ἀπὸ κλωνὸς, ἢ ἀπὸ αὐτοῦ τοῦ στελέχους*

τελέχυς ἐςίν· ἢ ἔτι τῦ ξύλυ κατακοπέντος εἰς μικρά. Quae eſt iſta prima *γένεσις αὐτόματος* niſi primum Varronianum ſeminis genus, cuius reliquiae *per ſe a natura?* Nam et alterum *ἀπὸ σπέρματος* in Varrone cernere licet *ex induſtria*, et vtrumque vna cap. 40 explanatum. Qua enim ratione *quae transferuntur de terra in terram per ſe* fieri *a natura* dicemus? Hoc abſurdum videtur Aldus declinaſſe, ſi ex ingenio ita edidit: *Quare cum ſemina fere quatuor ſint generum, quae non transferuntur e terra in terram, ſed per ſe fiunt a natura alia ex induſtria, vt faciunt viuiradices.* In quibus ſi extrema: *vt faciunt viuiradices* rei propoſitae tanquam exceptionem habuit, non male primum genus explanauit; ſed alterum ſuſtulit: ſin vero vt exemplum, nihil eſt conſecutus; falſum enim non transferri de terra in terram viuiradices: falſiſſimum id fieri per ſe a natura, cum totum pendeat ex induſtria. Quod ex proximis Varronis verbis explicabo: *Primum ſemen quod eſt Principium genendi, id duplex: vnum quod latet noſtrum ſenſum; alterum, quod apertum. Latet ſi ſunt ſemina in aëre, vt ait phyſicus Anaxagoras; et ſi aqua quae influit in agrum, inferre ſolet, vt ſcribit Theophraſtus. Illud quod apparet ad agricolas, id videndum diligenter.* Videmusne ſemen eſſe duplex; obſcurum vnum, alterum apertum. Ex illo fieri, quae ſua ſponte in agris ſubeunt; ex altero, quod procurat induſtria? Quorum vtrumque ſiue de iſto fonte, ſiue a Theophraſto egregio carmine in ſecundis Georgicis amplexus eſt Virgilius, et primum quidem hiſce verſibus: *Principio arboribus varia eſt natura creandis; Namque aliae, nullis hominum cogentibus, ipſae Sponte ſua veniunt, campoſque et flumina late Curua tenent, vt molle ſiler, lentaeque Geniſtae. Populus, et glauca canentia fronde ſalicta.* Alterum his: *Pars autem poſito ſurgunt de ſemine, vt altae Caſtaneae, nemorumque Ioui quae maxima frondet Aeſculus, atque habitae Graiis oracula quercus.* Haec igitur ad colligendas atque in priſtina ſede conſtituendas primi ſeminis iam deperditi reliquias, maximo mihi fateor fuiſſe adiumento. Etenim opinor vel hoc vel haud abſimili modo a Varrone poſitum: *Quare cum ſemina fere quatuor ſint generum, quae per ſe fiunt a natura, alia ex* induſtria. Nunc alterum, quod minime incorruptum ex Victorianis codicibus et Caeſenate habemus, perpendamus: *quae transferuntur e terra in terram viuasradices*, in quibus extremum puto ſcriptum *viuairadices*, vel interpoſito quod excudit Ienſonius: *vt faciunt viuas radices.* Hoc autem bifariam ſimiliter diſpartitur ἢ ἀπὸ ῥίζης, ἢ ἀπὸ παρασπάδος: a radice eſt; quoniam, vt ait celeberrimus Vates, *Pullulat ab radice aliis denſiſſima ſilua Vt ceraſis vlmisque, etiam Parnaſia laurus Parua ſub ingenti matris ſe ſubiicit vmbra.* Quod radicatum ſedulus agricola effodiens, in ordinem digerit ſerendo. A ſtolone alterum, quod exiſtit non ſimplex; nunc enim de matre explantantur ſtirpes, videlicet: *Hic plantas tenero abſcindens de corpore matrum Depoſuit ſulcis.* Nunc vt radicem ſtolones et virgae capiant, humo tegunt, et matri relinquunt alenda, verum duplici modo: quae circa imum truncum nata in arcum curuantur, et terra effoſſa merguntur, cacumine emicante, a quo mergendo *mergum* appellant; inde biennio poſt cum radicem egerint, effoſſa, et de arbore reciſa, ad paratam ſedem veniunt. Vnde perite Virgilius: *Siluarumque aliae preſſos propaginis arcus Expectant.* Quae vero de ſummo trunco et ramis proſiliunt (quod mergi genus hac aetate frequentiſſime vſurpabatur) per fictilia vaſa aut qualos traiiciunt, aggeſtaque circum terra, in ipſa arbore ſuſpendunt, vt radices eliciantur et fiant *viua ſua plantaria terra.* Nunc antequam ad reliqua ſeminum genera pergam, neceſſarium eſt, quae Plinius 17, 10 ex Theophraſto Virgilioque expreſſit, interſerere: *Abunde praedicta ratione coeli et terrae, nunc de his arboribus dicemus, quae cura hominum atque arte proueniunt. Nec pauciora prope ſunt genera, tam benignae naturae gratiam retulimus. Aut enim ſemine proueniunt, aut plantis radicis, aut propagine, aut auulſione, aut ſurculo, aut inſito et conſecto arboris trunco.* Primum igitur, vt Theophraſtus et Varro, ſtirpes de ſemine prouenire aſſerit; deinde quae Theophraſto eſt ἀπὸ ῥίζης, reddit *plantis radicis*, incaſſum a nonnullis *radicis* vt vitioſum repudiatum; tum adiecit quae *ex propagine*, cuiusmodi ſunt quae per mergos proueniunt, in quo Virgilium non Theophraſtum ſequitur; nam vtrumque etiam propagandi per mergos modum cap. 13 diligentiſſime exequitur: *Propagationum*, ait, *duo genera, ramo ab arbore depreſſo in ſcrobem quatuor pedum quoquo et poſt biennium amputato flexu, plantaque translata poſt trimatum. Quas ſi longius ferre libeat, in qualis ſtatim aut vaſis fictilibus defodere propagines aptiſſimum, vt in iis transferantur. Alterum genus luxurioſius, radices in ipſa arbore ſolicitando, traiectis per vaſa fictilia vel qualos ramis, terraque circumpactis atque hoc blandimento impetratis radicibus.* Viſum quoque eſt mihi, explicatis his ſerendi generibus et modis, quae ſupra cap. 2 [ſ. 9] in Varrone de ſtolonibus iam adnotaueram, huic loco cui vnice explicando inſeruiunt, et a quo lumen capere poſſunt, ſubnectere, et quaſi vnum corpus efficere, quo melius de omnibus inter ſe connexis, et copulatis quid conueniret, quid non, iudicaretur. Varro itaque vt cauſſam redderet, ex qua C. Licinius diligentiſſimus agricola ſibi poſteriſque ſuis *ſtolonum* nomen pepererat, adiecit *quod effodiebat circum arbores, e radicibus quae naſcerentur e ſolo, quos ſtolones appellabant.* Verum cum duo ſint ſtolonum genera ἀπὸ ῥίζης vnum, ἀπὸ παρασπάδος alterum, et vtrumque commemoratum a Varrone credere liceat, alterum non bene manifeſtum habemus. Primum quidem eſſe apparet *quod effodiebat circum arbores* tanquam circa Ornos, Ficos, Oleas quae ſtolonibus abundare ſolent, de quo etiam Cato cap. 51 intelligit dicens: *Ab arbore, abs terra, pulli qui naſcentur:* alterum eſſe

debet:

debet: *et e radicibus* (vt Cato: *e radicibus bene effodito*) ſiue: *et radices*, quod ſeruat Ienſonius pro *e radicibus*. Etenim ſtolones qui longe ab arboris trunco gignuntur, quales in Vlmis, Ceraſis, Prunis, Populis, Zizyphis magis radices ſunt dicendi quam virgulta, ſiue quia arborum reuera radices ſunt, ſiue quia ſemper radicati, ſiue demum quia ſarculis et aratris afflicti non in altum proſiliunt, ideo eorum pars maxima radix habetur. In quibus tamen vel arando vel ſarriendo parum proficit colonus, niſi magna ſedulitate eos conſectetur, atque ab imo effodiat exſtirpetque. Quod cum fieret a C. Licinio, propterea a conſectandis effodiendisque ſtolonibus, laudem et cognomen inuenit.

Sed ad propoſitum ordinem redeamus. Sequitur tertium ſeminis genus, quod apud Varronem eſt: *quae ex arboribus demta demittuntur in humum.* Huius duas quaſi partes facit Theophraſtus, quae magnitudine differunt: vnam ἀπὸ ἀκρέμονος, alteram ἀπὸ κλωνός. De hac noſter Vates hoc modo: *Nil radicis egent aliae, ſummumque putator Haud dubitat terrae referens mandare cacumen.* De hac: *hic ſtirpes obruit aruo, Quadrifidasque ſudes et acuto robore vallos.* Illud ſerendi genus in Plinio ſupereſt, quod dicitur *e ſurculo*; hoc vero quod procul dubio eſſet *aut ramo*, per vetuſtatem eſſe deperditum magno eſt argumento, quod illa quae ex Theophraſto tanquam in compendium enunciauerat, in eo libro ſigillatim repetiit, deduxit, diligenterque explanauit cap. 17 *Reliqua genera caſus ingenio ſuo excogitauit, ac defractos ſerere ramos docuit, cum pali defixi radices cepiſſent. Multa ſic ſeruntur in primisque Ficus omnibus aliis modis naſcens, praeterquam talea: optime quidem ſi vaſtiore ramo pali modo exacuto adigatur alte, exiguo ſuper terram relicto capite, eoque ipſo arena cooperto. Ramo ſeruntur et Punica palis laxato prius meatu, item Myrtus.* Quae ad id quod propoſuiſſe videtur: *aut ramo*, referuntur. Etenim quod ſurculo pangitur, iam Cap. 10 explicauerat: *Ex eodem inuentu* (nempe naturae vel caſus quod ex antiquis libris accepi; nam recentiores fecere *inuentum*) *eſt ſurculos abſciſos ſerere. Hoc primo ſepis cauſa factum, Sambucis, Cotoneo et Rubis depactis: mox et culturae, vt Populis, Salice quae vel inuerſo ſurculo* ſeritur.

Ad hoc tertium Varronianum ſeminis genus rediguntur reliqua duo, quae in Theophraſto ἢ ἀπὸ αὐτοῦ τοῦ ςελέχους ἐςὶν, ἢ ἔτι τοῦ ξύλου κατακοπέντος εἰς μικρά. Quorum vltimum interpretatur Plinius: *et conſecto arboris trunco.* Verum vtrumque Virgiliano carmine celebratur; vt primum: *Sed truncis oleae melius, propagine vites Reſpondent, ſolido Paphiae de robore Myrtus.* Alterum: *Quin et caudicibus ſectis (mirabile dictu!) Truditur e ſicco radix oleagina ligno.* Quae Aloyſius Alemannus in maius extollens vernaculo metro ita imitari non dubitauit: Ma quel ch' è più, che da la morta Oliva il già ſecco pedal ſegando in baſſo Si vedran germinar le barbe anchora. In quo profecto quid de ſicco ligno prodire, non ſolum mirum, ſed omnino impoſſibile; idcirco multi alia alii afferre conati ſunt, vt nobiliſſimum carmen a reprehenſione vindicarent. Sed quae eſſe poterit in re tam clara et aperta interpretatio? Equidem ſi veri quid ſimile dici poſſet, hoc vnum ſine contemtu diceretur nimirum: Siccum lignum non tanquam exſuccum, ſed exigui humoris ad eas ſtirpes relatum, quae multo ſucco refertae ſunt. Ita in temperaturis corpora ſicca vocantur; et Luna, quae decreſcit, ſicca dicitur, quod tunc ſtirpibus humorem ſubducere credebatur. Pari ratione de ſtirpibus locutum inuenio Theophraſtum, vt in primo φυτῶν αἰτιῶν· Ἀμπέλου μὲν γὰρ καὶ συκῆς καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων ξηρὰ καὶ ξυλώδη τὰ μέσα. Verum tamen quis talia de Olea affirmauerit, ex pinguedine ſemper ſuccoſa, qua de cauſa oleaginei trunci magis quam caeterarum arborum ad ſerendum idonei, quippe diu humorem retinentes? Numquid haec ignorauerit Virgilius? Numquid dum multa a Theophraſto hauſta carminum legibus implicat, in eodem proxime ſignato loco non legerit: ἐλαίας δὲ τὰ μὲν τῶν ἀκρεμόνων ἔνικμα, διὰ τὴν λιπαρότητα, καὶ πυκνότητα, καὶ ἀμφοτέρως δυσξήραντα; In quibus tamen extremum δυσξήραντα pro εὐξήραντα repono; quoniam id locus poſcit, et Gazae interpretatio: *et exſiccatu proinde difficiles ſunt*, oſtendit? Praeterea in eo, quem a principio propoſui, loco αἱ γενέσεις, quemque vates praeſtantiſſimus latina conſuetudine vt eleganter, ita fideliter imitatus eſt, vbi quid quod ligni ſiccitatem indicet, inuenitur? τοῦ ξύλου κατακοπέντος εἰς μικρά; Quid? Paulo poſt, dum quae in vniuerſum de ſtirpibus docuerat Philoſophus, in Olea repetit, et oleae ſerendae propria aſſerit, vbi ſicci ligni mentio? Κατὰ πλείςους, inquit, δὲ τόπους ὡς εἰπεῖν ἡ ἐλαία βλαςάνει· καὶ γὰρ ἀπὸ τοῦ ςελέχους, καὶ ἀπὸ τοῦ πρέμνου κατακοπτομένου, καὶ ἀπὸ τῆς ῥίζης, καὶ ἀπὸ ξύλου, καὶ ἀπὸ ῥάβδου, καὶ ἀπὸ χάρακος, ὥσπερ εἴρηται. Quae ſi quis ἀπὸ ξύλου purgauerit, quod τοῦ πρέμνου κατακοπτομένου expoſitio videtur, ex proximo τοῦ ξύλου κατακοπέντος deſumta; nil niſi rationi conuenientiſſimum ſe praeſtabit. Caeterum vt in tot pangendae oleae generibus nullum eſt ariditatis indicium, nullum ſiccae materiae veſtigium: ita in his: δεῖ δὲ καὶ τούτου (μυῤῥίνου ſcilicet) καὶ τῆς ἐλαίας τὰ ξύλα διαιρεῖν μὴ ἐλάττω σπιθαμιαίων, καὶ τὸν φλοιὸν μὴ περιαιρεῖν, quae eſt iſta ligni ſicci cura? Cur in pangendo ſicco ligno parcendum cortici? An quia cortex ſuccoſus, ſicca materia? An quia exſiccata materia corticis indiget ad ſe defendendum? Haec ſane cum a Theophraſto, tum ab aliis qui de taleis ſerendis praecepta tradunt, propterea inculcantur, ne cortice denudata materia exſiccetur; quin etiam qua parte taleae ſecantur, et nudatae aëri ſolique exponuntur, fimo, muſco, libro, ceſpite vel quo item obtegi ſolent ac muniri, quo firmius humorem tueantur. Quod itaque naturae repugnat, aduerſatur Oleae, Theophraſtum improbat, vſum conſuetudinemque agri-

colarum

quatuor ſint generum, * quae transferuntur [k] e terra in terram [l], viuiradices [m]; quae ex arboribus dempta dimittitur [n] in humum; quae inſeruntur ex arboribus in arbores; de ſingulis rebus videndum, quae [o] quoque tempore locoque facias.

XL. PRI-

k) *transferantur B. R. non transferuntur Ba-G.* l) *per ſe a natura alia ex induſtria: vt faciunt etc.* inſ. *I. B. R. Iuntt. Sed per ſe fiunt a natura etc.* inſ. *Ba-G.* m) *viuasradices P.* n) *dimittuntur I. B. R.* o) *quo quaeque I. I-G. quoquo tempore I. B. R.*

colarum damnat, ſummus Philoſophus, peritiſſimus agricola, optimus Theophraſti interpres domuiſſe dicetur? Quod ne in mediaſtinum quidem colonum cadere poteſt, aut in alium quemuis ineptiſſimum dummodo non mentis impotem, Virgilio attribuemus? Quid ergo ſupereſt niſi mendo inquinatum carmen fateamur, idque, quando multa ſunt in hoc vate antiquitatis veſtigia, ex priſca ſcribendi forma emanaſſe? *Sicto* enim pro *ſecto* a *ſico*, cuius multa in Varrone ſunt, quem in Georgicis nonnunquam ſequitur Virgilius, opinor fuiſſe, a quo tam facile eſt in *ſicco* declinare. Etenim propemodum valde mirandum non tantum ex reciſo trunco radicem prodire, quantum ex eodem in fruſta membratim deformato; ideo *mirabile dictu* tali modo emitti germen, et in arborem creſcere, quamuis verum, vt mirabile commemoratu eſſe dixit in tertiis Georgicis apud Luſitanos equas a vento concipere, et parere pullos; et in quartis apes de putrefactis bouis viſceribus naſci. Quod vtrumque non a poëtis quibus mentiri licet, et quo magis praeter naturae leges mentiuntur, maiori laudi datur, ſed a grauiſſimis viris atque Hiſtoricis vt verum acceperat, et vt verum diuino carmine exornauit.

Sed de tertio ſeminis genere, ac de Virgiliano carmine abunde dictum ſit, quod cum eſſet cognitione digniſſimum curatuque difficillimum, verebar pauciora ſcribendo, ne parem diligentiam viderer attuliſſe. Sed hinc *quae inſeruntur ex arboribus in arbores*, quod eſt quartum et extremum ſeminis genus, perpendamus. Hoc a Theophraſto ſub illis propagandae ſtirpis modis bifarium diuiſum in id quod proprie inſitionem vocant, et in id quod emplaſtrationem, recenſetur: *αἱ γὰρ ἐμφυτεῖαι, καὶ οἱ ἐνοφθαλμισμοὶ καθάπερ μίξεις τινές εἰσιν, ἢ κατ' ἄλλον τρόπον γενέσεις.* Vtrumque etiam in ſuis Georgicis exequitur Maro: *Nec modus inſerere atque oculos imponere ſimplex. Nam qua ſe medio trudunt de cortice gemmae, Et tenues rumpunt tunicas, anguſtus in ipſo Fit nodo ſinus, huc aliena ex arbore germen Includunt, hudoque docent inoleſcere libro. Aut rurſum enodes trunci reſecantur, et alte Finditur in ſolidum cuneis via, deinde feraces Plantae immittuntur, nec longum tempus, et ingens Exiit ad coelum ramis felicibus arbos, Mirata eſtque nouas frondes, et non ſua poma.* Ita in noſtris epiſtolis hunc locum explanauimus totumque huc tranſtulimus; quoniam breuitate, qua in caeteris plerumque vti ſolemus, exequi nullo modo poteramus. PONTED. Theophraſtea diuiſio ſeptem membra habet, quae ad quatuor reuocauit Varro. Quae enim *e terra in terram* transferuntur, ſ. *viuae radices*, ſecundum Theophraſtum tres formas habent: *ἀπὸ ῥίζης, vt arundinum oculi, et ſpongiae aſparagorum*; *ἀπὸ παρασπάδος, ſtolone* cum radice euulſo, *ἀπὸ στελέχους*, tranſpoſito ipſo arbuſculae trunco. Reliqua tria genera cum Varronianis conueniunt. Ἀκρέμων enim haud dubie eſt, quod *ex arbore demittitur in humum, talea* proprie dicta, quo refertur etiam illud vltimum, *τοῦ ξύλου κατακοπέντος εἰς μικρὰ*, quod in vite et quibusdam aliis fieri poteſt, *κλὼν* autem i. e. ſurculus *ex arbore in arborem inſeritur.* Relinquuntur *γενέσεις αὐτόματοι* apud Theophraſtum, quod primum genus apud Varronem hic omittit Victoriana editio; reſtituendum certatim volunt viri docti, vt iam videbimus; nos reuocandum putamus ex ante Victorianis, quae licet confuſae et perturbatae alioquin, habent tamen genus eorum, *quae per ſe fiunt a natura.* Hoc primum genus eſſe ex capite proximo apertiſſimum eſt, idemque genus deinde 40, 1 *primigenium*, et 41, 4 *naturale* vocatur. Victorianam interim lectionem, cum difficile ſit ipſa Varronis verba reſtituere, ſeruauimus, lacunae modo ſigno appoſito. Sed age more noſtro etiam hic indicemus, quomodo propoſitam hic diuiſionem exſequatur Varro. De *primo* igitur genere ſ. naturali agit 40, 1 et 2, vbi bis illud ſubdiuidit a) in *apertum* et *latens*; b) *primum* quod aliunde accepit colonus, et *ſecundum*, quod ipſe legit. De *ſecundo* primae diuiſionis genere 40, 3; de *tertio* 40, 4; de *quarto* 40, 5.

39, 3 QVAE TRANSF. E TERRA IN TERRAM) Plura hic erant verba, quae in antiquis non inueniuntur. Nam quod in illis primum eſt verbum, poſt vltimum a nobis adductum, *Viuas radices*, eſt: non *Viuae radices*, vt in excuſis. Locus obſcuritatem non paruam in ſe habet, et fortaſſe lacer eſt. Nam cum ſemina quatuor generum eſſe tradat, tria tantum genera hic numerat. Perſuaſum autem mihi eſt, verba, quae in impreſſis erant, auctoris non eſſe: nihil enim video Varronem addere, quod ad diuiſionem eam pertineat, ſed hanc IIII generum partitionem ſequi. Nonnulli negandi particulam adiunxerant improbe, niſi fallor, ac perperam. Nam quae transferuntur e terra in terram, genus ſeminis eſt, et nouellas ſtirpes ſic appellat. VICTOR. V. C. *quae transferuntur e terra in terram, viuas radices. quae ex arboribus demta de-*

mittuntur

XL. PRIMVM ſemen quod eſt principium genendi [a], id duplex; vnum, quod latet noſtrum ſenſum; alterum, quod apertum [b]. latet, ſi ſunt ſemina in aere, vt ait phyſicus [c] Anaxagoras; et ſi aqua [d] quae influit in agrum inferre ſolet, vt ſcribit Theophraſtus. Illud quod apparet ad agricolas, id videndum diligenter. quaedam enim ad genendum [e] [propterea] vſque adeo parua, vt ſint obſcura, vt cupreſſi. non enim galbuli, qui naſcuntur, id [f] eſt tanquam pilae paruae corticiae [g] id ſemen; ſed
2 in [h] iis [i] intus. Primigenia ſemina dedit natura, reliqua inuenit experientia coloni. Num [k] prima, quae [l] ſine colono, priuſquam ſata, nata [m]; ſecunda, quae ex iis collecta, neque priuſquam ſata [n] nata. Prima ſemina videre oportet, ne vetuſtate ſint exſucta, aut ne ſint admixta, aut ne propter ſimilitudinem ſint adulterina. Semen vetus [o] tantum valet in quibusdam rebus, vt naturam commutet. nam ex ſemine
3 braſſicae vetere ſato [p] naſci aiunt rapa, et contra ex raporum braſſicam. Secunda ſemina

[C.XL.] a) *oriendi a. V. cenendi P.* 1. *eruendi P.* 2. b) *apertum latet: I. B. R.* c) *phyſicos P.* d) *in aqua quae fluit et in Ba-G.* e) *oriendum ſunt vſque a. V.* f) *id eſt* omitt. *I. I-G.* g) *corticae Heru.* h) *in* deeſt *I. B. R.* i) *bis a. V.* k) *Vnde I. B. R. Nonne Pol.* 2. poſteriore ſyllaba ab alia manu adiecta. l) *quae* deeſt *I. I-G.* m) *ſunt* add. ſine? *I. B. R.* n) *ſato Heruag.* o) *vetuſtum I. B. R.* p) *ſatae Heruag.*

mittuntur in humum. quae inſeruntur ex arboribus in arbores etc. Forte legendum: *Quae primigenia; quae transferuntur e terra in terram: quae ex arboribus, et quae inſeruntur* etc. alioquin deerit quarta totius diuiſionis pars. Caetera ſunt adiecta. VRSIN. Deeſt primum genus ſeminis, quod ex hac quadripartita diuiſione infra exſequitur, itaque hic forte reponendum: *Quae nata*, vel, *Quae prius quam ſata nata*; *quae transferuntur.* POPMA.

40, 1 QVOD EST PRINCIPIVM GENENDI) Haec vera eſt lectio, in excuſis eadem ſententia ſed alio verbo, *oriundi*, legitur. Manu ſcripti codices, *cenendi*, vſitato errore *G* in *C* commutandi. De hoc verbo paullo ante copioſius diſſerui. Infra item *Ad genendum*, emendaui, vbi eodem pacto antea peccatum fuerat. VICTOR. Deſumta ſunt haec ex Theophr. de cauſis plant. 1, 5. SCHOETTG.

40, 1 SI SVNT -- ANAXAGORAS) Haec omnia a Theophraſto traduntur III libro φυτῶν ἱϛορίας, 25, Ἀναξαγόρας μὲν τὸν ἀέρα πάντων φάσκων ἔχειν σπέρματα, καὶ ταῦτα συγκαταφερόμενα τῷ ὕδατι γεννᾷν τὰ φυτά. Repetuntur etiam primo libro φυτῶν αἰτιῶν, 22. VICTORIVS.

40, 1 ET SI AQVA) Videtur legendum *et aquam, quom pluit, inferre, ſolet.* Theophr. de hiſt. plant. 3, 2 Ἀναξαγόρας μὲν etc. et poſt: ἐπόμβρια κατακαφέρει πολλὰ τῶν σπερμάτων. VRSIN.

40, 1 AD AGRICOLAS) Haec verba videntur adiecta ab expoſitoribus, et paullo poſt pro, *ad oriendum*, in V. C. eſt, *ad cernendum.* VRS.

40, 1 VT CVPRESSI: NON ENIM GALBVLI) Sententia expreſſa e Theophraſto. Illius enim haec verba ſunt in primo φυτῶν αἰτιῶν libr. (cap. 5) καὶ δυσόρατα καὶ μικρὰ καὶ τῶν δένδρων ἔνια σπέρματα τυγχάνει, καθάπερ καὶ τῆς κυπαρίττȣ. ταύτης γὰρ ȣ̓χ ὅλος ὁ καρπὸς σφαιροειδής ἐϛιν, ἀλλὰ τὸ ἐγγινόμενον ἐν τȣ́τῳ λεπτόν. καὶ ὥσπερ πιτυῶδες καὶ ἀμενηνόν. VICTOR. Pro *galbulis* ſeu *galgulis* (nam vtroque modo dicebant veteres) legendum cenſet *globulis* doctiſſimus Turnebus. Vide quam ſaepe ſpecie recti decipiamur. Nam ſi *globulos* dixiſſet Varro, iam vſurpaſſet vocem etiam vulgo notiſſimam. Ergo non indigeret explicatione. quid enim *globus* ſit, id et pueris eo tempore notum fuiſſe certo ſcio. ſed cum ἐπεξηγήσει poſtea vtatur; cum *galbulos* interpretetur, tanquam pilas corticeas, manifeſto indicat, vocem non omnibus notam ſe vſurpaſſe, quae opus habuerit interpretatione. Praeterea in gloſſariis veteribus, quae penes me ſunt, ita legitur, *Galgulus, baca,* πυρήν. Vides eandem vocem deſignari? Quid igitur opus erat eam mutare? SCALIG. *Non enim galbuli, qui naſcuntur, id ſemen, ſed in his intus. Primigenia* ita legendum, interpungendumque. nam verba: *tamquam pilae paruae corticiae*, ſunt addita exempli cauſa. Theoph. de Cauſ. Pl. 1, 5 καὶ δυσόρατα, καὶ μικρὰ τῶν δένδρων ἔνια σπέρματα τυγχάνει κ. τ. λ. VRS. In Vrſini ad h. l. adnotatione neſcio cuius culpa aut errore locus Theophraſti, ex 1, 5 *de cauſis* deſumtus, aſſignatus eſt *hiſtoriae plantarum*; deinde totus denuo expreſſus, quem dimidiatum modo, appoſitis notis κ. τ. λ. poni iuſſeram, quod in proxima Victorii nota totus exſtaret. *Galbulos* cupreſſi *pilulas* vocat Plin. 17, 10. SCHOETTG. De interpunctione obſecutus ſum Vrſino. Alii *ſic, in iis intus primigenia ſemina dedit natura. Reliqua* etc.

40, 2 NVM PRIMA) Legendum arbitror, *Nam.* Experientiae coloni mentionem facit, haec admonet eum diuiſionis generalioris. Interrogatio quae locum hic habeat, non comminiſcor equidem. Sic in libro Veneto eſſe teſtatur Pontedera.

ſemina videre oportet, ne[q] vnde tollas, nimium[r] cito, aut tarde tollas. * Tempus enim idoneum, quod ſcribit Theophraſtus, vere et autumno, et caniculae exortu: neque[s] omnibus locis ac generibus idem. In ſicco[t] et macro loco, et argilloſo, vernum[u] tempus idoneum, quo minus habet humoris. In terra bona ac pingui, autumno, quod vere multus humor, quam ſationem quidam metiuntur fere diebus
xxx. Tertium genus ſeminis, quod ex arbore per ſurculos defertur in terram, ſic[x] 4
in

q) *ne* deeſt *I. B. R.* r) *nimium cito aut tarde tollas* abſunt *I. B. R.* s) *neque ex I. B. R.* t) *ſico P.* u) *Vere I. B. R. quo minus habet humoris, vernum tempus idoneum in etc. I. I-G.* x) *ſi I. B. R.*

40, 3 SECVNDA SEMINA) Non ex prima diuiſione 39, 3; ſed ex generali, qua modo ſemina omnia in prima et ſecunda diuiſit. Caeterum haec verba: *ſecunda ſemina* occaſionem dediſſe puto lacunae. Verba enim, quae ſequuntur, *Tempus enim idoneum* etc. aperte nimis ad *ſecundum genus* diuiſionis quadripartitae, de qua 39, 3, pertinent, quod etiam Creſcentii locus iam proferendus indicat. Librario igitur vel vox *tempus* bis poſita vel *ſecunda ſemina* errandi occaſionem et omittendi, quod centies factum eſt, dedere. Itaque lacunae ſignum adpoſui.

40, 3 TEMPVS ENIM IDONEVM) Theophr. (de cauſ. Plant.) 1, 6 *ὧραι, καθ' ἃς καὶ ὅλως ἐπιβλαστήσεις γίνονται, μετόπωρόν τε καὶ ἔαρ, καὶ κυνὸς ἐπιτολή.* VRSINVS.

40, 3 IN SICCO ET MACRO SOLO) Hic etiam locus a Theophraſto translatus: haec ipſius verba ſunt e primo *φυτῶν αἰτιῶν* lib. *δεῖ δὲ καὶ πρὸς τὰς χώρας προσλαμβάνειν τὰς οἰκείας ὥρας, καὶ πρὸς τὰς δένδρων φύσεις. ἐπεὶ τὰ μὲν, ἔνυδρα, τὰ δὲ, ξηρὰ καὶ λεπτόγεια. καὶ ἄμεινον τὸ ἔαρ. οἰκεῖον γὰρ οὕτως διὰ τὸ ὀλίγον ἔχειν τὸ ὑγρόν. ἐν δὲ τῇ εὐγείῳ καὶ πηλώδει, τὸ μετόπωρον. τοῦ γὰρ ἦρος πολλὴ λίαν ὑγρότης πρὸς τὸ διατηρεῖν ἕως ἔτι διαμένει τὸ δάκρυον. ὁρίζονται δέ τινες τοῦτο τριάκοντα ἡμέραις.* VICT.

40, 3 VERNVM TEMPVS IDONEVM, QVO MINVS HABET HVMORIS) Hoc ordine in optimis exemplaribus haec verba collocata ſunt. in excuſis antea extrema quatuor praecedebant, quod affirmare auſim feciſſe aliquos qui crederent de verno tempore dici, minus illud habere humoris. Id autem falſum eſſet: nam illa referuntur ad ſiccum et macrum ſolum, id enim vere traditur habere minus humoris. Praeter antiquorum codicum fidem Theophraſti locus ſupra a nobis adductus, docet illam eſſe eorum ſedem. nam ipſe quoque Theophraſtus huius ſententiae auctor hunc ordinem amauit. VICT. Nihil verius Victoriana lectione, quam perturbarunt, qui verbum *habet* ad *ver* retulere, non ad *locum.* Ver humidum macro loco idoneum, quia is minus habet humoris etc. Neque tamen puto nihil vidiſſe Creſcentium 2, 22, qui, *ſunt autem,* inquit, *plantationes praedictae de menſibus Octobris vel Nouembris in locis aridis et montoſis et calidis: vt eiusdem terrae ſuperflua ſiccitas circa plantas humiditate hiemis temperetur: in humidis autem et vallicuſis locis et frigidis conuenientius in Februarii et Martii Menſe plantatur, ne ſuperflua hiemis et loci humiditas debilis plantae naturalem calorem extinguat.* Scilicet Theophraſtus et Varro praeſentem loci ſtatum conſiderant, Creſcentius in futurum proſpicit etc. Caeterum hanc obſeruationem pertinere, ſtatim ſubiungit Creſcentius, *ad ea quae cum radicibus plantantur;* quod eſt ipſum ſecundum genus ſeminum quadripertitae diuiſionis, in quo verſari hunc locum apparet.

40, 4 QVOD EX ARBORE PER SVRCVLOS etc.) Communi lectione conſeruata veterem ſcripturam omnibus adponam, perturbatam illam quidem et maculoſam, quae tamen fortaſſe opem adferre poſſit ad veriorem indagandam, *Quod ex arbore per ſurculos defertur in terram ſi in humum demittitur in quibusdam cum eſt videndum etc.* VICT. Peſſime mulctatus locus. Vetus ſcriptura, *Quod ex arbore per ſurclos defertur in terram, ſi in humum demittitur, in quibusdam. cum eſt videndum. etc.* Primum pro *defertur* ego non dubito legere *deſeritur* (quanquam tolerabilis aliquantum eſt vulgata ſcriptura) vt ſuperius dixit *deſita ſemina*, pro taleolis, quae in humum ex arbore depanguntur. Reliqua, quae ſequuntur vſque ad diſtinctionem, addititia ſunt, vt ſolet. Nam qui interpretabatur illud, *deſeritur*, appoſuit gloſſema, *Si in humum demittitur.* Quod et in lege XII Tabularum apud Gellium commiſſum eſt. Nam cum ita concepta primum eſſet lex, *poſt meridiem praeſente ambobus litem addicito:* qui *ἀρχαϊσμὸν*, *praeſente ambobus*, interpretari voluit, adiecit, *ſi ambo praeſentes.* Sed totam legem explicabimus in Gellianis animaduerſionibus. Idem probabimus recte a nobis reſtitutum eſſe cum aliis, quae in illa lege deprauata ſunt. Quod vero poſtea ſequitur: *in quibusdam cum eſt*, eſt error errore cumulatus. Nam et id appoſitum erat margini ad indicandum in quibusdam codicibus illud non eſſe: verbi gratia illud interpretamentum, quod iam dudum in ipſo textu inoleverat. Nam ita primo annotatum fuit, *In quibusdam non eſt.* In quibusdam, ſcilicet codicibus. Deinde irrepſit in textum, et ita reconcinnatum vt legitur in Victoriano codice. Ergo ita ſcripſit Varro, *Tertium genus ſeminis, quod ex arbore per*

ſurclos

in humum demittitur [y], vt in quibusdam tamen [z] ſit [a] videndum, vt eo tempore ſit deplantatum quo [b] oportet. id enim [c] fit ante quam gemmare [d] aut florere quid incipit: et quae de arbore transferas, vt ea deplantes potius quam defringas: quod plantae ſolum ſtabilius, quo latius, vt [e] radices facilius mittat [f]. ea celeriter antequam ſucus exareſcat, in terram demittunt. Demum [g] in oleagineis ſeminibus [arbores] videndum, vt ſit de tenero ramo ex vtraque parte aequabiliter praeciſum, quas alii clauolas [h], alii taleas appellant, ac faciunt circiter pedales. Quartum [i] genus ſeminis, quod

y) *dimittitur. In I. B. R.* z) *cum P.* a) *eſt I. B. R.* b) *quod P.* c) *tum P.* d) *germinare I. B. R.* e) *aut P.* f) *mittit P.* g) *Dum P.* h) *ſclauolas I. B. R.* i) *Quarum I. B. R.*

ſurclos deſeritur in terram. Videndum, vt eo tempore ſit deplantatum, quo oportet. Et ſane nihil aliud poſtulat ſententia. Et ita infra locutus eſt, *Quartum genus ſeminis, quod tranſit ex arbore in aliam. Videndum, qua ex arbore in qua transferatur.* Dicit autem *ſurclos*, vt Virgilius *circlos*, — *ſuſpendo ex vimine circlos.* Infinita talia in bonis auctoribus reperiuntur adulterina, et ſuppoſititia, quae eodem iure ac legitima habentur. Sane ea, quae hic appoſita erant, ita inepta ſunt, vt alias nobis conuincenda eſſe non putemus. SCAL.

40, 4 DEFERTVR IN TERRAM) V. C. *Differitur*, et forte rectius *differtur*, vt infra c. 42. Verba vero quae ſequuntur: *ſic in humum demittitur, vt in quibusdam tamen ſit*, videntur adiecta. VRSINVS. *Deferre ſemina in terram*, idem eſt, quod differere et demittere. Columella lib. XI *Tunc etiam lupini haec erit praecipua ſatio, quem quidam vel ab area protinus in agrum deferri putant oportere.* ibidem: *per hos dies quaecunque ſemina deferri debent, arbuſculaeque omnis generis recte ponuntur.* POPMA.

40,4 VT EA DEPLANTES POTIVS QVAM DEFRINGAS) Vergilius in eadem re exponenda hoc verbo vſus eſt, - - *aut ſumma defringe ex arbore plantas.* Accepit autem illud a doctiſſimo et politiſſimo hoc ſcriptore: a quo omnia fere praecepta, quae in Georgicis ſuis tradidit, mutuatus eſt. nam multis locis praeter ſententias, verba etiam ab eo ſumpſit. Hanc ego occaſionem nactus, tertium ab hoc praeceptum apud eum poetam explicare volo. eſt enim valde obſcurum, et docti quoque viri in eo interpretando lapſi ſunt, -- *neue oleae ſylueſtres inſere truncos.* Non enim *truncos*, *ſurculos* appellat: id enim nimis durum eſſet: ſed περιφραστικῶς *ſylueſtres truncos*, oleaſtros vocat, docetque magnopere peccare illos, qui oleaſtros inſerant: cuius rei cauſam reddit copioſe. Syluestris pyrus aliaeque fere arbores recte inſeruntur: (ſunt enim ab hoc periculo, cui obnoxiae ſunt oleae, vacuae) oleaſtrum tanto labore excolere nimis periculoſum eſt propter caſus incendii. Quod ſi oliuetum incendio abſumptum fuerit, quod hoc vitio non laboret, id damnum tempus reparare conſueuit. Viuax enim arbor olea, et non facile tota interimitur. pullulat enim e radicibus, et rurſus ſyluam conficit, nam in oleaſtro etiam inſita olea fruticatur. Sed in ſylueſtri arbore natae ſtirpes, et ipſae ſylueſtres ſunt, atque ita nullum fructum agricolae gignere poſſunt: quod ſatis plane in extrema parte declarauit poeta, nam inquit, *Infelix ſuperat foliis oleaſter amaris.* Hoc praeceptum vtile eſſe, experimentum nobis demonſtravit. Nam cum ſuburbani noſtri agri longo bello vaſtati eſſent, et omnes arbores exciſae, oleae reuixerunt: et non multis annis poſt, aliquos fructus dominis ferre coeperunt. taleis enim apud nos fere ſcrobes ſeruntur. Quod ſi oleaſtris inſitis conſiti hi agri fuiſſent, damnum acceptum tempore inſtaurari non potuiſſet. Hanc ſententiam Vergilii fuiſſe, exiſtimaſſe Seruium manifeſtum eſt. Inquit enim, *Non quod non proſit, ſed propter caſum incendii.* Nonnulli hoc periculum non cogitantes, aut non reformidantes, ſtudioſe oleaſtros inſerebant. κοτινάδες autem, vt Pollux docet, illae appellabantur. Nam oleaſtri firmius ſuis radicibus terrae haerent, et ſuccum alimentumque vberius ducunt, vnde ſpecioſior arbor fit. Theophraſtus hoc ſolere nonnullos accurate his de cauſis praecipere, in primo libro φυτικῶν αἰτιῶν docet. Quare accuratius poeta noſter, vt hunc errorem aliis eriperet, de hac re diſſeruit. Nam qui in olea ex oleaſtro ſurculos inſereret, fruſtra laboraret, nec ex ſuo ſtudio fructum aliquem caperet. Hoc enim etiam addit Theophraſtus, ἐπεὶ εἴ γέ τις ἀνάπαλιν τὸ ἄγριον εἰς τὸ ἥμερον ἐμβάλλοι, διαφορὰν μέν τινα ποιήσει, καλλικαρπεῖν δὲ οὐχ ἕξει. VICT.

40, 4 DEMVM IN OLEAGINEIS SEMINIBVS) Nihil hic variaui. diuerſi tamen ſunt antiqui codices, et locus fortaſſe vitii aliquid habet; pro *demum* igitur in illis *dum:* ac non multo poſt, vbi in impreſſis, *Alii clauolas*: in iisdem, *Aliis clauolas.* Fortaſſe, *Aliis ſclauolas*, legendum eſt. A Nonio hic locus adducitur, *Taleas ſciſſiones lignorum, vel praeſegmina Varro dicit de Re ruſtica libro primo* etc. Haec verba ita apud eum leguntur, *Quas alii clabulas, alii taleas appellant.* VICTOR. Vetus ſcriptura, *dum in oleagineis ſeminibus* habet; non autem *demum.* itaque τὸ *dum*, eſt cauda praecedentis verbi. nam pro *demittunt*, legendum *demittendum.*

Ea,

quod tranſit ex arbore in aliam. Videndum, qua ex arbore in quam transferatur, et quo tempore, et quemadmodum obligetur. non enim pirum recipit quercus; neque enim ſi malus pirum. Hoc [k] ſequuntur multi, qui aruſpices audiunt multum, a quibus proditum, in ſingulis arboribus quot genera inſita ſint, vno ictu tot fulmina fieri illud [l], quod fulmen concepit. ſi in pirum ſiluaticam inſeueris [m] pirum quamuis bonam, non fore [n] tam iucundum [o], quam ſi in eam [p], quae ſilueſtris non ſit. In 6
quamcunque arborem inſeras, ſi eiusdem generis eſt duntaxat, vt ſit vtraque malus, ita inſerere oportet referentem ad fructum, meliori genere vt ſit ſurculus, quam eſt, quo veniat, arbor. Eſt altera ſpecies ex arbore in arborem inſerendi nuper animadverſa in arboribus propinquis [q]. Ex arbore [r], e [s] qua quis [t] vult habere ſurculum, in

k) *Haec a. V.* l) *in illud Ba-G.* m) *inſerueris P.* n) *pyrum* inſ. *I. I-G.* o) *iucundam I. B. R.* p) *ea P.* q) punctum abeſt *I. B. R.* r) *enim* inſ. *I. I-G.* s) *e* deeſt *I. B. R. a I. I-G.* t) *quis* omitt. *I. B. R.*

Ea, inquit, *celeriter ante quam ſucus exareſcat, in terram demittendum.* Quia Varro libentius dicit, *demittendum ea*, quam, *demittenda ea*: et nuſquam aliter fere loqui ſolet: quotiescunque in id genus loquendi incidebant imperiti homines, in eo ſemper interpolarunt lectionem, vt infinitis locis in iſtis libris, quorum et aliquot nos attingemus. Sequitur ergo, *In oleagineis ſeminibus arbores videndum eſt.* Ne hic quoque locus a labe integer eſt. Nam illud *arbores*, ineptiſſime hic neſcio vnde irrepſit: Cum Varro haud dubie ſcripſerit, *In oleagineis ſeminibus videndum vt ſit de tenero ramo ex vtraque parte aequabiliter praeciſum.* Sed profecto vox Arbores huc obtorto collo intruſa eſt, propter illa verba, *quas alii clauolas, alii taleas appellant.* Putabant enim illi boni viri σολοικίζειν, ſi dictum eſſet: *In ſeminibus, quas taleolas appellant.* Acute; quaſi aliter loqui latine potuerit Varro: et non de eo admoneant quotidie in ſcholis vulgus grammaticorum. SCAL. Vox *arbores* abundat, et pro *demum* in V. C. eſt *dum*, vt fortaſſe *tum* legendum ſit. VRSIN. In quibus non *demum* ſed *dum* in optimis libris inueniſſe teſtatur Victorius; Ideo cum proximum praecedat verbum *demittunt*, ex vtroque fuiſſe *demittundum* auſim affirmare, quod huic ſententiae accommodatius nec non Varroniano ſtilo neminem inficiaturum puto. Reliqua vero *in oleagineis ſeminibus* vſque *appellant* erit fortaſſe qui decurtata et lacera ex Nonio probauerit, cum hic a Varrone plura accepiſſe videatur videlicet: *Taleas ſciſſiones lignorum vel praeſegmina Varro dicit de re Ruſtica lib. I. Nam etiam nunc ruſtica voce intertaliare dicitur diuidere vel exſcindere ramum ex vtraque parte aequabiliter praeciſum, quas alii clauolas, alii taleas appellant.* Sed num ita ineptus Varro aut Nonius, qui *taleam* eſſe a Graeco θαλέα non noverint? aut nos adeo ingenio obtuſo et pingui qui *intertaliare* ex hoc noſtro vernaculo ſermone non agnoſcamus? Quare iſta: *nam etiam nunc ruſtica voce intertaliare dicitur diuidere vel exſcindere ramum* de margine, detruſis Varronianis, irrepſiſſe, vt mox alio in loco apud Nonium factum oſtendam, aſſerere non dubitabo. Ergo qui verbum *intertaleo* latinitate donarunt, quo iure, quo auctore, et quo exemplo fecerint, ipſi viderint. Talea itaque a θαλέα venit, haec autem a θάλλω pullulo: et *clauola*, pro quo in antiquis libris impreſſis et manu exaratis legitur corrupte *ſclauola*, a claua ob ſimilitudinem deducitur, nomenque trahit. Concludamus igitur, nihil eſſe quod in Varrone vt vitioſum damnemus; nam etiam illa, quibus nonnulli offenduntur, *vt ſit* (*ſemen*) *de tenero ramo ex vtraque parte aequabiliter praeciſum*, *quas alii clauolas, alii taleas appellant*, aperta ſunt et dilucida, ceu illud lib. 2, 6 *Horum* (aſinorum) *genera duo, vnum ferum quos vocant Onagros.* PONTED.

40, 5 NEQVE ENIM SI MALVS) Videtur legendum *Neque enim ſi malum pirus, hoc ſequendum. Multi Aruſpices audiunt, a quibus* etc. Auctor Geop. 10, 2 τὰ μῆλα ἐκκεντρίζεται εἰς πᾶσαν ἀχράδα, καὶ γίνεται μῆλα κάλλιστα, καὶ καλούμενα ἐν Ἀθήναις μελίμηλα. VRS. Quid ſi ellipſis hic eſſet ita ſupplenda, *neque enim* hoc procedit, et *ſi malus pirum* recipiat. Tranſpoſita verba nihil haberent difficultatis. *Neque enim ſi malus pirum* recipit, etiam *pirum recipit quercus.*

40, 5 VNO ICTV) Plin. 17, 17 *Quoniam ramo iam ſeri religio fulgurum prohibet.* VRSIN. Magis etiam huc pertinet locus alter Plin. 15, 15 ſ. 17 *Neque omnia inſita miſceri fas eſt, ſicut nec ſpinas inſeri, quando fulgura expiari non queunt facile: quotque genera inſita fuerunt, tot fulgura vno ictu pronunciantur.* add. Pallad. Febr. 25, 30.

40, 6 VT SIT VTRAQVE MALVS) Videtur legendum *vt ſi.* eſt enim exemplum eius, quod dixit, *ſi eiusdem generis eſt.* Verba vero, *referentem ad fructum*, abundant. VRSINVS.

40, 6 EX ARBORE, E QVA QVIS) Huius loci obſcuritatem cum animaduertiſſet Cl. Pontedera, varietatem editionum quarundam et Creſcentii

in eam, quam inſerere vult, ramulum traducit [u], et in eius ramo praeciſo, ac [x] diſiſſo implicat eum [y] locum qui contingit [z]. ex vtraque parte, quod intro eſt, falce [a] extenuatur [b], ita [c] vt ex vna parte [d], quod [e] caelum viſurum eſt, corticem cum cortice [f] exaequatum habeat. Eius [g] ramuli, quem inſereret, cacumen vt directum [h] ſit ad caelum, curat. Poſtero anno cum comprehendit [i], vnde propagatum eſt, [ab altera arbore] praecidit.

XLI. QVO tempore quaeque [a] transferas, haec in primis videnda, quod quae prius verno tempore inſerebantur, nunc etiam ſolſtitiali, vt ficus, quod denſa materia non eſt, et ideo ſequitur caldorem [b]. A quo fit, vt in locis frigidis ficeta fieri non
2 poſſint. Aqua recenti inſito inimica. tenellum enim cito facit putre. Itaque quod [c] inſeritur caniculae ſigno, commodiſſime exiſtimatur [d] inſeri. quae autem natura minus ſunt mollia, vas aliquod ſupra alligant, vnde ſtillet [e] lente [f] aqua, ne prius exareſcat [g] ſurculus, quam coaleſcat [h], cuius ſurculi corticem integrum ſeruandum, et eum [i] ſic

u) *traducat I. B. R.* x) *et defiſſo I. B. R. ac diffiſſo P. Iuntt.* y) *tum ramuli locus, qui I. I-G.* z) *contigerit I. B. R.* a) *qua fiſſuram intrat, falce I. I-G.* b) *extenuatum I. B. R.* c) *ita ex ima I. B. R.* d) *parti P.* e) *qua caelum viſurus I. I-G.* f) *codice I. B. R.* g) *Eius autem I. I-G.* h) *derectum P. detectum I. B. R.* i) *comprendit P.* [C. XLI.] a) *quaque P.* b) *caldiorem P. calidiorem I. B. R.* c) *qui ſit P. quae ſit I. B. R.* d) *exiſtimatur ea P. exiſtimantur ea I. B. R. aeſtimatur I. I-G.* e) *ſtilet B. R.* f) *lenta Bon. lente in iis aqua Ba-G.* g) *areſcat B. R.* h) *coleſcat P.* i) *cum ſit I. B. R.*

ſcentii adſcripſit, iudicium ipſe non interpoſuit. Igitur bona ipſius cum venia eam, vt longiuſculam, omiſimus. Caeterum interpunctione quae erat poſt *implicat*, translata poſt *contingit*, mihi videbatur hanc ſententiam habere, quam paraphraſi, qua potero exponam. In arboris, cui inſerendus eſt nobilior ſurculus, ramo praeciſo, vti moris eſt, ac diffiſſo *implicat* agricola, h. e. inſerit *eum locum* ſurculi arbori ſuae adhuc continentis, *qui contingit*, h. e. pertingit ad ramum praeciſum ad diffiſſum. Huius ſurculi vtraque pars, qua intrare fiſſuram, et interiora rami contingere debet, *extenuatur* et laeuigatur falce, ita vt reliqua pars, quae coelum, hoc eſt liberum aerem (non accurate ipſam regionem ſuperiorem) *viſura eſt, corticem cum cortice* rami ipſius *exaequatum habeat*, tanto nempe facilius coaliturum.

40, 6 QVEM INSERERET) Legendum *inſerit*, vel *inſeret*.

40, 6 AB ALTERA ARBORE) Haec ab expoſitoribus addita ſunt. VRSIN. Voluit ſane aliquis, ſiue ipſe Varro, ſiue alius fuerit, declarare, quid ſibi velit τὸ *vnde*, qua eodem modo vtitur paullo poſt 41, 3. Simile eſt illud Terentii Eun. Prol. 11 *ſcripſit cauſam dicere prius, vnde petitur, aurum quare ſit ſuum, quam illic, qui petit. Vnde petitur*, h. e. reum, a quo petitur. Intereſt mea hic de Fabriano Lexico monere, et loco Ciceronis Fam. 7, 11 pr. Hunc ſub *Peto* n. 3 ita retuleram, (loquor de editione A. 1726) *Ego omnibus vnde petitur*, (h. e. in ius vocatis) *hoc conſilium darem*. Sed vide, quam aſtute interpolauerit vir bonus. *Ego omnibus* ſc. in ius vocatis, *vnde* h. e. a quo ICto *petitur*. Recte autem h. l. a me intellectum ante aliquanto, quam admouerem Fabro manum, Chreſtomathia Ciceroniana docere poteſt n. 26 no. 19. Satis peccatorum ipſi commiſimus, vt non opus ſit alienam etiam culpam ſuſtinere.

41, 1 ET IDEO SEQVITVR CALDOREM) An *calidiorem* vt Creſcentius 5, 10 transſcripſit: et *ideo ſequitur calidiorem*, id eſt locum vel regionem. Id in Ienſonianis quoque libris habetur. PONTED. *Caldus* et *Caldor* Varroniana eſſe Index docebit.

41, 2 QVOD INSERITVR CANICVLAE SIGNO COMMODISSIME) Vetus lectio, *Qui ſit caniculae*, etc. Totum autem caput e Theophraſto translatum, libro primo *φυτῶν ἱστορίας* cap. 123 (*φυτῶν αἰτιῶν*, cap. 6.) *τὸ δ' ὕδωρ τῷ μὲν ἐνοφθαλμισμῷ, πολέμιον. ἐκσήπει γὰρ καὶ ἀπόλλυσι παραῤῥέον, διὰ τὴν ἀσθένειαν. διὸ καὶ ἐπὶ κυνὶ δοκεῖ ἀσφαλέστατον εἶναι.* VICT. Quae ab Aldo hoc modo primum in vulgum producta et ad hanc aetatem retenta, Varroniana non eſſe, mea fert opinio, quod veteres libri tam manu ſcripti quam formis excuſi alia atque alia oſtendunt, vt codices Victoriani: *Itaque qui ſit Caniculae ſigno, commodiſſime exiſtimatur inſeri.* Ab his Caeſenas exemplar in *qui* tantum differt, ita Ienſoniana editio, quod in illo eſt *quod*; in hac *quae*. Verum optima ſunt Victoriana: *Qui* communis eſſe apud vetuſtiſſimos generis docet Priſcianus, et antiqua exempla confirmant. PONTED.

41, 2 VAS ALIQVOD SVPRA ALLIGANT) Theophraſtus, (de cauſ. plant. 1, 6) *οἱ δὲ χύτραν προσβάλλουσιν ὕδατος, ὥς τε κατὰ μικρὸν ἐπιῤῥεῖν* etc. VICTORIVS.

ſic exacuendum, vt non denudes medullam. ne extrinſecus imbres noceant, aut ni-
mius calor, argilla oblinendum [k], ac libro obligandum. Itaque vitem [l] triduo ante- 3
quam inſerant [m], deſecant, vt qui [n] in ea nimius eſt humor [o], diffluat ante, quam
inſeratur. at [p] in qua inſerunt, in ea paullo infra, quam inſitum eſt, incidunt: vnde [q]
humor [r] aduenticius effluere poſſit. contra in fico, et malo Punica, et ſi qua etiam
horum natura aridiora [s], continuo. In aliis translationibus videndum, vt quod trans-
ferat [t] in cacumen, habeat gemmam, vt in ficis. De his [primis] quatuor generibus 4
ſeminum, quaedam quod tardiora, ſurculis potius vtendum [u], vt in ficetis faciunt.
Fici enim ſemen naturale intus in ea fico, quam edimus. quae ſunt minuta grana,
e quibus paruis, quod enaſci coliculi vix queunt. Omnia enim minuta et arida ad
creſcendum tarda; ea [x] quae laxiora, et [y] foecundiora; vt foemina, quam mas. ex [z]
proportione in virgultis item. itaque ficus, malus Punica, et vitis, propter foemi-
neam [a] mollitiam [b] ad creſcendum prona. contra palma, et cupreſſus, et olea, in cre- 5
ſcendo tarda. in hoc enim [c] humidiora quam aridiora. quare ex terra potius in ſemi-
nariis [d] ſurculos de ficeto, quam grana de [e] fico expedit obruere: praeter ſi aliter
nequeas: vt ſi quando quis trans mare ſemina mittere, aut inde petere vult. tum
enim reſticulas [f] per ficos, quas edimus, maturas perſerunt [g], et eas cum inaruerunt [h],
complicant, ac quo volunt mittunt, vbi obrutae in ſeminario pariant. Sic [i] genera 6
ficorum,

k) *obliniendum a. V.* l) *cum* inſer. *P.* m) *inſerunt I. B. R.* n) *quod ea P.* o) *vmor P.* p) *et H.* q) *in qua I. B. R.* r) *vmor P.* ſic per hoc caput et alibi pluries. s) *aridior. Continuo in I. B. R.* t) *transferatur, I. B. R. transfertur, I. I-G.* u) *quam ſemine* inſ. *I. I-G.* x) *et I. I-G.* y) *ea et I. I-G.* z) *et P.* a) *foeminem P.* b) *molliciam P. Ienſſ.* c) *enim* abeſt *Gy.* d) *ſeminario I. B. R.* e) *ex I. B. R.* f) *reſticulam P. per reſticulam ficos I. B. R.* g) *perferunt H.* h) *inaruerint a. V.* i) *Sic* deeſt *I. B. R.*

41, 2 VT NON DENVDES MEDVLLAM) (Theophr. de cauſ. plant. 1, 6) ὡς τε μὴ γυμνῦν τὴν μήτραν. VICTOR.

41, 3 ITAQVE VITEM TRIDVO ANTE, etc.) Theophraſtus 124, διὸ καὶ τὴν ἄμπελον προαποτέμνυσιν ἡμέραις τρισὶ πρότερον, ὅπως προαποῤῥῇ τὸ δάκρυον. In excuſis ſane Theophraſti codicibus ἡμέραις τισὶ mendoſe, vt Varronis confirmatione agnoſcimus. VICTOR.

41, 3 CONTRA IN FICO ET MALO PVNICA, etc.) ῥόα δὲ καὶ συκῆ καὶ ὅσα τύτων ἐςὶ ξηρότερα, παραχρῆμα. VICTOR.

41, 3 VNDE HVMOR) vt illud *vnde propagatum eſt* 1, 40, 6.

41, 3 AT IN QVA INSERVNT) Prima dictio vetuſtiſſima eſt *aut*, quod optimum erit perpendenti vitem dum inſerunt arboratores, vel triduo ante deſecare vt nimius humor defluat priusquam inſeratur; aut, ſi ſtatim inſerant, *in ea paulo infra quam inſitum eſt*, incidere, *vnde humor aduenticius effluere poſſit*. PONTED.

41, 4 DE HIS [PRIMIS] QVATVOR) Non dubito, quin *primis* abeſſe debeat, vndecunque irrepſerit. Reſpicit aperte ad quadripertitam ſeminis diuiſionem 1, 39, 3 propoſitam.

41, 4 E QVIBVS PARVIS, QVOD ENASCI) Si legas *e quibus, quod paruis, enaſci coliculi vix queunt*, nihil difficultatis fuerit. Vulgata lectio niſi inepta, certe mihi eſt obſcuriſſima.

41, 4 OMNIA ENIM MINVTA) Theophraſt. (de cauſ. plant. 1, 8) ἢ μᾶλλον, ὅσα μανότερα καὶ ὑγρότερα. τὰ μὲν γὰρ πυκνὰ καὶ ξηρὰ δυσαύξητα. VRS. Eadem habet Plin. 17, 13. SCHOETTG.

41, 4 PROPTER FOEMINEAM MOLLITIAM) Ita habent antiqui libri: non *molliciem*, vt in excuſis. Cicero in Partitionibus, *Et lenitatem mollitia animi*. Hic etiam locus totus e Theophraſto eſt translatus, φανερῶς δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ζώων τῦτο συμβαῖνον, καὶ μάλιςα ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων. εὐαυξέςερα γὰρ τὰ θήλεα τῶν ἀῤῥένων. ὑγρότερα καὶ μανότερα τὴν φύσιν ὄντα. δῆλον δὲ ὅτι καὶ ἐπ᾽ αὐτῶν τῶν δένδρων ῥόα μὲν καὶ συκῆ καὶ ἄμπελος, εὐαυξῆ. φοῖνιξ δὲ καὶ κυπάριττος καὶ δάφνη καὶ πεύκη καὶ ἐλαία, δυσαυξῆ. VICT.

41, 5 IN HOC ENIM HVMIDIORA QVAM CALIDIORA) Haec verba videntur adiecta. item quae paullo poſt ſequuntur, *ex terra*, legendumque, *Quare potius in ſeminariis*. VRSINVS. Neſcio, vnde Vrſinus hic pro aridiora habeat *calidiora*. Illud quidem video, mihi haec verba eſſe obſcuriſſima: ſed eiicere propterea non auſim.

41, 5 QVARE EX TERRA) Si pro *ex* leges *et*, nihil erit obſcuri. Blandius certe hoc, quam cum Vrſino et hic ſecare.

41, 5 VBI OBRVTAE) Fortaſſe legendum *vt*. Verba vero ſub finem capitis, *quam ex taleis*, videntur addita ab expoſitore. VRSIN. Neque hic mutatio.

ſicorum, Chiae, ac Chalcidicae, et Lydiae, et [k] Africanae: item caetera tranſmarina in Italiam [l] perlata. Simili de cauſa oleae ſemen cum ſit nucleus [m], quod ex eo tardius enaſcebatur colis, quam e [n] taleis, ideo potius in ſeminariis taleas, quas dixi [o], ſerimus.

XLII. DE [a] Medica in primis obſerues, ne [b] in terram nimium aridam, aut variam, ſed temperatam ſemen demittas. in iugerum vnum, ſi eſt natura temperata terra, ſcribunt opus eſſe Medicae [c] ſeſquimodium. id ſeritur ita, vt ſemen iactatur [d], quemadmodum ſcilicet cum pabulum, et frumentum ſeritur.

XLIII. CYTISVM ſeritur in terra bene ſubacta tanquam ſemen braſſicae: inde differtur, et in ſeſquipedem ponitur. aut etiam de cytiſo duriore [a] virgulae deplantantur, et ita pangitur in ſerendo.

XLIV. SERVNTVR fabae modii IIII in iugero, tritici V, ordei VI, farris X. ſed

k) *et* abeſt *I. B. R.* l) *Italia Heru.* m) *nucleus P.* n) *ex aliis I. R. ex coſis Bon.* o) *diximus I. B. R.* [C. XLII.] a) *De medica* lemma faciunt *I. B. R.* b) *vel I. B. R. vt ne I. I-G.* c) *melicae I. B. R.* d) f. *iaciatur.* [C. XLIII.] a) *duriores I. B. R.*

mutatione opus eſſe putauerim. praeceſſit enim, *quo volunt* mittunt.

41, 5 SERIMVS) Praeceſſit *naſcebatur.* Itaque praeſtiterit forte legere *ſeuimus.*

42 DE MEDICA IN PRIMIS OBSERVES) Prima duo verba in nullis antiquioribus ſunt: manu ſcripti proximis temporibus tanquam inſcriptionem capitis illa habebant. nam (vt antea oſtendi) ante ſingulos libros, de quibus rebus illic ageretur, adnotatum erat: nec poſtea in partibus ipſis aliquid adſcriptum: ſecundi autem ac tertii libri inſcriptiones perierunt. Quare ex indice illo intelligi olim potuit medicae hic disciplinam tractari. Quod ſi titulos veteres Varronis haberemus, ſine vlla neceſſitate huc inculcata eſſe haec verba cognoſceremus. Quanquam alia etiam ratione, (de qua poſt diſputabo) ſi in Mſſ. codicibus inuenirentur, hic recte collocata eſſe poſſent. VICTOR. Immo quaedam, quae ſtatim ſequuntur, ſuperioribus annectenda ſunt. nam de ſemine oleae ſentit Varro, cum ait, *In primis obſerues, ne in terram nimium aridam, aut variam, ſed temperatam ſemen demittas.* Nam medicae ſemen non *demitti*, ſed *ſpargi* dicitur, vt frumentum, milium, et ſimilia. Igitur transponendum lemma ita, *de medica iugerum vnum.* Fefellit correctorem mos Varronis, qui lemma eius rei, de qua tractaturus eſt, praefigere ſolet vt fecit ſupra, *de familia Cato dirigit*, etc. Et alibi ſaepius. SCAL. Haec verba, *de medica* in VV. CC. non leguntur, et certe videntur adiecta. VRSINVS. Petrus Victorius et Ioſephus Scaliger aſſerunt *de medica* eſſe τῷ *in iugerum vnum* annectendum; illud autem *inprimis obſerues, vſque ſemen demittas* ſpectare ad oleam, quos ſequitur Popma. Ego [ſi licet poſt tantos viros meam interponere ſententiam] omnia ad Medicam pertinere affirmare non dubitarim. Nam oleae ſationem per nucleos improbauit, per taleam ſeri tradidit cap. 40. *Demum in oleagineis ſeminibus videndum vt ſit de tenero ramo* etc. item cap. 24 *in agro craſſo et calido oleam conditaneam etc.* Praeterea cum inter Pabuli genera nobiliſſima ſit Medica et Cytiſus, rationi conſentaneum videtur aliquid de terrae conditione ad Medicae cultum praecepiſſe Varronem, quod in Cytiſo non praetermiſſum videmus. Nam id quod attigit: *Si eſt natura temperata terra,* non de Medicae cultu eſt intelligendum, ſed de ſeminis, quod ad ſationem exigitur, modo. Quin etiam per id convincitur, temperatam quidem terram aliis ad Medicae ſationem praetuliſſe, aliud tamen terreni genus ab illa mediocritate recedens ſimul commemoraſſe. PONT.

42 ID SERITVR ITA) V. C. *differtur* pro *ſeritur.* Virg. Georg. 4 *In verſum diſtulit vlmos.* Col. 11, 2 *Per hos dies quaecunque ſemina differri debent.* et eod. cap. *Rutam autumno ſemine ſatam menſe Martio differre oportet in apricum* etc. Alias *diſſerere* dixit, cum ait: *Panax vtroque tempore, leui et ſubacta terra rariſſime diſſeritur.* Varro ſupra c. 40 *Per ſurculos diſſeritur in terram.* licet ibi in V. C. ſit *differtur.* VRSIN.

42 VT SEMEN IACTATVR) Vel *iactetur* reponendum videri poteſt, vel *iaciatur.*

42 QVEMADMODVM SCILICET) Pro *ſcilicet* in Mſſ. eſt codicibus nota illa, de qua bis antea locutus ſum: quae quid ſignificet, nondum percepi. *Quemadmodum L cum pabulum.* VICTOR. Externum eſt *ſcilicet*, ſtudioſi neſcio cuius nota, pro quo in optimis exemplaribus vna littera inuenitur L, *laudabile* vel *laudandum* ſignificans. Verum haec quoque aliena. PONTED. Vid. Scalig. ad 1, 59, 2.

44, 1

ſed nonnullis locis paullo amplius, aut minus. ſi enim locus craſſus, plus: ſi macer,
minus. quare obſeruabis quantum in ea regione conſuetudo erit [a] ſerendi: vt tan-
tum facias, quantum valet regio, ac genus terrae. vt ex eodem ſemine aliubi, cum
decimo [b] redeat, aliubi cum quintodecimo [c], vt in Hetruria, et [d] locis aliquot in Ita-
lia. in Sybaritano [e] dicunt etiam cum centeſimo redire ſolitum. in Syria ad [f] Garada, 2
et in Africa ad Byzacium [g] item ex modio naſci centum. Illud quoque multum in-
tereſt in rudi terra, an in ea feras, quae quotannis obſita ſit, quae vocatur reſtibilis:
an in veruacto, quae interdum requierit [h]. Cui AGRIVS [i], In Olynthia quotannis 3
reſtibilia eſſe dicunt, ſed ita [k] vt tertio quoque anno vberiores ferant fructus [l]. LICI-
NIVS, Agrum alternis annis relinqui oportet, aut paullo leuioribus ſationibus ſere-
re [m], id eſt, quae minus ſugunt terram. Dicetur, inquit AGRIVS, de tertio gradu,
De nutricationibus [n], atque alimoniis eorum. LICINIVS [o], Quae nata ſunt, inquit, 4
in

[C.XLIV.] a) *eſt a. V.* b) *decem B.R.* c) *quindecim B.R.* d) *et* deeſt *I.B.R.* e) *ſybiritano I.B. ſybritano R.* f) *agarada* iunct. *I.B.R. ad Garadda Gr.G.* g) *bizantium B.R. byrachium Ie. Iu. Dyrrhachium Heru. byrrhachium Ba. A. Gr. byrrachium G.* h) *requieuit I.B.R.* i) *Acrius P.* k) *id aut I.B.R.* l) *fructos P.* m) *ſerere* deeſt *I.B.R.* n) *nutritionibus I.B.R.* o) *ille I.B.R.*

44,1 QVANTVM IN EA REGIONE) Videtur leg. *Qu. in ea reg. conſuetudo erit, vt tantum facias: quod tantum valet regio ac genus terrae* etc. Plin. 16, 21 *Nam locorum tanta vis eſt* etc. VRSIN.

44,1 CVM DECIMO REDEAT) Hic vſus τῆς *cum* hac in re proprius eſt. Cic. Verr. 3, 47 *Ager efficit cum octauo bene vt agatur: verum, vt omnes DI adiuuent, cum decimo*, quem locum iam ad Fabrum notauimus. Dicitur etiam in ſimili diſtributione *cum octauo comite*, quod Germani *ſelb acht*.

44,2 AD GARADA) Non ſuccurrit aliqua regio vel vrbs huius nominis, niſi forte legendum ſit *Gadara*, quae in Syria quondam duplex fuit. SCHOETTG. Recte. Viderat idem Bochartus Geogr. 1, 24. p. 525 A.

44,2 ET IN AFRICA AD BYZACIVM) Sic habent antiqui libri, non vt ante excuſi omnes *Byrachium*. Plinius lib. XVII. cap. 5. cum inquit, *Contra in Byzantio Africae illum centena et quinquagena fruge fertilem campum etc.* eundem locum aut oppidum, de quo hic loquitur Varro, intellexit: mendum tamen in ea voce eſt. VICT. Mirum. cum *Byzacium* aliud ſit, aliud *Byzantium*: alterum ſit in Africa, alterum in Thracia: quare non diſtinxerit Stephanus, aut eius potius mutilator Hermolaus, Βύζαντες, inquit, Λίβυες, περὶ Καρχηδόνα τῆς Λιβύης ἔθνος, ἀφ᾽ ἧς ἡ πόλις Βυζάντιον. καὶ Βυζάντιοι, οἱ ἐν Λιβύῃ. παρ᾽ Ἡροδότῳ δὲ κακῶς διὰ τοῦ γ, Γύζαντες. Atqui praeter Plinium et alios, *Byzacium*, non *Byzantium*, vocat oppidum illud in Africa vetus inſcriptio, PER PROVINCIAS, PROCONSVLAREM, ET NVMIDIAM, BYZACIVM AC TRIPOLIVM. In altera vero tabula eiusdem exempli legitur, BYZANTIVM, vt ſi in hoc variant vetera monumenta, mirandum non ſit et in libris aliter atque aliter legi. SCALIGER. *Byzacium* videtur legendum. Vid. Plin. 5, 4 et 17, 5 et 18, 10 *Vtpote cum e modio, ſi ſit aptum ſolum quale in Byzacio Africae Campo centeni quinquageni modii reddantur.* VRSINVS. Salmaſius ad Solinum cap. 27 obſeruat, videri *Byzacium* Varronem pro vrbe accipere, quae tamen regio. ſed ex particula *ad*, quae idem ac *apud* eſt, id concludere non licet. Dicunt enim ita et alii autores, vt *apud Orientem* pro *in oriente* Tacitus Annal. 3, 12, 1. SCHOETTGENIVS.

44,2 IN VERVACTO) *Veruactum* opponitur Reſtibili. Id vocat Columella *veteretum.* quod nomen hodieque in Gallia retinetur. vocamus enim pars *Gueretum* pars *Varetum*: vt in Aquitania et in Tectoſagibus. Quare admonendus eſt lector, in Columella, vbi ſemper in excuſis libris veruactum legitur, in calamo exaratis ſemper ſine vlla exceptione *veteretum* legi. SCAL. ſed videatur Index noſter in *veruagere*.

44,3 DE TERTIO GRADV) Reſpiciendum ad 1, 37, 4.

44, 3 DICETVR, INQVIT AGRIVS) Opinatus ſum, primum fuiſſe: *Dice igitur, inquit Agrius*, vt 3, 16 *Dice igitur, vbi.* Etenim illud *Licinius*, quod neque Victorius in antiquis non impreſſis vidit, neque ego in impreſſis ante Aldum obſeruaui, huic, quando eo ſibi complacuit, non inuiderem, *ille* quod pro *Licinius* erat, contentus. PONTED.

44,4 DE NVTRICATIONIBVS ATQVE ALIMONIIS EORVM) Haec verba videntur addita ab expoſitoribus, qui ex cap. 34 illa ſumſerunt, vbi eſt: *ſex gradus fecit fructuum, tertiumque ex his dedit nutricatui.* VRSIN.

44,4 QVAE NATA SVNT, INQVIT) Ante haec verba in excuſis, *Licinius*: in vetuſtiſſimis libris, *Ille*: infra poſt *Praegnantia*, eadem illa litera, quae nobis ſaepe moleſta eſt. antiqua enim lectio haec, *Praegnantia* L. *cum ſunt.* Prae-

terea

in fundo aleſcunt, adulta concipiunt, praegnantia cum [p] ſunt, matura pariunt poma, aut ſpicam: ſic [q] alia [r]. ſimile ei, a quo profectum [s], redit ſemen. Itaque ſi florem, acerbumue pirum, aliudue quid decerpſeris, in eodem loco, eodem anno, nihil renaſcitur, quod praegnationis idem [t] bis habere non poteſt. vt enim mulieres habent ad partum dies certos, ſic arbores ac fruges.

XLV. PRIMVM plerumque e terra exit ordeum diebus VII. nec multo poſt
triticum. legumina fere quatriduo [a], aut quinque diebus, praeterquam faba. ea enim
ſerius aliquanto prodit [b] ſeges. Oſtendit idem milium, et ſeſama [c], et caetera ſimi-
liter aequis fere diebus, praeterquam ſi quid regio, aut tempeſtas vitii attulit, quo
2 minus ita fiat. Quae in ſeminario nata, ſi loca erunt frigidiora, quae molli natura
ſunt, per brumalia tempora tegere oportet fronde, aut ſtramentis: ſi erunt imbres
ſecuti, videndum necubi aqua conſiſtat [d]. venenum enim gelum [e] radicibus tenellis
3 ſub terra, et ſupra virgultis [f], quae nec [g] eodem tempore aeque creſcunt. nam radi-
ces autumno, aut hieme magis ſub terra, quam ſupra adoleſcunt [h], quod [i] tectae ter-
rae tepore propagantur, ſupra terram aere frigidiore ringuntur [k]. idque [l] ita eſſe
docent

p) *vel cum I. B. R.* q) *ſi talia a quo I. B. R.* r) punct. om. *I. I-G.* s) *profectum eſt, reddunt I. I-G.* t) *diem idem a. V.* [C. XLV.] a) *quadriduo P.* b) *prodit: ſeges oſtendit. Item I. B. R.* c) *ſeſima I. B. R.* d) *conſiſtet Heru.* e) *gelu a. V.* f) *virgulta, nec I. B. R.* praec., *Iuntt.* g) *ne P.* praeter *I. I-G.* h) *aleſcunt a. V.* i) *Quo tecte P. Quo certe terra tempore tectae propagantur I. B. R.* k) *tinguntur* alii terea ad hunc locum in margine optimi exemplaris mendi nota adpoſita. VICT. De L, quod moleſtum ſibi eſſe ait vir optimus, vid. Scaliger ad V. 1, 59, 2.

44, 4 PRAEGNANTIA, CVM SINT MATVRA, PARIVNT POMA) Haec verba videntur ſuo loco mota, et ita reſtituenda: *Praegnantia pariunt poma, aut ſpicam; ſic alia, quae cum ſunt matura, ſimile ei, a quo profecta ſunt, reddunt ſemen.* Poſtea legendum: *quod praegnationis diem habere non poteſt.* Theophr. 1, 14. VRS. *Quod praegnationis idem bis h. n. p.* retineri poteſt, vt *praegnationis* ſit quartus caſus numeri pluralis.

44, 4 QVOD PRAEGNATIONIS — POTEST) Non tanti haec facienda puto, quanti vetera impreſſa: *Quod praegnationis diem idem bis habere non poteſt:* tempus enim appoſitum, quod per *diem* ſignificatur, maxime conuenit; ideo ſequitur: *vt enim mulieres habent ad partum dies certos, ſic arbores ac fruges.* Sed quid argumenta quaero? Theophraſtus, a quo iſta expreſſit Varro, id in primo Φυτῶν αἰτιῶν demonſtrat: διὰ τοῦτο γὰρ οὐδὲ ἐάν τις ἀφέλῃ τὸν καρπὸν ἢ ἄνθος, δύναται πάλιν ἕτερα γεννᾷν· διὰ τὸ μὴ λαμβάνειν τὸν τῆς κυήσεως χρόνον. PONTED.

45, 1 E TERRA EXIT) Theophr. (Hiſt. Plant.) 8, 1. βλαστάνει δὲ τὰ μὲν θᾶττον, τὰ δὲ βραδύτερον. καὶ κριθὴ μὲν καὶ πυρὸς ἑβδομαῖα μάλιστα, προτερεῖ δὲ ἡ κριθὴ μᾶλλον. τὰ δὲ ὄσπρια τεταρταῖα ἢ πεμπταῖα, πλὴν κυάμων. κύαμος δὲ καὶ τῶν σιτωδῶν ἐν πλείοσι. Plin. 18, 7 *Erumpit a primo ſatu ordeum die ſeptimo, legumina quarto, vel cum tardiſſime ſeptimo.* ſed legendum ex Varrone et Theophraſto, *cum tardiſſime, quinto.* VRS.

45, 1 EA ENIM SERIVS ALIQVANTO PRODIT. IDEM MILIVM etc.) ita videtur legendum, deletis *ſeges oſtendit,* quae gloſſulae ſunt. IDEM.

45, 2 VENENVM ENIM) Cato 2. orig. apud Nonium: *Qui aquatum eunt, lignatum videntur ire, ſecurim enim atque lorum ferunt, ſecuri gelum craſſum excidunt, eum loro alligatum auferunt.* Quo teſtimonio, licet corrupte citet Nonius, docet ab antiquis dici ſolitum *gelu,* et *gelus.* IDEM.

45, 3 NAM RADICES AVTVMNO) Vox *radices* videtur abundare, et p. p. legendum *reſtinguntur,* [f. voluit *reſtringuntur*] non *ringuntur.* Theophr. (Hiſt. Plant.) 1, 13 ὅτι τὰ μὲν ἄνω κωλύεται διὰ τὸν πέριξ ἀέρα ψυχρὸν ὄντα. IDEM.

45, 3 QVAM SVPRA ADOLESGVNT) Vt Theophraſti ſententia integra habeatur, dicendum eſt: *quam quae ſupra adoleſcunt:* ὥσπερ τινὲς φασὶ τὰς μὲν ῥίζας αὐξάνεσθαι μετοπώρου καὶ χειμῶνος, τὰ δὲ στελέχη καὶ τοὺς ἀκρέμονας ἔαρος καὶ θέρους, καὶ μάλισθ᾽ ὑπὸ τὸ ἄστρον. Ita etiam ex ſuperioribus Varronianis infertur: *Venenum enim gelum radicibus tenellis ſub terram, et ſupra virgultis. Quae nec eodem tempore aeque creſcunt; nam radices.* Id quoque ex inſequentibus: *nam prius radices, quam ea, quae ex iis ſolent naſci, creſcunt.* PONTED.

45, 3 AERE FRIGIDIORE TINGVNTVR) Manu ſcripti libri ſic habent. Excuſi vero, *Ringuntur.*

docent ſilueſtria, ad [m] quae ſator non acceſſit. nam prius radices, quam [n] ea quae ex iis ſolent naſci, creſcunt. neque radices longius procedunt, niſi quo tempore venit ſol [o]. his duplex cauſa, quod [p] et radicum materiam aliam, quam aliam longius proiicit natura: et quod alia terra alia [q] facilius viam dat.

XLVI. PROPTER eiusmodi [a] res admiranda diſcrimina ſunt [b] naturalia, quod ex quibusdam foliis propter eorum verſuram, quod ſit anni tempus, dici [c] poſſit, vt olea,

m) *at P.* n) *quam ex iis, quae I.B.R. quam ex iis, quod P. quam iis ex qua Iuntt.* o) *ſol duplex P.* p) *radicum quod et I.B.R.* q) *aliam viam facilius I.B.R.* [C. XLVI.] a) *cuiusmodi P.* b) *ſunt. Natura aliquod ex Pol. ſunt. Nam aliquot ex I.B.R.* c) *vt dici I.B.R.*

guntur. Neutra lectio ſatis plana: nec enim ſiue hoc, ſiue illo modo legas, verba haec inter ſe diuerſa, quod plerumque conſueuerunt, ſignificare videntur. Fortaſſe *Tanguntur* legi debet. Id eſt, feriuntur, caedunturque. hoc enim verbo iniuriam frigoris ſignificauit in 2 libro, cum de pecoris ſanitate loqueretur, *et iniicitur aliquid, ne frigus caedat.* Sententia huius loci valde aperta, et e Theophraſti primo libro expreſſa. vbi enim quaerit, an ſimul fruticentur ſupernae infernaeque ſtirpium partes, de his omnibus rebus plenius, vberiusque diſſerit, ὅτι τὰ μὲν ἄνω κωλύεσθαι διὰ τὸν πέριξ ἀέρα, ψυχρὸν ὄντα. Nam prior etiam pars huius ſententiae ab eodem accepta, τὰς μὲν ῥίζας αὐξάνεσθαι μετοπώρου καὶ χειμῶνος. Quae infra etiam Varro tradidit, inde quoque ſumpſit: Nam prius radices etc. ἐν ἐκείνῃ γὰρ τὴν ῥίζαν πρότερον τὸν βλαστὸν ἀφιέναι πάντα. Nec non quod ſequitur, *Neque radices longius* etc. οὐκ εἰς πλεῖον καταλαμβάνουσαι βάθος ἢ ἥλιος ἀφικνεῖται. πλὴν ἐάν που τόπος εὐδίοδος ᾖ. Quo loco animaduertendum quam eleganter haec extrema verba reddiderit Varro, quod alia terra alia facilius viam dat. VICT. Lego: *Aere frigido reſtringuntur.* SCAL. Repoſui lectionem, quae videbatur Varronis conſuetudini et rei, de qua agitur, eſſe conuenientiſſima. ſiue enim *ringi* proprie ad nares pertinet, et ad rugas illas (quae vox et ipſa cum *ringendo* cognationem habere videtur) canum iratorum et σεσηρότων. ſiue quod magis placet, et cum *rictus* vel *ricti* ſignificatione conuenit, *ringi* eſt hiare; ſiue *ringi* eſt ῥήγνυσθαι, quorſum forte Feſtus reſpexit, cum a *rumpendo* arceſſiuit; ſiue denique a ῥῖγος et ῥιγεῖν deriuatur, nam frigore vel *rigore* praeſertim *ringuntur* homines et beſtiae; quodcunque horum verum ſit, *ringi* commoda metaphora, vel proprie etiam, dicentur herbae, cum frigore conſtrictae corrugantur, corticem rumpunt, vt hiet, verbo cum rigent. Varronem autem frequentare verba ab animatis et nobilioribus translata ad muta et ignobiliora peculiari obſeruatione et longa exemplorum inductione coniecta in Indicem voc. *metaphorae Varronis* oſtendimus.

45,3 NISI QVO TEMPORE PERVENIT SOL) Lego, *niſi quo peruenit ſol*, tum ex loci ſententia, tum ex Theophraſti collatione, vnde accepit Varro. οὐκ εἰς πλέον καταλαμβάνουσαι βάθος, ἢ ᾗ ὁ ἥλιος ἐφικνεῖται. Nam et ita Theophraſti locum, qui et ipſe corruptus eſt, emendamus. Igitur τὸ *tempori* erat gloſſema. SCAL. Delendum verbum *longius* et *tempore* in *tepore* mutandum videtur. Theophr. (de cauſ. Plant.) 1, 13 ῥίζαι οὐκ εἰς πλεῖον καταλαμβάνουσι βάθος, ἢ ὅσον ἂν ὁ ἥλιος ἐφικνῆται. τὸ [f. leg. τῷ] γὰρ φύεσθαι εἰς βάθος, οὐδεμία ῥίζα καθήκει πλέον, ἢ ὅσον ὁ ἥλιος ἐφικνῆται. τὸ γὰρ θερμὸν τὸ γεννόν. [f. γεννητικόν] Plin. 16, 13 *Quidam non altius deſcendere radices, quam calor ſolis tepefaciat.* VRS. Forte melius, *niſi quo tepore venit Sol*, vel, *tepor venit Solis.* Theophraſtus φυτῶν αἰτιῶν, lib. 1. (c. 13) οὐκ εἰς πλεῖον καταλαμβάνουσαι βάθος, ἢ ᾗ ὁ ἥλιος ἐφικνεῖται. A quo ſumſit haec Varro. Plinius lib. XVI, 31 ſ. 56 *Quidam non amplius deſcendere radices, quam Solis calor tepefaciat: idque natura loci tenuioris ſiue craſſioris, dixere.* POP. Viderat iſta Victorius VV. LL. 35, 3. GESN. Malebat Popma: *niſi quo tempore venit ſol*, vel *tepor venit ſolis.* Quod ſi probarem, haec non ſcripſiſſem. Numquid cum ſol ad nos accedit, ſine tepore accedit, et quo propius etiam non tepidus, ſed feruidus? Numquid Theophraſtus de tepore quid? οὐκ εἰς πλεῖον καταλαμβάνουσαι βάθος, ἢ ὁ ἥλιος ἀφικνῆται. Cur igitur bene conſtituta nimio ſtudio infirmant? Quare his miſſis, videndum potius, cum Soſipater Chariſius in his R. R. libris a Varrone ſcriptum *radicium* non *radicum* nos moneat, hic et alibi idne ſit inducendum, an contra? PONTED.

46 QVOD EX QVIBVSDAM FOLIIS) Locus translatus a Theophraſto. illius enim haec verba ſunt in primo φυτῶν ἱστορίας. (c. 16.) Ἴδιον δὲ καὶ τὸ τῇ ἐλαίᾳ καὶ τὸ τῇ φιλύρᾳ καὶ τῇ πτελέᾳ καὶ τῇ λεύκῃ συμβαῖνον. στρέφειν γὰρ δοκοῦσι τὰ ὕπτια μετὰ τροπὰς θερινάς. καὶ τούτῳ γνωρίζουσιν, ὅτι γεγένηνται τροπαί. In II etiam libro φυτικῶν αἰτιῶν c. 156. (26.) Non tamen easdem omnes quas Theophraſtus, appellat M. Varro: nam pro tilia et vlmo, quas retulit Graecus auctor, noſter ſalicem ponit. Plinius easdem quas Theophraſtus nominauit. Illud hic admonere viſum eſt, recentiores omnes in magno errore verſatos, qui crediderunt *duo eſſe ſolſtitia*, et alterum *aeſtiuum*, alterum *hyber-*

num

olea, et populus alba, et ſalix. Horum enim folia, cum conuerterunt ſe, ſolſtitium dicitur fuiſſe. nec minus admirandum, quod fit in floribus quos vocant heliotropia, ab eo quod ad [d] ſolis ortum mane ſpectant, et eius iter ita ſequuntur ad occaſum, vt ad eum ſemper ſpectent.

XLVII. IN ſeminario quae ſurculis conſita, et eorum molliora erunt natura cacumina, vt olea ac ficus [a], ea ſumma integenda binis tabellis dextra et ſiniſtra deligatis [b], herbaeque elidendae [c], et dum tenerae ſunt vellendae. prius [d] enim [e] aridae factae

d) *ad* omitt. *a. V.* [C. XLVII.] a) *ficus. Ea* omnes. b) *alligata I. B. R. deligata P.* c) *eligendae: eae dum I. B. R.* d) *prius* om. *I. I-G.* e) *enim* om. *I. B. R. Nam I. I-G.*

num appellari, cum veteres cuncti boni auctores *ſolſtitium*, quemadmodum hic facit Varro τροπὰς θερινὰς ſolum vocent: τροπὰς autem χειμερινὰς, brumam. Lucretius, Virgilius, M. Varro, Cicero, Plinius hoc ſemper obſeruarunt. Cur tantum conſenſum optimorum ſcriptorum Columella reliquerit, non video, ille enim ſolus (quod ſciam) aeſtiuum ſolſtitium, *et ſolſtitia* numero multitudinis vtraſque τροπὰς appellat. Seruius etiam Vergilii interpres hoc non animaduerterat, et huius rei ignorantia turpiter lapſus eſt in illius loci declaratione, *Humida ſolſtitia.* Quamuis enim numero multitudinis loquatur poeta, non debet exiſtimari duo eſſe ſolſtitia voluiſſe, ſed auctor fuit agricolis, vt votis illud anni tempus ſingulis annis humidum poſcerent: quod ſi impetrarent a diis immortalibus, magnos fructus ex agricultura eſſe capturos. Poſſem hoc plurimis optimorum ſcriptorum teſtimoniis comprobare, rem tamen indicaſſe, vt arbitror, ſatis fuit, exempla vnicuique nunc qui accurate leget, occurrent. VICT. Plin. 2, 41 *Olea et populus alba et ſalices ſolſtitio folia circumagunt. - - Miretur hoc, qui non obſeruet quotidiano experimento, herbam vnam, quae vocatur heliotropium, abeuntem ſolem intueri ſemper, omnibusque horis cum eo verti, vel nubilo obumbrante.* Et 18, 28 ſ. 68 longiuſcula declamatio eſt de naturae indulgentia, quae tot ſigna cognoſcendi ſolſtitii oculis et manibus agricolarum ingeſſerit. Nominat arbores, quae folia vertant, *oleam, tiliam, populum albam, vlmum, ſalicem. Easque*, id eſt, earum folia ait *alia parte coelum reſpicere brumae confectae die, quam qua ſpectauere pridie.* Gellium 9, 7 et ſcholia Nicandri hic laudat Harduinus. Sed mallem hic indicaſſet, quod alias nonnunquam ſolet, reſpondeatne his veterum obſeruationibus noſtri temporis experientia. Nam de heliotropio quidem (quod non minus ac *lupinum cum ſole circumagi* etiam 18, 27 ſ. 67 ait Plinius) niſi alia aut herba eſt, aut coeli ratio, falſum plus ſemel comperi ipſe, h. e. vidi heliotropia veſpere ad orientem ſolem verſa etc.

46 SOLSTITIVM DICITVR FVISSE) Et paullo ante, *dici poteſt.* Quae ſi cum Theophraſti περὶ φυτῶν ἱστορίας primo conferas, non *dici* et *dicitur*, ſed *diſci* et *diſcitur* probabis. Ἴδιον δὲ καὶ τὸ τῇ ἐλαίᾳ καὶ τὸ τῇ φιλύρᾳ, καὶ τῇ πτελέᾳ καὶ τῇ λεύκῃ συμβαῖνον· στρέφειν γὰρ δοκοῦσι, τὰ ὕπτια μετὰ τροπὰς θερινὰς, καὶ τούτῳ γνωρίζουσιν, ὅτι γεγένηνται τροπαί. Ita Plinius 16, 23 *mirum in primis quod vlmo, tiliaque et olea, et populo alba et ſalici euenit. Circumaguntur enim folia eorum poſt ſolſtitium. Nec alio argumento certius intelligitur ſidus confectum.* Quod ſi certiora argumenta expetuntur, dabimus quoque; vetus enim huius capitis titulus manifeſtum priſcae ſcripturae ſpecimen facit: *ex quibus foliis cognoſci poſſint anni tempora:* Caeterum haud abſimile mendum in Feſto Auieno *Arat. Progn.* poſſum detegere, *dices* pro *diſces* poſito: *Sic et crabronum rauca agmina ſi volitare Fine ſub autumni conſpexeris aethere longo, Iam veſpertinus primo cum commouet ortus Vergilias pelago, dices inſtare procellas.* PONTED.

47 MOLLIORA) Vid. leg. *molliore.* nam ſupra dixit: *Quae in ſeminibus nata, ſi loco erunt frigidiora, quae molli natura ſunt, per brumalia tempora tegere oportet.* VRSINVS.

47 DELIGATIS) Hoc verbum videtur gloſſema, et p. p. legendum: *aut dum tenerae ſunt, vellendae potius, nam aridae factae rixantur*, h. e. reſiſtunt. IDEM.

47 PRIVS ENIM ARIDAE FACTAE) Lectio mihi ſuſpecta. Item ea Aldi, Iuntarum, Gymnici et Berew. (vt in margine adnotat) *nam aridae factae rixantur.* Neque enim tamdiu cunctandum eſt agricolis, vt herbae inutiles aridae fiant, quin etiam ante quam adoleſcant, euellendae; aridae namque minus nocent quam adultae; praeterea ſemen ad maturitatem perduxerunt, quod eſt totis viribus prohibendum, vt veriſſime idem Varro cap. 27 colonis inculcauit: *quae ſunt ex ea nata, priuſquam ex iis quid ſeminis cadat, vt ſint eradicata.* Vitium itaque in hoc loco manifeſto apparet, quod facile tollitur ex Ienſonianis ac Bruſchianis libris (in quibus legitur: *prius aridae factae. Etenim rixantur*) adiecta inter τὸ *prius* et τὸ *aridae* particula *quam*, et pro *aridae* legendum *adultae*, ſic: *prius quam adultae factae, etenim rixantur.* Quod ad τὸ *quam* ſpectat, res apertiſſima videtur, quod vero ad alterum *adultae* vt neceſſario eſt admittendum, ita etiam ex iis, quae proponuntur: *et dum tenerae*

faſtae rixantur, ac celerius rumpuntur, quam ſequuntur. Contra [f] herba [g] in pratis ad ſpem foeniſiciae nata, non modo non euellenda in nutricatu, ſed etiam non calcanda. quo [h] pecus a prato ablegandum, et omne iumentum, ac [i] etiam homines [k]. ſolum enim hominis [l] exitium herbae, et ſemitae [m] fundamentum.

XLVIII. IN ſegetibus autem frumentum, quod [a] culmus extulit [b]. Spica ea,
quae mutilata [c] non eſt, in ordeo, et tritico tria habet continentia, granum, glumam,
ariſtam: et etiam primitus ſpica cum oritur, vaginam. granum dictum, quod eſt intimum ſolidum [e]. gluma, qui eſt folliculus eius. ariſta, quae vt acus tenuis longa emi-
net e gluma. proinde vt grani theca [f] ſit gluma, et apex [g] ariſta. Ariſta et granum 2
omnibus fere notum: gluma paucis. Itaque id apud Ennium ſolum ſcriptum ſcio
eſſe in Euhemeri [h] libris [i] verſis [k]. videtur vocabulum etymon [l] habere a glubendo,
quod

f) *Etenim* praec. puncto inſ. *I.B.R.* g) *herbam P.* h) *Quoi Bo. Quin I.I-G.* i) *ac* deeſt *I.B.R.* k) *hominem I.B.R.* l) *homine Ienſſ. homines B.R.* m) *ſaemitae I.I.* [C.XLVIII.] a) *quo I.B.R.I.I.* b) *extulit ſpicam, I.B.R.I.I.* c) *multiloca I.B.R. mutica I.I-G. multilata P.* 1. d) *quod* abeſt *I.B.R.* e) *ſoldum P.* f) *apex I.B.R.* g) *apex* abeſt *I.B.R.* h) *ephemeridis Ienſſ.* i) *libris* om. *I.B.R.* k) *verſibus I.B.R.* l) *etymum P.*

nerae ſunt vellendae, et quae adiecta ſunt: *contra herba in pratis ad ſpem foeniſiciae nata non modo non euellenda in nutricatu, ſed etiam non calcanda* probari poteſt. Cum enim ſtirpes tria fere tempora habeant, quo tenerae ſunt, quo adultae, quo aridae, quae tenerae euelluntur, et in nutricatu, primo tempore euelluntur, antequam ad alteram aetatem accedant, id eſt prius quam adultae fiant. PONTED. Veniebat mihi in mentem, an non paullo commodius et propius ad ſcripturam veterem legi poſſit *prius enim*, int. quam euellas, *adoleſactae*, quae vox cum rarior ſit, in veteri tamen inſcriptione ſeruata, forte errandi occaſionem librariis dedit. *Aboleſactus* Tertulliani, et *obſoleſactus*, quo Valerius Maximus vſus eſt, eiuſdem quaſi monetae ſunt. PONTEDERA V.C. poſt ſcripſit, ſi ſic diſtinguatur: *prius enim, adultae f. r.* facilius, quam eo, quo ante dixerat, modo, locum dilucidum fore. Sed nos non poenitet coniecturae.

47 IN NVTRICATV) Videntur hae voces adiectae ab expoſitoribus. VRSIN.

47 SOLVM ENIM HOMINIS) De *ſolo canis* dixit Lucretius [1, 926 et 4, 2] *Nullius ante trita ſolo.* Cicero: *ſolorum callum*, ποδῶν δέρμα. IDEM.

48, 1 FRVMENTVM, QVOD) Prior dictio videtur abundare, et pro *quod* in V. C. eſt *quom.* VRSIN. Haec ab Aldo eſſe edita ad hoc tempus ſciebam, cumque eadem ab aliis diuerſo modo prius expreſſa legerem, cur tandiu Aldina retenta ſint et probata ab omnibus mirabar; nam priſca ſunt (ſi quid ego video) meliora: *in ſegetibus autem frumentum, in quo culmus extulit ſpicam: ea.* Quibuscum (vocula *in* ante *quo* excepta, qua carent) codices Caeſenas et Venetus conueniunt, nec non Iuntini libri. His declarat Varro eſſe in ſegetibus frumentum, de cuius ſummo culmo ſpica effertur, vt id ipſum a legumine, quod e ſcapi lateribus ſiliquatur, diſtinguat. PONTED. Ego ita legendum puto, *in ſeg. a. frumentorum, quod culmus extulit, ſpica. Ea quae mutilata* (ſed *mutica* tamen p. p. retinet Victorius:) *non eſt vt in hordeo* etc. Indicat duplicis generis eſſe ſpicas; alias non *mutilas*, ſiue *mutilatas* vel *muticas* denique, quales in hordeo et tritico, quae praeter granum et glumam etiam ariſtam habent; alias contra, quae ariſta carent, vt in auena, et Zea.

48, 1 EA QVAE MVTILATA NON EST) Antea hic *mutica*. vetuſtiſſimum exemplar *multilata*. vna detracta litera *mutilata* emendaui, quam veriorem puto lectionem et ex priſcis veſtigiis, et ex ſententia etiam ipſa. Sed hanc ipſam, quam me reſtituiſſe dico, in Gallicano etiam codice ſine vllo vitio iuueni. Spica enim mutica, vt ipſe docet, eſt quae non habet ariſtam. poteſt tamen non omnia illa tria habere, nec ariſta carere: vt cum ad integrum ſpica non peruenit, nec grana perfecta habet. ea autem recte, cum aliquo trium illorum caret, *Mutilata* diceretur. Cicero *mutilatum* vocat *exercitum*, male acceptum in praelio, et qui integrum militum numerum non haberet. VICTOR.

48, 1 LONGA EMINET) Nonius in *Ariſta*, et in *Gluma* legit *longe*. VRSIN. Confirmat haec Barthius Adu. 46, 10. qui hic conferendus. SCHOETTG.

48, 2 IN EVHEMERI LIBRIS) Euhemerum hic Varroni reſtituit Angelus Politianus, qui et ad hunc locum editionis Ienſonianae adſcripſerat hanc lectionem Codicis Medicei, eamque Lactantii et Columellae teſtimoniis ſtabiliuerat: verum etiam Miſcell. c. 25 totam rem copioſe et eleganter explicat; locum integrum apponere nihil attinet, quia ad Euhemerum magis quam ad

 Varro-

quod eo folliculo deglubitur [m] granum. itaque eodem vocabulo appellant fici eius, quam edimus, folliculum. Ariſta dicta, quod areſcit prima. granum a [n] gerendo. id enim ſeritur [o], vti ſpica gerat frumentum, non vt glumam aut ariſtam gerat: vt vitis ſeritur, non vt pampinum ferat, ſed vuam. Spica autem, quam ruſtici, vt acceperunt antiquitus, vocant ſpecam [p], a [q] ſpe videtur nominata. eam enim quod ſpe-
3 rant fore, ſerunt. Spica mutica dicitur, quae non habet ariſtam: eae [r] enim quaſi cornua ſunt ſpicarum, quae primitus cum oriuntur, neque plane apparent [s], qua [t] ſub latent [u] herba, ea vocatur vagina, vti [x] qua latet conditum [y] gladium. Illud autem ſumma in ſpica iam matura, quod eſt minus quam granum, vocatur frit. quod in [z] infima ſpica, ad culmum ſtramenti ſummum, item minus quam granum eſt, appellatur vrruncum [a].

XLIX.

m) *deglubatur I. B. R.* n) *a* omitt. *I. B. R.* o) *vt gerat ſpica, ſeritur frumentum I. B. R.* p) *ſpicam I. B. R. Iuntt.* q) *et a I. I-G.* r) *ea I. B. R. ariſtae I. I-G.* s) *apparet I. B. R.* t) *in qua Ba-G.* u) *ſublatet I. B. R.* x) *vt in I. B. R. I. I.* y) *conditus gladius a. V.* z) *in firma I. B. R.* a) *vrrucum Pol. 1. veruncum Pol. 2.*

Varronem pertinet. Columellae locus eſt 9, 2, 3 et 4. Lactantii 1, 11. Add. Reineſ. V. L. 3, 2 p. 374.

48, 2 A GLVBENDO) Videndus Feſtus in *Gluma.* Paullo poſt, vbi *ſpica mutica*, videtur legendum *ſpica mutila.* nam ſupra dixit: ariſtas cornuum gerere vicem. boues autem, qui cornibus carent, *mutili* dicuntur. ſub finem legendum: *quod infima ad culmum ſtramenti ſummum.* VRSIN.

48, 2 GRANVM A GERENDO) Ab Aldo haec quoque ordine perturbata emanarunt, quae a primis editoribus longe ſecus accepimus. *Granum gerendo. Id enim vt gerat ſpica, ſeritur frumentum, non vt*, quod Caeſenas quoque exemplar ſeruat. Verum paulo diligentius digerenda ſunt: *Granum a gerendo; id enim vt gerat ſpica, ſeritur frumentum, non vt.* PONTED.

48, 2 A SPE) Nullius pretii eſt haec originatio: *ſpica* enim eſt a *ſpicum*, acutum, vnde ſpiculum. Vide Feſtum in *ſpicum*, et Iſid. Orig. 17, 3. SCHOETTG.

48, 3 QVA SVBLATENT HERBA) Haec communior habetur lectio. Aldus et Gymnicus parum ab hac declinant, *in qua ſublatent herba.* Ienſonius edidit, *ſublatet*, ſed vitioſum eſt verbum. Eſt porro *vagina* in graminibus cerealibusque ſtirpibus folium, quod de ſummo culmi nodo naſcitur, ſpicas ante explicationem obducens. De qua M. Tullius libro de ſeneɫt. *Quae*, inquit, *nixa fibris ſtirpium ſenſim adoleſcit, calamoque erecta geniculato vaginis iam quaſi pubeſcens includitur, e quibus cum emerſit, fundit frugem ſpici ordine ſtructam, et contra auium minorum morſum munitur vallo ariſtarum.* Plinius de eadem 18, 3 *Ita enim eſt in Commentariis pontificum: Augurio canario agendo dies conſtituantur priuſquam frumenta vaginis exeant, et antequam in vaginas perueniant.* Virgilius porro Georg. 1 (v. 315. 316.) *vaginam* ſtipulam vocauit. *Spicea iam campis cum meſſis inhorruit, et cum Frumenta in viridi ſtipula lactentia turgent.* PONT. Nihil dubitaui diuidere vocem, *qua ſub latent herba*, h. e. *herba, ſub qua latent*; vt *qua cum* et ſimilia.

48, 3 LATET CONDITVM GLADIVM) Vetus haec eſt lectio, quam reſtitui. Neutro genere ab antiquis *Gladium* appellatum eſſe, Nonius docet, et exemplo Lucilii confirmat. Idem etiam Quintilianus oſtendit, cuius haec ſunt verba e primo libro, *Et gladia qui dixerunt, genere exciderunt.* Sed etiam ipſe M. Varro huius rei teſtis eſt in IX lib. de lingua Latina. *Quod dicitur a multis duobus modis, hic Dupondius, et hoc Dupondium: vt hoc Gladium, et hic Gladius.* VICT.

48, 3 FRIT — VRRVNCVM) Mirari ſubit, illud *Frit*, ne minima quidem ſocietate cum latinis nominibus coniunctum, tam a doctis quam ab indoctis probari. Quid de etymo? *Frit a frio, quod facile friatur.* Nam primum nego ſtrigoſum iſtud facile friari: deinde ſi concedam, cur etiam infimae ſpicae pars non *Frit* dicitur, ſed *vrruncum*, cum vtrumque minus ſit quam granum, ideoque ob exilitatem inanitatemque aeque facile friatu? Quare, his poſitis, a Graecis ea nomina repeterem; quoniam Varro de etymo nihil addiderit, quod non praetermiſiſſet, niſi eſſent externae originis: et *Frit* quidem φρὶξ eſſe opinarer, quod horrorem ſignificat, quia ſumma pars in ſpica horreat ariſtis, vt de ſegete cecinit Homerus: φρίσσουσιν ταῖς ἀσταχύεσσιν, et Virgilius; *Spicea iam campis cum meſſis inhorruit. Vrruncum* vero ὀῤῥογκον tanquam *ſeri tumorem.* Euenit namque cum ſuperiores folliculi lac, quo granis turgeant, hauſerint, ad infimos tantum ſerum, ex quo nihil denſari, et in granum grandeſcere poſſit, defluat; ideo tument quidem, ſed mox arefacto humore, effoeti nihil coactum ſeruant, velut ſi quis ſerum fiſcellis cogere tentaret. PONTED. Licetne pauca, mi Pontedera? Me-

tuo,

XLIX. CVM [a] conticuiſſet nec interrogaretur de nutricatu, credens nihil deſide-
rari, Dicam [b], inquit, de fructibus maturis capiendis. Et [c] ille, primum de pratis
ſummiſſis [d], herba cum creſcere deſiit, et aeſtu [e] areſcit, ſubſecari falcibus debet, et
quoad [f] perareſcat, furcillis verſari. cum peraruit, de his [g] manipulos fieri, ac vehi
ad villam. tum de pratis ſtipulam raſtellis eradi, atque addere foeniſiciae cumulum.
Quo facto ſicilienda prata, id eſt, falcibus conſectanda, quae foeniſeces [h] praeterie- 2
runt, ac quaſi herba [i] tuberoſum reliquerunt campum. A qua ſectione arbitror
dictum ſicilire pratum.

L. MESSIS proprio nomine dicitur in iis, quae metimur [a], maxime in frumento,

[C. XLIX.] a) *Cum tacuiſſet I. B. R. Verum cum de nutricatu conticuiſſet Licinius, nec interrogaretur I. I-G.* b) *dic inquit Agrius I. I-G.* c) *Et ille* omitt. *I. B. R.* d) *ſummis Bon.* e) *aeſtibus a. V.* f) *quaad P.* g) *ea I. I-G.* h) *foeniſices P. foeniſiciae I. B. R. foeniſecae I. I-G.* i) *herba* abeſt *Iuntt. barba Ba-G.* [C. L.] a) *metuntur a. V.*

tuo, ſi hic plane taceam, ne in nos dicat aliquis Ciceronianum illud, *Cato mirari ſe dicebat, quod non rideret haruſpex, haruſpicem cum vidiſſet.* Credimus, te Graece et Latine doctiſſimum, rerum etiam naturae, plantarum in primis, cum paucis conſultum: ſed viſne tibi credamus, ita ſapientes fuiſſe, ita eruditos ruſticos Romanos? Sed licuit ineptire in etymologiis Varroni: quidni Pontederae lepidum ludum ludere et eruditum?

48,3 APPELLATVR VRRVNCVM) Non diſputabo, eſſe hanc inauditam per reliquum Latium vocem; quod eadem etiam illud *frit* in periculum et ſtatus controuerſiam vocandum eſſet. Sed miror tamen, qui duo nomina acceperit res eadem h. e. vitium grani, ſeu exile granum et exſuccum, prout in ſumma ſpica vel in ima inuenitur? Deinde blanditur illud *verum cum tacuiſſet* vel *conticuiſſet* quorundam librorum, ex quo *vrruncum* enatum eſſe, non inanis ſuſpicio eſt. quamquam ſcio, ex *vrruncum* aeque facile naſci potuiſſe *verum cum.* Viderint acutiores. Fauet certe Pol. 2, fauet ratio, quam poſui.

49, 1 VERVM CVM DE NVTRICATV CONTICVISSET LICINIVS etc.) Vetuſtiſſimus ac fideliſſimus codex, quem multi manu ſcripti ſequuntur, ita habet, *Conticuiſſet, nec interrogaretur de nutricatu, credens nihil deſiderari dicam, inquit de fructibus.* Minoris vetuſtatis liber, a Gallo homine ſcriptus communem lectionem habet. VICT. Legendum ex V. C. *Verum quom tacuiſſet.* Nam in V. C. non eſt *de nutricatu* et p. p. legendum: *et primum de pratis ſummiſſis.* VRSINVS. Quae dum quis ita perluſtrat, nec ſuperiora reſpicit, nihil de nutricatu iam dictum, quin etiam praetermiſſum facile ſuſpicatur. Tollitur autem omnis dubitatio, ſi legentes ita ſeparemus: *Cum conticuiſſet, nec interrogaretur, de nutricatu credens nihil deſiderari, dicam, inquit, de fructibus maturis capiendis.* PONTED.

49, 1 DE FRVCTIBVS MATVRIS CAPIENDIS) Hic eſt quartus gradus eorum, qui 1, 37, 4 propoſiti ſunt.

49, 1 ET ILLE) Licinius, qui adhuc loquitur. Ita etiam ſupra 1, 24, 4. Caeterum quod παρέλκειν viderentur, a quibusdam omiſſa ſunt.

49, 1 CVM PERARVIT, DE EA) Voces *de ea* videntur adiectae et item, quae habentur p. p. *de pratis*, nam ex margine libri irrepſerunt. VRS. Miror viro docto non etiam ſuſpectum fuiſſe illud *de his*, cum vox deſit, quo commode referatur. Puto autem intelligi *gramina*, quam *herbam* dicit paullo ante. Talis vero Syneſeos exempla apud noſtrum, et vt quisque eſt antiquiſſimus Scriptor, ſunt frequentiſſima. Varroniana pluſcula monſtrat noſter index.

49, 2 AC QVASI HERBA TVBEROSVM RELIQVERVNT CAMPVM) Pro *herba* excuſi alii, *barba*, mendoſe habebant: in aliis vox *Illa* plane defecerat. Repoſui ex antiquis libris, *herba.* Paullo item ſupra *Foeniſeces* pro *Foeniſecae*, nam *Foeniſex* veteres etiam dixiſſe planum eſt. VICT.

50, 1 IN IIS QVAE METIMVR) In excuſis antea *Metuntur* manu ſcripti omnes habent, *Metimur:* quam lectionem poſtquam in optimis libris inueni, non improbo. M. Varro in IX de lingua Latina libro, eodem pacto locutus eſt, *Et cum item ea quae metimur, atque ea quae numeramus, dici putent oportere,* etc. *Menſis* vocabulum Varro vult declinatum eſſe a verbo *Metior*, quod ſignificat menſuro: eamque proprie dici in his quae menſurant homines: quamuis de aliis etiam, quae non menſurantur, dici ſoleat: id tamen improprie fit. *Metior menſum* facere apertum eſt, a quo Varro *meſſem* factam vult. id enim eſt *declinari*, vt *Lectio* etiam ab *Lego declinari* ab eo dicitur. nam quod inquit, *Meſſem* maxime in frumento eſſe, adiuuat, niſi fallor, veterem ſcripturam: hoc enim verbo vti conſueuerant. In Verrem, *Coge vt ad aquam tibi id, quod ſummi iuris eſt, Ennenſes, frumentum metiantur.* VICTOR. Fateor

mento, et ab eo eſſe vocabulo declinata. Frumenta tria genera ſunt meſſionis, vnum,
vt in Vmbria, vbi falce ſecundum terram ſuccidunt ſtramentum; et manipulum, vt
quemque ſubſecuerunt [b], ponunt in terra. vbi eos fecerunt multos, iterum eos per-
cenſent, ac de ſingulis ſecant inter ſpicas et ſtramentum: ſpicas coniiciunt in cor-
bem [c], atque in aream mittunt. ſtramenta relinquunt in ſegete, vnde tollantur in
2 aceruum. Altero modo metunt, vt in Piceno, vbi ligneum habent incuruum batil-
lum [d], in quo ſit extremo [e] ſerrula ferrea. haec [f] cum comprehendit faſcem ſpicarum,
deſecat, et ſtramenta ſtantia in ſegete relinquit, vt poſtea ſubſecentur. Tertio modo
metitur, vt ſub vrbe Roma, et locis pleriſque, vt ſtramentum medium ſubſecent [g],
quod manu ſiniſtra ſummum prehendunt [h]: a quo medio meſſem dictam puto. infra
3 manum ſtramentum, quod terrae [i] haeret, poſtea ſubſecatur. Contra, quod cum
ſpica ſtramentum haeret, corbibus in aream defertur. vbi [k] diſcedit in aperto loco
palam: a quo poteſt nominata eſſe palea. Alii ſtramentum a ſtando, vt ſtamen [l]
dictum putant. Alii ab ſtratu, quod id ſubſternatur pecori. Cum eſt matura ſeges,
metendum, cum in ea iugerum fere vna opera [m] propemodum in facili agro ſatis
eſſe dicatur [n]; meſſas ſpicas corbibus in aream deferre debent [o].

LI. AREAM eſſe oportet in agro, ſublimiori loco, quam [a] perflare poſſit ventus. hanc eſſe modicam pro magnitudine ſegetis, potiſſimum rotundam [b], et mediam paullo [c] extumidam, (vt ſi pluerit, non conſiſtat aqua, et [d] quam breuiſſimo itinere extra aream defluere [e] poſſit. omne porro breuiſſimum in rotundo [f] e medio ad extremum [g]) ſolida terra pauitam [h], maxime ſi eſt argilla [i], ne aeſtu paeminoſa [k] in rimis eius

b) *ſubſecuerint a. V. ſubſicuerint: ponent P.* c) *orbem Bo.* d) *bacillum I. B. R. Iuntt.* e) *a* inſ. *Pol.* f) *Hac I. B. R.* g) *ſubſicent P.* h) *prehendum Heru.* i) *terra P.* k) *ibi P. Iuntt.* l) *ſtramen a. V.* m) *meſſum eſt* inſ. *Ba-G.* n) *vt* inſ. *Iuntt. dicitur, vt Ba-G.* o) *debeant I. I-G.* [C. LI.] a) *qua Ba-G.* b) *rutundam P.* c) *quam paulo* marg. d) *ſed vt Ba-G.* e) *effluere I. B. R.* f) *rutundo P.* alias pluries. g) *extremam Iuntt.* h) *pauita I. B. R. I, I,* i) *argilloſa a, V,* k) *perrimoſa I. B. R, Pol, 2. rimoſa I. I-G. peminoſa Pol. 1, V,*

Fateor tamen mihi magis placere *metimus.* Locus ille alter Varronis de L. L. 8 (non 9 vt laudat Victorius) p. 114 extr. plane ad hanc rem nihil facit, quod pace manium tanti Viri dixerim: de menſura enim ibi ſermonem eſſe, nimis apertum eſt. Quamquam illud etiam fatendum, etymologiam nullam eſſe ita abſurdam, quin a Varronis ingenio alioquin limatiſſimo expectari poſſit, cuius rei vel in ipſa *meſſis* adpellatione a *medio* declinata hoc ipſum caput ſpecimen habet.

50, 1 ESSE VOCABVLO) V. C. habet *eſt.* et verbum *frumenti,* quod ſequitur, videtur delendum. VRSIN. Poteſt tamen *eſſe* pendere a *dicitur:* neque *frumenti* plane abundat.

50, 2 INCVRVVM BATILLVM) Res ipſa loquitur, *batillum* hic eſſe inſtrumentum aliquantum excauatum ad recipiendas ſpicas; figura forte non multum differt ab illo batillo, quo ad ſtercora colligenda vti iubet 3, 6, 5.

50, 3 VT STRAMEN) Haec verba gloſſema ſunt, et item *in ea.* legendum autem: *cum iugerum fere vna opera* etc. VRSINVS.

50, 3 CVM IN EA) Locus mihi obſcurus, ſi etiam Vrſini coniectura admittatur.

51, 1 SOLIDA TERRA PAVITAM) Vid. leg. *Solidam, terra pauita.* Nam infra dixit: *Quidam aream vt habeant ſolidam.* VRSIN.

51, 1 MAXIME SI EST ARGILLA, NE AESTV PAEMINOSA) Vetus haec lectio, quam imperiti et audaces ſuſtulerunt, peſſimo conſilio, quo conſueuerunt, quaecunque non intelligunt commutare: eam in cunctis manu ſcriptis inueni. Obſoletum nunc hoc verbum eſt. Nonius vim eius exponit, et vnde deriuatum ſit, docet, atque hunc ipſum Varronis locum adducit. Apud Nonium *Situ,* pro *Aeſtu,* legitur: in reliquis illi cum Varrone conuenit: et id quoque culpa librarii commiſſum puto. VICTOR. Hunc locum ita cum Nonio lego, Ne *ſitu paeminoſa* etc. Eſt autem ἀρχαϊσμὸς, in quo frequens eſt Herodotus, Plautus, Gellius, alii. *Paeminoſa in eius rimis,* ſi quidem referas ad terram, ſed ſi ad grana, nullum erit σχῆμα, quod magis probo. Eſt autem *paeminoſum* ſqualidum,

eius grana obliteſcant, et recipiant aquam, et oſtia aperiant muribus ac formicis. Ita-
que amurca ſolent perfundere. ea enim herbarum [eſt [l] inimica,] et formicarum, et
talparum venenum. Quidam aream vt habeant ſolidam [m], muniunt lapide, aut etiam 2
faciunt pauimentum. non nulli etiam tegunt areas, vt in Bagiennis [n], quod ibi ſaepe
id temporis anni [o] oriuntur nimbi [p]. vbi ea retecta [q], et loca calida, prope aream fa-
ciundum [r] vmbracula, quo ſuccedant [s] homines in aeſtu tempore meridiano.

LII. QVAE ſeges grandiſſima atque optima fuerit, ſeorſum in aream ſecerni oportet ſpicas, vt ſemen optimum habeat. E ſpicis in aream [a] excuti grana. quod fit apud

l) *deamurca et P.* m) *ſoldam P.* n) *bagienis I. B. R.* o) *anni* deeſt *B. R.* p) *nymbi I. B. R.* q) *re tecta* diuiſim *Ba-G.* r) *faciundam I. B. R. faciunt ac Ba-G.* s) *ſecedant I. B. R.* [C. LII.] a) *area I. B. R.*

lidum, vt grana, quae ſitum contraxerunt: quod aliter dicitur, *pedidum*, vel *paedidum*. Titinnius, *Rus detrudetur pedidoſus*, *ſordidus*, vt male Feſtus aut Verrius legerit *pedicoſus*. nam vel ſyllaba ipſa repugnat. SCALIG. Nonius legerit *peminoſa*, et interpretatur mali odoris, eo quod fortaſſe *ſitu* legerit, non *aeſtu*. Sed *peminoſum* videtur denotare *rimoſum*, quae vox cum eſt gloſſema verbi *peminoſa*, in textum eſt recepta. Legendum itaque videtur, *ne aeſtu fiat peminoſa, et recipiat aquam, et oſtia aperiat muribus ac formicis.* VRSIN. A *paedore* deriuat *paeminoſum* ipſe Nonius. Iam *paedor* αὐχμὸς eſt in vet. gloſſ. Porro in Lexico Graeco Lat. veteri αὐχμὸς eſt ἡ ἐν τῇ γῇ ξηρότης. Hinc credo apparet vis nominis in hoc loco referenda, ſi quid video, ad aream h. m. *ne aeſtu paeminoſa* ſi ſit, *in rimis eius grana obliteſcant*, *et* rimae *recipiant aquam etc. Paeminoſa* poteſt etiam eſſe ablatiuus abſolutus.

51, 1 EA ENIM HERBARVM EST INIMICA) Poſtrema duo verba in manu ſcriptis non inueniuntur, ſed pro illis, *de amurca*, ſcriptum eſt: quid mei iudicii ſit exponam. *De amurca*, declarationem olim cuiuſpiam fuiſſe puto, qui amurcae hic a Varrone mentionem fieri in margine ſui libri adnotarit, eam autem temere poſtea ab imperitis librariis huc inculcatam. Ad locum autem purgandum, ſatis fortaſſe eſt duo illa verba tollere, nec neceſſarium pro illis aliquid reponere. ſententia enim nullo adiuncto verbo plena et abſoluta eſt. Ea enim herbarum et formicarum et talparum venenum. Nihil tamen certi de hac re ſtatui poteſt. nam cum ante etiam eodem modo loquendi vſus ſit, nunc altera harum vocum, ad rem exponendam, contentus fuit, nunc ambas coniunxit, quas hic in excuſis codicibus habemus. Talpas autem magna incommoda afferre ſolere agris, Theophylactus etiam docuit in epiſtola quam a ruſtico homine ſcriptam fingit, τί δῆτα περὶ τῶν ἀσπαλάκων λέξαιμι; φοβερὸν γὰρ τῷ γεωργῷ τὸ κακὸν, καὶ δυσανταγώνιστον τὸ πολέμιον. VICTORIVS.

51, 2 VT IN BAGIENNIS) Apud Plin. lib. III, *Vagienni:* conſtituunturque prope Albam Pompeiam. Apud eundem lib. V, *Bargenni ſunt populi, ſed Troglodytidis regionis.* In vetuſtiſſimo gloſſario *Barginna* βάρβαρος exponitur. Caper grammaticus. Quod vero ſequitur, *Vbi ea tecta, et loca calida*, retecta vocat, quae Theophraſto ſemper εὐδιεινά. SCALIG. Nihil dubito, quin iidem ſint, qui Plinio 3, 5, ſ. 7, 3, 16 ſ. 20, et 3, 20 ſ. 24 *Vagienni* dicuntur, et in Liguribus collocantur, quibusque ad Padi recentis ripam ſedes aſſignatur a Cellario. Ita a Silio 8, 607 *Pernix Ligus et ſparſi per ſaxa Vagenni* coniunguntur. Ad rem noſtram facit, quod etiam apud hunc vetuſtiſſimae editiones Bagenos vel Bagennos habuere, obſeruante Drakenborchio, ac de Plinii quibusdam exemplaribus idem refert Cluuerius Ital. ant. 1, 10 p. 87 quocum conuenit inſcriptio Taurinenſis apud Sponium Cellario laudata. AVG. BAGIENNOR. quae eadem eſſe videtur atque Αὔγουστα Βατιεννῶν Ptolemaei, facili litterarum Γ et Τ permutatione. Porro quae de ſitu Vagiennorum, Vagennorumue prodidere Silius Pliniusque, ea bene conueniunt his, quae a Varrone hic commemorantur. In montanis enim locis a mari non multum remotis, ad fluuiorum origines, crebros circa meſſem nimbos eſſe, quis mirabitur?

51, 2 VBI EA RETECTA) Intelligendum vtique videtur de locis, vbi area aperta eſt. Verba autem *tempore meridiano* in fine capitis videntur addita ab expoſitoribus. VRSINVS.

52, 1 QVAE SEGES) Hic locus ita videtur legendus *Quae e ſegete grandiſſimae atque optimae fuerint ſpicae, ſeorſum in aream ſecerni oportet, vt ſemen etc.* In Geopon. 2, 14 τινὲς δὲ τοὺς ἁδροτέρους στάχυας ἐπιλέγοντες τοὺς ἔχοντας κόκκους πλήρεις, καὶ τελείους, καὶ εἰς σπόρον τελοῦσι, καλλίονα τὸν ἐκ τούτων καρπὸν κομιζόμενοι. VRSIN. Quae hoc capite habentur, ea ſingula lucem petere poſſunt ex Antiquitatibus Triturae, quas nos prelo ſubiecimus. SCHOETTG. Prodiit libellus elegans Trai. 1727, 8. quem v. p. 35.

52, 1 SEMEN OPTIMVM HABEAT) Forte melius *habeas*.

apud alios iumentis iunctis, ac tribulo. id ſit e tabula lapidibus, aut ferro aſperata [b], quo [c] impoſito auriga, aut pondere grandi trahitur iumentis iunctis, vt [d] diſcutiat e ſpica grana: aut [e] ex aſſibus [f] dentatis cum orbiculis, quod vocant ploſtellum [g] poenicum. In eo quis ſedeat [h] atque agitet, quae trahant, iumenta, vt [i] in Hiſpania citeriore, et aliis locis faciunt.
2 Apud alios exteritur grege iumentorum inacto [k], et ibi agitato [l] perticis, quod vngulis e ſpica exteruntur grana. iis tritis, oportet e terra ſubiactari [m] vallis, aut ventilabris, cum ventus ſpirat lenis: ita fit, vt quod leuiſſimum eſt in eo, atque appellatur acus, euannatur [n] foras extra aream, ac frumentum quod eſt ponderoſum, purum veniat ad [o] corbem.

LIII. MESSE [a] facta ſpicilegium venire oportet, aut domi legere ſtipulam: aut ſi ſunt ſpicae rarae, et operae carae, compaſci. Summa enim ſpectanda, ne in ea re ſumtus fructum [b] ſuperet.

LIV. IN vinetis vua cum erit matura, vindemiam ita fieri oportet, vt videas a quo genere vuarum, et a quo loco vineti incipias legere. nam et praecox, et miſcella [a], quam vocant nigram, multo ante coquitur; quo prior legenda: et quae pars arbuſti
2 ac vineae magis aprica, prius debet deſcendere de vite. In vindemiam diligentius [b]

vua

b) *exaſperata a. V.* c) *quae Ba-G. H. St-D.* d) *aut diſcutit ex I. B. R.* e) *ſit* inſ. *Ba-G.* f) *axibus P.* g) *ploſtenum I. B. R.* h) *ſedet vt a. V.* i) *aut P.* k) *in acto* diuiſ. *I. B. R.* l) *agitat e* diuiſ. *I. B. R.* m) *ſubiectari P.* n) *euaminatur Ienſſ. euanatur B. R.* et ad marg. *B. R. euaminatur vel euanatur euannuatur P.* o) Verba: *ad corbem*, ſunt *initium* ſequentis capitis *I. B. R.* [C. LIII.] a) *meſſi I. B. R. I. I.* Caeterum ſine diſtinctione connexum eſt hoc verbum prioribus in *Iuntt.* b) *fruſtum Bon.* [C. LIV.] a) *miſella a. V.* b) *diligentibus V. C. Vrſini.*

52,1 AC TRIBVLO, ID FIT) Locus hic ad teſtimonium vocatur a Nonio, cum probare vult, veteres ſcriptores non ſolum muliebri genere *Tribulas* appellaſſe, ſed etiam neutro. Inquinatus autem apud eum nunc eſt, ita tamen emendandus. Nam in manu ſcriptis, vt in excuſis Varronis libris, eodem pacto legitur. Quomodo autem muliebri genere Vergilium vſum hoc verbo Nonius dicat, quaerendum. nam in omnibus nunc libris, *Tribulaque traheaeque* legitur: quo exemplo ille vtitur. VICTORIVS.

52,2 QVOD VNGVLIS) *Quoad* reponit Schoettgenius in libello laudato p. 15.

52,2 EVANNATVR FORAS) Peruetuſtum exemplar *euannuatur* habet. Hic etiam locus adcus adducitur a Nonio, apud quem, vt in excuſis Varronis libris recte legitur. *Euannetur*, inquit Nonius, *dictum eſt Ventiletur, vel moueatur; a vanno, in qua legumina ventilantur* etc. Vannum autem in ruſtico carmine appellaſſe Virgilium, notum omnibus eſt: qui tamen dum agricolarum inſtrumentum hoc eſſe traderet, docuit in alio etiam vſu illud haberi ſolitum: et in rebus diuinis, maxime Liberi patris frequens eſſe conſueuiſſe. Eruditiſſimus enim poeta, quod ipſe ſciebat, aliis quoque ἐν παρέργῳ notum eſſe voluit. Intelligit autem, vt opinor, vannum, quod λίκνον Graeci vocant, inſtrumentum ad cuncta fere ſacrificia idoneum, vt veteres grammatici tradunt: vnde qui illud gerebat in ſacris, λικνοφόρος vocabatur. Plutarchus in Alexandro, cum de Olympiade ipſius matre loqueretur, quae Bacchi ſuperſtitionibus addicta eſſet, et maenadum more dracones etiam aleret, inquit de illis loquens: Οἱ πολλοὶ ἐκ τῦ κιτ]ῦ καὶ τῶν μυϛικῶν λίκνων παραναδυόμενοι καὶ περιελιτ]όμενοι τοῖς θύρσοις τῶν γυναικῶν καὶ τοῖς ϛεφάνοις, ἐξέπλητ]ον τὺς ἄνδρας. Nam Virgilius etiam myſticam vannum, vt ille myſtica licna vocauit. VICTOR. Illud in loco Nonii obſeruandum, auctius ab eo laudari h. l. quam eſt in noſtris, ita *vt quod leuiſſimum eſt in eo, atque appellatur acus* ac palea, *euannatur foras.* Supra legit *a vannu* Mercer. non *Vanno.* Locus eſt p. 9, 20 ſiue 1, 69.

53 DOMI LEGERE) Num idem eſt, quod *domum?* Poteſt certe firmari ex loco Plauti Trin. 4, 1, 22 quem ita laudat Donatus ad Ter. Eun. 4, 7, 45 *Quamquam domi cupio, opperiar tamen.* Sed in Plauto ipſo hodie legitur *domum.*

53 SVMMA ENIM SPECTANDA) Plin. 8, 6 ſ. 8 *Summum prouidentiae maiorum fuit, vt quam minimum eſſet impendii.*

54,1 APRICA, PRIVS DEBET) Nonius citat hunc locum in *legere* et *eligere*, ſed corrupte. *Legere*, inquit, *et eligere non ſub eadem ſignificatione intelligi vult Varro de R. R. lib. I Aprica etc. vt ſit; legitur, colligitur, vt plerumque eligitur melior, quaeque de plurimis.* VRSIN.

54,2 SED

vua non ſolum legitur ad bibendum, ſed eligitur ad edendum. Itaque lectius [c] defertur in forum vinarium [d], vnde in dolium inane [e] veniat: electa in ſecretam corbulam, vnde [f] in ollulas addatur, et in dolia plena vinaceorum [g] contrudatur. alia, quae in piſcinam in amphoram picatam deſcendat. alia, quae in aream [h], vt in carnarium

c) *lectae ius Ba-G.* d) *viniarium Pol.* 1. *vinaria Pol.* 2. e) *immane P.* 2. *inanne Bon.* f) *inde I.B.R.* g) *vinaciorum I.B.R.* h) *haram in I.B.R. ara in P. aream vt in Gr.* 1. *G. Pop. aram vt* rel.

54, 2 SED ELIGITVR AD EDENDVM) Nonius, *Sed etiam eligitur.* Mox ſcribendum, *Itaque lecta citius defertur.* Duo genera vuarum, *Lecta ad Vinum*, *Electa ad cibum:* illa prius defertur in forum torcularis vt prematur, haec poſt colligitur, et variis modis condita adſeruatur. Eandem Ouidius appellat vuam generoſam, lib. II de remedio amoris: *Eſt tibi rure bono generoſae fertilis vuae Vinea; ne naſcens vua ſit vſta, time.* Galenus autem lib. 11 de alimentorum facultatibus ita deſcribit, ἐν αἷς αἱ ῥᾶγες ὀλίγην μὲν ἔχουσιν τὴν ὑγρὰν οὐσίαν, οὐκ ὀλίγην δὲ τὴν στερεωτέραν, ἣν ὡς πρὸς σάρκα τῆς ῥαγὸς ἔφην εἶναι, καὶ χρῶνταί γε κατὰ τὸν τῆς ὀπώρας καιρὸν, ἀποτιθέμενοι πολυειδῶς, id eſt, *in quibus acini humidam quidem ſubſtantiam habent exiguam, ſolidiorem autem non paucam, quamue carnem acini eſſe diximus, atque iis vtuntur, eas variis modis in fine aeſtatis reponentes.* POPMA. Non. Marcellus cap. 5 de Dict. differ. [n. 95] hunc Varronis locum his verbis commemorat: *In vindemia* [in adnotationibus *e videmia*] *diligentis* [emend. *diligentius*] *vua non ſolum legitur ad bibendum, ſed etiam eligitur ad edendum.* Ex quo non ſolum *etiam* addendum Varroni videtur, vt Popma docet, ſed etiam *in vindemia* poteſt fortaſſe legi quod *in vindemium* ſcribitur. PONTED.

54, 2 ITAQVE LECTIVS) Ita ſcriptum in omnibus antiquis libris inueni. emendarunt ex ingenio nonnulli, vt opinor, *Lectae ius.* VICT. In V.C. habetur *lecta*, pro *lectae*, et abeſt vox *forum*, pro qua fortaſſe reponendum *torculum:* nam e torculari vinum venit in dolia. Apud Columellam tamen mentio eſt fori vinarii 11, 2, et 12, 8. VRSINVS. Lege *lecta*, ſcil. vua ſenſu plano. Quum enim Varro ſuperius diſtinctionem fecerit inter vuam, quae legitur, et quae eligitur; iam pergit et oſtendit, quid horum ſingulis fieri debeat. Lecta nempe defertur in forum vinarium, inde in dolium; electa vero etc. SCHOETTG. *Forum vinarium* quod offendit Vrſinum, explicamus in Indice.

54, 2 VNDE — ADDATVR) Videtur legendum *abdatur*. Colum. 12, 43. Sed fortaſſe verior lectio eſt: *Vnde in ollulas, eae in dolia plena vinaceorum condantur.* Nam Varro imitatus eſt locum Catonis 7. *Hae in ollis, ollae in vinaceis conduntur.* VRSINVS. Non cogitaſſet de mutatione Vrſinus, ſi vſum vocis *addere* cognitum ſatis habuiſſet. vid. noſtrum 3, 15, 2 et reliqua, quae laudamus in Ind. it. *adiicere.*

54, 2 DOLIA PLENA) Recte Barthium arguit Reineſius V.L. 2, 8 p. 187. qui Adu. 2, 14 ex Plinii Valeriani loco 1, 64 *Vuae in vinaceis ſeruatae faciunt ſcreantibus ſanguinem:* perſuadere nobis voluit, *vinacea* eſſe vaſa vuis ſeruandis. SCHOETTG.

54, 2 QVAE IN ARAM) Videtur legendum, *Quae in horreum aut carnarium.* Col. 12, 43 *Alii cum legerunt vuam, ſi qua ſunt in ea vitioſa grana, forcipibus amputant, atque ita in horreo ſuſpendunt, in quo triticum ſuppoſitum eſt.* In carnario autem ſolere ſuſpendi vuas docet idem Varro in *Agathone* apud Nonium in *ſuſpicere, Et pueri in aedibus ſaepius pedibus offenſant, dum recentes muſteos in carnario fluitare ſuſpiciunt.* Quidam legunt *arcam* pro *aram.* Sed cum in V.C. *aera* ſit, fortaſſe ea lectio verior eſt. VRSIN. Scribendum *in aream.* Vua ſiccatur in area, vt inde adſcendat in carnarium, et familiae praebeat eſcam. Colum. lib. XII. *Alii cum legerunt vuam, ſi quae ſunt in ea vitioſa grana, forficibus amputant, atque ita in horreo ſuſpendunt, in quo triticum ſuppoſitum eſt.* Plinius lib. XV *Sunt qui malunt vuas in ſcobe ramentiſue abietis, populi, fraxini, ſeruare. Sunt qui ſuſpendi procul malis, protinusque in granariis iubeant, quoniam optime ſit operimento puluis penſilibus.* POPMA. Locus dubius, lego: *Alia quae in aream vnde in Carnarium aſcendat.* Quod ad vocem *aream* ſpectat, minus eſt dubitandum, nam ſic in nonnullis formis excuſis libris legitur vt Popmae, Gymnici; praeterea ea eſt vindemiatoris conſuetudo, vt electam vuam in aream deferat primum, deinde in carnarium. *Vt* vero in *vnde* mutaui non tantum quod locus id exigit verbum, quantum quod eadem voce ſemel iterumque in hoc capite vtitur Varro: *Itaque lectius defertur in forum vinarium, vnde in dolium inane veniat: electa in ſecretam corbulam, vnde in ollulas addatur.* *Carnarium* quoque ſuſpectum habui, ſiquidem non in *Carnarium*, ſed in *granarium* vua reuera defertur, et ſic ſuſpenditur. Columella 12, 43 *Alii cum legerunt vuam, ſi qua ſunt in ea vitioſa grana, forficibus amputant, atque ita in horreo ſuſpendunt, in quo triticum ſuppoſitum eſt.* Plin. 15, 17 *Sunt qui malunt vuas in ſcrobe ramentiſue abiectis, populi, fraxini, ſeruare. Sunt qui ſuſpendi procul malis, protinusque in granariis iubeant, quoniam optime ſit operimento puluis penſilibus.* Quos ſeruandae vuae vſus Graeca conſuetudine ſic Didymus in *Geop.* 4, 15 eſt complexus: φυλάττονται δὲ αἱ σταφυλαὶ

rium aſcendat [i]. Quae calcatae vuae erunt, earum [k] ſcopi cum folliculis [l] ſubiicien-di ſub prelum [m], vt ſi quid [n] reliqui habeant [o] muſti exprimatur in eundem lacum.
3 Cum deſiit ſub prelo fluere, quidam circuncidunt extrema, et rurſus premunt: et rurſus cum expreſſum, circunciſitum [p] appellant, ac ſeorſum, quod expreſſum [q] eſt, ſeruant, quod reſipit [r] ferrum. expreſſi acinorum folliculi in dolia coniiciuntur, eoque aqua additur: ea vocatur lora, quod lota acina, ac pro vino operariis datur hieme.

LV. DE olíueto. oleam quam manu tangere poſſis e terra, ac [a] ſcalis, legere oportet potius quam quatere, quod ea, quae vapulauit, maceſcit [b], nec dat tantum olei. quae manu ſtricta, melior ea, quae digitis nudis legitur [c], quam illa quae cum digitalibus [d]. duricies

i) *eſcendat P.* k) *eorum I. B. R.* l) *follicolis Heru.* m) *plerum P.* n) *ſiqui P.* o) *habeat P. circumciſicitum P. circumciſitium* marg. q) *expreſſum* deeſt *I. B. R.* r) *reſipit I. B. R. reſpicit P.* [C. LV.] a) *aut I. I-G.* b) *inareſcit a. V.* c) *legatur Heruag. laudabilior I. B. R. I. I. laudabilior: l. quam P.* d) *digitalibus* omnes praeter *P. Po.*

φυλαὶ ἐπὶ πλεῖϛον χρόνον, καὶ ἐν ταῖς ἀποθήκαις τοῦ σίτου κρεμαννύμεναι, καὶ μάλιϛα, ἐὰν ὁ σῖτος ἀνακινῆται. ὁ γὰρ ἀνιϛάμενος ἀπ' αὐτοῦ κονιορτὸς προσιζάνων αὐταῖς πολύ τι συμβάλλεται πρὸς διαμονήν. PONT.

54, 2 IN CARNARIVM ASCENDAT) De *carnario* conſulendus Index noſter. Suſpenduntur ibi, vt fumum bibant, qua cauſa etiam ad fabrum ferrarium mittebantur Ca. 7, 2. Neque prohibet quidquam, quo minus ipſa etiam area carnarium ſit, et ad lectionem Victorianam proxime accedit. Sed nec Medicea Politiani lectio *eſcendat* negligenda videtur. Iam ad Fabri theſaurum indicauimus, aliis etiam locis pluribus reſtitui illud verbum a viris doctis, vbi *aſcendere* locum eius inuaſerat.

54, 2 EARVM SCOPI) *Scopos* vocat pediculos, quibus adhaerent acini. Hos auctores Geoponicorum vocant *κρεμαϛῆρας* ſicut pomorum, *πέλματα*, quae Palladius tenacia: Ficuum vero *πείσματα*. Quos vero Varro *ſcopos*, Cato *ſcopiones*. Sed deprauatus eſt locus apud illum: et mendi nota adpoſita. Legendum enim *Tum acina de vuis miſcellis decerpito de ſcopione. inde in dolium.* Apud Columellam perperam legitur ſcipiones lib. XII, cap. XXXIX, *Vbi*, inquit, *ſatis corrugata erunt acina, demito, et ſine ſcipionibus in dolium coniicito.* Item cap. XLIIII, *Modice ſeparatis ſcipionibus, reſolutaque intrita folliculorum in dolio ſubſternitur.* Vtrobique enim legendum, *Scopionibus.* Intelligit, inquam, racemum cum pediculis: a ſcoparum ſimilitudine. SCALIG. Egregie locum noſtrum illuſtrat Lindanus ſelect. Med. 10, 184. SCHOETTG. Etiam de his ad Fabrum diſputata ſatis multa ſunt.

54, 3 CIRCVMCIDVNT EXTREMA) Quem pedem vinaceorum appellant Columella et Plinius, vt Index docet, illius extrema prelo cedunt, ne plane exprimantur. ea igitur ferro circumciſa denuo prelo ſubiiciuntur. Poſterius, *quod expreſſum eſt*, *ταυτολόγον* videtur; ſed ita tamen nonnunquam optimi ſcriptores.

54, 3 CIRCVMCISITVM) In Mſſ. vna ſyllaba productius verbum *circunciſicitum.* VICT. Lege, *Circumciſitium*, analogia ita poſtulante, et veſtigiis priſcae ſcripturae. Cato *Circuncidaneum* vocat. *Reſipit ferrum* dixit, vt Dioſcorides, *ὑπόβρωμον ὄζει.* SCALIG. Locus ſine dubio corruptus ita reſtituendus. *Et ſuccum expreſſum circumciſiuum appellant.* Colum. 12, 36 *Muſtum torticium eſt, quod poſt primam preſſuram vinaceorum circumciſo pede exprimitur.* Ca. 23 *Torticium muſtum ſuo cuique dolio indito.* Plin. 14. 20 *Super omnia Cato matureſcente iam vino iubet muſtum, quod ille torticium appellat, nos intelligimus nouiſſime preſſum.* VRSIN. In manu ſcriptis *circumciſicitum.* Vnde forte reponendum, *circumſiciuum.* *Sico* et ex eo *circumſico*, *praeſico*, *reſico*, *ſubſico* antiqui dixerunt; cuius ſcripturae exempla in his libris ſunt in promptu. Hinc *circumſiciuum* vinum, quod Cato *circumcidaneum* appellat, et *ſubſiciuum*, quod eſt tanquam adſignatorum finium reliquum. Frontinus De limitibus agrorum: *Subſiciuum eſt quod a ſubſicante linea nomen accepit.* POPMA.

54, 3 QVOD RESIPIT FERRVM) Vſus eſt hoc verbo M. Varro apud Agellium 3, 4 cum ait: *Ac propterea ſtilum reſipiant Plautinum*, et Cicero 2 de nat. Deor. de Epicuro dixit: *Minimeque reſipiens patriam*; quod Athenis, vt ait Tertullianus, ſapiendi dicendique acutiſſimos naſci relatum eſt. VRSIN.

55, 1 DE OLIVETO) Vid. Ponted. ad c. 60 pr.

55, 1 NVDIS LEGITVR) Pro legitur eſt in V. C. *L.* quam litteram alii in *laudabiliter* alii in *legitur* mutarunt. et certe abundat. pro, *ea quae* fortaſſe rectius legeretur, *et quae*; vt ſit, quae manu ſtricta melior, et quae digitis nudis, quam quae cum digitabulis. Gloſſar. *Digitabulum, δακτυλήθρα, ſiue digitale.* VRSINVS.

55, 1 QVAE CVM DIGITALIBVS) Optimum

duricies enim eorum non [e] ſolum ſtringit bacam, ſed etiam ramos glubit, ac relinquit 2
ad gelicidium retectos. Qui [f] manu tangi non poterunt, ita quati debent, vt arun-
dine potius quam pertica feriantur. grauior enim plaga medicum quaerit. Qui qua- 3
tiet, ne aduerſam caedat. ſaepe enim ita percuſſa olea ſecum defert [g] de ramulo plan-
tam [h]. quo facto, fructum amittunt poſteri anni. vt [i] haec non minima cauſa, quod
olıueta

e) *quia non I. B. R. quod non P.* f) *Quae a. V.* g) *profert I. B. R.* h) *partem I. I-G.* i) *nec Vict.*

mum exemplar, *Digitabulis.* Eſt in eo aliud etiam quod explicare non poſſum, L. inquam, ſic enim habet, *Quae digitis nudis laudabilior L. quam illa quae cum digitabulis.* En ſane totus mihi locus vehementer ſuſpectus. nam *Laudabilior* hic, cum ſupra *Melior* poſuiſſet non valde neceſſaria vox videbitur. VICTOR. Lege ex veteribus libris, *digitabulis. digitabulum,* vt *ignitabulum, acetabulum.* Quod ſequitur, *quae manu ſtricta melior ea, quae digitis nudis legitur.* Verbum *legitur* expungimus. Cuius rei non multo poſt rationem reddimus, vbi de *Laudabilibus locis* diſputamus. [1, 59, 2] SCALIG.

55, 2 DVRITIES ENIM EORVM) Locum hunc valde mendoſum habemus in codicibus Nonianis: ab eo enim adducitur in dictione *Stringere.* Varro de re Ruſtica lib. II *quod non ſolum celeriter praeterire ſtringere vocant, ſed etiam te transglubit.* In excuſis M. Varronis codicibus, *Quod* non erat: in optimo tamen ac vetuſtiſſimo, eodem loco poſitum inuenitur. Duo illa quae apud Nonium ſunt verba, *Celeriter praeterire,* vnde fluxerint neſcio. Apud Varronem certe, nec in impreſſis, nec in manu ſcriptis eorum veſtigium vllum. nam *Vacant,* ex *Vacam* factum eſſe affirmarim, in eodem enim fideliſſimo codice per *u*, id verbum et hic et aliis multis locis ſcriptum eſt. Extremae etiam dictiones huius loci apud Nonium deprauatae, quae in cunctis manu ſcriptis Varronis libris eodem pacto leguntur. VICTOR. In veteri codice Victoriano, *durities enim eorum quod non ſolum.* Ordo erat, Quod enim durities eorum non ſolum. Eſt idem modus loquendi qui et ſupra, *Quod enim, quam recens, quod confracuit, melius.* Id eſt, vtpote cum durities eorum, vide ſupra. SCALIG. (Locus, ad quem reſpicit Scaliger, eſt 1, 13, 4) Nonius citat hunc locum in ſtringere, ſed corrupte. Nam ibi verbum *ſtringere* notatum eſt ſignificare *praeterire.* quae notatio adiecta fuit in margine ab eo, qui locum Virgilii declarare volebat, *ſtringere ripas.* Item ibi male eſt *transglubit.* nam idem Nonius citat in *glubere* hoc modo: *Duricies enim ea, quod non ſolum ſtringit bacam, ſed etiam ramos glubit etc.* Vnde hic videtur addendum, *quod.* nam eſt in VV. CC. VRSIN. Cum duo incommoda, quae, dum baccae cum digitabulis leguntur, contingunt, Varro collegiſſe videatur, vnum, quod ad ramorum laeſionem ſpectat, habemus, alterum non apparet: fuiſſe exiſtimo, quod digitabulis induti baccas multas, ob ipſarum duritiem, legendo praeteribant. Quare id quoque vt habeamus, addendum eſt aliud negandi verbum: *non ſolum non ſtringit bacam:* ſed etiam fieri poteſt, vt pro *non* inſerendum ſit *nimium,* quod ea durities dum nimium ſtringit baccas, eas laedit, et cum amurca olei quid exprimit. Porro hic eſt locus, quem Nonius in voce *ſtringere* expreſſit, omnium vitioſiſſimus. *Varro de Re Ruſtica lib. I. quod non ſolum celeriter praeterire ſtringere vocant, ſed etiam re transglubit.* E quibus illud *celeriter praeterire* ex margine, in quo quid ſignificarent Varronis verba *non ſtringit baccam,* erat adnotatum, inſertum crediderim; nam *ſtringere vocant* deprauatum opinabatur Victorius de *ſtringit bacam,* quod in vetuſtis libris *vacam* per *v* non per *b* ſcriptum eſt: ſimiliter *re* et *trans* τῶ *ramos* habemus reliquias. Hinc deducitur quo tempore iſta ſcribebantur, nondum particulam *non* de Varronis contextu fuiſſe ſubductam; quippe Varroniano loco Nonius non vt *ſtringere* eſſet *celeriter praeterire,* ſed *decerpere* vtebatur; ideo Virgilianum carmen ex Georg. I. adduxit: *Sed tamen et quernas glandes nunc ſtringere tempus Et lauri baccas.* Deinde Varronis verba ſubnexuit. Referuntur quoque haec Varroniana apud eundem Nonium in verbo *glubere,* ſed non ita vitioſa: *Varro de Re Ruſtica lib. I. Durities enim ea quod non ſolum ſtringit baccam, ſed etiam ramos glubit.* De hoc loco quid dicam? Cum animaduertam, quod in vulgatis Varronianis eſt *eorum,* hic eſſe *ea quod*; cumque hoc minus neceſſarium exiſtimem, neſcio, quid mihi ſignificare viſa eſt ſcripturae diuerſitas. Si enim ab *eorum* ſubducto *ea,* quod reliquum eſt, habeamus pro *non,* perfecta erit ſententia, et duriuſcula quidem, tamen a Varrone haud aliena, quod inter vtrumque *non* inſerto *ſolum,* facile emendatur. PONTED. Correxit locum Nonii ex VV. DD. ad h. l. obſeruationibus Mercerus.

55, 3 NE ADVERSAM CAEDAT) Plin. 15, 3 *Qui cautiſſime agunt, harundine, leui ictu, nec aduerſos percutiunt ramos. Sic quoque alternare fructus cogitur decuſſis germinibus.* Videndus Theophr. 1, 24. de cauſ. plant. et in Geop. 9, 17. Τινὲς καλῶς ποιοῦντες μόνον ταῖς χερσὶ σαλεύουσι τοὺς κλάδους, ἵνα ἐκτιναγῇ ὁ καρπὸς, ῥάβδον δὲ οὐ προσφέρουσι τῇ ἐλαίᾳ. VRSIN.

55, 3 PERCVSSA OLEA) Vox *olea* videtur adiecta ab expoſitoribus, vt multa alia. VRSIN.

55, 3 DE RAMVLO PLANTAM) Ita habent manu ſcripti codices, non *Partem,* vt excuſi.

 Vergilius

4 oliueta dicant [k] alternis annis non ferre fructus, aut non aeque magnos. Olea vt vua per idem biuium [l] redit [m] in villam, alia ad cibum eligitur [n], alia vt eliqueſcat, ac non

k) *dicantur a. V.* l) *biluium P.* m) *cedit Ienſſ. caedit B. R.* n) *datur I. B. R. ledatur* (*dedatur*) *P. 1. legatur P. 2.*

Vergilius idem etiam *Plantam*, vt opinor, appellauit, *Nec ſumma defringe ex arbore plantas.* Ambo autem *plantas* vocarunt quas *Theophraſtus* θαλείας: nam ab eo ſcriptore hic quoque locus ſumptus eſt, libro primo φυτῶν αἰτιῶν, Καὶ ἅμα ῥαβδιζομένη πονεῖ καὶ κατακεκομμένη τὰς θαλείας. ἐπεὶ καὶ ὅσοι γε μὴ οὕτω συλλέγουσιν, ἀλλὰ καὶ αὐτομάτως ἀεὶ τὴν ἀποῤῥέουσαν ἀποσείοντες, ἐπετειοφορεῖν φασι μᾶλλον. VICTOR.

55, 3 HAEC NON MINIMA CAVSA) *Alternis annis* vitioſe ſcribitur pro *ſingulis annis* vel pro *quotannis* aut negatiua alia appoſita vocula; *non alternis annis.* Oleae ſiquidem alternis annis fructum ferunt, vt omnibus agricolis notum eſt. Columella 5, 8 ſic de olea loquitur: *Nam quamuis non continuis annis, ſed fere alterno quoque fructum afferat, eximia tamen eius ratio eſt.* Id c. 9 *deinde conſtitutum iam, et maturum oliuetum in duas partes diuidere, quae alternis annis fructu induantur. neque enim olea continuo biennio vberat.* At propius ad Varronis locum accedit Plinius 15, 3. *Oleam ne ſtringito, neue verberato. Qui cautiſſime agunt, harundine leui ictu, nec aduerſos percutiunt ramos. Sic quoque alternare fructus cogitur decuſſis germinibus.* Item Aloyſius Alemannus, qui et Oleae naturam, et Varronianam ſententiam libro cui titulus *la Coltivazione*, 4, verſibus, quos ſubiiciam, vernaculae conſuetudini reddit. *Muouanſi adunque allor la ſpoſa, e i figlii A diſpogliar l' Vliua, e ponga cura Che ſi coglian con man ſenza altra offeſa: Pur quando forza ſia, battendo in alto Far le a terra cader, men ſia dannoſa Del robuſto baſton, la debil canna. Ma dolcemento percotendo in guiſa Che'l picciol ramuccel con lei non vegnia; Perche vedreſti poi qualche anno appreſſo Steril la pianta; ed e credenza in molti Che cio ſia la cagion, che il piu del tempo Il ſecondo anno ſol ci apporte il frutto.* Petrus denique Victorius eo volumine, quod vernacula lingua memoriae prodidit inſcripſitque, *delle lodi e della Coltiuazione degli Vliui*, non abſimili modo Varronis monitum expreſſit: *Et exano d' opinione alcuni, che la negligenza vſata in queſto foſſe in non piccola parte cagione che gl' Vliui non rendeſſero frutto, ſe non de' due anni l' uno, o molto poco.* PONTED. Reſtituimus *vt*, quod omnes ante Victorium habuere, ſententia, vt opinor, manifeſte negationem poſtulante, quam tollit praepoſitum vulgo *nec*. Caeterum non diffiteor, me non plane aſſequi, quid diſpliceat Clariſſimo Pontederae in lectione recepta *alternis annis non ferre fructus.* Quodſi enim *alternis annis ferunt fructus*, quod ipſe ait, etiam *alternis annis* ſunt ſteriles, h. e. *non ferunt fructus.*

55, 4 REDIT IN VILLAM) V. C. *cedit.* et poſt *datur*, pro *eligitur.* vt fortaſſe legendum ſit, *alia ad cibum vt condatur.* VRSINVS. Horum duo *redit* et *eligitur* ex vetuſtis editis damnantur; illud enim *cedit* eſt nempe *it*, vt Lucilius apud Nonium vſurpat: *Quandoque pudor de pectore ceſſit.* Vt Varro, eodem referente Nonio, *Parmen. Cedit velocibus iuuenis membris, leuis, nitidus oleo.* Vt Plautus Pſeud. *Non prorſus, verum ex transuorſo cedit quaſi cancer ſolet.* Hinc accedo, recedo, diſcedo. Alterum *eligitur* ab Aldo electum, primis temporibus in impreſſis fuit *datur*, quod ad vetuſtiora propius venit: in Veneto enim codice eſt: *legatur*; in Caeſenate: *ledatur*; in vetuſtiſſimo et probatiſſimo Victoriano *laedatur.* Quod optimum iudicaueris, ſciens oleas ad cibum a veteribus contuſas condiri. vt Varro cap. 60 tradit ex Catone: *oleas eſui optime condi ſcribit Cato, orchites et pauſeas aridas vel virides in muria, vel in lentiſco contuſas.* Et Columella 12, 47 *Acerbam pauſeam menſe Septembri vel Octobri dum adhuc vindemia eſt contunde.* Deinde: *albam pauſeam, vel orchitem, vel radiolum, vel regiam dum contundes.* Quare in villam cedit olea *ad cibum vt laedatur*, ſiue mauis: *vt caedatur*; quamuis illud praeſtare etiam crediderim, quod alias oleae condituras complectitur; ſiue enim contundas; ſiue acuta arundine inſeces, vt mos fuit apud veteres, eodem Columella auctore; ſiue ſale et muria maceres, ſemper laeſeris, cum vua, quae ad cibum eligitur, integra condatur. Caeterum ſiue *laedatur*, ſiue *caedatur* elegerimus, magis quam tertium a Scaligero propoſitum praeſtabit. Quid tertium, dicet aliquis? Quod tertium? Dicam et quam breuiſſime: nihil; iſte enim vt tales quaeſtiones de medio tolleret, atque ab hac inani cura poſteros liberaret, hoc verbum quocunque modo ſcriptum ſubduxit et abiecit. PONTED. Add. Cl. Morgagnus, qui Epiſt. I, 96 ex *laedatur* coniectura eleganti format *laudatur.*

55, 4 ALIA AD CIBVM ELIGITVR) Maculam habet optimus Codex. *Laedatur* enim hic ſcriptum eſt. Quomodo ex vetere lectione locus corrigi debeat, ſi peruulgata mendum continet, docti viri cogitabunt. VICT. Vetus ſcriptura, *Alia ad cibum laeditur.* Sine vllo dubio τὸ *laeditur* expungendum eſt, cuius cauſſam poſtea reddemus; Itaque lego, *Olea, vt vua, per idem biuium redit in villam: alia ad cibum, alia, vt eliqueſcat*, In quibus verbis *alia et alia*, eſt τῇ μὲν, τῇ δέ. Habent enim vltimam natura productam. Intelligitur enim, non olea, ſed via. Nam cum dicit biuium, in eo comprehendit viam: vt alibi cum,

non ſolum corpus intus vnguat, ſed etiam extrinſecus: itaque dominum et [o] balneas, et [o] gymnaſium [p] ſequitur [q]. Haec, de qua fit oleum, congeri ſolet aceruatim per [r] dies ſingulos in tabulata, vti ibi mediocriter fraceſcat, ac primus [s] quiſque aceruus demittatur [t] per ſerias [u], ac vaſa olearia ad [x] trapeta, in quae eam terent molae oleariae

o) *et ad I. I-G.* p) *gyminaſium P.* q) *inſequitur P. inde ſequitur I. B. R.* r) *per* omitt. *I. B. R.* s) *primitus I. B. R.* t) *dimittitur I. B. R.* u) *ſena ad P.* 1. *ſeria ad P.* 2. x) *et trapetas quaeres: molae I. B. R. ad trapeta, in quae eam terent molae* rel. omnes.

cum aluearium, in eo intelligit alueos. SCALIGER. Pro *laedatur* coniicit *laudatur* Morg. I, 96.

55, 4 ITAQVE DOMINVM, — SEQVITVR) Vetus haec eſt lectio, quae et elegans et erudita videtur, vt hic ſenſus horum verborum ſit, Cibis neceſſarium eſt, et balneis, et gymnaſiis: nec ſine oleo haec manere poſſunt: ſed vbi haec ſunt oleum illic etiam neceſſario eſt. Vnde qui tantas olei vtilitates eſſe ſciebat, prudentiſſimus ac fortiſſimus totius Graeciae vir Epaminondas Thebanus, magnopere excanduit, cum magiſtratum gerens in rationibus relatis audiuit magnam vim olei abſumptam eſſe. Quod cum mirarentur collegae, cauſam reddidit ſui doloris, docuitque, eum non ab anguſto ipſius animo proficiſci, quod ingentes ſumptus reformidaret, ſed aegre ſe ferre, tantum olei intra corpus receptum eſſe, nam in gymnaſiis oleum, corporibusque exercendis haberi ſolitum, nemo eſt qui neſciat. Vnde Strabo libro XIIII docet Boethum Tarſenſem, improbum ciuem, eundemque malum poetam, cauſam dixiſſe apud M. Antonium, quod cum in patria voluntate Antonii locum gymnaſiarchae teneret, fideique ipſius omnes ſumptus gymnaſii commiſſi eſſent, et alia multa et oleum etiam ſurripuerat. Nec tamen negarim, poſſe ex communi lectione ſenſum elici, et eum quidem non inſulſum, ſed veteri etiam locum eſſe oſtendere volui. VICTOR. Mihi ſimpliciter *in* omiſſum videtur. *Olea ſequitur dominum* [in] *balneas et* [in] *Gymnaſium.* Itaque non tria ſunt, quae ſequitur olea, in quantum extrinſecus vngit, ſed vnum tantum *dominum*, et eum quidem in duo loca, *balneas* et *gymnaſium.* Non adeo infrequens eſt haec τῆς *in* ellipſis, vt non hoc ipſo etiam Varronis loco laudato, eam obſeruarint Grammatici.

55, 5 PER DIES SINGVLOS) τὸ *per* Mercero teſte neque in Nonii libris, qui hunc locum citat 1, 306, neque in optimo Varronis codice extat: neque nos in Codice Ryckiano deprehendimus. SCHOETTG.

55, 5 PER SERIAS AC VASA OLEARIA) Hic locus in manu ſcriptis codicibus valde perturbatus eſt. Optimum exemplar ita habet, *Per ſena ad vaſa olearia ac trapetas quaeres molae etc.* In ſemiuetere alio, qui Galli hominis manu exaratus eſt, *Seria.* reliqua omnia vt in vetuſtiſſimo. Receptam lectionem conſeruaui: priſcam tamen omnibus apponere volui. VICTOR. Optimi exemplaris Victoriani lectio aliter concepta, *demittatur per ſena ad vaſa olearia, ac trapetas, quae res molae oleariae, etc.* Quae non dicam quam vera ſit, ſed quam falſi conuicit receptam lectionem, *Senum* ſingulari, vel plurali *ſena,* in veteribus ſcriptis libris ſemper fere ſcribitur, non *Sinum.* quod vaſis genus eſſe, nemo paulo humanior ignorat. Semperque in duobus Nonii exemplaribus, quae contulimus, ſcriptum meminimus non *ſinum*, ſed *ſenum*, vt in illo verſu Afranii, *Aquam e coeno haurire, qui lauerent manus:* erat ſcriptum *ſeno.* Et ſane non hauritur aqua ex coeno, ſed ex ſino. Hic vero ἀρχαϊκῶς eſt ἐναλλαγῇ generis. *Sinum* enim dicitur, non *ſinus.* SCALIG. In loco Nonii, quem laudat Scaliger, Salmaſius ad Solinum c. 20, p. 165 legit *ſena.* Verba eius ſunt: *Senum* quoque vas vini. Ita enim ſcribunt libri pro *ſino.* Varro apud Nonium: [15, 34] *Vbi erat vinum in menſa poſitum galeola aut ſeno. Senum*, vt dixi ſemper ſcribunt libri. Varro de re ruſtica, *demittatur per ſena ad vaſa olearia.* SCHOETTG. *Ac primus quiſque aceruus demittatur ad ſerias per trapeta. Olea lecta.* Ita videtur legendum: nam expoſitores cum notaſſent ad *ſerias*, eſſe vaſa olearia; ad *trapetas*, eſſe molas olearias e duro et aſpero lapide; ea poſtea ab incurioſis librariis in textum recepta ſunt. VRSIN. *Serias olearias* nominat Varro lib. III. et Colum. lib. XII *Dolia autem et ſeriae, in quibus oleum reponitur*, ibidem: *Multi cum ſemel noua dolia vel ſerias craſſa gummi liuerint.* Sunt autem vaſa magna et oblonga ad recipiendum oleum, ſed nullum vſum praeſtant oleae deferendae ad trapetas, in quam rem ſunt quaſi fiſci et corbes. Omnino haec vox corrupta eſt, neque reſtituunt veteres libri, qui habent *per ſena.* Nam *Sinum* vas vinarium grandius ipſe vocat lib. IV. De ling. Lat. et nullae rei eſt in trapeto ad olei confectionem. Forte legendum. *Demittatur per ſe ad vaſa*, id eſt, ſeparatim, ſeorſum. vt enim olea ſeparatim ponitur in tabulato, ita primus quiſque aceruus ſeorſum demittitur ad trapetas. Columella lib. IX. *Tabulatum ſimile debet eſſe granario, et habere lacuſculos tam multos quam poſtulabit modus oliuae, vt ſeparetur et ſeorſum reponatur vnius cuiusque diei coactura.* Trapetas interpretatur molas olearias, vt etiam lib. IV de ling. Lat. etſi Columella Trapetas et molas ſeparat lib. XII *Oleo autem conficiendo molae vtiliores ſunt quam trapetum, trapetum quam Canalis, et ſolea.* mox: *Sed eſt optima molarum, tum etiam trapeti.*

6 riae [y] duro et aſpero lapide. Olea lecta ſi nimium diu fuit [z] in aceruis, caldore [a]
fraceſcit, et oleum foetidum fit [b]. Itaque ſi nequeas mature conficere, in aceruis
7 iactando ventilare oportet. Ex olea fructus duplex; oleum, quod omnibus notum,
et amurca, cuius vtilitatem quod ignorant [c] plerique [d], licet videre [e] e torculis olea-
riis fluere in agros [f], ac non ſolum denigrare terram, ſed [g] multitudine facere [h] ſteri-
lem: cum [i] is humor modicus, cum [k] ad multas res, tum ad agriculturam pertineat
vehementer, quod circum arborum [l] radices infundi ſolet, maxime ad [m] oleam, et
vbicunque in agro herba nocet.

LVI.

y) *e* deeſt *I. B. R.* z) *fuerit a. V.* a) *caldore ea Ienſſ.* b) *facit Ba-G.* c) *ignorantur a plerique P. ignoratur a plerisque I. B. R. quia ignoratur, a plerisque deſpicitur. Licet enim videre, quod ſi e torc. Ba. A. Gr. G.* d) punctum pro, etiam *Heru.* e) *videre: ei I. B. R.* f) *agros permittitur, non ſolum denigrat Ba. A. Gr. G.* g) *ſed etiam I. B. R. Ba. A. Gr, G.* h) *facit Ba. A. Gr. G.* i) *cum tamen Ba-G.* k)) *tum I. B. R.* l) *arbori I. B. R.* m) *et I. B. R.*

trapeti. Quod ſequitur, *Quae res,* id eſt, trapetae, vt lib. III, *Quos alii μελισσοτροφεῖα appellant, eandem rem alii quidam mellaria.* et lib. VI. de ling. Latina, *Quod altiſſimum in vrbe, ea res tutulus vocatur.* Arnobius lib. V. *Quid temperatus fabae alimonio panis, cui rei dediſtis nomen Caſtus.* POPMA. Locus peſſime deprauatus in omnibus libris, et potiſſimum in Ienſonianis ac Bruſchianis. P. autem Victorius in vetuſto codice haec inuenit: *Per ſena ad vaſa olearia ac trapetas,* quibus non abſimilia ſunt quae apud Creſcentium lego 5, 19, licet mendoſa et barbare prolata: *Ac prius quiſque aceruus dimittitur* [*dimittitur* etiam Ienſon. et Bruſchius edidere] *in ſex partes ſeu vicibus ad vaſa olearia et trapetas.* Cuius interpretatio vetuſtior vernacula lingua haec exhibet. *Anco ſcriue* (Varro) *che l' vliva che fà olio ſi debba ragunare in monticello per ciaſcun di intavolito accio che quivi mezanamente ſi ma ceri, et prius quiſque* [nam haec latina conſuetudine leguntur] *aceruus dimittitur in ſex partibus ad vaſa olearia et trapetas.* altera autem interpretatio Florentiae edita ita: *Anche ſcrive che l' uliva, che fa olio ſi dee ragunare in monticello et nettarſi per ciaſcun di, e ciaſcun monte ſi divida, in ſei parti e in ſei volte quando ſono macere ſi mettano ſotto la mucina.* Nunc annectam quae in Vaticanis libris leguntur: *Ac primus quisque acervus demittitur per ſeria ad vaſa olearia et trapetas.* Hinc coniecturis ducor ſcripſiſſe Varronem: *Ac primus quisque aceruus demittatur per ſenas partes* (ſiue *per ſena,* vt in Victorii codice extabat) *ad vaſa olearia et trapetas.* PONT.

55, 5 IN QVAE EAM TERENT) Flagro dignus erat, qui ita inepte hanc lectionem auſus eſt interpolare. Vetus enim recta fuit, *Quae res molae oleariae.* Nam *trapetas,* ſeu *trapeta,* quid ſit explicans, ait eſſe molas olearias. Ita enim loquitur libro II, *Scyllae medium conterunt cum aqum ad mellis craſſitudinem, tum ea re naturam equae tangunt. Ea re,* id eſt ſcylla. Item lib. III, Quos alii *μελισσοτροφεῖα appellant, eandem rem alii quidam mellaria.* Item alibi de propoli, *Quam rem etiam nomine eodem medici vtuntur in emplaſtris. Quam rem,* hoc eſt propolim. Vlpian. l. V. Qui potior. in pign. *Veluti ſi nauis fuit obligata, et ad armandam eam rem vel reficiendam ego credidero. Eam rem,* id eſt nauem. SCALIG. Haec lectio a plerisque probatur, alii tamen vt Popma et Ioſeph. Scaliger vetuſtiorem ſequuntur, quae in Victorii adnotationibus, in Vaticanis codicibus, et in Ienſoniana et Bruſchiana editionibus extat: *Quae res molae oleariae e duro et aſpero lapide.* Haſce ego peritioribus diſcutiendas relinquo. Afferam tamen aliam ex Creſcentio, quae planius ſub oculos Varronianam ſententiam ponit, eſt autem huiusmodi. *Et ſubmittitur molae oleariae, quae eſt de duro et aſpero lapide.* Ad hunc porro Varronis locum reſpexit Columella dum 12, 50 haec memoriae mandauit: *Quamuis praeceptum habeamus vt vnius cuiusque diei fructus molis et prelo ſubiiciatur.* Item Plin. 15, 3 *Similis error collectam* (oliuam) *ſeruandi in tabulatis, nec prius quam ſudet premendi, cum omni mora oleum decreſcat, amurca augeatur.* PONT. Quid Scaligerum in lectione recepta offenderit, non video. *in quae* poſitum eſt pro *in quibus* ſcilicet trapetis, quod genus conſtructio, quam non inſolita ſit noſtris ruſticis, Index noſter docet. *Trapetum* eſt tota illa machinatio, cuius pars *molae oleariae.* Modeſtiam itaque Victorianam imitari maluimus, quam obſequi doctiſſimo Scaligero.

55, 6 CALDORE FRACESCIT) Turn. 28, 7 malit *frageſcit,* qui *frages* eſſe dicit carnes et reliquias fractarum olearum; *frageſcere* autem vel *frangi,* vel in *frages* mutari. Illud quidem vel ex hoc ipſo loco apparet, et praeſertim ex Cat. 64 *fraceſcere* eſſe molliorem fieri, cuius rei cum diuerſae ſint rationes, gradus diuerſi, mirum non eſt, nunc eam procurari, nunc vitari.

55, 7 QVOD IGNORANT PLERIQVE) In V. C. ſic legitur: *Quia ignoratur a plerisque deſpicitur: licet enim videre. Quid ſi e torculis oleariis fluere permittitur* etc. VRSIN.

55, 7 MAXIME AD OLEAM) Videtur hoc accepiſſe a Catone ex tit. 93. IDEM. D multiplici amurcae vtilitate v. Index.

56 Hinc

LVI. AGRIVS, Iam dudum, inquit [a], in villa ſedens expecto cum claui te STOLO, dum fructus in villam [b] referas. Ille [c], Em [d] quin adſum. venio, inquit, ad limen, fores aperi. primum faeniſiciae conduntur melius ſub tecto, quam in aceruis, quod ita fit iucundius pabulum. ex eo intelligitur [e], quod pecus vtroque poſito libentius eſt.

LVII. AT [a] triticum condi oportet in granaria ſublimia, quae perflentur vento ab exortu, ac ſeptentrionum [b] regione, ad quae nulla aura humida ex propinquis locis adſpiret. parietes et ſolum opere tectorio marmorato loricandi: ſi minus, ex argilla mixto acere [c] e frumento, et amurca, quod murem et vermem non patitur eſſe, et grana facit ſolidiora, ac firmiora. quidam ipſum triticum conſpergunt, cum addant in [d] circiter mille modium [e] quadrantal [f] amurcae. Item alius aliud adfriat [g], aut [h] aſpergit, vt Chalcidicam aut Caricam cretam, aut [i] abſinthium [k]. item huius generis alia. Quidam granaria habent ſub terris [l], ſpeluncas, quas vocant σειρὸς [m], 2
vt

[C. LVI.] a) *inquit* abeſt *I. B. R.* b) *villa I. B. R.* c) *Ille enim P. I. B. R.* d) *Emquin* iunct. *Pol.* 1. *Ecquid I. B. R. en quin Iuntt. Ryck. en adſum Ba-G. enadſum* iunct. *Pol.* 2. e) *intellegitur P.* [C. LVII.] a) *Et P.* b) *ſeptentrionem Heru.* c) *aggere I. B. R.* d) *circiter in a. V.* e) *modios I. B. R.* f) *quadrantem I. B. R.* g) *afriat a. V.* h) *aut id I. B. R.* i) *ac I. B. R.* k) *abſentbium P. abſynthiique decoctum* add. *I. I-G.* l) *vti* inſ. *I. I-G.* m) *ſyros a. V.*

56 Hinc de ſexto gradu praecipitur, de quo 1, 37, 4.

56 EM QVIN ADSVM) In excuſis antea *En* antiqui libri *Em*, vt Mediceus Codex in epiſtola Ciceronis ad Caeſarem Dictatorem, *Em hic eſt ille.* Pronunciata haec ſunt δεικτικῶς. VICT.

56 QVOD ITA FIT) Placeret magis *fiet:* nam ita loquitur infra. VRSIN. Breuitate obſcuriuſculus hic eſt Varro. Clarius dixiſſet: *Id ex eo int. q. p. v. p. illud libentius eſt.* Cogitabam etiam ita: *Quod* h. e. vtrum horum *ſit iucundius, ex eo intell. etc.*

56 INTELLIGITVR) Medicea lectio huius loci inter alia impulit Angelum Politianum, vt maluerit ſcribere *intellego.* Vid. ipſum epiſt. lib. V. p. 135.

57,1 QVIDAM IPSVM TRITICVM CONSPERGVNT) Conſuetudinem noſtrorum temporum in hac re cuſtodiui. Nolui tamen praeterire, quin veterem orthographiam notam facerem. Hic enim in optimo exemplari *Conſpargant*: et non multum poſt *Aſpargit*, omnibus denique in locis, vbi hoc verbum eſt apud Varronem Catonemque in compoſitione, eandem vocalem primam literam habet quam ſimplex: vt ſi e *quaero diſquaero* fingas: quod vetuſtiſſimi etiam poetae protuliſſe dicuntur. Apud Catonem etiam in *decerpo* id ſeruatum eſt illo loco, *Tum acina de vuis miſcellis decarpito.* Potuiſſem infinitis locis hoc adnotare: ſemel tamen hoc, in illo perpetuo cuſtoditum, indicare ſatis habui. VICTOR. Plin. 18, 30. *Quidam ipſum triticum diuturnitatis cauſa adſpergunt amurca in mille modios quadrantal. Alii Chalcidica aut Carica terra aut etiam abſinthio.* Voces, *aut aſpergit,* gloſſulae ſunt verbi *adfriat.* VRSIN.

57,1 CHALCIDICAM) Strabo lib. 14. ποιεῖ δὲ τὸν σῖτον ἄσηπτον ἡ Χαλκιδικὴ μιγνυμένη, ad quem locum vide quae adnotauit Reineſius V. L. 3, 5. p. 418, 419. SCHOETTG.

57,1 AVT ABSINTHIVM. ITEM HVIVS GENERIS ALIA) Quae in medio erant verba, in nullo antiquo a nobis inuenta ſunt. ea autem abundare credimus. VICTOR.

57,1 ITEM HVIVS GENERIS) *Item huius generis quidam habent ſub terris, vti ſpeluncas, quas vocant ſiros.* Ita legendum, deletis verbis *alia,* itemque *granaria,* quae expoſitorum ſunt. Q. Curtius l. 7. *Tritici nihil aut admodum exiguum reperiebatur. Siros vocant barbari, quos ita ſolerter abſcondunt, vt niſi qui defoderint, inuenire non poſſint.* Plin. 18, 30 *Vtiliſſime autem ſeruatur in ſcrobibus, quos ſiros vocant, vt in Cappadocia et Thracia.* VRSIN.

57,2 QVAS VOCANT SIROS) Ita ſcribendum hoc nomen, quod a Columella etiam vſurpatur: et ſane in vetuſtiſſimo libro recte ſcriptum eſt. in excuſis tamen antea ypſilon habebat in prima ſyllaba. Apud Graecos (Graeca enim vox eſt) fere habet ει. nam Attici ſine diphthongo protulerunt. Grammatici tradunt ſiros eſſe ὀρύγματα εἰς ἀπόθεσιν σίτου, ἢ καὶ ἄλλων σπερμάτων. In commentariis Simplicii in II naturalis auſcultationis, vbi de fortuna agit, mendoſa haec vox eſt; Verba magni illius doctoris haec ſunt, καὶ γὰρ ὀρύττει τις καὶ τοῦ φυτεῦσαι χάριν, καὶ τοῦ θεμέλιον καταβαλεῖν, καὶ ὕδωρ εὑρεῖν, καὶ διοχετεῦσαι, ἢ σιρρὸν, ἢ τάφον ποιῆσαι. VICTOR. Heſychius: Σειροὶ, ἐπαύλεις. Artemidorus 2, 24 Σιροὶ δὲ καὶ κάπετοι, καὶ κωλεοὶ, καὶ πάντα, ἐν οἷς θησαυρίζεται καὶ ἀποτίθεται τὰ σπέρματα. Conf. Ier. 41, 8. Perſicum

Hh origine

vt in Cappadocia, ac [n] Thracia [o]. alii, vt in Hiſpania citeriore, puteos, vt in agro Carthaginienſi [p], et Oſcenſi. Horum ſolum paleis ſubſternunt: et curant ne humor, aut aer tangere poſſit, niſi cum promitur ad vſum. quo enim ſpiritus non peruenit, ibi non oritur curculio [q]. Sic conditum triticum manet vel [r] annos quinquaginta:
3 milium vero plus annos centum. Supra [s] terram granaria in agro quidam ſublimia faciunt, vt in Hiſpania citeriore, et in [t] Appulia [u]. Quidam quae non ſolum a lateribus per feneſtras, ſed etiam ſubtus a ſolo ventus regelare [x] poſſit.

LVIII. FABA [a], legumina in oleariis vaſis oblita cinere perdiu incolumia ſeruantur. Cato ait, vuam Aminneam [b] minuſculam, et maiorem, et Apiciam in ollis commodiſſime condi. eadem in ſapa, et muſto recte. quas ſuſpendas opportuniſſimas eſſe duracinas, et Aminneas [c], et [d] Scantianas [e].

LIX. DE [a] pomis, conditiua mala ſtruthea [b], cotonea, Scantiana, Quiriniana [c], orbicu-

n) *aut I. B. R.* o) *thrachia P.* p) *carthaginenſi et oſtienſi I. B. R.* q) *curgulio Bo. gurgulio Reg.* r) *ad I. B. R.* s) *ſupra terram* deeſt *Ba-G.* t) *in* omitt. *I. B. R.* u) *Apulia P. I. B. R. Appulia, ita vt non ſolum I. I-G.* x) *regyrare Ienſſ. Heru. regirare a. V. regerare H. St. Zw. D. regitare* marg. [C. LVIII.] a) *Faba et a. V.* b) *amineam a. V. H. St-D.* c) *amineas a. V. H. St-D.* d) *et* abeſt *I. B. R.* e) *ſcancianas I. B. R.* [C. LIX.] a) *De pomis* deeſt *a. V.* b) *ſtructea, cotonia I. B. R.* c) *ſcandiana I. B. R.*

origine ſtatuit Relandus diſſ. 8. §. 137. Plura Barthius ad Gratium v. 244. Guiſius ad Maſſechet Peah p. 18. SCHOETTG. Add. quae viri docti ad Hirt. de B. Afric. c. 65.

57, 2 HORVM SOLVM PALEIS) Adiicere haud abs re alienum erit fortaſſe ex Creſcentio 3, 2 *et latera* ad hunc modum: *Horum ſolum et latera paleis ſubſternunt*; Ita interpretatio Creſcentii vtraque hac noſtra vernacula lingua: *Alcuni altri fanno un pozo, e dalle latera pongono paglia, et coſi di ſotto.* Quod neceſſarium videtur, nam putei ſolum non tantum muniri paleis, ſed etiam latera oportet. Neceſſarium aio, ſi excuſa grana, et ab acubus id eſt glumis et ariſtis ſeparata condantur. Quod indicare videtur Varro, *Niſi cum promitur ad vſum:* Non me latet, Plinium non purum, ſed cum ſuis ſpicis condi in ſiris interpretaſſe Triticum; ſcribit enim 18, 30 *Praeterea cum ſua ſpica condantur. Ita frumenta ſi nullus ſpiritus penetret, certum eſt, nihil maleficum naſci: Varro eſt auctor ſic conditum triticum etc.* Quod minus probabile cenſeri poteſt, immenſae enim amplitudinis eſſent ſpecus effodiendi. Quod vero ſi ita condebantur ſpicae, ſatis videtur ſolum paleis ſubſterni, vt in Vulgatis legitur Varronianis libris, et vt idem Plinius monet, a Varrone vt par eſt accipiens: *Vtiliſſime tamen ſeruantur in ſcrobibus, quos ſiros vocant, vt in Cappadocia et in Thracia. In Hiſpania et Africa ante omnia vt ſicco ſolo fiant: mox vt palea ſubſternatur.* PONTED.

57, 3 ET IN APVLIA, QVIDAM QVAE) Duo culpanda videntur, importuna interpunctio ſiue potius diuulſio, et alterum *quidam.* Nec tamen Aldus, quod vtrumque ſuſtulerit, laudandus. Cum autem in Caeſenate exemplari non *quidam* exiſtat, ſed *quaedam*, *quae non ſolum*, ita locum reſtituere poſſumus: *et in Apulia quidam, quae non ſolum.* PONTED.

57, 3 VENTVS REGELARE POSSIT) Ita caſtigaui. in manu enim ſcriptis *Regerare.* Vnde etiam nonnulli antea *Regirare* fecerant, hanc tamen veriorem lectionem puto, quod etiam verba, quae ſupra reſtituta a me ſunt, oſtendunt. VICTOR. V. C. non habet *ita*, et legit *regerare.* fortaſſe legendum, *ſed etiam ſubtus a ventis refrigerari poſſit.* Nam hoc verbo vtitur Varro 3, 17 *refrigerare piſcinas* cum dixit. Plin. 18, 30 *Alii contra ſuſpendunt granaria lignea columnis, et perflari vndique malunt, atque etiam a fundo.* VRSIN. Si ſeruanda eſt lectio Victoriana, quam damnare non auſim; certe *regelare* idem eſt quod *refrigerare*: eadem moneta percuſſum verbum, licet contrarium ordinarie ſignificet.

58 FABA, LEGVMINA) ſ. vt Ienſon. edidit, Ald. Iunt. Gymn. *faba et legumina.* Locus mendo non caret: num quid faba legumen non eſt? Deſideratur verbum *cetera*, vt legitur apud Creſcentium lib. 3 cap. de Faba, *Varro ſcribit, quod faba et caetera legumina in vaſis oleariis cinere oblita, perdiu incolumia ſeruentur.* PONT.

58 CATO AIT) 7, 2 vbi vid.

58 EADEM IN SAPA ET MVSTO, IN LORA RECTE) Ita eſt in V. C. Plin. 14, 4 *in lora recte conduntur.* VRSIN.

58 ET AMINEAS) Hae voces videntur abundare. Nam Plinius 14, 4 ait Varronem *Amineam* vocare *Scantianam.* IDEM.

59, 1 DE POMIS) vt c. 60. DE OLIVITATE et alias ſimiles ſcribendi formulas, quibus Varro tanquam argumentis vtitur, ſecus nunc habeo

orbiculata, et quae antea muſtea vocabant [d], nunc melimela appellant, haec omnia in loco arido, et frigido ſupra paleas [e] poſita ſeruari recte putant. Et ideo oporothecas qui faciunt, ad aquilonem vt feneſtras habeant, atque vt eae [f] perflentur, curant. neque tamen ſine foriculis: ne cum humorem amiſerint pertinaci vento, vieta fiant. Ideoque in iis, camaras [g] marmorato, et parietes, pauimentaque [h] [laudabiliter] fa- 2
ciunt,

d) *vocabantur I. I-G.* e) *palea P. poſita palea I. B. R.* f) *eae* deeſt *I. B. R. aere Ba-G.* g) *cameras I. B. R. I. I. qui cameras Ba-G.* h) *L.* inſer. *I. B. R. inducunt,* inſ. *Ba-G.*

beo ac ſolebam, neque eos editores laudo, qui improbant et ſubducunt, vt Ienſon, Aldus, Iunta etc. PONTED. Nimirum hoc incommodi ortum eſt ex lemmatibus librariorum, vt ea truncandis ipſorum ſcriptorum verbis occaſionem dederint: quod apud Catonem plus ſemel factum obſeruauimus.

59, 1 CONDITIVA MALA STRVTHEA) Ante haec verba in vetuſtiſſimis libris, *De pomis* ſcriptum eſt: quod aut inſcriptionem fuiſſe arbitror, quae oſtenderet, de quo hic ageretur; aut ea ratione dictum eſſe, quam non multo poſt declarabo. Hic paulo infra *Quiriniana*, in antiquis non inueni: ſed pro illa voce, *Scandiana*. Id autem culpa librarii factum puto, qui idem verbum vna tantum immutata littera, aut ne immutata quidem, iterauit: cum aut *Quiriniana* ſcribendum eſſet, aut ſtatim ad orbiculata tranſeundum. Fieri enim poteſt, vt *Quiriniana* ab emendatore aliquo huc inculcatum ſit. VICT.

59, 1 SCANDIANA) Videtur haec vox abundare, nam Cato 7 eam non habet, et videtur error fluxiſſe ex verbo, quod praecedit, *Scantiana*. In V. C. eſt *Scantiana, Quiriniana.* VRSIN.

59, 1 OPOROTHECAS) Plin. 15, 16 *Pomaria in loco frigido ac ſicco contabulari, ſeptentrionalibus feneſtris ſereno die patere, auſtros ſpecularibus arcere.* ſed legendum: *ſeptentrionales feneſtras.* Ex ſpecularibus n. lapidibus, quod translucidi ſint, fores feneſtris fieri in oporothecis Plinius praecipit. IDEM.

59, 1 VT EAE PERFLENTVR) De cotoneis noſtro plane contrarius eſt Plinius 15, 17 qui ſtatuit, *cotoneis in concluſo ſpiramentum omne adimendum* eſſe. SCHOETTG.

59, 2 PAVIMENTAQVE LAVDABILITER FACIVNT) In optimo codice, *Pauimentaque L laudabiliter faciunt, quo frigidius fit.* Nam pro, *Frigidior locus*, quod in excuſis erat, *Frigidius*, in cunctis antiquis inueni. Alii ex ingenio, vt puto, ſcripſerant, *Qui cameras marmorato, et parietes pauimentaque inducunt laudabiliter* etc. Nullum enim manu ſcriptum cum illis facere animaduerti. VICTOR. Ita habet vetus ſcriptura. Sed illud *Laudabiliter* Varronem vnquam ſcripſiſſe putabimus? Minime gentium. Quem obſecro locum hic habet? Quare rem tam anxie quaeſitam eruditiſſimo Victorio, neque adhuc eidem maximo viro exploratam, niſi fallor, diuinauimus. Nam illa nota *L*, quae toties hic inſerta eſt, ac de qua idem Victorius amplius deliberandum pronuntiauit, nihil aliud eſt quam ſtudioſi lectoris admonitio, qui in vſum ſuum ſententias, quas vellet, ex hoc auctore annotabat. Vt enim Graeci, ſi quid probabant in auctoribus, χρηστὸν et χρήσιμον, aut χ literam, quae idem valet, apponebant, vt quoties opus eſſet, haberent, quod in vſus Chriarum et ſententiarum depromere poſſent: ſic quod inſigne duxit et dignum notatu lector horum librorum, ad id vel notam compendiariam *L. laudabilis*, hoc eſt, *Locus laudabilis* appoſuit: aut *L*, quo id *Laudabile*, ſignificari vellet, vel *Laudabiliter*. Sane hoc ita eſſe, vt iam admonuimus, patet ex commentariolo notarum Probi. In eo enim legitur, *L. L. locus laudabilis.* quod nimirum eſſet ea παρασημείωσις annotata in veterum libris. Quid quod ſuperius idem error eſt? ſi modo errorem vocamus, lectorum veterum ſtudioſam et accuratam diligentiam. Nam vbi loquitur de olea ſtringenda, ita habebat Victorii codex, *Quae manu ſtricta, melior ea quae digitis nudis laudabilior L quam illa, quae cum digitabulis.* Nam illud *laudabilior*, tam ineptum eſt, quam ſuperfluum, quia ſtudioſus lector primum ſcripſerat *L. laudabilis*, hoc eſt, *locus laudabilis:* ſed quia hic gradu comparandi *melior* ſcriptum erat, eodem gradu *laudabilior* ſcripſerunt, qui putabant illud cum ipſo contextu ſimul legendum eſſe. Sic et non multo poſt, vbi legimus, *Olea, vt vua, per idem binium redit in villam, alia ad cibum, alia, vt eliqueſcat,* vetus codex habet, *alia laedatur ad cibum.* Vulgati vero, *alia legitur ad cibum.* Vtraque lectio diuinata ex illa nota L. nam non obſcure poſſumus colligere ita primum ſcriptum fuiſſe, *alia L. ad cibum.* ex qua alii fecerunt *Laedatur*, alii *Legitur.* Denique conſidera accuratius, vbicunque P. Victorius ait illam notam appoſitam fuiſſe: ſemper inuenies locum illum inſignem, et annotatu dignum eſſe, propter quod notam indicem illi adiectam. Hoc igitur ſigno notabantur ſententiae illae, quae ſimul cum auctore ſuo citabantur. vt hic ſententia iſta Varronis de olea, ita citanda fuit, *Varro dixit, oleam ſtrictiuam meliorem eſſe, quae digitis nudis, quam quae cum digitabulis ſtringitur.* Quae Graece dicuntur χρεῖαι, vt chria eſt illa: Ariſtoteles dixit hominem eſſe ζῶον τῶν ὄντων μὲν θεωρητικόν, πρακτικὸν δὲ τῶν δεόντων Latini veteres vocarunt *ſcita* et *oracula.* vt *oracula Catonis*, quae ſemper ad auctorem ſuum referuntur, quod Latini

ciunt, quo frigidius [i] ſit: in quo etiam quidam triclinium ſternere ſolent coenandi cauſa. Etenim in [k] quibus luxuria conceſſerit, vt [l] in pinacothece faciant [m], quod ſpectaculum datur ab arte, cur non quod natura datum vtantur [n] in venuſtate diſpoſita pomorum? praeſertim quidem, cum id non ſit faciendum, quod quidam fecerunt, vt Romae coemta poma [o] rus intulerint in oporothecen inſtruendam conuiuii
3 cauſa. In oporothece [p] mala manere putant ſatis commode: alii in tabulis [q], vt in [r] opere marmorato, alii ſubſtrata palea, vel etiam floccis: mala Punica demiſſis ſuis ſurculis in dolio arenae: mala cotonea [s], ſtruthea in penſilibus iunctis [t]: contra in ſapa

i) *frigidior locus I. I-G.* k) *in, Iuntt. ſi ii, quibus Ba-G.* l) *id Ba-G.* m) *faciunt I. B. R. Ba-G.* n) *imitantur I. B. R. Ba-G.* o) *pomariis int. I. B. R. pomarus* iunct. *P.* p) *oporotheca P.* q) *tubulos I. B. R. tubulis Ba. A. Gr. G.* r) *in* omitt. *Ryck. I. B. R.* s) *cotonia ſtrutea I. B. R.* t) *iunctas Ba-G.*

Latini vocant *Laudare. Laudare auctorem.* Inde dicta ſunt *Laudabilia*, et *Loci laudabiles.* Tales erant declamatorum floſculi ab auditoribus excepti. Quintil. lib. II, *Vnde*, inquit, *ſit, vt diſſoluta et ex diuerſis congeſta oratio cohaerere non poſſit, ſimiliſque ſit commentariis puerorum, in quos ea, quae aliis declamantibus* laudata ſunt, *regerunt.* Iccirco *Suaſoria Senecae* nihil aliud ſunt quam *Laudabilia ſcholaſtica.* attribuuntur enim ſingula ſuis auctoribus. *Quae quare Suaſoriae inſcribi debuerint, rationem nullam diſpicis.* Graeci vocant, vt iam initio monuimus, χρήσεις, et χρήσιμα, et χρηστά. Sic Euſtathius aliquando veterum auctorum teſtimonia producit, vt vocet ea χρήσεις. vt καὶ φέρεται παρ᾽ Αἰλίῳ Διονυσίῳ χρῆσις Κρατίνου τοιαύτη. deinde adfert verſum Cratini. ſcholaſticorum ſine dubio ſunt annotata, prout inter declamandum ab illis excepta fuere: quae *et Quotidiana dicebantur.* ſunt *enim quae pueruli dictantibus* magiſtris excipiunt. Itaque in veteribus Colloquiis puerilibus ait puer: *Poſt haec dimiſſus conſedi meo loco librum accepi. ſcripſi quotidiana.* Quare Caius iuriſcos. ſcripſit *libros Aureorum, et Quotidianorum.* hoc eſt, ſelectorum et laudabilium. Nam talia dicebantur *aurea.* Lucret. *Omnia nos itidem decerpimus* aurea *dicta.* Vt igitur ea ſelecta dicta, quae vocabant *laudabilia*, vel nota *L*, vel χ Graeco notabant: ita etiam contra, ea *quae improbabant, litera* Θ deſignabant. Sidonius, *Iſti qui volet exarationi Diſtrictum bonus applicare* Theta, Perſius, [IV, 15] *Et potis es vitio nigrum praefigere Theta.* Ad id enim referenda mens Perſii. nam et *eadem litera damnatos, item et mortuos milites ſignificabant vt* eſt in inſcriptionibus. Ea *ſcripta quibus Theta inuſtum erat, dicebantur* a grammaticis *deculpata*, vt apud Gellium libro XI. cap. X. *Verbum deculpatum.* Nam *culpae dicebantur annotamenta vitiorum in alienis ſcriptis*, καὶ ἀθετήσεις, *vt loquuntur veteres critici.* Hoc nos docet idem Gellius libro XVII cap. I. p. II. *Quum*, inquit, *librum veteris ſcriptoris legebamus, conabamur poſtea memoriae vegetandae gratia indipiſci animo, ac recenſere quae in eo libro ſcripta eſſent,* laudis aut culpae annotamenti *digna.* Vides nomine *laudis, laudabilia* intelligere: nomine *culpae*, contraria. Auſonius de ſuis ſcriptis. *Palmas, non culpas eſſe putabo meas.* Idem ad Theodoſ. imperatorem *Inque tuis culpis tu tibi da veniam.* Apud Horatium ad Piſones: -- *allinet atrum Tranſuerſo calamo ſignum.* Ibi Acro: *Notam culpae ſignificat. Nam notare verſum male formatum dicimus.* Haec ille. Critici in recenſendis operibus Platonis culpas, hoc eſt τὰς ἀθετήσεις ὀβελῷ notarunt, laudabilia, hoc eſt τὰς ἐκλογὰς τῷ καλλιγραφίας τῷ χ περιεστιγμένῳ, quod nihil aliud ſignificat quam χρήσιμον vt hic L noſtrum, *laudabile.* Igitur hunc locum, quem in manibus habemus, ita legimus: *Ideoque in iis camaras marmorato, et parietes, pauimentaque faciunt, quo frigidius ſit.* SCAL. V. C. habet L. pro qua littera fortaſſe ſcribendum *loricata.* ſupra c. 57 *parietes et ſolum opere tectorio loricandi.* Vitruuius 7, 1 *loricas ex calce et arena* dixit. VRSINVS.

59, 2 CVR NON QVOD A NATVRA DATVM IMITANTVR) Ita videtur legendum nota interrogationis appoſita ad verbum *imitantur*, et deletis iis, quae ſequuntur, *in venuſtate diſpoſita pomorum.* IDEM.

59, 2 VT ROMAE COEMTA POMA) Ex horum hominum numero fuerat qui confecit tetraſtichum in cuſtodem hortorum: eius duo poſtremi verſiculi ſunt, *Quaeque tibi poſui tanquam vernacula poma, De Sacra nulli dixeris eſſe via.* Nam M. Varro antea hoc ipſo in libro docuit *poma vendi ſolita ſumma ſacra via.* VICTOR.

59, 2 IN OPOROTHECEN INSTRVENDAM CONVIVII CAVSA). Haec verba videntur abundare. VRSIN.

59, 3 IN TABVLIS) Puto veram lectionem eſſe *in tabulis*, intell. fictilibus, quae operis marmorati inſtar eſſe poſſunt.

59, 3 FLOCCIS) pannorum ſcil. et lanarum. Plin. 15, 17 *nec non alii in floccis capſiſque, quas luto paleato illinunt, mala ſeruant.* SCHOETTGENIVS.

59, 3 IN PENSILIBVS IVNCTIS) Veteres libri *vinctis.* Quidam emendarunt *iunctas.* VICTOR. Lege *vinctis. Penſilia* vocat poma, quae ſuſpenduntur hieme ad ſeruandum, vt infra *Penſilia, vt vuae, mala, ſorba.* Et Plin. libro XIIII de

ſapa condita manere pira Aniciana [u], et [x] ſementiua [y]. ſorba quidam [z] diſſecta [a], et in ſole macerata, vt pira; et ſorba per ſe vbicunque ſint poſita in arido facile durare. Seruare rapa confecta [b] in ſinape, nuces iuglandes in [c] arena, Punica mala et in arena 4
iam decerpta, ac matura, vt [d] dixi, et etiam immatura cum haerent [e] in ſua virga, ſi [f] demiſeris in ollam [g] ſine fundo, eamque [h] ſi conieceris in terram, et obteris [i] circum [k] ramum, ſi [l] extrinſecus ſpiritus afflet, ea non modo integra eximi [m], ſed etiam maiora, quam in arbore vnquam pependerint [n].

LX. DE [a] oliuitate, oleas eſui optime condi ſcribit Cato, orchites [b], et pauſeas aridas

u) *antiana Iuntt. anitiana a. V.* x) *et* deeſt *I. B. R.* y) *ſementina a. V.* z) *quaedam P.* a) *diſecta I. B. R. Ba-G.* b) *confecta I. B. R.* c) *in arena, punica mala et* deſunt *I. B. R.* d) *vt dixi* omitt. *I. B. R.* e) *haereant I. B. R.* f) *et I. B. R.* g) *olla I. B. R.* h) *Eaque P.* i) *obteres I. I-G.* k) *circa B. R.* l) *ſic ne I. I-G.* m) *exſimi P.* n) *pependerit Ba-G. de oliuitate* add. *P.* [C. LX.] a) *De oliuitate* deeſt *a. V.* b) *orcites et puſeas P.*

de vuis ſeruandis. *Durant aliae per hyemem, penſili concameratae modo. Penſili modo concameratas* vuas vocat, quas Aquitani *Plecas* a *plicando.* Melius tamen apud Plinium *Penſilium* quam *penſili* legeretur. SCALIG. *Vincta* ſ. *vinctis* ex VV. CC. legi etiam vult VRSIN. Vltimum in optimo Victorii Codice ſcribitur *vinctis*, quod erit *vinctuis* a *vinctus*, et hoc a vinciendo, quod viminibus intexebatur, de quo ſupra Varro: *Et vindemia facta denique diſcat pendere in palmam aut funiculo aut vinctu, quod antiqui vocabant ceſtum.* Porro *vinctuis* patrici caſus habetur, vt vetuſti vtebantur, et ipſe Varro, vt refert Nonius, ſcribens, *domuis, victuis, anuis,* et in II de R. R. *fructuis.* PONTED.

59, 4 ET OBTERES -- SPIRITVS) Videtur legendum *Et obrueris* ſ. *obruas c. r. ni* etc. *ni* poſitum eſt pro *ne*, vt ſupra c. 37. Plin. 15, 17 *M. Varro et in doliis arenae ſeruari iubet, et immatura obrui terra in ollis fundo effracto, ſed ſpiritu excluſo, ac ſurculo pice illito. Sic etiam creſcere amplitudine maiore, quam poſſint in arbore* etc. Sed de pice nulla apud Varronem fit mentio. Videndus Theophr. 5, 5 de cauſ. VRS. Legendum, *Ni extrinſecus.* Plinius lib. XV: *M. Varro et in doliis arenae ſeruari iubet, et immatura obrui terra, in ollis fundo effracto, ſed ſpiritu excluſo, ac ſurculo pice illito. Ni* pro *ne* antique. Plautus Menaechmis. *Ni mala, ni ſtulta ſis, ni indomita.* Lucretius 2, 887: *Ex inſenſili* [leg. *inſenſibili* vel *inſenſilibus*] *ni credas ſenſile gigni.* Varro ſupra: *Ni decreſcente Luna tondeas.* POPMA. *Si* loco *ni* ſcriptum tradidit in notis Popma. Aldus vero et Iunta *ſi* in *ſic* transſcripſerunt, adiecto *ne*: *ſic ne extrinſecus ſpiritus afflet.* Legendum itaque pro *ſi*, *ni* vel *ne.* Quod etiam ex Creſcentio confirmatur, 8, 7 *Et operueris circa ramum, ne extrinſecus Spiritus afflet.* Verbum quoque *obteris* ſiue *obteres* [vt Aldo, Iuntae, Gymnico melius viſum] vitioſum opinor: id expreſſit Creſcentius *operueris.* Quare ſcripſit fortaſſe Varro non *obteres* ſed *obſeres*, aut *obſeris*, praecipiens luto circumdare ramum, *ne Spiritus extrinſecus* etc. Quod verbum *obſero* nonnunquam ſignificat. Terentius Eun. *Video ſqualidum, aegrum pannis anniſque obſitum.* M. Tullius *Tuſcul.* lib. 1. ex vetere poeta haec attulit -- *obſita tenebris loca.* Virgil. *Aeneid.* lib. 8 *ibat rex obſitus aeuo.* Plinius porro 15, 16 ex Varrone hunc locum exceptum in haec verba reddidit, *M. Varro et in doliis harenae ſeruari iubet, et immatura obrui terra in ollis fundo effracto, ſed Spiritu excluſo, ac ſurculo pice illito. Sic etiam creſcere amplitudine maiore quam poſſit in arbore.* PONT.

60 OLEAS ESVI OPTIME) Ante haec verba in antiquiſſimo exemplari, *De oliuitate*, ſcriptum eſt: quod inſcriptionem titulumque fuiſſe puto. Poſſunt tamen recte in contextu ſermonis eiuſcemodi locutiones collocatae eſſe, vt ita dicta ſint, quemadmodum inquit Q. Cicero in epiſtola ad Tironem: *De patrono, Marcus eſt adhibendus:* et hic ipſe ſcriptor in 11, de equis loquens, *De ſtirpe: magni intereſt, qua ſint.* Et eodem capite *De medicinis: vel plurima ſunt etc.* Quod etiam confirmat Nonius, qui cum, quid Olivitas ſit, declararet, et locum hunc Varronis adduceret, ita eum legit, vt in peruetuſto codice ſcriptum illum inueni. Non tamen omnino macula carent verba Nonii. nam in excuſis, *de Rep. libro primo:* pro, *de re Ruſtica libro primo*, legitur. duorum autem capitum verba ab eo confuſa fuiſſe veriſimile non eſt. haec autem ille ponit, *Non modo integra eximi, ſed etiam maiora quam in arbore vnquam pependerint. De oliuitate, oleas eſui optime condi ſcribit Cato.* Quare maior hinc etiam apud nos auctoritas antiquiſſimi exemplaris eſſe debet, in quo ſermo Varronis, ſiue eorum, quos de rebus ruſticis diſſerentes inducit, nunquam capitibus diſtinctus aut interruptus eſt. VICTOR. Non legitur *De oliuitate* in Ienſonianis libris, neque apud Aldum, Iuntam, Gymnicum. Additamentum opinantur. In quorum profecto ſententiam libentius irem, niſi vetuſtiſſimus Victorii codex, et Nonii Marcelli obſtaret teſtimo-

 nium,

aridas [c], vel virides in muria, vel [d] lentiſco contuſas. Orchites nigras, ſale ſi ſint [e] confricatae [f] dies quinque, et tum [g] ſale excuſſo, biduum ſi in ſole poſitae [h] fuerint, manere idoneas ſolere: eaſdem ſine ſale in defrutum condire.

LXI. RECTE amurcam periti agricolae tam in doliis [a] condunt, quam oleum, aut vinum. Eius conditio, cum expreſſa [b] effluxit [c], quod ſtatim de ea decoquuntur [d] duae partes, et refrigeratum conditur in vaſa [e]. Sunt [f] item aliae conditiones, vt ea, in qua adiicitur [g] muſtum,

LXII.

c) *aridas, vel - - - - contuſas. Orchites* deſunt *I. B. R.* d) *in* inſ. *I. I-G.* e) *ſunt I. I-G.* f) *confricata I. B. R.* g) *cum I. B. R.* h) *poſita I. B. R.* [C. LXI.] a) *oleis P. ollis a. V.* b) *expreſſa olea, quod ſtatim effluxerit, de ea I. I-G.* c) *effluxerit* quoque *I. B. R.* d) *decoquitur I. B. R.* e) *vaſis I. B. R.* f) Hic incipit c. 62. *P. I. B. R.* g) *L.* inſ. *P. adiiciunt a. V.*

nium, qui cap. 11. hunc locum ex Varrone commemorat: *Idem de Re Ruſt. Non modo integra eximi, ſed etiam maior* (lego *maiora*) *quam in arbore vnquam pependerit* (*pependerint* emendat Victorius) *de oliuitate oleas eſui optime condi ſcribit Cato.* Ex quo apparet *oliuitatem* Varronianam eſſe vocem, cuius haec videtur interpretatio: *De oliuitate ſcribit Cato, oleas eſui optime condi*, idcirco interpunctionibus non eſt ſeparanda ab τῷ *Oleas eſui*, ſed ſcribendum: *De oliuitate oleas eſui optime condi ſcribit Cato.* At non ita facile comprobari poteſt haud abſimile verbum de *olueto*, quod ab omnibus recipitur cap. 55 in principio appoſitum: *De olueto Oleam quam manu tangere poſſis* etc. neque enim de oliuetis, ſed de oliuis loquitur Varro, atque adeo nulla illius verbi neceſſitas apparet. Illud autem docti viri diligenter attendant velim, quod ex eo Nonii loco deducitur, nimirum ea tempeſtate in capita Varronianum hoc opus ſeiunctum minime fuiſſe. quod et in antiquiſſimo codice ſe inueniſſe teſtatur doctiſſimus Victorius. Nam ea verba: *Non modo integra eximi, ſed etiam maiora quam in arbore vnquam pependerint*, in calce cap. 59 leguntur, reliquis ad proximum caput reiectis, *De oliuitate: oleas eſui optime condi ſcribit Cato.* PONT. [Illud *maiora* etiam reſtituit Mercerius p. 48, 6.] Plin, 15, 6 *Condi oliuas optime orchites et pauſias, quam vel virides, vel fractas in lentiſco.* Eſt autem haec Catonis ſententia ex c. 7: quae vero antecedunt apud Plinium verba, *Nec alio vllo modo laudat*, ſunt ex capite apud eum praecedenti, et hoc modo concinnanda: *ſpectare olueta in Fauonium loco expoſito ſolibus cenſet, nec vllo alio modo laudat.* Eſt enim ex eiuſdem Catonis c. 6, in quo ita ſcriptum eſt: *Ager oleto conſerendo, qui in ventum Fauonium ſpectabit, et ſoli oſtenſus erit, alius bonus nullus erit* etc. *in Lentiſco* videtur accipiendum pro ſemine Lentiſci. Col. 12, 46. VRS.

60 ORCHITES ET PAVSEAS ARIDAS) Ienſonius non *aridas*, ſed *nigras* in codicibus inveniſſe videtur; Haec ſiquidem edidit: *Orchites et pauſeas nigras: ſi ſale ſint confricatae.* Sed mendoſiſſimus eſt locus, in quo deſiderantur: *aridas vel virides in muria, vel lentiſco contuſas. Orchites*, quae inter τὸ *pauſeas* et τὸ *nigras* reponenda ſunt. Legendum porro eſt non *aridas*, ſed *albas.* Ita Colum. 12, 47 *Albam pauſeam, vel orchitam vel radiolum vel regiam dum contundes.* Item: *Eſt illa probata compoſitio, vt cum muria dura pauſia alba maturuerit, omne ius defundatur.* Sed id etiam ex Varrone patet, qui oleas conditiuas in albas et nigras diſtinxit cap. 66 *Oleas albas quas condideris nouas.* It. *nigras niſi prius eas ſale maceraris.* Nunc quoniam ſatis, ni fallor, oſtenſum eſt vocem *aridas* eſſe vitioſam, ſcribendumque potius *albas*; indicare oportet, neque *albas* neque *aridas* legi aut in Catone, cuius verba refert Varro, aut in Plinio, qui Catonis hunc locum transſcripſit. Ait itaque ille cap. 7 ad hunc modum: *Oleas Orchites, poſias, eaeque optime conduntur vel virides in muria, vel in lentiſco contuſae:* hic vero 15, 6 ſic: *Nec alio vllo modo laudat* (Cato) *condi oliuas, optime orchites, et pauſias, quam vel virides in muria, vel fractas in lentiſco.* Ex quibus apertiſſime etiam intelligitur, particulam *in* τῷ *lentiſco* eſſe praemittendam: *vel in lentiſco contuſas*, vt in vtroque cernere licet. PONT.

60 CONFRICATAE) V. C. *confriatae*, et ita legendum, id eſt conſperſae. et ita alibi apud Varronem et Columellam item Cat. 7. VRSIN.

60 MANERE IDONEAS SOLERE) Haec verba videntur abundare, nec ea habet Cato tit. 7. videtur autem legendum, *condire* non *condi.* VRS. Equidem malim *condi:* et id ipſum voluiſſe, puto virum doctum: alterum enim vulgatum.

61 TAM IN DOLIIS CONDVNT) Antea, *In ollis*; Veteres libri, *in oleis:* caſtigaui, in *doliis.* Veruntamen quia parum licentia vſus ſum, ſi forte deceptus eſſem, volui totam rem indicare. Animaduerti alibi, in optimo codice *Doleis*, pro *Doliis* ſcriptum eſſe, vt in III, vbi de gliribus loquitur, *Cum poſitum eſt in doleis fiunt pingues.* Praeterea oleum ac vinum in doliis, non in ollis condi conſtat. VICTOR. Vetus lectio, *Tam in oleis condunt*, ſcilicet *in ollis*, quod vetuſtiſſimi ſemiuocales non geminabant. PONTED.

61 VT EA, IN QVA ADIICIVNT MVSTVM) Vetuſtiſſimus liber, *In qua adiicitur L. muſtum.* Saepe iam notam illam inueni, nec tamen

LXII. QVOD nemo fructus condit, niſi vt promat, de eo quoque vel ſexto gra-
du animaduertenda pauca. Promunt [a] condita aut propterea, quod ſint [b] tuenda, aut
quod vtenda, aut quod vendenda. Ea quae diſſimilia ſunt inter ſe, aliud alio tem-
pore tuendum, et vtendum.

LXIII. TVENDI cauſa promendum id frumentum, quod curculiones [a] exeſſe
incipiunt. id enim cum promptum eſt, in ſole ponere oportet [b] aquae catinos, quod
eo conueniunt, vt ipſi ſe necent, curculiones [c]. Sub terra qui habent frumentum in
iis, quos vocant σειρὸς [d], quod [e] cum periculo introitur recenti apertione, ita [f] vt
quibusdam ſit interclusa anima, aliquanto poſt promere, quam aperueris [g], oportet. 2
Far, quod in ſpicis condideris per meſſem, et ad vſus cibatus expedire velis, promen-
dum hieme, vt in piſtrino [h] piſetur [i], ac torreatur.

LXIV. AMVRCA cum ex olea [a] expreſſa, qui eſt humor aquatilis, ac retrimen-
tum [b] conditum in vas fictile, id quidam ſic ſolent tueri diebus XV, eo [c], quod eſt
leuiſſimum ac ſummum, deflatum [d] vt traiiciant in alia vaſa, et hoc idem [e] interuallis,
duodecies ſex [f] menſibus proximis, item [g] faciant. Cum id nouiſſime [h], potiſſimum 2
traiiciant, cum ſeneſcit luna. tunc decoquunt [i] in ahenis leui [k] igni duas partes quo-
ad regerunt, tum [l] denique ad vſum recte promitur.

LXV.

[C. LXII.] a) *Primum P. Primum autem propt. I. B. R.* b) *ſunt I. B. R. I. I.* [C. LXIII.] a) *curguliones I. B. gurguliones R.* b) *oportet. Atque I. B. R.* c) *curg. I. B. gurgul. R.* d) *ſyros a. V. ſerus P.* e) *quo I. I-G.* f) *vt in I. B. R.* g) *aperuerint I. I-G.* h) *priſtino lenſſ. piſtino P.* i) *piſatur P. pinſatur I. I. pinſetur Ba-G.* [LXIV.] a) *eſt* inſ. *a. V. H. St-D.* b) *recrimentum et P.* c) *ex eo I. I-G.* d) *depletur I. I-G.* e) *iisdem I. I-G.* f) *In ſex I. I-G.* g) *id faciunt I. I-G.* h) *faciunt* inſ. *I. I-G.* i) *decocunt P.* k) *leni* ·(· *ignis P.* l) *tum denique - - - promitur* abſunt *P, I. B. R.*

men adhuc quam vim illa habeat ſuſpicari poſſum. VICTOR. Vid. Scal. ad V. 1, 59, 2.

62 VT SEXTO GRADV) de quo 1, 37, 4.

62 PROMVNT CONDITA) In cunctis, quos vidi, Mſſ. *primum condita* legi. Receptam lectionem conſeruaui; hoc tamen ſtudioſos litterarum admonere non incommodum eſſe iudicaui. VICTOR. Scribitur in cunctis manu ſcriptis libris: *promunt, primum,* quod ſuſpicor contractum de *promundum*, et ſubinde deprauatum. PONT.

63, 2 CIBATVS) Hoc verbum videtur adiectum. nam infra c. 64 Varro eo vſus non eſt, cum dicit: *tunc denique ad vſum recte promitur.* et c. 68 *quando ad vſum oporteat promi.* Verbo autem *expedire* eodem modo vſus eſt Virgilius in illo verſu: *Cereremque caniſtris expediunt.* et Varro infra c. 67 *quod ad cibatum expeditum eſſe velit.* VRSIN.

63, 2 VT IN PISTRINO PISATVR AC TORREATVR) Vetuſta lectio. Apud Nonium, qui hunc locum adducit, legitur: *Piſetur. Piſare frangere, vel tundere.* Varro de Re ruſtica lib. I: *Promendum hieme, vt in piſtrino piſetur ac torreatur.* VICTOR.

64, 1 QVI EST HVMOR AQVATILIS AC RETRIMENTVM) Peruetuſtus liber, *Recrimentum*, corrupte, vt puto. Quia tamen aliquis *recrementum* ex antiqua ſcriptura legi poſſe fortaſſe non incommode exiſtimaret, volui illam notam facere. Hoc ipſo verbo Varro etiam Prometheo libro II, vt apud Nonium legitur, vſus eſt, *Retrimenta cibi, quae exierunt per poſticam vallem, feci.* Intelligit autem quae περιττώματα Graeci appellant. Cicero *reliquias cibi* appellavit, in re parum honeſta non obſcoena voce vſus. *Reliquias* etiam, nihil addens, quandoque idem vocauit. VICTOR.

64, 1 QVOD EST LEVISSIMVM AC SVMMVM DEPLETVR) Omnes manu ſcripti *Deflatum* habent: quemadmodum etiam primis temporibus excuſi libri. ex quo intelligitur, ita ab nouis correctoribus locum caſtigatum fuiſſe. In optimo omnium codice ita totus locus legitur, *Diebus XV eo quod eſt leuiſſimum* ac *ſummum deflatum.* VICTOR. Sententia haec eſſe videtur: *eo*, int. modo tuentur, *vt* illud *quod eſt leuiſſimum ac* proinde *ſummum deflent*, et *traiiciant* etc.

64, 1 IDEM INTERVALLIS) Concinnius longe quidam legunt *iisdem* praeſertim cum ſequatur *item*, et apertum ſit intelligi interualla aequalia quindenorum dierum.

64, 2 TVNC DECOQVVNT IN AHENIS) Totus locus in optimo exemplari ita ſcriptus, *Tum decocunt in ahenis: leni lignis duas partes quoad regerunt.* Aliis nunc rebus relictis, quae parum in illo diuerſae ſunt, quomodo illic *Leni lignis* ſcriptum ſit, quaerendum accurate puto. VICTOR.

64, 2 LEVI IGNI) Legi poſſet *leni igni*, niſi alius rei nos admoneret vetus ſcriptura: *leni lignis.*

LXV. QVOD [a] muſtum conditur in dolium, vt habeamus vinum, non promendum dum feruet, neque etiam cum proceſſit [b] ita, vt ſit vinum factum. Si vetus bibere velis. quod non ſit ante, quam acceſſerit [c] annus, tum, cum fuerit anniculum,
2 prodit [d]. Si vero eſt ex eo genere vuae, quod [e] mature coaceſcat [f], ante vindemiam conſumi, aut venire oportet. Genera ſunt vini, in quo Falerna, quae quanto plures annos condita habuerunt, tanto, cum prompta, ſunt fructuoſiora.

LXVI.

[C. LXV.] a) *Tum ad vſum denique recte promitur; quod P. Muſtum ad vſum etc. I. B. R. recte* tamen omitt. *B. R.* b) *proceſſet P. proceſſit, niſi prius ſit I. I. G.* c) *acceſſerunt P. I. aceſcit anniculum* rel. defic. *I. B. R.* d) *promito a. V.* e) *quaedam mat. coaceſcunt I. B. R. quae cum matureſcit, coaceſcat I. I. G.* f) *coaceſcant. P.*

lignis. Ex quo prius compendium ſcripturae fuiſſe puto *lenib. lignis.* Cato: *lenibus lignis facito caleſcat.* Plin. lib. XXXVI, *lenibus autem, aridisque lignis coquitur.* Vt *lenia ligna* ſint, τὰ ἄκαπνα, quae Homerus κάγκανα etiam vocauit, ſcilicet quae δριμύτητα καπνοῦ, non habent. Contraria enim *lene* et δριμύ. SCAL. V. C. *Leni lignis*, quod fortaſſe ἀρχαϊκῶς dictum eſt, pro *lenibus lignis*, vt in XII tabulis, *praeſente ambobus*, et alibi apud vetuſtiſſimos ſcriptores, *praeſente nobis*, et *abſente nobis.* vel legendum *lenibus lignis*, vt apud Cat. 69 *Lenibus lignis facito caleſcat.* Plin. 36 *Lenibus veteribusque lignis coquitur.* Quod vero dicit duas partes, id ſupra c. 61 dixit, *de ea decoquuntur duae partes.* et fortaſſe legendum: *ad duas partes.* nam ita ſupra locutus eſt, et in libro de vita pop. Rom. *Sapam appellabant, quod de muſto ad mediam partem decoxerant, defrutum, ſi ex duabus partibus ad tertiam redegerant deferuefaciendo.* Vid. Nonius in *Sapa.* VRS. Ipſe locus Nonii, quem laudat Vrſinus, admonebat me, ſi forte hic locus ita legendus eſſet, *ad duas partes quoad redegerunt.* Sed *duas partes quoad regerunt*, poteſt ſignificare, quoad igne expellunt et abigunt. Vid. etiam Scal. ad Varr. 2, 2, 18.

65 NEQVE ETIAM CVM PROCESSIT) Valde diuerſa vetuſta lectio, et ſane extrema haec pars libri aliquantulum inquinata: *Neque etiam cum proceſſet, ita vt ſit* etc. VICT. Locus leuiter inquinatus. Ita lege: *Non promendum, dum feruet, neque etiam dum proceſſit, ita vt ſit vinum factum.* SCALIG. Verbum *factum* ab expoſitore vid. adiectum; et pro niſi prius leg. *ita vt*; hoc modo: *neque etiam cum proceſſit, ita vt ſit vinum.* in V. C. eſt *proceſſet*, quod poteſt videri antique dictum, vt, *cepet*, et alia ſimilia. Ad verbum autem in extremo capite poſitum, *fructuoſiora* facit, quod ſcribit Plin. 14, 40 *Nec alia res maius incrementum ſentit ad vigeſimum annum, maiusque ab eo diſpendium, non proficiente pretio, raro quippe adhuc fuere, nec niſi in nepotatu ſingulis teſtis millia nummum.* VRS. Nihil verius Scaligerana emendatione, *neque etiam dum* pro *cum*, quam adſcripſeram aliquanto ante, quam illam cognoſcerem, firmaueramque locis Plauti Pſeud. 4, 2, 2 *Nam nihil etiam dum harpagauit*, et Rud. 5, 3, 25 *Niue etiam dum ſiem Quinque et Viginti natus annos.*

65, 1 SI VETVS BIBERE VELIS) Non paruae maculae huic loco aſperſae ſunt: praeſertim cum et ſententia non conſtet, et aliter vetus lectio concepta ſit. Ita enim antiquitus in membranis ſcriptum fuit: *Si vetus bibere velis, quod non ſit ante quam acceſſerunt, anniculum promitto.* Minimum mihi in hiſce eluendis permittam, vt nemo de nobis iure conqueri poſſit. Legimus igitur, *Si vetus bibere velis, quod non ſit ante quam aceſſerunt, anniculum promitto.* Non ſequendi ſunt, inquit, noſtrates homines, qui non prius vetus doliare bibunt, quam acuerit: quod vt ne fieret, anniculum promendum cenſeo. Praeteritum ex praeſenti, aceſco, aceſſui, vel aceſſi. Cui ſimile apud Catonem: *Aures nobis calliſcerunt ad iniuriam.* a *calleſco*, vt hic ab *aceſco.* vt etiam legi poſſit *aceſcerunt:* et ita malimus. Quoties veteres non mutarunt praeteritum, et idem cum praeſenti fecerunt, ex ſequenti mox annotatione apparebit. Eſt autem hic praeterea ἐναλλαγὴ numeri, vt ſaepe alias. Cuius rei ignoratione multa perperam hic interpolata ſunt. SCALIG.

65, 1 ANTEQVAM ACCESSERIT) Totus hic locus ita legitur in antiquis codicibus, *Antequam acceſſerunt, anniculum promitto.* VICTOR. Liber Florentinus *antequam acceſſerunt anniculum promito.* legendum omnino, *antequam acceſſerunt anni, anniculum p.* nam illud anni excidit ob initium ſequentis dictionis. Varroni conſentit Vlpianus lib. XXIII. ad Sabinum: *Vetus accipietur, quod non eſt nouum, id eſt, et anni prioris vinum appellatione veteris continebitur.* cui ſubſcribit Paulus lib. IV. ad Sabinum: *Nam aliter obſeruantibus, quis finis, aut quod initium veteris vini ſumeretur?* POPMA.

65, 2 QVAE — COACESCAT) In cunctis Mſſ. *quod mature coaceſcant.* VICTOR.

65, 2 FALERNA, QVAE QVANTO) Hinc Tib. 2, 1, 27 *Nunc mihi fumoſos veteris proferte Falernos Conſulis* etc.

65, 2 FRVCTVOSIORA) Vid. nota Vrſini ad principium capitis.

66 OLEAS

LXVI. OLEAS albas, quas condideris [a] nouas, ſi [b] celeriter promas, niſi condideris [c], propter amaritudinem illas [d] reſpuit palatum. Item nigras, niſi prius eas ſale maceraris, vt [e] libenter in os recipiantur [f].

LXVII. NVCEM iuglandem, et palmulam, et ficum Sabinam quanto citius promas, iucundiore vtare, quod vetuſtate ficus fit pallidior, palmula carioſior, nux aridior.

LXVIII. PENSILIA, vt [a] vuae, mala, et ſorba [b], ipſa oſtendunt, quando ad vſum oporteat promi: quod colore [c] mutato et contractu acinorum, ſi non demſeris [d] ad edendum, ad abiiciendum deſcenſurum [e] ſe minitantur. Sorbum [f] maturum mite conditum citius promi oportet: acerbum enim ſuſpenſum lentius eſt [g]. quod prius domi maturitatem aſſequi vult, quam [h] nequit in arbore quam [i] miteſcat.

LXIX. MESSVM far promendum hieme in piſtrino ad torrendum, quod ad cibatum [a] expeditum eſſe velis. Quod ad ſationem, tum promendum, cum ſegetes maturae

[C. LXVI.] a) *condire vis Ba-G.* b) *ſic cel. condito vt promas Ba-G.* c) *condieris I. I-G.* d) *illas* omitt. *I. B. R. I. I.* e) *non Ba-G.* f) *recipientur Ba-G.* [C. LXVIII.] a) *aut Pol.* vterque. b) *ſorua P.* c) *colerem P.* d) *demiſeris I. I-G.* e) *deſcenſura a. V.* f) *Soruo P.* g) *miteſcit I. I-G.* h) *quod in arbore nequit I. B. R.* i) *vt inde promatur ad eſcam I. I-G.* [C. LXIX.] a) *cibarium a. V.*

66 OLEAS—SIC CELER) Quidam formis excuſi libri ita habent. In aliis locus valde variatus, culpa tamen, vt puto, eorum, qui id commiſerunt. nimis enim licenter a vetere ſcriptura diſceſſere. In optimis, ab hac, quam hic adpoſuimus, hoc tantum mutatum inuenio, quod *Conderis*, in illis pro *Condideris*, legitur: verbo negligentia librarii imminuto, quod ſi poſtremam literam aduerbii *Sic*, ſuſtuleris, ac *Si*, feceris, puto locum ſatis purgatum eſſe. VICTOR. Ex veſtigiis veteris lectionis poteſt hic locus ita reſtitui: *oleas albas, quas condideris in vas, vt celeriter promas, niſi condieris, propter amaritudinem reſpuit palatum.* De verbo *nouas* fecimus *in vas*, quomodo ſupra locutus eſt Varro c. 64 *ac retrimentum conditum in vas fictile.* ſit [*ſic*] autem mutauimus in *vt*; quomodo infra c. 69 *antequam ſe commutent, vt celeriter promas.* VRS.

67 VETVSTATE FICVS FIT PALLIDIOR) h. e. ſitum trahit, qui ſaporem etiam corrumpit. Vid. Ind. v. *pallor.*

68 SI NON—MINITATVR) Ita V. C. Eſt autem τὸ *deſcenſurum* verbum, quod Graeci ἀπαρέμφατον vocant. Videndus Agellius 1, 7. VRS.

68 MATVRVM) Haec vox videtur abundare. Eſt enim gloſſema verbi *mite.* Nonius: *Mitis eſt maturus.* pro *lentius miteſcit* in V. C. habetur *lentius eſt.* Verba vero *vt inde promatur ad eſcam*, videntur adiecta. VRSIN. *Maturum* eſſe gloſſema verbi *mitis* patet ex illo Virgilii: *ſunt nobis mitia poma*; et Petronii *mitia ſorba Inter odoratas pendebant texta coronas.* POPMA. De illa conſtructione, *deſcenſurum ſe minitantur* Perizonius agit ad Sanctii Min. p. 106.

68 QVAM NEQVIT—ESCAM) Vetus lectio: *Quam nequit in arbore, quam miteſcat.* VICTOR. *Quam nequit in arbore quam miteſcat.* Vetus lectio haec vt tradidit Victorius: noua magis improbanda, *quam nequit in arbore vt inde promatur ad eſcam.* Haec ab Ienſonio [hic tamen non *quam*, ſed *quod* poſuit] ab Aldo, Iunta, Gymnico traditur. Vetus ſic emendari poteſt: *quam nequit in arbore quin miteſcat*, ſiue quod nequit in arbore. Sorba enim ſi in arbore relinquantur, non ſolum matura fiunt, ſed etiam mitia, propter quod maturitatem aſſequi nequeunt, quin miteſcant. Quare praecepit Pallad. 2, 15 vt duriora ex arbore legerentur: *Lecta* (ſorba) *duriora ac poſita, vbi miteſcere coeperint, fictilibus vſque ad plenum claudantur vrceolis.* PONT. Vehementer placet viri doctiſſimi ſententia, inter *matura* ſorba et *mitia* diſtinguentis. *Matura* ſunt, cum incrementa iuſta habent, et colorem eum, qui ſignificet, ſatis a ſole cocta eſſe. *Mitia* deinde fiunt h. e. mollia; quod facilius contingit, cum ad ſummum vſque maturitatis gradum in arbore pependerunt. Ne igitur nimis cito mollia fiant ſ. *mitia*, qui proximus ad putrefactionem gradus eſt, aliquantum acerba de arbore ſunt ſumenda. Conſtabit autem ſententia, etiam ſi legas, *quam miteſcat*; refertur enim ἡ *quam* ad *prius* quod praecedit.

69, 1 AD TORRENDVM) Videndus Seruius in verſum Virgilii: *Et torrere parant flammis, et frangere ſaxo.* VRSIN.

maturae ſunt ad accipiendum. Item quae pertinent ad ſationem, ſuo quoque [b] tempore promenda. Quae vendenda, videndum, quae quoque [b] tempore oporteat promi. alia enim, quae [c] manere non poſſunt, ante quam ſe commutent, vt [d] celeriter promas, ac vendas: alia [e] quae ſeruari poſſunt, vt tum vendas, cum caritas eſt. ſaepe enim diutius ſeruata non modo vſuram adiiciunt; ſed etiam fructum duplicant, ſi
2 tempore promas. Cum haec diceret STOLO [f], venit libertus aeditumi ad nos flens, et rogat vt ignoſcamus quod ſimus [g] retenti [h], et vt ei in funus poſtridie prodeamus. Omnes conſurgimus, ac ſimul exclamamus, quid? in funus? quod funus? quid eſt factum? Ille flens narrat, ab [i] neſcio quo percuſſum cultello concidiſſe, quem qui eſſet, animaduertere in turba non potuiſſe, ſed tantummodo exaudiſſe vocem,
3 perperam feciſſe. Ipſe, cum patronum domum ſuſtuliſſet, et pueros dimiſiſſet [k] vt medicum requirerent, ac mature adducerent; quod potius illud adminiſtraſſet, quam ad nos veniſſet, aequum eſſe ſibi ignoſci. Nec ſi eum ſeruare non potuiſſet, quin nôn multo poſt animam efflaret, tamen putare [l] ſe feciſſe recte. Non [m] moleſte ferentes deſcendimus de aede, et de caſu humano magis querentes, quam admirantes [n] id Romae factum, diſcedimus [o] omnes.

b) *quoquo I.B.R.* c) *quo P. Iuntt.* d) *vt* abeſt *Heru.* e) *quae dimiſiſſet* inſ. *H. A. Gr. G.* f) *Stolo* deeſt *I.B.R.* g) *ſumus a V.* h) *detenti I.B.R.* i) *ab* abeſt *I.B.R.* k) *dimiſiſſet I.B.R.I.I. demiſſ. al.* l) *putaret I.B.R.* m) *I. non P. Id non I.B.R. Id nos I.I-G.* o) *mirantes I.B.R.* p) *deſcendimus omne B.R.*

69, 2 IN FVNVS POSTRIDIE) Ita dixit Terent. Adelph. *Egomet quoque eius cauſa in funus prodeo.* IDEM.

69, 2 PERPERAM) i. e. h. l. per errorem. Paulus 3, tit. 9 *Prolatis codicillis vel alio teſtamento, quibus ademptum eſt legatum, vel certe reciſum perperam ſolum repetunt.* IDEM.

69, 3 NEC SI EVM SERVARE NON POTVISSET) Duae negationes pro vna, Graecanice: quod et frequentiſſimum eſt apud Plautum. Apud Terentium, *Faciunt ne intelligendo vt nihil intelligant.* Ita enim interpretandus eſt ille verſus, in quo fruſtra comminiſcitur vir doctiſſimus neſcio quas interrogationes, et *nae* pro *ne*. Quod ſequitur, *diſcedimus omnes* eſt pro diſceſſimus. Ita ſaepe apud Plautum *accepimus* perperam pro *Accedimus:* praeteritum a praeſenti, vt diximus. Sic Vlpianus dixit *tolliſſe*, a *tollo:* ſic Tibullus, *Atteruiſſe*, ab *attero*, non *attriuiſſe*. Sic Salluſtius, *occanuere*, ab *occano*. SCALIGER.

69, 3 ID NOS MOLESTE FERENTES) Haec erat peruulgata lectio, quae ſi veterem contra ſe non haberet, facile locum ſuum tueretur: nunc illa repugnans omnia confundit. in manu enim ſcriptis, *Non moleſte ferentes* legitur. Accommodata autem hic etiam vetus eſſe poteſt, et fortaſſe verior eſt, *Non moleſte ferentes*, ſcilicet, nos eſſe retentos. ita enim plene ſermoni liberti reſponſum fuerit. Poſcebat enim veniam ſibi dari, quod in magno patroni negotio occupatus, ad illos, vt debebat, non veniſſet: ſtatim omni timore illo liberato, de infelici conditione hominum, quae tot caſibus expoſita eſſet, loqui inter ſe coeperunt. Eſt tamen hic etiam illud quod ſaepe nos moleſtos habuit: L. enim ante hanc partem in contextu ſermonis conſtituta eſt. Praeterea mendi nota hic in margine adpoſita. VICTOR. De illo L, cruce Victorii, v. Scal. ad 1, 59, 2.

69, 3 DISCEDIMVS) Videtur hoc verbum poſitum pro *diſceſſimus*, vt in Pandectis Florentinis, *decederit*, pro *deceſſerit*. VRSIN.

M. TE-

M. TERENTII VARRONIS RERVM RVSTICARVM DE RE PECVARIA

LIBER II.

Viri magni noſtri maiores non ſine cauſa praeponebant ruſticos Romanos vrbanis. vt ruri enim, qui in villa viuunt ignauiores [a], quam qui in agro verſantur in aliquo opere faciundo: ſic qui in oppido ſederent, quam qui rura colerent, deſidioſiores [b] putabant. Itaque annum ita diuiſerunt, vt nonis modo diebus vrbanas res vſurparent, reliquis VII vt rura colerent. Quod dum ſeruauerunt inſtitutum, 2
vtrumque ſunt conſecuti, vt et cultura agros foecundiſſimos haberent, et ipſi valetudine firmiores eſſent: ac ne Graecorum vrbana deſiderarent gymnaſia, quae nunc vix ſatis ſingula ſunt: nec putant ſe habere villam, ſi [c] non multis vocabulis retineant Graecis, quum [d] vocent particulatim loca, προκοιτῶνα [e], παλαίστραν, ἀποδυτήριον, περίστυλον [f], ὀρνιθῶνα [g], περιστερεῶνα [h], ὀπωροθήκην. Igitur quod nunc intra murum fere 3
patres familiae correpſerunt relictis falce et aratro, et manus mouere maluerunt in theatro

VARIETAS LECTIONIS.

a) *igniauiore Ienſſ. igniauiores P.* b) *deſidiores Ienſſ.* c) *niſi mult. I. I-G.* d) *quin I. I-G.* e) *procoeconam I. B. R. procoectona P.* f) *peryſtilon I. B. R. priſtylon P.* g) *ornytona I. B. R.* h) *periſtercon I. B. R. peripteron P. 1. peripetron Pol. 2.*

1 PRAEPON. RVSTICOS) Vid. Col. 1 praef. 17.

1 VT RVRI ENIM) Multa hic adiecta ſunt ab expoſitoribus, vt ex praefatione Columellae coniicitur, ex qua totus hic locus ita videtur legendus: *Vt enim, qui in villa viuerent, ignauiores, quam qui in agro verſarentur: ſic qui in oppido ſederent, quam qui rura colerent, deſidioſiores etc.* VRSIN.

1 NONIS MODO DIEBVS) Hae erant nundinae, de quibus Erycius Puteanus in peculiari de nundinis Romanorum libello it. Gutherius de officiis domus Aug. 1, 13. SCHOETTG.

1 RELIQVIS SEPTEM) Vox *ſeptem* petita videtur ex margine, nec eam habet Columella, qui hanc Varronis praefationem paene αὐτολεξεὶ eſt imitatus. VRSIN. *Septem* dies inter binas nundinas fuiſſe interiectas ſatis apparet, v. g. ex Kalendario, quod ex Marmore Maffeiano deſcriptum primus edidit Manuccius, vbi octo prima elementa ab A et H ſignandis nundinis in orbem eunt. Ita nos octo dies dicimus ab vno, v. g. die ſolis ad alterum, inter quos *ſex*, vt hic inter *nundinas ſeptem* interiecti ſunt. Sed v. omnino Selden. I. N. III, 15.

2 VT ET AGROS) *Vt et agros fecundiſſimos haberent, et ipſi firmiores eſſent.* Ita videtur legendum, omiſſis verbis *cultura* et *valetudine*, quae expoſitorum gloſſulae ſunt. VRSIN.

2 VOCAB. RETINEANT GR.) Cogitabam, commodiusne legeretur *retinniat*, pro reſonet, ipſa voce acutum aliquid et feriens aures indicante.

2 Προκοιτῶνα) Locum ante cubiculum, in quo plerumque ſerui degebant. Talis quoque fuit in Laurentina Plinii villa, ſicut ipſe teſtatur ep. 2, 17, 10. *Poſt hanc* coenationem *cubiculum cum procoetone, altitudine aeſtiuum, munimentis hibernum.* SCHOETTG.

2 Ἀποδυτήριον) Locum, vbi in balnea, vel palaeſtram ingreſſuri, veſtes deponebant. Plin. ep. 5, 6, 25 *Inde apodyterium balinei laxum et bilare.* Vide Greenium de ruſticatione et villis vet. 2, 7. p. 281. Latini vocant *Spoliarium.* Gloſſae Graecolatinae apud Barthium 47, 19 Ἀποδυτήριον, *ſpoliarium.* Gloſſae Iſidori: *Spoliaria exteriores balneorum cellulae.* Inſcriptio apud Gruterum p. CCCCLXXXIX, 12 ETIAM. GLADIATORIVM. ET. SPOLIAR. SOLO. EMPTO. SVA. PECVNIA. EXTRVCTVM. PVBLICE. OPTVLERIT. Confer Lipſium Saturnal. 1, 18. P. Fabrum Semeſtr. 2, 11. *Spoliare* enim et *exſpoliare* eſt veſtes exuere, qua notione occurrit apud Abdiam Babylonium 3, 40. et in Actis S. Martinae c. 19 apud Bollandum Tom. 1. Ian. p. 19. IDEM.

2 MANVS MOVERE MAL.) Vid. ad Colum. 1. pr. 15.

theatro ac circo, quam in [i] ſegetibus ac vinetis [k], frumentum locamus, qui nobis ad-
vehat, qui [l] ſaturi fiamus ex Africa [m], et Sardinia: et nauibus vindemiam condimus [n]
4 ex inſula Coa [o], et Chia. Itaque in qua terra culturam agri docuerunt paſtores pro-
geniem ſuam, qui condiderunt vrbem, ibi contra progenies eorum, propter auaritiam,
contra leges, ex ſegetibus fecit prata, ignorantes non idem eſſe agriculturam, et pa-
ſtionem. alius enim opilio, et [p] arator: nec ſi poſſit [q] in agro paſci, armentarius non
aliud ac bubulcus. Armentum enim id, quod in agro natum non creat, ſed tollit
dentibus. contra, bos domitus cauſa fit, vt commodius naſcatur frumentum in ſegete,
5 et pabulum in nouali. Alia, *inquam*, ratio ac ſcientia coloni, alia paſtoris. coloni, vt [r]
ea [s] quae in agricultura naſcantur [t] e terra, fructum faciant. contra paſtoris, vt [u] ea
quae nata ex pecore. quarum [x] quoniam [y] ſocietas [z] inter ſe magna, propterea quod
pabulum

i) *in* deeſt *Heru.* k) *vinetis. Ac frum. I.B.R.* l) *qui ſaturi - - - vindemiam condimus* deſunt *I.B.R.* m) *aphryca P.* n) *cond..mus P.* o) *cea I.B.R.* p) *et alius ar. I.B.R.Ba-G.* q) *poſſunt I.B.R.* r) *vt* omitt. *P.I.B.R.* s) *aeque agr. P.* t) *factum vt naſcerentur e terra. Contra P.I.B.R.* u) *vt* deeſt *I.B.R.* x) *Quare I.I-G.* y) *quoniam* deeſt *I.B.R.* z) *conſocietas I.B.R.*

3 EX INSVLA COA) V.C. *Cea.* VRSIN. *Coum vinum* in deliciis fuit veteribus, et inde quoque inter lautiora vina recenſetur a Plauto Poenul. 3,3,86 *Vbi tu Leucadio, Lesbio, Thaſio, Coo, vetuſtate vino edentulo aetatem inriges.* Moris erat etiam per imitationem et mixtionem ex Italico vino Coum facere, de quo Cat. 112 et Plin. 14,8. Dicebatur autem a Co inſula ad Cariam ſita, Mela 2, 7, 32. Vide copioſe Salmaſium ad Solinum c.7. p.101,102. SCHOETTG.

4 CVLTVRAM AGRI DOCVERVNT) Quibus ſi *Dii* immiſceatur, ſententia cognitu facilior habebitur: *Itaque in qua terra culturam agri Dii docuerunt paſtores, progeniem ſuam,* quae Columella lib. 1. hoc modo imitatus eſt: *Itaque in hoc Latio et Saturnia terra, vbi Dii cultus agrorum progeniem ſuam docuerunt.* PONTED.

4 PASTORES) Nam primi Romanae vrbis incolae colluuies erant vtplurimum ex paſtoribus profugis collecta. Hinc Iuuenalis Sat. 8, 275. *Maiorum primus quisquis fuit ille tuorum, Aut paſtor fuit, aut illud, quod dicere nolo.* IDEM. Vid. noſter 2, 1, 9.

4 NEC SI POSSIT IN AGRO) Inciſum, quod poſt *armentarius* erat, tranſpoſui. Sententia haec eſt. Quanquam in agro paſci poteſt, tamen *armentarius* aliud eſt, ac *bubulcus.* Nimirum ille paſcendi tantum cauſa habetur; et *armenta* dicuntur Varroni de L. L. 4. p. 25 v. 25 quaſi *aramenta,* non quae adhibentur ipſa *ad arandum,* ſed vnde *eliguntur ad arandum: bubulcus* autem inter arandum boues gubernat, quod v. g. Col. 1, 9, 2, et 2, 13, 1 apparet. Sed ipſe Varro hic etiam, *bouem* et *armentum* ſatis diſtinguit.

4 NON CREAT) Videtur legendum *non colit.* et paulo poſt legendum: *bos domitus cauſa vt,* ſine verbo *ſit.* VRSINVS. Nulla idonea mutandi cauſa eſt. Vſus verbo *creare* eadem fere ratione eſt elegantiſſimus Columella, quod Index noſter docet.

5 COLONI, VT EA QVAE) Receptam lectionem retinui. nunc veterem hic adponam, quae a communi valde diuerſa eſt, peſſime tamen et illa accepta. quod etiam diligens librarius cognouit: notam enim mendi ad eam adpoſuit, *Coloni aequae agricultura factum vt naſcerentur e terra contra paſtoris ea, quae nata ex pecore quarum, etc.* Statuent nunc ſtudioſi peruulgatane lectio probari debeat, an pro deſperato hic locus haberi. VICTOR. Non video cur hanc interpolatam lectionem veteris ſcripturae integritati praeponamus. Sic enim legi in illa nobis indicat P. Victorius: *Coloni aeque agricultura factum vt naſcerentur e terra: contra paſtoris ea quae nata ex pecore.* Aequus, inquit, vtrique labor. Colonus ſatagit ex terra fructus percipere: paſtores ex pecore. SCALIGER. Videtur legendum *naſcuntur* pro *naſcantur.* VRSIN. Coloni ſcientia, inquit, quae agricultura dicitur, factum vt fructus naſcerentur e terra: contra paſtoris, ea quae nata ex pecore, vt fructum faciant: ille e terra, hic ex pecore fructus percipit. Columella lib. VI. *Quaſi ſit agricolae contrarium paſtoris propoſitum, cum ille maxime ſubacto et puro ſolo gaudeat, hic nouali, graminoſoque: ille fructum e terra ſperet, hic e pecore.* Mox infra videtur legendum: *aeque De re pecuaria*; vel *ea quae De.* POPMA. Ab his vetuſta diſcrepant: *Coloni ea, quae in agricultura factum, vt naſcerentur e terra: contra paſtoris ea, quae nata ex pecore.* Quae quamuis vtraque vitioſa, facilius tamen medicam manum admittunt: *Coloni ea, quae in agricultura faciunt, vt ſperentur, ſiue ſperarentur, e terra: contra paſtoris.* Quam ſententiam paucioribus lib. 6 praefat. complectitur Columella: *ille* (agricola) *fructum e terra ſperet: hic* (paſtor) *e pecore.* PONTED.

5 CONTRA PASTORIS, VT EA, QVAE NATA EX PECORE) Tollantur ſcilicet. Coloni enim ratio eſt, vt ea, quae in agro ſata ſunt,
cultura

pabulum in fundo compaſcere [a], quam vendere plerumque magis expedit domino fundi; et ſtercoratio ad fructus terreſtres aptiſſima [b], et maxime ad id pecus [c] appoſitum: qui habet praedium, habere vtramque [d] debet diſciplinam, et agriculturae [e], et pecoris paſcendi, et etiam villaticae [f] paſtionis. Ex ea enim quoque fructus tolli poſſunt non mediocres, ex ornithonibus, ac leporariis, et piſcinis. E queis quoniam 6
de agricultura librum Fundaniae vxori propter eius fundum feci: tibi Niger Turrani [g] noſter, qui vehementer delectaris pecore, propterea quod te emturientem in campos Macros ad mercatum adducunt crebro pedes, quo facilius ſumtibus multa poſcentibus miniſtres, quod eo facilius faciam, quod et ipſe pecuarias habui grandes, in Appulia ouiarias, et in [h] Reatino equarias: [Qua] de re pecuaria breuiter ac ſum- 7
matim percurram, et [i] ſermonibus noſtris collatis cum iis, qui pecuarias habuerunt in Epeiro magnas, tum cum piratico bello inter Delum et Siciliam Graeciae claſſibus praeeſſem, incipiam hinc.

Cap. I. CVM [a] Menates [b] diſceſſiſſet, COSSINIVS mihi, Nos [c] te non dimittemus

a) *compeſcere Heru.* b) *apt. eſt, max. ſi ad I. I-G.* c) *ſit* inſ. *I. I-G.* d) *vtrumque debet: P. I. B. R.* e) *agriculturam P.* f) *villaticae Heru.* g) *Turanni a. V.* h) *in* omitt. *I. B. R. Ba-G.* i) *ex* alii praeter *I. B. R.* [Cap. I.] a) In antiquo ſic extat: HIC INTERMISIMVS. *Cum Pol.* b) *Mennas Ba-G.* c) *noſte* iunct. *Pol. 2.* *noſſe P. 1.* *ignoſce I. B. R. I. I.*

cultura naſcantur e terra, quo fructum faciant. contra paſtoris, vt quae nata ſunt, paſcant pecora. VRSINVS.

6 PROPTEREA) Haec verba vſque ad *equarias* ſunt ſemicirculis includenda, (*propterea - - equarias*) poſt quod verbum videtur abundare illud Qua, et legendum eſſe, *de re pecuaria* etc. IDEM. Nimirum oratio duplici parentheſi interciſa ita videtur cohaerere Vrſino: *Quoniam de agricultura librum Fundaniae - - feci: tibi Niger -- quod - - facilius faciam - - de re pecuaria - - percurram* etc. Et poteſt ſane locus vel corruptus vel mutilus hac ratione vtcunque ſanari. Qua de cauſa parentheſeos etiam notam apponere non dubitauimus.

6 IN CAMPOS MACROS) Dicuntur et *Campi Macrae.* Strabo l. V. Μεταξὺ δὲ Λύνης καὶ Πείσης τὸ Μάκρης ἐςὶ χωρίον, ᾧ πέρατι τῆς Τυῤῥηνίας καὶ τῆς Λιγυςικῆς κέχρηνται τῶν συγγραφέων πολλοί. Ibi etiam hodieque vberrimus quaeſtus ex pecuaria copia, eoque nomine nundinae celeberrimae. Celebratur etiam a Plinio et Martiali ingens caſeus Lunenſis, argumentum et ipſum fertilitatis pecuariae. SCALIG. Colum. 7, 2 *Circa Parmam et Mutinam Macris ſtabulantur campis etc.* pro eo, quod vulgo habetur, *Siciliam,* ex hiſtoria legendum *Ciliciam,* et pro *Graeciae,* fortaſſe rectius legeretur *Cnei.* Plin. 3, 11 et alii. Sed forte Varro id tacuit, ne Auguſtum offenderet, quo imperante ſcripſit hos libros. VRSIN. Nimirum Macra, ὁ Μάκρης Straboni Liguriae fluuius, ad quem Luna oppidum, de quo Plin. 3, 5 ſ. 7 et 8.

6 ADDVCVNT CREBRO PEDES) Nempe non equo aut iunctis iumentis eo ibat, ſed pedibus. Plin. 7, 5, 1 ad hanc formulam reſpicit: *ad diaetam tuam ipſi me, vt veriſſime dicam, pedes ducunt*; eamque detorquet.

7 QVA DE RE PECVARIA) Omnes quos vidi codices conſentiunt, quare temere aliquid variare hic nolui, nunc quid ſuſpicer, me poſſe ſine culpa proferre arbitror. Opinor, commutato ordine verborum Quare *de pecuaria,* legi debere, nec tamen ita meam ſententiam amo, vt non doctiorum iudicia in hac re ſequi malim. VICT. Ceterum tota oratio non ſatis cohaeret. Cohaerebit, ſi verba *de re pec. br. a. ſummatim percurram* poſt *miniſtres* collocabuntur, et in parentheſi accipientur: *quod eo f. — equarias.* Perturbatio illa peperit *qua.*

7 ET SERMONIBVS NOSTRIS) Sine fraude, ſpero, fuerit pro *ex,* quod habent aliae, ex I. B. R. repoſuiſſe *et,* atque interpuncti loco poſt *praeeſſem* poſuiſſe inciſum.

7 DELVM ET SICILIAM) Lege *Ciliciam.* In eo Piratico bello donatus eſt a Pompeio nauali corona ipſe Varro. SCALIG.

Cap. 1, 1 CVM MAENATES DISCESSISSET) Ante hunc locum in optimo codice maioribus literis haec verba ſcripta ſunt, HIC INTERMISIMVS. In cunctis etiam aliis manu ſcriptis ita inueni. Quid illis ſignificare librarius voluerit, affirmare non auſim. Vereor ne aliquid hic deeſſe oſtendant. nam initium mihi huius ſermonis nimis abruptum videtur. VICT. Et ſententia abrupta, et nota in veteri libro, de qua nos admonet P. Victorius, arguit hinc multa deſiderari. SCALIG. Multa hic deeſſe coniicere poſſumus vel ex eo, quod in VV. CC. ante haec verba librarii poſuerunt, HIC INTERMISIMVS. Quin ex ipſis quoque aliorum librorum praefa-

mittemus [d], inquit, ante [e] quam tria illa explicaris, quae coeperas nuper dicere, cum [f] ſumus [g] interpellati. Quae tria, inquit MVRRIVS? An ea, quae mihi [h] heri dixiſti de paſtoricia [i] re? Iſta [k], *inquit* [l] *ille*, quae coeperat [m] hic diſſerere, quae eſſet origo, quae dignitas, quae ars: cum Petam [n] feſſum [o] viſere veniſſemus, ni [p] medici [q] ad-
2 ventus nos interrupiſſet [r]. Ego vero, *inquam*, dicam duntaxat, quod eſt ἱϛορικὸν [s], de duabus rebus primis [t], quae accepi, de origine, et dignitate. de tertia parte, vbi eſt de arte, Scrofa ſuſcipiet [u]: vt ſemigraecis paſtoribus dicam Graece, - - - - ὅσπέρ [x] μȣ πολλὸν ἀμείνων [y]. Nam is magiſter C. [z] Lucilii [a] Hipri generi tui, cuius nobiles pecuariae

d) *demittemus P.* e) *te ante I. B. R.* f) *cum* deeſt *P.* g) *fuimus I. B. R. Ba-G.* h) *tria here dix. mihi I. B. R. here* quoque *P.* i) *paſtoria a. V.* k) *Inſta P. I. B. R.* l) *anquid P.* 1. m) *coeperas I. B. R.* n) *poetam P.* o) *ſeſſum I. B. R. ſeſum P.* 1. *ſenſum P.* 2. p) *ne P. I. B. R.* q) *medica P.* 2. r) *inrediſſet P, irreptiſſet I. B. R.* s) *hiſtoricon I. B. R.* t) *primum I. B. R.* u) *ſuſcipiet:* ὅς πέρ etc. *vt ſemigraecis I. I-G.* x) Graeca verba abſunt *I. B. R.* ὅς πέρ diuiſ. *I. I-G.* ὅς ὑπέρ *Zwing.* y) ἀμεινον *Iuntt.* ἀμείνω *P.* z) *Sc. P. eſt a. V.* a) *Luculli P. Ienſſ. Lucilli a. V.*

praefationibus id intelligere licet, et potiſſimum ex huius libri cap. 8 vbi apparet diſceſſiſſe Maenatem, vt ſacrificium pararet. nam ſic in eo ſcriptum eſt: *Venit a Maenate libertus, qui dicat liba abſoluta eſſe:* atque ex iis etiam, quae habentur cap. 5. *Cum Q. Lucienum alius ſalutaſſet, alius conuiciatus eſſet, qui tum ſero veniſſet ad conſtitutum etc.* Hos autem ſermones habitos fuiſſe Palilibus ex eodem cap. colligi poteſt. VRSIN. Niſi tamen affectauit Varro abruptum initium et epicos poetas hac ſua actione imitari voluit. Nam ad ipſius tractationem argumenti nihil ſane deeſt et quae in Mſ. Victorii leguntur, etiam aliorſum pertinere poſſunt: neque abhorrere ab ingenio Varronis eiusmodi ludus videtur, quo oſtentauit forte doctrinae poeticae copiam. De diſceſſu Maenatis eſt 2, 8, 1.

1, 1 CVM PETAM FESSVM) Maculoſus hic locus in antiquis exemplaribus eſt, et in omnium optimo nota adpoſita, damnatus. Receptam hic etiam lectionem conſeruaui: veterem nunc, cuiusmodi illa eſt, ſtudioſis exponam. *Cum poetam feſum viſere veniſſemus ne medici aduentus nos inrediſſet.* VICTOR. Si hunc locum ſanum praeſtare velimus, reclamabit ſtatim ſcripta lectio: *Cum poetam ſeſum viſere veniſſemus, ne medici aduentus nos inrediſſet.* Nos ita: *Cum portam ſeſum vis e re veniſſemus, ni medici aduentus nos inretiſſit.* Vbi primum, *portam veniſſemus* pro, in portam veniſſemus. vt ſupra de oliuo: *Itaque dominum et balneas et gymnaſium ſequitur*, hoc eſt, in balneas, in gymnaſium. *Seſum*, pro *ſeſſum:* quia non geminabant literas. *Vis*, pro vix, ita ſaepius in veterum libris. Turpilius Lindia, *Profecto, vt quisque minimo contentus fuit, Ita fortunatam vitam vixit maxume, Vti philoſophi aiunt iſti, quis vis ſat eſt.* Pro, vix ſat eſt. *E re veniſſemus*, hoc eſt, commodum veniſſemus. Ita et Plautus. Mens huius loci. Volo, inquit, mihi abſoluas, quae hic inceperat dicere tunc, cum tandem commodum veniſſemus feſſum ad portam, niſi medici aduentus nos quaſi ad hanc diſputationem currentes irretiſſet, ac retardaſſet. Nam *Peta*, quod hic legitur, non eſt nomen Romanum. SCALIG. Videtur legendum *Paetum*, quod eſt Papiriae familiae cognomen. *Feſſum* autem dicit κάμνοντα, i. e. aegrum. Sic infra 3, 16 de apibus *regem feſſum etc.* VRSIN. Emendo, *Cum proretam feſſum*, M. Varro Graeciae claſſibus praefuit bello piratico, in quo roſtratam coronam, tribuente Pompeio duce, primus meruit. Cum autem Claſſis inter Delum et Ciliciam conſiſteret, nondum cum piratis maritimo proelio commiſſo, tunc habiti doctiſſimi hi ſermones de re pecuaria: quorum initium factum, cum ipſe et familiares veniſſent viſere proretam feſſum, id eſt aegrum, vt lib. III. *Regem ſuum ſequuntur quocunque it, et feſſum ſubleuant.* Liuius lib. XLVII. *Feſſi morbis ac longitudine viae.* Plinius lib. VIII. de elephantis. *Viſique ſunt feſſi aegritudine. Proreta*, nauis prorae praefectus eſt, qui ventos captat, et maris latentes ſcopulos, ne nauis eis illidatur, explorat. Plautus Rudente, *ſi tu iſti naui proreta es, ego gubernator ero.* Paulus lib. V. ſentent. *Quod ſi abſente domino id a magiſtro vel proreta nautaue aliquo factum ſit.* POPMA.

1, 1 INTERRVPISSET) Cum in VV. CC. ſit *inrediiſſet*, fortaſſe legendum erit *impediſſet.* VRSINVS. Quod ſaepiuſcule nobis vſu venit, illud et hic accidit, vt eadem annotaremus, quae poſtea ab Vrſino vel ipſo Scaligero occupata vidimus, quod annotare fruſtra eſſet ad gloriolam, cum penes lectorem ſit, vel habere fidem nobis vel denegare. Sed interdum tamen non diſſimulamus, ſi forte eo facilius probari tales coniecturae poſſint. Vt hic de *impediſſet* plane idem mihi videbatur, quod Vrſino. *Feſſum* pro aegroto dixit etiam noſter 1, 13, 1.

1, 2 VBI EST) Videtur legendum *quae eſt*, VRSIN.

1, 2 HIPRI) V. C. *Hirpi.* Feſtus, *Irpini*, inquit, *appellati nomine lupi, quem Irpum dicunt Samnites, eum enim ſecuti ducem, agros occupauere.* Strabo 5. Poſtea legendum: *Vt vos, qui eſtis Epirotici*

pecuariae in Brutiis habentur. Sed haec[b] ita a nobis accipietis, inquit SCROFA, vt vos, qui eſtis [c] Epirotici [d], pecuarii [e] athletae, remuneremini nos, ac quae ſcitis, proferatis in medium. NEMO enim omnia poteſt ſcire. Cum accepiſſem conditio- 3
nem, vt [f] meae partes eſſent primae, (non quo non ego pecuarias in Italia habeam, ſed NON omnes qui habent citharam, ſunt citharoedi.) Igitur, *inquam*, et homines et pecua [g] cum ſemper fuiſſe ſit neceſſe natura, (ſiue enim aliquod fuit principium generandi animalium, vt putauit Thales Mileſius, et Zeno Cittieus [h]: ſiue contra principium horum extitit nullum, vt credidit Pythagoras Samius, et Ariſtoteles [k] Stagerites

b) *hoc I.B.R.* c) *aeſtis H.A.Gr.G. eſus Pol.* 2. d) *epitrotici Gr.G.* e) *thietate remine reminice. Haec quae ſcitis a.V.* quibus verbis praepoſitum erat ſtellae ſignum in *I.I-G. thiete remuneremini etc. P.* 1. *pecuaria thietate P,* 2. f) *et P.* g) *pecu P. pecus I.B.R. pecudes I.I-G.* h) *Cythieus I.B.R. Ba-G. Cytheius Iuntt. cytieus Pol.* k) *Ariſtotiles B.R.*

rotici athletae, remuneremini me, et, quae ſcitis, proferatis in medium. Dixit enim *Epirotici athletae,* pro *valentes pecuarii.* IDEM. Forte *Hirpi,* vt *Hirpiae* familiae in Faliſcorum agro, haud procul vrbe Roma; de quibus admirandum refert Plinius lib. VII, ſacrificio annuo quod fiebat Apollini ad montem Soractem, ſuper ambuſtam ligni ſtruem ſolitos ambulare, nec aduri. Sed Luciliae gentis multae a ſcriptoribus familiae nominantur, vt Balborum, Baſſorum, Capitonum, Longorum: Hirporum autem vel Hiprorum, ſolus Varro quod ſciam, meminit. Illuſtriores Hirpini in gente Quintia, et Fuluia; ex qua fuit Fuluius Hirpinus, viuariorum magnificentia celebratus. POPMA.

1, 2 QVI ESTIS EPIROTICI PECVARII) Auxilio fideliſſimi codicis hic locus, turpiter in excuſis diuulſus ac foedatus, reſtituitur. Ne quis autem me addidiſſe aliquid aut diſtorſiſſe putet, veterem ſcripturam adducam, *Qui eſtis pecuriathietae remune remininos ac, etc.* Quam poſſit ſine vllo periculo ita corrigi, facile omnes videre arbitror. vna tantum in parte induſtria opus fuit, vt ex *Athietae, Athletae* fieret. Maxime autem me confirmauit, quod animaduerti alibi id verbum idem vitium habere, quod in excuſis integrum erat. nam in eodem exemplari ita locus ille tertii libri legitur, [3,5,8] *Nos athietae comitiorum, etc.* pro *Athletae.* Hoc autem et vitioſae ſcripturae et locutionis Varroni familiaris aptiſſimum exemplum eſt, qui libenter hoc vocabulum *Athleta* ad alias res transferret. Sed haec antea mendoſiſſima, omni nunc macula carent, et aperta ſunt: quare ad alia veniamus. VICTOR. Ex vetuſta ſcriptura: *qui eſtis pecuriathietae remune remininos* haec Victorius emendauit. Sed qua ratione ex illo *pecuri, epirotici pecuarii* induxit? In veteribus excuſis libris habemus: *Qui eſtis epirotici thietate remine reminice.* In quibus pro *pecuarii, epirotici.* Mihi ſatis videtur ſcribere: *Qui eſtis pecuris* (vel *pecuarii*) *athletae remuneremini nos*; neque enim Varro qui primus loquitur: *cum accepiſſem conditionem, vt meae partes eſſent primae,* Epiroticum ſe fingit; neque Scrofa, qui ſubinde concludens de reliquis et potiſſimum de Attico, qui in Epiro pecuarias magnas habebat, ait: *Nunc rurſus vos reddite nobis o Epeirotae.* PONTED.

1, 2 AC QVAE SCITIS PROFERATIS IN MEDIVM) Elegantiſſimus modus loquendi, et quo ſaepe etiam Cicero vſus eſt: ipſum autem aut a Graecis latini ſcriptores acceperunt, aut natura duce eandem ſententiam eadem figura protulerunt. Xenophon certe ita in Sympoſio locutus eſt, vt M. Varro ab ipſo hunc ſermonem expreſſiſſe videatur. Καὶ ἐπιδείξω γε, ἔφη, ἐὰν καὶ ὑμεῖς ἅπαντες εἰς μέσον φέρητε ὅ, τι ἕκαστος ἐπίσταθε ἀγαθόν. VICTORIVS.

1, 3 CVM ACCEPISSEM) Placeret magis *accepiſſent.* VRSIN.

1, 3 VT MEAE PARTES) Varro dicit, ſe accepiſſe conditionem (vel, ſi Vrſini coniectura vera ſit, accepiſſe reliquos conditionem) vt de eo ſolum, quod eſt ἱστορικὸν, ipſe diceret, quae pars libris tantummodo eget et memoria, non ea cauſa, quo non et ipſe pecuarias in Italia habeat, quae res videatur ipſi facultatem dare etiam de arte dicendi, ſed etc. Illud *igitur* notat reditum a parentheſi, cuius ſignum lectorum quorundam cauſa appoſitum, aequi conſulent, qui eo opus non habebant.

1, 3 ET HOMINES, ET PECVA) *Pecua* habent antiqui libri, non *pecudes*: id autem veteres crebro vſurpabant: nec ſe ab eo verbo abſtinuit etiam Cicero, quemadmodum teſtimonio Nonii interpretis comperimus. is enim ſuper illo Vergilii, *Mitte in Venerem pecuaria primus*: inquit: nam *Pecua,* vt ait in Pompeiana Cicero, ab eo quod eſt *pecu* venit, vt a *genu genua.* Intelligit autem locum illum, qui nunc mendoſe in cunctis impreſſis legitur, *Etiam ſi irruptio facta nulla ſit, tamen pecora relinquuntur.* VICT.

1, 3 NATVRA, SIVE ENIM) Videtur legendum, *Nam ſiue aliquod fuit principium* etc. ex *nam* factum fuit a librariis *natura*, et deinde parentheſis adiecta. p. p. *humanam vitam - - aſcendiſſe.* VRSIN.

1, 3 CVM

Stagerites [l]) neceſſe eſt humanae vitae [m] a ſumma memoria [n] gradatim deſcendiſſe
4 ad hanc aetatem, vt ſcribit Dicaearchus: et ſummum gradum fuiſſe naturalem, cum viuerent homines ex iis rebus [o], quae inuiolata vltro ferret terra: ex [p] hac vita in ſecundam deſcendiſſe paſtoriciam, e feris atque agreſtibus, vt ex [q] arboribus ac virgultis [r] decerpendo glandem, arbutum [s], mora, pomaque [t] colligerent ad vſum; ſic ex animalibus, cum [u] propter eandem vtilitatem quae poſſent [x] ſilueſtria deprehenderent, ac concluderent, et manſueſcerent. In queis primum non ſine cauſa putant oues aſſumtas, et propter vtilitatem, et propter placiditatem. maxime enim hae [y] natura quietae, et aptiſſimae ad vitam hominum. ad cibum enim lacte [z] et caſeum
5 adhibitum, ad corpus veſtitum et pelles attulerunt. Tertio denique gradu a vita paſtorali

l) *Stagirites B. R. I. I-G. H. St-D.* m) *humanam vitam* Cr. n) *ad ſummam memoriam I. B. R. ad ſummam memoria P.* 1. *a ſummam memoriam P.* 2. o) *rebus* deeſt marg. *D.* p) *et ex Ba-G.* q) *ex* deeſt *I. B. R.* r) *ac* repet. *I. B. R.* s) *arbuſtum I. B. R.* t) *poma I. B. R.* u) *mox* Cr. x) *poſſunt I. B.R.* y) *hae natura* omitt. *I. B. R.* z) *lac I. B. R. Ba-G.*

1, 3 CVM VIVERENT) Totus hic locus ita legendus: *Cum viuerent - - iis, quae - - terra, et ex hoc in ſecundum deſcendiſſe, cum e feris a. agr. arboribus - - ſic animalibus* etc. Caetera videntur adiecta ab expoſitoribus. VRSIN.

1, 3 EX IIS REBVS, QVAE) Vide quae diximus ad 1, 1, 11. Caeterum hic laudauerat Buchnerus Porphyrium περὶ ἀποχ. p. 344. ſeq.

1, 4 E FERIS ATQVE AGRESTIBVS, VT EX) Hunc locum, vnum ſane difficillimorum Varronis feliciter emendaſſe videtur Io. Fr. Gronouius, vt refert I. G. Graeuius in lect. Heſiod. ad vſ. 115 pro *colligerent* nimirum legit *collegerant*, et pro *manſueſcerent*, *manſuefacerent*: deinde τὴν *cum* intellectu et conſtructione ad initia retrahit, quaſi eſſet: *Cum e feris atque agreſtibus, vt - - collegerant, - - ſic ex animalibus propter eand. vtil. - - manſuefacerent.* Ita omnia inter ſe apta ſunt, nec inſoliti quidquam relinquitur, niſi quod ἢ *cum* paulo reſeruata diutius aliquid obſcuritatis orationi offudit, quam tamen traiectionem Varroni non inſolitam eſſe, obſeruatum iam eſt a Scaligero ad 2, 2, 14. add. 2, 9, 5. *Collegerant* mutaſſe videtur aliquis, qui *vt* putaret cauſalem eſſe; altera illa verbi *manſueſcerent* mutatio in *manſuefacerent* forte ne neceſſaria quidem eſt, ſiquidem reliqua ex *ſueſco* compoſita tranſitiue et ἐνεργητικῶς vſurpantur, quod de *conſueſco* et *inſueſco* vel Index noſter docere poteſt: *manſueſco* autem propter hunc ipſum Varronis locum inter neutra actiue poſita retulit Sanctius, non inuito, tacente certe, Perizonio, 3, 3 p. 355. Ante quam in Gronouianam obſeruationem inciderem, videbatur conſtitui hic locus poſſe, ſi dicamus duplicem eſſe τῆς *vt* rationem, cauſalem vnam, alteram comparandi, vt vna complecteretur vtramque vim, quaſi ſcriptum eſſet, *vt ſicut:* quod ſi admittere fas ſit, nulla alia mutatione opus fuerit. Erat enim vnus alterque Columellae, ipſiusque adeo Ciceronis locus, in quo ſimiliter ἢ *vt* hanc duplicem quaſi perſonam videbatur ſuſtinere, nimirum Col. 7, 3, 20 vbi vid. et 11, 2, 47. Sed video, quid dici poſſit.

1, 4 DECERPENDO GLANDEM) In vetuſtiſſimo *decarpendo*, eadem ratione, qua ante oſtendimus, ſemper *Aſpargo* et *Conſpargo* in eo ſcriptum eſſe: et apud Catonem etiam hoc ipſum verbum *decarpo*, contra noſtrorum temporum conſuetudinem. VICTOR.

1, 4 HAE NATVRAE) Hae voces videntur additae σχολιαστικῶς. VRSIN.

1, 4 AD CIBVM ENIM LACTE, ET CASEVM) Sunt excuſi etiam libri, in quibus ita legatur: nam in aliis, *Lac*, mendoſe legitur. haec enim vetus eſt ſcriptura. Et indicio Nonii et aliorum grammaticorum cognoſcimus, M. Varronem alias ita locutum eſſe: vt Andabatis, *Candidum lacte papilla cum fluit.* VICTOR. Delenda vox *adhibitum*, quae irrepſit ex margine. Videndus Colum. 7, 2 ſcribendum autem videtur *lacte*, non *lac*, quomodo Varronis aetate ſcribebant. VRSIN. Ad corpus etiam lac et caſeus pertinet, cibo enim alitur corpus, veſtibus tegitur. Praeterea pelles veſtimenta ſunt. Quare ſi quis delendum τὸ *corpus* oſtenderet, fieret, vt cibus ad veſtitum reſponderet, et vtrumque ad corpus ſpectaret. Cum autem non ſolum pellibus verum etiam lana vti ſoleamus, (vt idem docet Varro, c. 11 *vt fructum ouis e lana ad veſtimentum*) *lana* quoque eſſet addenda, ad hunc modum: *Ad cibum enim lacte et caſeum adhibitum, ad veſtitum lanam et pelles attulerunt.* Hoc probari poteſt ex Creſcent. qui hunc Varronis locum ſic L. 9 excerpſit. *Ad cibum enim lac et caſeum competunt, ad veſtitum vero pelles et lana.* Haec quae praecipiuntur de ouili grege commoda ita Colum. l. 7 c. 2 commemorat, *Nam id* (pecus ouile) *praecipue nos contra frigoris violentiam* (pellibus nimirum) *protegit corporibusque noſtris liberaliora praebet velamina* (lanam videl.) *Tum etiam caſei lactisque abundantia non ſolum agreſtes ſaturat, ſed etiam elegantium menſas iucundis et numeroſis dapibus exornat.* PONT.

1, 5 A

paſtorali ad agriculturam deſcenderunt. in qua ex duobus gradibus ſuperioribus
retinuerunt multa. et [a] quo deſcenderant, ibi proceſſerunt longe, dum ad [b] nos per-
veniret. Etiam nunc in locis multis genera pecudum ferarum ſunt aliquot, vt [c] in
Phrygia ex ouibus, vbi greges videntur complures; vt in Samothrace caprarum, quas
Latine rotas appellant. ſunt enim † in Italia, circum Fiſcellum [d] et Tetricam montes,
multae. De ſuibus [e] nemini ignotum, niſi qui apros non putat [f] ſues vocari. Boues
perferi etiam nunc ſunt multi in Dardania, et Media [g], et Thracia. Aſini feri [h] in
Phrygia, et Lycaonia [i]. Equi feri in Hiſpaniae [k] citerioris regionibus aliquot. Ori-
go, quam dixi [l]: dignitas, quam dicam. De antiquis illuſtriſſimus quisque paſtor 6
erat, vt oſtendit [m] Graeca et Latina lingua, et veteres poetae, qui alios vocant πολύ-
αρνας [n], alios πολυμήλους [o], alios πολυβούτας [p], qui [q] ipſas pecudes propter caritatem
aureas habuiſſe pelles tradiderunt [r], vt Argis Atreus, quam ſibi Thyeſtem ſubduxe [s]
queritur:

a) *etiam quae I. B. R. et in quae* Cr. b) *annus a. V. H. St-D. ad nos* Cr. c) *ab ouibus, vt in Phrygia I. B. R.* † forte *etiam.* d) *Fiſcelium I. I-G.* e) *ſubus P.* f) *putant a. V.* g) *medica P.* h) *feri* deeſt *I. B. R.* i) *chaonia Ienſſ. lychaonia B. R. Lichaonia I. I-G.* k) *Hiſpania exteriore I. B. R. hiſpaniae exteriore P.* l) *dixi, et a. V.* m) *et* inſ. *P.* n) *polyarnas I. B. R.* o) *polymelas I. B. R. polymelos P.* p) *polybutas I. B. R.* πολυβούτας *Iuntt.* q) *quod P. I. I.* forte *quin.* r) *prodiderunt I. B. R.* s) *ſubduxiſſe a. V.*

I, 5 AVITA PASTORALI) Haec videntur adiecta. VRSINVS.

I, 5 DVM AD NOS PERVENIRET) Ita coniectura ductus emendaui. ante in excuſis et manu ſcriptis, *Dum annus perueniret.* ex qua lectione nullum idoneum ſenſum elicere poteramus: ex hac autem (niſi fallor) egregium. Queritur occulte M. Varro de moribus ſui temporis, quemadmodum etiam in prima huius libri parte. Cum enim vitam ſuperiorum hominum explicaſſet, et quibus rebus illi veſcerentur, docuiſſet, addidit in tertio gradu eos longe proceſſiſſe, nec in primis agricolarum inſtitutis manſiſſe, ſed ad peiora ſemper delicatioraque veniſſe, donec huc, inquit, res deducta eſt. nam ſupra etiam, *A ſumma memoria gradatim deſcendiſſe ad hanc aetatem, donec ad nos peruenirent*, inquit. vt hoc in libro, cum de verre ageret, *Quoad perueniat ad lanium.* et in V de lingua Latina, *Hinc ad pecudis carnem peruentum eſt.* nec non in VIII, non longe ab initio, *Id non peruenit ad nos.* Qui noſtram coniecturam non probabunt, ſedulitatem fidemque vere accuſare non poterunt. VICTORIVS.

I, 5 EX OVIBVS) Alias camelopardali ouium ferarum nomine venerunt Romanis, teſte Plinio 5, 18 forte ſicut elephanti boues Lucae. Feras autem oues ipſis in deliciis fuiſſe, docet Apicius Art. Coqu. 8, 4. SCHOETTG.

I, 5 QVAS LATINE ROTAS) Guilielmo Peliſſerio, Monſpeſſuli Epiſcopo emendationis, quam ſtatim Scaligeri et Vrſini verbis proferemus, gloriam vindicat TVRN. 4, 6. Sequor doctorum iudicium, qui πλατυκέρωτας legunt, *Quas Platycerotas vocant.* In vita Gordianorum vocantur *cerui palmati*: nam, vt inquit Plinius, in palmas digitosque eorum cornua ſunt a natura facta. Falſo Galli *damas* vocant. cum damae cornicula duo in aduerſum adunca habeant, vt Rupicaprae in tergum. Damas Galli non norunt, niſi Vaſcones, qui ad Pyrenaeos habitant: easque Sarrios vocant: Rupicapras autem *Iſardos.* Reliqui Galli vocant cum Italis *Camorzas*, vel *Chamois.* SCAL. Plin. 11, 3 *Aliorum cornua fixit in palmas, digitosque emiſit ex iis, vnde platycerotas vocant.* Ex hoc loco fortaſſe apud Varronem *platycerotas* legi poterit. Iſidorus 12, 1 *Capras a carpundis virgultis* etc. *nonnulli a crepitu crurum, vnde eas crepas vocitatas* etc. ſic in V. C. pro *creas.* Vid. Feſtus in *Caprae*, et Varro in hoc ipſo libro cap. 2. VRSINVS.

I, 5 CIRCVM FISCELLVM ET TETRICAM MONTES) Antea in excuſis mendoſe *Fiſcellium.* veterem igitur ſcripturam repoſui. nam in illo etiam loco huius in iisdem antiquis libris ita legitur, *In Sauracti Fiſcello caprae ferae ſunt.* apud Plinium etiam libro tertio capite XII, *E monte Fiſcello labens iuxta Vacunae nemora.* VICTOR. *Tetrica* rupes non procul a Fiſcello et vrbe Nurſia ad fines Piceni ſita. Meminit Silius Italicus 8, 417. *nec non habitata pruinis Nurſia, et a Tetrica comitantur rupe cohortes.* SCHOETTGENIVS.

I, 5 ASINI IN PHRYGIA ET LYCAONIA. EQVI IN HISPANIA CITERIORE) Sic habet V. C. *feri* vox bis repetita, bis etiam abundat. VRS.

I, 6 Πολύαρνας) Ita Thyeſten vocat Hom. Iliad. β', 104. vbi Euſtathius: πολύαρνα δὲ τὸν Θυέστην εἰπεῖν ἔμφασιν οἴονται διδόναι τοῦ κατφισμοῦ τῆς χρυσέας ἀρνός. καίτοι τοῦτο ἄλλως δηλοῖ τὸν πολυθρέμμονα, ὡς ἀπὸ μέρους τῶν ἀρνῶν. SCHOETTG.

I, 6 QVAM SIBI THYESTEM SVBDVXE QVERITVR) In antiquis libris imminuto verbo

queritur: vt [t] in Colchide Aeeta [u], ad cuius arietis pellem profecti regio genere di-
cuntur [x] Argonautae: vt in Libya [y] ad Heſperidas, vnde aurea mala, id eſt, ſecundum
antiquam conſuetudinem, capras et oues, [quas] Hercules ex Africa in Graeciam
7 exportauit. Ea enim ſua voce Graeci [z] appellarunt *μῆλα* [a]. Nec multo ſecus noſtri
ab eadem voce, ſed ab [b] alia litera [c]. vox earum non me, ſed bee ſonare videtur [d];
oues beelare [e] vocem efferentes: a [f] quo [g] belare [h] dicunt, extrita litera [i], vt in mul-
tis. Quod ſi apud antiquos non magnae dignitatis pecus eſſet, in caelo deſcribendo
aſtrologi non appellaſſent eorum vocabulis ſigna, quae non modo non dubitarunt
ponere, ſed etiam ab his principibus XII ſigna multi numerant: vt [k] ab ariete et
tauro, cum ea praeponerent Apollini, et Herculi. ii enim dii ea ſequuntur, ſed [l] ap-
8 pellantur Gemini. Nec ſatis putarunt de XII ſignis ſextam partem obtinere pecu-
dum nomina, niſi adieciſſent, vt quartam tenerent [m], capricornum [n]. Praeterea
a pecuariis addiderunt capram, haedos, canes. An non etiam [o] item in mari terra-
que ab his regionum [p] notae? [a pecore] in mari, quod nominauerunt a capris
Aegeum pelagus: ad Syriam montem Taurum: in Sabinis Canterium [q] montem:
9 Boſphorum [r] vnum Thracium, alterum Cimmerium. Nonne in terris multa, vt
oppidum in Graecia *Ἵππιον* [s] *Ἄργος*? Denique [t] Italia a vitulis, vt ſcribit Piſo. Roma-
norum

t) *et I. B. R.* u) *Oeta a. V.* except. *Heru. ſic: aetum (aeaetam) Pol.* x) *dicunt Heru. ducuntur Ald.* y) *libro P.* z) *Graece P.* a) *mala I. B. R. mela P.* b) *ab* deeſt *I. B. R.* c) *litera bela vocarunt. Non enim me I. I-G.* d) *videntur oues I. I-G.* e) *beelare* abeſt *a. V. balare P.* 1. *belare P.* 2. f) *e P.* g) *poſt* inſ. *a. V.* h) *balare I. B. R.* i) *e litera, vt ſit in I. I-G.* k) *vt* abeſt *I. B. R.* l) *et I. I-G.* m) *teneret P. I. B. R.* n) *capricornus I. B. R.* o) *etiam* abeſt *I. B. R.* p) *regionibus I. B. R.* q) *cantherium P.* r) *Boſphorum* deeſt *P.* s) *hippionargos I. B. R.* t) *in* inſ. *P.*

bo *Subduxe*, legitur. Apud Terentium quoque Adelphis hoc verbum *κατὰ συγκοπὴν* pronuntiatum fuit. *Non tu eum rus hinc modo produxe aiebas?* Pacuuii verſus, quibus fratrem accuſat, et hanc iniuriam queritur, apud Ciceronem ſunt in III de Natura deorum. VICTORIVS.

1,7 EA ENIM) Videtur legendum *eas enim a ſua voce* etc. nam ſequitur: *noſtri ab eadem voce* etc. VRS.

1,7 VOX EARVM NON ME) Totum hunc locum e vetuſtis libris reſtitui. Laudat, qui vocem ouium ſecuti *belare* illas dixerunt. nam Graeci, qui a voce eas *μῆλα* appellarunt, non tam commode vocem earum expreſſerunt: non enim *me*, ſed *be*, ſonare videntur, inquit Varro. Nec tamen Graeci ignorabant, oues *be*, non *me*, ſonare. Id intelligitur ex verſiculo Cratini comici poetae, qui adducitur ab Euſtathio in IX librum Iliadis. Eruditi ac copioſi interpretis verba haec ſunt, *οἱ δ' αὐτοὶ φασιν ὁμοίως μιμητικῶς καὶ βὴ, οὐ μὴν βαὶ, μίμησιν προβάτων φωνῆς. Κρατῖνος, ὁ δ' ἠλίθιος ὥσπερ πρόβατον βὴ λέγων βαδίζει.* VICT.

1,7 OVES BEELARE) Aut *videntur ἀπὸ τοῦ κοινοῦ* repetendum; aut retrahendum ex his, quae ſequuntur *dicunt*.

1,7 BELARE DICVNT) Videtur legendum *dictum*. Littera vero, quam extritam dicit, eſt alterum *e*. VRS.

1,7 MVLTI NVMERANT) Non omnes. Nam E. G. Aratus Phaen. 546 a cancro incipit. Obſeruatum id iam fuit Victorio Var. Lect. 32, 20.

1,7 APOLLINI ET HERCVLI) Geminorum nomina communiſſime traduntur eſſe Caſtor et Pollux. Sed Hyginus Poet. Aſtron. p. 215. edit. Commel. etiam aliorum ſententiam adducit, qui eos Herculem vocant et Apollinem. SCHOETTG.

1,8 A PECVARIIS ADDIDERVNT) Videntur haec verba omittenda: nam pendet oratio a verbo *adieciſſent.* VRS.

1,8 AN NON ITEM) *An non item in mari terraque quod nominauerunt a capris Aegeum pelagus, in Syria montem Taurum.* Ita legendum videtur. Caetera ſunt adiecta. IDEM.

1,9 VT OPPIDVM IN GRAECIA ἽΠΠΙΟΝ ἌΡΓΟΣ) Hoc oppidum Italiae eſſe, non Graeciae, docet Plinius lib. III. *Argos Hippium Diomede condente, mox Argyripam dictum.* De quo celeberrimus Vates canit: *Vidimus, o ciues, Diomedem, Argiuaque caſtra Atque iter emenſi caſus ſuperauimus omnes, Contigimusque manus qua concidit Ilia tellus, Ille vrbem Argyripam patriae cognomine gentis Victor Gargani condebat Iapygis agris.* Quare ſcriberem: *Vt oppidum in magna Graecia.* PONTED.

1,9 ITALIA VITVLIS) *Ἰταλοὺς* antiqui *vitulos* dicebant, vnde etiam praefixo digammate Aeolico formata eſt vox latina. Varro in antiquitati-

norum vero populum a paſtoribus eſſe ortum quis non dicit? quis Fauſtulum neſcit paſtorem fuiſſe nutricium, qui Romulum et Remum educauit? non ipſos quoque [u] fuiſſe paſtores obtinebit, quod parilibus potiſſimum condidere vrbem? non idem, quod multa [x] etiam nunc ex vetere inſtituto bubus [y] et ouibus dicitur? et quod aes antiquiſſimum, quod eſt [z] flatum [a], pecore eſt notatum? Et quod vrbs [b] cum condita eſt, tauro, et vacca, qui [c] eſſent muri [d] et portae definitum? Et quod populus Rom. cum luſtratur [e], ſuouitaurilibus [f] circumaguntur verres, aries, taurus? Et quod nomina multa habemus ab vtroque pecore: a maiore, et a minore? A [g] minore, Porcius, Ouinius, Caprilius: ſic a maiore Equitius, Taurus [h] cognomina adſignificari, quod dicuntur vt [i] Annii [k] Caprae, Statilii Tauri, Pomponii [k] Vituli: ſic a pecudibus alii

u) *quoque* omitt. *I. B. R. ipſosque P.* x) *mulcta B. R. Iuntt.* y) *bobus I. B. R.* z) *eſt* abeſt *I. I-G.* a) *flatum pecore, pecore V. conflatum pecore, pec. I. I-G.* b) *vrbis P.* c) *quae P.* f. *qua.* d) *muris portae I. B. R.* e) *luſtraretur I. B. R.* f) *ſolitaurilibus a. V.* g) *A minore* omitt. *I. B. R.* h) *Taurius I. I.* caet. *Taurus.* i) *vt* deeſt *I. I-G.* k) *Pomponi vitulos P.* k) *Anni I. I-G. Amni P.*

quitatibus rerum humanarum apud Gellium 11, 1. Adde Bochartum Hieroz. 1, 2, 28. IDEM.

1, 9 NVTRICIVM) Haec vox videtur adiecta. VRS.

1, 9 NON IDEM) Videtur legendum *non item.* et p. p. *ouibus et bubus.* Plin. 18, 3 *Multatio quoque non niſi ouium boumque dicebatur. Non omittenda priſcarum legum beneuolentia. Cautum quippe eſt, ne bouem prius, quam ouem nominaret, qui indiceret multam.* Agell. 11, 1. IDEM.

1, 10 QVOD EST FLATVM PECORE) Vox *pecore,* quae primo loco poſita eſt, non habetur in V. C. et certe abundat. IDEM. Obtemperauimus Vrſino, et prius *pecore* ſuſtulimus, quod nimis abſurdum eſſe videretur. Tollendum eſſe monuit etiam Buchnerus Epiſt. P. 2 n. 116. Suſpicor inde ortum eſſe, quod aliquis ad marginem ſcripſit *pecunia.* Sic et placet Pontederae.

1, 10 ET QVOD VRBS) Seruius in Aen. 5 *Condituri enim ciuitates, taurum in dextra et vaccam intrinſecus* [h. e. verſus locum vbi vrbs futura erat] *iungebant: et cincti Sabino ritu, id eſt togae parte caput velati, parte ſuccincti, tenebant ſtiuam incuruam, vt glebae omnes intrinſecus caderent, et ita ſulco ducto, loca murorum deſignabant, aratrum ſuſpendentes circa loca portarum.* Cum autem in V. C. ſit, *Et quod vrbis, cum condita eſt* etc. in margine vero aeque antiqua manu ſcriptum ſit, *Taurus et vacca in vruo vrbis condendae,* ſuſpicor hic legendum eſſe: *Et quod vruo vrbis, cum condita eſt, tauro et vacca, qui eſſent muri et portae* etc. Nam verbum *vruo,* quod eſt in margine, videtur e textu fuiſſe acceptum. Feſtus: *Vruat. Significat circundat, ab eo ſulco, qui fit in vrbe condenda vruo aratri, etc.* Placidus in gloſſis: *oburbas, circumſcribis, dictum ab vrbo.* Error autem fluxit ex verborum ſimilitudine, quod a librariis *vrbis* et *vrbo* per b literam ſcriptum fuerit, cum *vruis* et *vruo* ſcribendum fuiſſet. Vid. Columella in praef. l. 6. VRS. Adde quae de portae etymo Cato habet apud Iſidor. Orig. 15, 2. SCHOETTG.

1, 10 LVSTRATVR SOLITAVR.) Aſcon. in Diuinat. *Cenſores completo quinquennio vrbem luſtrabant, et ſolitaurilia ſacrificia de ſue, oue, tauro faciebant.* In VV. CC. eſt *Suouetaur.* VRSIN. Vide quae notata ſunt ad Caton. 141.

1, 10 A MAIORE ET MINORE) Haec addita ab exponentibus, et a librariis in textum recepta. VRSIN.

1, 10 SIC A MAIORE) Locus mutilus et mendoſus, ita videtur poſſe ſuppleri, emendarique: *Sic - Equitius, Thorius, Aſinius; a maiore item cognomina - - Tauri, Voconii vituli* etc. Thoriae familiae nomen a tauro deductum fuiſſe, nummi argentei eius generis teſtes ſunt, in quibus taurus inciſus eſt. Vitulus autem cognomen eſt Voconiae familiae, non Pomponiae, vt ex eius argenteis nummis conſtat, qui Caeſare Dict. cuſi ſunt. VRSIN. *Taurium,* vt nominis familiae formam acciperet, legi iam volebat Victor. V. L. 32, 11.

1, 10 QVOD DICVNTVR VT ANNII CAPRAE) Vetus lectio, *vt anini coprae.* Id autem quod hic a Varrone traditur, Feneſtella quoque diligens rerum Romanarum auctor docuerat. Oſtendit hoc Plutarchus in commentario, quo veteres ritus Romanorum explicauit, διὸ καὶ τῶν ὀνομάτων πολλὰ τοῖς παλαιοῖς συέλλιοι καὶ βουβολκοὶ καὶ πόρκιοι ἦσαν ὡς Φαινεστέλλας εἴρηκεν. VICT.

1, 10 POMPONII VITVLI) Pomponiae gentis familiae duae, Ruforum ſcilicet et Mularum, in veteribus ſcriptoribus et antiquis denariis reperiuntur. Vitulorum praeterquam apud Varronem, nulla mentio, niſi in gente Voconia, de qua haec exſtat inſcriptio: MARTI LEVCETIO PRO SALVTE IMP. DOMINI N. AVG. PII Q. VOCONIVS VITVLVS LEG. XXII. PR. P. F. et in gente Octauia, vt in hac inſcriptione: C. RVSTICVS C. F. FLAVOS ITER L. OCTAVIOS L. F. VITVLVS IIIIVIR. D. SS. VIAM INTEGENDAM CVRAVER. POPMA.

11 alii multi. Reliquum eſt de ſcientia paſtorali, de qua eſt dicendum. quod, Scrofa noſter, cui haec aetas defert rerum ruſticarum omnium palmam, quo melius [l] potes, dice. Cum conuertiſſent in eum ora omnes [m], SCROFA, Igitur, inquit, eſt ſcientia pecoris parandi, ac paſcendi, vt fructus quam poſſint [n] maximi capiantur ex ea, a qui-
12 bus ipſa pecunia [o] nominata eſt. nam omnis pecuniae [p] pecus fundamentum. Ea partes habet nouem [q] diſcretas, ter ternas: vt ſit vna de minoribus pecudibus: cuius genera tria, ouis [r], capra, ſus. altera de pecore maiore, in quo ſunt item ad [s] tres ſpecies natura diſcreti [t], boues, aſini, equi. tertia pars eſt in pecuaria [u], quae non paratur, vt ex iis [x] capiatur fructus, ſed propter eam, aut [y] ex ea ſint, muli [z], canes, paſtores. Harum [a] vnaquaeque in ſe generales partes habet [b] nouenas, quarum in pecore parando neceſſariae quatuor; alterae in paſcendo totidem; praeterea communis vna. Ita fiunt omnes [c] partes minimum octoginta et vna, et quidem neceſſariae,
13 nec paruae. Primum vt bonum pares pecus, vnum ſcire oportet, qua aetate quamque pecudem parare, habereque expediat. Itaque in bubulo pecore minoris [d] emitis [e] anniculam et [f] ſupra decem annorum, quod a bima, aut trima fructum ferre
14 incipit, neque longius poſt decimum annum procedit. Nam prima aetas omnis pecoris,

l) *melius poteſt dici, cum* omnes. m) poſt *omnes* interpungunt omnes. n) *poſſit P. Ienſſ. poſſunt I. I-G.* o) *pecuaria I. B. R.* p) *pecuariae I. B. R.* q) *diſcretas nouem I. B. R.* r) *oues P.* s) *aliae* deſunt *Ba-G.* t) *diſcreta I. B. R. diſcretae I. I-G.* u) *pecuario I. B. R.* x) *ea Ba-G.* y) *aut ex ea ſint* deſunt *Ba-G.* z) *ſicut muli I. B. R. vt muli I. I-G.* a) *Horum I. B. R.* b) *omnium I. B. R. hominum P.* c) *omnium I. B. R.* d) *nec minor Ba-G.* e) *emptam Ryk. emptis P. 1. emptio eſt P. 2. emitur annicula Ba-G.* f) *et quae eſt ſupra X. quod I. B. R. nec quae eſt ſup. 10. annos Ba-G.*

1, 11 RELIQVVM EST DE SCIENTIA) Perplexus locus: quem nullo pene negotio ita legendum cenſemus: *Reliquum eſt de ſcientia paſtorali: de qua eſt dicendum. Quod Scrofa noſter, cui haec aetas defert rerum ruſticarum omnium palmam, quo melius poteſt, dic. Cum conuertiſſent in eum ora omnes, Scrofa, Igitur inquit,* etc. SCAL. Videtur legendum verbis, quae ſunt laxata, in ſuum locum ita reſtitutis: *De qua, quod eſt dicendum, o Scrofa noſter (cui haec aetas defert rerum ruſticarum omnium palmam) quo melius poteſt dice* etc. ſic 1, 9 *ſed quod ſequitur tertium illud de modis dice.* et infra hoc ipſo in libro c. 3 *Quoniam ſatis balaſti, o Fauſtule noſter* etc. his duobus locis ſatis confirmatur emendatio noſtra. VRSIN. Guil. Peliſſerius apud Turn. 4, 6 *quo melius poteſt, dicet:* ſententia etiam plana. Repraeſentaui tamen eam coniecturam, quae prima mihi, nemine dum conſulto, in mentem venerat, quod ea nihil non habet, quo aliae commendantur, et praeterea nihil fere mutat. *Poteſt* pro *potes* ſcripſit librarius, quia ſequitur *dici: dici* pro *dice* aliquis poſuit, ne peccaretur contra canonem de *dic, duc, fac, fer,* Illud, *quo melius potes,* affine eſt parti carminis in foedere feriundo adhibiti Liu. 1, 24 extr. *tantoque magis ferito, quanto magis potes, pollesque.*

1, 11 EX EA, A QVIBVS) Suſpicabar legendum ex *eabus,* int. *pecudibus,* ab his enim planius, quam a pecoribus, *pecunia* deriuatur. Nam *ea* ad ſcientiam referre forte duriuſculum, nec habebit, quo referatur, *quibus.* Verum non inſolitum eſt Varroni hoc genus τοῦ σολοικοφανοῦς, quam Syneſin vocamus. vid. Index in *Syneſis.*

1, 12 VT SIT VNA) Etiam hic indicabimus, quibus locis propoſitam diuiſionem exequatur Varro. Membrum nempe *primum* 2, 2, 1; *ſecundum* 2, 5, 2; *tertium* 2, 8, 1.

1, 12 SED PROPTEREA, VT EX EA SINT etc.) Ita fortaſſe legendum. et ita plane eſt in V. C. paullo poſt legendum: *Primum, vt bonum pares pecus, ſcire oportet* etc. Sic apud Caeſarem 3. de bello Gall. pro *vt ne primum quidem noſtrorum impetum ferant,* ſcriptum eſt: *ne vnum quidem* etc. nam *vnum* ibi expoſitio eſt verbi *primum,* vt hic apud Varronem. VRSINVS. Sana videtur haec lectio. *Non paratur* haec pars, *vt ex iis,* (quae *partis* nomine comprehenduntur, ſyneſi non inuſitata) *capiatur fructus, ſed* (int. ἀπὸ τοῦ κοινοῦ *vt,*) *propter eam* (rem pecuariam) *aut ex ea ſint.* Alii in hac claſſe ſunt *propter* rem pecuariam, vt *paſtores, canes:* alia *ex* ea, vt *muli.* Poſſis etiam ſi durior illa Syneſis videatur, putare τὴν *vt* poſt *aut* excidiſſe.

1, 13 ITAQVE — MINORIS EMITIS ANNICVLAM) Quam ſecutus ſum lectionem, et excuſi nonnulli habebant, et manu ſcripti omnes. quidam tamen, vt arbitror, dum corrigere voluerunt, deprauarunt. Ea mihi ſane correctione egere non videtur, in vetuſtiſſimo hoc tantum diuerſum erat, quod *Emptis,* pro *Emitis,* in eo ſcriptum eſt: mendoſe tamen, vt puto. VICTORIVS.

1, 14 QVAM

coris, et extrema, ſterilis. E quatuor altera pars eſt cognitio formae vniuſcuiuſque pecudis, qualis ſit. Magni enim intereſt, cuiuſmodi quaeque ſit, ad fructum. Ita [g] potius bouem emunt cornibus nigrantibus, quam albis: capram amplam, quam paruam: ſues procero corpore, capitibus vt ſint paruis. Tertia pars eſt, quo ſint [h] ſeminio quaerendum. Hoc nomine enim aſini Arcadici [i] in Graecia nobilitati, in Italia Reatini, vſque eo, vt mea memoria aſinus venierit ſextertiis millibus LX, et vnae quadrigae Romae conſtiterint quadringentis [k] millibus. Quarta pars eſt [de iure in [l] 15
parando,] quemadmodum quamque pecudem emi oporteat ciuili iure. Quod enim alterius fuit, id vt fiat meum, neceſſe eſt aliquid intercedere. Neque in omnibus ſatis eſt ſtipulatio, aut ſolutio numorum ad mutationem domini [m]. In emtione alias ſtipulandum ſtatim, eſſe e [n] valetudinario, alias e ſano pecore, alias e neutro. Alterae 16
partes quatuor ſunt, cum iam emeris, obſeruandae, de paſtione, de foetura, de nutricatu, de ſanitate. Paſcendi primus [o] locus qui eſt, eius ratio triplex. In qua regione quamque potiſſimum paſcas, et quando, et [p] queis? vt capras in montoſis [q] potius

g) *Itaque I. B. R. Ba-G.* h) *ſint* omitt. *B. R.* i) *Archadici I. B. R. archadi P.* k) *quadringenti P.* l) *imperando* iunct. *I. B. R. imparando P.* m) *dominii a. V.* n) *e valetudinario* om. *I. B. R.* o) *primum P.* p) *e queis* omnes praeter *Pol.* q) *montuoſis P.*

1, 14 QVAM ALBIS) *Quam albis* et mox, *quam paruam*, videntur adiecta. poſt videtur legendum *parandum*, pro *quaerendum*. Ita enim loquitur Varro in hoc ipſo capite ſupra. VRSIN.

1, 14 ASINI ARCADICI) In manu ſcriptis *Arcadi: Arcadii*, ex antiqua ſcriptura legi poſſet, vt ſupra *Pecuari*, pro *Pecuarii: Statili*, pro *Statilii*. nam hoc etiam veteres librarii ſic ſeruabant, quod Poetae in ſecundo caſu illorum nominum, quae geminatam literam illam haberent, frequenter vſurparunt. alterum enim I ſubtrahebant. ea enim ratione ab optimo poeta, *Tuguri*, *Peculi*, *Pataui*, *Oti*, dictum eſt. nam *Arcadium* etiam ab *Arcadia* declinari, eiusdem poetae verſu hoc confirmari poteſt: *Tempus et Arcadii memoranda inventa magiſtri.* VICT.

1, 14 VSQVE ADEO, VT MEA MEMORIA ASINVS VENIERIT SEXTERTIIS MILLIBVS QVADRINGENTIS) Ita emendauimus hunc locum ex alio ſimili eiusdem Varronis 3, 2 *Aſinum tuum, quem mihi quadringentis millibus emptum* etc. ſic enim legendum apparet ex Plin. 8, 43 *Aſinum quadringentis millibus nummum emptum Q. Axio ſenatori auctor eſt M. Varro.* paullo poſt legendum apud Varronem, *et vnae quadrigae Romae conſtiterint* XII HS; nam ita plane habetur infra 2, 8 *Eligunt aſinum - - vbi trecenis* etc. Ita enim legendum, non *tricenis* etc. Illud vero, *mea memoria*, conſiderandum an Varronianam elegantiam reſipiat. VRSIN.

1, 14 SESTERTIIS MILLIBVS LX) Gronou. de P. V. 1, 4 p. 22 oſtendit poſt Budaeum de aſſe p. 171 legendum eſſe *ſeſtertium* vel HS.

1, 15 DE IVRE IN PARANDO) Haec verba irrepſerunt ex margine. VRSINVS.

1, 15 E VALETVDINARIO) Haec verba in nullis Mſſ. inuenimus; nec tamen e noſtris ſcriptis ea deiecimus. quid de illis exiſtimandum ſit, ſtudioſi viri videbunt. VICTOR. Videtur legendum *In e. a. ſtip. ſanum eſſe, alias non e val:* Nam infra quatuor formas adfert, vt videatur hic deeſſe vna. VRSIN. Haec duo verba in nullis manu ſcriptis inueniuntur. Itaque totus hic locus ita omnino legendus: *Alias ſtipulandum ſanum eſſe, alias e ſano.* POPMA. Illud *e valetudinario* in Aldi, qui primus id in Varronianos libros induxit, valetudinario ſeponerem. Quis enim pecus *e valetudinario* emerit? Quod namque de Capris, quas, vt ait Varro, *ſanas nemo ſanus promittit*, dici poteſt, id ex illis, *alias e neutro* intelligitur. PONTED. Vid. quae ex Mamilio noſter 2, 3, 5.

1, 16 ET QVANDO, E QVIS) Locus deprauatus corrigi debet vt in optimo exemplari aliisque nonnullis legitur, *Et quando, et quî vt*, etc. Quî Varro modum ac rationem vocat. nam politiſſimos ſcriptores *Quî*, pro Quo modo, paſſim ponere notum eſt. Oſtenderat, in paſtione tria obſeruanda eſſe: primum, locum: ſecundum, tempus: tertium, modum ac rationem alendi. Infra etiam, poſtquam quod ad locum tempusque anni pertinebat, expoſuit, inquit, *qui potiſſimum quaeque pecudum paſcatur, habenda ratio.* In peruulgata lectione triplicis rationis, quae neceſſaria eſſe dicitur, tertium membrum non inuenitur: quare pro mendoſa illa habenda eſt. VICTOR. V. C. *et queis.* ſed vid. leg. *et quî.* VRSINVS. Poſſis tamen *queis* retinere et intelligere rebus. Nam ſ. 17 illud ipſum *quî* ita explicatur, vt indicentur genera pabuli, *quibus* vnumquodque genus delectetur.

tius locis et [r] fruticibus [s], quam in herbidis campis; equas contra. neque eadem
loca, aeſtiua et hiberna idonea [t] omnibus ad paſcendum. Itaque greges ouium longe
abiguntur ex Appulia in Samnium aeſtiuatum, atque ad publicanum [u] profitentur,
ne, ſi inſcriptum pecus pauerint [x], lege cenſoria committant [y]. Muli e Roſea cam-
17 peſtri aeſtate [z] exiguntur in Gurgures [a] altos montes. Qui potiſſimum quaeque
pecudum paſcatur, habenda ratio [b]. nec ſolum, quod foeno fit ſatura equa, aut bos,
cum ſues hoc vitent, et [c] quaerant [d] glandem: ſed quod ordeum, et faba interdum
ſit quibusdam obiiciendum, et dandum bubus lupinum, et lactariis Medica, et cyti-
ſum. praeterea quod ante admiſſuram diebus xxx arietibus, ac tauris datur plus cibi,
vt vires habeant: foeminis bubus demitur, quod maceſcentes melius concipere dicun-
18 tur. Secunda pars eſt de foetura. Nunc [e] appello foeturam a conceptu ad partum:
hi enim praegnationis primi et extremi fines. quare primum videndum de admiſſio-
ne, quo quaeque tempore vt ineant facere oporteat [f]. nam, vt ſuillo pecori a [g] fauonio
ad aequinoctium vernum putant aptum, ſic ouillo [h] ab arcturi occaſu, vſque ad aquilae
occaſum.

r) *quam I. B. R.* s) *fructibus Iuntt.* t) *in* inſ. *B. R.* u) *publicatum Heru.* x) *pauerit I. B. R.* y) *committant mulietos, et a campeſtri, a. V. committant mulieros, et a P. 1. committunt mulieres Pol. 2.* ſuper vltima vocis *Muli e.* z) *aetate Iuntt.* a) *burbures P.* b) *eſt* add. *I. B. R.* c) *et* deeſt *I. B. R.* d) *quaerunt I. B. R.* e) *Vnde I. B. R.* f) *oportet I. B. R.* g) *pecore P.* h) *ouilo I. B. R. ouili I. I-G. ouilli V.*

1, 16 NE SI INSCRIPTVM PECVS) *inſcriptum*, hic, vt Gloſſarium interpretatur, valet ἄγραφον. Lucilius: *Facit idem, quod illi, qui inſcriptum ex portu portant clanculum, ne portorium dent.* Aſconius in Diuinat. *Mancipes ſunt publicanorum principes, romani homines, qui quaeſtus ſui cauſa, ſi decumas redimunt, decumani adpellantur; ſi portum aut paſcua publica, portitores aut pecuarii, quorum ratio ſcriptura dicitur.* Feſtus in *ſcripturarius ager.* VRSINVS.

1, 16 LEGE CENSORIA) Cic. 3 de Nat. Deor. *Cum lege cenſoria agri Deorum immortalium excepti eſſent* etc. *Lex* autem pactum ſignificat, et conditionem, quae in obligationibus dicitur, vt apud Varr. 1 de R. R. *Leges colonicae* et *leges locationis fundi.* Nam in emptionibus eo iure vtebantur, quod lex praeſcripſerat; in ea enim alii plura, alii pauciora excipiebant: ſic *lex cenſoria* ea, quae a Cenſoribus in vectigalium locatione dicebatur. IDEM, Sed h. l. agitur de lege dicta ciuibus vel ſociis, non de pacto inter cenſorem et publicanos.

1, 16 COMMITTANT) Quint. in Declam. *Quod quis profeſſus non eſt apud publicanos, pro commiſſo tenetur.* et p. p. *Publicano ſcrutari liceat, quod quis profeſſus non fuerit, perdat.* Cic. in Verrem 3. *Calumniatores ex ſinu appoſuit, qui illam haereditatem Veneri Erycinae commiſſam eſſe dicerent.* et in 4. *Petunt hereditatem, quod eam palaeſtritae commiſiſſe dicant.* et ep. 26 l. 7 *Attamen ne mirere, vnde hoc acciderit, quomodoue commiſerim; lex ſumtuaria, quae videtur* λιτότητα *attuliſſe, ea mihi fraudi fuit.* VRSIN.

1, 16 MVLI E ROSEA CAMPESTRI, etc.) Hunc locum foede inquinatum, niſi fallor, egregie reſtitui, atque id parua licentia vſus. Vt autem hoc facilius intelligatur, veriuſque de ſinceritate huius loci iudicetur, veterem ſcripturam adferam. Vetuſtiſſimum exemplar, *Mulieros et a campeſtri*, etc. nam in aliis corruptior illa pars eſt, *Mulieres* enim habent. Quemadmodum igitur vides, verba confuſa diſtinxi, vnamque tantum literam inde ſuſtuli, verum ſenſus praeclarus totam rem, vt ſpero, illuſtrabit, et caſtigationem meam conſtituet: nam quin peruulgata lectio mendoſiſſima fuerit, neminem dubitare puto. Locus ille etiam in hoc libro mirifice coniecturam noſtram adiuuat, vbi de mulis agit Varro, *Idem ſi exacti ſunt aeſtiuo tempore in montes, quod fit in agro Reatino, duriſſimis vngulis fiunt. Roſeam* autem campeſtrem fuiſſe declarat etiam vox valde celebrata Caeſaris Vopiſci, qui *campos Roſeae, Italiae* dixit *eſſe ſumen. Committere lege*, vt arbitror dixit Varro, quod Cicero ſaepenumero, *Committere contra legem.* VICT.

1, 16 IN GVRGVRES, ALTOS MONTES) *Gurgures* in manu ſcriptis inueni, antea excuſi *Burbures* habebant. VICT. Forte legendum, *in querqueros montes.* nam *altos* expoſitio eſt τοῦ *querquerus.* Vid. Feſtus in *Querqueram.* et Strabo. De mulis Reatinis V. 3, vlt. *Nemei in Roſea eſuriant aſini.* VRSIN.

1, 17 SED QVOD ORDEVM) Totus locus ita videtur legendus *ſ. q. o. et fabam interdum ouibus obiiciendum, et dandum bubus lupinum, et lactariis Medicam et cythiſum.* IDEM,

1, 18 SIC OVILLO) Mutaui, quod ſphalma typographorum VICT. putarem, *ouilli.* Rectum tamen etiam eſt *ouili.*

1, 19 OP-

occaſum. Praeterea habenda ratio, quanto [i] ante quam incipiat admiſſura fieri, mares
a [k] foeminis ſecretos habeant: quod fere in omnibus binis menſibus ante faciunt et
armentarii, et [l] opiliones. Altera pars eſt in foetura, quae ſint [m] obſeruanda, quod 19
alia alio tempore parere ſolet. equa enim ventrem fert XII menſes, vacca decem,
ouis et capra quinos [n], ſus quatuor. In foetura res incredibilis eſt in Hiſpania, ſed
eſt vera, quod in Luſitania ad oceanum in ea regione, vbi eſt oppidum Olyſippo [o],
monte Tagro, quaedam e vento concipiunt certo tempore equae, vt hic gallinae quo-
que ſolent, quarum oua ὑπηνέμια [p] appellant [q]. Sed ex his equis, qui nati pulli,
non plus triennium viuunt. Quae nata ſunt matura, et chorda [r], vt pure et [s] molli-
ter ſtent, videndum, et ne obterantur. Dicuntur agni chordi [t], qui poſt tempus na-
ſcuntur,

i) *quando I. B. R.* k) *ac I. B. R.* l) *cipilones P.* m) *ſunt I. B. R.* n) *quinque a. V.* o) *obſippo P. Vlyſippo H.* p) *hippenemia a. V.* q) *appellabant P.* r) *corda P.* s) *et* abeſt *I. B: R.* t) *cordi P.*

1, 19 OPPIDVM OLYSIPPO) In optimo exemplari *Obſippo.* apud Plinium tamen 4, 22 vt in excuſis: *Olyſippo equarum e Fauonio vento-conceptu nobile.* VICT. Miror de hoc loco nihil monuiſſe virum diligentiſſ. Petrum Victorium: cum mendum ſit in voce *Tagro.* legendum enim *Sacro.* Et Colum. quoque, qui huius rei meminit, ita vocat. Ariſtoteles dicit equas ἐξανεμοῦσθαι, cum innuit ex vento concipere. SCAL. Incertum, vtro modo legendum ſit, *monte* ne *ſacro.* vt Colum. 6, 27 an *amne Tago* vt Plin. 18, 24 cuius verba ſunt haec: *Conſtat in Luſitania circa Olyſipponem oppidum et Tagum amnem, equas Fauonio flanti obuerſas animalem concipere ſpiritum, idque partum fieri, et gigni perniciſſimam.* VRSIN. Scribendum, *Sacro. Sacrum montem* in Luſitania prope Tagum fluuium, Varro et Columella nominant: *Sacrum promontorium*, Mela et Plinius, qui vt rem veram tradunt, equas e ventis iſtic concipere. Iuſtinus lib. XLIV. fabulam putat: cuius originem et cauſam refert: *In Luſitania, inquit, iuxta fluuium Tagum vento equas foetus concipere, multi autores prodidere. quae fabulae ex equarum foecunditate et gregum multitudine natae ſunt, qui tanti in Gallaecia et Luſitania ac tam pernices viſuntur*, vt *non immerito vento ipſo concepti videantur.* Quod autem ait Varro *nati pulli non plus triennium viuunt*; idem adfirmat Solinus Polyhiſtore, et Columella [6, 27, 7] his verbis: *Cum ſit notiſſimum etiam in ſacro monte Hiſpaniae, qui procurrit in occidentem iuxta Oceanum, frequenter equas ſine coitu ventrem pertuliſſe, foetumque educaſſe; qui tamen inutilis eſt, quod triennio prius quam adoleſcat, morte abſumitur.* At Silius poeta, homo generis Hiſpanici, et ob id hac quidem in re locuples teſtis, ſeptennium viuere tradit; - - *Cum ver placidum flatusque tepeſcit Concubitus ſeruans tacitos, grex proſtat equarum, Et Venerem occultam genitali concipit aura: Sed non multa dies generi properatque ſenectus, Septimaque his ſtabulis longiſſima ducitur aeſtas.* POPMA. Salmaſius ad Solinum c. 23. p. 196 emendat: *monte Artabro.* Recte. Nam ſacrum promontorium, quod Scaliger huc reponit, paullo longius ab Olyſſipone diſſitum eſt, in vltimo Luſitaniae angulo, vbi hodie eſt Algarbiae regnum, Artabrum vero promontorium non procul ab Olyſſipone ſitum erat. Plinius H. N. 4, 21 *Excurrit deinde in altum vaſto cornu promontorium, quod alii Artabrum adpellauere, alii magnum, multi Olyſſiponenſe, ab oppido, terras, maria, coelum, diſterminans.* Hodie dicitur *Albardus*, leui mutatione, et adhuc equorum foeturae inſeruit. Vide Reſendium Antiqq. Luſit. lib. I. tom. 2. Hiſpan. illuſtratae p. 913. Caeterum de equabus Luſitanicis res notior eſt, quam vt de iis prolixius tractare neceſſe habeamus. SCHOETTG. *Oliſipo* eſſe in Mſ. Beſſarionis, teſtatur Surita ad It. Anton. p. 416. ed. Weſſ. qui et ipſe *Sacrum montem* ab hac vrbe remouet, ſed tamen Suritae et Scaligero accedit p. 417. PONT.

1, 19 ὙΠΗΝΕΜΙΑ) quaſi a vento concepta. Plinius H. N. 10, 60 *Irrita oua, quae hypenemia diximus, aut mutua foeminae inter ſe libidinis imaginatione concipiunt, aut puluere: nec columbae tantum, ſed et gallinae, perdices, pauones, anſeres, chenalopeces. Sunt autem ſterilia et minora, ac minus iucundi ſaporis, et magis humida. Quidam et vento putant ea generari: qua de cauſa etiam Zephyria adpellantur. Haec autem vere tantum.* Confer Ariſtotelem de generatione animalium 3, 1. et hiſt. Animal. 5, 1; 6, 2. IDEM. Add. Hard. ad Plin. 8, 42 ſ. 67. Cerda ad Virg. Ge. 2, 273 qui diligentiſſime collegit omnia.

1, 19 SED EX HIS EQVIS) Ἀρχαϊσμός, hoc eſt equabus, vt infra lib. IIII, *Vt his diis Helicona atque Olympum attribuerunt homines. Diis*, hoc eſt Deabus. Sic Plaut. Sticho, *filiis*, hoc eſt filiabus, *Ego introibo et gratulabor voſtrum aduentum filiis.* SCAL.

1, 19 AGNI CHORDI) *Chordus*, vel etiam ſine aſpiratione, *cordus*; notat omne id, quod ſerius, quam alias, fit, vel naſcitur. Paullus Feſti abbreuiator: *Corda frumenta, quae ſero matureſcunt, vt foenum cordum*, quod nos hodie Grummet vocamus. Sic etiam de ouibus Plinius H. N. 8, 47 *Cordos vocabant antiqui, poſt id tempus*

ſcuntur, ac remanſerunt in voluis intimis. vocant χορίον [u], a quo chordi appellati.
20 Tertia res eſt, de [x] nutricatu quid [y] obſeruari oporteat, in quo, quot diebus matris ſugant mammam, et id quo tempore, et vbi: et ſi parum habet lactis mater, vt ſubiiciat ſub [z] alterius mammam, qui appellantur ſubrumi [a], id eſt ſub mamma. antiquo enim vocabulo mamma rumis [b], vt opinor. Fere ad quatuor menſes a mamma non diiunguntur [c] agni, hoedi tres, porci duo [d]. e queis, quoniam [e] puri [f] ſunt ad ſacrificium, vt immolentur, olim appellati [g] ſacres, quos appellat Plautus, cum ait, Quanti ſunt porci ſacres? ſic boues altiles, ad ſacrificia publica [h] ſaginati, dicuntur opimi [i].
21 Quarta pars eſt de ſanitate: res multiplex, ac neceſſaria. quod morboſum pecus, et [k] vitioſum, et quando [l] non valet, ſaepe magna [m] gregem afficit calamitate. Cuius ſcientiae genera duo: vnum vt in hominem, ad quem adhibendi [n] medici [o]; alterum [p],

rum p,

u) *chorion I. B. R.* x) *de* abeſt *I. B. R.* y) *quae I. B. R. qua adſeruari P.* z) *ſubalternis* iunct. *I. B. R.* a) *ſubruini Ienſſ. Subgruni P.* b) *ruinis Ienſſ.* c) *diſiunguntur a. V.* d) *duos I. I-G.* e) *qui iam Heru.* f) *pori P.* g) *appellatis Ienſſ.* h) *puplica Bon.* i) *optimi I. B. R.* k) *eſt P.* l) *quoniam I. B. R.* m) *magna afficiuntur P. I. B. R.* n) *abibendi I. B. R.* o) *medices P. Ienſſ.*

pus (ordinarium ſcil.) *natos.* An vero vox iſta ἀπὸ τοῦ χορίου deriuanda ſit; merito dubitandum eſt. Χορίον enim eſt membrana illa, cui fetus et animalium et hominum inuolutus eſt, non vero intima vulua. Ariſtoteles hiſt. anim. 9, 5 de cerua: καὶ ὅταν τέκῃ, ἐσθίει τὸ χορίον πρῶτον: *cum peperit, inuolucrum prius comedit.* Referenda ergo eſt haec deriuatio inter alluſiones Varronis noſtri, de quibus alias. Scaliger in Scaligeranis primis p. 55 *cordum* idem eſſe vult ac *condum*, quod non ſit veroſimile. SCHOETTG.

1, 19 ET REMANSERVNT IN VALVOLIS INTIMIS, QVAS VOCANT χορίον) Ita videtur legendum. Feſtus: *Valuoli folliculi fabae appellati ſunt: quaſi valliuoli, quia vallo fracti excutiantur.* Colum. 7, 3 *Nam per ſe ordeum, vel freſa cum ſuis valuolis faba* etc. χορίον autem, cum ſit inuolucrum foetus in vtero, appoſite id *valuolos* Varro adpellauit. VRSINVS.

1, 20 QVI APPELLANTVR SVBRVMI) Vid. infra 2, 11, 5.

1, 20 E QVEIS, QVONIAM) Videtur legendum *quom.* V. 2, 11 [Varro 2, 4, 16] *Qui a partu decimo die habentur puri, ab eo appellantur ab antiquis ſacres, quod tum ad ſacrificium idonei dicuntur primum.* Feſtus: *Sacrem porcum dici ait Verrius, vbi iam a partu habetur purus, a qua re appellatum eſſe ſacrem dicit.* Plautus: *Adoleſcens, quibus hic pretiis porci veneunt ſacres, ſinceri?* Sed Plauti Codex Mſ. in Menaechmis [2, 2 15] habet *ſynuri*, vt fortaſſe Plautus reſpexerit ad locum Ariſtoph. in Acharn. πῶς δ' οὐχὶ θύσιμός ἐστιν; ΔΙ. κέρκον οὐκ ἔχει. VRSIN. Occurrit et alio loco apud Plautum Rud. 4, 6, 4 vbi vide, quae notauit Taubmannus. SCHOETTG. add. noſter 2, 4, 16. Quod de *quom* pro *quoniam* ſuſpicatur Vrſinus, apud me tanto minus dubium eſt, cum perpetuo fere haec duo ſoleant confundi.

1, 20 SIC BOVES ALTILES) Forte melius *patales.* Vid. Scal. ad Varr. de LL. p. 43. ALMELOV.

1, 21 ET QVANDO NON VALET, SAEPE MAGNA GREGEM etc.) Receptam lectionem retinui, vetuſtam nunc ſtudioſis exponam, quam ſane mendum aliquod continere omnino credo: contra autem peruulgata plana eſt. id tantum mali in illa, quod ab antiqua diſſentit, *Et quoniam non valet ſaepe magna adficiuntur calamitate.* VICTOR. Interpolata haec ſunt. Nam recte ſcriptum fuerat in veteri membrana. *Et quoniam non valet, ſaepe magna afficiuntur calamitate.* Pecus, inquit, quia imbecillum nimis eſt, et morbis obnoxium, propterea accidit, vt diuerſas offenſiones incurrat. Non enim valet, quod valetudinis incertae eſt: cum leui momento huc et illuc impelli poſſit. Quod toties corrumpendi hos libros anſam dedit, hic quoque non leuiter nocuit. nam ἐναλλαγὴ numerorum, quae offenderat correctores imperitos, pro ſoloeciſmo accepta eſt. Atqui quoties ea vſus ſit Varro, ſuperius docuimus. Sic infra, *Nec multo aliter tuendum hoc pecus in paſtu, atque ouillum, quod tamen habet ſua propria quaedam. quod potius ſilueſtribus ſaltibus delectatur quam pratis.* ἐναλλαγὰς ἀριθμῶν, προσώπων πτώσεων frequentiſſimas eſſe apud Graecos, vnusquisque poteſt colligere et ex eorum aſſidua lectione, et ex Dionyſii Longini auctoritate, qui eas ornamentum orationi adferre, neque parum momenti ad eam conferre ſcripſit. SCALIG. Pro *quoniam* tamen *quando* retinendum videtur: cum ita facilis ſit earum vocum per compendium ſcribi ſolitarum et ſolennis confuſio.

1, 21 CVIVS SCIENTIAE) Verba *ſcientiae*, et *vt in hominem* gloſſae ſunt. et p. p. legendum *alterum quoi. quoi* enim antique pro *cui* poſitum eſt. VRS. *In hominem*, pro *in homine*, quod genus plura dabit Index noſter. Hoc ſibi vult,

quibusdam

rum [p], quo ipſe etiam paſtor [q] diligens mederi poſſit. Eius partes ſunt tres. nam animaduertendum, quae cuiusque morbi ſint [r] cauſae, quaeque ſigna earum cauſarum ſint, et quae quemque morbum ratio [s] curandi ſequi debeat. Fere morborum cauſae 22
erunt, quod laborant propter aeſtus, aut propter frigora [t], nec non etiam propter nimium laborem, aut [u] contra [x], propter nullam exercitationem, aut ſi cum exercueris, ſtatim ſine interuallo cibum aut potionem dederis. Signa autem ſunt, vt eorum, qui ſiue [y] ex aeſtu, ſiue [z] e labore febrem habent, adapertum os [a], humido ſpiritu crebro, et corpore calido. Curatio autem, cum hic eſt [b] morbus, haec. perfunditur 23
aqua, et perunguitur oleo et vino tepefacto, et item [c] cibo ſuſtinetur, et iniicitur aliquid ne [d] frigus caedat [e], ſitienti aqua tepida datur. Si hoc genus rebus non proficitur,

p) *altera, quae I. B. R.* q) *faſtor P.* r) *ſit cauſa I. B. R.* s) *curatio P. curatio ſequi I. B. R.* t) *frigura P.* u) *vt P.* x) *contrarium nullam I. B. R.* y) *ſiue ex aeſtu* defic. *P. I. B. R.* z) *ſiue e* deeſt *P. ſine lab. I. B. R.* a) *os* deeſt *I. B. R.* b) *eſt haec perfund. I. B. R.* c) *idem I. B. R. et item cibus Ryck.* d) *ni Ba-G.* e) *cedat Cr. I. B. R. Ba-G. caedat I. I. V.*

quibusdam morbis pecudum veterinarios adhibendos, quosdam ipſum paſtorem curare: vt in homine ad alios vocatur medicus, alii remediis domeſticis curantur. *Quoi* pro *quo* tanto minus opus eſt reponi, cum datiuus etiam antiquus *quo* fuerit, quem cum magno ſibi opere defendendum ſumſerit Perizon. ad Sanct. 3, 14, 7 et 39. itemque in Add. ad p. 525 non eſt, vt quidquam adiiciamus.

1, 22 FERE MORBORVM CAVSAE) Creſc. 9, 65 addit *in bobus*.

1, 22 VT EORVM, QVI SIVE) Scriberem pro *eorum*, *equorum*, quod fuit veteri forma *ecorum*. PONTED.

1, 22 QVI SIVE EX AESTV, SIVE EX LABORE) Vitioſi ſunt hac parte antiqui codices. communis lectio aperta, ſi modo illa vera eſt, et non ab aliquo correctore conformata: *Qui ſi e labore febrem habent; adapertum humido ſpiritu* etc. VICTOR. Non ſuſpicatus eſſem de mendo huius loci, niſi a vetere ſcriptura admonitus eſſem. Ea eſt: *Qui ſi e labore febrem habent adapertum humido ſpiritu* etc. Nos legimus: *Signa autem ſunt, vt eorum qui ſi vel ab ore fervent, habent adapertum humido ſpiritu.* Nam ſcriptum prius ſuſpicor *ferbent* pro *feruent*, vnde poſtea *febrem*. Signa, inquit, eadem, quae in illis, quibus cum feruet os, ſolent illud aperire ſubinde efflantes. Hoc contingit iis, quibus iuris feruore os tactum eſt. Vnde Plautus in eum, qui inter loquendum os ſubinde aperiebat: *Calidum*, inquit, *comediſti prandium: id frigefactas.* Sic canes, cum aeſtuant, rictum diducunt, et ſemper fere leones, propter inteſtinum calorem. Inteſtino illi calori cauſſam aſſignat Varro, cur aperiant os. Simile autem ait accidere ac iis, quibus feruet os. nam et illi quoque coguntur illud aperire. SCALIG. *Signa autem ſunt adapertum os humido ſpiritu, et crebro, corpore calido. Curatio autem haec; perfunditur aqua* etc. Ita videtur hic locus legendus. Caetera ſunt adiecta. VRSIN. Quae poſt Aldum ab omnibus recepta ſunt, prioribus impreſſis libris diſcrepantibus: *Qui ſine labore febrem habent.* At ab his paulum recedunt Victoriani codices: *qui ſi e labore febrem habent.* Quae magis probarem; quoniam vnius tantum febris curatio traditur, cum aliam exigat, quae ex nimio aeſtu, aliam, quae ex immoderato labore. PONTED. Retinui lectionem Commelinianam. Caeterum *vt*, quae primum intuenti aliquid obſcuritatis habere videri poteſt, indicat, ſub exemplo docere velle Varronem, ad quae ſigna morborum in pecore attendendum ſit. Cic. de diuinat. 2, 69 *Nonnullae etiam valitudinis ſignificationes*, vt *hoc ipſum*, pleni enectiue ſimus, *ex quodam genere ſomniorum intelligi poſſe dicuntur.*

1, 23 CIBO SVSTINETVR) Forte leg. *abſtinetur.* Nam in Colum. 6, 7 *primoque die cibo abſtinendus*, p. p. leg. *ne frigus laedat.* VRSIN. Recipienda erat Ryckiani codicis lectio, *cibus ſuſtinetur.* Fuit forte in quibusdam libris *cibos*, quod propter proximam *ſ* tranſiit in *cibo.* Conſentit vulgatae lectioni Creſc. l. c.

1, 23 NE FRIGVS CAEDAT) In Ienſon. Ald. et Gymn. editionibus non *caedat* ſed *cedat* legitur. At Creſcentius l. 9 c. 55 pro *frigus frigidus* et mox pro *tepida aqua frigida* habet. Quod porro ad *frigidus* pertinet, mendoſum videtur. nam in Creſcentii interpretationibus hac noſtra vernacula conſuetudine extat vera lectio: *E gli ſi pone alcuna coſa adoſſo, accio che non ſia percoſſo dal freddo.* At de aqua frigida non ita planum videtur. Nam etiam Vegetium 1, 3 de arte Vet. c. 4 id docuiſſe inuenio: *Labra*, inquit, *quoque* (febrientis bouis) *denterges ſpongia, et aquam frigidam ter in die offeres ad bibendum.* Confirmatur idem ex Colum. l. 6 c. 9 *Et aquam frigidam ter in die praeberi potandam.* Item ex Didymo in Geop. l. 17 c. 20 ποτιςέον δ' αὐτὸν ὕδωρ ψυχρότατον. At Varronianam receptam vocem *tepida* Abſyrtus tuetur, qui l. 16 Geop. c. 4 de equo

tur, dimittitur [f] ſanguis, maxime e [g] capite. Item ad alios morbos aliae cauſae, etiam
24 alia ſigna in omni pecore, quae ſcripta habere oportet magiſtrum pecoris. Relinquitur nonum [h], quod dixi, de numero, vtriuſque partis commune. Nam et qui parat pecus, neceſſe eſt conſtituat numerum, quot [i] greges, et quanto ſit paſturus, ne aut ſaltus deſint, aut ſuperſint, et ideo fructus diſpereant. Praeterea ſcire oportet in grege quot foeminas habeat, quae parere poſſunt [k], quot arietes, quot vtriusque generis ſoboles [l], quot reiiculae ſint alienandae. In alimoniis ſi ſunt [m] plures nati, vt quidam faciunt, ſequendum, vt quosdam ſubducas. quae res facere ſolet [n], vt reli-
25 qui melius creſcant. Vide, inquit ATTICVS, ne te fallat [o], et nouenae iſtae partes

f) *demittitur Cr. I. B. R.* g) *a I. B. R. ex Cr.* h) *nouum Ie. Heru.* i) *quod gr. et quando P. 1.* k) *poſſint a. V.* l) *ſuboles, quod epulae P.* m) *ſint a. V.* n) *ſolent I. B. R.* o) *numerus fallat et ne I. I-G.*

equo febriente haec praecepit: *καὶ τροφὴν ὀλιγίστην ὀρόβων ἢ πυρῶν ἀλεύρων δοτέον, καὶ ποτὸν ὕδωρ χλιαρὸν προσκομιστέον.* PONTED. *Ni* pro *ne*, quod hic habent quaedam editiones, non damnandum eſſe, vel index noſter docet.

1, 24 DE NVMERO) Haec verba ſunt expoſitoris gloſſae. VRSIN. Reſpicit ad huius cap. ſ. 12 *vtraque pars* eſt *parandi* vna, altera *paſcendi.*

1, 24 ET QVANTO) Videtur legendum *quantos.* ſic infra c. 3. *In agro Gallico greges plures faciunt, quam magnos.* VRS. Veram puto tanto magis Vrſini coniecturam, quanto ſolennius fuit, literam geminandam in fine praecedentis vocis et ſequentis initio, ſemel tantum ponere in medio maiuſculam; vel quanto facilius, qui ex dictantis ore ſcribit, hic labi poteſt.

1, 24 QVOT REIICVLAE) In cunctis Mſſ. *quot epulae* ſcriptum inueni; quod non parum miratus ſum, quomodo idem mendum in tot bonis libris inoleuiſſet. VICT. Mirus hic omnium veterum librorum conſenſus, *Quot epulae*, quod, quid verbi ſit, neſcio. an, *quot petilae. Petilum* veteres dicebant *ſtrigoſum, macrum, tenue*, exile. Lucillius, *Inſignis varis*, et cruribus, *atque petilis.* Plautus Plociona (ita enim lego apud Nonium. Eſt enim *πλοκιώνης* ſtuparum emptor) *coloratam frontem habet. petilus, habrus.* Feſtus ex Naeuio *petilam ſuram* interpretatur *ſiccam et ſubſtrictam* cuiuſmodi qui habent equos *κακοσκελεῖς* vocat Xenophon. quamquam apud eundem Scaeuola dicit vngulam equi albam ita dici. erunt igitur *Petilae oues, κακόσιτοι καὶ ἐξίτηλοι.* An potius legendum, *Quot* taedulae? Eae ſunt, quae faſtidioſae, et quae cibum reſpuunt. *ἄτροφοι*, et veſcae. Non quae ſunt, inquam, faſtidioſae ad tempus. nam eae ſaliuato reficiuntur. ſed quae ex inteſtina tabe hoc patiuntur. Sed non dubium, quin *pulae* antiquitus pro *pullae* ſcriptum fuerit: quia literas non geminabant. Quibus lanitium eſt curae, illi pecudes pullas a grege ſpernunt, et, vt Virgilius ait, diligenter cauent, ne aries pullis maculis infuſcet vellera. Atque haec eſt vera lectio. SCAL.

Vetus lectio, *Quod epulae.* vnde fortaſſis legi poſſet, *Quod depulſae.* Depulſae oues ſunt quae depelluntur a matribus, vt perueniant ad lanium: de quibus Columella lib. VII [c. 3, 13] *Poſt foeturam deinde longinquae regionis paſcua petiturus opilio, fere omnem ſobolem paſtioni reſeruet ſuburbanae. Villicus enim teneros agnos, dum adhuc herbae ſunt expertes, lanio tradit: quoniam et parvo ſumtu deuehuntur, et iis ſummotis, fructus lactis ex matribus non minor percipitur.* Varro infra: *Cum depulſi ſunt a matribus.* Virgil. Georg. III. 187. - *depulſus ab vbere matris.* POPMA. In cunctis manu ſcriptis libris *quot epulae* inuenit Victorius, quod mihi non vitium videtur, ſed optimum verbum. *Quot epulae*, videlicet, quot agni et verueces pingues ad epulas ſint vendenda; nam inutilia tantum armenta gregesque, quae vili diſtrahuntur, alienare, non ſtrenui eſt patrisfamiliae. Inuenio Laurentium ſcripſiſſe: *Poll. item epulae oues praepingues.* In Catone etiam *delicula armenta, deliculas oues*, vt Victorius de optimis monumentis prodit, in *reiicula* et *reiiculas* immutarunt librarii, cum, quid eſſet *deliculum*, non aſſequerentur. Verum *delicula armenta oueſque* ſelecta corpora ſunt atque optima, a *deleco*, quo pro *deligo* vetuſtiſſimi vtebantur, deducta appellatione. Varro 2, 4 *delicum* adhibet: *cum porci depulſi ſunt a mamma, a quibusdam delici appellantur, neque iam lactantes dicuntur.* PONTED. Nihil videtur facilius, quam cum I. H. Vrſino obſſ. philoll. c. 6. p. 65 *epulas oues* interpretari, quae epulis ſeruire poſſunt, ac *ad lanium* proinde *perueniunt.* Nimirum *epulae dapes, epulum prandium, epulae oues* eodem ſenſu dicebantur, priora autem ſubſtantiue vſurpata frequentius etc. Vide etiam ad 2, 2, 3.

1, 25 VIDE INQVIT ATTICVS) Videtur legendum *Vide inquit Vaccius, ne te fallant nouenae i. p. et non* etc. Eſt autem *Vaccius* nomen deductum a vaccis; et ſic p. p. ſcribendum, vbi vulgo legitur *Vactius.* VRSIN. Neſcio, cur *Atticus* expunctum velit Vrſinus, qui 2, 2, 2 apertiſſime inter perſonas huius libri refertur.

1, 26 SI

tes non exeant extra pecoris minoris ac maioris nomen. Quo pacto enim erunt [p] in mulis et paſtoribus nouenae partes, vbi nec admiſſurae, nec foeturae obſeruantur? In canibus enim [q] video poſſe dici. Sed do etiam in hominibus poſſe nouenarium 26
retineri [r] numerum, quod in hibernis habent in villis mulieres, quidam [s] etiam in aeſtiuis, et id pertinere putant, quo facilius ad greges paſtores retineant, et puerperio [t] familiam faciant [u] maiorem, et rem pecuariam fructuoſiorem. Si, *inquam*, numerus non eſt, vt [x] ſit ad amuſſim, vt non eſt, cum dicimus mille naues iiſſe [y] ad Troiam, centumuirale eſſe iudicium Romae: deme [z] (ſi vis) duas res de mulis, admiſſuram, et parturam [a]. VACCIVS [b], Parturam [c], inquit? proinde [d] vt non aliquoties [e] di- 27
catur Romae peperiſſe mulam. Cui *ego* vt ſuccinerem, ſubiicio, Magonem et Dionyſium ſcribere, mulam [f], et equam, cum conceperint, duodecimo menſe parere. Quare non, ſi hic in Italia cum peperit mula ſit portentum, adſentiri omnes terras. Neque enim hirundines, et ciconiae, quae in Italia pariunt, in omnibus terris pariunt. Non ſcitis palmulas, caryotas [g] in Syria parere in [h] Iudaea, in Italia non poſſe? Sed 28
SCROFA, Si exigere mauis ſine mularum [i] foetura [k] et nutricatu numerum octoginta et vnum, eſt qui expleas duplicem iſtam lacunam: quod [l] extraordinariae fructuum [m] ſpecies duae accedunt magnae. quarum vna eſt tonſura, quod oues ac capras detondent [n], aut vellunt: altera, quae latius patet, eſt [o] de lacte, et caſeo, quam ſcriptores Graeci ſeparatim τυροποιΐαν [p] appellauerunt, ac ſcripſerunt de ea re permulta.

II. SED quoniam nos [a] noſtrum penſum abſoluimus, ac limitata eſt pecuaria quaeſtio: nunc rurſus vos reddite nobis, o [b] Epeirotae, de vna quaque re, vt videamus,

p) *ferunt P.* q) *enim* defic. *I. B. R.* r) *retinere I. B. R.* s) *et qu. a. V.* t) *puerperiis a. V.* u) *faciunt P.* x) *vt ſit* abſunt *I. I-G.* y) *iſſe P.* z) *Quare deme P. Qu. demes I. B. R.* a) *parituram I. B. R.* b) *Vactius a Commel.* c) *Parituram I. B. R.* d) *prouide I. B. R. perinde Heru.* e) *aliquotiens I. B. R.* f) *mula et equa P.* g) *cariotas Syriam I. B. R.* h) *inuectas in Italiam a. V.* i) *mulorum I. B. R.* k) *admiſſura et foetura num. I. I-G.* l) *quae I. B. R.* m) *fructum P.* n) *detondunt I. B. R. detundent Iuntt.* o) *eſt* abeſt *I. B. R. I. I.* p) ſic τυροποιΐαν (TYPOTCIAN) *P.* deeſt plane *I. B. R.*
[C. II.] a) *eos B. R.* b) *o* deeſt *I. B. R.*

1,26 SI INQVAM) Leg. *ſic*; et pro *deme*, *quare demas.* VRSINVS.

1,26 MILLE NAVES) Fuerunt enim ex calculo Dictyos Cretenſis lib. 1. p. 11, 12 edit. Mercer. MCCXCIII; Daretis autem Phrygii p. 134 MCCII. SCHOETTG.

1, 26 CENTVMVIRALE) Nonnunquam enim CV. poſt Auguſti vero aetatem vltra CLXXX fuiſſe centumuiros oſtendit Siccama de centumvirali iudicio 1, 8. IDEM.

1,27 ROMAE PEPERISSE) Hoc ſaepius legitur inter prodigia a Liuio et Obſequente adnotata, de quibus non neceſſe eſt, vt hic multi ſimus. Vid. Plin. 8, 44, ibique Harduinum. Caeterum mularum etiam aliquod genus foecundum eſſe oſtendit exemplis auctorum prolatis Bochartus Hieroz. 1, 2, 20. IDEM.

1,27 IN IVDAEA) Vetus lectio. *In iurea.* caſtigaui ex ingenio, rem ipſam ſecutus, *In Iudaea.* Plin. lib. XIII, capite III, *Iudaea inclyta eſt vel maxime palmis. Item ſunt quidem in Europa, vulgoque Italia, ſed ſteriles.* VICT. Ita Petrus Victorius ex veteri lectione, *in Iurea.* Sed non male etiam legeretur *Iturea.* — *Itureos taxi torquentur in arcus.* Virgil. vbi Probus, *Iturei, populi Scythiae.* manifeſto errore. legendum enim *Syriae.* SCAL. V. C. *in Suria.* Donat. in Hecyram Terent. Act. 1, Scen. 2. *et aſſurius ſermo*, pro *Aſſyrius.* VRS. Plin. 13, 4 ſ. 9; plura de Iudaicis *caryotis.* vbi καρυωτὰς φοίνικας *nucales palmas* vel *nuciferas* interpretatur Harduinus, quamquam ipſe Plinius ab eo dictas putat, quod vinum earum caput tentet. De palmis Iudaicis ſuo more, id eſt ſupra omnes, Spanhemius Diſſ. 6 p. 350 ſeq.

1, 28 TYPOΠOIIAN) Περὶ τυροποιΐας caput integrum Berytii extat Geopon. 18, 19. SCHOETTGEN. de extraordinariis fructibus agit c. 11.

2,1 RVRSVS VOS REDDITE NOBIS) h. e. eodem ordine agite de vnoquoque pecore, qui ordo propoſitus eſt 2, 1, 13. Id quod etiam obſeruatur.

mus, quid paſtores a [c] Pergamide, Maledoue [d] potis [e] ſint. ATTICVS, qui tunc [f]
2 T. Pomponius, nunc Q. Caecilius cognomine [g] eodem, Ego opinor, inquit, incipiam primus, quoniam in [h] me videre [i] conieciſſe oculos: et dicam de [k] primigenia pecuaria [l]. E feris enim [m] pecudibus primum dicis oues comprehenſas ab hominibus, ac manſuefactas. has primum oportet bonas emere. Quae [n] ita ab aetate, ſi neque vetulae ſunt, neque merae agnae: quod alterae iam nondum, alterae iam non poſſunt
3 dare fructum. ſed ea melior aetas, quam ſequitur ſpes, quam ea quam mors. De forma, ouem eſſe oportet corpore amplo, quae lana multa ſit et molli, villis altis, et denſis toto corpore, maxime circum ceruicem et collum, ventrem quoque vt habeat piloſum. itaque quae [o] id non haberent [p], maiores noſtri apicas appellabant, ac [q] reiiciebant.

c) *a pergamidae I.I.H.A.Gr.G. quibus verbis praepoſ. eſt ſtellae ſignum Ba-G. apergamidae* iunct. *I.B.R.* d) *Maledone I.B.R. in Aledone I.I-G.* e) *poti I.B.R.* f) *nunc Ba-G.* g) *cum nomine a. V.* h) *vos in I.I-G.* i) *video a. V.* k) *de* abeſt *I.I-G.* l) *pecuariae I.I-G. pecuariae feris* P.I.B.R. m) *cum I.B.R.* n) *quaeſita aet. I.I-G.* o) *quo P.* p) *habent P.* q) *ac reiiciebant* deſunt *I.B.R.*

2, 1 A PERGAMIDE MALEDOVE) Hic locus ante mendoſiſſimus et erat et exiſtimabatur, nota etiam adpoſita damnatus fuerat: ipſe veterem lectionem repoſui, quam integram eſſe arbitror; vt *Pergamis*, *Maledusque*, nomina locorum in Epiro ſint. Reſpondet autem ſuperiori illi, qui noſtra item opera emendatus eſt. Dixerat enim Scrofa, *Sed haec a nobis ita accipietis, vt vos qui eſtis Epirotici pecuarii* etc. Idem igitur nunc ait, *nunc rurſus vos reddite nobis, o Epirotae, de vna quaque re.* Iocatur autem, vt omnem occaſionem nactus facit: maiora enim et eruditiora expectabantur ab Epiroticis pecuariis. *Saltus* igitur appellat, in quibus paſcere ſoliti eſſent. VICTOR.

2, 2 COGNOMINE EODEM) Ita emendavi ex ingenio. multa autem mihi, vt hoc auderem, perſuaſerunt. Si ita locutus M. Varro eſſet, vt in excuſis erat, *Cum nomine*, in κακέμφατον incidiſſet, ac rem obſcoenam protuliſſet. iunctura enim deformiter ſonat. Praeterea Atticus nomen non erat, ſed cognomen. hoc etiam non paruum argumentum eſt contra eiectam lectionem. Initio etiam commentarii de Senectute Cicero Titum ipſum alloquens, inquit, *Teque non cognomen ſolum Athenis deportaſſe* etc. VICTOR. Videtur legendum *cognomine*. Cic. ad Att. 3, 20 *Cicero ſalutem dicit Q. Caecilio Q. F. Pomponiano Attico. Quod quidem ita eſſe, et auunculum tuum functum eſſe officio, vehementiſſime gaudeo.* VRSIN. Adoptatum eſſe Atticum ab Q. Caecilio auunculo ſuo, porro qui adoptati eſſent, eos in nomen non minus, quam familiam patrum adoptiuorum tranſiiſſe, Victorii et Vrſini aeuo notare nihil attinebat. Hodie. Sed ſtomachandi hic locus non eſt.

2, 2 VIDERE CONIECISSE OCVLOS) Ita erat in manu ſcriptis, et ita ſcribi volui. *Videre*, pro *Videris*, cepit: vt in illo etiam loco, qui eſt, vbi agit de ſuibus, *Ignorare*, inquit, *videre cur appeller Scrofa.* Sic enim illic etiam habent antiqui codices. VICTOR.

2, 2 DE PRIMIGENIA PECVARIA) Vetus haec eſt lectio, quam magis probo. Antea in excuſis, *Et dicam primigenia pecuariae. Primigenia verba* appellare M. Varronem in VI. de lingua Latina libro, quae non ſunt ab aliquo declinata, manifeſtum eſt: et *primigeniam conſuetudinem victus*, in primo libro de vita Populi Rom. priſcam et veterem. Locus autem apud Nonium de mutata declinatione legitur, quare eadem ratione nunc *Primigeniam pecuariam* dixiſſe puto. Sex. quoque Pompeius *Primigenium ſulcum* vocari ſolitum tradit. VICTOR.

2, 2 PRIMVM DICIS OVES) Vid. 2, 1, 4.

2, 2 BONAS EMERE) V.C. *Bona emere aetate, quae ita erunt, ſi neque etc.* Varro 2, 4 *eligere oportet primum bona aetate* et 2, 6 de aſinis dixit: *vt mares foeminasque bona aetate ſumat. Bona aetas* dicitur adoleſcentia vel iuuentus, contra: *mala aetas* ſenectus ipſa. Afranius Vopiſco: *Mala aetas nulla delinimenta inuenit.* Pacuuius Periboea: *Parum eſt, quod te aetas mala habet, ni etiam hic ad malam aetatem adiungas cruciatum reticendi.* VRSIN. In hoc loco vel deſiderari poteſt verbum *cognoſcuntur*, vel ſubintelligi, ſed opinor deficere. Nam Creſcent. l. 9 c. 67 id poſuit: *Oues bonae cognoſcuntur ab aetate, ſi neque vetulae ſint, neque merae agnae.* Ald. Iunta et Gymnicus ediderunt: *Quaeſita aetate.* PONT. Ego intelligebam ἀπὸ τοῦ κοινοῦ, *quae ita ab aetate bonae ſunt.* De vi vocis *merus* in *merae agnae* diſputat Pet. Victor. V. L. 18, 5. verbo *merae agnae*, quae nihil aliud ſunt, nondum ad vlteriorem gradum venerunt.

2, 3 APICAS APPELLABANT) Feſtus: *Apica dicitur ouis, quae ventrem glabrum habet.* Plin. 8, 48 *Quibus venter nudus eſſet, apicas vocabant.* Verba quae ſequuntur, *ac reiiciebant*, non leguntur in VV. CC. VRSIN. Vid. Scal. ad f. 6 *minam.*

reiiciebant. eſſe oportet cruribus humilibus, caudis obſeruare[r], vt ſint in Italia pro-
lixis, in Syria breuibus. In primis videndum, vt boni ſeminis pecus habeas. id fere[s] 4
ex duabus rebus poteſt animaduerti, ex forma, et[t] progenie. Ex forma, ſi arietes ſint fronte lana veſtiti bene, tortis[u] cornibus pronis[x] ad roſtrum, rauis oculis lana opertis[y] auribus, amplis[z] pectore et ſcapulis, et clunibus latis, cauda lata et longa. animaduertendum quoque linguane[a] nigra, aut varia ſit, quod fere qui ea[b] habent, nigros, aut varios procreant agnos. Ex progenie autem animaduertitur, ſi agnos
procreant formoſos. In emtionibus iure vtimur eo, quod lex praeſcripſit. in ea enim 5
alii plura, alii pauciora excipiunt. Quidam enim pretio facto in ſingulas oues, vt agni chordi[c] duo pro vna oue annumerentur, et ſi cui[d] vetuſtate[e] dentes abſunt, item binae pro ſingulis vt procedant[f]. de reliquo antiqua fere formula vtuntur. cum emtor

r) *obſeruate P.* s) *fere* omitt. *P.* t) *ex I.B.R. et ex I.I-G.* u) *intortis a.V.* x) *promis P.* 1. y) *opertis, auribus amplis, pect. et a Commel.* z) *ampli P.Ryck.* a) *lingua ne* diu. *a. V.* b) *eam I.B.R. talem I.I-G.* c) *cordi P.* d) *quae P. qui I.B.R.* e) *veteres abſint P.* 2. f) *prodant I.I-G.*

minam. Pruriebant manus reſcribere *apilas*, a *pilo*, vt *amens* et forte alia. Inuitabat me alter locus, quem huic parallelum putabam, noſtri 2, 1, 24, vbi *epulae* oues, quid ſibi vellent, cum non intelligerent homines *reiculas* ſubſtituerunt. Suſpicabar igitur in vtroque Varronis loco *apilas* forte fuiſſe. Neque me Feſtus valde mouebat, quem eadem opera atque Varronem vitiatum ſaepe fuiſſe noueram. Blandiebatur huic ſententiae praecedens ſ *itaque*, qua vtitur Varro, quae indicare videretur etymologiam ſuo illum more adferre a *pilo* tractam, itemque illud, quod vox maioribus tantum Varronis vſitata, et obſoleta proinde, corrumpi facilius potuiſſet e. i. g. a. Sed cum etiam Plinius 8, 48 ſ. 75 *apicas*, quamquam ex Varrone, vt apparet, commemoret, et *epulae oues* plane aliud ſint, non multum ſuſpicioni meae ipſe poſtea tribui, tantum abeſt, vt mutare aliquid ſuſtinuerim: praeſertim cum non abſurde *apicam* a πεῖκος deriuauerit Scaliger, et qui poſt eum hunc locum attigere. Conſiderent etiam viri docti an ſanus ſit Plinii locus 8, 48 pr. *Lana laudatiſſima Apula, et* (ſecundo loco) *quae in Italia Graeci pecoris appellatur, alibi Italica* (nimirum vt philoſophia Italica). *Tertium locum Mileſiae oues obtinent.* (Quarto) APVLAE *breues villo, nec niſi paenulis celebres.* Nonne legendum *apilae* aut *apicae?*

2, 4 SI ARIETES SINT) In Geoponicis 18, 1 ita hic locus expreſſus eſt: τὰς δὲ κριὰς εἶναι χρὴ εὐπαγεῖς, καλὰς τῇ θέᾳ, χαροπὰς τοῖς ὄμμασι, δασυμετώπας, εὐκέρωτας. Sed Columella videtur legiſſe: *fronte lata*, vt ex 7, 3 colligitur. Praeterea in quodam Mſ. codice apud Varronem legitur *intortis crinibus*, quomodo habet idem Colum. 7, 3. VRSIN.

2, 4 LANA OPERTIS AVRIBVS, AMPLO PECTORE) Ita videtur legendum, interpungendumque. Nam in Geopon. eſt: σκεπομένας τὰ ὦτα τῇ δασύτητι τῶν ἐρίων, πλατυνώτας. IDEM.

2, 4 LINGVANE NIGRA) Vid. Pall. Iul. 4, 2 et ſimilia Pall. Mart. 14, 3.

2, 4 QVI EA HABENT) Legendumne cum antiquis editionibus *eam?* Sed poteſt etiam intelligi *ſigna*.

2, 5 QVOD LEX PRAESCRIPSIT) Lex accipitur non pro ciuili lege, ſed pro mancipio, aut mancipii lege, quae dici in venditionibus conſueuerat. Horatius lib. 2 Epiſtolarum in epiſtola ad Iulium Florum. *Prudens emiſti vitioſum, dicta tibi eſt lex. Inſequeris tamen hunc, et lite moraris iniqua.* Cicero lib. I. de oratore, *Cum enim Marius Gaditanus aedes Auratae vendidiſſet, neque ſeruire quandam earum aedium partem in mancipii lege dixiſſet, defendebamus, quicquid fuiſſet incommodi, in mancipio, id ſi venditor ſciſſet, etc.* Idem lib. 3 de officiis, de earundem aedium venditione, *Hae Sergio ſeruiebant, ſed hoc in mancipio Marius non dixerat, etc.* Haec Magius Miſcell. 4, 3.

2, 5 ET SI CVI) V.C. *et ſi qui*, et pro *prodant*, videtur legendum *procedant*, quod eſt verbum petitum a iurisconſultis, qui eo vtuntur pro *valeant*. VRSINVS.

2, 5 ITEM BINAE PRO SINGVLIS VT PROCEDANT) *Prodant* antea corrupte legebatur. in manu ſcriptis omnibus *Procedant* inueni. *Procedant*, numerentur, ſignificat: greges enim ouium magni non bene numerari poſſent, ſi eodem loco manerent. quare conſuetudinem habent paſtores, claudere gregem, et dum emittunt, numerare: aliter enim rurſus confunderentur. nam *Procedere*, vlterius ſe ferre ſignificare manifeſtum eſt: vel hoc exemplo Vergilii, *Parcite oues nimium procedere.* VICTOR. Vid. Cato c. 148. Gell. 5, 19 in oratione P. Scipionis. *In alia tribu patrem, in alia filium ſuffragium ferre. Filium adoptiuum tam procedere, quam ſi ſe natum habeat.* Haec loca laudauit iam Hier. Magius l. c.

 2, 5 EX-

emtor dixit, Tanti ſunt mi [g] emtae? et ille reſpondit [h], Sunt, et expromiſit [i] numos:
6 emtor ſtipulatur priſca formula ſic, Illaſce oues, qua de re agitur, ſanas recte eſſe, vti pecus ouillum, quod recte ſanum eſt extra luſcam, ſurdam [k], minam, id eſt, ventre glabro, neque de pecore morboſo eſſe [l], habereque recte licere, haec ſic recte fieri ſpondesne [m]? Cum id factum eſt, tamen grex dominum non mutauit [n], niſi ſi [o] eſt adnumeratum. Nec non emtor pote [p] ex emto vendito [q] illum damnare, ſi non tradet [r], quamuis [s] non ſoluerit numos: vt ille emtorem ſimili iudicio [t], ſi non reddit [u]
7 pretium. De alteris quatuor rebus deinceps dicam, De paſtione, foetura, nutricatu [x], ſanitate. Primum prouidendum, vt totum annum recte paſcantur intus, et foris. ſtabula

g) *mii I.B.R. mihi I.I-G.* h) *reſpondet a.V.* i) *exprompſit a.V.* k) *ſurdem Iuntt.* l) *etiam bab. I.B.R.* m) *ſpondes? Nec cum* omnes praeter Pol. qui *Ne cum.* n) *mutat I.I-G.* o) *ſit aes cum is I.I-G.* p) *poteſt a.V.* q) *venditorem damn. I.I-G.* r) *tradat a.V.* s) *quam P.* t) *iudici Heru.* u) *reddidit I.I-G.* x) *et* inſ. *I.B.R.*

2, 5 EXPROMISIT NVMOS) Vetus haec lectio: antea *expromſit*, *Expromittere*, verbum iuri accommodatum eſt. VICTOR. De vi huius verbi agimus in Indice.

2, 6 QVA DE RE AGITVR) Cicero pro Murena: *Etenim quae de ſcripto aguntur, ſcripta ſunt omnia: neque tamen quicquam tam accurate ſcriptum eſt, quo ego non poſſim* QVA DE RE AGITVR, ADDERE etc. ex quibus verbis adparet: *Qua de re agitur*, ſolere in formulis interponi. VRSINVS.

2, 6 VTI QVOD RECTE SANVM EST) Ita legendum. Nam verba, *pecus ſuillum*, addita ſunt. Reſpexit autem ad vetuſtam formulam Q. R. F. E. V. apud Probum. Agellius 16, 4 *vti quod recte factum eſſe voles.* In lege Mamilia apud Frontinum: *Vti quod recte factum eſſe volet, facito*; et in fragmento vetuſtae legis: *Facito vti ei, quod recte factum eſſe volet.* IDEM.

2, 6 EXTRA LVSCAM) Feſtus: *Minam ait Aelius vocitatam mammam alteram lacte deficientem. Extra quam* antiqua formula eſt, qua vtebantur in exceptionibus: *Extra quam ſi quid ita factum ſit, vti lege fieri licuit,* IDEM.

2, 6 MINAM, ID EST VENTRE GLABRO) Ergo *mina* eadem, quae *apica*. *Apica* Graecum eſt: ἄπεικος, hoc eſt, glabra. Nam πεῖκος et πέκος in neutro, idem quod πόκος, maſculino. Eas Ariſtoteles vocat κολεράς. Εἰσὶ δὲ *inquit*, δυσχειμερώτεραι αἱ πλατύκερκοι ὄιες τῶν μακροκέρκων, καὶ αἱ κολεραὶ τῶν λασίων. Magis alſioſae, inquit, ſunt oues minae, quam hirtae. Quin et Plautus ita vocat Truculento, ſed locus corruptus eſt. - *ego perperaminas Ouis in crumena hac in vrbem detuli*: legendum enim, *ego perperas*, *minas oues*, *etc.* *Perperae* ſunt ἄχρηστοι. Eſt et Feſto *Mina*, mamma lacte deficiens. Contra eleganter *munificem mammam* vocat Plinius eam, quae lac praebet, lib. XI. cap. XL. SCALIGER.

2, 6 SPONDES? NEC CVM) Leg. *Spondes ne? cum id etc.* nam ſic infra c. 3 *ſpondesne?* et c. 4 *neque de pecore morboſo eſſe ſpondesne?* et c. 5 *noxisque praeſtare ſpondesne?* VRSINVS. Tanto magis ita legendum, quod *nec* illud poſt interrogationem poſitum ſententiam turbat, ex legibus iam mox confirmandam: et quod *ne* habet etiam Pol. Itaque iam ita ante reſcripſeram, quam Vrſini notas vidiſſem.

2, 6 NISI SI EST ADNVMERATVM) Qui Iuntinis editionibus praefuere, illi primum videntur hunc locum emendando corrupiſſe. Mediceos codices cum primis editionibus conuenire, conſtat, quod nihil hic a Politiano adnotatum eſt. Conuenit vetus lectio et a nobis iam reſtituta cum legibus, quas iam laudauerat Magius: nempe l. 35 π. §. 5 de contrah. emt. (17, 1) *Si pro numero corporum pretium fuit ſtatutum, Sabinus et Caſſius tunc perfici emtionem exiſtimant, cum adnumerata, admenſa, appenſaue ſint: quia venditio quaſi ſub hac conditione videtur fieri, vt in ſingulas metretas, aut in ſingulos modios, quos quasue admenſus eris, aut in ſingula corpora, quae adnumeraueris. Ergo et ſi grex venierit, ſi quidem vniuerſaliter, vno pretio, perfecta videtur, poſt quam de pretio conuenerit. Si vero in ſingula corpora certo pretio, eadem erunt, quae proxime tractauimus.* Etiam haec lucem accipient ex iis, quae ad Cat. 148 diſputata ſunt.

2, 6 EX EMTO VENDITO ILLVM DAMNARE) Ita in manu ſcriptis omnibus ſcriptum inueni. Titulum iuris fuiſſe puto. nam in XIX libro Pandectarum, iisdem pene verbis nunc quoque appellatur, *De actionibus emti et venditi.* Item tertio etiam de Natura deorum Cicero, *Reliqua quae ex emto aut vendito, aut conducto aut locato, contra fidem fiunt.* VICTORIVS.

2, 7 DE ALTERIS QVATVOR REBVS) Reſpiciendum ad 2, 1, 16.

2, 7 PRIMVM PROVIDENDVM) Creſcent. lib. 9 c. 68 praeponit de paſtione. incipit enim; *De paſtione primum prouidendum eſt.* Quod contemnendum non videtur; ſiquidem *de paſtione, foetura, nutricatu, ſanitate,* ordine ſe dicturum indicauit Varro, ad quas non prius aggreditur,

ſtabula idoneo loco vt ſint: ne ventoſa: quae ſpectent magis ad orientem, quam ad meridianum tempus. vbi ſtent, ſolum oportet eſſe eruderatum, et procliuum, vt euerri facile poſſit, ac fieri purum. non enim ſolum ea vligo lanam corrumpit ouium, ſed etiam vngulas, ac [y] ſcabras fieri cogit. Cum [z] aliquot dies ſteterunt [a], ſubiicere 8
oportet virgulta [b] alia [c], quo mollius requieſcant, purioreſque ſint. libentius enim ita paſcuntur. Faciendum [d] quoque ſepta ſecreta ab aliis, quo incientes [e] ſecludere poſſis, item quo corpore aegro. haec magis ad villaticos greges animaduertenda. Contra illae [f] in ſaltibus quae paſcuntur, et a tectis abſunt longe, portant ſecum cra- 9
tes [g],

y) *ac eas I. I-G.* z) *Cumque I. I-G.* a) *ita ſteterint I. I-G.* b) *vircultta P.* c) *et alia I. I-G.* d) *Faciendumque ſe I. B. R.* e) *inicientes P. enitentes a. V.* f) *illa I. B. R. ille P. I. I-G.*

tur, quam aliquid praemittat, ceu *Quod ad foeturam quae dicam; in nutricatu cum parere coeperunt; De ſanitate ſunt multa; De forma ouem; De forma videndum vt ſint firmae; De numero in centum ſues decem; Quare de canibus quoniam genera; De foetura principium admittendi faciunt veris principio.* Quae in hoc ſecundo libro quoniam ſic propoſiti ordinis ratio exigit neceſſaria cenſenda ſunt. PONT. Verba, *tempus vbi ſtent*, videntur adiecta. Vid. Colum. 7, 3. VRSIN.

2, 7 AD MERIDIANVM TEMPVS) Poſterior vox redundat, et vt arbitror, ſuppoſita eſt ab eo, qui putauit aliquid deſiderari: cum ſint venuſtae ἐκλείψεις. *Ad orientem, ad meridianum*, pro ad orientem ſolem, ad meridianum aeſtum. Similiter lib. 1 *Quo ſuccedant homines in aeſtu tempore meridiano*; malim, *in aeſtu meridiano*. POPMA.

2, 7 ERVDERATVM, ET PROCLIVVM) Cum ouile non ſolum eruderatum eſſe debeat, et procliuum, ſed etiam virgultis, paleis ſtramentisve ſtratum, quo mollius quieſcat pecus, ac purius ſit; poſita a Varrone nonnulla huius modi opinor. Sunt enim neceſſaria. Creſcentius porro ſic tranſcripſit l. 9 c. 68 *Vbi ſtent, locum oportet eſſe virgultis aut paleis, aut aliis ſtraminibus ſtratum atque decliuum.* Haec, aut quid aliud in Varronianis libris poſitum, ex iis etiam, quae in proximis adnotationibus adiiciam, tam certum erit, quam quod certiſſimum. Cato id quoque confirmat c. 5 *Pecori*, inquit, *et bubus diligenter ſubſternatur.* Item. *Stramenta ſi deerunt, frondem iligneam legito, eam ſubſternito ouibus bubusque.* It. c. 37 *Ex ſegeti euellito ebulum, cicutam, et circum ſalicta herbam altam, vluamque, eam ſubſternito ouibus, bubusque.* Id etiam Colum. lib. 7 c. 3 de ouili verbo faciens: *Deturque opera, ne quis humor ſubſiſtat, vt ſemper quam aridiſſimis filicibus vel culmis ſtabula conſtrata ſint, quo purius et mollius incubent foetae.* PONTED.

2, 7 EA VLIGO LANAM CORRVMPIT) *Ea vligo* aliquid praecedere indicat, ad quod referatur: locus itaque fortaſſe non integer, qui ſic explanari poteſt ex Creſcentio, *Vt euerri facile poſſit, ac ab vrinae humiditate fieri purum. non enim ſolum ea vligo etc.* Verba Creſcentii haec ſunt: *Vt mundari ac fieri purum ab vrinae humiditate facile poſſit.* Varro item hac de re loquens adiecit: *Itaque faciunt lapide ſtrata vt vrina necubi in ſtabulo conſiſtat.* Ita Colum. l. 1 c. 6 *ſed omnia ſtabula ſic ordinentur, ne quis humor influere poſſit: et vt quisque, qui ibi conceptus fuerit, quam celerrime dilabatur, vt nec fundamenta parietum corrumpantur, nec vngulae pecudum.* It. 7, 4 *Stabula vero frequenter euerrenda, humorque omnis vrinae diuerrendus, qui commodiſſime ſiccatur perforatis tabulis* PONT.

2, 8 SVBIICERE OPORTET VIRGVLTA ALIA) Haec apertiſſime oſtendunt, quod indicaui: locum nimirum illum, *Vbi ſtent*, eſſe deprauatum; nam *alia virgulta* aliquid iam poſitum confirmant. Quod vitium cum animaduerteret quidam, emendare eſt conatus: *virgulta et alia* vt apud Aldum legitur Iuntas et Gymnicum. Sed Creſcentius propius ad Varronis verba acceſſit, haec ſeruans: *Cum aliquot dies ſteterint, ſubiicere oportet alia virgulta, vel paleas, quo mollius requieſcant purioreſque ſint; libentius enim ita paſcuntur.* Solent autem paſtores ter aut quater per ſingulos menſes ouibus paleas vel ſtramenta aut virgulta ſubiicere, ob eas non ſolum cauſas, quas Varro commemorat, ſed etiam quo maior ſtercoris copia fiat. Idque crebrius verno tempore faciunt, quoniam tunc ouile pecus tenera virgulta ac herbas paſcitur et purgatur. PONTED.

2, 8 QVO INCIENTES SECLVDERE POSSIS) Vetuſta lectio *Inicientes*, quae et ipſa mendum habebat, quod tamen ſine periculo tolli potuerit. *Incientes* igitur emendaui, vna tantum litera ex ea dictione ſublata. Sunt autem *incientes* propinquae partui, vt Sex. Pompeius docet. VICTOR. Leg. *incientes*, pro *enitentes*: quomodo emendandus etiam Colum. 7, 3 et 8, 11. Vid. Feſtus in *grauida inciens*, et Placidus in Gloſſis. Apud Arnobium quoque in hoc verbo, et apud alios ſcriptores ſaepe peccatum eſt a librariis. VRSIN.

2, 9 CONTRA ILLAE) Leg. vid. *c. illi i. ſ. qui paſcunt* et p. p. inducenda verba *et late*, legendumque: *Longe enim in diuerſis locis paſci ſolent etc.* IDEM. Locus perobſcurus. nam *illae* ſ. *ille* mendoſum opinor pro *illis* ſcriptum, aut *ad illas*, id eſt, animaduertendum, [cuius veſtigium video

tes [g], aut retia, quibus cohortes in ſolitudine faciant, caeteraque vtenſilia. longe enim, et late in diuerſis locis paſci ſolent, vt multa millia abſint ſaepe hibernae paſtiones ab aeſtiuis. Ego vero ſcio, *inquam.* nam mihi greges in Appulia hibernabant, qui in Reatinis montibus aeſtiuabant [h]. Cum inter haec bina loca, vt iugum continet ſirpiculos [i], ſic calles [k] publicae [l] diſtantes paſtiones; easque † ibi, vbi paſcuntur in eadem regione, tamen temporibus diſtingunt [m], vt aeſtate quod cum [n] prima luce exeunt [o] paſtum, propterea quod tunc herba roſcida [p] meridianam [q], quae eſt aridior, iucunditate praeſtat: ſole exorto puto [r] propellunt, vt redintegrantes rurſus

g) *grates P.* h) *aeſtuabant Ienſſ.* i) *ſcirpiculos I, I-G.* k) *colles a. V.* l) *publice I. I.* et poſt has omnes. †) *eaeque* omn. m) ita *Pol. et V. al. diſtinguunt.* n) *tum* omn. praeter *I. B. R.* o) *in* inſ. *I. I-G.* p) *roſida P. 2. Ie. I. I-G. ruſcida Pol. 1.* q) *meridiana I. B. R. meridianae Iuntt.* r) *puro a. V.*

video in Ienſon. Edit. *illa*] Non enim *illae,* nempe oues *portant ſecum crates aut retia, ſed cuſtodes*, quod et neceſſario addendum. Totum autem hunc locum ita excerpſit Creſcentius: *Nam in his* (lego *illis* namque ſic in vernacula lingua verſum video) *quae paſcuntur in ſaltibus, cuſtodes ſecum portant crates aut retia, quibus cohortes in ſolitudine faciant, ceteraque vtenſilia.* Ad hanc paſtorum conſuetudinem reſpexiſſe videtur Virgilius, dum haec l, 3 Georg. verſibus eſt complexus: - - *omnia ſecum Armentarius Afer agit tectumque laremque Armaque Amycleumque canem, Creſſamque pharetram,* PONTED. *Contra* illis *in ſaltibus qui paſcuntur*, legit Columbus in not. ad anon. de erroribus Vlyſſis p. 80. ALMEL. Quidſi *contra illae etc.* abſolute ponitur pro eo, *quod ad illas attinet* etc. Vel interpungendum poſt *longe*, et intelligendum: *curandae ſunt* aut ſimile quid.

2, 9 LONGE ENIM ET LATE) In Creſcentio haec quoque leguntur, ſed inſuper *et varie*, non inutile verbum: *longe enim et late, et varie in diuerſis locis paſci ſolent.* Extant hac de re apud Virgilium III Georg. hi verſus: *Quid tibi paſtores Lybiae, quid paſcua verſa Proſequar et raris habitata mapalia tectis? Saepe diem noctemque et totum ex ordine menſem Paſcitur, itque pecus longa in deſerta ſine vllis Hoſpitiis: tantum campi iacet.* PONTED.

2, 10 VT IVGVM CONTINET SIRPIC.) In iugo, hoc eſt, ἐν τῷ ζεύγει, ſunt diſtantes ſirpiculi, in callibus publicis diſtantes paſtiones. Sirpiculorum in iugis ſeu carris meminit Lucilius: *Tintinnabulum abeſt hinc ſirpiculique olerorum.* De quo in coniectaneis p. 60. SCALIG. *Sirpiculos* igitur vehiculi genus intelligit vir magnus, et iugum, ad quod iumenta iunguntur. Quid ſi commodius ſit, hic pariter et de LL. p. 34. 14 intelligere corbes duas, iugo, h. e. ligno transverſo, aliquantum incuruo iunctas, cuius ope vnus vel homo vel aſinus binas humeris vel tergo portare poteſt. Ita comparatio ſic ſatis bene procedit, duae paſtiones, praeſertim, ſi conualles ſint, duo ſirpiculi ſunt, qui interiecta calle publica tanquam iugo continentur et iunguntur. Et iam obſeruauit Gronouius ad Plaut. Pſeud. 1, 3, 98, male pro vehiculis haberi a Scaligero tum *ſirpeas*, tum *tintinnabula*, quorum haec appendi forte, illae imponi plauſtris poſſint: et probat merito eius ſententiam Scheff. de re vehic. p. 360.

2, 10 CALLES PVBLICE) Scribe *publicae*, ἀρχαϊκῶς. SCALIG. Videtur legendum, *Sic calles publice diſtantes paſtiones, atque vbi paſcantur etc.* infra c. 9. *Quod accidit iis, qui per calles ſilveſtres longinquos ſolent comitari.* Cicero pro Sextio: *Italiae calles atque paſtorum ſtabula.* Varro infra de paſtionibus: *Vtrosque horum firmiores, qui in callibus verſantur, quam eos, qui in fundo quotidie ad villam redeunt* etc. Erant autem viae publicae pecoribus deſtinatae ex hibernis in aeſtiua redeuntibus, vbi morari et paſcere poſſent. VRSIN. Quidni reuocarem lectionem priſcam, a qua reliquae non conſilio, ſed ſphalmate quodam videntur deflexiſſe.

2, 10 EASQVE IBI, VBI PASC.) Literulam vnam *e* in *s* mutatam mihi condonabunt, ſpero, qui ſentient, hac ratione ſententiam planam factam; *eas* h. e. paſtiones iis etiam locis, vbi toto anno manent, tamen *temporibus diſtinguunt*, V. C. *quod aeſtate cum prima luce exeunt paſtum etc. ſole autem exorto etc.*

2, 10 CVM PRIMA LVCE) Videtur legendum *cum.* Varro apud Nonium alibi dixit, *luci claro* et *primo luci.* p. p. haec verba ita ſunt collocanda: *Sole exorto puro propellunt rurſus ad paſtum, vt redintegrantes alacriores fiant.* VRSIN. Paraphraſis huius loci elegantiſſima eſt Colum. 7, 3, 23 ſeq.

2, 10 MERIDIANAM -- PRAESTAT) In excuſis antea *meridianae. Praeſtare* tamen *aliquam rem*, id eſt, vincere ac ſuperare, veteres dixerunt. Initio etiam tertii libri ſic locus ille in antiquis legitur, *Immani numero annorum vrbanos agricolae praeſtant.* VICTOR.

2, 10 SOLE EXORTO PVTO) Potius *ſole exorto potum propellunt.* PONTED. Vid. Vict. ad 2, 2, 18 extr.

2, 10 REDINTEGRANTES) Verba, quae proxime ſequuntur, *rurſus ad paſtum alacriores*, ἐπεξήγημα huius videntur: paullo poſt eodem ſenſu

rurſus ad paſtum alacriores [s] faciant. Circiter meridianos aeſtus, dum deferueſcant [t], 11
ſub vmbriferas rupes, et arbores patulas [u] ſubiiciunt, quoad refrigerato [x] aere veſper-
tino, rurſus paſcant [y] ad ſolis occaſum. ita paſcere pecus oportet, vt aduerſo [z] ſole
agat. caput enim maxime ouis molle eſt. Ab occaſu paruo interuallo interpoſito ad
bibendum appellunt, et rurſus paſcunt, quoad [a] contenebrauit. iterum enim tum iu-
cunditas in herba redintegrauit [b]. Haec ab vergiliarum exortu ad aequinoctium autu-
mnale maxime obſeruant. Quibus in locis meſſes ſunt factae, inigere eſt [c] vtile du- 12
plici de [d] cauſa, quod et caduca ſpica ſaturantur, et obtritis ſtramentis, et ſtercora-
tione faciunt in annum ſegetes meliores. Reliquae paſtiones hiberno ac verno tem-
pore hoc mutant, quod pruina iam exhalata, propellunt in pabulum, et paſcunt diem
totum, ac meridiano tempore ſemel agere potum ſatis habent. Quod ad paſtiones 13
attinet, haec fere ſunt: quod ad foeturam, quae dicam. Arietes, quibus ſis vſurus
ad foeturam, bimeſtri tempore ante ſecernendum, et largius pabulo explendum. Cum
redierunt [e] ad ſtabula e paſtu, ordeum ſi eſt datum, firmiores fiunt ad laborem ſuſti-
nendum. Tempus optimum ad admittendum, ab arcturi occaſu ad aquilae occaſum,
quod quae poſtea concipiunt, fiunt vegrandes, atque imbecillae [f]. Ouis praegnans [g] 14
eſt

s) *al griores P.* t) *deferueſcat B. R. deferueſcunt I. I-G.* u) *putulas ſubiciciunt: quaad P.* x) *refrigeratu P. 1. refrigerata P. 2.* y) *paſcunt P. 1.* z) *aduerſo* omitt. praet. *P. I. I-G.* a) *quaad P.* vt fere alibi. b) *redintegrabit P.* c) *intereſt* omnes. d) *de* deeſt *I. B. R.* e) *redierint a. V.* f) *imuccillae P. 1.* g) *praegnas P.*

ſenſu *redintegrauit*, intranſitiue et ipſum dicitur.

2, 11 CIRCITER MERIDIANOS AESTVS, DVM DEFERVESCVNT) In V. C. eſt *deferveſcat.* Forte legendum: *circiter meridiem aeſtus dum deferueſcat.* Infra c. 4 *Poſt meridiem rurſus lenito feruore paſcunt.* VRSINVS.

2, 11 VT ADVERSO SOLE) Videtur legendum *auerſa ſoli*, vel *auerſo ſole*, vel ſi magis placet, *auerſa a ſole.* Col. 7, 3 *vt paſcentium capita ſint obuerſa ſoli.* Plin. 18, 33 et in Geopon. 18, 2 ἑκάστοτε δὲ τὸν ἥλιον κατ' οὐρὰν ἔχειν αὐτὰ προνοητέον. Vitruv. 1, 4 *Poma, quae non in ea coeli parte ponuntur, quae eſt auerſa a ſolis curſu, non diu ſervantur.* p. p. legendum videtur *redintegrabit.* item: *inigere vtile.* IDEM. Plin. 8, 49 *Infirmiſſimum pecori caput, quamobrem auerſum a ſole paſci cogendum.* SCHOETTG. Mala, credo, fuiſſet religio, non ſcribere cum tot ſuffragatoribus *auerſo.* Caeterum vt laudatur hic ab Vrſino Columellae locus 7, 3, 24 et ipſi et auctori ſuo aduerſus eſt. Oſtendemus ſuo loco legendum *ne paſcentium capita ſint obuerſa ſoli.*

2, 12 (INTEREST) INIGERE EST VTILE] Inigere verbum ruſticorum, cum pecudes aliquo agunt, vel educunt e ſtabulis. infra; *Inigunt in ea ſtabula.* et lib. III. *Saliunt in aqua, iniguntur in flumen, aut piſcinam.* lib. IV. de ling. Lat. *Pecus in bucita, cum antiquum oppidum exigebant.* POPMA. *Intereſt* et *vtile* idem ſignificat; idcirco alterum eſſet expungendum, niſi eo ſublato, locus adhuc vitioſius relinqueretur. Haec vero eſt Varronis ſententia: *Quibus in locis meſſes ſunt factae, intereſt, vt oues teneantur in ſtipulis, id vtile duplici de cauſa quod etc.* Quicquid igitur inter *intereſt* et *vtile* interponebatur, aut vetuſtate corruptum periit, ideoque librarii, ne lacunam relinquerent, coniunxerunt, aut ab aliquo imperito in ſcribendo praetermiſſum, a quo omnes, quos habemus, libri tranſcripti ſunt. Creſcentii quidem aetate extabat, nam ſi hoc Varronis monitum ſignificauit: *Cum meſſes ſunt factae, teneantur in ſtipulis, quod eſt vtile duabus ex cauſis.* Cum haec ſcripſiſſem, incidi forte in Popmae emendationem, quae quoniam placet, auctoris diligentiam in eo tantum deſiderari poſſe video, quod quaſi in omnibus editis libris, et potiſſimum in eo, quem ipſe procurauerat, ea lectio extaret, ipſam non emendandam ſed explicandam arripuit. PONT.

2, 12 HOC MVTANT) i. e. differunt. Varro de LL. 4 *In denario numero hoc mutat, quod etc.* et lib. 8 *Hoc mutat, quod altera in ſingularibus, altera in coniunctis rebus.* et lib. 1 rerum diuin. *Quid mutat inter Antigonam et Tulliam, eſt animaduertere.* Vid. Agellius 13, 3 et 18, 12. VRSIN.

2, 13 AB ARCTVRI) Plin. 8, 47 *Coitus omnibus ab Arcturi occaſu ad Aquilae occaſum. Gerunt partum diebus CL, poſtea concepti inualidi: cordos vocabant antiqui poſt id tempus natos.* Ex quo loco videtur hic legendum: *Quod qui poſtea concipiuntur, fiunt vegrandes atque imbecilli.* Item Plinius ex Varrone emendandus. nam in V. C. ita hic locus habetur, vt nos edidimus. IDEM.

2, 13 QVAE POSTEA CONCIPIVNT) Plinius tradit hoc accidere foetui ouium. quod ſi eſt, debuit Varro ſcripſiſſe, *Qui poſtea concipiuntur, fiunt vegrandes, atque imbecilli.* Verba Plinii

eſt diebus CL. itaque fit partus exitu [h] autumnali, cum aer eſt modice temperatus, et primitus oritur herba imbribus primoribus euocata. Quamdiu admiſſura fit, eadem aqua vti oportet, quod commutatio et lanam facit variam, et corrumpit vterum. Cum omnes conceperunt, rurſus arietes ſecernendi: ita factis praegnantibus quod ſunt moleſti, [obſunt] [i]. Neque pati oportet minores, quam bimas [k] ſaliri, quod neque natum ex his idoneum eſt, neque non ipſae fiunt etiam [l] deteriores: et [m] non meliores, quam trimae admiſſae. deterrent ab ſaliendo fiſcellis [n] e iunco, aliaue qua

15 re, quod [o] alligant [p] ad naturam. Commodius ſeruantur, ſi ſecretas paſcunt. In nutricatu cum parere coeperunt [q], inigunt in ſtabula ea [r], quae habent ad eam rem ſecluſa, ibique nata recentia ad ignem prope ponunt [s], quoad conualuerunt [t], biduum aut [u] triduum retinent; dum agnoſcant [x] matrem agni, et pabulo ſe ſaturent. deinde dum [y] matres cum grege paſtum [z] prodeunt, retinent agnos, ad [a] quos cum reductae ad [b] veſperum, aluntur lacte, et rurſus diſcernuntur [c], ne noctu a matribus concul- centur. Hoc item [d] faciunt mane ante quam matres in pabulum exeant, vt agni

16 ſatulli [e] fiant lacte. Circiter decem dies cum praeterierunt, palos offigunt [f], et ad eos alligant libro, aut qua alia re leui diſtantes [g], ne toto die curſantes inter ſe teneri, delibent aliquid membrorum. Si ad matris mammam non accedet [h], admouere oportet,

h) *exitus P.* i) *abſunt I.B.R.* k) *trimas Ba-G.* l) *etiam* deeſt *P.* m) *Minores quam trimae det.* praec. puncto *Ba-G.* n) *fiſcellas I.B.R.* o) *quam I.I-G.* p) *alligent I.B.R.* q) *coeperint, iniiciunt a. V. et Cr.* r) *eaque hab. I.B.R.* s) *ponant P.* t) *conualuerint a. V.* u) *ad P.* x) *adcognoſcant P.* y) *dum* abeſt *I.B.R.I.I.* z) *in paſt. Ba-G.* a) *qui cum a. V.* b) *ſunt ad Ba-G.* c) *diſcernentur P.* d) *idem I.B.R.* e) *ſaturi a. V. et Cr.* f) *affigunt a. V. et Cr.* g) *deſtantes P.* h) *accedit I.I-G.*

nii ſunt libro VIII: *Coitus omnibus ad Arcturi occaſum, quod eſt a tertio Idus Maias ad aquilae occaſum, id eſt XIII Cal. Auguſti. Gerunt partum diebus CL. poſtea concepti inualidi.* POPMA.

2, 14 Hanc lectionem retulit Creſc. 9, 69.

2, 14 EADEM AQVA) Locus hic expreſſus eſt in Geopon. 18, 3 Τοῖς αὐτοῖς δὲ καὶ μὴ ξενίζουσιν ὕδασι χρηστέον. VRSIN.

2, 14 ITA FACTIS PRAEGNANTIBVS) Saepe numero opinatus ſum *ita factis praegnantibus* eſſe gloſſema; ſunt enim praegnantes cum conceperunt, meae tamen ſuſpicioni quicquam indulgere nolui; Nunc et Creſcentii auctoritas accedit, apud quem haec l. 9 c. 69 lego: *Vt ait Varro. Cum oues conceperint, arietes ſecernendi ſunt, quia cum ſunt moleſti, obſunt.* Id Varro de ſuili pecore haec tantum: *Cum omnes conceperunt: rurſus ſegregant verres.* Quare docti viri diligenter attendant. PONTED.

2, 14 QVOD SVNT MOLESTI, OBSVNT) Poſterius verbum redundat. Neque dubium, quin ſit ſuppoſitum ab eo, qui putauit in ſententia aliquid deſiderari: quae tamen abſque eo pulchre ſe habet: *Cum omnes conceperunt, rurſus arietes ſecernendi. ita factis praegnantibus quod ſunt moleſti. Neque* etc. Eſt enim traiectio familiaris Varroni, pro *Quod ita factis praegnantibus ſunt moleſti.* SCALIG. Traiectionis, quam notat hic Scaliger, memorabile exemplum eſt 2, 1, 4 de *cum.* Ita τὴν *quod* traiecit 2, 9, 5.

2, 14 NATVRAM) Genitalia. Sic noſter infra 2, 7, 8. Vegetius Artis Veter. 2, 53 de iumentis podagricis: *Venae enim extabunt, natura ſubmiſſa erit.* ita etiam Graeci. Apſyrtus Geopon. 16, 1 Τοῖς ἀπομάγμασι τοῖς τῆς φύσεως τῆς θηλείας περιχρίοντες αὐτῶν τὰς ῥῖνας. Vid. Munckerus ad Hyginum Aſtron. 2, 23. SCHOETTG.

2, 15 Hinc ad 18 retulit Creſc. 9, 74.

2, 15 INIGVNT IN EA) Mendoſe antea: *iniiciunt*: vt enim hoc verbi valde accommodatum, ita illud alienum. VICTOR.

2, 15 MATREM AGNI) Vox *agni* videtur abundare, et p. p. pro *delibent* in V. C. eſt *debilitent*, vt fortaſſe *debilent* legendum ſit. Nam id verbum reperitur apud Nonium, niſi mendoſum eſt; et ab eo verbo dictus eſt *debilo*, ſiue vt docti viri malunt *debil homo* ab Ennio. *debilitent* autem gloſſema eſt verbi *debilent.* VRSINVS.

2, 15 VT AGNI SATVLLI FIANT LACTE) Vetus haec lectio, quam veram puto: ideoque communi expuncta, hanc in ſuam ſedem reduxi. *Satullare* etiam verbum vſurpauit Varro apud Nonium 1289, περὶ αἱρέσεων· *Neque in puluere initico coquam carnem, quibus ſatullem corpora ac famem ventris.* VICTOR.

2, 16 DELIBENT ALIQVID) Vid. nota Vrſini ad ſ. praeced. Creſcentius addit gloſſam: *id eſt deſtruant.* Vid. Ind.

2, 16 AVT

tet, et labra agni vnguere [i] butyro aut adipe ſuilla [k], et olfacere labra lacte. Diebus poſt paucis obiicere his viciam molitam [l], aut herbam teneram, ante quam exeunt [m] paſtum, et cum reuerterunt. Et ſic nutricantur quoad [n] facti ſunt quadriemeſtres. 17
interea matres eorum his temporibus non mulgent [o] quidam [p], qui vt [q] melius, omnino perpetuo, quod et lanae plus ferunt, et agnos plures. Cum depulſi ſunt agni a matribus, diligentia adhibenda eſt, ne deſiderio ſeneſcant. itaque deliniendum in nutricatu pabuli bonitate: et a frigore et aeſtu ne quid laborent, curandum. Cum 18
obliuione iam lactis non deſiderant [r] matrem, tum denique compellendum in gregem ouium. Caſtrare oportet agnum non minorem [s] quinque menſium, neque ante quam calores aut frigora ſe fregerunt [t]. Quos arietes ſubmittere volunt, potiſſimum eligunt ex matribus, quae geminos parere ſolent. Pleraque ſimiliter faciendum in ouibus pellitis, quae propter lanae bonitatem, vt [u] ſunt Tarentinae et Atticae [x], pellibus integun-

i) *vngi I. B. R.* k) *ſuillo I. I-G. et ſquilla Cr.* l) *molitiam P. mollitiam Ienſſ. mollitam a. V.* m) *exeant I. B. R. I. I. exeant in Ba-G.* n) *quod ad P.* o) *mulgeant: I. B. R.* p) *quidem Heru.* q) *vt* deeſt *a. V.* r) *deſiderat P.* s) *minore s. menſum P.* t) *eregerunt (c. ſe regerunt) P. exegerint a. V.* u) *non ſunt. Tar. I. B. R.* x) *antiaticae I. B. R. altinates I. I-G.*

2, 16 AVT ADIPE SVILLA) Vetus lectio, quam Priſcianus etiam agnoſcit, qui tradit vetuſtiſſimos multa huiuſcemodi nomina et virili et muliebri etiam genere protuliſſe: et de adipe vtitur auctoritate M. Varronis in II libro rerum ruſticarum. VICTOR.

2, 16 VICIAM MOLITAM) Mendoſe antea *mollitam*. Lucillius L. XXIX apud Nonium 1342 *Fouere ex molito hordeo.* Iterum hoc ipſo in libro idem error, et eodem pacto correctus auctoritate eorundem codicum. VICTOR. Quid ſi tamen *mollitam* intelligi voluit aqua vel coctam, vel certe maceratam?

2, 16 AVT HERBAM TENERAM) Contaminatus in extrema eſt dictione optimus liber. *Tenentiam* enim habet. Receptam lectionem retinui: emendari fortaſſe non incommode poſſet *tenellam*, ſunt tamen manuſcripti, qui *teneram* habent. VICTOR.

2, 17 QVI VT MELIVS) Videtur legendum *melius qui.* et p. p. *et agni pinguiores.* nam ita hic locus eſt in Geopon. μέχρι δὲ μηνῶν δύο οὐκ ἀμελητέον τοῦ γάλακτος, κάλλιον δὲ, εἰ μηδέποτε. εὐτραφέστατοι γὰρ ἔσονται οἱ ἄρνες. VRSIN. Crediderim formulam quaſi ſolennem eſſe, *qui* faciunt *vt* eſt *melius.* Iam ad Fabri theſaurum oſtenſum eſt, legiſlatoriam vocem eſſe *melius.* vbi ex Liu. 3, 48 ſcribendum erat, *quieſſe erit melius.* Forte etiam huc facit Horatianum illud 1, Od. 11, 3 *vt melius quidquid erit pati.*

2, 17 NE DESIDERIO SENESCANT) Simile illud Cic. pro Milone c. 8 vbi ironice de morte Clodii, *Luget ſenatus, moeret equeſter ordo, tota ciuitas confecta ſenio eſt.*

2, 17 ITAQVE DELINIENDVM) Creſcentius etiam hic gloſſam adiicit, *h. e. blandiendum.*

2, 18 ANTEQVAM CALORES AVT FRIGORA SE EXEGERVNT) Vetus lectio *Eregerunt:* fortaſſe, *Fregerunt*, notum enim iam omnibus quemadmodum antiqui librarii propter ſimilitudinem illarum literarum in Romana vetere ſcriptura ſaepe lapſi ſint, et F pro E, contraque ſcripſerint. In optimo exemplari ſic locus hic legitur e ſecundo hoc libro, *optimae elutae ſunt in Sicilia,* cum *Flutae* legi debeat. Nihil variaui, leuem tamen ſuſpicionem meam ex diuerſitate lectionum ortam ſignificare volui. Cicero de aeſtu meridiano hac voce vſus eſt Orat. 1 ad extremum, *Scaeuola paulum requieſcet, dum ſe calor frangat.* VICTOR. Recte, meo iudicio, ſuſpicatur doctiſſimus Victorius hic legendum, *fregerunt.* Ego tamen puto *Regere*, compoſitum vt *degere*, hoc eſt imminuere. quo verbo vſus eſt ſupra lib. 1 de amurca: *Duas partes quoad regerunt. Regere*, eximere. SCALIG. Forte legendum: *fregerint.* Summitti autem dicuntur pecora, quae in locum demortuorum capitum ſufficiuntur. Varro infra: *Bimeſtres cum ſunt facti, tunc ſummittuntur, et in grege incipiunt eſſe.* In Geopon. 18, 9 ſic habetur: τῶν δὲ τράγων ἐκκρίνουσι τοὺς μεγάλους, καὶ ἐμπλεύρους, ἰσχία τε μείζονα ἔχοντας, δασυτρίχους, μακρότριχας, λευκότριχας, αὐχένα καὶ τράχηλον βραχὺν ἔχοντας, βρόγχον δὲ μακρότερον. VRSIN. *Frangere*, et *frangere ſe* eſt mitigare, quod exemplis probauit Burmannus ad Petronium c. 75. SCHOETTG. Neſcio, an multum praeſidii ſit Scaligeranae obſeruationi in loco, quem laudat V. 1, 64. 2. nam ibi *regerunt* praeſens videtur eſſe a *regero*, niſi plane legendum *redegerunt.*

2, 18 IN OVIBVS PELLITIS) Cum in Megarenſi agro pellibus intectas oues ſpectaſſet Diogenes, Megarenſium autem liberos nudos ob mendicitatem paſſim videret, facete dixit, Praeſtare Megarenſis arietem eſſe quam filium. Cui ſimilem vocem poſtea fortunatiſſimus Romanorum imperator de immiti rege Iudaeorum edidit;

 Diogenis

integuntur, ne lana inquinetur, quo minus vel infici recte poſſit [y], vel lauari, ac parari [z].
19 Harum praeſepia ac ſtabula vt ſint pura, maiorem adhibeant diligentiam, quam hirtis [a]. itaque faciunt lapide ſtrata, vt [b] vrina necubi in ſtabulo conſiſtat. His quaecunque iubentur, veſcuntur, vt folia ficulnea [c], et palea, et [d] vinaceae [e]. furfures obiiciuntur modice, ne parum, aut nimium ſaturentur. vtrumque enim ad corpus alendum inimicum. at [f] maxime amicum cytiſum, et Medica. nam et pingues facit facil-
20 lime, et genit [g] lac [h]. De ſanitate ſunt multa, ſed ea (vt dixi) in libro ſcripta magiſter pecoris habet: et quae opus ad medendum, portat ſecum. Relinquitur de numero,

y) *vellus* inf. *P.* z) *putari P.* a) *hircis I. B. R.* b) *et P.* c) *figulnea P.* d) *et* omitt. *P. I. B. R.* e) *vinacia I. B. R.* f) *Vt P.* g) *generat I. B. R. gignit I. I - G.* h) *lacte. San. P.*

Diogenis *ἀπόφθεγμα* ab Laertio in ipſius vita relatum eſt. Quas *pellitas* oues M. Varro, ille *πρόβατα δέρμασιν ἐσκεπασμένα* appellat. VICTOR. Col. 7, 4 *pellitas oues* appellat tectas, reliquas vero *hirtas*. VRSIN. Oues pellitae ſunt, quae teguntur pellibus, ob praeſtantiam lanae. Horatius: *Dulce pellitis ouibus Galeſi, Flumen.* Tales ſunt Appulae, Mileſiae, Tarentinae, quas celebrant Plinius et Columella, et Atticae, quas Varro hic memorat, et Laberius in Mimo inſcripto Paupertas: *Nihil refert molem e lanitia Attica, An pecore ex hirto veſtitum geras.* Strabo lib. IV appellat *ὑποδιφθέρας ποίμνας*, ex quarum lana ait Romanos conficere laenas. Laertius in vita Diogenis Cynici *πρόβατα δέρμασιν ἐσκεπασμένα.* Contra quae ſine pellibus paſcuntur, et lanam habent craſſam, dicuntur *Colonicae* et *Hirtae.* Lucillius: *Paſcali pecore, ac montano, hirto, atque ſoloce.* POPMA.

2, 18 VT SVNT TARENTINAE ET ATTICAE) In antiquioribus cunctis *Atticae* inuenimus: in nullis, vt antea in excuſis legebatur, *Altinates.* Lanam Atticam nobilem fuiſſe, teſtimonio etiam Latini Poetae ſcimus. Apud Nonium Laberius Paupertate: *Nihil refert mollem e lanitia Attica, an pecore ex hircorum veſtitum geras.* Eandem in magno pretio habitam Plutarchus quoque oſtendit in commentario *περὶ τῦ ἀκύειν*, his verbis, *μηδὲ ἱμάτιον περιβαλέσθαι εἰ μὴ προβάτων Ἀττικῶν εἴη τὸ ἔριον.* VICTOR. Colum. ibidem: *Graecum pecus plerumque Tarentinum vocant.* Cato apud Feſtum in *paſcales oues*, Tarentinam appellauit pellitam ouem, quod in agro Tarentino paſceretur. VRSIN.

2, 18 VEL LAVARI AC PARARI) Communem lectionem retinui: quam vero in antiquioribus libris inueni, nunc oſtendam. In illis enim *putari* pro *parari* legitur, in optimo tamen codice mendi nota ad hunc locum adpoſita eſt. Non multo ante [ſ. 10] vbi in excuſis *Sole exorto puro* ſcriptum erat, in iiſdem vetuſtis *puto. putum* antiquos pro *purum* dixiſſe, notum eſt. Sex. etiam Pompeius inquit *Imputatum, nondum purgatum.* quare arbitror veterum ſcripturam rectam eſſe. VICTOR. Melius vetus ſcriptura *lauari ac putari.* Sic ſupra dixit: *ſole puto.* SCALIG. Vid. Popma ad Cat. 39, 1 *beneque picaueris.*

2, 19 HIS) Scil. praeſepibus. Colum. 7, 4, 2 *paſcuntur ad praeſepia.* VRSIN.

2, 19 ET GENIT LAC. DE SANITATE) In optimo codice, *Genit Lacte, Sanitate.* Verbum *Genit*, ſaepe iam a Varrone vſurpatum, recepimus, formis autem excuſi antea *Gignit* habebant: nec nos fefellit ante ipſum, *Lacte*, nominandi caſu dixiſſe. veruntamen quia locus maculoſus erat (*De*, enim quod hic neceſſarium videtur, non erat) exiſtimauimus in hoc peccare librarium potuiſſe, et pro *De*, *Te*, ſcripſiſſe, atque incommode cum priore verbo coniunxiſſe. Poteſt etiam recte in antiquis *Lacte* ſcriptum eſſe, vt praepoſitio defecerit. Siquidem animaduertimus (nihil enim relinquere volumus quod poſſit ſtudioſos adiuuare) in ſequente capite, vbi in excuſis, *De forma videndum*, legitur, in eodem vetuſtiſſimo libro, aliiſque nonnullis, *Forma videndum*, ſine praepoſitione ſcriptum eſſe. Quare cogitabunt ſtudioſi an defendi lectio illa poſſit. Sunt tamen manu ſcripti, qui cum excuſis vtroque loco faciant. VICTOR.

2, 20 RELINQVITVR DE NVMERO) Hunc locum non integrum opinor, quod haec nona de numero pars nihil aliud complectatur niſi paſtorum numerum, ſilentio multa praetermittens, quae in capite primo nono loco ſeruanda proponuntur: *Relinquitur*, inquit, *nonum quod dixi de numero vtriusque partis commune. Nam et qui parat pecus, neceſſe eſt conſtituat numerum, quot greges et quanto ſit paſturus, ne aut ſaltus deſint, aut ſuperſint, et ideo fructus diſpereant. Praeterea ſcire oportet in grege quot foeminas habeat, quae parere poſſunt, quot arietes, quot vtriusque generis ſoboles, quot reiiculae ſint alienandae etc.* Haec itaque ſummopere, vt ipſe etiam fatetur, neceſſaria non apparent; quae ad paſtores ſpectant, videmus, de quibus rurſus c. 10. *de numero paſtorum alii anguſtius alii laxius conſtituere ſolent; ego in octogenas hirtas oues ſingulos paſtores conſtitui, Atticus in centenas.* Multa itaque deſiderantur, quod et propoſitus ordo poſcere videtur, et id quod de hac nona parte in reliquo pecore praecepit: Praeterea c. 3. de caprino grege verba faciens hoc apertiſſime oſtendit: *Relinquitur de numero qui in gregibus eſt minor caprino, quam in ouillo quod caprae laſciuae, et quae diſpergant*

mero, quem faciunt alii maiorem, alii minorem. nulli enim huius moduli naturales. illud fere omnes in Epeiro facimus, ne minus habeamus in centenas oues hirtas [i] ſingulos homines: in pellitas binos [k].

III. CVI COSSINIVS, Quoniam ſatis [a] balaſti, inquit, o Fauſtule noſter, accipe a me cum Homerico Melanthio chordo [b] de capellis, et quemadmodum oporteat [c] breuiter dicere [d], diſce. Qui caprinum gregem conſtituere vult, in eligendo animaduertat oportet, primum aetatem, vt eam paret, quae iam ferre poſſit fructum, et de iis eam potius, quae diutius: nouella enim quam vetus vtilior [e]. De [f] forma 2
videndum, vt ſint firmae, magnae, corpus lene vt habeant, crebro pilo, niſi ſi glabrae ſunt duo enim genera earum. ſub roſtra duas vt mammulas [g] penſiles habeant: quod eae foecundiores ſunt [h]. vbere ſint [i] grandiore, vt et lac multum, et pingue habeant pro [k] portione. Hircus molliori [l] et [m] potiſſimum pilo albo, ac ceruice et collo breue

i) *hircas P.* k) *caprae binos I. B. R. P. 1. captae binos P. 2.* [C. III.] a) *ſatis* abeſt *I. B. R.* b) *cordo P. Ba-G.* c) *oportet I. B. R.* d) *dicere* deeſt *I. B. R.* e) *melior I. I-G.* f) *De* abeſt *I. B. R.* g) *mamillas a. V.* h) *ſunt* deficit *P.* i) *ſint* omitt. *I. B. R.* k) *proportione* iunct. *I. B. R.* l) *mulior P. melior is et I. B. R.* m) *pilo et pot. I. I-G.*

gant ſe. Contra oues quae ſe congregent, ac condenſent in locum vnum. Nonnulla denique quae ap. Creſcentium extant l. 9 c. 69 id confirmant: *centum ouibus vnus aries ſufficere fertur, et quotque ſunt centenaria tot arietes ſufficere ait Varro.* PONT.

3, 1 BALASTI) De ouibus ſermonem habuiſti. Alias vero etiam de ſermone hominum occurrit, qualia exempla notauit Bochartus Hieroz. 1, 2, 45. SCHOETTG. Etiam alias ea ratione vſum Varronem, et *dibalare* dixiſſe de L. L. 7, [eſt 6, 5 p. 81, 32 Dordr.] obſeruat Victor. VV. LL. 9, 7.

3, 1 CVM HOMERICO MELANTHIO CORDO) Scribo, *condo. Condus,* ὁ ταμίας. Niſi adſcribamus veteri conſuetudini Romanorum, qui pro *condolio* dixerunt *Cordolium* (non enim a *corde*) et pro *contumione, Cortumionem.* non enim ne id quoque a corde, vt vult Varro. Eſt enim *contumio,* ἐνατενισμὸς. Vnde et *Contumax.* Plura et eiusmodi paſſim apud veteres annotabis. vt *Genimen, Germen.* SCALIG. *Cordus* a Graecis appellatur ταμίας. VRSIN. Melanthius fuit paſtor caprarum Vlyſſis in inſula Ithaca. Homerus Odyſſ. P. 369. Y. 173 et alias ſaepe, Ouidius Heroid. 1, 95. SCHOETTG.

3, 1 ET EAM POTIVS) *Et eam potius, quae diutius: nouella enim melior.* Ita legendus hic locus. caetera videntur adiecta. VRSIN.

3, 2 DE FORMA VIDENDVM, VT SINT FIRMAE MAGNAE) Anceps ſum, dicendumne ſit pro *firmae magnae, formae magnae vel forma magna*; an contra. Creſcentius quidem ſic tranſcripſit c. 76. *In forma videndum, vt ſint formae magnae.* Idem Varro de Suillo pecore: *Ergo qui ſuum gregem vult habere idoneum eligere oportet primum bona aetate, ſecundo bona forma. Ea eſt cum amplitudine membrorum etc.* It. lib. 3 c. 6 de Pauonibus: *Hi ad greges conſtituendos parantur bona aetate, et bona forma.* Columella ſic etiam loqui ſolet l. 2 c. 9 *Quo minoris formae bubus adminiſtrari id poſſit.* Lib. 6 c. 21 *Vaccae quoque probantur altiſſimae formae.* Ib. c. 34 *Si minoris formae ſunt,* (equae) *nam ſi maioris etiam congios.* Ib. c. 36 *Equam conuenit in annos decem, quousque ampliſſimae atque pulcherrimae formae ſit.* Pallad. quoque vtrumque imitatus id vſurpauit lib. 4 tit. 11 *Vaccas etiam nunc magnas parabimus, ſed eligemus forma altiſſima.* Lib. 4 tit. 13 *Equam magni corporis, ſolidis oſſibus et forma egregia debet eligere.* It. *Iuueni tamen equo et viribus formaque conſtanti, non amplius quam duodecim vel quindecim debemus admittere.* PONT. Vid. Victorius ad 2, 2, 19. Hic abeſſe poteſt ἢ *de* nullo ſententiae damno.

3, 2 CORPVS LENE) Videtur legendum *leue*; nam ſic eſt in Geopon. Τὸν μὲν χρῶτα λεῖον ἐχούσας. VRSINVS.

3, 2 MAMMVLAS) Ita in antiquis inuenimus: in excuſis antea *mamillas.* Sextus etiam Pompeius inquit, *A mamma, mammulam, et mamillam.* VICTOR. *Noneolae vocantur papillae, quae ex faucibus caprarum dependent,* Feſtus. Niſi *Naeuolae* legendum ſit, quod ſint vt *naeuuli,* quomodo et cum de mammillis ſermonem haberet, loquitur Gellius. SCALIGER. Adde Reineſ. V. L. 2, 14 p. 244. SCHOETTG.

3, 2 VT LAC MVLTVM) *Vt lac multum et pingue habeant pro portione. Pro portione* ſiue (vt apud Ald. Iunt. Gymn.) *Proportione* mihi ſuſpecta lectio; additamentum quippe opinor. Idcirco nec apud Creſcentium lego, ſed reliqua quidem: *Vbere grandiore ſint et lac multum et pingue habeant.* PONTED.

breue [n], gurgulione [o] longiore. Melior ſit grex, ſi non eſt ex collectis comparatus,
3 ſed ex conſuetis vna. De ſeminio [p] dico eadem, quae Atticus in ouibus. hoc aliter,
ouium ſemen tardius eſſe, quo hae ſint [q] placidiores; contra caprile mobilius eſſe,
de quarum velocitate in Originum libro Cato ſcribit [r] haec: In Sauracti [s], Fiſcello [t]
caprae ferae ſunt, quae ſaliunt e ſaxo pedes plus ſexagenos. Oues enim, quas paſci-
mus, ortae ſunt ab ouibus feris, ſic caprae [u], quas alimus, a capris feris ſunt [x] ortae,
4 a queis propter Italiam Capraſia inſula eſt nominata. De capris quod meliore ſemi-
ne eae [y], quae bis pariant, ex his potiſſimum mares ſolent ſubmitti ad [z] admiſſuras.
quidam etiam dant operam, vt ex inſula Media capras habeant, quod ibi maximi ac
5 pulcherrimi exiſtimantur fieri hoedi. De emtione aliter dico [a] atque ſit [b], quod
capras ſanas ſanus nemo promittit. nunquam enim ſine febri ſunt. Itaque ſtipulan-
tur paucis exceptis verbis: ac Mamilius [c] ſcriptum reliquit ſic, Illas capras hodie
recte

n) *breui Heru.* o) *curculione I. B. R.* p) *ſiminio P.* q) *ſunt I. B. R.* r) *ſcripſit I. B. R.* s) *ſoracti a. V.* t) *Fiſcelio I. I - G.* u) *caprae et* x) *ſunt* deſunt *I. B. R.* y) *eaeque bis I. B. R.* z) *admiſſuras* ſine praep. *P. 1. admiſſuris I. B. R. ad admiſſuris P. 2.* a) *atque de ouibus dico, quod I. I - G. atque de omnibus etc.* marg. b) *fiet I. B. R.* c) *Manilius a. V. Manilibus P.*

3, 3 DE SEMINIO) Turnebus 21, 2 recte ex hoc loco etiam oſtendit vanum eſſe, quod quidam finxere inter *ſeminium* atque *ſemen* diſcrimen, cum illud velint pro ſobole et foetu dici: hoc pro materia genitali.

3, 3 HOC ALITER) Traxit hoc ex antiqua formula, qua in ſententiis dicendis vtebantur. HOC ALITER. HOC AMPLIVS. cum alter alteri aſſentiebatur, et aliquid addebat, vel demebat, vel aliquo modo mutabat. VRSINVS.

3, 3 IN SAVRACTI FISCELLO) *Soractis*, inquit Seruius ad Aen. 11, 785 *mons eſt Hirpinorum in Flaminia collocatus.* Recte. Situs autem erat iuxta Tiberim, non procul Faleriis et Veiis. Scribitur etiam in primo caſu *Soracte*, et Apollini fuit ſacer, vnde Charmelus quidam a Silio Italico 7, 662 *Phoebei Soractis honos* dicitur. Idem 8, 493 *Haud procul, et ſacrum Phoebo Soracte frequentant.* Mirum autem, cur noſter Soracte cum Fiſcello coniungat, quum, vt e Plinio H. N. 3, 12 conſtat, Nar fluuius e monte Fiſcello originem ſumat, Soracte vero ad Tiberim iaceat, eo loco, quo Nar iam in Tiberim ſe exonerauit. Videat lector tabulas Cellarii in Geographia Antiqua et Silio Italico occurrentes. Ponamus ergo copulam inter haec duo montium nomina, vt diuerſa a ſe inuicem videantur. Meminit vero caprarum in monte Fiſcello etiam ſupra 2, 1, 5. SCHOETTG. Separandum *in Sauracti, Fiſcello*; nam duo ſunt montes, quorum primus Soracte vel Soractis etiam appellatur. PONTED.

3, 4 QVAE BIS PARIANT) Vid. leg. *binos.* Graeci διδυμοτόκυς dicunt. verba *ad admiſſuras* gloſſae ſunt. VRSINVS.

3, 4 EX INSVLA MEDIA) *Mediam inſulam*, ni fallor, vocat τὴν Μῆλον, vt ſupra dixit Chiam et Coam inſulam pro Chia et Co inſula, τὴν Χῖον, τὴν Κῶ. Pecuariae copia ei nomen dediſſe videtur. *Mediam* autem, non *Meliam* dixit, propter familiarem veteribus commutationem τῦ *L.* in *D.* vt *Melicae* contra Gallinae dictae, quae *Medicae* dici debebant. SCALIGER.

3, 5 DE EMTIONE ALITER) Vetus lectio: *De emtione aliter dico adque fiet.* Scribi debere puto, *Aliter dico atque ſit:* hoc intellectu, vt oſtendat ſe contra conſuetudinem hominum ſentire, qui ſanas capras ſtulte promittant, cum illae ſanae ne puncto quidem temporis ſint. Aliis ipſas vitiis carere promitti ſine fraude poteſt, cum carent: de ſanitate, falſum et improbum eſt. VICTOR.

3, 5 NVNQVAM ENIM) In Geopon. ita hic locus expreſſus eſt 18, 9 ἀμέλει τὸ ζῶον φυσικῶς ἀεὶ πυρέττει, καὶ εἴποτε ἐκλείψει ὁ πυρετὸς, διαφθείρονται. Vid. Plinius 8, 50. Hoc tamen negat Ariſtoteles I de hiſt. anim. c. 11 de Alcmaeone. VRSIN. Non poſſum h. l. ſilentio praeterire, quod Grauerolius narrat in epiſtola de Sorberii et Cotelerii vita, Sorberianis praemiſſa, in qua de Cotelerio haec occurrunt: Is ſcil. Nemauſi durante peſte a. 1629 natus eſt, vbi nutrix quoque illius peſte correpta obiit, quapropter capram ipſi nutricis loco ſubſtituerunt, quae tam ſe infanti adprobauit, vt nutricem poſtea oblatam renuerit, et capram potius amplexus ſit. Inde vero poſtea euenit, vt is ſemper per totam vitam melancholicus eſſet et valetudinarius, et nunquam fere febre careret. SCHOETTG.

3, 5 AC MAMILIVS SCRIPTVM RELIQVIT) Ita emendauimus ex vetuſtis codicibus, cum antea Manilius ſcriptum eſſet, vt hoc ipſo in libro iterum. *Qui Mamilii actiones ſequuntur lanii.* ſed etiam tertio capite de equis, *Vt in Mamilii actionibus ſunt perſcripta.* Quorum librorum auctoritate intelligitur, nos recte feciſſe, qui quondam in primo libro de Oratore, vbi *Manilianas venalium*

recte eſſe, et bibere poſſe, habereque recte [d] licere [e], haec ſpondesne? De quibus admirandum illud, quod etiam Archelaus ſcribit, non vt reliqua animalia naribus, ſed auribus ſpiritum [f] ducere ſolere, paſtores curioſiores aliquot [g] dicunt [h]. De alte- 6
ris quatuor, quod eſt de [i] paſtu hoc dico. ſtabulatur pecus melius ad hibernos exortus [k] ſi ſpectat, quod eſt alſioſum [l]. Id vt pleraque [m] lapide, aut teſta ſubſterni oportet, caprile quo minus ſit vliginoſum, ac lutulentum. Foris cum eſt pernoctandum, item in eandem partem caeli quae ſpectent [n], ſepta oportet ſubſterni virgultis, ne oblinantur. nec [o] multo aliter tuendum hoc pecus in paſtu, atque ouillum, quod tamen habet [p] ſua propria quaedam, quod potius ſilueſtribus ſaltibus delectantur, quam pratis. Studioſe enim de agreſtibus fruticibus [q] paſcuntur, atque 7
in locis cultis, virgulta carpunt: itaque a carpendo caprae nominatae. ob [r] hoc in lege locationis fundi excipi ſolet, ne colonus capra natum in fundo paſcat. Harum enim dentes inimici ſationis, quas etiam aſtrologi ita receperunt in caelum, vt extra limbum [s] XII ſignorum excluſerint. [Sunt duo hoedi, et capra non longe a tauro.]
Quod ad foeturam pertinet, deſiſtente autumno exigunt a grege in [t] campos, hircos 8
in caprilia,

d) *recte* abeſt *I. B. R.* e) *licet B. R.* f) *ſi tritum P.* g) *aliqui I. B. R.* h) *hoc dic. a. V.* i) *idem I. B. R.* k) *exortos P.* l) *alſiomum P. 2.* m) *plerique I. B. R. Pol. 2.* n) *ſpectant ſepta ſubſternimus I. B. R.* o) *Non P.* p) *habent P.* q) *fructibus I. B. R. Heru.* r) *Ab P.* s) *lembum P.* t) *in campo Ienſſ. e campis Bu-G.*

venalium vendendorum leges, ſcriptum erat, *Mamilianas* emendauimus. Quod etiam in primo libro de Finibus faciendum eſt, adhuc enim illic corruptum hoc nomen, *Diſſeretur inter principes ciuitatis P. Scaeuolam M. que Mamilium.* VICTOR. Cic. lib. I. de Orat. *Manilianas venalium vendendorum leges.* VRSIN. Sed eſt in loco Ciceronis 1. Or. 58 non minus magna varietas, et non minus magnis praeſidiis nititur litera in hoc nomine duodecima, quam tertia decima. Viderint ICti. an ſequemur ICtum magnum et non minorem criticum, A. Auguſtinum, qui ſecundum Manilium pronunciat ex Pandecte Florentino?

3,5 ILLAS CAPRAS HODIE) Scriberem: *illaſce capras*, vt de ouibus; *illaſce oues, qua de re agitur:* de ſuibus: *illaſce ſues ſanas eſſe:* de bubus: *illoſce boues ſanos eſſe*; de indomitis: *illoſce iuuencos ſanos recte.* PONTED.

3,5 HABEREQVE RECTE) *Recte* valet hic arbitrio boni viri. L. 73. D. de verborum ſignificatione. VRSIN.

3,5 QVOD ETIAM ARCHELAVS SCRIBIT) Plinius quoque libro VIII, capite L. *Auribus eas ſpirare, non naribus: nec vnquam febri carere, Archelaus auctor eſt.* Ariſtoteles tamen libro primo de Hiſtoria animalium, Alcmaeonem hoc ſcripſiſſe tradit, quem etiam mendacii inſimulat: Ἀλκμαίων δὲ ὐκ ἀληθῆ λέγει, φάμενος ἀναπνεῖν τὰς αἶγας κατὰ τὰ ὦτα. VICT. Non adducam quae Ariſtoteles non ex Archelao, ſed ex Alcmaeone in medium producit, quantum ad hunc locum facit. Hoc addam tamen, egregium poetam Oppianum de capris ſilueſtribus non abſimile dixiſſe, non auribus quidem, vt hic Varro ex Ariſtotele, ſed fiſtula, quae a palato ad interſtitium ipſorum cornuum pertinet, ſpiritum ducere. Quod neſcio an alius vſpiam veterum prodiderit. Eius verſus ſunt hi: Αἰγάγροις δέ τις ἐςὶ δι' αὐτῶν αὐλὸς ὀδόντων Λεπταλέης πνοίης, κεράων μέσον ἔνθεν ἔπειτα Αὐτὴν εἰς κραδίην καὶ πλεύμονα εὐθὺς ἱκάνει. SCALIG. Locus Oppiani eſt Cyneg. 2, 338 vbi vide Rittershuſium. Cum noſtro vero faciunt etiam Plin. 8, 50. Phile c. 47. SCHOETTG. Ego libentius diſtinctionem tollerem poſt *ſolere*: PONTED. Nimirum poſt *ſolere* interpungunt editiones aliae. Caeterum ſimile Archelai mendacium eſt Varr. 3, 11, 4 et aliud 3, 12, 4.

3,6 QVOD EST ALSIOSVM) Ex Ariſtotele: εἰσὶ δὲ αἶγες δυσριγότεραι τῶν οἴων. SCALIG. In Geop. 18, 9 eſt: φύσει γὰρ δύσριγόν ἐςι τὸ ζῶον. apud Plin. quoque *alſioſa.* Gloſſarium *alſioſus* interpretatur δύσριγος. Fortaſſe legi poſſet: *Stabulum melius ad hibernos exortus ſpectat, pecus quod eſt alſioſum.* VRSIN.

3,7 IN LOCIS CVLTIS VIRGVLTA) Melius: *atque in locis incultis.* PONTED.

3,7 SVNT DVO HOEDI—TAVRO) Haec verba ex I, 2 tranſlata huc ſunt; itaque videntur inducenda. Item abundant illa: *a grege e campis.* et locus ita interpungendus: *Quod ad foeturam pertinet, deſiſtente autumno exigunt hircos in caprilia, item vt in arietibus dictum eſt, quae concepit poſt quintum menſem etc.* Ita legendum pro *quartum* ex Ariſt. hiſt. anim. 6, 19. Plin. 8, 50 et Geop. 18, 9. VRSINVS.

3, 8 DESISTENTE AVTVMNO EXIGVNT A GREGE IN CAMPOS HIRCOS IN CAPRILIA) Locus et interpunctionibus non recte

in caprilia, item vt in arietibus dictum. Quae concepit [u], poſt quartum [x] menſem
reddit [y] tempore verno. In nutricatu hoedi, trimeſtres cum ſint facti, tum ſubmit-
tuntur, et in grege incipiunt eſſe. Quid dicam de earum ſanitate, quae [z] nunquam
ſunt ſanae? niſi tamen illud vnum, quaedam [a] ſcripta habere magiſtros pecoris, qui-
bus remediis [b] vtantur ad morbos quosdam earum, ac vulneratum [c] corpus, quod
vſu venit iis [d] ſaepe, quod inter ſe cornibus pugnant, atque in ſpinoſis locis paſcun-
9 tur. Relinquitur de numero, qui in gregibus eſt minor caprino, quam in ouillo,
quod caprae laſciuae, et quae diſpergant [e] ſe, contra oues, quae ſe congregent [f], ac
condenſent in locum vnum. Itaque in agro Gallico greges plures potius faciunt,
quam magnos, quod in magnis cito exiſtat [g] peſtilentia, quae ad perniciem eum [h]
10 perducat [i]. Satis magnum gregem putant eſſe circiter quinquagenas. quibus aſſen-
tiri putant id, quod vſu venit Gaberio equiti R. Is enim, cum in ſuburbano mille [k]
iugerum haberet, et a caprario quodam, qui adduxit capellas ad vrbem x [l], ſibi in
dies ſingulos denarios ſingulos [m] dare, audiſſet [n], coegit mille caprarum [o], ſperans ſe
capturum [p] de praedio in dies ſingulos denarium [q] mille. Tantum enim fefellerit [r],
vt

u) *concipit P.* x) *quattuor menſes I. B. R.* y) *redit Heru.* z) *quia a. V.* a) *quod quaedam remedia Scr. oportet hab. Ba-G.* b) *remediis* deeſt *Ba-G.* c) *vulnera. Tunc I. B. R.* d) *his, quod ſaepe inter I. B. R.* e) *diſpergunt a. V.* f) *congregant et condenſant I. B. R. Ba-G et condeſent P.* g) *exiſtit I. B. R. exiſtunt peſtilentiae I. I-G.* h) *eos I. I-G.* i) *perducit I. B. R. perducunt I. I-G.* k) *haberet agrum iugerum* 1000. *Ba-G.* l) *decem P. I. I.* deeſt *Ba-G.* m) *ſingulos* deficit *I. B. R. Ba-G.* n) *audiſſe P.* o) *gregem* add. *Ba-G.* p) *capturam P.* q) *denarios Ba-G.* r) *fefellit a. V.*

recte diſtinctus, et mendo deprauatus. Sic enim eſt ſcribendus, vt apud Popmam extat, *Deſiſtente autumno exigunt a grege in campos, hircos in caprilia*; deinde permutanda vox *a grege in gregem.* Hoc namque per Varronem ſignificatur. deſiſtente autumno vel ſub brumam de ſaltibus et montoſis regionibus in campos eſt caprilis grex reuocandus, et hirci, qui ſeorſim a capris paſcebantur, ne foeminas inirent, easque hieme parere cogerent, in gregem ad admiſſuram reducuntur. Quod vero caprae in montibus paſcantur, in hoc eodem libro c. 1 Varro expreſſerat: *In qua regione quamque potiſſimum paſcas, et quando e queis vt capras in montoſis potius locis et fruticibus quam in herbidis.* Idem Virgilius libr. 3 Georg. docet: *Paſcuntur vero ſiluas, et ſumma Lycaei Horrentesque rubos, et amantes ardua dumos.* Id etiam Columella libr. 7 c. 6, 1 *Id autem genus* (caprinum) *dumeta potius quam campeſtrem ſitum deſiderat: aſperisque etiam locis ac ſilueſtribus optime paſcitur.* Id denique in Geop. libr. 18 c. 9 Florentino auctore praeceptum habemus: αἱ αἶγες χαίρουσι τόποις ὀρεινοῖς. Marium quoque a foeminis ſegregationem in eodem loco ſic praecepit Varro. *Praeterea habenda ratio quanto ante incipiat admiſſura fieri, mares a foeminis ſecretos habeant: quod fere in omnibus binis menſibus ante faciunt et armentarii et opiliones.* Caeterum apud Creſcentium hunc locum foede inquinatum inuenio. nam haec tantum extant: *Poſt autumnum exigunt in gregem hircos.* PONT.

3, 8 ITEM VT IN ARIETIBVS DICTVM) Perperam haec disiuncta ſunt. Nam hunc ordinem poſtulabant: *Deſiſtente autumno exigunt a grege in campos, hircos in caprilia, item vt in arietibus dictum. Quae concepit* etc. Superius enim ſecernere arietes a praegnantibus praecipit. SCALIG. Nimirum ita diſtinxerant vel diſtraxerant potius: *in caprilia. Item vt in arietibus dictum, quae concepit poſt quartum menſem, reddit etc.* Ad quae reſtituenda Scaligero non fuiſſe nobis, aut cuiquam ſano, opus, apparet.

3, 8 POST QVARTVM MENSEM) Videtur legendum, *poſt quintum menſem.* Nam quinos menſes praegnantes capras eſſe tradit Ariſtoteles lib. VI. περὶ φύσεως ζώων. et Plinius lib. IX [VIII, 50] *Caprae pariunt et quaternos, ſed raro admodum, ferunt quinque menſibus, vt oues.* POPMA.

3, 10 AD VRBEM) i. e. h. l. prope vrbem, hoc eſt in ſuburbano. VRSIN.

3, 10 DENARIOS SINGVLOS DARE) Tantum dabant vel reddebant capellae propter vſum, credo, lactis medicum, de quo Plin. 28, 9 ſ. 33.

3, 10 TANTVM ENIM FEFELLERIT) In excuſis antea *Fefellit*, in cunctis manu ſcriptis, *Fefellerit*, ſcriptum inueni: quare tantum librorum conſenſum non ſpreui, atque ita ſcribi volui. Admonet Euſtathius, Homeri copioſus interpres, Atticos ſaepe, quos modos appellant grammatici, variaſſe, et pro indicandi, modum optandi vſurpaſſe. Exempla ab eo adlata haec ſunt: Ἐπεὶ ἔλθοι ὁ δεῖνα. ἤτοι ἦλθεν. καὶ, Ὡς δὲ λαλήσοι, ἀντὶ τοῦ ἐλάλησεν. καὶ ἄλλα τοιαῦτα. haec enim addit, οὕτω καὶ ὧδε, τὸ ἢ γὰρ ἂν νῦν ὕστατα λωβήσαιο, ἀντὶ τοῦ τὰ ὕστατα

vt breui omnes amiſerit morbo. Contra in Sallentinis [s] et in Caſinati ad centenas 11
paſcunt. De maribus et foeminis idem [t] fere diſcrimen, vt alii ad denas capras ſin-
gulos parent hircos, vt ego: alii etiam [u] ad XV, vt Menas: nonnulli etiam, vt Mur-
rius [x], ad viginti.

IV. SED quis [a] e portu poſt Italico prodit, ac de ſuillo pecore expedit [b]? tam-
etſi Scrofam potiſſimum de ea re dicere oportere, cognomen eius ſignificat. Cui
TREMELLIVS, Ignorare, inquit [c], videre, cur appeller Scrofa. Itaque vt etiam hi [d]
propter te ſciant, cognoſce meam gentem ſuillum cognomen non habere, nec me
eſſe ab Eumaeo [e] ortum. Auus meus primum appellatus eſt Scrofa, qui quaeſtor
cum eſſet Licinio Neruae [f] Praetori in Macedonia prouincia relictus [g], qui praeeſſet
exercitui, dum praetor rediret, hoſtes arbitrati occaſionem ſe habere victoriae, im-
preſſionem facere coeperunt in caſtra. Auus [h], cum cohortaretur [i] milites, vt cape- 2
rent arma, atque exirent contra dixit, celeriter ſe illos (vt Scrofa porcos) disiectu-
rum id [k] quod fecit. nam [l] eo praelio hoſtes ita fudit, ac fugauit, vt eo Nerua [m]
praetor Imperator ſit appellatus, auus [n] cognomen inuenerit, vt diceretur Scrofa.
Itaque

s) *Salentinis a. V. H. St-D.* t) *id P.* u) *et I. B. R.* x) *Murius a. V.* [C. IV.] a) *qui ſe I. B. R. qui portu Pol. 2.* b) *expetit I. B. R.* c) *igitur inq. videris I. I-G.* d) *id I. B. R.* e) *eo auo I. B. R. atauis eius cognominis I. I-G.* f) *Nerua Praetore I. I-G.* g) *eſſet* add. *P.* h) *Auos P.* i) *hortaretur a. V.* k) *idque fecit a. V.* l) *nam ſi Heru.* m) *parte* inſ. *I. B. R.* n) *et auus I. I-G.*

ὕςατα ἂν ἐλωβήσω, ἤγυν ἐλώβησας. huiuſcemodi quodam ſermone potuit M. Varro vti: et niſi plena omnia macularum eſſent, et hae omnes rariores locutiones ab imperitis Grammaticis e libris excuſis ſublatae eſſent, huius etiam ſermonis plura exempla occurrerent. VICTOR. V. C. *fefellerit* et 1, 13 *Ibi tantum circumfluxerit mox cervorum*; vbi vulgo *circumfluxit*. VRSIN.

4, 1 SED QVIS E PORTV POST ITALICO PRODIT) Suſpecta eſt mihi lectio haec. Subolet, neſcio quid hic ὑπονοθεύειν. Credo enim ſcribendum: *Sed quis Epirota poſt ita ilico prodit. Epirotas* enim eos vocat in his libris, qui pecuariae ſunt ſtudioſi. SCALIG. E portu dicit Capraſiae inſulae, quam a capris nominatam ſupra dixit, atque ex ea media quosdam dare operam, vt haberent hoedos, quod ibi pulcherrimi eſſent. infra l. 3 *ſi vultis, inquit, ancoras tollere.* VRSIN. Sed quid ad ſuum diſciplinam Capraria? Quodſi audacibus nobis eſſe liceret, forte non incommode legeretur, *quis e porculatoribus Italicis prodit.*

4, 1 CVR APPELLER SCROFA) Aliam huius cognominis rationem adducit Macrobius cum facetiſſima narratiuncula. Inde petas licet. SCALIG. Vid. Macrob. Sat. 1, 3. Verba vero, *vt diceretur Scrofa*, addita ſunt. VRSIN. Quidni quaerendi laborem compendifaciamus lectoribus? Verba ſunt 1, 6 extr. *Tremellius cum familia atque liberis in villa erat. Serui eius cum de vicino Scrofa erraret, ſurreptam conficiunt. Vicinus, aduocatis cuſtodibus, omnia circumuenit, ne qua haec efferri poſſit: atque [ad] dominum appellat, reſtitui ſibi pecudem. Tremellius, qui ex villico rem comperiſſet, ſcrofae cadauer ſub centonibus collocat, ſuper quos vxor cubabat, quaeſtionem vicino permittit. Cum ventum eſt ad cubiculum, verba iurationis concipit, nullam eſſe in villa ſua ſcrofam, niſi illam, inquit, quae in centonibus iacet: lectulum monſtrat. Ea facetiſſima iuratio Tremellio Scrofae cognomen dedit.*

4, 1 NEC ME ESSE AB EVMAEO ORTVM) Haec vera, vt arbitror, lectio eſt, e vetuſtiſſimis optimisque libris eruta. Communis eruditos etiam viros fallere potuiſſet: erat enim ab iis, qui e veteribus veſtigiis veram elicere non potuerant, ſatis concinne conformata. Priſca igitur huius loci ſcriptura, *Nec me eſſe ab eum aeuo ortum.* Vna igitur ſublata litera, totum locum correximus. nam elegantia huius lectionis, cum ſenſu, quem prae ſe ferebat vulgaris, comparari non poteſt. Eumaeum ſubulcum Vlyſſis fuiſſe mediocriter etiam literati ſciunt: qui rem familiarem heri fideliter adminiſtrauit, et cum eo, quem tamen nondum agnouerat, longum ſermonem in XIIII libro Odyſſeae habuit. Hanc etiam emendationem confirmat quod antea dixerat, *Accipe a me cum Homerico Melanthio etc.* Iocabatur enim optimus et eruditiſſimus ſenex. VICTOR.

4, 1 LICINIO NERVAE) Fuit is A. Licinius Nerua legatus ad exercitus in Macedonia viſendos miſſus A. V. 585. Liuius 44, 18: et deinde praetor A. V. 587. Liuius 45, 44. Caeterum quae iſte in Macedonia egerit, neſcimus, quia Liuius ibi deſinit, et huius hiſtoriae praeter noſtrum nemo meminit. SCHOETTG.

Itaque proauus [o], ac ſuperiores, de Tremelliis nemo appellatus Scrofa; nec minus
ſeptimus ſum deinceps praetorius in gente noſtra. Nec tamen defugio [p], quin di-
3 cam quae ſcio [q] de ſuillo [r] pecore. Agri enim culturae ab initio fui ſtudioſus: nec
de pecore ſuillo mihi [s] et vobis, magnis pecuariis, ea res non [t] eſt communis [u]. Quis
enim fundum colit noſtrum, quin ſues habeat, et qui non audierit patres noſtros di-
cere, ignauum, et ſumptuoſum eſſe, qui ſuccidiam in carnario [x] ſuſpenderit potius
ab [y] laniario, quam ex domeſtico fundo? Ergo qui ſuum gregem vult habere ido-
neum, eligere oportet primum bona aetate, ſecundo bona forma. Ea eſt, cum [z]
amplitudine membrorum, praeterquam pedibus, capite [a], vnicoloris [b] potius quam
varias [c]. Cum haec eadem vt habeant [d] verres videndum, tum vtique ſint ceruici-
4 bus amplis. Boni ſeminis ſues [e] animaduertuntur [f] a facie, et progenie, et regione
caeli. A facie, ſi formoſi ſint [g] verres, et ſcrofa. a [h] progenie, ſi porcos multos
pariunt. a regione, ſi potius ex his locis, vbi naſcuntur, amplas [i] quam exilis [k] para-
5 ris. Emi ſolent ſic, Illaſce [l] ſues ſanas eſſe, habereque recte licere, noxiſque [m]
praeſtare [n], neque de pecore morboſo eſſe, ſpondesne? Quidam adiiciunt perfunctas
eſſe a [o] febri, et a foria [p]. In paſtu locus huic pecori aptus vliginoſus, quod dele-
ctatur non ſolum aqua, ſed etiam luto. itaque ob eam rem aiunt lupos cum ſint
nacti ſues, trahere vſque ad aquam, quod dentes feruorem carnis ferre nequeant.

Hoc q

o) *proauos I. B. R. I. I. A. Gr. G. inter proauos Heruag.* p) *diffugio a. V.* q) *ſciam a. V.* r) *ſullo P.* s) *mihi minor cura eſt, quam vobis ma. pec. Cui enim ea res I. I-G.* t) *necnon I. B. R.* u) *communis?* x) *carnarios P.* y) *e I. B. R.* z) *cum excellit Ba-G.* a) *et cap. I. I-G.* b) *vnius coloris Ba-G.* c) *varii a. V.* d) *habent Ienſſ. habet P.* e) *Sues enim I. I-G.* f) *animaduertantur I. B. R.* g) *ſunt verris P.* h) *A* deeſt *P.* i) *ampli a. V.* k) *exiles. Parari et emi a. V. exilis, parari emi P.* l) *Vt haſce P.* m) *noxiisque I. I-G.* n) *praeſtari I. B. R. I. I.* o) *a* omitt. *I. B. R.* p) *furia I. B. R.*

4, 2 NEC MINVS SEPTIMVS SVM) Hic nobilem ſe eſſe docet, quorum cum imaginibus nomina ad poſteritatem diligentius, quam caeterorum prodebantur: et tamen cuiuſquam imagini adſcriptum *Scrofae* cognomen negat.

4, 3 VNICOLORIS) Videtur legendum *vnicolores potius, quam varias.* Nam in Geop. 19, 6 ita hic locus exprimitur: Τὰς μὲν θηλείας χοίρους δοκιμάζουσι μεγάλας τοῖς σώμασιν ἐκτὸς τῆς κεφαλῆς καὶ τῶν ποδῶν. αἱ γὰρ μικροκέφαλοι καὶ βαθυσκέλεις [βραχυσκελεῖς Needh.] ἀμείνονές εἰσι, καὶ ὁμοχροοῦσαι τῶν ποικίλων αἱρετώτεραι. VRSIN. Sed non fugere poterat, ſi aduertiſſet, Vrſinum, *vnicoloris* eſſe etiam accuſandi caſum poſſe.

4, 4 TVM VTIQVE) Videtur legendum *tum vti.* In Geopon. ibidem: Τούτῳ τῷ τρόπῳ καὶ τοὺς κάπρους ἐκκρίνουσιν. ὅταν τὰ περὶ τὸν αὐχένα καὶ τὰς ἐπωμίδας ἔχωσι μεγάλα. VRSIN. Nihil mutandum. *vtique* habet eandem vim, quam *omnino* cum concedendi ſignificatione, q. d. etiamſi caeterorum aliquid deſit, at illud omnino ſpectandum, vt ſint etc. Similiter fere infra ſ. 21. Colum. 4, 7, 3.

4, 4 BONI SEMINIS SVES ADVERTVNTVR A FACIE) Ita legendus hic locus, et p. p. ita: *Si formoſae ſint Scrofae.* Nam Varro agit hic de ſcrofis. VRSIN. Nimirum *boni ſeminis* ad ſuperiorem periodum adiunxerant, interpuncto ante *ſues* collocato.

4, 4 SI FORMOSI SVNT VERRES, ET SCROFA) In optimo exemplari, *Verris,* eodem caſu, in eodem libro, *Verris octo menſium incipit ſalire.* Quaedam quae hic emendaui adeo plana ſunt, vt confirmatione non egeant. VICTOR.

4, 4 AMPLAE QVAM EXILES, PARATAE) Ita videtur legendus hic locus et interpungendus. et p. p. quidam legunt; *noxiſque ſ. praeſtare*; addita S littera, quae ſolutum ſignificet. quae lectio ſi recipienda eſt, ſic legendum etiam erit cap. 5. Sed Varro alibi dixit: *furtis noxiſque ſolutum*; quod hic non omiſiſſet. *Noxis* autem *ſolutus* dicitur is, qui nulli eſt obnoxius, ſed ſolutus eſt omni obligatione: et *noxis ſolutum* praeſtari ſeruum, qui promittit, de priuatis noxis promiſiſſe cenſetur. VRSIN.

4, 5 ET A FORIA) Reineſius ad Inſcr. 20, 148 p. 932 *ſoriam* legi vult pro *ſuria.* Suriam autem ſuum feminarum adfectum dicit, quae cum id patiuntur, dicuntur θυᾷν et καπρᾷν. Certe *foria* pro morbo pecudis non minus quam illud *ſuria* vel *ſoria* ἅπαξ λεγόμενον. Nonius laudatus hic ab Vrſino, quid ſint *foria* explicat, a quibus dicuntur *forioli.*

4, 5 FERVOREM CARNIS) Propter hunc igitur feruorem aquam appetunt ſues.

4, 7 VT

Hoc [q] pecus alitur maxime glande, deinde faba, et ordeo, et caetero frumento. quae [r] 6
res non modo pinguitudinem efficiunt [s], ſed etiam carnis iucundum ſaporem. Pa-
ſtum exigunt [t] aeſtate [u] mane, et antequam aeſtus incipiat, ſubigunt in vmbroſum
locum, maxime vbi aqua ſit. poſt meridiem rurſus lenito feruore paſcunt. hiberno
tempore non prius exigunt paſtum, quam pruina euanuit, ac colliquefacta eſt glacies.
Ad foeturam verres duobus menſibus ante ſecernendi. Optimum ad admiſſuram 7
tempus a fauonio ad aequinoctium vernum: ita enim contingit, vt aeſtate pariat.
quatuor enim menſes [x] eſt praegnans [y]. et tunc parit, cum pabulo abundat terra.
Neque minores admittendae quam anniculae. melius xx menſes expectare, vt bi-
mae pariant. Cum coeperunt [z], id facere dicuntur vſque ad ſeptimum annum [a] recte.
Admiſſuras cum faciunt [b], prodigunt in lutoſos [c] limites ac luſtra, vt volutentur in 8
luto, quae [d] eſt [e] illorum requies, vt lauatio hominis [f]. Cum omnes conceperunt [g],
rurſus ſegregant [h] verres. Verris [i] octo menſium [k] incipit ſalire: permanet [l], vt
id recte facere poſſit, ad [m] primum. deinde it [n] retro, quoad [o] perueniat [p] ad lanium.
hic

q) *Hoc autem a. V.* r) *Quodque P.* s) *faciunt I. B. R.* t) *exſigunt P.* u) *mane in aeſt. I. B. R.* x) *menſibus. I. B. R.* y) *praegnax P.* z) *coeperint. a. V.* a) *annum. Recte adm. I. B. R.* b) *et* inſ. *P.* c) *lutuoſos I. B. R. lutoſus P.* d) *quod eſt illarum Ba-G.* e) *enim I. B. R.* f) *homini I. I-G.* g) *conceperint I. B. R.* h) *ſegregat P.* i) *Verres a. V.* k) *menſum P.* l) *permanetque, et vt I. B. R. permanet, et vt P. permanetque vt I. I-G.* m) *vſque ad quartum annum, deinde caſtratur, ſaginaturque, quoad peru. I. I-G. trimum* Pop. n) *id I. B. R.* o) *id* inſ. *B. R.* p) *peruenit I. B. R.*

4, 7 VT AESTATE PARIAT) Diſſentit omnino ab Ariſtotele, lib. 5 ζώων ἱστορίας, Τὰ δὲ ἔκγονα κατὰ μὲν ἡλικίαν βέλτιστα ἐν ἀκμῇ. κατὰ δὲ τὰς ὥρας, ὅσα τοῦ χειμῶνος ἀρχομένου γίνεται. χείριστα δὲ τὰ θερινά. καὶ γὰρ μικρὰ καὶ λεπτὰ καὶ ὑγρά. Quod ſane aliter habere docet quotidie tum ipſa experientia (cui nulla ratione contradici poteſt) tum etiam Varro ipſe alibi, *Porci, qui nati hieme, fiunt exiles propter frigora.* Sane quomodo illum locum Ariſtotelis tueri poſſim, neſcio. SCALIG. Noſtra haec ad verbum vertit Florentinus Geop. 19, 6. SCHOETTG. Etiam apud nos, qui vere naſcuntur porcelli optimi habentur, deteriores qui aeſtate, qui hieme vltimi.

4, 8 CVM OMNES CONCEPERVNT, RVRSVS SEGREGANT VERRES) Fronto, Graecus Varronis interpres, ἡνίκα δὲ συλλάβωσι, χωρίζουσιν ἐξ αὐτῶν τοὺς κάπρους. SCALIG.

4, 8 RVRSVS SEGREGANT VERRES) In Geop. 19, 6 eſt; χωρίζουσιν ἐξ αὐτῶν τοὺς κάπρους, ὁρμῶντες γὰρ ἐπ' αὐτὰς, καὶ σπαράττοντες, ἐκτρώσκειν αὐτὰς ποιοῦσιν. VRS.

4, 8 VSQVE AD PRIMVM: DEINDE IT RETRO, QVOAD PERVENIAT AD LANIVM) Hic locus in excuſis codicibus valde variatus erat, culpa, vt puto, ſiniſtrorum quorundam correctorum. in antiquis illum integrum inueni. *Id* tantum in illis pro *It* ſcriptum erat: quae ſcriptura in priſcis exemplaribus frequens eſt. *It retro*, deterior fit: vt Virgilius etiam, *In peius ruere, et retro ſublapſa referri.* Plinius de ſuibus inquit, *Mares non vltra trimatum generant.* Quamuis autem vſque ad trimatum generent, ad primum annum facere id recte poſſunt, vt credidit Varro, poſtea languidiores fiunt, nec tam bene munere illo funguntur. VICT. Lege, *ad trimum.* Plinius de eadem re loquens, dixit ad trimatum, *Mares*, inquit, *vltra trimatum non generant.* Ariſtoteles quoque, vnde accepit Varro, κάπρος ἀγαθὸς ὀχεύειν μέχρι ἐπὶ τριετοῦς. Modus loquendi impoſuit imperitis correctoribus, *Ad trimum*, pro ad trimatum. Atque ita loquitur alibi, vt de iunice: *Quod a bima aut trima fructum ferre incipit.* hoc eſt a bimatu, a trimatu. Item alibi. *Sunt qui dicant poſt annum et ſex menſes equulum domari poſſe: ſed melius poſt trimum.* Plinius (8, 42) de equis, *Itaque cum bimi in alio ſubigantur imperio, non ante quinquennes ibi certamen accipi.* hoc eſt, ante quinquennium; Ariſtoteles, μέχρι ἐπὶ τριετοῦς. SCAL. Videtur legendum *vſque ad trimum* ex Plin. 8, 51. ſed Col. 7, 9 *vſque ad quadrimatum* durare dicit. VRSIN. Creſcentius, qui refert hunc locum 9, 77 *idque vſque ad quadriennium* recte *facere poteſt. Trimum* igitur et ego praetulerim. add. Morg. 1, 98.

4, 8 DEINDE IT RETRO) Et haec et ſuperiora ad verbum ex Ariſtotele, Κάπρος δὲ ἀγαθὸς μὲν ὀχεύειν μέχρι ἐπὶ τριετοῦς· τῶν δὲ πρεσβυτέρων χείρω γίνεται τὰ ἔκγονα. οὐ γὰρ ἔτι γίνεται αὐτοῦ ἐπίδοσις, οὐδὲ ῥώμη. quae poſtrema eleganter reddidit Varro, *It retro.* Vide doctiſſimas Petri Victorii annotationes. SCAL.

9 hic enim conciliator ſuillae [q] carnis datus populo. Sus Graece dicitur ὗς [r], olim thyſus [s] dictus, ab illo verbo quod dicunt [t] θύειν [u], quod eſt immolare. Ab ſuillo enim genere [x] pecoris immolandi initium primum ſumptum videtur, cuius veſtigia, quod initiis Cereris [y] porci immolantur, et quod initiis pacis foedus cum feritur, porcus occiditur, et quod nuptiarum initio antiqui reges, ac ſublimes viri in Hetruria in coniunctione nuptiali noua nupta, et nouus maritus primum porcum [z] immo-
10 lant. Priſci quoque Latini, et [a] etiam Graeci in Italia idem factitaſſe videntur. Nam et noſtrae mulieres maxime nutrices, naturam, qua [b] foeminae ſunt, in virginibus appellant porcum [c], et Graecae [d] χοῖρον [e], ſignificantes eſſe dignum inſigni [f] nuptiarum. Suillum pecus [g] donatum ab natura dicunt [h] ad epulandum. Itaque iis animam datam [i] eſſe proinde [k] ac ſalem, quae ſeruaret carnem. E queis ſuccidias Galli optimas

q) *ſuinae I. B. R. ſuiuae* (*c. ſuillae*) *P.* 1. r) *datur a. V. uys Pol.* (*c.* ὗσ olim θὺς Sus. nam τὸ *u* pro aſpiratione poni apud antiquos ſolet). s) *θύτης a. V. θὺς is dictus Pol.* 2. t) *dicitur a. V.* u) *θύειν Iuntt.* θυεῖν *Ienſſ.* x) *pecore et genere I. B. R. gen. pecore P.* y) *Ceris P.* z) *portum Heru.* a) *et* abeſt *I. B. R. I. I.* b) *quam P.* c) *porcam I. I-G.* d) *Graeci a. V.* e) *echoeron P.* f) *inſigne I. B. R. in ſignum Ba-G.* g) *pecu P.* h) *iis* inſ. *P.* i) *datam pro ſale: qui a. V.* k) *pro in ac P.*

4, 9 SVS GRAECE) Priſca haec lectio: In excuſis antea θύτης. De vetere nomine ſuum apud Graecos autores nihil legi, quare in re incerta fidem antiquorum codicum ſequi malui. Clemens in II Stromate refert, quendam ſapientiae ſtudioſum virum affirmaſſe Suem nominatum a Graecis eſſe ὗν, tanquam θὺν, quod viſcerationibus tantum atque epulis aptus eſſet, verba ipſius haec ſunt: λέγεται γ' ὖν τινὰ τῶν φιλοσοφούντων, ἐτυμολογοῦντα τὴν ὗν θὺν εἶναι φάναι, ὡς εἰς θύσιν καὶ σφαγὴν μόνον ἐπιτήδειον. VICTOR.

4, 9 THYSVS) *Thyſus*, θυσὸς eſſet. Sed non reperitur in veterum Graecorum ſcriptis. Itaque ſpurium puto. Contra verum puto θῦς, ὗς. Latine Varro ſcripſit *Thyſus*. Nam vt χλοῦν ὗν dicebant, ſic puto θῦν ὗν. Quin ea, quae ex neſcio quo philoſopho adducit eruditiſſimus ſcriptor Clemens Alexandrinus, facile coniecturae noſtrae fauent. Sic apud eundem Varronem de lingua Latina importune cohaeſerant duo, *vſus*, pro ὗς, ſus: vt ibi annotauimus. θῦς ὗς ergo eſt θούριος, vel καταφερὴς εἰς ἀφροδισιασμόν. Inde verbum θυᾷν, quo aliquando vtitur Ariſtoteles de ſuibus loquens. θυᾷν eſt foeminarum, Latine *ſubare*: καπρᾷν autem, marium, Latine *ſurire*. Apuleius. Item Gloſſarium vetus: *Surit*, καπρᾷ. SCALIG. Coaluit *Thyſus* ex duabus vocibus θὺς, ὗς· antiquitus θὺς a Graecis dictus, vt ex Clemente et Athenaeo habemus, cui ab imperitis interpretatio fuit appoſita ὗς, et ſubinde de vtroque efformatum *Thyſus*. PONTED. Θῦς probat etiam Caſaub. ad Athen 9, 14.

4, 9 AB SVILLO ENIM GENERE PECORIS) Vox *pecoris* eſt gloſſema. Videndus Feſtus in *Thuſci*. VRSIN.

4, 9 FOEDVS CVM FERITVR) Hinc Virgilius dixit: *Caeſa iungebant foedera porca.* idque in veteribus monumentis inciſum non ſemel reperitur. VRS. Adde de materia notiſſima Bochartum Hieroz. 1, 2, 33. et Io. Dan. Iacobi, amici noſtri, diſſ. 2, de foederibus per diſſect. animalium factis. SCHOETTG.

4, 9 ET QVOD NVPTIARVM) Athen. Deipn. 3 olim Graecos Veneri ſuem mactare ſolitos tradit, atque id teſtimonio veterum confirmat. Argiuos vero id etiam tunc ſeruare, qui ludos, quibus id facerent, inde quoque appellarent ὑστηρίαν. VICT.

4, 9 IN CONIVNCTIONE NVPTIALI) Haec verba videntur adiecta, et p. p. legendum: *ſignificantes eſſe id inſigne nuptiarum.* VRS.

4, 10 NATVRAM, QVA FOEMINAE SVNT) Plaut. Caſi. 5, 2, 40 (34) *ſepit veſte id, qui eſtis.*

4, 10 APPELLANT PORCVM) Cato: *depetigini porcae braſſicam opponito.* SCALIGER. Ergo pudendum muliebre a veteribus latinis *porcus*, vel *porca* nuncupatum eſt, nimirum quod illius alae roſtri ſuilli inſtar retortae ſint et replicatae. Haec Hadr. Valeſius in Valeſianis p. 189. SCHOETTG.

4, 10 ET GRAECAE χοῖρον) Ita emendaui e vetuſtis libris: in excuſis antea *Graeci. Graecae*, ſcilicet mulieres. Supra enim, *nam et noſtrae mulieres, maxime nutrices* etc. reſpondet igitur illi parti egregie: *Et Graecae* χοῖρον. VICT. De vſu Graeco vel Ariſtophanis Index Kuſterianus ſatis ſuperque teſtatur.

4, 10 ITAQVE IIS ANIMAM DATAM ESSE PROINDE AC SALEM) Vetus haec eſt lectio. Eadem ſententia, aut parum immutata, apud Clementem legitur: nam quae paulo ante e II Stromate poſui, haec verba conſequuntur, δεδόσθαι γὰρ τῷδε τῷ ζώῳ ψυχὴν πρὸς οὐδὲν ἕτερον ἢ ἕνεκα τοῦ τὰς σάρκας σφριγᾷν, etc. Huius autem vocis Plutarchus in V libro Sympoſ. cap. X, Stoicos homines auctores fuiſſe tradit. quae etiam a Cicerone libro V περὶ τελῶν laudatur. Nam in III de

optimas et maximas facere conſueuerunt †. Optimarum ſignum, quod etiam nunc ‡ quotannis e Gallia apportantur Romam pernae tomacinae [l], et taniacae [m], et petaſiones. De magnitudine Gallicarum [n] ſuccidiarum Cato ſcribit his verbis: in Italia in 11
ſcrobes terna atque quaterna millia aulia ſuccidia. Vere ſus vſqueadeo pinguitudine [illegible] creſcere

†) *conſuerunt P.* ‡) *num quod annis Gal. P.* l) *comatinae P.* m) *taniaciae I. B. R. cauarae P.* n) *Galliarum I. B. R.*

de Natura deorum, eam protuliſſe Chryſippum docet. VICT. Ad Chryſippum refert hanc ſententiam Cic. N. D. 2, 64. quam etiam habet Fin. 5, 13 fi. itemque Plin. 8, 51 ſ. 77.

4, 10 PERNAE TOMACINAE ET TANIATAE) In optimo libro: *Comatinae et canatae*. Nihil tamen variaui. VICT. Egregie hic emendat Gulielmus Peliſſerius *comacinae*, vel Plinio auctore, in quo, vt ſeries literarum indicat, legendum eſt 3, 4 in deſcriptione Galliae Narbonenſis, *Bormanni, Comacina*. Scribendum etiam ipſe putaui diu, *et canatae*, ad formam ſcilicet et ſimilitudinem *pernae caninae*: vtrarumque meminit Plautus apud Feſtum. *Muriaticam autem video in vaſis ſtanneis, Naricam bonam et canatam, et comaquinas Fartas et conchas piſcinarias.* Sed *canata* in Plauto potius ſit *pulpa*, et caro canis marini eiusque Salſamentum. Nunc Strabonis auctoritate adductus, *ſequanicae* legendum arbitror. Nam de *Sequanis* loquens ait Coſmogr. 4, ὅταν [ὅθεν legendum cum Caſaub. p. 192.] αἱ κάλλισαι ταριχεῖαι, τῶν ὑείων κρεῶν εἰς τὴν Ῥώμην καταχομίζονται. Nec dubitabo in Plauto *Sequanicam* et *Comacinas* legere, cum verſus menſura eam lectionem videatur poſtulare: ſenarius enim iuſtus eſt: *Naricam bonam et Sequanicam et Comacinas.* Editiones tamen optimae et *canatam*, et *tagumaquinas* nobis obiiciunt: immo et *canutam*. Quare academicos ſequuti ſententiam ſuſtinebimus, et aliis diſceptanda haec potius relinquemus. TVRNEBVS 4, 6. Iocula riter lapſus eſt doctiſſimus vir, dum opinionem epiſcopi Montiſpeſſuli ſequitur, qui putauit *Comacinas* legendum: vt ſit nomen loci. Quod (pace tanti viri dixerim) multum abeſt a Varronis ſententia. Nulla enim moleſtia conſuli huic loco potuit ita: *Optimarum ſignum, quod etiamnum quotannis e Gallia apportantur Romam pernae, tomacinae, et taeniucae; et petaſiones.* *Tomacinae* ſunt, quae *tomacula* aliter vocantur, vt - *candiduli diuina tomacula porci.* Iuuenal. Graeci vocant τεμάχη et τόμȣς, vnde et nomen ipſis. *Taeniacae* ſunt oblongae offae, a figura dictae, eo modo quo portulaca, paſtinaca. Eas Graeci vocant, σχελίδας καὶ πλευρίδας quarum mentio apud Athenaeum, hoc eſt, κρέα ἐπιμήκη, vt interpretantur grammatici. A qua re a Gallis dicuntur *Longes*, quia longae. Non male etiam pro *Tomacinae* legeretur *Tomaculae.* nam librarii illi ſaepe pro *i*, *l*, et contra, ſcribunt. Quam vero idem non ſatis laudatus vir falſus ſit in verſibus Plauti, qui citantur apud Feſtum, facile deprehendet, qui eos ex correctione noſtra leget, ita vti olim adoleſcentes eos in Coniectaneis noſtris poſuimus. Deinde non de Narbonenſibus pernis intelligit Varro, ſed de Sequanicis. quod probatur ex Strabonis eo, quem ipſe contra ſe producit, libro. Addit idem Strabo, ȣ̈τω δέ ἐςι δαψιλῆ καὶ τὰ ποίμνια καὶ τὰ ὑοφόρβια, ὥς τε καὶ τῶν σάγων καὶ τῆς ταριχείας ἀφθονίαν μὴ τῇ Ῥώμῃ χορηγεῖσθαι μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς πλείςοις μέρεσι τῆς Ἰταλίας. Haec a nobis dicta ſunto, non vt ſtudio carpendi hominem, cuius vt olim amicitia, ita et nunc memoria ipſa mihi cara eſt, dicta videantur: ſed vt potius ne eius auctoritate moti iuuenes falſam illam lectionem amplecterentur. Nam et in Varronis loco cum ipſo Peliſſerio fallitur, et in verſibus Plauti nihil vidit. SCALIGER. Vetus ſcriptura *Comatinae* et *Canatae*; quae transpoſitione literarum C. et T. corrupta eſt. legendum enim. *Tomacinae* et *Tanacae*. *Tomacinae* ſiue *tomacula*, ſunt partes ſuillae, minutatim proſectae. Iuuenalis, *candiduli diuina tomacula porci.* *Tanacae* ſunt partes longiores, vt coſtae, offa penita; vtrumque autem nomen originem Graecam habet. alterum ἀπὸ τῆς τομῆς, id eſt, inciſione: alterum a ταναὸς, quod longum et extenſum ſignificat. POPMA.

4, 11 IN ITALIA IN SCROBES) Haec, quae ſic luxata ſunt et emota, ſic in ſuos tanquam artus redire videntur poſſe, *In Italia Inſubres terna atque quaterna millia ſuccidias habere. Sus vſque adeo* etc. TVRN. 4, 6. Conatus eſt idem vir eruditiſſimus haec luxata in ſuos articulos, vt ipſe loquitur, reſtituere. Sed, quantum iudico, praeſtat ea ita luxata habere, vti hodie vulgo leguntur, quam quo modo ipſe voluit reſtituere: quamquam conatus eius non caret laude. Sed et nos quoque experiemur, vt, ſi a veritate aberremus, tamen non deteriora illo proferamus. Suſpicor igitur ita haec legenda eſſe: *In Italia Inſobreis, terna atque quaterna millia a vila Succi Duuuirei ſus vſque adeo pinguitudine creſcere ſolet*, etc. *In Italia Inſobreis.* Id eſt, in Italia in agro Inſubrenſi. Nam *Inſuber* et *Inſubros* etiam dicebant. Eſt autem Graecanicum, *In Italia Inſubris.* vt ἐν Ἀττικῇ Κρωπί. et ſimilia. *Inſobreis* autem pro *Inſubris* ſcribere ſolitos illos veteres, nemo paulo harum literarum peritior ignorat. SCAL.

4, 11 TERNA ATQVE QVATERNA MILLIA) Iam monuimus legendum: *terna atque quaterna millia a villa Succi Duumuirei ſus vſque*

creſcere ſolet, vt ſe ipſa ſtans ſuſtinere non poſſit, neque progredi vſquam. Itaque eas ſi quis quo traiicere vult [o], in ploſtrum [p] imponit. In Hiſpania vlteriore in Luſitania [q] ſus cum eſſet occiſus, Attilius Hiſpanienſis minime mendax, et multarum rerum peritus in doctrina, dicebat L. Volumnio Senatori miſſam eſſe [r] offulam cum duabus coſtis [s] quae [t] penderet III et XX pondo: eiusque ſuis a cute ad os pedem
12 et III digitos [u] fuiſſe. Cui *ego* non minus res admiranda, quum [x] mi [y] eſſet dicta, in

o) *velit a. V. volet P.* p) *plaſtrum P.* q) *vlteriore* repet. *I. B. R.* r) *eſſe* abeſt *I. I-G.* s) *coctis P.* t) *quam I. B. R.* u) *digitos* deeſt *I. B. R.* x) *quam quae nunc eſt dicta I. I-G.* y) *mihi I. B. R.*

adeo pinguitudine creſcere ſolet. Terna atque quaterna millia non eſt ſimpliciter, tribus aut quatuor millibus (nam id Latinum non eſſet) ſed elegantiſſime, et Latiniſſime, quod vulgo Gallice dicimus, *De trois à quatre milles à l' entour.* Hoc eſt ſingulis tribus aut quatuor millibus a villa Succi Duumuiri. Nam *vila* pro *villa*, quia, vt monui, conſonantes non geminabant. Succius Duumuir, puta Mediolani. nam ibi duumvirum Succium fuiſſe neceſſe eſt, cum de agro Inſubrenſi loquatur. Et illius, qui eo tempore, quo ea ſcribebat Cato, duumuir erat, villam, tanquam inſignem locum notat. Sane non multum abfuiſſe videor a mente Catonis. *Succius* vero eſt nomen vetus. vt *Succius* Ille, qui ſcripſit Moretum, vetus poeta apud Macrobium. In agro non ſatis Romanis hominibus noto magiſtratus villam denotaſſe, nemini mirum videri debet. Nam quod hic mutare voluit doctiſſimus vir, cum ſcripſit, *terna atque quaterna millia ſuccidiae habere:* hoc non pertinet ad magnitudinem Gallicarum pernarum, de quibus loqui inſtituerat Varro. Et ſane (quod omnium doctorum, qui illi, vt debent, fauent, bona venia dictum volo) latinum non eſt, *Millia ſuccidiae.* dixiſſet enim Cato *millia ſuccidiarum.* Sic *millia paſſuum*, non huius paſſus. At *mille argenti* aliud eſt, quippe *nummos* aut ſimile. Item *mille vini:* cados ſcilicet. *mille frumenti:* modios. Sic *millia ſuccidiae*, eſſet pondo ſuccidiae, quod ineptum eſt. SCAL. Locus hic ita videtur legendus: *In Gallia verres terna atque quaterna millia habent ſuccidia. Sus vero vſque adeo* etc. Cato autem de Gallia Transalpina hoc dicit, non de Ciſalpina, vbi ſunt Inſubres. Quidam legunt: *In Italia in Scrofae pernas quaternas milliaria ſuccidia*; eamque lectionem confirmant ex loco quodam 3, 1 vbi ſcriptum eſt: *quam hic apros milliarios emis.* Sed locus ille mendoſus eſt; et legendum; *quam hic apros macellarios eius*, vt ibi dicetur. VRS. Totus hic locus corruptus eſt, quem puto ita reſtituendum: *Inſalita in ſcrobes, terna atque quaterna millia, Gallia ſuccidia habere: ſus vſque adeo* etc. Quae Cato refert de Gallia Tranſalpina; in qua Sequani, a quibus pernae optimae, et ſuccidiae immani magnitudine aduehebantur Romam. Strabo lib. IV, Τροφὴ δὲ πλείστη μετὰ γάλακτος καὶ κρεῶν παντοίων, μάλιστα δὲ τῶν ὑείων καὶ νέων καὶ ἁλιστῶν, αἱ δ' ὕες καὶ ἀγραυλοῦσιν, ὕψει τε καὶ ἀλκῇ καὶ τάχει διαφέρουσαι. et poſtea: οὕτως δ' ἐστὶ δαψιλῆ καὶ τὰ ποίμνια καὶ τὰ ὑοφόρβια, ὥστε τῶν σάγων καὶ τῆς ταριχείας ἀφθονίαν μὴ τῇ Ῥώμῃ χορηγεῖσθαι μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς πλείστοις μέρεσι τῆς Ἰταλίας. *Terna* atque *quaterna millia*, intelligitur *pondo*, vt alias, centena millia, quatuor millia, deeſt paſſuum. *Succidia* pro Gallica, more Graecorum, vt Salluſtius lib. IV Hiſtor. *Cuius interim lumine etiam tum incerto, duae Galliae mulieres conuentum vitantes, ad menſtrua ſoluenda montem aſcendunt*, Sic Varro ſupra *Arcadum aſini*, et Virgilius. *Tempus et Arcadii memoranda referre magiſtri.* Idem *Troia gaza*, et *Dardana arma.* POPMA.

4, 11 VERE SVS VSQVE ADEO) Creſcentius *vere* non habet, reliqua quidem: *Sus vſque adeo pinguedine creſcere ſolet, vt ſe ipſa ſtans ſuſtinere non poſſit, neque progredi vſquam.* Quod confirmat id quod in hoc loco emendauit Popma. Mendum autem hinc factum videtur, quod poſt *ſuccidia* ſuperioris periodi ſtatim ſequebatur annexum *habere*, cuius prima ſyllaba vetuſtate eliſa, *bere* relictum fuit. quod ab imperitis librariis in *vere* mutatum appoſitum eſt ad alteram periodum (in Aldinis tamen libris et Vaticanis Codicibus ſuo loco retentum eſt) Non me latet, Ioſ. Scaligerum aliam afferre lectionem, quae illius Viri vt ſummum ingenium indicat, vtinam etiam omnem dubitandi anſam tolleret. Verum quoniam ſues naturaliter ita pingueſcere ſoleant, vt ſeipſas ſuſtinere non poſſint, easque hibernis menſibus plauſtris impoſitas per vicos et vrbes trahi videamus, id quod eſt omnibus commune ſolis illis, qui in Villa Succi Duumuirei nutrirentur, attribuiſſe Varronem, rei minus conſentaneum haberi poteſt. PONTED.

4, 11 QVAE PENDERET III ET XX PONDO) Creſcentius 9, 77 totius porci hoc pondus fuiſſe refert, interpretaturque 575 libras. Facit igitur *pondo* peculiare ponderis nomen, quod habeat 25 libras. Porci quidem 575 librarum commemorabilis magnitudo non videtur. Sed an *pondo* alias etiam 25 libras ſignificet? quaeſtione forte non indignum.

4, 11 PEDEM ET TRES DIGITOS) In V. C. non legitur vox *digitos*, ſed tantum *pedem et tres*, vt fortaſſe legendum ſit pedem et ═ ; nam ea nota quadrantem antiqui ſignificabant. VRS.

4, 12 SCIO

in Arcadia ſcio me [z] eſſe ſpectatum [a] ſuem, quae prae pinguitudine carnis non modo ſurgere non poſſet, ſed etiam [b] vt in eius corpore ſorex exeſa [c] carne nidum feciſſet, et peperiſſet mures. Hoc etiam in vineta [d] factum accepi. Sus ad foeturam quae [e] 13
ſit foecunda, animaduertunt fere ex primo partu, quod non multum in reliquis mutat. In nutricatu quam porculationem appellabant, binis menſibus porcos ſinunt cum matribus. ſed [f] eos, cum iam paſci poſſunt, ſecernunt. Porci qui nati [g] hieme, fiunt

z) *me* abeſt *I. I-G.* a) *ſpectatam I. I-G.* b) *etiam vt* omitt. *I. B. R. et in P.* c) *exeſo nidum I. B. R.* d) *iuuenca I. I-G. Pol. 2.* e) *quam I. I-G.* f) *Secundo ea cum P.* g) *nati ſunt I. I-G.*

4, 12 SCIO ESSE SPECTATVM) V. C. *ſcio iſſe ſpectatum.* Sed Plautus in Mil. Glor. vulgatam lectionem exemplo confirmat. p. p. legendum *quam porculationem appellant.* IDEM. Hoc loco vtitur aliquis ad aſſerendam huic verbo formam, quam vocant, deponentialem. Sed poteſt *ſpectatum* eſſe ſupinum. Quidni enim dicatur *ſum ſpectatum?*

4, 12 IN VINETA) Communem lectionem, nouam falſamque putaui, ideoque veterem ſcripturam reponere malui: et ſi illa maculoſa eſt. poterunt tamen nunc induſtria eruditorum maculae inde abſtergi. Vt autem quid ſuſpicer aperiam, arbitror inquinata hac voce locum ſignificari, in quo hoc etiam, quod ſupra de ſue narrauit, factum eſſe acceperit. nam in Arcadia ſe hoc non audiſſe, ſed vidiſſe inquit. Quod autem in ſue fieri potuit propter obeſitatem et ſtuporem illius animantis, veriſimile nullo modo in iuuenca eſt. nam nec humi iuuencae tantum iacent, vt facultatem muribus praebeant in corpore ſuo nidificandi. Plinius in ſue hoc factum quandoque eſſe tradit: de iuuenca non meminit. Pro *Vineta,* fortaſſe *Veneta,* aut *Venetia* ſcribendum eſt. in illis enim locis quondam magni pecuarii. Veneti etiam equi a Graecis poetis celebrantur, quod illis in locis egregii eſſent. In Graecis commentariis: Ἐνέτιδες ἵπποι, πῶλοι στεφανηφόροι, ἀπὸ τῆς περὶ Ἀδρίαν Ἐνετίδος. VICT. Lego *Venetia* quod et doctiſſimo Victorio placere video. At, quod alii reponebant, *in iuuenca,* ridiculum. Nam quod hic refert Varro, non in illis, quae ſeuum habent, ſed in iis, quae pinguitudinem, accidere poteſt. *Seuum* enim, ſeu στέαρ, inter carnem et oſſa. Contra *pinguedo,* ſeu πιμελή, inter cutem et carnem. Et nemini hoc mirum videri debet. Nam et in Aquitania apud Niteobriges, in eorum ciuitate Aginno, hoc accidiſſe ſuperſunt hodie qui teſtari poſſunt. SCAL. Docti viri reponunt: *in Venetia:* in qua regione quondam magni pecuarii. Ego puto haec non eſſe Varronis verba, ſed ſtudioſi lectoris, adnotantis ſe hoc etiam quod Varro de ſue narrauit, factum eſſe accepiſſe in Vineta: qui locus vbi ſit, otioſum arbitror quaerere. POPMA. Si Popmae ſuſpicio vera ſit, poſſis nouam adiicere, et pro *iuuenca,* quod habent quidam, legere *iuuenta.* De *Vineta* vrbe vel *Wineta* nobili quondam in Germanica Baltici maris ora emporio potuit cogitare peregrinator aliquis.

4, 13 SED EOS CVM IAM) Diuerſa eſt vetus lectio, quae tamen mendo non vacet: eam notam eſſe volui. nam receptam etiam non valde probo, quamuis loco non mouerim; *ſecundo ea cum iam.* VICTORIVS. Vetus lectio, *ſecundo ea, cum iam paſci poſſunt. Secundo ea,* eſt Secundum ea, vt *Dato iri,* pro datum iri Catoni, et Pandectis Florentinis. *Secundum ea,* hoc eſt, ἐπὶ τούτοις. Lectioni huic adſtipulatur vetus Varronis interpres Graecus Florentinus: ἐπειδὰν δὲ μετὰ τὴν σύλληψιν τέκωσιν, ἐάσαντες ταῦτα μετὰ τῶν μητρῶν δίμηνον, μετὰ ταῦτα χωρίζουσι. Vertit *ſecundo ea* μετὰ ταῦτα. Sic de equis: *Secundum partum,* ἐπὶ τῷ τοκετῷ, μετὰ τὸν τοκετόν. Poſſem hic referre quotieſcunque veteres ea quae in *m* deſinunt, ſequente vocali, ſine ipſo *m* referunt, ſed et, quoties, quae in *um* deſinunt, ſequente item vocali, per *o* efferunt, vt hic, *Secundum ea, Secundo ea.* Alii dicebant *Secundu ea,* et *Dato iri,* alii *Datu iri,* pro *Datum iri.* Sed ea in aliud tempus ſuo loco diſcutienda differimus. Hoc tantum audacter dicam, apud Terentium, auctorem tritiſſimum et vulgatiſſimum, idem erratum commiſſum videri, quamuis ne de eo quidem moneat vetus interpres. Sed mutili ſunt illi Commentarii: neque integri ad nos peruenerunt. Verba Terentii ſunt haec, *Atque, vbi pati non poteris, cum nemo expetet, Infecta pace vltro ad eam venies.* Sane illud *nemo expetet,* ſcio quomodo excuſari poſſit, quomodo ſcilicet puerum ſi interroges de eo loco, reſpondebit. Sed nihil ad mentem Terentii. Et poſſem oſtendere quam inepta ea eſt lectio, ſi eam regnum obtinere apud Terentium ſinamus. Quid igitur? Ego auſim aſſerere Terentium ſcripſiſſe, *cum neno expetet.* hoc eſt, cum nondum locus aut res aut tempus poſtulabit. Hoc enim vult apud veteres comicos verbum *expetere.* de quo alias apud Plautum dicemus. *Neno* vero pro *Nenum.* quod et *Nenu* dicebant, etiam non ſequente vocali. Lucillius, *Sed tamen hoc dicas, quid hoc eſt, ſi nenu moleſtum eſt.* Varro epiſtola ad Fuſium: *Si hodie nenu venis, cras quidem veneris meridie, natali Fortis Fortunae.* Ignorata eſt notio verbi expetere: tum et huius ἀρνητικοῦ μορίου *Nenu* vel *Neno.* Et haec fuit erroris cauſa. SCAL. V. C. *ſecundo ea.* Fortaſſe

fiunt exiles propter frigora, et quod matres aſpernantur, propter exiguitatem lactis,
et [h] quod dentibus ſauciantur [i] propterea mammae [k]. ſcrofa [l] in ſua quae [m] hara [n]
ſuos alat [o] oportet porcos, quo [p] alienos aſpernantur [q]: et ideo ſi conturbati ſunt
14 in foetura, fit deterius. Natura [r] diuiſus earum [s] annus bifariam [t], quod bis parit
in anno. quaternis menſibus fert ventrem, binis nutricat. Haram facere oportet
circiter trium pedum altam, et latam amplius paulo, ea altitudine abs [u] terra [x], ne [y]
dum exilire velit [z] praegnans, abortet [a]. Altitudinis modus ſit vt ſubulcus facile
circumſpicere [b] poſſit, ne qui [c] porcellus a matre opprimatur, et vt facile purgare [d]
poſſit cubile. In haris oſtium eſſe oportet, et limen inferius [altum] palmipedale,
15 ne porci ex hara, cum mater prodit [e], tranſilire poſſint. Quotiescunque haras ſubul-
cus purgat, toties [f] arenam iniicere oportet, aut quid aliud [g] quod exugat [h] humo-
rem, [in [i] ſingulas [k] iniicere debet:] et cum pepererit [l], largiore cibatu ſuſtentare,
quo

h) *et* abeſt *I. B. R. Iuntt.* i) interpungunt *I. B. R.* k) *matrem ſcrofam ſua I. B. R.* l) *ſcrofas P. ſcrofam I. I-G.* m) *quamque Ba-G.* n) *hora P.* o) *vt alat I. I-G.* p) *quae I. B. R. quoniam Ba-G.* q) *aſpernatur a. V.* r) *Natura* om. *I. B. R.* s) *eorum I. B. R. eius H. St-D. eſt eius I. I-G.* t) *bifaria P.* u) *ab I. B. R.* x) *terram, P.* y) *nedum* iunct. *I. B. R. Heru.* z) *velis Heru.* a) *abortiat Heru. abbortiat Cr.* b) *deſpicere I. I-G.* c) *nequis a. V.* d) *purigare P.* 1. *purgari P.* 2. e) *prodiit I. B R.* f) *in ſingulas* inſ. *Ba-G.* *ſingulas* ſolit. *Iuntt.* g) *item I. B. R. I. I.* h) *exſiccato humore I. B. R.* i) *in ſingulas iniicere debet* deficiunt *I. I-G.* k) *haras* add. *I. B. R.* l) *peperit Baſil.*

taſſe legendum: *ſecundum ea* niſi illud idem ſit. Nam pro his verbis in Geopon. eſt μετὰ ταῦτα. ἐάσαντες ταῦτα μετὰ τῶν μητρῶν, μετὰ ταῦτα χωρίζουσι. VRS.

4, 13 PORCI QVI NATI) In Geop. ita habetur: τὰ δὲ τικτόμενα διὰ χειμῶνος λειπόθυτα [λειπόθηλα Braſſ.] γίνεται διὰ τὴν δυσκρασίαν τοῦ ἀέρος, καὶ τὸ μὴ μεταλαμβάνειν γαλάκτων ἱκανῶς, τῶν μητρῶν αὐτὰ διωθουμένων, διὰ τὸ τὰς θηλὰς σπανιζούσας γάλακτος ὑπὸ τῶν ὀδόντων ἕλκεσθαι. p. p. leg. et *quod matres non aſpernantur,* nam ita habet Colum. 7, 9. VRS.

4, 13 ET QVOD MATRES ASPERNANTVR) Non ſuculae matres aſpernantur, ſed ſuculas matres, quod propter exiguitatem lactis dum nimium mammas preſſant, ipſas dentibus ſauciant. Ideo ſcribendum: *et quod matres eos aſpernantur*, ſiue *eos ſpernantur.* Creſcentius lib. IX ſic transſcripſit: *Porci nati hieme fiunt exiles propter frigora, et quia matres aſpernantur eos.* PONTED.

4, 13 QVO ALIENOS ASPERNANTVR) Inepta et falſa lectio: Ineptam inconcinnus ſermo, falſam Columella conuincet, qui ſcripſit *ſcrofam, cum decubuit, aeque alieno ac ſuo praebere vbera.* Ego autem confidenter lego: *quo alienos ſpernant*, id eſt, ſeparent. *Spernere* enim apud veteres ſeparare, ſecernere, ſpargere. Vult igitur ſingulas ſcrofas ſuis haris ſeparari, vt ne alieni porculi immiſceantur. Sed omnem dubitationem tollit Florentinus, Varronis interpres, καὶ ἑκάστην δὲ χοῖρον τίκτουσαν ἐν ἰδιάζοντι συφεῷ ἐμβλητέον, ὥστε μὴ μίγνυσθαι τὰ παρὰ διαφόρων τικτόμενα. quae pene ad verbum ex noſtro Varrone interpretata ſunt. Exemplum verbi *ſpernere* ex Ennio Hectoris Luſtris, *Melius eſt virtute ius. nam ſaepe virtutem mali Nanciſcuntur: ius atque aequom ſe a malis ſpernit procul.* Cui ſententiae grauiſſimae ſimillima eſt illa tragici cuiuſdam: Οὐκ ἔστιν οὐδεὶς δειλὸς ὁ δεδοικὼς νόμον· Πρὸς τοὺς πολεμίους δ᾽ ἔστιν ἀνδρείας κρίσις. Vt verear ne hanc ipſam ſententiam verterit Ennius. Porro τοῦ *ſpernere* haec primigenia fuit notio. nam Graecanicum eſt, σπείρω, σπέρνω, vt πείρω, πέρνω. et ſimilia. Quin et verbum *conturbare*, quod ſequitur, id facile declarat. Eſt enim directo τῷ *ſpernere* oppoſitum. SCAL. ſed quaeras tamen haud immerito, quae cauſa ſit, ita ſolicite ſuos porcos ſuae quemque matri contribuendi, ſi promiſcue ad vber admittit ſcrofa quoſcunque: et quomodo fiat deterius, quod ait Varro. Diuerſitatem temperamenti forte aliquis cauſſetur: quod per me licet. Geop. l. c. βέλτιον δὲ, εἰ ἑκάστη τρέφῃ τὰ ἴδια.

4, 14 NATVRA DIVISVS) Non poteſt dici, quam eleganter, et rotunde haec reddiderit Fronto: τὴν δὲ μητέρα βιβάζουσιν, ὥστε τοῦ παντὸς ἔτους τὴν μὲν ἑκτάμηνον εἰς κύησιν αὐτῆς μερίζεσθαι, τὴν δὲ τετράμηνον εἰς ἐκτροφὴν γεννηθέντων. SCAL. Quem Scaliger iam aliquoties Frontonem dixerat, ille in recentiſſima Geoponicorum editione eſt Florentinus. SCHOETTGEN.

4, 14 ALTVM) Haec vox abundat. Itemque verba: *in ſingulas.* deinde legendum ex V. C. *arenam, aut quid item, quod exugat humorem, iniicere debet.* VRSIN.

4, 14 PALMIPEDALE) Creſcentius interpretatur: *id eſt vno pede et palmo.*

4, 15 IN SINGVLAS INIICERE DEBET) Locus

quo facilius lac ſuppeditare poſſit. in quibus hordei circiter binas libras aqua made-
factas dare ſolent, et [m] hoc quoque conduplicant, vt ſit [n] mane et veſperi, ſi alia quae
obiiciant non habuerint. Cum porci depulſi ſunt a mamma, a quibusdam delici [o] 16
appellantur [p], neque iam lactentes [q] dicuntur. qui a partu decimo die habentur puri,
ab [r] eo appellantur ab antiquis ſacres, quod tum ad ſacrificium [s] idonei dicuntur pri-
mum. Itaque apud Plautum in Menaechmis [t], cum [u] inſanum quem [x] putat, vt
pietur in oppido Epidamno [y], interrogat, Quanti hic porci ſunt ſacres? Si fundus 17
miniſtrat, dari ſolent vinacea [z], ac ſcopi [a] ex vuis. Amiſſo nomine lactentis [b], di-
cuntur nefrendes, ab eo quod nondum fabam frendere poſſunt [c], id eſt, frangere.
Porcus [d] Graecum eſt nomen antiquum, ſed obſcuratum, quod nunc eum vocant
χοῖρον [e]. In eorum foetu [f] ſcrofae bis die vt bibant, curant lactis cauſa. Parere tot [g]
oportet [h] porcos, quot mammas habeat. ſi minus pariat, fructuariam idoneam non
eſſe. ſi plures pariat, eſſe portentum. In quo illud antiquiſſimum fuiſſe ſcribitur, 18
quod ſus Aeneae [i] Lauinii XXX porcos pepererit [k] albos. Itaque quod portenderit,
factum XXX [l] annis, vt Lauinienſes [m] condiderint [n] oppidum Albam [o]. Huius ſuis,
ac porcorum etiam nunc veſtigia apparent Lauinii [p]: quod et ſimulacra eorum ahe-
nea [q] etiam nunc in publico poſita, et corpus matris ab ſacerdotibus, quod in ſalſura
fuerit,

m) *quodque cond. I. B. R. quod cum depublicant* P. n) *ſit Iuntt.* o) *deliti P.* p) *appellant I. B. R.* q) *lactantes a. V.* r) *et ab I. B. R.* s) *ſacrificia a. V.* t) *menaechimis P.* u) *eum I. B. R.* x) *qui I. B.R.* y) *Epidamdo P.* z) *vinacia a. V.* a) *ſcopei P. ſcropei Cr. ſcapi a. V.* b) *lactantis a. V.* c) *poſſint a. V.* d) *Porcus enim a. V.* e) *choeron P.* f) *petu P. potu a. V.* g) *nunc I. B. R.* h) *oportere P.* i) *lauini iteneac I. B. R. Aeneae lauini P. I. I-G.* k) *peperit Ba-G.* l) *trigeſimum annum I. B. R.* m) *lauinenſes I. B. R. labinienſes R.* n) *conderent I. I-G.* o) *Alba I. B. R.* p) *in amne, quod ſimulacra I. B. R. apparent. Iamne ſim. P. 2. I. I-G. Iam ne quod et ſim. P. 1.* q) *ab Aenea I. B. R. aenea I. I-G.*

Locus dubius, et fortaſſe gloſſema, quod etiam Aldo viſum, alio enim modo expreſſit: *Toties in ſingulas arenam iniicere debes, aut quid aliud quod exugat humorem.* Creſcentius vero ſic transſcripſit: *Toties arenam mittere oportet aut quid aliud quod exugat humorem.* PONTED.

4, 16 DECIMO DIE) Plin. 8, 51 *Diem quintum* ponit, e quo emendandum Varronem ſtatuit Harduinus, quod etiam, nimirum Plinium voluiſſe *quintum* dicere, nec euanuiſſe vltimam τοῦ χ partem ex creſcentibus apud illum numeris ſit veriſimile, qui dicat, *ſuis foetum quinto die purum eſſe, pecoris octauo, bouis triceſimo.* SCHOETTG.

4, 16 APPELLANTVR -- SACRES) vid. 2, 1, 20 et ibi Vrſinus.

4, 16 CVM INSANVM) Forte ſcripſit Varro; *cum paraſitum, inſanum* etc. Verſus Plauti ex Menaechmis citatur a Feſto in *Sacrem: Nummum vnum en a me accipe, iube te piari de mea pecunia.* VRSIN.

4, 17 PORCVS ENIM GRAECVM) Varro 4 de L. L. *Quod Athenis in libris ſacrorum ſcriptum eſt κάπρῳ καὶ πόρκῳ.* IDEM. Vid. p. 25, 36 Dordr. et Scal. ad h. l.

4, 17 IN EORVM FOETV) Antea in excuſis *potu:* in Mſſ. antiquioribus *petu:* in ſemiuetere *pecu.* Legi debere *foetu* arbitrati ſumus: quam coniecturam noſtram tunc amabimus, cum a doctis viris probari audiemus. VICTOR. Antiqua lectio varia: *in eorum potu, petu, pecu.* Legerem *fotu,* h. e. in porcorum nutrimento; nam *fouere* pro nutrire vſurpatum a veteribus ſcimus. PONTED.

4, 18 QVOD SVS AENEAE) Nonius: *Grunduleis Lares dicuntur Romae conſtituti ad honorem porcae, quae tringinta pepererat.* VRS.

4, 18 VESTIGIA APPARENT LAVINII, QVOD ET SIMVLACRA EORVM etc.) Ex ingenio ita emendaui. nam peruulgata lectio parum mihi probabatur, et a vetere diſcrepabat: verum quia nolo optimum auctorem, dum purgare ſtudeo, inquinare, quae me cauſae mouerint vt ita corrigerem, exponam: ſi inanes illae exiſtimabuntur, coniecturam meam explodi aequo animo patiar: ſed prius cum fide vetuſtam ſcripturam hic adponam, *Veſtigia apparent iamne, quod et ſimulacra eorum.* Oppidum ſignificari debere deprauata illa voce affirmarim. *Lauinium* ſcribi oportere ſuſpicatus ſum. nam ſi ex prima litera fiat L (in quo ſaepe peccaſſe librarium antea oſtendi) non valde a *Lauini* notae illae remotae erunt. Lauinii portentum hoc Aeneae factum eſſe ſupra M. Varro oſtendit, et in quinto libro de lingua Latina. oppidum enim illud primum conditum in Latio. quare veriſimile eſt ibi aenea ſimulacra poſita fuiſſe, et corpus matris etiam con-

19 fuerit, demonſtratur [r]. Nutricare [s] octonos porcos paruulos primo poſſunt: incremento facto, a peritis dimidia pars remoueri ſolet, quod mater [t] neque poteſt ſufferre lac, neque congenerati aleſcendo roborari. A partu decem diebus proximis non producunt ex haris matrem praeterquam potum. praeteritis decem diebus ſinunt exire paſtum in propinquum locum villae, vt crebro reditu [lacte] [u] alere
20 poſſit [x] porcos. Cum creuerunt [y], cupiunt [z] ſequi matrem [a] paſtum: domique ſecernunt a matribus, ac ſeorſum paſcunt, vt deſiderium ferre poſſint parentis [b], quod decem

r) ? add. *I. I-G.* s) *Nutricari P.* t) *neque mater ſola pot. a. V.* u) *lacte* abeſt *I. B. R.* x) *poſſint I. B. R.* y) *creuerint I. B. R.* z) *cupiuntur P.* a) *matrem, tum domi I. I-G.* b) *parentis. Nutrices: quod I. B. R.*

conſeruatum. cur autem in aliam vrbem translatum fuerit? nec enim tam vetus aliud oppidum tunc erat. Alba certe iam pridem diruta, Lauinium adhuc ſtabat. quod teſtimoniis quoque Strabonis confirmatur: illius enim haec verba ſunt e libro V *τῶν γεωγραφουμένων, Ὑπέρκειται δ' αὐτῆς τὸ μὲν Λαουίνιον πόλις Ῥωμαίων, ἐν δεξιᾷ τῆς Ἀππίας ὁδοῦ, ἀφ' ἧς ἔποπτος ἥ τε θάλασσα καὶ τὸ Ἄντιον.* Dionyſius Halicarnaſſeus totam hanc hiſtoriam copioſe narrat: nihil tamen quod ad loca, in quibus ſimulacra haec ahenea ſuis ac porcorum erecta eſſent, pertineat. VICT. Ienſonius edidit: *apparent in amne:* Iunta: *apparent iamne* quod in optimo codice reperit Victorius, ex quo *Lauinii* efformauit. Veteris ſcripturae veſtigiis inhaerens dicet aliquis potius eſſe inducendum *Interamnae* vetus Italiae oppidum, quam *Lauinii.* PONTED. Add. Morgagnus V. C. Epiſt. I, 99.

4, 19 MATER SOLA) Vox *ſola* abundat, nec eſt in VV. CC. item p. p. *lacte.* VRSIN.

4, 19 SVFFERRE LAC) Accommodatius videtur *ſufficere.*

5, 19 LACTE ALERE) Τὸ lacte eſt gloſſema. itaque dele. SCALIG. Antiquum tamen eſt gloſſema, cum agnoſcat illud etiam Creſcentius.

4, 20 CVM CREVERVNT, CVPIVNT) Antiqua exemplaria Victoriana: *cum creuerunt, capiuntur ſequi matrem paſtum.* Eſt autem *capiuntur* idem ac *impediuntur.* Nonius: *capere, implicare, impedire.* M. Tullius in Verrem de ſuppliciis: *non ceperunt, ſed adduxerunt onere ſuo plane captam atque depreſſam.* Hinc *mente* vel *oculis captus* dicimus, qui mentis oculorumque officio impediuntur. Itaque cum creuerunt porci, impediuntur ſequi matrem paſtum, *domique ſecernunt a matribus, ac ſeorſum paſcunt.* PONT.

4, 20 CVPIVNT SEQVI MATREM) Antiqua lectio diuerſa: non tamen adhuc aliquid ex ipſius parte boni elicere potui. vt alii in hoc laborare poſſint, omnibus eam ſtudioſis exponam: *Cum creuerunt capiuntur, ſequi matrem paſtum* etc. Nam peruulgata, *Cupiunt,* elegantem vllam ſententiam, niſi fallor, non habet. VICTOR. Elegantiſſime vetus ſcriptura: *capiuntur ſequi matrem.* hoc eſt, natura duce ſequuntur. Sic apud Plautum Menaechmis: *ſuapte culpa genere capiunt.* Ego lego, *capiuntur,* hoc ſenſu: vt animantia natura prona, ipſo cupidinis impetu feruntur ad gignendum culpa ſua. Nam *gignere culpa ſua, et vitio ſuo,* eſt, vt Lucretius loquitur, volgiuaga venere liberos ſuſcipere. Et *filii vitio,* ſunt ſpurii, et *facere patrem vitio,* dicitur moechus. Ouidius, *Vt vitio factus ſit pater ille meo.* H. e. vt vitio patrem illum fecerim, ſcil. falſo patrem, qui vulgo dicitur putatitius. Mart. *Huic ſemper vitio pater fuiſti.* Sic dicebatur *vitio litigare.* Vnde Cato dixit compoſita voce, *Vitilitigatores,* ex vitiis ſcilicet, et *litigatoribus,* vt ait Plinius. Ergo et hic *Capiuntur,* hoc eſt, naturali motu impelluntur. SCALIG. Etiam Turn. 8, 8 *capiuntur* malit, et interpretatur *cupiunt,* expetunt.

4, 20 AC SEORSVM) Forte legendum *ac ſero.* Hinc fortaſſe *porci ſerarii* dicuntur a Catone 150. *Porcos ſerarios in oues denas paſcat* etc. deinde vox *parentis* abundat, nam eſt expoſitio verbi *deſiderium.* VRSIN. Credo mendum eſſe in nota Vrſini, *deſiderium* ſcriptum pro *nutricis,* vel *nutrices,* quod eſt in primis editionibus.

4, 20 VT DESIDERIVM FERRE POSSINT PARENTIS) In cunctis manu ſcriptis poſt *Parentis,* inueni *nutrices.* Nec ſtatuere potui, quid illa vox ſibi velit. An *nutricis* pro *Parentis* aliqui legebant? *nutricemque matrem,* dum porcos aleret, appellauit Varro? In recepta lectione, ſi integra eſt, ſcrupulus nullus eſt: negotium tantum iure nobis faceſſit antiqua lectio diuerſa. VICT. Optimus codex Victorii addit *nutrices. parentis nutrices.* Lege *nutricis.* vocat *ſuem nutricem,* quam alii *matricem,* vt Columella. SCAL. Hanc lectionem vulgo receptam video. Popma vero et Ioſ. Scaliger voci *parentis* apponunt *nutricis,* quam in vetuſtis codicibus legerat Petr. Victorius; non tamen *nutricis,* ſed *nutrices,* vt etiam in Ienſon. edit. poſitum eſt. Ego porro quid hac de re ſuſpicer, paucis ex Creſcentio oſtendam. In codice, quo hic vſus fuerat, haec tantum extitiſſe exiſtimo, quae tranſcripſit: *ac ſeorſum paſcunt. Nutrices ſubulcus aſſuefacere debet* etc. quae vero inter *paſcunt* et *nutrices* nunc leguntur: *vt deſiderium ferre poſſint parentis*

decem diebus aſſequuntur. Subulcus debet conſuefacere, omnia vt faciant ad bu-
cinam [c]. Primo cum [d] incluſerunt, cum bucinatum [e] eſt, aperiunt, vt exire poſſint
in eum locum, vbi ordeum fuſum in longitudine [f]. Sic enim minus diſperit [g], quam [h]
ſi in [i] aceruos poſitum [k], et plures facilius accedunt, ideo ad XII [l] conuenire dicun-
tur, vt ſilueſtri loco diſperſi, ne diſpereant. Caſtrantur verres commodiſſime anni- 21
culi, vtique ne minores, quam ſemeſtres [m]: quo facto nomen mutant, atque e ver-
ribus dicuntur maiales. De ſanitate ſuum vnum modo exempli cauſa dicam. Porcis [n]
lactentibus ſi ſcrofa [o] lac non poteſt ſuppeditare, triticum frictum dari [p] oportet,
(crudum enim ſoluit aluum) vel ordeum obiici ex aqua, quoad fiant trimeſtres. De 22
numero, in centum ſues decem verres ſatis eſſe putant. quidam etiam hinc demunt.
Greges maiores [q] inaequabiles [r] habent. ſed ego modicum puto centenarium. ali-
quot maiores faciunt, ita vt ter quinquagenos habeant [s]. porcorum gregem alii du-
plicant, alii etiam maiorem faciunt. minor grex, quam maior, minus ſumptuoſus,
quod comites ſubulcus pauciores quaerit. Itaque gregis numerum paſtor ab [t] ſua [u]
vtilitate conſtituit, non vt quot verres habeat: id enim a natura ſumendum.
Haec [x] hic.

V. AT Q. LVCIENVS Senator, homo quamuis humanus, ac iocoſus, introiens, familiaris omnium noſtrum [a], συνηπειρῶται [b], inquit, χαίρετε [c], et Varronem noſtrum, inquit,

c) *buccinam a. V.* nobiſcum *Cr.* d) *cum iam I. B. R.* e) *buccinatum a. V.* f) *ſit* add. *I. B. R. Ba-G.* g) *deperit Ba-G.* h) *quamuis in I. B. R.* i) *id in Ba-G.* k) *eſt* add. *Ba-G.* l) *XXII. Heru. ad buccinam Po. duodecim Ryck. et P.* m) *Sexmeſtres P.* n) *Porcos P.* o) *Scrofae Heru.* p) *dare a. V.* q) *maiorum P.* r) *inaequales I. B. R. Heru.* s) *habeant porcos in grege, I. I-G.* t) *ad ſuam vtilitatem I. B. R.* u) *ſuam P.* x) Verba: *Haec hic* ordiuntur ſequens caput *I. B. R.* [C. V.] a) *noſtrorum B. R.* b) *ſin συνηπ. Pol. Sic epirotae I. B. R. Sic epirotice I. I-G.* c) *charete P.*

parentis adiecta ex alio codice, et reliqua ſubinde ex alio deprompta, *quod decem diebus aſſequuntur*; et τῷ *nutrices* a τῷ *ſubulcus* diuiſo, inter *nutrices* et *ſubulcus* collocata. Haec tamen, quae coniecturis tantum innituntur, vtut ſe habeant, *nutrices* τῷ *ſubulcus* eſſe annectendum arbitror, ad hunc modum: *Nutrices ſubulcus debet* etc. Nam matres primum ita oportet conſuefieri, quae longius paſtum progrediuntur, a quibus porci omnia facillime diſcunt. PONTED.

4,20 IDEO AD XII CONVENIRE) In VV. CC. eſt: *ideo ad buccinam conuenire.* et ita videtur legendum. nam ſupra dixit: *Subulcus debet commonefacere, omnia vt faciant ad buccinam.* VRSIN. Vrſini lectio vera eſt, quae in Creſcentio quoque reperitur, qui etiam pro *ideo*, *ideoque* habet. PONTED. Videtur omnino legendum *ad buccinam*, quae vox in *duodecim* ſuis ſcriptum literis, vt eſt in Pol. et Ryck. mutari ab imperito librario potuit. Porro pro *dicuntur* multo commodius, puto, legeretur *docentur.*

4,22 GREGES MAIORES INAEQVABILES HABENT) Videndum quid potius, *maiores* an *maialium*; nam ex ſue tres parantur greges; *ſuum* qua continentur *ſcrofae* et *verres*; *maialium*, qui ſunt porci caſtrati; et *porcorum*, qui non caſtrati. Primus ita a Varrone commemoratur: *In centum ſues decem verres ſatis eſſe putant: quidam etiam hinc demunt:* tertius: *Porcorum gregem alii duplicant, alii etiam maiorem faciunt:* ſecundus non exiſtit, niſi ſi legamus: *greges maialium inaequabiles* (ſiue vt in antiquis, *inaequales*) *habent. Sed ego modicum puto centenarium. Aliquot maiores faciunt, ita vt ter quinquagenos habeant.* PONTED.

4,22 NON VT QVOT VERRES) Videtur pro *vt*, *ita* vel *item* eſſe legendum: ſed neque alterum damnare auſim.

5,1 ΣΥΝΗΠΕΙΡΩΤΑΙ, INQVIT, ΧΑΙΡΕΤΕ) Mendoſe antea in formis excuſis, *Sic epiroticae.* et aut nullo aut inepto ſenſu, Vetus lectio *Sin epirotae:* quae paruum vitium habuit: nec illud librarium fefellerat, quamuis tollere non potuiſſet: mendi enim notam adpoſuerat. Caſtigaui recte (vt opinor) συνηπειρῶται. Antea Scrofa dixerat, *Nunc rurſus vos reddite nobis, o Epirotae.* Nam Q. Lucienus συνηπειρώτας illos appellat, vt qui pecuarias ipſe quoque in Epiro haberet, et vnus *Epiroticorum* eſſet. VICTOR.

5,1 ET VARRONEM NOSTRVM) Apoſiopeſis ſalutatoria breuior etiam illa Terentiana, *Iubeo Chremetem*, et Naeuiana, *iubeo Albanum Amulium.*

inquit, ποιμένα [d] λαῶν. Scrofam enim mane ſalutaui. Cum alius eum ſalutaſſet, alius conuiciatus eſſet, qui tam ſero veniſſet ad conſtitutum [e], Videbo iam vos, inquit, balatrones [f], et huc [g] afferam meum corium, et flagra. Tu vero, Murri [h], veni mi [i] aduocatus, dum aſſes ſoluo Palilibus [k], ſi poſtea a me repetant, vt teſtimonium per-
2 hibere poſſis. ATTICVS [l] Murrio [m], Narra [n] iſti, inquit, eadem, qui ſermones [o] ſint habiti, et quid reliqui ſit, vt ad partes paratus veniat: nos interea ſecundum actum de maioribus adtexamus. In quo quidem, inquit [p] VACCIVS [q], meae partes, quoniam boues ibi. Quare dicam, de bubulo [r] pecore, quam acceperim ſcientiam: vt ſi quis quid ignorat, diſcat [s]; ſi quis ſcit, nunc [t] vbi labar obſeruet. Vide [u] quid
3 agas, *inquam* [x], Vacci [y]. Nam bos in pecuaria, maxima debet eſſe auctoritate: praeſertim

d) *ποιμάινα Heru.* e) *conſtitutum I. B. R.* f) *balathrones I. B. R. I. I. Ba.* g) *hoc Ienſſ.* h) *Muri a. V.* i) *mihi a. V.* k) *Palibus I. B. R.* l) *Vaccius* aut *Vactius I. I-G.* m) *Murio a. V.* praeter Ba. quae *Murius.* n) *Narraſti* iunct. *I. B. R.* o) *ſermonis P.* p) *inquit Vaccius* deſunt *I. I-G.* q) *Vactius I. B. R.* r) *bubulco I. B. R.* s) *a me diſcat I. B. R.* t) *vbi nunc I. I-G.* u) *Menas. Vide I. I-G.* x) *inquit Baſil.* y) *Vacti I. B. R. Ba-G.*

5, 1 BALATRONES) *Balathrones* vel a *barathro* nomen habent. nam *r* illud virile et ſtreperum in *l* balbum ſaepe effoeminatur et emolleſcit; vel a *blatheis*, vt Verrio videtur. Nam ſunt *balathrones* et *blatheae* bullae luti ex itineribus, aut quod de calceamentorum ſoleis deraditur. Nos integrum prope hoc vocabulum noſtra retinemus vernacula lingua. *belithrones* enim appellamus homines non bonae frugis et nihili nequamque. TVRNEBVS 11, 23. *Balatrones*, inquit Feſtus, *quod de calceamentorum coriis eraditur*, nimirum παρὰ τȣ̃ βάλλειν. Omnino ſic puto quaecunque coriis reſecantur, quae Nicandro dicuntur λάθαργοι, Οἷον ὅτε πλαδόωντα περὶ σκύλα καὶ δέρη ἵππων Γναμπτόμενοι μυδόωσιν ὑπ' ἀρβήλοισι λάθαργοι. Vnde deſpicati et nugatorii homines dicti *Balatrones*. Huic opinioni adſtipulantur ea, quae ſequuntur: *huc adferam meum corium et flagra*. In Italia hodieque retinentur, *Belitroni*, vt in Gallia *Belitre*. Tamen nihil dubium quin fuerit conuicium in eos, quos abominabantur: et *Baratrones* prius dictos, tanquam dignos qui in *baratrum* coniicerentur: ex conſuetudine Athenienſium, qui maleficos in *baratrum*, vt Lacones in καϊάδας, quae erant vt *Puticuli* Romae extra portam, coniiciebant. Lucretius, *Aufer abhinc lacrumas baratro: compeſce querelas.* Romanis quoque in eundem ſenſum dicebantur *deturbati ſaxo:* quod e ſaxo Tarpeio nefarii plerumque praecipitarentur. Naeuius: *Deturbate ſaxo, homo non quiſquiliae.* Vbi *homo non quiſquiliae*, eſt vt homo non nauci. SCAL. Conuicii verbum eſſe cum Scaligero ſtatuo, ſed quorſum illud tendat, definire non poſſum. Videtur iſta denominatio originem habere a quodam Balatrone, ſicut *nepos* in *luxurioſi* ſignificatu a quodam Nepote. Nomen eius extat apud Horatium Sat. 2, 8, 21 *ſi memini, Varius cum Seruilio Balatrone.* Adpellatiuum extat apud eundem 1, 2, 2 *Mendici, mimae, balatrones, hoc genus omne.* Vltimis temporibus eodem verbo vſi ſcriptores, Io. Sarisberienſis, Policratico, 1, 8 alii. quos exhibet Io. Lydius in gloſſis latino barbaris Nic. Clemangio praefixis p. 42. SCHOETTG. Oſtendere voluit, qui ea verba protulit, ſe aequum hominem eſſe, ac paratum omnem poenam perpeti, ſi peccaſſet. Verum tamen illa, de qua iocans locutus eſt, aliena erat ab ingenuo homine ac libero. *Corium* igitur vocat, quod Demoſthenes, cum de ſupplicio ſerui loqueretur ad Timotheum, appellauit δέρμα. Haec enim ipſius verba ſunt, καὶ ἠξίȣν αὐτὸν ἐν τῷ αὐτȣ̃ δέρματι τὸν ἔλεγχον διδόναι. Et Terentius [Hec. 1, 2, 33] *tergum.* Ita enim et ipſe induxit ſeruum loquentem, *Nunquam dices tam commode, vt tergum meum tuam in fidem committam.* Haec et plura Victor. Var. Lect. 35, 18. De Balatrone v. Bentl. ad Horat. Sat. 2, 3, 166. vide etiam de toto h. l. Brencmanni Epiſt. ad Schoettgenium in Miſcell. Obſ. 6, 3. p. 587. adde et Voſſ. ad Cat. p. 119.

5, 1 PALILIBVS) Haec vox videtur addita ab eo, qui indicare voluit, qui dies is eſſet, quo aſſes ſoluerentur. nam Palilibus, quae ſunt feriae paſtorum, hos de re pecuaria ſermones habitos, vt ſementiuis feriis illos de agricultura veriſimile eſt. VRSINVS.

5, 2 NARRA ISTI, INQVIT) Hic et alibi vno *r* ſcribendum *naro*, vnde *gnarus*, *ignarus*, quod proprium Varroni Velius Longus attribuit, cum id vetuſtiſſimis omnibus ſit commune, ſemivocales non geminantibus. PONTED.

5, 2 SECVNDVM ACTVM) Vid. ad 2, 1, 12.

5, 2 IN QVO QVIDEM, INQVIT VACCIVS) Poſtrema duo verba ex antiquis libris repoſuimus. hic enim Vaccii perſona requiritur, ſine qua poſſe fieri hic nonnulli putarant: quia ſupra pro *Atticus*, *Vaccius* legebant. nos illic etiam *Atticus*, in noſtris inuenimus: ſed paulo poſt, *Menas*, in iisdem libris deſideratur. VICT.

5, 2 NVNC VBI) Videtur legendum *nuncubi*. VRSIN. Eſt ſane Varronianum *nuncubi* 3, 2, 4 pro *num vbi* i. e. *numquid alicubi.*

5, 3 VT

ſertim in Italia, quae a bubus nomen habere ſit [z] exiſtimata. Graecia enim antiqua
(vt ſcribit Timaeus) tauros vocabant [a] ἰταλοὺς [b]. a quorum multitudine, et pulchritudine, et [c] foetu vitulorum, Italiam dixerunt. Alii ſcripſerunt [d], quod e Sicilia Hercules perſecutus [e] ſit eo nobilem taurum, qui [f] diceretur Italus. Hic ſocius hominum
in ruſtico opere, et Cereris [g] miniſter. Ab hoc antiqui manus ita abſtineri [h] volue- 4
runt, vt capite ſanxerint, ſi quis occidiſſet. qua in re teſtis Attice [i], teſtis Peloponneſos [k]. Nam ab hoc pecore Athenis Buzuges [l] nobilitatus, Argis [m] ὀνόγυρος [n].
Noui, *inquit ille* [o], maieſtatem boum, et [p] ab his dici pleraque magna, vt βούσυκον [q],
βούπαιδα [r], βούλιμον, βοῶπιν. vuam [s] quoque bumammam [t]. praeterea ſcio hunc eſſe, 5
in quem potiſſimum Iuppiter ſe conuertit cum exportauit [u] per mare e Phoenice [x] amans Europam; hunc eſſe, qui filios Neptuni e [y] Menalippa ſeruarit, ne in ſtabulo infantes grex boum obtereret. denique ex hoc putrefacto naſci dulciſſimas apes mellis

z) *ſic P.* a) *vocabat a. V.* b) *italos I. B. R.* c) *a fetu I. B. R.* d) *ſcripſerunt* deeſt *I. B. R.* e) *proſecutus I. B. R.* f) *qui I. I-G.* g) *Caereris Ienſſ. Caeteris B. R.* h) *abſtinere I. B. R.* i) *Attica I. I-G.* k) *Peloponneſus I. I-G.* l) *Byzezer* ſiue *Buzezes Ienſſ. Byzeſer B. R.* m) *Agris I. B. R. P. 1.* n) *bomogiros I. B. R. bomogyros (c. bomorygos) P. 1 et 2.* it. *Ryck.* o) *dinae Ienſſ. inqui diuae Pol. 1. diuinae B. R. Menas I. I-G.* p) *et* om. *I. B. R.* q) *byſſycon Pol. 1. buſicon I. B. R. Pol. 2.* βούσυκον *Herm.* r) *bupaeda P. 1.* abeſt *P. 2.* βούπιννα *I. B. R.* βούπεινα *I. I-G.* s) *Vnam I. B. R.* t) *Bummam B. R. bumaniam Ie.* u) *Se proſtrauit I. B. R.* x) *foenice I. B. R.* y) *a I. I-G.*

5, 3 VT DICERETVR ITALVS) Quia librorum veterum auctoritatem ſecuti videntur I. I-G. malui cum iis legere: *qui diceretur*, quod et res requirit.

5, 3 HIC SOCIVS) Haec ex noſtro ſumſit Columella prooem. lib. 6; et ex eo Plin. 8, 45. SCHOETTG.

5, 4 AB HOC ANTIQVI) Athenienſes praecipue, apud quos quotannis Buphoniorum feſto ſecuris condemnata eſt, quia eadem bos eſt occiſus, quod legibus Athenienſium nefas erat. Pauſanias Atticis 24. Meurſius Graeciae feriatae 2 in Βουφόνια et Attic. Lect. 6, 22. Petr. Caſtellanus de feſtis Graecorum et de eſu carnium 2, 7. Harduinus ad Plinium 8, 45. De iis, et aliis gentibus Bochartus Hieroz. 1, 2, 32. Adde auctorem explicationis hiſtoricae fabulae de Cerere, tom. 6. biblioth. vniuerſ. p. 64, 107, 108. IDEM.

5, 4 BVZVGES) Videndus Suidas in Βουζύγης, Plut. praecept. connubial. et Appollod. t. 2. περὶ θεῶν. VRS. Fuit hic Athenienſis, quem bouem et aratrum inueniſſe tradit Plinius 7, 56. Heſychius: Βουζύγης, ἥρως Ἀττικὸς, ὁ πρῶτος βοῦς ὑπὸ ἄροτρον ζεύξας. ἐκαλεῖτο δὲ Ἐπιμενίδης. Adde Bochartum c. l. SCHOETTG.

5, 4 NOVI, INQVIT ILLE, MAIESTATEM) Antea in excuſis, inquit *Menas*. Ita emendaui ope vetuſtorum codicum: verum quia parua licentia vſus ſum, totam rem patefacere volui. In antiquis locus maculoſus: ita enim habent, *Inquidiue*, inquid, pro *Inquit*, illic etiam in iisdem libris ſcriptum inueni, *inquid Atticus:* et pro duobus *ll*, *u* corrupte poſitum. quare ſine culpa me poſſe, *Inquit ille*, corrigere ratus ſum. VICT. Nihil emendatione Victoriana certius: Vaccium hic loqui, ad quem ſermonem Varro direxerat, apertum erit his, qui conferre volent ſ. 2 et 13 huius capitis, itemque 6, 1.

5, 4 VT ΒΟΥΣΥΚΟΝ, ΒΟΥΠΑΙΔΑ) Antea in excuſis βούπεινα. in optimis libris βούπαιδα legi, quam veriorem puto lectionem. Sex. Pompeius, qui a Varrone totum locum accepit, inquit, Bulimon *Graeci magnam famem dicunt, aſſueti magnis et amplis rebus praeponere* Bu. *Hinc eſt quod grandes pueros* Bupaedas *appellant, et mariſcam ficum*, Buſycon. VICT.

5, 4 ΒΟΩΠΙΝ) Libanius Elogio pauonis tom. 2. p. 713 edit. Morell. Ὅμηρος μὲν γάρ που κατὰ τὴν ποίησιν πολλάκις τὴν μὲν βασιλίδα τῶν θεῶν βοῶπιν προσονομάζει, ὀφθαλμῶν τὸ κάλλος οὕτω τιμᾶν βουλευσάμενος. Vertit Fed. Morellus: *Enimuero Homerus paſſim in ſua poeſi Reginam Deorum Boopin vocat, cum oculorum bouinorum pulchritudinem hac voce honorare ſtatuiſſet.* SCHOETTG.

5, 4 BVMAMMAM) Hybrida vox placuit Varroni, Colum. 3, 2, 1 graece *bumaſton* uvam dixit.

5, 5 QVI FILIOS NEPTVNI) Enarratur ex maiori parte haec fabula, certe vt qualis ea ſit intelligi queat, ab Halicarnaſſenſi Dionyſio in Arte p. 47, 29 et 57, 15 Sylburg. cuius locum bene longum iam in Epiphyll. miſcell. 2, 10 retulit Nic. Loënſis: (Facis Gruter. To. V p. 312) itemque Ioſ. Barneſius in argumento *Melanippes* (Ita etiam, non *Menalippe*, apud Varronem ſcribendum videtur) fabulae deperditae Euripidis To. II. p. 479. Paullo diuerſa ſunt Hygi. fab. 186. vtrinque tamen illud manet, in ſtabulo inter boues, vel a boue adeo ſeruatos pueros Melanippes.

5, 5 APES MELLIS) Videtur legendum *apes dulciſſimi*

mellis matres, a quo eas Graeci *βουγόνας* [z] appellant, et hinc [a] Plautium [b] locutum eſſe Latine, cum [c] Hirrium [d] praetorem renunciatum Romam in Senatum ſcriptum habere [e]. Sed bono animo es, non minus ſatisfaciam tibi, quam qui Bugoniam [f]
6 ſcripſit [g]. Primum in bubulo genere aetatis gradus dicuntur quatuor. Prima vitulorum

z) *βούγονας Zwing.* a) *hunc P.* b) *Plancium Heruag.* c) *Quam P.* d) *Hirtium a. V.* e) *habemus P.* f) *bugonem P. 2.* g) *ſcribit I. I-G.*

dulciſſimi mellis, vel vox *apes* abundat. VRS. Quomodo hoc fieri debeat, oſtendit Virgilius Georg. 4, 281, Florentinus Geopon. 15, 2, Ouidius Faſtor. 1, 376. Meminerunt etiam ſtrictim Aeneas Gazaeus in Theophraſto, Georgius Piſides de opificio mundi p. 418, Philes *περὶ ζώων ἰδιότητος* c. 46. Pediaſimus ad Theocriti Syringa v. 4, et Salmaſius ad v. 6. SCHOETTG.

5, 5 A QVO EAS GRAECI BVGONAS) Aelianus *περὶ ἰδιότητος τῶν ζώων*, vltimo ſecundi libri capite, quo laudes boum explicat, et quae commoda ex ipſis homines capiant, docet: hoc etiam quod nunc tradit Varro, non relinquit, *καὶ ἀποθανὼν δὲ βοῦς, γενναῖόν τι χρῆμα καὶ ἀξιέπαινον μέλιτται γοῦν ἐκ τῶν ἐκείνου λειψάνων ἐκφύονται, ζῶον φιλεργότατον· καὶ καρπῶν τὸν ἄριστον καὶ γλύκιστον ἐν ἀνθρώποις παρασκευάζει, τὸ μέλι.* VICT. Non credo Graecis *βουγόνας* dictas, ſed potius *βουγενεῖς* et ita Varronem ſcripſiſſe. Callimachus: *ἅρμενα πὰρ Δαναοῦ γῆς ἐπὶ βουγενέων.* Quod autem *βουγόνας* ſcripſerint, in cauſa puto fuiſſe id quod ſequitur, *bugoniam.* at *ἡ βουγονία* recte, nempe *ἡ τῶν βοῶν γονή.* SCALIGER. Mentem Scaligeri confirmat Heſychius: Βουγενέων, τῶν μελισσῶν. Καλλίμαχος. *ἅρμενα πὰρ Δαναοῦ γῆς ἐπὶ βουγενέων. καὶ ἡ μέλισσα βουγενὴς, ὅτι ἐκ βοείων ὀστέων γεννᾶται.* SCHOETTG.

5, 5 PLAVTIVM LOCVTVM etc.) Legendum cenſeo: *in ſenatu ſcriptum aueres.* Varro Hirrium ſenatorem in ſenatu ſcriptum optabat eſſe: quem ordinem aſſequebantur Aediles et Praetores, aliique magiſtratus. Cum eum audiſſet Praetorem renunciatum Plautius, Varroni dixit, mulſa tibi affero, affero tibi optabilem nuncium, tam tibi ſatisfaciam, quam qui *bugoniam*, id eſt *apiarium*, aut qui de apibus ſcripſit. Mel erat antiquis in deliciis, vnde *meum mel, mihi eſt mellinae*; et illud Plauti in Poenulo Sc. Negotii qui *mulſa loquitur.* Sed et apum, iucunda et dulcis ob mellificium eis memoria erat. Plaut. in Curcul. Sc. Quo de hoc. *Egon' apicularum opera congeſtum non feram?* Quoniam [ſ. quum] autem *bugonia* verbum Graecum ſit: tamen id in latina oratione poſuit Plautius, qui *bugoniam ſcribere* dixit, qua forma Iliadem Homerum ſcripſiſſe dicimus. Mel, inquit, qui tibi daret, gratior et iucundior non eſſet, nec tibi magis ſatisfaceret, quam in praeſentia faciam. nuncio enim tibi Hirrium praetorem eſſe renunciatum. Vel etiam Varro renunciatum praetorem Hirrium in actis ſcribi primo quoque die optabat, idque cupiebat in acta referri, qua in re ſe eius deſiderio ſatisfacturum, ſeque, quod ei iucundiſſimum ſit, facturum pollicetur Plautius. Hanc poſteriorem ſententiam etiam non puto contemnendam. TVRNEB. 8, 8. Locus deprauatiſſimus; cui opem nullam adferre poſſum. Turnebus aliquid conatur: ſed longe a mente Varronis, quantum ego iudico. Nam vt Socrates de Deo dixit: *ὅστις μέν ἐστιν, οὐκ οἶδα, ὅ, τι δὲ οὐκ ἔστιν, οἶδα*; ſic quid voluerit Varro, neſcio; quid noluerit, ſcio. SCALIG.

5, 5 CVM HIRRIVM PRAETOREM) Delenda, meo iudicio, vox *Romam.* M. autem Plautius Silanus Tribunus Pleb. Cn. Pompeio Strabone L. Porcio Catone Coſſ. anno vrbis DCLXIV, cum equeſter ordo in iudiciis dominaretur, legem tulit adiuuantibus nobilibus, vt tribus ſingulae e ſuo numero quinos denos ſuffragio crearent, qui eo anno iudicarent. ex quo Senatoribus et plebeiis iudicia communicata, iudicumque numerus fuit DXXV. Cicero pro C. Cornelio: *Memoria teneo, cum primum Senatores cum Equitibus Romanis lege Plotia iudicarunt, hominem diis ac nobilitati perinuiſum Cn. Pompeium cauſam lege Varia de maieſtate dixiſſe.* Hanc legem Plotiam ſi forte obſtrigillauit, et inceſſit Hirrius Praetor. itaque cum renuntiatum eſſet, illum habere libellum criminoſum in Senatum, Plautius prouocans, Confide, inquit, et ſcriptum tuum profer in medium. Non agam tecum maledictis, nec minus benigne tibi reſpondebo, quam qui bugoniam ſcripſit. Eſt autem prouerbium, *Bugoniam ſcribere*, pro tractare res ſuaues, et iucundas, et quaſi mulſa loqui, vt Iliadem ſcribere, eſt contexere ſummam malorum. POPMA.

5, 5 QVI BVGONIAM SCRIPSIT) Eumelus, vt ex Hieronymo adduxit Salmaſius ad Solinum c. 40 p. 603. SCHOETTG. Sed mutauit ſententiam Salmaſius. In notis enim ad Hieronymi chronicon, quod cum notitia Bibl. Vinar. edidit H. L. Schurzfleiſchius n. 1250 iſta habet: *Bugoniam Scaliger interpretatur* opus de apibus agens. *Sane βουγενεῖς apes ſunt.* Varro - - - *Antigonus Caryſtius παραδόξων συναγωγῇ* c. 33 p. 21 *προσαγορεύει οὖν καὶ Φιλήτας τὰς μελίσσας βουγενεῖς, λέγων, Βουγενέας φάμενος προσεβήσαο μακρὰ μελίσσας.* *Haec etſi vera ſint, vellem nihilominus Scaligerum ſatius probaſſe, quod* Bugoniam, *quae* Bugenogonia *hoc modo potius eſſet dicenda, Eumelus ſcripſerit. Equidem repono, inuitis etiam omnibus libris,* Theogoniam. *Conſtat enim e*

Clementis

lorum, ſecunda iuuencorum, tertia boum [h] nouellorum, quarta vetulorum. Diſcer-
nuntur in prima vitulus, et vitula; in ſecunda iuuencus et iuuenca; in tertia et
quarta, taurus et vacca. Quae ſterilis eſt vacca, taura appellata [i]; quae praegnans,
horda. ab eo in faſtis dies hordicalia nominantur, quod tunc [k] hordae boues immo-
lantur. Qui gregem armentorum emere vult, obſeruare debet primum, vt ſint hae 7
pecudes aetate potius ad fructus [l] ferendos integrae, quam iam expartae [m]; vt ſint
bene compoſitae, vt integris membris [n], oblongae [o], amplae, nigrantibus cornibus,
latis

h) *bouum P.* i) *appellatur a. V.* k) *tum P.* l) *fructos P.* m) *expertae* omnes praeter *Pol. imperfectae Cr.* n) *piloſis* add. *I. B. R.* o) *longae Heru.*

Clementis Alexandrini στρωμ. ϛʹ p. 629 *Eumelum Corinthium Heſiodi Theogoniam*, καταλογάδην *expreſſam pro ſua venditaſſe.* Haec adſcripſi. quod in paucorum manibus eſt liber Salmaſii.

5,6 PRIMA VITVLORVM) Creſc. 9, 66 *primi vitulorum, ſecundi iumentorum* etc. corrupte ſane.

5,6 QVAE STERILIS) Feſtus: *Tauras vaccas ſteriles appellabant, ait Verrius, quae non magis pariant, quam tauri. ſed veroſimilius ſit ex Graeco dictas, quia Graeci vaccas* ταύρας *appellant.* VRSIN.

5, 6 QVAE PRAEGNANS, HORDA) In cunctis hic manu ſcriptis *Horda* et *Hordicalia* per *H*; in VI autem libro de lingua Latina *Forda*, et *Fordicidia*, per *F. Fordicidia*, inquit, *a fordis bubus. Bos forda, quae fert in ventre* etc. Id etiam apud Sex. Pompeium reperies, qui nunc *fordas*, nunc *Hordas boues* praegnantes eſſe dicit. Negligentia autem librarii id factum eſſe non poteſt. ſequitur enim ordinem literarum. Adeo autem vicinam naturam hae habebant, vt ſaepe inter ſe commutarentur. VICT.

5, 6 HORDICALIA NOMINATVR) Ita eſt in V. C. non *nominantur.* Nam vnus tantum in Kalendario Romano dies habetur, qui *Fordicidia* dictus eſt XVII Cal. Mai. vnde hic *fordae boues*, et ſupra *forda* eſt legendum. Velius Longus de Orthographia: *Siquidem, vt teſtis eſt Varro, a Sabinis* faſena *dicitur. et ſicut S familiariter in R tranſit, ita F in vicinam aſpirationem mutatur. Similiter ergo et* hoedos *dicimus cum aſpiratione, quoniam* foedi *dicebantur apud antiquos: item hircos, quoniam eosdem aeque ſircos vocabant. Nam et e contrario, quam antiqui* habam *dicebant, nos* fabam *dicimus.* VRSIN. Add. Quintil. 1, 4, 14. Scaurus de Orthogr. p. 2282 ed. Putſch. Sic ex *fabulari* Romanorum ortum eſt Hiſpanum *hablar*, et *hiio* ex *filio*, *hazer* ex *facere*, *haz* ex *facies*, *hada* ex *fata*, vnde *fec* Gallorum, et *hado fatum*, et *falcone halcon*; *halda* Hiſpanorum eſt noſtrum *falte*, ex *fame* ſit *hambre*; ex *farina harina*, ex *faba haua*, ex *faſtidio*, *haſtio*, et id genus infinita.

5, 7 QVAM IAM EXPERTAE) Nihil variaui: veterem tamen ſcripturam notam facere quid nocet? in manu ſcriptis igitur *Ex parte:* corrupte ſane. quis autem ſcit, an aliter corrigendus locus ſit? Nam ſi *expertae*, cepit eodem intellectu quo Virgilius, - - *altera virgo, Altera iam primos Lucinae experta labores.* cur repudiari debent vaccae, quae ſemel tantum pepererunt? Crebra vitia, quae in excuſis codicibus inuenio, me fortaſſe ſine cauſa quandoque faciunt de aliquo loco male exiſtimare. VICTOR. Quam inepta ſit huius loci lectio, non eſt quod pluribus confirmatum eamus: cum id abunde praeſtiterit doctiſſ. P. Victorius. Cui quas dignas grates referemus pro diligentia, et fidelitate, qua in veteri lectione proponenda vſus eſt? admonet enim nos, hic in veteri codice non *Expertae*, vt in vulgatis, ſed *ex parte*, ſcriptum eſſe. Quod certe leuiuſculum eſt mendum, quam vt diuinari non poſſit. legendum enim, *expartae. Exparta* et *Effoeta*, idem ab eadem ratione. Veteres gloſſae, quas penes me habeo: *Exparta*, *partu vacua.* Quin et *Parta*, ἡ τόκας, Columella lib. VII, *Et parta nutrici conſociata minus laboret in educatione foetus ſui.* Praecipit igitur Varro, vt integras potius quam vetulas eligamus: ſicuti de ouibus et capris, quae neque vetulae eſſent, neque mere agnae. SCALIG. V. C. *Quam iam exactae.* Exacta aetas opponitur integrae. Ter. Andr. *Egregia forma, atque aetate integra.* Supra Varro dixit: *Si neque vetulae ſunt, neque mere agnae*, et 3, 17 *aetate bona* parandum, neque pullos, neque vetulas. VRSIN. Vetus lectio, *quam iam exparte*, quod habeo *expartes*, quoniam ſimplicium vocales in compoſitis a veteribus non immutari diximus. Ideo *expars* pro *expers*, quod etiam ex gloſſis Philoxeni affertur: *expars*, ἄμοιρος. PONTED. Tanto minus dubitaui *expartae* recipere, quod totidem apicibus eam in Pol. reperi. Creſcentii *imperfectae* inde ortum puto, quod non intellexit, quid rei eſſet *expartae*, poſuit illud, quod oppoſitum eſſe *integrae* videretur.

5, 7 VT SINT BENE COMPOSITAE) Videtur legendum *bene compoſitis et integris membris, oblongae, amplae.* Nam in Geop. 17, 2 ita hic locus eſt expreſſus: εὐπαγεῖς σώμασι, περιμήκεις, εὐμεγέθεις. Columella 6, 1 ex Magone, a quo fortaſſe ſumſit et Varro. VRS.

5, 7 VT

latis frontibus, oculis magnis et nigris, piloſis [p] auribus, compreſſis malis, ſubſimisve [q], gibberi ſpina leuiter remiſſa, apertis naribus, labris ſubnigris [r], ceruicibus craſ-
8 ſis [s] ac longis [t], a collo palearibus [u] demiſſis, corpore amplo [x], bene [y] coſtatos [z], latis humeris, bonis clunibus, caudam [a] profuſam vſque ad calces vt habeant [b], inferiorem partem frequentibus pilis ſubcriſpam [c], cruribus [d] potius minoribus [e], rectis genibus, eminulis [f], diſtantibus inter ſe [g], pedibus non latis, neque ingredientibus qui diſplodantur [h], nec cuius vngulae diuaricent [i], et cuius vngues ſint leues [k] et pares, corium

p) *piloſis* abeſt *I. B. R.* q) *ſubſimi: ne gibberi: I. B. R. ſublimisue Baſil. ſubſirrine Ryck.* r) *ſubagris P.* s) *graſſis P.* t) *palea P. 2.* u) *palearibus demiſſis* deſ. *P. I. B. R.* x) *amplo* abeſt *P.* y) *demiſſo bene I. B. R. P. 1. demiſſa bene P. 2.* z) *coſtato a. V.* a) *codam etc. P. codam perfuſam I. B. R. coda profuſa I. I-G. caudu* tamen *Baſ.* b) *habeat I. I-G.* c) *ſubcriſpis I. R. ſubſcripſis Bon.* d) *compactis crur. I. I-G.* e) *breuioribus, quam longis, rectis I. I-G.* f) *et em. Ba-G.* g) *ſe* abeſt *P.* h) *diſpludantur P. diſplodentur I. B. R.* i) *diuarent P.* k) *lenes I. B. R.*

5,7 VT OCVLIS MAGNIS ET NIGRIS) Ita Columella: *oculis nigris et patentibus.* Florentinus, qui omnia fere a Varrone accepit, habet: μελανοφθάλμους, pro quo in non nullis codicibus legitur: μεγαλοφθάλμους. Vtrumque eſſe retinendum, ex Varrone et Columella patet. PONTED.

5,7 SVBSIMISVE, GIBBERI, SPINA LEVITER REMISSA) Videtur legendum *ſubſimae, ne gibberae, ſed ſpina* etc. In Geop. ita: γνάθους συνεσταλμένας ἐχούσας, ἐνσίμους, μὴ κυρτὰς ἀνεπτυγμένας τὰς ῥῖνας ἐχούσας. et Colum. *Naribus reſimis, patuliſque, dorſo recto, planoque et ſubſidente* etc. vt omnino videatur legendum *ſed ſpina* etc. IDEM. Quid *ſubſimae malae*, quis *ſpinae* locus in vultu bouis, non intelligere me fateor. Cum Pol. habeat *ſubſimi ne*; in mentem venit ſuſpicari, ſitne totus hic locus ita conſtituendus, *ſubſimis, ne gibberis, pinna leuiter remiſſa apertis naribus.* Nimirum *gibberae nares* opponuntur *ſubſimis*; porro *apertas* vult easdem *pinna* (quanquam nec de *ſpina* acriter contenderim) *leuiter remiſſa* h. e. aliquantum retorta verſus ſuperiora. Porro *pinnam*, ſiue *ſpina* eſt, intelligo ſeptum illud narium, quod Polluce autore 2, 79 κίων, διάφραγμα, στυλὶς item appellatur, cuius leui reflexione, ſ. remiſſione patulas magis fieri nares, et ſimulum totum naſum, apertum eſt. Fundum huius interpretationis habeo Florentinum Geop. 17, 2 qui Varronem interpretatus videtur, ita plane cum eo conuenit: Δαμάλεις ἐκλεκτέον εὐπαγεῖς, τοῖς σώμασι περιμήκεις, εὐμεγέθεις, εὐκέρωτας, πλατυμετώπους, μελανοφθάλμους, (NB. quidam Codd. μεγαλοφθάλμους. forte fuit vtrumque in Archetypo vt apud Varronem) γνάθους συνεσταλμένας ἐχούσας, ἐνσίμους, μὴ κυρτὰς, ἀνεπτυγμένας τὰς ῥῖνας ἐχούσας. Hic dubium non eſt, quin κυρταὶ ῥῖνες ſint gibberae, et ἀνεπτυγμέναι apertae, quomodo apertae ſint, pluribus verbis Varro declarat, quod Graeca felicitas vno ſatis explicat. Nihil fere dubitarem de lectione, quam propoſui, modo illum vel *pinnae* vel *ſpinae* intellectum inuenire apud alium daretur.

5,8 A COLLO PALEARIBVS DEMISSIS, CORPORE) Ienſonius haec tantum: *A collo, corpore amplo, bene coſtato, latis humeris.* Verum *corpore* vitioſum pro *pectore*, quod de corpore iam indicatum eſt, *vt ſint bene compoſitae, vt integris membris, oblongae*, amplae. Idem Varro 1, 20 de bubus dixit; *lato pectore*; Columella: *pectore magno*; Palladius: *pectore grandi.* Varronis interpres, Florentinus: εὐστέρνους. PONT.

5,8 BENE COSTATOS) In Geop. βαθυπλεύρους, p. p. legendum: *Caudam profuſam vſque ad calces vt habeant, inferiore parte frequentibus pilis, ſubcriſpiſque* etc. Ita enim eſt in V. C. et in Geop. οὐρὰν πολύτριχον etc. VRS. Aut ſeruanda videtur fuiſſe lectio ante Victoriana *coſtato*; aut legendum *coſtatae.* Sed nec inſolens eſt ipſis etiam veteribus eiusmodi enallage.

5,8 CRVRIBVS POTIVS) *Breuioribus, quam longis, rectis, genibus eminulis.* Ita videtur legendum interpungendumque ex Geop. in quibus eſt: βραχίονας βραχεῖς, σκέλη ὀρθὰ, στερεὰ πλατύτερα μᾶλλον ἢ μακρότερα, μὴ παρατριβόμενα πρὸς ἄλληλα. et Colum. *Cruribus compactis ac rectis, genibus eminulis, diſtantibus inter ſe.* VRS.

5, 8 RECTIS GENIBVS, EMINVLIS) Separanda ſunt alio modo: *Cruribus potius minoribus, rectis, genibus eminulis,* PONTED.

5,8 PEDIBVS NON LATIS) Eadem apud Florentinum: Πόδας ἐν τῷ βαδίζειν μὴ πλατυνομένους ἄγαν, μηδὲ χηλὰς διεσταλμένας, τοὺς ὄνυχας τελείους καὶ ἴσους. Hoc tantum diſcrimen intercedit, quod *leues vngues* expedit Varro; Florentinus perfectos: verum vitioſum *leues* pro *laeues* et ὄνυχας τελείους pro ὄνυχάς τε λείους. Ita in vtroque idem. PONTED.

5, 8 NEQVE INGREDIENTIBVS QVI) Hoc eſt, vt Florentinus vertit, μὴ πλατυνομένοις ἄγαν. SCAL. In Geop. ſcriptum eſt de canibus; πόδας ἐν τῷ βαδίζειν μὴ πλατυνομένους ἄγαν, μὴ δὲ χηλὰς διεσταλμένας. VRSIN. Verba *de canibus* Vrſini ſunt mendoſa. De bubus enim foeminis iſta Florentinus 17, 2: de canibus autem alia omnia 19, 2 πόδας μεγάλους, ἐν δὲ τῷ ἐπιβαίνειν πλατυνομένους.

corium [l] attactu [m] non aſperum ac durum, colore potiſſimum nigro, dein rubeo [n],
tertio heluo [o], quarto albo. molliſſimus enim hic, vt duriſſimus primus. De mediis 9
duobus prior quam poſterior melior [p]; vtrique [q] pluris [r] quam nigri, et albi. Neque
non praeterea, vt mares [s] feminis boni ſint, quorum et forma eſt ſpectanda, et qui ex
his orti ſunt, vt [t] reſpondeant [u] ad parentum ſpeciem: et praeterea quibus regionibus
nati ſunt, refert. boni enim generis in Italia plerique Gallici ad opus: contra nuga-
torii [x] Liguſtici. Tranſmarini Epirotici non ſolum meliores totius Graeciae, ſed etiam [y] 10
Italiae. tametſi quidam de Italicis, quos propter amplitudinem praeſtare dicunt, ad
victimas farciunt [z], atque ad deorum ſeruant ſupplicia. qui ſine dubio ad res diuinas
propter

l) *torium P.* m) *attractu I. B. R. atactu P.* n) *rubro B. R. robeo P.* o) *thelus P.* 1 *et* 2. *geluo Cr.* p) *in eo prior P.* q) *vtque P.* 2. r) *plures P.* s) *maris P.* t) *vt* deeſt *Ryck. P. I. B. R.* u) *reſpondent P. Ryck.* x) *nugatorii liguſti I. B. R. nugatori etc. P. iugat.* rel. y) *quam* inſer. *P.* z) *faciunt I. B. R. Ryck.*

5,8 ET CVIVS VNGVES) Ex hoc Varronis loco videtur in Geopon. ſcribendum τοὺς ὄνυχας τελείους τε καὶ ἴσους pro λείους etc. VRSIN. Etiam hic peruerſa eſt ſententia. Braſſicani non minus quam Needhami editiones habent τελείους τε καὶ ἴσους, neque diſcrepant Mſſ. a Gudio collati. ſed voluit legendum ſcilicet Vrſinus λείους τε καὶ ἴσους.

5, 8 CORIVM ATTACTV NON ASPERVM AC DVRVM) Vetuſtae editiones: *Corium attractu.* Florentinus: Βύρσαν εὐαφῆ καὶ μὴ ἀπεξυλωμένην. Quae perperam interpretati ſunt, *pelle ad tactum molli*; nam εὐαφὴς quod facile contrectatur, ſignificat. Non me latet, Columellam ſcribere *tactu corporis molliſſimo*, ſed ibidem quoque legerem *tractu*, non *tactu*. PONTED.

5, 8 COLORE POTISSIMVM NIGRO, DEIN RVBEO) Caue *rubeum* pro *rubro* accipias id enim faciunt qui barbare, non Latine loquuntur. Nam *rubeus* hic prima producta. Et veteres potius *robeum* ſcribebant, quod et robum dicebant. In veteri inſcriptione, VT PRAETOR, CVI HAEC REGIO SORTI OBVENERIT, LITATVRVM SE SCIAT, ALIVSVE QVIS MAGISTRATVS VOLCANALIBVS, X. CAL. SEPTEM. OMNIBVS ANNIS VITVLO ROBIO, ET VERRE. Seruius illis quae adhuc in publicum vulgata non ſunt, *Nitela*, inquit, *mus agreſtis robeus.* Dicebatur et *robus*, vt eſt apud Feſtum: et in eiusdem Seruii nondum publicatis fragmentis, in illud, *Sanguineis frontem moris. Multi*, inquit, *ob hoc dictum putant quod robus color deorum ſit.* Hinc *robos boves* a ruſticis vocatos auctor Feſtus, hoc eſt ξανθούς. SCAL. Videtur legendum *colore potiſſimum rubeo, dein nigro, tertio heluo* etc. C, 6, 1 et in Geop. τὰς τοῖς χρώμασι ξανθιζούσας, καὶ τὰ σκέλη μέλανα ἐχούσας. VRS. Scaligero ſuffragatur, vt vidimus, Pol. qui *robeo* legit.

5, 9 PRIOR, QVAM POSTERIOR MELIOR) Vitioſi hac parte ſunt antiquiores libri: ſic enim habent, *prior quam poſterior, in eo prior.* In optimo mendi nota adpoſita eſt. VICTOR. Repone veterem ſcripturam, *de mediis duobus prior, quam poſterior in eo prior.* Ludit facetus ſenex. De mediis, inquit, duobus coloribus, robo, et heluo, prior, hoc eſt robus, eſt quoque prior non ſolum loco, ſed et bonitate, πρότερος καὶ τῇ τάξει καὶ τῇ ἀρετῇ. SCAL.

5, 9 NIGRI ET ALBI) h. e. varii ſeu maculoſi: alioqui ſua ipſe vineta caederet Varro.

5,9 NEQVE NON PRAETEREA) Ita videtur hic locus legendus: *Neque non, vt mares boni ſeminis ſint, filiorum eſt forma ſpectanda, quod qui ex his orti ſunt, reſpondent ad parentum ſpeciem* etc. particula *vt* ante verbum *reſpondeant*, non eſt in V. C. et *refert* videtur adiectum. Supra c. 4. dixit: *Boni ſeminis ſues animaduertuntur a facie et progenie et regione coeli.* VRS.

5,9 BONI ENIM GENERIS) Locus interpolatus. Ita reſtituendus eſt: *Boni enim generis in Italia plerique Gallici ad opus. contra nugatorii Liguſci.* Gallici in Italia, nempe Piceni, aut Circumpadani: quos optimos eſſe ſcio. SCAL.

5,9 IVGATORII LIGVSTICI) Vetuſtiſſimus codex in ambabus vocibus diuerſus, qui *Nugatori Liguſti* habet. De poſteriore voce alibi diſſeruimus: de priore, ſi forte ita legi debet, *Nugatorias res*, abiectas ac viles, veteres ſcriptores frequenter appellarunt. Nam Varronis ille locus e VII libro de lingua Latina ita legi debet: *Schoeniculae ab Schoeno nugatorio vnguento.* in excuſis enim libris deprauatus eſt. VICTOR. V. C. *Liguſci*, vt ſupra. et ita fere in Mſſ. omnibus. VRS. *nugatorios* confirmat 3, 8, 3 cum *Liguriam paruis iumentis inſignem* oſtendit. Probat *nugatorii* pro *iugatoriis* et 5, 18 extr. ex *centaurum viginti* effingit *centenarium* (quid ni *centuriam?*) *viginti* Pontedera.

5,10 EPIROTICI) Plinius 8, 45 *In noſtro orbe Epiroticis laus maxima, a Pyrrhi (vt ferunt) iam inde Regis cura.* SCHOETTG.

5,10 FARCIVNT) Non omnino contemnenda lectio altera: *faciunt*, de quo verbo in ſacrificandi ſignificatione adhibito notius eſt, quam

vt

propter dignitatem amplitudinis et coloris praeponendi. quod eo magis fit, quod albi in Italia non tam [a] frequentes, quam [b] qui in Thracia [c] ad [d] μέλανα κόλπον, vbi
11 alio colore pauci. Eos cum emimus domitos, ſtipulamur, ſic, Illoſce boues ſanos eſſe, noxiſque praeſtari? cum emimus indomitos, ſic, Illoſce iuuencos ſanos recte, deque pecore ſano eſſe, noxisque praeſtari ſpondeſne? Paulo verboſius haec [e], qui Mamilii [f] actiones ſequuntur †. Lanii, qui ad cultrum bouem emunt, et [g] qui ad altaria, hoſtiae ſanitatem non ſolent [h] ſtipulari. Paſcuntur armenta commodiſſime in nemoribus, vbi virgulta, et frons multa: hieme [cum hibernant] ſecundum mare,
12 aeſtu abiguntur [i] in montes frondoſos. Propter foeturam haec [k] ſeruare [l] ſoleo. ante admiſſuram menſem vnum, ne cibo et potione ſe impleant, quod exiſtimantur [m] facilius macrae [n] concipere. contra, tauros duobus menſibus ante admiſſuram herba et palea ac foeno facio pleniores, et a foeminis ſecerno. Habeo tauros totidem, quot Atticus, ad matrices LXX duo [o], vnum anniculum, alterum bimum. Hoc [p], ſecundum aſtri exortum facio, quod Graeci vocant λύραν [q], fidem noſtri. tum deni-
13 que tauros in gregem redigo. Mas an foemina ſit concepta, ſignificat deſcenſu [r] taurus, cum iniit [s]. ſiquidem, ſi mas eſt, in dexteriorem partem abit: ſi foemina, in

a) *tam* abeſt *I. B. R.* b) *quamquam in P.* c) *thratia I. B. R.* d) *ad μέλανα κόλπον* deſ. *a. V.* e) *hoc I. B. R.* f) *Manilii a. V. Mamilii V.* †) *ſequuntur lanii* omnes ſine interp. g) *et* deeſt *I. B. R.* h) *ſolunt P.* i) *abigantur P. 2.* k) *hoc I. B. R.* l) *obſeruare I. I - G.* m) *exiſtimatur I. B. R.* n) *macram I. B. R.* o) *duos a. V.* p) *Haec P.* q) *lyram I. B. R.* r) *diſcenſu P.* s) *init, ſi quod P.*

vt hic aliquid dici debeat. De bubus a Clitumno praeſertim amne candidum colorem trahentibus et ideo ad ſacrificia expetitis multa Cerda ad Georg. 2, 146.

5, 10 AD DEORVM) Vid. Feſtus in *Supplicia*, et quae ad eum locum notauimus. VRS.

5, 10 IN THRACIA AD ΜΕΛΑΝΑ ΚΟΛΠΟΝ) Vera haec lectio fideliter in antiquiſſimo codice conſeruata. nam in aliis inanis ſedes Graecarum vocum relicta: in aliis, ne relicta quidem. Strabo libro II, τὸ δὲ συνεχὲς τὸ Αἰγαῖόν ἐστιν ἤδη σὺν τῷ μέλανι κόλπῳ καὶ τῷ Ἑλλησπόντῳ. Herodotus quoque non ſemel huius loci mentionem fecit: nam in Polymnia haec ipſius verba ſunt. Ἐντεῦθεν δὲ κάμπτων τὸν κόλπον τὸν μέλανα καλεόμενον, καὶ μέλανα ποταμὸν, οὐκ ἀντισχόντα τότε τῇ στρατιῇ τὸ ῥέεθρον, etc. VICT. Situs eſt eo loco, vbi Melas fluuius ſeſe in mare Aegeum exonerat. Mela 2, 2, 93. Plin. 4, 11. SCHOETTG.

5, 11 NOXISQVE PRAESTARI) Vlpianus l. 71 de V. S. *Haec verba* HIS REBVS RECTE PRAESTARI *hoc ſignificant, ne quod periculum vel damnum ex ea re ſtipulator ſentiret.*

5, 11 PAVLO VERBOSIVS) Importune interpuncta ſunt haec, quae ita diſtinguas licet: *Paulo verboſius haec, qui Manilii actiones ſequuntur. Lanii, qui* etc. SCAL. Non opus erat ad iſta videnda Scaligero: mirum, non diu mutatum eſſe.

5, 11 QVI MANILII ACTIONES) Manilii huius meminit Varro ſupra c. 3 et fortaſſe is eſt, cuius cum Scaeuola et Bruto facit Cicero mentionem. Actiones autem dicit formulas, quaſi quosdam rerum agendarum modos. Cic. pro Muraena: *Gloria militaris veſtris formulis atque actionibus anteponenda eſt, has compoſuerunt Manilius et Hoſtilius.* Vid. quae ſupra notauimus ad 2, 3, 5. VRSIN.

5, 11 AD ALTARIA) Miratur Magius Miſc. 4, 4 et quidem merito, quam ob cauſam dicat Varro, hoſtiarum ſanitatem lanios non ſolere ſtipulari, quum tamen conſtet, id quod Magius prolixe admodum probat, nullas hoſtias, niſi integerrimas, et omni labe carentes, immolari debuiſſe. Nec ego dicere poſſum, quid ſibi haec Varronis noſtri velint. SCHOETTG. Alia eſt integra hoſtia, alia ſana. Integritas oculis patet, ſanitas vitio etiam occulto opponitur.

5, 11 HIEME CVM HIBERNANT) Poſteriora duo puto interpretamentum prioris vocis. *Hieme, ſecundum mare* etc. SCAL. Verba: *cum hibernant*, videntur abundare: item vox *potione*, quae infra poſita eſt. In Geop. *cibo* tantum habetur: οὐκ ἐατέον πληροῦσθαι τροφῆς. VRS.

5, 12 Quae hinc ſequuntur ad finem capitis, ea pleraque deſcripſit Creſc. 9, 61, 62 et 63.

5, 12 AD MATRICES SEPTVAGINTA) Varro infra. [ſ. 18] *nam apud eum duo tauri in LXX matribus ſunt* etc. *matres* ibi, quas hic *matrices*, dixit. VRS.

5, 13 MAS AN FOEMINA) Vide African. Geopon. 17, 6. Col. 6, 24. SCHOETTG.

5, 13 VOS

in ſiniſteriorem [t]. cur hoc fiat, vos videritis, inquit [u] mihi, qui Ariſtotelem legitis.
Non minores oportet inire bimas, vt trimae pariant, eo melius ſi quadrimae. Plerae-
que pariunt in decem [x] annos, quaedam etiam in [y] plures. Maxime idoneum tem-
pus ad concipiendum a delphini [z] exortu vſque ad dies XL, aut paulo plus. quae 14
enim ita conceperunt [a], temperatiſſimo anni tempore pariunt. vaccae enim menſi-
bus decem ſunt praegnantes. De quibus admirandum ſcriptum inueni, exemptis
teſticulis, ſi ſtatim admiſeris, concipere [b]. Eas paſci oportet in locis viridibus, et
aquoſis. Cauere oportet, ne aut anguſtius ſtent, aut feriantur, aut concurrant. Ita-
que quod [c] eas aeſtate tabani concitare ſolent, et beſtiolae quaedam minutae ſub
cauda, ne [d] concitentur, aliqui [e] ſolent includere ſeptis. iis ſubſterni oportet fron-
dem, aliudue quid in cubilia, quo mollius conquieſcant. Aeſtate ad aquam appellen- 15
dum [f] bis, hieme ſemel. Cum parere coeperunt [g], ſecundum ſtabula pabulum ſer-
vari oportet integrum, quod egredientes [h] deguſtare poſſint: faſtidioſae enim fiunt.
Et prouidendum, quo recipiunt ſe, ne [i] frigidus locus ſit. algor enim eas, et famis
macreſcere [k] cogit. In alimoniis armenticium pecus ſic [l] contuendum, lactentes [m] 16
cum matribus ne cubent: obteruntur [n] enim. ad [o] eas mane adigi oportet, et cum
redierunt [p] e paſtu. Cum creuerunt [q] vituli, leuandae matres, pabulo viridi obii-
ciendo in praeſepiis. Item his, vt fere in omnibus ſtabulis, lapides ſubſternendi,
aut quid item, ne vngulae putreſcant. Ab aequinoctio autumnali vna [r] paſcuntur
cum matribus. Caſtrare non oportet ante bimatum [s]. quod difficulter, ſi aliter 17
feceris, ſe recipiunt. qui autem poſtea caſtrantur, duri et inutiles fiunt. Item vt in [t]
reliquis gregibus pecuariis, delectus [u] quotannis habendus, et reiiculae [x] reiiciundae,
quod

t) *partem* add. *I. B. R.* u) *inquit mihi* deeſt *I. I-G. inquit: mihi I. B. R.* x) *decimo anno I. B. R.* y) *in* abeſt *I. B. R.* z) *dulpini eam ortu P.* a) *conciperunt P. conceperint I. I-G.* b) *ſtatim conc. I. B. R.* c) *quot Heruag.* d) *Alii ne I. B. R.* e) *aliqui* omitt. *I. B. R.* f) *appellandum P. Bon.* g) *coeperint a. V.* h) *regredientes P.* i) *frigidus locus ne a. V.* k) *maceſcere P.* l) *ſit P.* m) *lactantes P. Heru.* n) *atteruntur I. B. R.* o) *et I. B. R.* p) *redierint a. V.* q) *creuerint a. V.* r) *enim vna I. B. R.* s) *bimum I. B. R.* t) *in* deeſt *I. I-G.* u) *dilectus P.* x) *reicolae reiciundae P.*

5, 13 VOS VIDERITIS, INQVIT, MIHI QVI ARISTOTELEM LEGITIS) Duo hic verba ex antiquis codicibus reſtituimus. VICT.

5, 13 A DELPHINI EXORTV) In Geop. 17, 10 *ὥρα δὲ πρὸς ὀχείαν τετραπόδιον ἡ ἀπὸ δελφῖνος ἐπιτολῆς, τουτέστι περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ἰουνίου μηνὸς ἕως ἡμερῶν τεσσαράκοντα.* Plin. 8, 45 *Coitu a Delphini exortu ad prid. Non. Ianuarias, diebus XL.* ſed legendum *Iunias*, ex Varrone, et Col. 6, 24. *Admiſſuram boum menſe Iunio et Iulio fieri.* Delphinus autem exoritur ante diem IIII. Id. Iun. auctoribus Ptolemaeo, Columella et Plinio. VRS.

5, 14 EXEMPTIS TESTICVLIS) Hoc Ariſtoteles in extremo libro nono de natura animalium tradidit. Locus tamen in excuſis codicibus, et in manu etiam ſcripto, quem habui longe emendatiorem, deprauatus. Theodorus ſane hanc inde ſententiam eruit, ſiue meliores codices habuit, ſiue ex ingenio ita legendum eſſe vidit. Nam Varro etiam ſententiam illam (niſi fallor) confirmat. In primo autem libro de ortu animantium eandem rem Ariſtoteles narrauit: Vbi vitium verba non habent, *καὶ ἤδη ταῦρός τις μετὰ τὴν ἐκτομὴν ὀχεύσας εὐθέως ἐπλήρωσεν.* VICT. Mirum genus loquendi, *vaccas ſtatim concipere, exemptis teſticulis.* Debebat dicere, taurum exemptis teſticulis ſtatim vaccam implere. Ariſtotelis autem locus eſt: *οἱ δὲ ἐνόρχαι βόες, ὅταν ἐκτμηθῶσι, φανερὸν, ὅτι γεννῶσι.* SCALIG. Ariſtoteles lib. IX de natura animalium *οἱ δ' ὄρχαι βόες ὅταν ἐκτμηθῶσι, φανερὸν, ὅτι γεννῶσι.* a quo ſumſit Varro illud admirandum. Vaccas concipere, ſi bubus exemptis teſticulis ſtatim admittantur. Columella lib. VI: *Si patiaris eum a recenti curatione foeminam inire, conſtat ex eo poſſe generari, ſed minime id permittendum, ne profluuio ſanguinis intereat.* POPMA.

5, 14 SI STATIM ADMISERIS) In V. C. ſequitur *taurum.* quae vox poteſt videri addita; itemque verba *in cubilia.* VRSIN.

5, 17 SI ALITER FECERIS) Creſc. 9, 63, *ſi ante feceris.* Recte. Nam vt *ante* praemittitur, ita *poſtea* ſequitur; *qui autem poſtea caſtrantur* etc. PONTEDERA.

5, 17 ET REIICVLAE) In Geop. 17, 10 ita: *τὰς δὲ στείρας καὶ τὰς ἀσθενεῖς, καὶ τῇ ἡλικίᾳ προβεβηκυίας*

quod locum occupant earum quae ferre poſſunt [y] fructus. Si quae [z] amiſit vitulum, ei ſupponere oportet eos, quibus non ſatis [a] praebent matres. Semeſtribus vitulis obiiciunt furfures triticeos [b], et farinam ordeaceam, et teneram herbam: et vt bi-
18 bant mane et veſperi, curant. De ſanitate ſunt complura, quae exſcripta [c] de Magonis libris, armentarium meum crebro vt aliquid legat [d], curo. Numerus de tauris et vaccis ſic [e] habendus, vt in ſexaginta, vnus ſit anniculus, alter bimus. Quidam habent aut minorem, aut maiorem numerum [gregum]. Nam apud eum duo tauri in ſeptuaginta matribus ſunt. Numerum gregum alius facit alium. quidam centenarium modicum putant eſſe, vt ego. Atticus centumuiginti [f] habet, vt Lucienus. Haec ille.

VI. AT MVRRIVS, qui, dum loquitur Vaccius, cum Lucieno rediiſſet [a], Ego, inquit, de aſinis potiſſimum dicam, quod ſum Reatinus, vbi optimi et maximi fiunt,
2 e quo ſeminio ego hic procreaui [b] pullos, et ipſis Arcadibus vendidi aliquoties. Igitur aſinorum gregem qui [c] facere vult bonum, primum videndum, vt mares foeminaſque bona aetate ſumat, vtique [d] vt quam diutiſſime fructum ferre poſſint [e]: firmos, omnibus partibus honeſtos, corpore amplo, ſeminio bono: ex his locis, vnde optimi exeunt, quod faciunt Peloponneſii [f], cum potiſſimum eos ex Arcadia emant [g]; in Italia ex agro Reatino. Non enim ſi muraenae optimae flutae [h] ſunt in Sicilia, et

y) *poſſint Heruag.* z) *Siqua I. I-G.* a) *ſatis lactis I. I-G.* b) *triticios P.* c) *ex ſcripta* diuiſ. *P. ſcripta* ſol. *I. B. R. excripta Iuntt.* d) *de eo legat I. B. R.* e) *ſit P.* f) *centaurumuiginti P. 1.* [C. VI.] a) *reddidiſſet P. 1. rediſſet P. 2.* b) *procuraui Ba-G.* c) *quin P.* d) *vtrique P.* e) *poſſit* al. praeter *P. I. B. R.* f) *Peloponneſi I. B. R. Peloponnenſes I. I-G.* g) *emant Baſ. emebant al.* h) *elutae P. ſlutae Heru.*

βεβηκυίας ἐκβλητέον ἐκ τῶν βυκολίων. VRSIN. Diligenter notanda lectio Pol. *reicolae reiciundae*; colorem ſane antiquitatis habet.

5, 18 CREBRO VT ALIQVID LEGAT) H' *aliquid* redundare videtur. Certe conſtructio aliquantum inſolens. praeceſſit enim *quae exſcripta.*

5, 18 DE TAVRIS ET VACCIS) Haec abvndant. et p. p. pro *apud eum* forte leg. *apud Atticum.* Nam ſupra: *babeo tauros totidem, quot Atticus ad matrices ſeptuaginta duo.* Poſtea item ex V. C. legendum: *centum vicenum.* VRSIN.

5, 18 MAIOREM NVMERVM [GREGVM] Extrema vox redundat, et omnino inducenda eſt. comparat enim hic numerum taurorum cum vaccarum numero; at mox conſtituit numerum gregum. Quod ſequitu-; *Nam apud eum*, forte melius, *apud Seium.* POPMA.

5, 18 NAM APVD EVM) An δεικτικῶς accipiendum *eum?* aut ſcribendum *hunc?* De Attico certe ſ. 12 hoc ipſum dixerat.

5, 18 CENTVM VIGINTI) Optimus Codex inquinatus: habet enim *Centaurum viginti.* VICTOR. Forte monſtroſum illum *centaurum* Mediceum vox *centenum* peperit.

6 Caput hoc totum pene deſcripſit Creſc. 9, 59.

6, 2 VTIQVE VT QVAM) Videtur legendum *Vti quam* et p. p. ſcribendum: *vt potiſſimum eos ex Arcadia emunt.* nam male iungitur τὸ *faciunt* cum τῷ emebant. VRSIN.

6, 2 FACIVNT PELOPONNESII) Antea *Peleponnenſes.* ex optimis exemplaribus ita emendaui. Recte dici *Peloponneſii*, manifeſtum eſt. Stephanus etiam, πελοποννήσιος ὁ οἰκήτωρ. VICT.

6, 2 MVRAENAE OPTIMAE FLVTAE) Macrobius Sat. 2, 11 *Accerſebantur autem murenae ad piſcinas noſtrae vrbis ab vſque freto Siculo, quod Rhegium a Meſſana reſpicit. illic enim optimae a prodigis eſſe creduntur: tam hercules quam anguillae: et vtraeque ex illo loco Graece* πλῶται *vocantur, Latine* flutae: *quod in ſummo ſupernantes ſole torrefactae curuare ſe poſſe, et in aquam mergere deſinunt, atque ita faciles captu fiunt. Et, ſi enumerare velim, quam multi magnique auctores muraenas e freto Siculo nobilitarint, longum fiat. Sed dicam, quid Varro in libro, qui inſcribitur Gallus, de admirandis dixerit his verbis:* In Sicilia quoque, *inquit*, Papirius manu capi muraenas flutas, quod hae in ſumma aqua prae pinguedine flutentur. *Haec Varro.* Optimas autem in Siculo mari fuiſſe teſtatur etiam Plinius 9, 54, et Martialis 13, 80: *Quae natat in Siculo pinguis muraena profundo, Non valet exuſtam mergere ſole cutem.* Graecis ſequiorum temporum muraena fluta dicebatur ἐξορμισθῶν, ἀπὸ τῦ ἐξορμίζεσθαι, quod notat littus relinquere, et altum

et ellops [i] ad [k] Rhodon, continuo hi piſces in [l] omni mari ſimiles naſcuntur. Horum 3
genera duo. vnum ferum, quos vocant onagros, in Phrygia et Lycaonia ſunt greges
multi. alterum manſuetum, vt ſunt in Italia omnes. Ad ſeminationem [m] onagrus
idoneus, quod e [n] fero fit manſuetus facile, et e manſueto ferus nunquam. Quod
ſimiles parentum genuntur [o], eligendi et mas et foemina, cum dignitate vt ſint [p].
In mercando item vt caeterae pecudes emtionibus, et traditionibus dominum [q] mu-
tant, et de ſanitate ac noxa ſolet caueri. Commode paſcuntur farre, et furfuribus 4
ordeaceis. Admittuntur ante ſolſtitium, vt eodem tempore alterius [r] anni pariant,
duodecimo enim menſe conceptum ſemen reddunt. Praegnantes [s] opere leuant.
venter enim [t] labore nationem reddit deteriorem. Marem non diiungunt [u] ab ope-
re, quod remiſſione laboris fit [x] deterior. In paſtu eadem fere obſeruant, quae in
equis. Secundum partum pullos anno non remouent a matre. proximo anno no-
ctibus patiuntur eſſe cum his, et leniter [y] capiſtris, aliaue qua re habent vinctos.
tertio anno domare incipiunt ad eas res, ad quas quisque eos vult habere in vſu.
Relinquitur de numero, quorum greges non ſane fiunt, niſi [z] ii, qui onera portent. 5
Ideo quod plerique deducuntur [a] ad molas, aut ad agriculturam, vbi quid vehen-
dum eſt; aut etiam ad arandum, vbi leuis [b] eſt terra, vt in Campania. Greges fiunt
fere mercatorum, vt eorum qui e Brundiſino [c], aut Appulia aſellis doſſuariis com-
portant ad mare oleum, aut vinum, itemque frumentum, aut quid aliud.

VII.

i) *Helops a. V.* k) *in Rhodo I. B. R. Ba-G.* l) *in* abeſt *a. V.* m) *ſeminationes I. B. R.* n) *et e P.* o) *gignantur I. B. R. Ba-G. gignuntur Iuntt.* p) *ſit I. B. R.* q) *dominium I. I-G.* r) *alternis annis a. V.* s) *Praegnates P.* t) *(c.) at labor actionem Pol. 2.* u) *deiungunt P. disiungunt a. V.* x) *ſic P.* y) *leuiter a. V.* z) *ni eſt ei P. 1. ni eſto ei P. 2.* a) *deducantur I. B. R.* b) *leuior I. B. R.* c) *Bryndiſino P. Brunduſio aut Apulia a. V.*

altum capeſſere. Vide quae in hanc rem notavit Salmaſius ad Tertullianum de pallio c. 5 p. 444. SCHOETTG.

6, 2 ELLOPS AD RHODON) Macrob. 3, 15. Colum. 8, 16 *Non enim*, inquit, *omni mari poteſt omnis eſſe, vt helops, qui Pamphylio profundo, non alio paſcitur.* VRSIN.

6, 3 VNVM FERVM, QVOS) Apud Suidam Caudo inſula prope Cretam eſſe traditur, in qua maximi gignerentur onagri. VICT. Adde de his Vrſinum Anal. 2, 6, 9. SCHOETTG.

6, 3 IN PHRYGIA) Creſc. 9, 59 *in Phrygia et Lycaonia vbi ſunt greges multi feri.* PONT.

6, 3 ET E MANSVETO FERVS) In Geop. 16, 21 ita: ἔνιοι δὲ καλῶς ποιοῦντες, καὶ τοὺς ἀγρίους ἡμεροῦσι, καὶ ἔστιν αὐτῶν ἡ παιδοποιΐα καλλίστη, εἴτε μὴ κατακεκλεισμένων, ἀλλ' ἀφετῶν. ἐξημεροῦται δὲ σφόδρα τὸ ζῶον, καὶ οὐδέποτε καθάπερ τὰ ἄλλα ζῶα ἅπαξ ἡμερωθὲν ἀγριοῦται. τὰ δὲ τικτόμενα ἐξ αὐτοῦ γίνεται ἐκείνῳ ἐοικότα. VRSIN.

6, 3 ET MAS ET FOEMINA) Haec videntur adiecta. Item p. p. *laboris*, quod in V. C. omittitur. Plin. 8, 44 *Mares in remiſſione operis deteriores.* IDEM.

6, 4 ADMITTVNTVR) Rationem reddit Plinius 8, 43 *Quia aſini maxime ſunt frigoris impatientes, vt tali tempore pariant, quo calor eſt paullo intenſior, ne pulli periclitentur.* SCHOETTGEN.

6, 4 ALTERIVS ANNI PARIANT) Vetuſta haec lectio, antea mendoſe, *Alternis annis.* Paulo poſt, vbi in excuſis, *Quod remiſſione laboris fit deterior:* in antiquis, *ſic deterior.* Arbitror legendum, *Hic deterior.* Ex priore voce S, vt opinor, conſequenti huic adhaeſit, et aſpiratio, quemadmodum ſaepe, deſideratur. Communis etiam lectio commoda. VICTOR. Scribe ex veteribus libris: *Sic* pro *fit.* Ita ſaepe loquitur. Leuis error, ſed quem in politiſſimo ſcriptore negligere piaculum puto. SCALIG.

6, 4 TERTIO ANNO) Creſc. 9, 59 *Tertio anno domare* (an *domari?*) *incipiunt et ſtrui ad eas res.* PONTED.

6, 5 GREGES QVI) Qui iuncti et ſociati mercatorum merces conferebant, quod ita vſitatum fuiſſe oſtendit Schefferus de re vehic. 2, 2. SCHOETTG.

6, 5 QVI E BRVNDVSIO) In V. C. non leguntur voces: *Aſellis doſſuariis*, quae additae videntur; et fortaſſe ex *comportant* faciendum eſt: *onera portant.* VRSIN. In Ryckiano et aliis extant iſtae voces *aſellis doſſuariis*, qui ſunt aſini onus in *dorſo* ferentes. Nam antiqui dicebant *dorſum* et *doſſum.* Noſter 2, 10 *iumenta doſſuaria.* SCHOETTG.

 7 Quae

VII. LVCIENVS [a], Ego quoque adueniens aperiam carceres, inquit, et equos emittere incipiam, nec ſolum mares, quos admiſſarios habeo, vt Atticus ſingulos in foeminas denas, e queis foeminas Q. [b] Modius Equiculus vir fortiſſimus etiam patre militari iuxta ac mares habere ſolebat. Horum equorum, et equarum greges qui habere voluerint [c], vt habent aliqui in Peloponneſo, et in Appulia, primum ſpectare oportet aetatem, quam praecipiunt. Videndum ne ſint minores trimae, maiores de-
2 cem annorum. Aetas cognoſcitur equorum, et [d] fere omnium qui vngulas indiuiſas habent,

[C. VII.] a) *Lucinius P.* b) *quae medius I. B. R. quae Modius P. Commodius I. I-G.* c) *voluerunt I. B. R. I. I. V.* d) *et* abeſt *P.*

7 Quae de equis habet, bonam partem hinc petiit Creſc. 9, 1 ſq. Caeterum Virgilianas, itemque Cynegeticorum ſcriptorum et Vegetii deſcriptiones et praecepta de equis huc transferre non magni laboris eſſet. Sed praeſtat ea ſuis locis legere, vel ſi componere propius iuuat, apud Lacerdam atque Vlitium.

7, 1 Q. MODIVS EQVICVLVS) Ita emendaui auxilio vetuſtorum Codicum, in quibus *Quemodius* legitur. Fere autem veteres librarii, cum Q. praenomen ſcribendum eſſet, *Quae* imperite ſcribebant. In optimo exemplari mendi nota hic adpoſita eſt. VICTOR. Videtur legendum ex V. C. *e queis Q. Modius Aequicolus, — etiam in re militari* etc. Nam Plinius 8, 42 ſcribit: *Scythas per bella foeminis vti malle, quod vrinam curſu non impedito* (ſiue vt eſt in V. C.) *non intermiſſo curſu reddant*, VRSIN. Vid. quae diſputamus ad Colum. 3, 9, 5.

7, 1 PRIMVM OPORTET) Totus locus ita videtur reſtituendus: *Pr. op. ſp. aet. ne ſint m. trium, maiores decem annorum.* In Geop. eſt: τῷ δὲ χρόνῳ μήτε νεωτέρας ἐτῶν γ, μήτε πρεσβυτέρας ἐτῶν ι. VRSIN.

7, 2 AETAS COGNOSCITVR) Totus locus in Geop. habetur 16, 1. Sed dentes, quos Varro et Plinius *columellares* appellant, ibi dicuntur κυνόδοντες, vt fortaſſe in ea voce peccatum ſit vel a librariis, vel ab eo, qui locum Varronis vertit. nam et apud Varronem *canini dentes* p. p. nominantur, vnde potuit error fluxiſſe, quos tamen auctor Geopon. ita vertit, tanquam ſi *cauos* legerit, non *caninos*. Sic enim habet: Τοὺς δὲ φυομένους κοίλους ἔχει. ἐμβάντος δὲ εἰς τὸ ἕκτον ἔτος, ἀναπληροῦνται τῶν πρώτων τὰ ἀνακοιλώματα. At Colum. 6, 28 *Cum quartum agit annum, iis, qui canini appellantur deiectis, alios offert.* Plin. 11, 3 *Quinto anno incipiente binos amittit, qui ſexto anno renaſcuntur.* IDEM. Sic in cunctis formis excuſis libris. At Creſcentius alio modo locum excerpſit 9, 10 *Aetas cognoſcitur equorum et fere omnium, quae vngulas indiuiſas habent, et etiam cornuta ſunt.* Sed *cornuta ſunt* deprauatum videtur; nam idem 11, 45 *Equorum*, inquit, *et ceterorum, indiuiſas vngulas habentium ac cornutorum aetas dentibus plene cognoſcitur.* Ex quo ſic vulgata lectio Varroniana reſtitui poteſt: *Aetas cognoſcitur equorum et fere omnium, quae vngulas indiuiſas habent, et etiam cornutorum.* His non abſimilia ſunt, quae ex Varrone excerpta in Graecam conſuetudinem vertit Apſyrtus, vt in Geop. 16, 1 legere licet: Τὸν δὲ χρόνον καὶ τὴν ἡλικίαν τῶν ἵππων, καὶ πάντων τῶν μονωνύχους τὰς ὁπλὰς ἐχόντων, σχεδὸν δὲ καὶ τῶν κερασφόρων γνωσόμεθα ἀπὸ τῆς τῶν ὀδόντων ἐκβολῆς. Quid autem *cornutorum* nomine intelligat Varro, non ita perſpicuum eſt, nam ſi de iis tantum animalibus, quae in fronte gerunt cornua, ſuſpicio ſit, vt de bubus, ceruis et ſimilibus, haec quidem vngulas minime indiuiſas habent, ſed diuiſas; praeterea oues, canes, ſues, quorum aetas ex dentibus quoque cognoſcitur, cur reiecit, quae neque cornua ferunt, neque vngues diuidunt? Quapropter vt haſce difficultates declinemus, procliue eſt credere *cornutorum* dici de vnguibus, nequaquam de cornubus proprie dictis, ſiquidem cornu etiam de vngue intelligitur. Equi vocantur *cornipedes* de vnguibus. Virgil. *Aeneid.* 7 *Vnde etiam templo triuiae lucisque ſacratis Cornipedes arcentur equi.* Et Silius Italicus l. 7 *cornipedis* nomine equum indicat: - . - *iam nullis curſibus inſtat Prendere cornipedis.* Faunum quoque priſcarum gentium numen quoniam pedes cornutos, caprinos nempe habere fabulantur, *Cornipedem* appellauit Ouid. Faſt. I, 2 *Cornipedi Fauno caeſa de more capella, Venit ad exiguas turba vocata dapes.* It. Virgilius III Georg. de equo loquens planius ſignificauit: - - *cauatque Tellurem, et ſolido grauiter ſonat vngula cornu.* Neque a Poetis ſolum modo id vſurpatum inuenio, ſed etiam ab iis, qui proſa oratione ſcripſerunt. Cato enim vetuſtiſſimus auctor libr. de R. R. c. 72 haec in poſteritatem reliquit: *Boues ne pedes ſubterant, priusquam in viam quoquam ages, pice liquida cornua infima vnguito.* Quod repetit Plin. 29, 20 *Non ſubteri pedes boum, ſi prius cornua pice liquida perungantur.* Columellam quoque idem docuiſſe lego 6, 15. nam de remediis, quibus claudicanti boui ſuccurritur, praecipiens haec expreſſe ſcripſit: *Subtriti pedes eluuntur calefacta bubula vrina: deinde faſce ſarmentorum incenſo, cum iam ignis in fauillam recidit, feruentibus cineribus cogitur inſiſtere, ac pice liquida cum oleo vel axungia cornua eius linuntur.* Quo minus autem de his dubitare poſſimus, facit Vegetius, qui lib. 3 de *Art. Veter.* c. 3 eadem tranſcripſit. Iam vero et

Varro

habent, et etiam cornutarum, quod equus triginta menſium [e] primum dentes medios dicitur amittere, duo [f] ſuperiores, totidem inferiores. incipientes quartum agere annum itidem eiiciunt, et totidem [g] proximos eorum quos amiſerunt, et incipiunt naſci quos vocant columellares [h]. Quinto anno incipienti [i] item eodem modo 3
amittere [k] binos, quos caninos habent: tum renaſcentes eis, ſexto anno impleri: ſeptimo omnes habere ſolent [l] renatos, et completos. His [m] maiores qui ſunt, intelligi negant poſſe. praeterquam cum dentes ſint [n] facti brocchi, et ſupercilia cana, et ſub ea lacunae [o], ex obſeruatu dicunt eum equum habere annos ſedecim [p]. For- 4
ma eſſe oportet magnitudine modica [q], quod nec vaſtos, nec minutos decet eſſe. equas

e) *menſes I. B. R. menſibus P.* f) *duos a. V.* praeter *Heruag.* quae *duas.* g) *eiiciunt* repet. *I. B. R.* h) *columellares quinto I. B. R.* i) *incipiente. Item I. B. R.* k) *admitterem bimas cum canos habeat P.* l) *ſolet relatos P.* m) *Hoc P.* n) *ſunt a. V. H. St - D.* o) *lacunis P.* p) *ſexdecim I. I - G.* q) *media I. B. R.*

Varro c. 9 neſcio quid non valde abſimile protulit, de canum pedibus loquens: *Solo nec vt corneo, nec nimium duro, ſed vt fermentato.* Quorum veſtigiis ſecuta aetas inſiſtens cornu in eadem ſignificatione eſt vſa; ideo Pallad. 4, 13 de generoſi equi ſignis *Pes*, ait, *ſiccus et ſolidus, et cornu concauo, altius calciatus.* Quem locum hiſce verbis accepit Iſidorus 12, 1 *Pes ſiccus et cornu concauo ſolidatus.* Hinc *cornutorum* voce fortaſſe intellexiſſe Varro videtur animalia, quibus vngues diuiſi ſunt, cuiusmodi ferunt boues, caprae, oues, cerui, quibus in cibis Hebraei vtuntur. Nam in ſacris literis traditum habemus *omne quod habet diuiſam vngulam, et ruminat in pecoribus comedetis. Quidquid autem ruminat quidem, et habet vngulam, ſed non diuidit eam, ſicut camelus et caetera, non comedetis illud, et inter immunda reputabitis.* Tales autem vngues cernuntur in equis, aſinis, mulis, de quibus primo membro eſt locutus Varro: *Aetas cognoſcitur equorum et fere omnium, quae vngulas indiuiſas habent.* Sicut altero, *et etiam cornutorum* bubus, ſubus, ouibus, capris quae vngulas diuiſas gerunt. PONT. *Cornu* pro vngula dici non eſt dubium. Videndum an *Cornuta* animalia, quae Apſyrtus κερασφόρα ex hoc ipſo loco videtur tranſtuliſſe, pro his dicta alias etiam ſint, quae vngulas habent ſolidiores.

7, 2 QVOD EQVVS XXX MENSIVM) Quemadmodum in primo libro multa Varro a Theophraſto ſumſit, ita in ſecundo hoc plurima ab Ariſtotele mutuatus eſt. quae quia facile inveniri poſſunt, et aliis nunc rebus ſtudeo, non curioſe oſtendam. Hic certe locus inde tranſlatus eſt: in libro VI de natura animalium: Βάλλει δὲ τοὺς μὲν πρώτους τέτταρας τριακοντάμηνος, τοὺς μὲν δύο ἄνωθεν, τοὺς δὲ δύο, κάτωθεν. Appellat enim βάλλειν, quod Varro *eiicere* aut *amittere dentes*, vocat. quamquam primum verbum naturam Graeci verbi, quo vſus eſt Ariſtoteles, magis exprimit. Inde ἄβολοι equi appellabantur, qui nondum dentes eieciſſent. nos etiam in hac re exponenda verbo, quod his reſpondet, familiari noſtro ſermone vtimur. VICTOR. Βόλος eſt dentium in equis conſtitutio. Hierocles Facetiis n. 5: Σχολαστικὸς ἵππον ἐπίπρασκεν. Ἐλθόντος δέ τινος καὶ μανθάνοντος τὸν βόλον, εἶπε etc. Et πρωτοβόλοι dicti, qui vt ſtatim ait Varro, *primum dentes medios amittunt.* Idem Hierocles n. 2 Σχολαστικοῦ ἵππον πιπράσκοντος, ἠρώτησέ τις, εἰ πρωτοβόλος ἐστί; Vid. Plin. 11, 37. SCHOETTG.

7, 2 COLVMELLARES) Vide quae Rigaltius notat ad Artemidori Oneirocrit. 1, 33 p. 15. IDEM.

7, 3 CVM DENTES — BROCCHI) *Brocchi* per duo *cc* in optimis hic exemplaribus ſcriptum eſt: vt vbi de canibus poſt agit iterum, *directis prius quam brocchis.* VICTOR. *Brocchi* ſunt dentes eminentiores, qui vltra ordinem debitum prorumpunt. Pallad. 4, 13, 8 *Sed prouectioribus tempora cauari incipiunt, ſupercilia caneſcere, dentes plerumque prominere.* SCHOETTG. Creſcentius hic interpretatur *brocchi, i. e. plicati,* et 2, 9, 3 *i. e. torti.* Vid. quae mox Vrſinus.

7, 3 ET SVB EIS LACVNAE) Creſc. *lacus id eſt concauitas.*

7, 3 ANNOS SEDECIM) Videtur legendum, *Annos decem.* Colum. 6, 29 *Nec poſtea, quot annorum ſit, manifeſto comprehendi poteſt. Decimo autem anno tempora cauari incipiunt, et ſupercilia nonnunquam caneſcere, et dentes prominere etc.* dentes autem, quos hic *brocchos* Varro dicit, a Columella dicuntur *prominentes.* et infra idem Varro: *Duobus dentibus dextra et ſiniſtra paullo eminulis directis potius, quam brocchis.* Nonius in *Broncus: Bronci ſunt producto ore et dentibus prominentibus.* Lucilius: *Brochus Bouillanus dente aduerſo eminulo: hic eſt rhinoceros.* Lexicon Latinograecum: *Bronchus* ὁ τὸ ἄνω χεῖλος ὠδηκώς, *qui ſuperiore labro eſt tumidiore.* In argenteis denariis deſcribitur L. quidam FVRIVS BROCCHVS, qui id cognominis videtur habuiſſe, quod dentibus eſſet eminulis. Vnde *brocchus* ſcriptura, non *Broncus* retinenda eſt. VRSINVS.

7, 4 QVOD NEC VASTOS NEC MINVTOS DECET ESSE. EQVAS) Foede inquinata lectio apud omnes, quae ita reſtitui poteſt: *Quod nec vaſtas nec minutas decet eſſe equas, clunibus*

equas clunibus ac ventribus latis, equos ad admiſſuram quos velis habere, legere [r] oportet amplo corpore, formoſos, nulla parte corporis inter ſe non congruenti.
5 Qualis [s] futurus ſit equus, e [t] pullo coniectari poteſt, ſi caput habet non magnum, nec membris confuſis: ſi eſt oculis nigris, naribus non anguſtis, auribus applicatis, non [u] anguſta iuba, crebra, fuſca, ſubcriſpa [x], ſubtenuibus ſetis, implicata in dexteriorem partem ceruicis, pectus latum et plenum, humeris latis, ventre modico, lumbis deorſum verſum preſſis, ſcapulis latis, ſpina maxime duplici; ſin minus, non extanti [y], coda ampla ſubcriſpa, cruribus rectis [z] et aequalibus [a], genibus rotundis, ne [b] magnis, nec [c] introrſus ſpectantibus, vngulis duris; toto corpore vt habeat venas, quae

r) *lege P.* s) *Vnde qualis I. I-G.* t) *e pulio P.* 1. *opilio I. B. R.* u) *non* abeſt *P.* x) *ſubcripta P.* y) *extenta I. I-G.* z) *et* omitt. *I. B. R.* a) *introuerſis: potius figurata:* inſ. *I. B. R. introuerſus etc. P.* b) *nec a. V.* c) *nec introrſus ſpectantibus* deſunt *I. B. R.*

nibus ac ventribus latis. Non enim de admiſſariis hic eſſe poteſt locus de quibus ſtatim adiecit: *Equos ad admiſſuram quos velis habere, legere oportet amplo corpore.* Ita Apſyrtus in Geop. 16, 1 de equabus loquitur: Τὰς θηλείας ἵππους, ἐξ ὧν πωλοτροφήσομεν, εἶναι χρὴ εὐπαγεῖς, καὶ μέγεθος ἐχούσας ἱκανὸν, καὶ ὡραίας ἰδεῖν, πλάτος τε ἔχειν ἐν τοῖς μέρεσι τὰς κοιλίας κατὰ τὰς λαγόνας. Hanc vero emendationem debemus Creſcentio, qui ex Varrone haec tranſcripſit: *Quia nec vaſtas nec exiles decet eſſe equas, clunibus ac ventribus latis.* PONTED. Ego putabam prius membrum pertinere ad totum genus equorum, deinde de equabus et de admiſſariis praecipi.

7, 5 NEC MEMBRIS CONFVSIS) Videtur legendum *Nec membra confuſa.* Ita poſcit ratio ſyntaxeos. p. p. videntur deeſſe duo verba, et legendum: *Auribus applicatis, ceruice molli, non anguſta, iuba crebra, ſubcriſpa, inclinata in dexteriorem partem ceruicis etc.* Nam Virgilius habet *illi ardua ceruix.* et Colum. 6, 29 *Ceruice molli lataque, nec longa.* et auctor Geop. ὦτα προσεσταλμένα, τράχηλον ἁπαλὸν, χαίτην βαθεῖαν, οὐλοτέραν, βραχὺ κεκλιμένην ἐπὶ δεξιὰ τοῦ αὐχένος. VRSIN. *Membra non confuſa* intelligo capitis, cum ſatis eminent v. g. quae eminere debent et fines oculorum, naſi, aurium ſatis ſunt diſtincti.

7, 5 NARIBVS NON ANGVSTIS) Apſyrtus Geop. 16, 1 μὴ συμπεπτωκυίας. Colum. 6, 29, 2 *nares apertas* dicit, quae alias *patulae* dicuntur. SCHOETTG.

7, 5 AVRIBVS APPLICATIS) Col. *breuibus auriculis et adrectis.* Palladius: *aures breues et argutae.* Apſyrtus: ὦτα προεσταλμένα, quae ſunt arrectae. *Adplicatae* ergo ſunt adeo, vt quaſi ad reliquam cutem adplicatae videantur. IDEM. Melius cum Needhamo legitur προσεσταλμένα, quod eſt ipſum *applicatae.* Quod ipſum etiam in feminarum pulchritudine cenſetur, ſi aures ſuo ingenio applicent ſe ad caput.

7, 5 NON ANGVSTA IVBA) *Denſa,* vt eſt apud Columellam. SCHOETTG.

7, 5 PLENVM) Muſculis plenum dicunt Apſyrtus et Columella. IDEM.

7, 5 LVMBIS DEORSVM VERSVM) Videtur legendum *lu. de. ve. preſſis ac latis.* Col. 6, 29 *Latis lumbis et ſubſidentibus.* VRSIN.

7, 5 NON EXTANTE) Vetus haec eſt lectio: antea in excuſis *extenta* mendoſe. In libro, vbi ſelectae ſententiae ſunt de re ruſtica auctorum ex Apſyrto: ῥάχιν, μάλιστα μὲν διπλῆν, εἰ δὲ μήγε, μὴ κυρτήν. VICTOR. Huc pertinet etiam Virgilianum illud G. 3, 86 *Denſa iuba et dextro iactata recumbit in armo, Atque duplex agitur per lumbos ſpina.* Ad quem locum ſuo more congeſſit, quae ad equorum formam pertinent ex antiquis omnia diligentiſſimus Lacerda, quo minus opus eſt, ea hic recoquere.

7, 5 CRVRIBVS RECTIS ET AEQVALIBVS) Aldus ita primum, vt exiſtimo, ex Columella, apud quem legitur: *tereti genu paruoque, neque introrſum ſpectanti,* locum conſarcinauit, qui in antiquis excuſis libris alio modo ſtabat: *Cruribus rectis, aequalibus, introuerſis, potius figurata: genibus rotundis nec magnis.* Porro, qua via ſit emendandus, niſi fortaſſe hac ratione, non video: *cruribus rectis, aequalibus, non introuerſis, potius figura alta, genibus rotundis, nec magnis.* Etenim cum genu ad crus pertineat, ſi crus non introrſum vergit, neque illud. Eadem de cauſa, cum pes ſit alterum cruris extremum, de Vaccae forma cap. 5 ſcribit Varro: *pedibus non latis, neque ingredientibus, qui diſplodantur,* quod potius de genibus erat dicendum. Quod vero ad illud ſpectat, *potius figura alta,* quod deprauatum fuit in *potius figurata;* cum Columella equos commendet, *ſi ſint aequalibus atque altis rectis cruribus,* id ipſum non praetermiſſum a Varrone exiſtimaui, et, vt in bubus, in quibus crurum breuitas laudatur, exigit, vt ſint *cruribus potius minoribus,* ita in equis ſcripſiſſe *potius alta figura.* PONTED.

7, 5 GENIBVS ROTVNDIS, NE MAGNIS) Ita liber vetus Florentinus, *ne* pro *non* ἀρχαϊκῶς. Infra: *Solo ne vt corneo, ne nimium duro.*

quae animaduerti poſſint [d], quod qui [e] huiuſcemodi ſit [f], et cum eſt aeger, ad meden-
dum eſt [g] appoſitus: corpore multo. De ſtirpe magni [h] intereſt qua ſint, quod ge- 6
nera ſunt multa. itaque ad hoc nobiles a regionibus dicuntur, in Graecia Theſſalici
equi, a terra Appuli, ab Roſea Roſeani. Equi boni futuri ſigna ſunt [i], ſi cum gre-
galibus in pabulo contendit in currendo, aliaue qua re, quo potior ſit: ſi, cum flu-
men trauehundum [k] eſt, gregi in primis praegreditur, ac [l] non reſpectat alios.
Emtio equina ſimilis [m] fere ac boum, et aſinorum, quod eisdem rebus in emtione
dominum [n] mutant, vt in Mamilii [o] actionibus ſunt perſcripta. Equinum pecus 7
paſcendum in pratis potiſſimum herba; in ſtabulis ac praeſepibus, arido foeno. Cum
pepererunt [p], ordeo adiecto bis die danda aqua. Horum foeturae initium admiſſio-
nis facere oportet ab aequinoctio verno ad [q] ſolſtitium, vt partus idoneo [r] tempore
fiat. duodecimo enim menſe, die decimo, aiunt naſci. quae poſt tempus naſcuntur,
fere vitioſa, atque inutilia exiſtunt. Admittere oportet, cum tempus anni venerit, 8
bis in die, mane et veſpere [s] perorigam. is ita appellatur, quiqui admittit. eo enim
adiutante

d) *poſſunt P.* e) *qui* omitt. *I. B. R.* f) *ſint I. B. R.* g) *eſt* abeſt *I. B. R.* h) *magis I. B. R.* i) *ſunt* abeſt *P.* k) *traiiciendum a. V.* l) *nec I. I-G.* m) *ſimulis P.* n) *dominium mutatur a. V.* o) *Manilii a. V.* p) *pepererint I. I-G.* q) *ex P. 1. et ſolſtitio Pol. 2.* r) *idoneus I. B. R. P. 1.* s) *veſpere. Per-origa enim appellatur quisquis* editi omnes. *perorigam miſit appell. quiqui Pol.*

duro. Plautus Trinummo: *Filiam meam Tibi deſponſatam eſſe audio, niſi tu ne vis.* Terent. Eunucho: *Quid ne es alacris?* POPMA.

7, 6 A TERRA APPVLI) *In Italia Appuli ac Roſeani.* Ita videtur legendum ex loco ſimili infra: *Itaque a regionibus appellantur Lacones, Epirotici, Sallentini.* VRSIN. Pontedera coniicit *ab Appulia terra* ſeu *ab Appula terra.*

7, 7 DVODECIMO ENIM MENSE) In Geop. ita: φέρει γὰρ κατὰ γαστρὸς ἡ ἵππος ιά μῆνας, καὶ ἡμέρας ι. P. p. videtur legendum, *quae poſt id tempus naſcuntur.* Nam in Geop. eſt, τὰ δὲ μετὰ τροπὰς τὰς χειμερινὰς κυϊσκόμενα, δυσγενῆ γίνεται καὶ ἄχρεια. *Peroriga* autem docti viri mutant in *pruriga*, verbum, vt videtur, ductum a pruritu. VRSINVS.

7, 8 PERORIGAM. IS ITA) Optimus codex hic mendoſus eſt: nonnulli item qui eum ſequuntur. ſic autem in illis eſt, *Peroriga miſit appellatur qui qui admittit.* Vitium habere hanc ſcripturam cognouit librarius, ideoque mendi notam ad eam adpoſuit. Fortaſſe legendum, *Perorigam, ſic appellatur etc. vt Perorigam* cum ſuperiore parte haereat. E Plinio mendum tollatur, quod in libro VIII. cap. XLII eſt. *Perorigam* enim legi debet, vbi in excuſis, *Pariter aurigam*, ſcriptum eſt. In antiquis certe Plinii exemplaribus, *Prorigam*, vnius literae diminutione, legimus. Sunt et alia etiam vitia ea parte, quae auxilio veterum librorum tuto corrigi poſſunt. Sic autem totus ille locus legendus, *Aequa ex cauſa in Reatino agro laceratum perorigam inuenimus.* Nam ita etiam conueniet Plinio cum M. Varrone, qui infra hanc rem narrat. Quem Varro *perorigam* ſiue *Perаurigam*, Ariſtoteles ἐπιμελητὴν appellauit: ὁ ἐπιμελητὴς καλύψας τὴν μητέρα etc. VICTOR. Inepta lectio, ac tanto ſcriptore indigna. Vetus habet: *Perorigo miſit appellatur quiqui admittit.* Disiungenda ſunt tantum, quae importune coaluerant: et locum in priſtinam integritatem reſtituemus: *Admittere oportet, cum tempus anni venerit, bis die, mane et veſpere perorigam. Is ita appellatur, quiqui admittit. Quiqui*, id eſt Qui ἀρχαϊκῶς, infinitis locis apud Plautum. Oportet igitur, inquit, perorigam admittere. Ita vocatur is, qui admittit. *Tempus anni* dixit Graecanice, ὥρα ἔτους, hoc eſt ver. Porro apud Plinium in veteribus exemplaribus non *Perauriga*, ſed *Pruriga* legitur. Quae rectior eſt lectio, a *prurigine* admiſſurae. *Praurigam* dicere mirum non eſt. nam eo modo quo et *cludus*, *claudus*: et ſimilia. SCALIG. Scribendum *per prorigam*, vt infra: *idemque vt ineant equas, per prorigas curamus.* Eſt autem *proriga, qui admittit equas*, et admiſſarios ad veneris pruritum excitat: ita dictus a prurigine admiſſurae, vnde Plinius vocat prurigam, vt aurigam lib. 8, vbi hanc rem narrat: *Laceratum prurigam inuenimus.* POPMA. Vera lectio in Varrone *preoriga*, id eſt *praeoriga.* Ab *vro vrica* idem quod *vrigo* vel ὀχεία. Iuuen. *Tu tibi nunc vrica places.* Hinc *praeurica*, qui praeeſt vrigini equorum, ὁ τῆς ὀχείας ἐπιμελητὴς, ἐπιβιβαστής. Pro quo corrupte *praeoriga* et *proriga*, vt *prorogare* et *prorogator* diſpenſator, pro *praerogare.* Sic *origo* pro *vrigo* apud Arnobium lib. 5 *ſemeleiae ſubolis origo contorſit*, i. e. *vrigo.* Quod pro prurigine coitus poſuit. Haec Salmaſius ad Solinum c. 45 p. 627 ſq. Adde quae notat Dalechampius ad Plin. 8, 42. SCHOETTG.

adiutante equae [t] alligatae celerius admittuntur [u], neque equi fruſtra cupiditate impulſi ſemen eiiciunt. Quoad ſatis ſit admitti, ipſae ſignificant, quod ſe defendunt. Si faſtidium ſaliendi eſt, ſcillae medium [x] conterunt cum aqua ad mellis craſſitudinem: tum ea re naturam equae, cum menſes ferunt, tangunt; contra, ab locis equae na-
9 res equi [y] tangunt. Tametſi [z] incredibile, quod vſu venit, memoriae mandandum: cum equus matrem vt ſaliret adduci non poſſet, et [a] eum [b] capite obuoluto perori-ga [c] adduxiſſet, et coegiſſet matrem inire, cum deſcendenti [d] demiſiſſet ab oculis, ille
10 impetum fecit in eum, ac mordicus interfecit. Cum conceperunt [e] equae, videndum ne aut laborent pluſculum, aut ne frigidis locis ſint, quod algor maxime praegnantibus [f] obeſt. Itaque in ſtabulis ab [g] humore prohibere oportet humum, clauſa habere oſtia, ac feneſtras, et inter ſingulas a praeſepibus interiicere longurios [h], qui
11 eas diſcernant, ne inter ſe pugnare poſſint. Praegnantem neque implere cibo, neque eſurire

t) *equa alligata P. I. I-G.* u) *admittitur I. I-G.* x) *modicum Ba-G.* y) *maris I. B. R.* z) *Tametinſi P.* a) *et* abeſt *P. I. B. R.* b) *cum I. B. R.* c) *auriga I. B. R.* d) *velum* inſ. *I. I-G.* e) *conceperint a. V.* f) *praegnatibus P.* g) *et I. B. R.* h) *longorios I. B. R.*

Vetuſta ex probatiſſimo Victorii exemplari. *Peroriga miſit adpellatur quiqui admittit.* Quae recte Scaliger reſtituit: *Perorigam, is ita adpellatur.* Sed nihilominus maximum vitium reſtat in *Perorigam,* de quo iterum: *et eum capite obuoluto peroriga adduxiſſet*, et cap. proximo: *iidem vt ineant equas perorigas curamus.* In quibus omnibus ſcribendum arbitror *origa* videlicet: *veſpere per origam: is ita adpellatur quiqui admittit*; deinde: *et eum capite obuoluto origa adduxiſſet*; tum: *iidem vt ineant equas, per origas curamus.* Quae quo facilius admittantur, inter neceſſaria eſt adiicere, ex qua origine exiſtat *origa*, atque ex qua *auriga.* Hic autem de *aurea* freno fit et de *iugo: aureas,* inquit Feſtus, *dicebant frenos, quibus equorum aures religantur,* vt ex alio Feſti loco eluceſcit: *aurea dicebatur frenum, quod ad aures equorum religabatur.* At *origa* ex eodem *iugo* conſtat et *oria* ſiue *orea. Orea* autem erat apud veteres freni genus, quo, eodem Feſto auctore, equorum ora coërcebantur. Cato orig. 3. *equos reſpondit: oreas mihi inde, tibi cape flagellum.* Coelius pro ſe apud populum: *equusque mihi ſub feminibus occiſus erat, oreas detraho, inſpectante Stetinio.* Qui igitur per frenum *auream* equum moderabatur, *aurigam* dicebant; qui per *oream, origam.* PONTED. Vide ſis quae dicimus ad 2, 8, 4.

7, 8 ADMITTVNTVR, NEQVE EQVI) Traiectione leui clarior poteſt reddi hic locus, ſi legas *admittuntur equi, neque etc.* Quanquam cum etiam *porcas admitti* videam noſtro 2, 4, 7, mutatione plane nulla opus eſſe puto: facilius equas admitti patior, quam vni equae plures adhiberi equos.

7, 8 SCILLAE MEDIVM CONTERVNT) Et antiqui omnes, et quidam etiam formis excuſi, recte *Scillae medium* habent, in aliis improbe illa vox commutata fuit. Quod hic Varro *medium* in ſcilla vocat, Plutarchus μέσον in lactuca vocavit. Extrema ſane pars quarti libri συμποσιακῶν, vetuſtate aut importunitate quorundam, defecit. De quibus tamen rebus illic diſputaretur, ex titulis ante librum ipſum conſtitutis, intelligitur: poſtremi autem capitis hic index eſt, διὰ τί τὸ μέσον τῆς θρίδακος αἱ γυναῖκες ὐ τρώγουσιν. Quintilii, qui et ipſi de rebus ruſticis ſcripſerunt, cum de eadem re agerent, quod M. Varro *medium,* Plutarchus vero μέσον, ipſi περικάρδιον vocarunt, id eſt medullam. quid autem ea voce intelligerent, planius expoſuerunt. Nam quod tenerum, ac molle in ſcilla eſt ſe intelligere dixerunt, et quod etiam aliquis non incommode *adipem* appellaret. Verba eorum, quae in XVII γεωπονικῶν leguntur, haec ſunt: εἰ δὲ μὴ προσδέχονται τοὺς ταύρους αἱ βόες, σκίλλης τὸ περικάρδιον, μετὰ ὕδατος τριπτέον καὶ περιχριστέον, τουτέστιν τὰ ἁπαλώτατα τῆς σκίλλης. καὶ ὡς ἂν εἴπῃ τις, τὸ στέαρ διδόναι μετὰ τὴν κάθαρσιν τοῖς μορίοις τῶν βοῶν. VICTOR.

7, 9 CVM EQVVS MATREM) Factum eſt id in agro Reatino teſte Plinio 8, 42. Similis hiſtoria extat apud Ariſtotelem Hiſt. Anim. 9, 47 quae in eo differt, quod equus non perorigam interemit, ſed ſemetipſum praecipitauit, quod et l. c. narrat Plinius. De camelo idem narrat Georgius Piſides in opificio mundi, qui ait, eos cum matribus coire nolentes in pudorem coniicere Perſas, apud quos talia pudori non ſunt. SCHOETTG. v. Rittersh. ad Oppian. p. 27.

7, 10 VIDENDVM NE AVT) In Geop. ita habetur: ὅταν δὲ συλλάβωσι, προσεκτέον, ὅπως μὴ μοχθῶσι πλέον τοῦ δέοντος. Male autem vulgo legitur: μιχθῶσι. VRSIN. Recte emendauit vir doctiſſimus Geoponicorum locum: ſed nondum ratio eius emendationis habita in editione Needhamiana.

7, 10 NEQVE IMPLERE) Videtur legendum *impleri.* VRSINVS.

7, 11 DIV-

eſurire oportet. Alternis qui admittunt [i], diuturniores equos, et [k] meliores [l] pul-
los fieri dicunt, itaque vt reſtibiles ſegetes eſſent exuctiores [m], ſic quotannis quae
praegnantes [n] fiant. In decem diebus ſecundum partum cum matribus in pabulum [o]
prodigendum. Ne vngulas comburat [p] ſtercus cauendum [q]. Quinquemeſtribus
pullis factis, cum redacti ſunt in ſtabulum, obiiciendum farinam ordeaceam molitam
cum furfuribus, et ſi quid aliud terra natum libenter edent [r]. Anniculis iam factis 12
dandum ordeum et furfures, vſque quoad erunt lactentes [s]. neque prius biennio
confecto a lacte remouendum. eosque cum ſtent cum matribus, interdum tractan-
dum, ne cum ſint diiuncti [t], exterreantur. eademque cauſa ibi frenos ſuſpendendum,
vt equuli [u] conſueſcant et videre eorum faciem, et e motu audire crepitus. Cum 13
iam ad manus accedere conſuerint [x], interdum imponere iis puerum, bis aut ter
pronum in [y] ventrem, poſtea iam ſedentem. haec [z] facere cum ſit trimus [a]. tum
enim maxime creſcere, ac lacertoſum fieri. Sunt qui dicant poſt annum et ſex men-
ſes equulum [b] domari poſſe, ſed melius poſt trimum, a quo tempore farrago dari
ſolet. haec enim purgatio maxime neceſſaria equino pecori. quod diebus decem
facere

i) *admittant P.* k) *et* abeſt *P.* l) *molliores Com.* m) *exuctores P.* n) *praegnatis P. praegnans fiat I. I-G.* o) *pabulis I. I-G.* p) *commutat I. B. R.* q) *cauebit I. B. R. tenellas verebat P.* r) *edunt I. B. R.* s) *lactantes a. V.* t) *deiuncti P. disiuncti a. V. H. St-D.* u) *eculi P. oculi I. B. R. oculis I. I-G.* x) *conſueuerint I. I-G.* y) *interdum in I. B. R. interdum pronum in P.* z) *hoc I. B. R.* a) *trimas P.* b) *eculum domare P.*

7,11 DIVTVRNIORES EQVOS) Scribendum *equas*; ideo adiectum eſt: *Itaque vt reſtibiles ſegetes eſſent exſuctiores, ſic quotannis quae praegnantes fiunt.* Columella etiam confirmat hoc monito: *Vulgaris feminae ſolenne eſt omnibus annis parere: generoſam conuenit alternis continere, quo firmior pullus lacte materna laboribus certaminum praeparetur.* PONTED.

7,11 ET MELIORES PVLLOS) Neſcio vnde in Comelinianam venerint *molliores pulli*, contra fidem librorum omnium, qui ſcripti vel editi ad nos peruenere. Neque in laude eſſe puto *mollem pullam*, quamquam *mollem inceſſum* et *glomerationem mollem* non ignoro. Caeterum pro *equos* mallem *equas*; niſi vt Graeci, τὰς ἵππους.

7,11 ITAQVE VT RESTIBILES) Ab Ariſtotele hanc ſententiam accepit M. Varro, quam tamen elegantiſſime conuertit: Ἕνα δὲ ἐνιαυτὸν καὶ πάμπαν ἀνάγκη διαλείπειν, καὶ ποιεῖν ὥσπερ νειόν. Ager reſtibilis, quis ſit, et vnde vocatus, oſtendit ipſe in V libro de L. L. VICTOR. Pro *eſſent* concinnius videtur *ſint*. Et poteſt prior ſyllaba improuide duplicata eſſe ex praecedente *ſegetes*.

7,11 NE VNGVLAS COMBVRAT STERCVS CAVENDVM) Receptam hanc lectionem non damno: antiquam tamen, quamuis vitioſam inquinatamque notam eſſe volo: *Ne vngulas commurat ſtercus tenebat.* In optimo codice mendi nota adpoſita eſt. Columella communem bene reſtitutam confirmat libro VI cap. XXXVII, *Prouidendumque ne ſtercore vngulas adurat.* VICTOR. Pro *cauendum* vetus codex optimus *tenebat.* Aliquod mendum latet, quod tollere non poſſumus. SCALIG. Ienſoniani libri: *ne vngulas commuttet ſtercus, cauebit.* In optimo Victorii manu ſcripto: *ne vngulas commurat ſtercus tenebut.* Quaenam ſequemur? Vetuſtiſſima profecto *tenebat* in *tenebis* mutato videlicet *probibebis*, vt in illo Virgilii: *Texendae ſepes etiam, et pecus omne tenendum.* Vel *defendes*, vt in alio Virgiliano carmine: *Stabat pro templo et capitolia celſa tenebat.* Nam illud *commurat* iſto ſimillimo exemplo de antiquis monumentis eruto poſſumus confirmare: *Pectus. malum. commurat. ſuum.* PONTED. Videtur legendum, *Ne vngulas comburat ſtercus tenellum.* Nam in V. C. pro *cauendum* legitur *tenebat*, quod verbum ex voce *tenellum* videtur factum. Sic enim habetur 1, 41. *Tenellum enim cito facit putare.* Ob id enim pullos e ſtabulis cum matribus prodigunt, ne ibi ſtercus vngulas tenellas earum adurat. VRSIN. Potius ex Medicea fide legerim *tenellas*, quidquid ſit de reliqua varietate.

7,12 EOSQVE CVM STENT) Videtur legendum *cum ſtabulantur*, niſi forte τὸ *ſtent* idem valet. p. p. delendae voces *e motu.* VRSIN. Forte legendum *cum ſtant.*

7,12 VT EQVVLI CONSVESCANT) Antiqua haec et vera lectio: mendum in excuſos fluxerat, quod in vetuſtis *eculi* ſcriptum imperitos fefellerat. Sed non multo etiam poſt *eculum poſſe domari* in iiſdem ſcriptum eſt. VICTOR.

7,13 HAEC ENIM PVRGATIO MAXIME) Locus obſcurus. Farrago eſt vernum pabulum, quae cum tenera ſeges ſit, iumentis exhibita, aluum per inferiora ſubducit. De qua

14 facere oportet, nec pati alium vllum cibum guſtare. Ab vndecimo die vſque ad quartum decimum dandum ordeum, quotidie adiiciendo [c] minutatim. quod quarto die feceris, in eo decem diebus proximis manendum, ab eo tempore mediocriter
15 exercendum: et cum ſudarit [d], perunguendum oleo. Si frigus erit, in equili [e] faciendus ignis. Equi [f] quod alii ſunt ad rem militarem idonei, alii ad vecturam, alii ad [g] admiſſuram, alii ad curſuram [h], non [i] item ſunt ſpectandi atque [k] habendi. Itaque peritus belli alios eligit, atque [l] alit, ac docet: aliter quadrigarius, ac deſultor. neque

c) *adicientem P.* d) *ſudauerit a. V.* e) *equali Ald. aquali Heruag.* f) *Equis I. B. R.* g) *ad* omitt. *P.* h) *alii ad praedam* add. *a. V.* i) *num I. I - G.* k) *adque P. ad quae I. I - G.* l) *adque P.*

idem Varro 1, 31 *ea* (nempe farragine) *equi et iumenta cetera verno tempore purgantur et ſaginantur.* Apud Creſcentium alio modo locus hic exponitur: *Quae propter purgationem equino pecori maxime neceſſaria.* PONTED.

7, 14 QVOD QVARTO DIE FECERIS) Videtur deeſſe vox *decimo*, ſupra enim dixit: *ab vndecimo die ad quartum decimum dandum ordeum* etc. VRSIN. In Creſcent. 9, 4 haec inſuper leguntur, quae fortaſſe in editis Varronianis libris deſiderari poſſunt: *Et decem diebus vltra*; nam Varro 24 diebus eſſe curandos tradidit, 10 farragine, 14 hordeo quotidie adiiciendo minutatim, vſque ad quartum diem, quantum autem quarto die dederis, tantum decem diebus proximis dandum, *quod quarto die dederis, in eo decem diebus proximis manendum.* Quae porro apud Creſcentium extant, ſic diſpoſita occurrunt: *Ab vndecimo vero die vſque ad quartum decimum diem et decem diebus vltra dandum hordeum quotidie adiicientem* (an *adiiciendo*) *minutatim.* Ex Creſcentio itaque emendari poſſet locus, niſi expeditior caſtigationis ratio ex iis, quae ſequuntur, deſumeretur, *quod quarto die feceris*, legendo, *quod quarto decimo feceris*; *die* enim in *decimo* repoſito omnia plana fiunt. *Ab vndecimo die vſque ad quartum decimum dandum hordeum, quotidie adiiciendo minutatim. Quod quarto decimo feceris, in eo decem diebus proximis manendum.* PONT.

7, 14 MEDIOCRITER EXERCENDVM) In cunctis Mſſ. vno excepto, *extriendum*; in illo autem, qui e melioribus non eſt *eximendum*. Nihil variaui. Fortaſſe etiam nihil melius quaerendum. VICTOR. Ex antiqua ſcriptura Salmaſius ad Solinum c. 2 p. 40 reponit *ſtrigandum*, quod eſt quieſcendum. Nam *ſtrigare* hoc notat in equis. Vid. Interpp. Phaedri 3, 6 et Scalig. ad Catalecta Virgilii p. 240 ſeq. et ad Propertium p. 281. Sed non opus erat hac emendatione, cum ſatis bona ſit vulgata lectio. SCHOETTG. Veteres lectiones apud Victorium *extriendum*, (quod verbum in Codd. quoque Vatic. reperitur) et *eximendum*. Creſcentius vtramque tranſtulit, ſed pro *extriendum* poſuit *extergendum*, pro *eximendum extrahendum.* Quod oſtendit in Creſcentii codice vtramque vocem ea tempeſtate extitiſſe. Sed quod ad *extergendum* ſpectat, id exprimitur, quod Claud. Salmaſius ad hunc locum emendandum adduxit, *ſtrigandum*; equum nimirum eſſe defricandum, quod id pecus exigit maxime, vt ait Colum. 6, 30 *Nec minus quotidie corpora pecudum quam hominum defricanda ſunt: ac ſaepe plus prodeſt preſſa manu ſubegiſſe terga, quam ſi largiſſime cibos praebeas.* Vegetius item de Art. Vet. 1, 22 ad hunc Varronis locum fortaſſe reſpiciens haec poſteris reliquit: *Vino quoque et oleo in ſole perungendi ſunt diligenter et confricandi, vt corpora eorum calefacta aut repellant aut perferant perfricationis* (legendum vt emendauit Clariſſ. Morgagnus *perfrictionis* hoc eſt refrigerationis noxiae) *iniuriam.* Cum itaque equi neceſſario defricandi ſint, hoc primo loco commemoratum a Varrone credendum eſt; deinde alterum *exercendum*, vt in vulgatis legimus, ſ. vt in vetuſtis *eximendum*, aut *extrahendum*, vt in Creſcentio. id enim item neceſſarium; de quo Vegetius *Conſequenter tepido die ducantur ad mare vel fluuium, diligenterque loti tergantur.* Quin etiam ſi quidquam coniecturis eſt indulgendum, aſſerere non dubitarim poſuiſſe Varronem *exercendum*, quoniam c. 1 huius libri ſic locutum invenio: *Fere morborum cauſae erunt, quod laborant propter aeſtus, aut propter frigora, nec non etiam propter nimium laborem, aut contra propter nullam exercitationem, aut ſi cum exercueris, ſtatim ſine interuallo cibum aut potionem dederis.* PONTED. Multa ſuper hunc locum ſcripſimus: nunc tamen optimi et vetuſtiſſimi codicis auctoritate magis mouemur, in quo pro *exercendum* et *extriendum* cum *eximendum* extet, id ipſum caeteris anteferimus, et de dando hordeo interpretamur: *Ab vndecimo die*, ait Varro, *vſque ad quartum decimum dandum hordeum quotidie adiiciendo minutatim. Quod quarto decimo die feceris, in eo decem diebus proximis manendum. Ab eo tempore mediocriter* (hordeum) *eximendum.* IDEM. Mihi placet Victorianum illud *exercendum*, tanto magis, cum ſudoris ſtatim fiat mentio. Saepe tales curandi rationes apud Vegetium et Hippiatricos.

7, 15 EQVI) In Mſſ. *equis.* Fortaſſe *e quis.* nam ſic ſaepe loquitur Varro, quae autem in excuſis erant tria verba: *Alii ad praedam*, in nullis a nobis Mſſ. inuenta ſunt. VICTOR.

7, 15 ATQVE ALIT AC DOCET) Forte legendum *Aliter docet.* Paulo poſt erat in omnibus

neque idem [m], qui vectarios [n] facere vult, ad [o] ephippium, aut [p] ad praedam: quod [q]
vt [ad rem militarem, quod] ibi ad caſtra habere volunt acres [r], ſic contra in viis
habere malunt placidos. propter quod diſcrimen maxime inſtitutum, vt caſtrentur
equi. demptis enim teſticulis fiunt quietiores, et ideo quod ſemine carent, ii canterii [s]
appellati [t], vt in ſuibus [u] maiales; gallis [x] gallinaceis, capi. De medicina [y], vel plu- 16
rima ſunt in equis et ſigna morborum, et genera curationum, quae paſtorem ſcripta
habere oportet. Itaque ob [z] hoc in Graecia potiſſimum medici pecorum ἱππίατροι [a]
appellati.

VIII. CVM haec loqueremur [a], venit a Menate libertus, qui dicat [b] liba abſo-
luta eſſe, et rem diuinam paratam; ſi vellent, venirent illuc, et ipſi pro ſe ſacrificaren-
tur [c]. Ego vero, *inquam*, vos ire [d] non patiar ante, quam mihi reddideritis tertium
actum, de mulis, de canibus, de paſtoribus. Breuis oratio de iſtis, inquit MVR-
RIVS. nam muli [e] et hinni bigeneri, atque inſiticii, non ſuopte genere ab radicibus.
ex equa enim et aſino fit mulus. contra ex equo et aſina hinnus [f]. Vterque eorum 2
ad

m) *idem* al. n) *vectorios I. B. R.* o) *neque eodem modo parantur ad ephippium I. I-G.* p) *vt I. I-G.* q) *quam I. B. R.* r) *acies I. B. R.* s) *cantherii P.* t) *appellantur I. B. R.* u) *ſubus P.* x) *in gal. I. B. R.* y) *medicinis a. V.* z) *ab I. B. R.* a) κτηνοίατροι *I. B. R.* κτηνιατροί *Ba-G.* ἀτηνιατροὶ *Iuntt.* ἱππιατροὶ *H. St-D.* κτηνίατροι *marg. D.* [C. VIII.] a) *loquerentur I. B. R.* b) *dicit I. B. R.* c) *ſacrificarent a. V.* d) *ante ire P.* e) *multi et item bigeneris I. B. R.* f) *hinulus I. B. R. hinnius P.*

bus *neque idem.* Sed reſpicit Varro ad ea, quae modo praeceſſerant, *non idem ſunt ſpectandi.*

7, 15 VT AD PRAEDAM) Vox *praedam* videtur mendoſa, et fortaſſe *rhedam* pro ea ponendum. Sequentia autem: *quod ibi ad caſtra* videntur adiecta; et *caſtrarentur* legendum. Item placeret ἱππιατροὶ pro κτηνιατροί. VRSIN. *Rhedam* legendum pro *praedam*, nullus dubito, et idem viſum animaduerto Iano Vlitio ad Nemeſian. Cyneg. 50. De reliquo quod eſt, potius putabam *ibi ad caſtra* eſſe Varronis, *ad rem militarem* eſſe gloſſam eius, qui Varronem ex ipſo Varrone interpretari volebat. *Ad caſtra* dixit, vt reſponderet *viis.* Deinde importunam poſt *acres* interpunctionem ſuſtuli.

7, 15 MEDICI PECORVM ἹΠΠΙΆΤΡΟΙ APPELLATI) Antea κτηνίατροι, contra ſententiam ipſam et fidem vetuſtorum codicum ſcriptum erat. Quamuis medici pecorum non equos tantum curent, ſed alias etiam veterinas: tamen quia plurima ſunt in equis et ſigna morborum, et genera curationum, a Graecis ἱππίατροι, ab equis impoſito nomine, appellantur, inquit Varro. Hoc autem verum eſſe intelligi poteſt ex commentario, in quem collati ſunt multi Graeci auctores, de re veterinaria. ἱππίατροι enim illic etiam appellantur non κτηνίατροι. Qui Latinis impoſuerunt nomina, hoc non ſpectarunt. nam *Veterinariam*, medicinam illam vocarunt, et *Veterinarios* medicos. Vnde hic nonnulli non animaduertentes Varronis ſententiam, κτηνιάτρους perperam ſcripſerunt, κτήνη enim Graecis τὰ βοσκήματα. VICTOR. Deſunt illa omnia quae ad nonam partem i. e. ad numerum pertinent; inter neceſſaria enim eſt ſcire quot foeminas vnum equum inire oporteat, quot cuſtodes ſint aſſignandi, et alia, quae diligenti admodum cura, vt fuerat pollicitus, in aliis pecorum generibus eſt perſecutus. Neque enim in eam adduci poſſum ſententiam, vt credam, conſulto id a Varrone factum, cum proxima haec legantur: *cum haec loqueremur, venit a Menate libertus*, quibus ſermo auocatur. Id enim abſoluta iam de equo loquendi ratione, fieri potuerat. Praeterea non continuo, qui inuicem loquebantur digreſſi ſunt; retinuit ſiquidem eos Varro dicens, *Ego vero vos ire non patiar, ante quam mihi reddideritis tertium actum, de mulis, de canibus, de paſtoribus.* Cur etiam nonam partem de equis non exigit, ſi id iam peractum non erat? PONTED.

8, 1 VENIT A MENATE LIBERTVS) redi ad 2, 1, 1.

8, 1 ET IPSI PRO SE SACRIFICARENTVR) Ita emendaui e vetuſtis libris. Nonius de contrariis generibus verborum oſtendit, veteres *ſacrificantur*, pro *ſacrificant*, dixiſſe: potiſſimumque Varronis exemplis hoc confirmat, e variis ipſius libris ſumptis, in quibus etiam huius libri locus ille ſic legitur: *Ibi enim ſolent ſacrificari lacte pro vino.* Ex huiuſcemodi locis cognoſci poteſt integritas codicum M. Varronis, quos habui, et audacia imperitorum, qui quaecunque a communi conſuetudine diſcedunt, in veteribus auctoribus deprauant. VICTOR.

8, 1 TERTIVM ACTVM) Vid. 2, 1, 12.

8, 1 EX EQVA ENIM) Plin. 8, 44 *Equo et*

aſina

ad vſum vtilis, partu [g] fructus neuter. Pullum aſininum a partu recentem ſubiiciunt equae, cuius lacte ampliores fiunt, quod id lacte [h] quam aſininum, ac [i] alia omnia dicunt eſſe melius. Praeterea educant eum paleis, foeno, ordeo. Matri ſuppoſiticiae quoque inſeruiunt [k], quo equa ad miniſterium lactis cibum pullo praebere poſſit. Hic ita eductus a trimo [l], poteſt admitti. neque enim [m] aſpernatur [n], propter con-
3 ſuetudinem equinam. Hunc minorem ſi admiſeris, et ipſe citius ſeneſcit, et quae ex eo concipiuntur fiunt deteriora. Qui non habent eum aſinum quem ſuppoſuerunt equae, et aſinum [o] admiſſarium habere volunt, de aſinis quem [p] ampliſſimum formoſiſſimumque [q] poſſunt, eligunt. quique ſeminio natus ſit bono, Arcadico, vt antiqui dicebant, vt nos experti ſumus, Reatino: vbi trecenis [r] ac quadrigenis [s] millibus [t] admiſſarii aliquot venierunt. quos emimus item vt equos, ſtipulamurque [u]
4 in emendo, ac facimus in accipiendo idem [x], quod dictum eſt in equis. Hos paſcimus praecipue foeno atque ordeo, et id ante admiſſuram largius [y] facimus, vt cibo [z] ſuffundamus vires ad foeturam [a]. Eodem tempore, quo equos adducentes, iidemque [b] vt ineant equas per origas [c] curamus. Cum peperit [d] equa mulum, aut mulam,

g) *partus fr. venter I. B. R.* vltimum verbum forte ortum ex *neuter Pol. partu, fructu, ventre Ba-G.* h) *lac a. V.* i) *at P.* k) *inſtruunt I. B. R.* l) *a bimo I. B. R. ab initio I. I-G. a primo* rel. m) *enim eum I. I-G.* n) *aſpernatur* omnes praeter *I. B. R.* o) *aſinarium Ienſſ.* p) *quemque I. B. R. Ba-G.* q) *et formoſiſſimum quem I. B. R. et form. quem habere poſſunt Ba-G.* r) *tricenis* omnes. s) *quadringentis I. B. R. quadragenis Gymn.* t) *H. S.* inſ. *I. I-G.* u) *ſtipulamur I. I-G.* x) *acc. vt dictum Ba-G.* y) *et larg. P.* z) *cibis I. B. R.* a) *foeturam eo I. B. R.* b) *idemque vt ineat I. B. R.* c) *per perorigas* margo *Durdr. per origas diuiſ. Com. et Po. perorigas* alii. d) *peperierit P.*

aſina genitos mares hinnos antiqui vocabant: contraque mulos, quos aſini et equae generarent. Vide Colum. 6, 37 et Guiſium ad Maſſechet Kilaim p. 146 ſq. SCHOETTG.

8, 2 PARTV FRVCTVS NEVTER) Pro *partu, fructu, ventre,* videtur legendum, *ad fructum neuter.* et p. p. *ac alia omnia* adiectum puto. VRSIN. Quid ſi legas *partus fructu?*

8, 2 PVLLVM ASININVM) Ariſtoteli ἱπποθήλας ὄνος. SCALIG.

8, 2 QVO EQVA AD MINIST.) Videbatur mihi *ad* et *cibum* redundare.

8, 2 HIC ITA EDVCTVS A TRIMO) Totus hic locus ita legendus videtur: *Nam ita eductus, a trimo po. ad. n. e. aſpernatur pr. co. equas. Nam minorem* etc. Colum. 6, 37 *ſed non oportet minorem quam trimum admitti.* VRSIN. Vitioſa vox *a primo*: lego *a trimo*, i. e. a triennio, vt ſupra ab Ioſ. Scalig. illud c. 4 *permanet vt id recte facere poſſit, ad trimum* (nam *primum* mendoſe legitur) reſtitutum accepimus. Ald. *ab initio* edidit, ita qui Aldum ſequuntur; quod longius a veritate recedit: Columella Varronis ſententiam amplexus haec 6, 37 de aſino admiſſario ſcripſit: *Sed non minorem quam trimum admitti.* Id probauit Pallad. 5, 14 *Minor trimo, maior decenni non debet admitti.* Id denique Apſyrtus *Geopon.* 16, 21 multa ex Varrone in Graecam linguam vertens retinuit: ὄνοι δὲ πρὸς ὀχείαν ἀπὸ ἐτῶν ἕως ι χρήσιμοι. Sed etiam ex ipſo Varrone id non obſcure ex iis, quae adiecit, apparet: *Hunc minorem ſi admiſeris, et ipſe citius ſeneſcit, et quae ex eo concipiuntur, fiunt deteriora.* PONTED.

8, 2 NEQVE ENIM ASPERNATVR) Vitioſa lectio *aſpernantur*; deterior, *eum aſpernantur*; id enim ad Equas nequaquam refertur ſed ad aſinum, qui propterea Equae nutriendus ſubmittitur. *Nam ſic nutritus*, vt Columellae verbis vtar, *admiſſarius equas diligere condiſcit.* Id traditur in Geop. ab Apſyrto 16, 21 φιλοκαλότεροι δέ τινες ποιοῦντες ταῖς θηλείαις ἵπποις ὑποβάλλουσι τοὺς τῶν ὄνων πώλους. καὶ γὰρ κρείττονι τραφήσονται γάλακτι, καὶ συντραφέντες φιλοστοργότερον ἕξουσι περὶ τὰς ἵππους ἐκ τῆς ἀνατροφῆς, ὥστε καὶ ἐφορμᾷν προθύμως. Legendum eſt autem *aſpernatur*, vt in Ienſonii editione. PONTED. Tanto facilius obtemperaui Clariſſimo Viro, quod primae editiones conſentiunt, nec diuerſitatem ex Mediceis adnotauit Politianus.

8, 3 DE ASINIS) Videtur legendum, *de aſinis, quam ampliſſimum et formoſiſſimum eligunt* etc. Nam verba, *quem habere poſſunt*, videntur abundare, item τὸ *natis.* legendum autem *trecenis*, vt ſupra diximus. VRSINVS.

8, 3 TRECENIS AC QVADRIGENIS) Ita conſtituendos eſſe numeros, patet conferenti notam Vrſini ad 2, 1, 14. Sed vide etiam ad 3, 2, 7.

8, 3 QVOD DICTVM EST IN EQVIS) Vid. 7, 6.

8, 4 PER ORIGAS CVRAMVS) Mirum genus

lam, nutricantes educamus. Hi, ſi in paluſtribus locis, atque vliginoſis nati, habent 5
vngulas molles. iidem ſi exacti ſunt aeſtiuo tempore in montes, quod fit in agro Reatino, duriſſimis vngulis fiunt. In grege mulorum parando, ſpectanda aetas, et forma. alterum, vt vecturis ſufferre labores [e] poſſint; alterum vt oculos [f] aſpectu delectare queant. hiſce enim binis coniunctis omnia vehicula in viis ducuntur. Haec 6
me Reatino auctore probares, mihi [g] *inquit*, niſi tu ipſe domi equarum greges habe-res, ac mulorum greges vendidiſſes. Hinnus [h], qui appellatur, eſt [i] ex equo et aſina, minor [k] quam mulus corpore, plerumque rubicundior, auribus vt equinis [l], iubam et caudam ſimilem aſini. Item in ventre eſt (vt equus) menſes duodecim. Hoſce item vt equulos [m] et educant [n], et alunt, et aetatem eorum ex dentibus cognoſcunt.

IX. RELINQVITVR, inquit ATTICVS, de quadrupedibus, quod ad ca-nes

e) *laborem poſſit I. B. R.* f) *oculis aſpectum del. queat. His I. B. R.* g) *mi Attice, niſi I. I-G.* h) *Hinulus I. B. R.* i) *eſt* omitt. *a. V.* k) *eſt* inſer. *I. I-G.* l) *aequis I. I. A. Gr. G. aequus Baſ. equis Hernag.* m) *eculos P.* n) *educunt I. B. R.*

nus loquendi: *Hoc curamus, vt perorigae dent operam aſinos ad equas admittendi.* Helleniſmus eſt: σπυδάζομεν τὺς ἐπιμελητὰς ὥς τε ὀχεύειν τὰς ἵππυς τὺς ὄνυς. Non eſſet durum genus loquendi, ſi verbum tranſitiuum eſſet, vt loquuntur grammatici. Tunc enim referretur ad perorigam, vt ſi dixiſſet, *Iidemque vt admittant aſinos ad equas perorigas curamus.* qui modus loquendi Plauto familiaris eſt. SCALIGER. Non temere damnanda eſt lectio Commelini et Popmae, quam retinuimus. *Origa* ſ. *Auriga* is eſſe videtur, quem *perorigam* dici volunt viri docti ad 2, 7, 8; *prurigam* alii vel *prorigam* malunt. Certe Tertullianus *aurigam* ita dixit de monogamia pr. quem locum recte interpretatur Heraldus ad Arnob. p. 225. Sed non opportune, vt videtur, emendat, cum *aurigas* mutari vult in *praurigas* ſ. *prorigas.* Quin etiam pronum eſt, ſuperiorem Varronis locum ita emendare, *mane et veſpere origam vel per origam. Is ita apellatur.* Si cui tamen magis placet *peroriga*, ille putabit forte *per* ſemel excidiſſe; quod iam annotauit aliquis in margine Durdr. Scaligeranam quidem rationem non ſatis mihi facere fateor.

8, 5 SI EXACTI SVNT IN MONTES) Itaque miratur Gratius Cyneget. 509 *Parthis equis inter ſua mollia rura manere honorem*, quem locum tuetur, noſtro aduocato, Nic. Heinſius ad Graeuium epiſt. Syll. Burm. To. 4. p. 282.

8, 6 HAEC ME REATINO AVCTORE PROBARES MIHI? INQVIT) Sic in omnibus antiquis ſcriptum inueni: antea, *Mi Attice*, in excuſis legebatur. Conſenſum igitur multorum ac bonorum librorum ſecuti ſumus. Nobilitatem mulorum Reatinorum Strabo quoque multam eſſe tradit libro V, καὶ δὴ καὶ τῶν ἡμιόνων γένος τῶν Ῥεατινῶν διωνόμαςαι θαυμαςῶς. VICTOR. Diſtinguenda ſunt hoc modo: *Haec me Reatino auctore probares, mihi, inquit, niſi tu.* nimirum: haec mea auctoritate quod ſum Reatinus, vbi maximi et pulcherrimi gignuntur muli, adductus tu probares, niſi domi eſſes inſtructus, quoniam equarum greges habes, et mulorum iuga vendiditi. PONTED. Antea inciſum erat poſt *mihi.* Sed hoc vult Varro: *Haec me* Murrio, hic enim loquitur, *Reatino* (ſupra 2, 6, 1) *auctore probares*, h. e. crederes, *mihi* Varroni (is enim hiſtorici hic perſonam gerit) *inquit* Murrius. Verbum *inquam* vel *inquit* continuandae etiam orationi eiuſdem perſonae inſeruire obſeruauimus 1, 9, 1. Adde 3, 2, 3. Et quoties ita φάναι et ἔφη apud Xenophontem?

8, 6 IVBAM ET CAVDAM SIMILEM ASINI) Niſi deeſt aliquid, legendum videtur *ſimilis.* Sed ſolet in deſcriptionibus variari caſus membrorum.

8, 6 ET EDVCANT ET ALVNT) in his vetuſta magis probamus: *et educunt et alunt.* Nam *educo, is* id ſignificat, quod natos alendos ſtatuere: ideo primum educimus, deinde alimus. Eodem modo accipienda ſunt, quae ſupra leguntur: *Hic ita eductus a trimo poteſt admitti.* Id etiam *tollere* dicitur, ſed de homine, vt Terentianum illud: *Quidquid peperiſſet, decreuerunt tollere.* Quod recentes nati homines pedibus non vtuntur, ideo tollimus, vt nos vernacula conſuetudine vſurpamus *alleuare.* At in brutis animantibus *educere* potius, quia non tolluntur, ſed educuntur in locum, vbi ali et nutriri ſolent. Hinc et in homine, qui pedibus vti poterat, Terentius vſurpat: *Ego hunc maiorem adoptaui mihi, Eduxi a paruulo*, hoc eſt eduxi a patre ad me paruulum, cum mihi alendum decreuiſſem.

9 Totum de canibus argumentum perſequi noſtrum non eſt. Adeat, qui voluerit, Cynegeticos ſcriptores, quos diligenter inter ſe comparauit ad Gratium et Nemeſianum Ian. Vlitius.

9, 1 AD

nes attinet, maxime ad nos, qui pecus paſcimus lanare. Canis [a] enim ita cuſtos peco-
ris [b], vt [c] eius, quod [d] eo [e] comite indiget ad ſe defendendum. in quo genere ſunt
maxime oues, deinde caprae. has enim lupus captare ſolet, cui opponimus canes
defenſores. In ſuillo pecore tamen ſunt, quae ſe [f] vindicent [g], ſues, verres, maia-
les, ſcrofae. prope enim haec apris, qui in ſiluis ſaepe dentibus canes occiderunt.
2 Quid dicam de pecore maiore? cum ſciam mulorum gregem cum paſceretur, eo-
que [h] veniſſet lupus, vltro mulos circumfluxiſſe, et vngulis caedendo eum occidiſſe?
et tauros ſolere diuerſos aſſiſtere clunibus continuatos, et cornibus facile propulſare
lupos? Quare de canibus, quoniam genera duo, vnum venaticum, et pertinet ad
feras beſtias [i], ac ſilueſtres: alterum, quod cuſtodiae cauſa paratur, et pertinet ad
3 paſtorem: dicam de eo ad formam artis expoſitam [k] in nouem partes. Primum
aetate idonea parandi, quod catuli et vetuli neque ſibi, neque ouibus ſunt praeſidio,
et feris beſtiis nonnunquam praedae. Facie debent eſſe formoſi, magnitudine am-
pla, oculis nigrantibus aut rauis [l], naribus [m] congruentibus, labris ſubnigris aut rubi-
cundis, neque reſimis ſuperioribus, nec pendulis ſubtus, mento ſuppreſſo, et ex eo
enatis duobus dentibus dextra et ſiniſtra, paulo eminulis [n], ſuperioribus directis po-
tius,

[C. IX.] a) *Canes P.* b) *eſt pecoris I. B. R. Ba-G.* c) *et P. Ouis, quod eo comitetur I. B. R.* d) *qui P. Iuntt.* e) *eo* deeſt *P.* f) *ſe* abeſt *B. R.* g) *vendicent I. B. R.* h) *eo P.* i) *beſtias* abeſt *I. B. R. beſtibus aſſilueſtribus aſſilueſtris ac ſilueſtres P.* k) *diſpoſitam I. B. R.* l) *rabis P.* m) *et nar. I. B. R.* n) *eminus I. B. R.*

9, 1 AD CANES) Videtur legendum *ad omnes*; vel ſi longius diſcedere liceat, poteſt ita legi: *Relinquitur,* inquit, *Atticus de canibus, quod attinet maxime ad nos* etc. VRSIN.

9, 1 VT EIVS QVOD) Leg. *vt enim quod.* Sic ſupra annotauimus, *Quod enim durities.* ἅτε δὴ τῆς σκληρότητος. Eleganter ergo, *Canis enim ita cuſtos pecoris, vt enim, quod eo comite indiget,* ἅτε δὴ δέον αὐτῷ τῆς αὐτοῦ βοηθείας. SCAL.

9, 1 SVES, VERRES MAIALES, SCROFAE) Videtur *ſues* inſititium: non enim ſues omnes nempe, qui minores natu ſunt, ſe defendunt, ſed maiores, vt verres, maiales, ſcrofae: quippe, ſi cunctos intelligeret Varro, exceptionem non faceret: *In ſuillo pecore tamen ſunt quae ſe vindicent.* PONTED.

9, 2 CORNIBVS FACILE PROPVLSARE LVPOS) Quin vidi ego Driesdorfii in Praetorio Sereniſſimorum Brandenburgi Marggrauiorum, qui Onoldi habitant, bouem vnum, eumque caſtratum, niſi fallit memoria, obiectu cornuum, cum in angulo conſiſteret, defendere leonis, acerrimae beſtiae, et boum caedibus aſſuetae, impetus: eamque rem noui ſaepe fuiſſe ſpectaculo.

9, 2 VNVM VENATICVM ET PERTINET) Deprauatus cum eſſet locus, in antiquis exemplaribus ita efformarunt. Vetus ſcriptura omnium vitioſiſſima: *vnum venaticum et pertinet ad feras beſtibus aſſilueſtribus aſſilueſtres.* Ex quibus ſi quid conglutinem, inſanire videbor. Tamen quid prohibet experiri et ſpeciem ac formam aliquam de illis reliquiis adumbrare? Fortaſſe meo exemplo alii diligentius in hoc incumbent. Ita agam, nihil niſi meras nugas proferens: *et pertinet ad feras veſtibulas ſilueis tericula et luſtreis.* Vt enim canis domeſticus pertinet ad domus veſtibulum; opinor enim ſcriptum *veſtibulas* ſequioris generis, ideo quod a communi conſuetudine abhorreret, repudiatum a librariis et corruptum locum. Reliqua etiam hoc modo: *ſilueis tributas et luſtreis.* PONTED.

9, 2 PERTINET AD FERAS BESTIAS AC SILVESTRES) In maiore ac meliore librorum parte hic locus turpiter inquinatus eſt. *Ad feras beſtibus aſſilueſtribus aſſilueſtres.* Nec tamen maculae ipſius librarium accuratiſſimum fefellerunt: ad eum enim mendi notam adpoſuit. In vno tantum manu ſcripto receptam lectionem inueni. VICTOR.

9, 2 ARTIS EXPOSITAM) Videtur legendum, *a te diſpoſitam*, nam Atticus adhuc loquitur. VRSIN. *Expoſita* eſt haec artis forma 2, 1, 12. Caeterum quae ſequuntur ſ. 3–6, ea pleraque habet Creſcentius 9, 78.

9, 3 FACIE DEBENT) Eadem habet Fronto Geop. 16, 2. SCHOETTG.

9, 3 OCVLIS NIGRANTIBVS) In Geop. eſt μελανοφθάλμους μυκτῆρα ὁμόχρουν ἔχοντας. et p. p. legendum: *et ſiniſtra paullo eminulis, directis* etc. VRSIN.

9, 3 NARIBVS CONGRVENTIBVS) Colori ſc. oculorum. Fronto: μυκτῆρα ὁμόχρουν ἔχοντας. SCHOETTG.

9, 3 EMINVLIS, SVPERIOR.) Ita incidi, ne *eminuli ſuperiores* dicantur, qui ſunt in mento.

Erat

tius, quam brocchis: acutos [o], quos habeant, labro tectos: capitibus, et auriculis 4
magnis, ac flaccis: craſſis ceruicibus, ac collo: internodiis articulorum longis: cru-
ribus [p] rectis, et potius varis [q], quam vatiis: pedibus magnis, et [r] altis, qui ingre-
dienti ei diſplodantur [s]: digitis diſcretis: vnguibus duris, ac curuis: ſolo [t] nec vt
corneo, nec [u] nimium duro, ſed vt fermentato, ac molli: ac [x] feminibus ſummis cor-
pore ſuppreſſo: ſpina neque eminula, neque curua: cauda craſſa: latratu [y] graui: hiatu
magno:

o) *et acutis, quos habent I. I-G.* p) *ac collo internodis* inſer. *P.* q) *variis, quam vaciis a. V.* r) *et* abeſt *I. B. R.* s) *diſplordantur P.* t) *talo a. V. ſelone vt P.* u) *ne P.* x) *a foem. a. V.* y) *latrato P.*

Erat nimirum antea, *paulo eminulis ſuperioribus, directis etc.*

9,3 BROCCHIS) Vide ad 2,7,3. Creſcentius interpretatur, *id eſt, tortis,* quemadmodum ad *flaccis* p. p. adiicit, *id eſt, plicatis.*

9,4 ET POTIVS VARIS, QVAM VATIIS) Priſca haec ſcriptura, quae recta eſt. antea *Vaciis,* corrupte. Sic etiam in Pandectis Florentinis, hoc nomen ſcriptum eſt, in libro XXI de Aedilitio edicto l. Idem Offilius. *Quaeſitum eſt an, valbus, et bleſus, et atypus, isque qui tardius loquitur, et varus et vatius ſanus ſit. et opinor eos ſanos eſſe.* Huius capitis fere omnes ſententias ad verbum a Frontone expreſſas in XIX libro γεωπονικῶν legimus. Verum cum haec pars in excuſis nuper manca ſit, non male facturos nos arbitror, ſi e vetuſto codice illam reſtituerimus, qui eſt in Medicea bibliotheca: σκέλη ὀρθὰ, εἰ δὲ μὴ, σκαμβότερα μᾶλλον, ἢ βλαισὰ πόδας etc. VICT. *Vatia* eſt βλαισός. vt etiam teſtatur Fronto, qui vertit βλαισοῖς; hoc eſt extrorſum flexis. Ariſtoteles enim ait curuaturam brachii humani εἰς πλάγιον ἐβλαισῶσθαι. Brachia autem cancrorum βλαισά. SCAL. Feſtus: *Valgos Aurelius intelligi voluit, qui diuerſas ſuras habent: ſicut e contrario vari dicuntur, incurua crura habentes.* In Geop. eſt: πόδας μεγάλους, ἐν δὲ τῷ ἐπιβαίνειν πλατυνομένους. VRSIN. Euolue Salmaſium ad Solin. c. 46 p. 662 ſq. qui copioſus eſt hac de re. SCHOETTG. Addatur Harduinus ad Plinium 11,43 ſ. 105 vbi *vari* et *vaciae,* item *vatinii* vel *vaciem*, quod malim, coniunguntur.

9,4 SOLO NEC VT CORNEO, NEC etc.) Antea, *Talo nec vt corneo etc.* Quae lectio facile damnari potuit; eſt enim multis modis falſa. quis enim talum vnquam inuenit, qui non magis quam corneus eſſet? nedum mollis inueniri poſſit: eſt enim oſſeus. Proprio certe nomine talum in cane vocare non potuit Varro, ſi Ariſtotelem audire volumus, qui in II. de natura animantium inquit, πολυσχιδὲς δὲ οὐδὲν ὥπλοι ἔχον ἀστράγαλον, ὥσπερ οὐδ' ἄνθρωπος. *Solo* legi debere arbitratus ſum, quod hoc aut illo modo factum magnas vtilitates praebere poteſt, aut impedimenta cani ad currendum et ingrediendum. *Solum* autem infimam partem pedis pellemque illam appellari manifeſtum eſt, vel teſtimonio Ciceronis, qui ita conuertit ex epiſtola Anacharſidis. ὑπόδημα, δέρμα ποδῶν, *Calceamentum, ſolorum callum.* Cum enim accurate ſingulas partes pedis exponeret M. Varro, non debuit hanc tacere. nam quod nec corneum, nec nimium durum, ſed fermentatum ac molle eſſe vult, has omnes naturas ſolum habet: et quae probat Varro, valde his canibus accommodata ſunt. nam corneum, alienum, et quod nimis durum etiam eſſet: neque enim firmiter terrae haeret aut in curſu explicatur. contra fermentatum ac molle, egregias commoditates habet. Sed haec facile ab his, qui naturam canum cognitam habent, aut venationi aliquando operam dederunt, intelligentur. Veterem ſcripturam, ex qua ita legendum eſſe ſuſpicatus ſum, nunc proponam; nam illa aliquid mendi omnino habet, et maculoſa a librario etiam exiſtimata eſt, qui notam quam conſueuit adpoſuit, *Selone vt corneo, ne nimium duro.* Vnius igitur literae commutatione ex *Selo*, *ſolo* feci. nam extrema ſyllaba *Ne*, ab ſolo ſeiungi debet: importune enim illi haeſerat. Nec tam illa quoque vitio vacabat. *nec* enim eſſe debuit, vt paulo poſt iterum, *Ne nimium:* pro nec nimium. Animaduerti in vetuſtiſſimo exemplari eodem pacto aliis etiam locis *Ne*, pro *Nec*, ſcriptum: vt de equis, *Genibus rutundis, ne magnis.* In XIX libro γεωπονικῶν multa de canibus, Frontonis nomine leguntur, quae, niſi fallor, Fronto ipſe e Varrone expreſſit. nam eundem ordinem in ſingularum partium natura exponenda tenet: et quae aut probauit aut reprehendit in canibus Varro, eadem ille aut laudat, aut damnat. nam quod ad hunc locum attinet, inquit, πόδας μεγάλους, ἐν τῷ ἐπιβαίνειν πλατυνομένους, δακτύλους διηρθρωμένους, ὄνυχας κεκυρτωμένους, ſtatimque ad ſpinam tranſit. Quare cum nihil de ſolo dixerit, ſed omnem hanc partem, quae in cunctis exemplaribus mendoſa eſt, reliquerit, quandoque coniecimus, inde id factum eſſe potuiſſe, quod multis antea ſaeculis haec macula hunc locum foedaſſet. De hoc tamen vnusquisque vt volet exiſtimabit. Hanc animaduerſionem vt magis amem facit Borghinus meus, iuuenis acutiſſimi ingenii, et cunctis bonis artibus eruditus, qui ea magnopere delectatur, ad eamque me primo excitauit, et non parum adminiculatus eſt, cum in ſermone de hoc deprauato loco cum eo diſputarem. VICTOR. Sed quid? ſi id ipſum *talum* dixit Varro, quod *ſolum*

5 magno: colore potiſſimum albo, quod in tenebris ſpecie leonina. Praeterea foemi-
nas volunt eſſe mammoſas aequalibus papillis. Item videndum, vt boni ſeminii [z] ſint.
Itaque a [a] regionibus appellantur Lacones, Epirotici, Sallentini [b]. Videndum ne
a venatoribus, aut laniis canes emas. alteri, quod ad pecus ſequendum inertes. alteri,
ſi viderint leporem, aut ceruum, quod [c] eum potius, quam oues ſequentur. Quare
aut a paſtoribus emta melior, quae oues ſequi conſueuit: aut ſine vlla conſuetudine
quae fuerit. canis enim facilius quid aſſueſcit, eaque conſuetudo firmior, quae ſit ad
6 paſtores, quam quae ad pecudes. P. Aufidius Pontianus Amiterninus, cum greges
ouium emiſſet in Vmbria vltima, quibus gregibus ſine paſtoribus canes acceſſiſſent;
paſtores

z) *ſeminiis P. ſeminis I.B.R.* a) *et a P.* b) *ſalamantini I.B.R. Sallentini I.I-G.* c) *quod* abeſt *I.B.R.*

lum appellatur alias. Certe Hard. ad Plin. 11, 46 f. 106. „Ariſtoteli Plinioque talus ſ. ἀςράγαλος „non is eſt, quem in imo pede vel vſus vulgi, „vel aliorum auctoritas, vt agnoſceremus, ex„torſit non in homine ſolum, ſed et in aliis quo„que, et calcem ſ. calcaneum plerumque appel„lamus, quam Graeci πτέρνην dixerunt. Itaque aut *talum* etiam a Varrone dictum putauerim, aut certe ſubſtitutum ab iis, quibus haec ratio familiaris eſſet. Quod autem de Frontone obſeruauit Victorius, illud de Creſcentio veriſſimum eſt. Ille enim a *ſolo* ad *ſummis* omiſit omnia. Illud *fermentatum* interpretatur Turn. 10, 3 extr. ex Plin. 17, 2 *tellus niue fermenteſcit*, et Colum. 2, 2, 4. Plura dabit noſter Index. Galenum et Theophraſtum eodem modo locutos, ab eodem Turnebo obſeruatum.

9, 4 QVOD IN TENEBRIS) Videtur legendum, *Quo in t. ſp. leonina perterreat. foeminas etc.* At in Geop. illud *praeterea* habetur: προσέτι δὲ μεγαλομάϛθους, τὰς τ' ἀπ' αὐτῶν θηλὰς ἰσομεγέθεις ἐχούσας. Sed totus hic locus ita fortaſſe legendus: *Quo in tenebris eos a lupis paſtor diſcernat, radiantibus oculis etiam in tenebris ſpecie leonina.* Col. 7, 12. *Paſtor album probat etc. ne ſi non ſit albo colore conſpicuus, pro lupo canem feriat etc.* Non enim, quod color ſit albus, ſpecies in tenebris leonina apparet, ſed propterea color albus probatur vt in tenebris a lupo diſcerni queat. VRSIN. add. Morg. I, 100.

9, 5 LACONES) Canes Laconicos in venatione fuiſſe optimos teſtantur praeter eos, quos ad Themiſt. epiſt. 9 citauimus, Ariſtot. hiſt. anim. 6, 20; Euſtathius de Iſmeniae et Iſmenes amoribus lib. 9 p. 334; Barthius et Vlitius ad Gratium v. 212; Burmannus ad Petron. c. 40. SCHOETTG.

9, 5 SALLENTINI) Italiae populus in Calabria habitans. Plin. 4, 11. Alii Sallentini etiam in Vmbria, vt idem teſtatur 4, 14. Horum canes erant celebrati Vmbrorum nomine, rarius Sallentinorum. Gratius Cyneget. v. 171. *At fugit adverſos idem quos repperit hoſtes Vmber, quanta fides vtinam, et ſolertia naris, Tanta foret virtus, et tantum vellet in armis.* Silius Italicus 3, 294. *Ceu pernix, cum denſa vagis latratibus implet Venator dumeta Lacon, aut exigit Vmber Nare ſagax e calle feras.* SCHOETTG.

9, 5 AVT CERVVM, QVOD EVM) Traiectionis eiusmodi exempla apud Varronem plura. Vid. ad 2, 2, 14.

9, 5 CANIS ENIM) Videtur legendum *cani* (forte *cane*) vel *canibus*, appoſita interrogationis nota poſt verbum *aſſueſcit.* VRSIN.

9, 6 AVFIDIVS PONTIANVS) Haec interpretum induſtria comta et ficta exiſtimo, atque a Varronis mente aliena. Haec enim videtur eſſe auctoris ſententia: P. Aufidius Pontianus cum ouium greges in Vmbria vltima emeret, ſtipulatus eſt, vt gregibus ſine paſtoribus accederent canes: praeterea vt paſtores ad Metapontinos ſaltus greges deducerent, et clam ſe ſubducerent, ne canes paſtoribus addicti eos ſequerentur. Quo facto et domum paſtoribus reuerſis, paucis poſt diebus canes ſua ſponte in Vmbriam ad paſtores rediuerunt. Quare illud *Heracleae emporium* ex ingenio defluxit, quod aliud eſt pecus in ſaltus ad paſcendum deducere, aliud ad mercatum vt veneat. Nunc ex vetuſtis exemplaribus, in quibus ſcriptum eſt: *Paſtores vt dedurent in Metapontinos ſaltus et traclepere*, aut vera, aut quae ad verum propius accedant, eruere, conabimur: *Quibus gregibus ſine paſtoribus canes acceſſiſſent, paſtores vt dedurent in metapontinos ſaltus, et clam cleperent.* ſiue melius id ipſum: *et tracleperent*; *clepere* enim non ſolum clam rapere, ſed etiam furtim ſe ſubducere indicat, vt Varro de L. L. ex Lucilio: *ibi ab rebus clepſere foro:* id apud Graecos κλέπτω, vnde in Latium *clepſo* emanauit, vt Syneſ. Epiſt. κλέψας σεαυτὸν ἀπὸ τῶν δημοσίων. Quare *tracleperent* a *traclepo*, vt *trado*, *traduco*, *traluceo* pro *transclepo*, *transdo*, *transduco*, *transluceo*, nimirum: *illinc clam aufugerent.* Verbum quoque *dedurent*, vt in vetuſtis exiſtit, retinui, nam plurimum elegantiae oſtendit, quod *durare perſeuerare*, *permanere* ſignificat, vt Terentius: *Non hic durare quiſquam poteſt.* Et alibi: *Sancte adiurat Non poſſe apud vos, Pamphilo ſe abſente, perdurare.* Ideoque cautum in emtione fuit, vt paſtores dedurent in Metapontinos ſaltus, videlicet: vt eſſe perſeuerent

paſtores vt deducerent [d] in Metapontinos ſaltus, et Heracleae [e] emporium: inde cum domum rediſſent, qui ad locum deduxerant, e deſiderio hominum diebus paucis poſtea canes ſua ſponte, cum dierum multorum via intereſſet, ſibi ex agris cibaria praebuerunt [f], atque in Vmbriam ad paſtores redierunt. neque eorum quiſquam fecerat

d) *deduxerunt a. V. dedurent in metam pinos P.* e) *troicle pore Pol.* f) *quaeſiuerunt I. I-G.*

rent cum grege vſque in Metapontinos ſaltus. PONTED.

9, 6 PASTORES VT DEDVCERENT IN METAPONTINOS SALTVS, ET HERACLEAE EMPORIVM) Hunc locum in cunctis manu ſcriptis mancum decurtatumque inueni, nec tamen communem lectionem variaui. Veteſtam hic proponam, ſi forte aliquis maiore ingenio praeditus illius auxilio locum reſtituere poſſit: *Paſtores vt dedurent in metampinos ſaltus, et traclepore, inde cum* etc. In optimo codice mendi nota adpoſita eſt. *Metapontum* et *Heracleam* oppida fuiſſe in ea parte Italiae, quae olim magna Graecia vocata eſt, omnibus notum. *Metapinum* oſtium Rhodani fuiſſe, vnde *Metapini ſaltus* appellari potuerunt (ſi forte ita legendum eſt) Plinius libro III capite IV oſtendit, non longeque ab eo oppido *Heracleam* vocatum, aliquos tradere auctores, idem affirmat. Sed omnia in tam corruptis veſtigiis incerta et tenebrarum plena ſunt. VICTOR. Inquinatiſſimus locus ſi quis alius, cuius labe inſignis ſpecies obliterata eſt. Sed ſicubi in emendatione horum librorum egregiam operam nauauimus, ſane quod de hoc loco aſſerere poſſumus eum deprauatiſſimum eſſe, ita integritati ſuae reſtitutum certo praeſtamus. Apponam primum veterem lectionem, vt ex ea quam minimo labore haec tam inſignia menda tollantur, *Paſtores vt dedurent, in metampinos ſaltus et traclepore, inde* etc. ſcribo *Paſtores vt deduxent, in metampinos ſaltus ſe traclepere.* Quia ſine paſtoribus gregi canes acceſſiſſent, noluiſſent illi ſequi gregem ad nouum dominum ſine paſtoribus notis. Ergo hoc cauit emtor, vt ad fines ſuos vſque canes deducerent paſtores ipſi. Quos vt deduxiſſent, poſtea celeriter in ſaltus Metampinos ſe ſubduxiſſent: ne forte canes odorati paſtorum veſtigia iterum ad eos reuerterentur, ſi ipſos animaduerterent. *Metampini* ſaltus qui ſunt, tam otioſum puto quaerere, quam ſupra qui ſunt *Gurgures* montes. *Traclepere* pro tranſclepſere, praeteritum a praeſenti, vt ſaepe ſolet. vt apud Ciceronem de Legibus veteres libri habent, *Sacrum ſacroue commendatum qui cleperit, rapſitue.* Sic Lucillius a ſcabeo, ſcaberat, *Scaberat vt porcus contritis arbore coſtis.* et ſimilia, quae ſuperius notauimus. *Deduxent*, deduxiſſent Horatio, Plauto, aliis veteribus. A paſtoribus ipſis, vt iam admonuimus, deductos eſſe canes apparet: deinde paſtores ſe clepſiſſe, et fugiſſe in Metampinos ſaltus, ne illos ſequerentur canes, quae gregi vendito acceſſerant. SCALIG. Videtur legendum *vt deducerent*, i. e. in ſaltus tantum vt greges perducerent, non vt perpetuo manerent. VRSIN. Locus corruptus in omnibus libris antiquis et vulgatis. *Vt deduxent* pro vbi deduxiſſent, vt alibi, *deduxe*, *Indixe*, et ſimilia. Heraclea et Metapontum oppida vicina, in fine tertiae regionis Italiae; at Vmbria in ſexta regione. ex quo apparet multorum dierum viam interfuiſſe. Vetus codex Victorii, *Paſtores vt deduxent, in Metampinos ſaltus ſe traclepore:* vnde Scaliger feliciter reſtituit, *Paſtores vt deduxent, in Metampinos ſaltus ſe traclepere.* idem mox vbi vulgo eſt, *inde cum domum rediiſſent qui ad domum deduxerant*, haec poſtrema verba, vt gloſſema expunxit: cui lubenter adſentior. POPMA.

9, 6 INDE CVM DOMVM REDIISSENT, QVI AD LOCVM DEDVXERANT) Illa verba, *Qui ad locum deduxerant*, ſunt gloſſema. Itaque illa tollere nulla religio eſt: imo cauendum, ne illorum contagio verba Varroniana aliquam labem et vitium contrahant. Quod aſſequemur, ſi ita legamus, *paſtores vt deduxent in Metampinos ſaltus ſe traclepere. Inde cum domum rediſſent, e deſiderio hominum diebus paucis poſtea canes ſua ſponte* etc. Tacere non poſſum egregiam huius loci reſtitutionem: non vt induſtriam noſtram commendemus, ſed vt ingenioſorum hominum ſtudia ad ſimiles exercitationes diligentia noſtra prouocemus. SCALIG.

9, 6 AD PASTORES REDIERVNT) Acutam vocem Diogenis, qua Platonem acerbe momordit, ab illo laceſſitus, commemorare libet: vt animum ex his minutis moleſtiſque animaduerſionibus paulum reficiamus: eſt autem valde ad hunc locum accommodata. Diſſerebat de grauioribus aliquibus rebus Plato, praeſente Diogene, parum tamen attendente. Moleſte id tulit Ariſtonis filius, aitque, Audi verba mea canis. Minime perturbatus Diogenes, reſpondit, Atqui ego in illa loca non redii, in quibus venditus ſum, quod canes facere conſueuerunt. Obſcure tangens ipſius in Siciliam reditum. Aelianus hoc refert in libro περὶ ποικίλης ἱϛορίας. Molonis etiam magni illius rhetoris vox circumfertur, qui hoſtili animo praeditus aduerſus Platonem, dicere ſolitus erat. Nemini mirum videri debere, ſi Dionyſius Corinthi, ſed potius, ſi Plato Syracuſis. Erat autem prouerbium, nunc etiam ſatis peruulgatum, Διονύσιος ἐν Κορίνθῳ. A multis denique profectio illa Platonis in Siciliam damnabatur. quare verius potuit eum Diogenes inſimulare. quod cum prauum inſidumque animum

regis

fecerat quod in agricultura Saſerna praecepit, Qui vellet ſe a cane ſectari, vti ranam
obiiciat coctam. Magni intereſt ex ſemine eſſe canes eodem, quod cognati maxime
7 inter ſe ſunt praeſidio. Sequitur [g] quartum de emtione: fit [h] alterius, cum a priore
domino ſecundo traditum eſt. De ſanitate et noxa ſtipulationes fiunt eaedem, quae
in pecore [i], niſi quod hic [k] vtiliter exceptum eſt. Alii pretium faciunt in ſingula
capita canum. alii vt catuli ſequantur matrem. alii vt bini catuli vnius canis nume-
rum obtineant, vt ſolent bini agni ouis [l]. plerique vt accedant canes, qui conſue-
8 runt [m] eſſe vna. Cibatus canis propior hominis, quam ouis. paſcitur enim e culi-
na [n] et oſſibus, non herbis aut frondibus [o]. Diligenter vt habeant [p] cibaria proui-
dendum.

g) *Sed quod quarum I. B. R. ſed quod, quarum Po.* h) *id ſit I. I. G.* i) *pecure P.* k) *hoc I. B. R.* l) *oues P.* m) *conſueuerunt a. V.* n) *curia P.* 1. *enim carne P.* 2. o) *fronde I. B. R.* p) *habeat I. B. R.*

regis expertus eſſet, poteſtati eius ſe iterum commiſiſſet. Hoc autem Diogenis ἀπόφθεγμα alter quoque Diogenes, in vita ipſius quam diligenter ſcripſit, retulit: conciſius tamen id, et in aliqua etiam re ab eo, quod ſupra poſuimus, diuerſum. VICTOR.

9,6 QVI VELLET SE A CANE SECTARI) *Sectari* διώκεσθαι, ἀκολουθεῖσθαι, quomodo veteres ſaepe locuti ſunt, quod Priſcianus teſtimoniis antiquorum ſcriptorum citatis oſtendit. VICTOR.

9,7 SEQVITVR QVARTVM DE EMTIONE) Antiqui codices maculoſi. nihil variaui. veterem tamen hic ſcripturam adponam. *Sed quod quarum, de emtione fit alterius, cum a priore* etc. VICTOR. Plures ſunt in veterum ſcriptis loci, de quorum vitio ſuſpicari ne in mentem quidem veniſſet, niſi veterum codicum iudicio de ea re commoneremur. Eiuſmodi eſt locus iſte, quem in manibus habemus. Nam prae ſe quidem ita vti vulgo editus eſt, nullum vitium praefert: veteris tamen ſcripturae ope vitioſum eſſe deprehendimus. Ex cuius auctoritate ita eum emendamus, *Magni intereſt ex ſemine eſſe canes eodem: quod cognati maxime inter ſe ſunt praeſidio: ſed quod, quarum* etc. Sed, inquit, intereſt, quod ſemen ſit, et quarum canum. Elegantiſſime, meo iudicio, haec lectio habet, et a nobis, vt legitima, in veteres ſedes aſſerenda. Sequitur *de emtione*: *fit alterius*. Ita enim diſtinguendum. SCALIG. Vulgati libri: *Sequitur quartum de emtione.* Fortaſſe legendum: *et id quod quarum.* Conciſa locutio: Magni intereſt, inquit, quod ſit id ſemen, et quarum canum. POPMA. Ex antiqua ſcriptura erit: *Sed (quod quartum de emtione) fit alterius.* PONTED.

9,7 VTILITER EXCEPTVM EST) Id eſt, vtilitatis cauſſa, deficiente formula ſtipulationis, vt lib. I. *Vtiliter ad ſex libros redegit.* Modeſtinus lib. X Pandectarum: *Si rem quam tibi pignoraui, ſubripuero, eamque diſtraxero, de vſucapione dubitatum eſt, et verius eſt vtiliter cedere tempora vſucapionis.* Sic *vtilis actio* a Iuris conſultis appellatur, quae deficientibus legum et edictorum verbis ex ſententia legis ad ſpeciem propoſitam accommodata, propter vtilitatem recipitur. POPMA. De *excipiendi* notione dictum ad 2, 2, 5. Videtur legendum *aliter*, vel *vti.* VRS.

9,8 PASCITVR ENIM E CVLINA ET OSSIBVS) In veteribus hic etiam locus inquinatus, *e curia* enim, non *e culina* habent. quid dicam, neſcio. Communis lectio non omnino mihi firma videtur: e vetere autem nihil boni educere adhuc queo. *Culina ruſtica* in his et in aliis etiam libris a M. Varrone appellata eſt. VICTOR. Male, vt iudico, habet vetus ſcriptura, *Paſcitur e curia.* Nam *e culina* recta eſt lectio. Sic loquitur Ariſtoteles: vt cum de veſpa ſcribit, λίχνον δὲ ὄν, καὶ πρὸς τὰ μαγειρεῖα καὶ τοὺς ἰχθύας, καὶ τὴν τοιαύτην ἀπόλαυσιν, καταμόνας προσπέτεται. Paſcitur igitur, inquit, e culina, et oſſibus, os enim cibus caninus. vnde elegantiſſime Plato in epigrammate, Θυμὲ, τί μηνύεις κυσὶν ὀστέον; At Terentius *paraſiti cibum oſſum* dixit eodem modo: quia paraſiti, vt canes, aſſeclae ſunt menſarum. Nam ignauum genus canum, quod non venationi, ſed domeſticae cuſtodiae inſtitutum eſt, vocantur τραπεζῆες Homero, vt ipſi quoque paraſiti ſunt τραπεζῆες Martialis, *Et maior rapuit canem culina.* Ergo dixit elegantiſſime Terentius de paraſito, *Viden, oſſum et cibus quid faciat alienus.* Quod explicatur illo Martialis poetae, *Antiquae venies ad oſſa coenae.* SCAL. Vid. leg. *paſcitur enim iure et oſſibus, non herba et frondibus. iure* eſt in V. C. ſupra c. I. *Dant etiam ius ex oſſibus, et ea ipſa oſſa contuſa.* VRSIN. Antiqua ſcriptura *e curia.* ex qua non incommode legi poſſet *ligurria.* Canes enim ligurriunt catillos, et alia vaſa eſcaria; ad hoc ſerum, liquorem coctae fabae, aut ſi quid iurulentum in culina illis apponitur. vnde apte dicuntur paſci oſſibus, et ligurria. eam Ariſtoteles vocat, ἀπόλαυσιν et ἀπολάψεις, canum more ligurrientes, dixit Ariſtophanes. POPMA. Probatiſſimum Victorii exemplar pro *e culina*, *e curia*, a quo non valde recedit Caeſenas: *e viria*, neque Venetum: *ecuria.* Verum *e curia* optimum eſt, qua voce *coenaculum* adpellarunt Romani, vt refert Dionyſius Halicarn. Antiq. Rom. lib. 2 Καὶ συνειστιῶντο κατὰ τὰς ἑορτὰς ἐπὶ τῆς φρατριακῆς ἑστίας, ἑστιατόριον

γὰρ

dendum. fames enim hos ad quaerendum cibum ducet, ſi non praebebitur [q], et a [r]
pecore abducet. Niſi [s] ſi (vt quidam putant) etiam illuc peruenerint, prouerbium 9
vt [t] tollant antiquum [u]: vel etiam vt [x] μῦθον [y] aperiant de Actaeone, atque in do-
minum afferant dentes. Nec non ita panem ordeaceum dandum, vt non potius 10
eum in lacte des intritum, quod eo [z] conſueti cibo vti, a pecore non cito deſciſcunt [a].
Morticinae ouis non patiuntur veſci carne, ne ducti ſapore minus ſe abſtineant.
Dant etiam ius [b] ex oſſibus, et ea ipſa oſſa contuſa. dentes enim facit firmiores, et
os magis patulum: propterea quod vehementius diducuntur [c] malae, acrioreſque
fiunt propter medullarum ſaporem. Cibum capere conſueſcunt interdiu, vbi paſcun-
tur: veſperi, vbi ſtabulantur. De [d] foetura, principium admittendi faciunt veris 11
principio: tunc enim dicuntur catulire, id eſt, oſtendere velle ſe maritari. Quae
cum admiſſae, pariunt circiter ſolſtitio. praegnantes [e] enim ſolent eſſe ternos menſes.
In

q) *dabitur I.B.R.* r) *ab pecor P.* s) *Si non praebebitur niſi vt I.B.R.* t) *attollunt I.B.R. vt tollant P. vt tollunt* reliqui omnes. u) *anticum P. antiquum βουλιμιᾷ κύων aperiant I.I-G.* omitt. rel. x) *vti ap. P.* y) *μῦθον etiam* abeſt *I.B.R.* z) *ei I.B.R.* a) *deſiſcunt I.B.R. deſcunt P.* b) *iis P. bis I.B.R.* c) *deducuntur I.B.R.* d) *Foeturae I.B.R.* e) *praegnates P.*

γὰρ ἦν κατεσκευασμένον ἑκάστῃ φράτρᾳ, καὶ σὺν αὐτῷ καθωσιοῦτό τις, ὥσπερ ἐν τοῖς ἑλληνικοῖς πρυτανείοις, ἑστία κοινὴ τῶν φρατριῶν· ὄνομα δὲ τοῖς ἑστιατορίοις ἦν ὅπερ ταῖς φράτραις, κουρίαι, καὶ μέχρις ἡμῶν οὕτω καλοῦνται. PONTED. Belle!

9, 9 PROVERBIVM VT TOLLANT ANTIQVVM) Ita ſcriptum in vetuſtiſſimo et fideliſſimo codice inueni. quare communi lectione ſublata, hanc reſtitui. Potuit id prouerbium, quod antea in excuſis erat, intelligere Varro, nec tamen hic adponere, quemadmodum de huiuſcemodi vocibus peruagatis veteres ſcriptores ſaepe faciunt. VICT. Prouerbium, quod habebat in mente Varro, fruſtra alii quaerunt: adeo vt hic alieno loco inſeruerint. Atqui Varro non poſuit, ſed indicat tantum, vtpote vulgo tunc notiſſimum. Extat autem apud Theocritum, Θρέψαι τὼς λυκιδεῖς, θρέψαι κύνας, ὥς τυ φάγωντι. *Tollere prouerbium*, eſt, vt, *Tollere riſum, Tollere gaudium alicui.* Catullus, *Impia deriſi gentilis gaudia tollens.* SCAL. Ex veſtigiis veteris ſcripturae ita hic locus reſtituendus videtur: *Niſi etiam illuc peruenerint, μῦθον vt tollant antiquum, vel etiam vt aperiant, et in dominum afferant dentes* etc. *Aperire fabulam* eſt oſtendere, quae ſit ſignificatio. Significat autem, niſi cibus canibus praebeatur, eo peruenturos, vt in pecus ipſum faciant impetum, (hoc enim eſt *afferre dentes in dominum,*) et aut antiquam fabulam Actaeonis aut eius allegoriam aperiant. Nonius in *occupatus* citat Varronis locum ex Ephebo: *Crede mihi, plures dominos ſerui, quam canes comedere. quod ſi Actaeon occupaſſet, vt ipſe prius ſuos canes comediſſet* etc. Poteſt etiam legi: *vt prouerbium illud antiquum aperiant.* Nam βουλιμιᾷ κύων et caetera videntur adiecta. VRS. Prouerbium vetus celebre fuit, et in ore vulgi, *Quot ſerui tot hoſtes.* hoc tollunt canes, vbi laborant inedia, et mutant

vt dicatur, *Quot canes tot hoſtes.* Alludit Syne-
phebo; *Crede mihi plures dominos ſerui comedere*
quam canes. Quod ſi Actaeon occupaſſet, et ipſe
prius ſuos canes comediſſet, non nugas ſaltatoribus
in Theatro fieret. Tollere prouerbium, vt παροιμίαν
διαφθείρειν. Plato in Sympoſio: ἵνα καὶ τὴν παροι-
μίαν διαφθείρωμεν μεταβαλόντες. POP.

9, 10 NEC NON ITA) Videtur ἢ *non* ſemel abundare. Vult enim in lacte intritum dari.

9, 10 PANEM ORDEACEVM) Hunc cibum tantum parientibus dandum vult idem Varro, vt habetur Geop. 19, 1. SCHOETTG.

9, 10 MINVS SE ABSTINEANT) Fronto Geop. 19, 2 ἵνα μὴ συνεθισθῶσι, καὶ τοῖς ζῶσιν ἐπιτίθεσθαι. δυσμετάκλητοι γὰρ ἐκφαίνουσιν, ὅταν ἅπαξ ὠμοφαγήσωσι. IDEM.

9, 10 DANT ETIAM IVS) Eadem Graece ſub Varronis nomine extant Geop. 19, 1. IDEM.

9, 11 VERIS PRINCIPIO) Placeret *initio*, ne bis eadem vox repetatur. VRS.

9, 11 TVNC ENIM DICVNTVR CATVLIRE) Σκυζᾶν hoc Graeci appellant. Ariſtoteles libro VI, περὶ ζώων ἱστορίας, Δοκεῖ δὲ σκυζᾶν τὸν ἴσον χρόνον κύων, et paulo poſt, τὰς γὰρ πάσας δοκεῖ σκυζᾶν ἡμέρας τέτταρας καὶ δέκα. Theodorus, nunc *Canire*, nunc *Libidine teneri*, interpretatus eſt, quandoque etiam *Prurire* vertit. VICT. Verba, quae ſequuntur, *id eſt, oſtendere ſe velle maritari,* nemo non videt gloſſema eſſe, et quidem ſatis inepti Grammatici. Plin. 16, 25. *Catulitionem ru-*
ſtici vocant, geſtiente natura ſemina accipere etc.
Laberius Lacu Auerno: *ſcinde vnam exoleto im-*
patienti catulientem lupam. Plautus: *Meam vxo-*
rem vidi catulientem. Sed de canibus proprie di-
citur. VRSIN.

9, 11 QVAE CVM ADMISSAE) Vid. leg. *Quae tunc admiſſae* etc. hoc eſt *veris initio.* VRS.

9, 11 SE-

In foetura dandum potius ordeaceos [f] quam triticeos panes. magis enim eo aluntur, et lactis praebent maiorem facultatem. In nutricatu ſecundum partum ſi plures
12 ſunt, ſtatim eligere oportet quos habere velis, reliquos abiicere. quam pauciſſimos reliqueris [g], tam optimi in alendo fiunt propter copiam lactis. Subſternitur eis acus, aut quid item [h] aliud, quod molliore [i] cubili [k] facilius educantur [l]. catuli diebus xx videre incipiunt. Duobus menſibus primis a partu non diiunguntur a matre, ſed minutatim deſuefiunt. Educunt eos plures in vnum locum et irritant ad pugnan-
13 dum, quo fiant [m] acriores, neque defatigari patiuntur, quo fiant ſegniores. Conſue [n] quoque faciunt vt alligari poſſint [o], primum leuibus vinclis [p]: quae ſi abrodere conantur, ne id conſueſcant facere, verberibus [q] eos [r] deterrere ſolent. Pluuiis [s] diebus cubilia ſubſternenda [t] fronde aut pabulo, duabus de cauſis, vt ne oblinantur, aut
14 perfrigeſcant. Quidam eos caſtrant, quod eo minus putant relinquere gregem. quidam non faciunt, quod eos credunt minus acres fieri. Quidam nucibus Graecis in aqua tritis perungunt aures, et inter digitos: quod muſcae, et ricini, et [u] pulices [x]
15 ſoleant (ſi hoc vnguine non ſis vſus) ea exulcerare. Ne [y] vulnerentur a beſtiis, imponuntur his [z] collaria, quae vocantur maelium [a], id eſt, cingulum circum collum ex corio firmo cum clauulis [b] capitatis, quae [c] intra capita inſuitur pellis mollis, ne

f) *ordeacios quam triticios P.* g) *relinques I. B. R.* h) *item* deeſt *a. V.* i) *meliore a. V.* k) *cubiculo I. B. R.* l) *educuntur I. B. R.* m) *fiunt P.* n) *Conſuefaciunt quoque a. V.* o) *primum poſſint I. B. R.* – p) *numellis, quas a. V.* q) *verueribus P.* r) *eos* abeſt *I. I-G.* s) *Pluribus I. B. R.* t) *ſternenda* ſolit. *I. B. R.* u) *et* om. *P. I. B. R.* x) *publice I. B. R.* y) *et ne I. I-G.* z) *bis colloria P.* a) *melium I. B. R. mellum I. I-G. millum* marg. *Dordr.* b) *clauibus I. B. R.* c) *cui marg. Dordr.*

9, 11. SECVNDVM PARTVM) poſt partum. Non ergo opus eſt, vt inſeramus vocem *ad*, quod facit Vlitius ad Gratium v. 289. SCHOETTGEN. Rationem tamen ſatis probabilem allegat Vlitius ad Nemeſ. Cyneg. 134 vbi de toto hoc argumento plura habentur. Lectioni receptae fauet illud Frontonis Geop. 19, 2. *ἅμα δὲ τῷ τεκεῖν.*

9, 12 QVAM PAVCISSIMOS) Sic Cato locutus eſt 64. *Quam citiſſime conficies, tam maxime expediet.* VRSIN. Satis magnam talium copiam ſuppeditat Index noſter v. *quam.*

9, 12 DIEBVS XX) Sic etiam Fronto: *Ἀναβλέπειν δὲ δοκοῦσιν οἱ σκύλακες ἐν ἡμέραις κ'.* Varronem ſcilicet noſtrum, vt in reliquis, ſequitur. Vbi neſcio cur Cl. Needham Interpretem Latinum Cornarium ſecutus malit legere *η'*, quod eſt *octauo* die. SCHOETTG. Scilicet Cornarius et Needhamus experientiam ſequuti, noluerunt ei a Varrone contradici. Conciliatorem aduocemus Plin. 8, 40 ſ. 62 *Gignunt caecos, et quo largiore aluntur lacte, eo tardiorem viſum accipiunt, non tamen vnquam vltra viceſimum primum diem, nec ante ſeptimum.* Notam *κ'* habent etiam Mſſ. a Gudio collati.

9, 12 QVO FIANT) Legendum: *Quo fiunt*; vel *ne fiant.* In Geop. ita: *καταβαρ[illegible] ὕπνῳ δῶσι, χάριν τοῦ μὴ δειλιᾶν, μήτε κατασπλώσσειν.* VRSIN. Fauet Vrſino liber Mediceus. *Fiant* tamen poteſt accipi modo, quem potentialem vocant Grammatici.

9, 13 PRIMVM LEVIBVS VINCLIS, QVAE SI etc.) Antiqua haec eſt lectio: in excuſis antea, *Leuibus numellis, quas* etc. quae lectio probari potuit, niſi veteres omnes libros contra ſe habuiſſet. Sex. enim Pompeius inquit: *Numella genus vinculi, quo quadrupedes deligantur.* VICT.

9, 14 PERVNGVNT AVRES) In Geop. ita: *περιχρίουσι δὲ τοὺς σκύλακας ἀμυγδάλῃς πικρᾶς μετὰ ὕδατος τετριμμένης παρὰ τὰ ὦτα καὶ μεταξὺ τῶν δακτύλων.* VRSIN. C. 8, 13, 1 habet etiam *nuces Graecas*, quae, vt conſtat, ſunt amygdala. SCHOETTGEN.

9, 15 QVAE VOCANTVR MELIVM) Apud Feſtum tamen legitur *Millus*, non *Melium*, ex oratione Scipionis Aemiliani ad populum: *Vobis reique publicae praeſidio erit is, tanquam millus cani.* Sed puto verius eſſe *Melinum.* Nam *μηλωτὴ*, pellis ouilla. ab illa omne ſcorteum vocabant *melinum.* Vnde apud Plautum *melina* eſt *ſcortea mantica.* Nam Turnebus aliter voluit interpretari. Cui ſane viro, alioqui maximo, aſſentiendum hac in parte non eſt. SCAL. Vid. quae tum de hoc loco, tum in vniuerſum de *millis* canum, et *maeli* vel *meli* animali, diſputantur a viris doctis ad Gratii Cyneg. 401 ſq.

9, 15 QVAE INTRA) Videtur legendum *quibus intra inſuitur:* et p. p. *id eſt* pro *et id.* Item vox *Atticus* omittenda. VRSIN. Bene habet lectio recepta, *intra capita* clauulorum, h. e. propius collum canis, ita vt impediat pellis, ne capita

ne noceat collo duritia ferri. Quod ſi lupus, aliuſue quis his [d] vulneratus eſt, reliquas [e] quoque canes facit, quae [f] id non habent, vt ſint in tuto. Numerus canum 16
pro pecoris multitudine [g] ſolet parari. fere modicum eſſe putant, vt ſinguli ſequantur ſingulos opiliones: de quo numero alius alium modum conſtituit. Quod ſi ſunt regiones vbi beſtiae [h] ſint multae, debent eſſe plures. quod accidit iis, qui per calles ſilueſtres longinquos ſolent comitari in aeſtiua, et hiberna. Villatico vero gregi [i] in fundum ſatis eſſe duo [k], et id marem, et foeminam. Ita enim ſunt aſſiduiores, quod cum altero idem ſit acrior, et ſi alter indeſinenter [l] aeger eſt, ne ſine cane grex ſit *. Cum circumſpiceret Atticus [m] ne quid praeteriſſet, Hoc ſilentium, *inquam*, vocat [n] alium ad partes.

X. RELIQVVM enim [a] in hoc actu, quot, et quod genus ſint habendi paſtores. COSSINIVS, ad maiores pecudes aetate ſuperiores, ad minores etiam pueros, et

d) *his* omitt. *Heru.* e) *reliquos a. V.* f) *qui a. V.* g) *multitudinem P.* h) *veſtiae P.* i) *grege P.* k) *duos a. V.* l) *indeſinenter* deeſt *P.* m) *Atticus* omitt. *I. B. R.* n) *vocabulum ad I. B. R.* [C. X.] a) *enim eſt I. I-G.*

pita clauulorum attingere vel atterere adeo collum poſſint. De formula *reliquas canes facit vt ſint in tuto*, vid. Ind. *Facio*.

9, 16 ET ID MAREM) Pro *eosque*. Neutrum genus referri ad diuerſum oſtendimus ad 1, 1, 11.

9, 16 INDESINENTER AEGER) Et vocem *indeſinenter*, et ſententiam, quae ex ea conficitur, parum probaui: et, quod magnum apud me ſemper pondus habet, veteres libros diuerſos inueni. Sunt illi quidem hac parte inquinati, poſſunt tamen nobis communis lectionis vitia (ſi non aliud) indicare. Haec vetus eſt lectio, quae ne aliquem falleret, in optimo exemplari notam adpoſitam habebat, *Et ſi alter videm ſiter aeger eſt*. Vt quid de hoc loco ſentiam, libere loquar, ſuſpicor, aut *identidem*, pro *indeſinenter*, legendum eſſe: aut verba illa deformata vacare: quod negligenter librarius aliquis ſuperiores voces, hic etiam non ſuo loco ſcripſiſſet, et eas etiam mendoſe et corrupte ſcripſiſſet. Intelligo illas, *Altero idem ſit acrior*. Ego ingenue quid coniicerem expoſui; alii fortaſſe melius ingenioſiusque locum reſtituent. VICT. Itane, quaeſo, Varronem vnquam locutum crediderim? Ne, quaeſo, tantam iniuriam tanto viro faciamus, vt hoc illi adſcribamus. Nam vetus ſcriptura habet *Et ſi alter videm ſiter:* mendoſa quidem illa, ſed quae minimo momento reſtitui poſſit, *Et ſi alter itidem vter*. Nam illud *itidem* ſignificat rationem ſecundam, quam praeter primam adfert. Eſt autem tmeſis, pro, Et ſi alteruter itidem aeger eſt, Qua figura non raro vtitur Varro, vt ſupra, *Excande me fecerunt*: et, *are hos facies*. Et familiarem Lucillio fuiſſe, Auſonius doctiſſimus poeta denotat his verſiculis, *Lucani villa mox potieris aco. Reſciſſo verbo dices componere verſum. Lucilli vatis ſic imitator eris*. Nam Lucillius tmeſibus aliquando vſus eſt. vt, *Illuuies, ſcabies oculos huic, deque petigo Conſcendere*. -- Nam *depetigo* dicebatur. Cato, *Depetigini porcae braſſicam imponito: ſanum faciet*. Ita enim ex veſtigiis priſcae lectionis legendum in Catone. At in eo verſu producendo *Petigo* tantum agnoſcit Nonius, non *depetigo*. In quo ſane errat, vt in aliis multis non ſemel. SCAL. Liber vetus, *alter videm ſiter aeger eſt*. vnde fortaſſis legendum: *alter quidem fetura aeger eſt*: in quibus verbis latet ratio ſecunda; quia, inquit, tempore partus alter inualidus eſt, nec poteſt gregem ſequi, atque ita ſine cane grex eſſet, ſi tantum vnus canis villatico gregi adeſſet. *Fetura aeger*, vt pedibus, corpore aeger. Mox infra: *Cum circumſpiceret Atticus*, poſterior vox a quibuſdam libris abeſt, et meo iudicio tolli debet. POPMA. Sic Commel. et Steph. formis excuderunt, eo aſteriſco aliquid deeſſe ſuſpicantes. Quid autem deſideretur, coniectura ex Creſcentio aſſequi poſſumus, apud quem legitur: *et ſi alter aeger eſt, ne ſine cane grex ſit, quas conſuefaciant nocte vigilare et in die* (an *interdiu*) *clauſos dormire*. Haec num adiecerit hoc loco Varro, incertum habeo, aliquid tamen non abſimile poſuiſſe facile ſuſpicor; eſt enim hoc monitum ſummopere neceſſarium. Sed idem extat et 1, 21: *Canes potius cum dignitate, et acres paucos habendum quam multos, quos conſuefacias potius noctu vigilare, et interdiu clauſos dormire*. Vtro vero ex loco ſumſerit Creſcentius, coniectore opus eſt, vt ſciatur. Id tamen praeceptum etiam a Catone lego c. 124 *Canes interdiu clauſos eſſe oportet, vt noctu acriores et vigilantiores ſint*. Illud autem praetereundum non eſt, in Creſcentio vocem *indeſinenter*, quam omnes improbant, non occurrere. Hanc tamen vt recte explanauit Ioſ. Scaliger, ita perperam Popma. quot enim ſunt morbi, quibus conflictantur canes praeter foeturam? PONTED.

10, 1 ET

et vtroque horum firmiores, qui in callibus [b] verſentur [c], quam eos, qui in [d] fundo [e]
quotidie ad villam redeant [f]. Itaque in ſaltibus licet videre iuuentutem, et eam fere
2 armatam, cum in fundis non modo pueri, ſed etiam puellae paſcant. Qui paſcunt [g],
eos cogere [h] oportet, in paſtione diem totum eſſe [i], paſcere communiter. contra,
pernoctare ad ſuum quemque gregem. eſſe omnes ſub vno magiſtro pecoris: eum,
eſſe maiorem natu potius quam alios, et [k] peritiorem quam reliquos: quod iis [l], qui
3 aetate et ſcientia praeſtant [m], animo aequiore reliqui parent. Ita tamen oportet
aetate praeſtare, vt ne propter ſenectutem minus ſuſtinere poſſit labores. neque
enim ſenes, neque pueri callium [n] difficultatem, ac [o] montium arduitatem, atque
aſperitatem [p] facile ferunt: quod patiendum illis, qui greges ſequuntur, praeſertim
armenticios, ac caprinos, quibus rupes ac ſiluae ad pabulandum cordi. Formae
hominum legendae, vt ſint firmae, ac veloces, mobiles, expeditis membris: qui non
ſolum pecus ſequi poſſint, ſed etiam a beſtiis ac praedonibus defendere: qui onera
4 extollere in iumenta poſſint, qui excurrere, qui iaculari. Non omnis apta natio ad [q]
pecuariam, quod neque Baſculus [r], neque Turdulus idonei: Galli appoſitiſſimi [s],
maxime ad iumenta. In emtionibus dominum legitimum ſex fere res perficiunt: ſi
haereditatem iuſtam adiit [t]: ſi, vt debuit, mancipio ab eo accepit, a quo iure ciuili
potuit: aut ſi in iure ceſſit [u], cui potuit [x] cedere [y], et id vbi oportuit: aut [z] ſi vſu
cepit: aut ſi e praeda ſub corona emit: tumue [a] cum in bonis ſectioneue [b] cuius
5 publice venit [c]. In horum [d] emtione ſolet accedere peculium, aut ſi [e] excipiet [f],
ſtipulatio

b) *collibus a. V.* c) *verſantur I. I-G.* d) *quottidie in villam quottidie in fundo redeant I. B. R.* e) *et* inſ. *I. I-G.* f) *redeunt I. I-G.* g) incidunt poſt *eos* reliqui. h) *in ſaltibus, greges cogere I. I-G.* i) *eſſe* om. *I. B. R.* k) *ſed P.* l) *hiis P. 2. is I. B. R. P. 1.* m) *praeſtat I. B. R. P. 1.* n) *collium a. V.* o) *aut a. V.* p) *aſpertatem P.* q) *ad pecuariam* omitt. *I. B. R. ad pecunariam P.* r) *baſculus neque turdulus* ad vnum omnes. s) *appoſiti ſed a. V. appoſitis ſi P. 1. appoſiti ſimi Pol. 2.* t) *adit P.* u) *cui ceſſit I. B. R.* x) *potius P.* y) *credere I. B. R.* z) *ibi aut vſucepit* iunct. *I. B. R. vbi aut ſi P.* a) *Tum ne I. B. R.* b) *Sectione ve P. ſectione ne I. B. R. ſectioneue* iunct. *I. I-G. H. St-D. ſectio, neue Vict.* c) *veniit P.* d) *autem* inſ. *I. B. R.* e) *ſi* om. *P.* f) *excipi et* diuiſ. *Iuntt.*

10, 1 ET VTROQVE) Ne quis ſuſpicetur *vtroſque.* Reſpicit enim illa *ad maiores, ad minores.*

10, 1 QVAM EOS, QVI QVOTIDIE AD VILLAM REDEVNT) Ita videtur legendum, caeteris omiſſis. Item paullo poſt *magiſtro*, deleto gloſſemate, *pecoris.* Verba item *potius, quam alios*, videntur adiecta. VRSIN. Quin otioſa minime ſunt verba *in fundo*, ſed opponuntur *callibus.*

10, 1 ET EAM FERE ARMATAM) Talis fuit ille paſtor, qui praetore Domitio in Sicilia aprum ingentem venabulo percuſſit, de quo Cic. Verr. 5, 3.

10, 3 QVOD PATIENDVM ILLIS) Forte melius *quae.* Conſtructio certe pluralem poſtulat. Sed enallagas amat Varro.

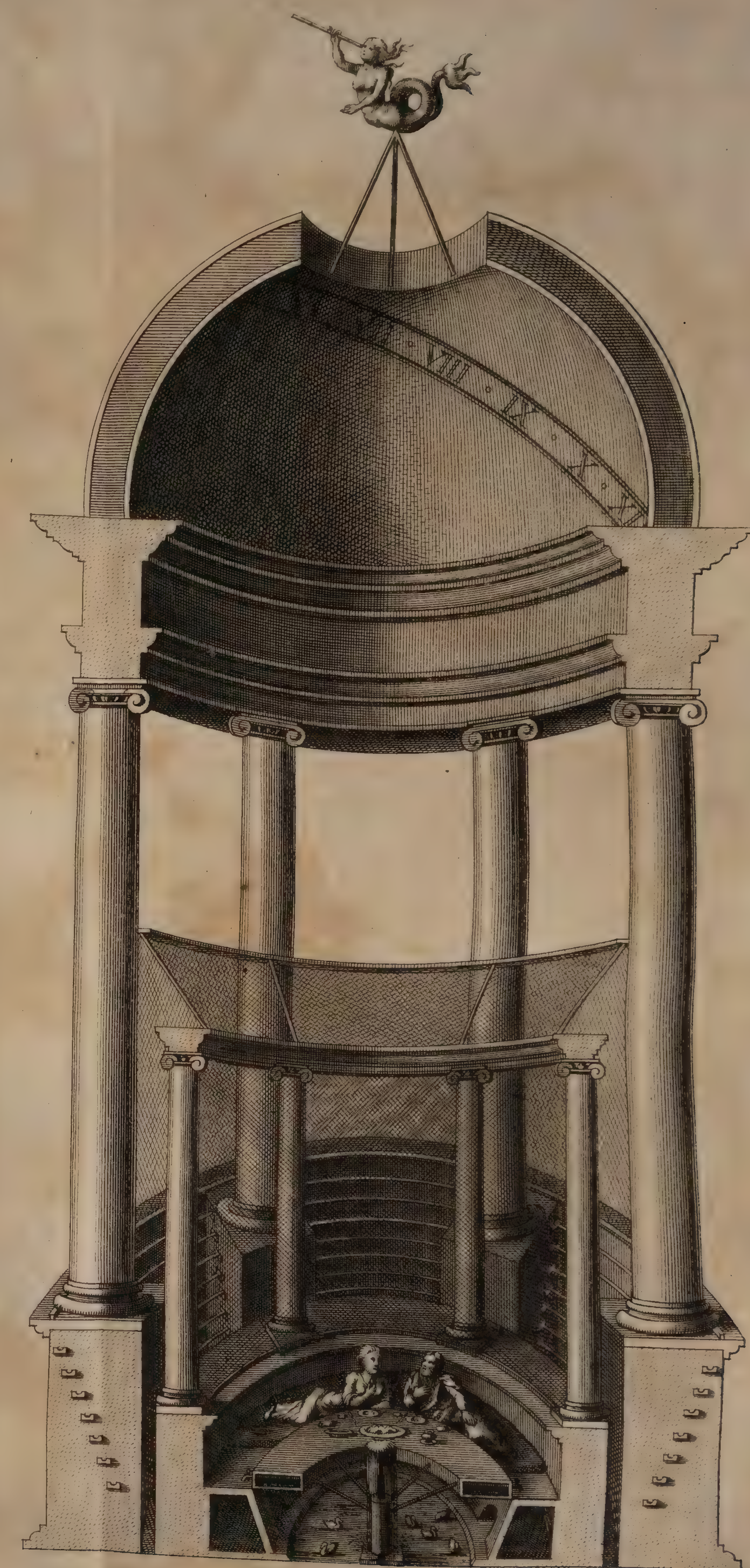
10, 4 GALLI APPOSITISSIMI, MAXIME AD IVMENTA) Ita caſtigaui. antea, *appoſiti, ſed maxime*, etc. cuius lectionis languorem facile, vt arbitror, intelliget, qui attente perſpiciet. Antiqua lectio, manca, quae tamen tuto poſſet corrigi, *Galli appogitiſſi maxime* etc. In optimo codice nota, quae locum mendoſum eſſe indicaret, adpoſita erat. VICTOR. Vox *ſed* non eſt in V. C. Vrſini et Pol. vterque apertiſſime fauet Victorio.

10, 4 CVI POTVIT CEDERE) Vetuſta lectio diuerſa, et, vt arbitror, corrupta, *Cui potius cedere.* VRSIN. Ego crediderim legendum, *qui potis cedere*; eodem ſenſu quidem, ſed longe concinniore et ſignificantiore. SCALIG. Fateor me non intelligere, qui vel idem ſenſus ſit, vel qui concinnior et ſignificantior. Illud mihi videor intelligere, hic agi de iure poſſeſſionis, et ea quam vocant ICti auctoritate. Haec eſt non ab eo, *cui* ceſſit aliquis, ſed ab eo, *qui* ceſſit. Verbo, legendum puto, *Si in iure ceſſit, qui potuit cedere*, quod videlicet ipſe eſſet dominus, quod bona non obligata alii, e. i. g. a.

10, 4 SECTIONEVE CVIVS) De ſectione non indiligenter egiſſe nobis videmur in Chreſtom. Plin. p. 1058. Laudauimus ibi Ciceronis locum, in quo ſimiliter tituli poſſeſſionis aliquot enumerantur, de Inu. 1, 45 ext. Sed de mancipio, de ceſſione in iure, de vſucapione, adeundi ICti.

10, 5

TAB: II.

Ad Varr. 3, 5, 13 ſqq. p. 329.

C. F. Boetius ſculp.

ſtipulatio intercedere, ſanum [g] eum eſſe, furtis noxiſque [h] ſolutum: aut ſi mancipio non datur [i], dupla promitti: aut ſi ita pacti [k], ſimpla [l]. Cibus eorum debet eſſe interdiu [m] ſeparatim vniuscuiusque gregis [n]. veſpertinus in coena, qui ſunt [o] ſub vno magiſtro, communis [p]. Magiſtrum prouidere oportet, vt omnia ſequantur inſtrumenta, quae pecori et paſtoribus opus ſunt, maxime ad victum hominum, et ad medicinam pecudum: ad quam rem habent iumenta doſſuaria domini, alii equas, alii pro his quid aliud, quod onus dorſo [q] ferre poſſit [r]. Quod ad foeturam huma- 6
nam pertinet paſtorum, qui in fundo perpetuo manent, facile eſt, quod habeant conſeruam in villa. nec hac venus paſtoralis longius quid quaerit [s]. Qui autem ſunt in ſaltibus, et ſilueſtribus locis paſcunt, et non villa, ſed caſis repentinis [t] imbres vitant: his mulieres adiungere, quae ſequantur greges, ac cibaria paſtoribus expediant, eoſque aſſiduiores faciant, vtile arbitrati multi. Sed eas mulieres eſſe oportet fir- 7
mas, non turpes, quae in opere, vt [u] in multis regionibus, non cedant viris, vt in Illyrico paſſim videre licet, quod [x] vel paſcere pecus, vel ad focum afferre ligna, ac cibum coquere [y], vel ad caſas inſtrumentum ſeruare poſſunt [z]. De nutricatu 8
hoc dico, easdem fere et nutrices, et matres. TREMELLIVS [a], ſimul aſpicit ad me, et, Vt te audii [b] dicere, inquit, cum in Liburniam veniſſes, te vidiſſe matres familias

g) *ſane P.* h) *noxiiſque I. B. R.* i) *detur I. B. R.* k) *pati Pol. 2.* l) *ſimplam I. B. R.* m) *interdius P.* n) *giſues gregis P.* o) *ſit I. B. R.* p) *commune P.* q) *doſſo I. B. R.* r) *poſſint P.* s) *quaeris P.* t) *repentinos a. V.* u) *vt in* omitt. *I. B. R.* x) *quae a. V.* y) *conquaerere I. B. R. concoquere I. I-G.* z) *poſſint a. V.* a) *Tremellius* om. *I. B. R.* *ſemel ſimul P.* b) *audio I. B. R. audiui I. I-G.*

10, 5 AVT SI EXCIPIET) Inciſum demum erat poſt *ſtipulatio.* *Si excipiet* ſignificat, ſi nominatim poſtulet. Vid. Ind. Sed veriſſime d' Arnaud Var. Coni. p. 320. corrigit, *aut excipi et ſtip.* etc.

10, 5 FVRTIS NOXISQVE SOLVTVM) Vlpianus in L. *Aliud* D. de V. S. *Aliud eſt promittere furem non eſſe, aliud furto noxaque ſolutum. Qui enim dicit furem non eſſe, de hominis propoſito loquitur; qui furtis noxaque ſolutum, nemini furti obligatum promittit.* VRSIN.

10, 5 DVPLA PROMITTI) Vid. Lexicon Iuris. *Simpla promitti* dicebant, cum ob euictionem ſimplum rei pretium promittebatur; *dupla* vero, cum duplum. VRSIN.

10, 5 INTERDIV) Videtur legendum *interdius.* Sic 1, 9 et Cato 83. *Marti Siluano in ſilua interdius in capita ſingula bouerum votum facito.* VRSIN.

10, 5 VNIVSCVIVSQVE GREGIS) Locus valde mendoſus. *Vnius cuiusque giſues gregis.* Haec enim ſatis eſt indicare, propter auctoritatem librorum: neque enim aliud adferre poſſum ad reſtituendos locos idoneum: qui tamen fortaſſe nulla indigent correctione. VICT. vox *gregis* videtur abundare. VRSIN. Corrupta lectio vetuſti libri, *vniuſcuiuſque giſues gregis:* cuius mendi origo forte manauit ex affinitate et commutatione literarum C et G. itaque legendum *vniuſcuiuſque ciſue gregis.* Paſtores, inquit, debent cibum capere interdiu ſeparatim vnuſquisque, et iuxta greges in paſcuis: at veſperi cum greges ſunt in ſtabulis, domi coenare communiter. POPMA. Vetuſta exemplaria, *vniuscuiusque giſue gregis,* quod interpretor: *vniuscuiusque cis vlsque gregis.* PONTED. Male damnat vocem *gregis* Vrſinus. Non enim ſimpliciter vniuscuiuſque paſtoris cibus interdiu ſeparatus eſſe debet, ſed vniuscuiuſque gregis, ſiue vnum ille paſtorem habeat, ſiue plures.

10, 7 NON CEDANT) Videtur legendum *Quae in opere multis regionibus non cedunt viris.* *vt in* non legitur in V. C. p. p. legendum ex V. C. *et nutrices et matres eſſe. ſimul aſpicit ad me* etc. Item *eiuncidas,* non *mucidas,* ex eodem V. C. licet varient inter ſe vetuſta exemplaria in hac voce. VRSIN.

10, 8 TREMELLIVS SIMVL ASPICIT AD ME) In optimis exemplaribus nuſquam hic *Tremellius:* ſed pro illo, *Semel: Semel ſimul aſpicit ad me.* Fortaſſe recte locus reſtitutus eſt, et conciſe olim *Tremel.* legebatur: ex quo negligenter ab imperitis librariis *Semel* factum ſit. VICT. Conciſa et manca ſententia: ad quam ſupplendam non leuiter ope veteris ſcripturae adiuti ſumus, quae pro *Tremellium* habet tantum *ſemel.* Itaque ſic legendum eſt, *De nutricatu. hoc dico, easdem fere et nutrices et matres eſſe melius. Simul adſpicit ad me.* Nam illud *ſimul* non eſt initium alterius perſonae, ſed eiusdem eſt cum παρεπιγραφῇ. Vt enim confirmaret ſententiam ſuam, adiuuat exemplo. Cuius teſtis, et conſcius erat cum Varrone. SCAL.

 10, 8 LEVVN-

milias eorum, afferre ligna, et ſimul pueros, quos alerent, alias ſingulos, alias binos, quae oſtenderent [c] foetas noſtras, quae in conopeis [d] iacent dies aliquot, eſſe * leuuncidas [e], ac contemnendas. Cui *ego*, Certe *inquam*, nam in Illyrico hoc amplius,
9 praegnantem [f] ſaepe, cum venit pariendi tempus, non longe ab opere diſcedere, ibique enixam puerum referre, quem non peperiſſe, ſed inueniſſe putes. nec non etiam hoc, quas virgines ibi appellant, nonnunquam annorum XX, quibus mos eorum non denegauit, ante nuptias vt ſuccumberent quibus vellent, et incomitatis [g] vt va-
10 gari liceret, et filios habere [h]. Quae ad valetudinem pertinent hominum, ad [i] pecoris, vt [k] ſine medico curari poſſint, magiſtrum ſcripta habere oportet. Is enim ſine literis idoneus non eſt, quod rationes dominicas pecuarias conficere nequidquam [l] recte poteſt. De numero paſtorum alii anguſtius, alii laxius conſtituere ſolent. Ego
11 in octogenas hirtas oues ſingulos paſtores conſtitui, Atticus in centenas. In [m] gregibus ouium, ſed magnis [n], quos milliarios [o] faciunt quidam, facilius de ſumma hominum

c) *oſtendunt I.B.R.* d) *conopiis P.* e) *lenuncidas P. leni mucidas et I.B.R. luridas, mucidas et cont. I.I-G.* f) *praegnax P.* g) *incomitatas I.I-G.* h) *haberent P. haberent, e quibus vellent. Quae a. V.* i) *ac a.V.* k) *et I.B.R.* l) *necquicquam I.B.R. nec quicquam* diuiſ. *I.I-G.* m) *Greges I.B.R.* n) *magnos I.B.R. magnum P.* o) *miliarios a. V.*

10,8 LEVVNCIDAS AC CONTEMNENDAS) Locus turpibus maculis foedatus, de quo ante etiam locuti ſumus, cum de alio, qui item (vt opinor) in eodem verbo inquinatus erat, ageremus. Prima fortaſſe litera, nota illa eſt, quam ſaepe in antiquiſſimis libris diximus inueniri. quod ſi reciperetur, non valde diſcreparet vox, quae relinquitur, ab ea, quam antea in primo libro inuenimus. nam ſupra, *Eiuncidum enim ſarmentum* etc. VICT. Non eſt quod dubitemus legere *eiuncidas*, vt alibi, hoc eſt, ἐξιτήλυς, et veſcas. SCAL. Quod in antiquis eſt *L. eiuncidas*, ideo abiecto *L* inſititio remanet *eiuncidas* ſiue *iuncidas*. PONTED. *Eiuncidas* etiam Turnebus probat 4, 6. Alter locus Varronis eſt 1, 31, 3.

10,9 NAM IN ILLYRICO) Multa de incredibili fortitudine barbararum mulierum Clemens narrat in IIII libro ςρωμάτων. nam foeminas prope Iberiam eſſe tradit, quae praegnantes, idem quod hic de Illyricis Varro retulit, faciant. verba ipſius adponemus: οἶδα καὶ πλησίον τῆς Ἰβηρίας γυναῖκας, ἔργῳ καὶ πόνῳ χρωμένας ἀνδρικῷ, κἂν πρὸς τὸ ἀποκύειν γένωνται, ὐδὲν ἀνιείσας τῶν πρακτέων, ἀλλ᾽ ἐν αὐτῇ πολλάκις τῇ ἁμίλλῃ τῶν πόνων ἡ γυνὴ ἀποκυήσασα τὸ βρέφος, ἀνελομένη οἴκαδε φέρει. VICT. (qui plura talis fortitudinis exempla habet Var. L. 34, 2.) Clemens Alexandrinus hoc Hiſpanis mulieribus attribuit: Strabo Liguſticis lib. 3. ex Poſidonio. SCAL. Vid. an leg. *Nam in Liguſtico*, ſiue vt Varro ſolet, *Liguſco*. Nam ſupra de Liburnia, quae eſt pars Illyriae locutus eſt. De Liguribus autem haec ſcribit Ariſtoteles, ſiue quis alius, in libro περὶ θαυμασίων ἀκυσμάτων: ἴδιον δέ φασι καὶ τῦτο παρ᾽ αὐτοῖς εἶναι· αἱ γυναῖκες ἅμα ἐργαζόμεναι τίκτυσι, καὶ τὸ παιδίον ὕδατι περικλύσασαι, παραχρῆμα σκάπτυσι, καὶ συνάγυσι, καὶ τὰ ἄλλα οἰκονομῦσι, ἃ καὶ μὴ τικτύσαις αὐταῖς ἦν πρακτέον. Idem de Maſſilienſibus tradit Strabo, qui ſunt Liguribus finitimi. VRSIN. Vid. Wagenſeil. ad Sotam p. 249. ALMEL.

10,9 ANNORVM VIGINTI) Videtur legendum *quadraginta*. nam aetas annorum viginti non eſt tam grandis, vt *nonnunquam* de ea dicendum fuerit. VRSIN.

10,9 ANTE NVPTIAS VT SVCCVMBERENT) Simile quid de montium in Salisburgenſi epiſcopatu incolis narratur, vbi *paſcuos infantes*, ita enim appellant, (*Weidkinder*) habere, puellis non haberi aiunt dedecori.

10,10 QVAE AD VALETVD.) Videtur ante haec verba perſona excidiſſe Coſſinii, qui hunc de ſeruis actum ſuſcepit ſ. 1.

10, 10 AD PECORIS) Alii *ac:* malo *ea.* Nam de valetudine pecorum iam ſupra ſuis capitibus egit. Iam tantum de hominibus agit. Senſus ergo et ordo eſt: *ea pecoris magiſtrum ſcripta habere oportet, vt* etc. SCHOETTG. Ienſeniana potiora: *ac pecoris*; niſi ſi *ad* pro *ac* vetuſtiſſimi vſi ſint. PONTED.

10,10 VT SINE MEDICO) In V.C. eſt *et ſine* etc. p. p. legendum *ne quaquam* pro *nec quicquam*. VRSINVS.

10,11 IN GREGIBVS OVIVM) Antiqua lectio diuerſa, ſed quae corrupta adeo ſit, vt eam explicare nequeam: ipſam hic adponam, *Greges ouium ſed magnum.* Nec multo poſt, vbi in excuſis *poſſent*, in iiſdem antiquis *poſſit*. VICTOR. Suſpectum hunc locum mihi facit vetus ſcriptura, *Greges ouium, ſed magnum.* Ego libenter legerim, *Greges ouium*, *ſed in agnum.* In

minum detrahere poſſunt [p], quam de minoribus, vt ſunt et [q] Attici [r] et mei. Septingenarii enim mei [s]: tu [t] opinor, octingenarios [u] habuiſti. nec tamen non vt nos arietum decimam partem. Ad equarum gregem quinquagenarium bini homines. vtique vterque horum vt ſecum habeat equas domitas ſingulas in iis regionibus, in quibus ſtabulari [x] ſolent equas abigere, vt in Appulia, et in Lucanis accidit ſaepe.

XI. QVONIAM promiſſa abſoluimus, *inquit* [a], eamus. Siquidem [b], *inquam*, adieceritis de extraordinario pecudum fructu, vt [c] praedictum eſt de [d] lacte in eo, et tonſura

p) *poſſit P.* q) *et* om. *I. B. R.* r) *ait tici et mel P.* 1. *tritici P.* 2. *Attici. Tremellius. Sept. a. V.* s) *me P.* t) *vt op. tu oct. a. V.* u) *octingenarius P.* x) *ſtabularii I. I-G.* [C. XI.] a) *eamus, inquit a. V.* b) *Sed, inquam, quid adiec. I. B. R. Sed, inq. ſi quid I. I-G.* c) *vt* omitt. *I. B. R. vt praedictum eſt* deſunt *I. I-G.* d) *et de I. I-G.*

In greges, inquam, non ſolum ouium, ſed et agnorum quoque. Et hanc correctionem veram eſſe confido. *Agnum* pro agnorum apud Plautum, et in Epigrammate, *Cuſtodes ouium tenerae-que propaginis agnum.* SCALIG. V. C. *greges ouium, ſed magni, quos milliarios faciunt quidam.* Et p. p. videtur legendum *quam minores, vt ſunt Attici et mei. Septingenarii.* VRSIN. Quae a vetuſtis libris vitii arguuntur: *Greges ouium, ſed magnum quos.* In quibus *magnum* habeo pro *magnorum*, vt Varro, Nonio auctore, vti ſolet, ſcribens: *Gallum: inuidum: cadum: medimnum* pro *Gallorum, inuidorum, cadorum, medimnorum.* PONTED.

10, 11 VT SVNT ATTICI, ET MEI: SEPTINGENARII ENIM MEI, TV OPINOR, etc.) Auxilio antiquorum codicum adhibita parvula induſtria, locum (niſi fallor) purgaui. antea enim maculoſus erat, et in excuſis omnibus ita legebatur, *vt ſunt Attici. Tremellius, ſeptingenarii enim mei, vt opinor, tu,* etc. Vt tamen ſtudioſi recte de hoc iudicare poſſint, veterem lectionem cum fide apponam: *Vt ſunt et ait tici, et mel. ſeptingenari enim me tu opinor* etc. VICT.

10, 11 NEC TAMEN NON VT NOS) Videtur legendum *nec tamen vt non ariet.* Nam in Geoponicis ita habetur: *ἱκανὸς δὲ εἷς κριὸς ν′ τοκάδας ἐγκύους ποιεῖν.* niſi forte ibi ν′ pro ι errore librarii ſcriptum ſit. VRSIN. Poſſit aliquis ſuſpicari in Geop. 18, 1 quem locum hic laudat Vrſinus, permutatas inter ſe eſſe literas numerales vel certe corruptas. Vt enim peccare videtur recepta etiam Needhamo lectio (a qua nihil hic abeunt Mſſ. collati a Gudio) in numero ouium nimis magno arietibus adſignando, ita contra *viginti ouibus* dari volunt *vnum virum, qui habeat adiutorem puerum, ἀρκέσει εἷς ἀνὴρ κ′ προβάτοις εἰς ἐπιμέλειαν, ἔχων παιδίον εἰς ἐπικουρίαν.* Caras vero oues, ſi in vicenas homines bini alendi ſint.

10, 11 VTIQVE VTERQVE) Ita hic locus videtur legendus. *Vti vt ho. - ſingulas, et in - ſolent, et in iis, quo aeſtiuatum aut hibernatum ſolent abigere, vt* etc. Error fluxit ex verbo *ſolent,* quod bis poſitum eſt. Varro ſupra: *Itaque greges ouium longe abiguntur ex Appulia in Samnium aeſtiuatum: muli e Roſea campeſtri aeſtate exiguntur in Gurgures altos montes,* ſiue vt nos legimus; *in querqueros montes.* Item Varro ſupra: *Nam mihi greges in Apulia hibernabant, qui in Reatinis montibus aeſtiuabant.* et infra 3, 17: *Vt Apuli ſolent pecuarii facere, qui propter calores in montes Samnios pecus ducunt.* VRSINVS.

10, 11 IN QVIBVS STABVLARI) pro *in quas ſtabulatum* per Graeciſmum, quem non cogitaſſe videntur, qui mutarunt in *ſtabularii.* Illa enallage caſus cum praepoſitione *in* ſatis frequens noſtris, quod index docet, ne neceſſaria quidem omnino hic eſt.

11, 1 INQVIT) Quis? Coſſinius puto. Vid. quae modo diximus ad 10, 10. Verbo *inquit* continuari etiam ſermonem eiuſdem perſonae, ſaepius obſeruatum.

11, 1 SIQVIDEM, INQVAM) Ex veſtigiis veteris ſcripturae ita hic locus videtur reſtituendus: *Si quidem adieceris, inquam, de ex. pe. fr. - - lacte, inquam et tonſura lanae. Lacte eſt o. r. qu. cibali ca. ca. Cibali cauſa* dixit eodem modo, quo Terentius in Adelphis: *ego illam liberali aſſero cauſa manu. Alibile* vero *τροφιμώτατον* dixit Dioſcor. 2, 78 de lacte muliebri. VRSIN.

11, 1 VT PRAEDICTVM EST) ſupra 2, 1, 28.

11, 1 IN EO) Lego *caſeo*; de lacte enim, caſeo et tonſura ordine loquitur Varro in hoc capite: de lacte ſic: *Eſt enim lac* (*lac* tamen apud Ienſon. Ald. Iunt. Gymn. legitur, apud Commel. Gryph. Popm. et Steph. nequaquam.) de caſeo: *Ex hoc lacte caſei qui fiunt.* de tonſura: *De tonſura ouium primum animaduerto.* Sed haec tria explicanda c. 1 ſibi propoſuerat dicens: *Si exigere mauis ſine mularum foetura et nutricatu numerum octoginta et vnum, eſt qui expleas duplicem iſtam lacunam*; quod extraordinariae fructuum ſpecies duae accedunt magnae, *quarum vna eſt tonſura; quod oues aut capras detondent aut vellunt; altera quae latius patet, eſt de lacte et caſeo;* Quid

tonſura lanae. Eſt [e] omnium rerum, quas cibi [f] cauſa capimus [g], liquentium maxime alibile, et id ouillum, inde [h] caprinum. Quod autem maxime perpurget, eſt equinum,
2 tum aſininum, dein [i] bubulum, tum caprinum. Sed horum ſunt diſcrimina quaedam, et a paſtionibus, et a pecudum natura, et a [k] mulctu. A paſtionibus, quod fit ab ordeo, et ſtipula [l], et omnino arido, et firmo cibo pecude paſta, id [m] alibile [n]. ad perpurgandum id [o], quod ab viridi paſcuo, et [p] eo magis fluxe [q] ex herba, quae ipſa [r] ſumta

e) *Eſt enim lac omn. a. V.* f) *cibili P. cibali I. B. R.* g) *cupimus I. B. R.* h) *in P.* i) *deinde a. V.* k) *a* om. *I. B. R. a motu P.* l) *ſtupula P.* m) *id alibile* om. *I. B. R.* n) diſtinct. ſignum abeſt *H. A. Gr. G.* o) *ea quae vir I. B. R. ea qua auuri diſpas eo mag. P.* 1. *ea quae a vir. paſtu eo Pol.* 2. p) *et eo* omitt. *I. B. R.* q) *fluſſe I. B. R. fuiſſe P.* r) *eadem ipſa I. I-G. ipſo ſumpto P.*

Quid vero cenſeam de voce *lacte*, quae in altero membro apud Commel. et Gryph. et alios non apparet, ſine qua multa intelligi non poſſunt, paucis exponam. Cum poſt *et tonſura* adiecta ſit in altera periodo vox *lanae*, quae inutilis videtur, neque Varro *tonſuram* repetens, *lanae* in aliis locis apponat vt cap. 1 *quarum vna eſt tonſura*; et c. 11 *de tonſura ouium*, item *tonſurae tempus*, *de lacte lanae* librariorum imperitia factum opinor et alteri periodo ſubnexum. Totus itaque locus ſic reſtitui poteſt: *vt praedictum eſt, de lacte, caſeo et tonſura. Lacte eſt omnium rerum* etc. PONTED.

11, 1 EST [ENIM LAC] OMNIVM) Mediae duae voces in antiquis non leguntur, et fortaſſe ſine illis integer ſermo eſt: vt initium ſit orationis eius, qui de lacte diſſerit, *Eſt, de quo tu ſcire vis, lac inquam, omnium* etc. Apud Nonium elegantiſſima Varronis verba leguntur de natura lactis, De liberis educandis: *Eam nutricem oportet eſſe adoleſcentem. annis enim vt ſanguis deterior, ſic lac. lac enim, vt quidam dicunt phyſici, ſanguinis ſpuma eſt.* VICTOR. Hic perſonam excidiſſe puto. Certe ſ. 5 Varro, quaſi ipſe interloqueretur, ſuum *inquam* interponit.

11, 1 QVAS CIBI CAVSA CAPIMVS) In lexicis quibuſdam hic Varronis locus adducitur, et *Cibali* legitur, vetus autem illud ac inuſitatum verbum eſſe traditur. In vetuſtiſſimo libro *cibili* ſcriptum eſt: et in aliis item nonnullis. VICT.

11, 2 ID ALIBILE) In nullis Mſſ. haec verba inueni. VICT. Haec in nullo veterum inueniri, teſtis P. Victorius: et, vt videtur, gloſſema eſt: vtpote cum ſine illo conſtare poſſit vetus lectio. Sed Varro tripliciter lac conſiderandum proponit: θρεπτικὸν, vel alibile: καθαρτικὸν, vel quod eſt ad purgandum: vtrumque, ab vna re, ſcilicet a paſtionibus, poſtremo, bonitatem ipſius lactis, eamque a duabus rebus: a pecudum natura, et a mulctu. A paſtionibus igitur primum, θρεπτικὸν, cum ait, *A paſtionibus: quod fit ab ordeo et ſtipula, et omnino arido et firmo cibo pecude paſta.* Iam ſupplendum id quod irrepſerat in textum, *eſt alibile.* Deinde καθαρτικὸν: *ad perpurgandum: ea quae ab viridi paſcuo. eo magis, ſi ex herba, quae ipſa ſumpta perpurgare ſolet corpora noſtra.* Salſe intelligit hibiſcum: quae in cibum ſumpta perpurgare ſolet corpora noſtra. Nam et in eam ouium et caprarum, agnorum et haedorum gregem compellebant. Virgilius, *Haedorumque gregem viridi compellere hibiſco.* Porro ita correximus, ſequuti veterem lectionem, quam Petrus Victorius appoſuit ex vetere codice. Tantum hoc conceſſimus nobis, quod ex *paſco* fecimus, vt eſt in vulgatis, *paſcuo, eo* etc. Item *vſſae*, quod ex priori et ſequenti vocibus coaluerat, merito expunximus. Igitur totum locum ita legimus, *A paſtionibus: quod fit ab ordeo, et ſtipula, et omnino arido et firmo cibo pecude paſta. Ad perpurgandum: ea quae ab viridi paſcuo eo magis, ſi ex herba, quae ipſa ſumpta perpurgare ſolet corpora noſtra.* Quae quia per ſe ſatis clara ſunt, in eis explicandis non immorabor. SCALIG.

11, 2 AD PERPVRGANDVM ID QVOD VIRIDI) Corruptiſſimus hic locus eſt in omnibus antiquis codicibus. Receptam igitur lectionem retinui. nunc veterem ſcripturam, cum maiorem nullam opem ſtudioſis adferre queam, notam faciam, et eam totius perioches: ne iterum eadem repetendo fruſtra laborem, aut eos, qui haec legent, magis perturbem: *Ad perpurgandum ea, quae auuridipas eo magis ſi vſſae ex herba, quae ipſo ſumptae perpurgare ſolent corpora noſtra.* Mendi nota hic adpoſita in vetuſtiſſimo exemplari. quod ſi vllus locus merito, hic optimo iure damnatns erat. VICTOR. Ienſon. et Bruſch. *ad perpurgandum ea, quae viridi paſcuo magis fluxe ex herba.* Veteri lectioni non valde abſimilis, quae in Vaticanis codicibus ſeruatur: *ad perpurgandum ea quae auridipas eo magis fugiſſe et herba quae ipſo ſumte perpurgare corpora noſtra ſolent.* Quem locum ita reſtituit Ioſ. Scaliger, *Ad perpurgandum ea quae ab viridi paſcuo, eo magis ſi ex herba quae ipſa ſumpta perpurgare corpora noſtra ſolet.* Sed cur τὸ *vſſae* expunxerit, ſiue τὸ *fugiſſe* Vaticanorum codicum, non video. Ego fortaſſe id legerem *ſi vſa* et vel *ſi vſa eſt* (nempe pecus, vt patet ex his quae praemittuntur, et ſequuntur: *et a pecudum natura. A pecudum natura*) *herba.* Porro quod adiecit Scaliger: *Salſe intelligit hibiſcum* etc. A tanto viro prolatum, quis crederet? Poeta de virga paſtorali,

ſumta perpurgare corpora noſtra ſolet [s]. A pecudum natura, quod lac melius eſt
a valentibus, et ab iis [t] quae nondum [u] veteres ſunt, quam ſi eſt contra. A mul-
gendo, atque ortu optimum eſt id quod neque emunctum [x] longe abeſt a mulſo, ne-
que a partu continuo eſt ſumtum. Ex hoc lacte caſei qui fiunt, maximi cibi ſunt 3
bubuli, et qui difficillime tranſeant ſumti. ſecundo ouilli. minimi cibi, et qui facillime
deiiciantur, caprini. Eſt [y] etiam diſcrimen, vtrum caſei molles ac recentes ſint, an
aridi, et veteres. Cum molles ſunt [z], magis alibiles, in corpore non reſides: veteres
et aridi contra. Caſeum facere incipiunt a vergiliis vernis exortis ad aeſtiuas vergi- 4
lias. mulgent vere ad caſeum faciundum mane, aliis temporibus, meridianis horis,
tametſi [a] propter loca, et pabulum diſparile, non vſque quaque idem fit. in [b] lactis
duos [c] congios addunt coagulum magnitudine oleae, vt coeat. quod melius lepori-
num, et hoedinum [d] quam agninum. alii pro coagulo addunt de fici ramo lac, et
acetum [e]. aſpergunt item aliis aliquot rebus, quod [f] Graeci appellant alii [g] ὀπὸν [h],
alii

s) *ſolent P. Ienſſ.* t) *aliis I. B. R.* u) *non dudum P.* x) *enim I. B. R. enim cum P.* y) *Et etiam eſt I. B. R.* z) *ſint, alibiles magis I. B. R.* a) *tamenſi P.* b) *In* deeſt *a. V.* c) *duobus congiis I. I-G.* d) *haedinum Ienſſ. aedinum B. R.* e) *acetum aſpergunt. I. B. R. et* inſ. *I. I-G.* f) *quodquod P.* g) *ali P.* h) *opon. P. I. B. R.*

rali, qua grex compellitur, loquitur. haec autem ſaepe ex hibiſco fit, quia lenta; propter quod idem Virgilius de hibiſco hac Ecloga 10 cecinit: *Haec ſat erit, diuae, veſtrum ceciniſſe poetam, Dum ſedet, et gracili fiſcellam texit hibiſco.* Hic ad paſcuum transfert. PONTED. Seruius tamen ad Virg. Ecl. 2, 30 VIRIDI HIBISCO, *ad hibiſcum compellere, ſcilicet a lacte depulſos. Hibiſcus autem genus eſt herbae, vt,* it clamor caelo, *id eſt, ad coelum.* Alterius ſententiae, quae Cl. Pontederae magis arriſit, auctores Turnebus et Car. Stephanus in ſeminario praedii ruſtici, quos ſequitur etiam la Cerda.

11, 2 ID QVOD A VIRIDI PASCVO) V. C. *paſtu.* Deinde legendum: *et eo magis, ſi vſae eis herbis, quae eaedem ipſae ſumptae pe. - - ſolent.* et ita fere V. C. Dioſcor. 2, 75 γάλα τὸ ἀπὸ χλωρᾶς νομῆς μᾶλλόν ἐστι μαλακτικὸν κοιλίας. et p. p. πᾶν δὲ γάλα κοιλίας καὶ στομάχου ἀνατρεπτικόν, ὅπου ἐστὶ νομὴ σκαμμωνία, ἢ ἐλλέβορος, ἢ λινόζωστις, ἢ κληματίς. VRSIN.

11, 2 EO MAGIS FLVXE EX HERBA) Antiquus liber, *eo magis ſi vſſae ex herba.* vnde emendarim, *hibiſci ex herba.* Nam hibiſcum cibus gratiſſimus capris et ouibus. Virgilius Ecloga 2 *Haedorumque gregem viridi compellere hibiſco.* Eius folia in aqua pota purgant corpus hominis, vt tradunt Varro et Plinius. Herba hibiſci, vt robur ſaxi, vis equi, et ſimilia, apud Lucretium, et alios. *Herba lapathi,* Horat. POPMA.

11, 2 A MVLGENDO) Videtur legendum *A mulgendo quod optimum eſt id, quod neque longe abeſt, neque a partu continuo eſt mulctum* etc. Nam Ariſtoteles, ex quo Varro corrigitur 3, 20 de hiſt. anim. tradit, omne lac vtile eſſe, ſed primum nouiſſimumque inutile. Error autem inde fluxiſſe videtur, quod expoſitores ad verba *longe abeſt* addiderunt *a mulſo,* dum volunt ſignificare, melius eſſe lac recens, quodque a mulſo non longe abeſt, quam ſit id, quod non eſt ita recens. VRSIN. Quid ſi integra ſit lectio, quam dedimus, ita interpretanda, *optimum eſt id lac, quod neque emunctum,* h. e. vi expreſſum ex flaccidis, qualia ſunt earum, quae diu non pepererunt, vberibus, *longe abeſt a mulſo,* h. e. ne dici quidem poteſt *mulſum,* quae vox blandum quid, et ab illa vi remotum ſignificat, quam *emungendi* verbum indicare videtur: rurſum *quod neque a partu continuo eſt ſumtum,* vbi tanto ſunt turgidiora vbera, quanto in his, quae diu non enixae ſunt, flaccidiora.

11, 3 EX HOC LACTE) Non male meriti videmur de lectoribus interpunctione huius loci, qui ita legebatur, *Ex h. l. c. q. f. maximi cibi, ſunt bubuli, et qui - - ſumti. Secundo ouilli minimi cibi: et qui fac. deiiciantur, caprini.*

11, 4 IDEM FIT) Interpungendum videtur poſt *idem,* et delendum τὸ *fit.* Deinde quaſi ab alio principio legendum: *In lactis duobus congiis.* VRSIN.

11, 4 IN LACTIS DVOS CONGIOS) Excuſi antea habebant *lactis duobus cong:is:* Mſſ. omnes, quos vidi, *lactis duos congios.* veſtigia veteris lectionis ſecutus ex ingenio emendaui: *In lactis etc.* VICTOR.

11, 4 DE FICI RAMO LAC) Plin. 16, 38 *Ficis lacteus* (humor eſt) *huic ad caſeos figurandos coaguli vis.* SCHOETTG.

11, 4 ET ACETVM) Haec vox ſuſpecta eſt, et fortaſſe pro ea reponendum, *cnecum,* de quo Dioſcor. 4, 190 [168] πήξει δὲ τὸ γάλα ὁ χυλὸς τοῦ σπέρματος etc. et Colum. 7, 8 *Id plerumque cogitur agni aut hoedi coagulo, quamuis poſſit et agreſtis cardui flore conduci, et ſeminibus cneci,* (ſic enim eſt

alii [i] *δάκρυον* [k]. Non negarim, *inquam*, ideo apud diuae Rumiae [l] ſacellum a paſtoribus ſatam ficum. ibi enim ſolent ſacrificari [m] lacte pro vino, et pro lactentibus. mammae enim rumis [n], ſiue rumae [o], vt ante dicebant, a rumi; et inde dicuntur ſubrumi

i) *ali P.* k) *draconon I. B. R. dracuon non P.* δρακόντιον *I. I-G.* l) *Rumnia ſaciellum P.* m) *ſacrificare a. V.* n) *rumis P.* o) *ruminare I. B. R.*

eſt in V. C.) *nec minus ficulneo lacte, quod emiſit arbor, ſi eius virentem ſaucies corticem.* Κνήκων appellatur a Theophr. Sed vulgatam Varronis ſcripturam tuetur Dioſcorides alio loco. Nam 2, 72 docet aceti mulſi ſingulos cyathos in ſingulas cotylas lactis addi, vt coëat. VRSIN.

II, 4 QVOD GRAECI APPELLANT, ALII ΟΠΟΝ, ALII ΔΑΚΡΥΟΝ) Hunc locum adiutus ab optimo exemplari, commode (niſi fallor) emendaui. erat autem ille in excuſis codicibus mendoſiſſimus. quis enim vnquam audiuit dracontion ad coagulandum lac adhiberi? quanquam alium eſſe M. Varronis verborum ſenſum puto: *Quod Graeci appellant* etc. quod, ſcilicet lac de fici ramo, alii ὀπὸν, alii δάκρυον appellant. omnes enim qui in Graecis auctoribus diligenter verſati ſunt, humorem ſtirpium aliquarum (quem in fico *Lac* appellat Varro, et nos etiam ita familiari noſtro ſermone vocare conſueuimus) ab illis ὀπὸν et δάκρυον dici noluerunt. [f. norunt] Etſi hoc ſatis manifeſtum eſt, tamen poſterioris vocis, quae hic deprauata erat, exempla e nobiliſſimis auctoribus afferam. Ariſtoteles libro nono de Hiſtoria animalium, φέρουσαι τῶν τ' ἄλλων ἀνθέων καὶ ἀπὸ τῶν δένδρων τὰ δάκρυα. Theophraſtus libro primo φυτῶν αἰτιῶν, τοῦ γὰρ ἦρος πολλὴ λίαν ὑγρότης πρὸς τὸ διατηρεῖν ἕως ἔτι μένει τὸ δάκρυον. Idem politiſſimus ſcriptor in eodem libro ambas voces coniunxit, ὅτι δὲ οὐ πάντων οἱ ὀποὶ καὶ τὰ δάκρυα γεννητικὰ, πρὸς τὰς ἐπάνω καὶ προτέρας αἰτίας ἀνενεκτέον. In VI autem conſuetudinem ſermonis expoſuit, et quid ipſe de hac re ſentiret, timide tamen indicauit, καλοῦσι δὲ τὰ μὲν, ὀποὺς, τὰ δὲ, δάκρυα. κοινότερον δὲ ὁ ὀπός. διαφέρει δὲ ἴσως οὐδὲν. Qui autem prima haec Theophraſti verba diceret Varronem expreſſiſſe, fortaſſe non peccaret. VICTOR. In Geopon. ita: οἱ πολλοὶ πήσσουσι τοὺς τυροὺς ᾧ [Needh, ὃ] πρῶτον τινὲς ὀῤῥὸν, (ſiue ὀπὸν) καλοῦσι, οἱ δὲ πλεῖστοι τῶν γεωργῶν πιτύαν αὐτὸ ὀνομάζουσι. κάλλιον δέ ἐστιν ὁ ἀπὸ τῶν ἐρίφων. καὶ ἅλες δὲ φρικτοὶ πήσσουσι γάλα, καὶ συκῆς ὀπός. VRSIN. Heſychius: ὀπὸς, πιτύα βοτάνη τις, δι' οὗ πήγνυται τὸ γάλα, καὶ τὸ τῶν δένδρων δάκρυον, καὶ τὸ γαλακτῶδες ἐκ τῆς συκῆς ἀνιέμενον. SCHOETTG. Itali et nunc vtuntur illo ſucco.

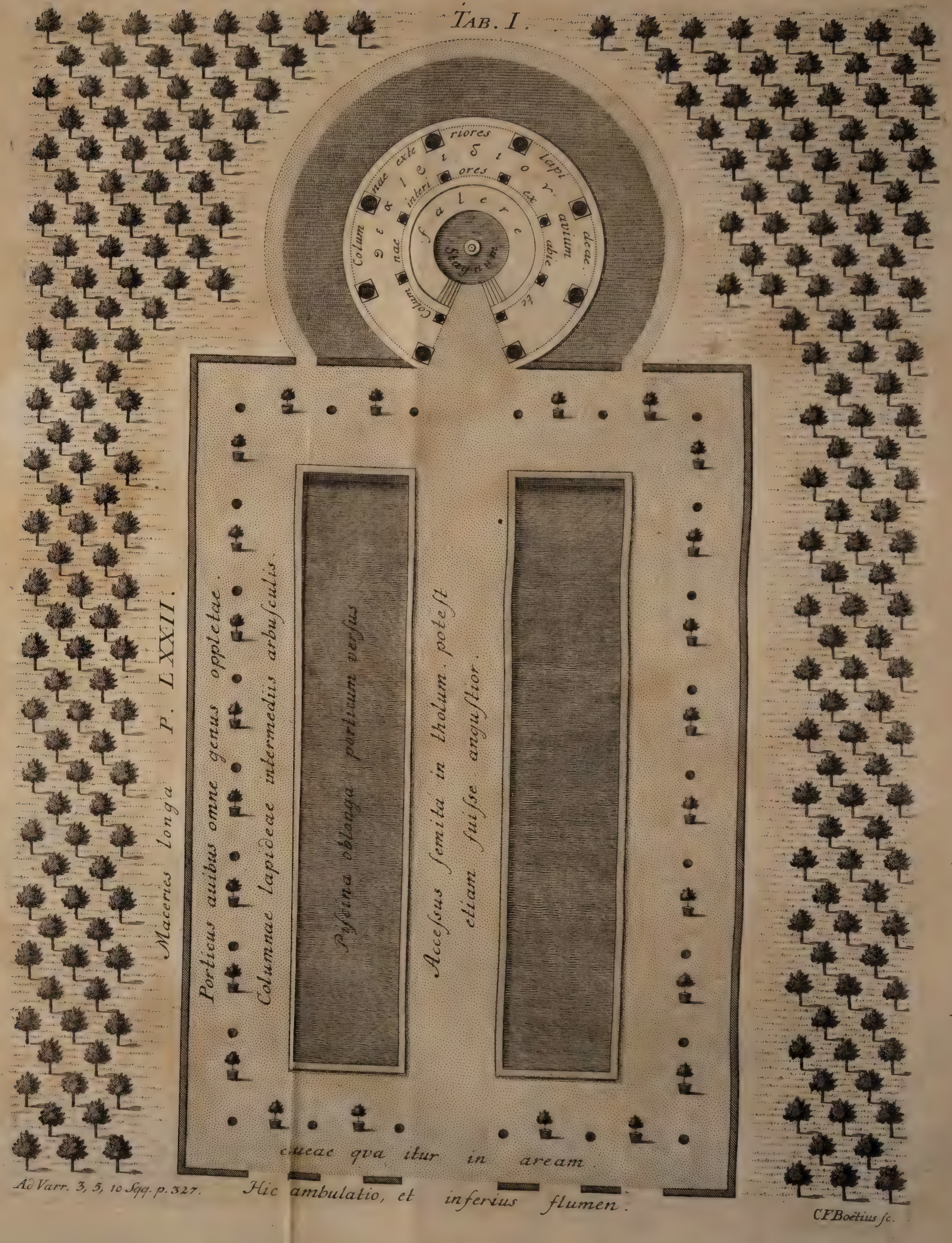
II, 4 ALII ΟΠΟΝ) Ab hac voce ὀπίας caſeum appellauit Cyclops apud Euripidem, ac[illegible]in, et ad quem cogendum ſuccus e fici ramo adhibitus eſſet; καὶ τυρὸς ὀπίας ἐστὶ καὶ βοὸς γάλα quem verſiculum ipſius intellexit Athenaeus lib. 14. δειπνοσοφ. Εὐριπίδης ἐν Κύκλωπι ὀπίαν καλεῖ τυρὸν τὸν δριμὺν, τὸν πηγνύμενον τῷ τῆς συκῆς ὀπῷ. VICT.

II, 5 DIVAE RVMIAE) Quae et Rumina dicebatur. Erat autem vna ex Semonibus, et liberis recens natis mammam ſiue lac immulgebat, vnde et nomen accepit, vt vel ex noſtro Varrone conſtat. Pius annot. prior. c. 3. Lipſius Antiqu. Lect. 2, 18. De ſacello alibi nihil lego, oportet autem fuiſſe regione octaua, vbi teſte P. Victore ficus Ruminalis fuit. SCHOETTG.

II, 5 FICVM) Ruminalem, de qua multa Salmaſius ad Solinum c. 53 p. 800 quam ego nomen accepiſſe puto a ruma ſeu mamma, quam ibi lupa vel etiam paſtoris vxor Romulo et Remo exhibuit, id quod etiam teſtatur Florus 1, 1, 3. Non autem eadem ſemper ficus fuit, ſed ſinebatur areſcere, et manibus ſacerdotum alia plantata eſt, vt docet Plin. 15, 18 vbi conf. Hard. et Dalecamp. Caeterum a *Ruma* ego quoque *Romuli* nomen deriuo, quod incidiſſe video Stadio ad l. c. Flori, et Romuli quoque templum non procul ab illa ficu diſſitum fuit. Nardinus Rom. Ant. 5, 3. IDEM.

II, 5 ET PRO LACTENTIBVS) Vid. deeſſe vox *bidentibus*, vt ſit *pro bidentibus, lactentibus.* Nam aliis Diis hoſtiis bidentibus et vino litabant, Rumiae vero lacte et hoſtiis lactentibus. Varro, Cato, vel de liberis educandis apud Nonium: *Hiſce manibus lacte fit, non vino, Cuninae propter cunas, Ruminae propter rumam, id eſt priſco vocabulo mammam, a quo etiamnum ſubrumi dicuntur agni.* Plut. probl. 57. VRSIN. Ego putabam τὴν *et* redundare. *Pro lactentibus* pueris Diuae Rumiae *ſacrificant lacte,* quod *pro vino* adhibent.

II, 5 MAMMAE ENIM RVMIS, SIVE RVMAE) Nihil variaui, antiqua tamen lectio diuerſa: vt accurate ponderari a ſtudioſis poſſit, eam hic adponam: *Mammae enim rumus ſiue ruminare vt,* etc. Locum alium Varronis a Nonio citatum, vbi de eadem re agitur, ad hunc adiungam. *Cato, vel De liberis educandis, Ruminae propter rumam: id eſt, priſco vocabulo: mammam: a quo ſubrumi etiam nunc dicuntur agni.* VICT. Sequar veſtigia priſcae lectionis. *Mamma enim Rumis, ſiue Rumin. ea re, vt ante, dicebant, a rumi.* Ait antiquitus mammam *rumim,* ſiue *rumin* vocari ſolitam. Nam indifferenter *Rumin* et *Rumen* dicebant, vt *germen, germin.* A qua mente, inquit, paſtores antea dicebant, *a rumi vt agnos depulſos a rumi,* quod poſtea dictum, *a mamma.* Varro, Cato, de liberis educandis. *Hiſce manibus lacte fit, non vino; cuninae, propter cunas; Rumiae, propter rumam. Id eſt priſco vocabulo mamma. A quo ſubrumi etiamnum dicuntur agni.* Haec ille. SCALIG. Videtur legendum: *Mamma*

Tab. I.
Maceries longa P. LXXII.
Porticus avibus omne genus oppletae.
Columnae lapideae intermediis arbuſculis.
Piſcina oblonga parietum verſus
Acceſsus ſemita in tholum. poteſt etiam fuiſse anguſtior.
caveae qua itur in aream
Ad Varr. 3, 5, 10 Sqq. p. 327.
Hic ambulatio, et inferius flumen.
C.F.Boëtius ſc.

ſubrumi agni: lactentes [p], a lacte. Quin [q] aſpergi ſolent ſales: melior [r] foſſilis quam 6
marinus. De tonſura ouium, primum animaduerto [s] ante quam incipiam facere,
num ſcabiem [t] aut [u] vlcera habeant [x], vt, ſi opus eſt, ante curentur, quam tondeantur.
Tonſurae tempus inter aequinoctium vernum, et ſolſtitium, cum ſudare inceperunt [y]
oues. a quo ſudore recens lana tonſa ſucida [z] appellata eſt. Tonſas recentes eodem 7
die perungunt vino, et oleo: non nemo admixta [a] cera alba, et adipe ſuillo. et ſi ea
tecta ſolet eſſe, quam habuit pellem iniectam [b], eam intrinſecus eadem re perinun-
gunt [c], et tegunt rurſus. Si qua in tonſura plagam accepit, eum locum oblinunt [d]
pice liquida. Oues hirtas tondent circiter ordeaceam meſſem: in aliis locis ante [e]
foeniſicia [f]. Quidam has in anno bis tondent, vt in Hiſpania citeriore, ac ſemeſtres [g] 8
faciunt tonſuras. duplicem impendunt operam, quod ſic plus putant fieri lanae. quo
nomine quidam bis ſecant prata. Diligentiores tegeticulis ſubiectis oues tondere
ſolent, nequi [h] flocci [i] intereant. Dies ad eam rem ſumuntur ſereni, et iis id faciunt 9
fere a quarta ad decimam horam [k]: quoniam [l] ſole calidiore tonſa ex [m] ſudore eius
lana fit mollior, et ponderoſior, et colore meliore. quam demptam, ac conglobatam,
alii vellera, alii velumina [n] appellant. ex quorum vocabulo animaduerti licet, prius
lanae [o] vulſuram quam tonſuram inuentam. Qui etiam nunc vellunt, ante triduo
habent ieiunas, quod languidae minus [p] radices lanae retinent. Omnino tonſores 10
in

p) *lactantes P.* q) *qua ſpargi Pol.* r) *eſt* inſ. *I. B. R. meliorem P.* s) *animaduertito Heruag.* t) *ſcauiem P.* u) *et I. B. R.* x) *habeat I. B. R.* y) *inceperint I. B. R. coeperint I. I-G.* z) *ſuccida a. V.* a) *adiuncta I. B. R.* b) *intectam I. B. R.* c) *perungunt a. V.* d) *adlinunt I. B. R. obliniunt I. I-G.* e) *ante* omitt. *I. B. R.* f) *foeniſecia P.* g) *ſemenſtres P.* h) *qui* deeſt *I. I-G.* i) *floci I. B. R.* k) *horam* abeſt *P.* l) *cum ſole callidiore I. B. R.* m) *et I. B. R.* n) *velumia I. B. R. Iuntt. vellimna P. vellumia marg. vellimina Po.* quod et Facciolatus probat. o) *lanam I. B. R.* p) *minus aegre I. B. R.*

Mamma enim rumis ſiue rumina, vt ante dicebant: a rumi inde dicuntur ſubrumi agni lactentes. voces *a lacte* abundant. Feſtus in fragmento: *Mamma autem rumis dicebatur.* Sed Feſti fragmentum hinc ſuppleri poteſt hoc modo: *Agnos lactentes ſubrumos vocant* etc. nam Varro ſupra ſic ait: *Vt qui appellantur ſubrumi id eſt ſub mamma. antiquo enim vocabulo mamma rumis.* Vid. Feſtus in *ſubrumari.* VRSIN.

11, 5 A RVMI) „Commation iſtud *a rumi* „haud ſcio an expungendum ſit, velut exegema „ſequentis aduerbii *inde.*" Haec nota fortaſſe a Sylburgio profecta, extabat in vltimo folio editionis Commelinianae inter corrigenda.

11, 5 LACTENTES A LACTE) Illud *a lacte* ſubdititium eſt, gloſſema τῦ *lactentes.* SCALIGER.

11, 6 QVIN ASPERGI) Videtur legendum *Qui inſpergi.* p. p. eſt in V. C. *adiuncta cera alba.* verbum *iniectam* videtur abundare. Item V. C. habet *adlinunt*, non *obliniunt.* VRSIN. Coſſinium hic redire ad ſermonem puto, quem interpellarat Varro antiquitatis commemoratione.

11, 7 TONSAS RECENTES) Conf. Didymum Geopon. 18, 8.

11, 9 EX SVDORE EIVS LANA) Quid ſi pro *eius* legas *ouis?*

11, 9 ALII VELLERA, ALII VELVMINA) In antiquioribus *Vellimna.* non multo poſt vbi in excuſis, *Quod languidae minus radices lanae retinent*, in iiſdem vetuſtis libris, vna plus dictio legitur, *Quod languidae minus aegrae radices* etc. corrupte, vt arbitror. Et vt vnde mendum ortum putem dicam, declarationem fuiſſe, vocem quae addita eſt, ſuſpicor, prioris illius *languidae:* quae temere poſtea a librario in contextum ſermonis Varronis coniecta ſit. VICTOR. Malo *vellimina.* SCALIG.

11, 9 QVI ETIAM NVNC VELLVNT) Quin Plin. 8, 48 ſ. 73 pr. *Durat quibuſdam in locis vellendi mos.*

11, 9 RADICES LANAE) Vox *lanae* vid. abundare. VRSIN.

11, 10 TONSORES) Antea ergo intonſi fuerunt Romani, vt eoſdem ſaepe vocarunt Poetae. Conf. Plin. 7, 59 et Schoockius Exerc. 24 cap. 2 p. 337. SCHOETTG. Hoc ex antiquitate quaſi emblema ex ſua perſona intexuiſſe arbitror Varronem, ad argumentum ipſum paullo poſt redeunte Coſſinio. Caeterum ad hunc locum laudauerat Almeloueenius in margine Braunium de veſt. ſacr. 1, 9 §. 138. Tu mihi vide elegantiſſimum Broukhuſium ad illud Tib. 2, 1, 34 *Et magna intonſis gloria, victor, auis.*

11, 10 P.

in Italia primum veniſſe ex Sicilia [q] dicuntur [r] poſt R.[s] C. A. CCCCLIIII[t]; vt ſcriptum in publico Ardeae in literis extat, eoſque adduxiſſe P. Ticinium Menam [u]. Olim tonſores non fuiſſe adſignificant antiquorum ſtatuae, quod pleraeque habent
11 capillum, et barbam magnam. Suſcipit COSSINIVS, Vt fructum ouis e lana ad veſtimentum, ſic capra [x] pilos miniſtrat [y] ad vſum nauticum, et ad bellica tormenta, et fabrilia vaſa. Neque non quaedam [z] nationes harum [a] pellibus ſunt veſtitae, vt in Getulia [b], et in [c] Sardinia. cuius vſum apud antiquos quoque Graecos fuiſſe apparet, quod in tragoediis ſenes ab hac pelle vocantur διφθερίαι [d], et in comoediis; qui in ruſtico opere morantur, vt apud Caecilium in Hypobolimaeo habet adoleſcens,
12 apud Terentium in Heautontimorumeno [e] ſenex. Tondentur [f], quod magnis villis ſunt, in magna parte Phrygiae; vnde Cilicia, et caetera eius generis ferri [g] ſolent. Sed quod primum ea tonſura in Cilicia ſit inſtituta, nomen id Cilicas adieciſſe dicunt. Illi hoc. neque ab hoc, quod mutaret Coſſinius. et ſimul Vituli libertus in vrbem veniens

q) *Cilicia P.* r) *dicunt P. R. conſ. I. B. R.* s) *Romam conditam I. I-G.* t) *CCCCLIII. P.* u) *Maenas P. Menas Ienſſ.* x) *caprae pilus P.* y) *adminiſtrat I. B. R.* z) *quasdam I. B. R.* a) *horum P.* b) *gaetulia I. B. R.* c) *in* abeſt *a. V.* d) *diphtheriae I. B. R.* e) *eautontimorumenon ſenes tondentur. Quod I. B. R.* f) *Tondetur P.* g) *ſolent fieri I. B. R.*

11, 10 P. TICINIVM MENAM) Sylburgius in Indice *Licinium* legi debere coniicit. Sed Plin. 7, 59. *Ticinium* et ipſe nominat, vbi *Titinium* coniicit Hard.

11, 11 SIC CAPRA PILOS) Haec ad verbum mutuatus eſt Virgilius: *Nec minus interea barbas incanaque menta Cinyphii tondent hirci, ſetasque comantes Vſum in Caſtrorum, et miſeris velamina nautis.* SCALIGER. Flor. Geop. 18, 9 ἡ δὲ θρὶξ ἀναγκαία πρός τε σχοίνους καὶ σάκκους, καὶ τὰ τούτοις παραπλήσια, καὶ πρὸς ναυτικὰς ὑπηρεσίας. SCHOETTG.

11, 11 ET IN COMOEDIIS, QVI IN RVSTICO OPERE) Loquitur nunc de comoediis, quas nouas appellabant: priſcarum tamen etiam poetae oſtendunt, hoc veſtitu paſtores vſos fuiſſe: vt Ariſtophanes in νεφέλαις. inducit enim Strepſiadem cum filio ita loquentem, Ὅταν μὲν οὖν τὰς αἶγας ἐκ τοῦ φελλέως, Ὥσπερ ὁ πατήρ σου, διφθέραν ἐνημμένος. Nam διφθέρας etiam veteres appellaſſe membranas, in quibus (vt nos quoque facimus) ſcriberent, oſtendit Cicero in epiſtola ad Atticum, cum de parte ſuorum librorum, quos de Academicis quaeſtionibus conficeret, vt ad Varronem mitteret, loqueretur. inquit enim, *Quatuor* διφθέραι *ſunt in tua poteſtate.* Idem etiam ſignificabatur prouerbio illo, quod dicebatur in eos, qui nimis vetuſta referrent, ἀρχαιότερα τῆς διφθέρας λέγειν. Adagium apud Suidam explicatum. VICTOR. Similia his diſputat vir doctiſſimus Var. Lect. 26, 23.

11, 12 CILICIA) Sidon. Apoll. 2, 9 et ibi Savaro. ALMEL. Solinus c. 33. de Arabibus Scenitis: *Ipſa autem,* inquit, *tentoria cilicina ſunt: ita nuncupant velamenta caprarum pilis texta.* Vide ibi Salm. p. 347 qui ſatisfaciet plura deſideranti. SCHOETTG.

11, 12 NOMEN ID CILICAS) Videtur legendum *Nomen id Ciliciis adieciſſe. Cum ille hoc, neque quisquam abnutaret, ſimul Vituli* etc. nam verbum *dicunt* eſt adiectum. Item vox *Coſſinius*, cum ipſe adhuc loquatur, gloſſema eſt. Deinde legendum: *Itaque diſcedimus ego, et Scrofa in hortos ad Vitulum Niger Turrani noſter, alii partim domum, partim ad Maenatem.* Nam liber hic II ad Turranium Nigrum miſſus eſt; III ad Q. Pinnium; I ad Fundaniam vxorem. Vide ſupra 3, 2. *Maenatem* autem ſcripſi ex c. 1 et 8 huius libri. VRSIN. Quid ſi, *Ille* (nempe *Coſſinius*) hoc, *neque ab hoc* QVI *mutaret et ſimul* etc. Voluit aliquis in margine indicare quis eſſet *ille?* Nomen inde irrepſit loco alieno.

11, 12 NEQVE AB HOC QVOD MVTARET COSSINIVS) Animaduertendus loquendi modus: eſt enim elegans et optimis auctoribus vſurpatus. *Nihil mutauit ab hoc.* id eſt, quod illi dixerant, probauit, nec in tam longo ſermone vidit quod reprehenderet, aut aliter melius dici poſſe putaret. Cogitandum, an eodem intellectu ceperit M. Tullius, cum in XIII libro epiſtolarum ad Atticum de Caeſare Dictatore loquens, inquit, *Tum audiuit, de Mamurra non mutauit.* Id eſt, Quod factum erat laudauit, et ratum eſſe voluit. In III Philippica de ſorte prouinciarum loquens, *O felicem vtramque; nihil enim mutauerunt.* Id eſt, Sorte contenti fuerunt, et res melius cadere non potuit. nam Pro domo ſua plenius loquitur: *Cui quidem cum Ciliciam dediſſes mutaſti paſtionem. Commutare verba*, altercari ſignificare, planum omnibus eſt, vel ex Terentio, qui non ſemel ita locutus eſt. quare accurate animaduertendum, an mendum ſit in verſiculo Silii poetae, qui eſt in primo libro: ſic enim legitur, *Stantem pro muro et mutantem membra*

veniens ex hortis diuertitur [h] ad nos, Et [i] ego ad te miſſus, inquit, ibam domum rogatum, ne diem feſtum faceres breuiorem, et mature venires. Itaque diſcedimus [k] ego et Scrofa in hortos ad Vitulum [l]. Niger in Turranii [m] noſtri. illi partim domum, partim ad Lenatem.

h) *deuertitur P.* i) *et ait: Ego I. B. R.* k) *diſceſſimus I. B. R.* l) *Vitûlum Nigrum Turannium. Mox illi a. V.* m) *Turanniis Inoſte P.*

membra Caicum, cum pro *membra* legendum ſit *verba*, vt opinor. *Mutantem verba*, id eſt, altercantem, conuicia facientem, et maledicta dicentem. VICTOR. [Mihi placebat apud Silium 1, 306 legere *nutantem membra*. Cl. Drakenborchius edidit *minitantem vana* ex Mſ.] Terentius *Nec commutaturos tria verba hodie.* Quadrigarius, *Putabant eos qui foris, atque qui in arce erant, inter ſe commutationes et conſilia facere.* Imitatum ex Graecis, qui συναλλάσσειν dicunt. Fortaſſe apud Terentium in Hecyra, idem eſt: *Mutatio fit: ea nos perturbat, Lache.* Tamen non ignoro, quomodo vulgus grammaticorum interpretetur. quod non diſplicet, et fortaſſe verius eſt. SCALIG. Eleganter Bentleius mutatis perſonis hunc locum explicat. Eſt autem 4, 4, 11.

11, 12 AD VITVLVM. NIGER IN TVRRANII NOSTRI: ILLI PARTIM) In vetuſtiſſimis etiam codicibus locus deprauatus: ſecutus veteris lectionis veſtigia, ita emendaui, nec tamen firmam emendationem hanc puto. *Niger* enim *Turranii* cognomen erat, non ab illo diverſus: niſi aliquis eodem cognomine, ac diuerſae familiae fuerit: aut eiuſdem cognominis ac gentis, qui praenomine diſtingueretur. Antiquam hic ſcripturam ponam, quam ſtudioſi accurate perpendent: *Ad Vitulum. Niger in Turrani in oſte illi,* etc. VICTOR. *Niger in Turrani noſtri.* Ita conatus eſt emendare P. Victorius. Vetus ſcriptura: *Niger in Turrani in oſte, illi*, etc. Fortaſſe, *Niger in Turranianos. Et illi.* Vt *Turraniani horti* fuerint Turraniorum familiae. quales fuerunt *Saluſtiani, Maecenatiani.* Aliud certe nihil adferre poſſum. SCALIG. Fortaſſe melius legeretur: *Niger Turrani noſtro.* [f. noſter] Nam hunc librum miſit Nigro Turranio, vt ex principio conſtat. Itaque eundem in vltima libri parte compellat, vt in extremo lib. 3. Pinnium. POPMA. Codex Victorianus: *Niger in Turrani in oſte: illi.* Plane adſentior Popmae, qui legit: *Niger Turrani noſtro*, immutato tamen *noſtro* in *noſter*, vt ad illum ſermonem Varro conuertat, ad quem librum mittebat. PONTED. Omnino veriſſimam puto doctiſſimi Vrſini emendationem *Niger Turrani noſter.* Eodem modo ſub initium eum allocutus fuerat, pr. 6 *tibi, Niger Turrani noſter.*

11, 12 AD LENATEM) Vix dubito legendum eſſe *ad Menatem*, de quo ſupra 2, 8, 1 dictum. *Lenas* vel *Laenas*, familiarius cognomen, inuaſit locum alienum.

M. TERENTII VARRONIS
RERVM RVSTICARVM
DE VILLATICIS PASTIONIBVS

LIBER III.

CAPVT I.

Cvm duae vitae traditae ſint hominum, ruſtica, et vrbana Q. [a] Pinni, dubium non eſt, quin hae non ſolum locum [b] diſcretae [c] ſint, ſed etiam tempore diuerſam originem habeant. antiquior enim [d] multo ruſtica. quod fuit tempus, cum rura
2 colerent homines, neque vrbem haberent. Etenim vetuſtiſſimum oppidum cum ſit traditum Graecum, Boeotiae [e] Thebae, quod rex Ogyges [f] aedificarit [g]; in agro Romano Roma, quam Romulus rex: (Nam in hoc nunc denique eſt, vt dici poſſit, non cum [h] Ennius ſcripſit, *Septingenti ſunt paulo plus aut minus anni, Auguſto augurio poſtquam*

VARIETAS LECTIONIS.

[CAP. I.] a) *Quid ni Prani P.* b) *locum Vict. loco* caet. etiam *P.* et *Ryck.* c) *diſtinctae I. B. R. diſcretae P.* d) *eſt enim I. B. R.* e) *boetiae I. B. R.* f) *Ogygos P.* g) *aedificauit I. B. R.* h) *tum I. B. R.*

Cap. I, I LOCVM DISCRETAE SINT) Cum bonos libros ſecutum putem Victorium, et Graeciſmi non infrequentes ſint Varroni, nolui quidquam mutare.

I, 2 GRAECVM) Videtur legendum *in Graecia.* nam p. p. dicit *in agro Romano.* VRSIN.

I, 2 OGYGES) Antiquiſſimus eorum, qui fere in hiſtoriis traduntur, vnde etiam *ὠγύγιον* pro quauis re antiqua adhibetur. Euſtathius ad Dionyſii periegeſin v. 417 *Ὠγύγιος ἤτοι παλαιός.* Scholiaſtes Sophoclis ad Philoctetem v. 141. *κράτος Ὠγύγιον, τὸ ἐξ ἀρχῆς τιθέμενον κράτος. Δρυὸς Ὠγυγίης κοιλὰς, antiqua quercus excauata* eſt apud Phocyliden v. 161. *Ὠγύγιος ἄνθρωπος, homo priſcae ſtaturae,* apud Heliodorum Aethiop. 10, 25. Plura dabunt Tzezes ad Lycophronem v. 1220, Etymologicum magnum, Barthius ad Statium Theb. 5, 510 et Spanhemius ad Callimachum hymno Iovis v. 14. SCHOETTG.

I, 2 THEBAE) Quae inde Ogygiae dicuntur. *Ὠγυγίη Θήβη* Chriſtodorus Thebanus epigr. 49. IDEM.

I, 2 NAM IN HOC NVNC DENIQVE) *ἡ nunc* videtur adiecta. nam idem eſt, quod ſequitur [vir doctiſſ. voluit ſcribere *praecedit*] *in hoc:* infra dixit, *in hoc ad te mitto,* id eſt, *nunc.* VRSIN. Legendum: *iam in hoc.* Ennius poeta ſcripſit Annales circa quingenteſimum fere et ſexageſimum vrbis annum, et mortuus eſt Q. Martio Philippo iterum, Q. Seruilio Cepione Coſſ. anno quingenteſimo octogeſimo quarto. Itaque quod in Annalibus ſcripſit, eſſe a primordio vrbis annos plus minus ſeptingentos; in eo immane quantum illum fugit temporum ratio. et quamuis a poeta non exigatur ad amuſſim annorum numerus, tamen vix ferenda tanta licentia, aut incuria. Fuerunt autem ab V. C. anni DCCXVII. L. Gellio Poplicola, M. Cocceio Nerua Coſſ. quo tempore Varro hos libros confecit, annum agens octogeſimum. vnde recte dixit; *iam in hoc nunc denique, non cum Ennius ſcripſit.* POPMA. *In hoc* Pleonaſmum puto Varronianum. Illud autem, quod ſ. 9 habetur, aperte *τελικὸν* eſt pro *ad hoc.* Germani ſimiliter: *Nun iſt es allererſt an dem, daſz man ſagen kan etc.*

I, 2 SEPTINGENTI) Verum id fuit Varronis aetate, non Ennii, qui mortuus eſt A. V. C. 585 Q. Marcio Philippo, Q. Seruilio Caepione Coſſ. Varro autem 726, vt ſcribit Euſebius. e quo numero ſi demas nouem, (nam vixit annos fere nonaginta, ſcripſit autem hos libros natus annos 80, ſiue vt Plinius ait 81) anni vrbis erunt paullo minus 717. VRSIN.

I, 2 AVGVSTO AVGVRIO) Citatur hic verſus praeter noſtrum etiam a Suetonio Aug. c. 7, vbi in etymologiam vocis Auguſti inquirit, eamque ab augurio deriuat. Conf. Schurzfleiſchii Diſſ. de titulo Auguſti. SCHOETTG.

I, 3 ANTE

poſtquam inclita condita Roma eſt.) Thebae, quae ante cataclyſmon Ogygi conditae 3
dicuntur, eae tamen circiter duo millia annorum et centum ſunt. quod tempus ſi
referas ad illud principium, quo agri [i] coli ſunt [k] coepti, atque in caſis et tuguriis
habitabant, nec murus, nec [l] porta quid eſſet ſciebant: immani numero annorum
vrbanos [m] agricolae praeſtant. nec mirum, quod diuina natura dedit agros, ars hu- 4
mana aedificauit vrbes. cum artes omnes dicantur in Graecia intra [n] mille annorum [o]
repertae, agri nunquam non fuerint [p] in terris, qui coli poſſint. Neque ſolum anti-
quior cultura agri, ſed etiam melior. Itaque non ſine cauſa maiores noſtri ex vrbe
in agris [q] redigebant ſuos ciues, quod et in pace a ruſticis Romanis alebantur, et in
bello ab his tuebantur [r]. Nec ſine cauſa Terram eandem appellabant matrem, et 5
Cererem,

i) *agricolae P. I. B. R.* k) *ſint P.* l) *et I. B. R.* m) *vrbanis a. V.* n) *inter I. B. R.* o) *tempora* add. *Ba-G.* p) *fuerunt a. V.* q) *agros a. V.* r) *alebantur P. tueb. et alebantur I. B. R.*

1, 3 ANTE CATACLYSMON) Diluuium illud Ogygis tempore fuit, anno ante Romam conditam 1040 teſte Paullo Oroſio 1, 7 qui tamen falſus eſt, quod Eleuſinae conditorem dicit Ogygen, debebat enim Thebarum dicere. SCHOETTG.

1, 3 OGYGI) Veteres primum caſum obliquum abiecta *s* litera extuleruut in id genus peregrinis nominibus, vt *Ogyges*, *Themiſtocles*, in quo ſecuti ſunt magis conſuetudinem, quam rationem. Salluſt. hiſt. 1 *Ad bellum Perſi Macedonicum.* Cic. ad Att. lib. 9 *Ariarathes Ariobarzani filius:* et 13 *Non vides ipſum illum Ariſtoteli diſcipulum*, Virgilius *immitis Achilli* et *Vlyſſi.* POPMA.

1, 3 EAE TAMEN CIRCITER) Videtur legendum *ea tamen.* Arnob. 5. *Varro ille Romanus — docet ab diluuii tempore, vſque ad Hirtii conſulatum, annorum eſſe millia nondum duo.* Fuerunt autem Hirtius et Panſa conſules a V. C. 710. VRSIN. Varie computatus annus Cataclyſmi Ogygii. Euſebius et Oroſius ponunt eum a. ante V. C. 1040. Ponimus Varronem haec ſcripſiſſe A. V. C. 710. fiunt anni 1750, qui numerus paullo minor eſt. Sed quis in tanta rerum obſcuritate et diuerſitate certi quid pronunciabit. SCHOETTG.

1, 3 QVOD DIVINA) Voces *diuina* et *humana* videntur adiectae. p. p. *poſſint* videtur poſitum pro *poſſent*, vt de L. L. 4 *Aut id genus vbi paſci poſſit pecus.* VRSIN.

1, 4 IN AGRIS) V. C. *in agros.* Cic. 2 de leg. ait, *Theſeum Atticos demigrare ex agris, et in aſtu, quod tunc appellabant, omnes ſe conferre iuſſiſſe.* At Columella tradit maiorum aetate proceres etiam ciuitatis in agris morari ſolitos. IDEM. Si coniecturis agendum, mallem legere, *in vrbem ex agris.* vt eo flectatur ſenſus; Romanos, quotieſcunque ciues vel Senatores ſuos collectos vellent, eos ex agris et villis conuocare neceſſe habuiſſe. Res notiſſima eſt exemplo Cincinnati, qui ab aratro Dictator eſt vocatus: et viatores Romae noti erant, qui Senatores ex rure conuocarunt. Conf. Greenium de ruſticatione et villis veter. SCHOETTG. Nihil mutandum. *In vrbem* primo per aſyli cauſam confluxit hominum multitudo, quae praeter nouum larem vrbanum nihil haberet. Auctis ſubinde rebus, et agro hoſtium capto, quanto quis enixiorem reip. operam praeſtitiſſet, tanto plus agri accepit.

1, 4 QVOD ET IN PACE A RVSTICIS L. ALEBANTVR, ET IN BELLO AB IIS TVEBANTVR) Hunc locum in cunctis manu ſcriptis mendoſum inueni. cum autem nihil in excuſis variauerim, veterem ſcripturam nunc indicare volo: in qua idem verbum ſecundi membri finis eſt, quod primi: id eſt, *Ab iis alebantur*, in vetuſtis codicibus, vt ſupra, *A ruſticis hominibus alebantur*, legitur. Non tantum autem hoc admonui, offenſus rariore ſignificatu eius verbi quod in omnibus nunc excuſis eſt, quam propter antiquorum librorum fidelitatem. Quis enim ſcit an ita locus ex ingenio ab aliquo emendatore reſtitutus fuerit? non tamen viſum eſt receptam lectionem loco mouere: commodam praeſertim, et quae ferri poſſit. nam vetuſtiſſimos ſcriptores παθητικῶς etiam *tueor* dixiſſe, vel hac eleganti inſcriptione (quam Auguſtinus Nerruccius, eruditus ac diligens vir, cum Hiſpanias peragraret, inde attulit) manifeſtum fieri potuit. PALLADI VICTRICI SACRVM. HIC HOSTIVM RELLIQVIAS PROFLIGAVIT CATO. VBI SACELLVM MIRO ARTIFICIO CONDITVM ET AEREAM PALLADIS EFFIGIEM RELIQVIT. PAREANT ERGO ET NOSCANT OMNES SENATVS ET POPVLI ROMANI IMPERIVM DEORVM NVMINE ET MILITVM FORTITVDINE ET TVERI ET REGI. Eam autem eo libentius adpoſui, quod ſalua maieſtate imperii, pietatis in Deos plena eſt. VICTOR. Hoc verbo vſus eſt Vitruuius in praefat. lib. 8 ſub eadem ſignificatione, cum ait: *Res omnes non ali ſine elementorum poteſtate, neque creſcere, nec tueri.* VRSIN. Adde Barth. Adu. 11, 14. SCHOETTGEN.

 1, 6 NEC

Cererem, et qui eam colerent, piam et vtilem agere vitam credebant, atque eos ſolos
reliquos [s] eſſe ex ſtirpe Saturni regis. Cui conſentaneum eſt, quod Initia vocantur
6 potiſſimum ea, quae Cereri fiunt ſacra. Nec minus oppidi quoque nomen Thebae [t]
indicant antiquiorem [u] eſſe agrum, quod ab agri [x] genere, non a conditore nomen
ei eſt impoſitum. Nam lingua priſca et in Graecia Aeoleis [y] Boeotii ſine afflatu
vocant collis [z] Tebas [a]: et in Sabinis, quo [b] e Graecia venerunt Pelaſgi, etiam [c] nunc
ita dicunt. cuius veſtigium in agro Sabino via Salaria non longe a Reate milliarius
7 cliuus appellatur [d] Thebae. Cum agriculturam primo propter paupertatem maxi-
me indiſcretam haberent [e], quod a paſtoribus qui erant orti, in eodem agro et ſere-
bant, et paſcebant: qui [f] poſtea creuerunt, peculia [g] diuiſerunt [h], ac factum, vt dice-
8 rentur alii agricolae, alii paſtores. Quae ipſa pars duplex eſt, tametſi ab nullo ſatis
diſcreta, quod altera eſt villatica paſtio, altera agreſtis. Haec nota et [i] nobilis [k],
quod et pecuaria appellatur [l], et multum homines locupletat [m], et ob eam rem aut
conductos, aut emtos habent ſaltus. Altera villatica, quod humilis videtur, a qui-
busdam adiecta ad agriculturam cum eſſet paſtio, neque explicata tota ſeparatim,
9 quod ſciam, ab vllo. Itaque cum putarem eſſe rerum ruſticarum, quae conſtituta
ſunt fructus cauſa, tria genera, vnum de agricultura, alterum de re pecuaria, tertium
de villaticis paſtionibus: tres libros inſtitui [n], e queis duo [o] ſcripſi; primum ad Fun-
daniam

s) *reliquias a. V.* t) *indicat I. B. R.* u) *antiquum Ienſſ. antiquiſſimum B. R.* x) *argin graece I. B. R.* y) *Aeoles boetii I. B. R.* z) *aeolis a. V.* a) *Thebas P. I. I-G.* b) *quae Vict.* c) *et I. B. R.* d) *appellatur. Thebae cum I. B. R.* e) *habebant P.* f) *quae I. B. R.* g) *pecunia I. B. R. P.* h) *dimiſerunt Pol. 2.* i) *haec notabilis Pol. 2.* k) *quae I. B. R. Pol. 2.* l) *nominatur I. B. R.* m) *locupletes ob I. B. R.* n) *conſtitui I. B. R.* o) *duos a. V.*

1,6 NEC MINVS OPPIDI) Videtur legendum, *nec minus Thebae.* caetera ſunt adiecta. VRSIN.

1,6 VOCANT COLLIS TEBAS) Ita emendaui e vetuſtis Codd. antea in excuſis *Aeolis* corrupte: quae tamen lectio in ſemiuetere codice a me inuenta eſt. Quod addit M. Varro, *non longe a Reate Cliuum appellari Tebas*, declarat hic etiam *collis* legendum eſſe. VICTOR. Si verum eſt quod dicit Varro, vt *Tebas* colles vocarint Aeoles Boeotii: mirum apud nullum veterem Graecum ſcriptorem ne eius quidem rei veſtigia extare. Quod ii, vt ille ait, ſine afflatu *Tebas* vocarunt colles, non ergo *Thebae* cum afflatu ſignificabunt colles. Et ſane reliqua merae nugae. Sed res ita ſe habet. Cadmus Thebarum conditor nomen ei oppido impoſuit, a nauicula, qua traiecerat. quemadmodum et priſci Latini nummum rate ſignarunt, quod ea vectus Saturnus in Latium peruenit. *Theba* enim Phoenicibus, nauicula. Huic rei fidem faciunt et alia vetera Boeotiae nomina. nam Cadmus ipſe ad verbum eſt ἀνατολικός. quod ex oriente veniſſet; hoc eſt, ex Syria. Labdacus eſt παιδευτός. Ino, εὐτυχὴς, vel potius τύχη. Ismenus λιπαρός. Cithaeron, θυώδης, κηώεις, propter pineta. Et alia praeterea multa, quae, ne moleſtus ſim, ſciens praetereo. Vt appareat, Thebas a Syris conditas, et Syrum nomen eis impoſitum fuiſſe. aut fruſtra omnes vetuſtiſſimae hiſtoriae prodidiſſent Cadmum in Graeciam veniſſe. Quod cum ita ſit, *Thebae* non dicuntur colles, vt vult Varro. neque apud vllum auctorem vnquam reperies. Neque, ſi Sabini quosdam colles apud ſe *Tebas* vocarunt, propterea omnes colles lingua Sabina *Tebae* dicti, non magis ſane, quam ſi Romani collem Auentinum haberent, propterea alios omnes Auentinos vocarent. Sed non mirum hoc in Varrone, cuius libri iſtiusmodi commentis referti ſunt, quae poſteritas ita mirata eſt, vt Brabantini et Flandri hodie origines Becceſeleni ſui adorant, καὶ μόνον οὐκ ἐπιθειάζουσι. SCALIG. [Goropium Becanum, credo, tangit. Et non comparent haec vltima in editione 1573, quam viuo adhuc vel paullo ante mortuo Goropio parauerit ſcilicet.] Pro *quo* legendum videtur *qui e Graecia.* VRSIN. Vox Phoenicum quam Scaliger indigitat eſt תיבה arca, nauicula. Heſych. Θήβα, πόλις Βοιωτίας καὶ κιβώτιον. SCHOETTG. Nec iniucundum fuerit orientalis literaturae expertibus cognoſcere, idem nomen eſſe, quo arca Noae in ſacris inſignitur. Facile eſſet etiam reliqua a Scaligero indicata ita perſequi. Sed petent, qui volent, ex Bocharto.

1,8 ALTERA VILLATICA) Totus locus ita videtur legendus: *Altera, quod huc videretur — agriculturam, neque explicata ſep. etc.* VRSIN. Certe *videretur* et ego legendum putem.

daniam vxorem de agricultura; ſecundum de pecuaria ad Turranium [p] Nigrum. qui reliquus eſt tertius de villaticis fructibus, in [q] hoc ad te mitto, quod viſus [r] ſum debere pro noſtra vicinitate et amore ſcribere potiſſimum ad te. Cum enim villam haberes, opere tectorio et inteſtino, ac pauimentis nobilibus lithoſtrotis ſpectandam, parum putaſſes eſſe, ni tuis quoque literis exornati parietes eſſent. Ego quoque, quo ornatior ea eſſe poſſet fructu quam [s] factu, quo [t] ad facere poſſem, haec ad te miſi, recordatus de ea re ſermones, quos de villa perfecta habuiſſemus. de [u] quibus exponendis initium capiam hinc.

II. COMITIIS aediliciis, cum ſole caldo ego et [a] Q. Axius ſenator tribulis ſuffragium tuliſſemus, et candidato [b], cui ſtudebamus, vellemus eſſe praeſto, cum domum rediret: AXIVS, Mihi [c] dum dirimentur [d], inquit, ſuffragia, vis potius villae publicae vtamur vmbra, quam priuati candidati tabella dimidiata [e] aedificemus nobis? Opinor, *inquam*,

p) *Turannium a. V.* q) *hinc ad Heru.* r) *viſum Bon.* s) *quam quod P.* t) *quod fac. P.* u) *de quibus - - hinc deſunt Ba-G.* [C. II.] a) *atque Ax. a. V.* b) *candidatos I. B. R. Pol.* 1. c) *inibi P. I. B. R.* d) *dirimerentur I. B. R. dirimuntur Ba-G. diribentur P. II. et Vict.* e) *dum ita aed.* al. praet. *I. B. R. vmbella domificemus* Lipſ. ad Senec. ep. 118. pr.

1, 10 PARVM PVTASSES) Videtur legendum *Parumque, et fructu quam ſumtu.* nam infra dixit: *deliciis ſumtuoſior.* ſed verba *de ea re* abundant. In fine capitis in VV. CC. adduntur haec, quae in vulgatis libris deſiderantur: *De quibus hinc.* et fortaſſe legendum *incipiam hinc.* Nam ſic alibi locutus eſt, ſupra libro 2. *Incipiam hinc.* et lib. 6 de L. L. *Si quid excidit, incipiam hinc.* et lib. 7 *Prima parte expoſita de ſecunda incipiam hinc.* et lib. 8 *Haec nunc ſtrictim dicta, apertiora fient infra, incipiam hinc.* VRSIN.

1, 10 NI TVIS QVOQVE LITERIS) Quid ſi legas *tui?* et intelligas bibliothecam, quae villarum ornamentum iam tum ſolebat eſſe.

1, 10 ORNATIOR FRVCTV, QVAM FACTV) Forte legendum *ornatior tam fructu quam factu.* Caeterum *fructu ornatiorem* intelligo villam, e qua plus redit Domino, *factu*, quae aedificata melius.

2, 1 DVM DIRIMVNTVR, INQVIT, SVFFRAGIA) Ita legendum, quamuis in VV. CC. ſit, *diribentur.* et infra cap. 5 legendum item *dirimerent.* nam ibi V. C. habet *diriperent.* Lucan. 5 *Et non admiſſae dirimit ſuffragia plebis.* Cic. ad Q. Fr. 3, 4 *Cato diremtis tabellis.* VRS. Puto me repraeſentandis Varronis verbis quam proxime ad veritatem acceſſiſſe. Ex *dirimentur* ortum eſt illud *diribentur*, bonum ſane verbum, ſed cui locus eſſe videtur proprie, cum euntibus ad ſuffragia ferenda tabellae miniſtrantur: *dirimuntur* autem, vel *diripiuntur* forte, ac *diſtribuuntur*, cum confuſa in vnam ſitellam vel loculum diſcernuntur. vt appareat, quis candidatus ſuffragia plura tulerit. De hac *diremtione* ſermonem eſſe, indicant verba, *cum ſuffragium tuliſſemus*, et ea, quae dicentur deinde ad 3, 5, 18. De *dirimendis* ſuffragiis hic ſermonem eſſe etiam volunt Manutius ad Cic. ad Q. Fratr. 3, 4. itemque Sigonius emend. 1, 14, et qui has epiſtolas Hagae Comitum 1725 ad Graeuianam rationem edidit.

2, 1 TABELLA DIMIDIATA) Locus, niſi fallor, aliquam obſcuritatem habet: quare eo libentius veterem lectionem, non parum diuerſam, indicabo. In antiquiſſimo et fideliſſimo Codice habetur: *Tabella dimidiata aedificemus.* Eum autem plures ſecuti ſunt. In alio ſemiuetere: *dimidia aedificemus.* VICTOR. Reſtituenda priſca ſcriptura *tabula dimidiata.* Qui aderant candidato, recipiebantur in idem tentorium ab ipſo. Tentoria enim aut tabernulae erigebantur in campo propter ſolem, aut pluuiam a candidatis, vt ad eas ſe et fautores ſuos reciperent. Ludit ergo, qui male fultam aut male tectam tabernam vocat tabulam dimidiatam. SCALIG. Hoc ſignificari ſentio: vis ingrediamur potius villam publicam, quam in anguſto tabernaculo candidati noſtri conſtipemur? Nam *dimidiatam tabellam* dixit exiguam tabernaculi partem multis hominibus referti: *aedificat* autem ſibi, qui tanquam aedificium parat aut locum. TVRN. 8, 7. [eadem fere dixerat 4, 6] Videtur legendum *Quam priuata candidati tabella* (ſiue potius *vmbella*) *vmbrificemus nobis?* Tabellam enim ſiue vmbellam candidati tabernaculum ſiue vmbraculum intelligit, quod in campo Martio tendebant, vbi conuenirent, et ſe a ſole et pluuia defenderent. Feſtus: *Vmbrae vocantur Neptunalibus caſae frondeae pro tabernaculis.* VRSIN. Cum in campo Martio populus conueniret ad ſuffragia ferenda, ſuccedebant in villam publicam: candidati vero erigebant tabernacula, in quae ſe et fautores ſuos recipiebant. Eo alludens Varro ait, malle vti vmbra publicae villae, quam candidati vmbraculo

inquam, non ſolum quod dicitur, Malum conſilium, conſultori eſt [f] peſſimum: ſed
etiam bonum conſilium, qui conſulit, et qui conſulitur, bonum habendum. itaque
2 imus, venimus in villam [g]. Ibi Appium [h] Claudium augurem ſedentem inuenimus
in ſubſelliis, vt conſuli, ſi quid vſus popoſciſſet, eſſet praeſto. Sedebat ad ſiniſtram
ei [i] Cornelius Merula conſulari familia ortus, et Fircellius [k] Pauo Reatinus. ad dex-
tram Minutius Pica, et M. Petronius Paſſer. Ad quem cum acceſſimus [l], AXIVS [m]
APPIO [n] ſubridens, Recipis nos, inquit, in tuum ornithona, vbi ſedes inter aues?
3 *Ille*, Ego vero [o], inquit, te praeſertim, cuius aues hoſpitales etiam nunc ructor, quas
mihi appoſuiſti paucis ante diebus in villa Reatina ad lacum Velini [p], eunti de con-
trouerſiis Interamnatium et Reatinorum [q]. Sed non haec, inquit, villa [r] quanquam
aedificarunt [s] maiores noſtri, frugalior, ac melior eſt, quam tua illa perpolita in Rea-
4 tino. Nuncubi hic vides citrum, aut aurum? num minium, aut Armenium [t]? num
quod [u] emblema aut lithoſtrotum [x]? quae illic [y] omnia contra [z]. Et cum haec ſit
communis vniuerſi populi, illa ſolius tua [a]. haec quo ſuccedant e campo ciues, et
reliqui

f) *eſſe a. V.* g) *villa I. B. R.* h) *Apium I. B. R.* i) *eius a. V.* deeſt *P.* k) *Tircelius Ienſſ. Fircellus B. R.* l) *acceſſiſſemus a. V.* m) *Auxius P.* n) *Apio I. B. R. Appio P. I. I-G. Appius Vict.* o) *vero* abeſt *I. B. R. Ba-G.* p) *Vellini I. B. R.* q) *cogniturο* add. *I. I-G.* r) *villa P.* s) *aedificarint I. I-G.* t) *barmomum P, bamomum Ienſſ. armenium Iuntt.* u) *quidem I. B. R. aliquod I. I-G.* x) *lithoſtratum I. B. R.* y) *hic B. R.* z) *contra aurum I. B. R.* a) *tui Ba-G.*

braculo arto, et male tecto. Quin id genus tabernacula ex lignis, frondibus, aut veſtibus, praeterquam in campo Martio diebus comitiorum, etiam aliis celebritatibus, ſiue publicis, ſiue priuatis ſtatuebantur. Tibullus lib. II *Aut e veſte ſua tendent vmbracula ſertis.* Ouidius lib. II de feſto Annae Perennae: *Plebs venit ac virides paſſim diſiecta per herbas, Potat, et accumbit cum pare quisque ſua. Sub Ioue pars durat: pauci tentoria ponunt; Sunt quibus e ramis frondea facta caſa eſt. Pars ſibi pro rigidis calamos ſtatuere columnis, Deſuper extentas impoſuere togas.* POPMA. *Tabella* diminutum eſſe videtur ex *taberna.* Eiusdem originis vtramque eſſe vocem, nemo, credo, negat: a *taba* obſoleta voce, *tabulam* pariter atque tabernam deriuant. Vt igitur a *ciſta, ciſtula* eſt, *ciſterna* item ac *ciſtella*, ita ab antiquato *taba*, *tabula*, *taberna* ac *tabella.* Vtramque literam *r* pariter ac *n* in *l* tranſire ſolere, conſtat, fierique, ex *catena*, *catellam*, *villum* ex *vino*, itemque *cancellum*, *capellam*, *libellum*, *nigellum* ex *cancer*, *capra*, *liber*, *niger* et id genus plurima; tria autem *l* quis continuari poſtulet? alioquin etiam a *vanno*, *vannulo*, *vallus* fieret. *Dimidiata* igitur eiuſmodi, h. e. anguſta et inter plures diuiſa *tabella vmbram ſibi aedificare* nolunt collocutores. Nolo tamen diſſimulare, aliquando in mentem mihi veniſſe, *vmbram* non ἀπὸ τοῦ κοινοῦ repetendam, ſed pro *dum ita* vel *dimidiata* ſubſtituendam.

2, 1 CONSVLIT ET QVI) Videtur legendum *et cui.* Varro ſcripſit *quoi*, vnde factum *qui.* VRSIN.

2, 2 M. PETRONIVS PASSER) *Paſſer* cognomen eſt Caetroniae familiae in hac vetuſta inſcriptione: Q. CAETRONIVS. Q. F. PVB. PASSER. Itaque h. l. *Caetronius* ſcribendum putamus. dein legendum: *Appius Axſio.* VRS. Petroniae gentis plebeiae vnum tantum Sabini cognomen in libris hiſtoricorum et antiquis inſcriptionibus reperitur. At Caetroniae gentis cognomen *Paſſer* extat in veteri lapide, in quo nominatur Q. CAETRONIVS Q. F. PASSER. itaque hic forte leg. *Caetronius*, vt apud Tac. 10 *Legatum legionis primae C. Cetronium.* POPMA.

2, 3 AD LACVM VELINI) Haec verba videntur adiecta ex loco inferiori, vbi eſt *ad angulum Velini.* et deinde legendum *quam aedificarunt*, item *nuncubi* vna dictione. VRSIN.

2, 3 EVNTI DE CONTROVERSIIS INTERAMNATIVM ET REATINORVM) Vetus haec eſt lectio, quam ſinceram puto. In excuſis poſt *Reatinorum*, *cogniturο* erat: quae declaratio (vt opinor) fuit addita ab aliquo, qui ſine illa ſermonem mancum imperfectumque putaret: a quo diſſentio, qui nihil deſiderari, et elegantiorem eſſe hunc modum loquendi, credo. VICT.

2, 3 SED NON HAEC, INQVIT) i. e. pergit dicere. Vide ad 2, 8, 6.

2, 4 CITRVM) Menſas ex citro confectas, quae apud Romanos in maximo fuere pretio. Martialis 14, 89 cuius epigraphe eſt *menſa citrea; Accipe felices Atlantica munera, ſiluas, Aurea qui dederit dona, minora dabit.* Ex quo concludere licet, primum ex Africa Romam adlatum eſſe lignum citreum, deinde auro pretioſius illud fuiſſe. Plura Cuiacius Obſ. 2, 5, Ciacconius de triclinio p. 20. ſ. Interpp. Petronii c. 119. SCHOETTG.

2, 4 VBI

reliqui omnes, illa quo equae et aſini: praeterea cum ad rempublicam adminiſtran-
dam [b] haec ſit vtilis, vbi cohortes ad delectum [c] conſuli adductae conſidant, vbi ar-
ma oſtendant, vbi cenſores cenſu admittant populum. Tua, *inquit* [d], haec in cam- 5
po Martio extremo vtilis, et non deliciis ſumptuoſior, quam omnes [e] omnium Rea-
tinae [f]? cum [g] et [h] oblita [i] tabulis eſt [k] pictis, nec minus ſignis ornata [l]. At [m] mea,
veſtigium vbi ſit nullum [n] Lyſippi, aut Antiphili [o], ſed crebra [p] ſatoris [q], et paſtoris.
Et cum [r] villa non ſit ſine fundo magno, et eo polito [s] cultura, tua iſta neque agrum
habet [t] vllum, nec bouem, nec equam. Denique quid tua habet [u] ſimile villae illius, 6
quam tuus auus [x] et proauus habebat? nec [y] enim, vt illa, foeniſicia videt [z] arida in
tabulato [a], nec vindemiam in cella, neque in granario meſſim. Nam quod extra
vrbem eſt aedificium, nihilo magis ideo [b] eſt villa, quam eorum aedificia, qui habitant
extra portam flumentanam, aut in Aemilianis. APPIVS ſubridens, quoniam ego 7
ignoro

b) *adminiſtrandum Heru.* c) *dilectum P.* d) *ſcilicet Auxius* interſ. *Pol. s. Axius I. B. R. Axius ſol. I. I-G.* e) *omnes I. B. R.* f) *vniuerſae Rea: I. B. R.* g) *tamen Po. 2. tum.* al. omnes. h) *enim I. B. R.* i) *oblitae P.* k) *eſt* abeſt *I. B. R.* l) *ornata* omitt. *I. B. R.* m) *ad mea Vict. At in ea I. B. R. At meam I. I-G.* n) *nullum* omitt. *I. B. R.* o) *Antephili I. B. R. videbis* add. *I. I-G. et marg. Durdr.* p) *crebrum I. I-G.* q) *ſartoris P.* r) *cum in I. B. R. cum in illa P. 1.* s) *palito P. 2.* t) *habeat I. B. R.* u) *habet* omitt. *I. B. R. quid habes ſim. Heru. quid tu habes Ba. A. Gr. G.* x) *auos ac proauos P.* y) *Haec I. B. R. Nec en. haec I. I-G.* z) *vidit P.* a) *tabula I. B. R.* b) *ideo* omitt. *I. B. R.*

2,4 VBI CENSORES CENSV) Videtur legendum *cenſum*; h. e. vt cenſeatur. Liu. 4 *Villam publicam in campo Martio aedificauerunt, vbi primum cenſus populi eſt actus.* VRSINVS. Vel Fulvio, vel Ciacconio videtur legendum *cenſum*, h. e. inquit, vt cenſeatur. At ego illud oppido elegantius, itaque poſitum puto, vt ſignificet, quando cenſus agitur, perinde vt *comitiis*, *ludis*, *gladiatoribus*, vel *munere*, *Circenſibus* dicebant: dum comitia haberentur, quum ludi fierent, quum gladiatores aut Circenſes darentur. Haec Gronouius de Pecun. Vet. 4, 1 p. 264. Poſſit etiam videri *cenſu* datiuus antiquus, pro *ad cenſum*.

2, 5 TVA, INQVIT, HAEC IN CAMPO MARTIO) In excuſis antea, *Tua, inquit Axius.* id nomen ſuſtulimus: non enim a M. Varrone hic poſitum fuiſſe credimus, ſed ab aliquo additum, qui omnia nimis declarare ſtuderet. Scholion quondam illud fuiſſe, ex optimo exemplari cognoſci apertius poteſt. Sic enim in illo, *Tua inquit, ſcilicet Auxius, haec* etc. In quo hoc etiam animaduertendum, nunc *Axius* in vetuſtiſſimis libris, quandoque *Auxius* legi. nam et hic et ſupra *Auxius: Auxius Appio ſubridens*, quod etiam obſeruaui in epiſtolis Ciceronis ad Atticum: cum enim in illis etiam huius Axii mentio fit, in optimo exemplari id nomen eodem pacto variatum eſt. VICTOR. Nimirum non negat Victorius, Axium hic reſpondere Appio: adſcribendum Axii nomen negat. GESNER. Paulo diligentius interpungendum eſt, pauculis immutatis: *Tua, inquit, haec — Reatinae, tam et oblita — ornata; an mea — paſtoris?* PONTED.

2, 5 OMNES OMNIVM REATINAE) Aliquae hac parte maculae in optimo exemplari. nam, *Omnes omnium vniuerſae. Reatinae*, perperam in illo ac nonnullis aliis legitur: et paulo poſt *ornata*, in iisdem non eſt; in quo culpam fuiſſe librarii puto. VICTOR.

2, 5 CVM ET OBLITA) Non vereor, ne audaciae nimiae poſtuletur facinus in vna literula admiſſum, quae perpetuo ſolet cum altera confundi. Eadem ſententia cum Pol. 2 legas *tamen.*

2, 5 LYSIPPI AVT ANTIPHILI, ET CREBRA) Antea in excuſis, *Aut Antiphili videbis.* id verbum in nullo antiquo a me repertum eſt. ſupra etiam in iisdem *Mea*, non *Meam*: quod huic ſcripturae reſpondet. In optimo exemplari nota ad hunc locum adpoſita erat, ea de cauſa puto, quia deprauatum illic nomen poſterioris artificis. *Ante philu* enim ſcriptum erat. VICTOR. Parua dictu labes, ſed quae praetermittenda obiter non ſit. Nam legendum *Antiphilu* ex veteri ſcriptura *Ante philu.* ἔργον Ἀντιφίλȣ, Antiphilus faciebat. SCALIG. In V. C. eſt *Antiphilu*, quod pro *Antiphili* poſitum eſt, vt *Menandru*, *Apollodoru*, in veteribus numiſmatibus *Aſſoru.* VRSIN.

2, 5 CVM VILLA) Videtur legendum *cum illa.* Abundant voces *cultura* et *habet.* VRSIN. Nimis hic etiam vrit et ſecat Vrſinus. omnia ſana ſunt.

2,6 FLVMENTANAM) *Flumentariam* legit Nardinus 1, 9 vbi locum noſtrum citat, ſed iſta lectio ab omnium editionum conſenſione deſtituta eſt. SCHOETTG.

2, 6 AVT IN AEMILIANIS) Ad hunc locum maxime faciunt, quae ſupra notauimus 1, 2, vbi de Aemilianis. VRSIN. [ad ſect. 23 *neque arenariae.*]

2,7 QVA-

gnoro, inquit, quid ſit villa, velim me doceas, ne labar imprudentia [c], quod volo emere a M. Seio in Oſtienſi [d] villam. Quod ſi ea aedificia villae non ſunt, quae aſinum tuum, quem mihi quadraginta millibus emtum oſtendebas apud te, non habent,
8 metuo ne pro villa emam Oſtiae [e] in litore Seianas aedes. Quod aedificium hic [f] me L. Merula impulit vt cuperem habere, cum diceret nullam ſe accepiſſe villam, qua magis delectatus eſſet, cum apud eum dies aliquot fuiſſet. nec tamen ibi ſe vidiſſe tabulam pictam, neque ſignum aheneum [g], aut marmoreum vllum: nihilo magis tor-
9 cula vaſa vindemiatoria, aut [h] ſerias olearias, aut [i] trapetas [k]. AXIVS aſpicit [l] *Merulam*, et quid igitur [m], inquit, eſt iſta villa, ſi nec vrbana habet ornamenta, neque ruſtica membra? cui [n] *Ille*, non minus villa tua erit [o] ad angulum Velini, quam neque pictor, neque tector vidit vnquam, quam in [p] Roſea, quae eſt polita opere tectorio
10 eleganter, quam dominus habes communem cum aſino. Cum ſignificaſſet nutu, nihilo minus eſſe villam eam [q], quae eſſet ſimplex ruſtica, quam eam in qua [r] eſſet vtrumque, [et ea, et vrbana] et rogaſſet quid [s] ex his rebus colligeret, Quid? *inquit*, ſi [t] propter paſtiones tuus fundus in Roſea probandus ſit; et quod ibi paſcitur pecus,

c) *in imprudentiam a. V.* d) *Hoſtienſi I. I. Ba. Gr. G.* e) *oſtia P.* f) *hinc I. B. R.* g) *aeneum a. V. ahenum P.* h) *aut* abeſt *Baſ.* i) *ac I. B. R.* k) *trapeta I. I-G.* l) *reſpicit a. V.* m) *igitur* abeſt *I. B. R.* ſpatium tamen erat relictum *gus P. 1. giie Pol. 2.* n) *Quod ille, Nummius P.* o) *villa* repet. *I. I-G.* p) *illa in I. I-G.* q) *eaquae* praeced., *I. B. R.* r) *quo I. B. R.* s) *quis Bon.* t) *ſi* omitt. *I. B. R.*

2, 7 QVADRAGINTA MILLIBVS) Supra [ad 2, 8, 3] notauimus eſſe legendum *quadringentis millibus* ex Plin. 8, 43 verba vero, *oſtiae, in litore*, vereor ne adiecta ſint. Item videtur legendum *acceſſiſſe*, non *accepiſſe*, vel vt eſt in V. C. *accediſſe*; quod tamen pro *acceſſiſſe* poſitum eſt, vt lib. 2 *diſcedimus* habetur pro *diſceſſimus*. VRSIN. Plin. 8 hunc locum ita adducit: *Aſinum quadringentis millibus emtum Q. Axio Senatori autor eſt M. Varro, haud ſcio, an omnium pretio animalium victo.* Sed illud immane pretium videtur ad ſummam, quam ipſe Varro hic nominat, reducendum, legendumque apud Plinium *Quadragenis millibus.* POPMA. Hard. ad Plin. 8, 43 ſ. 68 obſeruat, codices omnes habere CCCC *nummum*, neglecta, vt fere ſemper *M* millenarii nota: quam tamen intelligendam vel illud euincit, quod adiicit Plinius, *haud ſcio an omnium pretio animalium victo.* De pretio aſinorum conf. Varro 2, 1, 14.

2, 8 SE ACCEPISSE) Lege *accediſſe* pro *acceſſiſſe*, vt ſupra *diſcedimus*, pro *diſceſſimus*. Sic apud Iuriſconſultum *relinquero* pro *reliquero*. de hoc ſuperius. SCALIG. Ita libri omnes, quibus cum conſentit Nonius [4, 15] *Accipere, videre*, vt Virg. L. 8. *vt te fortiſſime Teucrum Accipio agnoſcoque lubens.* POPMA. Laudat Nonius hunc ipſum Varronis locum. Vide ibi Mercerum p. 153. SCHOETTG. Poſſis etiam interpretari, nulla ſe villa acceptum eſſe: quidni enim dixerit Merula, *nulla me accepit villa.* Caeterum *praeterita* tertiae coniugationis a praeſenti formata pluſcula dabit index.

2, 8 TORCVLA, VASA) Videtur legendum *torcula vaſa*, τὸ *vindemiatoria*, gloſſema eſt. VRSIN.

2, 9 ET QVID IGITVR) Antiqua lectio deprauata: ſic enim habent meliores codices: *Et quid gus inquit etc.* VICTOR. Forte ex Victorii codicibus legi poſſit, *et quod genus inquit*, pro cuius generis, qualis. Locutio familiaris veteribus. Sic infra: *Aues ſunt omne genus. et Aliis id genus rebus.* Lucillius lib. 6 *Crebrae vt ſcintillae in ſtricturis, quod genus olim.* POPMA.

2, 10 QVAE ESSET SIMPLEX, QVAM EAM, QVAE ESSET POLITA, ET ROGASSET etc.) Ita videtur hic locus legendus. caetera ſunt adiecta. deinde legendum: *Quid? inquit - - Roſeo probandus, et quod - - appellatur, haec quoque etc.* VRSIN. Τῷ δ' ἕτερον μὲν ἔδωκ' ἔγωγ', ἕτερον δ' ἀνένευσα. Diſtinxi orationem, vt non tam Vrſinus, quam res ipſa poſtulabat; incluſi, quae gloſſematis ſpeciem habere videbantur: ab audacioribus conſiliis abſtinui volens merito.

2, 10 ET EA, ET VRBANA) In excuſis antea, *Et ruſtica ſcilicet et vrbana.* Germanam huius loci lectionem eſſe arbitror, quam reſtitui: in optimis enim exemplaribus eam inueni. Vitium (vt puto) inde factum eſt, quod cum nonnulli nimis obſcure hic locutum Varronem putarent, addiderunt ad verbum *ea, ſcilicet vrbana.* Imperiti poſtea librarii declarationem receperunt, et verbum quod declaratum fuerat, reliquerunt. Sunt tamen hae lectiones coniecturae, et quae nihil firmitatis habent. VICTOR.

2, 10 QVID? INQVIT) Merulam intelligi apparet ſ. 12 extr.

2, 11 AD

pecus, ac ſtabulatur, recte villa appellatur: haec quoque ſimili de cauſa debet vocari
villa, in qua propter paſtiones fructus capiuntur [u] magni. Quid enim refert, vtrum 11
propter oues, an [x] propter aues fructus capias? anne dulcior eſt [y] fructus apud te
ex bubulo pecore, vnde apes [z] naſcuntur [a], quam ex apibus, quae ad villam, in [b]
aluearii [c] opus faciunt? et num [d] pluris [e] nunc tu e villa illic natos verres lanio
vendis, quam hic [f] apros macellario [g] Seius? Qui minus ego, inquit AXIVS, iſtas 12
habere poſſum in Reatina villa? niſi ſi apud Seium [h] Siculum ſit mel, Corſicum in
Reatino: et hic aprum glans cum paſcit emticia, facit pinguem; illic gratuita exi-
lem. APPIVS, poſſe ad [i] te fieri, inquit, Seianas paſtiones non negauit Merula:
ego, non eſſe, ipſe vidi. Duo enim [k] genera cum ſint paſtionum: vnum agreſte, in 13
quo pecuariae ſunt, alterum villaticum, in quo ſunt gallinae, ac columbae, et apes,
et caetera, quae in villa ſolent paſci; de quibus et Poenus Mago, et Caſſius Diony-
ſius, et alii quid [l] ſeparatim ac diſperſim in libris reliquerunt, quos [m] Seius legiſſe
videtur, et ideo ex his paſtionibus ex vna villa maiores fructus capere, quam alii fa-
ciunt ex toto fundo. Certe, inquit MERVLA. nam ibi vidi greges magnos anſe- 14
rum, gallinarum, columbarum, gruum, pauonum, nec non glirium, piſcium, apro-
rum, et [n] caetera venationis. ex quibus rebus ſcriba librarius libertus eius, qui appa-
ruit

u) *capiantur P. I. B. R.* x) *aut P. fructus aut propter aues I. B. R.* y) *eſt* abeſt *I. B. R.* z) *aues P.* a) *naſcantur I. B. R.* b) *Sin I. B. R. P.* 1. *ſi in P.* 2. c) *aluariis P.* d) *nunc P.* e) *pluris tua villa I. B. R.* f) *hinc P.* g) *macellarios eius P. milliarios emis a. V.* h) *Semen P.* i) *apud I. B. R. Ba-G.* k) *enim* omitt. *I. B. R.* l) *quod I. B. R.* m) *quas P.* n) *caeterae venationes I. B. R. et caeterae venationis* marg. *Durdr.*

2, 11 AD VILLAM) Adde *Seii* ex V. C. Infra: *Niſi ſi apud Seium Siculum ſit mel, Corſicum in Reatino.* VRSIN.

2, 11 E VILLA) Haec verba non ſunt in V. C. adeoque expungenda. Apros macellarius vendebat, ſues vero lanius. Supra lib. 2 *Deinde it retro, quo ad perueniat ad lanium. hic enim conciliator ſuillae carnis datus populo.* VRSIN.

2, 11 QVAM HINC APROS MACELLARIO SEIVS) Totus locus variatus, in quo ego auctoritatem veterum librorum ſecutus ſum. Modicam libertatem, quam mihi permiſi, nunc patefaciam: eaque me non intemperanter vſum declarabo. In cunctis antiquis, *eius* extrema vox erat, ex qua, vna addita litera, *Seius* feci. prior dictio in eandem literam deſinebat: quare minore licentia inde illa ſumi potuit. De Seio multis locis in his libris, et non multo poſt hic etiam mentio eſt. *Miliarios* antea in excuſis erat. VICTOR. Etiam Turnebus 8, 7 legi voluit *macellario Seius.*

2, 12 MEL CORSICVM) Dioſcor. 2, 102 τὸ δὲ ἐν Σαρδωνίᾳ γεννώμενον μέλι πικρὸν διὰ τὴν τοῦ ἀψινθίου νομήν· De Siculo melle infra ſic: *Propter hoc Siculum mel fert palmam, quod ibi thymum bonum et frequens eſt.* Virgil. *Hyblaeis apibus florem depaſta ſalicti.* VRSIN.

2, 12 POSSE AD TE) Ita V. C. quod poſitum eſt pro *apud te.* Verba *Seianas paſtiones* videntur abundare. IDEM.

2, 13 DVO ENIM GENERA) Vox *enim* otioſa, vid. p. p. leg. *hos Seius.* Item verba *e villa* videntur addita ab expoſitoribus. IDEM.

2, 13 QVOS SEIVS) Ἀνανταπόδοτον credo metuebat Vrſinus, cum legi iuſſit *hos.* Sed neſcio, an ſatis bene reſpondeant iſta, *Duo cum ſint genera - - hos Seius legiſſe videtur.* Vt nunc interpunctum eſt, protaſis continetur ſolis verbis, *Duo enim genera cum ſint paſtionum*; reliqua omnia pertinent ad apodoſin. Fateor breuiorem iuſto protaſin videri. Aliter Cicero, vt hoc vtamur, Top. 2 pr. *Cum omnis ratio diligens diſſerendi duas habeat partes, vnam inueniendi, alteram iudicandi: vtriuſque princeps Ariſtoteles fuit.* Off. 1, 13 extr. *Cum autem duobus modis, id eſt, aut vi aut fraude, fiat iniuria: fraus quaſi vulpeculae, vis leonis videtur.* Et 1, 36 pr. *Cum autem pulchritudinis duo genera ſint, quorum in altero venuſtas ſit, in altero dignitas: venuſtatem muliebrem dicere debemus, dignitatem virilem.* Item 2, 14 pr. *Sed cum duplex ratio ſit orationis, quarum in altera ſermo ſit, in altera contentio: non eſt id quidem dubium, quin contentio orationis maiorem vim habeat ad gloriam.* In his omnibus videmus, non proponi tantum in tali protaſi numerum membrorum, ſed ea etiam nominatim indicari. His Ciceronianis periodis ſimilis ſi fieri debeat Varroniana, incipienda fuerit apodoſis, *de his et Poenus Mago* etc. Verum nec prior ratio abſurdi aliquid habere videtur. Ciceronianis iſtis diuiſionibus ſimilis eſt illa Varronis, quam habes 3, 5, 7 item altera 3, 16, 18 ac ter-

ruit [o] Varroni, et me abſente patrono hoſpitio accipiebat, in annos ſingulos plus
quinquagena [p] millia [q] [e villa] capere [r] dicebat. Axio admiranti, Certe noſti, *in-*
quam, materterae meae fundum in Sabinis, qui eſt ad quartum et viceſimum lapidem
15 via ſalaria a Roma. Quidni, *inquit*? vbi aeſtate diem meridie diuidere ſoleam, cum
eo Reate ex vrbe, aut cum inde venio hieme, noctu ponere caſtra. Atque in hac
villa qui [s] eſt ornithon, ex eo vno quinque millia ſcio veniſſe turdorum denariis ter-
nis, vt [t] ſexaginta millia ea pars reddiderit eo anno villae, bis tantum quam tuus
fundus ducentum [u] iugerum Reate reddit. Quid ſexaginta [x], inquit AXIVS? LX,
16 LX derides [y]? Sexaginta [z] *inquam*. Sed vt [a] ad hunc bolum peruenias, opus erit
tibi aut [b] epulum, aut triumphus alicuius, vt tunc fuit Scipionis Metelli, aut colle-
giorum coenae, quae tunc innumerabiles excandefaciebant [c] annonam macelli. reli-
quis annis omnibus et hanc expectabis ſummam. ſpero non tibi decoquet [non]
ornithon. neque hoc accidit [d] his moribus, niſi raro, vt [e] decipiaris. Quotus quiſ-
que enim [f] eſt annus, quo non videas epulum, aut triumphum, aut collegia [non]
epulari, quae nunc [g] innumerabiles incendunt [h] annonam? Sed propter luxuriam,
17 *inquit*, quodammodo epulum quotidianum eſt intra ianuas Romae. Nonne item L.
Albutius

o) *aperuit Ienſſ.* p) *L. I. B. R.* q) *HS.* add. *Ba-G.* r) *carpere* ſphalma credo *Vict.* s) *quae I. B. R.* t) *vt HS. Ba-G.* u) *ducentorum I. I-G.* x) *millia* add. *I. I-G.* y) *deride B. R.* z) *millia* add. *Ba-G.* a) *vt* omitt. *I. B. R.* b) *vt I. B. R.* c) *excandefaciunt I. B. R.* d) *accedit a. V.* e) *ne I. I-G.* f) *enim* omitt. *I. B. R.* *Quotus enim quisque I. I-G.* g) *tunc P.* h) *intendunt I. B. R.*

tia 3, 17, 2. Sed ſimilem admodum formae huic, in qua nunc ſumus, verborum complexionem poſuit idem 3, 16, 2.

2, 14 MATERTERAE MEAE) Fircellia fuiſſe videtur. v. 3. 4. 2.

2, 14 QVI EST AD QVARTVM) Ita Caeſar locutus eſt l. 1 bell. ciu. *Pontem fluminis interrumpebant, qui erat ab oppido millia paſſuum circiter III* pro aberat. VRSIN. *Quae eſt ad etc.* legit etiam Io. Rhodius ad Scribon. 146, p. 219. Nimirum ſi ita ſcripſit Varro, accepit, vt illud Virgilianum, *proximus ardet Vcalegon*, et vt *apud me* fuiſſe dicitur, qui etiam abſente me domi meae fuit.

2, 15 CASTRA ATQVE) Inter haec duo verba intelligenda eſt perſona Varronis, et legendum forte *Atqui*. Sed hoc etiam ab Vrſino video obſeruatum.

2, 15 ATQVE IN HAC) Videtur legendum *Atqui*. De hac re ita Col. 8, 10, 6 *M. Terentius ternis ſaepe denariis ſingulos turdos emtitatos eſſe ſignificat auorum temporibus, quibus qui triumphabant, populo dabant epulum. At nunc aetatis noſtrae luxuries quotidiana fecit haec pretia.* VRSIN.

2, 15 SEXAGINTA MILLIA) Hoc loco vtitur Gron. de P. V. 4, 2 p. 266 vt oſtendat, non inſolens eſſe in computando denarios ſeſtertiis interponi.

3, 16 COLLEGIORVM COENAE) Varia fuerunt Romae collegia tum artificum, tum opificum, de quibus peculiari diatribe agit Pancirollus tomo III theſauri Graeuiani inſertus. Coenas autem membra eorum poſt mortem integris Collegiis inſtituebant, vt ex pluribus locis inſcriptionum Gruterianarum conſtat. SCHOETTG.

2, 16 ANNONAM MACELLI) Vltima vox eſt gloſſema. deinde legendum: *Reliquis an. o. ſi hanc ſpectabis ſ. ſp. tibi non de. ornithon, neque hoc accidat -- raro ne dec.* VRSIN.

2, 16 RELIQVIS ANNIS) Intelligenda eſt ante haec verba ἢ *quin* aut ſimilis particula ἐπανορθωτική.

2, 16 NON TIBI DECOQVET NON) Eſt ἀναδίπλωσις. Non tibi non, inquam, decoquet ornithon. SCALIG. Sed illud *ſpero* videtur notare, non nimis aſſeuerate loqui Varronem: et p. p. ipſum hoc *non* intempeſtiue inculcatum videtur. Vtrumque vncinis incluſi.

2, 16 INNVMERABILES) Videtur legendum *innumerabilia. intendunt* autem licet ſit in vetuſto codice, et eodem verbo vſus ſit Varro ἐν ταφῇ μενίππου, cum dixit, *Edones Romani vt turba intendant annonam:* retinemus tamen vulgatam lectionem, quod ſimili translatione ſupra dixerit, *excandefaciebant annonam.* VRSIN. *Quae nunc innumerabiles* per σύνεσιν dixit, cum reſpectu ad *epulas*. Ita Thucydides in peſtilentiae Atticae deſcriptionis initio 2, 47 ἡ νόσος πρῶτον ἤρξατο γενέσθαι τοῖς Ἀθηναίοις, λεγόμενον μὲν κ. τ. λ. vbi obſeruat Schol. ὡς πρὸς τὸ νόσημα ὑπήντησεν. Ita Xenophon Mem. Socr. 1 p. 363, cum praeceſſiſſet τὸ θεῖον retulit ἐπιμελεῖσθαι αὐτοὺς, h. e. θεούς.

2, 16 INCENDVNT ANNONAM) Hanc rationem loquendi illuſtrat Turn. 22, 33.

2, 16 SED PROPTER) Videtur legendum *ſed et*, cum in vulgatis deſit particula *et*. deinde inducenda vox *paſtionibus*. Item expungenda verba, quae paulo poſt habentur, *e villa*. nam ſunt adiecta. VRSIN.

2, 17 NON-

Albutius [i] homo (vt ſcitis) apprime doctus, cuius Luciliano charactere ſunt libelli, dicebat in Albano fundum ſuum paſtionibus ſemper vinci a villa? agrum enim minus dena [k] millia [l] reddere, villam [m] plus vicena. Idem ſecundum mare quo loco vellet, ſi paraſſet villam, ſe ſupra centum millia [e [n] villa] recepturum. Age non M. Cato nuper cum Luculli accepit tutelam, e piſcinis eius quadraginta millibus ſextertiis vendidit piſces? AXIVS, *Merula* mi [o], inquit, recipe me quaeſo diſcipu- II
lum villaticae paſtionis. *Ille*, Quin [p] ſimulac promiſeris [q] minerual, incipiam, *inquit* [r], id eſt coenam. Ego vero non recuſo, vel hodie ex iſta paſtione crebro. APPIVS, credo ſimulac primum ex iſto villatico pecore mortui erunt anſeres, aut pauones. Cui *ille*, quid enim intereſt vtrum morticinas editis volucres, an piſces, quos niſi mortuos eſtis nunquam? Sed oro te, inquit, induce me in viam diſciplinae villaticae paſtionis, ac vim formamque eius expone [s], *Merula*, non grauate.

III.

i) *Abuccius P.* k) *decem I.B.R.* l) *HS.* add. *Ba-G.* m) *villa I.B.R.* n) *e* abeſt *I.B.R.* o) *mi* omitt. *I.I-G.* p) *Qui I.B.R.* q) *promiſſeris I.B.R.* r) *inquit. Axius. Ego I.I-G.* s) *exponere Me. non grauare I.I-G. expone. Merula: Non graua te I.B.R.*

2, 17 NONNE ITEM L. ALBVTIVS) Nihil immutaui: in optimis tamen exemplaribus hic *Abuccius.* Iterum idem nomen hoc ipſo in libro, vbi de pauonibus agit, et in excuſis *Albutius* eſt. *Vt quidem Abuccius habebat.* T. Albutius, vir doctus, ac optimis ſtudiis deditus, Athenis vixit, vt Cicero in quinta quaeſtione Tuſculana oſtendit; fuitque Albutius ille, de quo Lucilius in Satyra venuſte ſcripſit, cuius carmen in primo libro de Finibus Cicero adduxit. Hic, de quo M. Varro agit, videtur Lucilium imitatus, et ipſe ſatyras ſcripſiſſe. VICTOR. Vid. Franciſcus Douza ad Lucil. p. 99. ALMEL.

2, 17 [E VILLA] Incluſi de ſententia Vrſini. Quid ſi ſcripſit Varro *ex illa?*

2, 17 CVM LVCVLLI ACCEPIT TVTELAM) De qua Cic. de Fin. 3, 2.

2, 17 QVADRAGINTA MILLIBVS) Videtur legendum XXXX *ſeſtertium*, i. e. *quadragies ſeſt.* Nam Plinius in emendatis codicibus 9, 54 de Lucullo ſic ait: *XXXX HS e piſcina defuncto illo veniere piſces* etc. id eſt noſtrorum aureorum centum millium. et ita corrigendus Columella, qui ſic habet 8, 16, 5. *Attamen iiſdem temporibus hanc memorabat Varro luxuriem, vt tunc fuit Scipionis Metelli. Maxime laudabatur ſinceritas Catonis, qui nihilominus et ipſe tutor Luculli, grandi aere XXXX HS. piſcinas pupilli ſui venditabat* etc. Columella id grande aes appellauit. Macrobius item corrigendus 3, 15 cum inquit: *M. Varro in libris de agricultura refert M. Catonem, qui poſtea Vticae periit, cum haeres teſtamento Luculli eſſet relictus, piſces de piſcina eius XXXX HS. vendidiſſe.* Atqui quadringenta millia ſeſtertium illa aetate grande aes non dicebatur, nedum quadraginta millia, vt hic legitur. VRSIN. Idem referunt Plinius et Columella; ſed diuerſa apud illos ſumma. Plinius lib. IX. *Quadraginta ſeſtertium piſcinae defuncto illo veniere piſces.* Columella lib. VIII. *Maxime laudabatur ſeueritas Catonis, qui nihilominus et ipſe tutor Luculli, grandi aere ſeſtertium millium quadringentorum piſcinus pupilli ſui vendidit:* vbi haud dubie ex Varrone emendandum, *millium quadragenorum.* Meminit etiam Macrobius lib. III Saturnal. Sed fallitur in eo, quod ſcribit, M. Catonem haeredem teſtamento Luculli fuiſſe relictum; quem vt auunculum, tutorem relictum, non haeredem, teſtantur Varro et Plutarchus. POPMA. Gronouio corrupta videtur, vt alias obſeruamus, haec numerandi ratio, legendumque *ſeſtertium.* de P. V. 1. 4 p. 22. Vid. quae dicimus ad Col. 8, 16, 5.

1, 18 MINERVAL) S. Hieronymus ad c. 6 ep. ad Epheſios: *Et quod pauper obtulerat, hoc in Kalendariam ſtrenam, et ſaturnalitiam ſportulam et Mineruale munus Grammaticus et Orator conuertit.* Tertull. in libro de Idololatria: *Quis ludimagiſter, ſi non tabularia idolorum, Quinquatria tamen frequentabit: ipſam primum noui diſcipuli ſtipem Mineruae et honori et nomini conſecrat, et ſtatim tam Mineruale Mineruae, quam Saturnalia Saturni etc.* Ouid. 3. Faſt. *Vos quoque Phoebea morbos qui pellitis arte Munera de veſtris pauca referte Deae.* Sigillatim enim omnes artifices munera Mineruae ferebant: munus autem dicebant *Mineruał*, quod et diſcipuli et ſtudioſi liberalium artium praeceptoribus ſoluebant. VRSIN.

2, 18 VEL HODIE EX ISTA) Legendum puto: *vel hodie: et ex iſta paſtione crebro. Vel hodie* coenam tibi dabo: *et ex iſta paſtione*, ſi eam me docueris, *crebro* te accipiam, vt *aues ruſtes*, quod ſupra iocatus erat Varro.

2, 18 NON GRAVATE) Elegantior eſt antiqua lectio, quam reſtitui, duobus verbis immutatis. Sic etiam Cicero locutus eſt in primo de Oratore; *Cum vobis non meo iudicio, ſed veſtro ſtudio inductus, non grauate reſpondero.* VICT.

III. PRIMVM, *inquit*, dominum ſcientem eſſe oportet earum [a] rerum quae in villa, circumue eam ali [b] ac paſci poſſint [c], ita vt domino ſint fructui, ac delectationi. Eius diſciplinae genera ſunt tria, ornithones, leporaria, piſcinae. Nunc ornithonas
2 dico [d] omnium alitum, quae intra parietes villae ſolent paſci. Leporaria te accipere volo, non ea quae tritaui noſtri dicebant, vbi ſoliti lepores ſint, ſed omnia ſepta, affixa [e] villae quae ſunt, et habent incluſa animalia, quae paſcantur [f]. Similiter piſci-
3 nas dico eas, quae in aqua dulci aut ſalſa incluſos habent piſces ad villam. Harum ſingula genera minimum in binas ſpecies diuidi poſſunt; in prima parte vt ſint [g], quae terra modo ſunt [h] contenta [i], vt ſunt pauones, turtures, turdi. altera ſpecies [k] ſunt, quae non ſunt contenta [l] terra ſolum, ſed etiam aquam requirunt, vt ſunt anſeres, querquedulae, anates. Sic alterum genus illud venaticum duas habet diuer-
4 ſas ſpecies: vnam, in qua eſt aper, caprea [m], lepus. Altera item extra villam quae [n] ſunt, vt apes, cocleae [o], glires [p]. Tertii generis aquatilis item ſpecies duae, partim quod [q] habent piſces in aqua dulci, partim quod [q] in marina. De his ſex partibus: ad [r] iſta tria genera artificum paranda, aucupes, venatores, piſcatores, aut [s] ab his emenda,

[C. III.] a) *Eorum animalium I. I-G.* b) *animalia ali P.* c) *poſſunt I. I-G.* d) *dicam a. V.* e) *affixa a. V. ei affixa Pol. 2.* f) *paſcuntur I. B. R.* g) *ſunt I. B. R.* h) *ſint P.* i) *contentae I. B. R.* k) *ſpecie I. B. R. eorum* add. *I. I-G.* l) *contentae I. B. R.* m) *capra Commel.* ſphalma. n) *qui P.* o) *cochleae Iuntt.* p) *grues I. B. R.* q) *quot Heruag.* r) *adbuc* aliae praeter *I. B.* s) *vt* omnes.

3, 1 EIVS DISCIPLINAE) *Villaticae paſtionis genera ſunt tria* legit Agellius, qui 2, 20 citat hunc locum et p. p. habet, *vbi ſoli lepores*, non *ſoliti*. VRSIN.

3, 1 NVNC ORNITHONES) Adiicit hoc aduerbium, quia alias *lucrifecerunt hoc nomen turdi*, vt ipſe ait 3, 4, 1.

3, 2 VBI SOLITI LEPORES SINT) An, *vbi ſoli lepores ſint*: ſic enim inuenio c. 12 locutum Varronem: *Nam neque ſolum lepores eo* (leporario) *includuntur, ſilua*, niſi forte verbum *paſci*, aut quid aliud idem ſubintelligatur, vt ſaepenumero apud veteres: Plaut. *Ciſtell. Viris cum ſuis praedicant nos ſolere: Suas pellices eſſe aiunt. Solere* nempe *concumbere.* Ita Catull. *Epigr.* de Acme, *Non eſt ſana puella, nec rogate, Qualis ſit: ſolet haec imaginoſum, pati* nimirum. Ita Terent. Andr. *Quod vulgus ſeruorum ſolet, facere* videlicet. PONTED. Etiam apud Gellium, vt modo obſeruatum Vrſino vidimus, *ſoli* lepores legitur. quo loco vſum etiam video ipſum Victorium Var. Lect. 32, 11 vt doceret, legendum hic eſſe *ſoli*, quod ſuadere etiam ait verbum, quod ſtatim ſequitur, *omnia*. Poſſit etiam aliquis ſuſpicari *ſolidi* h. e. meri et ſoli lepores, vel *ſolite*, quod eſſe volunt etiam apud Plautum Amph. 1, 1, 31. Neque tamen improbanda lectio recepta. Ita Graecis, quos aemulatur noſter, τὰ ἤθη ſunt *ſedes*, ac *conſueta loca* hominum pariter ac beſtiarum.

3, 2 SEPTA AFFICTA VILLAE) *Affixa* ſcripſi e vetuſtis libris: antea enim in excuſis *Affixa.* Vbi de columbis agit, in Mſſ. et pariter forma excuſis, *ſub ordines ſingulos tabulae fictae.* non multo poſt in antiquis tantum, *Duabus virgis viſcatis deficlis.* De gallinis, *aut exſculpta aut afficta firmiter:* etiam in impreſſis. VICT. Lectionem Victorii confirmat tribus aliis exemplis, vbi *fictus* cum compoſitis idem eſt, quod *fixus*, Gronouius ad Auſonii Moſellam v. 317. SCHOETTG.

3, 3 HARVM SINGVLA) Videtur legendum *Horum ſingula.* deinde legendum, *altera ſpeciei ſint.* item, *alteram extra villam.* vox autem *aquatilis* gloſſema videtur. VRSIN.

3, 4 DE HIS SEX PARTIBVS) Paullo inconcinnior locus, qui tamen videtur ſuſpicione caruiſſe, ideoque ab eruditiſſ. P. Victorio praeteritus: cum ita legendus ſit: *De his ſex partibus: ad haec iſta tria genera artificum paranda, aucupes, venatores, piſcatores, aut ab his emenda, quae tuorum ſeruorum diligentia tuearis in foetura ad partus, et nata nutricere, ſagineſque.* Nam illud, *ſagineſque* ex veteri ſcriptura reponimus. Habet enim, *nutricare, ſaginiſque.* SCAL. Videtur legendum *Ad has ſex partes iſta tria genera artificum comparanda, aucupes, venatores, piſcatores, aut ab his ſumenda, quae tuorum ſeruorum diligentia tuearis in foetura ac partu et nutricatu, ſaginiſque in macellum vt perueniat.* VRSIN. *Tria genera artificum* reſpondent tribus generibus §. 1. propoſitis, quae ſunt *ornithones, leporaria, piſcinae.* Lectio, quam damus, tota veterum librorum auctoritate nititur: duas modo literulas non tam nobis, quam magno Scaligero condonari petimus: quod pro *vt aut* legimus, et *nutricere* pro *nutricare.* Origo mendi haec videtur, quod *nutricere* pro infinito habuit librarius, idque primum

emenda, quae tuorum ſeruorum diligentia tuearis in foetura ad partus, et nata nu-
tricere [t] ſagineſque [u], in macellum vt perueniant [x]. Neque non etiam quaedam
aſſumenda in villam ſine retibus aucupis, venatoris, piſcatoris, vt glires, cocleae [y] et
gallinae. Earum rerum cultura inſtituta prima, ea quae in villa habentur [z]. non 5
enim [a] ſolum augures Romani ad auſpicia primum pararunt pullos, ſed etiam patres
familiae rure. Secunda, quae macerie [b] ad villam venationis cauſa cluduntur, et pro-
pter aluearia [c]. apes [d] enim ſubter [e] ſubgrundas [f] ab initio villatico [g] vſae tecto.
Tertia [h] piſcinae dulces fieri coeptae, et e fluminibus captos recepere [i] ad ſe piſces.
Omnibus tribus his generibus ſunt bini gradus: ſuperiores, quos frugalitas antiqua; 6
inferiores, quos luxuria poſterior adiecit. Primus enim ille gradus antiquus maio-
rum noſtrum [k] erat, in quo eſſent auiaria, duo duntaxat: in plano cohors, in qua
paſcebantur gallinae, et earum fructus erant [l] oua, et pulli. alter ſublimis, in quo
erant columbae in turribus, aut ſumma villa. Contra, nunc auiaria ſunt nomine 7
mutato, quod vocantur ornithones, quae palatum ſuaue domini [m] parauit, vt tecta
maiora habeant, quam tum habebant totas [n] villas, in quibus ſtabulentur [o] turdi ac
pauones. Sic in ſecunda parti [p] ac leporario pater tuus *Axi*, praeterquam lepuſcu- 8
lum e venatione vidit nunquam. Neque enim erat magnum id [q] ſeptum, quod
nunc, vt habeant multos apros ac capreas [r], complura iugera maceriis concludunt.
Non

t) *nutricare* omnes. u) *ſaginareque Iuntt.* et ſecutae, ſed *ſagineſque I. B. R. ſaginiſque P.* x) *peruiant P.* y) *cocleas et gallinas I. B. R. cochlias gallinas P.* z) *habetur P.* a) *enim* omitt. *I. I-G.* b) *materiae lenſſ. macerie P.* c) *aluaria P.* d) *aues I. B. R.* e) *ſubtus I. B. R.* f) *ſugrundas P.* g) *villaticae P.* h) *Tertiae P.* i) *recipere I. B. R.* k) *noſtrorum a. V.* l) *erat P.* m) *donum Pol. 1. et 2.* n) *tutas P. totae villae I. I-G.* o) *ſtabulantur I. B. R.* p) *parte a. V. H. St-D.* q) *ad P.* r) *capras a. V.*

primum ipſum immutauit, eique conformauit deinde *ſaginare.*

3, 4 ET NATA NVTRICERE) Diſſentit a communi antiqua lectio: quam ſi non recepi, tamen notam eſſe volo, *nutricari ſaginiſque* VICT. Forte fuit primo *nutriceris ſagineſque*, vltimam verbi prioris hauſit poſterioris prima. Cum deinde *nutriceri* nihili vox eſſet, per gradus iam indicatos deſcendit corruptio.

3, 4 ASSVMENDA) Videtur legendum *aſſumendum*: nam ita ſolet Varro loqui. exempla peti poſſunt ex locis ſuperioribus. VRSIN.

3, 5 PRIMA EA) Videtur legendum *primo, quae in villa*, deinde ſcribendum: *ſecundo*, *quae ad villam venationis cauſa cluduntur.* nam vox *maceria* gloſſema videtur. VRSIN.

3, 5 SVBTER SVBGRVNDAS) *Subgrundae* et *ſubgrundia* ſunt partes tecti prominentiores, quibus arceri poteſt pluuia a fundamentis et parietibus aedium. Vitruuius 2, 9 *Certe tabulae in ſubgrundiis circum inſulas ſi eſſent ex ea* (larice) *collocatae, ab traiectionibus incendiorum aedificia periculo liberarentur.* Quem locum dum exſcribit Palladius 12, 15, 1 bonum interpretem agit: *Larix vtiliſſima, ex qua ſi tabulas ſuffigas tegulis in fronte, atque extremitate tectorum praeſidium contra incendia contuliſti.* Epitomator Vitruuii c. 12 *quod ex ea affixae tabulae a ſuggrunda violentiam ignis prohibent:* vbi Mſ. ita, vt apud Varronem noſtrum legitur, habet *ſubgrunda.* Deriuatur autem, vt vult Becmannus Orig. p. 206, 207 a *ſuggerendo*, quia ſuggeruntur quaedam ligna. Vide Budaeum annot. prior. ad Pandectas p. 434, 435. De alia huius vocis notione conſulendi Meurſius de funere c. 38, 42. Kirchmannus de funeribus Rom. 1, 3. SCHOETTG.

3, 5 TERTIA) Videtur legendum *Tertio*; et poſt vocem *antiqua* videtur deſiderari verbum *conſtruxit*, aut aliquid tale. VRSIN. Refertur *tertia* ad *cultura.* Mediceum illud *tertiae* ad piſcinas eleganter quadrat, et forte veriſſimum eſt.

3, 6 ALTER SVBLIMIS) Legendum *alterum ſublime.* Cauſa corruptionis, quod librarius putauit referri ad *gradum.* ſed intelligitur e proximo *auiarium.*

3, 7 TOTAS VILLAS) Vetus lectio, *tutas villas*, tutas autem pro *totas*; vt in iiſdem libris *rutundum* ſaepe pro *rotundum.* VICTOR.

3, 7 IN QVIBVS STABVLENTVR TVRDI, ET PAVONES) Eandem rem conquerebatur ſenex quidam apud eundem Varronem in Satyra Menippea, γεροντοδιδασκάλῳ. *In quibus Libyſſa citrus faſciis cingit fores: Vbi graues paſcantur atque alantur pauonum greges. Vel decem menſes vbi vna ſepiant granaria. Vineis vbi ampla cella, torculare Poenicum.* Deteſtatur enim luxuriam hominum temporis ſui, qui villarum modum excederent. SCALIG.

3, 8 FVE-

Non tum [s], *inquit* mihi, cum emiſti fundum Tuſculanum [t] a M. Piſone, in leporario
9 apri fuerunt multi [u]? In tertia parti [x] quis habebat [y] piſcinam, niſi dulcem, et in ea duntaxat ſqualos [z], ac mugiles piſces? Quis contra nunc Rhinton [a] non dicit ſua nihil intereſſe, vtrum iis piſcibus ſtagnum habeat plenum, an ranis? Non Philippus cum ad Immidium [b] hoſpitem Caſini diuertiſſet, et ei e tuo [c] flumine lupum piſcem formoſum appoſuiſſet, atque ille guſtaſſet, et expuiſſet, dixit, Peream, ni
10 piſcem putaui eſſe? Sic noſtra aetas, *inquam*, luxuria [d] propagauit leporaria, ac piſcinas protulit ad mare, et in eas pelagios greges piſcium reuocauit. Non propter hos [e] appellati Sergius Orata, et Licinius [f] Murena? Quis enim propter nobilitatem [g] ignorat piſcinas Philippi, Hortenſii [h], Lucullorum? Quare vnde velis me [i] incipere, *Axi*, dic.

IV. ILLE [a], Ego vero, *inquit*, (vt [b] aiunt) poſt principia in caſtris, id eſt, ab his [c] potius [d] temporibus, quam ſuperioribus: quod ex pauonibus fructus capiuntur maiores,

s) *tu P.* t) *Thuſculanum I. I-G, praeter Heru.* item: *Vict.* u) poſt *multi* interp. omnes praeter marg. *Durdr.* x) *parte a. V. H. St-D.* y) *habet a. V.* z) *ſcaros I. B. R. Iuntt.* a) *rhynton a. V.* b) *Minidium a. V.* c) *ſuo I. B. R. vicino I. I-G.* d) *luxuriam I. B. R. I. I.* e) *has P.* f) *Licinius P. Lucinius I. B. R. Lucius I. I-G. L. Vict.* g) *nobilitates P.* h) *et* inſ. *a. V.* i) *me* om. *I. B. R.* [C. IV.] a) *Ille.* claudit praecedens caput in *I. B. R,* b) *(vt caſtris) I. I-G.* c) *iis Vict.* d) *potius* abeſt *I. B. R,* *incipiendum* inſ. *I, I-G.*

3, 8 FVERINT MVLTI) Leg. *multi?* deinde *quis habebat* vel potius *habuit.* VRS. Merito vtraque in re obſecundatum viro doctiſſimo.

3, 9 RHINTON) Vid. Col. 8, 16, 4. Rhintonem Latinum hominem, (diuerſum proinde ab illo nobili Graecorum hilarotragoedo) actorem fabularum ſiue hiſtrionem fuiſſe, et certo earum generi nomen dediſſe, Donatus auctor eſt, vel quiſquis auctor eſt diſputationis de Tragoedia et Comoedia illius in Terentium commentariis praemiſſae. Ab hoc credo ego Varronem hoc nomen hic impoſuiſſe Aeſopo hiſtrioni vel filio vel patri. Vtrumque ſane heluonem fuiſſe diuitem, vtrumque Varroni notum, conſtat. Nequitiae et profuſionis nomine vtrumque coniungunt Plin. 10, 51 ſ. 72 et Tertull. de Pall. c, 5 p. 32 ed. Salmaſ. qui patinam illam nobilem patri tribuunt, margaritas deuoratas filio: cum Val. Maximus 9, 1, 2 filium tantum accuſet.

3, 9 AD IMMIDIVM HOSPITEM) Columella [8, 16, 3] loquens de eadem re, *Numidium hoſpitem.* Scio tamen *Vmmidium* eſſe nomen Romanum: vt apparet ex antiqua inſcriptione: L. LVCEIO L. F. PAL. VMMIDIO. SCALIG. V. C. *Vmmidium*, cuius familiae mentio eſt in hac vetuſta inſcriptione apud me: VMMIDIAE. MANES. TVMVLVS. TEGIT. ISTE. SIMVLQVE. PRIMIGENI. VERNAE. QVOS. TVLIT. VNA. DIES. NAM. CAPITOLINAE. COMPRESSI. EXAMINE. TVRBAE. SVPREMVM. FATI. COMPETIERE. DIEM. VMMIDIA. C. F. ET. P. VMMIDIO. PRIMIGENIO. VIX. AN. XIII. P. VMMIDIVS. ANOPTES. FECIT. VRSIN. Neſcio, vbi Numidium apud Columellam viderit vir doctus. In his, qui mihi patuere, libris nihil inueni equidem. Caeterum *Numidium* hic coniicit Turn. 19, 28. De Vmmidia vero gente Spanhem. diſſ. 10 §. 7 et viri docti ad Horat. 1 S. 1, 95. vbi Bentleius hunc eundem hominem notari ſuſpicatur, vt Philippum 1 Ep. 7, 46. de C. Vmmidio Durmio Quadrato, Syriae praeſide, v. et Noriſ. Epoch. Syro-Mac. p. 183, et inde Havercamp. ad numos huius gentis.

3, 9 E TVO FLVMINE) Sic legimus in optimo codice aliiſque nonnullis. in excuſis antea, *E Vicino,* Vetus lectio hunc ſenſum habere poteſt, vt Merula ad M. Varronem aſpiciat, qui ſub Caſino villam habuit, vt e conſequente etiam capite intelligitur. Infra de eodem fluuio, *Cum habeam ſub oppido Caſino flumen, quod per villam fluit*, etc. In eodem etiam codice *Immidium*, non *Menidium*, ſcriptum inuenimus. VICTOR.

3, 10 SIC NOSTRA AETAS) Videtur legendum *noſtra, inquam luxuria propagauit* deinde: *Licinius Murena* ex Col. 8, 16, Macrobio, Feſto, et aliis. VRSIN. *Licinium* tantis nixum patrociniis, quin reciperem, nihil cauſae erat. Deinde ante *quare* interponendam *Merulae* perſonam, attendentibus apertum eſt.

4, 1 ILLE, EGO VERO, INQVIT, VT AIVNT POST PRINCIPIA IN CASTRIS:) Inepte ſane, cum legendum ſit: *Ille: Ego vero inquit, a poſtprincipiis, vt in caſtris.* Caſtrenſe enim prouerbium eſt, *a poſtprincipiis incipere, in poſtprincipiis ſtare, in poſtprincipiis eſſe.* Varro loquens de diſciplinis Mathematicis apud Gellium: *Sed haec,* inquit, *aut omnino non diſcimus, aut prius deſiſtimus,*

maiores, quam e gallinis. Atque adeo non diſſimulabo, quod volo [e], de ornithone primum, quod lucri fecerunt hoc nomen turdi, ſexaginta [f] enim millia Fircellina [g] excande [h] me fecerunt cupiditate. MERVLA, Duo [i] ſunt, inquit, ornithonis genera. 2
vnum delectationis cauſa, vt Varro hic fecit noſter ſub Caſino, quod amatores inuenit [k] multos. alterum fructus cauſa, quo genere macellarii, et in vrbe quidam habent loca clauſa, et rure maxime conducta in Sabinis, quod ibi propter agri naturam frequentes [l] apparent turdi. Ex his tertii generis voluit eſſe Lucullus coniunctum 3
auiarium, quod fecit in Tuſculano [m], vt in eodem tecto ornithonis incluſum triclinium haberet, vbi delicate coenitaret, et alios videret in mazonomo poſitos coctos, alios volitare circum [n] feneſtras captos. Quod inutile inuenerunt. Nam non tantum in eo oculos delectant intra feneſtras aues [o] volitantes, quantum offendit, quod alienus odor opplet nares [p].

V. SED quod te malle [a] arbitror, Axi, dicam de [b] hoc ornithone, quod fructus cauſa faciunt, vnde, non [c] vbi, ſumuntur pingues [d] turdi. Igitur teſtudo (vt [e] periſtylum

e) *nolo I. B. R.* f) *HS enim ſexaginta Ba-G.* g) *fircilina I. B. R.* h) *excandere a. V.* i) *inquit, Duo ſunt I. B. R. Duo genera ſunt inquit ornithonis P.* k) *habet multos ac inuenit I. B. R.* l) *frequens Heruag.* m) *Thuſculano I. I-G. H. St-D.* n) *circa a. V.* o) *videre* inſer. *I. B. R.* p) *narres P. Ienſſ.* [C. V.] a) *male B. R. H. A. Gr. G.* b) *primo de orn. I. B. R. primo de hoc P.* c) *nonnulli I. I-G.* d) *pinguis I. B. R.* e) *aut P. 2.*

mus, quam intelligamus cur diſcenda ſint. Voluptas autem vel vtilitas talium diſciplinarum in poſtprincipiis exiſtit, cum perfectae abſolutaeque ſunt. in principiis vero ipſis ineptae et inſuaues videntur. Hactenus Varro: in quibus non ſolum vſus huius prouerbii patet, ſed etiam explicatur prouerbium ipſum. Et ipſe Varro hic quoque exponit prouerbium, cum ſubiungit: *id eſt, ab his potius temporibus quam ſuperioribus.* Sed et Plautus in Perſa idem vſurpauit. [4, 1, 4] *Atque edepol firme vt quisque rem accurat ſuam, Sic ei procedunt poſtprincipia denique. Si malus aut nequam eſt, male res vortunt, quas agit.* Nam male hodie apud Plautum: *Sic ei procedit poſtprincipia.* Pluribus igitur monendi non ſumus, doctiſſimum virum, cum hunc locum adduceret, perperam exiſtimaſſe haec disiuncta eſſe *poſt principia*, non autem vno verbo *poſtprincipia.* Vt taceam, quod locum corruptum eſſe non animaduertit. SCAL. Voces *in caſtris* videntur adiectae; et fortaſſe legendum *a poſtprincipiis, id eſt, ab his incipiendum temporibus.* nam illud potius abeſt a VV. CC. VRSIN. *Ego, inquit,* volo te eſſe *poſt principia in caſtris, id eſt ab his potius temporibus quam prioribus* incipere. *Principia* erant locus in caſtris, in quo legati, tribuni militum, et ordinum ductores tendebant: tum aquilae legionum et ſigna cohortium ſeruabantur. hinc iſtae locutiones: *Eſſe apud principia, In principiis, Poſt principia.* C. Grachus in oratione ad populum: *In conuiuio liberi veſtri modeſtius erant, quam apud principia.* Terentius Eunucho: *Tu hoſce inſtrue, hic ego ero poſt principia.* Salluſt. Iugurtha *Marium poſt principia habere.* Liuius lib. VII *Milites non in circulis modo fremere, ſed iam in principiis ac praetorio in vnum ſermones confundi.* Sed dicitur etiam *Poſtprincipia*, iuncta voce, in qua nec forma prouerbii, nec tralatio a caſtris. Varro Siſenna vel de hiſtoria, *Quod ſi non omnino ſimilia eſſent principia ac poſtprincipia.* idem in libris Diſciplinarum, *Voluptas autem vel vtilitas talium diſciplinarum in poſtprincipiis exiſtit, cum perfectae abſolutaeque ſunt: in principiis vero ipſis ineptae et inſuaues videntur.* POPMA.

4, 1 SEXAGINTA ENIM MILLIA) de quibus 3, 2, 15.

4, 2 SVB CASINO) De quo mox 3, 5, 9.

4, 3 LVCVLLVS) Huc pertinet Pompeii Apophthegma, cui aegrotanti auctores fuerant medici, vt turdum ſumeret; negantibus autem familiaribus, poſſe per aeſtatem, quae tum erat, copiam eius auis fieri, niſi ex Luculli auiario, dixit Pompeius: οὐκοῦν εἰ μὴ Λούκουλλος ἐτρύφα, Πομπήϊος οὐκ ἂν ἔζησεν; et aliam parari iuſſit. Plut. Lucullo p. 947 edit. H. Steph.

4, 3 CONIVNCTVM) Hoc verbum videtur abundare. p. p. legendum ex V. C. *aues videre volitantes, quantum offendit alienus odor, qui optet nares.* VRSIN.

5, 1 DE HOC ORNITHONE) V. C. *de ornithone.* et p. p. ex eodem codice legendum, *Quidam cum eo coniiciunt alias quoque. Miliarias* autem dixit, quod milio paſcantur. Didymus in Geop. 14, 15. VRSIN.

5, 1 QVOD FRVCTVS CAVSA) Vix opus eſt hic etiam monere, in *quod* eſſe σύνεσιν Varroni vſitatiſſimam. Habuit in animo *auiarium.* vid. Index noſter in *Syneſis.*

5, 1 VNDE, NON VBI SVMVNTVR PINGVES TVRDI.) Hunc etiam locum reſtitui. antea

ſtylum [f] tectum tegulis, aut rete) fit magna, in qua millia aliquot turdorum ac me-
2 rularum includere poſſint. Quidam cum eo adiiciunt [g] praeterea [h] aues alias quoque,
quae pingues veneunt [i] care, vt miliariae [k], ac coturnices. In hoc tectum aquam
venire oportet per fiſtulam, et eam potius per canales anguſtas [l] ſerpere, quae facile
extergeri [m] poſſint; ſi enim late ibi diffuſa aqua, et inquinatur facilius, et bibitur
inutilius; et ex eis caduca [quae abundat [n],] per [o] fiſtulam exire, ne luto aues labo-
3 rent. Oſtium habere humile, et anguſtum, et potiſſimum eius generis, quod coch-
leam [p] appellant, vt ſolet eſſe in cauea, in qua tauri pugnare ſolent. Feneſtras raras,
per quas non videantur extrinſecus arbores, aut aues; quod earum aſpectus ac [q]
deſiderium macreſcere [r] facit volucres incluſas. Tantum luminis [s] habere oportet,
vt aues videre poſſint vbi aſſidant, vbi cibus, vbi aqua ſit. Tectorio tacta [t] eſſe leui
4 circum oſtia, ac feneſtras, ne aqua [u] intrare, mus, aliaue quae beſtia poſſit. Circum
huius

f) *periſtylium P. periſtilium Bon. periſtillum Reg.* g) *adiiciant I. B. R.* h) *praeter ea* (diuiſ.) *alias I. B. R. praeter eas aues I. I-G.* i) *vaeneunt Heru.* k) *milliariae I. I-G.* l) *anguſtos P. 2.* m) *extergi I. B. R.* n) *abundant Pol. 2.* o) *et exit per ſi. facit vt luto I. I-G.* p) *cochliam I. B. R.* q) *ad I. B. R.* r) *marceſcere P.* s) *locum lum. P.* t) *tecta a. V.* u) *qua a. V.*

antea in omnibus excuſis, *Vnde nonnulli* etc. inſulſo ac frigido ſenſu, non enim dici poteſt quanto elegantior ac ſuauior ſit vetus lectio. Iocatur in verbo *Sumuntur*, quod ſimplicem intellectum non habet, nam *Sumere*, et manu capere et ore ſignificat, id eſt, comedere ac deuorare. Oſtendit igitur ſe loqui velle de ornithone, e quo promuntur turdi: non in quo, apparato conuiuio, eduntur, ſupra enim dixerat eſſe auiarii genus oblectationis cauſa conſtructum, in quo delicate coenitarent: ſed politi ingenii homo facete et iocoſe haec exponit. Oſtendam non multo poſt iterum hoc verbo eodem intellectu M. Varronem vſum. Adducitur a Nonio Varronis hic locus Prometheo libro ſecundo, *Cum ſumere coepiſſet, voluptas retineret, cum ſat haberet, ſatias, manum de menſa tollere.* In quo affirmarim *Sumere* hoc intellectu vſurpatum ab eo fuiſſe. VICTOR. Ex hoc etiam loco apparet, quod obſeruaui ſaepius, doctiſſimo Victorio, cum iſtas explicationes ſcriberet, non ſemper certe, ad manus fuiſſe editionem vllam earum, quae ante ſaeculi XV finem prodierunt. *Non vbi* hic legunt, quod etiam ex ſilentio noſtro intelligi poterat, I. B. R. quod ille de omnibus excuſis negarat.

5, 2 MILIARIAE) Varro de L. L. 4, p. 21, 16 *Ficedulae et miliariae dictae a cibo: quod alterae fico, alterae milio fiant pingues.*

5, 2 QVAE ABVNDAT) Haec verba gloſſae ſunt vocis *caduca.* Frontinus 2 *Aquam quae ex lacu abundat, nos caducam vocamus.* et forte abundant voces *per fiſtulam.* VRSIN. Eadem monet Andr. Schottus Obſ. 3, 8. Itaque vncis includendum id, quod pro gloſſemate habent viri docti, curauimus. De aqua caduca eruditiſſimus Polenus ad Frontin. p. 166. Noſtri ſimiliter, *der Abfall.* Caeterum conſtructio ab *oportet* pendens poſtulat *caducam.* Niſi *caduca* neutro genere capias, quod duriuſculum videtur.

5, 3 QVOD COCHLEAM APPELLANT) Quid ſit, docet Columella: *ſed vtcunque*, inquit *fabricatum eſt, ſi ſemper influente gurgite riget, habere debet ſpecus iuxta ſolum: eorumque alios ſimplices et rectos, quo ſecedant ſquamoſi greges, alios in cochleam rotortos, nec nimis ſpatioſos, in quibus muraenae deliteſcant.* SCAL. Sed locus Col. 8, 17, 2 de re plane alia agit. Hic oſtii genus intelligitur in rotunditatem, dimidio ſaltem orbe caeſam, elaboratum, quod comparare licet, cum epiſtomiis quarundam fiſtularum, quorum leui circumactu vel tranſitus conceditur aquae vel intercluditur. eſt item genus laternarum ita fabrefactum ad abſcondendam vel oſtendendam ſumma celeritate lucem. Quo quidem genere oſtii ad velocitatem auium vel ferocium in theatro animalium nullum poteſt eſſe accommodatius. Quod ſi operoſior videatur illa machinatio, quod non puto equidem, poſſis etiam intelligere generatim oſtium, quod ope cochleae tolli facile ac demitti poteſt. Laudat quidem hunc locum de Amphitheatro Lipſius c. 9, ſed non explicat. Idem legi malit *e qua* pro *in qua.* *Caueam* enim hic de ſpecu vel antro capit, in quo ad pugnae ipſum articulum concluſae ſeruantur beſtiae. Sed bene eſt, quod ipſe addit, *niſi ſi caueam capit pro amphitheatro*; quod puto verius.

5, 3 HABERE OPORTET) *Oportet* videtur abundare: nam oratio pendet ab eo, quod dixit, *aquam venire oportet per fiſtulam.* deinde legendum *praeterea perticas* ſine *et.* VRSIN.

5, 3 TECTORIO TACTA) Vetus haec eſt lectio, quam probaui. antea in excuſis *tecta.* Hoc in libro iterum, vbi de laboribus, *vt tectoria tacta ſint, et ſint alta.* Idem error erat illic in excuſis. VICTOR. Add. 3, 12, 3.

5, 3 NE AQVA INTRARE) Magis placet lectio primarum editionum *ne qua intrare.* Ad aquam enim arcendam quid valeat leuitas tectorii,

huius aedificii parietes intrinſecus multos eſſe palos, vbi aues aſſidere poſſint; praeterea e [x] perticis inclinatis ex humo ad parietem, et in eis tranſuerſis [y] gradatim modicis interuallis perticis annexis, [ad] ſpeciem cancellorum ſcenicorum ac theatri, deorſum in terram eſſe aquam, quam bibere poſſint; cibatui offas poſitas. eae maxime glomerantur ex ficis, et farre mixto. Diebus viginti antequam quis [z] tollere vult [a] turdos, largius [b] dat cibum, quod [c] plus ponit, et farre ſubtiliore incipit alere. In hoc tecto caueaque [d] tabulata habeant [e] aliquot ad perticae [f] ſupplementum. Contra

x) *et perticas inclinatas I. I-G.* y) *tranſuerſas alias gra. mo. in. annexas I. I-G. it. Pop. trauerſis P.* z) *quis* omitt. *I. B. R.* it. poſt *Vict.* except. *Durdr. et Pop.* habent etiam *I. I-G.* a) *velis I. B. R. velit I. I-G.* b) *dat: cibumque plus I. B. R.* c) *et aquae plus I. I-G.* d) *cauus quae I. B. R. cauus quae cauus tab. P.* e) *habeat aliquod I. B. R.* f) *portae P. porticae I. B. R.*

rii, et cur adeo excludenda ſit ſolicite aqua, non apparet.

5, 4 ANNEXIS [AD] SPECIEM) Furcillis eiiciendam puto, quam concluſi interim, ne quid facile turbet, τὴν *ad*; quae ſi abſit, nihil habebit Varroniana lectio incommodi, niſi ſi quis ita delicatus ſit, vt frequens caſus in *is* illum offendat. Hanc ipſam *ad* cauſam arbitror fuiſſe, cur ſibi tantum alii in Varronem licere voluerint. Peperit autem hoc emblema opinio librarii, qui non cogitabat, verbum *ſpeciem* pendere ex *oportet eſſe.*

5, 4 ANNEXIS) Vid. leg. *annexas*, et expungendae voces: *ac theatri.* VRSIN.

5, 4 CANCELLORVM) Hos cancellos interpretatur Burmannus ad illud Ouidii Am. 3, 2, 64 *Cancellis primos inſeruiſſe pedes*; parallelos gradibus, et impoſitos illis, aſſeres inferiores, (ſed nihil prohibet, quo minus fuerint *cancelli perforati*, quod arguit *inſeruiſſe* illud Ouidianum, et ipſa *cancellorum* appellatio) qui prohiberent ſcilicet, ne quis nimis latum ſedilis ſpatium occupare, et poſt ſe ſedentis premere pedes poſſent; quamquam non ita alti erant, vt iniurias poſt ſedentis in eum, qui tergum illi obverteret, plane arcerent. His rurſus cancellis ad perpendiculum imminebant lineae, quae humeros ſedentium coercebant, ne reclinare ſe in poſt ſedentes poſſent, neque aliquis de ſuperiore gradu in inferiores detrudi, ac ſtragem ſic et ruinam facere; ita tamen, vt ſpatium, inter vtrumque aſſerem patens, poſteriorum genua transmitteret. vid. Burmann. ad l. c. 19. Hic Varronis locus mirifice facit ad ſententiam viri doctiſſimi confirmandam. Quamquam Varro videtur *cancellorum* nomine hic *lineam* etiam ipſam complexus.

5, 4 ANTEQVAM QVIS TOLLERE) Recte et ordine repoſitam τὴν *quis* arbitror. Abſorpſerat eam praecedens *quam*, in ſcriptura praeſertim compendiis vocum impedita. Hac omiſſa, aliquis, ne ſenſus hiaret, poſuit *velis*, ſed reliqua oblitus vel non auſus eſt inflectere ſimiliter.

5, 4 LARGIVS DAT CIBVM, QVOD PLVS PONIT) *Largius dat cibum*, et *quod plus ponit* idem cum ſit, alterutrum ſuperuacaneum haberi poteſt. Neque vero ab Aldo, Iunta ac Gymn. tradita lectio *largius dat cibum, et aquae plus ponit*, meliora profert; aqua enim ſemper largius exhibetur: *in hoc*, inquit, *tectum aquam venire oportet per fiſtulam, et eam potius per canales anguſtas ſerpere, quae facile extergeri poſſint.* Idcirco non praebetur quotidie. Iam vero et Ienſonianam proferamus, *diebus viginti antequam tollere velis turdos: largius dat: cibumque plus ponit: et farre ſubtiliori incipit alere.* Omnium optime Creſcent. l. 9 c. 93 *Diebus viginti antequam tollere vult turdos, largius det cibum, et farre ſubtiliore incipiat alere.* In Creſcentio porro his, quae commemoraui, praepoſita leguntur, *Et farre mixto, caeteris tribuantur grana, quibus vti conſueuerunt, et ea praecipue auide ſumunt, diebus viginti* etc. quorum veſtigium in Varrone non apparet: non inutilia tamen videntur, vt ex Colum. 8. 10, 3 ſq. manifeſtum habemus: His apparet, ſolis offis ex ficis et farre conglomeratis tantum turdorum numerum, quantum recenſet Varro, alere non expedire; praeterea alia eſſe praebenda, quibus vti conſueſcunt, hac non ſolum de cauſa, ſed etiam ad ciborum faſtidia detergenda. Id ab aliis, qui hac de re aliquid commentati ſunt, praecipitur. Pallad. 1, 26 *Caricae tunſae miſtis pollinibus largiſſime praebeantur. Myrti etiam ſi facultas eſt, lentiſci, oleaſtri, ederae, arbuti ſemina, interdum ad excludenda faſtidia, et maxime aqua munda praebentur.* Didym. in Geop. 14, 24 ἐν δὲ τῷ καθαρῷ τοῦ ἐδάφους ἡ τροφὴ τίθεται, τουτέστι, σῦκα ξηρὰ διαβραχέντα ὕδατι, καὶ πιεσθέντα (κοπέντα τε καὶ προσμιχθέντα ἀλεύρῳ ἢ τῇ ὠμῇ λύσει) καὶ μύρτα, καὶ ἡ σχῖνος, καὶ κισσοῦ καρπὸς καὶ δάφνης, καὶ ἐλαίας καὶ ὅσα τοιαῦτα. Quare in eam facile adducor ſententiam, vt arbitrer, vel ea quae leguntur in Creſcentio, vel iis quae conſentanea, Varronem tradidiſſe. PONTED.

5, 4 IN HOC TECTO) Nihil immutaui. Antiquam tamen ſcripturam notam eſſe volo; ſi quid opis adferre poſſit ad locum reſtituendum: qui cum tantopere a veteribus veſtigiis diſcrepet, merito ſuſpectus eſſe debet. *In hoc tecto cauiis, quae* cauiis

5 Contra hoc [g] auiarium eſt [h] aliud minus, in quo quae mortuae ibi ſunt [i] aues, vt domino numerum reddat [k], curator ſeruare ſolet. Cum opus ſunt, ex hoc auiario vt ſumantur idoneae, excluduntur [l] in minuſculum auiarium, quod eſt coniunctum cum

g) *hic P.* h) verba: *eſt aliud minus, in quo* deſunt *I. B. R.* i) *ſint I. B. R.* k) *reddat*: *ſolet ibidem ſeruari cum etc. I. B. R.* l) *excludantur I. B. R.*

cauiis tabulata habeant aliquod adportat ſubplementum. VICTOR. Lego, *in hoc tecto caulis, quae caulis habeat tabulata, aliquod adportat ſupplementum.* Vt enim e Graeco αὐλὴ facta eſt *caula*: ſic e Graeco αὐλὶς, facta eſt *caulis*, quod *conſtum* [forte voluit *conſeptum*] quoddam paruum eſt. mouet coniecturam, ita legendum vetus ſcriptura *caniis*; et creber error ſcribarum *i* in vicem *l* commutantium, quod haud raro notat Victorius. *Caulis* autem tanquam per diminutionem *caulae* elatum erit. TVRN. 19, 28. Vetus lectio: *In hoc tecto cauiis, quae cauiis tabulata habeant aliquod adportat ſupplementum.* Ex qua lectione, corrupta quidem illa, ſed omnia integritatis ſuae veſtigia retinente, monſtrum hoc lectionis vulgatae conflatum eſt. Primum igitur membrum ita legimus ex illa antiqua ſcriptura: *In hoc tecto cauiisque auis tabulata habeant aliquot.* quae ſane, niſi multum me fallit augurium meum, legitima eſt et Varroniana lectio. *Cauiis*, hoc eſt Caveis. ſic infra hoc tectum vocat etiam caueas. *Auis* ἀρχαϊκῶς, hoc eſt aues. *Tabulatum* autem intellige, id quod Homerus vocat πέτευρον; vbi inſident aues vel exeuntes ex cauo ſuo, vel antequam cauum ipſum ſubeant. hoc enim ſolet in limine caui affigi, ſiue ſit tabella, vt columbis ſolemus facere, ſiue pertica, vt gallinis. Hoc enim Homerus vocat πέτευρον. Veniamus ad alterum membrum, in quo prodigioſa correctorum licentia apparet: *adportat ſuplementum.* Legendum enim: *ad portae ſublimentum.* Sed totam periodum iam apponemus, vt facilius emendationum noſtrarum rationem edere poſſimus. *In hoc tecto cauiisque auis tabulata habeant aliquot. Ad portae ſublimentum. Contra hoc auiarium eſt aliud minus.* Veteres quaecunque per MEN declinabant, eadem et omnia per MENTVM quoque: vt *documen*, *documentum*, *monimen*, *monimentum*: et ſimilia. Sic *carmen*, *carmentum*. vnde *carmentae*, αἱ ἀοιδοὶ, vel parcae. Sic *limen*, *limentum*: vnde Deum liminum vocarunt *Limentinum*. *Sublimentum* etiam eodem modo. quod Propertius vocat *Sublimen*: *At nullo dominae teritur ſublimine amor, qui Reſtat* - - Nam ita potius quam diviſim, *ſub limine* legendum eſſe, facile ſibi perſuadebit, quiſquis attente locum Propertii penſitaverit. Cum igitur ſit limen ſuperius et inferius, hoc ſuperius *ſublimen* vocarunt. Vnde coelum ſublimen vocat Ennius Thyeſte: *Aſpice hoc ſublimen candens*, *quem inuocant omnes Iouem.* Ita enim habent veteres libri Apulei. Quamquam ſi aliquis refragari velit, leuiuſcula immutatione poſſumus in Varrone legere: *Ad portam ſub limentum.* Hoc tantum certo aſſerere poſſumus, *limentum* a Varrone pro limine poſitum eſſe: et ita, vt oſtendimus, interpungendam eſſe hanc lectionem. *Lemen* autem ſaepe ſcribebant illi, vt Menerua, et caetera. Ergo ex *ſublementum* fecerunt ſupplementum. Qua animaduerſione quantum lucis acceſſerit tam deplorato Varronis loco, nemo non videt. Nec ſum neſcius, quomodo doctiſſimus Turnebus conatus ſit hunc locum emendare. Sed hoc ingenue pronuntiare poſſumus: nunquam illum tam diſſimilem ſui eſſe, quam ſi quando in his de R. R. libris aliquid emendare conatur. In omnibus enim immane quantum eum fugerit ratio. SCAL. Ex antiqua lectione fortaſſe non incommode legeretur *ad portae ſupplementum.* Turdi non euolant foras, ſicut columbae et gallinae, ſed caueis clauſi continentur. Itaque in turdario nulla eſt porta, cuius defectum, quae ſuppleant, tabulata faciundum, ad quae ſubuolent aues, quaſi in porta ſolent, exeuntes, aut intrantes tectum. POPMA. Quid ſi lectio Scaligerana recipiatur praeter vocem *portae*; quam hic fateor concoquere me non poſſe, quid enim ſibi vult *Sublimentum portae* vel πέτευρον, quale deſcribit Scaliger, cum extra portam prodire turdis nunquam liceat? *tabulata* vero habere poſſunt in *ſublimentum*, vel *ſupplementum perticae*, h. e. praeter perticas et illam cancellorum ſpeciem, loco altiore, (qui *ſublimentum* dici poteſt, et alio reſpectu *ſupplementum perticae*) etiam poſſunt eſſe tabulata aliquot, in quibus inambulare licet turdis etc. Obiter etiam illud obſeruandum, parum iuuari videri ſummum virum ab Ennio, quippe cuius verba ita referuntur a Cic. de N. D. 2, 25 ex fide optimarum editionum: *Aſpice hoc ſublime candens*: Et quid ni ita potius conuertiſſet Euripidis illud ὁρᾷς τὸν ὕψου κ. τ. λ. Quid tradat Varro, percipere quodammodo video, nimirum fiat velut cella in cauea ad portam, in qua auiarius mortuas aues ſeruet, vt infra: *in qua media ſunt caueae, qua introitus in aream eſt.* At verba rimari non valeo. Hac tamen ratione quid doceat Varro, adumbrare conabimur: *In hoc tecto caueeisque caueai tabulata habeant aliquot ad portai ſublementum contra hoc: auiarius quae ~~mortuae~~ ibi ſunt aues, vt domino numerum reddat, ſolet ibidem ſeruare.* PONTED.

5, 5 CVRATOR SERVARE SOLET) V. C. *ſolet ibidem ſeruare.* deinde legendum *cum maiore, maiore oſtio.* nam *maiore* omiſſum eſt a librario, quaſi repetitum otioſum foret. VRSIN.

5, 6 ALIE-

cum maiore oſtio, lumine [m] illuſtriore, quod ſecluſorium appellant. Ibi cum eum [n]
numerum habet excluſum, quem ſumere vult, omnes occidit. Hoc ideo in ſecluſo [o] 6
clam, ne reliqui, ſi videant, deſpondeant animum, atque alieno tempore venditoris [p]
moriantur. [Non vt [q] aduenae volucres pullos faciunt, in [r] agro ciconiae, in tecto
hirundines, ſic aut [s] hic aut illic turdi, qui cum ſunt nomine mares, re [t] vera foe-
minae quoque ſunt: neque id non ſecutum vt eſſet [u] in merulis, quae nomine foe-
minino [x] mares quoque ſint [y]. Praeterea [z] volucres cum partim aduenae ſint, vt 7
hirundines et grues; partim vernaculae, vt gallinae, ac columbae: de illo genere
ſunt turdi aduenticio, ac quotannis in [a] Italiam trans mare aduolant circiter aequi-
noctium autumnale, et eodem reuolant ad aequinoctium vernum. Et alio tempore
turtures, ac coturnices immani numero. hoc ita fieri apparet in inſulis propinquis
Pontiis [b], Palmariae, Pandatariae [c]. Ibi enim in prima volatura cum veniunt, mo-
rantur dies paucos requieſcendi cauſa. Idemque [d] faciunt cum ex Italia trans mare
remeant.] APPIVS *Axio*, Si quinque millia huc [e] conieceris, inquit, et erit epulum 8
ac triumphus, ſexaginta millia quae vis, ſtatim in foenus des licebit [f]. Tum *mihi*, Tu
dic illud alterum genus ornithonis, qui animi cauſa conſtitutus a te ſub Caſino [g] fer-
tur, in quo diceris longe viciſſe non modo archetypon inuentoris noſtri ὀρνιθοτρο-
φείων

m) *et lum. I. I-G.* n) *cum* deeſt *I. I-G.* o) *ſecluſorio I. I-G.* p) *venditori a. V.* q) *enim vt a. V.* r) *vt in I. I-G.* s) *aut et I. B. R. aut hic* omitt. *P. 2.* t) *reuera* junct. *I. B. R.* u) *eſſe I. B. R.* x) *foeminio Heru.* y) *ſunt I. I-G.* z) *quoque* add. *I. B. R.* a) *transmare* (iunct.) *ad Italiam I. B. R.* b) *Pontia, Palmaria, Pandataria I. I-G. Pontis P. Pontiae I. B. R.* c) *pandathariae I. B. R.* d) *Itemque P.* e) *hoc P. hic a. V.* f) *licebit multum. Dic etc. I. B. R.* g) *Caſſino I. I-G.*

5, 6 ALIENO TEMPORE) Sic etiam Lucretius inquit, *aliena ſalutis eorum.* Et Cic. Quaeſt. Acad. 1 ad Varronem, *Et vno nomine omnia, quae eſſent aliena firmae et conſtantis aſſenſionis.* Antea in excuſis, alio caſu *venditori.* VICTOR.

5, 6 [NON VT ALIAE VOLVCRES] Quae vncinis incluſi, ea Varronis eſſe quidem, ſed non ſuo loco poſita arbitror. Quin ea ipſa, quae ſ. 7. habentur, praecedere debent illa, quae ſunt in ſ. 6. Et forte ſanaueris hunc locum, certe integriorem, quam nunc eſt, ſanioremque reddideris, ſi ſectionem, quae nobis ſeptima eſt, integram ponas ante verba, ad quae iſta adnotamus. Scimus morem librariorum reuocandi, quae ſero animaduertunt omiſſa, loco etiam importuno.

5, 7 ADVENTICIO) Haec vox abundat. VRSIN.

5, 7 CIRCITER AEQVINOCTIVM) Chariſius lib. 1. obſeruauit, Varronem dixiſſe *aequinoctium autumnale* Vnde ſuſpicatus aliquando ſum, hunc locum in mente illum habuiſſe: ſed vt dixi, ſuſpicatus tantum ſum, neque certi quidquam adfirmare audeo. POPMA.

5, 7 PONTIIS) Tres hae Inſulae adiacent Italiae, Palmaria non procul ab Antio, Pontiae iuxta Formias, et Pandataria ſ. Pandateria in ſinu Puteolano, Meminerunt earum coniunctim quoque Plinius 3, 6 et Mela 2, 7, 170. SCHOETTG.

5, 8 SI QVINQVE MILLIA HVC) Hic aperte reditur ad Ornithonem, qualis vſque ad verba, *Non vt aliae volucres,* deſcriptus fuit.

5, 8 SEXAGINTA MILLIA) Videtur legendum *ſexaginta illa.* Nam reſpexit ad locum ſuperiorem, in quo eſt: *HS enim ſexaginta millia Fircellina excandere me fecerunt* etc. VRSIN. Diuiſi, *quae vis,* quae in quibusdam coaluerant. Vid. 3, 2, 15.

5, 8 TVM MIHI, TV DIC) Antiqui libri vitioſi. Sic enim habent, *Multam dic illut.* etc. Ne hoc quidem occulere volui. VICTOR. Non mihi videbantur haec ſatis cohaerere, cum ſuſpicio mea annotatione P. Victorii aucta eſt. Nam admonet eruditus vir in illo peroptimo codice ſcriptum fuiſſe *multum dic illud alterum.* Facile eſt haec ſuae integritati reddere ita: *Sexaginta quaeuis millia ſtatim in foenus des licebit multum. Dic illud alterum genus,* etc. hoc eſt, In foenus multum des licebit. Et vetere codice tantum legimus, *Dic illud alterum.* Ex inde a verbo *Dic* incipit pars altera huius capitis, in qua ornithon deſcribitur. nam quia ſuperioris ornithonis deſcribendi partes traditae ſunt Varroni, et huius quoque deſcribendi munus eidem, non expreſſo nomine, attribuitur. SCAL. Ex V. C. legendum *Mihi tunc dic illud* etc. deinde verba *inuentoris noſtri* expungenda. VRSIN. Ex vetuſta ſcriptura legerem, *mihi tum*: dice illud alterum. PONT.

5, 8 SVB CASINO) *Caſinatem fundum* Varronis ab Antonio ereptum queritur multis verbis Cicero Phil. 2, 40.

φείων [h] M. Laenii [i] Strabonis, qui Brunduſii [k] hoſpes noſter primus in periſtylo habuit exedra [l] concluſas aues, quas paſceret obiecto rete, ſed etiam [m] in Tuſculano
9 magno aedificio Luculli. Cui [n] *ego*, Cum habeam ſub oppido Caſino [o] flumen, quod per villam fluat liquidum et altum [p], marginibus lapideis, latum pedes LVII, et e villa in villam pontibus tranſeatur, longum P. Ɖ CCCCL [q], directum [r] ab inſula [ad Muſeum [s],] quae eſt ab [t] imo fluuio, vbi [u] confluit [x] altera [y] amnis ad ſummum flumen, vbi eſt Muſeum [z]. Circum huius ripas ambulatio [a] ſub dio [b], pedes
10 lata [c] denos. Ab hac ambulatione [d] in agrum verſus, ornithonis locus ex duabus partibus

h) *ὀρνιθοτροφεῖον I. I. G.* i) *Lenii a. V.* k) *Brunduſii a. V.* l) *edra P. 2. hedra Heru. exhedra* coniunct. *I. I-G. Vict. ex hedera* rel. m) *etiam Thuſculanum magnum aedificium I. I-G.* n) *Qui I. B. R. Wrat.* o) *Caſſino I. I-G.* p) *alium I. B. R. W.* q) *CCCCL* tantum *I. B. R. W.* r) *derectum P.* s) *Muſcum I. B. R. muſaeum. P.* t) *animio* iunct. *W. animo P. 1. amno Pol. 2. a Vinio* editi. u) *vrbi W.* x) *confluet P.* y) *alter P. 2. I. I-G. alt' annis W. alter* Morg. I, 101. z) *muſcum I. B. R. muſaeum P.* a) *eſt* inſer. *a. V.* verba: *ambulatio - - hac* deſunt *W.* b) *diuo a. V.* c) *latas H. A. Gr. G.* d) *ambulatio eſt P. W.*

5, 8 LAENII STRABONIS) Forte leg. *Laelii* Plin. 10, 50 *Auiaria primus inſtituit, incluſis omnium generum auibus, M. Laelius Strabo, equeſtris ordinis Brundiſii.* VRSIN.

5, 9 CVM HABEAM) Effeciſſe me puto diligenter legendo, adde etiam deſignando Varronis ornithone, vt operam non inutilem iis dare poſſim, qui operae pretium putauerint illum cognoſcere. Itaque etiam deformaui illum, tum veſtigiis quaſi perſequendis, hoc eſt ea, quam ichnographiam Graeci vocant totius ornithonis, (Tab. I.) tum tholo ipſo erecto dimidiatoque illa ratione, vt proſpectus intro pateat, (Tab. II.) Has qui tabulas conferre cum Varronis ſermone, ac noſtris obſeruationibus volet, ille haud paullo melius intelliget, ſpero, quid Varro dicat, quam contemplanda ſatis eleganti pictura, quam, a Pyrrho Ligorio acceptam primo, vrbis antiquae ſplendori inſeruit Iac. Laurus Tab. CXXVII, edit. Rom. A. 1612, deinde reuocauit in lucem Montfauconius Tom. III. antiquitatis illuſtr. P. I. p. 132. pl. 67. Numeros pedum ſequi difficile nobis erat, in primis cum nulla parte libri ſint vulgo, quam in numeris, corruptiores; et ad ſummam rei parum refert. Caeterum peruenit, cum iſta ſcripſiſſem, in manus meas Ro. Caſtelli liber ſplendidus et diuitiis gentis Britannicae dignus, *villae antiquorum illuſtratae*, Londini 1728 Anglice chartae auguſtae impreſſus. Hic oſtendit Architectum ſe eſſe, et pleraque haud paullo accuratius, quam a Ligorio factum erat, declarat; ſed eſt tamen, vbi deſiderari aliquid circa verborum Varronis intellectum queat, de quibus adiicere non nihil haud abs re fuerit, ne ſplendore illo externo abrepti quidam, hunc etiam Varronis optimum hac ex parte interpretem arbitrentur. Plura etiam ad Ornithonem Varronis contulit Turnebus, quae qualia dedit vir ſummus, vno deinde tenore proponere malumus, quam in particulas diſcerpta reliquis admiſcere, et turba quaſi elidere. Et ſane conſultum fuerit, lectorem etiam Scaligeri notas, ac denique noſtras vno tenore cum Varronis verbis conferre ſi quis iudicare de tota re voluerit.

5, 9 E VILLA IN VILLAM) Videtur legendum *in inſulam.* nam ſequitur *directum ab inſula, quae eſt ab imo fluuio.* ita enim legendum deletis vocibus: *ad muſeum.* Col. 8, 16 *Vmmidius Hoſpes Caſini Philippo formoſum piſcem e vicino fluuio dicitur poſuiſſe.* VRSIN. [Suſpicor Vrſinum legi voluiſſe, *a vicino fluuio:* quorſum enim alias locus Columellae?] Villa erat in ſumma parte fluminis, vbi illud influebat: inſula oriebatur ab ima parte, qua exibat: itaque *e villa in inſulam* pontibus flumen tranſibatur directum ab inſula, quae erat ab imo fluuio, vbi confluebat altera amnis. Sic enim Varro loquitur, vt Periplo lib. 1 *Propter hos fluit amnis, quam olim Albulam dicunt vocitatam.* POPMA.

5, 9 P. Ɖ CCCL) Quid ſi recta eſt primarum editionum lectio? ſupra obſeruauimus ad V. 1, 10, 3 Ɖ, ſiue D tranſuerſa linea iugulatam, notam videri numeri quadringenarii. hanc cum explicare vellet aliquis, factum fortaſſe vt et ipſa et illius interpretatio maneret.

5, 9 QVAE EST A VINIO FLVVIO) Fluvii nomen in antiquis perturbatum, non tamen receptam lectionem temere variaui: veterem tantum indicare volo: *Quae eſt animo fluuio.* De vero fluuii nomine nihil compertum habeo; *amnis* paullo poſt muliebri genere appellatur in fideliſſimis libris, quemadmodum ſaepe a vetuſtis auctoribus appellatam Nonius docet, qui etiam Varronis ipſius hoc exemplum adducit, περὶ πλούτου libro 1. *In hac ciuitate agros colunt arenoſos: propter hos fluit amnis, quam olim Albulam dicunt vocitatam.* VICTOR. Lege: *ab imo fluuio.* Nam *animo* pro *ab imo* ſcriptum fuit, praua ſcilicet librariorum conſuetudine, *u* in *b* et contra mutandi. Vt ſupra ſcripſerat librarius, *auuiridi*, pro *ab viridi.* Flumen, inquit, hoc ἀνώνυμον directum ab

partibus dextra et [e] ſiniſtra maceriis altis concluſus [f]. Inter quas [g] locus, qui eſt
ornithonis [h], patet in latitudinem P. XLVIII, deformatus ad tabulae literariae ſpe-
ciem cum capitulo. Forma qua eſt quadrata, patet [i] in longitudinem P. LXXII;
qua [k] ad capitulum rotundus [l] eſt, P. XXVII [m]. Ad haec, ita vt in margine quaſi 11
infimo tabulae deſcripta ſit ambulatio, ab ornithone [n] plumula, in qua media ſunt
caueae

e) *et e I. B. R.* f) *concluſis inter W.* g) *quos P. W.* h) *ornitonis W.* i) *in latitudinem pedes XLVIII.* inſ. *I. B. R. in latitudinem XLIII. W.* k) *Quo W.* l) *rotundum I. B. R. rhotundum W.* m) ſ. *XXXII.* n) *ornitone W.*

ab inſula, quae eſt *ab imo* fluuio, vbi eſt confluuium alterius amnis, ad ſummum fluuium, vbi eſt Muſaeum, patet pedes CCCCL. SCAL. Fluvii nomen ſi ponere voluiſſet Varro, ad primam potius eius mentionem poſuiſſet. Recepi itaque tanto magis emendationem, cui et libri et res ipſa fauent. Verum reddenda etiam ratio, cur voces *ad Muſeum* incluſerim, h. e. excludendas indicauerim. Voluit Varro vtrumque terminum longitudinis, quam aſſignauerat fluuio, (in quantum is villae ipſius pars erat,) indicare. Hoc breuiter dicere poterat, *directum ab inſula, ad muſeum.* Sed inferſit deinde tum inſulae poſitionem, tum muſei, hoc modo: *directum ab inſula (quae eſt ab imo fluuio, vbi confluit altera amnis) ad (ſummum flumen, vbi eſt) muſeum.* Feſtinans aliquis breviter ſcripſerat, vt Varronem ipſum primo cogitaſſe credibile eſt, *ab inſula ad Muſeum*, tum demum adiecit reliqua, vnde factum, vt voces *ad muſeum* bis ponerentur. Ceterum hanc lectionem etiam probat Pontedera. Sed paullo poſt, pro *altera amnis, alter* legi vult Morgagn. I, 101.

5, 20 PATET IN LATITVDINEM P. XLVIII) Haec verba alieno loco poſita ita reſtituenda videntur: *Inter quas locus, qui eſt ornithonis, deformatus ad tabulae literariae ſpeciem cum capitulo, qua eſt quadratus, patet in longitudinem P. LXXIII. in latitudinem P. XLVII. qua rotundus eſt P. XXVIII.* VRSIN.

5, 10 AD TABVLAE LITERARIAE SPECIEM) Locus ornithonis erat deformatus in figuram quadratam oblongam, in ſuperiore parte rotundus, columnatus: ſicut tabella literaria, in qua pueri ſcribunt, et litteras diſcunt, et forma quadrata, et in ſumma parte habebat appendiculam rotundam, (eam vocat capitulum) et perforatam, vt e paxillo poſſit ſuſpendi. In hoc autem loco extremo, quaſi in margine infimo tabulae, deſcripta erat ambulatio ab ornithone primula, in qua media introitus in aream ornithonis, per caueas tectaque. POPMA. Vide quae de tabula literaria notat Burmannus ad Petron. c. 46. SCHOETTG. Hic interpungere contra omnium editionum conſenſum nihil dubitaui. Primo generatim formam deſcripſit, cumque ea partim quadrata ſit, partim rotunda, ſingulatim de vtraque praecipit. Deinde lego: *forma qua eſt quadrata.* Plene, *qua* parte locus ornithonis *eſt forma quadrata;* vt reſpondeant, quae ſequuntur, *qua ad capitulum* rotundus eſt. Ita vertit etiam Caſtellus. Et video ita placuiſſe etiam Pithoeo.

5, 10 CVM CAPITVLO) Vocat *capitulum* appendiculam ligneam rotundam tabulae quadratae literariae impactam eamque perforatam, vt eſſet qui ſuſpenderetur tabella e paxillo. SCAL.

5, 10 FORMA, QVAE) P. Pithoeus ſubciſ. 1, 12 ita diſtinguit: poſt *capitulo* facit punctum. deinde legit: *forma, qua eſt quadrata, patet.* verba: *rotundus eſt*, omittit. Porro: *ad capitulum P. XXVII ad haec.* (i. e. 99, vel potius 100, ſi modo XXVIII legatur) *Ad haec* idem, quod praeterea. SCHOETTG.

5, 11 AB ORNITHONE PLVMVLA) Scribo indubitanter, *Ab ornithone, p. l. v. iii. via, in qua media ſunt caueae.* Nam ex his notis melius *plumella* ſuppletur, quam ex *p. viti. la.* quia nunquam veteres per compendium ſcripſerunt LA, cum latum vellent denotare. Sed neque haec mendo carent: nam tranſpoſita ſunt. legendum enim: *Ab ornithone p. LVIII via, qua iter in aream eſt, in qua media ſunt caueae.* Quam facile fuit ex III, literam, *m:* item ex *i. l* facere, cum id toties in veteribus libris contigerit? SCALIG. Quid ſi legamus? *Ita vt in margine quaſi infimo tabulae deſcripta ſit ambulatio ab ornithone P. l.* 48 *L. A* ſignificat in extremo loci, qui eſt ornithonis, (quem ad tabulae literariae ſpeciem deformatum dixit) ab ipſo ornithone, id eſt, poſt ornithonem, quaſi in ipſius tabulae literariae margine infimo, ambulationem fuiſſe eadem omnino longitudine, qua ſe loci ipſius latitudo exerebat, id eſt pedum 48, latitudine pedum 5. Quae ſi cui anguſtior paullo videatur, per me licet reponat pedes decem, vt in ſuperiore ambulatione. Haec P. Pithoeus loc. cit. SCHOETTG. *Ab ornithone* ita capio, vt paullo ante, *Ab hac ambulatione in agrum verſus ornithonis locus.* Nimirum eadem ambulatio eſt, de qua ante dixit. Itaque in voce *plumula*, quam corruptam omnes agnoſcunt, latere puto eundem numerum, quem ante dedit longitudini ipſius fluminis, et poſſe in ſcriptura veteri Langobardica impeditiore p. IϽCCCCuia h. e. pedum nongentorum via in *plumula* mutari apparet; adeo nulla vel abundat vel deficit linea. Caeterum *plumula* haec ſeruata tamen eſt a Caſtello, qui aduocat ad illam explicandam, quae

caueae [o], qua introrſus [p] iter in aream eſt. In limine [q], in lateribus dextra et ſiniſtra porticus ſunt primoribus columnis lapideis, intermediis [r] arbuſculis [s] humilibus, ordinatae, cum a ſumma macerie ad epiſtylium [t] tecta porticus ſit rete cannabina [u], et [x] ab epiſtylio [y] ad ſtylobaten. hae ſunt auibus omne [z] genus oppletae [a], quibus
12 cibus miniſtratur [b] per retem [c], et aqua riuulo tenui affluit. Secundum [d] ſtylobatis interiorem partem, dextra et ſiniſtra, ad ſummam aream quadratam, e medio diuerſae duae non latae, ſed [e] oblongae ſunt piſcinae ad porticus [f] verſus. Inter eas piſcinas

o) *cauiae P. cauia W.* p) *introitus in I. B. R. iter in* rel. editt. *introitus itur in P. introitus it in W. introrſus iter Ryck.* q) *lumine W.* r) *pro mediis I. B. R. W. Pol.* 1. *praes mediis P.* 2. s) *artibuſculis W. P.* 1. *atribuſculis P.* 2. t) *epiſtilum I. B. R. epiſtilium W.* u) *canabina a. V.* x) Verba: *et ab epiſtylio ad ſtilobatem* deſunt *I. B. R.* y) *epiſtylo ad ſtilobate P. W.* z) *omnigenus* coniunct. *P.* 1. *omnis generis Pol.* 2. a) *completae W.* b) *adminiſtratur P. I. B. R. I. I-G.* c) *rete W. I. B. R. I. I-G.* d) *Sed W.* e) *ſed* abeſt *P.* f) *porticulas I. B. R. porticuas P. W.*

de *plumandi* arte, *plumariis* artificibus, *plumatisque* ſeu *plumatilibus* veſtibus diſputat Salmaſius ad Vopiſci Carinum p. 850 ſq. Hack. putatque nomen illud translatum a veſtimentorum diſtinctione, ad ornatum hortorum, et deſcriptionem pulvillorum, quae *parterre* a Gallis vocatur. Ferri hoc fortaſſe poterat, ſi faueret ordo verborum et qui vulgo vocatur contextus. Sed incipit Varro deſcribere ornithonem ſuum ab *infimo tabulae*, quod profecto non eſt capitulum, de quo vltimo loco agit Varro. Poſſunt Caſtelli rationem videre, qui libro carere coguntur, in Actis Erudit. Lipſ. A. 1731 p. 111 ſequ. non negligenter a nobis expoſitam.

5,11 IN QVA MEDIA SVNT CAVEAE) Has oportuit eſſe ſuſpenſas, vt certe fuiſſe veriſimile eſt, aut longitudinis ipſius menſura comprehendi, ſi quidem vt ſuperioris loci latitudini, ita quoque huius ambulationis longitudini pedes 48 tribuamus. Idem Pithoeus. SCHOETTG. *Caueae*, id eſt, introitus pergulati, ſimiles caueis theatrorum; plures, credo ſpectaculi iucundioris cauſa, vt totus margo infimus huius tabulae eiuſmodi caueis oppletus eſſet. Caſtellus pingit nobis inter areolas pergulam loculatam, *Alcoues.*

5,11 QVA ITER IN AREAM EST) Antiqua hic etiam lectio perturbata, et ſane totum caput crebrioribus maculis inquinatum: *Qua introitus itur in aream eſt.* Quomodo corrigi locus debeat, ſi vitium etiam in communi eſt, non video. VICTOR. Tollo in antiqua lectione illud *itur:* nam conflatum eſt ex cauda illius, *introitus.* Et lego: *qua introitus in aream eſt.* SCAL. V. C. *qua introitus in aream eſt.* deinde legendum: *arbuſculis h. ordinatis - - rectae porticus ſint* etc. Item *ſecundum ſtylobatas interiore parte dextra, ac ſiniſtra - - e media* etc. id eſt area. Nam ſtylobata, ſiue vt Vitruuius appellat, ſtylobatae, in area introeuntibus dextra et ſiniſtra erant, ac earum interiores partes ad aream ſpectabant, poſteriores ad porticus. VRSIN. Vnius literae facili mutatione ſic repono, *qua introitus, iter in aream eſt*, vt ſignificet Varro, qua introitus in ambulationem erat, iter quoque in aream fuiſſe. Haec Pithoeus. Codex Ryckianus expreſſe legit: *qua introrſus iter in aream eſt.* Iudicent eruditi, annon haec ſit vera lectio SCHOETTG. Certiſſimam equidem puto. pruriebant manus ita reſcribere ante paullo, quam de hac auctoritate mihi conſtaret.

5,11 IN LATERIBVS) Quibus pedes LXXII tribuerat, vbi altis maceriis clauſus erat locus ornithonis. itaque hae porticus extra maceriem habebant, vt intro in ornithonem videri non poſſet, intus columnas; a ſumma macerie ad epiſtylia, ſitu horizontali, quem vulgo vocant, id eſt, ad finitorem extenſa erat retis cannabina, quemadmodum etiam inter columnas, ſitu perpendiculari ab epiſtylio ad ſtylobatem Caſtellus duas ad imam tabulam non porticus, quas oblongas eſſe putauerim, ſed columnationes fere quadratas collocat, macerie nuſquam concluſas, quod tamen ſatis aperte indicat Varro. Maceries autem illas ad dextram ſiniſtramque longas, nudas relinquit, contra verba noſtri, quae eo minus intellexiſſe videtur Caſtellus, quod prauam diſtinctionem ſecutus eſt.

5,11 INTERMEDIIS ARBVSCVLIS) Fortaſſe *promediis*, vt *promiſcuus.* PONTED.

5,11 PER RETEM) Et hic et aliis etiam locis virili genere in antiquis libris Retis a Varrone vſurpatur. Sed Plautus etiam Rudente ita illum appellauit: alii vetuſti ſcriptores, vt grammatici teſtantur. VICTOR. Difficilis de genere retis diſputatio. Hic certe foemininum agnoſcunt omnes libri. Plauti locus Rud. 4, 3, 45 ambiguus. Grammatici certant.

5,12 SECVND. STYL. INTER. PARTEM) Quae nimirum aream interiorem reſpicit, non quae maceriam exteriorem.

5,12 E MEDIO DIVERSAE) h. e. vt poſtea explicat, per ſemitam inter vtramque procurrentem diuiſae.

5,12 SE-

nas tantummodo acceſſus ſemita in tholum [g], qui eſt vltra [h] rotundus [i] columnatus, vt eſt in aede Catuli, ſi pro parietibus feceris [k] columnas. Extra eas columnas eſt ſilua manu ſata, grandibus arboribus tecta, vt infima perluceat, tota ſepta maceriis altis. Intra tholi [l] columnas exteriores lapideas, et totidem interiores ex abiete 13
tenues, locus eſt P. V latus. Inter columnas exteriores pro pariete reticuli [m] e neruis [n] ſunt, vt perſpici [o] in ſilua poſſit, et quae [p] ibi ſunt, neque auis [q] eas [r] tranſire. Intra interiores columnas pro pariete rete auiarium [s] eſt obiectum. Inter has, et [t] exteriores gradatim ſubſtructum [u] vt θεατρίδιον auium [x]. mutuli crebri omnibus [y] columnis impoſiti [z], ſedilia auium. Intra retem [a] aues [b] ſunt omne † genus, maxime 14
cantrices [c], vt luſciniolae [d], ac [e] merulae, quibus aqua miniſtratur per canaliculam [f], cibus obiicitur ſub retem [g]. Subter [h] columnarum [i] ſtylobatem † eſt lapis a falere pedem

g) *colum W.* h) *intra W.* i) *rutundus P. rhotundus W.* k) *ferreis colundas W.* l) *tholis W.* m) *reticule, neru.* (ſic) *W.* n) *veruis P.* o) *proſpici I. B. R. W.* p) *quam W. qui P.* q) *animus W.* r) *ea I. B. R. W.* s) *auiarum W.* t) *et* abeſt *I. B. R. W.* u) *ſunt ſtructa I. I-G.* x) *auium mutulis crebris I. I-G.* y) *in omn. a. V.* z) *impoſiti* deeſt *W. impoſitis I. I-G.* a) *rete a. V.* b) *ſunt auium I. B. R.* †) *omnigenus P.* c) *chantatrices W.* d) *luſcinolae P. W. Ienſ. luſiniolae B. R.* e) *ac* omitt. *I. B. R.* f) *canaliculum a. V.* g) *rete a. V.* h) *Subtus P.* i) *columnarium W.* †) *ſtilobatus W. ſtilobatem Heruag.*

5, 12 SEMITA IN THOLVM) Tholus erat appendicula ornithonis velut capitulum rotundum, diſtinctum duplici ordine columnarum, quarum exteriores, quae ſpectabant ſiluam, erant lapideae, interiores abiegnae. Sub hoc intrinſecus erat hemiſphaerium, cuius in ſumma parte ſtellarum ortus obituſque deſcriptus, ita vt horas indicarent: in medio deſignati erant octo venti in circulo, qui centrum ſemiglobi ambibat, vt Athenis in horologio fecerat Andronicus Cyrrheſtes: de quo meminit Vitruuius libro I. POPMA.

5, 2 QVI EST VLTRA) Intell. aream quadratam et extra eam, tanquam appendicula.

5, 12 IN AEDE CATVLI) Cimbros cum C. Mario fudit, quem laudat etiam Plin. 17, 1 ſ. 1. Fuit in palatio Reg. X, et contigua Ciceroni, qua cum etiam iungitur a Victore.

5, 13 PRO PARIETE) Hoc loco vtitur P. Victorius Var. lect. 32, 18 ad emendandum Caeſ. B. G. 4, 17 in deſcriptione pontis, vbi *ſublicae* dicuntur *pro pariete ſubiectae*. Legebatur ante *pro ariete*, quod intelligere ſe negant viri ſummi. Cum vero Metaphraſtes Graecus *arietem* κριὸν agnoſcat, et *aries* poſſit eſſe, qui alias eſt *capreolus*, obliquum tigillum, nempe cantherium, e contrario inclinatum ſuſtinens, ad modum breuioris cruris in Graeca minuſcula litera λ; cum denique *paries* difficilius etiam locum hic tueri videatur: malim ego apud Caeſarem legere, vt ſemper lectum *pro ariete*, et vel retinere figuram Dauiſii, cui probari *parietem* potuiſſe minor; vel ponere *obnitentem* tignis obliquis ſuum cuique *arietem*. Quid ſi Cicero ad hanc ſignificationem reſpexit Top. 17 *Ex quo aries ille ſubiicitur in veſtris actionibus: ſi telum manu fugit magis, quam iecit.* Obſeruare licet, de defenſione ſermonem eſſe illius, qui quem noluerit feriiſſe dicatur. Hic non *ariete* opus eſt eo, quo quatiuntur muri, neque etiam is *ſubiicitur aries*: ſed eo *ariete*, quo inclinata et lapſura alioquin fulciuntur. Neſcio quid alii. Sed mihi videtur pluris eſſe vna corona ob ciuem ſeruatum data, pluribus haſtis ei datis, qui hoſtem percuſſit. Melius vel modeſtiſſimo in ſumma doctrina Victorio teſte, de literis meretur, qui locum obſcurum ab emendatione intempeſtiua vindicat, quam qui decem alios ingenioſe emendat.

5, 13 VT ΘΕΑΤΡΙΔΙΟΝ) Videtur legendum *vti* θεατρίδιον. VRSIN.

5, 14 SVBTER COLVMNARVM STYLOBATEM EST LAPIS) Lapis ἀρχαϊκῶς in foeminino Ennius, *Tanto ſublatae tunc agmine ſunt lapides. Lapidem* vocat, qui pro ſtereobate ſubſtruitur ſtylobatae. *Falere* vocat id, quod magis proprie eſſet pila, χηλὴν vocat Thucydides, Virgilius *ſaxeam pilam.* Et verbum apud Lucretium oppilare -- *oppilare oſtia contra.* Suſtinet autem falere totum periſtylii onus, et ſtagno oppoſitum et oppilatum eſt. Itaque pilae litoribus immolitae a veteribus propterea *Faleria* dicuntur, quia antea *Haleria* dicerentur, παρὰ τὴν ἅλα. Argumento, quod *Falerii* populi ita dicti ſint, quia apud eos ſal fieret, prius *Halerii* dicti, auctor Feſtus. Niſi ſit, quod omnia alta φάληρα vocabant Graeci. *Culcitas* vocat toroſas ſtylobatae proiecturas, extra ſolidum procidentes, vt eſt videre in periſtyliis monachorum, in quibus puluinatae coronae ſtylobatarum extra perpendiculum praebent opportunas ſedes feſſis deambulando: quae, quia pedibus calcari poſſunt, *culcitae* dictae: ſeu, quod verius puto, quia ſimiles ſunt culcitarum toris in lecto conuolutis. Doctiſſimus vir quaedam dixit de Falere: in quibus quod a candore dictum putat, mihi non perſuadet. Sed quod *Faleſas*

pedem et dodrantem alta‡ ipſum falere ad duo pedes altum a ſtagno, latum ad quinque, vt in culcitas [k] et columellas [l] conuiuae pedibus circumire poſſint. Infimo intra falere eſt ſtagnum cum margine pedali, et inſula in medio parua. Circum falere et [m] naualia [n] ſunt excauata anatium [o] ſtabula. In inſula eſt columella, in qua intus axis

‡) *altus I. I-G.* k) *culcitris I. B. R.* l) *collumellas W. columnellas a. V.* m) forte leg *vt* n) *natatilia I. I-G.* o) *anatum I. B. R. adnatandum W.*

leſas lingua Normanorum a *Faleribus* dictas conatur probare, id homini vlli Septentrionali non perſuadebit. Interroga enim de hoc vocabulo Saxonem hominem, aut Germanum, et quemuis ex illis partibus, vnde originem trahunt Nortmanni, ſtatim reſpondebit, *Fales* aut *Fels* eſſe rupem, neque aliud eſſe niſi id, quod Nortmanni vocant *Faleſe.* SCALIG. Stylobatae ſiue baſi columnarum ſubſternebatur lapis validus pro fundamento. Eum ſuſtinebat falere, in quod coronae ſtylobatarum proiiciebantur, in modum culcitarum, vt in eas conuiuae circumire, et requieſcere poſſent. Circum falere erat, latiſſimus margo ipſius ſtagni, ſimilis nauali, paullatim cliuo ſubſidente, vt tanquam e litore deſcenderetur in aquam. Ex ſuggeſto ſiue eminentia faleris, vbi alioquin erant περιπετάσματα, prodibant anates in ſtagnum. Erat autem falere moles lapidea in orbem ducta, et oppoſita ſtagno: cuius vſum in piſcinis oſtendit Columella lib. VIII [17. 10] his verbis: *Proiiciuntur in gyrum moles, ita vt complectantur ſinu ſuo, nec tamen excedant ſtagni modum. Sic enim et maris atrocitas obiectu crepidinis frangitur, et in tranquillo conſiſtens piſcis ſedibus ſuis non exturbatur.* Origo nominis a Graeco φάλα quod caput etiam ſignificat, vt ab eodem φάλαρα, phalerae. nam prominent in altum proiectae iſtae moles, et quaſi caput efferunt aquis. a quo Belgae eas vocant *Hoeffden*, id eſt, capita. POPMA.

5, 14 EST LAPIS A FALERE) Primum erat ſtagnum in ipſo tholo cum margine pedali: circum ſtagnum falere duos pedes altum ab ipſo ſtagno, quinque latum verſus columnas: ab eo ſurgebat alius lapis, qui ſubter ſtylobaten columnarum erat, altus pedem et dodrantem: in medio ſtagno erat inſula parua. deinde legendum ex V. C. *infimo in falere.* Item, *circum falere vti naualia* etc. nam ita eſt in V. C. et ſupra dixit, *vti* θεατρίδιον. Ea enim cubilia erant inſtar naualium. VRSIN.

5, 14 IPSVM FALERE) Hoc igitur falere pro lecto et ſtrato eſſe debebat accumbentibus circa menſam, quam inſula ſuſtinebat, conuiuis, ita tamen latum, vt et poſt eos circumiri poſſet, et in culcita aſſideri. Falere igitur hoc ſtibadii vſum praebet, ſed non ponitur pro ipſo ſtibadio, quod vult Caſtellus. Caeterum ſtibadium Plinii 5 ep. 6 f. 36 ſimilitudinem aliquam habet tholi Varronis.

5, 14 VT IN CVLCITAS) Recte interpretatus eſt culcitas Scaliger, et putarim ipſum lapidem pedem et dodrantem altum, de quo modo dixit Varro, in culcitas formatum, ſedilium vſum praebuiſſe. Eſſe enim hanc ipſam altitudinem aſſidere volentibus commodam, apertum eſt. Etiam hic notandus eſt Caſtellus, qui, quid rei eſſet culcita, cum docere vult, ipſe non intelligere ſeſe declarat. Verba eius ſunt *Culcita was the Mat behind on which the waiters ſtood:* locum miniſtrantibus relictum, vel ipſis conuiuis ſurgentibus, venientibusque: illum tegetibus tapetibusque ſtratum fuiſſe, (*Mat or Carpet*) vel quacunque alia re, quae calcaretur, itaque *culcitram* ab *inculcando* dictam. Huius rei auctorem laudat Varronem ipſum lib. 4 de L. L. cui tamen nihil eiuſmodi in mentem veniſſe, liquido apparere puto conſiderantibus. De lectorum generibus loquitur Varro, et in his etiam ait eſſe culcitas p. 40, *quod in ea ſagum, aut tomentum, aliudue quid calcabant, ab inculcando culcita dicta.* Quoties noſtri *calcare* et *inculcare* ponant pro *farcire*, Index noſter docet. Hic ad tholum ornithonis vnus puer miniſtrat, cui nihil negotii eſt in culcita; ſed hoc tantum opus habet, vt rotam, prout vſus eſt, circumagat.

5, 14 INFIMO) h. e. *in infimo*; forte quoque ita legendum.

5, 14 STAGNVM) i. e. fons reſtagnans, quem non latum fuiſſe inde apparet, quod menſa illum ſeu rota, cuius orbile pro menſa eſſet, obtexit. Caeterum, vt poſt dicetur, ex hoc ſtagno per riuum, credo tectum, aqua in piſcinam vtramque influxit. Ad hoc genus ſtagna reſpexit Seneca nat. quaeſt. 3, 17 *In cubili natant piſces, et ſub ipſa menſa capitur, qui ſtatim transferatur in menſam.*

5, 14 INSVLA PARVA) Vix pedalis fuiſſe poteſt, ſi cum menſuris Varronis reliquis compares. Noſtrum diagramma ad numeros exigere tanto minus viſum eſt, quod ob incredibilem librariorum hac in re oſcitantiam multo minus quam in aliis rebus quidquam certi conſtitui poſſe credebamus.

5, 14 CIRCVM FALERE ET NAVALIA) In excuſis antea *Natatilia.* In cunctis Mſſ. *naualia,* cur tantum conſenſum veterum codicum damnarem, non fuit. VICTOR. *Circum falere*, i. e. in circuitu, vbi, quod poſtea dicit ſ. 16, ſolent eſſe περιπετάσματα. Nimirum de lectis accubitoriis, quorum vicem hic ſubit falere, *peripetaſmata* dependebant, qua voce etiam alias vtitur

axis [p], qui pro menſa ſuſtinet rotam radiatam, ita vt ad extremum, vbi orbile [q] ſolet eſſe acutum [r], tabula [s] cauata ſit, vt tympanum in latitudinem duo pedes et ſemipedem, in altitudinem palmum. Haec [t] ab vno puero, qui miniſtrat, ita [u] vertitur, vt omnia vna ponantur et ad bibendum, et ad edendum [x], et admoueantur [y] ad omnes

p) *aſſis I. B. R.* q) *oribile W.* r) *acuitum P.* s) *vna* inſ. *I. B. R.* t) *Hoc W.* u) *inuertitur W.* x) *comedendum W.* y) *admouentur W.*

vtitur Varro, vbi de apparatu lecti conuiualis ſermo eſt de L. L. 4 p. 40, 15. Haec anatium ſtabula non incommoda ſunt (ab *odore* ſi diſceſſeris *alieno*, qui opplet nares V, 3, 4, 3) conuiuis, quod non dependent Romano more pedes, vt nobis aſſidentibus, ſed in ipſo falere protenduntur poſt conuiuam in ſinu recubantem.

5, 15 IN INSVLA EST COLVMELLA) Columella erat cauata, quae inferne continebat aquam. In ea intus axis ſuſtinebat rotam, habentem radios item cauos, qui mechanicis expreſſionibus ſuperne excipiebant aquam, et immittebant in conuiuas. Ad extremum axis, vbi orbile ſolet eſſe acutum, cum pertranſiuit foramen rotae, erat impacta tabula caua, quae radios velut tympanum contegeret; in qua apponebantur cibi. Orbile eſt capitulum axis, in quo modiolus rotae voluitur: qua forma dicitur librile, et molile apud Catonem. Tympanum eſt teſtudo ſupra radios rotarum, cui Varro comparat tabulam cauatam, quae pro menſa erat. Virgil. lib. IV Georg. *Hinc radios triuere rotis hinc tympana plauſtris.* vbi Iunius Philargyrius: *Rotas ex ſolidis tabulis factas tympana appellauit.* Probus ad illud Virgilii: *Eleuſinae matri voluentia plauſtra.* Imperiti ea plauſtra appellant, ſunt enim vehicula, quorum rotae non ſunt radiatae, ſed tympana cohaerent axi, et iuncta cantho ferreo. axis autem cum rota voluitur. nam rota circa eiusdem cardinem adhibetur. POPMA.

5, 15 VBI ORBILE SOLET ESSE ACVTVM) Nihil minus *orbile* eſt, quam id quod vult doctiſſ. Turnebus. Nam procul dubio *orbile* vocat, quam Graeci σύριγγα, et poetae χνόην. Id erat axis capitulum ſeu cardo, quod in modioli foramen conueniebat. Pro eo tabula caua ad modum tympani erat in ſummo impacta, quae exciperet medium rotae, ita vt modius ipſe in eius cauum iniret, vt in acetabulum. Quo nomine verſatilem intelligamus. Atque ita, quantum poſſumus, receptam lectionem tuemur. Sed ſi propius inſpiciamus, eam non carere vitio, haud dubie animaduertemus. Nam quid eſt, obſecro vos, *vbi orbile ſolet eſſe acutum:* nam orbile non ita deſinit in mucronem, vt acutum dici poſſit. Deinde quid erit illa *tabula?* an ita vlla eius craſſitudinis eſſe poteſt, vt tantum excauetur quantum ad modium rotae excipiendum ſufficiat? Sed quid cauillamur? legendum enim omnino: *ita vt ad extremum, vbi orbile ſolet eſſe, acetabula cauata ſit, vt tympanum in latitudinem duo pedes*, etc. Nam Columella, inquit, loco cardinis, qui conuenit in cauum modii, habet acetabulum, in quod potius ipſe rotae modius conuenit. *Acetabulam* dixit, vt mandibulam, non autem acetabulum, ἀρχαϊκῶς. Ita fit vt quoties corruptas lectiones interpretari conamur, nihil aliud quam nos traducamus. Quod ſane pene contigiſſet nobis, niſi mendum odorati eſſemus; quamquam nihil abſurdum in recepta lectione expoſuimus; cum tamen Turnebus non ſolum non falſam tueatur lectionem, ſed et longe aliena ſententia exponat. SCAL. Res ipſa loquitur, et oſtendit praeclare contra Scaligerum Schefferus, cuius verba poſt Turnebi cogitata dabimus deinde, *orbile* intelligendum eſſe externam partem rotae ſ. peripherian. Illud *orbile* ſolet eſſe aliquantum extenuatum et *acutum*, quod vſus hodiernus declarat. Schefferus tamen emendationem proponit minime improbabilem. Quid ſi *arcuatum* legamus? hoc eſt, ex pluribus arcubus compoſitum, quas abſides Graeca voce vocamus, quibus canthi imponuntur ferrei.

5, 15 VT TYMPANVM) Acetabulum illud, vel, vt ipſe loquitur, acetabulam comparat tympano matris Idaeae, tergore bubulo detracto. nam cauum omnino eſt. Nollem accidiſſe doctiſſimo viro, vt de tabula, quod habet vulgata lectio, ea referret, quae ne ipſe quidem, ſi diligentius rem examinaſſet, intelligere poſſit. ſed, vt diximus, ex illo *acetabula*, factum ab imperitis librariis, *acutum*, *tabula*. Quorum errorem fouit ἀρχαϊσμοῦ ignoratio, qui non animaduerterint talia nomina veteribus etiam foeminino genere enunciari. Vt *Mandibulum*, *mandibula*; *Vertibulum*, *vertibula*; *Manibulum*, *manibula*; *Decipulum*, *Decipula:* et infinita talia. SCALIG. Qui vel ex Indice noſtro, quid tympanum ſit, cognouerit, iam porro notet, cauum illud loculatum fuiſſe ad aquam calidam vel frigidam continendam. Frigida ex ipſo fonte quidem ſuppeditari potuit, praeſertim ſi is per axem, qui menſam ſuſtinebat, cauum ſaliit, aqua inter radios rotae ad implendum ſtagnum recidente. Quin radii etiam nonnulli cauati in axim hiantes, per ipſum illud orbile, tympani inſtar cauum, tranſire, et epiſtomiis in exitu praedita eſſe potuere.

5, 15 HOC AB VNO PVERO) Nimirum in reliquis tricliniis alterum fere menſae latus vacans acceſſum facilem miniſtrantibus praebebat; quod vetuſtae imagines aperte demonſtrant. Hic rotundum falere conuiuis quidem ſurgendi facultatem

Yy

16 omnes conuiuas. Ex ſuggeſto faleris, vbi ſolent eſſe περιπετάσματα [z], prodeunt [a] anates [b] in ſtagnum, ac nant, e quo riuus peruenit [c] in [d] duas, quas dixi, piſcinas, ac piſciculi vltro ac citro [e] commeant [f]: cum, et aqua calida et frigida ex orbi [g] ligneo menſaque, quam dixi in primis radiis eſſe, epitoniis [h] verſis ad vnumquemque [i], factum

z) *periſtetaſmata Ienſſ. peripataſmata W.* a) *proderint W.* b) *anatas W. aues I. B. R.* c) *prouenit I. B. R.* d) *ad W.* e) *cito W.* f) *cometant W. commetant. P.* g) *orbe I. B. R. I. I-G.* h) *epiconiis W. epiſtoniis P. epiſtomiis I. B. R.* i) *vnumquodque P. 2.*

cultatem et circumeundi praebebat, miniſtratores non capiebat, non propter anguſtias tantum, ſed propter altitudinem menſae prope aequalem. In ipſo itaque tholi ingreſſu, quantum patebat ianua, lacuna in faleri relicta acceſſum dabat ad rotam ſeruulo miniſtranti: qui nutibus conuiuarum intentus, vnicuique, de quo vellet ferculo, ſignificanti, rota circumacta illud admouebat. Quale quid noſtra etiam aetas machinata eſt circa *menſas*, quas appellant *confidentiae*, vbi machinae verſatilis ope vnus homo aliquot conuiuis, qui ſine ſtrepitu et aurito miniſterio eſſe volunt, ſufficit. Sed credibile eſt in ipſo etiam faleri columellas eminuiſſe quaſdam, quibus menſae ſingulorum conuiuarum, ſiue orbes fuerint, ſiue quadrae, imponi, manusque ipſae requieſcere potuerint. In menſa quidem magna, ſiue rota niti vix conſultum.

5, 16 ΠΕΡΙΠΕΤΑΣΜΑΤΑ) Vid. ad ſ. 14. vbi interpretati ſumus.

5, 16 EX ORBI LIGNEO MENSAQVE) *Orbem* intelligit eam rotam, de qua iam ſuperius dixit, fuiſſe pro menſa columellae impoſitam. Et ne quis dubitaret, quaſi ἐπεξηγεῖται, cum eundem orbem vocat *menſam*. Ad aliud refert doctiſſimus vir: vt ſane mirer, quid in mentem tanto viro venerit, cum ea, quae melius taceri poterant, chartis ſuis illeuerit. SCALIG.

5, 16 IN PRIMIS RADIIS) Omnino legendum, *in priuis radiis.* Nam epitoniis (eae ſunt machinae, puta rotae, ad aquam exprimendam) verſis, ad vnumquemque actum aqua frigida et calida ex ipſis radiis orbis, ſeu rotae, quam menſam vocat, exprimebatur conuiuis, columellam enim, quae ſuſtinebat orbem, ſeu rotam, cauam fuiſſe oportet. quae aquam inferne conceptam, quotiescunque epitonia verſarentur, ſuperne per radios rotae, qui et ipſi caui erant, emitteret in conuiuas, et quaſi efflaret. fiebat enim mechanicis expreſſionibus. Certe hac deſcriptione nihil planius, nihil lucidius: vt ne minimum quidem in ea aſſequenda laborauerimus. *Priuum* veteres dixiſſe pro ſingulo, et pueri ſciunt. SCAL. Nihil opus eſt emendatione Scaligerana, ſi orbile intelligamus, vt intelligendum eſſe cum Scheffero oſtendimus, et hic ipſe locus declarat. De *epiſtomiis*, (quibus tamen et Pol. fauet, cum legat *epiſtoniis*) vel *epitoniis* non contendam, modo eadem hoc quidem in loco ſignificatio admittatur, quam in Indice Budaei verbis explicamus. Scaligerum plane hic fugiſſe videtur ratio.

5, 16 EPITONIIS VERSIS) Antea in excuſis, *Epiſtomiis:* veriorem eſſe *Epitoniis* lectionem putaui. nam ita in cunctis manu ſcriptis inueni; et huic rei vocabulum hoc valde accommodatum eſt, quo etiam Vlpianus iuris conſultus vſus eſt, de Actionibus emti et venditi. L. fundi *Caſtella plumbea, putea, opercula puteorum, epitonia, fiſtula applumbata, aut quae terra continentur, quamuis non ſint affixa, aedium eſſe conſtat.* Vidi etiam vetuſtiſſimum Vitruuii codicem, in quo ita hic locus e decimo libro ſcriptus eſſet: *motione vero vectium vehementiore ſpiritus frequens compreſſus epitoniorum aperturis influit.* Cum excuſi formis habeant *Epiſtomiorum. Epitonia* (vt nomen oſtendit) inſtrumenta ſunt, quibus chordae funesque intenduntur. VICTOR. Illud *eſſe* infultum eſt huic loco, quia male legebant *factum*, pro *actum*. Legendum eſt enim, *in priuis radiis, epitoniis verſis, ad vnum quemque actum*, etc. *Epitonia* autem, vt diximus, ſunt rotae mechanicae, quae funibus intenduntur, aut aliud quid ad exprimendam aquam. Nam non ſemper rotas ſignificat, vt in Vitruuio, lib. X. *ſingulis autem canalibus ſingula epitonia ſunt cluſa manubriis ferreis.* Quicquid eſt, non ad emittendam ſed ad exprimendam aquam fuiſſe, indicat etymon, quod non ſine intentione hoc fieret. Vlpian. de Actionibus emt. vend. L. Fundi: *Caſtella plumbea, putealia, epitonia fiſtulis applumbata* etc. Igitur *epitonia* non ſemper rotas ſignificare, vel ex loco iam Vitruuii prolato, item ex ipſo Vlpiano patet, qui dixerit *epitonia fiſtulis applumbata.* SCAL. Legendum *epitoniis*, de quibus vid. Vitruuius. VRSIN. v. Bynkersh. Obſ. 5, 9. p. 47. ſ. qui noſtram ſententiam, de qua in Ind. firmat.

5, 16 FACTVM SIT, VT FLVAT) Scriptum prius fuiſſe puto: *Sic adfluat in conuiuam.* Nam *at* pro *ad*, et *illut* pro *illud* ſcripſiſſe librarios illos, vulgo notum eſt. Ergo non dubium eſt, quin totus locus ita legendus ſit: *Cum et aqua calida, et frigida, epitoniis verſis, ad vnumquemque actum, ſic adfluat in conuiuam. Ad vnumquemque actum*, εἰς ἑκάστην περιαγωγήν. nam verſabat rotam, quae pro menſa erat, puer, quotiescunque noua fercula adferebat. quod ſane ex iis, quae ſupra dicta ſunt, confirmatur: *Haec ab vno puero, qui miniſtrat, ita vertitur, vt omnia vna ponantur*

ſtum ſit[k], vt fluat in conuiuam. Intrinſecus ſub tholo ſtella lucifer interdiu, noctu 17 heſperus, ita circumeunt ad infimum hemiſphaerium[l], ac mouentur, vt indicent quot ſint horae. In eodem hemiſphaerio[m] medio circum cardinem eſt orbis ventorum octo, vt Athenis in horologio, quod fecit Cyrrheſtes[n]. ibique eminens radius

k) *ſit vt flāt conuiua W. ſic vt fluat* omnes al. l) *emiſperium W. hemiſpaerium Ienſſ. hemiſperium B. R.* m) *emiſperio W. hemiſperio B. R. hemiſpaerio Ienſſ.* n) *Cypreſtes* ante Commel. omnes.

ponantur et ad bibendum, et ad edendum, et admoueantur ad omnes conuiuas. Quomodo autem haec legenda cenſeat maximus vir, et olim amicus noſter Adrian. Turnebus, omnibus, qui eius Aduerſaria terunt, notum eſſe puto. De quibus nihil aliud dicam, quam nihil tam alienum eſſe a mente Varronis, quam quomodo ipſe hunc locum reconcinnauit. Tamen nihil a tanto viro ſcriptum eſt, quod non libenter, propter exiſtimationem hominis, et amicitiam noſtram, amplectamur. SCAL. Senſus ad rationes noſtras appoſitus ille eſt, *cum factum ſit, vt epiſtomiis in vnumquemque verſis, aqua calida vel frigida,* prout opus videbitur, *fluat in conuiuam,* qui illam vel manibus lauandis adhibere, vel excipere ſcypho, vel vino admiſcere, prout viſum fuerit, poteſt.

5, 17 STELLA LVCIFER INTERDIV, NOCTV HESPERVS) Magnifice hic ornithon, vel delicate potius, conſtructus erat, ſi in eo ſiderum etiam curſus conſpiciebatur, et ſtellarum erat ortus obituſque deſcriptus. Priſci illi, caeleſtis rationis ignari, diuerſas ſtellas Phoſphorum et Heſperum exiſtimabant. Parmenides primus vnam eandemque eſſe inueſtigauit: alii Pythagoram dixerunt. Φωσφόρον Latino nomine Varro *Luciferum* appellauit. Catullus, quae ἕσπερον Latine exprimeret, *Noctifer* finxit, nam *veſper* a Graeco vocabulo declinata, Graeca vox videtur. in Epithalamio autem hoc fecit, verſiculo illo, *Nimirum Oeteos oſtendit Noctifer ignes,* Ita enim corrigendus eſt: excuſi, alii *Eoos,* alii *Aetherios* habent: manu ſcripti *Oeteos.* Ita autem legendum eſſe, teſtimonio etiam optimi poetae confirmatur: qui in paſtorali carmine inquit, *Sparge marite nuces, tibi deſerit Heſperus Oetam.* id eſt, nox fit, et veſper iam ſurgit, ex eo enim monte, nocte aduentante, ſtellae ſurgere videbantur. Illud autem ſignum expectabatur, ſtatimque virgo domum mariti deducebatur. Eo igitur viſo, iuuenes quid dicturi eſſent ſecum cogitare coeperunt: contra puellae, ſtudio iuuenum animaduerſo, cognouerunt veſperum exortum. ante enim ortum illius non erat neceſſe feſtinare. Eſt autem epithalamium illud e genere eorum, quae Graeci (quod ab ortu veſperi ad mediam vſque noctem canerentur, donec ſomnum caperent) κατακοιμητικὰ appellabant. VICTOR. Plin. 2, 8 *infra ſolem ambit ingens ſidus appellatum, Veneris alterno meatu vagum, ipſisque cognominibus aemulum Solis ac Lunae. Praeueniens quippe et ante matutinum exoriens, Luciferi nomen accipit, vt ſol alter diem maturans: contra ab occaſu refulgens, nuncupatur veſper, vt prorogans lucem, vicemque lunae reddens.* etc. Lucifer igitur Sol: Heſperus, luna. Nam ita directae lineae in hemiſphaerio infimo, vt interdiu ſol, noctu vero luna horas indicaret. VRSIN.

5, 17 AD INFIMVM HEMISPHAERIVM) h. e. in margine concaua tecti hemiſphaerii parte conuiuis obuerſa. Caeterum non arbitror illud horologium fuiſſe automaton. Quid enim pueri horarum nuncii, et operoſa ſolaria vmbris tempus metientia ſibi voluere, ſi ita iam tum vulgata fuit ars automatorum? Et, (quam prope demonſtrationem puto) qui potuit praetermittere Plinius, qui lib. 7 extr. clepſydram publicam celebrat. Itaque et hic falli puto Caſtellum, qui automaton intelligit. Quae de Archytae et Archimedis operibus dicantur, ſcio. Sed idem non puto, vulgata eſſe illa artificia, ſi qua tamen fuere.

5, 17 ORBIS VENTORVM) *Orbem ventorum* vocat circulum, vel polum, in quo octo ventorum nomina, eo ordine ac ſitu deſcripta fuerunt, vt in octagono Andronici ſupra habuimus. Haec Salmaſius ad Solinum c, 56, p. 881, qui p. 880 illud octagonon exhibet, vbi et alia occurrunt ad illuſtrationem huius loci facientia. SCHOETTG. Etiam poſt inuenta duodecim ventorum nomina octonam dinumerationem magis placuiſſe, Plinius docet 2, 47 ſ. 46.

5, 17 CYRRHESTES) Vitruuius lib. 1 vocat *Andronicum Cyrrheſten,* loquens de eadem re. Cuius verba haec ſunt: *Sed qui diligentius perquiſierunt, tradiderunt eos eſſe octo: maxime quidem Andronicus Cyrrheſtes, qui etiam exemplum collocauit Athenis, turrim marmoream, octogonon, et in ſingulis lateribus octogoni ſingulorum ventorum imagines exculptas contra ſuos cuiusque flatus deſignauit,* et quae ſequuntur. *Cyrrheſtes* ergo dictus e *Cyrrho* vrbe Syriae, nam Κυῤῥέστης eſt πολίτης Κύῤῥε Stephan. Sic apud Frontinum στρατηγημάτων primo mentio fit cuiuſdam *Phanei natione Cyrrheſtae.* Forte leg. *In octogono, quod fecit Andronicus Cyrrheſtes.* Eſt enim κύῤῥος πόλις Συρίας, cuius ὁ πολίτης, κυῤῥέστης dicitur, vt docet Stephanus in libro περὶ πόλεων. Haec autem lectio ex Vitruuii verbis 1, 5. VRSIN. Salmaſius l. c. opinatur, fortaſſe Varronem ſcripſiſſe *aurologio,* quia ille orbis ventorum reuera fuit aurologium, vnde librarii rem non ſatis intelligentes

radius a cardine ad orbem ita mouetur, vt eum [o] tangat ventum, qui flet [p], vt intus
18 ſcire poſſis [q]. Cum haec loqueremur clamor fit in campo. Nos athletae [r] comitiorum

o) *cum ſtagnat W.* p) *flat W. I. B. R.* q) *poſſit W.* r) *a thiete I. B. R. anethe P. 2. athlaetae I. I-G.*

gentes ſcripſerunt *horologium.* SCHOETTG. Taſe aurologium in tholo palatii Vinarienſium Principum machinatus eſt architectus. Caeterum huc referemus Turnebi Aduerſ. lib. XXI cap. 23 et Schefferi, quae promiſimus.

Adriani Turnebi aduerſariorum lib. XXI cap. XXIII

Auiarium Varronis: tabula literaria: phalerum.

Deſcriptum eſt lib. 3 de re ruſt. cap. 5 a M. Varrone elegantiſſime *auiarium* verbis non affectatis, nec ambitioſis, ſed propriis et ſuis, ſignificanter rem exprimentibus. non dubito tamen, quin ea tota deſcriptio plerisque illuſtrationis indigere videatur, in nonnullis locis haerentibus, nec ſententiam aſſequentibus. quo faciendum putauimus, vt pro noſtra virili operam ſumeremus, vt lucis aliquid afferemus: ſi modo id conſequi poterimus. *directum* dicit *eſſe fluuium ab inſula ad muſeum*, in quo *muſeum* appellat, locum muſis et ſtudiis conſecratum: proinde de Caſinate fundo Varronis ita ſcribit 2 in Antonium Cic. *ſtudiorum enim ſuorum M. Varro voluit eſſe illud, non libidinum diuerſorium.* muſeum autem illud erat in ſumma inſula: inſula naſcebatur ab imo fluuio, vbi confluebat altera amnis, vt Varro loquitur: pergebatque recta ad ſummum flumen, vbi erat muſeum. legendum igitur eſt: *ab imo fluuio*, non *a vinio*, vt receptum in exemplaribus video, quod facilis eſt coniecturae, cum paullo poſt ſubiiciat: *ſummum flumen. imum fluuium* appellat imam partem fluminis villam alluentis, et e villa exire parantis: *ſummum flumen* ſuperiorem vocat partem fluminis in villam influentis. circum ripas fluuii ambulatio erat pedes lata denos, ab ambulatione in agrum verſus, *ornithonis*, id eſt, *auiarii*, locus. in agrum verſus autem dicit, a flumine verſus agrum progrediendo, et ab ambulatione recedendo, vt in ſepulchris dici ſolebat, quemadmodum oſtendit Horatius lib. 1 ſat. 8: *Mille pedes in fronte, trecentos cippus in agrum Hic dabat.* ait, locum ornithonis deformatum ad tabulae literariae ſpeciem cum capitulo, id eſt, deformatum eſſe in figuram quadratam oblongam: nam talis erat tabula literaria. tamen praeterea tabulae accedebat extra quadratum, quod capitulum rotundum in auiario tholus erat. *Tabula literaria* eſt, in qua pueri literas faciunt, id eſt, ſcribunt, et literas diſcunt. Plautus in Bacch. Sc. *Nunc experior. Extemplo puer paedagogo tabula dirumpit caput.* ſubiicit, *forma quae quadrata eſt, patet in longitudinem* p. LXXII, ita fit, vt cum pateat in latitudinem p. XLVIII ſit longior quam latior. addit, *ad haec ita vt in margine quaſi tabulae deſcripta ſit ambulatio ab ornithone plumula.* haec verba multos male vrunt: animaduerto nonnullos exiſtimare hic ſignificari *pterygium.* ſed probabilius, quod ſagaciter excogitauit vir doctiſſimus et clariſſimus Aemarus Ranconetus, numeros pedum hic deſiderari, qui in iſtud vocabulum confuſi librariorum incuria ſunt. ille igitur, cuius ſententiae ſubſcribo, legendum putat *p. VIII. lat.* ex his enim notis *plumula* ſuppletis elementis facta eſt. hic longitudo non ſcribitur, quae e latitudine formae quadratae ſatis intelligitur: ſummam tamen latitudinis huius ambulationis ad liquidum vix affirmare audeo, deſiderari tamen intelligo. Ait Varro lib. 3. cap. 5. *qua iter in aream eſt:* vbi bonis in libris, *quia introitus in aream eſt*, legitur. aream autem ornithonis intelligo, quam paullo poſt nominabit. *Porticus*, inquit Varro, *ſunt primoribus columnis lapideis, intermediis arbuſculis humilibus ordinatae.* primae, inquit, columnae ſunt lapideae, quibus interpoſitae ſunt mediae arbuſculae, ſpeciem columnarum et vicem intus exhibentes. locus macerie totus erat dextra et ſiniſtra concluſus, et a ſumma macerie reti cannabino tectae porticus ad epiſtylium columnarum et ab epiſtylio ad ſtylobatem, id eſt, ad illarum baſim et ſedem, ad illarum crepidinem. inde enim non eſt maceries vlla, vt reti ſit opus, ne effugiant aues. nam locum macerie clauſum dixit dextra tantum et ſiniſtra. hae autem porticus ſunt auibus oppletae. *Secundum ſtylobatis interiorem*, inquit, *partem:* exterior enim ad ambulationem ſpectat, interior ad aream. duae ſunt in area piſcinae, quae e medio eius oriuntur, inter quas anguſta eſt ſemita in tholum: *tholum* autem vocat locum rotundum columnatum, id eſt, vt dixit, capitulum ipſum literariae tabulae. extra tholi columnas eſt ſilua, quae e tholo cerni poterat, cum tholus pro maceria columnas haberet, et reticulatus eſſet. tholi columnae exteriores, id eſt, ad ſiluam pertinentes, lapideae erant: interiores abiegnae. Caeterum, quemadmodum Varro ſcripſit, *Inter columnas exteriores:* ſic ſcribendum cenſeam, *inter interiores columnas.* et paullo poſt, *intra has et exteriores*, et ſupra, *vt perſpici in ſiluam poſſit.* tholus autem cum ſpeciem ſemicirculi habeat: proinde extructi in eius ambitu mutili, qui ſedes auibus praebebant, ſpectacula et foros theatri referebant. itaque θεατρίδιον vocauit Varro. Addit ſubter *ſtylobatem*, id eſt ſubter baſim columnarum illarum, quae ſunt vltra piſcinas, propinquantque tholo, lapidem eſſe altum pedem et dodrantem a phalere: *phalere* vocans crepidinem lapideam ſtagnum ambientem, nomine a candore lapidis impoſito. nam φάληρον Graeci candidum

rum vna [s], cum id fieri non miraremur [t] propter ſtudia ſuffragatorum [u], et tamen ſcire vellemus, quid eſſet, venit ad nos Pantulaeius [x] Parra. Narrat ad [y] tabulam, cum

s) *ima P.* t) *mirarer W.* u) *ſuffragaturum W.* x) *pantula eius* diu. *W. Pantuleius I. B. R.* y) *ac W. at P.*

candidum appellant. Normani populares mei hodieque maris editiores margines et rupes mare claudentes *phaleſas* vocant. puto tamen cum in hac deſcriptione noualia nominet, imiteturque portus vrbium vocum vſurpatione, *Phalerum* eſſe ſcribendum. ſic autem Athenis quidam portus vocabatur. *Phalerum* Varroni a ſtagno ad duos pedes altum eſt, latum ad quinque, *vt in culcitas* inquit, *et columnellas conuiuae pedibus circumire poſſint.* hic ego obſeruo legendum videri, *et columellam,* ſingulari numero. nam infra dicit, in *inſula eſt columella:* aut certe columellas cum dixit, numero abuſus eſt, quod non perinde rarum: *Culcitas* autem propter lectulorum diſcubitoriorum ſimilitudinem dicit. *Naualia* vocat ad ſimilitudinem eorum locorum, in quibus ſecundum flumina aut mare naues aedificantur, aut in hibernis menſibus quo ſubducebantur, marginis partem ipſius ſtagni. In inſula ſtat columella, quae intra ſe continet axem, is rotam radiatam ſuſtinet, id eſt, radios habentem quibus manu pueri prehenſis rota verſabatur. ad extremum, vbi orbile ſolet eſſe acutum, eſt tabula cauata, vt tympanum, id eſt extremi radii ſuſtinent tabulam cauatam, in qua ponuntur cibi, vt verſatione rotae ad conuiuas fercula omnia admoueantur. *orbile* autem ea forma dicitur, qua apud Catonem cap. 10 et 11. molile, id quo mola mouetur, vel id quod molam molitur: et librile ſcapus librae. eſt autem orbile rotunditas ipſius orbis. qui acutior eſt in fine: hic contra tabulam tympano ſimilem habet. ex ſuggeſto phaleris, vel, vt potius legendum eſt phaleri, id eſt ex eminentia, prodeunt anates in ſtagnum: ſuggeſtum autem phaleris, cum illic conuiuabantur, peripetaſmatis, vt triclinium aliquod ornabant. ſequitur, *ex orbi ligneo menſaque*, vbi nonnulli, *ex orbili*, emendant: ſed *orbem* retineo, et defendo. *orbes* enim *habebant* in triclinio, quibus imponebant ahena et vaſa. Cato cap. 11. *orbem, abena duo.* Iterum cap. 14. *orbem, aheneos duos, menſas duas.* Igitur legendum cenſeo, *ex orbi ligneo, menſaque quam dixi in primis radiis eſſe; epitoniis verſis ad vnumquemque factum ſit vt fluat in conuiuam.* Intra tholum hemiſphaerium erat, cuius in ſumma parte horologium erat, veſpero ita circumeunte, vt horas diſtingueret. in medio hemiſphaerii deſignati erant octo venti ſuis locis et regionibus diuiſi. in hemiſphaerio medio erat ventorum orbis, id eſt circulus, qui cardinem, id eſt centrum ſemiglobi ambibat, vt Athenis fecerat in horologio Andronicus Cyrrheſtes, vt ſcribit Vitruuius lib. 1. cap. 6. cuius e libris et Stephano Byzantio hic *Cyrrheſtes* legendum cenſeo, non *Cypreſtes.* nam *Cyrrheſtes* vocabatur, quod eſſet e *Cyrrho* vrbe Syriae. Haec ego vtcunque adumbraui, quae qui et ingenio meliore ſunt, et doctrina ſuperiore, et otio maiore abundant, perpolient atque illuſtrabunt.

Schefferus de Re Vehiculari, lib. 1 cap. VI. p. 49.

Sicut autem radii ab vna parte infixi erant modiolo, ſic ab altera circulo modiolum exterius ambiente. Illum Varro videtur appellaſſe *orbile.* Verba eius extant lib. III. de R. R. cap. 5. *In inſula eſt columella, in qua intus axis, qui pro menſa ſuſtinet rotam radiatam, ita, vt ad extremum, vbi orbile ſolet eſſe acutum, tabula cauata ſit, vt tympanum, in latitudinem duos pedes et ſemipedem, in altitudinem palmum.* Turnebus ad hunc locum, lib. XXI, cap. 23. *Eſt orbile rotunditas ipſius orbis, qui acutior eſt in fine, hic contra tabulam tympano ſimilem habet:* At vero longe aliter exponit Scaliger. Dicit, orbile partem illam eſſe axis, quae modiolo immittitur. Sed non ſatisfacit. Nam poſtulare aliud verba, *vbi orbile ſolet eſſe,* videntur. Nempe oſtendunt, alias quidem, et in rotis ceteris ibi eſſe conſueuiſſe, at in hac illius loco aliud fuiſſe quidpiam. Iam ſi hic non fuit orbile, quomodo poteſt ſtare, quod praecedit apud Varronem: *Intus axis, qui ſuſtinet rotam radiatam:* Si orbile, quod vult Scaliger, pars axis fuit, quae modiolo immittebatur? Axis abſque orbili Scaligeriano ſuſtinere rotam non poteſt. Neque tamen probo, quod Turnebus habet de acumine in fine. Nam reuera verba illa ſunt corrupta. Puto autem ita corrigenda eſſe: *Ad extremum, vbi orbile ſolet eſſe, arcus cum tabula cauata ſit.* Hoc enim Varro dicit, non fuiſſe in rota illa orbile, ſicut in rotis caeteris, verum arcum, parti radiorum affixum habuiſſe, cum tabula ſubpacta, ſuperne aperto foramine, vt imponi turdis cibus potuſque poſſet. Itaque mox ſequitur apud dictum Varronem: *Aqua calida et frigida ex orbi ligneo menſaque, quam dixi in primis radiis eſſe, epitoniis verſis ad vnumquemque factum. ſic, vt fluat in conuiuam.* Orbem ligneum menſamque hic appellat, quam paullo ante tabulam cauatam, vt tympanum. Hanc verbis expreſſiſſimis fuiſſe ait *in primis radiis,* non in rotae modiolo, quod Scaliger putabat. Mutat quidem in his verbis plurima Scaliger, vt opinionem ſuam tueatur. Verum fruſtra, quod liquebit omnia diligentius expendenti. Ait aquam fluxiſſe ex radiis. Nihil tale Varro, menſam in primis radiis ponit. Vbi primos radios intelligit ſummos, id eſt, extremitates eorum, extrema eius capita, quae alias orbili ſolent immitti. Omnino enim per orbile circulum

cum diriberent [z], quendam deprehenſum [a] teſſerulas coniicientem in loculum, eum ad

z) *diriperent W. I. B. R. decumberet I. I-G. diriberent Vict.* a) *depreſſum W. deprenſum P.*

circulum eum intelligit, de quo Turnebus, et nos ab initio locuti ſumus. Curtio eſt *orbis rotarum.* etc.

5, 18 AD TABVLAM CVM DIRIBERENT) Pro verbis, *narrat ad tabulam cum decumberet* videtur legendum, *Narrat tabulas cum dirimeret* etc. quod poſitum eſt pro numeraret. V. C. habet corrupte, *diriperet,* VRSIN. Nihil opus eſſe puto emendatione in tanto conſenſu omnium librorum. *Tabulam* intelligo eam, in qua, poſt lata et coniecta in *ſitellam* ſingulorum ſuffragia, punctis notabantur, quot eorum quisque candidatus tuliſſet. Haec eſt *tabula*, de qua Cic. in Piſ. c. 5 extr. *cui primam comitiis tuis dederas* (*cuſtodiendam* nimirum, ne qua in numerando aut ſcribendo fraus fieret) *tabulam praerogatiuae.* Sed et alterum illud, *cum diriperent*, non damnaverim, cum videam idem etiam verbum eſſe in veteribus libris Cic. in Piſ. c. 40 pr. *An ego expectem, dum de te quinque et ſeptuaginta tabellae diripiantur*, vbi nunc legitur *diribeantur*; *dirimantur* ſuſpicatus eſt Vrſinus. Et pro Plancio c. 40 pr. *direptio* eſt in quibusdam codd. quam in *diremtionem*, vel *diribitionem* mutant Critici. Nec minus controuerſus eſt locus ad Q. Fratr. 3, 4 pr. vbi tabellis *diruptis* legendum ſit *diremptis* ne, an *diribitis*, diſputatur; *direptis* ego proxime ab illo vulgato abeſſe putem. In Piſon. c. 15 quidem *diribitores* medii collocari dicuntur inter *rogatores* et *cuſtodes*: ſed magno conſenſu libri antiqui agnoſcunt *diſtributores*: quos ſequitur etiam Graeuius, et agnoſcit, geminum huic eſſe locum poſt red. in ſen. c. 11, vbi tamen *diribitores* ſine animaduerſione ſua reliquit. Denique ſupra V. 3, 2, 1 obſeruauimus, *diribendi* verbum non vſque eo certam habere ſedem, vt non *dirimere* maior pars praeferat. Cum porro certum ſit *diriberi* proprie tabellas, cum euntibus ad ſuffragia miniſtrantur, coniiciendae in *ſitellam*, cui rogatores praefecti ſunt; quod apertum eſt ex fragmento orationis pro C. Cornelio circa medium, vbi totus ordo comitiorum exponitur: poterat aliquis tanto magis ſuſpicari, de tabellis poſt lata ſuffragia ſecernendis, et in ſuas quaſi claſſes diſtribuendis, aliud verbum, vitandae ambiguitatis cauſa, adhibitum eſſe. De *dirimo* vix dubium eſt, quo vtitur etiam Lucanus 5, 393 in imagine comitiorum conſularium, *Et non admiſſae dirimit ſuffragia plebis*: qui locus fruſtra, credo, ſollicitatur a nupero editore. Quo modo enim *non admiſſae plebi poterat diribere ſuffragia?* ſed poterat *dirimere non admiſſae plebis ſuffragia*, h. e. pronunciare, pluribus hoc viſum, de quo nemo cogitauerat κ. τ. λ. Et, quod caput rei eſt, obſeruatumque olim Malaſpinae, laudatur hic locus a Priſciano ad verbum *dirimo*. Sed quidquid ſit de verbo; ſiue *direpta* dicamus ſuffragia, ſiue *diremta*, ſiue *diſtributa*, ſiue *diribita* denique, ſiue omnia: modo rem teneamus ipſam, et hic ſermonem eſſe meminerimus de eo, quod poſt lata ſingulorum ſuffragia fit, cum iis dinumeratis, videndum eſt, quis plura tulerit: quam ad rem *cuſtodibus*, grauiſſimis viris, opus fuiſſe apparet, qui non paterentur candidato ſuo fraudem fieri, vel iniuriam. Hi nimirum cuſtodes ſe cuſtodiebant inuicem, interdum etiam deprehendebant, vt hic apud Varronem. Qualis ea fraus fuerit, quomodo deprehenſa, non facilius patebit, quam collata narratione Plutarchi in Catone Vtic. p. 1433 H. Steph. ὁ Κάτων προσέσχε ταῖς δέλτοις, μιᾷ χειρὶ γεγραμμέναις, καὶ τὴν κακουργίαν ἐξελέγξας, ἐπικλήσει δημάρχων ἔλυσε τὴν ἀνάδειξιν. Animadvertit Cato in comitiis aediliciis, tabellas plures competitoris neſcio cuius nomine inſcriptas eadem manu, quarum cum tanta multitudo eſſet, vt vinci oporteret Fauonium, cui ipſe operam dabat, fraude aperta, vt irrita eſſet ea renunciatio, effecit. Vnde illud primum apparet, quidquid contra dicant viri eruditiſſimi, domo afferri ſolitas in his comitiis tabellas, vel certe puras dari ſingulas his, qui iam ſuffragia laturi erant, quibus ipſi nomina eorum inſcriberent, quos vellent eligi. Et ſane neque multitudo candidatorum patiebatur, vt, quemadmodum in tabellis iudiciariis, et legum ferendarum, vbi binis tantum trinisue opus erat, totidem darentur tabellae, quot erant candidatorum recepta nomina. Et ſcripſiſſe ſuffragia laturos Athenienſes ipſos, a quibus tabellariam legem, vt alias multas, acceptam non eſt dubium, ex Ariſtidis damnatione apud Plutarchum et Nepotem eſt apertiſſimum. Deinde tota Varronis narratio inde lucem accipit. Cuſtos nimirum, vt omnia nunc comprehendamus, illius candidati, cui fauebat Pauo, ad tabulam, vbi dirimebantur, vel dinumerabantur ſuffragia, teſſerulas, h. e. tabellas complures ad eam rem domo allatas coniecit in loculum, de quo ſtatim dicemus, augendo ſuffragiorum candidati ſui numero, eaque fraus deprehenſa, et ipſe ad Coſſ. tractus eſt.

5, 18 IN LOCVLVM) *Loculum* dicit ciſtellam, in quam ſuffragia coniiciebantur. Auctor ad Her. *Pontes diſturbat, ciſtas deiicit, in quas tabellae ſuffragiorum coniiciebantur: et in ciſtellam, vt ibidem Saturninus ferre coepit.* Vid. Feſtus et Cic. 1. de N. D. VRSIN. Neſcio quid miſcuit, qui iſta Vrſini, vel Ciceronis potius, edidit. Locus eſt ad Her. 1, 12 *Saturninus ferre coepit* legem frumentariam inuito Senatu - - *ciſtellam detulit. Caepio - - pontes diſturbat, ciſtas deiicit.* Seu ipſam *ſitellam* intelligit, quo omnes omnium tabellae coniiciebantur; ſeu, quod magis placet, in dirimendis ſuffragiis loculi adhibebantur, aut loculata

ad conſulem tractum a fautoribus competitorum [b]. Pauo ſurgit, quod eius candidati cuſtos dicebatur deprehenſus.

VI. Axivs, De pauone, inquit, libere licet dicas, quoniam diſceſſit Fircellius, qui ſecus ſi quid diceres [a] de iis, gentilitatis cauſa, fortaſſe an [b] tecum [c] duceret ſerram. Cui

b) *compeditorum W.* [C. VI.] a) *diceret Vict.* b) *fortaſſe ante* omnes. c) *cumduceret* iunct. *P. conduceret I. B. R eum duc.* alii.

loculata ciſta, vt vnicuique candidato loculamentum vnum tribueretur: Cuſtodes obſeruabant, vt ſuffragia e ſitella depromta in ſui quodque candidati loculamentum ſ. loculum coniicerentur, ſed iidem etiam ſe cuſtodiebant inuicem, ne, quod hic factum eſt, et quod facile fuit homini non tardo, ſubiiceret aliquis in ſuum loculum domo allata, et intra cauum manus vel togae plicam abſcondita, pilulariorum more, ſuffragia. Haec enim teſſerulas hic vocari, neſcio an aliquis dubitet.

5, 18 PAVO SVRGIT) Rediturus infra 3, 17, 1.

6, 1 DE PAVONE) Videtur legendum *de pauonibus*, et *diceres*, pro *diceret*. VRSIN.

6, 1 FORTASSE ANTE EVM) Nihil hic immutaui, ſuſpectum tamen locum habeo. Nam, *ante ſe*, niſi fallor, recta ſermonis ratio, vt ſcriberetur, poſcere videbatur (quamquam Cicero eodem modo videtur illud protuliſſe initio lib. 1. Acad. quaeſt. ad Varronem: *Nuntiatum eſt nobis a M. Varrone, veniſſe eum Roma pridie veſperi.*) Praeterea antiquos libros diuerſos offendi. In optimo codice aliiſque, *Ante eum duceret.* Hunc igitur locum aliis diſcutiendum relinquo. VICT. Cum ſatis notum ſit hunc locum deprauatum eſſe, de eo nihil aliud dicam, quam duplicem eius caſtigationem a nobis afferri poſſe: quorum quam priore loco afferam, veram non puto: de altera quin vera ſit, non dubito. Sed id in primis admonendum, anſam huic loco corrumpendo dediſſe aduerbium *fortaſſe an*, quo vtebantur veteres, vt eſt ſaepe apud Apuleium, Tertullianum, alios. Vt et eiusdem quoque aduerbii ignoratio Gellium corrupit libro XI. *Critolaus*, inquit, *ſcripſit, legatos Mileto publicae rei cauſſa veniſſe Athenas, fortaſſe an dixerit, auxilii petendi gratia.* Vbi illud *dixerit* expungendum eſt. *Nam fortaſſe an*, vt forſan. Alibi idem Gellius vſurpat, non ſemel. Item ipſe Varro infra: *De fructu*, inquit, *hoc dico, quod fortaſſe an tibi ſatis ſit, Axi.* Primum igitur, quod pollicitus ſum, poteſt ita legi: *fortaſſe an tecum duceret ſerram.* Nam *ducere ſerram* cum aliquo, eſt altercari cum aliquo. Tertullianus de corona. *Quamdiu per hanc lineam ſerram reciprocabimus?* Sic *ſerraculum ducere* apud iurisconſultum ad legem Aquileiam, L. Quemadmodum; eadem mente interpretatur iuriſconſultorum phoenix Iacobus Cuiacius, doctor meus, multis nominibus de me optime meritus. Tamen et altera lectio defendi poteſt apud eundem iurisconſultum, *ſeruaculum ducere.* Nam *ſeruaculum* eſt clauus nauis. In veteri Gloſſario, quem nuper edidit Henricus Stephanus noſter, inueni, *πηδάλιον, Seruaculum.* Altera coniectura, quam veriorem puto, haec eſt, *fortaſſe an tecum duceret ſertam*, hoc eſt, tecum particeps laboris eſſet. *Serta* enim *τὸ σχοινίον*, reſtis, funiculus. Palladius Martio: *Suſpendendi groſſi ex caprifico linea ſerta pertuſi.* male hodie in Palladii codicibus legitur, *lino velut ſerta*, pro *linea certa.* Idem alibi, *Cum ſerta, qua appenſa ſunt, auferantur. Sertam ducere*, vt Terentio, *Reſtim ductitare.* Saltantes enim, alias *ἐπὶ καρπῷ χειρὸς* (vt apud poetas Graecos) ſe tenebant, alias reſtem tenentes haerebant. Horatius: *Tortum digna ſequi potius, quam ducere funem.* Erat etiam ſimilis ludus puerorum, qui ducebant ſparteam reſtem, et tamdiu trahebant, donec aut rumperent, aut alteruter omiſſa funis prehenſione, in nates caderet. Cuius ludi meminit Ariſtides ſophiſta. ſed, quia librum non habeo, locum non quaeſiui: quem tamen aliquando in ſchedis meis aduerſariis annotaueram. Alludit et Plautus. Poenolo: *Iam tenetis. ſi tenetis, ducite. Caue dirumpatis:* ad quod genus luſus potius ſpectat hic locus Varronis: Quod ſine vlla controuerſia confirmatur ex Tertulliano, libro de pudicitia. *Sed non decet*, inquit, *vltra de auctoritate ſcripturarum eiusmodi funem contentioſum alterno ductu in diuerſa diſtendere.* Quare *ſertam ducere* cum aliquo, eſt, vt dixi, prouerbiale: quotiescunque contentionem intercedere cum aliquo denotamus. Neque dubito, quin ita potius, quam *ſerram ducere*, legendum ſit. SCALIG. Videtur legendum, *Fortaſſe an tecum duceret ſerram*, id eſt, tibi aduerſaretur. Aduerſi enim ſunt inter ſe, qui ſimul ſerram ducunt et reducunt. Haec autem loquendi formula, *fortaſſe an*, frequens eſt apud veteres ſcriptores. Nam vſi ea ſunt Varro infra c. 16. *Hoc dico, quod fortaſſe an tibi ſatis ſit.* Apul. apol. 1. *Et fortaſſe an peracute vobis reperiſſe videbamini.* et apol. 2. *Fortaſſe an vidua antequam domi deſediſſet.* Siſenna lib. 3 apud Non. *Quod fortaſſe an ex voluntate ſua ſumma cum claritudine celeriter confeciſſet.* et Accius in Antenoridis apud eundem Nonium: *Fortaſſe an ſint, et quos hic non meret metus.* Agell. 11, 9 *legatos veniſſe Athenas fortaſſe an de quadrigis veterum auctoritati conceſſero.* Tertull. 5 aduerſus Marcionem, *Fortaſſe an et myſtice factum ſit:* et in libro

Cui [d] MERVLA, De pauonibus noſtra memoria, inquit, greges haberi [e] coepti, et venire [f] magno. Ex iis M. Aufidius Lurco [g] ſupra [h] ſexagena millia numum in anno dicitur capere. Ii [i] aliquanto pauciores eſſe debent mares, quam foeminae, ſi ad
2 fructum ſpectes; ſi ad delectationem, contra: formoſior enim mas. Pauonum [k] greges agreſtes tranſmarini eſſe dicuntur in inſulis, Sami in luco Iunonis, item in Planaſia inſula [l] M. Piſonis. Hi ad greges conſtituendos parantur bona aetate, et bona forma. huic enim natura formae e volucribus dedit palmam. Ad admiſſuram
3 hae [m] minores bimae non idoneae, nec iam maiores natu. Paſcuntur omne genus obiecto frumento, maxime ordeo. itaque Seius [n] iis dat in menſes ſingulos ordei ſingulos modios, ita vt in [o] foetura det [p] vberius, et [q] ante quam ſalire incipiant. Is [r] a pro-

d) *Qui I. B. R.* e) *habere coepit I. B. R. Ba-G.* f) *veniere I. I. G.* g) *Lyrcho P. Lurcho I. B. R.* h) *HS. Ba-G.* i) *Ex his Ba-G.* k) *Paſcendi I. B. R.* l) *in inſ. Piſ. I. B. R.* m) *hac P.* n) *ſenis his dant I. B. R.* o) *in* omitt. *I. B. R.* p) *detur Ba-G.* q) *et* omitt. *I. B. R. I. I.* r) *Hos I. B. R. Has P.*

libro de pallio, *Quingenariam promulſidem ſupraſcriptis fortaſſe an menſis neceſſariam*, et alibi. VRSIN. Sincerior fortaſſe erit lectio hoc ſenſu et ordine, *qui ſecus ſi quis diceret de his, gentilitatis cauſa fortaſſe ante eum duceret ſerram*, i. e. hanc rem tractare vellet, cum ſit e gente Pauonum Fircellius, vt liquet cap. praeced. *Pauo ſurgit, quod eius candidati cuſtos* etc. vel ei ſe ſtrenue opponeret, qui de pauonibus diceret. Serra enim Vegetio auctore eſt, *quae a fortiſſimis directa ante frontem opponitur hoſtibus, vt turbata acies reparetur.* Gellio quoque eſt *in militia ordinis nomen.* Haec in edit. ASCENSIANA poſt praefat. *Fortaſſe ante cum duceret ſerram*, in Veneto quoque legi. Quare legere poſſumus; *Fortaſſe-an tecum duceret ſerram.* Saſerna apud Nonium: *Quod fortaſſean ex voluntate ſua ſumma cum claritudine celeriter confeciſſet.* L. Attius Antenoridis: *Fortaſſean ſint, quos hic non meret metus.* PONTED. Recepi Scaligeranam emendationem, in quantum ea totidem literis auctoritate librorum veterum confirmatur. *Serram* reliqui: non quo non ingenioſum videatur illud de *ſerta*, ſed quod non ita certum; *ſerram* etiam praeferente I. F. Gron. Obſ. 4, 5 p. 74 qui videndus. Add. de *ſerta* Pall. Mart. 10, 28 de luſu autem Pollux 9, 116 vnde lux Heſychio v. σκαπέρδης.

6, 1 M. AVFIDIVS LVRCO) In cognomine diſcrepant antiqui codices: *Lyrcho* enim in illis eſt. nec tamen aliquid variaui. M. Lurconis mentionem fecit Cicero pro L. Flacco (an idem ſit, diiudicari non poteſt, tempora certe, quin idem eſſe potuerit, non impediunt). *Itaque, eodem etiam M. Lurco vir optimus meus familiaris, conuertit aculeum teſtimonii ſui.* Apud Plinium quoque, qui eandem rem, quam Varro narrat, Aufidii cognomen *Lurco* eſt. VICTOR. Plin. 10, 20 *Saginare primus inſtituit circa nouiſſimum Piraticum bellum M. Aufidius Lurco, ex eoque quaeſtu reditus ſeſtertium ſexagena millia habuit.* Voces, *in anno*, videntur abundare. VRS.

6, 2 PAVONVM GREGES) Haec duo verba videntur abundare, vel legendum: *Agreſtium greges transmarini.* deinde legendum *in Planaſia, in ſilua M. Piſonis.* Nam cum ſcripſiſſet Varro, *pauones agreſtes transmarinos eſſe in inſulis, vt Sami in luco Iunonis; item in Planaſia, in ſilua M. Piſonis*, librarius vel potius expoſitor aliquis ineptus, quod Planaſia eſſet inſulae nomen, ex verbis *in ſilua* fecit vocem *inſula.* In inſula autem pauones facillime contineri, ſcribit Col. 8, 11 et Auctor Geop. 14, 24 in quo eſt: ἐν νησιδίοις μάλιϛα χειροποιήτοις οἱ ταῶνες τρέφονται. VRSIN.

6, 2 SAMI IN LVCO IVNONIS) Hoc etiam apud Athen. δειπνοσ. 14 legimus: Μηνόδοτος δὲ ὁ Σάμιος ἐν τῷ περὶ τῶν κατὰ τὸ ἱερὸν τῆς Σαμίας Ἥρας, φησὶν, οἱ ταοὶ ἱεροί εἰσι τῆς Ἥρας. καὶ μή ποτε πρώτιϛοι καὶ ἐγένοντο καὶ ἐτράφησαν ἐν Σάμῳ, καὶ ἐντεῦθεν εἰς τοὺς ἔξω τόπους διεδόθησαν. Cuius etiam rei Athenaeus teſtimonia adducit veterum Poetarum. Nam inde quoque natum, inquit, vt in nomiſmate Samio pauo exſculptus eſſet. VICTOR.

6, 2 PLANASIA INSVLA) Putarim legendum, *in ſilua M. Piſonis.* Planaſia memoratur a Plin. 3 inter paruas inſulas, quae ſunt in propinquo Italiae. Tacitus 1. *Et comite vno Fabio Maximo, Planaſiam petunt.* Eandem intelligit Col. 8 de pauonibus cum ait: *Itaque genus alitum nemoroſis et paruulis inſulis, quales obiacent Italiae, facillimae continetur.* M. Pupii Piſonis meminit infra Varro. POPMA.

6, 2 NATVRA FORMAE) *Formae* vox forte inducenda eſt. deinde pro *bimae* legendum *trimae.* Col. 8, 11 *Hoc genus auium cum trimatum expleuit, optime progenerat.* et Auct. Geop. Τριετεῖς δὲ αἱ θήλειαι γενόμεναι τίκτουσι, αἱ δὲ νεώτεραι ἢ ἐκβάλλουσι, ἢ οὐκ ἐκτρέφουσι τὰ νεόττια. VRSIN.

6, 3 ITAQVE SEIVS) De quo ſupra 3, 2, 7 ſqq.

6, 3 EX

a procuratore ternos pullos exigit, eosque cum creuerunt [s], quinquagenis denariis
vendit, vt nulla ouis hunc aſſequatur fructum. Praeterea oua emit, ac ſupponit 4
gallinis, ex quibus [ex iis] excuſos [t] pullos refert [u] in teſtudinem [x] eam, in qua pa-
vones habet. quod tectum [y] pro multitudine pauonum fieri debet, et habere cubilia
diſcreta, tectorio leuata †, quo neque ſerpens, neque beſtia accedere vlla poſſit.
Praeterea habere locum ante ſe, quo paſtum exeant diebus apricis. Vtrumque lo- 5
cum purum eſſe volunt hae volucres. itaque paſtorem earum [z] cum batillo [a] circum-
ire oportet, ac ſtercus tollere, ac conſeruare; quod et [b] ad agriculturam idoneum
eſt, et ad ſubſtramen pullorum [c]. Primus hos [d] Q. Hortenſius augurali adiiciali [e] 6
coena

s) *creuerint a. V.* t) *excuſſos a. V.* u) *refert. In I. B. R.* x) *tectum id, in quo I. B. R. in id tectum quo* rel. *a. V. teſtudinem eam etc. Pol. 2. in teſtabilem Pol. 1. et Vict.* y) *magnum I. I-G.* †) *a terra eleuata Creſc.* 9, 82. z) *eorum I. B. R.* a) *bacillo I. B. R. vatillo P. 1 et 2. Vacillo, id eſt vadili Creſc. l. c.* b) *et* omitt. *I. B. R.* c) punct. om. Heruag. d) *hoc H. A.* vtrumque poſuere *Gr. G.* e) *adiiciali* abeſt *Ba-G. adiciali Pol.*

6, 3 EX QVIBVS [EX IIS] EXC.) Verba, *ex his*, abundant. deinde pro *intectum* VV. CC. partim habent *inteſtabilem*, partim *in teſtudinem eam, in qua* etc. Priorem lectionem tuentur docti viri, qui legunt *in ſtabilem*, et *ſtabilem* interpretantur ſtabulum, quod infra dicat Varro *pavonum ſtabula*; et Col. 8, 11. Poſteriorem defendit tum auctoritas vetuſti codicis, tum locus Varronis de turdis, qui eſt ſupra cap. 5. *Igitur teſtudo, vt periſtylium tectum* etc. VRSIN. Vncinis incluſi ea, quae abundare videntur. Forte fuit *a quibus* h. e. gallinis, *ex iis* ouis *excuſos.*

6, 4 REFERT IN TESTVDINEM) Veterem lectionem (*in teſtabilem*) repoſui; ſed quia non omnino de fidelitate ipſius ſecurus ſum, ideo ad eam notam adpoſui. Confido tamen, ſi maculam aliquam habeat, non magnam illam eſſe, et multo meliorem hanc, quam communem ac peruulgatam iudico, quam puto ab emendatore aliquo ita concinnatam fuiſſe. In excuſis autem haec erat, *In id tectum, quo pauones habet, quod magnum* etc. VICTOR. Lego: *Refert intus ſtablilem eam.* Nam *ſtablile*, vt *molile. orbile.* Mutatio autem generis hic facta eſt: et regimen, vt loquuntur Grammatici praepoſitionis *intus:* vt apud Plautum, *intus domum.* Sic mutato genere Plautus dixit *bubilem*, in Perſa: *vt poſſim in bubilem reiicere. Stablile* aut ſtabulum pauonis dicit eodem modo, quo ſupra pauones ſtabulari. SCALIG. Scribendum: *in ſtabilem eam* i. e. ſtabulum: vel quod ſane malim, *in teſtudinem eam*; ſicut antea de turdis: *igitur teſtudo, vt periſtylium, tectum tegulis aut rete, ſit magna.* POPMA. *In ſtabilem* probat etiam Turnebus 8, 7 extr. Sed credo, neminem aliud quaeſiturum fuiſſe, ſi incidiſſent in lectionem a nobis ex Pol. 2 propoſitam, quamque ex coniectura adſcripſeramus aliquanto ante, quam de ea vel hic, vel apud Vrſinum [cuius verba ſunt ſub 6, 3] quidquam obſeruaſſem. conf. 3, 7, 3.

6, 4 CVBILIA DISCRETA) Creſc. 9, 82 ſic tranſcripſit: *Cubilia debent eis fieri ſub tecto diſcreta, et a terra leuata, vt neque ſerpens neque beſtia accedere ad ea poſſit, vt ait Varro.* PONTEDERA.

6, 5 HABERE LOCVM) Vox *habere* non eſt in V. C. et certe abundat. VRSIN.

6, 6 PRIMVS HOS Q. HORTENSIVS) Multa de pauonibus, libro quo antea oſtendimus, expoſuit Athenaeus: non pauciora item etiam IX libro. Aelianus quoque περὶ ζώων ἰδιότητος, — capite XXI quinti libri, plurima et ipſe tradidit, nam hoc etiam quod nunc a M. Varrone de Hortenſio narratur, recitauit. Romanus enim homo, quamuis Graeco ſermone multa ſcripſiſſet, Romanas res egregie callebat. Non ſine poena tamen hoc ab Hortenſio tentatum eſſe dicit, cum Varro apud probos ſolum et ſeueros homines illum offendiſſe narret. nam ab delicatis hominibus, et qui gutturis voluptates ſequuntur, potius Hortenſium gratiam eo facto iniſſe oſtendit. Verba Aeliani haec ſunt, Ὁρτήνσιος δὲ ὁ Ῥωμαῖος καταθύσας ἐπὶ δεῖπνῳ ταὼν πρῶτος ἐκρίθη. Ἐκρίθη, in iudicium vocatus eſt, cauſam dixit. Niſi aliquis putet pro κατεκρίθη poſitum eſſe, id eſt, condemnatus eſt. Addit etiam Alexandrum Macedonem, aſpectu harum auium apud Indos obſtupuiſſe, eique, qui pauonem interfeciſſet, grauius minatum eſſe. VICTOR.

6, 6 ADIICIALI) In excuſis quibusdam haec vox non eſt, quae in antiquis omnibus inuenitur. Plin. 10, 20 cum hanc rem referret, id quoque addidit: *Pauonem cibi gratia Romae primus occidit Orator Hortenſius adiiciali coena ſacerdotii.* Cogitandum etiam diligenter, an pro *augurali augur* legi debeat. VICTOR. Ita legitur in V. C. et ita Macrobius, qui hunc locum adducit 2, 9. *Primus*, inquit, *hos Q. Hortenſius adiiciali coena dicitur poſuiſſe.* Cic. 7, ep. 26 *In eas cum incidiſſem coena augurali apud Lentulum.* De adiicialibus coenis videndus Feſtus, et Tacitus 2. *Foederi conuiuium adiicit, tractatque in multam noctem laetitiam per epulas ac vinolentiam.* Seneca 15, ep. 96 *Et toties tamen ſeſtertio adii-*

ciales

coena poſuiſſe dicitur. quod potius [f] factum tum [g] luxurioſi [h], quam ſeueri boni viri laudabant. quem cito ſecuti multi extulerunt eorum pretia, ita vt oua eorum denariis veneant quinis, ipſi facile quinquagenis, grex centenarius facile quadragena millia ſextertia vt reddat, vt quidem [i] Albutius [k] aiebat, ſi in ſingulos ternos exigeret [l] pullos, perfici ſexagena poſſe.

VII. INTEREA venit apparitor Appii a conſule, et augures ait citari. Ille foras exit e villa. At in villam intro [a] inuolant columbae. de quibus MERVLA [b] Axio [c], ſi vnquam περιστεροτροφεῖον conſtituiſſes, has [d] tuas eſſe putares, quamuis ferae eſſent. Duo enim genera earum in περιστεροτροφείῳ [e] eſſe ſolent. Vnum agreſte, vt alii dicunt, ſaxatile, quod habetur in turribus, ac columinibus villae, a quo appellatae

f) *potius I. B. R. I. I.* reliqui *protinus.* g) *tam* alii praeter *Pol.* h) *luxorioſi Ba. Heru.* i) *quidam I. I-G.* k) *Abuccius P.* l) *exigent I. B. R.* [C. VII.] a) *in vitro P. 2.* b) *me de columbis aula Axios inquam experiſterotrophio conſtit. Pol.* c) *Axi a. V.* d) *has* abeſt *I. B. R.* e) *periſteotrophio I. B.*

ciales coenae frugaliſſimis viris conſtiterunt. deinde legendum apud Varronem, *potius*, non *protinus.* Nam ita legit Macrob. et ita eſt in V. C. VRSIN. Vocem *adiiciali* omittit Macrobius ex edit. Pontani et Meurſii: dubium quam inſpexerit Vrſinus. Vox vero *augurali* abeſt apud Plinium 10, 20 vbi Mſſ. plurimi, Harduino teſte, legunt *aditiali.* Ita vero dicebatur conuiuium, quod Pontifices, Augures, et alii Sacerdotes, in aditu honorum ſuorum populo dabant: vnde et *aditiales* dicere mauult Graeuius praefat. tomi XII Ant. Rom. Deſcribit eiusmodi coenam Macrobius l. c. praeter quem conſulendi Baccius de Conuiuiis 1, 2 F. Vrſinus ad Ciacconium de triclinio p. 175 *Adiicialis coena* ait Scaliger in Scaligeranis primis p. 4 *Varroni, id eſt, opipara. Iuſtus Lipſius id mihi ex Coniectaneis ſuffuratus eſt tacito nomine.* Locus Lipſii eſt Admir. 4, 9 Scaligeri ad Varronem p. 118. Sed qui vtrumque comparabit, inſignem Lipſio iniuriam fieri deprehendet. SCHOETTG. Vocem *adiiciali* agnoſcit etiam ed. Gryphiana 1550. Lectioni *aditiali* faueret Pol. niſi in his compoſitis omittere alterum *i* ſoleret more librorum vetuſtiſſimorum. Sed apud Plin. 10, 20, ſ. 23 it. 29, 4 ſ. 14. *aditialis* habent libri ſcripti pariter atque excuſi. Et hoc verius puto. certe ἐτυμολογικώτερον eſt.

6, 6 QVOD PROTINVS FACTVM TAM LVXVRIOSI) Emendarim: *quod potius factum luxurioſi*; quomodo etiam legitur apud Macrobium Sat. 3 vbi vulgo eſt, *quod potius factum tam luxurioſe, quam ſeuere b. v. l.* Hortenſii factum, inquit, potius luxurioſi et ganeones, quam ſeueri boni viri laudabant. Aelianus lib. 5 de natura animalium hoc amplius, ob id factum etiam accuſatum Hortenſium tradit. POPMA. Scripſiſſe Varro videtur ex lectione Macrobii: *Quod potius factum luxurioſei quam ſeuerei b. v. l* τὸ *tam* repetitum eſt per errorem librarii ab vltima Syllaba verbi *factum.* SCHOETTG. Tanto minus dubitaui *potius* et *tum* reſcribere, quod vtrumque eſt in Pol. Nam illud in varietate lectionis obſeruandum praecepimus, vt, niſi diſſenſus indicaretur ab I. B. R. cum iis facere cenſeatur optimus ille et fortaſſe Victorio quoque vſurpatus codex.

6, 6 GREX CENTENARIVS) Ita videtur legendum: *Grex centenarius facile XX millia ſeſtertium vt reddat, vt quidem Albutius aiebat: ac ſi vt Seius ternos exigeret pullos, perfici ſexagena poſſent.* nam pauones centum quinquagenis denariis, id eſt, nummis ducentis venditi, nummum XX millia efficiunt. Supra vero dixit Varro: *Seius a procuratore ternos pullos exigit, eosque cum creuerint, quinquagenis denariis vendit* etc. Grex ergo centenarius trecentos pullos reddit, qui ducenis nummis venditi, ſexaginta millia ſeſtertium conficiunt, quot Fircellius Pauo dixerat turdos reddidiſſe. item ſupra ſic ait Varro: *Nonne item Albutius dicebat in Albano fundum ſuum ſemper vinci a villa? agrum enim minus dena millia reddere, villam plus vicena.* VRSIN. Recte Vrſinus, ſi ipſe grex vendatur. Sed eum ſeruari vult Varro, et *reddere*, i. e. foetu ſuo efficere quadragena millia. Intellexit igitur, vnumquemque binos quotannis minimum reddere pullos, qui ſinguli quinquagenis denariis venditi tantum efficiunt. Ideo ſequitur, *ſi in ſingulos terni exigantur pulli; perfici ſexagena poſſe.* Ergo e binis quadragena. Haec Gronou. de P. V. 4, 2 p. 266, qui tamen totam Vrſini notam non videtur attente legiſſe. Optime enim ea cum Varronis verbis conuenit.

6, 6 MILLIA SEXTERTIA) Legendum *ſextertium* etiam hic docet Gronou. 1, 4 p. 22.

6, 6 ALBVTIVS AIEBAT) Supra 3, 2, 17.

7, 1 ILLE FORAS EXIT) Rediturus 3, 12, 1. Caeterum de Columbis conferendus Plin. 10, 34 ſ. 52 vbi reliquos laudat Harduinus.

7, 1 AGRESTE) De his Magius miſcell. 1, 3. SCHOETTG.

7, 1 CO-

tae columbae, quae propter timorem naturalem ſumma loca in tectis captant. quo
fit, vt agreſtes maxime ſequantur turres, in quas ex agro euolant ſuapte ſponte, ac
remeant. Alterum genus illud [f] columbarum eſt clementius [g], quod cibo domeſtico 2
contentum intra limina ianuae ſolet paſci. hoc genus maxime eſt colore albo. illud
alterum agreſte ſine albo, vario. Ex his duabus ſtirpibus fit miſcellum tertium ge-
nus fructus cauſa, atque incedunt in [h] locum vnum, quod alii vocant περιστερεῶνα [i],
alii περιστεροτροφεῖον. in quo vno ſaepe, vel quinque millia ſunt incluſae. Περιστερεὼν [k] 3
fit, vt teſtudo magna, camera [l] tectus, vno oſtio anguſto, feneſtris Punicanis [m], aut
latioribus, reticulatis vtrinque, vt locus omnis ſit illuſtris, neue quae [n] ſerpens, aliud-
ve quid [o] animal maleficum introire queat. Intrinſecus quam leuiſſimo [p] marmo-
rato toti parietes ac camerae [q] oblinuntur, et extrinſecus, circum feneſtras, ne mus,
aut lacerta qua adrepere ad columbaria poſſit. nihil enim timidius columba. Sin- 4
gulis paribus columbaria fiunt rotunda in ordinem [r] crebra. ordines quam plurimi
eſſe poſſunt a terra vſque ad cameram [s]. Columbaria ſingula eſſe oportet, vt os
habeant [t], quo [u] introire et exire poſſit [x]; intus ternorum [y] palmorum ex omnibus
partibus. Sub ordines ſingulos tabulae fictae vt ſint bipalmes, quo vtantur veſti-
bulo

f) *illud* omitt. *I. I-G.* g) *dementius Ienſſ.* h) *in* omitt. *I. B. R.* i) *periſterona I. B. R.* k) *periſteron I. B. R.* l) *camara I. B. R.* m) *pumicatis B. R. punicatis Ienſſ.* n) *quae* abeſt *a. V.* o) *quod a. V.* p) *quaſi leuiſſ. Ienſſ. quaſi laeu. B. R.* q) *camarae obliniuntur I. B. R.* r) *ordine a. V.* s) *cameram I. B. R.* vt fere alibi. t) *babeat Vict.* ſphalma puto. u) *quomodo P.* x) *poſſint a. V.* y) *ternarum palmarum I. B. R.*

7, 1 COLVMBAE) Aliam plane originem ſuppeditat idem Varro de L. L. 4 p. 21 dum a vocis ſono deriuat. Aliam item Iſidorus, qui a mutato, quoties vertitur colore colli deriuat. IDEM. Feliciusne Scaliger, Indice etymologiarum a Varrone omiſſarum vel perperam poſitarum, *ἀπὸ τοῦ κολυμβᾶν?*

7, 2 ILLVD ALTERVM VARIO) Ita videtur legendum: Nam Col. 8, 8 ait: *Albus color, qui vbique vulgo conſpicitur, a quibusdam non nimium laudatur, nec tamen euitari debet in iis, quae clauſae continentur, nam in vagis maxime eſt improbandus, quod eum facillime ſpeculatur accipiter etc.* Itaque verba, *agreſte, ſine albo*, videntur adiecta. VRSIN. Paſſim tamen videas columbas agreſtes ſine albo, colore vario. Nimis libenter vrit et ſecat vir doctiſſimus. Varro docet, quales inueniantur columbae; Columella, quas alere expediat.

6, 2 INCEDVNT IN LOCVN VNVM) VV. CC. partim habent, *incolunt locum vnum*, partim *includunt in etc.* deinde legendum *feneſtris Punicanis.* Nam Cicero *Punicanos lectos* dixit pro anguſtos. et Cato: *coagmenta Punicana.* In V. C. eſt *punicatis.* VRSIN.

7, 3 FENESTRIS PVNICANIS) Poeni lignario opere claruerunt, vnde multa fabricae ligneae opera ab illis nominata. vt *lecti Punici* Plinio lib. XXXIII, cap. XI. Et hic, *feneſtrae Punicanae.* Et apud eundem, *vineis vbi ampla cella, torculare Poenicum:* apud Catonem *coagmenta Punicana:* quae fideliter haerebant, nec hiaſcebant. Itaque ab ea mente Plautus Mercatore, vbi vult oſtendere aedium poſtes hiare, ait non eſſe factos a Poeno fabro. non enim hiaſcerent commiſſurae, ſi Poenus faber eas coniunxiſſet. Ita enim ait, *Non enim haec pultifagus opifex opera fecit barbarus.* Per *pultifagum* enim laſciuia comica intelligit Poenum. vt idem prologo Poenoli, *Carchedonius vocatur haec comoedia. Latine Plautus*, PATRVVS PVLTIFAGONIDES. Latine enim Plautus inſcripſit Poenolum. Ergo *pultifagus*, Carchedonius, ſeu Poenus. *Poenos pultifagos*, vt Plautino vocabulo vtar, fuiſſe, argumento eſt *puls*, quae a Poenis *Punica* vocata eſt, cuius faciendae rationem docet Cato. Non ergo *pultifagus* pro Romano intelligendus eſt apud Plautum (quod vult doctiſſimus Turnebus) ſed Poenus, vt dixi. SCAL.

7, 4 SINGVLIS PARIBVS) Eadem habent Quintilii Geop. 14, 6 qui hic conferendi. SCHOETTG.

7, 4 POSSIT; INTVS—PARTIBVS. SVB) Ita interpunxi. Ante ita fuerat, *poſſit. Intus - - partibus ſub etc.*

7, 4 TERNORVM PALMORVM) In antiquis alio genere, *ternarum palmarum.* Nihil immutaui: non enim legi aut hunc ipſum alibi, aut alios bonos auctores, cum menſuram intelligerent, muliebri genere *palmam* appellaſſe. VICT.

7, 4 TABVLAE FICTAE) Vid. ind. *afficta.*

5 bulo [z], ac prodeant. Aquam eſſe [a] oportet, quo [b] influat, vnde et bibere, et vbi lauari [c] poſſint. permundae enim ſunt hae volucres. Itaque paſtorem columbarium [d] quotquot menſibus crebro oportet euerrere. eſt enim quod eum inquinat locum appoſitum [e] ad agriculturam, ita vt hoc optimum eſſe ſcripſerint [f] aliquot [g]. ſiue quae [h] columba quid offenderit, vt medeatur. ſi qua perierit, vt efferatur. ſi qui
6 pulli idonei ſunt [i] ad vendendum, promat. Item quae foetae ſunt, in [k] certum locum vt [l] diſcluſum ab aliis rete [m] habeant, quo transferantur [n], e [o] quo foras [p] euocare poſſint matres [q]. Quod [r] faciunt duabus de cauſis. vna, ſi faſtidiunt aut incluſae conſeneſcunt, quo libero aëre cum exierint in agros, redintegrentur. altera de cauſa propter illicium [s]. ipſae enim propter pullos, quos habent, vtique redeunt, niſi a coruo

z) *veſtubulo P.* a) *puram eſſe I. I-G.* b) *quae I. I-G.* c) *ſe lauare I. I-G.* d) *columbarum P. columbaria I. I-G.* e) *oppoſitum P.* f) *ſcripſerunt P.* g) *aliqui I. B. R.* h) *ſi columbam a. V. ſi columba* marg. i) *ſint I. B. R.* k) *vt I. I-G.* l) *vt* deeſt *I. I-G.* m) *recte habeat I. B. R. habeat* etiam *Pol.* n) *transferatur P.* o) *et I. B. R.* p) *e periſterone* inſer. *I. B. R.* q) *matresque Vict.* itemque *Durd.* r) *Quod quidem a. V.* s) *publicum I. B. R. illitium Heru. in licium P.*

7, 5 QVOD EVM INQVINAT) Ita honeſte circumloquitur ſtercus columbinum, quod agro ſtercorando aptiſſimum iudicant Col. 2, 15, 1. et Florent. Geop. 14, 1. SCHOETTG.

7, 5 SIVE SI COLVMBAM) Videtur legendum *Si quid offenderit, vt medeatur; ſi qua perierit, vt efferatur* etc. caetera ſunt adiecta. Auctor Geop. κἂν τι πεπονηκὸς εἴη τῶν ἔνδον ἐπισκευάζειν. *offenderit* autem hoc loco valet, laeſum fuerit, quod, qui de columbis dictum putauit, addidit *columbam.* Sed dixit Varro de columbari, ſi quid in eo fuerit laeſum. VRSIN. *Columba offendit*, h. e. laborat morbo, vulnere e. i. g. a.

7, 6 ITEM QVAE FOETAE) Videtur legendum: *Item quae fetae ſunt, vt locum diſcluſum ab aliis rete habent, quo transferantur, e quo foras euolare.* Caetera ſunt adiecta. Verbum *habent* refertur ad auiarium, ſeu curatorem. Col. 8, 8 *Nec minus in agros emittant matrices, quae ouis vel pullis incubant, ne quaſi graui perpetuae cuſtodiae ſeruitio contriſtatae ſeneſcant.* IDEM. In voce *habent* bis peccatum, legendumque ex Vrſini mente videtur *habeat:* quod nec mihi diſplicet, licet etiam alterum tolerabile putem. GESN. Legerem: *item quae ferre*; nam cur foetae ſeparandae ſunt ab aliis, quae per ſingulos fere menſes, demto interuallo a bruma ad vernum aequinoctium foetant? Quare *ferae* potius quam *foetae*, quae cum aliis ſint moleſtae, obſunt. Sane Creſcentius mihi praecipit, qui hunc locum ita exſcripſit: *Item qui ſunt nimis feri et bellicoſi, vt alios laedant, exinde remoueat, et in alium locum ſecretum ab aliis ſeponat.* Sed deinde in Veneto exemplari apud Varronem inueni: *Item quae ſunt fere.* Praeterea ex vetuſtis editionibus edoctus *habeant* in *habeat.* et coniectura in ſequentibus quae proxima ſunt: *quo transferantur, et quo foras euocare poſſint matres, poſſint* in *poſſit*, quae ad columbarum cuſtodem referuntur. Quo vitio etiam foedatur Columella 8, 8 *Nec minus in agros emittant matrices*; nam ſcribendum: *emittat.* Paſtor enim contriſtatas aues et diuturna cuſtodia quaſi ſeneſcentes ad apricationem foras euocat atque emittit. PONTED. Vid. quae dicimus ad notam proximam.

7, 6 E QVO FORAS) Puto: *et quo foetas euocare poſſint.* Supra autem, *in certum locum* vacat *in*, dele. SCALIG. Melius fortaſſe legeretur *euolare.* Loquitur enim de columbis matricibus, de quibus idem tradit Col. 8 *Nec minus in agros emittant matrices, quae ouis vel pullis incubant, ne quaſi graui perpetuae cuſtodiae ſeruitio contriſtatae ſeneſcant. Nam cum paullum circa aedificia volitauerint, exhilaratae recreantur, et ad foetus ſuos vegetiores redeunt.* Paullo infra legendum: *Tu Merula, perge deinceps.* POPMA. Τὴν *que* adhaeſiſſe puto voci *matres* ex *quod* et *quidem*, quae ſequuntur: Incommodum ſententiae eſſe, nemo non videt. Quin totam vocem ſuſpectam mihi eſſe non diſſimulo, et gloſſam vocis *foetae*, pro *euocare* autem ſcriptum puto a Columella *euolare.*

7, 6 PROPTER ILLICIVM) Sic de apibus: *apiaſtro perfricando: quod illicium hoc illis.* Aliud in comitiis *illicium*, vt notum ex libris de L. L. [5, 9 p. 64, 1.] aliud in aucupio, in quo *illices* aues ſunt, quae a Graecis παλεύτριαι vocantur, de quibus apud Ariſtophanem. Plautus: *Lectus illex, eſca eſt meretrix.* Apud Plinium de perdicibus: *capiuntur quoque pugnacitate eiusdem libidinis contra aucupis indicem.* Lege *contra aucupis inlicem.* SCALIG. Voces *de cauſa* videntur adiectae. Illicium autem dixit id, quod Graeci φίλτρον; et intelligit pullos ipſos, qui columbas longius euagari non ſinunt. Sed cum in V. C. ſit *pullicium*, forte legendum *pulliciem*, qua voce vſus eſt Col. 8, 10 et ea ſignificantur pulli ipſi. Sic enim ſcribit: *Itaque circa meſſem, cum iam confirmata eſt pullicies, eligitur etc.* VRSIN.
Quod

a coruo occiſae, aut ab accipitre interceptae. Quos columbarii interficere ſolent, 7
duabus virgis viſcatis defixis [t] in terram, inter ſe curuatis, cum inter eas poſuerint obligatum animal, quod item [u] petere ſoleant accipitres, qui [x] ita decipiuntur, cum ſe obleuerunt [y] viſco. Columbas redire ſolere ad locum licet animaduertere, quod multi in theatro e ſinu miſſas faciunt, [atque [z] ad locum redeunt] quae niſi reuerterentur, non emitterentur. Cibus [a] apponitur circum parietes in canalibus, quas 8
extrinſecus per fiſtulas ſupplent. Delectantur milio, tritico, ordeo, piſo, faſeolis, eruo. Item feras [b] has in turribus, ac ſummis villis, qui habent, agreſtes columbas, quoad poſſunt immittendum [c] in περιστερῶνας [d] aetate bona. parandum [e] neque pullos, neque vetulas, totidem mares quot foeminas [f]. Nihil columbis foecundius. 9
itaque diebus quadragenis concipit, et [g] parit, et incubat, et educat. Et hoc fere totum annum faciunt: tantummodo interuallum faciunt a bruma ad aequinoctium vernum. Pulli naſcuntur bini, qui ſimulac creuerunt, et habent robur, cum matribus

t) *defictis in terra P.* u) *intercipere Ryck. I. I-G.* x) *qui quidem I. B. R.* y) *oppleuerint I. B. R. obleuerint I. I-G.* z) *atque* omitt. *I. B. R.* a) *Et cibus I. I-G.* b) *fere haec I. B. R.* c) *imitandum. In per ae. bona par. I. B. R. immittunt I. I-G.* d) *περιστερεῶνας H. St-D.* e) *parantque (praec. puncto) vt nec I. I-G.* f) *habeant* add. *I. I-G.* g) *et* omitt. *I. B. R.*

Quod extremum de faece hauſit Aldus, cum priores editiones *publicum* haberent; duabus enim de cauſſis columbas emittunt, altero quod libero aëre cum exierint, redintegrantur et vegetiores factae ad nidum redeunt; altera, vt credunt, propter *illicium*, nimirum emittuntur, quoniam propter pullos redire ſolent. At ſi non redeunt, vt ſaepe fit, cum a rapacibus auibus impetuntur, nonne prudentis cuſtodis erat eas retinuiſſe potius quam emiſiſſe, vt amitteret? Itaque altera emittendi columbas cauſſa nulla eſt, cum praeſtet retinere quam emittere. Propterea reiecto *illicium*, *publicum* in *pulliciem* efformarem; quod in agrum auolantes cibum colligunt, et ad pullos deferunt: propter pullos igitur emittere expedit. Hoc tradit etiam Columella 8, 8. Et Florentinus Varronis interpres: Ἐὰν δὲ πότε σπανίζωνται τροφῆς, μόνας τὰς νεοττοτροφούσας ἐξελατέον· αὗται γὰρ κορεσθεῖσαι ἐπιστρέφουσι θᾶττον, τοῖς νεοττοῖς τροφὴν κομίζουσαι. Sed male σπανίζωνται τροφῆς, quod ſemper alimenti indigeant, non aliquando: legerem pro τροφῆς, τροπῆς, ſcilicet mutationis; propterea, vt volando exhilarentur, emittuntur. Vbi paulo ſupra aliud vitium: ἀλλὰ περὶ τὸ πεινᾷν ἀσχολῶνται. Etenim fame in columbario vexandae non ſunt. Potius eſſet πέρας. Quod veterem interpretem, qui latine expreſſit: *ſed circa columbarii locum verſentur*, non latuit. PONTED. Locus Florentini eſt Geop. 14, 1 extr. Equidem τροφῆς retineam. σπανίζεσθαι non eſt ſimpliciter indigere, ſed raritate et penuria alicuius rei laborare, poteſt autem fieri, vt aliquando magis laboretur, alias minus. Sed quod eſt de altero περὶ τὸ πεινᾷν ἀσχολῶνται, locum illum, in quo ſe torſiſſe fatetur fruſtra Needhamus, ita emendandum puto, vt γεννᾷν legatur, quod ſententiae accommodatiſſimum eſſe, negari non poteſt. Quam pronum autem fuerit haec duo verba confundi in ſcriptura maiuſcula et antiqua, tam facillime intelligit aliquis, quam plurimos libros manu exaratos inſpexit. Caeterum haec eo valent etiam, vt intercedamus, quo minus *foetae* in *feras* mutentur, quod proxime ſuperiore nota aequum cenſet vir clariſſimus. Scaliger ita intellexiſſe videtur Varronem, vt nos intelligimus. Emiſſae columbae redeunt, et illectas ducunt ſecum plures.

7, 7 QVOD ITEM PETERE) Mihi optime arridet emendatio Salmaſii ad Solinum c. 40 p. 614, qui legit, *quod impetere.* SCHOETTG.

7, 7 ATQVE AD LOCVM REDEVNT) Videntur haec verba abundare. VRSIN.

7, 8 QVI HABENT) Legendum arbitror, *quae habent*, h. e. habitant.

7, 8 IMMITTENDVM etc.) Ita legendum: *immittendum in* περιστερεῶνας. *Aetate bona parandum.* PONTED.

7, 9 ITAQVE DIEBVS QVADR.) Hic locus ita expreſſus eſt in Geop. 14, 1 Φύσει δὲ καὶ πολύγονον τὸ ζῶον. ἐν πάσαις γὰρ τεσσαράκοντα ἡμέραις κυΐσκει τε καὶ τίκτει, καὶ θάλπει, καὶ ἐκτρέφει. καὶ τοῦτο σχεδὸν δι' ὅλου ἔτους ποιεῖ, μόνον δὲ ἀπὸ τροπῶν χειμερινῶν μέχρις ἐαρινῆς ἰσημερίας διαλείπει, τὸ δὲ λοιπὸν τοῦ ἐνιαυτοῦ τίκτει. Ex quibus verbis videtur hic legendum, *Et hoc fere totum annum facit, tantummodo intermittit a bruma ad aequinoctium vernum.* Nam voces *interuallum faciunt* gloſſae ſunt verbi *intermittit.* VRSIN. Forte ſuccenturiari cenſendus eſt Vrſino Creſcentius, qui 9, 91 legit *interuallant*, quod propius abeſt ab *intermittunt.* Niſi tamen ipſum *interuallant* probum quis verbum et Varronianum putauerit, et cum *interuallatis* apud Gellium febribus contulerit.

7, 9 SIMVL AC CREVERVNT) Poſt ſextum menſem habet Ariſtoteles Hiſtor. Anim. 6, 4. SCHOETTG.

7, 9 CVM

bus pariunt. Qui ſolent ſaginare pullos columbinos, quo pluris vendant [h], ſecludunt eos, cum iam pluma ſunt tecti. deinde manducato candido farciunt pane: hieme
10 hoc bis, aeſtate ter, mane, meridie, veſperi. hieme demunt cibum medium. Qui iam pinnas incipiunt habere, relinquunt in nido illiſis cruribus, et matribus, vberius vt cibo vti poſſint, obiiciunt. eo enim totum diem ſe, et pullos paſcunt. qui ita educantur, celerius pinguiores fiunt quam alii, et candidiores [i]. Parentes eorum Romae, ſi ſunt formoſi, bono colore, integri, boni ſeminis, paria ſingula vulgo veneunt ducenis numis, nec non eximia ſingulis millibus numum, quas nuper cum mercator tanti emere vellet a L. Axio equite Rom. minoris quadringentis denariis daturum
11 negauit. AXIVS, Si poſſem emere, inquit, περιστερῶνα [k] factum, quemadmodum in aedibus cum [l] habere vellem, emi [m] fictilia columbaria, iam iiſſem emtum, et [n] miſiſſem ad villam. Quaſi vero, inquit PICA, non in vrbe quoque ſint multi [o]. An tibi columbaria qui in tegulis habent non [p] videntur habere περιστερῶνας [q], cum aliquot ſupra centum millium ſextertium habeant inſtrumentum? e queis alicuius totum emas cenſeo, et ante quam aedificas [r] rure [s], magnum condiſcas hic in vrbe quotidie lucrum, aſſem [t] ſemiſſem condere in loculos [u].

VIII. TVM [a] MERVLA, Perge deinceps. *Ille*, Turturibus item [b], inquit, locum conſtituendum proinde [c] magnum, ac multitudinem alere velis; eumque [d] item,

h) *vendantur I. B. R.* i) *candidae fiunt P.* pu. poſt *eorum* poſ. *I. B. R.* k) περιστερῶνα *H. St - D.* l) *eum I. I - G.* m) *emi* deeſt *I. I - G.* n) *emiſſem I. B. R.* o) *multi an tibe. Col. I. B. R. an tibe columbari P. multi, columbaria etc. I. I - G.* p) *An tibi non I. I - G.* q) περιστερῶνας *H. St - D.* r) *aedifices a. V. H. St - D.* s) *recte P. 2.* t) *ex aſſe I. I - G.* u) *lucos I. B. R.* [C. VIII.] a) Verba: *Tum Merula ſic* claud. praec. cap. *I. B. R. Axius tu I. I - G.* b) *item* deeſt *a. V.* c) *perinde I. B. R.* d) *Cumque I. B. R.*

7, 9 CVM MATRIBVS PARIVNT) In Geop. hoc ita habetur: Καὶ αἱ ἐπιγοναὶ αὐτῶν τελειωθεῖσαι εὐθέως μετὰ τῶν τεκόντων αὐτὰς ἄρχονται τίκτειν. VRSIN.

7, 9 MANDVCATO) Creſc. l. c. *mollificato*, quod forma quidem deteriori non eſt, quam *magnifico*, *amplifico* e. i. g. a. Sed auctoritate cum deſtituatur, nolim illud cuiquam obtrudere. Interim apparet, facilius eſſe *mollificati* panis copiam habere, quam *manducati*.

7, 10 ILLISIS CRVRIBVS) Vid. Col. 8, 8, 11. Creſc. *illiſis, id eſt fractis.*

7, 10 QVAM ALII) Hae voces videntur abundare; item vox *nummum* infra. Plin. 10, 37 *Lucius Axius eques Romanus ante bellum ciuile Pompeianum, denariis quadringentis ſingula paria venditauit, vti tradidit M. Varro.* Et Col. 8, 8 *Eximius auctor M. Varro nobis affirmat, etiam illis ſeuerioribus ſuis temporibus paria ſingula millibus ſingulis ſeſtertium ſolita venire.* VRSIN.

7, 11 INSTRVMENTVM) Vlpianus in L. 12. De inſtrumento: *Sed ſi fundus non ſit cum inſtrumento legatus, ſed ita vt inſtructus ſit: quaeſitum, an plus contineatur, quam ſi cum inſtrumento legatus eſſet: et Sabinus ſcribit fatendum eſſe plus eſſe, cum inſtructus fundus legatur, quam ſi cum inſtrumento etc.* ex quibus verbis colligitur, quid ſit inſtrumentum, et quo differat ab inſtructo. VRSIN.

7, 11 ET ANTEQVAM AEDIFICES) Ita videtur hic locus legendus et interpungendus: *Et ante quam aedifices rure magnum, condiſcus hic in vrbe quotidie aſſes condere in loculos.* Nam *aſſem ſemiſſem*, vt eſt in VV. CC. fecit librarius ex perturbatis notis, vt apud Cat. 21. Varro 1, 12 dixit: *Vendas quot aſſibus poſſis.* et 2, 5 *Dum aſſes ſoluo.* IDEM.

7, 11 ASSEM SEMISSEM) Antiquorum librorum lectio. In excuſis, *ex aſſe ſemiſſem* antea legebatur. VICTOR. Forte ἀσύνδετον eſt, in talibus non inſuetum, vt *ruta caeſa etc.* hac ſententia: *magnum eſt lucrum, quotidie aſſem*, vel *ſemiſſem* adeo, *condere in loculos.* Alteram autem lectionem, *ex aſſe ſemiſſem*, ita interpretabar. Ponamus, impendiſſe aliquem 365 denarios in columbarium; quotidie autem illi nummos redire binos ſeſtertios, h. e. aſſes (qui hic denarii ſunt) dimidios ſ. ſemiſſes. Nonne ille dici poſſet quotidie *lucrum condere in loculos*, et quidem *ex aſſe* foenoris, dimidium ſ. *ſemiſſem* annuae vſurae?

8, 1 TVM MERVLA, PERGE) Forte fuit *Tu Merula.* Certe *Merula* vocandi caſu intelligendum eſt.

8, 2 SED

item, vt de columbis dictum eſt, vt habeat oſtium ac feneſtras, et aquam puram, ac
parietes, ac camaras munitas tectorio. Sed pro columbariis in pariete mutulos [e], 2
aut palos in ordinem [f], ſupra quos tegeticulae cannabinae [g] ſint [h] impoſitae. Infi-
mum ordinem oportet abeſſe a terra non minus tres pedes, inter reliquos dodrantes,
a ſummo ad camaram ad ſemipedem, aeque latum [i] ac mutulus a pariete extare pot-
eſt [k], in quibus dies noctesque paſcuntur. Cibatui quod ſit [l], obiiciunt triticum 3
ſiccum in centenos vicenos turtures fere ſemodium, quotidie euerrentes eorum ſta-
bula, a ſtercore ne offendantur, quod item ſeruatur ad agrum colendum. Ad ſagi-
nandum appoſitiſſimum [m] tempus circiter [n] meſſem. Etenim [o] matres eorum tunc
optimae [p] ſunt, cum pulli plurimi gignuntur, qui ad farturam meliores. Itaque eo-
rum fructus id temporis maxime conſiſtit.

IX. AXIVS, Ego [a] quae requiro ſarſurae [b] aſſurae membra de palumbis, de [c] galli-

e) *multos P.* f) *ordine a. V.* g) *canabinae I. B. R. Ba-G.* h) *ſunt Ienſſ.* i) *late mutili I. I-G.* k) *poſſunt I. I-G.* l) *ſic I. B. R. ſit H. A. Gr. G.* m) *potiſſimum I. B. R. ad potiſſimum P.* n) *circa I. B. R.* o) *Et enim* diu. *I. B. R. Ba-G.* p) quid ſi *opimae?* [C. IX.] a) *Eho Iuntt. Egoque req. I. B. R.* b) *farturae a ſura I. B. R. Ba-G. a farctura aſſanda, Iuntt.* c) *de* abeſt *P. et Iuntt.*

8, 2 SED PRO COLVMBARIIS) Vid. Col. 8, 9, 3.

8, 2 INTER RELIQVOS) Videtur legendum *Inter reliquos ab imo ad cameram ad ſemipedem aeque latum ac mutulus a pariete extat, in quibus etc.* id eſt, tantum erit latus ordo tegeticularum, quantum mutulus a pariete extat. Deinde legendum (*cibatui quod ſit*) niſi potius verba, *quod ſit* abundent. VRSIN. Hunc locum ineleganter tractauit vel Fuluius vel Ciacconius, ſcribendo: *inter reliquos ab imo ad camaram ad ſemipedem aeque latum ac mutulus a pariete exſtat, in quibus.* Id eſt, inquit, tantum erit latus ordo tegeticularum, quibus mutulus a pariete exſtat. Longe plenius Varro: *inter reliquos* mutulorum ordines, qui ab infimo ad ſummum continuantur et aſcendunt, vult intereſſe *dodrantes*, hoc eſt, inter ſingulos ſpatium nouem pollicum vacuum; inter ſummum gradum et teſtudinis fornicem, quaſi ſemipedem ſiue octo digitos. Hic ponenda τελεία στιγμὴ, vt abſoluto eo verſu. Quod ſequitur, offendit iam olim: nam in priſtinis edd. inuenio: *aeque late mutili a pariete exſtare poſſunt.* Cuius auctores ſane ſententiam deprehenderunt acutius quam illi: ſed non debuerunt mutare verba veterum codicum, eandem ſententiam rectius habentia. *Aeque latum*, inquit Varro, *ac mutulus a pariete exſtare poteſt*, hoc eſt, tantundem ſpatii nempe ad ſemipedem, et mutulum exſtantem a pariete habere vel prominere ante parietem ſufficit. *Ac* ponit ἀντὶ τοῦ *et*, vbi ſignificat *etiam*. *Mutulus*, *in quibus*, ſyllepſis numeri: refertur enim illud, *in quibus* ad ſenſum, non ad vocem: nam quum dicit *mutulus*, intelligit mutulum quemque, vel omnes mutulos, non vnum modo. Illi videntur ad tegeticulas retuliſſe, cur enim aiunt *ordo tegeticularum?* At Varro non tegeticularum, ſed mutulorum dicit ordinem inſtratas habentium tegeticulas. Haec Gron. de pecun. Vet. 3, 11 p. 429.

8, 2 AEQVE LATVM AC) Quid ſi ita interpretemur? *Aeque latum* oportet eſſe vnumquemque ordinem tegeticularum *ac mutulus e pariete extare poteſt*: ita vt nullum certum modum praeſcribat, ſed proportione mutili nota aliunde tegeticularum latitudinem definiat. Ita ἡ *ac* retineret ſignificationem ſuam, qua ad *aeque* refertur.

8, 3 APPOSITISSIMVM) Videtur legendum *aptiſſimum* et *circa*. Nam ita eſt in veterum librorum veſtigiis, et Varro ipſe infra c. 10 ita locutus eſt, cum dixit: *Anſeribus admittendis tempus eſt aptiſſimum a bruma* etc. Col. 8, 9 *Huius auis aetas ad ſaginam non tam vetus idonea eſt, quam nouella. itaque circa meſſem, cum iam confirmata eſt pullicies, eligitur.* VRSIN.

9 Ad totum hoc caput conf. Col. 8, 2-7 et Plin. 10, 21 ſ. 24.

9, 1 EGO QVAE REQVIRO) Excuſi libri inter ſe diuerſi, ne dum ſolum ab antiquis diſcrepent. In vetuſtiſſimo et optimo exemplari mendoſus etiam locus eſt: eius ſcripturam hic adponam: *Ego qaue requiro ſarſurae aſſurae* etc. In ſemiuetere pro *ſarſurae*, *ſalſurae*. caetera eadem. Quomodo tam inquinatus locus purgari poſſit, plane non perſpicio. VICTOR. Verborum hunc ſenſum eſſe iudico: *Dic ſodes Merula de palumbis et gallinis membra illa et partes, quas requiro ſarſurae aſſurae.* Haec verborum forma veteribus Latinis vſitatiſſima eſt. vt *vſura* pro *vſu*, *curſura* apud Plautum pro *curſu*; *curatura* pro *curatione* apud Ter. quo ſane modo hic *ſarſura* a *ſarciendo* dicitur. Nam veteres *ſarſum* et *ſartum* dicebant. Peto igitur, inquit, vt ſarcias et expleas membra omnia, quae ad hanc nutricationem pertinent. *Aſſura* autem aſſiduitas eſt et diligentia in nutricando, curando, habendo. nam

gallinis dic ſodes *Merula:* tum de reliquis, ſi quid idoneum fuerit, racemari [d] licebit.
Igitur [e] ſunt gallinae quae vocantur, generum trium, villaticae, et [f] ruſticae, et Afri-
2 canae. Gallinae villaticae ſunt, quas deinceps rure habent in villis. De his qui
ὀρνιθοβοσκεῖον [g] inſtituere volunt [h], iidem adhibita ſcientia, ac cura, vt [i] capiant ma-
gnos fructus (vt maxime factitauerunt Deliaci) haec quinque maxime [k] animaduer-
tant

d) *raciocinari P. ratiocinari a. V.* e) *Ille, ig. I. I-G.* f) *et* abeſt *I. B. R.* g) *ornithoboſtion P. ornithouoſtion Ienſſ. ornithouoſcion B. R.* h) *vult, id eſt adb, P. 1. vult vt adb, P. 2.* i) *vt* deeſt *I. B. R.* k) *maxime* om. *I. I-G.*

nam *aſſae* nutrices dicuntur: quod fere ſemper aſſunt iis, quos nutriunt. Sic *aſſa* vox humana eſt, non organica, quod ea ſemper nobis aſſit, non vt organica, quae non eſt nobis ſemper praeſto. Quibuſdam in libris pro *ſarſura farſura* legitur a *farciendo.* nam veteres *farſum* et *fartum* dicebant. Septimius Florens contra Valentinianos: *fuiſſe autem et in Chriſto ſpiritalis ſeminis condimentum, ne marceſſeret ſcilicet reliqua farſura.* Non eſt autem ignotum gallinas farciri ſolitas: cum *fartores* apud Terentium reperiamus, qui ab antiquo critico exponuntur σιτευταί. TVRN. 24, 22 Ludit. videtur in actionibus conducti locati fuiſſe, *vti ſarſurae tecturae praeſtaretur:* aut non multum diſſimile: id eſt, vt aliter in iiſdem legibus dicitur, vt ſarta tecta inſula aut aedes praeſtarentur. Nam olim *ſarſum* pro *ſartum,* vt *farſum* pro *fartum.* Ergo ludit παρ᾽ ὑπόνοιαν, nam quod diceretur in lege conductionis *ſarturae tecturae,* ludens in auium lege dixit, *ſarſurae aſſurae,* vtpote cum aues ipſae ad aſſandum natae ſint. Nam *aſſura,* quod prius diceretur *arſura.* Et quod dicimus nunc *aſſum,* prius erat *arſum.* Cum igitur tractatus de palumbis et gallinis hic deſideraretur, vult hoc ſartum ſibi et integrum praeſtari Axius. Sed veram lectionem, ni fallor, conficiemus, ſi non *ſarſurae,* ſed *farſurae,* legamus. Ita nihil dubii relinqueretur, nam *farſura,* quia de farciendis gallinis et palumbis ſermo inſtituitur. Quod autem *aſſuram* doctiſſimus vir interpretatur aſſiduitatem, longe fallitur, cum eum fugiat analogiae ratio. Talia enim nomina a verbis, non a nominibus *vſura, curſura, poſitura. Farſuram* etiam inuenies apud eruditiſſimum ſcriptorem veterem Tertullianum, libro contra Valentinianos. SCALIG. Videtur legendum *Axius. Ego duo requiro farſurae membra. de palumbis ac gallinis. dic ſodes Merula* etc. nam cum in VV. CC. ſit *farturae,*, vel *farſurae,* ex poſteriori voce fluxit mendum, *a ſura.* VRSIN. Legendum videtur: *Axius: Ego quae requiro aſſuturae aſſae membra de palumbis, de gallinis dice ſodes Merula.* Hunc locum vt ſic interpretarer ab omnibus derelictum veteris ſcripturae veſtigiis inhaerendo, lucem mihi praebuit Apicius de re Culinaria 7, 5, vbi in titulo *Aſſaturae* legitur: *Aſſaturam aſſam a furno ſimplicem ſale plurimo conſperſam cum melle inferes.* In quibus tamen abiicerem *ſimplicem;* nam *aſſa* et *ſimplex* idem: Nonius in voce *aſſa: Aſſum autem exiſtimandum eſt, vt in obſoniis ſine pigmento ſaporis alieni quemadmodum merum ſolum dicitur: Et aſſa voce canere* videlicet ſimplici modulamine veteres dicebant. Quapropter Axii ſententia eſt: Ego quae de palumbis membra ſimpliciter aſſata requiro, dic de gallinis, Merula. PONTED. Sola, fateor, Victorii reuerentia me impediit, quo minus reuocata primarum editionum fide ponerem *farturae aſſurae,* quae ἀσυνδέτως vt multa alia poſuiſſe puto Varronem. vid. ad Caton. 14, 4.

9, 1 RACEMARI) Ita emendaui: recte, vt opinor: modeſte certe, et temperanter. Vetus enim lectio *Racimari:* antea *Ratiocinari,* incommode, niſi fallor, et inſulſe legebatur. Verbum hoc quod reſtitui, aliunde huc translatum eſt, et a vindemia ſumtum. nam *Racemationes* etiam ſtudia eorum dicebantur, qui poſt vindemiam factam relictos negligentia minutiores racemos colligerent: a Graecis ἐπιφυλλίδες racemi illi, quod foliis tecti fallerent facile, appellabantur. Id autem verbum etiam aptiſſime lepidiſſimus poeta ad aliam rem tranſtulit in fabula, quam βατράχους appellauit; ἐπιφυλλίδες ταῦτ᾽ ἐστι καὶ στωμύλματα. VICTOR.

9, 1 QVAS DEINCEPS) Videtur legendum *quas omnes fere habent in villis,* vel potius, *quas fere omnes habent villae.* Nam ita Col. *Cohortalis* (ſic appellat villaticam gallinam) *eſt auis, quae vulgo per omnes fere conſpicitur villas.* VRSIN.

9, 2 VT MAXIME FACTITAVERVNT DELIACI) Plin. libro 10 *Gallinas ſaginare Deliaci coepere.* Cic. Acad. 2 *Videſne vt in prouerbio ſit ouorum inter ſe ſimilitudo? tamen hoc accepimus, Deli fuiſſe complures ſaluis rebus illis, qui gallinas alere permultas quaeſtus cauſa ſolerent, hi, cum ouum inſpexerant, quae id gallina peperiſſet, dicere ſolebant.* Columella de gallinis: *Huius igitur villatici generis non ſpernendus eſt reditus, ſi adhibeatur educandi ſcientia, quam plerique Graecorum, et praecipue coluerunt Deliaci.* Apud Arbitrum, *Molles, veteres, Deliaci manu recisi. Reciſos manu Deliaci,* vocat ſpadones. Nam capones Deliaci manu caſtrantur. *Deliacus* enim, vt aperte videmus, pro curatore gallinarum, vel potius *Deliacus* eſt venaliciarius. Nam in Delo mancipia venum ibant. Strabo. SCAL.

9, 3 MA-

tant oportet: de emtione, cuiuſmodi, et [l] quam multas parent, de foetura, quem-
admodum admittant [m], et pariant. de ouis, quemadmodum incubent, et excudant [n].
de pullis, quemadmodum, et a quibus educentur. Hiſce appendix adiicitur, pars [o]
quinta, quemadmodum ſaginentur. E queis tribus generibus proprio nomine 3
vocantur foeminae, quae ſunt villaticae, gallinae; mares galli; capi ſemimares, quod [p]
ſunt caſtrati. Gallos caſtrant, vt ſint capi, candenti ferro inurentes ad [q] infima
crura, vſque dum rumpatur [r]. at [s] quod extat vlcus, oblinunt [t] figlina creta. Qui 4
ſpectat vt *ὀρνιθοβοσκεῖον* perfectum habeat, ſint [u] licet genera ei [x] tria paranda, ma-
xime villaticas gallinas [y]. e queis in parando eligat [z] oportet [a] foecundas, plerumque
rubicunda pluma, nigris pinnis, imparibus digitis, magnis capitibus, criſta erecta,
ampla [b]. hae enim ad partiones ſunt aptiores. Gallos ſalaces; qui animaduertunt 5
ſi ſunt lacertoſi, rubenti criſta, roſtro breui, pleno [c], acuto, oculis rauis, aut nigris,
palea rubra ſubalbicanti, collo vario, aut aureolo, feminibus piloſis, cruribus breui-
bus, vnguibus longis, caudis magnis, frequentibus pinnis. Item qui elati ſunt, ac
vociferant ſaepe, in certamine pertinaces, et qui animalia, quae nocent gallinis, non
modo non pertimeſcant, ſed etiam pro gallinis propugnent. Nec tamen ſequen- 6
dum in ſeminio legendo Tanagricos [d], ac Medicos [e], et Chalcidicos, qui ſine dubio
ſunt

l) *aut I. B. R.* m) *adnutriant I. B. R.* n) *excludant Heru.* o) *ſcilicet que. Sa. pars V. I. B. R.* p) *qui ſint I. B. R.* q) *calcaria ad I. I - G.* r) *rumpantur a. V.* s) *atque extet vlcus, quod Ba - G.* t) *illiniunt I. B. R. obliniunt I. I - G.* u) *ſic P.* x) *ei* deeſt *I. B. R.* y) *oportet* add. *I. I - G.* z) *eligit Heru.* a) *oportet* deeſt *I. I - G.* b) *amplas P.* c) *pleno* deeſt *I. I - G.* d) *tam agricos Reg.* e) *melicos P. I. B. R.*

9, 3 MARES GALLI, SEMIMARES CAPI) Ita V. C. et ita Col. 8, 2 deinde legendum *Candenti ferro inurentes infima crura, vſque dum rumpantur; ac quod extat vlcus obliniunt figlina cera* ceteris omiſſis. Col. ibidem: *Ferro candente calcaribus inuſtis, quae cum ignea vi conſumta ſunt, facta vlcera dum conſaneſcant, figulari cera linuntur.* Plin. 10, 24 *caſtrantur lumbis aduſtis candente ferro, aut imis cruribus.* Ex quibus locis poteſt etiam aliquo modo defendi recepta ſcriptura, licet ea, quam repoſuimus, magis accedat ad VV. CC. in quibus non eſt *calcaria*, ſed legunt, *ac quod extat vlcus, oblinunt figulina cera.* VRSIN. Neſcio quam *ceram* figulinam dicat Vrſinus, pro *creta.* Vid. Colum. 8, 2, 3.

9, 4 SINT LICET GENERA) Locus inquinatus. Ita legendus eſt: *qui ſpectat, vt ὀρνιθοβοσκεῖον perfectum habeat, ſcilicet ei genera tria parandum, maxime villaticas gallinas. E quis* etc. Iam luce clarior hic locus. SCAL. Ex veſtigiis veteris ſcripturae videtur legendum: *ſint licet genera tria, parandum tamen villaticas gallinas, e queis eligat oportet fecundas.* Sic infra, *Nec tamen ſequendum in ſeminio legendo Tanagraeos ac Chalcidicos.* VRSIN. Scaligeranae emendationi fauet Pol. *ſic licet.* itaque puto veriſſimam.

9, 4 ERECTA) vid. leg. *recta.* Col. 8, 2 *rectis rutilisque criſtis.* Sed in Geop. eſt: τόν τε λόφον ἐπηρμένον καὶ πρὸς ὠοτοκίας κρείττους εἰσί. quod Varro dixit, *ad partiones ſunt aptiores.* deinde in V. C. eſt: *gallos ſalaces, quod animaduertunt.* VRSIN.

9, 5 GALLOS SALACES) *Gallos ſalaces,* intelligendum, eligat oportet, et legendum *animaduertuntur.*

9, 6 RVBRA, SVBALB.) Eleganter hoc Graecus interpres, γένειον ῥυδίζον. SCALIG.

9, 6 TANAGRICOS, ET MEDICOS) In antiquis libris *Medicos,* corrupte: quem errorem in ſuae etiam aetatis imperitis hominibus refellit Columella. cum enim et ipſe de diuerſis generibus gallinarum ageret, inquit, *Et Medicum, quod ab imperito vulgo, litera mutata, Melicum appellatur.* Hoc etiam ante illum fecerat Varro. nam infra et ipſe falſo gallinas ita appellatas oſtendit. Sex. tamen Pompeius multitudinis conſuetudinem non contempſit, et verbum id ſuo loco agnouit. *Melicae,* inquit, *gallinae quod in Media id genus auium corporis ampliſſimi fiat, L litera, pro D ſubſtituta. Quemadmodum etiam in Gallina nunc ciſalpina Melica pro Medica appellatur, qua ad boues ſaginandos vtuntur: vnde etiam apud nos id genus frugis Sagina appellatum eſt.* Aliam tamen ab hac Medicam veterum fuiſſe, manifeſtum eſt. nomen tantum ipſius in Italia conſeruatum, ipſa periit: et id etiam aliae frugi adtributum, quae et noua in hac terra eſt, et defectum illius ſupplet. non tamen omni pecori, cui antiqua, vtilis eſt. nam equi etiam illa alebantur, vt Ariſtophanes Equitibus (ita enim fabulam

ſunt pulchri, et ad praeliandum inter ſe maxime idonei, ſed ad partus ſunt ſterilio- res. Si ducentas [f] alere velis, locus ſeptus attribuendus, in quo duae caueae con- iunctae magnae conſtituendae, quae ſpectent ad exorientem verſus, vtraeque in longitudinem circiter decem pedes [g], latitudine dimidio minores, [quam [h] in] alti- tudine paullo humiliores. vtraque [i] feneſtra lata tripedali, et eo pede altiores e vi- minibus factae raris, ita vt lumen praebeant multum, neque per eas quidquam ire
7 intro poſſit, quae [k] nocere ſolent gallinis. Inter duas oſtium ſit, qua gallinarius, curator earum, ire poſſit. In caueis crebrae perticae traiectae ſint, vt omnes ſuſti- nere poſſint gallinas. Contra ſingulas perticas in pariete exſculpta [l] ſint cubilia ea- rum. ante [m] ſit (vt dixi) veſtibulum ſeptum, in quo diurno tempore eſſe poſſint, atque in puluere volutari. Praeterea ſit cella grandis, in qua curator habitet, ita vt in parietibus circum omnia plena [n] ſint cubilia gallinarum, aut exſculpta, aut affixa
8 firmiter. motus enim cum incubant [o] nocet. In cubilibus, cum parturient, acus ſubſternendum [p]. cum pepererunt [q], tollere ſubſtramen, et recens aliud ſubiicere, quod pulices et caetera naſci ſolent, quae gallinam conquieſcere non patiuntur; ob quam

f) *ducentos I.B.R.* g) *pedum P.* h) *quam in* omitt. *I.I-G.* i) *Vtriſque feneſtrae latitudine I.I-G* k) *quod noc. ſolet a.V.* l) *excluſta P.* m) *aut I.B.R.* n) *poſita I.I-G.* o) *incubat I.B.R.* p) *ſub- ſternenda P.* q) *pepererint a.V.*

fabulam appellauit) oſtendit: cum enim equos ipſorum laudaret, inquit, alio genere cibi illos vti ac caeteri equi faciant *ἥδιον δὲ παγούρους ἀντὶ πόας Μηδικῆς.* VICTOR. Add. quae dicimus ad ſ. 19 Tanagra vrbs erat Boeotiae. Stephanus: *Τανάγρα πόλις Βοιωτίας, ἣν Ὅμηρος Γραῖαν καλεῖ, διὰ τὸ πλησίον εἶναι.* Meminit quoque Plinius 10, 21 vbi vide Harduinum. De Medicis euolue, quae habet Salmaſius ad Solinum c. 40 p. 612. SCHOETTG.

9, 6 IN QVO DVAE CAVEAE) Creſcentius, qui 9, 86 hunc locum deſcripſit, *caueae*, inquit, h. e. *manſiones.* Idem etiam p. p. quaedam mutat, ita, *latitudine paullo minores, in altitudine paullo humiliores.* Et ſane cum *τὴν quam* et *in* aliae etiam omittant, credo non male abeſſe vtramque vocem.

9, 6 IN ALTITVDINE) Scribe *altitudinem.* SCALIG.

9, 6 LATA TRIPEDALI) Multo concinnior eſt lectio altera, quam propoſuimus. Si enim concoquas etiam prius inciſum; quomodo re- ſpondet deinde *altiores factae.* Sed veremur ſcilicet deſerere Victorium.

9, 7 GALLINARIVS CVRATOR EARVM) Sine dubio duae poſtremae voces ſunt interpre- tamentum prioris. Nam *Gallinarius* eſt gallina- rum curator, vt *mellarius* apum, infra. ſed huc irrepſerunt ex margine, vbi erat appoſitum ſtudioſi annotamentum: qui videbat alibi curatorem vocari. SCAL. *Gallinarius* gloſſema eſt. Col. vocat *auiarium* eum, qui Varroni eſt *curator.* In VV. CC. eſt tantum, *qua gallinarius earum ire* etc. VRSIN. Si gloſſema eſt alterutrum, vt videtur duumviris, quorum verba legiſti, lector, antiquum ſane eſt, et lectum etiam Creſcentio. neque et- iam abhorrere videtur a Varronis verboſitate.

9, 7 IN PARIETE EXSCVLPTA) Duo leguntur in Mſſ Codd. quae non recepi. *Excluſa* enim hic, non *exſculpta* habent: nec multo poſt, vbi excuſi, *poſita ſint cubilia*, in iisdem, *plena ſint.* VICTOR. Cato: *Foramina longa* P. III. S. *exculpta digitos* VI. Reclamant tamen veteres li- bri, in quibus non *exculpta*, ſed *excluſa* legitur. Sed perperam, vt puto. Sane Graecus interpres, cum haec verteret, neutro vſus eſt: *ἐν δὲ τοῖς τοί- χοις καὶ νεοσσιὰς κατασκευάσομεν, εἰς τὸ αὐτὰς ἐν αὐ- ταῖς τίκτειν.* SCALIG. Col 8, 3 habet *exciſa. Nam ita craſſos*, ait, *parietes aedificare conuenit, vt exciſa per ordinem gallinarum cubilia recipiant.* Atque huius lectionis in V.V. C.C. Varronis ex- tat aliquod veſtigium. Cato tamen legit *exculpta.* Deinde apud Varronem permutatis caſibus ſic legenda quae ſequuntur: *Ita vt in parietibus cir- cum omnia plena ſint, cubilibus gallinarum aut ex- ciſis aut affixis.* VRSIN.

9, 8 CVM PARTVRIENT) h. e. incipient parere oua poſt excludenda. ita ſtatim, *cum pe- pererunt*, intelligitur, ſatis ouorum, vt iam incu- bare incipiant.

9, 8 ACVS SVBSTERNENDVM) Feſtus Pompeius hunc locum ita recitat, *Acus ſubſter- nendum parturientibus.* Similiter Priſcianus 5 *Acus ſubſternendum gallinis parturientibus:* ſed po- ſteriora duo verba neque in antiquis Varronis li- bris extant, neque habere locum vllum poſſunt. Vterque ex hoc eodem libro aliud teſtimonium adfert, *Acus in area excutitur*, quod tamen hic nuſquam apparet. POPMA.

9, 8 AVT

quam rem oua aut inaequabiliter [r] matureſcunt, aut conſeneſcunt. Quae velis incubet, negant plus XXV oportere oua incubare, quamuis propter foecunditatem pepererit plura. Optimum eſſe partum aequinoctio verno, ad [s] autumnale. Itaque 9
quae ante [t] aut poſt [u] nata ſunt, et etiam prima eo tempore, non ſupponenda: et ea quae ſubiiciat [x], potius vetulis [y], quam pullaſtris [z], et quae [a] roſtra aut vngues non habeant acutos, quae debent potius in concipiendo occupatae eſſe, quam incubando. Appoſitiſſimae [b] ad partum ſunt anniculae, aut bimae. Si oua gallinis pauonina [c] 10
ſubiicies [d], cum iam decem dies pauonina [c] fouere coepit, tum [f] denique gallinacea ſubiicere, vt vna excudant [g]. Gallinaceis enim pullis bis deni dies opus ſunt, pauoninis ter noueni. Eas includere oportet, vt diem et noctem incubent, praeter quam a mane [h] et veſpere, dum cibus ac potio [i] his [k] detur. Curator oportet circumeat 11
diebus

r) *inaequaliter I. B. R.* s) *Ab auctunnali it. I. B. R. aut autumnali Ba-G.* t) *antea I. B. R.* u) *poſtea I. I-G.* x) *ſubiicias* ante Commel. omnes. y) *e vet. quam e I. I-G.* z) *pulliſtris P. 1. pullitris P. 2.* a) *quibus ſubiicias ro. I. I-G.* b) *Aptiſſimae I. B. R.* c) *pauonia H. A. Gr. G.* d) *ſubiicias P.* e) *pauonia H. A. Gr. G.* f) *gallinacea tum denique I. B. R.* g) *excudat P.* h) *mane I. I-G.* i) *potus I. B. R.* k) *is P.*

9, 8 AVT CONSENESCVNT) Interpretatur Creſc. *corrumpuntur:* recurrit mox ſ. 14.

9, 8 PLVS XXV) Eadem Plin. 10, 53. SCHOETTG.

9, 9 AEQVINOCTIO) Videtur legendum *ab aequ. v. ad autumnale.* Videtur autem hic aliquid deeſſe, nam duo tempora deſignantur, vnum ad partum a Fauonio ad aequinoctium: alterum ad incubationem ipſo aequinoctio verno, vt colligitur ex Geoponicis, in quibus ita hic Varronis locus expreſſus eſt: Δεῖ δὲ ὑποτιθέναι τὰ ὠὰ, μάλιστα ἀπὸ ζεφύρου πνοῆς τικτόμενα μέχρι μετοπωρινῆς ἰσημερίας. τὰ δὲ πρὸ τούτου τοῦ καιροῦ ἢ μετὰ ταῦτα τικτόμενα, καὶ τὰ πρωτότοκα πάντα, οὐχ ὑποθετέον. ἄγονα γὰρ καὶ ἀτέλεστα γίνονται. ὥρα δὲ ἀρίστη πρὸς τὸ ὑποτεθῆναι τὰ ὠὰ ἡ τοῦ ἔαρος ἰσημερία. VRSIN. Creſc. 9, 86 *Optimum eſſe partum ab aequinoctio verno ad autumnale.* PONTED.

9, 9 POTIVS VETVLIS, QVAM PVLLASTRIS, ET QVAE ROSTRA AVT VNGVES) In excuſis ante aliter legebatur, ipſe ope vetuſtorum codicum ita emendaui. in priore lectione duo praecipiebantur, vt oua vetulis gallinis, non pullaſtris, edita legerentur: et vt vetulis item gallinis ſupponerentur. in poſteriore hac alterum tantum, vt vetulis ſubiiciantur: et quae roſtra et vngues non habent acutos. Vnum tamen eſt in vetere ſcriptura, quod maculoſum deprauatumque olim iudicatum eſt: notam enim adpoſitam habet. *Pullitris* autem id eſt, quod pro *pullaſtris* in antiquo ſcriptum eſt. VICTOR. E veteris ſcripturae, quae *pullitris* habet, reliquiis mendoſis et naeuoſis coniicio legendum *pullinis*. Nam a *pullo pullinus* deducitur; nosque hoc nomen in vernacula retinemus lingua; quippe pullos equinos *pullinos* appellamus: vt a pullicie *pullicinos* apud hiſtoricos reperimus: quod et nomen noſtra retinet lingua expreſſum. nam pullos gallinaceos *pullicinos* vocamus. TVRN. 19, 28. Vetus lectio, *pullitris.* quod verum eſt. Nam *pullaſtrae* non ad aetatem refertur, ſed ad magnitudinem. *Pullaſtri* enim in genere gallinaceo, qui pumiliones in hominibus. *Pullitra* autem, vel *pulletra* (nam vtroque modo ſcribebant) eſt quae adhuc effoeta non eſt. Sic a *porca porcetra*, quae non multum peperit: et opponitur ſcrofae, quae multum peperit, vt eſt apud Gellium. Quin mecum facit Graecus Varronis interpres, δεῖ δὲ ὑποτιθέναι ταῖς προβεβηκυίαις, οὐ ταῖς ἀκμαζούσαις, καὶ τίκτειν δυναμέναις. Itaque parum hactenus intellectus fuerat hic locus, qui tamen non parui momenti erat. Nam quod doctiſſimus vir *pullinos* legendum cenſet, nulla neque linguae Latinae analogia, neque ſententiae congruentia, mihi non perſuadet. An, ſi lingua Gallica vernacula hoc habet, propterea crediderim et in Latinam recipiendum? Minime gentium. SCALIG. Vetus Codex habet *pullicis.* In Geopon. ita: Δεῖ δὲ ὑποτιθέναι ταῖς προβεβηκυίαις οὐ ταῖς ἀκμαζούσαις, καὶ τίκτειν δυναμέναις. ἀκμαιότατα γὰρ πρὸς ᾠοτοκίαν εἰσὶν αἱ ἐνιαύσιαι, μάλιστα δὲ αἱ διετεῖς. VRSIN. Nemo Latinum et Varronianum *pullaſtris* mihi perſuadebit, cum in antiquiſſimis et fideliſſimis libris ſit *pullitris.* PONT.

9, 9 QVAE DEBENT POTIVS) Quae, illae ſcilicet, quae roſtra aut vngues habent acutos. His enim non ſupponenda ſunt oua, quia ea perforant, vt docet Florent. Geop. 14, 7. SCHOETTG. Poſt verba *in concipiendo* ἐπεξήγημα addit Creſc. *et ouando.*

9, 10 FOVERE COEPIT) Syntaxis poſtulat *coeperunt.* ſed per ſyllepſin poteſt excuſari.

9, 10 TER NOVENI) Ita ſcribendum eſſe monet TVRN. 8, 8 pr. ſed non noui, qui aliter.

9, 10 PRAETERQVAM A MANE) In Geop. πρωῒ δὲ καὶ δείλης ἀνοικτέον. videtur legendum *datur.* Item: *ac vertat oua.* Nam in Geop. eſt: μεταστρεψάτω τὰ ὠά. VRSIN.

diebus interpoſitis aliquot, ac vertere oua, vti aequabiliter concalefiant. Oua plena
ſint, atque vtilia, necne? animaduerti aiunt poſſe, ſi demiſeris in aquam. quod in-
ane, natat [l]; plenum, deſidit [m]. Qui (vt hoc intelligant) concutiant [n], errare, quod
in [o] eis vitales [p] venas confundant [q]. In iis [r] idem aiunt, cum ad lumen ſuſtuleris,
12 quod perluceat [s], id eſſe ob inane. Qui haec volunt diutius ſeruare [t], perfricant ſale
minuto, aut muria, tres [u] aut quatuor horas; eaque abluta condunt [x] in furfures,
aut acus. In ſupponendo oua obſeruant, vt ſint numero imparia. Oua, quae incu-
bantur, habeantne [y] ſemen pulli, curator quatriduo, poſtquam incubari [z] coepit [a],
intelligere poteſt, ſi contra lumen tenuit, et purum vniuſmodi eſſe animaduertit [b],
13 putant eiiciendum, et aliud ſubiiciendum. Excuſos [c] pullos ſubducendum ex ſingu-
lis nidis, et ſubiiciendum ei, quae habeat paucos. ab eaque, ſi reliqua ſint oua pau-
ciora, tollenda, et ſubiicienda aliis, quae nondum excuderunt [d], et minus habent
xxx pullos. hoc enim gregem maiorem non faciendum. Obiiciendum pullis die-
bus xv primis mane ſubiecto puluere (ne roſtris noceat terra dura) polentam mix-
tam

l) *natet P.* m) *deſedit I. B. R.* n) *concutiunt a. V.* o) *inanes* iunct. *I. B. R.* p) *venales H.* q) *confundunt a. V.* r) *iisdem I. B. R.* s) *perlucet a. V.* t) *ſeruari P.* u) *atque ita ſinunt tres etc. I. I-G.* x) *condiunt I. B. R. condiant P.* y) *ſi habeant in ſe ſemen a. V.* z) *incubare I. B. R.* a) *coeperint I. I-G.* b) *animaduerterit I. I-G.* c) *Excuſos* ante Commel. omnes. d) *excuderint I. I-G.*

9, 11 AC VERTERE OVA) Commodius Creſc. *vertat.* ſi *vertere* retinendum, intelligamus *oportet eum ἀπὸ τοῦ κοινοῦ.*

9, 11 QVOD IN EIS VITALES VENAS etc.) Omne etiam paruum mendum tollere cupimus, nec aliquam tam puſillam labem eſſe credimus, quae in tam polito ſcriptore moleſta non ſit. Antiqua igitur lectio, *Quod inanes vitales* etc. corrupta illa quidem manifeſto: animadvertant tamen ſtudioſi, an verba, quae excuſi habent, (*in eis,* inquam) vacent, et ab aliquo correctore repoſita ſint, qui deprauatam vocem *Inanes* reſtituere concupiuerit. Potuit enim imprudentia librarius labi: et cum ſuperior perioche ab eodem verbo incipiat, ac poſt id, *Inane* habeat, dum ſe credidit hanc exſcribere, primam illius partem exſcripſiſſe: poſtea errore cognito id delere non curaſſe. VICTOR. Veteres libri: *Quod inanes vitales venas.* Scribo, *Quod inas vitales confundant.* Nam *τὸ venas* eſt gloſſema, quo quid ſit *ina*, exponebat ſtudioſus lector. Inae apud Latinos ſunt ἶνες, hoc eſt, ſubtiliſſimae intercurſantes venae: quales in chartis veterum, et aliquando in noſtris. Feſtus: *Ilia dicta ab ina, quae pars chartae eſt tenuiſſima.* Marcellus Empiricus capite XXXI, *Ad vlcera in ano facta chertae combuſtae, ſeu inarum eius drachm* I. Quippe inae ſunt minuta filamenta fibrarum, quae in illis videntur. Neque dubium quin ita legendum ſit. *Inas* autem *vitales* in ouis elegantiſſime, vt alia, Graecus interpres vertit τὸ ἰνῶδες καὶ γόνιμον. SCALIG. Videtur legendum ex veſtigiis antiquae lectionis: *quod animales vitales venas* etc. Plin. 10, 54 *Concuti vero experimento vetant, quoniam non gignant confuſis vitalibus venis.* et in Geop. ἵνα μὴ διαφθαρῇ τὸ ἐν αὐτοῖς ζωτικὸν, qui tamen locus videtur vulgatam lectionem tueri. VRSIN. Cum Scaligero facit Salmaſius ad Solinum c. 30 p. 278 quem vide. SCHOETTG. Lectio antiqua, et, ſi quid in hac re video, Varroniana, a plerisque in dubium reuocatur. Quis tamen ignorat vaſa in ſuis primordiis eſſe animantibus inania, quod ipſa prius explicantur, deinde humor per ea impellitur; et quae inania, infirmiora eſſe, ac facilius confundi quam ſucci plena. PONTED. Vocem *ina* etiam Plinio reſtituit 13, 12 ſ. 25 Salmaſius ad Vopiſci Firmum c. 3. vbi Harduinus *taeniam* habet.

9, 11 IDEM AIVNT) Videtur legendum *iidem.* Hic autem locus in Geop. ita expreſſus eſt: ἐὰν μὲν γάρ τι φαίνηται διατρέχειν ἰνῶδες καὶ ὕφαιμον, ἔσται γόνιμον τὸ ὠόν· ἐὰν δὲ διαφανὲς εἴη, ὡς ἄγονον ἐκβλητέον, ἀντὶ δὲ αὐτῶν ἕτερα ὑποθετέον. VRSIN. TVRN. 8, 8 legit *iidem.* Poſſis etiam legere *item.* Sed optimum forte fuerit ſequi primas editiones *in iiſdem* h. e. de iiſdem.

9, 11 ESSE OB INANE) Coniunge *obinane*, ὑπόκενον. SCALIG. Ego interpretabar Varronem dicere, quod perluceat, *id eſſe* vel fieri *ob inane*, h. e. propterea quod ouum ſit inane.

9, 12 DIVTIVS SERVARE) Vide Leontium Geop. 14, 11. C. 8, 6. SCHOETTG.

9, 13 PAVCIORA) Haec vox videtur abundare, nec eſt in Geop. VRSIN.

9, 13 ET MINVS HABENT) in Geop. eſt: τῇ δὲ ὀλίγα ἐχούσῃ τριάκοντα μόνον ἐπιβλητέον νεοττούς. IDEM.

9, 13, ET

tam cum naſturtii ſemine, et aqua aliquanto ante facta intrita, ne [e] tum [f] denique [g]
in eorum corpore turgeſcat. aqua prohibendum. Quando [h] de clunibus coeperint 14
habere pinnas, e capite, et [i] e [k] collo eorum crebro eligendi pedes. ſaepe enim
propter eos conſeneſcunt. Circum caueas eorum incendendum cornum [l] ceruinum,
ne quae [m] ſerpens accedat: quarum beſtiarum ex odore ſolent interire. Prodigen-
di [n] in ſolem et in [o] ſterquilinium, vt [ſe] [p] volutare [q] poſſint, quod ita alibiliores [r]
fiunt. neque pullos tantum [s], ſed omne ὀρνιθοβοσκεῖον [t], cum aeſtate, tum vtique 15
cum tempeſtas ſit [u] mollis, atque [x] apricum [y]; intento ſupra rete, quod prohibeat
eas extra ſepta euolare [z], et in eas inuolare extrinſecus accipitrem, aut quid aliud;
euitantem [a] caldorem et frigus [b], quod vtrumque his aduerſum. Cum iam pinnas
habebunt, conſuefaciendum, vt vnam aut duas ſectentur gallinas, ceterae vt potius
ad pariendum ſint expeditae, quam in nutricatu occupatae. Incubare oportet inci- 16
pere ſecundum nouam lunam, quod fere quae ante, pleraque non ſuccedunt. Die-
bus

c) *et ne I. I-G.* f) *tunc. I. B. R.* g) *deinde H. A. Gr. G.* h) *Qua P.* i) *et* om. *P.* k) *e* om. *I. B. R.* l) *cornu a. V. cornum P.* m) *qua P.* n) *Prodigendae in ſole P. Prodigere deinde ſolent in I. B. R.* o) *in* om. *I. I-G.* p) *ſe* deeſt *I. B. R.* q) *volitare P.* r) *alibiliora I. B. R.* s) *tantum* deeſt *I. B. R.* t) *ornitouoſtion I. B. R.* u) *eſt, molle I. I-G.* x) *atque in I. B. R.* y) *eligi debet* inſ. *I. I-G.* z) *volare a. V.* a) *Euitare item a. V.* b) *oportet* add. *I. I-G.*

9, 13 ET AQVA ALIQVANTO) In Geop. locus hic non ita emendatus circumfertur, vt ex eo Varronis verba corrigi poſſint, quae certe, vt habentur in exemplaribus, non videntur vacare mendo. Ita enim legitur in Geop. 14, 9 τροφὴν δὲ πρῶτον λαμβάνει ἐπὶ ἡμέρας ιέ ἄλφιτα μετὰ καρδάμυ σπέρματος σὺν οἴνῳ βραχέντα μεθ᾽ ὕδατος ὑπο - - - - καὶ ἑψηθέντος. Conſulendi igitur emendatiores codices Mſſ. in quibus ita hic locus habetur: σὺν οἴνῳ βραχέντα ὕδατι. ὑποθυμιᾶται δὲ καὶ οἶκος ἑνὶ τῶν ἀποδιωκόντων τὰ ἑρπετὰ μέχρι μ´ ἡμερῶν et cetera, quae habentur infra, ex hoc loco, vt videtur, translata. Nam ad ea reſpexit Varro, cum ſubdit: *Circum caueas eorum incendendum cornu ceruinum, ne qua ſerpens accedat, quarum beſtiarum ex odore ſolent interire.* VRSIN. Ita nunc edidit h. l. Needhamus: et ita in libris antiquis inuenit M. Gudius. Caeterum legendum videbatur *et aqua ante factam intritam* vel *ex aqua antea facta intrita.* GESN. An: *et aqua aliquanto ante farre intrita.* Ita Col. 8. 5 de pullis gallinaceis nutriendis praecepit: *Poſt haec cauea cum matre claudendi ſunt, et farre hordeaceo cum aqua incocto, vel adoreo farre vino reſperſo modice alendi.* PONTED.

9, 14 QVANDO DE CLVNIBVS) Videtur legendum *quom coeperint habere pinnas, eae de clunibus euellendae.* Col. 8, 5 *Plumulaeque ſub cauda clunibus detrahendae, ne ſtercore coinquinatae dureſcant.* VRSIN.

9, 14 CORNVM CERVINVM) De virtutibus cornu ceruini conf. Th. Bartholinum de vnicornu c. 33 qui h. l. legendum cenſet: *ne qua ſerpens accedat.* ſuffragatur, vt vidimus, illi codex Mediceus. de *cornum* v. Ind.

9, 14 PRODIGENDI) Legendum ex veſtigiis antiquae ſcripturae: *prodigere ſolent in ſterquilinium, vt ſe volutare poſſint,* vel *vbi ſe.* Nam ſupra dixit: *Atque in puluere volutari.* VRSIN.

9, 14 VT SE VOLVTARE POSSINT, etc.) Antiqua lectio diuerſa receptam tamen retinui, quae commoda eſt, et omni vitio caret. neque tamen ob id etiam vetus repudiari poteſt. *Vt volutare poſſint.* Communem adiuuat Columella, qui puluerem et cinerem, vbi gallinae degunt, reponi debere docet, idque ſententia Heracliti Epheſii confirmat: Veterem Varro ipſe, qui ſine puluere, aerem ipſum apertum columbas reficere poſſe tradit: *Libero aere, cum exierint in agros, redintegrentur.* Quod enim columbis prodeſt, gallinas etiam adiuuare veriſimile eſt. VICTOR. Vetus ſcriptura, *vt volitare poſſint.* Quae lectio nihil aliud qum prae ſe fert legendum eſſe, *Vt volutare poſſint.* hoc eſt ἀλινδεῖσθαι vt, *mare mutat*, non *mutatur. mare turbat*, non *turbatur.* Sed totus locus ita legendus: *Prodigendum in ſolem, et in ſterquilinium, vt volutare poſſint, quod ita alibiliores fiunt: neque pullos tantum,* etc. hoc eſt, Neque pullos tantum prodigendum nam perperam legebatur *Prodigendi.* In qua coſuetudine loquendi ſemper in his libris caecutiunt librarii. nam et id ſequens accuſatiuus probat, *Euitantem caldorem.* Prodigendum euitantem caldorem: qui eſt Graeciſmus notiſſimus, προσακτέον εὐλαβύμενον τὸ καῦμα vel τὸν καύσωνα. SCALIG. Graeca iſta non legebantur in primis editionibus: ne quis ea nos de noſtro adieciſſe putet, ſunt in Durdrechtana.

9, 15 EVITANTEM CALDOREM) Videtur legendum ex V. C. *Euitandum caldorem* etc. Col. *Nec calorem nec frigus ſuſtinent.* VRSIN.

 9, 16 VIL-

bus fere x x excudunt. De quibus [c] villaticis (quoniam vel nimium dictum) brevitate reliqua compenſabo, Gallinae ruſticae ſunt in vrbe rarae, nec fere [d] manſuetae ſine cauea videntur Romae, ſimiles facie non his villaticis gallinis noſtris, ſed
17 Africanis, aſpectu ac facie incontaminata [e]. In ornatibus publicis ſolent poni cum pſittacis [f], ac merulis albis, item aliis id genus rebus inuſitatis. Neque fere [g] in villis oua, ac pullos faciunt, ſed in ſiluis. Ab his gallinis dicitur inſula Gallinaria appella-

c) quid ſi leg. *auibus?* d) *ferae. Man. I. B. R.* e) *incontaminatae P.* f) *pſitacis a. V.* g) *ferae I. B. R.*

9, 16 VILLATICIS) Haec vox, item *appellata* p. p. abundant. VRSIN.

9, 16 GALLINAE RVSTICAE) vid. Col. 8, 2, 2 *Attagenas* vult eſſe Salmaſ. ad Solin. p. 105. Buchnerus adſcripſerat, *Phaſianam* videri. Recte, credo: Schoettgenius eam, quae noſtris dicitur *Haſelhuhn*.

9, 16 SIMILES FACIE NON HIS VILLATICIS GALLINIS NOSTRIS) Atqui contra Columella ait ſimiles villaticis, cum tamen ſermonem de gallinis per omnia a Varrone mutuatus ſit. *Ruſtica,* inquit, *quae non diſſimilis villaticae, per aucupem decipitur.* Sed ἔλλειψις ἀρχαϊκή. *Similes facie non his villaticis.* hoc eſt, non ſolum his villaticis. Nam ita locutos eſſe veteres, iam doctiſſimi noſtri temporis annotarunt. Et nos ſcimus illam non ſolum ſimimilem Numidicae, ſeu Africanae, quam Franci vocant *Gallinam Guineae*, ſed etiam et noſtratibus villaticis. Hoc vnum excipio, quod Numidicae gibberoſae ſint. SCAL.

9, 16 NON HIS VILLATICIS) Id eſt, vt diximus, non ſolum his villaticis. Vlpian. l. inuitum D. de ſeruit. vrb. praed. *Inuitum autem in ſeruitutibus accipere debemus, non cum qui contra dicit, ſed eum qui non conſentit.* Et aliis locis in Pandectis, vt annotatur a doctiſſimo Antonio Auguſtino. IDEM. Gallinae ruſticae ſimiles ſunt villaticis, vt Columella etiam tradit. itaque hic eſt ellipſis, *non his,* pro *non ſolum his:* cuius exempla apud optimos autores multa reperiuntur: vel negatio redundat, qua inducta ſenſus omnino melior efficitur; Ruſticae gallinae, inquit, ſimiles facie villaticis, ſed Africanis aſpectu. Facies hic eſt amplitudo, et ſtatura corporis, vt Pacuuius Niptris: *Feroci ingenio, facie procera virum,* Plautus Poenulo: *Sed earum nutrix qua ſit facie mihi expedi: Statura non magna, corpore aquilo ipſa eſt.* POPMA.

9, 16 SED AFRICANIS, ASPECTV AC FACIE INCONTAMINATA) Non ſolum deprauata haec ſunt, ſed et multa ab importunis correctoribus addita, nam cum iam dixerit, *ſimiles facie,* quid hic ſibi vult, *aſpectu ac facie incontaminata?* quae pulcherrima ſunt, quare eas vocat, *contaminata facie*, vt habent veteres editiones? aut quid ſibi vult *incontaminata,* vt habet Victoriana editio? Sed nolumus his dubitationibus fruſtra tempus conterere. Scimus enim ita Varronem ſcripſiſſe: *Gallinae ruſticae ſunt in vrbe rarae: nec fere manſuetae ſine cauea videntur Romae: ſimiles facie non his villaticis gallinis noſtris ſed Africanis.* Vltima duo, *aſpectu ac facie,* additia ſunt: vt poſtea videbimus. SCAL.

9, 16 INCONTAMINATA) Ex hac voce *incontaminata*, quae plane eſt totius ſententiae contaminatio, nihil, puto, ſani elicere poſſis. Nam illa, *aſpectu ac facie*, procul dubio irreptitia ſunt. Quid enim eis opus, cum iam dixerit, *ſimiles facie?* Atqui tota ſententia ita concepta fuit a Varrone: *Gallinae ruſticae ſunt in vrbe rarae: nec fere manſuetae ſine cauea videntur Romae; ſimiles facie, non his villaticis gallinis noſtris, ſed Africanis. In conto miniato in ornatibus publicis ſolent poni cum pſittacis.* Nam quaecunque a magiſtratu populo exhibebantur, ea miniari ſolita eſſe, ex veterum monimentis cognoſcimus. Non ſolum enim conti, aut perticae, quibus imponebantur aues rarae et peregrinae, miniabantur, ſed et aues ipſae. In vita Gordianorum ita legimus: *Struthiocameli Mauri miniati exhibiti munere Circenſi.* Sic plerique apparatus aedilitii miniabantur: ſic triumphantes minio illinebantur: ſic triumphans Camillus vrbem ingreſſus eſt. Inter raras igitur aues et gallinae ruſticae ponebantur, in apparatu ſpectaculorum ab Aedilibus. Vt peſſimo flagitio correctores *in conto miniato*, mutarint in illam prodigioſam ſententiam, *incontaminata.* Neque hoc contenti, illa duo de ſuo addiderint, quae praecedunt, *aſpectu ac facie:* ſcilicet quo commentum ſuum commendarent. Fortaſſe melius feceris, ſi tres illas voces ſuſtuleris, *aſpectu ac facie* incontaminata. SCALIG. Haec eſt omnium antiquorum codicum lectio, deprauata illa quidem, ſed aliqua tamen retinens verae lectionis veſtigia. Sic enim fortean legendum: *aſpectu ac falce in cono amentata.* Africanae gallinae capite gerunt galeam, Numidicae quidem rutilam, Meleagrides autem caeruleam, autore Columella. In ſummitate galeae prominet conus, ſuper quem criſtae ponuntur: ſed Africanae in eo cono habent quaſi falcem, quam incuruatam demittunt, et rurſus attrahunt, atque erigunt velut haſtam, aut iaculum amentatum, vt videre eſt in his peregrinis gallinis, quas vulgus Chalcidi-

appellata [h], quae eſt in mari Thuſco [i] ſecundum Italiam contra montes Liguſticos [k], Intemelium [l], Albium Ingaunum. alii [m] ab his villaticis inuectis a nautis, ibi feris factis procreatis. Gallinae Africanae ſunt grandes, variae, gibberae [n], quas μελεαγρίδας [o] appellant Graeci. Hae [p] nouiſſimae in triclinium ganearium [q] introierunt e culina,

h) *appellata* deeſt *I. B. R.* i) *tuſco P.* k) *liguſcos P.* l) *intiminium abluningaunum P. vintimilium albumingaṅium I. B. R. vintimillium albingaunium I. I-G.* m) *aliis I. B. R.* n) *gilberiae I. B. R.* o) *meleagridas P. meleagrides I. B. R.* p) *Haee P.* q) *genanium P. genauium I. B. R.*

cas vocat. Duabus ergo rebus ruſticae ſimiles Africanis, et aſpectu ſcilicet, et falce in cono amentata. POPMA.

9, 17 IN MARI TVSCO) Scribendum eſt *in mare*, vt docet Chariſius Varronem vti ſolere. PONTED.

9, 17 MONTES LIGVSTICOS) Hic quoque V. V. C. C. habent *Liguſcos.* deinde legendum *Vintimilium Albingaunium a villaticis inuectis* etc. Tac. 18 habet *Albintimilium.* Ptolem. ἄλβιον ἰντιμίλιον Strabo et Plin. *Albium intemelium.* VRSIN.

9, 17 INTEMELIVM ALBVM) Vetus lectio eſt: *Intiminium, Album, Ingaunum.* Nam *Vintimilium,* quod antea in excuſis erat, manifeſto corruptum. Quamuis enim nunc vulgo oppidum ea in regione ita adpelletur, deprauatum id vocabulum eſt, ac veſtigia tantum retinet priſci nominis. *Intemelium* Strabo vocat, ac *Intemelios* populos, quos etiam Caelius in epiſtola ad Ciceronem appellat. Pro *Album Ingaunum:* fortaſſe *Albingaunum,* legendum. VICTOR. *Album Ingaunum* ſcribitur ſine interpoſito commate etiam apud Plinium 3, 5, ſed contrahitur etiam *Albingaunum* et *Albigaunum* apud Melam 2, 4, 99. SCHOETTG.

9, 18 GIBBERAE, QVAS MELEAGRIDAS APPELLANT) Falſum. aliae ſunt *gibberae Numidicae*, aliae, *Meleagrides. Gibberae Numidicae* ſunt, quas nos Galli *Pullas Guineas* dicimus. *Meleagrides* notum eſt eſſe noſtras *gallinas Indicas*, vt vulgo loquimur. Quin et Columella ipſe diſtinguit his verbis: *Africana eſt quam plerique Numidicam dicunt, Meleagridi ſimilis, niſi quod rutilam galeam et criſtam capite gerit, quae vtraque ſunt in Meleagride caerulea.* Nuſquam factum igitur vt eadem eſſet Africana cum Meleagride. et ſane verum eſt. nam mendum tantum hic in interpunctione: cum ita ſcripſerit Varro: *Gallinae Africanae ſunt grandes, variae, gibberae. Quas Meleagridas appellant Graeci, hae nouiſſimae in triclinium* etc. SCALIG. Meleagrides ſunt gallinae Africanae, variae et gibberae, vt autor eſt Varro, et Plin. 10, 26 *Simili modo,* inquit, *pugnant Meleagrides in Boeotia. Africae hoc eſt gallinarum genus gibberum, variis ſparſum plumis: quae nouiſſimae ſunt peregrinarum auium in menſas receptae, propter ingratum virus.* Col. 8 aliam ab his facit Africanam, quam Numidicam appellat, ſed colore tantum diuerſam. POPMA. Salmaſius ad Sol. c. 40 p. 611 conſentit quidem cum Scaligero, falſum eſſe Varronem, quod Africanas gallinas cum Meleagridibus confundat, ſed eius tamen emendationem et interpunctionem non adprobat. Nam ipſe Varro verbis p. p. ſequentibus de tribus generibus loquitur, non de quatuor. Relinquendus ergo eſt Varroni ſuus error. Adde quae notat Beroaldus ad Col. 8, 2. 2. SCHOETTGEN. Iuſtus Fontaninus Praeſul Reverendiſſimus in explicatione Achatis Iſiaci anularis, refutata Ioſephi Scaligeri ſententia, reprehenſoque Plinio et eius interprete Harduino, decernit Africanas atque Numidicas gallinas eſſe ſpeciem Meleagridum. Quam viri doctiſſimi ſententiam refutat aliquis in Actis Lipſ. 1730 p. 182 et Varronem Pliniumque ita in concordiam reuocat cum Columella, vt apud illum noſtrum ita legi velit, *Gallinae Africanae ſunt grandes, variae, gibberae. Quas Meleagridas appellant Graeci, hae nouiſſimae in triclinium genianum introierunt* rel. in Plinio autem 10, 26 vno verſu in ordinem reſtituto, ſic: *Simili modo pugnant Meleagrides in Boeotia, quae nouiſſimae ſunt peregrinarum auium* cetera. Illa autem verba *Africae hoc eſt gallinarum genus,* ſuperioribus *quae Cremutius tradit* adnectit. Ingenioſe ſane vtrumque: ſed ita tamen, vt nihilo magis, quae ſint Meleagrides, iam ſciamus. Nondum ſatis conſtare, quae ſint Meleagrides gallinae, et Indicum illud genus ex America aduectum plane incognitum veteribus, contendit Harduinus ad Plin. 10, 26 ſ. 38 not. mai. 34. Et ſane deſcriptio Meleagridis apud Athenaeum (quidquid videatur Caſaubono 14, 20) quo diligentius eam compares, tanto minus conueniet gallinis, quas nunc Indicas vocamus. Primo inſtar illi tribuitur gallinae vulgaris. Apud nos quidem nunquam vidi vulgarem gallinam ita magnam, quae cum minima Indica poſſet comparari. Deinde, quod ſolum rem conficit, παραπλήσιαι, inquit, εἰσὶν αἱ θήλειαι τοῖς ἄῤῥεσι, διὸ καὶ δυσδιάκριτόν ἐστι τὸ τῶν μελεαγρίδων γένος. Quid vero facilius, quam gallos Indicos noſtros a gallinis ſui generis diſcernere. Plane arbitror, non taciturοs fuiſſe veteres de rotatione illa caudae, ob quam Gallopauones dictos puto, et de pennarum illo rigore et crepitu huic generi proprio, ſi illis innotuiſſet. *Calecuticos gallos* a patria vocari credo a quibusdam, vt generali ab aliis *Indicorum* nomine. Quae vero *Meleagrides* ſint gallinae, quae *Africanae,* et

e culina, propter faſtidium hominum. Veneunt [r] propter penuriam magno. De
19 tribus generibus, gallinae ſaginantur maxime villaticae. eas includunt in locum tepi-
dum, et anguſtum, et tenebricoſum [s], (quod motus earum et lux pinguitudini †
inimica) ad hanc rem electis maximis gallinis, nec continuo his, quas Melicas appel-
lant falſo, quod antiqui vt Thetin Thelim [t] dicebant, ſic Medicam Melicam voca-
bant.

r) *Vaenerunt Heru.* s) *tenebroſum I.I-G.* †) *pinguitudinis vindicta Pol. Ryck.* t) *thelim* deeſt *I.B.R.*

et num diuerſae ab his *Numidicae*, quae *ruſticae?* neſcio an ſatis queat conſtitui. Ego certe, nihil explico, etiam poſtquam inſpexi ornithologos, et Non. de re cib. 1, 25.

9, 18 GANEARIVM) Priſca lectio diuerſa eſt *genauium.* Nec tamen ab omni macula illam mundam eſſe affirmauerim. In Lexico, quod magnifico nomine theſaurum latinae linguae appellarunt, *ginauium* ſcriptum (ita enim habebant libri Varronis, primis huius noui reperti excudendi libros temporibus impreſſi) nec tamen aliquid addiderunt, quod eam lectionem adiuuaret. VICTOR. Pro *hae nouiſſimae in triclinium genanium introierunt,* coniicio ſcribendum, *in triclinium coenae auium:* quod et ſalua boni ſcriptoris ſententia audere poſſumus, pudenti medius fidius mutatione et lubrico ſcriptorum lapſu *c* et *g* alternis plerumque commutantium. Nam *genanium* et *ginauium,* quod in antiquis libris reperit Victorius, nugatoriae ſunt et nihili voces, ſine vlla, vt *ſcindapſus* et *blytiri* ſignificatione: neque vnquam fando auditae. Quod autem introductum eorum loco *genearium* eſt; in ganeum procul a cantore [f. candore] Varronis ablegandum eſt, et lautitiis tricliniorum. Caeterum *coenam auium* explico, auium miſſus et fercula. TVRN. 19, 28. Vetus lectio *genanium* vera eſt, praeterquam quod tranſpoſitio facta eſt literarum, nam *genianum* ſcripſerat Varro. *Genianum* a *genio* elegantiſſime. ſic Heluius Cinna: *At me nunc geniana per ſalicta. Bigis reda rapit citata nauis.* Hodie inepte apud Gellium, *At me nunc geninana per ſalicta.* Non repetam, quae hic comminiſcitur doctiſſimus Turnebus: cum multum et a mente Varronis et a veteri ſcriptura aliena ſint. SCAL. Vox *ganearium* gloſſema eſt verbi *triclinium.* et p. p. pro *inimica* V. C. habet *vindicta,* vt fortaſſe legendum ſit: *Et lux pinguitudini interdicta.* VRSIN. Ienſoni lectionem *genauium* de duabus dictionibus conglutinatam opinor, quarum altera ſeruatur integra auium, alterius pars tantum *gen,* quod credere licet fuiſſe *alienigenarum.* Quod a Plinio comprobatur: *quae nouiſſimae ſunt peregrinarum auium in menſas receptae propter ingratum virus.* PONTED. Verſus Heluii Cinnae ſunt apud Gell. 19, 13. Lectio incertiſſima. Gronouius malit *Cenumana*; *geniana* tamen poſt Stephanum edidit.

9, 18 INTROIERVNT) Inlatae ſunt. Petronius c. 41: *quare aper pileatus intraſſet.* SCHOETTG.

9, 19 GALLINAE SAGINANTVR) De hac re Colum. 8, 7 int.

9, 19 TENEBRICOSVM) Sic omnes Mſſ. Codd. Antea in excuſis *tenebroſum.* Veterem lectionem commendat ſermo doctiſſimi et elegantiſſimi Poetae: *Qui nunc it per iter tenebricoſum.* Libro etiam quarto rerum humanarum M. Varro (vt apud Nonium legitur) *Specum tenebricoſum* appellauit. VICTOR. Bene ex veteri ſcriptura emendauit vir elegantiſſimi ingenii Petrus Victorius. Et frequentius veteres auctores vtuntur, vt Pacuuius Duloreſte: *Nam te tenebricoſa ſaepe lacerabo fame Clauſum, et fatigans artus torto diſtrabam.* Vbi *tenebricoſa fames* acceptum ex Aeſchylo in Agamemnone, ex qua et Choephoris ſuam Dulorestem fecerat Pacuuius: ἀλλ' ὁ δυσφιλὴς σκότῳ Λιμὸς σύνοικος μαλθακόν σφι ἐκόψεται. Nam in vulgatis Aeſchyli exemplaribus perperam κότῳ pro σκότῳ. SCAL.

9, 19 ET LVX PINGVITVDINIS) Antiqui omnes libri: *Pinguitudinis vindicta.* Quam veterem ſcripturam nec omnino contemnere debeo, nec explicare adhuc poſſum. VICTOR. Lego *pinguitudinis vindicta*; quod eſt, ea res pinguitudine officit, eamque laedit. nam *vindicta, vltio poenaque* eſt, et noxa atque detrimentum. ſic M. Actius in Trinum. ſc. contra illico. *vt tu honori maiorum vindex eſſes:* quod eſt eorum honorem contaminares et violares et tolleres. Quod ſumptum ab his, qui quid vindicant ſuumque aſſerunt, et manum iniiciunt, proindeque alteri auferunt, niſi quis *vindictam pinguitudinis* pro liberatione accipiendum cenſeat, a vindicta qua ſerui manumittuntur: et apud Plautum, *honori vindex fieres,* exponat, honorem manumitteres et liberares, ne tuis tanquam addictus ſeruiret, et in familia eſſet. Qui ſenſus in Plauto nec inſulſus eſt: nec a ſignificatione alienus, et fortaſſe verior. TVRN. 19, 28 [Sed vide tu mihi ad locum Plauti 3, 2, 18 Gronou. obſ. 4, 3] Repone ex omnibus ſcriptis, *Vindicta. Vindicta* apud veteres erat ἀφαίρεσις et ἐξαίρεσις, vt vindicare ἀφελεῖν, ἐξελεῖν. Nam quod in XII Tabulis eſt *vindicare,* id Solon dixerat ſemper ἐξαιρεῖν: vt oſtendemus alibi. SCAL. *Pinguitudinis vindicta* probatur etiam Pontederae.

9, 19 VT THETIN THELIN) Sic herba ἱππουρίς, *Equiſelis* pro *Equiſetis.* ſed ſi *t* in *l* vertitur, non propterea tamen ſequitur, vt *d* in *l*: tametſi *d* et *t* cognata. Sed dicendum erat: quem-

bant. Hae primo dicebantur, quia ex Media [u] propter magnitudinem erant allatae, quaeque ex iis generatae poſtea propter ſimilitudinem. Amplas omnes ex iis, euulſis 20
ex [x] alis pinnis et e [y] cauda farciunt turundis ordeaceis, partim admixtis ex farina loliacea [z], aut ſemine lini ex aqua dulci. Bis die cibum dant, obſeruantes ex quibusdam ſignis, vt prior ſit concoctus, quam ſecundum dent. Dato cibo, quum [a] perpurgarunt [b] caput, ne quos habeant [c] pedes, rurſus eas concludunt. Hoc faciunt vſque ad dies x x v. tunc [d] denique pingues fiunt. Quidam ex [e] triticeo pane 21
intrito in aquam, mixto vino bono et [f] odorato, farciunt, ita vt diebus x x pingues reddant, ac teneras. Si in farciendo nimio cibo faſtidiunt, remittendum in datione, pro portione, ac [g] decem primis proceſſit [h], in poſterioribus, vt diminuat [i] eadem ratione, vt vigeſimus dies et primus ſit par [k]. Eodem modo palumbes farciunt [l], ac reddunt pingues.

X. TRANSI, inquit AXIVS, nunc in illud genus, quod [a] vos philograeci vocatis *ἀμφίβιον*, quod non eſt vlla villa ac terra contentum, ſed requirit piſcinas, in [b] quibus vbi anſeres aluntur, nomine *χηνοβοσκεῖον* appellatis. Horum greges Scipio Metellus, et M. Seius habent magnos aliquot. MERVLA, Seius, inquit, ita greges compa-

u) *medica I. B. R.* x) *ex* omitt. *P.* y) *e* defic. *I. B. R.* z) *lolleacea P.* a) *quam P. tum I. I-G.* b) *perpurgant a. V.* c) *habeat I. B. R.* d) *Tum a. V.* e) *et P.* f) *et* deeſt *I. B. R.* g) *ſicut I. B. R. ſic vt* diu. *I. I-G.* h) *praeceſſit I. B. R.* i) *diminuant I. B. R. deminuat P.* k) *pari P.* l) *faciunt I. B. R.* [C. X.] a) Verba: *quod vos - - amphibium* poſ. poſt *piſcinas I. B. R.* b) *quas quia ibi I. I-G.*

quemadmodum *Dacrumae*, *Lacrumae*; *ἄδακρυς*, *alacris*; *Dautia*, *Lautia*; *Caſſida*, *Caſſila*. Feſtus. *Ὀδυσσεὺς Vlyſſes*: *Impedimenta*, *impelimenta*. SCALIG. Adde *olere* eſſe cognatum *odoris* ab *ὄδωδα*, *ancile*, *incile*, ab *ancidendo* et *incidendo*, et plura apud Voſſium tr. de literarum permut. *Melici* ſunt etiam apud Plin. 10, 21 ſ. 24. add. Col. 8, 2, 4.

9, 19 QVAEQVE EX IIS) Videtur legendum *q. e. i. generatae*: *p. p. ſimilitudinem*, *amplae omnes. eas euulſis* etc. h. e. primum Medicas eas tantum: quae ex Media aduectae erant, et quae in Italia ex iis procreabantur, poſtea vero amplae omnes e villaticis propter eorum ſimilitudinem Medicas quoque appellabant. Erant enim Medicae ampliſſimae. *Partim* autem pro *alii* poſitum eſt, vt ex Geop. 14, 7 intelligi poteſt, in quibus eſt: *προσφερομένης δὲ τῆς τροφῆς ἀλεύρων κριθίνων ὕδατι φυραθέντων. ἄλλοι δὲ κριθῶν καὶ αἴρας ἀλεύρῳ χρῶνται, ἢ κριθῶν καὶ λινοσπέρμου μετὰ ὠμῆς λύσεως.* VRSIN.

9, 20 TVRVNDIS ORDEACEIS) Etiam *turundarum* meminit Cato. Sunt autem offae aliquando oblongae, teretes: aliquando paſtillorum modo conformatae, vnde et *turundi* quoque a Marcello Empirico vocantur, qui Graece *βάλανοι*, qui ſupponuntur ſedi, quibus aluus cruda, ad deiicienda ſtercora duriora. Haec huic chartae commendaui, ne fides habeatur hac in re doctiſſimo viro, qui putat, imo cenſet, vbi legitur *turunda*, legendum eſſe *rutunda*. Atqui *turundam* cenſeo a *terenda* dictam, et ſubaudiri offam. ſic *praebenda*, ſic *calcanda*, item *merenda*, quae iis, qui merebant aere, hoc eſt mercenariis, dabatur. Calpurnius, - - *ſerae cum venerit hora merendae.* Nam hoc antequam labore mitterentur, dabatur, vt puta a domino ſeu conductore. Sic ergo *turunda*, quaſi *terunda*. nam terere eſt *μάττειν*. Vnde Graece *μάζαι* ſunt, quae Latinis *Turundae*. SCAL. Turnebum refutat, cuius verba dedimus ad Cat. 157, 14.

9, 21 DATIONE) Eodem verbo vtitur Coelius Aurelianus Acut. 2, 55 *vini dationibus intemporalibus*. SCHOETTG.

9, 21 AC DECEM PRIMIS PROCESSIT) *proceſſit*, vt imperaſſit *ἀρχαϊκῶς*. Ita infra de leporibus, *Quatuor modo intromiſit in leporarium: breui replerit*, h. e. intromiſerit. *Dationem* vero vt medici *δόσιν*. SCAL. Ita locutus eſt Varro 1, 18, et ita habet V. C. vt non neceſſe ſit mutare. Col. 8, 7 *Si faſtidit cibum*, *totidem diebus minuere oportebit*, *quot iam farturae proceſſerint.* VRSIN.

10 Quae hic tractat Varro, explicat copioſius Colum. 8. 13 et 14 add. Plin. 10, 22 ſ. 26, 27.

10, 1 VLLA VILLA) Pro *vlla* videtur legendum *ſola.* et deinde inducenda verba: *Hi ſunt — de ſagina*; gloſſae expoſitorum. VRSIN. Immo *vna.*

10, 1 SCIPIO METELLVS) De quo 3, 2, 16.

comparauit anſerum, vt hos quinque gradus obſeruaret, quos in gallinis dixi. Hi
2 ſunt de genere, de foetura, de ouis, de pullis, de ſagina. Primum iubebat ſeruum
in legendo obſeruare, vt eſſent ampli et albi: quod plerumque pullos ſimiles ſui
faciunt. Eſt enim alterum genus varium, quod ferum vocatur, nec cum iis libenter
3 congregatur [c], nec [d] aeque fit manſuetum [e]. Anſeribus admittendis [f] tempus eſt
aptiſſimum [g] a bruma: ad pariendum et incubandum a [h] Kal. Martii vſque ad ſolſti-
tium. Saliunt fere in aqua, inungentur [i] in flumen [k], aut piſcinam. Singulae non
plus quater in anno pariunt. Singulis vbi pariant [l], faciundum haras quadratas cir-
cum binos pedes, et ſemipedem. eas [m] ſubſternendum palea. Notandum earum
oua aliquo ſigno, quod aliena non excudunt. Ad incubandum ſupponunt plerum-
que [n] I X aut X I. qui hoc minus, V I I [o]: qui hoc plus, X V [p]. Incubat tempeſtati-
4 bus dies X X X, tepidioribus X X V. Cum excudit, quinque diebus primis patiuntur
eſſe

c) *congregantur P.* d) *nec non I. B. R.* e) *inconſuetus I. B. R. manſuetus P. I. I-G.* f) *admittendum his P. I. B. R. ad admittendum I. I-G.* g) *idoneum I. I-G.* h) *a Cal. Martii* deſunt *I. B. R.* i) *inunerguentur P. merguntur I. B. R. dum ſe mergunt I. I-G.* cum Commel. facit Buchnerus in Epiſt. *inigentur* Anonymus in marg. Iuntinae. k) *flumine aut piſcina Pol. 2.* l) *pariunt a. V.* m) *Eis a. V.* n) *plerique I. B. R.* o) *quinque I. B. R.* p) *vigintiquinque I. B. R.*

10, 1 QVOS IN GALLINIS DIXI) 3, 2, 9.

10, 2 AMPLI ET ALBI) Μεγίστους καὶ λευκοτάτους explicant Quintilii Geop. 14, 22. SCHOETTG.

10, 2 NEC AEQVE FIT MANSVETVM) Vetera magis Varroniana: *Nec non aeque fit inconſuetum.* Quod item Venetum exemplar oſtendit. PONTED.

10, 3 ANSERIBVS ADMITTENDIS) Ita caſtigaui e vetuſtis codicibus, parua correctione adhibita. vetus lectio: *Anſeribus admittendum iis tempus.* Antea in excuſis: *Ad amittendum tempus.* Columella iudicium meum confirmat, qui inquit, *Anſeribus admittendis tempus aptiſſimum*, et quae ſequuntur. VICTOR. In V. C. legitur: *Anſeribus ad admittendum iis*, vt prima vox videatur addita τῷ *iis.* Voces autem *a Kal. Mart.* non leguntur in VV. CC. ſunt tamen apud Col 8, 14, ex quo forte Varro ſuppletus eſt. VRSIN.

10, 3 SALIVNT FERE IN AQVA) Vetus lectio a communi diuerſa, *In aqua inungentur in flumen* communi ac peruulgata non valde delector; otioſa enim et inanis poſterior ſententia mihi videtur. Satis enim id aperuerat, cum dixerat Anſeres in aqua coire. Antiquam omni mendo vacare, affirmare non auſim: nec tamen illam negligendam puto, quae in tot vetuſtiſſimis libris inuenitur. Plinius breuius hunc locum perſecutus eſt, *Anſeres in aqua coëunt, pariunt vere.* VICTOR. Legendum ſuſpicor: *Saliunt in aqua; inigentur in flumen etc.* TVRN. 19, 28. Lege: *Iniguntur in flumen etc.* SCALIG. Columella habet: *Ineunt non vt priores aues, de quibus diximus, inſiſtentes humi, nam fere in flumine aut piſcinis id faciunt.* Plinius: *Coëunt in aqua* Ex his locis poterit aliquis diuinare, quomodo apud Varronem ſit legendum. Deinde legendum *quam ter* pro *quater.* Col. 8, 14. *Singulaeque ter in anno pariunt.* Et Auctor Geop. 14, 13 ὠοτοκοῦσι δὲ καὶ τρίτον τοῦ ἔτους ἕως ιβ. mendum eſt manifeſtum. VRSIN.

10, 3 INVNGENTVR IN FLVMEN) Num: *exin vnguntur in flumen aut piſcinam.* locatur Varro, vt ſolet, quod anſeres a coitu ſolent ſe in aquam immergere, et veluti luſtrare. Quod etiam Ariſtoteles refert lib. VI. de Anim. a quo accepit vt multa alia, Varro. PONTED. Buchnerus Epiſt. P. II. 116 p. 542 coniicit, *Saliunt fere in aqua. Inigentur igitur in flumen etc.* coniunctionem igitur a praecedenti verbo abſorptam.

10, 3 QVATER) Legendum *quam ter* Col. 8 et Geop. POPMA. Praecepit, vt vidimus, hanc obſeruationem Vrſinus. Nolui tamen aliquid mutare in re, quae facile variare poteſt.

10, 3 CIRCVM BINOS PEDES) Forte legendum *circiter*, qua voce hoc ipſo capite in fine bis vtitur.

10, 3 NOTANDVM EARVM OVA) Recentiores Graeci de R. R. auctores multa a Varrone acceperunt. Eorum autem plures ſententiae in commentariis ad Conſtantinum miſſis collectae ſunt. Nam haec etiam praecepta Varronis a Quintiliis in Graecum ſermonem translata ſunt libro 14 Δεῖ δὲ σημειοῦσθαι ἑκάστης χηνὸς τὰ ὠὰ διὰ χαρακτήρων τινῶν, καὶ ταῦτα ὑποτιθέναι τῇ μητρί. τὰ γὰρ ἀλλότρια τοῦτο τὸ γένος οὐ θάλπει. δεῖ δὲ ὑποτιθέναι ὠὰ ἕως τῶν θ. VICTOR.

10, 3 QVOD ALIENA NON EXCVDVNT) Hoc noſtrarum muliercularum experientia reuincit, quae norunt, non aliarum modo ſui generis matricum, ſed Indicarum etiam gallinarum oua excudi ab anſeribus.

10, 3 TEMPESTATIBVS) Geop. Ψύχους ὄντος.

10, 4 QVIN-

eſſe cum matre. deinde quotidie ſerenum cum eſt, producnnt in prata, item [q] pi-
ſcinas, aut paludes: iisque faciunt haras ſupra terram aut ſubtus, in queis [r] non inclu-
dant [s] plus vicenos pullos. easque cellas prouident, ne habeant in ſolo humorem,
et [t] vt [u] molle habeant ſubſtramen e palea [x], aliaue qua re, neue qua [y] eo accedere
poſſint [z] muſtelae [a], aliaeue beſtiae [b], quae noceant. Anſeres paſcunt in humidis lo- 5
cis, vbi [c] pabulum ſerunt, quod aliquem fructum ferat [d], ſeruntque [e] his herbam,
quae vocatur ſeris [f], quod ea aqua tacta etiam cum eſt arida, fit viridis. Folia eius
decerpentes dant, ne ſi eo [g] inegerint vbi naſcitur, aut obterendo perdant, aut ipſi
cruditate pereant. voraces enim ſunt natura. quo temperandum iis, qui propter
cupiditatem ſaepe in paſcendo, ſi radicem prenderunt [h], quam educere velint e terra,
abrumpunt [i] collum. perimbecillum [k] enim id, vt caput molle. Si haec herba non
eſt, dandum ordeum, aut frumentum aliud. Cum eſt tempus farraginis, dandum 6
vt in ſeri [l] dixi. Cum incubant, ordeum iis intritum in aqua apponendum. Pullis
primum biduo polenta, aut ordeum apponitur, tribus proximis naſturtium viride
confectum [m] minutatim ex aqua in vas aliquod. Cum autem ſunt incluſi in haras,
aut ſpeluncas, vt dixi, victui [n] obiiciunt his polentam ordeaceam, aut farraginem,
herbamue teneram aliquam conciſam. Ad ſaginandum eligunt pullos circiter ſex- 7
quimenſe [o] qui ſunt [p] natu [q]: eos includunt in ſaginario ibique polentam, et pollinem
aqua

q) *in I. B. R. I. I. iuxta Ba-G.* r) *quae P. I. B. R.* s) *inducant P.* t) *ſed I. I-G.* u) *vt* omitt. *a. V.* x) *palia H. A.* y) *qua* deeſt *I. I-G.* z) *poſſit I. B. R.* a) *muſtela I. B. R.* b) *quae beſtiae I. B. R.* c) *et I. B. R.* d) *ferant P.* e) *feruntque I. B. R.* f) *beris I. B. R.* g) *eo iniecerint I. B. R. comederint, vbi I. I-G.* h) *prenderint a. V.* i) *obrumpunt I. I-G.* k) *Per imbecillum* diuiſ. *H. A.* l) *Supraſcriptis I. B. R. ſeni P. 1. fetu anſeri P. 2. ſatu ſeris I. I-G.* m) *confectum Hern.* n) *vicini P. ad cibum I. B. R.* o) *ſexquimenſes I. B. R.* p) *ſint I. I-G.* q) *nati a. V.*

10, 4 QVINQVE DIEBVS) Videtur legendum *decem.* Col. 8. 4 *Atque is dum exiguus eſt, decem primis diebus paſcitur iu hara, clauſus cum matre.* et in Geop. τὰ δὲ νεόττια ταῖς πρώταις ι ἡμέραις ἔσω μένειν χρή. VRSIN.

10, 4 IN QVIS NON INCLVDANT) Antiqui libri, *In quae non inducant.* Infra tamen, *cum autem ſunt incluſi in haras, aut ſpeluncas, vt dixi.* Significare enim videtur non ſolum ſe eandem ſententiam antea, ſed iisdem etiam verbis protuliſſe. Nam ſenſum vetus lectio non variaret. VICTOR. V. C. *in quae.* Sed legendum *in quas,* vt ad *haras* referatur, vt infra: *cum autem ſunt incluſi in haras.* Licet *in queis* defendi poſſet: nam infra dixit: *incluſi in ſaginario.* Col. 8, 14 *Pullos autem non expedit plures in ſingulas haras, quam vicenos adiici, nec rurſus minores cum maioribus includi.* VRSIN. Creſc. 9, 84 *in qua non inducant,* qui et p. p. pro *cellis* habet *aras* ſ. *haras,* it. *beſtiolae* diminute.

10, 5 VBI PABVLVM SERVNT) Cum anſeres ſata omnia et morſu laedant, et ſtercore, quos fructus a ſatis, *vbi* paſcunt anſeres, percepturi ſimus, non video. Quod non latuit Varronem, qui de ſerendo intubo ſcribit: *folia eius decarpentes dant, ne ſi eo inecerint vbi naſcitur, aut obterendo perdant; aut ipſi cruditate pereant.* Quare non *vbi* eſt legendum, ſed *et,* vt in antiquis excuſis libris. PONTED.

10, 5 SERVNTQVE HIS HERBAM) Videtur legendum ex Columella *ſed praecipue herbam.* Nam ex *ſed* videtur factum *ſerunt,* Columella: *Atque alia pabula conſeruntur, vt vicia, trifolium, foenum graecum, ſed praecipue genus intubi, quod σέριν Graeci appellant.* VRSIN.

10, 5 NE SI EO INEGERINT) Elegantior haec eſt lectio, quam reſtitui, e veteribus ſane libris accepta. Oſtendi antea, ſaepe Varronem hoc verbum vſurpaſſe. *Inigere anſeres,* vt *inigere pecus* dictum eſt. Parua labes in antiqua ſcriptura erat, (ſi labes illa dici debet) *Ne ſi eo inecerint.* Vnius igitur literae correctio, quicquid erat maculae ſuſtulit. VICTOR.

10, 5 ABRVMPVNT) Fere eſt, vt malim *obrumpunt*: nimium enim videtur illud alterum: hoc eſt paullo mitius. Idem reſtituerim et Palladio 1, 19, 1. v. Ind.

10, 7 SESQVIMENSE) Videtur legendum *ſeſquimenſes.* Sic 1, 27 *Solis curſus circiter ternis menſibus eſt diuiſus in quatuor partes, et idem ſubtilius ſeſquimenſibus.* Colum. *Mox vbi quatuor menſium ſunt, farturae maximus quiſque deſtinatur, quoniam tenera aetas praecipue habetur ad hanc rem aptiſſima:* et ita Palladius: *Quatuor,* inquit, *menſibus bene ſaginantur.* VRSIN.

aqua madefacta [r] dant cibum, ita vt per [s] dies ſaturent. ſecundum cibum large vt bibant faciunt poteſtatem. ſic curati circiter duobus menſibus fiunt pingues [t]. Quotiescunque ſumſerunt, locus ſolet purgari: quod ipſi [u] ament [x] locum purum, neque ipſi vllum, vbi fuerint [y], relinquunt purum.

XI. QVI autem volunt greges [a] anatium [b] habere, ac conſtituere νησσοτροφεῖον [c], primum locum, cui [d] eſt facultas, eligere oportet paluſtrem, quod eo maxime delectantur. ſi id non, potiſſimum ibi, vbi ſit naturalis aut lacus, aut ſtagnum, aut manu-
2 facta piſcina, quo gradatim deſcendere poſſint. Septum altum eſſe oportet vbi verſentur, ad pedes XV, vt vidiſtis ad villam [e] Sei, quod vno oſtio claudatur. circum totum parietem intrinſecus crepido lata, in qua ſecundum parietem ſint [f] tecta cubilia: ante eas [g] veſtibulum earum [h] exaequatum tectorio opere teſtaceo [i]. In eo perpetua canalis, in quam et cibus ponitur iis [k], et immittitur aqua. ſic enim cibum
3 capiunt. Omnes parietes tectorio leuigantur, ne faeles [l], aliaue quae beſtia introire ad nocendum poſſit, idque [m] ſeptum totum [n] rete [o] grandibus maculis integitur, ne eo inuolare aquila poſſit, neue ex [p] ea euolare anas. Pabulum iis datur triticum, ordeum, vinacei, vuae. nonnunquam etiam ex aqua cammari [q], et quaedam eiusmodi [r] aquatilia. Quae in eo [s] ſepto erunt piſcinae, in eas aquam large influere oportet, vt ſemper

r) *madefactam I. B. R.* s) *per de Ryck. perinde ſe ſat. I. I-G.* t) *pingues quotcunque I. I-G.* u) *ipſae I. B. R.* x) *amant a. V.* y) *fuerunt I. B. R.* [C. XI.] a) *gregem I. B. R.* b) *anatum a. V.* c) *neſſotrophion I. B. R.* νεοσσοτροφεῖον rel. d) *quis* vel *queis a. V. qui P.* e) *villam. Sit etc. I. B. R.* f) *ſunt I. B. R.* g) *ea I. I-G.* h) *earum* abeſt *I. I-G.* i) *teſtato P.* k) *iis* deeſt *I. I-G. in his P. I. B. R.* l) *feles a. V.* m) *Atque I. B. R. id I. I-G. idque ---- aquila poſſit* omitt. Zuing. n) *tutum* Commel. Sphalma. o) *rete* omitt. *I. B. R.* p) *ex* omitt. *P.* q) *grammari P. gramari Ienſſ. gamari B. R.* r) *huiusmodi a. V.* s) *eodem I. B. R.*

10,7 DANT CIBVM) V. C. omittit *cibum.* deinde legendum: *ita vt ter die ſe ſaturent.* Col. *Nam praeter polentam et pollinem ter die, nihil ſane aliud dari neceſſe eſt.* Auctor Geop. ἐσθίουσι δὲ τρίτον τῆς ἡμέρας, πίνουσι δὲ δαψιλῶς. Palladius 1, 3 *Polenta dabitur in die ter.* VRSIN.

10, 7 VT PER DIES SATVRENT) Veteres libri nonnulli: *vt perinde ſat.* melius omnino, *vt ter in die ſ.* Col. 8. Pall. 1. POPMA. Nihil certius emendatione Vrſini, *ter die*, quam et ego, diu eſt, cum margini adſcripſi.

10,7 QVOTIESCVNQVE SVMPSERVNT, LOCVS etc.) Qui *ſumere*, apud bonos auctores cibum capere ſignificare non animaduerterant, omnia hic perturbarant: verba audacter commutarant: interpunctiones non ſuo loco poſuerant: ſuperiorem ſententiam contaminarant. quae omnia vitia ab antiquis libris longe abſunt. Intellectus autem nunc tam apertus, vt declaratione non egeat, nos etiam in ſermone noſtro patrio, verbo quod huic reſpondet, eodem ſenſu ſaepe vtimur, et pro comedere vſurpamus. VICTOR.

10,7 QVOD IPSI AMANT) Et hic et paulo poſt iterum, muliebri genere in antiquis libris anſeres appellantur. nihil tamen variaui. nam ſupra, cum de illis agere coepit, in iisdem etiam antiquis libris virili genere vocantur. VICTOR.

11,1 ΝΗΣΣΟΤΡΟΦΕΙΟΝ) V. C. νησοτροφεῖον, vel vt in aliis Codd. *neſotrophium*, quae lectio vera eſt. nam in inſulis in lacunis factis nutriuntur. VRSIN. Iocculariter labitur vir doctiſſimus, geminauitque errorem ad Colum. 8, 15, 1. Solenni librariorum conſuetudine geminanda litera ſemel poſita eſt. Τὰ νηκτά τινες καλοῦσι νήσσας, Didymus Geop. 14, 23. Νησσοτροφεῖον igitur anatum eſt vt χηνοβοσκεῖον anſerum. Νησσοτροφεῖον etiam probat Turn. 8, 8. Neque dubito, quin ſimilis ignoratio vocis νῆσσα etiam νεοσσοτροφεῖον pepererit.

11,3 HORDEVM, VINACEI, VVAE) *Vuae* expungendum opinor; quis enim tam amens anatibus vuas exhibuerit? Eſt autem gloſſema quaſi *vinacei vuae.* Sed ſine *vuae* ſatis quid *vinacea* ſint intelligitur: Id. auctor 1, 54. *Et in dolia plena vinaceorum contrudatur*; it. 2, 2 *His quaecunque iubentur veſcuntur, vt folia ficulnea, et palea et vinacea.* Cato c. 7 *Haec in ollis, ollae in vinaceis conduntur*; idem c. 25 *Vinaceos quotidie recentes ſuccernito*, (qui *vinaceos* maſculino nomine protulit vt in hoc loco Varro *vinacei*) Columella de Anatibus quoque verba faciens 8, 15 *Gratiſſima eſt et eſca terreſtris leguminis panicum, et milium, nec non et hordeum: ſed vbi copia eſt, etiam glans ac vinacea praebeantur.* It. 6, 3 et 4: 11, 2 de arboribus 2. it. 4 et 5. Ita Plinius,

ſemper recens ſit. Sunt idem non diſſimilia alia genera, vt querquedulae, phalari- 4
des [t]. ſic perdices, quae, vt Archelaus ſcribit, voce maris audita, concipiunt. quae,
vt ſuperiores, neque propter foecunditatem, neque propter ſuauitatem ſaginantur,
ſed [u] ſic paſcendo fiunt pingues. Quod ad villaticarum paſtionum [x] primum actum
pertinere ſum ratus, dixi.

XII. INTEREA redit Appius, et percunctati [a] nos ab illo, et ille a nobis, quid
eſſet dictum ac factum, APPIVS, Sequitur inquit, actus ſecundi generis, affictitius
ad villam qui ſolet eſſe, ac nomine antiquo a parte quadam, leporarium appellatum.
Nam neque ſolum lepores eo [b] includuntur ſilua, vt olim in iugero agelli, aut duo-
bus, ſed etiam cerui, aut capreae in iugeribus multis. Q. Fuluius Lippinus [c] dici-
tur habere in Tarquinienſi ſepta [d] iugera XL, in quo ſunt incluſa [e] non ſolum ea,
quae dixi, ſed etiam oues ferae, etiam hoc maius hic in Statonenſi [f], et quidam in
locis aliis. In Gallia vero tranſalpina T. [g] Pompeius tantum ſeptum venationis, vt 2
circiter ∞ [h] ∞ ∞ ∞ paſſuum locum incluſum habeat. Praeterea in eodem con-
ſepto fere [i] habere ſolent [k] [de animalibus] coclearia, atque aluearia, atque etiam
dolia, vbi habeant [l] concluſos glires. Sed horum omnium cuſtodia, incrementum,
et paſtio aperta, praeterquam de apibus. Quis enim ignorat ſepta e maceriis, ita 3
eſſe oportere in leporario, vt tectorio tacta [m] ſint, et ſint alta? alterum ne faelis [n],
aut

t) *phalerides I.B.R.* u) *et I.B.R.* x) *paſtionem H.A.Gr.G.* [C.XII.] a) *percunctanti Iuntt.* b) *in ea Heru. in eo I.I-G.* c) *Lupinus I.B.R. leporarium I.I-G.* d) *ſeptum, iugerum I.I-G.* e) *incluſae I.B.R.* f) *ſtatonienſi I.B.R.* g) *Cn. I.B.R.* h) *XL. millia I.B.R. triginta millia I.I-G.* i) *ferae I.B.R.* deeſt *I.I-G.* k) *ſolet a.V.* l) *habeat I.I-G.* m) *tecta a.V. tacta V.* n) *feles aut meles a.V.*

Plinius, ita Palladius, ita inter Graecos Didymus Columellae interpres Geop. 14, 22 Τροφὴν δὲ εἰς ὀχετὸν ὕδατος ἐμβλητέον σῖτον, ἢ κέγχρον, ἢ κριθὰς, ἢ γίγαρτα πεφυραμένα. PONTED.

11, 4 VOCE MARIS AVDITA) Plin. 10, 33 *Neque in alio animali par opus libidinis. Si contra mares ſteterint foeminae, aura ab his flante praegnantes fiunt. Hiantes autem exſerta lingua per id tempus aeſtuant, concipiuntque ſuperuolantium afflatu, ſaepe voce tantum audita maſculi.* SCHOETTG. Daemonium hominis Archelaus iſte, qui etiam 2, 3, 5 capras nobis dedit *ſpiritum auribus ducentes*: et 3, 12, 4 *foramina naturae* in leporibus ita ſolicite perſcrutatus eſt. Caeterum plura non minus mira, ſi quidem vera, habes apud Plin. l. c. ſ. 51, vbi caeteros copioſe laudat Harduinus.

11, 4 SED SIC PASCENDO) V. C. *et ſic paſcendo.* VRSIN.

12, 1 REDIT APPIVS) Qui diſceſſerat 3, 7, 1.

12, 1 SECVNDI GENERIS) Videtur legendum *Secundus eius generis, affictitium ad villam, quod etc.* Nam infra dixit: *Secundus tranſactus eſt actus.* et c. 16. *Relinquitur de paſtione villatica tertius actus.* et ſupra c. 3 *Eius ſunt genera tria, ornithones, leporaria, piſcinae. leporaria te accipere volo omnia afficta ad villam, quae ſunt.* VRSIN. Nimirum his ipſis verbis 3, 3, 1 diuiſio eorum omnium propoſita fuit, quae toto libro executus eſt Varro.

12, 1 INCLVDVNTVR SILVA) Vox *ſilua* videtur abundare et deinde legendum, vt in V. C. *Q. Fuluius Lippinus dicitur habere.* Nam ita habet Plin. 8, 52 licet 9, 56 habeat *Hirpinus*, vt eſt in quibusdam Codd. apud Varronem. VRSIN.

12, 1 LIPPINVS) Plinius habet *Hirpinus.* SCALIG. Hard. in Plin. 8, 52 qui a noſtro ſumſit, reponit, *Lupinus*, quod in plerisque codd. invenerat. Alii ibi legunt *Hirpinus*, quae tamen duo nomina voce potius, quam ipſa re differre ſtatuit auctoritate Feſti: *Irpini adpellati nomine lupi, quem irpum dicunt Samnites: eum enim ducem ſecuti agros occupauere.* SCHOETTG.

12, 2 CIRCITER ∞ ∞ ∞ ∞ PASSVVM) id eſt *quadraginta millia*, quod prae ſe ferre oſtendimus primas editiones. Eſt inter numerales notas ab Eiſenſchmidio etiam editas, myriadis quoque iſta, quam hic reponendam cenſeo CXƆ ſiue denarii nota collocata inter obuerſa ſibi bina C eadem nempe ratione vt CIƆ h. e vnitatis nota inter duo C poſita millenarium vnum ſignificat.

12, 2 DE ANIMALIBVS) Voces *de animalibus* videntur adiectae σχολιαστικῶς ad verbum *conſaepto.* et paullo ſupra abundat item vox *ſaeptum.* VRSIN.

12, 3 TECTORIO TACTA) Vid. Victorium ad 3, 5, 3.

 12, 3 MAE-

aut maelis, aliaue quae beſtia introire [o] poſſit [p], alterum ne lupus tranſilire: ibique eſſe latebras, vbi lepores interdiu deliteſcant in virgultis, atque herbis: et arbores
4 patulis ramis, quae aquilae impediant conatus. Quis item neſcit paucos ſi lepores, mares vt [q] foeminas intromiſerit, breui tempore fore vt impleatur [r]? tanta foecunditas huius quadrupedis. Quatuor modo enim intromiſit [s] in leporarium, breui ſolet repleri. Fit [t] enim ſaepe cum habent catulos recentes, alios vt [u] in ventre habere reperiantur [x]. Itaque de his Archelaus ſcribit, annorum quot ſint [y] ſi [z] quis velit ſcire, inſpicere oportet [a] foramina naturae, quae [b] ſine dubio alius alio habet
5 plura. Hos quoque nuper inſtitutum vt ſaginarent [c] pleraque, cum exceptos [d] e leporario concludant [e] in caueis, et loco clauſo faciant pingues. Eorum [f] ergo tria genera fere ſunt. Vnum Italicum hoc noſtrum pedibus primis humilibus, poſterioribus altis, ſuperiore parte pulla, ventre albo, auribus longis. qui lepus dicitur, cum praegnans

o) *intrare I. I-G.* p) *poſſint I. B. R.* q) *aut I. B. R. in I. I-G.* r) *repleatur I. B. R.* s) *intromiſſis I. B. R. ſi intromiſeris I. I-G.* t) *Vt I. B. R.* u) *vt* deeſt *I. B. R. I. I.* x) *reperiuntur I. B. R.* y) *ſit P.* z) *ſi* deeſt *I. B. R.* a) *oportere I. B. R. I. I. Ba.* b) *quot a. V.* c) *ſaginarentur I. B. R.* d) *exceptis Heru.* e) *condant I. B. R.* f) *Quorum P.*

12, 3 MAELIS) Vulgo Germanice vertitur *ein Dachs*, ſed hoc animal adeo non valet pedibus, vt vix in plano commode poſſit currere, nedum parietes adſcendere. Ergo Salmaſius ad Sol. c. 52 p. 710 ſtatuit maeles eſſe ex genere felium, qui alias *martes* dicuntur. SCHOETTG. Sed vide quae contra Salmaſium pro communi ſententia diſputantur a viris doctis ad Grat. Cyneget. 402.

12, 4 MARES, VT FOEMINAS) In excuſis antea, *Mares in foeminas*, corrupte. vetus lectio et vera et elegans eſt. Neque enim, inquit, diligentiam adhibere oportet vt tot mares quot foeminae intromittantur. nam etſi omnes mares aut omnes foeminas intromiſeris, cito tamen leporarium impleueris. Vtramque enim naturam lepores habere exiſtimati ſunt. quod a Democrito etiam in Geoponicis accuratae traditur: et ab Aeliano libro XIII. capite XII. περὶ ἰδιότητος τῶν ζώων. Cuius verba adponam. nondum enim ſcriptor ille formis excuſus ac peruulgatus eſt, θηρατοῦ δὲ ἀνδρὸς καὶ τὰ ἕτερα ἀγαθοῦ, οἵου μὴ ἂν ψεύσασθαι, λόγον ἤκουσα, καὶ αὐτῷ πεπίστευκα, καὶ δὴ καὶ διὰ ταῦτα εἰρήσεται. τίκτειν γὰρ δὴ καὶ ἄῤῥενας λαγὼς ἔλεγε, καὶ ἔχειν, παιδοποιεῖσθαί τε ἅμα καὶ ὠδίνειν· ὡς τῆς φύσεως μὴ ἀμοιρεῖν ἑκατέρας. καὶ ὡς ἐκτρέφει τεκὼν ἔλεγε, καὶ ὡς ἀποτίκτει καὶ δύο που, καὶ τρία, καὶ τοῦτο ἐμαρτύρει. et ea quae ſequuntur. addit enim alia non minus admirabilia. Plinius etiam ab Archelao id affirmari narrat. VICTOR. V. C. *Mares aut foeminas:* et p. p. *quatuor enim modo intromiſſis.* Sic V. C. qui deinde pro *fit enim* habet *vt enim*, et forte legendum *etenim*. item in V. C. eſt *alios in ventre* habere reperiuntur. VRSIN. Lego *et foeminas*. Nam ea, quae de immutatione ſexus ex Democrito et Aeliano adfert Victorius, cum veritate non conſentiunt, et Ariſtot. hiſt. anim. 5, 2 diſertim maris et foeminae in leporibus meminit. Puto autem exinde natum eſſe hunc errorem, quia, vt l. c. ait Ariſtoteles, τῶν δασυπόδων πολλάκις ἡ θήλεια προτέρα ἀναβαίνει ἐπὶ τὸν ἄῤῥενα. Quod ſi obſeruarunt, putarunt foemellam maris officio fungi. SCHOETTG.

12, 4 INTROMISIT) Varietatem lectionis ſi inſpiciamus, orta ea videri poteſt inde, quod ſcripſit Varro *intromiſis* pro *intromiſeris*, omiſſa *ſi*, vt in illo Terentiano: *dare denegaris etc.* Rariuſcula conſtructio, et archaiſmus coniugationis offendendi occaſionem praebuit librariis.

11, 4 ALIOS VT IN VENTRE) *Superfoetare* vocat Plin. 7, 11 h. e. alium ſuper alium foetum concipere et parere. SCHOETTG.

12, 4 FORAMINA NATVRAE) Plin. 8, 55 *Archelaus auctor eſt, quot ſint corporis cauernae ad excrementa lepori, totidem annos eſſe aetatis.* IDEM.

12, 4 QVAE SINE DVBIO) V. C. *quod ſ. d.* deinde legendum: *inſtitutum, vt ſaginarentur.* Nam ſic legit Macrobius, qui 3, 13 [al. 2, 9] ita adducit hunc locum: *Varro de agricultura lib. 3 cum de leporibus loquitur, ſic ait: Hoc quoque nuper inſtitutum, vt lepores ſaginarentur, cum exceptos e leporario quidam in caueis, et loco clauſo faciunt pingues.* Sed VV. CC. pro *quidam* apud Macrobium habent *condunt*, et item hic *condant*, non *concludant*. VRSIN. Poſteriorem locum praeter Macrobium citat Io. Sarisberienſis 8, 7 fi. qui ſic legit: *Hoc quoque nuper inſtitutum eſt ſaginari et lepores.* Vnde conſtat vocem lepores perperam textu excidiſſe. SCHOETTG.

12, 5 PLERAQVE) Neſcio, quid ſibi hic velit haec vox, niſi forte ita legendum: *Hoc quoque nuper inſtitutum, vt pleraque* id genus ad luxum pertinentia noua ſunt, et maiorum ſeueritati ignota, *vt ſaginarent* lepores.

12, 6 AD

praegnans [g] ſit, tamen concipere. In Gallia tranſalpina, et Macedonia fiunt per-
magni: in Hiſpania, et in Italia mediocres. Alterius generis eſt, quod in Gallia 6
naſcitur ad [h] Alpes, qui hoc [i] fere mutant, quod toti candidi ſunt. hi raro perfe-
runtur Romam. Tertii generis eſt, quod in Hiſpania naſcitur, ſimilis noſtro lepori
ex quadam parte, ſed humile, quem cuniculum appellant. L. [k] Aelius putabat ab
eo dictum leporem, [a celeritudine,] quod leuipes eſſet. Ego arbitror a Graeco
vocabulo antiquo, quod eum [l] Aeoles [m] Boeotii [n] λέποριν [o] appellabant. Cuniculi
dicti ab eo, quod ſub terra cuniculos ipſi facere ſoleant [p], vbi lateant [q] in agris. Ho- 7
rum omnium [r] tria genera, ſi poſſis, in leporario habere oportet. duo quidem [s] vti-
que te habere puto, et quod in Hiſpania annis ita [t] fuiſti multis, vt inde te cunicu-
los perſecutos credam.

XIII. APROS quidem poſſe habere in leporario, nec magno negotio ibi [a] et
capti-

g) *praegnas P.* h) *adadpis P. adadapis I. B. R.* i) *haec I. B. R.* k) *Laelius* iunct. *P. Lelius I. B. R. Lucius Aelius I. I-G.* l) *eo I. I-G.* m) *Aeoles a. V. Aeolis Vict.* n) *et bene P.* o) *leporum P. leporem a. V.* p) *ſolent I. B. R.* q) *latent I. B. R.* r) *omnium* deeſt *I. B. R.* s) *quidem* deeſt *I. B. R. enim I. I-G.* t) *tu I. B. R.* [C. XIII.] a) *tibi eſt capt. I. I-G.*

12, 6 AD ALPES) V. C. *daſypus.* Sed Plin. 8, 59 *Et leporum plura ſunt genera, in Alpibus candidi.* Aelian. 13, 12. VRSIN. Teſtes eius rei recentes, eosque locupletes, laudat Harduin. ad 8, 55 ſ. 81.

12, 6 QVOD IN HISPANIA NASCITVR) Vide mihi grammaticam εἰς ἄλλο γένος μετάβασιν, quam ſyllepſin dicunt. Non enim mutandum quidquam cenſuerim; alioquin pronum eſſet legere *ſimile*, vt *humile.* Et *ſimile* legit Voſſius in etymol. v. *Cuniculus.*

12, 6 L. AELIVS PVTABAT AB EO DICTVM LEPOREM, QVOD LEVIPES ESSET) Ita videtur legendum. Voces, *a celeritate* adiectae ſunt. deinde forte legendum, *quod cum e Sicoleis Graeci λέποριν appellabant.* Varro de L. L. 5 *Lepus, quod e Sicoleis quidam Graeci dicunt λέποριν, a Roma, quod orti Sicoli, vt annales noſtri veteres dicunt, fortaſſe hinc illuc tulerunt, et hic reliquerunt id nomen.* VRSIN.

12, 6 CVNICVLVM) Flauius Caper de verbis dubiis hoc tradit, *Cuniculum hoc vt Varro, alii hunc.* PONTED.

12, 6 QVOD EVM AEOLIS BOEOTII ΛΕΠΟΡΙΝ) Neſcio, an in his verbis mendum ſit: antiqua certe lectio diuerſa, quae tamen valde perturbata eſt: *Aeolis et bonum leporum.* Suſpicor ex ingenio ab aliquo correctore, vt nunc in excuſis legitur, conformatum fuiſſe; meliusne corrigi locus queat, eruditi et ingenioſi viri videbunt. In quinto libro de lingua Latina aliter de huius vocis etymo Varro ſentit, *Lepus, quod e Siculis quidam Graeci dicunt λέποριν. A Roma quod orti Siculi, vt annales veteres noſtri dicunt, fortaſſe hinc illuc tulerunt, et hic reliquerunt id nomen.* VICTOR. Λιπόρις epitheton leporis eſſe mihi videtur, vel λιπόῤῥις: nam vtroque modo dici poteſt, quia ſimus eſt, quod λιπόῤῥις ſignificat. Et puto ab aliquo poeta hauſiſſe Varronem qui dixerit λιπόρινα λαγωόν. Sic θῦς ὗς, quod ſuperius poſuit Varro, ex quodam poeta ſumptum videtur: cum θῦς et θῦνις videatur epitheton ſuis. SCALIG. Antiquiſſimus Codex: *Aeoles, et bonum leporem.* Vnde fortaſſe legendum, *Aeoles, vt bonum λεποϱόν.* Aeolica lingua, inquit, dicitur λεποϱὸς, quaſi λιπαϱὸς, id eſt, bonus. Sed paullo aliter eſt de L. L. 5 τὸ *a celeritudine* videtur gloſſema, et ſententiam perturbat. POPMA. Antiqui libri: *Aeolis et bonum leporum* appellabant. Ex quibus fortaſſe vera lectio: *Quod cum Aeolii Sicanum leporum* ſiue σικανὸν λέποριν appellabant, vt idem Varro in Lib. de L. L. *Lepus* inquit, *quod e Siculis quidam Graeci dicunt λέποριν. A Roma quod orti Siculi, vt annales veteres noſtri dicunt, fortaſſe hinc illuc tulerunt et hic reliquerunt hoc nomen.* Quare cum Siculi λέποριν appellarent, Aeolii σικανὸν λέποριν dixerunt. PONTED.

12, 6 QVOD SVB TERRA) In VV. CC. legitur *latent in agris. Horum tria genera.* VRSIN. Niſi tamen magis placet inuertere, et ab animali dictos eſſe ſpecus illos et meatus putare, quod iam Martiali et Vegetio viſum. Voſſius docet. Vid. quae diſputantur de nominis ratione ab Hard. ad Plin. 8, 55 ſ. 81, qui totus locus cum hoc comparandus eſt.

12, 7 ITA FVISTI) V. C. habet *tu*, pro *ita.* deinde videtur legendum *perſecutos*, non, *proſecutos.* VRSIN. Forte erratum eſt, et *proſecutos* voluit Vrſinus. Nam *perſecutos* eſt, credo, in omnibus editis.

13, 1 APROS QVIDEM) Videtur legendum e veſtigiis antiquae ſcripturae: *Apros quidem haberi poſſe in leporario, nec magno negotio, et ibi captiuos et cicures; qui ibi nati ſunt, — inquit Agrius,*

captiuos, et cicures, qui ibi nati ſint [b], pingues ſolere fieri, ſcis *inquam* AXI [c]. Nam
quem fundum in Tuſculano emit hic Varro a M. Pupio [d] Piſone, vidiſti ad bucinam
inflatam certo tempore apros [e] et capreas conuenire ad pabulum, cum e ſuperiore
2 loco e palaeſtra apris effunderetur [f] glans, capreis [g] vicia, aut quid aliud. Ego vero,
inquit ille, apud Q. Hortenſium cum in agro Laurenti eſſem, ibi iſtuc [h] magis τραγι-
κῶς [i] fieri vidi. Nam ſilua erat (vt dicebat) ſupra quinquaginta iugerum maceria
ſepta, quod non leporarium, ſed θηριοτροφεῖον appellabat [k]. Ibi erat locus excelſus,
3 vbi triclinio [l] poſito coenabamus. Quintus [m] Orphea vocari iuſſit. qui cum eo ve-
niſſet cum [n] ſtola, et cithara, et [o] cantare eſſet iuſſus, buccinam inflauit, vbi [p] tanta [q]
circumfluxit nos [r] ceruorum, aprorum, et caeterarum quadrupedum multitudo, vt
non minus formoſum mihi viſum ſit ſpectaculum, quam in circo maximo aedilium,
ſine [s] Africanis beſtiis cum fiunt venationes.

XIV.

b) *ſunt I. B. R.* et *inſ. I. I-G.* c) *Agri Axi I. B. R.* d) *Pupio* deeſt *I. I-G.* e) *capros I. B. R.* f) *effuderetur P.* g) *capris I. B. R.* h) *iſtuc* deeſt *I. B. R.* i) *tragicos I. B. R.* k) *appellabant I. B. R.* l) *triclinio P.* m) *apud quod I. B. R.* n) *cum* deeſt *I. B. R.* o) *et* deficit *I. B. R.* p) *vt P.* q) *tantum I. B. R.* r) *mox I. B. R.* s) *non ſine I. I-G.*

Agrius, *Axi.* Nam *inquam* hic non habet locum, cum loquatur Varro, vt ex iis, quae ſequuntur, apparet: Vel *Agrius* ſcribendum, non *Appius*, qui hic loquitur. deinde in V. C. eſt, *a M. Pupio Piſone.* VRSIN. Sed *habere* agnoſcit etiam Creſc. 9, 80. *Habere* pro *habitare* poni notum eſt; neque inſolens Varroni, transferre a nobilioribus orationem ad humiliora.

13, 1 SCIS, INQVAM, AXI) Quae dubia habeo: non enim Varro loquitur, vt ex inſequentibus apparet: *Nam quem fundum in Tuſculano emit hic Varro a M. Pupio Piſone.* Veteres libri excuſi diſſimiles etiam: *Scis, inquam, Agri Axi.* Puto legendum: *Scis, inquit Appius, Axi,* quod Appius de Leporario cap. proximo dicere inſtituit, et de apris etiam dixiſſe indicium facit cap. 14 principium: *Axius: tuas partes, inquit, ſubleuauit Appius, o Merula noſter.* PONTED. Probo vehementer emendationem ab Vrſino propoſitam: illud quidem apertum eſt, Varronem hic non loqui.

13, 1 CERTO TEMPORE) Videtur legendum *vno tempore*, i. e. ſimul. Sic enim infra. deinde voces, *e palaeſtra*, videntur abundare, vel legendum *e feneſtra.* VRSIN.

13, 1 E PALAESTRA APRIS EFFVNDERETVR GLANS) Hinc Martialis aprum palaeſtritam dixit: *Partitur apri glandulas palaeſtritae.* nam palaeſtritas in villis habebant. Supra: *nec putant ſe habere villam, ſi non multis vocabulis retineant Graecis, quum vocent particulatim loca*, προκοιτῶνα, παλαίστραν, ἀποδυτήριον. Cicero II de Legibus: *Et tantum complectitur, quod ſatis ſit modicae palaeſtrae, loci.* Ad Q. Fratrem: *Imagines enim iſtae, et palaeſtra, et piſcinae, et Nilus, multorum Philotimorum eſt, non Diphilorum.* SCALIGER.

13, 3 QVINTVS ORPHEA VOCARI IVSSIT) Ab Aldo haec; nam Ienſonius melius: *Apud quod Orphea vocari iuſſit.* Scilicet *Apud* pro *in* vel *ad* triclinium. PONTED.

13, 3 VBI TANTVM CIRCVMFLVXIT) Vetus lectio diuerſa eſt, *Vt tantum circumfluxerit nos.* Quam tamen non recepi, nec probari poſſe puto, niſi vitium ſit in his, quae ſequuntur, Varronis verbis, eruditiores tamen de hoc etiam ſtatuent. VICTOR. Vetus lectio: *vt tantum circumfluxerit nos.* quae legitima eſt, modo illud, *multitudo*, quod peſſimo iure huc irrepſit, expungatur: *vt tantum circumfluxerit nos ceruorum, aprorum, et caeterarum quadrupedum, vt non minus formoſum mihi etc. Tantum ceruorum:* vt Catullus: *Cum tantum ſciet eſſe baſiorum.* SCALIG. In V. C. rectius: *Vbi tantum circumfluxerit mox ceruorum etc.* omiſſo *multitudo*, quod gloſſema eſt. Cic. 3 de offic. *Tantumne piſcium, tantumne cymbarum.* VRSIN.

13, 3 QVAM IN CIRCO MAXIMO AEDILIVM) Aedilium ἀπὸ κοινοῦ ſpectaculum: ſed nimis coactum puto. Vix aliter poſſum credere, quam Varronem ſcripſiſſe *aedilitium:* ſubintelligitur enim munus. Ita idem Varro ſatyra, Longe fugit qui ſuos fugit, *Solus rex, ſolus rhetor, ſolus formoſus, ſecurus vel ad aedilitium: mundus, purus, putus, etc.* Nam duo manuſcripti Nonii codices, quos videre mihi contigit, habebant, *ad aedilitium, mundus etc.* Nihil tamen auſim mutare. SCALIG. Iuuat hic attexere narrationem eandem a Creſcentio ad genium ſui ſeculi interpolatam 9, 80. *Recitat autem Varro, quod cum eſſet in quodam loco, qui vocatur ager Laurentii, in quo triclinium erat in eminenti loco, vbi coenabatur, magiſtraliter fieri vidit. nam ſilua erat ſupra L. iugerum maceria ſepta. Vocatus fuit quidam, qui cum ſtola et cithara venit, et cum cantare iuſſus eſſet, bucina inflauit, et ſubito circumfulſit* [ex

circum-

XIV. AXIVS, Tuas partes (inquit) ſubleuauit Appius, o MERVLA noſter. Quod ad venationem pertinet, breuiter ſecundus tranſactus eſt actus. Nec de cocleis, ac gliribus quaero, quod reliquum eſt. neque enim magnum emolumentum eſſe poteſt. Non iſtuc tam ſimplex eſt, inquit APPIVS, quam tu putas, o Axi noſter. nam et idoneus ſub dio ſumendus [a] locus coeleariis, quem circum [b] totum aqua claudas, ne quas ibi poſueris ad partum, non liberos earum, ſed ipſas [c] quaeras. Aqua [d], *inquam*, finiendae [e], ne fugitiuarius ſit parandus [f]. Locus is melior [g], quem 2
et [h] non coquit ſol, et tangit ros. Qui ſi naturalis non eſt (vt fere non ſunt in aprico loco) neque habeas in opaco, vt [i] facias, vt ſunt ſub rupibus ac montibus, quorum alluant [k] radices lacus ac fluuii, manu facere oportet roſcidum. qui fit, ſi eduxeris [l] fiſtulam †, et in eam mammillas [m] impoſueris tenues, quae eructent aquam, ita vt in aliquem lapidem incidat, ac late diſſipetur. Paruus iis cibus opus eſt, et is ſine miniſtratore [n]. Et hunc, dum ſerpit, non ſolum in area reperit, ſed etiam ſi 3
riuus

[C. XIV.] a) *eſt* add. *a. V. et P.* b) *totum circum a. V. H. St-D.* c) *ipſa Heru.* d) *Aquam I. B. R.* e) *fundendae I. B. R. cludendae I. I-G.* f) *parandus locus. Is a. V.* g) *mollior I. B. R.* h) *et* deeſt *I. B. R.* i) *vbi a. V.* k) *abluant I. B. R.* l) *adduxeris a. V.* †) *fiſtula P.* m) *papillas a. V.* n) *adminiſtratores a. V.*

circumfluſit pro *circumfluxit* orta vox] *eum et ceteros tanta multitudo ceruorum, aprorum, et aliorum quadrupedum, quod valde formoſum ſibi apparuit ſpectaculum.* Haec ille, ſed pulchrius haud dubie illud ſpectaculum fuit, quod ſpectatum eſt in praetorio heri mei, dum vita fuit, WILHELMI ERNESTI *Probi*, Principis e Saxonum domo Vinarienſis, laude omni digniſſimi, cuius mors, me cum multis aliis, cum in medio curſu hic noſter labor eſſet, perdiderat atque adflixerat. In hoc enim praetorio, *villam Wilhelminam*, aut *Ettersburgum* vulgo dicunt, ad ſonum buccinae cibi capiendi cauſa in ipſam aulam veniebat magna ceruorum multitudo, magnorum, paruorum; non illa conſepto aliquo concluſa, ſed libera plane, et ſola conſuetudine adducta. Quod autem maius eſt, ipſa Veneris orgia, quae in ſecreto peragunt alioquin, in ea ipſa aula et conſpectu multitudinis celebrabant. adeo in ſilua et libertate feritatem prope omnem depoſuerant cerui, ſacri non minus ac poetarum vocibus celebrandi, quam Formiani piſces, aut ipſa cerua Sertorii.

14, 1 EMOLVMENTVM) Mellerus Palmerius in Spicil. p. 847 legit *molimentum*, i. e. opera, negotium, labor, qua ſignificatione etiam adhibere ait Siſennam, Liuium et Caeſarem B. G. 1, 34, 3. vbi vid. Cell. Notum eſt illud Terentii: *Dum moliuntur, dum comuntur, annus eſt.* Quae emendatio ſane ex ſequenti contextu confirmatur. SCHOETTG. Petrus Victorius Var. Lect. 22, 10 et hic et in Caeſaris loco *emolumentum* ſignificare vult, quod operoſum eſt, ac magnum ſtudium requirit, probante illius ſententiam Cl. Dauieſio ad Iulii Caeſaris l. c. et laudante Iſ. Voſſium ad Catull. p. 312, vbi is inter ἐπαμφοτερίζοντα vocabula etiam *emolumentum* refert. At *emolimentum* puto melius. v. Theſ. L. L.

14, 1 SIMPLEX EST) Videtur legendum *ſimplex, inquam, vt tu putes*, nam infra eſt: *aqua, inquam, finiendae.* ſic enim eſt in V. C. VRSIN. Poteſt tamen fieri, vt iſtud *inquam* modo ſit declaratiuum, et ad Appii tamen perſonam pertineat.

14, 1 NON LIBEROS EORVM) Ludit facetus ſenex in formula *liberos quaerere.* Plautus Pſeud. 1, 1, 21 de manu perplexa, *Vt opinor quaerunt literae bae ſibi liberos, Alia aliam ſcandit.*

14, 1 FINIENDAE) Antea, *cludendae.* Elegans hoc verbum, et valde hic accommodatum, e veteribus libris ſumſi, nec multo poſt interpunctiones ſuo loco collocans. Antea enim male diſtincta oratio, omnem ſenſum confundebat. VICTOR.

14, 1 FVGITIVARIVS) Vlpianus: *Non enim ambo pecuniam, ego et fugitiuarius depoſuimus.* Erat is, qui mercede fugitiuos e fuga retrahebat. SCALIG. Florus 3, 19, 7 *Itaque qui per fugitivarios retrahi debuiſſent, praetorios duces, profugos praelio, ipſi ſequebantur.* Adde Cuiacium Obſeru. 5, 9 et 21, 11 Freinshemium ad l. c. Flori. SCHOETTG. Add. Barth. Adu. 5, 8 p. 229.

14, 2 ET NON COQVIT SOL, ET TANGIT ROS) Itaque Plautus Capt. 1, 1, 13 *Quaſi cum caletur cochleae in occulto latent.* Laudat etiam Petr. Victorius Var. Lect. 35, 23 Athenaei locum, apud quem Ariſtias Comicus de quodam, qui captaret cochleas, ϗαὶ κοχλίας, inquit, γενομένου ψεκαδίου, ἀνηγρεύετ' ἄν, ϗαὶ λάχανα τῶν αὐτοχθόνων. Prodeunt ergo cochleae poſt tenuem pluviam, aeſtu latent atque imbribus.

14, 3 ET HVNC, DVM) Videtur legendum *etenim dum*, p. p. vid. leg. *in pariete*, vt reſpondeat verbis, *in area.* VRSIN.

riuus non prohibet, in parietes [o] ſtantes inuenit. Denique ipſae exgruminantes ad propalam [p] vitam diu producunt [q], cum ad eam rem pauca laurea [r] folia interiiciant, et aſpergant [s] furfures non multos. Itaque coquus has viuas an mortuas coquat, plerumque neſcit.
4 Genera coclearum ſunt plura [t], vt minutae albulae, quae afferuntur e [u] Reatino, et maxime [x], quae de Illyrico apportantur, et mediocres, quae ex Africa afferuntur. Non quo non [y] in his regionibus quibusdam locis, eae [z] magnitudinibus [non] [a] ſint diſpariles: nam et valde amplae ſunt [b], quamquam ex Africa, quae vocantur ſolitannae [c], ita vt in eas LXXX quadrantes coniici poſſint, et ſic in

o) *pariete Ryck. I. B. R. in parietes* caet. omnes. p) *propolam* Commel. q) *perducunt P.* r) *laureae P.* s) *aſpergunt I. B. R.* t) *multa vel plura I. B.* R. u) *a I. B. R.* x) *maxime I. I-G.* y) *quod in* omiſſo *non a. V.* z) *ac I. B. R.* a) *non* om. *I. B. R.* b) *ſunt, quaedam I. I-G.* c) *ſolitanae, ita vt earum calices quadrantes octoginta capere poſſint etc. a. V.*

14, 3 IN PARIETES STANTES) Pro *in parietibus ſtantibus*, quam rationem non eſſe inauditam noſtris, Index noſter docet.

14, 3 EXGRVMINANTES AD PROPALAM) *Propala* eſt, qui merces propalam, velut ante palum, aut de palo pendentes habet, et vendit, quam vocem in *propolam* deprauarunt: cum apud Graecos, quorum vocabulum videri volunt, haec vox *proxenetam* ſignificet, venditionisque conciliatorem, vt ſcribit Pollux 7, 2. Non dubitem in h. l. *exruminantes* emendare refragantibus libris omnibus, in quibus *exgruminantes* legitur. Cochleas enim dicit Varro *ad* i. e. apud *propalam* ruminando ſuo ſibi ſucco, et exiguo cibo vitam diu producere. Apud Nonium denique in *Primiter* Lucillius ipſo ſyllabae modulo ſatis indicat vocabulum latinum eſſe, cuius verba ſunt: *Vt cum primitiis ficos propala recentes Protulit, et pretio ingenti dat primitu paucos.* TVRN. 1, 1. Lege, *exruminantes.* Ab eodem verbo, ſed non compoſito, dixit Plinius libro XVII cap. LXXII, *Si ſaucias recenti medicina mordeat quaedam hiemis ruminatio. Propalam* vero, inepta ſcriptura, pro *propolam.* quam tamen fruſtra doctiſſimus vir conatur defendere: vt non ſolum mediocriter doctos, ſed et maximi quoque in literis nominis viros, falli ſaepe contingat. Sed de hoc alibi diximus. SCALIGER. Fortaſſe rectius eſſet *exruminantes*, nam *propolam* dicit, qui eas vendit. VRSIN. *Exgruminantes* eſt aptum et proprium huic rei verbum. Nam *exgruminant* cochleae e limo et ſucco ſuo, quo ſibi viuunt, vt ait Plautus. *Gruminare* ſiue *cruminare* eſt minutatim et fruſtulatim delibare, decerpere, auferre: quod verbum paene integrum in noſtra vernacula lingua remanſit pro comedere micas panis, aut aliarum rerum minutias. POPMA. Primum de *propula*, an *propola?* Turnebus annotauerat ea, quae adtulimus, ad Cic. in Piſon. c. 27, vbi Mſſ. pariter ac editos optimos legere *vinum a propala atque de cupa*, obſeruatum a Grutero, neque negat Graevius, quamuis, Scaligero, Manutioque autoribus, ipſe *propolam* reſtituerit. Sed Lucillii verſus paullo aliter legit doctiſſimus Nonii editor Mercerus p. 154, 27 *Sicuti, quum primus ficus propola recentis etc.* Quid igitur? Reliquimus Varroni *propalam*, ſi non alio iure, certe poſſeſſionis; lectori autem arbitrium. De *exgruminantes* putabam forte blandiſſimum eſſe, ſi legamus, *ex ſe ruminantes*, dicamusque, *ſ* et *e* in vnam *g* coaluiſſe.

14, 4 GENERA COCHLEARVM) Haec ad verbum fere ex noſtro hauſit Plin. 9, 56. SCHOETTG.

14, 4 CONIICI) Emendarem *coiici*, quod in optimo exemplari reperit Victorius, pro *cogi*, ex vetere orthographia. PONTED.

14, 4 AFFERVNTVR) Hoc verbum itemque ea: *quibuſdam locis* videntur adiecta. VRS.

14, 4 MAGNITVDINIBVS NON SINT) Abeſſe debet hoc *non*; et puto oblitum modo eſſe delere Victorium.

14, 4 QVANQVAM EX AFRICA) Puto fuiſſe *quemadmodum:* certe τῷ *quanquam*, qui locus eſſe poſſit? non video.

14, 4 SOLITANNAE) Cum vno *n* ſcribitur apud Plinium, vbi haec notauit Harduinus: „Ita Mſſ. Regii Colb. ceterique, non *Iolitanae*, vt quidam fingunt, ab Iol, ſiue Caeſarea, Africae oppido.„ De his rurſum 30, 15. A promontorio ſolis, quod in Africa eſſe vidimus 5, 1 nomen ſortitae videntur. Haec Harduinus. SCHOETTG.

14, 4 ITA VT IN EAS LXXX etc.) Ita locum reſtitui ope vetuſtorum Codd. ex ingenio tamen, quod deſiderari videbatur, addidi. Quo autem ſtudioſi, rectene hac libertate vſus ſim, iudicare poſſint, veterem lectionem adponam: *Ita vt eas LXXX quadrantes coici poſſint.* Alii nimis omnia explanare voluerant. VICT. Plin. 9, 56 *Cuius artis gloria in eam magnitudinem perducta* (ſic enim legendum) *vt LXXX quadrantes caperent ſingularum calices, auctor eſt M. Varro.* VRSINVS.

14, 4 IN-

in aliis regionibus eaedem [d] inter ſe collatae [e] et minores ſunt [f], ac maiores. Hae 5
in foetura pariunt innumerabilia. Earum ſemen minutum, ac teſta molli, diuturnitate obdureſcit. Magnis inſulis in areis factis, magnum bolum deferunt aeris [g]. Has quoque ſaginare ſolent ita, vt ollam cum [h] foraminibus incruſtent ſapa, et farre, vbi paſcantur, quae foramina habeat, vt intrare aer poſſit. Viuax enim haec natura.

XV. GLIRARIVM autem [a] diſſimili ratione habetur, quod non aqua, ſed maceria locus ſepitur. Tota leui [b] lapide, aut tectorio intrinſecus incruſtatur, ne ex ea erepere poſſit. In eo arbuſculas eſſe oportet, quae ferunt [c] glandem. quae, cum fructum non ferunt, intra maceriam iacere oportet glandem et caſtaneam, vnde ſaturi fiant. Facere his cauos [d] oportet laxiores, vbi pullos parere poſſint. aquam 2
eſſe [e] tenuem, quod ea non vtuntur multum, et aridum locum quaerunt. Hi ſaginantur in doliis, quae etiam in villis habent multi, quae figuli faciunt, multo [f] aliter atque alia; quod in lateribus eorum ſemitas faciunt, et cauum, vbi cibum conſtituant. In hoc dolium addunt glandem, aut nuces iuglandes, aut caſtaneam. Quibus in tenebris, cum [g] cumulatim poſitum eſt in doliis, fiunt pingues [h].

XVI.

d) *eisdem I. B. R.* e) *collata I. B. R.* f) *ſunt* omitt. *I. B. R.* g) *aeris* omitt. *I. B. R.* h) *eam I. B. R.*
[C. XV.] a) *autem* deeſt *I. B. R.* b) *laeui Com.* c) *ferant I. I-G.* d) *caueas I. I-G.* e) *oportet eſſe a. V.* f) *Multa I. B. R.* g) *cumularim Pol.* h) *pinguiores I. B. R.*

14, 4 INTER SE COLLATAE MINORES SVNT) Ita videtur legendum. Vox *aeris* abundat, nec eſt in V. C. Abundant item verba, *cum foraminibus.* Nam p. p. dicit, *quae foramina habeat.* VRSIN.

14, 5 EARVM SEMEN) Deponunt oua, margaritarum exaluminato ſplendori nihil cedentia, eaque fornice ex gleba facto obtegunt, relicto in ſummo foramine, qua caulis circiter pennae anſerinae adigi queat. Huic deinde foramini incubantes oua excudunt. Operae pretium videtur, tum nidi illius ſtructuram, et quomodo ab animali ita imperfecto elaboretur, tum ipſam paruorum quaſi infantiam, diligenter obſeruare. Quod dixi, ipſe vidi in horto Chr. Fritſchii, Medici Vinarienſis. Vtrum reſpondeat hodierna experientia obſeruationi Varronis de induratis hiſce cochlearum ouulis, mihi non conſtat.

15, 1 GLIRARIVM) Glirium apud Romanos coquendorum et condiendorum rationem docet Apicius Art. Coqu. 8, 9. Et fuerunt cenſoriae leges, quae glires et huius generis alia, ad luxum quippe ſpectantia, vetarent. Plin. 36, 1. SCHOETTG.

15, 1 NE EX EA) Praepoſitio *ex* videtur abundare. Nam ex voce *ea*, quae ſequitur, facta eſt. VRSIN. Forte legendum *poſſint.*

15, 2 IN HOC DOLIVM) Videtur legendum *in eo addunt glandem — quibus in tenebris fiunt pingues.* Sed cum in V. C. ſit, *cum vlar impoſitum eſt, in doliis fiunt pingues*; videndum, an coniectura doctiſſimi viri recipienda ſit, qui non *vlar* ſed *εἶλαρ* legit, et interpretatur operculum. VRSIN.

15, 2 CVM CVMVLATIM) Antiqua lectio deprauata, quam corrigere nequiui. vt alii in hoc laborent, eam omnibus proponam, et vitia peruulgatae oſtendam. Optimus ac vetuſtiſſimus codex: *Quibus in tenebris cumularim poſitum eſt in doleis.* Mediae vetuſtatis liber (qui ſemper mendoſior eſſe conſueuit) *Quibus in tenebris cliuulatim poſitum etc.* Quanquam *hylarim* poſſe pro *cliuulatim* legi, ſupra ille adnotatum habet. Male habitum eſſe olim hunc locum, omnes nunc videre poſſunt. In communi, *cum cumulatim* et ſono vocis, et ſententia etiam non valde mihi ſatisfacit. VICTOR. Lego: *cum hilar impoſitum eſt.* Εἶλαρ vocabulum eſt graecum, quod, vt mihi videtur, hic operculum doliorum ſignificat eorum, in quibus glires ſaginantur. Vetus lectio eſt, *cum vlar impoſitum eſt:* quae quam proxime ad eam, quam centuriamus, accedit: vt vel ſine iniuria, vel certe cum venia in hunc velut militarem manipulum adſcribi poſſit. Non deeſt, qui *cum molare* legat, quod ne praetereundum quidem exiſtimaui: Sed nec qui *ollare*, vt operculum ollae. TVRN. 19, 28. Mendoſa prorſus et inquinata lectio. Vetus habebat, *Quibus in tenebris cumulatim poſitum.* vnius tantum literulae additione egregie locus reſtituitur, *Quibus in tenebris, cum aular impoſitum eſt, in doliis fiunt pingues. Aular*, vel *ollar*, eſt aulae ſeu ollae operculum: vt *puteal τὸ φρέατος κάλυμμα*, ad exemplum τοῦ *Specular, Torcular, Lucar*, et aliorum. Ergo *aular* ſecunda ſignificatione pro operculo cadi, aut dolii. De qua caſtigatione, humanioris doctrinae viros mihi aſſenſuros ſpero. Neque ſum neſcius, doctiſſimum Turnebum *εἶλαρ* legiſſe. Ego vero conſtanter affirmare audeo, neque

XVI. APPIVS [a] igitur, Relinquitur, inquit, de paſtione villatica tertius actus de piſcinis. Quid tertius? inquit AXIVS. An quia tu ſolitus es in adoleſcentia tua domi mulſum non bibere propter parſimoniam, nos mel negligemus [b]? APPIVS,
2 Nobis verum dicit [c], inquit. Nam cum pauper cum duobus fratribus, et duabus ſororibus eſſem relictus; [quarum] alteram ſine dote dedi Lucullo, a quo haereditate me [d] ceſſa primum, et primus mulſum domi meae bibere coepi ipſe, cum interea ni-
3 hilo minus pene quotidie in conuiuio omnibus darem mulſum. Praeterea meum erat non tuum, eas nouiſſe volucres, quibus plurimum natura ingenii atque artis tribuit: itaque eas melius me noſſe quam te, vt ſcias, de incredibili earum auium natura audi. MERVLA, vt [e] caetera fecit, ἱςορικῶς [f], quae ſequi melitturgi [g] ſo-
4 leant [h], demonſtrabit. Primum apes naſcuntur partim ex apibus, partim ex bubulo corpore putrefacto. Itaque Archelaus in epigrammate ait eas eſſe - - - βοὸς φθιμένης

[C. XVI.] a) *Axius I. B. R.* b) *negligimus? I. B. R.* c) *dic* marg. d) *mi Ba-G.* e) *quae I. B. R.* f) *hyliſcus I. B. R.* ὑλικῶς *V. C. Vrſ.* g) *meliturgi a. V. H. St-D.* h) *id eſt, quae exercent* (*exercet ſenſſ.*) *mellaria* inſer. *I. B. R.*

que Varronem hic bilinguem eſſe voluiſſe: neque, ſi voluiſſet, cum haberet *κάλυμμα* aut *πῶμα*, notiſſima et vſitatiſſima vocabula, quibus animi ſui ſenſum explicare poſſet, iis quae remotiſſima ſunt et vetuſtiſſimis tantum poetis cognita, vti auſum fuiſſe. Nos vero nulla licentia priſcam lectionem eruimus, cum nonnulli codices habuerint *Hylarim.* SCALIG. Vetera quae ſunt: *quibus in tenebris cummularim poſitum eſt in doleis*, praeſtant paullulum immutata: *quibus in tenebris cum affatim poſitum eſt in doleis, fiunt pingues.* PONTED.

16, 1 DE PISCINIS) Hae voces non habentur in V. C. Multa autem deeſſe in hoc libro, intelligere poſſumus vel ex iis, quae habentur apud auctorem Geop. qui 15, 2 tradit Varronem Romana lingua ſcripſiſſe, apes ex bubulo corpore putrefacto in cella oportere fieri, quod Iuba rex in lignea arca: quae apud Varronem hic non leguntur. Ἰόβας δὲ ὁ βασιλεὺς λιβύων inquit ille, ἐν λάρνακι ξυλίνῃ φησὶ δεῖν ποιεῖσθαι μελίσσας. Καὶ Δημόκριτος καὶ Βάῤῥων ἐν Ῥωμαίᾳ γλώσσῃ, ἐν οἴκῳ φασὶ δεῖν ποιεῖσθαι, ὅπερ ἐςὶ καὶ ἄμεινον. VRSIN. Capita diuiſionis propoſita 3, 3, 1.

16, 2 APPIVS NOBIS) Videtur legendum *Axius nob. ve. dicit*, *inquit* ſcilicet Appius. Nam c. 2. *Axius Appio ſubridens* et c. 3 et 17 *Axius mihi reſpectantibus nobis etc.* VRSIN. Si diſtinguatur oratio, vt hic factum eſt, mutatione nihil eſt opus. Appius enim fatetur, verum eſſe, quod dicat Axius.

16, 1 QVARVM ALTERAM) Prima vox aut vacat, aut *earum* legendum eſt. SCALIG. Videtur legendum *earum*, et p, p. *daretur.* nam *mulſum* abundat. VRSIN. Simillima eſt haec verborum ſtructura illi, de qua diſputamus ad Varr. 3, 2, 13. De tribus ſororibus Appii v. Manut. ad Cic. fam. 1, 9 p. 152.

16, 2 ME CESSA) h. e. mihi. *Me* pro *mihi* dixiſſe antiquos, Feſtus auctor eſt, et in vniuerſum datiui et ablatiui eandem fuiſſe formam oſtendit Perizon. ad Sanct. 1, 6 p. 36. Sed hoc exemplo rectius vſus eſſet, quam iis, quae adduxit Feſtus, etiam commentatoribus Feſti, ipſique Perizonio, non animaduerſo.

16, 3 PRAETEREA MEVM ERAT) Hoc dicit quaſi Appius ab apibus, vt Vaccius a vaccis dictus ſit. VRSIN.

16, 3 VT CAETERA) V. C. *quae cetera.* fortaſſe: *quemadmodum caetera etc.* Pro ἱςορικῶς autem in V. C. eſt ὑλικῶς. IDEM. Si ἱςορικῶς verum eſt, mallem ad Appii negotium referri. ipſe enim ἱςορικῶς tractat de apibus, Merula οἰκονομικῶς.

16, 4 BVBVLO CORPORE) *Bubulo pecore* forte legendum. Nam ſupra dixit: *Anne dulcior eſt fructus apud te ex bubulo pecore etc.* In Archelai autem epigrammate legendum βοὸς φθιμένης, et pro *Idem* videtur legendum *Nicander.* Nam ex eius Theriacis ſunt verſus, qui proferuntur. VRSIN. Conf. Col. 9, quem librum prope totum apibus tribuit, qui proinde commentarii hic inſtar eſſe poteſt c. 14 6. Varronem hic mutilum eſſe, apparet ex Geopon. 15, 2 vbi tota ratio procreandarum ex corpore bubulo apum, quaſi ex Varrone et Democrito petita, proponitur, comparanda cum Virgiliano carmine in fine Georgicon 4, 541 ſeq. vbi more ſuo congeſſit, quidquid a veteribus ea de re dictum eſt, de la Cerda. Locum illum Virgilii etiam prope deſcripſit Creſc. 9, 96. Meminit etiam huius βυγονίας Sextus Empir. Hyp. 1, 14, 41, qui eodem loco ſimiles generationes, quas aequiuocas adpellant, commemorat.

16, 4 ΒΟΟΣ ΦΘΙΜΕΝΗΣ) Cum aliis omnibus in locis literis Graecis Graecae voces in optimo exemplari ſcriptae ſint, hic tantum Latinis; quare magis laboraui. In πεποιημένα mendum latere puto. Non enim conuenit illi cum vetuſtis veſtigiis;

μένης [i] πεποτημένα τέκνα. Idem: Ἵππων μὲν σφῆκες γενεὰ, μόσχων [k] δὲ μέλισσαι [l]. Hae apes non ſunt ſolitaria natura, vt aquilae, ſed vt homines. Quod ſi hoc [m] faciunt etiam graculi, at non idem: quod hic, ſocietas operis et aedificiorum, quod illic non eſt. Hic ratio atque ars, ab his opus facere diſcunt, ab his aedificare, ab his cibaria condere. Tria enim harum, cibus, domus, opus: neque idem quod cibus cera, nec quod ea mel, nec quod mel [n] domus: non [o] in fauo ſex angulis [p] cella; totidem, quot habet ipſa [q] pedes? (quod geometrae ἑξάγωνον [r] fieri in orbe rotundo

i) φθινομένης ante Commel. omnes. k) μοσκων δε μεδιθαι *I. B. R.* l) ἵπποι μὲν σφηκῶν γένεσις. μόσχοι δὲ μελισσῶν add. *I. I-G.* m) *in hoc I. B. R.* n) *mel* deeſt *I. B. R.* o) *Nam I. I-G.* p) *Sex angulis cellam tot I. B. R. cella ex angulis totidem I. I-G. et margo Durdr. ſexangulis Vict.* q) *ipſa* deeſt *I. B. R.* r) *hexagon B. R.*

veſtigiis; nec ſenſum praeterea vllum idoneum habet. Notas, quas pro illa inueni, accurate exprimam: *Pepianem mina.* Ex iis, quamuis conatus fuerim, nihil, quod firmum eſſet, elicere potui. Nam quod φθιμένης quam φθινομένης ſcribere malui, dedi id antiquorum librorum auctoritati. VICTOR. Πεποτημένα τέκνα legendum cenſet, et verſum, qui ſequitur, Nicandri in Theriacis monet redundare, TVRN. 8, 8. Doctiſſimus vir emendauit, πεποτημένα. Et ſane melius ab illo aut alio excogitari non potuit. ſed reclamat vetus ſcriptura, *Pepianam mina.* profecto legendum πεπλανημένα. Tantum ex *i*, *l* fecimus, qui eſt veterum librariorum error vſitatiſſimus. Sic igitur, - - βοὸς φθιμένου πεπλανημένα τέκνα. - - *exanimi bouis errabunda propago.* Sequens verſus Nicandri eſt, et hic locum non habet. Porro recte dixit, *In epigrammate.* Archelaus enim iſte ſcripſit epigrammatia de natura mira animalium, ad Ptolemaeum regem. Hoc patet ex Antigoni Paradoxων libro, cuius haec verba ſunt Καί τις Ἀρχέλαος Αἰγύπτιος τῶν ἐν ἐπιγράμμασιν ἐξηγουμένων τὰ παράδοξα τῷ Πτολεμαίῳ, περὶ μὲν σκορπίων οὕτως εἴρηκεν, Εἰς ὑμᾶς κροκόδειλον ἀποφθίμενον διαλύει, Σκορπίοι, ἡ πάντα ζωοθετοῦσα φύσις. Περὶ δὲ τῶν σφηκῶν, Ἐκ νέκυος ταύτην ἵππου γράψασθε γενέθλην Σφῆκας. ἰδὲ, ζώων οἷα τίθησι φύσις. Item alibi, Καί τινι καὶ ἐπιγραμματίῳ περιπεπτώκαμεν Ἀρχελάου, οὗ καὶ πρότερον ἐμνήσθημεν· ὃς περὶ τῶν θαυμασίων καὶ τοῦτο κατακρίνει, καὶ φησὶν, Πάντα δὲ ἀλλήλων ὁ πολὺς σφραγίζεται αἰών, Ἀνδρὸς γὰρ κοίλης ἐκ μυελοῦ ῥάχεως Δεινὸς γίνετ᾽ ὄφις, νέκυος δειλοῖο σαπέντος. Ὃς νέον ἐκ τούτου πνεῦμα λάβοι τέρεος Τεθνεότος, ζωὴν ἕλκων φύσιν. εἰ δὲ τόδ᾽ ἐστὶν, Οὐ θαῦμα βλαστεῖν τὸν διφυῆ Κέκροπα. SCAL. [Quae de Archelai epigrammatis refert ab his verbis *Porro recte dixit*, ea addidit demum poſt editionem 1573.]

16, 4 ΙΠΠΩΝ ΜΕΝ ΣΦΗΚΕΣ) Duo hic antea hexametri verſus erant, qui parum immutatis vocibus eandem penitus ſententiam habebant: poſteriorem illorum abundare exiſtimaui: eius enim in manu ſcriptis codicibus veſtigium nullum inueni: priorem retinui. Quem deleui: Simplicius in primum Ariſtotelis φυσικῆς ἀκροάσεως adducit 52, Οἷον εἰ κύων ἐξ ἵππου, ἢ μᾶλλον, σφῆκες ἐξ ἵππου, ἢ μέλισσαι ἐκ ταύρου. ἵπποι γὰρ σφηκῶν γένεσις, ταῦροι δὲ μελισσῶν. Etſi apud eum quoque aliquantulum variatus eſt. Vt autem libere quod ſentio proferam: arbitror olim in diverſis M. Varronis exemplaribus diuerſe illum legi ſolitum, aut ab aliis etiam ſcriptoribus aliter pronunciatum; vnde nonnulli inſulſe exiſtimaverint, vtrumque in hoc loco neceſſarium eſſe. VICTOR. Ex equis veſpas generari teſtatur etiam Horapollo Hieroglyph. 2, 44 Σφῆκας βουλόμενοι σημῆναι (Aegyptii) νεκρὸν ἵππον ζωγραφοῦσιν. ἐκ γὰρ τούτου ἀποθανόντος πολλοὶ γίνονται σφῆκες. Georgius Piſides in Opificio mundi p. 418. ἐκ μὲν ἵππου σήψεως σφηκῶν κύησιν, ἐξ ὄνου δὲ κανθάρων. Plura Hard. ad Plin. 11, 20. SCHOETTG.

16, 4 SED VT HOMINES) Haec verba videntur abundare. item *apes* gloſſa τοῦ *hae*. De eo autem, quod Varro dicit, apes non eſſe ſolitaria natura, vid. Ariſt. 1, 1 de hiſtor. animal. VRSIN.

16, 4 QVOD HIC SOCIETAS OPERIS) Hoc vult dicere, graculos eſſe ἀγελαίους quidem, non autem πολιτικοὺς, vt ſunt apes. Eiuſmodi enim animalia πολιτικὰ vocat Ariſtoteles, vt apes, veſpas, crabrones, formicas. Cic. 2 de finibus: *Quid ſi etiam beſtiae multa faciunt duce ſua quaeque natura, partim indulgenter, vel cum labore, vt in gignendo, in educando: vt perfacile appareat, aliud quiddam iis propoſitum, non voluptatem? partim curſu et peragratione laetantur: congregatione aliae coetum quodammodo ciuitatis imitantur.* Nam poſtrema verba nihil aliud ſonant, quam πολιτικὰ ζῶα quaedam eſſe. SCALIGER.

16, 5 QVOD MEL DOMVS) Videtur legendum ex V. C. *quod id domus.* Videndum autem, an illud *nam* abundet. VRSIN.

16, 5 SEX ANGVLIS) Diuiſi hanc vocem, cum coniecturae meae ſuffragatorem deprehenderim Turnebum 8, 8.

16, 5 QVOD GEOMETRAE) In Geop. 15, 3 ita: τὸ δὲ φιλότεκνον αὐτῆς καὶ ἐγγὺς λογικῆς διανοίας μάλιστα θεωρεῖται ἐξ οὗ τὰς θήκας ἑξαγώνους ποιεῖ. Quod autem dicit, *fieri in orbe rotundo*, Euclides id

rotundo oſtendunt, vt plurimum loci includatur [s].) Foris paſcuntur, intus opus [t]
faciunt: quod, dulciſſimum quod [u] eſt, et diis et hominibus eſt [x] acceptum. quod
fauus venit in altaria, et mel ad principia conuiuii, et in ſecundam menſam admini-
6 ſtratur. Hae [y] vt hominum ciuitates, quod hic eſt et rex, et imperium, et ſocietas,
quod ſequuntur omnia pura. itaque nulla harum aſſidit in loco inquinato, aut eo,
qui male oleat, neque etiam in eo, qui bona olet vnguenta. itaque his vnctus qui
acceſſit [z], pungunt. non vt muſcae † liguriunt. quod nemo has videt (vt illas) in
7 carne, aut ſanguine, aut adipe. ideo modo [a] conſidunt in quo eſt ſapor dulcis. Mi-
nime malefica, quod nullius opus vellicans facit deterius: neque ignaua, vt non,
qui [b] eius [c] opus conetur diſturbare, reſiſtat. Neque tamen neſcia ſuae imbecillita-
tis

s) *includant I. I-G.* t) *fauos melle farciunt I. I-G.* u) *quidem a. V.* x) *eſt* omitt. *I. I-G.* y) *Haec I. B. R.* z) *acceſſerit a. V.* †) *ligurriunt Pol.* a) *modo eo I. B. R.* b) *ei qui a. V.* c) *eius opus* deſunt *I. B. R.*

id tradit lib. 4. prop. 15. εἰς τὸν δοθέντα κύκλον ἑξάγωνον, ἰσόπλευρόν τε, καὶ ἰσογώνιον, ἐγγράψαι. VRSIN. Piſides dicit apes οἴκους ἐγείρειν ἑξαγώνων κλισμάτων. Auctor de laudibus vitae monaſticae a Sirmondo editus ad Goffridum Vindocinenſem ep. 4, 1 *Hexagonis cellis, quae mella liquentia condunt Vtile, mirificum quae fabricantur opus.* SCHOETTG.

16, 5 VT PLVRIMVM LOCI INCLVDATVR) Non abſolute capiendus hic ſuperlatiuus. Notum enim his, qui non ſunt ἀγεωμέτρητοι, quo plurium angulorum ſit polygonum regulare, tanto reliquis in eodem circulo deſcriptis eſſe capacius, cum ipſe circulus nihil aliud ſit, quam infinitis numero angulis conſtans polygonum. Itaque heptagonum plus loci includit, quam hexagonum, et ſic deinceps.

16, 5 INTVS OPVS FACIVNT) Vetuſta haec lectio, quam veriorem puto. Antea in excuſis: *intus fauos melle faciunt.* Nam quod p. p. inquit M. Varro, *fauus venit in altaria,* ad rem diuinam veteres fauos adhibere ſolitos manifeſtum eſt. Euripides Iphigenia in Tauris: Καὶ τῆς ὀρείας ἀνθεμόῤῥυτον γάνος ξανθῆς μελίσσης ἐς πῦρ ἐμβαλῶ σέθεν. VICTOR.

16, 5 AD PRINCIPIA CONVIVII) Romani ſub initio conuiuii primam ſitim ex melle facto ſedabant, inde antecoenium *promulſis* dictum. Tradit id hoc ipſo Varronis noſtri loco adducto Lipſius Antiqu. Lect. 3 p. 101. Exemplum habemus apud Petronium, vbi cum c. 31 in promulſide, quae eſt guſtatio ante conuiuium, iam mulſum habuerint, Trimalchio c. 34 conuiuis ſuis permittit, vt, ſi vellent, iterum mulſum ſumerent. Vide Interpp. eius cap. 35. SCHOETTG.

16, 6 ITAQVE NVLLA HARVM) Totum hunc locum Didymus a Varrone accepit, in Geop. Ἔστι δὲ καθαρὸν ὑπερβολῇ τὸ ζῶον, οὐδενὶ τῶν δυσωδῶν καὶ ἀκαθάρτων προσιζάνον, οὔτε λίχνον. οὔτε γὰρ σαρξὶν, etc. VICTOR. Locus eſt Geop. 15, 3.

16, 6 QVI ACCESSERIT) V. C. *acceſſit,* quod tamen pro *acceſſerit,* vt alibi, poſitum eſt. Ariſtot. 9, 40 de hiſt. tradit hoc de apibus, non ſolum foedos odores eas odere, ſed etiam vnguentorum delicias, vnde fieri, vt homines his delibutos percutiant. VRSIN. V. ad c. 9, 14, 3.

16, 6 LIGVRRIVNT) Duo *rr* hoc verbum habere in optimis exemplaribus, et hic et apud Terentium obſeruaui in Eunucho: *quae cum amatore ſuo cum coenant, ligurriunt. Ligurriunt* enim, floſculos epularum capiunt, et delicatiores dapes ſtudioſe ſectantur. Quem ſenſum in Adelphis aliis verbis expreſſit, *Atque vnum, quod quidem erit belliſſimum, carpam.* VICTOR.

16, 6 NEMO HAS VIDET) Ex Ariſtotele: πρὸς σάρκα δὲ οὐδενὸς καθίζει, οὐδὲ ὀψοφαγεῖ. Quae ſequuntur, ex eodem fere ad verbum: φέρει δὲ ἀπὸ πάντων ἡ μέλιττα, ὅσα ἔχει ἐν κάλυκι ἄνθη, καὶ ἀπὸ τῶν ἄλλων δὲ, ὅσα ἂν γλυκύτητα ἔχῃ, οὐδένα βλάπτουσα καρπόν. SCAL.

16, 6 IDEO) malo, *in eo*, quemadmodum paullo ante dixerat. SCHOETTG.

16, 7 VELLICANS) Didymus: οὔτε λυμαίνεται τοὺς ἄλλων πόνους. IDEM.

16, 7 IMBECILLITATIS) Locus hic in VV. CC. mutilatus eſt, et non vno modo corruptus, quem nos ita putamus ex Geop. 15, 3 ſupplendum ac corrigendum: *Neque - - imbecillitatis, anguſtos tortuoſosque aditus in domum conſtruunt, vrbium munitarum in modum. ſi quae tamen animalia illas anguſtias penetrauerint, vt fortes milites ſolent, conglobatae plures vnum occidere. Canere praeterea eas ſuauem cantionem. qua de cauſa muſarum - - - volucres, et quod ſi quando - - vnum. Et quod vt diis* etc. In Geop. ita: Εἰδυῖα δὲ τὴν αὐτῆς ἀσθένειαν, στενὰς ποιεῖ καὶ οὐκ εἰς εὐθὺ τεταγμένας τὰς εἰς τὸν αὐτῆς οἶκον εἰσόδους. τοὺς οὖν εἰσπορευομένους ἐπὶ βλάβῃ, πλείους περιστᾶσαι, ῥᾳδίως καθαιροῦσι. θέλγει δὲ τοῦτο τὸ ζῶον καὶ κάλλιστον μέλος. ὅθεν οἱ μελισσουργοὶ, διασκορπιζομένας αὐτὰς κυμβαλίζοντες ἢ τὰς χεῖρας εὐρύθμως κροτοῦν-
τες

tis *; quae cum cauſa muſarum eſſe dicantur volucres, quod et ſiquando diſplicatae ſunt, cymbalis, et plauſibus, numero reducunt [d] in locum vnum. Et vt his diis Helicona atque Olympon attribuerunt homines, ſic his floridos et incultos natura attribuit montes. Regem ſuum ſequuntur quocunque it, et feſſum ſubleuant; et, 8
ſi nequit volare, ſuccollant [e], quod eum ſeruare volunt. Neque ipſae ſunt inficientes [f], nec non oderunt inertes. itaque inſectantes [g] a ſe eiiciunt fucos, quod hi neque adiuuant, et mel conſumunt: quos vocificantes [h] plures perſequuntur etiam paucae. Extra oſtium aluei obturant omnia, qua venit inter fauos ſpiritus, quam ἐριθάκην [i] appellant Graeci. Omnes vt in exercitu viuunt, atque alternis dormiunt, 9
et opus faciunt pariter, et vt colonias mittunt. Hique duces conficiunt quaedam ad vocem vt imitatione tubae. tum id faciunt, cum inter ſe ſigna pacis ac belli habeant.

d) *redducunt Pol.* e) *ſubuolant Ba-G.* f) *inficiantes Ba-G.* g) *impetentes a. V. impectantes Pol.* h) *vociferantes* marg. *Durdr. et Gymn.* i) *rhithacem I. B. R.*

τες συνάγουσι VRSIN. Eandem coniecturam in chartam conieceram, antequam oculis vſurparem Vrſinum. Quia tamen tam audax non ſum, vt verba deperdita me inuenire poſſe dicam, locum hunc aſteriſco notandum exiſtimabam. SCHOETTG.

16, 7 DISPLICATAE) Suſpicabar *diſpalatae*. ſed nihil auſim in vocem non mali commatis.

16, 6 NVMERO REDVCVNT) In antiquis duo *dd* hoc verbum habet, et ſane ſaepe veteres ita ſcribere ſolebant, vt Grammatici etiam oſtendunt et teſtimonio optimorum auctorum confirmant, ſententia autem ab Ariſtotele accepta eſt, *δοκοῦσι δὲ χαίρειν αἱ μέλιτται καὶ τῷ κρότῳ. διὸ καὶ κροτοῦντες φασὶν ἀθροίζειν αὐτὰς εἰς τὸ σμῆνος ὀστράκοις τε καὶ ψόφοις.* VICTOR.

16, 8 ET FESSVM) In Geop. *κάμνοντά τε αὐτὸν συνυπολαμβάνει καὶ μὴ δυνάμενον πέτεσθαι φέρει καὶ διασώζει.* VRSIN.

16, 8 ITAQVE INSECTANTES A SE EICIVNT FVCOS) Ita ex antiquis codicibus emendaui. vetus lectio paruam maculam habebat, quam deleui, *Itaque impectantes*, etc. Vnius igitur literae correctio totam rem confecit. VICTOR. Ex veteri ſcriptura legendum videtur: *impectentes*. Nam *pectere* pro *impectere* et verberare, a Comicis ſaepenumero teritur: vel potius *impectantes*, pro pectere et verberare cupientes deſiderandi forma, vel frequentandi pro ſaepe pectentes atque pungentes. Nam vt *fictum* pro *fixo* a Varrone dicitur, et a veteribus Grammaticis obſeruatur: quidni eodem modo *pectum* pro *pexum* ab eodem dicetur, a quo *pecto pectas*: cum praeſertim pro pexus pectitus a Col. dicatur I. 10. *Inde vbi ſe puro diſcrimine pectita tellus.* Sic a *lego*, *lecto* dixit Horatius a *ſcribo ſcripto*. *Inſectantes* tamen non ineptum eſt, ſed quam Victorius lectionem veterem refert, eam interpretabamur. TVRN. 8, 8 Poterat legi *impectentes*, quod inhaerent fuci atque immorantur fauis, et quaſi ſe impectunt, neque alimenta congerunt, ſed ab apibus infecta conſumunt. Sed omnino leg. *inſpectantes*: quaſi ſpectatores operis. POPMA. Neque forte illud *impectantes* eſt reiiciendum; quod frequentatiuum eſt verbi *impingo*, et ſequioribus ſaeculis iterum in vſu fuit. Goldaſtus ad Regulam Columbani c. 9. Inde quoque nata eſt vox *impechiare* Gall. *empecher*. Car. du Freſne Gloſſ. tom. 2. col. 28. SCHOETTG.

16, 8 QVOS VOCIFICANTES PLVRES PERSEQVVNTVR ETIAM PAVCAE) Ita videtur hic locus interpungendus. Plinius tamen videtur *paucos* legiſſe. Nam 11, 11 ſic habet: *Cum mella coepere matureſcere, abigunt fucos, multaeque ſingulos aggreſſae trucidant.* VRSIN. Caeterum *vocificantes* vel ad apes referri poteſt, claſſico quodam euocantes ſuos ad praelium, vel ad fucos perſtrepentes.

16, 8 ΕΡΙΘΑΚΗΝ) Videtur legendum *propolim*. Nam de erithace ita infra: *Erithacen vocant, quo fauos extremos inter ſe conglutinant; quod eſt aliud melle et propoli.* de propoli vero idem infra: *Propolim vocant, e quo faciunt ad foramen introitus protectum in aluum maxime aeſtate.* Conf. Plin. 11, 7, VRSIN. Forte legendum, intelligendum certe *ea* auferendi caſu, *quam ἐριθ.* Ita ſibi ipſe Varro conueniet. Alia quaeſtio eſt, vtrum conciliari queat Plinio 11, 7 extr. cui *erithace* eſt, *quam Sandaracam aliqui, alii cerinthum vocant, apium, dum operantur, cibus.* Scilicet ne periti quidem talium rerum eadem ſemper nomenclatura vtuntur.

16, 9 HIQVE DVCES) Creſc. *Horumque duces (an harumque) faciunt quaedam ad vocem.* PONTED. Suſpicor legendum *Haeque ducis* etc. Apes negotia quaedam conficiunt ad vocem ducis ſui. Quid ſi *apes* etiam maſculino genere dixit Varro, vti Creſcentius etiam 9, 100?

16, 9 PHY-

beant. Sed o Merula, Axius noſter ne, dum haec [k] audit, phyſicam addiſcat, quod
10 de fructu nihil dixi, nunc curſu lampada tibi [l] trado. MERVLA, De fructu, inquit, hoc dico, quod fortaſſe an tibi ſatis ſit *Axi*, in [m] quo auctorem habeo non ſolum, qui aluearia ſua locata habet quotannis quinis millibus pondo mellis, ſed etiam hunc Varronem noſtrum, quem audiui dicentem, duo milites ſe habuiſſe in Hiſpania fratres Veianios ex agro Faliſco locupletes, quibus cum a patre relicta eſſet parua villa, et agellus non ſane maior iugero vno, hos circum villam totam aluearium fecîſſe, et hortum habuiſſe, ac reliquum thymo et cytiſo obſeuiſſe [n], et apiaſtro, quod alii *μελίφυλλον* [o], alii *μελισσόφυλλον*, quidam *μέλινον* appellant.
11 Hos nunquam minus, vt peraeque ducerent, dena millia ſextertia ex melle recipere eſſe ſolitos. tum eos et velle expectare, vt ſuo potius tempore mercatorem admitterent, quam celerius alieno. Dic igitur, *inquit* [p], vbi et cuiuſmodi me facere opor-
12 teat alueariuṁ, vt magnos capiam fructus. *Ille*, *μελιττῶνας* ita facere oportet, quos alii *μελιτροφεῖα* [q] appellant, eandem rem quidam mellaria. Primum ſecundum villam, potiſſimum vbi non reſonent imagines. hic enim ſonus harum fugae [cauſa]

k) *hoc I. B. R. dum haec audit: phyſicam ac hiſca: Pol.* l) *tibe I. B. R.* m) *in quo* omitt. *I. I-G.* n) *oppleuiſſe I. B. R. opſeuiſſe Pol.* o) *meliphilon, al. meliſophilon, qu. mellinom I. B. R. mellinem Pol.* p) *inq. Merula I. I-G.* q) *melitrophia I. B. R. μελιτροφεῖα Vict. μελιττοτροφεῖα I. I-G.*

19, 9 PHYSICAM) Nihil hic variaui. vetuſtam tamen ſcripturam proponam, quae ſi quid in ſe boni habet, valde hic perturbatum ac obſcuratum habet, *phiſicam achiſcat.* VICTOR. Quid eſt, quo magis damnetur haec lectio, quam veteri ſcriptura? Apponam igitur eam, ita vti eam nobis indicauit P. Victorius. Ea ita concepta eſt, *Phyſicam achiſcat.* Minimum mihi permittam in vera lectione eruenda. *Ne dum haec audit, phyſica maciſcat.* Quae ſententia et lepidiſſima, et faceto ſene digniſſima eſt. Vereor, inquit, ne dum haec phyſica et hiſtorica de apibus audit, maceſcat: quia eius quod eſui eſt, mentionem non fecimus, ſcilicet mellis. Quod paſcat aures, tantum recitauimus: nunc quod et palato ſit, recitemus. Nam mel ad edendum: at *ἱστορικὰ καὶ φυσικὰ* illa de apibus, ad audiendum tantum. Quis non tam lepidam tanti ſcriptoris ſententiam libens amplectatur? *Maciſcat*, autem et *maceſcat* veteres dixiſſe teſtantur Grammatici, qui etiam e 4to de finibus illud producunt: *Animam ſui datam pro ſale, ne putiſceret.* SCAL. Ex V. C. videtur legendum *Phyſicam arceſſat* vel *accuſet.* Nam phyſica eſſet accuſanda, ſi de apum natura phyſice diſſeratur, et de fructu nihil dicatur, cuius cauſa inſtituitur diſſertatio. VRSIN. Legendum: *phyſica, magis hiſcat*, ex antiqua ſcribendi conſuetudine, *maci'* pro *magis.* Vereor, inquit, ne dum audit hic tam multa de natura apum, potius taedio et faſtidio hiſcat, quod de fructu nihil dixi. Nam phyſica tantum aures implent; fructus autem afficiunt palatum. POPMA.

16, 9 CVRSV LAMPADA) Ductum eſſe hunc ſermonem a ludis, quos Athenis faciebant, et *λαμπαδοῦχον ἀγῶνα* appellabant, manifeſtum eſt. E Latinis autoribus Lucretius etiam elegantiſſime inde translatis nominibus inquit, *Et quaſi curſores vitai lampada tradunt.* Plato *περὶ νόμων* l. 6. de eadem, qua Latinus Poeta re agens, eodem pacto locutus eſt, *γεννῶντας καὶ ἐκτρέφοντας παῖδας, καθάπερ λαμπάδα τὸν βίον παραδιδόντας ἄλλοις ἐξ ἄλλων* VICTOR. Reſpexit ad Graecum prouerbium, cuius meminit Ariſtophanes Ranis: *λαμπάδα δὲ οὐδεὶς οἷός τε φέρειν ὑπ' ἀγυμνασίας.* et Perſius, *Qui prior es, cur me in decurſu lampada poſcis?* VRSIN.

16, 10 ΜΕΛΙΝΟΝ) Optimum exemplar *Mellinen* habet, nihil tamen immutaui. *Μελίτταιναν*, quam eandem *μελισσόφυλλον* et *μελίφυλλον* vocabant, appellaſſe Dioſcoridem et Nicandrum Colophonium, manifeſtum eſt. De tertio hoc nomine Varronis plane mihi non conſtat. VICTOR. Scribe ex veteribus libris *Mellina.* SCAL.

16, 11 MILLIA SESTERTIA) Legendum *ſeſtertium*, deinde: *praeterea locum eſſe oportet.* Nam infra ſic habet: *quod ad locum pertinet* etc. VRSIN. Vid. ad V. 2, 1, 14.

16, 12 VBI NON RESONENT IMAGINES) Creſc, 9, 94 *reſident imagines i. e. voces eco*, add. Col. 9, 5, 6.

16, 12 HIC ENIM SONVS HARVM FVGAE) Haec ego non intelligo: neque ab vllo, qui meliore ſit ingenio, intelligi poſſe ſperem. Nam et imperfecta eſt ſententia, et quae ſequuntur, nullum bonum ſenſum efficiunt. Sed vt puto, duo ſunt quae hunc locum luxarunt. primum importuna diſtinctio: deinde vox corrupta *procerum:* quam ego in *protelum* transformo, vel potius reſtituo, vt ita haec periodus legenda ſit: *Hic enim ſonus harum fugae exiſtimatur eſſe*
prote-

[causa][r] existimatur eſſe. Procerum[s] eſſe oportet aere temperato, neque aeſtate
feruido, neque hieme non aprico, vt ſpectet potiſſimum ad hibernos ortus, quae[t]
prope ſe loca habeat ea, vbi pabulum ſit frequens, et aqua pura. Si pabulum natu- 13
rale non eſt, ea oportet dominum ſerere, quae maxime ſequuntur apes. ea ſunt, roſa,
ſerpyllum, apiaſtrum, papauer, faba, lens, piſum, ocimum[u], cyperum, Medica, et
maxime cytiſum, quod valentibus vtiliſſimum eſt. Etenim ab aequinoctio verno
florere incipit, et permanet ad alterum aequinoctium autumni. Sed vt hoc aptiſſi- 14
mum ad ſanitatem apium, ſic ad mellificium thymum. Propter hoc Siculum mel
fert palmam, quod ibi thymum bonum, et frequens eſt. Itaque quidam thymum
contundunt in pila, et diluunt in aqua tepida: eo[x] conſpergunt omnia ſeminaria
conſita apium cauſa. Quod ad locum pertinet, hoc genus potiſſimum eligendum 15
iuxta villam; non quo[y] non in villae porticu quoque[z] quidam (quo tutius eſſent)
aluearia collocarint. Vbi[a] ſint, alii faciunt ex viminibus rotundas, alii e ligno ac
corticibus, alii ex arbore caua, alii fictiles, alii etiam ex ferulis quadratas longas
circiter pedes ternos[b], latas pedem, ſed ita vti cum[c] parum ſit[d] qua compleant,
eas

r) *cauſam I. I-G.* plane om. *I. B. R.* s) *Praeterea proc. a. V.* t) forte *qui.* u) *oc. medicae max. I. B. R. ocimum* om. *I. I-G.* x) *ea I. I-G.* y) *quod I. I-G.* z) *quoque* deeſt *I. B. R.* a) *Aluos vbi a. V.* b) *tres I. B. R.* c) *cum* deficit *I. B. R.* d) *ſint quae I. B. R.*

protelum. Eſſe oportet aere temperato, etc. Et quamuis temerarium eſt de eiusmodi rebus ferre ſententiam: tamen non puto aliter Varronem ſcripſiſſe. Nam nullum verbum ei rei accommodatius potuit excogitare. Eſt autem *Protelum* continuatio ictus, vt alibi explicauimus, et Lucretianum verſiculum adduximus: *Vndique protelo telorum continuato.* Itaque *protelum fugae* eſt, cum prorſus aliquid longe truditur, vt telum, quod ex balliſta emittitur. *Sonus earum fugae protelum eſt.* hoc eſt, eiusmodi imaginibus et ſonis longe protelantur in fugam. Sed quid plura colligo, quaſi aequiorum hominum iudiciis diffidam? Ipſe Varro alibi ita locutus eſt: in dialogo, quem inſcripſerat Catum de liberis educandis: *Remotiſſimum ad diſcendum formido, nimius timor, et omnis perturbatio animi: contra, delectatio protelum ad diſcendum. Protelum* hic, incitamentum, vel potius impulſio: vt nulla prorſus de hac emendatione dubitatio relinquatur. SCAL. Magnum praeſidium Scaligeranae emendationis in eo eſt, quod vox *cauſa*, vt vidimus, abeſt in I. B. R. quorum *praeterea* non minus quam *procerum* ex *protelum* non intellecto ortum eſſe poteſt.

16, 12 PROCERVM ESSE OPORTET) Primae editiones, vt vidimus, *Praeterea procerum*: vnde Iſ. Voſſius ad Catull. p. 123 legi vult *Praetoria procerum — ſpectent.* Sed non cogitauit, credo, de totis aluеariis ſermonem eſſe, non de cellis regum. Bene eſt, quod ipſe ſubiicit, poſſe etiam vulgatam lectionem retineri.

16, 13 CIPERVM, MEDICA) A nemine, quod ſciam, *Ciperum* ad mellificium commendatur, quoniam huic flos nullus praeter filamenta apibus inutilia. Quare recte apud Ienſonium non inuenitur, neque apud Creſcentium, qui reliqua exſcripſit. Si quis tamen retinendum ſtatuat, legat *Cipiron*, quod eſt *Gladiolus*, vt commentatus eſt Plinius; quin etiam Georgius Alexandrinus apud Varronem reperiſſe videtur, quod non *ciperum* ſed *cypiron* commemorauit. Porro Gladiolus ob flores ad mel non inutilis inter ſtirpes apibus accommodatas a Columella et Palladio refertur. PONTED.

16, 13 QVOD VALENTIBVS) Videtur legendum *quod minus val.* Col. 9, 5 *ſunt remedio languentibus cytiſi.* VRSIN.

16, 15 VBI SINT, ALII FACIVNT, etc.) Excuſi antea, *Aluos, vbi ſint.* quarum primam vocem ſuperuacaneam eſſe duxi, et quod in manu ſcriptis non inueni, et quod ſine illa ſenſus pulchre conſtaret. *Vbi ſint* enim appellauit domicilia ipſarum: quod etiam confirmari his, quae poſtea a Varrone dicuntur, poteſt. Cum enim ex qua materia fierent, copioſe docuiſſet, iam illas *aluos* coepit appellare, *Haec omnia vocant a mellis alimonio, aluos.* Quomodo enim debuit eo verbo vti, antequam vim illius expoſuiſſet? VICTOR. Primam vocem damnauit Victorius, propterea editores, qui Victoriana amplexi ſunt, id non recipiunt. Verum hoc ſublato, cui annectemus quae ſequuntur: *ex viminibus rotundas: alii fictiles: quadratas: longas: latas?* PONTED. Forte *vbiubi ſint*, h. e. vbicunque. *Rotundas, fictiles, quadratas*, per ſyneſin referuntur non ad *aluearia*, ſed ad cognatam vocem *aluos.* Quin putem recte editum eſſe hunc locum ante Victorium.

eas [e] coanguſtent, ne in vaſto loco, et inani deſpondeant animum. haec omnia
vocant a mellis alimonio, aluos: quas ideo videntur medias facere anguſtiſſimas,
16 vt figuram imitentur earum. Vitiles [f] fimo bubulo oblinunt [g] intus, et extra, ne
aſperitate abſterreantur. easque aluos ita collocant in mutulis [h] parietis, vt ne agi-
tentur, neue inter ſe contingant, cum in ordinem ſint poſitae. ſic interuallo inter-
poſito [i], alterum et tertium ordinem infra faciunt, et aiunt potius hinc demi opor-
tere, quam addi [k] quartum. Media [l] aluo, in [m] qua introeant apes, faciunt fora-
17 mina parua dextra, ac ſiniſtra. Ad extrema, qua mellarii [n] fauum eximere poſſunt [o],
opercula imponunt aluis. Optimae fiunt corticeae [p], deterrimae fictiles, quod et [q]
frigore hieme, et aeſtate calore vehementiſſime hic [r] commouentur. Verno tem-
pore, et aeſtiuo fere ter in menſe mellarius inſpicere debet fumigans leuiter eas [s],
18 et a ſpurcitiis purgare aluum, et vermiculos eiicere. Praeterea vt animaduertat,
ne reguli plures exiſtant: inutiles enim fiunt propter ſeditiones. et [t], vt quidam
dicunt, tria genera cum ſint ducum in apibus, niger, ruber, varius; vt Menecrates
ſcribit duo, niger, et varius: qui ita, melior; vt expediat mellario [u], cum duo ſint [x]
eadem aluo, interficere nigrum, quem ſcit cum altero rege eſſe ſeditioſum, et cor-
19 rumpere aluum, quod fuget, aut cum multitudine fugetur. De reliquis apibus
optima eſt parua, varia, rotunda [y]. Fur, qui vocatur ab aliis fucus, alter [z] eſt, lato
ventre.

e) *ne eas I. B. R.* f) *Fictiles a. V.* g) *obliniunt a. V.* h) *mutilis a. V.* i) *poſito* ſolit. *I. B. R.* k) *addi. Quartum med. I. B. R.* l) *Medio Heru.* m) *in* deeſt marg. n) *melliarii I. B. R.* o) *poſſint a. V.* p) *cortice a. V.* q) *ex I. B. R.* r) *hic* abeſt *I. I-G.* s) *eas* abeſt *I. B. R.* t) *et* omitt. *I. B. R.* u) *melliario I. B. R. melliarii P.* x) *ſunt a. V.* y) *rutunda P.* z) *eſt alter: eſt I. B. R.*

16, 16 VITILES FIMO BVBVLO OBLINVNT INTVS) Antea *Fictiles*, in excuſis. *Vitiles* emendaui, et auctoritate veterum codicum, et ratione, ita ſuadente. *Fictilia* enim vaſa per ſe intus et extra laeuia ſunt, nec aſperitatem vllam habent: quo vitio laborare dixit *vitiles aluos*, niſi remedium adhibeatur. nam *Vitilia*, vt quallos, ciſtas, et quicquid ex viminibus fit, aſpera eſſe conſtat. *Vitile* autem appellant Latini ſcriptores quod lentum eſt et facile flectitur. Plinius *vitilibus nauigiis*, corio circumſutis, Britannos nauigare dixit. Idem etiam lib. XIII cap. IIII, de quodam genere palmarum agens, inquit, *Folio latiore, ac molli, ad vitilia vtiliſſimo.* VICTOR.

16, 16 NEVE - - - CONTINGANT, CVM - - - POSITAE. SIC) Ita hic locus interpungendus ex V. C. VRSIN. Nimirum obtemperauimus Vrſino et I. B. R. In aliis interpunctum erat poſt *contingant*, et ante *ſic* inciſum.

16, 17 QVA MELLARII) Videtur legendum *quo*. Dixit enim media aluo foramina debere fieri, quo apes introeant, extrema autem aluo opercula debere imponi, quo mellarii fauum eximere poſſint. Nam ſuperiore parte ſolere fauos eximi tradit Plin. 11, 11. Deinde legendum: *Optimae ſunt - - - quod eae frigore* etc. VRSIN.

16, 17 HIC COMMOVENTVR) Forte legendum *hae* vel *haec*.

16, 18 ET VT QVIDAM) *et* abeſt a V. V. C. C, qui modus loquendi eſt familiaris Varroni in libb. de L. L. VRSIN.

16, 18 TRIA GENERA CVM SINT) Haec male interpuncta obſcurum et perturbatum ſenſum efficiunt. Nam haec eſt recta interpunctio: *Et, vt quidam dicunt, tria genera cum ſint ducum in apibus: niger, ruber, varius: vt Menecrates ſcribit, duo: niger, et varius: qui ita, melior. vt expediat mellario*, etc. *Qui ita*, hoc eſt, qui varius eſt, melior eſt. Fortaſſe, *Vt Menecrates ſcribit, duo: ruber, niger* et *varius*, vt niger et varius, vnus tantum ſit. Nam accepit ab Ariſtotele Menecrates Epheſius. Ita enim in libris ἱστορίας ζώων ſcriptum eſt, vbi ſermo eſt de ducibus apum. ὁ μὲν βελτίων πυῤῥός· ὁ δὲ ἕτερος, μέλας καὶ ποικιλώτερος. SCAL. Interpunximus ad mentem Scaligeri, cum ante parentheſis illa, *vt Menecrates ſcribit*, ſignis quoque illius adpoſitis adiuncta eſſet ad diuiſionem tripartitam. Sed dubito tamen, an dixerit Varro, *qui ita*, h. e. qui talis eſt, qualem vltimo dixi, ſiue varius. Itaque ſuſpicabar legendum *hic ita melior vt exp.* etc.

16, 19 ALTER EST LATO) Immo ſcribe, *Ater lato eſt ventre.* quod confirmat Ariſtoteles, vnde Varro accepit. Τρίτος δὲ, inquit, ὁ φὼρ καλούμενος· οὗτος δέ ἐστι μέλας καὶ πλατυγάστωρ. Sed quid eſt, obſecro vos, quod Varro ſcribit, furem ab aliis vocari fucum, cum fucus alius ſit a fure? Ariſt. εἰσὶ δὲ γένη μελιττῶν, ἡ μὲν ἀρίστη, μικρὰ

ventre. Veſpa, quae ſimilitudinem habet apis, neque ſocia eſt operis [a], et nocere
ſolet morſu, quam apes a ſe ſecernunt. Eae [b] differunt inter ſe, quae ferae, et
cicures ſunt. Nunc feras dico, quae in ſilueſtribus locis paſcitant; cicures, quae
in [c] cultis. Silueſtres minores ſunt magnitudine, et piloſae, ſed opifices magis. In 20
emendo emtorem videre oportet, valeant, an ſint aegrae. Sanitatis ſigna, ſi ſunt
frequentes in examine, et ſi nitidae; et ſi opus, quod faciunt, eſt aequabile, ac leue.
Minus valentium ſigna, ſi ſunt [d] piloſae, et horridae, vt [e] puluerulentae, niſi opi-
ficii eas vrget tempus. tum enim propter laborem aſperantur, ac maceſcunt [f].
Si transferendae ſunt alui † in alium locum, id facere diligenter oportet, et tempora, 21
quibus id potiſſimum facias, animaduertendum; et loca, quo transferas, idonea
prouidendum. Tempora, vt verno potius quam hiberno, quod hieme difficulter
conſueſcunt, quo [g] ſunt translatae, manere: itaque fugiunt plerumque. Si e bono
loco tranſtuleris eo, vbi idonea [h] pabulatio non eſt, fugitiuae fiunt. Nec ſi ex aluo
in aluum in eodem loco traiicias, negligenter faciendum. ſed [i] ſi tranſiturae ſunt 22
apes ea [k], apiaſtro perfricanda †, quod illicium hoc illis: et faui melliti intus po-
nendi, a faucibus non longe, ne cum animaduerterint, aut inopiam eſcae †† ha-
buiſſe

a) *operi I. I-G.* b) *Haec I. B. R. Hae P.* c) *in* deeſt *I. B. R.* d) *ſint I. I-G.* e) *aut I. B. R.* f) *marceſcunt P.* †) *aluos P.* g) *quod tra. I. B. R.* h) *bona* inſ. *I. B. R.* i) *ſed et aluus, in quam tranſiturae Heruag. Sed et ea aluus in qua Iuntt. Sed et tranſiturae ſint etc. P.* k) *ea* deeſt *I. B. R. I. I. H. ex P.* †) *perfricandum a. V. et Pop.* ††) *eſſae babuiſſe dicitis: ait eum P.*

μικρὰ, καὶ στρογγύλη, καὶ ποικίλη· ἄλλη δὲ μακρὰ, ὁμοία τῇ ἀνθρήνῃ. τρίτος δὲ ὁ φὼρ καλούμενος. οὗτος δέ ἐστι μέλας καὶ πλατυγάστωρ. τέταρτος δὲ ὁ κηφὴν, μεγέθει μὲν μέγιστος πάντων, ἄκεντρος δὲ καὶ νωθρός. Sed puto, ſequutus eſt Menecratem Varro, non Ariſtotelem. SCAL. Videtur legendum: *Alter eſt, lato ventre.* nam in Geoponicis eſt οὗτός ἐστι μέλας καὶ πλατυγάστωρ, et Ariſtoteles 9, 40 de hiſtoria tradit, fucum, qui fur vocatur, eſſe nigrum, aluoque ampliore. Voces apud Varronem parentheſi incluſae (*qui vocatur ab aliis fucus*) videntur adiectae ab expoſitoribus. VRSIN. Satisfieri poteſt, credo, Scaligeri obiectioni, ſi recipiatur lectio primarum editionum, a qua nec Mediceum abire Politiani et Victorii ſilentium indicat. *Fur, qui vocatur ab aliis fucus, eſt alter,* h. e. diuerſus, falſo proinde pro eodem habitus: *eſt lato ventre.* Si addas vocem *ater*, abſorptam forte a voce *alter*, h. m. *Fur, qui vocatur ab aliis fucus, eſt alter: ater eſt lato ventre*, nihil erit, quod deſideretur. Ita conueniet Varroni etiam cum Plinio 11, 17 ſ. 18 *De fucis video dubitari, propriumque iis genus eſſe aliquos exiſtimare, ſicut furibus grandiſſimis inter illas, ſed nigris, lataque aluo, ita appellatis, quia furtim deuorant mella.*

16, 19 QVAE FERE) Plin. 11, 18 ruſticas, ſeu ſilueſtres et vrbanas vocat, et eodem modo deſcribit. Vide copioſe Magium Miſc. 1, 3. SCHOETTG.

16, 20 AEQVABILE AC LEVE) Vltimum *laeue* eſſe oportet, in quo toties peccarunt librarii. PONTED. Ita ſcribi vult etiam Cl. Morgagnus ep. I, 75. Ita reliqui etiam in Fabro. Sed neque hic mutare quidquam ſuſtinui, cum Graeca origo ex λεῖος ſcripturae per ſimplex *e* patrocinetur, quam probat etiam Vrſinus aliique.

16, 21 QVO SVNT TRANSLATAE MANERE) Haec videntur addita. VRSIN.

16, 22 EA APIASTRO PERFRICANDA) Extremum eſt in Ienſonio *perfricandum*: quod *ea* pro *eo* ponitur, vt *qua quaad*, pro *quo quoad.* PONT. Buchnerus Epiſt. parte 2 n. 116 hunc locum ad illam Syneſeos ſpeciem refert, ſiue ſyllepſeos, vbi refertur adiectiuum ad ſubſtantiuum diuerſi generis ab eo, quod praeceſſerat, ſed eiuſdem ſignificationis: legique vult *ea* (ſcil. *aluearia*, non *aluos*) *apiaſtro perfricandum.* Vid. Ind. Syneſis.

16, 22 NE SI NON ANIMADVERTERINT, INOPIAM ESCAE HABVISSE, etc.) Receptam lectionem retinui, etſi illam non bene firmam puto. nam praeterquam quod a vetere diſſentit, per ſe etiam mihi valde ſuſpecta eſt. Vetus ipſa conturbatior et mendoſior, niſi veſtigia ſeruet verae lectionis. Cum maiorem nullam opem ſtudioſis dare poſſim, priſcam ſcripturam illis oſtendam. *Ne cum animaduerterint, aut inopiam eſſe habuiſſe dicitis ait cum ſint apes,* etc. VICTOR. Quo propius ad finem accedimus, eo plura occurrunt, quae impetum legentis remorentur. Adeo ſcatent mendis, vt ea praeterire quam legere ſatius ſit. meminimus tamen nos politiſſimum ſcriptorem, atque adeo Latinae lin-

guae

buiſſe dicantur, aut cum ſunt apes morbidae propter primores vernos paſtus, qui ex floribus nucis Graecae, et cornu fiunt, coeliacas fieri, atque vrina pota † refici.
23 De his propolim vocant, e quo faciunt ad foramen introitus protectum in aluum maxime aeſtate. Quam [l] rem etiam nomine eodem medici vtuntur in emplaſtris: propter quam rem etiam carius in ſacra via, quam [m] mel venit. Erithacen [n] vocant, quo [o] fauos extremos inter [p] ſe conglutinant, quod eſt aliud melle [q], propoli: itaque

†) poſtas *Pol.* l) *Quam ob* marg. m) *qua I.B.R.* n) *erbithacen P. rbitacem I.B.R. erythacen I.I-G.* o) *quibus I.B.R.* p) *ſimul cong. I.B.R. ſimul inter ſe P.* q) *mel e* diuiſ. *I.B.R. melius I.I-G.*

guae columem, prae manibus habere: et cum eum a plurimis, quibus conſperſus erat, maculis purgauerimus, hoc vnum ſupereſt, ne in caeteris deſpondeamus. Huius igitur tam deplorati loci ſcriptura vetus ita in Victoriano codice habet, *Ne cum animaduerterint aut inopiam eſſe dicitis ait, cum ſunt apes* etc. Quae quam perturbata ſint, nemo non videt: ſed ita tamen vt nulla prope licentia in integrum reſtitutum iri confidam. Nam vetus ſcribendi mos anſam dedit errori. quippe *aut* pro *haud* ſcriptum, vt ſaepe in veteribus libris annotauimus. Et *habiuiſſe* pro *abiuiſſe*: vnde *habuiſſe* factum. Quare totam periodum, meo iudicio, ita legas licet, *Nec, cum animaduerterint, haud inopiam eſſe, abiuiſſe dicit. Is ait, cum ſunt apes morbidae*, etc. Nec apes, inquit, abiuiſſe dicit, cum animaduerterint non eſſe inopiam cibi. Quia vero ad quem referendum ſit illud *κατηγόρημα dicit*, obſcurum eſt, propterea tantum tenebrarum huic loco offuſum puto. Sed, niſi fallor, ad eundem, de quo antea locutus eſt, cum de apum genere diſſereret, Menecratem, referendum puto. SCALIG. E VV. CC. corrupta ſcriptura poſſit elici huiuſmodi aliqua correctio: *Ne cum animaduerterint cibi inopiam eſſe, abeant. Menecrates ait, apes propter primores vernos paſtus ex floribus nucis Graecae et cornu, ſolere coeliacas fieri, easque vrina fotas refici.* Plin. 21, 12 *Cornum quoque arborem caueri oportet. Nam flore eius deguſtato, aluo concita moriuntur. Remedium, ſorba contuſa e melle praebere his, vel vrinam hominum, vel boum* etc. VRSIN. Antiqua ſcriptura: *ne cum animaduerterint aut inopiam eſſe habuiſſe dicitis ait*: quae mihi videtur leui mutatione poſſe reſtitui hoc modo: *Ne cum animaduerterint faui inopiam eſſe, habuiſſe diuitis malint.* Ne apes, inquit, ex aluo in aluum traiectae, cum animaduerterint, in noua faui inopiam eſſe, malint habitaſſe veteres, plenas et diuites mellis. *Diuites* alui copioſae, abundantes fauo, et melle, contra, inopes. Mox legendum puto: *Cum ſunt apes*; et, *Vrina pota reficiendum.* Columella lib. IX de eodem morbo apum: *Quidam bubulam, vel hominis vrinam, ſicut Hyginus affirmat, alueis apponunt.* POPMA. Ab his vetuſtiſſima differunt: *ne cum animaduerterint aut inopiam eſſe habuiſſe dicitis ait cum ſint apes.* Cum praeceperit Varro, ſi apes de aluo in aluum in eodem loco ſint tranſiturae, quid ſit faciendum: nunc quid, cum minime tranſiturae: adieciſſe opinor; quoniam aut fame vexatas, aut morbo laborantes conſtat non eſſe transferendas. Hinc legerem: *nae* ſiue *nam cum animaduerterint aut inopiam eſſe* (*eſſe* pro *edendi* ſiue *eſcae*) *habuiſſe deuitant, aut cum ſint apes morbidae.* PONTED. Vitula dignus quiſque virorum eruditiſſimorum. Sed mihi vix perſuadetur, locum hunc non eſſe mutilum: tum de morbis quaedam deeſſe, tum tranſitionem ad fructum, qui ex apibus percipitur. Hoc nec diſſimulare Vrſinum videmus. Et multis modis corrupta eſſe, quae ſuperſunt in Varrone, ne a Scaligero quidem reſtituta, qui diligenter id aget, obſeruabit. Me quidem, vt in cliuo bouem, hic deſpondiſſe animum fateor, et ſatis fere habuiſſe, aliorum dicta referre.

16, 23 DE HIS PROPOLIM) Videntur ante haec verba deſiderari multa, quae nec in VV. CC. reperiuntur. Nam voces *de his*, indicant, Varronem primo ſummatim, vt ſolet, ſignificaſſe ſcripturum ſe de propoli, erithace, fauo, melle, aliisque, quibus enumeratis, *de his*, inquit, *propolim* etc. VRSIN. Tradidit haec accuratius Plin. 11, 7, cuius verba, licet paulo ſint prolixiora, huc tamen adſcribi merentur: *Prima fundamenta commoſin vocant periti, ſecunda piſſoceron, tertia propolin, inter coria cerasque, magni ad medicamina vſus. Commoſis cruſta eſt prima; ſaporis amari. Piſſoceros ſuper eam venit, picantium modo ceu dilutior: cerae initium plerumque ex mitiore gummi. Propolis craſſioris iam materiae, additis floribus, nondum tamen cera, ſed fauorum ſtabilimentum, qua omnes frigoris aut iniuriae aditus obſtruuntur, odore et ipſa etiamnum graui, vt qua plerique pro galbano vtuntur.* Idem 24, 8 adfert apes propolin facere ex guttis, quae in foliis populorum ſunt. SCHOETTG.

16, 23 QVOD EST ALIVD MELLE PROPOLI) Ita in Mſſ. antiquioribus ſcriptum inueni. qui modus loquendi, quamuis rarior ſit, ab optimis tamen auctoribus vſurpatur. Locus ille ex epiſtola Bruti et Caſſii ad Antonium ita legitur in fideliſſimo exemplari: *Nos ab initio ſpectaſſe otium, nec quicquam aliud libertate communi quaeſiſſe,*

itaque in hoc vim eſſe illiciendi. quo circa examen vbi volunt conſidere, eum ra-
mum, aliamue quam rem oblinunt [r] hoc, admixto apiaſtro. Fauus eſt, quem 24
fingunt multicauatum e cera, cum ſingula caua ſena latera habeant, quot ſingulis
pedes dedit natura. Neque quae afferuntur ad quatuor res faciendas, propolim,
erithacen [s], fauum, mel, ex iisdem omnibus rebus carpere [t] dicuntur. ſimplex [u], quod
e [x] malo punico, et aſparago cibum carpant ſolum, ex olea arbore ceram, e fico
mel, ſed non bonum. duplex miniſterium praeberi, vt e faba, apiaſtro, cucurbita, 25
braſſica; ceram, et cibum. nec non aliter duplex, quod fit e malo et piris [y] ſilue-
ſtribus, cibum et mel. item aliter duplex, quod e [z] papauere ceram [a], et mel. tri-
plex miniſterium quoque [b] fieri, vti ex nuce Graeca, et e lapſana [c] cibum, mel, ceram.
item ex aliis floribus ita carpere [d], vt alia ad ſingulas res ſumant, alia ad plures. nec 26
non etiam aliud diſcrimen ſequantur in carptura, aut eas ſequatur, vt in melle,
quod ex alia re faciunt [e] liquidum mel, vt ex ſiſere [f] flore: ex [g] alia contra, ſpiſſum,
vt

r) *obliniunt: hoc I.B.R.* s) *erhithacen P. rhithacem I.B.R. erythacen I.I-G.* ſic fere alibi. t) *capere dicunt I.B.R.* u) *miniſterium,* inſ. *I.I-G. dicuntur. Simplex min.* marg. *Durdr.* x) *e* deeſt *I.B.R.* y) *piro ſilueſtri, caeram a. V.* z) *e* deeſt *I.B.R.* a) *caera. I.B.R.* b) *cum I.B.R.* c) *lapſana P.* d) *capere I.B.R.* e) *faciant P.* f) *ſiſerae I.B.R. ſiſeris I.I-G. ſiſarae Po.* g) *et I.B.R.*

ſiſſe, exitus declarat. Eadem ratione Flaccus in ep. ad Quintium videtur illud dixiſſe: *Neue putes alium ſapiente bonoque beatum.* VICTOR. Videtur legendum *melle et propoli.* Plin. 11, 7. Sed forte rectius legeretur: *quod eſt aliud mel e propoli.* VRSIN.

16, 24 QVAE AFFERVNTVR) Legendum videtur *offeruntur*, h. e. quae inueniunt apes in campis et hortis vel ſiluis, in quae incidunt: et ſtatim, *ex iisdem omnia rebus.*

16, 24 SIMPLEX) Ante hoc verbum deſunt multa, vt videtur. Nam Varro, vt ſolet, dicebat ex variis floribus varia miniſteria apibus praeberi, cibum, ceram, mel etc. et ex aliis ſimplicia, ex aliis vero duplicia etc. in V. C. p. p. pro *quoque fieri*, legitur *confieri.* VRSIN. Tanto verior eſt coniectura Vrſini, quod vocem *miniſterium*, qua ſtatim deinde vtitur Varro, inculcatam non obſeruauit ab iis, qui ita ſanare locum voluere. Iam Creſcentii aetate mutilum fuiſſe locum inde colligo, quia et ipſe abrupto quaſi ſermone 9, 100 *Ex malo punico et aſparago* etc.

16, 25 CIBVM ET MEL) In excuſis antea, *ceram et mel:* cuncti Mſſ. *circum et mel* habent. *Cibum* coniectura ductus emendaui. Nam vetus lectio maculam habebat, quam ſic deleri poſſe cenſui. Adiuuat autem iudicium meum, quod infra e papauere praeberi dicit ceram et mel: et aliter duplex hoc miniſterium appellat, id eſt, a ſuperiore diuerſum. VICTOR.

16, 26 ALIVD DISCRIMEN) Vox *diſcrimen* videtur adiecta. et fortaſſe totus hic locus ita legendus: *Nec non etiam aliud ſequuntur in carptura, vt id ſequantur in melle.* VRSIN.

16, 26 AVT EAS SEQVATVR) Lege, *vt eas ſequatur*, vt eas herbas ſequatur carptura. Aliter locus valde obſcurus erat. SCALIG.

16, 26 EX SISERE FLORE) Lege, *ex ſiſarae flore.* quod ex Plinio cognoſcimus. *Siſara* eſt, Erica, quae aliter Athenienſibus dicebatur *Tetralice.* Erat etiam *Siſarra* ouis maior. Vetus Gloſſarium: *Siſarra* μεῖζον πρόβατον ἐνιαυτοῦ. Quam vocem puto fluxiſſe e Graecia. σισύρος enim πρόβατον. Argumento σισύρα, id eſt, μαλλωτὴ, apud Ariſtophanem, et alios. Quare, vt Tarentini, quos Romani ſequuti ſunt, pro σὺ, τὺ dicebant, ſic pro σισύρος, τιτύρος vt πίσυρες, πέτορες. Vnde *Petoritum*, genus carri quadriroti. Nam πέτορες, quatuor. Quare eruditiſſimus interpres Virgilii Seruius, cuius commentariorum tantum hodie cadauer habemus monachorum barbarie ac ſpurcitia contaminatum: is, inquam, Seruius, recte dixit, *ſectarium veruecem* a Siculis τιτύρον vocatum. In quo immerito a moroſis quibuſdam reprehenſus eſt. Recta enim eſt eius ſententia, et vera. Nam ſatis ea, quae iam diximus, probant. Praeterea in argumento cuiuſdam Eidyllii Theocritiani, quod ſcribitur τιτύρον, dici κύριον, id fruſtra eſt. Legendum enim κριὸς, non κύριος. Quare errant, qui doctiſſimum grammaticum Seruium eo nomine carpunt, quod τιτύρον *veruecem ſectarium* interpretatus ſit. *Siſennarum* cognomen Romae a *Siſaris*, hoc eſt ouibus, puto manaſſe. Nam prius, *Siſernas* dictos fuiſſe, vt *Perpernas* primum, poſt, *Perpennas*, a perpero: de quo ſuperius diximus, et in Plauti Truculentum amplius diſſeremus. Vnde τιτύρινος κάλαμος aut αὐλὸς dictus ſit, apparet: a Tityro ſcilicet potius, quam ille ab illo. SCALIG. Legendum in Varrone: *ex ſiſerae flore.* Vocat *ſiſeram* quod aliis *ſiſer.* Et eſt genus paſtinacae, gratum apibus. Gloſſae: ſiſer σταφυλίνου εἶδος. Columella inter pabula apibus iucunda *vtramque paſtinacam* numerat, *agreſtem et ſatu edomitam.* Graeci σι-

vt e rore marino. Sic ex alia re, vt e fico mel inſuaue, e [h] cytiſo bonum, e [i] thymo optimum.

h) *e* om. *I. B. R.* i) *et I. B. R.*

σαρον vocabant. Euboeenſes etiam fortaſſe σίσυ-ρον. Nam idem σίσαρον et σίσυρον: vt γλάφω, γλύφω ex diuerſitate dialecti. Σίσυρον igitur non eſt erice, ſed ſiſer. Haec Salmaſ. ad Solinum c. 35 p. 421. SCHOETTG. Ald. Iunta, Gymnicus *ex Siſeris flore.* At Ioſ. Scaliger, et hunc ſecutus Popma (inter quos etiam Caſp. Bauhinus eſt recenſendus, qui in adnotationibus ad Matthiolum l. 1. c. 100. *Ericae*, ait, *quae Tetralix Athenienſibus, Plinio Auctore, Siſara Varroni, duo ſunt ſumma genera*) non *ſiſeris* neque *ſiſere* legunt ſed *ſiſarae* aſſeritque Ioſ. Scal. apud Graecos *ericem ſiſaram* vocari. Quod nos vltro damus et concedimus. Sed id ſilentio praetereundum non eſt, ex *ſiſarae flore* ſiue *erices* mel liquidum nequaquam fieri, ſed potius ſiccum et *arenoſo ſimile*, vt ait Plinius. Cuius etiam verba quae l. 11. c. 16. extant afferenda ſunt, quoniam Plinii teſtimonio ſententiam ſuam tuetur Scaliger: *Tertium genus mellis minime probatum, ſilueſtre, quod ericeum vocant. Conuehitur poſt primos autumni imbres, cum erice ſola floret in ſiluis, ob id arenoſo ſimile. Gignitur id maxime arcturi exortu a pridie Idus Sept. Quidam aeſtiuam mellationem ad Arcturi exortum proferunt, quoniam ad aequinoctium autumni ab eo ſuperſint dies* 14 *et ab aequinoctio ad Vergiliarum occaſum diebus XLVIII plurima ſit erice. Athenienſes tetradices appellant, Euboea ſiſaram, quam putant apibus eſſe gratiſſimam, fortaſſis quia nulla tunc alia ſit copia.* Nolim tamen egregio viro, qui multis caſtigationibus puriorem nobis Varronem reliquit, aliquid detractum, praeſertim cum haec omnia ab Hermolao Barbaro acceperit; hunc enim principem extitiſſe ſuſpicor, qui *ſiſere*, de quo Varro, *ericem* ſiue *ſiſaram* eſſe opinaretur. In libro ſiquidem qui Corollarium vocatur l. c. 125. ita loquitur: *Athenienſes hanc* (nempe *Ericen*) *vt ait Plinius, tetradicem, Euboea ſiſarum, ſiue, vt Varro, ſiſaram, vnde liquidum mel fiat* etc. Id. l. 11. c. 341. *ſiſaram Varro, Plinius ſiſarum appellat herbam, cuius flore veſcantur apes vt in erice diſputatum eſt.* Sed quoniam ſatis vt opinor, ex eodem Plinio, cui innituntur, liquet, mel, quod de *erice* fit, non eſſe liquidum, id etiam ex ipſius *erices* natura comprobemus. Conſtat *Erice* floresque eius [quibus in re medica primus datur honos] partibus ſalinis, tenuioribus et ad motum maxime aptis, quibus intus abſumta viſcerum infarctus tollunt, obſtantia expellunt, medentur calculoſis, et craſſa lentaque lympha laborantes iuuant. Sed maxime ſalutaria habentur contra articulares dolores, et extrinſecus illita contra ſerpentium ictus, ac multa oculorum incommoda. Quapropter Galenus L. 6 Med. Simpl. *Ericen*, ait, *digerendi per habitum facultatem obtinere. Flore eius ac foliis potiſſimum vtendum.* Id et Paulus Aegineta confirmat L. 7. At Dioſcor. L. 1 c. 11 [qui etiam mel ericeum improbat] inter alexipharmaca remedia *Ericem* commemorat, dicens: ἐρείκη δένδρον ἐςὶ θαμνῶδες, ὅμοιον μυρίκῃ, μικρότερον δὲ πολλῷ, ἧ τῷ ἄνθει μέλιτται χρώμεναι μέλι ἐργάζονται ἐ σπεδαῖον. Ταύτης ἡ κόμη καὶ τὸ ἄνθος πλασσόμενα ἑρπετῶν δήγματα ἰᾶται. Ita etiam Nicander in *Theriacis.* Quapropter ad illas ſtirpes nequaquam reuocari poteſt *erice*, quae magis aqueis partibus quam ſalinis conflantur, ſed contra ad Origanum, Serpillum, Maioranam, Thymum, Rorem marinum, quae eadem fere facultate praedita propterea ſunt, quoniam actiuioribus quoque principiis componuntur. At mel, quod de huiuſmodi ſtirpibus carpitur, liquidum nequaquam ob ſalinam materiam reperitur, ſed contra ſpiſſum, denſat enim et ſpiſſat ſal. Quibus porro rationibus eorum auctorum conuincitur ſententia, iiſdem etiam Claudii Salmaſii refellitur. Hic enim in Plin. Exerc. 421 Ioſ. Scaligero non obſcure aduerſans, aliam vocis *ſiſere* emendationem proferre non dubitauit. *Nec bene*, inquit, *Scaliger ex eo loco Varronem corrigebat l. 3 cap. de apibus, vbi dicit mel liquidum fieri ex ſiſere flore. Corrigit inquam ex ſiſare flore, et eandem intelligit ericem, quam Euboea teſte Plinio vocabat ſiſaram. Inepte. Vox illa peculiaris Euboeae nec ceterae Graeciae vſurpata, nedum Latinis fuerit vſitata. Praeterea mel ex Erice improbabatur.* Hic vero emendat *ſiſerae*, Bruſchianam et Ienſoniam editionem, in qua ſic legitur, non commemorans. Tradidit autem *ſiſeram*, quod aliis *ſiſer*, *eſſe paſtinacae genus apibus gratum, paſtinacam autem vtramque* ſatiuam nempe et ſylueſtrem a Columella inter ſtirpes *numeratam*, quae apibus ad mellificium inſeruiunt. Quod ſane non ignoro, id enim ſaepe apud Colum. l. 9 c. 4 me legiſſe memini. Sed illud inter neceſſaria eſt ſcire, commemoratam eſſe quidem Paſtinacam vtramque, quae inter ſe cultu tantum differunt, at nequaquam *ſiſeram* ſiue *ſiſerum*; neque *ſiſer* paſtinacae eſt genus. Nec tamen hoc arguo. Illud ſolummodo explanandum arripio, neque ex *Paſtinacis* neque ex *ſiſere*, ſiue vt malunt, *ſiſera* liquidi mellis carpturam fieri. Aromaticae namque hae ſtirpes ſunt partibus volatilibus, vt cum Chymicis loquar, compoſitae, ſalibusque quamplurimis; ideoque quicquid mellis ex harum floribus conuehi poſſet ab apibus, ſpiſſum eſſet, vt de *erice* oſtendi, non fluidum. Accedit etiam exiguum ſuccum de huiuſmodi ſtirpium floribus ſtillari, qui quoniam in vmbellam colliguntur, et roſacei ſunt, atque expanſis petalis, ſi quid humoris ab exili et ieiuno fere receptaculo emanat, ſtatim vel aer rapit, vel ſoles exſiccant. Quod ipſum Columellam non latuit,

optimum. Cibi pars, quod [k] potio, et ea iis aqua liquida; vnde bibant eſſe oportet, 27 eamque propinquam, quae praeterfluat, aut in aliquem locum influat, ita [l] vt [m] ne altitudine aſcendat [n] duo, aut tres digitos: in qua aqua iaceant teſtae, aut lapilli, ita vt extent paulum, vbi aſſidere, et bibere poſſint. In qua diligenter habenda cura, vt aqua ſit pura, quod ad mellificium bonum vehementer prodeſt. Quod non 28 omnis tempeſtas ad paſtum prodire longius patitur, praeparandus his cibus, ne tum melle cogantur ſolo viuere, aut relinquere exinanitas aluos. Igitur ficorum pinguium

k) *quoque I. I-G.* l) *ita* omitt. *P.* m) *vt* omitt. *I. B. R.* n) *eſcendat P. deſcendat I. I-G.*

tuit, cum in recenſendis apum pabulis inter viliores ſtirpes atque extremo loco paſtinacas adiecit. Et tamen multo aptiores ad mellificium cenſendae ſunt Paſtinacae quam ſiſer; illae maioribus petalis grandioribusque receptaculis inſtructos flores producunt: at in *ſiſere* omnia minora, tenuiora atque exſucciora. His ſatis, vt arbitror, oſtenſum, atque comprobatum eſt, neque ex Erices floribus, neque ex ſiſeris liquidum mel carpi, ſed contra ſpiſſum: Nunc ex Creſcentio Varroniani loci caſtigationem adducam. Hic namque l. 9 c. 100 pro *ſiſere Ciceris* tranſcripſit ad hunc modum: *Item ex alia re faciunt liquidum mel: vt ex ciceris flore, ex alia e contra ſpiſſum, vt rore marino.* Id in vernaculis interpretationibus ſeruatum video: *Ancora dall' altra coſa fanno liquido mele, ſi come del fior del ce ce, e d' altra coſa fanno il contrario cioe del ramerino, che l' fanno ſpeſſo.* Haec vna lectio ſi diligenter attendatur, non defenſorem tantum iuuenire poteſt, ſed etiam, vt mea fert ſententia, approbatorem. Cicer quippe papilionacei floris planta aptiſſima eſt, ad mel conficiendum, idcirco aliae item ſtirpes floris cognatione proximae ad mellificium commendantur, vt: faba, lens, piſum, Medica, cytiſus, vt et ab Ariſtotele proditum memoriae eſt L. 9 c. 40 de *anim.* Huiuſmodi flores peculiari naturae conſilio forma ad ſeruandum humorem aptiſſima praediti ſunt, praeterea vt leguminum conditio fert, inter omnes ſuccoſiores aquoſioresque liquidum mel praebere valent. Hinc legumina omnia damnantur in cibis, quoniam ob nimiam aquae copiam inflationem inducunt, interaneorumque diſtentionem. Et hac de cauſa fabam Pythagorica ſententia improbatam accepimus, ſiquidem vt legumen inflat, mentemque perturbat. Tritus eſt hac de re ap. M. Tull. I. de *diuin.* locus: *Iubet igitur*, inquit, *Plato ſic ad ſomnum proficiſci corporibus affectis, vt nihil ſit, quod errorem animis perturbationemque afferat. Ex quo etiam Pythagoricis interdictum putatur, ne faba veſcerentur, quod habet inflationem magnam is cibus, tranquillitati mentis quaerenti vera contrariam.* PONTED. Facile largiar, veriſſimam eſſe, cuiuſcuius eſt, emendationem a Cl. Pontedera probatam: ſed a Creſcentio profectam ne putem, facit editio antiquiſſima Louanienſis, quae legit *ex ſiſere flore.*

16, 27 CIBI PARS QVOD POTIO) Neque diſtincta bene, neque emendata lectio: quam quia, ſi propius inſpiciamus, non ita difficilem emendationem prae ſe fert, audeo profiteri ita legendum eſſe: *Cibi pars quod potio: et ea iis aqualicula, vnde bibant, eſſe oportet. eamque liquidam, quae praeterfluat.* Oportet, inquit, eſſe aqualicula, de quibus bibant, eamque liquidam. Nam quia aqualicula ab aqua dicta ſunt, propterea dixit, eam liquidam, vt intelligas aquam. Quod ſaepius faciunt veteres, praeſertim Salluſtius, et Lucretius. Sic ſuperius cum de aluearibus ſcriberet, praecipit eas vtiles faciendas eſſe. eas, ſcilicet aluos, quia ab eis aluearia dicta. Hic eſt ſenſus huius loci: quod cibi pars potio, ideo iis aqualicula vnde bibant eſſe oportet. Niſi potius contendere mauis legendum eſſe: *Cibi pars quod potio, eiis aqualicula.* etc. Eiis pro Eis. SCAL.

16, 27 ET EA IIS AQVA LIQVIDA) Iam diximus, *et ea iis aqualicula*, *Et ea* hoc eſt, et propterea. Ob eam rem dicebant Eapropter. Nam *ea* ἐπιῤῥηματικῶς dictum, et vltimam producit. *Aqualicula* eſſe vaſa aqualia, vulgo ſatis notum eſt. IDEM. Hic locus ex V. C. ita legendus interpungendusque: *Cibi pars quod potio, et ex iis aqua liquida vnde bibant eſſe oportet.* VRS. Creſc. 9, 98, qui multa hinc excerpſit, *His aquam liquidam, vnde bibant eſſe oportet* etc.

16, 27 ALTITVDINI ASCENDAT) Antea in excuſis *deſcendat* mendoſe. Inde natus error videtur, quod in MſſT. *eſcendat.* Obſeruaui autem in priſcis exemplaribus ſaepe hoc verbum ita ſcriptum eſſe, vt in 1 lib. Varronis, *E vinea in arbores eſcendit vitis.* Item eodem libro: *In carnarium eſcendat.* VICTOR. Illud *eſcendere* etiam Liuio aliquoties reſtituit Gronouius. Quid ſi hoc loco idem ſit, quod egrediatur, ſuperet? add. ad Col. Arb. c. 16.

16, 27 AQVA IACEANT) Vox *aqua* hic et p. p. abundat. VRSIN. *Pontibus vt crebris poſſint conſiſtere.* Sed haec et plura Virgiliana iam tranſtulit in ſuas areolas Columella, vbi leguntur commodius v. g. 9, 5, 5.

16, 28 AVT RELINQVERE) Videtur legendum *ac.* deinde legendum *coactas.* nam infra dixit: *ex eo factas offas apponunt* etc. VRSIN. Cum apes coguntur ex ſolo melle viuere, ſtatim ſequitur

guium circiter decem pondo decoquunt in aquae congiis ſex, quas coctas in offas prope apponunt. Alii aquam mulſam in vaſculis prope vt ſit curant. in quae [o] addunt lanam purpuream [p], per quam ſugant [q]: vno tempore [r] ne potu nimium impleantur, aut ne incidant in aquam. Singula vaſa ponunt ad aluos [s] ſingulas, et hae ſupplentur. Alii vuam paſſam, et ficum, cum pinſerunt [t], affundunt ſapam [u], atque ex eo factas offas apponunt [x] ibi, quo [y] foras hieme in pabulum procedere tamen [z] poſſint.
29 Cum examen exiturum [a] eſt, quod fieri ſolet cum adnatae proſpere [b] ſunt multae, ac progeniem veteres emittere volunt in coloniam, vt olim crebro Sabini factita-

o) *quam a. V.* p) *puram Cr.* 9, 98. q) *ſugunt verno I. B. R.* r) *tenore I. I-G.* s) *aluos. Haec ſup. I. B. R. et hac ſupplentur* abſunt *Cr.* t) *piſierunt I. B. R. piſtauerunt Cr.* u) *ſapa I. I-G.* x) *apponunt. Id tempeſtatibus et hieme, cum in pa. I. I-G.* y) *quo horas I. B. R. cum foras* al. z) *non poſſunt I. I-G.* a) *excitatum I. B. R.* b) *proſperae I. B. R. cum apes natae proſpere ſunt nutritae Cr.* 9, 101.

ſequitur exinaniri aluos; quapropter *aut* non ſine vitio legitur pro *ac* vel *et*: *ne tum melle cogantur ſolo viuere ac relinquere exinanitas aluos.* Siquidem de fuga ſuſpicari non poſſumus, quoniam per tempeſtates non longe ab alueariis recedunt apes. Confirmatur caſtigatio ex Colum. l. 9. c. 14. *Poſt confectam brumam diebus fere quadraginta quicquid eſt repoſiti mellis (niſi liberalius a curatore relictum ſit,) conſumunt, et ſaepe etiam vacuatis ceris vſque in ortum Arcturi, qui eſt ab Id. Februariis, ieiunae fauis accubantes torpent more ſerpentum.* PONTED.

16, 28 LANAM PVRPVREAM) Potius *lanam perpuram*; nam omnia coloribus fucata apibus contraria. Columella lib. 9 *quibus liquoribus mundam lanam imbuere oportebit.* Quid? Creſcentius apud Varronem id inuenit, quod exſcripſit: *alii aquam mulſam vt ſit prope curant, in qua addunt lanam puram.* PONTED.

16, 28 VNO TEMPORE, NE POTV) Et Mſſ. omnes codices, et formis etiam excuſi nonnulli, ita legunt, nam alii *vno tenore* mendoſe. VICTOR. Suffragatur etiam Creſc.

16, 28 AVT NE INCIDANT) Vid. leg. *ac nec.* Nam *vno tempore* quod eſt in V. V. C. C. videtur poſitum pro ſimul: vt ſit ſimul ne potu nimium impleantur, ſimul ne incidant in aquam. VRSIN.

16, 28 CVM PINSERVNT) In V. V. C. C. eſt *pinſierunt.* ſed 1, 63. *vt in piſtrino pinſetur.* VRSIN.

16, 28 ATQVE EX EO FACTAS OFFAS) Videtur legendum ex V. C. *Atque ex eo factas offas apponunt ibi, quom foras hieme in pabulum procedere non poſſunt.* Nam in V. C. eſt, *apponunt ibi, quo foras hieme.* Alius tamen codex habet, *illis*, non *ibi* et fortaſſe vox, *hieme*, gloſſema eſt. VRSIN.

16, 28 CVM FORAS HIEME) Valde a priori lectione locus immutatus. nam ſententiam, non verba ſolum, variatam habet. Modica in hac re licentia vſus ſum: vt tamen fidem meam exoluam, veterem hic ſcripturam adponam, et quid ſecutus ſim omnibus aperiam. *Adponunt ibi, quo oras hieme in pabulum procedere tamen poſſunt.* Ex perturbatis illis vocibus, *quo oras*, finxi, *Quum foras* caetera vt illic erant, a priſcis libris ſumſi: idoneumque ſenſum habere hanc lectionem puto. Alii ſunt, inquit, qui magis apibus proſpiciunt, et commodis eorum obſequantur: qui hieme cum in pabulum tamen procedere poſſunt, quia ſciunt aſperum id anni tempus eſſe, nec aliquid eas inuenire quo ali poſſint, adponunt etc. VICTOR. In V. C. eſt, *quo foras hieme.* VRSIN. In nonnullis excuſis libris deficit minimum particula negatiua *non*, inter *tamen* et *poſſint* extrema verba, collocanda. Aldus vero aliam promit lectionem: *Alii ficum et vuam paſſam cum pinſerunt, affundunt ſapam, atque ex eo factas offas apponunt. Id tempeſtatibus et hieme cum in pabulum procedere non poſſunt.* Ita qui Aldum ſequuntur. Quae per ſe, ſi Varroniana ſunt, patent. Vetus lectio apud Petr. Victorium ſic ſe habet: *Adponunt ibi, quo oras hyeme in pabulum procedere tamen poſſunt.* Cui conſentanea ſunt, quae apud Creſc. l. 9. 98. ex Varrone tranſcripta lego: *Atque ex eo factas offas apponunt ad quas in hyeme ad pabulum accedere poſſint.* Quapropter ſi quis ita reponere Varronianum hunc locum vellet, *Apponunt ibi, quo foras ad pabulum procedere tamen poſſint*, non ſolum non repugnarem, verum etiam perlibenter in eius irem ſententiam, praeſertim cum legam apud Ienſonium, *quo horas h ex f.* deprauato. PONTED. Non dubitaui *quo foras* reſtituere, propter conſenſum Creſcentii, qui verba prope omnia huius loci refert. H et F eſſe literas cognatas, vel Hiſpanorum voces plures ex Latinis ita deriuatae oſtendunt. Vid. ad V. 2, 5, 6.

16, 29 CVM ADNATAE) Feliciter reddidit ex Ariſtotele, ὅταν εὐθηνῶσι τὰ σμήνη, de ſobole apum. SCAL.

16, 29 PRO-

factitauerunt propter multitudinem liberorum; huius [c] quod [d] duo ſolent praeire ſigna, ſcitur [e]. Vnum, quod ſuperioribus diebus, maxime verſpertinis, multae ante foramen (vt vuae) aliae ex aliis pendent conglobatae. Alterum, quod cum iam 30
euolaturae ſunt, aut etiam inceperunt, conſonant vehementer, proinde [f] vt milites faciunt, cum caſtra mouent. Quae primo tum [g] exierunt, in conſpectu volitant, reliquas quae nondum congregatae ſunt reſpectantes [h], dum conueniant. Cum a mellario id feciſſe ſunt animaduerſae, iaciundo in eas puluerem, et circumtinniendo [i] aere, perterritas [k] quo voluerit perducet. Non longe inde [l] oblinunt erithace, atque 31
apiaſtro, caeterisque rebus, quibus delectantur. Vbi conſederunt, afferunt aluum prope eisdem [m] illiciis illitam intus: et prope appoſita, fumo leni [n] circumeundo [o] cogunt eas intrare: vt [p] quae in nouam coloniam cum introierunt [q], permanent adeo libenter, vt etiam ſi proximam poſueris illam aluum, vnde exierunt, tamen nouo domicilio potius ſint [r] contentae. Quod ad paſtiones pertinere ſum ratus, 32
quoniam dixi, nunc iam cuius [s] cauſa adhibetur ea cura, de fructu dicam †. Eximendorum fauorum ſignum ſumunt ex ipſis [t], cum plenas aluos habent, et cum illos gemi-

c) *huius quod* deſunt *I. I-G. it. Cr.* d) *quae I. B. R.* e) *ſcitur* deeſt *I. I-G. it. Cr. ſunt I. B. R.* f) *perinde a. V.* g) *cum I. B. R.* h) *expectantes I. I-G.* i) *circum tinniendo* diuiſ. *a. V.* k) *perterritae, quo volunt, perducere P.* l) *ramum vel quid aliud* interpon. *I. I-G.* m) *easdem I. B. R.* n) *leui a. V.* o) *circundato I. B. R.* p) *vtque in I. B. R. vt in I. I-G.* q) *introierint, permaneant I. I-G.* r) *ſunt I. B. R.* s) *quoius I. B. R.* †) Lacunae ſignum hic ponit *Comm.* t) *viris aluos habeant*; *et nem. P. aluos hab. nam cum P. 2. ipſis: vti aluos habeant, et vti congerminauerint: coniect. I. B. R.*

16, 29 PROPTER MVLTIT. LIBERORVM) Vox *liberorum*, videtur adiecta. VRSIN.

16, 30 CVM EXIERVNT) Ita eſt in V. C. deinde legendum *inde ramum aliudue quid oblinuntur.* Nam ſupra dixit: *Examen vbi volunt condere, tum ramum aliamue quam rem oblinunt.* VRSIN.

16, 31 VT QVAE IN NOVAM) Suſpicabar leg. *itaque in nouam* etc.

16, 32 EX IPSIS) Videtur legendum *ex ipſis, vti ſi fucos abigunt, ſi intus faciunt* etc. Reliqua ſunt adiecta Col. 9, 15. *Eius maturitas intelligitur, cum animaduertimus fucos ab apibus expelli ac fugari.* Plin. 11, 11 *cum mella coeperunt matureſcere, abigunt eos* etc. VRSIN.

16, 32 CVM PLENAS ALVOS HABENT) Locus, niſi fallor, mendoſiſſimus, et ſtudio emendatorum quorundam ita concinnatus. antiqua certe ſcriptura diuerſiſſima: quae tamen ita deprauata ſit, vt eam me corrigere poſſe diffiſus ſim. Alii fortaſſe maioris ingenii ac doctrinae viri, eum diligentia adhibita reſtituent, aut pro deſperato locus habebitur. Vetus lectio, *Ex ipſis viris aluos habeat vem congerminarit coniecturam*, etc. Ita in cunctis manu ſcriptis miro conſenſu legitur. VICTOR. Non eſt locus inquinatior iſto. Et ſane eum emendandi omnem prorſus ſpem abieci. Vetus ſcriptura: *ex ipſis viris aluos habeat vem congerminarit.* SCALIG. Totum hunc locum antiquus codex longe aliter habet, *ex ipſis viris aluos habent quem congerminarit.* E quibus veſtigiis cenſeo legendum, *Ex ipſis, ſi fures aluos habeat, quem concerminarint.* Ex apibus, inquit, ſignum ſumunt eximendorum fauorum, ſi ſunt in aluo fures ab ipſis concerpti et obtriti. Quod quidem ſignum certum et vnicum, Columella quoque tradit, lib. IX. *Eius maturitas intelligitur, inquit, cum animaduertimus, fucos ab apibus expelli, ac fugari. Aluos* aluus, vt *equos, ouem*, et ſimilia. *Quem concerminarint*, pro *quos concerminarint*, eſt mutatio numeri; cuius exempla in his ipſis libris ſunt in promptu. *Concermino*, concerpo, vt *decermino*, a quo *Decermina* linteola concerpta, quae vulneribus imponuntur. Quod ſequitur, *Coniecturam capiunt ſi intus*; ad apes quoque refertur, ſed eſt diuerſum a praecedenti. nam ſignum certum et conſpicuum eſt; coniectura incerta et obſcura. POPMA. Caeſenas exemplar: *ſumunt ex ipſis curis aluos habeat, nam cum germinarit coniecturam capiunt.* Venetus demum codex: *ſumunt ex ipſis viri ſaluos habeat nem congerminarit coniecturam capiunt.* Quae quamuis vitioſa, Aldina tamen tanquam vana, inutilia, falſa demonſtrant; idcirco ſine vlla dubitatione damnare et reiicere non verebor. Nunc videndum qua via antiqua reparare poſſimus. Itaque illud *viris* vel *curis* cum Popma ſcribo *furis* vel *fureis*; quippe ex *fucis* quos *fures* appellat Varro, maturae mellationis ſignum haberi etiam Columella teſtatur lib. 9 dicens: *Mox vere tranſacto, ſequitur, vt dixi, mellis vindemia, propter quam totius anni labor exercetur. Eius maturitas intelligitur cum animaduertimus, fucos ab apibus expelli ac fugari.* Et paul-

geminauerint. ex apibus coniecturam capiunt, ſi intus faciunt bombum [u], et cum introeunt, ac foras trepidant, et ſi opercula alui [x] cum remota ſint, fauorum foramina
33 obducta videntur mellis membranis. Cum ſint repleti melle, in eximendo quidam dicunt oportere [y] nouem partes tollere, decimam relinquere. quod ſi omne [z] eximas, fore vt diſcedant. Alii hoc plus relinquunt, quam dixi. vt in aratis, qui faciunt reſtibiles ſegetes, plus tollunt frumenti ex interuallis: ſic in aluis, ſi non quotannis

u) *globum Cr.* 9, 103. x) *aluum cum remoreiſſi Pol. aluum cum remoucris P.* 2. y) *ita vt* inſ. *ſ. B. R.* z) *omnes B. R.*

lo poſt: *Ergo cum rixam fucorum et apium ſaepius committi videris, adapertas aluos inſpicies.* Id repetit Palladius 7,7. Quare ex fucis eximendi mellis ſignum habetur. Hinc pergentes reliqua ſic adumbrare poſſumus: *Fureis ſi aluos habeat, nam cum germinarit, coniecturam capiunt, ſi intus faciunt bombum.* Vel hoc modo: *Fureis aluos habeatne, nam cum germinarit.* PONTED.

16, 32 ET CVM ILLOS) Salmaſius ad Sol. c. 46 p. 677 legit: *ſi pluris alius habeat, vel congerminarint.* Si faui congerminarint, i. e. ſi coniuncti ac συμπεφυκότες extiterint, non rari ac diſſipati. *Congerminaſcere* Varroni noſtro apud Nonium idem l. c. reſtituit. Conf. eundem ad c. 1 p. 22. SCHOETTG.

16, 32 ET CVM INTROEVNT) Separanda ſunt: *Et cum intro eunt ac foras, trepidant* videlicet: *intro et foras volitant feſtinantes*; *nam trepidant* pro *feſtinant*; vt Virgilius Georg. 3 de ipſis apibus: *Tum trepidae inter ſe coëunt, armisque coruſcant* Et Aeneid. 12 *Ne trepidate meas Teucri defendere naues.* Horatius etiam carm. 2, 5 *Cuius octauum trepidauit aetas Claudere luſtrum.* PONTED.

16, 32 AC FORAS) Videtur legendum, *ad fores tr. et op. aluum cum remoueris, ſi fauorum fo. o. v. membranis, quod ſunt repleti.* In etc. Plin. 11, 13 *Vigeſimo die craſſeſcit mel, mox obducitur tenui membrana, quae feruoris ipſius ſpuma concreſcit.* Col. 9, 15: *Adapertas aluos inſpicies, vt ſiue ſemipleni faui ſint, differantur*; *ſiue iam liquore completi, vt ſuperpoſitis ceris tanquam operculis obliti, demetantur.* VRSIN. *Trepidant*, i. e. circumuolitant tanquam feſtinantes et anxie de re aliqua ſollicitae. Hanc ſignificationem huius loci genuinam exemplis corroborarunt Graevius et Bauldri ad Lactantium de M. P. c. 10. SCHOETTG.

16,32 ET SI OPERCVLA ALVI CVM REMOTA SINT) Antiqua lectio maculoſa, cuius etiam vitia accurato librario cognita fuerint, nam notam ad eam, quam ſolet adpoſuit. Sic igitur in priſcis libris, *Et ſi opercula aluum cum remoreiſſi.* VICTOR. Neque hic locus illo altero integrior, ſed tamen, vt de eo emendando non omnino deſperarim. Vetus ſcriptura: *Et ſi opercula aluum cum remorciſſi.* Nam ita puto, ad integritatem ſuam redibit: *Et, opercula aluum cum remoueris, ſi fauorum foramina obducta videntur mellis membranis, cum ſint repleti melle. In eximendo quidam*, etc. Quae verba quamuis per ſe ſatis plana ſunt, tamen, ne vllam dubitationem relinquamus, ea ex Columellae loci collatione, cum de eadem re loquitur, melius intelliguntur. Ita enim ſcribit: *Ergo cum rixam fucorum et apium ſaepius committi videris, adapertas aluos inſpicies, vt ſiue ſemipleni faui ſint, differantur: ſiue iam liquore completi, et ſuperpoſitis ceris tanquam operculis obliti demetantur.* Quae pene ad verbum ſententiam Varronis interpretantur. SCALIG. Manuſcripti libri ab his diſcrepant; Victorianus: *et ſi opercula aluum cum remoreiſſi.* Caeſenas: *Et ſi opercula alui cum remorciſſi.* Venetus: *Et ſi opercula alui cum remoreiſſi.* Num ita: *Et opercula aluum cum remoueis, ſi fauorum foramina*; opinor enim *ſi* ante *opercula* appoſitum, poſtquam locus corrumpi coeperat. *Aluum* habeo pro *aluorum: remoueis* veteri ſcribendi conſuetudine *remoues.* Pro *mellis membranis* Creſcentius tranſcripſit l. 9 c. 103 *quaſi membranis.* Non abſimili modo hoc traditur a Colum. l. 9. c. 15 *Ergo cum rixam fucorum et apium ſaepius committi videris, adapertas aluos inſpicies, vt ſiue ſemipleni faui ſint, differantur*; *ſiue iam liquore completi, vt ſuperpoſitis ceris tanquam operculi obliti demetantur.* PONTED.

16, 33 CVM SINT REPLETI MELLE) Oſtendimus ſupra haec perperam a praecedentibus disiuncta eſſe. Continuanda enim ſunt, et ita, vt iam ea propoſuimus, legenda: *ſi fauorum foramina obducta videntur mellis membranis, cum ſint repleti melle. In eximendo quidam* etc. SCAL.

16 33 DECIMAM RELINQVERE) Auctor Geop. 15, 5 δεῖ γὰρ τὴν δεκάτην μοῖραν αὐταῖς ἀπολείπειν, ἔαρός τε καὶ θέρους: Χειμῶνος δὲ τὸ τρίτον μόριον λαβόντα, τὰ δύο μέρη καταλείπειν αὐταῖς. οὕτω γὰρ οὔτε ἀθυμήσουσι, καὶ τροφὰς ἕξουσι. Plin. 11, 14. *Ergo ex hac vindemia duodecimam partem apibus relinquunt.* Sed legendum *decimam*, ex hoc loco Varronis, niſi Plinius ſcripſerit, IIX, ex qua nota librarius fecit XII. Nam apud Columellam quoque erratum eſt in hac ipſa nota, 9, 15, apud quem X *pars* pro vulgato V *pars* ſcribendum eſt. deinde videtur legendum *Nam qui faciunt non reſtibiles — aut non quotannis multum, et magis aſſiduas.* etc. VRSIN.

16, 34 SI

annis eximas, aut non quoque multum, et magis his aſſiduas habeas apes, et magis fructuoſas. Eximendorum fauorum primum putant eſſe tempus vergiliarum exortu [a]. 34
ſecundum aeſtate acta [b], ante quam totus exoriatur [c] arcturus. tertium poſt vergiliarum occaſum, et ita ſi foecunda [d] ſit aluus, vt ne plus tertia pars eximatur mellis, reliquum [e] hiemationi relinquatur [f]. ſi [g] vero aluus non ſit fertilis, vbi [h] quid eximatur, exemtio cum eſt maior, neque vniuerſam [i], neque palam facere oportet, ne deficiant [k] animum [l]. Faui qui eximuntur, ſiqua pars [m] nihil habet, aut habet inquinatum [n], cultello [o] praeſecatur. Prouidendum ne infirmiores a valentioribus 35
opprimantur. eo enim minuitur fructus. Itaque imbecilliores ſecretas ſubiiciunt ſub alterum regem. Quae crebrius inter ſe pugnabunt, aſpergi [p] eas oportet aqua mulſa. quo facto non modo deſiſtunt pugna, ſed etiam conferciunt ſe lingentes [q], eo magis ſi mulſo ſunt aſperſae, quo [r] propter odorem auidius applicant ſe, atque obſtupeſcunt potantes. Si ex aluo minus frequentes euadunt, ac ſubſidit aliqua 36
pars, ſuffumigandum, et prope apponendum [s] bene olentium herbarum, maxime apiaſtrum [t] et thymum. Prouidendum vehementer ne propter aeſtum, aut propter 37
frigus diſpereant. Si quando ſubito imbri in paſtu ſunt oppreſſae, aut frigore ſubito, ante quam ipſae prouiderint id fore [u], (quod accidit raro, vt decipiantur) et imbris guttis vberibus [x] offenſae iacent proſtratae, et afflictae, colligendum eas in vas aliquod, et reponendum in tecto loco [y], ac tepido [z], pronum [a] e die, quam maxime tempe-

a) *exortum I. B. R.* b) *exacta a. V.* c) *exoritur I. B. R.* d) *ſecunda I. B. R.* e) *et* inſ. *I. B. R. ex hiematione P.* f) *relinquatur* deeſt *P.* g) *ſiue aluis I. B. R. ſine aluus P.* h) *niſi quod I. B. R.* i) *numeroſam I. B. R.* k) *deficiniant B. R.* l) *amnis P. animum faui I. B. R. animum fauorum qui I. I-G.* m) *pars mellis I. I-G.* n) *incunatum P.* o) *e cult. I. B. R.* p) *aſpargi P. aſparagi B. R.* q) *ingentes P.* r) *quod I. B. R.* s) *fumus apponendus I. I-G.* t) *apiaſtri et thymi I. I-G.* u) *fere I. B. R.* (*id fere quod etc. I. I-G.* x) *vberius I. I-G.* y) *loco* deeſt *Heru.* z) *tepido* abeſt *Heru.* a) *prono ad meridiem quam a. V. pronum ad mer.* ſiue *pronum e die Polit.*

16, 34 SI VERO ALVVS) Ex V. C. ita hic locus legendus interpungendusque: *ſi non ſit fertilis, ni quid eximatur. exemtione deficiant animum. Faui cum eximuntur* etc. In Geop. eſt ἀθυμήσουσι, quod Varro alibi dixit: *deſpondeant animum.* IDEM. Prima formis impreſſa alio modo: *Siue aluis. Non ſit fertilis: niſi quid eximatur.* Caeſenas autem codex: *ſiue aluulis non ſit fertilis niſi quod eximatur.* Ex his legendum coniicio: *ſane aluos non ſit fertilis, niſi quid eximatur.* PONTED.

16, 34 FAVI, QVI EXIMVNTVR, etc.) E veteribus libris ita ſcripſi. Animaduertendus modus loquendi. nam in excuſis antea, *Fauorum qui eximuntur.* etc. Quo autem ratio veteris ſcripturae intelligatur, totum locum, vt in optimo exemplari ſcriptum inueni, hic adponam, *Faui qui eximuntur. Si qua pars nihil habet, aut habet incunatum, cultello praeſicatur.* VICTOR.

16, 35 SECRETAS SVBIICIVNT) Bene addit Creſ. 9, 99. *earum rege occiſo.*

16, 36 PROPE APPONENDVM) Haec lectio a plerisque probatur; Ald. tamen, Gymn. et Iunta ipſam paullum immutarunt ſic: *et prope fumus apponendus bene olentium herbarum maxime apiaſtri et thymi.* Quae emendatio, (neque enim Varroniana haec videntur,) eo minus vera iudicatur, quo propius, in altero nempe membro, id praeceptum ſit *ſuffumigandum.* Communiorem itaque ſequar, adiecta vna vocula, *aliquid*, ex Creſcent. *Et prope apponendum aliquid bene olentium herbarum, maxime apiaſtrum et thymum.* In Creſcentio vero 9, 99. ſic locus exprimitur, *ſi ex alueo minus frequentes euadunt, aut ſubſidit aliqua pars, ſuffumigandum, et prope apponendum aliquid bene olentium herbarum, maxime apiaſtrum et thymum.* PONTED.

16, 37 ANTEQVAM IPSAE PROVIDERINT ID FORE) In cunctis excuſis perperam interpunctiones collocatae erant: in nonnullis praeterea corrupte *fere* pro *fore*, legebatur. omnes maculas deleui. Quod autem prouidentiam in apibus eſſe, inquit, accepit id ab Ariſtotele: a quo magnam partem horum praeceptorum de apibus mutuatus eſt. προγινώσκουσι δὲ inquit ille, καὶ χειμῶνας καὶ ὕδωρ αἱ μέλιτται. σημεῖον δέ. οὐκ ἀποπέτονται γὰρ, ἀλλ' ἐν τῇ εὐδίᾳ αὐτοῦ ἀνειλοῦνται. ὃ γινώσκουσιν οἱ μελιττουργοὶ, καὶ χειμῶνα προσδέχονται. VICTOR.

16, 37 AC TEPIDO PRONO AD MERIDIEM) Locus deprauatus, vt facile, qui accu- rate

tempeſtate bona, et [b] cinere facto [c] e ficulneis lignis infriandum [d] paullo plus caldo quam tepidiore [e]. deinde concutiendum leuiter [f], vt manu non tangas, et ponendae
38 in ſole. Quae enim ſic [g] concaluerunt, reſtituunt ſe, ac reuiuiſcunt, vt ſolet ſimiliter fieri in muſcis aqua necatis. Hoc faciundum ſecundum aluos, vt reconciliatae [h] ad ſuum quaeque opus et domicilium redeant.

XVII. INTEREA redit ad nos PAVO, Et, ſi vultis, inquit, ancoras tollere, latis tabulis ſortitio fit tribuum, ac coepti ſunt a praecone renuntiari [a], quem quaeque

b) *et* deeſt *I.B.R. et vas ipſum cinere I.I-G.* c) *facta P.* d) *infricandum I.I-G.* e) Lacunae notam poſ. *Commel.* f) *ipſo vaſe* ini. *I.B.R. ipſo vaſo P.1. ipſum vaſo Pol.2.* g) *conciliatae* inſ. *I.B.R. concinnatae I.I-G.* h) *reconcinnatae I.I-G.* [C. XVII.] a) *recinii P.*

rate attendat, animaduertet. Vetus etiam lectio perturbata ac vitioſa, quae in optimo etiam exemplari mendi notam adpoſitam habet. Eam autem, vt vnusquisque in ipſa purganda ingenium exercere poſſit, cum fide proponam, *Ac tepido promum e die quam maxime*, etc. VICTOR. Corruptus locus; Ita lege totam hanc periodum, *Colligendum eas in vas aliquod, et reponendum in tecto loco, ac tepido. Promendae quam maxime tempeſtate bona: et cinere facto e ficulneis lignis infriandum paulo plus caldo, quam tepidiore.* Infriare eſt quod Graeci ἐπικνᾷν. Ariſtophanes, ἐπίκνῶ τὸ σίλφιον, id eſt, friando inſperge. Varro Admirandis: *infriaſſe papauerem.* ἐπικνῆσαι. SCALIG. Ex veſtigiis antiquae ſcripturae V.C. hic locus ſic legendus: *promendumque maxime*, vel *promendumque vere maxime.* Plin. 11, 20: *Sunt qui mortuas, ſi intra tectum hieme ſeruentur, deinde ſole verno torreantur, ac ficulneo cinere toto die foueantur, putent reuiuiſcere.* Col. 9, 13. *Siquidem Hyginus praecipit, apum corpora, quae, cum huiuſmodi peſtis inceſſit, ſub fauis aceruatim enectae reperiuntur, ſicco loco per hiemem repoſita circa aequinoctium vernum, cum clementia coeli ſuaſerit, poſt horam tertiam in ſolem proferre, ficulneoque cinere obruere.* VRSIN. Emendarim, *promundae die.* Porro hoc remedio quo Varro tradit apes afflictas et proſtratas refici, eodem etiam mortuas et enectas profluuio alui, reuiuiſcere Plinius et Columella maiores ſecuti auctores prouiderunt. [*locis iam laudatis*] POPMA. Fortaſſe *promundum quam.* PONTED. Adſcripſeram ad h.l. *promendaeque inde.* Sed video non diſſimilia Scaligero et Vrſino in mentem veniſſe.

16, 37 INFRIANDVM PAVLLO PLVS) Sic in omnibus Mſſ. inuenio, antea *infricandum*, niſi fallor mendoſe, quod etiam ex iis verbis, quae M. Varro addit, cognoſci poteſt. Nedum enim illas fricari vtile eſſe cenſeat, manu tangi non vult: cuius rei ratio aperta eſt. Columella et Plinius totam hanc rem et ipſi diligenter tradiderunt. VICTOR. VV. CC. partim habent *infriandum*, partim *infriando*: deinde legendum ex VV. CC. *concutiendum leuiter ipſo vaſe, vt manu non tangas.* VRSIN.

16, 37 LEVITER, VT MANV NON TANGAS) Creſcentius in hoc loco mendoſa omnia tranſcripſit, quorum tamen commemoratio non inutilis videtur: *Et excutiendum leuiter vas, et apes manu non tangas, et ponendum in ſole.* Ex his nonnulla deſumi poſſunt ad vulgata emendanda ad hanc ſententiam: *Deinde concutiendum leuiter ipſas vaſe* (Ienſon legerat *ipſo vaſe*) *vt manu non tangas, et ponendum in ſole.* Nam *ponendae* ſiue *ponendo*, vt in Vaticanis codicibus, verbum vitioſum videtur in hoc loco, in quo toties eadem ſyntaxi vſus eſt Varro: *Colligendum eas, reponendum in tecto loco, concutiendum leuiter* etc. PONTED. Iuuat adſcribere, quomodo Creſcentius h. l. retulerit 9, 99 *Colligendum eas in vas aliquod, et reponendum in tecto tepido, et bono cinere tepido, magis tamen calido quam frigido, eiiciendum ſuper eas, et excutiendum leuiter vas, vt eas manu non tangas, et ponendum in ſole, quo reuiuiſcant iuxta ſuos alueos, vt ad domicilia redeant.* Vbi vides quaedam diſcrepare et hic a lectione viri clariſſimi.

17 De piſcinis Col. 8, 16 et 17 quae hic conferenda ſunt.

17, 1 REDIT AD NOS PAVO) Qui diſceſſerat ſupra 3, 5 extr.

17, 1 SORTITIO FIT TRIBVVM) Cic. Philipp. lib. 2. *Ecce Dolabellae comitiorum dies: ſortitio praerogatiuae: quieſcit. renuntiatur: tacet. prima claſſis vocatur: renuntiatur. deinde vt aſſolet ſuffragatum. Secunda claſſis vocatur.* Sed multo ante M. Varro et Q. Axius ſuffragium tulerunt, vt cap. 2 et dum diriberent tabulas et ſuffragia, deprehenſus fuit cuſtos vnius candidati coniiciens teſſerulas in loculos, et c. 5 quae multo poſt ſortitionem praerogatiuae fiebant. Itaque diligentius hic locus conſiderandus, et *latis tabulis* quid ſit apud Varronem, quaerendum. VRSIN. Scilicet Ciceronis locus ab Vrſino laudatus de ea ſortitione agit, qua de ordine tribuum in ſententiis ferendis decidit. De alia hic locus Varronis, et Ciceronis alter pro Plancio c. 22 *Neque enim vnquam maiores noſtri ſortitionem conſtituiſſent aediliciam, niſi viderent accidere poſſe, vt Competitores pares ſuffragiis eſſent.* Nimirum ſi plures

que tribus fecerint [b] aedilem. Appius confeſtim ſurgit, vt ibidem candidato ſuo
gratularetur, ac diſcederet [c] in hortos [d]. MERVLA, Tertium actum de paſtionibus
villaticis poſtea, inquit, tibi reddam Axi. Conſurgentibus illis, AXIVS mihi, reſpe-
ctantibus nobis, quod et [e] candidatum noſtrum venturum ſciebamus, non laboro [f],
inquit, hoc loco diſceſſiſſe Merulam. reliqua enim fere mihi ſunt nota. Quod cum [g] 2
piſcinarum genera ſint [h] duo, dulcium, et ſalſarum: alterum apud plebem, et [non]
ſine fructu, vbi lymphae aquam piſcinis noſtris villaticis miniſtrant, illae autem ma-
ritimae piſcinae nobilium quibus Neptunus, vt aquam [i], ſic et piſces miniſtrat,
magis ad oculos pertinent, quam ad veſicam, et potius marſupium [k] domini [l] ex-
inaniunt, quam implent [m]. Primum enim aedificantur magno, ſecundo implentur
magno, tertio aluntur magno. Hirrius [n] circum piſcinas ſuas, ex aedificiis duodena 3
millia ſextertia [o] capiebat. eam omnem mercedem eſcis [p], quas dabat piſcibus, con-
ſumebat. Non mirum. vno tempore enim memini hunc Caeſari duo [q] millia mu-
raenarum mutua dediſſe in pondus, et propter piſcium multitudinem quadragies
ſextertio villam veniſſe. Quare [r] noſtra piſcina ac mediterranea plebeia recte dici-
tur

b) *fecerunt I. B. R.* c) *deſcenderet a. V.* d) *hortulos I. B. R.* e) *et* deeſt *I. B. R.* f) *labores a. V.* g) *enim I. B. R.* h) *ſunt I. B. R.* i) *aquam et piſcibus min. I. B. R.* k) *maſſippium P.* l) *Domini* omitt. *I. B. R.* m) *replent a. V.* n) *Hirius I. B. R. C. Hirr. I. I-G.* o) *ſextertia a. V. ſeſtaria P. 1. ſeſteraria P. 2.* p) *aeſcis I. B. R.* q) *ſex a. V.* r) *Quae I. B. R.*

plures competitorum parem tribuum punctorumque numerum tuliſſent, cum non niſi duo crearentur) ſortitione, quod reliquum erat, peragebatur, vt conſtaret, quinam eorum aedilitatem haberet. Haec ſortitio fit *latis tabulis*, vt illa altera *ante latas tabulas*; quamquam non ante diribitas. ad illam enim priorem pertinet alter quoque locus Cic. pro C. Cornelio, de iure vetandi et ſitella. Conf. quae diximus ad V. 3, 5, 18.

17, 1 A PRAECONE RENVNCIARI) Vetus lectio vitioſa eſt, et aut ſine cauſa a communi diſcrepat, aut ſi quid in ſe boni habet, ita maculis coopertum habet, vt a me illud erui non potuerit. Eam tamen hic adponam: *a praecone recinii.* VICTOR. Lego ex veteri ſcriptura *recini.* Nam *canere* etiam verbum praeconis: ſic cornicen dicitur *canere collegium regis* in anquiſitione M. Sergii M. F. apud eundem Varronem lib. V de L. L. SCALIG. Extrema in optimo exemplari ſcribuntur *recinii*, nempe *recini*, ſed cum duobus *ii*, vt longe vocales a veteribus vſurpabantur, ceu *mariinus* in antiquis monumentis. PONTED.

17, 1 ET CANDIDATVM) Videtur legendum *ea candidatum.* VRSIN.

17, 2 QVOD CVM PISC.) Videtur legendum: *Quod — lymphae eae aquam — miniſtrant: alterum apud nobiles: maritimae piſcinae quibus — veſicam:* id eſt, plus ad delectationem, quam ad potum. Varro in octogeſi περὶ νομισμάτων, apud Nonium in *bulga: Quo nobilius eſt Philippeum, quod accepimus, quam quod bibimus, cum alterum addamus in bulgam, alterum in veſicam.* Plaut. [Perſ. 1, 1, 10.] *Nolo in veſicam, quod eat; in ventrem volo.* VRSIN. Varro opponit piſcinas vulgares et plebeias nobilium maritimis: illae *non ſine fructu*; (ita enim legendum contendo) hae ad oculos magis pertinent, quam *ad veſicam*, h. e. vt ipſe interpretatur *ad crumenam*. Neſcio, an quis praeterea veterum *veſicam* pro crumena dixerit: at illud video, Vrſini interpretationem dilutam admodum eſſe, ſaliſque expertem. Et vix eſt, vt dubitemus, non minus apud veteres, quam hodie, veſicas et ſcrota animalium pro crumenis adhibita. Quod negationem inſerendam iudicaui, nihil videor praeter apertam Varronis ſententiam deſignaſſe. Quid enim? plebem putabimus piſcinas in villis inſtituiſſe *ſine fructu?* et quo modo opponit eas Varro ſumtuoſis illis nobilium? de quarum furoribus plura collegit ad Tib. 2, 6, 27 elegantiſſimus Broukhuſius.

17, 3 DVODENA MILLIA SESTERTIA) Videtur legendum *ſeſtertium:* et ita p. p. *quadragies ſeſtertium.* deinde legendum *mercedem in eſcis.* VRSIN. Vid. ad V. 2, 1, 4 ex Gron. de P. V. 1, 4 p. 22.

17, 3 DVO MILLIA) Legunt alii *ſex millia*, ex Macrob. Saturn. 2, 11 et recte, vt iudicat Hard. ad Plin. 9, 55 qui c; ipſe habet *ſex millia*, SCHOETTG.

17, 3 QVARE NOSTRA) Multa hic abundant ab expoſitoribus adiecta. Itaque totus locus ſic legendus, *Quare noſtra piſcina dulcis et mediterranea, plebeia recte dicitur (quis enim noſtrum non vna contentus eſt?) Quis contra, maritimas non ſingulas ex piſcinis pluribus coniunctas habet?* VRSIN.

 17, 4 PLV-

tur dulcis, et illa amara. Quis enim noſtrum non vna contentus eſt hac piſcina?
4 quis contra maritimas non ex piſcinis ſingulis plures coniunctas habet? Pluris [s].
nam vt Pauſias, et caeteri pictores eiusdem generis, loculatas magnas habent arculas [t], vbi diſcolores [u] ſint cerae [x], ſic hi loculatas habent piſcinas, vbi diſpares diſcluſos habeant [y] piſces, quos, proinde [z] vt ſacri ſint, ac ſanctiores quam illi in Lydia, quos ſacrificanti [a] tibi, Varro, ad tibicinem [b] Graecum gregatim veniſſe [c] dicebas

s) *habet pluris? Nam I. B. R. habet? Nam vt I. I-G.* t) *areolas I. B. R.* u) *diuerſi colores I. I-G.* x) *cetera ſic hic P. certas I. B. R. Ba. A. Gr. G. diſcreti I. I. Heru.* y) *habent I. B. R.* z) *perinde a. V.* a) *ſacrificant. Ibi Va. I. B. R.* b) *tubicinam I. B. R.* c) Hactenus cum vetuſtiſſimo codice emendaui, nam reliquum in illo deeſt. Haec Politianus in margine.

17, 4 PLVRIS. NAM) Ienſoniani libri, et codices Caeſenas ac Venetus melius: *habet pluris? nam vt Pauſias.* PONTED. Ipſum puto Varronem repetiiſſe vocem *plures* vel *pluris.* Poterat adiicere verbum *inquam*, et res dubitationem non habuiſſet.

17, 4 LOCVLATAS MAGNAS) *Magnas* videtur abundare. Deinde legendum ex V. C. *Vbi diſcolores ſint cerae. Diſcolores* autem ceras dixit, diuerſis coloribus mixtas. Aſconius in locum illum primae Verr. *Vt diſcoloribus ſignis. ſigna,* inquit, *alii ceratas diuerſo colore tabulas: alii a iudicibus appoſitas tabulis ceras diuerſi coloris aiunt, vt hoc ſignum eſſet ad voluntatem rei.* et in diuinat. *Q. Hortenſius hunc metum adiunxit ad gratiam, vt diſcoloribus ceris inſignitas iudices tabellas acciperent: vt timeret vnusquisque eorum, ne fidem pactionis non ſeruare videretur, ſi non in tabula, quam vnicuique datam meminiſſet Hortenſius, ex nota cerae ſcilicet diſcoloris abſolutum Varronem,* [an *Verrem?*] *reperiret etc.* Varro autem intelligit eos pictores, qui encauſto vtebantur. Plin. 35, 11. *Ceris pingere ac picturam inurere, quis primus excogitauerit, non conſtat. quidam Ariſtidis inuentum putant.* et p. p. *Lyſippus quoque Aeginae picturae ſuae inſcripſit* ἐνέκαυσεν, *quod profecto non feciſſet, niſi encauſtica inuenta. Pamphilus quoque Apellis praeceptor non pinxiſſe tantum encauſtica, ſed etiam docuiſſe traditur Pauſiam Sicyonium primum in hoc genere nobilem etc.* Idem Plinius ibidem tradit, pingi ſolitum olim diſcoloribus ceris. *Encauſto,* inquit, *pingendi duo fuiſſe antiquitus genera conſtat, cera, et in ebore ceſtro, id eſt viriculo,* (vel vt eſt in V. C. *vſto, id eſt peniculo*) *donec claſſes pingi coepere. Hoc tertium acceſſit, reſolutis igni ceris, penicillo vtendi.* et eod. lib. cap. 7 *Cerae tinguntur iisdem his coloribus ad eas picturas, quae inuruntur.* Apuleius apol. 1 *Enimuero quod luto fictum, vel aere fuſum, vel lapide inciſum, vel cera inuſtum, vel pigmento illitum etc.* VRSIN.

17, 4 VBI DISCOLORES SINT CERAE) Antea in excuſis, *Vbi diuerſi colores ſint diſcreti:* Ita emendaui ex priſcis exemplaribus, modica mihi libertate permiſſa; in illis enim: *vbi diſcolores ſunt caetera.* Si cui iudicium meum diſplicebit, poterit is ex antiquis veſtigiis veriorem lectionem indagare. VICTOR. Adde, quae praeter ea, quae a F. Vrſino dicta ſunt, notauit Salmaſius ad Solinum c. 20. p. 164. SCHOETTG.

17, 4 QVOS PROINDE) Totus hic locus ita interpungendus: *Quos, proinde vt ſacri ſint, quam illi in Lydia, quos ſacrificanti tibi, Varro, ad tibicinam Graecam gregatim veniſſe dicebas ad extremum littus, atque aram, quod eos capere auderet nemo, quum eodem tempore inſulas Ludianorum ibi choreuſas vidiſſes, ſic hos piſces nemo cocus in ius vocare audeto.* SCALIG. Obſecutus ſum viro magno certe in interpunctione inſtituenda. Caetera integra lectori ſeruaui. Verba, *hos piſces* ἐναργείας cauſa repetiit Varro; alioquin ſatis indicauerat relatiuum *quos.*

17, 4 QVAM ILLI IN LYDIA) Id eſt, tam ſacri ſint, quam illi, qui ſunt in Lydia. Catullus: *Secunda praeda Pontica: inde tertia Ibera, quam ſit amnis aurifer Tagus*; hoc eſt tam praetioſa, quam ſit ipſe Tagus, qui aurum vehit. Nam hodie ineptiſſime, *quam ſcit amnis*, quanquam, vtcunque excuſari poteſt. Sed nos alibi docebimus, quare ita legendum ſit: vt ne taceam, quod ex Mſ. lectione ita emendauimus. SCALIG. Reſpicit Scaliger ad epigr. 27 de Mamurra ad Caeſarem. Sed ſibi ipſe non conſtat in caſtigationibus ad h. l. p. 26, et tuetur vulgatam lectionem, *quam ſcit amnis aurifer Tagi.* V. Iſ. Voſſius p. 73.

17, 4 AD TIBICINEM GRAECVM) Optimus ac vetuſtiſſimus codex, *Tubicinem Graecum*, quae poſtrema verba in eo ſunt, reliquum enim libri defecit. Hinc autem integritas eius codicis intelligi poteſt, quod extremum hunc librum multae ac magnae maculae ſtatim occuparunt: quae antea ſuperſtite illo non tam licenter vagabantur, aut, ſi improbius ſe extuliſſent, poterant coerceri. Ipſe nunc eo praeſidio deſtitutus, quid faciam non habeo. quamuis enim plures manu ſcriptos libros conſulere poſſim, certum tamen ducem, quo confidam, non habeo. ille autem ſaepe mihi in malis rebus ſubuenire ſolebat. Sed maius etiam damnum fecimus, quod antiquus

dicebas ad extremum litus, atque aram, quod eos capere auderet nemo, cum eodem tempore inſulas Ludinorum [d] ibi choreuſas [e] vidiſſes; ſic hos piſces nemo cocus in ius vocare audet. Q. [f] Hortenſius familiaris noſter cum piſcinas haberet magna 5
pecunia aedificatas ad [g] Baulos, ita ſaepe cum eo ad villam fui, vt illum ſciam ſemper in coenam piſces Puteolos mittere emtum ſolitum. Neque ſatis erat eum non 6
paſci piſcinis, niſi eos ipſe paſceret vltro; ac maiorem curam ſibi haberet, ne [h] eius eſuri-

d) *ludonorum P. 2.* e) *ireuſas P. 2. corruſas I. B. R. corroſas* rell. *coreuſas Ryck.* f) *Hort. Quintus I. B. R.* g) *ac loculos I. B. R.* h) *prius es. I. B. R.*

antiquus rei ruſticae ſcriptor, ſi hic liber temporis iniurias ſubterfugere potuiſſet, vna cum eo conſeruatus eſſet: et alium, quem tamen habemus, emendatiorem, vt puto, haberemus. Sed his nunc relictis, locos nonnullos vitioſos in vltimo hoc margine libri videamus. VICTOR. Repone ex VV. CC. *tibicinam graecam.* SCALIG.

17, 4 INSVLAS LVDINORVM IBI CORROSAS) Manu ſcripti nonnulli habent, *Ludanorum.* alii, *Ludoanorum.* Vltima horum etiam vox in diuerſis libris varie ſcripta. *Concuſſas* enim quidem habent, quidam *Circuſſas*, alii *Coruſſas.* Nihil mendoſius aut negligentius ſcriptum extrema hac parte dici poteſt. Fortaſſe legendum *Inſulas ludiorum.* De ſacris autem quibusdam piſcibus egit Aelianus, *περὶ ἰδιότητος τῶν ζώων*, lib. XII, primo capite, cuius titulus eſt, *περὶ τῶν ἱερῶν ἰχθύων τῶν παρὰ Μυρεῦσι.* Trigeſimo etiam primo capite eiusdem libri inquit, *χειροήθεις δὲ ἰχθῦς, καὶ ὑπακούοντες τῇ κλήσει, καὶ τροφὰς ἀσμένως δεχόμενοι, πολλαχόθι καὶ εἰσὶ καὶ τρέφονται, etc.* VICTOR. Scribe: *Inſulas Lydorum ibi concuſſas vidiſſes.* Nam in Lydia inſulae concutiuntur, et ventis contisque huc et illuc pelluntur. Plin. 2, 95 *In Lydia, quae vocantur Calaminae, non ventis ſolum, ſed etiam contis, quo libeat, impulſae, multorum ciuium Mithridatico bello ſalus.* Dicere tamen videtur Varro eas inſulas ad tibiae cantum et hominum tripudium ſolitas eſſe ſaltare et concuti. Quod Plinius de *ſaltuaribus inſulis* his verbis eodem capite ſcribit: *Sunt et in Nymphaeo paruae ſaltuares dictae, quoniam ſymphoniae cantu ad ictus modulantium pedum mouentur.* Sed in Sotionis Eclogis *calamina* et *ſaltuaris* eadem eſt: prope autem eam erat Nympharum templum, cui erat dicata, quod Plinius Nymphaeum vocat. Sic enim in eis ſcribitur: Ἐν Λυδίᾳ ἐστὶ λίμνη καλαμίνη καλουμένη, ἱερὰ δὲ οὖσα Νυμφῶν, ἣ φέρει καλάμων πλῆθος, καὶ μέσον αὐτῶν ἕνα, ὃν βασιλέα προσαγορεύουσιν οἱ ἐπιχώριοι. θυσίας δὲ καὶ ἑορτὰς ἐπιτελοῦντες, ἐνιαυσίοις ἐξιλάσκονται, τούτων δὲ ἐπιτελουμένων, ἐπειδὰν ἐπὶ τῆς ᾐόνος κτύπος συμφωνίας γένηται, πάντες οἱ κάλαμοι χορεύουσι, καὶ ὁ βασιλεὺς σὺν αὐτοῖς χορεύων παραγίνεται ἐπὶ τὴν ᾐόνα. TVRN. 4, 6. Lege ex veſtigiis veterum codicum: *Ludianorum.* Ludiani, vt Atiani, Adriani. SCALIG.

17, 4 CORROSAS) Veteres libri: pars *Circuſas* pars *Coruſas.* Vtraque retinet veſtigia verae lectionis, nam *Choreuſas* legendum ſine vlla dubitatione: hoc eſt, *χορευούσας.* In Lydia *νήσους χορευούσας* vocat, quas alii *χορήτιδας*, Plinius ſaltuares vocat lib. II, cum ſcribit, *Sunt et in Nymphaeo paruae, ſaltuares dictae. quoniam in ſymphoniae cantu ad ictus modulantum pedum mouentur.* Hunc locum habebat in animo Martianus Capella; vt L. IX. p. 314. cum ſcriberet, *In Lydia Nympharum inſulas dicunt, quas etiam recentior aſſerentium Varro ſe vidiſſe teſtatur, quae in medium ſtagnum a continenti procedentes cantu tibiarum primo in circulum motae de hinc ad litora reuertantur.* Doctiſſimus Turnebus legendum putat *Concuſſas.* ſed (quod pace omnium illius viri ſtudioſorum dicam) fallitur. neque quisdam hic maximi viri nomini et exiſtimationi decedere putet, ſi quando non ei per omnia aſſentimur. Nam et ſi viueret, ingenue haec mutaret, neque vltra contenderet, certo ſcio. Fuit enim, cum aliquando ego, qui vix tum ex ephebis exieram, de huiusmodi politioribus literis, vt fit, cum illo diſputarem, et cum in quibusdam ego illi non aſſentirer, ipſe vltro mutarit ſententiam, neque grauatus ſit etiam ſcriptis ſuis haec teſtari. Quare nemo putet, me niſi omnia magna et honorifica de tanto viro et ſentire et loqui. SCALIG. Fortaſſe legendum *Ludii ad modum ibi choreuſas*, id eſt, in numerum exſultantes ad modum ludii ſaltatoris ſiue hiſtrionis, de quo Ouidius: *Ludius aequatam ter pede pulſat humum.* POPMA.

17, 5 Q. HORTENSIVS) Vid. Plin. 9, 55.

17, 5 AEDIFICATAS AD BAVLOS) In V. C. eſt, *aedificatas, ac loculos*, quae ſcriptura non omnino reiicienda eſt. Nam ſupra dixit: *Loculatas hos habere piſcinas.* magis tamen placet *ad Baulos.* VRSIN.

17, 6 NEQVE SATIS ERAT) *Neque ſatis erat eum non paſci, niſi ipſe paſceret vltro.* Ita videtur legendum: Nam voces *piſcinis* et *eos* gloſſae ſunt. IDEM.

17, 6 MAIOREM CVRAM) Videtur legendum

eſurirent mulli [i], quam ego habeo, ne mei in Roſea eſuriant aſini. et [k] quidem vtraque re, et cibo, et potione, cum non paullo ſumptuoſius, quam ego his [l] miniſtraret [m] victum. Ego [n] enim vno ſeruulo, ordeo non multo, aqua domeſtica, meos multinumos alo aſinos: Hortenſius primum qui miniſtrarent [o] piſcatores habebat complures, et ii [p] piſciculos minutos aggerebant [q] frequenter, vt a maioribus ab-
7 ſumerentur. Praeterea ſalſamenta [r] in eas piſcinas emtitia [s] coniiciebat, cum mare turbaret [t], vti [u] per tempeſtatem ſuis piſcibus e macello cetariorum, vti e mari, obſonium praeberet, cum [x] neque euerriculo [y] illi in litus educere poſſent viuam ſaginam [z], plebeiae coenae [a] piſces. Celerius voluntate Hortenſii ex equili educe-
8 res rhedarias [b], vt tibi haberes, mulas [c], quam e piſcina barbatum mullum. At [d], inquit *ille*, non minor cura eius erat de aegrotis piſcibus, quam de minus valentibus ſeruis. itaque minus laborabat, ne ſeruus aeger, quam aquam frigidam biberent [e] ſui piſces. Etenim hac incuria laborare aiebat M. Lucullum, et piſcinas eius deſpiciebat, quod aeſtiuaria idonea non haberet, ac [in] [f] reſidem aquam, et [g] locis
9 peſtilentibus habitarent piſces eius. Contra ad Neapolim L. Lucullus poſteaquam perfodiſſet montem, ac maritima [h] flumina immiſiſſet in piſcinas, quae reciprocae [i] fluerent [k], ipſe Neptuno non cederet de piſcatu. factum [l] eſſe enim, vt amatos piſces

i) *aſini I. B. R.* k) *Ecquid vtr. et I. B. R.* l) *his* deeſt *I. B. R. Po. 2.* m) *miniſtret a. V.* n) *Ego cum honore vno I. B. R.* o) *miniſtrarent I. B. R.* p) *ii* deeſt *I. B. R. comp. qui I. I-G.* q) *aggerebat I. B. R.* r) *ſalſamentorum I. B. R.* s) *emptum I. B. R.* t) *turbaret P. 2. et Mſ. Arond.* apud Waſſium ad Sall. Catil. c. 56. p. 177. *turbaretur* editi. u) *Ac per temp. macellum, piſcinam vt mare obſon. I. B. R.* x) *cum* omitt. *I. B. R.* y) *illi* omitt. *I. B. R.* z) *ſabinae I. B. R.* a) *laenae P. 2.* b) *rhedarios a. V.* c) *mulos a. V.* d) *Atque P. 2.* e) *bibere vellet P. 2.* f) *in* omitt. *I. B. R.* g) *in I. B. R.* h) *maritimum flumen I. B. R.* i) *reciproci P. 2.* k) *fuere I. B. R. flueret P. 2.* l) *eſſe factum, vt amicos P. 2. eſſe cauſam, vt antiquos I. B. R.* Forte leg. *factum eſt.*

dum *maiori curae.* Nam 1, 1 dixit, *vt id mihi curae habeam, rogas.* IDEM.

17, 6 ET CIBO ET POTIONE) Haec verba ſunt adiecta ad illa, *vtraque re.* Deinde in V. C. eſt: *qui a maioribus.* Item: *ſalſamentum — emptitium.* IDEM.

17, 7 TVRBARET) In Mſſ. fere *turbaret.* Nihil tamen immutaui. Erant et aliae varietates, ſcriptura tamen ita perturbata, vt valde in hac parte laborare me piguerit. VICTOR. *Turbaret,* tametſi veteres libri prae ſe non ferrent, putarem tamen reponendum. Aliter enim qui Latine ſe loqui putat βαρβαρίζει. SCALIG.

17, 7 VTI PER TEMPESTATEM) Ex V. C. ita videtur legendum: *Vti per tempeſtatem macellum piſcinis vt mare obſonium praeberet,* nam reliqua ſunt adiecta. Item abundat vox *piſces*, quae p. p. habetur. Nam ſaginam plebeiae coenae dicit piſciculos minutos. VRSIN.

17, 7 HABERES MVLAS) *Mulas* non *mulos,* in omnibus Mſſ. inueni. Mulas autem ad rhedas iungere veteres conſueuiſſe, oſtendit etiam Vlp. de aedilitio edicto L. *Aediles aiunt, qui iumenta vendunt.* VICTOR. Adde Schefferum de re vehic. 1, 8. qui genere maſculino legit *rhedarios mulos.* SCHOETTG. Sed add. 2, 30 p. 345.

17, 8 AT, INQVIT ILLE) Videtur legendum: *Ac illi non minor cura de aegrotis piſcibus,* reliqua ſunt adiecta; et p. p. in V. C. legitur: *Quod aeſtuaria idonea non haberet, ac reſidem aquam, in locis peſtilentibus habitarent piſces eius.* VRSINVS.

17, 8 AC [IN] RESIDEM AQVAM) Buchnerum ep. P. 2. n. 116 p. 541 offendit hic locus, quod non ſatis conſtructe poſita videntur verba: aut enim quarto caſu efferenda omnia, quae τῷ *in* iunguntur, aut ſexto. Ipſe ſuſpicatur iuncte legendum, *inreſidem* h. e. *non reſidem.* Sed illud aduerſari videtur ſententiae. Faciliorem medicinam ſuppeditant primae editiones, omiſſa τῷ *in.* Optime enim conueniunt grammatica pariter ratione ac naturali, *reſidem aquam habitare,* et *habitare peſtilentibus locis. Reſes aqua* enim peſtilens piſcibus, qui iactari volunt.

17, 9 QVAE RECIPROCE FLVERENT, IPSI NEPTVNO NON CEDERET DE PISCATV) Sic legendus hic locus. Et Plinius eodem modo locutus eſt, cum dixit 35, 10 *Cedebat Amphioni de diſpoſitione, Aſclepiodoto de menſuris.* VRSIN. Ego legendum arbitror, *ipſi Neptuno non cedere,* continuatur enim ſermo Hortenſii.

17, 9 PRO-

ſces ſuos videatur propter aeſtus eduxiſſe [m] in loca frigidiora, vt Appuli ſolent [n] pecuarii [o] facere, quod propter [p] calores in montes Sabinos pecus ducunt. In Baiano autem [q] tanta ardebat cura, vt architecto permiſerit, vt [r] ſuam pecuniam conſumeret, dummodo perduceret ſpecus e piſcinis [s] in mare, obiectaculo [t] quo aeſtus bis quotidie ab exorta [u] luna ad proximam nouam [x] introire, ac redire rurſus in mare poſſet, ac refrigerare piſcinas. Nos [y] haec. At ſtrepitus a dextra, et eccum [z] recta candidatus noſter deſignatus aedilis [a]. Cui nos occurrimus [b], et gratulati [c] in capitolium proſequimur. ille inde [d] eundo ſuam domum, nos noſtram. Opinionis noſtrae ſermonem de paſtione villatica ſummatim hunc [e], quem expoſui, habeto.

m) *duxiſſe I. B. R.* n) *ſolerent I. B. R.* o) *pecuata P. 2.* p) *per colles P. 2. et Ryck.* q) *aut emardis tanta P. 2. aut ardeae etc. I. B. R.* r) *Vel vt P. 2.* s) *piſcina P.* t) *abitudo (c. habitaculo) P. 2.* u) *ortu lunae I. B. R.* x) *nonam I. B. R.* y) *Non B. R.* z) *cum lata ca. I. B. R. et cum cand. P. 2.* a) *in villam* add. *I. B. R.* b) *occidimus Ienſſ.* c) *gratulanti Ienſſ. gradatim P.* d) *enim idem* ſol. *Ienſſ.* e) *haec, quae Pol. 2.*

Contuli ego, Ang. Politianus, Catonis hos ac Varronis rerum ruſticarum libellos cum vetuſtiſſimo codice ex diui Marci Florentina bibliotheca; ſic vt ne ea quidem non aſcriberem, ſi quae deprauatiora viderentur. Hoc enim nobis emendandi nouos codices inſtitutum placuit, ne quid ex noſtro temere adiceremus, neu quid omitteremus, quod in antiquioribus exemplaribus inueniſſemus. Quod ſi hoc priores librarii inſtitutum probaſſent, non tantum profecto negotii laborisque poſteris reliquiſſent. Sicubi ergo noſtrum adhibuimus iudicium, relictis tamen antiquae lectionis veſtigiis aliquibus; ſuum cuique relinquimus. Vale lector, et noſtrum hunc laborem boni conſule. Florentiae in diui Pauli, ipſo bacchanaliorum die MCCCCLXXXII anno, altero ſcilicet noſtrae publicae profeſſionis, cum Ouidianos faſtos, et Ciceronis ad Herennium rhetoricos libros enarrabamus, ac Graecae linguae rudimenta Florentinae iuuentuti dictabamus.

17,9 PROPTER AESTVS) Videtur legendum *per aeſtus*, vt ſupra, *per tempeſtates.* Deinde legendum *qui propter calores in montes Samnios pecus ducunt.* Nam ſupra dixit: *Itaque greges ouium longe abiguntur in Samnium aeſtiuatum.* Poteſt etiam aliquo modo defendi lectio, *Sabinos*, ex loco item ſuperiore, in quo eſt: *Nam mihi greges in Apulia hibernabant, qui in Reatinis montibus aeſtiuabant.* In V. C. eſt *per calores*, vt ſupra *per tempeſtates.* VRSIN.

17,9 IN BAIANO) Mediae vetuſtatis liber, *In Baiano autem ardis tanta.* alii, *In Baiano aut ardis.* Quum igitur Mſſ. tam diuerſi ſint, vereor, ne quod hic mendum lateat. VICTOR. Inuſitatus eſt modus loquendi hac in parte, et coelo Latino inauditus, quo vtitur Varro. Sed non puto Varronianum eſſe, *tanta arſit cura.* Immo, cum veteres codices hic varient, puto reconcinnandum. Lego: *In Baiano autem arſit tantu, vt architecto etc. Tantu vt* pro *tantum vt:* quemadmodum ſupra: *Secunda ea*, et *datu iri*, et talia. Atque hic cum Deo finem faciamus. SCALIG. Locus interpolatus, qui in nonnullis libris antiquis ita legitur: *In Baiana autardis tanta*, vt; ex quibus veſtigiis legi poſſet, *in Baiano haud par, ſed tanta* vt; Non par, inquit, illi piſcinarum cura fuit in Baiano, ſed maior, et quidem tanta vt. Mox infra *eundo ſuam domum*; fortaſſis legendum, *endo ſuam domum*, vt ſit integrum illud Ennii, *Endo ſuam do*, quod obſeruant Grammatici, pro in ſuam domum. Atque hic finem faciam, ſi vnum illud adnotauero, hos libros de re ruſtica, non capitibus diſtinctos aut interruptos fuiſſe, ſed perpetua quadam tractationis ſerie contextos, nexosque. Id autem duabus rationibus vincitur, et quod in veteribus libris capitum nulla diſtinctio; et quod Nonius in dictione Oliuitas, continenter et coniunctim recitat verba e libro primo, quae hactenus capitibus diſtracta fuerunt. POPMA. Salmaſius ad Solinum c. 23 p. 189 ita legit: *In Baiano autem tanta ardes, vt architecto permiſerit, velut ſuam pecuniam conſumeret, dummodo perduceret ſpecus e piſcinis in mare.* Vulgo editur, *in Baiano tanta ardebat cura.* Sed quae a nobis repoſita eſt, innititur veteris ſcripturae auctoritati, quam ab hac lectione haud longe abeſſe eruditiſſimi viri teſtimonio ſcimus. Accius apud Nonium. *Arde foeda lampade*, id eſt, *ardoris plena.* Ipſe male legit *ardefoeta*, vnica voce. Sic *loca foeta furentibus auſtris* apud Poetam. *Ardes*, vt *tabes, labes* et ſimilia. Haec Salmaſius. SCHOETTG.

17, 9 VT SVAM) Mſſ. omnes, quos vidi, *vel vt ſuam.* Plura etiam erant in iiſdem libris a communi lectione diſcrepantia: ſed adeo maculoſa, vt magis potuerint impedimento quam auxilio eſſe, ad locos, ſi qui vitioſi ſunt, purgandos. quare finem hic faciam. VICTOR. V. C. *velut ſuam*, forte legendum *vt vel ſuam*, p. p. in V. C. eſt *obiecta oculo*, pro *obiectaculo.* VRSIN. Vetus et communis lectio, *vel vt ſuam*, poſito *vel*

pro *etiam*, vt Terentius *Vel hoc quis non credat?* Et Virgilius, *Vel Priamo miſeranda manus.* PONTED.

17, 9 AB EXORTA — NOVAM) Viderint phyſici, quomodo iſta Varronis componant cum receptis de aeſtu maris ſententiis. Videtur enim ſane fluxum et refluxum tribuere mari circa Baias, ac praeterea nullum exiſtimare tempore lunae ſilentis ſeu interlunii, quod vtrumque falſum, ſi vera dicunt hodie phyſici.

17, 10 EVNDO SVAM) V. C. *endo ſum. Endo* autem poſitum eſt ἀρχαϊκῶς pro *in*, vt in XII tabb. *endo manum iacito*; pro manum iniicito; et apud Feſtum, *endo procinctu*, pro in procinctu. item *endoitium* pro initium, et *entodercisſus dies*, pro interciſus, in Faſtis: praeterea Diomedes lib. 2 docet, *endo ſuam do* dictum eſſe pro in ſuam domum. VRSINVS.

17, 10 QVEM EXPOSVI HABETO) In V. C. additur, *o Q. Pinni*, et recte. Nam ad Q. Pinnium ſcripſit Varro tertium hunc librum rerum ruſticarum. IDEM.

L. IVNII

L. IVNII MODERATI COLVMELLAE

DE

R E R V S T I C A

LIBRI XII

E T

LIBER DE ARBORIBVS etc

CAPITA
REI RVSTICAE
EX RHEGINENSI EDITIONE
ANNI CIↃ CCCC LXXXII
L. I. M. COLVMELLAE

I LIBRI.

1 Praecepta quae ſequantur qui ruſticari velint.
2 Qualiter diſpoſitus fundus maxime probetur.
3 Quae praecipue inſpiciendo agro, antequam ematur, notanda ſint.
4 De ſalubritate regionum.
5 De aqua.
6 De poſitione villae.
7 De officiis patrisfamilias.
8 De pecore et pecorum magiſtris.
9 Qualis corporaturae mancipia cuique operi contribuenda ſint.

II. LIBRI.

1 Terram nec ſeneſcere nec fatigari ſi ſtercoretur.
2 Quot ſint genera terreni. *)
3 Quae cura adhibenda ſit bubus ab opere disiunctis. *a*)
4 Quo anni tempore campi arandi ſint, et quomodo. *b*)
5 Exilis terra quomodo ſtercoretur. *c*)
6 De generibus ſeminum
7 De generibus leguminum. *d*)
8 Quod ſeminandi tempus ſit. *e*)
9 Quot ſeminum modios iugerum poſtulet, et medicinae ſeminum. *f*)
10 Quod ſolum cuique legumini conueniat. *g*)
11 De genere pabulorum, et de Medica, vicia, farragine, auena, foenograeco, eruo, et cicera. *h*)
12 Quemadmodum et quot operis vnumquodque frumentum ac legumen colatur.
13 Pro modo cuiusque agri quot operae deſignentur.
14 Quae legumina aruis noceant, quaeque proſint.
15 De generibus ſtercoris.
16 Quibus temporibus agri ſtercorandi ſint.
17 Quemadmodum ex aruo prata fiant.
18 Quemadmodum facta prata colantur.
19 Quemadmodum ſucciſum foenum tractari et condi debeat.
20 De area conſtituenda.
21 De meſſe facienda, et de tritura.
22 Quae per ferias liceat agricolae, et quae non liceat facere.

III. LIBRI. *i*)

In recentioribus editionibus liber de arboribus ſeorſum poſt XII ponitur.

1 De vitiario faciendo.
2 Qualia ſemina et quando legas.
3 Quemadmodum ſemina eligas, et de habitu terrae. *k*)
4 De generibus vinearum.

*) Vt vno inſigni exemplo conſtaret, quantam ſibi licentiam in lemmatis ſumſerint librarii, notavimus breuiter in quo Lipſienſis index libro vndecimo (olim XII) ſubiectus, ab hoc Bruſchiano et Commeliniano diſcrepet. Libro igitur ſecundo titulus additur, *de ſementibus.* Capiti vero cui iſta adſcribimus, reſpondent haec lemmata: *Quot ſint genera terrae, in quo deinde ſpecies generibus ſubiugantur: quod ſolum maxime probetur. Quemadmodum ſilueſtris locus excolatur, et aruum fiat. Quemadmodum pinguis et frumentarius ager denoſcatur. Quae ſequenda quaeque vitanda in proſcindendo ſolum.*

a) *Quemadmodum ab opere disiuncti boues curari debeant.* b) *Quibus temporibus quidque genus proſcindendum et iterandum ſit.* c) *Quemadmodum frumentarium agrum ſtercorandum ſit.* d) *De temporibus ſationum, quantum cuique in iugerum adiiciendum.* e) *Quemadmodum emendetur ſalſa et vliginoſa terra.* f) *Quemadmodum ad ſementem frumenta ſint eligenda.* g) *Quemadmodum iacta ſementi frumenta colenda ſunt.* h) *De ſartione, de runcatione. quod ſolum cuique legumini conueniat.* i) Φυτικὸς, *ſurcularis.* k) *De malleolis. De vineis conſtituendis.*

5 Quemadmodum vites coli debeant.
6 De reſecanda vinea vetere et propaganda.
7 De propagatione.
8 De inſitionibus fructuoſis quae vites foecundas faciunt. *l*)
9 Vt vua complura genera acinorum habeat.
10 Vindemiam quomodo putes.
11 De pampinatione.
12 De foſſura.
13 Ne rubigo vineam vexet.
14 Ne formica vitem aſcendat. *m*)
15 Ne ſorices aut volucra vitem laedat. *n*)
16 De arbuſtis.
17 De oliuetis.
18 De pomario conſtituendo.
19 De ſcrobibus faciendis.
20 Quomodo ſemina legas.
21 Quando ficus ſerenda ſit.
22 De nuce ſerenda. *o*)
23 De malo Punica ſerenda.
24 De piro.
25 De malis ſerendis.
26 De inſitione arborum.
27 Quod omnium generum ſurculi omnibus arboribus inſeri poſſint.
28 De cytiſo.
29 De ſalice, geneſta, et arundine.
30 De viola et roſa.

(III) IV. LIBRI. *p*)

1 Quod genus vitis conueniat cuique ſolo et ſtatui caeli.
2 Quae vites ſuburbanis regionibus ad eſcam conſerendae ſint. *q*)
3 Nihil magis ruſticis conuenire quam vitem colere. *r*)
4 Quae obſeruare debeat qui vineas inſtituit.
5 Quali ſolo et quomodo vitiarium faciundum ſit.
6 Qualis et ex quibus partibus vitis maleolus legendus ſit.
7 Quomodo foecunditatem vitis explores.
8 Quae ſpectanda ſit qualitas in eo ſolo quod vineis deſtinaueris.
9 Quomodo Aminaeas feraces facias.
10 Ex qua vitis parte ſemina eligenda ſint. *s*)
11 Quae ſpectandae qualitates in eo ſolo quod vineae deſtinaueris.
12 Quae Iulius Graecinus tradiderit de terra vineali. *s*)
13 Quomodo terra paſtinetur.
14 Quot modis vitis ponatur aut in prouinciis aut in Italia.
15 Meliorem eſſe poſitionem paſtinato ſolo quam nouali. *t*)
16 Quae menſura paſtinandi ſoli abunde ſit vineis.
17 Quemadmodum et quo tempore vitis ſerenda ſit.
18 Quae obſeruare debeat qui vitem ponit. *u*)
19 Quam longus eſſe debeat maleolus.
20 Quot genera vitium ponenda ſint.
21 Vtrum diſtinctis generibus vitium horti conſerendi ſint.

(IV) V. LIBRI. *x*)

1 Contra opinionem Attici et Celſi, non eſſe ſatis altos ſcrobes bipedaneos vineaticis ſeminibus.
2 Non oportere viuiradicis duos palos veſtire, ſed ſingula ſemina ſingulis adminiculis eſſe contribuenda.
3 Nouam conſitionem *y*) vineae, niſi magna et aſſidua cultura adiuuetur, celeriter interire.
4 Proſterni vitem in ſcrobem et recuruatam vſque ab imo ſolo rectam calamo applicari oportere.
5 A conſitione omnibus menſibus fodiendum *z*), et curandum ne herbae naſcantur, et viuiradices ad vnam materiam redigendas.
6 *a*) Pampinationem maleolis adhibendam.

7 Tem-

l) *De inſitione. Infructuoſas vites facere foecundas.* m) omitt. n) *Ne ſorices vuas comedant.* o) *De caeteris pomis. De ſeminario faciendo. Oliuam fico inſerere. De inſitione. De cytiſo. De ſalice et geniſta. De harundine, de viola, de roſa.* p) *Surcularis prior.* q) *Quae vites diffuſionis cauſa deponendae, Nomina et qualitates minus aut magis generoſarum vitium.* r) *Diſputationem, quae* (f. *qua*) *colligitur, nihil m. r. expedire, quam v. c. Quantum debet agricola ex diſpoſito malleolo recidere. Quantum in ſingula iugera facere vini. Quot iugera debeat vnus vinitor colere. Quomodo Aminaeas* etc. s) omitt. t) add. *fictis ſcrobibus aut ſulcis.* u) *conſerit. Contra Iulii Attici poſitionem, quae contortum malleolum ponit.* x) *Surcularis ſecundus.* y) *conſtitutionem.* z) *diligenter fodiendum eſſe. Non eſſe committendum vt in nouella vinea herbae naſcantur, ita pampinandas viuiradices, vt ad vnam materiam redigantur.* a) *Eandem* add.

7 Tempeſtiuam eſſe pampinationem qua *b*) palmites digito deiiciuntur.
8 Non oportere per aeſtatem *c*) pampinos abnodare.
9 Per auctumnum ablaqueandam eſſe *d*) vineam.
10 Quemadmodum ablaqueata vinea putetur.
11 Quod ſit optimum tempus putandi.
12 Quomodo maleolus reſecandus ſit.
13 Quemadmodum pedanda ſit vinea, et de canterio. *e*)
14 Quomodo vitis alliganda ſit.
15 Maleolis *f*) iugum imponendum, et quam alte canterius alleuandus ſit.
16 Quemadmodum nouella vinea frequentanda, et propagines faciendae ſint.
17 Quo tempore viuiradix transferenda ſit.
18 Quomodo ex arundinibus iugum faciendum.
19 Quomodo in hortulos vineae diuidendae ſint. *g*)
20 De poſitione iugi, et quatenus a terra leuandum. *g*)
21 Nouella vinea quomodo putanda ſit. *g*)
22 Quemadmodum veteranae vineae reſtituantur.
23 Quemadmodum eaedem putentur.
24 Quae bonus vinitor in conſtituta *h*) iam vinea vitare aut ſequi debeat.
25 Figura falcis. *i*)
26 De cura adminiculandae iugandaeque vineae. *i*)
27 Quae bonus vinitor in conſtituta iam vinea vitare aut ſequi debeat. *i*)
28 Quomodo pampinari *k*) et quot foſſuris excoli vinea debeat.
29 De inſerendis vitibus, et inſitione tuenda.
30 De ratione pedaminum ac viminum, et de ſalicto. *l*)
31 De geneſta.
32 De arundinetis.
33 De caſtaneis et caſtanetis.

(V) VI. LIBRI. *m*)

1 Quemadmodum datas agrorum formas metiri debeas.
2 Quotena ſemina iugerum in ternos pedes, ac deinde vſque in denos pedes diſpoſita recipiat.
3 De cultura prouincialium vinearum.
4 De vlmariis faciendis.
5 De arbuſto Gallico. *n*)
6 De generibus olearum. *o*)
7 De ſeminariis oliuarum faciendis. *p*)
8 De arboribus pomiferis.
9 De *q*) tribus inſitionum generibus.
10 De cytiſo.

(VI) VII. LIBRI. *r*)

1 De bubus parandis atque emendis, earumque forma.
2 De bubus domandis.
3 De boum cura et cibariis.
4 De vitiis boum et medicinis.
5 Vbi gregibus peſtilentia ingruit, quae remedia adhibenda ſint.
6 Quod remedium adhibeatur boui cruditate laboranti.
7 Quo remedio ſedetur dolor ventris et inteſtinorum pecoris.
8 De vitioſis incrementis linguae.
9 De tuſſi boum.
10 Suppurationis remedia.
11 Claudicanti boui quod remedium adhibeatur.
12 Ad ſcabiem remedia, et ad morſum rabioſi canis vel lupi, nec non et ad coriaginem.
13 Ad exulcerationem pulmonis, et ad tumorem palati.
14 Ad tumorem ceruicis.
15 Ad conuulſos armos, et cornua praefracta.
16 Ad ictus ſerpentis et noxiorum animalium.
17 Remedia ad hauſtam hirudinem.
18 De machina facienda qua clauſa iumenta curentur.

19 De

b) *quae ita tenera eſt, vt digitis palmites facile deiiciantur.* c) *falce* inſ. d) *vti quae primo quinquennio nouellam vineam ante brumam coaequandam. Ablaqueata vinea quemadmodum aeſtiuae radiculae aut putentur. Quemadmodum nouella vinea putetur.* e) omitt. f) *Quemadmodum pampinanda ſit vinea. Quam alte canterius leuandus ſit.* g) omitt. h) *conſtituendo vineam adſequi debeat.* i) omitt. k) Haec in duo lemmata diſtracta. l) *de ſalictis faciendis.* m) *Surcularis tertius.* n) *de ordinando arbuſto quae ſit eius cultura.* o) omitt. p) *faciendis* omitt. *De cultu oliuetorum.* q) *De inſitionibus arborum.* r) Κτηνικος, et haec modo habet lemmata: *De equis. Medicinas eorum. De Mulis. Medicinas eorum.* Accuſatiui hinc inde reliqui videntur veſtigia manus Moderati noſtri ſeruare, qui forte inceperat, *Liber primus continet* etc. Vid. infra ad (X) XI et (XI) XII no. *X*.

19 De tauri forma.
20 De forma vaccae.
21 Quotannis delectus faciendus.
22 De conſeptis et ſtabulis faciendis.
23 Quae aetas idonea ad admiſſuram.
24 Remedia ad lumbricos vitulorum.
25 De caſtrandis vitulis.
26 De equis.
27 De aetate admiſſarii, et quis pullus generetur.
28 De indole et forma equi.
29 De cura et medicina equorum.
30 Ad tuſſim.
31 Ad intertriginem et ſcabiem.
32 Ad muſcas et oculorum dolores.
33 Ad faſtidia ciborum et labem peſtiferam remedia.
34 De equarum rabie.
35 De mulis.
36 Ad temperandam ſaeuitiam admiſſarii in libidinem furentis.
37 De medicinis eorum.

(VII) VIII. LIBRI.

1 De aſello. s)
2 De ouibus emendis tuendisque.
3 De arietibus eligendis.
4 De ouibus tectis.
5 Medicinae pecoris ouili. t)
6 De caprino pecore.
7 De medicina caprarum.
8 Caſei faciendi ratio.
9 De ſuibus et eorum medicinis.
10 De medicina ſuum.
11 De caſtratione ſuum.
12 De canibus.
13 De moribus et medicinis canum.

(VIII) IX. LIBRI. u)

1 De villaticis paſtionibus.
2 De gallinarum generibus, gallis cohortalibus parandis et nutriendis.
3 De gallinariis conſtituendis.
4 De cibariis gallinarum.
5 De ſeruandis et ſupponendis ouis.
6 De ouis.
7 De gallinis farciendis.
8 De palumbis et columbis farciendis, et columbariis conſtituendis.
9 De alendis turturibus.
10 De turdis educandis.
11 De pauonibus educandis.
12 De Numidicarum et ruſticarum gallinarum educatione.
13 De auibus quas Graeci ἀμφιβίους et Latini duplicis vitae appellant.
14 De anſeribus educandis, et anſerario conſtituendo.
15 De anatibus, querquedulis et ſimilibus.
16 De piſcinis et piſcibus alendis.
17 De poſitione piſcinae.

(IX) X. LIBRI. x)

1 De viuariis faciendis, et includendis pecudibus feris.
2 De apibus.
3 Quot genera ſint apum, et quod ex iis optimum.
4 Quales paſtiones y) et qui ſitus paſtionum apium eſſe debeat.
5 De ſedibus apum eligendis.
6 De vaſis alueorum probandis.
7 Quemadmodum aluei collocandi ſint.
8 De comparandis apibus, et quemadmodum ſilueſtria examina capiantur.
9 Quemadmodum vernacula examina obſeruentur, et in aluos condantur. z)
10 Quae ſit forma regis apum.
11 Quomodo apum paucitas emendetur.
12 De condendo examine, et eius fuga inhibenda.
13 Remedia apum morbo laborantium.

14 Quid

s) *De pecore minuto. De minore aſello.* t) inſ. *De officio paſtorum. De capris. Medicinas earum. De caſeo. De ſuibus. Medicinas earum. De caſtratione. De canibus. Medicinas earum.* u) *De villaticis paſtionibus liber primus. De cohortalibus gallinis et gallinariis conſtituendis. De ſeruandis ouis. De gallinis farciendis. De palumbis et columbis farciendis. De turturibus. De turdis. De pauonibus. De Numidicis et ruſticis gallinis. De anſeribus. De anatibus et querceduлis. De piſcinis faciendis et piſcibus alendis.* x) *De villaticis paſtionibus liber ſecundus, macellarius et apiarius.* y) *pabulationes.* z) Inſer. *Quemadmodum frequentandae ſint, quae exigua habent examina.*

14 Quid quoque tempore faciant apes, et quid earum curator facere debeat.

15 De melle conficiendo, et quando caſtrari debeant alui.

16 De cera facienda.

(X) XI. LIBER.

Carmina continet de cultu hortorum.

(XI) XII. LIBRI. *a*)

1 Quae intra villam agi debeant ab homine officio villicationis praepoſito.

2 Quid quoque menſe faciendum ſit, temporibus accommodando opera.

3 Proſa de cultu hortorum, et herbis hortenſibus.

(XII) XIII. LIBRI. *b*)

1 Cura rei domeſticae, et praecepta, quae villica exſequi debeat.

2 Quemadmodum tractare debeat penora ſiue cellaria.

3 Diſtributio *c*) inſtrumenti et ſupellectilis.

4 Quae vaſa parare debeat penoribus et ſalgamis condiendis. *d*)

5 Quemadmodum ex vino vapido acetum fiat.

6 Quomodo muria dura fiat.

7 Quae per quatuor anni tempora herbae, et quomodo condiantur.

8 Oxygala quomoda fiat.

9 Conditura lactucae. *e*)

10 Caepae, pirorum, et malorum ceterorumque pomorum compoſitio.

11 Aquae *f*) dulcis compoſitio, qua in condituris vtuntur.

12 De *g*) aqua mulſa facienda.

13 De caſeo ſeruando, et de quibusdam herbis condiendis. *h*)

14 De malis et piris in ſole ſiccandis.

15 De vuis paſſis faciendis et ſorbis ſeruandis.

16 De ficis aridis.

17 De aceto ficulneo faciendo.

18 Quae praeparanda ſint vindemiae.

19 De pluribus generibus conditurarum, quibus vinum confirmatur.

20 De ſaba coquenda.

21 De defruto quod quidam Neapolitanum vocant.

22 De *i*) defruto quod adiicitur in vinum ad vetuſtatem.

23 Picis liquidae alterum medicamen quo muſtum condias. *k*)

24 De pice qua vtuntur Allobroges ad conditurам vini picati. *k*)

25 De pice Nemeturica ad condituras. *k*)

26 De aqua ſalſa vel muria ad vina condienda. *k*)

27 Remedia *l*) aceſcentis vini.

28 De vino dulci faciendo. *m*)

29 Quemadmodum muſtum ſemper dulce tamquam recens permaneat. *m*)

30 Optima vini curatio, et remedia languentis vini. *m*)

31 Si quod animal in muſtum ceciderit et interierit, remedia.

32 Vinum ex marubio. *n*)

33 Vinum ſcillitem vt cond. op.

34 De aceto ſcillitico.

35 Vinum abſinthiten, hyſopiten, abrotoniten et reliquarum notarum quomodo condire oporteat.

36 De muſto tortiuo. *o*)

37 Vinum ſimile Graeco facere. *o*)

38 Vinum myrtiten quomodo facias. *o*)

39 Paſſum quemadmodum fiat. *o*)

40 Lora

a) *Hic eſt villicus et hortorum. Continet autem quae intra villam agi debent a muliere etc. De conditurіs vinorum. De cuſtodia pomorum et pleraque alia, quae in libris praecipiuntur* [praeter hos XII libros ſingularis eius liber ad Eprium Marcellum] *De cultura vinearum et arborum.* [Hic liber aliter quam iudicem habet in ſcripturis] Quid ſibi velint ea, quae vncinis incluſimus, bina emblemata, non comminiſcor. Emblemata eſſe, i. e. minime a Moderato noſtro profecta, non dubito. b) *De villica.* c) omitt. d) *Idem ipſe quae et qualia vaſa* rel. e) omitt. f) *Aquae marinae et aquae dulcis cocturas compoſitiones, quibus vina condiantur.* g) *curationem vini de melle et aqua mulſa facienda.* h) omitt. i) *Quemadmodum muſtum infirmi generis ad vetuſtatem poſſit perduci.* k) omitt. l) *Remedium languentis vini.* m) omitt. n) *Quemadmodum muſtum remedietur.* o) omitt.

40 Lora optima quomodo fiat. *o*)
41 Muſtum lixiuum quomodo fiat. *o*)
42 De caſeo condendo. *p*)
43 Vuae ollares quemadmodum componantur et ſeruentur.
44 Mala granata quemadmodum ſeruentur.
45 Mala orbiculata, Seſtiana, melimela, et alia genera quomodo ſeruentur.
46 De *q*) oliuarum albarum conditura.
47 Nigrae oliuae conditura.
48 Sirapa *r*) quomodo fiat.
49 Oleum quemadmodum fiat.
50 De oleo gleucino. *s*)
51 Oleum ad vnguenta quemadmodum facias. *s*)
52 De ſalſura ſuillae carnis. *s*)
53 Rapa et napos quemadmodum condias.
54 Sinapin *t*) quemadmodum facias.
55 Oleris atri et ſiſeris radicem quemadmodum condias.
56 Moretum *u*) oxyporum vel (vt alii) oxygarum quemadmodum componas.

p) *Caſeus quemadmodum ex muſto ſeruetur.* q) *Inulae condituram oliuar. albar. et nigrarum condituras.* r) *Sampſa quemadmodum fiat.* s) omitt. t) *Sinape q. f. Gleucinum oleum quemadmodum componatur.* u) *Mirtetum quemadmodum facias. Oxyporum quemadmodum componas. Expliciunt capitula totius voluminis.*

L. IVNII MODERATI COLVMELLAE DE [a] RE RVSTICA

LIBER PRIMVS

AD [b] PVB. SILVINVM PRAEFATIO

SAEPENVMERO ciuitatis noſtrae principes audio culpantes modo agrorum in-
foecunditatem [c], modo caeli per [d] multa iam tempora noxiam frugibus intem-
periem [e]: quoſdam etiam praedictas querimonias velut ratione certa mitigantes,
quod exiſtiment, vbertate nimia prioris aeui defatigatum et effoetum ſolum nequire
priſtina benignitate praebere mortalibus alimenta. Quas ego cauſas, Publi ‡ Siluine, 2
procul a veritate abeſſe certum habeo. quod neque fas exiſtimare, humi [f] naturam,
quam

VARIETAS LECTIONIS.

a) *Rei Ruſticae I. B. R. Goeſ.* b) *ad Publ. Siluinum praefatio* deeſt *I. B. R. I. I.* c) *in foecunditatem* diuiſ. *I. B. R.* d) *permulta iunct. I. B. R. I. I.* e) *in temperiem I. B. R.* ‡) *P. Goeſ.* omitt. *P.* f) *rerum naturam Goeſ. I. B. R.*

Nec nulla, nec multa in Columella emendavi: neque enim tantum ſtudium in eo reſtituendo, quantum in ſuperioribus duobus auctoribus poſui, neque tamen non conatus ſum, aliquid ei opis diligentia mea afferre: quae variaverim maioris momenti hic adnotata erunt: quorum autem codicum auxilio id fecerim, nunc declarabo: duos enim habui, quorum alter in Divi Marci bibliotheca ſeruatur, alter ab Auguſtinianae familiae ſodalibus, qui diui Galli appellantur poſſidetur. Priorem illum Nicolaus Nicolus, doctus, et accuratus vir, ſua manu exarauit, et, quemadmodum ſuſpicor, e bono, et vetuſto exemplari exſcripſit: habuit enim ille magnam librorum copiam, et non paucos etiam veteres auctores ſuo labore et opera deſcripſit: Hae enim erant deliciae ipſius, et in iis ſe rebus oblectabat. Copioſus autem homo, et locuples, ſumma in hoc ſtudio cura poſita, magnam ſupellectilem librorum ſibi comparauit, quos poſtea omnes Marcianae ſodalitati teſtamento legauit. Omnibus igitur quam potuit modis ſtudioſis literarum prodeſſe voluit: nam dum vixit, totum pene in libris emendis patrimonium effudit: et moriens, vt eorum vſibus paterent, in publico loco ipſos collocauit, curaeque honeſtiſſimorum, ac diligentiſſimorum hominum mandauit. Poſterior liber in ampla quondam et ipſe bibliotheca ſeruabatur quam aedificarat, et plurimis antiquis monimentis refeſerat, Laurentius Medices ſplendidus, et illuſtris vir, extra portam, quam diui Galli vulgo appellant, vnde etiam ſodales, qui ſacellum ab eodem ibi magnifice erectum procurabant, vocati erant. Aedes autem ſacra, et praeclara illa ſedes librorum ſuperiore bello euerſa eſt: quod Saluti ciuium (valde enim moenibus vrbis propinqua erat) officere poſſe videbatur: multitudo tamen librorum ab iisdem intra vrbem receptis cuſtoditur: non tamen vt antea explicati ſunt, ſed in arcis quibuſdam ſeruantur. Inde igitur depromſi antiquiſſimum Columellae volumen litteris, quas Longobardicas appellant, exaratum. Quaecunque autem in hoc ſcriptore menda correxi, auxilio horum duorum exemplarium correxi, quae forte, ſi accuratius pertractarentur, poſſent etiam aliis maculis delendis auxilio eſſe: non tamen illa adeo fidelia inueni, vt ſine aliis confirmationibus auctoritatem eorum ſequi tutum eſſe iudicarim. VICTOR.

1 DEFATIGATVM ET EFFOETVM SOLVM) Cyprian. tr. 1 contra Demetr. Ambroſ. de bono mortis c. 10. Homer. Ιλ. ε, 303 coll. φ, 405. Virg. Aen. 12, 899. Iuuen. 15, 66 ſeq. Plin. H. N. 7, 17. Cum Columella autem facit Plin. 6 ep. 21. Quintil. 1, 1. Vid. Hier. Magius Miſcell. 1, 4. vbi pluribus de hac re diſputat et I. Lipſii Phyſiol. Stoicae 3, 5. BVCHNERVS. Adde Cren. Animadu. hiſt. philol. P. X p. 41. ſq. SCHOETTG. *Virtutes per aetatem mundi iam ſeneſcentis laſſatis veluti ſeminibus emedullatas* accuſat Sidon. Apoll. ep. 8, 6.

quam primus ille mundi genitor perpetua foecunditate donauit, quaſi quodam mor-
bo ſterilitate affectam: neque prudentis [g] credere, tellurem, quae diuinam et aeter-
nam iuuentam ſortita, communis omnium parens dicta ſit, quia et cuncta peperit
3 ſemper, et deinceps paritura ſit, velut hominem conſenuiſſe. Nec poſt haec reor
intemperantia [h] caeli nobis iſta, ſed noſtro potius accidere vitio, qui rem ruſticam
peſſimo cuique ſeruorum, velut carnifici, noxae [i] dedimus, quam maiorum noſtrorum
optimus quisque [k] optime tractauerit [l]. Atqui ego ſatis mirari non poſſum, quid
ita dicendi cupidi ſeligant oratorem, cuius imitentur eloquentiam; menſurarum et
numerorum modum rimantes, placitae diſciplinae conſectentur magiſtrum [m]; vocis
et cantus modulatorem, nec minus corporis geſticulatorem, ſcrupuloſiſſime [n] re-
4 quirant ſaltationis ac muſicae rationis ſtudioſi; iamque ‡ qui aedificare velint, fabros
et architectos aduocent; qui nauigia mari concredere *, gubernandi peritos; qui
bella moliri, armorum et militiae gnaros; et ne ſingula perſequar, ei ſtudio, quod
quis agere velit, conſultiſſimum rectorem adhibeat; denique animi ſibi quisque
formatorem praeceptoremque virtutis e coetu ſapientum arceſſat: ſola res ruſtica,
quae ſine dubitatione proxima, et quaſi conſanguinea ſapientiae eſt, tam diſcentibus
5 egeat, quam magiſtris. Adhuc enim ſcholas rhetorum, et, vt dixi, geometrarum,
muſicorumque, vel quod magis mirandum eſt, contemptiſſimorum vitiorum offici-
nas, guloſius condiendi cibos, et luxurioſius fercula ſtruendi, capitumque et capil-
6 lorum concinnatores, non ſolum eſſe audiui, ſed et ipſe vidi. agricolationis neque
doctores, qui ſe profiterentur, neque diſcipulos cognoui. cum etiam ſi praedictarum
artium

g) *eſt* add. *L. I. I-St.* h) *violentia coeli I. B. R. Goeſ.* i) *noxiae I. I. Gr. G. St. noxe I. B. R. Goeſ. noſce L.* k) *et* add. *I. B. R.* l) *tractauerat Goeſ.* m) *magiſtrum, vocis et cantus I. B. R. I. I.* n) *ſcrupuloſiſſimae I. I-G.* ‡) *Iam P.* *) *concedere Ed. Io. Parui.*

2 FOECVNDITATE DONAVIT) Infra c. 9 *Atque terras ita muneribus propriis ditauit.* Sed videtur legendum *dotauit* tum ibi, tum hic.. deinde: *ſterilitatis*, non *ſterilitate.* VRSIN.

2 DIVINAM ET AETERNAM IVVENT) Sequitur eorum opinionem, qui mundum neque ortum neque interiturum ſtatuebant, quae Lucani [Ocelli] et deinde Ariſtotelis fuit. Nam Epicurei, quia et ortum, et interiturum putabant, ſenio quoque faciebant obnoxium, quo pertinent Lucretii verſus 2, 1149. Vid. Philon. quod mundus ſit incorrupt. p. 731. BVCHNER. Solenne id eſt vtriuſque orationis ſcriptoribus *aeternitatem*, *aeterna foedera*, *leges* tribuere naturae rerum, v. g. Virg. Ge. 1, 60. Paſſim talia apud Lucretium, Ouidium et maiorem Plinium: neque opus erat, vt felicioribus, quod modeſte ait, ingeniis relinqueret Burmannus *aeternum carcerem Aeoli* apud Ouid. met. 4, 662. quidni enim *aeternum* vocaret, quod ad immutabilem perpetuamque rerum naturam pertinet? Probat hoc et firmat vir doctus Miſc. Obſ. VII, 2. p. 274.

3 NOXAE DEDIMVS) Videtur legendum *noxiam*, quomodo infra c. 9 dixit: *Ne quis exiſtimet in ea me opinione verſari, qua malim per noxios, quam per innocentes rura colere.* Poteſt etiam legi *noxae.* VRSIN.

3 ATQVI EGO) Buchnerus malit *atque.* De re ipſa conf. 11, 1, 10. Pro illo, *quid ita dicendi cupidi*, malim *quid ſit, quod dicendi cupidi.* ea certe ſententia eſt.

3 MAGISTRVM; VOCIS) Huius interpunctionis auctorem laudare Buchnerum poſſem, et Beroaldum. Sed credo, nemini non patere, ita potius legendum, quam vt ante, vbi erat, *magiſtrum vocis, et cantus modulatorem: nec minus.* Et totam hanc periodum, quae a verbis *Atqui ego ſatis* incipit, et cum ſ. 4. finitur videmur interpunctione ſibi reddidiſſe. *Vocis et cantus modulator* vno verbo eſt Phonaſcus.

4 CONSANGVINEA SAPIENTIAE) Almeloueenius laudat Lipſ. epiſt. 1. Cent. 1. Miſcell.

5 GVLOSIVS) Videtur legendum *guloſis* — *et luxurioſis etc.* VRSIN.

5 FERCVLA STRVENDI) Vnde in vrbana Romanorum familia peculiaris ſeruus occurrit, quem *ſtructorem* a ſtruendis ferculis dixerunt. Vide quae a nobis ad Iuuencum 3, 53 notata ſunt. SCHOETTG.

5 CONCINNATORES) Vide quae contra eum morem copioſe ſcribit Tertull. de cultu foeminarum c. 7 et adde Pignorium de ſeruis p. 390, ſ. SCHOETTG.

6 CVM

artium profeſſoribus ciuitas egeret, tamen, ſicut apud priſcos, florere poſſet reſpublica. nam [o] ſine ludicris artibus, atque etiam ſine cauſidicis olim ſatis felices fuere, futuraeque ſunt vrbes: at ſine agricultoribus nec conſiſtere mortales, nec ali poſſe
manifeſtum eſt [p]. Quo magis prodigii [q] ſimile eſt, quod accidit, vt res corporibus 7
noſtris, vitaeque vtilitati maxime conueniens, minimam [r] vſque in hoc tempus conſummationem haberet; idque ſperneretur genus amplificandi retinendique [s] patrimonii, quod omni crimine caret. Nam caetera diuerſa, et quaſi repugnantia, diſſident a iuſtitia. niſi aequius exiſtimamus † cepiſſe praedam ex militia, quae nobis
nihil ſine ſanguine et cladibus alienis [t] affert. An bellum peroſis †, maris et nego- 8
tiationis alea ‡ ſit optabilior, vt rupto naturae foedere terreſtre animal homo, ventorum, et maris obiectus irae, ſe fluctibus [u] audeat credere, ſemperque ritu volucrum, longinqui littoris, peregrinus, ignotum pererret orbem? An foeneratio
probabilior ſit, etiam his inuiſa, quibus ſuccurrere videtur? Sed ne caninum qui- 9
dem, ſicut dixere veteres, ſtudium praeſtantius, locupletiſſimum quemque adlatrandi, et contra innocentes, ac pro nocentibus neglectum a maioribus, a nobis etiam conceſſum intra moenia et in ipſo foro latrocinium? An honeſtius duxerim [x] mercenarii ſalutatoris † mendaciſſimum aucupium circumuolitantis [y] limina † potentiorum, ſomniumque [z] regis ſui rumoribus inaugurantis [a]? neque enim roganti, quid agatur [b] intus,

o) *nam* omitt. *I. B. R.* p) *eſt quo magis I. I.* q) *prodigio L.* r) *minime I. B. R.* s) *reliquendique Goeſ.* †) *exiſtimauimus L.* t) *alienis* omitt. *L.* †) *per obſeſſa Goeſ. L.* ‡) *alia P.* u) *fluctibus tendere P. pendeat L.* et marg. *P.* x) *dixerim I. B. R.* †) *ſaltatoris Gr. St.* y) *circumuolanti L.* †) *ludmina H.* z) *ſomnum P. Gr. G. St. ſomnumque L.* a) *augurantis Goeſ. L. I. B. R. I. I. A. H.* b) *agitur G.*

6 CVM ETIAM SI—EGERET) Almeloueenius ſuſpicatur, *ſi ſine—ageret.*

7 AMPLIFICANDI RETINENDIQVE) Miratur vir doctus in Miſc. Obſſ. VII. p. 276. viros doctos non vidiſſe, hoc monitum eſſe inutile: quod nemo amplificare poſſit patrimonium amiſſum. Vult itaque legi e Goeſ. *relinquendique* ſc. heredibus. Sed quid prodeſt amplificaſſe, niſi retineas? et qui relinques, quod non retinueris? et quomodo relinquendum ſit, ICti docent, non ruſtici.

8 MARIS ET NEG. ALEA) Buchnerus hic laudat Sen. Medea v. 334 et 605.

9 CANINVM STVDIVM) Et cauſidicorum et rabularum, qui id egerunt, vt homines eloquentia ſua morderent. Talem *caninam eloquentiam* Ciceroni quoque tribuit Lactantius 6, 8, 26. Ouidius in Ibin v. 14. *Iactat et in toto verba canina foro.* Pertinent huc quae extant apud Plautum Menaechm. 5, 1, 14 ME. *Non tu ſcis mulier, Hecubam quapropter canem Graii eſſe praedicabant?* MV. *Non equidem ſcio.* ME. *Quia idem faciebat Hecuba, quod tu nunc facis. Omnia mala ingerebat, quem quem adſpexerat. Itaque adeo iure coepta appellari eſt canis.* Confer praeterea Cuiacium Obſeru. 4, 40. Douzam fil. et Erhardum ad Petronii Fragm. p. 687. Crenium part. 10, p. 43. SCHOETTG. Buchnerus addit Prudent. hamartig. 402 *Inde canina foro latrat facundia toto*: et coniicit, *caninum facundiae ſtudium.* add. Hieronym. ad Mineruium pr. Ciceroniana cum canibus et anſeribus comparatio in oratione pro Roſcio notiſſima. adde Quintil. XII, 9, 9.

9 MENDACISSIMVM AVCVPIVM) Videtur legendum *mendiciſſimum.* VRSIN. Verum quidem eſt mendiciſſimum fuiſſe illud aucupium: ſed quidni idem mendaciſſimum; Quid enim adulatore mendacius? aut quod aucupium ſaepius fallit aucupem, et mentitur?

9 SALVTATORIS) Sic etiam corrigit Pontedera.

9 REGIS SVI) Ita vocabant clientes patronos adulatorio more. Sic Paraſitus apud Plautum Sticho 3, 2, 1 *Libros inſpexi; tam confido, quam pote eſt Me meum obtenturum regem ridiculis meis.* Martialis 2, 28 *Eſſe ſat eſt ſeruum: iam nolo vicarius eſſe: Qui rex eſt, regem, Maxime, non habeat.* Hic rex et ſeruus ſibi inuicem contradiſtinguuntur. Vide Durantium Caſellium Var. 2, 14. SCHOETTG. Buchnerus huc laudat verſum Horatii, *Coram rege ſuo de paupertate tacentes.* Almeloueenius autem Ramireſium ad Mart. 2, 18 et Heinſ. in Ouid. Heroid. p. 186.

9 RVMORIBVS INAVGVRANTIS) Intelligo paraſitum magnis clamoribus venditare ſomnium regis ſui pro diuinatione, vel etiam ſomnia ipſius triſtiora expiare. Nam diu eſt, cum homines *omina noctis Farre pio placant, et ſaliente ſale,* Tib. 3, 4, 9. Interdum tamen ita legendus et expli-

10 intus, reſpondere ſerui dignantur. An putem fortunatius a catenato repulſum ianitore ſaepe nocte fera foribus ingratis adiacere, miſerrimoque famulatu per dedecus, faſcium decus, et imperium, profuſo tamen patrimonio, mercari? nam nec gratuitae ſeruituti, ſed donis rependitur honor. Quae ſi et ipſa, et eorum ſimilia bonis fugienda ſunt: ſupereſt (vt dixi) vnum genus liberale, et ingenuum rei familiaris au-
11 gendae, quod ex agricolatione contingit. Cuius praecepta ſi vel temere ab indoctis, dum tamen agrorum poſſeſſoribus, antiquo more adminiſtrarentur, minus iacturae paterentur res ruſticae. nam induſtria dominorum cum ignorantiae † detrimentis multa penſaret: nec quorum commodum ageretur, tota vita vellent imprudentes
12 negotii ſui conſpici; eoque diſcendi cupidiores agricolationem pernoſcerent. Nunc et ipſi praedia noſtra colere dedignamur, et nullius momenti ducimus peritiſſimum quemque [c] villicum facere: vel ſi neſcium, certe [d] vigoris experrecti [e], quo celerius, quod ignoret [f], addiſcat. Sed ſiue fundum locuples mercatus eſt, e turba pediſſequorum [g], lecticariorumque defectiſſimum annis et viribus, in agrum relegat; cum iſtud opus non ſolum ſcientiam, ſed et viridem aetatem cum robore corporis ad labores ſufferendos deſideret: ſiue mediarum facultatum dominus, ex mercenariis † aliquem, iam recuſantem [h] quotidianum [i] illud tributum, [qui vectigalis eſſe non
13 poſſit [k]] ignarum rei, cui praefuturus eſt, magiſtrum fieri iubet. Quae cum animaduertam, ſaepe mecum retractans, ac recogitans, quam turpi conſenſu deſerta exoleuerit [l] diſciplina ruris, vereor ne flagitioſa et quodammodo pudenda [m], aut inhoneſta videatur ingenuis. Verum cum pluribus [n] monumentis [o] ſcriptorum admoneat, apud antiquos noſtros fuiſſe gloriae curam ruſticationis; ex qua Quintius Cincin-

†) *inorantiae L.* c) *quemque* deeſt *H.* d) *quemque* add. *I. I. quem L.* e) *experti I. B. R.* f) *ignorat Goeſ.* g) *pediſequorum I. B. R. H. A. Gr. G.* †) *mercedariis P.* h) *accuſantem Gr.* i) *cotidianum P. quottidianum I. B. R.* k) *poſſet I. B. R. quia – poſſet Goeſ.* l) *exoluerit Gr.* m) *pudenda, ingenuis aut inhoneſta ſit L. I. B. R. I. I.* n) *plurimum I. B. R. plurimis I. I. H. A. Gr. G. St, complurimis P. et cum plurimis L.* o) *monimentis I. I. H. A.*

explicandus videtur hic locus, *ſomnum regis ſui*, h. e. an ille dormiat, ex *rumoribus* et ſermonibus incertis populi, qui ſalutatum venit, *augurantis*, h. e. coniicientis. Ita melius cohaerent, quae ſequuntur, *neque ENIM roganti* etc.

10 CATENATO IANITORE) Ianitores ſcilicet ſerui catenis erant ligati, ne noctu a cuſtodia poſſent aufugere. Ouidius Amorum 1, 6, 1 *Ianitor (indignum) dura religate catena Difficilem moto cardine pande forem.* Adde Pignorium de Seruis p. 447, 448. Titum Popmam de operis ſeruorum p. 133, 134. SCHOETTG.

10 NEC GRATVITAE SERVITVTI) *Gratuita ſeruitute* ex Cod. S. Germani (eo, credo, quem Heinſius adhibuit) Burmannus ad Phaedr. Comm. nouo 31, 12.

12 IN AGRVM RELEGAT) Moris erat, vt ſerui, qui in vrbana familia officio ſuo non bene fungebantur, in agrum poenae loco relegarentur, duriorique labori ſubiicerentur. Petronius c. 69 *Ego ſic ſolebam ipſum Ammeam debattuere, vt etiam dominus ſuſpicaretur, et ideo me in villicationem relegauit.* Multis de hoc agunt Caſaubonus ad Sueton. Aug. c. 24 et P. Faber ſemeſtr, 2, 5. IDEM. Buchnerus hic addi iubet querelas Plinii 18, 3.

12 VIRIDEM) Vegetam, et ad labores ſufficienten. Virgilius de Charonte Aeneid. 6, 304. *Iam ſenior, ſed cruda Deo viridisque ſenectus.* Plin. epiſt. 7, 24, 1. *Numidia Quadratilla paullo minus octogeſimo aetatis anno deceſſit, vſque ad nouiſſimam valetudinem viridis.* Plura Barthius ad Rutilium 1, 116, ad Claudianum p. 325, ad Statium Thebaid. 6, 199 p. 422, 423. SCHOETTG.

12 MEDIARVM FACVLTATVM) *Medias facultates* dixit pro mediocres. Sic infra cap. 1 *Quia media ſunt ſpatia grauioris balitus*, id eſt, mediocria inter breue et longum. VRSIN.

12 [QVI VECTIGALIS ESSE NON POSSIT] Gloſſema eſſe puto haec verba eorum, quae praeceſſere. Mercenarius aliquis aetate provectior recuſat quotidianum illud tributum, ſibi perſoluendum in ſingulorum dierum operas, et annua mercede conductus villicatur mediarum facultatum domino.

13 AD EOSDEM IVVENCOS) Vide Feſtum in *Quintia prata.* Nam eius fragmentum ex hoc Columellae loco aliquo modo ſuppleri poteſt. VRSINVS.

15 M.

Cincinnatus † obſeſſi conſulis et exercitus liberator, ab aratro vocatus ad Dictaturam
venerit, ac rurſus faſcibus depoſitis, quos feſtinantius victor reddiderat, quam ſum-
ſerat Imperator, ad eosdem iuuencos, et quatuor iugerum auitum herediolum [p] re-
dierit: itemque C. Fabricius [q], et Curius Dentatus †, alter Pyrrho finibus Italiae 14
pulſo, domitis alter Sabinis, accepta, quae viritim diuidebantur, captiui agri ſeptem
iugera, non minus induſtrie [r] coluerit, quam fortiter armis quaeſierat: et ne ſingulos
intempeſtiue nunc perſequar, cum tot alios Romani generis intuear memorabiles
duces, hoc ſemper duplici ſtudio floruiſſe, vel defendendi, vel colendi patrios, quae-
ſitoſue fines: intelligo ‡ luxuriae, et deliciis [s] noſtris priſtinum morem, virilemque
vitam diſplicuiſſe. Omnes enim (ſicut M. Varro iam temporibus auorum conque- 15
ſtus eſt) patresfamiliae falce et aratro relictis, intra murum correpſimus, et in circis
potius ac theatris, quam in ſegetibus et vinetis [t] manus mouemus: attonitique mi-
ramur geſtus effoeminatorum, quod a natura ſexum viris [u] denegatum, muliebri motu
mentiantur, decipiantque † oculos ſpectantium. Mox deinde ‡ vt apti veniamus ad 16
ganeas, quotidianam cruditatem Laconicis †† excoquimus, et exſucto [x] ſudore ſitim
quaerimus, nocteſque libidinibus et ebrietatibus, dies ludo vel ſomno conſumimus,
ac noſmetipſos ducimus fortunatos, quod nec orientem ſolem videmus, nec occi-
dentem. Itaque iſtam vitam ſocordem † perſequitur valetudo. nam ſic iuuenum 17
corpora fluxa et reſoluta ſunt, vt nihil mors mutatura videatur. At mehercule [y]
vera illa Romuli proles aſſiduis venatibus, nec minus agreſtibus operibus † exercitata,
firmiſſimis praeualuit corporibus, ac militiam belli, cum res poſtulauit, facile ſuſti-
nuit, durata pacis laboribus, ſemperque ruſticam plebem praepoſuit vrbanae. Vt
enim qui ‡ in villis intra conſepta morarentur, quam qui foris terram molirentur,
ignauiores habitos; ſic eos qui ſub vmbra ciuitatis intra moenia deſides cunctaren-
tur, quam qui rura colerent adminiſtrarentue [z] opera colonorum, ſegniores viſos. Nun- 18
dinarum etiam conuentus manifeſtum eſt propterea vſurpatos, vt nonis ‡ tantum-
modo diebus vrbanae res agerentur, reliquis adminiſtrarentur ruſticae. illis enim
temporibus, vt ante iam diximus, proceres ciuitatis in agris morabantur: et cum
conſilium publicum deſiderabatur, e villis arceſſebantur in ſenatum. ex quo, qui eos 19
euocabant, Viatores nominati ſunt. iſque mos dum ſeruatus eſt perſeuerantiſſimo
colendorum agrorum ſtudio, veteres illi Sabini Quirites, atauique Romani, quam-
quam inter ferrum et ignes, hoſticiſque [a] incurſionibus vaſtatas [b] fruges, largius †
tamen

†) *Cicinnatus I. B. R.* p) *praediolum L.* q) *Fabritius al. Frabicius L.* deleto *Fabr.* †) *quorum* inſ. *L.* r) *induſtriae* Sphalma *Commel.* ‡) *intellego P.* s) *delitiis a. V.* t) *ac vineis Goeſ.* u) *viris* add. *L.* †) *decipientes L.* ‡) *vero.* ††) *lactucis P. lacticis Goeſ.* x) *exhauſto L. exuſto I. B. R. et Goeſ. ſecord. proſ. valit. L.* y) *mehercules I. B. R. hercules P.* †) *opibus I. B. R.* ‡) *quae inutilis intra P. L. et Goeſ.* z) *adminiſtrarentue opera colonorum* abeſt *P. I. B. R. adminiſtrarentur G.* ‡) *iis P. L.* a) *que* abeſt *I. B. R. Goeſ.* b) *vaſtates I. B. R. L. vaſtatae* al. †) *parcius P.*

15 M. VARRO) Varro 2 praef. 3. Hinc Iuvenal. 8, 118 *Parce et meſſoribus illis, Qui ſaturant vrbem* circo ſcenaeque *vacantem.*

16 PERSEQVITVR VALETVDO) Videtur legendum *proſequitur.* Quod vero paullo poſt dicit, *ſemperque ruſticam plebem praepoſuit vrbanae*, accepit a Varrone, qui 2 praef. ita ſcribit: *non ſine cauſa praeponebant ruſticos Romanos vrbanis.* et lib. 3, 1. VRSIN.

17 VT ENIM QVI IN VILLIS) Etiam haec ex V. 2, praef. 1 ſumta ſunt, et exciderunt forte duo vel tria verba, quibus Varronem auctorem Columella laudauit. Alioquin quorſum pertineret infinita cum quarto caſu conſtructio?

18 NVNDINARVM CONVENTVS) Haec explicata dedimus ad Varr. l. c.

19 VASTATAE FRVGES) Videtur legendum

tamen condidere, quam nos, quibus diuturna permittente pace prolatare licuit rem
20 ruſticam. Itaque in hoc Latio et Saturnia terra, vbi Dii cultus ‡ agrorum progeniem ſuam docuerant, ibi † nunc ad haſtam locamus, vt nobis ex tranſmarinis prouinciis aduehatur frumentum, ne fame laboremus: et vindemias condimus ex inſulis Cycladibus, ac regionibus Baeticis [c], Gallicisque, Nec mirum. cum ſit publice concepta, et confirmata iam vulgaris exiſtimatio, rem ruſticam ſordidum opus, et
21 id eſſe negotium, quod nullius [d] egeat magiſterio praeceptoris [e]. At ego, cum aut magnitudinem totius rei, quaſi quandam vaſtitatem corporis, aut partium eius, velut ſingulorum membrorum numerum [f] recenſeo, vereor ne ſupremus ante me dies oc-
22 cupet ‡, quam vniuerſam diſciplinam ruris poſſim cognoſcere. Nam qui ſe in hac ſcientia perfectum volet profiteri, ſit oportet rerum naturae ſagaciſſimus, declinationum mundi non ignarus: vt exploratum habeat, quid cuique plagae conueniat, quid repugnet: ſiderum ortus et occaſus memoria repetat, ne imbribus ventisque immi-
23 nentibus opera inchoet, laboremque fruſtretur. Caeli et anni praeſentis [g] mores intueatur. neque enim ſemper eundem, velut ex praeſcripto, habitum gerunt: nec omnibus annis eodem vultu † venit aeſtas, aut hiems: nec pluuium ſemper eſt ver, aut humidus ‡ autumnus, quae praenoſcere ſine lumine animi, et ſine exquiſitiſſimis diſciplinis non quemquam [h] poſſe crediderim. Iam ipſa terrae varietas, et cuiusque
24 ſoli habitus, quid nobis neget, quid promittat, paucorum eſt diſcernere. Contemplatio vero cunctarum in ea diſciplina partium ‡, quando cuique contingit, vt et ſegetum, arationumque perciperet vſum, et varias diſſimillimaſque terrarum ſpecies pernoſceret? quarum non nullae colore, non nullae qualitate fallunt: atque in aliis regionibus nigra terra, quam pullam vocant, vt in Campania, eſt laudabilis; in aliis pinguis rubrica [i] melius reſpondet; quibuſdam (ſicut in Africa Numidia †) putres arenae

‡) *fructus P.* †) *vbi.* c) *beticis I. I. H. A. G. quadicis Muret. ad Tac. A.* 3, 54. v. Obſſ. Miſc. VII. p. 279. d) *nullo Goeſ. et L.* e) *praeceptoue I. B. R. I. I. Goeſ. L.* f) *ſubtilitatem deſpicio.* ‡) *occultet P.* g) *praeſentis I. B. R I. I. H. A. G. it. Goeſ. et L. praeſentes* al. †) *voto P. L.* ‡) *vmidum autumnum P.* h) *quemque I. B. R.* ‡) *quod quanto P. quid cuique L.* i) *lubrica I. B. R. Goeſ.* †) *Numidiae Goeſ.*

dum *vaſtatas*, et p. p. *quando cuique contigit?* cum nota interrogandi. VRSIN.

19 REM RVSTICAM) Chriſtius Villat. p. 90. intelligit de re ruſtica quatenus opponitur vrbanis rebus, hortis, lacubus etc. male.

20 SORDIDVM OPVS) Buchnerus hic laudat Pignorium de ſeruis p. 270; et de regibus imperatoribusque agrum colentibus Plin. 18, 3.

22 DECLINATIONVM MVNDI) Climatum coeli. Vitruuius *inclinationem* vocat 1, 1. *Propter inclinationes coeli, quas Graeci climata dicunt.* *Mundum* autem frequentiſſime pro coelo poni, teſtantur exempla ſequentia. Lucretius 5, 772 *magni per coerula mundi.* Catullus Carm. 65, 205 *contumuerunt Aequora concuſſitque micantia ſidera mundus.* Seneca Oedipo v. 45 *Obſcura coelo labitur Phoebi ſoror, Triſtisque mundus nubilo pallet nouo.* Ex proſaicis Apuleius Met. 2, p. 116 *mundus ſidereus* dixit; et Quintil. Declam. 9, p. 127 *Magis mihi laborandum eſt, quam cum ſidera mundo reuelluntur.* Plura Ioſ. Caſtalio ad Rutilium 1, 17 Arnoldus ad Valerii Catonis Diras v. 142 et Interpp. Valerii Flacci 1, 563. SCHOETTG.

23 COELI MORES) Buchnerus obſeruat expreſſiſſe Columellam illud Virgilii Georg. 1 *Coeli praediſcere morem.*

24 QVANDO CVIQVE) Vel *quotocuique* legendum videtur, vel *quantocuique*, eodem intellectu. vtriusque lectionis manifeſta veſtigia in Mediceo. Ita coniecerat Heinſius, qui ſic deinde reperit in Mſ. Germ. v. Obſſ. Miſc. VII. p. 281.

24 COLORE—QVALITATE FALLVNT) Plin. 17, 4, 5 ſ. 3 multus in eo eſt, vt oſtendat varia admodum et incerta eſſe argumenta, quibus terrae ſolique diſcrimina cognoſcantur: vbi haec ipſa etiam, quae ſpeciminis cauſa profert Columella, exemplis declarat.

24 NVMIDIA) Vir doctus in Obſſ. Miſc. l. c. putat eſſe hoc verbum per gloſſam additum, vel legendum *Numidiaque.* Non male.

24 VEL

arenae [k] foecunditate vel robuſtiſſimum ſolum vincunt; in Aſia Myſiaque denſa et
glutinoſa terra maxime exuberat. Atque in his ipſis habere [l] cognitum, quid recu- 25
ſet [m] collis, quid campeſtris poſitio, quid cultus, quid ſilueſter ager, quid humidus
et graminoſus, quid ſiccus et ſpurcus, ratione [n] quoque diſpicere [o], et in arbori-
bus, vinetisque †, quorum infinita ſunt genera, conſerendis, ac tuendis; et in pe-
coribus parandis, conſeruandisque: quoniam et hanc adſciuimus quaſi ‡ agricultu-
rae partem, cum ſeparata ſit ab agricolatione paſtoralis ſcientia [p]. nec ea tamen ſim- 26
plex. quippe aliud exigit equinum, aliud † atque aliud bubulum armentum, aliud
pecus ouillum, et in eo ipſo diſſimilem rationem poſtulat Tarentinum, atque hir-
tum [q]; aliud caprinum, et id ipſum aliter curatur mutilum, et raripilum, aliter cor-
nutum, et ſetoſum [r], quale eſt in Cilicia. Porculatoris vero et ſubulci diuerſa pro-
feſſio, diuerſae paſtiones: nec eundem glabrae ſues, denſaeque, caeli ſtatum; nec
eandem educationem, cultumue quaerunt. Et vt a pecoribus recedam, quorum in 27
parte auium cohortalium [s], et apium cura poſita eſt; quis tanti ſtudii fuit, vt ſuper
iſta, quae enumerauimus, tot noſſet ſpecies inſitionum, tot putationum, tot pomo-
rum holerumque [t] cultus exercere [u]? tot generibus ficorum, ſic vt roſariis impen-
deret

k) *barenae I. B. R.* l) *haberet I. B. R. Goeſ.* m) *recuſaret I. B. R.* †) *ſilueſtris L.* n) *rationem Goeſ. L.* o) *diſpiceret I. B. R.* †) *vineisque, quarum P.* ‡) *ad L.* p) *ſcientia, nec ea tamen ſimplex. Quippe I. I.* †) *aliud* omitt. *L.* recte. q) *hyrtum Gr. arietinum atque hircinum L.* r) *ſaetoſum I. B. R.* s) *cortalium R.* t) *olerum R.* u) *exerceret Goeſ. I. B. R.*

24 VEL ROBVSTISSIMVM SOLVM VINCVNT) Interrogando haec auctor, vt etiam, quae ſequuntur, commemorat *quando cuique contingit, vt*, et reliqua. Quare ſcribendum: *vel rob. ſol. vincunt?* PONTED. Vide, lector, an non noſtra magis placeat interpunctio? Nobis quidem certe. Sed forte quod noſtra eſt.

25 HABERE COGNITVM) Goeſ. *haberet*; vnde Broukhuſius ex coniectura emendat *habere debet:* quod ſenſum commodum ſuppeditat. SCHOETTG. Principes editiones: *haberet* pro *habere*, et *recuſaret*, pro *recuſet*; ad id enim, qui ita legunt, iſta referunt, quod ſupra commemoraui; *quando cuique contingit, vt in ipſis haberet cognitum, quid recuſaret collis.* PONTED. Commodius et mihi videbatur, ſi dicamus, infinitivos, qui ſequuntur, pendere a ſuperiori *contingit*, vel *contigit*. Vid. Miſc. Obſ. l. c. p. 283.

25 QVID SICCVS ET SPVRCVS) Hic omnia inter ſe opponuntur, collis campeſtri poſitioni, ager cultus ſilueſtri, humidus ſicco, et graminoſus ſpurco, qua ratione? Verbum itaque *ſpurcum* mutandum in *purus* arbitror; pura ſiquidem terra graminoſae opponitur, vt ex lib. 6 initio patet, vbi haec non abſimilia traduntur: *Cum ille quam maxime ſubacto et puro ſolo gaudeat, hic nouali graminoſoque*, vt enim *aruum ſubactum* oppoſitum eſt *nouali*, ita *purum graminoſo*. PONTED. Ego putabam *ſpurcum* hic eſſe *ſqualidum*, *humida* enim terra eadem *graminoſa*, *ſicca* eadem *ſqualida*. *ſpurcum nubilum* eſt Plin. 17, 2. Adde Obſſ. Miſc. l. c. p. 282 ſ. et Ponted. in Epiſt. 469.

25 CVM SEPARATA SIT) Haec item periodus interrogando exprimitur. PONTED.

26 PORCVLATORIS – DIVERSA PROFESSIO) Quantum ex C. 7, 9, 12 intelligitur, *porculator* proprie is eſt, qui foeturam huius generis curat.

27 TOT GENERIBVS FICORVM) Non placet poſt *poma* ſeparatim de ficis dici: quamquam non ignoro, eas interdum excipi pomorum appellatione. vid. Salmaſ. ad Solin. p. 421 multo minus *roſaria ficis* adiici placet. Cogitabam ita ſcribere potuiſſe Moderatum, *tot generibus florum, [ſicut roſariis] impenderet curam.* Et tamen ipſa duo verba, quae incluſi, abeſſe malebam. Vtrum vero tale quid in mentem venerit Columellae, non dixerim. Quid concinnius videretur, aperui: quid librarii auſi ſint, nouimus. Vir doctus in Obſſ. Miſc. l. c. p. 284. vult ſeruari lectionem receptam, quod facile patiar.

27 CVLTVS EXERCERE) *Exerceret* in vetuſtis editionibus habemus, h. e. *quis tanti ſtudii fuit, vt exerceret.* Id etiam ex his manifeſtum: *tot generibus ficorum, ſic vt roſariis impenderet curam?* Praeterea erunt fortaſſe, qui non *holerumque* ſcriberent, ſed *olearumque*; ſi quidem non de herbis, ſed de arboribus, ad quas et putatio et inſitio ſpectat, loqui videtur Columella. PONTED. *Exerceret* omnino legendum videtur. Qui aliter legerunt, Manuſcriptis decepti ſunt, in quibus litera *t* vocis *exerceret* inſeruit etiam voci *tot*, quae conſequitur: quae

deret curam, cum a pleriſque etiam maiora negligantur [x]? quamquam et iſta iam
28 non minima vectigalia multis eſſe coeperunt [y]. Nam prata et ſalicta, geniſtaeque [z]
et arundines [a], quamuis tenuem, nihilominus aliquam deſiderant induſtriam. Poſt
hanc tam multarum, tamque multiplicium rerum praedicationem non me praeterit,
ſi, quem deſideramus agricolam, quemque deſcribimus [b], exegero a participibus agreſtium operum, tardatum iri † ſtudia diſcentium, qui tam variae, tamque vaſtae ſcien-
29 tiae deſperatione conterriti, nolent experiri, quod ſe aſſequi ‡ poſſe diffident. Verumtamen quod in oratore iam M. Tullius rectiſſime dixit, Par eſt eos qui generi humano res vtiliſſimas conquirere [c], et perpenſas exploratasque memoriae tradere concupiuerint [d], cuncta tentare. Nec ſi vel illa praeſtantis ingenii vis, vel inclytarum artium defecerit inſtrumentum, confeſtim debemus ad otium et inertiam † deuolui: ſed quod ſapienter ſperauimus [e], perſeueranter conſectari. Summum
30 enim culmen affectantes, ſatis honeſte vel in ſecundo faſtigio conſpiciemur. An Latiae muſae non ſolos adytis ſuis Accium et Virgilium recepere, ſed eorum et proximis et procul a ſecundis ſacras conceſſere ſedes? Nec [f] Brutum, aut Caelium, Pollionemue [g] cum Meſſala et Catulo [h] deterruere ab eloquentiae ſtudio fulmina illa Ciceronis. Nam neque ille ipſe Cicero territus ceſſerat tonantibus Demoſtheni Platonique: nec parens eloquentiae, deus ille Maeonius, vaſtiſſimis fluminibus fa-
31 cundiae ſuae poſteritatis ſtudia reſtinxerat [i]. An ne minoris quidem famae opifices per tot iam ſecula videmus laborem ſuum deſtituiſſe, qui Protogenem, Apellemque cum Parrhaſio mirati ſunt? Nec pulchritudine Iouis Olympii Mineruaeque Phidiacae ſequentis aetatis attonitos piguit experiri Bryaxim, Lyſippum, Praxitelem, Polycletum †, quid efficere, aut quouſque progredi poſſent ‡. Sed in omni genere ſcientiae et ſummis admiratio veneratioque, et inferioribus merita laus contingit.
32 Accedit huc, quod ille, quem nos perfectum eſſe volumus agricolam, ſi quidem artis conſum-

x) *neglegantur* y) *coeperint Goeſ.* z) *geneſtae I. B. R. genitae G. geneſtraeque L.* a) *harundines P. L.* b) *quem deſcribemus* V. Cod. et Ed. Bo. †) *vt rei* add. *L.* ‡) *conſequi poſſe diffiderent L.* c) *quaerere I. B. R.* d) *concupierint a. V.* †) *negligentiam* e) *ſperauerimus I. B. R.* f) *non I. B. R.* g) *Pollionem L.* h) *caluo I. B. R. Goeſ.* i) *reſtrinxerat I. B. G. reſtrinſerat L. reſtixerat R.* †) *Polyclitum P.* ‡) *poſſint P.*

conſuetudo antiquis librariis familiaris, et ad ſcribendi celeritatem admodum opportuna, nobis aliquando non literas modo, ſed et ſyllabas inuidit. Ob hanc rationem duo illi Romanarum litterarum ſaeculo ſuo veluti conſules Gruterus et Graeuius in cap. 40 orationis Tullianae pro Roſcio Amerino reſtituerunt *a gladiatore receſſiſſe*, cum in vulgatis libris legeretur *a gladiatore ceſſiſſe*. FACCIOLATVS.

29 IN ORATORE) C. 1. Sed Columella h. l. ſenſum tantum, non verba Ciceronis retinuit, quae haec ſunt: *Sed par eſt omnes omnia experiri, qui res magnas et magno opere expetendas concupiuerunt. Quod ſi quem aut natura ſua, aut illa praeſtantis ingenii vis forte deficiet, aut minus inſtructus erit magnarum artium diſciplinis: teneat tamen eum curſum, quem poterit. Prima enim ſequentem honeſtum eſt in ſecundis tertiisque conſiſtere.* Plura profert Crenius l. c. p. 47, 48. SCHOETTG.

30 SVMMVM ENIM CVLMEN) Philo Iud. alleg. Leg. 2 p. 69 et p. 355. ed. 1691. ALMEL.

30 AN LATIAE) Buchnerus coniecit, *Nam*, ſublata interrogationis nota. Sed non videtur cogitaſſe vir doctiſſimus, *an* poni nonnunquam pro *annon*, vt apud Ciceronem non ſemel *haud ſcio:* quae ratio hic tanto magis obtinet, quia mox ſequitur aliud *non*, eodem fere modo, vt poſt *non tantum* omitti fere nouam negationem conſtat; et quid faciemus verbis, quae mox ſequuntur, *an ne minoris quidem famae artifices.* Buchnerus quidem ſibi conſtat: legi enim pro *an* vult *ac*, quod et Facciolato placere video, qui et altero loco *ac* pro *an* vult legi, in quo et ſic habet ed. Gryph. ingenioſe ſane, vereor vt vere.

30 NEC BRVTVM) Regienſes et Ienſoniani libri habent *non* pro *nec*, quod de *num* deprauatum quoque ſuſpicari poſſumus. *Num Brutum, aut Coelium &c.* PONTED.

32 PYTHA-

conſummatae [k] non [l] ſit, nec in vniuerſa rerum natura ſagacitatem Democriti, vel
Pythagorae [m] [non] fuerit conſecutus, et in motibus aſtrorum ventorumque Meto-
nis † prouidentiam, vel Eudoxi, et in pecoris cultu doctrinam Chironis ac Melam-
podis, et in agrorum ſolique molitione ‡ Triptolemi aut Ariſtei prudentiam [n]: mul-
tum tamen profecerit, ſi vſu Tremellios, Saſernaſque et Stolones noſtros aequauerit.
Poteſt enim nec ſubtiliſſima, nec rurſus, quod aiunt, pingui Minerua res agreſtis ad- 32
miniſtrari. Nam illud procul vero [o] eſt, quod plerique crediderunt, facillimam [p]
eſſe nec vllius acuminis ruſticationem. De cuius vniuerſitate nihil attinet plura
nunc diſſerere: quandoquidem cunctae partes eius deſtinatis aliquot voluminibus
explicandae ſunt, quas ordine ſuo tunc demum perſequar, cum praefatus fuero, quae
reor ad vniuerſam diſciplinam maxime pertinere.

I. QVI ſtudium agricolationi dederit, antiquiſſima ſciat haec ſibi aduocanda,
prudentiam rei, facultatem impendendi, voluntatem agendi. Nam is demum cul-
tiſſimum rus habebit, vt ait Tremellius, qui et colere ſciet, et poterit, et volet.
neque enim ſcire, aut velle, cuiquam † ſatis fuerit ſine ſumptibus, quos exigunt
opera: nec rurſus faciendi aut impendendi voluntas profuerit ſine arte, quia caput 2
eſt in omni negotio, noſſe quid agendum ſit, maximeque in agricultura, in qua vo-
luntas facultaſque citra ſcientiam ſaepe magnam dominis afferunt iacturam, cum
imprudenter facta opera fruſtrantur impenſas. Itaque diligens paterfamilias, cui 3
cordi eſt ex agri cultu ‡ certam ſequi rationem rei familiaris augendae, maxime
curabit, vt aetatis ſuae prudentiſſimos agricolas de quaque re conſulat, et com-
mentarios antiquorum ſedulo ſcrutetur, atque aeſtimet [a], quid eorum quisque ſen-
ſerit, quid praeceperit: an vniuerſa, quae maiores prodiderunt, huius temporis
culturae reſpondeant, an aliqua diſſonent? Multos enim iam memorabiles aucto- 4
res comperi perſuaſum habere, longo aeui ſitu qualitatem caeli, ſtatumque mutari;
eorumque conſultiſſimum aſtrologiae profeſſorem Hipparchum prodidiſſe, tempus
fore, quo cardines mundi loco mouerentur: idque etiam non ſpernendus auctor
rei ruſticae Saſerna videtur adcredidiſſe. Nam eo libro, quem de agricultura ſcri- 5
ptum reliquit, mutatum caeli ſtatum [b] ſic colligit, quod quae regiones antea propter
hiemis aſſiduam violentiam nullam ſtirpem vitis aut oleae depoſitam cuſtodire po-
tuerint, nunc mitigato iam † et intepeſcente priſtino frigore largiſſimis oliuitatibus,
Liberique vindemiis exuberent. Sed haec ſiue falſa, ſeu vera ratio eſt, literis aſtro-
logiae concedatur. Caetera non diſſimulanda erunt agrorum cultori praecepta ru- 6
ſticationis, quae cum plurima tradiderint Poeni ex Africa ſcriptores, multa tamen
ab his falſo prodita coarguunt [c] noſtri coloni. ſicut Tremellius, qui querens [d] id
ipſum, tamen excuſat, quod Italiae et Africae ſolum caelumque diuerſae naturae,
nequeat

k) *conſummatae Gr. G. St.* alii vno *m.* l) *non* omitt. *L. I. B. R. et L.* m) *Putag. fuerit L.* †) *Meribonis P. Mentonis Goeſ.* ‡) *monitione P.* n) *prouidentiam L. P.* o) *verum L.* p) *facilimam Gr. G. St. facillumam P.* [C. I.] †) *quemquam L.* ‡) *cultura L.* a) *extimet L.* b) *ſitum Goeſ. I. B. R.* †) *iam.* om. *I. B. R.* c) *arguunt I. B. R.* d) *quaerens I. B. R. Gr. St.*

32 PYTHAGORAE NON) *Non* videtur abundare; nam eam ſententia non requirit. VRSIN.

1,2 NEC RVRSVS FACIENDI AVT IMPENDENDI FACVLTAS VOLVNTASQVE PROFVERIT SINE ARTE) Ita videtur hic locus legendus, vt conſtet ſententia. VRSIN. confirmat hanc coniecturam ſ. 18.

nequeat eosdem prouentus habere. Quaecunque † ſunt autem, quae propter diſci-
plinam ruris noſtrorum temporum ‡ cum priſcis diſcrepent [e], non deterrere debent
a lectione diſcentem. Nam multo plura reperiuntur apud veteres, quae nobis pro-
7 banda ſint, quam quae repudianda. Magna porro ‡ et Graecorum turba eſt, de
ruſticis rebus praecipiens; cuius princeps celeberrimus vates non minimum pro-
feſſioni noſtrae contulit Heſiodus Boeotius †. Magis deinde eam [f] iuuere fontibus
orti ſapientiae Democritus Abderites, Socraticus Xenophon, Tarentinus Architas,
8 Peripatetici magiſter ac diſcipulus, Ariſtoteles cum Theophraſto. Siculi quoque
non mediocri cura negotium iſtud proſecuti ſunt, Hieron, et Epicharmus [g] diſci-
pulus, Philometor, et Attalus [h]. Athenae vero ſcriptorum frequentiam pepere-
runt, e [i] queis probatiſſimi auctores Chaereas, Ariſtandros, Amphilochus [k], Eu-
phron [l]; Chreſtus Euphronis [m], non, vt multi putant, Amphipolites, qui et ipſe
9 laudabilis habetur agricola, ſed indigena ſoli Attici. Inſulae quoque curam iſtam
celebrauerunt, vt teſtis eſt Rhodius [n] Epigenes, Chius Agathocles, Euagon, et Ana-
xipolis Thaſii. Vnius quoque de ſeptem Biantis illius populares Menander [o] et
Diodorus in primis ſibi vindicauerunt ‡ agricolationis prudentiam. Nec his ceſſe-
re Mileſii Bacchius et Mnaſſeas, Antigonus Cymaeus, Pergamenus Apollonius,
10 Dion Colophonius, Hegeſias Maronites. Nam quidem Diophanes Bithynius Vti-
cenſem totum Dionyſium, Poeni Magonis interpretem, per multa diffuſum volu-
mina, ſex epitomis circumſcripſit. Et alii tamen obſcuriores, quorum patrias non
accepimus, aliquod ſtipendium noſtro ſtudio contulerunt. Hi ſunt Androtion †,
Aeſchrion, Ariſtomenes, Athenagoras, Crates, Dadis, Dionyſius, Euphyton [p], Eu-
11 phorion †. Nec minori fide pro virili parte tributum nobis intulerunt Lyſimachus,
12 et Cleobulus [q], Meneſtratus, Pleutiphanes [r], Perſis ‡, Theophilus. Et vt agrico-
lationem Romana tandem ciuitate donemus, (nam adhuc iſtis auctoribus Graecae
gentis fuit) iam nunc M. Catonem Cenſorium illum memoremus, qui eam Latine
loqui primus inſtituit. poſt hunc duos Saſernas, patrem et filium, qui eam diligen-
tius erudierunt; ac deinde Scrofam Tremellium, qui eam [s] eloquentem reddidit;
et M. Terentium, qui expoliuit; mox Virgilium [t], qui carmine [u] quoque potentem
fecit.

†) *quacunque I. B.* ‡) *temporum* om. *L.* e) *diſcrepat I. B. R. diſcrepet H. A.* ‡) *quippe P. quippe Poenorum et Gr. L.* †) *Boetius L.* f) *eam* om. *I. B. R.* g) *Epicarmus L. I. B. R. Gr. G. St.* h) *Athalus I. B. R.* i) *aeque I. B. R. eque L.* k) *Amphilocus L. I. B. R.* l) *Emphronius Creſus L. Euphronius I. B. R. Goeſ.* m) *Euphrontis Goeſ. I. B. R. Emphrontis L.* n) *Codius L.* o) *Maenander I. I. H. A. G.* ‡) Ita *P. vend.* alii. †) *Anthocion L.* p) *Emplorion L. Emphyton I. B. R. eypheton Goeſ. eubeton P.* περὶ φυτῶν *I. I. H. A. Gr. G. St.* †) *Euphonon P. I. B. R. Emphonon L.* q) *Eubolus I. B. R. Embolus L. Cleobulus I. I. H. A. Gr. G. St.* r) *Euanthiphanes P. Goeſ. Plentiſanes L.* ‡) *et* inſ. *P.* s) *etiam Goeſ. I. B. R.* t) *Vergilium P. Gr. G. St.* u) *carminum ms. Heinſ. ad Ouid. met.* 15, 108. *it. Goeſ.*

I, 6 QVAE PROPTER, DISCIPLINA — DISCREPET) Ita videtur legendum. Nam mala interpunctio, verbo etiam *diſciplina* in *diſciplinam* mendoſe commutato, locum obſcuriorem fecit. VRSIN.

I, 8 EPICHARMVS DISCIPVLVS) Videtur legendum *Epicharmus Siculus*, vel potius *Siculi*; et deinde pro *Euagon*, fortaſſe legendum *Euaeon*, de quo Suidas. Item *Euphronius* paullo ſupra, non *Euphronis*. VRSIN. Adde Cup. ad V, I, I, 8.

I, 8 EVPHRON) Quinque Athenienſes rei ruſticae ſcriptores refert Varro, totidemque Plinius: *Ariſtandron, Amphilochum, Chaeream, Chaereſtum et Euphronium.* Hos etiam Columella; ideo iſte *Euphron* redundat. Pro eo, quod ſtatim ſequitur, *Chreſtus Euphronis* ſcrib. ex Varrone *Chaereſtus*, *Euphronius* ſ. *Euphranius*. PONTED.

I, 10 DIONYSIVS ΠΕΡΙ ΦΥΤΩΝ) Videtur legendum *Dionyſius*, *Euphyton*. VRSINVS. Monuerat iam Victorius ad Varron. I. I, 9.

I, 12 CAR-

fecit. Nec poſtremo quaſi paedagogi eius meminiſſe dedignemur, Iulii Hygini[x]: 13
veruntamen vt Carthaginienſem[y] Magonem ruſticationis parentem maxime vene-
remur. nam huius octo et viginti memorabilia illa volumina ex ſenatuſconſulto in
Latinum ſermonem conuerſa ſunt. Non minorem tamen laudem meruerunt no- 14
ſtrorum temporum viri, Cornelius Celſus, et Iulius Atticus. quippe Cornelius to-
tum corpus diſciplinae quinque libris complexus[z] eſt. hic de vna ſpecie culturae
pertinentis ad vites, ſingularem librum edidit. Cuius velut diſcipulus, duo volu-
mina ſimilium praeceptorum de vineis, Iulius Graecinus, compoſita facetius et[a]
eruditius, poſteritati tradenda curauit. Hos igitur, Publi Siluine, prius quam cum 15
agricolatione contrahas, aduocato in conſilium: nec tamen ſic mente diſpoſitus,
velut ſummam totius rei ſententiis eorum conſecuturus: quippe eiuſmodi ſcripto-
rum monumenta[c] magis inſtruunt, quam faciunt, artificem. VSVS et experientia 16
dominantur in artibus: neque eſt vlla diſciplina, in qua non peccando diſcatur.
nam vbi quid perperam adminiſtratum ceſſerit improſpere, vitatur quod fefellerat:
illuminatque rectam viam docentis magiſterium. Quare noſtra praecepta non con- 17
ſummare[d] ſcientiam, ſed adiuuare promittunt. nec ſtatim quiſquam compos agri-
colationis erit his perlectis rationibus, niſi et obire eas voluerit, et per facultates
potuerit. Ideoque haec velut adminicula ſtudioſis promittimus, non profutura per
ſe ſola, ſed cum aliis. Ac ne iſta quidem praeſidia[e], vt diximus, non aſſiduus la- 18
bor, et experientia villici, non facultates, ac voluntas impendendi tantum pollent,
quantum vel vna praeſentia domini: quae niſi frequens operibus interuenerit, vt in
exercitu cum abeſt imperator, cuncta ceſſant officia. maximeque reor hoc ſignifi-
cantem Poenum Magonem, ſuorum ſcriptorum primordium talibus auſpicatum ſen-
tentiis: QVI agrum parabit[f] domum vendat, ne malit vrbanum, quam ruſticum la-
rem colere. cui magis cordi fuerit vrbanum domicilium, ruſtico praedio non erit
opus. Quod ego praeceptum, ſi poſſet his temporibus obſeruari, non immutarem. 19
Nunc quoniam pleroſque noſtrum ciuilis ambitio ſaepe euocat, ac ſaepius detinet
euocatos, ſequitur vt ſuburbanum praedium commodiſſimum eſſe putem, quo vt ‡
occupato quotidianus excurſus facile poſt negotia[g] fori contingat. Nam qui lon- 20
ginqua, ne dicam transmarina rura mercantur, velut haeredibus patrimonio ſuo,
et quod grauius eſt, viui cedunt ſeruis[g] ſuis: quoniam quidem et illi tam longa
dominorum diſtantia corrumpuntur, et corrupti poſt flagitia, quae commiſerunt,
ſub expectatione ſucceſſorum, rapinis magis, quam culturae ſtudent.

II. CEN-

x) *Hygini Goeſ. I. B. R. Higinii* al. *Iuli Higini L.* y) *Carthaginenſem I. B. R. G. Cartaginienſem L.* z) *contexus L.* a) *et* ab. *Gr. St.* b) *monimenta I. I. H. A.* c) *conſummare P. Gr. G. St.* vno *m* al. d) *praedia* Sph. e) *parauit Goeſ. Com.* ‡) *vel P. L.* f) *negotia I. B. G.* g) *ſeruis* om. *I. I.*

1,12 CARMINE QVOQVE POTENTEM) *Carminum* V. C. S. Germani apud Heinſium ad Ouid. Met. p. 400. ALMELOV.

1,15 CONTRAHAS) Contractus quaſi fit cum terra, cui opes et facultates noſtras concredimus, ea conditione, vt ſtato tempore illas nobis cum foenore reddat. SCHOETTG.

1,16 VSVS ET EXPERIENTIA) Illuſtrat hanc ſententiam aliis pluribus Crenius part. 10. p. 50. SCHOETTG.

1,18 DOMVM VENDAT) Plinius 18, 6. ſ. 7. *Agro emto domum vendendam inclementer, atque non ex vtilitate publici ſtatus Mago cenſuit - - vt tamen appareat aſſiduitatem deſideratam ab eo.*

1,18 PRAESENTIA DOMINI] Vid. ad Ca. c. 41. extr.

1,19 VT OCCVPATO) Videtur legendum *et occupato.* et p. p. *quandoquidem*, pro *quoniam quidem.* VRSIN. Omnino legendum *vel,* aut *et*, aut denique *vtut occupato:* vltimum praetulerim.

II. CENSEO igitur in propinquo agrum mercari, quo et frequenter dominus veniat, et frequentius ſe venturum, quam ſit venturus, denunciet. ſub hoc enim metu cum familia villicus erit in officio [a]. Quicquid vero dabitur occaſionis, ruri moretur. quae non ſit mora ſegnis, nec vmbratilis. nam diligentem patremfamilias decet agri ſui particulas omnes et omni tempore anni frequentius circumire, quo prudentius naturam [b] ſoli, ſiue in frondibus, et herbis, ſiue iam maturis fru-
2 gibus contempletur: nec ignoret quidquid in eo recte fieri poterit. Nam illud vetus [c] eſt, et Catonis, Agrum peſſime multari [d], cuius dominus quid in eo faciundum ſit, non docet, ſed audit villicum. Quapropter vel a maioribus traditum poſſidenti, vel emturo fundum praecipua cura ſit ſcire, quod maxime regionis genus
3 probetur: vt vel careat inutili, vel mercetur laudabilem †. Quod ſi voto fortuna ſubſcripſerit [e], agrum habebimus ſalubri caelo, vberi glaeba, parte campeſtri, parte alia collibus vel ad orientem vel ad meridiem molliter deuexis; terreniſque † aliis cultis [f], atque aliis ſylueſtribus et aſperis, nec procul a mari, aut [g] nauigabili flumine, quo deportari fructus, et per quod merces inuehi poſſint. Campus in prata
4 et arua, ſalictaque et arundineta † digeſtus, aedificio ſubiaceat. Colles alii vacui arboribus, vt ſolis ſegetibus ſeruiant, quae tamen modice ſiccis, ac pinguibus campis melius, quam praecipitibus locis proueniunt. Ideoque etiam celſiores agri frumentarii planicies ‡ habere, et quam molliſſime deuexi, ac ſimillimi [h] debent eſſe campeſtri poſitioni. Alii deinde colles oliuetis, vinetiſque et earum futuris pedamentis veſtiantur, materiam [i], lapidemque, ſi neceſſitas aedificandi coegerit, nec
5 minus pecudibus paſcua, praebere poſſint. Tum riuos decurrentes in prata, et hortos, et ſalicta, viuae [k] aquae ſalientes demittant [l]. nec abſint greges armentorum, caeterorumque quadrupedum [m], culta et dumeta paſcentium. Sed haec poſitio, quam deſideramus, difficilis et rara paucis contingit. proxima eſt huic, quae plurima ex his habet: tolerabilis, quae non pauciſſima.

III. PORCIVS quidem Cato cenſebat in † emendo inſpiciendoque agro praecipue duo eſſe conſideranda, ſalubritatem caeli, et vbertatem loci: quorum ſi alterum

[C. II.] a) *officio I. B. R.* b) *matura P.* c) *vt veteris Ca. L.* d) *mulctari I. B. R. I. I.* †) *laudabile L.* e) *ſubſcribit I. B. R. ſubriſerit L.* †) *teneriſque L.* f) *aliis cultis* om. *I. B. R. L.* g) *ante P.* †) *harundineta P. L.* ‡) *planitias P. Goeſ.* h) *ſimilimi G. ſimilime Goeſ.* i) *maceriam I. B. R.* k) *villaeque aquas L. Goeſ. I. B. R.* l) *emittant I. B. R.* m) *quadripedium culta P.* [C. III.] †) *in inſpiciendo agro P. Goeſ. in emendo agro I. B. R.*

2, 2 CATONIS) Haec αὐτολεξεὶ non ſunt in Catone, qualem hodie habemus. ſed eadem fere ſententia eſt c. 5, 2 *ne plus cenſeat ſapere ſe quam dominum,* Plin, 18, 6 ſ. 7. *quam proximum domino corde eſſe debere, et tamen ſibi non videri.*

2, 3 NAVIGABILI FLVMINE) Idcirco laudat Cicero S. Roſcii praedia in Orat. pro filio c. 7. *Magnitudo pecuniae demonſtratur: bonitas praediorum: (nam fundos decem et tres reliquit, qui Tiberim fere omnes tangunt) huius inopia et ſolitudo commemoratur.* Plinius ep. 5, 6, 12. *Medios ille* (Tiberis) *agros ſecat; nauium patiens, omnesque fruges deuehit in vrbem.* Horatius Od. 2, 3, 18. *Villaque flauus quam Tiberis lauit.* Haec Crenius part. 10. p. 51. SCHOETTG.

2, 4 MOLLISSIME) Vid. P. 1, 5, 5.

2, 4 MATERIAM LAPIDEMQVE) Ante haec verba excidiſſe videtur *alii*: certe intelligendum.

3, 1 PORCIVS CATO) Non memini haec apud Catonem extare, ſed falſus eſt noſter; voluit enim citare Varronem, apud quem priora verba leguntur 1, 2, 9, ſequentia 1, 4, 3. SCHOETTG. Mihi videtur Columella ſententiam Catonis arripuiſſe ex 1, 2 et 3, eamque extuliſſe partim, quod nimirum ad fertilitatem ſalubritatemque pertinet, verbis Varronis; qui de via, aqua et vicino plane alio loco, nim. 1, 16 aliiſque verbis praecipit. Haec igitur ſuo more eleganterque exſecutus eſt Columella. In hoc autem paullo fecit licentius, quod

rum deeſſet, ac nihilo minus quis vellet incolere ‡, mente eſſe captum, atque eum ad agnatos et gentiles deducendum. Neminem enim ſanum debere facere ſumtus 2
in cultura ſterilis ſoli: nec rurſus peſtilenti quamuis feraciſſimo pinguique agro [a] dominum ad fructus peruenire. Nam vbi ſit cum orco ratio ponenda, ibi non modo perceptionem fructuum, ſed et vitam colonorum eſſe dubiam, vel potius mortem quaeſtu certiorem. Poſt [b] haec duo principalia [c] ſubiungebat illa non minus intuenda ‡, viam [d], et aquam, et vicinum. Multum conferre agris iter commodum: pri- 3
mum quod eſt maximum, ipſam praeſentiam domini, qui libentius commeaturus ſit, ſi vexationem viae non reformidet. deinde ad inuehenda [e] et exportanda vtenſilia; quae res frugibus conditis auget pretium [f], et minuit impenſas rerum inuectarum: quia minoris apportentur eo quo facili niſu perueniatur. Nec [non] nihil eſſe etiam 4
paruo vehi, ſi conductis iumentis iter facias, quod magis expedit, quam tueri propria. Seruos quoque qui ſecuturi patremfamilias [g] ſint, non aegre iter pedibus ingredi. De bonitate aquae ita omnibus clarum eſt, vt pluribus non ſit differendum. Quis enim dubitet, eam maxime probatam haberi, ſine qua nemo noſtrum vel pro- 5
ſperae, vel aduerſae valetudinis vitam proroget? De vicini commodo non eſt quidem certum, quem nonnunquam mors, aliaeque nobiſcum diuerſae cauſae mutant. Et ideo quidam reſpuunt Catonis ſententiam: qui tamen multum videntur errare. nam quemadmodum ſapientis eſt, fortuitos caſus magno animo ſuſtinere, ita dementis eſt, ipſum ſibi malam facere fortunam: quod facit, qui nequam vicinum ſuis numis parat, cum a primis cunabulis, ſi modo liberis parentibus eſt oriundus, audiſſe potuerit, οὐδ' † ἂν βοῦς ἀπόλοιτ' [h] εἰ μὴ γείτων [i] κακὸς εἴη. quod non ſolum 6
de boue dicitur, ſed etiam de omnibus partibus rei noſtrae [k] familiaris: adeo quidem vt

‡) *incolere* om. *L.* a) *agro cum incertum ſit, an dominum ſinat ad fructus peruenire I.I.* b) *poſthac I.B.R.* c) *intuendam P.* d) *viam et aquam vicinam I.B. viam aqua vicinam L. viam, aquam, vicinum I.I.* e) *vehenda* al. f) *precium I.B.R.H.A.* g) *familiae* hic et alias *Goeſ.* †) μηδ' *P. et Vict.* in emendandis. Totum verſum om. *Lipſ.* h) ἀπολείποι. i) γειτον *I.B.R.* k) *veſtrae L.*

quod infinita oratione loquitur etiam, cum rationes de ſuo adiungit Catonianis oraculis: quae res in opinionem adducere poſſit aliquem, eas ipſas a Catone quoque eſſe prolatas. Caeterum Almelouenius in margine h.l. Suet. Oth. c. 6, et Mart. 6, 82 laudauit, vbi *inſpicere* dicuntur emturi res venales.

3, 3 VEXATIONEM] *Vectationem* coniicit Almelouenius, ſed *vexatio viae* ſunt incommoda viae vel longae, vel alias ob cauſas difficilis et ineluctabilis.

3, 3 INVEHENDA) Ita repoſuimus ex Goeſ. nam antea legebatur tantum *vehenda.* SCHOETTGEN.

3, 4 NEC [NON] NIHIL) *Non* videtur abundare, nec illud ſententia requirit. VRSIN.

3, 5 DE VICINI COMMODO) Hunc locum communem tractat Crenius part. 10 p. 51, 52. SCHOETTG.

3, 5 NOBISCVM) Broukhuſius in margine libri ſui coniicit *aliaeque nobis, ad diuerſae cauſae.* ſed nihil hic immuto. IDEM.

3, 5 IPSVM SIBI MALAM) Ita et alicubi M. Brutus: *O magnam ſtultitiam*, inquit, *timoris, idipſum, quod verearis, ita cauere, vt cum vitare fortaſſe potueris, vltro arceſſas et adtrahas.* Cren. l. c. p. 53. IDEM.

3, 6 ΟΥΔ ΑΝ ΒΟΥΣ ΑΠΟΛΟΙΤ ΕΙ ΜΗ ΓΕΙΤΩΝ ΚΑΚΟΣ ΕΙΗ) Heraclides Ponticus, diſertus vir, magnusque Philoſophus, περὶ πολιτειῶν ſcripſit, nam hoc etiam ſignificauit Cicero, cum in epiſtola ad Q. Fratrem de iudicio Salluſtii loquens, quod de ſuis de Rep. libris faciebat, inquit: *Praeſertim cum eſſem, non Heraclides Ponticus, ſed conſularis: ille enim quamuis de Rep. adminiſtranda accurate ſcripſiſſet, in publicis rebus verſatus nunquam fuerat.* Horum Heraclidis librorum ἐπιτομὴν in Medicea bibliotheca inueni; qui autem excerpſit, maxime quae de moribus inſtitutisque plurimarum gentium agerent, colligit. Vbi igitur de Cumanis, qui Aeolidem incolebant ſermo eſt, docet conſuetudinem eos habuiſſe, vt vicini contra fures, latronesque arma caperent, et expilatis ſuccurrerent: inde autem fit, inquit ille, vt pauca admodum amittant: omnes enim vna mente res aliorum perinde, ac ſuas defendunt:

vt multi praetulerint carere penatibus, et propter iniurias vicinorum ſedes ſuas pro-
fugerint. niſi aliter exiſtimamus diuerſum orbem gentes vniuerſas petiiſſe, relicto
patrio ſolo, Achaeos dico, et Hiberos, Albanos quoque, nec minus Siculos: et, vt
primordia noſtra contingam, Pelaſgos, Aborigines, Arcadas, quam quia malos vici-
7 nos ferre non potuerant. Ac ne tantum de publicis calamitatibus loquar, priuatos
quoque memoria tradidit, et in regionibus Graeciae, et in hac ipſa Heſperia dete-
ſtabiles fuiſſe vicinos, niſi [l] Autolycus ille cuiquam potuit tolerabilis eſſe contermi-
nus; aut Auentini montis incola, Palatinis vllum gaudium finitimis ſuis, Cacus
attulit. Malo enim praeteritorum, quam praeſentium meminiſſe, ne vicinum meum
nominem, qui nec arborem prolixiorem ſtare noſtrae regionis, nec inuiolatum ſemi-
narium, nec pedamenti [m] quidquam adnexum vineae, nec etiam pecudes [n] negli-
gentius paſci, ſinit. Iure igitur, quantum mea fert opinio, M. Porcius [o] talem pe-
ſtem vitare cenſuit, et in primis futurum agricolam praemonuit, ne ſua ſponte ad
8 eam perueniret. Nos ad caetera praecepta illud adiicimus, quod ſapiens vnus de
ſeptem in perpetuum poſteritati pronunciauit [p], [μέτρον [q] ἄριστον,] adhibendum
modum menſuramque rebus; idque, vt non ſolum aliud acturis, ſed et agrum para-
turis dictum intelligatur, ne maiorem, quam ratio calculorum patiatur, emere velit.
nam huc pertinet praeclara noſtri poetae ſententia. – – *laudato ingentia rura, Exi-*
9 *guum colito.* Quod vir eruditiſſimus, vt mea fert opinio, traditum vetus praece-
ptum

l) *ſi* inſ. *L.* m) *pedamentum adn, I. B. R. pedamentum ad nexum P. pedamenta anexum L.* n) *pe-cudis negleg. P.* o) *Portius I. B. R. Gr. G. St.* p) *pronunciauit I. B. R. I. I. H.* q) μέτρον ἄριστον abeſt *P. I. B. R. it. Goeſ. et Lipſ. adhibendi L.*

dunt: vnde nonnulli exiſtimarunt hoc protuliſſe Heſiodum, cum cecinit, *Sed neque bos vnquam periret, niſi quis malum vicinum habeat.* Reſpexiſſe enim eum ad hunc Cumanorum morem, quem egregie cognitum habebat: illinc enim oriundus erat. quod ipſe quoque in Poemate ſuo teſtatus eſt: ait enim, patrem ipſius dium relicta Cuma Aeolide in Boeotium agrum migraſſe. Eruditam, elegantemque Heſiodii carminis declarationem ex abditis Graecorum monimentis erutam, non incommode mihi videor peruulgaſſe. VICTOR.

3, 6 ACHAEOS) Quorum colonia in Ponti interiora penetrauit, nomine quoque Achaeorum ſeruato. Scylax p. 30, et ad eum locum Iſ. Voſſius. Plin 6, 5 ſ. 5

3, 6 HIBEROS) ſ. *Iberos,* Aſiaticam et ipſam gentem Ponti accolam, quam cum *Perſis ac Phoenicibus Celtisque ac Poenis in Hiſpaniam veniſſe Varro tradit* apud Plin. 3, 1 ſ. 3. Iberiam Celtiberiamque inde dictam Hiſpaniam, apertum eſt.

3, 7 ALBANOS) Iberorum vicinos, qui forte conditores fuere *Albanenſium* ad Iberum flumen apud Plin. 3, 3 ſ. 4 n. 4. De reliquis nihil addimus, cum res ſit obuia.

3, 7 IN HAC IPSA HESPERIA) Antiquo Italiae nomine vtitur in fabula Caci commemoranda. Hic enim ad Heſperiam pertinet: Vlyſſis ille auus maternus ad Graeciam.

3, 8 PRONVNCIAVIT ADHIBENDVM MODVM) Verba hinc Graeca tollenda puto, nam Latinis vim illarum expreſſit Columella, nec in antiquis libris veſtigium ipſorum videtur. Cum, quibus vocibus Graeci hanc ſententiam proferrent, quispiam in margine ſui libri adſcripſiſſet, librarius aut corrector aliquis, operae pretium ſe facere putauit, ſi ea huc inculcaret, vbi neceſſariae nullo modo ſunt. Plinius etiam praeceptum hoc Latinis verbis enunciauit lib. 18, c. 6. *Imo hercule iudico, modum rerum omnium vtiliſſimum.* VICTOR. Graeca verba irrepſerunt ex margine. Item vox *equis* infra addita eſt; et legendum, *quos ne circumire* quidem valent. VRSIN.

3, 8 EMERE VELIT) Non contemnenda etiam ſcriptura eſſet, *emere velint*; nam refertur ad *acturis ſed et agrum paraturis.* Ita planior videri poſſet ſententia. Ad eundem modum et cap. 4. locutus eſt: *ſequitur deinceps Caeſonianum praeceptum, quo fertur vſus etiam Cato, mercaturis agrum reuiſendum ſaepius eum, quem velint mercari.* PONTED.

3, 8 LAVDATO) Virg. Georg. 2, 397. Plin. 18, 6 ſ. 7. *modum agri inprimis ſeruandum antiqui putauere. Quippe ita cenſebant, ſatius eſſe minus ſerere, et melius arare: qua in ſententia et Virgilium fuiſſe video – – Modum iudicem rerum omnium vtiliſſimum.* Simile illud apud Plutarch. de poët. aud. p. 39. 1. H. St. νῆ' ὀλίγην αἰνεῖν, μεγάλῃ δ' ἐνὶ φορτία θέσθαι.

3, 10 LI-

ptum numeris ſignauit. quippe acutiſſimam gentem Poenos dixiſſe conuenit, Imbe-
cilliorem agrum, quam agricolam eſſe debere: quoniam, cum ſit colluctandum cum
eo, ſi fundus praeualeat, allidi dominum. nec dubium quin minus reddat laxus ager
non recte cultus, quam anguſtus eximie. Ideoque poſt reges exactos Liciniana ‡ 10
illa ſeptena iugera, quae plebis [r] tribunus viritim diuiſerat, maiores quaeſtus antiquis
retulere, quam nunc nobis praebent ampliſſima vetereta [s]. Tanta ‡ quidem Curius
Dentatus, quem paullo ante retulimus, proſpero ductu parta victoria, ob eximiam
virtutem deferente populo praemii nomine, quinquaginta ſoli iugera, ſupra conſu-
larem triumphalemque fortunam putauit [t] eſſe: repudiatoque publico munere po-
pulari, hac [u] plebeia menſura contentus fuit. Mox etiam cum agrorum vaſtitatem 11
victoriae noſtrae, et interniciones [x] hoſtium feciſſent, criminoſum tamen ſenatori
fuit ſupra quinquaginta iugera poſſediſſe, ſuaque lege C. Licinius damnatus eſt, quod
agri modum, quem in magiſtratu rogatione tribunicia promulgauerat, immodica
poſſidendi libidine tranſcendiſſet: nec magis quia ſuperbum videbatur tantum loci
detinere, quam quia flagitioſum, quos hoſtis profugiendo deſolaſſet agros, nouo
more ciuem Romanum ſupra vires patrimonii poſſidendo deſerere. Modus ergo, 12
qui in omnibus rebus, etiam ‡ parandis agris adhibebitur. tantum enim obtinendum
eſt, quanto eſt opus, vt emiſſe videamur quo potiremur, non quo [y] oneraremur ipſi,
atque aliis fruendum eriperemus, more praepotentium, qui poſſident fines gentium,
quos ne circumire [z] equis quidem valent; ſed proculcandos [a] pecudibus, et vaſtandos
ac [b] populandos feris derelinquunt, aut occupatos nexu ciuium [c], et ergaſtulis tenent.
Modus autem erit ſua [d] cuique moderata [e] voluntas, facultaſque. Neque enim ſatis 13
eſt, vt iam prius dixi, poſſidere [f] velle, ſi colere non poſſis.

IV. SEQVITVR deinceps Caeſonianum † praeceptum, quo fertur vſus etiam Cato

‡) *liciana P.* r) *trib. pleb. Goeſ.* s) *veterata L. I. B. R. veruacta I. I. H. A. Gr. G. St.* ‡) *tantam P. L.* t) *Satis* inſ. *Goeſ.* u) *ac I. B. R. H. A. Gr.* x) *internitiones, I. B. R. I. I. H. A. internetiones Goeſ. P. interuenitiones L.* ‡) *et in I. B. R.* y) *quo* omitt. *G.* z) *circuire quoque valent I. B. R. I. I equis* abeſt etiam *L.* a) *proculcandos, et pecudibus vaſtandos ac etc. H.* b) *ac populandos* om. *Goeſ. I. B. R.* c) *crurum I. I. H. A.* it. marg. *Victor.* d) *unicuique I. B. R.* e) *moderata* om. *L. I. B. R.* f) *poſſidere* omittit *P.* [C. IV.] †) *Cenſolenum L.*

3, 10 LICINIANA ILLA) V. 1, 2, 9.

3, 10 VETERETA) Vid. Ind. in *vernagere. Veruactu* legendum vix dubito. *Vetereta* Victorii reuerentiae condonanda cenſui, qui etiam in emendandis poſuit, legendum hic *vetereta.*

3, 10 TANTA QVIDEM) Niſi hic peccatum eſt a librariis quod ſuſpicor, *tanta* referendum ad *victoria.*

3, 10 CVRIVS DENTATVS) Hiſtoria extat apud Aurelium Victorem de Viris Illuſtr. c. 33. quamuis ibi male legatur *quaterna dena.* Alii *ſeptem dena* alii *ſeptena*, quod rectum eſt, et a Schotto ex noſtro auctore, item Plinio 8, 3 et Valerio Maximo 4, 3, 5 adſeritur. SCHOETTG. Conferendus omnino Colum. 1. pr. 14.

3, 11 QVINQVAGINTA IVGERA) Verum omnino eſt *quingenta* iugera: vid. quae ad V. 1, 2, 9. diſputata ſunt. Iamque emendandum ita vidit Columellam, Dion. Voſſius ad Vell. Paterc. 2, 6, 3. quod Almeloueenius hic obſeruauit: itemque Thyſius ad Gell. 7, 3. p. 385. denique Broukhuſius in margine libri ſui.

3, 11 QVIA SVPERBVM VIDEBATVR) h. e. parum ciuile, et regiae libidini proximum: de qua ſignificatione Burm. ad Petron. c. 18.

3, 12 NEXV CIVIVM) Videtur legendum *nexu crurum*, quam lectionem veram et germanam putamus. VRSIN. Tò *ciuium* retinent Goeſ. et Lipſ. vt et plures editi: Explica ergo, *nexu ciuium*, i. e. ciuibus ob aes alienum nexis. Nam apud Romanos, qui liberi erant, et aere alieno grauati, in carcerem coniici a creditoribus, et ad operas manuarias adigi poterant. Vide quae habet Godeleuaeus ad Liuium 2, 23. Barthius Aduerſ. 46, 13. SCHOETTG. Recte V. C. et viderat hoc etiam Gronouius obſ. 1, 8 p. 76.

4, 1 QVO FERTVR VSVS) Indicat hoc verbo Columella, non tam e libro Catonis hoc prae-

Cato[a], mercaturis agrum eſſe reuiſendum ſaepius eum, quem velint[b] mercari. Nam
prima inſpectione neque vitia neque virtutes abditas oſtendit, quae mox retractan-
tibus facilius apparent. Inſpectionis quoque velut formula nobis a maioribus tradita
eſt[c], agri pinguis, ac laeti: de cuius qualitate dicemus ſuo loco, cum de generibus
2 terrae diſſeremus. In vniuerſum tamen quaſi teſtificandum, atque ſaepius praedi-
candum habeo, quod primo iam Punico bello dux inclutiſſimus M. Attilius Regulus †
dixiſſe memoratur, fundum, ſicuti ne foecundiſſimi quidem ſoli, cum ſit[d] inſalu-
bris; ita nec effoeti †, ſi vel ſaluberrimus ſit, parandum: Quod Attilius aetatis ſuae
3 agricolis, maiore cum auctoritate ſuadebat ‡ peritus vſu. nam Pupiniae peſtilentis
ſimul et exilis agri[e] cultorem fuiſſe eum, loquuntur hiſtoriae. Quapropter cum ſit
ſapientis, non vbique emere, nec aut vbertatis illecebris, aut deliciarum[f] concinni-
tate decipi: ſic vere † induſtrii patrisfamilias eſt, quicquid aut ‡ emerit aut accepe-
rit, facere fructuoſum atque[g] vtile: quoniam et grauioris caeli multa remedia prio-
res tradiderunt, quibus mitigetur peſtifera lues; et in exili terra cultoris prudentia
4 ac diligentia maciem ſoli vincere poteſt. Haec autem conſequemur, ſi veriſſimo
vati, velut oraculo crediderimus dicenti, *Ventos, et varium*[h] *caeli praediſcere morem*
Cura ſit, ac patrios cultosque, habitusque locorum, Et quid quaeque ferat regio, et quid
quaeque recuſet: nec contenti tamen auctoritate vel priorum vel praeſentium colo-
norum, noſtra praetermiſerimus exempla, nouaque quae[i] tentauerimus[k], experi-
5 menta. Quod etſi per partes nonnunquam damnoſum eſt; in ſumma tamen ſit
compendioſum, quod nullus ager ſine profectu colitur: ſimul attentando[l] poſſeſ-
ſor efficit, vt in id formetur, quod maxime praeſtare[m] poſſit. ea res etiam fera-
ciſſimos[n] agros vtiliores reddit. Itaque nuſquam experimentorum varietas omit-
tenda[o] eſt; longeque etiam in pingui ſolo magis audendum, quoniam nec laborem
6 nec ſumtum fruſtratur effectus. Sed quum[p] refert, qualis fundus, et quo modo
colatur[q]; tum, villa qualiter aedificetur, et quam vtiliter diſponatur. Multos enim
deerraſſe, memoria prodidit, ſicut praeſtantiſſimos viros L. Lucullum, et Q. Scae-
volam,

a) *Cato Marcus Goeſ. I. B. R. f.* orta vox ex compendioſa ſcriptione *mercaturis* om. *L.* b) *velis L. I. B. R.* c) *eſt Agri a. V.* †) *M.* abeſt *P.* d) *ſit* omiſſ. *I. B. R.* †) *effecti, vel ſaluberrimus P.* ‡) *veniebat I. B. R. cenſebat L.* e) *agricultorem* iunct. *I. B. R. G.* f) *delitiarum I. I. H. A. G.* †) *vere* abeſt *I. B. R. verum P.* ‡) *aut* deeſt *I. B. R. aut erit P.* g) *aut I. B. R.* h) *proprium Goeſ. L. I. B. R.* i) *quae* deeſt *I. B. R.* k) *temptauerimus I. I. H. A.* l) *tentando I. B. R.* m) *praeſtari Goeſ.* n) *fero-ciſſimos I. B. R.* o) *obmittenda I. B. R. A. G.* p) *quoniam* editi. q) *colatur, tum villa qualiter aedificetur, et quam* abeſt *G.*

praeceptum a ſe petitum, licet ſimilia in eo legantur, in ipſo principio 1, 1; quam ex tradita ab aliis ad poſteros fama.

4, 1 DE GEN. TER. DISSEREMVS) L. 2, c. 2.

4, 2 M. ATTILIVS) Plin. 18, 5.

4, 2 PVPINIAE) V. 1, 9, 5.

4, 4 VENTOS) Georg. 1, 42.

4, 6 SED QVVM) Videtur legendum *ſed cum refert*: ſequitur enim, *tum villa.* VRSIN. Vterque Codex Goeſ. et Lipſ. habet *cum.* Obſeruo autem hac occaſione, in variis Mſſ. Columellae τὸ *quoniam* abbreuiatum eſſe in *quom* vel *quum*, quod non attendentes imperiti librarii voces haſce promiſcue in deſcribendo adhibuerunt. SCHOETTG. Nihil dubitaui, recipere illud *quum*, praeſertim cum etiam mihi iſta permutatio frequentiſſime obſeruata ſit. Similem periodum, vbi τῷ *Cum* ita reſpondet *tum*, vt non propoſitionem nouam addat apodoſis, ſed partem modo praedicati, habemus Col. 1, 5, 8.

4, 6 MEMORIA) Primus eſt caſus, et notat hiſtoricam famam, aut tale quid. Frequentius tamen occurrit numero plurali. Minucius Felix 31, 2 *Memoriae et tragoediae veſtrae inceſtis gloriantur, quas vos libenter et legitis et auditis.* vbi vide Elmenhorſtium et Cellarium. SCHOETTG. vid. noſtr. 1, 3, 7.

4, 6 L.

volam, quorum alter maiores, alter minus amplas, quam poſtulauit modus agri,
villas extruxit, cum vtrumque ſit † contra rem familiarem. Diffuſiora enim con- 7
ſepta, non ſolum pluris aedificamus, ſed etiam impenſis maioribus tuemur: at mi-
nora cum ſunt, quam poſtulat fundus, dilabitur fructus. nam et humidae res, et
ſiccae, quas terra progenerat, facile vitiantur, ſi aut non ſunt, aut propter angu-
ſtias incommoda ſunt tecta, quibus inferantur. Proportione etiam facultatum [r], 8
quam optime paterfamilias debet habitare, vt et libentius rus veniat, et degat in eo
iucundius. Vtique vero, ſi etiam matrona comitabitur [s], cuius vt ſexus, ita animus
eſt delicatior. quamobrem [t] amoenitate aliqua demerenda † erit, quo patientius
moretur cum viro. eleganter igitur aedificet agricola: nec ſit tamen aedificator, at-
que areae idem [u] tantum complectatur [x], quod ait Cato, quantum ne villa fundum
quaerat, neue fundus † villam: cuius vniuerſum ſitum qualem oporteat eſſe, nunc
explicabimus. Quod inchoatur aedificium, ſicut ſalubri regione, ita ſaluberrima 9
parte regionis debet conſtitui. Nam circumfuſus aer atque corruptus plurimas af-
fert corporibus noſtris cauſas offenſarum. Sunt quaedam loca, quae ſolſtitiis minus
concaleſcunt, ſed frigoribus hiemis intolerabiliter [y] horrent, ſicut Thebas ferunt
Boeotias [z]. Sunt quae tepent hieme, ſed aeſtate ſaeuiſſime candent, vt affirmant
Euboicam Chalcidem [a]. Petatur igitur aer calore et frigore temperatus, quem [b] 10
fere medius obtinet collis, quod neque depreſſus hieme pruinis torpet, aut torret †
aeſtate vaporibus, neque elatus in ſumma montium perexiguis ventorum motibus,
aut pluuiis omni tempore anni [c] ſaeuit. Haec igitur eſt medii collis optima poſitio,
loco tamen ipſo paullulum [d] intumeſcente; ne cum a vertice torrens imbribus con-
ceptus effluxerit [e], fundamenta conuellat.

V. SIT autem vel intra villam, vel extrinſecus inductus fons perennis; ligna-
tio, pabulumque vicinum. Si deerit fluens vnda, putealis quaeratur in vicino,
quae

†) *ſic enim P.* r) *facultatium Goeſ.* s) *comitatur I. B. R.* t) *quamobrem* om. *L. I. B. R.* †) *delectanda P.* u) *aedem I. B. R.* in antiquo *pedem* corruptum *aedem P. edem L. pedem Goeſ.* x) *contemplatus I. B. R.* †) *fructus L. I. B. R.* y) *intollerabiliter R. H.* z) *Boetias I. B. R.* a) *Calcidem L. I. I.-St.* b) *qui fere medios optinet colles I. B. R. qui medios collis Goeſ.* †) *torretur I. B. R.* c) *anni* om. *L.* d) *paulum P.* e) *adfluxerit P. et Goeſ. affluxerit Lipſ.*

4,6 L. LVCVLLVM ET Q. SCAEVOLAM) Plin. 18, 6. ſ. 7. *Cum villa Scaeuolae fundus careret, villa Luculli agro. Quo in genere cenſoria caſtigatio erat, minus arare, quam verrere.* Conf. 1, 11, 1.

4, 8 DEGAT IN EO IVCVNDIVS. VTIQVE VERO SI) Videtur legendum *degat in eo iucundius. Vtique vero ſi etiam* etc. VRSIN. Ingenioſe non tantum ſed vere iſta in mentem veniſſe arbitror viro doctiſſimo: ſuffragante praeſertim Mediceo Codice, quem Politianus contulit. Caeterum illam proportionem, de qua hic Columella, breuiter expreſſit, Buchnero obſeruante, Hor. 1, Od. 12, 43 *auitus* APTO CVM LARE *fundus.* Vir doctus in Bibl. reſonnée ait, recipi debuiſſe. Recipiatur ergo poſtea.

4, 8 AEDIFICATOR) Quod de Attico negat Nepos 25, 13, 1 ad quem locum ſententias veterum congeſtas habes in editione Boſii.

4, 8 CATO) c. 3.

4, 9 THEBAS BOEOTIAS) Cui regioni *craſſum aerem* hac etiam cauſa tribui dixeris a Satyrico.

4, 10 AVT TORRET AESTATE) *torretur* legendum eſſe nemo non videt. VRSIN. Sed quid ſi dictum eſt *torret* aeſtate, vt *mutat*, *vertit*, *mouet* e. i. g. a. ipſumque adeo *ardet.*

4, 10 PEREXIGVIS VENTORVM MOTIBVS) Non quo in montoſis perexiguos ventorum motus eſſe velit Columella, ſed, qui *perexigui* ſunt in plano ventorum motus, iidem *in montibus ſaeuiunt.* Montes intellige, quales vulgo ſunt. Alia enim ratio eſt celſiſſimorum, et ſupra nubium regionem eleuatorum montium; Athonis v. g. et Olympi, vbi ne cineres quidem in altaribus ſubdiualibus imbre aut vento abiguntur, ſi verum prodidere de illo Mela 2, 3, de hoc, quantum coniectura licet aſſequi, Solinus c. 9.

2 quae non ſit hauſtus profundi, non amari ſaporis aut ſalſi. Haec quoque ſi defi-
cient [a], et ſpes arctior aquae manantis coegerit, vaſtae ciſternae hominibus, piſci-
naeque pecoribus [b] inſtruantur, colligendae aquae tandem pluuiali, quae ſalubritati
corporis eſt accommodatiſſima. ſed ea ſic habetur eximia, ſi fictilibus tubis in con-
tectam [c] ciſternam deducatur. huic proxima fluens aqua † e montibus oriunda, ſi [d]
per ſaxa praeceps deuoluitur, vt eſt in Guarceno Campaniae. tertia [e] putealis, vel [f]
3 collina, vel quae non infima valle reperitur. deterrima paluſtris, quae pigro lapſu re-
pit ‡. peſtilens, quae in palude ſemper conſiſtit. Hic idem tamen humor, quam-
vis nocentis naturae, temporibus tamen hiemis edomitus imbribus miteſcit; ex quo
caeleſtis aqua maxime ſalubris intelligitur, quod etiam venenati liquoris eluit per-
4 niciem. ſed hanc potui probatiſſimam diximus [g]. Caeterum ad aeſtuum [h] tempe-
randos calores, et amoenitatem [i] locorum, plurimum conferunt ſalientes riui, quos,
ſi conditio loci patietur, qualescunque, dummodo † dulces, vtique ‡ perducendos
in villam cenſeo. Sin ſummotus longius a collibus erit amnis, et loci ſalubritas,
editiorque ſitus ripae permittet ſuperponere villam profluenti [k], cauendum tamen
erit, vt a tergo potius, quam prae ſe flumen habeat, et vt aedificii frons auerſa ſit
ab infeſtis eius regionis ventis, et amiciſſimis aduerſa, cum plerique amnes aeſtate
vaporatis [l] hieme frigidis nebulis caligent [m]. quae niſi vi maiore inſpirantium ven-
5 torum ſubmouentur, pecudibus hominibusque conferunt peſtem. Optime autem
ſalubribus, vt dixi, locis ad orientem, vel ad meridiem, grauibus ad ſeptentrionem
villa conuertitur. eademque ſemper mare recte conſpicit, cum pulſatur, ac fluctu
6 reſpergitur; nunquam ex ripa, ſed [n] paullum ſubmota a littore. nam praeſtat

a mari

[C. V.] a) *deficiet I. B. R.* b) *pecori ſtruantur: quae tamen pluuialis aqua ſalubritati corporis eſt etc. L. I. B. R.* c) *contractam L.* †) *eſt* inſ. *Lipſ.* d) *ſi* abeſt *I. B. R.* e) *Tertium H.* f) *vel* om. *L. I. B. R.* ‡) *repet P. L.* g) *dixi I. B. R.* h) *aeſtiuos I. B. R. aeſtatum P. Goeſ.* i) *amenitatem I. B. R. amaenitatem H. A.* †) *dum tamen P.* ‡) *itaque P.* k) *praefluenti Goeſ. I. B. R.* l) *vaporantes Lipſ.* m) *caligant I. B. R.* n) *aut* inſ. *P. haud* inſ. *L.*

5, 2 SI DEFICIENT) Videtur legendum *deficiet.* nam refertur ad *vnda.* deinde: *huic proxima fluens, quae e montibus oriunda* etc. VRSIN.

5, 2 IN GVARCENO) *Guarcenum* nemo, credo, facile dixerit, quid fuerit. Quid ſi legamus *Gaurano*? Plin. 3, 5 ſ. 9. *Gauranos montes* inter *Maſſicos Surrentinosque* in Campania omnes collocat. De montanis ſermonem eſſe apparet. Haec ita ſcripſeram, cum poſtea deprehendi, ad editionem, quae penes me eſt, Regienſem A. 1496. ab antiqua manu, neſcio qua adſcriptum *Gaurano*: vtrum ex coniectura, an ex libro, non habeo dicere. Meum fuit cum fide illud indicare.

5, 3 VEL QVAE NON INFIMA) Si collina haberi non poteſt: certe talis ſit aqua putealis, quae neque in *infima valle*, quem *cardinem conuexitatis* vocat Plin. 31, 3 ſ. 26. confluxerit, vbi ſtando illam vitium capere neceſſe eſt.

5, 3 REPIT) Noſter infra c. 17 extr. *Aut ſi quis eam ſuperuenit humor, lente prorepit.* Claudianus de nuptiis Honorii et Mariae v. 96. *Tardaque ſudanti prorepunt balſama ligno.* Haec et plura notauit Crenius part. 10. p. 53, 54. SCHOETTG.

5, 4 QVAM PRAE SE FLVMEN) Plinius 18, 6 ſ. 7 *Conuenit, nec iuxta paludes ponendam eſſe villam, neque aduerſo amne.*

5, 5 EADEMQVE SEMPER MARE) Totus hic locus ita videtur emendandus: *Eademque ſemper mare recte conſpicit, cum pulſatur ac fluctu reſpergitur, nonnunquam ex ripa paullum ſummota a littore; nam praeſtat a mari nullo potius intervallo, quam breui refugiſſe, quia media ſunt ſpatia grauioris halitus* etc. VRSIN. Emendando corrupiſſe videtur hunc locum vir doctiſſimus. Hoc ſibi vult Columella: ſi maritimus ſit locus, villam aut ita prope ponendam ad mare, vt fluctibus alludatur: (vide mihi Horatianos interpretes ad illud *Contracta piſces aequora ſentiunt*) aut remouendam a littore longius. Villa *nunquam recte mare ex ripa conſpicit, aut paullum ſubmota a littore*: ita enim legendum aio, ſuffragantibus praeſertim Mſſ. qui hic *aut* vel *haud* interſerunt: τὸ *ſed* inducendum plane erat, ortum ex *ſeu*, quod primo aliquis pro *aut* poſuerat.

5, 6 QVAE

a mari longo potius interuallo, quam breui refugiſſe, quia media ſunt ſpatia gra-
vioris halitus. Nec paludem quidem vicinam eſſe oportet aedificiis; nec iunctam
militarem viam, quod illa caloribus noxium virus eructat, et infeſtis aculeis armata
gignit animalia, quae in nos denſiſſimis examinibus inuolant; tum etiam natricum[o]
ſerpentiumque peſtes[p], hiberna deſtitutas[q] vligine, coeno et fermentata colluuie
venenatas[r], emittit, ex quibus ſaepe contrahuntur caeci morbi, quorum cauſas ne
medici quidem perſpicere queunt; ſed et anni toto tempore ſitus atque humor in-
ſtrumentum ruſticum, ſupellectilemque, et inconditos conditosque fructus corrum-
pit: haec autem praetereuntium viatorum populationibus, et aſſiduis diuertentium 7
hoſpitiis infeſtat rem familiarem. propter † quae cenſeo eiusmodi vitare incom-
moda, villamque nec in via, nec[s] peſtilenti loco, ſed procul et editiore ſitu con-
dere, [t] vt frons eius ad orientem aequinoctialem directa ſit. Nam eiusmodi poſitio 8
medium temperatumque libramentum ventorum hiemalium et aeſtiuorum tenet:
quantoque fuerit aedificii † ſolum pronius orienti, tanto et aeſtate liberius capere
perflatus, et hiemis procellis minus infeſtari, et matutino regelari ortu poterit, vt
concreti rores liqueſcant: quoniam fere peſtilens habetur, quod eſt remotum ac ſini-
ſtrum ſoli, et apricis flatibus; quibus ſi caret, nulla alia vis poteſt nocturnas prui-
nas, et quodcunque rubiginis aut ſpurcitiae reſedit, ſiccare atque detergere. Haec
autem cum hominibus afferant perniciem, tum et armentis, et virentibus, eorumque
fructibus[u]. Sed quisquis aedificia[x] volet in decliuibus areis extruere, ſemper ab 9
inferiore parte auſpicetur: quia cum ex depreſſiore[y] loco fuerint orſa fundamenta,
non ſolum ſuperficiem ſuam facile ſuſtinebunt, ſed et[z] pro fultura et ſubſtructione[a]
fungentur, aduerſus ea, quae mox, ſi forte villam prolatare libuerit, ad † ſuperiorem
partem applicabuntur: quippe ab imo praeſtructa valenter reſiſtent contra ea, quae
poſtmodum ſuperpoſita incumbent[b]. at[c] ſi ſumma pars cliui fundata, propriam[d] 10
molem ſuſceperit, quidquid ab inferiore mox appoſueris, fiſſum erit, rimoſumque.
Nam nouum[e] cum veteri adſtruitur, rimoſoque[f] recens aedificium, quaſi ſurgenti
reluctans oneri cedit; et quod prius extructum[g] imminebit cedenti, paullatimque[h]
degrauatum[i] pondere ſuo praeceps attrahetur. Igitur id ſtructurae vitium cum
primum ſtatim[k] fundamenta iaciuntur, euitandum ‡ eſt.

VI. MO-

o) *natricium I. B. R. nantium P. L.* p) *peſtis I. B. R.* q) *deſtituta I. B. R.* r) *venena I. B. R.* †) *propterque I. B. R.* s) *nec alio procul editiore ſitu I. B. R. nec alia procul editiore ſitu P.* t) *ſic vt Goeſ.* †) *aedificiis I. B. R.* u) *frugibus I. B. R.* x) *aedificare P.* y) *preſſiore P.* z) *et* omiſſ. *P. eſſe praefulctura L.* a) dubium, vtrum *Subſtractione*, an *ſubſtructione*, an etiam *ſubſtrictione* legendum ſit in vetuſto codice, ſed verius *ſubſtrictione P. ſubſtratione I. B. R.* †) *de ſup. parte Goeſ.* b) *incumbant P.* c) *Ad Pol.* d) *propria H. A.* e) *nouum* abeſt *I. B. R. tum cum P. L.* f) *rimoſoque* om. *L. rimoſumque* leg. *P.* g) *eſt* inſ. *L.* h) *que* om. *L. I. B. R. I. I. H. A.* i) *degrabatum P.* k) *ſtatum I. B. R.* ‡) *euitandus L. I. B.*

5,6 QVAE IN NOS) Locus non vacat mendo. Sic autem videtur legendus, atque a mala interpunctione vindicandus. *Quae in nos - - inuolant: tum etiam - - deſtituta vligine, coeno, et - - vere natas emittit* etc. VRSIN. Vid. Pall. 1,7,4. add. Lanciſ. de noxiis paludum effluuiis. 1,16. p. 46.

5,6 TVM ETIAM NATRICVM) Minime ſpernenda lectio Mſſ. *nantium* quae reſpondent *ſerpentibus*.

5,8 AEDIFICII SOLVM) Videtur legendum *aedificium ſoli.* VRSIN. Vetat hic audiri Vrſinum N. Heinſius ad Ouid. Faſt. 1, 109. et retineri *ſolum aedificii* iubet.

5,10 RIMOSOQVE RECENS) Leg. *ruinoſoque - - vrgenti - - imminebit cedenti, paulatim - - praeceps trahetur.* VRSIN. Si nihil aliud, certe pro *ſurgenti* ſine cunctatione *vrgenti* legendum arbitror. Praeterea pro *cedit* malim *cedet*, vt *imminebit, attrahetur.*

 6,1 VR-

VI. MODVS autem, membrorumque numerus aptetur vniuerſo conſepto, et diuidatur in tres partes, vrbanam, ruſticam, et [a] fructuariam. Vrbana rurſus in hiberna [b] et aeſtiua ſic digeratur, vt ſpectent hiemalis temporis cubicula brumalem orientem: coenationes, aequinoctialem † occidentem.
2 Rurſus aeſtiua cubicula [c] ſpectent meridiem aequinoctialem, ſed coenationes eiuſdem temporis proſpectent [d] hibernum orientem. Balnearia occidenti [e] aeſtiuo aduertantur, vt ſint poſt meridiem et vſque in veſperum illuſtria. Ambulationes meridiano aequinoctiali
3 ſubiectae ſint, vt [f] hieme plurimum ſolis, et aeſtate minimum recipiant. At [g] in ruſtica parte, magna et alta culina ponetur [h], vt et [i] contignatio careat incendii periculo, et in ea commode familiares omni [k] tempore anni morari queant. Optime ſolutis ſeruis cellae [l] meridiem aequinoctialem ſpectantes fient: vinctis quam ſaluberrimum

[C. VI.] a) *et* omitt. *P.* b) *hibernacula I. B. R. hiberna* etiam *L.* †) *aequinoctalem P.* c) *cubilia I. B. R.* d) *proſpectant P.* e) *occidentia I. B.* f) *vt et hieme I. B. R. vt et hiems P.* g) *Ad P.* h) *ponatur I.* i) *et* deeſt *I. B. R. continuatio L.* k) *omnes I. B. R.* l) *caellae I. I. A.*

6, 1 VRBANA) *Pſeudourbana* vocat Vitruu. 6, 8 extr, *Praetorium* Palladius et alii.

6, 1 HIEMALIS TEMPORIS CVBICVLA) Eleganter haec deſcribit Aſterius Amaſenus homil. de diuite et Lazaro: *ζητεῖται γὰρ θερμὴ, ἀλεεινὴ μὲν ἡ τοῦ χειμῶνος, καὶ τετραμμένη πρὸς τὴν ἀκτῖνα τῆς μεσημβρίας· ἀναπεπταμένη δὲ πρὸς ἄρκτον θερινή, ἵνα λεπταῖς ὁμοῦ καὶ ψυχραῖς ταῖς αὔραις ταῖς βορειναῖς καταπνέηται.* Plura Greenius de ruſtic. et villis vet. p. 209. ſ. et Crenius p. 10. pag. 56, 57. SCHOETTG.

6, 2 MERIDIEM AEQVINOCTIALEM) Inaudita forte alias appellatio, rationi certe adverſa, cum *meridies*, vt Plinii in hoc ipſo argumento verbis vtar, *ſemper ſit idem.* Nimirum ille et 18, 33 ſ. 76 et 77, vbi ſpeculam quandam ventis explorandis, ſiue anemothericum conſtruere docet, octo tantum plagas numerat, adiunctis ad *decumanum limitem* (h. e. lineam ab oriente aequinoctiali, ad eundem occidentem protenſam) vtrinque hinc hiberno hinc aeſtiuo ortu vel occaſu; quem deinde decumanum ad angulos rectos ſecat *cardo* h. e. a ſeptentrione in meridiem procurrens linea. Et 2, 47 ſ. 46, vbi 12 ventos enumerat, orientis quidem et occidentis hiberni, aeſtiui, itemque aequinoctialis mentionem facit; de meridie autem et ſeptentrione aliter loquitur. Vitruuius etiam 6, 7 vbi diſputat, ad quas regiones caeli aedificiorum genera ſpectare debeant *meridiem aequinoctialem* ignorat: itemque 1, 6 vbi dedita opera ventorum patrias et vias deſcribit. Quin diſerte Apuleius de mundo p. 62 ex Fauorino, *Quatuor mundi plagas imparem numerum habere ventorum; eo quod ortus et occaſus mutentur tertia vice cum ſolis acceſſu, Meridies et Arctos iisdem [ſemper] regionibus ſunt notatae. Ortus quippe accepimus Aequinoctialem, Solſtitialem, Brumalem* etc. Quid ergo? an plane, et tribus quidem locis (Taceo, quod et 8, 8, 2 et 9, 5, 1. *hibernum* et *brumalem meridiem* commemorat) expungemus? vel ipſum Columellam imperitiae poſtulabimus in re non obſcura? Neutrum opus eſt. Scilicet analogia quadam et proportione vſus *aequinoctialem meridiem* vocat ipſum cardinem, nusquam ad orientem neque ad occidentem declinantem: vt *oriens aequinoctialis* eſt ipſe decumanus limes, nihil vel ad ſeptentrionem, vel ad meridiem inflexus. Sed maior alia difficultas ſubeſt. Columella iis membris villae adſignat aequinoctialem meridiem, quae hieme quidem plurimum ſolis, aeſtate vero minimum recipere debent. Illuſtrat hunc locum Iac. Nicol. Loënſis Miſcella. epiphyll. 4, 24 ex Xenophontis Memor. Socr. l. 3 [c. 8.] vnde ſumme tantum neceſſaria ponemus. *ἐν ταῖς πρὸς μεσημβρίαν βλεπούσαις οἰκίαις τοῦ μὲν χειμῶνος ὁ ἥλιος εἰς τὰς παστάδας ὑπολάμπει· τοῦ δὲ θέρους ὑπὲρ ἡμῶν αὐτῶν καὶ τῶν στεγῶν πορευόμενος, σκιὰν παρέχει.* Nimirum *meridiano aequinoctiali ſubiectam ambulationem*, porticum, *παστάδα*, intelligo eam quae ſpectet meridiem, ſed habeat eadem tectum ita inclinatum, vt radii ſolis directi humum atque ſolum porticus feriant, quam diu ſol non vltra 20, vt hoc vtar, gradus ſupra finitorem elatus eſt; cum primum autem ille ſuperauit iſtud ſpatium a tecto intercepti arceantur radii, et in vmbra verſari qui volunt ſub tecto poſſint. Caeterum, quando in hoc argumento verſamur, operae pretium fuerit, obſeruaſſe aedificandi rationem antiquorum, paullo a noſtra diuerſam. Quod ſi enim ſequi rationem a Columella propoſitam quis voluit, ille non quadrato conſepto continuaque aedificatione concludere villam potuit; ſed vel circulari forma opus fuit, vel minimum octangula, aut certe in plures quaſi aediculas et lacinias diſperſa, quae porticibus et ambulationibus coniunctae eſſent: quod ipſum quoque, ſi quis Plinii iunioris villas conſideret, in eis obſeruatum deprehendet: ſi ipſa domini verba inſpiciat, inquam; quid enim pictum nobis offerant hodie, non moror.

6, 3 PLV-

rimum ſubterraneum ergaſtulum [m], plurimis, idque [n] anguſtis, illuſtratum fene-
ſtris, atque a terra ſic editis, ne manu contingi poſſint. Pecudibus ſient [o] ſtabu- 4
la, quae neque frigore neque calore infeſtentur. Domitis armentis duplicia bubi-
lia [p] ſint, hiberna [q] atque aeſtiua. caeteris autem pecoribus, quae intra villam eſſe
conuenit, ex parte tecta loca, ex parte ſub dio [r] parietibus altis, circumſepta,
vt illic [s] per hiemem, hic per aeſtatem ſine violentia ferarum conquieſcant. Sed 5
omnia [t] ſtabula ſic ordinentur, ne quis humor influere poſſit: et vt quisque, qui ibi
conceptus [u] fuerit, quam celerrime dilabatur, vt nec fundamenta parietum corrum-
pantur, nec vngulae pecudum. Lata bubilia [x] eſſe oportebit pedes decem, vel 6
minime nouem: quae menſura et ad procumbendum pecori, et iugario [y] ad circum-
eundum laxa miniſteria praebeat. Non altius edita eſſe praeſepia conuenit [z], quam
vt bos aut iumentum ſine incommodo ſtans [a] veſci poſſit. Villico [b] iuxta ianuam
fiat habitatio, vt intrantium exeuntiumque conſpectum habeat. Procuratori ſupra 7
ianuam ob easdem cauſas: et is tamen villicum obſeruet ex vicino: ſitque vtrique
proximum horreum, quo conferatur omne [c] ruſticum inſtrumentum; et intra id [d]
ipſum clauſus locus, quo ferramenta condantur [e]. Bubulcis paſtoribusque cellae po- 8
nantur iuxta ſua pecora, vt ad eorum curam ſit opportunus [f] excurſus. Omnes tamen
quam proxime alter ab altero debent [g] habitare, ne villici [h] diuerſas partes circum-
euntis ſedulitas diſtendatur, et vt inter ſe diligentiae et negligentiae [i] cuiusque teſtes
ſint [k]. Pars autem fructuaria diuiditur in cellam [l] oleariam, torculariam, cellam [m] 9
vinariam, defrutariam [n], foenilia, paleariaque et apothecas, et horrea, vt ex iis quae
ſunt in plano, cuſtodiam recipiant humidarum rerum tanquam vini aut olei venalium;
ſiccae autem res [o] congerantur tabulatis, vt frumenta, foenum, frondes, paleae, caetera-
que pabula. Sed granaria, vt dixi, ſcalis adeantur, et modicis feneſtellis [p] aquilonibus 10
inſpirentur. nam ea caeli poſitio maxime frigida et minime humida eſt; quae vtraque
perennitatem conditis frumentis afferunt. Eadem ratio eſt in plano ſitae vinariae cel- 11
lae,

m) *ergaſtulum, plurimis ſitque a. V.* n) *ſicque Gr. ſitque id* omnes alii. o) *fient* omitt. *I. B. R. fiant I. I. H. A.* p) *bubula L. I. B. R.* q) *bibernacula Goeſ.* r) *diuo P.* s) *illis P. ne ille L.* t) *ampla P.* u) *contentus L.* x) *bubulia P. cubilia L.* y) *adiugario P.* z) *conueniet I. B. R.* a) *ſtatus P. Goeſ.* b) *Vilico P.* c) *omne* abeſt *I. B. R.* d) *ad G. Gryph.* e) *recondantur Goeſ.* f) *oportunus I. B. R. H.* g) *debet P.* h) *vilici P.* i) *neglegentia P.* k) *de diuiſione membrorum villae, et primum de granariis Cap. VII. I. I.* l) *caellam I. I. A.* m) *caellam I. I. A.* n) *defructuariam I. defructariam B. R.* o) *res* omiſſ. *I. B. R.* p) *feneſtrellis I. B. R.*

6, 3 PLVRIMIS SITQVE) Ex V. C. videtur legendum *plurimis, idque* etc. deinde, *vel minimum nouem.* VRSIN. Recepi emendationem ita neceſſariam et apertam, vt viderim ita legendum, ante quam Vrſini librum vidiſſem.

6, 5 NE QVIS HVMOR) Pall. 1, 21. Pro verbis *et vt quisque* malim, *vtque is.*

6, 6 BOS AVT IVMENTVM) *aliud* ſubintellige. Nam et bos pertinet ad iumenta. Sic infra 6, 19, 1. *Sed et machina fabricanda eſt, qua clauſa iumenta bouesque curentur.* Bodaeus a Stapel ad Theophraſti hiſtor. plant. 3, 16. SCHOETTG.

6, 7 PROCVRATORI) Is in familia vrbana erat fiſcalis ſiue rationalis, qui rationes ducebat eorum, quae quotidie impendebantur, cui adiunctus erat diſpenſator, qui pecunias ſeruabat et expendebat. Vide Interpp. Petronii c. 30. et Pignorium de Seruis p. 330. Idem eius officium erat in villa. Caeterum in habitatione etiam fere conueniunt; nam ruſticus habitauit ſupra ianuam, ob rationem a noſtro adductam, vrbanus vero in atrio, eo loco, vbi introitus in triclinium. Petronius c. 30. *Nos iam ad triclinium perueneramus, in cuius parte prima procurator rationes accipiebat.* Vide, quae ibi notant Heinſius et Burmannus. SCHOETTG.

6, 10 SED GRANARIA, VT DIXI, SCALIS ADEANTVR, ET MODICIS FENESTELLIS AQVILONIBVS INSPIRENTVR) Haec de granariis a Columella ſuperioribus capitibus praecepta non inueni. PONTED. Illud de ſcalis tamen ſignificaſſe non obſcure vide-

lae, quae ſubmota procul eſſe debet a balneis, furno, ſterquilinio [q], reliquisque immunditiis [r] tetrum odorem ſpirantibus; nec minus a ciſternis, aquisue ſalienti-
12 bus, ex [s] quibus [t] qui extrahitur humor, vinum corrumpit. Neque me praeterit, ſedem frumentis optimam quibuſdam videri horreum camera [u] conte𝔠tum, cuius ſolum terrenum prius quam conſternatur [x], perfoſſum, et amurca [y] recenti non
13 ſalſa madefactum, velut Signinum opus pauiculis [z] condenſatur †. Tum deinde cum exaruit, ſimili modo pauimenta teſtacea [a], quae pro aqua receperint amurcam [b], miſtam calci et arenae, ſuperſternuntur, et magna vi pauiculis inculcantur, atque expoliuntur, omnesque parietum et ſoli iunctura teſtaceis puluinis fibulantur. Nam [c] fere cum [d] his partibus aedificia rimas egerunt, caua praebent et latebras ſubterraneis animalibus. Sed et lacubus diſtinguuntur [e] granaria, vt ſeparatim [f]
14 quaeque legumina ponantur. Parietes oblinuntur [g] amurca ſubacto luto, cui [h] pro paleis admiſta [i] ſunt arida oleaſtri, vel ſi ea non ſunt, oleae folia. Deinde [k] cum praedictum tectorium inaruit, rurſus amurca [l] reſpergitur, qua ſiccata frumentum
15 infertur. Ea res ab [m] noxa curculionum, et ſimilium animalium commodiſſime videtur conditas fruges defendere; quae niſi diligenter repoſitae ſint, celeriter ab eis conſumuntur. Sed id genus horrei, quod ſcripſimus [n], niſi ſit [o] in ſicca poſitione villae, quamuis granum robuſtiſſimum corrumpit ſitu: qui ſi nullus adſit, poſſunt † etiam defoſſa frumenta ſeruari, ſicut transmarinis quibuſdam prouinciis, vbi puteorum
16 in modum, quos appellant [p] ſiros, exhauſta humus, editos a ſe fructus recipit. Sed nos in noſtris regionibus, quae redundant vligine, magis illam poſitionem penſilis horrei, et hanc curam pauimentorum et parietum probamus. quoniam, vt retuli [q], ſic emunita ſola et latera horreorum prohibent curculionem [r]. quod genus exitii cum incidit, multi opinantur arceri poſſe, ſi exeſae fruges in horreo ventilentur, et
17 quaſi refrigerentur [s]. id autem falſiſſimum eſt; neque enim hoc facto expelluntur animalia, ſed † immiſcentur totis aceruis: qui ſi maneant immoti, ſummis tantum partibus infeſtantur [t], quoniam infra menſuram palmi non naſcitur curculio [u]: longeque praeſtat id ſolum, quod iam vitiatum eſt [x], quam totum periculo ſubiicere [y]. nam cum exiget vſus [z], facile eſt, eo ſublato, quod vitiatum erit [a], integro inferio-
re

q) *ſtercuilino P. ſterquiliniis I. B. R.* r) *immundiciis I. I. H. A.* s) *ex* deeſt *I. B. R.* t) *quibus extrahitur humor, qui L. Goeſ. I. B. R.* u) *camare P.* x) *conſtruatur L.* y) *amurga P. L.* z) *pilis I. B. R.* it. *Goeſ.* et *Lipſ.* †) *condenſantur I. I.* a) *teſtacia P. teſtatia I. B. R.* b) *amurgam P. L.* et ita fere ſemper. *amurcham I. B. R.* c) *quoniam P. Goeſ. Cum fere in his partibus Lipſ.* d) *cum in his P. Goeſ.* e) *diſtinguntur I. I. H. A. G.* f) *ſeperatim L.* g) *obliniuntur L. P. I. B. R.* h) *quo P.* i) *admixta I. B. R.* k) *dein P.* l) *amurga P.* m) *obnoxiam gurgulionum I. B. R. noxia Goeſ.* n) *deſcripſimus* coni. *Broukh.* o) *ſit in* om. *L. I. B. R.* †) *poſſit L. I. B. R. Lipſ.* etiam ſtatim *ſeruare.* p) *apellant I. B. R.* q) *rettuli P. et a. V.* r) *gurgulionem I. B. R.* s) *refrigerantur G.* †) *et P.* t) *infeſtentur I. B. R.* u) *gurgulio I. B. R.* x) *eſt* omitt. *I. B. R.* y) *ſubiacere L. I. B. R.* z) *vſus* deeſt *I. B. R.* a) *erat L. I. B. R.*

videtur, cum in tabulato congeri res ſiccas voluit.

6, 12 HORREVM CAMERA CONTECTVM) Codex S. Germani, quem euoluit Nic. Heinſius, legit *camara*, quam veram eſſe huius vocis orthographiam cenſent eruditi. Exempla habent Burmannus ad Petronium c. 30. Vide et Heinſium ad c. 40. SCHOETTG.

6, 13 PARIETVM ET SOLI IVNCTVRAE) Puluini iſti ſiue tori ſunt partes cylindrorum in longitudinem quadrifariam ſectorum, vt arcus nonaginta graduum in horreum pateat, reliquis autem ſuperficiebus angulus rectus, quem includit paries cum ſolo, expleatur, vt locus ille rimis alias et cauis animalium opportunus, vitium tanto minus facere poſſit.

6, 15 SIROS) σειρούς. De his ſupra ad V. 1, 57, 2.

6, 18 VA-

re vti. ſed [b] haec, etſi extrinſecus, non [c] tamen intempeſtiue videor hoc loco retu-
liſſe [d]. Torcularia praecipue cellaeque [e] oleariae calidae eſſe debent, quia commo- 18
dius omnis liquor vapore ſoluitur, ac frigoribus magis conſtringitur [f]. oleum,
quod minus prouenit, ſi congelatur, fraceſcet [g]. Sed [h] vt calore naturali eſt opus,
qui contingit poſitione caeli, et declinatione, ita non eſt opus ignibus aut flam-
mis: quoniam [i] fumo et fuligine ſapor olei corrumpitur. propter quod torcular
debet a [k] meridiana parte [l] illuſtrari, neceſſe ne [m] habeamus ignes lucernamque
adhibere, cum premetur olea [n]. Cortinale vbi defrutum fiat, nec anguſtum, nec 19
obſcurum ſit, vt ſine incommodo miniſter, qui ſapam decoquet, verſari poſſit.
Fumarium quoque, quo materia, ſi non ſit iampridem caeſa, feſtinato ſiccetur, in
parte ruſticae villae fieri poteſt iunctum [o] ruſticis balneis. nam eas [p] quoque re-
fert eſſe, in quibus familia, ſed tantum feriis [q], lauetur. neque enim [r] corporis 20
robori conuenit frequens vſus earum. Apothecae recte ſuperponentur his locis,
vnde plerumque fumus [earum] [s] exoritur: quoniam [t] vina celerius vetuſteſcunt,
quae [u] fumi quodam tenore [x] praecocem [y] maturitatem trahunt. propter quod
et [z] aliud tabulatum eſſe debebit, quo admoueantur [a], ne rurſus nimia ſuffitione [b]
medicata ſint. Quod ad villae pertinet [c] ſitum, partiumque eius diſpoſitionem,
ſatis dictum eſt [d]. Circa villam deinceps haec eſſe oportebit: furnum et piſtrinum 21
quantum futurus numerus colonorum poſtulauerit: piſcinas minimum [e] duas: al-
teram, quae anſeribus ac pecoribus ſeruiat; alteram, in [f] qua lupinum, vimina,
et virgas, atque alia, quae ſunt vſibus noſtris apta, maceremus. Sterquilinia [g]
quoque duo ſint: vnum, quod noua purgamenta recipiat, et in annum conſer-
vet; alterum, ex quo vetera vehantur. ſed vtrumque more piſcinarum deue-
xum leni [h] cliuo, et extructum pauitumque [i] ſolum habeat, ne humorem trans-
mittant. plurimum enim refert, non adſiccato ſucco [k] fimum vires continere, et 22
aſſiduo macerari liquore, vt ſi qua interiecta ſint ſtramentis aut paleis ſpinarum
vel graminum ſemina, intereant, nec in agrum exportata ſegetes herbidas red-
dant.

b) *ſed* omitt. *I. B. R. et P.* c) *non tamen* omiſſ. *P.* d) *de torcularibus Cap. VIII. I. I.* e) *celaeque I. B. R. caellaeque I. I. A.* f) *conficitur I. B. R. ſtringitur L.* g) *fraceſſet I. B. R. flaceſſit L.* h) *ſed* abeſt *L. I. B. R.* i) *quoniam* deeſt *P. cum I. B. R.* k) *a* omitt. *P.* l) *parte et inluſtrari P.* m) *ne* omiſſ. *P. L.* n) *de cortinalibus et apothecis vini Cap. XI. I. I. corticule L.* o) *vinctum I. B.* p) *eam I. ea B. R.* q) *fereis P.* r) *enim* omiſſ. *I. B. R.* s) *earum* om. *L. I. B. R.* t) *cum I. B. R.* u) *fumo L. I. B. R.* x) *genere I. B. R.* it. *Goeſ.* et *L.* y) *praecoquem L. I. B. R. I. I. H. A.* z) *et* deeſt *I. B. R.* a) quid ſi *amoneantur?* b) *ſufumatione Goeſ. I. B. R.* c) *pertinet* om. *L. I. B. R.* d) *Quae circa villam facienda ſunt Cap. X. I. I.* e) *minime L. I. B. R.* f) *alt. quae lupinum vlmi L.* g) *ſtercilinia P. L.* h) *leui P. L. Goeſ.* i) *pauimentumque ſolo, ne I. B. R. pauitumque ſolo, ne I. I. pauimentumque ſola hab. Goeſ.* k) *ſucco* omiſſ. *P. ſuco L.*

6, 18 VAPORE) Coniectura Broukhuſii eſt, *calore.* SCHOETTG. Damnaturus illam fuerat ſine dubio, ſi quando diligentius retractare iſta ei licuiſſet. Vid. Ind.

6, 18 AC FRIGORIBVS) Totus hic locus ita videtur emendandus: *Ac frigoribus magis conſtringitur. Oleum (quod minus ſaepe euenit) ſi congelatur, fraceſcit* etc. deinde legendum *fumus earum exeritur,* non *exoritur,* quod eſt in vulgatis editionibus. VRSIN.

6, 18 DECLINATIONE) Climate, vt ſupra adfuit. Non ergo opus eſt coniectura Broukhuſii, qui verbum vnum inſerendo legere vult *declinatione frigoris.* SCHOETTG.

6, 18 FVMO ET FVLIGINE) V. Pall. 1, 20, 2.

6, 20 FVMI QVODAM TENORE) Neque hic feliciter coniecit Broukhuſius, quum *tepore* ſubſtituit: vt placuit etiam Facciolato. *Tenor fumi* eſt fumus perpetuo appellens. Plin. 14, 2 ſ. 4, 3. *Viſula* (vitis) *impatiens variantis caeli, ſed contra tenorem vnum algoris aeſtusue conſtans.*

6, 20 QVOD AD VILLAE PERTINET SITVM) Ita videtur legendum. Nam *pertinet* vulgo abeſt. VRSIN.

dant. Ideoque periti ruſtici, quidquid ouilibus ſtabuliſque conuerſum progeſſerunt [l], ſuperpoſitis virgeis [m] cratibus tegunt, nec areſcere ventis [n] ſinunt, aut
23 ſolis incurſu patiuntur exuri [o]. Area, ſi competit, ita conſtituenda [p] eſt, vt vel a domino, vel certe a procuratore deſpici poſſit. Eaque optima eſt [q] ſilice [r] conſtrata, quod et celeriter frumenta deteruntur, non cedente ſolo pulſibus vngularum tribularumque, et eadem euentilata mundiora ſunt, lapilliſque carent, et glae-
24 bulis, quas per trituram fere † terrena remittit area. Huic autem nubilarium [s] applicari debet, maximeque in Italia, propter inconſtantiam caeli, quo collata ſemitrita frumenta protegantur, ſi ſubitaneus imber inceſſerit [t]. nam in transmarinis quibusdam regionibus, vbi aeſtas pluuia caret, ſuperuacuum eſt. Pomaria quoque et hortos oportet ſepto circumdari, et eſſe in propinquo, atque in [u] ea parte, quo [x] poſſit omnis ſtercorata colluuies cortis [y] balineorumque [z], et oleis [a] expreſſa amurcae [b] ſanies influere [c]. nam eiusmodi quoque laetatur [d] alimentis et olus et arbor.

VII. [a] HIS omnibus ita vel acceptis, vel compoſitis, praecipua cura domini requiritur, cum in caeteris rebus, tum maxime in hominibus. Atque hi vel coloni, vel ſerui ſunt [b], ſoluti [c], aut vincti. Comiter agat [d] cum colonis, facilemque ſe praebeat, et auarius opus exigat, quam penſiones: quoniam et minus id offendit, et tamen in vniuerſum magis prodeſt. Nam vbi ſedulo colitur ager, plerumque compendium, nunquam (niſi ſi caeli maior vis, aut praedonis inceſſit) detri-
2 mentum affert, eoque remiſſionem colonus [e] petere non audet. Sed nec † dominus in vnaquaque re, cui [f] colonum obligauerit, tenax eſſe iuris ſui debet, ſicut in diebus pecuniarum, vt lignis et caeteris paruis acceſſionibus exigendis, quarum cura maiorem moleſtiam, quam impenſam ruſticis affert. Nec ſane eſt vindicandum nobis quidquid licet. Nam SVMMVM ius antiqui ſummam putabant crucem. Nec rurſus in totum remittendum: quoniam vel OPTIMA nomina non ap-
3 pellando [g] fieri mala, foenerator Alphius [h] dixiſſe veriſſime [i] fertur. Sed et ipſe noſtra

l) *proiecerunt L.* m) *virgis tegunt L. I. B. R. I. I.* n) *ventis ſinunt, aut* deeſt *L. I. B. R.* o) *exuri* deeſt *I. B. R.* p) *conſtruenda L.* q) *eſt in Silice P. Goeſ. eſt in ſilice conſtructa I. B. R.* r) *ſcilicet Gr.* †) *ferre P.* s) *nubilar P. Goeſ.* t) *ingeſſerit P.* u) *in* deeſt *I. B. R.* x) *qua Goeſ.* y) *cohortis I. B. R.* z) *balneariorumque I. B. R. balneorumque H. A.* a) *olleis I. B. R.* b) *amurgae P. amurce H. A.* c) *refluere I. B. R.* d) *lactatur I. letatur B. R.* [C. VII.] a) *Cap. XI. I. L.* b) *ſunt; et aut I. B. R.* c) *ſoluti ſunt, aut P.* d) *agere L.* e) *colonis I. B.* †) *ne G.* f) *cum L. I. B. R.* g) *interpellando L.* h) *Alfius Goeſ.* i) *ſeueriſſime I. B. R.*

7,1 CAELI MAIOR VIS) Quid intelligatur hoc nomine, Plinius doceat 18, 28 ſ. 69 *Ante omnia autem duo eſſe genera caeleſtis iniuriae meminiſſe debemus. vnum quod tempeſtates vocamus, in quibus grandines, procellae, caeteraque ſimilia intelliguntur: quae cum acciderint, vis maior appellatur.* Add. Cic. de Inu. 2, 33. Sen. de benef. 2, 18 et 4, 39. Lactant. de ira Dei c. 15. Loca ICtorum, quin haec etiam, quae protulimus, indicauit Laur. Andreas Hambergerus, quem magnum nobis fata ICtum intercepere, diſſ. altera de incendiis fol. 3, a. Eandem θεῦ βίαν a Graecis vocari oſtendit. Addimus, alio ſenſu *vim diuinam* e Gellio 9, 11 dici eam, quae impuliſſe coruum M. Valerii Coruini auxiliatorem crederetur.

7,2 SVMMVM IVS) Ter. Heautont. 4, 5, 48 *ſummam malitiam* vocat; Cicero Offic. 1, 10 *ſummam iniuriam.* Ad Terentii locum multa notauit Weizius. Ἄκρατος δικαιοσύνη ſummum ius Platoni dicitur verbis illis lib. 8 Polit. Πῶς ποτε ἡ ἄκρατος δικαιοσύνη πρὸς ἀδικίαν τὴν ἄκρατον ἔχει. Ἄκρατον δικαιοσύνην dixit, quod τὸ ἀκριβοδίκαιον Ariſtoteles Ethic. 5, 10 extr. quaſi ſtrictum ſiue exactum ius. Haec Crenius part. 10. p. 59. SCHOETTG.

7,2 ALPHIVS) Mentionem illius facit Horatius

noſtra memoria veterem conſularem, virumque opulentiſſimum † L. Voluſium aſ-
ſeverantem audivi, patrisfamilias[k] feliciſſimum[l] fundum eſſe, qui colonos indigenas
haberet, et tanquam in[m] paterna poſſeſſione natos, iam inde a cunabulis longa fa-
miliaritate retineret. Ita certe mea fert opinio, rem malam eſſe frequentem loca-
tionem fundi: peiorem tamen vrbanum colonum, qui per familiam mauult agrum,
quam per ſe colere. Saſerna dicebat ab eiuſmodi homine fere pro mercede litem 4
reddi. propter quod operam dandam eſſe, vt et ruſticos, et eoſdem aſſiduos colo-
nos retineamus, cum aut nobiſmetipſis non licuerit, aut per domeſticos colere non
expedierit: quod tamen non euenit, niſi in his regionibus, quae grauitate caeli,
ſolique ſterilitate vaſtantur. Caeterum cum mediocris adeſt et ſalubritas, et terrae 5
bonitas, nunquam non ex agro plus ſua cuique cura[n] reddidit[o] quam coloni: nun-
quam[p] non etiam villici, niſi ſi maxima vel negligentia[q] ſerui, vel rapacitas inter-
venit †. Quae vtraque peccata plerumque vitio domini vel committi, vel foueri,
nihil dubium eſt: cum liceat aut cauere, ne talis praeficiatur negotio; aut iam prae-
poſitus, vt ſubmoueatur curare. In longinquis tamen fundis, in quos non eſt faci- 6
lis excurſus patrisfamilias, cum omne genus agri tolerabilius[r] ſit ſub liberis colonis,
quam ſub villicis[s] ſeruis habere, tum praecipue frumentarium, quem[t] minime
(ſicut vineas aut arbuſtum) colonus euertere poteſt, et maxime vexant ſerui, qui
boues elocant, eoſdemque et caetera pecora male paſcunt, nec induſtrie terram ver-
tunt, longeque plus imputant ſeminis iacti, quam quod ſeuerint: ſed nec quod ter-
rae mandauerint ſic adiuuant, vt recte proueniat: idque[u] cum in aream contule-
runt, per trituram quotidie[x] minuunt vel fraude, vel negligentia[q]. nam et ipſi 7
diripiunt, et ab aliis furibus non cuſtodiunt. ſed nec conditum cum fide rationi-
bus inferunt. Ita fit[y], vt et actor, et familia peccent, et ager ſaepius infametur.
quare talis generis praedium, ſi, vt dixi, domini praeſentia cariturum eſt, cenſeo
locandum.

VIII.[a] PROXIMA eſt[b] cura de ſeruis, cui quemque officio praeponere con-
veniat, quoſque et qualibus operibus deſtinare. Igitur praemoneo ne villicum ex
eo

†) *oppulentiſſimum H. A.* k) *patrisfamilias* om. *L. I. B. R. I. I.* l) *foeliciſſimum I. B. R. H. A. G.* m) *in* abeſt *P.* n) *plura L.* o) *reddit I. B. R.* p) *non nunquam L.* q) *neglegentià P.* †) *interuenit* om. *L.* r) *tollerabilius L. H.* s) *vilicis P.* t) *quem et P. L.* u) *et id quod in area cont. L.* x) *quottidie H.* y) *fit* omitt. *I. B. R.* [C. VIII.] a) *Cap. XII. I. I.* b) *eſt de cura P.*

ratius epod. 2, 67 *Haec vt locutus foenerator Alphius* etc. VRSIN.

7, 3 L. VOLVSIVM) Forte Coſ. ſuffectus, an idem, qui praefectus vrbis, de quo Plin. 7, 14. Tac. A. 13, 30. ALMEL. Eum fruſtra quaeres in Faſtis. Tacitus Annal. 3, 30, 1 *Fine anni conceſſere vita inſignes viri, L. Voluſius et Salluſtius Criſpus. Voluſio vetus familia, neque tamen praeturam egreſſa. Ipſe conſulatum intulit, cenſoria etiam poteſtate legendis equitum decuriis functus, opumque, quis domus illa immenſum viguit, primus adcumulator.* Haec Crenius. Integrum nomen fuit L. Voluſius Saturninus, quem tanquam virum conſularem inter grandaeuos laudat Plinius H. N. 7, 48. In Faſtis vero occurrit Q. Voluſius Saturninus Coſ. ſuffectus a. v. c. 809. SCHOETTG.

7, 5 NVNQVAM NON EX) Videtur legendum *nonnunquam* et hic et p. p. VRSIN. Plane peruertit ſententiam Columellae haec coniectura. Nihil lectione, quam dedimus, ſanius.

8 In titulum: *de pecore et pecorum magiſtris.* Ineptum argumentum, quoniam in hoc capite neque de pecore, neque de pecorum magiſtris loquitur Columella, ſed de villico, villicique officiis, quae tamen ad ipſum patrem familias pertinent: idcirco hoc caput a ſuperiori ſeiungendum non videtur; primum quod de villico ſeorſim egit, integroque libro, qui eſt vndecimus, *villicus*, (vt Clar. Morgagnus docet) inſcriptus,

villici

eo genere ſeruorum, qui corpore placuerunt inſtituamus: ne ex eo quidem ordine,
2 qui vrbanas ac delicatas arteis exercuerit. Socors et ſomniculoſum genus id mancipiorum [c], otiis [d], campo, circo, theatris, aleae, popinae, lupanaribus conſuetum, nunquam non easdem ineptias ſomniat, quas cum in agriculturam tranſtulit, non tantum in ipſo ſeruo, quantum in vniuerſa re detrimenti dominus capit. Eligendus eſt ruſticis operibus ab infante duratus, et inſpectus experimentis. Si tamen is non
3 erit, de iis praeficiatur, qui ſeruitutem laborioſam tolerauerunt [e]. Iamque is [f] tranſcenderit aetatem primae iuuentae, nec dum ſenectutis attigerit. illa ne et auctoritatem detrahat ad imperium, cum [g] maiores dedignentur parere adoleſcentulo: haec ne [h] laborioſiſſimo † ſuccumbat [i] operi. Mediae igitur ſit aetatis, et firmi roboris, peritus rerum ruſticarum, aut certe maximae [k] curae, quo celerius addiſcat. Nam
4 non eſt noſtri negotii [l] alterum imperare, et alterum docere. NEQVE enim recte opus exigere valet, qui, quid aut qualiter faciendum ſit, ab ſubiecto diſcit. Poteſt etiam illiteratus [m], dummodo [n] tenaciſſimae ſit [o] memoriae, rem ſatis commode adminiſtrare. Eiusmodi villicum Cornelius Celſus ait, ſaepius numos [p] domino, quam librum afferre, quia neſcius literarum vel ipſe [q] minus poſſit rationes confingere, vel
5 per alium propter conſcientiam [fraudis] [r] timeat [s]. Sed qualicunque villico contubernalis mulier aſſignanda [t] eſt, quae contineat eum, et in quibusdam rebus tamen adiuuet. Idemque [u] actori praecipiendum eſt, ne conuictum cum domeſtico, multoque

c) *mancupiorum P.* d) *ociis I. B. R. H.* e) *tollerauerunt H.* f) *qui I. B. R. his, qui P.* g) *quom I. B. R. quō P.* ſed *cum* et *quoniam* fere ſemper permutantur. h) *nec I. B. R.* †) *laboriſſimo G.* i) *ſuccumbebat* Sphalma *B.* k) *maxime I. I.* l) *negocii I. B. R.* m) *inlitteratus P. illitteratus I. B. R. I. I.* n) *dummodo* deeſt *I. B. R.* o) *ſit* om. *L. I. B. R.* p) *nummos I. B. R. I. I.* q) *ipſe* omiſſ. *I. B. R.* r) *fraudis* abeſt *P.* s) *timere* omnes praeter *P.* t) *aſſignata I. B. R.* u) *Eidem I. B. R.*

villici officia eſt complexus; deinde quod haec, quae de villico traduntur, ideo commemorata ab auctore ſunt, vt qualis eſſe debeat villicus, dominus ſciret, ſtrenuumque a vecordi dignoſceret; iam vero ea, *In caeteris ſeruis haec fere praecepta ſeruanda ſunt, quae me cuſtodiſſe non poenitet*; item, *Haec enim iuſtitia et cura patrisfamilias multum confert augendo patrimonio* nonne ad patrisfamilias curam referuntur? Quorum tractationem concludit ipſum dominum monendo: *Sed illa meminerit cum e ciuitate remeauerit, eos penates adorare* etc. quapropter haec omnia patrisfamilias videntur officia. Si quis tamen receptam diuiſionem retinere velit, hoc aut quod aliud praeponat huic capiti argumentum: *de patrisfamilias in ſeruos cura*, aut hoc, *de patrisfamilias in villicum et caeteros ſeruos officiis*, ſed illud fortaſſe potius; nam ad Columellae ſententiam, qui haec in principio poſuit, *Proxima cura eſt de ſeruis*, propius accedit. PONTED.

8,1 QVI CORPORE PLACVERVNT) Vid. ad Pall. 1,6,18.

8,2 AB INFANTE DVRATVS) Vid. ad 11, 1, 7.

8,3 ILLA NE ET) *Et* videtur abundare et p. p. legendum *rationes conficere* pro *configere*. VRSIN. Importune inciſum fuerat poſt *illa* et *haec*. Sunt enim haec pronomina nominandi caſu adiungenda verbis, quae ſequuntur. *Iuuenta detrahit auctoritatem, ſenectus ſuccumbit operi.*

8,3 AD IMPERIVM) Haec verba mihi ſuſpecta ſunt, legerem *ab imperio* ſ. *de imperio*, vt M. Tullius ep. ad Leptam vtitur: *non recuſo*, inquit, *quin quantum de illo libro, tantundem de mei iudicii fama detrahatur.* Detrahitur autem auctoritas de imperio propter villici adoleſcentiam; cui maiores natu ſerui parere dedignantur. PONTED. Putarim tamen bene legi, *auctoritatem ad imperium* int. neceſſariam: *auctoritas ad imperium* h. e. imperandi: vt *canes ad venandum* etc.

8,4 PROPTER CONSC. [FRAVDIS] TIMEAT) Mediceam fidem praeferre reliquis omnibus non dubitaui. *Fraudis* gloſſema eſt apertum; *timeat* reſpondet τῷ *poſſit*; qui *timere* repoſuit, ad *confingere* retulit perperam, et nulla ſententia.

8,5 IDEMQVE ACTORI) Vetuſtae editiones: *eidemque actori.* An potius *itemque?* quod enim ſit villico praeterea praecipiendum, protinus ſubiecit: *ne conuictum cum domeſtico multoque minus cum extero habeat* etc. PONTED. Coniecerat Buchnerus, verius eſſe *eidem:* ſed deinde adſcripſit, nihil mutandum. alius enim *actor*, alius *villicus*. De *actore* v. Ind.

8,6 ARV-

que minus cum extero habeat. Nonnunquam[x] tamen eum, quem aſſidue ſedulum,
et fortem in operibus adminiſtrandis cognouerit, honoris cauſa menſae ſuae die feſto
dignetur adhibere. Sacrificia, niſi ex praecepto domini, ne fecerit. Aruſpices, ſa- 6
gaſque, quae vtraque genera vana ſuperſtitione rudeis animos ad impenſas, ac dein-
ceps ad flagitia compellunt, ne admiſerit: neque vrbem, neque vllas nundinas noue-
rit, niſi emendae vendendaeue pertinentis ad ſe rei cauſa. Villicus enim, quod ait 7
Cato, ambulator eſſe non debet, nec egredi terminos, niſi vt addiſcat aliquam cultu-
ram: et hoc [y] ſi ita in vicino eſt, vt cito remeare [z] poſſit. Semitas, nouosque limi-
tes in agro fieri ne [a] patiatur: neue [b] hoſpitem, niſi amicum, familiaremque domini
neceſſarium receperit [c]. Vt [d] ab his arcendus †, ita exhortandus eſt ad inſtru- 8
mentorum [e] ferramentorumque curam: vt duplicia quam numerus ſeruorum exigit,
refecta et repoſita cuſtodiat, ne quid a vicino petendum ſit: quia plus in operis ſer-
vorum, quam in pretio [f] rerum eiuſmodi conſumitur. Cultam veſtitamque familiam 9
magis vtiliter quam delicate habeat, munitamque diligenter a vento, frigore, pluuia-
que; quae cuncta prohibentur [g] pellibus manicatis, centonibus confectis, vel ſagis
cucullis. Id ſi fiat, nullus dies tam intolerabilis [h] eſt, quo non ſub diuo moliri [i] ali-
quid poſſit. Nec tantum operis agreſtis ſit artifex, ſed et animi, quantum ſeruile 10
patitur ingenium, virtutibus inſtructus, vt neque remiſſe, neque crudeliter impe-
ret. Semperque aliquos ex melioribus foueat, parcat tamen etiam minus bonis:
ita vt potius timeant eius ſeueritatem, quam crudelitatem deteſtentur. Id contin-
gere poterit, ſi maluerit cuſtodire ſubiectos, ne peccent, quam negligentia ſua com-
mittere, vt puniat delinquentes. NVLLA eſt autem maior vel nequiſſimi hominis 11
cuſtodia, quam operis exactio: vt iuſta reddantur, vt villicus ſemper ſe repraeſen-
tet. ſic[k] enim et [l] magiſtri ſingulorum officiorum ſedulo munia ſua exequentur [m], et [n]
caeteri

x) *Ne nunquam L.* y) *hoc* deeſt *I. B. R.* z) *remanere P. vt redimere poſſit L.* a) *non I. B. R.* b) *non I. B. R.* c) *receperit, vt I. I. H. A.* d) *vt* deeſt *I. B. R.* †) *arcendis I. B. R.* e) *inſtrumenti I. B. R.* f) *precio I. B. R. A.* g) *prohiberentur P.* h) *intollerabilis H.* i) *mollliri I. B. R.* k) *Fit I. R.* l) *vt I. B. R.* m) *exſequantur P. exequantur I. B. R.* n) *Sed I. B. R.*

8, 6 ARVSPICES, SAGASQVE) Vid. 12, 1, 22.

8, 7 CATO) 5, 2.

8, 9 PELLIBVS MANICATIS) i. e. tunicis ſcorteis manuleatis. Ita explicat Ferrar. de re veſt. 2, 1, 22. SCHOETTG. Plin. ep. 3, 5, 15 *Ad latus notarius cum libro et pugillaribus, cuius manus hieme manicis muniebantur.*

8, 9 CENTONES) Laudat hic Caeſ. B. C. 2, 9 et Siſenn. l. 4 hiſt. apud Nonium. ALMEL.

8, 9 SAGIS CVCVLLIS) *Cucullatis* legit Ferrarius l. c. Eſt autem cucullus capitis et humerorum tegmen, quales hodie geſtant monachi, vt pluribus oſtendit idem 2, 1, 20. SCHOETTG. Omnino *ſaga cucullata* fuiſſe apud Columellam puto et hic et 11, 1, 21.

8, 11 NVLLA AVTEM EST MAIOR) Repetit 11, 1, 26.

8, 11 VT IVSTA) Videtur legendum *vt iuxta reddatur, villicus ſe repraeſentet.* Nam *reddatur* refertur ad *exactio.* VRSIN. *Iuſta,* ait Gronouius Obſ. 4, 6 p. 80 ſunt certus quidam modulus rerum ſtato tempore faciendarum, fungendarum, dandarum, percipiendarum: quoduis penſum, officium, ſolemnia ἔθιμα. Cicero de haruſpicum reſponſis: *Omnia ſolemnia ac iuſta ludorum omnibus obſeruatis, ſumma cum caerimonia eſſe ſeruata.* Poſtea adducto noſtro loco de hoc ita pergit: Vbi perperam F. Vrſinus *reddatur,* quaſi id verbum referretur ad vocem *exactio,* vt et τὸ *iuſta* numero ſingulari. Repugnat auctor ipſe 11, 1, vbi ſe ipſe imitatur. *Nulla eſt autem vel nequiſſimi hominis amplior cuſtodia, quam quotidiana operis exactio: nam illud verbum eſt M. Catonis oraculum: nihil agendo homines male agere diſcunt. Itaque curabit villicus, vt iuſta reddantur: iſtaque non aegre conſequetur, ſi ſemper ſe repraeſentauerit.* Haec Gronouius. *Reddere* vero eſt agere, dare, praeſtare, vt multis notauit Graeuius ad Lactantium de M. P. c. 31. SCHOETTG.

8, 11 MAGISTRI SINGVLORVM OFFICIORVM) Qui deinde ſ. 17 *operum magiſtri* vocantur.

8, 13 PE-

caeteri poſt defatigationem [o] operis quieti ac ſomno potius, quam deliciis [p] operam
12 dabunt. Iam illa vetera, ſed optimi moris, quae nunc exoleuerunt [q], vtinam poſſint obtineri: ne conſeruo miniſtro quoquam, niſi in re domini, vtatur; ne cibum niſi in conſpectu familiae capiat; neue alium, quam qui caeteris praebetur. ſic enim curabit, vt et panis diligenter confiat, et reliqua ſalubriter apparentur. Ne extra fines, niſi a ſe miſſum, progredi ſinat: ſed nec ipſe mittat, niſi magna neceſſitate cogen-
13 te. Neue negotietur ſibi, pecuniamque [r] domini, aut animalibus, aut rebus aliis promercalibus occupet. Haec enim negotiatio curam villici auocat, nec vnquam patitur eum cum rationibus domini paria facere; ſed vbi numeratio exigetur, rem pro numis oſtendit. In vniuerſum tamen hoc maxime obtinendum [s] ab eo eſt, NE QVID ſe putet ſcire quod neſciat, quaeratque ſemper addiſcere, quod ignorat [t].
14 Nam CVM multum prodeſt perite [u] quid facere, tum plus obeſt perperam feciſſe. Vnum enim ac ſolum dominatur in ruſticatione, quicquid exigit ratio culturae, ſemel facere: quippe cum [x] emendatur vel imprudentia, vel negligentia, iam res ipſa decoxit, nec in tantum poſtmodum [y] exuberat, vt et ſe [z] amiſſam reſtituat, et
15 quaeſtum temporum praeteritorum reſarciat. In caeteris ſeruis haec fere praecepta ſeruanda ſunt, quae me cuſtodiſſe non poenitet, vt ruſticos, qui modo non incommode ſe geſſiſſent, ſaepius quam vrbanos, familiariusque [a] alloquerer; et cum [b] comitate domini leuari perpetuum laborem eorum intelligerem, nonnunquam etiam iocarer [c], et plus ipſis iocari permitterem. Iam illud ſaepe facio, vt quaſi cum peritioribus de aliquibus operibus nouis deliberem, et per hoc cognoſcam cuiuſque ingenium, quale, quamque [d] ſit [e] prudens. Tum etiam libentius eos id opus aggredi video, de quo ſecum deliberatum, et conſilio [f] ipſorum ſuſce-
16 ptum [g] putant. nam [h] illa ſolennia ſunt omnibus circumſpectis [i], vt ergaſtuli mancipia recognoſcant, vt explorent, an diligenter vincta [k] ſint, an ipſae ſedes cuſtodiae ſatis tutae, munitaeque ſint: num [l] villicus aut alligauerit quempiam domino neſciente, aut reuinxerit. nam vtrumque maxime ſeruare debet, vt et quem paterfamilias tali [m] poena multauerit, villicus, niſi eiuſdem permiſſu, compedibus non eximat: et quem ipſe ſua ſponte vinxerit, ante, quam ſciat dominus, non reſol-
17 vat: tantoque curioſior inquiſitio patrisfamilias debet eſſe pro tali genere ſeruorum, ne aut in veſtiariis, aut in caeteris praebitis iniurioſe tractentur, quanto et pluribus ſubiecti, vt villicis, vt [n] operum magiſtris, vt ergaſtulariis, magis obnoxii perpe-

o) *fatigationem I. B. R. I. I. A. G.* p) *delitiis I. I. G.* q) *exſoleuerant P. exoluerunt R.* r) *pecuniamue L.* s) *optinendum I. B. R.* t) *ingnorat I. B. R.* u) *per rite P. rite I. B. R.* x) *commendatur P.* y) *poſtmodo P. poſt modum* diuiſ. *G.* z) *ſe L. P. rem* al. a) *quae* om. *L. I. B. R.* b) *a L. I. B. R. hanc comitatu P.* c) *iocarier I. B.* d) *cumque eſt P.* e) *eſt I. B. R.* f) *conſilium I. B. R.* g) *ſuccepto P.* h) *Iam Goeſ.* i) *circumſeptis I. B. R.* k) *vincti I. B. R. ſint* om. *L.* l) *nunquam P.* m) *talem P.* n) *vt* omitt. omnes praeter *P.*

8,13 PECVNIAMQVE DOMINI) Repetit 11, 1, 24.

8,14 NAM CVM MVLTVM PRODEST) 11, 1, 27.

8,14 IAM RES IPSA DECOXIT) Deſiderari fortaſſe poteſt vox *domino* ſic: *iam res ipſa domino decoxit.* Haec enim iisdem omnino verbis 11, 1 a Columella rurſus inculcantur: *res tamen ipſa iam domino decoxit.* PONTED.

8,16 RECOGNOSCANTVR; VT EXPLORENTVR, AN DILIGENTER IVNCTA) Ita videtur hic locus legendus. deinde fortaſſe ſcribendum: *domi me neſciente.* Nam ita alibi locutus eſt. Item p. p. legendum *maxime ſeruari debet,* pro eo quod vulgo legitur, *ſeruare.* VRSIN. *Iuncta* et *vincta* etiam apud noſtros ſaepe miſcent librarii non minus, quam apud alios. *Vincta* hic melius legi nemo dubitet. *Recte vinctus* in tali re eſt Ter. Andr. 5, 4, 52.

8,17 VT VILLICIS, VT OPERVM MAGISTRIS)

perpetiendis iniuriis, et rurſus ſaeuitia atque auaritia laeſi magis timendi [o] ſunt.
Itaque diligens dominus, cum et ab [p] ipſis, tum et ab ſolutis, quibus maior eſt fides, 18
quaerat [q], an ex ſua conſtitutione iuſta percipiant. Atque ipſe panis potionisque
bonitatem [r] guſtu ſuo exploret, veſtem, manicas, pedumque tegmina [s] recognoſcat [t].
Saepe etiam querendi poteſtatem faciat [u] de iis [x], qui aut crudeliter eos, aut frau-
dulenter infeſtent. Nos quidem aliquanto † iuſte dolentes, tam vindicamus, quam
animaduertimus in eos, qui ſeditionibus familiam concitant, qui calumniantur
magiſtros ſuos: ac [y] rurſus praemio proſequimur [z] eos, qui ſtrenue ac induſtrie ſe
gerunt. Foeminis quoque foecundioribus, quarum in ſobole [a] certus [b] numerus [c] 19
honorari debet, otium nonnunquam, et libertatem dedimus, cum complures [d]
natos [e] educaſſent. nam cui tres erant filii, vacatio [f]; cui plures, libertas quo-
que, contingebat. Haec enim [g] iuſtitia [h], et cura patrisfamilias multum confert
augendo patrimonio. Sed et [i] illa meminerit, cum e ciuitate remeauerit, deos pe- 20
nates adorare: deinde ſi tempeſtiuum erit, confeſtim; ſi minus, poſtero die fines
oculis perluſtrare, et [k] omnes partes agri reuiſere atque aeſtimare, num quid ab-
ſentia ſua de diſciplina et cuſtodia remiſerit; num aliqua vitis, num arbor, num
fruges abſint: tum etiam pecus et familiam recenſeat, fundique inſtrumentum,
et ſupellectilem [l]: quae cuncta ſi per plures annos facere inſtituerit, bene moratam
diſciplinam, cum ſenectus aduenerit, obtinebit [m]. nec erit vlla eius aetas annis
ita confecta, vt ſpernatur a ſeruis.

IX. [a] DICENDVM etiam eſt, quibus operibus quemque habitum corporis aut
animi contribuendum putemus. Magiſtros operibus oportet praeponere ſedulos,
ac frugaliſſimos. ea res vtraque plus quam corporis ſtatura [b] roburque confert
huic negotio: quoniam [c] id miniſterium cuſtodiae [d] diligentis et artis officium eſt.
Bubulco † quamuis neceſſaria, non tamen ſatis eſt indoles [e] mentis, niſi eum [f] vaſti- 2
tas vocis, et habitus metuendum pecudibus efficit [g]. Sed temperet vires cle-
mentia [h]: quoniam terribilior debet eſſe, quam ſaeuior, vt et obſequantur eius
imperiis

o) *timenda P.* p) *abſis P.* q) *quaerit I. B. R.* r) *probitatem Goeſ. I. B. R.* s) *tegumina Goeſ. L. I. B.* t) *recognoſcit P.* u) *facit I. B. R.* x) *his* †) *aliquando Goeſ.* y) *et I. B. R.* z) *proſequamur P.* a) *ſubule P.* b) *fuerit* inſ. *Ald.* et reliqui. c) *numerus honorari debet, otium I. B. R. I. I. H. A.* d) *plures I. B. R.* e) *natos* omitt. *I. B. R.* f) *vocatio P.* g) *et I. B. R.* h) *iuſticia I. I. H. A.* i) *et* abeſt *Vict.* k) *et* abeſt *I. B. R.* l) *ſupelectilem I. B. R. ſuppellectilem I. I. H. A.* m) *optinebit I. B. R.* [C. IX.] a) *Cap. XIII. I. I.* b) *ſtatus Goeſ. I. B. R.* c) *cum I. B. R.* d) *cuſtodia I. B. R.* †) *bubulco quo quamuis P.* e) *indolis P.* f) *cum I. B. R.* g) *effecit I. B. R.* h) *claementia I. B. R.*

GISTRIS) Medicea haec ſcriptura eſt. *Operum magiſtri*, quos S. 11 *magiſtros ſingulorum officiorum* dixit, a villicis, qui omnium operum officiorumque magiſtri ſunt, diuerſos.

8, 18 ALIQVANTO IVSTE) Videtur legendum *aliquando*, *iuſte.* deinde ita interpungendum: *Quarum in ſobole certus fuerit numerus honorari debet otium, nonnunquam* etc. Locus autem hic non omnino ſincerus videtur. VRSIN.

8, 19 CERTVS NVMERVS) Neſcio vnde acceptum *fuerit* inferant Aldus, et quae illum ſecutae ſunt editiones; cum et Mſſ. omnes, et antiquiſſimae editiones illud ignorent et ſententiam apertam perturbet. Quare exulare iuſſimus. Antequam librorum nobis facta eſſet copia, conieceramus, *Foeminis quoque - - honorarium debetur. Otium.* etc.

8, 20 INSTITVERIT) Videtur legendum *inſtiterit.* VRSIN. Sed inſtituere non ſimpliciter ad initia, ſed ad tenorem quendam perpetuae diſciplinae pertinere, Tullii vſus ſatis declarat, cum *vetus inſtitutum, mos* atque *inſtitutum* coniungantur.

9, 2 BVBVLCO) Varro Geop. 2, 2. SCHOETTG.

9, 3 NI-

imperiis, et diutius perennent boues non confecti vexatione ſimul operum, ver-
berumque. Sed quae ſint magiſtrorum munia, quaeque bubulcorum, ſuo loco
3 repetam. Nunc admonuiſſe [i] ſatis eſt, nihil in his, in illis plurimum referre vi-
res et proceritatem. Nam longiſſimum quemque aratorem [k], ſicut dixi, facie-
mus, et propter id, quod paullo ante retuli [l], et quod in re ruſtica nullo minus
opere fatigatur prolixior, quia [m] in arando ſtiuae pene rectus innititur. mediaſtinus
4 qualiſcunque ſtatus poteſt [n] eſſe, dummodo perpetiendo labori ſit idoneus. Vi-
neae non ſic altos quemadmodum latos et lacertoſos viros exigunt. nam his habi-
tus foſſuris, et putationibus, caeteriſque earum culturis magis aptus. Minus in
hoc officio, quam in caeteris agricolatio frugalitatem requirit, quia et in turba, et
ſub monitore vinitor opus facere debet. ac plerumque velocior animus eſt impro-
borum hominum, quem [o] deſiderat huius operis conditio [p]. non ſolum enim for-
tem, ſed et acuminis ſtrenui miniſtrum [q] poſtulat. ideoque vineta plurimum per
5 alligatos excoluntur. Nihil tamen eiuſdem agilitatis homo frugi non melius, quam
nequam faciet. Hoc interpoſui, ne quis exiſtimet in ea me opinione verſari,
qua malim per noxios, quam per innocentes rura colere. Sed et illud cenſeo, ne
6 confundantur opera familiae, ſic vt omnes omnia exequantur [r]. Nam id minime
conducit agricolae, ſeu quia nemo ſuum proprium aliquod eſſe opus credit: ſeu
quia cum enixus eſt, non ſuo, ſed communi officio proficit, ideoque [s] labori mul-
tum ſe ſubtrahit; nec tamen viritim malefactum deprehenditur [t], quod fit a mul-
tis. propter quod ſeparandi ſunt aratores a [u] vinitoribus, et [x] vinitores ab aratori-
7 bus [y], iique a mediaſtinis. Claſſes etiam non maiores, quam denum hominum
faciundae, quas decurias appellauerunt antiqui, et maxime probauerunt, quod [z]
is numeri modus in opere commodiſſime cuſtodiretur, nec praeeuntis moni-
8 toris diligentiam multitudo confunderet. Itaque ſi latior eſt ager, in regiones
dedu-

i) *ammonuiſſe I. B. R. I. I. G.* k) *maiorem P.* l) *rettuli I. B. R.* m) *quin P.* n) *poſſit I. B. R.* o) *quam* omnes praeter *P.* p) *condicio P. L.* q) *miniſterium L.* r) *exſequantur P.* s) *liberque I. B. R.* t) *deprehendi I. B. R.* u) *a* omiſſ. *P.* x) *et* omitt. *I. B. R. et vinitores* deeſt *P.* y) *aratoribus et qua mediaſtinis P. aratoribus iisque mediaſtinae claſſes I. B. aratoribus iisque mediaſtini: Claſſes R. aratoribus iisque a mediaſtinis Gr. et ab aratoribus aeque mediaſtini V. C.* apud Heinſ. ad Petron. *c.* 47. *atque a mediaſtinis Lipſ.* z) *quod is* abeſt *P.*

9, 3 NIHIL IN HIS, IN ILLIS) Exemplum hoc eſt ad remotius relati pronominis *hic*, et *ille* ad proximius: quod genus plura obſeruata ad Sanctium Perizonio, et Burmanno ad Quinctilianum, in Fabriano theſauro adnotauimus.

9, 3 MEDIASTINVS) Mediaſtinus ſeruus, qui in pauimento vermiculato Romae repertus eſt, ita deſcribitur, vt dextra manu caniſtrum, ſiniſtra ſcopam teneat, eſtque ita inſcriptus, CORNELIVS. SERVVS. MEDIASTIN. In inſcriptione vero marmorea apud me. EPINICVS. CAESAR. SER. AMYNTIAN. MEDIAST. IVLIA. NYSE. DE. SVO. FECIT. VRSIN.

9, 4 NAM HIS HABITVS) His forte delendum.

9, 4 QVEM DESIDERAT) Ita videtur legendum non *quam*. VRSIN. *Quam*, quod habent editi, aperte repugnat ſententiae. Erat, cum ſuſpicarer, *qualem*. Sed ſuppetias tulit, quae ſaepe, Politiani collatio, quae Vrſini etiam coniecturam fulcit.

9, 4 ALLIGATOS) Viliſſima erant mancipia, quae ſemper ſolebant in vinculis retineri. P. Pithoeus ſubciſ. 2, 9 Pignorius de ſeruis p. 529. In ſacris etiam abſolute ſeruus vocatur עצור vinctus, vt ex Deut. 32, 36 et aliis locis oſtendit I. H. Vrſinus Anal. 2, 3, 13. SCHOETTG.

9, 6 NEC TAMEN VIRITIM) Suſpicor legendum *tam*.

9, 7 DENVM HOMINVM) Hae ſunt illae decuriae, quales etiam in vrbana familia fuerunt. Trimalchio apud Petronium l. c. ad coquum:

deducendae † ſunt eae claſſes, diuidundumque ita opus, vt neque ſinguli, biniue ſint, quoniam diſperſi non facile cuſtodiuntur: nec tamen ſupra decem, ne rurſus vbi nimia turba ſit, id opus ad ſe pertinere ſinguli non exiſtiment. Haec ordinatio non ſolum concitat aemulationem, ſed et deprehendit [a] ignauos. nam cum certamine opus excitetur, tum in ceſſantes animaduerſio iuſta, et ſine querela [b] videtur adhiberi. Sed nimirum dum quae maxime prouidenda ſunt agri- 9
colae futuro [c] praecipimus, de ſalubritate, de via, de vicino, de aqua, ſitu villae, fundi modo, colonorum et ſeruorum generibus, officiorum operumque diſtributione, tempeſtiue per haec ad ipſum iam terrae cultum peruenimus, de quo pluribus libro inſequente mox diſſerimus.

†) *diuidundae L.* a) *depreendit P.* b) *querella P.* c) *futura I. B. R.*

coquum: *Ex quota decuria es? Cum ille, ex quadrageſima, reſpondiſſet* etc. Vide ibi Interpp. SCHOETTG.

9, 8 DEDVCENDAE SVNT) Forte legendum *diducendae*. Sed perpetua prope τῶν *de* ac *di* eſt confuſio.

L. IVNII MODERATI COLVMELLAE
DE RE RVSTICA
LIBER SECVNDVS

CAPVT I.

QVAERIS ex me, Publi Siluine, quod ego ſine cunctatione non recuſo doce-
re, cur priore libro veterum opinionem fere omnium, qui de cultu agrorum
locuti ſunt, a principio confeſtim repulerim, falſamque ſententiam repudiauerim
cenſentium longo aeui ſitu longique [a] iam temporis exercitatione [b] fatigatam et
effoetam [c] humum conſenuiſſe. Nec te ignoro cum et aliorum illuſtrium ſcripto-
2 rum, tum praecipue Tremellii [d] auctoritatem [e] reuereri, qui cum plurima ruſti-
carum rerum praecepta ſimul eleganter, et ſcite memoriae prodiderit †, videlicet
illectus nimio fauore priſcorum de ſimili materia diſſerentium, falſo credidit paren-
tem omnium terram, ſicut muliebrem ſexum aetate anili iam confectam, proge-
nerandis eſſe foetibus inhabilem. Quod ipſe quoque confiterer, ſi in totum nullae
3 fruges prouenirent [f]. Nam et hominis tum demum declaratur ſterile ſenium, non
cum deſinit mulier trigeminos, aut geminos [g] parere, ſed cum omnino nullum
conceptum edere valet. Itaque tranſactis iuuentae temporibus, etiam ſi longa vita
ſupereſt, partus tamen annis denegatus, non reſtituitur. At e contrario ſeu ſpon-
te, ſeu quolibet caſu deſtituta [h] humus, cum eſt repetita cultu, magno foenore
ceſſationis [i] colono reſpondet. Non ergo eſt exiguarum frugum cauſa terrae vetu-
4 ſtas, ſi modo cum ſemel inuaſit ſenectus, regreſſum non habet, nec reuireſcere [k],
aut repubeſcere [l] poteſt; ſed ne laſſitudo quidem ſoli minuit agricolae fructum. ne-
que enim prudentis eſt adduci tanquam in hominibus nimia [m] corporis exercitatio-
ne [n], aut oneris alicuius pondere, ſic cultibus et agitationibus agrorum fatigatio-
nem ſuccedere. Quid ergo eſt, inquis, quod [o] aſſeuerat Tremellius intacta et ſil-
5 veſtria loca, cum primum coeperint cultu exuberare, mox deinde non ita reſpon-
dere labori colonorum? videt ſine dubio quid eueniat, ſed cur id [p] accidat, non
peruidet. neque enim idcirco rudis, et modo ex ſilueſtri habitu in aruum transdu-
cta foecundior haberi terra debet, quod ſit requietior et iunior; ſed quod multorum
annorum frondibus, et herbis, quas ſuapte natura progenerabat, velut ſaginata
largio-

VARIETAS LECTIONIS.

[Cap. I.] a) *longinquae I. B. R.* b) *ſpatio* cum ſigno lacunae *L.* c) *effertam. P. L.* d) *Tremeli P.* e) *authoritatem I. I. H. A. auctor.* ſemper *Goeſ.* †) *perdiderit Goeſ.* f) *conuenirent P.* g) *geminas P. trigeminas I. B. R.* h) *derelicta Goeſ.* i) *ceſſatorum I. B. R. L. ſatorum Goeſ.* k) *reuiuiſcere L.* l) *pubeſcere I. B. R.* m) *nimiae I. B. R.* n) *exercitationi I. B. R.* o) *quid H. A.* p) *ita I. B. R.*

I, 1 LONGI AEVI SITV) Quam hic ſententiam refutat Columella, eam impugnat quoque Plinius 17, 5.

largioribus pabulis, facilius edendis educandisque frugibus ſufficit. At cum perru- 6
ptae raſtris et aratris radices herbarum, ferroque ſucciſa nemora frondibus ſuis de-
ſierunt alere matrem, quaeque temporibus autumni frutetis et arboribus delapſa
folia ſuperiaciebantur, mox conuerſa vomeribus, et inferiori ſolo, quod plerumque
eſt exilius, permiſta [q], atque [r] abſumta ſunt: ſequitur, vt deſtituta priſtinis alimen-
tis macreſcat [s] humus. Non igitur fatigatione, quemadmodum plurimi credide- 7
runt, nec ſenio, ſed noſtra ſcilicet inertia, minus benigne nobis arua reſpondent.
Licet enim maiorem fructum percipere ſi frequenti et tempeſtiua et modica ſterco-
ratione terra refoueatur. de cuius cultu dicturos nos priori volumine polliciti, iam
nunc diſſeremus [t].

II. CALLIDISSIMI [a] ruſticarum rerum, Siluine [b], genera terreni tria eſſe
dixerunt, campeſtre, collinum, montanum. campum non aequiſſima ſitum plani-
cie [c], nec perlibrata, ſed exigue prona; collem clementer et molliter aſſurgentem;
montem non † ſublimem et aſperum, ſed nemoroſum et herbidum, maxime pro-
bauerunt. His autem generibus ſingulis ſenae ſpecies contribuuntur, ſoli pinguis 2
vel macri, ſoluti vel ſpiſſi, humidi vel ſicci: quae qualitates inter ſe miſtae [d] vici-
bus, et alternatae, plurimas efficiunt agrorum varietates, eas enumerare non eſt
artificis agricolae. Neque enim artis officium eſt, per ſpecies, quae ſunt innume-
rabiles, euagari; ſed [e] ingredi per genera, quae poſſunt [f] cogitatione [g] mentis et
ambitu verborum facile copulari. Recurrendum eſt igitur ad qualitatum [h] inter ſe 3
diſſidentium [i] quaſi quaſdam coniunctiones, quas Graeci συζυγίας ἐναντιοτήτων, nos
diſcordantium comparationes, tolerabiliter dixerimus. Atque etiam ſignificandum eſt,
ex omnibus, quae terra progeneret [k], plura campo magis quam colle, plura pingui
ſolo quam macro, laetari. De ſiccaneis et riguis non comperimus, vtra numero 4
vincant, cum [l] vtique pene infinita ſint [m], quae ſiccis, quaeque humidis locis gau-
dent; ſed ex his nihil non melius reſoluta humo, quam denſa prouenit. Quod
noſter quoque Virgilius [n] cum et alias foecundi arui laudes retuliſſet, adiecit, *Et
cui putre ſolum: namque hoc imitamur [o] arando.* Neque enim aliud eſt colere, quam
reſoluere et fermentare † terram. ideoque maximos quaeſtus ager praebet. Idem 5
pinguis ac putris, quia cum plurimum reddat, minimum [p] poſcit: et quod poſtulat,
exiguo labore atque impenſa conficitur, praeſtantiſſimum igitur tale ſolum iure di-
catur [q]. Proximum deinde huic pinguiter denſum, quod impenſam coloni, labo-
remque magno foetu remuneratur. Tertia eſt ratio loci rigui, quia ſine impenſa fructum 6
reddere poteſt. Hanc primam Cato eſſe dicebat, qui maxime reditum † pratorum
caeteris

q) *permixta I. B. R.* r) *atque* abeſt *I. B. R. adſumta L.* s) *magreſcat P.* t) *diſſeramus I. B. R.*
[C. II.] a) *Calidiſſimi I. B. R. cautiſſimi L.* b) *Siluine* deeſt *I. B. R.* c) *planitie I. B. R.* †) *non* deeſt *I. L.* d) *mixtae I. B. R.* e) *et I. B. R.* f) *poſſunt et I. B. R. I. I. H. A. G.* g) *cognitione I. B. R.* h) *qualitatem I. B. R. qualitatium Goeſ.* qui et alias facultatium. i) *differentium L.* k) *progereret B. R.* l) *quoniam vtrinque pene infinita ſunt P. cum cum vtrumque pene infinita ſunt L.* m) *ſunt I. B. R.* n) *Vergilium P. Gr. G.* o) *imitantur I. B. R.* †) *frementare I. I.* p) *nimium* Commel. q) *videtur L.* †) *redditum L.* ita ſaepius.

I, 6 PERMISTA ATQVE ABSVMTA) Videtur legendum *ac abſ.* Videndum autem, an aliquid deſit poſt particulam *et*, ante verbum *inferiori.* VRSIN. Neutrum mihi videtur: non prius; cum vix *ac* poni ante vocalem ſoleat; non hoc, cum nihil ad ſententiam deſit.

2 Conf. ad hoc caput Varr. I, 6 et 7. Plin. 17, 4, 5 ſ. 3. Pall. I, 5.

2, 4 VIRGILIVS) Georg. 2, 204.

2, 7 MOR-

caeteris anteponebat: ſed nos, de agitatione terrae nunc[r] loquimur, non de ſitu.
7 Nullum deterius habetur genus, quam quod eſt ſiccum, pariter et denſum, et macrum; quia cum difficulter tractetur, tum ne tractatum quidem gratiam refert: nec relictum pratis, vel paſcuis abunde ſufficit. Itaque hic ager ſiue exercetur, ſeu ceſſat, colono eſt poenitendus, ac tanquam peſtilens refugiendus. Nam ille mortem facit, hic teterrimam[s] comitem mortis famem. ſi tamen Graecis camoenis habemus
8 fidem clamitantibus, Λιμῷ[t] δ' οἴκτιστον θανέειν, καὶ[u] πότμον ἐπισπεῖν. Sed nunc potius vberioris ſoli meminerimus, cuius demonſtranda eſt duplex ratio[x], culti et ſilueſtris. De ſilueſtri regione in aruorum[y] formam redigenda[z] prius dicemus, quoniam[a] eſt antiquius facere agrum, quam colere †. Incultum igitur locum conſideremus[b], ſiccus, an humidus; nemoroſus arboribus, an lapidibus confragoſus;
9 iuncone † ſit, an[c] gramine veſtitus, ac filictis[d] aliisue frutetis impeditus. Si humidus erit, abundantia vliginis ante ſiccetur foſſis. Earum duo genera cognouimus, caecarum et patentium. ſpiſſis atque cretoſis regionibus apertae[e] relinquuntur: at vbi ſolutior humus eſt, aliquae fiunt patentes, quaedam[f] etiam obcaecantur, ita vt in[g] patentes ora[h] hiantia caecarum competant: ſed et patentes latius, et apertas ſumma parte decliuesque, et ad ſolum coarctatas, imbricibus ſupinis ſimiles facere conueniet. nam quarum recta ſunt latera, celeriter aquis vitiantur[i], et ſuperioris
10 ſoli lapſibus replentur. Opertae rurſus obcaecari debebunt, ſulcis in altitudinem tripedaneam depreſſis: qui cum parte dimidia lapides minutos, vel nudam glaream receperint, aequentur ſuperiecta terra, quae fuerat effoſſa. vel ſi nec lapis erit, nec glarea, ſarmentis connexus velut funis informabitur in eam craſſitudinem, quam ſo-
11 lum foſſae poſſit anguſtae, quaſi accommodatam coarctatamque[k] capere. Tum per[l] imum contendetur[m], vt ſuper calcatis cupreſſinis, vel pineis, aut, ſi eae non erunt, aliis[n] frondibus terra contegatur[o], in principio atque exitu foſſae more ponti-

r) *non I.* s) *deterrimam H.* t) δ' omitt. *I. B. R.* u) καὶ πότμον ἐπισπεῖν omiſſ. *I. B. R.* x) *tractatio I. B. R. it. Goeſ.* y) *agrorum I. B. R.* z) *dirigenda I. B. R.* a) *quom* vel *cum I. B. R. cum L.* †) Hic nouum caput orditur *L.* c. rubr. *quot ſpecies terrenorum.* b) *conſideramus I. B. R.* †) *iunco neſcit R.* c) *et P.* d) *felictis P. filicibus I. B. R.* e) *aperte H.* f) *aliquae I. B. R.* g) *in eas ora hiantium foſſarum competant, ſed latius apertas ſumma parte decliuesque, et ad ſolum coartatas imbricibus etc. I. B. R. it. L. in ea etc. P.* h) *ora hianti Gym. ora hi. caecar.* omitt. *Goeſ.* i) *viciantur I. I. H.* k) *coartatamque I. B. R.* l) *primam P. Goeſ. L.* m) *contrudetur L. contundetur et* coni. *Broukh.* n) *niſi P.* o) *congeratur* coni. *Broukh.*

2, 7 MORTEM FACIT) Rara locutio pro mortem adfert vel parit, quam tamen etiam in quodam Senecae loco occurrere teſtatur Saluagnius Boeſſius ad Ouid. in Ibin v. 148. quamuis illum Senecae locum obſeruare nondum potuerim. Apud Ouidium l. c. extat: *Siue manu facta morte ſolutus ero.* Vbi Boeſſius ex ſuo codice mauult legere: *manu parta.* Retinuit tamen priorem lectionem Nic. Heinſius. Et *caedem facere* extat apud Nep. 8, 3, 3. SCHOETTG. Magnis copiis hanc formulam defendit ad Ouidii l. c. Burmannus.

1, 9 ORA HIANTIA CAECARVM) Broukhuſius coniecerat, *ore hianti.* Sed illum in fraudem impuliſſe videtur ſphalma editionis Gymnici *ora hianti*, quod refellitur conſenſu reliquarum, et ipſa ſententia.

2, 9 ET APERTAS) *Et* videtur abundare. Deinde legendum: *apertae — rurſus obcaecari debebunt etc.* VRSIN. Vetuſtiores libri: *Sed latius apertas ſumma parte decliuesque.* Vera lectio erit: *Sed et patentes latius apertas ſumma parte decliuesque.* Petrus Laurus, qui Columellam in hanc noſtram vernaculam conſuetudinem interpretatus eſt, (cuius liber nunc primum in meas incidit manus) quamuis pauca recte, hunc tamen locum optime reddidit, *faccian ſi le ſcoperte foſſe più larghe di ſopra e pendenti.* PONTED.

2, 11 TVM PER IMVM CONTENDETVR) Nolui mutare quidquam. Compendio ſcribendi ex *per imum* facile *primum* naſci potuit. Sententia aperta iſta eſt, vt *per imum foſſae contendi* debere funem illum ſarmenticium, ſiue *contrudi* adeo, intelligamus.

2, 12 VEL-

TAB. I.

C. F. Boëtius ſculp.

ponticulorum binis ſaxis tantummodo pilarum vice conſtitutis, et ſingulis ſuperpoſitis, vt eiusmodi conſtructio ripam ſuſtineat, ne praecludatur humoris illapſu [p] atque exitu. Nemoroſi frutetoſique [q] tractus duplex cura eſt, vel extirpandis radicitus [r] arboribus et remouendis; vel ſi rarae [s] ſint [t], tantum ſuccidendis, incendendisque, et inarandis. At ſaxoſum facile eſt expedire lectione lapidum, quo- 12
rum ſi magna eſt abundantia, velut quibuſdam ſubſtructionibus [u] partes agri ſunt occupandae, vt reliquae emundentur: vel in altitudinem ſulco depreſſo lapides obruendi. quod tamen [x] ita faciendum erit, ſi ſuadebit operarum vilitas. Iunci et 13
graminis pernicies repaſtinatio [y] eſt; filicis, frequens extirpatio. quae vel aratro fieri poteſt, quoniam [z] intra biennium ſaepius conuulſae moriuntur †: celerius etiam, ſi eodem tempore ſtercores, et lupino vel faba ‡ conſeras, vt cum aliquo reditu medearis agri vitio. Namque conſtat, filicem [a] ſationibus et ſtercoratione facilius interimi [b]. Verum et ſi ſubinde naſcentem falce decidas, quod vel puerile † opus eſt, intra praedictum tempus viuacitas eius abſumitur. Sed iam expediendi [c] 14
rudis [d] agri rationem ſequitur cultorum noualium cura, de qua mox quid cenſeam profitebor, ſi quae ante [e] diſcenda ſunt, aruorum ſtudioſis praecepero [f]. Plurimos antiquorum, qui de ruſticis rebus ſcripſerunt, memoria repeto, quaſi confeſſa, nec dubia ſigna pinguis ac frumentorum fertilis agri prodidiſſe, dulcedinem ſoli propriam, herbarum et arborum prouentum, nigrum colorem [g] vel cinereum [h]. De 15
caeteris ambigo, de colore ſatis admirari non poſſum, cum alios, tum [i] Cornelium Celſum, non ſolum agricolationis, ſed vniuerſae naturae prudentem virum, ſic et ſententia [k], et viſu deerraſſe, vt oculis eius tot paludes, tot etiam campi ſalinarum non occurrerent, quibus fere contribuuntur praedicti colores. Nullum enim te- 16
mere videmus locum, qui modo pigrum contineat humorem, non eundem vel nigri, vel cinerei coloris, niſi forte in eo fallor ipſe, quod non putem aut in ſolo limoſae paludis, et vliginis amarae [l], aut in maritimis areis ſalinarum gigni poſſe laeta [m] frumenta. Sed eſt manifeſtior hic antiquorum error, quam vt pluribus argumentis conuincendus ſit. Non ergo color, tanquam certus auctor, teſtis eſt bonitatis aruorum. et ideo frumentarius ager, id eſt pinguis, magis aliis qualitatibus 17
aeſtiman-

p) *illapſus atque exitus I. B. R. G. elapſus L.* q) *fructetoſi I. R. frutectoſi P. nemoroſae frutetoſaeque L. fruticoſique* coni. *Broukh.* r) *radicibus P.* s) *rareta P.* t) *ſunt I. B. R.* u) *ſubſtrictionibus I. B. R.* x) *tum L.* y) *repaſtationes: felicis frequens etc. P. repaſtinatione filicis L. repaſtinationem: filicis I. B. R. Non* pro *eſt* ex compendio literarum ſimili. z) *cum I. B. R.* †) *moritur P.* ‡) *faua P.* a) *felicem P.* †) *putale L.* b) *interemi P.* c) *expedienti H. A. Gr. G.* d) *ruris agricolationem I. B. R. L.* e) *autem I.* f) Caput IIII. cum rubr. *quod ſolum maxime probetur L.* g) *colorem* abeſt *I. L.* h) *Nihil* inſ. *Goeſ.* i) *tum etiam P.* k) *ſcientia* coni. *Broukh.* l) *amare I. B. R. H.* m) *laeta P. L. Goeſ. iacta* al.

2, 12 VELVT QVIBVSDAM SVBSTRVCTIONIBVS) Quae tamen *ſubſtructiones* probe ab *aceruis lapidum finalibus* diſtinguendae ſunt, de quibus ita Siculus Flaccus de conditionibus agrorum p. 11 *Sed in planis locis ſi ſaxuoſus ſit ager, repurgatur, et ex congeſtione maceriae fiunt. Ita ex ipſius loci qualitate aliquid colligi poteſt. Si enim non ſit ager ſaxuoſus, cuius repurgandi cauſa congeſtio in ſpeciem maceriae facta videatur, poterit videri finalis. — Nam et idem de foſſis ſentimus. Si enim non ſit neceſſitas agri ſiccandi, nec in viciniis foſſae inueniantur, poſſunt videri finales.* SCHOETTG.

2, 13 VERVM ET SI SVBINDE) Parua res, ſed quae morari non adſuetos his rebus poteſt, commiſſa erat in Commeliniana. Connexae voces *et ſi*, vt *etſi* fieret, quae res ſententiam aliquantum immutat, quae talis eſt, *Verum abſumitur etiam eius viuacitas, ſi ſubinde naſcentem falce decidas.* Nouus modus indicatur extirpandae *filicis*.

2, 14 SIGNA) Confer Anatolium Geop. 2, 10. SCHOETTG.

aeſtimandus [n] eſt. Nam vt fortiſſimae pecudes diuerſos ac pene innumerabiles,
ſic etiam robuſtiſſimae terrae plurimos et varios colores ſortitae ſunt. Itaque con-
18 ſiderandum erit, vt ſolum, quod ex [o] colore deſtinamus, pingue ſit. Per ſe tamen
id parum eſt, ſi dulcedine caret, quod vtrumque † ſatis expedita [p] nobis ratio-
ne contingit diſcere. nam perexigua conſpergitur [q] aqua glaeba [r], manuque ſubi-
gitur, ac [s] ſi glutinoſa eſt, et quouis [t] leuiſſimo [u] tactu [x] preſſa inhaereſcit, *Et picis
in morem ad digitos lenteſcit* [y] *habendo*, vt ait Virgilius [z]; eademque illiſa humo non
diſſipatur: ea [a] res admonet [b] nos, ineſſe tali materiae naturalem ſuccum [c], et pin-
19 guitudinem. Sed et ſi velis ſcrobibus egeſtam humum recondere, et recalcare,
cum aliquo quaſi fermento abundauerit, certum erit, eſſe eam pinguem; cum de-
fuerit, exilem; cum aequauerit, mediocrem. quanquam iſta quae nunc retuli,
non tam vera poſſunt [d] videri, quam ſi ſit pullula [e] terra, quae melius prouentu
20 frugum approbatur. Sapore [f] quoque dignoſcemus [g], ſi [h] ex ea parte agri, quae
maxime diſplicebit, effoſſae glebae [i], et in fictili vaſe [k] madefactae, dulci aqua per-
miſceantur [l], ac more faeculenti [m] vini diligenter colatae guſtu explorentur. nam
qualem traditum ab eis retulerit humor ſaporem, talem eſſe dicemus eius ſoli. ſed [n]
citra hoc experimentum multa ſunt, quae et dulcem terram et frumentis habilem
ſignificent, vt iuncus, vt [o] calamus, vt gramen, vt trifolium, ebulum [p], rubi, pruni
ſilueſtres, et alia complura, quae etiam indagatoribus aquarum nota [q], non [r] niſi
21 dulcibus terrae venis educantur [s]. Nec contentos eſſe nos oportet prima ſpecie
ſummi ſoli, ſed [t] diligenter exploranda eſt inferioris materiae qualitas, terrena necne
ſit. Frumentis autem ſat erit, ſi aeque bona ſuberit bipedanea [u] humus: arbori-
bus

n) *extimandus L.* o) *excolere P. I. I. H. A. Gr. G. St.* †) *vtcunque* coni. *Broukh.* p) *expedit a nobis qua ratione L.* q) *conſpargitur P.* r) *gleba I. B. R. I. I. H. A. Gr. G.* s) *at I. B. R.* t) *quamuis Goeſ.* u) *leniſſimo I. B. R.* x) *tractu I.* y) *luceſcit L.* z) *Vergilius P. Gr. G.* a) *Quae I. B. R.* b) *admonent I. B. R.* c) *ſucum P. ſucum et pinguitudinem L.* d) *poſſint I. B. R.* e) *pulila Goeſ. P. pulla L.* f) *ſaporem I. B. R.* g) *degnoſcemus P.* h) *ſi* abeſt *I. B. R. L.* i) *glebae I. B. R. I. I. H. A. Gr. G.* k) *vaſo P.* l) *promiſceantur I. B. R.* m) *foeculenti I. B. R. feculenti I. I. H. A. Gr. G.* n) *ſed et P.* o) *et calamus, gramen et trifolium etc. I. B. R.* p) *hebulum P.* q) *nota* omiſſ. *I. B. R.* r) *non tamen niſi L. I. B. R.* s) *deducantur I. B. R. educari* coni. *Broukh.* t) *et P. L.* u) *bipedana* al. praeter *Goeſ. P. I. I.*

2, 17 EX COLORE DESTINAMVS) h. e. quod, poſteaquam bonum eſſe ex colore iudicauimus, deſtinamus bono cultui atque ſationi, atque ita optatos fructus nobis inde promittimus. SCHOETTG. Mihi magis placet illa priſca lectio, *excolere.* Iudicent alii.

2, 18 VIRGILIVS) Georg. 1, 250. Add. Plin. 17, 3. SCHOETTG.

2, 19 SED ET SI VELIS) Idem experimentum habet Diophanes Geop. 2, 11: refutat tamen Plinius l. c. qui docet, *neque denſam neque raram terram ſcrobem ſuam explere.* SCHOETTG.

2, 20 SAPORE QVOQVE) Videtur legendum *ſaporem etc.* VRSIN. Non eſt ſolicitanda haec lectio, quae ſenſum bonum habet, et ab vtroque codice noſtro probatur. Caeterum hic conferendus Anatolius Geop. 2, 10. SCHOETTG. In vetuſtis libris formis excuſum *ſaporem.* Non abſimili modo et paullo poſt loquitur auctor, *Nam qualem traditum ab eis retulerit humor ſaporem, talem eſſe dicemus eius ſoli.* PONTED.

2, 20 VT IVNCVS) Anatolius haec tria tantum commemorat, *ὁλόσχοινον, κάλαμον πλωτὸν,* et *βάτον.* SCHOETTG.

2, 20 MVLTA SVNT QVAE DVLCEM) Non abſimilia repetit Plinius 18, 6 perperam Catoni attributa, quae tamen in Catone nunc deſiderantur: *Agri ipſius bonitas quibus argumentis iudicanda ſit, quanquam de terrae optimo genere differentes abunde dixiſſe poſſumus videri, etiamnum tamen traditas notas ſubſignabimus, Catonis maxime verbis: Ebulum, vel prunus ſilueſtris, vel rubus, bulbus minutus, trifolium, herba pratenſis, quercus, ſilueſtris pirus, malusque frumentarii ſoli notae.* In quae irrepſit de margine *herba pratenſis*, trifolii inepta interpretatio. PONTED.

2, 21 BIPEDANEA HVMVS) Anatolius *ποδιαῖον βάθος* ſufficere ait. Omiſit autem Columella de vitibus dicere, in quibus, vt idem memorat, *trium pedum* altitudo eiusdem ſ. aequalis ſoli ſufficit. SCHOETTG.

TAB. II.

C. F. Boëtius ſculp.

bus altitudo quatuor pedum abunde [x] eſt. Haec cum ita explorauerimus, agrum
ſationibus faciundis, expediemus. Is autem non minimum exuberat, ſi curioſe et
ſcite ſubigitur. quare antiquiſſimi [y] fere omnes formam huius operis conſcripſere,
quam velut ſcita [z] legemque in proſcindendis agris ſequantur [a] agricolae. Igitur 22
in opere boues arcte [b] iunctos habere conuenit, quo ſpecioſius ingrediantur ſub-
limes, et elatis capitibus, ac [c] minus colla eorum labefactentur, iugumque me-
lius aptum ceruicibus inſidat [d]. hoc enim genus iuncturae maxime probatum eſt.
Nam illud, quod in quibuſdam prouinciis vſurpatur, vt cornibus illigetur iugum,
fere repudiatum eſt ab omnibus, qui praecepta ruſticis conſcripſerunt; neque im-
merito. plus enim queunt pecudes collo et pectore conari, quam cornibus. atque 23
hoc modo tota mole corporis, totoque pondere nituntur: at illo, retractis et reſu-
pinis capitibus excruciantur, aegreque terrae ſummam partem leui admodum vo-
mere ſauciant. Et ideo minoribus aratris moliuntur [e], qui [f] non valent alte perfoſ-
ſam noualium terram reſcindere: quod cum fit, omnibus virentibus plurimum con-
fert [g]. nam penitus aruis ſulcatis maiore incremento ſegetum arborumque foetus
grandeſcunt. Et in hoc igitur a Celſo diſſentio, qui reformidans impenſam, quae 24
ſcilicet largior eſt in amplioribus armentis [h], cenſet exiguis vomeribus et dentalibus
terram ſubigere, quo minoris formae bubus adminiſtrari id poſſit; ignorans, plus
eſſe reditus in vbertate frugum, quam ſtipendii †, ſi maiora mercemur armenta,
praeſertim in Italia, vbi arbuſtis atque oleis conſitus ager altius reſolui ac ſubigi de-
ſiderat, vt et ſummae radices vitium olearumque vomeribus reſcindantur; quae ſi
maneant, frugibus obſint; et inferiores, penitus ſubacto ſolo, facilius capiant hu-
moris alimentum. Poteſt tamen illa Celſi ratio Numidiae et Aegypto conuenire, 25
vbi plerumque arboribus viduum ſolum frumentis ſeminatur. Atque eiuſmodi ter-
ram pinguibus arenis [i] putrem veluti [k] cinerem ſolutam, quamuis leuiſſimo [l] dente
moueri ſatis eſt. Bubulcum autem per proſciſſum ingredi oportet, alterniſque
verſibus obliquum tenere aratrum, et alternis recto plenoque ſulcare: ſed ita nec-
vbi crudum ſolum, et immotum relinquat, quod agricolae ſcamnum vocant. Bo- 26
ves, cum ad arborem venerint, fortiter retinere ac retardare, ne in [m] radicem ma-
iore niſu vomis impactus colla commoueat, neue aut cornu bos ad ſtipitem vehe-
mentius offendat, aut extremo iugo truncum delibet [n] ramumque deplantet. Voce
potius quam verberibus terreat, vltimaque [o] ſint opus recuſantibus remedia, pla-
gae.

x) *habunde I. B. R.* y) *antiquiſſimum eſt formam huius operis conſcribere I. B. R. fere* om. etiam *L.* z) *ſecta B. ſectam I. B. R.* a) *ſectantur I. B. R.* b) *arte I. B. R.* c) *vt I. B. R.* d) *incidat G.* e) *molliuntur I. B. R.* f) *quia — perfoſſa — terra Goeſ.* g) *confertur Goeſ. I. B. R.* h) *argumentis L. Ienſ.* †) *impendii L.* i) *harenis I. B. R.* k) *velut I. B. R.* l) *leniſſimo I. B. R.* m) *in* om. *I. B. R.* n) *deliberet I.* o) *vltima quae I. B. R. vltuma quae P.*

2, 22 CORNIBVS ILLIGETVR IVGVM) Quod praecipue fiebat in Epiro, cuius boues a Callimacho H. in Dian. v. 179 vocantur κεραλκέες αἳ μέγ' ἄρισται τέμνειν ὦλκα βαθεῖαν. Schol. Κεραλκέες, διὰ τὸ τοῖς κέρασιν ἕλκειν τὸ ἄροτρον. SCHOETTG. Phaedrus in Append. fabb. ap. Burm. n. 14. *Bos dum tendit validius, confregit cornu.* Eadem ratio Germaniae bonae parti probatur, licet nec altera inuſitata ſit. Vtra ſit melior, forte Borellus in praeclaro de motu animalium opere diſputauit, quod iſta ſcribenti ad manus non erat. Quos ego vidi, ii non tantum cornibus, quantum ipſa fronte nituntur.

2, 23 QVI NON VALENT) Sextum caſum ſiue inſtrumenti intelligo, vt in illo Plauti *quadrigas, qui vehar.*

2, 23 QVOD CVM FIT) h. e. cum alte terra perfoditur, ne quis forte imperite ad verba *non valet* ſimul referat.

2, 26 STI-

gae. nunquam ſtimulo laceſſat iuuencum [p], quod retrectantem, calcitroſumque
27 eum reddit. nonnunquam tamen admoneat flagello. Sed nec in media parte verſurae conſiſtat, detque requiem in ſumma, vt ſpe ceſſandi totum ſpatium bos agilius enitatur. Sulcum autem ducere longiorem, quam pedum centumuiginti, con-
28 trarium pecori eſt, quoniam plus aequo fatigatur, vbi hunc modum exceſſit. Cum ventum erit ad verſuram, in priorem partem iugum propellat, et boues inhibeat, vt colla eorum refrigeſcant, quae celeriter conflagrant, (niſi aſſidue refrigerentur [q]) et ex eo tumor, ac deinde vlcera inuadunt. Nec minus dolabra, quam vomere bubulcus vtatur; et praefractas ſtirpes, ſummasque radices, quibus ager arbuſto conſitus implicatur, omnes refodiat, ac perſequatur [r].

III. BOVES cum ab opere diſiunxerit, ſubſtrictos confricet, manibuſque comprimat dorſum, et pellem reuellat, nec patiatur corpori adhaerere, quia id genus
2 morbi maxime eſt armentis noxium. Colla ſubigat, merumque faucibus, ſi aeſtuaverint, infundat. Satis autem eſt ſingulis [a] binos [b] ſextarios praebere: ſed ante ad praeſepia boues religari non expedit, quam ſudare atque anhelare deſierint. cum deinde tempeſtiue potuerint veſci, non multum nec vniuerſum cibum, ſed partibus, et paullatim praebere conuenit. Quem cum abſumſerint [c], ad aquam duci oportet, ſibiloque allectari, quo libentius bibant: tum demum reductos largiori pabulo ſatiari. Hactenus de officio bubulci dixiſſe abunde [d] eſt. Sequitur, vt tempora quoque ſubigendi arui praecipiamus.

IV. PINGVES campi, qui diutius continent aquam, praeſcindendi [a] ſunt anni tempore iam incaleſcente, cum omneis herbas ediderint, neque adhuc earum ſemina maturuerint. ſed tam frequentibus denſiſque ſulcis arandi ſunt, vt vix dignoſcatur [b] in vtram partem vomer actus ſit: quoniam ſic omnes radices herbarum perruptae
2 necantur. Sed et [c] compluribus [d] iterationibus ſic reſoluatur veruactum in puluerem,

p) *iuuencumque reſte tractum calcitroſum eum reddit L. I. R. iuuencumque recte etc. B. iuuencum, quae reſce tratum P.* q) *ſtringantur L. I. B. R. reſtringantur Goeſ.* r) nulla nota noui capitis in *L.* [C. III.] a) *inguli vini P.* b) *vini L. I. B. R.* c) *aſſumpſerint I. B. R.* d) *habunde I. B. R.* [C. IV.] a) *proſcindendi P. L. Goeſ. I. I. H. A. Gr. G. St.* b) *dinoſcatur I. B. R.* c) *et* omitt. *I. B. R.* d) *cum pluribus I.*

3, 26 STIMVLO LACESSAT IVVENCVM) Videtur interpungendum legendumque, *Nunquam ſtimulo laceſſat. iuuencum quod retractantem calcitroſumque etiam reddit nonnunquam: tamen admoneat flagello.* VRSIN.

2, 27 VERSVRAE) Bene hic adnotauit Buchnerus, *verſus* legendum videri. *In verſura* enim conſiſtere et interquieſcere licet bubus, quod noſter ſtatim admonet, et ex ipſo Palladius Ian. 3, 1. Sed *in medio verſu* ſtare bouem aratorem conſultum non eſt. Si quis tamen religione quadam, quam non damno, diſcedere a ſcriptura vetere nolit, is poterit *mediam partem verſurae* interpretari locum inter vtramque verſuram medium. Sic ſatisfiet etiam Salmaſio de Mod. Vſur. p. 294. qui vult emendari *in media parte verſus.*

4 Quae hoc capite praecipiuntur, de iis fere actum eſt Varr. 1, 29.

4, 1 PRAESCINDENDI SVNT) Nolui damnare primarum editionum et Commelini lectionem, forte hoc ſolo nomine relictam a reliquis, quia rarior eſt. Eſt ſane *terra praeciſa*, quae poſt quietem, vel plane ex incultis primum aratur, vt l. 30 π. de V. S. interpretatur Goeſ. antiquitt. agrar. c. 8 p. 71.

4, 2 COMPLVRIBVS ITERATIONIBVS) Opportune Buchnerus hic aduocauit Plinium iuniorem epiſt. 5, 6, 10 vbi ille de campis in Tuſcia ſuis, Apennino ſubiacentibus, *quos niſi ingentes boues et fortiſſima aratra perfringunt, tantis glebis tenaciſſimum ſolum, cum primum proſecatur, adſurgit, vt nono demum ſulco perdometur.* vbi contra eos, quos numerus hic offendit,

vt

rem, vt vel nullam vel exiguam deſideret occationem †, cum ſeminauerimus[e]. Nam veteres Romani dixerunt male ſubactum agrum, qui ſatis frugibus occandus ſit. Eum [f] porro an recte aretur, frequenter explorare debet agricola. nec tantum viſu, 3
qui [g] fallitur nonnunquam, ſuperfuſa terra latentibus ſcamnis; verum etiam tactu, qui minus decipitur, cum ſolidi rigoris admota pertica tranſuerſis ſulcis inſeritur. ea ſi aequaliter, ac ſine offenſione [h] penetrauit, manifeſtum eſt, totum ſolum deinceps eſſe motum: ſin autem ſubeunti durior aliqua pars obſtitit, crudum veruactum eſſe demonſtrat. Hoc cum ſaepius bubulci fieri vident, non committunt ſcamna facere.
Igitur vliginoſi campi proſcindi debent poſt Idus menſis Aprilis. Quo tempore cum 4
arati fuerint † diebus interpoſitis circa ſolſtitium, quod eſt nonum [i] vel octauum Calend. Iulias, iteratos eſſe oportebit, ac deinde circa Septembris Calendas tertiatos. Cum [k] id tempus ab aeſtiuo ſolſtitio conuenit inter peritos rei ruſticae, non eſſe arandum, niſi ſi magnis, vt fit nonnunquam, ac [l] ſubitaneis imbribus, quaſi hibernis pluviis terra permaduerit. Quod cum accidit, nihil prohibet, quo minus menſe Iulio 5
veruacta ſubigantur. Sed quandoque [m] arabitur, obſeruabimus, ne lutoſus ager tractetur,

†) *occaſionem P.* e) *ſeminauimus P.L. ſeminabimus I.B.R.* f) *Cum I.B.R.* g) *quis I.B.R.* h) *offenſatione L.I.B.R.* †) *viginti* inſ. *Goeſ.* i) *nono vel octauo Calendarum Iuliarum I.I.* k) *Cum in id I.B.R. it. L. quo in id P. quoniam in id Goeſ.* l) *ac* deeſt *I.B.R.* m) *quandocunque* omnes praeter *P.*

vt *nouo* legi velint, ſuppetias fert ſuo nepoti maior Plinius 18, 20 ſ. 49 n. 3 *Spiſſius ſolum, ſicut plerumque in Italia, quinto ſulco ſeri melius eſt, in Tuſcis vero nono.* Iuuat adiicere, quod eo loco, quem modo laudauimus, praecipit Plinius, *arationem per tranſuerſum iterari.*

4, 4 CIRCA SOLSTITIVM) Videtur legendum, *quod eſt a. d.* IX. *vel* VIII. *Kal. Iulias.* VRSIN.

4, 4 CVM ID TEMPVS) Videtur hic aliquid deeſſe, et p. p. legendum, *aut occationi aut ſarritioni*, pro eo quod vulgo habetur *ſationi.* VRSIN. Mallem, vt apud Ienſonium et Bruſchium legitur, *cum in id tempus:* nimirum, ab aeſtiuo ſolſtitio vſque ad Kal. Septembris inter rei ruſticae peritos conuenit non eſſe arandum. PONTED. Mihi in tota hac pericope Goeſiani codicis lectio cum ratione et negotio, de quo agitur, omnium optime conuenire videbatur: ac proinde veri etiam eſſe ſimilior.

4,4 NONVM VEL OCTAVVM CALEND. IVLIAS) Scribendum eſt, vt rationem in noſtris epiſtolis reddimus, VII vel VI Calend. Iulias. PONTED.

4, 5 SED QVANDOQVE ARABITVR) Ambo manuſcripti codices, Quandoque, habent: formis antea excuſi, *Quandocunque:* id quod non vno tantum hoc loco eſt, vt negligentia librarii hoc commiſſum eſſe videri poſſit, ſed nonnullis etiam aliis; vt in II libro, *Quandoque in vſum promſerimus, integram lentem reperiemus.* et in IIII, *Quandoque igitur vinitor hoc opus obibit.* nam poſterioribus his etiam duobus locis in impreſſis, *Quandocunque* antea erat. *Quandoque* igitur, non *Quandocunque* dixit Columella. Sed hoc alii quoque boni auctores feciſſe reperientur. Seneca certe ſic locutus eſt: etſi nonnulli locum apud eum maculoſum putantes, ex *Quandoque* contrario ac nos conſilio vſi, *Quandocunque* fecerunt. Cum haec ſcripſiſſem, accepi a Ioſepho Iouio Lucenſi docto et humano viro, veteris ſanctitatis ac modeſtiae hominem, eundemque praeclarae eruditionis iudiciique, Triphonem Chabrielem, putare, Q. Flaccum *Quandoque* pro *Quandocunque* ſumſiſſe, cum poëticae artis praecepta tradens, inquit: *Sic mihi, qui multum ceſſat, fit Chaerilus ille, Quem bis terque bonum cum riſu miror; idemque Indignor*, quandoque *bonus dormitat Homerus.* Quae enim puſilla res videtur, non ſuo loco poſita interpunctio corrumpit elegantiſſimum ſenſum, et tantas tenebras offundit vt in eo loco explicando plurimi nihil viderint, eaque doctum poëtam, et magnum Homeri laudatorem, de principe ipſo omnium poëtarum dixiſſe crediderint, quae profecto nunquam ſomniauit. Quemadmodum enim ſi forte aliquid eruditum, elegansque protulit Chaerilus malus poëta, vt portenti ſimile dicit ſe Flaccus mirari; ita etiam aegre ferre, ac ſtomachari, ſicubi negligentior viſus eſt Homerus, qui tamen excuſatione non careat: *opere enim in longo fas eſt obrepere ſomnum.* Eodem autem pacto aliis in locis idem poëta locutus eſſe animaduertitur. Haec noua eruditaque Horatiani loci declaratio, omitti a me non debuit. nam ſuperiorem noſtram animadverſionem adiuuat, et ab ea quoque, ſi confirmatione vlla ipſa egebat, adiuuatur. VICTOR. Conf. ad Col. 7, 4, 7. et v. Ind. noſtrum.

ctetur, neue exiguis nimbis ſemimadidus [n], quam terram ruſtici variam carioſamque
appellant. Ea eſt cum poſt longas ſiccitates leuis pluuia ſuperiorem partem glae-
barum madefecit [o], inferiorem non attigit [p]. Nam quae limoſa verſantur arua,
toto anno deſinunt poſſe tractari, nec ſunt habilia [q] ſementi, aut occationi, aut ſa-
tioni. At rurſus, quae varia † ſubacta ſunt, continuo triennio ſterilitate afficiuntur.
6 Medium igitur temperamentum maxime ſequamur [r] in arandis agris, vt neque
ſucco [s] careant, nec [t] abundent vligine. Quippe nimius humor, vt dixi, limoſos
lutoſoſque reddit. at quae [u] ſiccitatibus aruerunt, expediri probe non poſſunt. nam
vel reſpuitur duritia ſoli [x] dens aratri, vel ſi qua parte penetrauit, non minute diffin-
dit [y] humum, ſed vaſtos caeſpites [z] conuellit; quibus obiacentibus impeditum ar-
vum minus recte poteſt iterari, quia ponderibus glaebarum [a], ſicut aliquibus [b] ob-
ſtantibus fundamentis, vomis a ſulco repellitur: quo euenit, vt in iteratione
7 quoque ſcamna fiant, et boues iniquitate operis maxime [c] multentur [d]. Accedit
huc, quod omnis humus quamuis laetiſſima, tamen inferiorem partem ieiuniorem †
habet, eamque attrahunt excitatae maiores glaebae. quo euenit, vt infoecundior
materia miſta [e] pinguiori ſegetem minus vberem reddat, tum etiam ratio ruſtici [f]
aggrauatur exiguo profectu operis. iuſta enim fieri nequeunt, cum induruit ager.
8 Itaque ſiccitatibus cenſeo quod iam proſciſſum eſt [g], iterare, pluuiamque opperiri [h]
quae madefacta terra, facilem nobis culturam praebeat. Sed iugerum talis agri
quatuor [i] operis expeditur. nam commode proſcinditur duabus, vna iteratur, ter-
tiatur dodrante, in liram ſatum [k] redigitur, quadrante opere [l]. Liras autem ruſtici
vocant easdem porcas, cum ſic aratum eſt, vt inter duos latius diſtantes ſulcos me-
9 dius cumulus ſiccam ſedem frumentis praebeat. Colles pinguis ſoli peracta ſatione
trimeſtri [m] menſe Martio, ſi vero tepor caeli ſiccitasque regionis ſuadebit, Februario
ſtatim proſcindendi ſunt. Deinde ab [n] Aprili medio vſque in ſolſtitium iterandi,
tertian-

n) *ſeminabimus I. B. R.* o) *madefacit I. I. H. A.* p) *attingit I. I. H. A. Gr. G. St.* q) *apta L.* †) *variae I. I.* r) *ſequantur I. B. R.* s) *ſuco P.* t) *neque I. B. R.* u) *qui Goeſ.* x) *ſolis P.* y) *diffundit Goeſ. I. B. R.* z) *ceſpites I. B. R. I. I. H. A. Gr. G.* a) *glebarum I. B. R. I. I. H. A. Gr. G.* b) *aliqui P.* f. aliquîs. c) *peſſime Goeſ.* d) *mulcentur P. mulctentur I. B. R. I. I.* †) *viciniorem L.* e) *mixta I. B. R.* f) *ruſtica I. B. R.* g) *non* inf. coni. *Vrſin.* h) *operiri I. B. R. I. I. H. A. G.* i) *quattuor I. B. R.* k) *ſtatim* omnes praet. *Goeſ.* l) *operae I. B. R. I. I.* f. opera. m) *trimeſtrium I. B. R.* n) Sic *Pol. Goeſ. L. de* editi.

4, 5 NE LVTOSVS AGER) Vid. noſter de Arb. 12, 1 et Pallad. Ian. 3, 3.

4, 5 VARIAM CARIOSAMQVE) Vid. Cato 61, 1.

4, 5 SEMENTI AVT — SATIONI) Differunt igitur haec duo. Credo ita vt ſementis ad frumenta pertineat proprie, ſatio pateat latius, ac de plantarum omne genus poſitione adhibeatur.

4, 7 EAMQVE ATTRAHVNT EXCITATAE) Maiores glaebae cum a vomere vertuntur, partem ieiuniorem attrahunt, h. e. ſoli obvertunt, vt iam in ſummo ſit. Contra putres glaebae facile dilabuntur.

4, 8 QVOD IAM PROSCISSVM EST ITERARE) *Non iterare* videtur legendum, cum in vulgatis editionibus deſit particula negans. Deinde omiſſa interpunctione legendum, *tertiandique Septembri.* VRSIN. Vtrumque praeclare. Sed circa interpunctionem facilius obtemperaui doctiſſimo viro. Conf. ſ. 4 huius cap. De negatione inſerenda *αἰδέομαι Τρῶας.*

4, 8 QVATVOR OPERIS) Vid. Varro 1, 18, 2. Colum. 11, 2, 47.

4, 8 IN LIRAM SATVM REDIGITVR) Sic lego apud Columellam; nam male eſt vulgo: *in liram ſtatim redigitur.* Quod heic *ſatum in liras redigere* dixit, alibi vocat *ſemen imporcare,* vt de faba: *et ſimiliter quum ſemen crudo ſolo ingeſſerimus, inarabimus, imporcatumque occabimus.* Inaratione ſimul etiam imporcabatur, ut apparet, hoc eſt, in porcas, ſiue liras redigebatur. Nam Columellae *lira* et *porca* eadem eſt. Haec SALMASIVS ad Solinum c. 37. p. 511.

4, 8 LIRAS RVSTICI VOCANT) Vid. Varro 1, 29, 2.

4, 9 TER-

tertiandique [o] Septembri circa aequinoctium. ac totidem operis, quot [p] vliginoſi campi, excolitur [q] iugerum talis [r] agri. Sed in arando maxime eſt obſeruandum, 10
ſemper vt tranſuerſus mons ſulcetur. Nam hac ratione difficultas [s] accliuitatis infringitur, laborque pecudum et hominum commodiſſime ſic minuitur. Paullum tamen quotieſcunque [t] iterabitur, modo in elatiora, modo in depreſſiora cliui obliquum [u] agi ſulcum oportebit, vt in [x] vtramque partem reſcindamus, nec [y] eodem veſtigio terram moliamur. Exilis ager planus, qui aquis abundat, primum aretur, 11
vltima [z] in parte menſis Auguſti, ſubinde Septembri ſit iteratus, paratuſque [a] ſementi circa aequinoctium. Expeditior autem labor eiusmodi ſolo [b] eſt, eo quod pauciores impenduntur [c] operae: nam tres vni iugero ſufficiunt. Item graciles † cliui non ſunt aeſtate arandi, ſed circa Septembres [d] Calendas [e]: quoniam ſi ante hoc tempus proſcinditur, effoeta, et ſine ſucco [f] humus aeſtiuo ſole peruritur, nullaſque virium reliquias habet. Itaque optime inter Calendas [e] et Idus Septembris aratur, ac ſubinde iteratur, vt primis pluuiis aequinoctialibus conſeri poſſit: neque in lira, ſed ſub ſulco talis ager ſeminandus eſt.

V. PRIVS tamen quam exilem terram iteremus, ſtercorare [a] conueniet: nam eo quaſi pabulo gliſcit. In campo rarius, in colle ſpiſſius, acerui ſtercoris, inſtar quinque modiorum diſponentur [b], atque in plano pedes interualli quoquo [c] verſus octo, in cliuo duobus minus relinqui ſat erit. Sed id nobis decreſcente luna fieri placet: nam ea res herbis liberat ſegetes. Iugerum autem deſiderat [d], quod ſpiſſius ſtercoratur, vehes quatuor [e] et viginti; quod rarius, duodeuiginti. Disiectum [f] de- 2
inde protinus fimum inarari et obrui [g] conuenit, ne ſolis halitu vires amittat, et vt permiſta

o) Hic interpungunt omnes. p) *quod P.* q) *excollitur I. B. R.* r) *Sed tali agro in arando Goeſ.*
s) *difficultatis accliuitas I. B. R. difficultas adcliuitas P.* t) *quotiesque P. quotiensque I. B. R.* u) *obli-*
cum P. x) *in* abeſt *I. B. R.* y) *nec in I. B. R.* z) *vltimam partem I. B. R. vltima parte Goeſ.* a) *pa-*
ratusque ac ſementi P. b) *ſoli eſt, eoque pauc. I. B. R.* c) *impediuntur L.* †) *faciles L.* d) *Septem-*
bris P. e) *Kalendas I. B. R.* f) *ſuco P.* [C. V. Nihil diuiſum *L.*] a) *Stercore P.* b) *diſponuntur*
I. B. R. c) *quoque P. R.* d) *deſyderat I. I. H. A.* e) *quattuor I. B. R.* f) *disiectom B. R.* g) *adrui*
ſiue *aduri P.*

4, 9 TERTIANDIQVE SEPTEMBRI) Vid. quae Vrſinus et nos ad ſ. 8. pr. monuimus.

4, 11 NEQVE IN LIRA, SED SVB SVLCO) Hic vocat *liram*, quae porca eſt, inter duos ſulcos extans terrae dorſum. Exſuccam et effoetam humum, non in porca, quae ſiccior arati pars eſt, ſed in ſulco ipſo ſeminari vult, vbi vligo reſidet, et pluuia aqua delabitur. Ergo porcae ſiue lirae factae, priusquam ſemen iactetur. Ergo et diuerſa liratio, qua terra ipſa aratro in liram redigebatur, ab ea liratione, qua ſemen in liris et porcis operiebatur. Haec iterum SALMASIVS l. c. p. 512. Mirum *lirae* vocabulo ita abuſos veteres, vt nunc eminentem partem, nunc depreſſam notet; nunc cum porca, cum ſulco alias conueniat. *Liram* interdum eſſe cauam partem, aperte indicat Columella 2, 8, 3 vbi *patentes liras crebrosque ſulcos aquarios* συνωνύμως coniungit. add. Non. 1, 62, et vetus Gromat. apud Rigaltium p. 298. Rurſus eminere *liram* non hoc tantum loco ſignificat, cui forte σοφὸν φάρμακον adhibere aliquis poſſit, et liram intelligere latiorem atque minus profundam, ſulcum autem depreſſiorem anguſtioremque (vid. Colum. 11, 2, 47) Sed clariſſime ſ. 8 huius ipſius capitis, itemque 11, 3, 21. Quid igitur? admittemusne intellectus vnius vocis duos contrarios? Quidni. *Lira* eſt linea recta, in arationibus, ea et in ſulcis eſt, et in dorſis ſulcorum. Cum delirant ruſtici, et ſulci et dorſa fiunt obliqua.

5, 1 VEHES QVATVOR ET VIGINTI) Creſcent. 2, 13 quin ipſe Pallad. Sept. 1, 2 vbi hunc ipſum Columellae locum prae oculis habent *carpenta ſtercoris* vocant. Subiicit Creſcentius, *Ruſtici autem noſtri duplum ponunt et vltra; ſed Tuſci non tantum.* Scilicet pingues iam per ſe Tuſciae campos nouimus. *Vebes* et *carpenta* neſcio an noſtris comparari plauſtris poſſint, vt ſcilicet nec hodierna plauſtra regionum diuerſarum inter ſe.

6, 1 PON-

permiſta [h] humus praedicto alimento pingueſcat. Itaque cum in agro diſponentur acerui ſtercoris, non debet maior modus eorum diſſipari, quam quem bubulci eodem die poſſint obruere.

VI. QVONIAM [a] ſementi terram docuimus praeparare, nunc ſeminum genera perſequemur [b]. Prima et vtiliſſima ſunt hominibus frumenta, triticum, et ſemen adoreum. Tritici genera complura cognouimus. verum ex his maxime [c] ferendum eſt, quod robus dicitur: quoniam et pondere, et nitore praeſtet. Secunda
2 conditio eſt habenda ſiliginis †, cuius ſpecies in pane praecipua pondere deficitur. Tertium erit trimeſtre, cuius vſus agricolis gratiſſimus. nam vbi propter aquas aliamve cauſam matura [d] ſatio eſt omiſſa, praeſidium ab hoc petitur. [Id [e] genus eſt ſiliginis.] Reliquae tritici ſpecies, niſi ſi quos multiplex varietas frugum, et inanis dele-
3 ctat gloria, ſuperuacuae ſunt. Adorei [f] autem plerumque vidimus [g] in vſu genera quatuor. far, quod appellatur Cluſinum candoris [h] nitidi. far, quod vocatur vennuculum [i], rutilum [k], atque alterum candidum, ſed vtrumque maioris ponderis, quam Cluſinum. ſemen trimeſtre, quod dicitur halicaſtrum [l], idque pondere, et bonitate [m]
4 eſt praecipuum. Sed haec genera tritici, et adorei, propterea cuſtodienda ſunt agricolis, quod [n] raro quiſquam ager ita ſitus eſt, vt vno ſemine contenti eſſe poſſimus, interueniente parte aliqua vel vliginoſa [o], vel arida. Triticum autem ſicco loco melius coaleſcit. Adoreum minus infeſtatur humore.

VII. LEGVMINVM genera cum ſint complura, maxime grata, et in vſu hominum videntur, faba, lenticula, piſum, phaſelus [a], cicer, cannabis [b], milium, panicum,

h) *permixta I. B. R.* [C. VI. Etiam hoc aliter diuiſ. *L.*] a) *Cum L. I. B. R.* b) *perſequamur P.* c) *maximis H.* †) *ſilignis G.* d) *mortua ſatio eſt, omne L.* e) *porro* inſ. *Goeſ.* f) *Adorii H.* g) *videmus P.* h) *candidioris et nitidi Goeſ. L. I. B. R.* i) *vermiculum I. B. R. venuculum H. A. emiculum L.* k) *rutillum R.* l) *ilicaſtrum L.* m) *bonitati I. B. R.* n) *quõ P. cum I. B. R.* o) *veliginoſa B. R.* [C. VII. Nulla nota noui cap. *L.*] a) *phaſellus Com.* b) *gannabis P.*

6, 1 PONDERE) De pondere frumentorum etiam Plin. 18,7. Apertum eſt quo plus ponderis habet frumentum, tanto plus inde poſſe panis confieri. Subtilius iſta exquirere, et ad calculos Phyſicorum ſedere, non eſt ruſticorum.

6, 2 [ID GENVS EST SILIGINIS] Incluſi haec verba, quod gloſſema puto.

6, 3 FAR VENNVCVLVM) *Farris venuculi* aut *vennuculi* neſcio an quis praeterea mentionem fecerit. *Vernaculum* vocatur a noſtro 11, 2, 9. Quid? ſi vtroque loco reſtituenda ſit lectio, quam hic habent primae editiones, *vermiculum*, cuius ἐπεξήγημα ſiue gloſſa eſt *rutilum.* Quatuor enim genera *adorei* promittit Columella, *Cluſinum*, *rutilum*, *candidum*, *trimeſtre*. *Vermiculum* nempe gloſſis et medii aeui ſcriptoribus rubrum notare, (a cocci *vermiculis*) notum eſt, ſeruatque Gallorum lingua, quibus *vermillon* cocciferam arborem, miniumque adeo, *vermeil* autem rubrum generatim ſignificat. De Hiſpanorum vocibus *bermeio* et *bermellon* idem fere dicendum. Si igitur licuit Salmaſio p. 854, b, A. magni operis, *vermiculatum opus* Lucillii interpretati pictum, rubricatum; quidni apud Columellam, longe recentiorem, *vermiculum* poſſit ſignificare *rutilum.* Add. p. 192, b, E. it. Hyl. Iatr. c. 70 extr. p. 93, b. Neque vero illud praetermittendum, in vitibus etiam eſſe genus *venuculum*, in quo ſatis magna ſcriptionis varietas occurrit. Ad noſtram rem facit, quod Colum. 3, 2, 2 Codex Lipſienſis *vermiculas* vuas agnoſcit, h. e. purpureas, cuius quidem nominis rationem facilius credo intelligunt omnes, quam illam alteram *venucularum*, et quae praeterea monſtra librariorum ſtupor peperit. Conſiderari etiam velim Plinii locum 32, 8 pr. ſ. 27 vbi *halcyoneum tertium* vocat *candidioris vermiculi*, quod Galenus et Dioſcorides Harduino laudati, ille quidem πορφυρίζον, hic vero ἐμπόρφυρον τῇ χρόᾳ appellant. Etiam *Robus* tritici genus a *robeo* colore nomen habere poteſt. Add. Scal. ad Varr. 2, 5, 8.

6, 3 SEMEN TRIMESTRE) Vid. quae deinde dicemus ad Colum. 2, 9, 8.

7, 2 VT

cum, ſeſama, lupinum, linum etiam, et ordeum [c], quia ex eo ptiſana [d] eſt. Item pa-
bulorum optima ſunt Medica, et foenum Graecum, nec minus vicia [e]. Proxima 2
deinde cicera, et eruum, et farrago [f], quae eſt ex ordeo [g]. Sed de his prius diſſere-
mus, quae noſtra cauſa ſeminantur, memores antiquiſſimi praecepti, quo monemur,
vt locis frigidis nouiſſime, tepidis celerius, calidis ociſſime [h] feramus [i]. nunc autem
proinde, ac ſi temperatae regioni praecepta dabimus.

VIII. PLACET noſtro poëtae adoreum, atque etiam triticum non [a] ante ſe-
minare, quam occiderint Vergiliae [b]. quod ipſum numeris ſic ediſſerit [c]: *At* [d] *ſi tri-
ticeam in meſſem, robuſtaque farra Exercebis humum, ſoliſque inſtabis ariſtis, Ante
tibi eoae Atlantides abſcondantur.* Abſconduntur autem altero et trigeſimo [e] die poſt 2
autumnale aequinoctium, quod fere conficitur nono Calend. [f] Octobris: propter
quod intelligi [g] debet tritici ſatio dierum ſex et quadraginta ab occaſu Vergiliarum,
qui fit ante diem IX Calend. Nouemb. ad brumae tempora. ſic enim ſeruant pru-
dentes agricolae, vt quindecim diebus prius [h], quam conficiatur bruma, totidemque
poſt

c) *hordeum I. B. R.* d) *ptiſſana I. tiſanana P.* e) *vitia I. B. R. G.* f) *farago I. B. R.* g) *hordeo I. B. R.* h) *ocyſſime I. I. H. A. Gr. G.* i) *metamus I. B. R. metamur I. I. L.* [C. VIII.] Vno tenore pergit *L.* a) *non* deeſt *G.* b) *virgiliae* hic et al. *L.* c) *edixerit I. B. R.* d) *Ac P.* e) *triceſimo I. B. R.* f) *Kalendas I. B. R.* g) *intellegi P.* h) *priusquam* iunct. *I. B. R.*

7, 2 VT LOCIS FRIGIDIS) Hoc monitum vt legitur, ſine vlla dubitatione reiicerem. Locane *frigida nouiſſime* conſerenda ſunt, *calida ociſſime?* Quare vitioſa iſta cenſenda. Si quidem et ratio, et ab omnibus, qui agriculturae prudentiam iure ac merito ſibi vindicant, receptus vſus, vt alio modo legamus non poſtulat ſolum, ſed cogit etiam. Quod Columella item capite proximo expreſſe ſignificat. *Nos quoque*, inquit, *non ambigimus in agro temperato et minime humido ſementem ſic fieri debere. Caeterum locis vliginoſis atque exilibus, aut frigidis, aut etiam opacis, plerumque prius conualeſcent radices frumentorum quam hibernis imbribus aut gelicidiis pruiniſque infeſtentur.* Et c. 9 de ordei ſatione, *Altero ſulco ſeminari debet, poſt aequinoctium, media fere ſementi, ſi laeto ſolo eſt; ſi gracili, maturius.* Plinius quoque 18, 24 *Aliqui*, ait, *in frigidis ab aequinoctio auctumni* (ſerere iubent) *in calidis ſerius, ne ante hiemem luxurient.* Porro in vetuſtis, et etiam in Iuntina, editionibus non *feramus* legitur, ſed *metamur*, fortaſſe pro *metamus.* Quod ſi de legenda ſegete nos hoc in loco commonefaceret auctor, libenter amplecterer: citius cum ſoleat in calidis locis demeti ſeges, quam in frigidis; quoniam in illis celerius, tardius in his ad maturitatem perducitur. Verum de ſatione hoc in loco ea quae commemoraui tradere oſtendit dicens, *Sed de his prius diſſeremus, quae noſtra cauſa ſeminantur, memores antiquiſſimi praecepti, quo monemur, vt locis frigidis nouiſſime etc.* Et deinde, *Nunc autem proinde ac ſi temperatae regioni praecepta dabimus.* Et hac ratione proximum caput aggreditur, *Placet noſtro poëtae adoreum, atque etiam triticum, non ante ſeminare*, et quae ſequuntur. Qua propter vtraque lectio foede inquinata. Sic autem videtur legendum, *vt locis frigidis ociſſime, tepidis celerius calidis nouiſſime feramus.* ab imperitis enim librariis de ſuo loco mota haec exiſtimo. Porro quoniam diligenter iſta ab agricolis ſunt obſeruanda, ſimili fere modo et 11, 2 eos monuit, *itaque in totum praecipimus, vt quisque natura locus frigidus erit, is primus conſeratur; vt calidus, nouiſſime.* PONTED. In mentem venerat iſta intelligere de ſatione verna, de qua vera eſſe puto verba, vt nunc edita ſunt. (Mutare enim quidquam, ſola coniectura ductus, licet liquidiſſima videatur, non facile auſim) ſed repugnat 2, 9, 6 *Adhuc de ſatione autumnali loquimur.*

7, 2 PROINDE, AC SI) Videtur legendum *perinde ac ſi.* VRSIN.

8, 1 AT SI TRITICEAM) Georg. 1, 219 vbi vid. Seruius, qui monet *eoe* aduerbialiter accipiendum, hoc intellectu, Atlantides ſiue Vergiliae mane occidant, non vero heliaco occaſu. Verum vid. Salmaſ. exerc. Plin. p. 509 b, C. vbi de matutino vero occaſu intelligendum oſtendit.

8, 2 ABSCONDVNTVR AVTEM ALTERO) Scripſiſſe opinor *XLIV*, et mox pro *nono* Calend. Oct. *ſexto*: deinde pro *ſex et quadraginta*, *XLIV*: et pro *ante diem IX Calend.* mallem *a. d. IV Idus.* PONTED.

8, 2 QVI FIT ANTE DIEM) V. C. habet: *qui fit ex* A D. et p. p. in V. C. pro *impleuerit* habetur *impluerit*, quae lectio vera eſt. VRSIN.

 8, 3 DVM

poſt eam confectam neque arent, neque vitem aut arborem putent. Nos quoque [i]
non ambigimus in agro temperato, et minime humido ſementem ſic fieri debere.
3 Caeterum locis vliginoſis, atque exilibus, aut frigidis, aut etiam opacis plerumque
citra Calendas [k] Octobris ſeminare conuenire, *dum ſicca tellure licet, dum nubila pendent*, vt prius conualeſcant radices frumentorum, quam hibernis imbribus, aut gelicidiis [l], pruinisue infeſtentur. Sed quamuis tempeſtiue ſementis confecta erit, cavebitur tamen, vt patentes liras, crebroſque ſulcos aquarios, quos non nulli elices vocant, faciamus, et omnem humorem in colliquias, atque inde extra ſegetes deri-
4 vemus [m]. Nec ignoro quosdam veteres auctores praecepiſſe, ne ſeminarentur agri, niſi cum terra pluuiis permaduiſſet. Quod ego, ſi tempeſtiue competat, magis conducere agricolae non dubito. Sed ſi, quod euenit nonnunquam, ſeri ſunt imbres, quamuis ſitienti ſolo recte ſemen committitur, idque [n] etiam in quibusdam prouinciis, vbi ſtatus caeli talis eſt, vſurpatur. Nam quod ſicco loco [o] ingeſtum, et inoccatum eſt, perinde [p] ac ſi repoſitum in horreo non corrumpitur, atque vbi venit
5 imber, multorum dierum ſementis vno die ſurgit. Tremellius quidem aſſeuerat, prius quam impluerit [q], ab auibus, aut formicis ſata edi, vbi [r] aeſtiuis ſerenitatibus ager aret. idque etiam ſaepius nos [s] experti, verum adhuc eſſe [t] comperimus. Magis apte [u] tamen in eiusmodi agris adoreum, quam triticum ſeritur: quoniam [x] folliculum, quo continetur, firmum et durabilem aduerſus longioris temporis humorem habet.

IX. IVGERVM agri pinguis plerumque modios tritici quatuor, mediocris quinque poſtulat: adorei [a] modios nouem, ſi [b] eſt laetum ſolum; ſi mediocre, decem deſiderat [c]. Nam quamuis de menſura minus auctoribus conuenit, hanc tamen videri commodiſſimam [d] docuit noſter vſus; quem ſi quis ſequi recuſat, vtatur praeceptis eorum, qui bene [e] vberem campum in ſingula iugera tritici [f] quinque, et adorei octo modiis obſerere praecipiunt, atque hac portione [g] mediocribus agris ſemi-
2 na praebenda cenſent. Nobis ne iſtam quidem, quam praediximus, menſuram ſemper placet ſeruari, quod eam variat aut loci, aut temporis, aut caeli conditio. loci, cum vel in campis, vel collibus frumentum ſeritur, atque his [h] vel pinguibus, vel mediocribus, vel macris. temporis, cum autumno, aut etiam ingruente hieme frumenta iacimus. nam prima ſementis rarius ſerere permittit, nouiſſima ſpiſſius poſtulat.

i) *quoque non abnuimus P. et Goeſ. quoque abnuimus I. quoque annuimus B. R. ob...mus L.* k) *Kalendas I. B. R.* l) *gelidis P. aquis gelidis L.* m) *diriuemus I. B. R.* n) *itaque P.* o) *ſolo L. I. B. R. I. I. H. A. G.* p) *proinde P. I.* q) *impluuerit Goeſ. L. I. B. R. impluerit I. I. H. et Mſ.* Heinſ. ad Ouid. met. 1, 573. *impleuerit* rel. r) *vbi* defic. *I. B. R. ſata rictu aeſt. L.* s) *non* Sphalma *Vict.* t) *non* inſ. *L.* u) *alter I. apta H. apte L.* x) *quom vel cum I. B. R.* [C. IX.] Nulla nota noui Cap. L. a) *adorii P. adhorei* hic et ſemper fere *L.* b) *ſic P.* c) *deſyderat I. I. H. A.* d) *commodiſſimum I. B. R.* e) *bene* om. *L. Goeſ. I. B. R. I. I. H. A.* f) *tritici, quibus et etc. L. I. B. R.* g) *proportione* coni. *Vrſ.* ſed vid. Ind. h) *hic I. B. R.*

8, 3 DVM SICCA) Virg. Ge. 1, 214.

8, 3 PATENTES LIRAS) Vid. quae diſputantur ad Col. 2, 4, 11.

8, 3 IN COLLIQVIAS) Plin. 18, 19 extr. *In vſu eſt, et collicias interponere, ſi ita locus poſcat, ampliore ſulco, quae in foſſas aquam educant.* Salm. p. 512. quaſi *coelicias* dictas putat ab eadem origine, vnde hic etiam dicuntur *elices*: et formulam vbi *haerere aqua* dicitur ab his vel *colliciis* vel *elicibus*, vel *incilibus* adeo deducit.

8, 4 TEMPESTIVE) Broukhuſius eleganter coniicit *tam feſtiue.* Sed nec recepta lectio non bona eſt.

9 Argumentum huius capitis tractat etiam noſter 11, 2, 75 ſeq. it. Pall. Sept. 3, 1.

9, 2 HOC

lat. caeli, cum aut pluuium, aut ſiccum eſt. nam illud idem quod prima ſementis, hoc quod [i] vltima deſiderat. Omne autem frumentum maxime campo patente, et 3
ad ſolem prono, apricoque et ſoluto laetatur. Collis enim quamuis robuſtius [k] aliquanto, minus tamen tritici reddit. Denſa, cretoſaque et vliginoſa humus, ſiliginem, et far adoreum non incommode alit. Ordeum [l] niſi ſolutum et ſiccum locum non
patitur. Atque illa vicibus annorum requietum agitatumque alternis [†], et quam 4
laetiſſimum volunt aruum. hoc nullam mediocritatem poſtulat: nam vel [m] pinguiſſima, vel macerrima humo iacitur [n]. Illa poſt continuos imbres, ſi neceſſitas exigat, quamuis adhuc limoſo et madente ſolo ſparſeris, iniuriam ſuſtinent. hoc ſi lutoſo
commiſeris, emoritur. Siliginis autem vel tritici, ſi mediocriter cretoſus vligino- 5
ſusue ager eſt, etiam paullo plus, quam, vt prius iam dixi, quinque modiis ad ſationem opus eſt. At ſi ſiccus, et reſolutus locus, idemque vel pinguis, vel exilis eſt,
quatuor; quoniam et [o] e contrario macer tantundem ſeminis poſcit. nam niſi rare 6
conſe-

i) *quod I. B. R. Vrſ.* Caeſenas Ponted. *quoque al.* k) *roboſtius P.* l) *hordeum I. B. R.* †) *alterius Gr.* m) *vt I. B. R. Goeſ. Lipſ.* Caeſen. n) Ita *L.* Caeſen. *I. B. R. I. I. iaciatur, perit* alii. o) *et* deeſt *I. B. R.*

9, 2 HOC QVOD VLTIMA DESIDERAT) Satis admirari nequeo, cur recepta ſint iſta [*hoc quoque vltima*] ab omnibus ſi veteres libros excipiamus, quibus eadem ſeminis menſura ſerendum prima ſementi ac vltima ſignificatur. Quo quid par eſt dici imperitius? Rarius enim ſpargitur granum, quod maturum ſeritur; ſpiſſius quod ſerotina ſatione. Hoc ſiquidem, ingruente hieme, conualeſcere nequit, et germina plura emittere, quin pars a gelicidiis pruiniſque corrumpatur; ideoque ſeges, niſi larga manu ſemen deponeretur, rareſceret. At illud, tepentibus adhuc diebus, vim acquiret, latiusque ſe humi diffundit, et, cum maius terrae ſpatium ad creſcendum poſtulet, rarum propterea ſeminatur. Legendum itaque: *nam illud idem quod prima ſementis* (hoc eſt eadem menſura ſpargitur ſemen, pluuio caelo, quae prima ſementis exigit nimirum rarius) *hoc quod vltima deſiderat.* Vltima autem ſementis ſpiſſius poſtulat ſeri, ita et illa, quae in ſiccitatibus fit, in vtraque enim pars ſeminis deperit; in illa ob ingruentem brumam; in hac ob animantia, quae ſicca terra ſata depopulantur. PONTED. Obſequendum nimirum fuit auctoritati, quam laudauimus, et rationibus viri doctiſſimi.

9, 3 GRANVM ROBVSTIVS) Grandius, maius, quam leguminum, vt infra n. 8. *robuſta frumenta.* Virgil. Georg. 1, 219 *At ſi triticeam in meſſem, robuſtaque farra Exercebis humum*; vbi Seruius: *robuſtaque farra*, frumenta, quae plus habent virium, quam legumina. SCHOETTG. Nimirum in collina poſitione culmi creſcunt ad perpendiculum; non plures adeo, quam capit baſis; granis explicandis ſpatium praebet hypotenuſa, ex qua vulgus aream aeſtimat.

9, 4 NVLLAM MEDIOCRITATEM) Schwarzius ep. 2. conicit *nudam:* nempe, quia ſequentia legebat, vt plerique, Aldum ſecuti, Nulla hic correctione opus eſt.

9, 4 NAM VEL PINGVISSIMA) V. C. *Nam vt vel pi.* ſed videtur legendum *nam niſi vel pingu.* VRSIN.

9, 4 HVMO IACIATVR, PERIT) Haec lectio in nonnullis editis Columellae libris occurrit non ſine mendo; neque enim hordeum pinguiſſimo vel macerrimo loco commiſſum perit, vt infra ex Colum. apparet; *ſeritur ſoluta ſiccaque terra, et vel praeualida vel exili; quia conſtat, arua ſegetibus eius maceſcere; propter quod pinguiſſimo agro, cuius nimiis viribus noceri non poſſit, aut macro, cui nihil aliud, committitur.* In aliis vero editionibus hunc locum ſic legimus: *hoc nullam mediocritatem poſtulat, nam vel pinguiſſima vel macerrima humo iacitur.* Verbum *perit* hic praetermiſſum eſt, qua ratione non video, niſi quod vitioſum habitum fuit, vt reuera eſt; idcirco obſcuram Columellae ſententiam reliquerunt, qui docet, hordeum nullam mediocritatem poſtulare, ſed cuicunque terrae commiſſum prouenire. Ego itaque hunc locum ſic legere ſoleo: *hoc nullam mediocritatem poſtulat, nam vel pinguiſſima, vel macerrima humo iaciatur, prouenit.* Quod verbum *prouenit* ob nimiam librariorum in ſcribendo contractionem in *perit* mutatum exiſtimo. PONTED. Nihil opus eſt coniectura Vrſini, neque Pontederae, multo minus Schwarzii ep. 2. ſi reuocetur, quod factum a nobis eſt, lectio antiqua, cui Mediceos etiam libros ſuffragari, e Politiani ſilentio intelligo, quaeque neceſſaria videtur, niſi vno ſpiritu contradicere ſibi Columellam velimus. Porro eandem rem, cum cauſa etiam, dicit 2, 10, 14.

9, 5 QVONIAM ET E CONTRARIO) His verbis confirmat Columella, quod dixerat, *vel pinguis vel exilis eſt.* De pingui nemo dubitat:

conſeritur, vanam et minutam ſpicam facit. at vbi ex vno ſemine pluribus culmis
fruticauit [p], etiam ex rara ſegete denſam facit. Inter caetera quoque non ignorare
debemus, quintam [q] partem ſeminis amplius occupare [r] agrum conſitum arbuſto,
quam vacuum, et apertum. Atque adhuc de ſatione autumnali loquimur: hanc
7 enim potiſſimam [s] ducimus [t]. Sed et [u] eſt altera, cum cogit [x] neceſſitas: trime-
ſtrem [y] vocant agricolae, ea locis praegelidis ac niuoſis [z], vbi aeſtas eſt humida et
ſine vaporibus, recte committitur. caeteris admodum raro [a] reſpondet. quam tamen
ipſam celeriter, et vtique ante aequinoctium vernum conueniet peragere. ſi vero
locorum et caeli conditio patietur, quanto maturius ſeuerimus, tanto [b] commodius
8 proueniet. neque enim eſt vllum, ſicut multi crediderunt, natura trimeſtre ſemen:
quippe idem iactum autumno [c] melius reſpondet. Sed [d] ſunt nihilo [e] minus quae-
dam aliis potiora, quae ſuſtinent veris tepores, vt ſiligo, et ordeum Galaticum [f], et
halicaſtrum, granumque fabae Marſicae. nam caetera robuſta frumenta ſemper ante
hiemem ſeri debent in regionibus temperatis. Solet autem falſam nonnunquam et
amaram vliginem vomere terra, quae quamuis matura iam ſata manante noxio hu-
9 more corrumpit, et locis glabrentibus [g] ſine vlla ſtirpe ſeminum areas reddit. Ea [h]
glabreta ſignis adhibitis notari conuenit, vt ſuo tempore vitiis eiusmodi medeamur [i].
Nam vbi vel vligo, vel aliqua peſtis ſegetem enecat [k], ibi columbinum ſtercus, vel
ſi id non eſt, folia cupreſſi conuenit ſpargi et inarari. Sed antiquiſſimum eſt, omnem
inde humorem facto ſulco deducere: aliter vana erunt praedicta remedia. Nonnulli
pelle hyaenae [l] ſatoriam trimodiam veſtiunt, atque ita ex ea, cum paullum immorata
10 ſunt ſemina, iaciunt, non dubitantes prouentura, quae ſic [m] ſata ſint. Quaedam etiam
ſubterraneae peſtes adultas ſegetes radicibus ſubiectis [n] enecant. Id ne fiat, reme-
dio eſt aquae miſtus [o] ſuccus herbae, quam ruſtici ſedum appellant, nam hoc medi-
camine

p) *fructificauit I. B. R. Lipſ. fructiuicauit P. frutificauit Gryph. Goeſ.* q) *quantam I. B. R.* r) *occupari I. B. R.* s) *potiſſimum H. A.* t) *dicimus I. B. R.* u) *et* om. *f.* ſed eſt et *I. B. R.* x) *egit I. B. R.* y) *ſemeſtrem I. B. R. ſemenſtrem P. triticum ſemeſtre L.* z) *vinoſis Gr. St.* a) *rara I. B. R.* b) *tanto* om. *L. I. B. R.* c) *auctumno I. B. R.* d) *ſed* omitt. *P.* e) *nihilominus* iunct. *I. B. R.* f) *galathicum I. I. H. A. G.* g) *calentibus P. Goeſ.* h) *eam gleba Goeſ. Eam glaebra P.* i) *medicemur L.* k) *negat. P.* l) *hyeme H.* m) *Siccata P.* n) *ſubſectas necant L.* o) *mixtus I. B. R.*

tat: ſed e contrario exilem etiam ſiue macrum non plus poſtulare, illud oſtendendum erat.

9, 6 QVINTAM PARTEM SEMINIS) H. e. ſi quinque modii occupant iugerum (Vid. Ind. voce *occupo*) agri vacui et aperti, ſex ſatisfacient iugero agri conſiti arbuſto. Cauſam mihi quidem non patuiſſe, cum iſta ſcriberem, fateor. niſi ſi propter vmbram et radices arborum quod ſoli bonitati decedit, ſemine copioſiore penſandum.

9, 7 TRIMESTREM VOCANT AGRICOLAE) Videndum Calendarium ruſticum, in quo eſt, TRIMESTRE SERITVR. VRSIN.

9, 8 NEQVE ENIM EST VLLVM — — NATVRA) Plin, 18, ſ. 12, n. 3. *Eſt et bimeſtre -- In tantum fallitur Columella, qui ne trimeſtris quidem proprium genus exiſtimauerit eſſe, cum ſit antiquiſſimum.* Sed bene iam Harduinus reſpondit, non negare Columellam eſſe triticum trimeſtre, ſed negare diuerſum illud eſſe ab eo, quod auctumno cum ſeritur, melius prouenit.

9, 8 ET HALICASTRVM) Halicaſtrum ad hordeum nequaquam ſpectat, ſed ad far adoreum, vt ipſe monet Columella, huius ipſius libri 6, 3. Quare libenter adiicerem *far*, videlicet, *et hordeum Galaticum, et far halicaſtrum.* PONTED.

9, 8 ORDEVM GALATICVM) V. ſ. 16.

9, 8 SOLET AVTEM -- VOMERE TERRA) Pall. Sept, 3, 1.

9, 9 NONNVLLI PELLE HYAENAE) Geop. 2, 18. Pall. Sept. 3, 1.

9, 9 SATORIAM TRIMODIAM) Africanus Geop. l. c. *μέτρον ἐν ᾧ τὸ σπέρμα μετρεῖται.* SCHOETTG.

9, 10 QVAEDAM SVBTERRANEAE PESTES) Pall. Sept. 3, 2.

9, 0 CY-

camine vna nocte ſemina macerata iaciuntur. Quidam cucumeris † anguinei humo-
rem expreſſum, et eiusdem tritam [p] radicem diluunt aqua, ſimilique ratione made-
facta ſemina terrae mandant. Alii hac eadem aqua vel amurca [q] inſulſa [r], cum coe-
pit infeſtari ſeges, perfundunt ſulcos, et ita noxia animalia ſubmouent [s]. Illud dein-
ceps praecipiendum habeo, vt demeſſis ſegetibus iam in area futuro ſemini conſula-
mus. Nam quod ait Celſus, vbi mediocris eſt fructus, optimam quamque ſpicam [t] 11
legere oportet, ſeparatimque ex ea ſemen reponere; cum rurſus amplior meſſis
prouenerit, quidquid exteretur, capiſterio [u] expurgandum erit, et ſemper quod pro-
pter magnitudinem ac pondus in imo ſubſederit, ad ſemen reſeruandum. nam id
plurimum prodeſt, quia quamuis celerius locis humidis, tamen etiam ſiccis frumenta
degenerant †, niſi cura talis adhibeatur. Neque enim dubium eſt, ex robuſto ſemi- 12
ne poſſe fieri non robuſtum. quod vero protinus exile [x] natum ſit, nunquam robur
accipere manifeſtum eſt. Ideoque Virgilius [y] cum et alia, tum et hoc de ſeminibus
praeclare ſic diſſeruit: *Vidi ego [z] lecta diu, et multo ſpectata labore Degenerare ta-
men, ni vis [a] humana quotannis Maxima quaeque manu legeret, ſic omnia fatis In
peius ruere, ac [b] retro ſublapſa referri.* Granum autem rutilum [c] ſi, cum diffiſſum [d] 13
eſt, eundem colorem interiorem habet, integrum eſſe non dubitamus. Quod ex-
trinſecus albidum, intus etiam conſpicitur candidum, leue ac vanum intelligi debet.
Nec nos tanquam optabilis [e] agricolis fallat ſiligo. nam hoc tritici vitium eſt, et
quamuis candore praeſtet, pondere tamen vincitur [f]. Verum in humido ſtatu caeli
recte prouenit; et ideo locis manantibus magis apta eſt. Nec tamen ea [g] longe
nobis,

†) *cucumeri ſanguini* ms. Heinſ. ad Ouid. *tr.* 4, 7, 12. *et Goeſ.* p) *mitram P.* q) *amurga P.* r) *infuſa I. B. R.* s) *ſummouentur I. B. R.* t) *Spica I. I.* u) *caphiſterio I. Scaphiſterio. B. Scapiſterio R.* †) hinc lacuna ad *degenerare L.* x) *ex leui P. ex vili* coni. *Broukh.* y) *Vergilius Gr. G.* z) *ego* om. *P. Goeſ.* et editio Virg. Heinſ. a) *mens I. B. R.* b) *et I. B. R.* c) *rutilum ſiccum et diffiſſum, ſi eundem etc. I. B. R. ſiccum diffiſſum, cum eund. Lipſ.* d) *diffuſum P. H.* e) *ſtabilis agricollis P.* f) *vitiatur L.* g) *ea* abeſt *I. B. R.*

9, 10 CVCVMERIS ANGVINEI) Ἄγριον σίκυον vocat Africanus. Plinius 20, 2 *Multi hunc eſſe apud nos, qui anguinus vocatur, ab aliis erraticus, arbitrantur.* Caeterum de voce *anguineus* vid. Iſ. Voſſius ad Catullum p. 215. SCHOETTGEN. *Agreſtem* vocat Pall. Sept. 3, 2.

9, 10 AMVRCA INSVLSA) Virgil. Ge. 1, 193 *Semina vidi equidem multos medicare ſerentes. Et nitro prius, et nigra perfundere amurca.* Africanus: καὶ ὕδατι καὶ ἀμόργῃ ἐπιψεκάσας αὐτὰ, μάλιστα ὠφελήσεις. Idem paullo poſt: Βιργίλιος δὲ ἐπαινεῖ, νίτρῳ καὶ ὕδατι ἐπιψεκάζειν τὰ σπειρόμενα. *Inſulſam* autem vocant *amurcam, quae ſalem non habet*, vt noſter infra loquitur c. 15, 3 et 20, 1 h. e. cui ſal non eſt admiſtus. Euolue Bapt. Pium annot. poſt. c. 33. SCHOETTG.

9, 11 CAPISTERIO PVRG.) Eſt ſpecies vanni, qua frumenta expurgantur. Goffridus Vindocinenſis Serm. 11. *Nutrix vero illius* (Benedicti) *cum a vicinis mulieribus capiſterium accepiſſet, quo modicum tritici, quod eis pro Dei amore collatum fuerat, purgare debuiſſet, vas ipſum ſuper menſam non bene collocatum cecidit, et ita confractum eſt, vt in duas partes inueniretur diuiſum.* SCHOETTG. qui in Antiquitatibus triturae p. 64. addit locum e vita Scholaſticae ap. Bollandum Febr. T. II. p. 404.

9, 12 VIRGILIVS) Ge. 1, 197.

9, 13 NAM HOC TRITICI VITIVM EST) *Vitium* hic non dicit vt in nuce, pomisque aliis, quod abiicitur, ſed ſecundum quoddam, inferiusque genus, ex priori ortum, vt *vitium vini acetum* Plinius 23, 1 ſ. 27. Vid. Colum. 2, 6, 1. Plin. 18, 8 ſ. 20, 1 *Siliginem proprie dixerim tritici delicias: candor eſt, et ſine virtute et ſine pondere, conueniens humidis tractibus, quales Italiae ſunt et Galliae Comatae - - in caeteris ibi partibus biennio in triticum tranſit. Remedium, vt grauiſſima quaeque grana eius ſerantur. E ſiligine lautiſſimus panis, piſtrinarumque opera laudatiſſima* etc. Vtrum non recte intellexit Columellam Plinius? an per vices ſiligo redit in triticum? an deprauatus denique Plinius? Fere eſt vt ita putem, cum *ſine pondere* eſſe ſiliginem ipſe dicat. Sed quod *delicias* tritici vocat ſiliginem Secundus, in eo non puto illum contradicere Moderato, qui *vitium* nominat. *Delicias* etiam et *delicatos* in vitio eſſe conſtat.

nobis, aut magna difficultate requirenda eſt. nam omne triticum ſolo vliginoſo
14 poſt tertiam ſationem conuertitur in ſiliginem. Proximus eſt his frumentis vſus
ordei, quod ruſtici hexaſtichum [h], quidam etiam [i] cantherinum appellant: quoniam
et [k] alia animalia, quae ruri ſunt, melius quam triticum [l], et hominem ſalubrius
quam malum triticum paſcit. Nec aliud in egenis rebus magis inopiam defendit.
Seritur ſoluta ſiccaque terra, et vel praeualida vel exili, quia conſtat arua ſegetibus
eius maceſcere [m]: propter quod pinguiſſimo agro, cuius nimiis viribus noceri non
15 poſſit, aut macro, cui [n] nihil aliud, committitur. Altero ſulco ſeminari debet, poſt
aequinoctium, media fere ſementi, ſi laeto ſolo: ſi gracili, maturius. Iugerum quin-
que modii [o] occupabunt. Idque vbi paullum maturuerit, feſtinantius, quam vllum
aliud frumentum † demetendum erit. Nam et fragili culmo, et nulla veſtitum pa-
lea granum eius celeriter decidit, iisdemque [p] de cauſis facilius teritur, quam cae-
tera. Sed cum eius meſſem ſuſtuleris, optimum eſt noualia pati anno ceſſare: ſi
16 minus, ſtercore ſaturare, et omne virus, quod adhuc ineſt terrae, propulſare. Alte-
rum quoque genus ordei eſt, quod alii diſtichum, Galaticum [q] nonnulli vocant,
ponderis

h) *heraſticum a. V. exaſchicum L.* i) *et I. B. R.* k) *omnia anim. P. id alit anim.* coni. Broukh. ex Iſidoro Orig. 17, 3. l) *triticum paſcit, et etc. I. B. R.* m) *manaſcere P. maceſſere G.* n) *cui* omitt. *I. B. R.* o) *modios occupabit L. I. B. R.* †) *frumenum R.* p) *hisdemque cauſis I. B. R.* q) *galathicum I. B. R. I. I. H. A.*

9, 14 HORDEI, QVOD RVSTICI HEXASTICHVM) Hoc hexaſtichum hordeum, ſecale, vt vocant poſteriores, eſſe ſuſpicor, non hordeum aliquod. nam ſecale poſt triticum bonitate ſecundum locum tenet, deinde fragili culmo conſtat, ipſiusque grana ab inferiore tantum parte glumis excipiuntur, vt commemorat Colum. Ait enim: *fragili culmo, et nulla veſtitum palea, granum eius celeriter decidit.* Adde ſecale celerius ad maturitatem perduci, maturius, ne grana decidant, meti, ſemenque nullo negotio in area excuti, ſecale quoque ſegete macra arua reddi, quae omnia hexaſticho hordeo attribuit Columella. Quapropter, cum inter cereales ſtirpes nullum aliud plantae genus habeamus, quod propius ad hoc hexaſtichum hordeum accedat, facile adducor, vt credam, id eſſe ſecale, quod vna voce recentiores ignotum fuiſſe veteribus tradunt. Illud tamen praetereundum non eſt, ſecales ſpicas hexaſtichas nequaquam eſſe, quoniam intermedii ordines non explicantur. Sciendum quoque eſt, id quod hac aetate *hordeum* appellatur, glumis arcte grana amplectentibus conſtare, quibus eadem per triturationem non euoluuntur, ſed cum ſuis inuolucris a culmo diſcuti ſolent, et recondi, ac iisdem veſtita ſeri. Cuius generis apud veteres far adoreum fuiſſe accepimus, de quo ita Colum. c. 8 loquitur: *magis apte tamen in huiusmodi agris adoreum quam triticum ſeritur: quoniam folliculum, quo continetur, firmum et durabilem aduerſus longioris temporis humorem habet.* Probatur etiam ex ſatione: farris, quoniam folliculis ipſius grana incluſa maius ſpatium occupant, maior modus ad ſerendum exigitur, vt in hordeo noſtrate contingit, at hordei hexaſtichi cuius grana nuda ſunt minor; aſſerit quippe Colum. *quinque modios* (eius) *iugerum occupare*; *at adorei modios nouem, ſi eſt laetum ſolum, ſi mediocre decem.* PONTED. Vid. Pall. Sept. 4, et Oct. 1. Illud video, *ſecalem* pariter Clar. viri et hordeum hoc hexaſtichon conuenire illi, quod *κατ' ἐξοχὴν* noſtri *Korn* ſ. *Roggen* appellant. *Far adoreum* autem veterum non cum hordeo noſtro, *Gerſte*, ſed cum eo, quem *Dünckel* vocant, qui habent, Franci et Sueui, (per Saxoniam non obſeruaui) conuenire, apparet eo, quod flos eſt frumenti generum, et eo etiam, quem *Waitzen* vocant, qui *triticum*, credo, eſt veterum, candidior; tum quod folliculis et gluma non exuitur in trituratione, ſed peculiari mola ſuſpenſis lapidibus, et vento per flabella immiſſo, iis liberatur, qui actus *das gerben* appellatur. v. ad Cat. 2, 4. Caeterum non falſa forte vox eſt Conr. Heresbachii, docti hominis et boni eiusdem agricolae, querentis L. 1 p. 102 *ne fruges quidem, quibus quotidie veſcimur, ſuo certo nomine nobis appellare licere.* De farre adoreo eadem videntur Remb. Dodonaeo Stirpium hiſt. 4, 1, 4. Quid fuerit *far*, diſputant Cognatus Obſſ. Var. 2, 23. et Pincierius Parerg. 2, 3. Conf. ad Cat. 143, 3.

9, 14 AVT MACRO, CVI NIHIL ALIVD COMMITTITVR, ALTERO SVLCO SEMINARI DEBET) Ita videtur interpungendum. VRSIN.

9, 16 ORDEVM DISTICHVM) Vid. Pall. Ian. 4 et Feb. 8.

9, 17 NEC

ponderis et candoris eximii, adeo vt tritico miſtum egregia cibaria familiae praebeat.
Seritur quam pinguiſſimis, ſed frigidis locis circa Martium menſem. Melius tamen
reſpondet, ſi clementia [r] hiemis permittit, cum ſeminatur circa Idus Ianuarias. Iu- 17
gerum ſex modios poſtulat. Inter frumenta etiam panicum et [s] milium ponenda
ſunt, quamuis iam leguminibus ea contribuerim. nam multis regionibus cibariis
eorum coloni ſuſtinentur [t]. Leuem ſolutamque humum deſiderant. nec in ſabuloſo
ſolo, ſed in arena [u] quoque proueniunt, modo humido caelo, vel riguo ſolo. nam
ſiccum cretoſumque reformidant. Ante ver [x] ſeri non poſſunt, quoniam tepori- 18
bus [y] maxime laetantur. vltima tamen parte Martii † menſis commodiſſime terrae
committuntur. Nec impenſa graui rationem [z] cultoris onerant; quippe ſextariis
fere quatuor iugerum implent. frequentem tamen exigunt ſarritionem [a] et runca-
tionem, vt herbis liberentur. Ea cum ſpicas ediderunt, prius quam ſemina hient
aeſtibus [b], manu carpuntur, et ſuſpenſa in ſole cum aſſiccata [c] fuerint, reconduntur,
atque ita repoſita perennant diutius [d] quam caetera. Panis ex milio conficitur, qui 19
antequam refrigeſcat, ſine faſtidio poteſt abſumi [e]. Panicum pinſitum, et euolutum
furfure, ſed et [f] milium quoque pultem, quauis [g] inopia, maxime cum lacte, non faſti-
diendam praebet.

X. QVONIAM de frumentis † abunde praecepimus, de leguminibus deinceps
diſſeramus. Lupini prima ratio eſt, quod et minimum operarum abſumit [a], et vi-
liſſime emitur, et maxime ex iis quae feruntur, iuuat agrum. Nam vineis iam
emaciatis [b], et aruis optimum ſtercus praebet, ac vel effoeto ſolo prouenit, vel re-
poſitum in granario patitur aeuum. Boues per hiemem coctum maceratumque pro-
be alit. Famem quoque, ſi ſterilitas annonae [c] inceſſit hominibus, commode [d]
propulſat. Spargitur ſtatim ex area. Atque id ſolum omnium [e] leguminum non 2
deſiderat requiem in [f] horreo, ſiue Septembri menſe ante aequinoctium, ſeu proti-
nus a calendis Octobris [g] crudis noualibus ingeras. Et qualitercunque obruas, ſuſti-
net coloni negligentiam. Teporem tamen autumni deſiderat, vt celeriter con-
firmetur. nam ſi non ante hiemem conualuerit, frigoribus affligitur. Reliquum 3
quod ſeminis ſupereſt, in tabulatum, quo fumus peruenit, optime reponis [h]. quo-
niam ſi humor inuaſit, vermes gignit; qui ſimulatque oſcilla [i] lupinorum ederunt [k],
reliqua

r) *claementia I. B. R.* s) *ac P.* t) *ſuſtinerentur P. ſuſtentantur Lipſ.* u) *harena I. B R.* x) *ver-ſeri P. verſari L. I. B. R.* †) *Aprilis L.* y) *temporibus B. R. Gr.* z) *rationem P.* et *Colum.* 4, 2, 1. *ſationem* al. a) *Sartionem P. Saritionem I.* b) *aeſtibus* deeſt *P.* c) *adſiccuerunt P. aſſicauerint I. B. R. aſſicata fuerint I. I-G. iam ſicca fuerint Lipſ.* d) *in euo L.* e) *aſſumi L.* f) *et* omiſſ. *I. B. R.* g) *quamuis in copia L. I. B. R. I. I.* [C. X.] †) *frumenis H.* a) *aſſumit L. I. B.* b) *emaceratis L.* c) *annorum L. I. B. R.* d) *commodiſſime L. it. Cod. Arundell. ap. Waſſ. ad Sall. Cat.* 55. e) *omnium* deeſt *I. B. R.* f) *in horreo* deficiunt *P.* g) *Octobribus P.* h) *reponas Goeſ. I. B. R.* i) *oſillā I. B. R.* k) *corroderunt L. ediderunt I. B. R. ad ederunt I. I. adederunt Goeſ. et Heinſ. ad Ouid. Am. I,* 15, 41.

9, 17 NEC IN SABVLOSIS SOLVM, SED IN ARENA) Ita legendum et p. p. *quoniam temporibus maxime laetantur.* et deinde: *Nec impenſa graui rationem cultoris onerant.* nam vulgo legitur *ſationem*, pro quo V. C. habet *ſartionem*, propius ad *rationem.* VRSIN. Ex Palladio, qui haec tranſcripſit, mendis hic locus inquinatus apparet, nempe *ſabuloſo ſolo*, pro *ſabulone ſolum* legi, verbumque *ſerantur τῷ riguo ſolo* annectendum deſiderari. Verba Palladii extant 4, 3. PONTEDERA. Mihi quidem ſana videntur omnia. *Solum* vel *tantum* omitti in tali conſtructione frequentiſſimum. Verbum *ſerantur* commode intelligitur ipſum quoque, licet expreſſerit Creſc. 3, 18 *nam et in ſabulo et arena prouenit, dummodo ſolo irriguo et humido caelo ſeratur.*

10, 1 SPARGITVR STATIM) Idem Plinius, ſi recte legatur, *Protinus ſeritur ex area.* PONTED. 2.

 10, 5 FA-

reliqua pars enaſci non poteſt. Id vt dixi, exilem amat terram, et rubricam [l] prae-
4 cipue. nam cretam reformidat, limoſoque non exit agro. Iugerum decem mo-
dii [m] occupant. Ab hoc recte phaſelus terrae [n] mandabitur, vel in veruacto [o], vel
melius pingui, et reſtibili agro. Nec amplius quatuor modiis iugerum obſeritur [p].
Similis quoque ratio eſt piſi, quod tamen facilem, et ſolutam [q] terram deſiderat,
tepidumque locum et caelum frequentis humoris. Eadem menſura iugerum, vel
modio minus quam phaſelum, licet [r] obſerere primo tempore ſementis ab aequino-
5 ctio autumnali [s]. Fabae [t] pinguiſſimus locus, vel ſtercoratus deſtinatur [u], et ſi
veteretum [x] erit in valle ſitum, quod a ſuperiore parte ſuccum accipit, prius ta-
men [y] iaciemus ſemina, deinde proſcindemus terram, proſciſſamque in liram reuo-
cabimus, occabimusque, quo altius largiore humo contegatur. Nam id plurimum
6 refert, vt radices enatorum ſeminum penitus demerſae ſint. Sin autem proximae
meſſis occupandum erit reſtibile, deſectis ſtramentis, quatuor et viginti vehes ſter-
coris in iugerum diſponemus, diſſipabimusque [z]. Et ſimiliter cum ſemen crudo ſo-
lo ingeſſerimus, inarabimus, imporcatumque [a] occabimus: quamuis ſint, qui ne-
gent locis frigidis oportere occari fabam, quia extantes glaebae a gelicidiis adhuc
7 eam teneram vindicent, et aliquem teporem frigore † laboranti praebeant. Sunt
etiam, qui putent, in aruis hanc eandem vice ſtercoris fungi. quod ſic ego inter-
pretor, vt exiſtimem, non ſationibus eius pingueſcere humum, ſed minus hanc quam
caetera ſemina [b] vim terrae conſumere. Nam certum habeo, frumentis vti-
liorem agrum eſſe, qui nihil, quam qui iſtam ſiliquam [c] proximo anno tulerit.
8 Iugerum agri, vt Tremellio, quatuor; vt nobis videtur, fabae ſex occupant modii [d],
ſi ſolum pingue ſit: ſi mediocre, paullo amplius. eaque nec macrum, nec nebulo-
ſum locum patitur. denſa tamen humo ſaepe commode reſpondet. Media ſementi [e]
pars ſeri, et pars vltima [f] debet, quae ſeptimontialis [g] ſatio dicitur. tempeſtiua fre-
9 quentius. nonnunquam tamen ſera melior eſt. Poſt brumam parum recte ſeritur,
peſſime

l) *lubricam L.* m) *modios occupat I. B. R. modiis occupat L.* n) *terra P.* o) *veterio P. inueterato Lipſ.* p) *obſeruetur P.* q) *deſolutam P.* r) *liceat I. B. R.* s) *autumni P.* t) *Fauae P. fale L.* u) *deſideratur L.* x) *et ſiue veteretum P. et ſiue veruactum I. B. R. veruactum* etiam *a. V.* reliqui. *veteretum* placet *Vict.* vid. Ind. y) *autem alemus P. autem iactemus L. I. B. R.* z) *diſſipauimusque P.* a) *imporcitumque occupabimus P.* †) *frigori Gr.* b) *ſemina* omitt. *I. B. R.* c) *ſpicam L. I. B. R.* d) *modiis, ſolum etc.* e) *Sementis P.* f) *vltuma P.* g) *ſeptimentialis L. ſeptimuncialis* alii praeter *I. B. R.*

10, 5 FABAE PINGVISSIMVS) Pall. Nou. 1, 1.

10, 5 IN LIRAM REVOCABIMVS) Idem quod imporcabimus, h. e. ſemen porcis operiemus. Ita explicat Salmaſius ad Solinum c. 37 p. 512. SCHOETTG. Vid. ad Colum. 2, 4, 11.

10, 8 MEDIA SEMENTI) Hoc loco quid habeat V. C. operae pretium eſt repraeſentare. nam pro *ſementi habet ſementis:* pro *ſeptimuncialis*, *ſeptimontialis*: et *matura* pro *natura*. Nec tamen receptam ſcripturam eum hac comparandam cenſemus, licet *matura* probemus. VRSIN.

10, 8 SEPTIMONTIALIS SATIO) Dicta a Septimontio, quod erat feſtum Romanorum menſe Decembri paullo ante Saturnalia celebratum, propterea quod eo die ſeptimus collis vrbi additus eſt. Vide Feſtum in *Septimontium*. Parrhaſium ep. 57, Torrentium ad Sueton. Dom. c. 5, Rycquium de Capitolio c. 1. Poteſt ergo hinc recte *ſeptimontialis* fabarum *ſatio* dici, id quod praeter conſenſum codicis F. Vrſini inde probo, quia, vt noſter auctor in ſequentibus ait, *poſt brumam non recte ſeritur*. Ergo recte ante brumam, quando celebrabatur Septimontium. SCHOETTGEN.

10, 9 POST BRVMAM) Haec perperam ſcribuntur, cum hac ratione ſint diſtinguenda: *Poſt brumam parum recte ſeritur, peſſime vere; quamuis ſit etiam trimeſtris faba. Quae* (ſeritur nimirum) *menſe Februario, ſeratur quinta parte amplius, quam matura.* Quomodo enim fabam dicemus trimeſtrem, quae Februario menſe ſata, aut extremo Iunio, aut Iulii initio legitur. *Tertio Cal. Iul.* inquit Col. 11, 2 *ventoſa tempeſtas. His diebus eadem, quae ſupra. Sed et viciam in*
pabulum

peſſime vere: quamuis ſit etiam trimeſtris [h] faba, quae menſe Februario [i] ſeratur,
quinta parte amplius quam matura †. ſed exiguas paleas, nec multam ſiliquam facit.
Veteres itaque ruſticos plerumque dicentes audeo, malle ſe matura fabalia quam
fructum trimeſtrem [k]. Sed quocunque tempore anni ſeretur, opera danda erit, vt 10
quantum deſtinauerimus in ſationem, tantum [l] quintadecima luna, ſi tamen ea non
tranſcurret eo die ſolis radios, quod Graeci ἀπόκρουσιν [m] vocant; ſi minus, quarta-
decima vtique adhuc creſcente [n] lumine ſpargatur [o], etiam ſi confeſtim totum ſemen
operiri non poterit. Nihil enim nocebitur ei nocturnis roribus aliisue ex cauſis,
dum a pecore et auibus vindicetur. Priſcis autem ruſticis, nec minus Virgilio, 11
prius amurca, vel nitro macerari eam, et ita ſeri placuit, *Laetior vt foetus ſiliquis*
fallacibus eſſet, Et quamuis igni exiguo properata maderent. Nos quoque ſic medi-
catam comperimus [p], cum ad maturitatem perducta ſit, minus [q] a curculione infe-
ſtari. Sed et illud quod deinceps dicturi ſumus experti praecipimus. Silente [r] 12
luna fabam [s] vellito ante lucem. deinde cum in area exaruerit, confeſtim, prius
quam luna incrementum capiat, excuſſam refrigeratamque in granarium conferto.
ſic condita a curculionibus erit innoxia. maximeque ex [t] leguminibus ea, et [u] ſine
iumentis teri, et [x] ſine vento purgari expeditiſſime ſic poterit. Modicus [y] faſciculo- 13
rum numerus reſolutus in extrema parte areae collocetur [z], quem per longiſſimum
eius, mediumque ſpatium tres vel quatuor homines promoueant pedibus, et bacu-
lis furcilliſue [a] contundant [b]: deinde cum [c] ad alteram partem areae peruenerint, in
aceruum culmos regerant. Nam ſemina excuſſa in area iacebunt, ſuperque ea 14
paullatim eodem modo reliqui faſciculi excutientur. Ac duriſſimae [d] quidem acus
reſectae † ſeparataeque erunt a cudentibus: minutae vero, quae de ſiliquis cum
faba [e] reſederunt, aliter ſecernentur. Nam cum aceruus [f] paleis, graniſque miſtus
in vnum fuerit coniectus [g], paullatim ex eo ventilabris per longius ſpatium iacte-
tur.

h) *trimeſtris L. P. I. I.* l) *tantum*
h) *trimeſtris. Faba I. B. R.* i) *febroario P.* †) *natura G.* k) *lunae* inſ. *Goeſ.* o) *ſpurgitur I. B. R.*
vt P. m) *ἀπόκρουσιν P.* *ἀπόκευσιν I. B. R.* *ἀπόκαυσιν* rel. n) *fauam P.* t) *et P.* u) *et* abeſt *I. B. R.* x) *et*
p) *comperibus P.* q) *manus Reg.* 99. r) *ſilent G.* s) *furciſue I. B. R.* b) *contundat P.* c) *cum iam I. B. R.*
deeſt *I. B. R.* y) *modius P.* z) *conligetur P.* a) *faua reſederint P.* f) *acerbos P.* *aceruos I. L.* g) *congeſtus*
d) *duriſſime B. R.* †) *reicitae Goeſ.* e)
L. I. B. R.

pabulum ſecare oportet, prinsquam ſiliquae eius durentur, hordeum metere, fabam ſerotinam ducere, fabam maturam conterere. PONTED.

10, 8 QVAM FRVCTVM TRIMESTREM) In Vaticano codice legitur: *quam fructum trimeſtris* nimirum fabae trimeſtris. Plinius hunc locum 18, 12 ita excerpſit: *ſed maior pars malunt fabalia maturae ſationis, quam trimeſtrem fructum eius.* PONTED.

10, 10 QVOD GRAECI ΑΠΟΚΡΟΥΣΙΝ) Ἀπόκαυσιν h. e. aduſtionem, cum totus Lunae diſcus a ſole illuſtratur et accenditur. Iubet igitur Columella ſationem fieri inſtante penilunio, non tamen in plenilunio ipſo, cum iam luna tota e regione a ſole adſpicitur: ita vt ſi totum ſemen quinta decima luna, creſcente adhuc lumine ſpargi nequeat, quarta decima ſpargere incipiamus. FACCIOLATVS. Ita legendum vix quisquam dubitabit, qui Mediceam auctoritatem non ſpernat, et qua de re agatur, intelligat. Ἀπόκρουσις enim eſt initium decreſcendi in luna, quod fit, cum radios ſolis e diametro oppoſiti transcurrit, vt iam non praecedat ſolem, ſed ſequatur.

10, 10 VIRGILIO) Ge. 1, 195.

10, 11 SILENTE LVNA) Hic quidem apertum eſt intelligi interlunium. Vid. ad Cat. 29.

10, 13 LONGISSIMVM MEDIVMQVE SPATIVM) *Area* ſcilicet *potiſſimum rotunda* V. 1, 51, 1 Itaque longiſſimum in ea ſpatium idem eſt medium, ſiue diametros.

10, 14 AC DVRISSIMAE — CVDENTIBVS) *Cadentibus* malit VRSINVS. Sed intelliguntur *tres vel quatuor homines, qui baculis vel furcillis contundunt fabam.*

tur. quo facto [h] palea, quae leuior eſt, citra decidet [i]: faba, quae longius emittetur [k],
15 pura eo perueniet, quo ventilator eam iaculabitur. Lentem [l] ſementi media cre-
ſcenti [m] luna vſque [n] in duodecimam [o], ſolo tenui et reſoluto, vel pingui [p] et ſicco
maxime loco ſeri conuenit: nam in flore facile luxuria et humore corrumpitur.
quae vt celeriter prodeat, et ingrandeſcat, antequam ſeratur [q] fimo arido permiſceri
debet, et cum ita quatuor [r] aut quinque diebus requieuerit, ſpargi. Sationes eius
duas ſeruamus, alteram maturam per mediam ſementim [s], ſeriorem alteram menſe
16 Februario. Iugerum agri paullo plus quam modius [t] occupat. Ea ne curculionibus
abſumatur (nam etiam [u] dum eſt in ſiliqua [x], eſtur) curandum erit, vt cum extrita ſit, in
aquam demittatur [y], et ab inani, quae protinus [z] innatat, ſeparetur ſolida; tum in
ſole ſiccetur, et radice ſilphii trita cum aceto aſpergatur, defriceturque [a], atque ita
rurſus in ſole ſiccata, et mox refrigerata recondatur [b], ſi maior eſt modus, in hor-
reo; ſi minor [c], in vaſis oleariis, ſalſamentariiſque: quae repleta cum confeſtim
gypſata ſunt [d], quandoque [e] in vſus promſerimus, integram lentem reperiemus [f].
17 poteſt tamen etiam citra iſtam medicationem cineri miſta commode ſeruari. Lini
ſemen, niſi † magnus eſt eius in ea regione quam colis prouentus, et pretium pro-
ritat [g], ſerendum non eſt. agris enim praecipue noxium eſt. itaque pinguiſſimum
locum et modice humidum poſcit. Seritur a Calend. Octob. in ortum Aquilae, qui
eſt VII Idus Decemb. Iugerum agri octo modiis obſeritur. Nonnullis placet macro
ſolo [h] quam ſpiſſiſſimum ſemen eius committi, quo tenue [i] linum proueniat. Idem
etiam ſi laeto ſolo feratur [k] menſe Februario, x modios in iugerum iaci oportere,
18 dicunt. Seſama [l], quae rigantur, maturius [m]; quae carent humore, ab aequinoctio
autumnali ſerenda ſunt in Idus Octob. Putre ſolum, quod Campani pullum [n] vocant,
plerumque deſiderant. non deterius tamen etiam pinguibus harenis, vel congeſticia [o]
humo proueniunt: tantumque ſeminis, quantum milium panicumque, interdum
etiam duobus ſextariis amplius in iugerum ſpargitur. Sed hoc quidem ſemen Cili-
ciae Syriaeque regionibus ipſe vidi menſe Iunio Iulioque conſeri, et [p] per autumnum
19 cum permaturuerit, tolli. Cicercula [q] quae piſo † eſt ſimilis, menſe Ianuario, aut
Februa-

h) *pacto I. B. R. I. I. G. iactu L.* i) *decidit L. I. B. R. G.* k) *emittitur I. B. R.* l) *Lenti modios emediata luna vſque P. lentes ſemente I. B. R.* m) *creſcente I. B. R. I. I. H. A. G.* n) *vſque* deficit *I. B. R.* o) *duodecima I. B. R.* p) *pinguis P.* q) *ſeritur I. B. R.* r) *quadriduo I. B. R.* s) *ſementem I. B. R. H.* t) *modium I. B. R.* u) *et I. B. R.* x) *Siliqua exeſtur P. Goeſ. Siliqua, eſtercorandum erit I. Siliqua, ſtercorandum B. R. extercorandum erit L.* y) *dimittatur I. B. R.* z) *protenus P.* a) *defricetur aquae. Ita etc. I. B. R.* b) *condatur I. B. R.* c) *minus I. B. R.* d) *ſunt Pol. I. B. R.* al. *ſint.* e) *quandoque P. quandocunque* al. f) *repperiemus P.* †) *niſi ſi* ex Mſ. Heinſ. ad Ouid. Her. 4, 111. g) *eportet L.* h) *ſolo et I. B. R.* i) *tenue vt P.* k) *ſeruatur P.* l) *Seſema I. B. R.* m) *maturiusque carent I. B. R.* Lectio noſtra etiam placet *Ponted.* 2. n) *pullium P. Goeſ.* o) *congeſtitia* al. *praeter P. congeſtiua R.* p) *et per Autumnum cum permaturuerit tolli,* deerat in antiquo Codice *Pol.* q) *Cicer aut cicercula Goeſ. I. B. R.* †) *ipſo Gr.*

10, 14 QVO FACTO PALEA, QVAE LEVIOR EST, CITRA DECIDET) Ita hic locus videtur legendus. VRSIN.

10, 15 FIMO ARIDO) Florentinus Geop. 2, 37 φακοὶ βολβίτοις ξηροῖς, τυτέςι βοείᾳ κόπρῳ πρὸ τῦ σπόρυ περιπλασθέντες, καλλίονες καὶ ταχύτερον φυήσονται. SCHOETTG.

10, 16 RADICE SILPHII) Florentinus: ἄσηπτος δὲ διαμένει, ὄξει ὀπὸν ἔχοντι ἐπιῤῥανθεῖσα. IDEM.

10, 16 QVANDOQVE) Ita voluit Victorius ad 2, 4, 5. Et iuſſit in Emendandis ita ſcribi.

10, 17 A CALENDIS OCT.) Quintilii Geopon. 2, 40. σπείρεται δὲ ἀπὸ ἰσημερίας μετοπωρινῆς ἕως Ἀρκτύρυ ἐπιτολῆς, ἥ τίς ἐςι πρὸ μιᾶς νόννων Ἰανυαρίων. SCHOETTG.

10, 17 IDEM ETIAM) Pluralis eſt, et legi poſſet *iidem*.

10, 20 CI-

Februario ſeri [r] debet laeto loco, caelo humido. Quibuſdam tamen [s] Italiae locis
ante Calend. Nouemb. ſeritur. Tres modii iugerum implent. nec vllum legumen
minus agro nocet. ſed raro reſpondet [t]: quoniam nec ſiccitates, nec auſtros in flore
ſuſtinet; quae vtraque incommoda fere eo tempore anni ſunt, quo defloreſcit [u].
Cicer quod arietinum [x] vocatur, itemque alterius generis quod Punicum, ſeri menſe 20
Martio toto poteſt, caelo humido, loco quam laetiſſimo. Nam etiam id terram lae-
dit: atque ideo improbatur a callidioribus [y] agricolis. quod tamen ſi ſeri debeat, pri-
die macerandum erit, vt celerius enaſcatur. Iugero modii tres abunde ſunt. Canna- 21
bis ſolum pingue ſtercoratumque, et riguum, vel planum, atque humidum, et alte
ſubactum depoſcit [z]. In quadratum pedem ſeruntur grana ſex eius ſeminis Arcturo
exoriente, quod eſt vltimo menſe Februario circa ſextum aut quintum Calend. [a]
Mart. nec tamen vſque in aequinoctium vernum, ſi ſit pluuius caeli ſtatus, improbe
ſeretur. Ab his leguminibus ratio eſt habenda naporum [b] raporumque: nam vtra- 22
que ruſticos [c] implent [d]. Magis tamen vtilia rapa ſunt, quia et maiore incremento
proueniunt, et non hominem ſolum, verum etiam boues paſcunt, praecipue in Gal-
lia, vbi hiberna cibaria praedictis pecudibus id olus [e] praebet. Solum putre et ſo-
lutum res vtraque deſiderat, nec denſa naſcitur humo. Sed rapa campis et locis 23
humidis laetantur; napus deuexam amat, et ſiccam tenuique propiorem terram [f].
itaque glareoſis ſabuloſisque aruis melior exit [g], locique proprietas vtriuſque ſemen
commutat. namque in alio ſolo rapa biennio ſata conuertuntur in napum, in alio
napus raporum accipit ſpeciem [h]. Riguis locis vtrumque recte ab ſolſtitio ſeritur:
ſiccis, vltima parte menſis Auguſti, vel prima Septembris. ſubactum ſolum pluribus
iterationibus aratri vel raſtri, largoque [i] ſtercore ſatiatum poſtulant. Nam id [k] 24
plurimum refert, non ſolum quod melius ea proueniunt, ſed quod etiam poſt fru-
ctum eorum ſic tractatum [l] ſolum ſegetes opimas [m] facit. Iugerum agri non amplius
quatuor ſextariis raporum ſeminis obſerendum eſt: quarta parte amplius napi [n] ſpar-
gendum, quia [o] non in ventrem lateſcit [p], ſed tenuem radicem deorſum agit [q].
Atque haec hominum cauſſa ſerenda cenſemus, illa deinde [r] pecudum.

XI. PABV-

r) *fieri A.* s) *tamen* abeſt *I. B. R.* t) *reſpondet: Sed quoniam I. B. R.* u) *defloreſcit cicer, quod I. B. R.* x) *arietillum P. Goeſ. arietulum Lipſ.* y) *calidioribus I. B. R.* z) *depoſcit in quadratum pedem. Seruntur I. B. R.* a) *Kal. Martias I. B. R. H. A. Calendarum Martii I. I.* b) *napi P.* c) *roſticos P.* d) *implet, I. inplet P.* e) *holus P.* f) *terramque glarioſis P. terram: glareoſis I. B. R.* g) *melioreſcit I. B. R. melius erit L.* h) *ſpeciem riguis locis. Vtrunque I. B. R.* i) *largeque I. B. R. G.* k) *id ſolum I. B. R.* l) *tractatum etiam P.* m) *optimas I. B. R.* n) *napis* omnes praet. *Goeſ.* o) *qui I. B. R.* p) *lateſcit P. lateſcunt* rel. q) *agit P. agunt* rel. *Cap. XI. I. B. R.* r) *inde P.*

10, 20 CICER QVOD ARIETINVM) Eo quod arietino capiti ſimile ſit, vt vult Plinius 18, 12. Codex etiam, quem euoluit Nic. Heinſius, teſte Burmanno ad Petronium c. 35, legit *arietillum*. Et tuetur analogiam huius flexionis Heinſius ad eundem Petron. c. 39, vt *bouillum, ouillum, ſuillum.* SCHOETTG. Cum etiam Polit. ſuffragetur, recepturus eram *arietillum*, niſi Plinium, alioſque veteres *arietinum* dixiſſe, ſine variatione appareret.

10, 20 PVNICVM) Dalechampius ad Plinium mauult legere *puniceum*, a colore ſcilicet, Graece vocatur ὀροβιαῖον. Heſychius ὀρόβιον, χρυσοκόλλης εἶδος: vel ab eruo, cui ſimile hoc eſſe ait Plinius. Heſychius: ὄροβον· εἶδος ὀσπρίου. SCHOETTG.

10, 21 ARCTVRO EXORIENTE) Eadem Quintilii Geopon. 2, 40. IDEM.

10, 22 RVSTICOS IMPLENT) Marſupia eorum implent, vt loquitur Cicero. SCHOETTG. Mihi tamen videbatur ſimpliciter ſignificare ſaturos faciunt, famem explent.

10, 23 NAPVS DEVEXAM AMAT) Pall. Iul. 2, 2.

10, 24 NAPI SPARGENDVM) Ita reponere auſus ſum pro vulgato *napis*, cui proximae vocis prima littera adhaeſerat. Si ſeruetur *napis*, exorietur ſententia plane contraria auctori, nimirum plus agri occupare eundem naporum ſeminis modum, quam raporum; quod ipſe ſatis refutat.

XI. PABVLORVM genera complura, ſicut Medicam, et [a] viciam [b], farragi-
nem quoque ordeaceam [c], et auenam, foenum [d] Graecum, nec minus eruum [e], et
cicera. Nam [f] caetera neque enumerare, ac minus ſerere dignamur: excepta ta-
men cytiſo [g], de qua dicemus in iis libris, quos de generibus ſurculorum conſcri-
2 pſimus. Sed ex iis [h], quae placent, eximia eſt herba Medica. quod cum [i] ſemel
ſeritur [k], decem annis [l] durat [m]; quod per annum [n] deinde recte quater [o], interdum
etiam ſexies, demetitur; quod agrum ſtercorat; quod omne emaciatum armentum ex
ea pinguefcit, quod aegrotanti [p] pecori remedium eſt; quod iugerum eius toto an-
3 no tribus equis abunde ſufficit. Seritur, vt deinceps praecipiemus. Locum, in
quo Medicam proximo vere ſaturus es, proſcindito circa Calendas Octobris, et
eum tota hieme putreſcere ſinito. deinde Calendis [q] Februariis diligenter iterato,
et lapides omnes egerito [r], glaebasque offringito [s]. poſtea circa Martium menſem
tertiato, et occato. Cum ſic terram ſubegeris, in morem horti areas latas pedum
denum, longas pedum quinquagenum facito, vt per ſemitas aqua miniſtrari poſſit,
4 aditusque † vtraque parte runcantibus pateat. Deinde vetus ſtercus iniicito. atque
ita menſe vltimo Aprilis ſerito tantum, quantum vt ſinguli cyathi ſeminis locum
occupent decem pedum longum, et quinque latum. quod vbi feceris, ligneis ra-
ſtris, id enim multum confert, ſtatim iacta ſemina obruantur: nam celerrime ſole
aduruntur. Poſt ſationem ferro tangi locus non debet. Atque, vt dixi, ligneis
raſtris ſarriendus, et identidem runcandus eſt, ne alterius generis herba [t] inualidam
5 Medicam perimat [u]. Tardius meſſem [x] primam eius facere oportebit, cum iam ſe-
minum

[C. XI.] Nihil diſtinguit *L.* a) *et* defic. *P.* b) *vitiam I. B. R.* c) *ordaciam P.* d) *foenumgraecum* iunct. *H.* e) *eruum ciceculam L.* f) *Nam* abeſt *I. B. R.* g) *cythiſo I. I. H. A. Gr. G. St.* h) *his I. B. R.* i) *cum* omitt. *I. B. R.* k) *ſeruntur P. ſeretur I. B. R.* l) *annis omnibus L. I. B. R.* m) *durat, quod per annum* om. *L. I. B. R.* n) *annum deinde I. I. annum. deinde H. A.* o) *quattuor I. B. R.* p) *aegro tanti I. I. H. A.* q) *Kal. februarii. I. B. R.* r) *eligito L. I. B. R.* s) *effringito I. B. R. Gr. G.* †) *Adiutusque G.* t) *berbam P.* u) *peremat P.* x) *meſſim P.*

futat. Porro ſingularis *lateſcit, agit* quem Medicei auctoritate reuocauimus, ſatis indicat, non *napis* praeceſſiſſe olim, ſed *napi.*

11, 1 PABVLORVM GENERA) Hic etiam locus indicat capitum, quae vocamus, diuiſionem non eſſe a Columella, qui profecto conſtructionem orationis non erat continuaturus, ſi nouum ab his verbis caput inire voluiſſet. Paullo melius diuiſere primi editores: nec ii tamen puto ad mentem Columellae.

11, 1 LIBRIS, QVOS DE SVRCVL.) Intelligit libros, qui nunc ſunt tertius, quartus, quintusque; de quibus vide, quae dicemus in fronte libri de arboribus. Peculiariter autem reſpicit ad 5, 12.

11, 1 QVOD CVM SEMEL) Pall. Apr. 1, 1 et noſter ſtatim ſ. 5.

11, 2 QVOD PER ANNVM DEINDE) Ita hic locus interpungendus. VRSIN.

11, 3 DILIGENTER ITERATO) Geopon. 3, 2 vbi de februario: *τὴν δὲ γῆν ἐν ᾗ τὴν Μηδικὴν σπείρειν, νῦν ἀρόσαι τὸ δεύτερον.* SCHOETTG.

11, 3 LAPIDES OMNES EGERITO) *Elapidatum purgatumque ſolum* Medicam requirere, teſtatur Plinius 18, 16, qui ex noſtro pleraque hauſit. IDEM.

11, 3 ADITVSQVE VTRAQVE PARTE) Dicebantur *limites ſubrunciui,* qui octonos pedes patebant, per quos aditus praebebatur vicinis ad ſubruncandos agros. Haec Salmaſius ad Solin. c. 37, p. 512. Sed conf. Goeſium in Ind. Agr. v. *Subrunciui limites.* IDEM. Probabilior ſane Goeſii ſententia, qui *ſubrunciuos* intelligit leuiter runcatos h. e. ad commoditatem tranſeuntium ſpinis vtcunque purgatos, non ita diligenter cultos, vt erant *actuarii.* Scilicet *actuarii limites* erant viae publicae, diligenter tuendae: *ſubrunciui* vicinorum commodis tantum patebant. Altera ſententia inde refutatur facile, quod nemo ita abſurdus eſt, vt runcandi cauſa relinquat viam octonos pedes latam, cum ſatis ſit ſemita duorum ad ſummum pedum. In eo autem fallitur Goeſius, ſi *runcare,* quod verba illius indicare videntur, tantum ad ſpinas pertinere iudicat, quod quidem ex hoc ipſo loco noſtro refellitur.

11, 5 POST-

minum aliquam partem eiecerit. Poſtea [y] quam voles teneram, cum proſiluerit [z],
deſeces licet, et iumentis praebeas; ſed inter initia parcius, dum conſueſcant, ne
nouitas pabuli noceat. inflat enim, et multum creat ſanguinem. Cum ſecueris [a]
autem, ſaepius [b] eam rigato. Paucos deinde poſt dies, vt [c] coeperit fruticare [d],
omnes alterius generis herbas eruncato. Sic culta [e] ſexies [f] in anno demeti poterit,
et permanebit annis decem. Viciae [g] autem duae ſationes ſunt. prima, qua [h] pa- 6
buli cauſa circa aequinoctium autumnale ſerimus ſeptem modios eius in vnum iuge-
rum. ſecunda, qua ſex modios menſe Ianuario, vel etiam ſerius iacimus [i] ſemini
progenerando. Vtraque ſatio poteſt cruda terra fieri, ſed melius proſciſſa: idque
genus praecipue non amat rores, cum ſeritur. Itaque poſt ſecundam diei horam, 7
vel tertiam ſpargendum eſt, cum iam omnis humor ſole ventoue deterſus eſt: ne-
que amplius proiici debet, quam quod eodem die poſſit operiri. Nam ſi nox in-
ceſſit, quantulocunque humore prius [k], quam obruatur, corrumpitur. Obſeruan-
dum erit, ne ante quintam et vigeſimam [l] lunam terrae mandetur. aliter ſatae [m] fere
limacem nocere comperimus. Farraginem in reſtibili [n] ſtercoratiſſimo loco, et al- 8
tero ſulco ſerere conuenit. Ea fit optima cum cantherini ordei decem modiis iu-
gerum obſeritur circa aequinoctium autumnale, ſed impendentibus pluuiis, vt con-
ſita, rigataque imbribus, celeriter prodeat, et confirmetur ante hiemis violentiam.
Nam frigoribus cum alia pabula defecerunt, ea bubus caeteriſque pecudibus optime
deſecta praebetur, et ſi depaſcere ſaepius voles, vſque in menſem [o] Maium ſufficit.
Quod ſi etiam ſemen voles ex ea percipere, a [p] Calend. Martiis pecora depellenda, 9
ab omni noxa defendenda eſt, vt ſit idonea frugibus. Similis [q] ſatio [r] auenae, quae
autumno ſata, partim caeditur in foenum, vel pabulum, dum adhuc viret [s], partim
ſemini cuſtoditur. Foenum Graecum, quod ſiliquam vocant ruſtici, duo tempora 10
ſationum habet: quorum alterum eſt Septembris menſis (cum pabuli cauſa ſeritur)
iiſdem [t] diebus quibus vicia circa aequinoctium: alterum autem menſis Ianuarii vlti-
mo [u], vel primo Februarii, cum in meſſem [x] ſeminatur. ſed hac ratione [y] iugerum
ſex modiis, illa ſeptem occupamus: vtraque cruda terra non incommode fit: da-
turque

y) *Poſteaquam* omnes. z) *aliquam partem* add. *Lipſ.* a) *ſerueris I. B. R.* b) *ſepius B. R. G.* c) *vbi I. B. R. I. I. H. A. G.* d) *fructicare G. fructificare L.* e) *cultus I. B. R.* f) *ſexiens anno P.* g) *Vitiae I. B. R.* h) *quam* omnes. i) *iacimus. Semini progenerando vtraque I. B. R.* k) *priusquam* iunct. *I. B. R.* l) *viceſimam I. B. R.* m) *Satis Gr.* n) *reſtibilis P.* o) *menſe Maio I. B. R.* p) *an. ſ. ante* hic et ſaepe *L.* q) *Similis ſatio autumni eſt caeditur in foenum vel pabulo: cum adhuc viret q. autumno ſata partim. Foenum etc. P.* r) *ratio Goeſ.* s) *viret ſemini, partim cuſtoditur. I. B. R.* t) *iſdem I. B. R.* u) *vltimi vel primi I. B. R.* x) *ſemen P. L.* y) *ſatione Goeſ.*

II, 5 POSTEA QVAM VOLES TENERAM) Leuicula res eſt, in qua tamen profuiſſe aliquantum vel Columellae vel lectoribus mihi videor. *Poſteaquam* omnes legunt: cum Columella voluerit, *quam voles teneram.* Ex iunctis intempeſtiue vocibus orta eſt occaſio interpolandi, quam ex Lipſienſi codice ſupra annotavimus.

II, 6 PRIMA, QVA PABVLI) Legendum *primas qua.* VRSIN. Obtemperaui doctiſſimo viro in vna literula, quam expungi et ratio ſuadet et exemplum auctoris in his, quae proxime ſequuntur.

II, 6 SED MELIVS PROSCISSA) Haec eſt *vno ſulco ſata,* vt explicat Plinius 18, 15. SCHOETTG.

II, 9 SATIO AVENAE) Hic locus eſt contra eos, qui ſtatuunt, veteres auenam plane non ſeminaſſe, ſed eam inter vitia frumentorum numeratam fuiſſe, vt apud Poetam extat: *Infelix lolium et ſteriles dominantur auenae.* Hos inter eſt Salmaſius ad Solinum c. 19, p. 153. c. 30. p. 274. Nam ex h. l. adparet, partim virides culmos fuiſſe pecorum pabulum, partim etiam ſemen. Adde Schookium de cereuiſia c. 6. p. 49 ſeq. IDEM.

II, 10 QVOD SILIQVAM) Plinius 18, 16. *Silicia, hoc eſt, foenum graecum.* IDEM. *Siliclam* apud Plinium ſemper legi vult Salmaſius p. 172, b,

turque opera, vt ſpiſſe aretur, nec tamen alte. nam ſi plus quatuor digitis adobru-
tum eſt ſemen eius, non facile prodit [z]. propter quod nonnulli prius quam ſerant,
minimis aratris proſcindunt, atque ita iaciunt ſemina, et ſarculis adobruunt [a].
11 Eruum autem laetatur loco macro, nec humido, quia luxuria plerumque corrumpi-
tur. Poteſt et [b] autumno ſeri, nec minus poſt brumam, Ianuarii parte nouiſſima,
vel toto Februario, dum ante Calendas Martias: quem menſem vniuerſum negant [c]
agricolae huic legumini conuenire, quod eo tempore ſatum pecori [d] ſit noxium et
praecipue bubus, quos pabulo ſuo cerebroſos [e] reddat. Quinque modiis iugerum
12 obſeritur. Cicera [f] bubus erui loco freſa datur in Hiſpania Baetica: quae cum ſuſ-
penſa mola diuiſa eſt, paullum aqua maceratur, dum lenteſcat [g], atque ita miſta
paleis ſubtritis [h] pecori praebetur. ſed erui duodecim librae ſatisfaciunt [i] vni iugo,
cicerae ſexdecim. Eadem hominibus non inutilis, neque iniucunda [k] eſt. ſapore [l]
certe nihilo differt a cicercula, colore tantum diſcernitur: nam eſt obſoletior, et
nigro propior. Seritur primo vel [m] altero ſulco, menſe Martio ita vt poſtulat ſoli
laetitia: quod eadem quatuor modiis, nonnunquam et tribus, interdum etiam duo-
bus ac [n] ſemodio iugerum occupat.

XII. QVONIAM quando quidque ſerendum ſit perſecuti ſumus, nunc quem-
admodum [a], quotque operis, ſingula eorum quae retulimus colenda ſint, demon-
ſtrabimus. Peracta ſementi, ſequens cura eſt, ſarritionis; de qua non conuenit
inter auctores. Quidam negant eam [b] quidquam proficere, quod frumenti radices
ſarculo detegantur, aliquae etiam ſuccidantur, ac, ſi frigora inceſſerint poſt ſarri-
tionem gelu frumenta enecentur [c]. ſatius autem ea eſſe tempeſtiue runcari et pur-
2 gari. Pluribus tamen ſarriri placet: ſed neque eodem modo, neque iisdem [d] tem-
poribus vſque quaque fieri. Nam in agris ſiccis et apricis, ſimulac primum ſarri-
tionem pati queant ſegetes, debere eas permota terra adobrui, vt fruticare [e] poſ-
ſint: quod ipſum ante hiemem [f] fieri oportere, deinde poſt hiemem [f] iterari. In
locis autem frigidis et paluſtribus plerumque tranſacta hieme ſarriri, nec adobrui,
3 ſed plana ſarritione [g] terram permoueri. Multis tamen nos regionibus aptam eſſe
hiemalem ſarritionem comperimus, duntaxat vbi et ſiccitas caeli, et tepores [h] per-
mittunt. Sed nec iſtud vbique fieri cenſemus: verum incolarum conſuetudine
vti †. ſunt enim regionum propria munera, ſicut Aegypti et Africae, quibus agri-
cola [i] poſt ſementem [k], ante meſſem [l] ſegetem non attingit, quoniam caeli conditio,
et terrae bonitas ea [m] eſt, vt vix vlla herba exeat, niſi ex ſemine iacto, ſiue quia rari
ſunt

z) *prodiit I. B. R.* a) *adſuunt P.* b) *et* abeſt *P. autem I. B. R.* c) *necant P.* d) *pecore P.* e) *cere-broſus I B. R.* f) *cicercula Lipſ.* g) *inlenteſcat P. L. inlenteſcit I. B. R.* h) *ſucretis I. B. R. ſubtritici L.* i) *ſufficiunt.* k) *iniocunda I. B. R. neque iniuc.* om. *L.* l) *ſapori P.* m) *vel* omitt. *P.* n) *et I. B. R.* [C. XII.] Nihil diſtin. et p. p. c. VIII incipit L. a) *quidem admodum P.* b) *eam* deeſt *P.* c) *enegentur P.* d) *isdem R.* e) *fructificare L. I. B. frutificare R.* f) *biemen I.* g) *Sartione P. L.* qui fere nunquam aliter. h) *tempora* hic et ſaepe *L.* †) *niti* coni. *Broukh.* i) *agricolatio L.* k) *ſementim P.* l) *meſ-ſe P.* m) *ea* deficit *B. R.*

G. quaſi *ſiliculam.* Sed monet Harduinus con-ſtare ſibi codices circa *ſiliciam.*

11, 10 NEC TAMEN ALTE) Plinius l. c. *ſcarificatione ſeri* dicit, quod quid ſit, docebi-mus infra ad 6, 12. SCHOETTG.

11, 11 CEREBROSOS) *grauedinoſos* inter-pretatur Dalechampius ad Plinium 18, 15. Alias idem eſt, quod *ὀξύχολος*, ad iram facilis. Acron ad Horatium Serm. 1, 5, 21. *cerebroſus, αὐθάδης, iracundus.* IDEM.

12, 5 SV-

ſunt imbres, ſeu quia qualitas humi ſic[n] ſe cultoribus praebet. In iis autem locis, 4
vbi deſideratur ſarritio [o], non ante ſunt attingendae [p] ſegetes, etiam ſi caeli ſtatus
permittit, quam cum ſata ſulcos contexerint. Triticumque et adoreum [q], cum
quatuor fibras habere coeperint, ordeum cum quinque, faba et caetera legumina
cum quatuor digitis a terra extiterint, recte ſarrientur. Excepto tamen lupino, 5
cuius ſemini contraria eſt ſarritio [r], quoniam vnam radicem habet, quae ſiue ferro
ſuccisa eſt, ſeu vulnerata, totus frutex emoritur. Quod etiam [s] ſi non fieret, ſuper-
vacuus [t] tamen eſſet [u] cultus, cum ſola haec res adeo non infeſtetur herbis, vt ipſa
herbas perimat [x]. At [y] aliae ſegetes, quae [z] vel humidae moueri poſſunt [a], melius
tamen ſiccae ſarriuntur, quoniam ſic tractatae [b] non infeſtantur rubigine. hordeum
vero niſi ſiccisſimum tangi non debet. Fabam multi ne ſarriendam quidem putant, 6
quod et manibus, cum maturuerit, ducta ſecernatur a caetera runcatione [c], et in-
ternatae herbae foeno reſeruentur. cuius opinionis etiam Cornelius Celſus eſt,
qui inter caeteras dotes [d] leguminis hanc quoque enumerat, quod ſublata faba [e]
foenum ex eodem loco ſecari poſſe dicat. Sed mihi videtur peſſimi [f] agricolae,
committere, vt ſatis herba proueniat. frugibus enim plurimum detrahitur, ſi [g] relin-
quitur runcatio [h]. Neque enim [i] eſt ruſtici prudentis magis pabulis ſtudere pecu- 7
dum, quam cibis hominum, cum praeſertim liceat illa quoque cultu pratorum con-
ſequi: adeoque fabam [k] ſarriendam cenſeo, vt exiſtimem debere [l] ter ſarriri [m]. nam
ſic cultam comperimus non ſolum multiplicare fructum, ſed exiguam portionem in
valuulis habere, freſaeque eius et [n] expurgatae modium pene tam plenum eſſe,
quam integrae, cum [o] vix minuatur menſura detractis putaminibus. Atque in totum, 8
ſicut ante iam diximus, hiberna ſarritio [p] plurimum iuuat diebus ſerenis ac ſiccis
poſt brumam confectam menſe Ianuario, ſi gelicidia non ſint. Ea porro ſic debet
fieri, ne radices ſatorum laedantur, et vt potius adobruantur, cumuliſque exagge-
rentur [q], vt latius ſe frutex humi [r] diffundat. Id prima ſarritione feciſſe proderit,
ſecunda oberit, quia cum pullulare [s] deſiit frumentum, putreſcit ſi adobrutum [t] eſt.
Nihil itaque amplius in iteratione, quam remoliri terra debet aequaliter: eamque 9
tranſacto aequinoctio verno ſtatim peragi oportet intra dies viginti, ante quam ſeges
in articulum eat, quoniam ſerius ſarrita [u] corrumpitur inſequentibus aeſtiuis ſiccita-
tibus, et caloribus. Subiungenda deinde eſt ſarritioni [x] runcatio, curandumque ne
florentem ſegetem tangamus: ſed aut antea †, aut mox cum defloruerit. Omne 10
autem frumentum et hordeum, quicquid denique duplici ſemine eſt, ſpicam a ter-
tio

n) *ſic* omiſſ. *I.B.R.* o) *Sartio P.* p) *attingenda: ſegetes P.* q) *adorium P.* r) *Sarcio P.L.* s) *eſt P.* t) *ſuperuacuis P.* u) *erat P. erit L.I.B.R.* x) *peremat P.* y) *Atque alias P.* z) *vel quae humidae* al. praeter *I.B.R. quae* om. *P.* a) *poſſint I.B.R.* b) *tractae I.B.R.* c) *runca P. Goeſ.* d) *eius* inſ. *P.Goeſ.* e) *faua P.* f) *peſſime agricola P.* g) *ſi relinquitur* omiſſ. *Gr.* h) *runca P. Goeſ.* i) *enim* abeſt *P.* k) *fauam ſariendam P.* l) *etiam* inſ. *Goeſ. debere etiam interſariri L.* m) *ſarriri P.* n) *et* deeſt *I.B.R.* o) *quō P.* p) *ſeditio R. ſarcio plurimam iuuet Polit.* q) *exagerantur P. exagerentur I.B.R.* r) *culmi P. Goeſ.* s) *paululum deſit P.* t) *adrutum P.* u) *ſarta P.L.Goeſ.* x) *Sartioni P.Goeſ.* hic et ſaepe. *ſarrioni B.R.* †) *aut - - hordeum* om. *L.*

12, 5 SVPERVACANEVS TAMEN ESSET) Ita videtur legendum, non *erit.* VRSIN.

12, 6 FABAM MVLTI NE SARRIENDAM QVIDEM PVTANT, QVOD ET MANIBVS, CVM MATVRVERIT, DEDVCTA SECERNATVR, AC CAETERA RVNCATIONE) Videndum, ſit ne ita hic locus legendus. Nam vt habetur in vulgatis, non ſatisfacit. VRSIN. Quin *faba manibus ducta* ab his, qui eam vellunt, *ſecernitur a caetera runcatione* ſ. herbis ſpiniſque runcando tollendis. *Runcatio* vt *meſſis, vindemia,* e. i. g. a. pro re, quae *runca-*

tur,

tio ad quartum nodum emittit, et cum totam edidit, octo diebus defloreſcit, ac deinde grandeſcit diebus quadraginta, quibus poſt florem ad maturitatem deuenit [y]. Rurſus [z] quae duplici ſemine ſunt, vt † faba, piſum, lenticula, diebus XL florent, ſimulque grandeſcunt.

XIII. ET vt iam percenſeamus, quot [a] operis in aream [b] perducantur ea, quae terrae credidimus: tritici modii quatuor, vel quinque, bubulcorum operas occupant quatuor, occatoris vnam, ſarritoris [c] duas primum, et vnam cum iterum ſarriuntur [d]; runcatoris vnam: meſſoris vnam et dimidiam, in totum ſumma [e] operarum decem et dimidia [f]. Siliginis modii quinque, totidem operas deſiderant. Seſami [g] modii nouem, vel decem, totidem operas quot [h] tritici modii quinque
2 poſtulant. Hordei modii quinque bubulci operas tres exigunt, occatoriam vnam, ſarritoriam [i] vnam, et dimidiam, meſſoriam vnam. Summa [k] operarum ſex et dimidia [l]. Fabae modii quatuor vel ſex in vetereto [m] duas operas bubulcorum detinent, ac in reſtibili vnam. Occantur ſeſquiopera [n], ſarriuntur [o] ſeſquiopera, iterum ſarriuntur vna opera, et [p] tertio vna, metuntur vna. Sum-
3 ma fit operarum octo, vel ſeptem. Viciae modii ſex vel ſeptem, in vetereto [q] bubulcorum duas operas volunt, in reſtibili vnam: item, occantur vna opera, metuntur

y) *venit P.* z) *rurſusque B. R.* †) *vt faba, piſum* defic. *R.* [C. XIII.] Nihil diſt. *L.* a) *quod P. ſatio quot operis ad meſſem perducatur quot op. in ar. perductam ea quae L.* b) *area I. B. R.* c) *ſartoris P.* d) *ſariuntur P. B. R.* e) *ſummam dimidiam I. B. R.* f) *modii nouem quinque P.* g) *Seſamii I. B. R. Siſſeminis P. Siſeminis L.* h) *quod P.* i) *Sartoriam P.* k) *Summam I. B. R.* l) *dimidiam I. B. R.* m) *veruacto I. B. R. I. I. H. A. Gr. G. St. vetereto Pol. L. et Com.* n) *Sexquiopera I. B. R. I. I. H. A. Seſquiopera P.* o) *ſarriuntur Seſquiopera* omiſſ. *I. B. R.* p) *et tertio vna* abeſt *I. B. R.* q) *vetereto L. veterato I. veruacto B. R. I. I. H. A. Gr. G. St.*

tur, metitur, vindemiatur. Niſi tamen vox non nihili videatur *runca*, quam hic bis habet Mediceus Politiani codex, vbi editum eſt *runcatio.*

12, 10 QVICQVID NON DVPLICI SEMINE EST) V. Pall. Mai. 1, 1 Duplex ſemen intelligo, quod maceratum vel terrae mandatum in duos lobos, (vtar enim voce Graeca, cum Latina aeque commoda non occurrat) ſatis diſtinctos abit, inter quos germen, quod adhuc delituerat, iam explicatum prodit, ita quidem, vt deinde lobi vtrinque, binorum foliorum inſtar, plantae adhaereſcant.

13, 1 SESAMI MODII NOVEM VEL DECEM TOTIDEM OPERAS QVOT TRITICI MODII QVINQVE POSTVLANT) Si ſeſami modii nouem vel decem totidem operas quot tritici modii quinque exigunt, hoc eſt, operas decem et dimidiam, cur iterum in hoc capite ſ. 6 ſeſami ſextarios ſex quindecim operas detinere docet? Cum ſextarius pars ſit modii, et ſextarius ſeſami plures operas occupet quam modius, ſequitur partem ſui toto eſſe maiorem. Vitioſus itaque locus, et ſcribendum non *ſeſami*, ſed *adorei.* Rationem huius rei deſideranti non ſubtraham. *Iugerum* ait Colum. 2, 9, 1 *agri pinguis plerumque modios tritici quatuor, mediocris quinque poſtulat; adorei modios nouem, ſi eſt laetum ſolum, ſi mediocre decem deſiderat.* Et 11, 2, 75 *iugerum agri recipit tritici modios quatuor vel quinque, farris adorei modios nouem vel decem.* Haec cum ita ſint, ſi iugerum pro loci conditione vel quatuor tritici modios vel quinque deſiderat, adorei autem nouem vel decem, tritici vero modii quatuor vel quinque operas exigunt decem cum dimidia, et adorei modii nouem vel decem totidem operas occupabunt etc. Eadem ſiquidem eſt terrae menſura excolenda, id eſt, iugerum, eundemque cultum tam triticum quam adoreum poſtulant, igitur eadem fit in vtroque operarum ſumma. Neceſſario itaque exigit hic locus *adorei* vocem, non *ſeſami.* Cur vero ad ferendum triticum et adoreum impar ſit ſeminis modus ſi quis quaerat, id fieri aio, quoniam grana minora ſementem maiorem praebent, grandiora minorem; itaque, vt idem ſoli ſpatium occupetur, augenda eſt menſura. Adoreum autem maius eſt tritico, quippe adoreum, vt ordei natura fert, ſuis folliculis incluſum ſeritur. nudum vero, vt in area decutitur, triticum. De adoreo Columella 2, 8 *magis apte tamen in eiusmodi agris adoreum quam triticum ſeritur; quoniam folliculum quo continetur, firmum et durabilem aduerſus longioris temporis humorem habet.* PONTED.

13, 3 IN VETERETO) Retinui hanc lectionem reuerentia quadam codicis Medicei et Victorii,

tur vna. Summa fit operarum quatuor vel [r] trium. Erui modii quinque totidem
operis conſeruntur, occantur vna: item ſingulis ſarriuntur, runcantur, metuntur-
que [s]. cuncta ſex operas occupant. Siliquae modii ſex, vel ſeptem, totidem operis
obruuntur, metuntur vna. Phaſeoli [t] modii quatuor obruuntur totidem operis,
occantur vna [u], metuntur vna. Cicerae [x], vel cicerculae modii quatuor, operas 4
bubulcorum tres poſtulant, occantur opera vna [y], runcantur vna, velluntur vna.
Summa fit ſex operarum. Lentis ſeſquimodius [z] totidem operas [a] deſiderat [b], occa-
tur [c] vna, ſarritur [d] duabus, runcatur vna, vellitur vna. Summa fit operarum octo.
Lupini modii decem obruuntur vna, occantur vna, metuntur vna. Milii ſextarii
quatuor, totidemque panici, bubulcorum operas occupant quatuor, occantur operis
tribus, ſarriuntur [e] tribus: quot operis carpantur, incertum eſt. Ciceris modii tres, 5
operis totidem ſeminantur, occantur duabus, ſarriuntur vna, runcantur vna, vellun-
tur tribus. Summa fit decem [f] operarum. Lini decem modii, vel octo, quatuor
iugis conſeruntur, occantur operis [g] tribus, runcantur vna, velluntur tribus. Summa fit 6
vndecim operarum. Seſami ſextarii ſex, tribus iugis a proſciſſione [h], locuntur, occantur [i]
operis quatuor, ſarriuntur quatuor, et ſarriuntur iterum duabus, metuntur duabus.
Summa fit operarum quindecim. Cannabis ſeritur, vt ſupra docuimus [k]: ſed in-
certum eſt, quantam impenſam curamque deſideret. At Medica obruitur non ara-
tro, ſed, vt dixi, ligneis raſtellis. Iugerum agri eius occatur [l] duabus, ſarritur [m] vna,
metitur vna. Hac conſummatione [n] operarum colligitur poſſe agrum ducentorum 7
iugerum

r) *vel trium* omitt. *I. B. R.* s) *metunturque totidem I. B. R.* t) *Phaſſeoli P.* u) *vna* abeſt *I. B. R.* x) *Cicer, vel Cicercula I. B. R. cicer* etiam *L.* y) *vna P.* z) *Sexquimodius I. B. R. I. I. H. A.* a) *operis P.* b) *deſiderat* defic. *P. I. B. R.* c) *occantur P.* d) *ſaritur P.* e) *ſariuntur P.* f) *vndecim Goeſ. I. B. R.* g) *operis* omiſſ. *I. B. R.* h) *tolluntur P.* i) *occantur tribus: runcantur vna: velluntur tribus: ſarriuntur quattuor, et etc. I. B. R. occantur tribus; runcantur vna: Summa fit operis quattuor: Sariuntur quattuor, et etc. Pol.* k) *diximus I. B. R.* l) *occant duo P.* m) *Sarrit vnus: metit vnus I. B. R. Sarit etc. P.* n) *conſumatione I. B. R. I. I. H. A.*

ctorii, qui in emendandis etiam Gryphianae editionis hoc poſuit; non quo non veriorem putem *veruacto*, de qua voce v. Index *veruagere*.

13, 4 QVOT OPERIS CARPANTVR, INCERTVM EST) Cur incertius hoc ſit reliquis, de quibus praecipit, quot operis vellantur ſiue carpantur? Vereor, ne annotatio ſit lectoris alicuius, qui obſeruauit, vel ab auctore, vel a librario aliquo, omiſſam mentionem, quot operis carpatur milium. Vid. tamen ſ. 6. vbi ſimilis incertitudo.

13, 5 QVATVOR IVGIS) Idem eſt ac ſi dixiſſet *operis* vel *bubulcis*, cum ſingulis boum iugis ſinguli contribuantur bubulci. Itaque etiam in computatione *iuga quatuor* pro operis totidem procedunt. Ita ſtatim ſect. prox.

13, 6 SESAMI SEXTARII SEX) Et haec et vetus lectio vitiis ſcatet, ex quibus depurari ſic poteſt: *Seſami ſextarii ſex tribus iugis a proſciſſione coluntur, occantur operis tribus, ſarriuntur quatuor, et ſarriuntur iterum duabus, runcantur vna, velluntur duabus.* Nam primum quod ſpectat ad occationem, optime in vetuſtis libris legitur *tribus* non *quatuor*; occatio enim aut eundem, aut minorem, quam pro aratione operarum numerum exigit, quod et hoc ipſo capite Columella confirmat: *tritici modii quatuor vel quinque bubulcorum operas occupant quatuor, occatoris vnam - - Ordei modii quinque bubulci operas tres exigunt, occatoriam vnam - - Fabae modii quatuor vel ſex in veruacto duas operas bubulcorum detinent, at in reſtibili vna occantur ſeſquiopera - - Milii ſextarii quatuor, totidemque panici bubulcorum operas occupant quatuor, occantur operis tribus.* Runcatio quoque ad colendum ſeſamum neceſſaria Ienſoniani et Bruſchiani libri auctoritate a nobis adiecta eſt; ſiquidem ſeſamum, linum, cicer terna vice ſarrienda non ſunt, ne ſemen ad maturitatem accedens ſarculis diſcutiatur, ſed runcantur. Reſtituimus denique ex iisdem libris *velluntur*, quod in *metuntur* a poſterioribus fuerat deprauatum. Seſamum enim non demetitur, ſed manu vellitur et hac de cauſa inter legumina ab eodem Col. c. 7 collocatum, quae ita dicuntur, quod manu legantur. PONTED.

13, 6 SED INCERTVM EST) Vide, quae diximus ad ſ. 4.

iugerum ſubigi duobus iugis boum [o], totidemque bubulcis, et ſex mediaſtinis: ſi tamen vacet arboribus. at ſi [p] ſit arbuſtum, eundem modum Saſerna † tribus hominibus adiectis aſſeuerat [q] probe ſatis excoli [r]. quae nos ratio docet, ſufficere poſſe iugum boum [s] tritici centum viginti quinque modiis [t], totidemque leguminum, vt ſit in aſſem autumnalis ſatio modiorum ducentorum quinquaginta: et poſt hanc [u]
8 nihilo minus conſerat trimeſtrium modios [x] quinque et ſeptuaginta. Hoc deinde ſic probatur. Semina, quae quarto ſulco ſeruntur in iugeribus viginti quinque, deſiderant bubulcorum operas [y] CXV [z]. Nam proſcinditur is agri modus, quamuis duriſſimi, quinquaginta operis, iteratur quinque et viginti, tertiatur et conſeritur XL.
9 Caetera [a] legumina occupant operas LX [b], id eſt menſes duos. Pluuiales quoque et feriarum [c] computantur, quibus [d] non aratur, dies quinque et XL. item peracta ſementi, quibus requieſcunt, dies XXX. Sic in aſſe fiunt octo menſes, et dies X. Superſunt tamen de anno tres reliqui menſes, et dies V et XX, quos abſumamus aut in ſatione trimeſtrium, aut in vecturis foeni, et pabulorum, et ſtercorum [e], aliorumque vtenſilium.

XIV. SED ex iis, quae retuli, ſeminibus [a], idem Saſerna [b] putat [c] aliis ſtercorari et iuuari agros [d], aliis [e] rurſus peruri, et emaciari. ſtercorari lupino, faba, vicia [f], eruo, lente, cicercula, piſo. De lupino nihil dubito, atque etiam de pabulari vicia, ſi tamen eam viridem deſectam † confeſtim aratrum ſubſequatur, et quod falx reliquerit, priuſquam [g] inareſcat, vomis reſcindat, atque obruat: id enim cedit
2 pro ſtercore. nam [h] ſi radices eius deſecto pabulo relictae inaruerint, ſuccum omnem ſolo auferent, vimque terrae abſument [i], quod etiam in faba, caeteriſque leguminibus, quibus terra gliſcere videtur, veriſimile [k] eſt accidere: vt niſi protinus ſublata meſſe eorum proſcindatur [l], nihil iis ſegetibus, quae deinceps in eo lo-

co

o) *bonum R.* p) *vbi I. B. R.* †) *Sacerna Gr.* q) *adſueuerat P.* r) *excolli R.* s) *bouom triti centum P.* t) *modis I. B. R.* u) *hac P. haec I. B. R.* x) *modii I. B. R.* y) *operis B. R.* z) *CX et quinque P. CV. B. R.* a) *caetera* deeſt *P.* b) LXI. *I. menſes I. B. R.* c) *feriales L.* d) *quibus non aratur* defic. *P. Goeſ.* e) *ſtercoris I. B. R.* [C. XIV.] a) *ſementibus I. B. R.* b) *Sacerna Gr.* c) *putet P.* d) *agris I.* e) *alii H. A.* f) *vitia, eruilia I. B. R.* †) *defectam Gr.* g) *prius, quam I. I. H. A. Gr. G.* h) *niſi rad. I. B. R.* i) *adſument P.* k) *vel ſimile P.* l) *proſinditur I. B. R.*

13, 7 VT SIT IN ASSEM) Vid. leg. *in aſſe.* VRSIN.

13, 8 SEMINA QVAE QVARTO SVLCO) Vno ſulco ſeri dicitur, quod poſt primam arationem ſeritur: quarto, quod poſt quartam. Sed quod mireris, Columella in his ſeminibus, quae quarto ſulco ſeri dicuntur, tres tantum arationes numerat, eamque ſimul complectitur, qua ſemen iactum inaratur, et obruitur. Notandum tamen hic eum prius dixiſſe tertiari, quam conſeri. At in iis, quae tertio ſulco ſerebantur, poſt ſatum ſemen tertiatio ſequebatur. In iis vero, quae quarto ſulco ſerebant, tertiatio, vel tertia aratio, praecedebat ſationem. Tum quarto loco conſitio ſimul cum quarta aratione. Sic igitur intelligendum, quod hic ait, agrum illum, qui quarto ſulco ſeritur, quadraginta operis tertiari et conſeri. Viginti operis tertiabatur, viginti conſerebatur ſimul, et quarto arabatur. Haec Salmaſius ad Solin. c. 37 p. 511. SCHOETTG.

14, 1 SASERNA PVTAT) Qui ſua hauſit ex Catone c. 37. IDEM.

14, 1 ERVO) Codex S. Germani, teſte Burmanno ad Petron. c. 57 habet *eruilia*, quae vox etiam extat apud Varronem 1, 32, 2 quamque Petronio reſtituit Heinſius. Confer, quae ibi viri modo laudati notarunt. IDEM. Faciunt pro viris doctis etiam, quod monuimus primae editiones: et ita etiam Politianum in Mediceis inueniſſe, ſilentio eius intelligitur.

14, 1 DE LVPINO) Eadem Plinius 17, 9. SCHOETTG.

14, 2 VT NISI PROTINVS SVBLATA MESSE EORVM, PROSCINDANTVR, NIHIL EX IIS SEGETIBVS etc. Ita videtur hic locus legendus interpungenduſque. VRSIN. Nihil opus eſt τῷ *ex*. Segetes ſunt fruges, quae poſt lupinum feruntur, creſcunt, percipiuntur. Ita etiam *proſcindatur* ad *terram* commode refertur.

14, 3 VI-

co ſeminari debent, profuturum ſit. Ac de iis quoque leguminibus, quae vellun- 3
tur [m], Tremellius [n] obeſſe maxime ait ſolo virus [o] ciceris, et lini: alterum quia ſit
ſalſae [p], alterum quia [q] ſit feruidae naturae: quod etiam Virgilius ſignificat dicendo,
Vrit enim lini campum ſeges, vrit auena, Vrunt lethaeo [r] *perfuſa papauera ſomno.* Ne-
que enim dubium, quin et iis ſeminibus infeſtetur ager, ſicut etiam [s] milio, et pa-
nico. Sed omni ſolo, quod praedictorum leguminum ſegetibus fatiſcit, vna prae-
ſens medicina eſt, vt ſtercore adiuues, et abſumtas [t] vires hoc velut pabulo refo-
veas [u]. Nec tantum propter ſemina, quae ſulcis aratri committuntur, verum etiam 4
propter arbores, ac [x] virgulta, quae maiorem in modum laetantur eiuſmodi alimen-
to. Quare ſi eſt, vt videtur, agricolis vtiliſſimum, diligentius de eo dicendum exi-
ſtimo, cum priſcis auctoribus [y], quamuis non omiſſa res, leui tamen admodum
cura [z] ſit prodita.

XV. TRIA igitur ſtercoris genera ſunt praecipua [a], quod ex auibus, quod ex
hominibus, quod ex pecudibus conſit. Auium primum habetur, quod ex colum-
bariis egeritur. deinde quod gallinae caeterique volucres edunt: exceptis tamen
paluſtribus, aut [b] nantibus, vt anatis et anſeris: nam id noxium quoque [c] eſt. ma-
xime tamen columbinum probamus, quod modice ſparſum terram fermentare com-
perimus. Secundum deinde, quod homines faciunt, ſi et aliis villae purgamentis 2
immiſceatur, quoniam per [d] ſe naturae eſt feruentioris, et idcirco [e] terram perurit.
Aptior eſt tamen ſurculis hominis vrina, quam ſex menſibus paſſus [f] fueris vetera-
ſcere [g], ſi vitibus aut pomorum arboribus adhibeas, nullo alio magis fructus exu-
berat: nec ſolum ea res maiorem facit [h] prouentum, ſed etiam ſaporem et odorem
vini [i] pomorumque reddit meliorem. Poteſt et vetus [k] amurca, quae ſalem non 3
habet, permiſta huic [l] commode, frugiferas arbores, et praecipue oleas rigare. nam
per ſe quoque adhibita multum iuuat. Sed vſus vtriuſque maxime per hiemem eſt,
et adhuc vere, ante aeſtiuos [m] vapores, dum etiam vites et arbores oblaqueatae [n]
ſunt.

m) *belluntur P.* n) *Tremelius P. I. B. R.* o) *virtus P.* p) *denſae Goeſ.* q) *quia ſit feruidae naturae, quod etiam Virgilius ſignificat dicendo; Vrit enim lini campum ſeges, vrit auenae* deerat in vet. ſed vacabat ſpacium *P.* r) *laetheo I. B. R. I. I. A. G. letheo H. Gr.* s) *et I. B. R.* t) *adſumptas P.* u) *rebeas P.* x) *et I. B. R.* y) *authoribus H. A. autoribus Gr. G.* z) *cum P.* [C. XV.] a) *praecipue L. I. B. R.* b) *aut nantibus* om. *L.* c) *quod I. B. R.* d) *per ſe* abeſt *P.* e) *iccirco I. B. R. I. I. H. A.* f) *paſſum veteraſcere I. B. R.* g) *votereſcere P.* h) *faciet I. B. R.* i) *vitis P.* k) *veter amurga P.* l) *hinc Gr.* m) *aeſtiuus temperes P.* n) *ablaqueatae* rel.

14, 3 VIRVS) Eſt naturalis quaedam et inſita virtus ſ. potentia. Confer, quae infra notamus ad Palladium 2, 15, 14. SCHOETTG.

14, 3 VIRGILIVS) Georg. 1, 77. Adde Plinium l. c.

15, 1 TRIA IGITVR STERCORIS GENERA) De ſtercore agunt Varro 1, 38. Quintilii Geop. 2, 21. Plinius 17, 9. Theophr. hiſt. plant. 2, 8 qui ſi quando a Columella noſtro diſſentit, notandum, illum loqui de ſtercore arboribus proficuo, noſtrum de agris. SCHOETTGEN. Add. Cat. 29, et Pall. 1, 33.

15, 1 PRIMVM) Optimum. Varro *praeſtare columbinum* dicit; Quintilii: *πολὺ δὲ καλλίων ἡ τῶν περιστερῶν πολὺ τὸ θερμὸν ἔχουσα.* SCHOETTG.

15, 1 FERMENTARE) Haec optime explicant Quintilii: *ὠφέλιμος γὰρ γίνεται τῇ ἀδυνατούσῃ χώρᾳ, τρέφουσά τε αὐτὴν, καὶ δυνατωτέραν ποιοῦσα εἰς τὴν τῶν καρπῶν ἔκφυσιν καὶ τροφήν.* IDEM.

15, 2 HOMINES) Ipſa caeſorum cadauera, ſi computruerint, mirum in modum laetum pinguemque agrum reddere, Plutarchus docet in Mario p. 417. F. BVCHNERVS.

15, 3 OBLAQVEATAE) *Oblaqueare* contrarium eſt τοῦ *ablaqueare*, quod eſt terram refodere, et radices arborum nudare. *Oblaqueare* ergo eſt radices arborum obtegere terra et fimo. SCHOETTG. Cum editi omnes legant *ablaqueatae*, et ſilentium Politiani doceat, Mediceos non diſſentire: tantum non pro ſphalmate operarum habui Commelinianum

4 ſunt. Tertium locum obtinet [o] pecudum ſtercus, atque in eo quoque diſcrimen
eſt: nam optimum exiſtimatur, quod aſinus facit, quoniam id animal lentiſſime
mandit [p], ideoque facilius concoquit, et bene confectum, atque idoneum protinus
aruo fimum reddit. Poſt haec [q] quae diximus, ouillum, et ab hoc caprinum eſt,
mox caeterorum [r] iumentorum, armentorumque. Deterrimum ex omnibus ſuillum
5 habetur. Quin etiam ſatis profuit [s] cineris vſus [t] et fauillae. Frutex vero lupini
ſuccifus optimi ſtercoris vim praebet. Nec ignoro quoddam eſſe ruris genus, in
quo neque pecora, neque auis haberi poſſint: attamen inertis eſt ruſtici eo quoque
6 loco defici ſtercore. Licet enim quamlibet frondem, licet e vepribus compitisque [u]
congeſta colligere; licet filicem [x] ſine iniuria vicini etiam cum officio decidere, et
permiſcere cum purgamentis cortis [y]; licet depreſſa foſſa [z], qualem ſtercori repo-
nendo primo volumine fieri praecipimus [a], cinerem coenumque cloacarum, et cul-
mos, caeteraque quae euerruntur, in vnum congerere [b]. ſed eodem medio loco
robuſtam materiam [c] defigere conuenit. namque ea res ſerpentum [d] noxam latere [e]
7 in ſtercore prohibet. Haec vbi viduus pecudibus ager. Nam vbi greges quadru-
pedum verſantur, quaedam quotidie [f], vt culina †, et caſeale [g], quaedam pluuiis [h]
diebus, vt bubilia [i] et ouilia debent emundari. At [k] ſi tantum frumentarius ager
eſt [l]: nihil refert genera ſtercoris ſeparari [m]: ſin autem ſurculo, et ſegetibus, atque
etiam

o) *optinet I. B. R.* p) *mandat P. mandit. Id ideoque I. B. R.* q) *haec, quae diximus, ouillum, et ab hoc caprinum eſt P.* r) *caeterorum dum in iumentorum P.* s) *prodiatur P.* t) *vſus* deficit *I. B. R.* u) *compitibusque L. Ienſ. ceſpitibusque B. R. et e viis Goeſ.* x) *felicem P.* y) *cohortis I. B. R.* z) *foſſa* deeſt *P.* a) *praecepimus I. B. R. I. I. H. A. G.* b) *congere P. congregare L.* c) *materiem I. B. R. I. I. H. A.* d) *ſerpentem noxiam I. B. R. ſerpentium noxiam Goeſ.* e) *latere* abeſt *P.* f) *cuottidie P.* †) *at culmina* Anonymus in marg. Reg. g) *caeſale I. B. R. caerile Goeſ. caprile L.* h) *pluuiis ſalentibus bubilia et obilia debet emundari P.* i) *bubulia I. B. R.* k) *Ac I. B. R.* l) *ſit I. B. R.* m) *ſeparari L.*

linianum *oblaqueare*, hic pariter et Cat. 29; tanto magis, cum illud nemini praeterea vſurpatum, in ruſtica quidem ſignificatione, inuenire potuerim. Sed etiam in antiquiſſima Iſidori Hiſpalenſis editione 17, 5 *oblaqueare eſt circa codicem terram aperire etc.* quae ipſa *ablaqueationis* definitio eſt, et habet aliquoties oblaqueationem Mſ. Lipſ. quod notamus in Indice. Denique ſi etymon ſequamur, *oblaqueatio* forte commodius ipſa *ablaqueatione* dicitur. Eo minus igitur volui memoriam quaſi eius verbi delere, ſi quis forte nouas illius tuendi rationes, aut nos ipſi adeo, inueniamus. Certe, ſi apud Columellam locum habere poſſit ſignificatio, quam dedit Cl. Schoettgenius; apud Catonem tamen nequit, vbi ſimpliciter pro *ablaqueare* poſitum apparet.

15, 4 SVILLVM) De hoc Plinius: *Proxime ſpurcitias ſuum laudant*, (reliqui) *Columella ſolus damnat.* Damnant tamen etiam Quintilii: Καλλίων δὲ τέτων ἐσα ἡ ὑεία, ἀνεπιτήδειός ἐςι τοῖς σπορίμοις, διὰ τὴν πολλὴν αὐτῆς θερμότηλα. SCHOETTG. Add. Pall. 1, 33, 1 qui *porcinum* ait eſſe *peſſimum.*

15, 5 QVIN ETIAM SATIS PROFVIT CINERIS VSVS ET FAVILLAE) Ita videtur legendum. Nam in vulgatis codicibus deeſt vox *vſus*. VRSIN. Maximum cineris vſum eſſe apud Tranſpadanos, et fimo etiam anteponi, narrat Plinius 17, 9. SCHOETTG.

15, 6 E VEPRIBVS COMPITISQVE) E veſtigiis codicis St. Germani, quem contulit Nic. Heinſius: *licet e vepribus et e viis compitisque congeſta colligere*, Burmannus ad Petronium c. 134 legit: *licet e vepribus et triuiis compitisque etc.* Heinſius tamen malebat *e viis.* Goeſius loco *compitisque* habet *et e viis* vnde concludere poſſis notiorem vocem eſſe gloſſema τῦ *compitis.* IDEM.

15, 6 ROBVSTAM MATERIAM) Plinius: *palo e robore depacto. Robur* eſt ſpecies quercus: *materia* lignum. IDEM.

15, 7 CAESALE) Vocabulum id infrequens apud ſcriptores; ſignificatque locum, vbi purgamus ventrem. M. Varro decenter nominauit *ſellam familiarem* 2, 15. BEROALDVS. Doctiſſimi quique *ceſale* latrinam interpretantur: ſed *caſeale* legendum eſt, et ſignificat locum, vbi conficiuntur, et reponuntur caſei. TVRN. 4, 8. Mauult etiam Scaliger ad Varronem 1, 13 legere *caſeale*, hoc eſt tabernam caſeariam, vbi caſeos reponebant, et fumum bibere inſtituebant. Ego intelligo per *caſeale* locum, vbi lac adſeruabatur, et caſei conficiebantur. SCHOETTG.

15, 7 GE-

etiam pratis fundus eſt diſpoſitus, generatim quoque reponendum eſt, ſicut caprarum et auium. Reliqua deinde in praedictum locum concauum [n] congerenda [o], et aſſiduo [p] humore ſatianda [q] ſunt, vt herbarum ſemina culmis, caeteriſque rebus immiſta [r] putreſcant. Aeſtiuis deinde menſibus non [s] aliter, ac ſi repaſtines, totum 8
ſterquilinium [t] raſtris permiſceri oportet, quo facilius putreſcat, et ſit aruis idoneum. Parum autem diligentes exiſtimo eſſe agricolas, apud quos minores ſingulae pecudes tricenis [u] diebus minus quam ſingulas, itemque maiores denas [x] vehes ſtercoris efficiunt, totidemque ſinguli homines, qui non ſolum ea purgamenta, quae ipſi [y] corporibus edunt, ſed et quae colluuies [z] cortis et aedificii quotidie gignit, contrahere [a] et congerere poſſunt. Illud quoque praecipiendum habeo [b], 9
ſtercus omne quod tempeſtiue repoſitum [c] anno requieuerit, ſegetibus eſſe maxime vtile; nam et [d] vires adhuc ſolidas habet, et herbas non creat: quanto autem vetuſtius ſit [e], minus prodeſſe; quoniam minus valeat. itaque pratis quam recentiſſimum debere [f] iniici, quod plus herbarum progeneret: idque menſe Februario luna creſcente fieri oportere. nam ea quoque res aliquantum foeni fructum adiuuat. De caetero vſus ſtercoris qualis in quaque re debeat eſſe, tum dicemus, cum [g] ſingula perſequemur [h].

XVI. INTERIM qui frumentis arua praeparare volet, ſi autumno ſementem facturus eſt, menſe Septembri: ſi vere, qualibet [a] parte hiemis modicos aceruos luna decreſcente diſponat [b], ita vt plani loci iugerum duodecim [c], cliuoſi quatuor et viginti vehes ſtercoris teneant: et, vt paullo prius dixi, non antea diſſipet cumulos, quam erit ſaturus [d]. Si tamen aliqua cauſa [e] tempeſtiuam ſtercorationem 2
facere prohibuerit, ſecunda ratio [f] eſt, ante quam ſarrias [g] more ſeminantis ex auiariis puluerem ſtercoris per ſegetem ſpargere. Si et is non erit, caprinum manu iacere, atque ita terram ſarculis permiſcere. ea res laetas ſegetes reddit. Nec ignorare colonos oportet [h], ſicuti refrigeſcere agrum, qui non ſtercoretur [i], ita peruri, ſi nimium ſtercoretur: magiſque conducere agricolae, frequenter id potius, quam immodice facere. Nec dubium, quin aquoſus ager maiorem eius copiam, 3
ſiccus minorem deſideret. alter, quod [k] aſſiduis humoribus rigens hoc adhibito regelatur: alter, quod per ſe tepens ſiccitatibus [l], hoc aſſumto [m] largiore torretur; propter quod nec deeſſe ei talem materiam, nec ſupereſſe oportet. Si tamen nul- 4
lum genus ſtercoris ſuppetet, ei [n] multum proderit feciſſe [o], quod M. Columellam patruum meum doctiſſimum et [p] diligentiſſimum agricolam ſaepenumero vſurpaſſe memoria repeto, vt ſabuloſis locis cretam ingereret: cretoſis ac nimium denſis, ſabulum:

n) *concabom P.* o) *erigenda I. B. R. egerenda* Anonymus in marg. Reg. p) *ad ſilio ummore P.* q) *ſatienda G. St.* r) *immixta I. B. R.* s) *non aliter* omitt. *P.* t) *ſtercuilinium P.* u) *trigenis P.* x) *duas Goeſ. denare poſitum annum req; verit ſegetibus eſſe vertecori efficiunt P. ipſis corporibus accidunt L. f.* excidunt. y) *illi P.* z) *calliopes P. coluuies B. R.* a) *contrait P.* b) *veo P.* c) *repoſitum anno requieuerit, ſegetibus eſſe* om. *P.* ſcilicet paullo ante ſub *v* inculcata intempeſtiue. d) *et* omiſſ. *P.* e) *ſed P.* f) *deuehere iniciq. debere L.* g) *cum in P.* h) *proſequemur I. B. R.* [C. XVI.] a) *libet P.* b) *diſputat P.* c) *duo et vig. L.* †) *diſputet L.* d) *arcturus P.* e) *cauſa eum tempeſtiua a P.* f) *ſatio I. B. R.* g) *ſariat more minatis P.* h) *oportere P.* i) *ſtergoretur P.* k) *qui aruis humoribus P. quod a ſuis Goeſ.* l) *ſiccitatibus, ad hoc adſumpto largioribus tolleretur P.* m) *abſumpto I. B. R.* n) *et I. B. R.* o) *feciſſe* om. *L.* p) *et diligentiſſimum* abeſt *P.*

15, 7 GENERATIM QVODQVE REPONENDVM EST, SICVT CAPRARVM ET OVIVM) Ita legendum non *auium*. Nam ex verbo *quodque* librariorum incuria fecit *quoque*. Deinde legendum ſub finem capitis: *de caetero vſu ſtercoris etc.* VRSIN. Neutrum perſuadebit vir doctus attente locum conſiderantibus.

16, 4 SABVLOSIS LOCIS CRETAM INGERE-

bulum: atque ita non ſolum ſegetes laetas excitaret, verum etiam pulcherrimas vi-
5 neas efficeret. Nam idem negabat ſtercus vitibus ingerendum, quod ſaporem vini
corrumperet: melioremque [q] cenſebat eſſe materiam vindemiis exuberandis, conge-
ſticiam, vel de vepribus, vel denique aliam quamlibet arceſſitam [r] et aduectam hu-
mum. Iam vero, et [s] ego reor, ſi deficiatur omnibus rebus agricola, lupini certe
expeditiſſimum praeſidium non deeſſe: quod cum exili [t] loco circa Idus Septembris
ſparſerit et inarauerit [u], idque tempeſtiue vomere vel ligone ſucciderit, vim opti-
6 mae [x] ſtercorationis exhibebit [y]. Succidi autem lupinum ſabuloſis locis oportet,
cum ſecundum florem; rubricoſis, cum tertium egerit [z]. Illic dum tenerum eſt
conuertitur, vt celeriter ipſum putreſcat, permiſceaturque gracili ſolo: hic iam ro-
buſtius, quod [a] ſolidiores glaebas diutius ſuſtineat, et ſuſpendat, vt eae ſolibus
aeſtiuis vaporatae reſoluantur.

XVII. ATQVE haec arator exequi poterit, ſi non ſolum, quae retuli genera
pabulorum prouiderit, verum etiam copiam foeni, quo melius armenta tueatur,
ſine quibus terram commode moliri difficile eſt: et ideo neceſſarius ei cultus eſt
2 etiam prati, cui veteres Romani primas [a] in agricolatione tribuerunt. Nomen quo-
que indiderunt ab eo, quod protinus eſſet paratum, nec magnum laborem deſide-
raret. M. quidem Porcius et illa commemorauit, quod nec tempeſtatibus afflige-
retur, vt aliae partes ruris, minimique [b] ſumtus egens [c], per omnes annos prae-
beret reditum, neque eum ſimplicem, cum etiam in pabulo non minus redderet,
3 quam in [d] foeno. Eius igitur animaduertimus duo genera, quorum alterum eſt
ſiccaneum, alterum riguum. Laeto pinguique campo non deſideratur influens ri-
vus, meliusque habetur foenum, quod ſuapte natura ſucoſo [e] gignitur ſolo, quam
quod irrigatum [f] aquis elicitur, quae tamen ſunt neceſſariae [g], ſi macies terrae poſtu-
lat. nam et in denſa et reſoluta humo, quamuis exili, pratum fieri poteſt, cum facul-
4 tas irrigandi datur. Ac nec [h] campus concauae poſitionis eſſe, neque collis prae-
ruptae [i] debet: ille, ne [k] collectam diutius contineat aquam; hic, ne ſtatim praeci-
pitem [l] fundat. Poteſt tamen mediocriter accliuis, ſi aut pinguis eſt aut riguus
ager,

q) *meliorem I. B. R.* r) *accerſitam I. B. R.* s) *vt* al. praeter *I. B. R.* t) *exilii ſola circa P. Goeſ.* u) *inarauit P.* x) *optime I. I. H. A.* y) *exhibet L.* z) *egerit florem I. B. R.* a) *quo Goeſ.* [C. XVII.] a) *primas* omitt. *P. primas* et *tribuerunt* om. *L.* b) *minimeque P.* c) *erens P.* d) *in* deeſt *I. B. R.* e) *ſucco ſuo L. I. B. R.* f) *irrigatu I. B. R.* g) *neceſſarie B. R.* h) *ne I. B. R.* i) *praerupte debent P. praeruptae L. praerupti* al. k) *nec I. B. R.* l) *praecipiter L.*

GERERET) Probabile eſt, Plinium, qui etiam, (vt 2, 15, 4 obſeruatum eſt) alias temere contradixiſſe Columellae videtur, ad hunc locum reſpicere 17, 5 extr. *Terram terra emendari, (vt aliqui praecipiunt) ſuper tenuem pingui iniecta, aut gracili bibulaque ſuper humidam ac praepinguem, dementia operae eſt. Quid poteſt ſperare, qui talem colit.* Facit tamen cum illo Theophr. 3, 25 et ipſe adeo Plinius, cum proxime a loco, quem laudauimus, de margae generibus et vtilitate praecipit.

16, 5 NEGAB. STERCVS VITIBVS INGER.) Pall. Aug. 2.

16, 5 IAM VERO ET EGO REOR) Quidni reuocarem lectionem antiquam, quae cum *deeſſe*, quod ſequitur, cohaeret. Vidit Vrſinus, vitii aliquid ſubeſſe, itaque emendari voluit *deeſt.* De lupini vſu Pall. Aug. 2.

17, 2 PROTINVS ESSET PARATVM) Var. 1, 7, 10. Plin. 18, 5 ſ. 6.

17, 2 M. PORCIVS) Iſtam Catonis ſententiam paſſim celebrant veteres v. g. Cic. offic. 2, 25. Col. praef. libri 6, 5 et 6 Plin. 18, 5 ſ. 6. Vſum ipſum hoc praecepto ſuo Plutarchus refert, Cato p. 639. H. Steph. Qui igitur factum dicemus, vt in libro ſuo 1, 7 *quintum* demum locum prato aſſignauerit?

17, 4 NEQVE COLLIS, PRAERVPTAE DEBET) Ita ſine dubio legendum. Nam *praerupti* mendoſe legitur in exemplaribus vulgatis. VRSIN. Recepi hanc lectionem, tantis praeſidiis firmatam: neque tamen alteram damno. Poſſis enim iungere *campus collis praerupti.*

17, 5 AVT

ager, pratum fieri. At [m] planities [n] maxime talis probatur, quae exigue prona non 5
patitur diutius imbres, aut influentes riuos immorari? aut ſi quis eam ſuperuenit
humor, lente prorepit [o]. Itaque ſi palus in aliqua parte ſubſidens reſtagnat, ſulcis
deriuanda eſt. Quippe [p] aquarum abundantia atque penuria graminibus aeque
eſt exitio.

XVIII. CVLTVS autem pratorum magis curae, quam laboris eſt. Primum,
ne ſtirpes aut ſpinas [a] validiorisque incrementi herbas ineſſe patiamur: atque alias
ante hiemem, et [b] per autumnum extirpemus, vt rubos, virgulta [c], iuncos: alias [d]
per ver euellamus, vt intuba [e], ac ſolſtitiales ſpinas: ac neque ſuem velimus impaſci,
quoniam [f] roſtro ſuffodiat [g] et ceſpites [h] excitet; neque pecora maiora, niſi cum ſic-
ciſſimum ſolum [i] eſt, quoniam [k] demergunt vngulas, et atterunt, ſcinduntque radices
herbarum. Tum deinde macriora [l] et pendula loca menſe Februario luna creſcente 2
fimo iuuanda ſunt. omnesque lapides, et ſiqua obiacent falcibus [m] obnoxia, colligi
debent, ac longius exportari, ſubmittique pro natura locorum, aut temporius [n], aut
ſerius. Sunt etiam quaedam prata ſitu vetuſtatis obducta [o], veteri vel craſſo muſco.
quibus mederi ſolent agricolae ſeminibus de tabulato ſuperiectis, vel ingeſto ſtercore.
quorum neutrum tantum prodeſt, quantum ſi cinerem ſaepius ingeras. ea res mu-
ſcum enecat. Attamen pigriora [p] ſunt iſta remedia, cum ſit efficaciſſimum de inte- 3
gro locum exarare. Sed hoc [q], ſi prata accepimus [r], facere debemus. ſin autem
noua fuerint inſtituenda, vel antiqua renouanda (nam multa ſunt, vt dixi, quae ne-
gligentia [s] exoleſcant, et fiant ſterilia) ea expedit interdum etiam [t] frumenti cauſſa
exarare [u], quia [x] talis ager poſt longam deſidiam laetas ſegetes affert. Igitur eum 4
locum, quem prato [y] deſtinauerimus, aeſtate proſciſſum, ſubactumque ſaepius [z] per
autumnum rapis, vel napis [a], vel etiam faba conſeremus; inſequente deinde anno,
frumento: tertio diligenter arabimus, omnesque validiores herbas, et rubos, et ar-
bores, quae interueniunt [b] radicitus extirpabimus, niſi, ſi fructus arbuſti id facere
nos

m) *Ad I. B. R.* n) *planicies I. I. H. A. Gr. G.* o) *proripit P.* p) *Qui et P.* [C. XVIII.] a) *cineras validiorisue P.* b) *alias I. B. R.* c) *virgultas* ex Cod. Langerm. Burm. ad Ouid. met. 4. p. 300, h. d) *alias ſigillamus P. alias vellamus, vt I. B. R. alios ſi vellamus vt L.* e) *intuba ſolſtitialis: ac ne quem ſuem P.* f) *cum I. B. R.* g) *ſuffodiat P. ſuo fodiat Goeſ.* h) *caeſpites Com.* i) *ſolum eſt* deficit *P.* k) *quia vdo demergunt vngulas P. quia vdo demerguntur vngulae Goeſ.* l) *aſpriora P. aſperiora L.* m) *falcibus non iam colligi P. falcibus noxia* Mſ. Heinſ. *falcibus aſperiora L. Goeſ.* n) *temperius L.* et Mſ. Heinſ. ad Ouid. met. 4, 198. o) *obducta: quibus mederi ſolent agricolae veteri vel craſſo muſco ſeminibus etc. I. B. R. deducta quibus* vt modo -- *ſeminibusque L.* p) *pigridiora iſta P.* q) *haec I. B. R.* r) *adeeſſimus P. accepimus L. cepimus I. B. coepius R. coepimus* rel. s) *neglegentia P.* t) *etiam in P.* u) *exharare A.* x) *ea quae P.* y) *pratum I. B. R.* z) *protinus per auctum P. ſoepius G.* a) *napo I. B. R.* b) *interueniunt radices* Mſ. vet. ap. Heinſ. ad Virg. Aen. 5, 449.

17, 5 AVT SI QVIS EAM) Quid ſi legamus, *At?* Oppoſita enim, *diutius immorari*, et *lentius prorepere.*

18, 2 FALCIBVS OBNOXIA) Si vera eſt haec lectio, firmari inde poteſt intellectus huius vocis, qui in Calepini editione, per Clariſſimum Facciolatum curata, obſcuris modo Ennii apud Gell. 7, 17 verbis nititur. Aperte enim *falcibus noxia* hic remoueri iubentur. Videndum etiam, annon Plinius 22, 24 ſ. 54 ita vſurpauerit, cum *melititen* vinum vocat *inflationibus obnoxium:* i. e. noxium propter inflationes quas creat. Sed ne quid diſſimuletur, in codice antiquiſſimo S. Germani vidit Heinſius *noxia*, quod teſtatur ad Ouid. met. 4, 198: et idem fuiſſe videtur in illo, vnde deprauate eſt in Mediceo *non iam.*

18, 3 ACCEPIMVS) Repoſuimus coniecturam Broukhuſii, quam confirmat Lipſienſis. nam antea legebatur *coepimus*, quod minus concinnum eſt. SCHOETTG. Suſpicor ipſam, quam exhibuimus, quorundam lectionem ex *accepimus* corruptam. Vltima vocalis vocis *prata* more veteri ſemel tantum poſita, vel pronunciata inter dictandum negligentius, efficere potuit facile, vt ex *prata accepimus* fieret *prata coepimus.*

 18, 4 FER-

nos prohibuerit. deinde viciam [c] permiſtam ſeminibus foeni ſeremus. tum [d] glaebas
ſarculis reſoluemus, et inducta crate coaequabimus [e], grumosque, quos ad verſuram
plerumque tractae faciunt crates, diſſipabimus [f] ita, vt necubi [g] ferramentum foeni-
5 ſecae [h] poſſit offendere. Sed eam viciam [i] non conuenit ante deſecare, quam per-
maturuerit, et aliqua ſemina ſubiacenti ſolo iecerit. Tum foeniſecam [k] meſſorem
oportet inducere [l] et deſectam herbam religare, et exportare: deinde locum rigare,
ſi fuerit facultas aquae: ſi tamen terra denſior eſt [m]. nam in reſoluta humo non ex-
pedit inducere maiorem vim riuorum, prius [n] quam conſpiſſatum, et herbis colliga-
tum ſit [o] ſolum: quoniam impetus aquarum proluit terram, nudatisque radicibus
6 gramina non patitur coaleſcere. propter quod nec pecora quidem oportet teneris
adhuc et ſubſidentibus pratis immittere, ſed [p] quoties [q] herba proſiluerit falcibus
deſecare. Nam pecudes, vt ante iam dixi, molli ſolo infigunt vngulas, atque inter-
ruptas non ſinunt herbarum [r] radices ſerpere, et condenſare. Altero tamen anno
minora pecora poſt foeniſicia [s] permittemus admitti, ſi modo ſiccitas, et conditio
7 loci patietur. Tertio deinde cum pratum ſolidius ac durius erit, poterit [t] etiam ma-
iores recipere pecudes. Sed in totum curandum eſt, vt ſecundum Fauonii exor-
tum, menſe Februario, circa Idus immiſtis [u] ſeminibus foeni, macriora loca, et vtique
celſiora, ſtercorentur. nam editior cliuus praebet etiam ſubiectis alimentum, cum
ſuperueniens imber, aut manu riuus [x] perductus, ſuccum [y] ſtercoris in inferiorem
partem ſecum trahit. atque ideo fere prudentes agricolae etiam in aratis [z] collem ma-
gis, quam vallem ſtercorant: quoniam, vt dixi, pluuiae ſemper omnem pinguiorem
materiam in ima deducunt [a].

XIX. FOENVM autem demetitur optime ante quam inareſcat [a]; nam et lar-
gius percipitur, et iucundiorem cibum pecudibus praebet. Eſt autem modus in
ſiccando, vt neque peraridum, neque rurſus viride colligatur [b]; alterum [c], quod
omnem [d] ſuccum ſi amiſit, ſtramenti vicem obtinet, alterum, quod [e], ſi nimium
retinuerit [f], in tabulato putreſcit; ac ſaepe cum [g] concaluit [h], ignem creat et incen-
dium. Non nunquam etiam [i] cum foenum cecidimus [k], imber oppreſſit: quod ſi
permaduit, inutile eſt vdum mouere; meliusque patiemur ſuperiorem partem ſole
2 ſiccari. tunc [l] demum conuertemus, et vtrumque ſiccatum coartabimus in ſtrigam [m],
atque ita manipulos vinciemus. nec omnino cunctabimur, quo minus ſub tectum
congeratur, vel ſi non competit [n], vt aut [o] in villam foenum portetur, aut [p] in ma-
nipulos

c) *vitiam I. B. R. A.* d) *cum P.* e) *coaequauimus P. crumosque L.* f) *aſſicamus P. deſpiciemus I. B. R. addeſpiciemus L.* g) *vt* deeſt *I. B. R.* h) *foeniſapes P. foeniſecis I. B. R. L.* i) *vitiam I. B. R. A. vicia G.* k) *foeniſecum I. B. R. foeniſeceas oportet P.* l) *inducere: ac deinde religare: rigari: deinde ſi fuerit etc. I. B. R. inducere ac recidere: rigari: deinde ſi fuerit P.* m) *eſt* omitt. *P.* n) *priusquam* iunctim *I. B. R.* o) *ſit* omiſſ. *P.* p) *et P.* q) *quotiens I. B. R.* r) *herbarum* abeſt *P.* s) *foeniſicea P.* t) *poterit* omitt. *P.* u) *immixtis I. B. R.* x) *riuos P.* y) *ſucum P.* z) *aratris R.* a) *deducant I. B. R.* [C. XIX.] a) *areſcat I. B. R.* b) *condatur L.* c) *alterum iterum P.* d) *omne I. B. R.* e) *quod* omitt. *I. B. R.* f) *retinuit I. B. R.* g) *cum* omiſſ. *Gr. G.* h) *caluit P.* i) *et I. B. R.* k) *caedimus I. B. R.* l) *interdum I. B. R. olum L.* m) *ſtrigam I. B. R. ſtriga P. L. ſtriam I. I. H. A. Gr. G. ſtruem* rel. n) *competet I. B. R.* o) *aut* om. *Goeſ.* p) *at in manip. colligatum certe Goeſ.*

18, 4 FERRAMENTVM FOENISECAE) Videtur legendum *foeniſecis.* et infra: *poſt faeniſicia*; ita enim eſt in antiqua aenea tabula, et in Calendario Farneſiano. VRSIN.

19, 2 ET VTRVMQVE SICCATVM) *Et vtrinque ſicca tum coartabimus in ſtrigam.* Ita videtur legendum et infra; *Sed iam foeniſicia ſequitur cura meſſis.* VRSIN. *Strigam* praetulimus (aequo iure poteramus etiam *ſtriga*) tum auctoritate ducti, tum quod videmus hunc mo-
rem

nipulos [q] colligatur, certe quicquid ad eum modum, quo [r] debet, ſiccatum erit, in metas exſtrui conueniet, eaſque ipſas in anguſtiſſimos vertices exacui. Sic enim 3
commodiſſime foenum defenditur a pluuiis, quae etiam ſi non ſint, non alienum tamen eſt praedictas metas facere; vt ſi quis humor herbis ineſt, exudet [s], atque excoquatur in aceruis. propter quod prudentes agricolae, quamuis iam [t] illatum [u] tecto, non ante componunt, quam per paucos dies temere [x] congeſtum, in ſe concoqui et deferueſcere patiantur. Sed et [y] iam foeniſicia [z] ſequitur cura meſſis, quam vt recte poſſimus [a] percipere, prius inſtrumenta praeparanda ſunt, quibus fruges coguntur.

XX. AREA quoque ſi terrena [a] erit, vt ſit ad trituram ſatis habilis, primum radatur, deinde confodiatur [b], permiſtisque [c] paleis cum [d] amurca, quae ſalem non accepit [e], extergatur [f]. nam ea res a populatione murium [g] formicarumque frumenta defendit. tum aequata pauiculis, vel molari lapide condenſetur, et [h] rurſus ſubiectis [i] paleis inculcetur, atque ita ſolibus ſiccanda relinquatur. Sunt tamen, 2
qui potius adiacentium fabalium partem [k] triturae deſtinant, areamque demeſſa faba et lecta [l] expoliunt: nam dum a pecudibus legumina proculcantur, herbae etiam vngulis atteruntur, atque ita glabreſcit [m], et fit idonea trituris [n] area.

XXI. SED cum matura fuerit ſeges, ante, quam torreatur vaporibus aeſtiui ſideris, qui ſunt vaſtiſſimi per ortum [a] Caniculae, celeriter demetatur. nam diſpendioſa eſt cunctatio. primum, quod auibus praedam, caeteriſque animalibus praebet: deinde quod grana, et ipſae ſpicae culmis arentibus et ariſtis celeriter decidunt. ſi vero [b] procellae ventorum, aut turbines [c] inceſſerint, maior pars ad ter- 2
ram defluit: propter quae recraſtinari [d] non debet, ſed aequaliter flauentibus iam ſatis, ante, quam ex toto [e] grana indureſcant, cum rubicundum colorem traxerunt, meſſis facienda eſt, vt potius in area [f], et in aceruo, quam in agro grandeſcant frumenta. conſtat enim ſi tempeſtiue deciſa ſint, poſtea capere incrementum. Sunt autem

q) *manipulum I. B. R.* r) *quem I. B. R.* s) *exſudet I. B. R. A.* t) *iam* abeſt *I. B. R.* u) *illatam* Sphalma *Vict. in altum L.* x) nobiſcum *L. P. B. R. I. I.* *tenere Ienſ. tenuere cong. vt* rel. y) *et* om. *I. B. R.* z) *feniſecas L.* a) *poſſumus I. B. R.* [C. XX.] a) *terna P.* b) *conficiatur P.* c) *que* defic. *I. B. R.* d) *et amurga P.* e) *accipit I. B. R.* f) *et rigetur P. Goeſ. extringetur I. B. R. extergeatur I. I. cxirrigetur L.* g) *murum I. B. R. I. I. H. A.* h) *torrens ſuperiectis P.* i) *ſuperiectis Goeſ. I. B. R.* k) *pratis obiacente fauonio partem L. I. B. R. adiacentem fauonio partem Goeſ.* l) *iniecta exolunt P.* m) *claueſcit P. clareſcit L.* n) *frumentis L. I. B. R. I. I.* [C. XXI.] a) *exortum P. Goeſ.* b) *vero* abeſt *P.* c) *turbinibus.* d) *craſtinari inceſſerunt P.* e) *eſtate L.* f) *area, et in borreo, quam in acervo et in agro etc. I. B. R.*

rem hodieque ſeruari a ruſticis, vt in *ſtrigas* diducant foenum. quae ratio etiam eſt manipulis faciendis aptiſſima.

20, 1 CVM AMVRCA — EXTERGATVR) *Aſpergatur* videtur legendum. VRSIN. Puto *το et* acceſſiſſe ex repetitione vltimae Syllabae in *accepit*, et retinendum *irrigetur*. SCHOETTG. Veteres editiones: *extringetur* pro *extergatur*. Lego *exteratur*, id eſt, quod Cato c. 91 ſignificauit dicens, *poſtea comminuito glebas bene*; et iterum cap. 129 *comminuito terram*. PONTED. Rem ipſam vidit, puto, Vrſinus. Quid ſi propius ad antiquam ſcripturam legamus, *permiſtiſque paleis, amurca, quae ſalem non acceperit, irrigetur*. In mentem veniebat *exurgeatur*. Sed de hoc mox ſequitur, *aequata pauiculis — condenſetur*.

21, 2 POTIVS IN AREA — GRANDESCANT FRVMENTA) Plin. 18, 30 ſ. 72 *Triticum — quo metitur celerius, eo ſpecioſius ac robuſtius*. In area grandeſcere frumenta puto, ſi poſt ſiccitatem et ariditatem, quae contraxit grana, ſuccedat aër paullo frigidior humidiorque, cuius ſe humor inſinuans turgidiuſcula illa reddat, et grandiuſcula.

3 autem metendi genera complura. multi falcibus vericulatis [g], atque iis vel roſtra-
tis [h], vel denticulatis, medium culmum ſecant: multi mergis [i], alii pectinibus ſpi-
cam ipſam legunt [k], idque [l] in rara ſegete facillimum [m], in denſa difficillimum [n] eſt.
Quod ſi falcibus ſeges cum parte culmi demeſſa [o] ſit, protinus in aceruum, vel in
4 nubilarium [p] congeritur, et ſubinde opportunis ſolibus [q] torrefacta proteritur. Sin
autem ſpicae tantummodo reciſae [r] ſunt, poſſunt in horreum conferri, et deinde
per hiemem, vel baculis excuti, vel exteri pecudibus. At [s] ſi competit, vt in area
teratur frumentum, nihil dubium eſt, quin equis melius, quam bubus ea res confi-
ciatur: et ſi pauca iuga ſunt, adiicere tribulam [t] et traham [u] poſſis; quae res vtra-
que culmos facillime [x] comminuit. Ipſae autem ſpicae melius fuſtibus tunduntur [y],
5 vanniſque expurgantur. At [z] vbi paleis immiſta ſunt frumenta, vento ſeparentur [a].
ad eam rem Fauonius habetur eximius, qui lenis [b] aequaliſque aeſtiuis menſibus
perflat:

g) *verlitulatis P. vericulatis I. B. R. verriculatis* rel. *verticulatis, vermiculatis, ſerriculatis, veruculatis* coniecturae an variae lectt. in foro Romano propoſitae. h) *noſtratibus L. I. B. R.* i) *mergita: pectinibus P.* k) *alegunt P.* l) *ideoque P.* m) *facillimum Gr. G.* n) *difficilimum Gr. G.* o) *dimiſſa P.* p) *nubilar L. I. B. R.* q) *ſolidibus P.* r) *reſciſae H.* s) *Ad P. Ac I. B. R.* t) *tribulare P.* u) *trahere P.* x) *facilime Gr. G.* y) *cuduntur P. Goeſ.* z) *Aut P.* a) *ſeperantur L.* b) *leuis I. B. R.*

21, 3 FALCIBVS VERRICVLATIS) *Verriculum* σαγήνην interpretantur gloſſae; et conuenit cum *euerriculo.* Sed quae ἀναλογία inter *rete* atque inter falcem? *Verriculatam* igitur falcem nemo, quod ſciam, interpretatus eſt, niſi quis interpretationem dicere velit, quae in Fabriano theſauro dixit aliquis ſatis abſurde, quae ne denuo cum multis aliis offendant acutiores, cum maxime opera a nobis datur. Inter lectiones, quas e foro Romano repetiit nouiſſima Calepini editio, ſpeciem aliquam haberet *ſerriculatis*, niſi mox *denticulatae*, vt genus earum, de quibus nunc diſputamus, proponerentur. Iam duplicis generis falces in vſu fuiſſe docet Plinius 18, 28 ſ. 67 n. 5 *maioris compendii alteras* h. e. commodiores ad magnam vim graminis aut culmorum vno ictu, vel tractu potius, reſecandam, alterum autem genus *Italicum breuius.* Vtrumque genus in vſu eſt, non apud Germanos tantum, credo, ſed forte apud omnes, qui hodie pingunt *Saturnum* vel *tempus:* cui falcem addunt, non breui manubrio, lunatam, ſed acinacis in morem, niſi quod antrorſus, acuta ſui parte inflexam, et haſta longiuſcula inſtructam. *Veru*, (nam et illud praemittendum videtur) non ſemper ferreum eſt. Sunt enim apud Ouidium Faſt. 2, 363 *Exta verubus transſuta ſalignis*; quemadmodum apud Virg. Georg. 2, 396 *Pinguiaque in verubus torrebimus exta colurnis. Veru* format ex ſe *veruculum*, quod legitur Plin. 33, 6 ſ. 35 pr. vbi alios legere *verriculum* in Fabriano Lexico neſcio vnde obſeruatur. Diminutum nomen ex *veru* res ipſa poſtulat, et ita intellexit Ge. Agricola, Harduino etiam laudatus de re metall. L. 10 p. 313. *Vericulum* fere malim, vt analogian habeat *geniculi*, *corniculi*, tum *articuli* et *vulticuli.* Inuaſerat etiam Vegetium 2, 15 intempeſtiuum *verriculum*, pro nomine miſſilis teli minoris, quod *verutum* poſterior aetas dixit *ferro triangulo vnciarum quinque*, *haſtili* (ligneo certe) *trium pedum ſemis.* Iubet nos Scriuerius legere *veruculum*: bene ſane quod a *veru.* Sed forte etiam hic ad ſonum et ad analogian praetuleris *vericulum.* Quin apud Plinium quoque 33, 11. vbi *ceſtron* explicatur per *viriculum*, *vericulum* videtur eſſe legendum. *Veruculum* placuiſſe quibusdam viris doctis, H. Stephanus indicat in theſ. Gr. L. v. κέστρον. Editio Elzeuir. habet *verunclum*, in qua *n* deleuit P. Francius in exemplo noſtro. E Plinio idem peccatum translatum eſt in Philoxeni gloſſas vel contra. Poſt haec ita cognita facile, ſpero, intelligemus, primo recte atque ordine ſecutos nos eſſe primarum editionum fidem; deinde *vericulatas falces* eſſe, vericulo illo vel haſtili munitas, quibus vulgo vtuntur apud nos non foeniſeces modo, ſed auenae etiam et breuioris cuiuscunque culmi meſſores, qui in frumentacea meſſe praeterea raſtellum quoddam ſiue pectinem adiunctum habent falci, cuius ope ita ſternunt ordinate culmos quaſi manu comprehenſos manipulos depoſuiſſent.

21, 4 VEL EXTERI PECVDIBVS) Manifeſtum erratum *pecudibus*, cum legendum ſit *pedibus.* Nam ſupra cap. 10. habetur, *promoueant pedibus et baculis.* VRSIN. Non opus eſt hac emendatione: nam et pecudes ſiue animantia ad trituram adhibita eſſe teſtantur ea, quae in Antiquitatibus triturae protulimus. SCHOETTG. Sufficit locus Plin. 18, 30 ſ. 72. *Meſſis alibi tribulis* (vehiculis dentatis vid. Scheff. de re vehic. 1, 7 p. 126 vbi de hoc ipſo loco) *in area, alibi equorum greſſibus exteritur, alibi perticis flagellatur.* Haec poſtrema ſola forte per Germaniam obtinet. Cognatae voces *flagellum*, noſtrum *flegel*, Gallorum *fleau.*

21, 5 FAVONIVS HABETVR EXIMIVS)

Miratur

perflat: quem tamen opperiri lenti eſt agricolae: quia [c] dum expectatur, ſaeua nos hiems [d] deprehendit. Itaque in area detrita frumenta ſic ſunt aggerenda [e], vt omni flatu poſſint excerni. At ſi compluribus diebus vndique ſilebit aura, vannis [f] expurgentur, ne poſt nimiam ventorum ſegnitiem vaſta tempeſtas irritum [g] faciat totius anni laborem. Pura [h] deinde frumenta, ſi in annos reconduntur, repurgari [i] 6
debent. nam quanto ſunt expolitiora, minus a curculionibus exeduntur. Sin protinus vſui deſtinantur, nihil attinet repoliri, ſatisque eſt in vmbra refrigerari, et ita granario inferri. Leguminum quoque non alia cura eſt, quam reliquorum frumentorum: nam ea quoque vel [k] ſtatim abſumuntur, vel reconduntur [l]. atque hoc ſupremum eſt aratoris emolumentum percipiendorum ſeminum, quae terrae [m] crediderat.

XXII. SED cum tam otii, quam negotii rationem reddere maioris noſtri cenſuerint; nos quoque monendos eſſe agricolas exiſtimamus, quae feriis facere, quaeque non facere debeant. Sunt enim, vt ait poeta, quae *feſtis* [a] *exercere diebus Fas, et iura ſinunt. riuos deducere nulla Relligio vetuit, ſegeti praetendere ſepem* [b], *Inſidias auibus moliri, incendere vepres, Balantumque* [c] *gregem fluuio merſare ſalubri.*
Quamquam Pontifices negent ſegetem feriis ſepiri [d] debere. Vetant quoque lanarum 2
cauſa lauari [e] oues, niſi propter medicinam. Virgilius quî [f] liceat feriis flumine abluere gregem praecepit [g], et idcirco [h] adiecit [i], *fluuio merſare ſalubri* [k]. ſunt enim vitia,
quorum cauſa pecus vtile ſit [l] lauare. Feriis autem ritus maiorum etiam illa permit- 3
tit, far [m] pinſere, faces incidere, candelas ſebare [n], vineam conductam colere [o]; piſcinas, lacus, foſſas veteres tergere, et purgare, prata ſicilire [p], ſtercora aequare, foenum in tabulata componere, fructus oliueti conductos cogere, mala, pira, ficos [q] pandere

c) *quia ſaepe P.* d) *hiemis P.* e) *aggeranda I. B. R. I. I. H. A. G. egeranda L.* f) *manibus P. manibus. id quod fieri in Hiſpania intelligo Goeſ.* g) *inritum iaciat P.* h) *Quae L.* i) *reperiri P. reteri L. I. B. R.* k) *vel ſtatim abſumuntur, vel* omiſſ. *P. I. B. R. nam eà quoque cuduntur L.* l) *vel conduntur P.* m) *per me crediderit P.* [C. XXII.] a) *feriis P.* b) *ſaepem I. B. R.* c) *Ballantumque I. B. R. I. I. A. G.* d) *ſariri P.* e) *lauare P.* f) *qui P. quod* rel. g) *praecipit P.* h) *iccirco I. B. R. I. I. H. A.* i) *adiicit I. B. R.* k) *ſalubri l. ſalutari I. B. R.* l) *eſt P.* m) *farao inſtare P.* n) *ſeuare I. B. R. ſeruare L.* o) *colorem P.* p) *ſiccare L.* q) *ficus I. B. R.*

Miratur hanc Columellae ſententiam Plin. 18, 30 ſ. 73, cum alioqui ſit ſicciſſimus. Zephyrum certe immittendum frumentis vult etiam Tarentinus Geop. 2, 27.

22, 1 TAM OTII) M. Tullius in oratione pro Plancio (c. 27) ſic ſcribit: *Etenim M. Catonis illud, quod in principio ſcribit originum ſuarum, ſemper magnificum et praeclarum putaui; Clarorum virorum, atque magnorum non minus otii, quam negotii rationem extare oportere.* E contrario dicere ſolebat Galba, *neminem rationem otii ſui reddere cogi.* BEROALDVS.

22, 1 POETA) Virg. Georg. 1, 268. Vid. not. ad Cat. 2, 4

22, 2 LANARVM CAVSA) Eadem habet Macrobius Saturn. 1, 16 et 3, 3 quem vide. SCHOETTG.

22, 2 NISI, PROPTER MEDICINAM VIRGILIVS, QVOD LICET FERIIS FLVMINE ABLVERE GREGEM, PRAECEPIT) Ita diſtinguendum. nam mala diſtinctio locum perturbauit. VRSIN. Apertior mihi videbatur ſermonis ratio, ſi cum Mediceo pro *quod* legamus *qui* h. e. qua conditione.

22, 3 FAR PINSERE) Vid. Cat. 2, vbi *pinſe far*, et M. Varro. VRSIN.

22, 3 FOSSAS VETERES TERGERE) Verrius Flaccus, (vt eſt apud Macrobium. 1, 15.) iuris pontificii ſcientiſſimus, propterea dicebat ferias viduis aptiores eſſe ad nubendum, quam virginibus, quandoquidem certis feriis, vt Latinis, Saturnalibus, non licebat ſponſo virginem ducere. IDEM. Hoc eſt *riuos deducere* apud Virgilium. Macrobius: *Quod autem ait* deducere, *nihil aliud eſt, quam detergere. Nam feſtis diebus riuos veteres ſordidatos detergere licet, nouos fodere non licet.* SCHOETTG.

22, 3 STERCORA AEQVARE) Videtur legendum

re [r], caſeum facere, arbores ſerendi cauſa, collo vel mulo clitellario afferre: ſed
iuncto [s] aduehere non permittitur, nec apportata [t] ſerere, neque terram aperire [u],
4 neque arborem collucare [x]: ſed ne ſementem quidem adminiſtrare, niſi prius catulo
feceris: nec foenum ſecare [y], aut vincire, aut vehere: ac [z] ne vindemiam quidem
cogi per religiones Pontificum feriis licet: nec oues [a] tondere, niſi prius [b] catulo
feceris. Defrutum quoque facere [c], et defrutare vinum licet. Vuas, itemque oli-
vas conditui [d] legere licet. Pellibus oues veſtiri non licet. In horto [e] quicquid ole-
rum cauſa facias, omne licet. Feriis publicis hominem mortuum ſepelire [f] non li-
5 cet. M. Porcius Cato mulis, equis, aſinis, nullas eſſe ferias dixit [g]. idemque [h]
boues permittit coniungere lignorum et frumentorum aduehendorum cauſa. Nos
apud Pontifices legimus, feriis [i] tantum denicalibus [k] mulos iungere non licere, cae-
teris licere. Hoc loco certum habeo quoſdam cum ſolennia feſtorum percenſuerim,
deſideraturos luſtrationum, caeterorumque ſacrificiorum, quae pro frugibus fiunt,
6 morem priſcis vſurpatum. nec ego abnuo docendi curam: ſed differo in eum librum,
quem componere in animo eſt, cum agricolationis totam diſciplinam praeſcripſero [l].
Finem interim praeſentis diſputationis faciam, dicturus exordio ſequente, quae de
vineis [m] arbuſtisque prodidere veteres auctores, quaeque ipſe mox comperi.

r) *ſpandere P. pendere I. B. R.* s) *iumento L.* t) *apportare nec ſerere P.* u) *aperiri B. R.* x) *collocare L.* y) *ſeccare P. ſiccare I. B. R.* z) *at I B. R.* a) vid. n. 4. b) *ſi I. B. R. et Mſ. Heinſ.* c) *facere* abeſt *I. B. R.* d) *conditu L. I. B. R.* e) *orto L. Com.* f) *ſepeliri P.* g) *dixit* deeſt *P.* h) *itidemque P.* i) *fereis P.* k) *denibalibus P. ſcenicalibus L.* l) *perſcripſero L.* m) *bineis P.*

gendum *aquare.* Varro 1, 13 *Itaque periti, qui poſſunt, vt eo aqua influat, eo nomine faciunt etc.* loquitur autem de fimo, qui in ſterquilinia infertur. et Col. item cap. 10 et ſupra. et *aſſiduo humore ſatianda ſunt.* VRSIN. *Aequare,* hoc loco idem eſt, quod ſupra dixerat, *ſtercus diſſipare,* Miſt breiten SCHOETTG.

22, 3 MVLO CLITELLARIO) Superſcripſit poſteriori voci in Cod. Lipſienſi aliquis vocabulum *barda.* Lucem inde accipit locus in charta Ildefonſi Comitis Toloſae 1144 ex Catello laudatus Freſnio hic et in *Cruſellus* quem obſcuriorem fatetur. Ita autem habet, *De Cruſellis quos extranei attulerint et vendiderint, praebeant domino quatuor denarios, et de bardu duos.* Oſtendit ex Cruſcanis Academicis *bardam* eſſe ornatum equi, qua inſtruatur ipſius tergum, collum, et pectus. Sed dubitat an ad hunc locum illa ſignificatio pertineat. Mihi videbatur, collata hac ipſa gloſſa, *barda* vocari poſſe onus aſini vel equi, *cruſellum* autem vecturae genus amplioris. Conuenit cum Anglorum *bear,* et noſtro *bar,* quod portandi ſignificationem habet. Add. Ind. in *barda.*

22, 3 IVNCTO) Lipſ. *iumento,* quod fere praetulerim. Alias *iuncto* eſt alligato ad vehiculum vel currum. Virgil. Eclog. 3, 91 *Atque idem iungat vulpes, et mulgeat hircos.* Vid. Scheferum de re vehic. 1, 12. p. 144. SCHOETTG. Add. Scheff. de re vehic. 2, 19 p. 258. et Plin. Epp. 2, 17, 2.

22, 4 NEC OVES TONDERE) Abeſſe haec in Codice S. Germani teſtatur Heinſ. ad Ouid. met. p. 436. ALMEL. Idem Heinſius ad Ouid. Her. 4, 111 confirmat lectionem primarum editionum *niſi ſi,* quam rationem familiarem noſtro oſtendit Lexicon noſtrum.

22, 4 ET DEFRVTARE VINVM) Cato 24 *Quicquid vini defrutabis, partem trigeſimam defruti addito etc.* Male autem in vulgatis codd. legitur *defrudabis.* VRSIN.

22, 4 OVES VESTIRE) Quae *tectae* vocantur. vid. Col. 7, 4.

22, 5 CATO) c. 2. et c. 138.

22, 5 FERIIS DENICALIB.) Vid. Cic. de Leg. 2, 22 Feſtus h. v. ALMEL.

22, 5 LVSTRATIONVM MOREM) Haec talia Catonem in librum ſuum retuliſſe conſtat v. g. c. 141. Columellae de hoc argumento nihil ad nos perueniſſe puto.

L. IVNII

L. IVNII MODERATI COLVMELLAE
DE RE RVSTICA
LIBER TERTIVS

LIBER TERTIVS) Hic in editionibus, quae praeceſſere Iuntinam 1515, ipſisque Mediceis Codd. et Lipſ. quartus eſt, tertii locum occupante, qui *de arboribus* nunc inſcriptus, poſt XII Columellae noſtri libros collocari ab eo, quo dixi, tempore coepit. Recte quidem et ordine factum, in prooemio illius libri docebitur. Caeterum hic ipſe, quem nunc adgredimur, liber, *ſurcularis prior* Florentiae vocatur: non male. GESNER.

Quoniam in hoc volumine et duobus proximis Vitium cultus peculiaribus vocibus, quae ab iis, qui in re ruſtica minus verſati ſunt, non ita facile intelligi poſſunt, praecipitur, operae precium futurum exiſtimo, nonnullas figuras adiicere, quibus huiuſmodi res ſub oculos poſitae explicantur. Haſce vero in duas aereas tabulas digeſſi, quarum prima ſic explanatur.

TABVLAE PRIMAE EXPLICATIO.

FIGVRA 1. Vitis florem, cum primum euoluitur, exhibet, in qua per literam *a petiolus* indicatur;

per *b b b b b* quinque calicis *d* partes inſtar radiorum ſtellae diſpoſitae, quae circumquaque infimae receptaculi parti *e* vniuntur,

ſtamina *c*, fructumque inter ſtamina collocatum continentes. Haec porro clarius exponuntur in

FIG. 2. per easdem literas indicatis partibus, nempe per *a* petiolo; per *b b b b* calycis partibus ab receptaculo *e* dum ſtamina *c c c c* expanduntur, diuulſis, quarum vna pars adhuc receptaculo in *e* adhaeret.

Hiſce figuris ſatis plane, vt arbitror, ſub oculos ponitur Vitis florem non eſſe petaloden, vt nonnulli crediderunt, ſed apetalum; quod enim dicitur petalum ſiue petala [nam pluribus petalis componi huiusmodi florem aſſerit Tournefortius] calyx eſt in quinque partes diuiſus, quibus receptaculo affigitur, ad centrum tamen integer: quod in aliis floribus non contingit. Expanſis ſtaminibus apicibusque, diuellitur ab iisdem de receptaculo calyx, et ad terram decidit, quod non fieret, ſi petalum eſſet calyx.

FIG. 3. Vitis flos iam expanſus decuſſo calyce indicatur: *a* petiolus,

b b b b b quinque apices totidem ſtaminibus impoſiti,

quae receptaculo *d* adhaerent;

c embryo inter ſtamina apicesque collocatus.

FIG. 4. 4. Embryo ſine ſtaminibus apicibusque: *a* petiolus; *b* embryo *c* tuba; *e* receptaculum.

FIG. 5. Embryo adauctus et maturus: *a* petiolus; *b* receptaculum; *c* fructus qui *acinus* dicitur.

FIG. 6. Fructus per centrum diuiſus, in qua *a a* acini corpus; *e e* ſemina.

FIG. 7. Semina quae *γίγαρτα* appellantur a Graecis, *vinacea* a Latinis, *vinacciuoli* vernacula lingua.

FIG. 8. *Racemus*, i. e. acinorum *a a a a a* congeries.

Haec porro de Vitis flore fructuque, quo plenius Vitis natura cognoſci poſſet, praemittere inter neceſſaria eſſe iudicaui, quae licet a veteribus neglecta, recentiores tamen diligenti admodum cura perſecuti ſunt.

FIG. 9. *Pampinus* eius partes oſtenduntur.

Pampinus autem Vitis ſarmentum tenellum dicitur (vnde pampinatio i. e. inutilium pampinorum detractio) quod dum induruit, *materia et palmes* vocatur. Nonnunquam tamen pampinus etiam Vitis folium appellatur. Iſid. l. 17. c. 5. *Pampinus eſt folium cuius ſubſidio vitis a frigore vel ardore defenditur, atque aduerſus omnem iniuriam munitur. Qui ideo alicubi interciſus eſt, vt ſolem ad maturitatem fructus admittat, et* [quid ſi *ne?* G.] *vmbram faciat. Et dictus pampinus quod de palmite pendeat.* M. Tullius libr. de ſeneſt. *a qua vua oriens ſeſe oſtendit, quae et ſucco terrae et calore ſolis augeſcens primo eſt peracerba guſtui, dein maturata dulceſcit, veſtitaque pampinis, nec modico tepore caret, et nimios ſolis defendit ardores.* Colum. l. 3, c. 2. *crebram quoque materiam* (vitis *lanata*

aminea dicta) *fundit, atque ideo propter pampini denſitatem ſaepe parum recte defloreſcit.* It. *ſingularis habetur aminea maiori germine non diſſimilis, primum ſpecie pampini, et trunci.* Virgil. *Georg.* 1, 449.

Heu male tum mites defendet pampinus vuas.

A a itaque pampinus truncus in *a*.

B b b b b folium idemque frons;

C c C c nepotes. Nepos pampinus eſt de foliorum alis egrediens, ita dictus, quoniam tertius eſt a flagello; nam flagellum gignit pampinum, pampinus vero nepotem. De hoc Colum. l. 3. c. 6, 2 ita loquitur: *Si etiam* (vitis) *nepotum*

fructu grauida eſt. It. l. 4, c. 6, 4 *et omnes eius intra id ſpatium nepotes enatos ſaepius decerpemus;*

d d d d capreolus itemque *clauicula*; *Is*, vt ait Varro l. 1, c. 31. *eſt colliculus viteus intortus, vt cincinnus. Is enim vites vt teneat ſerpit ad locum capiundum ex quo a capiendo capreolus dictus.* M. Tullius l. de Seneſt. *Vitis quidem quae natura caduca eſt, et niſi fulta ſit, fertur ad terram, eadem vt ſe erigat clauiculis ſuis quaſi manibus quicquid eſt nacta complectitur.* Colum. l. 4, c. 6, 2 *Dum clauiculis ſuis quaſi quibusdam manibus adminicula comprehendant.* Pallad. l. 3, tit. 13. *Putandi autem ratio talis eſt, vt et vetera ſarmenta, quibus primi anni fructus pependit, omnia recidantur*, et *noua circumciſis capreolis et ramulis inutilibus* (nempe nepotibus) *dimittantur.* Iſid. l. 3, c. 3. *Caprioli dicti, quod capiant arbores; ſunt enim cincinni ſiue vncinoli: quibus ſe innectere vites et ſuſpendere ſolent arboribus, quo adminiculo freti palmites, ventos ac turbines continere queant, et ſine lapſu pediculorum fructus ſuos ſuſtineant.*

E folium truncum:

F capreolus pariter amputatus.

FIG. 10. Vitis tenella vt adminiculis pedatur putaturque.

a a a a a pedamenta duo pro quibus in nonnullis regionibus vtuntur arundinibus; *b b* vimina, quibus vitis ad pedamenta firmatur;

c c hornotinae materiae pars duabus vel tribus gemmis inſtructa veteri ſarmento *d d* adhaerens;

e gemma ſ. *oculus.* De gemma haec ap. M. Tullium libro de *ſeneſt.* leguntur: *Itaque ineunte vere in iis quae relicta ſunt, exiſtit tanquam ad articulos ſarmentorum ea, quae gemma dicitur, a qua oriens vua ſeſe oſtendit.*

Quidquid vero inter *c* ſuperius et *e* gemmam intercedit, ipſa gemma iam in pampinum abeunte, vocatur *vnguis. Vngues*, inquit Colum. l. 4 c. 24, 8 *cuſtodum annotinos reſecato.* Id repetit Pallad. l. 3 tit. 12. *Vngues etiam cuſtodum ſiccos et annotinos recide.*

FIG. 11. Vitis nouella vt germinat et pampinatur:

a a a a pedamenta duo;

b b vimina;

c c vetus ſarmentum ſiue vitis caudex;

d e hornotina materia relicta in putatione, et amputata in *e*;

e vnguis;

f f f f f folia;

g g g pampinus, qui flagellum euadit;

o o o nepotes;

i i i capreoli.

FIG. 12. Vineam iugatam exhibet, eandemque canteriatam, a canterio dictam. *Canterium C C* transuerſa eſt pertica aut arundo ad pedamenta firmata, quo non tantum in vitibus vtuntur agricolae, verum etiam in aliis ſtirpibus pedandis alligandisque, vt de *cepis* praecepit Colum. l. 11 c. 3, 58 *Deinde cum fecerint caulem, humilioribus quaſi canteriolis interpoſitis rigorem ſtylorum conſeruato; nam niſi arundines tranſverſas in modum iugatae vineae crebras diſpoſueris, thalli ceparum ventis proſternentur:*

A A A etc. etc. Vites tres;

B B etc. pedamenta, quae ſi angulata ſint, i. e. ſi fiant ex taleis cuneo ſciſſis, dicuntur *ridicae*; ſi vero teretia, *pali.* De huiusmodi pedamentis ita Varro l. 1 c. 8. *Pedamentum item fere quatuor generum, vnum robuſtum quod optimum ſolet afferri in vineam e quercu vel iunipero, et vocatur ridica: alterum palus e pertica, melior e dura, quod diuturnior.* Planius Colum. l. 4 c. 26, 1 *Sequitur adminiculandae iugandaeque vineae cura, cui ſtabiliendae melior eſt ridica palo, neque ea quaelibet: nam praecipua cuneis fiſſa olea, quercus et ſuber, ac ſiqua ſunt ſimilia robora.* Et cap. 33, 4 *Etenim taleae propius ſtirpem reciſae quadrifidas plerumque ac deinde ſecundae taleae eiusdem arboris bifidas ridicas ſubminiſtrant, quod genus fiſſilis adminiculi manet diutius quam teres palus.*

a a a iugum;

b b b flagella ſ. palmae aut palmites eademque *materia.*

c c c etc. *torus* h. e. ligatura ſ. vimen, quo Vitis ad pedamenta aut arbuſta iungitur, et alligatur, de quo Colum. l. 5 c. 6, 25 *Vitisque nouella tribus toris ad arborem religetur, vno, qui eſt in crure arboris a terra quatuor pedibus diſtans: altero, qui ſumma parte vitem capit: tertio, qui mediam vitem complectitur.* It. l. de *Arb.* c. 16, 4 *Diutiusque* (vitis) *perennat, quae firmis toris, et idoneis locis religata eſt; itaque omnibus annis conuenit ſubſequi putationem, ita, vt tori renouentur.*

d d d etc. pali, quibus materiae in compluuium demiſſae alligantur. *Compluuium* autem dicuntur palmae ab altiori iugo ad humiliores palos plures deſcendentes. Colum. l. 4. c. 26, 3 *directaeque palmae per iugorum compluuia decurrant, et veluti merſae cacuminibus in terram deſpiciant.*

FIG. 13. Differt a fig. 12; quoniam non ſimplicis compluuii, ſed gemini hinc et hinc decurrentibus palmitibus vineam exhibet:

b b b etc. palmites ab vna parte demiſſi atque palis *a a a* etc. annexi;

c c c etc. alii palmites ab altera et oppoſita parte ad palos *d d d* etc. in compluuium directi.

FIG. 14. Iugatae et compluuiatae vineae genus exponit, quod frigidis ac nebuloſis locis aptum habetur, quo non in compluuium decurrunt materiae, ſed ſurſum a iugo ad palos feruntur. Hoc genere, aere et ſole facilius admiſſis vuarum maturitati atque integritati conſulitur:

a a canterium de quo ad alterum canterium *b b* ſurgunt palmites *d d d* etc.

c c c pali ſiue perticae quibus altius canterium firmatur.

TABVLAE SECVNDAE EXPLICATIO.

FIG. 1. *Malleolum* ſub oculos ponit. Quid vero ſit *malleolus*, ipſius Columellae verbis referam:

ram: *Malleolus*, inquit l. 3, c. 6, 3 *nouellus eſt palmes, innatus prioris anni flagello, cognominatusque a ſimilitudine rei, quod in ea parte quae deciditur ex vetere ſarmento, prominens vtrinque malleoli ſpeciem praebet.* Quem locum ita excerpſit Iſidor. l. 17, c. 5. *Malleolus eſt nouellus palmes innatus prioris anni flagello, cognominatusque ob ſimilitudinem rei, quod in ea parte, qua deciditur ex veteri ſarmento, prominens vtrunque* (lego vtrinque) *mallei ſpeciem praebeat.*

A pars noui ſarmenti; *b b* veteris;

c pars ſarmenti ſumma a malleolo in *d* abſciſſa, quam vocant *ſagittam.* De qua Colum. l. 3, c. 10, 21 haec literis mandauit: *Nam ſi ſagittam, id eſt, ſuperiorem partem malleoli, vituperandam cenſebant, cum eſſet eadem pars ſurculi frugiferi.* It. c. 17, 2 *Caeterum omnem ſagittam repudiauerunt. Sagittam ruſtici vocant nouiſſimam partem ſurculi, ſiue quia longius receſſit a matre, et quaſi emicuit, atque proſiluit: ſiue quia cacumine attenuata, praedicti teli ſpeciem gerit.* Quem imitatus Iſid. l. 17, c. 5. haec non abſimilia de ſagitta memoriae mandauit: *Sagittam ruſtici vocant nouiſſimam partem ſurculi: ſiue quia longius receſſit a matre et quaſi proſiluit: ſeu quia acuminis* (an *cacuminis* vt Columella?) *tenuitate teli ſpeciem praefert.*

e e e e gemmae, internodia autem, quae inter gemmas ſpatia.

FIG. 2. Malleolus oſtenditur ſine vetere ſarmento reciſus, vt ab Iulio Attico, et Cornelio Celſo traditum eſt, quem ita deſcripſit Palladius l. 3. tit. 9. *Ad pangendum nouellus palmes debet eligi, duri in ſe nihil habens, et veteris ſarmenti, quia hoc putreſcente ſaepe corrumpitur.* De eodem loquitur Colum. l. 3, c. 17, 3.

FIGVR. 3. Vitem exhibet ſine adminiculis quo facilius ipſius partes indicari poſſint.

a a vitis truncus;

b c b e ſarmentum de duro citatum (*pampinarium* vocant, idemque *ſpadonem* ſi circa ſuperiorem Vitis partem naſcatur) quod deorſum curuatur in *e*, terraque ita obruitur, vt in *e b* emicet, id vocatur mergus, quem Colum. l. 4, c. 15, 2 ad hunc modum commemorat: *Mergi genus eſt, vbi ſupra terram iuxta ſuum adminiculum vitis curuatur, atque ex alto ſcrobe ſubmerſa perducitur ad vacantem palum.* Pallad. autem ita l. 3, tit. 16. *Mergum dicimus, quoties velut arcus ſupra terram relinquitur, alia parte vitis infoſſa.*

f cuſtos idemque *reſex praeſidiarius aut ſubſidiarius pollexue.* De quo Colum. l. 4, c. 21, 3 *In pollicem tondeatur* (coles) *quem quidam cuſtodem, alii reſecem, nonnulli praeſidiarium appellant, i. e. ſarmentum gemmarum duarum, vel trium, ex quo cum proceſſere fructiferae materiae, quidquid eſt ſupra vetuſti brachii amputatur, et ita ex nouello palmite vitis pullulaſcit.* It. Pallad. l. 3. tit. 12 *ita vt conſeruemus ſemper in inferiore parte cuſtodem.*

g g g g Vitis brachia eademque *duramina* vel *duramenta*, vt extat ap. Colum. l. 4, c. 21, 1 *Quaterniſque brachiis, quae duramenta quidam vocant, diuidatur in totidem partes.*

h focaneus palmes, qui vt idem Colum. l. 4, c. 24, 10 praecepit, *ſolet in biſurco medius prorepere, et idcirco eum praedicto vocabulo ruſtici appellant, quod inter duo brachia, qua ſe diuidit vitis, enatus velut fauces obſidet, atque vtriuſque duramenti alimenta praeripit.* De eodem Pallad. l. 3, tit. 12. *Focaneus etiam, qui inter duo brachia medius naſcitur, debet abradi:*

i i i etc. *flagella.*

Huius modi porro vitis ſi per ſingula duramenta adminiculis firmetur, ac palmites in gyros orbiculoſque flectantur, vineae, quam veteres *characatam* dixerunt, praeſtabit ſpeciem. Hanc ita deſcripſit Colum. l. 5, c. 4, 1 *Mox* (vineae) *quae defixis arundinibus circummunitae per ſtatumina calamorum materiis ligatis in orbiculos gyroſque flectuntur; eas nonnulli characatas vocant.* Et Pallad. l. 3. tit. 11. *alius genus eſt, in quo cannis pluribus circa diſpoſitis, ipſa vitis per cannas ſarmentis ligatis in orbiculos flectitur ſe ſequentes.*

FIG. 4. Cum quatuor praecipua vinearum genera ſint, *arbuſtiuae, iugatae, humi proiectae*, ac deinde quartae, quae a terra ſubrecta ſine pedamentis more arborum ipſa conſiſtit, haec nunc oſtenditur quam Colum. l. 5 c. 4, 1 hoc modo commemorauit: *Vinearum prouincialium plura genera eſſe comperi. Sed ex iis, quas ipſe cognoui maxime probantur, velut arbuſculae breui crure ſine adminiculo per ſe ſtantes.* Pallad. quoque l. 3, tit. 11. *Vineae in prouinciis multis generibus fiunt: ſed optimum genus eſt, vbi vitis velut arbuſcula ſtat breui crure fundata.*

a a truncus ſiue caudex;

b furunculus i. e. *gemma verrucae* ſimilis, quae a vineatore relinquitur ad reuocandam vitem, ſi longius proceſſerit, ex qua materia citatur. Colum. l. 4, c. 24, 5 *Ne aut pampinarius palmes, aut verrucae ſimilis furunculus relinquatur.* It. 17 *Sed ſi reſecis facultas non erit, circumſpiciendus eſt furunculus, qui quamuis anguſtiſſime praeciſus in modum verrucae proximo vere materiam exigat.*

Brachia *c c c*

ex quibus ortae palmae *d d d d d* ad tres quatuorue gemmas reciduntur ne ſi longiores relinquantur ad terram Vitem trahant.

FIG. 5. 5. 5. 5. 5. ſtratae ac per terram proiectae vineae ſpeciem repraeſentat, cuius ea eſt ratio, vt altera vitis alteri per brachia ac per materias innitatur, quo minus humum contingat, ne vua computreſcat. Hoc vineae genus deſcribitur a Colum. l. 5, c. 4, 2 *Vltima conditio eſt ſtratarum vitium, quae ab enata ſtirpe confeſtim velut proiectae per humum porriguntur.* Et Pallad. id repetit l. 3, tit. 11. *vltimae*, ait, *poſitionis vitis eſt, quae per terram proiecta diſcumbit.*

FIG. 6. tribus vinearum generibus expoſitis nunc quartum quod eſt *arbuſtiuae vineae* indicatur. Diuiditur hoc bifariam in *arbuſtum Italicum et arbuſtum Gallicum. arbuſtum Italicum* paullo altius attollitur quam *Gallicum.* Vtriusque culturam

culturam tradidit Colum. l. 5. Italici quidem c. 6, vt patet ex vltimo membro: *Atque haec de Italico arbuſto ſatis praecepimus.* *Gallici* vero c. 7. *Eſt*, inquit, *et alterum genus arbuſti Gallici, quod vocatur rumpotinum.* Id deſiderat arborem humilem nec frondoſam. Figura itaque 6 italici arbuſti cum ſuis vitibus formam oſtendit, at fig. 7 α 7. 70. Gallici.

a a igitur fig. 6. vites arbori iunctae ac maritatae;

b b arboris caudex;

d d d d rami, in quos diducitur arbor, qui *tabulata* dicuntur: *hoc enim nomine* (verba ſunt Colum. l. 5, c. 6, 11.) *vſurpant agricolae ramos truncosque prominentes.* De eadem re Virgilius quoque Georg. 1, 358 ſqq. ſic cecinit:

Tum laeues calamos, et raſae haſtilia virgae,
Fraxineasque aptare ſudes, furcasque bicornes,
Vitibus eniti quarum, et contemnere ventos,
Aſſueſcant, ſummasque ſequi tabulata per Vlmos.

c c c c c Vitis duramenta;

e e tori, qui bini tantum in ſingulis arboribus adhibentur, nam tertius quem veteres apponebant vt cum primum vites tenellae maritantur, neceſſarius habetur, ita in adultis plerumque ſuperuacaneus, niſi vitis vitioſe detorta, (vt fig. 70 in qua tribus toris α α α vitis alligatur) eum exigat; ideoque eo priſcam aetatem non ſemper vſam ipſe teſtatur Colum. 5, 6, 25. *Torum*, inquit, *imum imponi tum oportet, cum vires viti adimit: interdum enim neceſſarius habetur, cum aut arbor ſiue ramis truncata eſt, aut vitis praeualens in luxuriam euagatur.*

FIGVR. 7 α 7, 70, arbuſtum Gallicum quod *rumpotinum* vocant, id eſt humilioris poſitionis arbuſtiuam vineam demonſtrat;

a a vites;

b b arborum trunci;

c c c c tabulata;

α α α tori;

d d d Vitis brachia;

e fig. 7 α oſtendit ſarmentum quod de tabulato praecipitatur, alligaturque in duro per torum *e*; nam ex vetere ſarmento *f f* materiae oriuntur. Huiusmodi materiae *praecipites palmites* (vt docet Colum. l. 5. c. 6, 33) *dicuntur, qui de hornotinis virgis enati in duro alligantur*;

g g g g traduces de quibus Colum. l. 5. c. 7, 3. *Vt noui traduces omnibus annis inter ſe ex arboribus proximis connectantur.* Item 4 *ſi tradux traducem non contingit media virga inter eas deligetur.* PONTEDERA.

CAPVT I.

HACTENVS aruorum cultus, vt ait praeſtantiſſimus poeta. Nihil enim prohibet nos, P. [a] Siluine, de iiſdem rebus dicturos celeberrimi carminis auſpicari principia [b]. Sequitur arborum cura, quae pars rei ruſticae vel maxima eſt. Earum ſpecies diuerſae, et multiformes ſunt. quippe varii generis (ſicut auctor idem refert) *nullis hominum cogentibus ipſae ſponte ſua veniunt:* multae [c] etiam noſtra ma-
2 nu ſatae [d] procedunt. Sed quae non ope humana gignuntur, ſilueſtres, ac ferae, ſui cuiusque [e] ingenii poma [f] vel ſemina gerunt: at quibus labor adhibetur, magis aptae ſunt frugibus. De eo igitur prius genere dicendum eſt, quod nobis alimenta praebet. idque tripartito [g] diuiditur. Nam ex ſurculo vel [h] arbor procedit, vt [i] olea [k]: vel frutex, vt palma [l] campeſtris: vel tertium [m] quiddam, quod nec arborem

VARIETAS LECTIONIS.

[C. I.] a) *Publi* omitt. *I.* b) *principio Lipſ.* c) *multa I. B. R.* d) *ſata I. B. R.* e) *cuique P. L.* f) *poma vel* omitt. al. praeter *Pol. Goeſ. Lipſ. et I. B. R.* g) *tripertito P.* h) *vel arbore arbor I. B. R.* i) *vel* Sphalma *Com.* k) *oleae I. B. R.* l) *palmae campeſtres L. I. B. R. canna camp.* coni. *Guiland. de pap. c.* 9. m) *tertius quidam P. L.*

1, 1 POETA) Ge 2, 1.

1, 1 PRINCIPIA) Vrſinus et ipſe malit *principio* quod eſſe etiam in Lipſ. vidimus. Conf. 11, 2, 3 *auſpicari culturarum officia.*

1, 1 AVCTOR IDEM) Ge. 2, 10.

1, 2 POMA VEL) Apud Ienſonium et Bruſchium legitur et *poma: ſui cuiusque ingenii poma vel ſemina ferunt.* Quod cur non retentum a poſterioribus, non video; quicquid enim ſilueſtre ſua ſponte gignitur, vel fructum fert vel ſemen. PONTED.

1, 2 PALMA CAMPESTRIS) Monet Guilandinus de papyro c. 3. p. 90 legendum eſſe *canna campeſtris*, idque ex noſtro Columella probat, qui libro de arboribus c. 1, 2 haec noſtra repetens, *cannae campeſtri* ſubſtituit *arundinem.* Occurrit quoque *canna* degeneris arundinis ſpecies apud noſtrum 4, 32, 3 et 7, 9, 7. SCHOETTG.

Eſt

rem nec fruticem [n] proprie dixerim [o], vt eſt vitis. Hanc nos caeteris ſtirpibus iure 3
praeponimus, non tantum fructus dulcedine, ſed etiam facilitate, per quam omni
pene regione, et omni declinatione mundi, niſi tamen glaciali, vel praeferuida [p],
curae mortalium reſpondet, tamque felix campis, quam collibus prouenit, et in
denſa non minus, quam in [q] reſoluta, ſaepe etiam gracili; atque pingui terra [r], ſic-
caque et vliginoſa. Tum ſola maxime vtramque [s] patitur intemperiem caeli, vel 4
ſub axe frigido [t], aeſtuoſo [u], procelloſoque. Refert tamen, cuius generis, aut
quo habitu vitem pro regionis ſtatu colere cenſeas. neque enim omni caelo ſoloue
cultus idem; neque eſt idem [x] ſtirpis eius genus; quodque praecipuum eſt ex omni-
bus, non facile dictu [y] eſt, cum ſuum cuique regioni magis aut minus aptum [z] eſſe,
doceat vſus. Exploratum tamen habebit prudens agricola genus vitis habile cam- 5
po, quod nebulas pruinamque ſine noxa perfert; colli [a], quod ſiccitatem, ventos-
que patitur. pingui et vberi dabit agro gracilem vitem, nec natura nimis foecun-
dam; macro feracem; terrae denſae vehementem, multaque materia frondentem [b];
reſoluto et laeto ſolo, rari [c] ſarmenti. humido [d] loco ſciet non recte mandari fru-
ctus [e] teneri et amplioris acini, ſed calloſi [f] et anguſti, frequentisque vinacei [g]; ſic-
co recte contribui diuerſae quoque [h] naturae ſemina. Sed et poſt haec non ignora- 6
bit dominus loci, plus [i] poſſe qualitatem caeli frigidam vel calidam, ſiccam vel ro-
ſidam [k], grandinoſam ventoſamque vel placidam, ſerenam vel nebuloſam: frigidae- 7
que aut nebuloſae duorum generum vites aptabit, ſeu praecoques, quarum matu-
ritas frugum praecurrit hiemem [l]; ſeu firmi durique acini, quarum inter caligines
vuae

n) *fructicem P. L.* o) *dixerimus P. L.* p) *per feruida L.* q) *in* deeſt *I. B. R.* r) *materia L. I. B. R.* s) *vtrumque P.* t) *vel* interpon. *I. B. R.* u) *aeſtuoſo P. Goeſ. Lipſ. aeſtiuo* al. *vel* etiam praem. *L.* x) *vnum P.* y) *dictum I. B. R.* z) *apud ſe doceat vſui P. apud ſe docent vſus L.* a) ſic Cod. *Vrſini* et *Lipſ. colliqué P. coelique* al. b) *ſpondentem P. L.* Vid. 3, 2. 4, m. c) *tradi ſarmen frondentem L.* d) *De P.* e) *fructum I. B. R.* f) *galli P. L. calli Goeſ.* g) *vinaceis P. diuerſa B. R.* h) *quoque* abeſt *I. B. R.* i) *eſſe* interſer. *I. B. R.* k) *roſcidam H. A. reicidam L.* l) *biema P.*

Eſt quidem etiam palmae genus humile χαμαιῤῥιφὲς dictum Theophraſto: et Plinius 13, 4 ſ. dicit eſſe genera *fruticem non excedentia.* Sed cum *campeſtris* tamen *palmae* nomen non inueniam, placet rem in medio relinquere.

1, 2 NEC ARBOREM) Plinius 14, 1 ait, *vites apud priſcos iure propter magnitudinem inter arbores fuiſſe numeratas*, rationem addit, *quia ex vna vite Iouis imago fabrefacta eſt, item patera Maſſiliae etc.* SCHOETTG.

1, 4 PRAECIPVVM EST) Pro *ſit*, vt Varr. 1, 23, 5.

1, 5 COLLI, QVOD SICCITATEM) Cum hic duo vitium genera commemorentur, quorum vnum aptum campis, *nebulas et pruinas ſuſtinet*, alterum quod *ſiccitatem ventosque patitur* cui terrae accommodatum ſit, minime explicatur. Hoc autem collibus conuenit vt clariſſime ex Palladio apparet, qui 3, 9 multa a Columella accipiens ita loquitur: *Plano igitur loco ſtatues vitem cuius genus nebulas ſuſtinet et pruinas; collibus, quod ſiccitatem durat et ventos.* Cum itaque *plano loco* τῷ Columellae *campo* reſpondeat, quod *collibus* quoque reſpondeat eſt addendum nimirum *collibus.* Id quoque ex his, quae apud Columellam in hoc capite tradita ſunt, intelligere poſſumus: *tamque felix campis quam collibus prouenit.* Quamobrem ſic locus reſtituatur: *colli; quod ſiccitatem ventosque patitur.* Mendum autem ortum videtur ex vocum *coelique et colli quod* ſimilitudine. PONTED. Non dubito, quin etiam lectio Pol. *collique* ex *colli quod* orta ſit. Vel ſcripſit forte Columella: *collique quod.* Confirmat, et extra omnem controuerſiam ponit, hanc emendationem Palladius Feb. 9, 1 quo loco hunc noſtrum ante oculos habuit haud dubie.

1, 5 PINGVI ET VBERI) Quae hic diſputantur de locis cuique viti commodis, ea breuiter complexus eſt Pallad. F. 9, 2 *eligenda ſunt genera, quae profeſſione vitiorum ſuorum contraria loca diligunt iis, in quibus durare non potuerunt.* Sed conferendus eſt totus locus.

1, 6 DOMINVS LOCI) *Dominus, loco etc.* legi vult VRSIN.

1, 7 QVARVM MATVRITAS FRVGVM) Videtur legendum *fructuum.* Infra tamen c. 2 dixit: *vt multiplicatione frugum redditus* [ſic] *augeatur.* Deinde: *ſidenter easdem tenacis ac duri*
acini

vuae defloreſcunt, et mox gelicidiis ac pruinis, vt aliae [m] caloribus, miteſcunt. ven-
toſo [n] quoque et tumultuoſo ſtatu caeli fidenter [o] eaſdem tenaces, ac duri acini
committet. rurſus calido teneriores vberioresque concredet. ſicco deſtinabit
eas, quae pluuiis aut continuis roribus putreſcunt; roſido [p], quae ſiccitatibus la-
borant; grandinoſo [q] quae foliis duris latisque ſunt, quo melius protegant fructum.
nam placida et ſerena regio nullam non recipit: commodiſſime tamen eam, cuius
8 vel vuae vel acini [r] celeriter decidunt. At ſi voto [s] eſt eligendus vineis locus,
et ſtatus caeli, ſicut cenſet veriſſime Celſus, optimum [t] eſt ſolum, nec denſum ni-
mis, nec reſolutum; ſoluto tamen propius: nec exile, nec laetiſſimum; proximum [u]
tamen vberi: nec campeſtre, nec praeceps; ſimile tamen edito [x] campo: nec ſic-
cum, nec vliginoſum; modice tamen roſidum [y]: quod fontibus non in ſummo, non
9 in profundo terrae ſcaturiat; ſed vt vicinum radicibus humorem ſubminiſtret: eum-
que nec amarum, nec ſalſum, ne ſaporem vini corrumpat, et incrementa viren-
tium veluti quadam ſcabra rubigine coerceat. ſi modo credimus Virgilio [z] dicenti,
Salſa autem tellus, et quae perhibetur amara, Frugibus infelix, ea nec manſueſcit aran-
10 *do, Nec Baccho* [a] *genus, aut pomis ſua nomina ſeruat.* Caelum porro neque gla-
ciale [b] vinea, ſicut praedixi, nec rurſus aeſtuoſum [c] deſiderat. calido tamen potius
quam frigido laetatur; imbribus [d] magis quam ſerenitatibus offenditur; et ſolo ſic-
co quam nimis pluuio [e] eſt amicior; perflatu [f] modico lenique gaudet, procellis
obnoxia eſt. atque haec maxime probabilis eſt caeli et ſoli qualitas.

II. VITIS autem vel ad eſcam, vel ad effuſionem [a] deponitur. Ad eſcam non expedit inſtituere vineta, niſi cum tam ſuburbanus eſt ager, vt ratio poſtulet inconditum fructum mercantibus velut promum [b] vendere. quae cum talis eſt con-ditio,

m) *aliarum I. B. R.* n) *ventoſoque et I. B. R.* o) *fidentes* al. praeter *I. B. R.* et Lipſ. atque Goeſ. qui nobiſc. p) *roſcido L. P. H. A.* q) *grandinoſis Gr.* r) *acini vel P.* s) *noto Gr.* t) *optumum P.* u) *proxumum P.* x) *arduo L.* y) *roſcidum H. A. foſcitum L.* z) *Vergilio Gr. G.* a) *bacco I. B. R. baccho A.* b) *niuale L. I. B. R.* c) *aeſtiuoſum L. I. B. R.* d) *roribus L.* e) *pluuioſo I. B. R.* f) *perflatum adu colonique gaudet P.* [C. II.] a) *effundendum P. defuſionem Goeſ. effundendum effuſione L.* b) *domum I. B. R. pomum I. I. H. A. G.*

acini committet. et paullo poſt: *rurſus calido vberiorique teneriores concredet.* Nam *vberioresque* manifeſtum erratum. VRSIN. Retine τὸ *frugum*, vt ſupra adfuit ſ. 2 et infra occurrit c. 17. SCHOETTG.

1, 7 QVARVM INTER CALIGINES VVAE DEFLORESCVNT) Omne vitis genus tam in caliginoſo loco quam in ſicco et aprico defloreſcunt, ſed minime eodem modo; ſunt enim, quae felicius floribus exuuntur, ſunt aliae, quae contra. Deſiderari itaque poteſt verbum *ſecurius* ſic: *quarum inter caligines vuae ſecurius defloreſcunt.* Nam Palladius, qui ſaepe non ſolum ſententias, ſed et verba a Columella transſcribere ſolet, id 3, 9 poſuit: *Aut quae duris acinis inter caligines ſecurius florent.* PONTED.

1, 7 VBERIORESQVE) Retinui vocem damnatam Vrſino, interpretorque eas, quarum vuae acinos habent denſos et confertos, qui cum prope ſe contingant, loco humido facilius computreſcunt, frigido minus facile fiunt maturae.

1, 9 VIRGILIO) Geo. 2, 238.

2, 1 EFFVSIONEM) Goeſ. *defuſionem*, forte *diffuſionem*; quando ſcilicet vinum in vaſa diffunditur, et aſſeruatur. SCHOETTG.

2, 1 VELVT PROMVM) Ita nonnulli excudendum curarunt; alii vero non *promum* ſed *pomum*. Quod purius videtur; quod enim in cellis reponitur, vtique promi poteſt; ſed quod eſt *inconditum*, qua ratione promendum? Id etiam apud Iſidorum lib. 17, c. 5 vbi multa a Columella excerpta leguntur, inuenio: *Suburbanae*, inquit, *vuae quaedam dicuntur, quia fructus earum ad eſcam velut pomum in vrbibus venditur.* PONTED. Maxime mihi probatur lectio *pomum.* Vt pira, mala, pruna, venduntur mercantibus, ita etiam *vuae.* quae hactenus *poma* ſunt et ipſae. Ad *pomum*, pronunciatione non ſatis intellecta, propius accedit antiquiſſimorum librorum *domum.* Si placeat retinere *promum*, non ad fructum retulerim, quod in Fabriano Lexico factum eſt, ſed ad dominum, qui ſit veluti *promus.* Sed magis, quod dixi, arridet *pomum.*

2, 2 VE-

ditio, maxime praecoques, et [c] duracinae, tum denique purpureae, et bumaſti [d],
dactylique, et Rhodiae, Libycae quoque et cerauniae [e]. Nec ſolum quae iucundi- 2
tate ſaporis, verum etiam quae ſpecie commendari [f] poſſint, conſeri debent: vt
ſtephanitae [g], vt tripedaneae, vt vnciariae, vt cydonitae. item quarum vuae tem-
poribus hiemis durabiles vaſis conduntur, vt venuculae [h], vt nuper in hos vſus ex-
ploratae Numiſianae. At vbi vino conſulimus, vitis eligitur, quae et in fructu va- 3
let, et in materia: quod alterum ad reditus [i] coloni, alterum ad diuturnitatem ſtir-
pis plurimum confert. Sed ea tum [k] praecipua eſt, ſi nec nimis [l] celeriter ſpon- 4
det [m], et primo quoque tempore defloreſcit, nec nimis tarde miteſcit: quin etiam
pruinas, et caliginem, et carbunculum facile propulſat, eademque nec imbribus pu-
treſcit [n], nec [o] ſiccitatibus aboleſcit [p]. Talis nobis eligatur vel mediocriter foecun- 5
da, ſi modo is locus habetur, in quo guſtus nobilis pretioſusque fluit. nam ſi ſordi-
dus aut vilis eſt, feraciſſimam quamque ſerere conducit, vt multiplicatione frugum
reditus [q] augeatur. Fere autem omni ſtatu locorum campeſtria largius vinum, ſed 6
iucundius afferunt collina: quae tamen ipſa modico ſtatu caeli magis exuberant
Aquiloni prona; ſed ſunt generoſiora ſub Auſtro. Nec dubium, quin ſit ea non- 7
nullarum vitium natura, vt pro locorum ſitu bonitate vini modo vincat [r], modo
ſuperetur [s]. Solae [t] traduntur Amineae excepto caeli ſtatu nimis frigido, vbicun-
que ſint, etiam ſi degenerent [u], ſibi comparatae [x], magis aut minus probi guſtus
vina praebere, et [y] caeteras omneis ſapore praecedere. Eae [z], cum ſint vnius no- 8
minis, non vnam ſpeciem gerunt. Duas germanas cognouimus, quarum minor
ocius et melius defloreſcit, habilis arbori nec non iugo: illic pinguem terram, hic
medio-

c) *ſed I. B. R. ſed dura acina Lipſ.* qui et reliqua nomina vuarum in *a* finit. d) *bimaſti L. bumaſtidae, tyliique erodiae Goeſ.* e) *cerauniae non ſolum I. B. R. cerauniae, nec ſolum I. I. H. A. ceraunina nec non ſolum L.* f) *commodari poſſit I.* g) *ſtefanitae I. B. R.* h) *vennuculae Goeſ. I. B. R. vermicule L.* i) *redditus Gr. G.* et ita fere ſemper *Lipſ.* k) *tamen I. B. R.* l) *minus I. B. R. Goeſ.* m) *frondet Lipſ. I. B. R.* vid. 3, 1, 5, b. n) *areſcit P.* o) *nec* om. *Goeſ. Gr. G.* p) *obcaleſcit Lipſ.* q) *redditus Gr. G. L.* r) *vincant I. B. R.* s) *ſuperentur I. B. R.* t) *Solae et P.* u) *et ſibi - - praebeant, caeteras* coni. *Broukh.* x) *contemperatae* y) *et* abeſt *I. B. R. it. Lipſ.* z) *Ea P.*

2, 2 VENVCVLAE) Vid. omnino, quae diximus ad Col. 2, 2, 3.

2, 4 CELERITER SPONDET) Videtur legendum *reſpondet.* Sic infra: *Nam illam niſi praepingui non reſpondere iam dictum eſt.* et alibi. VRSIN. Vetus lectio: *ſi nec minus celeriter frondet.* Ex vitibus enim, quae nimis celeriter frondent, non tuto vineta conſtituuntur, quia ſaepe ſerotina gelicidia, quibus tenella germina inuruntur, contingunt. PONTED. Oſtendimus in V. L. *ſpondet* et *frondet* permutari a librariis, quod non tantum affinibus litterarum figuris tribuendum forte, ſed etiam ſignificationi. Nam dum frondet arbor, ſpondet fructum.

2, 4 ABOLESCIT) Lipſ. *obcaleſcit*, vel, vt nos vulgo ſcribimus *occalleſcit* h. e. nimis dura fit. Contrarium eius eſt putreſcere. SCHOETTG. *Occalleſcunt* ea, quae ex mollibus dura fiunt: *aboleſcunt*, quae ex maioribus minora, ac tandem pereunt. Siccitatibus igitur *aboleſcunt vuae* h. e. rugis contrahuntur ac tandem ſucco omni deſtitutae decidunt. *Aboleſcit* gratia *facti* Virgilianum eſt, quem legit diligenter Columella.

2, 7 ET CAETERAS) Videtur legendum *At caeteras.* VRSIN. Minime vero! Felicior coniectura Broukhuſii, quam damus in Var. Lect.

2, 8 DVAS GERMANAS) Duas ſpecies vuarum aminearum, quae germanae vocantur, quod probae et ſincerae ſint, vt vult Goeſius in Indice Agrar. quemadmodum *germana* dicatur apud auctorem antiquum de limitibus p. 281. Nos omnium iſtorum epithetorum, quae vino adduntur, rationes dare non poſſumus, quia iſtorum plurima differentiae tantum cauſa ſunt inuenta: vt apud nos quoque, vbi nomina fere ſemper paruam, vel plane nullam cum ipſa re habent conuenientiam. SCHOETTG.

2, 8 OCIVS ET MELIVS) Quum Plinius 14, 2 ex Columella ſua ſumſerit, videndum, annon ex noſtro ſit emendandus. Verba eius ſunt: *Ex iis germana minor acino, melius defloreſcit.* Forte *ocius et melius.* IDEM.

2, 10 DVAE

mediocrem deſiderat, longeque praecedit maiorem, quia et imbres et ventos fortius
9 patitur [a]. nam maior celeriter in flore corrumpitur, et magis in iugis, quam in
arboribus. ideoque non eſt [b] vineis apta, vix etiam arbuſto, niſi praepingui et vui-
da [c] terra: nam nec mediocri valet, multoque minus in exili. prolixarum frequen-
tia materiarum [d] foliorumque et vuarum, et [e] acinorum magnitudine dignoſcitur [f]:
internodiis [g] quoque rarior, largis fructibus a minore ſuperatur [h], guſto non vinci-
10 tur. et hae quidem vtraeque [i] Amineae [k]. Verum et aliae duae geminae [l], quae ab
eo quod duplices vuas exigunt, gemellae [m] vocantur, auſterioris vini, ſed aeque per-
ennis [n]. Earum [o] minor vulgo [p] notiſſima: quippe Campaniae celeberrimos Veſu-
vii colles, Surrentinosque veſtit. hilaris inter aeſtiuos Fauonii flatus, Auſtris affli-
11 gitur. caeteris itaque partibus Italiae non tam vineis, quam arbuſto eſt idonea, cum
praedictis regionibus commodiſſime iugum ſuſtineat materiam, fructumque; niſi
quod duplicem, non abſimilem minori germanae [q] egerit [r], ſicut maior gemina [s]
minori germanae: quae tamen minor hoc melior eſt, quod [t] foecundior etiam me-
12 diocri ſolo: nam illam niſi praepingui [u] non reſpondere iam dictum eſt. Lanatam
quoque Amineam [x] quidam maxime probant, quae hoc vocabulum non ideo vſur-
pat, quod ſola ex omnibus Amineis, verum quod praecipue caneſcit lanugine. Sa-
ne boni vini, ſed leuioris [y], quam ſuperiores [z]. crebram quoque materiam fundit,
atque ideo propter pampini denſitatem ſaepe parum recte defloreſcit, eademque
13 maturo fructu celeriter putreſcit. Super hunc numerum, quem retulimus, ſingu-
laris habetur Aminea [a] maiori geminae [b] non diſſimilis, primum [c] ſpecie pampini
et trunci, ſed vini ſapore aliquanto inferior, quamuis generoſiſſimus [d] ſit, proxi-
mae [e] praeferenda etiam propriis virtutibus: nam et feracior eſt [f], et flore melius
exuitur, ſpiſſasque [g] et albidas vuas, ac tumidioris acini gerit, gracili aruo non
14 deſciſcit, atque ideo inter vberrimas vites numeratur. Nomentanae [h] vini nobili-
tate ſubſequuntur Amineas [i], foecunditate vero etiam praeueniunt: quippe cum ſe
frequenter impleant, et id, quod ediderunt, optime [k] tueantur. Sed earum quo-
que

a) *patitur. Nam I. B. R. patitur, nam I. I. H. A. patitur: nam Gr. G.* b) *eſt in I. B. R.* c) *invida P. humida I. B. R. viuida Goeſ.* d) *materiarumque H.* e) *et acinorum* omiſſ. *I. B. R.* f) *dinoſcitur I. B. R.* g) *internodius Gr. Gr.* h) *ſeperatur L.* i) *vtraque I. B. R. vtranque Gr. G.* k) *aminneae P. aminnea I. aminea B. R.* l) *gemmae ab eo, quod duplicis vuae exigunt, gemellae vocantur, auſterioris etc. P. gemellae vocantur ab eo, quod duplices vuas exigunt. Cognomen trahunt auſteri vini etc. I. B. R.* m) *cognomen trahunt, auſteri Goeſ.* n) *perennis earum I. B. R.* o) *duarum P.* p) *volgo P.* q) *germina P. germana Goeſ.* r) *aegerit I. I.* s) *gemma I. B. R.* t) *quo I. B. R.* quod praefert Arnzen. Plin. P. 21. u) *praepingui terra L. P. I. I.* x) *amineum H. A.* y) *lenioris I. B. R. Goeſ.* z) *ſuperiores Goeſ. I. B. R. I. I. ſuperioris* al. a) *aminnea P.* b) *germinae P. germanae Goeſ. L. I. B. R.* c) *prima I. B. R.* d) *generoſiſſimis ſit proxima praeferendis L.* e) *proximo I. B. R. proxime I. I. H. A.* f) *eſt* omitt. *I. B. R.* g) *ſpiſſaſque* poſt Iuntt. h) *Nomentannae vinieae nobilitate P.* i) *aminneas P.* k) *optume P. tuent L.*

2, 10 DVAE GEMINAE) Videtur ſcribendum ex Plin. 14, 20 *duae amineae germanae, quae ab eo* etc. VRSIN.

2, 11 MINORI GERMANAE) Videtur legendum *maiori germanae gerit, ſicut maior gemella minori germanae.* IDEM. Vereor, vt locus ita reſtitutus ſit. Duplices eſſe gemellas dixit ſ. 10. de minore hactenus egit. De maiori brevius et per comparationem: quam ita putauerim commodius inſtitui, ſi legamus, ſicut *maior gemina* maiori *germanae: quae tamen* minore *hoc melior eſt.* Ita parallelae erunt *maior germana* et *maior gemina*, itemque *gemina minor* et *minor germana.*

2, 12 QVAM SVPERIORIS) Videtur legendum *ſuperiores.* deinde: *maiori gemellae non diſſimilis.* et p. p. *proxime praeferenda etiam propriis virtutibus.* Item legendum: *Spiſſaſque et albidas vuas, ac tumidioris acini gerit.* nam ſic eſt in V.C. VRSIN.

2, 12 LANATAM) foliis, ne quis de vua cogitet: huic opponitur ſ. 17 *quae nudis foliis eſt.*

2, 14 RV.

que feracior eſt minor, cuius et folium parcius ſcinditur, et materia non ita rubet,
vt Amineis [l], a quo colore rubellianae [m] nuncupantur: eaedemque faeciniae [n],
quod plus quam caeterae faecis afferunt. Id tamen incommodum repenſant [o] vua- 15
rum multitudine, quas et in iugo, ſed [et] [p] in arbore, melius exhibent. Ventos
et imbres valenter ſufferunt, et [q] celeriter defloreſcunt, et ideo citius [r] miteſcunt,
omnis incommodi patientes, praeter caloris. nam quia minuti acini, et durae cutis
vuas habent, aeſtibus contrahuntur. Pingui [s] aruo maxime gaudent, quod vberta- 16
tem aliquam [t] natura gracilibus [u] et exilibus vuis [x] praebere valet. Frigidum ac ro-
ſidum [y] ſolum et [z] caelum commodiſſime ſuſtinent [a] eugeniae [b], cum ſunt in Albano
colle. nam mutato loco vix nomini ſuo reſpondent. nec minus Allobrogicae [c], qua-
rum vini iucunditas cum regione mutatur. Magnis etiam dotibus tres apianae com- 17
mendantur, omnes feraces, iugoque et arboribus ſatis idoneae: generoſior tamen
vna [d], quae nudis foliis eſt. nam duae lanatae, quamuis frondibus et palmitum
pari facie, fluxurae [e] qualitate ſunt diſpariles, cum tardius altera recipiat cariem ve-
tuſtatis. Pingui ſolo feraciſſimae, mediocri quoque foecundae, praecoquis [f] fru- 18
ctus: ideoque frigidis locis aptiſſimae, vini dulcis, ſed capiti, neruis [g], venisque [h]
non aptae. niſi mature [i] lectae, pluuiis, ventisque et apibus afferunt [k] praedam, qua-
rum vocabulo propter hanc expopulationem [l] cognominantur. Atque hae [m] pre- 19
tioſi guſtus celeberrimae. Poſſunt tamen etiam ſecundae notae vites [n] prouentu et
vbertate commendari, qualis eſt Biturica [o], qualis baſilica, quarum minorem co-
colubem

l) *a maioris L. P. vt maioris Goeſ.* m) *rubelanae I. B. R. rubella Goeſ.* n) *feciniae H. Gr. G. fecineae L.* o) *repenſat I. B. R.* p) *et* deeſt *I. B. R.* q) *et* deficit *P.* r) *cito P.* s) *pinguique arbo P.* t) *aliqua I. B. R.* u) *gracilibus et* om. *Goeſ.* x) *vuiis I. vbiis P.* y) *ſolidum I. B. R.* z) *et caelum* om. *Goeſ.* a) *ſuſtinet: ſicut eugeniae I. B. R. ſicut engeniae euagineae L.* b) *euagenia, num P.* c) *Aloobrogicae P.* d) *vua I. B. R. vua nudis foliis L.* e) *fluxere I. B. R. flexere H. A.* f) *decoquis L.* g) *nervisque P. L. I. B. R.* h) *venisque* om. *P. L.* i) *maturae I. B. R.* k) *et afferunt apibus I. B. R.* l) *in populationem Ienſ. populationem Goeſ. L. B. R. ex populationem I. I.* m) *eae I. B. R.* n) *vite G.* o) *viturica qualis baliſca Goeſ. baliſca* etiam *L.*

2, 14 RVBELLIANAE) Rubellas vocat Plinius, et ita quoque legit Goeſius. SCHOETTG.

2 14 FAECINIAE) Vide Iſidorum 17. 5 qui ſua ex noſtro hauſit.

2, 15 SED ET IN ARBORE) *Et* videtur abundare. deinde legendum, *Cum tardius altera recipiant cariem vetuſtatis.* Vid. Plin. 14, 4 et 15, 20, et 23, 1, et 42, 23. p. p. legendum, *Vini dulcis, ſed capiti, neruis, venisque non apti, niſi mature lectae.* Item: *Sunt et beluolae.* VRSIN.

2, 17 FLVXVRAE QVALITATE) Hunc locum et alterum ſ. 32 obſcurauit diſtinctio eorum, qui hic poſt, infra autem ante *fluxurae* inciderunt. Qua cauſa fecerint, vix comminiſcor; niſi forte putarunt, ita poſſe participium eſſe, quod etiam in Fabriano theſauro diſputatum, et in nupera editione a me praetermiſſum eſt: quod ſecus, vt plura ſcilicet, factum oportebat, ſi otium contigiſſet. Quin *fluxura* nomen eſt, vt *ſcriptura* et ſexcenta alia; quod hic pro ipſo ſucco ſub prelo fluente metonymia frequentiſſima ponitur. Huc pertinet, quod ſ. 20 de quibusdam vitibus dicit *et commode fluunt*, et ſ. 5 *in quo guſtus*, inquit, *nobilis pretioſusque fluit.* add. Cl. Pontedera ad 3, 2, 24. *Amnem* dixit eandem rem Pall. Oct. 14, 18. *fluxum olei* idem Oct. 10, 1. Add. Ponted. ad ſ. 24.

2, 17 CARIEM VETVSTATIS) Haec non ad vitem trahenda eſt Caries, ſed ad *fluxuram*, quam hic vocat, h. e. vinum ipſum, cui tribuere *cariem* ſolitos eſſe veteres, vel ſolus nos docere poteſt Plinius 15, 2 ſ. 3. *Inuitat ad ſeruandum vinum blanda inueterati caries.* Add. 23, 1 ſ. 23.

2, 18 APIBVS AFFERVNT PRAEDAM) Vix dubium mihi eſt, quin legendum ſit *offerunt.* *Apianae* vites ab *apibus* dictae ſcilicet, quod earum rapinis ſunt opportunae, ac difficulter ab iis cuſtodiuntur. Plin. 14, 2 ſ. 5 *Apianis apes dedere cognomen, praecipue earum auidae.* Eandem vuam *muſcatellam* dici a *muſcarum* telis, quibus impetitur, Harduini ad h. l. obſeruatio eſt. Plinium toto, quem laudauimus, loco cum Columella componi non inutile vtrique fuerit. Caeterum hic quoque interpunctionem mutaui. Ante inciſum erat poſt *aptae*; et bina puncta, quod colon appellant, poſt *electae* poſitum. Ita ſtatim poſt *cognominatur* interpunxi, vbi ὑποστιγμὴ tantum fuerat.

colubem [p] vocant Hiſpani, longe omnium primis vtraeque proximae [q]. nam et ve-
20 tuſtatem vinum earum patitur, et ad bonitatem aliquam per annos venit. Iam vero ipſae foecunditate praeſtant omnibus, quas ante retuli, tum etiam patientia: quippe turbines imbresque fortiſſime [r] ſuſtinent, et commode fluunt, nec [s] deficiunt [t] macro ſolo. Frigora melius quam humores ſuſtinent, humores commodius
21 quam ſiccitates, nec caloribus tamen contriſtantur. Viſula [u] deinde ab his, et minor argitis, terrae mediocritate laetantur. nam in pingui nimiis viribus luxuriant; in macra tenues et vacuae fructu veniunt: amiciores iugo quam arboribus, ſed ar-
22 gitis etiam in ſublimibus fertilis vaſtis materiis et vuis exuberat. Humillimis tabulatis aptior viſula [u] breuem materiam [x] et latum folium exigit, cuius amplitudine fructus ſuos optime aduerſus grandinem tuetur: qui tamen niſi primo quoque tempore [y] maturi legantur, ad terram decidunt: humoribus etiam prius [z] quam de-
23 fluant, putreſcunt. Sunt et heluolae [a], quas nonnulli varias [b] appellant, neque purpureae, neque nigrae, ab heluo [c] (niſi fallor) colore vocitatae. melior eſt nigrior abundantia vini, ſed haec ſapore pretioſior [d]. color acinorum in neutra conſpicitur

p) *cocolum P. colubem Goeſ. coccolo vbem L.* q) *proxime R. G.* r) *fortiſſime* abeſt *I. B. R.* s) *aut defluunt L.* t) *deficient H.* u) *vis vllae P. viſullae L.* u) *vis vlla P. viſulla L. viſulae* reliqui. x) *materia P. durum* add. *Goeſ.* y) *tempori Gr.* z) *priusquam* iunct. *I. B. R. I. I. H. A.* a) *belbolae I. B. R. herbulae L.* b) *barias P. Goeſ.* c) *belbo I. B. R. ab herbio albo colore vocitat L.* d) *precioſior I. B. praecioſior R. precio L.*

2,19 COCOLVBEM) Plinius non *cocolubem* hanc vitem appellat, ſed *cocolobim* 14, 2. *Baſilicam Dyrrhachini celebrant, Hiſpaniae cocolobim vocant*; et iterum: *Quo dulcior cocolobis, hoc melior.* Vter vero locus purior ſit, non ita facile intelligere poſſumus. PONTED.

2,21 VISVLAE DEINDE) An *Viſula*; vna enim eſt, vt infra poſuit: *Viſula breuem materiam et latum folium exigit.* Confirmatur etiam ex Plinio, qui de hac vite 14, 2 haec retulit: *Albuelis ſummis arboribus fertilior eſt, Viſula imis.* Argitis etiam ab Iſidoro 17, 5 hiſce verbis commemoratur; *Argitis Graecula vitis generis albi fertilis, vaſtam materiam et breue et latum folium mittens, cuius fructum niſi primo tempore colligas, aut ad terram decidit aut humore putreſcit.* Sed hic locus mendoſiſſime ſcriptus mihi videtur. Quo enim pacto *folium latum* ſimul et *breue* erit? Praeterea latum folium a Viſula gigni non ab Argite ex eodem Columella habemus: *Viſula breuem materiam et latum folium exigit, cuius amplitudine fructus ſuos optime aduerſus grandinem tuetur, qui tamen niſi primo quoque tempore maturi legantur ad terram decidunt, humoribus etiam priusquam defluant putreſcunt.* Quare ita Iſidori locus caſtigari poteſt: *Argitis Graecula vitis, generis albi, fertilis: Viſula* [*vaſtam* fecerunt imperiti librarii] *materiam breuem et latum folium mittens, cuius fructum niſi primo tempore colligas, aut ad terram decidet, aut humore putreſcet.* Irrepſit aliud in Iſidorum in hoc loco mendum, ſiue potius verborum monſtrum *viticionia* pro *Vitis ſpionia* hoc modo: *Viticionia vuas magnas magis quam multas habet.* Huius autem vitis mentio fit apud Columellam in hoc capite, *At ſpionia dapſilis muſto et amplitudine magis vuarum, quam numero fertilis.* PONTED. *Argiti vaſtas materias* tribuit, quod apparet, ipſe Columella. Itaque *materiae* vox omiſſioni locum dediſſe videtur, facile ex Columella ſupplendae. Non extra oleas, certe non extra vites vagabimur, ſi indicemus hic inſigne mendum aliud eodem in loco Iſidori a nobis obſeruatum. Inter vuarum genera enarrantur et *balanitae*, quae vt ait Iſidorus, *a magnitudine nomen ſumſerunt. Balani enim Graece grande vocatur.* Non poteſt ſane hoc ab Iſidoro ipſo proficiſci, qui voluit ſine dubio *balani — glandes vocantur.*

2,22 HVMILLIMIS TABVLATIS APTIOR VISVLA) Ita diſtinguendum. deinde legendum *qua potiri nequeat.* et p. p. *qua vincit abundantia.* VRSIN. Nimirum ita ſcribendum, vt vult Vrſinus, cum res ipſa moneat, non dubitaui diſtinctionem veterem mutare, quae poſt *exuberat* incidit, interpungit autem poſt *aptior.*

2,23 SED HAEC SAPORE PRETIOSIOR) τὸ *haec* in vltimo membro ad vtram referatur, nigrioremne an albiorem, (nam ad aliquid proximum pertinet) non recte perſpectum habeo, niſi *haec* pro *illa* legendum ſit, vel niſi quicquam vetuſtate amiſſum; de hiſce Vitibus ita Plin. l. 14, c. 2. *Inſignes iam colore inter purpureas nigrasque medio helueolae, ſaepius varianti, et ob id varianae a quibusdam appellatae. Praefertur in his nigrior; vtraque alternis annis fertilis: Sed melior vino, cum parcior.* Iſidorus quoque laud. loc. ad hunc

ſpicitur aequalis [e]. vtraque [f] candidi muſti alterna vice annorum plus aut [g] minus
afferunt [h]. melius arborem, ſed et iugum commode veſtiunt: mediocri quoque ſo-
lo [i] foecundae, ſicut pretiae [k] minor et maior. ſed eae generoſitate vini magis com-
mendantur, et frequentibus materiis frondent, et cito matureſcunt. Albuelis [l] vti- 24
lior, vt ait Celſus, in colle, quam in campo; in [m] arbore, quam in iugo; in ſumma
arbore, quam in ima: ferax et materiae frequentis et vuae. nam quae [n] Graeculae
vites ſunt, vt Mareoticae, Thaſiae, pſithiae [o], ſophortiae [p], ſicut habent probabi-
lem guſtum, ita noſtris regionibus et raritate vuarum, et acinorum exiguitate mi-
nus fluunt. Inerticula [q] tamen nigra, quam quidam [r] Graeci amethyſton [s] appel-
lant, poteſt in ſecunda quaſi tribu eſſe, quod et boni vini eſt et innoxia, vnde [t] et-
iam nomen traxit, quod iners habetur [u] in tentandis neruis, quamuis [x] guſtu non
ſit hebes. Tertium gradum facit earum Celſus, quae foecunditate ſola commen- 25
dantur: vt tres Heluenaciae [y], quarum duae maiores nequaquam [z] minori bonitate
et abundantia muſti pares habentur: earum altera, quam Galliarum incolae emar-
cum [a] vocant, mediocris vini [b]: et altera, quam longam appellant, eandemque
auaram [c], ſordidi [d], nec tam largi quam ex numero vuarum [e], quas [f] prima ſpes [g]
promittit. Minima [h] et optima e tribus facillime folio dignoſcitur [i], nam rotun- 26
diſſimum

e) *aequalis. atque vtraque P.* f) *aeque* inſ. *Goeſ.* g) *alit P.* h) *auferunt P.* i) *ſola P. ſolatio L.*
k) *preciae I. B. R.* l) *Aluis vel his L. P. Aldi velis vtilior his Goeſ.* m) *vel I. B. R.* n) *quae* abeſt
I. B. R. o) *pſythiae B. R. I. I. H. A. pythiae Ienſ. L. Goeſ.* p) *ſophrortia P. ſophrotiae L.* q) *Inerti
cultu L.* r) *quidem H. A.* s) *amarcion P. Goeſ. amarition I. B. R. amaritior L.* t) *vnde* om. *I. B. R.
quem no. tr. L.* u) *habeatur P.* x) *quamuis in guſtu non ſit habilis L. I. B. R. ſit guſtus ſit hebes P.
guſtus non ſit habilis Goeſ.* y) *beluenacae I. B. R. hennacae P. beluenatiae H. beminaceae Goeſ.* z) *ne-
quisquam P. nequiquam I.* a) *marcum L.* b) *vineis P. vini eſt I. B. R.* c) *cauam P. canaram L.*
d) *ſordidi vini I. B. R.* e) *earum P.* f) *quarum L. Ienſ. I. I.* g) *ſpecie L. I. B. R. I. I.* h) *minume et
optuma P.* i) *dinoſcitur P.*

hunc modum haſce vites recenſet: *Heluolae, quas quidam varias appellant, neque purpureae neque nigrae ab elbo colore ita dictae, ſubalbidi tamen muſti: Elbum enim inter nigrum candidumque colore.* (lego *color eſt* non *colorem* vt nonnulli emendant) Illud etiam addi poteſt, non ſolum ap. Iſidorum legi *Elbolae* pro *belueolae*, ſed etiam in Ienſoniana Columellae editione; ita *elbo* pro *beluo.* PONTED.

2, 24 NAM QVAE GRAECVLAE) Ex hoc loco Barthius ad Gratium 313 oſtendere voluit *Mareoticum* vinum Graecum eſſe, quod Mareae in Aegypto lacui certatim adſignant veteres. Vlitius cum exagitaſſet Barthium, et Aegyptium eſſe *Mareoticum* docuiſſet, ad hunc locum ita reſpondet, vt vel propagatam in Graeciam hanc vitem Columellae aeuo concedat; vel legendum dicat, *Nam quae trunculae. Trunculas* porro vites eſſe, quae minus alte colantur, quam praecedentes etc. Caeterum reuocauit errorem ſuum, Burmanno obſeruante, Barthius ad Stat. Silu. 3, 2, 24. Columellam ex Athenaeo, ipſo Strabone, Seruio, erroris poſtulauerat Cerda ad Georg. 2, 91.

2, 24 AMETHYSTON) *legendum* amethyſton. *Nam* inerticula *vua cum a noſtris ita nominetur, quia temulentiam ſola non facit, merito a Graecis appellatur* amethyſtos, *hoc eſt, ſine ebrietate. Plinius eleganter inquit, quod noſtri iuſtius hanc vuam ſobriam appellaſſent, quam inerticulam dicunt.* BERO.

2, 24 MINVS FLVVNT) *Fluere* de iis fructibus dicitur, qui preſſi humorem vinoſum reddunt, vnde *fluxura*: quarum vocum explicationem fruſtra hactenus in ampliſſimis Latinis lexicis perquiſiui. Sic tamen et Virgilium locutum Georg. 2 inuenio: *Argitisque minor cui non certauerit vlla Aut tantum fluere, aut totidem durare per annos.* Idem Columella cap. 50 de oliuis ſemel atque iterum eſt vſus: *Quoniam exiguum fluit*, deinde: *cum iam ſatis fluit.* Iſid. autem quod ſubintelligitur, expreſſit l. 17. c. 5. h. m. *abundantia copioſa multumque Vini fluens*; item: *nomen autem inde ſumens, quod multum vini fluat.* PONTED. Vid. quae nos ad f. 17.

2, 25 EMARCVM VOCANT) An *Emarcam*, nam apud Plinium 14, 2 *arcam* legitur fortaſſe vitioſe, ait enim: *fertilitas commendat caeteras principemque Heluenacam. Duo eius genera, maior quam quidam longam, minor quam arcam appellant.* PONTED. Sed Harduinus *emarcum* edidit et *marcum* eſſe in MSto obſeruauit.

 2, 26 MA-

diſſimum omnium id gerit: atque eſt laudabilis [k], quod ſiccitates maxime perfert; quod frigora ſuſtinet, dum tamen ſine imbribus ſit [l]; quod nonnullis locis etiam vinum eius in vetuſtatem diffunditur; quod praecipue ſola [m] macerrimum quoque [n]
27 ſolum fertilitate ſua commendat. At [o] ſpionia dapſilis muſto et [p] amplitudine magis [q] vuarum, quam numero fertilis, vt oleaginia [r], vt Murgentina, eademque [s] Pompeiana, vt [t] Numiſiana [u], vt [x] venucula eademque ſcirpula [y], atque ſticula [z], vt nigra Fregellana [a], vt [b] merica, vt Rhaetica [c], vt omnium quas cognouimus copio-
28 ſiſſima arcelaca [d] maior, a multis argitis [e] falſo exiſtimata [f]. Nam has nuper mihi [g] cognitas, pergulanam dico, et irtiolam [h], fereolamque [i], non facile aſſeuerem, quo gradu [k] habendae ſint: quod etſi ſatis foecundas ſcio, nondum tamen de bonitate vini, quod afferunt [l], iudicare potui. vnam etiam praecocem [m] vitem nobis ante hoc tempus incognitam in [n] Graeca [o] conſuetudine dracontion vocitari comperimus, quae foecunditate [p] iucunditateue arcelacae baſilicaeque [q] et Bituricae com-
29 parari poſſit, generoſitate vini Amineae. Multa praeterea ſunt genera vitium, quarum

k) *laudabile I. B. R.* l) *ſit* abeſt *I. B. R.* m) *ſolam acerrimam Lipſ. ſola macerrimum Goeſ. Sola acerrimum* al. n) *quod I. B. R.* o) *Vt ſcipioni adapſilis muſtos L. P. vt ſcipionia Goeſ.* p) *ſed L. I. B. R.* q) (alicui) *alii cui P. alioquin I. B. R.* r) *holgonia aut murgentina I. B. R. holcamut murcentina P. aut olcam aut L.* s) *eadem qua H.* t) *aut I. B. R.* u) *numiſerus P. et numerus L.* x) *auenuncula I. B. R. auenunculae P. auenunſculae L.* y) *ſcurcitula P. ſcircitula I. ſcirciticula B. R. ſcuricula L.* z) *rabucula P. rabicula L. I. B. R.* a) *flagellana Ienſ. flagelana B. R. frogellana L.* b) *vt (et) mettica vel attica, vt omnium etc. P. vt mettia Goeſ. vt mectica actica rhactica L. et retica, vel attica, vt omnium etc. I. B. R.* c) *retica* al. d) *arcelaga P. L.* e) *argutis P.* f) *exiſtumata P.* g) *mihi cognitas* defic. *P. L.* h) *hirtiolam I. B. R. vtiliolam L.* i) *ferreolamque L. P. H.* k) *gladii P.* l) *adfert P.* m) *praecoquem L. I. B. R. I. I. H. A.* n) *in* abeſt *P. I. I. H. A. a I. B. R.* o) *Graecam conſuetudinem P.* p) *foecunditate vel arelatae I. B. R. foecunditate iucunditate vel alcaelacae P. foecundita iucunditateue arcelatae I. I. H. A. G.* q) *baſiliſcaeque L. P. baliſcaeque Goeſ.*

2, 26 MACERRIMVM QVOQVE SOLVM) Ex Mſſ. hanc lectionem reſtituendam cenſuit Cl. Schoettgenius, et ſuffragatur Plinius 14, 2 ſ. 4, n. 5, qui de Heluenaca minori, *nec alia*, inquit, *macro ſolo familiarior.*

2, 27 VT VENVCVLA EADEMQVE SCIRPVLA) Vitis *Venuculae* variae lectiones proferuntur. In Ienſonianis libris, in Regienſi per Bartholom. Bruſchium A. 1482 prodita editione, in codicibus etiam, non *venucula* ſed *auenucula* legitur; in Macrobii Sat. 3, 20 *venuncula* in Plin. 14, 2 *venicula*, ita in Iſid. 17, 5 (Iſidori tamen hic locus emendatur in adnotatt. *venuncula*) ſunt quoque vetuſtiſſima manu exarata Columellae exemplaria, in quibus *auenuſcula* occurrit. At vero alterius vocis *ſcirpula* non eadem ratio, vitioſam quippe eſſe affirmare non dubitabo ſcribendumque *ſcircitula*, vt in Regienſi edit. 1482. et Ienſoniana habemus, vt in codicibus peruetuſtis, vt etiam apud ipſum Colum. l. 12, c. 43. vbi *venuculas* nominat, et *ſcircitulas*; Pliniana quoque *ſcircula* vt etiam vulgata *ſcirpula*, quae per contractionem ortae videntur, facile ad hanc *ſcircitulam* reuocari poſſunt. PONTED. Tribus nominibus vnum vuae genus complectitur Columella, de quibus ſingulatim a nobis eſt dicendum. Primum eſt *Venucula*, de quo Horatii extat carmen [Serm. 2, 4, 71] *Venucula conuenit ollis. Venuncula* etiam in Macrobio vocatur Saturnalium tertio, item ab Iſidoro [17, 5] vt in manuſcriptis libris ſeruatur. nam excuſi, *venicula.* Ienſonius quoque ſeruat *auenuncula*, nimirum *vt venuncula.* Quare primum nomen *Venuncula* a *venulis*, quibus acina diſtinguuntur. Fortaſſe etiam *venucula* ſ. *venicula* quorum vtrumque in Plinio legitur, item, vt a *lingua lingula* et *ligula.* Alterum nomen *ſcirpula* in Plinio nunc *ſcircula* nunc *ſcirtula*, *ſcripula* et *ſcribula*, ex quibus praeſtare mihi videtur *ſcripula*, vt inſerto *t* fiat *ſcriptula* nempe cuius acini venis lineiſque diſtinguuntur. Tertium reſtat *ſticula*, in Plinio *ſtacula*, ſed hoc vitioſum. nam *ſticula* a *ſtica* quod eſt στίχος. quoniam acina lineis, venulis, ſtriiſque diſtincta et ordinata producit. Quod igitur Laurentius adfert, ſticam eſſe vuam dulcia vina fluentem, non improbandum apparet. PONTED. 2. In quam ſuſpicionem nos inciderimus, ad Colum. 2, 6, 3 indicatum eſt, cuius nos ſubpoenitet, ſi cum Viri Clariſſimi cogitatis conferatur: pudere quidem nondum coepit, cum *vermicule* prae ſe ferat codex Lipſienſis 3, 2, 2. Vnum illud vereor, ne durum ſit tot ſimul ſcriptores corruptionis poſtulare, et pluribus in locis.

2, 27 VT RHAETICA) Haud dubito, quin legendum

quarum nec numerum nec appellationes cum certa fide referre poſſumus [r]. *Neque*
enim, vt ait poeta, *numero* [s] *comprendere refert. Quem qui ſcire velit, Libyci velit ae-*
quoris idem Diſcere quam multae zephyro verſentur [t] *harenae.* Quippe vniuerſae re- 30
giones, regionumque pene ſingulae partes habent propria vitium genera, quae
conſuetudine ſua nominant [u]; quaedam etiam ſtirpes cum locis vocabula mutaue-
runt; quaedam propter mutationes [x] locorum, ſicut ſupra [y] diximus, etiam a [z] qua-
litate ſua diſceſſerunt [a], ita vt dignoſci non poſſint. ideoque [b] in hac ipſa Italia, ne [c]
dicam in tam diffuſo terrarum orbe, vicinae etiam [d] nationes nominibus earum diſ-
crepant, variantque vocabula [e]. Quare prudentis magiſtri eſt eiuſmodi nomencla- 31
tionis [f] aucupio, quo potiri [g] nequeant [h], ſtudioſos non demorari; ſed illud in to-
tum praecipere, quod et Celſus ait, et ante eum M. Cato, Nullum genus vitium
conſerendum eſſe niſi fama, nullum diutius conſeruandum niſi experimento proba-
tum: atque vbi multa inuitabunt regionis commoda, vt nobilem vitem conſeramus,
generoſam [i] requiremus, inquit Iulius Graecinus: vbi nihil erit, aut non multum,
quod proritet, feracitatem potius ſequemur, quae non eadem portione vincitur [k]
pretio, quam vincit abundantia [l]. Sed de hac ſententia, quamquam et ipſe paul- 32
lo ante id [m] cenſuerim, quid tamen arcanius iudicem, ſuo loco mox dicam. Pro-
poſitum eſt enim docere, qua ratione vineae pariter feraces et pretioſae [n] fluxurae [o],
poſſint conſtitui.

III. NVNC prius quam de ſatione [a] vitium diſſeram, non alienum puto, velut
quoddam fundamentum iacere diſputationi futurae, vt ante perpenſum [b] et ex-
ploratum habeamus, an locupletet patremfamilias [c] vinearum cultus. eſt [d] enim pene
adhuc ſuperuacuum de his conſerendis praecipere, dum quod [e] prius eſt, nondum
concedatur, an omnino ſint habendae [f]? idque adeo plurimi dubitent, vt multi re-
fugiant, et reformident talem poſitionem ruris; atque optabiliorem pratorum poſ-
ſeſſionem, paſcuorumque vel ſiluae caeduae iudicent. nam de arbuſto etiam inter 2
auctores non exigua pugna fuit, abnuente Saſerna genus id ruris, Tremellio [g] ma-
xime probante. ſed et [h] hanc ſententiam ſuo loco aeſtimabimus. Interim ſtudioſi
agricolationis hoc primum docendi ſunt, vberrimum eſſe reditum [i] vinearum. At-
que vt omittam veterem illam felicitatem aruorum, quibus et ante iam M. [k] Cato, et
mox

r) *poſſimus P.* s) *numerum I. B. R.* t) *turbentur Goeſ.* et Heinſ. ad Virg. Geo. 2, 106. u) *de-nominant P.* x) *mutationem I. B. R.* y) *ſupradiximus* iunct. *I. B. R. I. I. A. G.* z) *a* omitt. *I. B. R.* a) *deceſſerint P. deceſſerunt L. I. B. R.* b) *quod P.* c) *nec P.* d) *etiam* deeſt *I. B. R.* e) *vocabula Quare I. B. R. vocabula, quare I. I. H. vocabula: quare Gr. G.* f) *nomenlationis P. nomenculationis I. B. R.* g) *potiori P. in quo potore L.* h) *nequeat L. I. B. R. I. I. H. A.* i) *regionem* coni. *Broukh.* k) *vincit precio I. B. R.* l) *habundantia I. B. R. Lipſ.* qui ita fere ſemper. m) *idem I. B. R.* n) *precioſae I. B. R. praecioſae I. I. praetioſae A.* o) , abeſt *I. B. R. I. I. H. fluxorae P.* [C. III.] a) *ratione P. rationem vitium dixeram L.* b) *propenſum H.* c) *patremfamiliae I. B. R.* d) *et I. B. R. I. I.* e) *prius eſt, quod I. I.* f) *badibendae R.* g) *Tremelio B. R.* h) *et* omitt. *I. B. R.* i) *redditum* et ita ſaepe *L.* k) *C. Marcus I. B. R.*

legendum ſit *Rhaetica*, de quibus Seru. ad Georg. 2, 96 qui locus omnino cum hoc noſtro meretur contendi. SCHOETTG.

2, 29 VT AIT POETA) Georg. 2, 103.

2, 31 QVOD PRORITET) C. 10, 116. *Vt peluſiaci proritet pocula zythi.*

2, 32 ET IPSE PAVLLO ANTE) ſ. 15.

2, 32 PRETIOSAE FLVXVRAE) Vid. ad ſ. 17.

3, 2 M. CATO) in libris originum, prout conſtat ex V. 1, 2, 7. SCHOETTG.

3, 3 APVD

mox Terentius [l] Varro prodidit, ſingula iugera vinearum ſexcenas vrnas vini prae-
buiſſe, id enim maxime aſſeuerat in primo libro rerum ruſticarum Varro; nec vna
regione [m] prouenire ſolitum, verum et in Fauentino agro, et in Gallico, qui nunc
3 Piceno [n] contribuitur: haec [o] iis [p] certe temporibus [q]. Sed Nomentana [r] regio
nunc [s] celeberrima fama eſt illuſtris, et praecipue quam poſſidet Seneca, vir ex-
cellentis ingenii atque doctrinae, cuius in praediis vinearum iugera ſingula cul-
leos [t] octonos reddidiſſe [u] plerumque, compertum eſt. nam illa videntur prodigia-
liter in noſtris Ceretanis [x] accidiſſe, vt aliqua vitis apud te excederet vuarum nu-
merum duorum millium [y], et [z] apud me octogenae [a] ſtirpes inſitae intra biennium
ſeptenos culleos [b] peraequarent, vt primae vineae centenas amphoras iugeratim
praeberent, cum prata, et paſcua, et ſiluae, ſi centenos ſeſtertios [c] in [d] ſingula iu-
4 gera efficiant, optime domino conſulere videantur. nam frumenta maiore [e] quidem
parte [f] Italiae quando cum quarto reſponderint, vix meminiſſe poſſumus. Cur er-
go res infamis eſt? non quidem ſuo, ſed hominum inquit vitio Graecinus. Primum,
quod in explorandis ſeminibus [g] nemo adhibet diligentiam, et ideo peſſimi generis
plerique vineta conſerunt: deinde ſata non ita enutriunt, vt ante conualeſcant, ac
5 proſiliant, quam retorreſcant: ſed et ſi forte adoleuerint, negligenter colunt. Iam
illud a principio nihil referre cenſent, quem locum conſerant; immo etiam ſeli-
gunt deterrimam partem agrorum, tanquam ſola ſit huic ſtirpi maxime terra ido-
nea, quae nihil aliud ferre poſſit. Sed ne ponendi quidem rationem aut perſpi-
ciunt, aut perſpectam exequuntur: tum [h] etiam dotem, id eſt inſtrumentum, raro
vineis praeparant; cum ea res ſi omiſſa ſit, plurimas operas, nec minus arcam pa-
6 tris familias ſemper exhauriat [i]. Fructum vero plerique quam vberrimum prae-
ſentem conſectantur, nec prouident futuro tempori, ſed quaſi plane in diem vi-
vant, ſic imperant vitibus, et [k] eas multis palmitibus onerant, vt poſteritati non
conſu-

l) *Varro Terentius I. B. R.* m) *regionum I. B. R.* n) *pycene I. B. R. I. I. H. A. Pyceno Gr. G.* o) *haec* omiſſ. *I. B. R. I. I.* p) *bis I. B. R.* q) *temporibus noment. P. temporibus et I. B. R. temporibus, noment. I. I. temporibus, ſed H. A.* r) *nomentanea P. nomentaneae I. momentana L.* s) *nunc* abeſt *I. B. R. I. I.* t) *culeos I. B. R.* u) *reddiſſe I. B. R.* x) *celeretanis Goeſ.* y) *milium I. B. R.* z) *vt I. B. R.* a) *octingentae I. B. R.* b) *culeos I. B. R.* c) *ſexternos P. ſextertios I. B. R. I. I.* d) *in* deficit *I. B. R.* e) *maiorem P. Goeſ.* f) *partem P. Goeſ.* g) *ſemibus I. R.* h) *cum I. B. R.* i) *exhauriet I. B. R.* k) *vt H.*

3, 3 APVD TE) Siluinum in his libris omnibus alloquitur auctor.

3, 4 QVANDO CVM QVARTO [DECIMO] RESPONDERINT) Ita videtur legendum ex V. 1, 44, in quo eſt: *Vt ex eodem ſemine alibi, cum decimo redeat, alibi cum quintodecimo, vt in Etruria et locis aliquot in Italia.* Plin. 16, 21. In vulgatis editionibus deeſt apud Columellam, *decimo.* VRSIN. Iam ad V. 1, 44, 1 laudauimus locum Cic. in Verr. 3, 47 qui de Leontino Siculorum agro agit: cuius hic denuo mentionem facimus, non modo ad dictionem Columellae illuſtrandam; verum etiam ad indicandum diſſenſum aliquem Plinii et Ciceronis, qui etſi cauſae aliquid dediſſe dicatur, cuius intererat extenuari fertilitatem agri Leontini, quem tamen inter optimos et nobiliſſimos retulerat c. 44; tamen non videtur decuplo integro a veritate diſceſſurus temere fuiſſe. Plinius enim 18, 20 ſ. 24 de eodem agro, *Cum centeſimo,* inquit, *et Leontini Siciliae campi fundunt aliique, et tota Baetica et inprimis Aegyptus.* Paullo ante dixerat, *in Byzacio Africae campo, centenos quinquagenos modios e modio reddi.* Cicero ſic ſatis ſibi conſtat, quin minorem etiam prouentum Hyblenſis in Sicilia agri commemorat l. c. c. 43. Cum enim dixiſſet, *ſexies tantum, quam quantum ſatum ſit, ablatum eſſe* [per iniuriam publicanorum] *ab aratoribus,* ſubiicit, *plus aliquanto ablatum eſſe, quam natum ſit.* Hic igitur ager cum quinto tantum, ſummum ſexto vt reddiderit, neceſſe eſt.

3, 5 DOTEM, I. E. INSTRVMENTVM) Conſiderat vineam quaſi virginem, quae elocatur cui dos danda eſt. Dotis autem loco eſt inſtrumentum, hoc eſt, comparatio omnium eorum, quae ad eius culturam ſunt neceſſaria. SCHOETTG. v. Bynkersh. Obſ. VI, 9. p. 176. G

3, 7 NON

conſulant. Haec omnia vel certe plurima ex his cum commiſerint, quiduis malunt quam ſuam culpam confiteri; queruntur que non reſpondere ſibi vineta, quae vel per auaritiam, vel inſcitiam [l], vel per negligentiam perdiderunt. At ſi, qui [m] cum 7
ſcientia ſociauerint [n] diligentiam, non (vt ego exiſtimo) quadragenas vel tricenas [o] certe, ſed vt Graecinus minimum computans licet, inquit, amphoras vicenas [p] percipient ex ſingulis iugeribus: omneis iſtos, qui foenum ſuum et olera amplexantur, incremento patrimonii facile ſuperabunt. Nec in hoc errat [q], quippe, vt diligens ratiocinator, calculo poſito videt [r], id genus agricolationis maxime rei familiari conducere. Nam vt ampliſſimas impenſas vineae poſcant, non tamen [s] excedunt 8
ſeptem iugera vnius operam vinitoris, quem vulgus quidem parui [t] aeris, vel de lapide noxium poſſe comparari putat [u], ſed ego [x] plurimorum opinioni diſſentiens, pretioſum vinitorem in primis eſſe cenſeo: isque licet ſit emtus [ſex, vel potius] ſeſtertiis [y] octo millibus, cum ipſum ſolum ſeptem [z] iugerum totidem millibus [a] numorum [b] partum, vineasque cum ſua dote, id eſt, cum pedamentis et viminibus, binis [c] millibus in ſingula iugera poſitas duco: fit tum [d] in aſſem conſummatum [e] pretium ſeſtertiorum XXIX millium. Huc accedunt ſemiſſes vſurarum ſeſtertia 9
tria millia, et quadringenti octoginta [f] numi biennii temporis, quo velut infantia vinearum ceſſat a fructu. Fit [g] in aſſem ſumma ſortis et vſurarum, XXXII millium quadringentorum LXXX numorum. quod quaſi nomen, ſi, vt foenerator cum debitore, ita ruſticus cum vineis ſuis [h] fecerit eius ſummae, vt in perpetuum praedictam vſuram ſemiſſium dominus conſtituat, percipere debet in annos ſingulos mille nongen-

l) *inſcientiam L. I. B. R.* m) *quis I. B. R.* n) *ſociauerit I. B. R.* o) *decenas I. B. R. Lipſ. certe ducenas Goeſ.* p) *vicenas, percipient I. I. H. A. G.* q) *errant I. B. R.* r) *videre P. videt: et I. B. R.* s) *tantum I.* t) *paruideris L.* u) *putant L. I. B. R.* x) *a* inſ. *Goeſ.* y) *ſextertiis* hic et al. *L. I. B. R. I. I. H. A. G.* z) *octo L. I. B. R.* a) *milibus* hic et al. *I. B. R. Gr.* b) *nummorum I. B. R. H. nam in borum pratum L.* c) *vnus Lipſ.* d) *tamen L. I. B. R.* e) *conſumatum I. B. R. I. I. H. A.* f) *octuaginta I. B. R. I. I. H. A.* g) *Fuit P.* h) *ſuis* om. *I. B. R. ſusfecerit P.*

3, 7 NON VT EGO EXISTIMO) Videtur legendum *vt non (vt ego exiſtimo) tricenas etc.* deinde, *vicenas percipiant* etc. VRSIN.

3, 7 QVADRAGENAS CERTE) *Certe* notat *minimum*, vel *ad minimum*, vnde probabilis mihi videtur lectio Goeſ. *certe ducenas*, cum quo faciunt veſtigia Lipſ. qui habet *decenas*. SCHOETTG. Apertum eſt, Columellam maiorem tribuere prouentum vineis, quam Graecinum. itaque *decenas* non potuit dicere. Rurſus *ducenas* plane modum excedit, ſiquidem ſ. 3. *inter prodigia* refert, *centenas amphoras iugeratim praebentem vineam.* Porro τὴν *certe* eſſe diminuentem particulam, negari non poteſt. Non puto igitur, me nimis audacem fuiſſe, cum interpunctione ſola immutata, et transpoſitis duobus numeris feci vt locus ante obſcuriſſimus intelligi nunc poſſit. Ne qua fraus fiat lectori, proponam totum locum, vt a Commelino editus eſt: *At ſiqui cum ſcientia ſociauerint diligentiam, non vt ego exiſtimo tricenas vel quadragenas certe, ſed vt Graecinus minimum computans, Licet, inquit, amphoras vicenas percipient ex ſingulis iugeribus, omnes iſtos* etc. Hic *ſiqui* iungitur, vt fiat εἴ τινες deinde *Licet* ad Graecini verba pertinet; et huic ipſi male reſpondet deinde verbum *percipient.* denique copula deeſt, quae proximam propoſitionem, iis quae praeceſſerunt, adiungat. Iſta ſi incommoda nunc ſublata ſunt, leuicula, ſpero, duorum verborum transpoſitio ſine fraude fuerit.

3, 8 DE LAPIDE NOXIVM) *Lapis* locus eminens erat, et tanquam ſuggeſtus, vnde praeco praedicabat, atque vendebat. Pollux 3, 25 ὁ δὲ τόπος πρατὴρ λίθος καὶ πωλητήριον. Haec et plura TVRNEB. 10, 3. Conf. Bapt. Pium annot. prior. c. 10. Brodeum Miſc. 6, 5. Pignorium de ſeruis p. 49. SCHOETTG.

3, 8 ISQVE LICET SIT EMTVS SESTERTIIS CET.) Ita legendum. Nam ex voce *ſeſtertiis* error fluxit, vt librarii ſcripſerint, *ſex — vel potius ſeſtertiis.* VRSIN. Incluſeram vncinis, et pro gloſſa habueram verba *ſex vel potius* ante aliquando, quam Vrſini notam inſpicerem. De vitioſa ratione *ſeſtertiis octo millibus* vid. ad V. 2, 1, 14. et mox ad Col. 3, 3, 13.

3, 8 TOTIDEM MILL.) h. e. VII, quot ſunt iugera, ne quis forte ad *octo millia* referat vinitoris pretium.

3, 9 MILLE

nongentos [i] quinquaginta [k] ſeſtertios numos, qua computatione vincit tamen reditus VII iugerum, ſecundum opinionem Graecini [l] vſuram triginta [m] duorum
10 millium quadringentorum octoginta [n] numorum. Quippe, vt deterrimi generis ſint vineae, tamen, ſi cultae [o], ſingulos vtique culleos vini, ſingula earum iugera peraequabunt: vtque trecentis [p] numis quadragenae vrnae veneant, quod minimum pretium eſt annonae; conſummant tamen ſeptem [q] cullei ſeſtertia duo millia, et cen-
11 tum numos: ea porro ſumma excedit vſuram ſemiſſium. Atque hic calculus quem poſuimus, Graecini rationem continet. Sed nos extirpanda vineta cenſemus, quorum ſingula iugera minus, quam ternos culleos praebent. et adhuc tamen ſic computauimus, quaſi nullae [r] ſint viuiradices, quae de paſtinato eximantur: cum ſola ea res omnem impenſam terreni pretio ſuo liberet, ſi modo non prouincialis, ſed Italicus ager eſt, neque id cuiquam dubium eſſe debet, cum et noſtram, et Iulii
12 Attici rationem diſpexerit [s]. Nos iam enim vicena millia malleolorum [t] per vineae iugerum inter ordines pangimus. ille minus quatuor millibus deponit: cuius vt vincat ratio, nullus tamen vel iniquiſſimus locus non maiorem quaeſtum reddet,
13 quam acceperit impenſam. Sit [u] quidem, vt cultoris negligentia ſex millia ſeminum intereant [x], reliqua tamen decem millia tribus millibus numorum libenter, et cum lucro redemtor [y] emerit. quae ſumma tertia parte ſuperat duo millia ſeſtertia [z], quanti conſtare iugerum vinearum praediximus. quanquam noſtra cura in tantum iam proceſſit, vt non inuiti ſeſtertiis ſexcentis [a] numis, ſingula [b] millia viui-
14 radicis a me ruſtici mercentur. Sed vix iſtud alius praeſtiterit. nam nec quiſquam nobis

i) *ſeptingentos* alii praeter *L. I. B. R.* k) *quadraginta* alii praeter *L. I. B. R.* l) *Grecini H. Graecii A. Grecinii L.* et ita fere ſemper. m) *trium* al. pr. *L. I. B. R. I. I.* n) *octuaginta L. I. B. R.* o) *culte* h. e. cultae *L. H. cultae I. I.* p) *tricentis I. B. R. trecenis Goeſ.* q) *ſepteni P.* r) *nulle P. mille L. I. B. R. nullae* iam coniecerat Beroaldus. s) *diſpunxerit P. deſpexerit B. R. diſperſit H.* t) *malleolum P. maleolorum I. B. R. malleorum L.* u) *Si I. B. R. ſiquidem L.* x) *ingerunt L. I. B. R.* y) *redemtorum erunt Goeſ.* z) *milia ſextertiorum P. L.* a) *ſextenis I. B. R. ſeſcenis Goeſ. ſexenis L.* b) *ſingulis I. B. R. Goeſ. L.*

3, 9 MILLE NONGENTOS QVINQVAG.) Recepi numeros, quorum ratio computantibus, et numeros bis ponendos inter ſe conferentibus, facillime conſtat, tanto magis, cum ſit ea lectio antiquiſſimarum editionum, ipſiusque, (quod clamat, cum tacet, Politianus) codicis Medicei, quem cur deſeruerit Victorius, oppido miror, in re praeſertim ita aperta, vt aliquis paullo audacior ne opus quidem ſibi auctoritate librorum ad mutationem putaret. Illud porro neminem turbabit, quod pro 1948⅔ poſitum eſt 1950. Porro cum iſta typographis reddenda eſſent, obſeruo, corruptionem Victorianae editionis iam animaduerſam Ant. Auguſtino emendat. 2, 10, qui errorem ex Budaeo de aſſe male intellecto huc manaſſe ſuſpicatur.

3, 10 CONSVMMANT TAMEN) Ita legendum ſine dubitatione pro altero *conſumant*, quod Columellae in tali re verbum eſſe ſatis Index declarat. Ita etiam 3, 5, 4. et nihil ſolennius librariis, quam ſemel ponere literas geminandas.

3, 12 MINVS QVATVOR MILLIBVS) Non ſimpliciter, ſed reſpectu ſuperioris numeri. Diſponit Atticus XVI. M. Adde infra 3, 16, 3, et, opus eſſe hac animaduerſiuncula, intelliges.

3, 13 DVO MILLIA SESTERTIA) Digna erat Politiani lectio, quae reciperetur; ſed malo in eam partem peccare, quae cautior eſt. Duriuſculum forte videbitur quibusdam, tot locis mutare lectionem, vbi magno conſenſu *millia ſeſtertia* literis expreſſerunt librarii. Neque nihili ſunt, quae Gronouio patri repoſuit Perizonius ad Sanct. 4, 4, 78 et 4, 8, 2. incertam fere facit librorum lectionem ratio veterum ſcribendi per compendium aut notam III, IIS vel HS.

3, 13 PRAEDIXIMVS) paullo ante ſ. 8 nimirum *vineae* hic ſunt vites *cum ſua dote* h. e. pedamentis et vinculis.

3, 14 SED VIX ISTVD ALIVS PRAESTITERIT) Etiam ea cauſa, quia totum illud quaeſtus genus ceſſare videtur, vbi tota vicinia iam habet vineas inſtitutas. Quis enim tum viviradices emerit? Scilicet ſunt quaeſtus quaedam genera primis tantum inuentoribus, et paucis forte, qui eos ſequuntur, vtilia, quae vbi vulgata res eſt, ceſſant. Ipſe Columella vineta ſua caedit,

nobis facile crediderit, tantam [c] in agellis eſſe noſtris abundantiam [d] vini, quantam tu Siluine nouiſti. Mediocre itaque vulgatumque [e] pretium viuiradicis poſui, quo celerius nullo diſſentiente [f] perduci poſſent in noſtram ſententiam, qui propter ignorantiam genus hoc agricolationis reformidant. Siue ergo paſtinationis reditus, 15
ſeu futurarum ſpes vindemiarum cohortari nos debet ad poſitionem vinearum. quas cum docuimus rationis eſſe conferere, nunc inſtitutionis [g] earum praecepta dabimus.

IV. CVI [a] vineta facere cordi eſt, praecipue caueat, ne alienae potius curae, quam ſuae credere velit, neue mercetur viuiradicem. Sed genus ſurculi probatiſſimum domi conſerat, faciatque vitiarium, ex quo poſſit agrum vineis veſtire. nam quae peregrina ex diuerſa regione ſemina transferuntur, minus ſunt familiaria noſtro ſolo, quam vernacula: eoque [b] velut alienigena reformidant mutatam caeli locique poſitionem. Sed nec certam generoſitatis fidem pollicentur, cum ſit incer- 2
tum, an is, qui conſeruerit [c] ea, diligenter exploratum probatumque genus ſurculi depoſuerit. Quamobrem biennii ſpatium longum eſſe minime exiſtimandum [d] eſt, intra quod vtique tempeſtiuitas ſeminum reſpondet, cum ſemper, vt dixi, plurimum retulerit exquiſiti generis [e] ſtirpem depoſuiſſe. Poſt haec deinde meminerit accu- 3
rate locum vineis eligere: de quo cum iudicauerit, maximam diligentiam ſciat adhibendam paſtinationi [f]: quam cum peregerit, non minore cura vitem conſerat: et cum ſeruerit [g], ſumma ſedulitate culturae ſeruiat: id enim quaſi caput et columen eſt impenſarum, quoniam in eo conſiſtit, melius an ſequius [h] terrae mandauerit paterfamilias pecuniam, quam [i] in otio tractare. Igitur vnum quodque eorum quae praepoſui, ſuo iam proſequar [k] ordine.

V. VITIARIVM neque ieiuna terra, neque vliginoſa faciendum eſt: ſuccoſa tamen, et [a] mediocri potius, quam pingui [b]. tametſi fere omnes auctores huic rei laetiſſimum locum deſtinauerunt. quod ego minime reor eſſe pro agricola. nam depoſitae ſtirpes valido ſolo, quamuis celeriter comprehendant, atque proſiliant, tamen cum ſint viuiradices [c] factae, ſi [d] in peius transferantur, retorreſcunt, nec adoleſcere

c) *tamen I. B. R.* d) *habundantiam L. I. B. R.* e) *volgatumque P.* f) *diſſenciente P. deſcentiente L.* g) *inſtitutioni I. B. R.* [C. IV.] a) *cuius L.* b) *et quae I. B. R. eoque que L.* c) *conſeuerit G.* d) *extimandum R.* e) *generi B. R.* f) *paginationi P. L.* qui et ſubiicit *paſtinationi.* g) *ſeuerit Gr. ſceuerit L.* h) *ſequius P. Goeſ.* it. Heinſ. ex mſ. ad Ouid. met. 2, 809 *ſegnius* al. *melius an is terrae L.* i) *quam* deficit *I. B. R. an otio tractar L.* k) *perſequar I. I. G.* melius puto. [C. V.] a) *ac I. B. R.* b) *pinguenta et ſi L.* c) *viuiradices, et fractae ſint I. B. R. an priusquam L.* d) *ſi impetus transf. Goeſ. priusquam transf.* reliqui.

dit, cum mox c. 4, 1 praecipit, *ne mercemur aliunde viuiradicem.* Si huic omnes obſequentur agricolae, quis vendet?

4, 2 QVI CONSERVERIT EA) *Conſeuerit* videtur legendum, item p. p. *cum ſeuerit.* VRSIN. Sed miſcent ſaepius haec verba vel auctores, vel librarii.

4, 3 QVAM IN OTIO TRACTARE) *Tractaret* legi vult VRSIN. ſed ne ſic quidem integra ſententia. Conſiderata diligenter lectionis, quae ſupra propoſita eſt, varietate, videbatur haud incommode ita legi poſſe: *Quoniam in eo conſiſtit, melius an is terrae mandauerit paterfamilias pecuniam, an qui in otio tractarit?* Haec vltima vox in Lipſienſi codice truncata eſt, vt obſeruauimus, quo facilius mutari aliquid potuit.

5, 1 TAMEN CVM SINT VIVIRADICES) Locus dubius et vitioſus. Semina in valido ſolo depoſita cur retorreſcere debeant, antequam transferantur, rationem non inuenio. Alio modo ap. Ienſon. et Bruſch. legitur: *tamen cum ſint viuiradices, et fractae ſint priusquam transferantur*

2 leſcere queunt. Prudentis autem coloni eſt ex deteriori terra potius in meliorem, quam ex meliore in deteriorem transferre. Propter quod mediocritas in electione loci maxime probatur, quoniam in confinio boni malique poſita eſt. Siue enim poſtmodum [e] neceſſitas poſtulauerit [f] tempeſtiua ſemina ieiuno ſolo committere, non magnam ſentient [g] differentiam, cum ex mediocri terra [h] in exilem translata ſunt:
3 ſiue laetior ager conſerendus eſt, longe celerius in vbertate coaleſcunt [i]. Rurſus tenuiſſimo ſolo vitiarium facere minime rationis eſt, quoniam [k] malleolorum pars maior deperit, et quae ſupereſt, tarde fit idonea translationi. Ergo mediocris, et modice ſiccus ager vitiario [l] eſt aptiſſimus, isque [m] bipalio prius ſubigi debet, [quae eſt altitudo paſtinationis, cum in duos pedes et ſemiſſem conuertitur humus] ac deinde tripedaneis relictis ſpatiis, quae [n] per ſemina excolantur, in ſingulis ordinibus [o], qui ducenos quadragenos pedes obtinent [p], ſexcenteni malleoli pangendi
4 ſunt. is numerus conſummat [q] per totum iugerum ſeminum millia quatuor et viginti. Verum hanc curam praeuenit inquiſitio et electio malleolorum. nam vt ſaepe iam retuli, quaſi fundamentum eſt [r] praedictae rei, probatiſſimum genus ſtirpis deponere.

VI. SED electio dupliciter facienda eſt: non enim ſolum foecundam eſſe matrem ſatis eſt, ex qua ſemina petuntur, sed adhibenda ratio eſt ſubtilior, vt ex his
2 partibus trunci ſumantur, quae et genitales ſunt, et maxime fertiles. Vitis autem foecunda, cuius progeniem ſtudemus ſubmittere, non tantum debet eo aeſtimari, quod vuas complures exigit. poteſt enim trunci vaſtitate id accidere, et frequentia palmitum: nec tamen eam feracem dixerim, cuius ſingulae vuae in ſingulis ſarmentis conſpiciuntur. Sed ſi per vnumquemque pampinum maior numerus vuarum dependet; ſi ex ſingulis gemmis compluribus materiis cum fructu germinat; ſi denique etiam e [a] duro virgam cum aliquibus racemis citat; ſi etiam [b] nepotum fructu

e) *poſt modum I. B. R. I. I. A.* f) *poſtularit I. B. R.* g) *ſentiunt I. B. R.* h) *materia L. I. B. R.* i) *conualeſcunt L.* k) *cum I. B. R. cum alleolorum L.* l) *ſeminario Goeſ.* m) *isque* abeſt *I. B. R.* n) *per quae a V.* o) *ord. tricenos L.* p) *optinent ſexceni maleoli L. I. B. R.* q) *conſummat Ienſ Goeſ. conſumat* al. r) *ineſt.* [C. VI.] a) *medulla virgo cum aliquis Goeſ.* b) *etiamnum totor fructuum Goeſ.*

ferantur retorreſcunt. Ita in Vatic. cod. Quae lectio cur reiicienda quoque ſit, omnibus innoteſcit. Quis enim fractas viuiradices ſeuerit? Vna itaque eademque optima relinquitur ex duobus vetuſtiſſimis codd. a praecl. Georgio deprompta, quae eſt huiusmodi: *Tamen cum ſint viuiradices factae, ſi in peius transferantur, retorreſcunt.* Haec vero ex his, quae ſequuntur, confirmari poſſunt: *Prudentis autem coloni eſt, ex deteriori potius terra in meliorem, quam ex meliore in deteriorem transferre* It. c. 9. *Nam quod aſſuetum eſt pingui, nullo modo maciem terrae patitur.* Et c. 10. *Hic ſurculus translatus raro degenerat, cum ex deteriore ſtatu meliorem ſortitur.* Columellae ſententiam amplexus Palladius haec 1, 6 memoriae tradidit: *Seminarium mediocri terra inſtituere debemus, vt ad meliora quae ſata fuerint, transferantur.* Et l. 2, t. 9. *Sed vitem vel arborem melius erit de exili ad pinguem transferre, nam ſi a pingui terra ad ſolum exile transferint, vtiles eſſe non poterunt.* PONTED. Iam ex Goeſiani codicis ſcriptura emendatum dederamus hunc locum, cum dubitationem plane omnem exemit amicus ille literis et Pontederae Georgius. Nihil itaque cauſae erat, quin ſine cunctatione obtemperaremus tam bonis monitoribus.

5, 3 QVAE EST ALTITVDO) Quae vncis incluſimus, ea ex gloſſa irrepſiſſe videbantur Broukhuſio. non iniuria.

5, 4 SEXCENTENI) V. Drakenb. ad Liu. 45, 16, 3.

5, 4 IS NVMERVS CONSVMMAT) *Conſummat* legendum vt 3, 3, 10 it. 3, 9, 6.

6 Ad hoc caput conferri poteſt Plin. 17, 22 ſ. 35 n. 3.

6, 2 E DVRO VIRGAM) Haec enim alias ſolet eſſe ſterilis. *pampinarius palmes* vocatur. vid. 5, 6, 29 et Cl. Ponted. ad 3, 10, 3.

6, 2 NE-

ctu grauida eſt: ea ſine dubitatione ferax deſtinari debet legendo malleolo [c]. Mal- 3
leolus autem nouellus eſt palmes, innatus prioris anni flagello, cognominatusque
a ſimilitudine rei, quod in ea parte, quae deciditur [d] ex vetere ſarmento prominens
vtrinque, malleoli ſpeciem praebet. Hunc ex foecundiſſima ſtirpe [e] legendum cen-
ſemus omni tempore, quo vineae putantur, ac ſuper terram gemmis tribus vel qua-
tuor extantibus, diligenter obruendum loco modice humido non vliginoſo. dum
tamen antiquiſſimum [f] ſit conſiderare, ne vitis, ex qua is ſumitur, ancipitem floris
habeat euentum, ne difficulter acinus [g] ingrandeſcat, ne aut praecoquem [h], aut ſe-
rae [i] maturitatis fructum afferat. nam illa volucribus, haec etiam tempeſtatibus hie-
mis infeſtatur. Tale porro genus non [k] vna comprobatur vindemia. poteſt enim [l] 4
vel anni prouentu, vel aliis de cauſis, etiam naturaliter infoecunda vitis [m] ſemel exu-
berare [n]. Sed vbi plurimis [o] velut emeritis annorum ſtipendiis fides ſurculo con-
ſtitit, nihil dubitandum eſt de foecunditate. nec tamen vltra quadriennium talis
extenditur inquiſitio: id enim tempus fere virentium generoſitatem declarat, quo
ſol in eandem partem ſigniferi per eosdem numeros redit, per quos curſus ſui prin-
cipium coeperat. quem circuitum meatus dierum integrorum mille quadringento-
rum ſexaginta vnius ἀποκατάστασιν vocant ſtudioſi rerum caeleſtium.

VII. Sed certum habeo, P. [a] Siluine [b], iamdudum te tacitum requirere, cu-
ius generis ſit iſta foecunda vitis, quam nos tam accurate deſcribimus, ac [c] ne de
iis aliqua ſignificetur, quae vulgo non [d] habentur feraciſſimae. plurimi namque
Bituricam [e], multi ſpioniam [f], quidam baſilicam [g], nonnulli arcelacam [h] laudibus
efferunt. Nos [i] quoque haec genera non fraudamus teſtimonio noſtro. ſunt enim 2
largiſſimi vini. Sed propoſuimus docere vineas eiuſmodi conſerere, quae nec [k] mi-
nus

c) *maleolo maleolus I. B. R.* Sic per totum caput. d) *dicitur P.* e) *ſtatione Goeſ. P.* f) *antiquiſſimus non ſit L.* g) *acinis Goeſ. I. B. R. I. I.* h) *praecoquis L. P. I. I.* i) *ſemimaturatis L.* k) *naturae Goeſ.* l) *enim* deeſt *P.* m) *vites L. P.* n) *exhuberare I. I. A.* o) *plurium I. I. Gr. plurimum H. A. G.* [C. VII.] a) *P.* omiſſ. *P. L.* b) *Siluinae B. R.* c) *anne L. Goeſ.* d) *nunc Goeſ.* e) *bituriſicam Goeſ.* f) *ſpongiam Goeſ.* g) *baſiliſcam P. baliſcam Goeſ. L.* h) *arcaelatam P. arelatam I. B. R.* i) *Nos quoque* defic. *I. B. R.* k) *ne I. B. R.*

6, 2 NEPOTVM FRVCTV) *Nepotum* hic et alibi dixit Colum. eodem modo, quo Virgilius dixiſſe videtur in Georgicis, *ſeris factura nepotibus vmbram.* VRSIN. Singularis interpretatio verſus Virgiliani iam Cerdae notata, nec facile cuiquam probanda; cum ibi ſimpliciter poſteri intelligantur, quibus profutura ſit vmbra. Porro *nepotes* in vitibus qui ſint, Index noſter docet, et Cl. Pontederae delineatio T. 1. f. 9.

6, 3 MALLEOLVS) Apud Iſidorum 17,5 ſic legitur: *Quod in ea parte, qua deciditur ex vetere ſarmento prominens vtrumque.* Quod vltimum *vtrumque* ex Columella emendandum iudico et ſcribendum: *vtrinque.* PONTED. Add. delineatio Viri Cl. T. 2. f. 1.

6, 4 ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΙΝ) Conuerſionem ſiue reſtitutionem ſolis, quam noſter quadriennem ſtatuit, quae etiam a quibusdam Eudoxi τετραετηρὶς exiſtimatur. Alias illa reuolutio ſiue periodus anni magni, quo ſol ad centrum ſuum reuertitur, ſtatuitur contingere poſt annos 532. Vid. quae docent Ioſ. Scaliger epiſt. 3. Salmaſius ad Solinum c. 33. p. 390. Harduinus ad Plin. 10, 2. SCHOETTG. Nimirum ipſa eſt haec Iuliani anni 365 diebus 6 horis definiti ratio, vbi quatuor annis adiicitur dies vnus, qui ſunt ipſi dies 1461. Sed quid ea ἀποκατάστασις, ſatis illa quidem imperfecta, ad foecunditatem ſtirpium conferat, difficile ſane eſt ad intelligendum, et mirum ſi non plane falſum.

7, 1 AC NE DE IIS ALIQVA SIGNIFICETVR) Poſuerat auctoritate Goeſiani codicis *anne* Cl. Schoettgenius. Cum vero *ne* interrogandi etiam apud noſtros non ſemel occurrat ſolitarium initio quaeſtionis poſitum, (vid. Ind.) et coniunctio vix commode abeſſe queat: veterem lectionem ſeruauimus.

7, 1 QVAE VVLGO NON HABENTVR) Particula negans abundat; et totam ſententiam perturbat, niſi inducatur. VRSIN. At videtur ſtare poſſe *ſi non*, ſiue Goeſianam lectionem recipias, ſiue nobiſcum *ne* ſumas cum interrogatione.

nus vberes fructus praedictis generibus afferant, et ſint pretioſi ſaporis, velut [l] Aminei, vel certe non procul ab eo guſtu: cui noſtrae ſententiae ſcio pene omnium agricolarum [m] diuerſam eſſe opinionem, quae de Amineis inueterata [n] longo iam
3 tempore conualuit, tanquam natali [o] et ingenita ſterilitate laborantibus: quo magis nobis ex alto repetita compluribus exemplis firmanda ratio eſt, quae deſidia, nec minus imprudentia colonorum damnata, et velut [p] ignorantiae tenebris obcaecata [q] luce veritatis caruit. Quare non intempeſtiuum eſt nos ad ea praeuerti, quae videntur hunc publicum errorem corrigere poſſe [r].

VIII. IGITVR ſi rerum naturam, P. Siluine, velut acrioribus mentis oculis [a] intueri velimus, reperiemus [b] parem [c] legem foecunditatis eam [d] dixiſſe virentibus, atque hominibus, caeteriſque [e] animalibus: nec ſic aliis nationibus regionibusue proprias tribuiſſe dotes, vt aliis in totum ſimilia munera denegaret. Quibuſdam gentibus numeroſam progenerandi [f] ſobolem dedit, vt Aegyptiis et Afris [g], quibus gemini partus familiares [h], ac pene [i] ſolennes ſunt: ſed et Italici generis eſſe voluit
2 eximiae foecunditatis Albanas Curiatiae [k] familiae trigeminorum matres. Germaniam decorauit altiſſimorum hominum exercitibus; ſed et alias gentes non in totum fraudauit praecipuae ſtaturae [l] viris. nam et M. [m] Tullius Cicero teſtis eſt Romanum fuiſſe [n] ciuem [o] Naeuium Pollionem [p] pede [q] longiorem quam quemquam longiſſimum: et nuper ipſi [r] videre potuimus in apparatu pompae Circenſium ludorum Iu-
3 daeae gentis hominem proceriorem celſiſſimo Germano. Tranſeo ad pecudes. Armentis ſublimibus inſignis Meuania eſt, Liguria paruis: ſed et Meuaniae [s] bos humilis, et Liguriae nonnunquam taurus eminentis ſtaturae conſpicitur. India perhibetur molibus ferarum mirabilis: pari [t] tamen in hac terra vaſtitate beluas [u] progenerari quis neget? cum intra moenia noſtra natos animaduertamus elephan-
4 tos [x]. Ad genera frugum redeo. Myſiam Libyamque largis aiunt abundare frumentis;

l) *cuius L.* m) *agricularum P.* n) *inueterato I. B. R.* o) *naturali P. I. I. nāli L.* p) *vel I. B. R.* q) *occaecata I. B. R. ac cecata L.* r) *quae ſpectandi ſi qualitas in eo ſolo quod vineis deſtinaueris* inſ. *L.* quod lemma eſt in quibusdam capitis proximi cuius alioquin diuiſionis hic nullum veſtigium. Et ipſum *Igitur* indicat, inſeri non debere. Caeterum quae ſuperſunt huius libri nullam capitis diſtinctionem habent aut veſtigium lemmatis: vt et maior pars libri proximi. [C. VIII.] a) *occultis P.* b) *reperiamus P.* abeſt *I. B. R.* c) *par eſt B. R.* d) *eadem P. R. eandem I. B.* e) *celeriter P.* f) *generandi I. B. R.* g) *Aphris I. I.* h) *familiarifer I.* i) *penes B. R.* k) *curiaciae R. aequitiae P. L.* l) *ſtature B. R.* m) *M. Tullius* deeſt *I. B. R.* n) *ſe I. B. R.* o) *ciuem* omiſſ. *P.* p) *Pullionem P.* q) *pedem P.* r) *ipſum P.* s) *Maeuaniae vos P. Meuania Ienſ.* t) *parua P. pares I. B. R.* u) *belluas I. I. H. H.* x) *elephantes P. Sed* inſ. *Goeſ.*

8, 1 AEGYPTIIS ET AFRIS) Idem Plinius, et eius rei cauſam Nili fertilitatem adducit 7, 3 *Tergeminos naſci certum eſt Horatiorum Curiatiorumque exemplo: ſupra, inter oſtenta dicitur, praeterquam in Aegypto, vbi foetifer potu Nilus.* SCHOETTG.

8, 1 ALBANAS CVRIATIAE FAMILIAE TRIGEMINOR. MATRES) *Albanas ſorores* vocat mox 3, 9, 1. Etiam hac in re diligentior fuit Romanis ſuarum rerum conditoribus, Halicarnaſſeus: per iſtos ignoraremus fere, quod hic copioſe narrat l. 3. et ſine quo hic locus non intelligeretur, nimirum ſorores fuiſſe, (modo tota fabula vera ſit) Curiatiorum Horatiorumque matres, Albani hominis filias, domeſtico alteram viro, Romano alteram collocatas. Forte ſimilitudo vocabulorum hauſit alterum nomen, *et Horatiae.*

8, 2 NAEV. POLLIONEM) Vide Plin. 7, 16. SCHOETTG. Obſeruat Harduinus ad h. l. Ciceronem in libro *de admirandis*, quem alias etiam laudat Plinius, videri hoc memoriae prodidiſſe.

8, 3 SED ET MEVANIA) Videtur legendum *Meuaniae.* Nam ſequitur, *et Liguriae.* deinde ſcribendum: *Corycon florere croco etc.* VRSIN.

8, 3 MOLIBVS FERARVM) Vid. Graeu. ad Flor. 2, 6 p. 47. ALMEL.

8, 4 TMO-

mentis; nec tamen Appulos [y], Campanosque agros opimis [z] defici ſegetibus. Tmolon [a] et Corycon [b] flore croceo; Iudaeam et Arabiam pretioſis odoribus illuſtrem haberi: ſed nec noſtram ciuitatem praedictis egere ſtirpibus. quippe cum [c] pluribus locis vrbis, iam caſiam frondentem conſpicimus, iam tuream plantam [d], florentesque hortos myrrha [e] et croco. His tamen exemplis nimirum admonemur, curae mortalium obſequentiſſimam eſſe Italiam, quae pene totius orbis fruges, adhibito ſtudio colonorum [f], ferre didicerit. quo minus addubitamus de eo fructu, qui velut indigena, peculiarisque et vernaculus eſt huius ſoli. Neque [g] enim dubium eſt Maſſici [h], Surrentinique et Albani, atque Caecubi agri vites omnium quas terra ſuſtinet, in [i] nobilitate vini principes eſſe [k].

IX. FOECVNDITAS ab his forſan deſideratur [a]: ſed et haec adiuuari poteſt cultoris induſtria. nam [b] ſi, vt paullo ante retuli, benigniſſima rerum omnium parens natura quasque genteis atque terras ita muneribus propriis ditauit, vt tamen caeteras non in vniuerſum ſimilibus dotibus fraudaret: cur eam dubitemus etiam in vitibus praedictam legem ſeruaſſe? vt quamuis earum genus aliquod [c] praecipue foecundum eſſe voluerit, tanquam Bituricum, aut baſilicum [d]; non tamen ſic Amineum ſterile reddiderit, vt ex multis millibus eius ne pauciſſimae quidem vites foecundae, tanquam

y) *apulos I. B. R. Apulos G.* z) *optimis I. B. R.* a) *Troclon P. trocolon L.* b) *corycion florere croco* editt. praeter *I. B. R.* c) *compluribus P.* d) *planatam P. plantam mature ampliatam, florentesque I. B. R.* e) *myrra B. R.* f) *colorum P.* g) *Non I. B. R.* h) *marſici I. B. R.* i) *non vtilitate vini P.* k) *eſſe. foecunditas ab his forſan deſideratur. Cap. 9. Quomodo Amineas feraces facias. Sed et etc. I. B. R.* [C. IX.] a) *deſideretur L. et S. Germ.* b) *nam ſicut P. num vt L. niſi, vt I. B. R.* c) *aliquid I.* d) *valiſcum P. baſiliae R.*

8, 4 TMOLON ET CORYCION FLORERE CROCO) Crocum Corycium celebratur quod in *Coryco* monte proueniat. Plinius libr. 21, c. 6 *Prima* ait, *nobilitas Cilicio* (croco) et *in Coryco monte.* Lucanus lib. 9. *Vtque ſolet pariter totis effundere ſignis Corycii preſſura croci.* Martialis Epigramm. lib. 3. *Quod ſpirat tenera malum mordente puella, Quod de Corycio quae venit aura croco.* Dioſcorides lib. 1. c. 25. κρόκος ἐςὶ κράτιςος ἐν ἰατρικῇ χρήσει ὁ κορύκειος: *Crocum ad vſum medicum praeſtantiſſimum eſt Corycium.* Galenus lib. 1. de Antidot. c. 14: κρόκον δὲ τὸ κορύκειον ἐπαινοῦσι μὲν ἅπαντες οἱ παλαιοὶ μέχρι καὶ τῶν ποιητῶν: *Crocum vero Corycium laudant tum antiqui omnes, tum poetae.* Quare non *Corycium* legendum, ſed *Corycon* quod etiam in veteribus editionibus ſeruatum videmus. Eadem ratione et apud Iſidorum lib. 17, c, 9 eſt ſcribendum: *Crocus dictus ab oppido Ciliciae quod vocatur Corycon.* PONTED. Repoſui lectionem antiquiſſimarum editionum, quibus de *flore croceo* ipſe etiam Mediceus codex adſtipulatur. Caeterum de *Corycio croco* plena ſunt omnia. Tmolo *croceos odores* aſſignauit Virgilius Ge. 1, 56, quem neſcio an ſecuti ſint cum noſtro, ſummo Virgilii admiratore, Solinus quoque et Marcianus Capella, quos laudat ad Maronem la Cerda, qui non diſſimulat, eſſe, qui *croceos odores* Tmoli de vino generoſo interpretari malint. Plinius certe hanc croci patriam tacet. *Corycon florere croco* legi vult Io. Rhod. ad Scribon. 169 p. 253. Locus Lucani laudatus a Cl. Pontedera, quique habetur 9, 809. ſine cauſa varie tentatur, cum ſit ſaniſſimus. *Preſſura croci effundit ſe ſignis* h. e. aqua croco tincta per ſtatuas multis foraminibus praeditas machinatione quadam hydraulica exprimitur, quod in theatris factum eſſe conſtat.

8, 4 PLVRIBVS VRBIS LOCIS) Teſtatur Plin. 16, 32 in ſeptemtrionali tantum Italiae plaga caſiam naſci. Si tamen Columellae tempore in vrbe fuit, mirum, quî id fugerit Plinium. SCHOETTG.

8, 4 IAM TVREAM PLANTAM) Lubet admonere aliquid de librariorum veterum ingenio, quod alias forte profuerit. Poſt haec verba, vt ſupra notauimus, inferciunt veteres editiones *mature ampliatam.* Quid haec ſibi volunt? varians et corrupta lectio ſunt ipſorum, quae poſuimus, verborum *iam tuream plantam*; eaque e margine hominis diligentis in ipſum corpus ſcripturae irrepſit.

9, 1 DESIDERATVR) *Deſideretur* legunt Codd. Lipſ. et S. Germ. teſte Burmanno ad Petronium c. 130 qui hoc ipſum notauit, vt oſtenderet, particulam *forſitan* non ineleganter cum coniunctiuo poni. SCHOETTG.

9, 1 DITAVIT) Videtur legendum *dotauit*, vt ſupra 1, 1. VRSIN.

2 tanquam in Italicis [e] hominibus Albanae illae ſorores reperiri [f] poſſint. Id [g] autem
cum ſit veriſimile [h], tum etiam verum eſſe nos docuit experimentum, cum et in Ar-
deatino agro, quem multis temporibus ipſi [i] ante poſſedimus, et in Carſeolano,
itemque in [k] Albano, generis Aminei vites [l] huiuſmodi notae habuerimus, numero
quidem perpaucas, verum ita fertiles, vt in iugo ſingulae ternas vrnas praeberent [m],
3 in pergulis autem ſingulae denas amphoras peraequarent. Nec incredibilis debet in
Amineis haec foecunditas videri. nam quemadmodum Terentius [n] Varro, et
ante eum M. Cato poſſent [o] affirmare, ſexcentenas [p] vrnas priſcis cultoribus ſin-
gula vinearum iugera fudiſſe, ſi foecunditas Amineis defuiſſet, quas plerumque ſolas
antiqui nouerant? niſi [q] putamus ea [r] quae nuper, ac modo plane [s] longinquis regio-
nibus arceſſita [t] notitiae noſtrae ſunt tradita, Biturici [u] generis, aut baſilici [x] vineta
4 eos coluiſſe, cum vetuſtiſſimas quaſque vineas adhuc exiſtimemus Amineas. Si quis
ergo tales [y], quales [z] paullo ante poſſediſſe me retuli [a], Amineas pluribus vindemiis
exploratas notet, vt ex his malleolos feraciſſimos eligat, poſſet is [b] pariter genero-
ſas vineas et vberes efficere. Nihil enim dubium eſt, quin ipſa natura ſobolem
5 matri ſimilem eſſe voluerit. vnde etiam paſtor ille in Bucolicis ait, *Sic canibus catulos
ſimiles, ſic matribus hoedos Noram* [c]. vnde ſacrorum certaminum ſtudioſi perniciſſima-
rum quadrigarum [d] ſemina, diligenti obſeruatione cuſtodiunt, et ſpem futurarum
victoriarum concipiunt propagata ſobole generoſi armenti. Nos quoque pari ratio-
ne velut olympionicarum equarum, ita feraciſſimarum [e] Aminearum ſeminibus ele-
ctis

e) *locis* interſer. *P.* f) *reperiri non poſſent I. B. R.* g) *Ita P.* h) *veriſſimile I. B. R.* i) *ipſi* omitt. *I. B. R. ante* om. *L.* k) *in* omiſſ. *I. B. R.* l) *vites notatas L.* m) *praebent R.* n) *Varro Terentius I. B. R.* o) *poſſet I. B. R.* p) *ſexcenas P. ſexenas L. ſeptenas I. B. R. Goeſ.* q) *niſi ſi P. et Mſ. Heinſ. it. Goeſ.* r) *eaque nuper I. B. R.* s) *paleae L. P.* t) *adcerſita* hic et al. *L. accerſita* al. u) *vituri g. aubaliſci Goeſ.* x) *baliſciuineas L.* y) *talis I. B. R.* z) *qualis P.* abeſt *I. B. R.* a) *rettuli I. B. R.* b) *is* deficit *I. B. R.* c) *Noram* om. *Goeſ. L. I. B. R.* d) *quadrigenarum P.* e) *ferociſſimarum. L. I. B. R.*

9, 1 ALBANAE ILLAE SORORES) Vide quae modo diximus ad 3, 8, 1.

9, 2 DENAS AMPHORAS) i. e. vicenas vrnas, quae a ternis, quas in iugo praebuerunt, nimis fere longe recedunt. Nimirum in pergula multo commodior eſt explicandorum palmitum ex vno capite prodeuntium ratio. Quid ſi tamen pro *denas* putemus ſcriptum a Columella *ſenas?* aut ſi hoc etiam nimium, *quinas*, vel *binas* adeo. In numeris ſumma librariorum negligentia deprehenditur.

9, 3 VARRO) de R. R. 1, 2, 7 qui laudat Catonem in origg.

9, 3 NISI PVTAMVS) Nic. Heinſius ad Ouid. Her. 4, 111 etiam *niſi putamus* legit e Codice S. Germani, et pro *plane* obſeruat eſſe in eodem codice *palaeae*, pro quo legendum ſuſpicatur, *quae nuper ac modo talea e longinquis etc.* Suffragantur, quod notauimus, alii. Et tamen non placet hic *talea*, nec Literarum *p* et *t* permutatio in his qui dictata ſcribunt facillima, communiſſima, hic locum habere videtur.

9, 4 PASTOR ILLE) Tityrus Virgilianus ecl. 1, 23. SCHOETTG.

9, 5 QVADRIGARVM SEMINA) De his equorum nobilium genealogiis vide praeter caeteros Graeu. praef. Theſ. IX. antiquitt. Rom. qui laudare etiam poterat illud Martial. 3, 63 *Hirpini veteres qui bene nouit auos.*

9, 5 OLYMPIONICARVM EQVARVM) Nam etiam feminarum equarum haec gloria. vid. ad Varr. 2, 7, 1. Plin. 10, 63 ſ. 83 *Viciſſe Olympia praegnantem Echecratidis Theſſali inuenimus.* Talis *etiam fuit, cuius imaginem Olympiae Phormis dedicauit, cuius aeris mixturae affuſum hippomanes mares equos ad rabiem coitus agebat*, vt Plinius ait 28, 11 ſ. 49 de qua etiam Aelian. de animal. 14, 18 et pluribus Pauſan. Eliac. 1 extr. p. 176. Add. Salmaſ. ad Solin. p. 660, a. Apud Plut. Caton. p. 620. H. Steph. 8v. mentio fit τῶν Κίμωνος ἵππων, αἷς Ὀλύμπια τρὶς ἐνίκησεν. Neque enim opus eſt, cum Mſ. Vulcobienſi in ſplendida quae nuper prodiit editione Londinenſi legere οἷς. Aelian. de animal. 12, 40 eandem rem narrat, niſi quod Miltiadi tribuit. Μιλτιάδης δὲ τὰς ἵππυς τὰς τρεῖς (Leg. τρὶς) Ὀλύμπια ἀνελομένας ἔθαψεν ἐν Κεραμεικῷ. Nimirum ille Miltiades ὁμομήτριος frater eſt Cimonis, cui hic victoriae primum honorem conceſſerat. Res eſt apud Herodotum 6, 103 vbi etiam memorantur αἱ ἵπποι αὗται αἱ τρεῖς Ὀλυμπιάδας

ctis largae vindemiae ſpem capiamus. Neque eſt quod temporis [f] tarditas quem-
quam deterreat: nam quidquid morae eſt, in exploratione ſurculi abſumitur. Cae- 6
terum cum foecunditas vitis comprobata eſt, celerrime inſitionibus ad maximum
numerum perducitur. Eius rei teſtimonium tu praecipue, Publi [g] Siluine, perhi-
bere nobis potes, cum pulchre memineris, a me duo iugera vinearum intra tempus
biennii ex vna praecoque vite, quam in Ceretano [h] tuo poſſides, inſitione facta con-
ſummata [i]. Quemnam igitur exiſtimas vitium numerum intra tantundem temporis 7
interſeri poſſe duorum iugerum malleolis, cum ſint ipſa duo iugera vnius vitis pro-
genies? Quare ſi, vt dixi, laborem et curam velimus adhibere, facile praedicta [k]
ratione tam feraces Aminei generis vineas conſtituemus, quam Biturici, aut baſilici [l]:
tantum retulerit [m], vt in transferendis ſeminibus ſimilem ſtatum caeli, locique et
ipſius vitis habitum obſeruemus: quoniam [n] plerumque degenerat ſurculus, ſi aut
ſitus [o] agri, aut aeris qualitas repugnent [p], aut etiam, ſi ex arbore in iugum defer-
tur. Itaque de frigidis in frigida, de calidis in ſimilia, de vineis [q] in vineas trans- 8
feremus. magis tamen ex frigido ſtatu ſtirps Aminea poteſt calidum ſuſtinere, quam
ex calido frigidum. quoniam omne vitis genus, tum maxime praedictum, naturali-
ter laetatur tepore potius, quam frigore. Sed et qualitas ſoli plurimum iuuat, vt 9
ex macro aut mediocri transducatur in melius. nam quod aſſuetum eſt pingui, nullo
modo maciem terrae patitur, niſi ſaepius ſtercores. Atque haec de cura eligendi
malleoli generatim praecepimus [r]. nunc illud proprie [s] [ſpecialiter] vt non ſolum
ex foecundiſſima vite, ſed etiam [t] e vitis parte feraciſſima ſemina eligantur.

X. FERACISSIMA autem ſemina ſunt, non vt veteres auctores [a] tradiderunt, extrema pars eius [b], quod caput vitis appellant, id eſt, vltimum et productiſſimum flagel-

f) *tempus tardum L.* g) *Publi* deficit *P.* h) *cretano Com.* Sphalma. i) *conſummata I. Gr. G. conſummataque P. conſumata* al. k) *praedictam rationem I. B. R.* l) *baliſci Goeſ. baliſtini L.* m) *rettulerit P. rettulit I. B. R.* n) *cum I. B. R.* o) *ſitu ſi agri etc. P. ſitu plaga: ac I. B. R.* p) *repugnat P. repugnet I.* q) *vinetis P. Goeſ.* r) *praecipimus B. R.* s) *prouide* coni. *Broukh.* t) *et vitis I. B. R.*
[C. X.] a) *autores H. Gr. G. authores A. autores crediderunt L.* b) *eſt R. L.*

πιάδας ἀνελόμεναι. vbi Euagorae Laconis equabus idem contigiſſe narrat. Quin in vniuerſum pronunciat Aelian. de animal. 11, 36 Αἱ ἵπποι εἰς ἁρματηλασίαν ἐπιτηδειότεραι εἶναι πιστεύονται. Et Scythae Plinio auctore 8, 42 ſ. 66 *per bella feminis vti malebant, quoniam vrinam curſu non impedito reddunt.* Ideo etiam apud Euripidem Phoeniſſ. v. 3 Phoebus θοαῖς ἵπποις vtitur. itemque Luna apud Theocr. 2, 148. et Hippolytus apud Euripidem in fabula cognomine v. 1223. add. Weſſeling. ad Diodor. Sic. 4, 15 n. 74. Occupari video bonam partem horum a Io. Scheff. de re Vehic. 1, 12 p. 149 quo magis illi ſua, nobis non animaduerſa, relinquimus. Placuit autem hac obſeruatione, non maximi alioquin momenti, Plutarchi locum ab emendatione importuna munire.

9, 7 SI AVT SITVS AGRI) Veteres editiones: *ſi aut ſitus plaga ac aëris qualitas.* Ego vero ſic legerem: *ſi aut ſitus plagae, aut agri qualitas repugnent, aut etiam ſi ex arbore in iugum defertur.* Hac ratione ad ea quae propoſuit, omnia reſpondent, *ſtatus coeli ad ſitus plagae, loci* (ſtatus) *ad agri qualitatem, vitis habitus arbuſtiuae in iugum* translatae; idcirco adiecit: *Itaque de frigidis in frigida, de calidis in ſimilia, de vineis in vineas transferemus*; quorum duo prima membra ſtatum plagae indicant, tertium illud reſpicit *aut etiam ſi ex arbore in iugum defertur. Agri* vero *qualitatem* ſignificat *ſed et qualitas ſoli plurimum iuuat, vt ex macro aut mediocri transferatur in melius.* PONTED.

9, 8 DE VINEIS IN VINEAS) Quidni etiam de ſeminario, vel vitiario? Vid. ſupra 3, 3, 11 et 12 de ſurculis et viuiradicibus inter ipſos vinearum ordines educandis. Quod Politianus in Mediceo inuenit: *de vinetis*, neſcio, quam vim habeat. Neque enim ſcio, an certa ſit differentia, quam Carolus Stephanus in vineto adfert, qui hoc vult latius quid et maius ſignificare, vt *vinetum vineas* plures complectatur.

9, 9 SPECIALITER) Hoc eſt erratum librarii, et videtur legendum *ſpectabitur.* VRSIN. Vide lector, an malis nobiſcum putare *ſpecialiter* eſſe gloſſam τῆς *proprie.* Certe vncinis includendum ob noſtram ſuſpicionem cenſuimus.

10, 1 DVM

flagellum: nam in eo quoque falluntur agricolae. Sed erroris eſt cauſa prima ſpecies, et numerus vuarum, qui plerumque conſpicitur [c] in [d] productiſſimo [e] ſarmento. quae res nos decipere [f] non debet. id enim accidit [g] non palmitis ingenita fertilitate, ſed loci opportunitate [h], quia reliquas trunci partes humor omnis et alimentum,
2 quod a ſolo miniſtratur, transcurrit, dum ad vltimum perueniat. naturali enim ſpiritu omne alimentum virentis, quaſi quaedam anima [i], per medullam [k] trunci, velvti per [l] ſiphonem, quem [m] diabeten [n] vocant mechanici, trahitur in ſummum: quo cum peruenerit, ibi conſiſtit, atque conſumitur. Vnde etiam materiae vehementiſſimae reperiuntur aut in capite vitis, aut in crure vicino radicibus. Sed et
3 hae [o] ſtirpes, quae e [p] duro citantur [q], duplici ex cauſa probatae ſunt: quod a foetu vacant, quodque ex proximo terrae integro atque illibato ſucco aluntur: et illae fertiles ac firmae, quia [r] e tenero prorepunt, et quidquid, vt ſupra [s] dixi, ad eas alimenti peruenit, indiuiduum eſt. Mediae ſunt macerrimae, quia [t] tranſcurrit hinc parte aliqua interceptus, illinc [u] a ſe tractus humor. Non debet igitur vlti-
4 mum

c) *proſpicitur I. B. R.* d) *in* deeſt *I. B. R.* e) *prudentiſſimo P. produtiſſimo R. podentiſſ. L.* f) *deſpicere P.* g) *adcidit non palmites P.* h) *oportunitate I. B. R.* i) *amaena P.* k) *medulam B. R.* l) *per* abeſt *I. B. R.* m) *que P. quam I. B. R.* n) *chabeten I. B. R.* o) *hae I. B. R.* al. *eae.* p) *e* deficit *I. B. R.* q) *citantur, ac P. vtantur Goeſ.* r) *qui et tenero P. quae tenero I. B. R.* s) iunct. *I. B. R.* t) *qua I. B. R. quas Goeſ.* u) *in linc ad ſe P. ad ſe* etiam *Goeſ.*

10, 1 DVM AD VLTIMVM) Videtur legendum *ad vltimam*. deinde ſic diſtinguendum: *Trahitur ad ſummum: quo cum peruenerit, ibi conſiſtit, atque conſumitur.* VRSIN.

10, 3 SED ET HAE STIRPES) Ita repoſui autoribus, ſpero, non inficiandis, neque repugnante Mediceo. Refert autem legi *hae*, vt intelligatur referri ad proxime ſuperiora, et reſpondere mox *illae*, de quibus initio dictum eſt.

10, 3 QVAE E DVRO CITANTVR) *Citantur*, i. e. proliciuntur, producuntur, proueniunt: *e duro*, h. e. ex medio ſtipite, vbi cortex eſt durus, et contradiſtinguitur iis, quae *in tenero*, vt infra n. 13, h. e. in ſummo creſcunt, quorum cortex non tam annoſus ac durus eſt. Quintilii Geop. 5, 8 ἐκ τοῦ μέσου τῆς ἀμπέλου; noſter infra n. 5. *ex duro trunco enatum* et c. 10. *e duro natam virgam* vocat. Vid. Harduinus ad Plin. 17, 21. SCHOETTG.

10, 3 PROBATAE SVNT) Negatiuam particulam *non* verbo *ſunt* annectendam arbitror ſic: *Sed et eae ſtirpes, quae e duro citantur, duplici ex cauſa probatae non ſunt.* Eae enim ſtirpes, pampinaria ſarmenta ſunt, quae ab omnibus improbantur. De quibus etiam Pallad. 3, 9 haec protulit: *Pampinarius qui de duro naſcitur, etiam ſi attulerit fructus, pro frugifero non eſt ponendus; in ſuo enim loco foecundatur, a matre translatus vero tenet ſterilitatis vitium, quod naſcendi conditione ſuſcepit.* PONTED. Qui faueo mirum quantum viri in ſummo ingenio doctiſſimi coniecturis, hic diſceſſionem ab illo facere cogor, poſt δευτέρας φροντίδας, cum iam prurirent digiti, vt negationem infererem. Verſatur Columella in remouendis cum ratione illorum ſententiis, qui ſemina vel ex ſummo cacumine peterent, vel ex his, quae capiti proxima e duro enaſcuntur; quae autem inter haec extrema interiecta ſiue media ſunt, relinquerent. Vtrumque genus laetum ac vehemens eſſe fatetur, ſed loci eſſe eam praerogatiuam: illa ſarmenta optima, quae medio loco, h. e. incommodiſſimo, tamen foecunda deprehendantur. Porro e duro enata, capiti proxima, ſarmenta ideo ait probata quibusdam, *quod a foetu vacant* illo anno, quibus proinde tanto minus parcitur a putatore, cum contra, quae gemmis oppleta ſunt, ad parcendum illum inuitent. Haec ſi paullo attentius cogitare voluerit Clariſſimus vir, et oeconomian huius tractationis conſiderare, inueniet ſcio, quo eſt ingenio, omnia ſana eſſe. Nobis haec talia in mentem venire poſſe, licet multum hebetioribus, mirum non eſt, cum diligentia penſare, quod decedit acrimoniae, ſtudeamus: et totos libros plus ſemel inter ſe contulerimus.

10, 3 QVIA E TENERO PROREPVNT) Videtur legendum *quae e tenero, quod quidquid etc.* VRSIN. Etiam hic vir doctiſſimus non attendit, *illae* non eſſe pronomen antecedens, ad quod *quae* referendum ſit; ſed ipſum relatiuum ad illas ſtirpes ſ. ſarmenta, de quibus initio capitis huius ſermo fuit. Iam apertum eſt etiam, cur paullo ante *hae* praetulerimus. Nimirum *hae* prioris generis materias reſpicit, *illae* poſterius commemoratas.

10, 3 INDIVIDVVM EST) In ſummo enim cum ſit, ibi conſiſtit ſuccus, nec iam diuiditur.

10, 3 ILLINC A SE TRACTVS HVMOR) Melior

mum flagellum quaſi foecundum obſeruari, etiam ſi plurimum afferat; ſiquidem
loci vbertate in fructum cogitur: ſed id ſarmentum quod media vite ſitum, nec [x]
importuna quidem parte deficit, ac numeroſo foetu benignitatem ſuam oſtendit.
Hic ſurculus translatus [y] rarius [z] degenerat, cum [a] ex deteriore ſtatu meliorem ſor-
titur. ſiue enim paſtinato [b] deponitur, ſiue trunco [c] inſeritur, largioribus ſatiatur
alimentis, quam prius, cum eſſet in egeno. Itaque cuſtodiemus, vt a praedictis 5
locis, quos humeroſos ruſtici vocant, ſemina legamus: tamen quae attuliſſe fructum
antea [d] animaduerterimus [e]. nam ſi foetu vacua ſint, quamuis laudabilem partem vi-
tis nihil cenſemus ad feracitatem conferre malleolo. quare vitioſiſſima eſt eorum
agricolarum opinio, qui minimum referre credunt, quot [f] vuas ſarmentum habue-
rit, dum ex vite fertili legatur et non ex duro trunco enatum, quod pampinarium
vocant. Haec autem opinio, quae orta eſt ex inſcitia [g] ſeminum eligendorum, pri- 6
mum parum [h] foecundas vineas, deinde etiam nimis ſteriles reddit. Quis enim
omnino iam per tam longam ſeriem annorum agricolae malleolum legenti praece-
pit [i] ea, quae paullo ante retulimus? Immo quis non imprudentiſſimum quem-
que, et eum qui nihil aliud operis facere valeat, huic negotio delegat? Itaque ex
hac conſuetudine veniunt imprudentiſſimi ad rem maxime neceſſariam, deinde etiam
infirmiſſimi [k]. nam et inutiliſſimus quiſque, vt dixi, qui nullum alium laborem ferre
queat, huic officio applicatur [l]. Is porro etiam ſi quam [m] ſcientiam eligendi mal- 7
leoli habet, eam propter infirmitatem diſſimulat, aut [n] ſeponit: et vt numerum,
quem villicus imperauit, explere poſſit, nihil curioſe, nihil religioſe adminiſtrat:
vnumque eſt ei propoſitum, peragere operis [o] ſui penſum: cum tamen, vt et [p]
ſciat [q], et quod ſcit [r] exequatur, hoc ſolum praeceptum a magiſtris accepit [s], ne
pampinariam virgam deplantet, caetera omnia vt ſeminibus contribuat [t]. Nos au- 8
tem primum rationem ſecuti, nunc etiam longi temporis experimentum, non aliud
ſemen eligimus, nec frugiferum eſſe ducimus, niſi quod in parte genitali fructum
attulerit. Nam illud quidem [u], quod loco ſterili laetum, robuſtumque ſine foetu
proceſ-

x) *nec P.* et *L. ne Goeſ. non* al. y) *transfatus.* z) *minus P. L.* a) *quo in exteriori ſtatu L.* b) *paſtinatio P.* c) *trunto St.* d) *antea* deeſt *P.* e) *animaduertimus P. I.* f) *quod I. B. R.* g) *inſcientia Goeſ. I. B. R.* h) *parant infecundas L.* i) *praeficit P.* k) *in firmiſſimam inutiliſſimus etc. I. B. R.* l) *applicetur I. B. R.* m) *ſi quam* diu. *Gr. G.* n) *ac ſuperponit Goeſ. L. I. B. R.* o) *laboris Goeſ. L. I. B. R.* p) *et* abeſt *I. B. R. H.* q) *ſciat, quod exequatur I. B. R.* et *quod ſciat ſequatur* et *Goeſ.* r) *ſciat P.* s) *accipit I. B. R. acceperit Goeſ.* t) *tribuat I. B. R.* u) *quidem* omitt. *I. B. R.*

Melior videtur Pol. *ad ſe.* Intellectus idem: mediis ſtirpibus intercipitur humor ab infimis, detrahiturque a ſummis ad ſe illum trahentibus.

10, 4 VLTIMVM FLAGELLVM) Siue ſummum ſit, ſiue imum.

10, 4 NEC IMPORTVNA QVIDEM) Non opus eſſe puto cauſam adferre, cur codicum Mſſ. ſcripturam vulgatae praetulerim. Recte igitur Cl. SCHOETTG. vidit, nihil opus eſſe VRSINI emendatione, qui ita hunc locum conſtituit: *Si quidem loci opportunitate in fructum cogitur. Sed id ſarmentum, quod media vite ſitum, non opportuna quidem parte deficit, ac numeroſo foetu benignitatem ſuam oſtendit. Hinc ſurculus translatus etc.*

10, 6 INFIRMISSIMI) Apparet dictos hic *infirmiſſimos* pro his, qui fide ſunt vacillante, nec ſatis conſtantiae habent ad laborem perferendum, quo intellectu paſſim *firmus* aut *infirmus* exercitus dicitur. Ad rem noſtram facit praeſertim Cic. fam. 15, 4 verſus fin. *vt ex alieniſſimis ſociis amiciſſimos, ex infideliſſimis firmiſſimos redderem etc.* Ita mox *infirmitatem* dicit noſter, qua voce Caeſar plus ſemel pro leuitate et inconſtantia vſus eſt.

10, 7 VT ET SCIAT) Hanc lectionem non VRSINI tantum, qui ita legi iubet, ingenio deberi, varietas ſupra indicata demonſtrat. Mirifice etiam placet Goeſianum *quod ſciat ſequatur,* licet recipere illud non auſus ſim. eadem ratio eſt τῦ *acceperit,* quod etiam VRSINVS probat.

proceſſit, fallacem foecunditatis imaginem praefert [x], nec vllam generandi vim poſ-
9 ſidet. Id procul dubio verum eſſe, ratio nos admonet, ſi modo vt in corporibus
noſtris propria ſunt officia cuiuſque membri, ſic et frugiferarum ſtirpium partibus
propria munia. Videmus hominibus inſpiratam velut aurigam rectricemque mem-
brorum animam, ſenſusque [y] iniectos ad ea diſcernenda, quae tactu, naribus, auri-
busque, et oculis indagantur; pedes ad greſſum compoſitos, brachia [z] ad comple-
xum [a]: ac ne per omnes vices miniſteriorum vagetur inſolenter oratio, nihil aures
10 agere valent, quod eſt oculorum, nihil oculi, quod [b] aurium; nec generandi qui-
dem data eſt facultas manibus aut plantis: ſed quod hominibus ignotum voluit eſſe
genitor vniuerſi, ventre protexit [c]; vt diuina praeditus [d] ratione rerum aeternus [e]
opifex, quaſi quibuſdam ſecretis corporis in arcano atque operto, ſacra illa ſpiritus
elementa cum terrenis primordiis miſceret [f], atque hanc [g] animantis machinae ſpe-
11 ciem effingeret. Hac lege pecudes ac virgulta progenuit, hac vitium genera figu-
rauit, quibus eadem ipſa mater ac parens primum radices velut fundamenta quae-
dam iecit, vt iis quaſi pedibus inſiſterent: truncum deinde ſuperpoſuit, velut quan-
dam ſtaturam corporis et habitus: mox ramis diffudit quaſi brachiis: tum caules et
pampinos elicuit, velut palmas [h]. eorumque alios [i] fructu donauit, alios [i] fronde
12 ſola veſtiuit ad protegendos tutandosque partus. Ex his igitur, vt ſupra [k] dixi-
mus, ſi non ipſa membra genitalia conceptu atque foetu grauida, ſed tanquam te-
gmina et vmbracula eorum, quae fructibus vidua ſunt, legerimus, vmbrae ſcilicet
13 non vindemiae laborabimus [l]. Quid ergo eſt? cur quamuis non ſit e duro pampi-
nus, ſed e tenero natus, ſi tamen orbus eſt, etiam in futurum quaſi ſterilis damna-
tur a nobis? Modo enim diſputatio noſtra colligebat vnicuique corporis parti pro-
prium eſſe attributum officium, quod ſcilicet ei conuenit; vt malleolo quoque, qui
opportuno loco natus eſt, foecunditatis vis adſit, etiam ſi interim ceſſet a partu.
14 Nec ego abnuerim in [m] hoc me inſtitiſſe [n] argumentari. ſed et illud maxime profi-
teor,

x) *praebet I.B.R.* y) *que* omiſſ. *I.B.R. ſenſus in lectos L.* z) *blachia* hic et p. p. *L.* a) *amplexum I.B.R.* b) *eſt* interpon. *I.B.R.* c) *proceſſit L.* d) *praedicta I.B.R. praedita L.* e) *aeterna L.I.B.R.* f) *miniſtret L.* g) *hoc animantis imagine ſpecie Goeſ. hoc* etiam *L.* h) *palmas eorum. Quae I.B.R.* i) *alius P.* k) *ſupradiximus* iunct. *I.B.R.* l) *laborauimus P.* m) *in* om. *I.B.R. Goeſ. L.* n) *inſtituiſſe I.B.R. Goeſ. L.*

10, 10 PRAEDITVS RATIONE) *Praedita* lege cum Lipſ. et conſtrue cum verbis: *elementa ſpiritus.* SCHOETTG. Suffragantur etiam, quod vidimus, editiones vetuſtiſſimae. Sed maluimus tamen, quae vtcunque tolerari poſſunt, relinquere.

10, 12 MEMBRA GENITALIA) Ita *lumbos vitis* appellat de Arb. 3, 1.

10, 13 QVID ERGO EST? CVR) Difficilior paullo ſententia, quam declarare ſtudebimus, ne quis, quod nobis etiam vſu venit initio, ad emendandum, hoc eſt corrumpendum prouolet. Dixerat Columella ſ. 8 ſe ſemen frugiferum non putare, *niſi quod α) in parte genitali β) fructum attulerit.* Prius de parte genitali declarauerat ſimilitudine corporum animatorum. Sed haec ipſa ſimilitudo iam obiectioni dat occaſionem. Si par eſt genitalium partium in vitibus atque animalibus ratio, cur igitur damnas, Moderate, malleolum bono et genitali loco natum, quia fructum nondum tulit? Nonne genitalibus animalium partibus *foecunditatis vis adeſt tamen, etſi interim* h. e. interdum *ceſſent a partu?* Huic obiectioni reſpondet noſter, vt indicet ſuſpicionem tamen eſſe ſterilitatis, ſicut ſint homines, qui *membrorum omnium numero conſtante tamen generare non poſſint.*

10, 14 IN HOC ME INSTITISSE) Probabilior forte plerisque videtur altera Mſſ. et veterum editionum lectio: *hoc me inſtituiſſe.* Sed vulgata etiam neſcio quid habet, quod damnare non auſim. Verbum *inſtitiſſe* ad *inſtar, inſtantiam* et ſimilitudinem exempli videtur referri: non diffitetur, ſe in hac ipſa partium genitalium conformatione ſimilitudinis rationem quaeſiuiſſe. Hanc vim habet etiam 3, 13, 3.

teor, palmitem, quamuis frugifera parte enatum, ſi fructum non attulerit, ne vim
quidem foecunditatis habere. Nec hoc illi ſententiae repugnat. nam et homines
quoſdam non poſſe generare, quamuis omnium membrorum numero conſtante,
manifeſtum eſt, ne ſit incredibile, ſi genitali loco virga nata fructu careat, caritu-
ram quoque eſſe [o] foetu. Itaque vt ad conſuetudinem agricolarum reuertar, eiuſ- 15
modi ſurculos, qui nihil attulerint, ſpadones appellant: quod non facerent, niſi
eos ſuſpicarentur inhabiles frugibus. quae et ipſa appellatio rationem mihi ſubiecit
non eligendi malleolos, quamuis probabili parte vitis enatos, ſi fructum non tuliſ-
ſent. quanquam et hos [p] ſciam non in totum ſterilitate affectos. nam confiteor pam-
pinarios quoque, cum e duro prorepſerint [q], tempore anni ſequentis acquirere foe-
cunditatem, et ideo in [r] reſecem ſubmitti, vt progenerare poſſit. Verum eiuſmodi 16
partum comperimus, non tam ipſius reſecis, quam materni eſſe muneris. Nam
quia inhaeret ſtirpi ſuae, quae eſt natura ferax, miſtus adhuc parentis alimentis [s],
et foecundi [t] partus ſeminibus, ac velut altricis vberibus eductus, paullatim fructum
ferre condiſcit. At [u] quae citra [x] naturae quandam pubertatem, immatura atque
intempeſtiua planta direpta trunco, vel terrae, vel etiam ſtirpi reciſae [y] inſeritur,
quaſi puerilis aetas, ne ad coitum quidem, nedum [z] ad conceptum habilis, vim ge-
nerandi vel in totum perdit, vel certe minuit. Quare magnopere cenſeo in eligen- 17
dis [a] ſeminibus adhibere curam, vti fructuoſa parte vitis palmites legamus eos, qui
futuram foecunditatem iam toto [b] fructu promittunt. Nec tamen contenti ſimus
ſingulis vuis, maximeque probemus [c] eos, qui numeroſiſſimis foetibus conſpiciun-
tur. An non [d] opilionem laudabimus ex ea matre ſobolem propagantem, quae ge-
minos enixa ſit; et caprarium ſubmittentem foetus earum pecudum, quae trigemi-
no partu commendantur? videlicet quaſi [e] ſemper ſit [f] parentum foecunditati pro-
les [g] reſponſura. Et nos ſequamur [h] in vitibus hanc ipſam rationem, tanto quidem 18
magis, quod compertum habeamus [i], naturali quadam malignitate deſciſcere [k] in-
terdum, quamuis diligenter probata ſemina: idque nobis poeta velut ſurdis verita-
tis indulget [l] dicendo, *Vidi lecta diu, et multo ſpectata labore Degenerare tamen, ni
vis humana quotannis Maxima quaeque manu legeret: ſic omnia fatis In peius ruere,
ac retro ſublapſa referri.* Quod non tantum de [m] ſeminibus leguminum, ſed in to-
tam [n] agricolationis rationem dictum eſſe intelligendum eſt. Si modo longi tempo- 19
ris obſeruatione comperimus, quod certe comperimus, eum [o] malleolum, qui qua-
tuor vuas tulerit, deputatum, et in terram depoſitum, a foecunditate materna ſic
degenerare, vt interdum ſingulis, non nunquam etiam binis vuis minus afferat. In 20
quantum autem cenſemus defecturos [p] eos, qui binos aut fere ſingulos foetus in
matre

o) *eſſe* abeſt *I. B. R.* p) *ipſos* inſ. *Goeſ.* q) *proreſſerint P. proceſſerint I. B. R. prorepſ. ſementis acquir. L.* r) *in* deeſt *I. B. R. in reſicendum mittit P.* s) *elementis L. I. B. R.* t) *foecundis paſtus L. I. B. R. probat fere Pont.* u) *Atque citra etc. I. B. R.* x) *citra naturae quandam pubertatem* deſunt *P. I. B. R.* y) *recaeſae I. B. R.* z) *ne dum* diuiſ. *I. B. R. I. I. H.* a) *eligendi I. I.* b) *in dato Goeſ.* c) *roebemus L. praebemus P.* d) *non* omiſſ. *I. B. R.* e) *quia ſperet - - prolem reſponſuram Goeſ. et L.* f) *eſt I. B. R.* g) *prolem reſponſuram P.* h) *ſequemur I. B. R.* i) *babeam I. B. R.* k) *deſiſtere L. deſiſcere I. B. R.* l) *inculcet Goeſ.* m) *de* omitt. *I. B. R.* n) *tota agricolatione ſpatioue Goeſ. ſationem* coni. *Broukh.* o) *cum I. B. R. Gr.* p) *deſcituros P. deſpecturos I. B. R. deſtitutos L.*

10, 14 CAREAT, CARITVRAM QVOQVE) In diuerſis verbi temporibus quaerenda eſt oppoſitio non in *fructu* atque *foetu.*

10, 18 INDVLGET) Videtur legendum *inculcet* VRSIN. Locus Virgilii, quem citat, extat Georg. 1, 192. SCHOETTG. Add. Cl. Morgagni Epiſt. 7, 41.

matre tulerint, cum etiam feraciſſimi translationem ſaepe reformident [q]? itaque huius rationis demonſtratorem magis eſſe me, quam inuentorem, libenter profiteor: ne quis exiſtimet, fraudari maiores noſtros laude merita. nam id ipſum cenſuiſſe [r] eos non dubium eſt, quamuis nullo alio ſit ſcripto proditum, exceptis quae [s] retuli-
21 mus metris Virgilii; et hic [t] tamen vt de ſeminibus leguminum praecipiatur. Cur enim aut e duro natam virgam, aut etiam ex foecundo malleolo, quem ipſi probaſſent, deciſam ſagittam repudiabant, ſi nihil intereſſe ducebant [u], ex quo loco ſemina legerentur [x]? Nunc [y] quia vim foecunditatis certis quaſi membris ineſſe non dubitabant, idcirco [z] pampinarium et ſagittam velut inutiles ad deponendum prudentiſſime damnauerunt. Quod ſi ita eſt, nihil dubium eſt multo magis ab his improbatum eſſe [a] etiam illum palmitem, qui frugifero loco natus, fructum non attuliſ-
22 ſet. Nam, ſi ſagittam, id eſt ſuperiorem partem malleoli, vituperandam cenſebant [b], cum eſſet eadem pars ſurculi frugiferi; quanto magis vel ex optima vitis parte natum flagellum [c], ſi eſt ſterile, improbatum ab his, ratio ipſa declarat? Niſi tamen (quod eſt abſurdum) crediderunt id [d] translatum, et abſciſſum a ſua ſtirpe, deſtitutumque materno alimento, frugiferum [e], quod in ipſa matre nequam fuiſſet. Atque haec et forſitan pluribus dicta ſunt, quam exigebat ratio veritatis: minus tamen multis, quam poſtulabat praue detorta et inueterata opinio ruſticorum.

XI. NVNC ad reliquum ordinem propoſitae diſputationis redeo. Sequitur hanc eligendi malleoli curam paſtinationis officium: ſi tamen ante de qualitate ſoli conſtiterit. nam eam [a] quoque plurimum et bonitati, et largitati frugum conferre, nihil dubium eſt. ac [b] prius, quam ipſum perſpiciamus, illud antiquiſſimum cenſe-
2 mus, rudem potius eligendum agrum, ſi ſit facultas, quam vbi fuerit ſeges, aut arbuſtum. nam de vinetis, quae longo ſitu exoleuerunt, inter omnes auctores conſtitit, peſſima eſſe ſi reſerere velimus. quod et inferius ſolum pluribus radicibus ſit impeditum, ac velut irretitum, et adhuc non amiſerit virus, et cariem illam vetuſtatis,
3 quibus hebetata quaſi aliquibus venenis humus torpeat [c]. Quam ob cauſam ſilueſtris ager praecipue eſt eligendus, qui etiam ſi frutetis aut arboribus obſeſſus [d] eſt, facile extricatur, quod ſuapte natura quaecunque gignuntur, non penitus, nec in [e] profundum radices agunt, ſed per ſummum [f] terrae diſpergunt, atque deducunt, quibus ferro reciſis, atque extirpatis, parum [g], quod ſupereſt, inferioris ſoli raſtris licet effodere, et in fermentum congerere, atque componere. Si tamen rudis terra non

q) *formident I. B. R.* r) *ſenſiſſe I. B. R. Goeſ. L.* s) *quos* vel *quod rettulimus P.* t) *hic L.* u) *dicebant* al. praet. *Goeſ. L. I. B. R.* x) *eligerentur I. B. R.* y) *Num I. B. R.* z) *iccirco I. B. R. I. I.* a) *eſſet P.* b) *fieri* interſer. *I. B. R.* c) *fragellum L.* hic et alias not. φραγέλλιον. d) *cum I. B. R.* e) *frugifero: quin ipſam matrem nequam fuiſſe I. B. R.* [C. XI.] a) *eum* Sphalma *Vict.* et rell. b) *ne plus quam L.* c) *torreat P.* d) *oppreſſus P. obpreſſus L.* e) *in* abeſt Mſ. Heinſ. ad Ouid. met. 2, 583. f) *ſummam I. B. R.* g) *purum P.*

10, 22 QVOD IN IPSA MATRE NEQVAM FVISSET) Si cuiquam haec vox *nequam* minus placuerit, videat, an potior ſit *nunquam* vel *nequaquam*. Nimirum veteres [*puto excidiſſe* non] crediderunt, ſarmentum, quod in ſua ſtirpe nunquam fuiſſet frugiferum, translatum abſciſſumque a ſua matre fore frugiferum. PONTED. Bona pace viri Celeberrimi eripi non patiar Columellae vocem *nequam*, quae non modo τῷ *frugi* opponitur recte, ſed etiam frugifero. Sic *nequam hoſtum* Catonis et Varronis habuimus.

11, 2 SI RESERERE VELIMVS) Ita videtur legendum VRSINO ex V. C. Sed vbi inuenerit ille *ferere*, quam vulgatam lectionem laudat, neſcio.

11, 3 QVOD

non ſit, proximum eſt vacuum [h] arboribus aruum. ſi nec hoc eſt, rariſſimum [i] arbuſtum, vel oliuetum [k] quod non fuerit maritum, vineis [l] deſtinatur. Vltima eſt, vt 4
dixi, conditio reſtibilis vineae. nam [m] ſi neceſſitas facere cogit, prius quicquid eſt reſiduae vitis extirpari debet: deinde totum ſolum ſicco fimo, aut, ſi id non ſit, alterius generis quam recentiſſimo ſtercorari [n], atque ita conuerti [o], et diligentiſſime refoſſas omnes radices in ſummum regeri, atque comburi: tunc [p] rurſus vel ſtercore vetuſto, quia non gignit herbas, vel de vepribus egeſta humo paſtinatum large contegi [q]. At vbi pura noualia [r] arboribus ſunt libera, conſiderandum eſt ante, quam 5
paſtinemus, ſurcularis necne ſit terra: idque facillime exploratur per ſtirpes, quae ſua ſponte proueniunt. Neque enim eſt vllum [s] tam [diu [t]] viduum ſolum virgultis, vt non aliquos ſurculos progeneret, tanquam piros ſilueſtres, et prunos, vel rubos certe. Nam haec quamuis genera ſpinarum ſint, ſolent tamen fortia, et laeta, et grauida fructu conſurgere. Igitur ſi non retorrida [u] et ſcabra, ſed leuia et nitida, 6
et prolixa foecundaque viderimus, eam intelligemus eſſe terram ſurcularem. Sed hoc in totum ad illud, quod vineis praecipue eſt idoneum, proprie conſiderandum, vt prius retuli, ſi facilis eſt humus, et modice reſoluta, quam diximus [x] pullam vocitari: nec quia ſola ea [y], ſed quia ſit habilis maxime vinetis. Quis enim vel me- 7
diocris agricola neſciat, etiam duriſſimum tophum [z], vel carbunculum, ſimulatque [a] ſunt confracti, et in ſummo regeſti [b], tempeſtatibus, geluue [c], nec minus aeſtiuis putreſcere caloribus, ac reſolui; eosque [d] pulcherrime radices vitium per aeſtatem refrigerare, ſuccumque retinere? quae res alendo ſurculo ſunt accommodatiſſimae. Simili quoque de cauſa probari ſolutam glaream, calculoſumque agrum, et mobilem lapidem: ſi tamen haec [e] pingui glebae permiſta ſunt, nam eadem ieiuna [f] maxime culpantur. Eſt autem (vt mea [g] fert opinio) vineis amicus etiam ſilex, cui 8
ſuperpoſitum eſt modicum terrenum, quia frigidus, et tenax humoris per ortum caniculae non patitur [h] ſitire radices. Hyginus [i] quidem ſecutus Tremellium, praecipue montium ima, quae [k] a verticibus defluentem humum receperint [l], vel etiam valles, quae fluminum alluuie [m] et inundationibus concreuerint, aptas eſſe vineis aſſeue-

h) *noua tuum L.* i) *rariſſimum* deeſt *I. B. R.* k) *Melius tamen vetus oliuetum* interpon. *Goeſ. L. I. B. R.* l) *vineiſue deſtinatum* coni. *Broukh.* m) *quam* coni. *Broukh.* n) *ſtercore L. I. B. R.* o) *conuerrit P. conuerri I. B. R. conuertit L.* p) *Tum I. B. R.* q) *contegit* vel *contegat P.* r) *et ab* interſer. *I. B. R. et* inſ. etiam *Goeſ.* et Mſ. Heinſ. ad Ouid. Faſt. 3, 582. s) *illud L.* t) *diu* om. *L. I. B. R.* u) *retorridet ſcabras et leuia P. L.* x) *dicimus I. B. R.* y) *ea* omiſſ. *P.* z) *tuphum P.* a) *ſimulatque ſi ſint L. I. B. R.* b) *reſiſtore te nec minus L.* c) *et gelu I. B. R.* d) *eumque I. B. R.* e) *et I. B. R.* f) *ieiunia I. B. R.* g) *quoque* inſ. *Goeſ. I. B. R.* h) *patiatur I. B. R.* i) *Higinus I. B. R. Higinius* al. *Hyginus Goeſ.* k) *quod verticibus I. B. R.* l) *reciperent I. B. R.* m) *adiuuet inund. L.*

11, 3 QVOD NON FVERIT MARITVM) Fruſtra hunc locum explicaueris ex noſtris auctoribus. Advocandus Plinius qui 17, 22 ſ. 32 n. 22 in maritandis vitibus, *Non ſpernunt* inquit, *plerique fraxinum ficumque, etiam oleam, ſi non ſit vmbroſa ramis.* Adſpernatur itaque *oliuetum maritum* Columella, quia *vltima eſt conditio reſtibilis vineae.* Conf. ſ. 2.

11, 4 REFOSSAS OMNES RAD.) Conſentiunt in ſoloeciſmo libri: et poteſt fieri, vt ipſe Moderatus pro verbo *debet*, quod poſuerat, *oportet* in mente habuerit.

11, 6 SED HOC IN TOTVM AD ILLVD) Lego, vt in vetuſtis codicibus, *ſed hoc in totum: at illud quod vineis praecipue eſt idoneum* etc. PONTED. Obſecutus ſum viro Cl. de diſtinctione: alteram mutationem in medio relinquo. *Ad illud* poteſt ſignificare quantum ad illud.

11, 6 MODICE RESOLVTA, QVAM) Florentinus Geop. 5, 1 Ἐπιτηδεία ἀμπέλοις γῆ ἡ μελάγγειος, μὴ οὖσα πυκνὴ quae eſt ipſa haec reſoluta. SCHOETTG. add. noſter 2, 10, 18: et quae diſputauimus ad Caton. 151, 2.

11, 8 VALLES, QVAE — CONCREVE-

RINT)

9 aſſeuerat[n], me non diſſentiente. Cretoſa humus vtilis habetur viti: nam per ſe ipſa creta, qua vtuntur figuli, quamque nonnulli argillam vocant, inimiciſſima eſt: nec minus ieiunus ſabulo, et quicquid, vt ait Iulius Atticus, retorridum ſurculum facit, id autem ſolum vel vliginoſum eſt [o], vel ſalſum [p], vel amarum etiam, vel ſiticuloſum, et peraridum [q]. nigrum tamen et rutilum ſabulonem, qui ſit [r] humidae terrae permiſtus, probauerunt antiqui. nam carbunculoſum agrum, niſi [s] ſtercore iuues [t],
10 macras vineas efficere dixerunt. Grauis eſt rubrica, vt idem Atticus ait, et ad comprehendendum [u] radicibus iniqua. Sed alit eadem vitem, cum tenuit, verum eſt in opere difficilior, quod neque humentem fodere poſſis, quod ſit glutinoſiſſima. nec nimium ſiccam [x], quia vltra modum praedura.

XII. SED ne nunc per infinitas terreni ſpecies euagemur, non intempeſtiue commemorabimus [a] Iulii Graecini conſcriptam velut formulam, ad quam poſita eſt limitatio [b] terrae vinealis. Idem enim Graecinus ſic ait: Eſſe aliquam terram calidam vel frigidam, humidam vel ſiccam, raram vel denſam, leuem aut grauem, pinguem aut macram: ſed neque nimium calidum ſolum poſſe tolerare vitem, quia inurat; neque praegelidum, quoniam velut [c] ſtupentes et congelatas radices nimio frigore moueri non ſinat [d]; neque humidum, quoniam cum ſe promunt vites, modico tepore euocant humorem terrae iuſto maiorem, qui putrefacit depoſita ſemina.
2 Rurſus nimiam ſiccitatem deſtituere plantas dicit [e] naturali alimento, aut [f] in totum necare, aut ſcabras et retorridas facere: perdenſam humum caeleſteis aquas non ſorbere, nec facile perflari, facillime [g] perrumpi, et praebere rimas, quibus ſol ad radices ſtirpium penetret; eademque velut conclauſa et coarctata [h] ſemina compri-
3 mere atque ſtrangulare: raram ſupra modum velut per infundibulum transmittere imbres, et ſole ac vento penitus ſiccari, atque exareſcere [i]: grauem terram vix vlla [k] cultura vincibilem; leuem [l] vix vlla ſuſtineri: pinguiſſimam et laetiſſimam luxuria; macram ac tenuem ieiunio laborare. Opus eſt [m], inquit, inter has tam diuerſas inaequalitates magno temperamento, quod in corporibus quoque noſtris deſideratur, quorum bona valetudo calidi et frigidi, humidi et aridi, denſi et rari, certo et quaſi examinato

n) *de vino L.* o) *eſt, vel amarum, et vel ſalſum, vel ſiticuloſum etc. I. B. R.* p) *ſalſum, amarum etiam Goeſ.* q) Sic *Goeſ.* et *L et* alii. r) *ſit vixide P, vixidae* etiam *Goeſ,* et Heinſ. ad Ouid. Faſt. 3, 238. forte *vuidae. Quis ſit vmidat L.* s) *niſi ſi I. B. R.* t) *adiuuas I. B. R. adiuues Goeſ, iuues rediuiuus macras P.* u) *comprendendum I. B. R.* x) *ſicca I. B. R,* [C. XII.] a) *commemorauimus P.* b) *imitatio I. B. R. Goeſ, eſtimatio referre terrae etc. P. L.* c) *vel P. vel ſtupentis vel congelatis nimis frigore L,* d) *ſinat: quae tum demum ſe promunt cum modico tempore* (*tepore L.*) *euocat humorem terrae iuſto maiorem putrefacere* (*depoſita* inſ. *L.*) *ſemina L. I. B. R.* e) *dicit* om. *L. I. B. R.* f) *vt P.* g) *facile Com. facilime Gr. G. St.* h) *cohortatam I. coartatam B, R.* i) *exoleſcere I. B, R,* k) *vllam I. B. R.* l) *leuem* om, *L, I, B. R,* m) *eſt* omitt, *I. B. R,*

RINT) Florentinus: *καλλίστη δὲ γῆ, καὶ ἡ ἀπὸ τῶν ῥεόντων ποταμῶν χωσθεῖσα.* Vide quae ibi notat vir doctiſſimus P. Needham. SCHOETTG.

12, 1 LIMITATIO TERRAE VINEALIS) Non permutauerim vocem, parum forte vſitatam, altera, *imitatio,* quae hoc ipſo nomine Mſtos videtur occupaſſe, quod notior fuit librario, licet ad hunc locum nihil accommoda. *Limitatio* eſt definitio, determinatio, vt Varr. 2, 2, 1 *quaeſtio limitata* eſſe dicitur. Et ponuntur hic omnino limites quidam intra quos diuerſae ſoli qualitates conſiſtunt. *Aeſtimatio* codicis Medicei gloſſa videtur noſtrae *limitatio,* ſed vnde *referre* niſi forte ex *terrae?*

12, 2 EADEMQVE) *Eandem* vult legi VRSINVS, vt ſententia conſtet. Ego vero *eadem* ſeruandum puto, aduerbiali intellectu pro ſimul: *eadem* qualitate, opera, ratione, cet. qua denſa humus aquas coeleſtes et ventum excludit, qua rimas agit, etiam ſtrangulat, ſemina.

12, 5 VIR-

examinato modo continetur. Nec tamen hoc temperamentum in terra, quae vi- 4
neis deſtinetur, pari momento libratum [n] eſſe [o] debere ait, ſed in alteram partem
propenſius; vt calidior terra ſit quam frigidior, ſiccior, quam humidior, rarior quam
denſior, et ſi qua ſunt his ſimilia, ad quae contemplationem ſuam dirigat, qui vineas
inſtituet. quae cuncta (ſicut ego reor) magis proſunt, cum ſuffragatur etiam ſtatus 5
caeli: cuius [p] regionem, quam ſpectare debeant vineae [q], vetus eſt diſſenſio [r], Saſer-
na [s] maxime probante ſolis ortum, mox deinde meridiem, tum occaſum: Tremel-
lio [t] Scrofa praecipuam poſitionem meridianam cenſente: Virgilio de induſtria occa-
ſum ſic [u] repudiante, *Neue tibi ad ſolem vergant vineta cadentem:* Democrito et
Magone laudantibus caeli plagam ſeptentrionalem, quia exiſtiment ei ſubiectas fera-
ciſſimas fieri [x] vineas, quae tamen bonitate vini ſuperentur. Nobis in vniuerſum 6
praecipere optimum viſum eſt, vt in locis frigidis meridiano vineta ſubiiciantur;
tepidis, orienti aduertantur [y], ſi tamen non infeſtabuntur Auſtris Euriſque [z], velut
orae maritimae in Baetica. Sin autem regiones praedictis ventis [a] fuerint obnoxiae,
melius Aquiloni, vel Fauonio committentur. nam feruentibus prouinciis, vt Aegy-
pto [b], et Numidia [c], vni ſeptentrioni rectius opponentur [d]. Quibus omnibus dili-
genter exploratis, tum demum paſtinationem ſuſcipiemus.

XIII. EIVS autem ratio cum Italici generis futuris agricolis, tum etiam pro-
uincialibus tradenda eſt: quoniam [a] in longinquis [b], et remotis [c] regionibus iſtud
genus vertendi et ſubigendi agri minime vſurpatur [d], ſed aut ſcrobibus, aut ſulcis
vineae plerumque conſeruntur. Scrobibus vineta [e] ſic ponuntur [f]. Quibus vitem [g] 2
mos eſt ſcrobibus deponere, fere per tres longitudinis pedes [h], perque duos [i] in al-
titudinem, cauato ſolo quantum latitudo ferramenti patitur, malleolos vtrinque
iuxta latera foſſarum conſternunt, et aduerſis ſcrobium [k] frontibus curuatos erigunt.
duabusque gemmis ſupra terram eminere paſſi [l] repoſita [m] humo caetera coaequant:
quae [n] faciunt in eadem linea intermiſſis totidem pedum ſcamnis, dum peragant
ordinem. Tum deinde relicto ſpatio prout cuique mos eſt vineas colenti, vel ara- 3
tro,

n) *libratam Commel.* Sphalma. o) *eſſet deberent P.* p) *cuius quam regionem Goeſ.* q) *vnice I. B. R.* r) *diſſentio P.* s) *Sarſena B. R.* t) *Tremellius I.* u) *ſic* om. *Gr.* x) *fieri* deficit *I. B. R.* y) *vertantur I. B. R.* z) *aeriſque:* vel *auriſque P.* a) *ſunt his* interp. *P.* b) *egypto R.* c) *numidiae I. B. R.* d) *opponetur I. B. R.* [C. XIII.] a) *cum I. B. R.* b) *partibus* interſerunt *I. B. R.* c) *fere* inſ. *P. Goeſ.* d) *vſurpatus P.* e) *vinea I. B. R.* f) *ponitur I. B. R.* g) *autem I. B. R. autem de menſura L.* quae verba ex margine irrepſere. h) *pedes* omitt. *I. B. R.* i) *pedes* inſer. *I. B. R.* k) *ſcrobum P.* l) *paſſim I. B. R.* m) *repoſito Ienſ.* n) *aeque* iunct. *Broukh.*

12, 5 VIRGILIO) Ge. 2, 298. SCHOETTG.

12, 5 DEMOCRITO) Geop. 5, 4 ex quo etiam ſequentia hauſit noſter, quibus adde Plin. 17, 2 IDEM.

13 Non iniucundum fuerit obſeruare, quomodo hoc caput in ſuas areolas tranſtulerit Pall. Ian. 13.

13, 2 PERQVE DVOS IN ALTITVDINEM) Cum ſcrobes *duos pedes et dodrantem altos* fieri docuiſſet Columella, id ipſum nempe *dodrantem* deſiderari hoc in loco poteſt, ſic: *perque duos et dodrantem in altitudinen cauato ſolo.* Hoc enim a ſe conſtitutum contra Attici et Celſi opinionem 4, 1, 1 ab reprehenſione vindicare nititur; idque etiam praecepit 3, 15, 2. PONTED.

13, 2 ADVERSIS SCROBIVM FRONTIBVS CVRVATOS) Ita curuatos ſub terra, vt ibi emergant, vbi frontes ſiue extrema ſunt ſcrobium. Sic noſter infra 15, 2 *contrariis frontibus foſſarum ad calamos erigantur.* SCHOETTG.

13, 2 TOTIDEM PEDVM) Trium, quot pedes longae ſunt foſſae, in quarum frontibus aduerſis collocati malleoli ita reclinantur, vt radices vtrinque verſus mediam primum foſſam in paſtinato explicare poſſint. Ita fit, vt capita vitium ternis pedibus inter ſe diſtent. Iuxta *latera* hic eſt verſus mediam foſſarum partem. Vid. Ind.

13, 3 RE-

tro, vel bidente, perſequentes [o] ordinem inſiſtunt [p]. Et ſi foſſore [q] tantum terra verſetur, minimum [r] eſt quinque pedum interordinium, ſeptem maximum: ſin [s]
4 bubus, et aratro, minimum eſt [t] ſeptem pedum, ſatis amplum decem. Nonnulli tamen omnem vitem per denos pedes in quincuncem diſponunt, vt more noualium terra transuerſis aduerſisque ſulcis proſcindatur. Id genus vineti non conducit agricolae, niſi vbi laetiſſimo ſolo vitis amplo incremento conſurgit [u]. At qui paſtinationis impenſam reformidant, ſed aliqua tamen parte paſtinationem imitari ſtudent, paribus alternis omiſſis ſpatiis, ſenum pedum latitudinis ſulcos dirigunt [x], fodiuntque et exaltant in tres pedes, ac per latera foſſarum
5 vitem vel malleolum diſponunt. Auarius quidam [y] dupondio [z] et dodrante altum ſulcum, latum pedum quinque faciunt: deinde ter tanto amplius [a] ſpatium crudum relinquunt: atque ita ſequentem ſulcum infodiunt [b]. quod cum per definitum [c] vinetis locum fecerint in lateribus ſulcorum viuiradices, vel deciſos quam recentiſſimos palmites nouellos erigunt, conſitis compluribus [d] inter ordinaria ſemina malleolis, quos poſtea quam conualuerint crudo ſolo quod emiſſum eſt, transuerſis ſcrobibus propagent, atque ordinent vineam paribus interuallis. Sed eae [e], quas retulimus, vinearum ſationes, pro natura et benignitate cuiusque regionis aut vſur-
6 pandae, aut repudiandae ſunt nobis. Nunc paſtinandi agri propoſitum eſt rationem tradere. Ac primum ex [f] omni ſiue arbuſtiuo, ſiue ſilueſtri loco, quem vineis deſtinauerimus, omnis frutex atque arbor erui et ſubmoueri debet, ne poſtea foſſorem moretur [g], neue iam paſtinatum ſolum iacentibus molibus [h] imprimatur, et
7 exportantium ramos atque truncos ingreſſu proculcetur. Neque enim parum refert ſuſpenſiſſimum eſſe paſtinatum, et, ſi fieri poſſit, veſtigio quoque inuiolatum: vt mota aequaliter humus nouelli ſeminis radicibus, quamcunque in partem prorepſerint [i], molliter cedat, ne incrementa duritia ſua reuerberet, ſed [k] tenero velut [l] nutritio ſinu recipiat, et caeleſtes admittat imbres, eosque alendis ſeminibus diſpen-
8 ſet, ac ſuis omnibus partibus ad educandam prolem nouam conſpiret. Campeſtris locus alte duos pedes, et ſemiſſem infodiendus eſt: accliuis regio treis, praeruptior vero collis vel in quatuor pedes vertendus, quoniam [m] cum a [n] ſuperiore parte in inferiorem detrahitur humus, vix iuſtum paſtinationi praebet regeſtum [o]: niſi multo editiorem ripam, quam in plano feceris [p]. Rurſus depreſſis vallibus minus alte duobus

o) *vel ſequentes I. B. R.* p) *inſtituunt Goeſ.* q) *foris L. I. B. R.* r) *nimium P.* s) *in I. B. R. ſimbolus et aratriorum L.* t) *eſt* omiſſ. *I. B. R.* u) *ſurgit I. B. R.* x) *derigunt P.* y) *quidem P.* z) *dipondio I. B. R. dupundio P.* a) *amplius* deficit *I. B. R.* b) *infundunt I. B. R. infindunt Goeſ.* c) *deffinitum I. B. R. diffinitum vineis L.* d) *pluribus I. B. R.* e) *hae I. B. R.* f) *vt omnem ſiue arbuſtum ſiue ſilueſtrem locum vineis etc. I. B. R. it. L.* g) *eos ingreſſu* inſ. *L.* h) *mollibus Gr. G.* i) *proceſſerint L.* k) *ne* interpon. *P.* l) *in* inſerit *P.* m) *quia I. B. R.* n) *ab P.* o) *ac* interſ. *I. B. R.* p) *facere I. B. R.*

13, 3 RELICTO SPATIO) Non eo quod *ſcamna* modo vocauit, ſed alio, quod parallelum ſit ordini modo deſcripto.

13, 3 VINEAS COLENTI) Videtur legendum *colendi* VRSINO. Et mihi pruriebat, nondum inſpecto Vrſino, manus, vt hoc admonerem: ſed quidni referatur ad *cuique*?

13, 4 FODIVNTQVE ET EXALTANT) Nimirum regeſta humus ea ipſa re exaltatur. Beroaldus fallitur, puto, qui de inferiori altitudine hoc intelligit, idemque vult *exaltare* hic, quod alias deprimere. Et tamen verum eſt, quo profundius deprimitur foſſa, tanto tolli regeſtam humum, ſuſpendique altius. Conf. ſ. 9.

13, 5 QVOD EMISSVM EST) Ita libri omnes, ſeu pro *omiſſum* ipſe Columella poſuerit, ſeu antiquiſſimus librarius.

13, 8 CVM — DETRAHITVR HVMVS) Pall. Ian. 13, 7 *ne citius terra decurrat*, qua formula et noſter vtitur 3, 19, 1. Scilicet in locis editioribus a pluuia vel vento deiici poteſt, ſi parum modo terrae rarae et paſtinatione ſuſpenſae adſit: quo facto ſtirpes deſtitui neceſſe eſt.

13, 8 EDITIOREM RIPAM) Metaphora a fluminibus

duobus pedibus deponi vineam non placet. nam praeſtat non conſerere, quam in
ſumma terra ſuſpendere [q]. Niſi [r] tamen ſi ſcaturigo [s] paluſtris obuia (ſicut in agro 9
Rauennate) plus quam ſeſquipedem prohibeat infodere. Primum autem praedicti
operis exordium eſt, non vt huius temporis plerique faciunt agricolae, ſulcum paul-
latim exaltare, et ita ſecundo, vel tertio gradu peruenire ad deſtinatam paſtinatio-
nis [t] altitudinem: ſed protinus aequaliter linea poſita rectis [u] lateribus perpetuam
foſſam educere, et poſt tergum motam humum componere, atque in tantum de-
primere, donec altitudinis menſuram datam ceperit [x]. tum per omne ſpatium gra- 10
dus aequaliter mouenda linea eſt: obtinendumque [y], vt eadem [z] latitudo in imo red-
datur, quae coepta eſt in ſummo. Opus eſt autem perito ac [a] vigilante exactore,
qui ripam erigi iubeat, ſulcumque vacuari, ac totum ſpatium crudi ſoli cum emota
iam terra committi, ſicut praecepi ſuperiore [b] libro, cum arandi rationem trade-
rem, monendo [c], necubi ſcamna omittantur, et quod eſt durum, ſummis glaebis
obtegatur [d]. Sed huic operi exigendo quaſi quandam machinam commenti maiores 11
noſtri, regulam fabricauerunt, in cuius latere virgula [e] prominens ad eam altitudi-
nem, qua deprimi ſulcum oportet, contingit ſummam ripae partem. Id genus
menſurae ciconiam vocant ruſtici [f]. Sed ea quoque fraudem recipit, quoniam [g] plu-
rimum intereſt, vtrum eam pronam, an rectam ponas. nos itaque huic machinae
quaſdam partes adiecimus, quae contendentium litem diſputationemque dirimerent.
Nam duas regulas eius latitudinis, qua [h] paſtinator ſulcum facturus eſt in ſpeciem 12
Graecae

q) *reſpondere.* r) *niſi ſi tamen -- obuia ſit I. B. R.* s) *ſtatim vligo L.* bene. t) *paſtionis Gr. G. St.* u) *erectis P.* x) *coeperit R. A. G. caeperit I. B.* y) *optinendumque I. B. R.* z) *ea altitudo I. B. R. eadem altitudo P.* a) *et P.* b) *priore P.* c) *monendo* abeſt *I. B. R.* d) *optegantur P.* e) *virga I. B. R.* f) figuram Ciconiae hic inſerunt editt. poſt *I. B. R.* g) *cum I. B. R.* h) *quae B.* deeſt *I.*

fluminibus petita, quae quo profundiorem habent alueum, tanto ripa ſunt editiore. Caeterum cur profundius paſtinandus ſit montanus ager, facile patet, ſi cogites, ſimilem eſſe triangulo rectangulo, in cuius hypotenuſa ſtatuenda cum ſint ſemina non ad angulos rectos cum ipſa hypotenuſa, ſed ad perpendiculum baſeos; patet a parte depreſſiori laboraturas ſtirpes, niſi figantur profundius.

13, 9 SCATVRIGO PALVSTRIS) Parum abeſt quin praeferam lectionem Lipſ. *ſtatim vligo.* Pallad. l. c. *ager vliginoſus, qui humores altius foſſus eructat, ſicut Rauennatis ſoli.* Hanc Rauennatis ſoli naturam, nebuloſam ea cauſa, Plinius etiam commemorat 14, 2 ſ. 4.

13, 9 PAVLLATIM EXALTARE) Vt alveus quaſi et ripa terrae motae non ad perpendiculum deſcendat, ſed oblique ad angulum maiorem minoremue.

13, 9 POST TERGVM) Agitur itaque de foſſione, quae fit ligonibus iactatis. Nam qui pala vel bipalio pede preſſo ſolum ſubigunt, retro ipſi euntes a fronte componunt motam humum.

13, 10 RIPAM ERIGI) Vt reddatur ſcilicet eadem latitudo ſulci in imo, quae eſt in ſummo: erecta ripa foſſae eſt accliui oppoſita. Si duarum foſſarum in ſummo ſe contingentium ripae non erectae ſint, ſed accliues, relinquetur inter eas ſcamnum priſmatis triangularis forma, cuius cum acutus angulus in ſummo ſit, in imo autem baſis, oculis non facile deprehendetur.

13, 10 SVLCVMQVE VACVARI) Hoc eodem pertinet, ne quid crudi ſoli et non emoti in ſulco relinquatur: ita facilius fit, quod ſtatim ſequitur, vt *totum ſpatium crudi* adhuc *ſoli*, ſed iam ſubigendi, *cum emota iam terra committatur*, neque ſcamnum inter vtrumque relinquatur. Add. ſ. 13.

13, 10 SVPERIORE LIBRO) 2, 4, 2 qui locus, cum hoc ſi conferatur, res magis pateſcet.

13, 11 IN CVIVS LATERE) Non extremum hac voce ſignari, ſed mediam partem, (quae latus ſignificat noſtro, vid. Ind.) non tam figura antiqua oſtendit, cui non multum tribuerim equidem, quam *ciconiae* nomen, cuius vim Iſidorus declarat (orig. 20, 15) et veteres gloſſae, cum *tollenonis* faciunt ſynonymum, cuius formam ignorare nos non paſſus eſt Vegetius de re milit. 4, 21 *Quoties vna trabes in terram praealte defigitur, cui in ſummo vertice alia transuerſa trabes longior dimenſa medietate connectitur* etc.

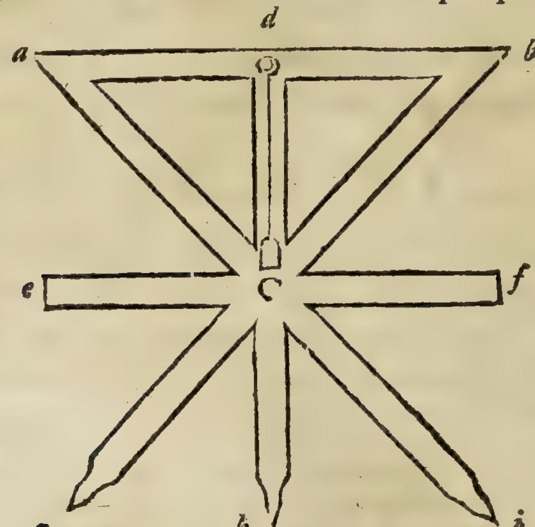
13, 11 PRONAM AN RECTAM) Quia prona aut inclinata ſi defigatur, non tantum ſpatium emetitur, quam ſi recte, vel ad perpendiculum.

13, 12 EIVS LATITVDINIS) Obſcuriuſcula eſt haec deſcriptio, vt ſolent diſertiſſimi alioquin

Graecae literae X [i] decuſſauimus [k], atque ita mediae [l] parti, qua regulae committuntur, antiquam illam ciconiam infiximus, vt tanquam ſuppoſitae baſi [m] ad perpendiculum normata infiſteret: deinde transuerſae quae eſt in latere [n], virgulae fabrilem libellam ſuperpoſuimus [o]. Sic compoſitum organum, cum in ſulcum demiſ-
13 ſum eſt, litem domini, et conductoris ſine iniuria diducit [p]. Nam ſtella, quam diximus [q] Graecae literae faciem obtinere, pariter imae foſſae ſolum metitur, atque perlibrat, quia ſiue pronum, ſeu reſupinum eſt, poſitione machinae deprehenditur. quippe praedictae virgulae ſuperpoſita libella alterutrum oſtendit, nec [r] patitur exactorem operis decipi. ſic permenſum et perlibratum opus [s] in ſimilitudinem veruacti ſemper

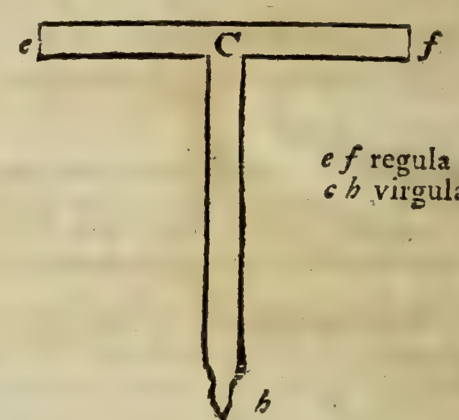
i) *X* deficit *I. B. R. chi literae Goeſ. littere decu ſabimus L.* k) *decuſabimus I. B. R.* l) *media I. medie B. R.* m) *vaſi L. I. B. R.* n) *altere L. altera I. B. R.* o) *ſuppoſuimus* omnes praeter *Goeſ.* Hic Ciconiae organi compoſiti figura inſ. poſt *I. B. R.* p) *diducit Goeſ. deducit* rel. q) *chi* inſ. *Goeſ.* r) *pariter* inſ. *I. B. R.* s) *opus* om. *I. B. R.*

quin ſcriptores in talibus laborare, quod aliquoties in hoc opere experti ſumus. ſed figura, quam habebant editiones ſuperiores magis etiam hic locus eſt obſcuratus. Conati ſumus eam διαγραφῇ aliquantum immutata reddere clariorem. Et reliqua quidem omnia huius ope ſchematiſmi ab eo, qui vel mediocriter attendat, intelligi poſſe arbitror. Illud monendum *latitudinem* hic non dici ſingularum regularum, ſed interualli illius, quod inter extremas et acutas partes diuaricatarum regularum intercedit.

a i et *b g* duae regulae decuſſatim poſitae.

g i latitudo ſulci   *e g*, *C h*, *f i* } eiuſd. profunditas.

C media pars qua committuntur regulae. *e f h* antiqua ciconia. *e f* transuerſa in cuius latere *c* eſt virgula *c h*. *d c* fabrilis libella. *g h i* radii ſtellae pariter imum foſſae metientis.

13, 12 GRAECAE LITERAE X) Graeci ipſi χιασμὸν inde et χιάζειν dixerunt de decuſſatione.

13, 12 DECVSSAVIMVS) Obſeruanda his, qui libros veteres tractare volunt, ſcriptura antiquiſſimarum editionum *decuſabimus*, litera duplicanda ſemel tantum poſita; *b* et *v* inter ſe permutatis, vtrumque in Florentino Pandecte olim viris doctis obſeruatum eſt. Ita paullo poſt *vaſi* habent I. B. R. vbi recte alii *baſi*.

13, 12 QVAE EST IN LATERE VIRGVLAE) Ita intelligo. *Deinde virgulae* perpendiculari, *quae eſt in latere* ſiue media parte regulae *transuerſae, ſuperpoſuimus libellam fabrilem. Superpoſitam libellam virgulae* ipſe deinde dicit ſ. 13.

13, 12 LIBELLAM SVPERPOSVIMVS) Ita Goeſ. et ita legendum ipſa ratio iubet; quis enim libellae vſus ſub tranſuerſa; cum, quidquid ſub ea eſt, terra figendum ſit? Quid quod ſtatim *ſuperpoſita libella* in omnibus libris dicitur. Adde quod *ſuppoſuimus* et *ſuperpoſuimus* lineola vnica transuerſa literae *p*, qua prior notanda eſt, diſtant? Itaque bene vidit *ſuperpoſuimus* legendum Cl. etiam Schoettgenius. Confunduntur iſta etiam apud Palladium Ian. 13, 3

13, 13 IN SIMILITVDINEM VERVACTI) h. e. vt nihil crudi ſoli relinquatur, aut ſcamni:

per procedit: tantumque ſpatii linea promota occupatur, quantum effoſſus [t] ſulcus longitudinis ac latitudinis obtinet. atque id genus praeparandi ſoli probatiſſimum [u] eſt.

XIV. SEQVITVR opus vineae conſerendae, quae vel vere, vel autumno
tempeſtiue deponitur. Vere melius, ſi aut pluuius, aut frigidus ſtatus caeli eſt,
aut [a] ager pinguis, aut campeſtris, et vliginoſa planities [b]: rurſus autumno, ſi ſicca, ſi calida eſt aeris qualitas: ſi exilis atque aridus campus; ſi macer praeruptusue
collis, vernaeque poſitionis dies fere quadraginta ſunt ab Idibus Februariis vſque in
aequinoctium: rurſus autumnalis ab Idibus Octob. in Cal. Decembres. Sationis 2
autem duo genera, malleoli, vel viuiradicis, quod vtrumque ab agricolis vſurpatur,
et in prouinciis magis malleoli. neque enim ſeminariis ſtudent, nec vſum habent
faciendae [c] viuiradicis. Hanc ſationem cultores Italiae plerique [d] iure improbauerunt, cum plurimis dotibus praeſtet viuiradix. Nam minus interit, cum et calo- 3
rem, et frigus, et caeteras tempeſtates propter firmitatem facilius ſuſtineat: deinde
adoleſcit maturius. ex [e] quo euenit, vt celerius quoque ſit tempeſtiua [f] edendis fructibus: tum etiam nihil dubium eſt, ſaepius translatum *. poteſt tamen malleolus
protinus in [g] vicem viuiradicis conſeri ſoluta et facili terra. caeterum denſa [h] et grauis, vtique vitem deſiderat [i].

XV. SERITVR ergo prius in emundata, inoccataque, et aequata paſtinatione, macro ſolo, quinis pedibus inter ordines omiſſis; mediocri, ſenis. in pingui vero ſeptenum pedum ſpatia danda ſunt, quo largiora vacent [a] interualla, per quae frequentes prolixaeque materiae diffundantur. haec in quincuncem vinearum metatio expeditiſſima ratione conficitur. quippe linea per totidem pedes, quot deſtinaueris [b] interordiniorum ſpatiis, purpura, vel quolibet alio conſpicuo colore inſuitur. eaque [c] ſic denotata per repaſtinatum intenditur, et iuxta purpuram calamus defigi-

t) *et fuſus P. L. vt fuſus I. B. infuſus R.* u) *probitatis ſimum eſt L.* [C. XIV.] a) *vt I. B. R.* b) *planities H.* c) *feciendae H.* d) *plaerique I. B. R.* e) *quod euenit I. B. R.* f) *tempeſtiue I. B. R.* g) *inuicem I. B. R. H. A.* h) *denſae gratis I. B. R.* i) *deſyderat I. I. H. A. Gr. G.* [C. XV.] a) *natent L.* b) *deſtinauerit P.* c) *que* omitt. *I. B. R.*

ſcamni: ſed agri alterius inſtar glebae vniuerſae moueantur. De *veruacto* v. Ind.

14, 1 SI SICCA) Hoc optimum eſſe ſtatuit Caſſianus Geop. 5, 6. SCHOETTG.

14, 1 RVRSVS AVTVMNALIS) Deſunt ſecundi interualli dies: non enim totidem in vtroque. illi, comprehenſis extremis XL, hi XLVIII. PONTED. 2.

14, 3 TVM ETIAM — TRANSLATVM) Hic locus ita videtur emendandus: *Tum etiam nihil dubium eſt, ſaepius translatam. poſſe tamen malleolum protinus* etc. VRSIN. Deſiderari opinor nonnulla, ſed quae non ita facile aſſequi poſſumus. In nonnullis vetuſtis codicibus variat locus; nam *ſaepius* deficit. PONTED. Quid ſibi velit Vrſini emendatio, me non intelligere fateor. Sed puto omiſſum eſſe aliquod praedicatum, quod vitis ſaepius translatae, (quae ipſa eſt viuiradix) commodum indicet. Ecquod vero illud ſit, equidem non diuinarim.

15, 1 HAEC IN QVINCVNCEM) *Hac* malit VRSINVS, vt referatur ad *ratione*.

15, 1 LINEA — INSVITVR) *Linea* h. l. notat funiculum, quo aliquid menſurari poteſt, vt oſtendit Salmaſius ad Solinum c. 37, p. 485. Deinde vero ſenſus poſtulat, vt pro *inſuitur* legamus inficitur. SCHOETTG. Quin ſeruandum *inſuitur*. Traiicitur linea per panniculos purpureos aut alterius coloris conſpicui, (panniculi illi etiam extra circumponi poſſunt et *adſui*, vt tamen vis ſua verbo *inſuitur* conſtet) ad eum fere modum, quo illae, quae vocantur *formidines*, pinnis pannisque variis diſtinguuntur. Illi porro panni colorati, dimenſis interuallis adſuti, oſtendunt, quibus locis figendi ſint calami.

2 defigitur [d]. atque ita paribus ſpatiis ordines diriguntur. quod deinde cum eſt factum, foſſor inſequitur, ſcrobemque alternis omiſſis [e] per ordinem ſpatiis a calamo ad proximum calamum non minus altum quam duos pedes et ſemiſſem planis locis refodit [f]: accliuibus in dupondium [g] et dodrantem: praecipitibus, etiam in tres pedes. in hanc menſuram ſcrobibus depreſſis viuiradices ita deponuntur, vt a media ſcrobe ſingulae [h] et in diuerſum ſternantur, et contrariis frontibus foſſarum ad calamos erigantur.
3 Satoris autem officium eſt primum quam recentiſſimam, et ſi fieri poſſit, eodem momento, quo ſerere velit, de ſeminario transferre plantam diligenter exemtam et integram: deinde eam velut veteranam [i] vitem totam exputare, et ad vnam materiam firmiſſimam redigere, nodosque et cicatrices allevare: ſi quae etiam radices (quod maxime cauendum eſt, ne fiat in eximendo) laborauerint [k], eas amputare: ſic deinde curuatam deponere, ne duarum vitium radices implicentur. id enim vitare facile eſt per imum ſolum iuxta diuerſa latera foſſarum diſpoſitis paucis lapidibus, qui ſinguli [l] non excedant quinquelibrale pondus.
4 Hi videntur (vt Mago prodit) et aquas hiemis, et vapores aeſtatis propulſare radicibus: quem ſecutus Virgilius tutari ſemina et muniri [m] ſic praecipit, *Aut lapidem bibulum, aut ſquallentes* [n] *infode conchas.* Et paulo poſt, – – *iamque reperti Qui ſaxo* [o] *ſuper, atque ingentis* [p] *pondere teſtae* [q] *Vrgerent* [r]*: hoc effuſos* [s] *munimen ad imbres,*
5 *Hoc vbi hiulca ſiti findit canis aeſtifer arua.* Idemque Poenus auctor probat vinacea permiſta ſtercori depoſitis ſeminibus in ſcrobem [t] vires [u] mouere, quod illa prouocent, et eliciant nouas radiculas: hoc per hiemem frigentem et [x] humidam ſcrobibus inferre calorem [y] tempeſtiuum, ac per aeſtatem virentibus alimentum et humorem

d) *infigitur I.B.R.* e) *omiſſis ordinum ſpatiis I.B.R.* f) *defodit L.* g) *dipondium I.B.R. dipundium P.* h) *ſingula I.B.R.* i) *veteraneam I.B.R.* k) *leuauerint L.I.B.R.* l) *ſingulis P.* m) *munire P.* n) *ſquallentis I.B. ſqualentis R. ſqualentes G.* o) *ſaxa B.R.* om. *P.* p) *ingenti Goeſ.* q) *teſtae B.R. teſta Goeſ. P.* r) *reurgetur P.* s) *et fuſos Goeſ.* t) *ſcrobeam P.L.* u) *vires* om. *L.I.B.R.* x) *vt humum ſcrob. I.B.R.* y) *calorem: tempeſtate ac per etc. I.B.R.*

15, 2 IN PLANIS LOCIS) De hac diuerſitate loci plani, accliuis et praecipitis vid. 3,13,8. Modum porro ſcrobis hic propoſitum defendit 4, 1, 1 ſeq.

15,2 AD CALAMOS ERIGANTVR) Hae ſunt *frontes foſſarum* conf. 4, 4, 1 et 2.

15, 3 EODEM MOMENTO) Geop. 5, 8 Quintilii praecipiunt, *παραχρῆμα ἀφαιρεθέντα* [*τὰ κλήματα*] *φυτευέσθω. προσφυήσεται γὰρ τῇ γῇ τάχιον τὸ προσφάτως τμηθὲν, ὡς ἀδιάπνευστον τυγχάνον.* Ita legitur etiam in edit. Cl. Needhami, qui aquam ſibi haerere ait, cum aduerſus Mſſtorum conſenſum legi velit Caſaubonus *διάπνευστον*, Barneſius *εὐδιάπνευστον*. Nihil ego dubito, quin recte iudicauerit Barneſius, cui ſcilicet vſu ipſo cognitum erat, quod obſeruatum etiam eſt in Palaeographia Graeca Montfauconio, *α* et *ευ* infinitis prope locis miſcere librarios. *Εὐδιάπνευστον* eſt *κλῆμα προσφάτως τμηθὲν*, h.e. malleolus recens matre ſua auulſus apertos adhuc habet poros, (qui ſiccitate deinde contrahuntur) per quos meare ille *ſpiritus intus alens* poſſit. Quoties *ſpiritus*, et coniugata Graeca pariter ac Latina, de ſubtiliore illa aura corpora viuentia permeante, et humore illa nutricio augente, dicatur, hic referre nihil attinet v.g. Cic. Off. 3, 6 extr. *membra quaedam amputantur, ſi et ipſa ſanguine et tanquam ſpiritu carere coeperunt, et nocent* etc. Pertinet huc quod *tracheas*, arterias aſperas, ſpiritus vias, agnoſcunt in plantis hodierni etiam botanici.

15, 3 NE RADICES IMPLICENTVR) Quod tanto facilius fieri poteſt, quia *a media ſcrobe ſingulas* viuiradices in diuerſum ſterni iuſſit, vt adeo radices ſibi inuicem admoueri neceſſe ſit.

15, 3 DISPOSITIS — LAPIDIBVS) qui quaſi pariete quodam transuerſo interiecto radices diſtineant. De reliquo vſu lapidum vid. Q. Florentinus Geop. 5, 9.

15, 4 VIRGILIVS) Ge. 2,333 ſq. SCHOETTGEN.

15, 5 VINACEA) Eadem habet Florentinus l. c.

15, 5 QVOD ILLA PROVOCENT) *Illa quod prou.* malit VRSIN.

16, 1 PER

morem praebere [z]. Si vero ſolum, cui [a] vitis committitur, videtur exile [b], longius arceſſitam pinguem humum ſcrobibus inferre cenſet: quod an expediat, regionis annona, operarumque ratio nos docebit.

XVI. EXIGVE humidum [a] paſtinatum ſationi conuenit: melius tamen vel arido [b], quam lutoſo ſemen committitur: idque cum ſupra ſummam ſcrobem compluribus internodiis productum eſt, quod de cacumine ſupereſt, duabus gemmis tantum ſupra terram relictis amputatur, et ingeſta humo ſcrobis [c] completur. Coaequato [d] deinceps paſtinato [e], malleolus ordinariis vitibus interſerendus eſt [f]: eumque [g] ſat erit medio ſpatio, quod vacat inter vites, per vnam [h] lineam depangere [i].
ſic enim melius [k] et ipſe conualeſcet, et ordinariis ſeminibus modice vacuum ſolum 2
ad culturam praebebitur [l]. In eadem deinde linea, in qua viuiradix, obtinebit [m] ordinem ſuum, praeſidii cauſa, quorum ex numero propagari [n] poſſit in locum demortuae vitis. Quinque [o] malleoli pangendi ſunt per ſpatium [p] pedis: iſque pes a medio interordinio ſumitur, vt ab vtraque parte [q] paribus interuallis diſtent. Tali

z) *praebeat I. B. R.* a) *ciuitatis L. I. B. R.* b) *exire Pol. L.* [C. XVI.] a) *midium L.* b) *arido, vel quam luctuoſo I. B. R.* c) *ſcrobibus completis coaequato. Deinceps etc. I. B. R.* d) *coaequato, deinceps H. A. Gr. G. St.* e) *paſtinatio I.* f) *eſt* omiſſ. *I. B. R.* g) *cumque* Sphalma *Vict.* h) *vnam Mſſ. imam* editi. i) *depingere Goeſ. I. B. R. depignere L.* k) *omeli L.* l) *praebebit iter* editi praeter *I. B. R.* qui nobiſcum vt et *Mſſ.* m) *optinet I. B. obtinet R.* n) *propagare* omnes. o) *quippe L.* p) *ſpatium taleis quae poſſint a medio internodio ſumi, vt etc. I. B. R. ſpatium paleis. (pleisque L.) quae peſit a medio interordinio ſumitur L. P. ſpatium pedale, isque pes ita med. Goeſ.* q) *parte* om. *L. I. B. R. vite Goeſ.*

16, 1 PER VNAM LINEAM) Hanc Mſſtorum omnium Scripturam reſtituere auctori non dubitauimus: confirmat illam hoc praeſertim, quod ait auctor *ſat erit:* ita enim excludit plures malleoli pangendi lineas vel ordines. Quid? quod ſtatim cauſam ſubiicit, cur in eadem linea pangendus ſit malleolus, in qua eſt viuiradix, et ſpatia accuratius deſignat. Solenne eſſe librariis *vnum* et *imum* miſcere, vt alios taceam, in primis Columellam Lipſienſem, in quo confunduntur aliquoties; ad Silium Italicum obſeruatum eſt a Cl. Drakenborchio.

16, 2 VACVVM SOLVM -- PRAEBEBITVR) Quos duces huius lectionis habeamus, indicatum eſt. In vulgata adhuc lectione aut *ſolum* aut *iter* παρέλκει. Mutandi occaſio fuit, quod ante et poſt *praebebitur*, actiua verba leguntur ad malleolum relata, quibus conformare etiam medium aliquis voluit.

16, 2 IN EAD. DEINDE LINEA) Haec ita diſtincta vel confuſa potius fuere ad hunc diem: *In eadem deinde linea, in qua viuiradix obtinebit ordinem ſuum, praeſidii cauſa quorum ex numero propagare poſſit in locum demortuae vitis, quinque malleoli.* etc.

16, 2 OBTINEBIT) Fere eſt, vt praeferam etiam hic antiquum *obtinet.* Sermo adhuc eſt de malleolo, collectiue, vt loquuntur technici, ſumto; itaque mirum non eſt, ſtatim inferri, *quorum ex numero.*

16, 2 PROPAGARI) Audax facinus in vna literula commiſſum expiabit, ſpero, ipſa ſententia. Cauſam adfert, cur eadem linea et viuiradices ſ. vites ordinarias pangi iuſſerit, et malleolos: nempe *praeſidii cauſa* (vnde *praeſidiarii malleoli* dicuntur noſtro 4, 15, 1) vt ex eo numero *propagari poſſit etc.*

16, 2 ISQVE PES A MEDIO) Haec verba, quin adhuc corrupta ſint, mihi quidem dubium non eſt. Sanari poſſe mihi videntur, ſi pro *isque* legatur *primusque*; quod eo blandius eſt, ſi cogites primam in *isque* literam aliquando forte numeralem fuiſſe. Si *primus pes a medio* capietur, relinquentur ad capita vitium ſemipedes vacui. Vox *medio* ſi non eſt gloſſa *interordinii*, certe πλεοναστικῶς adiecta videtur. Qui rationem noſtram, ſeu Columellae potius, intelligere voluerit, illum poenitere non debet, nobiſcum ire ad calculos. Dixit ſupra 3, 3, 12 et iam ſtatim repetet, XX millia malleolorum ſe iugero interſerere. Iam modus iugeri eſt 240 pedum longitudinis, latitudinis autem 120. Ponamus porro medium interordiniorum a Columella initio huius capitis traditum, ſenum nempe pedum: habebimus interualla ſenum pedum illic quadragena, hic vicena, quae in ſe ducta dabunt 800. ſingulis interuallis ſi demas *vnum pedem* diuidendum ita, vt ab vtraque vite ſemipedem diſtet proximus malleolus: relinquuntur quini ſingulorum interuallorum pedes, quinis conſerendi malleolis: qui 25 malleoli in 800 interualla ducti conſummant numerum a Columella propoſitum millium viginti.

3 Tali conſitioni Iulius Atticus abunde putat eſſe malleolorum [r] ſexdecim [s] millia. Nos tamen plus quatuor millibus conſerimus, quia [t] negligentia cultorum magna pars deperit, et interitu [u] ſeminum caetera, quae virent, rareſcunt.

XVII. DE poſitione ſurculi non minima diſputatio fuit inter auctores. quidam totum flagellum, ſicut erat matri detractum, crediderunt ſationi conuenire [a]: idque per gemmas quinas, vel etiam ſenas partiti, complures taleolas terrae mandauerunt [b]. quod ego minime probo; magisque aſſentior his auctoribus, qui negauerunt eſſe idoneam frugibus ſuperiorem partem materiae, ſolamque eam, quae eſt iuncta cum vetere ſarmento probauerunt. caeterum omnem ſagittam repudiauerunt.
2 Sagittam ruſtici vocant nouiſſimam partem ſurculi, ſiue quia longius receſſit a matre, et quaſi emicuit [c], atque proſiluit [d]: ſiue [e] quia cacumine attenuata, praedicti
3 teli [f] ſpeciem gerit. Hanc ergo prudentiſſimi agricolae negauerunt conſeri debere: nec tamen ſententiae ſuae rationem nobis prodiderunt; videlicet quae [g] ipſis in re ruſtica multum callentibus [h] promta erat, et ante oculos pene expoſita. omnis enim foecundus pampinus intra quintam aut ſextam gemmam fructu exuberat, reliqua parte quamuis longiſſima vel ceſſat, vel perexiguos [i] oſtendit racemos. quam ob cauſam ſterilitas cacuminis iure [k] ab antiquis incuſata eſt. Malleolus autem ſic ab iisdem pangebatur [l], vt nouello ſarmento pars aliqua veteris haereret [m]. ſed hanc
4 poſitionem damnauit [n] vſus. Nam quicquid ex vetere materia relictum erat, depreſſum atque obrutum, celeriter humore putreſcebat, proximasque radices teneras, et vixdum [o] prorepentes [p] vitio ſuo enecabat [q]: quod cum acciderat, ſuperior pars ſeminis retorreſcebat. Mox Iulius Atticus, et Cornelius Celſus aetatis noſtrae celeberrimi auctores, patrem atque filium Saſernam ſecuti, quicquid reſidui fuit ex vetere palma per ipſam commiſſuram [r], qua [s] naſcitur materia noua, reſecuerunt [t], atque ita cum ſuo capitulo ſarmentum depreſſerunt.

XVIII. SED

r) *maleorum I. B. R. maleolorum P. malleorum Gr.* s) *ſedecim milia P. ſexdecim. Illa nos etc.* t) *quin I. B. R.* u) *interitus L.* forte *interſitu.* [C. XVII.] a) *conuenirem P.* b) *oleaſter remandauerunt* inſ. inſulſa praecedentium repetitione *L.* c) *emicuit I. B. R. I. I. it. Goeſ. et L. micuit* alii vid. Ind. d) *proſiliuit I. B. R.* e) *ſeu I. B. R.* f) *tacli I. B. R.* g) *quia Goeſ.* h) *callendis P. callentis L. calentibus I. B. R.* i) *per exiguos* diuiſim *R. I. I. H. A. G.* k) *viret L.* l) *pangetur I. B. R.* m) *hereret G.* n) *damnabat I. B. R,* o) *vix dum* diuiſ. *I. B. R. I. I. H. A.* p) *prorepentis P. properantis I. B. R. pro parentis L. prorumpentes* al. q) *enecarat I. B. R.* r) *commiſſarum P. comiſſuram R.* s) *quae I. B. R.* t) *raſerunt L. Goeſ. I. B. R.*

16, 2 AB VTRAQVE PARTE) Siue legas *parte,* ſiue *vite,* perinde eſt. illud certe indicat, ſemipedem proximum ab vtroque latere *vitis primariae* vacuum a malleolis relinquendum.

16, 3 NOS TAMEN PLVS) *Plus quatuor et viginti millibus* legi vult VRSINVS. Non intellexit rationem loquendi Columellae vir doctiſſimus, quam nos interpretatos ad 3, 3, 12 iam non poenitet, qui parum aberat, quin induceremus animaduerſionem illam, ceu nimis facilem atque obuiam.

16, 3 INTERITV SEMINVM) Si quid bene de hoc capite meruimus, quod nobis quidem videtur, velimus hoc nobis concedi, vt legatur *interſitu,* ſiue ſi malis verbum aeque inſolitum, ſed Columellae etiam alias [3, 21, 6.] vſurpatum, *interiectu.* Mihi prius magis placet, *interitu* certe vox hic nihili eſt; *interſitu* habet intellectum commodiſſimum. Nam vbi manu quaedam ſeruntur, impedimento ſunt, ne inualeſcant herbae aliae. Ipſa inſolentia nominis fecit, vt ſibi notius ſubſtitueret librarius. *Interſerere* autem hoc ipſo capite Columella dixit.

17, 2 CACVMINE ATTENVATA) Iſidorus, qui Orig. 17, 5 pleraque huius definitionis repetit, *cacuminis tenuitate,* non male. SCHOETTG.

17, 4 PROREPENTES) Ita legendum iam vidit Drakenborchius V. C. ad Sil. 13, 332 inuitatus a Codice Sangermanenſi, e ſchedis N. Heinſii, vt opinor, vbi legitur *properentes*; ex quo ſimul intelligitur, vnde natum fuerit in primis editionibus *properantes,* quod deinde Critici in *prorumpentes* corrupiſſe videntur.

17, 4 CVM

XVIII. SED Iulius Atticus praetorto capite, et recuruato, ne paſtinum[a] ef-
fugiat, praedictum ſemen demerſit[b]. Paſtinum vocant agricolae ferramentum bi-
furcum, quo ſemina panguntur. vnde etiam repaſtinatae[c] dictae fuere[d] vineae ve-
teres, quae refodiebantur. haec enim propria appellatio reſtibilis vineti erat; nunc
antiquitatis imprudens conſuetudo quicquid emoti ſoli vineis praeparatur, repaſti-
natum[e] vocat. Sed redeamus[f] ad propoſitum. Vitioſa eſt, vt mea fert opinio, Iu- 2
lii Attici ſatio, quae contortis capitibus malleolum recipit; eiusque rei vitandae
non[g] vna ratio eſt. primum; quod nulla ſtirps ante quam deponatur vexata et in-
fracta melius prouenit, quam quae integra et inuiolata ſine iniuria depoſita[h] eſt:
deinde quicquid recuruum, et ſurſum verſus ſpectans[i], demerſum[k] eſt, cum tem-
peſtiuum eximitur, in modum hami[l] repugnat obluctanti foſſori, et, velut vncus
infixus ſolo, ante quam extrahatur, praerumpitur. nam fragilis eſt ea parte materia,
qua[m] torta et recuruata cum deponeretur[n], ceperat[o] vitium. propter quod per-
fractam[p] maiorem partem radicum[q] amittit. Sed vt incommoda iſta praeteream, 3
certe illud, quod eſt inimiciſſimum, diſſimulare nequeo, nam paullo ante, cum de
ſumma parte ſarmenti diſputarem, quam ſagittam dixeram vocitari, colligebam fe-
re[r] intra quintam vel ſextam gemmam, quae ſint proximae veteri[s] ſarmento, fru-
ctus[t] medii. Hanc ergo foecundam partem conſumit, qui contorquet malleolum; 4
quoniam[u] et ea pars, quae duplicatur, tres gemmas vel quatuor obtinet, et reliqui
duo, vel tres fructuarii oculi penitus in terram deprimuntur[x], merſique non ma-
terias, ſed radices creant. ita euenit[y], vt quod in ſalicto conſerendo vitaueri-
mus[z], id ſequamur[a] in eiusmodi malleolo, quem neceſſe eſt facere longiorem, ſi
volumus detortum depangere. nec dubium, quin gemmae cacumini proximae,
quae ſunt infoecundae[b], in eo relinquantur, ex quibus pampini[c] pullulant vel ſte-
riles, vel certe minus feraces, quos ruſtici vocant racemarios[d]. Quid? quod 5
plurimum intereſt, vt malleolus, qui deponitur, ea parte qua eſt a matre deciſus,
coaleſcat,

[C. XVIII.] a) *paſtinatum I. B. R.* b) *emerſit I. B. R.* c) *repaſtinari I. B. R.* d) *ſunt I. B. R.* e) *repaſtinatum L.* f) *redeamus* omitt. *Goeſ. I. B. R. I. I.* g) *vt narratio L.* h) *compoſita I. B. R.* i) *ſpectat I. B. R.* k) *diuerſum I. B. R.* l) *humi I. B. R. vni L.* forte *vnci.* m) *quae I. B. R.* n) *reponeretur I. B. R.* o) *coeperat* praeter St. C. omnes. p) *praefractam P. Goeſ.* q) *radicium P.* r) *fere I. B. R. Goeſ. L.* alii *fore.* s) *neri P.* t) *fructu P.* u) *cum I. B. R.* x) *deprimantur I. B. R.* y) *euenit. Sed I. B. R.* z) *vitaueramus* poſt *I. B. R.* a) *Seuamur P.* b) *in foecundae R. I. I.* c) *pampinus pullant vel ſterilis P. pampinis pululant I. B. R.* d) *racematorios Goeſ.*

17, 4 CVM SVO CAPITVLO) Qui adſpexiſſe vitem curarunt, obſeruaſſe puto, quo loco e veteri ſarmento prorumpit nouum, tumorem quendam eſſe: ille eſt *capitulum* ſarmenti. conf. c. 18, 6.

18, 1 NE PASTINVM EFFVGIAT) ſed eo comprehenſum deprimi felicius queat. Res ex *paſtini* deſcriptione clara, ſurculus igitur ſ. ſemen recuruatum in ipſa curuatura comprehendebatur paſtino atque ita in terram deprimebatur. Non monuiſſem hoc nimis facile, vt mihi quidem videtur, niſi vidiſſem virum doctum hic errare potuiſſe.

18, 3 PAVLLO ANTE) 3, 17, 3.

18, 3 COLLIGEBAM FERE) *Fere* pro vulgato *fore* etiam VRSINVS legi vult, et reliqua vt expreſſimus. Sed vel ſic corruptum manere locum apparet attendenti. Legendum arbitror, *fere intra quintam — gemmam — fructum edi: fructu* habet Pol. Litera *m* adhaeſit proximae vocis initio. Quod aliquando cogitabam *fructum metui* pro expectari, ſperari, nunc vltro ipſe damno.

18, 4 IN SALICTO CONSERENDO VITAVERAMVS) Lego: *in ſarmento conſerendo etc.* De *ſalice* enim conſerenda lib. 5 agit. PONTED. Praefero lectionem antiquam *vitaverimus*, h. e. vitare conſultum fuerit. De ſalicto enim nihil dum praeceſſit, de quo demum 4, 30 praecipit, et ne hoc quidem monet. Nimirum hoc ait, ne in ſtirpe quidem multo viliori conſultum fuerit tantum gemmarum ſine cauſa diſperdere.

18, 6 CV-

coaleſcat, et celeriter cicatricem ducat? Nam ſi id factum non eſt, velut per fiſtu-
lam, ita per apertam vitis medullam nimius humor trahitur, idemque truncum ca-
vat: vnde formicis, aliisque animalibus, quae putrefaciunt crura vitium, latebrae
praebentur. hoc autem euenit retortis ſeminibus. cum enim per exemtionem
imae partes eorum perfractae [e] ſunt, apertae [f] medullae deponuntur: atque irre-
pentibus aquis, praedictisque animalibus, celeriter ſeneſcunt. Quare pangendi
6 optima eſt ratio recti malleoli, cuius imum caput, cum [g] conſertum eſt bifurco pa-
ſtini [h], anguſtis faucibus ferramenti facile continetur, ac deprimitur: idque ſarmen-
tum ſic depreſſum [i] citius coaleſcit. Nam et radices e capite, qua reciſum eſt, ae-
que mittit: quae [k] cum excreuerunt [l], cicatricem obducunt, et alioquin plaga ipſa
deorſum ſpectans non tantum recipit humorem, quantum illa quae reflexa et reſu-
pina, more infundibuli [m] per medullam tranſmittit quicquid aquarum caeleſtium ſu-
perfluit [n].

XIX. LONGITVDO, quae debeat eſſe malleoli, parum certa eſt, quoniam
ſiue crebras gemmas habet, breuior faciendus eſt: ſeu raras, longior. attamen nec
maior pede, nec dodrante minor [a] eſſe debet: hic ne per ſumma [b] terrae ſitiat aeſta-
tibus; ille ne depreſſus altius cum adoleuerit, exemtionem difficilem praebeat. ſed
haec in [c] plano. nam in cliuoſis, vbi terra decurrit, poteſt palmipedalis deponi.
2 Vallis et vliginoſi campi ſitu ſerimus [d] etiam trigemmem, qui eſt paullo minor do-
drante, longior vtique ſemipede. isque non ab eo trigemmis dictus eſt, quod omni-
no trium oculorum eſt, cum fere circa plagam, qua matri abſciſſus [e] eſt, plenus ſit
gemmarum [f]; ſed quod his exceptis, quibus eſt frequens in ipſo capite, tres dein-
ceps articulos, totidemque gemmas habet. Super caetera illud quoque [g] ſiue mal-
leolum, ſiue viuiradicem ſerentem praemoneo, ne ſemina exareſcant, immodicum
ventum, ſolemque vitare, qui vterque non incommode arcetur obiectu veſtis [h], aut
3 cuiuslibet denſi tegminis [i]. Veruntamen praeſtat eligere ſationi ſilentis vel certe
placidi ſpiritus diem. Nam ſol vmbraculis facile depellitur. Sed illud etiam, quod
nondum [k] tradidimus, ante quam diſputationi clauſulam imponamus, dicendum eſt;
an [l] plurium generum vites habendae ſint, eaeque [m] ſeparatae, et diſtincte ſpeciali-
ter, an confuſae, et miſtae cateruatim. Prius differemus de eo, quod primum pro-
poſuimus [n].

XX. PRV-

e) *praefr. Goeſ. putrefactae I. B. R.* f) *aperte medullae P. aperte medulla Goeſ. I. B. R.* g) *cum* om. *L. I. B. R.* h) *paſtini anguſti I. B. anguſtini R.* i) *demerſum Goeſ. L.* k) *aequae P.* l) *creuerunt I. B. R. accreuer. Goeſ.* m) *infundibili P.* n) *ſuperfluxit I. B. R.* [C. XIX.] a) *ineſſe L.* b) *ſummam I. B. R.* c) *in* abeſt *I. B. R.* d) *ſentitur P. ſitus patitur Goeſ. ſitu ſternitur L.* e) *abſciſſus I. B. R. H. A.* f) *germinum P. L.* g) *quodque P.* h) *beſtiis aui P. beſtis Goeſ.* i) *teguminis Goeſ. I. B. R. tegiminis L.* k) *non dum* diuiſ. *I. I.* l) *ne an P. Si I. B. R. vniusne an Goeſ. ne compluuium L.* m) *aeque I. B. R.* n) *prope fuimus L.*

18, 6 CVIVS IMVM CAPVT) Vid. C. 3, 17, 4 vbi vocat *capitulum.*

19, 2 CIRCA PLAGAM) Videndum, an legi debeat *circa plantam.* VRSIN. Saepiſſime peccant viri ingenioſi ea re, quod formulas auctoris non ante familiares ſibi reddunt, quam ad emendandum aduolant. *Plaga* quam apte huc conueniat, vel Index noſter docebit. *Circa plagam, qua matri abſciſſus eſt, in ipſo capite,* ſunt ſynonyma. Vid. de *capite* ad Col. 3, 17, 4.

19, 3 AN PLVRIVM GENERVM) Quid? ſi varietates, quas indicauimus, coniungendae, et ita legendum ſit: *Vniusne an plurium generum vites habendae ſint; et ſi plurium, eaene ſeparatae.* Sed nec vulgata lectio abſurda, quin breuitate ipſa concinnior.

20 Quae

XX. PRVDENTIS igitur agricolae eſt vitem, quam praecipue probauerit,
nulla [a] interueniente alterius notae ſtirpe conſerere, numerumque quam maximum
eius ſemper augere. Sed prouidentis eſt diuerſa quoque genera deponere. neque
enim vnquam ſic mitis ac temperatus eſt annus, vt nullo incommodo vexet aliquod
vitis genus. ſiue enim [b] ſiccus eſt; id quod [c] humore proficit, contriſtatur: ſeu
pluuius; quod ſiccitatibus gaudet: ſeu frigidus et pruinoſus; quod non eſt patiens
vredinis: ſeu feruens [d]; quod vaporem [e] non ſuſtinet. Ac ne nunc mille tempe- 2
ſtatum iniurias perſequar, ſemper eſt aliquid [f], quod vineas offendat. igitur ſi vnum
genus ſeuerimus, cum id acciderit quod ei noxium [g] eſt, tota vindemia priuabimur.
neque enim vllum erit ſubſidium, cui [h] diuerſarum notarum ſtirpes non fuerint.
At [i] ſi varii [k] generis vineta fecerimus, aliquid ex iis inuiolatum erit, quod fructum 3
perferat. Nec tamen ea cauſa nos debet compellere ad multas vitium varietates:
ſed quod indicauerimus eximium genus, id quantae multitudinis poſſumus [l], efficia-
mus; deinde quod proximum a primo; tum quod eſt tertiae notae [m] vel quartae
quoque [n]: eatenus [o] velut lectarum [p] quodam contenti ſimus tetradio. ſatis eſt enim
per quatuor vel ſummum quinque genera vindemiae fortunam opperiri. De altero, 4
quod mox propoſueram, nihil dubito, quin per ſpecies digerendae vites diſponen-
daeque [q] ſint in proprios hortos, ſemitis [r] ac decumanis diſtinguendae: nec quod [s]
ipſe potueram a meis familiaribus [t] obtinere, vt [u] ante me quiſquam eorum, qui
quam [x] maxime id probauerit [y], effecerit [z]. eſt enim omnium ruſticorum operum
difficillimum, quia et ſummam diligentiam legendis deſiderat ſeminibus, et [a] nonni-
hil diſcernendis: in quo [b] maxima [c] plerumque felicitate, et prudentia opus eſt, ſed
interdum

[C. XX.] a) *vlla I. B. R.* b) *enim* deficit *I. B. R.* c) *quod humore proficit* om. *I. B. R.* d) *pervrens Goeſ.* e) *ſaporem L. P. B. R. ſoporem I.* f) *aliquod I. B. R.* g) *noxum I. B. R.* h) *cui diuerſarum notarum ſtirpes non fuerint* om. *L. I. B. R.* i) *Cui ad ſi P. quod ſi L.* k) *varia vineta I. B. R.* l) *poſſimus P.* m) *notae* om. *I. B. R.* n) *quae P. quodque* rel. o) *catenus athletarum L. Goeſ.* p) *letarum quoddam contempſimus tetradeo I. B. R. contemſimus tetradio L. quodam tetradeo P. tetartaeo* al. *tetradeo* etiam *Goeſ.* q) *diſponenduaeque Goeſ. L. I. B. R. deponendue* al. r) *ſeminis I. B. R.* s) *quod nec* coni. *Broukb.* t) *hoc* inſ. *P.* u) *aut P.* x) *qua P.* om. *I. B. R.* y) *probabit I. B. R.* z) *efficeret Goeſ.* a) *et in diſcernendis I. B. R. et in nihil diſcernendis P. et in his diſcernendis Goeſ.* b) *in quo* omitt. *I. B. R.* c) *maxime pleraque foelicitate et etc. I. B. R.*

20 Quae hic Columella tradit, praecipit etiam Sotion Geop. 5, 16 SCHOETTG.

20, 3 QVOD DEINDE PROXIMVM) Totus hic locus ita videtur legendus: *Quod deinde proximum primo, tum quod eſt tertiae notae, vel quartae quoque, eatenus vt lectarum etc.* vel ita: *vel quartae, quatenus velut lectarum etc.* VRSIN. Priorem Fuluii coniecturam confirmat Goeſ. qui ita legit, quemadmodum in textu expreſſum eſt: excepto *velut*, quod tamen in *vt* mutandum ſuadent veſtigia Codicis, vbi extat *eatenus athletarum.* SCHOETTG.

20, 3 TETRADIO) Maluimus ita bonis auctoribus ſcribere, quam ſeruare illud *tetartaeo*, quod forte ex medicorum ore auditum notius fuit librario, (ceterum hic locum vix inuenit,) quam *tetradium*, quae vox in ipſa Euangelica Apoſtolorum hiſtoria *quaternionem* notat.

20, 4 SEMITIS, AC DECVMANIS DISTINGVENDAE) *Emendo* ſemitis, *vel* ſemitanis, *vt ea forma dicat* ſemitanos ſulcos, *qua decumani nuncupantur. Plinius hoc idem ſcribens, dixit,* oportere vineas quintanis ſemitari, *hoc eſt, vt in quinto quoque palo ſingulae iugo paginae includantur. Igitur quod a Plinio dictum eſt* ſemitari *verbo elegantiſſimo, id a Colum. dicitur* ſemitis, *ſiue* ſemitanis diſtingui. Decumanus *vero* limes *vocatur, qui ſecat agrum ab exortu, ad occaſum: ſicut* cardo *appellatur limes per agrum currens a ſeptentrione ad meridiem.* BERO.

20, 4 NEC QVOD IPSE POTVERAM) Scribendum, *neque id ipſe potui tamen -- probarint.* VRSIN. Locus non ſatis ſanus eſſe appa- ret. Mihi hac emendatione atque interpretatione iuuari poſſe videbatur. *Nec* ideo non dubito diſtinguendas eſſe vites, *quod* (h. e. quo vel quaſi) *ipſe potuerim a meis familiaribus* (villicis, ſeruis, operis) *obtinere* vt diſtinguerent ſemina, *aut* quod *quiſquam eorum, qui quam maxime id probauerint, effecerit.*

interdum (quod ait diuinus auctor Plato) rei nos pulchritudo trahit, vel ea conſe-
5 ctandi, quae propter infirmitatem commortalis [d] naturae conſequi nequeamus. Iſtud tamen, ſi aetas ſuppetat [e], et ſcientia facultasque cum voluntate congruant [f], non aegerrime perficiemus [g]: quamuis non omnino [h] minimo [i] aetatis ſpatio perſeuerandum [k] ſit, vt magnus numerus per aliquot annos diſcernatur [l]. neque enim omne tempus permittit eius rei iudicium. nam vites, quae propter ſimilitudinem coloris, aut trunci, flagellorumue [m] dignoſci nequeunt, maturo fructu foliisque declarantur. quam tamen diligentiam niſi per ipſum patrem familias [n] exhiberi poſſe, non affir-
6 mauerim. nam credidiſſe villico [o], vel etiam vinitori, ſecordis [p] eſt, cum quod longe ſit facilius [q], adhuc perpauciſſimis agricolis contigerit, vt nigri vini ſtirpe careant, quamuis color vuae poſſit vel ab imprudentiſſimo deprehendi.

XXI. ILLA tamen vna mihi ratio ſuppetit, celerrime quod propoſuimus efficiendi, ſi ſint veteranae [a] vineae, vt ſeparatorum [b] ſurculorum cuiusque generis [c] ſingulos hortos inſeramus: ſic [d] paucis annis multa nos millia malleolorum [e] ex inſitis percepturos, atque ita diſcreta ſemina per regiones conſituros, nihil dubito.
2 Eius porro faciendae rei nos vtilitas multis de cauſis compellere poteſt: et vt a [f] levioribus incipiam, primum, quod ad omnem [g] rationem vitae, non ſolum agricolationis, ſed cuiusque diſciplinae, prudentem delectant impenſius ea, quae propriis generibus diſtinguuntur, quam quae paſſim velut abiecta, et quodam aceruo
3 confuſa ſunt. Deinde quod vel alieniſſimus ruſticae vitae, ſi in agrum tempeſtiue [h] conſitum [i] veniat, ſumma cum voluptate naturae benignitatem miretur, cum iſtinc [k] Bituricae fructibus opimae [l], hinc pares iis heluolae reſpondeant: illinc arcellae, rurſus illinc ſpioniae [m], baſilicaeue [n] conueniant, quibus alma tellus annua vice (velut aeterno quodam puerperio) laeta [o], mortalibus diſtenta muſto demittit vbera. Inter quae [p] fauente Libero foetis [q] palmitibus, vel generis albi [r], vel flaventis ac rutuli [s], vel purpureo nitore micantis, vndique verſicoloribus pomis gravidus

d) *commortales I. B. R.* e) *ſuppetat, facultasque ſciacum etc. R.* f) *congruat I. B. R.* g) *perficianius I. B. R.* *omnino* om. *Goeſ.* h) *minime H. A. Gr. G.* i) *perſeuerandum. Sed vt etc. L. I. B. R.* k) *digeratur Goeſ.* l) *flagellarumue G.* m) *patremfamiliae I. B. R.* n) *villicis I. B. vilicis R. vilici P.* o) *ſocordis I. B. R.* p) *facillius R.* [C. XXI.] a) *veteraneae I. B. R.* b) *ſeparatos ſulcorum I. B. R. ſeparatim L.* c) *per* inſ. *I. B. R. et Goeſ.* d) *ſi I. B. R.* e) *malleorum inſitis I. B. R.* f) *albioris L.* g) *omne ratione P.* h) *tam feſtiue* coni. *Broukh.* feſtiua ſane. i) *conſitum* abeſt *I. B. R.* k) *ſtingi biturice fructibus opimis: hic paribus chio (beluo L.) reſpondent (reſpondit R.) illinc arcela curſus illinc ſpione valiſceue conuertant, quibus etc. L. I. B. R.* l) *opimis Goeſ.* m) *ſpione P.* n) *valiſceue P. valiſcive L.* o) *laetam hortibus diſtamuſto demit vbera L. I. B. R.* p) *patre* inſ. *Goeſ.* q) *petis L. I. B. R.* r) *alui I. B. R.* s) *rutili* a St. C. omnes.

20, 5 VT NIGRI VINI STIRPE CAREANT) Extremum membrum foede inquinatum exiſtimo; quippe non *ſtirpe careant*, ſed *ſtirpem calleant* lego: tradidit enim Columella perpauciſſimis agricolis contigiſſe, vt vites, quae vuas albas non ferunt, vt ſunt *Inerticulae*, *Helueolae*, *Fregelanae*, quo tempore fructu carent ab alterius coloris vitibus internoſcerent, *quamuis*, vt ipſe ait, *color vuae poſſit vel ab imprudentiſſimo deprehendi.* PONTED. Tolerandam cenſui lectionem vulgatam. Iam non amplius de ſcientia ſermonem eſſe puto, ſed de eius effectu.

21, 1 VT SEPARATORVM) Videtur legendum *vt ſeparatim ſurculis cuiusque generis ſingulos hortos inſeramus.* VRSIN.

21, 3 ILLINC ARCELLAE) Non *arcellae*, ſed *arcêlacae* eſt legendum. Vt cap. 2: *vt omnium, quas cognouimus, copioſiſſima arcelaca maior.* et rurſus: *quae foecunditate iucunditateue arcelacae baſilicaeque et bituricae* comparari poſſit, *generoſitate vini amineae.* PONTED.

21, 3 VELVT AETERNO) Videtur legendum *velut aeterno quouam puerperio feta, mortalibus — laetis palm.* VRSIN.—

21, 4 POE-

vidus collucet [t] autumnus. Sed haec quamuis [u] plurimum delectent, vtilitas tamen 4
vincit voluptatem. Nam et pater familias [x] libentius ad ſpectaculum rei ſuae, quanto eſt ea luculentior, deſcendit; et, quod de ſacro numine poeta dicit, *Et quocunque deus circum caput egit honeſtum*, verum [y] quocunque domini praeſentis [z] oculi frequenter acceſſere [a], in ea parte maiorem in modum fructus exuberat. Sed omitto illud, quod indeſcriptis [b] etiam vitibus contingere poteſt: illa quae ſunt maxime ſpectanda, perſequar. Diuerſae notae [c] ſtirpes nec pariter defloreſcunt, nec ad 5
maturitatem ſimul perueniunt. Quam ob cauſam, qui ſeparata [d] generibus vineta non habet, patiatur alterum incommodum neceſſe eſt, vt aut [e] ſerum fructum cum praecoque eleuet, quae res mox acorem facit; aut ſi maturitatem ſerotini expectet, amittat vindemiam praecoquem, quae plerumque populationibus volucrum, pluuiisque aut ventis laceſſita dilabitur. Si vero interiectibus [f] capere [g] cuiusque gene- 6
ris fructum aueat, primum neceſſe eſt, vt vindemiatorum aleam [h] ſubeat: neque enim ſingulis totidem antiſtites [i] dare poteſt [k], qui obſeruent [l], quique praecipiant, ne acerbae vuae cum [m] maturis demetantur: deinde etiam quarum vitium maturitas competit, cum diuerſae notae ſint [n], melioris guſtus ab deteriore corrumpitur, confuſusque in vnum multarum ſapor, vetuſtatis impatiens fit. atque ideo neceſſitas cogit agricolam muſti annonam expedire [o]: cum plurimum pretio accedat, ſi venditio vel [p] in annum, vel in [q] aeſtatem certe differri [r] poſſit. Iam illa generum ſeparatio [s] 7
ſummam commoditatem habet, quod vinitor ſuam [t] cuique facilius putationem reddet, cum ſcit cuius notae ſit hortus, quem deputet [u]: idque in vineis [x] conſemineis obſeruari difficile eſt; quia maior pars putationis per id tempus adminiſtratur, quo vitis neque folium notabile gerit. At [y] multum intereſt, pluresne an pauciores

t) *collatet I.B.R. conloeet L.* u) *quamuis delectant I. B. R. quamuis plurimi delectant P.* x) *paterfamiliae I. B. R.* y) *Dero P.* z) *praeſenti et oculi L.* a) *accerſere P.* b) *in deſcriptis* diuiſ. omnes. c) *nota eſt ripes L.* d) *ſperata R. ſeperata L.* e) *aut fructum praecoquem eleuet I. B. R. fructum tam praecoque elebat L.* f) *interiectionibus fructum carpere genus vetat,* (*veris L. vectat L.*) *primum negligentiae vindemiatoris aleam I. B. R. interiectionibus* etiam *Goeſ. et L.* g) *carpere I. I.* h) *alacam Ienſ.* i) *antiſtiores P. L.* k) *poſſit I. B. R.* l) *obſeruent praecipiantque I. B. R.* m) *cum maturis I. B. R.* n) *ſi non P.* o) *experiri I. B. R. Goeſ. L.* p) *vel* deeſt *I. B. R.* q) *in* deeſt *I. B. R.* r) *deferri* al. *I. B. R. Goeſ.* nobiſcum. s) *ſeperatio R.* t) *cuique facilius ſuam I. B. R.* u) *deputat I. B. R.* x) *non* adiiciunt *poſt I. B. R.* y) *Ac poſt I. B. R.*

21, 4 POETA) Georg. 2,392. SCHOETT G. Antea poſt verſum Virgilii interpungebatur. Ego ita intelligo quod de Deo Virgilius, illud Columella de patre familias. Vel *verum* ſimpliciter notat reditum a parentheſi.

21, 4 INDESCRIPTIS) Res minuta magnam huic loco obſcuritatem obiecerat. *Indeſcriptus* vox rarior, Sidonio tamen Apollinari vſurpata, diuiſioni occaſionem dedit, fecitque, vt de ea denuo coniungenda non cogitarent eruditi correctores; praeſertim cum τῇ *in* ſeparatae locus eſſe videretur. *In diſcretis* VRSINVS legi voluit, quod nihilo magis huc conuenit, vbi de contrario *deſcriptionis* h. e. ordinationis per genera inſtitutae ſermo eſt.

21, 5 CVM PRAECOQVE ELEVET) h. e. capiat, auferat. Sed non diſſimulo videri mihi legendum *leuet*, verbum vſurpatum in tali re Palladio, vid. Ind. Ita Vlpian. l. 4 π. de cenſibus §. 3 *Agri tributum in eam ciuitatem debet leuari, in cuius territorio poſſidetur.* Quam late patuerit vocis *leuare* vſus in prouinciis, Italorum, Hiſpanorum, Gallorum, qui hodie ſunt, conſuetudo declarat.

21, 7 CVM SCIT CVIVS) *Cum ſciet — — deputat* legendum videtur. VRSIN.

21, 7 IN VINEIS CONSEMINEIS) Quem auctoritas primarum editionum non mouet, vt recte et ordine eiectam a nobis negationem putet: at ille ad vſum vocis *conſemineus* et *conſeminalis* attendat, quem Index noſter ſuppeditabit.

21, 7 QVO VITIS NEQVE FOLIVM NOTABILE) Haec Columella de autumnali putatione intelligit, quae dum adminiſtratur, adhuc folia nonnulla licet iam tabeſcentia viti inhaerent, idcirco ait; *neque folium notabile gerit.*

 Nam

ciores materias pro natura cuiusque ſtirpis vinitor ſummittat, prolixiſue [2] flagellis in-
8 citet, an [a] anguſta putatione vitem coërceat. Quin [b] etiam quam [c] caeli partem
ſpectat genus quodque vineti plurimum refert. neque enim omne [d] calido ſtatu,
nec rurſus frigido laetatur, ſed eſt proprietas in ſurculis, vt alii meridiano axe [e] con-
valeſcant, quia rigore [f] vitiantur; alii Septentrionem [g] deſiderent, quia [h] contriſten-
9 tur aeſtu; quidam temperamento laetentur Orientis, vel Occidentis. Has differen-
tias ſeruat pro ſitu, et poſitione locorum, qui genera per hortos ſeparat [i]. Illam
quoque non exiguam ſequitur vtilitatem, quod et laborem vindemiae minorem pati-
tur, et ſumtum. nam et quae matureſcere [k] incipiunt, tempeſtiue leguntur, et
10 quae nondum maturitatem ceperunt vuae, ſine diſpendio differuntur. nec pariter
vetus atque tempeſtiuus fructus praecipitat vindemiam, cogitque plureis operas
quantocunque pretio conducere. Iam et illud magnae dotis eſt, poſſe guſtum cu-
iusque generis non miſtum ſed vere merum condere, ac ſeparatim reponere, ſiue
eſt ille Bituricus, ſeu baſilicus, ſeu ſpionicus [l]. quae genera cum ſic diffuſa [m] ſunt,
quia nihil interuenit diuerſae naturae, quod repugnet, per [n] potus tamen nobilitan-
tur. neque enim poſt annos quindecim, vel paullo plures deprehendi [o] poteſt [p]
igno-

2) *proliſue R.* a) *an* defic. *I. B. R.* b) *Quin etiam* omitt. *I. B. R.* c) *caeli quam I. B. R. caeli quamquam P.* d) *omni* omnes. e) *ac ſe P. ac ſi L.* f) *ſunt calidiores: alii I. B. R. mos calidiores: alii P. niſi calidiores alii L.* g) *ſeptentrione P.* h) *qui P.* i) *ſeperat R.* k) *putreſcere* (*quireſcere*) *P. putreſcere* etiam *Rob. St.* iuſſu *Victorii* in emendandis. l) *ſpinoſus L. I. B. R.* m) *diuiſa poſt I. B. R.* n) *perpetue I. B. R. perpetuus L. per potus famam* coni. *Broukh.* o) *deponendi L.* p) *poſſit L. I. B. R.*

Nam cum verno tempore putatur, ſilent vites, gemmis nondum explicatis. Porro tum, quod vitis magis fructu dignoſcitur quam foliis, tum etiam, quod τὸ *neque* alterum *neque* exigere ſolet, facile adducor, vt ſuſpicer, haec deſiderari: *neque fructum*, ad hunc modum: *Quia maior pars putationis per id tempus adminiſtratur, quo vitis neque fructum neque folium notabile gerit etc.* Hoc autem ex his, quae 4, 10 ab eodem collata ſunt, patet clarius: *Vbi vero aprica loca ſunt, mollesque hyemes, optima et maxime naturalis eſt autumnalis* (putatio) *quo tempore diuina quadam lege et aeterna fructum cum fronde ſtirpes deponunt.* PONTED. Ego putabam *neque* hic poni, vt alias pro *ne quidem*, vbi alterum *neque* non deſideratur.

21, 8 NEQVE ENIM OMNI) *Omne* legi vult VRSIN. Quid ſi legamus: *neque omne* (genus) *calido ſtatu; neque rurſus frigido laetatur,* praecedit enim: *Quin etiam quam coeli partem ſpectat genus quodque vineti, plurimum refert.* PONTED. *Omne* ego etiam adſcripſeram, ante aliquanto, quam Vrſini aut Pontederae notas vidiſſem. Non dubitaui proinde literulam vnam iudicio hominum trium temporibus et locis ita diſiunctorum, duorum certe doctiſſimorum, vnius in hoc labore non indiligenter verſati, condonare.

21, 9 QVAE MATVRESCERE INCIPIVNT) Rob. Stephanus ex veteri codice aliam depromſit lectionem, *nam et quae putreſcere incipiunt.* Sed haec vitioſa apparent: recte quippe in editis libris habemus *matureſcere,* etenim quae matureſcit prima, prima legitur, et per gradus reliquae. nullus namque tam vecors eſt colonus, qui vuas in vite putreſcere patiatur, praeſertim, vt docuit Columella, in ſuum quodque genus vitibus digeſtis. PONTED. Neſcio vnde in Calepinum et inde in reliqua Lexica venerit verbum *reſtio, reſtire,* quod huic loco tribuunt, et explicant, *ad referendum laborandum colendumue aptum eſſe.* Eſt etiam in Gloſſ. *Reſtire* παλυμφυεῖν. Et putat Martinius, *reſtire* poſſe eſſe *reſtare*, vt *obſtare, obſtire*, et ſpeciatim *reſtare in vſum et culturam.*

21, 9 TEMPESTIVE) Neſcio cur VRSINVS voluerit legi *intempeſtiue.* an vt ſignificaret mature nimis, ante tempus? Sed vel ſic cogitare poterat de *epulis tempeſtiuis.*

21, 10 SPIONICVS) Ex *ſpinoſus* antiquorum librorum Beroaldus emendauerat *Spionius.*

21, 10 DIFFVSA SVNT) Proprium in vino verbum, quod agnoſcunt etiam Goeſ. et Lipſ. *Diuiſa* qui ſcripſit, notius verbum poſuit, quod referret ad genera vitium.

21, 10 PER POTVS TAMEN) Mendum eſt manifeſtum. videtur legendum: *per vetuſtatem nobilitantur,* vel *perpetuitate nob.* Prior lectio confirmatur loco ſimili [3, 2, 19] *et ad bonitatem aliquam per annos venit.* Poſterior ex 4, 20, 1 in quo ſic habetur: *Id non ſolum ad ſpeciem plurimum refert, ſed ad vbertatem, et ad firmitatem perpetuitatemque etc.* VRSIN. Ego poſteriorem Vrſini

ignobilitas in guſtu: quoniam [q] fere omne vinum [poſt [r] id tempus] eam qualitatem ſortitur [s], vt vetuſtate acquirat bonitatem. Quare, vt dicere inſtituimus, vtiliſſi- 11
ma eſt generum diſpoſitio, quam ſi tamen obtinere non poſſis, ſecunda eſt ratio, vt diuerſae notae non alias conſeras [t] vites, quam quae ſaporem conſimilem, fructumque maturitatis eiuſdem praebeant. Potes [u] iam (ſi te cura pomorum tangit [x]) vltimis ordinibus in ea vineti fine, qua ſubiacet ſeptentrionibus, ne cum increuerint obumbrent, cacumina ficorum, pirorumue et malorum, depangere, quae vel inſeras interpoſito biennii ſpatio, vel ſi generoſa ſint, adulta transferas. Haec de poſitione vinearum. Supereſt pars antiquiſſima, vt praecipiamus etiam cultus earum, de quibus ſequenti volumine pluribus diſſeremus [y].

q) *cum I. B. R.* r) *poſt id tempus* om. *L. I. B. R.* recte! s) *ſortitum eſt I. B. R.* t) *conſeris P.* u) *Poſſes I. B. R. Poſſet P.* x) *tangat I. B. R.* y) *dixerimus L.* nimirum ſaepe *x* pro *ſſ* ponit.

Vrſini coniecturam adſcripſeram olim, adiecta ratione tali: *perpetue* habent antiquae editiones; quod nunc *tamen* eſt, altera pars nominis fuit ſcripta obſcurius.

L. IVNII MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIBER QVARTVS

CAPVT I.

Cvm de vineis conſerendis librum a me ſcriptum, Publi Siluine, compluribus
agricolationis ſtudioſis relegiſſes [a], quoſdam repertos eſſe ais [b], qui caetera
quidem noſtra praecepta laudaſſent, vnum tamen atque alterum reprehendiſſent:
quippe ſeminibus vineaticis nimium me profundos cenſuiſſe fieri ſcrobes adiecto do-
drante [c] ſuper altitudinem bipedaneam [d], quam Celſus et Atticus prodiderant [e]; ſin-
gulasque viuiradices ſingulis adminiculis parum prudenter contribuiſſe, cum per-
miſerint iidem [f] illi auctores minore ſumtu geminis [g] diductis [h] duo continua per or-
dinem veſtire pedamenta: quae vtraque [i] ambiguam [k] magis habent aeſtimationem,
2 quam veram. Etenim (vt quod prius propoſui, prius refellam) ſi contenti bipeda-
nea ſcrobe futuri ſumus, quid ita cenſemus altius paſtinare tam humili [l] menſura
vitem poſituri? Dicet aliquis, vt ſit inferior tenera ſubiacens terra, quae non ar-
3 ceat, nec duricie [m] ſua repellat nouas irrepentes radiculas [n]. Iſtud quidem contin-
gere poteſt etiam, ſi ager bipalio [o] moueatur, et deprimantur ſemina [p] in regeſto,
quod eſt fermentatum, plus dupondio [q] ſemiſſe. nam ſemper in plano refuſius [r]
egeſta humus [s] tumidior [t] eſt, quam gradus ſoli crudi. Nec ſane poſitio ſeminum
ſibi

VARIETAS LECTIONIS.

[C.I.] a) *praelegiſſes* coni. *Broukh.* b) *ais* deſic. *P. L.* c) *adrantei P. adrantici L.* d) *bipedaneum P.* e) *prodiderunt I. B. R.* f) *idem B. R. idem illa Ienſ. iisdem Gr.* g) *geminis materiis ductis Goeſ. gemmis diductis* al. h) *deductis I. B. R.* i) *reprehenſio -- habet Goeſ.* k) *abiaram magis habet P. niſi antiquitus ita dicere ſolitus erat* inſ. *L.* l) *humilis menſura vite imponitur L.* m) *duricia B. R. duritie I. I. duritia H. A.* n) *At iſtud Vrſ.* ex *V. C.* o) *bipedalio P.* p) *ſcrobis L. I. B. R.* q) *dipondio I. B. R. depondeo L.* r) *refuſos: ſed L. I. B. R. Goeſ.* s) *humo I. B. R.* t) *humidior I. B. R.*

Lib. IV. Hic liber ſurcularis ſecundus vocatur in Cod. Mediceo. Vid. prooem. lib. de Arboribus.

1, 1 GEMINIS DIDVCTIS) Goeſiani codicis auctoritas cum ad rationem accederet, quae *gemmas* neque *diduci* poſſe neque *deduci* intelligit, recepi *geminis.* Quod autem idem liber adiicit *materiis*, illud, ſi forte interpretandi cauſa adiectum ſit, hic potius, quam inter certa Columellae verba ſtare volui. Nam ſolere hunc Codicem interpolare, in proximo exemplum eſt. Sunt autem *geminae materiae* vel *viuiradices* bifurcae, duo flagella ex vno capite exeuntia, quae *diducta* cum ſunt, *duo* pedamenta poſſunt veſtire.

1, 3 ISTVD QVIDEM CONTINGERE POTEST ETIAM) Incidi poſt *etiam*, ne quis ad proximum *ſi* adiungens totum locum obſcuret. Iuſſerat noſter 3, 15, 2 viuiradicibus ponendis fieri ſcrobes in ſolo ante repaſtinato. His ſcrobibus in plano dederat duos pedes ſemiſſem. Nimium profundi videntur quibusdam ſcrobes. Columella, Cur igitur, inquit ita profunde repaſtinamus, niſi aeque profunde deprimenda ſunt ſemina? Reſpondent qui reprehenderant, hoc ideo fieri, vt ſit ſubiecta mollis terra, in quam irrepere poſſint radiculae. Hic Moderatus, *Iſtud quidem contingere poteſt etiam* in ſcrobe duorum pedum et ſemiſſis *ſi ager bipalio moueatur*, ſic enim *fermentatum* ſolum, et ipſa paſtinatione ac regeſtione intumeſcens, altius eſt *dupondio* h. e. duobus pedibus et ſemiſſe, relinquitque adeo tamen radiculis locum, quo irrepant. De *gradu* vid. Ind.

1, 4 AD

ſibi [u] altum cubile ſubſterni deſiderat: verum abunde eſt ſemipedaneam conſitis 4
reſolutam vitibus terram ſubiicere [x], quae velut hoſpitali, atque etiam materno ſinu recipiat incrementa virentium. Exemplum eius rei capiamus in arbuſto, vbi cum ſcrobes defodimus, admodum exigui pulueris viuiradici [y] ſubiicimus. Ve- 5
rior igitur cauſa eſt, depreſſius paſtinandi, quoniam [z] iugata vineta melius conſurgunt [a] altioribus demiſſa [b] ſcrobibus. nam bipedanei [c] vix etiam prouincialibus agricolis approbari poſſunt [d], apud quos humili ſtatu vitis plerumque iuxta terram coercetur, cum [e] quae iugo deſtinatur [f], altiore fundamento ſtabilienda ſit: et [g], ſi modo [h] ſcandit excelſius, plus adiumenti [i] terraeque deſiderat. Et ideo in mari- 6
tandis arboribus nemo minorem bipedanea [k] ſcrobem vitibus comparat. Caeterum illa parum profunt [l] agricolarum ſtudio praecipua [m] commoda humilis poſitionis, quod et celeriter adoleſcant ſemina, quae non fatigantur multo ſoli preſſa pondere, fiantque [n] vberiora, quae leuiter [o] ſuſpenſa ſunt [p]. Nam vtraque iſta Iulii Attici ratio conuincitur [q] exemplo arbuſtiuae poſitionis, quae ſcilicet multo validiorem fertilioremque ſtirpem reddit; quod non facerent, ſi (non [r]) laborarent altius demerſa [s] ſemina. Quid [t], quod repaſtinata humus, dum eſt recens ſoluta laxaque [u], 7
velut fermento quodam intumeſcit? cum deinde [x] non longiſſimam cepit [y] vetuſtatem, condenſata ſubſidit [z], ac velut innatantes radices vitium ſummo ſolo [a] deſtituit? Hoc autem minus accidit noſtrae ſationi [b], in [c] qua maiore menſura vitis demittitur. Nam quod in profundo ſemina frigore laborare dicuntur, nos quoque non [d] diffitemur. Sed non eſt dupondii [e] et dodrantis altitudo, quae iſtud efficere 8
poſſit; cum praeſertim, quod paullo ante retulimus [f], depreſſior arbuſtiuae vitis ſatio tamen effugiat praedictum incommodum.

II. ALTERVM illud, quod minori impenſa [a] duos palos vnius ſeminis flagellis [b] cenſent maritari, falſum [c] eſt. Siue enim caput ipſum demortuum eſt, duo viduan-

u) *poſt I. B. R.* x) *ſubiacere I. B. R.* y) *viuiradicis I. B. R.* z) *cum I. B. R.* a) *conſurgant I. B. R.* b) *dimiſſa I. B. R.* c) *bipedaneae I. B. R.* d) *poſſint P.* e) *Cumque* omnes. f) *deſtinetur I. B. R.* g) *et* abeſt *I. B. R.* h) *quando* inſerunt *I. B. R.* i) *alimenti I. B. R. I. I. H. A. Gr. G.* recte *alimentis L.* k) *pedaneam L. I. B. R.* l) *prudens L. I. B. R.* m) *eſſe* inſ. *L. I. B. R.* n) *fiant quae P.* o) *leniter Goeſ. Gr. libenter L.* p) *ſint I. B. R. ſit L.* q) *comminatur I. B. R.* r) *non* om. coni. *Broukh.* s) *demerſae P.* t) *Quicquid repaſtinati humus I. B. R.* u) *laxataque Goeſ. I. B. R.* x) *dein denuo Goeſ.* coni. *Broukh.* y) *coepit I. B. R. congelauit L.* z) *ſubſidii I. B. R.* a) *ſole I. B. R.* b) *ſacioni I. I.* c) *in* om. *L. I. B. R.* d) *non* om. *L. I. B. R.* e) *dipondii I. B. R. dupundii P.* f) *tulimus I. B. R.* [C. II.] a) *penſa P. L.* b) *flagelliſcent maritari P. vnius fragelliſſent L.* c) *falſiſſimum ſiue L. I. B. R.*

1, 4 ADMODVM EXIGVI PVLVERIS) Placet VRSINI coniectura, *exiguum pulueris.*

1, 5 CVM QVAE IVGO DESTINATVR) Felix VRSINI emendatio pro vulgato *cumque iugo.* Sed etiam legendum videtur in fine periodi *deſideret.*

1, 5 NEMO MINOREM BIPEDANEA) *Tripedanea* legendum putat VRSIN. Sed vid. Col. 5, 6, 18.

1, 6 QVOD NON FACERENT, SI [NON] LABORARENT) Negationem tollendam cenſet VRSINVS Expungendam arbitror negatiuam particulam. propterea quod minime laborant arbores, idcirco fertiliores et validiores ſurgunt; ſi laborarent, infirmiores eſſent et infoecundae. PONTED.

1, 7 CVM DEINDE NON) *Dein denuo* legendum cenſet Broukhuſius. Sed, quod pace manium tanti viri dictum ſit, ſi abeſſet negatio, inſerenda potius eſſet, quam quae adeſt, tollenda.

2 In titulo antiquo fuit: *Non oportere vnius viuiradicis duos palos veſtire.* Ego ſic emendarem: *Non oportere vnius viuiradicis flagellis duos palos veſtire.* Huiusmodi enim argumentum deducitur ex ipſo Columella, qui ita incipit: *Alterum illud, quod minori impenſa duos palos vnius ſeminis flagellis cenſent maritari falſum eſt.* In Vatic. cod. non *flagellis* legitur, ſed *materiis.* PONTED.

2, 1 ALTERVM ILLVD) Reſpicit ad duas obiectiones, quas motas ſuis praeceptis eſſe, 4, 1, 1 commemorauit.

2, 1 VI-

viduantur [d] ſtatumina, et mox [e] viuiradices totidem ſubſtituendae [f] ſunt, quae nu-
mero ſuo rationem cultoris onerant: ſiue viuit [g], et vt ſaepe venit [h], vel nigri eſt
generis, vel parum fertilis, non in vno, ſed in pluribus pedamentis fructus claudi-
cat. quanquam etiam generoſae [i] ſtirpis vitem ſic in duos palos diuiſam rerum ruſti-
2 carum prudentiores exiſtimant minus fertilem fore; quia [k] cratem factura [l] ſit. Et
idcirco [m] veteres vineas mergis propagare potius, quam totas ſternere, idem ipſe
Atticus praecipit: quod mergi mox facile radicantur, ita vt quaeque [n] vitis ſuis ra-
dicibus tanquam propriis fundamentis innitatur. Haec autem, quae toto proſtrata
corpore cum inferius ſolum quaſi cancellauit [o], atque irretiuit, cratem facit, et plu-
ribus radicibus inter ſe connexis angitur [p], nec aliter quam ſi [q] multis palmitibus
3 grauata deficit. Quare per omnia praetulerim duobus potius ſeminibus depoſitis,
quam vnico periclitari, nec id velut compendium conſectari, quod in vtramque par-
tem longe maius afferre poſſit diſpendium. Sed iam prioris libri diſputatio repetit
a nobis promiſſum ſequentis exordium.

III. IN omni genere impenſarum, ſicut ait Graecinus, plerique noua ope-
ra fortius auſpicantur, quam tuentur perfecta. Nam quidam [a], vt inquit, ab in-
choato [b] domos extruunt, nec peraedificatis cultum adhibent. Nonnulli ſtrenue
fabricant nauigia, nec conſummata [c] perinde inſtruunt [d] armamentis miniſtriſque.
Quoſdam emacitas in armentis, quoſdam exercet in comparandis mancipiis: ſed [e]
2 iisdem tuendis, nulla cura tangit. Multi [f] etiam beneficia quae in amicos contule-
runt, leuitate deſtruunt. Ac ne iſta, Siluine, miremur, liberos ſuos nonnulli nu-
ptiis votiſque quaeſitos auare nutriunt, nec diſciplinis, aut caeteris corporis exco-
lunt [g] inſtrumentis. Quid iis [h] colligitur? ſcilicet plerumque ſimili genere peccari
etiam ab agricolis, qui pulcherrime poſitas vineas, antequam pubeſcant, variis ex
3 cauſis deſtituunt. Alii ſumtum annuum refugientes, et hunc primum reditum cer-
tiſſimum exiſtimantes, impendere nihil, quaſi plane fuerit neceſſe vineas facere,
quas [i] mox auaritia desererent. Nonnulli magna potius, quam culta vineta poſſi-
dere pulchrum eſſe ducunt. Cognoui iam plurimos, qui perſuaſum haberent agrum
bonis

d) *induantur I. B. R. videantur* Sphalma *Gr.* e) *vox I. B. R.* f) *ſubſtituenda I. B. R.* g) *lenit I. B. R. liniit L. tenuit Goeſ.* h) *euenit Goeſ.* i) *genera I. B. R.* k) *qui I. B. R.* l) *fractura I. B. R.* m) *iccirco I. B. R. I. I. H. A.* n) *quae P.* o) *congelauit I. B. R.* p) *an igitur P.* q) *ſit* coni. *Vrſinus.* [C. III.] a) *quidam, inquit. ab L. P. quidam ab inhoato I. B. R.* b) *incohato I. I. G.* c) *conſumata I. B. R. I. I.* d) *inſtruuntur P. vt* interſer. *L.* e) *de tuendis I. B. R.* recte. f) *Multa I. B. R.* g) *vt* interponit *P.* h) *bis I. B. R.* i) *quam me.*

2, 1 VIDVANTVR) Debetur haec lectio Beroaldo. Certe ille ita legendum vidit. „Corrige, „inquit, *viduantur.* nam cum arbores et pali „decenter dicantur vitibus maritari, decenter „quoque dicentur *viduari*, quando vitis emori- „tur, quae inſtar mariti eſt.„ Admodum credibile eſt emendationem ab ingenio, vt apparet, Beroaldi profectam, confirmatam poſtea ab libris.

2, 1 VIVIRADICES TOTIDEM) Quin vna, quae duo flagella citauerit. Quidni enim primam poſitionem imitetur illa inſtauratio et quaſi interpolatio? Scilicet vel tali experimento monitum binas viuiradices poſiturum agricolam, ponit Columella.

2, 1 ET VT SAEPE VENIT) *Saepe euenit* ingenioſe coniicit PONTEDERA, cui, vt obſeruauimus, concinit liber Goeſianus.

2, 1 QVIA CRATEM FACTVRA SIT) H. e. quia ſpiritus ille intus alens et nutricius ſuccus non, quod fit ordinarie in ſtirpibus, ad perpendiculum adſcendit, ſed prius transuerſam et parallelam horizonti lineam peragere cogitur, quae duae directiones cratem quaſi efficiunt. Illud fit etiam in vite ſtrata, de qua ſtatim. Vid. omnino Col. 4, 26, 2 vbi habes huius periphraſin.

4, 1 PRIO-

bonis ac malis rationibus[k] colendum[l]. At ego, cum omne genus ruris, niſi di- 4
ligenti[m] cura, ſciteque[n] exerceatur, fructuoſum[o] eſſe non poſſe iudicem, tum vel
maxime vineas. Res enim eſt tenera, infirma, iniuriae maxime impatiens, quae
plerumque[p] nimio labore[q], et vbertate conſumitur, peritque[r], ſi modum non ad-
hibeas, foecunditate ſua. Cum tamen aliquatenus ſe confirmauit, et veluti iuue-
nile robur accepit, negligentiam ſuſtinet. Nouella vero, dum adoleſcit[s], niſi omnia 5
iuſta perceperit, ad vltimam redigitur maciem, et ſic intabeſcit, vt nullis deinceps
impenſis recreari[t] poſſit. Igitur ſumma cura ponenda ſunt quaſi fundamenta, et
vt membra infantium a primo ſtatim die conſitionis formanda: quod niſi fecerimus,
omnis impenſa in caſſum recidat, nec praetermiſſa cuiuſque rei tempeſtiuitas reuo-
cari queat. Experto mihi crede, Siluine, bene poſitam vineam bonique generis,
et bono cultore, nunquam non cum magno foenore gratiam reddidiſſe. Idque[u] 6
non ſolum ratione, ſed etiam[x] exemplo nobis idem Graecinus declarat eo libro,
quem de vineis ſcripſit, cum refert ex patre ſuo ſaepe ſe audire ſolitum, Paridium[y]
quendam Veterenſem vicinum ſuum[z] duas filias, et vineis conſitum habuiſſe fun-
dum; cuius partem tertiam nubenti maiori filiae dediſſe in dotem, ac nihilo minus
aeque magnos fructus ex duabus partibus eiuſdem fundi percipere ſolitum. mino-
rem deinde filiam nuptui[a] collocaſſe in dimidia parte reliqui agri, nec ſic ex priſtino
reditu detraxiſſe. Quo[b] quid coniicit? niſi[c] melius ſcilicet poſtea cultam eſſe ter-
tiam illam fundi partem[d], quam antea vniuerſam[e].

IV. Et nos igitur, Publi[a] Siluine, magno animo vineas ponamus, ac maio-
re ſtudio colamus. quarum conſitionis ſola illa commodiſſima ratio eſt, quam prio-
re tradidimus exordio, vt facta in paſtinato ſcrobe, [tota[b]] vitis a media fere parte
ſulci proſternatur, et ad frontem eius ab imo vſque recta materies erigatur[c], cala-
moque applicetur. id enim praecipue obſeruandum eſt, ne ſimilis ſit alueo ſcrobs,
ſed vt expreſſis angulis velut ad perpendiculum frontes eius dirigantur. Nam vitis 2
ſupina, et[d] velut recumbens[e] in alueo depoſita, poſtea[f] quum ablaqueatur, vulne-
ribus

k) *ſationibus Goeſ.* l) *eſſe* adiiciunt *I. B. R.* m) *diligentis P.* n) *aeque I. B. R.* o) *fructui Goeſ. I. B. R.* p) *plerumque* deeſt *I. B. R.* q) *nimia laboret vbertate*; *conſumitur enim peritque Goeſ.* recte. r) *peritque* deeſt *I. B. R.* *enim L.* s) *aduleſcit L. I. B. R.* t) *recitari L.* u) *Ideoque I. B. R.* x) *etiam* abeſt *I. B. R.* y) *Papirium P. Papirum L. Pariſium Goeſ.* z) *ſibi P.* a) *nuptu B. R. nuptam P.* b) *quod quid conuincit? Goeſ. L.* c) *niſi* om. *I. B. R.* d) *partem* omitt. *I. B. R.* e) *vniuerſa ſunt I. B. R.* [C. IV.] a) *Publi* om. *Goeſ. Siluine* om. *L. I. B. R.* b) *tota* om. *Goeſ. I. B. R.* c) *exigatur P. Goeſ.* d) *et velut recumbens* deſunt *I. B. R.* e) *recubans P.* f) *poſteaquam* omnes.

4, 1 PRIORE EXORDIO) hoc eſt 3, 15, 2 et 3. *Exordium* eſſe noſtro librum in Indice obſeruatum eſt.

4, 1 [TOTA] VITIS — SVLCI PROSTERNATVR) Totam vitem proſterni in ſcrobe quis probauerit? Nonne in titulo dicitur: *Proſterni vitem in ſcrobem, et recuruatam vſque ab imo ſolo rectam calamo applicare oportere?* Totam igitur vitem proſterni non oportet. Emendanda itaque haec ex Ienſonianis et Bruſchianis libris? *vt facta in paſtinato ſcrobe vitis a media fere parte ſulci proſternatur.* Eodem fere modo lib. 3. cap. 15. loquitur Columella: *in hanc menſuram ſcrobibus depreſſis, viuiradices ita deponuntur, vt a media ſcrobe ſingulae et in diuerſum ſternantur, et contrariis frontibus foſſarum ad calamos erigantur.* At totam vitem proſternere idem Columella cap. huius libri 2, 2 apertiſſime improbauit. Id et Palladius de Columellae ſententia ad hunc modum confirmat: *mergis* (vetus vinea) *melius reparabitur, quam ſi infoſſione totius corporis obruatur quod agricolis certum eſt diſplicere — Nam* (vt ait Columella) *cum totae ſtratae ſunt plurimis radicibus totius corporis fatigantur.* PONTED.

4, 1 VELVT AD PERPENDICVLVM) Hoc eſt illud γάμμα ὕπτιον Γ, a Xenophonte commendatum Oecon. p. 570. πλείονες γὰρ ἂν οἱ ὀφθαλμοὶ κατὰ γῆς εἶεν κ. τ. λ.

4, 2 POSTEA QVVM ABLAQV.) Ita reſcripſi

ribus obnoxia eſt. Nam [g] dum exaltare fortius [h] orbem ablaqueationis foſſor ſtu-
det, obliquam vitem plerumque ſauciat [i], et non nunquam praecidit [k]. Memine-
rimus ergo vſque ab imo ſcrobis ſolo rectum adminiculo ſarmentum applicare, et
ita in ſummum perducere. Tum caetera, vt priore libro praecepimus. Ac [l] de-
inde duabus gemmis ſuper extantibus terram coaequare. Deinde malleolo inter or-
dines poſito crebris foſſionibus paſtinatum reſoluere [m] atque in puluerem redigere.
3 Sic enim malleoli [n], et viuiradices, et reliqua ſemina, quae depoſuerimus, conua-
leſcent, ſi [o] mollis ac tenera humus nullis herbis [p] irrepentibus humorem ſtirpibus
praebuerit: nec duritia [q] ſoli nouellas adhuc plantas velut arcto [r] vinculo compreſſerit.

V. NVMERVS autem vertendi ſoli bidentibus (vt verum fatear) definiendus non eſt, cum [a] quanto crebrior ſit, plus prodeſſe foſſionem conueniat. Sed quoniam impenſarum ratio modum poſtulat, ſatis pleriſque viſum eſt, ex Calendis Martiis vſque in Octobres [b] trigeſimo [c] quoque die nouella vineta confodere, omneſque herbas, et praecipue gramina extirpare, quae niſi manu eliguntur [d], et in ſummum [e] reiiciuntur, quantulacunque [f] parte adobruta [g] ſunt, reuiuiſcunt, et vitium ſemina ita perurunt, vt ſcabra atque retorrida [h] efficiant.

VI. EA porro ſiue malleolo, ſeu viuiradice depoſuimus, optimum eſt ab ini-
tio ſic formare, vt frequenti pampinatione ſuperuacua detrahantur [a]; nec patiamur
plus quam in vnam materiam vires et omne alimentum conferre. primo tamen bini
2 pampini ſubmittuntur, vt ſit alter ſubſidio, ſi alter forte deciderit. Cum deinde
paullum

g) *Quom P. quam* adhaerens τῇ *poſtea omnes.* h) *fortius* omitt. *P. Goeſ.* i) *Sautiat B. R.* k) *praecedit I. B. R.* l) *Et duabus I. B. R.* m) *perſoluere I. B. R.* n) *optimi I. B. R. optime Goeſ. motum L.* o) *ſimul ac P. ſi mollis ſimulat L.* p) *herens* inſer. *P. L.* q) *duricia I. B. R.* r) *arto I. B. R. arto alto v. L.* [C. V.] a) *cum I. B. R.* b) *Octobrem I. B. R.* c) *triceſimo I. B. R.* d) *leguntur* coni. *Vrſin. v. et Burm.* ad Virg. Georg. 2, 407. e) *fundum L.* f) *quantum ad cunque P.* g) *obruta I. B. R.* h) *torrida I. B. R.* [C. VI.] a) *detrabamur P.*

ſcripſi pro vulgato *poſteaquam*, quod hic locum habere poſſe non puto.

4, 2 ORBEM ABLAQVEATIONIS) Legendum videtur *ſcrobem.* Nam *orbem*, quod eſt in vulgatis, manifeſtum erratum. VRSIN. Sed quidni *orbem* dicat illam aream, quae in ablaqueatione refoditur? Rotundum certe ſpatium ipſa ſtirpium et ablaqueationis natura deſiderat. Quid quod Graecorum conſuetudo γυρὸν, (quam ἀπὸ τῦ γύρυ minuta diſtinxit ſedulitas, etymon quidem non ſuſtulit) γυρῦν et γύρωσιν hic agnoſcit? Quamquam in Lexicis nondum ea res ſatis declarata eſt. Operae igitur pretium fuerit inſpexiſſe Arati v. 9 Καὶ φυτὰ γυρῶσαι καὶ σπέρματα πάντα βαλέσθαι. Vulgo vertunt *ſcrobibus defodere plantas.* Neque nego γυρὸν etiam *ſcrobem*, rotundum nempe, dici poſſe: certe Euſtathius p. 1864, 5 οἱ δὲ παλαιοὶ φασιν, inquit, ὅτι γυροὶ λέγονται ὗ τὰ φυτὰ ἐμβάλλυσι. Γυρὸν voluiſſe ὀξυτόνως, ſermo illius declarat. Sed audiamus Scholiaſten, τὸ γυρῶσαι φυτεῦσαι, ἢ βόθρον ὀρύξαι, ἐν ᾧ τὰ φυτὰ κατατίθεται. ἢ καλῶς περισκάψαι, ἤγυν τὰ φυτὰ περιλαβεῖν κύκλῳ τῇ γῇ περὶ τὴν ἐπιφάνειαν — ἢ γυρῶσαι τυτέςι κύκλῳ τῶν φυτῶν γῆν σωρεῦσαι. Apparet dubium pependiſſe bonum virum, et disiunxiſſe quae coniungenda erant; vim quidem *orbis* et *circuli* recte vidit, nec non illud de planta iam poſita et conſtituta agi etiam poſſe. Caeterum, qui melius iſta ſcire debent, Geoponici Graeci, plantae ponendae βόθρον aſſignant, credo ſemper, γυρὸν poſitae. Sotion 5, 20 Γυρώσομεν δὲ, τυτέςι περισκάψομεν etc. conf. c. 21 et diſertiſſime Anatolius 5, 26 vbi etiam γυρὸν ſemel iterumque appellat. In vitis cura haec omnia: ſed etiam in oleis 9, 9 et 10 τῦ γυρῶσαι et τῆς γυρώσεως ita mentio fit, vt planiſſime appareat, quae Latinis ablaqueatio eſt, eam Graecis ruſticis eſſe γύρωσιν. Quin ipſe Moderatus noſter 5, 9, 17 *altis gyris ablaqueari oleas* praecipit. Quae cum ita ſint, relinquamus homini Graece doctiſſimo, ſuum *ablaqueationis orbem*, cui cum *gyro* illo optime conuenit.

5 IN SVMMVM REIICIVNTVR) Lipſ. *fundum*, vnde forte coniicere poſſes *fimum* SCHOETTG. Videtur ipſe Columella repugnare huic mutationi, verbis quae ſequuntur. *In ſummum reiiciuntur ea*, quae nulla *parte ſunt adobruta.*

6, 3 QVA-

paullum induruere [b] virgae, tum deteriores [c] ſingulae detrahuntur. Ac ne [d] quae
relictae ſunt procellis ventorum decutiantur, molli et laxo vinculo adſurgentes [e]
ſubſequi conueniet, dum clauiculis ſuis quaſi quibuſdam manibus adminicula [f] com-
prehendant. Hoc ſi operarum penuria facere prohibet [g] in malleolo, quem et 3
ipſum pampinare [h] cenſemus: at certe in ordinariis vitibus vtique obtinendum [i] eſt,
ne pluribus flagellis emacientur, niſi ſi propaginibus futuris proſpiciemus [k]: ſed vt
ſingulis materiis ſeruiant, quarum incrementa elicere [l] debebimus [m], applicato
longiore adminiculo, per quod prorepant in tantum, vt ſequentis anni iugum exſu-
perent, et in fructum curuari poſſint. Ad quam menſuram cum increuerint [n], ca- 4
cumina infringenda ſunt, vt potius craſſitudine conualeſcant, quam ſuperuacua lon-
gitudine attenuentur. Idem tamen ſarmentum, quod in materiam ſubmittimus, ab
imo [o] vſque in tres pedes et ſemiſſem pampinabimus, et omnes eius intra id ſpatium
nepotes enatos ſaepius decerpemus [p]. Quidquid deinde [q] ſupra germinauerit, in- 5
tactum relinqui [r] oportebit. Magis enim conuenit proximo autumno falce deputari
ſuperiorem partem, quam aeſtiuo tempore pampinari. quoniam [s] ex eo loco, vnde
nepotem ademeris, confeſtim alterum fundit: quo enato, nullus relinquitur oculus
in ipſa materia, qui ſequenti [t] anno cum fructu germinet.

VII. OMNIS autem pampinationis ea eſt tempeſtiuitas, dum adeo teneri pal-
mites ſunt, vt leui tactu digiti decutiantur. Nam ſi vehementius induruerint [a], aut
maiore niſu [b] conuellendi ſunt, aut falce deputandi; quod vtrumque vitandum eſt.
alterum, quia lacerat matrem, [ſi reuellere coneris] alterum, quia ſauciat, quod in
viridi, et adhuc ſtirpe immatura fieri noxium eſt. Neque enim eatenus plaga con- 2
ſiſtit [c], qua veſtigium fecit acies: ſed aeſtiuis caloribus falce vulnus penitus impreſ-
ſum [d] latius inareſcit ita, vt non minimam partem de ipſo matris corpore enecet [e].
Atque ideo ſi iam caulibus duris falcem adhibere [f] neceſſe eſt, ii [g] paullulum ab ipſa
matre recidendi [h], et velut reſeces relinquendi ſunt, qui caloris excipiant iniuriam,
eatenus

b) *induere P.* c) *deteriores* om. *Goeſ. I. B. R.* d) *neque P.* e) *ad ſurgentis I. B. R.* f) *adminicula I. B. R.* g) *probibebit P.* h) *pampinari* coni. *Broukh.* i) *optinendum I.* k) *efficiemus P. proſpiciemus efficiemus L.* l) *eligere* omn. m) *debemus P.* n) *excreuerint P. increuerint cacumina: infringendi I. B. R.* o) *vno I. B. R.* p) *diſcerpimus I. B. R. deſcerpemus P.* q) *inde P.* r) *relicto portauit P.* s) *cum I. B. R.* t) *ſequente I. B. R.* [C. VII.] a) *induruerunt I. B. R.* b) *nixu I. B. R.* c) *conſtitit I. B. R.* d) *impreſſum: et laxius inhareſcit: ita non etc. P. impreſſum: et lamis inhaereſcit: vt ita non I. B. R.* e) *necet I. B. R.* f) *adhiberi I. B. R.* g) *id L. I. B. R.* h) *recidendum eſt L. I. B. R.*

6, 3 QVARVM INCREMENTA ELIGERE) Videtur legendum *elicere.* ſic enim alibi dixit. VRSIN. Locus eſt 4, 7, 3 vbi etiam vetuſtae editiones *eligendi* habent. Et quis numeret, quoties hae literae confundantur? Itaque obtemperauimus viro doctiſſimo, quin ipſi, quod nobis certe ita videtur, rationi.

6, 3 SEQVENTIS ANNI) Quid ſi *ſequenti* h. e. altero, a quo conſitae ſunt, *anno?* Sed *ſequentis anni iugum* etiam intellexiſſe poteſt noſter, ad quod ordinaria cultura ſequenti demum anno peruentura erat vitis. vid. 4, 7, 3 et 4, 10, 2.

7, 1 [SI REVELLERE CONERIS] Haec adiecticia videntur VRSINO, et nobis gloſſa, quare incluſimus.

7, 2 VESTIGIVM FECIT) *Fixit* habet Codex Arundellianus. Sed Cicero et Virgilius receptam lectionem tuentur. Waſſe ad Sall. lib. 2 fragm. p. 292. SCHOETTG.

7, 2 INARESCIT) *Increſcit* videtur legendum VRSINO, in quo fateor mihi aliter videri. Haec eſt noxa ſcilicet vulneris, quod locus ſauciatus *inareſcit*, et quidem latius etiam, quam vulnus ipſum pertineat. Vulnerata ſtirpe, exſtillant humores per aperta venarum oſcula, continens non amplius eſt cortex; quae res ariditatem inducit vtraque. Huc etiam pertinet, quod

ſtatim

eatenus qua [i] naſcuntur a latere palmites [k]. vltra enim non ſerpit vaporis violentia.
3 In malleolo ſimilis ratio eſt pampinandi, et in longitudinem eliciendi [l] materiam, ſi eo velimus anniculo [m] vti, quod ego ſaepe feci. ſed ſi propoſitum eſt vtique recidere, vt bimo [n] potius vtamur, cum ad vnum pampinum iam redegeris, et [o] ipſe exceſſerit pedalem longitudinem, decacuminare conueniet, vt in [p] ceruicem potius confirmetur, et ſit robuſtior. Atque haec poſitorum ſeminum prima cultura eſt.

VIII. SEQVENS deinde tempus (vt prodidit [a] Celſus, et Atticus, quos in [b] re ruſtica maxime noſtra aetas probauit [c]) ampliorem [d] curam depoſcit. Nam poſt Idus Octobris, prius quam frigora inuadant, vitis ablaqueanda eſt. quod opus adopertas [e] oſtendit aeſtiuas radiculas, easque prudens [f] agricola ferro decidit. Nam ſi paſſus eſt conualeſcere, inferiores deficiunt, atque euenit vt vinea ſumma parte terreni radices agat, quae et frigore infeſtentur, et caloribus maiorem in modum
2 aeſtuent, ac vehementer [g] ſitire matrem in ortu caniculae [h] cogant. Quare quicquid intra [i] ſeſquipedem natum eſt, cum ablaqueaueris, recidendum eſt. Sed huius non eadem ratio eſt [k] amputandi, quae traditur in ſuperiori parte vitis. Nam minime adleuanda [l] plaga eſt, minimeque applicandum ferramentum ipſi matri: quoniam [m] ſi iuxta truncum radicem praecideris, aut ex cicatrice plures enaſcentur [n], aut hiemalis, quae [o] ex pluuiis conſiſtit in lacuſculis ablaqueationis, aqua, brumae congelationibus noua vulnera peruret, et ad medullam [p] penetrabit [q], quod ne fiat, recedere [r] ab ipſo codice [s] inſtar vnius [t] digiti ſpatio conueniet, atque ita [u] radiculas praeci-

i) *quae P.* k) *palmitis* poſt *I. B. R.* l) *eligendi I. B. R.* m) *anniculo L. P. Goeſ. adminiculo* al. n) *bino* omn. *bimo Goeſ. L.* o) *ſi* interpon. *P.* p) *inter vitem P. et Goeſ. conueniet ceruicem, vt inter vitem Lipſ.* [C. VIII.] a) *prodit I. B. R.* b) *iure maxime I. B. R. L. Goeſ.* c) *poſt idus Octobr.* inſeritur *P.* d) *ampliorem curam depoſcit. Nam* abeſt *I. B. R.* e) *adapertas P. Goeſ.* f) *frundens P. frondes L.* g) *ventu ementur P.* h) *ortum* interſer. *P.* i) *in ſeſquipede I. B. R. intra ſeſquipede P.* k) *quae* inſer. editi poſt *I. B. R.* om. etiam *L.* et *Vrſin.* l) *ablaqueanda Goeſ. I. B. R.* m) *cum I. B. R.* n) *naſcentur L. I. B. R.* o) *quae ex pluuiis conſiſtit in lacuſculis* om. *Goeſ. I. B. R.* p) *medulam B.* q) *penetrauit I. B. R.* r) *recidere* omnes. s) *codicem ſtatuimus dig. Spatio: conuen. I. B. R.* t) *imus P.* u) *ita* om. *P. Goeſ.*

ſtatim *relinqui reſeces quaſi* iubet, *qui caloris excipiant iniuriam etc.*

7, 2 NASCVNTVR — PALMITES) Reuocaui lectionem primarum editionum. Signare vult Columella quam longi quaſi reſeces palmitum deciſorum relinquendi ſint, ad primum nimirum nodum, vnde enaſcuntur noui palmites ſiue nepotes. Ille *vnguis* longior, (ita enim vocant ruſtici latini, vid. Ind.) cuſtodit vitem, ne vulnus palmitis abſciſſi ei noceat, deinde cum induruit reſecandus cum aliis ſarmentis aridis et inutilibus. vid. Col. 4, 24, 8.

7, 3 SI EO VELIMVS ADMINICVLO VTI) Τὸ *eo* ad malleolum refertur, nequaquam ad adminiculum, ideoque *in* praemittendum videtur: *ſi in eo velimus adminiculo vti*, qua particula ſupra quoque vſus fuit: *In malleolo ſimilis ratio eſt paſtinandi.* PONTED. Mihi videtur omnino legendum, vt expreſſimus e tribus Mſſ. *Anniculo* opponitur mox *bimus*; *vt bimo potius vtamur.* Qui emendationem noſtram reiiciet, eam certe gratiam a nobis ineat, vt doceat, quid ſibi velit *bino*, quod eſt in editis. *Anniculam* vitem commendat noſter etiam paullo poſt 4, 10, 2. Conf. quae diximus ad 4, 6, 3

8, 1 ADOPERTAS) Intellige, ante ablaqueationem. Alioquin clarior eſt altera, quam ſupra indicamus lectio, *adapertas.* Id ipſum eſt enim *ablaqueare* an *oblaqueare?* lacu facto aperire radiculas.

8, 2 RECEDERE AB IPSO CODICE) Ita legendum etiam cenſet VRSINVS, qui comparat 4, 16, 2 *pedali tamen ſpatio recedendum eſt.* Recte, niſi fallimur: quis enim putet, eloquentiſſimum virum ita ταυτολογεῖν, vt dicat *recidere ab ipſo codice — atque ita praecidere.* Conf. Colum. Arb. 5, 3.

8, 2 INSTAR VNIVS DIGITI SPATIO) Duriuſcula videri poteſt illa coniunctio. Verum docet Lexicon noſtrum ruſticum, ſolere noſtros vocabulo *inſtar* ita vti, vt ſimpliciter notet, quod alias *circiter.* Deinde illud *ſpatio* referendum eſt ad vocabulum *recedere.*

10, 1 ME-

praecidere; quae ſic ademtae non amplius pullulant [x], et [y] a caetera noxa truncum
defendunt. Hoc opere conſummato [z], ſi eſt hiems in ea regione placida, patens 3
vitis relinquenda eſt: ſin violentior id [a] facere prohibet, ante Idus Decembris praedicti lacuſculi aequandi [b] ſunt. Si vero etiam praegelida frigora regionis eius ſuſpecta erunt, aliquid fimi, vel, ſi [c] eſt commodius, columbini ſtercoris, aut in hunc vſum praeparatae veteris vrinae ſenos ſeſtarios, antequam vitem adobruas [d], radicibus ſuperfundes [e]. Sed ablaqueare omnibus autumnis oportebit, primo quinquen- 4
nio, dum vitis conualeſcat: vbi vero [f] truncus [g] adoleuerit, fere triennio intermittendus [h] eſt eius operis labor. Nam et minus ferro crura vitium [i] laeduntur, nec tam celeriter radiculae inueterato [k] iam [l] codice [m] enaſcuntur.

IX. ABLAQVEATIONEM deinde ſequitur talis putatio, vt ex praecepto veterum auctorum [a] vitis ad vnam virgulam reuocetur, eaque [b] recidatur duabus gemmis iuxta terram relictis. Quae putatio non debet ſecundum articulum fieri, ne reformidet oculus, ſed medio fere internodio ea plaga obliqua [c] falce fit; ne ſi transverſa fuerit cicatrix, caeleſtem ſuperincidentem aquam contineat. Sed nec ad eam 2
partem, qua eſt gemma, verum [d] ad poſteriorem declinatur, vt in [e] terram potius deuexa, quam in germen [f] delacrumet [g]. Namque defluens [h] humor caecat oculum, nec patitur frondeſcere [i].

X. PVTANDI autem duo ſunt tempora: melius autem (vt ait Mago) vernum, antequam ſurculus progerminet [a], quoniam humoris plenus facilem plagam, et leuem, et aequalem accipit, nec falci repugnat. Hunc autem ſecuti ſunt Celſus et Atticus. Nobis neque anguſta putatione coercenda ſemina videntur, niſi ſi admodum inualida ſunt; neque vtique verno recidenda. Sed primo quidem anno, 2
quo ſunt poſita, frequentibus [b] foſſionibus, omnibus menſibus dum frondent [c], ac pampinationibus adiuuanda ſunt, vt robur accipiant, nec [d] plus quam vni materiae ſeruiant. quam vt [e] educauerint, autumno, vel vere ſi magis competit [f], abradenda [g], et nepotibus, quos pampinator [h] in ſuperiore parte omiſerat, liberanda cenſemus, atque ita in iugum imponenda. Ea enim leuis [i] et recta ſine cicatrice vinea eſt, quae ſe primi anni flagello ſupra iugum extulit, quod tamen apud paucos agricolas, et raro contingit. Ideoque praedicti auctores primitias [k] vitis reſecare cenſuerunt [l]. Sed nec vtique verno [m] omnibus regionibus melior putatio eſt. vbi vero 3
aprica loca ſunt, molleſque hiemes, optima, et maxime naturalis eſt autumnalis: quo tempore diuina quadam lege, et aeterna fructum cum fronde ſtirpes deponunt.

XI. HOC

x) *pululant I. B. R.* y) *ea caetera P.* z) *conſumato I. B. R. I. I. H. A.* a) *hic P.* b) *coaequandi L. Goeſ. I. B. R.* c) *quod I. B. R. quod incommodius L.* d) *obruas I. B. R.* e) *ſuperfundas I. B. R.* f) *intermittendum eſſet operis* interpon. *P.* g) *vitis L.* h) *intermittendus eſt eius operis* omittuntur *Polit.* i) *veritius P.* k) *in veterano P. I. in veterato B. R.* l) *iam* omiſſ. *I. B. R.* m) *cortice enaſcentur I B. R.* [C. IX.] a) *authorum H. A. autorum Gr. G.* b) *eaq. recid.* om. *Goeſ.* c) *ob falce R.* d) *ſed I. B. R.* e) *interdum pot. I. B. R.* f) *germine I. B. R.* g) *delachrymet I. B. R. I. I. H. A. G.* h) *depluens Mſ. Heinſ.* ad Ouid. met. 1, 573. it. *Goeſ.* i) *creſcere Goeſ. I. B. R.* [C. X.] a) *progemmet P. pergemmet L.* b) *frequentius poſſeſſionibus P.* c) *frondet I. B. R.* d) *ne P.* e) *quam educauerant L.* f) *competent P. L.* g) *adradenda L.* h) *pampinatione I. B. R.* i) *lenis I. B. R.* k) *primicias I. B. R.* l) *conſueuerunt.* m) *verna Goeſ.*

10, 1 MELIVS AVTEM VERNVM) Eadem docet Pamphilus Geop. 5, 23. SCHOETTG.

 11, 1 VIR-

XI. HOC facere, ſiue viuiradicem, ſiue malleolum conſeueris [a], cenſeo. nam illam veterem opinionem damnauit vſus, non eſſe ferro tangendos [b] anniculos malleolos, quod [c] aciem reformident. quod fruſtra Virgilius et [d] Saſerna, Stolonesque, et Catones timuerunt [e]: qui non ſolum in eo errabant, quod primi anni capillamenta ſeminum intacta patiebantur, ſed et [f] poſt biennium cum viuiradix recidenda erat, omnem ſuperficiem amputabant ſolo tenus iuxta ipſum articulum [g], vt e duro pul-
2 lularet [h]. Nos autem magiſter artium docuit vſus, primi anni malleolorum formare [i] incrementa, nec pati vitem ſuperuacuis frondibus luxuriantem ſilueſcere; nec rurſus in tantum coercere, quantum antiqui praecipiebant [k], vt totam ſuperficiem
3 amputemus. nam id quidem [l] maxime [m] contrarium [n] eſt. Primum quod cum ad [o] terram decideris, ſemina (velut intolerabili affecta vulnere) pleraque intereunt, et [p] nonnulla etiam, quae pertinaciter vixerunt, minus foecundas materias afferunt: ſiquidem e duro quae pullulant, omnium confeſſione, pampinaria, ſaepiſſime fructu
4 carent. Media igitur ratio ſequenda eſt, vt neque ſolo tenus malleolum recidamus, nec rurſus in longiorem materiam [q] prouocemus: ſed annotato ſuperioris anni pollice, ſupra [r] ipſam commiſſuram veteris ſarmenti vnam, vel duas gemmas relinquemus, ex quibus germinet.

XII. PVTATIONEM ſequitur iam pedandae vineae cura: verum hic annus nondum [a] vehementem palum, aut ridicam [b] deſiderat: notatum [c] eſt enim a me plerumque teneram [d] vineam melius adminiculo modico, quam vehementi palo adquieſcere. itaque aut veteres (ne nouae radicem agant) arundines [e] binas [f] ſingulis vitibus applicabimus, aut ſi regionis conditio permittit, vetera [g] deponemus [h] haſtilia, quibus adnectantur [i] ſingulae tranſuerſae perticae in imam [k] partem ordi-
2 nis: quod genus iugi canterium vocant ruſtici: plurimum id refert eſſe, quod paullum infra curuationem vitis prorepens pampinus ſtatim apprehendat [l], et in transverſa potius ſe fundat, quam in edita, ventosque facilius ſuſtineat ſubnixus canterio. Idque iugum intra quartum pedem conueniet alleuari, dum ſe vinea corroboret [m].

XIII. IMPEDATIONEM [a] deinde ſequitur alligator [b]. cuius officium eſt, vt rectam

[C. XI.] a) *conſeuerimus P. L.* b) *frangendos I. B. R.* c) *cum reformident I. B. R.* d) *etiam P.* e) *timuerint I. timuerim P.* f) *et* abeſt *I. B. R.* g) *articolum P.* h) *pulularet I. B.* i) *forme P.* k) *praecipienda P.* l) *rationi* inſ. *Goeſ.* m) *maximum I. B. R.* n) *a terra I. B. R.* o) *et* deeſt *I. B. R.* p) *materiem B. R.* q) *ſuper P. iuxta I. B. R.* [C. XII.] a) *non dum* diuiſ. *I. I. H. A.* b) *ridiciam I.* c) *notandum L. I. B. R.* d) *terram P.* e) *harundines I. B. R.* f) *ſingulis vituliejis adplicabumus vineas, aut ſi P.* g) *vetere* deeſt *I. B. R. L.* h) *deus prius* vel *de veteribus P. de veteribus L.* i) *adnectuntur I. B. R.* k) *vnam L. Geeſ. I. B. R.* l) *adprebendant P.* m) *comprobaret P.* poſt *corroboret* adiiciunt omnes *in pedationem.* [C. XIII.] a) *in pedationem* in fine capitis praec. ponunt omnes. b) *ad legator P.*

11, 1 VIRGILIVS) Georg. 2, 362 ſ. et 369. SCHOETTG.

11, 1 CATONES) Cap. 33, 2. IDEM.

11, 2 FORMARE INCREMENTA) *Formare* videtur legendum VRSINO. Quin *formare incrementa* nos iubet Columella ablaqueando et pampinando, ne deformiter *ſilueſcant.*

11, 4 RELINQVEMVS) *Relinquamus* placet VRSINO, nec mihi diſpliceat, ſi in libro bono inueniam. Sed vulgatam etiam ferri poſſe conſtat.

12 Comparandus Damogeron Geop. 5, 22.

12, 1 VETERA HASTILIA) Tales *thyrſi Bacchi, ſ. haſtae pampineae.* Elegans imago pacis poſt bellum, vbi in pedamenta vitium tranſeunt haſtilia, vt gladii in vomeres.

12, 2 VINEA CORROBORET) Vide notam primam c. 13.

13, 1 IMPEDATIONEM DEINDE SEQVITVR)

ſtam vitem producat in iugum. quae ſiue iuxta palum eſt poſita, vt [c] quibuſdam
placuit auctoribus, obſeruare debebit, [qui adnectit] ne in alliganda materia flexum
pali (ſi forte curuus eſt) ſequendum putet; nam ea res vncam vitem facit: ſiue (vt
Attico, et nonnullis aliis agricolis viſum eſt) inter vitem et palum ſpatium relin-
quetur [d], (quod nec mihi diſplicet) recta arundo [e] adiungenda ſtirpi eſt, et ita per
crebra retinacula in iugum perducenda. Vinculi genus quale ſit, quo religantur
ſemina, plurimum refert. Nam dum nouella vinea eſt, quam [f] molliſſimo necten- 2
da eſt: quia ſi viminibus ſalicis aut vlmi ligaueris, increſcens vitis ſeipſam [g] praeci-
dit. Optima eſt ergo geniſta, vel paludibus deſectus iuncus, aut vlua. non peſſi-
me tamen in vmbra ſiccata faciunt in [h] hunc vſum arundinum [i] quoque folia.

XIV. SED et malleolorum ſimilis cura agenda eſt, vt ad vnam aut [a] duas gem-
mas deputati [b] autumno, vel vere, prius quam germinent, iugentur [c]. Is, vt dixi,
canterius propius a terra, quam vitibus ordinariis ſubmittendus eſt: neque enim edi-
tior [d] eſſe debet pedali altitudine, vt ſit quo [e] teneri adhuc pampini ſe [f] capreolis illi-
gent ſuis, ne ventis explantentur. Inſequitur deinde foſſor, qui crebris bidentibus
aequaliter et minutim ſoli terga conuertat [g]. Hanc planam foſſuram maxime nos 2
probamus. nam illa, quam in Hiſpania hibernam appellant, cum terra vitibus de-
trahitur, et in media ſpatia [h] interordiniorum [i] confertur, ſuperuacua nobis vide-
tur: quia iam praeceſſit autumnalis ablaqueatio, quae et [k] nudauit [l] ſummas, et ad
inferiores [m] peruenit radiculas, et [n] hibernos transmiſit [o] imbres [p]. Numerus au-
tem foſſionis, aut idem eſſe debet, qui primi anni, aut vna minus [q]. nam vtique
frequenter ſolum exercendum eſt [r], dum id incremento ſuo vites inumbrent, nec
patiantur

c) *vt quibuſdam placuit auctoribus* abſunt *I. B. R.* d) *relinquendum eſt P. relinquitur I. B. R.* e) *ha-rundo I. B. R.* f) *quammolliſſimo* iunct. *I. I. A. quam moliſſimo I. B. R.* g) *ſeipſa procidit P.* h) *ad P.* i) *harundinum I. B. R. L.* quidem ſemper fere. [C. XIV.] a) *vel P.* b) *deputatis* poſt *I. B. R.* c) *iun-centur P. iungentur* editi praeter *I. I. A.* d) *aeditior H.* e) *quem P. quae I. B. R.* f) *capulis ſuis prolixius illigent, nec ventis etc. I. B. R. capreolis ſuis cauſa proleiſſius inligent, nec etc. P.* g) *commi-nuat Goeſ. I. B. R.* h) *ſpacia B.* i) *internodiorum I. B. R.* k) *et* abeſt *I. B. R.* l) *nuduabit P.* m) *per-venit* atque *et* om. *L.* n) *et hibernos* defic. *P.* o) *transmittet I. B. R.* p) *hiberes P.* q) *minus. nam* omitt. *I. B. R. nam* tn. ap. Pol. pon. r) *eſt* omiſſ. *I. B. R. nam* inſer. *P.*

QVITVR) Initium huius capitis ſumendum eſt ab extremis duabus vocibus praecedentis capitis, quae ſimul iungendae ſunt, et ſic legendum: *Impedationem deinde ſequitur alligatio.* Nam infra c. 19 ſic habetur: *Cum menſem trigeſimum exceſſerit poſita vinea, id eſt tertio autumno vehementioribus ſtatuminibus ſtatim impedanda eſt etc.* VRSIN. Non puto nimis audacem me fuiſſe in recipienda Vrſini emendatione, qui obſeruem, nusquam fere negligentiores fuiſſe tum librarios, tum primos editores, quam in interpunctionibus, verbisque vel diuidendis, vel coniungendis. Ita aliquoties mutauimus diſtinctionem hoc ipſo in capite, vbi paullo poſt legebatur ita: *ſequendum putet. nam -- relinquetur. quod nec mihi diſplicet. Recta arundo etc.* Ac talia paſſim emendauimus, de quibus ne monere quidem lectorem viſum eſt, ne ſine cauſa loquaces eſſemus, aut venditare operam noſtram velle videremur. Caeterum ſimilis huic periodus eſt, diſtinctione itidem a nobis adiuta paullo poſt 4, 16, 2 et 3. De re ipſa autem conf. 4. 19, 1.

13, 1 QVI ADNECTIT) Haec verba inducenda ſunt ab expoſitoribus adiecta. VRSIN.

13, 2 OPTIMA EST ERGO GENISTA) Eadem Plin. 16, 36. SCHOETTG.

13, 2 PALVDIBVS DESECTVS IVNCVS) Vitioſa lectio. An melior, *delectus iuncus?* Quod enim omnes iunci in paludibus naſcentes vitibus nectendis nequaquam apti ſunt, idcirco adiecit in paludoſis locis legendos vtiles. PONTED. Ego nihil mutauerim.

14, 1 DEPVTATI) Verbum *deputatis* vitioſum: legendum *deputati*, vt in veteribus libris. Videlicet: *deputati malleoli priusquam germinent, iungentur.* PONTED.

14, 1 IS, VT DIXI) Aut I maiuſculum intelligitur pro gemino *ii* poſitum, aut *iis* vel *his* ſcribendum: illa verba enim, *quam vitibus ordinariis,* ſatis indicant praeceſſiſſe datiuum.

15, 1 NEC

3 patiantur herbam ſubcreſcere. Pampinationis eadem debet eſſe ratio huius anni [s],
atque [t] prioris. adhuc enim compeſcenda quaſi pueritia ſeminum eſt, nec plus
quam in vnum flagellum [u] eſt ſubmittenda: tanto quidem magis, quod tenera
eius aetas non ſuſtinet [x] et foetu et materiis onerari.

XV. SED cum annicula menſiumque [a] ſex ad vindemiam perducta eſt, ſubla-
to fructu protinus frequentanda eſt, et praeſidiarii malleoli propagandi ſunt, qui in
hunc vſum fuerant depoſiti; vel [b], ſi [c] ne hi quidem ſunt, ex ordinaria vitę in al-
terum palum mergus eſt attrahendus. nam plurimum intereſt, adhuc noua conſi-
tione, pedamen omne veſtiri; nec mox vineam tum ſubſeri, cum [d] fructus capien-
2 dus eſt. Mergi genus eſt, vbi ſupra terram iuxta [e] adminiculum vitis curuatur, at-
que ex alto ſcrobe ſubmerſa [f] perducitur ad vacantem palum: tum ex arcu vehe-
menter citat materiam, quae protinus applicata ſuo pedamento ad iugum euocatur.
3 Sequente deinde anno inſecatur ſuperior pars curuaturae, vſque ad medullam [g], ne
totas vires matris propagatum flagellum in ſe trahat, et vt paullatim condiſcat ſuis
radicibus [h] ali. Bima deinde praeciditur proxime palmam, quae ex arcu ſubmiſſa
eſt. et id quod a matre abſciſſum recens [i] erit, confeſtim alte [k] circumfoditur, et
ſcrobiculo facto ad imum ſolum praeciditur, adobruiturque, vt et radices deorſum
4 agat, nec ex propinquo negligenter in ſumma terra refectum [l] progerminet. Tem-
pus autem non aliud magis idoneum eſt hunc mergum amputandi, quam ab Idib.
Octob. in Idus Nouemb. vt hibernis menſibus ſuas [m] radices confirmet. nam ſi vere
id fecerimus, quo gemmare palmites incipiunt, matris alimentis ſubito deſtitu-
tus [n] langueſcit.

XVI. EADEM ratio eſt [a] in transferendo malleolo. nam in [b] ſecundo autu-
mno, ſi caeli et loci qualitas patitur, commodiſſime poſt Idus Octobris exemtus
conſeritur [c]: ſin autem aliqua terrae vel aeris repugnat iniuria, tempeſtiuitas eius in
proximum ver differtur. neque diutius in vineis relinquendus eſt, ne [d] ſoli [e] vires
abſumat, et ordinaria ſemina infeſtet: quae quanto celerius liberata [f] ſunt conſortio
viuiradicum [g], tanto facilius conualeſcunt. at in ſeminario licet trimam atque etiam
quadrimam vitem refectam, vel anguſte putatam cuſtodire: quoniam non conſuli-
2 tur vindemiae. Cum menſem trigeſimum [h] exceſſerit [i] poſita vinea, id eſt tertio
autumno, vehementioribus ſtatuminibus ſtatim [k] impedanda [l] eſt, idque non vt li-
bet aut fortuito faciendum. nam ſiue prope truncum defigitur [m] palus, pedali ta-
men

s) *anni* deeſt *I. B. R.* t) *antiquae P.* u) *fragellum* vt ſaepe *L.* x) *ſubſtinet R.* et ſaepe *L.*
[C. XV.] a) *et menſium L. I. B. R.* b) *vel ſi* abſ. *P.* c) *ſiue hi I. B. R.* d) *tum I. B. R.* e) *ſuum* inſ. *Goeſ. L. a. V.* f) *ſummerſus I. B. R.* g) *medulam B.* h) *radicibus: a bima I B. R.* i) *receſſit I. B. R. receſſor confeſtim altere circumfod. L.* k) *altere P. a latere I. B. R.* l) *reſecta I. B. R.* m) *ſibi* inſ. *Goeſ.* n) *deſtituta I. B. R.* [C. XVI.] a) *eſt* defic. *H.* b) *in* om. *P. Goeſ.* c) *conſequetur I. B. R.* d) *nec ſocii vires abſumant P. ſocii – abſumam Goeſ.* e) *ſoli* om. *I B. R.* f) *librata G.* g) *viuiradicium P.* h) *triceſimum I. B. R. tricenſimus P.* i) *exceſſit I. B. R.* k) *ſtatum P.* l) *impedienda I. B. R.* m) *deponitur L. I. B. R.*

15, 1 NEC MOX VINEAM TVM SVBSERI) Videtur legendum: *nec mox vinetum ſubſeri.* Ex vna voce duas fecit librarius. VRSIN.

15, 2 EX ARCV VEHEMENTER CITAT MATERIAM) Ex omni curuatura vitis exprimi materias, alias etiam obſeruat noſter vid. 4, 20, 3.

15, 3 AD IMVM SOLVM) Scrobiculi vt videtur, cui opponitur deinde *ſumma terra.* Id agitur nimirum, vt radices ante omnia confirmentur.

16, 3 PRO-

men ſpatio [n] recedendum [o] eſt, ne aut premat, aut [p] radicem vulneret, et vt foſ-
ſor [q] ab omni parte ſemina circumfodiat; isque palus ſic [r] ponendus eſt, vt frigo- 3
rum et Aquilonum excipiat violentiam, vitemque protegat: ſiue medio interordi-
nio pangetur, vel defodiendus [s] eſt, vel prius paxillo [t] perforato ſolo, altius adigen-
dus [u], quo facilius et iugum, et fructum ſuſtineat. Nam quanto [x] propius trun-
cum [y] ridica ſtatuitur, etiam leuiter [z] defixa ſtabilior eſt: quoniam contingens [a]
vitem mutua vice ſuſtinetur, et ſuſtinet. Statuminibus deinde firmiora iuga ſunt 4
alliganda [b], eaque vel ſaligneis perticis, vel compluribus quaſi faſciculis arundinum
connectuntur, vt rigorem habeant, nec pandentur [c] onere fructuum. nam binae [d]
iam materiae ſingulis ſeminibus ſubmittendae erunt [e]: niſi ſi tamen gracilitas vitis
alicuius anguſtiorem putationem deſiderabit, cuius vnus palmes, atque idem pau-
corum oculorum erit relinquendus [f].

XVII. PERTICAE [a] iugum firmius faciunt, minusque operoſum [b]. Arundi-
nes pluribus operis iugantur [c], quoniam et pluribus locis nectuntur. eaeque [d] inter
ſe conuerſis cacuminibus vinciendae [e] ſunt, vt aequalis craſſitudo totius iugi ſit.
nam ſi cacumina in vnum competunt, imbecillitas eius partis grauata pondere iam
maturum fructum proſternit, et canibus feriſque reddit obnoxium. At cum iugum 2
in faſcem pluribus arundinibus alterna [f] cacuminum vice ordinatum eſt, fere quin-
quennii praebet vſum. Neque enim eſt [g] alia ratio putationis, aut caeterae cultu-
rae, quam quae primi biennii. nam et autumnalis ablaqueatio ſedulo facienda, nec
minus vacantibus palis propagines applicandae. hoc enim opus nunquam intermit-
tendum eſt, quin omnibus inſtauretur [h] annis. Neque enim ea quae ſeruntur a no- 3
bis, immortalia eſſe poſſunt. attamen aeternitati eorum ſic conſulimus, vt demor-
tuis [i] ſeminibus alia ſubſtituamus: nec ad occidionem vniuerſum genus perduci
patimur [k] complurium [l] annorum negligentia. Quin etiam crebrae foſſiones dan-
dae,

n) *ſpacio B. R.* o) *recidendus I. B. R.* p) *radicem aut Goeſ.* q) *tamen* inſeritur *I. B. R. L.* r) *ſic* abeſt *I. B. R.* s) *deponendus L. I. B. R.* t) *baxillo ferrorato P. taxillo Goeſ. faxillo forforato L.* u) *eſt* adiic. *I. B. R. adſigendum eſt P.* x) *quando Goeſ.* y) *truncus cum ridica* omnes editi. *truncus relica L.* nobiſcum *P.* z) *leniter I. B. R.* a) *conſtringens Goeſ. I. B. R.* b) *illiganda L. I. B. R. alligamenta P.* c) *pandantur* omnes. d) *vineae iam maturae L. I. B. R.* e) *ſunt I. B. R.* f) *relinquendus perticae; iugum fortius minusque oneroſum eſt. Arundines etc. L. I. B. R.* [C. XVII.] a) *perticum P.* vid. c. 16. b) *oneroſum Goeſ.* c) *iungantur I. B. R.* d) *eae aeque I. B. R. aeque P.* e) *vincendae I.* f) *ternae P.* g) *eſt* om. *I. B. R. eſt alia* om. *P.* h) *inſaturetur P. Goeſ.* i) *de mortuis* diuiſ. *I. B. R.* k) *patiamur I. I.* l) *cam plurium I. B. R.*

16, 3 PROPIVS TRVNCVM RIDICA) Ita videtur legendum. Eſt autem vulgata lectio manifeſtus librarii lapſus. VRSIN. Quam iuuit, coniecturae noſtrae ſuffragatorem habere Vrſinum; ſed gauiſus ſum, eam ſcriptam haberi, Politiano teſte, Florentiae. Sinis enim me, bone lector, ineptire paullum, et frui *paſtu* hoc *animi*, quem pauci forte mortales nobis inuiderint, licet *vnum* Tullius *ſuauiſſimum* vocet Tuſc. 5, 23.

16,4 NEC PANDENTVR) Maculam omnium librorum, qui *pandantur* habent, feliciter ita eluit VRSINVS.

17, 1 PERTICAE) Ita lege: *Perticae iugum -- operoſum, arundines pluribus operis iugantur.* Sed quidſi pro *arundines* legamus *arundine*. Neque enim tam *arundines iugantur*, quam *vites arundine* vel *arundinibus*.

17, 1 ET CANIBVS FERISQVE) Pedesne canum metuit, an roſtra? Fateor, me laboraſſe aliquantum circa hunc locum: *muribus* placeret, ſed hoc forte nimis abit a ſcriptura conſentiente librorum; *manibus* propius abeſt; ſed neque iugum, quale hic deſcribitur, ita altum, vt *manus* arceat tranſeuntium vid. 4, 19, 1.

17, 2 NEQVE ENIM EST ALIA) Non optime iſta videntur cohaerere. Viderint, qui poſſunt. Quid ſi pro *enim* legamus *vero*?

dae, quamuis poſſit vna detrahi culturae prioris anni. Pampinationes quoque ſaepe
adhibendae [m]. neque enim ſatis eſt ſemel, aut iterum tota aeſtate viti detrahere
4 frondem ſuperuacuam. Praecipue autem decutienda ſunt omnia, quae infra trunci
caput egerminauerint [n]. item ſi oculi ſinguli ſub iugo binos pampinos emiſerint [o],
quamuis largos fructus oſtendant, detrahendi ſunt eis [p] ſinguli palmites, quo laetior,
quae ſupereſt materia conſurgat, et reliquum [q] melius educet fructum. Poſt qua-
drageſimum et alterum menſem perfecta vindemia, ſic inſtituenda eſt putatio, vt
5 ſubmiſſis pluribus flagellis, vitis in [r] ſtellam diuidatur. Sed putatoris officium eſt
pedali fere ſpatio [s] circa iugum vitem compeſcere, vt e capite, quicquid tenerum [t]
eſt per brachia emiſſum [u], prouocetur, et per iugum inflexum praecipitetur, ad eam
menſuram, quae terram non poſſit contingere. Sed modus pro viribus trunci ſer-
vandus eſt, ne plures palmites [x] ſubmittantur, quam quibus vitis ſufficere queat.
fere autem praedicta aetas laeto ſolo, truncoque tres materias, raro quatuor deſi-
6 derat, quae per totidem partes ab alligatore diuidi debent [y]. nihil enim refert iugum
in ſtellam decuſſari [z], atque diduci [a], niſi et [b] palmites adiugentur [c]. quam tamen
formam non omnes agricolae probauerunt: nam multi ſimplici ordine fuere con-
tenti. verum ſtabilior eſt vinea, et oneri ſarmentorum, et fructui ferendo, quae
ex vtraque parte iugo deuincta pari libramento velut ancoris [d] quibusdam [e] diſtine-
tur [f]. tum etiam per plura brachia materias diffundit, et facilius eas explicat vndi-
que [g] ſubnixa [h], quam quae in ſimplici canterio frequentibus palmitibus ſtipatur [i].
7 poteſt tamen, ſi vel parum late diſpoſita vinea [k], vel parum fructuoſa, caelumque
non turbidum, nec procelloſum [l] habeat, vno iugo contenta [m] eſſe. nam vbi magna
vis, et incurſus eſt pluuiarum procellarumque, vbi frequentibus aquis vitis labefa-
ctatur, vbi praecipitibus cliuis velut pendens plurima [n] praeſidia deſiderat; ibi quaſi
8 quadrato circumfirmanda [o] eſt agmine. calidis vero, et ſiccioribus locis in omnem
partem iugum porrigendum eſt, vt prorepentes vndique pampini iungantur,
et condenſati [p] camerae [q] more, terram ſitientem [r] obumbrent. contra [s], frigi-
dis [t] et pruinoſis regionibus ſimplices ordines inſtituendi: nam et ſic facilius inſola-
tur humus, et fructus percoquitur, perflatumque ſalubriorem habet: foſſores quo-
que liberius et aptius iactant bidentes, meliusque perſpicitur a cuſtodibus fructus,
et commodius legitur a vindemiatore [u].

XVIII.

m) *adiuendae P.* hic annotata erant a Polit. ſequentia: *Fere liber Nicolai ſe habet, vt hic impreſſus, vbi emendatur. In priore autem ſcriptura ſicut antiquus; et nos ergo, quando emendamus, niſi inducatur Scriptura, nihil mutatum volumus.* n) *egerminauerunt I. B. R.* o) *emiſerunt I. B. R.* p) *eis* om. *Goeſ. I. B. R.* q) *reliquo Goeſ. I. B. R.* r) *in* defic. *P.* s) *ſpacio B. R.* t) *teneri I. B. R.* u) *emiſi vmbras hiemis ſimi prouocetur L.* x) *palme P.* y) *debet I. B. R.* z) *decuſari I. B. R.* a) *deduci I. B. R.* b) *eſt* omitt. *I. B. R.* c) Sic *I. I. H. A. Gr. St.* *adiungentur* Com. *adiungantur I. B. R.* d) *anchoris* praeter Com. omnes. e) *placidioresque L.* f) *diſtenditur L. I. B. R.* g) *vindemia, quae I. B. R.* h) *ſubnexa P.* om. *L.* i) *ſtypatur I. I. H. A.* k) *vineta I. B. R.* l) *procelſum P.* m) *contentus I. B. R.* n) *plura I. B. R.* o) *circum* deeſt *I. B. R.* p) *condenſentur I. B. R.* q) *camarae P.* r) *ſcitientem R.* s) *pluuiis* inſer. *Lipſ. et Goeſ.* t) *et pruinoſis et frigidis I. B. R. pluuiis et frigidis et pruinoſis P. pluviis, frigidis etc. I. I.* u) *vindemitore P.*

17, 4 INFRA TRVNCI CAPVT) *Trunci caput* hic intelligo ipſum diuerticulum illud brachiorum, vbi nodus aliquis et quaſi caput eſſe ſolet. Ita noſtri de ſalice *Weiden - Koepfe.* Ita etiam noſter 4, 21, 1. Vid. de reliquo vſu Ind.

17, 5 CIRCA IVGVM) *Citra* legi vult, et recte, ſi quid video VRSINVS. Conf. omnino 4, 24, 11.

17, 8 PAMPINI IVNGANTVR) Videtur legendum *pampini iniungentur.* Nam *iungantur* factum eſt ex *iniungentur,* quod erat verbum obſcurius. VRSINVS.

18, 1 RES

XVIII. SED quando vineta placuerit ordinare, centenae ſtirpes per ſingulos
hortos ſemitis diſtinguantur: vel (vt quibuſdam [a] placet) in ſemiiugera omnis mo-
dus dirimatur. quae diſtinctio praeter illud commodum, quod plus ſolis et venti
vitibus praebet, tum etiam OCVLOS et veſtigia domini, res agro ſaluberrimas [b],
facilius admittit, certamque aeſtimationem in exigendis operibus praebet. neque
enim falli poſſumus per paria interualla iugeribus diuiſis. Quinetiam ipſa hortulo- 2
rum deſcriptio quanto eſt minoribus modulis conciſa [c], fatigationem veluti minuit,
et [d] ſimul eos qui opera moliuntur [e] ad feſtinandum inuitat. nam fere VASTITAS
inſtantis [f] laboris animos debilitat. Non nihil etiam prodeſt vires, et prouentum
cuiusque partis vinearum noſſe, vt aeſtimemus, quae magis aut [g] minus colenda
ſint [h]. Vindemiatoribus quoque hae ſemitae, et iugum, pedamentaque ſarcienti-
bus [i] opportunam laxitatem praebent, per quam vel fructus, vel ſtatumina por-
tentur.

XIX. DE poſitione iugi, quatenus a terra leuandum ſit, hoc dixiſſe abunde [a]
eſt: humillimam [b] eſſe quatuor pedum, celſiſſimam ſeptem. quae tamen in nouel-
lis ſeminibus vitanda eſt. Neque enim haec prima conſtitutio vinearum eſſe debet,
ſed per annorum longam ſeriem ad hanc altitudinem [c] vitis perducenda eſt. Caete- 2
rum quanto [d] humidius eſt ſolum et caelum, placidioresque [e] venti, tanto eſt altius
attollendum iugum. Nam laetitia vitium patitur [f] ſe [g] celſius euagari [h], fructusque
ſubmotus a terra minus putreſcit: et hoc vno modo perflatur ventis, qui nebulam,
et rorem peſtiferum celeriter adſiccant, multumque ad defloreſcendum, et ad bo-
nitatem vini conferunt. Rurſus exilis terra, et accliuis torrensque aeſtu, vel quae 3
vehementibus procellis obnoxia eſt, humilius iugum poſcit. At ſi cuncta compe-
tunt voto, iuſta eſt altitudo vineae pedum quinque: nec tamen dubium, quin vi-
tes [i] tanto melioris ſaporis praebeant [k] muſtum, quanto in editiora iuga conſurgunt [l].

XX. PE-

[C.XVIII.] a) *cuidam I.B.R.* b) *ſaluberrima* al. nobiſcum *Goeſ. I.B.R.* c) Ita *I.B.R.I.I.Goeſ. L.* al. *conſita.* d) *extimulantque eos P. et ſtimulant eos I.I. et exſtimulant eos L.* e) *et* inſerunt *I.B.R. I.I.* f) *inſciſa P.* g) *vt Gr.* h) *ſit I.B.R.I.I.H.A.* i) *ſartientibus I. ſarientibus B.R. ſarrientibus* al. [C.XIX.] a) *habunde B.R.* b) *humilimam B.Gr.G.* c) *latitud. L.* d) *quam P.* e) *humidioresque* omnes al. f) *partitur P.* g) *ſe* om. *I.B.R.* h) *euacari P.* i) *vites* abeſt *I.B.R.* k) *praebeat I.B.R.* l) *conſurgant I.B.R.*

18,1 RES AGRO SALVBERRIMAS) Tanto magis recepi lectionem antiquarum editionum, omiſſa etiam parentheſeos nota, quod eam probari viderem doctiſſimo PONTEDERAE. Sequens *ſ* extruſit praecedens *ſ* longiuſculum pro more veteri. Locus ipſe communis tractatur varie ad Cat. 4, 2.

18, 2 PEDAMENTAQVE SARCIENTIBVS) Ita videtur legendum pro *ſarrientibus.* Confirmatur autem haec lectio loco inferiore 4, 26 vbi eſt: *Iugo ſi non erit opus noua ſartura, recentia vincula inſerantur.* VRSIN. Suffragatur Ienſonius, quod vidimus, et ipſe, tacente Politiano, Mediceus, quin ipſa ratio; quae cum non ferat *ſarrientibus* adiungi vocibus *iugum* et *pedamenta,* perpulit me aliquando, vt has ipſas voces gloſſam ſuſpicarer eius, quae ſtatim ſequitur, *ſtatumina.* Sed eam nunc vltro damno prae Vrſini emendatione, quam iuuat tum ipſa orationis ſeries, tum loca, quae dabit etiam Index noſter in *ſarcire* et *ſartura.*

19,1 QVATENVS A TERRA LEVANDVM SIT) Haec verba videntur adiecta ab expoſitoribus. VRSIN.

19,2 PLACIDIORESQVE VENTI) Antea legebatur *humidioresque*, ſed nos ita repoſuimus ex Lipſ. noſtro. Poſt pauca, vbi legitur: *Nam laetitia vitium patitur ſe celſius euagari*; ſuſpectum id mihi eſt, ſed ſilet vterque codex. SCHOETTG. Tanto magis obſecutus ſum Viro Clariſſimo, quod paullo poſt *vehementium procellarum* mentionem auctor iniicit, quae iugum poſcant humilius.

19,2 PATITVR SE CELSIVS EVAGARI)

Videtur

XX. PEDATAM vineam, iugatamque ſequitur alligatoris cura, cui antiquiſſi-
mum eſſe debet, vt ſupra [a] dixi, rectam [b] conſeruare ſtirpem, nec flexum [c] ridicae
perſequi, ne [d] prauitas ſtatuminum ad ſimilitudinem ſui vitem configuret. Id non
ſolum ad ſpeciem plurimum refert, ſed ad vbertatem [e] et [f] firmitatem, perpetuita-
2 temque. Nam rectus truncus ſimilem ſui medullam gerit, per quam velut quo-
dam itinere ſine flexu atque [g] impedimento facilius terrae matris alimenta meant [h],
et ad [i] ſummum perueniunt. at quae curuae ſunt, et diſtortae, non aequaliter al-
liduntur [k], inhibentibus nodis, et [l] ipſo flexu incurſum terreni humoris veluti ſa-
3 lebris [m], retardante. Quare cum ad ſummum palum recta vitis extenta eſt, capi-
ſtro conſtringitur, ne foetu grauata ſubſidat, curueturque. tum ex eo loco quod
proximum iugo ligatum [n] eſt, brachia diſponuntur in diuerſas partes, palmaeque
ſuperpoſitae deorſum verſus [o] curuantur [p] vinculo. itaque id quod iugo dependet,
4 fructu [q] impletur: rurſusque [r] curuatura [s] iuxta vinculum materiam exprimit. Qui-
dam

[C. XX.] a) *ſupra* deficit *I. B. R.* b) *recta P.* c) *plexum P.* d) *nec I. B. R. nec prauitas ſtatuminis inſidi ad L.* e) *firmitatem et ad vbertatem I. B. R. firmitatem et — libertatem P. Goeſ.* f) *ad* inſerunt *I. I. H. A. Gr. G. St.* g) *ſine I. B. R.* h) *manant L. I. B. R.* i) *in ſumma I. B. R.* k) *alliduntur P. Goeſ. alligantur* alii. l) *et in ipſo flexu curſum I. B. R.* m) *ſalubris L. ſalebras I. B. R.* n) *lignum I. B. R.* o) *circulo* inſ. *Goeſ.* p) *a* inſ. poſt *I. B. R.* ipſum etiam *vinculo* abeſt *L. curuentur. A vinculo I. I. H. A. G.* q) *fructus I. B. R.* r) *que* deeſt *I. B. R.* s) *curuaturae iuncta P. Goeſ.*

Videtur legendum Mediceae chartae indicio *euocari.* Lectio *euagari* fecit vt *ſe* omitterent editiones vetuſtae, quo facto diſſimulatum vlcus non eſt ſanatum. *Euocari* verbum elegans, et Columellae in tali re alias quoque vſurpatum, Index oſtendit. Quoties C et G miſceant librarii notum eſt. vid. idem Ind. in C.

20, 1 VT SVPRA DIXI) 4, 13, 1. SCHOETTG.

20, 2 NON AEQVALITER ALLIDVNTVR) *Alligantur* temere ex ſuperioribus huc traxit librarius aliquis, qui *alliduntur* non intelligeret, elegans verbum, et vel hoc loco ſuffragante ſeruandum Catullo, 62, 68 vbi Scaliger legit, *Ipſius ante pedes fluctus ſalis allidebat*; Voſſius autem *alludebat* vult, elegans et ipſum, nec inuſitatum; quod ſi quis praeferat omnino, poterit etiam hic *alluduntur* legere, et interpretari vtramuis vocem, praeterlabente humore rigantur. Caeterum fere eſt, vt credam, plus iuſto infeſtos fuiſſe viros doctos verbo *allidere* vel *elidere*, etiam vbi de vnda ſermo eſt. Ita video deletum prope eſſe e Plinio 26, 7 ſ. 22 *Tripolium in maritimis naſcitur ſaxis, vbi alludit vnda.* Hic ante Gelenium legebatur *allidit.* Ita in definitione Aquilliana *litoris* apud Cic. Top. c. 7 itemque Quinctil. 5, 14, 34 *litus eſt qua fluctus eludit*, non codices modo quidam Ciceronis, (teſte Voſſio etiam Etymol. voce *litus* et Quinctilian. p. 489 ed. Burm.) habent *allidit* vel *elidit*; ſed videtur etiam plus ſuauitatis habere definitio, ſi ex ICtorum conſuetudine ad ſonum vocis apte cadat, et etymologiam indicare videatur. Denique in loco Cic. de N. D. 2, 39 facilius audirem elegantiſſimum Buherium, ſi pro eo, quod nunc legitur, *mare terram appetens litoribus eludit*, legere nos iuberet *elidit* vel *allidit*; quam cum praefert *alluit.* Prouocat vir doctiſſimus ad Iſidori etymologicon: ſed liceat etiam nobis in partes illum vocare. Scilicet in vetuſta editione, quae penes me eſt 1472. Reutling. et 1489 fol. Baſileae edita, 14, 8 extr. p. 75 dicitur, *dictum litus, quia fluctu* ELIDITVR, *vel quod aqua alluitur. Cicero in topicis, litus eſt aqua, quam fluctus eludit.* Quorſum iſta? vt illud certe appareat, paria fere iura eſſe debere in Latinorum nominum ciuitate verbis *allidere*, *elidere*, *alludere*, *eludere*, vbi de aquarum terraeque confiniis ſermo eſt. Add. Viri docti ad Min. Felicis illa mox a principio, *Cum in ipſo aequoris limine — quod — noſtris pedibus adluderet fluctus etc.*

20, 2 VELVTI SALEBRIS RETARDANTE) Videtur legendum *veluti ſalebrae retardant.* VRSIN. *Salebra* caſu ſexto legi vult BEROALDVS in indice ſuo. Sed nihil opus eſt mutatione, tuentibus vulgatam lectionem etiam Goeſ. et Lipſ. SCHOETTG.

20, 3 QVOD PROXIMVM IVGO LIGATVM EST) Relatiua *quod* non habet, quo referatur commode: quid ſi legamus *quo?* et referatur ad *locum.*

20, 3 VINCVLO. ITAQVE ID, QVOD IVGO DEPENDET) Ita videtur legendum. VRSIN. Reuocaui lectionem antiquiſſimarum editionum. *Palmae* iugo *ſuperpoſitae deorſum curuantur vinculo*, quo ad iugum alligantur. *Vinculum* eiusmodi etiam *circulus* vocatur. v. g. Plin. 29, 5 ſ. 25 vbi *circuli e ſarmentis* mentio. Alterutrum igitur alterius potuit gloſſa eſſe, et facile occupare locum.

20, 3 CVRVATVRA — MATERIEM EXPRIMIT)

dam eam partem, quam nos praecipitamus, ſupra iugum porrigunt, et crebris viminibus innexis continent; quos ego minime probandos puto. Nam dependentibus palmitibus, neque [t] pluuiae, neque pruinae [u], grandinesue tantum nocent, quantum religatis, et quaſi tempeſtatibus oppoſitis. iidem tamen palmites prius quam fructus miteſcant, variantibus adhuc, et acerbis vuis, religari debent, quo minus roribus queant putreſcere, aut ventis feriſque deuaſtentur. Iuxta decumanum atque ſemitas, palmites [x] intrinſecus flectendi [y] ſunt, ne praetereuntium incurſu laedantur [z]. Et hac quidem ratione tempeſtiua vitis ad iugum perducitur. Nam quae vel infirma, vel breuis eſt, ad duas gemmas recidenda eſt, quo vehementiorem fundat materiam, quae [a] protinus emicet [b] in [c] iugum. 5

XXI. QVINQVENNIS vineae non alia eſt putatio, quam vt figuretur, quemadmodum ſupra [a] inſtituimus, neue ſuperuagetur; ſed vt caput trunci pedali fere ſpatio ſit inferius iugo, quaterniſque brachiis, quae duramenta quidam vocant, diuidatur in totidem partes. Haec brachia ſat erit interim [b] ſingulis palmitibus in fructum ſubmitti, donec vineae iuſti ſint roboris. cum [c] aliquot deinde [d] annis [e], quaſi iuuenilem aetatem ceperint [f], quot palmites relinqui debeant, incertum eſt. Nam loci laetitia [g] plures, exilitas pauciores deſiderat. ſiquidem luxurioſa vitis niſi 2 fructu compeſcitur, male defloreſcit, et in materiam frondemque effunditur [h]: infirma rurſus, cum onerata eſt, affligitur. Itaque pingui terra ſingulis brachiis licebit bina iungere [i] flagella, nec tamen numeroſius [k] onerare, quam vt vna vitis octo ſeruiat palmitibus; niſi ſi admodum nimia vbertas plureis poſtulabit. illa [l] enim pergulae magis, quam [m] vineae figuram obtinet, quae ſupra hunc modum materiis diſtenditur. Nec debemus committere, vt brachia pleniora trunco ſint: verum aſ- 3 ſidue, cum [n] e lateribus eorum flagella licuerit ſubmittere, amputanda erunt ſuperiora duramenta, ne iugum excedant: ſed nouellis palmis ſemper [o] vitis renouetur. quae ſi ſatis excreuerint, iugo ſuperponantur [p]: ſin aliqua earum vel perfracta [q], vel parum procera fuerit, locumque idoneum obtinebit, vnde vitis anno ſequenti renouari [r] debeat, in pollicem tondeatur, quem quidam cuſtodem, alii reſecem, nonnulli praeſidiarium [s] appellant, id eſt, ſarmentum gemmarum duarum, vel trium, ex quo cum proceſſere fructiferae [t] materiae, quicquid eſt ſupra vetuſti [u] brachii amputatur [x], et ita ex nouello palmite vitis pullulaſcit [y]. Atque [z] haec ratio bene inſtitutarum vinearum in perpetuum cuſtodienda erit.

t) *nec I. B. R. neque pluuiae* deſunt *P.* u) *ruinae P.* x) *palmes P.* y) *plectendi P.* z) *ledantur B.* a) *quo Goeſ. I. B. R.* b) *emittet I. B. R.* c) *in iugum* abſunt *P.* [C. XXI.] a) *ſuperſtitui dicere P. inſtitui dicere ſupra I. B. R. dicere* habent quoque *Lipſ. et Goeſ.* b) *interius — ſubmitti P. L. Goeſ.* c) *cum quod aliquod P.* d) *deinde* deeſt *I. B. R.* e) *et* interpon. *I. B. R.* f) *coeperunt I. B. R. caeperint H. coeperint A. G.* g) *laeticia I. R.* h) *in infirma I. B. R. in prima P.* i) *iniungere I. B. R. L. Goeſ.* recte! k) *numerius P.* l) *iam Goeſ.* m) *quam vineae figuram* deficiunt *P.* n) *commodo eſt L. G.* o) *ſemper* omittit. *I. B. R.* p) *ſuperponatur I. B. R.* q) *fracta I. B. R.* r) *reuocari I. B. R. I. I.* s) *praeſidearium G.* t) *frugiferae I. B. R.* u) *vetuſtiti bracbii P. vetuſtatem L. vetuſta brachia I. B. R.* x) *amputetur I. B. R.* y) *pulleſcit B. R. I. I.* z) *At hanc P.*

PRIMIT) H. e. efficit, vt ipſo illo loco incurvato germinet vitis. Eodem modo loquitur 4, 24, 13. Add. 4, 15, 2.

21, 3 SVPRA VETVSTI BRACHII) *Vetuſta brachia* legi vult VRSINVS. Sed omnino ſeruanda eſt vulgata lectio. Brachium vetus in pollicem reſecatur paucarum gemmarum. Si iam v. g. proxima capiti ſiue trunco gemma fuderit nouum palmitem, quidquid ſupra hunc eſt vetuſti brachii, e quo proreplit, amputatur.

XXII. SI vero aliter formatas acceperimus vineas [a], et [b] multorum annorum
negligentia [c] ſuperuenerint [d] iugum, conſiderandum erit, cuius longitudinis ſint du-
ramina, quae [e] excedunt [f] praedictam menſuram. Nam ſi duorum pedum, aut
paullo amplius fuerint [g], poterit [h] adhuc vniuerſa vinea ſub iugum mitti [i], ſi tamen [k]
2 palus [l] trunco eſt applicitus. is [m] enim a vite ſubmouetur, et in medio ſpatio [n] duo-
rum duraminum [o] ad lineam pangitur: transuerſa deinde vitis ad [p] ſtatumen perdu-
citur, atque ita iugo ſubiicitur. At ſi duramenta eius longius exceſſerint [q], aut [r] in
quartum, vel [s] etiam in quintum ſtatumen prorepſerint, maiore ſumtu reſtituentur [t]
mergis. his namque, quod [u] nobis [x] maxime placet [y], propagata celerrime proue-
3 nit. Hoc tamen ſi vetus et exeſa [z] eſt ſuperficies trunci, maiorem [a]: at ſi robuſta,
et integra, minorem operam deſiderat. Quippe hiberno tempore ablaqueata fimo
ſatiatur, anguſteque deputatur, et inter quartum ac tertium pedem a terra viridiſſi-
ma parte corticis acuto mucrone ferramenti vulneratur. Frequentibus deinde foſ-
ſuris terra permiſcetur, vt incitari vitis poſſit, et [b] ab ea maxime parte, quae vulne-
4 rata eſt, pampinum fundere. Plerumque autem germen de cicatrice procedit, quod
ſiue longius proſiluerit, in flagellum ſubmittitur: ſiue breuius, in pollicem: ſiue
admodum exiguum, in furunculum: is ex quolibet vel minimo capillamento fieri
poteſt. Nam vbi vnius aut alterius folii pampinus prorepſit e duro, dummodo ad
maturitatem perueniat, ſequente vere ſi non abnodatus [c] neque abraſus [d] eſt, vehe-
mentem fundit materiam: quae cum conualuit: et quaſi brachium fecit, licet tunc [e]
5 ſuperuagatam partem duramenti recidere, et ita reliquam iugo ſubiicere. Multi
ſequentes compendium temporis, tales vineas ſupra quartum pedem detruncant,
nihil reformidantes eiusmodi [f] refectionem: quoniam [g] fere plurimarum ſtirpium
natura ſic ſe commodat, vt iuxta cicatricem nouellis frondibus repulleſcant [h]. Sed
haec quidem ratio minime nobis placet. ſiquidem vaſtior plaga niſi habeat ſuperpo-
ſitam

[C. XXII.] a) *vineas* deeſt *I. B. R.* b) *a* interpon. *I. B. R.* c) *neglegentibus P.* d) *ſuperuenerit Coeſ. I. B. R. I. I.* e) *quia Gr. G.* f) *excedant I. B. R.* g) *fuerit I. B. R.* h) *poterunt P.* i) Hic interpung. *omn.* k) *tamen I. B. R. L. Vrſin. autem* al. l) *plus* Sphalma *I. I.* m) *Sis enim a, P. Si enim P. is a vite* al. n) *ſpacio B. R.* o) *ordinum L. I. B. R.* p) *aſtatumen ſubiungitur L.* q) *exceſſerunt I. B. R.* r) *vt I. B. R. I. I.* s) *aut quintum I. B. R. aut etiam in P. I. I.* t) *reſtituitur. Mergis namque I. B. R. reſtituentur. I. Mergis namque I. I. L.* u) *qui I. B. R. I. I.* x) *nobis G.* y) *placent I. B. R. I. I.* z) *exoſſa L.* a) *maiorem* om. *L. I. B. R. I. I.* b) *et* def. *I. B. R.* c) *adnotatus L. I. B. R. obnodatus Gr.* d) *adpraſſus P. adraſus L.* e) *tum I. B. R.* f) *huiusmodi I. B. R.* g) *cum I. B. R.* h) *repulluleſcant I. I. H. A. Gr. G. St.*

22, 1 SI VERO) Vt editum eſt initium huius capitis a Iuntarum inde operis, ita legi etiam iubet VRSINVS, quem hinc apparet, quod ſaepius obſeruare me memini, aut nunquam aut certe non ſemper prae manibus habuiſſe editiones, quae tamen illo tempore extabant, ipſius etiam Victorii, quem laudat ad Caton. 6.

22, 1 SVB IVGVM MITTI) Formula elegans a militari ignominia deſumta, ſed non premenda nimis. Potius enim iugo *ſuperponuntur* vel *ſuperiiciuntur* vt Col. 4, 24, 5 palmites, ac tum demum praecipitantur, 4, 20, 34, 24, 8, praef. 4, 26, extr. Ita intelligendum etiam *ſubiicere* mox ſ. 4.

22, 1 SI TAMEN PALVS etc.) Spero me non male de hoc loco meritum. Poterit vinea, qualem deſcripſit noſter, ſub iugum mitti, *ſi tamen palus trunco eſt* ſatis prope *applicitus*. Tum *enim is palus a vite* aliquantum *ſubmouetur*, vt ea ad illum inflexa non amplius ſuperet iugum transuerſum, ſed eidem alligari, ac palmites ipſius praecipitari, poſſint. Quo magis remoueri palus a trunco poteſt, tanto leniori molliorique flexu vitis procerior ad iugum adduci alligarique poteſt; tanto acutiori angulo, vt cum Geometris loquamur, a perpendiculo recedit.

22, 2 IN QVARTVM STATVMEN) Id enim vitioſum eſt. vid Col. 4, 24 11.

22, 3 HIBERNO TEMPORE) Vid. Pall. Nou. 3 qui hunc locum deſcripſit.

22, 5 SVPERPOSITAM VALENTEM MAT.) Quod ſit in quibusdam inſitionibus, vbi plaga

ſitam valentem materiam, qua [i] poſſit inoleſcere, ſolis halitu torretur: mox deinde
roribus putreſcit, et imbribus. Attamen [k] cum eſt vtique vinea recidenda, prius 6
ablaqueare, deinde paullum infra terram conuenit amputare, vt ſuperiecta humus
vim ſolis arceat, et e [l] radicibus nouellos prorumpentes caules transmittat, qui [m]
poſſint vel ſua maritare ſtatumina, vel ſiqua ſunt vidua in propinquo, propaginibus
veſtire [n]. Haec autem ita fieri debebunt, ſi vineae altius poſitae nec in ſummo la- 7
bantes [o] radices habebunt, et ſi boni generis erunt. namque aliter incaſſum depen-
ditur [p] opera. quoniam [q] degeneres [r] etiam renouatae priſtinum ſeruabunt inge-
nium; at [s] quae ſumma parte terrae vix adhaerebunt, [eae] deficient ante quam
conualeſcant. Altera ergo [t] vinea fructuoſis potius ſurculis inſerenda erit, altera 8
funditus extirpanda et referenda, ſi modo ſoli bonitas ſuadebit. At [u] ſi [cum] eius
vitio conſenuit [x], nullo modo reſtituendam cenſemus. Loci porro vitia ſunt, quae
fere ad internicionem [y] vineta perducunt, macies et ſterilitas, terra [z] ſalſa vel amara,
vligo, praeceps et praerupta poſitio [a], nimium opaca, et ſoli auerſa, valles arenoſae [b],
arenoſus [c] etiam tofus, et [d] plus iuſto ieiunus ſabulo, nec minus terreno carens ac
nuda [e] glarea, et ſiqua eſt proprietas ſimilis, quae vitem non alit. Caeterum ſi va- 9
cat iis [f], et horum ſimilibus incommodis, poteſt ea ratione fieri reſtibilis vinea,
quam [g] priore libro praecepimus. Illa rurſus mali generis vineta, quae quamuis ro-
buſta ſint [h], propter ſterilitatem fructu carent, vt diximus, emendantur [i] inſitione
facta, de qua ſuo loco diſſeremus, cum ad eam [k] diſputationem peruenerimus.

XXIII. NVNC quoniam [a] parum videmur de putatione vinearum locuti, maxime neceſſariam partem propoſiti operis diligentius perſequemur. Placet ergo, ſi mitis

i) *quae I. B. R.* k) *Hac tamen I. B. R.* l) *e* omitt. *I. B. R.* m) *quae I. B. R.* n) *perueſtire P.* o) *labantis I. B. R. labanteis Goeſ. labantes I. I. habenteis G. labentes* al. p) *dependent I. B. R. dependerent operum L.* q) *cum I. B. R.* r) *degeneris it viam P.* s) *atque — adhaerebunt, et defic.* omnes. t) *vero I. B. R.* u) *cuius cum vitio I. B. R. I. I. Goeſ. L.* x) *conſeuit P.* y) *internecionem Goeſ. I. B. R. internitionem I. I. H. A. G.* z) *terrae ſalſae vel amarae I. B. R.* a) *poſitio* inſ. coniicit *Broukh.* b) *harenoſae I. B. R.* c) *arenoſus* omitt. *I. B. R.* d) *et* om. *I. B. R. vel P.* e) *da P.* f) *his I. B. R.* g) *qua I. B. R.* h) *ſunt P.* i) *emendentur I. B. R. emendantur inſitione facta, de qua ſuo loco diſſeremus* abſunt *P.* k) *eandem P.* [C. XXIII.] a) *quia I. B. R. quod P.*

plaga tanto coaleſcit facilius, quod permeans ad ſuperiora ſuccus eam paullatim reficit, certe exareſcere non patitur.

22, 7 IN SVMMO LABANTES) Quos auctores huius lectionis habeam, indicaui. *Labant* radices, credo, quae male haerent, et vix ſuſtinere poſſe ſtirpem videntur. Sed ipſe auctor ſatis explicat.

22, 7 AT QVAE — ADHAEREBVNT) Quantum mihi ſumſerim, apparet. Quod ex *atque* refinxi *at quae*, inuidioſum eſſe non poteſt, τὴν *et* in *ea* mutatam compenſabit, ſpero, ſententia commoda. Duas conditiones poſuit vitium, vnam ſi *labantes in ſummo radices habeant*, alteram, *ſi boni generis* non *ſint:* neutris dependi operam vult, quod hae ſeruaturae ſint ingenium, et quod illae priores defecturae ante quam convaleſcant. Hanc auctoris ſententiam eſſe, ita apertum mihi videtur, vt nihil magis. Sed vtrum lectio adhuc recepta illam habeat, an ea, quam tibi nunc damus, bone lector, ipſe videto. Iam haec tradita erant typographis, cum ſuperueniunt notae alterae Clariſſimi Pontederae, in quibus et ipſe *at quae* legi iubet.

22, 8 AT SI EIVS VITIO) Ita legendum cenſemus. Si vinea ſoli vitio ante tempus *conſenuit*, triſtis at ſterilis facta eſt.

22, 8 MACIES ET STERILITAS) Videtur legendum *macies et ſterilitas terrae.* Nam 2, 9 ſic habetur: *Solet autem ſalſam nonnunquam, et amaram vliginem vomere terra*, et 3, 1 *Sed vt vicinum radicibus humorem ſubminiſtret, eumque nec amarum nec ſalſum.* Palladius in menſe Septembri: *Solet terra humorem ſalſum vomere, qui ſegetes necat.* VRSIN.

22, 9 PRIORE LIBRO) 3, 11, 4.

22, 9 DE QVA SVO LOCO) 4, 29.

23, 1 DE PVTATIONE) Pamphilus Geop. 5, 23.

mitis ac temperata permittit in ea regione, quam colimus, caeli clementia, facta vindemia ſecundum Idus Octobris auſpicari putationem: cum tamen aequinoctiales pluuiae praeceſſerint, et ſarmenta iuſtam [b] maturitatem ceperint [c]. nam ſiccitas ſe-
2 riorem putationem facit. Sin autem caeli ſtatus frigidus et pruinoſus hiemis violentiam denuntiat [d], in Idus Febr. hanc curam differemus. Atque id licebit facere, ſi erit exiguus poſſeſſionis modus. nam vbi ruris vaſtitas electionem nobis temporis negat, valentiſſimam quamque partem vineti frigoribus [e]; macerrimam vere, vel autumno: quin etiam per brumam [f] meridiano axi oppoſitas vites; aquiloni per
3 ver [g] et autumnum deputari conueniet. Nec dubium, quin ſit horum virgultorum natura [h] talis, vt quanto maturius detonſa ſint, plus materiae; quanto ſerius, plus fructus afferant.

XXIV. QVANDOCVNQVE [a] igitur vinitor hoc opus obibit, tria praecipue cuſtodiat. Primum, vt quam maxime fructui conſulat. deinde, vt in annum ſequentem quam laetiſſimas iam hinc eligat [b] materias; tum etiam, vt quam longiſſimam perennitatem [c] ſtirpi acquirat. Nam quicquid ex his omittitur, magnum af-
2 fert domino diſpendium. Vitis autem cum ſit per quatuor diuiſa parteis, totidem caeli regiones aſpicit. Quae declinationes cum contrarias inter ſe qualitates habeant, variam quoque poſtulant ordinationem pro conditione ſuae conſtitutionis [d] a parte vitium. Igitur ea [e] brachia, quae ſeptentrionibus obiecta ſunt, pauciſſimas plagas accipere debent, et magis ſi putabuntur [f] ingruentibus [g] iam frigoribus, quibus ci-
3 catrices inuruntur. Itaque vna tantummodo materia iugo proxima, et vnus infra eam cuſtos erit ſubmittendus, qui vitem mox in annum renouet. At e contrario per meridiem plures palmites ſubmittantur, qui laborantem matrem feruoribus aeſtiuis opacent, nec patiantur ante maturitatem fructum inareſcere [h]. Orientis atque Occidentis haud ſane [i] magna eſt in putatione differentia, quoniam ſolem pa-
4 ri horarum numero ſub vtroque axe vitis accipit [k]. Modus itaque materiarum is erit, quem dictabit [l] humi atque ipſius ſtirpis laetitia. Haec in vniuerſum; illa per parteis cuſtodienda ſunt. Nam vt ab ima [m] vite quaſi a quibuſdam fundamentis incipiam, ſemper circa crus dolabella dimouenda [n] terra eſt. et ſi ſoboles, quam ruſtici ſuffraginem vocant, radicibus adhaeret, diligenter explantanda [o] ferroque alleuanda eſt, vt hibernas aquas reſpuat. Nam praeſtat ex vulnere ſobolem repulleſcen-

b) *iuxta maturit. L.* c) *coeperint I. B. R. H. A. Gr. G.* d) *denunciat I. B. R. I. I. H.* e) *frigoris P.* f) *pruinam P.* g) *verueret P.* h) *naturalis P.* [C. XXIV.] a) *Quandoque P. quando I. B. R.* b) *eligat* deeſt *P.* c) *pernitatem P.* d) *compoſitionis in partibus Goeſ. I. B. R.* e) *in I. B. R.* f) *putantur I. B. R.* g) *ingredientibus Goeſ. I. B. R.* h) *humo vreſcere I. B. R. humu legere P. vreſcere legere orientis L.* i) *ſana R.* k) *accipi Gr.* l) *ditauit P.* m) *vna* omnes; ſed *ima Pol.* n) *demouenda I. B. R.* o) *explanida P.*

23, 1 SI MITIS AC TEMPERATA) Haec verba otioſa ſunt; ſequitur enim *caeli …nentia.* VRSIN.

23, 3 QVANTO MATVRIVS) Geop. 3, 14 Καθόλȣ δὲ ἡ μετοπωρινὴ κλαδεία τὰς ῥίζας καὶ τὸ κλῆμα γενναιότερον ποιεῖ, ἡ δὲ ἐαρινὴ καρπὸν πλείονα παρέχει. Obiter nota, γενναιότερον hic ſimpliciter referri ad incrementum et magnitudinem, vt mox 5, 22 pr.

24, 2 A PARTE VITIVM) Vetuſta edita volumina *in partibus vitium* exhibent, quod libenter amplectimur. PONTED.

24, 4 AB IMA VITE) Vidit VRSINVS, *vna* hic nihili eſſe, coniecit etiam, *ima* legendum SCHOETTGENIVS, et obtemperaturus eram eis, credo, etiam ſi non acceſſiſſet Florentini codicis auctoritas. Vid. ſ. 6 extrema.

24, 6 ET

ſcentem vellere, quam nodoſam et ſcabram plagam relinquere. Hoc enim modo
celeriter cicatricem ducit, illo cauatur atque putreſcit. Percuratis [p] deinde quaſi 5
pedibus crura ipſa, truncique circumſpiciendi [q] ſunt, ne aut pampinarius palmes
internatus, aut verucae [r] ſimilis furunculus [s] relinquatur: niſi ſi iugo [t] ſuperiecta
vitis deſiderabit [u] ab inferiore parte reuocari. Si vero trunci pars ſecta [x] ſolis affla-
tu peraruit, aut aquis noxiisue animalibus, quae per medullas irrepunt, cauata vi-
tis eſt, dolabella conueniet expurgare quicquid emortuum eſt: deinde falce eradi [y]
viuo tenus, vt a viridi codice [z] ducat cicatricem. Neque eſt difficile, mox alleua- 6
tas plagas terra, quam prius amurca [a] madefeceris, linire [b]. nam et teredinem for-
micamque prohibet, ſolem etiam et pluuias [c] arcet eiuſmodi litura, propter quae
celerius coaleſcit, et fructum [d] viridem conſeruat. Cortex quoque aridus, fiſſusque
per ſumma trunci dependens, corpore tenus delibrandus [e] eſt. quod et melius vi-
tis quaſi ſordibus liberata conualeſcit, et minus vino faecis affert. Iam vero mu-
ſcus, qui more [f] compedis crura vitium deuincta comprimit, ſituque et veterno ma-
cerat, ferro diſtringendus et eradendus eſt. Atque [g] haec in ima parte [h] vitis. Nec 7
minus ea, quae in capite ſeruanda ſint, deinceps praecipiantur [i]. Plagae [k], quas
in duro vitis accipit, obliquae rotundaeque fieri debent. nam citius conualeſcunt [l],
et quamdiu cicatricem non obduxerint [m], commodius aquam fundunt: transuerſae
plus humoris et excipiunt [n], et continent. eam culpam maxime vinitor fugito. Sar-
menta lata, vetera, male nata, contorta, deorſum ſpectantia, recidito [o]; nouella,
et fructuaria recta [p] ſubmittito [q]. Brachia tenera et viridia ſeruato; arida [r] et vete-
ra falce amputato. Vngues cuſtodum [s] annotinos reſecato. In quatuor ferme pe- 8
des ſupra terram vitem elatam totidem brachiis componito, quorum ſingula ſpe-
ctent [t] decuſſati [u] iugi partes. tum vel [x] vnum flagellum, ſi macrior vitis erit; vel
duo, ſi plenior [y], brachio cuique ſubmittito, eaque iugo ſuperpoſita praecipitato.
Sed meminiſſe oportebit, ne in eadem linea, vnoque latere brachii eſſe duas mate- 9
rias, pluresue patiamur. namque id maxime vitem infeſtat, vbi non omnis pars
brachii pari vice laborat, atque aequa portione ſuccum proli ſuae diſpenſat: ſed ab
vno latere exſugitur. quo fit vt ea vena, cuius omnis humor aſſumitur, velut icta
fulgure [z] areſcat. Vocatur [a] etiam focaneus palmes, qui ſolet in bifurco medius 10
prorepere, et idcirco eum praedicto vocabulo ruſtici appellant, quod inter duo
brachia, qua ſe diuidit vitis, enatus velut fauces obſidet, atque vtriuſque [b] dura-
menti [c] alimenta praeripit [d]. Hunc ergo tanquam aemulum diligenter iidem [e] am-
putant,

p) *percuruatis P. curuatis I. B. R.* q) *circumſpicienda I. B. R.* r) *verruces ſimilis ſurculus fur. L. verrucae I. B. R. H. Gr.* s) *runculus P.* t) *iugum L. iugum ſuper ſecta I. B. R.* u) *ab* defic. *I. B. R.* x) *ſenecta P. enecta L.* forte *pars enecta.* y) *radi I. B. R.* z) *cortice I. B. R.* a) *amurga deficeris P.* b) *lenire I. B. R.* c) *pluuiam I. B. R.* d) forte *truncum.* e) *deliberandus H. A.* f) *vmore concedit P. more comprendis L.* g) *Quae P.* h) *crate P.* i) *praecipiuntur I. B. R.* k) *plagas P.* l) *coaleſcunt Goeſ. I. B. R.* m) *obduxerunt I. B. R.* n) *percipiunt I. B. R. recipiunt Goeſ.* o) *decidito Goeſ. I. B. R.* p) *recta* abeſt *I. B. R.* q) *ſummittito brachia. Tenera I. B. R.* r) *aridia I. B. R.* s) *cuſtodito annotenos reſecato L.* t) *ſpectant I. B. R.* deficit *P.* u) *decuſati I. B. R.* x) *ſingulas* add. *Goeſ.* y) *ab pinguior* marg. *L.* z) *pulgere P. fulgere G.* a) *Videtur I. B. R.* b) *vtriſque Gr.* c) *trabens* inſ. *L. I. B. R.* d) *prorepit I. B. R.* e) *idem amputent I. B. R.*

24, 6 ET FRVCTVM VIRIDEM CONSERVAT) Vox *fructu* hic plane non quaeritur, qui proinde hic eſt ἀπροσδιόνυσος, licet de Baccho agatur. Forte *truncum* ſcripſit Columella? Vid. ſ. 12 extr.

24, 7 SARMENTA LATA) Video haec etiam Arb. 10, 2 itemque Palladio auctore Feb. 12, 2 reſecanda: interim quae ſint, aut qualia, neſcio. v. ad Pallad. l. c.

 24, 11 PE-

putant, et abnodant [f], priuſquam corroboretur. Si tamen ita praeualuit, vt alter-
vtrum brachium afflixerit [g], id quod imbecillius eſt, tollitur, et ipſe focaneus ſub-
11 mittitur [h]. Reciſo [i] enim brachio, aequaliter vtrique parti vires mater ſubmini-
ſtrat. Igitur caput vitis [k] pede [l] infra iugum conſtituito [m], vnde ſe pandant quatuor
(vt dixi) brachia, in quibus quotannis vitis renouetur, amputatis veteribus, et ſub-
miſſis nouis palmitibus [n], quarum delectus ſcite faciendus eſt [o]. Nam vbi magna
materiarum facultas eſt, putator cuſtodire debet, ne aut proximas duro, id eſt, a [p]
trunco, et [q] capite vitis relinquat, aut rurſus extremas. nam illae minimum vinde-
miae conferunt, cum [r] exiguum fructum praebent, ſimiles [s] ſcilicet pampinariis: hae
vitem exhauriunt [t], quia nimio foetu onerant, et vſque in alterum ac tertium pa-
12 lum, quod vitioſum eſſe diximus, ſe [u] extendunt [x]. Quare medio in brachio com-
modiſſime palmae ſubmittentur, quae nec ſpem vindemiae deſtituant, nec emacient
ſtirpem ſuam. Non nulli fructus auidius eliciunt, extrema et media flagella ſubmit-
tendo, nec minus proximum duro ſarmentum in cuſtodem reſecando: quod facien-
dum, niſi permittentibus ſoli et trunci viribus, minime cenſeo. Nam ita ſe induunt
vuis, vt nequeant [y] maturitatem capere [z], ſi benignitas [a] terrae, atque ipſius trunci
13 laetitia non adſit [b]. Subſidiarius idemque cuſtos in pollicem reſecari non debet [c],
cum palmae, ex quibus proximi fructus ſperantur, idoneo loco ſitae ſunt. nam vbi
ligaueris eas, et in terram ſpectantes deflexeris [d], infra vinculum materias exprimes [e].
14 At ſi longius, quam ritus agricolarum permittit, et a [f] capite vitis emicuerit, et bra-
chiis in aliena iugorum compluuia [g] perrepſerit [h], cuſtodem [i] validum, et quam
maximum [k] iuxta truncum [l] duorum articulorum, vel trium relinquemus, ex quo
quaſi pollice, proximo anno citata materia formetur in [m] brachium: vt [n] ſic reciſa [o]
15 vitis ac renouata [p] intra [q] iugum contineatur. Sed in ſubmittendo cuſtode haec
maxime ſunt obſeruanda. Primum [r] ne reſupina caelum, ſed prona potius plaga
terram ſpectet: ſic enim et gelicidiis ipſa ſe protegit, et ab ſole obumbratur [s]. de-
inde ne ſagittae, ſed [t] vngulis quidem ſimilis fiat reſectio: nam illa celerius et la-
tius emoritur, haec tardius et anguſtius reformidat. Quodque etiam vſurpari vi-
tioſiſſime

f) *abundant P. adnotant L. annectant I. B. R.* g) *affixerit I. B. R.* h) *ſummitur I. B. R.* i) *Reſciſo H.* k) *vitis* abeſt *P.* l) *pede I. B. R. P. pendens* al. m) *conſtet: retunde P.* n) *palmis I. B. R. palmis quorum L.* o) *eſt* om. *I. B. R.* p) *ab I. B. R. I. I. ante L.* q) *et* deeſt *I. B. R. et a P.* r) *quo Goeſ.* s) *ſimile I. B. R.* t) *exhariunt I. B. R.* u) *ſe* om. *L. I. B. R.* x) *oſtendunt L.* y) *neque ante I. B. R.* z) *facere I. B. R.* a) *begnitas I. B. R.* b) *adſit: ſubſidiarius I. B. R. adſit, ſubſid. H. A. Gr. G.* c) *debent P.* d) *depreſſeris L.* e) *exprimis I. B. R.* f) *ante L.* g) *quam pluuia L.* h) *perrepſerint I. B. R.* i) *coſtodem Gr.* k) *quammaxime I. B. R.* l) *truncus I. B. R.* m) *in* abeſt *P.* n) *vt* def. *I. B. R.* o) *reſciſa H.* p) *reuocata I. B. R.* q) *in I. B. R.* r) *Prominere ſupina P.* s) *vmbraretur P.* t) *ſed nec vngulae ſimilis I. B. R. ſea ne vngulis ſimili L.*

24, 11 PEDE INFRA IVGVM) Non auctoritate modo ductus receſſi a vulgata lectione, ſed etiam loco parallelo 4, 17, 5, vbi *pedali ſpatio circa*, vel potius *citra iugum vitis compeſci* iubetur. it. 4, 21, 1.

24, 11 PALMITIBVS, QVARVM) Meliorne lectio alter *palmis*, cui melius reſpondet *quarum*? an σύνεσις locum habet? an denique emendandum eſt *quorum*? conf. 4, 27, 4.

24, 11 QVOD VITIOSVM ESSE DIXIMVS) 4, 22, 2.

24, 13 MATERIAS EXPRIMES) Vid. 4, 20, 3.

24, 15 NE SAGITTAE, SED VNGVLIS) Scilicet in illa reſectione vulnus longum, pars relicta et vulnerata tenuis: in hac breue et rotundius vulnus, pars vulnerata craſſior. Neceſſe igitur eſt illic vulneratam partem citius exareſcere, et plane emori: hic autem non ita facile, et ad breuius ſpatium non emori quidem, nam hoc plane non fit, ſed *reformidare*, h. e. ab incremento ceſſare. v. Index.

24, 15 SI-

tioſiſſime animaduerto, maxime vitandum eſt. nam dum ſeruiunt decori, quo ſit
breuior cuſtos, et ſimilis pollici [u], iuxta articulum ſarmentum recidunt. Id autem 16
plurimum officit, quoniam ſecundum plagam poſita gemma pruinis et frigore, tum
deinde aeſtu laborat. Optimum eſt igitur [x] medio fere internodio ſubſidiarium ton-
dere palmitem, deuexamque reſectionem facere poſt gemmam, ne (vt iam [y] antea [z]
diximus) ſuperlacrymet [a], et gemmantem caecet oculum. Sed [b] ſi reſecis facultas 17
non erit, circumſpiciendus eſt furunculus, qui, quamuis anguſtiſſime praeciſus [c] in
modum verrucae [d], proximo vere materiam exigat, quam vel in brachium [e], vel in
fructuarium remittamus. Si neque is reperiatur, ſaucianda [f] ferro eſt atque exul-
ceranda vitis in ea parte, qua pampinum ſtudemus elicere [g]. Iam vero ipſos palmi-
tes, quos vindemiae praeparamus, clauiculis ac nepotibus liberandos magnopere
cenſeo. Sed in iis [h] recidendis alia conditio eſt, atque alia in iis [h], quae procedunt 18
e trunco. nam quicquid eſt, quod e duro prominet [i], vehementius applicata [k] falce
abnodatur [l] atque eraditur, quo celerius obducat cicatricem. rurſus quicquid e te-
nero proceſſit, ſicut nepos, parcius [m] detondetur [n]: quoniam fere coniunctam gerit
ab latere gemmam, cui conſulendum eſt, ne falce deſtringatur. preſſius enim ſi [o]
abnodes [p] applicato [q] ferro, aut tota tollitur, aut conuulneratur. propter quod pal-
mes, quem mox in germinatione citauerit, imbecillis, ac minus fructuoſus erit;
tum etiam magis obnoxius ventis; ſcilicet quia infirmus de cicatrice prorepſerit.
Ipſius autem materiae, quam ſubmittemus, longitudini modum difficile eſt impo- 19
nere. Plerique tamen in tantum prouocant, vt curuata, et praecipitata per iugum
nequeat terram contingere. Nos ſubtilius diſpicienda [r] illa cenſemus. primum vi-
tis habitum; nam ſi robuſta eſt, ampliores materias ſuſtinet [s]: deinde ſoli quoque
pinguitudinem; quae niſi adeſt, quamuis validiſſimam vitem celeriter necabimus
procerioribus emaciatam [t] flagellis. Sed longi palmites non menſura, verum gem- 20
marum numero aeſtimantur [u]. nam vbi maiora ſunt ſpatia inter articulos, licet eouſ-
que materiam producere, dum pene terram contingat: nihilo minus enim paucis
frondeſcet pampinis. at vbi ſpiſſa internodia, frequenteſque oculi ſunt, quamuis
breue ſarmentum, multis palmitibus vireſcit, et [x] numeroſo foetu exuberat. quare
modus talis generis neceſſario [y] maxime eſt adhibendus, ne procerioribus fructuariis
oneretur [z]. Et vt conſideret vinitor, proximi [a] anni magna, necne, fuerit vinde-
mia? Nam poſt largos fructus parcendum eſt vitibus, et ideo anguſte putandum: 21
poſt exiguos, imperandum. Super caetera illud etiam cenſemus, vt duris [b] tenuiſſi-
miſque [c] et acutiſſimis ferramentis totum iſtud opus exequamur. obtuſa enim et
hebes et mollis falx putatorem moratur, eoque minus operis efficit, et plus laboris
affert

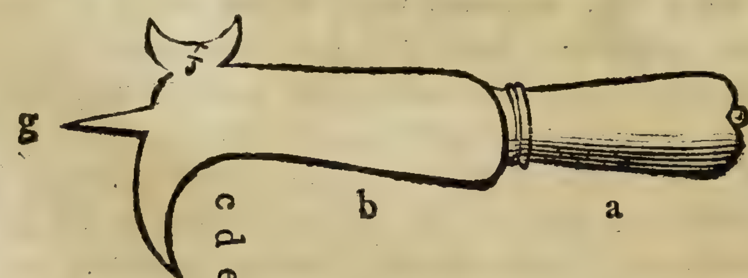
u) *polli P.* x) *ergo I. B. R.* y) *iam* omiſſ. *I. B. R.* z) *ante I. B. R.* a) *ſuperlachrymet I. B. R. I. I. A. G. ſuperlachrimet H.* b) *Sed* omitt. *I. B. R.* c) *perciſus P.* d) *verucae I. B. R. I. I. A. G.* e) *focaneum I. B. R. forcbium vel in fructum P.* f) *ſauciendа H.* g) *eligere L. I. B. R.* h) *his I. B. R.* i) *probiemet S. prominet P. progemmet I. B. R.* k) *applicita Goeſ.* l) *adnotatur I. B. R. adnodatur L. P.* m) *partius B. R.* n) *detundetur I. B. R.* o) *ne P.* p) *annodes L. I. B. R. adnodes P.* q) *adplicito L. applicito I. B. R.* r) *deſpicienda I. B. R.* s) *ſuſtineat I. B. R.* t) *remaciatam P.* u) *exiſtimantur I. B. R. eſtimantur P.* x) *ac P. at vniuerſo L.* y) *neceſſarie I. B. R.* z) *oneret I. B. R.* a) *proxime I. B. R.* b) *duris* om. *I. B. R.* c) *que* deeſt *I. B. R.*

24, 15 SIMILIS POLLICI) Non quo non eiusdem rei nomina ſint in vite *cuſtos* et *pollex*, quod docet noſter Index: ſed noſter *pollicem* hic accipit pro forma digiti primi, craſſiuſcula et breuiuſcula. *Quo ſit breuior cuſtos, et ſimilis pollici*, cuius nomine appellatur videlicet.

affert vinitori. nam ſiue curuatur acies, quod accidit molli; ſiue tardius penetrat, quod euenit in retuſo et craſſo ferramento; maiore niſu [d] eſt opus. tum etiam plagae aſperae atque inaequales vites lacerant. neque enim vno, ſed ſaepius repetito
22 ictu res tranſigitur. quo plerumque fit, vt quod praecidi debeat perfringatur [e], et ſic vitis laniata, ſcabrataque putreſcat humoribus, nec plagae conſanentur. Quare magnopere monendus [f] putator eſt, vt prolixet aciem ferramenti, et quantum poſſit, nouaculae ſimilem reddat. Nec ignoret in quaque re, qua parte falcis vtendum ſit. nam plurimos per hanc inſcitiam vaſtare vineta comperi.

XXV. EST autem ſic diſpoſita vinitoriae falcis figura, vt capulo pars [a] proxima, quae rectam gerit aciem, culter ob ſimilitudinem nominetur; quae flectitur, ſinus; quae [b] a flexu procurrit, ſcalprum; quae [c] deinde adunca [d] eſt, roſtrum appellatur; cui ſuperpoſita ſemiformis Lunae ſpecies, ſecuris dicitur. eiusque velut apex pronus imminens, mucro vocatur [e]. Harum partium quaeque ſuis muneribus
2 fungitur, ſi modo vinitor gnarus eſt [f]. Nam [g] cum in aduerſum preſſa manu deſecare quid debet, cultro vtitur: cum autem [h] retrahere, ſinu: cum alleuare, ſcalpro: cum incauare [i], roſtro: cum ictu caedere, ſecuri: cum in anguſto aliquid expurgare, mucrone. Maior autem pars operis in vineam [k] ductim potius, quam caeſim facienda eſt. nam ea plaga quae [l] ſic efficitur, vno [m] veſtigio alleuatur. prius enim pu-
3 tator applicat ferrum, atque ita quae deſtinauit praecidit. qui caeſim vitem petit, ſi fruſtratus eſt (quod ſaepe euenit) pluribus ictibus ſtirpem vulnerat. Tutior igitur, et vtilior putatio eſt, quae (vt retuli) ductu falcis non ictu conficitur [n].

a *Capulus.* b *Culter.* c *Sinus.* d *Scalprum.* e *Roſtrum.* f *Securis.* g *Mucro.*

XXVI. HIS [a] peractis, ſequitur (vt ante iam diximus) adminiculandae iugandaeque vineae cura, cui ſtabiliendae melior eſt ridica palo, neque ea quaelibet: nam eſt praecipua cuneis fiſſa olea [b], quercus, et ſuber, ac ſi qua ſunt ſimilia robora: tertium obtinet locum pedamen [c] teres, idque maxime probatur [d] ex iunipero, et

d) *vi I. B. R.* e) *praefringatur Goeſ. prefrigatur L. I. B. R.* f) *mouendus I.* [C. XXV.] a) *par I. I.* b) *quia fl. I. B. R. ſinusque a P.* c) *quod I. B. R.* d) *aduncum I. B. R.* e) *appellatur I. B. R.* f) *iis vtendi Goeſ.* g) *eum* interſer. *P.* h) *retrahere autem, ſinu I. B. R. retrahere aut ſinum P.* i) *incuruare I. B. R.* k) *vinea Goeſ.* l) *quaeque I. B. R.* m) *imo I. B. R.* n) figura falcis vinitoriae abeſt *L. I. B. R.* [C. XXVI.] a) *Haec peracta. Sequitur I. B. R.* b) *oleumgetum L.* c) *pedamenta res I. B. R. pedamente es P.* d) *proditur I. B. R. probatur (prodatur) P.*

26, 1 VT ANTE DIXIMVS) Cap. 12 huius libri et ſeqq.

26, 1 TERTIVM OBTINET LOCVM PEDAMEN TERES) Pedamenta apud Columellam ad duo reuocantur genera, ad ridicam nempe et palum, quorum vnum, ridica nimirum ſic commemoratur: *Cui ſtabiliendae melior eſt ridica palo, neque ea quaelibet: nam eſt praecipua cuneis fiſſa olea, quercus et ſuber, ac ſi qua ſunt ſimilia robora*; alterum autem, id eſt palus, minime:

et[e] lauru, et cupreſſu. recte etiam faciunt ad eam rem ſilueſtres pinus[f], atque etiam ſambuci[g] probabilis[h] vſus. tamen[i] in his haec[k] eorumque ſimilia pedamenta poſt putationem retractanda ſunt, parteſque eorum putres dedolandae[l]. atque alia con- 2
vertenda, quae ſinceritatem[m] habent: alia ſubmouenda, quae[n] vel[o] carioſa, vel iuſto breuiora ſunt, eorumque in[p] vicem idonea reponenda, iacentia ſtatuenda[q], declinata corrigenda[r]. Iugo, ſi non erit opus noua[s] ſartura, recentia vincula inſerantur: ſi reſtituendum[t] videbitur, ante quam vitis palo applicetur, perticis vel arundinibus connectatur, ac tum demum (ſicut in nouella praecipimus) vitem iuxta caput, infraque[u] brachia colligemus[x] cum ridica: idque facere non oportebit omnibus annis eodem loco, ne vinculum incidat, et truncum ſtrangulet. Brachia 3
deinde ſub ſtella quadripartito locabimus, teneroſque palmites ſuper iugum ligabimus nihil repugnantes[y] naturae, ſed vt quiſquis obſequetur, leuiter[z] curuabitur, ne deflexu[a] frangatur, neue iam tumentes gemmae detergeantur. atque vbi duae materiae per vnam partem iugi mittentur, media[b] pertica interueniat, directaeque[c] palmae per iugorum compluuia[d] decurrant, et velut merſae cacuminibus in terram deſpiciant[e]. Id vt ſcite fiat, meminerit alligator, ne retorqueat[f] ſarmentum, ſed 4
tantum inflexum deuinciat, et[g] vt omnis[h] materia, quae modo[i] poteſt praecipitari, iugo ſuperponatur, vt potius innixa[k] perticae, quam e vinculo pendeat[l]. Saepe enim notaui[m] per imprudentiam ruſticos ſubiicere iugo palmam, et ita colligare, vt ſolo vimine ſuppendeat[n]. quae vinea cum accipit pampini et vuarum pondus, infringitur.

XXVII. SIC deinde ordinata vineta feſtinabimus[a] emundare, ſarmentiſque et calametis[b] liberare[c]. Quae ſicco tamen ſolo[d] legenda ſunt, ne lutoſa humus incul-

e) *tum ex P. Goeſ.* f) *pinus* abeſt *P.* g) *ſabuci P.* h) *probabilis vſu ſtatuminis Goeſ.* i) *Tantum I.B.R.* k) *haec* om. *I. B. R.* l) *Quae atque P. accidendaeque* inſ. *Goeſ.* m) *proceritatem I. B. R. ceritatem P.* n) *quum B.R.* o) *vel* omitt. *I.B.R.* p) *inuicem iunct. R.* q) *ſtruenda I.B.R.* r) *corrigenda iugo. I. B. R.* s) *nouo ſartore I. B. R. nouo ſarture: exerentia P. nouo* h. e. ſecundo coniic. etiam *Broukh.* t) *reſtituenda I. B. R.* u) *infraque brachiu colligemus* om. *L. I. B. R.* x) *vitem iuxta caput* hic repet. *P.* y) *repugnantis naturae eſt: vt I. B. R.* z) *leniter I. B. R.* a) *deflexus I. B. R.* b) *in ea pertica media I. B. R. in ea pertica int. Goeſ. P.* c) *diremptaeque I. B. R. diremque P.* d) *calpurina decurrant L.* e) *deſpiceant Steph.* f) *torqueat Goeſ. I. B. R.* g) *Sed I. B. R.* h) *omni materie P.* i) *modo L. I. B. R. nihil* al. *mundo P.* k) *innexa I. B. R.* l) *dependeat P. Goeſ.* m) *mutaui P.* n) *Suſpendeat Goeſ. I. B. R.* [C. XXVII.] a) *feſtinauimus P.* b) *calmetis I. B. R. calamitis P. calamentis L. H.* c) *librare* Sphalma *C. St.* d) *loco I. B. R.*

nime: ſed tranſit ad tertium genus, quod de Varronis ſententia eſt arundo, tenellis vitibus pedandis non inutilis. Vid. 1, 8, 4. At ex Columella non arundo eſt tertium pedamentum, ſed id, quod *teres* de *iunipero* fit, *lauro*, *cupreſſo.* Hoc autem quid aliud erit niſi *palus?* Eſt teres, fit ex robuſtis materiis; praeterea quid aliud pedandis vitibus (ſi nouellas excipiamus, quas commode arundinibus adminiculantur agricolae) inſeruire docet Columella, quam ridicam et palum? Propter quod male *tertium obtinet locum pedamen teres*, id eſt palus, legitur, proxime enim ridicam hic ſequitur, rectiuſque *alterum* ſiue *ſecundum* pro *tertium* ſubrogarem. PONTEDERA.

26, 1 PROBABILIS VSVS TAMEN IN HIS) Voces *in his* concoquere non poteram; nec tamen, quid eis facerem videbam: cum commodum offertur Goeſiani codicis lectio, quam veram arbitror. *Sambuci probabiles vſu ſtatuminis. Haec etc.* vix dubito, inquam, quin recipienda ſit haec lectio: malui tamen in eam partem peccare, quae tutior eſt. Quae etiam cauſa eſt ſcilicet, cur ſuperiorem doctiſſimi Pontederae coniecturam non receperim.

26, 4 QVAE NIHIL POTEST PRAECIPITARI) Quam obſcurus hic locus, hoc vno *nihil* deprauato, nemo non videt. Si Ienſonianos et Bruſchianos libros adeamus, aperta et clara omnia inueniemus: *quae modo poteſt praecipitari.* PONTED.

 27, 2 NAM

inculcata maiorem foſſori laborem praebeat, qui protinus adhuc [e] ſilentibus vineis
inducendus [f] eſt. Nam ſi palmis incipientibus [g] progemmantibusque foſſorem immiſeris [h], magnam partem vindemiae decuſſeris [i]. Igitur ante quam gemment [k],
per diuortium [l] veris atque hiemis quam altiſſime fodiendae vineae ſunt, quo laetius
atque [m] hilarius pullulent [n], caeque [o] vbi ſe frondibus et vuis veſtierint [p], teneris
2 caulibus nec dum adultis modus adhibendus [q] eſt. Idemque vinitor, qui ante ferro, nunc manu decutiet [r], vmbrasque compeſcet [s], ac ſuperuacuos pampinos
deturbabit [t]. nam id plurimum refert, non inſcite [u] facere, ſiquidem vel magis pampinatio [x], quam putatio vitibus conſulit. nam illa quamuis multum iuuat, ſauciat [y] tamen et reſecat [z]: haec clementius [a] ſine vulnere medetur, et anni ſequentis expe-
3 ditiorem putationem facit. tum etiam vitem minus cicatricoſam reddit: quoniam
id ex quo viride [b] et tenerum decerptum [c] eſt, celeriter conſaneſcit [d]. Super haec [e]
materiae, quae fructum habent, melius conualeſcunt, et vuae commodius [f] inſola-
4 tae percoquuntur [g]. Quare prudentis eſt, ac [h] maxime callentis [i] vinitoris aeſtimare [k], ac diſpicere, quibus locis in annum debeat materias ſubmittere; nec orbos
tantum detrahere palmites, verum etiam frugiferos, ſi [l] ſupra modum ſe [m] numerus eorum profuderit. ſiquidem euenit, vt quidam oculi trigeminis palmis egerminent, quibus binos detrahere oportet, quo commodius ſingulos alumnos educent.
5 Eſt enim ſapientis ruſtici reputare, num maiore fructu vitis ſe induerit, quam vt
perferre eum poſſit. Itaque non ſolum frondem ſuperuacuam debet [n] decerpere,
quod ſemper faciendum eſt, verum interdum partem aliquam foetus decutere, vt
vbere [o] ſuo grauatam vitem leuet. Idque [p] faciet variis de cauſis pampinator indu-
6 ſtrius, etiam ſi non erit maior fructus, quam vt matureſcere queat. Si autem continuis ſuperioribus annis dapſili [q] prouentu fatigata vitis fuerit, requieſcere ac refici
par [r] erit, et [s] ſic [t] futurae materiae conſulendum. Nam cacumina flagellorum
confringere [u] luxuriae comprimendae cauſa [x], vel e [y] dura parte aut [z] a trunco ſurgentes pampinos ſubmouere [oportebit], niſi ad renouandam vitem vnus atque
alter

e) *ad id vt* interſer. *P. velut L.* f) *indicendus P. indulgendus L.* g) *inicientibus P.* h) *miſeris P. immiſſeris R.* i) *decuſſerit L. I. B. R.* recte. k) *germinent L. I. B. R.* l) *diuertium P.* m) *et I. B. R.* n) *pullente P.* o) *aeque I. B. R. Aeque vuis effodibus P.* p) *eueſtierint I. B. R.* q) *habendus Goeſ. I. B. R.* r) *depentet L.* s) *compeſcat I. B. R.* t) *deturbet I. B. R. decurtabit* coni. *Broukh.* u) *inſite Scite P.* x) *pampinationi quam putationi conſulit I. B. R.* y) *ſautiat R.* z) *regat P.* a) *claementius I.* b) *viridem P.* c) *detentum I. B. R. deceptum P.* d) *conſeneſcit L. I. B. R.* e) *hanc I. B. R.* f) *melius in ſole percoquatur L.* g) *percoquantur P.* h) *et I. B. R.* i) *calentis R.* k) *eſtimare P. exiſtimare ac deſpicere I. B. R,* l) *ſi* abeſt *P. I. B. R.* m) *ſi I. B. R.* n) *nolet I. B. nollet R. volet P. L.* o) *vberi I. B. R.* p) *Inque P.* q) *dactyli* (*facili Goeſ.*) *probentur: religatam vitem quieſcere* (*requieſcere P.*) *ac etc. P. I. B. R. Goeſ. dapſilis prou. fatigatam vitem req. ac ref. patitur L.* r) *paruerit P.* s) *et* om. *I. B. R.* t) *ſi I. B. R.* u) *deſinge I. B. R.* x) *crura P.* y) *e* omitt. *I. B. R.* z) *vel trunci ſuos pampinos remouerent: niſi I. B. R. trunci ſi poſt pampinos ſummouerent: ſi P. vel dum parte trunci ſitos pamp. ſummouerent niſi L.*

27, 2 NAM ILLA — HAEC) Ad propius pertinet *illa*, *haec* ad remotius; vt Plin. 10, 23 ſ. 31 *E longinquo venire ciconias, non dubium, eodem quo grues, modo; illas hiemis, has aeſtatis aduenas.* Similia his iam ad Fabri Lexicon adnotata. Non plane, ſed aliquo tamen modo huc pertinet Col. 7, 5, 4.

27 4 QVIBVS BINOS) *Binas* legendum ex V. C. monet VRSINVS: recte arbitror; refertur enim ad *palmas*. Sed cum etiam *alumnos* queat reſpicere, nihil mutaui. conf. 4, 24, 11.

27, 6 PAMPINOS SVBMOVERE OPORTEBIT) Hoc verbum *oportebit* ab aliquo, qui oſcitanter haec perluſtrauerit, adiectum ſuſpicor. Quod profecto ſi quis quae hic traduntur, diligenter animo colligat, neceſſario eſſe ſubtrahendum probabit. Poſtquam enim docuerat Columella, quae in pampinatione a prouido et induſtrio

alter ſeruandus eſt, tum e capite quicquid inter brachia viret explantare, atque eos qui per ipſa duramenta ſteriles [a], nequicquam [b] matrem occupant [c], palmites detergere [d], cuiuslibet vel pueri eſt officium.

XXVIII. TEMPVS autem pampinationis ante, quam florem vitis oſtendat, maxime eſt eligendum [a]: ſed et poſtea licet eandem repetere. Medium igitur eorum dierum ſpatium, quo acini [b] formantur, vinearum nobis aditum negat. quippe florentem fructum mouere non expedit: pubeſcentem vero, et [c] quaſi adoleſcentem [d] conuenit religare, foliisque omnibus nudare, tum et crebris foſſionibus implere: nam fit vberior puluerationibus. Nec infitior [e] pleroſque ante me ruſtica- 2
rum rerum magiſtros tribus foſſuris contentos fuiſſe. ex quibus Graecinus [f], qui ſic refert: poteſt videri ſatis eſſe conſtitutam vineam ter [g] fodere. Celſus quoque, et Atticus conſentiunt, tres eſſe motus in vite, ſeu potius in omni ſurculo, naturales: vnum [h], quo germinet; alterum, quo floreat [i]; tertium, quo matureſcat. Hos ergo motus cenſent foſſionibus concitari. Non enim natura, quod vult ſatis efficit, niſi eam labore cum ſtudio iuueris. Atque haec colendarum vinearum cura eſt [k], quae finitur [l] vindemia [m].

XXIX. REDEO [a] nunc ad eam partem diſputationis, qua ſum profeſſus vitium inſerendarum tuendarumque inſitionum praecepta. Tempus inſerendi [b] Iulius Atticus tradidit ex Calend. Nouemb. in Calendas Iunias, quoad poſſe cuſtodiri ſurculum ſine [c] germine affirmat. Eoque debemus intelligere nullam partem anni excipi, ſi ſit ſarmenti [d] ſilentis facultas. Id porro in aliis ſtirpium generibus, quae firmioris

a) *ſimiles P.* b) diuiſim. *G.* c) *optant I. B. R. opacant P. Goeſ. L.* d) *detegere I. B. R.* [C. XXVIII.] a) *legendum B. R.* b) *accini R.* c) *et* def. *I. B. R. et q. ad* om. *L.* d) *aduleſcentem I. B. R.* e) *inficior* ante Commel. omnes. f) *Graecinum quit ſi P.* g) *perfodere P.* h) *vtrium P.* i) *conſloreat I. B. R.* k) *eſt, quae* om. *L. I. B. R. I. I.* l) *fruitur L.* m) *vindemiare P.* [C. XXIX.] a) *Rideo P.* b) *inſertionis L.* c) *ſiue gemmam* omnes praet. *P. L. et I. I.* d) *ſarmentum ſi ſentis L.* nobiſcum *I. I. ſarmentis alendis* rel.

ſtrio vinitore ſeruanda eſſent, ea demum, quae non ſolum a peritis, ſed etiam a pueris fieri poſſint, commemorat. *Nam*, inquit, *cacumina flagellorum confringere luxuriae comprimendae cauſa, vel e dura parte, aut a trunco ſurgentes pampinos ſubmouere, niſi ſi* (particula *ſi* a nobis adiicitur qua ſaepe vti ſolet Columella, vt cap. 29 de eadem re verba faciens: *Niſi ſi propter penuriam et caluitium loci ſumitur in propagines*) *ad renouandam vitem vnus aut alter ſeruandus eſt, tum e capite quidquid inter brachia viret, explantare, atque eos, qui per ipſa duramenta ſteriles nequicquam matrem occupant, palmites detergere, cuiuslibet vel pueri eſt officium.* In vetuſtis porro libris, quamvis omnia fere vitioſa, verbum tamen *oportebit* non apparet. PONTED. Diſtinctionem certe ad mentem Viri Clariſſimi conformaui. Nam interpunctum erat ante *tum. Oportet* autem incluſi.

28, 1 VINEARVM NOBIS ADITVM NEGAT) Ante inciſum erat poſt *vinearum:* quod ne monuiſſemus quidem, niſi indicandum eſſet idem viſum VRSINO.

28, 2 IN OMNI SVRCVLO) Hic *ſurculi* nomine virgultum ſiue potius arbor, quae de ſurculo creſcit, vt cenſet veriſſime Clar. Morgagnus, intelligitur. Quod etiam aliis locis comprobatur. Vid. 2, 15, 7: 4, 29, 3: 7, 4, 4: 7, 12, 10: 9, 4, 2, PONTED.

29, 1 SVM PROFESSVS) 4, 22, 9.

29, 1 SINE GERMINE — SARMENTI SILENTIS) Notabile hoc exemplum corruptionis et reſtitutionis velim attendant artis noſtrae ſtudioſi. Scriptum fuit *ſarmentiſilentis*, diſtinctione vocum neglecta. Haec obſcuriora fuere cuidam, qui neſciret, quid eſſet *ſarmentum ſilens*; ac ruſticae praeterea rei imperitus eſſet. Itaque *ſarmentis alendis* fecit. Hic error peperit priorem, vt *ſine germine* mutaret idem vel alius in *ſiue gemmam.* Gratiae itaque habendae ſunt hinc Iuntis et ex parte Lipſienſi, hinc Politiano, qui obliteratam propeveram lectionem, et ſententiam elegantiſſimis verbis expreſſam nobis ſeruarunt, quam ſi non recepiſſem, magis venia indignus eſſem, quam reprehenſionem mereor,

quod

2 firmioris [e] et ſuccoſioris libri ſunt, poſſe fieri ſane conceſſerim. In vitibus nimis
temere tot menſium ruſticis inſitionem [f] permiſſam diſſimulare, non eſt fidei meae:
non [g] quod [h] ignorem, brumae temporibus aliquando inſitam vitem comprehende-
re: ſed non quid [i] in vno vel altero experimento caſu fiat; verum quid certa ra-
tione plerumque proueniat, diſcentibus praecipere [k] debemus [l]. Etenim ſi exiguo
numero periclitandum ſit, in quo maior cura temeritati medetur, poſſum aliquate-
3 nus conuenire [m]. cum vero vaſtitas operis etiam diligentiſſimi agricolae curam diſ-
tendit [n], omnem ſcrupulum ſubmouere debemus. Eſt enim contrarium [o], quod
Atticus praecipit. nam idem per brumam negat recte putari vineam. quae res,
quamuis minus laedat [p] vitem, merito tamen fieri prohibetur, quod frigoribus omnis
ſurculus rigore torpet: nec propter gelicidia [q] corticem mouet, vt cicatricem con-
4 ſanet. Atque [r] idem Atticus non prohibet eodem ipſo tempore inſerere [s], quod
tum, et totius obtruncatione vitis, et cum eiuſdem refectionis fiſſura, praecipit
fieri. Verior itaque ratio eſt inſerendi tepentibus iam diebus poſt hiemem, cum et
gemmas [t] et corticem [u] naturaliter mouent [x], nec frigus ingruit, quod poſſit aut
5 ſurculum inſitum, aut fiſſurae plagam inurere [y]. Permiſerim tamen feſtinantibus
autumno vitem inſerere: quia non diſſimilis eſt eius aeris [z] qualitas vernae. Sed
quocunque quis tempore deſtinauerit inſerere, non aliam ſciat eſſe curam ſurculis
explorandis, quam quae tradita eſt priore libro, cum de malleolis eligendis prae-
cepimus. quos vbi generoſos, et foecundos, et quam maturiſſimos, viti detraxe-
6 rit, diem quoque tepidum, ſilentemque a ventis eligat. Tum conſideret ſurculum
teretem, ſolidique corporis, nec fungoſae [a] medullae, crebris etiam gemmis, et
breuibus internodiis. nam plurimum intereſt non eſſe longum ſarmentum, quod
inſeratur; et rurſus plures oculos, quibus egerminet, ineſſe. Itaque ſi ſunt longa
internodia, neceſſe eſt ad vnam, vel ſummum duas gemmas recidere ſurculum,
ne [b] proceriorem faciamus, quam vt tempeſtates, et [c] ventos [d], et imbres immo-
7 bilis pati poſſit. Inſeritur autem vitis vel reſciſſa [e], vel integra perforata terebra.
ſed illa frequentior, et pene omnibus agricolis cognita inſitio; haec rarior, et pau-
8 cis vſurpata. de ea igitur prius diſſeram, quae magis in conſuetudine eſt. Recidi-
tur vitis plerumque ſupra [f] terram, nonnunquam tamen et infra, quo loco magis [g]
ſolida

e) *firmioribus P.* f) *inciſionem L.* g) *nec I. B. R.* h) *quid B. R. qui nigriore P.* i) *quidem G.* k) *permiſcere P.* l) *debeamus I. B. R.* m) *me contueri I. B. R. meri contueri P. conniuere I. I. H. A. Gr. G. St. L.* n) *diſtendat* poſt *I. B. R. diſtendit atque impedit L.* o) *contrarius P.* p) *dedit P.* q) *gelicidiam L.* r) *atqui* coni. *Broukh.* s) *propter quod cum I. B. R.* t) *gemma ſe et cortex nat. mouet Goeſ.* u) *cortex I. B. R.* x) *mouet I. B. R.* y) *inire L.* z) *roris L.* a) *rugoſae I. B. R. frigoſae L.* b) *ne – quam* abſunt *I. B. R.* c) *et* abeſt *I. B. R.* d) *ventos immobiles P.* e) *reciſa Goeſ. I. B. R.* f) *iuxta P.* g) *maxime I. B. R.*

quod auſus ſum a recepta lectione recedere. *Surculum ſine germine* eſſe *ſarmentum ſilens*, index noſter docet planiſſime. Porro illo opus eſſe ad inſitionem, nemo ignorat, niſi qui haec talia ignorat penitus.

29, 2 ALIQVATENVS CONVENIRE) Magis placet *conniuere*, nec bonis auctoribus deſtitutum eſt.

29, 4 QVOD TVM ET TOTIVS) Illud *tum* eo minus videtur huic loco conuenire, quod proxime praeceſſit *eodem ipſo tempore.* Quid ſi legamus *tamen?*

29, 4 TEPENTIBVS IAM DIEBVS) Florentinus Geop. 4, 12 tempus inſitionis eſſe vult ver, quando glacies deſiit, et quidem hanc ob rationem, quia tunc ſuccus ſiue humor vitis neque multus eſt, neque aquoſus, ſed denſus et craſſus, quare vitis non tantum damni patitur. SCHOETTG.

29, 4 AVT SVRCVLVM INSITVM) Intelligen-

ſolida eſt, atque enodis. cum iuxta [h] terram inſita eſt, ſurculus [i] adobruitur [k] cacumine tenus: at cum editior [l] eſt a terra, fiſſura [m] diligenter ſubacto luto linitur [n], atque ſuperpoſito muſco ligatur [o], quod et calores et pluuias arceat. Temperatur ita ſurculus, vt calamo non abſimilis [p]; coagmentet fiſſuram, ſub qua nodus in vite deſideratur, qui quaſi alliget eam fiſſuram, nec rimam patiatur vltra procedere.
Is nodus etiam ſi quatuor digitis a reſectione [q] abfuerit, illigari tamen eum prius 9
quam vitis findatur, conueniet, ne, cum ſcalpro factum fuerit iter ſurculo, plus iuſto plaga hiet [r]. Calamus autem non amplius tribus digitis debet alleuari, aequaliter [s] ex ea parte, qua raditur, vt ſit leuis. eaque raſura ita deducitur, vt medullam contingat vno latere, atque altero paullo vltra corticem deſtringatur [t], figureturque in ſpeciem cunei, ſic vt ab ima [u] parte acutus [x] ſurculus, latere altero ſit tenuior, atque altero plenior: perque tenuiorem partem inſertus, eo latere arctetur [y] quo eſt plenior, et vtrinque contingat fiſſuram. nam [z] niſi cortex cortici ſic
applicetur [a], vt nullo loco transluceat, nequit [b] coaleſcere. Vinculi genus ad inſi- 10
tionem non vnum eſt. alii viminibus obſtringunt; nonnulli circumdant libro fiſſuram; plurimi ligant iunco [c], quod aptiſſimum. nam vimen, cum inaruit, penetrat, et inſecat corticem. propter quod molliora vincula magis probamus, quae cum circumuenere truncum, adactis [d] arundineis cuneolis arctantur [e]. Sed antiquiſſimum eſt, et ante haec ablaqueari vitem, radiceſque ſummas, vel ſoboles amputari; et poſt
haec adobrui truncum. iſque cum comprehendit, aliam rurſus exigit [f] curam. nam 11
ſaepius pampinandus [g] eſt, cum germinat, frequentiuſque detrahendae [h] ſunt ſoboles, quae a [i] lateribus radicibuſque prorepunt. tum quod ex [k] inſito profundit [l] ſubligandum, ne vento ſurculus motus [m] labefactetur, aut explantetur tener pampinus. qui cum excreuit, nepotibus orbandus [n] eſt, niſi ſi propter penuriam, et caluitium loci ſubmittitur [o] in propagines [p]. Autumnus deinde falcem maturis palmitibus admo-

h) *ſupra I. B. R.* i) *ſurculi P.* k) *adruitur P. obruitur I. B. R.* l) *editiora terra eſt I. B. R.* forte *editior a* debebat ſcribi. m) *ipſum I. B. R.* n) *linito: et I. B. R.* o) *ligato I. B. R.* p) *vt* repetit. *I. B. R. augmentet fixuram ſub L.* q) *reſectionibus fuerit I. B. R.* r) *Et calamus vt rarior amplius P.* s) *Atque is ab ea I. B. R. Atque is ex ea ab ea P. atque is ex ea p. q. r. vt ſit ab ea parte leu. Goeſ. L.* t) *diſtringatur I. I. H. A. Gr. G. St.* u) *vna I. B. R.* x) *ſurculus artus I. B. R.* y) *artetur I. B. R.* z) *Nec niſi I. B. R. Nam [Nec] nec P.* a) *applicatur I. B. R. appellatur P.* b) *ne quid patiatur coaleſcere I. B. R.* c) *iugo I. B. R.* d) *adactis ſit arundines P.* e) *artantur I. B. R.* f) *eligit L.* g) *pampinandum I. B. R.* h) *debrachitendae ſuboles P.* i) *a* deeſt *I. B. R.* k) *in exitio P.* l) *profudit I. B. R.* m) *motus* abeſt *I. B. R.* et *Mſ. Heinſ.* ad Ouid. Met. 3, 729. n) *ordinandus P.* et *Heinſ. l. c.* o) *Sumitur* omnes praeter *Goeſ.* p) *propagines. Autumnus deinde I. B. R. I. I. propagines autumnus, deinde H. autumnus: deinde Gr. G. autumnus. deinde Com.*

telligendum ἀπὸ τοῦ κοινοῦ ex eo, quod ſequitur, *vrere.*

29, 9 AEQVALITER EX EA PARTE) Nihil hic opus eſſe videtur voce *aequaliter*. Itaque haud paullo magis placet altera lectio, *atque is etc.*

29, 11 SVBMITTITVR IN PROPAGINES. AVTVMNVS) *Sumitur in propagines autumnus.* Quid ſit autumnum propagari, aut qua via id fieri poſſit, ſi ii qui ſic ediderunt (ediderunt autem omnes, quorum libros vidi) aperuiſſent, acquieſcerem. Id vero quoniam neglexere, τὸ *autumnus* ſine vlla dubitatione reiicio, et locum ſuppleo, appoſito τῷ *alumnus.* Hoc modo quae praecipiat auctor, intelligo. docet autem inſitum ſurculum cum germinauerit, eſſe nepotibus orbandum, *niſi ſi propter penuriam et caluitium loci ſumitur in propagines alumnus.* Eleganter ſane quod ex inſito profunditur, alumnum appellat; per inſitionem enim ſurculus alienae matri tanquam nutrici traditur alendus. PONTED. Nic. Heinſius ad Ouid. Her. 4, 111 ita conſtituit hunc locum: *Pampinus cum excreuit, nepotibus orbandus eſt, niſi ſi propter penuriam et caluitium loci, ſubmittuntur in propagines autumnas. Submittuntur*, membranis deberi ait.

Autu-

admouet. ſed putationis inſitis cuſtoditur ea ratio, vt vbi nulla deſideratur propago, vnus ſurculus euocetur in iugum; alter ita recidatur, vt adaequetur plaga trunco,
12 ſic tamen, ne quid radatur [q] e duro [r]. Pampinandum non aliter eſt, quam in nouella viuiradice; putandum vero ſic, vt [s] vſque in quartum annum parcius imperetur, dum plaga trunci ducat [t] cicatricem. Atque haec per fiſſuram inſitarum eſt
13 ordinatio. In [u] illa autem quae fit per terebrationem, primum de [x] vicino fructuoſiſſimam oportet [y] conſiderare vitem, ex qua (velut traducem inhaerentem matri) palmitem attrahas, et per foramen transmittas [z]. haec enim tutior [a] et certior eſt inſitio, quoniam etſi proximo vere non comprehendit, ſequente certe, cum increuit, coniungi [b] cogitur, et mox a matre reciditur, atque ita [c] ſuperficies inſitae vitis [d]
14 vſque ad receptum ſurculum obtruncatur. Huius traducis ſi non eſt facultas, tum [e] detractum viti quam recentiſſimum eligitur ſarmentum, et leuiter circumraſum, vt cortex tantum detrahatur, aptatur foramini, atque ita luto [f] circumlinitur reſecta vitis, vt totus [g] truncus alieni generis viti ſeruiat. quod quidem [h] non fit in traduce,
15 qui [i] a materno ſuſtinetur vbere, dum inoleſcat. Sed aliud eſt ferramentum, quo [k] priores vitem perforabant, aliud quod ipſe [l] vſu nunc magis [m] aptum comperi. Nam antiqua terebra, quam ſolam veteres agricolae nouerant, ſcobem [n] faciebat, perurebatque [o] eam partem, quam perforauerat. deuſta [p] porro raro [q] reuireſcebat, vel cum priore coaleſcebat [r], in [s] eaque nec [t] inſitus ſurculus comprehendebat. tum etiam ſcobis nunquam ſic eximebatur, vt non inhaereret foramini. ea [u] porro inter-
16 ventu ſuo prohibebat corpus ſurculi corpori vitis applicari. Nos terebram, quam Gallicam dicimus, ad hanc inſitionem commenti, longe habiliorem vtilioremque comperimus. nam ſic excauat [x] truncum, ne foramen inurat. quippe non ſcobem, ſed ramenta [y] facit, quibus exemtis [z], plaga leuis relinquitur [a], quae facilius omni parte

q) *aratur P. radatur. Nam e duro pampinandum I. B. R.* r) *duro, pamp. H. duro: pamp. Gr. G.* s) *vt* abeſt *I. B. R.* t) *ducit P.* u) *Illa fit per I. B. R.* x) *ex I. B. R.* y) *oportet* defic. *I. B. R.* z) *tramittas P.* a) *putatior P.* b) *coniugem P.* c) *ipſa P.* d) *viter P.* e) *cum tractum P.* f) *lato P.* g) *vlcer͡atus ſurculus B. R. vltratus ſurc. P.* omiſſ. *I.* h) *quidam fit P.* i) *quia* iunct. *Goeſ. I. B. R.* k) *quod prioris P.* l) *in ſe P. ipſe vſus -- comperit L.* m) *matris P.* n) *ſcrobem P. Goeſ. L.* hic et p. p. o) *perferebatque P. Goeſ.* p) *deuineta P.* q) *raro reuireſcebat, vel* omitt. *I. B. R.* r) *conualeſcebat I. B. R.* s) *in eaque* defic. *I. B. R.* t) *et P.* u) *et proprio I. B. R.* x) *vacat P.* y) *tramenta P. raſamenta L.* z) *exemplis G.* a) *relinqui P.*

Autumnas pro *autumnus* coniecturam ſuam dicit, quam pluribus exemplis firmat ad met. 3, 729, vbi nimirum adiectiue dici *autumnum* docet. Ac de verbo *ſubmittitur* vel *ſubmittuntur* plane non dubito: quorum alterum ad *palmitem*, ad *nepotes* alterum poteſt referri. Quin reponendum illud eſſe videramus ante, quam Goeſianam lectionem vidiſſemus, et obſeruaueramus iſta miſceri a librariis ad Colum. 4, 24, 10. Neque de *autumno* adiectiuo dubitandum eſt. Sed multo tamen blandius eſt, cum primis editionibus interpungere poſt *propagines*. Ingenioſae quamuis coniecturae Heinſii tanto magis lectionem noſtram praefero, quia illa coegit virum doctiſſimum etiam quae ſequuntur refingere. Siquidem voluit legi, *deinde falcem maturis palmitibus admoue, ſed putationis inſitis cuſtodiatur ea ratio etc.* vbi nos nihil mutamus. *Autumnus falcem admouet* elegans ratio et Varroniana, cuius plura exempla habet noſter Index ſub *Metaphora*.

29, 11 INSITIS) Aut omittenda haec vox cum primis editionibus, aut adiiciendum *in*, vt ſit *in inſitis*.

29, 16 NON SCOBEM SED RAMENTA) Eſt ergo forte tale genus terebrae, quod nos vocamus *Hohlbohrer*, q. d. *cauam terebram*. Alia eſt ab hac, quam dicimus *Nagelbohrer* clauorum terebram, quae nimis fauciat vitem et inurit. Optime autem hoc elucebit ex differentia, quam noſter inter *ſcobem* et *ramentum* facit. *Ramentum*, quaſi *radimentum* eſt, quod tenuiter ac leviter ſine aliquo vulnere abraditur, ſicut *ramenta auri*, *argenti*, quae non vocari poſſunt *ſcobes*. *Scobs* autem quaſi *ſcabs*, a *ſcabendo* dicitur teſte Becmanno in Orig. p. 969 et eſt, quod cum aliqua violentia et vulnere abraditur, quod etiam *ſcabrum*

parte ſedentem ſurculum contingat, nulla interueniente lanugine, quam excitabat antiqua terebra. Igitur ſecundum vernum aequinoctium perfectam vitium inſitio- 17
nem habeto [b], locisque aridis et ſiccis nigram vitem inſerito, humidis albam. Neque eſt vlla [eius [c]] propagandi neceſſitas, ſi modo tam mediocris eſt craſſitudo trunci, vt incrementum inſiti [d] plagam poſſit contegere; et niſi tamen vacuus locus demortui capitis vitem repoſcit. quod cum ita eſt, alter ex duobus ſurculis mergitur, alter eductus ad iugum in fructum ſubmittitur [e]. Neque inutile [f] ex ea vite, quam merſeris, enaſcentes in arcu propaginis pampinos educare, quos poſſis mox, ſi ita competet, vel propagare, vel ad fructum relinquere.

XXX. QVONIAM [a] conſtituendis colendisque vineis, quae videbantur vtiliter praecipi poſſe, diſſeruimus [b]; pedaminum, iugorumque et viminum proſpiciendorum tradenda ratio eſt. haec enim quaſi quaedam dotes vineis ante praeparantur. quibus ſi deficitur agricola, cauſam faciendi vineta non habet, cum omnia, quae ſunt neceſſaria, extra fundum quaerenda ſint: nec emtionis tantum (ſicut ait Atticus) pretium onerat vitis [c] rationem, ſed eſt etiam comparatio moleſtiſſima. conue- 2
henda [d] ſunt enim tempore iniquiſſimo [e] hiberno [f]. Quare [g] radices viminales [h], atque arundineta, vulgaresque [i] ſiluae, vel conſulto conſitae [k] e caſtaneis, prius facienda [l] ſunt [m]. Viminalium (vt Atticus putat) ſingula iugera ſufficere poſſunt [n] quinis et vigenis [o] iugeribus ligandae vineae: arundineti ſingula iugera vigenis [o] iugandis: caſtaneti [p] iugerum totidem palandis [q], quot [r] arundineti [s] iugandis. Sali- 3
cem vel riguus ager vel vliginoſus [t] optime, nec incommode [u] tamen alit planus et pinguis. atque is [x] debet conuerti bipalio (ita enim praecipiunt veteres) in duos pedes [y] et ſemiſſem [z]. [ſalicto deſtinatum ſolum] nec refert cuius generis vimen [a] ſeras,

b) *habito P. habet I.B.R.* c) *eius* abeſt *I.B.R.* d) *inſita Goeſ. I.B.R. inſitam* coni. *Broukh.* [e]) *P. ſummitur I.B.R.* f) *eſt* inſ. *Goeſ.* [C. XXX.] a) *Cum I.B.R.* b) *diſſeruerimus I.B.R.* c) *vicis P. ruſtici L.I.I.H. vitici Goeſ.* d) *Conuehendam P.* e) *nequiſſimo L.* f) *hyberni I.KH.A.* g) *quali et I.B.R. quale P.* h) *ſalices* R.Steph. in v. *Viminalis.* i) *vulgares vel P.* k) *conſitae. Caſtaneis I.B.R.L.* qui huc vſque nullum diſtinctionis veſtigium habet, inter *conſite* et *caſtaneos* interponit lemma *de caſtaneis ponendis.* l) *faciendae Goeſ.* m) *ſunt: licet viminalibus I.B.R. licet vt vimin. L.* n) *poſſe I.B.R.* o) *vicenis I.B.R.* p) *caſtaneae et I.B.R.* q) *palmulis I.B.R.* r) *quod vel P.* s) *arundinetis iugandi ſalicem: I.B.R.* t) *vliginis abundans optime P.* u) *id arundineti: nec incommode: I.B.R. id arundineti* abſunt *P.* x) *is* deeſt *I.B.R.* y) *pedes* om. *I.B.R.* z) *paſtinare* inſer. *I.B.R. I.I.L.* a) *ſummerſeras L.*

ſcabrum alias dicitur. Caeterum de terebra Gallica confer etiam Didymum Geop. 4, 13 et Plinium 17, 15. SCHOETTG. *Scobem* tamen adpellat, vbi de hac ipſa re agit Pall. Febr. 17, 6. Caeterum hic locus deſumtus ex Arb. 8, 4.

29, 17 VLLA [EIVS] PROPAGANDI) Abeſſe debet, incluſum ideo, *eius:* Auctor vult, vbi inſitione res tranſigi poſſit, non opus eſſe propagatione, quae plus laboris habet. Sed altiſſimum huic loco vulnus impreſſum eſſe, non dubito, quod ſanari poſſe iis quidem, quae habemus, praeſidiis non arbitror. Quid enim ſibi volunt illa, quae praecedunt, *locisque aridis et ſiccis nigram vitem inſerito; humidis albam?* Quid, inquam iſta ſibi volunt hoc loco? et quam diuerſa ſunt ab his, quae diſputat noſter 3, 1, 4? Porro illud quidem apparet, Moderatum hic docere velle, quando opus ſit duos ſurculos eidem viti reſciſſae imponere. Non opus eſt, vbi truncum non nimis craſſum incremento vnius ſurculi inſiti contegi poſſe, et breui coaleſcere, ſpes eſt: opus contra eſt duobus in vno trunco ſeminibus, vbi is vaſtior eſt, quam vt coire breui tempore totus cum impoſito vno ſarmento queat: aut vbi demortuo in vicinia capite, opus eſt illud propagine ſuppleri. Hanc eſſe totius loci ſententiam, facile conſideranti apparet. quibus verbis vſus ſit Columella, quibus gradibus facta corruptio, diuinare meum non eſt.

29, 17 INSITI) Goeſ. *inſita*, vnde Broukhuſius coniiciebat *inſitam*, quod non improbamus. SCHOETTG.

30, 2 HIBERNO) Addita haec vox videtur ab expoſitore. VRSINVS.

30, 3 [SALICTO DESTINATVM SOLVM) Tanto magis includenda putauimus haec verba,

4 ras, dum ſit lentiſſimum. putant tamen tria eſſe genera praecipue [b] ſalicis, Graecae,
Gallicae, Sabinae, quam plurimi vocant Amerinam. Graeca flaui coloris [c] eſt; Gal-
lica obſoleti purpurei, et tenuiſſimi viminis; Amerina ſalix [d] gracilem [e] virgam [f] et
rutilam gerit. Atque hae vel [g] cacuminibus, vel taleis deponuntur. Perticae ca-
cuminum modicae plenitudinis, quae tamen dipondiarii [h] orbiculi craſſitudinem non
5 excedant [i], optime panguntur eouſque dum ad ſolidum demittantur [k]. Taleae ſeſ-
quipedales [l] terreno immerſae paullulum obruuntur. Riguus locus ſpatia laxiora
deſiderat, eaque ſenum pedum per quincuncem recte faciunt; ſiccaneus ſpiſſiora,
ſic vt ſit facilis acceſſus colentibus ea. quinum pedum interordinia eſſe abunde eſt,
vt tamen in ipſa linea conſitionis alterna vacuis intermiſſis bipedaneis ſpatiis conſi-
6 ſtant ſemina. Satio eſt eorum priuſquam germinent, dum ſilent virgae, quas arbo-
ribus detrahi [m] ſiccas conueniet. nam [n] roſidas [o] ſi recideris, parum proſpere [p] pro-
veniunt. ideo [q] pluuii dies in exputanda ſalice vitantur. Fodienda [r] ſunt primo tri-
ennio ſalicta crebrius [s], vt nouella vineta. cum deinde [t] conualuerint, tribus foſſuris
7 contenta ſunt, aliter culta celeriter deficiunt. Nam quamuis adhibeatur cura, plu-
rimae ſalices intereunt. quarum in loco [u] ex propinquo mergis [x] propagari debent,
curuatis [y], et defoſſis cacuminibus, quibus reſtituatur quicquid intercidit. annicu-
lus deinde mergus decidatur [z] a ſtirpe, vt ſuis radicibus tanquam vitis ali [a] poſſit [b].

XXXI. PERARIDA loca, quae genus id virgultorum non recipiunt, geni-
ſtam [a] poſtulant. eius [b] cum ſit ſatis firmum, tum etiam laetiſſimum eſt vinculum.
Seritur [c] autem ſemine, quod cum eſt natum, vel defertur bima [d] viuiradix [e], vel re-
licta cum id [f] tempus exceſſit, omnibus annis more ſegetis iuxta terram demeti pot-
eſt: caetera vincula, qualia ſunt ex rubo, maiorem operam, ſed in egeno tamen
2 neceſſariam exigunt. Perticalis fere ſalix eundem agrum, quem viminalis [g], deſide-
rat; melior tamen riguo prouenit, atque ea taleis conſeritur, et cum germinauit,
ad vnam perticam ſubmittitur, crebroque foditur, atque exherbatur, nec minus
quam vinea pampinatur, vt in longitudinem ramorum [h] potius, quam in latitudi-
3 nem euocetur [i]. ſic culta quarto demum anno caeditur. Nam [k] quae vinculis prae-
paratur, poteſt annicula praecidi ad ſemiſſem ſupra [l] duos pedes, vt e trunco fru-
ticet, et [m] in brachia velut humilis vinea diſponatur, ſi tamen ſiccior fuerit ager,
bima potius reſecabitur.

XXXII.

b) *praecipuae I. I.* c) *coloris et I. B. R.* d) *ſalins P.* e) *vocant* interſer. *P.* f) *quo* i. e. quoniam interpon. *P.* g) *cum* inf. *I. B. R.* h) *dipundiarii P. depondiarii G.* i) *exedat P.* k) *dimittatur I. B. R.* l) *ſexquipedales I. B. R. I. I. H. A. G. tale eſt qui pedalem L.* m) *detrahis P.* n) *Nam* defic. *P.* o) *abroſcidas I. B. R.* p) *commode conueniunt I. B. R.* q) *Itaque I. B. R.* r) *facienda Goeſ. I. B. R.* s) *id eſt* inſer. *I. B. R.* t) *inde I. B. R.* u) *locum Goeſ.* x) *mergi I. B. R. mergis L.* y) *curuata et defoſſa cacumina L. I. B. R.* z) *incidatur I. B. R.* a) *ali* abeſt *I. B. R.* b) *proſit I. B. R.* [C. XXXI.] a) *geneſtam L.* b) *quae plus I. B. R.* c) *Seruntur P.* d) *bima* deeſt *I. B. R.* e) *radix Goeſ.* f) *huc P.* g) *vimalis H.* h) *ramorum* omitt. *P.* i) *euocatur P.* k) *Namque vinc. I. B. R.* l) *ſuper I. B. R.* m) *ſed I. B. R.*

verba, quod videmus, BROVKHVSIO gloſſam ea ſapuiſſe, et commodum monet Cl. PONTEDERA idem ſibi videri. Extrinſecus, inquit, acceſſere, propterea abiicienda.

30, 4 GRAECA FLAVI COLORIS) *Rubentem* vocat Plin. 16, 36. SCHOETTG.

30, 4 EO VSQVE DVM AD SOLIDVM DEMITTANTVR) Haec verba a me non intelligi fateor, gratiam habiturus interpretanti. An illud forte, eo vsque imprimenda ſunt cacumina, dum ſolum aequent nullaque adeo eorum ſit ſuperficies?

31, 1 VEL DEFERTVR) Suſpicor *differtur*. Certe ſignificat differtur aut transfertur.

31, 1 EX RVBO) Reſciſſis ſcilicet aculeis Plin. 16, 36. SCHOETTG.

32, 2 BVL-

XXXII. ARVNDO minus alte [a] paſtinatur [b], melius tamen bipalio ſeritur. ea
cum ſit viuaciſſima, nec recuſet vllum locum: proſperius reſoluto, quam denſo;
humido, quam ſicco, vallibus, quam cliuis [c]; fluminum ripis, et limitibus ac ve-
pretis [d] commodius, quam mediis agris, deponitur. Seritur bulbus radicis, ſeritur 2
et talea calami, nec minus toto [e] proſternitur corpore. bulbus tripedaneis interua-
cantibus ſpatiis [f] obrutus anno celerius maturam perticam praebet. talea [g], et tota
arundo ſerius praedicto tempore euenit. ſed ſiue reciſa in dupondium [h] et ſemiſſem
talea, ſiue totae [i] arundines proſtratae deponantur [k], extent earum cacumina opor-
tet [l]: quod [m] ſi obruta ſunt, totae putreſcunt. Sed cultus arundinetis primo tri- 3
ennio non alius eſt, quam caeteris. cum deinde conſenuit, repaſtinandum eſt. ea
eſt autem ſenectus, cum vel exaruit ſitu, et inertia plurium annorum, vel ita denſa-
tum [n] eſt, vt gracilis, et cannae ſimilis arundo prodeat. Sed illud de integro reſo- 4
di debet, hoc poteſt intercidi, et diſrarari [o], quod opus ruſtici caſtrationem [p] vo-
cant [q]: quae tamen reſectio arundineti caeca eſt, quia non apparet in terra quid
aut tollendum ſit, aut relinquendum: tolerabilius tamen arundo caſtratur ante
quam caeditur: quatenus [r] calami velut indices demonſtrant, quid eruendum ſit.
Tempus repaſtinandi, et conſerendi eſt prius, quam oculi [s] arundinum egerminent. 5
caeditur deinde poſt brumam: nam vſque in id tempus incrementum capit. ac [t]
tum compeſcitur [u], cum obriguit [x] hiberno frigore. Fodiendum quoties et vine-
ta [y]. ſed et [z] macies eius, cinere vel alio ſtercore iuuanda eſt, propter quod caeſum
plerique incendunt arundinetum.

XXXIII. CASTANEA roboribus proxima eſt, et ideo ſtabiliendis vineis [a]
habilis. eius [b] enim in repaſtinato nux [c] poſita celeriter emicat, et poſt quinquen-
nium caeſa more ſalicti [d] recreatur, atque [e] in palum formata fere vſque in alteram
caeſionem perennat. Ea [f] pullam [g] terram et reſolutam deſiderat; ſabulonem hu-
midum, vel refractum tofum [h] non reſpuit; opaco, et ſeptentrionali cliuo [i] lae-
tatur; ſpiſſum ſolum [k] et rubricoſum [l] reformidat. Seritur ab Nouembri menſe 2
per totam hiemem ſicca terra, et repaſtinata in altitudinem dupondii et ſemiſſis.
nuces [m] in ordinem ſemipedalibus; ordines autem quinum pedum ſpatiis dirimun-
tur. in altitudinem dodrantis caſtanea depreſſis ſulcis committitur. qui vbi nucibus
ſunt conſiti, priusquam complanentur, breues arundines ab latere caſtanearum pan-
guntur, vt per hos ſationis indices cautius [n] fodi et runcari poſſint [o]. ſimulatque ſe- 3
mina

[C. XXXII.] a) *alto P.* b) *paſtinato I.B.R.* c) *dumis P.* d) *vepribus Goeſ. I. B. R.* e) *toto* om. *P.* f) *ſatis obruitur P.* g) *Taleae tota I.B.R.* h) *dipondium I.B.R. dupundium P.* i) *tota proſtratae P.* k) *deponeretur P. deponentur I. B. R.* l) *oportet* om. *L. I. B. R.* m) *vel I. B. R.* n) *deſenſatum P.* o) *durari I. B. R. dirarari Goeſ. P. diſradari H. diſarari L.* p) *ſtipationem I. B. R.* q) *vocari P.* r) *quod aliquatenus velud. L.* s) *oculis P.* t) *At I. B. R.* u) *conſicitur I. B. R.* x) *obrigant H. A. Gr. G. St. obriguit* coniecerat quoque *Vrſ.* y) *vinea I. B. R. vineam P.* z) *et* defic. *I. B. R.*
[C. XXXIII.] a) *vineis tum in rep. I. B. R. vineis habilis tum in Goeſ. P.* b) *tum ex repuſtinato L.* c) *nox P.* d) *ſalictis P. ſalicis Goeſ.* e) *neque P.* f) *et I.B.R.* g) *pulſa P.* h) *tophum I.B.R.* i) *cibo P.* k) *ſolum et rubricoſum* deſunt *I. B. R.* l) *trubicoſum St.* m) *nucem I.B.R.* n) *totius P. tutius L. I. I.* o) *poſſit I.B.R.*

32, 2 BVLBVS RADICIS) V. Geop. 5, 53 SCHOETTG. Pleraque iam dixerat de Arb. 29.

32, 5 INCENDVNT) Kalendarium ruſticum Farneſ. Menſe Febr. HARVNDINES INCENDVNTVR. IDEM.

33, 1 VSQVE IN ALTERAM CAESIONEM) h. e. Quinquennium, quo exacto caedi denuo caſtanetum poteſt.

33, 3 SEMINA STILLAVERINT) Quid ſibi hic velit *ſtillandi* vox, equidem non intelligo.

mina ſtillauerint, etiam bima transferri queunt, interuelluntur, ac bini pedes arbu-
ſculis vacui relinquuntur, ne denſitas plantas emaciet. ſpiſſius [p] autem ſemen [q]
propter varios caſus deponitur. nam interdum prius quam enaſcatur, aut ſiccitati-
bus nux inareſcit, aut aquarum abundantia putreſcit: interdum ſubterraneis anima-
libus, ſicuti [r] muribus et talpis infeſtatur. propter quae ſaepe nouella caſtaneta cal-
veſcunt: atque vbi frequentanda ſunt, melius ex vicino, ſi [s] competit (mergi [t] more)
4 pertica declinata propagatur, quam exemta reſeritur. haec enim velut immota ſua
ſede vehementer germinat. at [u] quae radicitus exemta et depoſita eſt, biennio refor-
midat. propter quod compertum eſt commodius nucibus, quam viuiradicibus eius-
modi ſiluas inſtitui. Spatia [x] huiuſce ſationis, quae ſupra ſcripta ſunt, capita caſta-
nearum recipiunt MMDCCCLXXX [y], cuius ſummae (ſicut ait Atticus) ex facili iugera
ſingula praebebunt ſtatuminum [z] duodena millia. Etenim taleae [a] propius ſtirpem reci-
ſae [b] quadrifidas [c] plerumque, ac deinde ſecundae taleae [d] eiusdem arboris bifidas
ridicas ſubminiſtrant: quod genus fiſſilis adminiculi manet diutius quam teres palus.
5 Cultus idem [e] eſt foſſionis [f] poſitionisque [g] qui vineae. ſupputari debet bima, quin
etiam trima: nam bis [h] ferro repetenda eſt veris [i] principio, vt incitetur eius proce-
ritas. Poteſt etiam quercus ſimili ratione ſeri, verum biennio tardius, quam caſta-
nea deciditur. propter quod ratio poſtulat tempus potius lucrari, niſi ſi [k] dumoſi [l]
glareoſique montes, atque ea genera terrae, quae ſupra diximus, glandem magis,
6 quam caſtaneam poſtulabunt. Haec de vineis Italicis, vinearumque inſtrumentis,
quantum reor, non inutiliter, et abunde diſſerui: mox agricolarum prouincialium
vineaticos, nec minus noſtratis et Gallici arbuſti cultus traditurus.

p) *Ipſius I. B. R.* q) *ſemen* abeſt *P.* r) *ſicuti muribus* omiſſa *P.* s) *ſic I. B. R.* t) *merci P.* u) *Atque radicibus P. Atque vbi radicibus I. B. R. radicibus* etiam *Goeſ.* x) *Patria P. L.* y) LXXX abſunt *I. B. R.* ∞ ∞ ƆCCCLXXX. *Goeſ.* z) *ſtatu in vnum L.* a) *talae R.* b) *reſciſae H.* c) *quadripedas P.* d) *talae R.* e) *idem P. L. eiusdem* al. f) *foſſionis* deeſt *I. B. R.* g) *que* om. *I. B. R. poſitionisque* omitt. *L. P.* forte *putationisque.* h) *ibi I. B. R.* i) *verui L.* k) *ſi* omiſſ. *P.* l) *cliuoſi I. B. R.*

ligo. De *ſtilo* h. e. ſurculo tenui, ſi quis *ſtilare* dictum putet, vt a *gemma gemmare*, a *radio radiare*, a *germine germinare*; non illum, credo, ratio fugerit. Viderit auctoritas.

L. IVNII

L. IVNII MODERATI COLVMELLAE

DE RE RVSTICA

LIBER QVINTVS

CAPVT I.

Svperioribvs [a] libris, quos ad te de [b] conſtituendis colendisque vineis Sil-
vine ſcripſeram, nonnulla defuiſſe dixiſti, quae agreſtium operum ſtudioſi deſi-
derarent; neque [c] infitior [d] aliqua me praeteriiſſe, quamuis inquirentem ſedulo [e],
quae noſtri ſeculi [f] cultores, quaeque veteres literarum monumentis prodiderunt:
ſed cum ſim [g] profeſſus ruſticae rei praecepta, niſi fallor non [h] aſſeueraueram, quae
vaſtitas [i] eius ſcientiae contineret, cuncta me dicturum, ſed plurima. nam illud in
vnius hominis prudentiam cadere non poterat. neque enim eſt vlla diſciplina aut [k] 2
ars, quae ſingulari [l] conſummata [m] ſit ingenio. quapropter vt in magna ſilua boni
venatoris eſt indagantem [n] feras quamplurimas capere; nec cuiquam culpae fuit
non omnes cepiſſe [o]: ita nobis ſatis [p] abundeque eſt, tam diffuſae materiae, quam
ſuſcepimus, maximam partem tradidiſſe. quippe cum in ea velut omiſſa deſideren-
tur, quae non ſunt propria noſtrae profeſſionis, vt proxime, cum de commetiendis
agris rationem M. Trebellius noſter a me requireret, vicinum adeo atque coniun-
ctum eſſe cenſebat demonſtranti quemadmodum agrum paſtinaremus [q]: praecipere
etiam paſtinatum quemadmodum metiri debeamus. quod ego non agricolae, ſed 3
menſoris officium eſſe dicebam, cum praeſertim ne architecti quidem, quibus ne-
ceſſe eſt menſurarum noſſe rationem, dignentur conſummatorum aedificiorum, quae
ipſi diſpoſuerint, modum comprehendere, ſed aliud exiſtiment profeſſioni ſuae con-
venire, aliud eorum qui iam extructa metiuntur, et impoſito calculo perfecti ope-
ris rationem computant. quo magis veniam tribuendam eſſe noſtrae diſciplinae
cenſeo [r], ſi eatenus progreditur, vt dicat, qua quidque [s] ratione [t] faciendum [u],
non quantum id ſit quod effecerit. Verum quoniam familiariter a nobis tu quoque, 4
Siluine, praecepta menſurarum deſideras, obſequar voluntati tuae, cum eo, ne du-
bites

VARIETAS LECTIONIS.

[C.I.] a) *Prioribus Goeſ. I.B.R.* b) *de* abeſt *P.* c) *ego* inſ. *Goeſ. P.* d) *inficior* al. e) *ſedulernum L.* f) *ſaeculi A.G.* g) *ſummo feſtus P.* h) *non* om. *Goeſ.* i) *vnitas P.* k) *non P.* l) *conſulari P. ſingulis ſingulari L.* m) *conſumata I.B.R. I. I. H. A.* n) *indaganter* omnes praeter *P. L.* o) *coepiſſe I.B.R.A.* p) *nobis abunde P.* q) *paſtinemus P.* r) *cenſeo* om. *P. Goeſ. L.* s) *quid R.* t) *rationem R.* u) *ſit* inſer. *I.B.R.*

Lib. V. Hic liber ſurcularis tertius in Mediceo codice vocatur; recte, quod in prooemio libri de Arboribus dicetur.

1 De toto hoc capite legi meretur explicatio, quam dedit Ian. Cornarius, de re vinitor. p. 180 ſqq.

1,2 INDAGANTEM FERAS) Quod coniecerat VRSINVS, confirmarunt Mſti, non recipere religioni fuit.

1,4 QVI

bites id opus geometrarum magis eſſe quam ruſticorum, desque veniam, ſi quid in eo fuerit erratum, cuius ſcientiam mihi non vindico. Sed vt [x] ad rem redeam, modus omnis areae pedali menſura comprehenditur, qui digitorum eſt [y] XVI. pes multiplicatus in paſſus, et actus, et climata, et iugera, et ſtadia, centuriasque, mox etiam in
5 maiora ſpatia, procedit. *Paſſus* pedes habet V. *Actus minimus* (vt ait M. [z] Varro) latitudinis [a] pedes quatuor, longitudinis habet pedes CXX. *Clima* quoquo verſus pedum eſt LX. *Actus quadratus* vndique finitur pedibus CXX. Hoc duplicatum facit *iugerum*, et ab eo, quod erat iunctum, nomen iugeri vſurpauit [b]: Sed hunc actum prouinciae Baeticae [c] ruſtici *acnuam* [d] vocant: iidemque [e] triginta pedum lati-
6 tudinem, et CLXXX [f] longitudinem *porcam* dicunt. At Galli *candetum* appellant in areis vrbanis, ſpatium centum pedum, in agreſtibus autem pedum CL. [quod aratores *cadetum* [g] nominant] ſemiiugerum quoque *arepennem* [h] vocant. Ergo (vt dixi) duo actus iugerum efficiunt longitudine [i] pedum CCXL, latitudine [k] pedum CXX. quae [l] vtraeque ſummae inter [m] ſe multiplicatae quadratorum faciunt pedum viginti octo millia et octingentos. *Stadium* deinde habet paſſus CXXV [n], id eſt pedes DCXXV, quae [o] octies multiplicata [p] efficit mille paſſus, ſic [q] veniunt quinque
7 millia pedum. *Centuriam* nunc dicimus (vt idem Varro ait) ducentorum [r] iugerum

mo-

x) *vt* abeſt *I. B. R.* y) *eſt* deeſt *I. B. R.* z) *magiſter L.* a) *latitudinem P.* b) *vſurpabit P.* c) *beticae I. B. R. bethicae P.* d) *agniam L. I. B. R. agnam I. I-St. agnuam Goeſ.* e) *Itemque Goeſ. I. B. R.* f) CXXV *I. B. R.* CLXXV *P.* CXXX *L.* g) *candetum L. I. B. R. I. I. H. A. G.* h) *arepenne I. B. R.* i) *longitudinem L. I. B. R. in longitudinem L.* k) *latitudinem I. B. R. in latitudinem L.* l) *quae vtraeque* om. *P.* m) *in I. B. R.* n) CXXXV *Gr.* o) *quae* omitt. *P. menſurae* inſ. *P. I. B. R.* p) *multiplicata* om. *I. B. R. menſura Goeſ.* q) *ſunt paſſus is veniunt P.* r) *numero* inſer. *I. B. R.*

1, 4 QVI DIGITORVM EST) Syneſis (cuius exempla plura dabit Index noſter) ad *pedem* relata.

1, 5 VT AIT M. VARRO) Haec verba hodie non leguntur in Varrone, bene tamen ſequentia, vnde coniicimus, quaedam ibi abeſſe. De caetero conferat hic lector Goeſium Ind. Agrar. v. *Actus.* SCHOETTG. Ridiculus eſt librarius Lipſ. qui hic *Magiſtrum* nobis *Varronem* cum liripipio, vt infra 6 pr. 4 *Magiſtrum Catonem* commentus eſt. Scilicet nihil noui erat illis hominibus, (vide mihi ſpeciminis cauſa *Geſta Romanorum cum applicationibus moraliſatis*) Magiſtri ſummis honoribus ornare Ariſtotelem, Galenum, et quicunque placeret.

1, 6 ACNVAM) Vid. ad Varr. 1, 10, 2.

1, 5 CLXXX) Iſidorus Orig. 15, 15 qui ex noſtro ſua ſumſit, et Auctor antiquus de limitibus p. 291 qui ſua habet ex Iſidoro, legunt LXXX. quod mihi melius placet, quia etiam in Lipſ. legitur, CXXX, ita vt numerus centenarius pro quinquagenario ponatur. SCHOETTG. Tanto facilius aſſentiar viro Cl. quod alioquin metus eſt, ne ſpatium, quod *porcam* vocant, ſimile fiat templo illius equitis, qui cum mille paſſus longitudini tribuiſſet, latus illius fodiente ſeruo, corrigendi mendacii cauſa vnum modo aſſignauit paſſum latitudini.

1, 6 CANDETVM) Iſidorus et Anonymus adiiciunt etymologiam, *quaſi centetum, a centum pedibus.* SCHOETTG.

1, 6 [QVOD ARATORES CADETVM NOMINANT] *Candetum* etiam Iſidorus et Anon. Hic ita legit: *Quadratorum iuſtum candetum vocant*; quae etiam agnoſcit Gothofredus in Variis Lectionibus Iſidori, ita tamen, vt pro *quadratorum* legat *quadratos.* Vnde puto Columellam noſtrum legiſſe: *Quod aratores iuſtum candetum nominant.* SCHOETTG. Quidquid ſit de origine et ſcriptione vocis, illud certe apparet, poſteriore loco, quam aratorum vocem vocat auctor, aliter ſcriptam eſſe, quam priore: vt ſi *candetum* Gallorum ordinaria vox ſit, non ita aratores, ſed cum inflexione aliqua vocauerint. De Cl. PONTEDERAE ſententia verba haec plane de margine, vbi quid Galli *candetum* appellarent, adnotabatur, defluxerunt, quare etiam includi iuſſimus.

1, 6 AREPENNEM) De huius vocis etymologia non ſumus ſolliciti, quia vel Gallica eſt, vt ſcribit Columella, vel Baetica, vt Iſidorus cum Anon. quorum linguas hodie non callemus. Vide tamen, quae habent Salmaſius ad Solinum c. 37 p. 481. Car. du Freſne in Gloſſario, et Goeſius in Indice Agrario. SCHOETTG. *Arepennem* ſ. *arpent* hodieque Gallorum vocem agrimenſoriam eſſe, nemo eſt qui ignoret. et eam quidem, quae iugero Romanorum reſpondeat hoc etiam nomine, quod verba inde formant alia.

1, 7 A

modum. olim autem ab centum iugeribus vocabatur centuria; ſed mox duplicata nomen retinuit: ſicuti tribus dictae primum a partibus populi tripartito diuiſi, quae tamen nunc multiplicatae priſtinum nomen poſſident. Haec non aliena, nec pro- 8
cul a ratiocinio, quod tradituri ſumus, breuiter praefari oportuit. nunc veniamus ad propoſitum. Iugeri partes non omnes poſuimus [s], ſed eas, quae cadunt in aeſtimationem facti operis. nam minores perſequi ſuperuacuum fuit, pro quibus nulla merces [t] dependitur. Igitur (vt diximus) iugerum habet quadratorum pedum viginti octo millia et octingentos: qui pedes efficiunt ſcripula [u] CCLXXXVIII. Vt au- 9
tem [x] a minima parte, id eſt ab dimidio ſcripulo [u] incipiam, pars quingenteſima [y] ſeptuageſima ſexta pedes efficit [z] quinquaginta; id eſt iugeri dimidium ſcripulum. pars ducenteſima octogeſima octaua pedes centum; hoc [a] eſt ſcripulum. pars [b] CXLIIII pedes CC, hoc eſt, ſcripula duo. pars ſeptuageſima ſecunda pedes CCCC, hoc eſt ſextula, in qua ſunt ſcripula quatuor. pars quadrageſima octaua [c] pedes DC, hoc eſt ſicilicus, in quo ſunt ſcripula ſex. pars vigeſima quarta pedes mille ducen- 10
tos, hoc eſt ſemuncia, in qua ſcripula XII [d]. pars duodecima duo millia et quadringentos, hoc eſt vncia, in qua ſunt ſcripula XXIIII. pars ſexta pedes quatuor millia et octingentos, hoc eſt ſextans, in quo ſunt ſcripula XLVIII. pars quarta pedes ſeptem millia et ducentos, hoc eſt quadrans, in quo ſunt ſcripula LXXII. pars tertia pedes nouem millia et ſexcentos, hoc eſt triens, in quo ſunt ſcripula 11
XCVI. pars tertia et vna duodecima pedes duodecim millia, hoc eſt quincunx, in quo

s) *poſſumus I. B. R.* t) *mercede penditur P.* u) *ſcripula* ſemper *P.* al. *ſcrupula.* x) *autem* defic. *I. B. R.* y) CCLXXXVIII. *I. B. R.* DLXXII *P.* z) *efficiunt I. B. R.* a) *quae I. B. R.* b) *pars* LXXII *pedes: pars* XLIIII *pedes* CC *hoc eſt ſcrupula duo. Pedes* CCC *hoc eſt ſextula etc. I. B. R. digitorum* XVI *pares multipl. L.* c) XLIIII. *I. B. R.* d) XII. *I. B. R. I. I. H. A.*

* Fatigata hic eſt noſtra patientia, qui varietatem lectionis enotauimus, vt numerorum, qui iam ſequuntur, manifeſtaria peccata, quae in Mſſ. et quaſdam antiquas editiones irrepſerant, praetermitteremus: nec vllius vſus eſt, ea excutere. Veram et ſanam hic lectionem proponi, ipſa res, ſi quem ad calculos ſedere non pigeat, docebit. Conuenit etiam in pleriſque omnibus Lipſ.

I, 7 A CENTVM IVGERIBVS) Quidni potius a totidem *herediis* quae Varronis ratio eſt I, 10, 3.

I, 8 IVGERVM HABET) Commentarii inſtar ad hunc locum eſſe poterit, quam ſubiiciemus tabellam; e qua porro de lectionis Commelinianae, quam hic ſeruamus, integritate iudicare licet. Eodem modo totum hunc locum edidit ὁ πάνυ Gronouius P. V. 3, II p. 199 ſq. Tanto minus opus fuit, corruptos culpa librariorum numeros, et monſtra varietatum cum lectoris nauſea apponere. Porro *ſcripulum* retinuimus, non quo non melius putemus *ſcriptulum*, (Gr. γράμμα vid. Ind.) quod nec in Chreſtomathia Pliniana diſſimulauimus: ſed quia videtur, quod eodem loco diximus, non ſola librariorum culpa hanc vocem ab origine ſua et etymo detorſiſſe, Sed ecce tibi tabellam

Scrip.	Pedes.	Pars iugeri id eſt aſſis.
$\frac{1}{2}$	50	576
1	100	288 (ſcripulum)
2	200	144
4	400	72 ſextula
6	600	48 ſicilicus
12	1200	24 ſemiuncia
24	2400	12 vncia
48	4800	6 ſextans
72	7200	4 quadrans
96	9600	3 triens
120	12000	$3\frac{1}{12}$ $(\frac{5}{12})$ quincunx
144	14400	2 ſemis
168	16800	$2\frac{1}{12}$ $(\frac{7}{12})$ ſeptunx
192	19200	$\frac{2}{3}$ — bes
216	21600	$\frac{3}{4}$ — dodrans
240	24000	$\frac{1}{2}$ et $\frac{1}{3}$ $(\frac{10}{12})$ dextans
264	26400	$\frac{2}{3}$ et $\frac{1}{4}$ $(\frac{11}{12})$ deunx
288	28800	— — — as

I, 10 PARS DVODECIMA DVO MILLIA) Scribatur: Pars duodecima *pedes* vel *p.* nam Ienſonius p. II CCCC. PONTED. 2.

I, 11 PARS TERTIA ET VNA DVODECIMA) Scribi iubet *vnâ* Clariſſimus PONTEDERA, hic et paullo poſt ſemel atque iterum

Cccc ideo

quo ſunt ſcripula c x x. pars dimidia pedes quatuordecim millia et quadringentos, hoc eſt ſemis, in quo ſunt ſcripula c x l i i i i. pars dimidia et vna duodecima, pedes ſexdecim millia et octingentos, hoc eſt ſeptunx, in quo ſunt ſcripula c l x v i i i. partes duae tertiae pedes decem nouem millia et ducentos, hoc eſt bes, in quo ſunt ſcripula c x c i i. partes tres quartae pedes vnum et viginti millia et ſexcentos,
12 hoc eſt dodrans, in quo ſunt ſcripula c c x v i. pars dimidia et tertia ped. viginti quatuor millia, hoc eſt dextans, in quo ſunt ſcripula c c x l. partes duae tertiae et vna quarta pedes viginti ſex millia et quadringentos, hoc eſt deunx, in quo ſunt ſcripula c c l x i i i i. Iugerum pedes viginti octo millia et octingentos, hoc eſt As,
13 in quo ſunt ſcripula c c l x x x v i i i. Iugeri autem modus ſi ſemper quadraret, et in agendis menſuris in longitudinem haberet pedes c c x l, in latitudinem pedes c x x, expeditiſſimum eſſet eius ratiocinium. ſed quoniam diuerſae agrorum formae veniunt in diſputationem, cuiusque generis ſpecies ſubiiciemus, quibus quaſi formulis vtemur.

II. OMNIS ager aut quadratus, aut longus, aut cuneatus, aut triquetrus, aut rotundus, aut etiam ſemicirculi [a], vel arcus, non nunquam etiam plurium angulorum formam exhibet [b]. Quadrati menſura facillima eſt. nam cum ſit vndique pedum totidem, multiplicantur in ſe duo latera, et quae ſumma ex [c] multiplicatione effecta eſt, eam dicemus eſſe quadratorum pedum. Tanquam eſt [d] locus quoquo
2 verſus c pedum: ducimus centies centenos, fiunt decem millia [e]. Dicemus igitur eum locum habere decem millia [e] pedum quadratorum, quae efficiunt iugeri trientem, et ſextulam, pro qua portione operis effecti numerationem facere oportebit.
3 At ſi longior fuerit, quam latior, vt exempli cauſa iugeri forma pedes habeat longitudinis

[C. II.] a) *ſemicirculus I. B. R.* b) *exiget P. exibet R.* c) *et I. B. R.* d) *eſto P. L.* e) *millia* om. *I. B. R.* $\overline{X}$ *L.* nimirum denarii vel cuique notae numerali imponebant lineolam transuerſam ad ſignandos millenarios. Haec lineola ſaepe deinde omiſſa.

ideo credo, vt intelligatur *vna* aduerbium eſſe, non caſum rectum ad *pars* relatum: quod nobis quoque, fateamur enim, ita videbatur.

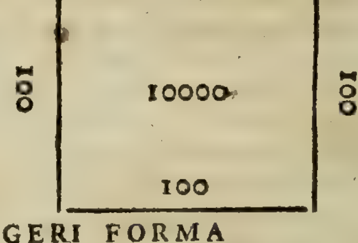
2, 2 Obſeruandum, ſchemata quae plane omittit Lipſ. in primis editionibus et Mediceo codice numeris modo Romanis vtcunque diſpoſitis, neque his ſatis emendatis conſtare, e. g. primum ſchema tale eſt in editis

C
C X C in Mediceo [X]
C

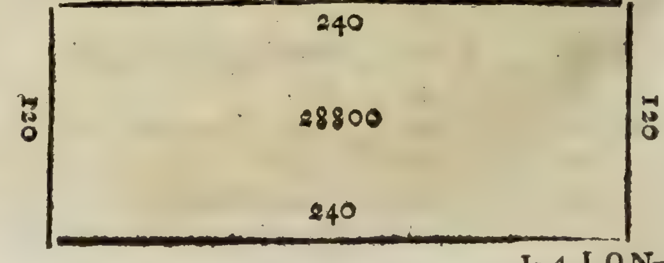
Vnde illud certe diſcimus, millenarii notam ſaepe omiſſam, et minori tantum numero expreſſam, vbi res ipſa ſatis indicaret ſcilicet, de millibus ſermonem eſſe. Etiam hoc ſemel obſeruaſſe iuuerit, quod hic notauit Politianus, in codicibus antiquis pro numerali D ſaepe occurrere A. vid. ad Col. 4, 33, 4. Denique integriores et ſaniores numeros eſſe in Mediceo apparet, in monſtroſis licet figuris: vt veram lectionem hic proponi, vel ſic illius teſtimonio appareat.

2, 2 IVGERI TRIENTEM ET SEXTVLAM) Haec iam componere cum laterculo noſtro, et ipſa contentione bene ſe habere vtrinque numeros, licet intelligere. Haec talia porro oſtendunt, quam ſaepe vſus fuerit patribus familias diuiſionis aſſis, et quam appoſite Horatius A. P. 325 ſq. *Romani pueri longis rationibus aſſem Diſcunt in partes centum diducere. dicat Filius Albini, ſi de quincunce remota eſt Vncia, quid ſuperat? poteras dixiſſe, triens. eu! Rem poteris ſeruare tuam. redit vncia, quid ſit? Semis etc.* Caeterum figuris, quae auctoris antea verbis interponebantur, commodiorem ſpero hic locum adſignauimus. Sit ergo

2, 2 QVADRATI AGRI FORMA

2, 3 IVGERI FORMA

1, 4 LON-

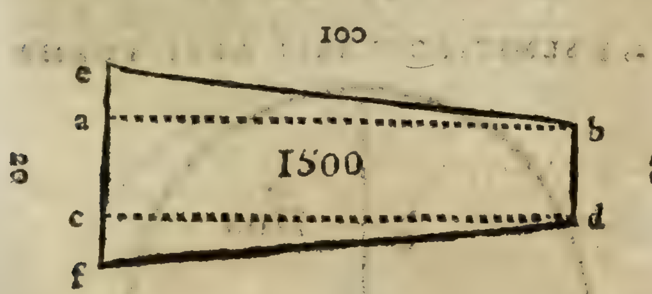
tudinis ccxl, latitudinis pedes [f] cxx, ita vt paullo ante dixi: latitudinis pedes cum longitudinis pedibus ſic multiplicabis. Centies vicies [g] duceni quadrageni fiunt viginti octo millia [h], et octingenti. Dicemus iugerum agri tot pedes quadratos habere. Similiterque [i] fiet de omnibus agris, quorum longitudo maior ſit latitudine. Sin autem cuneatus ager fuerit, vt puta longus pedes centum, latus ex vna 4
parte pedes xx, et ex [k] altera pedes x: tunc [l] duas latitudines componemus [m], fiet vtraque ſumma pedes xxx. Huius dimidia pars eſt quindecim [n], quam cum longitudine multiplicando efficiemus pedes mille et quingentos. Hos igitur in eo cuneo quadratos pedes eſſe dicemus, quae pars erit iugeri ſemuncia et ſcripula tria. At ſi tribus [o] paribus [p] lateribus triquetrum metiri debueris [q], hanc formam ſequeris. 5
Eſto ager triangulus pedum [r] quoquo verſus tricentorum [s]. Hunc numerum in ſe multiplicato. fiunt pedum nonaginta millia [t]. Huius ſummae partem tertiam ſumito, id eſt triginta millia [u]. item ſumito [x] decumam [y], id eſt nouem millia [z]. vtramque ſummam componito. fiunt pedes triginta nouem millia [a]. Dicemus hanc ſummam pedum [b] quadratorum eſſe in eo triquetro, quae menſura efficit iugerum, et trientem, et [c] ſicilicum. Sed ſi triangulus diſparibus fuerit lateribus ager, tan- 6
quam

f) *pedum I. B. R.* g) *vities I. B. R.* h) *millia* abeſt *I. B. R.* vid. not. *e.* i) *Similiterque omnis longitudinis pedes cum pedibus latitudinis multiplicabimus L. Goeſ. I. B. R.* pro figura *M.* (*M.* om. *L.*) CCXL. CXX. LXXVIII. DCCC. *Sin autem etc. L. I. B. R.* k) *ex* defic. *I. B. R.* l) *tunc* defic. *I. B. R.* m) *computemus I. B. R.* n) *decies quinquies decies. Et quinquies longitudinem multiplicando I. B. R. decus quinquies decies. Et quinque etc. P.* o) *tribus* om. *L. I. B. R.* p) *paribus* omitt. *P. Goeſ.* q) *debuerimus I. B. R.* r) *pedes I. B. R.* s) *trecentorum H.* t) XC. *I. B. R.* u) XXX. *I. B. R.* x) *partem* interſer. *I. B. R. I. I. H. A. G.* y) *decimam I. B. R.* z) *millia* defic. *I. B. R.* a) XXXVIIII. *I. B. R.* b) *pedum* om. *I. B. R.* c) *et* om. *I. B. R.*

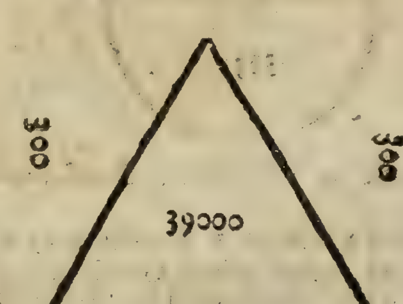
1, 4 LONGVS PEDES C.) Habet hanc ſpeciem vel problema, ſi lubet, etiam Goeſianus menſor p. 313. Sed vel obſcure, vel parum accurate loquuntur. Longitudo non intelligenda eſt *e b* vel *f d*, haec enim non eſt perpendicularis cum *e f* et *b d*: ſed intelligenda *a b* vel *c d*: quo facto vera erit computatio, facile probanda, ſi reſoluas aream in duo triangula et vnum oblongum etc. Sed apparet etiam ex aliis, parum accurate, ſi rigorem demonſtrationis ſpectes, in artificio ſuo verſatos menſores: cuius rei plura occurrent ſpecimina.

2, 5 TRIBVS LATERIBVS PARIBVS) Quanto hic facilius erat et certius communem geometrarum rationem ſequi, et ex altitudine dimidia in baſin totam ducta, aut contra, inuenire aream? quam deinde etiam, ſimilem certe, ſequitur in triangulo rectangulo: cum ea ratio, quam hic proponit auctor, quamque trigonometria vulgaris comprobat non vera, ſed prope veram tantum ſit, quod me docuit Clariſſimus Hambergerus, cuius verba in calce libri dabo. Rationem aliam habes etiam apud Goeſianum menſorem p. 312 ſed falſam et ipſam.

2, 4 CVNEATI AGRI FORMA

2, 5 TRIQVETRI AGRI FORMA

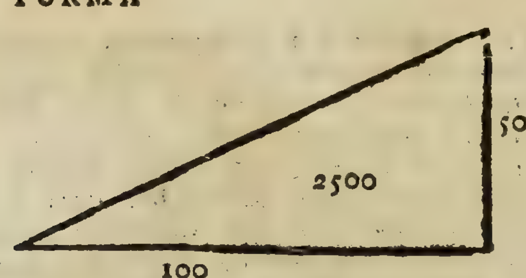

2, 6 OR-

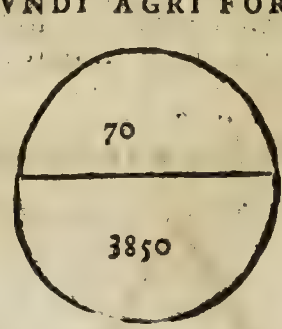
quam in ſubiecta forma, quae habet rectum angulum, aliter ratiocinium ordinabitur. Eſto vnius lateris linea, quae [d] facit angulum rectum, pedum [e] quinquaginta, et alterius pedum centum. Has duas ſummas in ſe multiplicato [f], quinquagies centeni fiunt [g] quinque millia. Horum pars dimidia duo millia quingeni [h], quae pars
7 iugeri vnciam, et ſcripulum efficit. Si rotundus ager erit, vt circuli ſpeciem habeat, ſic pedes ſumito [i]. Eſto area rotunda, cuius diametros [k] habeat pedes L X X. Hoc in ſe multiplicato, ſeptuagies ſeptuageni fiunt [l] quatuor [m] millia et noningenti. Hanc ſummam vndecies multiplicato, fiunt pedes quinquaginta tria millia nongenti. Huius ſummae quartam decimam ſubduco [n], ſcilicet pedes tria millia octingenti, et quinquaginta. Hos [o] eſſe quadratos in eo circulo dico, quae ſumma efficit iugeri
8 ſexcunciam [p], ſcripula duo et dimidium. Si ſemicirculus fuerit ager, cuius baſis habeat pedes C L X, curuaturae autem latitudo [q] pedes L X X: oportebit multiplicare latitudinem cum baſi. ſeptuagies [r] centeni quadrageni fiunt nouem millia [s] et octingenti. Haec vndecies multiplicata [t] fiunt centum ſeptem millia [u] et octingenti. Huius ſummae quarta decima eſt ſeptem millia [x] et ſeptingenti. Hos pedes eſſe
9 dicemus in ſemicirculo, qui efficiunt iugeri quadrantem ſcripula quinque. Si [y] autem

d) *quae facit angulum rectum* om. *L. I. B. R.* e) *pedes I. B. R.* f) *multiplico P.* g) *fiunt* om. *I. B. R.* h) II. D. *I. B. R.* i) *ſummito I. minito* vel *muminito P. minito Goeſ. munito L.* k) *dimidia metros P. diametros id eſt dimenſio habeat L. I. B. R.* l) *fiunt* abeſt *I. B. R.* m) IIII. DCCCC. n) *duco pedes* III. DCCCL. *I. B. R.* o) *Hoc P.* p) *ſexunciam L. I. B. R.* q) *latitudinem P.* r) *ſeptuageni I. B. R. ſeptuagena centena P.* s) VIIII. DCCC. *I. B. R.* t) *multiplicata* om. *L. I. B. R.* u) CVII. DCCC. *I. B. R.* x) VII. DCC. *I. B. R.* y) *Sin P.*

2, 6 ORTHOGONII TRIANGVLARIS AGRI FORMA

2, 7 ROTVNDI AGRI FORMA

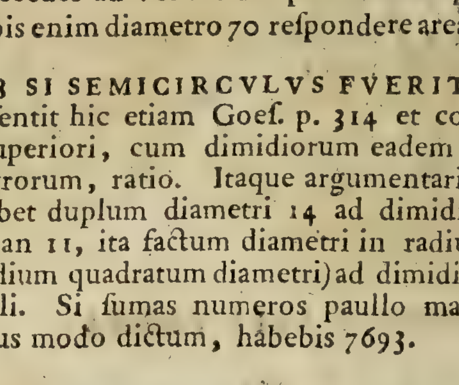

[a] LXXX et IIIIDccc Goeſ. pro 4400.

2, 7 SI ROTVNDVS AGER ERIT] Haec rectiora, quae habet etiam Goeſ. p. 314. Ratio enim haec: vt ſe habet duplum diametri 14 (ex Archimedea ratione) ad dimidiam peripherian 11, ita quadratum diametri ſe habet ad aream circuli. Demonſtrationem facilem dedit laudatiſſimus Hambergerus, infra etiam ſubiiciendam. Quodſi aſſumas numeros paullo propius accedentes ad proportionem rectarum et curuarum in circulo, ſ. areae quadratae et circularis, eiusdem illic lateris, hic diametri v. g. 1000, 785 vel 200, 157 et more conſueto argumenteris, propius etiam accedes ad verum in problemate propoſito. Videbis enim diametro 70 reſpondere aream $3846\frac{1}{2}$.

2, 8 SI SEMICIRCVLVS FVERIT AGER) Conſentit hic etiam Goeſ. p. 314 et conſequens eſt ſuperiori, cum dimidiorum eadem ſit, quae integrorum, ratio. Itaque argumentari licet, vt ſe habet duplum diametri 14 ad dimidiam peripherian 11, ita factum diametri in radium, (h. e. dimidium quadratum diametri) ad dimidiam aream circuli. Si ſumas numeros paullo maiores, de quibus modo dictum, habebis 7693.

2, 8 SEMICIRCVLARIS AGRI FORMA

2, 9 SI AVTEM MINVS) De huius problematis

tem minus quam ſemicirculus erit, arcum ſic metiemur. Eſto arcus, cuius baſis habeat pedes XVI, latitudo autem pedes IIII. Latitudinem cum baſi pono. fit vtrumque pedes XX. Hoc duco quater. fiunt LXXX. Horum pars dimidia eſt XL. Item ſexdecim pedum, qui ſunt baſis pars dimidia VIII. Hi [z] VIII in ſe multiplicati, fiunt LXIIII. Quartam decimam partem duco [a], ea efficit [b] pedes IIII paullo amplius. hoc [c] adiicies [d] ad quadraginta. fit vtraque ſumma pedes XLIIII. Hos in arcu quadratos [e] eſſe dico, qui faciunt iugeri dimidium ſcripulum, quinta [f] et vigeſima [g] parte minus. Si fuerit ſex angulorum, in quadratos pe- 10
des ſic redigitur. Eſto hexagonum quoquo verſus lineis pedum [h] XXX. Latus vnum in ſe multiplico. tricies triceni fiunt [i] DCCCC. Huius ſummae tertiam partem ſtatuo CCC. eiusdem partem decumam [k] XC. fiunt CCCXC. Hoc ſexies ducendum eſt, qnoniam ſex latera ſunt, quae conſummata efficiunt duo millia trecenteni [l] et quadraginta. Tot igitur pedes quadratos eſſe dicemus. Itaque erit iugeri vncia dimidio ſcripulo, et decima parte ſcripuli minus.

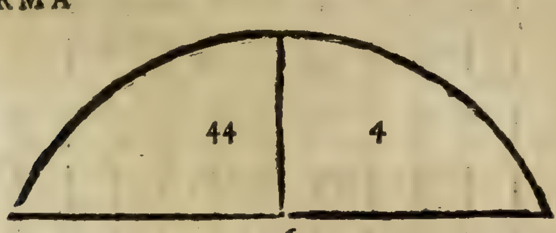
III. HIS igitur velut primordiis talis ratiocinii perceptis [a] non difficiliter menſuras inibimus agrorum, quorum nunc omneis perſequi ſpecies et longum et arduum eſt. Duas etiam nunc formulas praepoſitis adiiciam, quibus frequenter vtuntur agricolae in diſponendis [b] ſeminibus. Eſto ager longus pedes mille ducentos, latus pedes CXX. in eo vites diſponendae ſunt ita, vt quini pedes inter ordines relinquantur. Quaero quot ſeminibus opus ſit, cum quinum pedum ſpatia inter ſemina deſiderantur. Duco quintam partem longitudinis, fiunt CCXL. et quintam partem 2
latitudinis,

z) *His I. I.* a) *dico cum eff. I. B. R.* b) *efficiet P.* c) *Hos I. B. R.* d) *adiicio P.* e) *quadratus C. quadrato I. B. R.* f) *nona P.* g) *viceſima I. B. R.* h) *pedes I. B. R.* i) *fiunt* neglig. *I. B. R.* k) *decimam I. B. R.* l) *trecentos* corr. Drakenb. ad Liu. 45, 16. [C. III.] a) *praeceptis I. B. R.* b) *diſpoſitis P. Goeſ. L.*

matis ſolutione, quam habet quoque Goeſ. p. 315, Hambergerus meus negat, eam vsquam dare veram magnitudinem, niſi vbi chorda ſe habet ad ſagittam vt 16 ad 4, hinc neque demonſtrari poſſe. Certius proinde fuerit in triangula reſoluere aream, dum ad minutias ſubſeciuas veniatur.

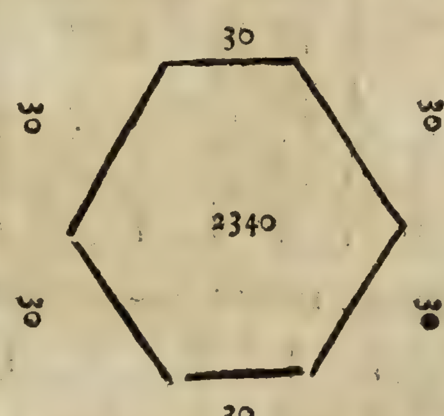
2, 9 QVINTA ET VICESIMA PARTE MINVS) Παχυλῶς indicat rationem. Dimidium enim ſcripulum iugeri ſunt pedes 50, cuius $\frac{1}{25}$ ſunt 2. ſed tota haec ratio, vti diximus, claudicat.

2, 9 MINORIS SEMICIRCVLO AGRI FORMA

2, 10 SI FVERIT SEX ANGVLORVM) Reſoluit in VI triangula aequilatera, et toties repetit rationem ſ. 5 propoſitam, vbi etiam, quid de illa cenſendum ſit dictum eſt. Etiam hic eadem tradit menſor Goeſianus p. 315.

2, 10 HEXAGONI AGRI FORMA

3, 2 SEMINA INTER QVINOS PEDES) Quae ſequuntur ſchemata in editis a Iuntarum inde diligentia, [ſuperiores enim et MSſ. illo lenocinio carent] ea nulli rei proſunt: tamen non

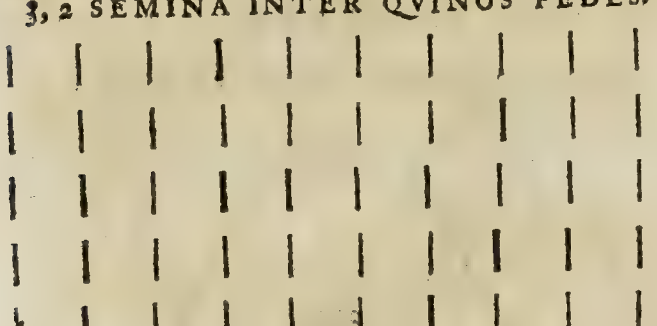
 omit-

latitudinis, hoc eſt XXIIII. his vtriſque ſummis [c] ſemper ſingulos aſſes adiicio [d], qui efficiunt extremos ordines, quos vocant angulares. Fit ergo altera ſumma ducentorum quadraginta vnius, altera viginti quinque. Has ſummas ſic multiplicato. quinquies et vicies duceni quadrageni ſinguli, fiunt [e] ſex millia et viginti quinque.
3 Totidem dices opus eſſe ſeminibus. Similiter inter [f] ſenos pedes ſi voles ponere, duces ſextam partem longitudinis mille ducentorum [g], fiunt CC. et ſextam latitudinis CXX, id eſt XX. His ſummis ſingulos aſſes adiicies quos dixi angulares eſſe. fiunt CCI, et XXI. Has ſummas inter ſe multiplicabis, vicies et ſemel ducentos et vnum, atque ita efficies quatuor millia ducentos et viginti vnum. Totidem ſe-
4 minibus opus eſſe dices. Similiter ſi inter [h] ſeptenos pedes ponere voles, ſeptimam partem longitudinis et latitudinis duces, et adiicies aſſes angulares, eodem [i] modo
5 eodemque ordine conſummabis [k] numerum ſeminum. Denique quotcunque pedum ſpacia facienda cenſueris, totam partem longitudinis et latitudinis duces, et praedictos aſſes adiicies. Haec cum ita ſint, ſequitur vti [l] iugerum agri, qui [m] habet pedes CCXL longitudinis, et latitudinis pedes CXX, recipiat inter pedes ternos (hoc enim ſpatium minimum eſſe placet vitibus ponendis) per longitudinem ſemina LXXXI, per latitudinem inter quinos pedes ſemina XXV. qui numeri inter ſe
6 multiplicati fiunt ſeminum duo millia [n] et viginti quinque. Vel [o] ſi [p] quoquo verſus inter quaternos pedes vinea erit diſpoſita, longitudinis ordo habebit ſemina LXI, latitudinis XXXI, qui numeri efficiunt in iugero vites mille octingentas et nonaginta vnam. Vel [q] ſi in longitudinem qer quaternos pedes, in latitudinem per quinos

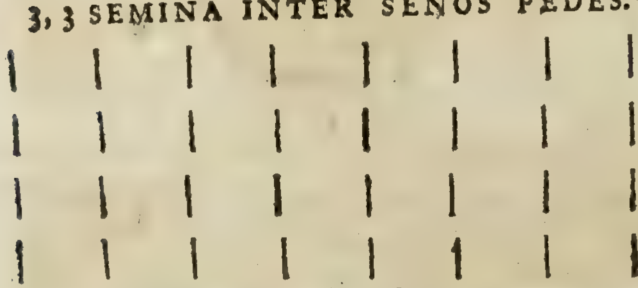
c) *ſemiſſem per I. B. R. per* etiam *L.* d) *adiicito Goeſ.* e) *ſunt* VI. XXV. *I. B. R.* f) *inter* abeſt *P.* g) *in ducentos I. B. R.* h) *in P.* i) *eodem modo* deſunt *P.* k) *conſumabis I. I. A. G.* l) *vt I. B. R.* abeſt *I. I.* m) *quod Goeſ. I. B. R.* n) M. M. XXV. *I. B. R.* o) *Verſi P.* p) XXII. inſer. *I. B. R.* q) *vt I. B. R.*

omittenda cenſui, ne quis imperitus etiam aliquid hic omiſſum eſſe cauſſari queat. Studui tamen, vt aliquantum accuratiora eſſent.

3, 2 SEMINA INTER QVINOS PEDES.

3, 3 SEMINA INTER SENOS PEDES.*

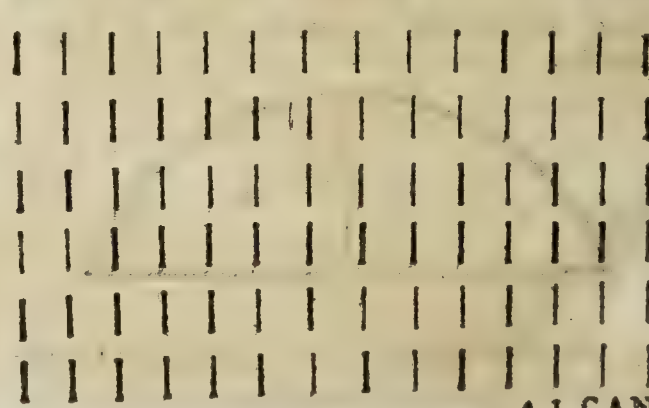

* *Ponentur* apponit *I. B. R.*

3, 4 SEMINA INTER SEPTENOS PEDES.

3, 5 SEMINA INTER TERNOS PEDES.

4, 1 CAN-

nos pedes fuerit diſpoſita, ordo longitudinis habebit ſemina L X I, latitudinis XXV [r].
Quod ſi inter quinos pedes conſitio fuerit, per longitudinem ordinis habebit ſemina 7
X L I X, et [s] rurſus per latitudinem ſemina X X V. qui numeri duo inter ſe multipli-
cati efficiunt [t] mille [u] ducentum et viginti quinque. At ſi per ſenos pedes eundem
vitibus locum placuerit ordinare, nihil dubium eſt quin longitudini [x] dandae ſint
X L I vites, latitudini autem viginti vna. quae inter [y] ſe multiplicatae efficiunt nu-
merum D C C C L X I. Sin autem inter ſeptenos pedes vinea fuerit conſtituenda [z], 8
ordo per longitudinem recipiet [a] capita triginta quinque, per latitudinem X V I I I. qui
numeri inter ſe multiplicati efficiunt D C X X X. Totidem dicemus ſemina praepa-
randa. At ſi inter octonos [b] pedes vinea conſeretur [c], ordo per longitudinem reci-
piet ſemina X X X I [d], per latitudinem autem X V I. qui numeri inter ſe multiplicati
efficiunt C C C C X C V I [e]. At [f] ſi inter nouenos pedes, ordo in longitudinem recipiet
ſemina viginti ſeptem [g], et in latitudinem quatuordecim. hi [h] numeri inter ſe mul-
tiplicati faciunt C C C L X X V I I I. At ſi [i] inter denos pedes, ordo longitudinis reci- 9
piet ſemina X X V, latitudinis X I I I [k]. hi numeri inter [l] ſe multiplicati faciunt
C C C X X V [m]. et ne in infinitum procedat diſputatio noſtra, eadem portione, vt [n] cui-
que placuerint laxiora ſpatia, ſemina faciemus. Ac de menſuris agrorum, numeris-
que ſeminum dixiſſe abunde ſit. nunc ad ordinem redeo.

IV. VINEARVM prouincialium plura genera eſſe comperi. ſed ex [a] iis, quas
ipſe cognoui, maxime probantur, velut arbuſculae breui [b] crure [c] ſine adminiculo
per ſe ſtantes: deinde quae pedaminibus adnixae ſingulis iugis imponuntur: eas ru-
ſtici canteriatas [d] appellant. Mox quae defixis arundinibus circummunitae per ſtatu-
mina calamorum materiis ligatis in orbiculos gyroſque flectuntur; eas non nulli
characatas [e] vocant. Vltima eſt conditio ſtratarum vitium, quae ab enata ſtirpe 2
confeſtim velut proiectae [f] per humum porriguntur [g]. Omnium autem ſationis fe-
re eadem eſt conditio. Nam vel ſcrobe, vel ſulco ſemina deponuntur. quoniam
paſtinationis expertes ſunt externarum [h] gentium agricolae: quae tamen ipſa pene
ſuperuacua eſt iis [i] locis, quibus ſolum putre [k], et per ſe reſolutum eſt: *namque
hoc imitamur arando* (vt ait Virgilius) quod [l] etiam paſtinando. Itaque Campania, 3
quoniam vicinum ex nobis capere poteſt exemplum, non vtitur hac molitione ter-
rae, quia facilitas eius ſoli minorem operam deſiderat. ſicubi autem denſior ager
prouin-

r) XXII. *I.B.R.* s) *Sed I.B.R.* t) *et ſiunt P. efficunt R.* u) *c.* M.CCXXII. x) *in longitudine I.B.R.* y) *in I.B.R.* z) *conſtituta I.B.R.* a) *recipiat I.B.R.* b) *octenos I.B.R.* c) *conſeritur I.B.R.* d) XXI. *P.* e) CCCCLXVI. *Totidem ſemina dicemus praeparanda. At ſi I.B.R.* f) *Vel inter P.* g) XXIIII. h) *Qui I.B.R.* i) *ſi* abeſt *I.B.R.* k) III. *B.R.* l) *inter ſe* om. *I.B.R.* quod ſupplendum cenſuit *Vrſ.* m) CCCXXII. *I.B.R.* n) *vtcunque I.B.R.* [C.IV.] a) *his I.B.R.* b) *leui P. Goeſ.* c) *curae Gr.* d) *cantheriatas I.B.R.* e) *chaeraeatas Goeſ. carattas L. chareatas P.* adnotauerat Politianus in margine quae ſequuntur. *vulgo apud Inſubres et in Aemilia vignae characiatae.* f) *proiecta I.B.R.* g) *porrigitur I.B.R.* h) *exterarum I.B.R.I.I.* i) *bis I.B.R.* k) *putrem P.* l) *idem L. I.B.R. id eſt etiam P. Goeſ. aut etiam* coni. *Broukh.*

4, 1 CANTHERIATAS) Vid. 4, 12, 1. SCHOETTG.

4, 2 STRATARVM VITIVM) Quae quales ſint, optime ex ipſo auctore cognoſcitur. Hebraei vocant רגלירה *pedales* vel *pedeſtres*, quae tam humiles ſunt, vt pedibus conculcari poſſint, Maſſecheth Peah fol. 10, 1. SCHOETTG.

4, 2 VT AIT VIRGILIVS) Ge. 2, 184. Broukhuſius coniicit, *aut etiam paſtinando*, quod ſenſum facit optimum. SCHOETTG.

4, 3 QVONIAM VICINVM) Qui attenderit, videbit, ſententiam poſtulare *quamquam*.

5, 1 EA-

prouincialis [m] ruſtici maiorem poſcit impenſam, quod nos paſtinando efficimus,
ille ſulco facto conſequitur, vt laxius ſubacto ſolo deponat ſemina.

V. SED vt ſingula earum [a] quae propoſui vinearum genera perſequar, praedi-
ctum ordinem repetam. Vitis quae ſine adminiculo ſuis viribus [b] conſiſtit, ſolutio-
re terra [c], ſcrobe; denſiore, ſulco ponenda eſt. ſed [d] et ſcrobes et ſulci plurimum
proſunt, ſi in locis temperatis, in quibus aeſtas non eſt perferuida [e], ante annum
fiant, quam vineta [f] conſerantur. Soli tamen ante bonitas exploranda eſt [g]. nam
ſi ieiuno, atque exili agro ſemina deponentur, ſub ipſum tempus ſationis ſcrobs,
2 aut ſulcus faciendus eſt. Si ante annum fiant, quam vinea conſeratur, ſcrobs [h] in
longitudinem altitudinemque defoſſus [i] tripedaneus abunde eſt; latitudine tamen bi-
pedanea: vel ſi quaternum [k] pedum ſpatia [l] inter ordines relicturi ſumus, commo-
dius habemus [m] eandem quoquo verſus dare menſuram ſcrobibus, non amplius ta-
men quam in tres pedes altitudinis depreſſis. Caeterum quatuor angulis ſemina
3 applicabuntur ſubiecta minuta terra, et ita ſcrobes adobruentur [n]. Sed de ſpatiis
ordinum eatenus praecipiendum habemus, vt intelligant agricolae, ſiue aratro vi-
neas culturi ſint, laxiora interordinia relinquenda; ſiue bidentibus, anguſtiora: ſed
neque ſpatioſiora, quam decem pedum; neque contractiora, quam quatuor. Multi
tamen ordines ita diſponunt, vt per rectam lineam binos [o] pedes, aut, vt [p] pluri-
mum, ternos inter ſemina relinquant: transuerſa rurſus laxiora ſpatia faciant [q], per
4 quae vel foſſor, vel arator incedat [r]. Sationis autem cura non alia debet eſſe,
quam quae tradita eſt a me tertio volumine. Vnum tamen huic conſitioni Mago
Carthaginienſis [s] adiicit, vt ſemina ita deponantur, ne protinus totus ſcrobs [t] terra
compleatur, ſed dimidia fere pars eius ſequente biennio paullatim adaequetur [u]. ſic
enim putat vitem cogi deorſum agere radices. Hoc ego ſiccis locis fieri vtiliter
non negauerim; ſed vbi aut vliginoſa regio eſt, aut caeli ſtatus imbrifer, minime
faciundum [x] cenſeo. nam conſiſtens in ſemiplenis ſcrobibus nimius humor, ante-
5 quam conualeſcant, ſemina necat. Quare vtilius exiſtimo repleri quidem ſcrobes
ſtirpe depoſita, ſed [y] cum ſemina comprehenderint, ſtatim poſt aequinoctium au-
tumnale [z] debere diligenter atque alte ablaqueari, et reciſis radiculis, ſi quas in
ſummo ſolo citauerint, poſt paucos dies adobrui [a]. ſic enim vtrumque incommo-
dum vitabitur, vt neque [b] radices in ſuperiorem partem euocentur; neque immo-
6 dicis pluuiis parum valida vexentur ſemina. Vbi vero iam corroborata [c] fuerint, ni-
-hil

m) *prouincialem ruſticum L. I. B. R.* [C. V.] a) *eorum I. B. R.* b) *moribus L.* c) *terrae* omnes. d) *Sed et* om. *I. B. R.* *Sed ſcrobes* Pol. e) *perferenda I. B. R. perferuida. ante* Steph. f) *vinea conſeratur I. B. R. I. I.* g) *eſt. Si ante annum fiant, nam etc. Pol.* h) *ſcrobibus L. I. B. R.* i) *defoſſis tripedaneis habunde L. I. B. R.* k) *quaterna I. B. R.* l) *ſpacia B. R.* m) *babetur I. B. R.* n) *adobruuntur I. B. R.* o) *quinos P.* p) *vt* deficit *I. B. R.* q) *fiant I. B. R. fiat* ſeu *faciat P.* r) *incedit P.* s) *cartaginenſis I. B. R.* t) *ſcrobis Lipſ.* et ita ſaepe. u) *adaequatur I. B. R.* x) *faciendum I. B. R.* y) *ſed P. et* reliqui. z) *autumni P.* a) *obrui P.* b) *nec I. B. R.* c) *corroborauerint L. I. B. R. I. I.*

5, 1 EARVM, QVAE PROPOSVI, VINEARVM) Apud Ienſ. et Bruſchium: *eorum* videlicet, *generum.* PONTED.

5, 1 QVAE PROPOSVI) Modo c. 4, 1.

5, 1 SOLVTIORE TERRAE SCROBE) Mala lectio. Quisnam enim eſt ſcrobs ſolutior? Quis ſulcus denſior? Sic autem reſtituere locum poſſumus: *Solutiore terra, ſcrobe; denſiore, ſulco ponenda eſt.* PONTED. Mirum eſt, quam conſentiant in *terrae* voce, quos conſuluimus, omnes. Mihi tamen idem quod Clariſſimo Pontederae, olim viſum eſt: quo ſuffragatore non dubitaui tantillam mutationem ſuſcipere.

5, 7 ET

hil dubium eſt, quin caeleſtibus aquis plurimum iuuentur. Itaque locis, quibus
clementia hiemis permittit, adapertas vites relinquere, et tota hieme ablaqueatas
habere eas conueniet. De qualitate autem ſeminum inter auctores non conuenit.
Alii malleolo protinus conſeri vineam melius exiſtimant, alii viuiradice: de qua re
quid ſentiam, iam ſuperioribus voluminibus [d] profeſſus ſum. Et nunc tamen hoc 7
adiicio, eſſe quoſdam agros, in [e] quibus non aeque [f] bene translata ſemina, quam
immota reſpondeant: ſed iſtud rariſſime accidere. notandum [g] itaque et diligenter
explorandum eſſe, *Et* [h] *quid quaeque ferat regio*, *et* [h] *quid quaeque recuſet.* Depo-
ſitam ergo ſtirpem, id eſt, malleolum, vel viuiradicem formare ſic conuenit, vt vitis
ſine pedamine conſiſtat. hoc autem protinus effici non poteſt. Nam niſi admini- 8
culum tenerae viti [i] atque infirmae [k] contribueris, prorepens pampinus terrae ſe
applicabit. itaque poſito ſemini arundo adnectitur, quae velut infantiam eius tuea-
tur, atque educet, producatque in tantam ſtaturam, quantam permittit agricola. ea
porro non debet eſſe ſublimis: nam vſque in ſeſquipedem [l] coercendum [m] eſt. Cum 9
deinde robur accipit, et iam ſine adiumento conſiſtere valet [n], aut capitis, aut bra-
chiorum incrementis adoleſcit [o]. nam duae ſpecies huius quoque culturae ſunt. alii
capitatas vineas, alii brachiatas magis probant. Quibus cordi eſt in brachia vitem
componere, conuenit [vt] a ſumma parte, qua deciſa nouella vitis eſt, quicquid
iuxta cicatricem citauerit [p], conſeruari, et in quatuor brachia pedalis menſurae diui-
dere, ita vt omnem partem caeli ſingula aſpiciant. Sed haec brachia non ſtatim 10
primo anno [q] procera ſubmittuntur, ne oneretur exilitas vitis; ſed compluribus puta-
tionibus in praedictam menſuram educuntur. deinde ex brachiis quaſi [r] quaedam
cornua prominentia relinqui oportet, atque ita totam vitem omni parte in orbem
diffundi. Putationis autem ratio [s] eadem eſt, quae in iugatis vitibus: vno tamen 11
differt [t], quod pro materiis longioribus pollices quaternum aut quinum gemmarum
relinquuntur: pro cuſtodibus autem bigemmes reſeces [u] fiunt [x]. In ea deinde vi-
nea [y] quam capitatam diximus, iuxta ipſam matrem vſque ad corpus ſarmentum
detrahitur, vna aut altera tantummodo gemma relicta, quae ipſi trunco adhaeret.
Hoc [z] autem riguis, aut pinguiſſimis locis fieri tuto poteſt, cum vires terrae et fru- 12
ctum et materias valent praebere. maxime autem aratris excolunt, qui ſic formatas
vineas habent, et [a] eam rationem ſequuntur detrahendi [b] vitibus brachia, quod ipſa
capita ſine vlla extantia neque aratro, neque bubus obnoxia ſunt. nam in brachiatis
plerumque fit, vt aut crure, aut cornibus boum [c] ramuli vitium defringantur: ſaepe
etiam et [d] ſtiua, dum ſedulus arator vomere perſtringere ordinem, et quam proxi-
mam

d) *voluminibus* om. *Goeſ.* e) *in* om. *Goeſ.* f) *tam P.* g) *Verſibus aliter P.* h) *et* om. *Goeſ. I. B. R.* i) *viti* omitt. *Goeſ. I. B. R.* k) *infirmum P.* l) *ſexquipedem I. B. R. I. I. H. A. Gr. G.* m) *coercenda Goeſ. I. B. R. I. I. H. coercendam A.* n) *valens I. I.* o) *aduleſcit I. B. R.* p) *curauerint Goeſ. I. B. R.* q) *tam* inſ. *I. B. R. I. I. H. A. G. tam pertem L.* r) *quaedam congrua prom. L.* s) *nam* interſer. *P.* t) *differet P.* u) *re ſic efficiunt (reſeces fiunt) P. reſectae L.* x) *efficiunt in ea. Deinde I. B. R.* y) *vineam I. B. R.* z) *haec* omnes praet. *Goeſ. et P.* a) *et* om. *I. B. R.* b) *detrahendis I. B. R.* c) *bouum R.* d) *et* omiſſ. *I. B. R.*

5,7 ET QVID) Verſus Virgilii Ge. I, 53.
5,9 CONVENIT [VT] A SVMMA PARTE) Hoc *vt* etiam VRSINVS deleri volebat. retinui, quia ſcriptoribus ipſis talia *ἀνακόλουθα* excidere poſſe nouimus.

5,12 SINE VLLA EXTANTIA) Neſcio, cur ita legendum eſſe moneat VRSINVS; neque enim alia lectio mihi innotuit. Hoc forte voluit, ne quem vox rarior *extantia* ad emendandum h. e. corrumpendum hunc locum ſolicitet.

Dddd 5,15 PAL-

13 mam partem vitium excolere ſtudet. Atque haec quidem cultura vel brachiatis
vel capitatis vitibus [e], antequam gemment [f], adhibetur. cum deinde germinauerint,
foſſor inſequitur, ac bidentibus eas partes ſubigit, quas bubulcus non potuit [g] per-
tingere. Mox vbi materias [h] vitis exigit, inſequitur pampinator, et ſuperuacuos
deterget [i], fructuoſoſque [k] palmites ſubmittit, qui cum induruerunt, velut in coro-
nam religantur. hoc duabus ex cauſis fit: vna, ne libero excurſu in luxuriam prore-
pant [l], omniaque alimenta pampini abſumant [m]; altera, vt religata vitis rurſus adi-
14 tum bubulco foſſorique in excolenda [n] ſe praebeat. Pampinandi autem modus is
erit, vt opacis locis humidiſque et frigidis aeſtate vitis nudetur, foliaque palmitibus
detrahantur [o], vt maturitatem fructus capere poſſit, et ne ſitu putreſcat: locis au-
tem ſiccis calidiſque et apricis, vt [p] e contrario palmitibus vuae contegantur; et ſi
parum pampinoſa vitis eſt, aduectis frondibus, et interdum ſtramentis, fructus mu-
15 niatur. M. quidem Columella patruus meus, vir illuſtribus diſciplinis eruditus, ac
diligentiſſimus [q] agricola Baeticae [r] prouinciae, ſub ortu caniculae palmeis tegetibus [s]
vineas adumbrabat, quoniam plerumque dicti ſideris tempore quaedam partes eius
regionis ſic infeſtantur Euro, quem incolae Vulturnum appellant, vt niſi tegmini-
bus [t] vites opacentur [u], velut halitu [x] flammeo fructus vratur. Atque haec capita-
tae brachiataeque vitis cultura eſt. nam illa, quae vno [y] iugo ſuperponitur, aut quae
materiis [z] ſubmiſſis arundinum ſtatuminibus per orbem [a] connectitur, fere eandem
16 curam exigit, quam iugata. Non nullos tamen in [b] vineis characatis animaduerti,
et maxime eluenaci generis, prolixos palmites quaſi propagines ſummo ſolo adob-
ruere, deinde rurſus ad [c] arundines erigere, et in fructum ſubmittere, quos noſtri
agricolae mergos, Galli candoſoccos [d] vocant, eoſque adobruunt ſimplici ex cauſa,
quod exiſtiment [e], plus alimenti terram praebere fructuariis flagellis. itaque poſt
vindemiam velut inutilia ſarmenta decidunt, et a ſtirpe ſubmouent. Nos autem
praecipimus eaſdem virgas, cum a matre fuerint praeciſae, ſicubi [f] demortuis viti-
bus ordines vacent, aut [g] ſi nouellam quis vineam inſtituere velit, pro viuiradice
ponere. quoniam quidem partes ſarmentorum quae fuerant obrutae, ſatis multas
17 habent radices, quae depoſitae ſcrobibus, confeſtim comprehendant. Supereſt reli-
qua illa cultura proſtratae vineae, quae niſi violentiſſimo caeli ſtatu ſuſcipi non de-
bet. nam et difficilem laborem colonis exhibet, nec vnquam generoſi ſaporis vinum
praebet. Atque vbi regionis conditio ſolam eam culturam recipit, bipedaneis ſcro-
bibus malleolus deponitur. qui cum egerminauit, ad vnam materiam reuocatur:
eaque

e) *vitibus* om. *P. Goeſ.* f) *progerment P. progemment Goeſ.* g) *putauit P.* h) *materiu Gr.* i) *detergit I. B. R.* k) *que* abeſt *I. B. R.* l) *properent I. B. R.* m) *abſummant R.* n) *excolendam L. I. B. R.* o) *detrahuntur I. B. R.* p) *vt* defic. *I. B. R.* q) *ſingulariſſimus L.* r) *beticae I. B. R.* s) *tegentibus L. I. B. R.* t) *teguminibus I. B. R. tegiminibus L.* u) *opacantur I. B. R.* x) *alitu B. R.* y) *in I. B. R. vni Goeſ.* z) *materies I. B. R.* a) *ordinem I. B. R.* b) *in* deeſt *I. B. R.* c) *ad* om. *Goeſ. I. B. R.* d) *candoſocos L. B. R. andooccos P. andoſ. Goeſ.* e) *exiſtimant peius alimenta P.* f) *ſic vti* diuiſ. *I. B. R.* g) *At I. B. R.*

5, 15 PALMEIS TEGETIBVS) Videtur emendatio huius loci deberi Beroaldo: ille certe ita legendum eſſe, monuit.

5, 16 CANDOSOCCOS) Auctor libri (*Aſtruc*) Memoires pour l' hiſt. nat. de Languedoc p. 463. docet *Cand* ſ. *Cowand* ſignificare propaginem, et *ſocco*, ſ. *ſoucro* caput vitis.

5, 16 QVONIAM QVIDEM PARTES) Apparet, credo, longe commodius hic legi *quando quidem*. Alias etiam in hac voce peccare librarium obſeruabam paullo ante 5, 4, 3. Quoties vero *quoniam* et *quando* miſceantur, hic adnotare et longum eſt et ſuperuacaneum.

5, 18 QVAE

eaque primo anno compeſcitur [h] in duas gemmas: ſequente deinde, cum palmites
profudit [i], vnus [k] ſubmittitur, caeteri decutiuntur. at ille qui ſubmiſſus eſt, cum
fructum edidit, in eam longitudinem deputatur, vti [l] iacens non excedat [m] inter-
ordinii ſpatium. nec magna eſt putationis [n] differentia cubantis [o], et ſtantis [p] rectae 18
vineae: niſi quod iacenti viti breuiores materiae ſubmitti debent, reſeces [q] quoque
anguſtius in modum furunculorum relinqui [r]. ſed [s] poſt putationem, quam vtique
autumno in eiusmodi vinea fieri oportet, [vt [t]] vitis tota deflectatur [u] in alterum
interordinium: atque ita pars ea quae fuerat occupata, vel foditur, vel aratur, et
cum exculta eſt, eandem vitem recipit, vt altera quoque pars excoli poſſit. De 19
pampinatione talis vineae parum inter auctores conuenit. alii negant eſſe nudandam
vitem, quo melius contra iniuriam ventorum ferarumque fructum abſcondat: aliis
placet parcius pampinari, vt et vitis non in totum ſuperuacuis frondibus oneretur,
et tamen fructum veſtire aut protegere poſſit: quae ratio mihi quoque commo-
dior videtur.

VI. SED iam de vineis ſatis diximus. nunc de arboribus praecipiendum eſt.
Qui volet frequens et diſpoſitum arbuſtum paribus ſpatiis, fructuoſumque habere,
operam dabit, ne emortuis arboribus rareſcat, ac primam quamque ſenio aut tem-
peſtate afflictam ſubmoueat, et in [a] vicem nouellam ſobolem ſubſtituat. Id autem
facile conſequi poterit, ſi vlmorum ſeminarium paratum habuerit: quod, et [b] quo-
modo, et qualis generis faciendum ſit, non pigebit deinceps praecipere. Vlmo- 2
rum duo eſſe genera conuenit, Gallicum, et vernaculum: illud Atinia, hoc noſtras
dicitur. Atiniam vlmum Tremellius Scrofa non ferre [c] ſameram (quod eſt ſemen
eius arboris) falſo eſt opinatus. nam rariorem ſine dubio creat, et idcirco pleris-
que et ſterilis videtur, ſeminibus inter frondem, quam prima germinatione edit,
latentibus. itaque nemo iam [d] ſerit ex ſamera [e], ſed ex ſobolibus. Eſt autem vl- 3
mus longe laetior et procerior, quam noſtras, frondemque iucundiorem bubus
praebet: qua cum aſſidue pecus paueris [f], et poſtea generis alterius frondem dare
inſtitueris, faſtidium bubus affert [g]. Itaque ſi fieri poterit, totum agrum genere 4
vno Atiniae vlmi conſeremus: ſi minus, dabimus operam, vt in ordinibus diſponen-
dis pari numero vernaculas et Atinias alternemus. ita ſemper miſta fronde vtemur,
et quaſi hoc condimento illectae pecudes fortius iuſta cibariorum conficient. ſed
vitem maxime opulus [h] videtur alere [i], deinde vlmus, poſt etiam fraxinus [k]. Opu- 5
lus

h) *conſpicitur P.* i) *profundit I. B. R.* k) *cum* interpon. *I. B. R.* l) *vbi I. B. R. viti P.* m) *ex-cedit I. B. R.* n) *diſputationis I. B. R. ſputationis P.* o) *curantis P.* p) *ſtatumen Goeſ. P. ad ſtatumen L. I. B. R.* q) *reſices* hic et ſaepe *Goeſ.* r) *relictis P.* s) *Et I. B. R.* t) *vt* abeſt *I. B. R.* u) *deplectitur P.* [C. VI.] a) *inuicem* iunct. *R. I. I. in vice Goeſ.* b) *et* defic. *I. B. R.* c) *ferentem ameram I. B. R. ferre ſarma P. ferreis amaram L. qui* ſemper *amaram* vel *amerum* ſed praecedente ſibilo. d) *inſerit I. B. R.* e) *amera I. B. R. amere ſubolibus P.* f) *alueris L.* et editt. praet. *C. palueris P. 2. paueris P. 1. et Goeſ.* g) *afferes Goeſ.* h) *populus I. B. R. L. Goeſ.* i) *trahere* coni. *Broukh.* k) *fraximus A.*

5, 18 QVAE FVERAT OCCVPATA) Intell. a iacente in ipſa vite.

6, 2 ET IDCIRCO PLERISQVE ETIAM STERILIS VIDETVR etc.) Ita legendum. paullo poſt: *Itaque nemo eam ſerit.* VRSIN.

6, 4 POST ETIAM FRAXINVS) Plures commemorat Plinius 17, 22 ſ. 32 n. 22 nimirum *ficum*, *oleam*, *populum*. Oleae ipſe noſter etiam meminit 3, 10, 3. De populo multa Plinius l. c. Non valde repugnat *opulum* ex Columella ei ſubſtitui. Harduinus ad L. 14 not. mai. 3: *populum* tamen ad Bononiam, Placentiam, Parmam adhiberi

lus [l], quia raram, neque idoneam frondem pecori praebet, a plerisque repudiata
eſt. Fraxinus [m], quae capris et ouibus gratiſſima eſt, nec inutilis bubus, locis
aſperis [n], montoſis, quibus minus laetatur vlmus, recte feritur. Vlmus, quod [o]
et vitem commodiſſime patitur, et iucundiſſimum pabulum bubus affert, variisque
generibus ſoli prouenit [p], a plerisque praefertur [q]. Itaque cui arbuſtum nouum
inſtituere cordi eſt [r], ſeminaria vlmorum vel fraxinorum parentur ea ratione, quam
deinceps ſubſcripſimus. nam opuli [s] melius cacuminibus in arbuſto protinus depo-
6 nuntur. Igitur pingui ſolo et modice humido, bipalio terram paſtinabimus, ac di-
ligenter occatam et reſolutam [t] verno tempore in aream [u] componemus. Sameram [x]
deinde, quae iam rubicundi coloris erit, et compluribus inſolata [y] diebus iacuerit,
vt aliquem tamen ſuccum et lentorem habeat, iniiciemus areis, et eas totas ſemini-
bus ſpiſſe contegemus, atque ita cribro putrem terram duos alte digitos incernemus;
et modice rigabimus, ſtramentisque [z] areas cooperiemus [a], ne prodeuntia cacumi-
7 na ſeminum ab auibus praerodantur. Vbi deinde prorepſerint plantae, ſtramenta
colligemus, et manibus herbas carpemus: idque [b] leuiter, et curioſe faciendum eſt,
ne adhuc tenerae breuesque radiculae vlmorum conuellantur. Atque ipſas quidem
areas ita anguſte compoſitas habebimus, vt qui runcaturi ſunt, medias partes ea-
rum facile manu contingant [c]: nam ſi latiores fuerint, ipſis ſeminibus, quae pro-
8 culcata erunt, noxam capient [d]. Aeſtate deinde prius quam ſol oriatur, aut ad ve-
ſperum, ſeminaria [e] conſpergi potius [f], quam rigari debent: et cum ternûm pedum
plantae fuerint, in aliud ſeminarium transferri, ac ne radices altius agant (quae res
poſtmodum in eximendo magnum laborem affert [g], cum plantas in aliud ſemina-
rium transferre [h] volumus) oportebit non maximos ſcrobiculos ſeſquipede [i] inter ſe
diſtantes fodere: deinde radices in nodum, ſi breues; vel in orbem coronae ſimi-
lem, ſi longiores erunt, inflecti, et oblitas fimo bubulo ſcrobiculis deponi, ac di-
9 ligenter circumculcari [k]. Poſſunt etiam collectae cum ſtirpibus plantae eadem ra-
tione diſponi: quod in Atinia vlmo fieri neceſſe eſt, quae non ſeritur [l] e ſamera.
Sed haec vlmus autumni tempore melius, quam vere diſponitur; paullatimque ra-
muli eius manu detorquentur, quoniam primo biennio, ferri reformidat ictum.
tertio demum anno acuta falce abraditur [m], atque vbi translationi iam [n] idonea eſt,
ex

l) *Populus I.B.R.L.Goeſ.* m) *Fraximus A.* n) *et* interſer. *I.B.R.vel I.I.H.A.* o) *quae I.B.R.* p) *vt* inſ. *I.B.R.* q) *refertur L.I.B.R. praefertur Goeſ. reſeritur* al. r) *erit P.* s) *populi L.Goeſ. I.B.R.* Et ſic per totum caput. t) *humum* inſ. *P.* u) *areas Goeſ.* x) *Ameram I.B.R.* Sic per totum caput. y) *in ſole P. inſolita lacu erit I.B.R. diebus in ſole ita lacu erit L.* z) *trametisque P. trametrisque L.* a) *comperiemus P.* b) *Itaque I.B.R.* c) *contra L.* d) *capient aeſtate. Deinde I.B.R.* e) *ſeminario conſpargi P.* f) *ſaepius I.B.R. ſeminus P.* g) *affert. Tunc cum I.B.R.* h) *transferemus L.I.B.R.I.I.* i) *ſexquipedum I.B.R. ſeſquipedem Goeſ.* k) *circum calcari Goeſ.* l) *ex amera I.B.R.* m) *ablanditur I.B.R.* n) *non I.B.R.*

ri copioſiſſime vitibus maritandis docet. *Opulum*, quo nomine appellari apud nos oporteat, atque adeo vtrum viuat hodie, diſceptant, ipſo narrante, herbarii. Officinae apud nos vocant *den Schneeballen-Baum.*

6, 5 A PLERISQVE PRAEFERTVR) Ita Goeſianus vt *vidimus*, et ita proxime acceditur ad antiquum *refertur.*

6, 7 FVERINT, IPSIS SEMINIBVS) *An ex ipſis ſeminibus?* Id probari poteſt ex iis, quae ab eodem Col. in 11, 3 collata ſunt: *Quae tamen areae ſic informandae ſunt, vt facile runcantium manus ad dimidiam partem latitudinis earum perueniant, ne qui proſequuntur herbas, ſemina proculcare cogantur.* PONTED. Vide tamen, mi lector, an non ſatis hic locus ſanus ſit, cui tenebras obieciſſe videtur omiſſum inciſum poſt *fuerint. Areae noxam capient ipſis ſeminibus*, per ablatiuum partis vel adiuncti.

6, 9 ANTE

ex eo tempore autumni, quo terra imbribus permaduerit, vſque in vernum tem-
pus, antequam radix vlmi in eximendo delibretur, recte ſeritur [o]. Igitur in reſo- 10
luta terra ternûm pedum quoquo verſus faciendi ſcrobes. at in denſa, ſulci eius-
dem altitudinis [p], qui arbores recipiant praeparandi. Sed deinde in ſolo roſido [q]
et nebuloſo conſerendae ſunt vlmi, vt earum rami ad orientem et in [r] occidentem
dirigantur, quo plus ſolis mediae arbores, quibus vitis applicata [s] et religata inniti-
tur, accipiant. Quod ſi etiam frumentis conſulemus, vberi ſolo intra quadraginta 11
pedes; exili [vbi nihil ſeritur] intra viginti, arbores diſponantur. cum deinde ad-
oleſcere incipient [t], falce formandae [u], et tabulata inſtituenda ſunt. hoc enim no-
mine vſurpant agricolae ramos truncosque prominentes [x], eosque vel propius ferro
compeſcunt, vel longius promittunt, vt vites laxius diffundantur: hoc in ſolo pin-
gui melius, illud in gracili. Tabulata inter ſe ne [y] minus ternis pedibus abſint, 12
atque ita formentur, ne [z] ſuperior ramus in eadem linea ſit, qua inferior. nam
demiſſum ex eo palmitem germinantem inferior atteret, et fructum decutiet. Sed
quamcunque arborem ſeueris, eam biennio proximo putare non oportet. poſt dein-
de ſi vlmus exiguum incrementum [a] recipit, verno tempore, antequam librum de-
mittat [b], decacuminanda eſt iuxta ramulum, qui videbitur eſſe nitidiſſimus, ita ta-
men vti ſupra eum trunco [c] ſtirpem dodrantalem [d] relinquas, ad [e] quam ductus et ap-
plicatus ramus alligetur, et correptus [f] cacumen arbori praebeat. Deinde ſtirpem 13
poſt annum praecidi et alleuari oportet. Quod ſi nullum ramulum arbor [g] idoneum
habuerit, ſat erit nouem pedes a terra relinqui, et ſuperiorem partem detruncari,
vt nouae virgae, quas emiſerit [h], ab iniuria pecoris tutae ſint. ſed ſi fieri poterit,
vno ictu arborem praecidi; ſi minus, ſerra deſecari, et plagam falce alleuari opor-
tebit, eamque plagam luto paleato contegi, ne ſole aut pluuiis infeſtetur. Poſt an- 14
num, aut biennium, cum enati ramuli recte conualuerint, ſuperuacuos deputari,
idoneos in ordinem ſubmitti conueniet. Quae vlmus a poſitione bene prouene-
rit [i], eius ſummae virgae falce debent enodari. At ſi robuſti ramuli erunt, ita

ferro

o) *ſeritur in ſe. In reſol. I. B. R.* p) *et latitudinis Goeſ.* q) *roſcido I. B. R. roſſeo Goeſ.* r) *in* om. *Goeſ. Pol.* s) *applicita I. B. R.* t) *incipiet I. B. R.* u) *formanda I. B. R.* x) *promittentes L. I. B. R.* y) *ne* deeſt *I. B. R.* z) *vt I. B. R.* a) *crementum verno I. B. R.* b) *demit L. I. B. R.* c) *truncum L. I. B. R.* d) *dodrantanitem L.* e) *aquam dubitus L. ad quam dubius I. B. R.* f) *collectus* marg. *Aſc.* g) *arborideum L. I. B. R.* h) *emiſerant I. B. R.* i) *prouenerint, leuiſſime virgae I. B. R. eius ſime virge L. prouenerit, virgae eius ſimae Mſ. Heinſ.* ad Ouid. Faſt. 3,754. quid ſi *imae?*

6, 9 ANTE QVAM RADIX DELIBRETVR) Nota temporis. Vid. ad. ſ. 12 *ante quam librum demittat.*

6, 11 EXILI [VBI NIHIL SERITVR] INTRA VIGINTI) Quae vncinis coërcui, ea ineptum gloſſema arbitror. Sermo eſt de ſolo frumentario: illud aut vber eſt, vt laetiora ſperentur arborum incrementa; itaque maioribus interuallis diſponendae, ne vmbra nimia frugibus noceant: aut exile, vbi minores proueniunt arbores, anguſtioribus proinde interuallis ſerendae.

6, 12 ANTE QVAM LIBRVM DEMITTAT) Credo notam hic temporis indicari, vt paullo ante ſ. 9 *ante quam radix in eximendo delibretur.* quo enim plenior ſucci arbor eſt, tanto facilius auferri librum conſtat.

6, 12 STIRPEM DODRANTALEM) Legendum: *Stipitem dodrantalem*; ineptum enim ſtirpem in ſtirpe relinqui. et paullo poſt: *ſtipitem poſt annum etc.* itemque: *vt exiguum ſtipitem prominentem etc.* PONTEDERA. Vid. Ind. *ſtirps.*

6, 12 CORREPTVS CACVMEN ARBORI PRAEBEAT) Quomodo *correptus?* Scripſit omnino Columella *correctus*, ad quam vocem alludit Aſcenſianus margo vt vidimus. Hanc emendationem haud cunctanter in textum, quem vocamus, recepiſſem, niſi mea eſſet. Res apertiſſima. ramus, qui ante angulum cum ſtirpe acu-

ferro amputentur, vt exiguam ſtirpem prominentem trunco relinquas. Cum dein-
de arbor conualuerit, quicquid falce contingi poterit, exputandum eſt, alleuandum-
15 que eatenus, ne plaga corpori matris [k] applicetur. Vlmum autem nouellam ſic for-
mare conueniet [l]. Loco pingui octo pedes a terra ſine ramo relinquendi, vel in
aruo gracili ſeptem pedes: ſupra quod ſpatium deinde per circuitum in tres partes
arbor diuidenda eſt, ac tribus lateribus ſinguli ramuli ſubmittendi primo tabulato
16 aſſignentur. Mox de ternis pedibus ſuperpoſitis, alii rami ſubmittendi ſunt, ita ne
iiſdem lineis, quibus in ſuperiore poſiti [m] ſint. in eademque ratione vſque in cacu-
men ordinanda erit arbor. atque in frondatione cauendum, ne aut prolixiores pol-
lices fiant, qui ex amputatis virgis relinquuntur, aut rurſus ita alleuentur, vt [n] ipſe
truncus laedatur [o], aut delibretur: nam parum gaudet vlmus, quae in corpus nu-
datur [p]. vitandumque ne de [q] duabus plagis vna fiat, cum talem [r] cicatricem non
17 facile cortex comprehendat. Arboris autem perpetua cultura eſt, non ſolum ante [s]
diligenter eadem [t] diſponere, ſed etiam truncum circumfodere, et quicquid frondis
enatum fuerit, alternis annis aut ferro amputare, aut aſtringere, ne aemula [u] vmbra
viti [x] noceat. Cum deinde arbor vetuſtatem fuerit adepta, propter [y] ramum vulne-
rabitur ita, vt excauetur vſque in medullam, qua [z] ſit exitus humori, quem ex ſu-
periore parte conceperit. Vitem quoque antequam ex toto arbor praeualeſcat,
18 conſerere conuenit. At ſi teneram vlmum maritaueris, nouam [a] ſufferet: ſi vetu-
ſtam [b] vitem applicueris, coniugem necabit. ita ſibi pares [c] eſſe aetate et viribus
arbores vitesque conuenit. Sed arboris maritandae cauſa ſcrobis viuiradici fieri
debet, latus pedum duorum, altus [d] leui terra, totidem pedum; graui, dupondio [e]
et dodrante: longus [f] pedum [g] ſex [h], aut minimum quinque. abſit autem hic ab ar-
bore

k) *maturius L. I. B. R.* l) *conuenit I. B. R.* m) *poſitis. In Goeſ. I. B. R.* n) *vt P.* alii omnes *ne.* o) *laetetur P. ledatur G.* p) *nudari P.* q) *de* defic. *I. B. R.* r) *talem* omitt. *I. B. R.* s) *autem I. B. R. ante* om. *Goeſ.* t) *e) Goeſ. eandem I. B. R.* u) *vlla Lipſ. nimia Goeſ.* x) *vitis enoceat I. B. R.* y) *poſterram Goeſ.* z) *quae exitus* Polit. *deturque exitus Goeſ.* a) *onus nam non Goeſ. onus tum non* coni. *Broukh. marit. nam non L.* b) *vetuſtatem* Pol. *vetuſtate Goeſ. vetuſtae* coni. *Broukh.* c) *ſuppares Goeſ.* et *Victor.* in emendandis. d) *aluus I. B. R.* e) *dipondio I. B. R.* f) *longius* Sphalma *Com.* g) *pedes I. B. R. I. I.* ita hic aliquoties pro *pedum* marg. *Aſc.* h) *ſex habet minimum I. B. R.*

tum conſtituebat, nunc erigendus eſt et corrigendus, vt ſubſtitui ſtirpi mox recidendae poſſit.

6, 16 IN SVPERIORE) h. e. in tabulato modo dicto, quod alioquin eſt inferius.

6, 17 AEMVLA VMBRA) *Aemulam* eleganti metaphora vocat aeque ſpiſſam, atque pampinorum in vitibus maritatis eſt.

6, 18 AT SI TENERAM VLMVM MARITAVERIS, NOVAM SVFFERET) Veteres libri: *nam non ſufferet*; hinc lego: *eam non ſufferet*; tradit enim, tenerae vlmo vite iam adulta adnexa, vlmum noxam capere; ita grandiori vlmo nouella appoſita vite, vitem necari; ideoque protinus ſubnectit: *ita ſibi pares eſſe aetate et viribus arbores vitesque conuenit.* Lectio quoque vulgatior *nouam ſufferet* ita poteſt emendari: *noxam ſufferet.* Verum illa potiora nobis videntur. PONTED. Non admodum mihi probatur recepta lectio. Goeſ. legit, *onuſnam non ſufferet* et poſtea pro *vetuſtam* habet *vetuſtate.* Ex quibus veſtigiis adparet periodum hanc ſic eſſe legendam: *At ſi teneram vlmum maritaueris, onus tum non ſufferet: ſi vetuſtae vitem applicaueris, coniugem necabit: ita ſuppares eſſe aetate etc.* SCHOETTG. Ego ita intelligebam hunc locum: *nouam* vitem *ſufferet* tenera, noua et ipſa vlmus, ac tolerabit ſine noxa; *ſi vetuſtam vitem applicueris, coniugem* hanc vlmus *necabit.* Facilius nimirum nouella vitis iuxta arborem iuueneſcentem poſita ſe tuebitur, quam vetuſta, quae difficilius et maiore cum periculo transfertur. Sed vetulae vlmo nouam vitem adiungere nihil, credo, habet periculi: minus etiam veterem vitem vlmo veteri. Sed, ne quid praetermittamus, inuenit N. Heinſius in Codice San Germanenſi, *onus iam non ſufferet, ſi vetuſtate vitem applicueris*: e quibus ipſe exſculpit, *onus nupta non ſufferet. Si vetuſtae vitem applicueris etc.* Idem *ſuppares* etiam legit ex eodem codice ad Ouid. met. 14, 666, vbi multa de *vitis* atque *vlmi nuptiis* ex ſcriptoribus omnis generis collegit.

6, 20 HANC

bore ne minus ſeſquipedali [i] ſpatio. Nam ſi radicibus vlmi iunxeris [k], male vitis
comprehendet, et cum tenuerit, incremento arboris opprimetur. Hunc ſcrobem, 19
ſi res permittit, autumno facito, vt pluuiis et gelicidiis maceretur. Circa vernum
deinde aequinoctium binae vites, quo celerius vlmum veſtiant, pedem inter ſe di-
ſtantes ſcrobibus deponendae: cauendumque ne aut ſeptentrionalibus ventis, aut
rorulentae, ſed ſiccae ferantur. Hanc obſeruationem non ſolum in vitium poſitio- 20
ne, ſed in vlmorum, caeterarumque arborum praecipio: et vti cum de ſeminario
eximuntur, rubrica notetur vna pars, quae nos admoneat, ne aliter arbores con-
ſtituamus, quam quemadmodum in ſeminario ſteterint. plurimum enim refert, vt
eam partem caeli ſpectent, cui ab tenero conſueuerunt [l]. melius autem locis apri-
cis, vbi caeli ſtatus neque praegelidus, neque nimium [m] pluuius eſt, autumni tem-
pore, et arbores et vites poſt aequinoctium deponuntur. Sed eae [n] ita conferen- 21
dae ſunt, vt ſummam terram, quae aratro ſubacta ſit, ſemipedem alte ſubſterna-
mus, radicesque omnes explicemus, et depoſitas [o] ſtercoremus, vt ego exiſtimo; ſi
minus, terra [p] ſubacta [q] operiamus, et circumcalcemus ipſum ſeminis codicem. vi-
tes in vltimo ſcrobe deponi oportet, materiasque earum per ſcrobem porrigi, dein-
de ad arborem erigi; atque ab iniuria pecoris caueis emuniri. Locis autem ferui- 22
dis [r] ſemina ſeptentrionali parte arbori applicanda ſunt: locis frigidis a meridie, tem-
perato ſtatu caeli, aut ab oriente, aut ab occidente, ne toto die ſolem vel vmbram
patiantur. Proxima deinde putatione melius exiſtimat Celſus ferro abſtineri, ipſos-
que coles [s] in modum coronae contortos arbori circumdari, vt flexura [t] materias
profundat, quarum validiſſimum ſequente anno caput vitis faciamus. Me autem 23
longus [u] docuit vſus, multo vtilius eſſe primo quoque tempore falcem vitibus ad-
mouere, nec ſuperuacuis ſarmentis pati ſiluеſcere. Sed eam quoque, quae primo
ſubmittetur, materiam ferro coercendam cenſeo vſque in alteram vel tertiam gem-
mam, quo robuſtiores palmites agat: qui cum primum tabulatum apprehenderint,
proxima putatione diſponetur omnibus annis. alioquin in ſuperius tabulatum exci-
tabitur relicta ſemper vna materia, quae applicata trunco cacumen arboris ſpectet.
Iamque [x] viti conſtitutae certa lex ab agricolis imponitur: plerique ima tabulata 24
materiis

i) *ſexquipedali I. B. R. I. I. H. A. G.* k) *vinxeris I. B. R.* l) *conſuerunt P.* m) *nimium eſt: pluvius aut. I. B. R.* n) *ea P.* o) *depoſita ſtercorata I. B. R.* p) *certe L. I. B. R.* q) *ſic ſemipedem alte ſubſternamus* inſ. *L.* quae duabus ſyllabis vocis *vacat* incluſit ſecunda manus. r) *praeferuidis P.* et *Goeſ. perferuidis L.* s) *colles I. B. R.* t) *flexuram materiae profundant I. B. R. plexura materiae Goeſ.* u) *longius I. I.* x) *Itaque Goeſ.*

6, 20 HANC OBSERVATIONEM) Contemnit hanc obſeruationem Plinius 17, 11 ſ. 16 ea tantum cauſa prolata, quod Cato eam omiſerit. Sed habet etiam Theophr 2, 7 et Virg. 2, 265. Obſeruamus alias etiam, non nimis aequum Columellae eſſe Plinium. vid. ad 2, 9. 8.

6, 21 DEPOSITAS STERCOREMVS) Conſiderata lectione I. B. R. arbitror ſcripſiſſe Columellam, *depoſitas ſtercorata — ſi minus, certe ſubacta* (intellige e ſuperioribus *terra*) *operiamus.*

6, 21 IN VLTIMO SCROBE) H. e. in parte ſcrobis, quae ab arbore eſt remotiſſima, vt radices remoueantur, quantum poteſt, truncus autem admoueatur.

6, 22 FLEXVRA MATERIAS PROFVNDAT) Nam in *flexura* ſ. *curuatura*, quo nomine alias noſter vtitur, materias exire facilius, obſeruatur. V. Index noſter his vocibus.

6, 23 CVM PRIMVM TABVL.) *Cum primum* aduerbia ſunt. Simul atque palmites ad tabulatum aliquod perducti ſunt, proxima putatione diſponetur vitis per illud tabulatum, eiusque *ramos* (vid. nota proxima Vrſini) omnes. Vna autem materia erigetur etc.

6, 23 OMNIBVS ANNIS) Sine dubio legendum *ramis*. VRSINVS.

6, 24 VT

materiis frequentant, vberiorem fructum, et magis facilem cultum ſequentes. At
qui bonitati vini ſtudent, in ſummas arbores vitem promouent: vt quaeque mate-
ria [y] ſe dabit, ita in celſiſſimum quemque ramum extendunt, ſic, vt ſumma vitis
ſummam arborem ſequatur, id eſt, vt duo palmites extremi trunco arboris appli-
centur, qui cacumen eius ſpectent, et prout quiſque ramus conualuit, vitem acci-
25 piat [z]. Plenioribus ramis plures palmites alius ab alio ſeparati imponantur, graci-
lioribus pauciores; vitisque nouella tribus toris ad arborem religetur, vno, qui eſt
in crure arboris a terra quatuor pedibus diſtans; altero, qui ſumma parte vitem ca-
pit; tertio, qui mediam vitem complectitur. Torum imum [a] imponi tum [b] opor-
tet, cum [c] vires viti adimit. interdum enim [d] neceſſarius habetur, cum aut arbor
26 ſine ramis truncata eſt, aut vitis praeualens in luxuriam euagatur. Caetera putatio-
nis ratio talis eſt, vt veteres palmites, quibus proximi anni fructus pependit, omnes
recidantur: noui, circumciſis vndique capreolis, et nepotibus, qui ex his nati ſunt,
amputatis [e], ſubmittantur: et ſi laeta vitis eſt, vltimi potius palmites per cacumina
ramorum [f] praecipitentur; ſi gracilis, trunco proximi [g]; ſi [h] mediocris, medii [i].
quoniam vltimus palmes plurimum fructum affert, proximus minimum [k] vitem ex-
27 haurit atque attenuat. Maxime autem prodeſt vitibus, omnibus annis reſolui. nam
et

y) *materia ſed euetita I. B. R. ſedebit ita Goeſ. materiae ſe deuectae* al. z) *accipit I. B. R.* a) *vnum I. B. R.* b) *tamen I. B. R. tum* reliquae editt. *non Goeſ.* c) *quom I. B. R.* d) *tamen Goeſ. I. B. R.* e) *amputati committantur* omnes. f) *morum I. B. R.* g) *proximis* omnes. h) *ſi* abeſt *I. B. R.* i) *incedit: cum I. B. R. medit: quō P. mediis* reliqui. k) *minimum, vitemque* omnes.

6, 24 VT QVAEQVE MATERIAE SE DEVECTAE) Corruptum, certe obſcurum locum intelligere me putabam, ſi legeretur, *vt quaeque materiae ſe euectae in celſiſſimum quemque ramum extendant, ſic.* Literam *d*, quae in fronte vocis *euectae*, quam ſententia poſtulat, adhaeſit, mollis pronunciatio videbatur peperiſſe. Verum damnaui hanc coniecturam, cum obſeruaui, e Goeſiana ſcriptura, a qua vix latum vnguem diſcedunt editt. vett. Broukhuſium effingere, *materiae ſe dabunt, ita:* ad quam propius accedit ea, quam nunc vnice veram puto, vel certe proxime a vera abeſſe, lectio, quam auſus ſum recipere, quod literula vnica mutata ad reliquam orationem planiſſime conuenit. Verba, *vt quaeque materia ſe dabit* habent ἐπεξήγησιν in illo: *vt ſumma vitis ſummam arborem ſequatur.* Si *materiae* ſit ab antiqua manu, forte ſcripſerit Columella: *materies ſe dabit.*

6, 25 TORVM IMVM — NECESSARIVS) Legendum *adimit, interdum neceſſarium habetur.* VRSIN. Locus vitioſus. In vetuſtis libris: *Torum vnum imponi tamen oportet, quom vires viti adimit.* Lego: *torum imum imponi tum oportet, cum vires viti non adimit.* Hac ratione, quid nos moneat auctor, manifeſtum. PONTED. Mihi conſiderata varietate lectionis, quam propoſui, ita videbatur legendum: *Torum imum imponi non oportet, quoniam vires viti adimit. interdum tamen neceſſarius etc.* Negatio adiecta eſt, et *tum* in *tamen* mutatum ex Goeſiano: *quoniam* in *quom* primo correptum a librario, deinde corruptum fuit, (cuius rei exemplum in proximo ſub *i* litera dabunt variae lectiones noſtrae, et deinde ſ. 31 inter z et *b.*) Hoc vult. Imo toro tanto minus opus eſt, cum impediat incrementa vitis ipſa illa conſtrictione. ſunt tamen duae cauſae, propter quas adhibendus: prima, cum arbor ramos non habet, quos complexa brachiis ſuis vitis ſe retineat; altera, cum vitis luxuries ita compeſcenda eſt, vt conſtrictis meatibus, per quos ſuccus ille et ſpiritus vitalis eſcendit, non ita multum adfluere alimenti poſſit.

6, 26 NOVI, CIRCVMCISIS — AMPVTATIS, SVBMITT.) Totus hic locus ita negligenter habitus eſt a librariis et editoribus, vt aliquanto plus, quam alias, nobis indulſerimus, veniamque eius rei nos conſecuturos ſperemus. conf. Pall. Febr. 13, 2 quem proprie fundum huius emendationis habemus. Non diſſimulamus tamen, dici forte poſſe latine, licet non ex vſu Columellae, *amputati nepotibus. Committantur* etiam defendi poſſit, ſi intelligas ramis arbuſti eos connecti. Sed qui Moderati noſtri orationem familiarius nouerit, et non ignoret librarios, illum nobis adſenſurum ſperamus.

6, 26 SI GRACILIS, TRVNCO PROXIMI — MEDII) Ita ſcripſeramus, cum ſuffragio ſuo id comprobaret doctiſſ. PONTED.

6, 26 QVONIAM VLTIMVS PALMES — ATTENVAT) Hic locus mendoſiſſimus mihi apparet. Nam ſi proximus palmes vitem exhaurit atque extenuat, nimium ferendo fructum; cur huiuſmodi palmes in gracili vite relinquitur *ſi gracilis,*

et commodius enodantur, et refrigerantur, cum alio loco alligatae ſunt, minuſque
laeduntur, ac melius conualeſcunt. Atque ipſos palmites ita tabulatis ſuperponi
conuenit, vt a tertia gemma vel quarta religati dependeant, eoſque non conſtringi,
ne ſarmentum vimine [l] praecidatur. Quod ſi ita longe tabulatum eſt, vti [m] materia 28
parum commode in id perduci poſſit, palmitem ipſum viti alligatum [n] ſupra [o] ternam
gemmam religabimus. hoc ideo fieri praecipimus, quia quae pars palmitis praeci-
pitata eſt, fructu induitur: at [p] quae vinculo adnexa [q], furſum tendit, ea materias
ſequente anno praebet. Sed ipſorum palmitum duo genera ſunt: alterum, quod ex 29
duro prouenit, quod quia primo anno plerumque frondem ſine fructu affert, pam-
pinarium vocant. alterum, quod ex anniculo palmite [r] procreatur: quod quia pro-
tinus creat [s], fructuarium appellant. cuius vt ſemper habeamus copiam in [t] vinea,
palmitis partes ad tres gemmas religandae ſunt, vt quicquid intra vinculum eſt ma-
terias exigat. Cum deinde annis et robore vitis conualuit, traduces in proximam 30
quamque arborem mittendae, eaſque poſt biennium amputare ſimul [u] atque alias
teneriores tranſmittere conuenit. nam vetuſtate vitem fatigant. Nonnunquam
etiam cum arborem totam vitis comprehendere nequit, ex vſu fuit partem aliquam
eius deflexam terrae immergere, et rurſus ad eandem arborem duas vel tres propa-
gines excitare, quo pluribus vitibus circumuenta celerius veſtiatur. Viti nouellae 31
pampinarium dimitti [x] non oportet, niſi neceſſario loco natus eſt, vt viduum ramum
maritet. veteribus vitibus loco [y] nati palmites pampinarii vtiles ſunt, et plerique ad
tertiam gemmam reſecti optime ſubmittuntur. nam inſequenti [z] anno materias fun-
dunt [a]. Quisquis autem pampinus loco natus in exputando vel alligando fractus eſt, 32
modo vt aliquam gemmam habuerit, extolli [b] non oportet: quoniam [c] proximo
anno vel validiorem materiam ex vna creabit [d]. Praecipites palmites dicuntur, qui 33
de

l) *vineae Goeſ. L. I. B. R.* m) *ni I. B. R.* n) *mite alleuatum* coni. *Broukh.* o) *ſuper tergemma I. B. R.* p) *Atque vinculo I. B. R.* q) *adnexas vſum L. ſuſum* fuit. r) *palmitem P. palmitem procreat I. B. R.* s) *creat* om. *Goeſ. P.* t) *in ea: palmitem L. P. copiam, palmitum Goeſ.* u) *nihil P.* om. *Goeſ.* x) *immitti I. B. R. Goeſ. L. San Germ.* ap. *Heinſ.* ad Ouid. Met. 14, 666. y) *loca nati Goeſ. quouis loco ad nati* coni. *Broukh.* z) *ſequenti Goeſ. in ſequ.* diuiſ. al. a) *effundunt Goeſ.* b) *ex toto tolli Goeſ.* c) *cum I. B. R.* ex quom pro *quoniam: qm̄ Iuntt.* vid. ſ. 25. d) *creauit I. B. R.*

gracilis, trunco proximi? Sed vt rerum ruſticarum vſus nos ſaepe docuit, materiae trunco proximae exiguum dant fructum, non *nimium.* quod cum probe cognitum haberet Columella, vt gracili viti proximi trunco palmites, qui exiguas vuas praebendo matrem non exhaurirent, relinquerentur, praecepit: contra laetae viti vltimos, qui vbertate ſua validiori ſtirpi nocere non poſſent, ſubmitti voluit. Hoc porro clarius indicatur 4, 24, 11 et 12. Haec cum ita ſint, legendum videtur: *Quoniam vltimus palmes plurimum fructum affert vitemque exhaurit atque extenuat; proximus minimum.* PONTED. Confirmat iſta Clariſſimi viri adnotatio emendationem noſtram, quae ſententiam parit eandem, ſed blandior eſt verborum ſeruato ordine, et veroſimilior, quia commoda ſolum vtriusque palmitis docet, quod hic propoſitum fuiſſe Moderato palam eſt. Non enim ſane ideo in laeta vite vltimus palmes eligendus, quia exhaurit vitem atque attenuat; ſed ideo in gracili proximus, quia minimum vitem exhaurit atque attenuat. Quo candidior vir es, et ingenioſior, mi Pontedera, tanto facilius, ſcio, hoc tibi probabo, et reliquis lectoribus, quo quisque tui erit ſimilior.

6, 27 REFRIGERANTVR) H. e. recreantur, ne torus ille adurat aut incidat vitem. Ne mutare hic lubeat aliquid in verbo inſolentiore, intercedit Palladius, qui hunc ipſum locum prae oculis videtur habuiſſe F. 13, 2. conf. idem 1, 6, 11.

6, 28 QVOD SI ITA LONGE) Conf. ſ. 33.

6, 28 SEQVENTE ANNO) Nonne commodius *ſequenti?* caſu tertio.

6, 31 DIMITTI) Legendum videtur *immitti.* v. ad V. 1, 31, 3.

6, 33 PRAECIPITES PALMITES) De eadem re hic agitur, de qua ſ. 28. Itaque noli coniungere verba, *enati in duro,* hi enim non

eſſent

de hornotinis [e] virgis enati in duro alligantur. Hi plurimum fructus afferunt, ſed
plurimum matri nocent. Itaque niſi extremis ramis, aut ſi vitis arboris cacumen
34 ſuperauerit [f], praecipitari palmitem non oportet. Quod ſi tamen id genus colis
propter fructum ſubmittere quis velit, palmitem intorqueat. Deinde [g] alliget et
praecipitet. nam et poſt eum locum quem intorſeris, laetam materiam citabit, et
35 praecipitata minus virium in ſe trahet, quamuis fructu exuberet. Praecipitem vero
plus anno pati non oportet. Alterum eſt genus palmitis, quod de nouello naſcitur,
et in tenero alligatum dependet: (materiam vocamus) ea et fructum et noua flagella
bene procreat: et [h] iam ſi ex vno capite duae virgae ſubmittantur, tamen vtraque
materia dicitur [i], nam pampinarius quam vim habeat, ſupra docui. Focaneus [k] eſt,
qui inter duo brachia velut in furca [l] de medio naſcitur. Eum colem deterrimum
eſſe comperi, quod neque fructum ferat, et vtraque brachia inter quae natus eſt,
36 attenuet. itaque tollendus eſt. Plerique vitem validam et luxurioſam falſo crediderunt
feraciorem fieri, ſi multis palmitibus ſubmiſſis oneretur. nam ex pluribus virgis
plures pampinos creat, et cum ſe multa fronde cooperit, peius defloret, nebulaſque
et rores diutius continet, omnemque vuam [m] perdit. Validam ergo vitem
in ramos diducere [n] cenſeo, et traducibus diſpergere atque diradiare [o], caeteroſque [p]
vinearios coles praecipitare, et ſi nimis [q] luxuriabitur, ſolutas materias relinquere,
37 ea ratione [r] vitem feraciorem facere [s]. Sed vt denſum arbuſtum commendabile fructu
et decore eſt, ſic vbi vetuſtate rareſcit, pariter [t] inutile [u], et inuenuſtum eſt.
Quod ne fiat, diligentis patrisfamilias eſt, primam quamque arborem ſenio defectam [x]
tollere, vt [y] in eius locum nouellam reſtituere [vitem [z]] queat [a], nec tam [b]
viuiradice frequentare [c] (ea etſi [d] ſit facultas) quam [e] (quod eſt [f] longe melius) ex
proximo propagare. Cuius vtriuſque ratio conſimilis eſt ei [g] quam [h] tradidimus.
Atque haec de Italico arbuſto ſatis praecepimus.

VII. EST et [a] alterum genus arbuſti Gallici, quod vocatur rumpotinum. Id deſiderat arborem humilem, nec frondoſam. Cui rei maxime videtur idonea opulus.

e) *annotinis L. P.* f) *ſuperauit I. B. R.* g) *ita* inſ. *Goeſ.* h) forte *etiamſi.* i) *deciditur P. L.* k) *foreaneus L.* l) *furcha I. B. R.* m) *viam I. B. R.* n) *deducere Goeſ. I. B. R.* o) *durare L. I. B. R.* p) *certos Goeſ. L.* q) *minus I. B. R.* r) *ratio P. Goeſ. L.* s) *faceret Goeſ. faxiet P. L.* t) *et* inſer. *I. B. R.* u) *cum vtile P.* x) *defectam I. I.* y) *et P.* z) *vitem* om. *L.* a) *querat L.* b) *eam I. B. R.* c) *frequente P.* d) *vtſi P.* e) *ſed I. B. R.* f) *eae G.* g) *ei* deeſt *P. ei, quam tradidimus* deſunt *I. B. R.* h) *quod P.* [C. VII.] a) *et* om. *I. B. R.*

eſſent hornotini; ſed *in duro* vitis *alligantur*, ne fiant praecipites.

6, 37 NOVELLAM RESTITVERE [VITEM] QVEAT) In vicem emortuae arboris non vitis ſubſtituitur, ſed alia eademque nouella arbor, cui deinde vitis (ſi adeſt vetus) annectitur, vel ex propinquis propagatur. Quod et res ipſa docet, et id quod a principio propoſuit: *ac primam quamque ſenio aut tempeſtate afflictam ſubmoueat, et in vicem nouellam ſobolem ſubſtituat.* Quapropter non *Vitem* legerem, ſed *ſtirpem* vel potius *item* (ſic enim ad receptam vocem *vitem* propius accedet emendatio) Nam ſi *vitem* eſſe reſtituendam cenſuiſſet, nunquam fuiſſent ea ab illo adiecta: *Nec tam viuiradice frequentare (ea et ſi ſit facultas) quam (quod eſt longe melius) ex proximo propagare.* PONTED. Videndum tamen, an non ita fuerit in antiquiſſimis libris, *arborem ſenio defectam tollere, et in eius locum nouellam reſtituere* (int. arborem) *vitemque. nec* eam (vitem) *viuiradice frequentare,* ſed — *ex proximo propagare. Et* pro *vt*, *eam* et *ſed* pro *tam* et *quam* ponimus non ſine auctoritate. Vocem *queat* vltima ſyllaba, tanquam inutili cauda, truncamus. Ad nouam vlmum nouam etiam vitem applicandam, ſupra docuit ſ. 18.

6, 37 QVAM TRADIDIMVS) E. g. 4. 22.

7, 1 RVMPOTINVM) A *rumpis*, de quibus V. 1, 8, 4 dictum.

7, 3 IN

ſus [b]. ea eſt arbor corno [c] ſimilis. quin etiam cornus, et carpinus, et ornus, non
nunquam et ſalix a plerisque in hoc ipſum diſponitur. Sed ſalix niſi in [d] aquoſis [e]
locis, vbi aliae arbores difficiliter comprehendunt, ponenda non eſt, quia vini ſa-
porem infeſtat. Poteſt [f] etiam vlmus [g] ſic diſponi [h], vt adhuc [i] tenera decacumine-
tur [k], ne altitudinem quindecim pedum excedat. Nam fere ita conſtitutum rum- 2
potinetum [l] animaduerti, vt ad octo pedes locis ſiccis et cliuoſis; ad duodecim, lo-
cis planis et vliginoſis tabulata diſponantur. Plerumque autem ea arbor in tres ra-
mos diuiditur, quibus ſingulis ab vtraque parte complura brachia ſubmittuntur,
tum omnes pene virgae ne vmbrent eo tempore quo vitis putatur, abraduntur.
Arboribus rumpotinis [m] ſi [n] frumentum non inſeritur [o], in vtramque [p] partem vi- 3
ginti pedum ſpatia interueniunt: at ſi ſegetibus indulgetur, in alteram partem qua-
draginta pedes, in alteram viginti relinquuntur. Caetera ſimili ratione, atque in
arbuſto Italico adminiſtrantur, vt vites longis ſcrobibus deponantur, vt eadem dili-
gentia curetur, atque in ramis [q] deducatur, vt [r] noui traduces omnibus annis inter
ſe ex arboribus proximis connectantur [s], et veteres decidantur. Si tradux tradu- 4
cem [t] non contingit, media virga inter eas deligetur [u]. Cum deinde fructus ponde-
re vrgebit [x], ſubiectis adminiculis ſuſtineatur. Hoc autem genus arbuſti caeterae-
que omnes arbores quanto altius arantur et circumfodiuntur, maiore fructu exube-
rant, quod an expediat patrifamilias [y] facere, cultus [z] docet.

VIII. OMNIS tamen arboris cultus ſimplicior quam vinearum eſt, longeque
ex omnibus ſtirpibus minorem impenſam deſiderat [a] olea, quae prima omnium ar-
borum eſt. Nam quamuis non continuis annis, ſed fere altero quoque fructum af- 2
ferat, eximia tamen eius ratio eſt, quod leui cultu ſuſtinetur, et cum ſe non induit,
vix vllam impenſam poſcit. ſed et ſi quam recipit, ſubinde fructus multiplicat: ne-
glecta compluribus annis non vt vinea deficit, eoque ipſo tempore aliquid etiam
interim patrifamilias [b] praeſtat, et cum adhibita cultura eſt, vno anno emendatur [c].
Quare

b) *populus Goeſ. L. I. B. R.* c) *cerro I. B. R. cernae P. cerne L. acerue Goeſ. acerno* coni. *Broukh.* d) *in* om. *Goeſ.* e) *aquoſiſſimis Goeſ. P. L.* f) *Poſt I. B. R.* g) *vlmo P.* h) *diſponitur I. B. R.* i) *huc L. P.* k) *cacuminetur L.* l) *rompotinetum I. I. ſupra I. B. R. ſuper ocinctu L.* m) *rompotinis I. I. ritum potinis L. P.* n) *ſi* om. *I. B. R.* o) *interſeritur* coni. *Broukh.* p) *vtraque parte* et p. p. *altera parte Goeſ.* q) *ramis deducatur* omnes. r) *non* inſ. *L. I. B. R.* s) *committantur Goeſ. I. B. R.* t) *ducem L. I. B. R.* u) *dirigetur L.* x) *vigebit I. B. R.* y) *patrifamiliae I. B. R.* z) *dictu I. B. R. ditu L. vſus* it. *ritus* in marg. *Aſcenſ. facereditus Goeſ.* [C. VIII.] a) Hic nouum caput *de olea L.* b) *patrifamiliae I. B. R.* et ita ſemper *Goeſ.* c) *emendetur I. B. R.*

7, 3 IN ALTERAM PARTEM QVADRAGINTA) Similis inaequalitas eſt etiam in oleis 5, 9, 7. Ratio forte illa fuerit quod ita diſpoſitae arbores in fauonium fere directae (vid. Colum. l. c.) per inaequalia iſta ſpatia ab altera certe parte ſemel in ſingulos dies totae ſoli patent, vt radices etiam calefieri poſſint, quod ita commode non impetratur aequaliter diuiſis vtrinque iisdem ſpatiis. Quantum ad proportionem et συμμετρίαν, minime deformis facies, ſi inter binas arbores ſibi propinquiores intercedant ſpatia aliquantum maiora.

7, 3 ATQVE IN RAMIS DEDVCATVR) Videtur legendum *in ramos diducatur.* VRSIN.

7, 4 MEDIA VIRGA DELIGETVR) Iudaei funiculum vel iuncum adhibuerunt. Kilaim fol. 30. ספקה בחבל או גנמי h. e. *ſi quis continuauerit* (traducem) *funiculo vel iunco.* SCHOETTG.

7, 4 CVLTVS DOCET) Primae editiones monent, an forte legendum ſit *dicta docent*, nimirum ſupra 3, 3.

8, 2 CVM SE NON INDVIT) Subaudi *in florem* vel *fructum.* Integram conſtructionem inuenies apud Virg. Ge. 1, 187 *cum ſe nux plurima ſiluis Induit in florem.* Noſter cap. ſequ. ſ. 11 *quae alternis annis fructu induantur. Induit* autem *ſe*, inquit Barthius ad Claudianum p. 534. qui adſciſcit formam aliam. Exempla vide ibi. SCHOETTG.

3 Quare [d] etiam nos in hoc genere arboris diligenter praecipere cenſuimus. Olea-
rum, ſicut vitium, plura genera eſſe arbitror, ſed in meam notitiam decem modo [e]
peruenerunt: Pauſia [f], Algiana, Liciniana, Sergia, Neuia, Culminia, Orchis [g],
4 Regia [h], Circites [i], Murtea. Ex quibus bacca [k] iucundiſſima eſt Pauſiae [l], ſpecio-
ſiſſima eſt [m] Regiae [n], quae potius eſcae, quam oleo eſt idonea [o]. Pauſiae [p] tamen
oleum ſaporis egregii, dum viride eſt, vetuſtate [q] corrumpitur. Orchis [r] quoque
et Radius melius ad eſcam, quam in liquorem ſtringitur. Oleum optimum Licinia
dat, plurimum Sergia: omnisque olea [s] maior fere ad eſcam, minor oleo eſt aptior.
5 Nulla ex his generibus, aut perferuidum [t], aut gelidum ſtatum caeli patitur [u]. Itaque
aeſtiuoſis [x] locis ſeptentrionali colle, frigidis meridiano gaudet. Sed neque depreſſa
loca [y], neque ardua, magiſque modicos cliuos amat, quales in Italia Sabinorum, vel
tota prouincia Baetica [z] videmus. Hanc arborem plerique exiſtimant vltra [a] millia-
rium [b] ſexageſimum [c] a mari, aut non viuere, aut non eſſe feracem. ſed in quibus-
6 dam locis recte valet. Optime vapores ſuſtinet Pauſia [d], frigus Sergia. Aptiſſimum
genus terrae eſt oleis, cui glarea ſubeſt, ſi ſuperpoſita creta ſabulo admiſta eſt.
Non minus probabile eſt ſolum, vbi pinguis ſabulo eſt. Sed et denſior terra, ſi
vuida [e] et laeta eſt, commode [f] recipit hanc arborem [g]. Creta ex toto repudianda
eſt, magis etiam ſcaturiginoſa, et in qua ſemper vligo conſiſtit. Inimicus eſt etiam
7 ager ſabulo macer, et [h] nuda glarea. Nam etſi non emoritur in eiusmodi ſolo, nun-
quam tamen conualeſcit. Poteſt tamen in agro frumentario ſeri, vel vbi arbutus [i],
aut

d) *Quarum I. B. R.* e) *anno P. omnino Goeſ.* quod verius puto. f) *Poſea (poſita L.) licia, ſergia etc. P. L.* g) *orces P. orches L.* h) *regiona L. P. I. B. R.* i) *ſcriſiculi P. ſtriſiſcul L. naſeridis Goeſ. cercites Morgagni* in proxima nota. k) *vaca P.* l) *poſita P. L. pauſia I. B. R.* m) *eſt* om. *P.* n) *regia etiam virga, quae I. B. R. regies et virga quae L. P.* o) *et vtraque Goeſ.* p) *Poſitae L. P.* q) *nam rumpitur I. B. R. ima rumpitur L. in annum rumpitur Goeſ.* r) *Orches I. B. R. Orcris Goeſ.* s) *et* inſ. editi omnes. t) *praeferuidum P. Goeſ.* u) *patiatur P.* x) *aeſtuoſis I. B. R.* y) *locaque ard. Goeſ.* z) *betica I. B. R.* a) *vſque ſexageſimum L.* b) *milliarium* om. *Goeſ. I. B. R.* c) *centeſimum Goeſ.* d) *poſita P.* e) *viuida I. B. R. et Mſ. Heinſ.* ad Ouid. Faſt. 3, 238. *Goeſ. L.* f) *commoda R.* g) *barore R.* h) *aut P.* i) *arbuſtus Goeſ. I. B. R. arbuſtum L.*

8,4 BACCA IVCVNDISSIMA EST PAVSIAE) Burm. ad Virg. Ge. 2, 86. valde laborat in hoc conciliando cum Virgilii: *amara Pauſia bacca.* inclinatque ad legendum apud Virg. *amata.*

8,4 ORCHIS QVOQVE ET RADIVS MELIVS AD ESCAM) Radium inter illa olearum decem genera contineri dicique *cerciten* aperte Vir Opt. Morgagnus comprobauit, non *circiten* vt male in editis libris occurrit. Quae emendatio colligi etiam poteſt ex vetuſto Florent. codice, in quo non *circites* ſed *ſercitis* legitur, *s* pro *c* poſito. Praeterea quo hoc in capite eae oliuae ordine recenſentur ad eſcam hominibus inſervientes, eodem libro *de Arb.* c. 17 commemorantur, ſic: *eſcae orchis ſunt et regiae, et radii*; in illo autem: *orchis, regia, cercites, murtea*; ideoque *radio cercites* reſpondet. *Orchis* quoque non vno modo dici ſolet. v. Heinſ. ad Virg. Georg. 2, 86. nam in codicibus *Orcas*, in editis etiam ſed vetuſtioribus libris *Orchas*, apud Macrobium item et Iſidorum in plerisque ſimiliter Virgilii editis libris memini me hunc verſiculum ſic legiſſe, *Orchades et radii, et amara pauſia bacca.* Ab Heſychio denique ὀρχὰς inter oleae ſpecies commemoratur. PONTEDERA.

8,4 OMNISQVE OLEA MAIOR FERE) Sic legendum inducta copula *et*, quae ſententiam perturbat. VRSIN.

8,5 HANC ARBOREM PLERIQVE) Theophraſtus ex horum numero eſt, qui in VI libro de his, quae oriuntur e terra, inquit: Παραπλήσιον οὖν τὸ συμβαῖνον τοῦτο καὶ ἐπὶ τῆς ἐλαίας. οὐδὲ γὰρ οὐδ' ἐκεῖνο δοκεῖ τριακοσίων σταδίων ἀπὸ θαλάσσης ἐπάνω φύεσθαι. De thymo autem loquebatur. VICTOR. Vid. de hac re Harduinus ad Plin. 15, 1 pr. vbi malit pro *ſexageſimo*, LX, hic legi XL ſiue *quadrageſimum.*

8,5 BAETICA) Baeticas oliuas commendat Plin. Epp. 1, 15, 2. ſed *betaceos* ibi repoſuit Cortius. Add. Mart. 12, 99.

8, 6 APTISSIMVM GENVS TERRAE) Florent. Geop. 9, 4 ἡ δὲ λεπτόγειος ἐπιτηδεία, καὶ μαρτυρεῖ ἡ Ἀττική. Locutus autem antea erat de argilla ſiue ſabulo. SCHOETTG.

8, 7 HA

aut ilex ſteterant. Nam quercus etiam excíſa[k] radices noxias olivueto relinquit, quarum virus enecat oleam. Sed[l] haec in vniuerſum de toto genere huius arboris habui vobis dicere. Nunc per partes culturam eius exſequar.

IX. SEMINARIVM olivueto praeparetur caelo libero, terreno[a] modice valido, ſed[b] ſuccoſo, neque denſo neque ſoluto ſolo, potius tamen reſoluto. id genus terrae fere nigrae eſt. quam cum in tres pedes paſtinaueris, et alta foſſa circumdederis,
ne aditus[c] pecori detur[d], fermentari ſinito. Tum ramos nouellos proceros, et ni- 2
tidos, quos comprehenſos manus poſſit circumuenire [hoc eſt manubrii craſſitudine[e]] feraciſſimos arboribus adimito, et ex[f] his quam recentiſſimas[g] taleas recidito, ita vt[h] ne corticem, aut vllam aliam partem, quam[i] qua ſerra praeciderit, laedas. Hoc autem facile contingit, ſi prius varam[k] feceris, et eam partem, ſupra quam ramum ſecaturus es[l], foeno aut ſtramentis texeris, vt molliter et[m] ſine
noxa corticis taleae ſuperpoſitae ſecentur. Taleae[n] deinde[o] ſexquipedales ſerra[p] 3
praecidantur, atque earum[q] plagae vtraque parte falce leuentur, et rubrica notentur, vt ſic quemadmodum in arbore ſteterat ramus, ita parte[r] ima terram, et cacumine

k) *exciſas I. B. R.* l) *Sed* defic. *I. B. R.* [C. IX.] a) *modo Goeſ. L.* b) *et Goeſ. L.* c) *traditus L. P.* d) *detur. Infracturi ramos I. B. R. ater. Erecturi ramos P. pecoria ter inferetur ramos L. Goeſ.* e) *craſſitudinem I. B. R.* f) *ex his* om. *Goeſ.* g) *recentiſſimo Goeſ.* h) *vt* om. *I. B. R.* i) *quamquam ſerra P. quam ſerra I. B. R. quam quae* al. k) *vara P. L. varia I. B. R. aream* margo *Aſc.* l) *eſt. P.* m) *vt P.* n) *Tali P.* o) *inde I. B. R.* p) *terra L. I. B. R.* q) *illae I. B. R.* r) *pars recte et cacum. L. I. B. R.*

8, 7 HABVI VOBIS DICERE) Τὸ *vobis* vitioſum iudico; legerem *habui quae dicerem.* Nunquam hac voce vſus eſt Columella; ſiquidem ad quos referatur non induxit, cum praecepta haec per interlocutiones, vt M. Varro, tradere non inſtituerit. PONTED. Quid ſi oblitus Columella, ad Siluinum ſe ſcripſiſſe libros ſuos, hic lectores in vniuerſum ſuos compellet?

9, 1 Confer cum hoc capite, quae habet Didymus Geopon. 9, 5 et 6.

9, 2 [HOC EST MAN. CRASS.] Formam gloſſematis iſta videbantur habere. Neque enim ταυτολογίᾳ opus hic eſſe putabamus. conf. 5, 10, 6 et Pall. Mart. 10, 1.

9, 2 FERACISSIMOS --- RECENTISSIMAS) *Feraciſſimis — recentiſſimis* legendum. VRSIN. Confirmat hanc emendationem Didymus, qui plantaria deſumenda ſcribit ἀπὸ τῶν νέων ἐλαιῶν καὶ εὐφόρων. SCHOETTG. Nihil mutandum. Non modo arbor ipſa vt frugifera ſit videndum, ſed etiam ille ramus, quo ad ſemina vti volumus. Vide ſimilia de vite C. 3, 10.

9, 2 QVAM QVA SERRA PRAECIDERIT) Vix opus eſſe videtur, huius rationem mutationis reddere: ita leuis eſt, et ita, quod mihi quidem videtur, certa.

9, 2 SI PRIVS VARAM FECERIS) Quid ſit in ruſticatione *varum facere* ſiue *varium*, vt apud Ienſonium et Bruſchium, prorſus me latet. Planius fortaſſe quondam ſcriptum: *ſi prius quam ſecueris, eam partem ſupra quam etc.* Hoc tamen in loco meam non interpono ſententiam, neque ita coniecturis indulgeo, vt vera haec eſſe quae ſubieci, contendam, ſatis ſuperque contentus meliora quaerentes de vocis obſcuritate monuiſſe. Illud etiam non ſubtraham quod a peritiſſimis agricolis in deponendis oleis vſurpatum vidi, quodque vſu confirmatum habeo. Antequam enim taleam a ramo praecidant, eam partem per quam ſerra eſt ducenda, tenui funiculo cingunt, et funiculo tenus hinc et hinc acuto ſcalpello vſque ad materiam corticem vndequaque ſecant. deinde, remoto funiculo, circumciſam partem cortice nudant. Hac ratione certior ad dirigendam ſerram patet arboratori via, nullumque ſubeſt periculum ne cortex aut vlla alia pars praeter illam per quam ferrum impellitur, laedatur. Quapropter taleam ſic delibrare fortaſſe *variam facere* dixerunt veteres coloni; fit enim colore varia, vnde et *vuae variae* et *variantes oliuae* cum matureſcere incipientes coloribus diſtinguuntur, appellantur. PONTED. *Si prius varam feceris*, hoc eſt, ſi vi ad te ramum flexeris; nam hoc modo diſtentis fibris, quae per longitudinem in materiam exporrectae iacent, rami faciliús praeſcinduntur. PONTED. 2. *Vara* eſt pertica furcillata, cui imponitur ramus deſecandus paullo infra eum locum, vbi ſerra applicanda eſt. Imponitur autem ſubiecto foeno aut ſtramine etc. Haec nominis *vara* ſignificatio ſatis in Fabriano theſauro eſt expoſita et illuſtrata.

cumine caelum ſpectans deponatur. nam ſi inuerſa [s] mergatur [t], difficulter compre-
hendet [u], et cum validius [x] conualuerit [y], ſterilis in perpetuum erit [z]. Sed opor-
tebit talearum [a] capita, et imas partes miſto fimo cum cinere oblinire, et ita totas [b]
4 eas immergeri [c], vt putris terra quatuor digitis alte [d] ſuperueniat. Sed binis indi-
cibus [e] ex vtraque parte humantur [f]: hi ſunt de qualibet arbore breui ſpatio iuxta
eas poſiti, et in ſumma parte inter ſe vinculo connexi, ne [g] facile ſinguli deiiciantur.
Hoc facere vtile eſt, propter foſſorum ignorantiam, vt cum bidentibus aut ſarculis [h]
5 ſeminarium colere inſtitueris, depoſitae [i] taleae non laedantur. Quidam melius ex-
iſtimant [k] oculis excolere, et [l] chorda [m] ſimili ratione diſponere: ſed vtrumque de-
bet poſt vernum aequinoctium ſeri, et quam frequentiſſime ſeminarium primo anno
ſarriri: poſtero et ſequentibus, cum iam radiculae ſeminum conualuerint, raſtris
excoli. Sed [n] biennio a putatione abſtineri, tertio anno ſingulis ſeminibus binos
6 ramulos relinqui, et frequenter ſarriri ſeminarium conueniet [o]. Quarto anno ex
duobus ramis infirmior amputandus eſt. Sic excultae quinquennio [p] arbuſculae ha-
biles [q] translationi ſunt. Plantae autem in olueto diſponuntur optime ſiccis mini-
meque [r] vliginoſis agris per autumnum, laetis et humidis verno tempore [s], paullo
7 ante, quam germinent. Atque ipſis ſcrobes quaternum pedum praeparantur anno
ante: vel ſi tempus non largitur, prius quam deponantur arbores, ſtramentis [t] in-
cendantur ſcrobes, vt eos ignis putres [u] faciat, quos ſol et pruina facere debuerat [x].
Spatium [y] inter ordines minimum eſſe debet pingui et frumentario ſolo ſexagenum
pedum in alteram partem, atque in alteram quadragenum: macro, nec [z] idoneo
ſegetibus, quinum [a] et vicenum [b] pedum. Sed in Fauonium dirigi ordines conue-
nit,

s) *immerſa I. B. R.* t) *intergatur.* u) *comprehendit I. B. R.* x) *validis P.* y) *conualuit I. B. R.* z) *eſt I. B. R.* a) *palorum L. I. B. R.* b) *totos eos immederi I. B. R.* c) *immediri L.* d) *altius perueniat* coni. *Broukh.* e) *in ducibus I. B. R.* f) *vniantur P. L.* g) *vt I. B. R.* h) *ſurculis I. B. R.* i) *depoſita et alere non P. dep. et ab aëre P.* k) *exiſtimant ex radicum oculis ſilueſtrium olearum hortulos excol. I. I. exiſtimant oculis excolere I. B. R. Goeſ. L. exiſtimant hortulis excol.* reliqui. l) *et* abeſt *I. B. R.* m) *corde Goeſ. I. B. R. corda H.* n) *et Goeſ.* o) *conuenit I. B. R.* p) *quinquenni I. B. R.* q) *ſtabiles L. P.* r) *et I. B. R.* s) *tepore B. R.* t) *ſarmentis* coni. *Broukh.* vid. 5, 10, 3 not. z. *ſiſtam rectis in Cenadantur L. P.* u) *putresque P.* x) *debuerit I. B. R.* y) *Spatium vitis metiri pingui etc. I. B. R.* z) *neque P.* a) *quidem I. B. R. Aſc. I. I. quidem vice et vic. G.* b) *viceſimum P.*

9, 3 IMMERGERI) Poteſt fieri, vt *mergeo* etiam antiqui dixerint. Sed hic non ſola coniugandi inſolentia, ſed ipſa inſuper vox paſſiua offendit, cum *oblinire* praeceſſerit. Reſcriberem confidenter *immergere*, niſi varietas ipſa lectionis aliquid altioris vulneris hic indicare videretur, et vltimam literam *i* proderet.

9, 4 HVMANTVR) Quid ſi *muniantur?* quae vox ab *vniantur* leuiſſime diſtat. Aſcenſiana hic aſteriſcum, corruptionis indicem appoſuit. *Humantur* vtcunque explicamus in Indice. Pro *hi ſunt* malim etiam *ſunto.*

9, 5 OCVLIS EXCOLERE) Hanc lectionem, quam etiam Medicei codicis eſſe Politiani ſilentium oſtendit, veram puto; Iuntinam gloſſemate interpolatam; quod cum tollere aliquis vellet, *hortulis* pro oculis ſubſtituit. Caeterum *oculos* radicum intelligit Iuntinae lectionis auctor, qui neſcio an in olea dicantur; ſed idem non habeo certe dicere, an *oculi* i. e. gemmae cum modica parte corticis et ligni terrae mandentur, niſi quod hoc probabilius videtur cogitanti, in taleis etiam, oculos eſſe, e quibus germina et radices terra prouocet.

9, 5 CHORDA SIMILI RATIONE DISPON.) Legendum aliquando videbatur *chordas:* intelligebam enim indices illos binos ſingularum ibi talearum, hic oculorum, vinculo inter ſe connectendos, quam *chordam* ſatis commode appellari, arbitrabar. Nunc potius *chorda diſponere oculos* ſignificare puto funiculi extenti ope dirigere lineam ſeminum.

9, 7 QVINVM ET VICENVM PEDVM) Ita videtur legendum: nam *quidem* eſt erratum librarii. Deinde ſcribendum *perflatu* pro *proflatu.* VRSIN. De ſpatiorum inaequalitate aliquid diximus ad 5, 7, 3.

9, 8 RV-

nit, vt aeſtiuo [c] proflatu refrigerentur. Ipſae autem arbuſculae hoc modo poſſunt
transferri: antequam explantes [d] arbuſculam, rubrica notato partem eius, quae
meridiem ſpectat [e], vt eodem modo, quo in ſeminario erat [f], deponatur. Deinde
vt arbuſculae ſpatium pedale in circuitu relinquatur, atque ita cum ſuo caeſpite [g]
planta eruatur. Qui caeſpes [h] in eximendo ne reſoluatur [i], modicos [k] ſurculos vir-
garum inter ſe connexos facere oportet, eosque pilae [l], quae eximitur [m], applicare,
et viminibus ita nectere [n], vt conſtricta [o] terra velut incluſa teneatur. Tum ſubru- 9
ta [p] parte ima [q] leuiter pilam commouere, et ſuppoſitis virgis alligare, atque plan-
tam transferre. Quae antequam deponatur, oportebit ſolum ſcrobis imum [r] fo-
dere bidentibus: deinde terram aratro ſubactam (ſi tamen pinguior erit ſumma hu-
mus) immittere [s], et ita [t] ordei ſemina ſubſternere, et ſi [u] conſtet in ſcrobibus
aqua, ea [x] omnis haurienda eſt, antequam [y] demittantur arbores. deinde ingerendi
minuti lapides, vel glarea miſta [z] pingui ſolo, depoſitisque ſeminibus latera ſcrobis
circumcidenda, et aliquid ſtercoris interponendum. Quod ſi cum ſua [a] terra plan- 10
ta non conuenit, tum [b] optimum eſt omni fronde priuare truncum, atque leuatis
plagis, fimoque [c] et cinere oblitis [d], in ſcrobem vel ſulcum deponere [e]. Truncus
autem aptior translationi eſt, qui brachii craſſitudinem habet. Poterit etiam [f] lon-
ge maioris incrementi et robuſtioris transferri. quem ita conuenit poni, vt ſi [g] non
periculum a pecore habeat, exiguus admodum ſupra ſcrobem emineat: laetius enim
frondet. ſi tamen incurſus pecoris aliter vitari non poterit [h], celſior [i] truncus con-
ſtituetur, vt ſit innoxius ab iniuria pecorum. Atque etiam rigandae ſunt plantae, 11
cum ſiccitates inceſſerunt, nec niſi [k] poſt biennium ferro tangendae [l]. ac primo
ſurculari [m] debent, ita vt ſimplex ſtilus altitudinem maximi ſcrobis excedat; deinde [n]
arando

c) *et verno proflatu Goeſ. vt et riuo perflatur frigerentur L.* d) *plantarias arbuſculas effodias ſolo: rubrica etc. I. B. R. plantã pars arbuſcula ſole P.* e) *ſpectet I. B. R.* f) *et id P.* g) *ceſpite I. B. R. I. I. H. A. Gr. G.* h) *ceſpes I. B. R. I. I. H. A. Gr. G.* i) *ſoluatur Goeſ. I. B. R.* k) *modico Goeſ.* l) *pila L. I. B. R. palae Aſc. pila qua eximia Goeſ.* m) *eximuntur L. I. B. R.* n) *innectere* praeter *C. St.* omnes. o) *conſtrictae terrae I. B. R.* p) *ſubrupta I. B. R.* q) *vna I. B. R.* r) *copia L. I. B. R.* s) *mittere I. B. R.* t) *ita ſeminibus ſubſternere I. B. R.* u) *ſic. P. ſic confectis ſcrobibus I. B. R.* x) *ea* om. *I. B. R.* y) *nuſquam dimittantur I. B. R.* z) *mixta I. B. R.* a) *ſua I. B. R. Goeſ. L. ea* al. b) *tamen I. B. R.* c) *acinoque L. I. B. R.* d) *obrutis L. Goeſ. I. B. R.* e) *deponere truncos. Gratus autem magis eſt, qui I. B. R. autem maturis, qui P. truncos gratus autem maturis eſt qui bachi L.* f) *etiam I. B. R. Goeſ. enim* alii. g) *ſui periculum P.* h) *potuerit P.* i) *i. e. depreſſior Goeſ.* k) *non I. B. R.* l) *tangeride P.* m) *ſarcularii B. R.* marg. *Aſc.* it. coni. *Sylburgius* in Ind. n) *Dein P. Goeſ. dein ne arando* coni. *Broukh.*

9, 8 RVBRICA NOTATO) De hac obſeruatione vid. 5, 6, 20.

9, 8 PILAE QVAE EXIMITVR) *Pilam*ne vocat ceſpitem, cum ſua terra? an verior lectio *palae, qua* eximitur ſurculus? Ita paullo poſt legendum erit etiam *leuiter palam commouere.*

9, 10 QVOD SI CVM EA TERRA PLANTA NON CONVENIT) Optime a Ienſonio et Bruſchio formis excuſum: *Quod ſi cum ſua terra planta non conuenit*; id eſt ſi cum ſuo ceſpite planta non eruitur. Hoc autem ex Virgilio: *Et viua ſua plantaria terra.* Ex eodem quidem loco, ſed ex Seruii commentariis Iſidorus accepit quae in 17, 5 digeſſit: *Plantae raptae ſunt de arboribus, plantaria vero quae ex ſeminibus nata ſunt, et cum radicibus, et terra propria transferuntur.* Sic enim videtur ſcribendum tum ex ipſius libro *differ.* tum ex Seruio; nam editi libri mendoſum exhibent locum: *Plantae ſunt de arboribus, plantaria vero — et a terra propria transferuntur.* PONTED. *Non conuenit planta cum ſua terra* intell. in ſcrobem, vtpote nimis anguſtum. Sed ne hoc temere vſu venire poſſit, ſ. 7 quaternum pedum eos fieri voluit.

9, 10 POTERIT ETIAM LONGE MAIORIS) Apud Ienſonium et Bruſchium: *Poterit etiam:* idque optime: non ſolum enim brachii craſſitudine, ſed etiam maiores truncos oleagineos deponere expedit. PONTED.

9, 11 ALTITVDINEM MAXIMI SCROBIS)

arando ne [o] coxam bos, aliamue partem corporis offendat. optimum eſt etiam conſtitutas plantas circummunire [p] caueis; deinde conſtitutum iam, et maturum oliuetum in duas partes diuidere [q], quae alternis annis [r] fructu induantur. neque enim
12 olea continuo biennio vberat [s]. Cum ſubiectus ager conſitus non eſt, arbor [t] coliculum agit: cum ſeminibus repletur, fructum affert, ita [u] ſic diuiſum oliuetum omnibus annis aequalem reditum adfert. Sed id minime bis [x] anno arari debet: et bidentibus alte circumfodiri [y]. Nam poſt ſolſtitium cum terra aeſtibus hiat, cu-
13 randum eſt, ne per rimas ſol ad radices arborum penetret. Poſt aequinoctium autumnale ita ſunt arbores ablaqueandae, vt a ſuperiore parte, ſi olea [z] in cliuo ſit [a], incilia [b] excitentur, quae limoſam [c] aquam ad codicem deducant. Omnis deinde ſoboles, quae ex imo [d] ſtirpe nata eſt, quotannis extirpanda eſt, ac tertio quoque fimo [vel [e]] pabulandae ſunt oleae. Atque eadem ratione ſtercorabitur oliuetum, quam [f] in
14 ſecundo libro propoſui, tamen ſegetibus proſpicietur. At [g] ſi ipſis tantummodo arboribus ſatis ſeruieris [h], ſingulis ſtercoris caprini ſex librae, ſtercoris ſicci modii ſinguli,

o) *ne* abeſt *I. B. R.* p) *circumuenire. Gaudeas deinde L. I. B. R. circumuenire* placet *Heinſ.* ad Virg. Aen. 6, 132. q) *diuidi L. I. B. R.* r) *annis* deeſt *I. B. R.* s) *deberat I. deerat B. R. debeat L.* t) *arbori I. B. R.* u) *ita – reditum adfert* deſunt *I. B. R.* x) *vnius L. huius P.* y) *circumfodi L.* z) *oleam cliuoſo P.* a) *cliuoſo I. B. R. Goeſ. L. eſt I. B. R.* b) *incilicia P.* c) *limoſam aquam* om. *I. B. R. limoſam* om. *L. Goeſ.* d) *imo P. Goeſ. B. R.* coni. *Vrſ.* marg. *Aſc. ima L. vno* rel. e) *vel* om. *Goeſ.* f) *qua Goeſ. I. B. R. I. I.* g) *Ac ſi* omn. niſi quod *ſi* omitt. *I.* h) *ſeruaueris* omnes praet. *Goeſ.* qui *ſeruari.*

BIS) Quo diligentius hunc locum conſidero, tanto minus *ſcrobem* hic poſſum concoquere. Quid enim altitudo ſcrobis ad hoc, vt bos non offendat? Ego vero legendum ita puto totum locum: *ſurculari debent* h. e. ramis omnibus et ſurculis acutis purgari, *ita, vt ſimplex ſtilus* ſ. ſtirps arboris *altitudinem maximi* BOVIS *excedat, ne deinde arando coxam bos – offendat.*

9, 12 SED ID MINIME BIS) Pro *minimum* vel librariorum culpa, vel idiotiſmo Moderati noſtri aliquoties eſt in his libris, quod Index noſter condocet. Quod hic monendum etiam, ne quis forte ad emendandum nimis prouolet. Similis ratio eſt eius, quod ſequitur, *circumfodiri.* conſule Ind. v. *fodio.*

9, 13 EX IMO STIRPE) v. Burm. ad Quinctil. 1, 6. p. 72 et quos ibi commemorat.

9, 13 AC TERTIO QVOQVE FIMO VEL PAB.) Aliquid deeſſe, *vel* indicat. Quid autem ſit, facile intelligi poteſt, *amurca* nimirum, ſic: *ac tertio quoque fimo, vel amurca pabulandae ſunt oleae.* amurca enim ab omnibus agricolis ad oleam ſtercorandam laudari ſolet. Varro 1, 55 *Quod circum arborum radices infundi* (amurca) *ſolet, maxime ad oleam.* Pallad. 11, 8 *Et ablaqueatae arbori* (oleae) *amurca inſulſa, vel vetus vrina fundatur.* Colum. 2, 15 *Poteſt et vetus amurca quae ſalem non habet permixta huic commode frugiferas arbores, et praecipue oleas rigare.* Quod in hoc ipſo cap. expreſſius ſignificauit: *Vel amurcae in ſingulis congios, etc.* It. *Amurca valentibus infundenda eſt. Nam per hiemem ſi vermes, atque alia ſubeunt animalia, hoc medicamento necantur.* L. 11, 2 *oleis laborantibus circum radices amurcam quae ſalem non habeat, nunc conueniet infundere: maximis ſex congii, mediocribus arboribus vrnae ſatis faciunt, caeteris aeſtimanda erit portio. Sed tamen, quae nihil vitii habuerint, aliquanto laetiores fient, ſi amurca rigentur inſulſa.* Quintilii quoque in Geop. 9, 10 id confirmant: εὐγενεστέρας καὶ εὐθαλεστέρας καὶ σφόδρα πολυκάρπους τὰς ἐλαίας ποιήσεις, ἐὰν μετὰ τὸ γυρῶσαι πρὸς τὰς ῥίζας, ἀμόργης ἀπὸ ἐλαιῶν ἀνάλων μεμιγμένης ὕδατι ποτίμῳ ἐξ ἴσου δύο κοτύλας ἐμβάλῃς ἑκάστῳ στελέχει. κ. λ. PONTED. Locus corruptus et luxatus neſcio an *amurca* ſola ſanari poſſit. Illud apparet, duas quaſi ſpecies proponi ab auctore ſtercorandi oliueti, frumentis conſiti, vt vel ſegetibus proſpiciatur, quam rationem tradidit 2, 5; vel ſatis tantum ſeruiatur arboribus, de qua ratione hic aliquid praecipit. Non haeſiſſem in hoc loco, ſi pro *Atque* legeretur, *Atque ſi* (vel *ac ſi*, vel *ac quum* denique, quod proxime accedit ad *atque*) *eadem ratione –, tantum ſegetibus proſpicietur. At ſi ipſis etc.*

9, 14 AT SI IPSIS – SERVIERIS) Ita legi etiam voluit VRSIN. Primam voculam *At* ſcripſit etiam Cl. Pontedera, cum hunc locum notae proximae totum praemitteret.

9, 14 STERCORIS SICCI) Palladius hunc locum 11, 8 a Columella accipiens non *ſtercus ſiccum* commemorat, ſed *cinerem*, videlicet, *Nunc ſi ſuppetit intermiſſo triennio, ſtercoranda ſunt oliueta locis maxime frigidis. Caprini ſtercoris ſex librae vni arbori, vel cineris modii ſinguli ſufficient.* Hinc facile adducor, etiam in Columella non

ſinguli, vel amurcae in ſingulis[i] congius [Stercus] autumno debet iniici, vt per-
miſtum[k] hiemi radices oleae calefaciat. Amurca valentibus infundenda eſt. nam[l]
per hiemem ſi vermes atque alia ſuberunt animalia, hoc medicamento necantur.
Plerumque etiam locis ſiccis et humidis, arbores muſco infeſtantur. quem niſi fer- 15
ramento[m] reſecueris, nec fructum nec laetam[n] frondem olea inducet. Quin etiam
compluribus interpoſitis annis oliuetum putandum eſt: nam veteris prouerbii me-
miniſſe conuenit, eum qui aret oliuetum, rogare[o] fructum; qui ſtercoret, exora-
re; qui caedat, cogere. Quod tamen ſatis erit octauo anno feciſſe, ne fructuarii
rami ſubinde amputentur. Solent etiam quamuis laetae arbores fructum non af- 16
ferre. Eas terebrari gallica terebra conuenit, atque ita in foramem viridem taleam[p]
oleaſtri demitti[q]. ſic velut inita arbor foecundo ſemine fertilior extat[r]. Sed et[s]
ſine[t] ablaqueatione adiuuanda eſt amurca[u] inſulſa cum ſuilla vel noſtra[x] vrina ve-
tere, cuius vtriuſque modus ſeruatur[y]. nam maximae arbori, ni[z] tantundem aquae
miſceatur, vrna[a] abunde erit. Solent etiam vitio ſoli fructum oleae negare[b]. Cui 17
rei ſic medebimur. altis gyris[c] ablaqueabimus[d] eas, deinde calcis pro magnitudine
arboris plus minusue circumdabimus: ſed minima arbor modium[e] poſtulat. Hoc
remedio ſi nihil fuerit effectum, ad praeſidium inſitionis confugiendum erit. quem-
admodum autem olea inſerenda ſit, poſtmodum dicemus. Non nunquam etiam in 18
olea vnus ramus caeteris aliquanto eſt laetior. quem niſi recideris, tota arbor con-
triſtabitur. Ac de oliuetis hactenus dixiſſe ſatis eſt. Supereſt ratio[f] pomiferarum
arborum, cui rei deinceps praecepta[g] dabimus.

X. LO-

i) *ſingulis. Conditum ſtercus I. B. R. ſingulis congius. Stercus autumno* rel. k) *permixtum I. B. R.* l) *eius* inſer. *I. B. R. nam ſi per hiemem* coni. *Broukh.* m) *ea* interpon. *P.* n) *laeta fronde P.* o) *rigare P.* p) *talem oleaſtri partem P.* q) *dimitti I. B. R.* r) *extet I. B. R. I. I.* s) *et* abeſt *I. B. R.* t) *ſi haec P.* u) *amurga quae inſulſa L. P.* x) *natura vetere P. L.* y) *ſeruaturum P.* z) *vt Goeſ.* a) *vntia B. R. vna L.* b) *necare* omnes praet. *Goeſ.* qui *negare.* c) *giris I. B. R. gras allaqueamus L.* d) *ablaqueamus I. B. R. I. I. H. A. G.* e) *modium Goeſ. modicum* rel. *modum L.* f) *ratio* deeſt *I. B. R.* g) *praeceptabimus P. praecepta videamus L.*

non *ſtercoris* quondam extitiſſe, vt credam, ſed *cineris*, quod verbum poſtquam deprauatum fuit, vt aliquo diſcrimine hoc membrum a ſuperiori ſepararetur, neceſſario alterum verbum *ſicci* nempe, appoſuere. Illud tamen ſine vlla dubitatione adiiciam, tertio membro particulam *vel* eſſe praemittendam; ſiquidem cum ponitur ſtercus caprinum, neque ſiccum ſtercus, neque cinis, neque amurca eſſe neceſſaria videntur. PONTED.

9, 14 CONGIVS [STERCVS] AVTVMNO) Quam vocem vncis coërcui, eam e margine, vbi argumentum deſignare debebat, importune ſe huc intuliſſe arbitror.

9, 14 VT PERMISTVM HIEME) Ita legi vult VRSIN. Certe ſexto caſu vox intelligenda ad quaeſtionem *quando?*

9, 15 INDVCET) Quid ſi *induet?* Hoc certe ſolemne noſtro, *inducere* forte ἅπαξ λεγόμενον.

9, 16 EAS TEREBRARI) Modum luculenter deſcriptum vide Geop. 9, 8 et 10. add. Pall. Mart. 8. Caue autem putes, hunc inſitionis modum eſſe; medicina eſt. Immiſſa enim talea, vel transmiſſa potius per medium truncum, ab vtraque parte reciditur.

9, 16 NI TANTVNDEM AQVAE MISCEATVR) Lego: *Si tantundem etc.* Vrina enim ex aqua excepta ad omnes oleae radices deſcendet, quod ſola non faceret, quia modica. Ita locutus eſt Col. 6, 4 *ſi tantundem aquae miſceat.* PONTED. Ita et Geop. 9, 10 quem locum etiam adducit Pontedera ad ſ. 13.

9, 17 FRVCTVM OLEAE NEGARE) Ita ſcribendum. Nam *necare* factum eſt ex antiqua ſcriptura, qua *maciſtratus* pro *magiſtratus* ſcribebant. VRSIN.

9, 17 ALTIS GYRIS ABLAQV.) Vid. quae de *orbe ablaqueationis* diſputamus ad Colum. 4, 4, 2.

9, 17 DEINDE CALCIS) Plin. 17, 9 *Nuper repertum, oleas gaudere maxime cinere e calcariis fornacibus.* SCHOETTG.

10, 1 Ab

X. LOCVM [a] pomarii, priuſquam ſemina [b] feras circummunire [c] maceriis [d] opor- A.
tet, vel ſepe, vel foſſa praecipiti [e], vt [f] non ſolum pecori, ſed et [g] homini tranſi- 18
tum negare valeat [h]. quoniam ſi ſaepius [i] cacumina hominis [k] manu tractata [l], aut
a pecoribus praeroſa ſunt, in perpetuum ſemina [m] incrementum capere nequeunt.
2 Generatim autem diſponere arbores vtile eſt, maxime etiam ne imbecilla [n] a valen- 2
tiore prematur, quia nec viribus, nec magnitudine par eſt, imparique ſpatio tem-
poris adoleſcit. Terra, quae vitibus apta eſt, etiam [o] arboribus eſt vtilis. Ante A.
annum, quam ſeminare voles, ſcrobem fodito [p]. ita ſole pluuiisue [q] macerabitur, 19
3 et quod [r] poſitum eſt, cito comprehendet [s]. At ſi eodem anno et ſcrobem face-
re [t], et arbores ſerere voles [u], minimum [x] ante [y] duos menſes ſcrobes fodito, poſt-
ea ſtramentis [z] incenſis calefacito: quos ſi latiores patentioresque feceris, laetiores
4 vberioresque fructus percipies. Sed ſcrobis clibano ſimilis fiat [a], cuius [b] imum [c] 2
ſummo patentius [d] eſt [e], vt laxius radices vagentur, ac minus frigoris hieme, mi-
nusque aeſtate vaporis per anguſtum os penetret, etiam vt [f] cliuoſis locis terra, quae
5 in eum congeſta eſt, a [g] pluuiis non abluatur. Arbores raris interuallis ſerito, vt 3
cum creuerint, ſpatium habeant quo ramos extendant. nam ſi ſpiſſe poſueris, nec
infra ſerere quid poteris, nec ipſae fructuoſae erunt, niſi interuulſeris [h]: itaque in-
6 ter ordines [i] quadragenos pedes, minimumque tricenos relinquere conuenit. Se- A.
mina lege craſſa non minus quam manubrium bidentis [k], recta, leuia, procera, ſine 20
vlceri-

[C. X.] a) *Modium P. Modum L. I. B. R.* b) *ſemen I. B. R.* c) *circumuenire I. B. R.* v. *Heinſ.* ad Virg. Aen. 132. h. v. defendentem. d) *maceriis vel ſepe P. maceriis vel foſſa I. B. R.* e) *praecepi L.* f) *vel ſaepe* (*ſepe I.*) *non I. B. R.* g) *et* om. *I. B. R.* h) *valeat* om. *L. I. B. R.* i) *prius* coni. *Vrſin.* k) *hominis* om. *I. B. R. L. Goeſ.* l) *detracta I. B. R. Goeſ. et Caeſenas* quem laudat et hic probat *Ponted. praefracta L.* m) *ſeminarium crementum I. B. R.* n) *imbecillis* coni. *Vrſin* o) *etiam* deficit *I. B. R.* p) *fodies I. B. R.* q) *pluuiaue I. B. R. pluuiasne P. pruiniſue* coni. *Broukh.* conf. 5, 9, 7. r) *qua pedes poſitum L. P.* s) *competit. Ea P.* t) *facere* omittitur *I. B. R.* u) *probibes L. P. peribis Goeſ.* vnde *properabis* coni. *Broukh.* x) *minime L. I. B. R. minimum – fodito* om. *Goeſ. ante duos menſes* om. *L.* y) *ante duos menſes ſcrobes* om. *P.* z) *ſarmentis P.* vid. 5, 9, 7 not. *t.* a) *ſit I. B. R. ſitumus ſummum P.* b) *cuius* abeſt *I. B. R.* c) *imus I. B. R.* d) *patientior I. B. R.* e) *eſt* om. *I. B. R.* f) *vt* om. *I. B. R.* g) *a* om. *Goeſ. I. B. R.* h) *interuolſeris L. P. interraſeris I. B. R.* i) *ordinem I. B. R.* k) *videtis Goeſ. L.*

10, 1 Ab huius inde capitis initio ad finem libri repetita ſunt omnia ex libro de arboribus a c. 18 ad 28, ita quidem, vt ſubinde quaedam inter deſcribendum mutata, vt fit, ab auctore opus ſuum retractante, appareat. Tanto facilius alicui etiam videatur alterum ex altero emendare: qua in re tamen temperamento et moderatione opus fuerit. Mutauit, quod iam occupauimus dicere, plura haud dubie inter deſcribendum ipſe Columella. Repetitae autem, vt hoc verbo vtar, praelectionis ſunt iſta, quae prae manibus iam habemus. Itaque non temere ex libro de Arboribus ea, quae hic leguntur, corrigenda; cum ſpectandum ante ſit, vtrum forte ipſe Auctor vel ſententiam vel ſtilum mutauerit. Multo cautius etiam in illo altero agendum, cum ſcripſiſſe quaedam potuerit Columella primo impetu, a ſe ipſo poſtea emendanda. Librarii etiam veteres et primi editores obſeruata illa ſimilitudine miſcuiſſe videntur quaedam. et neſcio an in toto Columella plus varietatis, quam in hoc loco deprehendatur.

10, 1 TRACTATA) *Perfracta* ex libro de arb. legi rectius videbatur VRSIN. Pro *tractata* l. de Arb. c. 18 legitur *perfracta: Nam ſi prius cacumina manu perfracta, aut a pecore praeroſa fuerint, quam adoleſcant, in perpetuum corrumpuntur.* Ita Pall. 3, 19 *Sed ſeruabis ne cacumina aut manu fracta aut eroſa non creſcant.* Si cui porro *perfracta* minus placet, legat is cum Ienſ. *detracta.* PONTED. Sed, quid ſi emendauit ſententiam Columella, et quod ante de *praefractis* (ita enim legit Pol.) dixerat cacuminibus, illud etiam de *tractatis ſaepius* monendum cenſuit? Inſpice etiam varietatem lectionis.

10, 5 INTERVVLSERIS) Hoc exemplum puto comparationis illius et emendandi ſtudii, de quo ad principium huius capitis dictum eſt. In de arb. *interraſeris* legitur ſine varietate; niſi quod *volſeris* inculcat aliquot verbis poſt Mediceus, quod reliqui mutant in *verſuris.* Hic *interraſeris* habent, quod vidimus editt. vett. Vtroque verbo vſum putamus Columellam. *Interuaſeris* in libris inuenerat Beroaldus et correxit *interraſeris.*

10, 6 SI

vlceribus, integro libro. ea bene, et celeriter comprehendent[k]. Si ex veteribus ramis ſumes, de iis quoque[l] qui quotannis bonos et vberiores[m] fructus afferunt, eligito[n]: ac[o] illos magis qui ſunt contra ſolem, quam qui[p] vmbris[q], ramis, aut
2 plantis continentur[r]. Sed ante quam arbuſculas transferas, nota[s], quibus ventis 7
antea fuerant[t] conſtitutae[u], poſtea manus admoueto[x], vt de[y] cliuo et ſicco in humidum agrum transferas. Trifurcam maxime ponito. Ea extet[z] minime tribus pedibus. Si eodem ſcrobe duas aut tres arbuſculas voles conſtituere, curato, ne inter[a] ſeſe[b] contingant: quoniam[c] mutuo contactu aut computreſcent, aut ver-
3 mibus[d] interibunt[e]. Cum ſemina depones, dextera ſiniſtraque vſque in imum 8
ſcrobem faſciculos ſarmentorum brachii craſſitudinis demittito, ita vt ſupra terram paullulum[f] extent, per quos aeſtate paruo labore aquam radicibus ſubminiſtrare[g] poſſis. Arbores ac ſemina cum radicibus autumno ſerito, hoc eſt circa Calendas[h]
et Idus Octob. Primo[i] vere antequam germinent, arbores[k] deponito: ac ne ti- 9
nea moleſta ſit ſeminibus ficulneis, in imum ſcrobem lentiſci taleam inuerſo cacumine

k) *comprehenderit Pol.* l) *quoque* defic. *I. B. R.* m) *vberes L. I. B. R. I. I.* n) *eligito* om. *L. I. B. R.* o) *ab illa qui P. L.* p) *quae P.* q) *vmbris* om. *I. B. R.* r) *conentur Goeſ. I. B. R.* s) *notabis ventos, quibus I. B. R. nota inuentis quibus L.* t) *erunt I. B. R.* u) *conſtitui poſſit manus adiuueto P. L.* x) *adhibeto Goeſ.* y) *praecliuo B. R. pecliuo I.* z) *extent I. B. R.* a) *puter L. P.* b) *ſe conſtringant L. Goeſ. I. B. R.* c) *quoniam -- computreſcent* om. *L. I. B. R.* d) *verbi aut L. P.* e) *interibunt. Depone dextra L. I. B. R.* f) *paulum I. B. R.* g) *ſumminiſtra. Arbores I. B. R. ſumminiſtrare. Arbores P. ſumminiſtres Goeſ.* h) *Calendas et* om. *L. I. B. R.* i) *Primo* def. *I. B. R. remoueret aquam germinant P.* k) *alteras* coni. *Broukh.* h. e. ſine radicibus.

10, 6 SI EX VETERIBVS RAMIS SVMES) Itane ſcripſiſſe Columellam exiſtimem? *ex veteribus ramis* ſumito, in quibus omnia retorrida, aſpera, et vlceroſa proueniunt? Lego: *Si ex arboribus ramos ſumes.* L. *de Arb.* c. 20. id traditur et non *ramos* ſed *ſemina* expreſſum eſt: *Semina ſi ex arboribus ſumes.* At in hoc cap. 10 aperte ramos eſſe deponendos in ſeminariis oſtendit: *Omnium autem*, inquit, *generum ramos circa Cal. Martias in hortis ſubacta et ſtercorata terra ſuper puluinos arearum diſponere conuenit.* PONTED. Videbatur tamen *veteres ramos* opponere potuiſſe Columella ſeminibus adhuc deſcriptis: *veteres*, inquam, a nouellis arbuſculis diuerſos, ſed non ideo retorridos etc.

10, 6 VMBRIS RAMIS AVT PLANTIS) *Vmbroſis ramis aut plantis* malit VRSIN. ἓν διὰ δυοῖν forte fecit Columella: *plantas* eſſe ramorum ſynonymon, Index docebit. *Contineri* eſt coërceri ab lucis et caloris perceptione.

10, 7 SED ANTEQVAM ARBVSCVLAS TRANSFERAS) Mirum eſt, cur ab iis ſeminibus, quae de arboribus deſumuntur, ſtatim ad radicatas ſtirpes ſerendas tranſitum faciat; ſed mirari non debemus, non nulla enim quae in L. *de arb.* c. 20 leguntur deſiderari poſſunt, ſunt autem haec: *Si cum radice plantam poſueris, incrementum eius futurum, quod et ceteris quas ſeueris arboribus. Arbos inſita fructuoſior eſt, quam quae inſita non eſt, id eſt, quam quae cum ramis aut plantis ponitur. Prius quam arbuſculas transferas.* PONTED. Eſt ſane totum hoc caput obſcuriuſculum, quod non pro vbertate Columellae ſolemni, vt in viticultura praeſertim ab eo factum eſt, omnia declarantur, ſed proponuntur verbis breuioribus, et ob id ipſum non ſatis dilucide.

10, 7 QVIBVS VENTIS) Theophr. hiſt. plant. 2, 7 Τίθεται δὲ καὶ τὴν θέσιν ὁμοίως ἥνπερ εἶχεν ἔνια τῶν δένδρων τὰ πρὸς βορρᾶν, καὶ τὰ πρὸς ἕω καὶ τὰ πρὸς μεσημβρίαν. SCHOETTG. Vid. 5, 9, 8 et praef. ſ. 6, 20.

10, 7 POSTEA MANVS ADMOVETO) Videtur legendum: *Poſt, ita manus admoueto; vt de cliuo, et ſicco in humidum agrum transferas, trifurcam maxime ponito.* VRSIN.

10, 9 PRIMO VERE ANTEQVAM GERMINENT, ARBORES DEPONITO) Non arbores primo vere deponuntur, ſed ſemina, antequam arbores germinent. Locus itaque ſic diſtinguatur; *primo vere antequam germinent arbores, deponito.* Id patet ex l. *de arb.* c. 20. *Taleas et ramos vere antequam germinare arbores incipiant deponito.* Illa quoque verba *taleas et ramos* ſunt neceſſario τῷ *vere* praemittenda; nam illud *primo* deprauatum eſt de *ramos*; quo ſublato ſatis id intelligitur ex iis: *antequam germinent arbores*; tunc enim ver primum eſt cenſendum cum incipit, incipit autem, vt coloni accipiunt, cum in ſtirpibus ſuccus mouetur, turgeſcuntque gemmae. Ienſon. porro τὸ *primo* non habet, reliqua vt in vulgatis. PONTED. v. et eius Epp. p. 468. Liceat nobis etiam paullo mitiorem huic loco medicinam circumſpicere. Broukhuſius pro *arbores*

mine demittito[l]: Ficum frigoribus ne ſerito. Loca aprica, calculoſa, glareoſa,
interdum et ſaxoſa[m] amat. Eiuſmodi arbor cito conualeſcit, ſi ſcrobes amplos pa- 21
10 tenteſque feceris. Ficorum[n] genera, etſi ſapore atque habitu diſtant, vno modo, ſed[o]
pro differentia agri feruntur. Locis frigidis[p] autumni temporibus, et[q] aquoſis
praecoques ponito, vt ante pluuiam fructum deligas: locis calidis hibernas[r] ſerito.
At[s] ſi voles ficum, quamuis non natura, ſeram facere, tum[t] groſſulos, priorem-
ve[u] fructum decutito, iterum[x] alterum edet, quem in hiemem differet[y]. Non 2
nunquam etiam, cum[z] frondere coeperunt[a] cacumina fici, ferro ſumma prodeſt
amputare, ſic firmiores arbores et[b] feraciores fiunt[c], ac ſemper conueniet, ſimul-
atque folia agere coeperint, ficus, rubricam amurca diluere, et cum ſtercore hu-
11 mano ad radicem infundere[d]. Ea res efficit vberiorem fructum, et farctum[e] fici
pleniorem ac[f] meliorem. Serendae ſunt autem praecipue Liuianae, Africanae, Chal-
cidicae[g], ſulcae, Lydiae, calliſtruthiae[h], topiae, Rhodiae, Libycae, hibernae,
omnes

l) *dimittito L. I. B. R.* m) *ſaxeta Goeſ.* n) *Fico generata L. P.* o) *id eſt L. I. B. R.* p) *et* inſ. *Goeſ.* q) *et* om. *Goeſ.* r) *hiberna I. B. R.* s) *Aut I. B. R.* t) *tunc I. B. R.* u) *ve* om. *L. I. B. R.* x) *ita alterum det L. P.* y) *differt I. B. R. Gr.* z) *cum* om. *L.* a) *arbores:* inſ. *L. I. B. R.* b) *et* deficit *I. B. R.* c) *ſunt I. B. R.* d) *infundere R.* e) *partum Goeſ. I. B. R.* f) *et I. B. R.* g) *calcidicae I. I. H. A. Gr. G. St. chalchidicae, falce L.* h) *calliſtrutideas P. calliſtrutiae* editi praet. *Com.* qui *calliſtruthiae. calliſtrus tracas L.*

arbores malebat *alteras.* Illud quidem apparet, loqui auctorem de altero genere ſeminum, quod ſine radicibus pangitur, verbo de taleis ſ. ramis, quibus ver aptius eſſe, exploratum eſt.

10, 10 AVTVMNI TEMPORIBVS) Haec verba adulterina ſunt. VRSIN. Non ſunt adulterina verba iſta, nam et extant lib. de Arb. l. c. et in Codice Goeſ. Paullo poſt pro *ante pluuiam,* Harduinus ad Plin. 17, 3 malebat *ante brumam,* ſed refutatur a l. c. et conſenſu codicum. SCHOETTG. Perperam haec ſcribuntur; loca enim frigida et per auctumnum aquoſa praecocibus ſunt conferenda vt ex l. de Arb. c. 21 *Locis frigidis et auctumni temporibus aquoſis praecoques ſerito.* Quare illa ſimili modo exaranda videntur: *Locis frigidis et auctumni temporibus aquoſis praecoques ponito.* PONTED. Eſt haec ipſa Goeſiani Codicis lectio. Sed nonne loca *aquoſa per autumnum,* eadem *per autumnum* ſunt *frigida?* Vt adeo nihil aut parum inter vtramque lectionem intereſt.

10, 10 TVM GROSSVLOS) *Cum groſſulis priorem fructum* legere iubet VRSINVS neſcio quam bene. Neque enim alium priorem in ficu fructum intelligo, quam ipſos *groſſulos:* et recte τὴν *ve* ad *priorem* adiectam omitti arbitror.

10, 11 PRAECIPVE LIVIANAE, AFRICANAE) Cuncta fere haec ficorum genera appellat Athenaeus δειπν. lib. III. Calliſtrutia in primis miris laudibus in coelum tollit: verba ipſius haec ſunt: Τῶν δὲ ἐν τῇ καλῇ Ῥώμῃ καλλιστρουθίων καλουμένων σύκων, εἰ ὁ λυγκεὺς ἐγεύσατο ὥσπερ ἐγὼ ὀξυωπέστερος ἂν ἐγεγόνει παρὰ πολὺ τοῦ ὁμωνύμου. τοσαύτην ὑπεροχὴν ἔχει ταῦτα τὰ σῦκα πρὸς τὰ ἐν τῇ πάσῃ οἰκουμένῃ γινόμενα. ἐπαινεῖται δὲ καὶ ἄλλα σύκων γένη κατὰ τὴν Ῥώμην γινομένων. τά τε καλούμενα Χῖα καὶ τὰ Λιβιανά. ἔτι δὲ καὶ τὰ Χαλκιδικὰ ὀνομαζόμενα καὶ τὰ Ἀφρικανά. VICTOR.

10, 11 SVLCAE – TOPIAE) Lipſ. *falcae,* vnde forte legendum *Faliſcae,* quae ex Faliſcorum regione nomen habet. SCHOETTG. Iſta ficorum genera *ſulcae* et *topiae* deprauata nomina exiſtimo, quippe apud alios auctores, vt mea eſt memoria, me legere non memini, neque apud ipſum Columellam in libr. de Hort. Cult. quo horum pleraque numeris eſt complexus. Quapropter ſi quis non *topiae* legeret, ſed *Chiae,* haud quaquam videretur reprehendendus. Etenim celeberrimam apud veteres Chiam ficum extitiſſe accepimus de qua M. Varro libr. 1. de R. R. cap. 41: *Sic genera,* inquit, *ficorum Chiae, ac Chalcidicae, et Lydiae et Africanae.* Macrobius item Saturn. 3, 20 inter ficorum genera etiam *Chiam* recenſuit. Plinius ſimiliter 15, 18 de ficis, *ad nos,* ait, *ex aliis tranſiere gentibus, Chalcide, Chio, quarum plura genera.* Calphurnius quoque et Martialis *Chias ficus* verſibus celebrarunt; ille quidem ſic: *Mille renidenti dabimus tibi cortice Chias:* Hic vero: *Chia ſeni ſimilis Baccho quam Setia miſit. Ipſa merum ſecum portat et ipſa ſalem.* Et alibi: *Nam mihi quae nouit pungere, Chia ſapit.* Athenaeus praeterea libr. Deipnoſoph. 3 plurimum apud Romanos Chiam ficum in pretio fuiſſe teſtatur: ἐπαινεῖται δὲ καὶ ἄλλα σύκων γένη κατὰ τὴν Ῥώμην γινομένων τὰ δὲ καλούμενα Χῖα, καὶ τὰ Λιβιανά, ἔτι δὲ καὶ τὰ Χαλκιδικὰ ὀνομαζόμενα, καὶ τὰ Ἀφρικανά: *in pretio ſunt et alia ficuum genera Romae naſcentium nempe Chiae, Liuianae, eae quas vocant Chalcidicas, et Africanae.* Quid plura? Ipſe idem Columella libr. de Hort. cult. eandem verſibus extulit, *Liuia Chalcidicis, et Caunis aemula*

A. omnes etiam biferae et triferae [i] floſculi. Nucem Graecam ſerito circa Cal. Febr.
22 quae [k] prima gemmaſcit [l]: agrum durum, calidum, ſiccum, deſiderat. Nam in 12
locis diuerſis nucem ſi depoſueris, plerumque putreſcit. Antequam nucem depo-
nas, in aqua mulſa [m] nec nimis [n] dulci macerato. ita iucundioris ſaporis fructum,
2 cum adoleuerit, praebebit, et interim melius atque celerius frondebit. Ternas nu-
ces in trigonum ſtatuito, vt nux [o] a nuce minime palmo abſit, et anceps ad Fauo- 13
nium

i) *antifere L.* k) *quia Goeſ.* l) *gemma ſit I. B. R. Com. gemma ſcit L.* m) *mulſea P.* n) *ac nimis L. nec minus* rel. o) *nux genimine palmo I. B. R. et nux gemmie L.*

ta Chiis. Tanto itaque viro conſentaneum non videtur fici genus ab omnibus celebratum, praetermiſſum. De altero vero *ſulcae* ſiue (vt in codicibus veteribus inuenit Bodaeus a Stapel) *ſalcae* pari modo coniectando non abſimilia proferre poſſumus. Cui autem fici generi reſpondeat, incertum, niſi ſi cum *mariſca* ficus et antiquiſſima et notiſſima apud Latinos fuerit, eandem in *ſalcam* deprauatam ſuſpicamur. Etenim *Mariſcam* vetuſtiſſimus auctor M. Cato de R. R. cap. 8 ſerendam praecepit dicens, *Ficos mariſcas in loco cretoſo et aperto ſerito*; de eadem M. Varro 1, 6 *deorſum vt nuces Graecae, ac mariſcae fici.* Praeterea Plinius 15, 18: *Liuiae Pompeiae ſiccatae hae ſole in annuos vſus aptiſſimae cum mariſcis.* Martialis etiam: *Non boletis hiare non mariſcae.* Eandem denique et Columella carminibus ſuis attigit: *Purpureaeque Chelidoniae, pingueſque mariſcae.* Quare cum voces *ſalcae* ſiue *ſulcae*, et *topiae* obſcurae et incertae ſint, *Chiae* vero, et *mariſcae* celebres ac frequentes, iſtas potius quam illas inſertas ab auctore conuenit. Haec tamen ita poſui, magis vt loci deprauationem indicarem, quam emendationem afferrem. PONTED.

10, 11 BIFERAE AC TRIFERAE) Plin. 15, 18 *Ex Chalcidicis* (ficubus) *quarundam trifero prouentu.* SCHOETTG. Male me habet vox *floſculi.* Si florem haberet ficus, putarem, tertium eius florem in vno anno commemorari, ſerius prodeuntem, quam vt ipſum pomum ad maturitatem peruenire poſſit. Iam florem ficis negat Plin. 16, 25 ſ. 40 Macrob. Sat. 2, 16 et quod maximum experientia. Supereſt vt *floſculum* intelligamus primam ficus erumpentis cymam.

10, 12 NVCEM GRAECAM) Vide ad Cat. 8. Paullo poſt illa, *quae prima gemma ſit*, aperte in mendo cubant, lege ex lib. de Arb. c. 22, 1 *quae pruinam neſcit*, h. e. quae pruinam pati non poteſt. Goeſ. legit *quia*, nec id male. Poſtea legendum, *nec nimis dulci* non *minus* ex l. c. SCHOETTG. In L. *de arb.* c. 22. hic locus ſic exprimitur: *Nucem Graecam ſerito arcturi ſigno vel circa Cal. Februarias*: hoc eſt autumno vel vere. Quae verba *arcturi ſigno vel* neceſſaria videntur ſi de eo Arcturi ortu qui XV. Cal. Octobr. (vt Colum. 11, 2 docet: *XV. Cal. Oct. Arcturus exoritur*) contingit, intelligatur, vt ego arbitror, quo tempore ficus illae quas L. de hort. cult. *ſub Arcturi ſidere* fructum ferre ita commemorauit, *At grauis Arcturi ſub ſidere parturit arbos Liuia Chalcidicis et Caunis aemula Chiis, Purpureaeque Chelidoniae pingueſque Mariſcae etc.* Poma ſua matura reuera exhibent. De fructibus enim, qui ſub autumnum maturitatem habent, loquitur, vt patet ex illis: *Sed iam maturis nos flagitat anxius vuis Eurus.* Nam ad alterum Arcturi exortum qui de Columellae ſententia eſt ad 9 *Cal. Mart. prima nocte*, hae arbores maturos fructus nequaquam ferunt. Accedit etiam (vt ad id quod propoſui reuertar) quod melior eſt nucis Graecae ſatio per autumnum quam per ver, quoniam vt Auctor inquit, *prima gemmaſcit.* Hinc Pallad. 2, 15 *de amygdalo* (ſic etiam *nux Graeca* dicitur) in locis calidis, in quibus citius arbores germinant Octobri et Nouembri nuces Graecas eſſe ſerendas praecepit, in aliis Ianuario et Februario: *Amygdalus ſeritur Ianuario et Februario, item locis calidis Octobri et Nouembri, ſemine et plantis, quae de maioris radice tolluntur.* PONTED.

10, 12 QVAE PRIMA GEMMASCIT) Ita conieceram, eamque coniecturam, cum tantae auctoritates accederent, quas laudamus hic et ad Arb. 22, 1 nihil cauſae erat, quin ſine cunctatione reciperem. *Gemmaſcere* et *gemmeſcere* vel Plinio auctore bona verba ſunt.

10, 12 NEC NIMIS) Abſurdum illud *minus* et redundans tollendum erat, atque in *nimis* mutandum, etſi non ſuffragaretur lib. de Arb.

10, 13 TERNAS NVCES — AD FAVONIVM SPECTET) Inter primum et alterum membrum haec ex L. *de arb.* c. 22. interponenda videntur: *parſque acutior inferior ſit, quia inde radices mittet.* Id imitatus Pallad. *Fodiemus*, inquit, 2, 15 de amygdalo, *ergo altam pede vno ſemis aream, in qua obruemus amygdala non amplius quatuor digitis, ita vt acumina figamus in terra ſpatio inter ſe binorum pedum ſeparata.* PONTED.

10, 13 ANCEPS) Mediam intelligo nucem, quae verticem trigoni conſtituit. Neque tamen in trigono aequilatero hoc intelligitur, niſi ponamus, reliquarum etiam duarum capita aliquantum verſus tertiam nutare; quae ipſa illa caeterarum diſpoſitione verticem trigoni conſtituere arguatur h. m.

nium ſpectet. Omnis autem nux vnam radicem mittit, et ſimplici ſtilo [p] prorepit.
cum ad ſcrobis ſolum radix peruenit, duritia humi coercita recuruatur, et ex [q] ſum-
14 mo duum [r] ramorum ambas radices emittit. Nucem Graecam, et Auellanam [s] Ta- 3
rentinam facere hoc modo poteris. In quo ſcrobe deſtinaueris nuces [t] ſerere, in eo
terram minutam [u] pro [x] modo ſemipedis ponito, ibique ſemen ferulae repangito.
Cum ferula fuerit enata, eam findito, et in medulla eius ſine putamine nucem Grae-
cam aut Auellanam [y] abſcondito, et ita adobruito. Hoc ante Calend. Martias faci-
to, vel etiam inter Nonas et Idus Mart. Eodem tempore iuglandem, et pineam,
15 et caſtaneam ſerere oportet. Malum Punicum [z] ab eodem tempore vſque in Cal. A.
Aprilis recte ſeritur. Quod ſi acidum, aut minus dulcem fructum feret, hoc modo 23
emendabitur. Stercore ſuillo, et humano, vrinaque vetere radices rigato. ea res
et fertilem arborem reddet, et primis annis fructum vinoſum, et poſt quinquen-
nium dulcem, et apyrenum [a] facit. Nos exiguum admodum laſeris [b] vino dilui-
mus, et ita cacumina arboris ſumma obleuimus [c]. ea res emendauit [d] acorem malo-
16 rum. Mala Punica ne in arbore [e] rumpantur, remedio ſunt lapides tres, ſi [f], cum 2
ſeres arborem, ad radicem ipſam collocaueris [g]. At ſi iam arborem ſatam [h] habue-
ris, ſcillam ſecundum radicem arboris ſerito. Alio modo, cum iam matura mala
fuerint, antequam rumpantur, ramulos, quibus dependent, intorqueto. eodem
modo

p) *ſtolone I. B. R. ſtolo P.* q) *ex ſe modum ramorum duas Goeſ.* r) *dum I. B. R.* s) *auelanam I. B. R.* t) *neceſſerere P. L.* u) *inuitam P. in vitem L.* x) *promodum P. prope modum I. B. R.* y) *auelanam I. B. R.* z) *punicum vere vſque I. B. R. a vere brē. L.* a) *aprienum P. apirenum I. I. apriuum Goeſ.* b) *laſaris G. St.* c) *oblenimus I. B. R.* d) *emendabit* omn. praet. *L.* qui nobiſc. e) *arbore ventre medio rumpantur: lapides I. B. R. ventre medio erit lapides P. L.* f) *ſi* deeſt *I. B. R. ſi cum res L. P.* g) *colueris P. L.* h) *ſitam L. Goeſ. I. B. R.*

10, 12 ET EX SVMMO DVVM RAMORVM) *Extenſa in modum ramorum alias radices emittit* legi ex *L. de Arb.* vult VRSIN. Reſtituit hunc locum ex L. *de arb.* c. 22 Clar. Morgagnus, quod etiam ex Ienſonio probatur, apud quem non *duum*, vt in aliis editis libris, ſed *dum* tantum quod eſt altera pars τȣ *modum* prima vetuſtate eliſa, excuſum fuit. *Alias* quoque non *ambas* recte in eodem libro *de Arbor.* legitur. Radix enim ſoli duritie coërcita in plures partes diffinditur. PONTED. Aliquanto blandius videbatur ex Goeſiano libro et veſtigiis ſcripturae vulgatae ita hunc locum conſtituere: *Et ex ſe in modum ramorum amplas radices emittit.* Broukhuſius ſuſpicabatur, *ex ſe modum duum ramorum amba radice emittit.* Iudica lector quid melius.

10, 14 TARENTINAM FACERE) Id eſt mollem et putamine fragili, (vnde *molluſcae* etiam dictae) qua de re paſſim ex veteribus recentiores v. g. Car. Steph. praed. ruſt. p. 214. Senftleb. nuc. Saturn. c. 5 p. 36 et c. 6 p. 48. Locus claſſicus eſt Macrobii Sat. 3, 18 *Tarentina nux dicitur, quae ita mollis eſt, vt vix attrectata frangatur etc. Fragile putamen* ei, certe alteri eius generi tribuit Plin. 15, 22 f. 24 Conf. Pall. Ian. 15, 18 et Geop. 10, 66 vbi vocantur γυμνὰ κάρυα δίχα κελύφων.

10, 14 EODEM TEMPORE) Legatur vt in L. de Arb. c. 22 *Hoc eodem tempore etc.* PONTED.

10, 15 QVOD SI ACIDVM) Comp. Pall. Mart. 10, 3 ſq.

10, 15 OBLEVIMVS) *Oblinimus* malit VRSIN. credo, propter id, quod ſequitur vulgo, *emendabit*, ſed non dubitauimus *emendauit* ſcribere. Centum credo amplius exempla vel in ruſticis noſtris ſunt, vbi *v* et *b* confuſa, v. g. in hoc ipſo loco de arbor. recte ſcribunt *emendavit*, ſed primae editiones *emendabit*. De pandecte Florentino res nota.

10, 16 MALA PVNICA NE IN ARBORE) Eadem Africanus Geop. 10, 30 Plin. 17, 11. SCHOETTG. Add. Pall. Mart. 10, 4 et Geop. 10, 29. Caeterum non praetereunda Nic. Heinſii de hoc loco ſententia ad Ouid. A. A. 2, 115, qui ex optimis membranis, quibus Lutetiae ſe vſum dicit, legendum cenſet, *mala Punica, ne in arbore hient, remedio erit,* cet. In membranis fuit *arborient.* Si rem putes, apparebit, non multum abeſſe a libro Heinſii ſcripturam Mediceam; et vnde ortum ſit illud *ventre medio,* nimirum ex *hient remedio.* Cum deletum eſſet illud *hient,* verbum, quod deſiderabat ſententia, adiecerunt Critici. Videbatur mihi res certa. Sed malui in eam partem peccare, quae cautior pleriſque videtur.

10, 17 FIS-

A. modo ſeruabuntur incorrupta [i] etiam toto anno. Pirum [k] autumno ante brumam 17
24 ſerito, ita vt minime dies XXV ad [l] brumam ſuperſint. quae vt ſit ferax, cum adoleuerit, alte eam ablaqueato, et iuxta ipſam radicem truncum findito, et fiſſuram cuneo tedae pineae adigito [m], et ibi relinquito: deinde abſumta [n] ablaqueatione, cinerem ſupra terram iniicito. Curandum eſt autem, vt quam generoſiſſimis piris po- 18
maria conſeramus. Ea ſunt Cruſtumina, regia, Signina [o], Tarentina, quae Syria [p] dicuntur, purpurea, ſuperba, ordeacea [q], Aniciana [r], Naeuiana [s], Fauoniana, lateritana, Dolabelliana, Turraniana, volema, mulſa, praecocia, venerea, et [t] quae-
A. dam alia, quorum enumeratio nunc longa eſt. Praeterea malorum genera exqui- 19
25 renda maxime Scandiana [u], Matiana, orbiculata, Sextiana [x], Peluſiana, Amerina, Syrica, melimela [y], cydonia: quorum genera tria ſunt, ſtruthia, chryſomeliana [z], muſtea. Quae omnia non ſolum voluptatem, ſed etiam ſalubritatem afferunt. Sorbi quoque et Armeniaci, atque Perſici non minima eſt gratia. Et mala, ſorba, pruna, poſt mediam meſſem vſque in Idus Feb. ſerito. Mororum [a] ab Idib. Feb. vſque 20
ad aequinoctium vernum [b] ſatio [c] eſt. Siliquam Graecam, quam quidam κεράτιον [d] vocant, et Perſicum ante brumam per autumnum ſerito. Amygdala, ſi parum ferax erit, forata arbore lapidem adigito [e], et in [f] librum arboris inoleſcere ſinito.
2 Omnium autem generum ramos, circa Cal. Martias in hortis ſubacta [g] et ſtercorata 21
terra ſupra puluinos arearum diſponere conuenit. Danda eſt opera, vt dum teneros ramulos habent, veluti pampinentur, et ad vnum ſtilum primo anno [h] ſemina redigantur. et [i] cum autumnus inceſſerit, ante quam frigus cacumina adurat, omnia folia decerpere expedit, et ita craſſis arundinibus, quae ab vna [k] parte nodos integros habeant [l], velut [m] pileis [n] induere [o], atque ſic [p] a frigore et gelicidiis teneras 22
adhuc [q] virgas tueri. Poſt viginti quatuor deinde menſes ſiue transferre et diſponere in ordinem voles, ſiue inſerere, ſatis tute [r] vtrumque facere poteris [s].

A. XI. [a] OMNIS ſurculus omni [b] arbori inſeri poteſt, ſi non eſt ei, cui inſeritur [c],
26 cortice [d] diſſimilis. ſi vero etiam ſimilem fructum, et eodem tempore affert, ſine ſcrupulo

i) *incorrupte H. A. G.* k) *Pirum I. B. R. H.* l) *a bruma Goeſ. ad brumam* om. *L.* m) *adiigito B. R. adiicito I. L.* n) *adobruta Goeſ.* o) *ſignia I. B. R.* p) *ſyna P. ſina L.* q) *hordeacea I. B. R.* r) *anitianea I. anitiana B. R. Turriana* inſ. *L.* et poſt om. s) *veniana L. G. naeniana Goeſ.* t) *et* om. *I. B. R.* u) *gaudiana L. P. ſcaidia mammatiana Goeſ.* x) *ceſtina peduſiana P. L.* y) *melemela I.* z) *chryſomelina I. B. R.* a) *Malorum L. P.* b) *vernum* defic. *I. B. R.* c) *ſactio P. I.* d) *ceration P.* e) *adiigito B. R.* al. *adiicito.* f) *ita I. B. R.* g) *truta eſt L.* h) *acino I. B. R.* i) *Et* om. *Goeſ.* k) *ima I. B. R.* l) *habeat I. B. R.* m) *quaſi tiliae P. L.* n) *ſic* inſ. *L. I. B. R.* o) *inducere I. B. R.* p) *ſic* om. *I. B. R.* q) *adit vt P.* r) *tu te* ſepar. *G. tuto vtrius P. tuto verius* s) *poteris* om. *L.* [C. XI.] a) *Sed* praepon. *L. I. B. R.* b) *omni arbori* deſ. *I. B. R.* c) *arbori* adiic. *I. B. R.* d) *corticae I. I. arbori Goeſ.*

10, 17 FISSVRAM — ADIGITO) *Fiſſuram cuneum tedae pineae adigito* legi vult VRSIN. forte librarii culpa interceſſit; voluitque VRSINVS *in fiſſuram.*

10, 18 ABSVMTA ABLAQVEATIONE) De hac phraſi dubitat Cl. PONTED. ad Col. arb. 24.

10, 20 LAPIDEM ADIGITO) Obtemperavimus VRSINO, qui hic etiam *adigito* legendum monuit. Librarii *adiicere* poſuerunt, quo verbo in medicamentorum et ciborum compoſitionibus apud noſtros ſedem eſſe, index docet. *Adigito* et *adicito*, quod ſcribebant pro *adiicito*, parum diſtant et miſcentur ſexcenties.

10, 21 DANDA EST OPERA — PAMPINENTVR) Cum ante pampinationem ſtirpes germinare et adoleſcere debeant, apponerem haec libentius ex l. de Arb. c. 25 deprompta: *deinde cum creuerint*, danda eſt opera etc. PONTEDERA.

11, 1 IN-

ſcrupulo egregie inſeritur. Tria genera porro inſitionum [e] antiqui [f] tradiderunt.
Vnum, quo reſecta et fiſſa arbor reſectos ſurculos accipit. Alterum, quo reſecta
inter librum et materiam ſemina admittit. quae vtraque genera verni [g] temporis
ſunt. Tertium, quo ipſas gemmas cum exiguo cortice in partem ſui delibratam [h]
recipit, quam vocant agricolae emplaſtrationem; vel [i], vt quidam, inoculationem.
2 Hoc genus inſitionis aeſtiuo [k] tempore optime vſurpatur. Quarum inſitionum [l] 2
rationem cum tradiderimus, a nobis quoque repertam docebimus. Omnes arbo-
res ſimulatque [m] gemmas agere coeperint, luna creſcente inſerito, oliuam autem
3 circa aequinoctium vernum, vſque in Idus Aprilis. Ex qua arbore inſerere voles,
et ſurculos ad inſitionem ſumturus [n] es, videto vt ſit tenera et ferax, nodisque cre-
bris: et cum primum germina [o] tumebunt, de ramulis anniculis [p], qui ſolis ortum
ſpectabunt, et integri erunt, eos legito craſſitudine digiti minimi. ſurculi ſint bi-
furci, vel trifurci. Arborem, quam inſerere [q] voles, ſerra diligenter exſecato ea 3
parte, qua maxime nitida et ſine cicatrice eſt, dabisque operam, ne librum laedas.
4 Cum deinde truncum [r] recideris, acuto ferramento plagam leuato. deinde [s] cuneum
tenuem ferreum vel oſſeum inter corticem et materiem ne [t] minus digitos tres, ſed
conſiderate, demittito [u], ne laedas aut rumpas corticem. Poſtea ſurculos, quos 4
inſerere voles, falce acuta ex vna [x] parte deradito tantum, quantum cuneus demiſ-
5 ſus [y] ſpatii dabit, atque ita, ne medullas, neue alterius partis corticem laedas. Vbi
ſurculos [z] paratos habueris [a], cuneum vellito [b], ſtatimque ſurculos in ea foramina [c],
quae cuneo adacto inter corticem et materiam feceris, demittito [d]. Ea autem fine [e],
qua adraſeris, ſurculos ſic inſerito, vt ſemipede, nec [f] amplius de arbore extent [g].
[in vna arbore duos, vel ſi truncus vaſtior eſt, plures calamos recte inſeres, quatuor
digitorum inter eos ſit ſpatium. pro arboris magnitudine et corticis bonitate haec
6 facito. Cum omnes ſurculos, quos arbor ea patietur, demiſeris, libro vlmi, vel 5
iunco, aut vimine arborem conſtringito: poſtea paleato luto bene ſubacto obli-
nito [h] totam plagam, et ſpatium, quod eſt inter ſurculos, vſque eo [i] dum minime
quatuor digitis inſita [k] extent.] ſupra deinde [l] muſcum imponito, et ita ligato,
ne pluuia dilabatur. Quoſdam tamen magis delectat in trunco arboris locum ſemi-
nibus

e) *inciſionum L.* et ita ſaepe. f) *antiqui B.R. antequi I.* g) *veris I.B.R.* h) *deliberatam H.A.G.* i) *velut* iunct. *I.B.R.* k) *aeſtiuum temporis P.* l) *conſitionum I.B.R.* m) *ſimul P.L.* n) *ſumes L. I.B.R.* o) *germinatum ibunt L.I.B.R.Goeſ.* p) *anniculis* om. *L.I.B.R.* q) *debes ſeu* inſ. *L.* r) *truncam reddideris P. Goeſ.* s) *quaſi* inſer. *Goeſ. I.B.R.* t) *demittito I.B.R.* u) *dimittito. I.B.R.* x) *ima I.B.R.* y) *dimiſſus I.B.R.* z) *dimittito* inſ. *L.P.* a) *ſtraueris L.P.* b) *vel lecto L.P. velito G.* c) *forma P. Goeſ.* d) *demittito* om. *L.* e) *ſine qua I.B.R.* f) *vel I.B.R.* g) *ima Goeſ.* h) *oblinito: tum Goeſ.* i) *vſque ad eodem Goeſ. eo vt duobus* lib. de arb. k) *iuſta Goeſ.* l) *inde eſt* ſiue *deinde ramuſculum P. ſupra inde eſt deinde ramuſcula Lipſ.*

11, 1 INOCVLATIONEM) Graece ἐνοφθαλμισμὸν, Theophr. hiſt. plant. 2, 1 videatur Harduinus ad Plin. 7, 14. SCHOETTG. Noſtri ſane ruſtici hoc genus inſerendi vocant *das oculiren.*

11, 5 IN VNA ARBORE) Quae vncis incluſa ſunt, ex ſolo de Arboribus libro c. 26, 4 et 5 huc reponere cum Cl. SCHOETTGENIO auſi non eſſemus, niſi et in Goeſiano ita eſſet, et mox ſ. 8 ad haec ipſa verba auctor nos remitteret. Adde quod repetitio verbi *extent* manifeſte oſtendit, qui factum ſit, vt, quae inter ea interiecta fuerant, vna cum alterutro *extent* intercidерint.

11, 6 QVATVOR DIGITIS) Quod eſt de arb. *duobus digitis*, id inde puto accidiſſe. Semipede, h. e. ſex digitis de arbore extare ſurculos voluit Columella. Lutum ſubactum ſi illinatur *ad duos digitos* extabunt ſurculi *quatuor digitis.* Hos numeros vel ipſe auctor aliud agens miſcuit, vel, quod probabilius eſt, librarii.

11, 6 QVOS-

nibus ſerra [m] facere, inſectasque [n] partes tenui ſcalpello leuare, atque ita ſurculos
6 aptare. Si puſillam arborem inſerere [o] voles, imam abſcindito, ita vt ſeſquipede [p] 7
e terra extet. et [q] cum deinde praecideris, plagam diligenter leuato: et medium
truncum, acuto ſcalpello [r] permodice findito, ita vt fiſſura digitorum trium ſit in
ea. deinde cuneum quo diducatur, inſerito, et ſurculos ex vtraque parte deraſos [s]
demittito [t], ſic vt librum ſeminis libro arboris aequalem facias. Cum ſurculos di- 8
ligenter aptaueris, cuneum eximito, et arborem, vt ſupra dixi, alligato: deinde
terram circa arborem adaggerato vſque ad [u] ipſum inſitum. ea res a vento et calore
7 maxime tuebitur. Hoc [x] tertium genus inſitionis [y] cum ſit ſubtiliſſimum, non omni
generi [z] arborum idoneum eſt, ſed fere recipiunt talem inſitionem, quae humidum,
ſuccoſumque, et validum librum habent, ſicut ficus. Nam et lactis [a] plurimum 9
8 mittit, et corticem robuſtum habet. optime itaque inſeritur [caprifici ramus]. Ex
arbore, de qua inſerere voles, nouellos et nitidos ramos eligito, in iiſdemque [b]
obſeruato gemmam, quae bene apparebit, certamque [c] ſpem germinis habebit:
eam duobus digitis quadratis circumſignato, vt gemma [d] media ſit: et ita acuto
ſcalpello circumcidito [e] delibratoque diligenter, ne gemmam laedas. poſtea [f] item 10
alterius arboris, quam emplaſtraturus es, nitidiſſimum [g] ramum eligito, et eiuſdem
ſpatii corticem circumcidito, et materiam delibrato. deinde in eam partem, quam
9 nudaueris, praeparatum emplaſtrum aptato, ita vt alterae delibratae parti [h] conueniat. 11
Vbi ita haec feceris, circa gemmam bene alligato, cauetoque ne laedas ipſum germen.
deinde commiſſuras et vincula luto oblinito, ſpatio relicto, vt gemma libera vincu-
lo non vrgeatur. arboris autem inſitae ſobolem et ramos ſuperiores praecidito, ne
quid ſit, quo [i] poſſit ſuccus [k] euocari [l], aut ne [m] cui magis quam inſito ſeruiat. poſt
XXI diem ſoluito emplaſtrum. et hoc genere optime etiam inſeritur olea. Quar- 12
tum [n] illud genus inſitionis iam docuimus, cum de vitibus [o] diſputauimus. itaque
A. 27 ſuperuacuum eſt hoc loco repetere traditam rationem terebrationis. Sed cum anti-
qui

m) *ſera G.* n) *infectasque I. B. R.* o) *ſerere I. B. R.* p) *ſexquipedem I. B. R. ſexquipede H. A. Gr. G.* q) *et* om. *Goeſ.* r) *ſcalpro modice Goeſ.* s) *adraſos L. P.* t) *demittito I. B. R. I. I. H. A.* al. *dimitt.* u) *in idipſum I. B. R.* x) *Nos I. B. R. Goeſ.* y) *inuenimus, quod* inſ. *I. B. R.* z) *genere arbori P.* a) *latis R.* b) *ea carifici ratione* inſ. ex *arb. Goeſ.* c) *iis deinde ſeruato I. B. R. ſerito L. P. iis dein quaerito Goeſ.* d) *certaminis habebit P.* e) *gemmae caſite: vt acuto P.* f) *circumcide diligenter n. e. l. delibrato item L.* g) *Delibrato item alteram arborem I. B. R.* h) *nitidum I. B. R.* h) *parco veniat P. parte veniat L.* i) *quod I. B. R.* k) *ſuccus* om. *I. B. R.* l) *vocari P. auocari Goeſ. occari I. B. R.* m) *nec vini P. necui* iunctim *I. I. H. A. nec vim agis G.* n) *Quarum P.* o) *vitis P.*

II, 6 QVOSDAM TAMEN --- SVRCVLOS APTARE) Haec, quae in L. *de arbor.* non apparent, non mediocrem mihi dubitationem iniiciunt, vitioſane an contra ſint, quoniam ea fuſius expreſſa apud Palladium inuenio, qui ſolet plerumque ita excerpere, vt in compendium redacta diſponat. Sunt autem 3, 17, 3. Accedit etiam quod in veteri codice non *quosdam tamen* ſed *quos tamen* legatur ex quo ita periodus ſuſpenditur, vt cum ad extremum membrum *atque ita ſurculos aptare* peruenimus, aliud expectemus. PONTED.

II, 8 ET ARBOREM VT SVPRA DIXI ALLIGATO) Addatur ex l. *de Arb. et oblinito.* PONTED.

II, 9 CAPRIFICI RAMVS) Lege cum libro de Arb. *tali ratione*: vel cum Goeſ. *optime igitur ea inſeritur ratione.* SCHOETTG. Vndecunque ſint haec duo verba, huc ea conuenire minime puto. Forte ſunt ex ſ. 10. Illa enim altera arbor emplaſtranda caprificus eſt, vt puto.

II, II HOC GENERE) Hoc modo. Caelius Aurelianus Acut. praef. n. 15 de Aſclepiade: *Denique in diffinitionum libris alienationem diffiniens hoc genere explicauit etc.* Pluries occurret infra apud Palladium. SCHOETTG.

II, 12 IAM DOCVIMVS) Supra 4, 29, 13.

II, 12 PAVL-

qui negauerint [p] poſſe omne genus ſurculorum in omnem arborem inſeri, et [q] illam
quaſi finitionem, qua nos paullo [r] ante vſi ſumus, veluti [s] quandam legem ſanxe-
rint [t], eos tantum ſurculos poſſe coaleſcere, qui ſint cortice, ac libro, et fructu
conſimiles iis arboribus, quibus inſeruntur; exiſtimauimus [u] errorem huius opi-
nionis diſcutiendum, tradendamque poſteris rationem, qua poſſit omne genus ſur-
13 culi omni generi arboris inſeri. Quod ne longiore exordio legentem fatigemus,
vnum quaſi [x] exemplum ſubiiciemus, quo poſſit omne genus ſurculi omnibus [y] ar-
boribus inſeri. Scrobem [z] quoquouerſus [a] pedum [b] quatuor ab arbore oliuae tam 2
longe fodito, vt extremi rami oleae poſſint eam contingere. in ſcrobem deinde fici
14 arbuſculam deponito, diligentiamque adhibeto, vt robuſta et nitida fiat. Poſt tri-
ennium [c], cum iam ſatis amplum incrementum ceperit [d], ramum oliuae, qui vide-
tur nitidiſſimus, deflecte, et ad crus arboris ficulneae religa: atque ita amputatis
caeteris ramulis, ea tantum cacumina [e], quae inſerere voles, relinque. tum arbo-
15 rem fici detrunca, plagamque leua, et mediam cuneo finde. cacumina deinde oli- 3
vae, ſicuti matri cohaerent, ex [f] vtraque parte abrade [g], et ita fiſſurae fici inſere,
cuneumque exime, diligenterque [h] ramulos colliga, ne qua vi reuellantur [i]. ſic in-
terpoſito triennio conualeſcit [k] ficus cum olea, et tum demum quarto anno, cum
bene coierint [l], velut propagines, ramulos oliuae a matre reſecabis. hoc modo
omne genus in omnem arborem inſeres. At [m] prius quam finem libri faciamus,
quoniam fere ſpecies ſurculorum omnium [n] perſecuti ſumus prioribus libris, de cy-
tiſo [o] dicere nunc tempeſtiuum eſt.

XII. CYTISVM [a] in agro eſſe quam plurimum maxime referet [b], quod galli- A.
nis, apibus [c], capris, bubus quoque et omni generi pecudum vtiliſſimus [d] eſt: quod 28
ex eo cito pingueſcit, et lactis plurimum praebet [e] ouibus [f]: tum [g] etiam quod [h]
octo menſibus [i] viridi eo pabulo vti, et poſtea arido poſſis [k]. praeterea [l] in quoli-
bet agro, quamuis macerrimo, celeriter comprehendit: omnem iniuriam ſine no-
2 xa patitur. Mulieres quidem ſi lactis inopia premuntur [m], cytiſum aridum in aquam 2
macerari [n] oportet, et cum tota nocte permaduerit, poſtero die expreſſi ſucci ter-
nas heminas permiſceri modico vino, atque ita potandum dari [o]: ſic et ipſae [p] vale-
bunt,

p) *denegauerint I. B. R.* q) *ex illa definitione Goeſ. Lipſ. B. R. diſinitione I. et extila etc. P.* r) *ante paullo I B. R.* s) *vel antecedentem P.* t) *ſanxerunt I. B. R.* u) *exiſtimabimus I.* x) *quaſi* deficit *I. B. R.* y) *dimiſſis P. L.* z) *Scrobe P.* a) *quoquo verſus Gr. G St.* b) *pedes I. B. R.* c) *biennium L. Goeſ. I. B. R.* d) *coeperit B. R.* e) *cacuminis relinque P. cacumine relinque L.* f) *ex* om. *Goeſ. I. B. R.* g) *adrade Goeſ.* h) *que* om. *P. et diligenter colliga I. B. R.* i) *reuellatur I. B. R.* k) *coaleſcet Goeſ.* l) *coierit I. B. R. cum enociuerit L.* m) *Ac I. B. R.* n) *omnes perſequimur: priores libros de cythiſo incipere parum: ac tempeſtium fuit. Nunc arboris praecipientes opportune eius meminerimus. I. B. R.* o) *cythiſo incipere paruum ac tempeſtiuum fuit nunc arboris precipientis opportune eius meminerimus.* inſ. *L.* [C. XII.] a) *Cythiſum* a Commel. omnes. Et ſic per totum caput: b) *refert a Vict.* c) *ouibus* inſer. *Goeſ.* d) *vtiliſſimum Goeſ.* e) *cum etiam ouis octo Goeſ. etiam cum* interpon. *P.* f) *ouis I. B. R. I. I.* om. *L.* g) *tum etiam* om. *P.* h) *quod* defic. *I. B. R. ouis L.* i) *menſis P.* k) *poſſit Goeſ. I. B. R.* l) *Propterea I. B. R.* m) *praemuntur G.* n) *macerare, permiſcere, dare Goeſ.* o) *dare I. B. R.* p) *ipſe R. G.*

11,12 PAVLLO ANTE) Ipſo principio huius cap.

11,13 SCROBEM QVOQVO VERSVS) Laudat Plin. 17, 19 ſ. 30, n. .

12,1 GALLINIS, APIBVS) Pro *apibus*, vt eſt in vulgatis codicibus, videtur legendum *ouibus*. Nam ſequitur: *Quod ex eo cito pingueſcit, et lactis plurimum praebet ouis.* ex voce autem *ouibus*, fecit librarius *apibus*, facili lapſu. VRSINVS.

12,2 IN AQVAM MACERARI) F. *in aqua.*

12,3 QVA-

3 bunt, et pueri abundantia lactis confirmabuntur. Satio autem cytiſi vel autumno
circa Idus Octobris, vel vere fieri poteſt. Cum terram bene ſubegeris, areolas fa- 3
cito, ibique velut ocimi [q] ſemen cytiſi autumno ſerito. Plantas deinde vere diſpo- 4
nito [r]: ita vt inter ſe quoquouerſus quatuor pedum ſpatia diſtent. Si ſemen non
habueris, cacumina [s] cytiſorum vere [t] deponito, et [u] ſtercoratam terram circumag-
gerato [x]. Si pluuia non inceſſerit [y], rigato quindecim proximis diebus: ſimulatque
nouam frondem agere [z] coeperit, ſarrito, et poſt triennium deinde caedito, et pe-
4 cori praebeto. equo abunde eſt viridis pondo [a] x v [b], bubus pondo vicena, caete-
risque pecoribus pro portione virium. Poteſt [c] etiam ante Septembrem [d] ſatis
commode ramis [e] cytiſus ſeri, quoniam facile comprehendit, et iniuriam ſuſtinet.
Aridum [f] ſi dabis, parcius praebeto, quoniam vires maiores habet. priuſque [g] aqua 5
macerato, et exemtum [h] paleis permiſceto. Cytiſum cum aridum [i] facere voles,
circa menſem Septembrem, vbi ſemen eius grandeſcere incipiet, caedito, paucis-
que horis, dum flacceſcat [k], in ſole habeto: deinde in vmbra [l] exſiccato [m], et ita
condito [n]. Hactenus de arboribus praecepiſſe abunde eſt, reddituro pecoris curam
et remedia ſequenti volumine.

q) *ocymi* praeter Comm. omnes. r) *diſpoſito P.* s) *ima* inſer. *I. B. R.* t) *vere* omiſſ. *I. B. R.* u) *et* om. *I. B. R.* x) *circum aggerato* diu. *G. circa aggerato I. B. R.* y) *ingeſſerit I. B. R. ingreſſerit Goeſ. ingerſerit L.* z) *agere* deeſt *P.* a) *pedes P.* b) *XII. L. I. B. R.* c) *autem* inſ. *L. P. Goeſ.* d) *circa ſaepem agri Goeſ. etiam ſetem agri L. ſeptem agri commode P.* e) *ramis cytiſus* deſunt *I. B. R.* f) *Aridam P.* g) *priusquam H.* h) *exemptam I. B. R. H. A. G.* i) *aridam P.* k) *flacceſcat* altera manus *L.* l) *in* om. *Goeſ.* m) *exiccato I. I. H. ſiccato Goeſ.* n) *incondito H.*

12, 3 QVATVOR PEDVM SPATIA) Melius credo *ſpatio*, vt eſt in de arb.

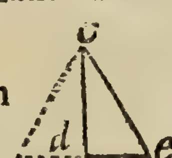
AD COLVMELLAE
LIB. V. CAP. II, 5.

Quaeſieram, pro amicitiae noſtrae iure, ex Celeberrimo Hambergero, I An ſolutio a Columella 5, 2, 5 propoſita demonſtrari poſſit? II An ea transferri poſſit ad triangula alia aequilatera? Ad haec ille iſta, quae inuidere lectoribus nolui, quamvis ipſe quaeſtiones meae confeſſionem habeant, in erudito illo puluere minus me, quam vellem verſatum: et ipſe non ſcripſerit eo conſilio, vt cum omnibus communicarentur.

Huius quaeſtionis nulla datur ſolutio, quia aſſertum, (quod nempe $\frac{1}{3}$ atque $\frac{1}{10}$ □i lateris △li aequilateri, vel, quod eodem redit, $\frac{10}{30} + \frac{3}{30} = \frac{13}{30}$ eiusdem □i ſint areae trianguli aequales) non niſi vero eſt proximum.

Hoc vt demonſtrem, praeſuppono, quod, ſi quantum ſub ſigno radicali multiplicandum ſit cum alio quanto absque ſigno radicali, hoc prius ad □i dignitatem euehi debeat, et dein, multiplicatione quantorum facta, productum ſub ſigno ſcribendum ſit radicali: v. g. ſit $\sqrt{9} = 3$ multiplicanda per 4, aut ita ſcribendum $4\sqrt{9}$ aut 4 ad dignitatem □i euehendum, et 9 multiplicatum per 16, $= 144$ ſub ſigno radicali ponendum et erit $\sqrt{144} = 12 = 3 \cdot 4$.

Sit iam Latus △li aequilateri $= a$, erit □ eiusdem aa, et huius pars tertia atque decima $= \frac{1}{3}aa + \frac{1}{10}aa =$ (ex hypoth.) areae trianguli.

Quaeramus hanc aream △li methodo demonſtratiua hinc aſſumamus eiusdem dati trianguli dimidium cde, erit $ce = a$, □$ce = aa$, $de = \frac{1}{2}a$, □$de = \frac{1}{4}aa$ ego per theor. Pythag. □ $cd = aa - \frac{1}{4}aa$ hinc $cd = \sqrt{aa - \frac{1}{4}aa}$, quod ſi igitur haec linea cd tanquam perpendiculum per dimidiam baſin $de = \frac{1}{2}a$ multiplicatur, prodit area △i $\frac{1}{2}a\sqrt{aa - \frac{1}{4}aa} = \sqrt{\frac{1}{4}a^4 - \frac{1}{16}a^4}$ (ſi nempe, vi praeſuppoſiti, $\frac{1}{2}a$ euehitur ad □i dignitatem et dein $\frac{1}{4}aa$ multiplicatur cum quanto ſub ſigno radicali $aa - \frac{1}{4}aa$, et productum ſub ſigno radicali ponitur.) Cum vero, ſi diuerſae denominationes ad eandem reducuntur, modo dictum factum $\frac{1}{4}a^4 - \frac{1}{16}a^4 = \frac{4}{16}a^4 - \frac{1}{16}a^4 = \frac{3}{16}a^4$ erit etiam $\sqrt{\frac{1}{4}a^4 - \frac{1}{16}a^4} = \sqrt{\frac{3}{16}a^4}$.

Quod ſi ergo reſolutio Columellae in rigore geometrico daret aream △li, foret $\frac{1}{3}aa + \frac{1}{10}aa = \sqrt{\frac{3}{16}a^4}$ hinc horum quantorum quoque □a forent aequalia i. e. $\frac{1}{9}a^4 + \frac{1}{15}a^4 + \frac{1}{100}a^4$ foret $= \frac{3}{16}a^4$

$$
\begin{array}{l}
\quad \frac{1}{3}aa + \frac{1}{10}aa \\
\quad \frac{1}{3}aa + \frac{1}{10}aa \\
\hline
\quad + \frac{1}{30}a^4 + \frac{1}{100}a^4 \\
\frac{1}{9}a^4 + \frac{1}{30}a^4 \\
\hline
\frac{1}{9}a^4 + \frac{1}{15}a^4 + \frac{1}{100}a^4
\end{array}
$$

reducantur hae fractiones ad eandem denominationem, dabunt hoc □ $= \frac{1500}{13500}a^4 + \frac{900}{13500}a^4 + \frac{135}{13500}a^4$ colligantur

gantur hae fractiones in vnam ſummam et erit $\square = \frac{2535}{13500} a^4 = \square \circ \sqrt{\frac{3}{16} a^4} = \frac{3}{16} a^4$ ergo, cum fractiones ſint rationes, ſi fractiones ſunt aequales, erunt etiam rationes aequales; rationes =les dant proportionem, in qualibet proportione geometrica factum extremorum eſt =le facto mediorum: Hinc ſi $2535 : 13500 = 3 : 16$ foret factum ex 2535 in $16 = 40560 = 40500$ i. e. facto ex 13500 in 3. Cum igitur iſtud, quod ex hypotheſi fluit, ſit falſum, erit etiam ipſa hypotheſis falſa.

De ſecunda ergo quaeſtione patet, demonſtrationem prioris problematis, quia non datur, ad alia triangula non aequilatera transferri non poſſe. Tametſi vero demonſtratio vniuerſalis dari non poſſit, ipſum tamen problema facillime vniuerſale euadit. nam cum △ praeſupponatur aequilaterum et vnum latus ſit datum, omnia latera data erunt, et ſic ſpeciale Columellae problema ad omnia △la applicatum tale erit.

Datis tribus lateribus △li cuiuscunque inuenire aream

Reſolutio haec eſt:

1) A dimidio ſummae trium laterum ſubtrahantur latera ſingula.
2) Idem dimidium multiplicetur per vnam differentiam inuentam.
3) Hoc factum multiplicetur per alteram differentiam inuentam.
4) Hoc factum multiplicetur per tertiam differentiam inuentam.
5) Ex hoc facto extrahatur radix.

Haec erit area deſiderata.

Sit v. g. cuius latera 3. 4. 5. erit ſumma = 12, dimidium ſummae = 6, differentia inter hoc dimidium et quodlibet latus

$$\begin{array}{cccc} & 6 & 6 & 6 \\ & 3 & 4 & 5 \\ \hline = & 3 & 2 & 1 \end{array}$$

multiplicetur 6 per 1, factum = 6 per 2, hoc factum = 12 per 3 ex hoc facto = 36 extrahatur radix = 6 quae eſt area deſiderata.

Huius ſolutionis demonſtrationem Algebraico-geometricam ſi ſcire cupis, dabo.

* * *

Nolebam fatigare virum eruditiſſimum, cum iſta non parentur Geometris: Sed interrogaui, quod magis ad rem meam tum pertinebat, I An demonſtrari poſſent, quae habet Columella 5, 2, 7? II Itemque ea, quae habet idem 5, 2, 8? et III, quae docet 5, 2, 9? Reſponſum tuli eiusmodi.

 Reſpon-

Reſponſio ad quaeſtionem primam:

a) Area circuli oritur, ſi peripheria in 4tam partem diametri, vel integra diameter in peripheriae 4tam partem ducitur.

b) Quadratum diametri oritur, ſi diameter per diametrum multiplicatur.

c) Sunt ergo □ diametri, atque area circuli facta ex diametro atque ex peripheriae 4ta parte in diametrum, i. e. ſunt facta ex duobus numeris multiplicatis per eundem tertium: Talia vero facta ſunt vti numeri dati.

d) Ergo etiam □ diametri erit ad aream circuli, vti diameter ad peripheriae quartam partem, ſiue, cum dupla ſint vti ſimpla, vt duplum diametri ad duplum 4tae partis peripheriae i. e. ſemiperipheriam.

Ad quaeſtionem ſecundam:

Dimidia ſunt vti integra. ergo etiam factum ex ſemidiametro in diametrum, i. e. dimidium diametri quadratum erit ad dimidiam circuli aream, vt totum □ ad totam aream, i. e. vt duplum diametri ad dimidium peripheriae.

Non ſcio Autorem, qui tales reſolutiones dedit. Video quidem B. Sturmium in Matheſis compendiariae Tabul. Geometr. 2da dixiſſe eſſe □ diametri ad aream circuli ſecundum Archimedem vt 14 ad 11. ſed dubito an ipſe viderit, 14 eſſe duplum diametri et 11 dimidium peripheriae: hinc an ſciuerit □um diametri eſſe ad circuli aream vti duplum diametri ad dimidium peripheriae.

Tertium problema Columellae agit, (niſi me omnia fallunt) de inuenienda ſegmenti circuli magnitudine: ſed Columellae reſolutio nullibi dat veram magnitudinem, niſi in iſto ſpeciali caſu, vbi chorda habet 16 ſagitta vero 4 partes, hinc nec demonſtrari poteſt.

L. IVNII MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIBER SEXTVS

PRAEFATIO.

Scio quosdam [a], Publi Siluine, prudentes agricolas pecoris [b] gregariorumque
paſtorum abnuiſſe curam, et eam velut inimicam profeſſionis ſuae diſciplinam
conſtantiſſime repudiaſſe. neque infitior [c] id [d] eos aliqua ratione feciſſe, quaſi [e] ſit
agricolae contrarium paſtoris propoſitum: cum ille quam maxime ſubacto et puro
ſolo gaudeat, hic nouali, graminoſoque; ille fructum e terra ſperet, hic e pecore.
ita [f] fit, vt quod arator abominatur [g], contra paſtor optet, herbarum prouentum.
Sed in his [h] tam diſcordantibus votis eſt tamen quaedam ſocietas, atque coniunctio: 2
quoniam et pabulum e fundo plerumque domeſticis pecudibus magis, quam alienis
depaſcere ex [i] vſu ſit, et [k] copioſa ſtercoratione, quae contingit e gregibus, terre-
ſtres fructus exuberant [l]. Nec tamen vlla regio eſt, in qua modo frumenta gignan- 3
tur, quae non, vt hominum [m], ita armentorum adiumento [n] iuuetur. vnde etiam
iumenta [o] nomen a re traxere, quod noſtrum laborem, vel onera ſubuectando, vel
arando iuuarent. Itaque ſicut veteres Romani praeceperunt, ipſe quoque cenſeo
tam pecorum quam agrorum cultum pernoſcere. Nam in ruſticatione vel antiquiſ- 4
ſima eſt ratio paſcendi, eademque quaeſtuoſiſſima. propter quod nomina quoque et [p]
pecuniae et peculii tracta videntur a pecore: quoniam [q] id ſolum veteres poſſede-
runt, et [r] adhuc apud quasdam gentes vnum hoc vſurpatur diuitiarum genus: et
nunc [s] apud noſtros quidem colonos alia res vberior [t] nulla eſt vt etiam M. [u] Cato
credidit [x], qui conſulenti, quam partem rei ruſticae exercendo celeriter locupletari
poſſet? reſpondit, ſi bene paſceret [y]: rurſusque interroganti, quid deinde faciendo
ſatis vberes fructus percepturus [z] eſſet [a]? affirmauit, ſi mediocriter paſceret. Caete- 5
rum de tam ſapiente viro piget dicere, quod eum quidam auctores memorant, eidem [b]
quae-

VARIETAS LECTIONIS.

[Lib. VI. Praef.] a) *libros* inſ. *L. Goeſ.* b) *pecoris abnuiſſe curam, gregariorumque paſtorum velut inimicam I. B. R. I. I. L. Goeſ.* c) *inficior* praet. Commel. omnes. d) *ideo I. B. R.* e) *qua P. Goeſ.* f) *ideoque arator I. B. R. I. I. L. Goeſ.* g) *abominetur. At contra I. B. R. I. I. Goeſ.* h) *iis I. B. R.* i) *exueſtet P. L.* k) *et* abeſt *I. B. R.* l) *exuberant L. Goeſ. I. B. R. exuberare* al. m) *ouium I. B. R.* n) *adiuratorio Goeſ. adiurator iugulatur L. adiurator iuguletur P.* o) *et armenta* inſ. *L. Goeſ.* p) *et* om. *I. B. R.* q) *quod non ſolum I. B. R. quõ id non ſolum P. copia et non L.* r) *ſed I. B. R.* s) *ne Goeſ. L. I. B. R.* t) *ſuperior vt M. Cato I. B. R. re ſuperior L. et Goeſ.* u) *magr.* h. e. magiſter *L.* x) *reddidit P.* y) *ipſas geret P. bene ipſas paſceret geres L.* z) *praecepturus I. B. R.* a) *eſt P.* b) *quidnam* impreſſi *eidem Mſſ.*

3 VNDE ETIAM IVMENTA) Haec et quae ſequuntur pleraque ſumta ſunt e Varrone 2, 1 vbi vide notas. SCHOETTG.

7 PIGET DICERE) Piguit certe Plinium, qui cum 18, 5 ſ. 6 duas quaeſtiones et reſponſiones retuliſſet, de tertia tacet, cum tamen hyper-
bolarum

quaerenti, quodnam [c] tertium in agricolatione quaeſtuoſum eſſet? aſſeueraſſe, ſi quis vel male paſceret: cum praeſertim maius diſpendium ſequatur inertem et inſcium [d] paſtorem, quam prudentem diligentemque compendium [e]. De [f] ſecundo tamen reſponſo, dubium non eſt, quin mediocrem negligentiam domini fructus pecoris exu-
6 peret [g]. Quam ob rem [h] nos quoque hanc partem rei ruſticae, Siluine, quanta valuimus induſtria, maiorum ſecuti praecepta, poſteritati mandauimus. Igitur cum ſint duo genera quadrupedum, quorum alterum paramus in conſortium operum, ſicut bouem, mulam, equum, aſinum; alterum voluptatis, ac reditus et cuſtodiae cauſa, vt ouem, capellam [i], ſuem, canem: de eo genere primum dicemus, cuius vſus
7 noſtri laboris eſt particeps. nec dubium, quin (vt ait Varro) caeteras pecudes bos honore ſuperare debeat, praeſertim autem [k] in Italia, quae ab hoc nuncupationem traxiſſe creditur, quod olim Graeci tauros Ἰταλȣ̀ς [l] vocarent; et in ea vrbe, cuius in [m] moenibus condendis [n] mas et foemina aratro terminum ſignauerunt [o], velut pecus [p]: quod item [q] Athenis Cereris et Triptolemi fertur miniſter: quod inter fulgentiſſima ſidera particeps caeli: quod deinde laborioſiſſimus adhuc hominis ſocius in agricultura: cuius tanta fuit apud antiquos veneratio, vt tam capitale eſſet bouem necaſſe [r], quam ciuem. Ab hoc igitur promiſſi operis capiamus exordium.

CAPVT I.

QVAE in emendis bubus ſequenda, quaeque vitanda ſint [a], non ex facili dixerim; cum pecudes pro regionis caelique ſtatu, et habitum corporis, et ingenium

c) *quoidam P. cuidam* impr. *quodnam L. quidam Goeſ.* d) *ſaeuum I. B. R.* e) *comprendi P. L.* f) *Vnde L. I. B. R.* g) *exuberet I. B. R.* h) *cauſam Goeſ. I. B. R.* i) *capellas. Bouem (Ouem I.) tamen de primo genere dicemus I. B. R. caprellas, ouem tamen de eo genere primum dicemus L.* k) *et L. I. B. R.* it. *Mſ. Heinſ.* ad Ouid. Faſt. 4, 826. l) *italos L. I. B. R.* m) *in* deeſt *I. B. R. et Heinſ. l. c.* n) *ſi* interſer. *I. B. R.* o) *ſignauerint I. B. R.* p) *petum I. B. R. petum Mſ. Heinſ. l. c.* vnde ipſe coniicit *metam. potum. L.* q) *atticis* inſer. *Goeſ. I. B. R. atticus L. et Mſ. Heinſ. l. c.* vnde ipſe fingit *atticis.* r) *necuiſſe Goeſ.* [C. I.] a) *ſunt I. B. R.*

bolarum ſit amantiſſimus. At non piguit Ciceronem, qui Offic. 2, 25 *tertium, male paſcere,* et *quartum, arare* adiicit. Nec abhorret illa tertia reſponſio ab ingenio Catonis, quam imitatus eſt eius pronepos, qui interrogantibus, quem maxime amaret, reſpondit *fratrem,* quem ſecundum, iterum *fratrem* dixit: quem tertium, iterum *fratrem.* Plut. in Vit. Cat. p. 1396. ed. H. Steph. Similia de hypocriſi oratoris Quintil. 11, 3, 6.

7 VT AIT VARRO) 2, 5, 3.

7 CVIVS MOENIBVS CONDENDIS — ARATRO MVRVM SIGNAVERVNT ET PORTAS, QVOD ITEM) Ita hic locus videtur emendandus ex veſtigiis antiquae lectionis in codice manuſcripto, et ex praefatione lib. 2 Varronis, vbi eſt: *et quod vrbis, cum condita eſt, tauro et vacca, qui eſſent muri et portae definitum.* Videnda, quae ad locum Varronis notauimus. VRSIN. Locus Varronis eſt 2, 1, 10. Notus etiam eſt mos condendarum coloniarum in nummis expreſſus. Caeterum corruptum hunc locum eſſe nihil dubito. Recte ſanatum ab Vrſino, quantum ad ſententiam certe, arbitror; licet recipere viri ingenioſiſſimi emendationem non auſim.

7 MAS ET FOEMINA ARATRO) *Mos fuit priſcorum in condendis vrbibus, vt conditores taurum, et vaccam ſimul iungerent, cincti ritu Gabino, tenentes ſtiuam incuruam, vt glebae omnes intrinſecus euaderent, et ita ſulco ducto loca murorum deſignabant, aratrum ſuſpendentes circa loca portarum. Ex hac antiquorum conſuetudine tractum eſt illud Vergilianum:* Interea Aeneas vrbem deſignat aratro. *Hinc Ouidius quoque ſcribit in Faſtis:* Inde premens ſtiuam ſignauit moenia ſulco, Alba iugum niueo cum boue vacca tulit. *Videtur Colum. mutuatus eſſe haec ex M. Varrone ita ſcribente,* Et aes antiquiſſimum eſt, quod conflatum, pecore eſt notatum, et quod vrbs cum condita eſt, tauro et vacca qui eſſent muri et portae definitum. BEROALD.

7 CERERIS — MINISTER) Etiam hoc eſt Varronis et reliqua huius capitis 2, 5, 3 et 4.

1 De bubus conf. Plin. 8, 54 ſ. 70.

1, 3 PA-

nium [b] animi, et pili colorem gerant [c]. Aliae formae ſunt Aſiaticis, aliae Gallicis,
Epiroticis aliae. nec tantum diuerſitas prouinciarum, ſed ipſa quoque Italia [d] partibus
ſuis diſcrepat. Campania plerumque boues progenerat albos et exiles, labori [e] ta-
men et culturae patrii ſoli non inhabiles. Vmbria vaſtos, et albos; eademque ru- 2
bros [f]: nec minus probabiles animis, quam corporibus. Hetruria [g] et Latium
compactos, ſed ad opera fortes. Appenninus duriſſimos omnemque difficultatem
tolerantes, nec ab aſpectu decoros. quae cum tam varia et diuerſa ſint, tamen
quaedam quaſi communia, et certa praecepta in emendis iuuencis [h] arator ſequi de-
bet, eaque Mago Carthaginienſis [i] ita prodidit, vt nos deinceps [k] memorabimus.
Parandi ſunt boues nouelli, quadrati, grandibus [l] membris, cornibus proceris, ac ni- 3
grantibus et robuſtis, fronte lata et criſpa, hirtis auribus, oculis et labris [m] nigris,
naribus reſimis patulisque, ceruice longa et toroſa, palearibus amplis, et pene ad
genua promiſſis, pectore magno, armis vaſtis, capaci et tanquam implente vtero,
lateribus porrectis, lumbis latis, dorſo recto planoque, vel etiam ſubſidente [n], clu-
nibus rotundis, cruribus compactis ac [o] rectis, ſed breuioribus potius quam longis,
nec genibus improbis, vngulis magnis, caudis longiſſimis, et ſetoſis piloſisque [p],
corpore denſo breuique, colore rubeo [q] vel fuſco, tactu corporis molliſſimo.

II. TALIS notae vitulos oportet, cum adhuc teneri ſunt, conſueſcere manu
tractari, ad praeſepia religari, vt exiguus in domitura labor eorum, et minus ſit peri-
culi. Verum neque ante tertium, neque poſt quintum annum iuuencos domari
placet, quoniam illa aetas adhuc tenera eſt, haec iam praedura [a]: eos autem, qui [b]
de grege feri [c] comprehenduntur, ſic ſubigi conuenit. Primum omnium ſpatioſum 2
ſtabulum praeparetur, vbi domitor facile verſari, et vnde digredi [d] ſine periculo poſ-
ſit. Ante ſtabulum nullae anguſtiae ſint, ſed aut campus, aut via late patens: vt
cum producentur iuuenci, liberum habeant excurſum, ne pauidi aut arboribus, aut
obia-

b) *ingenii I. B. R.* c) *gerunt I. B. R.* d) *Italiae I. I.* e) *laboris I. B. R.* f) *robios* manus prior *robias* manus ſecunda *Goeſ.* g) *Etruria I. B. R.* h) *iumentis I. B. R.* i) *carthaginenſis I. B. R. G.* k) *deinde I. B. R.* l) *grandes I. B. R.* m) *labiis I. I. H. A. Gr. G. St.* n) *ſubidentes I. B. R.* o) *arrectisque I. B. R.* p) *piloſusque Goeſ.* q) *rubii vel fuſci Goeſ.* [C. II.] a) *praeduros autem quidem L.* b) *quidem P.* c) *fieri P.* d) *degredi Goeſ.*

1, 3 PARANDI SVNT BOVES) Pleraque ſigna etiam ſunt Geop. 17, 2 totum prope hunc locum in ſuas areolas tranſtulit Pall. Mart. 11 conf. Col. 6, 20 et 21.

1, 3 ET TANQVAM INCIENTE VTERO) Ita videtur leg. pro vulgari *implente.* Sed non ſemel in hoc verbo erratum eſt, cum apud Columellam, tum apud Varronem et Arnobium. Videndus Feſtus in *Inciens.* VRSIN. Cum nulla hic varietas ſit in Mſſ. et fieri poſſit, vt intranſitiue dixerit, elliptice certe Columella, *implente vtero* (ſpeciatim hic conceptaculum foetus notante) *ventrem* (latius acceptum) non auſus ſum aliquid mutare. Caeterum *incientes* dici beſtias partui vicinas, vel Index noſter docet.

1, 3 PILOSISQVE, CORPORE DENSO BREVIQVE) Multa hic vitioſe ſcripta; boues enim *corpore denſo et breui* ab omnibus improbantur. Varro 2, 5 de bubus ita loquitur, *vt ſint bene compoſitae* (hae pecudes) *vt integris membris, oblongae, amplae.* Sic Pallad. 4, 11 *Vt ſint boues nouelli quadratis et grandibus membris et ſolidi corporis.* Quod etiam in hoc ipſo loco praecipit Columella, *Parandi* inquit *ſunt boues nouelli quadrati, grandibus membris.* Vitium itaque ſubeſt in vulgata lectione. nam τὸ *piloſisque* deprauatum eſt, de τῷ *pilo totius*; τὸ vero *corpore* ex τῷ *corporis* factum. Reſtitui itaque ſic poteſt locus: *Caudis longiſſimis et ſetoſis, pilo totius corporis denſo breuique.* Haec ex Palladii loco, qui 4, 11 hoc modo legitur, *Caudis longis ac ſetoſis, pilo, totius corporis denſo ac breui,* caſtiganda exiſtimauimus. PONTED.

2, 1 NEQVE POST QVINTVM ANNVM) Hic enim plenum huic generi robor adfert. V. Plin. 8, 45 ſ. 70 pr.

3 obiacenti [e] cuilibet rei ſe implicent, noxamque capiant. In ſtabulo ſint ampla praeſepia, ſupraque [f] transuerſi aſſeres in modum iugorum a terra ſeptem pedibus elati configantur [g], ad quos religari poſſint iuuenci. Diem deinde, quo domituram auſpiceris, liberum [h] a tempeſtatibus et a [i] religionibus matutinum eligito: cannabi-
4 niſque funibus cornua iuuencorum ligato. Sed iaculi [k], quibus capulantur [l], lanatis pellibus inuoluti ſint, ne tenera [m] fronte ſub cornua laedantur. Cum deinde buculos [n] comprehenderis, perducito ad [o] ſtabulum, et ad ſtipites religato ita, vt exiguum laxamenti habeant, diſtentque inter ſe aliquanto ſpatio, ne in colluctatione alter alteri noceat. Si nimis aſperi erunt, patere vnum diem noctemque deſaeuiant. ſimulatque iras contuderint [p], manu [q] producantur, ita vt et [r] aliquis ante, et a tergo complures, qui ſequantur [s], retinaculis eos contineant, et vnus cum claua ſali-
5 gnea procedens modicis ictibus ſubinde impetus eorum coërceat [t]. Sin autem placidi et quieti boues erunt, vel eodem die, quo alligaueris, ante veſperum [u] licebit producere, et docere per mille paſſus compoſite ac ſine pauore ambulare: cum domum perduxeris [x], arcte [y] ad ſtipites religato, ita ne capite moueri poſſint. tum demum ad alligatos boues, neque a poſteriore parte, neque a latere, ſed aduerſus, placide et cum quadam vocis adulatione venito, vt accedentem conſueſcant aſpice-
6 re. deinde nares perfricato, vt hominem diſcant [z] odorari. Mox etiam conuenit tota tergora et tractare [a], et reſpergere mero, quo familiariores bubulco fiant: ventri [b] quoque, et ſub femina manum ſubiicere, ne [c] ad eiusmodi tactum poſtmodum paueſcant, et vt ricini [d], qui plerumque feminibus inhaerent, eximantur. itaque [e] cum

e) *abiacenti I.B.R.* f) *ſuperque Goeſ. et L.* g) *confingantur I.B.R.* h) *bonum I.B.R. Goeſ. L.* i) *a* om. *I.B.R.* k) *laquei I.B.R. Goeſ. L.* l) *copulantur* omnes praet. *P.* m) *tenerae frontes Goeſ.* n) *bucolos G.* o) *extra ſtabulum producito* poſt *I.B.R. perducito ſtabulum L.* p) *contulerint I.B.R.* q) *mane Goeſ.* r) *et aliquis ante, et* om. *I.B.R.* s) *ſequuntur I.B.R.* t) *coherceat R.* u) *veſperam I.B.R.* x) *reduxeris Goeſ.* y) *arte I.B.R.* z) *dinoſcant H.* a) *cractare I.* b) *vteris* al. *neutris Goeſ. vteris L. vtens I.B.R.* c) *et P.* d) *rediui L. rediuiui I.B.R.* e) *idque Goeſ.*

2, 3 LIBERVM – RELIGIONIBVS) Nihil aliud puto indicari, quam ne per ferias domitura talis ſuſcipiatur. Vid. Cat. 138 vbi ad certa tantum opera coniungere permittit feriis boues. Conf. Cat. 132 et noſter 2, 22.

2, 4 IACVLI QVIBVS CAPVLANTVR) Blanditur vox *laquei* vt notior, et autoritatibus munita non contemnendis. Sed quid ſi *iaculus*, de laqueo *iniiciendo* beſtiae capiendae non minus dixere veteres ruſtici, quam *iaculum* de rete piſcatores? Sed *capulantur* quid ſibi vult? verbum probum, niſi fallimur, et Melae vſurpatum 2, 5 ſub fin. *in ea regione piſcem e terra penitus oriri, qui vbi ex alto huc vſque penetrauit, per ea foramina ictu* CAPVLANTIVM *interfectus extrahitur.* Etiam hic parum aberat, quin periret vox innocua, niſi opem illi et ſalutem tuliſſet Voſſius. Subſtituerant enim *captantium*, commodius ſane, quam hic *copulantur*. *Capulare* captare eſt, a *capio* eadem forma deriuatum vt *iaculari* a *iacio*, vel a *ſpecio ſpeculari*. Agit Moderatus noſter de capiendis ſ. comprehendendis de grege feris iuuencis. ad hoc opus eſt *iaculo* fune, quo *capulentur*, h. e. capiantur cornibus iniecto. Ab hoc ipſo verbo etiam *capulator* dictus eſt, qui *capulet* oleum, i. e. capiat de amurca. vid. ad Caton. 67, 1. *Capulus* gladii eſt, quo ille capitur: *capulus* mortui hominis eadem fere ratione dictus. Barbari *capulare* pro vulnerare dixere, ex ipſa *capiendi* ſignificatione, vt noſtri *einen Fang geben.*

2, 4 NE TENERA FRONTE) *Tenerae frontes* coniiciebat VRSIN.

2, 4 PERDVCITO) Hoc in loco agit de illis buculis domandis, qui de grege feri capti, ad ſtabulum primo adducuntur: *eos autem*, inquit, *qui de grege feri comprehenduntur, ſic ſubigi conuenit.* Quare legendum: *cum deinde buculos comprehenderis, intra ſtabulum perducito*, vel vt in vetuſtis editionibus, *perducito ad ſtabulum.* Capti enim ad ſtabulum adducuntur, *in quo ſi nimis aſperi erunt*, vt ait Columella, *patere vnum diem noctemque deſaeuiant, ſimul atque iras contuderint, manu producantur.* Hoc modo et Palladius lib. 4 tit. 12 *Tunc eligis abſolutam tempeſtatibus, et impedimentis omnibus diem, qua capti perducantur ad ſtabulum.* PONTED. Non oportuit hic diſceſſum a primis editionibus, quibus neque Florentiae contradicitur, quam proinde lectionem reuocare nihil dubitauimus.

2, 6 ET VT RICINI – EXIMANTVR) Sub exemplo

cum ſit [f], a latere domitor ſtare debet, ne calce contingi poſſit. Poſt haec didu- 7
ctis [g] malis educito [h] linguam, totumque eorum [i] palatum ſale defricato, libraleſque
offas in praeſulſae adipis [k] liquamine tinctas, lingula demittito, ac vini ſingulos ſex-
tarios per cornu [l] faucibus infundito: nam per haec blandimenta triduo fere man-
ſueſcunt, iugumque quarto die accipiunt, cui ramus illigatur [m], et temonis vice [n]
trahitur [o]: interdum et pondus aliquod iniungitur, vt maiore niſu [p] laboris explo-
retur patientia. Poſt eiuſmodi experimenta vacuo ploſtro ſubiungendi, et paulla- 8
tim longius cum oneribus producendi ſunt. Sic perdomiti mox ad aratrum inſti-
tuantur, ſed in ſubacto agro, ne ſtatim difficultatem [q] operis reformident, neue ad-
huc tenera colla, dura proſciſſione terrae contundant [r]. Quemadmodum autem bu-
bulcus in arando bouem inſtituat, primo praecepi volumine. Curandum ne in do-
mitura bos calce aut cornu quemquam contingat. nam niſi haec caueantur [s], nun-
quam eiuſmodi vitia, quamuis ſubacto [t], eximi poterunt. Verum iſta ſic agenda 9
praecipimus, ſi [u] veteranum pecus non aderit [x]. nam ſi aderit, expeditior tutior-
que [y] ratio domandi eſt, quam nos in noſtris agris ſequimur. Nam vbi ploſtro [z],
aut aratro iuuencum [a] conſueſcimus [b], ex domitis bubus, valentiſſimum, eundem-
que placidiſſimum cum indomito iungimus [c]. qui [d] et [e] procurrentem retrahat, et
cunctantem producat. Si vero non pigeat iugum fabricare, quo tres iungantur, 10
hac machinatione conſequemur, vt etiam contumaces boues grauiſſima opera non
recuſent. nam vbi piger iuuencus medius inter duos veteranos iungitur, aratroque
iniuncto [f] terram [g] moliri [h] cogitur, nulla eſt imperium reſpuendi facultas. ſiue enim
efferatus proſilit, duorum arbitrio inhibetur: ſeu conſiſtit, duobus gradientibus
etiam obſequitur [i]: ſeu conatur decumbere, a valentioribus ſubleuatus trahitur:
propter quae vndique neceſſitate contumaciam [k] deponit, et ad patientiam laboris
pauciſſimis verberibus perducitur. Eſt etiam poſt domituram mollioris generis 11
bos, qui decumbit in ſulco: eum non ſaeuitia, ſed ratione cenſeo emendandum. nam
qui ſtimulis, aut ignibus, aliiſque tormentis id vitium eximi melius iudicant, verae
rationis ignari ſunt: quoniam peruicax contumacia plerumque ſaeuientem [l] fatigat.
propter quod vtilius eſt citra [m] corporis vexationem fame potius et ſiti cubitorem
bouem

f) *ſint I. B. R.* g) *deductis I. B. R.* h) *reducito L. I. B. R.* i) *eius I. B. R. eo ſub L. P.* k) *adipis in ſingula dimittito L. Goeſ. I. B. R.* l) *cornum L. et Mſ. Heinſ.* ad Ouid. Met. 2, 874. m) *illigatus tem. Goeſ. I. B. R. et* om. *L.* n) *vici I.* o) *trahicitur P. traicitur Goeſ. et pondus aliquod infigitur Lipſ.* p) *nixu I. B. R.* q) *difficultate L.* r) *tundantur B. R. tundant I. condant L. P.* s) *cauentur I. B. R.* t) *ſubacta* edd. *ſubactis* coni. *Broukh.* u) *ſiue ranum L. ſiue ramum I. B. R.* x) *oderit. Ideoque expeditior I. B. R. adierit adeoque exp. L.* y) *et tutior I. B. R.* z) *plauſtro I. B. R. I. I. H. A. Gr. G.* a) *iuvencam Com.* b) *conſueſſimus R.* c) *iniungimus I. B. R.* d) *qui* def. *I. B. R.* e) *et* def. *I. B. R.* f) *iniecto P. L. Goeſ.* g) *terra I. B. R. terre L.* h) *molli L. I. B. R. molliri G.* i) *inhibetur P. inuitus obſequitur Goeſ.* k) *contumatiam G.* l) *ſeuientem B. R.* m) *circa I. B. R.*

exemplo docet, opus interdum eſſe, vt non ad tactum omnem paueſcant boues: eximendi enim nonnunquam ricini. Poſſis itaque illud *et vt* interpretari, *etiam* ne paueſcant, *licet* ricini eximantur.

2, 6 ITAQVE CVM FIT) Veteres libri: *Itaque cum ſint.* Legendum: *idque cum ſit.* PONTED. Obtemperaſſem ita bonis auctoribus, niſi *que* ad *ita* adiuncta, vt alias in optimis auctoribus, vim copulandi videretur habere.

2, 7 LINGVLA DEMITTITO) Quid *lingula* opus ad offam, adipatam praeſertim et leuem? Legendum ex Pall. Mart. 12, 3 *in gulam* demittito.

2, 8 QVAMVIS SVBACTO) Ita reſcribere pro vulgato *ſubacta* viſum eſt, quod locum habere non poſſe vidit Broukhuſius, et *ſubactis* reſtitui voluit. Nimirum ad *bubus* ille, vt nos ad *boui* retulimus. Add. Cel. Morg. 1, 23.

2, 9 NAM VBI PLOSTRO) Vid. Plin. 8, 45. SCHOETTG.

2, 10 IVGVM, QVO TRES) Vno iugo duos et

bouem emendare. nam eum vehementius afficiunt naturalia deſideria, quam plagae.
12 Itaque ſi bos decubuit, vtiliſſimum eſt ſic pedes eius vinculis [n] obligari, ne aut inſi-
ſtere, aut progredi, aut paſci poſſit. quo facto inedia et ſiti compulſus deponit igna-
uiam; quae tamen [o] rariſſima eſt in pecore vernaculo: longeque omnis bos indige-
na melior eſt quam peregrinus. nam neque aquae, nec pabuli, nec caeli mutatione
tentatur, neque infeſtatur conditione regionis, ſicut ille, qui ex planis et campeſtri-
13 bus locis in montana et aſpera perductus eſt, vel ex montanis in campeſtria. Itaque
etiam, cum [p] cogimur ex longinquo boues arceſſere curandum eſt, vt ex [q] ſimilibus
patriis locis traducantur [r]. Item cuſtodiendum eſt [s], ne in corporatione [t], vel ſta-
tura, vel viribus impar cum valentiore iungatur. nam vtraque res inferiori celeriter
14 affert exitium. Mores huius pecudis probabiles [u] habentur, qui ſunt propiores
placidis, quam concitatis [x]; ſed non inertes: qui ſunt verentes plagarum, et accla-
mationum; ſed fiducia virium, nec auditu, nec viſu pauidi, nec ad ingredienda flu-
mina aut pontes formidoloſi: multi cibi edaces; verum in eo conficiendo lenti. nam
hi melius concoquunt, ideoque robora corporum citra maciem conſeruant, qui
15 ex commodo, quam qui feſtinanter mandunt. Sed [y] tam vitium eſt bubulci pin-
guem quam exilem bouem reddere: habilis [z] enim et modica corporatura pecoris
operarii debet eſſe, neruisque et muſculis robuſta, non adipibus obeſa, vt nec ſui
tergoris mole, nec labore operis degrauetur. Sed quoniam quae ſequenda ſunt in
emendis domandisque bubus [a] tradidimus, tutelam eorum praecipiamus.

III. BOVES calore ſub diuo, frigoribus intra tectum manere oportet. itaque hibernae [a] ſtabulationi eorum praeparanda ſunt ſtramenta, quae menſe Auguſto intra dies triginta ſublatae meſſis [b] praeciſa, in aceruum extrui debent. Horum deſectio cum [c] pecori, tum agro eſt vtilis: liberantur arua ſentibus, qui [d] aeſtiuo tempore per Caniculae ortum reciſi, plerumque radicitus intereunt, et ſtramentis pecoris [e] ſubiecti plurimum ſtercoris efficiunt. haec cum ita curauerimus, tum et omne genus pabuli praeparabimus, dabimusque operam, ne penuria cibi macreſcat pecus.

n) *ſinculis P.* o) *et amariſſima I. B. R.* p) *cui P.* q) *in ſimili Goeſ. I. B. R.* r) *traducatur I. B. R.* s) *eſt* om. *P. Goeſ.* t) *incorporatione* coni. *Gr. Com. in comparatione G.* u) *prouiles Goeſ.* x) *concitati* Sphalma *Com.* y) *Sed* abeſt *I. B. R.* z) *habilis Goeſ. L. Pol. Vrſ. I. B. R. I. I. humilis* al. a) *bobus Goeſ. I. I. H. A. Gr. G.* [C. III.] a) *hiberna ſtabulatio I. B. R. ſtabulatis Lipſ.* b) *menſis praecreus L.* c) *tum I. B. R* d) *quae* Sphalma *Com.* e) *pecori ſubiectis* coni. *Broukh.*

et tres etiam boues iungi potuiſſe probat Scheffe-rus de re vehic. I, II. IDEM.

2, 13 IN CORPORATIONE) Videndum, an legi debeat *in comparatione*, qua voce vſus eſt 2, 2 cum dixit: *Recurrendum eſt igitur ad qualitatum inter ſe diſſidentium, quaſi quasdam coniunctiones, quas Graeci συζυγίας ἐναντιοτήτων, nos diſcordantium comparationes tolerabiliter dixerimus.* VRSIN. Elegans et digna ingenio Vrſini obſeruatio, quam fulcit lectio Gymnici, et verbi *comparare* ſignificatio, in quantum ad arenam et gladiatores pertinet. Certe *incorporatione* ſphalma vltimarum editionum arbitror. *Corporatio* etiam Tertulliani et Martiani Capellae auctoritatem habet; *incorporatio* inſolens, et propter compoſitionem rei, de qua agitur, ſignificandae vix conveniens. Putamus igitur *corporationem* idem hic ſignificare Columellae, quod mox *corporatura.* Monet Facciolatus, rationem latini ſermonis hic poſtulare *incorporationem*; ſed eam rationem non explicat, nec mihi ſuccurrit, quae ſit.

2, 14 QVAM CONCITATIS) Si vel vnum ſuffragatorem inueniſſem Commelini, pro ſphalmate non haberem *concitati*; videtur enim reconditae cuiusdam elegantiae. porro ſequitur vox ab ſ incipiens, et poteſt videri aliquis *concitatis* inflexiſſe ad *placidis.*

3, 1 ET STRAMENTIS) *Stramenta pecori ſubiecta* coniicit VRSIN. Sed quidni ad *ſentes* referamus? De ſtramentis quidem non opus erat denuo praecipere.

3, 5 VEL

cus. Boues autem recte paſcendi non vna ratio eſt. nam ſi vbertas regionis viride 2
pabulum ſubminiſtrat, nemo dubitat quin id genus cibi caeteris praeponendum ſit:
quod tamen niſi [f] riguis, aut roſcidis [g] locis non contingit. itaque in iis ipſis vel
maximum commodum eſt, quod ſufficit vna opera duobus iugis, quae eodem die
alterna temporum vice vel arant, vel paſcuntur [h]. Siccioribus agris ad praeſepia 3
boues alendi ſunt, quibus pro conditione regionum cibi praebentur: eosque nemo
dubitat, quin optimi ſint vicia in faſcem ligata, et cicercula, itemque pratenſe foe-
num. minus commode tuemur armentum paleis, quae vbique, et quibusdam regio-
nibus [i] ſolae [k], praeſidio ſunt. eae [l] probantur maxime ex milio, tum ex ordeo [m],
mox etiam ex tritico. Sed iumentis iuſtam [n] operam reddentibus, ordeum [o] praeter
has praebetur. Bobus [p] autem pro temporibus anni pabula [q] diſpenſantur. Ianua- 4
rio menſe ſingulis [r] freſi [s] et aqua macerati erui quaternos ſextarios miſtos paleis
dare conuenit, vel lupini macerati modios, vel cicerculae maceratae ſemodios, et
ſuper haec affatim paleas. Licet etiam [t], ſi ſit leguminum inopia, et eluta [u] et ſic-
cata [x] vinacia [y], quae de lora [z] eximuntur, cum paleis miſcere. nec dubium eſt [a], quin 5
ea longe melius cum ſuis folliculis, ante quam eluantur, praeberi poſſint. nam et
cibi, et vini vires habent, nitidumque, et hilare, et corpulentum pecus faciunt.
Si grano abſtinemus, frondis aridae corbis pabulatoria [b] modiorum viginti ſufficit,
vel foeni pondo triginta, vel ſi non, modius [c] viridis laureae et iligneae frondis. ſed
his, ſi regionis copia [d] permittat, glans adiicitur: quae niſi ad ſatietatem detur [e], ſca-
biem parit. poteſt etiam ſi prouentus vtilitatem facit, ſemodius fabae freſae prae-
beri. Menſe Februario plerumque eadem cibaria [f] ſufficiunt. Martio et Aprili 6
debet ad foeni pondus adiici, quia terra proſcinditur: ſat autem erit pondo qua-
dragena ſingulis dari. ab Idibus tamen menſis Aprilis vſque in Idus Iunias viride
pabulum recte ſecatur: poteſt etiam [g] in Calend. Iulias frigidioribus locis idem prae-
ſtari: a quo tempore in Calend. Nouemb. tota aeſtate, et deinde autumno ſatientur
fronde; quae tamen non ante eſt vtilis, quam cum maturuerit vel imbribus, vel
aſſiduis roribus: probaturque [h] maxime vlmea, poſt fraxinea, et ab hac populnea.
vltimae

f) *in I. B. R.* g) *roſcidis Goeſ. Com. roſidis* al. h) Ita diſt. *vett. editt. et Lipſ. Aliae* interpungunt poſt *agris.* i) *regionis B. R.* k) *ſole R.* l) *et I. B. R. ea P. I. I. H. A.* m) *hordeo I. B. R.* n) *iuxta* h. e. *iuſta operum L.* recte. o) *hordeum I. B. R.* p) *bubus I. B. R. I. I.* q) *pabulo P.* r) *ſingulis* om. *L. I. B. R.* s) *freſi* deeſt *P.* t) *autem ſit I. B. R.* u) *elata P. G. clara L.* x) *ſicata H.* y) *vinatia I. vinacea B. R.* z) *colore P. de lora* omitt. *I. B. R.* a) *eſt* om. *Goeſ. I. B. R.* b) *pabulatoribus L. I. B. R.* c) *modo iuris laurea et lignea quae frondes et his ſi L. I. B. R. viris laurea etc. P.* d) *copia* abeſt *I. B. R.* e) *datur I. B. R.* f) *ſunt cibaria I. B. R. Goeſ. Lipſ.* g) *enim I. B. R.* h) *que* abeſt *I. B. R.*

3, 5 VEL SI NON, MODIVS VIRIDIS LAVREAE) Si *optimae frondis aridae, corbis pabulatoria* modiorum viginti datur, cur minus alibilis modius, qui vix oui ſufficit? Libro 9, dum eadem iterum bubulcis inculcat, *viridem frondem ex ilice et lauro affatim eſſe praebendam,* tradit. Quare cum minoris cibi ſit ilignea et laurea frons, quam vlmea, populea, fraxinea; cumque optimae notae frondis modios XX vni iugo dandos oſtendat; ſequitur, deterioris maiorem modum eſſe praebendum. Ideo ſuſpicor, quondam ſcriptum *modi XL,* ex quo immutatis literis factum *modius.* PONTED. 2. Mihi id ipſum difficultatem videbatur habere, cur modio admetiatur Columella lauream? Itaque ſuſpicabar *modus is* vel *modus dictus laureae,* vt tantundem frondis viridis velit dari, quantum ſiccae praeceperat, *viridis* inquam. Cum ilex non minus quam laurus, in calidioribus quidem regionibus, toto anno vireat.

3, 5 QVAE NISI AD SATIETATEM DETVR) Poteras ſuſpicari potius legendum, *ſi ad ſatietatem detur.* Nam deinde etiam ſ. 8 ſingulos modios glandis praeſcribit. Et videtur in glande potius copia vitanda bubus, quam modus.

3, 7 ILI-

7 vltimae ſunt ilignea, et quernea, et laurea: ſed [i] poſt aeſtatem neceſſariae [k] deficientibus caeteris. Poſſunt etiam et folia ficulnea probe dari, ſi ſit eorum [l] copia, aut ſtringere arbores expediat. Ilignea tamen [vel] melior eſt quernea, ſed eius generis, quod ſpinas non habet. nam id [m] quoque, vti iuniperus, reſpuitur a pecore
8 propter aculeos. Nouembri menſe, ac Decembri, per ſementem, quantum appetit bos, tantum praebendum eſt: plerumque tamen ſufficiunt ſingulis modii glandis et paleae ad ſatietatem datae, vel lupini macerati modii, vel erui aqua conſperſi ſextarii VII permiſti paleis, vel cicerculae ſimiliter conſperſae ſextarii XII miſti paleis, vel ſinguli [n] modii vinaceorum, ſi iis, vt ſupra dixi, large [o] paleae adiiciantur; vel ſi nihil horum eſt, per ſe foeni pondo quadraginta.

IV. SED non proderit cibis ſatiari pecora, niſi omni [a] adiuuentur diligentia, vt ſalubri ſint corpore, viresque conſeruent: quae vtraque cuſtodiuntur large dato per triduum medicamento, quod componitur pari pondere triti [b] lupini, cupreſſique, et cum aqua, nocte vna ſub diuo habito [c]; idque quater anno fieri debet vlti-
2 mis temporibus veris, aeſtatis, autumni, hiemis. ſaepe [d] etiam languor [e] et nauſea diſcutitur, ſi integrum gallinaceum crudum ouum ieiunis [f] faucibus inſeras, ac poſtero die ſpicas vlpici, vel allii cum vino conteras, et in naribus infundas: neque haec tantum remedia ſalubritatem faciunt. Multi [g] et [h] largo ſale miſcent pabula; quidam marrubium [i] dederunt [k] cum oleo et vino, quidam porri fibras, alii grana thuris [l], alii ſabinam herbam rutamque [m] cum mero diluunt [n]. eaque medicamenta
3 potanda praebent. Multi caulibus vitis albae, et valuulis [o] erui [p] bubus medentur: nonnulli pellem ſerpentis obtritam cum vino miſcent. Eſt [q] etiam remedio, cum dulci vino tritum ſerpyllum [r], et conciſa et in aqua macerata ſcilla [s]. Quae omnes praedictae potiones trium heminarum ſingulis diebus per triduum datae, aluum
4 purgant, depulſisque [t] vitiis, recreant vires. maxime tamen habetur ſalutaris amurca, ſi tantundem aquae miſceas, et ea pecus inſueſcas; quae protinus dari non poteſt, ſed primo cibi aſperguntur; deinde [u] exigua portione medicatur aqua, mox pari menſura miſta datur ad ſatietatem [x].

V. NVLLO autem tempore, et minime aeſtate vtile [a] eſt boues in curſum conci-

i) *eae* inſ. *Goeſ.* k) *neceſſarie I. I. H. A. G.* l) *ea I. B. R.* m) *quod iuniperus I. B. R. id quod iuperius Pol. id quod eruis Goeſ. id quod iuniperus L.* n) *ſingulis.* o) *largae I. B. R.* [C. IV.] a) *omnis adhibeatur Goeſ.* b) *triſtis Goeſ. triſtis cupreſſique L. I. B. R.* c) *habetur I. B. R. Goeſ.* d) *Semper I. B. R.* e) *langor I. B. R. I. I. A. Gr. G. St.* f) *isiuni L.* recte. g) *multo Goeſ. L.* h) *et* om. *I. B. R.* i) *marubium R.* k) Forte *deterunt.* l) *turis I. B. R.* m) *putaque vini cum L. I. B. R. rutamque vini tam P. Goeſ.* n) *dilluunt I. B. R.* o) *balbulis Ienſ. L.* p) *albis I. B. R.* q) *Sed I. B. R.* r) *ſerpillum Gr. St.* s) *ſcylla I. B. R. - - - St.* t) *repulſisque I. B. R.* u) *De P.* x) *ſaturitatem I. B. R.* [C. V.] a) *Vtilius I. B. R.*

3,7 ILIGNEA TAMEN [VEL] MELIOR) Particula *vel* videtur abundare VRSINO.

3,8 SVFFICIVNT SINGVLIS MODII) *Singuli* malit VRSIN. vt paullo poſt *ſinguli modii vinaceorum.* verba, *vt ſupra dixi* pertinent ad ſ. 4 huius capitis.

4,1 SED NON PRODERIT) Haec et ſequentia vſque ad cap. 19 fere ad verbum extant in Vegetio Artis Vet. 3, 1 ſeqq. vbi tamen Io. Faber notat [poſt finem cap. 4.] omnia iſta in vetuſtiore codice non legi. Ergo ab aliquo, fortaſſe talium curioſo, ex Columella adſcripta, qui, praecipue circa initium, multa interpolauit. Occurrent tamen quam plurima, quae Columellae reſtituendo vſui eſſe poſſunt. SCHOETTG. Cel. Morgagnus diligenter ac ingenioſa felicitate in hac vtriusque an eiusdem? ſcriptoris comparatione verſatus eſt, cuius epiſtolas magnum huius editionis decus, in numeros ſuos diuiſas ſuis locis laudamus.

5 Comparandus Vegetius 3, 2, 12 ſq.

5,1 MV-

concitari: nam ea res aut [b] cit aluum, aut [c] mouet febrem. Cauendum quoque
eſt, ne ad praeſepia ſus [d] aut gallina perrepat. Nam hoc quod decidit, immiſtum
pabulo, bubus affert necem: et [e] id praecipue, quod egerit ſus [f] aegra, peſtilen-
tiam [g] facere valet. quae cum in gregem incidit, confeſtim mutandus eſt caeli ſtatus,
et in plures partes diſtributo [h] pecore longinquae regiones petendae ſunt, atque ita
ſegregandi a ſanis morbidi, ne quis interueniat, qui contagione caeteros labefaciat.
Itaque cum ablegabuntur, in ea loca perducendi [i] ſunt, quibus nullum impaſcitur 2
pecus, ne aduentu ſuo etiam illis tabem afferant. Euincendi ſunt autem quamuis
peſtiferi morbi, et exquiſitis remediis propulſandi. Tunc panacis et eryngii [k] radi-
ces foeniculi ſeminibus miſcendae, et cum defruti ac moliti tritici farina, candenti
[que [l]] aqua conſpergendae, eoque medicamine ſaliuandum aegrotum pecus. Tunc 3
paribus caſiae myrrhaeque et thuris ponderibus, ac tantundem ſanguinis marinae
teſtudinis miſcetur potio cum vini veteris ſextariis tribus, et ita per [m] nares infundi-
tur. Sed ipſum medicamentum ponderis ſexcunciae [n] diuiſum, portione aequa [o]
per triduum cum vino dediſſe ſat erit. Praeſens etiam remedium cognouimus radi-
culae, quam paſtores conſiliginem vocant. ea in [p] Marſis montibus plurima naſcitur,
omnique pecori maxime eſt ſalutaris. Laeua [q] manu effoditur ante ſolis ortum. ſic
enim lecta maiorem vim creditur habere. Vſus eius traditur talis. aenea ſubula [r] 4
pars auriculae latiſſima circumſcribitur, ita vt manante ſanguine tanquam O [s] lite-
rae [t] ductus [u] appareat orbiculus [x]. Hoc et intrinſecus, et ex ſuperiore parte auri-
culae cum factum eſt, media pars deſcripti orbiculi eadem ſubula [y] tranſuitur, et
facto foramini praedicta radicula inſeritur; quam cum recens plaga comprehendit,
ita continet, vt elabi [z] non poſſit: in eam deinde auriculam omnis vis morbi, peſti-
lensque virus elicitur, donec pars, quae ſubula [a] circumſcripta eſt, demortua exci-
dit

b) *aut alium met aut frequt L. aut* abeſt *B. R. acit I. cit* om. *P.* c) *meti vt* (relicto quodam ſpatio) *Cauendum I. B. R.* d) *ſua. Goeſ. Ienſ.* e) *et id — egerit* om. *L. I. B. R.* f) *Sue I. B. R. ſua Goeſ.* g) *peſtilentia face I. B. R.* h) *diſtributo R.* i) *perducenda erunt I. B. R.* k) *et acre vngii L. ereungii I. B. R. rungii Goeſ.* l) *candenti aequa Goeſ. candentiaque L.* m) *parua res G.* n) *ſex vnciae* al. *ſeſcunciae Goeſ.* o) *aqua H.* p) *in* om. *I. B. R. in arſis L.* q) *Leua I. B. R. I. I. A.* r) *fibula I. B. R. Goeſ. L.* s) *O* deeſt *I. B. R. olicte reductum L.* t) *olitae I. liturae B. R.* u) *reductum I. B. R.* x) *orbiculus* omiſſ. *I. B. R.* y) *fibula L. I. B. R.* z) *ea labi L. I. B. R.* a) *fibula L. I. B. R.*

5, 1 MVTANDVS CAELI STATVS) Vid. Col. 5, 7, 2.

5, 1 CONTAGIONE LABEFACIAT) Quid ſi *tabefaciat?* vt ſtatim, *tabem afferant.* Sed neque alterum damnare auſim.

5, 2 EVINCENDI SVNT) Ita etiam Veget. 3, 2, 24.

5, 2 CANDENTIQVE AQVA) Non dubito, quin legendum ſit *candenti aqua*, quod tum conſtructionis ratio, tum ipſa varietas lectionis ſupra propoſita ſuadet. *Candens aqua* etiam alias noſtro ponitur pro *feruente*, quam hic habet Vegetius. Vid. 12, 53, 4.

5, 3 AC TANTVNDEM SANGVINIS) Legendumne *ad tantundem ſanguinis*, an *tantundem* ἄκλιτον hic eſt intellectu ablatiui caſus poſitum? Vid. ad 12, 25, 3. Sed adi Cl. Morgagni Epiſt. I, 24.

5, 3 PER NARES INFVNDI) Dubitabat forte auctor lectionis e Gymnici editione prolatae de via, qua infundi medicina iubetur. Sed ita etiam eſt mox ſ. 5 itemque 6, 8, 2 et apud Vegetium, non modo 3, 2, 25, ſed etiam 1, 10, 1. 3, 15, 12 et 19 et 23. add. Geopon. 17, 14 et 15 et 18 vbi de boum medicina fere ſimilia.

5, 3 SEXCVNCIAE) Ita legi volebat VRSINVS, cui cum ſuffragaretur praeter Goeſianam Vegetius, qui habet *vnam ſemis vnciam*, quae eſt ipſa *ſeſquiuncia* vel mutata ſcribendi ratione *ſexcuncia*, vt *ſextertius* etc. non dubitaui ita reponere. Vid. Morg. Epiſt. I, 25.

5, 4 TANQVAM O LITERAE) Beroaldus coniiciebat: *tanquam liturae ductus appareat.*

5, 4 AENEA SVBVLA) *Fibula* C. Barthol. de inaur. vet. c. 9 p. 129 Rhod. de Acia Celſi c. 6 p. 60, ſed nihil mutandum. ALMELOV. *Ad acum vel acutum cuprinum* Veg. 3, 2, 27. conf. id. Veget. 1, 12, 2.

6 Compa-

5 dit [b], et minimae partis iactura caput conſeruatur. Cornelius Celſus etiam viſci fo-
lia cum vino trita per nares infundere iubet. Haec facienda, ſi gregatim pecora
laborant: illa deinceps, ſi ſingula.

VI. CRVDITATIS ſigna ſunt crebri ructus, ac ventris ſonitus, faſtidia cibi,
neruorum intentio, hebetes oculi. Propter quae bos neque ruminat, neque lingua
ſe deterget. Remedio erunt aquae calidae duo congii, et mox triginta braſſicae cau-
2 les [a] modice cocti, et ex aceto dati. ſed vno die abſtinendum eſt alio cibo. Quidam 2
clauſum intra tecta [b] continent, ne paſci poſſit. tum lentiſci oleaſtrique [c] cacuminum
pondo IIII, et libram mellis vna trita permiſcent aquae congio, quam nocte [d] vna
ſub [e] dio habent, atque ita faucibus infundunt. Deinde interpoſita hora macerati
3 erui quatuor libras obiiciunt, aliaque potione prohibent. Hoc per triduum fieri
debet [f], dum omnis cauſa languoris [g] diſcutiatur. Nam ſi neglecta cruditas eſt; et 3
inflatio ventris, et inteſtinorum maior dolor inſequitur, qui nec capere cibos ſinit,
gemitus exprimit, locoque ſtare non patitur, ſaepe decumbere, et agitare caput [h],
caudamque crebrius agere cogit [i]. Manifeſtum remedium eſt proximam clunibus
partem caudae vinculo vehementer obſtringere, vinique ſextarium [k] cum olei hemi-
4 na faucibus infundere, atque ita citatum per mille et quingentos paſſus agere. Si 4
dolor permanet, vngulas circumſecare, et vncta [l] manu per anum [m] inſerta fimum
extrahere, rurſusque agere currentem. Si nec haec [n] profuit res, caprifici aridae
conteruntur, et cum dodrante [o] aquae calidae dantur. Vbi nec haec [p] medicina
proceſſit, myrti ſylueſtris foliorum duae librae deligantur, totidemque ſextarii cali-
dae aquae miſti per vas ligneum faucibus infunduntur. atque ita ſub cauda ſanguis
emittitur. qui cum ſatis profluxit, inhibetur papyri ligamine. Tum concitate agi-
5 tur pecus eouſque, dum anhelet. Sunt et ante detractionem ſanguinis illa reme- 5
dia; Tribus heminis vini tres [q] vnciae pinſiti allii [r] permiſcentur [s], et poſt eam po-
tionem currere cogitur. Vel ſalis ſextans cum cepis decem conteritur, et admiſto
melle decocto collyria [t] immittuntur aluo, atque ita citatus [u] bos agitur [x].

VII. VEN-

b) *excidat* poſt *I. B. R.* [C. VI.] a) *modicae caules I. B. R.* b) *tectum I. B. R.* c) *oleaſtri, qua P.* d) *noctem vnam I. B. R.* e) *ſubſidio P.* f) vid. *Morg. III,* 2. g) *langoris I. B. R. I. I. A.* h) *coepit Goeſ.* i) vid. *Morgag. I,* 25 *et III,* 3. k) *ſeſtarium R.* l) *cuncta Mſ. Heinſ.* ad Ouid. A. A. 1, 662. it. *Goeſ.* m) *annum R.* n) *hoc profuit, tres caprifici aridi Goeſ.* o) *ante* repet. *P.* p) vid. *Morgagn. I,* 26. *III,* 3. q) *tribus pinſ. I. B. R.* r) *alii I. B. R.* s) *permiſcetur I. B. R.* t) *colliria I. B. R.* u) *citatius Goeſ.* x) *agetur I. B. R.*

6 Comparandus Veget. 3, 3, 1 ſqq.

6, 2 LIBRAM MELLIS) Ita legendum eſt, ſi ſententia ſibi conſtare debet: et abſorpſit vltimam *m*, eadem proximam incipiens: inprimis cum ſequatur *trita*, quod neutrum eſſe plur. non obſeruarat librarius.

6, 4 DELIGANTVR — INFVNDVNTVR) Veget. pro eo, quod hic eſt *deligantur*, habet *tunduntur in pila*, h. e. verbo Columellae *laeuigantur*, quo hic vſum ſuſpicor, vel ſolitario, vel poſt *deliguntur*. nam *deligantur* vix concoquo. Sed vid. Cl. Morgagnum Ep. III, 3.

6, 4 PAPYRI LIGAMINE) Nota eſt planta Aegyptia *papyrus*, quae variis vſibus, et inter hos etiam vinculis ſeu ligaminibus inſeruiit. Iuvenalis Sat. 4, 24 *Succinctus patria, quondam, Criſpine, papyro.* Anacreon Oda 4 *Ὁ δ' ἔρως χιτῶνα δήσας Ὑπὲρ αὐχένος παπύρῳ Μέθυ μοι διακονείτω.* Videatur Bodaeus a Stapel ad Theophr. hiſt. plant. 4, 9 qui copioſe et ſolide de papyro agit, et Guilandinus de papyro, praecipue c. 7 p. 214. SCHOETTG. De vſu papyri medico ad ligamenta Io. Rhodius ad Scribon. 180, p. 269. Si quis argumentari cum nupero Anacreontis editore voluerit, etiam in Aegypto ſcripſiſſe Columellam dicet, itemque Palladium, et Vegetium. Vid. Ind.

6, 5 PINSITI ALLII) Vegetius legit: *Contriti olei.* Emenda ex noſtro: *contriti allii.* SCHOETTG.

7, 1 VISV

6 VII. VENTRIS quoque et inteſtinorum dolor ſedatur viſu nantium, et maxi-
me anatis. quam ſi conſpexerit [a], cui inteſtinum dolet, celeriter tormento liberatur.
7 Eadem anas maiore profectu mulos [b] et equinum genus conſpectu ſuo ſanat. Sed
interdum nulla prodeſt medicina. Sequitur torminum [c] vitium, quorum ſignum
eſt cruenta et mucoſa ventris proluuies. Remedia [d] ſunt cupreſſini quindecim coni, 2
totidemque gallae, et [e] vtrorumque ponderis vetuſtiſſimus caſeus. quibus in vnum
tunſis admiſcentur auſteri vini quatuor ſextarii, qui pari menſura per quatriduum [f]
diſpenſati [g] dantur: nec deſint lentiſci, myrtique [h], et oleaſtri cacumina viridis [i].
8 Aluus [k], corpus ac vires carpit, operique inutilem reddit. quae cum accident, pro-
9 hibendus erit bos potione per triduum [l], primoque die cibo abſtinendus. ſed mox 3
cacumina oleaſtri, et arundinis, item baccae lentiſci et myrti [m] dandae; nec pote-
10 ſtas aquae, niſi quam parciſſime facienda eſt. Sunt qui tenerae [n] laurus caulium
libram, cum [o] abrotoni [p] macerati pari portione dent [q], cum aquae calidae duobus
ſextariis, atque ita faucibus infundant, eademque pabula, vt ſupra diximus, obii-
ciant. Quidam vinaceorum duas libras torrefaciunt, et ita conterunt, et [r] cum 4
totidem ſextariis [s] vini auſteri, potandum [t] medicamentum praebent, omnique [u] alio
11 humore prohibent, nec minus cacumina praedictarum arborum obiiciunt. Quod ſi
neque ventris reſtiterit [x] citata proluuies, neque inteſtinorum ac ventris dolor, ci-
bosque reſpuet; et praegrauato capite, ſi [y] ſaepius, quam [z] conſueuit, lacrymae [a]
ab oculis, et pituita a naribus profluent: vſque ad oſſa frons media vratur, aures-
que ferro ſcindantur [b]. Sed vulnera facta igne [c] dum ſaneſcunt [d], defricare bubula
vrina conuenit. at ferro reſciſſa melius pice et oleo curantur.

12 VIII. SOLENT etiam faſtidia cibo [a] afferre vitioſa incrementa linguae, quas
ranas veterinarii vocant. Haec ferro reciduntur, et ſale cum allio [b] pariter trito
vulnera deſiccantur, donec laceſſita pituita decidit [c]. Tum vino perluitur [d] os, et
interpoſito vnius horae ſpatio virides herbae, vel frondes dantur, dum facta vlce-
ra [e] cicatrices ducant. Si neque ranae fuerint, neque aluus citata, et nihilo minus 2
cibos non appetet, proderit allium pinſitum cum oleo per nares infundere, vel ſale,
vel

[C. VII.] a) *conſpexit I. B. R. quaſi conſpexit L.* b) *muleum L.* c) *minus L. I. B. R.* d) *Remedio Goeſ. I. B. R.* e) *et virorum, quae ponderis vetuſtiſſimus ceſes: quibus etc. L. I. B. R. ponderis* etiam *Goeſ.* vid. *Morg. III, 5. pondere* coni. *Vrſin.* f) *quadriduum I. B. R. H.* g) *diſpenſat I. I. diſpenſari H. A. G.* h) *murtisque Goeſ.* i) *viridia* coni. *Vrſin.* k) *aluos I. B. R. albos L.* l) *biduum I. B. R.* m) *multi P.* n) *teneram laurum coloni L. I. B. R.* o) *et abrotanum cerati cum pari L. I. B. R.* p) *abrotani I. I. H. A. Gr. G. St.* q) *dederint I. B. R.* r) *et* deeſt *I. B. R.* s) *ſextariis I. B. R.* t) *que* adiicitur *I. B. R.* u) *omnia in humo res ſupra dixi: nec etc. L. I. B. R.* x) *creuerit I. B. R. creſcet L.* vid. *Morgag. III, 7.* y) *ſi* om. *Goeſ. I. B. R.* z) *quam* om. *Goeſ. L. I. B. R.* a) *lacrymaque Goeſ. lachrymaque et oculis pituita nari I. B. R.* b) *decidantur I. B. R. L. Goeſ.* c) *interdum L. I. B. R.* d) *interdum* repet. *I. B. R.*
[C. VIII.] a) *ciborum afferre vitia L. cibi* vel *ciborum* coni. ex *Veg.* b) *alio I.* c) *decidit* abeſt *L. I. B. R.* d) *proluitur Goeſ.* e) *vulnera Veget.*

7, 1 VISV NANTIVM) Habet eadem Veg. 3, 3, 7 ſeq.

7, 1 CRVENTA) Hinc facile eſt videre quid ſibi velit Vegetii *exuentus et mutoſus venter.*

7, 2 PER QVATRID. DISPENSATI DANTVR) Ita legi iuſſit etiam VRSIN.

8, 1 QVAS RANAS) *Ranulas* vocat Veg. 3, 3, 12.

8, 1 LACESSITA PITVITA DECIDIT) Hoc vult, puto, fricandam tamdiu linguam, dum non iam ſanguis, ſed pituita conſequatur. Vegetius tamen, *vt omnis humor exeat prouocatus.* Noſtram rationem fulcire videtur, quod quidam illud *decidit* plane omittunt.

vel [f] cunela defricare fauces, vel eandem partem allio tunſo [g], et hallecula linire.
Sed haec ſi [h] ſolum faſtidium eſt [i].

IX. FEBRICITANTI [a] boui conuenit abſtineri cibo vno die, poſtero dein-
de exiguum ſanguinem ieiuno ſub cauda emitti [b], atque interpoſita hora [c] modicae
magnitudinis coctos braſſicae coliculos triginta ex oleo et garo ſaliuati [d] more de-
mitti [e], eamque eſcam per quinque dies ieiuno dari. praeterea cacumina lentiſci, aut 2
oleae, vel tenerrimam quamque frondem, aut pampinos vitis obiici, tum etiam
2 ſpongia [f] labra detergeri, et aquam frigidam ter die praeberi potandam. Quae me-
dicina ſub tecto fieri debet, nec ante ſanitatem bos emitti. Signa febricitantis, ma- 3
nantes [g] lacrimae, grauatum caput, oculi compreſſi, fluidum [h] ſaliuis os, longior
et cum quodam impedimento tractus ſpiritus, interdum et cum gemitu.

X. RECENS tuſſis optime ſaliuato [a] farinae ordeaceae [b] diſcutitur. Interdum 4
magis proſunt gramina conciſa, et his admiſta [c] freſa faba. Lentis [d] quoque valuu-
lis [e] exemtae, et minute [f] molitae, miſcentur aquae calidae [g] ſextarii duo, factaque
ſorbitio per cornu infunditur. Veterem tuſſim ſanant duae librae hyſſopi macerati 5
ſextariis aquae tribus. Nam id medicamentum teritur, et cum lentis minute [h], vt
dixi, molitae [i] ſextariis quatuor more ſaliuati [k] datur, ac poſtea aqua hyſſopi [l] per
2 cornu infunditur. Porri etiam ſuccus [m] oleo, vel ipſa fibra cum ordeacea [n] farina 6
contrita remedio eſt. Eiuſdem radices [o] diligenter lotae, et cum farre triticeo pin-
ſitae, ieiunoque [p] datae, vetuſtiſſimam tuſſim diſcutiunt. Facit idem pari menſura
eruum ſine valuulis cum torrefacto [q] ordeo molitum, et ſaliuati [r] more in fauces
demiſſum [s].

XI. SVP-

f) *et P. L.* g) *tonſo L.* h) *ſi Goeſ. bis* alii. i) *tollunt I. I. eſt* reliqui. [C. IX.] a) *Fabricanti P.* b) *mitti I. B. R.* c) *hora* abeſt *L. I. B. R.* d) *ſaluiati* praeter Pol. et Com. omnes. e) *dimitti I. B. R.* f) *ſpongea I. B. R.* g) *manentes Gr.* h) *fluuidum L. I. B. R.* [C. X.] a) *ſaluiato* praet. *Goeſ.* et. *Com.* omnes. b) *bordeaceae I. B. R.* c) *admixta I. B. R.* d) *Lentis P.* al. *lentes.* e) *balbulis I. B. R. vulvis L.* ita *c.* 14, 2 *voluulis.* f) *minutae* al. g) *callidae Steph. calidae. Sextarii H. calidae Sext.* ſine puncto *I. I. A. G.* h) *minute H.* recte, puto: *minutae* al. i) *molita ſeſtariis I. B. R.* k) *ſaluiati* vid. *a.* l) *Yſopi* hic et alias *L.* m) *ſuccum I. B. R. I. I. H. A. Gr. G.* vid. *Morgag. I, 27.* n) *bordeacea I. B. R.* o) *radicis I. B. R.* p) *vinoque L. I. B. R.* q) *torreo Goeſ. L. I. B. R.* r) *ſaluiati* vid. *a.* s) *dimiſſum I. B. R.*

8, 2 HAEC SI SOLVM FASTIDIVM EST) Secutus ſum Goeſiani codicis lectionem, quod propius ea abeſt a fide vetuſtarum editionum. Iuntina lectio non abſurda, ſed ſuſpecta, ne correctoris magis ingenio, quam libris debeatur.

9 Conf. Veget. 3, 4, 1.

9, 1 BRASSICAE COLICVLOS) Hinc corruptos apud Vegetium puto 3, 4 pr. *paruos aculeos*, quos febricitanti boui iubet praeberi. Ita cacumina *lentium* pro *lentiſci* etc. Sed copioſe iſta Cel. Morg. III, 8.

9, 1 SALIVATI MORE) Antea in excuſis *ſaluiati*, et hic, et pluribus aliis locis corrupte: in antiquis recte *ſaliuati*. *Saliuatum* appellat, quod Apſyrtus, et alii, qui de medicina equorum ſcripſerunt, προποτισμα vocant, et ſaliuare, quod illi προποτίσαι. Crebrum autem hoc verbum apud ipſos. VICTOR. Vid. Ind.

10, 1 LENTIS QVOQVE VALVVLIS) Ita reſcribendum erat, vel abſque ſuffragio optimi Codicis, propter ea, quae hac ipſa ſectione dicuntur, *lentis minutae, vt dixi.*

10, 1 SEXTARII DVO) *Seſtertiis duobus* legendum videtur VRSINO. *Seſtertiis* credo vel non cogitanti excidiſſe VRSINO vel operis, cum *ſextariis* vellent. Quid ſi *lentis duo ſextarii* miſcentur *aquae calidae*, quantum ſatis eſt, vt inde fiat ſorbitio? Hoc vereor, ne magna nimis portio lentis alicui videatur. Sed bos eſt.

10, 2 PORRI ETIAM SVCCVS) Ita voluit etiam VRSIN. it. Morg. III, 11.

10, 2 CVM TORREFACTO HORDEO) Ex ſcriptura veteri *torreo*, *torrido* legendum coniicit N. Heinſ. ad Ouid. Faſt. 2, 24.

II SI

7 XI. SVPPVRATIO melius ferro reſcinditur, quam medicamento [a]. Ex-
preſſus deinde ſinus [b] ipſe, qui eam continebat, calida bubula vrina eluitur, atque [c]
8 linamentis [d] pice liquida et oleo imbutis colligatur. Vel ſi colligari [e] ea pars non
poteſt, lamina candenti [f] ſeuum [g] caprinum aut bubulum inſtillatur [h]. Quidam,
cum vitioſam partem [i] inuſſerunt, vrina vetere eluunt, atque ita aequis ponderibus
incocta pice liquida cum vetere axungia linunt.

9 XII. SANGVIS demiſſus [a] in pedes claudicationem affert. quod [b] cum acci-
dit, ſtatim vngula inſpicitur. tactus autem feruorem demonſtrat: nec bos vitiatam
partem vehementius premi patitur. Sed ſi ſanguis adhuc ſupra vngulas in cruri-
bus eſt, fricatione aſſidua diſcutitur; vel cum ea nihil profuit, ſcarificatione demitur.
10 At ſi iam in vngulis eſt, inter duos vngues cultello leuiter aperies [c]. Poſtea lina- 2
menta [d] ſale atque aceto imbuta applicantur, ac ſolea ſpartea pes induitur [e], maxi-
11 meque datur opera, ne [f] in aquam pedem mittat, et vt ſicce [g] ſtabuletur. Hic idem
ſanguis niſi emiſſus fuerit, ſaniem [h] creabit, qui ſi ſuppurauerit [i], tarde percurabi-
tur [k]: ac primo ferro circumciſus et expurgatus, deinde pannis [l] aceto et [m] ſale et
oleo madentibus inculcatis, mox axungia vetere et ſeuo [n] hircino pari pondere decoctis,
12 ad ſanitatem perducitur. Si ſanguis in inferiore parte vngulae eſt, extrema pars 3
ipſius vnguis ad viuum reſecatur, et ita emittitur, ac linamentis [o] pes inuolutus
ſpartea munitur. Mediam vngulam ab inferiore parte non expedit aperire, niſi eo
13 loco iam ſuppuratio facta eſt. Si dolore neruorum claudicat, oleo et ſale genua
poplitesque et crura confricanda [p] ſunt, donec ſanetur. Si genua intumuerint [q], 4
calido aceto fouenda ſunt, et lini ſemen [r] aut milium detritum, conſperſumque aqua
mulſa

[C. XI.] a) *medicamento expreſſo. Deinde I. B. R.* b) *ſaſmus L.* c) *ita* inſer. *P. Goeſ.* d) *linimentis I. B. R.* e) *collui* omnes, praet. *Goeſ.* f) *candente I. B. R.* g) *ſaeuum H.* h) *inſtilatur B. R.* i) *partem minus ſeruntur in habeture rane luunt L.* [C. XII.] a) *dimiſſus* omn. praet. *Goeſ.* et *Vrſ.* Conf. *Col.* 6, 30, 6. b) *quae I. B. R.* c) *aperiri et Goeſ.* d) *linimenta I. B. R.* e) *inducitur P.* f) *bos* inſ. *Goeſ.* g) *ſic pes I. B. R. ſuges L.* h) *famic m P. V.* i) *ſuper eum erit L.* k) *percurauit. Ob P.* l) *paneis et I. B. R. paneis ex ac: P.* m) *et ſale, et oleo* defic. *I. B. R. et ſale* om. *L.* n) *ſebo Goeſ. ſeuo yrcino L.* o) *linimentis I. B. R. lineamentis H.* p) *explicanda I. B. R.* q) *intumuerunt I. B. R.* r) *ſemina P.*

11 SI COLLIGARI EA PARS) Cum Goeſiani codicis lectioni non Vegetius tantum ſuppetias ferret, ſed ipſa etiam ratio, recipere illam non fuit religio. Quid enim? qui locus vrina collui non poteſt, ei inſtillabitur ſeuum? Sed *colligari* quaedam partes nequeunt, quibus inſtillare ſeuum licet. Sed non diſſimulandum aliter videri Cl. Morgagno III, 12.

12, 1 SCARIFICATIONE) *Scarificare*, vt vbique apud Plinium ſcribitur, et *ſcarificatio*, non eſt Latinum, licet *ſcarificare* vulgo dicant τῶν χειρουργῶν παῖδες. Graece σκάριφος τὴν ξέσιν, τὴν γραφὴν ſignificat, et σκαριφῶ, rado, ſcindo, ſcalpo. Heſychius: Σκαριφᾶσθαι, ξύειν, σκάπτειν, γράφειν, ὅθεν καὶ ὁ σκάριφος. Vnde latinum *ſcarifo*. Gloſſae *ſcarifat*, κατασχίζει, κατακνίζει, καταχαράσσει. *Scarifo*, χαράσσω, κατακνίζω. Quae Plinio *ſcarifatio*, Theophraſto dicitur σχίσις. In libris legitur *ſcariphatio*. Ita omnibus locis reponendum, vbicunque *ſcarificatio* aut *ſcarificare* vulgati legunt. Haec Salmaſius ad Solinum c. 35 p. 417. Mſſ. quoque Pliniani 17, 27 Harduino teſte, *ſcariphatio* legunt. Confer eundem ad 22, 23 [Add. Var. lect. ad C. 6, 17, 3 lit. *t*] Nollem tamen auctoritatem tot codicum in noſtro et aliis auctoribus ex argumento leuiculo in dubium vocare, ſed vtramque potius ſcriptionem tolerandam eſſe dicerem. SCHOETTG.

12, 2 PERCVRABITVR) *Procurabitur* malit VRSIN. Sed habet hoc verbum etiam hoc in argumento Vegetius, et ſignificat plenam curationem.

12, 2 DECOCTIS) Diſertius longe Vegetius 3, 4, 11 *ferro candenti ſtillantibus*, quod vix dubito verum eſſe. *Incoctum* tamen in ſimili medicamento eſt mox 14, 5 vbi etiam Veg. *concoquitur*.

mulſa, imponendum: ſpongiae [s] quoque feruenti aqua imbutae [t] et expreſſae, atque melle litae, recte genibus applicantur, ac faſciis [u] circumdantur. Quod ſi tumori 14
ſubeſt aliquis humor, fermentum [x], vel farina ordeacea ex paſſo aut aqua mulſa decocta imponitur: et cum maturuerit [y] ſuppuratio, reſcinditur ferro, eaque emiſſa, vt ſupra docuimus, linamentis [z] curatur. Poſſunt etiam (vt Cornelius Celſus praeci- 15
pit) lilii radix, aut [a] ſcylla cum ſale, vel ſanguinalis herba, quam πολύγονον [b] Graeci appellant, vel marrubium [c] ferro recluſa [d] ſanare. Fere autem omnis dolor corporis, ſi ſine vulnere eſt, recens melius fomentis diſcutitur; vetus vritur, et ſupra vſtum butyrum, vel caprinus [e] inſtillatur [f] adeps.

XIII. SCABIES extenuatur trito allio defricto [a], eodemque remedio curatur 16
rabioſae [b] canis vel lupi morſus, qui tamen et ipſe impoſito vulneri vetere ſalſamento, aeque bene ſanatur [c]. Et ad ſcabiem praeſentior alia medicina eſt. cunila [d] bubula, et ſulphur [e] conteruntur, admiſtaque [f] amurca cum oleo, aqua, aceto incoquuntur. deinde tepefactis ſciſſum alumen tritum ſpargitur [g]. id medicamentum candente ſole
2 illitum maxime prodeſt. Vlceribus gallae tritae remedio [h] ſunt. nec minus ſuccus 17
marrubii cum fuligine. Eſt et infeſta peſtis bubulo pecori, coriaginem ruſtici appellant, cum pellis ita tergori adhaeret, vt apprehenſa manibus deduci a coſtis non poſſit. Ea res non aliter accidit, quam ſi bos aut ex languore [i] aliquo ad maciem perductus eſt; aut ſudans in opere faciendo refrixit [k], aut ſi ſub onere pluuia made-
3 factus eſt. Quae quoniam pernicioſa ſunt, cuſtodiendum eſt, vt cum ab opere bo- 18
ves redierint [l], adhuc aeſtuantes anhelanteſque vino aſpergantur, et offae [m] adipis faucibus eorum inſerantur [n]. Quod ſi praedictum vitium inhaeſerit, proderit decoquere laurum, et ea calda fouere terga, multoque oleo et vino confeſtim ſubigere, ac per omnes partes apprehendere et attrahere pellem [o]. idque optime fit ſub dio, ſole feruente. Quidam fraces [p] vino et adipe [q] commiſcent, eoque medicamento 19
poſt fomenta praedicta vtuntur.

XIV. EST etiam illa grauis pernicies, cum pulmones exulcerantur. inde tuſſis 20
et macies, et ad vltimum phthiſis inuadit. Quae ne mortem afferant, radix conſiliginis

s) *ſpongiam feruenti I. B. R. phongio P.* t) *imbuta et expreſſa linita aeque melle recte I. B. R. imbuta et expreſſa litaque melle Goeſ. L.* u) *faſciis Veg. faſceis Col.* x) *frumentum L.* y) *maturuit I. B. R.* z) *linimentis I. B. R.* a) *vt P.* b) *polygona I. B. R. polugonam Goeſ. poligena L.* c) *marubium B. R.* d) *reclauſa L. I. B. R.* e) *caprina I. B. R. caprine L.* f) *inſtilatur B. R.* [C. XIII.] a) *deflicto L.* vid. h. Balbus vel dictauit vel ſcripſit. b) *rabies Goeſ.* c) *ſanentur P.* d) *cunilabubula* iunct. *B. R. cunila, bubula H. cum culabula I. L. cum cumculabula P. cunicula bub. Goeſ.* Vera lectio debetur *Beroaldo.* v. not. e) *ſulfur I. I. H. A. G.* f) *admixtaque I. B. R.* g) *ſpergitur Goeſ.* h) *remedium L. P.* i) *langore I. B. R. I. I. A. Gr.* k) *reflixit I. L.* vid. a. l) *reddiderint P.* m) *offa I. B. R.* n) *inſeratur I. B. R.* o) *pelle Goeſ.* p) *flocces I. B. floces R. flactes L. flaces Goeſ. feces Veget.* q) *adipi Goeſ.*

13 Conf. Veget. 3, 4, 16 ſqq.

13, 1 CVNILA BVBVLA) Emendo vulgatum *cumculabula, cunila bubula.* hoc enim nomine appellatur herba, cuius plura ſunt genera. Eſt enim *cunila* quae *bubula* appellatur, cuius ſemen contra ſerpentes vino bibitur. Eſt alia *cunila gallinacea* appellata a noſtris, a Graecis *origanum Heracleoticum.* Tertium genus eſt eius, quae a Graecis *maſcula,* a noſtris *cunilago* vocatur. Vires cunilae vehementiſſimas in omnibus his generibus tradunt. BERO.

13, 1 TRITVM SPARGITVR) Lectio Goeſiana primo nos admonuit, docuit deinde Vegetius f. 16 ſcriptum a Columella *inſpergitur.* *m* claudens vocem praecedentem hauſit ſyllabam primam ſequentis.

14, 1 RADIX CORYLI INVSTA ITA) Videtur legendum, *Radix conſiliginis, ita etc.* Nam deſignat

ginis [a] ita, vt ſupra docuimus, perforatae auriculae inſeritur, tum [b] porri ſuccus inſtar
heminae pari olei menſurae miſcetur, et cum vini ſextario potandus datur diebus
21 compluribus. Interdum et tumore [c] palati cibos reſpuit, crebrumque ſuſpirium [d] 2
facit, et hanc ſpeciem praebet, vt bos in [e] latus [f] pendere videatur. ferro palatum
opus [g] eſt ſauciare, vt ſanguis profluat, et [h] exemtum valuulis [i] eruum maceratum,
22 viridemque frondem, vel aliud molle pabulum, dum ſanetur praebere. Si [k] in opere 3
collum contuſum [l] erit, praeſentiſſimum eſt remedium ſanguis de aure emiſſus: aut
23 ſi id factum non erit, herba, quae vocatur auia [m], cum ſale trita et impoſita. Si cervix

[C. XIV.] a) *corib' in hiis L. conſitus in his P. coryli inuſta* reliqui. b) *et I. B. R.* c) *tumor Goeſ. I. B. R.* d) *ſuſpiri P.* e) *in* abeſt *L. I. B. R.* f) *laetus I. B. R. lotus L.* g) *opus eſt* omitt. *I. B. R.* h) *et* deeſt *I. B. R.* i) *voluulis L.* vt c. 10, e. k) *Sin opere I. B. R.* l) *contuderit Goeſ. L. I. B. R.* m) *habia I. B. R. L. Goeſ.*

deſignat locum ſuperiorem 6, 5, 3. Infra etiam 7, 5, 14 meminit huius loci, cum ait: *Ouem pulmonariam ſimiliter etc.* Hanc Vegetius in *Mulomedicina* pulmonariam appellat. Hermol. in coroll. lib. 2. *Telephion.* VRSIN. Coniectura bona Vrſini, nunc demonſtratio eſt, quatenus in his rebus illi voci locus eſt. Veſtigia codicis Medicei fauent: Vegetius, qui hunc locum deſcripſit, aperte habet *conſiliginis* 3, 4, 20. Vt adeo inuidere Columellae huius loci integritatem non potuerim, ὡς ἔπος κριτικὸν εἰπεῖν. Sed vid. etiam Cl. Morg. Epiſt. III, 28.

14, 2 VT BOS IN LATVS PENDERE) Quid ſi legamus *inflatus*, quod ex crebro ſuſpirio colligitur. Sed ne ſic quidem vel mihi ſatisfacio, nedum aliis. *Os in flatus pandere* h. e. aperire quaſi ad flandum ad ſententiam ſatis bene congruere videtur, ſed nimis forte a ſcriptura recepta recedit. Vegetius hoc comma omittit. Sed vid. Cl. Morgag. II, 21.

14, 3 HERBA QVAE VOCATVR AVIA) De herba hac nondum quidquam inuenire potui apud rei herbariae ſcriptores. Ego crediderim eandem eſſe ac *ſenecionem*, quam ita Latini appellant, quod vere caneſcat, et quodammodo ſenex fiat; qua ratione eam Graeci dixere ἠριγέροντα. Coniecturam hanc confirmare videtur Apuleius de herb. c. 75. vbi ait, Seneciones flores a Graecis πάππους vocari, a nobis *auos* dici poſſe. FACCIOLATVS. Quid fuerit haec herba *Auia* ſiue Stabia ap. veteres, quam rurſus Auctor ad hunc modum commemorat: *Celſus quidem tumenti ceruici herbam, quae vocatur Auia, vt ſupra dixi, contundi et imponi iubet*, hac aetate ignoratur. Neque certiora habemus ex Vegetio *Art. Vet.* 3, 4, 23 qui haec tranſcripſit: *quae vocatur amati amaticum.* Item: *Celſus quidem tumenti ceruicem herba quae vocatur ama (vt ſupra dixi) contundi et imponi iubet.* Verum ſi haec Vegetii minus vitioſa cenſenda ſint, quam illa, quae in editis et manu exaratis Columellae voluminibus leguntur, aliquid coniectando proferre poſſumus; invenio enim apud illum auctorem, qui Apuleii nomine circumfertur, de Virt. Herb. cap. 23. Chamaemelum a Campanis *Amalociam* vocatum, ex qua voce deprauatum fortaſſe eſt illud *Amaticum.* Ille quoque Pſeudoaemilius Macer de Chamaemelo haec numeris eſt complexus: *Anthemium magis* (an *magnis*) *commendat laudibus auctor Aſclepius: quam camimelum nos vel camomillam Diximus: haec multum redolens eſt et breuis herba. Herbae tam ſimilis, quam iuſto nomine vulgo Dicit amariſcam quod foeteat, et ſit amara.* Hinc apparet, *Amariſcam*, (quae fortaſſe erit *Amalocia* ſupra commemorata) dictam illam Chamaemeli ſpeciem, quae appellatur *Chamaemelum foetidum.* C. B. *Pin.* [voluit ne Caſparis Bauhini Pinaca laudare? ita puto] Gignitur haec vulgo in areis et compitis aptiſſimum adu. contuſiones et tumores; fibrae ſiquidem dolorifico ſenſu diſtentae ab oleo foetido, quo haec ſtirps abundat, inunctae molleſcunt. PONTED. Iis quae de iſta herba *auia* coniectando propoſui, nunc neceſſario nonnulla ſunt addenda; incidi enim, dum haec ſcriberem, in commentarios Ioannis Bodaei a Stapel ad libr. 9 Theophr. qui de tam obſcuro, et fortaſſe vitioſo Columellae loco haec aſſerere non dubitauerat. *Columella quod auium pennas* (filix) *referat, auiam* vocat libr. 6 cap. de R. R. 14. Filicem igitur *auiam* eſſe conſtituit, cui non aſſentior equidem; quoniam inter filicem et aues ea non intercedit ſimilitudo, qua ab auibus filix nomen inueniat. Graeci ſane ob folia, quae alarum modo expandantur, filicem πτερίδα appellarunt, ὀρνιθώδη vero id eſt *auiariam* nequaquam. Eadem ratione apud Latinos ſi propriam nomenclaturam ab ipſis etiam agricolis vſurpatam (qua ipſis mulierculis apud nos ad hoc tempus innoteſcit) a vetuſtiſſimis vſque temporibus *filix* non inueniſſet, Graecorum exemplo dici poterat vel *ala*, vel *alaris*, vel *pinna* vel quid item, *auis* vero, aut *auia* nullo modo. Praeterea ſi filix dicta fuit etiam *auia*, quod nomen minus frequens fuiſſe cenſendum, (nam in iis, quae ſuperſunt, veterum ſcriptorum monumentis nuſquam occurrit) reine conſentaneum videtur, Corn. Celſum tam excellentis ingenii et perſpicuitatis virum voce obſoleta vti maluiſſe quam communi, et remedium

vix mota et deiecta eſt, conſiderabimus quam in [n] partem declinet, et ex diuerſa auricula [o] ſanguinem detrahemus. Ea porro vena, quae in aure videtur eſſe ampliſſima, ſarmento prius verberatur. deinde cum ad ictum intumuit, cultello ſoluitur; et poſtero die iterum ex eodem loco ſanguis emittitur, ac biduo ab opere datur vacatio.
4 tertio deinde die [p] leuis [q] iniungitur labor, et paullatim ad iuſta perducitur. Quod 24
ſi ceruix in neutram partem deiecta eſt, mediaque [r] intumuit, ex vtraque auricula ſanguis emittitur. qui cum intra biduum [s], cum [t] bos vitium cepit [u], emiſſus [x] non eſt, intumeſcit collum, neruique tenduntur, et inde nata duricies [y] iugum non pati-
5 tur. Tali vitio comperimus aureum [z] eſſe medicamentum ex pice liquida, et bubula 25
medulla, et hircino ſeuo, et vetere oleo aequis ponderibus compoſitum, atque incoctum. Hac compoſitione ſic vtendum eſt. Cum disiungitur ab opere, in ea [a] piſcina [b], ex qua bibit, tumor ceruicis aqua madefactus ſubſiccatur [c], praedictoque medi-
6 camento defricatur, et illinitur. Si ex toto propter ceruicis tumorem iugum recuſet, 26
paucis diebus requies ab opere danda eſt. tum ceruix aqua frigida defricanda, et ſpuma argenti illinenda [d] eſt. Celſus quidem tumenti ceruici herbam, quae vocatur Auia [e], vt ſupra dixi, contundi et imponi iubet. Clauorum, qui fere ceruicem infe-
7 ſtant, minor moleſtia eſt: nam facile operanti [f] lucerna inſtillatur. Potior tamen 27
ratio eſt cuſtodiendi, ne naſcantur, neue colla calueſcant [g], quae non aliter glabra fiunt, niſi cum ſudore aut pluuia ceruix in opere madefacta eſt. itaque cum id accidit, veteri lateri later [h] conteritur, eoque intrito prius, quam disiungantur [i], colla conſpergi [k] oportet: deinde [l] cum id [m] ſiccum erit [n], ſubinde oleo imbui.

XV.

n) *in* def. *I. B. R.* o) *viiculi P.* p) *die* negligitur *I. B. R.* q) *leuis L. I. B. R.* Morg. *III.* 23. al. *leuius.* r) *media quae I.* s) *triduum L. Goeſ. I. B. R.* t) *quam L.* u) *cepit B. I. I. H. coepit* al. x) *emiſſum I. B. R.* y) *durities H.* z) *autem L. I. B. R. Goeſ. aptum* a) *ea* abeſt *I. B. R. aepaſciana Goeſ.* b) *paſcua I. B. R. praſſina L.* c) *ſubiicitur I. B. R. ſubicitur L. Goeſ.* d) *illinienda I. B. R.* e) *habia B. R. auia L.* f) *operantem lucernam inſtillato L. I. B. R. nam facit eo per lucernam medentem inſtillatio paratior eſt Goeſ.* vid. *Veget.* g) *calueſcant, quae -- disiungantur, colla* def. *I. B. R.* h) *latericio trito prius L. Goeſ. et P. puluere latericio trito Veget.* i) *diiugantur* vel *iungantur colle P.* k) *conſpargi I. B. R.* l) *et* inſ. *Goeſ.* m) *ad Goeſ. I. B. R.* n) *erunt I. B. R.*

pluribus docere *herbam, quae vocatur auia,* quam paucis vel potius vno verbo *filicem*; idque vitium non declinatur a Columella qui tamen *felicem* toties commemorat *filicis* nomine, non *auiae*? Sed haec ad coniecturas ſpectant: rem propius videamus. *Cur*, pergit Bodaeus, *auia dicatur, dixi, ſed vt certius lectori conſtet filicem eam eſſe, Dioſcorides filicem ſiue πτέριν foeminam ad id malum, commendat* l. 4 cap. 186. *ξηραὶ δὲ ἐπὶ τῶν δυσαλθῶν καὶ καθύγρων ἑλκῶν ἐπιπάσσονται· λόφοις τε ὑποζυγίων ἰῶνται. earundem farina praehumidis, et aegre ſaneſcentibus vlceribus inſpergitur, ac iumentorum quoque ceruicibus medetur. Plinius loco citato: farina earum tetris vlceribus inſpergitur, et iumentorum quoque in ceruicibus.* Trita itaque filicis foeminae radix iumentorum ceruici medetur, cum vlceribus manantibus, et aegre ſaneſcentibus officitur; at Corn. Celſus, et Columella aduerſus contuſam ceruicem, vel tumentem *auiam* herbam commendant. Quantum itaque diſcrimen inter tumores contuſioneſque, ac vlcera tetra intercedat, quis ignorat? Accedit etiam quod *auia* herba non ipſius radix ad contuſiones cum ſale trita ſit imponenda; contra tumores vero contuſa tantum: vlceribus autem ſordidis detergendis ſanandiſque filicis radicis farina, hoc eſt, radix exſiccata et in puluerem redacta inſpergitur. Cum itaque diſſimiles ſint morborum affectiones, et diſſimiles remediorum praeparationes, partes, ac nomina; diſſimilis quoque ac alia erit filix foemina ab *auia*. PONTED. Add. Morgagnius V. C. Ep. III, 25.

14, 5 AVREVM ESSE REMEDIVM) Scio, quomodo *aurei* appellatione abutantur ſaepe ſcriptores. Sed multo tamen magis dicere puto Columellam, quod eſt in Vegetio *aptum remedium.*

14, 5 EX QVA BIBIT) Magis Latine Vegetius praepoſitionem *in* habet, licet alioquin corrupte legatur *in quolibet.*

14, 6 NAM FACILE OPERANTI) Si inuenirem vt *opus* et *operarius*, ita et *operari* de aratoribus bubus dici; intelligerem, vel inter opus, certe ita vt nihil operis intermittatur, poſſe inſtillari clauis de lucerna oleum. Poſſis etiam ſuſpicari,

28 XV. SI talum aut vngulam vomer [a] laeſerit, picem [b] duram et axungiam
cum ſulfure et lana ſuccida inuolutam candente ferro ſupra vulnus inurito. Quod
idem remedium optime facit exemta ſtirpe, ſi forte ſurculum calcauerit, aut acuta
teſta vel lapide vngulam pertuderit [c], quae tamen ſi altius vulnerata eſt, latius ferro
circumciditur, et ita inuritur, vt ſupra praecepi [d]: deinde ſpartea calceata per tri-
29 duum ſuffuſo aceto curatur. Item ſi vomer [e] crus ſauciarit, marina lactuca, quam 2
Graeci τιθύμαλλον [f] vocant, admiſto [g] ſale imponitur [h]. Subtriti pedes eluuntur
calefacta bubula vrina: deinde faſce ſarmentorum incenſo, cum iam ignis in fauil-
lam recidit, feruentibus [i] cineribus cogitur inſiſtere, ac pice liquida cum oleo vel
axungia cornua eius linuntur. Minus tamen claudicabunt armenta, ſi [k] opere dis-
iunctis [l] multa frigida lauentur pedes; et deinde ſuffragines, coronae [m], ac diſcri-
men ipſum, quo diuiſa eſt bouis vngula, vetere axungia defricetur.

30 XVI. SAEPE etiam [a] vel grauitate longioris [b], vel [cum [c]] in proſcindendo,
aut [d] duriori ſolo, aut obuiae radici obluctatus [e], conuellit armos. Quod cum acci-
dit, e prioribus cruribus ſanguis mittendus eſt: ſi dextrum armum laeſit, in ſini-
ſtro [f]; ſi laeuum [g], in dextro; ſi vehementius vtrumque vitiauit, item in poſteriori-
31 bus cruribus venae [h] ſoluentur. Praefractis cornibus linteola ſale atque aceto et 2
oleo imbuta ſuperponuntur, ligatisque per triduum eadem infunduntur. Quarto
demum [i] axungia pari pondere cum pice liquida, et [k] cortice [l] pineo [m], leuigato
[que [n]] imponitur. Et ad vltimum cum iam cicatricem ducunt, fuligo infricatur.
Solent etiam neglecta vlcera ſcatere vermibus: qui ſi mane perfunduntur aqua fri-
gida, rigore contracti decidunt. vel ſi hac ratione non poſſunt eximi, marrubium aut

porrum

[C. XV.] a) *vomere L. I. B. R.* b) *pice dura et axungia c. ſ. lana ſucida inuoluta et L.* c) *perculerit L. I. B. R.* d) *praecipi Iuntt.* e) *vomere I. B. R.* f) *tithymallum P. L. tithymalum I. B. R.* g) *admixto I. B. R.* h) *imponatur ſubtrita. Pedes I. B. R.* i) *feruenti P.* k) *ab* inf. *ex Veg. Morg. III.* 27. l) *disiuncti I. B. R.* m) *conaeue P. concuet L.* [C. XVI.] a) *bos* inſer. *Iuntt.* b) *longiore I. B. R. longi laboris I. I.* quam lectionem probat *Morg. III*, 28. c) *cum* abeſt *Iuntt.* d) *aut* deeſt *Iuntt.* e) *obluctando Iuntt.* f) *ſiniſtrum I. B. R.* g) *lene L. leuum I. B. R. I. I. A.* h) *bene I. B. R.* i) *die ex* Vegetio inſ. *Morg. III*, 29. k) *et* defic. *Iuntt.* l) *cortici Iuntt.* m) *pineolo iugata L. I. B. R.* n) *leuigato lita Iuntt. que* om. *Morg. III*, 29.

ſuſpicari, *nam facili opera de lucerna etc.* Vid. Morgag. III, 25.

14, 7 DISIVNGANTVR) Placet Vegetianum *deiungatur.*

15 Conf. Veget. 3, 4, 28.

15, 1 QVOD IDEM REMEDIVM OPTIME FACIT, EXEMTA STIRPE) Legerem: *exemto ſtipite*; ſequitur enim *ſi forte ſurculum calcaverit*, id eſt, ligni fruſtulo exemto, quod nos vernacula lingua *ſterpe* appellamus. PONTED. Sed ipſa hodierna Italorum appellatio poteſt ab illis inde temporibus, quibus Columella ſcripſit, eſſe tracta; quod tanto mihi fit veriſimilius, quia aliquoties ſine varietate in hoc auctore legitur.

15, 2 IN FAVILLAM RECIDIT) Nic. Heinſ. ad Ouid. Her. 17, 190 legi vult *reſidit.*

15, 2 CORNVA EIVS) *Corona* ſuſpicatur Cl. Morgagnus III, 27. Sed videnda etiam quae ciuis ipſius doctiſſimus de *cornu* in iumentorum pedibus diſputat ad V. 2, 7, 2.

16 Conf. Veget. 3, 4, 30.

16, 1 GRAVITATE LONGIORIS) Locus ſine dubio mendoſus. Itaque legendum: *Saepe vel grauitate longi oneris, vel — obluctatur, conuellit armos*, deinde: *tum in poſterioribus etc.* et paullo poſt: *pineo leuigato impon.* VRSIN. *Itineris* addo ex Vegetio, qui ita habet: *Frequenter etiam vel ab aſperitate longioris itineris, vel proſcindendo duritiam ſoli — conuellit armos.* SCHOETTG. His verbis vſus eſt Ruellius ad Theomneſti Graeca reddenda Hippiatr. 1, 25 p. 33, a.

16, 2 FVLIGO INFRICATVR) Videtur legendum *infriatur*, quo verbo vtitur et Varro et Columella de hac ipſa re 12, 30 *Poſtea terito, et pondo quadrantem amphoris ſingulis infriato, et oblinito*; et hoc ipſo libro cap. 31. *Maxime proderit fuligo ex ahenis vlceri infriata.* VRSIN. *Infricatur* etiam habet Vegetius.

17 Conf.

porrum conteritur, et admiſto [o] ſale imponitur. id celerrime necat praedicta anima-
3 lia. Sed expurgatis vlceribus, confeſtim adhibenda ſunt linamenta [p] cum pice et 32
oleo, vetereque axungia, et extra vulnera eodem medicamento circumlinienda [q]; ne
infeſtentur a muſcis, quae vbi vlceribus inſederunt, vermes creant.

XVII. EST etiam mortifer [a] iis ſerpentis ictus, eſt [b] et minorum [c] anima- 33
lium noxium virus. nam et vipera, et caecilia [d] ſaepe cum in paſcuo [e] bos improuide
ſupercubuit, laceſſita onere morſum imprimit. Musque araneus, quem [f] Graeci
μυγαλῆν [g] appellant, quamuis exiguis dentibus, non exiguam peſtem molitur. Ve-
nena viperae depellit ſuper ſcarificationem ferro factam [h] herba, quam vocant per-
2 ſonatam [i], trita et cum ſale impoſita. Plus etiam eiusdem radix contuſa prodeſt, 34
vel Simonianum [k] trifolium. quod inuenitur confragoſis [l] locis, efficaciſſimum tra-
ditur [m], odoris grauis, neque abſimilis bitumini, et idcirco [n] Graeci eam ἀσφάλτιον [o]
appellant; noſtri autem propter figuram vocant acutum trifolium: nam longis et
3 hirſutis foliis viret, caulemque robuſtiorem facit, quam pratenſe. Huius herbae 35
ſuccus

o) *admixto I. B. R.* p) *linimenta L. I. B. R.* q) *circunlinenda Goeſ. I. B. R.* [C. XVII.] a) *mortiferus ſerp. I. B. R. L. Goeſ. Veget. Morg. III,* 30. b) *eſt* om. *I. B. R.* c) *magnorum* omnes. d) *cecilia I. B. R.* e) *paſcuo Goeſ. paſcuis Veg. paſcua* al. f) *quem* omiſſ. *I, B. R. it, Mſ. S, Germ.* apud Burm. ad Quintil. 5, 11 pr. g) *σκυτάλην a.* Commel. *λυγάλην Goeſ. grutaan L.* h) *capta I. B. R.* i) *perſona: L. I. B. R.* k) *Simoniamum I. B. R. Symonianum I, I. H. A. Gr. G. St. vel ſi montanum trifolium inuenitur, quod confragoſis locis efficaciſſimum naſcitur Goeſ.* l) *fragoſis I, B, R, quo a fragoſis P.* m) *naſcitur P, L, Veg.* n) *iccirco I. B. R. I. I. H. A.* o) *ἀσφάλτειον Goeſ.*

17 Conf. Veget. 3, 4, 39.

17, 1 MAGNORVM ANIMALIVM) Lego *minorum*, ſcilicet quam ſerpens. Minora enim ſunt vipera et caecilia. Occaſionem emendandi dedit Vegetius; *Serpentis quoque ictus mortiferus eſt bobus, ſed et minorum animalium noxium virus.* Idem tamen poſtea comperi emendaſſe Hadr. Iunium in epiſtolis. SCHOETTG. Locus Iunii eſt epiſt. 207 p. 377 quem ad h. l. laudauit ALMEL. Eadem vidit Cl. Morg. III, 30. *Mortifer iis* reliqui, quod putarem pronomen ad *bobus* referri. Neque tamen dedecet Columellam *mortiferus*, cum Celſum, quo alias vtitur, ab eo non abhorruiſſe conſtet.

17, 1 ΜΥΓΑΛΗΝ) Ita veteres libri habent, et ita ſane legi debet. Antea in excuſis, *σκυτάλην* mendoſe: cum idem mendum Dioſcoridis caput, quo de eo agitur, occupaſſet, ſtudio ac diligentia Marcelli Vergilii eruditiſſimi, et optimi viri ſublatum fuit. Quin Graeci *μυγαλῆν* appellent, quem *murem araneum* Latini dixerunt, dubitari non poteſt. Plinius certe quae Graeci *μυγαλῇ* tribuunt, muri araneo aſſignat: in libro enim XXIX cap. IIII de mure araneo loquens, inquit: *Eſt et contra morſum eius remedio terra ex orbita: ferunt enim non tranſiri ab eo orbitam, torpore quodam naturae.* Aelianus libro II cap. XXXVII Περὶ μυγαλῆς. Ἐὰν δὲ εἰς ἁρματοτροχίαν ἐμπέσῃ, οἱονεὶ πέδῃ κατείληπται καὶ μάλα ἀφανεῖ καὶ τέθνηκε. δηχθέντι δὲ ὑπὸ μυγαλῆς φάρμακον ἐκεῖνο, ἐκ τῆς τῶν τροχῶν διαδρομῆς ἡ ψάμμος ἀρθεῖσα ἐπεπλάσθη τῷ δήγματι καὶ ἔσωσε παραχρῆμα. VICTOR. Repetitur haec animaduerſio in emendandis edit. Gryph. 1541. Ita legi quoque voluit VRSIN. Nec mediocriter confirmat hanc lectionem Vegetius, apud quem *migaltem* legitur. Sed hoc etiam iam obſeruatum Iunio l. c. indicat ALMEL. vid. Morg. I, 28 et III, 30.

17, 1 SCARIFICATIONEM FERRO FACTAM) Hinc inter alia colligit Io. Rhodius ad Scribon. c. 55 p. 96 fuiſſe etiam ſcarificationis aliud genus a vulgari diuerſum, de quo ibi diſputat.

17, 2 SIMONIANVM TRIFOLIVM) Lego: *Siler montanum*, nam hoc ſerpentibus aduerſari teſtatur Plinius. Corruptus etiam eſt is locus apud Vegetium, cuius verba ſunt lib. III. c. IV. *Creditur radix ſi contuſa conatur, vel ſiler montanum reperiatur, trifolium ſemonianum, quod fragoſis locis etc.* in manuſcripto ita, *Cuius efficacior creditur radix, ſi contuſa ponatur, vel ſiler montanum reperiatur, trifolium confragoſis locis etc.* irreptitium virus illud *Simonianum*, pro ſilere montano. Neque vero trifolium aliquod eſt Symonianum, quum dicat acutum trifolium a figura dici Romanis, quod ab odore graui ἀσφάλτιον Graeci. Haec Hadr. Iunius in epiſtolis apud Crenium animadu. part. 10 p. 40. Contrarium tamen ſtatuunt Bodaeus a Stapel ad Theophraſti hiſt. plant. 4, 11 et Harduinus ad Plinium H. N. 21, 9 qui a Simo medico, quem Plinius indice lib. 21 laudat, nomen trifolii Simoniani deducunt. Sed de hoc diſquirant medicorum filii. SCHOETTG. Vid. mihi Cel. Morg. III, 31.

17, 3 IN

ſuccus vino [p] miſtus infunditur faucibus, atque ipſa folia, cum ſale trita malagmatis [q] more, ſcarificationi intenditur: vel ſi hanc herbam viridem tempus anni negat, ſemina eius collecta, et leuigata cum vino dantur potanda, radicesque cum ſuo caule tritae [r], et farina [s] et ſale commiſtae [t] ex aqua mulſa ſcarificationi [u] ſuperponun-
36 tur. Eſt etiam [x] praeſens remedium, ſi conteras fraxini tenera [y] cacumina quinque 4
librarum, cum totidem vini et duobus ſextariis olei, expreſſumque ſuccum faucibus infundas; itemque cacumina eiuſdem arboris cum ſale trita laeſae parti ſuperponas. Caeciliae [z] morſus tumorem, ſuppurationemque molitur. idem facit etiam muris aranei. ſed illius ſanatur noxa ſubula [a] aenea, ſi locum laeſum compungas, creta-
37 que cimolia ex aceto linas. Mus perniciem, quam intulit, ſuo corpore luit: nam 5
animal ipſum oleo merſum necatur, et cum imputruit, conteritur, eoque medicamine [b] morſus muris aranei linitur. Vel ſi id non adeſt, humorque [c] oſtendit iniuriam dentium, cuminum conteritur, eique [d] adiicitur exiguum picis liquidae et axungiae,
38 vt lentorem malagmatis habeat. Id impoſitum perniciem commouet [e]. Vel ſi an- 6
tequam tumor diſcutiatur [f], in ſuppurationem conuertitur, optimum eſt ignea lamina conuerſionem [g] reſecare, et quicquid vitioſi eſt, inurere, atque ita liquida pice cum oleo linire. Solet etiam ipſum animal viuum creta figulari circumdari; quae cum ſiccata eſt, collo boum ſuſpenditur [h]. ea res innoxium pecus a morſu muris
39 aranei praebet. Oculorum vitia plerumque melle ſanantur. nam ſiue intumuerunt, 7
aqua mulſa triticeae farinae conſpergitur, et imponitur [i]: ſiue album in oculo eſt, montanus ſal, Hiſpanus [k], vel Ammoniacus [l], vel etiam Cappadocus [m], minute [n] tritus [o] et immiſtus melli, vitium extenuat. facit idem trita ſepiae teſta, et per fiſtulam ter die oculo inſpirata. facit et radix, quam Graeci σίλφιον [p] vocant, vulgus au-
40 tem noſtra conſuetudine laſerpitium appellant. huius quantocunque ponderi decem [q] 8
partes ſalis ammoniaci adiiciuntur, eaque pariter trita oculo ſimiliter infunduntur, vel eadem radix contuſa, et cum oleo lentiſci inuncta vitium expurgat. Epiphoram ſupprimit polenta conſperſa mulſa [r] aqua, et in [s] ſupercilia genasque impoſita, pa-
41 ſtinacaeque [t] agreſtis ſemina, et ſuccus armoraceae, cum melle conlinita [u] oculorum 9
ſedant

p) *viuo A. G. St. Gr.* q) *malagmatis incendunt vel L. I. B. R.* r) *tritae farinae L. I. B. R.* s) *hordeacea farina Goeſ. it. Veget.* t) *commixtae I. B. R.* u) *ſcarificationis I. ſcariphationis P. ſcarifactionis L.* x) *et I. B. R.* y) *terna L. I. B. R.* z) *Ceciliae I. B. R. celi L.* a) *fibula Goeſ. L. I. B. R.* b) *quandoq.* inſ. *Goeſ. qnum L.* c) forte *tumorque* Vid. Not. d) *eoque P.* e) *ſubmouet Veget.* recte. f) *diſcuteretur L. I. B. R.* g) *conuerſionem* om. *G.* h) *ſuſpendatur I. B. R.* i) *componitur I. B. R.* k) *ſpanus Goeſ.* l) *amoniacus I. B. R. armaniacus L.* m) *capadocis I. B. R.* n) *minutae B. R.* o) *tritum,* et *immixtum I. B. R.* p) φίον ἄλφιον *P.* μχγουδᾶεγν *I. B. R.* ολφιον *L.* ἔφιον *Goeſ.* q) *decimam partem L.* r) *mulſae impoſitas Goeſ.* s) *inſuper olea L.* t) *paſtinacae quoque Goeſ. et Veg.* u) *conleuata Goeſ. L. I. B. R. circum leuata Mſ. S. Germ. circumleuigata* coni. Heinſ. *circumlita* coni. Burm. ad Quintil. decl. 13, 5 p. 277.

17, 3 INTENDITVR) Sententia poſtulat *intenduntur:* et huc pertinet, credo *incendunt*, quod habent editiones vett. Veget. *imponantur.* Etiam hic ſubuenit laudatiſſimus Morg. I, 29 et III, 32.

17, 4 CAECILIAE MORSVS) Vid. Pignorius Symbol. epiſt. 31. ALMEL.

17, 4 SVBVLA AENEA) Rhod. de acia p. 6 p. 77 ex Cod. Vaticano legit *fibula ahena.* ALMEL. *acu aerea* Veget.

17, 5 HVMORQVE OSTENDIT) Vix dubito, quin legendum ſit *tumor*, quod viſum etiam VRSINO. Fauet ipſa Columellae oratio, fauet praecedens *t*, fauet Vegetius 3, 4, 43, fauet denique Cl. Morg. I, 30 et III, 34.

17, 6 CONVERSIONEM RESECARE) Videtur legendum *reſerare.* Nam ita habet infra cap. 32. *Suppuratio melius ignea lamina, frigido ferramento reſeratur.* VRSIN. Veget. *collectionem aperire.*

17, 7 MONTANVS SAL) *Foſſilem* dicit Vegetius, et pro *Ammoniace Armeniacum* ſubſtituit.

ſedant dolorem. Sed quotieſcunque [x] mel, aliusue ſuccus remediis adhibetur, circumliniendus [y] erit oculus pice liquida cum oleo, ne a muſcis infeſtetur. nam et ad dulcedinem [z] mellis, aliorumque medicamentorum non hae ſolae, ſed et apes aduolant.

XVIII. MAGNAM etiam perniciem ſaepe [a] affert hirudo [b] hauſta cum aqua. 42
ea adhaerens faucibus ſanguinem ducit, et incremento ſuo tranſitum cibis praecludit. ſi tam [c] difficili loco eſt, vt manu detrahi non poſſit, fiſtulam, vel arundinem inſerito, et ita calidum oleum infundito: nam eo contactu animal confeſtim decidit.
2 Poteſt etiam per fiſtulam deuſti [d] cimicis nidor [e] immitti: qui vbi ſuperponitur [f] igni, 43
fumum emittit, et [g] conceptum nidorem fiſtula vſque ad hirudinem perfert; isque [h] nidor depellit [i] haerentem. Si tamen vel ſtomachum, vel inteſtinum tenet, calido aceto per cornu [k] infuſo necatur. Has medicinas quamuis bubus adhiberi [l] praeceperimus [m]; poſſe tamen ex his plurima etiam omni maiori pecori conuenire, nihil dubium eſt.

XIX. SED et machina fabricanda eſt, qua clauſa, iumenta bouesque curen- 44
tur, vt et propior acceſſus ad pecudem medentibus [a] ſit, nec in ipſa curatione quadrupes reluctando remedia reſpuat [b]. eſt autem [c] talis machinae forma. Roboreis axibus [d] compingitur ſolum, quod habet in longitudinem pedes nouem, et in lati-
2 tudinem pars prior dupondium [e] ſemiſſem, pars poſterior quatuor pedes. huic ſolo ſeptenum pedum ſtipites recti ab vtroque latere quaterni applicantur. ii autem in ipſis quatuor angulis affixi ſunt, omnesque tranſuerſis ſex temonibus [f] quaſi vacer-
rae inter ſe ligantur, ita vt a poſteriore parte, quae latior eſt, velut in caueam qua- 45
drupes poſſit induci, nec exire alia parte prohibentibus aduerſis axiculis [g]. Primis autem duobus ſtatuminibus imponitur firmum iugum, ad quod iumenta capiſtrantur, vel boum cornua religantur. vbi [h] poſſunt [i] etiam numelli [k] fabricari, vt inſer-
3 to capite deſcendentibus per foramina regulis ceruix [l] teneatur. caeterum corpus laqueatum et diſtentum temonibus [m] obligatur, ſicque [n] immotum [o] animal medentis

x) *quotienscunque I. B. R. quotiensque P. L. quotiesque Goeſ.* y) *circumlinendus Mſ. San Germ.* ap. Burm. *l. c.* z) *et ad oculorum* inſ. *P. Goeſ.* [C. XVIII.] a) *ſaepe* abeſt *I. B. R.* b) *harundo auſta L.* c) *iam H.* d) *deuſticae cimicis odor P. deuſtici mitis L. deuſticae nucis odor I. deuſtice etc. B. R.* e) *odor Goeſ.* f) *ſuperponuntur P. ſuperpoſitus Goeſ.* g) *et* deficit *I. B. R.* h) *hisque R.* i) *depellet I. B. R.* k) *cornua I. B. R.* l) *adhiberi* om. *L. I. B. R. adhibendas Goeſ.* m) *praeceperim I. B. R.* [C. XIX.] a) *tutus I. B. R. medenti tuſſit P. L.* b) *reſpuet I. B. R.* c) *enim I. B. R.* d) *aſſibus I. B. R. aſſeribus L.* e glossa. e) *dipondium L. I. B. R.* f) *themonibus I. B. R.* g) *aſſiculis I. B. R.* h) *vbi poſſunt — obligatur* om. *Goeſ.* i) *poteſt P.* k) *numellae B. R.* l) *ceruicax tenetur P.* m) *themonibus I. B. R.* n) *ſicque* om. *L. I. B. R.* o) *immotumque I. B. R.*

18 Conf. Veg. 3, 4, 42.

18, 2 DEVSTI CIMICIS NIDOR) Aliter Vegetius: *Odor quoque cimini ſuper carbones impoſiti, vt ſanguiſugam adflauerit, euellet a vulnere.* Puta tamen eum ex noſtro emendari debere. Vide et Apſyrtum Geop. 16, 19. SCHOETTG. Vid. Cl. Morg. Ep. III, 36. Contra ἀντιςρέφον quaſi remedium aduerſus cimices commendat Pallad. 1, 35, 4 *odorem ſanguiſugae accenſae.*

18, 2 ACETO CALIDO) Optimum remedium contra hauſtam ſanguiſugam ſunt aqua calida et alii liquores, qui eam ſtatim necant. Vnde Iudaei in Auoda Sara fol. 12, 2 permittunt Sabbatho aquam calefieri pro eo, qui ſanguiſugam deglutiuerit. Confer Apſyrtum l. c. IDEM.

19 Conf. Veg. 3, 4, 44.

19 Haec machina ita luculenter a Columella deſcribitur, vt vix idea depicta opus ſit.

En

tis arbitrio eſt expoſitum. Haec ipſa machina communis erit omnium maiorum quadrupedum.

XX. QVONIAM de bubus ſatis praecepimus, opportune [a] de tauris vacciſque dicemus. Tauros maxime membris ampliſſimis, moribus placidis, media [b] aetate, probandos cenſeo. caetera fere eadem omnia in his obſeruabimus, quae in bubus eligendis. neque enim alio diſtat bonus taurus a caſtrato, niſi quod huic torua facies eſt, vegetior aſpectus, breuiora cornua, toroſior ceruix, et ita vaſta, vt ſit maxima portio corporis, ventre paullo ſubſtrictiore, qui magis rectus [c], et ad ineundas foeminas habilis ſit.

XXI. VACCAE quoque probantur altiſſimae formae, longaeque, maximis vteris, frontibus latiſſimis, oculis nigris et patentibus [a], cornibus venuſtis et [b] leuibus et [c] nigrantibus, piloſis auribus, compreſſis malis, palearibus et caudis ampliſſimis, vngulis modicis, et modicis [d] cruribus. Caetera quoque fere eadem in foeminis, quae et in maribus, deſiderantur, et praecipue vt ſint nouellae: quoniam, cum exceſſerint [e] annos decem, foetibus inutiles ſunt. rurſus minores bimis iniri non [f] oportet.
Si ante tamen conceperint [h], partum earum remoueri placet, ac per triduum, 2
ne laborent, vbera exprimi, poſtea mulctra prohiberi.

XXII. SED et curandum eſt omnibus annis in [a] hoc aeque atque in reliquis gregibus pecoris, vt delectus habeatur. nam et enixae [b], et vetuſtae [c], quae gignere deſierunt, ſummouendae ſunt, et vtique taurae [d], quae locum foecundarum occupant,

[C.XX.] a) *oportune H.A.G.* b) *medietate Goeſ.* c) *reus L. treus Goeſ.* quid ſi *teres?* [C.XXI.] a) *patentiſſimis: I.B.R.L. patentibus cornibus, I.I.H.A.G.* b) *ac P.* c) *ac P.* d) *modicis* om. *Goeſ.L.I.B.R.Iuntt.* e) *exceſſerunt I.B.R.* f) *non* defic. *I.B.R.* g) *concoeperint R. conaeperint Iuntt.* [C.XXII.] a) *in hoc* abeſt *L.I.B.R.* b) *nixae I.B. nixe R. niſe L.* c) *vetuſtate I.B.R.* d) *tauro I.B.R.*

En tamen illam, vtcunque delineatam

AB latitudo anterior, vbi etiam iugum.
CD latitudo poſterior.
A, E, G, C itemque *B, F, H, D* loca ſtipitum ab vtroque latere (quorum quatuor in ipſis angulis defixi) qui ſex temonibus (ternis ſibi ad perpendiculum imminentibus) iunguntur. Inter *C* et *D* nihil opus cum laquei ſufficiant, inter *A* et *B* ſunt axiculi et iugum, vel numelli.

Compara nunc lector Vegetianam deſcriptionem, ac deprehendes nihil fieri poſſe corruptius, et ea ipſa cauſa obſcurius, diſceſque inde, quantam cladem libris bonis intulerint librarii.

20 Ad hoc et proximum caput conferenda bovis deſcriptio ſupra c. 1, 3 huius libri.

20 BONVS TAVRVS) *Bos taurus* legendum. vid. VRSIN.

20 NISI QVOD HVIC) Non ad proximius reſpicit, ſed ad remotius. vid. Col. 4, 27, 2.

22, 1 NAM ET ENIXAE ET VETVSTAE, QVAE GIGNERE DESIERVNT) Alterum membrum ita emendatur ex vetuſtis editionibus. *et vetuſtate quae gignere deſierunt.* Sed quid dicemus de primo? *Enixae* ne ſubmouendae? His vero ſubmotis, quid retinebitur? Quod enim concipit, enititur, ideo reiicitur. quod vero vel natura, vel aetate ſterile, quia non concipit,

cupant, ablegandae, vel aratro domandae; quoniam laboris et operis non minus
2 quam iuuenci, propter vteri ſterilitatem [e], patientes ſunt. Eiuſmodi armentum maritima, et aprica hiberna deſiderat; aeſtate [f], opaciſſima nemorum [g], ac montium alta [h] magis, quam plana paſcua. nam melius nemoribus herbidis, et frutetis [i], et carectis [k], quam lapidoſis [l] locis durantur vngulae. Nec tam fluuios riuosque deſiderant, quam lacus manu [m] factos; quoniam [n] fluuialis [o] aqua, quae fere frigidior eſt, partum abigit, et caeleſtis [p] iucundior eſt. Omnis tamen externi [q] frigoris tolerantior equino armento vacca eſt, ideoque facile ſub dio hibernat.

XXIII. SED laxo ſpatio conſepta facienda ſunt, ne in anguſtiis conceptum [a] altera alterius elidat, et vt inualida fortioris ictus effugiat. Stabula ſunt optima ſaxo aut glarea ſtrata, non incommoda tamen etiam ſabuloſa. illa, quod imbres reſpuant; haec, quod celeriter ſorbeant [b], transmittantque. ſed vtraque deuexa ſint, vt humorem effundant; ſpectentque ad meridiem, vt facile ſiccentur, et frigidis
2 ventis non ſint obnoxia. Leuis autem cura paſcui eſt nam vt laetior herba conſurgat, fere vltimo tempore aeſtatis incenditur. ea res et teneriora pabula recreat, et [c] ſentibus [d] vſtis [e] fruticem [f] ſurrecturum in altitudinem compeſcit [g]. Ipſis vero corporibus affert ſalubritatem iuxta conſeptum ſaxis et canalibus ſal ſuperiectus, ad quem ſaturae pabulo libenter recurrunt, cum paſtorali ſigno quaſi receptui canitur. nam

e) *ſterilites Goeſ. P. L.* f) *certatim opicis P. coſtatim opicis morum L.* g) *nemorum, ac* om. *I. B. R.* h) *ac laeta I. B. R.* i) *fructus P. fructibus L.* k) *caretis I. B. R. H. A. G. curetis P. L.* l) *lapidioſis Gr.* m) *manufactos* iunct. *I. B. R. I. I.* n) *et* inſer. *P.* o) *pluuialis L.* p) *caeleſti L.* q) *externi L. P. Goeſ. extremi* al. [C. XXIII.] a) *conſeptum Gr.* b) *exorbem Goeſ. exorbent transmittuntque L. I. B. R.* c) *et* omiſſ. *I. B. R.* d) *dentis P.* e) *duris et L. I. B. R. duribus et P.* f) *fructicem R. frutione L.* g) *compeſcuit I. B. R.*

pit, neque enititur, item reiicitur: Nihil igitur aliud ſupereſt quam mares et buculae. Vitioſa itaque illa vox *enixae*, ſiue (vt in veteribus editionibus) *nixae*, niſi aliquid addatur, e. g. *ſaepe*, vt *ſaepe enixae*; quae vtique ſubmouendae ſunt, et aere permutandae antequam per aetatem deteriores fiant: vel *male*, videlicet, *male enixae*; nam quae partus difficultate tentantur, reiicere prouidi eſt armentarii. Denique ne plura colligam, hoc in loco id eſt intelligendum, quod infirmum et imbecille in armento reperitur; ſiquidem taurae, vetulae, et imbecilles reiiciendae ſunt. Quod et Varro Georg. 17, 10, praecipit: Τὰς δὲ ςείρας, καὶ τὰς ἀσθενεῖς, καὶ τῇ ἡλικίᾳ προβεβηκυΐειας ἐκβλητέον ἐκ τῶν βυκωλίων: *Tauras autem et imbecilles, et aetate prouectiores ex armentis eiiciendum.* PONTED. Ego ſuſpicabar, *enixas* hic dici vt *effoetas*, et illud alterum, *quae gignere deſierunt*, vel ἐπεξήγησιν eſſe auctoris, vel *plane alterius gloſſam.*

22, 2 EIVSMODI ARM.) Intellige *foecundum* quod partus et fructus cauſa habetur, vt indicant, quae ſequuntur.

22, 2 NAM MELIVS NEMORIBVS) *Nam melius nemoribus herbidis, et frutetis, et carectis quam lapidoſis locis durantur vngulae.* Mendoſiſſimus locus; in herbidisne aquoſisque locis (carex ſiquidem paludoſis, vtique vliginoſis, inaſcitur) magis durantur vngulae, quam in lapidoſis tractibus? Non propterea iuuenculae mulae in montes abiguntur, vt ſaxis vngulas durent? De mulis enim ſapientiſſimus auctor Varro libr. de R. R. 2, 8. *Hi* (muli) inquit, *ſi in paluſtribus atque vliginoſis locis nati, habent vngulas molles: Iidem ſi exacti ſunt aeſtiuo tempore in montes, quod fit in agro Reatino, duriſſimis vngulis fiunt.* Idem ipſe Columella 7, 37 de mulis: *Annicula mula recte a matre repellitur, et amota montibus, aut feris locis paſcitur, vt vngulas duret.* Videtur itaque legendum non *durantur vngulae*, ſed *ſaturantur iuuencae.* Quod etiam ex his, quae ſequuntur, apparet: *nec tam fluuios riuosque deſiderant.* *Vngulae*ne riuos deſiderant ac fluuios, an potius *iuuencae?* Sed quo clarius haec innoteſcant, conferantur, quae in hoc loco a Columella traduntur cum iis, quae Palladius 4, 11, 7 immutatis nonnullis, verum ſeruata ſententia, transſcripſit. ſingula ſingulis reſpondent praeter illa, *durantur vngulae*; quae ſi immutentur in *ſaturantur iuuencae*, apud vtrumque auctorem eadem erit ſententia. PONTED. Forte propius ad literas vulgatae lectionis accederet *durant iuuenculae.*

24, 1 QVA-

nam id quoque ſemper crepuſculo fieri debet, vt ad ſonum buccinae pecus, ſi quod 3
in ſiluis ſubſtiterit, ſepta repetere conſueſcat. ſic [h] enim recognoſci grex poterit,
numerusque cenſeri [i], ſi veluti [k] ex militari diſciplina intra ſtabularii [l] caſtra manſe-
rint. Sed non eadem in tauros exercentur imperia, qui freti viribus per nemora
vagantur, liberosque egreſſus reditusque [m] habent, nec reuocantur, niſi ad coi-
tus [n] foeminarum.

XXIV. EX his, qui quadrimis [a] minores ſunt, maioresque quam [b] duodecim annorum, prohibentur admiſſura: illi, quoniam quaſi puerili aetate ſeminandis armentis parum habentur idonei; hi, quia [c] ſenio ſunt effoeti. Menſe Iulio foeminae maribus plerumque permittendae, vt eo tempore conceptos proximo [d] vere adultis iam pabulis edant.
2 Nam decem menſibus ventrem perferunt, neque ex imperio magiſtri, ſed ſua ſponte marem [e] patiuntur. Atque in id fere quod dixi tempus, naturalia congruunt deſideria, quoniam nimietate [f] verni pabuli pecudes exhilaratae laſciuiunt. Quod [g] ſi aut foemina recuſat, aut non appetit taurus, eadem ratione, qua faſtidientibus equis mox praecipiemus [h], elicitur cupiditas odore genitalium admoto naribus.
3 Sed et pabulum circa tempus admiſſurae ſubtrahitur [i] foeminis, ne eas ſteriles reddat nimia corporis obeſitas; et tauris adiicitur, quo fortius ineant. vnumque marem quindecim vaccis ſufficere abunde [k] eſt. qui vbi iuuencam ſuperuenit, certis ſignis comprehendere licet, quem ſexum generauerit: quoniam ſi parte [l] dextra deſiluit [m], marem ſeminaſſe manifeſtum eſt; ſi laeua [n], foeminam [o]. id tamen [p] verum eſſe non aliter apparet, quam vbi [q] poſt vnum coitum forda non admittit taurum: quod et ipſum raro accidit.
4 Nam quamuis plena foetu non expletur libidine, adeo vltra naturae terminos etiam in pecudibus plurimum pollent blandae voluptatis illecebrae. Sed non dubium eſt, vbi pabuli ſit laetitia [r], poſſe omnibus annis partum educari; at vbi penuria eſt, alternis ſubmitti: quod maxime in operariis [s] fieri placet, vt et vituli annui temporis ſpatio lacte ſatientur, nec forda ſimul operis et vteri grauetur onere. quae cum partum edidit, niſi cibis fulta eſt, quamvis bona nutrix, labore fatigata nato ſubtrahit alimentum.
5 Itaque et foetae cytiſus viridis et torrefactum ordeum [t], maceratumque eruum praebetur, vel [u] tenero olere, commiſto torrido molitoque [x] milio, et per [y] vnam [z] noctem lacte macerato [a] ſaliua-

h) *Hic Goeſ. L. I. B. R.* i) *conſtare L. I. B. R.* k) *velut I. B. R.* l) *ſtabulorum Goeſ. L.* m) *et reditus I. B. R.* n) *coetus Pol.* [C. XXIV.] a) *quadrinis L.* b) *quam* om. *I. B. R. cum P.* c) *quõ P.* d) *proximos G.* e) *maremque patitur P.* f) *ſtietate Goeſ. ſietate L.* forte *ſatietate.* g) *quam P.* h) male hic interpungebatur ante *Com. vid. Morg. I, 31.* i) *ſubtrahitur: foeminas ne ſteriles I. B. R.* k) *habunde B.* l) *pax P.* m) *deſiliuit I. B. R. I. I. H. A. G.* n) *leua I. B. R. I. I. A.* o) *foemina I. B. R.* p) *tam P.* q) *ſi I. B. R. in P.* r) *laeticia I.* s) *vaccis* add. *Goeſ.* t) *in orreum Goeſ.* u) *et tenerius olus torrido L. I. B. R. et tenuem vitulus torrido Goeſ.* x) *mollitoque L. I. I. H. A. G.* y) *permixto Goeſ.* z) *vuam lacte I. B. R. miam lacta P. imam lacte L.* a) *macerato* om. *Goeſ. L. I. B. R.*

24, 1 QVADRIMIS MINORES) Ita vt boues maximos haberet Pyrrhus in Epiro conſecutus eſt *non ante quod rimatum ad partus vocande.* Vid. Plin. 8, 45 ſ. 70 vbi de toto hoc argumento.

24, 1 MENSE IVLIO) Vid. Pall. hoc menſe 4, 1.

24, 3 QVEM SEXVM GENERAVERIT) Plin. l. c. et Geop. 17, 6.

24, 5 VEL TENERO OLERE COMMISTO) Locus inquinatus: materne foeta milio ex lacte macerato ſaliuatur, an potius vitulus: Apud Ienſonium et Bruſchium alio modo locus editus: *Et tenerius olus torrido molitoque milio etc.* Quae vtique vitioſa, propius tamen ad vera accedunt, quam vulgatiora. Sic autem emendandum iudico: *et tener vitulus torrido molitoque milio,* et

ſaliuatur [b]. Melius etiam in hos vſus Altinae vaccae probantur [c], quas eius regionis incolae Ceuas appellant. eae ſunt humilis ſtaturae, lactis abundantes, propter [e] quod remotis earum [d] foetibus, generoſum pecus alienis educatur vberibus: vel ſi hoc praeſidium non adeſt, faba freſa, et [f] vinum recte tolerat, idque praecipue in magnis gregibus fieri oportet.

XXV. SOLENT autem vitulis nocere lumbrici, qui fere naſcuntur cruditatibus. Itaque moderandum eſt, vt bene concoquant: aut ſi iam tali vitio laborant, lupini ſemicrudi conteruntur, et offae ſaliuati [a] more faucibus ingeruntur. Poteſt etiam cum arida fico [b], et eruo conteri herba Santonica [c], et formata in offam, ſicut ſaliuatum [a] demitti [d]. Facit idem axungiae pars vna tribus partibus hyſſopi permiſta. Marrubii quoque ſuccus et porri valet eiuſmodi necare animalia.

XXVI. CASTRARE vitulos Mago cenſet, dum adhuc teneri ſunt, neque id ferro facere, ſed fiſſa [a] ferula comprimere teſticulos, et paullatim confringere. idque optimum genus caſtrationum putat, quod adhibetur aetati tenerae ſine vulne-
2 re. nam vbi iam induruit, melius bimus, quam anniculus caſtratur. idque facere
vere [b] vel autumno luna decreſcente praecipit, vitulumque ad machinam deligare [c]: deinde prius quam ferrum admoueas, duabus anguſtis ligneis regulis (veluti forcipibus [d]) apprehendere [e] teſtium neruos, quos Graeci κρεμαςῆρας [f] ab eo appellant, quod

b) ſic *Goeſ. P. Col. ſaluiatur* rel. c) *parantur Goeſ.* d) *Hae I. B. R.* e) *eorum I. B. R.* f) *et* defic. *I. B. R.* [C. XXV.] a) vid. *c.* 24 *b.* b) *ſicco I. B. R.* c) *centonicha L.* d) *dimitti Goeſ. L. I. B. R.* [C. XXVI.] a) *ipſa P. L.* b) *vere* inſ. *Goeſ.* al. om. c) *religare L.* d) *forcibus P. forſicibus Goeſ. L. porſicibus Mſ. Heinſ.* ad Ouid. Met. 6, 555. e) *apprehendere: et ipſos neruos L. I. B. R.* f) κρεματῆρας *R.*

et reliqua. Eodem fere modo Palladius 5,7 de vitulis alendis loquitur: *ipſis autem vitulis toſtum molitumque milium cum lacte miſceatur ſaliuati more praebendum.* PONTED. Poſtea ex Caeſenate Codice haec accepimus: *Et teneruit olus torrido molitoque milio.* Nempe *et tener vitolus etc.* PONTED. 2. Plane mihi dubium non eſt, quin recte curatus ſit a Clariſſimo viro Columella, ſuffragante in primis Goeſiano codice. Illud *commiſto* a manu Critici alicuius eſſe puto, qui nollet ablatiuos reliquos ita deſtitui. Recepiſſem reſtitutam opera Celeb. viri lectionem, niſi in cautiorem peccare partem mallem.

24, 5 ALTINAE VACCAE) Legi vult Harduinus ad Plin. 8, 45 p. 274 *Alpinae.* Nam, inquit, ſi ab *Altino* Italiae oppido, de quo Plin. 3, 18 nomen hae haberent, non *Altinae* quidem, ſed *Altinates* dicerentur, vti nominum ratio poſtulat, et ipſe Columella 7, 2 *Altinates oues* commendat. Haec Harduinus. Similia habet Bochartus Hieroz. 1, 2, 29 qui duo loca adducit ex Varrone et Gratio, quibus confirmatur terminatio *Altinas*, non *Altinus.* SCHOETTG.

24, 5 CEVAS) Fere coincidit haec vox cum noſtra Kühe, vel, vt ruſtici pronunciant, Kuwe, inde argumentari licet, Alpinas illas vaccas eſſe Helueticas, quibus id nomen ſua lingua fuit. Vide Bochartum l. c. IDEM.

26 Vid. Pall. Mai. 7.

26, 2 FACERE VERE VEL AVTVMNO) Ita videtur legendum inſerta voce *vere.* Nam infra 7, 11 ſic dixit: *Caſtrationis autem in hoc pecore duo tempora ſeruantur, veris et autumni.* VRSIN. Τὸ *vel* aliquid intercidiſſe oſtendit, id autem eſt *vere* vel *verno*; nam per autumnum et ver optime vituli caſtrantur. Pall. 6, 7 integrum locum ſeruat; *ſed hoc luna decreſcente verno vel autumno fieri debere praecepit.* Veteres ſaepe his vocibus non adiecto *tempore* vtuntur. Vt Cat. 52 *Verno arare incipito.* c. 54 *Vbi verno dare coeperis.* c. 131 *Poſtea verno arare incipito.* Colum. 4, 10 *Neque vtique verno recidenda.* It. *Sed nec vtique verno omnibus regionibus melior putatio eſt.* Pallad. 2, 15 *Et ſeruantur vaſculis iu hybernum.* 3, 26 *Verno magis cum lactent nouella virentia.* 4, 10 *Circumfodi autumno debet et verno.* 5, 8 *Quod ſi verno fiat.* 6, 7 *Sed hoc luna decreſcente verno vel autumno fieri debere praecepit.* 10, 13 *Quae per vernum ſeminibus impleturus es.* 11, 11 *Nunc porrum verno ſatum transferre debemus.* 12, 8 *Quae auferenda non ſunt, quia ſeruantur hyberno.* Plin. 19, 3 *Tenerrima verno eſſe.* c. 5 *Mirum imas eius radices creſcere hyeme, verno minui ac contrahi.* PONTED. *Vere* praetuli, quod vltimae literae verbi *facere* omiſſioni locum dediſſe videbantur.

26, 2 AD MACHINAM) Deſcriptam c. 19.

26, 2 FER-

quod ex illis genitales partes dependent [g]. quibus comprehenſis, ſtatim teſtes fer-
ro reſecare, et expreſſos ita reſcindere [h], vt extrema pars eorum adhaerens [i] prae-
dictis neruis relinquatur. Nam hoc modo nec eruptione ſanguinis periclitatur iu- 3
vencus, nec in totum effoeminatur [k] ademta omni virilitate; formaque [l] ſeruata
maris [m] generandi vim depoſuit, quam tamen ipſam non protinus amittit. nam ſi
patiaris eum a recenti curatione [n] foeminam inire, conſtat ex eo poſſe generari. ſed
minime id permittendum, ne profluuio ſanguinis intereat. Verum vulnera eius
ſarmentitio [o] cinere cum [p] argenti ſpuma [q] linenda ſunt, abſtinendusque eo die ab
humore, et exiguo cibo alendus. Sequenti [r] triduo velut aeger cacuminibus arbo- 4
rum, et deſecto viridi pabulo oblectandus, prohibendusque multa potione. Pla-
cet etiam pice liquida et cinere, cum [s] exiguo oleo vlcera ipſa poſt triduum linire [t],
quo et celerius cicatricem ducant, nec a muſcis infeſtentur. Hactenus de bubus
dixiſſe abunde eſt.

XXVII. QVIBVS cordi eſt educatio generis equini, maxime conuenit proui-
dere auctorem induſtrium, et pabuli copiam, quae vtraque vel mediocria poſſunt
aliis pecoribus adhiberi; ſummam ſedulitatem, et largam ſatietatem [a] deſiderat equi-
num [b] pecus [c]. quod ipſum tripartito diuiditur. Eſt enim generoſa materies, quae
circo, ſacrisque certaminibus equos [d] praebet. eſt mularis, quae pretio foetus ſui
comparatur generoſo. eſt et vulgaris, quae mediocres foeminas maresque progene-
rat. Vt quaeque eſt praeſtantior, ita vbere campo paſcitur. Gregibus autem ſpa- 2
tioſa, et paluſtria, nec [non [e]] montana paſcua eligenda ſunt, rigua, nec vnquam
ſiccanea [f], vacuaque [g] magis quam ſtirpibus impedita, frequenter mollibus [h] potius
quam proceris herbis abundantia. Vulgaribus equis paſſim maribus ac foeminis [i] 3
paſci permittitur, nec admiſſurae certa tempora ſeruantur [k]. Generoſis circa ver-
num aequinoctium mares iungentur, vt eodem tempore, quo conceperint [l], iam
laetis et herbidis campis poſt anni [m] meſſem paruo cum labore foetum educent.
nam

g) *dependent comprehenſos. Deinde teſtes I. B. R. L.* h) *recidere I. B. R.* i) *adherens B. R.* k) *ef-feminatur I B. R.* l) *formamque ſeruat Goeſ. L. I. B. R.* m) *cum* inſ. *Goeſ.* n) *caſtratione Morg. I,* 32. o) *ſarmencitio P. ſarmentino L.* p) *cum argenti ſpuma* deſunt *I. B. R.* q) *ſumma P.* r) *ſequens P.* s) *ex* interſer. *H.* t) *linere Mſ. San Germ.* apud Burm. ad Quinct. decl. 13, 5. *p.* 277. [C. XXVII.] a) *ſanitatem L.* b) *equitum P. equitium Goeſ.* c) *pecus* om. *Goeſ. L. I. B. R.* d) *equos* om. *L.* e) *non* om. *L.* f) *ſiccana I. B. R.* g) *vacuaue* omn. praeter *Goeſ. et Vrſ.* h) *mollis I. B. R.* i) *finibus I. B. R.* k) *ſeruentur I. B. R.* l) *ceperint P.* m) *annum menſem L. Goeſ.* vndè *annum emenſum* coni. *Broukh. anni menſem I. B. R.*

26, 2 FERRO RESECARE) Legendum eſſe *reſerare*, ſatis aperte intelligitur ex iis non tantum, quae praecedunt, ſed et quae ſequuntur: *et expreſſos ita reſcindere etc.* VRSIN. Fauet Vrſino ratio Moderati noſtri 6, 34, 1 *Reſeratur ſuppuratio*, et 6, 12, 5 *recluſa ferro.*

26, 4 DESECTO) *Delecto* mauult Barth. Adu. 37, 3 SCHOETTG. Sed *deſecto* etiam eſt 6, 37, 9 et poteſt ad copiam et minorem laborem pecudis referri.

27, 1 AVCTOREM INDVSTRIVM) Puto intelligi equum marem ſ. admiſſarium, qui gignendo auctor eſt equini generis. SCHOETTG. Ego putabam legendum *actorem*, et illud ſeruorum genus intelligi, de quo non vno loco noſter mentionem facit. Vid. Ind. Vt ita putarem vox *induſtrium* me permouebat.

27, 2 NEC NON MONTANA) Itane ſcripſit Columella? Quid ſi ἵππον εἰς πεδίον potius mittamus cum Varrone 2, 7, 7 etc. deleta poſteriori negatione, quae ex varia lectione eſſe poteſt. Certe Lipſienſis Codicis auctoritas tantum valere debuit, vt intra vncos negationem alteram continerem.

27, 3 POST ANNI MESSEM) Videtur legendum *Poſt annum enixae paruo cum labore fetum educent.* nam infra c. 27 ſic ait: *Feminam bimam recte concipere, vt poſt tertium annum enixa,*

nam menſe duodecimo partum edunt. Maxime itaque curandum eſt praedicto tem-
pore anni, vt tam foeminis quam admiſſariis deſiderantibus coeundi [n] fiat poteſtas,
quoniam id praecipue armentum ſi prohibeas, libidinis extimulatur furiis, vnde
etiam veneno inditum eſt nomen ἱππομανές, quod equinae cupidini ſimilem morta-
4 libus amorem accendat. Nec dubium, quin aliquot regionibus tanto [o] flagrent ar-
dore coeundi foeminae, vt etiam ſi marem non habeant, aſſidua et nimia cupiditate
figurantes[p] ſibi ipſae venerem (cohortalium more auium) vento concipiant. Quae[q]
5 enim poeta [r] licentius dicit: *Scilicet ante omnes furor eſt inſignis equarum. Et [s] men-*
tem Venus ipſa dedit, quo tempore Glauci Potniades malis membra abſumſere quadrigae.
Illas ducit amor trans Gargara, transque ſonantem Aſcanium, ſuperant montes et flu-
6 *mina tranant, Continuoque auidis vbi ſubdita flamma medullis* [t], *Vere magis, quia vere*
calor redit oſſibus [u], *illae Ore omnes verſae in* [x] *Zephyrum ſtant rupibus altis, Ex-*
ceptantque leueis auras, et ſaepe ſine vllis Coniugiis, vento grauidae (mirabile dictu)
Saxa [y] *per et ſcopulos, et depreſſas conualles Diffugiunt, non Eure tuos neque ſolis ad*
ortus; In Boream, Caurumque, aut vnde nigerrimus Auſter Naſcitur, et pluuio con-
7 *triſtat frigore caelum.* Cum ſit notiſſimum etiam in Sacro [z] monte Hiſpaniae, qui
procurrit in occidentem iuxta Oceanum, frequenter equas ſine coitu ventrem [a] per-
tuliſſe [b], foetumque educaſſe, qui tamen inutilis eſt, quod triennio [c], prius quam
adoleſcat, morte abſumitur. Quare, vt dixi, dabimus operam, ne circa aequino-
8 ctium vernum equae [d] deſideriis naturalibus angantur [e]. Equos autem pretioſos
reliquo tempore anni [f] remouere oportet a feminis, ne aut cum volent, ineant, aut
ſi id facere prohibeantur [g], cupidine ſolicitati [h] noxam contrahant. itaque vel in
longinqua paſcua marem placet ablegari, vel ad praeſepia contineri: eoque tempo-
re, quo vocatur [i] a foeminis, roborandus eſt largo cibo, et [k] appropinquante vere
ordeo eruoque ſaginandus, vt veneri ſuperſit, quantoque fortior inierit, firmiora
9 ſemina praebeat futurae ſtirpi. Quidam etiam praecipiunt eodem ritu, quo mu-
los,

n) *ineundi L.* o) *tacito I. B. R.* p) *figurantibus I. figurandus ſibi bene rem L.* q) *neque Goeſ.* r) *poetica P.* s) *Et mentem -- quadrigae* om. *Goeſ. L. I. B. R.* t) *medulis B. R.* u) *omnibus L. I. B. R.* x) *ad Goeſ.* y) *Saxa — frigore caelum* om. *Goeſ. L. I. B. R.* z) *ſaco L.* a) *ventum I. B. R.* b) *pertu-leriſſe P.* c) *triennis Goeſ. triennii L.* qui etiam om. *abſumitur.* d) *aeque B. R.* e) *aguntur Goeſ. P. L. iungantur I. diiungantur B. R.* f) *cum* inſ. *P.* g) *prohibentur I. B. R.* h) *ſolicitationis Goeſ. ſolicitationi obnoxiam contrahunt L.* i) *vacatur L.* recte puto. k) *et* om. *I. B. R.*

xa, fetum educet etc. VRSIN. Quid ſi *poſt vndenum menſem?* Plin. 8, 42, ſ. 66 *Partum vndenis menſibus ferunt, duodecimo gignunt. Coitus verno aequinoctio, bimo vtriusque, vulgaris: ſed a trimatu firmior partus.*

27, 5 QVAE ENIM POETA) Cum in V. C. ſcriptum ſit, *Quae n. poeta*, id eſt: *Quae noſter poeta etc.* ex illo *n.* fecit librarius *enim*; ſed legendum *noſter.* Sic enim hoc verbum in vetuſtis libris per librarios vnica tantum littera, hoc eſt, prima deſignari ſolet. VRSIN. Non placet haec Fuluii coniectura: recte Goeſ. *Neque enim poeta licentius dicit:* quae verba, ſi poſt citationem Virgilii legere pergas, optimum ſane ſenſum ſubminiſtrant. Locus autem extat Ge. 3, 266. ſ. vnde repete, quae ibi commentatores habent. SCHOETTG. *Quod etiam* coniiciebat ALMEL. Sed conſtabit etiam mens Moderati, ſi nihil mutes, et verba *Quae po. lic. dicit*, in parentheſi dicta accipiens, *enim* et *nimirum* idem valere putes.

27, 7 IN SACRO MONTE HISPANIAE) Ita legendum. Nam apud Varr. 2 male legitur, *monte Tagro*, vt ibi diximus. VRSIN. Vid. not. ad Varr. 2, 1, 19 et la Cerda ad Virgilii l. c. it. Lud. Carrio emend. 1, 18.

27, 9 EODEM RITV QVO MVLOS) Veteres editiones habent *mulas.* Sed quoniam neque muli neque mulae aut ineunt, aut ineuntur, legerem potius *quo tauros*, qui idem ante admiſſuram largioribus firmantur cibis. De Tauris enim M. Varro libr. de R. R. 2, 5 *contra*, inquit, *tauros duobus menſibus ante admiſſuram herba et palea ac foeno facio pleniores.* Et Columella cap. huius

los[l], admiſſarium ſaginare, vt hac ſagina hilaris plurimis foeminis ſufficiat. verum 9
tamen nec minus quam quindecim, nec rurſus plures quam viginti, vnus debet im-
plere, isque admiſſurae poteſt [m] trimus [n] adhiberi, et vſque ad [o] annos viginti ple-
rumque idoneus eſſe. Quod ſi admiſſarius iners in venerem eſt, odore perfricatur [p] 10
deterſis ſpongia foeminae locis, et admota naribus equi. rurſus ſi equa marem non
patitur, detrita ſcilla naturalia eius linuntur, quae res accendit libidinem. Non-
nunquam ignobilis quoque [q] vulgaris elicit cupidinem coeundi. Nam vbi admo-
tus [r] fere tentauit obſequium, foemina abducitur [s], et iam patientiori generoſior
equus imponitur. Inde maior praegnantibus adhibenda cura eſt, largoque paſcuo
firmandae. Quod ſi frigore hiemis herbae defecerint, tecto contineantur, ac ne- 11
que opere, neque curſu exerceantur, neque [t] frigori committantur, nec in anguſto
clauſoue [u], ne aliae aliarum conceptus elidant: nam haec omnia incommoda foetum
abigunt. Quod tamen [x] ſi aut partu, aut abortu [y] equa laborauit, remedio erit fili-
cula [z] trita, et aqua tepida permiſta [a], dataque per cornu. Sin autem proſpere 12
ceſſit, minime manu contingendus pullus [b] erit. nam laeditur etiam laeuiſſimo con-
tactu. Tantum [c] cura adhibebitur, vt et amplo et calido loco cum matre verſetur,
ne aut frigus adhuc infirmo noceat, aut mater in anguſtiis eum obterat. Paullatim
deinde producendus erit, prouidendumque, ne ſtercore vngulas adurat. Mox cum
firmior fuerit, in eadem paſcua, in quibus mater eſt, dimittendus, ne deſiderio
partus ſui laboret equa. nam id praecipue genus pecudis amore natorum, niſi fiat 13
poteſtas, noxam trahit. Vulgari foeminae ſolenne eſt omnibus annis parere, ge-
neroſam conuenit alternis continere, quo firmior pullus lacte materno laboribus
certaminum praeparetur.

XXVIII.

l) *mulas Goeſ. L.* m) *poſt trimatum ad annos viginti plerumque idoneus eſt Goeſ. hisque poſterrima vſque in annos L.* n) *trimus adhiberi* om. *I. B. R.* o) *in I. B. R.* p) *proritatur deterſis — naribus. Equa rurſus ſi qua marem Goeſ.* q) copulam add. coni. *Morg. I, 33.* r) *admote I. B. R.* s) *adducitur I. B. R.* t) *nec I. B. R.* u) *clauſo Goeſ. I. B. R.* x) *ſi tamen I. B. R.* y) *aborſu L.* z) *felicula Goeſ. I. B. R.* a) *permixta adacta I. B. R.* b) *polluerit P.* c) *Tanta I. B. R.*

huius libri 24: *et tauris adiicitur* (cibus) *quo fortius ineant.* Inter Graecos Didymus id etiam tradidit Geop. 17, 3 dicens: Τοὺς ταύρους πρὸ τῆς ὀχείας πρὸ δύο μηνῶν οὐκ ἐατέον συννέμεσθαι ταῖς βουσὶ, πληρωτέον δὲ αὐτοὺς χλόης, καὶ εἰ μὴ ἀρκέσειε τὸ τῆς νομῆς, ἐρεβίνθων, ἢ ὀρόβων, ἢ κριθῶν διαβραχέντων δοτέον. *Tauri duobus menſibus ante admiſſuram non ſunt emittendi cum vaccis ad communia paſcua, ſed implendi herba, et ſi pabulum hoc non ſufficit, cicere, vel eruo, vel ordeo, macerato.* PONTED.

27, 9 NEC MINVS QVAM QVINDECIM) Plin. 8, 42 ſ. 66. *Nec tamen quindecim initus eiusdem anni valet tolerare.* Vbi diſtingui vult Harduinus inter *coitus* et *initus* h. e. impletiones, pluribus interdum coitibus perficiendas. Ab Ariſtotele tricenas etiam equas equo vni aſſignari, idem obſeruat.

27, 10 DETERSI SPONGIA FOEMINAE LOCI, ET ADMOTA NARIBVS) Ita legendus hic locus. Nam *equi*, vox videtur adiecta ab expoſitoribus. Pro *perfricatur* autem, vt vulgo legitur, rectius forte legeretur *vellicatur.* VRSIN. Mihi placet lectio Goeſiani.

27, 10 IGNOBILIS QVOQVE VVLGARIS) Vox *vulgaris* adiecta eſt ad verbum *ignobilis*, ex loco inferiore. vel addenda particula *et*, deinde legendum: *obſequium foeminae, abducitur etc.* infra c. 36. *Id ne fiat, degener et vulgaris aſellus admouetur, qui ſollicitet obſequia foeminae.* VRSIN.

27, 11 DATAQVE) Codex Arondel. habet *addita*, et recte quidem, ait Waſſe ad Salluſt. Catil. c. 60. mihi vero contra videtur. Nam non opus eſt hac emendatione, quam nec ſenſus poſtulat, nec reliqui codices confirmant. SCHOETTG. De vſu verbi *addita* in ſignificatione iniiciendi, infundendi, vid. Ind. noſter, itemque in *adiicere.*

27, 12 NE DESIDERIO PARTVS) Plin. 8, 42 ſ. 66 *Praeter ceteras fetum diligit.* Ibidem agit de nobili illo hippomane.

XXVIII. MAREM putant minorem trimo non eſſe idoneum admiſſurae, poſſe vero vſque ad [a] vigeſimum annum progenerare; foeminam bimam recte concipere, vt poſt tertium annum enixa foetum educet: eamque poſt [b] decimum non eſſe vtilem, quod ex [c] annoſa matre tarda ſit atque iners proles. quae ſiue vt foemina, ſiue vt maſculus concipiatur, noſtri arbitrii fore Democritus affirmat, qui praecipit, vt, cum progenerari marem velimus, ſiniſtrum teſticulum admiſſarii lineo funiculo, alioue quolibet obligemus; cum foeminam, dextrum. idemque in omnibus pene pecudibus faciendum cenſet [d].

XXIX. CVM vero natus eſt pullus, confeſtim licet indolem aeſtimare [a], ſi hilaris, ſi intrepidus, ſi neque conſpectu, nouaeque rei auditu terretur, ſi ante gregem procurrit, ſi laſciuia et alacritate interdum et curſu certans [b] aequales exuperat, ſi foſſam ſine cunctatione [c] tranſilit, pontem [d] flumenque tranſcendit. haec erunt ho-
2 neſti animi documenta. Corporis vero forma conſtabit exiguo capite, nigris oculis,
naribus apertis, breuibus auriculis et arrectis, ceruice molli lataque nec longa,
denſa iuba et per dextram partem profuſa, lato et muſculorum toris numeroſo pe-
ctore, grandibus armis et rectis, lateribus inflexis, ſpina [e] duplici, ventre ſubſtricto,
teſtibus paribus et exiguis, latis lumbis et ſubſidentibus [f], cauda longa et ſetoſa [g]
3 criſpaque, aequalibus [h] atque altis rectisque cruribus, tereti genu paruoque neque
introrſus ſpectanti, rotundis clunibus, feminibus [i] toroſis ac numeroſis, duris vn-
gulis et altis et concauis rotundisque, quibus coronae mediocres ſuperpoſitae [k]
ſunt. ſic vniuerſim [l] corpus compoſitum, vt ſit grande, ſublime, erectum, ab aſpe-
ctu quoque agile, et ex longo, quantum figura permittit, rotundum. Mores au-
4 tem laudantur, qui ſunt ex placido concitati [m], et ex concitato mitiſſimi. nam hi et
ad obſequia reperiuntur habiles, et ad certamina [n] laborum patientiſſimi. Equus
bimus [o] ad vſum domeſticum recte domatur; certaminibus autem, expleto trien-
nio: ſic tamen vt poſt quartum demum annum labori committatur. Annorum no-
tae

[C. XXVIII.] a) *in viceſimum Goeſ. I. B. R.* b) *eandemque Goeſ. I. B. R.* c) *ſex annos a matre tardarit L. I. B. R.* d) *cenſeo L.* [C. XXIX.] a) *exiſtimare I. B. R.* b) *certaminis I. B. R.* c) *conctatione R. contractione Gymn.* d) *pontones* male legi ait *Heinſ.* ad Virg. Georg. 3, 78. e) *ſpina duplici* deficiunt *I. B. R.* f) *ſubridentibus I. B. R. ſubrigentibus L.* g) *ſecta L. I. B. R.* h) *mollibus Goeſ. B. R. Iuntt. molibus I.* i) *foeminibus I. I. H. A. G.* k) *ſuperpoſitae ſunt: ſic vniuerſ. - - - erectum* deſunt *Reg.* l) *vniuerſum I. B. I. I. H. A. G.* m) *concitati* om. *omn.* praet. *Goeſ.* n) *certaminum laborem. Equus I. B. R. certamina laboremque promtiſſimi Goeſ. patientiſſimi* om. *L.* o) *bimus* abeſt *P. L.*

28 MINOREM TRIMO) Vid. Plin. 8, 42 ſ. 66.

28 DEMOCRITVS) Extant haec ſub nomine Africani in Geop. 17, 6 ſub Democriti nomine tamen etiam citat Palladius. SCHOETTG. Sub Africani etiam nomine in Hippiatricis 1, 15 p. 23, a Ruell. Add. 7, 3, 12 et 6, 24, 3. it. Plin. 8, 45 ſ. 70. Stolidam de ſiniſtris dextrisque partibus perſuaſionem, foeminarum illis, his vero marium conceptioni deſtinatis, neque hodie inter mulieres certe, exoleuiſſe mirum eſſet, niſi habitus, quem vocant ſcholaſtici, rationem haberent apud vulgum ſuperſtitio et nugae.

29, 1 INDOLEM AESTIMARE) Adde Varronem 2, 7, 6. Virgilium Ge. 3, 75 ſqq. ad quem locum omnia conduxit arguta Lacerdae diligentia, quae vel dedita opera hac de re ſcripſere veteres, vel obiter commemorarunt. Apſyrtum Geop. 16, 1.

29, 3 EX PLACIDO ET CONCITATO MITISSIMI) Videtur legendum *miſti.* VRSIN. Medicinam ex Goeſiano codice attulit huic loco feliciſſimam SCHOETTG. Eadem vox repetita etiam hic omiſſioni locum dedit. Mobiles animos poſtulat, vt ardorem *colligat ac ponat* ſubito equulus.

29, 4 AD CERTAMINA LABORVM) Apud Ienſonium et Bruſchium legitur ſic: *ad certaminum laborem*; deeſt vox *patientiſſimi*, quam nos quoque ſuperuacaneam exiſtimamus. PONTED.

29, 4 DVM

tae cum corpore mutantur. nam dum bimus et ſex menſium eſt, medii dentes ſupe-
riores et inferiores cadunt. cum quartum agit annum [p], iis, qui canini appellantur,
deiectis, alios affert. intra ſextum deinde annum, molares ſuperiores [q] cadunt. ſexto 5
anno, quos primos mutauit, exaequat. ſeptimo omnes explentur aequaliter, et ex
eo cauatos gerit. nec poſtea quot annorum ſit, manifeſto comprehendi poteſt. de-
cimo tamen anno tempora cauari incipiunt, et ſupercilia nonnunquam caneſcere,
et dentes prominere. Haec, quae ad animum, et mores, corpusque et aetatem
pertinent, dixiſſe ſatis habeo. Nunc ſequitur curam recte, et minus valentium
demonſtrare.

XXX. SI ſanis [a] eſt macies, celerius [b] torrefacto tritico, quam ordeo refici-
tur. ſed et vini potio danda eſt, ac deinde paullatim eiuſmodi cibi ſubtrahendi im-
miſtis [c] ordeo furfuribus, dum conſueſcat faba et puro ordeo ali. Nec minus quo-
tidie corpora pecudum, quam hominum defricanda ſunt: ac ſaepe plus prodeſt
preſſa manu ſubegiſſe terga [d], quam ſi largiſſime [e] cibos praebeas. Multum autem 2
refert robur corporis, ac pedum [f] ſeruare [g]. quod vtrumque cuſtodiemus, ſi idoneis
temporibus ad praeſepia, ad aquam, ad exercitationem pecus duxerimus; curae-
que fuerit vt ſtabulentur ſicco loco, ne humore madeſcant vngulae. quod facile eui-
tabimus, ſi aut ſtabula roboreis axibus [h] conſtrata, aut diligenter ſubinde emunda-
ta [i] fuerit humus, et paleae [k] ſuperiectae [l]. Plerumque iumenta [m] morbos conci- 3
piunt laſſitudine, et aeſtu, nonnunquam et frigore, et cum ſuo tempore vrinam
non fecerint; vel ſi ſudant, et a concitatione confeſtim biberint; vel ſi cum diu
ſteterint, ſubito ad curſum extimulata ſunt. Laſſitudini quies remedio [n] eſt, ita
vt in fauces oleum, vel adeps vino miſta [o] infundatur. frigori fomenta adhibentur [p],
caputque et ſpina tepenti adipe vel vino [q] liniuntur. ſi vrinam non facit, eadem fe- 4
re remedia ſunt. nam oleum immiſtum [r] vino ſuper [s] ilia et renes infunditur: et ſi
hoc parum profuit, melle decocto, et ſale, collyrium [t] tenue inditur foramini, quo
meat [u] vrina, vel [x] muſca viua, vel thuris mica, vel de [y] bitumine collyrium inſe-
ritur naturalibus. Haec eadem remedia adhibentur [z], ſi vrina [a] genitalia decuſſe-
rit: Capitis dolorem indicant lacrymae, quae profluunt, aureſque flaccidae. et cer- 5
vix cum capite aggrauata, et in terram ſummiſſa. Tum reſcinditur vena, quae ſub
oculo eſt, et os calda fouetur, ciboque abſtinetur primo [b] die. In [c] poſtero autem [d]
potio ieiuno tepidae aquae praebetur, ac viride gramen, tum vetus foenum, vel
molle

p) *annum* omitt. *I. B. R.* q) *et inferiores* inſ. *Goeſ.* [C. XXX.] a) *ſatis L. I. B. R.* b) *torrefacto celerius et I. B. R.* c) *immixtis hordeo et I. B. R.* d) *equi* inſer. *P.* e) *longiſſime Gr. St.* f) *pecudum L. I. B. R.* g) *conſeru. Goeſ.* h) *aſſibus I. B. R. aſſeribus L.* et ex coniectura *Sylb. in Ind.* i) *emondata R.* k) *palea ſuperiecta I. B. R.* l) *concitati* inſ. *Goeſ.* alii non habent. m) *medicina iumentorum* interſer. *P.* n) *remedium I. B. R.* o) *mixta I. B. R.* p) *et calefacto oleo lumbi rigantur,* add. *Goeſ.* q) *vncto Goeſ. L.* r) *immixtum I. B. R.* s) *ſupra I. B. R.* t) *collurium P.* u) *manat Goeſ.* x) *vel in quae cauina, vel I. B. R. vel in cauilia L.* y) *de* omitt. *I. B. R.* z) *adhibebuntur I. B. R.* a) *vrina* om. *Goeſ. I. B. R.* b) *prima I. B. R.* c) *Inde Goeſ. I. B. R.* d) *autem* om. *I. B. R. ante Goeſ. P.*

29, 4 DVM BIMVS) Iſta Vegetius 4, 5 ad verbum fere deſcripſit. Noſter autem fere ſecutus eſt Varronem 2, 7, 2.

29, 4 MOLARES SVPERIORES) *et inferiores* addit Goeſ. recte. Ita enim Apſyrtus: *τελειώσας δὲ τὰ δ´ ἔτη, καὶ τοῦ ε´ ἐπιλαβόμενος, τοὺς λοιποὺς ἐκβάλλει ἄνωθεν καὶ κάτωθεν ἐξ ἑκατέρου ἕνα.* SCHOETTG.

30 In hoc caput et aliquot ſequentia ampliſſimi commentarii inſtar eſt Vegetii liber tertius, quem ſemel hic laudaſſe ſatis eſt.

30, 1 SI SANIS EST MACIES) Apſyrt, Geop.

molle ſtramentum ſubſternitur, crepuſculoque aqua iterum datur, parumque ordei
6 cum viciae [e] lib. II. s. [f] vt perexigua portione [g] cibi ad iuſta perducantur. Si equo maxillae dolent, calido aceto fouendae, et axungia vetere confricandae ſunt, eademque medicina tumentibus adhibenda eſt. Si armos laeſerit, aut ſanguinem demiſerit [h], medio fere in vtroque crure venae ſoluantur, et thuris polline cum eo qui profluit [i], ſanguine immiſto [k], armi linantur [l], et ne plus iuſto exinaniatur,
7 ſtercus ipſius iumenti fluentibus venis admotum [m] faſciis [n] obligetur. Poſtero quoque die ex iiſdem [o] ſanguis detrahatur, eodemque [p] modo curetur, ordeoque abſtineatur exiguo foeno dato. Poſtridie [q] deinde vſque in diem ſextum porri ſuccus inſtar trium cyathorum miſtus cum olei hemina faucibus per cornu infundatur. Poſt ſextum diem lente ingredi cogatur, et cum ambulauerit, in piſcinam demitti [r] eum conueniet, ita vt natet: ſic paullatim firmioribus cibis adiutus [s] ad iuſta perducetur.
8 At ſi bilis moleſta iumento eſt, venter intumeſcit, nec emittit ventos. Manus vncta inſeritur aluo [t], et obſeſſi [u] naturales exitus adaperiuntur, exemtoque ſtercore, poſtea [x] cunila bubula et herba pedicularis [y] cum ſale trita et decocta melli miſcentur, atque ita facta collyria [z] ſubiiciuntur, quae ventrem mouent, bilemque omnem de-
9 ducunt. Quidam myrrhae [a] tritae quadrantem cum hemina vini faucibus infundunt, et anum liquida pice oblinunt [b]. Alii marina aqua lauant aluum, alii recenti muria. Solent etiam vermes quaſi [c] lumbrici nocere inteſtinis, quorum ſigna ſunt, ſi iumenta cum dolore crebro volutantur, ſi admouent caput vtero, ſi caudam ſaepius
10 iactant. Praeſens medicina eſt, ita vt ſupra ſcriptum eſt, inſerere manum, et fimum eximere; deinde aluum marina aqua, vel muria dura lauare; poſtea radicem capparis [d] tritam cum ſeſtario aceti faucibus infundere, nam hoc modo praedicta intereunt animalia.

XXXI. OMNI autem imbecillo pecori alte ſubſternendum eſt, quo mollius [a] cubet [b]. Recens tuſſis celeriter ſanatur, pinſita [c] lente et a valuulis ſeparata minuteque [d] molita. Quae cum ita facta ſunt, ſextarius aquae calidae in eandem menſuram lentis miſcetur, et faucibus [e] infunditur; ſimilisque medicina triduo adhibetur,

e) *vitiae Iuntt. vitialibus: vt I. B. R.* Lectionem noſtram habent etiam *Goeſ. et L.* Sed affinem ei, quam habent primae editt. f) *iis Iuntt. iis* praecedente, *G. I. I. S. H. A.* g) *potiones I. B. R.* h) *dimiſſerit I. B. R.* i) *proflubuit P.* k) *immixto P. mixto I. B. R.* l) *liniantur I. B. R.* m) *ad motum* diuiſ. *I. I. H. A. Gr. G.* vid. *Morg. I*, 34. *it. III*, 38. n) *faſceis L. I. B. R.* o) *locis* inſer. *Goeſ.* p) *eodem I. B. R.* q) *Poſt triduum L. I. B. R. I. I.* r) *dimitti I. B. R.* s) *adbitis* vnde coni. *Broukh. adhibitis.* t) *ano L.* u) *obſepti* malit *Heinſ.* ad Ouid. A A. 1, 662. x) *poſita ea P. poſtea Goeſ. poſita* al. *poſita ea cum bubula L.* y) *paedicularis A. praedicularis Gymn. pediuncularis L.* z) *colyria H. A. G. St.* a) *murrhae P murre L.* b) *obliniunt L I. B. R.* c) *in qua L. Goeſ.* forte *inquam P.* d) *caparis I. B. R.* e) *pluribus Goeſ.*
[C. XXXI.] a) *molius R.* b) *Et* interſcr. *I. B. R.* c) *inſita L.* d) *minutaque I.* e) *pluribus Goeſ.*

Geop. 16, 3. SCHOETTG. Sic omnino legendum.

30, 5 PARVMQVE ORDEI CVM VICIALIBVS) Videndum an pro *vicialibus* legendum ſit, *viciae libris* IIS. Nam ſcriptum fortaſſe fuit, *viciae lib.* iis. VRSIN. Quam bene coniecerit vir doctiſſimus, indicio eſt V. L. ſupra propoſita.

30, 6 AVT SANGVINEM) Videtur legendum *ita vt ſanguinem demi neceſſe ſit, tumidiores in vtroque crure etc.* VRSIN. Nihil mutandum. *Sanguinem in pedes demiſſum* claudicationis cauſam in bubus habemus Col. 6, 12, 1. itemque mulis Col. 6, 38, 3 quomodo id fieri poſſit, niſi rupta in ipſo loco arteriola, neſcio. Sed forte alium tumorem huic cauſae adſignarunt veteres.

30, 8 POSTEA CVNILA) Ita videtur legendum pro *poſita.* VRSIN.

31, 1 RECENS TVSSIS) Hierocl. Geop. 16, 11 SCHOETTG.

31, 1 LENTIS MISCETVR) Videtur legendum *lenti.* VRSIN.

31, 2 IM-

tur, ac viridibus herbis, cacuminibusque arborum recreatur aegrotum pecus. Ve-
tus autem tuſſis diſcutitur porri ſucco trium cyathorum cum olei hemina faucibus [f]
infuſo, iiſdemque, vt ſupra monuimus, cibis praebitis. Impetigines, et quicquid 2
ſcabies occupat [g], aceto et alumine defricantur. Nonnunquam, ſi haec [h] perma-
nent, paribus ponderibus permiſtis nitro, et ſciſſo alumine, cum aceto linuntur.
Papulae [i] feruentiſſimo ſole vſque eo ſtrigile raduntur, quoad eliciatur ſanguis. tum
ex aequo [k] miſcentur radices agreſtis herbae, ſulfurque [l] et pix liquida cum alumine.
et [m] eo medicamine [n] praedicta vitia curantur.

XXXII. INTERTRIGO bis in die ſubluitur [a] aqua calida. Mox decocto ac [b]
trito ſale cum adipe defricatur, dum ſaniei [c] vis emanat. Scabies mortifera huic
quadrupedi eſt, niſi celeriter ſuccurritur: quae, ſi leuis eſt, inter initia candenti [d]
ſub ſole vel cedria [e] vel oleo lentiſci linitur, vel vrticae ſemine, et oleo detritis, vel
vnguine ceti, vel [f] quod in lancibus ſalitus thynnus remittit. praecipue tamen huic 2
noxae ſalutaris eſt adeps marini vituli. Sed ſi iam inueterauerit [g], vehementioribus
opus eſt remediis. propter quod bitumen [h], et ſulſur, et veratrum pici liquidae,
axun-

f) *compluribus L. I. B. R.* g) *occupat* omitt. *I. B. R.* h) *haec* deeſt *I. B. R.* i) *Pabulo L. I. B. R.* k) *equo B. R.* l) *ſulphurque I. B. R. ſulpurque P.* m) *Et* abeſt *I. B. R.* n) *medicamina B. R.* [C. XXXII.] a) *ſoluitur I. B. R.* b) *agrico I. B. R.* c) *ſaneius P. ſanguis emanet I. B. R. Goeſ. dum ſanetur L.* d) *candentis ſobolis I. B. R. candentis ſobole L. candentis ſubſoles P. candenti ſole Mſ. Heinſ.* ad Ouid. Triſt. 1, 1, 5 forte *ſebo.* e) *cedre P. caedria I. B. R. I. I. H. A. Gr. G. St. cedro Goeſ. et Mſ. Heinſ. l. c.* quod pro *cedria* poni vult *Heinſius.* f) *vel* abeſt *I. B. R.* g) *inueterauit I. B. R.* h) *bitumine et ſulphure et veratro I. B. R. ſulpure P.*

31, 2 IMPETIGINES) Vid. Pelagonius Geop. 16, 18. SCHOETTG.

31, 2 RADICES AGRESTIS HERBAE) Vid. leg. *agroſtis.* VRSIN. Quaenam haec ſit *agreſtis herba* niſi quid aliud adiicitur, mortalium ſcire neminem exiſtimo; ſunt enim innumerae agreſtes herbae. Quare de huius loci vitio minime eſt dubitandum, ſed quidem de modo, quo tolli poſſit. Quatuor ſtirpes aduerſus pecorum ſcabiem commemorabo, nihil tamen, niſi ex coniecturis aſſumens; quoniam huic lectioni tam facile accommodari non poſſunt. Prima eſt trifolium quod vocant aſphaltium, nam Vegetium video *Art. Vet.* 3, 71 huiuſmodi remedium contra boum ſcabiem praecepiſſe: *Aſphaltum ſulphurque viuum, picem liquidam in butyrum aequis ponderibus pariter deteris, et in ſole diutiſſime confricans totum iumenti corpus perunges.* Item aliud: *Aſphaltum et ſulphur aequaliter conteris addita adipe porcina, et olei veteris tantundem quae cum decoxeris, perunges in ſole.* Non ignoro aliud eſſe Aſphaltum, aliud Aſphaltium, ſed hic non de re, verum de vi loquimur: propterea enim *acutum Trifolium* vocatum accepimus Aſphaltium, quoniam partibus, quibus Aſphaltum componitur, conſtat, vt odore deprehenditur. Altera planta erit *Cucumis agreſtis*, cuius radix aduerſus ſcabiem facit. Vegetius laud. loco eandem ita commendat: *Cucumeris ſyluatici radices lauas, et tundis in cacubo nouo cum oleo quantum ſufficit, decoques et vteris.* Florentinus quoque in Geop. 18, 29 in pediculari boum morbo eandem radicem adhibendam praecepit hoc modo: *ἢ σικύου ἀγρίου ξηροῦ ῥίζαν συγκοπεῖσαν ἅμα συκοις δοῦναι φαγεῖν* etc. Tertia eſt veratrum, ex quo fit contra equorum ſcabiem vnguentum, vt docet Colum. c. proximo 32, [I. 2.] Contra ouium ſcabiem elleborum quoque prodeſſe ipſe l. 7. c. 5. fatetur. Quod a Virgilio fortaſſe accepit, qui huiuſmodi compoſitionem ſcabioſis ouibus illiniendam 3 *Georg.* verſibus ſignificauit; *Idaeaſque pices et pingues vnguine ceras, Scyllamque, elleboroſque graues, nigrumque bitumen.* Quarto loco Capparim exhibeo, ſi forte pro *agreſtis herbae* ſcripſerit auctor *capparis vſtae.* Huius enim radicem vſtam Pelagonius Geop. 16, 18 ſcabioſis equis mederi literis tradidit: *ἢ καππάρεως ῥίζης καυθείσης τῇ σποδιᾷ, στῆρος ὑείου μιγέντος, προσμιχθέντα κονίᾳ καταχριστέον.* PONTED. Ego putabam gramen vulgare ſignificari, *agroſtin*, *ἄγρωστιν* dictum botanicis, quae vox idem fere quod *agreſtis* notat, quam *ἀμαξίτην* etiam *αἰγικὸν*, *ſanguinalem*, *vniolam* dici notat Dodonaeus; de qua Dioſcor. 4, 30 appoſite ad h. l. *ἡ ῥίζα καταπλαττομένη λεία τραύματα κολλᾷ.* Quum autem huius ipſius ſint ſpecies, parum, ad hanc quidem rem referre, qua earum vti vel commodum ſit, vel placeat.

32, 1 DVM SANIEI VIS EMANAT) Ienſonius et Bruichius: *Dum ſanguis emanet.* Ita Columella c. 31. *Papulae feruentiſſimo ſole vſque eo ſtrigile raduntur, quoad eliciatur ſanguis.* PONTEDERA.

axungiaeque veteri commiſta [i] pari pondere incoquuntur, atque ea compoſitione
3 curantur, ita vt prius ſcabies ferro eraſa, perluatur vrina. Saepe etiam ſcalpello vſque ad viuum reſecare et amputare ſcabiem profuit, atque ita factis vlceribus mederi liquida pice, atque oleo, quae expurgant [k], et replent vulnera aeque [l]. quae cum [m] expleta ſunt, vt celerius cicatricem et pilum ducant, maxime proderit fuligo ex aheno vlceri infricata.

XXXIII. MVSCAS quoque vulnera infeſtantes ſummouebimus pice, et oleo, vel vnguine miſtis [a], et infuſis. caetera erui farina recte curantur. Cicatrices oculorum ieiuna ſaliua et ſale defricatae [b] extenuantur: vel cum foſſili [c] ſale trita ſepiae [d] teſta, vel ſemine agreſtis paſtinacae pinſito, et per linteum ſuper oculos expreſſo.
2 Omnisque dolor oculorum inunctione ſucci plantaginis cum melle acapno [e], vel ſi id non eſt, vtique thymino [f] celeriter leuatur. Nonnunquam etiam per nares profluuium ſanguinis periculum attulit, idque repreſſum eſt infuſo naribus viridis coriandri ſucco.

XXXIV. INTERDVM et [a] faſtidio ciborum langueſcit pecus. Eius remedium eſt genus ſeminis quod git [b] appellatur. cuius duo cyathi triti adiunguntur [c] olei cyathis tribus, et vini ſextario, atque ita faucibus infunduntur. Et [d] nauſea diſcutitur [e] etiam, ſi caput allii tritum cum vini hemina ſaepius potandum praebeas. Suppuratio

i) *commixta I. B. R.* k) *purgant Goeſ.* l) *aquae I. B. R.* m) *quae* om. *Goeſ.* [C. XXXIII.] a) *miſtis et* deeſt *I. B. R.* b) *defrictae Goeſ. defricata I.* c) *foſſili Goeſ.* al. *fuſili.* d) *ſaepiae B. R. ſepi ac L.* ex *ſepiae.* e) *caprio Goeſ. acapris* ſiue *acapno P.* qui laudat *Plin.* 23, 4 editi *Attico.* f) *thymo I. B. R.* g) *reprehenſum L. I. B. R.* [C. XXXIV.] a) *et* abeſt *I. B. R.* b) *gis P. L.* c) *diluuntur Goeſ.* d) *Det* forte *ſed* vt coniicit *Polit.* e) *diſcutitur: ſi I. B. R. diſcutitur, etiamſi I. I. H. A. Gr. G.*

32, 3 INFRICATA) Videtur legendum *infriata.* Nam ſupra c. 15 dixit: *Et ad vltimum, cum iam cicatricem ducunt, fuligo infriatur.* VRSIN.

33, 1 CICATRICES OCVLORVM) Apſyrt. Geop. 16, 5 SCHOETTG.

33, 1 CVM FOSSILI SALE) Ita iam videbatur legendum VRSIN. et ita coniecerat in indice SYLBVRGIVS.

33, 1 VEL SEMINE AGRESTIS PASTINACAE PINSITO) Cum aduerſus oculorum cicatrices acriora apta ſint, vt ſal, ſepiae teſta, piper, crocum, ramenta de cortice viburni abraſa, quibus nunc veterinarii vti ſolent, haereo, ſitne legendum *paſtinacae*, an potius *Sinapi*, vt tradidit Vegetius 2, 22, 10 cuius haec ſunt verba: *Cicatricibus oculorum medetur ieiuna ſaliua ſi cum ſale mandetur in ore, et expuatur in oculum. Sal quoque tritum cum oſſe ſepiae et ſinapis* (legitur in codd. *napii*) *agreſtis ſemine.* PONTED.

33, 2 CVM MELLE ACAPNO) Ita emendaui, ſecutus fidem antiquorum codicum: in excuſis, *Attico.* Qui mel quoddam acapnon appellari neſciebant, *Attico*, hic, vt arbitror, improbe ſcripſerant: nam *Acapno*, legi debere pluribus argumentis doceri poſſet. Quod enim Columella addit, *vel ſi id non eſt*, hoc etiam demonſtrat: non enim facile erat *mel acapnon* inuenire. Plinius lib. XXIII cap. IIII. *Oculorum claritati confert aliquid cum pari portione mellis acapni.* Quod *mel acapnon* eſſet, et cur ita appellaretur, idem etiam Plinius XVI capite libri XI declarauit. Apud veterinariae ſcriptores huius quoque mellis mentio eſt, maxime ad oculorum vitia pellenda. VICT. Confirmant lectionem Victorii veſtigia codicis Goeſiani, vbi legitur *capnio*, quod ex *acapno* procul dubio deriuatum eſt. Idem tamen vitium adhuc extat in Geoponicis l. c. vbi expreſſe: Ἄλλο πρὸς ὀφθαλμὸν φλεγμαίνοντα· Λιβανωτοῦ, ἀμύλου, μέλιτος Ἀττικοῦ. SCHOETTG. Eſt hic inter eos locos, vbi non obſecutae ſunt Victorio operae et editores poſteriores. *Acapnon mel* etiam laudat Plinius 11, 16 ſ. 16. Strabo ἀκάπνιστον appellat l. 9. p. 400. genus mellis Attici, quod circa argenti fodinas conficeret, idque dici ait ἀπὸ τοῦ τρόπου τῆς σκευασίας, credo quod *fumus non* adhiberetur ad repellendas apes, quo aliquantum vitiari mel neceſſe eſt. Cum igitur *Acapnon* ſit idem *Atticum*; forte nihil vitii eſt in loco Geopon. quem laudat cl. Schoettg. Ex vita Ioannis Eleemoſyn. a. d. XXIII Ian. ap. Bolland. c. 4. inſcriptam lagunculam, *mel optimum*, *mel ſine fumo* affert Hard. ad Plin. l. c. ſunt etiam *ligna acapna*, de quibus dicimus ad Caton. c. 130.

36 De

puratio [f] melius ignea lamina, quam frigido ferramento reſeratur [g], et expreſſa
poſtea linamentis curatur. Eſt etiam illa peſtifera labes, vt intra paucos dies equae 2
ſubita macie, et deinde morte corripiantur. quod cum accidit, quaternos ſextarios
gari ſingulis per nares infundere vtile eſt, ſi minoris formae ſunt: nam ſi maioris,
etiam congios. ea res omnem pituitam per nares elicit, et pecudem expurgat.

XXXV. RARA quidem, ſed et haec [a] eſt equarum nota [b] rabies, vt cum in
aqua imaginem ſuam viderint, amore inani capiantur, et per hunc oblitae pabuli,
tabe cupidinis [c] intereant. Eius veſaniae [d] ſigna ſunt, cum per paſcua veluti exti-
mulatae concurſant, ſubinde vt [e] circumſpicientes requirere [f] ac deſiderare aliquid
videantur [g]. Mentis error diſcutitur, ſi deducas ad aquam. Tum demum ſpecula- 2
tae deformitatem ſuam, priſtinae imaginis abolent memoriam. Haec de vniuerſo
equarum genere ſatis dicta ſunt. Illa proprie praecipienda ſunt iis, quibus mularum
greges curae eſt ſubmittere.

XXXVI. In educando genere mularum antiquiſſimum eſt diligenter exquire-
re, atque explorare [a] parentem futurae prolis foeminam, et marem: quorum ſi al-
ter non eſt idoneus, labat etiam quod ex duobus fingitur. Equam conuenit [b] in 2
annos decem, quouſque [c] ampliſſimae atque pulcherrimae formae ſit, membris for-
tibus patientiſſimam laboris eligere, vt diſcordantem vtero ſuo generis alieni ſtir-
pem inſitam facile recipiat ac perferat, et ad foetum [d] non ſolum corporis bona, ſed
et ingenii [e] conferat. nam cum difficulter iniecta genitalibus locis animentur ſemi-
na, tum etiam concepta diutius [f] in partum adoleſcunt [g], vt [h] quae peracto [i] anno
menſe tertiodecimo vix eduntur [k], natisque inhaeret plus ſocordiae paternae, quam
vigoris materni. Veruntamen vt equae dictos in vſus minore cura reperiuntur [l], 3
ita maior eſt labor eligendi maris [m]: quoniam ſaepe iudicium probantis fruſtratur [n]
experimentum. Multi admiſſarii ſpecie tenus mirabiliſſimam ſobolem forma vel ſe-
xu progenerant. nam ſiue parui corporis foeminas fingant [o]; ſiue etiam ſpecioſi [p]
plures mares, quam foeminas: reditum patrisfamiliae minuunt [q]. At quidam con-
temti [r] ab aſpectu pretioſiſſimorum ſeminum feraces ſunt. Nonnunquam aliqui ge-
neroſitatem ſuam natis exhibent, ſed hebetes [s] voluptate, rariſſime [t] ſolicitantur ad
venerem. Huiuſcemodi [u] mari [x] ſenſim [y] magiſtri ſubadmouere debent generis 4
eiuſdem

f) *Supporatio I. B. R.* g) *reſecatur I. B. R.* [C. XXXV.] a) *haec* deeſt *I. B. R. haec eaquarium P. ea quarum non nunquam rab. L.* b) *nota* om. *I. B. R. non P.* c) *cupidis P.* d) *viaſe ſapie L.* e) *vt* abeſt *I. B. R.* f) *requirunt I. B. R.* g) *videntur I. B. R.* [C. XXXVI.] a) *explicare L.* b) *conuenit (quoniam vſque in annos decem ampl. atque pulch. formae eſt) I. B. R.* c) *quouſque* et *ſit* om. *Goeſ.* d) *ſectam L.* e) *ingenium I. B. R.* f) *dilatius Goeſ.* g) *adoleſcant I. B. R.* h) *vtque P. atque peracto I. B. R.* i) *peracto anno* om. *Goeſ.* k) *ordinetur L.* l) *periuntur: maior P.* m) *magis P.* n) *fruſtratur I. B. R. fruſtretur* al. o) *fingunt P.* p) *ſpecioſo Goeſ. I. B. R.* q) *minus vt quidam L.* r) *contēti B. R.* s) *hebeſi L. P.* t) *rariſſimi I. B. R.* u) *huius P.* x) *maribus ſubadmota generis I. B. R. magiſter ſub amota generis L.* y) *ſenſium Pol.*

36 De mulis V, 2, 8. Plin. 8, 44.

36, 2 QVOVSQVE AMPLISSIMAE—SIT) *Eſt* legendum cenſet VRSIN.

36, 2 MENSE TERTIO DECIMO) Plinius *duodecimum* habet, quidam tamen eius codices cum Columella conſentiunt. SCHOETTG.

36, 3 MIRABILISSIMAM SOBOLEM) *Mirabiles peſſimam* ſobolem legi vult VRSIN. Quid ſi *mirabiles imam* h. e. infimam, contemtiſſimam? Certe leuiſſima mutatione ita conſtabit ſententia.

36, 4 SVB-

eiuſdem foeminam [z], quoniam ſimilia ſimilibus familiariora fecit natura. Ita [a] enim efficitur, vt eius obiectu, cum mas etiam ſuperiectu eblanditus eſt, velut incenſus et obcaecatus cupidine, ſubtracta quam petierat, faſtiditae imponatur [b] equae.

XXXVII. Est et alterum genus admiſſarii furentis in libidinem, quod niſi aſtu inhibeatur, affert gregi perniciem. Nam et ſaepe vinculis abruptis grauidas inquietat, et cum admittitur, ceruicibus dorſisque foeminarum imprimit morſus. quod ne faciat, pauliſper ad molam vinctus [a] amoris ſaeuitiam labore temperat, et
2 ſic veneri modeſtior admittitur. Nec tamen aliter admittendus eſt etiam clementioris [b] libidinis, quoniam multum refert naturaliter ſopitum pecudis ingenium modica exercitatione [c] concuti, atque excitari, vegetioremque factum marem foeminae iniungi, vt tacita quadam vi ſemina ipſa principiis agilioribus figurentur [d].
3 Mula autem non ſolum ex equa et aſino, ſed ex [e] aſina et equo, itemque onagro et equa generatur. Quidam vero non diſſimulandi auctores, vt Marcus Varro, et ante eum Dionyſius ac [f] Mago prodiderunt, mularum foetus regionibus Africae adeo non prodigioſos haberi, vt tam familiares ſint incolis partus earum, quam ſint
4 nobis equarum. Neque tamen vllum eſt in hoc pecore aut animo aut forma praeſtantius, quam quod ſeminabit [g] aſinus. quanquam [h] poſſit huic aliquatenus comparari [i], quod progenerat onager, niſi et indomitum, et ſeruitio [k] contumax ſilueſtri [l] more, ſtrigoſum [m] patris praeferat [n] habitum. Itaque eiuſmodi admiſſarius nepotibus [magis] quam filiis vtilior eſt. nam vbi aſina et onagro [o] natus admittitur equae, per gradus infracta feritate quicquid ex eo prouenit, paternam formam et modeſtiam,
5 fortitudinem celeritatemque auitam refert. Qui ex equo et aſina concepti generantur, quamuis a patre nomen traxerint, quod hinni vocantur, matri per omnia magis ſimiles ſunt. Itaque commodiſſimum eſt aſinum deſtinare mularum generi ſe-
6 minando, cuius [vt dixi] ſpecies experimento eſt ſpecioſior [p]. Veruntamen ab aſpectu non aliter probari debet, quam vt ſit ampliſſimi corporis, ceruice valida, robuſtis ac latis coſtis, pectore muſculoſo et vaſto, feminibus [q] lacertoſis, cruribus compactis, coloris nigri vel maculoſi [r]. nam murinus cum ſit in aſino vulgaris, tum
7 etiam non optime [s] reſpondet in mula. Neque nos vniuerſa quadrupedis ſpecies decipiat [t], ſi qualem probamus, conſpicimus. nam quemadmodum arietum, quae ſunt in linguis et palatis maculae, plerumque in velleribus agnorum deprehenduntur: ita ſi diſcolores pilos aſinus [u] in palpebris aut auribus gerit, ſobolem quoque frequen-

z) *foemina I. B. R.* a) *Itaque obiectu aſinae cum ſuperiectu eblanditi ſunt, velut incenſum et occaecatum L. I. B. R. itaque obiectu aſinam cum ſuperiectu Goeſ.* b) *imponunt I. B. R.* [C. XXXVII.] a) *iunctus Goeſ. vinctis ad maioris ſeuiciam laborare L.* b) *claementioris I. B. R.* c) *excitatione P.* d) *figuretur R.* e) *ex* om. *Goeſ.* f) *P.* inſ. *L.* g) *ſeminabitur inſinus poſſit huic L.* h) *quamquam* defic. *I. B. R.* i) *comperari R. compari P.* k) *ſeruire I. B. R. ſeruili L. P.* l) *ſilueſtiis P. L.* m) *ſtrigoſunt qua patris P. L.* n) *praeferret I. B. R. Iuntt.* o) *onager P.* p) *pretioſior L.* q) *foeminibus I. B. R. I. I. H. A. G.* r) *macilis I. B. R. magilis Goeſ.* s) *optume P.* t) *decipiet I. B. R.* u) *aſinos B. R.*

36, 4 SVBTRACTA, QVAM PETIERAT) Vid. Pall. Mart. 14, 1.

37, 1 AMORIS SAEVITIAM) Plinius *mares fatigatos melius implere* dicit, h. e. labore aliquo adflictos melius inire. SCHOETTG.

37, 3 M. VARRO) RR. 2, 1, 27 Conf. Plinium l. c. et Barthium Adu. 42, 43. IDEM.

37, 5 QVAMVIS A PATRE NOMEN) ab equi ſcilicet *hinnitu hinni* dicti. Vide Hard. ad Plin. l. c. et Bochartum Hieroz. 1, 2, 20. IDEM. *Ginni* vocantur Mart. 6, 77. ALMELOV.

37, 7 IN PALPEBRIS AVT AVRIBVS) Plin. 8, 43 ſ. 68.

37, 9 ET

ſrequenter facit diuerſi coloris, qui et ipſe, etiam ſi diligentiſſime in admiſſario exploratus eſt, ſaepe tamen dominum [x] decipit. nam interdum etiam citra praedicta ſigna diſſimiles ſui mulas fingit. quod accidere non aliter reor, quam vt auitus color primordii [y] ſeminis miſtu reddatur nepotibus. Igitur qualem deſcripſi aſellum, 8
cum eſt [z] a partu [a] ſtatim genitus, oportet [b] matri ſtatim ſubtrahi, et ignoranti equae ſubiici. Ea [c] optime tenebris fallitur. nam obſcuro loco partu eius amoto [d], praedictus [e] quaſi ex ea natus alitur. Cui deinde cum decem diebus inſueuit equa, ſemper poſtea deſtinanti [f] praebet vbera. Sic nutritus [g] admiſſarius equas diligere condiſcit. Interdum etiam, quamuis materno lacte ſit educatus, poteſt [h] a tenero conuerſatus [i] equis familiariter earum conſuetudinem appetere. Sed [k] non opor- 9
tet minorem [l] quam trimum [m] admitti. atque idipſum ſi concedatur [n], vere fieri conueniet, cum et defecto viridi pabulo, et largo ordeo firmandus, nonnunquam etiam ſaliuandus [o] erit. Nec tamen tenerae foeminae committetur. nam niſi prius ea marem cognouit [p], adſilientem admiſſarium calcibus proturbat, et iniuria depulſum etiam caeteris equis reddit inimicum. Id ne fiat, degener et vulgaris aſellus admouetur, qui ſolicitet obſequia foeminae: neque is [q] tamen inire ſinitur. ſed, ſi iam eſt equa veneris patiens, confeſtim abacto viliore, pretioſo mari [r] iungitur. Locus eſt 10
ad hos vſus extructus (machinam vocant ruſtici) qui [s] duos parietes aduerſo cliuulo [t] inaedificatos habet [u], et [x] anguſto interuallo ſic inter ſe diſtantes [y], ne foemina conluctari, aut admiſſario aſcendenti auertere ſe poſſit. Aditus eſt ex vtraque parte, ſed ab inferiore clatris munitus: ad quae [z] capiſtrata [a] imo cliuo conſtituitur equa, vt et prona [b] melius ineuntis ſemina recipiat, et facilem ſui tergoris aſcenſum ab editiori [c] parte minori quadrupedi praebeat. quae cum ex aſino conceptum edidit, partum ſequenti anno vacua nutrit. id enim vtilius eſt, quam quod quidam faciunt, vt et foetam nihilominus admiſſo equo impleant. Annicula mula recte a matre re- 11
pellitur, et amota montibus aut feris locis paſcitur, vt vngulas duret, ſitque poſtea [d] longis itineribus habilis. nam clitellis aptior mulus. illa quidem [e] agilior: ſed vterque ſexus et viam recte graditur, et terram commode proſcindit; niſi [f] pretium quadrupedis rationem ruſtici oneret [g], aut campus graui gleba [h] robora boum depoſcat [i].

XXXVIII. MEDICINAS [a] huius [b] pecoris plerumque iam in aliis generibus edocui: propria tamen quaedam vitia mularum non omittam, quorum remedia ſubſcripſi.

x) *domini ſpem Goeſ.* y) *primordiis ſeminum mixtus I. B. R. Goeſ.* z) *a* abeſt *I. B. R.* a) *proti I. B. R. protri P. L.* b) *oporteat I. B. R.* c) *ac I. B. R.* d) *admoto* poſt *Vict.* e) *eſt* interſer. *P.* f) *deſideranti Goeſ.* g) *nutritur P.* h) *poteſtate vero L.* i) *conuerſatur P. L.* k) *ei* inſ. *L. P.* l) *minori P. L.* m) *trimo mare mitti L. trimo inane mitti P.* n) *concidatur P.* o) *ſaginandus I. B. R.* p) *conciuit Goeſ. concuit L.* q) *his I. B. R.* r) *maris iniungitur P. ſubiungitur Goeſ.* s) *qui* deeſt *I. B. R.* t) *cliuolo I. B. R. cliuo Goeſ.* u) *babet* omitt. *I. B. R.* x) *qui I. B. R.* y) *diſtant Goeſ. I. B. R.* z) *quod Goeſ. I. B. R.* a) *in* add. *Goeſ.* b) *pronam I.* c) *editiore I. B. R.* d) *poſtmodum L. I. B. R.* e) *quid P. viae* coniect. *Vrſ.* f) *ſi* interpon. *I. B. R.* g) *onerat I. B. R.* h) *crebra Pol. L.* i) *depoſcit I. B. R.* [C. XXXVIII.) a) *Medicina I. Medicinam B. R.* b) *hii P.*

37, 9 ET INIVRIA DEPVLSVM) Vox *iniuria* ſuſpecta eſt, et fortaſſe ſcribendum, *initura* Sed 9, 9, 2 cum ſcriptum ſit: *Sin autem defuit cuſtos, velut iniuria repulſa peregrinam regionem petit*; poterit vulgata lectio ex eo loco defendi. Videndus tamen Columella hoc ipſo libro c. 26 nam ibi de hac ipſa re accurate diſſerit. VRSIN. Videtur non cogitaſſe vir doctiſſimus, *iniuriam* ad offenſionem omnem pertinere iuſtam iniuſtamque; quod cum hodie peruulgatum ſit, exemplis probare nihil attinet.

ſubſcripſi. Febrienti [c] mulae cruda braſſica datur. Suſpirioſae ſanguis detrahitur, et cum ſextario [d] vini atque olei thuris [e] ſemuncia, marrubii ſuccus inſtar heminae [f]
2 miſtus infunditur. Suffraginoſae ordeacea farina imponitur, mox ſuppuratio [g] ferro recluſa linamentis [h] curatur: vel gari [i] optimi ſextarius cum libra olei per narem ſiniſtram demittitur [k], admiſceturque huic medicamini trium vel quatuor ouorum
3 albus liquor ſeparatis vitellis. Femina [l] ſecari, et interdum inuri ſolent. Sanguis demiſſus [m] in pedes, ita vt in equis emittitur [n]: vel ſi eſt herba, quam veratrum vocant ruſtici, pro pabulo cedit. Eſt ὑοσκύαμος [o], cuius ſemen detritum, et cum vino datum praedicto vitio medetur. Macies et languor [p] ſubmouetur ſaepius data potione, quae recipit ſemunciam triti [q] furfuris [r], ouumque crudum, et tritae [s] myrrhae [t] pondus denarii. Haec tria [u] vino admiſcentur, atque ita faucibus infun-
4 duntur. Sed et tuſſi, dolorique ventris eadem iſta aeque medentur. Ad maciem nulla res tantum, quantum Medica poteſt. ea herba viridis, nec [x] tarde tamen [y] arida foeni vice ſaginat iumenta: verum modice danda, ne nimio ſanguine ſtrangületur pecus. Laſſae et aeſtuanti [z] mulae adeps [a] in fauces demittitur [b], merumque in os ſuffunditur. Caetera exequemur in mulis, ſicut [c] prioribus huius voluminis partibus tradidimus, quae curam boum [d] equarumque continent.

c) *Equienti I. B. R. Goeſ. L.* d) *ſeſtario I. B. R.* e) *turis I. B. R.* f) *eminae I. B. R.* g) *ſupporatio B. R.* h) *linimentis I. B. R.* i) *cari P.* k) *dimittitur I. B. R.* l) *Foemina I. R. I. I. H. A. G.* m) *dimiſſus I. B. R.* n) *admittitur I. B. R.* o) *ὑσκύαμος I. B. R.* p) *langor I. I. G.* q) *triti* om. *Goeſ. I. B. R.* r) *ſulphuris I. B. R. L. ſulpuris P. ſulfuris I. I. H. A. G.* s) *tritae* om. *I. B. R. Goeſ. L.* t) *murrhae P.* u) *trita P. L. Goeſ.* x) *non* inſ. ex coniect. *Vrſ.* y) *tantum I. B. R.* z) *aeſtiuanti H.* a) *ad os I. B. R. ad eos P.* b) *dimittitur I. B. R.* c) *ſic vt* diſi. *Vrſ.* d) *bouum R.*

38, 3 SANGVIS DEMISSVS) Vid. ad Col. 6, 30, 6.

L. IVNII

L. IVNII MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA

LIBER SEPTIMVS [a]

CAPVT I.

De minore pecore dicturis [b], P. Siluine, principium tenebit minor [c] Arcadiae vilis hic vulgariſque aſellus, cuius plerique ruſticarum rerum auctores [d] in emendis tuendiſque iumentis praecipuam rationem volunt eſſe; nec iniuria. Nam etiam [e] eo [f] rure, quod paſcuo caret, contineri poteſt, exiguo [g] et qualicunque pabulo contentus. quippe vel foliis ſpiniſque, vel perticis [h] ſalignis [i] alitur, vel obiecto faſce ſarmentorum [k]. Paleis vero, quibus [l] pene omnes [m] regiones abundant [n], etiam gliſcit. Tum imprudentis cuſtodis negligentia [o] fortiſſime ſuſtinet: plaga- 2
rum et penuriae tolerantiſſimus: propter quae tardius deficit, quam vllum aliud armentum. nam laboris et famis maxime patiens, raro morbis afficitur. Huius animalis tam exiguae tutelae plurima et neceſſaria opera ſupra portionem reſpondent, cum [p] et facilem terram qualis in Baetica totaque Libye [q] ſit, leuibus aratris proſcindat, et non nimio [r] pondere vehicula trahat. Saepe etiam, vt celeberrimus 3
poeta memorat, - *tardi coſtas agitator aſelli, Vilibus aut onerat pomis, lapidemque reuertens Incurſum* [s], *aut atrae maſſam picis vrbe reportat.* Iam vero molarum, et conficiendi frumenti pene ſolennis eſt huius pecoris labor. Quare omne rus tanquam maxime neceſſarium [t] deſiderat aſellum, qui, vt dixi, pleraque vtenſilia et vehere

VARIETAS LECTIONIS.

[Colum. Lib. VII.] a) *Liber Iuni Moderati Columellae, Rei ruſticae liber VII. veterinarius Medicinalis liber II de minore pecora, liber VIII haec continet.* (Octauum vocat computato illo de arboribus) [C. I.] b *dicturis I. B. R. dicturus* al. c) *minora* interſer. *P.* d) *authores I. I. H. A. autores Gr. G.* e) *et iam* diu. *I. B. R.* f) *eorum re P.* g) *exiguuo R.* h) *praticis P. Goeſ.* i) *ſalignis* omitt. *I. B. R.* k) *ſtramentorum I. B. R.* l) *quae I. B. R. Goeſ.* m) *omnibus regionibus I. B. R. Goeſ.* n) *habundant R.* et ita ſaepe *L.* o) *neglegentiam quae fortiſſime P.* p) *cum I. B. R. tum* al. *v. Morg. I, 35.* q) *lybia I. B. R. Lybiae H. G. libreri P.* r) *minima pondera Goeſ.* s) *ſit* abeſt *P. ſic I. B. R.* s) *Incuſſum* ante Vict. t) *inſtrumentum I. B. R. Goeſ. L.*

1, 1 DE MINORE PECORE) Videtur legendum *dicturi*, et *minor Arcadico vilis etc.* Varro 2, 1 de aſinis Arcadicis ita ſcribit: *Hoc enim nomine aſini Arcadici in Graecia nobilitati etc.* VRSIN. Cl. PONTEDERA cum illud *dicturis* reuocari vult, quod factum, tum pro *tenebit* legi *praebebit.*

1, 2 LEVIBVS ARATRIS PROSCINDAT) Teſtatur Plin. 8, 43 aſinos arando etiam vſui eſſe poſſe. In ſequenti commate Schefferus de re vehic. 1, 8 legit: *non minima pondere*, quae extant in Goeſ. SCHOETTG. Similem Plinii l. c. et Columellae orationem obſeruaſſe ſibi videtur Harduinus ſ. 68 no. 3. Sed ego me ita oculatum non eſſe fateor. De re vna vnumquemque ſuo modo locutum arbitror.

1, 3 POETA) Virg. Georg. 1, 273. SCHOETTGENIVS.

1, 3 MOLARVM) Vid. ad Cat. 10, 4. IDEM.

1, 3 MAXIME NECESSARIVM DESIDERAT) Mallem cum Ienſonio et Bruſchio: *Tanquam maxime neceſſarium inſtrumentum deſiderat etc.* Idcirco et Cat. 10 et Varr. 1, 19 *inter ruſtica inſtrumenta aſinum vel maxime recenſent.* PONTED.

1, 3 DE

here in vrbem, et reportare collo vel dorſo commode poteſt. Qualis autem ſpecies eius vel cura probatiſſima ſit, ſuperiore libro, cum de pretioſo praeciperetur, ſatis dictum eſt.

II. POST [a] maiores quadrupedes ouilli pecoris ſecunda ratio eſt, quae prima
ſit, ſi ad vtilitatis magnitudinem referas. Nam id praecipue nos contra frigoris vio-
lentiam protegit, corporibusque noſtris liberaliora praebet velamina [b]. Tum etiam
caſei lactiſque [c] abundantia non ſolum agreſtes ſaturat, ſed etiam elegantium menſas
2 iucundis et numeroſis dapibus exornat. Quibusdam vero nationibus frumenti ex-
pertibus victum commodat, ex quo Nomadum Getarumque [d] plurimi γαλακτοπό-
ται [e] dicuntur. Igitur id pecus, quamuis molliſſimum ſit, vt ait prudentiſſime Cel-
ſus, valetudinis [f] tutiſſimae eſt, minimeque peſtilentia [g] laborat. Verum [h] tamen
eligendum eſt ad naturam loci: quod ſemper obſeruari non ſolum in hoc, ſed etiam
in tota ruris diſciplina Virgilius [i] praecipit, cum ait: *Nec vero terrae ferre omnes
omnia poſſunt.* Pinguis et campeſtris ſitus proceras oues tolerat; gracilis et colli-
3 nus [k] quadratas; ſilueſtris et montoſus exiguas: pratis planisque noualibus tectum
pecus commodiſſime paſcitur. Idque non ſolum generibus, ſed etiam coloribus
plurimum refert. Generis eximii [l] Mileſias [m], Calabras, Appulasque [n] noſtri exiſti-
mabant, earumque optimas Tarentinas. Nunc Gallicae pretioſiores [o] habentur,
earumque praecipue [p] Altinates. Item [q] quae circa Parmam et Mutinam Macris ſta-
4 bulantur campis. Color albus cum ſit optimus, tum etiam eſt vtiliſſimus, quod ex
eo [r] plurimi fiunt, neque hic ex alio. Sunt etiam ſuapte natura pretio commen-
dabiles [s] pullus, atque fuſcus, quos praebent in Italia Pollentia, in Baetica Corduba.
Nec minus Aſia rutilos [t], quos vocant ἐρυθρέας [u]. Sed et alias varietates in hoc pe-
coris genere docuit vſus exprimere. nam cum in municipium Gaditanum ex vicino
Africae miri coloris ſilueſtres ac feri arietes, ſicut aliae beſtiae munerariis deporta-
rentur, M. Columella patruus meus acris vir ingenii, atque illuſtris agricola, quos-
5 dam mercatus in agros tranſtulit, et manſuefactos tectis ouibus admiſit. Eae pri-
mum hirtos [x], ſed paterni coloris agnos ediderunt, qui deinde et ipſi Tarentinis
ouibus impoſiti, tenuioris velleris arietes progenerauerunt. Ex his rurſus quicquid
conceptum

[C. II.] a) *Poſt quadrupedis ouili I. B. R.* b) *vellamina R. velaminatur. Etiam P.* c) *latisque habundantia R.* d) *cetarumque P.* e) *γαλακτοπῶται galactopotae L. I. B. R.* ΓΑΛΚΟΠΩΤΑΙ *P.* f) *valitudinis I. B. R.* g) *peſtilentiae P.* h) *Veruntamen I. B. R. I. I. H. A.* i) *Vergilius P. Gr. G.* k) *colinus Gymn.* l) *et* inſ. *Goeſ.* m) *mileſias* deficit *I. B. R.* n) *apulasque milites noſtri I. B. R.* o) *preciosiores I. praecioſiores B. R.* p) *praecipuae I. B. R. I. I. H. A. G.* q) *Itemque Pol. Itaque circa I. B. R.* r) *hoc P.* s) *commendubilis I. B. R.* t) *rutillos A.* u) *erithreos* adpon. *I. B. R.* ἐρυθρέας *H.* ΕΡΥΘΡΑΙΩΣ *erythraeos P. quos voc.* ἐρυθ. om. *L.* x) *ortos Goeſ. I. B. R.*

1, 3 DE PRETIOSO) Qui pater mulorum fieri poſſit, de quo agit c. 36 ſq. et 37, 11 inter alia dixit, *niſi pretium quadrupedis rationem ruſtici oneret.*

2 Ad hoc et proximum caput conferri meretur Plin. 8, 47 ſ. 72.

2, 2 VIRGILIVS) Georg. 2. 89.

2, 3 TECTVM PECVS) Vid. Plin. 8, 47. Deinde legendum: *plurimum differt.* VRSIN.

2, 3 MACRIS STABVLANTVR CAMPIS) Videndum an ſit ſcribendum *pabulantur.* et de *macris campis* legendus Varro (2 pr. 6) IDEM.

2, 4 POLLENTIA) *Nigri velleris praecipuas habet Pollentia iuxta Alpes: iam Aſia rutili, quas Erythraeas vocant: item Baetica etc.* Plin. 8, 48 ſ. 73.

2, 4 ΕΡΥΘΡΟΥΣ) Ερυθρέαις videtur legendum ex loco inferiori. VRSIN. Vid. SCHOETTG. ad Col. 7, 3, 2.

2, 6 VEL

conceptum eſt, maternam mollitiem [y], paternum et auitum retulit colorem. Hoc
modo Columella dicebat, qualemcunque ſpeciem, quae fuerit in beſtiis, per nepo-
tum gradus mitigata feritate, rediiſſe. Ad propoſitum reuertar. Ergo duo genera 6
ſunt ouilli [z] pecoris, molle et hirſutum. Sed in vtroque vel emendo plura commu-
nia, quaedam tamen ſunt propria generoſi, quae obſeruari conueniat. Communia
in emendis gregibus fere illa. Si candor lanae maxime placet, nunquam non [a]
candidiſſimos mares legeris: quoniam ex albo ſaepe fuſcus editur partus; ex [b] ery-
thraeo [c] vel pullo nunquam generatur [d] albus.

III. ITAQVE non ſolum ea ratio eſt probandi arietis, ſi vellere candido ve-
ſtitur, ſed etiam ſi palatum atque lingua concolor lanae eſt. nam cum hae corporis
partes nigrae, ant maculoſae ſunt, pulla vel etiam varia naſcitur proles, idque inter
caetera eximie [a] talibus numeris ſignificauit [b] idem qui ſupra: *Illum autem, quam-
vis aries ſit candidus ipſe, Nigra ſubeſt vdo tantum cui lingua palato, Reiice* [c], *ne
maculis infuſcet vellera pullis Naſcentum* [d]. Vna eademque ratio eſt in erythraeis 2
et nigris arietibus, quorum ſimiliter (vt iam dixi) neutra pars eſſe debet diſcolor la-
nae, multoque minus ipſa vniuerſitas tergoris maculis variet. ideo niſi lanatas [e] oues
emi non oportet, quo melius vnitas coloris appareat: quae niſi praecipua eſt in
arietibus, paternae [f] notae plerumque natis inhaerent [g]. Habitus autem maxime 3
probatur,

y) *molliciem I. B. R. I. I. H. A. G.* z) *ouili I. B. R.* a) *non* omitt. omn. praeter *B. R.* pro *non* habet *niſi Goeſ.* b) *ex* deeſt *P. L.* c) *erythreo R.* d) *genetur I. generetur B. R.* [C. III.] a) *eximia H.* b) *ſignificauit idem Iuntt. ſignificauit idemque H. ſignificauit. Idemque A. ſignificauit: idemque Gymn.* c) *reice L.* d) *Naſcentium P.* e) *lauatas L.* f) *paternae* om. *L.* g) *inhaeret I.*

2, 6 VEL EMENDO) *Vel* hoc indicare videtur alterum deſiderari, v. c. *vel tuendo* vid. Col. 7, 3, 7 et 8 qui locus ad hunc videtur referri.

2, 6 NVNQVAM NON CAND.) *Non* poſt *nunquam* interſeri iubet VRSIN. Haec, niſi quam maxime fallor, vitio inquinata ſunt. Commendatur in lana candor, et candidiſſimi arietes legendi non ſunt? Deficere videtur in altero membro particula negatiua *non* hoc modo: *Si candor lanae maxime placet, nunquam non candidiſſimos mares legeris*, hoc eſt, *ſemper*. Nam candidi arietes ſemper probati ſunt, propter quod ſic tertium caput incipit Columella: *Itaque non ſolum ea ratio probandi arietis, ſi vellere candido veſtitur, ſed etiam ſi palatum atque lingua concolor lanae eſt.* Quod monitum ex Virgilii metris deſumſit, qui Georg. 3 [384 ſeq.] ſic cecinit: *Continuoque greges villis lege mollibus albos etc.* Ad quem locum Seruius: *Lana enim*, inquit, *alba pretioſior eſt.* Palladius item noſtram emendationem confirmat 8, 4, 2 vbi Columellae ſententiam tranſcribit. PONTED. Quod ipſa ratio a Cl. Pontedera prolata euincere potuit, quod faciendum Vrſinus viderat, vt negationem interponeremus, hoc veteres editiones comprobant, et Goeſiani codicis autoritas, quam ſecutus Cl. Schoettgenius τὴν *niſi* inculcauerat eadem ſententia. Vtram vocem adhibuerit Columella, vix auſim dicere. De re ipſa vid. etiam Calpurn. ecl. 2, 36.

3, 1 RATIO EST PROBANDI ARIETIS) Vid. Varr. 2, 2, 4 Pall. Iul. 4, 2. Ariſt. H. A. 6, 19 *Λευκὰ δὲ τὰ ἔκγονα καὶ μέλανα, ἐὰν ὑπὸ τῇ τοῦ κριοῦ γλώττῃ λευκαὶ φλέβες ὦσιν ἢ μέλαιναι. λευκὰ μὲν, ἐὰν λευκαὶ, μέλανα δὲ, ἐὰν μέλαιναι.* Ad ouium praegnantium linguas reſpici iubet Democritus Geop. 8, 6 Sed arietum ſpectari ora etiam iubet Plin. 8, 47. ſ. 72, *quia cuius coloris ſub lingua habuere venas, eius et lanicium eſt in fetu.*

3, 1 SIGNIFICAVIT IDEM QVI SVPRA) Ita iam videbatur legendum VRSINO. Locus eſt Georg. 3, 387.

3, 2 ERYTHRAEIS) Solinus c. 33 pr. *Vltra Peluſiacum oſtium Arabia eſt, ad rubrum pertinens mare, quod Erythraeum ab Erythra rege, Perſei et Andromedae filio, non ſolum a colore adpellatum Varro dicit, qui adfirmat in littore maris illius fontem eſſe, quem ſi oues biberint, mutent vellerum qualitatem, et antea candidae amittant, quod fuerint vsque ad hauſtum, ac furuo poſtmodum nigreſcant colore.* SCHOETTG.

3, 2 LANATAS) An vnquam non *lanatae* ſunt igitur? *Lauatas* non indignum Columella verbum. Res ipſa clara videtur. *Lotura* enim oſtendit lanae ipſius maculas. Sed conf. tamen ſ. 7 quae tuetur receptam lectionem *intonſae* enim ſunt *lanatae.*

3, 4 MV-

probatur, cum eſt altus, atque procerus, ventre promiſſo atque lanato, cauda lon-
giſſima, denſique velleris [h], fronte lata, teſtibus amplis, intortis cornibus: non quia
magis hic ſit vtilis, (nam eſt melior mutilus aries) ſed quia minime nocent intorta
potius, quam ſurrecta [i] et patula cornua. quibusdam [k] tamen [l] regionibus, vbi caeli
ſtatus vuidus ventoſusque eſt, capros et arietes optauerimus vel ampliſſimis corni-
bus, quod [m] ea porrecta altaque maximam partem capitis a tempeſtate defendant.
4 Itaque ſi plerumque eſt atrocior hiems [n], hoc genus eligemus: ſi clementior, mu-
tilum probabimus marem: quoniam eſt illud incommodum in cornuto, quod cum
ſentiat ſe velut quodam naturali [o] telo capitis armatum, frequenter in pugnam pro-
currit, et fit in foeminas quoque procacior. nam riualem (quamuis ſolus admiſſurae
non ſufficit) violentiſſime perſequitur [p], nec ab alio tempeſtiuum [q] patitur iniri [r]
5 gregem, niſi cum eſt fatigatus libidine. Mutilus autem, cum ſe tanquam exarma-
tum intelligat, nec ad rixam promptus [s] eſt, et in venere mitior. Itaque capri vel
arietis [t] petulci ſaeuitiam paſtores hac aſtutia repellunt. Menſurae pedalis robuſtam
tabulam configunt aculeis, et aduerſam fronti cornibus religant. ea res ferum pro-
6 hibet a rixa, cum ſtimulatum ſuo ictu ipſum ſe ſauciat. Epicharmus autem Syracu-
ſanus, qui pecudum medicinas diligentiſſime conſcripſit, affirmat pugnacem arietem
mitigari terebra ſecundum auriculas foratis cornibus, qua curuantur in flexu [u]. Eius
quadrupedis aetas ad progenerandum optima eſt trima: nec tamen inhabilis vsque
in annos octo. Foemina poſt bimatum maritari debet, iuuenisque habetur quin-
7 quennis: fatiſcit poſt annum ſeptimum. Igitur, vt dixi, mercaberis [x] oueis inton-
ſas [y]: variam et canam comam [z] improbabis, quod ſit incerti coloris. Maiorem
trima dente minacem ſterilem repudiabis. eliges bimam vaſti corporis, ceruice [a]
prolixa, prolixi villi, nec aſperi, lanoſi et ampli vteri. nam vitandus eſt glaber et
exiguus.

h) *in* inſer. *P.* i) *ſubrecta Goeſ. L.* k) *quibus P. L.* forte omittendum etiam ſequens *vbi.* l) *tamen* omittitur *I. B. R.* m) *quae tam profecto (prouecto B. prefecto L.) altoque L. I. B. R. Heinſ.* ad Virg. Aen. 10, 587. *quod ea proiecta lataque maximam partem etc.* v. locum. n) *hiemis Goeſ. L.* o) *naturali telo Goeſ. naturae loco* alii. *vid. Morg. I,* 37. p) *proſequitur I. B. R.* q) *tempeſtiue I. B. R. Goeſ. L.* r) *inire I. B. inira R.* s) *promptus, et eſt I. B. R.* t) *arietes P.* u) *flexum Goeſ. L.* recte. x) *mercaris P. L.* y) *intonſis P.* z) *conamque P.* a) *torui et prolixi villi I. B. R. cerui et P. cornu et L.*

3, 4 MVTILVM PROBAB.) *Mutilus vtilior* Plin. l. c.

3, 4 NATVRALI TELO] Fortaſſe ſcribendum: *naturae ioco caput eſſe armatum.* Sed haec lectio non plene ſatisfacit, et fortaſſe inducenda vox *capitis*, vel legendum: *Quodam naturali ceſtu.* VRSIN. Nihil hic valent Vrſini coniecturae: Goeſ. optime: *Quodam naturali telo.* SCHOETTG. Adſcripſit hanc emendationem Nic. Heinſius ad Sil. 7, 566.

3, 6 EPICHARMVS SYRACVS.) Eadem Africanus Goeſ. 18, 5. SCHOETTG. Itemque Plin. l. c.

3, 7 VT DIXI) ſ. 2 vbi *lanatas* vocat.

3, 7 CERVICE PROLIXA PROLIXI VILLI, NEC ASPERI,) Ceruix prolixa in oue improbanda magis videtur, quam laudanda; neque id traditum a Columella exiſtimo, cuius indicium certiſſimum faciunt principes editiones, in quibus non *ceruix prolixa*, ſed *torui* tantum reperitur. Si enim ceruix oblonga laudaretur in oue eadem et in ariete eſſet probanda: at neque Varro, neque Palladius, neque ex Graecis Florentinus, neque ipſe Columella (hoc vno excepto loco, de quo ſane nunc quaerimus) huiusmodi ſignum aut in ariete aut in oue commemorant; ſequitur itaque oblongam ceruicem ad ouium probationem non pertinere. Quare deprauata iſta credere licet: qua autem via ſint vera eruenda, conabimur indicare. M. Varro lib. 2. cap. 2 de eligenda oue quae eſſent attendenda ſic praecepit: *De forma: Ouem eſſe oportet corpore amplo: quae lana multa ſit et molli, villis altis et denſis toto corpore, maxime circa ceruicem, et collum, ventrem quoque vt habeat piloſum.* Et deinde: *eſſe oportet cruribus humilibus, caudis obſeruare, vt ſint in Italia prolixis, in Syria breuibus.* Florentinus item libr. 18 Geop. cap. de Lectione ouium: ἄρισται εἰσι, τοκάδες, αἳ ἔρια φύουσι πολλὰ καὶ μαλακά, τοὺς μαλλοὺς βαθεῖς πεπυκνωμένους καθ' ὅλον
μὲν

exiguus. Atque haec fere communia ſunt [b] in comparandis ouibus [c]. illa etiam 8
tuendis [d]: humilia facere ſtabula, ſed in longitudinem potius, quam in latitudinem porrecta [e], vt ſimul [f] hieme calida ſint, nec anguſtiae foetus oblidant [g]. ea poni debent contra medium diem: namque id pecus, quamuis ex omnibus animalibus [h] veſtitiſſimum, frigoris tamen impatientiſſimum eſt, nec minus aeſtiui vaporis. itaque cohors [i] clauſa ſublimi macerie [k] praeponi [l] veſtibulo debet, vt ſit in eam tutus exitus aeſtiuandi [m]. deturque opera, ne quis humor ſubſiſtat [n], vt ſemper quam aridiſſimis [o] filicibus, vel culmis ſtabula conſtrata ſint, quo purius [p] et mollius [q] incubent foetae. Sint quala [r] mundiſſima, ne [s] qua earum valetudo, quae praecipue 9
cuſtodienda eſt, infeſtetur vligine. Omni autem pecudi larga praebenda ſunt alimenta. Nam vel exiguus numerus, cum pabulo ſatiatur [t], plus domino reddit, quam maximus grex, ſi ſenſerit [u] penuriam. Sequeris [x] autem noualia non ſolum herbida, ſed quae plerumque vidua ſunt ſpinis, vtamur [y] enim ſaepius auctoritate diuini carminis: *Si tibi lanitium curae [z] eſt, primum aſpera ſilua [a] Lappaeque tribulique abſint.* Quoniam ea res, vt ait idem, ſcabras oues reddit, *cum tonſis illotus [b]* 10
adhaeſit [c] Sudor: et hirſuti ſecuerunt corpora vepres: cum [d] etiam quotidie minuitur lana [e], quae quanto prolixior in pecore concreſcit, tanto magis obnoxia [f] eſt rubis, quibus velut hamis inuncata [g], a paſcentium tergoribus auellitur. Molle vero pecus etiam velamen [h], quo protegitur, amittit, atque id non paruo ſumtu reparatur [i]. Inter auctores fere conſtat [k], primum eſſe admiſſurae [l] tempus vernum Pa- 11
rilibus

b) *ſunt. In I. B. R.* c) *ouibus illa I. B. R.* d) *tuenda I. B. R.* e) *prouecta I. B. R. profectu L.* f) *et* interp. *I. B. R. in yieme L.* g) *obligant L. I.* h) *Sit* inſ. *Goeſ.* i) *chors Goeſ.* k) *materie L. I. B. R.* l) *preponi L. B. R.* m) *aeſtuandi I. B. R. Goeſ.* n) *conſiſtat I. B. R. Goeſ. L.* o) *ardiſſimis L.* p) *plenius L.* q) *molius B. R.* r) *quola Goeſ. caula* in margine *Gr. St. ſint quale mund.* om. *L.* s) *nequa* iunct. *I. I. H. A. Neque I. B. R.* t) *patiatur Goeſ.* u) *ſentit I. B. R.* x) *ſequaris* coni. *Vrſ.* y) *Vtamur enim I. B. R. Goeſ. vtamurq.* al. *mutamus enim L.* z) *cura I. B. R.* a) *ſylua I. I. H. A. Gr. G.* b) *inlutus L. I. B. R. illutus Goeſ.* c) *chirſuti I. B. R. I. I. H. A. G. hyrſutis L.* d) *Tum I. B. R. I. I. tum H. A. Gr. G.* e) *lanae fructus Goeſ.* f) *obnoxium L. I. B. R.* g) *inuncatria paſc. t. euellitur L. a* om. *Goeſ.* h) *vellamen R.* i) *requiritur L.* k) *conſtitit I. B. R.* l) *admiſſurae tempus* defic. *Pol. L.*

μὲν τὸ σῶμα, μάλιστα δὲ περὶ τὸν τράχηλον καὶ τοὺς αὐχένας· ἔχουσαι δὲ καὶ τὴν κοιλίαν ὅλην δασεῖαν ἐρίων πλήθει, καὶ μαλακότητι, καὶ ὁμοχροίᾳ· εἶναι δὲ χρὴ αὐτὰς εὐοφθάλμους, καὶ μακροσκελεῖς, καὶ μακροκέρκους. *Optimae ſunt matrices, quae lanas ferunt multas, et molles, et vellera alta condenſata per totum quidem corpus, maxime vero circa ceruicem et collum. Et habeant ventrem totum lana denſum et multa et molli, ac eodem colore praeſtanti. Sint autem oculis magnis, et cruribus longis* (Varro *cruribus humilibus* ideoque fortaſſe legendum μικροσκελεῖς) *et longis caudis.* Itaque cum apud hoſce auctores cauda prolixa laudetur ad eligendas oues, quod in ariete etiam et Varro, et Columella et Palladius recenſent, purior videtur lectio *cauda prolixa,* quam *ceruice prolixa.* Illud tamen quod obiici poteſt, neque ignoro, neque infitior etiam, ceruicem videlicet cum a Varrone tum a Florentino, et circa ceruicem vellera denſa in allatis locis probari; ideo ex vulgatis etiam libris aliam loci emendationem patere. Quod ſane mihi a principio animo obuerſabatur; ſed ſubinde diligentius perpendens, cum plura eſſe immutanda, multa addenda deprehenderem, ab hac ſententia ſum reuocatus. PONTED. Codex Caeſenas et Vaticanus: *Eliges bimam, vaſti corporis, cerui et prolixi villi.* Videlicet *cernui et prolixi villi.* PONTED. 2. Cogitabam ſi forte *ceruix prolixa* eſſet lanata.

3, 9 SINT QVALA MVNDISSIMA) *quala* hic plane ἀπροσδιόνυσα cum ſint, *caula* (forte *caulas*) in margine notauit H. Stephanus credo. Sed ita legendum eſſet *caulae mundiſſimae:* Deinde non videtur Columella vel quiſquam noſtrorum hac voce vſus eſſe, cuius tamen frequentiſſima erat occaſio. Ego coniiciebam, *ſintque illa* (nim. *ſtabula,* de quibus ſermo) *mundiſſima.*

3, 9 DIVINI CARMINIS) Georg. 3, 384 et 442.

3, 10 MOLLE VERO PECVS) h. e. tectum, pellitum, Graecum, Tarentinum, de quo cap. prox.

3, 11 SIN

rilibus [m], ſi ſit ouis matura; ſin vero foeta, circa Iulium menſem. Prius tamen haud dubie probabilius, vt meſſem vindemia [n], fructum deinde vineaticum foetura pecoris excipiat, et totius autumni pabulo ſatiatus agnus ante moeſtitiam frigorum, atque hiemis ieiunium, confirmetur. Nam melior eſt autumnalis verno, ſicut ait veriſſime Celſus, quia [p] magis ad rem pertinet, vt ante aeſtiuum quam hibernum ſolſtitium conualeſcat: ſolusque ex omnibus animalibus bruma commode [q] naſcitur.
12 Ac [r] ſi res exigit, vt plurimi mares progenerandi ſint, Ariſtoteles vir callidiſſimus rerum naturae praecipit [t] admiſſurae tempore obſeruare ſiccis diebus halitus ſeptemtrionales, vt contra ventum gregem paſcamus, et eum ſpectans admittatur pecus: at ſi foeminae generandae ſunt [u], auſtrinos flatus captare, vt eadem ratione matrices ineantur. Nam illud, quod priore libro docuimus, vt admiſſarii dexter, vel etiam
13 ſiniſter vinculo teſticulus obligetur, in magnis gregibus operoſum eſt [x]. Poſt foeturam deinde longinquae regionis paſcua [y] petiturus opilio [z], fere omnem ſobolem [a] paſtioni reſeruet ſuburbanae: villicus [b] enim teneros agnos, dum adhuc herbae ſunt expertes, lanio tradit [c], quoniam et paruo ſumptu deuehuntur, et iis [d] ſubmotis, fructus lactis ex matribus non minor [e] percipitur. Submitti tamen etiam in vicinia vrbis quandoque [f] oportebit. nam vernaculum pecus peregrino longe eſt vtilius:
14 nec committi debet, vt [g] totus grex effoetus [h] ſenectute dominum deſtituat: cum praeſertim boni paſtoris vel prima cura ſit annis omnibus in demortuarum vitioſarumque ouium locum totidem, vel etiam plura capita, ſubſtituere: quoniam ſaepe

frigorum

m) *paribus ſit. ſit eius natura ſincera, feta L. paribus* etiam *P.* n) *vindemiam I. B. R. MS. Heinſ. ad Ouid. met.* 3, 729. p) *qui Pol.* q) *comate L.* r) *At Iunt.* t) *praecepit I. B. R.* u) *erunt Pol.* x) *eſt poſt I. B. R.* y) *paſcua petiturus* om. *L. I. B. R.* z) *vpilio P. villicus* inſ. *L. Pol.* a) *ſubolem paſtione reſeruat P.* b) *villicus enim* defic. *L. I. B. R.* c) *tradet I. B. R.* d) *his I. B. R.* e) *minor* om. *Goeſ.* f) *quicunque Pol. et Lipſ. quintum quemque Goeſ.* g) *vt* abeſt *P.* h) *effectus I. effetus B. R. affectus L.*

3, 11 SIN VERO FOETA) *Foetam* intelligo, quae proximo vere peperit, cui aliquantum proinde parcendum. Aliquando ſuſpicabar *fera* ſcripſiſſe Columellam, quam vocem in *feta* primum, deinde in *foeta* tranſire potuiſſe, non obſcurum eſt. Ita quidem opponeretur *maturae*.

3, 11 VT MESSEM VINDEMIA) *Vindemiam* probat Heinſius, loco quem ſupra laudamus. Non optime, vt nobis quidem videtur. Ponamus in ipſa phraſi nihil eſſe difficultatis: at videtur Moderatus noſter gradatione quadam vti, et tria magna negotia ruſticorum ſibi ſubiungere, diſtinguereque adeo a *meſſe vindemiam*, συνωνύμως vero huic dicere *fructum vineaticum*: quod vltimum ſane locum non habet, ſi *meſſis vindemia* per appoſitionem dicitur.

3, 11 MELIOR EST AVTVMNALIS) Plin. 8, 47 ſ. 72 *Multi praeferunt hibernos agnos vernis, quoniam magis interſit ante ſolſtitium, quam ante brumam firmos eſſe, ſolumque hoc animal vtiliter bruma naſci.*

3, 12 ARISTOTELES — PRAECIPIT) Vid. Pall. Iul. 4, 4.

3, 12 OBSERVARE HALITVS SEPTENTRIONALES) *Plinius:* Qui mares concipi volet, in aquilonem paſcito, vt ſic in eundem ineant: qui foeminas concipi volet, in auſtrum ſpectantes inire cogito. *Tradunt omnes ferme ſcriptores hoc fieri, ſed cur fiat, minime cauſas explicant: videor itaque facturus operae pretium, ſi ea, quae apud Albertum Magnum rerum naturae conſultiſſimum legi, conducentia ad hanc rem, hoc in loco explicauero, qui in libris de animalibus tradit, ideo* flante Aquilone concipi mares, *quia is ventus calorem naturalem intus cohibet, et ita corpora fiunt valentiora firmioraque, et ipſum ſemen ſiue ſperma melioreſcit, contra flante auſtro corpora fatiſcunt, et reſoluto calore fiunt imbecilla, vnde foeminae tunc facilius concipiuntur, qui foetus eſt quam maſculus longe imbecillior, molliorque.* BERO.

3, 12 PRIORE LIBRO) 6, 28. Adde, non operoſum modo, ſed ſtultum etiam, vanumque et periculoſum eſſe.

3, 13 QVANDOQVE OPORTEBIT) Non indigna Columellae aeuo vox *quandoque* pro interdum poſita, quando vſus illa eſt Seneca nat. quaeſt. 1, 1 extr. *quandoque igitur fiunt trabes, quandoque clypei.*

3, 15 NISI

frigorum atque hiemis ſaeuitia paſtorem decipit, et eas [i] oues interimit, quas ille tempore autumni ratus adhuc eſſe [k] tolerabiles, non ſubmouerat. quo magis etiam 15
propter hos caſus, niſi [l] validiſſima, quae non comprehendatur hieme [m], nouaque progenie repleatur numerus. quod qui faciet, ſeruare debebit, ne minori quadrimae, neue ei [n], quae exceſſit annos octo, prolem ſubmittat. neutra [o] enim aetas ad educandum eſt idonea: tum etiam quod ex vetere materia naſcitur, plerumque congeneratum parentis ſenium [p] refert. nam vel ſterile vel imbecillum eſt. Partus 16
vero incipientis pecoris non ſecus, quam obſtetricum more cuſtodiri debet. neque enim aliter hoc animal, quam muliebris [q] ſexus enititur, ſaepiusque etiam quanto eſt omnis rationis ignarum, laborat in partu. quare veterinariae medicinae prudens eſſe debet pecoris magiſter, vt, ſi res exigat, vel integrum conceptum, cum transverſus haeret locis genitalibus, extrahat: vel ferro diuiſum, citra matris perniciem, partum [r] educat, quod Graeci vocant ἐμβρυουλκεῖν [s]. Agnus autem, cum eſt edi- 17
tus, erigi debet, atque vberibus admoueri, tum [t] etiam [u] eius diductum os preſſis humectare papillis, vt condiſcat maternum trahere alimentum. ſed prius quam hoc fiat, exiguum emulgendum [x] eſt, quod paſtores coloſtram [y] vocant: ea niſi aliquatenus emittitur, nocet agno: qui [z] biduo quo natus eſt [a], cum matre clauditur [b], vt et [c] ea [d] partum ſuum [e] foueat, et ille matrem agnoſcere condiſcat. Mox de- 18
inde quamdiu non laſciuit, obſcuro et calido ſepto cuſtodiatur. poſtea luxuriantem virgea cum comparibus area claudi oportebit, ne velut puerili nimia exultatione maceſcat: cauendumque eſt, vt tenerior ſeparetur a validioribus, quia robuſtus [f] angit

i) *ex eo vis interemit I. B. R. et ex e ouis Goeſ. et ex eo vix L.* k) *eſſem* Polit. l) *niſi quae validiſſimo: et non I. B. R. niſi quo validiſſima non L.* vid. *Morg. I,* 38. m) *hyemi I. B. R.* n) *eique I. B. R.* o) *ne vltera L. f. ne altera h. e. neutra.* p) *ſenimium Pol.* q) *mulieribus I. B. R.* r) *partibus ducat L. I. B. R. partibus educat Goeſ.* s) ἐμβρύγακος *I. B. R.* ἐμβρύου ἄκος editt. al. et veſtigia ſatis aperta *L.* ἐμβρυουακεῖν *Goeſ. et P.* qui coni. ἐμβρυουλκεῖν quod probauit etiam in Emendandis *Vict.* t) *cum P.* u) *etiam* om. *Goeſ. I. B. R.* x) *emulgendus P.* y) *colaſtram P.* z) *qui ino biduo Goeſ. mouiduo Lipſ. f. primo bid.* a) *eſt* om. *I. B. R.* b) *claudatur I. B. R.* c) *et* omiſſ. *I. B. R.* d) *ea deficit P. ei I. B. R.* e) *ſuum mox deinde etc.* reliqua deſunt *I. B. R.* f) *robuſtius Gymn.*

3, 15 NISI VALIDISSIMA, QVAE NON) Locus ſi non corruptus, certe mihi obſcurus, (Iam ſuſpectus fuit Lambino ad Cic. LL. I, 20. et Gronou. ad Liu. 34, 16. *Nonniſi* legi vult Wieling. in Lectt. I. C. 1, 8. nempe ſic et Morgagnus.) quem intelligere me puto, ſi traiecta modo τῷ *quae* legatur, *niſi quae validiſſima non comprehendatur hieme*, h. e. ſeruetur per hiemem. Fauet Cod. Lipſ.

3, 16 INCIPIENTIS PECORIS) Referendum praeſertim credo ad primiparas, licet generatim *parturientes*, ſi vim verbi ſpectes, intelligi poſſe certum ſit. Nimirum *incipientis* ſubauditur coniugata vox nominis *partus.* Fuerit tamen haud paullo commodius, ſi legamus *incientes*: praeſertim cum 8, 11, 8 etiam *incipientes* pro hac voce poſuerint librarii. Sed praecepit hanc obſeruationem Vrſinus ad Varr. 2, 2, 8.

3, 16 QVANTO EST OMNIS RATIONIS) Lege *quando* pro quandoquidem, ſiquidem. Plautus Ciſtell. 1, 1, 118 *Quando ita tibi lubet, vale ac ſalue.* Idem Rudente 4, 4, 10 *Tuus hic ſeruus eſt?* DAE. *meus eſt.* TR. *hem! iſtuc optime, quando tuus eſt.* SCHOETTG. Seruaui tamen *quanto*, quia habere comparationem videtur oratio, omiſſa τῷ *magis*, vel poſitiuo *ignarum* ſtante pro comparatiuo *ignarius.* Comparationem certe indicant verba, *neque aliter — quam etc.*

3, 16 ΕΜΒΡΥΟΥΛΚΕΙΝ) Antiqua, et vera lectio: Graeca dictio antea deprauata: Columellae priora verba ita, etiam ſine teſtimoniis veterum librorum, legendum eſſe probant: cum enim inquit, *extrahere conceptum*, et *educere partum*, vim graeci verbi expreſſit. VICTOR. Ita legi voluit etiam VRSIN. Hadr. Iun. epiſt. 201 p. 377 legit ἐμβρυουλκόν. ALMEL. Omnis fere diuerſitas in eo eſt, quod Α et Λ in veteribus libris facillime confunduntur.

3, 17 HVMECTARE) Niſi legendum, quod ſuſpicor, *humectari*, certe verbum *humectare* intranſitiue capiendum eſt, vt Plinianum illud *humectant oculi.* Caeterum de toto negotio hoc vid. Pall. Nou. 13, 1.

 3, 20 VT

19 angit imbecillum. ſatiſque [g] eſt mane prius quam grex procedat in paſcua; deinde
etiam crepuſculo redeuntibus ſaturis ouibus admiſcere agnos. qui cum firmi eſſe
coeperint [h], paſcendi ſunt intra ſtabulum cytiſo [i], vel Medica, tum etiam furfuribus,
aut, ſi permittat annona, farina ordei, vel erui: deinde, vbi conualuerint [k], circa
meridiem pratis aut noualibus [l] villae continuis [m] matres admouendae ſunt, et a ſe-
20 pto [n] emittendi agni, vt condiſcant [o] foris paſci [p]. De genere pabuli [q], vt et ante
diximus, et [r] nunc eorum, quae omiſſa ſunt, meminerimus [s], iucundiſſimas herbas
eſſe, quae aratro proſciſſis aruis naſcantur; deinde quae pratis vligine carentibus;
paluſtres ſilueſtresque minime idoneas haberi. nec tamen vlla ſunt tam blanda pa-
bula, aut etiam paſcua, quorum gratia non exoleſcat [t] vſu continuo, niſi pecudum
faſtidio paſtor occurrerit praebito ſale, quod velut [u] ad pabuli condimentum per aeſta-
tem canalibus ligneis impoſitum, cum e paſtu redierint [x] oues, lambunt, atque
21 eo ſapore cupidinem bibendi paſcendique concipiunt. At contra penuriae hiemis
ſuccurritur obiectis intra tectum per praeſepia cibis. aluntur autem commodiſſime
repoſitis vlmeis, vel ex fraxino [y] frondibus, vel autumnali foeno, quod cordum vo-
22 catur. nam id mollius, et ob hoc iucundius eſt, quam maturum. Cytiſo [z] quoque
et ſatiua vicia [a] pulcherrime paſcuntur. neceſſariae [b] tamen, vbi caetera [c] defece-
runt, etiam ex leguminibus paleae. nam per ſe ordeum [d], vel freſa cum ſuis [e] val-
vulis faba, vel [f] cicercula, ſumptuoſior eſt, quam vt ſuburbanis regionibus exiguo [g]
23 pretio [h] poſſit praeberi: ſed ſi vilitas [i] permittit [k], haud dubie [l] ſunt optima. De
temporibus autem paſcendi, et ad [m] aquam ducendi non aliter ſentio, quam vt pro-
didit Maro [n]: *Luciferi primo cum ſidere* [o] *frigida rura Carpamus, dum mane nouum, dum gramina canent, Et ros in tenera pecori gratiſſimus herba. Inde vbi quarta ſitim caeli collegerit hora, Ad puteos, aut* [p] *alta greges ad ſtagna* - perducamus, medio-
que die, vt idem, ad vallem, *Sicubi magna Iouis antiquo* [q] *robore quercus Ingenteis tendit ramos, aut ſicubi nigrum Ilicibus* [r] *crebris ſacra* [s] *nemus accubat vmbra.*
Rurſus

g) *ſtatisque eſt P. Statimque etiam I. B. R. ſtatimque eſt L.* h) *coeperunt I. B. R.* i) *cythiſo* plerique edd. *cythiſo* om. *P.* k) *conualuerit I. B. R.* l) *naualibus P.* m) *continuis L. I. B. R. nobiſcum Goeſ. et Arond.* apud Waſſ. ad Sall. Catil. *c.* 21. *p.* 71. n) *ſe mittendi L. I. B. R.* o) *condiſcat H. A.* p) *paſci de I. B. R.* q) *pabuli. Nam et I. B. R. pabuli. An et L. Pol. etiam ante diximus Goeſ.* r) *vt L. Polit.* s) *meminimus I. B. R.* t) *excoleſcat P.* u) *vel atque ac pabuli L. Pol. Goeſ.* x) *redierunt I. B. R.* y) *fragine L.* z) *Cythiſo* pleriq. edd. *Cytiſſum P. cythiſum Goeſ.* a) *vitia I. B. R.* b) *neceſſario I. B. R.* c) *caeterae* ſphalma *Com.* d) *hordeum I. B. R.* e) *ſuis valuulis* om. *Goeſ. L. I. B. R.* f) *vel* om. *Goeſ. I. B. R.* g) *ſalubri L. I. B. R.* quod probat cum Heinſio Burm. ad Grat. cyn. 121. v. et *Heinſ. ad Virg. Georg.* 3, 176. h) *potio P. L. precio I. R. praecio B.* i) *cubilitas P. L. vtilitas G. ſi iubilitas Goeſ.* k) *mittit I. B. R.* l) *dubium eſt I. B. R. eſt* etiam *Goeſ.* m) *ad* abeſt *P. et aq. duc. per aeſtatem L.* n) *Marro P.* o) *ſidere* praeter Com. et Steph. omnes. p) *ad I. B. R. et ad L.* q) *antiqua I. B. R.* r) *Illicibus R. I. I. H. A.* s) *atra I. B. R. Goeſ. arta Lipſ.*

3, 20 VT ANTE DIXIMVS, ET — MEMINERIMVS) Si vera eſt haec lectio, de quo nihil confirmauerim, certe ſuſpectam facit varietas: ſi igitur vera eſt lectio Commelini, ᾗ *vt* duplicem quaſi perſonam ſuſtinet: ad verbum enim *diximus* relata, comparandi aduerbium eſt; ad *meminerimus*, coniunctio. Praeterea poſt *meminerimus* tamen ſubaudiendum eſt, *ſciendum*, vel ſimile quid, vel ipſum adeo *meminerimus* geminam et ipſum perſonam ſuſtinebit. Haec ego non concoquo, et ſi ſcripta ſint a Columella, aliud agenti excidiſſe puto: ſed illud tamen obſeruo, duplicem vſum habere videri etiam τῷ *vt* apud Varronem noſtrum 2, 1, 4 qui videatur; et altero Columellae loco, 8, 2, 6 bis, itemque 11, 2, 47 et denique Cic. Tuſc. 4. 8 *Terrorem metum concutientem* (definiunt Stoici) *ex quo ſit,* VT *pudorem rubor,* SIC (hoc enim inſerunt Vict. et Bentl.) *terrorem et tremor et dentium crepitus conſequatur.* Facile et hic fuit a *ſit vt* eliſam eſſe *ſicut. Vt* pro *vtut* poſitam videri obſeruauimus etiam ſupra Col. 1, 1, 19. De altero Columellae loco infra dicetur.

3, 23 MARO) Georg. 3, 324. ſq.

3, 24 ETIAM

Rurſus deinde iam mitigato [t] vapore compellamus [u] ad [x] aquam. [etiam per aeſta- 24
tem id faciendum [y],] et iterum ad [z] paſcua [a] producamus. *Solis ad occaſum, cum frigidus aera veſper Temperat, et ſaltus* [b] *reficit iam roſida* [c] *luna.* Sed obſeruandum eſt ſidus [d] aeſtatis per emerſum Caniculae, vt ante meridiem grex in occidentem ſpectans agatur, et in eam partem progrediatur, poſt meridiem in orientem. ſiquidem plurimum refert, ne [e] paſcentium capita ſint obuerſa [f] ſoli, qui plerumque nocet animalibus oriente praedicto ſidere. Hieme, et vere matutinis temporibus in- 25
tra ſepta contineantur, dum dies aruis gelicidia detrahat. nam pruinoſa iis diebus [g] herba pecudi grauedinem [h] creat, ventremque proluit. quare etiam frigidis humidiſque temporibus anni ſemel tantum [i] ei poteſtas aquae facienda eſt. Tum qui ſequitur gregem circumſpectus ac vigilans (id quod omnibus et omnium quadrupedum cuſtodibus praecipitur) magna clementia moderetur. idemque [k] duci [l] propior 26
quam [m] domino, et in cogendis [n] recipiendiſque ouibus adclamatione ac baculo minetur: nec vnquam telum [o] emittat in eas: neque ab his longius recedat: nec aut recubet [p], aut conſidat. nam niſi procedit, ſtare debet, quoniam [grex] [q] quidem cuſtodis officium, ſublimem, celſiſſimamque oculorum veluti ſpeculam deſiderat, vt neque tardiores, et [r] grauidas, dum cunctantur [s], neque agiles et foetas, dum procurrunt, ſeparari [t] a caeteris ſinat; ne fur, aut beſtia hallucinantem [u] paſtorem decipiat. Sed haec communia fere ſunt in omni pecore ouillo [x]. nunc quae ſunt generoſi propria dicemus.

IV. GRAECVM pecus, quod plerique Tarentinum vocant, niſi cum domini praeſentia eſt, vix expedit haberi: ſiquidem et curam et cibum maiorem deſiderat. nam cum ſit vniuerſum genus lanigerum caeteris pecudibus mollius, tum ex omnibus Tarentinum eſt molliſſimum, quod nullam domini, aut magiſtrorum inertiam [a] ſuſtinet,

t) *mitigatae H.* u) *compellamur P. I. compellamus Goeſ. B. R. compellantur* al. x) *ad* def. *P. L.* y) *eſt* add. *I. B. R.* z) *ad* omitt. *P.* a) *pabulum producamus I. B. R. pabula producamus Goeſ. pabulo producamus L. Polit. producendum* al. b) *ſaltus* omiſſ. *P.* c) *roſcida Goeſ. I. B. R.* d) *ſydus I. B. R.* e) *ne Goeſ. I. B. R. vt* al. f) *aduerſa Goeſ. Lipſ. I. B. R. obſerua* ſph. *Gr. auerſa* coni. *Lichtenb.* g) *diebus* om. *I. B. R.* h) *glaudinem P. grandem L.* i) *tantum* omiſſ. *I. B. R.* k) *Idem P.* l) *duci* om. *L. I. B. R.* m) *quia ſilent* et *I. B. R. quae ſilent etiam ag. P. quae ſilent et inducendis recip. L.* n) *agendis I. B. R.* o) *taelum I. B. tellum R.* p) *recauet L.* q) *grex* om. *I. B. R.* r) *et* om. *I. B. R.* s) *cunctatur I.* t) *ſeparare P. ſeperari R.* u) *balucinantem I. B. balucincnten R.* x) *ouilo B. R. ouili L.* [C. IV.] a) *ineptiam L. Goeſ. I. B. R.*

3, 24 ETIAM PER AESTATEM) Hoc vltimum membrum delendum exiſtimo; inſertum enim ab aliquo; ſiquidem per aeſtatem tantum haec ſeruanda; hieme autem et vere ſemel oues ad aquam compellendae ſunt, vt idem docet ſ. 25. Varro item 2, 2, 11; item Palladius Nou. 13, 4 ſq. Sed quid plura adducimus, cum ipſe Columella hoc tantum per aeſtatem eſſe ſeruandum diſerte in eodem loco ſignificauerit? *De temporibus autem paſcendi, et ad aquam ducendi per aeſtatem non aliter ſentio, quam vt prodidit Maro.* PONTED.

3, 25 DVM DIES ARVIS) *Dies* pro ſole. Nam quando ſol aſcenſu ſuo facit diem, tunc gelicidia aruis detrahuntur. Sic Lucretius 1, 148 *lucida tela diei* i. e. radii ſolares. Calpurnius Ecl. 4, 3 *iuuat humida forſan Ripa, leuatue diem vicini ſpiritus amnis.* SCHOETTG.

3, 25 SEMEL TANTVM EI) Neſcio cur *ſemel tamen die* legi velit VRSINVS. Certe omnia ſana.

3, 26 QVONIAM [GREX] QVIDEM) Legendum *quoniam grex, quod eſt cuſtodis officium, ſublimem celſiſſimamque oculorum veluti ſpeculam deſiderat.* VRSIN. Cum *grex* abſit ab antiquiſſimis editionibus: nihil autem frequentius ſit, quam *quoniam* et *quando* confundi a librariis, ſuſpicabar legendum *quandoquidem cuſtodis* etc.

3, 26 AGILES ET FETAS) *Effetas* ſuſpicatur VRSIN. *Fetae*, quae iam onere vteri leuatae ſunt agiliores ſunt grauidis.

2 ſuſtinet, multoque minus auaritiam; nec aeſtus, nec frigoris patiens. Raro foris,
plerumque domi alitur, et eſt auidiſſimum cibi; cui [b] ſi [c] detrahitur fraude villici,
clades ſequitur gregem. Singula capita per hiemem recte paſcuntur ad praeſepia
tribus ordei, vel freſae cum ſuis valuulis fabae, aut cicerculae quatuor ſextariis, ita [d]
vt et aridam frondem praebeat, aut ſiccam vel viridem Medicam, cytiſumue [e], tum
3 etiam cordi foeni [f] ſeptena pondo, aut leguminum paleas adfatim [g]. Minimus
agnis vendundis in hac pecude, nec vllus lactis reditus [h] haberi poteſt. nam et qui
ſubmoueri debent, pauciſſimos poſt dies quam editi ſunt, immaturi fere mactantur;
orbaeque natis ſuis matres [i] alienae ſoboli praebent vbera. quippe ſinguli agni binis
nutricibus ſubmittuntur, nec quicquam ſubtrahi ſubmiſſis expedit, quo ſaturior la-
ctis agnus [k] celeriter confirmetur, et parta nutrici conſociata minus laboret in edu-
catione foetus ſui. quam ob cauſam diligenti cura ſeruandum eſt, vt et [l] ſuis quoti-
4 die matribus, et alienis non amantibus, agni ſubrumentur. Plures autem in eius-
modi gregibus, quam in hirtis [m] maſculos enutrire oportet [n]. nam prius quam foe-
minas inire poſſint mares caſtrati, cum bimatum expleuerint [o], enecantur [p], et pel-
les eorum propter pulchritudinem lanae maiore pretio, quam alia vellera, mercan-
tibus traduntur. Liberis autem campis, et omni ſurculo ruboque vacantibus ouem
Graecam paſcere meminerimus, ne, vt ſupra dixi, et lana carpatur, et tegumen [q].
5 Nec tamen ea minus ſedulam curam foris, quia non quotidie procedit in paſcua,
ſed maiorem [r] domeſticam poſtulat. nam ſaepius detegenda [s] et refrigeranda eſt:
ſaepius eius lana diducenda [t], vinoque et oleo inſuccanda: nonnunquam etiam tota
eſt eluenda, ſi diei permittit apricitas: idque ter anno fieri ſat eſt. ſtabula vero fre-
quenter euerrenda, et purganda, humorque omnis vrinae diuerrendus [u] eſt, qui
commodiſſime ſiccatur perforatis tabulis, quibus ouilia conſternuntur [x], vt grex ſu-
6 percubet. Nec tantum [y] coeno [z], aut ſtercore, ſed exitioſis quoque ſerpentibus
tecta

b) *cum detrahitur I. B. R.* c) *quid* inſ. *Goeſ.* d) *ita* om. *Goeſ. P. ſextariis aut aridam I. B. R.* e) *cythiſumue B. R. I. I. H. A. Gr. G. St. cytiſſimum Pol.* f) *feni H. A.* g) *affatim B. R.* h) *redditus L.* vt ſaepe. i) *matres* deeſt *I. B. R.* k) *agnus* omitt. *I. B. R.* l) *eſt in I. B. R.* m) *hircis I. B. R.* n) *opret I.* o) *expleuerunt I. B. R.* p) *enarantur L.* q) *tegumenta I. B. R.* r) *maioris Pol.* s) *detegenda L. deterg.* al. t) *deducenda Goeſ. I. B. R. it. MS. Heinſ. ad Ouid. met.* 4, 311. u) *deuerrendus* editi al. x) *conſtruuntur I. B. R.* y) *tamen I. B. R.* z) *ceno I. B. R. caeno H.*

4, 2 FORIS --- DOMI) *Foris* eſt extra ſtabulum in paſcuis, et *domi* contra, vt deinde ſ. 5. quod animaduertere nihil opus erat, niſi aliquis in hoc loco *domi* vrbanam domum interpretatus eſſet, et *foris* villas, ac de Atticis apibus ſimilia prodidiſſet, laudato ſententiae ſuae auctore Viro ſummo Nic. Heinſio ad Petron. c. 38 quod quidem viro elegantiſſimo in mentem nunquam veniſſe, quin docuiſſe illum eo loco contraria et vera, liquido conſtat. De apibus magis etiam ridiculum.

4, 2 AVIDISSIMVM CIBI) quid igitur ſibi vult Plinius, qui 8, 47 extr. *Colonicum* genus ouium, quod *tecto* opponit hoc ait *delicatius, quippe cum tectum rubis veſcatur*.

4, 3 ALIENIS NON AMANTIBVS) *alentibus*, vel certe *lactantibus* legi vult VRSIN. Ego vero *amantibus* verum eſſe puto. His enim ſubrumari agnos tanto magis neceſſarium eſt, dum condiſcant vtrinque et nutrix et agnus, illa pati alumnum, hic nutricem appetere.

4, 4 QVAM IN HIRTIS) Sic et legi volebat Beroaldus.

4, 4 MARES CASTRATI, CVM) Quamuis hanc ſcriptionem in omnibus editis libris inueniam, ſic tamen eam diſtinguendam eſſe cenſeo: *mares caſtrati cum bimatum etc.* PONTED. Quidquid ſit de inciſo, quod reliquimus, certe bimulos arietes caſtrari iubet. Nam *huius quadrupedis aetas optima ad progenerandum eſt trima* Col. 7, 3, 6.

4, 5 DETEGENDA) Ita legi etiam vult VRSIN. Scilicet ſermo eſt de ouibus *pellitis* ſ. tectis aliena pelle: quod non cogitauit feſtinans emendator.

4, 5 HVMOR DIVERRENDVS) *deriuandus* legi vult VRSIN. Nihil mutandum *Diuerro* vel *deuerro* aptum huic rei verbum.

4, 6 DI-

teᶜta liberentur: quod vt fiat, *Diſce et odoratam* [a] *ſtabulis incendere cedrum* [b], *Galbaneoque* [c] *agitare graues nidore chelydros* [d]. *Saepe ſub immotis praeſepibus aut mala tactu Vipera delituit, caelumque exterrita fugit: Aut tecto aſſuetus coluber.* Quare, vt idem iubet, - *cape* [e] *ſaxa manu, cape robora paſtor, Tollentemque* [f] *minas, et ſibila* [g] *colla tumentem Deiice* [h]. vel ne iſtud cum periculo facere neceſſe ſit, muliebres [i] capillos, aut ceruina ſaepius vre cornua: quorum odor maxime non
patitur ſtabulis praedictam peſtem conſiſtere. Tonſurae certum tempus anni per 7
omnes regiones ſeruari non poteſt: quoniam nec vbique tarde, nec celeriter aeſtas ingruit: et eſt modus optimus conſiderare [k] tempeſtates, quibus ouis neque frigus, ſi lanam detraxeris, neque aeſtum, ſi nondum [l] detonderis [m], ſentiat. Verum ea quandocunque [n] detonſa fuerit, vngi debet tali medicamine. ſuccus [o] excocti lupini, veteriſque vini fex [p], et amurca pari menſura miſcentur, eoque liquamine tonſa
ouis imbuitur, atque vbi [q] per triduum delibuto tergore medicamina [r] perbiberit, 8
quarto die, ſi eſt vicinia maris, ad littus [s] deducta merſatur: ſi minus eſt [t], caeleſtis aqua ſub dio ſalibus in hunc vſum durata paullum decoquitur, eaque grex perluitur. hoc modo [u] curatum pecus [x] anno ſcabrum fieri non poſſe Celſus affirmat: nec dubium eſt, quin etiam ob eam rem lana quoque [y] mollior atque prolixior renaſcatur.

V. ET quoniam recenſuimus [a] cultum, curamque recte valentium, nunc quemadmodum vitiis, aut morbo laborantibus ſubueniendum ſit, praecipiemus: quanquam pars haec exordii pene tota iam exhauſta [b] ſit [c], cum de medicina maioris pecoris priore libro diſputaremus. quia [d] cum ſit fere eadem corporum [e] natura minorum maiorumque quadrupedum, paucae, paruaeque morborum et remediorum differentiae poſſunt inueniri: quae tamen quantulaecunque ſint [f], non omittentur [g]

ano-

a) *odoratum Pol. ordeatum L.* b) *caedrum I. B. R. I. I. H. A. Gr. G.* c) *Chalbaneoque I. B. R. Gbalbaneoque Pol.* d) *celydros I. B. R. colidros L.* e) *cape ſaxa manu* om. *Goeſ. Pol.* f) *Tolentemque I. B. R.* g), interpon. *I. I. H. A. Gr. G.* h) *Deiice* om. *Goeſ. Pol.* i) *muliebris capillus Pol.* k) *conſyderare I. I. - - - St.* l) *non dum* diuiſim *I. I. H. A.* m) *det odoris Pol.* n) *quandoque L. I. B. R.* o) *ſucus excoleti P. exoleti Lipſ.* p) *faex I. B. R.* q) *vbique I. B. R.* r) *media ſudabunt I. B. R. media peruiuit (perbibit)* Polit. *media peribit L.* s) *litus I. B. R. I. I. H. A.* t) *ea et guſtis aqua ſubſidio L. Pol. ſubſidio* etiam *Goeſ.* u) *modum P.* x) *toto* inſ. *Goeſ. I. B. R. I. I. H. A.* y) *quoque* om. *Goeſ.* [C. V.] a) *cenſuimus I. B. R.* b) *excauſa Pol.* c) *eſt I. B. R.* d) *qua P.* e) *corporis Goeſ. I. B. R.* f) *ſunt I. B. R.* g) *obmittuntur I. B. R. obmittentur P. I. I. H. A. G.*

4, 6 DISCE ET) Virg. Georg. 3, 414. SCHOETTG.

4, 7 TONSVRAE) Vid. Didymus Geop. 18, 8 IDEM.

4, 7 EXCOCTI LVPINI) Nihil turbare nos debet librorum circa hanc vocem varietas, Didymus l. c. χυλῷ πικρῶν θέρμων ἀφεψημένων. add. 7. S. 7.

4, 8 DVRATA) *Aqua durata ſalibus* ea dicitur, quae dura facta eſt, id eſt, ſalſa, et acida, cui rei plurimum confert ſol. In qua duri ſales, id eſt, valde ſalſi liquefacti ſunt, et *dura* dicitur aqua ac *durata*, vt *dura muria.* Inde et *ſale durati piſces* pro ſalitis, vel ſale duro, vel muria dura conditis. Et fallitur Turnebus, qui *duram muriam* dictam putat, quia *durare* poſſit, et conſeruare cibos ſale. Immo ſale *durati* cibi, qui ſale *duro* vel *dura* muria ſalſi ſunt. Nec enim duriores efficiuntur piſces, qui ſaliti ſunt, ſed interdum etiam liquefacti in muria ſic vocabantur. Vnde Ταριχεύειν, τήκειν Graeci exponunt: et ταριχευτὸν, τηκτόν. Erant quidem et ξηροταριχεῖαι, ſed *durum*, aut *durare* de his non proprie dicebatur. Virgilius in Moreto: *Sale durus adeſo Caſeus.* Caſeum ſalſum ſimpliciter ſignificat ſale duro aſperſum, ſale durum factum, id eſt, ſalſum. *Dura* igitur *muria* valde ſalſa, ἡ εὔτονος καὶ δριμεῖα. vt *durum acetum* τὸ δριμὺ, τὸ εὔτονον, praeualidum et forte. Haec Salmaſius ad Solinum c. 27. p. 245. SCHOETTG.

5, 1 PARS HAEC EXORDII) *Exordio* legi vult VRSIN. ſcilicet non obſeruauit vir doctiſſimus, quid ſit apud Columellam *exordium*, de quo Index noſter conſulendus.

2 a nobis. Si aegrotat vniuerſum pecus, vt et ante praecepimus, et nunc (quod [h]
remur eſſe maxime ſalutare [i]) iterum adſeueramus, in hoc caſu [k] [quod eſt reme-
dium praeſentiſſimum [l]] pabula mutemus, et aquationes totius regionis, et [m] alium
quaeramus ſtatum caeli, curemusque, ſi ex calore et aeſtu concepta peſtis inuaſit,
3 vt opaca rura: ſi [n] inuaſit frigore, vt eligantur aprica. ſed modice ac ſine feſtina-
tione perſequi [o] pecus oportebit, ne imbecillitas eius longis itineribus aggrauetur:
nec [p] tamen in totum pigre ac ſegniter agere. nam quemadmodum feſſas morbo
pecudes vehementer agitare et extendere non conuenit, ita conducit mediocriter
exercere, et quaſi torpentes excitare, nec pati veterno conſeneſcere, atque extin-
gui. cum deinde [q] grex ad locum fuerit perductus, in lacinias colonis [r] diſtribuatur.
4 nam particulatim facilius quam vniuerſus conualeſcit, ſiue quia ipſius morbi halitus [s]
minor eſt in [t] exiguo numero, ſeu quia expeditius cura maior adhibetur paucióri-
bus. Haec ergo, et reliqua (ne nunc eadem repetamus) quae ſuperiore exordio
5 percenſuimus, obſeruare debemus, ſi vniuerſae laborabunt: illa [u], ſi ſingulae. Oues
frequentius, quam vllum [x] aliud animal infeſtantur ſcabie; quae fere naſcitur,
ſicut noſter memorat poeta, *Cum frigidus imber Altius ad viuum perſedit, et hor-
rida cano Bruma gelu.* vel poſt tonſuram [y], ſi remedium praedicti medicaminis non
adhibeas, ſi [z] aeſtiuum ſudorem mari vel flumine non abluas, ſi tonſum gregem pa-
tiaris [a] ſilueſtribus rubis ac ſpinis ſauciari [b], ſi ſtabulo vtaris, in quo mulae aut equi,
aut aſini [c] ſteterunt: praecipue tamen exiguitas cibi maciem, macies autem ſca-
6 biem facit. haec vbi coepit irrepere, ſic intelligitur: vitioſum locum pecudes aut
morſu ſcalpunt, aut cornu, vel vngula tundunt, aut arbori adfricant, parietibuſue [d]
detergent: quod vbi aliquam facientem videris, comprehendere oportebit, et la-
nam [e] diducere: nam ſubeſt aſpera cutis, et velut quaedam prurigo [f]. cui primo
quoque

h) *quaeremus I. B. R. querimus L.* i) *ſalutare. Iterum I. B. R. Item L.* k) (*quod eſt reme. praeſentiſſimum*) includit *H.* l) *praeſentis ſummum P. L. praeſens et ſummum I. B. R.* m) *et* deficit *I. B. R.* n) *ſinuaſit Goeſ.* o) *proſequi P. L.* p) *Non I. B. R.* q) *dehinc I. B. R.* r) *coloniis Goeſ.* s) *alitus I. B. R.* t) *ex I. B. R.* u) *illas in I. B. R. illas in ſingulis L.* x) *nullum Pol.* y) *tonſuras I. B. R.* z) *ea* inſ. *Goeſ. ſi extiuum L.* a) *patiaris: ſi I. B. R.* b) *ſauciaris: ſtabulo I. B. R.* c) *aſinae I. B. R.* d) *parietibus vel Pol.* e) *lana rudi ducere I. B. R. L. lana rudi deiicere Mſ. Heinſ. ad Ouid. met.* 4, 311. f) *at porigo* Anonymus adſcripſerat in marg. Reg. *porrigo Goeſ.*

5, 2 ANTE PRAECEPIMVS) ſupra 6, 5, 1.

5, 2 [QVOD EST REM. PRAES.] Redundare haec verba arbitror, ipſius forte auctoris quadam incuria, qui parentheſin binam eiusdem ſententiae inculcauerit, cum vna tantum opus eſſet.

5, 3 IN LACINIAS) *Laciniam* Lexica noſtra dicunt partem extremam ſiue fimbriam veſtimenti, ſed pace eorum, qui ita volunt, dico illos minus bene ſentire, dum a vulgata quadam ſignificatione primariam volunt elicere. Nam *lacinia* proprie notat *ἀπόσπασμα*, partem detractam aut abſciſſam ab aliqua re. Probamus hoc ex ipſa Etymologia. Nam *lacinia* deriuatur a *lacino* vel *lancino*, quod idem eſt ac lacero, quod etiam ſtatuunt Becmannus in Orig. p. 594. et Salmaſius ad Solinum c. 7. p. 99, 100. Certe *laciniae* apud Apuleium Metam. 1. p. 105. ſunt panni veteres, ſciſſi et detriti. et lib. 2. p. 122. *laciniis cunctis ſuis renudata* adparet veſtes eſſe lacinias. Petronius vero c. 12. differentiae cauſa *extremam laciniam* dixit, quia plures vtique dantur in veſtibus matronarum laciniae, quod et hodie videmus, et noſtra lingua *falbeln* dicimus. Non autem negamus vltimam ſeu extremam veſtis fimbriam ſaepiſſime laciniam vocari. Apud noſtrum auctorem catachreſtice *laciniae* dicuntur diuiſiones ouium in minores greges, vt eo melius a ſcabie liberari poſſint, ſi paucae alias non poſſint inficere. Exemplum ſimile apud auctorem quendam nondum ſuccurrit. SCHOETTG. Nolui perire viro cl. obſeruationem ſuam. Caeterum qui conferre volet, quae de *lacinia* a nobis primo in Pliniana Chreſtomathia diſputata, ac deinde in Fabrianum theſaurum relata ſunt, videbit vix opus eſſe, vt notitia vocis huius aliunde petatur.

5, 5 POETA) Georg. 3, 441.

5, 6 PRVRIGO) *porrigo* legi iubet VRS. et
videri

quoque tempore occurrendum eſt, ne totam progeniem coinquinet, et [i] quidem
celeriter, cum et alia pecora, tum praecipue oues contagione vexentur. ſunt au- 7
tem complura medicamina, quae idcirco [k] enumerabimus [l], non quia cunctis vti [m]
neceſſe ſit, ſed quoniam [n] nonnullis regionibus quaedam reperiri nequeunt, ex plu-
ribus aliquod inuentum remedio ſit. Facit autem commode primum ea compoſi-
tio, quam paulo ante demonſtrauimus, ſi ad fecem [o], et amurcam, ſuccumque de-
cocti lupini miſceas portione aequa detritum album elleborum [p]. poteſt etiam ſca- 8
briciem tollere ſuccus viridis cicutae: quae verno tempore, cum iam caulem nec
adhuc ſemina facit, deciſa contunditur [q], atque expreſſus humor eius fictili vaſe re-
conditur, duabus vrnis liquoris, admiſto [r] ſalis torridi ſemodio. quod vbi factum
eſt, oblitum vas in ſterquilinio defoditur, ac toto anno fimi vapore concoctum, mox
promitur: tepefactumque medicamentum linitur ſcabrae parti, quae [s] prius aſpera
teſta, vel pumice defricta [t] redulceratur. eidem remedio eſt amurca duabus [u] par- 9
tibus decocta: item vetus hominis vrina teſtis candentibus inuſta. quidam [x] tamen
hanc [y] ipſam ſubiectis ignibus quinta parte minuunt, admiſcentque pari menſura
ſuccum viridis cicutae: deinde figularibus [z] tritis, et picis liquidae [a], et fricti ſalis
ſingulos ſextarios infundunt. facit etiam ſulfuris [b] triti, et picis liquidae modus 10
aequalis igne lento coactus [c]. ſed Georgicum carmen affirmat, nullam eſſe praeſtan-
tiorem medicinam, *Quam ſi quis ferro potuit reſcindere ſummum Vlceris os: alitur
vitium, viuitque tegendo.* Itaque referandum eſt, et vt [d] caetera vulnera medica-
mentis curandum [e]. Subiicit deinde aeque prudenter, febricitantibus ouibus de talo
vel inter duas vngulas ſanguinem emitti [f] oportere: nam plurimum id quidem [g]
Profuit incenſos aeſtus auertere, et inter Ima ferire pedis ſalientem ſanguine venam.
Nos etiam ſub oculis, et de auribus ſanguinem detrahimus. Claui [h] quoque dupli- 11
citer infeſtant [i] ouem, ſiue [k] cum ſubluuies, atque intertrigo in ipſo diſcrimine vn-
gulae naſcitur: ſeu cum idem locus tuberculum habet, cuius media fere parte ca-
nino ſimilis extat pilus, eique ſubeſt vermiculus [l]. Subluuies, et intertrigo pice 12
per

i) *Sed quidam I. B. R. ſi quidem Goeſ.* k) *iccirco I. B. R. I. I. H. A.* l) *enarrabimus I. B. R. enummerabimus H.* m) *vt I. B. R.* n) *quia I. B. R.* o) *faecem I. B. R.* p) *eleborum I. B. R. belleboreos Goeſ.* q) *contonditur R.* r) *admixto I. B. R.* s) *tamen* inſ. *Goeſ.* t) *defricta* abeſt *I. B. R. def. vel pum. Goeſ.* u) *duobus P.* x) *quadam P.* y) *hac ipſa P. baec ipſu I. B. R.* z) *ſingularis triti I. B. R. Goeſ.* a) *liquaminis: ſingulos fricti ſalis ſext. I. B. R. et picis eius liquaminis, et ſingulos fricti ſalis Goeſ.* b) *ſulphuris I. B. R. H.* c) *coctus Goeſ. L. I. B. R.* d) *et vlcera med. cur.* editi omnes *et L. vt cetera vlcera Goeſ. et vlcera vulnera Pol.* e) *curandum ſubiicit. Deinde I. B. R.* f) *mitti Goeſ. mitti oportet I. B. R.* g) *quod Pol.* h) *Clodi Goeſ. Cladi P.* i) *infeſtato P.* k) *ſeu P.* l) *mermiculus P.*

videri Celſum de medic. 2, 7. et 6, 2. *porriginem* etiam praefert Graeu. ad Heinſ. in Sylloge Burm. To. 4 p. 295 it. ad Iuſti. 36, 2.

5, 6 NE TOTAM PROGENIEM) Iuuenalis Sat. 2, 78 — *dedit banc contagio labem, Et dabit in plures: ſicut grex totus in agris Vnius ſcabie cadit, et porrigine porci.* SCHOETTG.

5, 7 EX PLVRIBVS ALIQVOD) *vt* praeponit huic commati VRS. recte arbitror.

5, 7 PAVLLO ANTE) 7, 4, 7.

5, 9 FIGVLARIBVS TRITIS) Vix dubito, quin legendum, *figularis triti.*

5, 10 GEORGICVM CARMEN) 3, 453 SCHOETTG.

5, 10 VLCERIS OS) Seruius: *Ergo tunc ſecandum eſt, cum os babuerit.* *Os* itaque h. l. ſumma eſt vlceris apertura. Verba duo, quae ſtatim ſequuntur, *vt cetera*, defuerunt hactenus in editis, nos autem ex Goeſ. repoſuimus. SCHOETTG.

5, 10 ET VT CETERA VVLNERA) Qui varietatem lectionis a nobis propoſitam conſiderauerit, hos quaſi gradus corruptionis deprehendet. Primo *vtcetera* coniunctim cum ſcriptum eſſet manu difficili, aliquis deſcriptor emendaturus *vlcera* fecit, quo facto *vulnera* erant otioſa etc.

5, 13 PER

per [m] ſe liquida, vel alumine et ſulfure atque aceto miſtis litae [n] eruentur, vel te-
nero [o] punico malo, prius quam grana faciat, cum alumine pinſito, ſuperfuſoque
aceto, vel aeris aerugine [p] infriata [q], vel combuſta galla cum auſtero vino leuigata,
13 et ſuperpoſita [r]. Tuberculum, cui ſubeſt vermiculus [s], ferro quam cautiſſime [t]
circumſecari oportet, ne, dum amputatur, etiam, quod infra eſt, animal vulnere-
mus [u]: id enim cum ſauciatur, venenatam ſaniem mittit, qua [x] reſperſum vulnus
ita inſanabile facit, vt totus pes [y] amputandus ſit: et [z] cum tuberculum diligenter
14 circumcideris, candens ſeuum [a] vulneri per ardentem tedam [b] inſtillato. Ouem
pulmonariam ſimiliter vt ſuem curari conuenit, inſerta per auriculam, quam vete-
rinarii conſiliginem vocant: de ea iam diximus, cum maioris pecoris medicinam tra-
didimus [c]. ſed is morbus aeſtate plerumque concipitur, ſi defuit aqua, propter
15 quod vaporibus omni quadrupedi largius bibendi poteſtas danda [d] eſt. Celſo placet,
ſi eſt in pulmonibus vitium, acris aceti tantum dare, quantum ouis ſuſtinere poſ-
ſit: vel humanae veteris vrinae tepefactae trium heminarum [e] inſtar per ſiniſtram
16 narem corniculo infundere, atque axungiae ſextantem [f] faucibus inſerere. Eſt etiam
inſanabilis ſacer ignis, quam puſulam [g] vocant paſtores: ea niſi compeſcitur intra
primam pecudem, quae tali malo correpta eſt, vniuerſum gregem contagione pro-
ſternit: ſiquidem [h] nec medicamentorum nec ferri remedia patitur. nam pene ad
omnem tactum excandeſcit: ſola tamen [ea] fomenta non aſpernatur lactis caprini,
quod infuſum tantum [i] valet, vt eblandiatur [k] igneam ſaeuitiam, differens magis
17 occidionem gregis, quam prohibens. Sed Aegyptiae [l] gentis auctor [m] memorabi-
lis Bolus [n] Mendeſius, cuius commenta, quae appellantur Graece *ὑπομνήματα* [o],
ſub nomine Democriti falſo produntur, cenſet propter hanc [p] ſaepius ac [q] diligen-
ter

m) *per ſe* omitt. *I. B. R.* n) *rite* editi *lite P. Goeſ.* o) *tero P. auſtero Goeſ.* p) *rubigine L. Goeſ. I. B. R.* q) *infricata Goeſ.* r) *mixta I. B. R. inlita Goeſ. inita L.* s) *mermiculus Pol.* t) *acutiſſime Com.* u) *vlneremus Ienſ.* x) *quae repreſſum I. B. R. res preſſum L.* y) *per I. B. R.* z) *ſed Goeſ.* a) *ſaeuum I. B. R. G.* b) *taedam I. B. R. G.* c) *tradimus I. B. R.* d) *data I. B. R.* e) *eminarum I. B. R.* f) *ſeſtantem I. B. R.* g) *punſulam Goeſ.* h) *ſic quidem nec I. B. R. L. ſi quidem nec Goeſ. ſic quidem quod al.* i) *tactus volet L. Pol. tantum velet Gym.* k) *et blandiatur* omnes. l) *Egyptiae Heru.* m) *auctorem memorabis.* n) *Dolus* omnes: *Medenſius R.* o) *ειροκιμητα Goeſ.* p) *peſtem* inſ. *Goeſ.* q) *ac* def. *I. B. R. adligantur L.*

5, 13 PER ARDENTEM TEDAM) Placeret magis, *per candentem teſtam.* Sed 8, 5 dixit: *atque ardente teda perluſtrant.* VRS.

5, 14 IAM DIXIMVS) 6, 5, 3.

5, 16 VT EBLANDIATVR) Ita corrigendus hic locus. VRS. Obſecutus nimirum ſum viro doctiſſimo in mutatione adeo leui et ita eadem neceſſaria, vt abſque ea plane intelligi, quid ſibi velit auctor, nequeat. Fomentum lactis *eblanditur* h. e. blando calore ſuo euocat, et hoc ipſo mitigat igneam ſaeuitiam.

5, 17 BOLVS MENDESIVS) Ita legendum oſtendit Reineſius V. L. 1, 25 p. 122, qui ſuo more h. e. diligenter de Bolis duobus egit, et ante eum Marſil. Cagnatus Var. Obſ. 2, 7, quos iam laudauit SCHOETTG. Vidit hoc etiam Galeus ad Iambl. de myſter. p. 183, quem cum Reineſio huc aduocauit ALMEL. Sed vt reciperem hanc lectionem in ipſum autoris noſtri contextum, perpulit me Medicei libri auctoritas, in quo altero Columellae loco, nimir. 11, 3, 53 *volus* legitur, ſolenni labialium literarum confuſione. Ienſonius autem edidit *populum*, quod indicat ipſum quoque, per labialem ſcribendum eſſe hoc nomen.

5, 17 ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΑ) Minime praetermittenda Codicis Goeſiani ſcriptura. Sunt etiam apud Plinium 24, 17 ſ. 102 Democriti *chirocineta* an *chirocmeta.* In hoc fere inclinat animus, cum χειρόκμητα aliis quoque vſurpatam vocem videam, χειροκινήτων auctoritas adhuc deſideretur; ſignificatio autem vtriusque non male titulo operis eius conueniat, vbi prodigioſa quaedam artificia manuum motu et labore peragenda proponuntur. Qui Lipſienſem codicem exarauit, prodigioſe ille quidem deformauit vocem, neque tamen effecit, vt non ὑπομνήματα fuiſſe in libro, quem deſcripſit, appareat.

5, 17 SV-

ter ouium terga perſpicere, vt ſi forte ſit in aliqua tale vitium deprehenſum, confe-
ſtim ſcrobem defodiamus in limine ſtabuli, et viuam pecudem, quae fuerit puſuloſa [r],
reſupinam obruamus, patiamurque ſuper [s] obrutam meare [t] totum gregem, quod
eo facto morbus propulſetur. Bilis aeſtiuo tempore non minima [u] pernicies po- 18
tione depellitur humanae veteris vrinae, quae ipſa remedio eſt etiam pecori arcuato [x].
At ſi moleſta pituita eſt, cunelae [y] bubulae, vel nepetae [z] ſylueſtris ſurculi [a] lana
inuoluti naribus inſeruntur, verſanturque donec ſternutet [b] ouis. Fracta pecudum
non aliter quam hominum crura [c] ſanantur, inuoluta lanis oleo atque vino inſucca-
tis [d], et mox circumdatis ferulis conligata. Eſt etiam grauis pernicies herbae ſan- 19
guinariae, quam ſi paſta eſt ouis, toto ventre diſtenditur, contrahiturque, et ſpu-
mam [e] quandam tenuem tetri odoris expuit [f]. Celeriter ſanguinem mitti oportet
ſub cauda in ea parte quae proxima eſt clunibus, nec minus in labro ſuperiore vena
ſoluenda eſt. Suſpirioſe [g] laborantibus, auriculae ferro reſcindendae, mutandaeque
regiones; quod in omnibus morbis ac peſtibus fieri debere cenſemus. Agnis quo- 20
que ſuccurrendum eſt vel febricitantibus, vel aegritudine alia affectis [h]. qui vbi
morbo laborant, admitti ad matres non debent, ne in eas perniciem transferant.
itaque ſeparatim [i] mulgendae ſunt oues, et caeleſtis aqua pari menſura lacti miſcen-
da eſt, atque ea potio febricitantibus danda. multi lacte caprino iisdem medentur,
quod per corniculum infunditur faucibus. Eſt etiam [k] mentigo, quam paſtores 21
oſtiginem [l] vocant, mortifera lactentibus. ea plerumque fit, ſi per [m] impruden-
tiam [n] paſtoris emiſſi agni, vel etiam hoedi [o] roſidas herbas depauerint [p], quod mi-
nime committi oportet. Sed cum id [q] factum eſt, velut ignis ſacer, os atque labra
foedis vlceribus obſidet. Remedio ſunt hyſſopus [r] et ſal aequis ponderibus contrita. 22
nam

r) *puſiloſa I. B. R. puſilloſa Goeſ. puſulloſa L.* s) *ſub I. B. R. ſuperobrutam* iunct. *Heru.* t) *meare Goeſ. L. Mſ. Heinſ. I. B. R. meiere* rel. u) *nimia P.* x) *arquato Goeſ.* y) *cunulae Heru.* z) *neptae R.* a) *ſurculi* om. *Goeſ.* b) *ſternuet I. B. R. I. I. H. A. G. it. Mſ. Heinſ.* c) *cura L.* d) *infucatis R. inſucatis Goeſ. L.* e) *ſpumat quaedam tenui P.* f) *expernit L. P. Goeſ.* g) *Suſpirioſae R. Suſpiriore P.* h) *defectis P. et Mſ. Heinſ. ad Ouid. Faſt.* 3, 674. *infectis L.* i) *ſi* interp. *L. I. B. R. ſeparatis mulg. Goeſ.* k) *autem P.* l) *oſtigenem I. B. R. Gr.* m) *per* omittitur *P.* n) *prudentiam Pol.* o) *haedi roſcidas Goeſ. I. B. R.* p) *depauerunt I. B. R.* q) *infectum I. B. R. infactum P.* r) *hyſopus I. B. R. hyſopum P. yſopum L.*

5, 17 SVPER OBRVTAM MEARE) Ridiculum mendum vocat Nic. Heinſius ad Ouid. Her. 19, 151 eluendum ex membranis veterrimis, illud, quod nos ex primis editionibus iam correxeramus ante quam ad nos perueniret Heinſianae emendationis aut aliorum Mſſ. notitia. Illud *meiere*, credo, peperit frequens vrinae in Sympatheticis, quas vocant, curationibus mentio. Sed intercedit ex transuerſo O. Borrichius in Hermetis Aegyptiorum et Chemicor. Sapientia 7, 7 p. 165 cuius interpretationem non audire nefas fuerit. *Relinquitur*, inquit, *in ſcrobe ouicula ad limen caulae, vt excipiat perſultantis congeneris gregis vrinam, qua abluta ſenſim conualeſcit, nec contagium propagat. At obruitur, inquies! Sed non tradit Mendeſius terra pecudem obrui, ſufficit pertuſis aſſeribus claudi in ſcrobe, vt admittat eo promtius ſerum illud ſalutare. Reſupina iacet, quod in ventre et ad inguina minus velleris, eoq. facilius ibi penetret lotium.* Laudat deinde lotium, tanquam nitro praegnans. Poterat prouocare ad Didymum Geop. 18, 15 *τὴν ψώραν τῶν προβάτων θεραπεύσεις οὔρῳ πλύνων.* Interim non perſuadet, hanc eſſe ſententiam Columellae: niſi is parum dilucide, et plane contra ſuam conſuetudinem, quid ſibi vellet, elocutus eſt.

5, 18 MOLESTA PITVITA EST) Ludit, credo, Horatii verbis 1 ep. 1 extr. *niſi cum pituita moleſta eſt.*

5, 18 FERVLIS) vid. Veget. 2, 47, 4.

5, 19 SVSPIRIOSE LABORANTIBVS) Erat cum putarem legendum *ſuſpirio laborantibus*, et illud *ſuſpirioſo* vel *ſuſpirioſe* lemma ex margine adſumtum improuide. Sed nihil mutare auſim.

5, 22 HYSSOPVS ET SAL) *Aeſypus* legi vult VRS. Forte *Oeſypum* voluit, *ſordes pecudum, ſudoremque feminum et alarum adhaerentes*

lanis,

nam ea miſtura [s] palatum, atque lingua [t], totumque os perfricatur [u]. mox vlcera lauantur aceto, et tunc pice liquida, cum adipe ſuillo perlinuntur [x]. Quibusdam placet aeruginis [y] tertiam partem duabus veteris axungiae portionibus commiſcere, tepefactoque vti medicamine. Non nulli folia cupreſſi [z] trita miſcent aquae, et ita perluunt vlcera, atque palatum. Caſtrationis autem ratio iam tradita eſt. neque enim alia in agnis, quam in maiore quadrupede ſeruatur.

VI. ET quoniam de ouiario [a] ſatis dictum eſt, ad caprinum pecus nunc reuertar. Id autem genus dumeta potius, quam campeſtrem ſitum deſiderat: aſperiſque etiam locis ac ſilueſtribus optime paſcitur. Nam nec rubos auerſatur, nec vepribus [b] offenditur, et arbuſculis, frutetisque maxime gaudet. ea ſunt arbutus [c], atque alaternus [d], cytiſuſque [e] agreſtis, nec minus ilignei querneique frutices [f], qui
2 in altitudinem non proſiliunt [g]. Caper, cui ſub maxillis binae verruculae [h] collo dependent, optimus habetur, ampliſſimi corporis, cruribus craſſis [i], plena et breui ceruice, flaccidis et praegrauantibus [k] auribus, exiguo capite, nigro, denſoque [l], et nitido, atque longiſſimo pilo. nam et ipſe tondetur [m] *Vſum in caſtrorum ac miſe-*
3 *ris velamina* [n] *nautis.* Eſt autem menſium ſeptem ſatis habilis ad procreandum [o]: quoniam immodicus [p] libidinis, dum adhuc vberibus [q] alitur, matrem ſtupro ſuperuenit, et ideo celeriter [r], et ante ſex annos [s] conſeneſcit, quod immatura veneris cupidine primis pueritiae temporibus exhauſtus eſt. itaque quinquennis parum
4 idoneus habetur foeminis implendis. Capella praecipue probatur ſimillima [t] hirco, quem deſcripſimus [u], ſi etiam eſt vberis maximi, et lactis abundantiſſimi. Hanc pecudem mutilam [x] parabimus quieto caeli ſtatu; nam procelloſo atque imbrifero cornuta ſemper. Nam et omni regione maritos gregum mutilos [y] eſſe oportebit: quo-
5 niam [z] cornuti fere pernicioſi [a] ſunt propter petulantiam. Sed numerum huius generis maiorem, quam centum capitum [b] ſub vno clauſo non expedit habere, cum lanigerae mille pariter commode ſtabulentur. Atque vbi caprae primum comparantur,

s) *mixtura I. B. R.* t) *linguam I. B R. I. I. G.* u) *perforatur L.* x) *perliniuntur I. B. R.* y) *rubiginis aeneae I. B. R. L.* z) *cupreſſina miſcent I. B. cruprescina R. cumpreſſurita P.*. [C. VI.] a) *ouiarico I. B. R. I. I. H. A. Gr. G.* b) *febribus P. L.* c) *arbuſtus I. B. R.* d) *alternus L.* e) *cythiſusque* praeter Com. omnes. f) *fructices R.* g) *proſilierunt Goeſ. I. B. R.* h) *veruculae B. R.* i) *eraſis P. L.* k) *praegrauantis P. L.* l) *denſo I. B. R.* m) *tundetur I. B. A. Gr. G. tondetur Goeſ. Pol.* n) *velamine R.* o) *progenerandum Goeſ.* p) *in modicus R.* q) *vberius I. B. R.* r) *celeriter, et* defic. *I. B. R.* s) *celeriter* hic inſer. *Pol.* t) *ſimilima Gr. G.* u) *praeſcripſ. L.* x) *mila Pol. mitilam Goeſ.* y) *mutiles P.* z) *qui I. B. R.* a) *pernitioſi I. B. R.* b) *cubitum ſub vno clauſos L.*

lanis, quae Plinii definitio eſt 29, 2 ſ. 10. quo loco, velut claſſico, vt et Dioſcor. 2, 84 parandi eius rationem et vtilitates praecipuas commemorat, in his etiam *hulcera oculorum et oris.* Idem remedium commendat ad inflammationes 26, 12 ſ. 79 et ad hulcera manantia 26, 14 ſ. 87

6 De capris pleraque habet Plin. 8, 50.

6, 2 CAPER, QVI SVB MAXILLA) Comparandi Pall. Nou. 13, 7. Florent. Geop. 18, 9.

6, 2 BINAE VERRVCVLAE) Sunt illae papillae, quae a collo caprorum dependent. Varro 2, 3, 2. *mammulas penſiles*, Plin. 8, 50 *lacinias a ceruice dependentes binas* adpellat. Reineſ. Var. Lect. 2, 14 p. 244. SCHOETTG.

6, 2 VSVM IN CASTRORVM) Virg. Ge. 3, 313 vbi congeſſit Cerda more ſuo diligentiſſime, quidquid ad vtrumque vſum laudant ſcriptores veteres. Maro reſpexiſſe videtur Varronem noſtrum 2, 11, 11 et 12.

6, 3 MENSIVM SEPTEM) quando adhuc lactentes ſunt. Plin. 8, 50.

6, 4 CAELI STATV) *Coeli ſtatu: procelloſo, atque imbrifero cornutam. nam ſemper, et omni — oportebit.* Ita videtur corrigendum ex loco ſimili, qui habetur ſupra cap. 3. *Itaque ſi plerumque eſt atrocior hiems, hoc genus eligemus; ſi clementior, mutilum probabimus marem, quoniam eſt illud incommodum in cornute etc.* VRS.

6, 5 QVAE

rantur, melius eſt vnum gregem totum [c], quam ex pluribus particulatim mercari,
vt nec in paſtione ſeparatim laciniae diducantur [d], et in caprili maiore concordia
quiete [e] conſiſtant. Huic pecudi nocet aeſtus, ſed magis frigus, et praecipue foe-
tae, quae [f] gelicidio hiemis conceptum fecit. Nec tamen [g] ea ſola creant [h] abortus [i],
ſed etiam glans cum citra ſatietatem data eſt. itaque niſi poteſt affatim praeberi, non
eſt gregi permittenda. Tempus admiſſurae per autumnum fere ante menſem De- 6
cembrem praecipimus, vt [k] propinquante vere, gemmantibus frutetis [l], [cum pri-
mum ſiluae noua [m] germinant fronde,] partus edatur. Ipſum vero caprile vel na-
turali ſaxo, vel manu conſtratum eligi debet, quoniam huic pecori nihil ſubſternitur.
diligenſque paſtor [n] quotidie ſtabulum conuerrit, nec patitur ſtercus aut humorem
conſiſtere [o], lutumue fieri, quae cuncta ſunt capris inimica. Parit autem, ſi eſt ge- 7
neroſa proles, frequenter duos, nonnunquam trigeminos. peſſima eſt foetura cum
matres binae [p], ternos hoedos [q] efficiunt. Qui vbi editi ſunt, eodem modo, quo
agni educantur, niſi quod magis hoedorum laſciuia compeſcenda, et arctius [r] cohi-
benda eſt. Tum ſuper lactis abundantiam ſamera, vel cytiſus, aut edera [s] prae-
benda, vel etiam cacumina lentiſci, aliaeque [t] tenues frondes obiiciendae ſunt. Sed
ex geminis ſingula capita, quae videntur eſſe robuſtiora, in ſupplementum gregis
reſeruantur, caetera mercantibus [u] traduntur. Anniculae vel bimae capellae (nam 8
vtraque aetas partum edit) ſubmitti hoedum [x] non oportet. neque enim educare
niſi trima debet. Sed anniculae confeſtim depellenda ſoboles. bimae tamdiu ad-
mittenda [y], dum poſſit eſſe vendibilis. nec vltra octo annos matres ſeruandae ſunt,
quod aſſiduo [z] partu fatigatae [a], ſteriles exiſtant. Magiſter autem pecoris acer, du- 9
rus, ſtrenuus, laboris patientiſſimus, alacer atque audax eſſe debet, et [b] qui per
rupes, per ſolitudines, per vepres facile vadat, et non, vt alterius generis paſtores,
ſequatur, ſed plerumque vt antecedat gregem. quare [c] eum eſſe maxime ſtrenuum
opus [d] eſt. Capellae, dum [e] dumeta paſcunt, capris [f] cedunt. ſubinde quae cedit
compeſci

c) *tuum Gymn.* d) *diducantur Iunt. ded.* alii. e) *quietae I. B. R. I. I.* f) *q3 pti gelicior L. quia gelicior P. quia gelicodior hi. conc. vitiat Goeſ.* g) *tantum I. B. R.* h) *creat I. B. R* i) *abortat P.* k) *iam* inſ. *Goeſ.* l) *a. frutectis n. fructetis Pol.* m) *noua* abeſt *I. B. R.* n) *eſt q. die Goeſ.* o) *conſciſcere R. Steph. in Theſ.* p) *binae P. B. R. G.* Morg. 1, 3. *bimae* al. q) *haedos I. B. R. edos L.* hic et al. r) *artius I. B. R.* s) *haedera I. B. R.* t) *altaeque tenue P.* u) *mercatibus I. B. R.* x) *haedum I. B. R. edum L.* y) *admittenda* deeſt *I. B. R.* z) *aſſidue P.* a) *fatiga eſt exteriles P.* b) *vt I. B. R.* c) *quare eum eſſe* deſunt *I. B. R.* d) *pecus I. B. R.* e) *dum dumeta paſcunt* om. *I. B. R.* f) *caprae cedent I. B. R.*

6, 5 QVAE GELICIDIO HIEMIS) Bene monet Cl. Schoettgenius, non negligendam lectionem Goeſianam. Forte ſcripſit Columella, *quia gelicidium hiemis conceptum vitiat*, ſyllaba *or* in *um* per compendium literarum notum mutata; vel quod propius ad veſtigia Medicei codicis accedit, *quia gelidior hiems conc. vitiat. Fecit* ex *vitiat* ruſtica τῆς *i* et correpta pronuntiatio peperit. Haec ſcripſeram, cum animaduerti, Nic. Heinſium ad Ouid. Nucem, 23 ex veteri Codice (is forte idem eſt, e quo Goeſianas lectiones laudat Schoettgenius) reſtituere hunc locum ita, *quia gelicidio hiemis conceptum vitiat*. Illud *quia* certe tenendum vtique.

6, 6 TEMPVS — PRAECIPIMVS) *praecipuum* legi vult VRSIN.

6, 6 CVM PRIMVM — FRONDE) Quis non videt haec eſſe ab interpretibus illud *gemmantibus frutetis* in margine explicantibus. PONTED. 2.

6, 7 MATRES BINAE) Ita legendum viderat etiam VRS. *Bimae* plane abſurdum.

6, 7 SVPER LACTIS ABVNDANTIAM) Si lectio ſincera eſt, τὸ *ſuper* peculiarem habet intellectum: ſignificat enim *propter* vel ad impetrandam abundantiam.

6, 9 CAPRIS CEDVNT SVBINDE. QVAE) Ita diſtinxi hunc locum. ante erat, *capris cedunt. Subinde quae* etc. Hoc vult, credo, capri, petulans genus, et Veneris deſideriis irrequietum, ſubinde inceſſunt capellas, hae, quod pudicas decet, cedunt. Ne autem nimis et praeter ca-

ſam,

compeſci debet, ne procurrat [g], ſed placide ac lente pabuletur, vt et largi ſit vberis, et non ſtrigoſiſſimi corporis.

VII. [a] ALIA [namque] [b] genera pecorum, cum peſtilentia vexantur, prius morbo et languoribus [c] marceſcunt [d], ſolae capellae quamuis opimae [e] atque hilares ſubito concidunt, velut aliqua ruina gregatim proſternantur [f]. id accidere [g] maxime ſolet vbertate pabuli. Quamobrem ſtatim [h] cum vnam vel alteram peſtis perculit, omnibus ſanguis detrahendus: nec tota die paſcendae, ſed mediis [i] quatuor horis
2 intra ſepta claudendae. Sin alius languor [k] infeſtat, pabulo [l] medicantur arundinis, et albae ſpinae radicibus, quas cum ferreis pilis diligenter contuderimus [m], admiſcemus aquam pluuialem [n], ſolamque potandam pecori praebemus. Quod ſi ea res [o] aegritudinem non depellit, vendenda ſunt pecora; vel, ſi neque id contingere poteſt, ferro necanda ſaliendaque [p]. Mox interpoſito ſpatio, conueniet alium [q] gregem reparare. nec tamen antequam peſtilens tempus anni, ſiue id [r] fuit hyemis,
3 vertatur aeſtate, ſiue autumni [s], vere mutetur. Cum vero [t] ſingulae domo laborabunt, eadem remedia, quae etiam ouibus, adhibebimus [u]. nam cum diſtendetur aqua [x] cutis, quod vitium Graeci vocant ὕδρωπα [y], ſub armo pellis leuiter inciſa
4 pernicioſum transmittet [z] humorem, tum factum vulnus pice liquida curetur. Cum effoetae [a] loca genitalia tumebunt, aut ſecundae non reſponderint, defruti [b] ſextarius

g) *procurret I. B. R.* [C. VII.] a) *Atque* praepon. *I. B. R. P. Goeſ. L.* b) *namque* om. iid. c) *langoribus I. B. R. I. I. A. Gr. G.* d) *maceſcunt I. B, R. --- G.* e) *optimae I. B. R.* f) *proſternatur P. Goeſ.* g) *actum cedere P. L.* h) *adhuc cum eas peſtis I. B. R. adhuc caudas peſtis L. Pol.* i) *melius B. R.* k) *langor I. B. R. I. I. A. Gr. G.* l) *poculo L. I. B. R.* m) *contundimus I. B. R.* n) *pluuiatilem P. Goeſ. L.* o) *in* interſer. *Iunt.* p) *ſalendaque I. B. R. ſallendaque I. I. H. A. G. ſalendaque. Quae Mox P.* q) *olim P. L.* r) *vel I. B. R.* s) *autumnum verum vtetur P. L.* t) *vere P.* u) *adhibuimus I. B. R.* x) *aquae P.* y) ὕδερον *I. B. R.* z) *tranſmittat P.* a) *et foetae I. B. R. et facte P. effoeta Gryph.* b) *defrutis I. B. R. defrilis eſt annus L.*

ſam, quod ille ait, fugiant, compeſci debent etc. Sed audiamus etiam Clariſſ. Pontederam. GESN. *Capellae dum dumeta paſcunt, capris cedunt, ſubinde quae cedit compeſci debet, ne procurrat.* Non ea quae *cedit* capra cohibenda videtur, *ne procurrat*, ſed quae *antecedit*. Ideoque non eſt haec ſyncera lectio, cuius facilis tamen eſt emendatio: *Capellae dum dumeta paſcunt, capris antecedunt, ſubinde quae antecedit, compeſci debet ne procurrat.* Quapropter caprilis pecoris paſtores, non vt alterius generis magiſtros, ſequi ſolent gregem, ſed antecedere, hac de cauſa, vt procurrentes capellas compeſcant, et lente ac placide pabulari cogant. PONTED. In dubium haec reuocauimus. verum nunc ſecus cenſemus; nam *cedere capris* ante capros procurrere accipimus. PONTED. 2.

7, 2. PABVLO MEDICANTVR ARVNDINIS, ET ALBAE SPINAE RADICIBVS.) In veteribus editionibus inuenio non *pabulo* ſed *poculo*: an potius *potu* legendum, quod ex his, quae proxima ſunt, patet: *quas* (radices) *cum ferreis pilis diligenter contuderimus, admiſcemus aquam pluuialem, ſolamque potandam pecori praebemus.* Siquis tamen τὸ *poculo* retinere velit (nam illud *pabulo* nulla ratione defendi poteſt) id accipiat pro potu, ſiue potione, vt in illo 2 Georg. Virgilii. *Pocula ſi quando ſaeuae infecere nouercae:* Et in primo: *Poculaque inuentis Acheloia miſcuit vuis.* PONTED. Aptiſſimus huic rei lo:us noſtri 7, 10, 7 *large canalibus immiſſa praebenda ſunt pocula.*

7, 2 SIVE AVTVMNI, VERE MVTETVR) Propoſitam a nobis lectionem Mediceam e veteribus etiam membranis profert Heinſ. ad Ouid. met. 3, 729 et inde effingit *ſiue autumnum verno mutetur. vernum* non inſolens noſtris, index docebit, qui etiam *hibernum* dabit. De *autumno* aliquid dictum ad Cato. 5, 8.

7, 3 DOMO LABORABVNT) Quid ſibi hic velit *domo*, qui me docuerit, magnam a me inibit gratiam. Forte *domi* ſcripſit auctor, hoc eſt, in ſtabulo, vt ſupra 7, 4, 2 et ita ordinauit voces, *cum vero ſing. laborabunt, domi* etc. Cogitabam etiam *denuo*: ſed neutrum ſatis placet.

7, 4 CVM EFFOETAE) h. e. enixae, foetae, quod monendum duximus, ne cui pruriat manus primam ſyllabam tollere, quod nobis etiam vſu veniſſe fatemur, cúm nondum obſeruata nobis eſſent loca, quae iam in Indicem coniecimus.

7, 4 AGE-

rius [c]; vel cum id deſuerit, boni vini tantundem faucibus infundatur, et naturalia cerato [d] liquido repleantur. Sed ne nunc ſingula perſequar, ſicut in ouillo [e] pecore praedictum eſt, caprino medebimur.

VIII. CASEI quoque faciendi non erit omittenda cura, vtique longinquis
regionibus, vbi mulctram [a] deuehere non expedit. Is porro ſi [b] tenui liquore con-
ficitur, quam celerrime [c] vendendus eſt, dum adhuc viridis ſuccum retinet: ſi pin-
gui et opimo [d], longiorem patitur [e] cuſtodiam. ſed lacte fieri debet ſincero [f] et quam
recentiſſimo. nam requietum vel miſtum [g], celeriter acorem concipit [h]. id plerum-
que cogi agni aut hoedi coagulo; quamuis poſſit et agreſtis [i] cardui flore conduci,
et ſeminibus cneci [k], nec minus ficulneo lacte, quod emittit arbor, ſi eius virentem
ſaucies [l] corticem. Verum optimus caſeus [m] eſt, qui exiguum medicaminis habet. 2
minimum autem coagulum [n] recipit ſinum lactis argentei [o] pondus denarii [p]. Nec [q]
dubium quin fici ramulis glaciatus caſeus iucundiſſime ſapiat. Sed mulctra [r], cum 3
eſt repleta lacte, non ſine tepore aliquo debet eſſe. nec tamen admouenda eſt flam-
mis, vt quibusdam placet, ſed haud [s] procul igne conſtituenda, et confeſtim cum
concreuit liquor, in fiſcellas aut in calathos, vel formas transferendus eſt. nam
maxime refert primo quoque tempore ſerum percolari, et a concreta materia ſepa-
rari. Quam ob cauſam ruſtici nec [t] patiuntur [u] quidem ſua ſponte pigro humore 4
defluere,

c) *ſeſtarius B.R. eſt anus I. eſt annus P.* d) *ageratori L.I.B.R. geratori P.* e) *ouilo L.I.B.R.* [C. VIII.]
a) *multra I.B.R. multa L.* b) *ſic I.B.R.* c) *cellerrime Iunt.* d) *optimo I.B.R.* e) *patimur I.B.R.* f) *ſincaero I. ſyncero I.I.H.A.Gr.G.St.* g) *maximum I.B.R. quam* inſ. *Goeſ.* h) *concipiat id* absque puncto *I.B.R.* i) *agreſtius cardius P.* k) *gneci P. greci L. gneti al.* l) *ſauties I.B.R.* m) *caeſus P.* n) *coagulo P. Goeſ.* o) *argentes P. argenteis Goeſ. L.* p) *denares P. denariis L.* q) *Non I.B.R.* r) *multra I.B.R. mulctrat P.* s) *aut I.B.R.* t) *ne I.B.R.* u) *patiantur I.*

7, 4 AGERATORI) Vtinam tam facile veras dictiones poſſem inuenire, quam facile falſas, adulterinasque cognoſco, qualis eſt haec exploſa procul a Latinitate, futilis, caſſa, nihili dictio, obelo fodienda. Cuius in locum ſubſtituo *laſerato*, vt ſit ſenſus medicamento ex laſere, et laſerpitio, de quo affatim ſuo loco dictum eſt. Vel potius corrige *cerato*: quod et magis quadrat: et tali medicinae eſt accommodatius. Nam *ceratum liquidum*, ait, *immittendum eſſe intra locos caprae genitales.* A *cera*, *ceratum* dictum, quod vulgo *cerotum* nuncupant. Plinius: *Non fecit*, inquit, *cerata, malagmata, emplaſtra, collyria, antidota, parens illa, ac diuina rerum artifex: officinarum, immo verius auaritiae commenta ſunt.* BERO.

8, 1 MVLCTRAM DE VEHERE) Hoc eſt ipſum lac in mulctra vel ſino in forum deferre, quae ratio et incommoda eſt, locis non ſuburbanis, et periculoſa: cum dulce lac in ipſa via aceſcat etc. Hic igitur praeſtat caſeos facere, quorum et vectura commodior eſt, et facilior tutela.

8, 1 REQVIETVM) quod diu ſtetit, antequam ad caſeos conficiendos adhibitum eſt. Sic *requieti porri* Apicio Art. Coqu. 3, 2 et 4, 5 ſunt; qui poſtquam e terra euulſi ſunt, aliquo tempore adſeruati ſunt. Vide Barthium Adu. 40, 2. Sic *requieſcere* res dicuntur, quae per tempus aliquod immotae manent eidem Apicio 1, 4 *vt per dies ſeptem in vino requieſcant*: et c. 5. *Poſt haec aliquanto tempore patere requieſcere.* Palladius ſimplici vtitur 12, 18 *cum quieuerit.* SCHOETTG.

8, 1 ID PLERVMQVE COGI) ſubaudi ἀπὸ τῦ κοινῦ *debet.*

8, 1 SEMINIBVS CNECI) Legatur non *gneti* ſed *cnici*, vt emendatum accipimus in Geop. a Pe. Needhamo 18, 19. *Cnici* enim ſemen a Dioſcoride et Berytio, qui multa a Columella transſcripſit, ad lac cogendum commendatur. PONT. Quibus autoribus *c* in ſecunda ſyllaba admiſerim, indicatum eſt. Itaque Sylburgius iam coniecerat in indice *gneci* ſ. *cneci* legendum. Porro *g* et *c* ſolenniter prope confundi, notius eſt, quam vt hic inculcandum videatur. Vid. Ind. lit. C.

8, 2 RECIPIT SINVM LACTIS ARGENTEI PONDVS DENARII.) Quidſi legamus *ſinus lactis*, vt ſententiae ambiguitas tollatur, quippe ſinus lactis recipit minimum coagulum argentei denarii pondus? Eſt autem ſinus vaſis genus, de quo Poeta ecl. 7, *Sinum lactis, et haec tibi liba Priape quotannis Expectare ſat eſt.* Apud Varronem libr. de ling. lat. 4 dicitur *ſinum* neutrum, niſi ſi locus ille vitio non caret. PONT.

8, 4 PIGRO HVMORE) Neſcio cur malit *humori* VRS. Serum defluit *pigro humore*, h. e.

defluere, ſed cum paulo ſolidior [x] caſeus factus eſt, pondera ſuperponunt, quibus
exprimatur ſerum: deinde vt formis aut calathis [y] exemptus eſt, opaco, ac frigido
loco, ne poſſit vitiari, quamuis mundiſſimis tabulis componitur, aſpergitur tritis
ſalibus, vt exudet [z] acidum liquorem: atque vbi duratus eſt, vehementius premitur,
vt conſpiſſetur. et rurſus torrido ſale contingitur, rurſuſque ponderibus condenſa-
5 tur. Hoc cum per dies nouem factum eſt, aqua dulci [a] eluitur, et ſub vmbra cra-
tibus in hoc factis, ita ordinatur, ne alter alterum caſeus contingat, et vt modice
ſiccetur: deinde, quo tenerior permaneat, clauſo, neque ventis obnoxio loco ſti-
patur, per complura tabulata. Sic neque [b] fiſtuloſus, neque ſalſus, neque aridus
prouenit. quorum vitiorum primum [c] ſolet accidere, ſi parum preſſus; ſecundum,
6 ſi nimio ſale imbutus; tertium [d], ſi ſole exuſtus eſt. Hoc genus caſei poteſt etiam
trans maria permitti. Nam is, qui recens intra [e] paucos dies abſumi debet, leuio-
re [f] cura conficitur. quippe fiſcellis exemptus, in ſalem muriamque [g] demittitur [h], et
mox in ſole paulum ſiccatur. Nonnulli antequam pecus numellis inducant [i], viri-
des pineas nuces in [k] mulctram [l] demittunt, et mox ſuper eas emulgent, nec ſepa-
rant [m], niſi cum transmiſerint [n] in formas coactam materiam. Ipſos quidam [o] viri-
7 des conterunt nucleos, et lacti permiſcent, atque ita congelant [p]. Sunt qui thy-
mum contritum, cribroque colatum cum lacte cogant. Similiter qualiſcunque velis
ſaporis efficere poſſis, adiecto quod elegeris condimento. Illa vero notiſſima eſt
ratio faciendi [q] caſei, quem dicimus manu [r] preſſum. namque [s] is paulum gelatus [t]
in [u] mulctra dum eſt tepefactus [x], reſcinditur, et feruente aqua perfuſus, vel manu
figuratur [y], vel buxeis formis exprimitur. Eſt etiam non ingrati ſaporis muria per-
duratus [z], atque ita malini [a] ligni, vel culmi fumo coloratus. Sed iam redeamus
ad originem.

IX. IN

x) *ſolidius I. B. R.* y) *calatis I. B. R.* z) *exſudet I. H.* a) *n. dulci ebibitur a. dulcia bibitur P. dulci abluitur Goeſ. dulci elubitur L.* b) *igneas P.* c) *primus I. B. R.* d) *tertio P.* e) *inter I. B. R.* f) *leniore I. B. R.* g) *murtamque P.* h) *dimittitur I. B. R.* i) *indurat P. L. Goeſ. induant* coni. *Broukh.* k) *in* om. *P.* l) *multram dimittunt I. B. R. multa di. L. mulctra dim.* m) *ſeparant R.* n) *tranſmiſcerint R. tranſierunt P.* o) *quidem I. B. R.* p) *concelant P.* q) *faciundi I. B. R. I. I. H. A. Gr. G. St.* r) *uanupreſſu P. Goeſ.* s) *Nam quis L. I. B. R.* t) *caelatus Goeſ. I. B. R. celatus L.* u) *immultrandum I. immulctrandum P. in multram dum* diu. *B. R.* x) *tepefacta I. B. R. ne res fata P.* y) *figuratus I. B. R.* z) *praeduratus I. preduratus B. R.* a) *malinis lignis I. B. R. mallinis Goeſ. L. maligni ligni Gr.*

tardo fluxu, et vt paſſim interſtitia relinquantur, in quibus haereat pars aliqua ſeri, quae deinde putredini faciliorem occaſionem praebeat.

8, 6 PECVS NVMELLIS INDVCANT) Mulgendi cauſa, arbitror, ne fugere poſſit.

8, 7 MALINI LIGNI) Cum Baeticae prouinciae hoc vocabulum eſſe, quanquam de alia re (de *prunis malo* arbori *inſitis*) vſurpatum teſtetur Plin. 15, 13 ſ. 12: tanto facilius arbitrari licet, etiam *malina ligna* dixiſſe Columellam noſtrum Gaditanum. Sed nec abſurdum fuerit legere *maligno ligni vel culmi fumo* h. e. parco, vt Mart. 10, 96 *tepet igne maligno Hic focus, ingenti lumine lucet ibi.* Nimirum *auget gratiam caſei fumus*, quod Plinius idem docet 11, 42 ſ. 97 et Martial. 13, 32 *Non quemcunque focum, nec fumum caſeus omnem Sed Velabrenſem qui bibit, ille ſapit.* Eadem de re ICti l, 8. §. 5. π. *ſi* ſeruitus vindic. (8, 5) *Ariſto Cerellio Vitali reſpondit, non putare ſe, ex taberna caſearia fumum in ſuperiora aedificia iure immitti poſſe* etc. et p. p. *eum, qui tabernam caſeariam a Minturnenſibus conduxit, a ſuperiore probiberi poſſe fumum immittere. Fumo* autem opus fuiſſe videtur ad eam rem *maligno*, aut leui flamma, vt Martialis, quem modo laudauimus, de caſeis Trebulanis, *Trebula nos genuit, commendat gratia duplex, Siue leui flamma, ſiue domamur aqua.*

8, 7 MALIGNIS LIGNIS) A malo arbore pomifera *malignum lignum* dici arbitror. Plin. *melinum vnguentum* celebrat, ex eo dictum quod ex malis cotoneis fit. Nam μῆλον Graece malum appellatur. BERO.

8, 7 AD ORIGINEM) pecoris ſ. foeturam. Nam praecipit ſtatim de legendis maribus ad progeniem.

9, 1 TO-

IX. IN omni genere quadrupedum ſpecies maris diligenter eligitur, quoniam
frequenter [a] patri ſimilior eſt progenies, quam matri. Quare etiam in ſuillo pe-
core [b] probandi [c] ſunt totius quidam [d] corporis amplitudine [e] eximii, et qui quadrati
potius [f], quam [g] qui longi, aut rotundi [h] ſunt [i], ventre promiſſo, clunibus vaſtis,
nec perinde [k] cruribus aut vngulis proceris, amplae et glanduloſae ceruicis, roſtris [l]
breuibus, et reſupinis [m]. maximeque quod [n] ad rem pertinet, quam ſalaciſſimos 2
oportet [o] eſſe mares, qui [p] et ab annicula aetate commode progenerant, dum qua-
drimatum agant: poſſunt tamen etiam ſemeſtres implere foeminam. Scrofae pro-
bantur longiſſimi ſtatus, et [q] vt ſint reliquis membris ſimiles deſcriptis verribus. Si 3
regio frigida, et pruinoſa eſt [r], quam duriſſimae, denſaeque, et nigrae ſetae grex
eligendus eſt. ſi temperata, atque aprica, glabrum [s] pecus, vel etiam piſtrinale [t]
album poteſt paſci. Foemina ſus habetur ad partus edendos idonea fere vſque in
annos ſeptem, quae quanto foecundior [u] eſt, celerius ſeneſcit. Annicula non im-
probe concipit, ſed iniri debet menſe Februario. Quatuor quoque menſibus foeta, 4
quinto parere; cum iam herbae ſolidiores ſunt, vt et firma lactis maturitas porcis
contingat, et cum deſierint vberibus ali, ſtipula paſcantur, caeteriſque leguminum
caducis frugibus. Hoc autem fit longinquis regionibus, vbi nihil niſi ſubmittere
expedit. nam ſuburbanis lactens porcus aere mutandus eſt: ſic enim mater non edu-
cando, labori ſubtrahitur, celeriusque iterum conceptum partum edet. idque bis [x]
anno faciet. Mares, vel cum primum ineunt ſemeſtres, aut cum ſaepius progene-
rauerunt, trimi [y] aut quadrimi caſtrantur, vt poſſint pingueſcere. Foeminis quo- 5
que vuluae ferro exulcerantur, et cicatricibus clauduntur, ne ſint genitales. quod
facere [z], non intelligo, quae ratio compellat, niſi penuria cibi. nam vbi eſt vbertas
pabuli, ſubmittere prolem ſemper expedit. Omnem porro ſitum ruris [a] pecus hoc 6
vſurpat. nam et montibus, et campis commode paſcitur, melius tamen paluſtribus
agris, quam ſitientibus. Nemora ſunt conuenientiſſima, quae veſtiuntur [b] quercu,
ſubere,

[C. IX.] a) *frequentius Goeſ.* b) *verres* inſ. *Goeſ.* c) *reprobandi I. B. R.* d) *quidem I. B. R. Iunt.* e) *amplitudinem eximit P.* f) *poſitius P.* g) *quam qui* defic. *I. B. R.* h) *rotondi R.* i) *ſint P.* k) *proinde I. B. R.* l) *roſtribus breuis P.* m) *reſupina. Maxime quae P.* n) *quod* deeſt *I. B. R.* o) *oportet* deficit *I. B. R. ſalaciſſ. effeminant elat. L.* p) *qui* abeſt *I. B. R.* q) *eſt P.* r) *eſt vt ſint reliquis membris ſimiles deſcribtis verribus ſi regio frigida et pruinoſa eſt, qſ. duriſſimae adenſaque* repetit *Pol.* s) *glectrum P.* t) *piſtrinale* in margine Gr. St. *it.* Goeſ. *priſtinale* alii. u) *foecondior R.* x) *vis P.* y) *primi quadrimi P.* z) *facere P. et Goeſ. al. facile.* a) *roris P.* b) *vertuntur P.*

9, 1 TOTIVS QVIDAM CORPORIS) *Quidam* pro *quidem* legi volebat etiam VRSINVS. Sed mihi, diligenter conſiderata huius loci varietate, et comparato Pall. Feb. 26, 1 ita conſtituenda lectio videtur: *Quare etiam i. ſ. p. probandi ſunt* (intellige ἀπὸ τȣ͂ κοινȣ͂ *mares*) *totius quidem corporis amplitudine eximii*; *ſed qui quadrati potius*, *aut rotundi quam longi ſint* etc.

9, 3 PISTRINALE) Coniecturae felici Beroaldi cum ſuccenturiata quaſi veniret Goeſiani codicis fides, et alterum illud *priſtinale* plane videretur nihili, religioni non fuit recipere vocabulum ſatis commodum, et tum veterum conſuetudini, de qua Plautus Beroaldo iam laudatus Capt. 4, 2, 27, tum hodiernae reſpondens.

9, 4 QVATVOR QVOQVE MENSIBVS) Legendum videtur, *quatuor quippe menſibus foeta quinto* (int. *debet*:) *parere.*

9, 4 AERE MVTANDVS) Vir doctus ap. Kuhnium ad Polluc. 7, 164 legi volebat *acere nutricandus* quem refellit recte Coll. Pall. F. 26, 2.

9, 5 VVLVAE FERRO EXVLCERANTVR) Plinius 8, 51 *Caſtrantur foeminae quoque ſicut cameli, poſt bidui inediam ſuſpenſae pernis primoribus* vulua reciſa: celerius ita pingueſcunt. SCHOETTG.

9, 5 QVOD FACERE NON INTELLIGO, QVAE RATIO COMPELLAT) nimirum qua ratione ducti hoc faciant, non intelligo, niſi penuria cibi. Sic loquitur 12, 50 *Quod fieri poſſe non intelligo.* PONTED.

ſubere [c], fago, cerris, ilicibus, oleaſtris, tamaricibus [d], corylis, pomiferiſque ſil-
veſtribus, vt ſunt albae ſpinae, Graecae ſiliquae, iuniperus, lotos [e], pinus [f], cornus,
arbutus [g], prunus, et paliurus, atque achrades pyri [h]. haec enim diuerſis tempori-
7 bus miteſcunt, ac pene toto anno gregem ſaturant. At vbi penuria eſt arborum,
terrenum pabulum conſectabimur, et ſicco limoſum praeferemus, vt paludem ri-
mentur, effodiantque lumbricos, atque in luto volutentur, quod eſt huic pecori [i]
gratiſſimum; quin etiam [k] vt aquis abuti poſſint: namque et [l] id feciſſe maxime per
aeſtatem profuit, et dulceis eruiſſe radiculas aquatilis ſiluae, tanquam ſcirpi [m], iun-
8 cique, et degeneris arundinis, quam vulgus cannam [n] vocat. nam cultus quidem
ager opimas [o] reddit ſues, cum eſt graminoſus [p], et pluribus generibus pomorum
conſitus, vt per anni diuerſa tempora, mala, pruna, pyrum [q], multiformes nuces
ac ficum praebeat. nec tamen [r] propter haec parcetur horreis. nam ſaepe de manu
dandum eſt, cum foris deficit pabulum. propter quod plurima glans vel ciſternis in
9 aquam, vel fumo tabulatis recondenda [s] eſt. Fabae quoque, et ſimilium legumi-
num, cum vilitas permittit, facienda eſt poteſtas [t], et vtique vere, dum adhuc
lactent [u] viridia pabula, quae [x] ſuibus [y] plerumque nocent. itaque mane priusquam
procedant in paſcua, conditiuis [z] cibis ſuſtinendae ſunt, ne immaturis herbis cite-
tur aluus [a], eoque vitio pecus emacietur [b], nec [c] vt caeteri greges vniuerſi claudi
debent, ſed per [d] porticus [e] harae faciendae ſunt, quibus aut a partu [f], aut etiam
praegnantes includantur. nam praecipue ſues cateruatim atque [g] inconditae cum
10 ſint pariter incluſae, ſuper alias aliae cubant, et foetus elidunt. Quare, vt dixi,
iunctae parietibus harae conſtruendae ſunt in altitudinem pedum quatuor [h], ne ſus
tranſilire ſepta queat. nam contegi non debet, vt a ſuperiore parte cuſtos nume-
rum [i] porcorum recenſeat, et ſi quem decumbens mater oppreſſerit, cubanti ſub-
trahat. Sit [k] autem vigilans [l], impiger, induſtrius, nauus [m]. omnium, quas paſcit,
et

c) *ſuberi Goeſ.* d) *termitibus L. I. B. R. terimitibus Goeſ.* e) *lotus P.* f) *pampinus L. I. B. R.* g) *abrutus P.* h) *piri I. B. R. H.* i) *pecudi P. Goeſ.* k) *et aquis I. B. R.* l) *et* omittitur *I. B. R.* m) *ſcyrpi I. B. R. I. I. H. A. G. ſtirpi Goeſ.* n) *canam Gy. cannos L.* o) *optimas I. B. R.* p) *grammoſus P.* q) *pirum I. B. R. H.* r) *tantum P.* s) *a... reconda n. recondita L. P.* t) *poteſtatis P.* u) antiq. *lanctiunt* nou. *laciunt. P. lautiunt Goeſ. lanciunt L. lactant viridia I. B. R. lactant. Viridia* poſt *I. B. R.* x) *quae* om. poſt *I. B. R.* y) *ſubus P.* z) *conditis L.* a) *aluus. Eoque I. B. R.* al. praet. *Com.* b) pro. *I. I. H. : Gr. G.* c) *Ne P.* d) *per* deeſt *P.* e) *porticos faciendae P.* f) *parte P. aperte L.* g) *ac I. B. R.* h) *quattuor I. B. R.* i) *numeros I. B. R.* k) *Si I. B. R.* l) *vigilax P. Goeſ. it. Mſ. Heinſ. ad Ouid. met. 2, 779.* m) *nauus omnium, quas paſcit. Et matric.* omnes.

9, 6 OLEASTRIS, TAMARICIBVS etc.) Inter pomiferas glandiferasque ſtirpes *Tamarix* commendatur perperam, cuius fructus lanugine obducti tam exigui ſunt, vt iis magis nocere ſuillo pecori quam inſeruire poſſit. *Tamaricibus* profecto vitioſa vox; Ienſonius edidit *termitibus*, cui facile aſſentior, ſed id cum altero verbo *oleaſtris* eſt iungendum ſic: *Oleaſtri termitibus.* Termes enim oleaginea talea proprie appellatur, vnde Horat. *Epod.* 16. *Germinat et nunquam fallentis termes oliuae.* PONTED.

9, 8 NAM CVLTVS QVIDEM AGER) Quanquam leue eſt, indicabo tamen, lectum adhuc eſſe, *nam quidem cultus ager etc.*

9, 8 VEL CISTERNIS IN AQVAM) Vitium manifeſte latet in illa voce *in aquam*; nullum enim ſeminis genus in aquis diu ſeruatur, niſi quod in aquis naturaliter gignitur. Glans itaque non aquoſi generis quam ſubinde praecepit in *fumoſis* (nam et τὸ *fumo* mendoſum exiſtimo) *tabulatis ſeruandam* eſſe, cur in *aquam* ſit recondenda non intelligo. Ego igitur ſic legendum hunc locum cogito: *Propter quod plurima glans vel ciſternis ſine aqua* (id eſt in quibusdam *veluti ſiris*) *vel fumoſis tabulatis recondenda eſt.* Huiusmodi autem fumoſa tabulata 1, 6 de villae poſitione agens, indicauit. PONTED.

9, 9 DVM ADHVC LACTENT VIRIDIA) Rationem huius lectionis reddimus ad Pall. Feb. 26, 3.

9, 9 INCONDITAE CVM SINT PARITER) Melius legeretur *incondite cum ſunt.*

9, 10 NAVVS. OMNIVM, QVAS) Diſtinctione

[n] matricum et iuniorum [o] meminiſſe debet, vt vniuſcuiuſque partum conſideret [p]. Semper obſeruet enitentem, claudatque [q] vt [r] in hara foetum edat. Tum denotet 11
protinus quotque et quales ſint [s] nati, et curet maxime [t] ne quis ſub nutrice aliena [u] educetur [x]: nam facillime [y] porci, ſi euaſerint haram, miſcent ſe, et ſcrofa cum decubuit, aeque alieno ac ſuo praebet vbera. Itaque porculatoris [z] maximum 12
officium eſt, vt vnamquamque cum ſua prole claudat. qui ſi memoria deficitur, quo minus agnoſcat cuiuſque progeniem, pice liquida eandem notam [a] ſcrofae et porcis imponat [b], et ſiue per literas, ſiue per alias formas vnumquemque foetum cum matre diſtinguat [c]. nam in maiore numero diuerſis notis opus eſt, ne confundatur memoria cuſtodis. Attamen quia id facere gregibus amplis videtur operoſum; 13
commodiſſimum eſt haras ita fabricare, vt limen [d] earum in tantam [e] altitudinem conſurgat, quantum [f] poſſit nutrix euadere, lactens autem [g] ſupergredi non poſſit. ſic nec alienus irrepit, et in cubili ſuam quiſque matrem [h] nidus [i] expectat, qui tamen [k] non debet octo capitum numerum excedere. non quia [l] ignorem foecunditatem ſcrofarum maioris eſſe numeri; ſed quia celerrime fatiſcit, quae plures educat. atque eae [m] quibus partus ſubmittitur, cocto ſunt ordeo [n] ſuſtinendae, ne ad maciem ſummam perducantur, et ex ea ad aliquam perniciem. Diligens autem por- 14
culator frequenter ſuile [o] conuerrat, et ſaepius haras. nam quamuis praedictum animal in pabulationem [p] ſpurce verſetur, mundiſſimum tamen [q] cubile deſiderat [r]. Hic fere cultus eſt pecoris ſuilli recte valentis.

X. SEQVITVR vt dicamus, quae ſit cura vitioſi. Febricitantium ſigna ſunt, cum obſtipae ſues tranſuerſa capita ferunt, ac per paſcua ſubito, cum paulululum procurrerunt, conſiſtunt, et vertigine correptae concidunt. Earum notanda ſunt 2
capita, quam in partem proclinentur [a], vt ex aduerſa [b] parte de auricula ſanguinem mittamus. item ſub cauda duobus digitis [c] a clunibus intermiſſis venam feriamus, quae eſt in eo loco ſatis ampla, eamque ſarmento prius oportet verberari, deinde ab [d] ictu virgae tumentem [e] ferro reſcindi, detractoque ſanguine colligari [f] ſaligneo libro, vel etiam vlmeo. Quod cum fecerimus, vno aut altero die ſub tecto pecu- 3
dem continebimus, et aquam modice calidam quantam volent, farinaeque ordeaceae [g] ſingulos ſextarios [h] praebebimus. Strumoſis ſub lingua ſanguis mittendus eſt, qui cum profluxerit, ſale trito [i] cum farina triticea confricari [k] totum os conueniet. Quidam praeſentius putant eſſe remedium cum per cornu [l] ſingulis ternos cyathos gari [m] demittunt [n]. deinde fiſſas taleas ferularum lineo funiculo religant: et ita

collo

n) *nutricum I. B. R.* o) *minorum I. B. R. L. Goeſ. et Heinſ. l. c.* p) *conſyderet I. I. H. A. G.* q) *claudat I. B. R.* r) *vt* abeſt P. s) *ſunt I. B. R.* t) *maximo* om. *I. B. R. nutrix equis P.* u) *aliene P.* x) *educatur I. B. R.* y) *facilime Gr. G.* z) *proculatoris G.* a) *note P.* b) *innotat I. B. R. inrotat* ſiue *imponat P.* c) *diſtinguit I. B. R.* d) *limine P. limenarium in L.* e) *tamen I. B. R.* f) *quantam Goeſ.* g) *vt I. B. R.* h) *matre I.* i) *nidos P.* k) *tantum I. B. R.* l) ſic *Goeſ. quin* rel. m) *hae I. B. R.* n) *hordeo I. R.* o) *ſuillae conuerrit ſaepius I. B. R. ſuillae conuerrat et Gymn. conuertit L.* p) *pabulatione* coni. *Vrſ.* q) *tantum I. B. R.* r) *deſyderat I. I. H. A. Gr.* [C. X.] a) *proclinent Goeſ.* b) *diverſa Goeſ. I. B. R.* c) *dignis P.* d) *ad ictum I. B. R.* e) *tumentum Gr.* f) *coligari R.* g) *hordeaceae I. B. R.* h) *ſeſtarios I. B. R.* i) *tricto R.* k) *in* interſ. *I. B. R.* l) *cornum Mſ. Heinſ. ad Ouid. met.* 2, 874. m) *cari P.* n) *dimittunt I. B. R.*

ctione ita mutata, non opus eſt, quod videbatur Cl. Schoettgenio, *nauus* mutare in *gnarus*.

9, 11 OBSERVET ENITENTEM) ſcribendum *incientem*. In quo verbo diximus ſupra non ſemel erratum eſſe a librariis apud Varronem et alios ſcriptores.

10,4 SALI

4 collo ſuſpendunt, vt ſtrumae ferulis contingantur. Nauſeantibus quoque [o] ſalutaris habetur eburnea ſcobis ſali [p] fricto, et fabae minute freſae commiſta [q], ieiuniſque [r] prius quam in paſcua prodeant obiecta [s]. Solet etiam vniuerſum pecus aegrotare ita, vt emacietur [t], nec cibos capiat, productumque [u] in paſcua medio campo
5 procumbat, et quodam veterno preſſum ſomnos aeſtiuo ſub ſole captet. quod cum facit, totus grex tecto [x] clauditur ſtabulo, atque vno die abſtinetur potione, et pabulo: poſtridie radix anguinei [y] cucumeris trita et commiſta [z] cum aqua datur ſitientibus: quam cum pecudes biberunt, nauſea correptae [a] vomitant, atque expurgantur, omnique bile depulſa, cicercula, vel faba dura muria conſperſa, deinde
6 (ſicut hominibus) aqua calida [b] potanda permittitur. Sed cum omni quadrupedi per aeſtatem ſitis ſit infeſta, tum ſuillo [c] maxime eſt inimica. quare non vt capellam vel ouem, ſic et hoc animal bis [d] ad aquam duci praecipimus [e]: ſed ſi fieri poteſt, iuxta flumen, aut ſtagnum per ortum [f] Caniculae detineri: quia cum ſit aeſtuoſiſſimum [g], non eſt contentum potione aquae, niſi obeſam illuuiem [h], atque diſtentam [i] pabulis aluum demerſerit, ac [k] refrigerauerit: nec vlla re magis gaudet, quam
7 riuis atque coenoſo [l] lacu volutari. Quod ſi locorum ſitus repugnat, ne [m] ita fieri poſſit, puteis extracta et [n] large canalibus immiſſa praebenda ſunt pocula, quibus niſi affatim ſatientur [o], pulmonariae fiunt. Iſque [p] morbus optime ſanatur auriculis inſerta [q] conſiligine: de qua radicula diligenter, ac ſaepius iam [r] locuti ſumus.
8 Solet etiam [s] vitioſi ſplenis dolor eas infeſtare, quod accidit, cum ſiccitas [t] magna prouenit, et [u], vt Bucolicon [x] loquitur poëma, *Strata iacent paſſim ſua quaeque ſub arbore poma.* Nam pecus inſatiabile [y] eſt. ſues enim [z], dum dulcedinem pabuli conſectantur [a] ſupra modum, aeſtate ſplenis incremento laborant. Cui ſuccurritur [b], ſi fabricentur canales ex [c] tamaricibus [d], et ruſco, repleanturque aqua, et [e] deinde [f] ſitientibus

o) *quodque P.* p) *ſale --- minutae* omn. q) *commixta I. B. R. commiſto Iunt.* r) *ieiunique H.* s) *abiecta P.* t) *acietur P.* u) *producturque I.* x) *tecto* deeſt *I. B. R.* y) *ſanguinei P. Goeſ.* ſibilus adhaeſit ex praecedentis vltima litera. z) *commixta I. B. R.* a) *correpta I. B. R.* b) *calda Goeſ.* c) *ſuilo R.* d) *bis* deeſt *I. B. R. vis adam duci P.* e) *praecepimus I. B. R.* f) *totum P.* g) *eſtuoſiſſimum B. R.* h) *ingluuiem L.* i) *diſtentum pabulo I. B. R. diſtem pabuli valuum P.* k) *et I. B. R.* l) *cenoſo I. B. R.* m) *vt I. B. R.* n) *et* abeſt *I. B. R.* o) *ſaciantur I. B. R.* p) *Quique P.* q) *exarta Goeſ.* r) *iam* deficit *I. B. R.* s) *iam I. B. R.* t) *ſicitas R.* u) *et* omitt. *I. B. R.* x) *bucolicum P.* y) *inexitiabile ſues L. I. B. R. inexitiabiles bis P.* z) *enim, dum* defic. *I. B. R.* a) *et* inſ. *I. B. R.* b) *ſuccuritur I. B. R.* c) *ex* omiſſ. *I. B. R.* d) *tamaricis I. B. R. tramarios L. tamaricus P.* e) *et* deeſt *I. B. R.* f) *et* inſ. *P. deinde* om. *Goeſ.*

10, 4 SALI FRICTO etc.) Ita legitur in V C. VRSIN.

10, 5 CONSPERSA) hic inſeri vult *datur* VRSIN. Sed poteſt etiam e ſuperioribus intelligi. Conf. Didymus Geop. 19, 7 et Plin. 8, 51.

10, 7 DE QVA RADICVLA) vid. 5, 6, 5. 6, 14, 1, 7, 5, 14.

10, 8 BVCOLICON) Virg. ecl. 7, 54. SCHOETTG.

10, 8 NAM PECVS INSATIABILE) Ita legendum iudicauit Vrſin. Veram lectionem *inexſatiabile* iudicat Heinſius ad Virg. Aen. 5, 781. Recte.

10, 8 CONSECTANTVR SVPRA MODVM) Ita diſtingui h. l. iuſſit etiam VRSIN.

10, 8 TAMARICIBVS) Vide copioſe Bodaeum a Stapel ad Theophr. hiſt. plant. 4, 7 p. 408 qui etiam adfert Herm. Barbari emendationem: *canales tamaricis e trunco.* E ruſco canales fieri nequeunt, inepta ad illud planta. SCHOETTG. Haec lectio nunc recipitur, vetus quae apud Hermolaum Barbarum extat libro cui titulum fecit *corollarii* I. c. 124 haec: *ſi fabricentur canales tamaricis et ruſco.* Hanc vir ille optimus ſic emendauit: *ſi fabricentur canales tamaricis è trunco.* Cui nos acquieſcimus, praeſertim cum ap. Dioſcoridem haec inueniam: κατασκευάζουσι δὲ ἔνιοι καὶ κύλικας ἐκ τοῦ πρέμνου. αἷς ἐπὶ τῶν σπληνικῶν χρῶνται ἀντὶ ποτηρίων, ὡς τοῦ δι᾽ αὐτῶν πόματος ὠφελοῦντος. Ad quem locum Marcell. Virgilius in *notis* haec ex Columella commemorat: *Nos,* inquit, *auctore Columella plantarum et Romani ſermonis*

ſitientibus admoueantur. quippe ligni ſuccus medicabilis, epotus inteſtinum tumorem compeſcit.

XI. CASTRATIONIS autem in[a] hoc pecore[b] duo tempora ſeruantur, veris, et autumni: et eius adminiſtrandae duplex ratio. prima illa, quam iam tradidimus, cum duobus vulneribus impreſſis per vnamquamque plagam ſinguli exprimuntur teſticuli. altera eſt ſpecioſior[c], ſed magis periculoſa, quam tamen non omittam.
Cum virilem partem vnam[d] ferro reſectam[e] detraxeris, per impreſſum vulnus ſcal- 2
pellum inſerito, et mediam quaſi cutem, quae interuenit duobus membris genitalibus, reſcindito, atque vncis digitis alterum quoque teſticulum educito: ſic fiet vna cicatrix adhibitis caeteris remediis, quae prius docuimus. Illud autem, quod pertinet ad religionem patrisfamilias[f], non reticendum[g] putaui. Sunt quaedam ſcro- 3
fae, quae mandunt foetus ſuos: quod cum fit, non habetur prodigium. nam ſues ex omnibus pecudibus[h] impatientiſſimae famis ſunt[i], ita vt aliquando ſi[k] indigeant pabuli[l], non tantum[m] alienam (ſi liceat) ſobolem, ſed etiam ſuam[n] conſumant[o]. De armentis, caeteriſque pecudibus, et magiſtris[p], per quos quadrupedum greges humana ſolertia[q] domi foriſque curantur, atque obſeruantur, (niſi fallor) ſatis accurate diſſerui.

XII. NVNC vt exordio priore ſum pollicitus, de mutis cuſtodibus loquar. quamquam canis falſo dicitur mutus cuſtos. nam quis hominum clarius, aut tanta vociferatione beſtiam vel furem praedicat, quam iſte latratu? quis famulus amantior[a] domini? quis fidelior comes? quis cuſtos incorruptior? quis excubitor inueniri poteſt vigilantior? quis denique vltor aut vindex conſtantior? Quare vel in primis hoc animal mercari, tuerique debet agricola, quod et villam, et fructus, familiamque, et pecora cuſtodit. Eius autem parandi tuendique triplex ratio eſt. nam- 2
que

[C. XI.] a) *in* omittitur *P.* b) *opere I. B. R.* c) *ſpeciſior R.* d) *vtramque Goeſ. I. B. R. vtram vtramq. L.* e) *reſecatam L. P.* f) *patrisfamiliae I. B. R.* g) *reiciendum L.* h) *pecudibus* deficit *P.* i) *ſunt, ita vt* deſunt *I. B. R. L.* k) *ſic indigent I. B. R. L.* l) *vt* inſeritur *I. B. R.* m) *tantam P.* n) *ſuum H.* o) *conſumat P.* p) *magiſtitris R.* q) *ſollertia I. B. R.* [C. XII.] a) *amantio* ℞ *Reg.*

ſermonis grauiſſimo teſte, tamaricem libere et intrepide diximus. Is enim de ſuillo pecore eiusque morbis libro octauo agens, ſolere ait ſues vitioſi ſplenis dolore infeſtari, accidereque id malum magnis ſiccitatibus, quo tempore ſtratis paſſim ſub ſua arbore pomis, ſues inexplebile quoddam pecus dulcedinem pabuli conſectantes ſplenis incremento laborant; ſuccurrique huic morbo dixit, ſi e trunco tamaricis fabricentur canales, impleanturque aqua, deinde ſitientibus admoueantur. Quippe ligni ſuccus medicabilis epotus inteſtinum lienis *tumorem compeſcit.* Plinius quoque hanc Tamaricis facultatem 24, 9 hoc modo celebrauit: *Arbitrantur quidam hanc eſſe tamaricem: ſed ad lienem praecipua eſt, ſi ſuccus eius expreſſus in vino bibatur: adeoque mirabilem eius antipathiam contra ſolum hoc viſcerum faciunt, vt affirment, ſi ex alveis factis bibant ſues, ſine liene inueniri. Et ideo homini quoque ſplenico cibum potumque dant in vaſis ex ea factis.* PONTED. De tamaricis hac vi add. Io. Rhodius ad Scribon. c. 128. p. 202.

11, 1 IAM TRADIDIMVS) ſupra 6, 26.

11, 3 NON HABETVR PRODIGIVM) Plin. 8, 51. et quos ibi laudat Hard. Ariſt. H. A. 5, 13 Aelia. H. A. 10, 16 Experientia hodierna id confirmat.

12, 1 EXORDIO PRIORE) h. e. libro ſuperiore 6, 1, 6. Nimirum *exordium* pro libro integro ponit; quod obſeruamus in Indice.

12, 1 FALSO DICITVR MVTVS CVSTOS) de cuſtodis appellatione vid. Scalig. ad Varro. SCHOETTG. De toto autem argumento ipſe Varro 2, 9. Veterum de canibus elogia, et quidquid fere ad hoc argumentum pertinet, congeſſit la Cerdae diligentia ad Virg. Georg. 3, 404. Exempla ſingularis fidei Rorarius ſuppeditat paſſim in opere, *quod animalia bruta ratione* etc.

12, 1 QVIS CVSTOS INCORRVPTIOR) V. Plin. 8, 40. SCHOETTG.

que vnum genus aduerſus hominum [b] inſidias eligitur, et id villam, quaeque iuncta
ſunt villae, cuſtodit. at alterum [c] propellendis iniuriis hominum ac ferarum; et id
obſeruat domi ſtabulum, foris pecora paſcentia. tertium venandi gratia comparatur;
idque non ſolum nihil agricolam iuuat, ſed et auocat deſidemque ab opere ſuo red-
3 dit. De villatico [d] igitur et paſtorali dicendum eſt: nam venaticus nihil pertinet ad
noſtram profeſſionem. Villae cuſtos eligendus eſt ampliſſimi corporis, vaſti latra-
tus canorique, vt [e] prius auditu maleficum [f], deinde etiam conſpectu terreat, et ta-
men nonnunquam, ne viſus quidem, horribili fremitu ſuo fuget inſidiantem. Sit
autem coloris vnius, iſque magis eligatur albus in paſtorali, niger in villatico: nam
varius in neutro eſt laudabilis. paſtor album probat [g], quoniam eſt ferae diſſimilis,
magnoque opus interdum diſcrimine eſt in propulſandis lupis ſub obſcuro mane vel
etiam crepuſculo, ne ſi [h] non ſit albo colore conſpicuus, pro lupo [i] canem feriat.
4 Villaticus, qui hominum maleficiis opponitur, ſiue luce clara fur aduenerit, terri-
bilior niger conſpicitur: ſiue nocte, ne conſpicitur [k] quidem propter vmbrae ſimi-
litudinem, quamobrem tectus tenebris [canis] tutiorem acceſſum [l] habeat ad inſi-
diantem. Probatur quadratus potius quam longus aut breuis, capite tam magno, vt
corporis videatur pars maxima, deiectis [m] et propendentibus auribus, nigris vel
glaucis oculis acri lumine radiantibus, amplo villoſoque pectore, latis armis, cruri-
bus craſſis et hirtis, cauda breui, veſtigiorum articulis [n] et vnguibus ampliſſimis,
5 qui Graece δρακαὶ [o] appellantur. Hic erit villatici canis [p] ſtatus praecipue laudan-
dus. Mores autem neque mitiſſimi [q], neque rurſus truces atque crudeles; quod illi
furem quoque adulantur [r], hi etiam domeſticos inuadunt. ſatis eſt ſeueros eſſe nec
blandos [s], vt nonnunquam etiam conſeruos [t] iratius intueantur, ſemper excande-
ſcant in exteros. Maxime autem debent in cuſtodia vigilaces [u] conſpici, nec erro-
nei [x], ſed aſſidui, et circumſpecti [y] magis quam temerarii. nam illi niſi quod certum
compererunt, non indicant: hi [z] vano ſtrepitu, et falſa ſuſpicione [a] concitantur.
6 Haec idcirco memoranda credidi, quia [b] non natura tantum, ſed etiam diſciplina
mores facit, vt cum emendi poteſtas fuerit, eiuſmodi probemus; et cum educabi-
7 mus domi natos, talibus inſtitutis formemus. Nec [c] multum refert an villatici cor-
poribus graues, et parum [d] veloces ſint: plus enim cominus [e] et in gradu [f], quam [g]
eminus

b) *et ferarum* interſer. *I. B. R.* c) *laterum P.* d) *venatico P.* e) *prius vt I. B. R.* f) *maleficium I. malificium P.* g) *probet P.* h) *ſi non ſit albo colore conſpicuus* om. *Goeſ. I. B. R.* i) *beſtia I. B. R. reſtio Goeſ.* forte ex *veſtia* pro *beſtia.* k) *conſpiciatur I. B. R.* l) *aceſſum A.* m) *deiectus P.* n) *auriculis P. aurec. Goeſ.* o) *δράκης P. Goeſ. δράκας I. δρακας I. B. R. δρακάς Iunt. δρακὰς H. A. G.* p) *canis* abeſt *I. B. R.* q) *mittiſſi R.* r) *adulant V. C. ap. Pighium ad Val. Max. 4, 3. extr. adulentur B. R. aduletur I.* s) *blaudos I. blaudus Pol.* t) *conſeruari ratius* ſiue *ſatius Pol.* u) *vigilantes L. Goeſ. I. B. R.* x) *errorei P.* y) *circumſepti I. B. R.* z) *Ni R.* a) *ſuſpitione I. B. ſupitione R.* b) *qui P.* c) *Non I. B. R.* d) *pares P.* e) *comminus I. B. R. I. I. H. A.* f) *gradum I. B. R.* deeſt *Pol.* g) *quem P.*

12, 3 VASTI LATRATVS) Varro Geop. 19, 1 βαρείᾳ τῇ ὑλακῇ καὶ καταπληκτικῇ χρώμενοι. Fronto 19, 2 ὕλαγμα ἔχοντες βαρύτατον. SCHOETTG.

12, 4 TECTVS TENEBRIS [CANIS] Vocem incluſam abeſſe vult VRSIN.

12, 4 QVI GRAECE ΔΡΑΚΑΙ APPELL.) δράκες placet VRSIN. Abſunt haec verba a Lipſ. Δρὰξ, δρακὸς, δράγμα, quantitatis adpellatio, pugillus, manipulus: et δρακαὶ in genere canino veſtigiorum articuli, et vngues. Reineſ. Var. Lect. 3, 15 p. 573. Heſychius: Δρακὸς, τῆς παλάμης τῆς χειρός. Videatur copioſe Vlitius ad Gratium v. 276 qui oſtendit δρακὰς eſſe canes latis veſtigiis, qui latine *plauti* vocantur. SCHOETTG.

12, 5 ETIAM CONSERVOS) Vide mihi contemtum ſeruorum, qui conſerui canum vocentur.

12, 7 SA-

eminus et in ſpatioſo curſu facere debent. nam ſemper circa ſepta, et intra aedifi-
cium conſiſtere [h], imo ne longius quidem recedere debent, ſatiſque pulchre fun-
guntur officio, ſi et [i] aduenientem ſagaciter odorantur [k], et latratu conterrent [l], nec
patiuntur propius accedere, vel conſtantius appropinquantem violenter inuadunt.
primum eſt enim non adtentari, ſecundum eſt laceſſitum fortiter et perſeueranter
vindicari. Atque haec de [m] domeſticis cuſtodibus, illa de [m] paſtoralibus [n]. Pecua- 8
rius canis neque tam [o] ſtrigoſus aut pernix debet eſſe, quam qui damas ceruoſque,
et velociſſima ſectatur animalia, nec tam obeſus aut grauis, quam villae [p] horrei-
que [q] cuſtos: ſed et robuſtus nihilominus [r], et aliquatenus promptus, ac ſtrenuus,
quoniam et ad rixam [s], et ad pugnam, nec minus [t] ad curſum comparatur, cum et 9
lupi [u] repellere [x] inſidias, et raptorem ferum conſequi fugientem, praedam [y] ex-
cutere, atque auferre debeat. quare ſtatus eius longior productiorque, ad hos caſus
magis habilis eſt, quam breuis, aut etiam quadratus: quoniam (vt dixi) nonnun-
quam neceſſitas exigit celeritate [z] beſtiam conſectandam [a]. caeteri artus ſimiles mem-
bris villatici canis aeque probantur. Cibaria fere eadem ſunt vtrique generi prae- 10
benda. nam ſi tam laxa rura ſunt, vt ſuſtineant pecorum greges, omnes [b] ſine diſcri-
mine canes ordeacea [c] farina cum ſero commode paſcit. ſin autem ſurculo conſitus
ager ſine paſcuo eſt [d], farreo vel triticeo pane ſatiandi ſunt, admiſto [e] tamen liquore
coctae fabae, ſed tepido: nam [f] feruens rabiem creat [g]. huic quadrupedi neque 11
foeminae, neque mari, niſi poſt annum permittenda venus eſt [h]: quae ſi [i] teneris
conceditur, carpit [k] et corpus et vires [l], animoſque degenerat. Primus effoetae par-
tus admouendus eſt, quoniam tiruncula nec recte [m] nutrit, et educatio [n] totius ha-
bitus aufert incrementum. Mares iuueniliter vſque in annos decem progenerant:
poſt id tempus ineundis [o] foeminis non videntur habiles, quoniam [p] ſeniorum pigra
ſoboles exiſtit. Foeminae concipiunt vſque in annos nouem [q], nec ſunt vtiles poſt
decimum. Catulos ſex menſibus primis, dum corroborentur, emitti non oportet, 12
niſi ad matrem luſus ac laſciuiae cauſa. poſtea et [r] catenis [s] per diem continendi, et [t]
noctibus [u] ſoluendi [x]. Nec vnquam eos [y], quorum generoſam volumus indolem
conſeruare, patiemur alienae nutricis vberibus educari: quoniam ſemper et lac, et
ſpiritus maternus longe magis ingenii, atque incrementa corporis auget [z]. quod ſi 13
effoeta

h) *conſiſtant I. B. R. conſiſtunt P. L.* i) *et* omittitur *I. B. R.* k) *adoriantur I. B. R. odorantur L. Goeſ. Pol. adoriuntur* al. l) *conterent I.* m) *de* deeſt *I. B. R.* n) *paſtoribus. Pecuaris P.* o) *tamen P.* p) *illae P.* q) *horeique R.* r) *nihilo minus* diuiſ. *I. I. H. A. G. nihilominus R.* s) *rixam pugnamque P.* t) *tamen P.* u) *rupi P.* x) *reppellere R.* y) *praedamque I. I. H. A. G. predamque I. B. R.* z) *celerrime I. B. R. a. celeritatem n. celeritate beſtji conſectam dicere artus P.* a) *conſectandi L. I. B. R.* b) *hominis ſine diſcrimines hord. P.* c) *hordeacea I. R.* d) *et* abſque, *I. B. R.* e) *admixto I. B. R.* f) *non ad feruenti P.* g) *membra ſuillatica* adiic. *P.* h) *eſt* abeſt *I. B. R.* i) *ſit generis P.* k) *carpendo corpus Goeſ.* l) *veteres: animos P. Goeſ.* m) *tecte P.* n) *educatione Goeſ.* o) *in eundis* diuiſ. *I. B. R.* p) *quorum Gr.* q) *nouem ſunt I. B. R.* r) *et* deeſt *I. B. R.* s) *cathenis* praet. Steph. et Com. omnes. t) *et noctibus ſoluendi* deficiunt *P.* u) *notibus R.* x) *ſoluendis I.* y) *hos P.* z) *agit Goeſ.*

12, 7 SAGACITER ODORANTVR) Ita legendum odoratus fuerat VRSIN. ita adſcripſeram et ego: Sed rem conficiunt laudati codices.

12, 8 VILLAE HORREIQVE CVSTOS) *areaeque* malit VRSIN.

12 11 ANIMOSQVE DEGENERAT) Non tantum poëtarum iſtam conſtructionem eſſe Propertii, Ouidii, Statii, ipſius Virgilii docet Heinſ. ad Ouid. ex Ponto 3, 1, 45 ſed praeterea Capitolini, cui Quintilianum Burmannus adiicit.

12, 11 PRIMVS PARTVS) Plinius 8, 40 ſ. 62. *ab ea, quae femina ſit ex primipara genita, Faunos cerni* aliena fide refert. Quod ſi verum eſt, operae pretium videtur, primos etiam partus educare. Sed opus fuerit, vt loqui talem canem doceamus.

 12, 13 NO-

effoeta[a] lacte deficitur, caprinum maxime conueniet praeberi catulis[b]; dum fiant menſium quatuor. Nominibus autem non longiſſimis appellandi ſunt, quo celerius quiſque vocatus exaudiat: nec tamen[c] breuioribus, quam quae duabus ſyllabis enuntientur[d], ſicuti Graecum eſt σκύλαξ, Latinum *ferox*, Graecum λάκων, Latinum *celer*: vel foemina, vt ſunt Graeca σπϩδὴ[e], ἀλκὴ. ῥώμη: Latina[f], *lupa, cerua, tigris.*
14 Catulorum caudas poſt diem quadrageſimum, quam ſint editi, ſic caſtrare conueniet. neruus eſt, qui per articulos ſpinae prorepit vſque ad vltimam partem caudae: is mordicus[g] comprehenſus, et aliquatenus eductus abrumpitur: quo facto, neque in longitudinem cauda foedum capit incrementum, et (vt plurimi paſtores affirmant) rabies arcetur letifer[h] morbus huic generi.

XIII. FERE autem per aeſtatem ſic muſcis aures canum exulcerantur, ſaepe vt totas amittant: quod ne fiat, amaris nucibus contritis liniendae ſunt. quod ſi vlceribus iam praeoccupatae[a] fuerint, coctam picem liquidam ſuillae adipi[b] vulneribus ſtillari conueniet. hoc eodem medicamine contacti ricini decidunt. nam manu
2 non ſunt vellendi, ne, vt ante praedixeram, faciant[c] vlcera[d]. Pulicoſae cani remedia ſunt: ſiue[e] cyminum[f] tritum pari pondere, cum veratro, aquaque miſtum[g] et inlinitum[h]. ſeu[i] cucumeris anguinei[k] ſuccus[l]: vel ſi haec non ſunt, vetus amurca per totum corpus infuſa. Si ſcabies infeſtabit[m], cytiſi[n] et ſiſami[o] tantundem conterito, et cum pice liquida permiſceto[p], vitioſamque partem linito: quod medicamentum putatur etiam hominibus eſſe conueniens. eadem peſtis, ſi fuerit vehementior[q], cedrino liquore aboletur[r]. reliqua vitia ſicut in caeteris animalibus
3 praecepimus[s], curanda ſunt. Hactenus de minore pecore. mox de villaticis paſtionibus, quae continent[t] volucrum, piſciumque[u], et ſilueſtrium quadrupedum curam, ſequenti volumine praecipiemus.

a) *et foeta I. B. R.* b) *catulus quod fiat P.* c) *in I. B. R.* d) *enuntiantur I. enunciantur B. R. enuncientur H.* e) σασιτουφαλακυσωα *I. B. R.* cum lectione noſtra conueniunt ductus detorti *P.* et *L.* f) *latine B. R.* g) *modice compreſſus Goeſ. I. B. R. mordicus compreſſus P.* h) *laetifer R.* [C. XIII.] a) *praeocupatae I. B. R.* b) *miſtum* inſer. *Iunt.* c) *faciunt P.* d) *a. vltra n. vulnera Pol.* e) *ſiue P. ſume* alii. f) *ſyminum Gy.* g) *impetum L.* h) *inlitum L. I. B. R. I. I. H. A. G.* i) *ſe Gy.* k) *ſanguinei Goeſ. P. anguineis R.* l) *ſuccus I. B. R. ſuccum* al. m) *infeſtauit I. B. R.* n) *gypſi Goeſ. I. B. R. cythiſi I. I. H. A. Gr. G. St.* o) *ſeſami I. B. R. I. I. A.* p) *permiſcito L.* q) *cedrino, vehementior P.* r) *adoletur P. L.* s) *praecipimus I. B. R.* t) *conuenient: volucrumque I. B. R.* u) *piſcemque P.*

12, 13 NOMINIBVS NON LONGISSIMIS) Idem praeceptum eſt Oppiani Cyn. 1, 443 vbi vid. Rittersh. no. p. 41.

12, 14 CATVLORVM CAVDAS) Laudat hunc Columellae locum Plinius 8, 41, ſ. 63.

13, 1 SVILLAE ADIPI) Ita videtur legendum adſcripſit ad h. l. VRSIN. Credo excidiſſe operarum vitio *mixtam.* Nam alioqui nihil varietatis fuerit.

13, 1 RICINI DECIDVNT) Cum hic libri quidam veteres haberent *rediui*, hinc orta barbara vox Gazae et aliis impoſuit Voſſ. de Vit. Ser. 1, p. 12.

13, 1 VT ANTE PRAEDIX.) Forte 7, 5, 13.

13, 2 REMEDIA SVNT: SIVE) Cum in vetuſtis codicibus *ſunt* bis fortaſſe ſcriptum legeretur, ex altero *ſume* de Medicorum ſchedis effictum opinor; quod delerem, legeremque: *Pulicoſae cani remedia ſunt cuminum tritum pari pondere cum veratro aquaque miſtum, et illitum, ſeu cucumeris anguinei ſuccus*; nam pro *ſuccus* (vt legitur in vetuſtis excuſis libris) *ſuccum* poſteriores reddidere ad verbum *ſume* reſpicientes. Quod vltimum etiam membrum *vetus amurca per totum corpus effuſa* ſi deprauaſſent, difficiliorem ad reſtituendum locum reliquiſſent. PONTED. Vides lector, ſcrupulum doctiſſimi Viri autoritate Codicis Medicei ratione non multum diuerſa ſublatum, quam coniecturae, licet ingenioſae, praeferri, non indignabitur vir humaniſſimus. Et commodum veniunt curae ipſius ſecundae, in quibus ita: Quae ſuper hunc locum commentatus ſum, nunc ex Veneto et Caeſenate exemplaribus, in quibus ſcriptum eſt, *Pulicoſae cani remedia ſunt* ſiue *cuminum — ſeu cucumeris anguinei ſucus* confirmantur.

L. IVNII MODERATI COLVMELLAE
DE RE RVSTICA
LIBER OCTAVVS.

CAPVT I.

Qvae[a] fere conſummabant[b], Publi Siluine, ruris exercendi[c] colendique[d] ſcientiam, quaeque pecuariae negotiationis[e] exigebat[f] ratio, ſeptem memorauimus libris. hic nunc ſequentis numeri titulum poſſidebit: nec[g] quia proximam propriamque ruſtici curam deſiderent[h] ea, quae dicturi ſumus, ſed quia non alio loco, quam in agris aut villis[i] debeant[k] adminiſtrari, et tamen agreſtibus magis, quam vrbanis proſint. quippe villaticae paſtiones, ſicut pecuariae[l], non minimam 2
colono ſtipem conferunt, cum et auium ſtercore macerrimis vineis, et omni ſurculo atque aruo medeantur; et eiſdem familiarem focum menſamque pretioſis dapibus opulentent[m]; poſtremo venditorum animalium pretio villae reditum[n] augeant[o]. Quare de hoc quoque genere paſtionis dicendum cenſui. Eſt[p] autem id fere[q] vel 3
in villa, vel circa villam. In villa eſt, quod appellant Graeci ὀρνιθῶνας[r], καὶ περιστερεῶνας. atque etiam cum datur liquoris[s] facultas ἰχθυοτροφεῖα[t], ſedula cura exercentur. ea ſunt omnia, vt Latine potius loquamur, ſicut auium cohortalium ſtabula, nec minus earum quae conclauibus ſeptae[u] ſaginantur, vel aquatilium animalium receptacula. rurſus circa villam ponuntur μελισσῶνες[x] καὶ χηνοτροφεῖα[y], quin[z] 4
etiam λαγοτροφεῖα[a] ſtudioſe adminiſtrantur, quae nos ſimiliter appellamus apum cubilia, apiaria; vel nantium volucrum[b], quae ſtagnis piſciniſque laetantur, auiaria; vel etiam pecudum ſilueſtrium, quae nemoribus clauſis cuſtodiuntur, viuaria.

II. PRIVS

VARIETAS LECTIONIS.

Colum. Lib. VIII. Inter finem VII et initium VIII libri haec ſunt in Pol. *Iuni Moderati Columellae rei ruſticae VIII veterinariis medicinalis de minori pecore liber II. Liber Iuni Moderati Columellae rei ruſticae liber VIII de villaticis paſtionibus auiarius et piſcator. Eadem fere Lipſ.* [C. I.] a) *Quare H.* b) *conſumabant I. B. R. I. I. H. A. G.* c) *experiendi P. Goeſ.* d) *colendique* def. *P. experiendique I. B. R.* e) *negociationis I. B. R.* f) *exibat P.* g) *nec* deeſt *P.* h) *deſideret P. deſiderant I. B. R. deſyderent I. I. H. A. Gr. G.* i) *vilis I. B. R.* k) *debeat Gryph.* l) *pecunariae P.* m) *opulentet Goeſ. opulentant I. B. R.* n) *redditum L. Gr.* o) *augeantque de P. augeant. Quo Goeſ. augent* al. p) *Eſt* abeſt *P.* q) *ferre P.* r) ορνιθῶνε αἰ *P.* ὀρνιθῶνες, περιστερεῶνες, ἰχθυοτρόφια: *atque I. B. R.* s) *littoris Iunt.* t) ἰχθυοτροφία *P.* ἰχθυοτρόφια *I. B. R.* u) *ſaeptae Gr.* x) μελισθῶνες *B. R.* μελισσῶνας *I. I. H. A. G.* y) χηνοτρόφια *I. B. R.* χηνοβοσκια *L. P.* χηροτροφεῖα *H. Gr.* χηνοβοσκεῖα etiam *Victor* in emend. z) *Quod I. B. R.* a) λαγοτρόφια *I. B. R.* b) *volucrum* deeſt *P. volacrum L.*

Ad totum hoc caput comparandus Varro 3, 9. Geopon. 14, 7---17.

1, 2 ET EISDEM FAMIL.) ſi recte retulit pronomen ad praecedens *colono* Columella, ſcripſit *eidem*. Sed noui, quid accidat etiam diligentiſſimis: et dixerat *agreſtibus magis, quam vrbanis proſint.*

1, 2 MENSAMQVE PRETIOSIS) Vid. leg. *menſaſque pretioſas.* Supra 7, 2 *Sed etiam elegantium menſas iucundis, et numeroſis dapibus exornat.* pp. legendum μελισσῶνες. VRSIN.

2, 2 RV-

II. PRIVS igitur de his praecipiam, quae intra ſepta villae paſcuntur. ac de
aliis quidem forſitan ambigitur, an ſint agreſtibus poſſidenda: gallinarum vero ple-
rumque agricolae cura ſolennis eſt. Earum genera ſunt vel cohortalium [a], vel ru-
2 ſticarum vel Africanarum. Cohortalis eſt auis, quae vulgo per omnes fere villas
conſpicitur: ruſtica, quae non diſſimilis villaticae per aucupem decipitur; eaque
plurima eſt in inſula, quam nautae [b] in [c] Liguſtico mari ſitam [d] producto nomine ali-
tis Gallinariam [e] vocitauerunt: Africana eſt, quam plerique Numidicam dicunt, Me-
leagridi [f] ſimilis, niſi quod rutilam [g] galeam [h], et criſtam capite gerit, quae vtraque
3 ſunt in Meleagride caerulea. Sed ex his tribus generibus cohortales foeminae pro-
prie appellantur gallinae, mares autem galli, ſemimares capi [i], qui hoc nomine vo-
cantur, cum ſint [k] caſtrati libidinis abolendae cauſa. Nec tamen [l] id patiuntur
amiſſis genitalibus, ſed ferro candente calcaribus inuſtis, quae cum ignea vi conſum-
4 pta ſunt, facta vlcera dum conſaneſcant [m], figulari [n] creta linuntur. Huius igi-
tur villatici generis non ſpernendus eſt reditus, ſi adhibeatur educandi ſcientia, quam
plerique Graecorum, et praecipue celebrauere Deliaci [p]. ſed et ii, quoniam procera
corpora, et animos ad praelia pertinaces requirebant, praecipue Tanagricum genus
et Rhodium probabant, nec minus Chalcidicum [q] et Medicum, quod [r] ab imperito
5 vulgo litera mutata Melicum appellatur. Nobis [s] noſtrum vernaculum maxime pla-
cet: omiſſo tamen illo ſtudio Graecorum, qui ferociſſimum quemque alitem certa-
minibus et pugnae praeparabant. nos enim cenſemus inſtituere vectigal induſtrii pa-
trisfamilias [t], non rixoſarum auium laniſtae, cuius plerumque totum patrimonium,
pignus

[C. II.] a) *chortalium Goeſ.* b) *nauitae I. B. R.* c) *e P.* d) *ſit ſi tamen ſit pro dulcio nomine P.*
e) *gallinarium P. gallinarum R.* f) μελεαγρῖϑαι *P.* g) *rutilem Gr.* h) *galeam et* defic. *L. I. B. R. ga-*
leam et crura macerit P. 1. galeam criſtam etc. Pol. 2. i) *qui capi I. B. R.* k) forte leg. *ſunt.* l) *tantum*
Goeſ. m) *conſaneſcunt C. St.* n) male olim *figurali apud. Iun. ep. 20. p. 377.* Almel. o) *hi I. B. R.*
p) *delſarede et hi Goeſ.* q) *Calchidicum I. B. R.* r) *quodam imperito P.* s) *Nouis P.* t) *patrisfami-*
liae I. B. R.

2, 2 RVSTICA) Vid. Var. 3, 9, 16 et 17.

2, 2 RVTILAM GALEAM) Videtur legendum *paleam.* Nam infra in hoc ipſo capite ſic ſcribit: *Paleae ex rutilo albicantes.* VRSIN. Tanto veriſimilior eſt Vrſini coniectura, quia etiam infra ſ. 9. quem locum hic laudat, *galea* et *palea* miſcentur. Caeterum ad Varr. 3, 9, 18 iam faſſi ſumus, nobis non liquere de diuerſis harum gallinarum generibus. Neque adeo iudicare audemus de his, quae diſputantur ab Illuſtriſſimo Fontanino ad Achatem Iſiacum: et quae contra ipſius ſententiam dicuntur in Actis Erud. Lipſ. A. CIƆIƆCCXXX p. 182. Neque ad naturam harum auium et hodierna nomina multum facere videntur Laur. Begeri Meleagrides et Aetolia.

2, 3 AMISSIS GENITALIBVS) quae hodie vſurpatur ratio, pernicioſa interdum pullis. Abſcindunt praeterea criſtas et paleas: relinquunt calcaria. Vtraque ratio Plinio innotuit 10, 21 ſ. 25 *lumbis aduſtis candente ferro, aut imis cruribus, mox hulcere oblito figlina creta.* Poſterioris tantum Varro mentionem facit 3, 9, 3 cum tamen prior iam Ariſtoteli nota fuerit Hiſt. An. 9, 79 Igitur probabilis, coniectura tamen, Vrſini, cum legi vult pro *tamen tantum*, quod viſum etiam erat Schoettgenio. Miratur denique Menagius Men. T. 2 p. 108 qui factum, quod caſtrandi feminas etiam gallinas rationem ignorauerint veteres. neque puto ea Germanis frequentatur, et vt rem ſingularem a ſe viſam commemorat Menagius. In porcis feminis eam vſurpari notum eſt. vid. C. 7, 9, 5.

2, 4 DELIACI) vid. Plin. 10, 50. SCHOETTG.

2, 4 TANAGRICVM) Plin. 10, 21. *Ex his quidam ad bella tantum et proelia aſſidua naſcuntur, quibus etiam patrias nobilitarunt, Rhodum, ac Tanagram.* Hinc Lucianus Gallo p. 162. Ὅπως ἡμῖν ἀντὶ μὲν ἀνθρώπου ὄρνις, ἀντὶ δὲ Σαμίου ταναγραῖος ἀναπέφηνας.

2, 5 AVIVM LANISTAE) Sicut *laniſta* comparat familias gladiatorum, easque edocet armorum diſciplinam, vt mox vendat munerariis, ita per translationem dicuntur *laniſtae auium*, qui gallinas parant, inſtruuntque ad certamen, qui mos hodieque durat apud Boëmos: vbi primores praeparant gallos gallinaceos pugnae quaſi gladiatoriae,

pignus aleae, victor gallinaceus pyctes abſtulit. Igitur cui placebit ſequi noſtra prae- 6
cepta, conſideret oportet primum quam multas, et [u] cuiusmodi parare debeat ma-
trices; deinde qualiter eas tueri [x] et paſcere; mox quibus anni temporibus earum
partus excipere; tum demum vt incubent et excludant efficere; poſtremo vt com-
mode pulli educentur operam dare. his enim curis et miniſteriis exercetur ratio co-
hortalis, quam Graeci vocant ὀρνιθοτροφίαν. Parandi autem modus eſt ducentorum 7
capitum, quae paſtoris vnius curam diſtendant [y]: dum tamen anus ſedula vel puer
adhibeatur cuſtos vagantium, ne obſidiis hominum, aut inſidioſorum [z] animalium
diripiantur. Mercari porro niſi foecundiſſimas aues non expedit. Eae ſint rubi-
cundae vel fuſcae [a] plumae, nigriſque pennis: ac ſi fieri poterit, omnes huius, et
ab hoc proximi coloris eligantur. ſin aliter, euitentur [b] albae; quae fere cum ſint
molles [c] ac minus viuaces, tum ne foecundae [d] quidem facile reperiuntur [e]: atque
etiam conſpicuae, propterque [f] inſigne [g] candoris ab accipitribus et aquilis ſaepius
abripiuntur. Sint ergo matrices probi [h] coloris [robuſti [i] corporis], quadratae, 8
pectoroſae, magnis capitibus, rectis rutiliſque [k] criſtulis, albis auribus, et ſub hac
ſpecie quam ampliſſimae, nec paribus [l] vngulis: generoſiſſimaeque creduntur, quae
quinos habent digitos, ſed ita ne cruribus emineant tranſuerſa calcaria. nam quae
hoc virile gerit [m] inſigne, contumax ad concubitum dedignatur [n] admittere marem,
raroque foecunda, etiam cum incubat, calcis aculeis oua perfringit. Gallinaceos [o] 9
mares niſi ſalaciſſimos habere non expedit. atque in his quoque ſicut in [p] foeminis,
idem color, idemque [q] numerus vnguium, ſtatus altior quaeritur: ſublimes, ſan-
guineaeque [r], nec [s] obliquae criſtae: rauidi [t], vel nigrantes oculi: breuia et adunca
roſtra: maximae candidiſſimaeque aures: paleae [u] ex rutilo albicantes, quae velut
incanae barbae dependent: iubae [x] deinde variae, vel ex auro flauae, per colla [y]
ceruiceſque in humeros diffuſae: tum lata et muſculoſa pectora, lacertoſaeque [z] ſi- 10
miles

u) *Secundum I. B. R. Sed P.* x) *tutari Goeſ. I. B. R.* y) *diſperdat I. B. R. diſtendant P. et Goeſ. diſpendant* al. z) *inſidiatorum I. B. R.* a) *infuſcae Goeſ.* b) *vitentur I. B. R. viterbitentur P.* c) *moles R.* d) *facundae H.* e) *reperiantur I. B. R.* f) *propterque inſigne I. B. R. propter quod* alii. g) *inſignae Iunt.* h) *probi coloris* om. *I. B. R. robii coloris Goeſ.* i) *robuſti corporis* omitt. *P. Goeſ. L.* k) *rutuliſque R. criſtis L.* l) *partibus vnguibus P. vnguibus* etiam *G.* m) *gerit* abeſt *P.* n) *dedignatam P.* o) *Galinaceos R.* p) *in* abeſt *I. B. R.* q) *idem I. B. R.* r) *aequae* interſer. *I. B. R.* s) *vel I. B. R.* t) *Rubidi P. Goeſ. rabidi L.* u) *Galeae P. Goeſ.* x) *Vel P.* y) *cola R.* z) *lacertoſque I. B. R. lacertos aeque* alii, niſi quod *aequae Iunt.*

diatoriae, fiuntque ſponſiones pretii non parui, dum vnusquiſque pecuniam largam deponit, quam aufert dominus victoris gallinacei. BERO. qui laudat etiam locum Plinii. Exſtat ille 10, 21 ſ. 24 *Pergami omnibus annis ſpectaculum gallorum publice editur ceu gladiatorum.* Adſcripſimus iam in Chreſtomathia Pliniana originem ſimilis ſpectaculi apud Athenienſes ex Aeliano V. H. 2, 28.

2, 6 VT INCVBENT ET EXCLVD.) ſi attendas, videbis ſententiam poſtulare tum hic, tum commate proximo, vt ante hanc *vt* intelligatur ex ſuperioribus *quomodo* vel VT *debeat.* Videtur igitur hic etiam ἡ *vt* duplicem quaſi perſonam ſuſtinere, aduerbii et coniunctionis. Vide quae diximus ad C. 7, 3, 20.

2, 7 CVRAM DISTENDANT) vt nunc ex Mſſ. reſtituimus legi iam volebat VRSIN.

2, 7 PROPTERQVE INSIGNE CANDORIS) τὴν *quod* abundare iam iudicarat Vrſinus, et ortam eſſe ex *que*, nimis manifeſtum eſt.

2, 8 NEC PARIBVS VNGVLIS) *impares digitos* Varro poſtulat; περιττοδάκτυλοι ſunt Geop. 14, 7.

2, 9 INCANAE BARBAE) *In cane* legendum videtur Vrſino: quam bene, alii viderint: ſi barbatum animal nominare volebat, quidni caprum potius dixiſſet.

2, 10 LACERTOSAEQVE) Hanc lectionem ſeu diſtinctionem potius, nam eſt ipſa Commeliniana aliter inciſa, iam coniectura praecepit Vrſinus, tanto magis recipiendam, quod cum re

miles brachiis [a] alae [b], tum proceriſſimae caudae, duplici ordine ſingulis vtrinque
prominentibus pinnis [c] inflexae: quinetiam vaſta femina [d] et frequenter horrenti-
bus plumis [e] hirta: robuſta crura, nec longa, ſed infeſtis velut ſudibus nocenter
11 armata. Mores [f] autem quamuis non ad pugnam, neque ad victoriae laudem prae-
parentur, maxime tamen generoſi probantur [g], vt ſint elati [h], alacres, vigilaces [i],
et ad ſaepius canendum promti, nec qui facile terreantur: nam interdum reſiſtere
debent, et protegere coniugalem gregem: quin [k] attollentem minas ſerpentem, vel
12 aliud noxium animal interficere. Talibus autem maribus [l] quinae ſingulis foeminae
comparantur [m]. nam Rhodii [n] generis, aut Medici [o] propter grauitatem, neque pa-
tres nimis [p] ſalaces [q], nec foecundae matres: quae tamen ternae ſingulis maritantur.
et cum pauca oua poſuerunt, inertes ad incubandum, multoque magis ad exclu-
dendum [r], raro foetus ſuos educant. Itaque quibus cordi eſt ea genera propter
corporum ſpeciem poſſidere, cum exceperunt oua generoſarum, vulgaribus galli-
13 nis ſubiiciunt, et [s] ab his [t] excluſi pulli nutriuntur [u]. Tanagrici [x] plerumque Rho-
diis [y] et Medicis amplitudine pares, non multum moribus a vernaculis diſtant, ſicut
et Chalcidici [z]. Omnium tamen horum generum nothi [a] ſunt optimi pulli, quos
conceptos ex peregrinis maribus, noſtrates ediderunt. nam et paternam ſpeciem
14 gerunt, et ſalacitatem foecunditatemque vernaculam retinent. Pumiliones [b] aues,
niſi quem humilitas earum delectat, nec propter foecunditatem, nec propter alium
reditum nimium probo [c], tam hercule, quam nec pugnacem [d], nec rixoſae [e] libi-
dinis marem. nam plerumque caeteros infeſtat, et non patitur iniri foeminas, cum
15 ipſe pluribus ſufficere non queat. Impedienda eſt itaque procacitas eius ampulla-
ceo [f] corio; quod cum in orbiculum formatum eſt, media pars eius reſcinditur,
et [g] per exciſam partem galli pes inſeritur: eaque quaſi compede cohibentur feri
mores. Sed, vt propoſui, iam de tutela [h] vniuerſi generis praecipiam.

III. GALLINARIA conſtitui debent parte villae, quae hibernum ſpectat
orientem: iuncta ſint ea furno, vel culinae, vt ad auem perueniat fumus, qui eſt
huic generi praecipue ſalutaris. Totius autem officinae, id [a] eſt ornithonis, tres
conti-

a) *brachii Gymn.* b) *alae tum proceriſſimae: caudae etc.* Ita vel ſimiliter diſting. omnes. c) *pennis Goeſ.* d) *foemina* editi. *vid. Morg. I*, 41. e) *plumis. Hirta robuſtaque I. B. R.* f) *mares* al. *Broukh.* g) *probentur I. B. R.* h) *telati Goeſ.* i) *vigilantes L. I. B. R.* k) *et* inſ. *Goeſ.* l) *manibus P.* m) *comparamur P.* n) *herodi P.* o) *n. Melici P.* p) *minus R.* q) *ſatages P.* r) *excudendum P. Gy.* s) *vt I. B. R.* t) *his qui excuſi P.* u) *nutriantur I. B. R.* x) *Tanagraci B.* y) *hordiis P.* z) *Calcidici P. Calchidici I. B. Chalchidici R.* a) *noti ſunt. Optimi ſunt pulli I. B. R.* b) *Pumiles L. I. B. R. H. pumileas Goeſ.* c) *probatum hercule P.* d) *pugnacen P.* e) *rixo Pol.* f) *ampulaceo Reg.* g) *et per exciſam partem galli pes inſeritur* deeſt in antiquo *P.* h) *tutella R.* [C. III.] a) *i. gernithonis L.*

re ipſa et deſcriptionibus aliorum conuenit. Ita Varro 3, 9, 5 *caudas magnas frequentibus pinnis* poſcit; Florentinus autem Geop. 14, 16 οὐρὰς μεγάλας καὶ δασείας. Denique intelligi non poteſt, qui ſint *lacerti* in Gallo ab *alis* et *feminibus* diverſi, quae ſeparatim commemorantur: *lacertoſae* autem *alae* proprie et eleganter dicuntur h. e. toroſae muſculoſaeque.

2, 11 ATTOLLENTEM MINAS) Virgiliana formula Ge. 3, 421 *Tollentemque minas, et ſibila colla tumentem.* Talia ſaepe ſunt apud noſtrum, quibus tanquam gemmis orationem diſtinguit.

2, 15 AMPVLLACEO CORIO) Vel ex ampulla veteri coriacea ſecto, (tales enim fuiſſe etiam Caſaubonus docet ad Theophr. Charact. p. 169 non ex Graecis modo, ſed ex Plauto etiam et Feſto) vel certe ita inflexo, quaſi ex ampulla vel bulla ſectum eſſet.

3, 2 QVAE

continuae[b] extruuntur cellae[c], quarum, ſicuti dixi, perpetua frons orienti[d] ſit ob-
verſa. In ea deinde fronte exiguus detur vnus omnino aditus mediae cellae; quae 2
ipſa[e] tribus minima eſſe debet in altitudinem[f], et quoquouerſus pedes ſeptem. in
ea ſinguli dextro laeuoque pariete aditus ad vtramque cellam faciendi[g] ſunt, iuncti
parieti, qui eſt intrantibus aduerſus. Huic autem focus applicetur tam longus[h],
vt nec impediat praedictos aditus, et ab eo fumus perueniat in vtramque cellam:
eaeque[i] longitudinis, et[k] altitudinis duodenos pedes habeant, nec plus latitudi-
nis, quam media[l]. ſublimitas diuidatur[m] tabulatis, quae ſupra ſe quaternos, et 3
infra ſeptenos liberos pedes habeant, quoniam ipſa ſingulos occupant. vtraque ta-
bulata gallinis ſeruire[n] debent, et ea paruis ab oriente ſingulis illuminari feneſtellis,
quae et ipſae[o] matutinum exitum[p] praebeant auibus[q] ad cohortem, nec minus
veſpertinum introitum. ſed curandum erit, vt ſemper noctibus claudantur, quo[r]
tutius aues maneant. intra[s] tabulata maiores feneſtrae[t] aperiantur, et eae[u] clatris 4
muniantur, ne poſſint noxia irrepere animalia: ſic tamen, vt illuſtria ſint loca, quo
commodius habitent[x]. auiariuſque ſubinde debet ſpeculari aut incubantis, aut par-
turientis foetus. nam etiam in iis ipſis locis ita craſſos parietes aedificare conuenit,
vt exciſa per ordinem gallinarum cubilia recipiant: in quibus aut oua edantur, aut
excludantur[y] pulli: hoc enim et ſalubrius, et elegantius eſt, quam illud, quod
quidam faciunt, vt palis in parietes[z] vehementer actis, vimineos[a] qualos ſuper-
imponant[b]. Siue autem parietibus, ita, vt diximus, cauatis, ſiue[c] qualis vimineis 5
praeponenda erunt veſtibula, per quae matrices ad cubilia vel pariendi, vel incu-
bandi cauſa perueniant. neque enim debent ipſis nidis inuolare[d], ne dum adſiliunt,
pedibus oua confringant. Aſcenſus deinde auibus ad tabulata per vtramque cellam[e] 6
datur iunctis parieti modicis aſſerculis[f], qui paulum formatis gradibus aſperantur,
ne ſint aduolantibus lubrici. ſed ab cohorte forinſecus praedictis feneſtellis ſcandu-
lae ſimiliter iniungantur, quibus irrepant aues ad requiem nocturnam. Maxime[g]
autem curabimus[h] vt et haec auiaria et caetera, de quibus mox dicturi ſumus, in-
trinſecus et[i] extrinſecus poliantur opere tectorio, ne[k] ad aues feles habeant aut
coluber acceſſum[l], et aeque noxiae prohibeantur peſtes. Tabulatis inſiſtere dormien- 7
tem auem non expedit, ne ſuo laedatur ſtercore; quod cum pedibus vncis adhaeſit,
podagram creat. ea pernicies vt euitetur, perticae dolantur in quadrum, ne teres
leuitas

b) *continue B. R.* c) *caellae* hic et ſaepius *I. I. A. G.* d) *orientem P.* e) *ipſe L. Goeſ. ipſa e* coni. *Broukh.* f) *leuoque I. B. R. I. I. H. A.* g) *iaciundi L. P. I. I.* h) *longe* coni. *Vrſin.* i) *aeque I. B. R.* k) *ad* interſ. *I. B. R.* l) punctum abeſt in edit. m) *diuidatur: tabulatisque ſupra I. B. R. diuidantur tabulatis* al. n) *feruire I. B. R.* o) *ipſe G.* p) *exitum* deeſt *P.* q) *animos P.* r) *quotius Goeſ. quoties aues meant* coni. *Broukh.* s) *infra Goeſ.* t) *faeneſtrae R. feneſtellae P. Goeſ. maiore feneſtra* coni. *Broukh.* u) *e P.* x) *habitet auiarius: qui I. B. R.* y) *excudantur P.* z) *parietem I. B. R.* a) *viminimos P.* b) *ſuperponant I. B. R. ſuperſonant L.* c) *ſine qualem vimineos P. aut qualis* alii. d) *inbolare P.* e) *caellam I. I. A.* f) *adſorculis L.* g) *Maxum P.* h) *curauimus P.* i) *et extrinſecus deſ. I. B. R.* k) *neque aues P.* l) *tum* inſ. *Goeſ.*

3, 2 QVAE IPSA TRIBVS) *e tribus* malit Vrſinus, et vt ſupra poſitum eſt Broukhuſius.

3, 3 SVBLIMITAS DIVIDATVR) Secuti ſumus Vrſini interpunctionem, qua lux affunditur loco, vt erat ante diſtinctus vel diſcerptus potius, obſcuriſſimo.

3, 5 SIVE QVALIS) Coniecturam Vrſini autoritate Medicei codicis confirmatam recepimus.

3, 6 FELES HABEANT) concinnius videtur *habeat.* Videtur librarios feſelliſſe caſus in *es* in nomine *feles*, quem ſingularis etiam numeri eſſe, non cogitabant.

leuitas [m] earum ſuperſilientem [n] volucrem non recipiat. conquadratae deinde fora-
tis duobus aduerſis parietibus induuntur [o], ita vt [p] tabulato pedalis altitudinis, et
8 inter ſe bipedalis latitudinis ſpatio diſtent. Haec erit cohortalis officinae diſpoſitio.
caeterum cohors ipſa, per quam vagantur, non tam ſtercore, quam vligine careat.
nam plurimum refert aquam non eſſe in ea niſi [q] vno loco, quam bibant, eamque
mundiſſimam: nam ſtercoroſa pituitam concitat. puram tamen ſeruare non poſſis,
niſi clauſam [r], vaſis in hunc vſum fabricatis. ſunt autem, qui aut aqua replentur, aut
cibo plumbei canales, quos magis vtiles eſſe ligneis [s], aut fictilibus compertum eſt.
9 Hi [t] ſuperpoſitis operculis clauduntur, et a lateribus ſuper mediam partem altitu-
dinis per ſpatia palmaria modicis forantur cauis, ita vt auium capita poſſint admit-
tere. nam niſi operculis muniantur, quantulumcunque aquae vel ciborum ineſt,
pedibus euerritur [u]. Sunt qui a ſuperiore parte foramina ipſis operculis impo-
nant, quod fieri non oportet. nam ſuperſiliens auis proluuie ventris cibos et aquam
conſpurcat.

IV. CIBARIA gallinis praebentur optima, pinſitum ordeum et vicia [a], nec
minus cicercula [b], tum etiam milium, aut panicum: ſed haec vbi vilitas annonae
permittit. vbi vero ea eſt carior, excreta tritici minuta [c] commode dantur. nam per
ſe id frumentum, etiam quibus locis viliſſimum eſt, non vtiliter praebetur, quia
obeſt auibus. poteſt etiam lolium decoctum obiici, nec minus furfures modice a fa-
rina excreti: qui ſi nihil habent farris, non ſunt idonei [d], nec tantum [e] appetuntur [f].
2 Ieiunis [g] cytiſi folia, ſeminaque maxime probantur, et ſunt huic generi gratiſſima:
neque eſt vlla regio, in qua non poſſit huius arbuſculae copia eſſe vel maxima.
Vinacea quamuis tolerabiliter paſcant [h], dari non debent, niſi quibus temporibus
3 anni auis foetus [i] non edit: nam et partus raro [k], et oua faciunt exigua. ſed cum
plane [l] poſt autumnum ceſſant a foetu, poſſunt [m] hoc cibo ſuſtineri. Attamen
quaecunque dabitur eſca per cohortem vagantibus, die incipiente, et iam in veſpe-
rum declinante [n], bis diuidenda eſt, vt et mane non protinus a cubili [o] latius eua-
gentur, et ante crepuſculum propter cibi ſpem temporius ad officinam redeant,
poſſitque numerus capitum ſaepius recognoſci. nam volatile pecus facile paſtoris
4 cuſtodiam decipit. Siccus etiam puluis et cinis vbicunque cohortem porticus vel
tectum protegit, iuxta parietes reponendus eſt, vt ſit quo aues ſe perfundant. nam
his rebus plumam pennaſque [p] emundant: ſi modo credimus Epheſio Heracleto [q],
5 qui ait ſues coeno [r], cohortales aues puluere, vel cinere lauari. Gallina poſt pri-
mam

m) *breuitas I. B. R.* n) *ſuperſilentem G.* o) *induunt* antiq. *Pol. L.* et *Ienſ.* p) *a* inſer. *I. B. R.* q) *in* inſ. *Goeſ.* r) *clauſum fabricans L.* s) *ligneis aut fictilibus Goeſ. Pol. ligneis aut fictiles L. ligneos aut fictiles* al. t) *His I. B. R.* u) *euerritur Goeſ. I. B. R. et Vrſ. euertitur* al. [C. IV.] a) *vitia I. B. R. vinacia P. Goeſ.* b) *acercula H.* c) *minuta Goeſ. P. I. I. minute* alii. d) *idonei. Nec I. B. R.* e) *tamen Goeſ. I. B. R.* f) *aptuntur Gy.* punctum abeſt *I. B. R.* g) *ieiuniis R.* h) *paſcat P.* i) *foetum I. B. R.* k) *raros* coni. *Broukh.* l) *plene P.* m) *poteſt P.* n) *declinato I. B. R.* o) *cubilitatius P.* p) *pinnasque* om. praet. *Com.* q) *Heraclito Goeſ.* r) *ceno I. B. R.*

3, 7 INDVVNTVR) *inducuntur* legi vult VRSIN.

3, 9 SVNT AVTEM) Aptius videtur *ſunto.*

4, 1 CIBARIA) Vid. Florent. Geop. 14, 7. SCHOETTG.

4, 2 CYTISI FOLIA) Vid. deinde 8, 5, 2.

4, 2 NAM ET PARTVS RARO) *Nam et pariunt raro* videtur legendum. VRSIN. Ego putabam *partus raros.* SCHOETTG.

5 Hiſto-

mam emitti, et ante horam diei vndecimam claudi debet: cuius vagae cultus hic,
quem diximus, erit: nec tamen alius clauſae, niſi quod ea non emittitur [s], ſed in-
tra ornithonem ter die paſcitur maiore menſura. nam ſingulis capitibus quaterni
cyathi diurna cibaria ſunt, cum vagis [t] terni [u], vel bini praebeantur [x]. Habere [y] 6
etiam clauſam oportet amplum veſtibulum, quo prodeat, et vbi apricetur [z]: idque
ſit retibus munitum, ne aquila vel accipiter [a] inuolet. quas impenſas et [b] curas [c],
niſi locis [d], quibus harum rerum vigent pretia [e], non expedit adhiberi. Antiquiſſi-
ma eſt autem cum in [f] omnibus pecoribus, tum in hoc, fides paſtoris; qui niſi eam
domino ſeruat, nullus [g] ornithonis quaeſtus vincet [h] impenſas. De tutela ſatis di-
ctum eſt: nunc reliquum ordinem proſequemur.

V. CONFECTA bruma parere [a] fere [b] id genus auium conſueuit. Atque
earum quae ſunt foecundiſſimae, locis tepidioribus circa Calend. Ian. oua edere in-
cipiunt; frigidis autem regionibus, eodem menſe poſt Idus. Sed cibis idoneis foe-
cunditas earum elicienda [c] eſt, quo maturius partum edant. optime praebetur ad 2
ſatietatem ordeum ſemicoctum: nam et maius facit ouorum incrementum, et fre-
quentiores partus. ſed [d] is cibus quaſi condiendus eſt interiectis cytiſi foliis, ac ſe-
mine eiusdem, quae vtraque [e] maxime putantur augere foecunditatem auium.
Modus autem [f] cibariorum ſit, vt dixi, vagis binorum cyathorum ordei. aliquid
tamen admiſcendum erit cytiſi [g], vel ſi id non fuerit, viciae aut milii. Curae autem 3
debebit eſſe cuſtodi, cum parturient [h] aues, vt habeant quam mundiſſimis paleis
conſtrata cubilia, eaque ſubinde conuerrat [i], et alia ſtramenta quam recentiſſima re-
ponat. nam pulicibus, aliisque ſimilibus animalibus replentur, quae ſecum affert
auis, cum ad idem cubile reuertitur. Aſſiduus autem debet eſſe cuſtos, et ſpecu-
lari [k] parientes, quod ſe facere gallinae teſtantur crebris ſingultibus interiecta voce
acuta. obſeruare itaque dum edant oua, et confeſtim circumire oportebit cubilia, 4
vt quae nata ſunt recolligantur, notenturque quae quoque die ſint edita, vt quam
recentiſſima ſupponantur glocientibus [l]: ſic enim appellant ruſtici aues eas quae vo-
lunt incubare. caetera vel reponantur, vel aere [m] mutentur. Aptiſſima porro ſunt
ad excludendum recentiſſima quaeque. poſſunt tamen etiam requieta ſupponi, dum
ne vetuſtiora ſint [n], quam dierum decem. Fere autem, cum primum partum con- 5
ſummauerint [o] gallinae, incubare cupiunt ab Idibus Ianuariis, quod facere non
omnibus permittendum eſt; quoniam quidem nouellae magis edendis, quam ex-
cubandis [p] ouis vtiliores ſunt: inhibeturque cupiditas incubandi [q] pinnula per nares
traiecta. Veteranas igitur aues ad hanc [r] rem eligi oportebit, quae [s] iam ſaepius 6

id

s) *emittetur I.B.R.* t) *magis I.B.R.* u) *terni vel* def. *P.* x) *praebeatur P.* y) *Habeat tamen etiam clauſa I.B.R. habeat tamen clauſa oportet L.* z) *applicetur L. I. B. R.* a) *ancipiter L.* b) *et* deficit *P.* c) *curam P.* d) *et* interſer. *P.* e) *precia I. B. R. A. G.* f) *in* deeſt *I. B. R.* g) *a. nullis n. nullius Pol. L.* h) *iungit I. B. R.* [C. V.] a) *parere* deeſt ant. *P.* b) *fere* deeſt in nouo *P.* c) *eligenda L.* d) *Et I. B. R. ex his Goeſ.* e) *vtraque* om. *Goeſ. I. B. R.* f) *autem* deeſt *I. B. R.* g) *vt* inſ. *I. B. R.* h) *parturiens P.* i) *conuertat.* k) *ſpecularientes Goeſ. ſpeculari parietes Gr.* l) *glutientibus P.* m) *remittentur L. I. B. R.* n) *ſunt I. B. R.* o) *conſumauerunt I. B. R. conſumauerint I. I. H. A.* p) *excludendis I. B. R. excudendis Goeſ.* vid. *Morg. I,* 42. q) *incubando pinnulla per naſi et a traiecta* antiqu. *P.* r) *hanc* deeſt *I. B. R.* s) *et* inſ. nou. *Pol.*

5 Hiſtoriam naturalem ouorum et incubationis videre licet Plin. 10, 52 ſq. ſ. 73 ſq.

5, 2 VEL SI ID NON FVERIT) quod vix tamen vſu venire dicit c. 4. ſ. 2.

5, 6 ME-

id fecerint; moreſque earum maxime pernoſci, quoniam aliae melius excubant [t], aliae editos pullos commodius educant [u]. at e contrario quaedam et [x] ſua et aliena oua comminuunt atque conſumunt, quod facientem protinus ſubmouere conue-
7 niet [y]. Pulli autem duarum aut trium auium excluſi [z], dum adhuc teneri ſunt; ad vnam, quae ſit [a] melior nutrix, transferri debent, ſed primo quoque die, dum mater ſuos et alienos propter ſimilitudinem dignoſcere [b] non poteſt. Verumtamen ſeruare oportet modum. neque enim debet maior eſſe quam triginta capitum. ne-
8 gant enim hoc ampliorem gregem poſſe ab vna nutriri. Numerus ouorum, quae ſubiiciuntur, impar obſeruatur, nec ſemper idem. nam primo tempore, id eſt menſe Ianuario, quindecim, nec vnquam plura ſubiici debent: Martio XIX, nec his pauciora: vnum [c] et viginti Aprili; tota deinde aeſtate vſque in Calendas Octobris totidem [d]. poſtea ſuperuacua eſt huius rei cura, quod frigoribus excluſi [e] pulli
9 plerumque intereant. Plerique [f] tamen etiam ab aeſtiuo ſolſtitio non putant bonam pullationem, quod ab eo tempore etiam ſi facilem [g] educationem habent, iuſtum tamen non capiunt incrementum. Verum ſuburbanis locis, vbi a matre pulli non exiguis [h] pretiis [i] veneunt, nec [k] plerumque intereunt, probanda eſt aeſtiua educatio. Semper autem, cum ſupponuntur oua, conſiderari debet [l], vt luna creſcente a [m] decima vſque ad quintamdecimam id fiat. nam et ipſa ſuppoſitio per hos fere dies eſt commodiſſima, et ſic adminiſtrandum eſt, vt rurſus cum exclu-
10 duntur pulli, luna creſcat. Diebus quibus animantur oua, et in ſpeciem volucrum conformantur, ter ſeptenis opus eſt gallinaceo generi [n]. at pauonino et anſerino, paulo amplius ter nouenis. quae ſi quando fuerint ſupponenda gallinis, prius eas incubare decem diebus foetibus alienigenis patiemur. tum demum ſui generis quatuor oua, nec plura quam quinque fouenda recipient. ſed et haec quam maxima:
11 nam ex puſillis aues minutae naſcuntur. Cum deinde quis volet quam plurimos mares excludi, longiſſima quaeque et acutiſſima oua ſubiiciet: et rurſus cum foeminas, quam rotundiſſima. Supponendi autem conſuetudo tradita eſt ab iis [o], qui religioſius

t) *excludant I. B. R. excudant Goeſ.* u) *educent Goeſ. I. B. R.* x) *eſt vt P.* y) *conueniunt I. B. R.* z) *excuſſi P. excuſi Goeſ.* a) *eſt P.* b) *dinoſcere I. B. R.* c) *XI. I. B. R. vndecim L.* d) *XIII. I. B. R. tredecim L.* e) *excuſſi Pol.* f) *Plerumque I. B. R.* g) *facile I. B. R.* h) *pulli plerumque P.* i) *preciis I. B. R. A. G. C.* k) *nec pl. int.* om. *Goeſ.* l) *debebit P.* m) *a adducamuſque n. ab decuma vſque P.* n) *genere I. B. R.* o) *his I. B. R.*

5, 6 MELIVS EXCVBANT) Videndum an melius ſit *excludunt*. VRSIN. Videbatur Cl. Schoettgenio ex Goeſiano reponendum hic et reliquis huius capitis locis *excudendi* verbum. Ego rem integram eſſe malebam; cum *excubare* ad alterum *incubare* videatur referri non abſurde poſſe. *Excubandis* etiam habent primae editiones 8, 14, 7. Ita modo ſ. 5 *excubandis* habuimus.

5, 10 PRIVS EAS INCVBARE) Multo diſertius eadem inculcat noſter deinde 8, 11, 11 vnde huius loci ſententia petenda.

5, 11 LONGISSIMA QVAEQVE) Vide Brodaeum Miſc. 3, 25 qui plura de ouis philoſophatur. Ob hanc ipſam cauſam Catii praeceptor Horatianus Sat. 2, 4, 12 *Longa quibus facies ouis erit, ille memento Vt ſucci melioris, et vt magis alma rotundis Ponere. namque marem cohibent calloſa vitellum.* Vſus eſt hoc loco etiam Plin. 10, 52 ſ. 74 vbi Ariſtotelem etiam in eadem ſententia fuiſſe ex Alberto magno hiſt. an. 6, 1 p. 189 probat Harduinus contra Scaligerum. Nimirum transſcriptorum vitio transpoſita ſunt verba, quae nunc leguntur apud Philoſophum hiſt. an. 6, 2 p. 643 Ἔστι δὲ τὰ μὲν μακρὰ καὶ ὀξέα τῶν ὠῶν θήλεα· τὰ δὲ στρογγύλα, καὶ περιφέρειαν ἔχοντα κατὰ τὸ ὀξὺ, ἄῤῥενα. Caeterum falſam et ineptam ſententiam vocat Bentleius ad Horat. l. c. de quo bene meritus eſt, cum *alma* ſubſtituit, vbi ante legebatur *alba*. *Alma* ſunt alibilia, et boni ſucci.

5, 11 FA-

ligioſius haec adminiſtrant, eiuſmodi. Primum quam ſecretiſſima cubilia eligunt [p],
ne incubantes matrices ab aliis auibus inquietentur: deinde antequam conſternant
ea [q], diligenter emundant, paleaſque, quas ſubſtraturi ſunt, ſulfure [r] et bitumine,
atque ardente teda [s] perluſtrant, et expiatas cubilibus iniiciunt, ita factis concaua-
tis [t] nidis, ne ab [u] aduolantibus, aut etiam [x] deſilientibus euoluta [y] decidant oua.
Plurimi etiam infra cubilium ſtramenta graminis aliquid, et ramulos lauri, nec mi- 12
nus allii [z] capita cum clauis ferreis ſubiiciunt: quae cuncta remedia [a] creduntur eſſe
aduerſus tonitrua, quibus vitiantur oua, pullique ſemiformes interimuntur ante
quam toti [b] partibus ſuis conſummentur. Seruat autem qui ſubiicit, ne ſingula 13
oua [c] in cubili [d] manu componat [e], ſed totum ouorum numerum in alueolum li-
gneum conferat, deinde vniuerſum leniter in praeparatum nidum transfundat. In- 14
cubantibus autem gallinis iuxta ponendus [f] eſt cibus, vt ſaturae ſtudioſius nidis im-
morentur, neue longius euagatae refrigerent oua, quae quamuis [g] pedibus ipſae
conuertant, auiarius [h] tamen cum deſilierint matres, circumire debet, ac manu
verſare, vt aequaliter [i] calore concepto facile animentur. quin etiam ſi qua vngui-
bus laeſa vel fracta ſunt, vt remoueat. idque [k] cum fecerit, die [l] vndeuigeſimo [m]
animaduertat, an pulli roſtellis oua percuderint [n], et auſcultetur, ſi pipiant [o]. nam
ſaepe propter craſſitudinem putaminum [p] erumpere non queunt. Itaque haeren- 15
tes pullos manu eximere oportebit, et matri fouendos ſubiicere [q], idque non am-
plius triduo facere. nam poſt vnum et vigeſimum diem ſilentia oua carent animali-
bus: eaque remouenda ſunt, ne incubans inani [r] ſpe diutius detineatur [s] effoeta.
Pullos autem non oportet ſingulos, vt quiſque natus ſit, tollere, ſed vno die in
cubili ſinere cum matre, et aqua ciboque abſtinere, dum omnes excludantur.
Poſtero [t] die, cum grex fuerit effoetus, hoc modo deponitur [u]. Cribro viciario [x], 16
vel etiam loliario, qui iam fuerit in vſu, pulli ſuperponantur, deinde pulegii ſur-
culis

p) *legunt P.* q) *eam Ienſ.* r) *ſulphure I. B. R. Gr.* s) *taeda I. B. R.* t) *concabantis P. concabunis Goeſ.* u) *ab* deeſt *I. B. R.* x) *etiam* deeſt *I. B. R.* y) *obueluta P. L.* om. *Goeſ. I. B. R.* z) *alii I.* a) *remedio Goeſ.* b) *totis L.* c) *oua in* deeſt *P.* d) *cubilia P.* e) *componant P.* f) *ſupponendus P.* g) *q· ipſa conferre, auiarius P.* h) *auiariis R.* i) *equaliter Gy.* k) *Itque P.* l) *duo de viginti diebus vnde viceſſime P.* m) *inde vigeſimo L.* n) *pertud. Goeſ.* o) *pipunt Goeſ.* p) *putaminarum rumpere n. inrumpere P.* q) *ſubicere R.* r) *nonani P.* s) *retineatur P. detinantur G.* t) *poſtremo Gr.* u) *deponatur I. B. R.* x) *vitiario I. B. R. A. G. St.*

5, 11 FACTIS CONCAVATIS NIDIS) Videtur addendum *et.* niſi vero *concauatis* eſt a gloſſatore.

5, 12 NEQVE MINVS ALLII CAPITA) Neſcio cur *alii* malit VRSINVS. Certe allium in ſupellectili ſuperſtitioſorum eſſe, apparet etiam ex Perſ. 5, 188, *ſi non Praedictum ter mane caput guſtaueris alli.* vbi fatetur Caſaubonus, ſe de allio nihil quod huc faciat, meminiſſe.

5, 14 DIE VNDEVIGESIMO) Plinius 10, 53 *Viceſimo die ſi moueatur ouum, iam viuentis intra putamen vox auditur.* SCHOETTG.

5, 14 SI PIPIANT) an pipiant. Significatio haec etiam Graecis et hodie Italis nota eſt. Notauimus de hac ad Iuuencum. add. Rittershuſius ad Guntheri Ligurinum 1, 13 et Pareus Lex. Crit. p. 1149 SCHOETTG.

5, 15 ABSTINERE) ſignificatio tranſitiua, curare vt abſtineant, prohibere, coercere. Apud eccleſiaſticos ſcriptores *abſtinere* idem eſt, quod a communione eccleſiaſtica arcere et prohibere, quae notio ſaepe in Cypriano epiſt. 3, 4, 41, 47, 68 etc. occurrit. Retinet etiam ſignificationem in paſſiuo. Coelius Aurel. Acut. 2, 196 *Plurimus ſudor non ſolum cedentis aeris verum etiam irruentis tanquam repercuſſu abſtinetur.* Et n. 214 *Sudoris quoque fluor non frigidus dehinc abſtinetur.* IDEM.

5, 16 CVM GREX FVERIT EFFOETVS) Legendum *effectus.* Nam 8, 11 ſic ait: *donec quinque et viginti capitum grex efficiatur.* et cap. 14 *et longe maior grex efficitur.* VRSIN. Similiter ap. Virgil. Georg. 2, 417 *effoetus* vitioſe eſt pro *effectus*, quod Mſſ. habent.

5, 16 QVI IAM FVERIT) *quod* videtur legendum, vt ad *cribrum* referatur.

5, 19 IN.

culis fumigentur. ea res videtur [y] prohibere pituitam, quae celerrime teneros in-
17 terficit. Poſt haec [z] cauea cum matre claudendi ſunt, et farre [a] ordeaceo cum aqua
incocto, vel adoreo farre [a] vino reſperſo [b], modice alendi. nam maxime cruditas
vitanda eſt: et ob hoc [c] tertia die cauea cum matre continendi ſunt, priusque,
quam emittantur ad recentem cibum, ſinguli tentandi, ne quid heſterni [d] habeant
in gutture [e]. nam ſi [f] vacua non eſt ingluuies, cruditatem ſignificat, abſtinerique
18 debent, dum concoquant [g]. Longius autem non eſt permittendum teneris euagari,
ſed circa caueam continendi ſunt, et farina ordeacea paſcendi dum corroborentur:
cauendumque ne a ſerpentibus adflentur, quarum [h] odor tam peſtilens eſt [i], vt in-
terimat vniuerſos. id vitatur ſaepius incenſo [k] cornu ceruino [l], vel galbano [m], vel
19 muliebri capillo; quorum omnium fere nidoribus praedicta peſtis ſubmouetur. Sed
et curandum erit, vt tepide habeantur. nam nec calorem, nec frigus ſuſtinent [n].
optimumque eſt intra [o] officinam clauſos haberi cum matre, et poſt quadrageſimum
diem poteſtatem vagandi fieri. Sed primis quaſi infantiae [p] diebus pertractandi
ſunt, plumulaeque ſub cauda clunibus [q] detrahendae, ne ſtercore coinquinatae [r]
20 dureſcant, et naturalia [s] praecludant. quod quamuis caueatur, ſaepe tamen euenit,
vt aluus [t] exitum non habeat. itaque pinna pertunditur, et iter digeſtis [u] cibis prae-
betur. Sed [x] et iam validioribus [y] factis, atque ipſis matribus etiam vitanda pitui-
tae pernicies [z] erit. quae ne fiat, mundiſſimis vaſis, et quam puriſſimam praebebi-
mus aquam: nec minus gallinaria ſemper fumigabimus, et [a] emundata [b] ſtercore
21 liberabimus. Quod ſi tamen peſtis peruaſerit [c], ſunt qui ſpicas [d] allii [e] tepido ma-
defactas [f] oleo [g] faucibus inferant. quidam hominis vrina tepida rigant ora, et tam-
diu comprimunt, dum eas amaritudo cogat per nares emoliri pituitae nauſeam [h].
Vua [i] quoque, quam Graeci ἀγρίαν ϛαφυλὴν [k] vocant, cum cibo miſta prodeſt [l].
22 vel eadem pertrita, et cum aqua potui data. Atque haec remedia mediocriter la-
borantibus adhibentur. nam ſi pituita circumuenit oculos, et iam [m] cibos auis re-
ſpuit, ferro reſcinduntur [n] genae, et coacta ſub oculis ſanies omnis exprimitur:
23 atque ita paulum triti [o] ſalis vulneribus infriatur [p]. Id porro vitium maxime naſci-
tur cum frigore et penuria cibi laborant aues: item cum per aeſtatem conſiſtens in
cohortibus [q] aqua potatur [r]: item cum ficus aut vua immatura nec ad ſatietatem [s]
permiſſa

y) *videatur P.* z) *hoc P.* a) *fare R.* b) *aſperſo I. B. R.* c) *iam* inſ. *Goeſ.* d) *externi I. B. R.* e) *guttere P.* f) *ſi* deeſt *P.* g) *coquant* ant. *P.* h) *quorum I. B. R.* i) *eſt* deeſt *I. B. R.* k) *incenſu P.* l) *cerbino P.* m) *calbano P.* n) *ſubſtinent I. B. R.* o) *infra* omn. *intra* coni. *Broukh.* p) *infartis P.* q) *crunibus P.* r) *conquinatae P.* s) *maturalia percludant P.* t) *albus P.* u) *degeſtis Gryph.* x) *Saepe etiam iam I. B. R. ſaepe iam iam Goeſ. Sed etiam iam P.* y) *remediis* inſeritur *I. B. R.* z) *pernities R.* a) *et* deeſt *P.* b) *emendata P.* c) *permanſerit L. Goeſ. I. B. R.* d) *micas P. Goeſ.* e) *alli I. B. R. alſi P.* f) *madefaciat P.* g) *et* inſ. *P.* h) *nauſa aqua quoq. Goeſ.* i) *Aqua P.* k) ϛαφυλην *I. B. R.* ϛαφύλην *I. I. H. A. Gr. G. St.* l) *prodent P.* m) *iam* deeſt *I. B. R.* n) *reſcinditur P.* o) *attriti I. B. R.* p) *infricantur P.* q) *fuit* inſ. *P.* r) *potatur* deeſt *P.* s) *ſacietatem I. B. R.*

5, 19 INTRA OFFICINAM) Ita vid. leg. VRSIN.

5, 20 FVMIGABIMVS) Plin. 10, 57 ſ. 78 *Medicina in fame, et cubitus in fumo, vtiq. ſi ex lauro aut herba ſalina fiat etc.* ſunt enim pluſcula.

5, 21 FAVCIBVS INFERANT) Ita omnes, niſi quod, vt ſupra annotatum eſt, Iuntinae prioris exemplum ita obſcure literam, de qua quaeritur, exprimit, vt legi etiam poſſit *inſerant*, quod fere commodius eſt.

5, 21 AMARITVDO) Columella ſalſum et amarum confundere videtur. Vrina enim non perhibetur amara, ſed ſalſa. Et tamen eo loco, quod obiter monendum, rectius forte legetur, *pituitam nauſea.* Nam et in Mſ. eſt *nauſea*, non *nauſeam*,

permiſſa eſt, quibus ſcilicet cibis abſtinendae ſunt aues: eoſque [t] vt faſtidiant efficit vua labruſca de vepribus immatura lecta, quae cum farre [u] triticeo minuto [x] cocta obiicitur eſurientibus [y], eiuſque [z] ſapore offenſae aues, omnem aſpernantur vuam. Similis ratio eſt etiam caprifici, quae decocta cum cibo praebetur auibus, et ita [a] fici faſtidium creat. Mos [b] quoque, ſicut in caeteris pecoribus, eligendi [c] quaeque 24
optima, et deteriora vendendi, ſeruetur [d] etiam in hoc genere, vt [e] per autumni tempus omnibus annis, cum fructus earum ceſſat, numerus quoque minuatur. Submouebimus [f] autem veteres, id eſt, quae trimatum exceſſerunt: item quae aut [g] parum foecundae, aut parum bonae nutrices ſunt, et praecipue quae oua vel ſua, vel aliena conſumunt: nec minus, quae velut [h] mares cantare, atque [i] etiam calcare coeperunt: item ſerotini pulli, qui ab [k] ſolſtitio [l] nati capere iuſtum incrementum non potuerunt. In maſculis autem [m] non eadem ratio ſeruabitur; ſed tamdiu cu- 25
ſtodiemus generoſos, quamdiu foeminam implere potuerint [n]. nam rarior eſt in his auibus mariti bonitas. Eodem quoque tempore cum parere deſinent aues, iſt eſt, ab Idib. Nouemb. pretioſiores cibi ſubtrahendi ſunt, et vinacea praebenda, quae ſatis commode paſcunt, adiectis interdum tritici excrementis [o].

VI. OVORVM quoque longioris temporis cuſtodia non aliena eſt huic curae: quae commode ſeruantur per hiemem, ſi paleis obruas, aeſtate, ſi furfuribus. quidam prius trito ſale ſex horis adoperiunt: deinde eluunt, atque ita paleis aut [a] furfuribus obruunt. nonnulli ſolida, multi etiam freſa faba coaggerant: alii ſalibus integris adoperiunt: alii muria tepefacta [b] durant [c]. Sed omnis [d] ſal, quemad- 2
modum non patitur putreſcere, ita minuit oua, nec ſinit plena permanere: quae res ementem deterret. Itaque ne [e] in muriam [f] quidem qui dimittunt [g], integritatem ouorum conſeruant.

VII. PINGVEM quoque facere gallinam, quamuis fartoris [a], non ruſtici [b] ſit officium, tamen quia [c] non aegre contingit, praecipiendum putaui. Locus ad hanc rem deſideratur calidus maxime, et minimi luminis, in quo ſingulae caueis anguſtioribus,

t) *eo uſque P.* u) *hordeo I. B. R. Goeſ.* x) *minuta cocto P.* y) *exurientibus R.* z) *eouſque P.* a) *vere* interſ. *P.* b) *Mos Goeſ. L. P. mox* alii. c) *eligendi quamque optimam et deteriorem vendendi Goeſ. L. P. eligenda vendenda* al. d) *ne* inſ. *P.* e) *vt* deeſt *I. B. R.* f) *ſummouimus P.* g) *aui P.* h) ant. *vel mane* nou. *vel vt manes P.* i) *atq. et calc.* om. *Goeſ.* k) *ab* deeſt *P.* l) *ſolſtionati* iunct. *P.* m) *autem* deeſt *P.* n) *potuerunt I. B. R.* o) *incrementis L.* [C. VI.] a) *ac P.* b) *tepefactam R.* c) *adveant P. adudant Goeſ. coagregant L.* d) *omne P.* e) *ne* abeſt *P.* f) *muria P.* g) *demitt. Goeſ.* [C. VII.] a) *farturis P.* b) *paſtici P.* c) *quia* deficit *P.*

nauſeam. Haec et plura de *amari* et *ſalſi* diſcrimine Goeſius ad Sic. Flaccum p. 137. Conf. Salmaſius ad Solinum c. 5. p. 80, 81. SCHOETTG.

5, 23 CVM FARRE TRITICEO) *cum furfure* legendum. Nam vox *farre* mendoſe fluxit ex *furfure.* VRSIN. Sed *far adoreum*, *far hordeaceum* cum habeat noſter, quidni etiam *triticeum?* v. Ind.

5, 24 MOS QVOQVE) Ita vt ex Pol. reſtituimus, legendum viderat etiam VRSIN.

6 Vid. Leonti. Geop. 14, 11.

6, 2 SAL — MINVIT OVA) Huius phaenomeni neſcio an cauſa dari probabilior poſſit, quam ex Hambergeri, clariſſimi hodie apud Ienenſes Phyſici philoſophia, et eo, quod ipſe adhaeſionis principium vocat, quo leuiora omnia fluida applicant ſe ad corpora grauiora. Itaque grauitati ſalis etiam tribuendum videtur, quod locis vſtis, cuticula tamen integra, impoſitus ardorem ſedat h. e. particulas igneas, et ipſum adeo ſerum conſiſtens intra cuticulam, euocat. Idem praeſtat in pedum tumoribus humidis. Ex eadem cauſa ipſe liqueſcit in aëre humido poſitus. Sed hic non eſt talia diſputandi locus.

7, 1 LOCVS AD HANC REM) V. 3, 9, 19.

7, 3 AVES

guſtioribus, vel ſportis incluſae pendeant aues, ſed ita coarctatae [d], ne verſari poſ-
2 ſint. Verum habeant ex vtraque parte foramina: vnum, quo caput exeratur; al-
terum, quo cauda cluneſque; vt et cibos capere poſſint, et eos digeſtos ſic edere,
ne ſtercore coinquinentur. Subſternatur autem mundiſſima palea, vel molle [e] foe-
num, id eſt, cordum. nam ſi dure cubant, non facile pingueſcunt. Pluma omnis
e capite, et ſub alis atque clunibus detergetur [f]: illic [g], ne pediculum [h] creet, hic,
3 ne ſtercore loca naturalia exulceret. Cibus autem praebetur ordeacea farina, quae
cum eſt aqua conſperſa et ſubacta, formantur offae, quibus aues [i] ſaginantur [k].
eae [l] tamen primis diebus dari parcius debent, dum plus concoquere [m] conſueſcant.
nam cruditas vitanda eſt maxime, tantumque praebendum, quantum digerere poſ-
ſint: neque ante recens admouenda eſt, quam tentato gutture apparuerit nihil vete-
4 ris eſcae remanſiſſe. Cum deinde ſatiata eſt auis, paululum depoſita [n] cauea dimit-
titur, ſed ita ne vagetur, ſed potius, ſi quid eſt quod eam ſtimulet aut mordeat, ro-
ſtro perſequatur. Haec [enim [o]] fere communis eſt cura farcientium. nam illi qui
volunt [p] non ſolum opimas, ſed etiam teneras aues efficere, mulſea recente aqua
praedicti generis farinam conſpergunt, et ita farciunt: nonnulli tribus aquae parti-
bus vnam boni vini miſcent, madefactoque triticeo pane obeſant [q] auem; quae pri-
ma [r] luna (quoniam id quoque cuſtodiendum eſt) ſaginari coepta, vigeſima [s] pergli-
5 ſcit. Sed ſi faſtidiet cibum, totidem diebus minuere oportebit, quot iam farturae
proceſſerint: ita tamen, ne tempus omne opimandi quintam et vigeſimam [t] lunam
ſuperueniat [u]. Antiquiſſimum eſt autem maximam quamque auem lautioribus epu-
lis deſtinare. ſic enim digna merces ſequitur operam et impenſam.

VIII. HAC eadem ratione palumbos columboſque cellares [a] pinguiſſimos fa-
cere contingit: neque eſt tamen in columbis farciendis tantus reditus, quantus in
educandis. nam etiam [b] horum [c] poſſeſſio non abhorret a cura boni ruſtici. ſed id
genus minore tutela paſcitur longinquis regionibus, vbi liber egreſſus auibus permit-
titur: quoniam vel ſummis turribus, vel editiſſimis aedificiis aſſignatas ſedes fre-
2 quentant [d] patentibus feneſtris, per quas ad requirendos cibos euolitant. Duobus
tamen aut tribus menſibus acceptant conditicia [e] cibaria, caeteris ſeipſas paſcunt ſe-
minibus agreſtibus. Sed hoc ſuburbanis locis facere non poſſunt, quoniam inter-
cipiuntur variis aucupum inſidiis. itaque clauſae intra tectum paſci debent, nec in
plano [f] villae loco, nec [g] in frigido: ſed in edito fieri tabulatum oportet, quod aſpi-
4 ciat hibernum meridiem. eiuſque parietes, ne iam dicta iteremus, vt in ornithone
praecepi-

d) *coartatae I. B. R.* e) *mole R.* f) *detergeatur I. B. R. detergentur P. detergitur L.* g) *Illi P.* h) *peduculum P.* i) *auis Goeſ. I. B. R.* k) *ſaginatur I. B. R.* ant. *ſalibatur* nou. *ſaliuatur Pol. ſaliuatur* etiam *Goeſ. L.* l) *Haec I. B. R. Ita P.* m) *conquoquere R.* n) *depoſitae caueae dem. Goeſ.* o) *enim* om. *Goeſ. P.* p) *colunt P.* q) *obeſcant I. B. R.* r) *primo tunauiuoniam P.* s) *viceſima I. B. R. vicenſima L.* t) *viceſimam L. I. B. R.* u) *ſuperueniunt I. B. R.* [C. VIII.] a) *celares I. B. R. caellares I. I. A. G.* b) *et I. B. R.* deficit in ant. *P.* nouus facit nobiſcum. c) *harum* ant. *P.* d) *frequentet P.* e) *conditiua Goeſ.* f) *plane P.* g) *ne P.*

7, 3 AVES SAGINANTVR) *auis ſalinatur* corrigit Victorius, in omiſſis.

7, 4 SED POTIVS — PERSEQVATVR) Omiſſa ne ſ' *vt* ſcriptoris aut librarii incuria, an reuocanda ex praemiſſa *ne*, quae idem valet quod *vt non*? Vltimum puto verius. Nepos 25, 22, 2 *Ne id, ad quod natura cogeret, ipſe quoquo accelararet; et — ſe ſibi ſuiſque reſeruaret.*

7, 4 PERGLISCIT) Ea de re ſimplex *gliſcit* adhibet noſter 8, 9, 1.

8, 2 CONDITITIA) Vid. Florent. Geop. 14, 1.

8, 2 HIBERNVM MERIDIEM) Vide quae diſputamus

praecepimus, continuis cubilibus excauentur: vel ſi ita non competit, paxillis [h] ada-
ctis tabulae ſuperponantur, quae vel loculamenta [i], quibus nidificent aues, vel fi-
ctilia columbaria recipiant, praepoſitis veſtibulis, per quae ad cubilia perueniant.
Totus autem locus et ipſae columbarum cellae [k] poliri debent albo tectorio, quo-
niam eo colore praecipue delectatur hoc genus auium. nec minus extrinſecus leui- 4
gari parietes, maxime circa feneſtram: et ea ſit ita poſita, vt maiore [l] parte hiberni
diei ſolem [m] admittat, habeatque appoſitam ſatis amplam caueam retibus emunitam,
quae excludat accipitres [n], et recipiat egredientes ad apricationem columbas, nec mi-
nus [in agros] emittant matrices, quae ouis vel pullis incubant [o], ne quaſi graui
perpetuae cuſtodiae ſeruitio contriſtatae ſeneſcant. nam cum paulum circa aedificia 5
volitauerint, exhilaratae recreantur, et ad foetus ſuos vegetiores redeunt, propter
quos ne longius quidem euagari, aut fugere conantur. Vaſa, quibus aqua prae-
beatur, ſimilia eſſe debent gallinariis, quae colla bibentium admittant, et cupientes
lauari propter anguſtias non recipiant. nam id facere eas nec ouis nec pullis, quibus
plerumque incubant, expedit. Caeterum cibos iuxta parietem conueniet ſpargi, 6
quoniam fere partes eae columbarii [p] carent ſtercore. Commodiſſima cibaria pu-
tantur [q] vicia, vel eruum, tum etiam lenticula, miliumque, et lolium, nec minus
excreta tritici, et ſi qua ſunt alia legumina, quibus etiam gallinae aluntur. Locus
autem ſubinde conuerri et emundari debet. nam quanto eſt cultior, tanto laetior [r]
auis conſpicitur, eaque tam faſtidioſa eſt, vt ſaepe ſedes ſuas peroſa, ſi detur [s] euo-
landi poteſtas, relinquat [t]. quod frequenter in his regionibus, vbi liberos habent
egreſſus, accidere ſolet. Id ne fiat, vetus eſt Democriti praeceptum. genus accipi- 7
tris tinunculum [u] vocant ruſtici, qui [x] fere in aedificiis nidos facit. eius pulli ſinguli
fictilibus [y] ollis conduntur, ſpirantibusque [z] opercula ſuperponuntur [a], et gypſo
lita [b] vaſa in angulis columbarii [c] ſuſpenduntur [d]: quae res auibus amorem loci ſic
conciliat [e], ne vnquam deſerant. Seligendae [f] vero ſunt ad educationem neque ve-
tulae, nec nimium nouellae; ſed corporis maximi: curandumque, ſi fieri poſſit, vt
pulli, quemadmodum excluſi ſunt, nunquam ſeparentur [g]. nam fere ſi ſic marita-
tae ſunt, plures educant foetus. ſin aliter, certe nec alieni generis coniungantur [h], 8
vt Alexandrinae [i] et [k] Campanae [l]. minus enim impares [m] ſuas diligunt, et ideo nec
multum

h) *taxillis Goeſ. P.* i) *lorum lamenta P.* k) *caellae I. I. A. G.* l) *maiorem partem P.* m) *ſolis admittant P.* n) *ancipitres L.* hic et al. o) *incumbant I. B. R.* p) *columbari I. B. R.* q) *reputantur vitia I. B. R.* r) *laetitior P.* s) *de turri volandi L.* t) *Id* praepon. *I. B R.* u) *trinungulum B. R. triſtiungulum L. titiuculum P. titunculum Goeſ. tinungulum I.* x) *qui* om. *Goeſ. I. B. R.* y) *fictibus ſolis P.* ant. z) *ſtipantibusque L. I. B. R. ſpiratibus* ant. *P. ſpiraculis* e veſtigiis *V. C. Heinſ. ad Virg. Aen.* 10, 291. *ſpirantibus Goeſ. ſtipantiaque Iunt.* a) *ſuperponuntur Goeſ. I. B. R. I. I. ſuppon.* al. b) *lyta Iunt.* c) *columbariis I. B. R.* d) *ſuperponuntur P.* e) *vt* inſ. *Goeſ.* f) *Cligendo P.* g) *ſeperentur I. B. R.* h) *coniungantur P. B. R. I. I. coniugantur Ienſ. coniunguntur* al. i) *alexandrina Pol.* k) *nec* nou. Pol. l) *campane* ant. *P. campaneae I. B. R.* et nou. P. m) *pares Lipſ. I. B. R.*

diſputamus ad 1, 6, 2 Hic forte παχυλῶς et ruſtice locutus Columella locum ſignificauit, qui quacunque de cauſa per hiemem ſit tepidior, et videtur ipſe ita παραφράζειν ſ. 4. Conf. 9, 5, 1.

8, 4 NEC MINVS [IN AGROS] EMITTANT) In tanto librorum conſenſu nihil equidem mutare auſim: ſed diſſimulare non poſſum, mihi verba *in agros* ſuſpecta videri, et praeterea legendum ſingulariter *emittat.* Nimirum *cauea,* quam deſcripſit, *emitatt matrices* h. e. exeundi, et mouendi corporis facultatem illis praebeat, non *in agris* quidem, ſed vt ſtatim docet Moderatus, *circa aedificia.*

8, 5 SIMILIA GALLINARIIS) de quibus paullo ante 8, 3, 9.

8, 7 TINVNCVLVM) V. Plin. 10, 37 qui ex noſtro ſua habet. SCHOETTG.

8, 8 MINVS ENIM IMPARES SVAS) *compares*

multum ineunt, nec ſaepius foetant. Plumae color non ſemper, nec omnibus idem
9 probatus eſt: atque ideo qui ſit [n] optimus, non facile dictu eſt. Albus, qui vbi-
que vulgo [o] conſpicitur, a quibuſdam non nimium laudatur [p]; nec tamen vitari de-
bet in iis [q], quae clauſo continentur. nam in vagis maxime eſt improbandus, quod
eum facillime ſpeculatur accipiter. Foecunditas autem, quamuis longe minor [r] ſit
quam eſt gallinarum, maiorem tamen refert [s] quaeſtum. nam et octies anno pullos
educat, ſi eſt bona matrix; et pretiis eorum domini [t] complent arcam, ſicut exi-
mius auctor M. Varro nobis affirmat, qui prodidit etiam illis ſeuerioribus ſuis tem-
10 poribus paria ſingula, millibus ſingulis ſeſtertiorum ſolita venire [u]. Nam noſtri pu-
det ſeculi [x], ſi credere volumus, inueniri qui quaternis millibus [y] nummum [z] binas [a]
aues mercentur [b]. Quamquam vel hos magis tolerabiles putem [c], qui oblectamenta
deliciarum [d] poſſidendi habendique cauſa, graui aere et argento penſent, quam il-
los qui Ponticum Phaſim [e], et Scythica ſtagna Maeotidis [f] eluant [g]. Iam nunc Gan-
11 geticas et Aegyptias aues temulenter eructant. Poteſt tamen etiam [h] in hoc auiario,
ſicut dictum eſt, ſagina exerceri. nam ſi quae ſteriles, aut ſordidi coloris interue-
niunt, ſimiliter vt gallinae farciuntur. Pulli vero facilius ſub matribus pingueſcunt,
ſi iam firmis, prius quam ſubuolent, paucas ſubtrahas [i] pinnas, et obteras crura,
vt vno loco quieſcant, praebeaſque copioſum [k] cibum parientibus [l], quo et ſe, et
12 eos abundantius alant. Quidam leuiter obligant crura: quoniam ſi frangantur, do-
lorem, et ex eo maciem fieri putent [m]. ſed nihil iſta res pinguitudinis [n] efficit. nam
dum vincula exerere conantur, non conquieſcunt [o]. et hac quaſi exercitatione cor-
pori nihil adiiciunt. Fracta crura non plus quam bidui, aut ſummum tridui dolo-
rem afferunt, et ſpem tollunt euagandi.

IX. TVRTVRVM educatio ſuperuacua eſt: quoniam id [a] genus in ornithone nec parit, nec excludit [b]. a volatura ita vt capitur, ſarturae deſtinatur: eoque [c] leviore cura, quam caeterae aues ſaginatur: verum non omnibus temporibus [d]. per hiemem, quamuis adhibeatur opera, difficulter gliſcit [e]. et tamen, quia maior eſt turdi

n) *ſit* praeter Com. omnes. o) *vulgus P.* p) *laudatus eſt I. B. R.* q) *bis I. B. R.* r) *minorum quam P.* s) *perfert P. praefert I. B. R.* t) *cum* interſ. *P. dominicam Goeſ.* u) *vaenire H.* x) *ſaeculi I. B. R.* y) *milibus I. B. R.* z) *nummorum P. numum I. I. H. A. G.* a) *duas I. B. R.* b) *mercantur* Com. c) *putent I. B. R.* d) *delitiarum I. B. R. I. I. H. A. G.* e) *phaſym B.* f) *Maeotis I. B. R.* g) *beluantur* Angl. h) *etiam* deficit *P.* i) *detrahas pennas Goeſ.* k) *copioſus cibus P.* l) *parentibus Goeſ.* m) forte *putant.* n) *pinguedinis.* o) *quieſcunt Goeſ. I. B. R.* [C. IX.] a) *ingenuus P.* b) *excludit volatura. Ita L. I. B. R. excudit Goeſ.* c) *eaque I. B. R. I. I. H. A. G. eo Goeſ.* d) *Nam* inſ. *P. Goeſ.* e) *creſcit P. Goeſ.*

compares videtur legendum Vrſino. Quidſi charientiſmus quidam eſt in voce *impares* q. d. *pares impares* aut *non pares.* Lectio *enim pares* orta videtur vel ex librarii negligentia, vel ex antiquo ſcribendi genere, quo *im* ſyllaba ſemel poſita maiuſculis literis, geminata erat intelligenda.

8, 9 M. VARRO) 3, 7, 10 et 11.

8, 10 PONTICVM PHASIM) De hac luxuria conqueritur Petronius c. 119 — *iam Phaſidos vnda Orbata eſt auibus: mutoque in litore tantum Solae deſertis adſpirant frondibus aurae.* Plura ibi notat Braſſicanus. SCHOETTG.

8, 10 STAGNA MAEOT. ELVANT) Verbum ex antiquitate repetitum, et dignum Columellae elegantia. *Eluere* a quo et *beluones* quidam dictos volunt, eſt conſumere, prodigere, diſſipare. Plautus Rud. 2 7, 20 ſq. *an te poenitet In mari quod elaui, ni hic in terra iterum eluam.* Eodem intellectu *proluendi* verbo vſi Gellius atque Tacitus.

8, 11 OBTERAS CRVRA) V. 3, 7, 10 vnde apparet etiam illud *parientibus*, quod ſtatim ſequitur, verum eſſe nec mutandum in *parentibus: matribus* enim eſt apud Varronem.

9, 1 NEC PARIT NEC EXCLVDIT) Contra ea Varro vtrumque confirmat 3, 8.

9, 1 DIFFICVLTER GLISCIT) Ne quis feſtinet ad emendandum ex Mediceo Codice, licet

türdi copia, pretium turturum minuitur. rurſus aeſtate vel ſua ſponte, dummodo 2
ſit facultas cibi, pingueſcit. nihil enim aliud, quam [f] obiicitur eſca, ſed praecipue
milium: nec quia tritico vel aliis frumentis minus craſſeſcant; verum quod ſemine
huius [g] maxime delectantur. hieme tamen offae panis vino madefactae, ſicut etiam
palumbos, celerius opimant, quam caeteri cibi. Receptacula non tanquam colum- 3
bis, loculamenta, vel cellulae [h] cauatae [i] efficiuntur, ſed ad lineam mutuli [k] per
parietem defixi, tegeticulas cannabinas accipiunt, praetentis retibus, quibus prohi-
beantur volare: quoniam ſi id [l] faciant, corpori detrahunt. In his autem aſſidue
paſcuntur milio, aut tritico. ſed ea ſemina dari niſi [m] ſicca non oportet. ſatiatque
ſemodius cibi in diebus ſingulis vicenos et centenos turtures [n]. Aqua ſemper re-
cens, et quam mundiſſima vaſculis, qualibus columbis atque gallinis, praebetur.
tegeticulaeque mundantur [o], ne ſtercus vrat pedes, quod [p] tamen et [q] [id] ipſum 4
diligenter reponi debet ad cultus agrorum arborumque, ſicut et omnium auium,
praeterquam nantium. Huius auis aetas ad ſaginam non tam vetus eſt idonea, quam
nouella. Itaque circa meſſem, cum iam confirmata eſt pullities, eligitur.

X. TVRDIS maior opera et impenſa praebetur, qui omni quidem rure, ſed
ſalubrius in eo paſcuntur, in quo capti ſunt. nam difficulter in aliam regionem trans-
feruntur, quia caueis clauſi plurimi deſpondent [a]: quod faciunt etiam cum eodem
momento temporis a rete in auiaria coniecti ſunt. itaque ne id accidat, veterani de-
bent intermiſceri, qui ab aucupibus in hunc vſum nutriti, quaſi allectores [b] ſint ca-
ptiuorum, moeſtitiamque [c] eorum mitigent interuolando. ſic enim conſueſcent et
aquam et cibos appetere feri, ſi manſuetos id facere viderint. Locum aeque muni- 2
tum et apricum, quam columbi deſiderant: ſed in eo transuerſae perticae perfora-
tis parietibus aduerſis aptantur, quibus inſideant, cum ſatiati cibo requieſcere [d] vo-
lunt, eae perticae non altius a terra debent ſubleuari, quam hominis ſtatura patia-
tur [e], vt a ſtante contingi poſſint. Cibi ponuntur fere partibus his ornithonis, quae 3
ſuper ſe [f] perticas non habent, quo mundiores permaneant. ſemper autem arida fi-
cus diligenter pinſita et permiſta polline, praeberi debet, tam large quidem vt ſuper-
ſit.

f) *quam* omitt. *I. B. R.* g) *cuius P.* h) *caellulae I. I. A. G.* i) *cauata efficiunt P. L.* k) *mutili P. I. I. H. A. G.* l) *adfaciant P.* m) *ni P.* n) *turtures* om. *Goeſ.* o) *emendantur P.* p) *quo P. Goeſ.* q) *et* om. *P. Goeſ.* r) *menſem I. B. R.* [C. X.] a) *dependent L.* b) *ablectores I. B. R. allectatores Goeſ. adlectatores L.* c) *maeſtitiamque H.* d) *requieſcere R.* e) *patitur I. B. R.* f) *ſe* omiſ. *P.*

cet optimo, *creſcit*, obſtat vſus huius verbi compoſiti apud noſtrum paullo ante 8, 7, 4. Caeterum cum rarioris vſus verbum ſit, et tantum non ἀγενεαλόγητον, veniebat in mentem aliquando, ſi non originem ei dederit olim balba verbi cognati *creſco* pronunciatio.

9, 2 PRAECIPVE MILIVM) Didymus Geop. 14, 23. SCHOETTG.

9, 3 VASCVLIS QVALIBVS COLVMBIS) *qualis* videtur legendum Vrſino, ſcilicet μονόπτωτον offendit virum acutiſſimum. Sed reſpicit Columella, ſi nolumus illum nihil dicere, non ad aquam, ſed ad *vaſcula*, vid. 8, 8, 5 et 8, 3, 9. Igitur *qualibus*, quod habent omnes libri, ſeruandum. Facilius obtemperauimus illi, cum pro vulgato *mundentur* reſcribi voluit, quod factum vides, *mundantur*.

9, 4 ET [ID] IPSVM) Incluſi *id*, quod ortum puto ex praecedenti *et*.

10 Comparandus V. 3, 5 et Pall. 1, 26.

10, 1 DESPONDENT) votis domini ſui non reſpondent, vt optime explicat Vlitius ad Gratium V. 60. SCHOETTG. At mihi videbatur *deſpondere* eſſe eliptice poſitum, omiſſo nomine *animum*, qua formula in hoc ipſo negotio vtitur V. 3, 5, 6 it. de apibus 3, 16, 15. *Deſpondent* igitur eſt deſiderio libertatis ſeneſcunt et moriuntur. Deeſſe vocem *animum* in poſterioribus annotationibus ſuſpicatur Cl. Pontedera, et praeter loca iam laudata Varronis, prouocat etiam ad Liu. 3, *Nec ipſi ſolum deſponderent animum.*

4 ſit. Hanc quidam mandunt, et ita obiiciunt. ſed iſtud in maiore numero facere vix
expedit, quia nec paruo conducuntur qui mandunt [g], et ab iis [h] ipſis aliquantum
propter iucunditatem conſumitur. Multi varietatem ciborum, ne vnum faſtidiant,
praebendam putant. ea eſt, cum obiiciuntur myrti et lentiſci ſemina; item oleaſtri,
5 et ederaceae [i] baccae [k], nec minus arbuti [l]. fere enim etiam in agris ab eiuſmodi vo-
lucribus haec [m] appetuntur [n], quae in auiariis quoque deſidentium [o] detergent faſti-
dia, faciuntque auidiorem volaturam, quod maxime expedit. nam largiore cibo ce-
lerius pingueſcit. Semper tamen etiam canaliculi milio repleti apponuntur, quae
6 eſt firmiſſima eſca. nam illa quae ſupra diximus, pulmentariorum vice dantur. Vaſa,
quibus recens et munda praebeatur aqua, non diſſimilia ſint gallinariis. Hac im-
penſa curaque M. Terentius ternis ſaepe denariis ſingulos emtitatos eſſe ſignificat
auorum temporibus, quibus qui triumphabant, populo dabant epulum. At nunc
aetatis noſtrae luxuries quotidiana fecit [p] haec pretia: propter quae ne ruſticis qui-
dem contemnendus [q] ſit hic reditus. Atque ea genera, quae intra ſepta villae ci-
bantur, fere perſecuti ſumus. nunc de his dicendum eſt, quibus etiam exitus ad agre-
ſtia pabula dantur.

XI. PAVONVM educatio magis vrbani patrisfamiliae [a], quam tetrici ruſtici
curam poſcit [b]. Sed ne haec tamen aliena eſt agricolae captantis vndique volupta-
tes acquirere, quibus ſolitudines [c] ruris eblandiantur [d]. Harum autem decor auium
etiam exteros nedum dominos oblectat. itaque genus alitum nemoroſis et paruulis
inſulis, quales obiacent Italiae, facillime [e] continetur. nam quoniam nec ſublimiter
poteſt, nec per longa ſpatia volitare, tum etiam quia furis, ac noxiorum animalium
rapinae metus [f] non eſt, ſine cuſtode [g] tuto [h] vagatur, maioremque pabuli partem
2 ſibi acquirit. Foeminae quidem ſua ſponte tanquam [i] ſeruitio liberatae, ſtudioſius
pullos enutriunt: nec curator aliud [k] facere debet, quam vt [l] diei certo tempore
ſigno dato, iuxta villam gregem conuocet, et exiguum ordei concurrentibus obiiciat,
3 vt nec auis eſuriat [m], et numerus aduenientium recognoſcatur. Sed huius poſſeſ-
ſionis rara conditio eſt. quare mediterraneis locis [n] maior adhibenda cura eſt: ea-
que [o] ſic adminiſtretur. Herbidus ſilueſtriſque ager planus ſublimi clauditur [p] ma-
ceria, cuius tribus lateribus porticus applicantur, et in quarto duae cellae [q], vt ſit
altera cuſtodis habitatio, atque altera ſtabulum pauonum. ſub porticibus deinde per
ordinem fiunt arundinea ſepta in modum cauearum, qualia [r] columbarii [s] tectis ſu-
perponun-

g) *mandant I. B. R. I. I. H. A. Gr. G. St.* h) *his I. B. R.* i) *hederaceae Iunt.* k) *bacae H. A. G.* l) *arbuſti Goeſ. Ienſ.* m) *haec* omiſſ. *P.* n) *adepetuntur P. appetunt Gr.* o) *deſidentum* nou. *ſidentes* ant. *Pol.* p) *facit I. B. R.* q) *continendus. R.* [C. XI.] a) *patris familiae* diu. *H.* b) *poſſit R.* c) *ſolitudini ruſeublandiantur Goeſ.* d) *ſeublindiatur P.* e) *facilime Gr. G.* f) *meatus I. B. R.* g) *cuſtodia I. B. R.* h) *toto Gy. Goeſ.* i) *quam P.* k) *alliud R.* l) *vt* abeſt *I. B. R.* m) *exuriat Ienſ.* n) *locis* abeſt *P.* o) *ea I. B. R.* p) *cluditur.* q) *caellae I. I. A. G.* r) *quales P.* s) *columbariae P. Ienſ. columbaria B. R.*

10, 5 VOLATVRAM) vid. leg. *volucrem* VRSIN. Niſi tamen volaturam pro volucribus poſuit noſter, vt *miniſteria* pro *miniſtris* etc.

10, 6 GALLINARIIS) de quibus 8, 3, 9.

10, 6 M. TERENTIVS) Varro 3, 2, 15 et 3, 5, 7.

11, Vid. V. 3, 6 Palladius 1, 28.

11, 1 ACQVIRERE, QVIBVS SOLITVDINES) Videndum an ita potius legendus ſit hic locus *ac requiem, quibus ſolicitudines.* VRSIN. Mihi certe pro *eblandiantur*, quod neſcio an paſſiue capi poſſit, ſingulari numero legendum videbatur *eblandiatur* h. e. blande vincat, ſuperet.

11, 1 ITAQVE GENVS) Puto ſcripſiſſe Columellam *idque*.

11, 3 HVIVS POSSESSIONIS) vt aliquis inſulam habeat Italiae proximam.

11, 4 LIN-

perponuntur. ea ſepta diſtinguuntur [t] velut clatris [u] intercurrentibus calamis, ita vt
ab vtroque latere ſingulos aditus habeant. Stabulum autem carere debet vligine, cu- 4
ius in ſolo per ordinem figuntur [x] breues paxilli [y], eorumque partes ſummae lingu-
las edolatas [z] habent, quae tranſuerſis foratis perticis inducantur. hae porro qua-
dratae perticae eſſe [a] debent, quae paxillis ſuperponuntur, vt auem recipiant adſi-
lientem [b]. ſed idcirco [c] ſunt exemptiles [d], vt cum res exigit, a [e] paxillis [f] deductae
liberum aditum [g] conuerrentibus ſtabulum praebeant. Hoc genus auium, cum tri- 5
matum expleuit, optime progenerat. ſiquidem tenerior aetas, aut ſterilis, aut pa-
rum foecunda eſt. Maſculus pauo gallinaceam ſalacitatem habet, adque ideo quin-
que foeminas deſiderat [h]. nam ſi vnam, vel alteram foetam ſaepius compreſſit; vix
dum [i] concepta in aluo vitiat oua, nec ad partum ſinit perduci: quoniam immatura
genitalibus locis excidunt. Vltima parte hiemis concitantibus libidinem cibis vtrius- 6
que ſexus accendenda venus eſt. maxime facit ad hanc rem, ſi fauilla leui torreas fa-
bam, tepidamque des ieiunis quinto quoque die. nec tamen excedas modum ſex
cyathorum [k] in ſingulas aueis. haec cibaria non omnibus promiſcue [l] ſpargenda ſunt,
ſed in ſingulis ſeptis, quae arundinibus intexi [m] oportere propoſueram [n], portione
ſeruata quinque foeminarum, et vnius maris, ponenda ſunt cibaria, nec minus aqua,
quae ſit idonea potui. quod vbi factum eſt, mares ſine [o] rixa deducuntur in ſua quiſ- 7
que ſepta cum foeminis, et aequaliter vniuerſus grex paſcitur. nam etiam in hoc
genere pugnaces inueniuntur maſculi, qui et a cibo, et a coitu prohibent minus va-
lidos, niſi ſint hac ratione ſeparati. Fere autem locis apricis ineundi cupiditas exer-
cet mares [p], cum Fauonii ſpirare coeperunt, id eſt, tempus ab Idib. Februar. ante
Martium menſem. Signa ſunt extimulatae libidinis [q], cum ſemetipſum veluti [r] mi- 8
rantem caudae gemmantibus pinnis protegit: idque cum facit, rotare [s] dicitur. Poſt
admiſſurae tempus confeſtim [t] matrices cuſtodiendae ſunt, ne alibi quam in ſtabulo
foetus edant: ſaepiuſque digitis loca foeminarum tentanda ſunt. nam in promtu ge-
runt oua, quibus iam partus appropinquat. itaque includendae ſunt enitentes [u], ne
extra clauſum foetum [x] edant: maximeque temporibus iis, quibus parturiunt, plu- 9
ribus ſtramentis exaggerandum [y] eſt auiarium, quo tutius integri foetus excipiantur.
nam fere pauones, cum ad nocturnam requiem venerunt, praedictis perticis inſi-
ſtentes [z] enituntur [a] oua, quae quo propius [b] ac mollius deciderint, illibatam ſer-
vant

t) *diſtinguntur I. I. H. A.* u) *claris H.* x) *finguntur I. B. R.* y) *taxilli Goeſ. P.* z) *dolatas P.* a) *eſſe debent, quae* abeſt *I. B. R.* b) *aſſalientem I. B. R.* c) *iccirco I. B. R. I. I. A.* d) *exemptibiles P.* e) *a* abeſt *P.* f) *taxillis P.* g) *adictum R.* h) *deſyderat I. I. H. A. Gr. G.* i) *vix dum* diuiſim *I. B. R. I. I. H. A. G.* k) *quiathorum P.* l) *promiſce Ienſ.* m) *contexi P.* n) *propoſueram* abeſt *P.* o) *ſine rixa* abeſt *P.* p) *marem P.* q) *cupidinis L. P.* r) *e P.* s) *rotari I. B. R.* t) *confeſtim* abeſt *P.* u) *incipientes I. B. R. implentis L.* x) *faetum R.* y) *exaggerendum R.* z) *exñtis L.* a) *enittuntur I. B. R.* b) *prius I. B. R.*

11, 4 LINGVLAS EDOLATAS) Fabri noſtri vocant *Zapfen*, pars eſt tenuior trabis, quae in foramen alterius conuenit, et plerumque clauo traiecto per vtramque trabem figitur. Ita *lingula vectis* intelligenda et *lingua* apud Vitruu. 10, 8. Ita *tubuli* apud eundem 8, 7 *lingulati ab vna parte, vt alius in alium inire conuenireque poſſint.* In his omnibus nimirum *lingua*, *lingula* et *ligula* eſt pars tenuior, quae recipi a caua alia poſſit.

11, 5 CVM TRIMATVM EXPLEVIT) Didymus Geop. 14, 18. Plinius 10, 59. SCHOETTG.

11, 8 ENITENTES) Haec vox eſt mendoſa, et pro ea *incientes*, hic quoque vt ſupra reponendum VRSIN. Fauet Vrſino lectio primarum editionum, *incipientes* enim ſcripſit, qui, quid verbi eſſet *incientes*, neſciret. vid. ad Col. 7, 3, 16.

11, 10 RA-

vant integritatem. Quotidie ergo diligenter mane temporibus foeturae ſtabula cir-
cumeunda erunt, et iacentia oua colligenda. quae quanto recentiora gallinis ſubie-
cta ſunt, tanto commodius excluduntur[c]: idque fieri maxime patrisfamilias[d] rationi[e]
10 conducit. nam foeminae pauones, quae non incubant, ter anno fere partus edunt:
at[f] quae fouent oua, totum tempus foecunditatis aut excludendis, aut etiam edu-
candis pullis conſumunt. Primus eſt partus quinque fere ouorum; ſecundus qua-
11 tuor[g]; tertius aut trium, aut duorum. Neque eſt quod committatur, vt[h] Rhodiae[i]
aues pauoninis incubent, quae ne ſuos[k] quidem foetus commode nutriunt. ſed ve-
teres maximae[l] quaeque gallinae vernaculi generis eligantur: eaeque nouem diebus
a primo lunae incremento, nouenis ouis incubent, ſintque ex his quinque pauonina,
12 et caetera gallinacei generis. decimo deinceps die omnia gallinacea ſubtrahantur,
et[m] totidem recentia eiuſdem generis ſupponantur, vt trigeſima[n] luna, quae eſt fere
noua, cum pauoninis excludantur. Sed cuſtodis cura non effugiat[o] obſeruare deſi-
lientem matricem, ſaepiuſque[p] ad cubile peruenire, et pauonina oua, quae propter
magnitudinem difficilius a gallina mouentur, verſare manu: idque quo diligentius
faciat, vna pars ouorum notanda eſt atramento, quod ſignum habebit auiarius, an a
13 gallina conuerſa ſint. Sed, vt dixi, meminerimus cohortales quam maximas ad hanc
rem praeparari. quae ſi mediocris habitus ſunt, non debent amplius quam terna pa-
uonina, et ſena generis ſui fouere. cum deinde fecerit pullos, ad aliam nutricem
gallinacei debebunt transferri[q], et ſubinde qui nati fuerint pauonini ad vnam con-
14 gregari, donec quinque et viginti capitum grex efficiatur. Sed cum erunt editi pulli,
ſimiliter vt gallinacei primo die non amoueantur[r]: poſtero die cum educatrice trans-
ferantur[s] in caueam: primiſque diebus alantur ordeaceo farre vino reſperſo, nec
minus ex quolibet frumento cocta pulticula, et refrigerata. poſt paucos deinde dies
huic[t] cibo adiiciendum[u] erit conciſum porrum Tarentinum, et caſeus mollis vehe-
15 menter expreſſus. nam ſerum nocere pullis manifeſtum eſt. Locuſtae quoque pedi-
bus ademtis vtiles cibandis pullis habentur, atque iis paſci debent vſque ad ſextum
menſem: poſtmodum ſatis eſt ordeum de manu praebere. Poſſunt autem poſt quin-
tum et trigeſimum[x] diem quam nati ſunt, etiam in agro ſatis tuto educi, ſequitur-
que grex velut matrem gallinam ſingultientem. ea[y] cauea clauſa fertur in agrum a
paſtore, et emiſſa[z] ligato pede longa linea gallina cuſtoditur, ad quam circumuo-
lant pulli. qui cum ad ſatietatem paſti ſunt, reducuntur in villam perſequentes, vt
dixi,

c) *excuduntur I. B. R.* et fere ſemper ita *L.* d) *patrisfamiliae L. I. B. R.* e) *ratione* omnes. f) *at-que I. B. R.* g) *quattuor I. B. R.* h) *aut Gy.* i) *odicree P.* k) *quidem ſuos I. B. R.* l) *maxime* omn. m) *et* abeſt *I. B. R.* n) *triceſima I. B. R.* o) quid ſi *defugiat?* p) *ſaepius I. B. R.* q) *transferi R.* r) *moueantur I. B. R.* s) *transferrantur I. B. R.* t) *hoc P.* u) *adiiciundum I. B. R. I. I. H. A. G.* x) *triceſimum I. B. R.* y) *Ex cauſa cauſaque P.* z) *paſtore miſſa I. B. R. paſtore et miſſa P.*

11, 10 RATIONI CONDVCIT) Non tam Vrſino, quam rationi obſequentes ita ſcripſimus pro *ratione.*

11, 10 TEMPVS FOECVNDITATIS) quo proinde oua pariturae erant, niſi in fouendi aut educandi labore occupatae eſſent; cum autem vicaria opera incubari et excludi poſſint oua, potius eſt vt partui ſoli vacare ſinat pauones paterfamilias. Conf. noſter 8, 5, 10 et praeſertim Pall. 1, 28, 3. Similia de anſeribus C. 8, 14, 4.

11, 11 VETERES MAXIMAE) Ita legi iubet ipſe noſter ſ. 13. Forte etiam poſuerat ipſe copulam inter vtrumque verbum.

11, 13 QVINQVE ET VIGINTI) contradicit Pall. 1, 28, 5. *quindecim* ſatis eſſe confirmans.

11, 15 LONGA LINEA GALLINA) *gallina* pro *cannabina* mendoſe legitur. VRSIN.

dixi, nutricis ſingultus. Satis autem conuenit inter auctores [a], non debere alias gal- 16
linas, quae pullos ſui generis educant; in eodem loco paſci. nam cum conſpexerunt pauoninam prolem, ſuos pullos diligere deſinunt, et immaturos relinquunt, peroſae videlicet, quod nec magnitudine, nec ſpecie pauoni [b] pares ſint. Vitia quae gallinaceo [c] generi nocere ſolent, eadem has aueis infeſtant: ſed nec remedia traduntur alia, quam quae gallinaceis adhibentur. nam et pituita et cruditas, et ſi quae aliae ſunt peſtes, iisdem [d] remediis, quae propoſuimus [e], prohibentur. Se- 17
ptimum deinde menſem cum exceſſerunt, in ſtabulo cum caeteris ad nocturnam requiem debent includi. ſed [f] erit curandum, ne humi [g] maneant. nam qui ſic cubitant, tollendi ſunt, et ſupra perticas imponendi, ne frigore laborent.

XII. NVMIDICARVM eadem eſt fere, quae pauonum educatio. Caeterum ſilueſtres gallinae, quae ruſticae appellantur, in ſeruitute non foetant: et ideo nihil de his praecipimus, niſi vt cibus ad ſatietatem praebeatur, quo ſint conuiuiorum epulis aptiores.

XIII. VENIO nunc ad eas aues, quas Graeci vocant ἀμφίβια [a], quia non tantum terreſtria, ſed aquatilia quoque deſiderant [b] pabula, nec magis humo quam ſtagno conſueuerunt [c]. eiusque generis anſer praecipue ruſticis gratus eſt, quod nec maximam curam poſcit, et ſolertiorem cuſtodiam praebet quam canis. nam clan- 2
gore prodit inſidiantem, ſicut etiam [d] memoria tradidit in obſidione Capitolii, cum aduentu [e] Gallorum vociferatus eſt, canibus ſilentibus. Is autem non vbique haberi poteſt, vt exiſtimat veriſſime Celſus, qui ſic ait. Anſer neque ſine aqua, nec ſine multa herba facile ſuſtinetur, neque vtilis eſt locis conſitis, quia quicquid tenerum contingere poteſt, carpit. Sicubi [f] vero flumen aut lacus eſt, herbaeque co- 3
pia, nec minus iuxta ſatae fruges, id quoque genus nutriendum eſt. quod etiam nos facere cenſemus, non quia magni ſit fructus, ſed quia minimi [g] oneris: Attamen praeſtat ex ſe pullos atque plumam, quam non, vt in ouibus lanam, ſemel demetere [h], ſed bis anno, vere et autumno, vellere licet. atque ob has quidem cauſas, ſi permittit locorum conditio, vel paucos vtique oportet educare, ſinguliſque maribus ternas foeminas deſtinare. nam propter grauitatem plureis inire non poſſunt. Quinetiam intra [i] cohortem, vt protecti ſint [k], ſecretis angulis haras facere oportet [l], in quibus cubitent et foetus edant.

XIV. QVI vero greges nantium poſſidere ſtudent, chenoboſcia [a] conſtituant, quae tum demum vigebunt, ſi fuerint ordinata ratione tali. Cohors ab omni caetero

a) *authores A. autores H. Gr. G.* b) *pauoninis P.* c) *gallinacei generis P.* d) *hiſdem I. B. R.* e) *praepoſuimus* praeter C. St. omnes. f) *Et P.* g) *humi* abeſt *P.* [C. XIII.] a) *ἀμφίβιονα P. ἀμφίβιον Ienſ. αμφιβιον B. R. ἀμφιβιυς L.* hoc probat et Victor. in omiſſis. b) *deſyderant I. I. H. A. G.* c) *conſuerunt P. conſerunt L.* d) *et I. B. R.* e) *aduentum I. B. R.* f) *Sic vbi* diu. *I. B. R.* g) *nimis I. B. I. I. H. A. G.* h) *demettere H. dimittere L. demittere Gy.* i) *intrutectis circa ſecretis P.* k) *ſunt Gy.* l) *oportet* deeſt *P.* [C. XIV.] a) *χηνοβόσκίαν P.*

13, 3 BIS ANNO) Plinius 10, 22 *Candidorum alterum vectigal in pluma. Velluntur quibusdam locis bis anno.* SCHOETTG.

13, 3 SECRETIS ANGVLIS) *ſecretas ſingulis* videtur legendum VRSIN.

14 Vid. Varro 3, 10. Pall. 1, 30. Plin. 10, 22 ſ. 26 it. 10, 59 ſ. 79. et quae ibi Hard.

14, 1 ALTA

caetero pecore ſecreta clauditur, alta nouem pedum, maceria porticibuſque circum-
data, ita vt in aliqua parte ſit cella cuſtodis. ſub porticibus deinde quadratae harae
caementis [b], vel etiam laterculis extruuntur: quas ſingulas ſatis eſt habere quoquo-
verſus pedes ternos, et aditus ſingulos firmis oſtiolis [c] munitos: quia per foeturam
2 diligenter claudi debent [d]. Et extra villam [e] deinde non longe ab aedificio ſi eſt
ſtagnum, vel flumen, alia [f] non quaeratur [g] aqua: ſin aliter, lacus, piſcinaque ma-
nu fiant, vt ſint quibus inurinare [h] poſſint aues. nam ſine iſto praeſidio [i] non magis
quam ſine terreno recte viuere queunt. Paluſtris quoque, ſed herbidus ager deſti-
netur [k], atque alia pabula conſerantur, vt vicia, trifolium, foenum Graecum, ſed
praecipue genus intubi, quod σέριν [l] Graeci appellant. lactucae quoque in hunc
vſum ſemina vel maxime ſerenda ſunt, quoniam et molliſſimum eſt olus, et liben-
3 tiſſime ab his auibus appetitur. tum etiam pullis vtiliſſima eſt eſca. Haec cum [m]
praeparata ſunt, curandum eſt, vt mares foeminaeque quam ampliſſimi corporis, et
albi coloris eligantur. nam eſt aliud genus varium, quod a fero [n] mitigatum domeſti-
cum factum eſt. id neque aeque foecundum eſt, nec tam pretioſum: propter quod
4 minime nutriendum eſt. Anſeribus admittendis [o] tempus aptiſſimum eſt a bruma;
mox ad pariendum, et ad incubandum a Calen. [p] Februarii vel Martii vſque ad ſolſti-
tium, quod fit vltima parte menſis Iunii. Ineunt autem non, vt priores aues, de
quibus diximus, inſiſtentes humi: nam fere in flumine, aut piſcinis id faciunt: ſin-
gulaeque ter anno pariunt, ſi prohibeantur foetus ſuos excludere, quod magis ex-
5 pedit, quam quum [q] ipſae [r] ſuos fouent [s]. nam et a gallinis melius enutriuntur [t], et
longe maior grex efficitur. pariunt autem ſingulis foetibus oua, primo quina, ſe-
quenti quaterna, nouiſſimo terna: quem partum nonnulli permittunt ipſis matribus
educare, quia reliquo tempore anni vacaturae ſunt a foetu. Minime autem conce-
dendum eſt foeminis extra ſeptum parere, ſed cum videbuntur ſedem quaerere,
comprimendae ſunt atque tentandae. nam ſi appropinquant [u] partus, digito tangun-
tur oua, quae ſunt [x] prima parte locorum genitalium. quamobrem perduci ad ha-
6 ram debent, includique vt foetum edant: idque ſingulis ſemel feciſſe ſatis eſt, quo-
niam vnaquaeque [y] recurrit eodem, vbi primo peperit. Sed nouiſſimo foetu cum
volumus ipſas incubare, notandi erunt vniuſcuiuſque partus, vt ſuis matribus ſubii-
ciantur: quoniam negatur anſer aliena excludere [z] oua, niſi ſubiecta ſua quoque ha-
buerit. Supponuntur autem gallinis huius generis oua [a], ſicut pauonina, plurima
7 quinque, pauciſſima tria: ipſis autem [b] anſeribus pauciſſima VII, plurima XV. Sed
cuſtodiri

b) *cementis I. B. R. I. I. H. A. G.* c) *hoſtiolis I. B. R.* d) *debent et I. B. R. debent, et I. I. H. A. Gr. G. debent, Et Steph.* e) *villam. Deinde I. B. R. I. I. villam: deinde H. A. Gr. G.* f) *alta I. B. R.* g) *quaeritur P.* h) *innare L.* i) *primordio L. I. B. R.* k) *deſtinatur I. B. R.* l) *cepi* nouus *P.* m) *quom I. B. R.* n) *ferro R.* quid ſi *e fero?* o) *ad admittendum P.* p) *Kalendis februarii vel Martii I. B. R. februariis vel Martiis P. Lipſ.* reliqui *Febr. vel.* omitt. q) *cum I. B. R. quod* al. r) *ipſe P. ipſi I. B. R.* s) *foueant Iunt.* t) *nutritur P.* u) *appropinquat I. B. R. I. I.* x) *in* interſer. *I. B. R. I. I. H. A. G.* y) *vna quaeque* diu. *I. B. R. I. I. H. A.* z) *excudere L. I. B. R. I. I. H. A. G.* a) *oua* deficit *P.* b) *deinde I. B. R.*

14, 1 ALTA NOVEM PEDVM) Videtur legendum *alte nouem pedum* etc. Nam c. 15 dixit, *Iſque munitur ſublimiter pedum quindecim maceria.* VRSIN.

14, 4 QVVM IPSAE SVOS FOVENT) *quod -- foueant* legi vult VRSIN. Et ſane ſi *quod* ſeruandum ſit, praeſtat *foueant* legere: puto autem potius *quum* errore facili in *quod* mutatum.

14, 6 PLVRIMA XV) Quintilii Geop. 14, 22 *plurima vndecim* dicunt. Verba eorum ſunt: Δεῖ δὲ ὑποτιθέναι ὠὰ ἕως τῶν θ' ἢ τὸ μήκιστον ια'. Et ita quoque Plinius 10, 59 qui tamen ſua ex
noſtro

cuſtodiri [c] debet [d], vt ouis ſubiiciantur radices [e] vrticarum, quo quaſi remedio me-
dicantur, ne noceri poſſit [f] excuſis [g] anſerculis [h], quos [i] enecant vrticae, ſi teneros
pupugerint [k]. pullis autem formandis excudendiſque [l] triginta diebus opus eſt, cum
ſunt frigora: nam tepidis x x v ſatis eſt. ſaepius tamen anſer trigeſimo die naſci-
tur [m]. Atque is dum exiguus eſt [n], decem primis diebus paſcitur in hara clauſus 8
cum matre: poſtea cum ſerenitas permittit, producitur in prata, et ad piſcinas. ca-
vendumque eſt, ne aut aculeis vrticae compungatur [o], aut eſuriens [p] mittatur in
paſcuum: ſed ante conciſis intubis, vel lactucae foliis ſaturetur. nam ſi [q] adhuc pa-
rum firmus, et [r] indigens ciborum peruenit in paſcuum, fruticibus [s] aut ſolidiori-
bus herbis obluctatur ita pertinaciter, vt collum abrumpat. Milium quoque aut
etiam triticum miſtum cum aqua recte praebetur. atque vbi ſe paulum confirmauit,
in gregem [t] coaequalium compellitur, et ordeo alitur: quod et [u] matricibus prae-
bere non inutile [x] eſt. Pullos autem non expedit plures in ſingulas haras, quam 9
vicenos adiici; nec rurſus omnino cum maioribus [y] includi, quoniam validior ene-
cat infirmum. Cellas, in quibus incubitant [z], ſicciſſimas eſſe oportet, ſubſtratas-
que [a] habere paleas: vel ſi eae non ſunt, gratiſſimum [b] quoque [c] foenum. Caetera
eadem, quae in aliis generibus pullorum ſeruanda ſunt, ne coluber, ne [d] vipera, fe-
leſque [e], aut etiam muſtella [f] poſſit aſpirare: quae fere pernicies [g] ad internecio-
nem [h] proſternunt teneros. Sunt qui ordeum maceratum incubantibus apponant, 10
nec patiantur matrices ſaepius nidum relinquere. deinde pullis excluſis primis quin-
que diebus polentam vel maceratum [i] far, ſicut pauonibus obiiciunt. Nonnulli
etiam viride naſturtium confectum [k] minutatim cum aqua praebent, eaque eis eſt
eſca iucundiſſima. Mox vbi quatuor menſium [l] ſunt, farturae maximus quiſque
deſtinatur, quoniam tenera aetas praecipue habetur ad hanc rem aptiſſima: et eſt 11
facilis harum auium ſagina: nam praeter polentam, et pollinem ter die nihil ſane
aliud dari neceſſe eſt, dummodo large bibendi poteſtas fiat, nec [m] vagandi facultas
detur: ſintque calido et tenebroſo [n] loco: quae res ad creandas adipes multum
confe-

c) *cuſtodire P. coſtodiri H.* d) *debent, vbi ſubiiciantur I. B. R.* e) *herbae L. I. B. R.* f) *poſſint I. B. R.* g) *excuſſis* praeter St. C. omnes. h) *anſeribus I. B. R.* i) *quo Gy.* k) *pupugerunt I. B. R.* l) *excubandiſque I. B. R. excludendiſque Gr.* m *naſitur R.* n) *eſt. Decem I. I. H. A. G. eſt, decem Gryph. eſt decem B. R. St.* o) *compungantur I. B. R.* p) *exuriens R.* q) *eſt* interſer. *I. B. R.* r) *et* deficit *P.* s) *fructicibus R.* t) *graegem Bon.* u) *in* interſer. *I. B. R.* x) *vtile I. B. R.* y) *matribus I. B. R.* z) *incubant I. B. R.* a) *ſubſtratuſque P.* b) *craſſimum P.* c) *quodque I. I. H. A. Gr. G. St.* d) *et I. B. R.* e) *feleſque* deficit *I. B. R. phileſq. L.* f) *muſtela Gr. G.* g) *pernices H. A.* h) *internicionem I. B. R. internetionem I. I. H. A. G.* i) *caratum farris P.* ant. k) *confectum I. B. R.* l) *facti* interſ. *P.* m) *nec I. B. R. ne* al. n) *tenebricoſo P.*

noſtro hauſit, vt ſtatuam fere, — emendandum eſſe noſtrum, autoritate horum ſcriptorum. SCHOETTG.

14, 7 ENECANT VRTICAE) At noſtrae ruſticae in primis cibis vrticas conciſas anſerculis obiiciunt.

14, 7 SATIS EST) *ſunt* vid. leg. VRSIN.

14, 8 VT COLLVM ABRVMPAT) Etiam hoc ita mirum videtur, quos interrogaui, rerum peritis, vt mendacii poſtulare Columellam non vereantur. Forte alia ingenia anſerculis Italicis. Eadem certe Plin. 10, 59 ſ. 79 et Varro 3, 10, 5. Sed videtur legendum *obrumpant* v. Ind. in h. v.

14, 9 GRATISSIMVM QVOQVE) *aridiſſimum quodque* legi vult VRSIN.

14, 9 VICENOS ADIICI) *adigi* legi vult VRSIN. vel *adici*, vt eſſe ait in V. C. Nimirum *adicere*, *ſubicere*, ſimplici tantum *i* ſcribi fere perpetuum eſt etiam in Mediceo Codice, quem contulit Politianus: et nos idem de Lipſienſi obſeruauimus.

14, 9 VIPERA) *viuerra* leg. VRSIN. Recte puto, vt ſtatim c. 15, 2.

conferunt. hoc modo duobus menſibus pingueſcunt, et [o] ea propter etiam tenerrima pullities [p] ſaepe XL diebus redditur opima [q].

XV. NESSOTROPHII [a] cura [b] ſimilis, ſed maior impenſa eſt. nam clauſae paſcuntur anates, querquedulae [c], boſcides [d], phalerides [e], ſimileſque volucres, quae [f] ſtagna et paludes rimantur. Locus planus eligitur, iſque munitur ſublimiter [g] pedum quindecim maceria: deinde clatris ſuperpoſitis, vel grandi macula retibus contegitur, ne aut euolandi ſit poteſtas domeſticis auibus, aut aquilis, vel [h] accipitribus inuolandi.
2 Sed ea tota maceries opere tectorio leuigatur extra intraque, ne feles, aut viuerra [i] perrepat. media deinde parte neſſotrophii [k] lacus defoditur [l] in duos pedes altitudinis, ſpatiumque longitudini datur et latitudini quantum loci conditio permittit.
3 Ora lacus ne corrumpantur [m] violentia reſtagnantis [n] vndae, quae ſemper interfluere [o] debet, opere ſignino conſternuntur, eaque non in gradus oportet erigi, ſed paulatim cliuo ſubſidere, vt tamquam e litore [p] deſcendatur in aquam. Solum autem ſtagni per circuitum, quod ſit inſtar modi totius duarum partium, lapidibus inculcatis, ac tectorio muniendum eſt, ne poſſit herbas

o) *etiam propter nimiam pullitiem ſaepe L. I. B. R.* p) *pulities I. B. R. C.* q) *optime redditur L.* [C. XV.] a) *Noſſotrophi L. P. Neoſſotrophei H. Neoſſotropheij A. Gy. neoſſotrophii* al. *Non minus anatum I. B. R.* b) *tura* ant. *P.* c) *quercuedulae P.* d) *boſchides* praeter Commel. omnes. e) *plargides* ant. *philagrides* nouus *Pol. et L.* f) *quae* om. *I. B. R.* g) *ſimiliter L.* h) *aut I. B. R. et P.* i) *vierra P.* in ant. *vipera* omnes al. k) *neſſotrophii I. B. R.* add. no. a. l) *deſſoditur I. B. R.* m) *comprimantur I. B. R.* n) *reſtagnatae I. B. R. ſunt* inſer. *P.* o) *influere I. B. R.* p) *littore I. B. R. Gr.*

15, 1 NESSOTROPHII) *Neſotrophii* legendum tum hic, tum paullo poſt, vbi eſt: *Media deinde parte neſotrophei* etc. ita enim vtrobique ſcribendum. Nam *neſſotrophei* mendum eſt, quod irrepſit etiam in Varr. 3, 11 apud quem Graece id verbum prolatum eſt, ſed ſcriptum mendoſe νεοσσοτροφεῖον, cum νησοτροφεῖον, vt ad eum locum notauimus, ſcribendum ſit. VRSIN. Vide quae diximus ad Varr. 3, 11, 1 et varietatem lectionis p. p. ſ. 2 et 7.

15, 1 BOSCIDES) *Boſcades*, βοσκάδας malit H. Steph. in Theſauro h. v. Βοσκὰς enim nota Ariſtoteli, *Boſcis* nusquam, credo. Noſtrum non eſt diſcrimina adſignare auibus, quae hic commemorantur, tacentibus praeſertim qui hoc ipſum agunt.

15, 2 FELES AVT VIVERRA) Ita emendaui ope veterum codicum: excuſi olim libri inſulſe *vipera* habebant. quis enim audiuit vnquam viperam in ſublimiores domus partes aſcendiſſe? cum potius illa ſub terra ſe abdere ſoleat, quemadmodum docte cecinit noſter Poeta,

Saepe ſub immotis praeſepibus aut mala tactu
Vipera delituit, coetumque exterrita fugit.

Ita autem ſcripſerunt, qui, quid *viuerra* eſſet, ignorabant. De *viuerris*, et cur ita appellatae, et quo munere gratae hominibus eſſe ſoleant, docuit Plinius 8, 55 VICTORIVS. Ita legi etiam voluit VRSIN. Conſuluerat de h. l. Columellae, et emendatione Victorii M. Aur. Severinum, Medicum Neapolitanum Tho. Bartholinus. Hic multis verbis, rationibusque et exemplis demonſtrat, omnino in alta etiam conniti viperam, falſumque adeo emendatione ſua Victorium. Habetur epiſtola copioſa atque erudita inter Medicinales Bartholini ipſius Cent. 1 n. 41. p. 179 ſqq. Mihi non videtur tam quaerendum, quid poſſit, ſi res ita ferat, vipera, (certe ipſe Columella 9, 7, 1 a tali laeuigatione praeſidium petit aduerſus *lacertos* et *angues*) quam quid ſoleat maxime paterfamilias metuere *chorti* aut *neſſotropheo?* Nemo autem, credo, dubitat quin vipera hoſtis ſit minus metuendus hac parte, quam viuerra,

Pernicies et tempeſtas barathrumque macelli

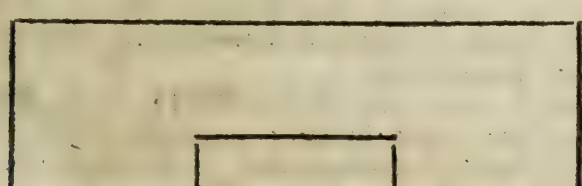
illius pennati. Itaque librum etiam vnum Victorii, qui forte idem eſt, quem Politianus contulit, pluris facio, quam conſenſum vulgatorum.

15, 3 QVOD SIT INSTAR MODI TOTIVS) Locus paullo difficilior. Primo *inſtar* hic ſignificat *fere*, vt ſaepe apud noſtros vſurpari, index docet. Deinde quia *media terrena pars duabus partibus* opponitur; illae duae partes videntur duae tertiae. Vult itaque Columella, ſolum ſtagni ita diuidi atque inſtitui, vt duae tertiae longitudinis totidemque latitudinis in circuitu lapidibus inculcatis ſolidentur, ne herbas creent; quod reliquum eſt in medio, inſtar inſulae

herbas euomere, praebeatque nantibus aquae [q] puram ſuperficiem. media rurſus
terrena pars eſſe debet, vt colocaſiis conſeratur, aliisque familiaribus aquae [r] viri- 4
dibus, quae inopacant auium receptacula. ſunt enim quibus cordi eſt vel in ſiluu-
lis [s] tamaricum, aut ſirporum [t] frutetis immorari. Nec ob hanc tamen cauſam
totus locus [u] ſiluulis [x] occupetur, ſed vt dixi, per circuitum vacet, vt ſine impedi-
mento, cum apricitate diei geſtiunt aues, nandi velocitate concertent. nam quem- 5
admodum deſiderant eſſe vbi irrepant, et vbi deliteſcentibus fluuiaticis [z] animali-
bus inſidientur; ita offenduntur [a], ſi non ſunt libera ſpatia, qua [b] permeent [c].
Extra lacum deinde per vicenos vndique pedes gramine ripae veſtiantur: ſintque
poſt hunc agri modum, circa maceriam, lapide fabricata et expolita tectoriis peda-
lia in quadratum cubilia, quibus nidificent aues: eaque contegantur interſitis buxeis
aut [d] myrteis fruticibus [e], qui non excedant altitudinem parietum. ſtatim deinde 6
perpetuus canaliculus humi depreſſus conſtruatur, per quem quotidie miſti [f] cum
aqua cibi [g] decurrant [h]: ſic enim pabulatur id genus auium. Gratiſſima eſt et eſca
terreſtris leguminis panicum et milium, necnon et ordeum [i]: ſed vbi copia eſt,
etiam glans ac vinacea praebeantur. Aquatilibus autem cibis, ſi ſit facultas, datur
cammarus [k], et riualis allecula, vel ſi qua ſunt [l] incrementi parui fluuiorum anima-
lia. Tempora concubitus eadem [m] quae caeteri ſilueſtres alites [n] obſeruant Martii, 7
ſequentiſque menſis: per quos feſtucae furculique in auiariis paſſim ſpargendi ſunt,
vt colligere poſſint aues, quibus nidos conſtruant [o]. Sed antiquiſſimum eſt, cum
quis νησσοτροφεῖον [p] conſtituere volet, vt praedictarum auium circa paludes, in qui-
bus plerumque foetant, oua colligat [q], et cohortalibus gallinis ſubiiciat [r]. ſic enim
excluſi [s] educatique pulli deponunt ingenia ſilueſtria [t], clauſique viuariis haud du-
bitanter progenerant. nam ſi modo captas aues, quae conſueuere libero victu, cu-
ſtodiae

q) *ad aquam P.* r) *atque I. B. R.* s) *inſulis I. B. R. ſyluulis I. I. H. A. Gr. G.* t) *ſyrporum I. B. R. ſcyrporum frutectis P. ſcirporum fructetis L.* u) *lacus P.* x) *ſyluulis I. I. H. A. Gr. G.* z) *fluuialibus P.* a) *effodiuntur I. B. R.* b) *quam R.* om. *P.* c) *premeent P. Ienſ.* d) *vel P.* e) *fructicibus R.* f) *mixti I. B. R.* g) *tibi ſphalma Steph. et Com.* h) *decurant Reg.* i) *hordeum I. R.* k) *canimarus I. B. R.* l) *in* inſer. *B. R.* m) *eademque caeteri I. I. H. A. G.* n) *illices L. aliter H. A. G.* o) *conſtruunt P.* p) *neſſotrophion I. B. R. noſſotrophion P.* νεοσσοτροφεῖον al. q) *colligant I. B. R.* r) *ſubiiciant I. B. R.* s) *excuſſi L. I. B. R.* t) *ſylueſtria I. I. H. A. Gr. G.*

ſulae conſeratur viridibus; vt adeo talis fere figura exiſtat:

15, 3 AQVAE PVRAM SVPERFICIEM) Intellige eo ſenſu, quo apud ICtos, et noſtrum etiam ſolo opponitur, et ſignificat, quidquid vltra illud eminet.

15, 5 QVA PERMEENT. EXTRA) Ita interpunxi, non inuita, ſpero, Minerua ruſtica. Ante erat, *qua permeent extra lacum. deinde* etc.

15, 6 AQVATILIBVS AVTEM CIBIS) Videndum an legi debeat; *aquatilis autem cibi?* VRSIN. Etiam nobis aut ita legendum videbatur, aut *ex aquatilibus cibis.*

15, 6 RIVALIS ALLECVLA) Legendum *vilis allecula.* Nam 8, 17 ſic ait: *Itaque praeberi conuenit tabentes aleculas* etc. et paullo poſt: *Nam et alecula modo capta, et cammarus exiguusque gobio, et quisquis denique eſt incrementi minuti piſcis maiorem alit.* VRSIN.

15,7 TEMPORA CONCVBITVS, EADEM QVAE CETERI SILVESTRES ALITES OBSERVANT etc.) Ita ſine dubio legendum. Nam locus eſt corruptus, vt vulgo legitur. et p. p. ſcribendum: νησσοτροφεῖον. VRSIN. In caeteris

recte,

ſtodiae [u] tradere velis, parere cunctantur in ſeruitute. Sed de tutela nantium volucrum ſatis dictum eſt.

XVI. VERVM opportune [a], dum meminimus aquatilium animalium, ad
curam perueniemus piſcium, quorum reditum quamuis alieniſſimum agricultoribus
putem (quid enim tam contrarium excogitare [b] queam, quam terrenum fluido?)
tamen [c] non omittam: nam et harum ſtudia rerum maiores noſtri celebrauerunt,
adeo quidem, vt etiam dulcibus aquis [d] marinos [e] clauderent piſces, atque eadem
cura mugilem ſcarumque [f] nutrirent, qua nunc muraena [g] et lupus educantur [h].
2 Magni enim aeſtimabat [i] vetus illa Romuli et Numae ruſtica progenies, ſi vrbanae
vitae comparetur villatica, nulla parte copiarum defici. quamobrem non ſolum piſcinas, quas ipſi conſtruxerant, frequentabant, ſed etiam quos rerum natura lacus fecerat, conuectis [k] marinis ſeminibus replebant. Inde Velinus, inde etiam Sabatinus, et [l] item Vulſinenſis [m], et Ciminus [n] lupos auratasque procreauerunt, ac ſi
3 qua ſint [o] alia piſcium genera dulcis vndae tolerantia. Mox iſtam curam ſequens
aetas aboleuit, et lautitiae [p] locupletum maria ipſa Neptunumque clauſerunt, et [q] iam cum [r] auorum memoria [s] circumfertur Marcii [t] Philippi (velut vrbaniſſimum, quod erat luxurioſiſſimum [u]) factum atque dictum. Nam is forte Caſſini [x], cum apud hoſpitem coenaret, appoſitumque e vicino flumine lupum deguſtaſſet, atque expuiſſet, improbum factum dicto proſecutus, Peream, inquit, niſi piſcem putaui.
4 Hoc igitur periurium multorum ſubtiliorem fecit [y] gulam, doctaque et erudita palata faſtidire docuit fluuialem lupum, niſi quem Tiberis [z] aduerſo torrente defatigaſſet. Itaque Terentius Varro, Nullus eſt, inquit, hoc ſeculo [a] nebulo [b], ac rhinthon

u) *cuſtodie B. R.* [C. XVI.] a) *oportune I. B. R. H.* b) *excogitare queam* om. *P.* c) *tamen* omiſſ. *P. non omittam tamen I. B. R.* d) ant. *aquibus a fluuiatilis cludent P.* e) *fluuiales I. B. R.* f) *ſcaurumque I. I. G.* g) *murena I. B. R. I. I. H. A. Gr. G.* h) *educatur I. B. R. I. I. H. A. G.* i) *exiſtimabat I. B. R.* k) *confectis P.* l) *et* omiſſ. *I. B. R.* m) *volſinenſis I. B. R.* n) *Ciminius* e V. C. *Heinſ. ad Aen.* 7, 697. o) *ſunt I. B. R.* p) *lauticiae I. B. R.* q) *et* om. *P.* et *Mſ. Heinſ. ad Ouid. faſt.* 3, 695. r) *tum I. B. R.* et *Mſ. Heinſ. l. c.* s) *memoria cum circumferetur I. B. R.* t) *Marcii P. M.* al. u) *luxurioſe P. Heinſ.* x) *caſini I. B. R. Heinſ.* y) *facit St. C.* z) *Tyberis I. B. R. H. A. Gr. G. St. Tybyeris Iunt.* a) *ſaeculo I. B. R. Gy.* b) a. *nebullus P. nebulus L.*

recte, puto. De νησοτροφείῳ ſub initium capitis, et ad V. 3, 11, 1.

16, 1 AD CVRAM PERVENIEMVS) *pervenimus* videtur leg. VRSIN.

16, 1 SCARVMQVE NVTRIRENT) V. C. habet *ſqualumque*, et ſic Varro 3, 3 *ſqualos ac mugiles.* Nam Plinius 9, 18 refert Optatum Tiberii Claudii imperatoris libertum, primum ſcaros litoribus Italiae ſeminaſſe etc. ex quibus verbis apparet, *ſcarum* hic non habere locum. VRSIN. *Principatus dabatur ſcaro* Plinii aetate, qui noſtro ſuppar eſt 9, 17 ſ. 29 quem ipſum locum Vrſinus etiam laudare videtur voluiſſe. Columella autem antiquum quiddam narrat a ſuorum temporum vſu et guſtu abhorrens. Idem ſentit Lud. Nonnius de re cibar. 3, 5 qui videndus etiam 3, 22 Balbutientes *ſcarum* et *ſqualum* facile confundunt. Vix dubito quin vera ſit viri doctiſſimi emendatio.

16, 3 ET IAM CVM AVORVM) Ex Ienſoniano Bruſchianoque libris ad hunc modum ſcribendum coniicio: *mox iſtam curam --- clauſerunt, etiam tum auorum memoria cum circumferretur.* PONTED.

16, 3 MARCII PHILIPPI) Vid. Varro 3, 3, 9 vnde haec ſumta. Caeterum gentile nomen *Marcii* ſcripſimus non praenomen M. ex auctoritate Medicei libri. *Philippus* alias etiam cognomen gentis *Marciae*, v. c. ille *Q. Marcius Philippus cenſor* de quo Plin. l. 7 extr.

16, 3 FACTVM ATQVE DICTVM) N. Heinſius loco quem laudamus in V. L. coniicit *factum aeque atque dictum:* et mox, *pari dicto proſecutus.*

16, 4 QVEM TIBERIS – FATIGASSET) Quae de *Tiberino lupo inter duos pontes capto* dici poſſunt, praecepit idem, quem laudabamus modo Nonnius 3, 16.

16, 4 NI-

thon [c], qui non iam ducat [d], nihil ſua intereſſe, vtrum eiuſmodi piſcibus, an ranis
frequens [e] habeat viuarium. Attamen iisdem temporibus, quibus hanc memorabat 5
Varro [f] luxuriem [g], maxime laudabatur [h] ſeueritas Catonis, qui nihilo minus et
ipſe tutor [i] Luculli grandi aere ſeſtertium millium [k] quadringentorum piſcinas pu-
pilli ſui [l] venditabat. iam [m] enim celebres erant deliciae [n] popinales, cum ab [o]
mari deferrentur [p] viuaria, quorum ſtudioſiſſimi, velut ante deuictarum gentium
Numantinus et Iſauricus, ita Sergius Orata [q], et Licinius Muraena [r] captorum
piſcium laetabantur vocabulis. Sed quoniam ſic mores obcalluere [s], non vt haec 6
vſitata, verum vt maxime laudabilia et honeſta iudicarentur: nos quoque ne videamur
tot iam [t] ſeculorum [u] ſeri [x] caſtigatores, hunc etiam quaeſtum villaticum [y] patris-
familias [z] demonſtrabimus [a]. Qui ſiue [b] inſulas, ſiue maritimos agros mercatus [c],
propter exilitatem ſoli, quae plerumque litori [d] vicina eſt, fructus terrae [e] perci-
pere [f] non poterit [g], ex mari reditum conſtituat. Huius autem rei quaſi primor- 7
dium eſt, naturam loci contemplari, quo piſcinas facere [h] conſtitueris. non enim
omnibus litoribus [i] omne genus piſcium [k] haberi poteſt. Limoſa regio planum
educat piſcem, velut ſoleam, rhombum, paſſerem. eadem quoque maxime idonea
eſt conchyliis [l], muricibus [m], et oſtreis, purpurarumque, tum [n] concharum [o] pe-
ctunculis [p], balanis [q], vel ſphondylis [r]. At arenoſi [s] gurgites planos quidem non 8
peſſime, ſed pelagios melius paſcunt, vt auratas, ac dentices, Punicaſque et indi-
genas,

c) *mintho P. L. rinthon B. R. rhynthon I. I. St. rhynton H. A. Gr. G.* d) *dicat I. B. R. I. I.* e) *flere quis P.* f) *Varri Ienſ.* g) *luxoriam P.* h) *lauda P.* i) *tutior Gr. G.* k) *milium I. B. R. G.* l) *piſcinas inuenditabat P.* m) *Tum I. B. R.* n) *deliciae I. B. R. Gr. delitiae* al. o) *ad mare I. B. R. L.* p) *deferebantur I. B. R.* ant. *defertur*, no. *deferantur P. L.* q) *Aurata L. I. B. R.* r) *Murena I. B. R. I. I. H. A. G.* s) *occalluere B. R. obcaluere Steph.* t) *iam* omiſſ. *P.* u) *ſaeculorum I. B. R. G.* x) *fieri I. B. R.* y) *villationi L.* z) *patrisfamiliae I. B. R.* a) *demonſtraremus P.* b) *in* interſ. *P.* c) *mercabitur I. B. R.* d) *littori I. B. R. Gr.* e) *ferre P.* f) *percipere I. B. R.* it. *Mſ. Heinſ. ad Ouid. Faſt.* 4, 940. *percipuerit, vt ex P. praecipere* al. g) *vt* interſer. *I. B. R.* h) *facile* in marg. *Gr. et St.* i) *littoribus I. B. R. Gr.* k) *piſcium* omiſſ. *P.* l) *conchiliis B. R.* m) *muricis I. B. R.* n) *tum* omiſſ. *I. B. R.* o) *choncarum I. B. R.* p) *petiunculis I. B. R. pectiunculi P.* q) *blanis P.* r) *ſphondilis* praeter Com. omnes. s) *harenoſi I. B. R.*

16, 4 NIHIL SVA INTERESSE) Vox *ſua* vid. abundare VRSIN. Niſi forte *ſua* ſignificat ſuo iudicio, ad ſuum palatum.

16, 5 SESTERTIVM MILLIVM QVADRING.) XXXXHS, ſeu *quadragies ſeſtertium* legendum hic iterum monet, qui ad Varronem iam ita diſputauerat VRSIN. Et ſane confirmat hanc obſeruationem tum librariorum ſolennis fere circa numeros ſtupor ac negligentia, tum pretii, quod magnum eſſe debet, ratio, tum denique Mſſ. Plinii auctoritas, quos laudat ad 9, 54 ſ. 80 no. mai. 135. Harduinus. *Quadragies* HS ſ. 200000 floreni imperiales, aut 400000 librae Turonenſes, pretium ſunt nomine *grandis aeris*, cum ſermo eſt de Lucullo, dignum: contemnendum, certe non commemorabile CCCCM i. e. decima tantum pars ſuperioris: ridiculum plane XXXXM, h. e. decima huius ſ. 2000 floreni.

16, 5 CVM AB MARI DEFERRENTVR) Videtur legendum *cum ad mare proferrentur*, quae lectio confirmatur loco ſimili apud Varronem 3, 3 in quo eſt, *ac piſcinas protulit ad mare.* VRSIN. Sed quidni *a mari deferri* etiam dicantur piſcinae, in quas e mari aqua immittitur, quae ratio capite proximo tractatur.

16, 7 PLANVM EDVCAT PISCEM) *Marinos piſces* Plinius 9, 20 ſ. 36 in *planos* et *longos* diuidit, et in priori genere *rhombos*, *ſoleas*, *paſſeres* laudat. Caeterum piſcium, quae hic laudantur, nomina in Indice, quantum eius fieri potuit, explicata damus. *Denticem* quidem et *vmbram* ipſe ignorat Plinius, qui nullam eorum rationem habeat in catalogo piſcium CLXXIV, quem texit 32, 11 ſ. 53. Exquiſitiorem diſputationem relinquimus his, qui de piſcibus agere ſe profitentur.

16, 8 AVRATAS etc.) Auratas ac dentices litorales eſſe docet Saluianus de piſc. p. 175. e.

16, 8 PVNICASQVE ET INDIGENAS VMBRAS) Ita legendum omiſſo *ve*, etiam vidit VRSIN. Sed non praetereundus Lud. Nonnius, qui de re cibar. 3, 22 contendit legendum *Phycidaſque et Iulidas*, *Vmbraſque.* Nulli enim ſunt, inquit,

genas, vmbras [t]: verum conchyliis [u] minus apti. Rurſus optime ſaxoſum mare nominis ſui piſces nutrit, qui ſcilicet, quod in petris ſtabulentur, ſaxatiles dicti
9 ſunt, vt merulae, turdique, nec minus melanuri [x]. Atque vt [y] litorum [z], ſic et fretorum differentias noſſe oportet, ne nos alienigeni [a] piſces decipiant. non enim omni mari poteſt omnis eſſe, vt helops [b], qui Pamphylio [c] profundo, nec alio paſcitur: vt Atlantico [d] faber,, qui [e] et in noſtro Gadium [f] municipio generoſiſſimis piſcibus adnumeratur, eumque [g] priſca conſuetudine Zeum [h] appellamus: vt ſcarus [i], qui totius Aſiae, Graeciaeque litoribus [k] Sicilia tenus frequentiſſimus exit, nun-
10 quam in Liguſticum, nec per Gallias enauit ad Hibericum mare. Itaque ne ſi capti quidem perferantur in noſtra viuaria, diuturni queant poſſideri. Sola ex pretioſis piſcibus muraena [l], quamuis Tarſenſis [m], Carpathiique [n] pelagi, quod eſt vltimum, vernacula, quouis hoſpes freto peregrinum mare ſuſtinet. Sed iam de ſitu piſcinarum dicendum eſt.

XVII. STAGNVM cenſemus eximie optimum, quod [a] ſic poſitum eſt, vt inſequens maris vnda priorem ſubmoueat, nec intra conſeptum ſinat remanere veterem. namque id ſimillimum [b] eſt pelago, quod agitatum ventis aſſidue renouatur, nec concaleſcere poteſt: quoniam gelidum ab imo fluctum reuoluit in partem ſuperiorem. Id autem ſtagnum vel exciditur in petra, cuius [c] rariſſima eſt occaſio, vel
2 in litore [d] conſtruitur opere Signino. Sed vtcunque fabricatum eſt, ſi ſemper influente gurgite riget, habere debet ſpecus iuxta ſolum, eorumque alios ſimplices, et rectos, quo ſecedant [e] ſquamoſi greges, alios in cochleam retortos, nec nimis [f] ſpatioſos [g], in quibus muraenae [h] deliteſcant. quamquam nonnullis commiſceri eas cum alterius notae piſcibus non placet: quia ſi rabie vexantur, quod huic generi velut canino ſolet accidere, ſaeuiſſime [i] perſequuntur ſquamoſos [k], plurimoſque
3 mandendo conſumunt. itineraque, ſi loci natura permittit, omni lateri [l] piſcinae dari conuenit. facilius enim vetus ſubmouetur vnda, cum quacunque parte fluctus vrget,

t) *vmbras P. vmbraſue* al. u) *conchiliis B. R.* x) *melanuria I. B. R. mel anuri* diuiſ. *Iunt.* y) *hic* interſer. *P.* z) *littorum I. B. R. Gr.* a) *alienigenae I. alienigene B. R.* b) *elops I. B. R.* c) *pamphilio I. B. R. I. I. H. A. G.* d) *Athlantico I. B. R. I. I. H. A. G.* e) *qui generoſiſſimis piſcibus adnumeratur: in noſtro gadium municipio: L. I. B. R.* f) *gaudium L.* g) *zaëumque P.* h) *racum P. I. B. R.* i) *Scarus I. B. R. ſcaurus* al. *ſcarrus L.* k) *littoribus I. B. R. Gr. littore P.* l) *murena I. B. R. I, I. H. A. G.* m) *tarteſiaci I. B. R. tarſenſi P. tharſenſis Iunt.* n) *parte ſit P. carpathiiſque H.* [C. XVII.) a) *quodque P.* b) *ſimilimum Gr. G.* c) *cuique: I. B. R.* d) *litore I. B. R. Gr.* e) *ſecedent I. B. R.* f) *minus I. B. R.* g) *ſpatioſus P.* h) *murenae I. B. R. I. I. H. A. Gr. G.* i) *ſaeuiſſimae B. R.* k) *ſquamoſſos Reg.* l) *latere I. B. R.*

inquit, piſces *Punicae* et *Indigenae.* De *Phycide* et *Iulide* ipſe ſatis copioſe.

16, 9 HELOPS) De quo propter hoc Ouidius halieut. vſ. 96 *Et pretioſus helops noſtris incognitus oris.*

16, 9 FABER) Suſpectum fuit nomen Sylburgio in Indice. Sed eadem de *fabro* ſ. *zeo* commemorat Plin. 9, 18 ſ. 32 repetitque in Catalogo, quem modo laudauimus. Sed non ſolius Atlantici maris incolam eſſe docet Hippolytus Saluianus de Hiſt. aquat. p. 205. vid. et nos ad Quintil. 5, 10, 21.

16, 10. TARSENSIS) *Tarteſii* legit Nonius de re cibar. 3, 17. v. inpr. Oudend. ad Suet. Vitell. 13 qui hanc lectionem firmat.

17, 2 SI SEMPER – RIGET) Videndum an rectius ſit *viget?* VRSIN. Sed eſt etiam *rigoris quam recentiſſimi aqua* apud noſtrum 9, 17, 4.

17, 2 SI RABIE VEXANTVR) Suſpicatur Io. Rhodius ad Scribo. 171 p. 257 auctorem cultiſſimum hyperbole voluiſſe mordacitatem huius pecudis aquatilis exprimere; cum cauſa rabiei, intemperies calida et ſicca in animal, cui aqua ſtabulum perpetuum praebet, non cadat.

17, 3 PER

vrget [m], per aduerſam patet exitus. Hos autem meatus fieri cenſemus per imam
conſepti partem, ſi loci ſitus ita competit, vt in ſolo piſcinae poſita libella ſeptem
pedibus ſublimius eſſe maris aequor oſtendat: nam piſcibus ſtagni [n] haec in altitudi-
nem gurgitis menſura abunde eſt. nec dubium, quin quanto magis imo mari venit
vnda, tanto ſit frigidior, quod eſt aptiſſimum nantibus. Sin autem locus, vbi viua- 4
rium conſtituere cenſemus, pari libra cum aequore maris eſt, in pedes nouem defo-
diatur piſcina, et infra [o] duos a ſumma parte cuniculus [p] riui perducatur [q] curan-
dumque eſt [r], vt quam [s] largiſſime veniant [t], quoniam modus ille [u] aquae iacentis
infra libram maris non aliter exprimitur, quam ſi maior recentis freti vis inceſſerit [x].
Multi putant in eiuſmodi [y] ſtagnis longos piſcibus receſſus, et flexuoſos [z] in lateri- 5
bus ſpecus eſſe fabricandos, quo ſint opaciores aeſtuantibus latebrae. Sed ſi recens
mare non ſemper ſtagnum permeat, id facere contrarium eſt. nam eiuſmodi rece-
ptacula nec facile nouas admittunt aquas, nec [a] niſi [b] difficulter [c] veteres emittunt [d]:
pluſque nocet putris vnda, quam prodeſt opacitas. Debent tamen [e] ſimiles [f] velut 6
cellae [g] parietibus excauari, vt ſint, quae protegant refugientes ardorem ſolis, et
nihilominus facile, quam conceperint aquam, remittant. Verum meminiſſe oporte-
bit, vt riuis per quos exundat piſcina, praefigantur aenei [h] foraminibus exiguis can-
celli, quibus impediatur fuga piſcium. Si vero laxitas permittit, e littore [i] ſcopu-
los, qui praecipue herbis [k] algae veſtiuntur, non erit alienum per ſtagni ſpatia diſ-
ponere, et quantum comminiſci valet hominis ingenium, repraeſentare faciem veri [l]
maris, vt clauſi quam minime cuſtodiam ſentiant. Hac ratione ſtabulis ordinatis 7
aquatile pecus inducemus. ſitque nobis antiquiſſimum meminiſſe etiam in fluuiatili
negotio [m], quod in terreno praecipitur, *Et quid quaeque ferat regio* [n]. neque enim
ſi velimus, vt in mari non nunquam conſpeximus, in viuario multitudinem mullo-
rum [o] paſcere queamus, cum ſit molliſſimum [p] genus, et ſeruitutis indignantiſſimum [q].
raro itaque vnus, aut alter de multis millibus [r] clauſtra patitur: at contra frequen- 8
ter animaduertimus intra ſepta pelagios [s] greges inertis mugilis et rapacis lupi.
Quare, vt propoſueram, qualitatem litoris [t] noſtri contemplemur, ſi vitemus [u] ſco-
pulos,

m) *vigeat Iunt.* n) *loci ſitus* interſeritur *I. B. R.* o) *intra I. B. R.* p) *cuniculis I. I. H. A. cuniculos Ienſ. cuniculo B. R.* q) *perducantur I. B. R. I. I. H. A.* r) *eſt* abeſt *I. B. R.* s) *quam* abeſt *P.* t) *veniat* coni. *Morg.* 1, 43. u) *illae B. R.* x) *inceſerit R.* y) *huiuſmodi I. B. R.* z) *flexuoſos I. B. R. Heru. fluxuoſos* al. a) *et Pol.* b) *niſi* abeſt *L. I. B. R.* c) *difficiliter P. difficias L.* d) *emitunt R.* e) *tamen* abeſt *P.* f) *ſilens P. Ienſ.* g) *caellae I. I. A. G.* h) *abenei I. B. abeni R.* i) *litore H. A. G.* k) *a. Veluenis ac leueſciuntur* n. *verbenis ac etc. Pol. verbenis algae L.* l) *veri* abeſt *Pol.* m) *negocio I. B. R.* n) *oportet, ſi quis in ea* interſ. *P.* o) *mullorum Ienſ. et Gryph. mulorum* al. p) *nobiliſſimum I. B. R.* q) *indigniſſimum I. B. R. it. Mſ. Heinſ. ad Ouid. Tr.* 4, 3, 55 quod tamen approbare ſe audere negat. r) *milibus I. B. R.* s) *pelagios I. B. R. pelagicos* al. t) *littoris I. B. R. I. I. Gr. St.* u) *videmus I. B. R.*

17, 3 PER IMAM CONSEPTI PARTEM) Nimirum hic agitur de piſcina non depreſſa h. e. effoſſa, ſed cui agger operis Signini circumdatus eſt, quod *conſeptum* hic vocat Columella, qui felicior poſitus eſt, cùm emitti facilius aqua et recens e mari immitti poſſit. *Solum piſcinae* ante effoſſionem intelligitur, ipſa terrae ſuperficies mari depreſſior, cuius vnda obiectu litoris altioris, vel rupis interpoſitae, arcetur; ſed cuniculis actis admitti poteſt. Poſtquam de hoc genere praecepit, demum ſ. 4 de altero agit effodiendo.

17, 5 ET FLEXVOSOS) ſic magis placet. quam *fluxuoſos.* VRSIN.

17, 6 DEBENT TAMEN SIMILES) Vox *ſimiles* ſuſpecta eſt, et fortaſſe pro ea *ſimplices* reponendum. IDEM.

17, 8 SI VITEMVS SCOPVLOS, AN) *Si videmus ſcopuloſam, probemus* videtur legendum EIDEM.

pulos, an probemus. Turdi complura [x] genera, merulaſque et auidas muſtellas [y], tum etiam ſine macula (nam ſunt et varii) lupos includemus [z]. Item flutas [a], quae maxime probantur, muraenas [b], et ſi quae ſint [c] aliae [d] ſaxatilis [e] notae, quarum
9 pretia vigent. nam vile ne captare quidem, nedum [f] alere conducit. Poſſunt iſta eadem genera etiam littoris [g] arenoſi ſtagnis contineri. nam quae limo coenoque [h] luteſcunt, vt ante iam dixi, conchyliis [i] magis et iacentibus apta ſunt animalibus. Neque eſt eadem lacus poſitio, quae recipit cubantes: atque eadem praebentur cibaria, et [k] proſtratis piſcibus, et [l] erectis. namque ſoleis ac rhombis, et ſimillimis [m] animalibus [n], humilis in duos pedes piſcina deprimitur in [o] ea parte littoris, quae
10 profluo [p] receſſu nunquam deſtituitur. Spiſſi deinde clatri marginibus inſiguntur, qui ſuper aquam ſemper emineant, etiam cum maris aeſtus intumuerit. Mox praeiaciuntur in gyrum [q] moles, ita vt complectantur ſinu ſuo, et [r] tamen excedant ſtagni modum. ſic enim et maris atrocitas obiectu crepidinis frangitur, et in tranquillo conſiſtens piſcis ſedibus ſuis non exturbatur, neque ipſum viuarium repletur
11 algarum [s] congerie, quam tempeſtatibus eructat pelagi violentia. Oportebit autem nonnullis locis moles intercidi more [t] Maeandri, paruis ſed anguſtis itineribus, quae quantalibet hiemis ſaeuitia mare ſine fluctu tranſmittat. Hinc [u] eſca iacentium mollior eſſe debet, quam ſaxatilium. nam quia dentibus carent, aut lambunt cibos, aut
12 integros hauriunt, mandere quidem non poſſunt. Itaque praeberi conuenit tabenteis haleculas [x], et ſalibus exeſam chalcidem, putremque ſardiniam, nec minus ſcarorum [y] branchias [z], vel quicquid inteſtini pelamis aut lacertus gerit: tum ſcombri, carcharique [b] et [c] elacatae [d] ventriculos [e], et ne per ſingula enumerem ſalſamentorum omnium purgamenta, quae caetariorum [f] officinis euerruntur. Nos autem plura nominauimus genera, non quia cuncta cunctis littoribus [g] exeunt, ſed vt ex

his

x) *cum plura* diu. *I. B. R.* y) *muſtelas I. B. R. Gr. G.* z) *includamus I. B. R.* a) *plautas P.* b) *murenas I. B. R. I. I. H. A. G.* c) *ſunt* praeter Commel. omnes. d) *alia H.* e) *ſaxatiles L.* f) *ne dum* diuiſ. *H. A. G.* g) *litoris L. H. A. G.* h) *cenoque I. B. R.* i) *conchiliis H. A. Gr. G. St.* k) *et* abeſt *I. B. R. I. I.* l) *quae Iunt.* m) *ſimilimis Gr. G. ſimillibus P.* n) *animalibus. Humilis Gymn.* o) *in* abeſt *P.* p) *profundo L. I. B. R. frondi recenſu* ant. *Pol.* q) *girum I. B. R.* r) *et I. B. R. nec* alii. s) *algarum* abeſt *I. B. R.* t) *in ore meandi I. B. R. morem ac neandri P.* u) *Hic I. B. R.* x) *aleculas I. B. R.* y) *ſcarorum B. R. H. ſcancorum L. aurorum P. ſcaurorum* al. z) *branchiam I. B. R. blacchiam L.* a) *tum* abeſt *I. B. R.* b) *charcharique I. B. R. H. A. Gr. G. St. charcarique Iunt.* c) *et* abeſt *I. B. R.* d) *cloato L.* e) *venterculos L. I. B. R.* f) *caetariorum I. B. R. I. I. caeterorum H. G. caeteriorum Ald.* g) *litoribus H. A. G.*

17, 8 QVARVM PRETIA) *quorum* legi vult IDEM. Sed plura videntur mutanda: vel legendum, *ſi quae ſint aliae ſaxatiles notae*, vt *nota Creſſa* pro vino Cretico etc. ita maneret *quarum*: vel *ſi qui ſint alii ſaxatilis notae*, *quorum* etc.

17, 9 ATQVE EADEM PRAEBENTVR) Sententia videtur poſtulare *neque*.

17, 10 ET TAMEN EXCEDANT STAGNI MODVM) h. e. altiores eſſe debent illae moles aqua tum ipſius maris, etiam cum intumuit fluctus, tum quae in piſcina eſt etc. Illa altera lectio *nec tamen excedat*, neſcio an aliquid non ineptum ſignificare poſſit.

17, 11 MORE MAEANDRI) *Maeander* fluvius eſt Phrygiae, qui in Aulocrene oritur, et flexuoſo admodum curſu Cariam, Ioniam aliasque regiones peragrat. Plinius 5, 29. Inde *Maeander* in genere pro quouis flexuoſo ac ſinuoſo loco vſurpatur, vt h. l. Prudentius Cathem 7, 123 de Iona a ceto deuorato: *Errabat illic per latebras viſcerum, Ventris Maeandros circuibat tortiles Anhelus, extis intus aeſtuantibus.* Vel etiam pro agitatione ac motione tali. Heſychius: Μαίανδρος, εἶδος ἱππασίας, παρὰ ἱπποδαμάσαις. Vel pro fraudibus et dolis. Prudentius Cathem. 6, 141. *O tortuoſe ſerpens, Qui mille per Maeandros Fraudesque flexuoſas Flagitas* [*agitas* omnes libri] *quieta corda.* SCHOETTG.

17, 12 PRAEBERI CONVENIT) Florent. 20, 1. IDEM.

17, 12 SCARORVM) Ita legendum BEROALDVS etiam et VRSINVS viderunt.

17, 15 EXI-

his aliqua, quorum erit facultas, praebeamus. Facit etiam ex pomis viridibus ad- 13
aperta ficus; et nuces [h] digitis infractae ſunt dandae: nec minus elixum [i] molle ſor-
bum; quique ſunt cibi ſorbilibus proximi, vt e [k] mulctra [l], recens caſeus, ſi loci
conditio, vel lactis annona permittit. nulla tamen aeque, quam praedictae ſalſurae
pabula commode dantur, quoniam odorata ſunt. omnis enim iacens piſcis magis [m] 14
naribus eſcam, quam oculis veſtigat. nam dum [n] ſupinus ſemper cubat, ſublimius [o]
aſpectat, et ea quae in plano ſunt dextra laeuaque [p] non facile peruidet [q]. itaque
cum ſalſamenta obiecta ſunt, eorum ſequens odorem, peruenit ad cibos. Caeteri
autem ſaxatiles aut pelagici ſatis ex his, ſed ex [r] recentibus melius paſcuntur. Nam
et halecula [s] modo capta, et cammarus [t] exiguuſque gobio [u], et [x] quiſquis [y] deni-
que eſt incrementi minuti piſcis, maiorem alit. Siquando tamen hiemis ſaeuitia [z] 15
non patitur eius generis eſcam dari, vel ſordidi panis offae, vel ſiqua ſunt temporis
poma conciſa praebentur. Ficus quidem arida [a] ſemper obiicitur, eximia ſi ſit (vt
Baeticae [b], Numidiaeque regionum [c]) larga. Caeterum illud committi non debet,
quod multi faciunt, vt nihil praebeant, quia ſemetipſos etiam diu clauſi tolerare [d]
poſſint. nam niſi piſcis domini cibariis ſaginatur, cum ad piſcatorium [e] forum perla-
tus eſt, macies indicat eum non eſſe libero mari captum, ſed de cuſtodia elatum,
propter quod plurimum pretio detrahitur. Atque haec villatica paſtio finem prae- 16
ſenti diſputationi faciat, ne immodico volumine lector [f] fatigetur. Redibimus [g] au-
tem ſequenti exordio ad curam ſilueſtrium [h] pecorum, cultumque apum [i].

h) *mitis digitus infractus vinedo, nec P.* i) *eliſum Iunt. L.* k) *e* habent *P. I. I.* omitt. alii. l) *mul-tra I. B. R. multis P.* m) *magis* abeſt *I. B. R.* n) *dum* abeſt *P.* o) *ſublimior P. ſublimes expectat L.* p) *leuaque I. B. R. I. I. H. A.* q) *prouidet I. B. R.* r) *ex* abeſt *I. B. R.* s) *allecula I. B. R.* t) *cantarus I. B. R.* u) *gubio Ienſ. cobio P.* x) *et* abeſt *P. I. B. R.* y) *quiſque I. B. R.* z) *ſeuitia R.* a) *derida L.* b) *beticae I. B. R.* c) *regionibus* absque ( ) *I. B. R.* d) *toleruri I. B. R.* e) *piſcatorum I. B. R. piſcatoris P.* f) *delector P.* g) *Rediemus I. B. R.* h) *ſylueſtrium I. I. H. A. Gr. G.* i) *apium I. B. R.* *Iuni Moderati Columellae rei ruſticae liber VIIII de villaticis paſtionibus auiarius et piſcator. Liber Iuni Moderati Columellae rei ruſticae liber decimus de villaticis paſtionibus Macellarius et Apiarius Pol.* ſimilia ſed vitioſiora *Lipſ.*

17, 15 EXIMIA SI SIT LARGA) Legendum puto: *eximie*, vt ſ. 1 *ſtagnum eximie optimum.*

17, 16 REDIBIMVS) Quidſi legas, *reddemus — curam* etc. Hoc vſu verbi nihil eſt apud Plinium frequentius; nec eſt ille noſtris incognitus. *Redibimus* parum commodum videtur, quia nondum ibi fuit: niſi tamen reſpici dicamus ad finem libri ſeptimi, vbi ſilueſtrium quadrupedum curam octauo libro et ipſam deſtinauerat.

L. IVNII MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIBER NONVS.

PRAEFATIO.

VENIO nunc ad tutelam pecudum ſilueſtrium et[a] apium educationem: quas et
ipſas, Publi[b] Siluine, villaticas paſtiones iure dixerim, ſiquidem mos[c] anti-
quus lepuſculis capreiſque, ac ſimilibus[d] feris iuxta villam plerumque ſubiecta do-
minicis habitationibus ponebat viuaria. vt et conſpectu ſuo[e] clauſa venatio poſſiden-
tis[f] oblectaret oculos, et cum exegiſſet vſus epularum, velut e cella promerentur.
2 Apibus quoque dabatur[g] ſedes adhuc noſtra memoria, vel in ipſis villae parietibus
exciſis, vel in protectis porticibus ac pomariis. Quare quoniam[h] tituli, quem[i] ſcri-
pſimus[k] huic diſputationi, ratio reddita eſt, ea nunc quae propoſuimus[l] ſingula
perſequamur[m].

CAPVT I.

FERAE pecudes, vt capreoli, damaeque, nec minus orygum[a] ceruorumque
genera et aprorum, modo lautitiis[b] et voluptatibus dominorum ſeruiunt, modo
quaeſtui ac reditibus. Sed qui venationem voluptati ſuae claudunt, contenti ſunt,
vtcunque competit proximus aedificio loci ſitus, munire viuarium, ſemperque[c] de
manu cibos, et aquam praebere: qui vero quaeſtum reditumque deſiderant, cum eſt
vicinum villae nemus (id enim refert non procul eſſe ab oculis domini) ſine cuncta-
2 tione praedictis animalibus deſtinant[d]. Et ſi naturalis defuit[e] aqua, vel inducitur
fluens,

VARIETAS LECTIONIS.

[Colum. Lib. IX. *Praefatio*] a) *et* omittitur *P.* b) *Publii R.* c) *mox I. I.* d) *ſubus P. L.* e) *ſui P.* f) *poſſidentes H. poſſidenti G.* g) *dabantur I. B. R. I. I. H. A. G.* h) *quando I. B. R.* i) *quemadmodum Heru.* k) *inſcripſimus* coni. VRSIN. *conſtruitur Lipſ.* l) *praepoſuimus I. B. R.* m) *proſequamur I. B. R.* [C. I.] a) *origum I. B. R. I. I. H. A. G. ericum L.* b) *lauticiis L. I. B. R.* c) *perque P.* d) *deſtinant I. B. R. deſtinatur* al. e) *defuerit I. I.*

Prooemium.

1 AC SIMILIBVS FERIS) In vetuſto codice inuenit ſcriptum Rob. Steph. *ſuibus feris.* Quod optimum videtur; nam ſi vulgata lectio retineatur, neceſſario ſequitur, Oryges, Damas, Ceruos in viuariis nutriuiſſe veteres; hae ſiquidem fere ad Capreas plurimum accedunt. Cui rei praecipue Columellae ſententia repugnat, qui veterum leporaria, cum anguſtiora eſſent, paucas feras, lepores nimirum, capreas, et apros concluſos habuiſſe ſignificare videtur. De quibus ſeptis ita Varro, 3, 3 *Sic alterum genus illud venaticum duas habet diuerſas ſpecies, vnam in qua eſt aper, caprea, lepus;* It. *Sic in ſecunda parti ac leporario pater tuus, Axi, praeterquam lepuſculum e venatione vidit nunquam. Neque enim erat magnum id ſeptum quod nunc, vt habeant multos apros ac capreas, complura iugera maceriis concludunt.* PONTED. Victorius quoque *immiſſis* legi iubet *ſuibus feris.* Conf. omnino Cap. 1, 1.

1 VIVARIA) de animalibus. Vide Paulum Alex. Maffeum in explicatione Inſcriptionis cuiusdam in Giornale de Letterati d'Italia Tom. 12 p. 105. SCHOETTG.

2 AC POMARIIS) Videtur legendum *ac alveariis* ſiue *ac apiariis.* Nam infra c. 3 ſic habet: *Itaque ne hoc in toto apiario fiat* etc. VRSIN. Quin in *pomariis* ponuntur *apiaria.*

1, 3 ET

fluens, vel infoſſi [f] lacus Signino conſternuntur [g], qui receptam pluuiatilem conti-
neant. Modus ſiluae [h] pro cuiuſque facultatibus occupatur, ac ſi lapidis et operae
vilitas ſuadeat, haud [i] dubie caementis [k] et calce formatus circumdatur murus: ſin
aliter; crudo latere, ac luto conſtructus. Vbi vero [l] neutrum patrifamiliae [m] con- 3
ducit, ratio poſtulat vacerris includi: ſic enim appellatur genus clatrorum: idque fa-
bricatur ex robore, quercu [n], vel ſubere [o]. nam oleae rara eſt occaſio. quidquid de-
nique ſub iniuria pluuiarum magis diuturnum eſt, pro conditione regionis ad hunc
vſum eligitur. Et ſiue [p] teres arboris truncus, ſiue [q] vt [r] craſſitudo poſtulat [s], erit [t]
fiſſilis [u] ſtipes, compluribus locis per [x] latus efforatur, et in circuitu viuarii certis
interuenientibus ſpatiis defixis erigitur: deinde per transuerſa laterum caua [y] trans-
mittuntur ramices, qui exitus ferarum obſerent. Satis eſt autem vacerras inter pe- 4
des octonos defigere, ſeriſque tranſuerſis ita clatrare [z], ne ſpatiorum laxitas, quae
foraminibus interuenit, pecudi praebeat [a] fugam. Hoc autem modo [b] licet etiam
latiſſimas regiones, tractuſque [c] montium claudere, ſicuti [d] Galliarum [e], necnon et
in aliis quibuſdam prouinciis locorum vaſtitas patitur. nam et fabricandis ingens eſt
vacerris [f] materiae copia, et caetera in hanc rem feliciter [g] ſuppetunt. quippe cre-
bris fontibus abundat ſolum, quod eſt maxime praedictis generibus ſalutare: tum 5
etiam ſua ſponte pabula feris benigniſſime [h] ſubminiſtrat [i]: praecipueque ſaltus eli-
guntur, qui et terrenis foetibus, et arboreis [k] abundant. nam vt graminibus, ita fru-
gibus roburneis [l] opus habent [m]: maximeque laudantur, qui ſunt feraciſſimi quer-
neae glandis, et iligneae, nec minus cerreae [n], tum [o] et arbuti [p], caeterorumque
pomorum ſilueſtrium, quae diligentius perſecuti ſumus, cum de cohortalibus pecu-
dibus [q] diſputaremus. nam eadem fere ſunt pecudum ſilueſtrium pabula, quae do-
meſticarum. Contentus tamen non debet eſſe diligens paterfamilias [r] cibis, quos ſu- 6
apte natura terra gignit; ſed temporibus anni, quibus ſiluae pabulis carent, condita
meſſe clauſis ſuccurrere [s], ordeoque alere, vel adoreo farre, aut faba, plurimum-
que etiam vinaceis, et [t] quicquid denique viliſſime conſtiterit, dare. idque vt [u] in-
telligant ferae praeberi, vnam vel alteram domi manſuefactam [x] conueniet immit-
tere,

f) *in foſſi* diuiſ. *R. G.* g) *conſtruuntur I. B. R.* h) *vt* interſeritur *P.* i) *ita vt dubii P.* k) *cementis I. B. R. I. I. H. A. G.* l) *vero* deeſt *I. B. R.* m) *patrisfamiliae R. G.* n) *querceo L. I. B. R.* o) *ſubereo L. I. B. R.* p) *ſi veteris* omn. q) *ſiue* deeſt *R.* r) *aut Gr.* s) *poſtulauit I. B. R.* t) *erit* deeſt *I. B. R.* u) *fiſſilus H. A. faſſilis L.* x) *perlatus* iunct. *R. H. A. Gr. G.* y) *cauea Ienſ. cuca P.* z) *glatrare P.* a) *praebent R.* b) *non I. B. R.* c) *tratuſque R.* d) *ſicut I. B. R.* e) *Gallicarum P.* f) *materiae vacerrus P.* g) *foeliciter I. B. R. H.* h) *benigniſſimae R.* i) *ſubminiſtrant I. B. R.* k) *arbore P. arboribus I. B. R.* l) *robur: ne his* diu. *R. robur ne iis I. B.* m) *habet I. B. R. eſt P.* n) *acernae* in margine Gryph. et Steph. o) *cum I. B. R.* p) *arbuſti I. B. R.* it. *Lipſ.* qui ſaepe ita. q) *pecudibus* deeſt *I. B. R.* r) *paterfamiliae I. B. R.* s) *ſuccurere R.* t) *et* deeſt *I. B. R.* u) *vt* abeſt *Gy.* x) *manſuefactum G.*

I, 3 ET SIVE TERES) Ita elegans, ita blanda eſt VRSINI iſta coniectura; ita frigida porro et parum digna elegantiſſimo ſcriptore, vulgata lectio, vt non dubitarim eam recipere, cum praeſertim indicare veterem non intermiſerim.

I, 3 EFFORATVR) *perforatur* vult VRSIN. Et eſt forte *efforatur* ἅπαξ λεγόμενον.

I, 4 VACERRAS INTER PEDES) Videtur legendum *vacerras tres in pedes octonos.* VRSIN. Quin nihil mutandum. Iuſtum ſane vacerris binis interuallum, et breue potius quam longum, octoni pedes. De *ſeris transuerſis* vid. Ind.

I, 4 SICVTI GALLIARVM) Videndum, an legi debeat, *ſicut in Gallia Alp. nec non et in aliis quibuſdam prouinciis.* VRSIN.

I, 5 ET ILIGNEAE) Hanc enim impinguandis animalibus multum conferre teſtatur experientia quotidiana, et probat locis auctorum in medium productis Iungermannus ad Longum lib. 3 p. 218, 219. SCHOETTG.

 I, 8 FE-

ſere, quae peruagata totum viuarium cunctantes ad obiecta cibaria pecudes perducat.
7 Nec ſolum iſtud per hiemis penuriam fieri expedit, ſed cum etiam foetae partus
ediderint, quo melius educent natos. itaque cuſtos viuarii frequenter ſpeculari debe-
bit, ſi iam effoetae ſint, vt manu datis ſuſtineantur [y] frumentis. nec vero patiendus
eſt [z] oryx, aut aper, aliuſue quis ferus [a] vltra quadrimatum ſeneſcere. nam vſque in
hoc tempus capiunt incrementa, poſtea maceſcunt ſenectute. quare dum viridis aetas
8 pulchritudinem corporis conſeruat, aere mutandi ſunt. Ceruus autem [b] complu-
ribus annis [c] ſuſtineri poteſt. nam diu iuuenis poſſidetur, quod aeui longioris vitam [d]
ſortitus eſt. De minoris [e] autem incrementi [f] animalibus, qualis eſt lepus [g], haec
praecipimus, vt in iis [h] viuariis, quae maceria [i] munita ſunt, farraginis, et olerum
ferae [k] intubi [l] lactucaeque ſemina paruulis areolis per diuerſa ſpatia factis iniician-
tur. itemque Punicum cicer, vel hoc vernaculum, nec minus ordeum, et cicercula
condita ex horreo promantur, et aqua caeleſti macerata obiiciantur. nam ſicca non
9 nimis ab lepuſculis appetuntur. Haec porro animalia, vel ſimilia his (etiam ſilente [m]
me) facile intelligitur, quam non expediat conferre [n] in id viuarium, quod vacerris
circumdatum eſt: ſiquidem propter exiguitatem corporis facile clatris ſubrepunt, et
liberos nacta [o] egreſſus fugam moliuntur.

II. VENIO nunc ad alueorum curam, de quibus neque diligentius quidquam
praecipi poteſt, quam ab Hygino [a] iam dictum eſt, nec ornatius quam Virgilio, nec
elegantius [b] quam Celſo. Hyginus veterum auctorum placita ſecretis diſperſa moni-
mentis [c] induſtrie [d] collegit [e]: Virgilius poeticis floribus illuminauit: Celſus vtriuſ-
2 que memorati adhibuit modum. Quare [f] ne attentanda quidem nobis fuit haec diſ-
putationis materia, niſi quod conſummatio [g] ſuſceptae profeſſionis hanc quoque ſui
partem deſiderabat, ne vniuerſitas inchoati operis noſtri, velut membro aliquo re-
ciſo [h], mutila [i] atque imperfecta conſpiceretur. Atque ea, quae Hyginus fabuloſe
tradita de originibus apum non intermiſit, poeticae magis licentiae, quam noſtrae
3 fidei conceſſerim. Nec ſane ruſtico dignum eſt ſciſcitari, fuerit ne mulier pulcher-
rima ſpecie Meliſſa [k], quam Iupiter [l] in apem conuertit, an (vt Euhemerus [m] poeta
dicit) crabronibus et ſole genitas apes, quas nymphae Phryxonides [n] educauerunt [o],
mox

y) *ſuſtinantur B. R.* z) *eſt* deeſt *I. B. R.* a) *rerus R.* b) *tamen P. I. I.* c) *anni R.* d) *vitem Ald.* e) *minoribus P.* f) *incrementis P.* g) *lupus Ienſ.* h) *his I. B. R.* i) *materia L.* fere ſemper hic etiam *G.* k) *fere* omn. l) *intubae I. B. R.* m) *ſilenter et I. B. R.* lacunam inter *ſilentem et* antiq. *et* habet *L.* n) *confere R.* o) *nactae I. B. I. I. H. A. Gr. G.* deeſt *Reg.* [C. II.] a) *Hyginio* omn. b) *eligantius Iunt.* c) *monumentis I. B. R.* d) *induſtria Heru.* e) *colligit P. L.* f) *Qua in re attentanda P.* g) *conſumatio L. I. B. R. I. I. H. A. G.* h) *reſciſo H.* i) *mutilata I. B. R.* k) *Melliſſa* praeter Com. omnes. l) *iuppiter B. R.* m) *Heubemerus L. Homerus Ienſ.* ant. et nouus Politiani nobiſcum facit. n) *phruxonides L. I. I. I. H. A. G. phrixonides B. R.* o) *educauerunt I. B. R.*

1, 8 FERAE INTVBI) Ita legendum. nam infra cap. 4. ait: *rapiſtrique olus, et intubi ſilueſtris.* et li. 10. *palmitibusque feris laetatur.* VRSIN.

2, 1 QVAM VIRGILIO – QVAM CELSO) Vt in ſecundo membro periodi *ab Hygino*, ita in tertio et quarto legerem: *quam a Virgilio, quam a Celſo.* PONTED.

2, 3 MELISSA) Meliſſei Cretenſium Regis filia, quae Iouem puerum vna cum ſorore ſua nutriuit lacte caprino et melle, vnde fabula nata eſt, illum a capra lacte ſuſtentatum eſſe, nec non apes aduolaſſe, atque os pueri melle compleſſe. Lactantius 1, 22, 19. SCHOETTG.

2, 3 EVHEMERVS) Vid. ad V. 1, 48, 2.

2, 3 NYMPHAE PHRYXONIDES) Neſcio an harum vſquam memoria praeter hunc locum ſuperſit. Fabulam, vel fabulas potius prope infinitas de Ioue nutrito a capra, ab apibus, a columbis, ab aquila, quid amplius? *a ſue* etiam, non attingimus. Petet eas, qui volet tum ab his,
qui

mox Dictaeo ſpecu Iouis extitiſſe nutrices, eaſque pabula munere dei ſortitas quibus ipſae paruum educauerant alumnum. Iſta enim, quamuis non dedeceant poëtam, ſummatim tamen, et vno tantummodo verſiculo leuiter attigit Virgilius[p], cum
ſic ait: *Dictaeo caeli*[q] *regem pauere ſub antro.* Sed ne illud quidem pertinet ad 4
agricolas, quando et in qua regione primum natae ſint[r]: vtrum in Theſſalia ſub Ariſtaeo, an in inſula Cea, vt ſcribit Euhemerus[s], an Erichthonii[t] temporibus in monte Hymetto[u], vt Euthronius[x]; an Cretae Saturni temporibus, vt Nicander: non magis quam vtrum examina, tanquam caetera videmus animalia, concubitu ſobolem procreent, an haeredem[y] generis ſui floribus eligant, quod affirmat noſter
Maro[z]: et vtrum euomant[a] liquorem mellis, an alia parte reddant. Haec enim, 5
et his ſimilia, magis ſcrutantium rerum naturae latebras, quam ruſticorum eſt inquirere. ſtudioſis quoque literarum[b] gratiora ſunt iſta in otio[c] legentibus, quam negotioſis[d] agricolis. quoniam neque in opere, neque in re familiari quidquam iuuant.

III. QVARE reuertamur ad ea, quae alueorum cultoribus magis[a] apta ſunt. Peripateticae ſectae conditor Ariſtoteles in iis[b] libris, quos de animalibus conſcripſit, apum ſiue examinum genera complura demonſtrat, earumque alias[c] vaſtas, ſed glomeroſas, easdemque nigras et hirſutas apes[d] habent: alias[e] minores[f] qui-
dem, ſed aeque[g] rotundas, et infuſci coloris, horridique pili[h]: alias[i] magis exi- 2
guas, nec tam rotundas, ſed obeſas tamen, et latas[k], coloris meliuſculi: nonnullas[l] minimas, gracileſque, et acuti aluei[m], ex aureolo[n] varias atque leues: eiuſque auctori-

p) *Vergilius* poſt Vict. q) *coeli* praeter St. C. omnes. r) *ſunt I. B. R.* s) *Homerus I. B. R.* t) *Erechtei P.* ſic et Victor. in omiſſis. *Ericebonii L.* u) *Hymeto a. V. Eumetio L. hyemetio* a. *hymetio* n. *P.* x) *Euporius Lipſ.* y) *heredem Heru.* z) *Varro L.* a) *elomant L.* b) *litterarum I. B. R. Iunt.* c) *ocio I. B. R.* d) *negocioſis I. B. R.* [C. III.] a) *aptae P.* b) *his B. R.* c) *alia Heru. alia quae Lipſ.* d) *alas Iunt.* e) *alia Heru.* f) *maiores P. L.* g) *neque P.* h) *pilli I. B. R.* i) *alia Heru.* k) *lotas* coni. *Vrſi.* l) *nonnulla Heru.* m) *alui* coni. *Morg. I*, 44. n) *aurealo Ienſ. auriolo P.*

qui profitentur, tum praeſertim a Lud. de la Cerda ad Virg. Georg. 4, 150.

2, 4 IN THESSALIA SVB ARISTAEO) quod ſtatuunt Virgilius Georg. 4, 283. Iuſti. 13, 7, 10. SCHOETTG.

2, 4 AN CRETAE) Hinc in Cretenſium argenteis numiſmatibus videmus ex vna parte apis ſimulacrum expreſſum, ex altera incerti animalis caput cornutum cum litteris ΕΛΥΡΙΩΝ, qui populi ſunt Cretae. VRSIN.

2, 4 FLORIBVS ELIGANT) pro *legant e floribus.* Duriuſculum, modo ita ſcripſerit Columella. De re ipſa ex Maraldi et Leeuwenhoekii obſeruationibus probabile fit feminam eſſe in hoc genere ſolam, quam *regem* appellant Latini, quae oua in cellis omnibus ponat; *fucos*, mares; in reliquis ſexum plane non apparere. Iucundiſſime iſta proponuntur, et venuſtate gentis propria, ab auctore ſpectaculorum naturae T. I P. I Coll. 6 p. 142. ſq.

2, 4 MARO) Ge. 4, 202 vbi copioſus et liberalis more ſuo eſt Cerda.

2, 4 VTRVM EVOMANT) Statuunt hoc Plinius 11, 12. *Ore enim vomunt*: et Trimalchio apud Petronium c. 56 *Apes ego diuinas beſtias puto, quae mel vomunt, etiamſi dicuntur illud a Ioue adferre.* SCHOETTG.

3, 1 ARISTOTELES) Hiſt. an. 5, 22. SCHOETTG. Otia et hic fecit, ſi quis conferre ſententias veterum, nominatim noſtri Columellae et Ariſtotelis tum verba tum ſententias velit, diligentiſſimus la Cerda ad Virg. 4, 95 ſq. vbi de ſuo addidiſſe multa Moderatum noſtrum obſeruat.

3, 1 EARVMQVE ALIAS VASTAS) *Eorumque* (examinum) *alia* (genera) *vaſtas — habere* legi vult Vrſinus. Et vidit tale quid etiam, qui praefuit editioni Heruagianae, qui etiam *alias* bis in *alia*, et *nonnullas* in *nonnulla* mutauit. Sed ſine librorum ſuffragiis nihil auſus ſum mutare, cum *examina* ſubaudiri, *alias* autem et *nonnullas* commode ad apes referri poſſint.

3, 2 COLORIS MELIVSCVLI) Cogitabam, num *melleuſculi* forte legendum ſit. Plinius certe in hoc argumento 11, 16 ſ. 16 *mellei coloris* regem vocat.

3, 2 VIR-

auctoritatem ſequens Virgilius [o], maxime probat paruulas, oblongas, leues [p], nitidas, *Ardentes auro*, *et* [q] *paribus lita corpora guttis*, moribus etiam placidis. nam quanto
3 grandior apis, atque etiam [r] rotundior, tanto peior. Si vero ſaeuior [s], maxime peſſima eſt [t]. ſed tamen iracundia notae melioris [u] apium [x] facile delinitur aſſiduo interuentu eorum qui curant [y] aluearia. nam cum ſaepius tractantur, celerius manſueſcunt, durantque ſi diligenter excultae ſunt, in annos decem, nec vllum examen hanc aetatem poteſt excedere, quamuis in demortuarum locum quotannis pullos ſubſtituant. nam fere decimo ab internicione [z] anno, gens vniuerſa totius aluei conſumitur. Itaque ne hoc in toto apiario fiat, ſemper propaganda erit ſoboles, obſer-
4 vandumque vere cum ſe noua profundent [a] examina, vt excipiantur, et domiciliorum numerus augeatur. nam ſaepe morbis intercipiuntur, quibus quemadmodum mederi oportet, ſuo loco dicetur.

IV. INTERIM per has notas, quas iam diximus, probatis apibus deſtinari debent pabulationes, eaeque ſint ſecretiſſimae, et [a] vt noſter praecipit Maro [b], viduae pecudibus, aprico, et minime procelloſo caeli ſtatu: *Quo* [c] *neque ſit ventis aditus; nam pabula venti Ferre domum prohibent: neque oues, hoedique* [d] *petulci Floribus inſultent, aut errans bucula campo Decutiat* [e] *rorem, et ſurgentes atterat herbas.*
2 eademque regio foecunda ſit fruticis exigui, et maxime thymi, aut origani, tum [f] etiam thymbrae [g], vel noſtratis cunilae, quam ſatureiam [h] ruſtici vocant. Poſt haec frequens ſit incrementi maioris ſurculus, vt roſmarinus, et vtraque cytiſus. eſt enim ſatiua, et altera ſuae ſpontis. itemque ſemper virens pinus, et minor ilex: nam prolixior ab omnibus improbatur. ederae [i] quoque non propter bonitatem recipiuntur, ſed quia praebent plurimum mellis. Arbores [k] vero ſunt probatiſſimae, rutila [l]
3 atque alba ziziphus [m], nec minus amarantus [n], tum etiam amygdalae, et [o] perſici, atque

o) *Vergilius Gr. G.* p) *breues L.* q) *et* deeſt *I. B. R.* r) *etiam* abeſt *I. B. R.* s) *ſeuerior I. B. R.* t) *eſt* deeſt *I. B. R.* u) *meliores P.* x) *apium* deeſt *I. B. R.* y) *currant. Nam P.* z) *internitione B. R. I. I. H. A. G. ab internicione* deeſt *Lipſ.* a) *perfundent I. B. R. H.* [C. IV.] a) *vt et* praeter Steph. et Com. omnes. b) *Varro L.* c) *Quod P.* d) *haedique I. B. R. A. edique L.* e) *decutiet I. B. R.* f) *aut I. B. R.* g) *tymbrae L. et a V.* h) *ſatyreiam P.* i) *Hederae I. B. R.* k) *Arborum P.* l) *rutilia I. B. R.* m) *xicippus L.* n) *amaricus I. B. R. amaracus Pol. amaranthus I. I. H. A. Gr. G. St.* o) *et* deficit *I. B. R.*

3, 2 VIRGILIVS) Ge. 4, 98. SCHOETTG.

3, 3 SI VERO SAEVIOR) ſcribendum, *ſi vero ſaeuiat, maxima peſſima eſt.* VRSIN. Totum hoc inciſum mihi ſuſpectum fit, cum nihil nouum dicat. itaque ſuſpicabar e gloſſa ortum vel lemmate.

3, 3 IN ANNOS DECEM) Plin. 11, 20. SCHOETTG. Ariſtot. Hiſt. An. 5, 19 Βίος δὲ τῶν μελιττῶν ἔτη ἕξ. ἔνιαι δὲ καὶ ἑπτὰ ἔτη ζῶσιν. ἐπὰν δὲ σμῆνος διαμένῃ ἔτη ἐννέα ἢ δέκα, εὖ δοκεῖ διαγεγενῆσθαι.

3, 3 AB INTERNICIONE) Quid ſi loco non ſuo poſita ſint duo verba, alterum etiam abundet? Commodius certe videtur legi: *decimo anno gens vniuerſa totius aluei internicione conſumitur.*

4, 1 QVO NEQVE SIT) Georg. 4, 9. SCHOETTG.

4, 2 REGIO FOECVNDA SIT) Vid. Pall. 1, 37, 2 ſq.

4, 2 SEMPER VIRENS PINVS) Salmaſius ad Solinum c. 23, p. 198. cum ſibi non conſtare affirmaſſet, quaenam ſit illa *pinus*, quam *ſemper virentem* noſter, et *ſemper floridam* Virgilius adpellat; tandem emendat, et legit h. l. *tinus.* Nam *pinus* eſt arbor, hic autem refertur inter frutices, quae mediae ſunt inter arbores et herbas. Eſt autem *tinus* lauri ſilueſtris genus, quod ideo ſemper viret, et quia ſilueſtris eſt, minor quoque eſt, et ſic optime inter frutices numeratur. SCHOETTG. Vide, quae dicimus ad 9, 5, 6.

4, 3 AMARANTVS) Non eſt inter arbores, ſed potius herbas, quapropter Bodaeus a Stapel ad Theophr. hiſt. plant. 4, 7 ex veteri codice, qui habet *amaricus* ſubſtituit *tamarica* vel *tamariſcus*, quae inter arbuſculas eſt, et cuius hiſtoria prolixe

atque pyri [p], denique pomiferarum pleraeque [q], ne ſingulis immorer. At ſilueſtrium commodiſſime faciunt glandifera robora, quin etiam terebinthus [r], nec diſſimilis huic lentiſcus, et odorata cedrus [s]. At [t] tiliae ſolae ex omnibus ſunt nocentes: taxi repudiantur. Mille praeterea ſemina vel crudo caeſpite [u] virentia, vel 4
ſubacta ſulco, flores amiciſſimos apibus creant, vt ſunt in irriguo [x] ſolo frutices amelli, caules acanthini [y], ſcapus aſphodeli, gladiolus narciſſi [z]. At in hortenſi lira [a] conſita nitent candida lilia, nec his [b] ſordidiora leucoia, tum punicae [c] roſae, luteolaeque, et Sarranae violae, nec minus caeleſtis numinis hyacinthus [d], Corycius [e] item Siculuſque bulbus croci deponitur, qui coloret odoretque mella. Iam 5
vero notae vilioris innumerabiles naſcuntur herbae, cultiſque atque paſcuis regionibus, quae fauorum ceras [f] exuberant: vt vulgares lapſanae, nec his pretioſior [g] armoratia [h], rapiſtrique olus, et intubi ſilueſtris, ac nigri papaueris flores, tum agreſtis paſtinaca, et eiuſdem nominis edomita, quam Graeci ϛαφυλῖνον [i] vocant. Ve- 6
rum ex cunctis, quae propoſui, quaeque omiſi [k] temporis compendia ſequens (nam inexpu-

p) *piri I. B. R. Ald.* q) *pleraque I. B. R.* r) *terebinthus I. B. R.* s) *caedrus a. V.* t) *Attiliae* iunct. *Heru.* u) *ceſpite a. V.* x) *virgineo P.* a. et *L. virginio P.* n. y) *acantini Reg. achantini L.* z) *narciſi I. B. R. nartis L.* a) *lyra I. B. R.* b) *hic I. B. R.* c) *punicee* h. e. *puniceae L.* d) *iacynthus I. B. R.* e) *corytius. Item I. B. R. coritius I. I. H. St.* f) *caeras I. B. R.* g) *precioſior I. praecioſior B. R.* h) *aremorana L.* i) *στάφυλίνην I. B. R. ϛαφυλῦνον P. et Iunt.* k) *obmiſi I. B. R. — A. G.*

prolixe recenſetur a viro laudato. Iuuat et nonnihil Lipſ. qui habet *amaracus.* SCHOETTG. Male in vulgatis libris legitur *amarantus*, non arbor, ſed herba, eaque, ut Botanici loquuntur, annuae naturae, nulloque odore inſignis apibusque inutilis. Quare cum Hermolao Barbaro (qui Coroll. 1, 125 hunc locum reſtituit) expuncto τῷ *amarantus* ſubrogetur *tamarix*, circum quam apes omne genus dum floret, circumuolant. PONTED.

4, 3 AT TILIAE SOLAE) At Plin. 11, 13 extr. *ſorbetur optimum* (mel) *et minime fronde infectum, e quercus, tiliae, arundinum foliis. Tiliam* etiam Poeta laudat, 4, 141.

4, 3 TAXI REPVDIANTVR) Virg. Ecl. 9, 30 *Sic tua Cyrnaeas fugiant examina taxos.* Bodaeus a Stapel l. c. 3, 10 SCHOETTG. Adde Plin. 11, 8.

4, 4 IN IRRIGVO SOLO) Codex Longobardus, *Virgineo*, alter *virgeneo.* Receptam lectionem loco ſuo tenui; quid tamen in MſſT. invenerim, tegere nolui. VICT. Etiam hic apparet, eosdem eſſe codices Mediceos, quibus Politianus, et quibus Victorius vſi ſunt.

4, 4 GLADIOLVS NARCISSI) Hic locus a poſterioribus male accipi poteſt, qui Gladiolum a Narciſſo ſeiungunt; et reuera ſtirpes diſſimiles ſunt tum radicum, tum foliorum florumque forma (loquor autem de iis narciſſis, quos plurimos hac aetate in hortis colimus, nam veterum Narciſſus quae fuerit planta, incertum eſt.) Adde quod Palladius Columellam non obſcure imitans 1, 37 Narciſſum ab Hyacintho, qui *Iris* vel *Gladiolus* dicebatur, diſtinguit: *Aſphodilum, citraginem, amaracum, hyacinthum, qui iris vel gladiolus dicitur ſimilitudine foliorum. narciſſum, crocum ceterasque herbas ſuauiſſimi odoris et floris.* Idem Columella hyacinthum infra commemorans: *nec minus caeleſtis numinis hyacinthus*, eundem ſeparat a narciſſo. Idcirco gladiolum de hyacintho hic ſuſpicari non poſſumus, neque etiam de gladiolo proprie dicto; legendum enim eſſet *gladiolus, narciſſus*, quod elegans illa loquendi forma, *frutices amelli, caules acanthini, ſcapus aſphodeli*, negare videtur. Relinquitur itaque vt *gladiolus* de Columellae ſententia hoc in loco narciſſi pars ſit, folium nimirum, *gladiolus* ob ſimilitudinem appellatum. PONTED.

4, 4 TVM PVNICAE ROSAE) Vid. leg. *Tum vero puniceae roſae luteolaeque.* VRSIN. Non tamen vult *luteolae* roſarum epitheton eſſe Vrſinus; violarum iſta duo genera *luteolae* et *Sarranae* h. e. purpureae etc.

4, 4 COELESTIS NVMINIS HYACINTHVS) *Nominis* ſcribendum, non *numinis.* Eſt autem coeleſte hyacinthi nomen, quod vocatur *iris*, vt oſtendit Salmaſius de homonymis hyles iatricae c. 22. SCHOETTG. Nihil fere dubito, quin legendum ſit *luminis* h. e. coloris; caerulei coloris eam eſſe commendationem apparet. Et video idem placere Cl. Morg. I, 45.

4, 5 CVLTISQVE ATQVE PASCVIS) Legendum: *cultis aeque atque paſcuis regionibus, quae fauorum cellas exuperant.* VRSIN.

4, 5 CERAS EXVBERANT) h. e. vt in indice exponit Sylburgius, vberes reddunt. Sic Tertullianus de pallio c. 2 *Scythae exuberant Perſas*, i. e. tanquam ex vbere produxerunt: vbi Salmaſius hunc locum noſtrum laudat. SCHOETTG.

inexputabilis erat numerus) ſaporis praecipui mella reddit thymus. thymo [l] deinde proxima [m] thymbra [n], ſerpyllumque [o], et origanum. tertiae notae, ſed adhuc generoſae, marinus ros, et noſtras cunila [p], quam dixi ſatureiam. mediocris deinde guſtus amarantini [q], ac ziziphi [r] flores, reliquaque, quae propoſuimus, cibaria.
7 Sed ex omnibus deterrimae notae mel habetur nemorenſe, quod ex ſparto atque arbuto [s] prouenit: villaticum, quod naſcitur in oleribus, et ſtercoroſis herbis. Et quoniam [t] ſitum paſtionum, atque etiam genera pabulorum expoſui, nunc de ipſis receptaculis [u] et domiciliis examinum loquar.

V. SEDES apibus collocanda eſt contra brumalem meridiem procul a tumultu, et coetu hominum ac pecudum, nec calido loco, nec frigido: nam vtraque re [a] infeſtantur. haec autem ſit ima parte vallis, et vt vacuae cum prodeunt pabulatum apes, facilius editioribus [b] aduolent, et collectis vtenſilibus, cum onere per procliuia non aegre deuolent. Si villae ſitus ita competit, non eſt dubitandum, quin aedificio iunctum apiarium maceria circumdemus, ſed in ea parte, quae tetris
2 latrinae, ſterquiliniique, et balinei [c] libera eſt odoribus. Verum ſi poſitio repugnabit, nec maxima tamen incommoda congruent, ſic quoque magis expedit, et ſub oculis domini eſſe apiarium. ſin autem cuncta fuerint inimica, certe vicina vallis occupetur, quo ſaepius deſcendere non ſit graue poſſidenti. nam res iſta maximam fidem deſiderat; quae quoniam rariſſima eſt, interuentu domini tutius cuſtoditur. Neque ea curatorem fraudulentum tantum, ſed etiam immundae ſegnitiae peroſa eſt. aeque enim dedignatur, ſi minus pure habita eſt, ac ſi tractetur fraudulenter.
3 Sed vbicunque fuerint aluearia [d], non editiſſimo claudantur muro. qui ſi metu praedonum ſublimior placuerit, tribus elatis ab humo [e] pedibus, exiguis in ordinem feneſtellis apibus ſit peruius: iungaturque tugurium, quo et cuſtodes habitent, et condatur inſtrumentum: ſitque maxime repletum praeparatis alueis ad vſum nouorum

l) *Tymo R. eximio* ant. *P.* m) *proximum P.* a. *proximi P.* n. n) *thybra P.* a. *tymbra I. B. R. I. I. H. A. G. St.* nouus Pol. et Gryph. faciunt cum Commel. o) *ſerpillumque* extra Iunt. et Com. omnes. p) *cunela I.B.R.* q) *amaranthini* praeter Reg. et Com. omnes. r) *ziziphili L.* s) *arbuſto I.B.R.* t) *quom I.B. cum R.* u) *eceptaculis Iunt.* [C. V.) a) *re* omittitur *I. B. R.* b) *editionibus Ienſ.* c) *balnei R. Gy.* d) *albearia Pol.* ant. e) *ymo L.*

4, 6 AMARANTINI,) Detecto ſupra in illo *nec minus amarantus* vitio, hic quoque facilis inueniri poteſt. In qua quidem re Hermolaum Barbarum non ſequar, qui *amuracini* legit; *Amaracus* enim cum aromatica herba ſit, optimae notae mel exhibet, non *mediocris guſtus*, vt ait Columella. Quapropter legendum videtur *Tamaricis, et ziziphi flores*; vtraque ſane arbor, vtraque ſupra vna commemorata; vtraque inferioris notae mella exhibens. Si quis vero quaerat, cur hic ziziphi flores *mediocris guſtus* appellauerit, quorum arbores *probatiſſimas* dixerit; is ſciat, ziziphos dici probatiſſimas inter arbores, mediocris autem guſtus, dum harum arborum flores cum thymi, thymbrae, ſerpilli, origani, roris marini, ſatureiae floribus, qui praeſtantius mel exhibent, conferuntur. PONTED. Legit iterum Bodaeus a Stapel *tamaricini.* SCHOETTG.

4, 7 MEL NEMORENSE) Ruſticum videtur eſſe Palladio 1, 37, 3.

4, 7 QVOD EX SPARTO) Plin. 8, 8 *Falſo excipitur et ſpartum, quippe cum in Hiſpania multa in ſpartariis mella herbam eam ſapiant.* SCHOETTG.

5, 1 SEDES APIBVS) Vid. P. 1, 37, 1.

5, 1 BRVMALEM MERIDIEM) Vid. S. ad 8, 8, 2 et copioſe ad 1, 6, 2 Poteſt hic *brumalem meridiem* ſpectare dici locus, cui nihil obſtat, quo minus etiam brumae tempore radiis meridiani ſolis colluſtrari queat: ita aeſtiuum ſpectaret meridiem, cui oppoſitum quidem aliquid, ſed non ita altum, vt non in ſummo axe conſtitutus ſol illud ſuperet.

5, 4 PAL-

rum examinum [f], nec minus herbis ſalutaribus, et ſiqua ſunt alia, quae languentibus adhibentur. *Palmaque veſtibulum, aut ingens oleaſter obumbret, Vt cum prima* 4
noui [g] *ducent examina reges, Vere* [h] *ſuo, ludetque fauis emiſſa iuuentus: Vicina inuitet decedere ripa calori, Obuiaque hoſpitiis teneat frondentibus arbos.* Tum 5
perennis aqua, ſi eſt facultas, inducatur, vel extructo [i] canali [k] manu detur, ſine qua [l] neque faui, neque mella, nec pulli denique figurari queunt. Siue igitur, vt dixi, praeterfluens vnda, vel putealis canalibus immiſſa fuerit, virgis ac lapidibus aggeretur apum cauſa, *Pontibus vt crebris poſſint conſiſtere, et alas Pandere ad aeſtiuum ſolem, ſi forte moranteis Sparſerit, aut praeceps Neptuno* [m] *immerſerit Eurus.*
Conſeri deinde circa totum apiarium debent arbuſculae incrementi parui, maxime- 6
que propter ſalubritatem. nam ſunt etiam remedio languentibus cytiſi [n], tum deinde caſiae, atque pini, et roſmarinus: quin etiam cunilae [o], et thymi frutices: itemque violarum, vel quaecunque vtiliter deponi patitur qualitas terrae. Grauis, et tetri odoris non ſolum virentia, ſed et quaelibet res prohibeantur, ſicuti cancri nidor, cum eſt ignibus aduſtus, aut odor paluſtris coeni [p]. nec minus vitentur cauae rupes, aut valles argutae, quas Graeci ἠχοῦς [q] vocant.

VI. IGITVR ordinatis ſedibus, aluearia [a] fabricanda [b] ſunt [c] pro conditione regionis. ſiue illa ferax eſt ſuberis, haud dubitanter vtiliſſimas aluos faciemus ex corticibus, quia nec hieme rigent [d], nec candent aeſtate: ſiue ferulis exuberat [e], iis quoque, cum ſint naturae corticis ſimiles aeque [f] commode vaſa texuntur. ſi neutrum aderit, opere [g] textorio [h] ſalicibus connectuntur: vel ſi nec haec ſuppetent,
ligno cauatae [i] arboris, aut in tabulas deſectae fabricabuntur. Deterrima eſt con- 2
ditio

f) *ageraminum L.* g) *vere I. B. R.* h) *Vere ſuo ludetque fauis emiſſa iuuentus* omittuntur *I. B. R.* i) *extructa I. B. R. Heru.* k) *canali* omitt. *L. I. B. R.* l) *aqua L. I. B. R.* m) *neptunno Ienſ.* n) *cythiſi II — St.* o) *cunelae I. B. R. cunellae* hic et ſaepe *L.* p) *ceni I. B. R.* q) ἠχόυς *Ienſ.* ἠχȣς ſine acc. *P.* ηχους ſine ſpir. et acc. *B. R.* ἤχους *I. I. H. A. Gr. G. St.* [C. VI.] a) *albaria* ant. *P.* b) *ordinanda I. B. R.* c) *et fabricanda* interſer. *I. B. R.* d) *frigent P.* e) *exhuberat: his I. B. R.* f) *quibus I. B. R. e quibus edd. rell. aeque commode L. P.* a. *aequibus commode* nouus Pol. g) *operarios ali cibos* a. *P.* h) *iictorio connectuntur P.* n *tectorio I. B. R. nectorio L.* i) *cauae P.*

5,4 PALMAQVE) Virg. Ge. 4, 20.

5,5 PONTIBVS) Virg. Ge. 4, 27.

5,6 CASIAE) Cneorum hoc eſſe, κνέωρον, apibus propter odorem apprime vtile, obſeruat ad Geop. 15, 2 Cl. Needhamus.

5,6 ATQVE PINI) Vid. ad 9, 4, 2 vbi obſeruatum damnari a Salmaſio *pinum*, et *tinum* ſubſtitui: non recte arbitror, ſiue cum Pe. Victorio V. L. 25, 5 herbam intelligas, χαμαίπιτυν dictam Graecis, quaſi tu *humilem pinum* appelles; ſiue, quod magis placet, *pinum* ipſam arborem, in hortis etiam poni ſolitam, quam ſententiam tuetur ad Ge. 4, 112 doctiſſimus la Cerda. Nam poeta etiam non vno loco *pinum* commendat vt gratam apibus. Conf. Heinſ. ad Ouid. A. A. 3, 692 et ad Virg. Ecl. 7, 65.

5,6 CANCRI NIDOR) Cf. P. 1, 37, 5 Virg. Ge. 4, 47 Plin. 11, 18 ſ. 19 extr. *Cancrorum etiam odore ſi quis iuxta coquat, exanimantur.* Neque vero de coquendis ad menſarum vſum cancris loqui Plinium credibile eſt, ſed de vrendis ad vſum non vnum medicum cancris v. g. ad morſum canis rabidi Plin. 32, 5 ſ. 18 et 19, ad ſphacelum ibid. c. 10 ſ. 40, ad defluuium capillorum ibid. ſ. 47. Quin aduerſus carbunculum arborum et pruinas noxias commendant Plinius 18, 29 ſ. 70 itemque Apuleius Geop. 5, 31 fumum cancris ſub dio aduſtis excitandum. Haec in Chreſtomathia Pliniana me iam monere memini, ne miraretur quiſpiam, cur cancros adurere prohibeamur, quod nemo temere facturus videatur.

5,6 CAVAE RVPES) Legendum videtur, *cauae rupis aut vallis argutiae, quas Graeci* ἠχȣ̃ς *vocant.* VRSIN. Conf. V. 3, 16, 12.

6,1 SIVE ILLA FERAX) Videtur legendum: *Sique illa:* deinde, *ſi vero ferulis exuberat, — natura corticibus ſimiles aeque commode.* Nam vt vulgo legitur, locus mendoſiſſimus eſt. VRSIN. Certe quantum ad illud *aeque commode*, obtemperandum putaui non tam Vrſino, quam membranis antiquiſſimis.

ditio fictilium, quae et accenduntur aeſtatis vaporibus, et gelantur hyemis frigori-
bus. Reliqua ſunt alueorum genera duo, vt [k] vel [l] ex fimo [m] fingantur, vel late-
ribus extruantur: quorum alterum iure [n] damnauit Celſus, quoniam maxime eſt
ignibus obnoxium; alterum probauit, quamuis incommodum eius praecipuum non
3 diſſimulauerit; quod, ſi res poſtulet, transferri [o] non poſſit. Itaque non aſſentior
ei, qui putat nihilo minus eius generis habendas eſſe aluos: neque enim ſolum id
repugnat rationibus domini, quod immobiles ſint, cum vendere aut alios agros in-
ſtruere [p] velit; (hoc enim commodum [q] pertinet ad vtilitatem ſolius patrisfami-
lias [r]) ſed quod ipſarum apium cauſa fieri debet, cum aut morbo, aut ſterilitate, aut
penuria locorum vexatas [s] conueniat in aliam regionem mitti [t], nec propter [u] prae-
4 dictam cauſam [x] moueri poterunt. hoc maxime vitandum eſt. Itaque quamuis
doctiſſimi viri autoritatem [y] reuerebar, tamen ambitione ſubmota, quid ipſe cenſe-
rem, non omiſi [z]. Nam quod [a] maxime mouet Celſum, ne ſint ſtabula [b] vel igni,
vel furibus obnoxia, poteſt vitari opere lateritio [c] circumſtructis aluis, vt impedia-
tur rapina praedonis, et contra flammarum violentiam protegantur [d]: eaſdemque [e],
cum fuerint mouendae, reſolutis ſtructurae compagibus, licebit transferre.

VII. SED quoniam pleriſque videtur iſtud operoſum, qualiacunque vaſa pla-
cuerint collocari [a], debebit ſuggeſtus lapideus extendi per totum apiarium in tres
pedes altitudinis, totidemque craſſitudinis; iſque [b] ſic extructus [c], diligenter opere
tectorio leuigari [d], ita ne aſcenſus lacertis, aut anguibus, aliiſue noxiis animalibus
2 praebeatur. ſuperponuntur deinde, ſiue (vt Celſo placet) lateribus facta domicilia,
ſiue (vt nobis) aluearia, praeterquam a tergo circumſtructa [e]: ſeu quod pene omnium
in vſu eſt, qui modo diligenter iſta curant, per ordinem vaſa diſpoſita legantur, vel
laterculis, vel caementis [f], ita vt ſingula binis parietibus anguſtis contineantur, li-
beraeque frontes vtrinque ſint. nam et qua procedunt, nonnunquam patefaciendae
3 ſunt, et multo magis a tergo, quia [g] ſubinde curantur examina. Sin autem nulli
parietes aluis [h] interuenient, ſic tamen collocandae erunt, vt paulum altera ab al-
tera diſtet, ne, cum inſpiciuntur, ea, quae in curatione tractatur [i], haerentem ſibi
alteram

k) *vt* om. *I.B.R.* l) *vel* om. P. m) *limo I.B.R.* n) *mire I.B.R.* o) *transferi R.* p) *inſtituere* n. *P.* q) *modium P.* r) *patrisfamiliae I.B.R.* s) *e a ſperitas L.* forte *exaſperatas.* t) *miti R.* u) *propter* omiſſ. *P.* x) *tauſam B.* y) *auctoritatem I. B. R. authoritatem I. I. A.* z) *omiſſi R.* a) *quid R.* b) *ſtabla R.* c) *circumcinctis vel* interſer. *I.B.R. circumcinctis* ſolum *L.* d) *proteguntur I.B.R.* e) *Easdem I.B.R.* [C. VII.] a) *collocari debebunt. Suggeſtus I.B.R. Lipſ.* b) *isque ſic* abeſt *I. B. R.* c) *extructus R. Isque* interpon. *I. B. R. Lipſ.* d) *leuigatur I.B.R. Lipſ.* e) *circum ſtructa* diu. *Iu.* f) *cementis I.B.R. I.I.H. A. G.* g) *qua* coni. *Morg. I*, 47. h) *aluis Heru. alueis* al. i) *tractantur o.*

6, 2 IGNIBVS OBNOXIVM) Itaque minus etiam probaturus videatur, ſi reuixerit Celſus, aluearia ex ſtramine puro eleganter texta, quibus bonam partem vtitur Germania.

6, 3 ALVOS) *alueos* hic et infra ſubſtitui vult Vrſin. Nihil mutauerim. Ita etiam Varro 3, 16, 15 vbi etymologiam tradit, et foeminino generi perpetuo iungit, tacente ibi viro doctiſſimo. Et promiſcue *alueum aluumque* in hoc argumento adhiberi, ex Gronouii Gudiique obſeruatione ad Fabri theſaurum adnotatum eſt. Itaque *aluum* ſcribere nihil dubito, quoties foeminina adiectiua habet.

7, 1 SVGGESTVS LAPIDEVS) Podia vocat P. I, 38, 2.

7, 2 SIVE (VT NOBIS) ALVEARIA) Si nihil deeſt, e ſuperioribus intelligendum eſt, *ſiue* ita facta *vt nobis* placet *aluearia.*

7, 3 NE, CVM INSPICIVNTVR, EA — TRACTATVR) Ita emendandum h. l. viderat Vrſin. Superiores etiam omiſſo inciſo ante *ea* collocando peccauerant.

7, 4 LVTO

alteram concutiat, vicinaſque apes conterat, quae omnem motum imbecillis [k] ce-
reis operibus ſuis, tanquam ruinam [l] timent. Ordines quidem vaſorum ſuperin-
ſtructos in altitudinem treis eſſe abunde eſt, quoniam ſummum ſic quoque parum
commode curator inſpicit. Ora cauearum, quae praebent apibus [m] veſtibula, pro- 4
niora ſint quam terga, vt ne influant [n] imbres, et ſi forte tamen ingreſſi [o] fuerint,
non immorentur, ſed per aditum effluant [p]. propter quod conuenit aluearia [q] por-
ticibus ſupermuniri. ſin aliter, luto Punico frondibus illinitis [r] adumbrari [s], quod
tegmen [t] cum frigora et pluuias, tum aeſtus [u] arcet. Nec tamen ita nocet huic
generi caloris aeſtus [x], vt hiems. itaque ſemper aedificium ſit poſt apiarium, quod
Aquilonis excipiat iniuriam, ſtabuliſque praebeat teporem [y]. nec minus ipſa domi- 5
cilia, quamuis aedificio protegantur, obuerſa [z] tamen ad hibernum orientem com-
poni debebunt, vt apricum habeant apes matutinum egreſſum, et ſint experrectio-
res [a]. nam frigus ignauiam creat. propter quod etiam foramina, quibus exitus aut
introitus datur, anguſtiſſima eſſe debent, vt quam minimum frigoris admittant:
eaque ſatis eſt ita forari, ne poſſint capere plus vnius apis incrementum. ſic nec ve-
nenatus ſtellio, nec obſcaenum ſcarabei vel [b] papilionis genus, lucifugaeque blat-
tae [c], vt ait Maro [d], per laxiora ſpatia ianuae [e] fauos populantur [f]. atque vtiliſſi- 6
mum [g] eſt pro frequentia domicilii, duos vel tres aditus in eodem operculo diſtan-
tes inter ſe fieri contra fallaciam lacerti, qui velut cuſtos [h] veſtibuli [i] prodeuntibus
inhians [k] apibus affert exitium, eaeque pauciores intereunt, cum licet [l] vitare pe-
ſtis obſidia [m] per aliud vadentibus effugium [n].

VIII. AT-

k) *imbecillis: vt caereis quidem ſcilicet operibus I. B. R. imbecillis vt cereis L.* l) *operibus* interponitur *I. B. R.* m) *auibus veſt. promota L.* n) *impluant* coniect. *Heinſii ad Ouid. met.* 1, 573. o) *inceſſerit* a. *ingeſſerint* (vel *inceſſerit*) n. *P. inceſſerint ms. Heinſ. ad Ouid. met. I*, 537 p) *efluant R.* q) *alueria R.* r) *inlimates P.* a. *inlimatis P.* n. *L.* s) *abumbrari I. B. R.* t) *tegimen L. I. B. R.* u) *eſtatus* ant. *P.* x) *vt hiemis aſtus* n. *hyemalibus* a. *P.* y) *tepore I. tempore* a. *P.* z) *obuerſa I. B. R. I. I. H. A. obuerſe Gr. G. obuerſae* al. a) *exporrectiores Heru.* b) *nec I. B. R.* c) *blactae I. B. R.* d) *Varro L.* e) *ianua R.* f) *populabuntur* a. *P.* g) *vtilliſſimum R.* h) *coſtos R.* i) *veſtibula L.* forte *veſtibulo.* k) *in hac* a. *P.* l) *liceant P.* m) *obſidis P.* in ant. n) *effugiunt H. A. G.*

7, 4 LVTO PVNICO) h. e. craticium opus praetexendum, ad quod vtile inprimis eſt *lutum Punicum*, argillae illi pinguiſſimae ſimile, quam *Letten* noſtri appellant. Cum videam, ridicule in hac re erratum eſſe, ſemel quid ſit *lutum Punicum* vel *impenſa Punica* de qua Pall. 1, 13, 2 explicabo. Atque *impenſa* quid ſit, facile intelliget, ſi quis loca in Indice noſtro indicata comparare inter ſe voluerit. Talis *impenſae* genus etiam eſt *lutum Punicum*, quod pingue et humoris patiens fuiſſe, tum ex ipſo noſtro diſcas 11, 3, 54 tum ex Plinio 35, 14 ſ. 48. *Quid? non in* Africa (vides, cur *Punicum* lutum dicatur) *Hiſpaniaque ex terra parietes, quos appellant formaceos* (vid. Pall. 1, 34, 4) *quoniam in forma, circumdatis vtrimque duabus tabulis inferciuntur verius quam inſtruuntur, aeuis durant, incorrupti imbribus, ventis, ignibus, omnique caemento firmiores. — Illini quidem crates parietum luto, et lateribus crudis exſtrui, quis ignorat?* Adhibetur igitur *lutum Punicum* ad *craticium* parietem caelo libero expoſitum, cuius operis rationem nemo eſt, qui non viderit, et deſcribit Vitruu. 7, 3 extr. vbi videndus Philander, itemque ad 2, 8 extr.

7, 5 HIBERNVM ORIENTEM) Plin. 21, 14 *orientem aequinoctialem* vult. SCHOETTG.

7, 5 VENENATVS STELLIO) Ge. 4, 243.

7, 5 PAPILIONIS GENVS) Plin. 11, 19 ſ. 21 *Papilio ignauus et inhonoratus, luminibus accenſis aduolitans, peſtifer nec vno modo. Nam et ipſe ceras depaſcitur, et relinquit excrementa, quibus teredines gignuntur. Fila etiam araneoſa obtexit.*

7, 6 PESTIS OBSIDIA) *peſtis* pro *hoſtis* mendoſe legitur. VRSIN. Mihi vero non ita videtur. Adi, qui dubitas, indicem.

7, 6 IN EODEM OPERCVLO) quo operitur maius foramen in aluo relictum.

VIII. ATQVE haec de [a] pabulationibus, domiciliis [b], et ſedibus eligendis
abunde diximus: quibus prouiſis, ſequitur vt examina deſideremus. ea porro vel
aere parta, vel gratuita contingunt. Sed quas pretio comparabimus [c], ſtudioſius [d]
praedictis comprobemus notis, et earum frequentiam prius quam mercemur, aper-
2 tis aluearibus conſideremus: vel ſi non fuerit inſpiciendi facultas, certe id quod
contemplari licet, notabimus: vt [e] in veſtibulo ianuae complures conſiſtant, et
vehemens ſonus intus murmurantium exaudiatur. atque etiam (ſi omnes intra do-
micilium ſilentes forte conquieſcant) labris foramini aditus admotis, et inflato ſpi-
ritu ex reſpondente earum ſubito fremitu poterimus aeſtimare [f] vel multitudinem,
3 vel paucitatem. Praecipue autem cuſtodiendum eſt [g], vt ex vicinia potius, quam
ex peregrinis regionibus petantur, quoniam ſolent caeli nouitate laceſſiri. quod ſi
non contingit, ac neceſſe habuerimus longinquis itineribus aduehere, curabimus ne
ſalebris ſolicitentur [h], optimeque noctibus collo portabuntur [i]. nam diebus requies
danda eſt, et infundendi [k] ſunt grati [l] apibus liquores, quibus intra clauſum alan-
4 tur. Mox cum perlatae domum fuerint, ſi dies ſuperuenerit, nec aperiri, nec col-
locari [m] oportebit alueum, niſi veſperi, vt apes [n] placidae [o] mane poſt totius noctis [p]
requiem egrediantur: ſpecularique debemus fere triduo, an [q] vniuerſae ſe profun-
dant. quod cum faciunt, fugam meditantur. ea remedia, quibus debeant inhiberi,
5 mox praecipiemus. At [r] quae dono, vel aucupio contingunt, minus ſcrupuloſe [s]
probantur: quamquam nec ſic quidem velim [t] niſi optimas poſſidere, cum et im-
penſam [u] et eandem operam cuſtodis poſtulent bonae, atque improbae: et [x] quod
maxime refert, non ſunt [y] degeneres intermiſcendae [z], quae infament generoſas.
6 nam minor fructus mellis reſpondet [a], cum ſegniora interueniunt examina. Verum-
tamen quoniam interdum propter conditionem locorum vel mediocre pecus (nam
malum [b] nullo quidem modo) parandum eſt, curam veſtigandis examinibus hac
7 ratione adhibebimus [c]. Vbicunque ſaltus ſunt idonei, mellifici, nihil antiquius
apes [d], quam, quibus vtantur, vicinos eligunt fontes. eos itaque conuenit plerum-
que ab [e] hora ſecunda obſideri, ſpecularique quae turba ſit aquantium. nam ſi pau-
cae admodum circumuolant [f] (niſi tamen [g] complura capita riuorum diductas [h] fa-
ciunt

[C. VIII.) a) *de* deeſt *P.* b) *domicilibusque P.* in nouo. c) *comperabimus R.* d) *ſcrupuloſus P.* in a. e) *vt* deeſt *I. B. R.* f) *exiſtimare I. B. R.* g) *eſt* deeſt *I. B. R.* h) *ſollicitentur I. B. R.* i) *portantur I. B. R.* k) *niſi videndi L.* l) *gratia prius* a. *P.* m) *colocari Reg.* n) *auis* ant. *P.* o) *placide Reg.* p) *quien noctis* ant. *P.* q) *quid I. B. R.* r) *Et I. B. R.* s) *ſcrupuloſae R.* t) *vellim R.* u) *impenſum Gr.* x) *et* deeſt *I. B. R.* y) *ſint I. B. R.* z) *immiſcendae I. B. R.* a) *corrñdet L.* b) *mallum R.* c) *adhiberimus P.* d) *apes quam quibus I. B. R. quam quibus apes I. I. H. quam apes quibus* al. e) *arbora* ant. *P.* f) *cur cumulant Heru.* g) *tamen* deeſt *I. B. R.* h) *deducta eas L.*

8, 4 SI DIES SVPERVENERIT) *ſuperfuerit* legendum videtur Vrſino. Non recte. Noctibus portari apes iubet Columella, die requieſcere. Itaque ſi paulo poſt exortum diem aduenerint apes, h. e. *ſi dies ſuperuenerit*, non ſtatim aperiri conuenit alueum etc.

8, 5 NON SVNT DEGENERES) Contra Trimalchio apibus Atticis vernaculas iuſſit miſceri, vt meliores fierent. Petronius c. 38. SCHOETTG. Excuſum eſt ab Ienſonio Bruſchioque, *non ſint deg.* videlicet: *cum et impenſam et eandem operam cuſtodis poſtulent bonae ac improbae, et* (cum) *quod maxime refert, non ſint degeneres intermiſcendae.* PONTED.

8, 7 MELLIFICI, NIHIL ANTIQVIVS) Legendum videtur *Mellificio nihil antiquius, apes quam* etc. VRSIN. Neque hic aſſentiri poſſum viro doctiſſimo. *Saltus idonei, mellifici*, per ἐπεξήγησιν dicuntur, vt mox hic et Pall. Apr. 8 *locus mellificus. Nihil antiquius apes* (faciunt) *quam eligunt* etc. Hoc ingenium apum praemittit Columella, et inde concludit, quomodo indagandae ſint.

8, 8 LI-

ciunt rariores) intelligenda eſt earum [i] penuria, propter quam locum quoque non eſſe mellificum ſuſpicabimur [k]. At ſi commeant frequentes, ſpem quoque aucu- 8
pandi [l] examina maiorem faciunt, eaque ſic inueniuntur. Primum quam longe ſint explorandum [m] eſt, praeparandumque [n] in hanc rem liquida rubrica: qua [o] cum [p] feſtucis illitis contigeris [q] apum terga fontem libantium [r], commoratus eodem loco facilius redeuntes agnoſcere poteris; ac ſi non tarde id facient, ſcias eas in vicino [s] conſiſtere: ſin autem ſerius, pro morae [t] tempore aeſtimabis [u] diſtantiam loci. Sed 9
cum animaduerteris [x] celeriter redeuntes, ſi [y] non aegre perſequeris iter volantium, ad ſedem perduceris examinis. In iis [z] autem quae longius meare videbuntur, ſolertior [a] adhibebitur cura, quae talis eſt. Arundinis internodium cum ſuis articulis exciditur [b], et terebratur ab latere talea, et [c] per id [d] foramen exiguo melle vel defruto inſtillato [e], ponitur iuxta fontem. deinde cum [f] ad odorem dulcis liquoris [g] complures apes irrepſerunt [h], tollitur talea, et appoſito [i] foramini pollice non emittitur, niſi vna, quae cum euaſit, fugam ſuam demonſtrat obſeruanti [k]: atque is, dum ſufficit [l], perſequitur euolantem. Cum deinde conſpicere deſiit [m] 10
apem, tum alteram emittit: et ſi eandem petit caeli partem, veſtigiis prioribus inhaeret [et [n]] ſi minus, aliam quoque [o] atque aliam foramine adaperto patitur egredi; regionemque notet, in quam plures reuolent [p], et eas perſequatur, donec ad latebram perducatur examinis. quod ſi eſt abditum ſpecu, fumo elicitur [q], et cum erupit, aeris ſtrepitu coercetur. Nam ſtatim ſono territum [r], vel in frutice, vel in editiore ſiluae fronde conſidet, et [s] a veſtigatore praeparato vaſe reconditur. Sin 12
autem ſedem habet arboris cauae, et aut extat ramus, quem obtinent, aut [t] ſunt in ipſius arboris trunco, tunc, ſi mediocritas patitur, acutiſſima ſerra, quo celerius id fiat, praeciditur [u] primum ſuperior pars, quae ab apibus vacat; deinde inferior, quatenus videtur inhabitari. tum reciſus [x] vtraque parte mundo veſtimento contegitur, quoniam hoc [y] quoque plurimum refert, ac ſi quibus rimis hiat, illinitur [z], et [a] ad locum perfertur: relictiſque paruis (vt [b] iam dixi) foraminibus, more caeterarum aluorum collocatur. Sed indagatorem conuenit [c] matutina tempora veſti- 12
gandi eligere, vt ſpatium diei habeat, quo exploret commeatus apum. ſaepe enim, ſi ſerius coepit eas denotare, etiam cum in propinquo ſunt, iuſtis operum peractis, ſe recipiunt, nec remeant ad aquam: quo euenit vt veſtigator ignoret, quam longe

i) *eorum Ienſ.* k) *ſuſpicabuntur I. B. R.* l) *arcupandi* hic et al. *L.* m) *explorantur P.* n) *explorandaque I. B. R.* o) *quam* ant. *P.* cui adſtipulatur Anonymus quidam in Regienſi. p) *tunc I. B. R.* q) *contigerit I. B. R.* r) *leuantium P.* s) *vicinio I. B. R. I. I.* t) *mora temporis Lipſ.* u) *exiſtimabis I. B. R.* x) *aduerteris I. B. R.* y) *ſi* om. *L. I. B. R.* z) *his I. B. R.* a) *ſollertior I. B.* b) *intercidiatur L.* c) *et* om. *I. B. R.* d) *quod L. I. B. R.* e) *inſtilato R.* f) *quom I. B. R.* g) *liquaminis I. B. R.* h) *inſperſerunt P.* i) *impoſito P.* k) *obſeruari I. B. R.* l) *ſuffecit poſt Vict.* m) *poſſit apertum: alteram* a. *P.* n) *et* om. *I. B. R.* o) *quoque* deeſt *I. B. R.* p) *reuoluent eas P.* ant. *conuolent L.* q) *elicietur L. I. B. R.* r) *teritum R.* s) *vt H.* t) *aut ipſius trunci, (: ſi I. B. R. aut ipſius trucis in eo ſunt, ſi P. aut ipſius trunci, ſi in eo ſunt, med. L.* u) *praeciditur. Primum I. B. R.* x) *reſciſus Heru.* y) *haec I. B. R.* z) *illitis: I. B. R. in littus ad locum L. forte* inlitus. a) *et* abeſt *B. R. ad Ienſ.* b) *vtum dixi certaminis more certarum P.* c) *conueniet I. B. R.*

8, 8 LIQVIDA RVBRICA) *liquidam rubricam* legi vult VRSIN. Et ſane aut ita legendum, aut *praeparandum* mutare oportet in *praeparanda*. Sed vid. etiam Cl. Morg. I, 47.

8, 9 TEREBRATVR AB LATERE TALEA) Si non gloſſa eſt librarii, certe ἐπεξήγημα eſt *internodii cum ſuis articulis* h. e. nodis vtrinque canalem claudentibus, exciſi.

8, 13 TRI-

13 longe a [d] fonte diſtet examen. Sunt qui per initia veris apiaſtrum, atque (vt ille vates ait) *Trita meliphylla* [e], *et cerinthae* [f] *ignobile gramen*, aliaſque colligant ſimiles herbas, quibus id genus animalium delectatur, et ita aluos perfricent, vt odor et [g] ſuccus vaſi [h] inhaereat: quae deinde mundata [i] exiguo melle [k] reſpergant, et per nemora non longe a fontibus diſponant [l], eaque cum repleta ſunt exa-
14 minibus, domum referant [m]. ſed hoc niſi locis, quibus abundant [n] apes, facere non expedit. nam ſaepe [o] inania [p] vaſa nacti [q], qui forte praetereunt, ſecum auferunt: neque tamen [r] eſt tanti vacua perdere complura, vt vno vel altero potiare pleno. at in maiore copia, etiam [s] ſi [t] multa intercipiuntur, plus eſt quod in repertis apibus acquiritur. Atque haec eſt [u] ratio capiendi ſilueſtria examina.

IX. DEINCEPS talis altera eſt vernacula retinendi. ſemper quidem cuſtos ſedule circumire debet aluearia. neque enim vllum tempus eſt, quo non curam deſiderent; ſed eam poſtulant diligentiorem [a], cum vernant et exundant nouis foetibus [b], qui niſi curatoris obſidio protinus excepti ſunt, diffugiunt. quippe talis eſt apium natura, vt pariter quaeque plebs generetur cum regibus; qui vbi euolandi vires adepti ſunt, conſortia dedignantur vetuſtiorum, multoque magis imperia: quippe cum rationabili generi [c] mortalium, tum magis egentibus conſilii [d] mutis [e]
2 animalibus, nulla ſit regni ſocietas. Itaque noui duces procedunt, cum ſua iuuentute, quae vno aut altero die in ipſo domicilii veſtibulo glomerata conſiſtens, egreſſu ſuo propriae [f] deſiderium [g] ſedis oſtendit; eaque [h] velut patria contenta eſt, ſi a [i] procuratore [k] protinus aſſignetur. ſin autem defuit cuſtos, velut iniuria repulſa,
3 peregrinam regionem petit. quod ne fiat, boni curatoris eſt vernis temporibus obſeruare alueos in octauam fere diei [l] horam, poſt [m] quam non temere ſe noua proripiunt agmina; eorumque [n] egreſſus regreſſuſque vt diligentius cuſtodiat. nam
4 quaedam ſolent, cum ſubito euaſerunt, ſine cunctatione ſe proripere. Poterit exploratam fugam praeſciſcere veſpertinis temporibus aurem [o] ſingulis alueis admouendo. ſiquidem fere ante triduum, quam eruptionem facturae ſint [p], velut militaria ſigna mouentium tumultus, ac murmur exoritur: ex quo, vt veriſſime dicit Virgilius, *Corda licet vulgi praeſciſcere. namque morantes Martius ille aeris rauci canor*

d) *a* deeſt *Gr. St.* e) *meliphilla Steph. meliſſophila I. B. R. mellifila L.* f) *cherinthae B. R. caerinthae I. I. H. A. G. St. cherinthe L. I. caerinthe Gryph.* g) *ac fucus in vaſis P.* h) *vaſis I. B. R.* i) *mandata Heru.* k) *mele R.* l) *diſponant ea. Quae I. B. R.* m) *refferant R.* n) *habundant R.* o) *vel* interpon. *P.* p) *inantia P.* q) *nancti P.* r) *tamen* abeſt *I. B. R.* s) *etiam* deeſt *I. B. R.* t) *ſimulata P.* u) *eſt* deeſt *I. B. R.* [C. IX.] a) *dilligentiorem R.* b) *faetibus R.* c) *genere I. B. R. I. I. H. A. Gr. G.* d) *conſilium* a. *P.* e) *muta* a. *P.* f) *proprie R. I. I. H. A. G.* g) *deſyderium I. I. H. A. G.* h) *Eadem tanquam* ant. *P.* i) *a* deficit *I. B. R.* k) *procuratori I. B. R.* l) *diei: poſt quam horam I. B. R.* m) *poſt quam* diuiſ. *H. A. poſtquam* al. *vid. Morg. I.* 48. n) *eoque regreſſus diligenter* ant. *P. regreſſusq.* etiam om. *E.* o) *aures ſing. al. admouende* forte *aure — admouenda.* p) *ſunt I. B. R.*

8, 13 TRITA MELIPHYLLA) Virg. Ge. 4, 63. Heinſius *meliſphylla* probat et recepit Burm. ſic et h. l. iudicat Victorius in omiſſis.

9, 2 SI A PROCVRATORE) ſuſpicor ſcripſiſſe Columellam *quae*, vel *ſiqua a procuratore aſſignetur.*

9, 2 VELVT INIVRIA REPVLSA) Ita vulgati: Codex peruetuſtus, quo vſus ſum, *repulſam.* Videtur reliquiſſe Columella: *velut irritata iniuria repulſae.* Ita *apes iniuria contriſtatae profugiunt* eidem, eodem libro c. 14. Haec Nic. Heinſius ad Petro. c. 22. SCHOETTG.

9, 3 VT DILIGENTIVS CVSTODIAT) Legendum *diligentius cuſtodire.* VRSIN. Ita quidem Syntaxis ordinaria poſtulat. Sed quis ſcriptor eſt tam caſtigatus, qui ſibi non in talibus aliquid non nunquam permiſerit?

9, 4 VIRGILIVS) Ge. 4, 70. SCHOETTG.

9, 6 IDEM

canor increpat, et vox Auditur fractos ſonitus[q] *imitata tubarum.* Itaque maxime 5
obſeruari[r] debet, quae iſtud faciunt, vt ſiue ad pugnam eruperint, (nam inter ſe
tanquam ciuilibus bellis, et cum alteris, quaſi cum exteris gentibus praeliantur)
ſiue fugae cauſa ſe proripuerint, praeſto ſit ad vtrumque caſum paratus cuſtos.
Pugna quidem vel vnius inter ſe diſſidentis, vel duorum examinum diſcordantium 6
facile compeſcitur: nam vt idem ait, *Pulueris exigui iactu compreſſa quieſcit*: aut
mulſo[s], paſſoue, aut alio[t] quouis[u] liquore ſimili reſperſo, videlicet familiari dul-
cedine ſaeuientium iras mitigante. nam eadem mire[x] etiam diſſidentes reges con-
ciliant. ſunt enim ſaepe plures vnius populi duces, et quaſi procerum ſeditione
plebs in partes diducitur[y]: quod frequenter fieri prohibendum eſt, quoniam inte-
ſtino bello totae gentes conſumuntur[z]. Itaque ſi conſtat principibus gratia, ma- 7
net pax incruenta. ſin autem ſaepius aciem[a] dimicanteis notaueris[b], duces ſeditio-
num interficere curabis: dimicantium vero praelia praedictis remediis ſedantur.
ac deinde cum[c] agmen glomeratum in proximo frondentis arbuſculae ramo con-
ſederit; animaduertito, an totum examen in ſpeciem vnius vuae dependeat: idque
ſignum erit aut vnum regem ineſſe, aut certe plures bona fide reconciliatos; quos[d] 8
ſic patieris, dum in ſuum reuolent[e] domicilium. ſin autem duobus, aut etiam
compluribus velut vberibus diductum[f] fuerit examen, ne dubitaueris et plures
proceres, et adhuc iratos eſſe. atque in iis[g] partibus, quibus maxime videris apes
glomerari, requirere duces debebis. itaque ſucco praedictarum herbarum, id eſt,
meliſſophylli[h], vel apiaſtri manu illita, ne ad tactum diffugiant, leuiter inſeres
digitos, et diductas[i] apes ſcrutaberis, donec auctorem[k] pugnae, quem elidere de-
bes, reperias.

X. SVNT autem ii reges maiores paulo, et oblongi magis quam caeterae
apes, rectioribus cruribus, ſed minus amplis[a] pinnis, pulchri coloris, et nitidi,
leueſque, ac ſine pilo, ſine ſpiculo, niſi quis forte pleniorem quaſi capillum,
quem in ventre gerunt, aculeum putet[b], quo et ipſo tamen ad nocendum non
vtuntur. quidam etiam infuſci atque hirſuti reperiuntur, quorum pro habitu damna-
bis[c] ingenium. *Namque*[d] *duae regum facies, duo corpora gentis*[e]. *Alter erit ma-* 2
culis auro ſqualentibus[f] *ardens, Et rutilis*[g] *clarus ſquamis inſignis, et ore.* Atque
hic maxime probatur[h], qui eſt melior: nam deterior ſordido ſputo ſimilis tam

foedus

q) *tonitus L.* r) *obſeruare I. B. R.* s) *aqua mulſa I. B. R.* t) *aliquore ſimplici reſperſo P.* in ant. u) *quo I. B. R.* x) *mire* deficit *I. B. R.* y) *deducitur I. B. R.* z) *conſumantur I. B. R.* a) *acie* vel *acies* coni. *Morg. I, 49. acie dimicantis L.* recte. b) *vocaueris I. B. R.* c) *examen vel* inſ. *I. B. R.* d) *quos ſic* deficit *I. B. R.* e) *reuoluet Ienſ.* f) *deductum Ienſ. ductum P.* g) *his I. B. R.* h) *meliſſophili I. B. I. I. H. A. G. mellis ſilli P. meliſophili Reg. melisphilli L.* i) *deductas I. B. R.* k) *authorem H. A. autorem Gr. G. auctorem reperies* reliquis omiſſis *I. B. R. auctorem pugnae reperies P.* [C. X.] a) *amplis: pinnis R. amplis, pinnis G.* b) *putat I. B. R.* c) *damnabilis P.* d) *Nam duo ſunt regum I. B. R. Nam duae ſunt Iunt.* e) *plebis I. B. R.* f) *ſqualentibus I. B. R.* g) *rutulis Heru.* h) *probatum P.*

9, 6 IDEM AIT) Ge. 4, 87. SCHOETTG.

10, 1 REGES MAIORES PAVLLO) De forma regis conf. Geop. 15, 2 et qui diligentiae vlteriori locum vix reliquit, Cerda ad Virgilium.

10, 1 SINE SPICVLO) Seneca de Clementia 1, 19 *Praeterea inſignis regis forma eſt, diſſimilis caeteris tum magnitudine, tum nitore. Hoc tamen maxime diſtinguitur. iracundiſſimae ac pro corporis captu pugnaciſſimae ſunt apes, et aculeos in vulnere relinquunt: rex ipſe ſine aculeo eſt.* Adde Brodaeum Miſc. 4, 10. SCHOETTG.

10, 2 NAMQVE DVAE) Ge. 4, 95, 91, 93.

11, 2 MOR-

foedus [i] eſt, *Quam puluere ab alto Cum venit, et ſicco terram ſpuit ore viator.*
Et, vt idem ait, *Deſidia* [k] *latamque trahens inglorius aluum.* Omnes igitur duces [l]
3 notae deterioris *Dede* [m] *neci, melior vacua ſine regnet in aula.* Qui tamen [n] et
ipſe ſpoliandus eſt alis, vbi ſaepius cum examine ſuo conatur eruptione facta pro-
fugere. nam velut quadam compede [o] retinebimus erronem ducem detractis alis;
qui fugae deſtitutus praeſidio, finem regni non audet excedere, propter quod ne
ditionis quidem ſuae [p] populo permittit longius euagari.

XI. SED nonnunquam necandus [a] eſt, cum vetus alueare numero apum [b]
deſtituitur, atque infrequentia eius aliquo examine [c] replenda eſt. itaque cum pri-
mo vere in eo vaſe nata eſt pullities [d], nouus rex eliditur, vt multitudo ſine diſcor-
dia cum parentibus ſuis conuerſetur. Quod ſi nullam progeniem tulerint faui [e],
duas vel tres alueorum plebes in vnum contribuere licebit. ſed prius reſperſas
dulci [f] liquore: tum demum includere, et poſito cibo dum conuerſari conſueſcant,
2 exiguis ſpiramentis relictis triduo fere clauſas habere. Sunt qui ſeniorem potius
regem ſubmoueant, quod eſt contrarium: quippe turba vetuſtior, ſi [g] elidatur,
velut quidam ſenatus iunioribus pareat [h] neceſſe eſt, et [i] ſiquae ſint imperia vali-
3 diorum [k] contumaciter [l] ſpernentes, poenis ac mortibus afficiuntur. illud [m] tamen
incommodum iuniori examini ſolet accidere, cum antiquarum apium relictus a no-
bis rex ſenectute deficit, quod [n] tanquam domino mortuo familia nimia licentia
diſcordat: cui [o] facile occurritur [p]. nam ex iis alueis [q], quae [r] plureis habent prin-
cipes, dux vnus [s] eligitur: iſque translatus ad eas quae ſine imperio ſunt, rector
conſtituitur. Poteſt autem minore moleſtia in iis domiciliis quae aliqua peſte ve-
4 xantur, paucitas apium emendari. Nam vbi cognita eſt clades [t] infrequentis aluei,
quos habeat [u] fauos oportet conſiderare: tum deinde [x] cerae, quae ſemina pullo-
rum continet, partem recidere, in qua regii [y] generis proles animatur. eſt autem
facilis conſpectu, quoniam fere in [z] ipſo fine cerarum [a] velut papilla vberis appa-
ret [b] eminentior, et laxioris fiſtulae, quam ſint reliqua foramina, quibus popularis
5 notae pulli detinentur. Celſus quidem affirmat in extremis fauis transuerſas fiſtulas
eſſe, quae contineant regios pullos. Hyginus [c] quoque auctoritatem Graecorum
ſequens, negat ex vermiculo [d] (vt caeteras [e] apes) fieri ducem, ſed in circuitu
fauorum

i) *foetus P.* k) *Deſidiam I. B. R.* l) *duces deteriores Gymn.* m) *Dedae I. B. R.* n) *tantum I. B. R.* o) *compete Heru.* p) *ſuo P.* [C. XI.] a) *euagandus* et a recentiore manu *negandus L.* forte *enecandus.* b) *apium I. B. R.* c) *aliaquo examina P.* d) *pullicies I. B. R.* e) *fauidius P.* f) *vici P.* g) *ſi elidatur* deficit *I. B. R. L.* h) *parere non ceſſent P. minoribus parere neceſſe eſt L.* i) *atque imperia I. B. R. aut imperia L.* k) *validorum I. B. R.* l) *coitur aoiter ſpernendo* a. *P. contumaciam ſpernendo.* m) *Illi quidem incommodo I. B. R.* n) *et I. B. R.* o) *cui* deficit *I. B. R.* p) *diſcurritur P.* q) *aluis P.* r) *qui I. B. R.* s) *vnius Heru.* t) *claudes frequentis P.* u) *habet I. B. R.* x) *denique caerei I. B. R. cerei* etiam *L.* y) *regit P.* z) *in* deficit *I. B. R.* a) *terrarum I. B. R.* b) *apparet eminentior, et laxioris* deficiunt in antiquo Codice *Pol.* c) *Higinus I. B. R. Higinius* al. *ſed Hyginus L.* d) *vernaculo* omnes praeter *L.* e) *caetera Gymn.*

11, 2 MORTIBVS AFFICIVNTVR) *afficiantur* legi vult Vrſinus. Sed non quid debeat fieri, ſed quid fiat, docere mihi videbatur Columella.

11, 4 IN IPSO FINE CERARVM) Plin. 11, 11 ſ. 12 *Regias imperatoribus futuris in ima parte aluei extruunt amplas, magnificas, ſeparatas, tuberculo eminentes: quod ſi exprimatur, non gignuntur ſoboles.*

11, 5 EX VERMICVLO) Illud *vernaculo,* quod libros omnes obſedit, haud dubie falſum eſt, ortum ex frequentiore huius verbi in hac vicinia vſu. Neque quiſquam audaciae nos nimiae accuſabit, ſpero, quod *vermiculo* ſubſtituere

fauorum paulo maiora quam ſint plebeii ſeminis, inueniri recta foramina repleta quaſi ſorde rubri coloris, ex qua protinus alatus rex figuretur.

XII. EST[a] et illa vernaculi examinis cura, ſi forte praedicto tempore facta eruptione[b] patriam faſtidiens ſedem longiorem fuga denuntiauit[c]. Id autem ſignificat, cum ſic apis euadit veſtibulum, vt[d] nulla intro[e] reuolet, ſed ſe con-
feſtim leuet ſublimius. Crepitaculis aereis, aut teſtarum plerumque vulgo iacen- 2
tium ſonitu[f] terreatur fugiens iuuentus: eaque[g] vel pauida cum repetierit aluum[h] maternam, et in eius aditu glomerata pependerit, vel ſtatim ſe ad proximam frondem[i] contulerit; protinus cuſtos nouum loculamentum in hoc praeparatum perliniat intrinſecus praedictis herbis: deinde guttis mellis reſperſum admo-
veat: tum manibus, aut etiam trulla[k] congregatas apes recondat: atque, vti[l] de- 3
bet, adhibita caetera[m] cura, diligenter compoſitum et illitum vas interim patiatur in eodem loco eſſe, dum aduesperaſcat[n]. primo deinde crepuſculo transferat,
et reponat in ordinem reliquorum[o] alueorum. Oportet autem etiam vacua do- 4
micilia collocata in apiariis habere. nam ſunt nonnulla examina, quae cum proceſſerint, ſtatim ſedem ſibi quaerant in proximo, eandemque occupent quam vacuam repererint. Haec fere acquirendarum, ac etiam retinendarum apium traditur cura.

XIII. SEQVITVR vt morbo, vel peſtilentia laborantibus[a] remedia deſiderentur. Peſtilentiae rara in apibus pernicies, nec tamen aliud, quam quod in caetero

[C. XII.] a) *Et eſt I. B. R.* b) *eruptionem patriae P.* c) *denunciauit R. I. I.* d) *vt* omitt. *Gy.* e) *introire valet P.* f) *ſonitu* omitt. *I. B. R.* g) *quae* inſ. omn. praet. *P. add. Morg. I,* 50. h) *alueum maternum I. B. R.* i) *frontem R.* k) *trula I. B. R.* l) *ita debeat P.* m) *cetera P. certa I. B. R.* n) *aduesperefcat I. B. R.* o) *aliquorum alueorum oportet. Aut etiam I. B. R.* [C. XIII.] a) *labrantibus R.*

tuere auſi ſumus, duabus lineolis, vel vno potius apice immutato, in re apertiſſima. Plin. 11, 16 *Gallinarum modo incubant. Id quod excluſum eſt, primum* vermiculus *videtur candidus, iacens tranſverſus. --- Rex ſtatim --- neque* vermiculus, *ſed ſtatim penniger.* Iſta ex Graecis nominatim Ariſtotele H. A. 5, 19 *ὁ δὲ γόνος ἐϛὶ τῶν μελιττῶν --- λευκὸς, ἐξ οὗ τὰ σκωλήκια γίνεται, αὐξανομένων δὲ γίνονται μέλιτται --- ὁ δὲ τῶν βασιλέων γόνος τὴν χρόαν γίνεται ὑπόπυῤῥος --- σκώληξ δὲ οὐ γίνεται πρότερον ἐκ τούτου· ἀλλ' εὐθέως ἡ μέλιττα φαίνεται. κ. τ. λ.* Opportuniſſime ſuppetias fert pudori noſtro Lipſienſis codex: et eadem confirmat, quae alias de *vermiculo farre* diſputamus.

11, 5 RECTA FORAMINA) Arbitror legendum *tecta*: talia enim ſunt, in quibus concipiuntur formanturque fetus apum. Ariſtoteles l. c. *ὑμένα* vocat, quem perrumpat perfecta iam apis. vid. 9, 13, 10.

12, 1 LONGIOREM FVGA DENVNTIAVIT.) Quid *longiorem?* Clariſſ. Morgagnus cenſet, vna addita litterula poſſe hunc locum emendari, ſi videlicet legerimus: *longiorem fugam denunciauit.* Animaduertit enim, cum ſupra cap. 9 auctor docuiſſet, pleraque examina ita egredi ſolere, vt vno aut altero die in aluei veſtibulo glomerata pendeant, et quaedam tamen *ſolere cum ſubito euaſerunt, ſine cunctatione ſe proripere*, hoc autem facere *ſiue pugnae, ſiue fugae cauſa*; cumque ad pugnam dirimendam quid cuſtodi agendum ſit, tradidiſſet, et inde arrepta occaſione de apum regibus duo capita adieciſſet, redire nunc tandem ad alterum, quod pollicitus erat, expediendum, hoc eſt, quid, non iam in *egreſſu examinis, vno aut altero die in ipſo domicilii veſtibulo glomerati conſiſtentis*; ſed in vera, ſiue *longiore* fuga *faſtidientis*, vt ait, *patriam ſedem, ſit faciendum.* PONTED. Vix dubito, quin vera ſit Cl. viri coniectura. Integrum tamen ſeruare lectori malui.

12, 2 EAQVE VEL PAVIDA) *Eaque pavida cum repetierit alueum maternam* videtur legendum. Nam caetera ſunt adiecta. VRSIN. *τὴν quae* eiecimus autoritate Medicea. *Vel* autem abeſſe non putamus debere.

13, 1 NEC TAMEN ALIVD) Traiectione obſcuratum puto hunc locum, et inculcato deinde *quam*; ſic ſcripſiſſe Columellam, *neque tamen*

caetero pecore praecepimus, quid fieri poſſit reperio, niſi vt longius aluei transfe-
rantur. Morborum autem facilius in his [b] et cauſae inſpiciuntur, et inueniuntur
2 medicinae. Maximus [c] autem annuus earum labor eſt initio veris, quo tithymalli [d]
floret frutex, et quo ſameram [e] vlmi [f] promunt. namque ſicut nouis pomis, ita
his primitiuis floribus illectae auide veſcuntur poſt hybernam famem, nil [g] alio-
quin citra ſatietatem, tali nocente cibo: quo [h] cum ſe affatim repleuerint, proflu-
vio alui, niſi celeriter ſuccurritur, intereunt. nam et tithymallus [i] maiorum quo-
que animalium ventrem ſoluit, et proprie vlmus [k] apium. eaque cauſa eſt, cur in
regionibus Italiae, quae ſunt [l] eius generis arboribus [m] conſitae, raro frequentes
3 durent apes. Itaque veris principio ſi medicatos cibos praebeas, iiſdem remediis et
prouideri poteſt, ne tali peſte vexentur, et cum iam laborant, ſanari. nam illud
quod Hyginus [n] maiores ſecutus autores prodidit, ipſe non expertus aſſeuerare non
4 audeo [o]: volentibus tamen licebit experiri. Siquidem praecipit [p] apum corpora [q],
quae cum eiuſmodi peſtis inceſſit, ſub fauis aceruatim enectae reperiuntur, ſicco
loco per hiemem repoſita circa aequinoctium vernum, cum clementia diei ſuaſerit,
poſt horam tertiam in ſolem proferre, ficulneoque cinere obruere. quo facto,
affirmat intra duas horas cum viuido halitu [r] caloris animatae ſunt, reſumpto ſpi-
5 ritu in [s] praeparatum vas, ſi [t] obiiciatur, irrepere. Nos magis ne intereant,
quae deinceps dicturi ſumus, aegris examinibus exhibenda [u] cenſemus. nam vel
grana mali Punici tunſa, et vino Amineo conſperſa [x], vel vuae paſſae cum rore
Syriaco [y] pari menſura pinſitae, et auſtero vino inſuccatae, dari debent: vel ſi per
ſe iſta [z] fruſtrata [a] ſunt, omnia eadem aequis ponderibus in vnum leuigata, et fictili
vaſe cum Amineo vino inferuefacta, mox etiam refrigerata, ligneis canalibus ap-
6 poni. Nonnulli rorem [b] marinum aqua mulſa decoctum, cum gelauerit, imbri-
cibus infuſum praebent libandum. quidam bubulam, vel hominis vrinam (ſicut
7 Hyginus [c] affirmat) alueis apponunt [d]. Nec non etiam ille morbus maxime eſt
conſpicuus, qui horridas [e] contractaſque carpit, cum frequenter aliae mortuarum
corpora domiciliis ſuis efferunt, aliae intra tecta, vt [f] in [g] publico luctu, moeſto ſi-
lentio torpent. id cum accidit, arundineis infuſi canalibus offeruntur cibi, maxime
decocti

b) *in his* deeſt *I. B. R.* c) *Maximusque vel minimus annuus earum L. I. B. R.* d) *tithymali I. B. R. titimalli L.* e) *amara I. B. R.* f) *ſemina ſua* interſ. *I. B. R.* g) *nil* abeſt *Lipſ. I. B. R.* h) *quo* abeſt *Lipſ. I. B. R.* i) *tithymalus I. B. R. titimalus L.* k) *vulnus I. B. R.* l) *ſint I. B. R.* m) *arboris I. B. R.* n) *Higinus I. B. Hyginus L. Higinius* al. o) *audet L. I. B. R.* p) *praecepit I. B. R.* q) *corpore I. B. R.* r) *alitu nidoris I. B. R.* s) *ſi L. I. B. R.* t) *ſi* om. *L. I. B. R.* u) *adhibenda I. B. R.* x) *conſparſa L.* y) *ſutorio L. I. B. R.* z) *iſta* deeſt *I. B. R.* a) *fruſtra Gryph.* b) *rosmarinum L.* c) *Higinus I. B. R. Higinius* al. d) *deponunt I. B. R.* e) *horidas B. R. horroditas L.* forte *horridulas.* f) *vt* deficit *Heru.* g) *in* deficit *I. B. R.*

men aliud, quid fieri poſſit, reperio, niſi (quod in caetero pecore praecepimus:) vt longius aluei etc. Si durior videatur traiectio, certe ἡ *niſi* mea ſententia παρέλκει.

13, 2 TITHYMALLI FRVTEX) Eadem habentur Geop. 15, 2 p. 404 Needh.

13, 3 HYGINVS PRODID.) Ex noſtro forte Plin. 5, 11, 20.

13, 5 GRANA MALI PVNICI) Eadem P. Mar. 15, 1.

13, 5 CVM RORE SYRIACO) Non plane contemnenda lectio antiqua *ſutorio*, ſiquidem *coriariorum ros* vel *rhus* potius paſſim appellatur, Germ. *Gerber-Kraut.* De frutice ipſo Cl. Schoettg. in Ind. Io. Rhodius ad Scribo. III p. 182 legi hic et P. Mart. 15, 1 vult *rhoë Syriaco.*

13, 7 NEC NON ILLE MORBVS) Quae de morbo hoc eiusque remediis habet noſter, ea fere tranſtulit ex Marone ſuo 4, 251 ſeqq.

13, 8 AMEL-

decocti mellis, et cum galla vel arida roſa detriti. galbanum etiam, vt eius odore
medicentur, incendi conuenit, paſſoque et defruto vetere feſſas ſuſtinere. Opti- 8
me tamen facit amelli radix, cuius eſt frutex luteus, purpureus flos: ea cum ve-
tere Amineo vino decocta exprimitur, et ita liquatus eius ſuccus datur. Hyginus [h]
quidem in eo libro, quem de apibus ſcripſit, Ariſtomachus, inquit, hoc modo
ſuccurrendum laborantibus exiſtimat: primum, vt omnes vitioſi faui tollantur, et
cibus [i] ex integro recens ponatur; deinde, vt fumigentur. Prodeſſe etiam putat 9
apibus vetuſtate corruptis examen nouum contribuere [k], quamuis periculum [l] ſit,
ne ſeditione conſumatur [m], verumtamen adiecta multitudine laetaturas [n]. ſed vt
concordes maneant, earum apium, quae ex alio domicilio tranſferuntur, quaſi pe-
regrinae plebis ſubmoueri reges debere. Nec tamen dubium, quin frequentiſſi-
morum examinum faui, qui iam maturos [o] habent pullos, transferri, et ſubiici
paucioribus debeant, vt tanquam nouae prolis adoptione domicilia confirmentur.
ſed [p] et id cum fiet, animaduertendum [q], vt eos fauos ſubiiciamus, quorum pulli 10
iam ſedes [r] ſuas adaperiunt, et velut opercula foraminum obductas ceras erodunt
exerentes capita. nam ſi fauos immaturo foetu tranſtulerimus, emorientur pulli,
cum foueri deſierint. Saepe etiam vitio quod Graeci φαγέδαιναν [s] vocant, inter-
eunt. ſiquidem cum ſit haec apium conſuetudo, vt prius tantum cerarum [t] con- 11
fingant [u], quantum putant explere ſe poſſe: non nunquam [x] euenit, vt conſum-
matis [y] operibus cereis, [vt] examen conquirendi mellis cauſa longius euagatum [z]
ſubitis imbribus, aut turbinibus in ſiluis opprimatur, et maiorem partem plebis
amittat: quod vbi factum eſt, reliqua paucitas fauis complendis non ſufficiat [a]; tunc-
que vacuae cerarum [b] partes computreſcant, et vitiis paulatim ſerpentibus, cor-
rupto melle, ipſae quoque apes intereant [c]. Id ne fiat duo populi coniungi de- 12
bent, qui poſſint adhuc integras ceras [d] explere: vel ſi non eſt facultas alterius
examinis, ipſos fauos ante quam putreſcant, vacuis partibus acutiſſimo ferro [e] li-
berare. nam hoc quoque refert, ne admodum [f] hebes ferramentum [g] (quia non
facile

h) *Higinus L. I. B. R. Higinius* al. i) *obiis L.* k) *contribuire P.* l) *periculoſum P.* m) *conſumatur I. B. R. conſumentur* al. *Vid. Morg. I*, 51. n) *laetatura I. B. R. lotatura L. s* finale abſorpſit initium ſequentis vocis. o) *immaturos I. B. R.* p) *Sed* deficit *P.* q) *animaduertentem dum P.* r) *faedas L.* s) φαγεδᾶινα *I. B. R.* t) *caerarum B. R. caeterarum P. Ienſ.* u) *contingant P.* x) *nunquam Gy.* y) *conſumatis I. B. R. I. I. H. A. G.* z) *euagantur P.* a) *ſufficit: cumque vacuae I. B. R. tunc quae* alii. b) *caerarum I. B. R.* c) *intereunt I. B. R.* d) *caeras I. B. R.* et ſic per hoc et totum ſequens caput. e) *fero R. ferreo Iunt.* f) *admotum I. I. H. A. G. ad motum* diuiſ. *I. B. R.* g) *feramentum R,*

13, 8 AMELLI RADIX) Cum Virgilius *amelli* florem aureum purpureumque docet, ſcriberem, *cuius* eſt *fruticis luteus purpureusque flos*, ſiue abiecto *frutex*, *cuius eſt luteus purpureuſque flos.* PONTED. 2.

13, 8 ARISTOMACHVS) Solenſis, qui duodeſexaginta annis apum amore captus aliud nihil egit, quam vt earum curam haberet, et libros quoque de iis ſcripſit, teſte Plinio 11, 9 Alius fuit Athenienſis, quem de cytiſo loquens idem citat 13, 24. SCHOETTG.

13, 10 ΦΑΓΕΔΑΙΝΑΝ) Plinius 11, 19 *cleron* vel *ſcleron* vocat, obſcurae originis voce, vt exiſtimat Harduinus. Idem Plinius 20, 7 *phagedaenan* inter morbos recenſet, vnde coniicio, putrefactionem eſſe vel corruptionem, quae latius ſerpere ſolet, et reliqua etiam conſumere. Heſychius: φάγαινα, φαγέδαινα, νόσος ἑλκῶδες νεμόμενον. SCHOETTG.

13, 11 [VT] EXAMEN) vel hoc *vt*, vel proxime praecedens abundat haud dubie.

13, 11 TVNCQVE VACVAE) Ita legendum vidit etiam VRSIN. Et ſane aut obſequendum viro doctiſſimo, quod tanquam blandiſſimum eleginius; aut primarum editionum reuocanda lectio videtur.

facile penetret) vehementius impreſſum [h] fauos ſedibus ſuis commoueat: quod ſi
13 factum eſt, apes domicilium derelinquunt [i]. Eſt et [k] illa cauſa interitus [l], quod interdum continuis annis plurimi flores proueniunt, et apes magis mellificiis [m] quam foetibus ſtudent. itaque nonnulli, quibus eſt minor harum rerum ſcientia, magnis [n] fructibus delectantur, ignorantes exitium apibus imminere, quoniam [o] et nimio fatigatae opere plurimae pereunt, nec vllis iuuentutis [p] ſupplementis [q]
14 frequentatae nouiſſime [r] reliquae intereunt. Itaque ſi tale ver inceſſit, vt et prata et arua floribus abundent, vtiliſſimum eſt tertio quoque die alueorum [s] exitus praecludi, exiguis foraminibus relictis, per quae non [t] poſſint apes [u] exire, vt ab opere mellifico euocatae [x], quoniam ſe non ſperent poſſe ceras omnes liquoribus ſtipare, foetibus expleant. Atque haec fere ſunt examinum vitio laborantium remedia.

XIV. DEINCEPS illa totius anni cura, vt idem Hyginus [a] commodiſſime prodidit. Ab aequinoctio primo, quod menſe Martio circa VIII [b] Calendas Aprilis in octaua parte Arietis [c] conficitur [d], ad exortum Vergiliarum dies verni temporis habentur duodequinquaginta [e]. per hos primum ait apes curandas eſſe adapertis alueis, vt omnia purgamenta, quae ſunt hyberno tempore congeſta, eximantur, et vt [f] araneis, qui fauos corrumpunt, detractis, fumus immittatur factus incenſo bubulo fimo. hic enim quaſi quadam cognatione generis maxime eſt apibus
2 aptus. Vermiculi quoque qui tineae vocantur, et [g] item papiliones enecandi ſunt: quae peſtes plerumque fauis adhaerentes [h] decidunt, ſi fimo medullam bubulam miſceas, et his incenſis nidorem admoueas. Hac cura per id tempus, quod dixi-
3 mus, examina firmabuntur, eaque fortius operibus inſeruient [i]. Verum [k] maxime cuſtodiendum eſt curatori, qui apes nutrit, cum aluos tractare debebit, vti [l] pridie caſtus ſit [m] ab rebus venereis, neue temulentus, nec niſi lotus ad eas accedat, abſti-

h) *impraeſſum B. R.* i) *delinquunt I. B. R.* k) *et* deeſt *I. B. R.* l) *interius R.* m) *melificiis R. melleficiis Gy.* n) *magis I. B. R.* o) *quae L. I. B. R.* p) *iumentis I. inuentis B. R.* q) *cum* interſer. *I. B. R. confrequentatae L.* r) *nouiſſimae* al. s) *aluorum I. I. H. A. G. alueorum exitus praecludi* deficiunt *I. B. R.* t) *non* abeſt *I. B. R.* u) *aluorum exitus praecludi* interſeritur *I. B. R.* x) *vocare vel vocatae apes P.* *apes* inſ. *I. B. R.* *vid. Morg. 1, 51.* [C. XIV.) a) *Higinus I. B. R. Higinius* al. b) *calend VIII. B. R. kalend. etc. Ienſ. VIIII.* coni. *Ponted. 2.* c) *Arietis* omiſſ. *I. B. R.* d) *et* interpon. *I. B. R.* e) *duo et quinquaginta I. B. R. XLVI.* coni. *Ponted. 2.* f) *vt* om. *I. B. R.* g) *et* abeſt *I. B. R.* h) *adherentes I. B. R.* i) *inſeruiens P.* k) *Maxime vero I. B. R.* l) *vtique I. B. R.* m) *ſit* deeſt *I. B. R.*

13, 13 NOVISSIME) Obſecuti ſumus Vrſino, quae mutatio tanto minus difficultatis habere debet, quo frequentior eſt et fere perpetua diphthongi *ae* cum poſteriore vocali confuſio.

13, 14 QVONIAM SE NON SPERENT) Vtrum ita rationes ſubducant apes, non habeo equidem dicere. Sed euenire certe poteſt, vt inquietum animalculum ab vno laboris genere prohibitum ad alterum tranſeat.

14, 1 AD EXORTVM VERGILIARVM) De Vergiliarum ortu et occaſu multa ex antiquis auctoribus profert Salmaſius ad Solinum c. 37 p. 518 ſ. 522. SCHOETTG. De vniuerſa hac temporum ex ortu et occaſu ſiderum definitione ad Col. 11, 2, 1 quaedam dicimus.

14, 1 QVADAM COGNATIONE GENERIS) Vide quae infra notata ſunt ad P. 4, 15, 4. SCHOETTG. it. ad C. 9, 15, 5.

14, 3 CASTVS SIT AB REBVS VENEREIS) qui abſtineat a talibus. Nam *caſtus* in genere notat omnem, qui probus eſt, et ſuo officio recte fungitur, item qui a rebus illicitis abſtinet. Virg. Aen. 3, 409 *Hac caſti maneant in relligione nepotes.* Conf. Arnoldum ad Val. Catonis diras v. 90. SCHOETTG. Geop. 15, 2 p. 405. *χαλεπώτεραί εἰσι τοῖς οἴνου καὶ μύρου ὄζουσι, καὶ γυναιξὶ δὲ ἐπέρχονται, μάλιστα δὲ ταῖς ἠφροδισιασμέναις.* Plin.

abſtineatque fere ab [n] omnibus redolentibus eſculentis, vt ſunt ſalſamenta, et eo-
rum omnia eliquamina [o]; itemque foetentibus [p] acrimoniis alii, vel ceparum, cae-
terarumque rerum ſimilium. Duodequinquageſimo [q] die ab aequinoctio verno, 4
cum ſit Vergiliarum exortus circa v [r] Idus Maias [s] incipiunt examina viribus et nu-
mero augeri. Sed et iiſdem diebus intereunt quae [t] paucas et aegras apes habent.
eodemque tempore progenerantur in extremis partibus fauorum amplioris magni-
tudinis foetus [u], quam ſint [x] caeterarum apum, eoſque nonnulli putant eſſe reges.
verum quidam [y] Graecorum auctores οἴςρους appellant, ab eo, quod exagitent,
neque patiantur examina conquieſcere. itaque praecipiunt eos necari [z]. Ab exortu 5
Vergiliarum ad ſolſtitium, quod fit vltimo menſe Iunio circa octauam partem
Cancri, fere examinant alui: quo tempore vehementius cuſtodiri debent, ne no-
vae ſoboles diffugiant. Tuncque [a] peracto ſolſtitio, vſque ad ortum Caniculae,
qui fere dies triginta [b] ſunt, pariter frumenta et faui demetuntur. Sed ii quemad-
modum tolli debeant, mox deinde [c], cum de confectura mellis praecipiemus.
Caeterum hoc eodem tempore progenerari poſſe apes iuuenco perempto, Demo- 6
critus, et Mago, nec minus Virgilius [d] prodiderunt. Mago quidem ventribus
etiam bubulis idem fieri affirmat. Quam rationem diligentius proſequi ſuperua-
cuum puto, conſentiens Celſo, qui prudentiſſime ait, non tanto interitu pecus
iſtud amitti [e], vt ſic requirendum ſit. Verum hoc tempore, et vſque in autumni 7
aequinoctium decimo quoque die alui aperiendae [f] ſunt, et fumigandae. quod
cum ſit moleſtum examinibus, ſaluberrimum tamen eſſe conuenit. Suffitas de-
inde,

n) *ab* deficit *I. B. R.* o) *liquamina Lipſ.* p) *fetentibus I. B. R.* q) *Vndequinquageſimo I. B. R. Lipſ. XLVI* coni. *Ponted. 2.* r) *VII* coni. *Ponted. 2.* s) *Maii Iunt.* t) *qui I. B. R.* u) *foetus* om. *L. I. B. R.* x) *ſunt caeterae apes L. I. B. R.* y) *quidem I. B. R.* z) *enecari a. V.* a) *Cumque I. B. R. Tumque I. I. H. A. G.* b) *XXIV* coni. *Ponted. 2.* c) *dicetur Lipſ. a. V.* d) *Vergilius Gr. Gy.* e) *admitti* omn. *vid. Morg. I, 52.* f) *apperiendae R.*

Plin. 11, 16 *Inprimis praecipitur vt loti purique eximant mella.* Videntur apes tum tetrum odorem fugere, tum appetere ſuauem. Pulli venerei *bene ſemper olere ſolent:* quibusdam eorum *hircus grauis excubat alis*, quem excitari oeſtro venerio aiunt. Itaque vel floreum odorem ſectantur apes vnguentatorum, vel vehementer refugiunt foetentes, vtroſque autem, ſi moleſti ſint, h. e. ſi obſtent alteri fugae, alteri pinguedine oleoſa, quam floreus odor admixtam habet, ſpem fefellerint; aculeo vlciſcuntur. Quaedam dicemus etiam ad Pall. Mar. 15, 4 et diximus ad Varr. 3, 16, 6 Quamquam falli hic, tum in experimentis tum in rationibus, admodum procliue eſt. Et nos improuide aliquantum, obſcure quidem certe, ſcripſimus ad Varronis l. c. quod hic paullo explicatius proponere iuuat. Nimirum non iisdem inſtrumentis vtuntur ad ceram legendam, atque ad mel hauriendum, ad laedendum denique. Pungunt enim dolone illo ſuo ſ. aculeo, quem extimo ventre vagina reconditum gerunt; minutas cerarum maſſulas colligunt tum toto corpore ſe prouoluentes, vt vuas ſpinis ſuis figunt herinacei, tum maxillis et anterioribus pedum, quorum ope deinde poſteriorum ſemorum cauis et pilis eas adfigunt; mel denique ſugunt proboſcide, quod mox domi reuomant.

14, 3 ELIQVAMINA) Melius Lipſ. *liquamina:* nam ita garum, aut quaeuis alia ſalſamenta eo tempore vocabantur. Videatur Liſterus ad Apicium Art. Coqu. 7, 7. SCHOETTG. Sed tamen *eliquare* etiam plus ſemel dixit Columella. Vid. Ind.

14, 4 PROGENERANTVR IN EXTREMIS) Plin. 11, 16 *Naſcuntur aliquando in extremis fauis apes grandiores, quae caeteras fugant. Oeſtrus vocatur hoc malum.*

14, 5 MOX DEINDE PRAECIPIEMVS) ſi verior eſt haec lectio altera, quam adnotauimus, vis verbi *praecipiemus* ex poſteriori commate ad prius etiam reuocanda eſt.

14, 6 IVVENCO PEREMTO) Vide Schoettgenium ad Varr. 2, 5, 5 et nos ad eundem 3, 16, 4.

14, 6 PECVS ISTVD AMITTI) Ita coniecerunt legendum VRSIN. SCHOETTG. et credo, quisquis locum attentius intuetur, pro *interitu intertrimento* malit neſcio cur? SCHOETTG.

14, 9 IN-

inde, et aeſtuantes apes refrigerare oportet, conſperſis [g] vacuis partibus aluo-
rum, et quam [h] recentiſſimi [i] rigoris aqua infuſa: deinde, ſi quid ablui non pote-
rit, pinnis aquilae, vel etiam cuius libet vaſtae alitis, quae rigorem habent, emun-
8 dari. Praeterea vt tineae, ſi apparuerint, euerrantur [k], papiliones [l] enecentur,
qui plerumque inter aluos [m] morantes apibus exitio ſunt. nam et ceras erodunt,
9 et ſtercore ſuo vermes progenerant [n], quos aluorum tineas appellamus. Itaque
quo tempore maluae florent, cum eſt eadem [o] maxima multitudo, ſi vas aeneum
ſimile miliario veſpere ponatur intra aluos, et in fundum eius lumen aliquod de-
mittatur [p], vndique papiliones concurrunt [q]: dumque circa flammulam volitant [r],
aduruntur [s], quod nec facile ex anguſto ſurſum euolare [t], nec rurſus longius ab
igne poſſunt recedere, cum [u] lateribus aeneis circumueniantur: ideoque propin-
10 quo ardore conſumuntur. A Canicula fere poſt diem quinquageſimum Arcturus
oritur, cum irroratis floribus thymi, et cunilae [x], thymbraeque, apes mella con-
ficiunt: idque optimae notae eniteſcit [y] autumni aequinoctio, quod eſt ante Ca-
lend. Octobris, cum [z] octauam partem Librae ſol attigit. Sed inter Caniculae et
Arcturi exortum cauendum erit, ne apes intercipiantur violentia crabronum, qui
11 ante aluearia plerumque obſidiantur prodeuntibus. Poſt Arcturi exortum circa
aequinoctium Librae (ſicut dixi) fauorum ſecunda eſt exemtio. Ab aequinoctio
deinde quod conficitur circa VIII [a] Calend. Octobris ad Vergiliarum occaſum die-
bus XL [b], ex floribus tamaricis, et ſilueſtribus frutetis apes collecta mella cibariis
hiemis reponunt. quibus nihil eſt omnino detrahendum, ne ſaepius iniuria con-
12 triſtatae, velut deſperatione rerum profugiant. Ab occaſu Vergiliarum ad bru-
mam, quae fere conficitur circa VIII [c] Calend. [d] Ianuarii, in octaua parte Capri-
corni, iam recondito melle vtuntur examina, eoque [e] vſque ad Arcturi exortum
ſuſtinentur. Nec me fallit Hipparchi ratio, quae docet ſolſtitia et aequinoctia
non octauis, ſed primis partibus ſignorum confici. Verum in hac ruris diſciplina
ſequor nunc Eudoxi et Metonis, antiquorumque faſtus [f] aſtrologorum, qui ſunt
aptati publicis ſacrificiis. quia et notior eſt iſta vetus agricolis concepta opinio; nec
tamen Hipparchi ſubtilitas pinguioribus, vt aiunt, ruſticorum literis neceſſaria eſt.
13 Ergo Vergiliarum occaſu primo ſtatim conueniet aperire aluos, et depurgare quid-
quid immundi eſt; diligentiuſque curare, quoniam per tempora hiemis non expe-
dit

g) *conſparſis L. I. B. R.* h) *quam* abeſt *I. B. R.* i) *rectiſſimi P.* k) *euerantur R. euerſantur Heru.* l) *papilionesque a. V.* m) *alios B. R.* n) *procreant P.* o) *earum L. a. V.* p) *dimittatur L. I. B. R.* q) *concurrent L. I. B. R.* r) *volitent L. I. B. R.* s) *adurantur L. I. B. R.* t) *euolant L. I. B. R.* u) *tum I. B. R.* x) *cunelae L. I. B. cunellae R.* y) *emiteſcit L. I. B. R.* z) *quom I. B. R.* a) *VI* coni. *Ponted.* 2. b) *XI et* ſphalma *Com. diebus XLIV* coni. *Ponted.* 2. c) *VIIII* coni. *Ponted.* 2. d) *Octobris vel* inſer. *I. B. R.* e) *eoque vſque ad Arcturi exortum ſuſtinentur* deſunt *I. B. R.* f) *fatus L.*

14, 9 INTRA ALVOS) Sic reſcripſi e Mſ. Sangerm. pro vulgato *inter*, v. Drakenb. ad Liu. 5, 27.

14, 9 CVM EST EADEM) Pro *earum* quod habent ante Vict. legi volebat *eorum* Vrſinus, nam verbum *eorum*, inquit, ad *vermes* refertur, non ad *apes*, vt exiſtimarunt ii, qui *earum* ſcripſerunt. Haec VRSIN. Sed nomen *earum* ad *tineas* referri potuit? *Eadem* ad *multitudinem* referri apte poſſe, non intelligebat librarius, qui *earum* repoſuit.

14, 12 HIPPARCHI RATIO) Hipparchum non eſſe auctorem huius inſtituti, fallique Columellam, oſtendit Petau. Vranol. P. II. p. 76. Conf. Varro 1, 28.

14, 12 FASTVS ASTROLOGORVM) Vid. Ind.

14, 15 COM-

dit mouere aut patefacere [g] vaſa. Quam ob cauſam dum adhuc autumni reliquiae
ſunt, apriciſſimo [h] die purgatis domiciliis opercula intus vſque ad fauos admouenda
ſunt, omni vacua parte ſedis excluſa, quo facilius anguſtiae cauearum per hiemem
concaleſcant. idque ſemper faciendum eſt etiam in iis aluis, quae paucitate plebis
infrequentes ſunt. Quidquid deinde rimarum eſt, aut foraminum, luto, et fimo 14
bubulo miſtis [i] illinemus extrinſecus, nec niſi aditus, quibus commeent, relin-
quemus. Et quamuis porticu protecta vaſa, nihilo minus congeſtu culmorum et
frondium ſupertegemus, quantumque res patietur, a frigore et tempeſtatibus [k]
muniemus. Quidam exemptis interaneis [l] occiſas aues [m] intus includunt, quae
tempore hiberno plumis [n] ſuis deliteſcentibus apibus praebent teporem: tum 15
etiam ſi ſunt abſumpta cibaria, commode paſcuntur eſurientes, nec niſi oſſa earum
relinquunt. ſin autem faui ſufficient [o], permanent illibatae. nec quamuis amantiſſi-
mas munditiarum [p] offendunt odore ſuo. Melius tamen eſſe nos [q] exiſtimamus,
tempore hiberno fame laborantibus ad ipſos aditus in canaliculis vel contuſam [r]
et aqua madefactam ficum aridam, vel defrutum aut paſſum, praebere. quibus
liquoribus mundam lanam imbuere oportebit, vt inſiſtentes apes quaſi per ſipho-
nem [s] ſuccum euocent. Vuas etiam paſſas, cum infregerimus, paulum aqua re- 16
ſperſas probe dabimus. Atque his cibariis [t] non ſolum hieme, ſed etiam quibus
temporibus (vt iam ſupra dixi) tithymallus [u], atque etiam vlmi florebunt, ſuſti-
nendae ſunt. Poſt confectam brumam diebus fere quadraginta quidquid eſt repo- 17
ſiti mellis [x] (niſi liberalius a [y] curatore relictum ſit [z],) conſumunt, et [a] ſaepe
etiam vacuatis ceris vſque in ortum [b] Arcturi, qui eſt ab Idib. Februariis, ieiunae
fauis accubantes torpent more ſerpentum, et quiete [c] ſua ſpiritum conſeruant,
quem tamen ne amittant, ſi longior fames inceſſerit, optimum eſt per aditum ve-
ſtibuli ſiphonibus [d] dulcia liquamina immittere, et ita penuriam temporum ſuſti-
nere, dum Arcturi ortus, et hirundinis aduentus commodiores polliceantur futu-
ras tempeſtates. Itaque, poſt hoc tempus, cum diei permittit hilaritas, procedere 18
audent in paſcua. Nam ab aequinoctio verno ſine cunctatione [e] iam paſſim va-
gantur [f], et idoneos ad foetum decerpunt flores, atque intra tecta comportant.
Haec obſeruanda per anni tempora diligentiſſime Hyginus [g] praecipit. Caeterum
illa [h] Celſus adiicit, paucis locis eam felicitatem ſuppetere, vt apibus alia pabula
hiberna [i], atque alia praebeantur aeſtiua. Itaque quibus locis poſt veris tempora 19
flores idonei deficiunt, negat oportere immota examina relinqui, ſed vernis [k] pa-
ſtionibus abſumptis, in ea loca transferri, quae ſerotinis floribus thymi, et origani,
thymbrae-

g) *tepefacere I. B. R.* h) *appriciſſimo R.* i) *mixtis illiniemus I. B. R.* k) *tempeſtate I. B. R.* l) *interraneis H. A. Gr. G. St.* m) *vel I. B. R.* n) *pluuiis I. B. R.* o) *ſufficerent I. B. R.* p) *mundiciarum I. B. R.* q) *nos* deeſt *Ienſ. non* interpon. *I. B. R.* r) *contuſa mela et I. B. R.* s) *ſymphonem B. R. ſyphonem I. I. I. H. A. Gr. G. St.* t) *cibaris Iunt.* u) *tithymalus I. B. R.* x) *melis R.* y) *a curatore* def. *I. B. R.* z) *ſit* def. *I. B. R.* a) *et* def. *I. B. R.* b) *fere* inſer. *P.* c) *quietae R.* d) *ſyphonibus I. B. R. — — Gy. St.* e) *contatione I. B. R.* f) *vagatur Heru.* g) *Higinus L. I. B. R. Higinius* al. h) *illa* om. *Mſ. Heinſ. ad Ouid. met.* 7, 464. i) *hiberno, aeſtiuo L.* k) *temporibus et* inſ. *I. B. R.*

14, 15 COMMODE PASCVNTVR) Falſus igitur Plinius 11, 8 *Mortuis ne floribus quidem, non modo corporibus inſidunt.*

14, 17 MORE SERPENTVM) quorum ratio vel ex fabula nota eſt ruſtici rigentem hiberno frigore ſerpentem ſinu fouentis, et ab eo deinde occiſi.

thymbraeque benignius apes alere poſſunt. quod fieri ait [l] et Achaiae regionibus, vbi transferuntur in Atticas paſtiones, et Euboea, et rurſus [m] inſulis Cycladibus, cum ex aliis transferuntur [n] Scyrum [o], nec minus in Sicilia cum ex reliquis eius
20 partibus in Hyblam [p] conferuntur. Idemque ait ex floribus ceras [q] fieri, ex matutino rore mella, quae tanto meliorem [r] qualitatem capiunt, quanto iucundiore ſit materia cera confecta. Sed ante translationem diligenter alueos inſpicere praecipit, vetereſque, et tineoſos [s], et labantes fauos eximere: nec niſi paucos, et optimos reſeruare, vt [t] ſimul [u] etiam ex meliore flore quamplurimi fiant: eaque vaſa, quae quis transferre velit, non niſi noctibus et ſine concuſſione portare.

XV. Mox vere [a] tranſacto ſequitur, vt dixi, mellis [b] vindemia propter quam totius anni labor exercetur. Eius maturitas intelligitur cum animaduertimus [c] fucos ab apibus expelli, ac fugari. quod eſt genus amplioris incrementi ſimillimum [d] apis. et, vt ait Virgilius, *ignauum [fucos] pecus*, et [e] ſine induſtria [f]
2 fauis aſſidens. Nam neque alimenta congerit, et ab aliis inuecta conſumit. Verumtamen ad procreationem ſobolis conferre aliquid hi [g] fuci videntur inſidentes ſeminibus, quibus apes figurantur. Itaque ad fouendam [h] et [i] educandam nouam prolem familiarius admittuntur. Excluſis deinde pullis [k], extra tecta proturbantur,
3 et vt idem ait, *a praeſepibus arcentur* [l]. Hos quidam praecipiunt in totum exterminari oportere. quod ego Magoni conſentiens faciendum non cenſeo, verum ſaeuitiae [m] modum adhibendum. nam nec ad occidionem gens interimenda eſt, ne apes inertia laborent, quae, cum fuci aliquam partem cibariorum abſumunt, ſarciendo damna fiunt agiliores: nec rurſus multitudinem praedonum coa-
4 leſcere patiendum eſt, ne vniuerſas opes [n] alienas diripiant. Ergo cum rixam fucorum

l) *ait* abeſt *I. B. R.* m) *in* inſeritur *P. et Heinſ. l. c.* n) *tranſportantur P. it. Mſ. Heinſ. l. c.* o) *Syrum L. et Heinſ. l. c. ex Mſ.* p) *Hyblaeam P. yblaeam L.* q) *Celſus fieri eam ex P.* r) *melioremque P.* s) *timioſus et labentis P.* t) *vt P. et* al. u) *ei* interier. *P.* [C. XV.) a) *ver R.* b) *melius R.* c) *animaduertemus R.* d) *ſimilimum L. Gr. G. St.* e) *etiam rure ſine P. L. et immune ſine I. B. R.* f) *doctrina I.B.R.* g) *infugi P.* h) *fouendum P.* i) *et educandam* deeſt *P.* k) *pulis R.* l) *praeſepius arcentur P. L. praeſepibus arcent* al. m) *ſeuerum* a. *ſeuire* n. *P.* n) *apes P.*

14, 20 EX MATVTINO RORE) Quin ſuccum in ipſis plantis excoctum, et per poros earum quaſi exſudantem eſſe mel, idque ab apibus ſubtiliter colligi, non confici aut immutari, hodie fere conſtat.

15, 1 MELLIS VINDEMIA) *Vindemiam* vocant boni auctores omnis generis frugum et fructuum collectionem, poſita vna ſpecie pro altera. Sic *thuris vindemiam* dixit Plin. 12, 14 et τρυγᾷν ῥόδον, Euſtathius de Iſmeniae et Iſmenes amoribus lib. 5 p. 182 Τρυγᾷν μέλι vero Didymus Geop. 15, 5 qualem vindemiam eleganter, vt ſolet, deſcribit Euſtathius l. 4 p. 138 καὶ ὡς ἐκ σίμβλου τοῦ χείλους τῆς κόρης μέλι γλυκάζον ἐτρύγων τοῖς χείλεσιν. et paullo inferius: εἰ δέ μοι κέντρον φέρεις ὡς μέλιττα καὶ φυλάττεις τὸ σίμβλον, καὶ πλήττεις τὸν τοῦ μέλιτος τρυγητὴν, ἐγκαρτερήσω τῷ σίμβλῳ, τὸν ἐκ τοῦ κέντρου πόνον ὑφέξω, καὶ τρυγήσω τοῦ μέλιτος. SCHOETTG.

15, 1 IGNAVVM [FVCOS] PECVS) Incluſi *fucos*, quia non potuit Columella, ſi, quid ſcriberet, cogitauit, hac orationis ſerie illam, vt apud Virgilium habetur Ge. 4, 168 inſertam retinere: eadem ratio eſt verborum quae vltima ſunt ſ. 2.

15, 1 SINE INDVSTRIA) Vnde *inertes* dicuntur Phaedro 3, 13, 2. *Apes in alta quercu fecerant fauos, Hos fuci inertes eſſe dicebant ſuos.* SCHOETTG.

15, 3 NE APES INERTIA LABORENT) Adde, ne plane intereant, ſi fuci ſunt mares et reginam ſuo initu foecundam reddunt. vid. ad. 9, 2, 4.

15, 3 COALESCERE) Quidſi legamus *conualeſcere?* Neque enim hic credo de ſocietate ſermo eſt, ſed de copia et numero.

15, 4 AESTV

corum et apium ſaepius committi videris, adapertas [o] aluos inſpicies [p], vt ſiue ſe-
mipleni faui [q] ſint, differantur [r]: ſiue iam liquore completi, et ſuperpoſitis ceris
tamquam operculis obliti, demetantur. Dies vero caſtrandi fere matutinus occu-
pandus eſt. neque enim conuenit aeſtu medio exaſperatas apes [s] laceſſiri. Duo-
bus [t] ferramentis ad hunc vſum opus eſt, ſeſquipedali, vel paulo ampliore men-
ſura factis, quorum alterum ſit culter oblongus [u] ex vtraque parte acie lata, vno
capite aduncum [x] habens [y] ſcalprum; alterum prima fronte planum, et acutiſſi-
mum: quo melius hoc faui ſuccidantur, illo eradantur, et quidquid ſordidum [z] 5
deciderit, attrahatur [a]. Sed vbi a poſteriore parte [b] nullum [c] veſtibulum patefa-
ctum habuerit [d] alueare [e], fumum admouebimus factum galbano, vel arido fimo.
ea porro vaſe [f] fictili prunis [g] immiſta conduntur: idque [h] vas anſatum ſimile an-
guſtae ollae figuratur, ita [i] vt [k] altera pars ſit acutior, per quam modico foramine
fumus emanet: altera latior [l], et ore patulo [m], per quam poſſit afflari. Talis olla, 6
cum eſt alueari [n] obiecta, ſpiritu admoto fumus ad apes promouetur. quae confe-
ſtim nidoris impatientes in priorem partem domicilii, et interdum [o] extra veſtibu-
lum ſe conferunt. atque vbi poteſtas facta [p] eſt liberius inſpiciendi, fere, ſi duo
ſunt examina, duo genera quoque fauorum inueniuntur. nam etiam in concordia [q] 7
ſuum quaeque plebs morem figurandi ceras, fingendique obſeruat. Sed omnes
faui ſemper cauearum tectis, et paululum [r] lateribus adhaerentes [s], dependent, ita
ne ſolum contingant [t]: quoniam [u] id praebet examinibus iter. Caeterum figura 8
cerarum talis eſt, qualis et habitus domicilii. nam et quadrata et rotunda ſpatia,
nec minus longa ſuam ſpeciem velut formae quaedam fauis praebent. ideoque
non [x] ſemper eiuſdem figurae reperiuntur faui. Sed hi qualeſcunque ſint, non
omnes eximantur. nam priore meſſe, dum adhuc rura paſtionibus abundant, quinta
pars fauorum; poſteriore, cum iam metuitur hiems, tertia [y] relinquenda eſt.
Atque

o) *ad apertas* diuiſ. *R. Iunt.* p) *inſpities R.* q) *fauis ſindifferantur P.* r) *digerantur Heru.* s) *apes* deeſt *P.* t) *autem* interſer. *P.* u) *alterum* interſer. *P.* x) *ad uncum* diu. *Iunt.* y) *habens* deficit *I. B. R.* z) *ſordium L. Iunt.* a) *detrahatur I. B. R.* b) *qua* inſ. *L. I. B. R.* c) *eſt* inſ. *I. B. R.* d) *fuerit L. I. B. R.* e) *aluualbare* a. *P.* f) *vaſi Heru.* g) *primis P.* h) *Id quas P.* i) *itaque I. B. R.* k) *vt* abeſt *P.* l) *latior eſt, vt ore I. B. R.* m) *paulo latiore P. Lipſ. patentiore ac latiore, per I. B. R.* n) *albario* a. *P.* o) *intradum P.* p) *facta* omittitur *I. B. R.* q) *cordia ſunt P.* r) *ab* interſ. *I. B. R.* s) *adherentes B. R.* t) *contingat I. B. R.* u) *quom hic P.* x) *ſemper non I. B. R.* y) *terra I. B. R.*

15, 4 AESTV MEDIO EXASPER.) Credo ictum earum, vbi incaluere, vehementiorem. De morſibus certe aliorum animalium et inſectorum conſtat, per caniculae aeſtum multo eſſe aſperiores.

15, 5 ARIDO FIMO) *Fumo* neſcio vbi legebat Bochartus Hieroz. 4, 10 p. 508, 23 corrigebatque *foeno*, quo tamen ſuperſediſſet, credo, ſi *fimus* in mentem illi veniſſet, quem adhiberi etiam vult Didymus Geop. 15, 5 p. 411 χρὴ δὲ καπνῷ βολβίτου προαπελαύνειν αὐτάς. Vid. Col. 9, 14, 1. Porro hic aliqua difficultas eſt, vbi fumus admoveatur alueari. Si ad ordinarium veſtibulum; cur in *priorem partem*, h. e. vbi grauiſſimus fumus eſt, vel *extra veſtibulum* vnde exoritur fumus, ſe conferunt? Videtur itaque ſublato modice alueari a poſteriore parte immitti fumus, quem fugientes ad priorem partem et veſtibulum adeo ſe poſſunt recipere. Omnium forte commodiſſime illi, qui ſuperna parte aperire poſſunt aluos, et in ſuperpoſitam aliam aluum colonos exigere.

15, 7 SVVM QVAEQVE PLEBS MOREM) Plin. 11, 10 *Faui ſuperiore parte affixi et paullum etiam lateribus ſimul haerent, et pendent vna: alueum non contingunt, nunc obliqui, nunc rotundi, qualiter popoſcit alueus, aliquando et duorum generum, cum duo examina concordibus populis diſſimiles habuere ritus.*

15, 8 QVINTA PARS FAVORVM) Videtur legendum *decima pars* etc. nam ſic habet Varro 3, 16 et Auctor Geop. 15, 5 in quo eſt:

9 Atque hic tamen modus non eſt in omnibus regionibus certus: quoniam pro multitudine florum [z], et vbertate pabuli apibus conſulendum eſt. At ſi cerae dependentes in longitudinem decurrunt, eo ferramento, quod eſt ſimile cultro, inſecandi ſunt faui, deinde ſubiectis duobus brachiis excipiendi, atque ita promendi: ſin autem tranſuerſi tectis cauearum inhaerent [a], tunc ſcalprato ferramento eſt
10 opus, vt aduerſa fronte impreſſi deſecentur. Eximi autem debent veteres vel vitioſi, et relinqui maxime integri, ac melle pleni, et ſiqui tandem [b] pullos continent, vt examini progenerando reſeruentur. Omnis deinde copia fauorum conferenda eſt in eum locum, in quo mel conficere voles, linendaque ſunt diligenter foramina parietum et feneſtrarum, nequid ſit apibus peruium, quae velut amiſſas opes ſuas pertinaciter veſtigant, et perſecutae conſumunt. itaque ex iiſdem [c] rebus fumus etiam in aditu [d] loci faciendus eſt [e], qui propulſet [f] intrare tentantes.
11 Caſtratae deinde alui ſi quae tranſuerſos fauos in aditu habebunt, conuertendae erunt, vt alterna vice poſteriores partes veſtibula fiant. ſic enim proxime cum caſtrabuntur, veteres [g] potius faui quam noui eximentur, ceraeque nouabuntur [h], quae tanto deteriores ſunt, quanto vetuſtiores. Quod ſi forte aluearia circumſtructa, et immobilia fuerint, curae erit nobis, vt [i] modo a poſteriore, modo a priore parte caſtrentur: idque fieri ante diei quintam horam debebit, deinde re-
12 peti vel poſt nonam, vel poſtero mane. Sed quotcunque faui ſunt demeſſi [k], eodem die, dum tepent, mella [l] conficere conuenit. Saligneus qualus, vel tenui vimine rarius contextus ſaccus, inuerſae metae ſimilis, qualis eſt quo vinum liquatur, obſcuro loco ſuſpenditur: in eum deinde carptim [m] congeruntur faui. ſed adhibenda cura eſt, vt ſeparentur [n] eae partes [o] cerarum, quae vel pullos habent, vel rubras ſordes. nam ſunt mali ſaporis, et ſucco [p] ſuo mella corrumpunt.

Deinde

z) *foliorum I.B.R.* a) *inherent B. R.* b) *tamen Lipſ. I. B.R. tantum P.* c) *hiſdem I. B. R. I. I. A. G.* d) *abdito I. B. R.* e) *eſt* deficit *I. B. R.* f) *propulſent Ienſ.* g) *veteres potius — nouabuntur* Deſunt in antiquo Codice Pol. h) *reuocabuntur L.* i) *ſemper* interſ. *I. B. R.* k) *demiſſi I. B. R. H. G.* l) *melle H. conficere mel P.* m) *carpti Iunt. carpum L.* n) *ſeperentur I. B. R.* o) *ceres P.* p) *ſuo ſucu P.*

δεῖ γὰρ τὴν δεκάτην μοῖραν αὐταῖς ἀπολείπειν, ἔαρός τε καὶ δέρους. χειμῶνος δὲ τὸ τρίτον μόριον λαβόντα, τὰ δύο μέρη καταλιπεῖν αὐταῖς. οὕτω γὰρ οὔτε ἀθυμήσουσι, καὶ τροφὰς ἕξουσι. Plin. 11, 14 *Ergo diligentiores ex hac vindemia, decimam partem apibus relinquunt* etc. Videtur autem apud Columellam legendum, *tertia demenda*, pro eo quod eſt in libris vulgatis, *tertia relinquenda.* Nam ſic eſt apud Varronem et apud auctorem Geop. in eo loco, qui ſupra adductus eſt. VRSIN. *Duodecimam partem* apud Plinium legit Harduinus, magnum librorum eo in numero conſenſum laudans. Porro *aeſtiua mellatione*, inquit Plinius l. c. cap. 5 *decimam partem Caſſio Dionyſio apibus relinqui placet, ſi plenae fuerint alui: ſi minus, pro rata portione.* Verbo, nihil certi in vniuerſum poteſt conſtitui.

15, 9 AT SI CERAE) Malim, *ac.* Neque enim aduerſatiuae locus eſſe videtur.

15, 9 SCALPRATO FERR.) Conuenire huc puto eum, qui Celſo *Scalper* eſt.

15, 11 TANTO DETERIORES SVNT) forte etiam eam ob cauſam, quod in illo admirabili vermis in *nympham* ſ. apem candidam et imperfectam tranſitu pelliculam ſuam applicat ad parietes cellae, vnde aliquid humoris impuri communicari cum ipſa cera credibile eſt. Quae de pellicula diximus diſerte, vt ſolet explicauit auctor ſpectaculorum naturae T. 1 P. 1 Coll. 6 p. 164.

15, 12 SALIGNEVS QVALVS) Virgilius Ge. 2, 241 *ſpiſſo vimine qualos* vocat: vbi Seruius: *qualos per quos vinum defluit, qui et ipſi a colando dicti ſunt.* SCHOETTG.

15, 12 SACCVS, QVO VINVM LIQVATVR) vel *ſaccatur* h. e. percolatur, qua de re dixit copioſe Io. Rhodius ad Scribo. c. 122 p. 196.

15, 12 RVBRAS SORDES) Niſi fallor, illa eſt, quae ἐριθάκη alias dicitur, gratiſſimus apum cibus. Plinius 11, 7 Vide quae de hac re ſupra ad Varronem notata ſunt. SCHOETTG.

15, 13 OPTI-

Deinde vbi liquatum mel [q] in ſubiectum alueum defluxit, transfertur in vaſa fícti- 13
lia, quae paucis diebus aperta ſint [r], dum muſteus fructus deferueſcat, iſque ſae-
pius ligula [s] purgandus eſt. Mox deinde fragmina fauorum, quae in ſacco re-
manſerunt, retractata exprimuntur: atque id ſecundae notae mel defluit, et ab
diligentioribus ſeorſum reponitur, ne quod eſt optimi [t] ſaporis hoc adhibito,
fiat deterius.

XVI. CERAE fructus, quamuis aeris exigui, non tamen omittendus eſt,
cum ſit eius vſus ad multa neceſſarius. Expreſſae fauorum reliquiae, poſteaquam
diligenter aqua dulci perlutae [a] ſunt, in vas aeneum coniiciuntur [b]: adiecta dein-
de aqua liquantur ignibus. quod vbi factum eſt, cera per ſtramenta vel iuncos de-
fuſa colatur [c], atque iterum ſimiliter de [d] integro coquitur, et in quas quiſque vo-
luit formas, aqua prius adiecta, defunditur: eamque concretam facile eſt eximere,
quoniam qui ſubeſt humor non patitur formis inhaerere. Sed iam conſummata [e] 2
diſputatione de villaticis pecudibus, atque paſtionibus, quae reliqua nobis ruſtica-
rum rerum pars ſupereſt [f], de cultu hortorum, Publi Siluine, deinceps ita, vt et
tibi et Gallioni noſtro complacuerat; in carmen conferemus [g].

q) *liquatum: vel I. B. R.* r) *ſunt I. B. R.* s) *lingua I. B. R.* t) *primi L. I. B. R.* [C. XVI.] a) *perlutae ſunt, in vas aeneum coniiciuntur: adiecta*: deeſt hoc in antiquo Codice Pol. b) *coniicitur* ſphal. *Iunt.* c) *collatur R.* d) *de integro I. I. H. A.* e) *conſumata L. a. V.* f) *ſubeſt I. B. R.* g) *ita finis.*

15, 13 OPTIMI SAPORIS) Lipſ. *primi.* vnde videtur vox *optimi* gloſſema eſſe *τῦ primi*, quae deinceps ab imperitis librariis in textum recepta eſt; nam antea memorabatur *mel ſecundae notae*. SCHOETTG.

16 IN VAS AENEVM CONIICIVNTVR) Cum ita legendum eſſe monet VRSIN. indicat ad manus ſibi tum fuiſſe Iuntarum editionem, in qua ſola perperam legebatur *coniicitur.* Caeterum conf. Plin. 21, 14.

L. IVNII MODERATI COLVMELLAE LIBER DECIMVS

DE CVLTV HORTORVM[a].

PRAEFATIO.

Foenoris tui, Siluine, quod ſtipulanti ſpoponderam tibi, reliquam penſiunculam percipe. nam ſuperioribus nouem[aa] libris[b] hac minus parte debitum, quod nunc[c] perſoluo, reddideram. Supereſt ergo cultus hortorum inſigniter[d] neglectus quondam veteribus agricolis, nunc vel celeberrimus. ſiquidem cum parcior[e] apud priſcos eſſet frugalitas, largior tamen pauperibus fuit vſus epularum; lactis copia, ferinaque ac domeſticarum pecudum carne, velut aqua frumentoque ſummis atque humillimis[f] victum tolerantibus. Mox cum[g] ſequens, et praecipue noſtra aetas dapibus libidi-

VARIETAS LECTIONIS.

[Colum. Lib. X. *Praefatio*] a) *Ortorum.* aa) *decem I. B. R.* Sed *nouem* etiam *Lipſ.* licet illum de arboribus tertium numeret, et hunc ipſum hortulum XImum. b) *ac I. B. R.* c) *natura Ienſ. mature B. R.* d) *ſegnis ac L. I. B. R.* e) *partior B. R.* f) *humilimis R. Gr. G. St.* g) *con Ienſ. conſequens L.*

Memorabiles horti in fabulis narrantur fuiſſe Heſperidum, in quibus non poma quidem aurea, ſed tantum oleaſtri viruerunt. Ante omnes vero regis Alcinoi Nauſicaae puellae Patris fabulis celebrati ſunt. Reges Perſarum hortenſi curae intenti fuerunt. Tarquinius ſuperbus, quod horto delectatus ſit, reſponſum de exciſis liliis ad filium indicat. In XII tabb. horti mentio habetur, non villarum. Epicurus primus horti magiſter exiſtimatus eſt. Quare his exemplis principes et ſtudioſi homines hortis incumbere non extimeſcant. Signa Saturnica in hortis olim poſita: tutela vero eorum Veneri attributa eſt: cuius iucundo numine auxiliante ad interpretationem veniamus: quam ex Plinio, Varrone, Catone, ſumma diligentia, tituli honore non deraſo, excerpſimus. In prooemio relictas a Virgilio Georgici carminis partes expleturum ſe fatetur. Hoc frequenti petitione P. Siluinus exigebat, vrgebatque etiam facile laudis cupidum. Virgilius tamen aſſumendam poſteris curam reliquit in haec verba: *Verum haec ipſe equidem ſpatiis excluſus iniquis Praetereo atque aliis poſt me memoranda relinquo.* Multum poſteritati tribuit, quam adeo dignam putauit, vt agricolationis ſuae terminos ponat. Non ergo iniuria hoc negotium exequendum vetus ruſticationis artifex conſummato iam operi ſuo mandauit. quod liberum affert teſtimonium, quantum colonis olitoribusque ac vinitoribus tradiderit. POMPONIVS.

1 HAC MINVS PARTE DEBITVM) i. e. hanc partem non tradideram, illa adhuc reſtabat. Sic Cicero lib. I. in Verrem c. XLV. *Si protulerit: vno ſigno vt ſit minus, quam ex lege oportet, non des poſſeſſionem.* c. LVII. *Tametſi quid poterat eſſe apertius, quam nunc eſt, vt vno minus teſte haberet Rabonio*; i. e. vt Rabonium teſtem eximeret. Ouidius lib. XII. Metamorph. v. 554. *Bis ſex Herculeis ceciderunt, me minus vno Viribus* - - - Idem, lib. I. e Ponto Ep. VII. v. 26. - - - *Vno Nempe ſalutaris, quam prius, ore minus.* Eiusdem Naſonis locum le lib. IV. e Ponto, Eleg. XV. extr. *Meque tuum libra norit et aere minus*, expoſuit Io. Frider. Gronouius, lib. II. Sic C. Nepos, II. V. 2. *Qua ſex menſibus iter fecerat, eadem minus diebus triginta in Aſiam reuerſus eſt*, pro paucioribus, quam 30 diebus. CRENIVS part. 10 Animadu. p. 9.

1 PAVPERIBVS) Hanc vocem ex gloſſa adrepſiſſe arbitror. Cum enim mox ſummos et infimos eo victu vſos adiungat, qua de cauſa pauperibus largiorem det? Sed fatuus aliquis ex ſequentibus, vbi de coenis cenſibus aeſtimatis loquitur, coniectans de pauperibus haec dicta gloſſam adleuit. Haec BARTHIVS Aduerſ. 37, 7. Quin neceſſaria eſt et Columellae vox *pauperibus*. Hos enim ait priſcae frugalitatis temporibus iisdem dapibus epulatos quibus diuites, cum nec hi aliis vterentur, quam quarum copia pauperibus etiam fieri poſſet.

3 PRIO-

libidinoſis pretia conſtituerit, coenaeque non naturalibus deſideriis, ſed cenſibus aeſtimentur, plebeia paupertas ſubmota a [h] pretioſioribus cibis ad vulgares compellitur. Quare cultus hortorum, quoniam et fructus magis in vſu eſt, diligentius 3
nobis, quam tradiderunt [i] maiores, praecipiendus eſt: iſque ſicut inſtitueram proſa oratione prioribus ſubnecteretur exordiis, niſi propoſitum meum [k] expugnaſſet frequens poſtulatio tua, quae peruicit [l], vt poeticis numeris explerem Georgici carminis omiſſas partes, quas tamen et [m] ipſe Virgilius [n] ſignificauerat, poſteris [o] poſt [p] ſe memorandas [q] relinquere. neque enim aliter iſtud nobis fuerat audendum [r], quam ex voluntate vatis maxime venerandi: cuius quaſi [s] numine inſtigante (pigre 4
ſine dubio propter difficultatem operis, veruntamen non ſine ſpe proſperi ſucceſſus) aggreſſi ſumus tenuem admodum, et pene viduatam corpore materiam, quae tam exilis eſt, vt in conſummatione [t] quidem totius operis annumerari velut particula poſſit laboris noſtri, per ſe vero et quaſi ſuis finibus terminata nullo modo ſpecioſe confici [u]. nam [x] etſi [y] multa ſunt eius quaſi membra, de quibus aliquid poſſumus effari [z], tamen eadem tam exigua [a] ſunt, vt [b] (quod aiunt Graeci) ex [c] incomprehenſibili paruitate arenae funis [d] effici non poſſit. Quare quidquid eſt 5
iſtud, quod elucubrauimus, adeo [e] propriam ſibi laudem non vindicat [f], vt boni conſulat, ſi non ſit dedecori [g] prius editis a me ſcriptorum monimentis [h]. ſed iam praefari deſinamus.

HORTO-

h) *a* deeſt *I. B. R.* *ſummotis pretioſioribus* coni. Anonymus quidam in Reg. i) *tradidere P.* k) *meum* abeſt *I. B. R.* l) *praecepit P.* m) *vt I. B. R.* n) *Vergilius P. Gr. G.* o) *poſteris* deeſt *I. B. R.* p) *poſt* deeſt *P.* q) *memorandas P. memorandum reliquit I. B. R. poſt commemoranda Lipſ. poſt ſe memoranda* al. r) *audiendum Gr.* s) *tamen Lipſ.* t) *conſumatione L. a. V.* u) *conſpici L. P.* ant. *Lipſ.* x) *nam* deeſt ant. *P.* y) *ſi I. B. R. et ſi* diuiſ. *I. I. H. A. G. ſimul ſunt Pol.* in ant. z) *affari Ienſ.* a) *exciua P.* ant. b) *vt* ponitur poſt *Graeci I. B. R.* c) *exincomprenſibili* iunct. *Reg.* d) *finis I. B. R.* e) *ideo I. B. R.* plane omitt. *alii.* f) *vindicat I. B. R. Lipſ. vend.* al. g) *decori I. B. R.* h) *monumentis L. I. B. R.*

3 PRIORIBVS EXORDIIS) *Exordium* notandum eſt ipſum librum aliquando notare. Sic Virgilius ad diſtinguendum curſum orationis a principiis, *prima* exordia dixit Aen. IV. *Quonam Reginam ambire furentem Audeat affatu, quae prima exordia ſumat?* BARTHIVS l. c. Virgilii locus nihil ad rem. Vid. Index noſter.

3 EXPVGNASSET) pro exoraſſet. Suetonius Iul. c. 1 extr. *Expugnatum tandem proclamaſſe, vincerent.* vbi vide Caſaubonum in notis, adducentem eiusdem Suetonii locum e Tiber. 21, 4 *Sed expugnatum precibus vxoris adoptionem non abnuiſſe.* Potuiſſet et addere Tranquilli hunc e Veſpaſ. c. 22 extr. *Expugnatus a quadam, quaſi amore ſui deperiret.* CRENIVS.

3 POST SE MEMORANDAS) Ita videbatur legendum etiam VRSINO. Habetur in loco Virgilii, quem citat Ge. 4, 147 *Praetereo, atque aliis poſt commemoranda relinquo.* Vbi tamen et alii legunt: *poſt me memoranda.* Sed cum noſter in ipſo carmine v. 5. illam lectionem, quam Vrſinus rectam iudicat, et Barthio Adu. 1, 2 teſte, codices Seruiani confirmant, ſequatur, eandem omnino rectam pronunciamus. SCHOETTG.

4 PARVITATE ARENAE FVNIS EFFICI) Prouerbium eſt, aliis notatum de re prorſus impoſſibili, quam quis tamen conficere laboret. Suidas: *ἐξ ἄμμου σχοινίον πλέκεις. ἐπὶ τῶν ἀδυνάτων.* Nilus de primatu Papae lib. II *ἐκεῖνος τε ἀπὸ τοιούτων ἑαυτὸν ἐλπίζων ἐξαίρειν, οὐδὲν ἄλλο ποιεῖ, ἢ ἐκ ψάμμου σχοινίον πλέκειν ἐπιχειρεῖ.* BARTHIVS Adu. 50, 10.

5 ADEO PROPRIAM - VT BONI CONSVLAT) Ita legendum monuit VRSINVS. Moram ex vulgata lectione lectori ſe obiicere, clarius eſt, quam quod indigeat verbis. Fuluius Vrſinus vocem *adeo* intrudere monet: *adeo vt boni conſulat.* Ea ratione ſane perquam facile omnia reſtitui poſſunt. Ego vitium exortum inde arbitror, quod *conſulatur* ſupra literam picto apice ſcribere librarius neglexerit. Boni conſuletur, ait, hoc opuſculum, ſi quis non plane dedecori eſſe caeteris noſtris arbitrabitur. BARTHIVS 1, 2. Veteres editiones: *ideo propriam ſibi laudem non vindicat, vt boni conſulat.* Et hac lectione idem clariſſ. Morgagnus veram elici poſſe non dubitat, *ideo* dumtaxat mutato in *adeo* Eſt enim *adeo non, vt* idem quod *tantum abeſt vt,* quo non modo Liuius et Curtius, ſed Columella etiam vſus libr. 2. cap. 12 dum ſcriberet:

cum

HORTORVM quoque te cultus, Siluine, docebo,
Atque ea, quae quondam ſpatiis excluſus iniquis,
Cum [a] caneret laetas ſegetes, et munera Bacchi,
Et te magna Pales, necnon caeleſtia [b] mella,
Virgilius [c] nobis poſt ſe memoranda reliquit.
Principio ſedem numeroſo praebeat horto
Pinguis ager, putres glebas, reſolutaque terga [d]

Qui

[LIBER X.] a) *Quom I. B. R.* b) *celeſtia I. B. R. I. I. coeleſtia H. A. Gr. G.* c) *Vergilius P. Gr. G.* d) *terra P.*

cum ſola haec res adeo non infeſtetur herbis, vt ipſa herbas perimat. PONTED.

AD CARMEN IPSVM.

2 SPATIIS EXCLVSVS INIQVIS) Notiſſima ſunt verba Maronis Georg. 4, 146. In cuius nonnullis codicibus perperam *diſcluſus* legitur, vt vel ex hoc loco Columellae conſtat. Recte autem *iniqua* anguſta ex Aeneide interpretatur Seruius. Simile eſt *extremis ſpatiis eſſe.* Eucherius Paraenetico ad Valerianum: *Diſſipatas loquimur opes mundi, cum iam ipſe mundus in finem ſuum vergens ſpatiis agatur extremis.* In quam ſententiam vide quae ſcribit Cyprianus ad Demetrianum. Plauti illud huic non abſimile etiam, *ad incitas redigi.* An autem reliquerit quidquam Maro, et an recte fecerit eum ſupplere volens Columella, non eſt huius loci diſquirere. Et diſputauit contra non ineptiſſime Angelus Decembrius in Politia Litteraria, homo doctior quam eloquentior. BARTHIVS 1, 2.

4 ET TE MAGNA PALES) Alludit ad id Virgilii: *Et te magna Pales.* Pales paſtorum Dea vel pabuli. POMPON.

4 COELESTIA MELLA) Multa Hyginus adfert de origine apum poëticis magis decora fabulis quam ruſticorum obſeruationi aut diligentiae. Nos tamen pro interpretatione dicemus. Aiunt mulierem ſpecie pulcherrimam nomine Meliſſam Iouem in apem conuertiſſe. Homerus ex crabronibus natas dicit, quas nymphae Phryxonides [vid. Col. 9, 2, 3] educauerunt: mox in Cretenſi antro Iouis extitiſſe nutrices, et pabula diuinitus ſortitas, quibus infantem educabant. Hoc Virgilius indicat, inquiens: *Dictaeo coeli regem pauere ſub antro*; et qua in regione natae ſint, ad agricolas minime pertinet. an in Theſſalia ſub Ariſteo? an in inſula Cea? an Erechthei temporibus ſub monte Hymetto? an in Creta ſub Saturno, vt Menander ait. Nec ad nos pertinet perſcrutari, vtrum vt alia animalia gignantur: an ex floribus progeniem inquirant, et vtrum euomant mel, an ex alia parte edatur. POMPON. *Coeleſtia* vocantur *mella*, quia, vt ait Plinius, ſublucanis temporibus defluunt ex aere. ASCENS.

6 PRINCIPIO) Eligatur ab olitore non macilentum ſolum ac ſterile. cui facile terga, id eſt, ceſpites in ſuperficie reſoluantur. POMPON.

6 NVMEROSO) ab numero herbarum. Et cum ſit foſſus ager, ita teratur, vt ſit inſtar gracilis harenae. vel ſi tale ſolum non facile reperitur, alia animaduertenda ſunt, vt per ſe terrae benignitas inculta tamen et vuida (vt Varro ſcribit) i. e humida educet ebulos virgulta ſambuci rami inſtar. POMP. *Numeroſus* et pretioſus, memorabilis, in quo opera non ludatur. Nam eruditi ſcriptores *numerum* pro pretio ponunt. Domitilla Epitaphio Hectoris, *Ille ego qui magni paruus cognominis haeres Corpore in exiguo res numeroſa fui.* Auſonius Epiſt. VII *Oſtrea Baianis certantia, quae Medulorum Dulcibus in ſtagnis reflui maris aeſtus opimat, Accepi, dilecte Theon, numerabile munus.* Quamuis eo loco et alia ratione capi poſſit. Ouidius libro III Amorum Elegia VI *Quae mihi ventura eſt (ſiquidem eſt ventura) ſenectus? Cum deſit numeris ipſa iuuenta ſuis.* Hoc eſt pretio atque officio ſuo. Scribonius Largus ad Calliſtum: *Delectus non eſt perſonarum, ſed eodem numero malus bonusque habentur.* Ita enim ibi legendum ex prima Ruellii editione, cum ſequentes *modum numero* malo exemplo ſubſtituerint. Contra *innumerus* vanum, irritum, nullius pretii, ſonat. Vindicianus ad Valentinianum: *Cum ſaepe humani generis fragilitas falſo de natura ſua queratur, aliquando tamen potuimus redditis cauſis oſtenſisque remediis vanas et innumeras querimonias refutare.* Eſtque manifeſta imitatio Graecorum. Theocritus Cyniſca: -- λύκῳ καὶ νυκτὸς ἀνῷκτοι Ἄμμες δ᾽ οὔτε λόγῳ τινὸς ἄξιοι, οὔτ᾽ ἀριθμητοί. Vbi Scholiaſtes oraculum priſcum refert, Ὑμεῖς δ᾽ ὦ μεγαρεῖς, οὔτε τρίτοι, οὔτε τέταρτοι, Οὔτε δυωδέκατοι, οὔτ᾽ ἐν λόγῳ, οὔτ᾽ ἐν ἀριθμῷ. Homerus Iliad. B. -- σὺ δ᾽ ἀπτόλεμος καὶ ἄναλκις, Οὔτε πότ᾽ ἐν πολέμῳ ἐναρίθμιος, οὔτ᾽ ἐνὶ βουλῇ. BARTHIVS 1, 2. Adde eundem 37, 7. SCHOETTG. Etiam hic parum vidiſſe Barthium, iam in theſauro Fabriano animaduerſum eſt; *numeroſus* verbo eſt amplus, laxus, in multas areas definitus.

7 RESOLVTAQVE TERGA) *Reſoluta terga* quae ſint, docebit inſpectus Palladius, et nos alibi ex eo notauimus. *Terga* enim Graecanica imitatio eſt, νῶτα θαλάσσης, apud Muſaeum; γαλήνης, Nonnum lib. XI; νῶτα κολώνης, lib. XVI.

Quomodo

Qui gerit, et foſſus [e] gracileis imitatur [f] arenas.
Atque habilis natura ſoli, quae gramine [g] laeto
Parturit, et rutilas ebuli [h] creat vuida baccas [i].
Nam neque ſicca placet, nec quae ſtagnata palude
Perpetitur querulae [k] ſemper conuicia [l] ranae.
Tum quae ſponte ſua frondoſas educat vlmos,
Palmitibusque feris laetatur, et aſpera ſiluis
Achrados [m], aut pruni lapidoſis obruta pomis
Gaudet, et iniuſſi [n] conſternitur vbere mali:
Sed negat [o] helleboros [p], et noxia galbana [q] ſucco,

Nec

e) *foſus R.* f) *mittatur P.* g) *gramina laeta* coni. *Vrſi.* h) *ebulus cr. humida L.* i) *bacchas B. R. bacas L. Gy.* k) *quaerulae Gy.* l) *conuicia I. B. R. conuit. al.* m) *Aclaradis P. Achrodos G. Achradis L.* n) *iniuſſa P.* o) *necat P.* p) *eleboros Ienſ. heleboros R.* q) *carbaſia* a. *P.*

Quomodo Auienus ora maritima *Non in profundum terga dimitti maris.* Auſonius Heroë XXI. *Hippothoum Pyleumque tenet gremio infima tellus, Caulibus et maluis terga ſuprema virent.* BARTHIVS 1, 2.

9 QVAE GRAMINE LAETO) *Laeta* malit VRSIN. Semper velut nouo gramine in partum tumet. Sic *parturire* aliis vſurpatum. Ennodius Carm. IX *Quicquid terra creat, gignit mare, parturit aether.* Vide et Notas ad Panegyricum Claudiani in Probinum. Quare non aſſentimur Fuluio Vrſino, qui *gramina laeta* reponit. Malim vero *lecto*: nam non de quouis loquitur, ſed electili, vt patet, cum mox ebulum nominat. *Laeta* enim etiam vrtica et tales dici poſſunt. BARTHIVS 1, 2. Quin hic nihil ſpectari niſi vbertatem ſoli, apertum eſt.

11 NAM NEQVE) Vitandum ſemper illud ſolum eſt, quod ſiccum vel paluſtri ſtagno madefactum, vbi ranunculi viridi tergo ſaltant. POMPON.

11 STAGNATA PALVDE) *Stagnare* dicitur, quod perpetuum laticem ſubiicit, irremiſſo fonte proſultans. Virgilius Georg. 4, 287. -- *qua Pellaei gens fortunata Canopi Accolit effuſo ſtagnantem flumine Nilum.* BARTHIVS 37, 7.

12 CONVICIA) Adludit ad fabuloſam originem ranarum ex ruſticis Latonam conuitiantibus, de quibus Ouidius Metam. 6, 377 *Quamuis ſint ſub aqua, ſub aqua maledicere tentant.* SCHOETTG. Niſi tamen ad etymon potius, q. d. *conuocium* reſpicitur, absque notione iniuriae, vt Phaedr. 1, 7, 4 etc. eſt enim res copioſe in Fab. Lexico diſputata.

13 TVM QVAE SPONTE) laudat ſolum, quod vltro vlmos alat et ſylueſtri palmite laetetur. POMPON.

15 ACHRADOS) quod ſpinae genus eſt, et gaudet atris prunis obtegi et conſterni ſylueſtri et indigena malo. POMPON.

15 PRVNI LAPIDOSIS POMIS) quae intus habent nucleos, qui alias Latinis lapides dicuntur. Sic *lapidoſa corna* dixit etiam Virgilius Georg. 2, 34 cuius baccae etiam habuere duos nucleos. SCHOETTG.

16 INIVSSI) naturalis, vt contra *iuſſum*, quod manu inducitur. Infra hoc libello: *Tum iuſſi veniant decliui tramite riui.* BARTHIVS 37, 7. Alias Columella noſter dicit, *imperare aruis*, eodem ſignificatu. SCHOETTG. Laudat hic BVCHNERVS v. 48 et Horatianum *iniuſſae veniunt* ad mulctra capellae.

16 CONSTERNITVR) *Conſterni* eſt impleri quaſique induci. Virgilius, nam hic Columellae auctor eſt, lib. 12 *Te quoque Laurentes viderunt, Aeole, campi Oppetere, et lato terram conſternere tergo.* BARTHIVS 37, 7.

17 SED NEGAT) Poſt haec amara neget ferre, vt Hellebori duo genera album et nigrum. Optimum eſt, vt meminit Plinius, in Anticyra. Duae enim ſunt vrbes nomine Anticyrae; altera Phocis; altera a ſinu Maliaco ad Oetam montem, vbi optimum naſcitur Helleborum, et ideo dicitur Oetia potio ſiue Anticyra; cuius cauſa vt mortales purgarentur, locum celebrem fecere. Inſanientibus ſumtum vtile Helleborum, aliter veratrum appellatur. Helleborum Melampus Medicus Amythaonis filius inuenit, quod *Melampodium* vocant. alii dicunt paſtorem eiusdem nominis inueniſſe, cum capras paſceret. POMPON.

17 NOXIA GALBANA SVCCO) quod ad ſuccum adtinet. Nam fumus galbani non noxius ſed admodum proficuus eſt, praecipue etiam apibus, quod e ſuperiore libro conſtare poteſt. SCHOETTG. *Galbanum* herbam adeo ipſo olfactu acrem, vt nidore ſerpentes fuget, ſi vratur ſincerum. Plinius autor. POMPON.

18 TAXOS)

Nec patitur taxos, nec ſtrenua toxica ſudat,
Quamuis ſemihominis veſano gramine foeta
Mandragorae pariat flores, moeſtamque cicutam,
Nec manibus mitis ferulas, nec cruribus [r] aequa [s]
Terga rubi, ſpiniſque ferat paliuron acutis.

Vicini

r) *clunibus Lipſ.* s) *aequa P. H. aeque* al. *vid. Morg. I*, 53.

18 TAXOS) Negat et *taxos*, moeſtas et funebres arbores, quibus Theſſalia, docente Plinio, maxime abundat, abieti non diſſimiles: quarum vmbra, lac et ſuccus letum afferunt, vnde toxica quaſi taxica ſunt appellata. fumus etiam taxi mures necat. Negat *Mandragoram*, quod naturam quandam cum hominibus mixtam habet, cum et mas ſit et foemina. Eam foſſuri ab auerſante vento cauent, et occaſum ſpectant, prius tribus circulis gladio ſaepiunt. Vis eius in poculo ſomnifera eſt, ac etiam olfactu. Coelius 9, 48. POMPON.

18 STRENVA TOXICA) alludunt ad vim perimendi, vnde et dicta ſunt Dioſcoridi *τοξεύματα*. Scholiaſtes Nicandri Alexipharmacis. *τοξικὸν δὲ καλεῖται τὸ τοιοῦτον φάρμακον, διὰ τὸ ὁμοίως τοῖς τοξεύμασιν ἀναιρεῖν.* Eo reſpexit Columella. BARTHIVS 1, 2.

19 QVAMVIS SEMIHOMINIS) Mandragoram Pythagoras *ἀνθρωπόμορφον*, tanquam humanam effigiem praeferat, vocauit: nam radix homini ſimillima eſt, quod Auicenna etiam prodidit, et vulgo fere ita viſitur. Mandragoram foeminam, *Thridaciam* nuncupant, marem vero, *Norion*. Coelius 9, 118 [quin 17, 24] Plura de Mandragora ASCENS.

19 SEMIHOMINIS) Ita vocatur Mandragora, quia radix eius inferiorem partem hominis repraeſentat, crura ſcilicet et pedes. Bodaeus a Stapel ad Theophraſti hiſt. plant. 6, 2. p. 584. Non autem illa eſt, quam hodienum agyrtae quidam pro vera mandragora imperitis vendunt, quorum fraudes detegit Matthiolus apud Druſium in diſſertatiuncula, an Ruben mandragoras inuenerit, poſt comment. in Ruth p. 126. 127. SCHOETTG.

19 VESANO GRAMINE FOETA MANDRAGORAE) Ad vim eius herbae pertinet, cuius ſuccum vel praeſentibus venenis adnumerant Medici veteres. Aetius libro XIII cap. XLV *inſaniam inducere*. Eidem ſcriptum cap. LXVIII *paullum a lethargo differentem*, Paullus Aegineta libro V cap. XLIV, alia ſimilia ſcribit Coelius Aurelianus lib. II Acut. cap. IV et lib. I cap. III. BARTHIVS 37, 7.

20 CICVTAM) quae, vt Plinius ſcribit l. 25 publica Athenienſium poena venenum eſt; epota Socratem ſuſtulit. Ex ea quoque illiti teſtes, et loca circa pubertatem venerem cohibent. Cicutae aduerſatur vis Pericampi, herbae ſimilis papaueris cum feruentiſſima ſit, ac etiam fungis ſimile remedium affert et panaces et thus. POMPON.

21 FERVLAS) ferulae puerorum tormenta ſunt, ſacratae tamen Libero patri: aſinis ſapidiſſimae ſunt; caeteris iumentis veneno. Ideo aſinus grata hoſtia Baccho cadit. POMPON.

21 NEC MANIBVS MITIS FERVLAS) Videtur legendum *mites* et *aequa*. VRSIN. 4. Clara correctio: *mites ferulas, nec cruribus aequae*. Rubum foeminino genere extulit, nam in omnibus veteribus editionibus legitur *aeque*. Ferula manibus infeſta ſub imperio paedagogorum. Sed quid ſunt *terga rubi?* Fuluius, qui ſuperiorem etiam locum attigit, nihil ſuſpicatus eſt. Noui quidem Virgilium de arboribus ſic eſſe locutum, Georgico II — *quo quaeque modo ſteterit, qua parte calores Auſtrinos tulerit, quae terga obuerterit axi.* Sed hoc nihil ad rubum. Et omnino aliud quid latet. *Tela* nimium ab omnibus codicibus abit. Forte *Regna*, ſed et hoc audacius. BARTHIVS 1, 2. Ad vſum ferularum in ſcholis reſpicit, vnde *manum ferulae ſubducere* apud Iuuenalem eſt, ſcholaſtico imperio iam exiiſſe. Eodem alludit et Auſonius ad Nepotem Protreptico. BARTHIVS 37, 7. Poſui lectionem certe non improbabilem. *Mitis* quarto caſu Virgilianum eſt, ſi Heinſius bene vſus eſt vetuſtiſſimis libris: Buchnerus hic obſeruat, *mites* et *aequi* placuiſſe Statio ad Tib. 4, 2. *Aequae* praeferebat ipſe, itemque Heinſius ad Ouid. Met. I, 109 ſcilicet iungendum cum *rubi*. *Terga rubi* dicuntur, credo, de connexis inter ſe et implicitis fruticibus: quae vellere quaſi quodam et tergore telluris partem obducunt, vt verſ. 7. de ceſpite. Pro *terga ſerta* legi vult Barthius ad Claudianum p. 1018, quo nihil opus eſt.

22 RVBI) Rubi ſpinoſo dorſo cruribus noxii ſunt, in radicibus ranam nutriunt, quam ex ſuo nomine rubetam dicunt: ideo ad maleficia magicis auxilium praeſtant. decocti tamen in auſtero vino dentes firmant. Eſt et genus rubi quod roſam gignit. POMPON.

22 PALIVRON) Afri *Ziuron* vocant: genus eſt ſpinae, et efficaciſſimum contra ſerpentes. POMPON. Fruticis ſpinoſi genus. Eodem modo ac noſter loquitur Sedulius 1, 262. — *purpurei neu per violaria campi Carduus et ſpinis ſurgat paliurus acutis.* Vterque ſumſit ex Virgilio Ecl. 5, 38. *Pro molli viola, pro purpureo narciſſo Carduus et ſpinis ſurgit paliurus acutis.* SCHOETTG.

23 VICINI

Vicini quoque ſint amnes, quos incola durus
Attrahat auxilio ſemper ſitientibus hortis:
Aut fons illacrimet [t] putei non ſede profunda,
Ne grauis hauſturis [u] tendentibus ilia vellat.
Talis humus vel parietibus, vel ſepibus hirtis
Claudatur, neu ſit pecori, neu peruia furi [x].
Neu tibi Daedaleae [y] quaerantur munera dextrae,

Nec

t) *illachrymet I. B. R. I. I. H. A. G. illacrymet Gr. St.* u) *hauſuris P. L.* x) *pluri L.* y) *Dedaleae Steph.*

23 VICINI QVOQVE SINT) ſit horto vicinus fluuius, aut in eo fontes erumpant. Aqua enim alimentum herbis praebet. Puteus in hortis etſi vtilis, multo tamen labori olitoribus eſt aquam haurientibus, et ſic non facile hortus irrigatur. POMPON.

23 INCOLA DVRVS) ad labores ſcilicet omnis generis fortiter ſuſtinendos et tolerandos. Sic quoque Virgilius Georg. 1, 160 *Dicendum et quae ſint duris agreſtibus arma.* Sic *durus arator* Georg. 4, 512. Adde quae notat Bulaeus ad Valer. Flaccum 4, 668. SCHOETTG.

24 SITIENTIBVS) Siquidem neceſſe eſt, vt crebro irriges. eoque fit, vt ſatum quam celerrime erumpat, et laetiſſime adoleſcat. Plinius autor. POMPON.

25 AVT FONS ILLACRYMET) De rigatione loquitur, ab aqua fontana, manu facta. Lucretium videtur imitatus lib. I de rerum natura. *In Saxis et ſpeluncis permanat aquarum Liquidus humor, et vberibus flent omnia guttis.* Eodem verbo Plinius Valerianus Medicus lib. IV. cap. XLII *gummi guttae, quam Perſici truncus illacrymat, fluenti aluo medetur. Puteus* foſſam ipſam fontis notat, quam non profundam eſſe vult, ne haurientes laborent extrahenda aqua. *Sedes* locum depreſſum notat. Virgilius Culice. *Ima ſuſurrantis repetebant ad vada lymphae, Quae ſubter viridem reſidebat coerula muſcum.* BARTHIVS 1, 2.

26 NE GRAVIS HAVSTVRIS) Nicolaus Leonicus, magnae eruditionis homo, hunc locum mendoſum eſſe exiſtimauit, et pro Tendentibus, *Celonibus* legi debere credidit. Iudicium autem ſuum hac de re fecit in commentariis *εἰς μηχανικὰ* Ariſtotelis. Ipſe manuſcriptos libros cum excuſis conſentire inueni, nec vitium vllum receptam lectionem habere puto. Docti tamen viri de hoc ſtatuent: nam quod item ita etiam locum Plinii e XIX libro, cap. IIII corrigi debere putat, aliter illum emendatum eſſe exiſtimo. In excuſis libris ſic legitur, *Pertica, organisque pneumaticis tollendo non hauſto rigando:* in antiquis vero ita ſcriptum eſt, vt tuto emendari poſſe opinor, *Tollenonum hauſtu rigandos*: eſt enim *Tollenon*, vt Sex. Pompeius docet, genus machinae, quo trahitur aqua. quare cum Latini ſcriptores vernaculam vocem haberent, quae id appoſite ſignificaret, neſcio cur externa vti debuerint. VICTOR. Ptolemaeus Flauius (Conicctan. c. 92.) et alii emendant, *hauſturis tellonibus*, cum in priſcis editionibus ſit *tollentibus*. Ego vero vetuſtiſſimam earum, quas ego vidi, *tendentibus* prae ſe ferentem, ſequendam arbitror. *Tendunt* enim hauſturi *ilia*, eo magis, quo altior puteus eſt. Vt et alii, qui magno conatu quid faciunt. Silius lib. V --- *Subſidens ilia niſu Conantis ſuſpenſa fodit.* Haurientis autem eisdem verbis deſcriptionem apud elegantiſſimum ſcriptorem Terentianum habes, his verſibus: *Nil magnum gerere hunc putes, Et tantum in digitis opus: Cunctis viſceribus tamen Occultus trepidat labor; Coecis flatibus intimi Tenduntur laterum ſinus, Et poples tremit et genu.* Vbi vides maximum laborem eſſe, quem merito cultu hortorum arcet Columella. De machinis hauſtoriis vide decimum Vitruuii. BARTHIVS 1, 2. Sic quoque Pithoeus Subciſ. 2, 17. *Ne labus hauſturis* legit etiam ad Sidonium p. 321 Sauaro, (e Vet. Cod.) repudiatque correctionem viri docti, qui *latus* malebat. Sed Io. Frid. GRONOV. ad Liu. 24, 34 *Ne grauis hauſturo tolleno tibi ilia vellat*, quo loco *tollenonem* pluribus vindicat.

27 TALIS HVMVS) Cingant locum horto idoneum vel parietes vel ſepes, quae hoc modo fiunt. Plantantur ſambuci ſpatio trientali: inde ſemina ruborum oblongis inſerta paſtillis ordinatim ponuntur: ſepem triennio faciunt et furi et pecori inuiam. poſt trimatum gaudent ſingulis annis rubi aduri, et aduſtione duriores aſperioresque erumpunt. POMPON.

27 SEPIBVS HIRTIS) *hirſuta ſepes horrida ruſco* eſt v. 374.

29 DAEDALEAE) Daedalus ingenioſus fuit inter fictores laudatus (Plin. 34, 8) pueros duos diſtringentes ſe fecit. Huius Daedali munera intelligit, non illius Athenienſis. POMPON. Senſus horum verſuum eſt talis: Priapum cuſtodem hortenſem dolatum ex trunco quolibet para, nec multum ambige, an Daedalus illum fabrefecerit, aut Polycletus optimi ſtatuarii. Quidam hoc carmen ſuperioribus annectunt ad maceriam referentes, hoc ſenſu: Sepem vel parietes vel

Zzzz 2 hirtis

Nec Polycletea [z], nec [a] Phradmonis [b], aut Ageladae [c]
Arte laboretur: ſed truncum forte dolatum
Arboris antiquae numen venerare Ithyphalli [d]
Terribilis membri, medio qui ſemper in horto
Inguinibus puero, praedoni falce minetur.
Ergo age nunc cultus, et tempora quaeque ſerendis
Seminibus [e], quae cura ſatis, quo ſidere primum
Naſcantur flores, Paeſtique roſaria gemment [f],

Quo

z) *polyclytea P. paloclitea.* a) *vel I. B. R.* b) *fragmonis R. Phragmonis a. V. Phiramonis L.* c) *ageledae P.* d) *ithiphalli R. priapi* ant. *triphalli* nouus *Pol. trifalli L.* e) *Saeminibus R.* f) *gement R.*

hirtis ſpinis horto ſtrue etiam incompoſitam: ne putes me architectum parieti hortorum cupere praeponi Daedalum fabricae celeberrimum. Per *munera* intelligebant munia et mechanemata, quibus ille multa ſtruxit egregie, inter quae Labyrinthum Cretae a poetis decantatum. Poteſt autem hic verſus cum inferioribus iungi: quoniam Plinius inter fictores Daedalum numerat, cuius verba ſunt haec lib. 35 *Daedalus ipſe inter fictores laudatus pueros duos diſtringentes ſe fecit.* Recenſetur et alter ab eo Daedalus inter pictores. Sed nihil ad rem. PIVS.

30 POLYCLETEA) Polycletus Sicyonius Ageladae ſculptoris diſcipulus fuit: Diadumenum puerum expreſſit molliter cubantem: ſolusque hominum, vt meminit Plinius lib. 34 artem feciſſe ipſam, artis opere iudicatur. Sculpſit diſtringentem ſe, et nudum talo inceſſentem. POMPON. Polycletus fecit ex aere ſigna, floruit Olympiade 87, nobilitatus quamplurimis diſcipulis, quos Plinius enumerat lib. 34, 32. PIVS. *Ithyphallus* inter mimos numeratur a Graecis ebriorum ſpecie redimitus, manicatusque: nam apud Strabonem multae ſunt mimorum ſpecies. Dicitur autem a φαλλὸς, i. e. Priapo, et ἰθὺς, erectus, quaſi erecti ſpecie membri columna. ASCENS.

30 PHRADMONIS) Sculptor et pictor fuit. Ergo opera Phradmonis et Ageladae et Polycleti et Daedali non quaerunt ruſtici: ſed locent in medio horto imaginem Priapi in trunco expreſſam, vt etiam monet Tibullus, cum ait: *Pomoſisque ruber cuſtos ponatur in hortis, Terreat vt ſaeua falce Priapus aues.* Columella non *Priapum*, ſed honeſtiore vocabulo *Ithyphallum* nominat. Priapus filius Bacchi et Veneris fuit: quia vinum Venerem cit. hunc Aegyptus *Ithyphallum* nominat: alii *Thiphona*, vt Diodorus ſcribit. Hic Deus putatur ſacratus ab Iſide; quae cum interempti mariti Oſiridis membra omnia legiſſet, nusquam reperit virile membrum. ideo templum huic prope Nilum ſtatuit cum ſacerdotibus. POMPON.

31 TRVNCVM FORTE DOLATVM) Temere et nullo artificio politum. Sic Horatius *fortuitum ceſpitem* vocat. Et illa *Priapi mentula ſine arte*, quae in Catullo eſt, huc pertinet. Fruterius Veriſimil. 2, 19. SCHOETTG.

32 ARBORIS ANTIQVAE) Nonnulli doctorum hunc verſum omittunt, vt teſtimonium hinc petens Briſſonius libro de ritu Nuptiarum. Sane ſpeciem quampiam inſititii prae ſe fert, vt quod ordinem dicendi paullo acutiorem voluerit facere planiorem, nec demtus quicquam ſententiae abſtrahit. Illuſtrant autem notis non poenitendis Coelius Rhodiginus Antiq. Lectionum lib. VI cap. XVI et Bapt. Pius, homo multae lectionis, ſed perraro iudicio conſtans, in Annot. poſterioribus. BARTHIVS 1, 2.

33 TERRIBILIS) Epitheton hoc eſt mentulae ſ. inguinis auctoribus vſurpatum, prout notarunt Interpp. Petronii c. 132. SCHOETTG.

34 PVERO, PRAEDONI) BVCHNERVS coniungi vult *puero praedoni*, et comparat Ouid. Faſt. 4, 589 *At neque Perſephone digna eſt praedone marito.* Sed quorſum deinde *falx?* Verum nolumus lucem accendere Priapo.

36 QVO SIDERE) quo tempore. Veteres enim ſecundum ſiderum ortum et occaſum tempora anni determinabant, quod ex quamplurimis Heſiodi, Virgilii, noſtrorumque auctorum locis probari poſſet, ſi opus eſſet. Imitatus autem eſt noſter, vt ſolet, Virgilium ſuum Ge. 1, 1. — *quo ſidere terram Vertere* etc. SCHOETTG.

37 PAESTIQVE) Paeſtum oppidum eſt Lucaniae, cuius moenia prope mare magni ſpatii, adhuc integra videntur latitudine et altitudine miranda, a Tuſcis conditum. Poſſidoniam dixerunt, et eius ſinum Poſſidoniatem. Poſtea Romam miſſis huc colonis ampliauerunt, vt ait Strabo. Hic roſa fere albicans bis anno prouenit, Maio et Septembri. POMPON. Paeſtum vrbs eſt Lucaniae ad mare, circa quam bis in anno roſae naſcebantur, vnde — *biferique roſaria Paeſti* apud Virgilium Georg. 4, 119. Nominat *Paeſtanum ſinum* et *Paeſtum* oppidum Pomponius Mela 2, 4, 82. Inde *Paeſtanae roſae* pro optimis, ſeu κατ' ἐξοχὴν pro roſis. Ennodius Dictione 8 p. 489 *Induſtria fecit, quod Paeſtaneas roſas dumeta pepererunt. Roſaria* et *roſeta*

Paeſtana.

Quo Bacchi genus, aut aliena [g] ſtirpe grauata
Mitis adoptatis curuetur frugibus arbos,
Pierides tenui deducite carmine Muſae.
Oceani ſitiens cum iam canis hauſerit vndas,
Et paribus Titan orbem librauerit horis,
Cum [h] ſatur autumnus quaſſans ſua tempora pomis,
Sordidus [i] et muſto ſpumantes exprimet vuas;
Tum mihi [k] ferrato [l] verſetur robore palae
Dulcis humus, ſi iam pluuiis defoſſa [m] madebit.
At ſi cruda manet caelo durata ſereno,
Tum iuſſi veniant decliui [n] tramite riui,
Terra bibat fontes, et hiantia [o] compleat ora [p].
Quod ſi nec caeli, nec campi competit humor,
Ingeniumque loci, vel Iuppiter abnegat imbrem,

Expectetur

g) *alieno L.* et Mſ. ap. *Heinſ.* ad Virg. *Ae.* 12, 781. h) *Quom I. B. R.* i) *Sordibus L.* l) *male L.* k) *feratro Gy.* m) *defeſſa madeuit P.* n) *decliuo Ienſ.* o) *hianti L. I. B. R.* p) *ore L. I. B. R.*

Paeſtana. Ouidius Met. 15, 708 — *tepidique roſaria Paeſti.* Ennodius Carm. 9, 146 *Paeſtanis pariter depingit terga roſetis.* Et *ars Paeſtana* pro hortorum et florum cultura apud Strabum Gallum in Hortulo praefat. v. 2. — *ſi quis Paeſtanae deditus arti.* SCHOETTG.

37 GEMMENT) floreant, in gemmae modum ſplendeant. Virgilius Culice v. 69 *Florida cum tellus gemmantes picta per herbas Vere notat dulci diſtincta coloribus arua.* SCHOETTG.

39 ADOPTATIS FRVGIBVS) h. e. inſitis vid. Pall. 14, 19 et 20 et ibi Buchn. *Fruges* pro *fructibus* etiam poëtae alii e. g. Nemeſi. ed. I, 67 *Omnique ex arbore fruges.* Vid. Heinſ. et Burm. ad Ouid. nuc. 19.

40 DEDVCITE) Translatio a texentibus, aut lanam in fila ducentibus. Auſonius: *Mollia ſubtili texunt mihi carmina filo Pierides.* Columella infra: — *gracili connectere carmina filo.* Sic Virgilius: — *deductum dicere carmen*, tenue, non elatum. Pomponius Poeta: A. *Vocem deducas oportet, vt mulieris videantur verba.* B. *Iube modo afferatur munus, ego vocem reddam tenuem et tinnulam.* Cornificius apud Macrobium: *Deducta mihi voce garrienti.* Horatius lib. II Sat. 1 — *ſimileſque meorum Mille die verſus deduci poſſe, Trebati.* Media barbarie Petrus Mauritius lib. IV epiſt. XXIII *Luſimus, et cantus tecum deduximus aequos.* BARTHIVS 1, 2.

41 OCEANI SITIENS) Foditur hortus poſt occaſum caniculae. Stellae enim cum occidunt, finguntur a Poëtis ad Oceanum potus gratia iuiſſe. Canis hic, vt ſcribit Higinius, Erigones fuit, et in lingua ſtellam vnam habet, quae canis appellatur: in capite vnam, quam Syrion [Sirium] nonnulli appellant. Plinius ſic refert: *Aquilones antecedunt caniculae exortum, quos prodromos appellant: poſt exortum iidem aquilones conſtantius ſpirant, eteſias vocant. Oritur VII Cal. Aug. occidit, ſed non tota poſt XL dies.* POMP.

43 CVM SATVR AVCTVMNVS) Iſta mihi in mentem reducunt haec Apuleii verba e lib. II Metamorph. p. m. 116 *Cum muſtulentus auctumnus maturum colorem adflauerit.* Idem lib. IX Metam. p. 232 *Poſt muſtulentas*, inquit, *auctumni delicias.* Boëtius, lib. I de Conſol. metr. 11 *Auctumnus grauidis influit vuis.* SCHOETTG. Reſpicit figuram Auctumni coronati pomis. Horat. Epod. 2, 17 *decorum mitibus caput pomis.*

44 SORDIDVS) Ita dicitur autumnus, quia, qui vuas calcant, ſordes exinde contrahunt. Ouidius Faſtor. 4, 897 *Venerat autumnus calcatis ſordidus vuis.* In plerisque editionibus exſtat *ſordibus*, quod tamen emendandum. Idem Metam. 2, 29 *Stabat et autumnus calcatis ſordidus vuis.* Sedulius I, 75 *Sordidus impreſſas calcabit vinitor vuas.* Sic Ieſaiae 63, 1 vir ille ſub habitu calcatoris Prophetae in viſione adparens, dicitur חמוץ בגדים, h. e. *decoloratus* vel *ſordidatus veſtibus.* SCHOETTG. Vid. Elmenh. ad Apul. p. 149 ALMEL.

46 DEFOSSA MADEBIT) Quidſi legamus, *defeſſa madeſcit. Defeſſa* quidem agnoſcit, quod indicatum eſt, Mediceus codex, et pertinere poteſt ad laborem terrae concipiendi, nutriendi et pariendi, quo *defeſſa* denuo *madeſcit* Ioue patre in gremium illius deſcendente. Poteſt tamen etiam *madebit* ferri. conf. dicta ad v. 84.

48 IVSSI — RIVI) induſtria noſtra eo deducti. Vide ad v. 16. SCHOETTG. *Iuſſi riui* dicuntur noſtro 11, 3, 10 *aqua marina* illata, cui ibidem opponuntur *ſuae ſpontis* aquae. BVCHN.

51 IVPPITER ABNEGAT IMBREM) coelum.

Expectetur hiems, dum Bacchi Gnoſius[q] ardor
Aequore caeruleo[r] celetur[s], vertice mundi,
Solis et aduerſos[t] metuant Atlantides[u] ortus.
Atque vbi iam tuto necdum confiſus Olympo,
Sed trepidus[x] profugit chelas[y], et ſpicula Phoebus
Dira Nepae[z], tergoque Croti feſtinat equino,

Neſcia

q) *naxius* I. B. R. *noxius* Lipſ. r) *ceruleo* R. *coeruleo* I. I. A. G. s) *celeretur* I. B. R. *caeletur* I. I. A. G. *curuetur* Lipſ. t) *aduerſo* B. R. u) *athalantides* I. B. R. *athlantides* L. x) *tepidus* Ienſ. y) *chaelas* L. z) *negat* I. B. R. *neget* L. *nepe* n. P. et Gr.

coelum. Vnde Horatius: *ſub Ioue frigido.* Ennius in Thyeſte, Ciceroni, Feſto et Probo ad Ecl. 6, 31 citatus: *Aſpice hoc -- ſublime candens, quem vocant omnes Iouem.* SCHOETTG.

52 BACCHI GNOSIVS ARDOR) Coronam dicit. Ariadna coronam dono accepit a Theſeo. inde nupſit Libero patri: et poſt eius mortem Liber pater coronam in coelo collocauit. Alii dicunt hanc coronam dediſſe Bacchum Ariadnae, cum ad Minoem in Cretam venit; alii dicunt coronam fuiſſe datam a Venere Baccho in nuptiis Deorum. Haec cancro et leone exoriente occidit. exoritur cum ſcorpio: habet ſtellas nouem in rotundo diſpoſitas. Alii dicunt hanc coronam oriri in Non. Octob. POMPON. Per *ardorem Gnoſium* intelligit ardentem coronam, quam Bacchus Ariadnae Cretenſi dono dedit: hoc eſt, expectetur coronae emerſus, qui eſt in Octobri. *Corona exiſtimatur Ariadnae fuiſſe, a Libero Patre inter ſidera collocata. Dicitur enim in Inſula Dia cum Ariadne Libero nuberet, hanc primam coronam muneri accepiſſe a Venere, cum omnes Dii in eius nuptiis dona conferrent. Sed vt ait, qui Cretica conſcripſit, quo tempore Liber ad Minoa venit cogitans Ariadnen comprimere, hanc ei coronam muneri dedit, qua delectata non recuſauit conditionem ſtupri.* Haec Hyginus. *Naxium* autem pro Bacchico ſumit, quoniam Bacchus eam Ariadnae dono dedit: quique in Naxo colitur. Hinc Propertius, *Atque tuum potant Naxia turba merum.* Naxos a Strabone lib. 10 vna Cycladum creditur. In Codice priſco atque antiquitatis reuerendae legitur *Gnoſius*; quae lectio egregie competit ſenſui, *Gnoſium* enim *ardorem* vocabis hanc coronam puellae *Gnoſiae* h. e. Cretenſis. *Gnoſos* eſt oppidum Cretae. Ouidius, *illam Gnoſiadesque* Cydoniadesque *iuuencae.* Idque dicitur ex imitatione Virgiliana: *Gnoſiaque ardentis decedat ſtella coronae.* Manlius [Manilius] lib. 1 *Gnoſia deſertae fulgent monumenta puellae.* Nec de tota corona intelligendum: ſed de peculiari ſtella coronae infixa fulgentiore, de qua multa Manlius. et Plinius lib 18 ſcribit VIII *Idus Octobris Caeſari refulgentem in corona ſtellam exoriri.* PIVS.

53 CELERETVR) quia ſol propter breuitatem dierum celerare videtur. POMPON.

54 ATLANTIDES) Vergiliae, quae ideo metuunt ortum ſolis, quia XI Cal. Nou. occidunt ſolae. *Atlas* ex *Plione* Oceani filia, vt ait Higinius [Hyginus]; vt alii, Deucalionis, filias habuit XV, quae vno vocabulo *Atlantides* dicuntur. Verum quinque ex his *Hyades* nominatae a fratre, qui fuit *Hyas*, qui a ſororibus plurimum dilectus eſt. Reliquae *Pleiones* a matre dictae. *Vergiliae* dicuntur, quia cum *vere* exoriuntur. Ita eorum exortus aeſtatem ſignificat, et occaſus hyemem. Alexander ait, *Hyadas* dictas, quia fuerint filiae *Hyſis* ex Boeotia, et ſunt ſeptem. Vna tamen, quia Siſipho nupſit, non videtur. Ex his et Electra Dardani et Iaſii mater fuit; quae poſt dirutam Troiam ſparſis capillis lugendo in cometem verſa eſt. Ideo deſolationem regnorum indicat. Cicero ait: *Hyadas a pluendo dictas, ὕω enim pluo.* Item imperite noſtri ſuculas dicunt a ſuibus [ὗς enim ὑὸς ſus eſt]. Ego puto, quoniam ſues luto gaudeant. Hae puellae figuratae fuerunt in coelo a Lycurgo et collocatae in effigiem tauri, pluuiam indicant. POMPON.

55 TVTO OLYMPO) An tutum dicit a morſibus leonis, itemque Sirii canis? Ab his tutus eſt Olympus intercedentibus Virgine iam et Libra, quae ſigna excipit Scorpius.

56 SED TREPIDVS) *Scorpium* dicit, cuius prima pars dicitur *Chelae.* Sol ingreditur ſcorpium XIIII Cal. Nouem. POMPON. Propter breuitatem dierum fugere videtur ſol, et qui fugit, ſignum praebet timoris. POMPON. [V. N. ad v. 58].

56 SPICVLA PHOEBVS) Solem ſagittarium ingredientem dicit XIII Cal. Dec. Alii centaurum hunc eſſe arbitrantur Chironem. Alii, vt Hyginus ait, fuiſſe Crotum filium Euphemis nutricis Muſarum, et habitaſſe in Parnaſſo cum Muſis, et venationi acerrime incubuiſſe: vnde et vſum ſagittis, et equo inſediſſe. Poſt mortem precibus Muſarum a Ioue inter aſtra relatum, et varia forma conſcriptum: equina, propter equi vſum: ſagittis, quia venator: cauda ſatyrica, quia carminibus Satyram exercuit. Coronam habet in pedibus ſtellarum VII, praeceps occidit, exoritur directus. POMPON.

57 NEPAE) Bodaeum a Stapel ad Theophr. p. 605 laudat ALMEL.

57 TERGOQVE) Non enim ex aduerſo ſe conſpi-

Neſcia plebs generis, matri ne parcite falſae.
Iſta Prometheae [a] genitrix [b] fuit altera cretae:
Altera nos enixa parens, quo tempore ſaeuus
Tellurem Ponto merſit Neptunus, et imum
Concu-

a) *promethei* a. *P. prometeae I. I. A. G.* b) *genitris H. A.*

conſpiciunt ſigna: ſed vnum ſequitur aliud. Sol relinquens ſcorpionem imminet ſagittario habenti oppoſitum tergus ſcorpioni. Dixit etiam *tergo*, quoniam ſagittarius centaurus eſſe fingitur. Nec *eroti*, ſed *Croti* ſcribendum. Fuit enim ſagittarius hic *Crotus*, de quo Sidonius, [Carm. 15 p. 351] *Falciferi Croton ire ſenis per ſumma polorum*: quamuis illic *cronon* pro Saturno velint intelligi. PIVS.

57 CROTI) videatur Hyginus fab 224.

57 FESTINAT) adhuc eſt in eadem fictione, quia propter breues dies feſtinare videtur. Ergo vbi hiems eſt, o coloni, minime parcendum reor falſae matri i. e. terrae. POMPON.

58 NESCIA PLEBS GENERIS) Alloquitur hic Columella agricolas, cuius verba et antecedentia et ſequentia, vt eo melius appareat, quid velit, proſa paulisper circumſcribemus. Vult Columella eo tempore, quo eſt aequinoctium autumnale, vel etiam menſem poſt, quando Sol ex ſcorpione progreditur ad ſagittarium, terram palo verſandam et fodiendam eſſe. Cum ergo tempus poëtico more eleganter admodum circumſcripſiſſet, progreditur adloquendo agricolas hoc modo: O plebs ruſtica, quamuis vulgo dicatur terra mater omnium noſtrum, non eſt, quod hanc ob cauſam ei parcere velis eo tempore, quod iam deſcripſi, ſcil. ne eius viſcera ligone velis rimari vel ſcrutari. Nam terra non vera, ſed falſa eſt mater noſtrum omnium. Rationem audi. Licet enim fingatur Prometheus homines e luto finxiſſe, tamen ex eo hominum genere nos non deſcendimus, quippe quod diluvio Deucalionis plane interiit. Nos autem facti ſumus non ex terra, ſed ex lapidibus, quos Deucalion et Pyrrha poſt terga proiecerunt. Non eſt ergo, quod metuat agricola, ne terram matrem ſuam nimis crudeliter tractet. SCHOETTG.

58 FALSAE) quia ſine cultura non multum parit. POMPON. Ordo eſt, *Neſcia plebs generis matri nec parcite falſae, vbi Phoebus nondum confiſus tuto Olympo, ſed trepidus perfugit etc. Tuto olympo* expone ſerenitati coeli: cui ſol tunc *non confidit*, quoniam tempus autumnale ſemper eſt incertum iuxta illud Varronis in Menipp. *Neſcis, quid veſper vehat. Trepidus*, celer Phoebus propter breuitatem dierum iuxta illud Maronis: *Ne trepidate meas Teucri defendere naues.* Poſſemus poetice *trepidum* pro *timentem* interpretari, quandoquidem ſol vadens inter ſcorpium et ſagittarium eſt anxius et ſolicitus, ne vergat in alterutram partem: hinc aculeum ſcorpii, illinc ſagittas Chironis expaueſcens. Viam mediam igitur ſecat attente et prouide. *Negat*, [quod pro vulgato *Nepae* in codice ſuo legit Baptiſta Pius] ſubintellige adire, vel quid ſimile. Mallem tamen ſcriberes *ſecat* hoc ſenſu: Sol inter ſcorpium et ſagittarium ſecat et radit iter medium, nec adhuc audet ſpicula ſagittarii penetrare, ſed eius inſidet dorſo, h. e. ſol vagatur inter XIIII Cal. Nou. et inter XIII Cal. Decembr. Quidam non *negat* nec *ſecat* ſcribunt, ſed *nepae.* Quare neceſſe ſic ſcribendo videbitur per ſpicula dira intelligere caudam ſcorpionis, quae ſemper eſt in ictu. Priſciano enim ſcorpius *nepa* eſt, Plauto *cancer*, qui ceſſim, i. e. retrorſum graditur, vt palam eſt. Marcellus, *Nepam quidam cancrum putant ob illud Plauti*, RETROVERSVM CEDAM, IMITABOR NEPAM. At quid *nepa*, etiam dubium in vtroque. Nam vere *nepa* Scorpius eſt. Cicero de Fin. 5. *Serpere anguiculos, natare anaticulas, volare merulas, cornibus videmus vti boues,* ACVLEIS NEPAS; *ſuam denique naturam cuique eſſe ad viuendum ducem.* Ita ferme Marcelli codicem emaculat Pompeius, *Nepa Afrorum lingua ſidus, quod cancer dicitur, vel (vt quidam volunt) Scorpius.* Plautus: *Dabo me ad parietem, imitabor nepam.* Atque potuit dici *nepa*, quod ſit impurum animal et tetrum. *Nepus* enim pro *non purus* latine dicitur. Prima correpta *nepa* effertur a Cicerone, *Atque oculos vrget pedibus pectuſque Nepai*, et Manlio lib. 2. *pietate ad ſidera ductam Erigonem, ictuque nepam, ſpolioque leonem.* Vtitur et hac dictione Columella li. 12. et Capella 2 de nuptiis. *Natura ſcorpionum eſt, vt in parietum latibulis deliteſcant, qui cum aliquid ſenſerint, retrocedunt:* Quare apud Plautum non eſſet inſerium *nepam* exponere ſcorpionem cum Priſciano. Seruus enim Chalinus inſidiator cum percepit appropinquare ſenes, retraxit ſe intra parietes abdens vt aſſolet ſcorpio. PIVS.

59 ISTA PROMETHEAE) ſubiungit poſtea, terram fuiſſe genitricem noſtram. Prometheus ex luto cretaceo hominem formauit. Pater fuit Deucalionis, filius Iapeti, qui fuit vnus ex Titanibus. Diluuium fuit vnum ſub Ogygio [Ogyge] rege, de quo Samothraces ſcribunt. Ogygius enim fuit rex in Thebana regione, quem, vt ait Varro, ferunt condidiſſe Thebas Boeotiae. Aliud diluuium fuit ſub Deucalione, qui iactu ſaxorum genus humanum cum vxore Pyrrha recuperauit. POMPON.

61 TELLVREM PONTO) Vid. Argol. in no. ad On. Panuin. de ludis Circenſ. p. 6. ALMEL.

61 MER-

Concutiens barathrum lethaeas [c] terruit vndas.
Tumque [d] ſemel [e] Stygium regem videre trementem
Tartara, cum pelagi ſtreperent ſub pondere manes.
Nos foecunda manus viduo mortalibus orbe
Progenerat, nos abruptae tum montibus altis
Deucalioneae [f] cautes peperere, ſed ecce
Durior, aeternuſque vocat labor: eia age ſegnes
Pellite nunc ſomnos, et curui vomere dentis
Iam virides lacerate comas, iam ſcindite amictus.
Tu grauibus raſtris cunctantia perfode terga,
Tu penitus latis [g] eradere viſcera marris [h]
Ne dubita [i], ſummoque [k] frequentia [l] ceſpite miſta [m]
Ponere,

c) *laethaeas Ienſ. laetheas L. B. R. letheas Heru.* d) *Tuncque I. B. R. Quumque Buchn.* e) *ſimul I. B. R.* f) *Deucaleoneae Gy.* g) *marris Ienſ. et Steph.* in margine. *latis P. I. I. A. G. maria Gryph.* in margine *clathris* alii. h) *marris I. I. A. G. matris* al. vid. ad *v. 89. ſſ.* i) *et* inſer. *omnes.* k) *ſummo I. B. R. Buchn. ſummoque Heru. ſummi* al. l) *frequenti I. B. R. frondenti Lipſ.* m) *mixta I. B. R.*

61 MERSIT NEPTVNVS) i. e. aqua immerſit orbem terrarum, iniecitque inferis timorem, qui etiam ſatis trementem videre Plutonem. *Barathrum* profunditas eſt a ſimilitudine loci, qui eſt in Aegypto, profundiſſimi, cui nomen eſt *barathrum.* POMPON.

63 STYGIVM) Styx palus eſt inferni, per quam Diis iurare etiam nefas eſt. POMPON.

67 CAVTES) montium ſaxa, quae impulſu Deucalionis genus humanum pepererunt. POMP.

69 SOMNOS) propter praecedentes pluuias, quae ſomnum alliciunt. aeſtu enim nimioque labore defatigamur: poſtea cum pluit, tempus quietem ſuadet. POMPON.

70 VIRIDES COMAS) i. e. ſuperficiem terrae viridem. POMPON.

71 CVNCTANTIA) morantia. Diu enim cunctatur, cum opus non exegit, niſi imminente hieme. POMPON.

72 TV PENITVS CLATRIS) *Raſtra* et *clatra* inſtrumenta agricolarum ſunt ad pectendos agros. POMPON. Si *clatris* recognoſcimus, vt habent promiſcui codices, pro tractitiis [f. craticiis] lignis expone. Sunt enim *clatra* cancellatim ligna compacta, quibus glebae contunduntur. Hirpicem Varro dicit, et hodie Placentinum municipium Fidentiola, quam a Diuo Florentio tutelari hodie Florentiolam vocant. De clathris, h. e. lignis quadratis transuerſariis, quibus muniuntur feneſtrae, quae fures tali arcent munimine, alibi plura. Hae *clatratae feneſtrae* dicebantur, nunc lingua vernacula ferratae. Ceterum cum in priore ſignificatu pro inſtrumento ſcil. terrae fodiendae non videam vſurpari *clatrum,* poſſumus ſequi priſcum codicem, in quo *marris* ſcriptum eſt, cum annominatione, ſequitur enim *matris.* Idque ſic ſcriptum offendi in peruetuſto codice Andronici Bononienſis. Sunt enim *marrae* inſtrumenta ad fodiendum terram idonea: idque Plinius aſſerere videtur li. 18 *Verno tempore ſeri debet liberarique caeteris herbis, ad trimatum* marris *a ſolo radi.* PIVS. Nuſpiam *clatrum* pro inſtrumento ad terram colendam accommodo reperio: ſed pro cancellatis lignis. Hoc comprobat ipſe Columella li. 10. *Vbi vero neutrum patrifamiliae conducit, ratio poſtulat vacerris includi. Sic enim appellatur genus clatrorum: idque roboratur ex robore querneo vel ſubereo. Clatrare* apud eundem pro in tranſuerſum contexere. ASCENS.

72 VISCERA) radices herbarum: quae ad fertilitatem amputandae ſunt. POMPON.

72 MATRIS) i. e. terrae. Plinius li. 2 *Sequitur terra cui vni rerum naturae partium eximia propter merita cognomen indidimus maternae venerationis. Nos naſcentes excipit, natos alit, ſemelque editos ſuſtinet: et ſemper nouiſſime complexa gremio iam ab reliqua natura abdicatos tum maxime, vt mater operiens.* Et paullo poſt, *Terra ſerpentem homine percuſſo amplius non recipit.* Lucretius 5. *Quare etiam atque etiam maternum nomen adepta Terra.* POMPON. *Marris* cum in *matris* corruptum eſſet, cui occaſionem dederant *viſcera,* quaerebatur ablatiuus inſtrumenti, qui non multum abiret a *latis.* Alii cum *marris* viderent opus eſſe, adiici tamen volebant, de cuius viſceribus ageretur.

73 SVMMOQVE FREQVENTIA) *Summoque frequenti* lege hoc ſenſu: Ne dubita viſcera terrae miſta ſummo, id eſt a ſuperficie ſua ponere, reſupinare, ſternere cum frequenti ceſpite, cum terra herboſa: hoc ſenſu, ne dubites confodere terram et miſcere ſummitatem ceſpititiam cum intimis terrae viſceribus effoſſis i. e. radicibus hoc eſt, ne dubita terram bipalio aperire. In priſco codice nihil additum eſt, ſed legitur, *et ſummo feruenti;* hoc ordine, ne dubita viſcera terrae

Ponere, quae canis iaceant vrenda pruinis,
Verberibus gelidis, iraeque obnoxia Cauri [n],
Alliget et ſaeuus [o] Boreas, Eurusque reſoluat.
Poſt vbi Riphaeae [p] torpentia frigora [q] brumae
Candidus aprica Zephyrus [r] regelauerit [s] aura,
Sidereoque [t] polo cedet [u] Lyra merſa profundo,
Veris et aduentum nidis cantarit hirundo,
Rudere tum pingui, ſolido vel ſtercore aſelli,

Armen-

n) *bauri Pol. tauri L.* o) *ſcaeuus Ienſ.* p) *rhypheae B. R. rypheae I. Heru. ryphaeae I. I. A. Gr. G. St.* q) *frigore I. B. R.* r) *Zephirus B. R.* s) *relegauerit* ſphal. *Iunt.* t) *Sidereoque Heru.* u) *caedet I. B. R. ſedet G.*

terrae mixta in ſummo, h. e. ſummitate ſua ponere cum feruenti ceſpite, hoc eſt frigida viſcera terrae miſcere cum glebis feruentibus, id eſt ſole incoctis. Superficies enim terrae propter ſolis ardorem calet, interiora terrae frigeſcunt. Per circuitum igitur cum vellet ſignificare terram vertendam eſſe, ait, interiora ponenda cum ſuperioribus: quod fit, cum terra reſupinatur. Quidam *frequentia* legunt. PIVS. Lego: *et ſummo frondentia ceſpite miſta Ponere:* hoc ſenſu: Ne dubita marris eradere viſcera h. e. interiora, terrae, et *frondentia* i. e. frondes, ſummo ceſpite mixta ponere; vt poſſint a pruinis et ardore ſolis reſolui et calefieri. SCHOETTG. Aug. BVCHNERVS legebat, *et ſummo foetentia ceſpite miſta*, et *foetentia* exponebat fimum. Sed praeterquam quod auctoritate illa appellatio deſtituitur, vehementer ingenium Poëtae deſiderarim, qui rem neceſſariam et laetam horto, ita foetido nomine expreſſerit, cum in ſoluta oratione etiam σεμνολογεῖν ſoleat noſter. Itaque cum deinde vſ. 85 *immundae latrinae* mentio facienda eſſet, adiicit *ne pigeat.* Contradicit etiam huic lectioni ipſe Columella, 11, 3, 13 vbi περιφράζων hunc ipſum locum *peractu demum bruma ſtercus* iubet *iniici.* Caeterum poſui lectionem leuiſſime et neceſſario ab Heruagio immutatam, eandemque facillimam: *frequentia* dicit *viſcera*, vt moneat altius regeſta humo opus eſſe: de *ſummo ceſpite* res aperta. In mentem etiam venerat legere *et ſummo feruentia ceſpite miſta* etc. et illud *feruentia* exponere ex vi verbi *fermentare*, quod in hoc negotio ſolemne ſatis Index noſter explicat.

74 QVAE CANIS) frigus vt ardor vrit, efficitque aduſtione fertiliores glebas. Ideo Ciſalpini cinerem maxime probant in ſtercorando agro. *Canis*, quia frigoribus et gelicidiis albeſcit ſuperficies telluris. POMPON.

75 VERBERIBVS) Ita Poëtis vocantur flatus ventorum vehementiores. Lucretius 1, 272 *Principio venti vis verberat incita pontum.* Idem 6, 113 *chartaſque volantes Verberibus venti verſant.* Seneca Hippolyto v. 5. — *Et quae Thriaſiis Vallibus amnis rapida currens Verberat vndis.* SCHOETTG.

75 IRAEQVE) impetui et viribus. De ventis vid. Plinius libro 2. POMPON.

77 POST VBI RIPHAEAE) Riphaei montes ſub ſeptentrione vltimi, vnde credunt ſpirare Boream, qui maximas habet hyeme vires. Zephyrus ſpirat vere. POMPON.

78 ZEPHYRVS REGELAVERIT) V. Zarottus de medica Martial. tract. p. 258. ALMEL.

79 LYRA) Occidit IV nonas Febr. aliqui volunt Cal. Febr. et noctu; quin etiam occidunt terga leonis, vt Iginius [Hyginus] ait. Ouidius in Faſtis [ed. Bonon. in annalibus illis] *Illa nocte aliquis tollens ad ſidera vultum, Dicet vbi eſt hodie, quae lyra fulſit heri? Dumque lyram quaerit, medii quoque terga leonis, In liquidas ſubito merſa notabit aquas.* Lyram hanc effecit Mercurius in Mitylineo monte Arcadiae: inde Orpheo traditam dicunt. Alii dicunt hanc lyram conceſſam Orpheo ab Apolline poſt repertam citharam; interfecto Orpheo, Muſae lyram in coelo poſuere. Alii Arionis lyram eſſe aiunt, qui fuit teſte Herodoto li. 1. tempore Cypſeli tyranni Corinthiorum primus omnium cithariſtarum. POMPON. Occidit illa III Non. Feb. Columella 11, 2, 14 Ouidius Faſt. 2, 75 ſ. SCHOETTG. Adſcripſit neſcio quis ad edit. Iunt. iſta: *Lyra Romae olim occidit cum 2° ♒ quem gradum ſol eodem aeuo tenuit d. 17 Ianuarii, qui dies hic videtur indigitari.* Nos plus ſemel hanc diſputationem excuſauimus. V. ad C. 11, 2, 1.

80 NIDIS CANTARIT HIRVNDO) Ab aduentu hirundinis ſaepenumero ver deſcribere ſolent Poëtae. Virgilius, quem noſter perpetuo imitatur Georg. 4, 305 *Hoc geritur, Zephyris primum impellentibus vndas, Ante nouis rubeant quam prata coloribus, ante Garrula, quam tignis nidum ſuſpendat hirundo.* SCHOETTG.

81 RVDERE) *Ruder* inſtrumentum ſimile *ſtyphoterici*, ad vehenda ſtercora et immunditias idoneum. POMPON. Quid ſibi haec nota velit, equidem non aſſequi me fateor. Neque

puto

Armentiue fimo ſatures [x] ieiunia terrae,
Ipſe ferens olitor [y] diductos [z] pondere qualos [a]:
Pabula nec pigeat [b] feſſo [c] praebere [d] nouali,
Immundis quaecunque vomit latrina cloacis.
Denſaque iam pluuiis, durataque ſumma pruinis
Aequora dulcis humi, repetat mucrone bidentis.
Mox bene cum glebis viuacem ceſpitis herbam
Contundat marrae [e], vel fracti dente ligonis,
Putria maturi ſoluantur vt [f] vbera campi.
Tunc quoque [g] trita ſolo ſplendentia ſarcula ſumat [h],
Anguſtosque foros aduerſo limite ducens,
Rurſus in obliquum diſtinguat tramite paruo.
Verum vbi iam puro diſcrimine pectita [i] tellus;

Depoſito

x) *ſaturet I. B. R. I. I. H. A. G.* y) quid ſi *olido?* z) *deductos L. I. B. R. diruptos* a. P. a) *quata* a. P. b) *pudeat P.* c) *feſſum B. R. fiſſo P.* d) *praebete B. R.* e) *matre.* f) *et* Anonymus in Reg. g) *tritura ſolum I. B. R.* h) *ſumant P. L.* i) *petita L.* vid. ad *v.* 149.

puto vidit Schefferus, cuius nihil temere effugit diligentiam.

81 STERCORE ASELLI) Vid. Col. 11, 3, 12.

82 IEIVNIA) macilentiam et ſterilitatem terrae. POMPON.

83 QVALOS) inſtrumenta ſimilia ruderibus: vnde *quaſilli.* POMPON. *Quali* erant ex viminibus contexti; ſi ergo in eis aliquid imponebatur, cedebant vimina oneri et flectebantur, quod *diducere* vocat noſter. SCHOETTG.

84 FESSO — NOVALI) Praetuliſſem *fiſſo* marris nempe et bidentibus; nam ſermo eſt de horto primum inſtituendo. Sed poteſt fortaſſe *feſſum nouale* etiam dici locus aridus, cuius *ieiunia ſaturanda* ſunt. Vid. ad v. 46.

89 FRACTI DENTE LIGONIS) Non poſſum concoquere, forte ignorantia aliqua mea, *fractum ligonem.* Itaque aut *tracti* legerem, (quam vocem cum *fracto* confundi ad Fabrum obſeruatum eſt) i. e. cum mora quadam et tractu ſublati et retro acti, vt tanto maiore impetu demitti et profundius intrare terram poſſit: vel *forti dente ligonis,* h. e. fortiter impreſſo. An denique *fractus* ligo vocatur, quia ferramentum illius ad angulum recto proximum inflexum et infractum eſt.

90 VBERA) mammae, ſ. cumuli ſtercoris; et vbera, id eſt pinguia, ſoluantur et miſceantur toti maciei. POMPON.

91 TRITA SOLO SPLENDENTIA SARCVLA) Nimirum ea inſtrumenta, quibus in fodienda terra vtimur, ſplendorem accipiunt. Hauſit autem iterum e Virgilio Georg. 1, 45 *Depreſſo incipiat iam tum mihi taurus aratro Ingemere, et ſulco adtritus ſplendeſcere vomer.* SCHOETTG.

92 FOROS) in agro ſunt parui ſulci et oblongi. item fori pro ſedibus et penatibus et fori nauibus, quibus nautae ſedentes remigant. POMPON. *Fori* proprie ſunt ſcamna aut ſubſellia nauium et theatrorum. Ergo per metaphoram h. l. illud, quod eſt inter duos ſulcos eminens vel elatum, *fori* dicuntur, non ipſi ſulci, vt quidam volunt. SCHOETTG. Mihi tamen ex etymo *fororum,* quos non minus, quam *fores* a *forando* dictos arbitror, commodius videntur intelligi caua ſulcorum. Sed neutro opus proprie eſt; *fori, trames,* ſunt, quos Columella *gradus* alias vocat, ſpatium, quantum vno niſu effoditur. *Anguſtos foros* et *paruum tramitem* iubet eſſe, vt tanto fieri queant profundiores.

94 PECTITA) polita et ſubacta. ſqualor enim praecedit, cum terra eſt inculta, quia frigora ſqualorem et horrorem vbique praebent. Herbae cum floreſcunt, dicuntur eſſe ſidera terreſtria. POMPON. Quae raſtri dentibus, quaſi pectine, polita eſt, ac diſcriminata. Vocatur autem *diſcrimen* ornatus ille, quando acu diſcriminali coma in duas partes per medium caput erat diuiſa. *Purum* autem *diſcrimen* vocatur, vt purum caput, ſic ſimpliciter diſcriminatum ab alio mulierum ornatu diſtingueret, quando ſcilicet capilli torti erant et calamiſtrati. Excerpſimus haec e Salmaſio ad Solinum c. 37 p. 534 qui plura ibidem habet, quae conferri merentur. Vide eundem de Caeſarie et Coma p. 296. 297. SCHOETTG.

94 PECTITA TELLVS) eſt illa, quae ornata iam eſt, et diſcriminata, ac in honeſtum modum et areolas ſuas compoſita, vtque obſeratur, vel inſpergatur, praeparata. Sic infra: — *ferroque bidenti Pectat, et antiquam ſulcis exterminet herbam.* Inde quoque illud Comici: *ita depexum dabo.* Et *pecti pugnis,* apud Plautum, quod Terentius *ornare ex ſuis virtutibus* appellat. Et *pexa toga* apud Martialem eſt. Fruterius Veriſim. 2, 19. SCHOETTG.

96 PAN-

Depoſito ſquallore [k] nitens ſua ſemina poſcit,
Pangite [l] tunc varios terreſtria ſidera flores,
Candida leucoia, et flauentia lumina calthae [m],
Narciſſique [n] comas, et hiantis ſaeua leonis
Ora feri [o], calathiſque virentia lilia canis,
Nec non vel niueos, vel caeruleos [p] hyacinthos.
Tum [q] quae pallet humi, quae frondens [r] purpurat [s] auro,

Ponatur

k) *ſqualore B. R.* l) *Pingite tunc P. pingit et in* alii. m) *caltae I. I. H. A. G.* n) *Narciſcique Ienſ.* o) *fere R. ferae* in Reg. Anonym. p) *ceruleos R. I. I. A. caeruleos H. coeruleos G.* q) *Tunc I. B. R. I. I. Tu A. Gr. G.* r) *frondens I. B. R. I. I. A. G. frondes* al. s) *purpura tauro P. purpura tabo L.*

96 PANGITE TVNC VARIOS) Hos verſus ſic emendat Nic. Heinſius ad Ouidium II Artis, v. 115 *Pangite tunc varios, terreſtria ſidera, flores. Candida leucoia, et flauentia lumina calthae, Narciſſiue comas, et hiantes apta leones Hora feri.* Sic ſcribendos puto mendoſiſſimos verſus. Leontopetalum florem intelligit, de quo Dioſcorides. Vulgo peſſime legitur: *Pingit et in varios, et hiantis ſaeua leonis Ora feri.* Vetuſtus codex, *Pingit et vnco varios. Pangere* non ſemel alibi in eodem Columellae carmine occurrit. Propertius 4, 2, 45. *Nec flos vllus hiat pratis, quin ille decenter Impoſitus fronti langueat ante meae.* Sic idem *calamum hiantem* alicubi (3, 16, 34.) vocat pro fiſtula, *Capripedes calamo Panes hiante canent,* quae ex illis Lucretii eſt imitatus, lib. IV. v. 589 — *cum Pan Vnco ſaepe labro calamos percurrit hiantes.* Haec Heinſius. CRENIVS. Primam partem emendationis Heinſianae, quam in mentem non mihi tantum veniſſe, confirmo, cum primum Politiani lectionem inſpexi ſed nemini non paullum in litteris noſtris verſatiori arbitror venire, recipere nihil dubitaui. De aliis nihil mutare auſim. *Hiantis ora leonis* non puto *leontopetalon* eſſe, quod etiam *leontopodium* vocatur, quam inter coronarias, de quibus hic ſermo eſt, vix referas: verum antirrhinum, ad quam etiam Dodonaeus p. 182 Columellae verſus accommodat, quam noſtri etiam *Loewenmaul* vocant, coronamentorum haud poſtremum. De hoc intelligo etiam v. 260.

97 LEVCOIA) Florum vere prima: viola leucoia i. e. alba, tepidioribus vero locis etiam hyeme micat. POMPON.

97 CALTHAE) Proxima violae Caltha eſt ampliſſima, numero foliorum vincet: grauis tamen, marina odoratior. POMPON.

98 NARCISSIQVE) Eius duo genera in vſu medici recipiunt, vnum purpureo flore, alterum herbaceo. Etenim a Narce Narciſſus dicitur, non a fabuloſo puero. Differtque a lilio hoc modo, quod Narciſſus in radicibus folia habet. Probatiſſimus eſt in Lyciae montibus. Narciſſi vero pueri monumentum in ora Boeotiae, per quod tranſeuntes ſilebant; vnde taciturnum vocabant. POMPON.

98 LEONIS) Herba leonina in montibus naſcitur, cuius flores cum emittuntur, ſimiles ori leonino aperto. Eſt etiam alia herba, quae vocatur cauda leonis: quam Graeci dicunt *hippotiſſim.* POMPON.

99 CALATHISQVE) Imitatur Virgilium Ecl. 2, 45 *tibi lilia plenis Ecce ferunt Nymphae calathis.* SCHOETTG.

99 VIRENTIA LILIA) Cana ſunt lilia, vnde et tales eorum calathos vocat noſter h. e. albo colore. *Virentia* autem h. l. non ſunt viridia, ſed recentia, et ſucco natiuo plena, vt infra ad Pallad. 6, 17 notatum eſt. SCHOETTG. Mihi tamen paullo alia videbatur ratio Palladii; cogitabamque an non legi poſſet *nitentia.*

100 HYACINTHOS) Hyacinthum comitatur fabula duplex, luctum praeferens eius, quem Apollo dilexerat: aut ex Aiacis cruore editi ſunt hyacinthi, ita venis diſcurrentibus, vt graecarum litterarum figura legatur inſcripta. Prouenit maxime in Gallia, cuius radix eſt bulboſa. Sunt hyacinthi albi et coerulei. POMPON.

101 TVM QVAE PALLET HVMI, QVAE FRONDENT PVRPVRA ET AVRO, PONANTVR VIOLAE etc.) Ita videtur legendum. VRSIN. Iterum ex imitatione Virgilii, qui Ecl. 2, 47 *pallentes violas* dixit, vbi Seruius: *Pallentes violas, amantium tinctas colore.* Horatius: *Et tinctus viola pallor amantium.* Ergo non reuera pallidae ſunt violae, ſed pro re ſubſtrata ita vocantur a Virgilio, quem imitatur noſter Poeta. Vide Salmaſium de homonymis hyles iatricae c. 27. Non opus eſt ergo, vt cum Nic. Heinſio ad Petronium c. 30 legamus, *pullat.* SCHOETTG. *Pallentes violas* Virgilii et Columellae putabam illas humiles et odoratas, quae dilutiorem et pallidiorem adeo colorem habent illis maioribus, quibus quantum purpurei accedit nigroris, tantum odor decreſcit. Nimirum duplex genus commemorare videtur, vnum quod humi pallet, alterum quod *frondens auro purpurat. Purpureus color* h. l. pro flauo ſiue igneo accipitur, quemadmo-

 dum

Ponatur viola [t], et nimium roſa plena pudoris.
Nunc medica panacem [u] lacryma [x], ſuccoque ſalubri
Glaucea, et profugos [y] vinctura [z] papauera ſomnos
Spargite: quaeque viros acuunt, armantque puellas,
Iam Megaris veniant genitalia ſemina bulbi;

Et

t) *violam Ienſ.* u) *panaces I. B. R.* x) *lachryma I. B. R. I. I. H. A. G.* y) *profuſos P.*
z) *victura I. B. R.*

dum et hunc locum explicat Barthius Adu. 37, 20. Nam hic intelliguntur violae flauae. Codex S. Germani, teſte Heinſio, legit *purputat albo*, vnde ille facit, *purpurat albo*, ſcil. colore. SCHOETTG. *Frondens* reuocaui ex optimarum editionum fide, cum praeſertim intranſitiuum eſſe hoc verbum huius et ſequioris aetatis ſcriptoribus ex participio *purpurans* appareat. Frondens autem adiectum putarem a Poeta, vt opponeretur hoc genus violae flauentis humili alteri purpureo; aliquantum enim excelſius eſt et fruticat: niſi viderem illum v. 110 abuti hac voce de *teneris lactuculae fibris.*

102 VIOLA) eius genera plura: lutea, purpurea, alba: ſed purpureae latiora folia ſtatim a radice carnoſa exeunt. [vnde hiacynthina veſtis appellata]. Maxima autoritas luteis. Genera alia Tuſculana, marina, calatina, quae autumno prouenit: caeterae vere. POMPON.

102 NIMIVM) Mauult Heinſius, *minii roſa plena pudoris*, vel *minio pudore.* SCHOETTG. Aduocat BVCHNERVS ad h. l. *auroram pudoricolorem* Naeuii.

102 ROSA) Naſcitur roſa melius ſpina, quam frutice. Eius genera haec fecere maiores, Praeneſtina, Campana, Mileſia, cui fuit ardentiſſimus color. Trachina, Alabandica, centifolia, Graecula, autumnalis, quae et coroneola appellatur. Roſae et coronis inſeruntur, et virgines decent, ideo et pudorem prae ſe ferunt. POMPON.

103 PANACEM) *Panaces*, vt ait Plinius, [25, 4] *ipſo vocabulo remedia promittit, Laudatur Achillea, qua vtebatur Chiron. Aliqui Liguſticum ex genere panacis volunt. Panaces ex vtroque tempore, leui et ſubacta terra leui raro diſſeritur. Inuenitur et eius generis, quod piperis ſaporem habet: ante illi nomen piperitidis. Liguſticum, quod in Liguriae montibus naſcitur, et vbique ſuauius eſt ſatiuum.* POMPON.

104 GLAVCEA) ſylueſtrium herbarum vnum genus *erraticum* vocant, nigrum, cubitali altitudine, radice craſſa et corticoſa, cauliculo inflexo, vt cornicula. Naſcitur potiſſimum inflatu maris, vnde aliqui *glauceum* appellant, alii *paralion.* eius radix acetabuli menſura cocta in duobus ſextariis, ad dimidias datur lumborum vitiis POMPON. Sic Columella ſcribit, quae veteribus γλαύκεια. Sic *Smyrneon* apud Plinium antiquae Graeciae erit σμύρνειον; ita enim ſcribebant, quod ſecuta aetas σμύρνιον. CRENIVS.

104 PAPAVERA) Satiuum et ſponte naſcens: eius duo genera, album et nigrum. E nigro ſopor concipitur; albi caulis teritur, et cum vino bibitur, Elephantiis medetur. Papaueris ſatiui tria ſunt genera, candidum, cuius ſemen toſtum in ſecunda menſa cum melle apud antiquos dabatur. Alterum nigrum, e cuius ſcapo inciſo lacteus ſuccus exprimitur. Tertium genus Rhoeam vocant. Id noſtri erraticum, quod ſponte quidem, ſed ſponte cum ordeo naſcitur, Erucae ſimile. Succum papaueris medici Opion appellant. POMPON.

105 QVAEQVE VIROS) Qui hoſce duos verſiculos edentes, punctis alterum ab altero ſeiungunt, perperam faciunt, cum linea tantum appoſita, vt in nonnullis editis habemus libris, diſcriminandi ſint. Bulbi enim omnes ad languentem Venerem excitandam facere traduntur, de quibus haec Petronius Arbiter: *mox validioribus cibis, id eſt, bulbis cochlearumque ſine iure ceruicibus, hauſi parcius merum.* Id quoque Martialis verſu comprehendit: *Cum ſit anus coniux, cum ſint tibi mortua membra, Nil aliud bulbis quam ſatur eſſe potes.* PONTED. Vid. Apicium de re coqu. 7, 12 et ibi Liſter. SCHOETTG. Adde Plinium 19, 5 ſ. 30 it. 20, 9 ſ. 40 et vtroque loco Harduinum: qui obſeruat poſt Nonnium 1, 21 *bulbos* illos laudatos veteribus hodie ignotos eſſe. Conſuli vult ALMELOVEENIVS praeter Theophr. H. Plant. 9, 20 et Virg. Georg. 2; Ramireſium quoque ad Martialem 3, 75 vbi *erucae bulbique ſalaces* iunguntur.

105 ARMANTQVE PVELLAS) Quidſi *animant? Armant* magis probarem, ſi de remediis amoris ſermo eſſet. Sed fortaſſe praeter diſciplinam Ouidii iſtud moneri videbitur quibusdam, nec repugnauero.

106 MEGARIS — BVLBI) Hos maxime celebrat Cato: ſed et bulborum nobiliſſima eſt ſcilla. Genera bulborum Graecis nominibus notantur, differuntque odore, ſuauitate, ſapore, colore, magnitudine, omniaque feruentis naturae ſunt, ideo libidinem accendunt. Megarenſes populi ſunt in Graecia. Pythagoras de bulbis librum compoſuit Megarenſibus. M. Varro et Apicius ſcribunt: *aqua decoquant bulbos, qui Veneris vſum quaerunt*; hoc modo in nuptiis apponuntur: hoc plus addit Apicius, cum nucleis pineis et erucae ſucco, et pipere. POMPON.

107 ET

Et quae Sicca [a] legit [b] Getulis [c] obruta glebis:
Et quae frugifero ſeritur vicina Priapo,
Excitet vt Veneri tardos eruca maritos.
Iam breue chaerophylum [d], et torpenti grata palato
Intyba [e], iam teneris [f] frondens [g] lactucula fibris,
Alliaque [h] infractis ſpicis, et olentia late
Vlpica,

a) *ſcila Pol. I. B. R. I. I. ſcia Heru. ſcilla* in margine *Gr. St.* b) *venit Iunt.* c) *gaetulis Ienſ.* d) *chaerepolum L. Ienſ. cherepolum B. R. chaerephylum I. I. H. A. cherephylum Gy. Cerepolum* probat *Salmaſ.* Hyl. iatr. *c.* 17 pr. e) *Intiba P. Cichorea Ienſ. Cicorea B. R.* f) *tenebris I. B. R.* g) *frondes et lactula* a. *P.* h) *Abiaque I. B. R.*

107 ET QVAE SICCA LEGIT) Ego hunc verſum vel ad ſuperiora, de bulbis ſcilicet, vel ad ſequentia de eruca referrem, quamuis in poſteriore explicatione genus pronominis mihi aduerſatur. *Sicca*, quae conſtans Codd. Mſſ. lectio eſt, vrbs eſt Africae notiſſima, Coelii Aureliani patria. Quodſi ad neutrum horum duorum, quae iam dixi, referre velis, neſcio quid indigitet his verbis Columella, quum multa alia ſint, quae in Africa et Getulia, ad Siccam proveniant. SCHOETTG. Ingenioſa et certiſſima interpretatio, ſi vera lectio ſit *ſicca*, in primis cum pronomen neutrum ad *ſemina* queat referri. Verum in alia omnia hic abire antiquiſſimos libros, obſeruauimus. *Scilla* vel ſquilla ἀφροδισιακὸν et ipſum, vt totum bulborum genus. Sed ita *legit* vix ſeruari poteſt. *Venit* editionis Iuntinae vereor, ne ſit ex coniectura, et tamen vix conuenit cum *obruta*. Quidſi *iacet* vel *latet?*

107 GETVLIS OBRVTA GLEBIS) Hic intelligendum puto de ſile: cuius genera tria. Optimum Maſſilienſe, i. e. Getulicum, grano fuluo: ſecundum Aethiopicum, nigrius: tertium Creticum, odoratiſſimum. Folia eius vtilia, quia partus adiuuant. Hoc maxime paſci dicuntur ceruae pariturae. Aliqui intelligunt de Cipero, qui eſt gladiolus radice bulboſa. Laudatur in Creta, Phoenice, Ponto, Naxo: nulli inferior Aegyptius et Getulicus: nam et ibi naſcitur praecipue. Neque eſt alia herba, quae celerius et vehementius ſopitam Venerem reuocet, vt ſcribit Theocritus. Apollodorus ait: Cipero foetas foeminas abortiuas fieri. Ideo ſi foemina appetit, ante conceptum commendat. Et eſt alia herba ſimilis Cipero, cuius radix appellatur *Zinziber*; apud nos immutatis litteris, *gingiber*. Alii dicunt eſſe Iothon. POMPON.

108 FRVGIFERO PRIAPO) quia ipſi perinde ac Cereri corona e ſpicis imponebatur. Tibullus in Priapeio: *Vere roſa, autumno pomis, aeſtate frequenter ſpicis.* SCHOETTG. Laudat Almeloueenius Scal. ad Catal. p. 217.

109 VENERI TARDOS) Tardi ſunt ſemiviri velut, quales natura multi inepti ac lenti ad vota vxorum. Plinius Valerianus 4, 55 *Nuclei quoque frequentius ſumti excitare dicuntur tardiores ad vſum venereae voluptatis.* BARTH. Adu. 3, 4.

109 ERVCA) Tota veneris eſt; eius etiam ſemen ſcorpionis, aranei, muriſque venenis medetur: beſtiolas corpori innaſcentes arcet: in condiendis obſoniis miri ſaporis eſt. Lentigines ex aceto fugat, cicatrices reducit ad candorem cum felle bubulo aeſtate ſiue hieme ſata facile erumpit, lactucis pro temperando algore miſcetur. Ideo olitores cum lactucis vendunt. Eruca ſeritur prope Priapi ſtatuam, quia, cum calida ſit, Venerem incitat. POMPON.

110 CHAEROPHYLVM) Ipſo vocabulo praecipit et ſignificat eſſe perbreue; i. e. quia frondibus luxuriat, et non virgulto: quare a foliis luxuriantibus nomen accepit. POMPON.

111 INTIBA) Intiba impatientiora frigoris ſunt, quam lactucae: proſunt tamen faſtidioſo palato, caule non minus grata, quam foliis ac radicibus: ſeruntur verno tempore, vltimo vere plantae transferuntur, et erraticum intibum, quod Aegyptii Cichorium vocant. POMPON. Scribendum, *intiba iam tenebris*; ita habent antiqui codices; non *cichorea iam*; quoniam ſecunda vocalis in dictione *cichorium* producitur. Sic enim Graece ſcribitur, κιχώριον; nec *intibum* cum *y* graeco ſcribitur, vt indoctiores putant. Nam vox non Graeca eſt, ſed Romana. Graece vocatur σεριοσήμερος, [σέρις ἥμερος] aliqui πικρίδα, Romani *intibum agreſtem*; autor Dioſcor. li. 2. hanc tamen duplicem tradit eſſe Pedacius, quarum vna eſt agreſtis, amara et *cichorion* appellata. Nec mirum, ſi Columella tradat, *torpenti grata palato.* Dioſcorides tradit eam eſſe εὐςόμαχον. Eius verba ſunt haec: ὧν ἡ μὲν ἀγρία πικρὶς, ἣ κιχώριον καλουμένη; ἡ δή τίς ἐςι καὶ φυλλοτέρα καὶ εὐςομαχωτέρα. Quidam hic *cichora* ſcribunt, ſed nugantur. Plinius intibum Aegyptios *cichorion* appellare tradit, et refrigeratoriam vim habere. Quod quidem propter ſingularem ſalubritatem quidam *Chreſton*, quidam *Pancration* appellant; de quo Virgilius, *et amaris intiba fibris.* PIVS. Add. Salm. ad Solin. c. 40 p. 583 ſq.

112 ALLIAQVE) Per ſimplex *l* ſcribitur. eius vis feruet, ideo venaticis [f. venenatis] medetur. huic proximum eſt *Vlpicum*, quod quidam

Vlpica, quaeque fabis habilis fabrilia miſcet.
Iam Siſer, Aſſyrioque venit quae ſemine radix,
Sectaque praebetur madido ſociata [i] lupino,
Vt [k] Peluſiaci proritet pocula Zythi.

Tempore

i) *ſaciata Ienſ. ſatiata B. R.* k) *Et* Pius. *vel Lipſ.*

dam *alium punicum* vocant: ſpicas habet incrementi longe maioris, quam alium, odoris etiam acutioris, lyratim ſeritur ſpatio palmari, ſic et ſpicae alii leuiter defiguntur. POMPON.

112 INFRACTIS SPICIS) Vid. *ſpicas* contra *ſticas* Salmaſii tuentem Clariſſimum Pontederam ad Cat. 70. Pro *infractis* mallem *infarctis.* Conſtat enim caput allii ſpicis pluribus confertis ſ. infarctis.

113 QVAEQVE FABIS) vno verſu dicit condimenta multa; ſiſimbrum, ſerpillum, nepetam, pulegium, thymum. Verum in condiendis fabis haec adhibentur; ſiſimbrum, ſerpillum, cum porro ſectiuo, et liquamine vel oleo. Apicius tamen aliter condit, ſed magis ſaluti quam ſapori confert. Plinius lomentum fabaciis miſcet. Sunt enim fabae conuiuia fabrorum. POMPON. Verſus haud dubie corruptus, quem rectiſſime a Gulielmo Peliſſerio emendatum ait Turn. 17, 22 extr. hoc modo: *Vlpica, quaeque habilis beta eſt fabrilibus eſcis.* Intelligi ita verſum poſſe, certum eſt. Sed ſi ingenio tantum Peliſſerii debeatur, parum id ad Columellam, cum longiſſime ab ſcriptura vulgata abeat. Caeterum *betas* etiam *fabrorum prandia* vocat Martialis 13, 13.

114 IAM SISER) Tiberius Caeſar ſiſer omnibus annis nobilitauit a Germania flagitans. Gelduba caſtellum eſt Rheno imminens, vbi generoſum ſiſer naſcitur: ex quo videtur frigidis conuenire locis. Coquitur, inde neruus ex eo facile extrahitur, poſtea mulſo infertur. POMPON.

114 ASSYRIOQVE) Sequitur Syriaca radix ab hortis Syriorum translata. Inde prouerbium: *Multa Syriorum olera:* quod Syria ſit in hortis operoſiſſima. Huius generis eſt rubra tingendis lanis apta, ſaxoſis et aſperis locis naſcens, praecipue trans Euphratem caule ferulaceo tenuique: indigenae tamen vicibus vtuntur; mireque expetitur flore ſine odore ſpinoſo et vliginoſo. Interdum madefacta lupinis miſcetur; pro guſtu ſuauiorem incitat, [ſ. *pro guſtu ſuauiore in Zytho*] quae pocula Aegyptiorum, qui cum minime vinum habeant, hoc habent poculi genus, vt Plinius ſcribit, *Zitum* et *Cereuiſiam.* Diodorus de *Zito* latius li. 5. Ferunt Bacchum in peregrinatione terrarum vſum vini docuiſſe; et vbi caeli ſtatus et natura terrae vites non ferret, potum ex ordeo confecit paullum a vino differentem; quem nonnulli *Zitum* dicunt. Hoc et Oſiris in Aegypto primum docuit, et in Thracia, niſi, quod verum eſt, Bacchum et Oſiridem eundem putes. *Aſſyria* prius dicebatur, poſtea et *Syria* nominata eſt, et *Syros* vna ex Cycladibus inſula [*Bonon. inſerit* cum prima ſimillima continuata, *quod neſcio quid ſibi velit*]: vbi ortum duxit Pherecydes Syrius. POMPON. Quod ſemen ſtruthio [quae alias Syriaca radix etiam vocatur] nullum eſſe ſcribit Plinius, heic Plinio Columellam repugnare obſeruat doctus medicus, in hoc verſu: — *E Syrioque venit quae ſemine radix.* Sed ille ridiculus. De gingidio ibi intelligit Columella, quae radix Syriae familiaris. Haec Salmaſius ad Solinum c. 53 p. 820, quem et confer de homonymis hyles iatricae c. 17. *Aſſyrio* lectio eſt omnibus Codicibus et editionibus comprobata; quod ſi tamen quidam habent *Syrii*, putarem Poetas in talibus non ſemper eſſe poſſe accuratos. SCHOETTG. De perpetua fere *Syriae* cum Aſſyria confuſione Selde. de DIs Syris c. 1. it. Drakenb. ad Sil. 11, 40.

115 MADIDO — LVPINO) Appoſite. Notum apophthegma Zenonis poſt potum hilarioris, qui dicebat lupinorum ſibi eſſe indolem, καὶ γὰρ ἐκείνους πρὶν διαβραχῆναι, πικροτάτους εἶναι, ποτισθέντας δὲ γλυκεῖς καὶ προσηνεστάτους. Athen. 2, 15. Neſcio an non praeferenda ſit antiqua lectio, *ſatiata.*

116 VT PELVSIACI) Peluſium in quadam parte Aegypti eſt, quae Auguſtanica eſt nominata prope Thebaidem. Peluſium vrbem condidit Peleus, Achillis pater, monitu Deorum poſt luſtrationem lacus, qui alluit Peluſii moenia. Eo enim tempore Peleus furiis agitabatur, quia fratrem Phocum interemerat, et purgari quaerebat. POMPON. Scio *Zythi* pro *Zythii* vſurpari: eſt compoſitio facta ex *gith*; de quo ſcribit Plinius, aliquos id *Melanthion*, alios *Melaſpermon* appellare: optimumque excitatiſſimi odoris et quam nigerrimum. Colligitur ſuccus eius vt hyoſciami, ſimiliterque largius venenum eſt, quod miremur, cum ſemen gratiſſime panes etiam condiat. Plautus: *Gith excalfactas.* Peluſiacum appellatur, quaſi Alexandrinum, a Peluſio oſtio Nili. Quomodo Alexandrini vtuntur Zutho, docet Galenus in enarratione ſententiarum Hippocratis li. 2 his verbis: *Nam ſi quis nouella aetate victitet Alexandrinorum more, ſalſamenta porrumque mandens, nec non adhibens zuthum: ſenex vero nihil eiusmodi ſumens lentem eſitet, auſterum epotet; non male dixeris, haudquaquam aetatis ratione permutari deiectiones.* PIVS. Quae de *gith* pro *zytho* argutatur Pius

refutan-

Tempore non alio vili quoque ſalgama merce
Capparis, et triſtes inulae, ferulaeque minaces,
Plantantur: necnon ſerpentia gramina mentae,
Et bene odorati flores ſparguntur anethi [l],
Rutaque Palladiae baccae [m] victura ſaporem,
Seque [n] laceſſenti fletum factura ſinapis [o],

Atque

l) *aneti I. B. R. I. I. H. A. Gr. G. St.* m) *bacchae I. B. R. bacae I. I. H. A. G. ba uitura L.* n) *Se quae B. R.* o) *ſynapis I. B. R. I. I. H. A. G.*

refutantur etiam ab Hadriano Iunio Animadu. 2, 13. Senſus eſt: Radix Syria vel Aſſyria cum madido lupino ſociata adpetitum facit ad bibendum: vt adeo *Peluſiacus Zythus* pro quauis cereuiſia vſurpetur. De Zytho autem euolue Schoockium de Cereuiſia c. 1 p. 8 et Herm. von der Hardt, ſingulari libello, in Bacchum, vini et cereuiſiae Aegypti inuentorem, Helmſtadii 1715. edito. SCHOETTG. Etiam Plin. 21. extr. *Zythum Aegypto* adſcribit. Et notus Herodoti *οἶνος κρίθινὸς*, quem ab *ἀμπελίνῳ* diſtinguit li. 2 in Aegyptiacis.

117 SALGAMA) Eſt quicquid ad vſum totius anni conditur, vt puta, mala, pira, fici, vua, rapae. Inde *Salgamarii*, qui Salgama vendunt. Et in ſalgamis condiendis loca frigidiſſima et ſicciſſima eſſe debent, ne mucore corrumpantur. Nunc Zythum cupit, quia nullo alio tempore vilior eſt ſalgama [*quid vltima periodus ſibi velit, non comminiſcor.*] POMPON.

118 CAPPARIS) Seritur in ſiccis locis area circum effoſſa ſtructis vndique, aut ex natura ripis, aut ex artificio lapidum, vt [*f. ne*] luxuriari permittatur: ſtrangulat enim loci fertilitatem; aeſtate floret, viret etiam poſt Vergiliarum interitum. *Inula* ſuo aſpectu ac natura triſtitiam affert: ſeritur interuallo quadrantali ac ſtercorato loco: in fruticem creſcit, radicibus ſerpit vt harundo, commanducata a ieiunis dentibus prodeſt, eius radicis ſuccus tineas pellit: ſiccata in vmbra cum thuris farina tuſſientibus prodeſt, et venenatis morſibus obſiſtit. POMPON.

118 FERVLAEQVE) Paedagogorum ſceptra, vt Martialis ait; et pueris timori ſunt, ſenio propter leuitatem adiumentum praeſtant. Quibusdam in locis pro nutrimento ignis, furnis et focis admouentur: ſubſellia ex iis etiam fiunt. Earum ſemen cum caule ante maturitatem cibis adhibetur, ſi cum melle ſumitur, cibus talis ſtomacho vtilitatem praebet, caput tamen grauat. Iratam hyemem negligunt ferulae. Prometheus his ad ſolem adactis, mortalibus ignem reſtituit. POMPON.

119 MENTAE) *Menta* mons eſt, vt Strabo [L. VIII poſt princ.] meminit, dictus a Plutonis pellice, quam Proſerpina in herbam *mentam* mutauit. Huic Pluto donum amoris petenti virile membrum tradidit, quod a ſe *mentulam* nominauit. [*Hui! quantum eſt ſapere, vtinam auctorem nobis non celaſſet* Fortunatus *etymologus: nam capitale ingenium* fuerit *oportet. Caue vero putes Straboni aliquid de tam praeclaro munere in mentem veniſſe; quod, niſi fallimur, monachale ingenium ſapit.*] Sed Plinius ait, *Mentae nomen ſuauitas odoris dedit.* Graeci *mintam* nominant, videturque dicta *menta*, quod *menſas* grato odore percurrit [*audiuit de Graecorum vocabulo ἡδύοσμον*]. Seritur melius ſurculo, quam ſemine. POMPON.

119 GRAMINA MENTAE) V. Io. Beverouic. Epiſt. quaeſt. p. 150 ſeq. ALMEL.

120 SPARGVNTVR) h. e. diſponuntur. Ita Col. 11, 3, 25 *diſpergere* dixit.

120 ANETHI) *Anethum* et *Aneſum*, vt culinas ac Medicorum officinas excitet, ſeritur: quemadmodum gith piſtrinis. Calidam habent vim, venenis aduerſantem. POMPON.

121 RVTAQVE) Rutae vis venena extinguit. In medicaminibus multum ideo poteſtatis habet. Ex ea conficitur memorabile antidotum, quod Leneus Magni Pompeii libertus victo Mithridate in arcanis regis regia manu ſcriptum comperit, patronoque attulit. Imperator optimus non minus gauiſus eſt regia trophea in gremio collocaſſe Iouis, quam hoc ciuibus ſuis afferre. At Libertus, cuius vitam et doctrinam li. 1. Tranquillus ſcribit, ſicuti pleraque Mithridatis inuenta, ſic et hoc pro imbecillitate ſalutis hominum literis mandauit. Rutae praeterea manipulus, ſi liquamen vel oleum defuerit, admixtus dapibus, et liquaminis et olei vicem praeſtat, ac eſcam ſapidiorem facit. Quod venenis aduerſetur, argumento eſt muſtella, cum id cibi praeguſtet pugnatura cum ſerpente. POMPON.

121 PALLADIAE BACCAE) i. e. olei, quia oliua dicata eſt Palladi, vt in cunabulis Athenarum conſpicitur. Silius. *Nullaque Palladia ſeſe magis arbore tollit.* Martialis: *et Palladis arbor.* POMPON.

121 VICTVRA SAPOREM) *Iutura* legit ex codice antiquo Nic. Heinſius ad Sil. 7, 354 apud Drakenb. itemque ad Vell. 2, 120, 4. Recte, ſi quid iudico. Probat etiam vt vidimus Lipſ. et Cl. Morg. I, 54. conf. II, 8.

122 SINAPIS) Proſilit cum tanta acrimonia, vt lacrymas ciat comedenti: planta melius transfertur. Pythagoras tria genera facit; vnum gracile, alterum ſimile rapae foliis, tertium erucae. Vſus eius in pulmentariis eſt, cum

in

Atque oleris [p] pulli radix, lacrymoſaque cepa
Ponitur, et lactis guſtum [q] quae condiat herba,
Deletura [r] quidem fronti data ſigna fugarum [s],

Vimque

p) *olleris B. R.* q) *guſtus L. I. B. R.* r) *Deletura P. deiectura* al. s) *fucarum L.* et editt. pler. *furcarum Gr. fucorum* refellit *Morg. I,* 55. *add. II,* 9. *fugarum Pol.*

in patellis decoquitur. Semen tritum admiſto muſto ac melle ac vua paſſa, nec non defruti paululum confectionem guſtu ſuauem efficit: qua vrbs noſtra hieme vtitur. Nec decreſcit, ſi adiicias cinnama et cariophales. Sinapis et ſilueſtris et ſatiua eſt. POMPON.

123 OLERIS) Olus atrum ad macerias ſeri gaudet, quia vmbra fouetur, ſi alternatim frutices legeris in vnoquoque loco, conualeſcit: et ſi radicitus non euellas, aeuo durabit. *Pulli* i. e. atri. *terram pullam* nigram dicimus; et *pullatos proceres* a colore veſtium. POMPON. vid. Col. 11, 3, 30.

123 CEPA) incrementum habet capitis, vno ſurgit frutice, condimentis apitianis apta. Aegypto numen fuit. Ea rex Numa Iouem deluſit [v. Ouid. Faſt. 3, 339]: humorem ex oculis comedenti prouocat. Ideo ipſo olfactu oculorum caligini medetur. Silueſtris eſt et ſatiua. Si capita ceparum et alliorum et vlpicorum aqua ſalſa et tepida perungantur, et ſicco loco boreae obiiciuntur, diu durant. POMPON.

124 PONITVR) Peregrinum fuit lepidium: praefertur et inulae et origano. Cum fructificauerit poſt ſationem, ad terram praeciditur et ſtercoratur, quia ſolet hyemis vehementia emori. vſus eius nonniſi cum lacte, quod reddit ſapidius. Plinius ait, *lepidium in facie cutem emendat, cum cera et roſaceo lepras tollit, et vlcera cicatricum, dentium dolores alligatum bracchio compeſcit.* Columella dicit, *quod lepidium* deiicit ſigna et vlcera, quae mulieres ſibi ex fucis fecerunt. POMPON.

124 LACTIS GVSTVM QVAE CONDIAT HERBA) Lepidium, vt oxygala fiat. Vid. noſter 12, 8, 3. Qui ſequuntur verſus, et ipſi indicant de lepidio ſermonem eſſe, et conuenit Plin. 19, 8 ſ. 51 *vſum eſſe eius* negans *ſine lacte:* loquitur autem de culinaribus herbis.

125 SIGNA FVGARVM) Lego *focorum,* non *fucarum:* et lepras mentagras et id genus vlcera intelligit. Non poſſes, quod tamen putant aliqui, ad vlcera facta vi fucorum, et ceruſarum caeterarumque offuciarum vim ſmecticam, id eſt emarginatiuam hoc referre, repugnante ſyllaba. Sed cum proponat Columella dictionem [*an* conditionem] lactis, libet referre ad oxygalam, hoc eſt, lac acetoſum, quod fit ex lepidio, quo tolluntur cicatrices inuſtae cauterio. et *focorum* referemus ad vim cauſticam per cauterium illatam: quod apparet ex Columellae verbis li. XIII [12, 8, 3] et Plinii li. 20. Memento tamen apud Dioſcoridem li. 2. *lepidium* idem eſſe, quod *gingidium.* Poſſis per ſigna focorum cauteria etiam lepras intelligere, quae ignis vim habent. PIVS. Videtur legendum *rugarum.* VRSIN. *Signa fugarum* legunt eruditiſſimi viri. Fuluius Vrſinus *rugarum* contra omnem rationem Pediae legis coniectauit, quod vt taceatur, ego reliquis eius optimi viri meritis condonandum arbitror. Ego vero veram lectionem eſſe arbitror Gulielmi Peliſſerii apud Turnebum lib. XVII cap. XXII - - *focorum.* Non quod per eam vel cauteria vel vim cauſticam intelligendam opiner, quam voluit Baptiſta Pius, impius aliarum rerum boni ſui ingenii detortor; ſed quod per focos inſtrumenta ea intelligam, quibus ſtigmata inurebantur fugitiuis mancipiis. Sic quae pecudibus adhibentur, apud Vegetium lib. I cap. XXVIII *De ratione foci atque cauterii,* titulus eſt. Et in capite ipſo: *Specialiter admonendum eſt ne Mulomedici feſtinanter dum foco curare cupiant animalia, debilitent aut deforment.* BARTHIVS 5, 10. *Deletura* admiſimus ex fide Medicei. *Fugarum,* quod BVCHNERVS primus videtur vidiſſe, praetulimus, quia quam proxime ad *fucarum* accedit. *Fugas* porro intelligimus cum Buchnero fugitiuos, quorum ea praecipue poena et nota. *Focorum,* elegans non minus, quodque Vegetii auctoritate tueri poſſis, (quam ſuppeditabit noſter Index) ſed paullo a recepta ſcriptura remotius. Falſum plane videri debebat Harduino, qui ad Plin. 20, 17 ſ. 70 quem locum etiam Pius laudavit, ex ingenio, credo, obſeruat iſta: *Serui compuncti notas tollebant lepidio: quare id vbi animaduerſum eſt, candenti ferro inuri eos* inuecta conſuetudo eſt. *Inurendi* ſtigmata morem vetuſtiſſimum eſſe, certe hac aetate longe antiquiorem, ipſe vſus verbi apud Ciceronem et ἐγκαυστῶν apud Athenaeum appellatio ſatis declarat; itemque verſus Naeuii apud Priſcianum L. 7 laudatus etiam Lipſio Elect. 2, 15 qui ita hunc noſtrum verſum ſcribit, *Deletura quoque eſt fronti data ſigna focorum.* Scribonii Largi idem Lipſius locum laudat atque emendat de medicamento, *quo ſtigmata tolluntur indignis* c. 231, vbi lepidii quidem nulla mentio. Sed idem tamen c. 174 lepidium inter ea refert, quae etiam ſana corpora exulcerant. Io. Rhodius ad h. l. p. 261 et ipſe probat lectionem a nobis receptam: quamquam neque Ioſ. Scaligeri obſeruatione diſſimulata, qui Auſo. lect. 1, 21 teſtatur, ita legi hunc verſum in veteri codice, qualem modo ex Lipſio propoſuimus: ipſe tamen ad *fugarum* magis propendet. Denique Rhodius etiam coniecturam adfert ſuam: *Deletura quidem furcae fronti data ſigna.*

126 VIMQVE

Vimque ſuam idcirco profitetur nomine Graio,
Tum quoque conſeritur, toto quae plurima terrae
Orbe virens pariter plebi, regique ſuperbo,
Frigoribus caules, et veri [t] cymata mittit:
Quae pariunt veteres ceſpoſo [u] littore Cumae,

Quae

t) *veris I. B. R.* u) *cepoſo Pol. Ienſ. tepoſo Lipſ.*

126 VIMQVE SVAM) quia lepram tollit, quae Graece *lepis*, *lepidos*, dicitur, et vlcera faciei ex fucis, quae ſimilis videtur leproſae formae. POMPON. Sic intellige: Herba cum exulceret et tollat acuta vlcera, *lepidium* dicitur, quod ab eo lacte acuto id eſt oxygala tollitur λεπὶς, h. e. tunicula. Vel lepidium dicitur a Graeco λεπίζω, h. e. decortico. A nomine igitur Graio deriuatur. PIVS.

127 TVM QVOQVE) Poſtea ſerenda eſt Braſſica, quae et nobilibus ſeruit et plebi, et hyeme caules emittit. verno tempore cimata. Inde deſcribit braſſicarum genera. M. Cato [c. 157 pr.] tria ponit genera in illa ſimplicitate. Septembrina, latis foliis, caule magno. Apia, quae eſt criſpa. Tertia, minutis caulibus acerrima omnium, lenis vocatur. Poſtea braſſicae medicinas enumerat, quibus ſolis vtebatur illa aetas. Ideo accepimus P. Rom. quingentis annis remediis tantum ex braſſica vſum. Volumen de ea Chryſippus edidit; et Pythagoras [f. non] parcius celebrat; M. Varro probat; Plinius ruſticitatis amator laudibus effert, aitque Graecos Septembrinam vocare Aeliam, et Apiam ſimilitudine foliorum apii dictam, oliuaculam dicere leuem cramben. Seritur toto anno, et poſt cymata cauliculos educit, quos Caius Apicius probat, ſapidiſſimeque condit, quo demum apponente Druſus Caeſar, Ti. Caeſar. F. [f. non] faſtidiuit, non ſine parentis caſtigatione. Quid eſt, quod praeterierit gula? Item Apicius ſapidioris ganeae compoſitor, plantandam braſſicam iubet in fimo aſinino. Sunt et eius aliae ſpecies. *Cumana*, ſeſſili folio, capite patulo. *Aricina*, numeroſioribus et excelſioribus foliis. *Triziana* bis incomputabili impendio; *Pompeiana*, proceriore caule, et infra folia craſſeſcit, frigoris impatiens; *Brutia* grandibus foliis, ſapore acuto; *Sabellica* criſpis foliis, craſſiſſimo caule. *Lacuturnina* nunc *lacuturris*, quia ibi Turni lacus fuit, poſtea turris remanet in valle Aricina. Additur et *Tyburtina*, et *Silarenſis* et *Aricina*, quae non in conualle, ſed in quodam campo Ariciae ſeritur. Eſt et braſſica *ſylueſtris*, quae maxime Catoni celebrata. *Stabiana* vero ad furcas Caudinas, tenerrima eſt. *Parthenopenſis*, thyrſata; *Veſeuina*, amarior, ſed interdum gratior. *Marrucina* rubra paulum, paucis foliis. *Signina* breuior, craſſior, et ſapidior; ſuper ea non liquamen, ſed oleum infundatur. Eſt et *Cappadoca*, foliis tenuioribus, caule paene nullo, priusquam in florem exeat, contra boream et niues, et gelicidia, ſe frequentibus tunicis veſtit ſpiſſatque, vt vix prima folia diſcernantur hyeme. Haec menſis apponitur: addito tamen pipere cum multo liquamine bubulo admixto et arietino et ſuillo. Sed paullum praeter haec minus ſapit. Germani eam ſale et oleo tabefactam condiunt in fictilibus ad totius fere anni cibaria, hoc noſtris Italis nimium gracili palato faſtidio eſt. Vtuntur tamen et aliqui intra Italiam, quos an Italos appellem, ambigo. Iterum ad cauliculos redeo, quos Apicius ſale aſpergi iubet, antequam coquas, maceratos: quae aliquantulum inferri in aquam, et cum feruerint, paullum eximi, oleumque infundi. POMPON. Vtrum Germani quiquam vnquam oleo ad ſalem adhibito braſſicam condiderint? non habeo dicere. Certe mihi non fit probabile; cum inter vulgatiſſimos meſſorum etiam et foſſorum cibos (quoties quidem epulari lautius, ſuillamque pinguem ſpiſſamento quaſi quodam firmare volunt) referatur; oleum autem parciſſime in cibo adhibeamus, et vix aliter ſumamus, quam ad quaedam acetaria. Illud vero certiſſimum, braſſicam noſtram acidam (*Sauer-kraut*) in filamenta tenuia machinatione quadam ſectam, deinde in dolia lignea (talia praeſertim, quae vinum ante continuerant) diligenter conculcatam, adſperſoque pauco ſale, cumino item et anetho, ſimilibusue rebus, maxime autem ſuo ſibi iure, ponderibus impoſitis expreſſo, conditam; hanc, inquam, braſſicam, noui ab hominibus non obtuſi palati externis alti guſtus deliciis praeferri: putemque ego ſi barbatus ille Cato guſtaſſet, rogaturum fuiſſe, *totum vt ſe facerent Dii* palatum: ſi vero leniter purgantem illius vim fuiſſet expertus, et reficiendi ſimul fermenti, quo concoctrix illa facultas continetur, reliqua genera braſſicae nihil fere ad hanc noſtram eſſe, pronunciaturum, ipſam vero peculiari libello ſuis familiaribus commendaturum fuiſſe.

129 FRIGORIBVS CAVLES) De braſſica eiuſque generibus variis praeter ea, quae ad Catonis vltima diſputata ſunt, conſulendus, cuius intereſt Plin. 19, 8 ſ. 41 n. 3 Hard. *Cymata* commendat Nonnius de re cibar. 1, 14.

130 CESPOSO LITORE) Ego corrigo: *Theſproto*. *Theſprotum* litus vocat, quod ab Abantibus, qui ex Euboea inſula in Theſprotiam, et ex ea duce columba in magnam Graeciam veniſſent, occupatum fuit. Haec SCALIGER ad

Culicem

Quae Marrucini, quae Signia [x] monte Lepino,
Pinguis item Capua, et Caudinis [y] faucibus horti [z],
Fontibus et Stabiae [a] celebres, et Veſuia [b] rura,
Doctaque Parthenope [c] Sebetide [d] roſcida [e] lympha,
Quae dulcis [f] Pompeia [g] palus vicina Salinis
Herculeis, vitreoque Siler qui defluit amni,
Quae duri praebent cymoſa ſtirpe Sabelli,
Et Turni [h] lacus, et pomoſi Tyburis arua,
Brutia [i] quae tellus, et mater Aricia [k] porri.
Haec vbi credidimus reſolutae ſemina terrae,

Aſſiduo

x) *ſigna B. R.* y) *cādinis Gy.* z) *ortis L.* a) *ſcabie Ienſ. ſcabiae B. R. ſtabie I. I. H. A. G.* b) *veſpia* a. *P. veſuuia I. B. R. veſeua L.* c) *Partenope I. B. R.* d) *ſebethride Ienſ. ſebetride B. R. ſebethide I. I. H. A. G.* e) *roſida I. B. R. I. I.* f) *ducis Gr.* g) *Rompheia* a. *P.* h) *turris Ienſ. turnis P.* i) *Brutiaque et I. B. R.* k) *Aritia I. B. R. I. I. H. A. Gr. G. St.*

Culicem Virgilii v. 14. At in mea Colonienſi legitur *ceſpoſo*, i. e. ceſpite pleno, quod forte rectum eſt, licet alibi vocabulum illud mihi lectum non recorder. CRENIVS. Verum mihi quidem vox *ceſpoſus* non arridet, quippe quae analogiae linguae latinae contraria eſt, in qua adiectiua in *oſus* a caſibus obliquis deriuantur, vt adeo dicendum eſſet *ceſpitoſus*. Lipſ. habet *tepoſo*, vnde forte illud *theſproto* commendandum, quod et placuit Andr. Riuino. SCHOETTG. Verum puto *cepoſo*, in quo conſentiunt fere Mſſ. et editio antiquiſſima. quantum enim inter *cepoſo* ac *tepoſo* eſt diſcriminis? praeſertim in ſcriptura Longobardica et Codice Lipſ. vbi raro diſcerni poſſunt. Supereſt, vt aliunde conſtet, ceparum ferax fuiſſe illud litus, de quo nihil habeo dicere. Forte vt deinde *Ariciam porri matrem laudat*, ita hic *cepoſam* Cumam. Conuenit enim his oleribus, certe in olla.

133 STABIAE) Fuit vetus oppidum in Campania, quod Lucius Sylla legatus bello ſociali, miſſus a P. R. calend. Maii deleuit: et in villam abiit. Huius ex agro decurrunt parui fluuii, ſed amoeniſſimi verſus furcas Caudinas. *Veſuuius* ſiue *Veſeuus* mons prope Neapolim et pomis et conflagratione inſignis, vno tempore fatum Saleio Baſſo Poëtae, et Plinio attulit. POMPON.

134 SEBETHIDE) Sebetos fons eſt Neapoli, cuius aqua vicatim decurrens, omnes fere vſus Neapolitanis praeſtat. Papinius li. 1 Sylu. *Et pulchra tumeat ſebetos alumna.* POMPON. *Parthenope* eſt Neapolis, iuxta quam currit fluvius Sebethus, vnde et Statio *Sebethi alumna* dicitur Silu. 1, 2, 263 *nitidum conſurgit ad aethera tellus Eubois, et pulchra tumeat Sebethos alumna.* Vide ibi Barthium. Caeterum hic non poſſum pedibus ire in ſententiam doctiſſimi Reineſii, qui Var. Lect. 3, 16 p. 603 verba NAMA SEBESIO, quae tauri Mithrae mactati collo erant inſcripta, de hoc fluuio intelligere voluit. Nam vti bene monet Phil. a Turre in Monument. Vet. Antii Addend. p. 252, nulla ratio eſt cur ſimulacro Romae ſub Capitolium poſito, Sebethus fluuius ad Neapolim inſcribatur, vel quid cum hoc fluuio Mithrae rei ſit. Quin potius idem de Mithra c. 4 p. 194 oſtendit, haec eſſe Solis nomina, *Hamma* quippe eſt Hebraeorum חַמָּה, quod Solem notat, cuius epitheton apud Macrobium et *Sebadius* vel *Sebazius.* SCHOETTG.

135 POMPEIA) Pompeiorum oppidum fuit in planitie ſitum prope Sarnum fluuium. De Pompeiis mentionem facit Cato R. R. et Pap. in Syluis: *Et Pompeiani placeant magis otia ſarni.* POMPON.

136 HERCVLEIS) Salinae Herculeae prope mare ſunt, vbi Herculaneum Pompeii. *Siler* ſiue Silarus, fluuius, qui diuidit Lucaniam a Picentinis Campanorum; cuius aqua virgulta indureſcunt, vt ſcribit Cilius. [Silius?] POMPON.

137 SABELLI) Populi fuere a Sabinis orti; habitantque montes, qui ſunt intra Sabinos et Marſos. POMPON.

138 TVRNI LACVS) *Turnum* (alii *Turmus* legunt) fluuium Vmbriae laudat Vibius Sequeſter. Quid ſi *Turni lacus* idem ſit, qui *Iuturnae* ſororis? de quo Val. Max. 1, 8, 2 et Flor. 2, 12. Tacent, quantum ſcio, Geographi, vid. Pompon. ad vſ. 127.

139 MATER ARICIA PORRI) Martialis 13, 19 *Mittit praecipuos nemoralis Aricia porros In niueo virides ſtipite cerne comas.* Laudat etiam Plin. 19, 6 ſ. 33.

139 BRVTIA) Brutii ſerui et paſtores Lucanorum fuere. Inde aufugerunt, et furtim in regione perſederunt, vbi Conſentia eſt, quae fuit eorum metropolis, quam regionem prius Auſones habitauerunt. Brutii multo poſt tempore, et ab Annibale, et a Rom. propter eorum perfidiam deleti paene fuere; ſine dignitate, ſine honore ad ſeruilia ſemper opera coacti. POMPON.

140 HAEC VBI) Vbi haec ſemina ieceris, cura vt diligenter foueas ſata, ne aut auium ro-

ſtro

Aſſiduo grauidam cultu curaque fouemus,
Vt redeant nobis cumulato foenore meſſes.
Et primum moneo largos inducere fontes,
Ne ſitis exurat concepto ſemine partum.
At cum foeta ſuos nexus adoperta reſoluit,
Florida cum ſoboles materno pullulat aluo [l],
Primitiis plantae modicos tum praebeat imbres
Sedulus irrorans olitor, ferroque bicorni
Pectat [m], et angentem ſulcis exterminet herbam.
At [n] ſi dumoſis poſiti ſunt collibus horti,
Nec ſummo nemoris labuntur vertice riui,
Aggere praepoſito cumulatis area glebis
Emineat [o], ſicco vt conſueſcat [p] puluere planta,
Nec [q] mutata loco ſiccos [r] exhorreat aeſtus.
Mox vbi nubigenae [s] Phryxi, nec portitor Helles,

Signorum

l) *aruo Lipſ. I. B. R.* et *Gr. St.* in margine. m) *petat L.* vid. *v.* 94. n) *Ac I. B. R.* o) *Sineat L.* p) *conſueſcet Gryph.* q) *Ne I. B. R.* r) *ſitiens L.* praefert *Burm.* ad *Virg. G.* 2, 298. s) *nubiginae Iunt.*

ſtro carpantur, aut pedibus calcentur. Sic ſolent cumulato foenore venire meſſes. Nec obliviſcaris inducere aquas, ne ſitis partus conſumat; et cum eruperint ſata, parco imbre irroret, et ſi opus fuerit, pectat, eximatque angentem i. e. languentem herbam. Si vero in collibus fuerit hortus, ad quem nec riui, nec fontes percurrunt: expecta, quouſque Sol arietem ingrediatur: hucque transfer plantas, quae conſueſcant puluere. POMPON.

143 INDVCERE FONTES) Ex Virg. Georg. 1, 106 *Deinde ſatis fluuium inducit, riuosque ſequentes.* SCHOETTG.

144 SITIS) ſiccitas. Virgilius Ecl. 7, 57 *Aret ager vitio moriens ſitit aëris herba.* SCHOETTG.

145 ADOPERTA) Quid ſi legendum ſit *adaperta*, quod ipſius etiam Columellae verbum eſt. add. v. 239. Neque tamen mutaui, cum *adoperta* de ſtatu praecedente poſſit intelligi.

146 ALVO) alii *aruo*, quae lectio mihi melior videtur. Notum enim eſt aluum maternum *aruum* etiam vocari a Lucretio et Virgilio. Siniſtros quidem Grammaticos et ineptire dicit Fruterius Veriſim. 2, 19 qui ita legunt. Sed quia aliorum adeſt auctoritas, et metaphora bene continuatur, non ineptiunt, qui ita legunt. Ergo h. l. haec vox duplicem ſignificationem habere poteſt, propriam, qua ſcil. flores in aruo materno ſ. matris ſuae terrae conſiſtunt, et metaphoricam, quo flores pullulare dicuntur ex aruo ſ. aluo matris ſuae h. e. terrae. SCHOETTG.

151 NEC SVMMO NEMORIS) Nimirum fontium ſcaturigines ad radices vel in iugis certe montium ſiluoſorum eſſe, obſeruamus quotidie, et illi inculcant praeſertim, qui e pluuiis, quidquid vsquam eſt fluuiorum alunt atque inſtaurant.

152 AGGERE PRAEPOSITO) Melius intelligerem, ſi legeretur *repoſito*: et metuo ne quis *praepoſito* ſcripſerit, quod putaret *re* ſyllabam produci non poſſe: quod aliter ſe habere poſt alios oſtendunt iam ad Fabrum nobis laudati Broukh. ad Prop. 4, 8, 44 et Drakenb. ad Sil. 1, 309 *Agger* eſt h. l. aggeſta humus, vt verbo *aggerandi* vtitur nonnunquam Columella. Porro *reponere* hic eum intellectum habet, quem regerere. Agger fit igitur aut reponitur, cum altius paſtinatur humus, quod locis ſiccis faciendum eſſe praecipit noſter 11, 3, 10 quem locum huic parallelum putamus.

155 MOX VBI NVBIGENAE) Aries inter aſtra collocatus, quia tulerit Phryxon et Hellen tectos nube. XI. Cal. Apr. ſol in arietem tranſitum facit. Aries princeps ſignorum, vel quod antiqui principium anni a Martio fecerunt, vel quod digniſſimum ſit ouillum pecus omnium pecorum. Marcus Varro dicit lib. 2 antiquos huic pecori tantum tradidiſſe, vt fabulae canant lanas habere aureas. Vnde Hercules, cum hunc in hortis Heſperidum incluſiſſet, putauerunt terram illam educere mala aurea. Nam et ouis graece *mela* [μῆλον] dicitur. Hac etiam de cauſa Iaſon cum Argonautis properauit, arbitrans, phryxeum arietem lanam habere auream. Non abs re paſtoralem vitam beatam dicebant. POMPON. *Nubigenae* interpretare, non, geniti ex nube, ſed ex νεφέλης, [matre Nephele] quae latine ſonat *nubem.* Ex ſignificatu dictionis Graecae vox latina compoſita. Hinc Ouidius *Helles Nepheleidos* dixit. Athamas filius Aeoli, frater

Crethei,

Signorum et pecorum princeps caput efferet vndis,
Alma ſinum tellus iam pandet, adultaque poſcens [t]
Semina depoſitis cupiet [u] ſe [x] nubere plantis:
Inuigilate viri. tacito nam tempora greſſu
Diffugiunt, nulloque ſono conuertitur annus.
Flagitat ecce ſuos genitrix mitiſſima foetus,
Et quos enixa eſt partus iam quaerit alendos,
Priuignaſque rogat proles. date nunc ſua matri
Pignora, tempus adeſt: viridi redimite parentem
Progenie, tu cinge comam, tu digere [y] crines.
Nunc apio viridi criſpetur florida tellus,
Nunc capitis porri [z] longo reſoluta capillo

Laetetur,

t) *paſcens B. R.* u) *cupient I. I. H. A. Gr. G. capiet L.* x) *denubere I. B. R. I. I. Lipſ* y) *diſſere Lipſ. I. B. R. I. I. Gr. G. diſſerere A.* z) *porri* praeter Steph. et Com. omnes.

Crethei, genuit Phryxum et Hellen, ex Nephele vxore. PIVS.

156 NEC PORTITOR HELLES) Hoc eſt, aries, qui Phryxum geſtauit, ſed Hellen pauidulam in mare deiecit, quod a caſu puellae Helleſpontus vocatur; ideo *nec portitor Helles* dicitur, quod eam non transuexit. Ordo autem, *mox vbi portitor Phryxi*, *nec*, i. e. non autem *Helles*, quia Helle cecidit in mare. *Portitor a portu*, non a *portando*; et qui aliter ſentiunt, parum latine ſentiunt. [Quod quidem multis probauit Pius in annot. poſt. c. 136. Vid. Gruteri Fax Artium Tom. I. pag. 548] PIVS. *Tὸ nec--portitor* ita coniungo, vt *heri ſemper-lenitas*, per Hyphen. Et ſic quoque explicat Gronouius Obſ. 3, 20 qui de verbo *portitoris* copioſus eſt, de quo tamen plura neceſſe non eſt dicere. Caeterum originem huius fabulae, veram ſcilicet hiſtoriam, vnde illa conficta eſt, enarrant Diodorus Siculus lib. 4 p. 250. Palaephatus *περὶ ἀπίςων* c. 31 et Iſac. Tzezes ad Lycophronem v. 22. SCHOETTG. Non videtur inductus Gronouii ſui, quem laudat, rationibus N. Heinſius vti probaret *nec-portitorem Helles*; ſed nihil tamen mutauit, ad Ouid. Faſt. 4, 715.

158 CVPIET SE NVBERE) V. c. *cupiet denubere*, vel *ſe nubere*. VRSIN.

159 INVIGILATE) Sic Ouidius: *Tempora labuntur, tacitiſque ſeneſcimus annis*; *Et fugiunt freno non remorante dies.* Ideo inuigilate et date, quod terra poſcit. POMPON.

160 NVLLO SONO CONVERTITVR ANNVS) Eadem ſententia eſt apud Ouidium repetita ſaepiuſcule IV Faſtorum. *Tempora labuntur, tacitisque ſeneſcimus annis, Et fugiunt freno non remorante dies.* Et X Metam. *Labitur occulte, fallitque volatilis aetas.* Et eadem in illo Iuuenalis Sat. IX — *dum bibimus, dum ſerta, vnguenta, puellas Poſcimus, obrepit non intellecta ſenectus.* BARTHIVS 23, 16.

163 PRIVIGNASQVE ROGAT) Solet ambigi quidem, quid in eo verſiculo ſibi velit Columella. Quod vt intelligas, ſcito *priuignum* eum vocari, qui eſt filius eiusdem matris, ſed non patris. *Vitricus* maritus meae matris, ſed non genitor meus. Sunt etiam relatiua *vitricus* et *priuignus*. Ouidius: *Vitricus et gladiis, et acuta dimicet haſta.* Herbae, quae transferuntur in aliam terram, dicuntur illius priuignae: quoniam transferuntur ex ſinu materno in terram nouercam. Vel ſecundum Aeſopi ſententiam locutus eſt, qui dixit, terram eſſe matrem herbarum, quae ſponte naſcerentur; nouercam vero earum, quae ſeminarentur. Cum igitur hae ſerantur, habent terram loco nouercae. PIVS.

163 PRIVIGNAS PROLES) Tales plantas, quae non ſponte naſcuntur in terra, ſed humana opera inde eliciuntur. Aeſopus ad hortulanum: *ἡ γῆ τῶν μὲν αὐτομάτως ἐξ αὐτῆς φυομένων μήτηρ ἐςὶν, ἃ δὲ αὐτὸς ἐμφυτέυεις, τούτων γίνεται μητρυιά.* Auctor Vitae Aeſopi p. 32, 34. SCHOETTG.

165 DIGERE) Bonon. et Gryph. legunt *diſſere*, quod forte eſt pro *diſſice*, de quo vide quae notarunt viri docti ad Iuuencum 2, 628. SCHOETTG. Quin *digerere crines* Pſecadum eſt, hoc eſt ordinare. Ouid. Am. 1, 14, 19 *nondum digeſtis mane capillis.* De arbuſculis Virgilius Ge. 2, 54 et 267.

166 CRISPETVR) A natura apii, quod *criſpum* eſt. *Apium* dicitur ab *apice*, quia antiqui apicem capitis apio coronabant. POMPON.

167 NVNC CAPITIS PORRO) *Porri* duo genera, *ſectiuum* et *capitatum*. Sectiuo vero Caeſar auctoritatem dedit, edens ſingulis diebus cum oleo, pro conſeruanda voce: poſt ſationem deſecatur, vt capite fiat craſſius. Laudatiſſimum in Aegypto: mox Hoſtiae atque Ariciae. Sectiui duo genera: alterum, quo vtuntur medicamentarii:

Laetetur, mollemque ſinum ſtaphylinus [a] inumbret.
Nunc et odoratae peregrino munere plantae
Sicaniis croceae deſcendant montibus Hyblae,
Nataque [aa] iam veniant hilari [b] ſampſuca Canopo,
Et lacrymas imitata tuas, Cinyreia [c] virgo,

Sed

a) *ſtaphilinus* omnes excepto Com. aa) *Natique Ienſ.* b) *hilaro ſenſura L. hilaro* etiam *Ienſ.* c) *cingreia Ienſ. Pol. cinereaq. L. cyrenia B. R. cinereia I. I. H. A. Gr. G. cynereia* rel.

tarii: alterum, flauidioris folii, cuius ſucco hauſto trium denariorum argenteorum pondere, periit Melas eques Romanus in carcerem detruſus, iuſſu Tiberii Caeſaris. POMPON.

168 STAPHILINVS) *Paſtinacam erraticam* Plinius vocat. POMPON.

169 PEREGRINO MVNERE) Plantentur etiam peregrinae herbae, quas Hybla Siciliae mons nutrit. POMPON.

170 SICANIIS) Siculis. Morgetes Siciliam habitauerunt; inde dicta Sicania Sicilia, et a triangulari forma Trinacria. POMPON.

170 CROCEAE — HYBLAE) a colore florum; ideo in hoc monte apes multae; vnde *mel Hybleum*, vt in Himeto monte Atticae; vnde *mel Atticum* et *Himetium*. POMPON.

171 SAMPSVCA) Sampſucum in Cypro optimum, ſcorpionibus inimicum, ſuccus decocti tormina diſcutit. Diocles hanc herbam *Amaracum* appellat: Aegyptus et Syria *Sanſucum*, ſurculo melius, quam ſemine prouenit. POMPON.

171 CANOPO) Canopum in Aegypto vrbs non longe ab Alexandria: quod ferunt condidiſſe Menelai aurigam *Canobum*; inde mutata littera *Canopum*. Salutaris aëris benignitate homines allicit. POMPON. Vrbs Aegypti eſt, haud procul ab Alexandria, quae ideo *hilaris* dicitur, quia homines ibi ſemper voluptatibus erant dediti. Vide quae notat Cellarius ad Silium Ital. 11, 433. SCHOETTG. De luxurie Canopi ὅλῳ quod aiunt θυλάκῳ Heinſ. ad Ouid. am. 2, 13, 7.

172 LACRIMAS IMITATA TVAS) De myrrha herbae capiunt, perperam. De ſmyrnio intelligit Columella, quod *olus atrum* quidam eſſe volunt, Graecorum ἱπποσέλινον, alii ſeparant. Haec Salmaſius ad Solinum c. 33 p. 367, 368. Lacrimam ex ſmyrnio myrrhae ſimilem colligebant, quam quidem pro mera myrrha habuere, imo ipſa myrrhae ſtacte meliorem, vt aſſerit Columella. Idem ad c. 56 p. 895. Vide eundem de homonymis hyles iatricae c. 16. SCHOETTG. Add. Io. Rhod. ad Scribo. Larg. comp. 126 p. 200.

172 CYNEREIA VIRGO) *Cyrene* ſiue *Cyrenia* virgo fuit: filia Penei regis Arcadiae, quam rapuit Apollo in monte Pelio, et in Africam, quae vergit in Aegyptum, tranſtulit: ex qua filios ſuſcepit quatuor, Ariſteum, Nomium, Anteum, Argum. Ab hac vrbs Cyrene dicta: quam perdidit Battus Cyrni filius Theſſalus. Herodotus vero dicit, Battum miſcuiſſe ſe Cyreneis. Battus pater Archeſilai, qui ex Phryxi vxore alium creat Battum. Battum vero Cyrini filium non dicit Herodotus, ſed Polymneſti ex nympha Etheara regis filia, eiecta in mare, odio nouercali: quae peruenit ad Inſulam Teream, cuius erat rex Polymneſtus. Cyrnus rex Corſicae fuit, quae Cyrna ab eo dicta, fuit prius Teranne nominata, quia Terannei Theſſaliae habitauerunt. Nunc loquitur de Cynara regis Thraciae conuerſa in florem lacrymando; vt ex lacrymis Helenae nata herba, quam appellant helenium. Ordo ſic eſt: Ponatur in hortis herba nata ex lacrymis Cyrnae, quae eſt imitata lacrymas tuas, o Cyrenia ſiue Cyrene. Murrha vel Myrrha filia fuit Cynarae regis Cypri, et conuerſa in herbam. Cynaras filius fuit Paphi, qui Cypri vrbem Paphum condidit. Haec herba ab aliis, vt Plinius ait, *Smirna* vocatur, et eſt ſimilis cicutae, ſed flore ac foliis minor, cibo non inſuauis: cum vino menſtrua et partus cit. Laudatiſſima in Achaia. POMPON. Si ſequimur codicem inuulgatum, per *Cyreniam virginem* ſilphium intelligemus, quod delacrymat maguderi ſiue laſer. Nam traditur Cyrenem filiam Penei raptam ab Apolline delatam in Africam nomen Cyrenaicae regioni dediſſe, vbi multum ſilphium naſcebatur. Sed ne ſic intelligamus, duo obſtant: quod Silphium in Italia minime naſcitur, cui Italiae praecepta tamen canit Columella. Adde quod *Cyrenia* Adiectiuum pro nomine proprio non poneretur: *Cyrene* namque ſcribere debuiſſet. Haec omnia inuitant me, vt Cynareia virgo ſcribam: vt intelligam de myrrha herba, quae guſtu imitatur ſuccum myrrhae arboris. Scimus enim Cynarae regis filiam fuiſſe Myrrham, et cum patre concubuiſſe, ab eoque profugientem verſam fuiſſe in hanc arborem myrrham. De qua nos in commentariis Plautinis multa. Fulgentius Mythol. 3. *Myrrha genus eſt arboris, de qua ſuccus ipſe exſudat. Haec patrem adamaſſe dicitur. Iſtae enim arbores in India ſunt, quae ſolis caloribus cremantur; et quia patrem omnium rerum ſolem eſſe dicebant, (cuius opitulatu cuncta germinum adoleſcit natiuitas) ideo et patrem amaſſe dicitur. Dumque grandioris fuerit roboris, ſolis ardoribus crepans rhagades efficit, per quas ſuccum deſudat, quod myrrha dicitur: et redolentibus lacrymoſa guttulis fletus ſuauis ſciſſuris hiantibus iaculatur. Vnde Adonem genuiſſe fertur. Adon Graece ſuauitas dicitur.* Sed, vt

 diximus,

Sed melior ſtactis ponatur Achaica myrrha:
Et male damnati moeſto qui ſanguine ſurgunt
Aeacii [d] flores, immortaleſque amaranti [e],
Et quos mille parit diues natura colores,
Diſponat plantis olitor, quos ſemine ſeuit.
Nunc veniat quamuis oculis inimica coramble [f],

Iamque

d) *Eacii I. B. R. Aracii L. Aiacis* al. teſte *Schoettg.* e) *amaranthi* fere om. *I. B. R. I. I. H. A. Gr. G. St.* f) *coramue P. coranne Lipſ.*

diximus, hic de myrrha herba, non arbore intelligitur, de qua herba Plinius 19 *Panax piperis ſaporem reddit, et magis etiam ſiliquaſtrum, ob id piperitidis nomine accepto. Libanotis odorem thuris, myrrha myrrhae.* Si quis tamen pertinacius de laſerpitio vellet hic mentionem haberi, legat non *Cyrenia virgo* ſed *Cyrenia virga.* Laſerpitium namque caule ferulaceo creſcit. Nam tradit Plinius in Cyrenaica prouincia fuiſſe repertum *Silphium.* Melius tamen intelligetur de myrrha: et carmen ſequens ad maiorem explicationem inſertum ad eandem rem referetur. PIVS. Myrrhae fabula exſtat apud Ouidium Metam. 10, 298 ſq. Idem mutato parentum nomine narrat Antonius Liberalis fab. 34. SCHOETTG.

173 ACHAICA MYRRHA) Τὸ σμύρνειον ita vocat, quod in Graecia naſcatur. Dioſcoride vero teſte prouenit in Boeotia, quae etiam Achaiae nomine cum adiacentibus regionibus venit. Vide Cuperum in epiſtola ad Conſtant. Hugenium quam profert Columbus ad Lactantium de M. P. c. 50. SCHOETTG.

174 ET MALE DAMNATI) Duplex de hoc fabula. Altera, quae ſanguine Aiacis hunc florem aſſerit editum, cuius et nomen foliis inſcriptum refert. Altera, quae notas eſſe luctus narrat, ob Hyacinthi interitum, dilecti Apollini pueri. Αἶ αἶ lugentium propriae ſyllabae. Vnde αἰάζειν. Sed et primam ſyllabam deſignant Aiacis nominis, qui Graecis Αἴας. Inde illi verſus: *Litera communis mediis pueroque viroque Inſcripta eſt foliis, haec nominis, illa querelae.* Haec nominis Αἴαντος, illa querelae αἶ αἶ ob interfectum puerum Phoebo amatum. Hoc eſt quod Plinius ſcripſit ex noſtra emendatione: *Hyacinthum comitatur fabula duplex, luctum referens eius, quem Apollo dilexerat, aut ex Aiacis cruore edens.* Haec Salmaſius ad Solinum c. 55 p. 860. SCHOETTG.

175 AEACII FLORES) *Ex cruore caeſi Aiacis ſtatim dicitur nata herba hyacinthus,* Plinius ait. Haec herba mulieribus medetur. Iupiter ex Aegina Aeſopi filia genuit Aeacum: Aeacus genuit Peleum, Telamonem, Phocum: Telamon Aiacem. Aeacii igitur flores, a proauo Aeaco. POMPON. *Aeacidae* legendum praeclare vidit N. Heinſ. ad Ouid. Met. 10, 215. Nimirum Telamonis pater fuit Aeacus, filius Aiax.

175 AMARANTHI) *Amaranthus* nomine ipſo nunquam inareſcit, i. e. ſemper viuens. Sed alia eſt herba, quae a nobis ſemper viua dicitur. Amarantho vero ſpica rubicunda potius, quam flos, nullius odoris. Alexandrino palma datur: qui ſi in principio autumni decerpatur, hyemales coronas complet. POMPON.

178 NVNC VENIAT) De lactucis incipit loqui, quae adeo gratae, vt quosdam ciues Lactucinos in Valeria gente ab ſe nominauerint. Apud antiquos vnum genus lactucarum fuit, quod a copia lactis appellauere lactucam: hoc praecipue ſomnum facit. Quidam fecere tria genera, vnum, anguſtis foliis: alterum, rotundi caulis: tertium, ſeſſile, Laconicum vocant. Alii colores et temporis et ſatus diſcreuere. Nigra Ianuario ſeritur; alba Martio; rubens Aprili. Eſt etiam purpurea lactuca, quam Caeciliam vocant. Rotunda vero et foliis latis Veneri refragatur: ideo Eunuchum vocant. Omnis lactuca refrigeratiua eſt natura, aeſtate grata ſtomacho. Hac conſeruatus fuit Diuus Auguſtus [*ridicule in Aſcenſiana legitur* Auguſtinus] aegritudine, conſilio et auctoritate Antonii Muſae Medici. Lactuca faſtidium aufert, appetitum cit. Columella nunc haec genera facit, et rubicundam et fuſcam caeciliam vocat: pallidam et ſpiſſis foliis Cappadocam: albicantibus foliis Tarteſſida ſiue Gaditanam, Punicam et abundantis lactis Paphiam. Haec ſola fuit apud antiquos Italos. Caecilia ſeritur Ianuario, Cappadoca Februario, Tarteſſis Martio, Paphia Aprili. Caecilia a ciue Caecilio dicta. Cappadocia prouincia in Aſia, proxima Bithyniae. Tarteſſus vrbs fuit in littore prope Gades, vnde familia Columellae emanauit. Locus hoc nomen accepit a Tartaro, vt meminit Strabo, propter ſubterraneas illic cauernas. Ex hoc Homerus vnum os inferni conſtituere videtur. Cypros inſula in mari Pamphylio, vbi eſt vrbs Paphos dicata Veneri, de qua paullo ante diximus. Decimoquinto Cal. Ian. aquarius incipit exoriri; XVII Cal. Feb. ſol ingreditur aquarium; Aquarius Ganymedes eſt, qui pocula Diis ſubminiſtrat. Per hunc Ianuarium intelligimus. POMPON. Quis non haeſit illi quoque ſcopulo, quem vellicantibus omnibus per Moderati lacteam vbertatem affert hic verſus? De *Coramble* nihil adhuc reperi: et mendoſum codicem puto. Quid ſi legas χαμαίδρυς hoc eſt *chamaedrys,* quae

Iamque ſalutari properet lactuca ſopore [g],
Triſtia quae releuat longi faſtidia morbi.
Altera crebra viret, fuſco nitet altera crine,
Vtraque Caecilii [h] de nomine dicta Metelli.
Tertia, quae ſpiſſo, ſed puro vertice pallet,
Haec ſua Cappadocae [i] ſeruat cognomina gentis.

Et

g) *ſapore* omn. h) *cecilii I. B. R.* i) *capadocae B. R.*

quae et *chamaedrops* et *linodrys*. Romanis tripſago [ſ. triſſago] dicitur minor. Vel legendum erit in Columella: *Corymbis* aut *Corymbe:* haec a Graecis appellatur *lychnis*, *coronaria*, h. e. ϛεφανωματικὴ, ab aliis *athanatos*, ab aliis *acylonion*, ab aliis *ballarion*, ab aliis *gerantopodion*, ab aliis *baurion*, ab aliis *ſceptrum*. Aegyptii *ſemeon*, Romani *genicularem* appellant. Flos eſt ſimilis leucoio, coronis aptior. Semen cum vino percuſſis a ſcorpione prodeſt. Forte *oculis* eſſe *inimica* dicitur, quoniam igneo eſt aſpectu, autore Dioſcoride, poſitaque in coronis oculos reuerberat, aſpectum retundit et hebetat. Quid ſi *corymbe* legas, et intelligas de racemis ferulae. Propter haec Plinius ſcripſit lib. 19 *Ferulae duo genera in peregrinis fruticibus diximus. Semen eius in Italia cibus eſt. Conditur quippe duratque in vrceis vel anni ſpatio. Duo eius genera; caules et racemi: Corymbiam hanc vocant, corymbosque, quos condiunt.* Omnino hic *Corymbe* vel *corymbis* legendum eſt: quippe quod maxime Iunii ſententiae congruit, ferulae grana et caules, quos tum Corymbos, tum Corymbiam vocant, faciei nocere et eſſe venenum. Hoc vt ſentiam, faciunt Pliniana verba lib. 13 *Semen ferulae thapſiam quidam vocauere, decepti eo, quoniam ferula ſine dubio eſt thapſia, ſed ſui generis, foliis foeniculi, inani caule, nec excedente baculi longitudinem, ſemen quale ferulae, radix candida, lacte manat, et contuſa ſucco abdicat omnia venenata. Quippe etiam fodientibus nocet, ſi minima adſpiret aura, intumeſcunt corpora, faciemque inuadunt ignes ſacri.* Hactenus ille. Quod ſi faciem tam diro veneno dehoneſtat et inuadit, quid illam oculo magis paſſibili facturam credemus? Nec obſtat, quod thapſia et ferula diſtent aliquo modo: nam paruum diſcrimen inter vtramque eſt, nec maius, quam inter Socratem et Platonem, qui cum ſint diuerſi in numero, tamen conueniunt in homine h. e. in ſpecie. PIVS. Quid per *Coramblen* Moderatus innui velit, non facile, vt opinor, inuenies, qui tibi exponant. Nos *braſſicam*, quae et *caulis* dicitur, deſignari ex Ariſtophanis in Hippes commentario reperimus, cuius haec ſunt verba quam pulcherrima, ſic a nobis in latinum translata: *Crambe apud antiquos Coramble* διὰ τὸ τὰς κόρας βλάπτειν id eſt, *quod noceat oculis appellata: quam ex Lycurgi oculis natam ferunt. Hunc enim Bacchus extimeſcens vitibus ligatum ac collachrymantem proiecit in mare. Ex cuius lacryma caulis eſt natus. Proinde factum aiunt; vt vitis et braſſica* ἀντίπαθος, *id eſt*, *contrariam in ſe vim habeant. Credunt namque agricolarum filii, vitem, cui appenſa fuerit braſſicae radix, ſterileſcere: atque eam ob rem braſſica primum in ſympoſio exhiberi, et ab Aegyptiis elixa ante alios cibos comedi ſolita, vt ebrietatem moderetur.* Haec ille, quorum maxima pars etiam a Suida recitatur. Et paullo poſt: *Sane braſſicam viſum hebetare, etiam Galenus, Auicenna, Dioſcoridesque teſtantur, ebrietatem inhibere idem Auicenna, Suidas, Cato: licet Dioſcorides Babylonicum tantum caulem ebrietati contrarium eſſe videatur ſentire.* Haec IACOBVS CONSTANTIVS FANENSIS, relata inter Pomponiana commentaria ab Aſcenſio, ex ipſius annotationum cap. 14 ibidemque ait plura ſcitu digna de raphano caule et braſſica.

178 CORAMBLE) Parrhaſius epiſt. 13, et Salmaſius de homonymis hyles iatricae c. 30, *coramblen* crambes genus ſtatuunt. Suidas: Κράμβη, οἷον κοράμβλη τις οὖσα, ἡ ἀμβλύνουσα τὸ διορατικόν. SCHOETTG.

179 IAMQVE SALVTARI) Olim excuſi omnes, *ſapore*, mendoſe, vt patet. Quis enim tam imperitus harum rerum, vt non videat *ſopore* legendum eſſe? VICTORIVS. Videtur legendum, *ſopore*. F. VRSINVS. Neſcio caſu an ſtudio pro *properet* excuſum ſit *propter* apud Vrſinum, cum hunc verſum refert.

180 TRISTIA QVAE RELEVAT) Videtur legendum, *releuet*. VRSIN.

181 ALTERA CREBRA VIRET) An *altera criſpa viret?* Quod explanauit 11, 3, 26 *Sunt autem*, inquit, *complura lactucae genera, quae ſuo quoque tempore ſeri oportet: earum quae fuſci et veluti purpurei, aut etiam viridis coloris, et criſpi folii vt Caeciliana, menſe Ianuario recte diſſeritur.* Sunt enim hae Caecilianae: *Vtraque Caecilii de nomine dicta Metelli.* Id etiam Plin. 19, 8 aſſerit: *Et ecce cum maxime coepit irrepere ſatiuis* (lactucis) *admodum probata, quae Caecilia vocatur, folio Cappadocae, niſi criſpum latiusque eſſet.* PONTED.

185 ET MEA) ſcil. lactucae ſpecies, quam ego, quia patriae meae familiaris eſt, bene noui, vel libenter comedere ſoleo. SCHOETTG.

185 GADES) Inde ortus eſt Columella, quod etiam ex aliis Noſtri locis conſtat. Nec tamen ex hoc ſolo loco id adfirmare poteris, quod

Et mea, quam generant Tarteſi [k] littore Gades,
Candida vibrato diſcrimine, candida thyrſo [l] eſt.
Cypros item Paphio, quam pingui nutrit in aruo
Punicea depexa coma, ſed lactea crure [m] eſt.
Quot facies, totidem ſunt tempora quamque ſerendi.
Caeciliam [n] primo deponit Aquarius anno,
Cappadocamque [o] premit ferali menſe lupercus.
Tuque tuis Mauors Tarteſida pange Calendis [p],
Tuque ſuis Paphien [q] iterum iam pange Calendis,
Dum cupit [r], et cupidae quaerit ſe iungere matri,
Et mater facili molliſſima [s] ſubiacet aruo.
Ingenera, nunc ſunt genitalia tempora mundi:
Nunc amor ad coitus properat, nunc ſpiritus orbis

Baccha-

k) *Tartheſi I. I. H. A. Gr. G. St. Tartiſi L.* l) *turſo I. B. R. tyrſo H. A. G.* m) *curae I. B. R. crura P.* n) *Ceciliam I. B. R.* o) *Capadocamque I. B. R.* p) *Kalendis Ienſ.* q) *Paphiem R.* r) *capit L.* s) *moliſſima A.*

quod fecit Ludouicus Nonius Hiſpaniae c. 9. SCHOETTG.

186 VIBRATO DISCRIMINE) *Diſcrimen* ſimpliciter hic verticem notat, vbi diſcrimen capillorum ſolet eſſe Ouid. Art. 2, 303 *Compoſitum diſcrimen erit; diſcrimina lauda. Vibratum* eſt ex eadem diſciplina; vt *vibratas calido ferro crines* dixit Virg. 12, 100, vbi ſimilia Plinii et Arnobii laudat la Cerda. *Thyrſum* eſſe, quod paullo poſt *crus* vocat, h. e. caulem, monere nihil attinet. Caeterum vide de hac lactuca Col. 11, 3, 26.

187 CYPROS ITEM) *Paphie* legendum videtur VRSINO, quod vel verum eſſe puto vel vero ſimillimum. Idem hunc verſum laudat, quaſi legeretur *iam*, vbi nos *item*. De hac Col. l. c. ſ. 27. *Eſt et Cyprii generis ex albo rubicunda.* Mentio vtriusque generis recurrit verſu 370.

188 DEPEXA) Etiam in proſa 11, 3, 26 *pexum folium* tribuit lactucae Cappadociae.

190 PRIMO — ANNO) quia Ianuarius anni initium. POMPON.

191 LVPERCVS) Lupercalia fiebant menſe Febr. ſacra Panis Lycei Arcadici. *Lupercus* dictus a Lyceo, quia λύκος lupus eſt: vel *luendo*; quia tunc luebatur, i. e. purgabatur per caprum. Nudi enim ſacerdotes luperci currendo luſtrabant ciuitatem, et verberabant praegnantium manus mulierum, vt facilioris eſſent partus, zonis ex corio capri. *Menſe ferali*, quia menſe Febr. fiebant parentalia i. e. ſacrificia inferis Diis, quae feralia dicuntur ſacrificia inferorum: hinc dicitur menſis *februarius*. Sabini dicunt *februum*, id eſt purgamentum: et *februare*, purgare, vt legitur in antiquitatum libris, vel a februario die, quo ciuitas Lupercis luſtrabatur, vt ſcribit Varro. *Martius* a *Marte* nomen habet. *Aprilis* a *Venere*, quae Paphia dicta eſt. Venus nata fuit a ſpuma maris, id eſt *aphrodite.* Sed melius *Aprilis* ab *aperiendo.* POMPON. *Feralis*, a *feru* quam antiqui mortem dixerunt. Meurſius de funere c. 1. Farnabius ad Senecam Herc. Fur. v. 1146. *Februali* mauult legere Fruterius Veriſim. 2, 19. Sed lectio noſtra ab omnibus codicibus approbata, non eſt repudianda. SCHOETTG. In Kalendariis veteribus tantum non omnibus, quae ſuperſunt, expreſſa *feralium* et *lupercalium* mentio menſe Februario. Nec aliter Ouidius, niſi quod *feralia* prima ſyllaba correpta effert 2, 569 et aliunde arceſſit.

193 TVQVE SVIS PAPHIEN) Elumbis verſus et indignus elegantia Columellae, qui forte ſcripſit: *Tuque tuis Paphien, Paphie, depange Kalendis.* Tu *Paphie* vel Paphia Venus, *pange Paphien* lactucam TVIS *Kalendis* h. e. Aprilis. Repetitio vocis Paphie fecit, vt aliquis, ne deciperetur lector deſcriptorue, adſcriberet *iterum*; quod deinde extruſit ipſam vocem, cuius ſeruandae cauſa adſcriptum fuerat.

196 INGENERA) Deſcribit vernum tempus, quod genitale animantibus, herbis, eſt et Diis: hoc etiam tempore coelum incipit luxuriare ac mare. POMPON.

197 NVNC AMOR) Confer cum his deſcriptiones veris poëticas, quae extant apud Lucretium princ. lib. 1. Virgilium Ge. 1, 43, it. 2, 323 Ouidium Faſt. 1, 151 et Auctorem peruigilii Veneris. Caeterum de deſiderio quod terra ad coitum habet, ita loquitur Plinius H. N. 17, 19 *Neque enim animalium tantum eſt ad coitus auiditas, ſed multo maior eſt terrae ac ſatorum omnium libido: qua tempeſtiue vti, plurimum intereſt conceptus. Peculiare vtique in inſitis, cum ſit mutua cupiditas vtrinque coeundi.* SCHOETTG.

198 BACCHA-

Bacchatur [t] Veneri [u], ſtimuliſque cupidinis actus
Ipſe ſuas adamat partes, et foetibus implet.
Nunc pater aequoreus, nunc et regnator aquarum,
Ille ſuam Tethyn [x], hic pellicit [y] Amphitriten [z]:
Et iam caeruleos partus enixa marito
Vtraque nunc reſerat [a], pontumque natantibus implet.
Maximus ipſe Deum poſito iam fulmine fallax
Acriſioneos [b] veteres imitatur amores,
Inque ſinus matris violento depluit [c] imbre.
Nec genitrix nati nunc aſpernatur amorem,
Sed patitur nexus flammata cupidine tellus.
Hinc maria, hinc montes, hinc totus denique mundus
Ver agit: hinc hominum, pecudum, volucrumque cupido,
Atque amor igneſcit menti, ſaeuitque medullis,
Dum ſatiata Venus foecundos compleat artus,
Et generet varias ſoboles, ſemperque frequentet
Prole noua mundum, vacuo ne torpeat aeuo.
Sed quid ego infreno [d] volitare per aethera curſu
Paſſus equos audax ſublimi tramite raptos [e]?

Iſta

t) *Baccatur I. B. R.* u) *Veneris Vrſ.* x) *thetin I. B. R.* y) *polluit L.* z) *Amphitritem Gr. amphieriten I. B. R.* a) *referat B. R.* b) *Acriſionaeos H.* c) *defluit L. I. B. R.* d) *infraeno Gryph.* e) Quid ſi *raptor?*

198 BACCHATVR VENERI) Videtur legendum, *Veneris.* F. VRSIN. Retinemus lectionem vulgatam, hoc ſenſu: Tota mundi anima iam nihil aliud poteſt, quam generare et gignere. SCHOETTG.

200 PATER AEQVOREVS) Oceanus, cuius vxor Thetys. Iſaacus Voſſius ad Catullum p. 73. SCHOETTG. Ouid. Faſt. 5, 81 *Duxerat Oceanus quondam Titanida Thetyn.*

200 REGNATOR AQVARVM) i. e. Neptunus, cuius vxor Amphitrite: quae diu reluctata eſt fugiens toros, vt virginitatem ſeruaret. Tandem Neptunus Delphinum miſit, qui diu nauigando peruenit ad puellam, cui perſuaſit nuptias; quare Delphinum Neptunus inter aſtra collocauit, et vere mare implet nymphis natantibus. Iupiter etiam ſuſcitat ignes amoris in Danaën filiam Acriſii, qua potitus fuit, in aurum liquefactum verſus. POMPON.

201 PELLICIT) Lipſ. et Iſ. Voſſius legunt, *polluit,* quod eſt a ſciolo quodam monacho, qui omnes concubitus, ſiue legitimos, ſiue minus, pollutiones dixit. SCHOETTG.

203 RESERAT) *Reſerare* eſt reducere, reſtituere, quod clauſum obſcurumque erat luci reddere. Valerius Flaccus lib. I *Emicuit reſerata dies, coelumque reſoluit Arcus, et in ſummos redierunt nubila montes.* Lucretium imitatus eſt: *Et reſerata viget genitabilis aura FauonI.* Sic etiam Sedulius, vt eum his iungam, libro III *Clara renaſcentis reſerat ſpiramina lucis.* BARTHIVS 33, 3. Adde Interpp. Dictyos Cretenſis ad 1, 22.

203 NATANTIBVS) piſcibus. Virgilius Georg. 3, 541 *Iam maris immenſi prolem et genus omne natantum.* Similia exempla de aliis animalibus, vt epitheton pro ſubſtantiuo ponatur, habet Barthius Adu. 20, 19. SCHOETTG.

205 ACRISIONEOS) Nomen declinatum ab *Acriſione,* patronymicum nomen ab *Acriſio* i. e. Danae filia Acriſii. POMPON.

206 INQVE SINVS MATRIS) Frequens poëtis eſt, vt Iouem patrem, terrae vero ſinum per pluuiam foecundatum, matrem vocent. Lucretius 1, 251 --- *vbi eos* (imbres) *pater aether In gremium matris terrai praecipitauit.* Auctor Peruigilii Veneris, prout emendat Riuinus, v. 4 *Et nemus zonam reſoluit de maritis imbribus.* Et v. 58 *In ſinum maritus imber fluxit almae coniugis, Vtque foetus mixtus omnes aleret magno corpore.* Venus apud Statium Silu. 1, 2, 185 --- *ipſum in connubia terrae Aethera* (*cum pluuiis rareſcunt nubila*) *ſoluo.* SCHOETTG.

208 NEXVS) Notat arctum aliquod vinculum inter duas perſonas, quale eſt coniugale, vt hoc loco, vel amicorum, vt oſtendit Barthius ad Claud. p. 1236. SCHOETTG.

215 SED QVID EGO) Dicit haec canenda eſſe a poëta, cui mera laurus frontem cingit. Laurus dicata Phoebo, vel quod fulmine non tangatur, vel quod Daphne prima amata a Phoebo in laurum ſit mutata. POMPON.

Iſta canat maiore [f] deo, quem Delphica laurus
Impulit, et rerum cauſas, et ſacra mouentem
Orgia [g] naturae, ſecretaque foedera [h] caeli.
Extimulet vatem per Dindyma [i] caſtra [k] Cybelles,
Perque Cithaeronem [l], Nyſaeaque [m] per iuga Bacchi,
Per ſua Parnaſſi [n], per [o] amica ſilentia Muſis
Pierii nemoris, Bacchea voce frementem
Delie [p] te Paean, et te [q] euie euie Paean.
Me mea Calliope cura [r] leuiore vagantem
Iam reuocat, paruoque iubet decurrere gyro,

Et

f) *maiore I.B. R. I. I. H. A. G.* *maiora* rel. g) *Orgya I. B. R.* h) *faedera B.* i) *Didyma I. B. R.* et *Heinſ. ad Ouid. A. A.* 1,593. k) *caſta* coni. *Vrſin.* et *Heinſ.* l) *Citheronem I. B. I. I. H. A. Gr. G. citeronem R.* m) *nyſeia I. B. R. Nyſeraq. L. Nyſeaque* reliqui praeter Gryph. et Com. n) *Parnaſi I. B. R.* et *Heinſ.* o) *pernica* ant. (fortaſſe per amica) *Polit. per omiſſa* reliqui excepto Com. *Amica* etiam *Vict.* in emendandis. p) *Deliae I. B. R.* q) *hyie ehyie paen* a. *P. chye echyre paen L.* r) *curauerit ore* a. *P.*

217 MAIORE DEO) Ita legit, qui haec citat Barthius Adu. 56, 2 et ita quoque in margine ſuo volebat Daumius. Ego ita interpretor: Iſta canat talis Poëta, quem Delphica laurus impulit maiore Deo, i. e. maiore Apollinis ad Poeſin auxilio. SCHOETTG. Etiam BVCHNERVS notarat legendum *maiore*.

219 FOEDERA COELI) Ita naturae foedus noſter commemorat li. 1 praef. ſ. 8 Vid. Boeth. Fannius de ponderibus v. 15 — *non omnia foedere certo Naturae, ſed lege valent hominumque repertis.* Virg. Ge. 1, 60.

220 EXSTIMVLET) Hos verſus, quos mendoſiſſimos vocat, ita ſcribendos ait Heinſ. ad Ouid. A. A. 1, 563.

Exſtimulet vatem per Dindyma caſta Cybebes
Perque Cithaeronem, Nyſeïa per iuga Bacchi,
Per ſua Parnaſi, per amica ſilentia muſis
Pierii nemoris Bacchea voce frementem,
Delie io Paean; teque Euie Euoë Euan.

220 DINDYMA) Dindymus mons Phrygiae, in quo Cybeles ſacra fiebant: et dicimus numero plurali Dindyma. Parnaſſus mons, qui Phocidem bipertitam facit incumbentem Boeotiae. Sub Parnaſſo habitauerunt populi Hiantes: vnde aquae Parnaſſi fontis, hiantida dicuntur. Muſis ſacer: in quo ſurgunt duo colles. Alter dicitur Citheron Phoebo, alter Niſa Baccho dicatus. In eo vallis Pyrene, vbi ſunt ſilentia muſarum. Hic ſunt antra manſiones Poëtarum, in quibus ignem pro fomento faciebant. Vnde a fumo pallida Pyrene fiebat. Sic Poetae pallidam Pyrenem dicunt. POMPON.

220 CYBELLES) Corybantes in Ida monte Phrygiae ſaltando et cantando ſacra Cybeles faciebant, et ſacerdotes excíſis teſtibus degebant. Iupiter ex Electra genuit in Samothrace inſula Iaſium, Dardanum et Cybelem. Quem ſacrificii morem, vt Archigalli nunc faciunt, Electra mater docuit. Iaſius vxorem duxit Cybelem, ex qua ſuſcepit Corybantum. Corybantus edoctus a matre in Phrygiam ad patruum Dardanum tranſiit, et in Ida perſedit, multoſque talia ſacra edocuit quos a nomine ſuo *Corybantes* appellauit. POMPON.

221 NYSEAQVE) Nyſa vrbs in Africa, vbi natus Bacchus, qui Dionyſius eſt dictus, i. e. filius Iouis et Nyſae. Alia Niſa vrbs in prima India, quam victor Indorum Bacchus condidit. POMPON.

222 SILENTIA) quia nemus illic ingens eſt. Sub Parnaſſo fons eſt Caſtalius, et Delphi liberum oppidum Oraculo Apollinis inſigne. Et alii hic verſus Atticam fontes, Hippocrene et Aganippe. Et in Attica regione ſaltus Citheron oſtenditur. POMPON.

222 PER AMICA SILENTIA) Felix Politiani coniectura. παρῳδεῖ illud poëtae *per amica ſilentia lunae.*

223 PIERII) Filiae Pieri regis certauerunt cum Muſis cantu, et cum eſſent victae, ab eis victrices Muſae nomen acceperunt, et dictae Pierides, vt Ouidius indicat. Inde quaecunque Muſarum ſunt, Pieria dicuntur. POMPON.

224 PAEAN) dictus eſt Phoebus. *Delius* vocatur a Delo inſula in mari Aegeo; a Cyntho monte eius *Cynthius.* In ea celebre templum et larius fuit Apollinis emaratii, [Apolline opus eſt ad *larii* et *emaratii* portenta procuranda] a quo totius inſulae fama emanabat. Ariſtoteles dicit inſulam appellatam, quia repente apparuit. δηλόω i. e. manifeſto, quia manifeſta fuit. Hic nati Diana et Apollo. Saepenumero concutitur. Alii Ortigiam, alii Cinetum, alii Aſteriam, alii Cinthiam dixerunt. Multa de hac M. Varro et Mutianus et Plinius. Incunabula vero docet Strabo. Teium vrbs in Paphlagonia, vt Salluſtius ſcribit: in hac ortus fuit Anacreon, vt Pomponius meminit. Et Ouidius ſic ait: *Quid niſi cum muſto venerem perfundere vino Praecepit*

Lyrici

Et ſecum gracili connectere carmina filo,
Quae canat inter opus muſa [s] modulante [t] putator
Pendulus arbuſtis, olitor viridantibus hortis.
Quare age quod ſequitur, paruo diſcrimine ſulci
Spargantur caecis naſturcia dira colubris,
Indomito male ſana cibo quas educat aluus [u],
Et ſatureia thymi referens thymbraeque ſaporem,
Et tenero cucumis, fragilique cucurbita collo.
Hiſpida ponatur cinara, quae dulcis Iaccho [x]

Potanti

s) *muſas I. B. R.* t) *modolante R.* u) *aluos* omnes praeter H. C. et *Vict.* in calce *Gryph.* 1541. x) *iacho I. B. R.*

Lyrici Teia Muſa ſenis. In hac vrbe templum Apollinis fuit, vnde Teius dictus Apollo. Chios inſula in mari Pamphilio olim dicta Aetholia. Cleobulus Chium appellat a Chione Nympha. Macchareus Leſti rex primus coloniam in Chium duxit, cui filium praefecit. In hac templum Apollinis. Vnde Chius Apollo. POMPON. Heinſ. ad Ouid. A. A. 1, 593 hunc verſum ſic conſtituit: *Delie io Paean, teque Euie, Euoë Euan.*

227 GRACILI FILO) BVCHNERVS adſcripſit verſum Ennii apud Nonium, *Deducam gladios habiles filo gracilento.* De hac ſignificatione *fili* egiſſe monet SCHOETTGENIVS Barthium ad Nemeſ. 2, 11.

228 QVAE CANAT INTER OPVS) Ruſtici labores olim ſuos agreſtibus cantionibus ſolebant demulcere et ſolari, vt loquitur Virgilius. Ergo vinitores et putatores habebant peculiaria carmina, quae ſuo labori erant accommodata. Anacreon Oda 52 Τὸν μελανοχρῶτα βότρυν Ταλάροις φέροντες ἄνδρες Μετὰ παρθένων ἐπ᾽ ὤμων, Κατὰ ληνὸν δὲ βαλόντες Μόνον ἄρσενες πατοῦσι Σταφυλὴν, λύοντες οἶνον, Μέγα τὸν Θεὸν κροτοῦντες Ἐπιληνόοισιν ὕμνοις. Vbi vide, quae notat Barneſius. Tale quid quoque in populo Dei obſeruatum fuiſſe docent loca Ieſ. 16, 10 et Ierem. 48, 33 Adde Iungermannum ad Longi ποιμενικὰ li. 2. p. 214, 215. SCHOETTG.

228 PVTATOR) Affinis illi *frondatori* Virgiliano *alta ſub rupe canenti.* ecl. 1, 57.

229 PENDVLVS ARBVSTIS) Vites enim ita altis populis maritatae alicubi v. g. in Campania apud Plin. 14, 1 ſ. 3 *vt vindemiator auctoratus rogum ac tumulum excipiat.* Hic, qui opus facit, *pendulus* eſt.

231 NASTVRCIA) *Naſturcium* a *narium torſione* appellatur, ſerpentibus aduerſatur, et illis, qui humiditate fere coeci erumpunt e terra: *Coluber* ſerpens eſt. POMPON.

232 QVAS EDVCAT ALVVS) Ita caſtigaui: appellauit autem hic Columella coecos colubros, ventris lumbricos, non angues; ne quis autem falleretur, aperuit quos colubros intelligeret. Dioſcorides etiam naſturtium pellere ipſos tradidit. *Aluos* pro *Aluus*, ſcriptum erat: vt equos, auos, ſaepe in vetuſtis monimentis nominandi caſu. VICTOR. Videtur legendum *aluus.* VRSIN. Etiam qui *aluos* ſcripſit primus, nominandi caſu accepiſſe videtur. Explicatio colubrorum Victoriana eo certior, quod *coeci* dicuntur h. e. latentes, occulti et morborum ita cauſa, donec cogniti eiiciantur. add. Cl. Morg. I, 56.

233 SATVREIA) Aliqui *ſatureiam tymbram* dixerunt: vnde tymbreus Apollo. Similis eſt thymo ſalſo. Aliqui exiſtimant non naſci niſi prope littus. Vſus eius, ſi parcus, prodeſt propter calidam naturam: ſi multus, nocet: raroque menſis apponitur. POMPON.

233 ET SATVREIA THYMI) *Thymus* in condimentario tantum genere erat, quo et ſales condiebant. *Thymbra* vero non ad condimenta, ſed ad cibos adhibita eſt, et praecipue a ruſticis. Vnde Attici ruſticos populares ſuos θυμβροφάγους et θυμβρεπιδείπνους ioco vocabant. Eius vero ſpecies latinis erat *Satureia*, a *ſaturando* dicta, quod eadem ſaturarentur. Haec multis verbis Salmaſius ad Solin. c. 56 p. 907. SCHOETTG.

235 CINARA) Cinara gratum olus eſt, et hoc ſortitum nomen, quod cineribus gaudet: aliud enim ſtercus non cupit. Potionibus grata, ideo vocem ſtrangulat, quia corpus eneruе reddit. Haecque ad ſimilitudinem hederae corymbos nutrit. Reliqua eius natura carminibus facile colligitur. POMPON. Inſulſiſſimus interpres Pſeudo-Pomponius, non enim auſim credere, talem mentem in haec errata incidiſſe, *cinaram* vocari tradit, quod gaudet *cineribus*, cum, ſi inde etymon haberet, deberet *cinera* non *cinara* vocari. Sed hunc interpretem in errorem traxerunt haec verba Columellae li. 12. *Cinarae* (ſic enim apud Columellam lege, non *cinerae*) *ſobolem melius per autumni aequinoctium diſponimus, ſemen commodius circa Calend. Martii ſeremus eiusque plantam circa Cal. Nouembr. reprimemus, et multo ſtercorabimus cinere: id enim ſtercoris genus huic oleri videtur aptiſſimum.* Non vidit hic ἄμουσος interpres, *Cinaram* graecam eſſe dictionem: nominaque in [f. *ex*] Graecis detorta latinam etymologiam non admittere, hinc

 legendum

Potanti veniat, nec Phoebo grata canenti.
Haec modo purpureo ſurgit glomerata corymbo [y],
Myrtiolo [z] modo crine viret, deflexaque collo
Nunc adoperta [a] manet, nunc pinea vertice pungit [b],

Nunc

y) *corimbo I. B. R.* z) *murteolo L.* a) *adaperta L.* b) *pingit I. B. R.*

legendum *Cinare*, vt *Penelope.* Sed de carduo nunc fit mentio a Iunio: in quo mihi applaudere poſſum ex graeca doctrina tanquam e Pharo lucem literatis omnibus et cum luce portum veritatis aperuiſſe. Quod *cinara* ſit carduus, docet Dioſcorides li. 3. tradens Achantaleucen Romanos ſpinam albam et carduum rhamptarium, quem Graeci vocant ἀγριοκινάραν. Vides me colligere carduum e verbis Dioſcoridis eſſe cinaram. Hic carduus non ſatis cognitus erat Pedacio, mea quidem ſententia. Nos *altilem carduum* vocamus, vulgo *archicarduum*, gratiſſimum in ſecundae menſae cibis. Non enim ſapit naturam cardui agreſtis, qui *agriocinara* dicitur, ſed inter illos principatu ſuperbit. Ego peculiari epitheto *altilem* carduum vocitare ſoleo. Nam ſi Plinius *altiles* vocat *aſparagos*, cur nobis hunc *altilem carduum* vocare non liceat? Verba Pliniana: *Silueſtres fecerat natura corrudas, vt quisque demeteret paſſim, ecce altiles ſpectantur aſparagi.* Idem li. 19. de altili carduo intelligit ſic prodens: *Heu prodigia ventris, mirum eſſet, non licere carduis pecori veſci, non licet plebi.* Carduos duobus modis ſerunt; autumno planta, et ſemine ante Nonas Martias. Plantaeque, quae ex eo diſponuntur ante Idus Nouembris, aut in locis frigidis circa Fauonium. Stercorantur etiam, ſi placet, laetiusque proueniunt. Multa de his carduis Palladius li. 4. PIVS. Bapt. Pius et Salmaſius ad Solinum c. 19 p. 159, 160 probant cinaram eſſe carduum, de quo multis agit infra Palladius, nobis *Artiſchocken.* Vide et Salmaſium de homonymis hyles iatricae c. 59. Idem quoque ſtatuit Maimonides ad Maſechet Kilaim c. 5, cuius verba ex interpretatione Surenhuſii p. 135 adfero: קינרס, κύνρος *ſiue* κύναρα *eſt carduus ſatiuus, vulgo* artioclus (*melius* articactus) artiſchock. Caeterum Salmaſius locum noſtrum ita adducit: *Horrida ponatur*, quod Crenius part. 10 p. 15 ſtatuit eſſe lapſum memoriae, quum ei ſaepiſſime confiſus ſit Salmaſius, nec ipſe libros adierit. SCHOETTG. Hanc deſcriptionem optime quadrare cum ea, quae *Artichaux*, *Artiſchocken* vulgo dicitur, iudicat etiam Nonnus de re cib. 1, 13 p. 52.

235 DVLCIS IACCHO) id eſt, quam Bacchus, hoc eſt, comeſſator et nepos quisque temulentus et vinoſus experietur dulcem et ſaporem non illiberalem vino conciliare. PIVS. Plin. 20, 23 *Radix ex aqua decocta potoribus ſitim facere narratur.* SCHOETTG.

136 NEC PHOEBO GRATA) id eſt canenti et canere ſolito, quod Phoebi perhibetur munus eſſe apud Iouem, Tibullo auctore: *Quales te memorant Saturno rege fugato Victori laudes concinuiſſe Ioui.* Quod arterias offendit propter ſuam amaritiem et conſequenter vocem ſtrangulat carduus, ingratus inutilisque eſt Phoebo. Omnia amara laedunt arterias, dulcia leniunt et complanant. In amaris namque partes extremae i. e. ſuperficies ſunt aſperae, in dulcibus leues. PIVS. In Fabriano theſauro neſcio vnde legitur, *nec Phoebo ingrata.* Concinnum id quidem videtur, ſed non vſque quaque verum, niſi forte in iis, qui amplificare vocem luculentis hauſtibus ſtudent.

237 HAEC MODO PVRPVREO) Haec cinara modo verticem ſine flore leuat, modo flore coronatur. Plinius li. 21 *Mirum, quod ſine interuallo tota aeſtate aliud floret in eo genere, aliud concipit, aliud parturit.* PIVS.

237 GLOMERATA) conglobata, ſcapo pineato in ſimilitudinem glomeris. *Corymbo*, ſcapo ſimili racemo hederaceo, qui peculiariter *Corymbus* appellatur. Vnde Bacchum *corymbiferum* appellamus. Ouid. *Feſta corymbiferi celebrabat Graecia Bacchi.* PIVS.

237 CORYMBO) *corymbos hederae* dixit Plin. 24, 10 et Dioſcorides 2, 210. Adde Scal. ad Corn. Seueri Aetnam v. 106. SCHOETTG.

238 MYRTIOLO) Hermolaus Barbarus, *Murciolo vertice*, i. e. ſimili muricis, i. e. oſtreae. Plinius de carduo, *Folia habet muricatis cacuminibus:* et *murtiolum* ſemen lentiſci. Columella ipſe infra vocat, ceu ab ipſa figura, qua naſcitur ipſe folliculus: niſi quis *murceolo* legat pro languido, quoniam *Murceam* ſocordiae Deam vocabant, quae faceret murcidos. autor Auguſtinus. Ego nihil immuto, *myrteolum crinem* verticem cardui vocans a colore floris myrti arbuſculae: qualem, immo ſimillimum animaduerti et in eo et carduo eſſe in Ceſenae litore et cardueto Hannibalis Bentiuoli [adſtante elegantiſſimo hoſpite meo Camillo Apio viro prorſus ornatiſſimo.] Nec diſplicet, ſi *murceolo* pro languido ſcribas, quod ſequitur, *deflexaque collo*, i. e. habens collum inflexum. ita ſane vertice graui opprimitur, et multis foetibus ſubnaſcentibus et agnatis redimitur, vt collum ponderi non ſufficiat. PIVS. Vid. Salmaſius ad Tertullianum de pallio p. 180 et Erhardus ad Petronium c. 21. SCHOETTG.

239 NVNC ADOPERTA) Aliquando tecta et ſtipata multis carduis. *Pinea* neutrum plurale

h. e.

Nunc ſimilis calatho, ſpiniſque minantibus [c] horret,
Pallida nonnunquam tortos imitatur acanthos [d].
Mox vbi ſanguineis ſe floribus induit [e] arbos
Punica, quae rutilo miteſcit tegmine grani,
Tempus haris [f] ſatio, famoſaque tunc coriandra
Naſcuntur [g], gracilique [h] melanthia [i] grata cumino [k],
Et bacca [l] aſparagi [m] ſpinoſa proſilit herba,
Et malache [n], prono ſequitur quae vertice ſolem [o]:

Quaeque

c) *imitantibus Pol.* d) *achantos* praeter Com. omnes. e) *imbuit arbor* a. *P.* f) *aris L.* g) *Naſcantur P.* h) *gracili* exceptis P. St. C. omnes. i) *melantia* praeter Com. omnes. k) *camino P.* l) *baca* ant. *P.* et *Iunt. bacas* noua *P.* m) *aſpargi P.* n) *molohech P.* a. *noloche P.* n. *moloche L. Iunt.* o) *molem P.*

h. e. figuras pini, molam, videlicet quam repraeſentat pinus. *Pingit* i. e. figurat formam metalem adeo lepide, vt meta picta videatur. Quid ſi legas fingit? PIVS. Mihi idem quod Pio de voce *pungit* in mentem venit, legendum eſſe ſcilicet *fingit.* SCHOETTG. Licetne pauca etiam nobis? Videtur legendum, *nunc adaperta manet* (vt ſupra v. 145 conf. 261) hiantibus foliis illis aculeatis floris aperti inſtar, *nunc* tanquam nux *pinea vertice* acuminato, coëuntibus inter ſe foliis, *pungit.*

240 NVNC SIMILIS CALATHO) Aliquanto pineum verticem, et metam illam comae (poſt florem hoc euenit) adeo ſpinis et vallo cingit, vt calatho videatur includi. Eſt enim calathus [et per diminutionem calathiſcus] apud Catullum quaſillum orificiatum ſtirpis. [Vergilius, cum loqueretur de roſa, *Nec mora, ridentis calathi patefecit honorem.*] Violis latioribus, in modum calathi apud Plinium, lib. 21 nomen eſt *Calathianis.* PIVS. Tres itaque figuras conſtituit cinarae, vnam *adapertam* ſemihiantem, alteram *acuminatam*, *patulam* tertiam et calathi more ſuprema parte latiſſimam. Quin quartam addit *acanthi*, h. e. cuius maxima ſectio perpendicularis folium acanthi referat, intellige media parte aliquantum adſtrictam, latiorem infra, ac ſupra etiam aliquantum tumentem quale corpus exiſteret, ſi βῆτα minuſculum circa crus ſuum in orbem ageretur.

241 PALLIDA) cum incipit areſcere. *Tortos acanthos*, inflexos. Et hoc accidit carduo cum folia implicantur ſidentia appetente maturitate. [Plinius lib. 22 cap. 19 *Acanthos eſt topiaria et vrbana herba, elato longoque folio, crepidines marginum adſurgentiumque puluinorum toros veſtiens.*] Duo eius genera ſunt, *aculeatum* et *criſpum*, quod breuius, alterum *lene*, quod aliqui *paderolon* vocant, aliqui *melanphillum.* Ab hac herba flexuoſa vocamus acanthum omnem flexuram. Hinc Propertius: *Et myos exiguum flexit acanthus iter.* PIVS. *Quae vncis incluſimus, ea non retulerat Aſcenſius, ſed habentur in adnott.* c. 168.

244 TEMPVS HARIS SATIO) Nunc pro hareolis. POMPON. Videtur legendum *aris.* VRSIN. Forte *aris*, i. e. aro et ariſaro. SYLB. Haec non intelligo, ſiue *aris* legas, ſiue *haris*; niſi de ea radice agat, quae *aron* vel *arum* dicitur, et officinis non eſt incognita.

244 CORIANDRA) Coriandrum praecipuum eſt Aegyptium. ſerpentes fugat. Alii *Melanthium* dicunt *gith*, alii nigellam. Alii *melaſpermon* ſuauis odoris, cibis gratum, ſerpentum ac ſcorpionum plagis medetur, bibiturque contra araneas. POMPON.

245 GRATA CVMINO) Scilicet in nigrorem tendit. POMPON. Quid de nigrore in mentem venerit Pomponio mirum videri poteſt. Sed ille legit, credo, *camino*, quod Florentiae etiam eſſe, vidimus. Si in victu vſi eſſent tenuiores melanthio, *gracilem caminum* interpretarer focum anguſtum et obſcurum, qualis eſt eorum, qui ferias eſuriales ſaepe agunt: et quaerat forte aliquis praeſidium ei interpretationi ex illo Plauti Rud. 5, 2, 39 *Num gith frigefactas?* Sed nimis haec infirma. Supereſt, vt *melanthia grata cumino* explicemus interim *ſimilia.* Sed velim, vt quis melius.

246 ASPARAGI) Duo genera aſparagi, hortenſe et ſilueſtre, ſed incultum gratius eſt; quod Corrudam, alii Lybicum vocant. Aſparagus non a Graeco dicitur, aut ab aſperitate, vt dicit Varro: ſed ab Chaldaea voce, quae caulem ſignificat: quia haec herba ſemper creſcit in caulem et virgultum. POMPON.

247 MALACHE) ab aliis Heliotropium dicitur, ſolem ſemper ſequi. POMPON. Μαλαχὴ graece malua dicitur, quoniam mollit: μαλακὸς enim dicitur mollis. Hinc Plautus: *Malachum capiam pallium.* Alibi in Bacchidibus: *malaciſſandus es*, pro molliendus. Praeterea Plinius auctor eſt, *maluae ſpeciem vocari malachen.* Ne *malachen* olim pro malua interpretarer, hoc in cauſa erat, quod apud neminem auctorem deprehenderam, maluam ad ſolem verti: ſed quod vſu nuper diſcimus, id reprobari non poſſe cenſemus. Vidimus oculata fide, maluam ſolem ſequi,

Quaeque tuas audax imitatur Nyſie [p] viteis,
Nec metuit ſenteis: nam vepribus improba ſurgens
Achrados [q], indomitaſque bryonias [r] alligat alnos.
Nomine tum [s] Graio, ceu littera proxima primae,
Pangitur [t] in cera docti [u] mucrone magiſtri:
Sic et humo pingui ferratae cuſpidis ictu
Deprimitur folio [x] viridis, pede candida, beta.
Quin et odoratis meſſis iam floribus inſtat,
Iam ver purpureum, iam verſicoloribus anni
Foetibus alma parens cingi [y] ſua tempora gaudet.
Iam Phrygiae loti [z] gemmantia [a] lumina promunt [b],
Et conniuentes [c] oculos violaria [d] ſoluunt,
Oſcitat et leo, et ingenuo confuſa rubore

Virgi-

p) *Niſie Gryph.* q) *Achradas Vrſ.* r) *byſonias P. biomas R. bionias L. I. B. H. A. Gr. G. St. bronias Iunt. Bryonias* etiam *Vict.* in emendandis. s) *cum I. B. R.* t) *Panguntur H. Pangutur A.* u) *docto P. L.* x) *ſolio B. R.* y) *piunigi* ant. (*fortas. pingi*) *Pol.* z) *lotae L. I. B. R.* a) *geminantia P. L.* b) *promant I. B. R.* c) *conruentis L.* d) *viuaria P.*

qui, vt heliotropium, helioſcopium, et intibum ſiue cichoreum: quod facere reor has herbas, quoniam frigidiſſimae ſunt, ſolemque, ſine quo intermoriuntur, ſectari ſolent. Sed id addam, quod ſcribit Proclus lib. de ſacrificio et magia; *ſelinotropiam eſſe herbam, quae ad lunam vertatur: Helioſelinumque lapidem imitari congreſſum ſolis et lunae.* PIVS.

250 ACHRADOS INDOMITASQVE) *Achradas* legi vult VRSINVS accuſandi caſu; ſed poteſt etiam eſſe Genitiuus a vepribus pendens: numeroſiorem ita verſum et minus hiantem, intelligent, qui habent aures. Plinius de *bryonia* ſ. *vite nigra* 23, 1 ſ. 17. *In frutectis et arundinetis maxime naſcitur.* Eſt et *vitis alba*, quam et ipſam bryoniam quidam dicunt, de qua Plin. l. c. ſ. 16 et Col. 12, 7, 1 et, quem Schoettgenius hic laudat, Bodaeus a Stapel ad Theophr. 9, 22.

250 BIONIAS) Herba eſt, quae pampinorum amoenitatem praeſtat: ideo in feneſtris ponitur, luxurians ſemper, alligatque, quidquid obuiam habet. POMPON.

251 CEV LITERA PROXIMA PRIMAE) id eſt *b*, quae eſt proxima a mucrone, i. e. ſtilo. In cereis pugillaribus ſtilo ſcribimus. Beta duplex, nigra et candida. POMPON. Huc pertinet illud aenigma Sympoſii ab Heumanno noſtro editi, tum a nobis explicatum n. 42. *Tota vocor Graece* (βῆτα) *ſed non ſum tota Latine* (*be*).

252 PANGITVR) Ecce vt hic *littera pangitur*, ſic etiam apud Tibullum reponi debet, quod aliquando fuit: *Indicet vt nomen littera pacta meum*; non *facta*, quod nuper acceſſit mala fide et re aliorum. Nec enim quia *litteram facere* dicimus, ideo hic in Tibullo illud inculcandum fuit. Maiori enim vehementia opus eſt et vi, quae in *pangendi* verbo non tam latet, quam exprimitur in illa Tibulli ſententia. Fruterius Veriſim. 2, 19. SCHOETTG.

252 MVCRONE) ſtylo, graphio. Sicut B. littera ſcribi ſolet. Vide Plin. 19, 8. SCHOETTG.

256 IAM VER) Homerus tres celebrat flores, lothum, crocum et hyacinthum. Lothus in Phrygia laudatiſſima; Crocus in Cilicia; hyacinthus in Graecia. POMPON.

258 PHRYGIAE LOTI) *Lotus* arbor eſt Aegypti et Africae, cum herba cognomine non confundenda. De vtraque agit Theoph. hiſt. plant. 4, 4 et Plinius 13, 17 et 18. Videtur autem iſtius herbae magnus in Phrygia fuiſſe proventus, vnde a noſtro *Phrygiae loti.* Flos eius lilio fere ſimilis eſt, et conſpicitur in imaguncula Harpocratis apud Cuperum in Harpocrate, Sponium Miſc. p. 16, 17 ſ. Lomeierum Genial. dierum decad. 1 diſſ. 3 p. 114. SCHOETTG. De loto flore Aegyptio, omnium, vt ſolebat, induſtriam ſuperauit Spanhemius de vſu et praeſtantia numiſm. To. I. p. 301 ſqq. Caeterum *Phrygiae* epitheton ad arborem ſeu potius ad tibias, ex eius arboris cortice factas, melius videtur conuenire. Ita certe Silius *loton Phrygiam* et *Mygdoniam* dixit, 11, 432 et 8, 505. Sed haec et plura de loto herba, flore, arbore, in Fabriano theſauro videri poſſunt, hic non repetenda.

260 OSCITAT ET LEO) vid. ad v. 96.

260 INGENVO CONFVSA RVBORE) Barthius ad Claudia. in Cōnſulat. Manlii v. 117 trahit ad pudicitiae veteris rationem, qua virginibus in publicum procedere non licebat, niſi obuelatis vultibus; qua de re plura ibi adferentem ipſum vide. Item in Statium Theb. 2, 213. CRENIVS.

261 ADO-

Virgineas adoperta genas roſa praebet [e] honores
Caelitibus [f], templiſque Sabaeum [g] miſcet odorem.
Nunc vos Pegaſidum comites Acheloidas oro,
Maenalidumque [h] choros Dryadum [i], nymphaſque Napaeas [k],
Quae colitis nemus Amphryſi [l], quae Theſſala [m] Tempe,
Quae iuga Cyllenes, et opaci rura Lycaei [n],
Antraque Caſtaliis [o] ſemper rorantia guttis,
Et quae Sicanii [p] flores legiſtis Haleſi,
Cum Cereris proles veſtris [q] intenta choreis
Aequoris Ennaei [r] vernantia lilia carpſit,
Raptaque, Lethaei [s] coniux [t] mox facta tyranni [u],
Sideribus triſtes vmbras [x], et tartara caelo
Praepoſuit, Ditemque Ioui, lethumque [y] ſaluti,

Et

e) *praeſtat I. B. R.* f) *Celitibus I. B. R. H. coelitibus I. I. A. Gr. G.* g) *ſabeum I. B. R.* h) *Menalioſque P. Lipſ. Menaliumque I. Menalidumque B. R. Maenalidumque Buchn. et Iunt. Maenalium* al. i) *driadum I. B. R.* k) *napeas I. B. R. I. I. H. A. Gr. St.* l) *amphryſique et Ie. amphriſique et B. R. amphryſſi L.* m) *theſala R. teſalla L.* n) *lycei B. R. litei L.* o) *caſis P. caſtaleis Ienſ.* p) *ſiccanii H. G.* q) *noſtris intacta L.* r) *Aetnei I. B. R. H. Gr. Aethnei I. I. A. G. hemiei* a. *P. Ennei* etiam *Vict.* in emendandis. *Aetnaei Steph. et nei L.* s) *laethei I. B. R. lethei H. lites L.* t) *coniunx I. B. R. I. I.* u) *tiranni R.* x) *vmbraſſet tartara I. B. R.* y) *laetumque I. B. R. letumque I. I. H. A. Gr. G. luctumq. L.*

261 ADOPERTA) Quidſi hic etiam legendum ſit *adaperta.* Certe melius congrueret ita cum reliquis, *violaria ſoluunt oculos adhuc conniuentes*, *oſcitat leo*, ipſa roſa *odorem miſcet*, quod magis quidem fit aperto flore, quam clauſo. Ipſe *virgineus rubor* magis conuenit *adapertis genis* quam *adopertis.* Res leuicula eſt; ſed de Poëtae ingenio et decore agitur.

262 TEMPLISQVE SABAEVM) Sabaei populi in Arabia felici ſunt: apud quos omne decoris et odoris genus eſt, vt balſamus, caſia, thus, myrrha, cynamomum. Aliud tamen habet infelicitatis, ſerpentum ſcilicet multitudinem, colore rubicundo, palmi longitudine, qui vulnus letale faciunt. Eorum metropolis eſt Saba. Nulla eſt apud hos ambitio. Sabeum mare fere albo videtur colore. Inſulas habet feliciſſimas. POMPON.

263 PEGASIDVM) *Pegaſus* equus natus ſanguine Meduſae, qui vngulis fontem fecit ſub Parnaſſo Muſis gratum: vnde *Muſae Pegaſides* dicuntur. POMPON.

263 ACHELOIDAS) Achelous in Pindo monte fluit. Aetoliam ab Acarnania diuidens, in forma hominis cum Hercule pugnauit: inde in forma tauri, cui Hercules alterum ex cornibus exemit, et ipſe in fluuium mutatus eſt. Nymphae Acheloides ſunt comites Muſarum. POMPON.

264 MAENALIVMQVE) Maenalus mons Arcadiae. POMPON.

265 AMPHRYSI) *Amphryſus* fluuius Theſſaliae iuxta lacum Bebeidem [*locum Bebidem* Bonon.], ad quem Phoebus, vt oſtendit Valerius Flaccus li. I pauit armenta regis Admeti. *Dryades* nymphae quercuum ſunt, *Napeae* florum, *tempe* ſylua in Theſſalia. POMPON.

266 CYLLENES) *Cyllene* mons Arcadiae, vbi enutritus Mercurius, Cyllenus dictus eſt. *Lyceus* mons Arcadiae, vbi Pan venerabatur; et vnde luperci, et vbi nobile delubrum Iouis Lycei conſpicitur. POMPON.

268 HALESI) *Haleſus* fluuius et mons non longe ab Aetna, vbi Proſerpina flores legit cum aliis virginibus, Priſco enim tempore tres Deae ſortitae erant inſulam. Minerua circa Imeram habitabat; Diana Syracuſis, et in proxima inſula Ortygia, vbi erumpit Aretuſa fons ex Alpheo; Proſerpina campos iuxta Aetnam. Eam raptam Pluto curru vexit per meatus ſubterraneos iuxta Syracuſas, vbi fons nomine Cyanes. Quare Syracuſani ſingulis annis in eo loco, vt ſcribit Diod. li. II Proſerpinae ſacrificant. Aetna enim mons Siciliae: vicinam vertici dicunt eſſe planitiem cinericiam nulli peruiam, vt Strabo ait, et in medio craterem profundiſſimum, inde exhalat fumus et ignis, et exeſi pumices. hinc credunt deieciſſe ſe Empedoclem. Sed quia ad hunc locum perueniri non poteſt, ampliantes fabulam, ferreos calceos Empedocli praebuerunt. POMPON.

271 LETHAEI) *Lethe* fluuius infernalis et obliuionis. Vnde *Lethaeus tyrannus*, id eſt Pluto. POMPON.

272 TRISTES VMBRASSET) Emendo *vmbras, et*, ſenſu puriore et veriore. Significat enim Proſerpinam a Plutone raptam *praepoſuiſſe*

poſuiſſe

Et nunc inferno potitur Proſerpina regno:
Vos quoque iam poſito luctu, moeſtoque timore
Huc facili greſſu teneras aduertite plantas,
Tellurifque comas ſacris aptate [z] caniſtris.
Hic nullae inſidiae nymphis, non vlla rapina,
Caſta Fides nobis colitur, ſanctique Penates.
Omnia plena iocis, ſecuro plena cachinno [a],
Plena mero, laetiſque virent conuiuia pratis.
Nunc ver egelidum [b], nunc eſt molliſſimus annus,
Dum Phoebus tener [c], ac [d] tenera decumbere [e] in herba
Suadet [f], et arguto fugientes gramine fontes
Nec rigidos potare iuuat, nec ſole tepentes.
Iamque Dionaeis [g] ridimitur [h] floribus hortus [i],
Iam roſa miteſcit [k] Sarrano clarior oſtro.
Nec tam [l] nubifugo [m] Borea Latonia Phoebe

Pur-

z) *artate P.* n. *L. aptate* etiam Mſ. Heinſ. ad Ouid. Faſt. 4, 451. *optate I. B. R. H. G.* a) *chachinno L. Ie.* b) *eſt gelidum L. I. B. R. v. Beroald.* c) *tenerans tenera P.* d) *at Ienſ.* e) *decumbit L. I. B. R.* f) *Gaudet I. B. R.* et *Gr. St.* in margine. g) *Dioneis* praet. Com. omnes. h) *redimitur* omnes excepto Com. i) *herbis* a. *P.* k) *niteſcit I. B. R. v. Beroal.* l) *iam* a. *P.* m) *nabifico Ienſ.* et nouus Pol. *it. Lipſ.*

poſuiſſe vmbras ſideribus, et tartara coelo. BEROALDVS.

275 VOS QVOQVE) Vocat has omnes nymphas Columella, ad quas parauit hortum, vbi nullas ineſſe vmbras praedicat. POMPON. Quid haec ſibi velit adnotatio, me non capere fateor. Sed illud hic obſeruari debebat, hic demum ad finem properare coeptam verſu 263 invocationem, et complecti auctorem nympharum omne genus, quas a laudato inde verſu nominavit, ita tamen vt praecipue ad eas reſpiciat, quarum vltimo mentionem fecit, ad comites Proſerpinae. Itaque etiam interpunctum, quo diſcerpebatur praecedens verſus, ſuſtuli.

277 APTATE) Ita videtur legendum etiam VRSIN. Mihi magis placet *artate.* R et P frequentiſſime, quia facillime ob figuram cognatam, miſcentur.

281 LAETISQVE VIRENT) Videtur legendum *vigent* VRSIN. Sed quidſi ad θάλλειν et θαλείαν δᾶθα Graecorum reſpexit noſter; cum praeſertim de hortis dicat.

282 NVNC VER EST GELIDVM) Lego: *Nunc ver egelidum*, quae lectio elegantior eſt et nitidior: namque optimo epitheto *ver egelidum* dicitur quaſi intepeſcens. Catullus: *Iam ver egelidos refert tepores. Egelidus* dicitur tepidus, quaſi ſine gelu. Ouidius *gelidum* et *egelidum* tanquam contraria ſcitiſſime diſparauit, illo verſu: *Et gelidum Borean, egelidumque Notum.* Seruius autumat *egelidum* poni quandoque pro *valde gelido*, tanquam haec particula *e* auctiua ſit et privatoria: in frequenti tamen vſu eſt *egelidum* pro *tepido.* BEROALDVS.

284 ARGVTO GRAMINE) Ex Virgilio Ecl. 8, 22 *Maenalus argutumque nemus, pinosque loquentes Semper habet.* vbi Seruius: *Argutum, garrulum, ſtridulum, vt Forte ſub arguta conſederat ilice Daphnis.* SCHOETTG. *Argutum nemus* intelligo ventis agitatum ſtridens. Sed an de gramine idem dici queat, dubito; mollius enim videtur, quam vt efficere murmur aut ſtridorem quemcunque poſſit. Itaque cogitabam *carmine* vel *murmure.* Sed hoc nimis abit a ſcriptura recepta, illud forte duriuſculum et ἄκυρον.

286 IAMQVE DIONEIS) Dione mater Veneris. Venus Dea hortorum eſt. POMPON.

287 SARRANO CLARIOR OSTRO) Roſa colorem habet purpureum. Purpura genus conchae, cuius ſanguine tingitur pannus eiusdem nominis. *Sarra* genus etiam conchae. Sic et *oſtrea* capiuntur: haec ad Tyron et Sidona in mari Phoenicio, et ex eorum ſanguine tingebatur pannus, qui ſenatum a plebe diuidebat. Purpurati erant conſules: triumphantes vero purpurati auro interiecto. Pretioſa veſtis *oſtrum* dicitur, et *Sarrana* purpura Tyria, et Sidonia et Phoenicia: et quia illic Agenor Cadmi pater regnabat, ideo *Agenorea* et *Cadmea.* Coccinea vero dicitur a cocco, cuius ſuccus pannum tingebat. Vſus purpurae Romae fuit a principio: quia Romulus primum, tum alii reges trabea purpurea vſi ſunt, vt Plinius indicat. POMPON. Lege pro *niteſcit miteſcit*, ne claudicet verſus, nam *niteſcit* primam ſyllabam corripit, ideoque ex hac ſede exploditur. BEROALDVS.

289 SI-

Purpureo radiat vultu, nec Sirius [n] ardor
Sic micat, aut rutilus Pyrois [o], aut ore coruſco
Heſperus, Eoo remeat cum Lucifer ortu;
Nec tam ſidereo fulget [p] Thaumantias [q] arcu [r]:
Quam nitidis hilares collucent foetibus horti.
Quare age vel iubare exorto iam nocte ſuprema,
Vel cum [s] Phoebus equos in gurgite merſat Hibero,
Sicubi odoratas praetexit amaracus vmbras,
Carpite, narciſſique comas, ſteriliſque balauſti [t].
Et tu [u], ne Corydonis opes deſpernat Alexis,
Formoſo Nais [x] puero formoſior ipſa
Fer calathis violam, et nigro permiſta liguſtro
Balſama cum caſia nectens, croceoſque corymbos [y],
Sparge mero Bacchi: nam Bacchus condit odores.
Et vos agreſtes, duro qui pollice molles

Deme-

n) *ſyrius I. B. R. I. I. H. A. G.* o) *Pyrous* omn. p) *figet* a. *P.* q) *taumantias I. B. R. thaumacias L.* r) *arquu Ienſ.* s) *quom I. B. R. dum P.* t) *balauſi* omnes praeter Commelinum. *balauſti* iuſſit *Vict.* in emendandis. u) *tunc I. B. R.* x) *Nays I. B. R. I. I. H. A. Gr. G.* y) *corimbos I. B. R.*

289 SIRIVS ARDOR) Prudent. de Epiph. *Et ſi quod aſtrum Sirio Feruet vapore.* BVCHNERVS.

290 PYROIS) Videtur leg. *Pyroïs* VRSIN. Idem adſcripſerat BVCHNERVS. Πυρόεις ſtella Martis ipſi etiam Ciceroni eſt de N. D. 2, 20 itemque Martia. Capellae l. 8 p. 287 quem laudat Schoettgenius. In antiquis libris fuiſſe credo *pyroeis*, quod errandi occaſionem dedit librariis. Quod *pyroum* gemmam hic inculcat Pomponius, temporibus illis condonandum.

291 HESPERVS) Fuit Aurorae filius, cuius amore propter pulchritudinem mater perdita fuit, poſtea in ſylua conflagrauit. Sed Diodorus dicit Heſperum Atlantis eſſe filium, et aſcendiſſe montem Atlantem, neque amplius rediiſſe. Vtcunque ſit, inter ſtellas relatus, et Lucifer etiam dicitur. POMPON.

292 THAVMANTIAS) Iris filia Thaumantis fuit, qua vſa eſt Iuno ſemper nuncia. *Thaumantias* patronymicum eſt. POMPON.

295 HIBERO) *Hiberia* Hiſpania a fluuio *Hibero*, inde *Hiberum* mare Hiſpanum in occidente, vbi ſol occidit, efficitque occaſu mare rubicundum. POMPON.

297 BALAVSTI) Lipſ. et plurimae editt. *balauſi.* Sed noſtra lectio eſt vera. Nam *balauſtium* eſt flos Punicae ſilueſtris, vt Plinius docet 13, 19 vnde et ſterile noſtro vocatur. Iſidorus Orig. 17, 7 *Agreſtium malorum flores Graeci* βαλαύστιον *appellauerunt, quorum alii albi, alii purpurei, alii roſei reperiuntur, ſimiles floribus mali punici.* Imaginem, quae roſae fere ſimilis eſt, exhibet Bodaeus a Stapel ad Theophraſti hiſt. plant. 1, 22 quem etiam vide ad 4, 6 p. 391. SCHOETTG. Diligentia ſumma et feliciſſima de *balauſtii* flore egit, nec ſterilitatis oblitus quam indicat noſter, Ez. Spanhemius de vtilit. et praeſt. num. 6, 4 p. 315 ſeqq.

299 FORMOSO NAIS) Imitatur Virgilium Ecl. 5, 44 *Formoſi pecoris cuſtos, formoſior ipſe.* SCHOETTG.

300 NIGRO LIGVSTRO) Quidquid arbuſculae ſit liguſtrum, album certe eſt, quod euincunt loca a Lud. Cerda ad Virg. ecl. 2, 18 conducta. Itaque placet Parrhaſii correctio huius loci a diligentiſſimo Cerda laudata, *niueo liguſtro.*

301 BALSAMA) *Balſamum*, vt ait Cornelius, *eſt modica arbor; vt quisque ramus intumuit, ſi vim ferri adhibeas, pauent venae; fragmine lapidis aut teſtae aperiuntur.* Humor in vſu medicantium eſt. Praecipuum in monte Libano. Ex balſamo magnum vectigal colligebant. Ideo Plinius bellum cum Hieroſolymis fuiſſe propter balſamum ſcribit. POMPON. Palladius hiſtor. Lauſiaca c. 8 ἥτις βάλσαμος ἀμπέλου δίκην φυτεύεται γεωργουμένη καὶ κλαδευομένη πολὺν ἔχουσα πόνον. Vide Salmaſium de homonymis hyles iatricae c. 32. SCHOETTG.

301 CASIA) Caſia non modo herba iucunda et odorifera, ſed etiam ad medendum neceſſaria. Peregrina eſt; olim tamen ager Romanus ſuo ſinu nutriuit, vt idem Columella indicat, *Vidimus in hortis florentem caſiam.* Venus praeeſt hortis; Flora floribus; Bacchus odoribus. POMPON. Alias cortex eſt arboris, qui inter odores adhibitus eſt: hic vero eſt herba, quae alias *libanotis*, nobis *roſmarinus* dicitur, et vocatur *libanotis coronaria.* Bodaeus a Stapel ad Theophraſti hiſt. plant. 6, 2. SCHOETTG.

Demetitis flores, cano iam vimine textum
Sirpiculum [z] ferrugineis cumulate [a] hyacinthis [b].
Iam roſa diſtendat contorti [c] ſtamina iunci,
Preſſaque flammeola [d] rumpatur fiſcina caltha [e],
Mercibus et [f] vernis diues Vortumnus [g] abundet,
Et titubante gradu multo madefactus Iaccho
Aere ſinus gerulus plenos grauis vrbe reportet.
Sed cum [h] maturis [i] flauebit [k] meſſis [l] ariſtis,
Atque diem gemino Titan extenderit [m] aſtro,

Hauſerit

z) *ſurpiculum I. B. R. Syrpiculum I. I. A. Gr. G.* a) *cumulatae Gr.* b) *hiacynthis Ienſ. hiacyntis B. hiacintys R.* c) *tinctores L.* d) *flameola I. B. R.* e) *calta I. B. R. I. I. H. A. G. culta L.* f) *vt I. B. R.* g) *portunnus I. I. I. H. A. Gr. G. St. portunus* al. *portanus L.* h) *quom I. B. R. in* inſ. *B. R.* i) *maturis I. B. R. I. I. H. A. G. maturae* al. k) *flammebit P.* l) *miſſis H. A.* m) *expenderit P.*

305 SIRPICVLVM) *Sirpare*, verbum eſt vetus, quod, vt docet Varro, ſignificat alligare, vnde *ſirpea vaſa* dicta alligata: et per diminutionem *ſirpicula.* Quinetiam *ſirpiculae falces* quaedam apud veteres nominantur a *ſirpando*, i. e. alligando, quibus vtuntur in vinea alliganda. Super hac re copioſius quaedam annotaui in commentariis Propertianis. Potes etiam *ſirpiculum* hic intelligere, pro caniſtro contexto ex ſirpis et iuncis. BEROALDVS. i. e. caniſtrum e ſirpis confectum, vel cophinum vimine textum. Eſt diminutiuum, deſcendens a *ſirpis*, quia ex illis, h. e. iuncis fiebant *ſirpicula* ſiue *ſirpiculae*, *πλέγματα.* Propertius l. 4 eleg. 2, 40 *Sirpiculis medio puluere ferre roſam.* Lucillius li. 15 Satyr. apud Nonium in voce *Holerorum*: *Tintinnabulum abeſt hinc, ſirpiculique olerorum.* Hinc et verbum *ſirpare*, quod eſt adligare *πλέκειν.* Varro IV de LL. p. 34 exponit *conligando implicare.* CRENIVS.

307 FLAMMEOLA CALTHA) *Flammeum* appellatum, quod colore flammeo tinctum eſſet. Sic *luteum* et *flammeum* idem. Columella *flammeolas calthas* appellat, quas in eodem carmine *flauentes* vocat, quae *luteolae* Virgilio. SALMASIVS ad Solinum c. 53 p. 812. Adde Fruterium Veriſim. 2, 19. SCHOETTG.

308 VORTVMNVS) Portumnus Deus eſt portus, aliter Palaemon dictus, filius fuit Athamantis. POMPON. Sic emenda meo periculo: *Mercibus vt vernis diues Vertumnus abundet.* Columellae enim ſenſus eſt: Et hortulani accingant ſe ad calathos roſis et calthis implendos, pomis onerandos et reliquis fructibus: vt his vernis mercibus Vertumnus Deus fori habitator, Pomonae amator, abundet: quibus mercibus in foro apud Vertumnum diuenditis, grauis aere ex vrbe Roma redeat manus agricolarum. Primis floribus hic Vertumnus coronabatur: inde nomen adeptus, quod primis floribus vertentis anni donabatur: ſeu quod rebus venditis, hoc eſt diſtrahendis praeerat: ſeu quod vertit ſedem, et relicta patria Etruria Romam ſeceſſit: ſeu quod in varias ſimilitudines ſe verteret. De hoc Propertius ita: [4, 2, 13 ſqq.] *Prima mihi variat liuentibus vua racemis* etc. Ex his Propertianis verbis ſatis manifeſtum eſt, cur Columella cecinerit: *Mercibus vt vernis diues Vertumnus abundet.* Porphyrio Vertumnum Romae ſacellum habuiſſe ſcribit in vico thurario; in quo non tantum thura, ſed aromata omnia vendebantur; quas nouo vocabulo recentiores ſpecies appellant. *Vertumnalia* dies dicati Vertumno. Meminit et Vertumni ſacelli Paedianus. Varro ferias Vertumno conſecratas ſcribit menſe ferme Octobri. In libro Col. minutiſſimis literis exarato non infideli *Vortumnus* animaduerti ſcriptum eſſe, quod idem ac ſi diceres Vertumnus *o* et *e* in quibusdam concidentibus: vt *vortices*, cum tamen a *vertendo* etymon teneat. PIVS annot. poſt. c. 33. Add. Nardinus Roma antiqua 5, 5. Orthographiam vero huius vocis fuiſſe olim *Vortumnus*, teſtatur Inſcriptio apud Gruterum p. XCVI, 3 VORTVMNVS TEMPORIBVS DIOCLETIANI. ET MAXIMIANI. SCHOETTG. Non dubitaui *Vortumnum* hic reponere, cum Turnebus 23, 6 ex libro, quod exiſtimare licet, veteri iam ita legi voluerit, et ad Propert. 4, 2, 2 Pii fidem probet Broukhuſius, atque *Vortumnum* hic reddi Columellae iubeat. Si recte rem videamus, et lectionis varietatem, in his nominibus totum diſcrimen eſt in prima litera, quae cum ſit vnius vtrinque organi, miſceri facile potuit. De hoc Vertumno, quem Volturnae Deum ait, et Hetruſcis ſuis vindicat, plura habet Franc. Marianus de Etruria metrop. c. 13.

310 AERE SINVS GERVLVS) Ex Virg. Ecl. 1, 36 *Non vnquam grauis aere domum mihi dextra redibat.* *Gerulus* hortulanus ille, qui flores ſuos ad forum portauit, ibique vendit, et cum crapula et pecunia domum redit.

Ita

Hauſerit et flammis [n] Lernaei [o] brachia Cancri,
Allia [p] cum cepis [q], cereale papauer anetho [r]
Iungite, dumque virent nexos deferte maniplos,
Et celebres fortis fortunae dicite laudes,
Mercibus exactis, hilareſque recurrite in hortos.
Tum quoque proſciſſo riguoque inſperſa nouali
Ocima [s] comprimite, et grauibus denſate cylindris [t],

Exurat

n) *terris I. B. R.* o) *lernei B. R. laervei I. I. H. A. G.* p) *Alia R.* q) *caepis I. B. R.* r) *aneto* praeter Commelinum omnes. s) *Ocyma B. R. Ozima I. I. I. H. A. Gr. G. St.* t) *chylindris L. B. R.*

Ita quoque hunc locum explicat Schefferus de re vehic. 2,2 p. 26 SCHOETTG.

313 LERNAEI BRACHIA CANCRI) Quaeritur, cur cancer coeleſtis dicatur Lernaeus: cauſam explicat Hyginus ſcribens, cancrum ex palude Lernaea mordicus arripuiſſe pedem Herculis, cum contra hydram Lernaeam pugnans conſtitiſſet, quapropter indignabundum Herculem eum interfeciſſe: Iunonem autem inter ſidera conſtituiſſe. BEROALDVS.

314 CEREALE PAPAVER) Epitheton Virgilii Georg. 1, 211 vbi Seruius: *Cereale papaver, vel quod eſt eſui, ſicut frumentum, vel quo Ceres vſa eſt ad obliuionem doloris.* Plinius 19, 8 vbi de papauere: *Hoc et panis ruſtici cruſtae inſpergitur adfuſo ouo inhaerens, vbi inferiorem cruſtam apium githque cereali ſapore condiunt.* SCHOETTG.

315 NEXOS DEFERTE MANIPLOS) Venales in vrbem ad macellum portate. Sic Seneca, Epiſt. 42 *Videamus, hoc, quod concupiſcimus, quanti deferatur*, i. e. quanti vendatur. Poſſet tamen etiam exponi, quanti ematur. *Rem*, inquit Salmaſius in Tertull. de Pallio, p. 454 *domo in macellum defert venditor, e macello domum emtor. hinc* deferre *et pro vendere et pro emere poſitum. mercem defert venditor, pretium emtor, hoc eſt* παρέχει. *Gloſſae:* deferendum, παρασχητέον. deferre, παρασχεῖν, παρέχειν. *Sic et* praebere *eſt vendere Latinis. Donatus*: piſcatores qui piſcem recentem praebent. *Sed hoc ſenſu* rem aliquam pretio deferre *venditor tantum dici poſſit, non etiam emtor. Sane* deferre *quod ſignificet emere, nuſquam alibi niſi heic lectum eſt. et fortaſſe* deferre *poſuit, pro ferre vel auferre. nam pretio rem fert vel aufert emtor a venditore. Illud tamen minime mihi dubium eſt, quin* quanti deferatur, *quod apud Senecam eſt, aut ſimilem alicubi loquutionem acceperit pro ematur, cum ſignificaret quanti detur, quanti vendatur.* CREN.

316 FORTIS FORTVNAE) *Fortis* interpretor, *bonae.* Sic enim veteres, et Feſtus ipſe: *Forctis, frugi et bonus, ſiue validus.* Vt autem *fortis* pro *bono*, et *bonus* pro *forti*, ſic *bona* etiam *forma*, et *bona pro formoſa*, et *formoſus* pro *bono:* quod Lucullius videri vult, quum ait: *Omnes formoſi fortes, ergo improbus eſto.* Sic *fortis* pro *formoſa*, eſt apud Plautum, credo in Bacchidibus, quo loco ita colloquuntur amatores duo de amicarum forma: *Satin fortis tibi viſa eſt?* reſpondet alter: *Ni nactus Venerem eſſem, hanc Iunonem dicerem.* Haec Fruterius Veriſim. 2, 19. Fortaſſis quoque intelligenda *Fors Fortuna*, quod Deae nomen. Probamus ex Donato ad Terentii Phorm. 5, 6, 1 *Aliud Fortuna eſt, aliud Fors Fortuna. Nam Fors Fortuna eſt, cuius diem feſtum colunt, qui ſine arte aliqua viuunt. Huius aedes trans Tiberim eſt.* Templum eius fuit regione XIV vt oſtendit Nardinus Rom. ant. 7, 11. SCHOETTG.

317 MERCIBVS EXACTIS) Ipſe Columella infra *adultas* interpretatur, niſi *exauctis* malis legere, quod idem eſt. Et apud Apuleium *exauctus* eſt, *exſoletus*, qui nimirum creſcere deſiit. Fruterius l. c. SCHOETTG. Quin *exigere merces* eſt *extrudere*, vt in illo Horatii ep. 2, 2, 11 — *Plenius aequo Laudat venales, qui vult extrudere merces.*

319 OCIMA — CYLINDRIS) Cylindrus inſtrumentum ruſticanum ad premendum ſolum terrae. Ocymum nunc non facile cognoſcitur, ſeritur Septembri, transfertur Martio, ſcorpiones creat, vt Pli. ſcribit in metaphyſica, [*Ad editionem Bon. vbi editum hic eſt* Metap. *adſcripſit antiqua manus*, non vidi Plinii metaphyſicam. *Nec ego. Sed habet huius loci ſententiam non Plinius tantum maior* 20, 12 ſ. 48: *ſed deſcripſit etiam ille plagiarius Plinius Valerianus*, 4, 21. *Forte ex* MED. *h. e.* Medicina *primo ortum* Met. *deinde* Metap. *etc.*] ſi teſtae per triduum ſupponitur. POMPON. Non *ocyma* legendum eſt, ſed *ozyma* pro herba odorata, et condimentis idonea; quae deriuatur ab ὄζειν redolere. *In hortis ſatorum celerrime naſcitur ozymum, nihil illo foecundius, cum maledictis ac probris ſerendum praecipiunt, laetius proueniet.* Haec Plin. 21, Col. 12 *Circa Idus Maias ozyma ſeruntur* etc. De hoc quoque Perſius: *Cum bene diſcincto cantauerit ozyma verna.* Nunc error eorum corrigendus, qui idem putant *ozymum* eſſe quod *ocymum.* Nec refert Plinium dicere, *ozyma* celeriter prouenire: non enim omnia, quae proſpere eueniunt, *ocyma* dici debent. Nos *ozymum* lingua vernacula dicimus *baſilicum. Ocymum* vero

inter

Exurat ſata ne reſoluti pulueris aeſtus [u],
Paruulus aut pulex irrepens dente laceſſat [x],
Neu formica rapax populari ſemina poſſit.
Nec ſolum teneras audent erodere frondes
Implicitus conchae limax, hirſutaque campe:
Sed cum [y] iam valido turgeſcit [z] lurida caule [a]
Braſſica, cumque tument pallentia robora betae.
Mercibus atque olitor gaudet ſecurus adultis,
Et iam maturis quaerit ſupponere falcem,
Saepe ferus duros [b] iaculatur Iuppiter imbres [c],
Grandine dilapidans hominumque [d] boumque [e] labores:
Saepe etiam grauidis irrorat peſtifer vndis,
Ex [f] quibus infeſtae Baccho, glaucisque ſalictis
Naſcuntur volucres, ſerpitque eruca [g] per hortos;
Quos ſuper ingrediens exurit ſemina [h] morſu,
Quae capitis viduata coma [i], ſpoliataque nudo
Vertice, trunca iacent triſti conſumpta veneno.

Haec

u) *eſtus B. R.* x) *laceſſet B. R.* y) *quoniam I. B. R.* z) *pingueſcit P.* a) *cauſae I. B. R.* b) *diros* coni. *Buchn.* c) *ignes P.* d) *hominum I. B. R.* e) *bouumque Heru.* f) *Et I. B. R.* g) *erugo L.* h) *foemina viſu I. B. R.* i) *comis P.*

inter pabularia numeratur, tantum ab *ozymo* diſtans, quantum ab Eridano Hypanis. De *Ozymo* Plinius meminit li. 21 inter hortenſia; de *ocymo* vero lib. 8. *Apud antiquos erat pabuli genus, quod Cato Ocymum vocat, quo ſiſtebant aluum bubus. Id erat e pabulis ſegete viridi deſecta, antequam gelaret.* Varro [1, 31, 4 vbi vid. no.] a celeritate proueniendi dicit dictum; quod ὠκὺς *ocyos* celer dicatur. PIVS annot. poſt. c. 169. Vid. noſter 11, 3, 34 vbi planiſſime hunc locum interpretatur. De ocimo vel ocino Catonis vid. ad Varr. 1, 31, 4. conf. Index noſter.

321 PVLEX) Pulex, a nigrore puluis, in hortis ſata rodit. ſcribit remedia ad euitanda animalia, quae ſolent naſci in herbis, et ad euitandos imbres et gelicidia. POMPON.

324 HIRSVTAQVE CAMPE) Puto hanc eſſe, qui alias *Inuoluolus* dicitur, quod ipſa Graecorum origo in voce *campe* non refugit, et Columella de eadem infra ſic: *Voluitur ad terram diſtorto corpore campe.* Nimirum ex vineis, vel aliis fructibus incidit in flores, vel ad illos, vbi decidit, repit. Fruterius l. c.

329 DVROS IMBRES) Malim *diros.* Sic Horatius *dirum grandinem* dixit, quo fortaſſe an reſpexit. BVCHN. Nihil tamen auſim mutare, cum grando nihil ſit aliud quam imber gelu induratus. Ita etiam vetus Comm.

330 DILAPIDANS) Claudianus de Manlii Theodori Conſ. v. 109 *Saxa grandinis* dixit. CRENIVS.

333 NASCVNTVR VOLVCRES) Hic poſſumus *volucres* et *volucrae* legere pro vermiculo Vaginipenni ſumendum, qui teneros praerodit pampinos, qui vt ſupra adnotauimus, non eſt idem cum *conuoluolo* ſ. *inuoluolo. Volucra* dicitur, quod volaticus eſt, et vaginipennis et aliger, viridi colore, roſtro ſerrato. Inuoluolus alas non habet: quare ἄπτερον, hoc eſt *impennem*, vocitat Ariſtoteles, cum oculata fide viderim ego *thaleatitium*, hoc eſt volucram eſſe volaticam, paruo ſcarabeo ſimilem, alis vt vagina incluſis. Apud eundem Columellam dicitur haec *volucra*, lib. 3 ſic: *Genus eſt animalis, volucra appellatur. Id vere praerodit teneros adhuc pampinos.* Quidam apud Columellam in verbis praecedentibus non *volucram*, ſed *voluocem* ſcribunt, decepti a codice Pliniano mendoſo, vbi cum *volucrem* ſcribi debuiſſet, *voluocem* intruſerunt. Sed ne in re dubia apud me ſit fides, relego te ad codicem antiquiſſimum Plinii, qui Bononiae in libraria minorum fratrum ſeruatur, vbi adhuc apparet intemerata vera lectio. Sed de hac re in ſuperioribus affatim. PIVS annot. poſt c. 170. Egerat autem de inuoluolo iam ſupra c. 34 quo etiam lectorem ablegat. SCHOETTG. Locus Col. eſt de Arb. 15; vbi Beroaldus, cuius verba damus in Indice, *voluocem* volebat ſubſtitui. Plinii autem 17, 28 ſ. 47, vbi ſuffragantur Pio Codices ab Harduino inſpecti omnes, vt *volvocem* reſpuant; ſed legunt *volucre. Alii volucre appellant animal praerodens pubeſcentes vuas* etc. Hic, id eſt in Columellae verſu, *volucrae* tanto facilius mutari potuerunt in *volucres*, quod ſequitur littera ſibilans, et diphthongi nullam rationem habebant ſequioris aetatis librarii.

341 TVSCIS

Haec ne ruricolae [k] paterentur monſtra, ſalutis
Ipſa nouas artes varia experientia rerum,
Et labor oſtendit miſeris, vſuſque magiſter
Tradidit agricolis, ventos ſedare furentes,
Et tempeſtatem Thuſcis [l] auertere [m] ſacris.
Hinc mala Rubigo virideis ne torreat herbas,
Sanguine lactentis [n] catuli placatur et extis.
Hinc caput Arcadici [o] nudum cute fertur aſelli
Tyrrhenus [p] fixiſſe Tages in limite ruris.
Vtque Iouis magni prohiberet fulmina [q] Tarchon [r],
Sepe [s] ſuas ſedes praecinxit, vitibus albis.
Hinc Amythaonius [t] docuit quem [u] plurima Chiron,

Nocturnas

k) *ruriculae R.* l) *tuſcis I. B. R.* m) *aduertere Gryph.* n) *lactantis I. B. R.* o) *Archadici L.* p) *Tirrhenus I. B. R. Tirchenus L.* q) *fulgura L. I. B. R.* r) *tarcon B. R.* s) *Saepe* et *percinxit* omnes. t) *amynthanus P. amytaonius B. R. amythonius L.* u) *quem L. I. B. R. quae* al.

341 TVSCIS SACRIS) Quae *Tyrrhenus Tages* inuenit de quo v. 345. Sed et alias notum eſt Tuſcos ſuperſtitionum eſſe auctores. Vid. quos laudat citatus paullo ante Fr. Marianus de Etruria metrop. c. 29 extr. p. 198 ſq. Sed Graeciam etiam his nugis abundaſſe, vel χαλαζοφύλακες illi ridiculi Cleonenſium demonſtrant, de quibus Seneca Q. N. 4, 6 et 7. Caeterum de his ſuperſtitionibus vid. Pall. 1, 35 it. Plin. 17, 28. De rubiginis remediis Geop. 5, 33.

342 HINC MALA RVBIGO) *Rubigalia* ſacra inſtituta erant, ne rubigo ſtrangularet. In rubigalibus mactabatur catulus tractus ab oleribus canis. Plinius li. 30. *Mares catuli placandis numinibus hoſtiarum vice tenentur: ergo non ſolum hortorum peſtes, ſed etiam Numinum iras catulis euitamus.* POMPON. *Rubigo* quid ſit, notum eſt, eam autem Deam fecere veteres Romani, ne frumentis noceret. Elmenhorſtius ad Arnobium lib. 2 p. 86 Feſtum eius, *Robigalia*, celebrabatur circa finem Aprilis. Ouidius Faſt. 4, 907 ſ. SCHOETTG. Vid. ad v. ſeq. it. quae ſupra ad Varr. 1, 1, 6 de *Robigo* dicta ſunt.

343 LACTENTIS CATVLI) Vid. Lomeier de luſtrat. c. 23. SCHOETTG. De his ſacris Plinii locum 18, 29 ſ. 69 n. 3 *Canis* (ſidus) *occidit, — cui praeoccidere caniculam neceſſe ſit*, recte et ordine interpretatus eſt Harduinus no. 29 vbi nec verſum Columellae omittit, et recte comparat Ouid. Faſt. 4, 907 ſqq. *Flamen in antiquae fanum Robiginis ibat; Exta canis flammis, exta daturus ouis* etc. Nihil igitur praeter rem a nobis factum, cum littera initiali *Robiginem* ſ. *Rubiginem* Deam notauimus. De *catulinae carnis* in hominum Deorumque epulis vſu Vid. Plin. 29, 4 ſ. 14 et quos aduocat ad eum locum diligentiſſimus Harduinus.

344 CAPVT -- ASELLI) *Equae* vel *aſinae caluariam* commendat Pall. 1, 35, 16. Hinc recte Scoppa collect. 1, 27 quem hic laudat ALMELOVEENIVS, legendum coniecit, *Nunc caput Arcadicae --- aſellae.*

345 TAGES) In Hetruria aliquando ruſticus, cum agrum ſuum araret, ex ſulco ſurrexit puer, Tages nomine, qui eius regionis incolis ad ſe congregatis haruſpicinae diſciplinam tradidit, quae poſtea a Tuſcis ad Romanos peruenit. Cicero de diuin. 2, 23. SCHOETTG.

346 TARCHON) Memoriam illius ex Strabone aliisque repetit la Cerda ad Virg. 8, 506. Scripturam antiquam *Tarcon* non eſſe contemnendam, cum Drakenburgius ad Sil. 8, 474 obſeruat, tum Graeca ratio docet, Τάρκων.

347 SEPE -- PRAECINXIT) Ita reponere auſus ſum inuitis libris omnibus, ſed non inuito, credo, ipſo, ſi viueret, Columella. *Sepe* et *vitibus albis* per appoſitionem dicuntur, vel ἐπεξήγησιν: *praecinxit* eſt Palladii, qui hunc locum περιφράζει 1, 35, 1 *Omne horti ſpatium alba vite praecingitur.* Plin. 23, 1 ſ. 16 de *vite nigra* ſ. *bryonia aiunt, ſi quis villam ea praecinxerit,* (ita Hard. ex MSS. al. *tinxerit*, quod forte ortum ex *cinxerit*) *fugere accipitres, tutaſque fieri villaticas alites.* De *vitis albae* nominibus et virtutibus eodem loco praecipit.

348 HINC AMYTHAONIVS) Amythaon pater Melampodis Medici: vnde Amythaonius Melampus dictus. Hunc docuit Chiron filius Saturni et Philtriae Oceani. POMPON. Senſus eſt trium priorum carminum ſeiunctus a ſuperiori ſententia, Melampodem Amythaonis filium ſuffixiſſe cruci noctuas, et has aues nocturnas et inauſpicatas, vt quae colonis mala portenderent, in ſeipſas omnia [ſ. omina] reciderent. Id ſuperſtitioſa vetuſtas putauit amuletum eſſe dirarum, quas hae volucres ominoſae portendebant. Huic quoque ſententiae aſſentit Apuleius li. 3. de aſino aureo: *Quid quod iſtas nocturnas aues, cum penetrauerint larem quempiam, ſolicite prehenſas foribus videmus affigi: vt quod infauſtis*

volatibus

Nocturnas crucibus volucres ſuſpendit, et altis
Culminibus vetuit [x] feralia carmina flere.
Sed ne [y] dira nouas ſegetes animalia carpant [z],
Profuit interdum medicantem ſemina pingui
Palladia ſine fruge ſalis conſpergere amurca,
Innataue [a] laris [b] nigra ſatiare fauilla.
Profuit et plantis latices infundere amaros
Marrubii, multoque ſedi [c] contingere [d] ſucco.
At ſi nulla valet medicina repellere peſtem,
Dardaniae veniant [e] artes, nudataque plantas
Foemina, quae iuſtis tum demum operata iuuentae [f]
Legibus,

x) *metuit* ſphalma *Gy. et Com.* y) *ni Gryph.* z) *carpent H. A. Gr. G.* a) *Innatam vel P. Innata ve* diu. *I. B. R.* b) *aris P. aeris I. B. R.* c) *feri I. B. R. ſeri L.* d) *contigere R.* e) *veniunt I. B. R. I. I. H. A. G.* f) *iuuenta B. R. inuentae Gr. G.*

volatibus familiae minantur exitium, ſuis luant cruciatibus. Suffragatur Palladius [1, 35, 1] PIVS c. 33. Noti ſunt iſti duo ex Virgilio Georg. 3, 550 *Phillyrides Chiron, Amythaoniusque Melampus.* De quibus conſule Interpp. Virgilianos. SCHOETTG.

349 NOCTVRNAS CRVCIBVS) Pall. 1, 35, 1 *Noctua pennis patentibus extenſa ſuffigitur.* Adde Pium. SCHOETTG. Seruat hunc morem noſtra aetate Germania, vbi videas paſſim portis venatorum adfixas paſſis alis vel nocturnas aues vel rapaces.

351 DIRA ANIMALIA) Contra *culices* et *limaces* Palladius 1, 35, 2 in paraphraſi huius loci *amurcam recentem* ſpargi iubet.

353 PALLADIA -- CONSPERGERE AMVRCA) Palladiam vocat a Pallade oleae inuentrice, ex qua fit amurca. Caeterum per *amurcam ſine fruge ſalis* deſcribit ſedimentum olei, quod peculiari nomine vocatur *amurca inſulſa.* Plinius *puram amurcam* vocat li. 18, qua dicit ſemina medicari conducibile exiſtere. PIVS.

354 INNATAVE AERIS NIGRA) Docet *aerugine* ſiue fuligine agrum complendum, quae animalibus nocuis obſtat, vt culicibus, quod in l. 12 calce monet. Palladius quoque hoc confirmat li. 1. PIVS.

354 INNATAVE LARIS) Quidſi *lari* legamus et intelligamus focum, cui innaſcitur ſiue adhaereſcit fauilla. Pall. l. c. commentarii vicem praeſtat, cum nominat *ex cameris fuliginem.* Clarius ipſe noſter 11, 3, 60 *puluis qui ſupra cameram inuenitur, vel etiam fuligo, quae ſupra focos tectis inhaeret.*

356 MVLTOQVE SEDI) Ita legendum non *feri.* Hoc ipſe Col. docet li. XII. *Veteres quidem auctores praecipiunt, vt Democritus, ſemina omnia ſucco herbae, quae* ſedum *appellatur, medicare: eodemque remedio aduerſus beſtiolas vti, quod verum eſſe nos experientia docuit.* Plinius item 18 *Democritus ſucco herbae, quae vocatur* aizoon *in tegulis naſcens tubuliſue, latine vero* ſedum *aut* digitellum, *medicata ſeri iubet omnia ſemina.* Aizoon *enim eſt ſemper virens quaſi viriditate perpetua dicas.* Palladius latinam dictionem vſurpauit ſic prodens: *Contra erucas ſemina quae ſpargenda ſunt,* ſemperuiuae *ſucco madefiant, vel erucarum ſanguine.* PIVS.

356 SEDI) Vide noſtrum ſupra 2, 9, 10 et Fruterium Veriſim. 2, 19. SCHOETTG.

358 DARDANIAE VENIANT ARTES) dictae a Dardano mago, cuius et Iuriſperiti et Apuleius meminere. Proinde a Columella pro maleficis et magicis accipiuntur. PIVS. Quidam interpretantur Phrygias a Dardano auctore Troianorum primigenio: quoniam Phrygii inuenerunt mulierem menſtruatam circuire agros et hortos ad erucas et caeteras noxias peſtes depellendas nudis pedibus, capillo cinctuque reſoluto. Ego exiſtimo *Dardanias artes* dici magicas a Dardano, quem Apuleius in Apologia nominatim percenſet inter magos celeberrimos. BEROALDVS. id eſt, magicae, a Dardano, inſigni, vt tradunt, mago, cuius commentariis diligenter perlectis, longe doctiſſimus euaſiſſe Democritus memoratur. Conſule Plinium 30, 1. Apuleius: *Vel ipſe Dardanus, vel quicunque alius poſt Zoroaſtrem.* Euſebius lib. ἐυαγγελ. προπαρασκ. β. εἴτε ὁ δάρδανος ὁ μύθους θεῶν καταδιδάξας, τὰ μυστήρια. Haec Brodaeus Miſcell. 4, 10. SCHOETTG.

359 FOEMINA, QVAE IVSTIS) *Iuſta* nulla addita voce alia ſunt menſes muliebres apud Latinos. Plinius Valerianus 4, 50 de amygdalis: *vrinam mouent, foeminarum iuſta praecipitant.* BARTHIVS 1, 2 et 4, 14. *Operari* inter alias ſignificationes eſt alicui rei operam dare, eamque debito modo peragere, et conſtruitur cum ſexto [an tertio?] caſu: *operari ſtudiis.* Virgilius Aeneid. 3, 136 *Connubiis aruisque nouis operata iuuentus.* De *iuſtis* apud Plinium Valeria-

Legibus, obſcaeno [g] manat pudibunda cruore,
Sed reſoluta ſinus, reſoluto moeſta capillo,
Ter circum areolas, et ſepem ducitur horti.
Quae [h] cum [i], luſtrauit gradiens, (mirabile viſu)
Non aliter quam decuſſa pluit arbore nimbus
Vel teretis mali, vel tectae cortice glandis,
Voluitur ad [k] terram diſtorto corpore campe.
Sic quondam magicis ſopitum cantibus anguem
Vellere Phryxeo [l] delapſum vidit Iolcos [m].
Sed iam prototomos [n] tempus decidere caules,
Et Tarteſiacos [o], Paphioſque reuellere thyrſos [p].
Atque apio faſces, et ſecto cingere porro.

Iamque

g) *obſceno I. B. R.* h) *Quem P.* i) *quom I. B. R.* k) *in P.* l) *phrixeo R.* m) *iolchos* omnes excepto Com. n) *protocomos I. B. R. prothocomos L.* o) *tartheſiacos I. I. H. A. G. Tartheſiachos Steph.*

Valerianum nullum eſt dubium, ſed apud noſtrum poteſt ita explicari: Foemina, quae iuſtis naturae legibus operata ſ. operam dans h. e. cuius conſtitutio communem naturae ordinem ſequitur. *Leges* h. l. דרך נשים ſeu mores et conſuetudo naturae apud mulieres, quemadmodum hanc loquendi formulam Geneſ. 31, 35 occurrentem intelligit Raſche ad Auoda Sara fol. 18, 1 vbi verbum דשתיא, *menſtruata ſum*, exponit per דרך נשים לי, *ſecundum morem mulierum mihi eſt.* Adde eundem Raſchium ad Geneſ. 18, 8. SCHOETTG. De ipſo remedio ſatis, opinor, ridiculo noſter 11, 3, 64; Pall. 1, 35, 3 tum Plin. 28, 7 ſ. 23 Aelia. H. An. 6, 36 et Apuleius in Geop. 12, 8 vbi Needhamus etiam Mizaldi de ſecret. hort. l. 1 verba adducit, *Huiusmodi praeſtigium referre puduiſſet, niſi multi experti fuiſſent; ſcripſiſſetque doctiſſimus Medicus* Io. Langius, *in Noricorum terris obſeruatum et approbatum eſſe.*

361 RESOLVTA SINVS) Apul. l. c. ἀνυπόδητον eſſe iubet, λυσίτριχα, ἓν μόνον ἐνδεδυμένην ἱμάτιον, καὶ μηδὲν ἄλλο, ὅλως ἔχουσαν μήτε περίζωμα, μήτε ἕτερόν τι κ. τ. λ.

361 RESOLVTO MOESTA CAPILLO) Paſſi crines triſtium et moeſtarum, quod notum. Hic ſimpliciter notat habitum.

366 VOLVITVR AD TERRAM) *Campe* brucchum ſignificat, ſiue erucam, quae a flexura graece ſic dicitur, quia in arcum arrependo curuatur. Idem Colum. li. 12. *Beſtiolae, quae a nobis appellantur erucae, graece* Campae *nominantur.* Quas hoc loco dicit omnes mori, et occidere, ſi mulier, quae in menſtruis eſt, ſolutis crinibus et nudo pede et capite ter circum areolas horti ducatur. Vid. Pall. li. 1. BEROALDVS.

366 DISTORTO CORPORE CAMPE) In etymo ludit, κάμπη enim ἀπὸ τοῦ κάμπτειν dicta.

367 MAGICIS SOPITVM CANTIBVS) *Cantare* Poëtis ſaepe eſt incantare, et *cantus magici* ſunt incantationes. Medea apud Ouidium Heroid. 12, 167 *Ipſi me cantus, herbaeque artesque relinquunt.* Prudentius περὶ στεφάνων 12, 23 *Saepe etiam magicum cantamen inire per ſepulcra.* et in Symmachum, 2, 176 *Longaeuam perimam magico cantamine matrem.* Gratius Cynegetico v. 405 --- *et magicis adiurant cantibus herbas.* Plura notarunt viri docti in commentariis ad Poëtas. SCHOETTG.

368 IOLCOS) Vulgata eſt vrbs in Theſſalia et patria Iaſonis, qui Phryxeum vellus raptum ex Colchis in patriam contulit cum dracone ſopito magica incantatione, ope et auxilio Medeae. Medea filia Oetae [Aeetae] fuit et Ecathes [Hecates] ſoror Circes, magica, quae draconem cuſtodientem vellus aureum ſopiuit, et Argonautis tradidit. Poſt necatos filios ad Aegeum Athenarum regem iuit; inde in Mediam; hinc pulſa tandem in Italiam veuit, et perſedit in regione Marſorum, vbi magicam artem, et ſopire ſerpentes docuit. Alii dicunt Draconem fuiſſe interemtum ab Argonautis. Valerius Flaccus hanc materiam nobili et heroico carmine pluribus libris aperit. POMPON.

369 PROTOTOMOS CAVLES) Marcellus de medic. v. 37 *Coriandrum prototomumque* Martial. 14, 99 (101) *Prototomis pudet heu, ſeruio coliculis.* BVCHN. Add. Liſter ad Apic. 3, 9. ALMEL.

370 TARTESIACOS PAPHIOSQVE THYRSOS) Vid. ſupra v. 185 et 187.

371 SECTO CINGERE PORRO) ſectiuo vel ſectili, quomodo et auctor Moreti v. 83 --- *ſectique famem domat area porri.* Iuuenali 3, 293 *Sectile porrum* Plinio 19, 6 *ſectiuum* dicitur. *Sectiuo porro*, inquit, *nuper auctoritatem dedit princeps Nero. Seritur ſemine ab aequinoctio autumno: ſi ſectiuum facere libuit denſius.* Cl. Salmaſius c. 52 Plinian. Exerc. p. 703 adducit ſequentia Iſidori: *Duo genera porri, capitatum et ſectile.*

Iamque eruca ſalax foecundo prouenit horto.
Lubrica iam lapathos, iam rhamni [q] ſponte vireſcunt,
Et ſcylla [r], hirſuta ſepes [s] nunc horrida ruſco
Prodit, et aſparagi corruda [t] ſimillima filo,
Humidaque andrachne ſitientes protegit antes [u],
Et grauis atriplici [x] conſurgit longa faſellus [y],
Tum [z] modo dependens trichilis [a], modo more [b] chelydri [c]
Sole

p) *turſos I. B. R. thirſos H. A. G.* q) *thami I. B. R. thanni I. I. H. A. Gr. G. St. tanni Lipſ.* r) *ſcyla tyrſuto B. R. ſcila tirſuto L.* s) *ſepe L. I. ſaepae B. ſaepe R.* t) *corruba B. R.* u) *anctius L.* x) *attriplici R.* y) *faſelus I. I. H. A. Gr. G. phaſelus L.* z) *Tu Ienſ.* a) *ricini I. B. R. richili L. triplicis Pol. trichili* al. b) *more* abeſt *A.* c) *cylinari Ienſ. et Gryph.* in margine. *chylindri B. R. chelidri I. I. Gr. G. St. cilyndri* Steph. in marg.

ſectile. Hoc Graeci καρτὸν vocant; eſtque, eundem ſi Salmaſium audimus, idem et *tonſile*, apud Martialem X, 48. 10 *In quibus eſt lactuca ſedens, et tonſile porrum.* Sic enim legendum ſcribit ibi e vetuſtiſſimo Codice, quem vidit; cum aliis in codicibus ſit *ſectile.* CRENIVS. *Cingere* hic videtur conſtringere, colligare in faſciculos, portandi commodius et vendendi cauſa.

372 ERVCA SALAX) Scal. ad Catal. Virg. p. 179; Ramir. ad Mart. 3, 75. ALMEL.

373 LVBRICA IAM LAPATHOS) Lapathum alii dixere rumicem, et eius generis ſilueſtrem Oſcalidum dicunt. alii oxylapathon: alii hydrolapathon et hippolapathon. Vis lapathi eſt ciere vrinam, et large ſumtum ventrem ſoluit, caliginem oculorum diſcutit. POMPON.

373 IAM RHAMNI SPONTE VIRESCVNT) Quid ſi legas *thamni*? quoniam arbuſtum *vtrinque foliatum*, ita vocat Homerus, ſub quo delituit nudus Vlyſſes, repertus a Nauſicaa. Vnde puto ſic legi poſſe in Priapaeis. *Frondenti Thamno vix potuiſſe tegi.* Nam Suida auctore, θαμέες πυκνοὶ, καὶ θαμειαὶ καὶ θαμειός. Vides vt *denſum* appellat, et *obſcurum Thamnum.* Thamnos proprie *virgultum* Latine dicitur. Sunt qui putant intelligi de *cappari*, qui vt virgultum creſcit, praeſertim ita loquente Pedacio, κάππαρις θαμνός ἐϛιν ἀκανθώδης. Puto tamen apud Dioſcoridem vocem generalem eſſe *Thamnos.* Quid ſi legis? *Iamque Ammi*, ex Dioſc. lib. 3 *Ammi*, inquit, *Romani Ammium Alexandrinum, aliqui Aethiopicum, aliqui Rhegium cuminum vocant, Aliqui alterius naturae Aethiopicum cuminum dicunt eſſe et alterius Ammi. Vim habet iſtud feruentem accenſam. Bibitur ad tormina cum vino.* Si legeres *Thamni* pro virgultis non eſſet incongruum, quoniam inferius agit de omnibus creſcentibus in altitudinem virgultorum, tanquam ſignificare vellet, *Egimus de herbis paruis, nunc agamus de altioribus.* PIVS annot. poſt. c. 171. Quidni *rhamnos* ſeruamus, ſpinas ſepibus faciendis adhiberi ſolitas, et medicinae varie vtiles? in primis cum ſtatim ſubiiciat *ſepem ruſco horridam*; *thamni* inaudita, credo, Latio vox eſt.

374 ET SCYLLA) *Scilla* nobiliſſima eſt e generibus bulborum. Eius duo genera, maſculum albis foliis, foemina nigris. Additur tertium genus cibis gratum: Epimenidon vocant anguſtiore et minus aſpero folio. POMPON.

374 RVSCO) *Ruſcus* eſt, vbi includitur ſemen aſparagi. Aſparagus ſemper creſcit ad Thyrſum: ideo dicit *thyrſuto ruſco.* POMPON. Qui haec portenta putas, inſpice varietatem lectionis.

376 ANDRACHNE) herba, quae ſolet innaſci montibus. *Antes* fulci ſunt et in vineis et in agris et in hortis. POMPON.

377 FASELLVS) Phaſelus et Phaſeolus dicitur. Si fuerit propior atriplici, atriplicem necat. *Atriplex* genus eſt oleris, quod ruſtici *ſpinacium* vocant. Sed ſpinacium proprie non eſt; a quo longe noſcitur differre. *Phaſelus* filiquam habet oblongam. Dicitur autem *phaſelus* a *Phaſeolo* inſula maris Aegei proxima Olympo: vnde id ad nos legumen manauit. Late Columella declarat ſeipſum ad finem proximi voluminis, cum loquitur de cucumere et cucurbita. POMPON. *Phaſelum*, φάσηλον non opus habere geminato l apparet. Ita tamen omnes hic et quidam apud Virgilium legunt.

378 TVM MODO DEPENDENS RICINI) Loquitur de cucumere, generatim tradens ex illis videri nonnullos ſimilitudine referentes ricinum. *Dependens* ait, quoniam repunt brachia cucumerum in editiora virgulta ſiue pergulas, illincque dependent. Quare a Poëta dictum eſt: *et pendet iunco Caeruleus cucumis. Ricini*, intellige more aut ſimilitudine, quod ricinum repraeſentat. Dicitur et *ricinus muſca canina.* Aliqui prodiderunt ricinum virgultum appellari helioſcopium. Certe mihi Ludouicus Geſilardus ex helioſcopio ſemen attulit, ſiue illud fuerit ex heliotropio, cylindracium et oblongulum, mirifice verbis Moderati congruens. Potes hic ricinum mora oblonga, antequam matureſcant, intelligere, vel certe *iulos* compactiles et teretes: cui interpretationi fidem faciunt haec Pliniana verba li. 23 *Mora germinatione priusquam in folia exeant ſiniſtra, decerpi iubentur futura poma:*
rhicinos

Sole ſub aeſtiuo gelidas per graminis vmbras
Intortus cucumis, praegnanſque cucurbita ſerpit.
Vna neque eſt illis facies. nam ſi tibi cordi
Longior eſt, gracili capitis quae vertice pendet.
Et [d] tenui collo ſemen lege: ſiue globoſi
Corporis, atque vtero nimium quae vaſta tumeſcit;
Ventre leges medio, ſobolem dabit illa capacem
Naryciae picis, aut Actaei mellis Hymetti,
Aut habilem lymphis hamulam, Bacchoue [e] lagoenam·
Tum pueros eadem fluuiis innare docebit.
Liuidus at [f] cucumis grauida qui naſcitur aluo,
Hirtus, et vt coluber nodoſo gramine tectus,
Ventre [g] cubat flexo, ſemper collectus in orbem,
Noxius exacuit morbos aeſtatis iniquae.
Foetidus hic ſucco [h], pingui quoque ſemine fartus.
At qui ſub trichila [i] manantem repit ad vndam,

Laben-

d) *Et I. B. R.* e) *bacco vel lagenam B. R.* f) *ac* ante Vict. g) *Venere H. A.* h) *ſuccoque, et pingui ſemine P.* i) *tricleam* a. *P.*

rhicinos Graeci vocant, ſed cum adſpiratione ſcribi debet in hoc ſignificatu. PIVS.

378 DEPENDENS TRICHILIS) *Ricini* vtcunque explicat Pius *ricinum* genus mori intelligens *κίκι* dictum alias. *Ricinum* infeſtum vermem canum auribus intelligit Titius ad Nemeſiani cyneg. v. 209. *Ricinus* planta, qualem Dodonaeus v. c. deſcribit, plane hic videtur importuna. Haud dubito, quin vera ſit lectio a nobis propoſita. *Trichilam* pergulam eſſe ad Copam veteris poëtae v. 8. docuit Scaliger. laudauitque hortuli huius verſum 394. Sed in hoc loco malebat legere *trochilo*, quod etiam inculcat ad Tib. 2, 5 p. 503, interpretaturque torulum in apophyſibus columnarum, quam illius ſententiam explodit Titius l. c. Caeterum *trichila* hic pariter et apud Caeſarem B. C. 3, 96, 1 (vbi Scaliger eam iam reſtitui volebat) itemque in Spartiani Hadria. c. 10 p. 86 Hack. reponendam, erudite oſtendit Salmaſius tum ad Spartiani l. c. tum ad Soli. c. 40 p. 584; agnouerantque hanc vocem etiam in hoc loco Fruterius Veriſ. 2, 19 et Weiz. ad Copae l. c. Nos maluimus *trichilis* legere quam *trichila*, quia propius illud a *trichili* editorum, et a *triplicis* Medicei libri, abeſt. *Trichilis dependentes cucumeres* iam Ionae Prophetae aetate per orientem non rarae fuiſſe debent. Vocat hoc genus *cucurbitae camerarium, leui vmbra cameras et pergulas operiens* Plin. 19, 5 ſ. 24; cui opponit *plebeium, humi repens.* Iuuat etiam hoc obſeruaſſe ex *trichila* ortum videri Gallorum *treilles.* Viderat et adſcripſerat Pii, Scaligeri, Salmaſii, Weizii, Fruterii loca Cl. SCHOETTGENIVS, quod diſſimulare noſtri pudoris non eſt. Quae de *trichilo* vaſe τριχείλῳ ad Fabri Lexicon a neſcio quo in ſuperioribus editionibus diſputabantur, ſimilia his, quae Pius ad 394, ea plane ad noſtram rem non pertinent, et recte ſpero in ea, quae cum maxime operas exercet, editione immutata ſunt.

378 MORE CHELYDRI) Ille nimirum eſt *anguinus cucumis* vel *erraticus* Plin. 20, 2 ſ. 4.

380 PRAEGNANSQVE CVCVRBITA) quia in ſe multa habet grana, quae ſunt inſtar embryonum vel ouorum. SCHOETTG. conf. v. 384 et 389.

381 VNA NEQVE EST ILLIS FACIES) Plin. 19, 5 ſ. 24 *Semina, quae proxima collo fuerint, proceras pariunt: item ab imis, ſed non comparandas ſupra dictis: quae in medio, rotundas: quae in lateribus, craſſas breuioreſque.* Eadem habet Pall. Mart. 9, 16 Add. Col. 11, 3, 49 ſq.

386 NARYCIAE PICIS) *Narycium* Locrorum oppidum Plin. 4, 7 vbi pix optima a piceis arboribus colligebatur, vnde Virg. Georg. 2, 438 *Naryciae picis lucos* laudat. Adde et Plinium 14, 20. SCHOETTG. Orthographiam hanc *Naryciae picis* probat Heinſ. ad Ouid. R. A. 264. De vario vſu cucurbitarum Plin. l. c. *Nuper in balinearum vſum venere vrceorum vice* (hae ſunt *hamulae* noſtri) *iam pridem vero etiam cadorum — condendis hortenſiorum ſeminibus ruſticae ſupellectili.*

389 LIVIDVS AT CVCVMIS) Nunc de eo agit, quem v. 379 *more chelydri ſerpere* dixerat etc.

394 AT QVI SVB TRICHILA) Seiunctum legendum *ſub trichila:* et *trichilas* vaſa interpretare tria labra habentia, vt *naſorum quatuor vas* apud Satyrum. De *trichilis* meminit

Eeee e Caeſar

Labentemque ſequens nimio [k] tenuatur amore,
Candidus, effoetae tremebundior vbere porcae,
Mollior infuſo calathis modo lacte gelato,
Dulcis erit, riguoque madeſcit luteus aruo,
Et feret [l] auxilium quondam mortalibus aegris [m].
Cum canis Erigones [n] flagrans Hyperionis aeſtu
Arboreos aperit foetus, cumulataque moris
Candida ſanguineo manat fiſcella cruore,
Tunc praecox bifera deſcendit ab arbore ficus,
Armeniiſque, et cereolis, pruniſque Damaſci

Stipan-

k) *nimium P.* l) *fert H. A. Gr. G.* m) poſſis etiam hic incidere tantum, et hunc verſum ad eum qui ſequitur adiungere; punctum autem ponere poſt *v.* 402. n) *origones B. R.*

Caeſar in commentario tertii belli Pompeiani; quamuis quidam referant ad *Thericlia*; falſo, qui Columellam non aduerterunt, cui opinioni ſyllaba repugnaret, ſi hic verſus in *Thericlam* vertendus foret. Praeterea repugnat ſententiae. Non enim monet Columella vaſa ex *terebintho*, pretioſiſſima videlicet, qualia tornabat *Thericles* ſupponenda cucumeri, ſed lata et capacia, vt ſunt figulina vel lignea artificii non ſic exquiſiti. PIVS.

394 MANANTEM) Coniunge *ſub* cum *manantem*, et expone *ad vndam*, quae ſub trichila vaſe ſuppoſito cucumeri manat. Plinius [19, 5 ſ. 23]: *Oleum odere mire, nec minus aquas diligunt. Defecti quoque ad eas modice diſtantes adrepunt* [videre nimis velim!] *Contra oleum refugiunt, aut, ſi quid obſtet, vel ſi pendeant, curuantur. Idque vel vna nocte deprehenditur. Si vas cum aqua ſubiiciatur a quatuor digitorum interuallo deſcendentibus ante poſterum diem.* PIVS. Haec tria verba coniungenda ſunt. Nam ſermo eſt iam de pendente in trichila cucumere v. 378. Vid. praeter Pall. Mart. 9, 7. Similia ſunt Geop. 12, 19 p. 340 Needh. Plinius 19, 5 ſ. 24 *cucurbitas* etiam *ſalubriores* ait, *quae pendendo creuere.*

397 MOLLIOR) Tum proprie vocantur *pepones*, a maturitate ita dicti. Plin. l. c. ſ. 23 *cum magnitudine exceſſere, pepones vocantur.*

398 MADESCIT LVTEVS) ſub maturitatem fit lutei, ſ. flaueſcentis coloris. *Madeſcere, madere, madidum* de mollibus a coctura praeſertim dici, obſeruamus in ea quae nunc paratur Fabriani theſauri editione. Add. Rhod. ad Scribo. Larg. c. 41.

400 CANIS ERIGONES) *Erigone fuit Icarii filia, cuius parens cum a ruſticis Athenienſibus eſſet occiſus, canis illius, Maera nomine, filiae indicauit, vbi parentis corpus iaceret, quod ipſa ſepeliuit, ſeque in monte Hymetto ſuſpendit. Deinde ex petito Bacchi Erigone et canis eius inter ſidera relatae ſunt,* Erigone *quippe dicitur* virgo, canis *autem* Sirius. Scholiaſtes Germanici p. 128. SCHOETTG.

401 ARBOREOS APERIT) Vbi herbas deſcripſit, incipit de arboribus, idque a moris. Mora in Aegypto et Cypro abundantis ſucci ſunt. trinus eis color. Primum albeſcunt; inde rubeſcunt, poſt nigreſcunt. Primum alba fuiſſe ſcribunt fabulae, colorem mutauerunt ex cruore Thyſbes. POMPON.

402 SANGVINEO CRVORE) Sic *termiteus ramus* apud Gratium, *baccea concha* apud Virgilium in Culice, quae exempla obſeruauit BARTHIVS Adu. 21, 14. SCHOETTG.

403 BIFERA) *Biferas ficus* commemorat Macr. 3, 20 Sueto. Caeſ. c. 86; quam *duplicem* appellaſſe Horatius Sat. 2, 2, 122 Torrentio videtur. Idem Horatius epiſt. 1, 7 aeſtiuum tempus et dies caniculares a prima ficu deſcribit. BVCHN. Ficus inter biferas eſſe, quod hic Columella canit, habet et Suetonius in Auguſto c. 76, 2 *Et ficos virides biferas maxime adpetebat.* In quem locum vide Torrentium et Pitiſcum, citantes Plinium 16, 26 extr. et 27 princ. ſcribentem: *Ficus et praecoces habet, quas Athenis prodromos vocant. In Laconico genere maximae ſunt. Sunt et biferae in eisdem. In Cea inſula caprifici triferae ſunt.* Macrobius Sat. 2, 16. CRENIVS.

404 ARMENIISQVE) prunis, cuius ſpecies optime in Armenia naſcitur. Noſter ſupra 5, 10, 19 Salmaſius ad Sol. c. 35 p. 426 quem vide. SCHOETTG.

404 CEREOLIS) Sunt etiam ficus, quae *ſeruant flauae cognomina cerae,* vt noſter infra v. 417. SCHOETTG.

404 PRVNISQVE) Prunorum genera, nigra et candida, et quae cum frugibus matureſcunt, hordeacea. *Aſinina* nigra ſunt, et ab vilitate dicta: *cerina* [*haec vox redundat, aut poſt illam excidit* a colore dicta, *vel ſimile quiddam: debuit quidem explicare cereola*]. *Purpurea* laudatiora: ab externa gente *Armeniae* ſuauiſſimi

Stipantur calathi, et pomis quae barbara Perſis
Miſerat (vt fama eſt) patriis armata venenis.
At [o] nunc expoſiti paruo diſcrimine lethi [p]
Ambroſios praebent ſuccos, oblita nocendi.
Quin etiam eiuſdem gentis de nomine dicta
Exiguo properant miteſcere Perſica malo.

Tem-

o) *Ac I. B. R.* p) *laeti I. B. R. I. I. A. Gr. G. leti Heru.*

viſſimi odoris. Solent et pruna adoptiua eſſe et quae malis inſeruntur; vt in Baetica regione *malina* dicunt; quae nucibus, *nucipruna*, quae amygdalae, *amygdalina*; et in totum peregrina, quae a ciuitate Syriae Damaſco *Damaſcena* nuncupantur. Sunt et *culicina* et *ſilueſtria*. De prunis nulla mentio eſt apud Catonem: quo magis miratur Plinius, cum ante vrbem conditam latinus ager hac arbore abundaret. Alii dicunt coepiſſe poſt Catonem. POMPON.

405 POMIS QVAE BARBARA PERSIS) Intelligunt haec alii de perſea, arbore Aegypti, ſed Salmaſius ad Solinum c. 35 p. 426 de *malis perſicis* explicat, et addit, etiam alios hoc de Perſicis malis ſcripſiſſe, ea in Perſide fuiſſe venenata, hanc vero naturam mutato ſolo depoſuiſſe. Verum Bodaeus a Stapel ad Theophraſti hiſt. plant. 3, 5 et 4, 2 prolixe oſtendit, *perſeam* et *perſicum* vnum et idem eſſe. SCHOETTG. Retractauit, quod ſcire Bodaeus non poterat, ex aliqua parte ipſe ſententiam ſuam Salmaſius, homon. hyl. iatr. c. 68: cuius longiſſimae diſputationis haec ſumma eſt. Περσεία ſ. περσέα, *Perſea* Theophraſti et aequalium eſt ipſa, quae recentioribus dicta eſt *Perſica*. Haec recens tum ex Aegypto in Rhodum translata, fructum nondum tulerat, Graeciaeque plane erat incognita: poſt Alexandri M. tempora in Graeciam atque inde in reliquam Europam illata, et Περσικὸν dicta. Περσικὴ μηλέα, autem et Περσικὰ μῆλα Theophraſti, ſunt ipſa arbor et poma, quae poſtea ſolennius *Medica*, item *Citrea* dicta, vetus nomen amiſere. *Perſeam* Theophraſti pro peculiari arbore habuerunt Aegypto propriam poſteri, quod illum improvide ſequerentur, mutationis quae ſecuta eſt immemores: praeſertim cum de re externa ſibi non viſa obſcure admodum et confuſe ille prodidiſſet, vt *Perſicam* ſuam eſſe ipſius *Perſeam* non ſentirent. Caeterum arborem nullam a *Perſica* diuerſam habet Aegyptus, quam intellectam Theophraſto ſuſpicari poſſis. Neque quisquam illam diſtincte deſcripſit. Porro *Perſica* malis accenſita, propter duriorem callum. In hoc etiam genere ſunt *praecoqua* de quibus Columella v. 410. Alia ſunt *Armenia* vel *Armeniaca* (*pruna*) *praecoqua*, quae poſteriori voce corrupta Graeci recentiores Περίκοκκα, et occidentales *Abricotia*, *Abricots*, *Aprícoſen* dixere. Haec fere, ſed more ſuo copioſiſſime, SALMASIVS. Neque definire certius quidquam audet Ez. Spanhemius de vſu et praeſt. num. Diſſ. 6 p. 328. Vnum illud addere lubet, videri rectius in vno genere collocari a Palladio vel quisquis interpolauit Nou. 7, 4 *duracina* (inde corrupta Graecorum ῥοδάκινα) *praecoqua Perſica*, *Armenia*. Ita certe diſtinxi, vt ex Salmaſii ſententia duplicia *praecoqua* intelligantur. BVCHNERVS hic adſcripſit: Creduntur aliquid hodieque veneni habere, quod tamen deponant, ſi ex vino, quum aliquantiſper in eo perſica delituerunt, comedas. ALMELOVEENIVS hic laudat Lomeier. dier. genial. Dec. 2 diſſ. 1 p. 74.

407 EXPOSITI) Salmaſius ſequentem in modum legit et diſtinguit: *At nunc expoſito patriae diſcrimine*, *laeta Ambroſios praebent ſuccos*. Addamus verba eius ſequentia: *Expoſito diſcrimine patriae*, exuto ac depoſito patriae veneno. *Exponere* pro deponere tralatitium. Plinius de Perſicis: *Falſum eſt venenata cum cruciatu in Perſis gigni*, *et poenarum cauſa a regibus translata in Aegyptum terra mitigata. Id enim de Perſea diligentiores tradunt*, *quae in totum alia eſt myxis rubentibus ſimilis.* Columellam taxat Plinius. Non dubium tamen eſt, quin et de Perſicis nonnulli auctores hoc idem tradiderint, quos Columella ſequitur. Haec Salmaſius. SCHOETTG.

410 PERSICA) Perſica tota Aſiae fuerunt, et a Perſide tranſlata: vnde et nomen habent, et cum difficultate primum tranſiere. Nunc ſponte proueniunt in Rhodo ab Aegypto translata. Perſici minime fruticant. Fabula eſſe videtur, quod venenata ſint, et cum cruciatu apud Perſas gigni, a Cyroque rege Perſarum in Aegyptum pro veneno translata, ibique terra mitigata tradunt. Patrem Aegyptii falſo teſtantur hoc pomo Cyrum necare voluiſſe; vtcunque tamen eſt, iuuat non vt peregrinis, ſed vt patriis vti in Italia. *Gallica*, quae *duracina* dicuntur; et quae tarde veniunt, *Aſiatica*. Sunt et *praecocia*, et per adoptionem dicta *nuciperſica*. *Liuia* odoratiora et ſapidiora caeteris ſub arcturo matureſcunt. Arcturus exoritur Non. Sept. Sunt et *morina*, quae intus moris colore ſimilia, nullius paene odoris ac ſaporis, cortice piloſo, et per adoptionem facta. Alia eſt *Perſicus*, quae

Tempeſtiua manent [q], quae maxima Gallia donat;
Frigoribus pigro veniunt Aſiatica foetu.
At grauis Arcturi ſub ſidere parturit arbos
Liuia [r], Chalcidicis, et Caunis aemula Chiis,
Purpureaeque Chelidoniae, pingueſque Mariſcae,
Et Calliſtruthis [s] roſeo quae ſemine ridet,

Albaque,

q) *madent I. B. R. mandent L.* r) *Linia I. B. R.* s) *caliſtrutis Ienſ. caliſtrutiis B. R. Iunt. challiſtrutis L. I. I. H. Gr. St. challi ſtrutis* diuiſim A. G.

quae ad nos nunquam peruenit, myrteis rubentibus ſimilis ſata in Memphi a Perſeo Alexandri Macedonis atauo: vnde illi nomen: qua ex re Alexander triumphans ex Aegypto folia huius perſici in coronam ſibi conſtituit, vt Plinius refert. POMPON. [Plinii locus eſt 15, 13 ſ. 13.] Vitium eſt in his verbis manifeſtarium. Legendum enim: *Exiguo properant miteſcere praecoca malo.* Certum eſt e Plinio ita corrigendum eſſe. Inter Perſicorum genera numerat et *praecocia*, quae aeſtate matureſcunt. Sed in Plinio legendum in capitis XII lib. XV lemmate: *de Perſico, genera VII.* Nam ſeptem, non quatuor ponit: *Perſica* et *Duracina*, quibus palmam e Perſicis tribuit. *Gallica* et *Aſiatica* nationum cognomine. *Praecocia*, quae aeſtate matureſcunt. *Supernatica*, quae e Sabinis veniebant, et *Popularia*, quae vndique. In libro indicis recte legitur: *Perſicorum genera ſeptem.* Haec SALMASIVS l. c. At ego in Plinii hiſtoriarum omnium elencho, ſiue lib. 1 p. m. 33, in qua index libri XV habetur, tale iſtius capitis XII lemma inuenio: *De Perſico genera quatuor*, plane vt in opere ipſo, niſi quod hic poſt vocem *Perſico*, ponatur comma; et loco vocis quatuor habeantur characteres, IV. CRENIVS. Pergit Salmaſius: Duplex nota praecocium, et quod properant miteſcere, et quod exigua ſunt. Dioſcorides ſtatim poſt Perſica recenſet *πραικόκια. Τὰ δὲ μικρότερα, καλούμενα δὲ Ἀρμενιακά, ῥωμαϊστὶ δὲ πραικόκια, εὐστομαχώτερα τῶν εἰρημένων εἰσί.* *Armeniaca* et *praecocia* eadem facit; Plinius et Columella diuerſa. Cum Salmaſio hic facit Bodaeus a Stapel l. c. qui itidem legit *praecoqua.* SCHOETTG. Eſt penes me Plinii editio Elzeuiriana 1635, quae ex Pe. Francii bibliotheca peruenit ad Zach. Conrad. ab Vffenbach, virum illuſtrem, cuius comiter venerari memoriam non deſinam. In hac etiam ad verba Indicis *de Perſico genera quatuor* e Mſ. notatum eſt, *Perſicorum genera VII*, quae ita numerauerim equidem, *Libralia* (Quidquid enim ſit de lectione loci, illud quidem vult Plinius, niſi ineptire eum velimus, Perſica quaedam dici *libralia*) *Duracina, Gallica, Aſiatica, praecocia, ſupernatia, popularia. Praecoqua* hic legendum et ipſe puto, vt Pallad. Nou. 7, 6. Sed contra omnes libros nihil auſim.

411 MAXIMA GALLIA) Gallia nempe Transalpina, quam ad differentiam Ciſalpinae, quae ſuperior Italiae pars eſt, iuxta Padum fluuium, a noſtro *magna* dici debebat, vocatur autem ob metrum *maxima.* SCHOETTG. Ego referebam *maxima* ad *mala*; etſi *magnam Graeciam* et *Heſperiam magnam* non ignorarem.

414 LIVIA CHALCIDICIS) Euboea in mari Aegeo auulſa Boeotiae fuit, vbi regnauit Lycaon, qui ob mactatos hoſpites in lupum verſus eſt. Inſignis montibus duobus Cerafto vergente in Africam, et Caphareo in Helleſpontum. Hic eſt vrbs Chalcis. In hac et in Chio inſula, de qua diximus, naſcuntur artificio harundines, a quibus exprimitur mel, quod poſtea decoctione deſiccatum fit concretum, et in ſaccharum tranſit. Ficorum genera haec quae Italia recepit. Ficus *Lydia*, quae purpurea, cui ſimilis *mamillana*, *calliſtrutia* ſapore potentior, ſed frigidiſſima omnium. *Africana* praeſtat omnes ſuauitate, quae a multis *Lybica* nominatur. Ex praecocibus *Tyburtinae* ſunt, et ab autoribus nominatae *Liuia*, *Pompeia*, quae commode ſiccantur ad annuos vſus. *Marſica* inflatior eſt et tumidior. *Nigra* eſt, quae *tetrina* ſiue *Rhodia* dicitur, in hieme maturatur. *Chelidonia* a Chelidoniis populis [hui, ibi? Caledonios ſc. ſomniabat] in Britannia nominata. Eſt et *ſerotina* duri corticis. Eſt et *praecox* ſiue *alba*, ſiue *nigra*, bifera eſt, meſſe ſcilicet et vindemia. Fici feruntur autumno, vt melius proueniant, poſt Vulcanalia nubibus pluuiam ſpondentibus. POMPON.

414 CAVNIS AEMVLA CHIIS) *Caunias* videtur legendum VRSINO. Et ſane nominatiuo opus eſt arboris fici epitheto. De generibus ficuum, quae hic memorantur, v. Plin. 15, 18 ſ. 19 laudatique Schoettgenio Salmaſius ad Sol. c. 45 p. 658 et c. 52 p. 770. Videtur recte Salmaſius *Caunas* ſimpliciter pro ficubus dictas putare, et hinc explicare Stat. Silu. 1, 6, 15.

416 CALLISTRVTHIS) Plinio *Calliſtruthiae* parum ſapore praeſtantiores, ficorum omnium frigidiſſimae. Italis vocantur *digitelle.* Bodaeus a Stapel ad Theophr. hiſt. plant. 4, 6 p. 385. SCHOETTG.

418 SCISSA

Albaque, quae ſeruat flauae cognomina cerae,
Sciſſa Libyſca ſimul, picto quoque Lydia tergo.
Quin et Tardipedi [t] ſacris iam rite ſolutis
Nube noua ſeritur, caeli pendentibus vndis,
Gongylis [u], illuſtri mittit quam Nurſia campo,
Quaeque Amiterninis [x] defertur bunias [y] aruis.
Sed iam maturis nos flagitat anxius [z] vuis
Euius [a], exultosque iubet claudamus vt hortos.
Claudimus, imperioque tuo paremus agreſtes,
Ac metimus laeti tua munera dulcis Iacche,
Inter laſciuos Satyros, Panaſque biformes,
Brachia iactantes vetulo marcentia vino.
Et te Maenalium, te Bacchum [b], teque Lyaeum,
Lenaeumque patrem canimus ſub tecta vocantes,

Ferueat

t) *tardi pedi* diuiſ. *H. A.* u) *Congelis L.* x) *a myrtenimis Ienſ. amiturninis B. R.* y) *burnias L.* z) *amixius L.* a) *Euchius I. B. R. I. I. H. A. Eubius Gr. G. Euchios L.* b) *laetum atq. lienum L.*

418 SCISSA LIBYSSA) *Libyſſa* a noſtro dicitur, quae Plinio *Africana*, a ſolo natali: *ſciſſa* autem, quia habet candicantem rimam. Aliam cauſam ex noſtro 12, 15 adducit Bodaeus l. c. ſed noſtra e Plinio deſumta verior eſt. SCHOETTG. *Libyſſa* rectius eſt haud dubie; ſed *Libyſca* habent omnes libri.

419 TARDIPEDI) Ita Vulcanus appellatur, ſiue *claudus*, quia Iupiter ira motus coeleſtes e coelo expulit, et Iunonem vinculis alligavit in Olympo. Vulcanus voluit Iunoni matri vincula ſoluere. Iupiter iratus filium de coelo in Lemnum deiecit. Ille praeceps ruit, et coxam ibi fregit, vt Valerius Flaccus li. 2 ſcribit. POMPON.

421 GONGYLIS) Praecipit Columella poſt Vulcanalia ſerenda eſſe rapa et napos, Graecis vocabulis vtens. Siquidem graece *γογγυλὶς* dicitur *rapum*, et *βȣνίας napum*. Plutarchus ſcribit de Curio dentato, quod erat *ἐν χύτραις ἕψων γογγυλίδας*. Plinius 20 ſcribit vnum naporum genus a Graecis vocari *Bunion*, *quod vtile eſt purgationibus foeminarum et veſicae. Alterum genus Buniada appellant, raphano et rapo ſimile, ſeminis praeclari contra venena: ob id in Antidotis vtuntur illo.* Erant autem *Vulcanalia* menſe Auguſto, circa quem optima eſt ſatio rapae et napi, vt docet idem Col. li. 12 et oſtendit Plin. 18. *Nurſinae gongylides* i. e. rapae obtinent primatum bonitatis, ſicut *napi Amiternini* maxime probantur: hinc illud Epigr. [Martial. 13, 20] *Hos Amiterninus* [Melius, *Nos Amiternus ager*] *felicibus educat hortis: Nurſinas poteris parcius eſſe pilas.* BEROALDVS. Per gongylim rapam intelligit. Verba Dioſcoridis lib. 2 ſunt haec: *γογγύλη ἥμερος. οἵδε γογγυλίδα, οἵδε γολόσιον· ῥωμαῖοι ῥάπα.* PIVS annot. poſt. c. 174. Vide Salmaſium de homonymis hyles iatricae c. 31. SCHOETTG.

422 AMITERNINIS — BVNIAS) *Amiternini* optimi fuere in Sabinio primi et nobiliores. Silius: *Amiterna cohors. Bunias* patronymicum nomen a fonte Bonis, qui eſt in agro Amiterno: ſic et *Bunias ficus* POMPON. Add. Nonn. de re cib. 1, 22. *Bunias* non a *Bunio* fonte, vt inepte ſentit interpres, ſed per hanc vocem ſignificatur *napus*, quod colligitur ex his Dioſcoridis verbis in ſecundo: *βȣνίας καὶ ταύτη ἡ ῥίζα ἑφθὴ, φυσώδης ἐστίν.* Plinius lib. 20 *Naporum differentias et in medicina Graeci ſeruant, anguloſis florum caulibus florentes, quod bunion vocant, purgationibus foeminarum et veſicae.* PIVS.

424 EVHIVS) Nomen Bacchi. Euhios bonus filius cum a patre quaereretur. POMPON. Relicta abſurda haec etymologia etiam, vt ſcilicet ſexcenta id genus alia in vltima editione theſauri Fabriani. Sed laudati etiam vnde ſaniora petantur.

429 MAENALIVM) a Maenalo monte Arcadiae. *Lyaeus* a *λύω*. Nam vinum mentem ſoluit. POMPON.

430 LENAEVMQVE) quia *ληνὴ* torcular eſt. Praeterea vocatur *Bromius* a ſonitu: *Nyctilus* [*Nyctelius*] a nocte, quia Bacchanalia nocte fiebant; *Dionyſius*, quia filius Iouis et Nyſae. Nyſa vrbs in Aegypto, vbi natus eſt Bacchus. POMPON.

432 EXVN-

Ferueat vt lacus, et multo [c] completa Falerno
Exundent [d] pingui ſpumantia dolia muſto.

Hactenus aruorum [e] cultus, Siluine, docebam
Siderei vatis referens praecepta Maronis,
Qui primus veteres auſus recludere fontes
Aſcraeum [f] cecinit Romana per oppida carmen.

c) *muſto L.* d) *Exundent L. I. B. I. I. H. A. G. Exundet R. exudent* al. e) *agrorum L. I. B. R.* f) *Atreum Ienſ. Aſtreum L.*

432 EXVNDENTQVE) Haec lectio niſi magnas auctoritates haberet, vel ſola ratione eſſet reuocanda. *Exundare* multo plenius eſt et vberius, quam *exudare* vel *exſudare*. Luca. 9, 798 Spumeus *accenſo non ſic* exundat *aheno Vndarum cumulus:* vt ſcilicet *vndans ahenum* eſt ipſius Virgilii Aen. 7, 463 Val. Flacc. 4, 595 *Acheron vaſto exundat hiatu.* Silio etiam amatum verbum docet Heinſ. ad 2, 631. *Exudent* et *exundent* ſimiliter confundunt librarii apud Calpurn. 4, 104 vbi poſterius etiam tuetur vnus omnium optimus arbiter Burmannus, quod vbertatem et copiam notari apparet.

436 ASCRAEVM) Aſcra oppidum et vicus in Boeotia, patria Heſiodi poëtae, qui verſus de ruſticatione compoſuit, et paucos. *Aſcraeus* Heſiodus dicitur, vt Virgilius idem de ſe ait: *Aſcraeumque cano Romana per oppida carmen.* POMPON.

L. IVNII

L. IVNII MODERATI COLVMELLAE LIBER VNDECIMVS DE RE RVSTICA.

CAPVT I.

Claudius Auguſtalis tam ingenuae naturae, quam eruditionis adoleſcens com-
plurium ſtudiorum et praecipue agricolationum [a] ſermonibus inſtigatus excu-
dit mihi, cultus hortorum proſa vt oratione componerem. Nec me tamen falle-
bat hic euentus rei, cum praedictam materiam carminis legibus implicarem. Sed 2
tibi Publi Siluine pertinaciter expetenti verſificationis noſtrae guſtum, negare non
ſuſtinebam, facturus mox, ſi collibuiſſet [b], quod nunc aggredior, vt olitoris curam
ſubtexerem [c] villici officiis: quae [d] quamuis primo rei ruſticae libro videbar ali-
quatenus executus; quoniam tamen eam ſimili deſiderio noſter idem [e] Auguſtalis
ſaepius flagitabat, numerum, quem iam quaſi conſummaueram, voluminum exceſſi,
et hoc vndecimum praeceptum ruſticationis memoriae tradidi. Villicum fundo 3
familiaeque praeponi conuenit aetatis nec primae, nec vltimae. nam ſeruitia ſic
tirunculum contemnunt, vt ſenem [f]: quoniam ille [g] nondum nouit opera ruris,
hic exequi iam non poteſt; atque hunc adoleſcentia negligentem, ſenectus illum
facit pigrum. Media igitur aetas huic officio eſt aptiſſima: poteritque ab anno
trigeſimo vſque in ſexageſimum [h], ſi non interueniant fortuita corporis vitia, ſatis
validi fungi muneribus agricolae. Quiſquis autem deſtinabitur huic negotio, ſit 4
oportebit idem ſcientiſſimus robuſtiſſimuſque, vt edoceat ſubiectos, et ipſe com-
mode

VARIETAS LECTIONIS.

Columellae Lib. XI. C. I.] a) *agricolarum P.* b) *conlibiſſet P.* c) *ſubtexam L. I. B. R. Subtexeram villicis P. villicis* etiam *L.* d) *Qui I. B. R. I. I. H. A. G.* e) *idem* abeſt *L. P.* quid ſi *item?* f) *iuuenum* inſer. *P. iuuenes L.* g) *alter L. I. B. R.* h) *XL. L. I. B. R.*

Poterat hic liber *villicus* inſcribi non minus, quam *villicae* nomen ei qui ſequitur impoſitum eſt, quem huic quaſi παράλληλον eſſe voluit. Placet idem Cel. Morg. I, 58. Add. Col. 12, 18, 1.

1, 1 COMPLVRIVM STVDIORVM) Vt nunc eſt hic locus, habet inconcinnum quiddam, et a dilucida facilitate Columellae alienum. Viam emendandi aperit Mediceus Codex pro *agricolationum* legens *agricolarum.* Quidſi *ſtudiorum* vna ſyllaba augeamus, totumque locum inſtituamus ita, *complurium ſtudioſorum* (vox illi aeuo familiaris pro philologo) *et praecipue agricolarum ſermonibus inſtigatus.* Ante quam Medicea mihi ſcriptura innotuiſſet, coniiciebam pro *inſtigatus* legendum *inſtitutus.*

1. 1 EXCVDIT MIHI) Videndum, an legi debeat, *extudit.* VRSIN. Idem coniecit Almeloueenio obſeruante H. Iunius epiſt. 201 p. 378; idemque mihi in mentem olim veniſſe dicerem, ſi quid ad rem attineret.

1, 2 PRIMO REI) *priore*, et deinde pro *eam ea* mauult VRSIN. Reſpicit Col. ad 1, 8 et 9, quae capita cum hoc omnino comparanda ſunt. Falſa proinde viſa eſt Cl. Schoettgenio Fuluii coniectura.

1, 3 MEDIA AETAS) quae inter iuuenem et ſenem eſt, vt bene notat I. F. Gronouius ad Phaedrum 2, 2, 3 qui praeterea obſeruat, in quodam Mſ. legi, *ab annis quinque et triginta, vſque in ſexageſimum et quintum.* SCHOETTG.

1, 4 SI

mode faciat quae praecipit. ſiquidem NIHIL recte ſine exemplo docetur [i], aut diſcitur, praeſtatque villicum magiſtrum eſſe operariorum, non diſcipulum, cum etiam de patrefamilias priſci moris exemplum Cato dixerit, MALE agitur cum domi-
5 no, quem villicus docet. Itaque in Oeconomico Xenophontis [k], quem M. Cicero Latino ſermoni tradidit, vir egregius ille Iſchomachus [l] Athenienſis rogatus a Socrate vtrumne, ſi res familiaris deſideraſſet, mercari villicum tamquam fabrum, an a ſe inſtituere [m] conſueuerit: Ego vero, inquit, ipſe inſtituo. Etenim qui me abſente in meum locum ſubſtituitur, et vicarius meae diligentiae ſuccedit, is ea, quae ego, ſcire debet. Sed [n] haec nimium priſca, et eius quidem temporis ſunt [o],
6 quo idem Iſchomachus [p] negabat quemquam ruſticari neſcire. Nos autem memores ignorantiae [q] noſtrae vigentis ſenſus adoleſcentulos, corporiſque robuſti peritiſſimis agricolis commendemus. quorum monitionibus, vel vnus ex multis [r] (nam eſt difficile erudire) non ſolum ruſticationis, ſed imperandi conſequatur ſcientiam [s]. Quidam enim quamuis operum probatiſſimi artifices, imperitandi parum prudentes, aut ſaeuius, aut etiam lenius agendo, rem dominorum corrum-
7 punt. Quare, ſicut dixi, docendus, et a pueritia ruſticis operibus edurandus [t], multiſque prius experimentis inſpiciendus erit futurus villicus. nec ſolum an perdidicerit diſciplinam ruris, ſed [u] an etiam domino fidem ac beneuolentiam exhibeat, ſine quibus nihil prodeſt villici ſumma ſcientia. Potiſſimum [x] autem eſt in eo magiſterio ſcire, et aeſtimare [y], quale officium, et qualis [z] labor ſit cuique iniungendus. nam nec valentiſſimus poſſit [a] exequi quod imperatur, ſi neſciat quid agat;
8 nec peritiſſimus, ſi ſit inualidus. Qualitas ita [b] cuiuſque rei conſideranda eſt. quippe aliqua ſunt opera tantummodo virium, tanquam promouendi onera portandique: aliqua [c], ſociata viribus et arti, vt fodiendi arandique, ſegetes et prata deſecandi: nonnullis minus virium, plus artis adhibetur, ſicut putationibus inſitionibuſque vineti: plurimum etiam ſcientia pollet in aliquibus, vt in paſtione
9 pecoris, atque eiuſdem medicina. quorum omnium officiorum villicus, quem iam prius dixi, aeſtimator [d] bonus eſſe non poteſt, niſi fuerit etiam peritus, vt [e] in vnoquoque corrigere queat perperam factum. NEQVE enim ſatis eſt reprehendiſſe peccantem, ſi non doceat recti viam. Libenter igitur eadem loquor: tam docen-

i) *doceatur H. A. G. St.* k) *Zenophontis I. B. R.* l) *Symachus I. B. R. Scomachus L. P.* (Iſchomachus eſt Symmachus apud Xenophontem) *Iſchomacus I. I. H. A. Gr. St.* m) *conſtituere L.* n) *et* inſ. *I. B. R.* o) *ſunt I. B. R. fuit* al. p) *Symachus I. B. R. ſcomachus L. P. Iſchomacus I. I. H. A. Gr. St.* q) Poſt haec verba incipit deeſſe in Antiquo vſque ad *itaque cuiusque rei Pol.* r) *multis. Nam non eſt I. B. R.* s) *ſe inſcientiam L.* t) *edurandus I. B. R. I. I. educandus* al. u) *ſed* abeſt *I. B. R.* x) *potentiſſimum L.* y) *exiſtimare I. B. R.* z) *quis I. B. R. I. I. H. A. G.* a) *poſſit L. poſſet* al. b) *itaque I. B. R. I. I. H. A. G.* c) *alia ſociatam P.* d) *exiſtimator I. B. R.* e) *vt* abeſt *R.*

I, 4 SI QVIDEM NIHIL RECTE SINE EXEMPLO DOCETVR) Ita videtur legendum. VRSIN.

I, 4 CATO) Sententia, non verba habentur 5, 2.

I, 5 VICARIVS MEAE DILIGENTIAE SVCCEDIT) ſimiliter Cicero pro Roſc. c. 39 *quibus in rebus ipſi intereſſe non poſſumus, in his operae noſtrae vicaria fides amicorum ſupponitur.*

I, 5 ET EIVS QVIDEM TEMPORIS SVNT) Ita legi voluit etiam VRSIN.

I, 6 (NAM EST DIFFICILE ERVDIRE) *Omnes* aut ſimile quid excidiſſe ſuſpicatur ALMEL. Plures vult eodem tempore in diſciplinam tradi, vt vel *vnus ex* illis *multis*, ſi de pluribus propter difficultatem rei id ſperari non poſſit, conſequatur ſcientiam.

I, 7 EDVRANDVS) Ita non modo vetuſtiſſimae, quod obſeruauimus, editiones, ſed ipſe noſter I, 8, 2 *Eligendus eſt ruſticis operibus ab infante duratus.*

I, 10 PRI-

docendus eſt futurus villicus, quam futurus figulus aut faber. Et haud facile dixe-
rim, num illa tanto expeditiora ſint diſcentibus artificia, quanto minus ampla ſunt.
ruſticationis autem magna et diffuſa materia eſt, parteſque ſi velimus eius percen- 10
ſere, vix numero comprehendamus. Quare ſatis admirari nequeo, quod primo
ſcriptorum meorum exordio iure conqueſtus ſum: caeterarum artium minus vitae
neceſſariarum repertos antiſtites; agriculturae neque diſcipulos, neque praecepto-
res inuentos: niſi magnitudo rei pepererit [f] reuerentiam vel diſcendi, vel profi-
tendi pene immenſam ſcientiam, cum tamen non ideo turpi deſperatione oportue-
rit eam negligi. Nam nec oratoria diſciplina deſeritur, quia perfectus orator 11
nuſquam repertus eſt; nec philoſophia, quia nullus conſummatae ſapientiae: ſed
e contrario plurimi ſemetipſos exhortantur vel aliquas partes earum addiſcere,
quamuis vniuerſas percipere non poſſint. Etenim [g] quae probabilis ratio eſt ob-
muteſcendi, quia nequeas orator eſſe perfectus; aut in ſocordiam compelli, quia
deſponderis ſapientiam? MAGNAE rei, quantulumcunque poſſederis, fuiſſe par- 12
ticipem, non minima eſt gloria. Quis ergo, inquis, docebit futurum villicum ſi
nullus profeſſor eſt? Et ego intelligo difficillimum eſſe ab vno velut auctore cun-
cta ruſticationis conſequi praecepta. verumtamen vt vniuerſae diſciplinae vix ali-
quem conſultum, ſic plurimos partium eius inuenias magiſtros, per quos effi-
cere queas perfectum villicum. nam et arator reperitur aliquis bonus, et optimus
foſſor, aut foeni [h] ſector, nec minus arborator, et vinitor, tum etiam veterinarius,
et probus [i] paſtor, qui ſinguli rationem ſcientiae ſui deſideranti non ſubtrahant.
Igitur complurium agreſtium formatus artibus, qui ſuſceperit officium villicatio- 13
nis, in primis conuictum domeſticum, multoque etiam [k] magis externum [l] vitet.
Somni et vini ſit abſtinentiſſimus, quae vtraque ſunt inimiciſſima diligentiae. nam
et ebrioſo cura officii pariter cum memoria ſubtrahitur; et ſomniculoſo [m] plurima
effugiunt [n]. quid enim poteſt [o] aut ipſe agere, aut cuiquam dormiens imperare?
Tum [p] etiam ſit a venereis amoribus auerſus: quibus ſi ſe dediderit [q], non aliud 14
quidquam poſſit cogitare, quam illud quod diligit. Nam vitiis eiuſmodi pellectus
animus, nec praemium iucundius quam fructum libidinis, nec ſupplicium grauius
quam fruſtrationem cupiditatis exiſtimat [r]. Igitur primus omnium vigilet, fami-
liamque ſemper ad opera [s] cunctantem pro temporibus anni feſtinanter producat,
et ſtrenue ipſe praecedat. Plurimum enim refert colonos a [t] primo mane opus
aggredi,

f) *fecerit I. B. R. peperit P.* g) *Et enim* diuiſim *I. I. H. A. G.* h) *foeniſector* iunct. *Heru. poeni Pol. ant.* i) *bonus* nouus *P.* k) *vt L. Pol.* l) *exteruitet P.* a. *externi. Somni* nouus *P. externi vitet. ſomni L.* m) *ſomniculoſum I. B. R. ſomniculoſos L.* n) *offiɑiunt P.* o) *poſſit I. B. R.* p) *cum Ienſ. quin B. R. dum* a. *tum* n. *P.* q) *dederit I. B. R.* r) *Tum* inſ. *I. B. R.* s) *operam I. B. R.* t) *e H. in Gy.*

1, 10 PRIMO—EXORDIO) L. 1 praef. 3 ſeqq. De ſignificatione *exordii* vid. Ind.

1, 10 PEPERERIT) Omnino rectiorem puto ſcripturam Mediceam *peperit.* Sequens *oportuerit* forte occaſionem dedit conformandi ad illud verbi prioris. Sententia apertior erit, ſi pro *niſi* ſubſtituas, *ſed forte*; *reuerentiam* autem hic intelligas *pudorem*, ὄκνον, *cunctationem.*

1, 11 NEC ORATORIA DISCIPL.) V. praef. operis ſ. 29.

1, 13 SOMNI ET VINI) Plane Socratica ſunt, et ſimplicitate ipſa atque veritate iucunda, quae in eam ſententiam diſputantur apud Xenophontem Oecon. 12, 11 ſqq. non poſſe *vinoſum*, neque *ſomniculoſum*, neque *venereum* hominem bonum fieri villicum.

1, 13 SOMNICVLOSO PLVR. EFFVGIVNT) Inſolentiam conſtructionis, quae forte etiam varietatem lectionis peperit, quam tamen analogia verborum *excidere, elabi,* ſimiliumque fortaſſe excuſat, effugeris, ſi cum Mediceo legas *officiunt.*

1, 14 NEC PRAEMIVM IVCVNDIVS) Xenoph. l. c. ſ. 14. οὔτε γὰρ ἐλπίδα οὔτ' ἐπιμέλειαν

15 aggredi, nec[u] lentos per otium pigre procedere. ſiquidem Iſchomachus[x] idem ille, MALO, inquit, vnius agilem atque[y] induſtriam, quam decem hominum ne-
16 gligentem et tardam operam. Quippe plurimum affert mali, ſi operario meretricandi[z] poteſtas fiat. nam vt in itinere conficiendo ſaepe dimidio maturius pervenit is qui nauiter, et ſine vllis conceſſationibus[a] permeabit, quam is, qui cum ſit vna profectus, vmbras arborum, fonticulorumque amoenitatem, vel aurae refrigerationem captauit: ſic in agreſti negotio dici vix poteſt, quid nauus operarius
17 ignauo et ceſſatore praeſtet. Hoc igitur cuſtodire oportet villicum, ne ſtatim a prima luce familia cunctanter et languide procedat, ſed velut in aliquod proelium cum vigore, et alacritate animi procedentem eum tanquam ducem ſtrenue ſequatur, variiſque exhortationibus in opere ipſo exhilaret laborantes: et interdum, tanquam deficienti ſuccurſurus, ferramentum auferat parumper, et ipſe fungatur
18 eius officio, moneatque ſic fieri debere, vt ab ipſo fortiter ſit effectum. Atque vbi crepuſculum inceſſerit, neminem poſt ſe relinquat, ſed omnes ſubſequatur more optimi paſtoris, qui e grege nullam pecudem patitur in agro relinqui. Tum vero, cum tectum ſubierit, idem faciat, quod ille diligens opilio[b]: nec in domicilio ſuo[c] ſtatim deliteſcat, ſed agat cuiusque maximam curam. ſiue quis (quod accidit plerumque) ſauciatus in opere noxam ceperit, adhibeat fomenta: ſiue alter[d] languidior eſt, in valetudinarium confeſtim deducat, et conuenientem ei caeteram curationem adhiberi iubeat. eorum vero, qui recte valebunt, non minor habenda
19 erit[e] ratio, vt cibus et potio ſine fraude a cellariis praebeatur. conſueſcatque ruſticos circa larem domini, focumque[f] familiarem ſemper epulari, atque ipſe in conſpectu eorum ſimiliter epuletur, ſitque frugalitatis exemplum: nec niſi ſacris diebus accubans coenet, feſtoſque ſic agat, vt fortiſſimum quemque, et frugaliſſimum largitionibus proſequatur, nonnumquam etiam ſuae menſae adhibeat, et velit
20 aliis quoque honoribus dignari. Tum etiam per ferias inſtrumentum ruſticum, ſine quo nullum opus effici poteſt, recognoſcat, et ſaepius inſpiciat ferramenta: eaque ſemper duplicia comparet, ac ſubinde refecta cuſtodiat, ne ſi quod in opere[g] vitiatum fuerit, a vicino petendum ſit; quia plus in operis ſeruorum auocandis,
21 quam in pretio rerum huiuſmodi dependitur[h]. Cultam veſtitamque familiam vtiliter magis habeat, quam delicate, id eſt munitam diligenter a frigoribus et imbribus;

u) *nec* abeſt *P.* x) *Symachus*, *B. R. Iſchomacus I. l. H. Gr. St. Iſcomacus A. G. Schomachus Ienſ. ſcomachus L.* y) *atque* abeſt *I. B. R.* z) *metricandi Ienſ. tricandi* ant. *P.* a) *concuſſationibus L.* b) *oppimo P.* c) *ſuo* abeſt *I. B. R.* d) *alterum languidiorem in B. R. alterum languidiorem, aut Ienſ. aliter* coni. *Gron.* ad *Sen. nat. quaeſt.* 1 *praef.* e) *eſt I. B. R.* f) *focum I. B. R.* g) *opera Gr. St.* h) *deperditur L.*

ἥδιονα ῥᾴδιον εὑρεῖν τῆς τῶν παιδικῶν ἐπιμελείας, οὐδὲ μὴν ὅταν παρείη τὸ πρακτέον, τιμωρίαν χαλεπωτέραν συμπετές ἐστι, τοῦ ἀπὸ τῶν ἐρωμένων κωλύεσθαι.

1, 15 AGILEM ATQVE INDVSTRIAM) Videtur legendum *atque nauam induſtriam.* Nam ſine voce *nauam* ſententia non conſtat. VRSIN. Nimirum *induſtriam* ſubſtantiue accepit Vrſinus non minus, quam illi, qui τὴν *atque* omiſerunt. *Operam* eſt commune ſubſtantiuum, ad quod *induſtriam* non minus, quam *negligentem* refertur.

1, 16 MERETRICANDI POTESTAS) Videtur legendum *meridiandi.* VRSIN. *Meridiandi* poteſtas negari vix poteſt operis: optima lectio videtur Medicea *tricandi.* *Meretricandi* verbum barbarum et Guil. Britone dignum (1, 441 vbi plures, ſed male Columellam, laudat Barthius) credo fratrem aliquem bonum ſubſtituiſſe, qui melius, quid *meretricari* eſſet, intelligeret, quam quid *tricari?* Auxit ſuſpicionem illius, quod de venereis amoribus praeceſſit.

1, 21 SA-

bus; quae vtraque prohibentur optime pellibus manicatis, et ſagatis cucullis: id-
que ſi fiat, omnis pene hiemalis dies in opere tolerari poſſit. Quare tam veſtem
ſeruitiorum, quam, vt dixi, ferramenta bis debebit ſingulis [i] menſibus recenſere.
nam frequens recognitio nec impunitatis ſpem, nec peccandi locum praebet. Ita- 22
que mancipia vincta, quae ſunt ergaſtuli, per nomina quotidie citare debebit
atque explorare, vt ſint compedibus diligenter innexa: tum etiam cuſtodiae ſedes
an tuta et recte munita ſit: nec, ſi quem dominus aut ipſe vinxerit, ſine iuſſu pa-
trisfamiliae reſoluat. Sacrificia niſi ex praecepto domini facere neſciat: aruſpi-
cem [k], ſagamque ſua ſponte non nouerit [l]; quae vtraque genera vana [m] ſuperſtitione
rudes animos infeſtant. Non vrbem, non vllas nundinas, niſi vendendae aut emen- 23
dae rei neceſſariae cauſa, frequentauerit. neque enim coloniae ſuae terminos
egredi debet, nec abſentia ſua familiae ceſſandi aut delinquendi ſpatium dare. Se-
mitas, nouoſque limites in agro fieri prohibeat. Hoſpitem, niſi ex amicitia domini,
quam rariſſime recipiat. ad miniſteria ſua conſeruos non adhibeat. nec vlli terminos
egredi (niſi magna coegerit neceſſitas) permittat. Pecuniam domini neque in pe- 24
core, nec in aliis rebus promercalibus occupet. haec enim res auocat villici curam,
et eum negotiatorem potius facit, quam agricolam: nec vnquam ſinit eum [n] cum
rationibus domini paria facere; ſed vbi aeris [o] numeratio exigitur, res pro nummis
oſtenditur. Itaque tam iſtud vitandum habebit, quam hercule fugiendum venan-
di aut aucupandi ſtudium, quibus rebus plurimae operae auocantur. Iam illa, quae 25
etiam in maioribus imperiis difficulter cuſtodiuntur, conſiderare debebit, ne aut
crudelius, aut remiſſius [p] agat cum ſubiectis: ſemperque foueat bonos et ſedulos,
parcat etiam minus probis [q], et ita temperet, vt magis eius vereantur ſeueritatem
quam vt ſaeuitiam deteſtentur. poteritque id cuſtodire, ſi MALVERIT cauere
ne peccet operarius, quam cum peccauerit, ſero punire. NVLLA eſt autem vel
nequiſſimi hominis amplior cuſtodia, quam quotidiana operis exactio. nam illud 26
verum eſt M. Catonis oraculum, NIHIL agendo homines male agere diſcunt.
Itaque curabit villicus, vt iuſta reddantur. iſtaque [r] non aegre conſequetur, ſi ſem-
per ſe repraeſentauerit. Sic enim et magiſtri ſingulorum officiorum diligenter exe- 27
quentur ſua munia: et familia, poſt operis exercitationem fatigata, cibo quietique
potius, ac ſomno, quam maleficiis operam dabit. In vniuerſa porro villicatione,
ſicut in caetera vita, PRETIOSISSIMVM eſt intelligere quemque, neſcire ſe quod [s]
neſciat, ſemperque cupere, quod ignoret addiſcere. nam etſi multum prodeſt 28
ſcientia, plus tamen obeſt imprudentia, vel negligentia, maxime in ruſticatione;
cuius

i) *omnibus P.* k) *auruſpicem R.* l) *mouerit L.* m) *varia L.* n) *eum* om. *L. I. B. R.* o) *aeris* abeſt *I. B. R. Lipſ.* p) *ſubmiſſius Heru.* q) *bonis P.* r) *Itaque I. B. R.* s) *quid I. B. R.*

I, 21 SAGATIS CVCVLLIS) Cum cucullus potius appendix quaedam ſit *ſagi* aut alterius cuiuſquam veſtis, haud abs re ſuſpicari mihi videor ſcriptum a Columella *ſagis cucullatis.* Quin ita iam viſum olim viro docto, A. Buchnero, credo, ad Fabri theſaurum v. *Sagum.* Vid. ad I, 8, 9 et Cl. Morgag. Ep. I, I.

I, 22 ERGASTVLI) *ergaſtulis* legi vult VRSIN. Nimirum vt iungatur cum verbo *vineta*, et inciſum illud tollatur.

I, 22 ARVSPICEM, SAGAMQVE) Haec verbotenus adfuere ſupra I, 8, 6. Sic Aurelianus in epiſtola militari iuſſit, vt milites aruſpicibus nihil dent, apud Vopiſcum in vita c. 7, vbi noſtrum auctorem laudauit Caſaubonus. SCHOETTG.

I, 24 AERIS NVMERATIO) Abeſt prior vox a Lipſ. nec legitur ſupra I, 8, 13 quare iure optimo poterit omitti. SCHOETTG.

I, 26 CATONIS ORACVLVM) Neſcio an alias legatur, non certe in praeceptis villici c. 5 it. 142 ſq.

I, 28 CA-

cuius [t] diſciplinae caput ſemel eſt [u] feciſſe quicquid exegerit ratioculturae. nam
quamuis interdum emendatum ſit perperam factum [x] imprudentia, vel negligen-
tia; res tamen ipſa iam domino decoxit, nec mox in tantum exuberat, vt et iactu-
29 ram capitis amiſſi reſtituat, et quaeſtum reſarciat. Praelabentis vero temporis fuga
quam ſit inreparabilis, quis dubitet? Eius igitur memor praecipue ſemper caueat,
ne improuidus ab opere vincatur. Res eſt agreſtis [y] inſidioſiſſima cunctanti [z]:
quod ipſum expreſſius vetuſtiſſimus auctor Heſiodus hoc verſu ſignificauit, Αἰεὶ δ' [a]
ἀμβολιεργὸς ἀνὴρ ἄταισι παλαίει. Quare vulgare illud de arborum poſitione ru-
ſticis vſurpatum, *Serere ne dubites*, id villicus ad agri totum cultum referri iudi-
cet, credatque, praetermiſſas non duodecim horas, ſed annum periiſſe, niſi ſua
30 quaque die quod [b] inſtat effecerit. Nam cum propriis pene momentis fieri [c]
quidque [d] debeat: ſi vnum opus tardius quam oporteat peractum ſit, caeterae
quoque, quae ſequuntur, culturae, poſt iuſta tempora ſerius adhibentur, omnis-
que turbatus operis ordo ſpem totius anni fruſtratur. Quare neceſſaria eſt men-
31 ſtrui cuiusque officii monitio ea, quae pendet ex ratione ſiderum caeli. nam vt ait
Virgilius, – *tam ſunt Arcturi ſydera nobis Haedorumque dies ſeruandi, et* [e] *lucidus
anguis, Quam quibus in patriam ventoſa per aequora vectis Pontus et oſtriferi
fauces tentantur Abydi.* Contra quam obſeruationem multis argumentationibus
diſſeruiſſe me non infitior in iis libris, quos aduerſus aſtrologos compoſueram.
Sed illis diſputationibus exigebatur id, quod improbiſſime Chaldaei pollicentur, vt
32 certis quaſi terminis, ita diebus ſtatis aëris mutationes reſpondeant: in hac autem
ruris diſciplina non deſideratur [f] eiuſmodi ſcrupuloſitas; ſed (quod dicitur) pingui
Minerua quantum [g] vis vtile continget villico tempeſtatis futurae praeſagium, ſi
perſuaſum habuerit, modo ante, modo poſt, interdum etiam ſtato die orientis, vel
occidentis competere vim ſideris. Nam ſatis prouidus erit, cui licebit ante multos
dies cauere ſuſpecta tempora.

II. ITAQVE

t) *eſt* inſ. *L.* u) *eſt* om. *L. I. B. R.* x) *vel* inſer. *I. B. R.* y) *agreſti* vel *agreſtibus* coni. *Buchn.* z) *cunctari* coni. *Buchn.* a) δέμβολιεργος ἀγνης αὔτησι *I. B. R.* b) *quid I. B. R.* c) *fieri* abeſt *P.* d) *quidque* vel *quicque P. Iunt. quidquam* alii. e) *et* abeſt *Gryph.* f) *conſideratur I. B. R.* g) *quamuis inutile* antiquus *Pol.*

I, 28 CAPVT SEMEL EST) Legendum arbitror, *caput eſt, ſemel feciſſe.* Omittunt quidam *eſt*, vt vidimus. Aliquis poſuit non ſuo loco. Monet Moderatus, ne experimentis demum his ſapere velit villicus, h. e. heri ſui periculis: ſed vt ſemel recte facere iam ante in aliena diſciplina edoctus ſit.

I, 28 QVAESTVM RESARCIAT) Alterum membrum non integrum videtur, cum deſiderari poſſint haec: *praeteritorum temporum*, vt I, 8 leguntur: *vt rem amiſſam reſtituat, et quaeſtum praeteritorum temporum reſarciat.* Probatur etiam ex his, quae in hoc loco adiecta ſunt: *Praelabentis vero temporis fuga, quam ſit irreparabilis, quis dubitet.* PONTED. Videbatur nobis, ſatis conſultum ſententiae, ſi intelligamus ἀπὸ τῦ κοινῦ quaeſtum *amiſſum.*

I, 29 RES EST AGRESTIS) Nihil mouerunt nos Buchneri coniecturae. Feſtinabat vir doctiſſimus, vt non videret, conſtruendum, *res agreſtis*, h. e. ruſtica eſt *inſidioſiſſima cunctanti.*

I, 29 HESIODVS) ἔργ. 2, 31. SCHOETTG.

I, 29 SERERE NE DVBITES) Cato 3.

I, 29 SVA QVAQVE DIE) Si duriuſculum hoc et nimis ſeuerum videatur, temperamentum pete ex II, 2, 3.

I, 31 VIRGILIVS) Ge. I, 204 ſq.

I, 32 PINGVI MINERVA) Haec verba parentheſi exemimus, cui vna cum illo *quod dicitur* incluſa erant: libenter etiam *quantumuis* ad *Minerua* adiungeremus hac ſententia, *pingui quantumuis Minerua.*

[C. II.]

II. ITAQVE [h] praecipiemus, quid quoque menſe faciendum ſit, ſic tempo-
ribus accommodantes opera ruris, vt permiſerit ſtatus caeli: cuius varietatem mu-
tationemque, ſi ex hoc commentario fuerit praemonitus villicus, aut nunquam de-
cipietur, aut certe non frequenter. Et ne diſcedamus [i] ab optimo vate, [qui ait,
ille] *Vere nouo terram proſcindere incipiat.* Noui autem veris principium non ſic 2
obſeruare ruſticus debet, quemadmodum aſtrologus, vt expectet certum diem
illum, qui veris initium facere dicitur: ſed aliquid etiam ſumat de parte hiemis.
quoniam conſumta bruma, iam intepeſcit annus, permittitque [k] clementior dies
opera moliri. Poſſit [l] igitur ab Idibus Ianuariis (vt principem menſem Romani anni 3
obſeruet) auſpicari culturarum officia; quorum alia ex priſtinis reſidua conſumma-
bit, atque alia futuri temporis inchoabit. Satis autem erit per dimidios menſes
exequi quodque negotium, quia neque praefeſtinatum opus nimium immature vi-
deri poſſit ante quindecim dies factum, nec rurſus poſt totidem nimium tarde.
Idibus Ianuariis ventoſa tempeſtas, et incertus ſtatus. XVIII Cal. Feb. tempe- 4
ſtas incerta. XVII Cal. Feb. [m] ſol in Aquarium tranſit; Leo mane incipit occidere;
Africus, interdum Auſter cum pluuia. XVI Cal. Feb. Cancer deſinit occidere; hiemat.
XV Cal. Feb. Aquarius incipit oriri; ventus Africus tempeſtatem ſignificat. XI Cal.
Feb. Fidicula veſpere occidit. dies pluuius. IX [n] Calen. Febr. ex occaſu priſtini 5
ſideris ſignificat tempeſtatem: interdum etiam tempeſtas. VI Calend. Feb. Leonis
quae eſt in pectore clara ſtella occidit, nonnunquam ſignificatur hiems bipartita [o].
V Calend. Febr. Auſter, aut Africus, hiemat, pluuius dies. III [p] Calend. Febr.
Delphinus incipit occidere. item [q] Fidicula occidit [r]. Pridie Calen. Februar. [s]
eorum,

[C. II.] h) *Itemque P.* i) *deſiſcamus I. B. R. deſciſerimus L. deſinamus* ant. *P.* k) *permittetque I. B. R.* l) *Poſſunt I. I. H. A. Gr. G. St.* m) *ss* [Sic ſemper compendiantur nomina menſium, ſed cum primo nominantur, ſcribuntur extenſe] *Politianus.* n) *VIII I. B. R. XI. Heru.* o) *biperitur* a. *biberititur P.* ne *dipertitur L.* p) Rectius *IV* Ponted. coni. q) Scribendum arbitror *III fidicula occidit*, vt in Plinio pro *prid. non. prid. calend.* Ponted. r) *Significat* interſer. *I. B. R.* s) *Septembr. I. B. R.*

[C. II.] Si quis hic conferre cum Columella tum caeteros, tum Ouidium, Pliniumque (18, 26 ſqq.) et vetera Kalendaria velit, ad ſingulos prope verſus pluſcula adnotanda inueniat. Sed cum iam praeſtiterit hoc in Vranologio P. 1 p. 102 ſqq. Dionyſius Petauius et Harduinus ad Plinium, vnde ſtudioſi, qui oppido pauci ſunt, ea poſſunt repetere: compendii illum laborem facere decreui, et deinde in fine Columellae ſolum Kalendarium Farneſianum proponere, tum vt non plane careat hic liber monumento ad ruſticam rem ita accommodato; tum quod F. Vrſini notae in Gruteriano theſauro, etiam repetitae editionis omiſſae ſunt, quas ex noſtris potiſſimum ſcriptoribus ſumtas ſubtrahere lectoribus nolumus. Caeterum non diſſimulo, non ſatis emendatum videri hoc Kalendarium. Sed neque otium neque animus erat, ſolicite omnia excutere, cum praeſertim ipſi Scaligero melius viſum ſit, qui tamen hoc ageret de emendat. temp. L. 4 p. 235, ab hac re abſtinere, quam pro certis incerta proponere. Hoc vnum igitur rogamus, ne tribuatur nobis, quaſi pro emendato hoc caput demus. Huc pertinent Cl. Pontederae obſeruationes aliquam multae, quibus in Varietate Lectionis locum aſſignari ad breuitatem commodius hic pariter atque ſupra 9, 14 putabamus.

2, 1 [QVI AIT ILLE] Haec verba videntur adiecta ab expoſitore. VRSIN. Locus Virgilii eſt Ge. 1, 43.

2, 2 NOVI VERIS) Incipientis. Sic *mane nouum* apud Virg. Ge. 3, 325; Nemeſianum Cyneg. v. 324; Prudentium Cathem. 3, 86. SCHOETTG.

2, 4 TEMPESTATEM SIGNIFICAT) ἐπισημαίνει, h. e. ortu ſuo teſtatur, venturam eſſe tempeſtatem; Geoponici 1, 2 et 3 ſaepe vtuntur voce σημαίνει et προσημαίνει· Hippocrates ſimplici σημαίνει aphor. 4, 36 ſqq. Videatur Salmaſius ad Sol. c. 37 p. 516. Contradiſtinguitur huic, quod exſtat ſ. 5. *facit tempeſtatem*, quod notat, eo ipſo momento, quo hic vel ille ventus aut ſtella oritur, tempeſtates adfert. SCHOETTG.

2, 5 PRISTINI SIDERIS) Ita omnes editi, quos vidimus, et codex quoque Lipſ. nec meminimus quenquam eruditorum hanc lectionem vnquam in dubium vocare. Eſt autem *priſtis*, vel *piſtrix* notum ſidus, quod alias *cetum* vocant

vnde

eorum, quae ſupra ſunt [t], ſiderum occaſus [u], tempeſtatem facit: interdum tantum-
6 modo ſignificat. Hoc igitur ſemeſtrium [x], et deinceps ſequentia tempeſtatibus an-
notatis percenſuimus, quo cautior villicus (vt iam dixi) vel abſtinere poſſit operi-
bus, vel feſtinationem adhibere. Itaque ab Idibus Ianuariis, quod habetur tempus
inter [y] brumam, et aduentum Fauonii, ſi maior eſt vineae vel arbuſti modus, quic-
quid ex autumno putationis ſuperfuit [z], repetendum eſt, ſed ita ne matutinis
temporibus vitis ſaucietur: quoniam pruinis et gelicidiis nocturnis adhuc rigentes
7 materiae ferrum reformidant. itaque dum hae regelare [a] ſinuntur [b], vſque in ho-
ram ſecundam, vel tertiam poterunt vepres attenuari, ne incremento ſuo agrum
occupent, ſegetes emundari, acerui virgarum fieri; ligna denique confici, vt
tum [c] demum tepenti iam die putatio adminiſtretur. Apricis etiam et macris aut
aridis locis prata iam purganda, et a pecore ſunt defendenda, vt foeni ſit copia.
8 Siccos quoque et pingues agros tempeſtiuum eſt proſcindere. Nam et vliginoſi, et
mediocris habitus ſub aeſtate veruagendi [d] ſunt; macerrimi vero et aridi poſt [e]
aeſtatem, primo autumno [f] arandi, et ſubinde conſerendi. Sed iugerum agri pin-
guis hoc tempore anni commode duabus operis proſcinditur, quia hibernis pluuiis
9 adhuc madens terra facilem cultum ſui praebet. Eodemque menſe ante Cal. Feb.
ſarriendae ſegetes autumnales, ſiue illae ſeminis adorei ſunt, quod quidam far ver-
naculum [g] vocant, ſeu tritici: eorumque tempeſtiua ſarritio [h] eſt, cum enata fru-
menta quatuor fibrarum eſſe coeperunt. ordeum quoque maturum, quibus ſu-
10 pereſt opera, nunc demum ſarrire debebunt. Sed et faba eandem culturam exigit, ſi
iam coliculus eius in quatuor digitos altitudinis creuerit. nam prius ſarriuiſſe nimium
teneram non expedit. Eruum quidem melius priore menſe, nec tamen improbe
hoc ipſo vel proximo, ſeremus. nam Martio nullo modo terrae committendum
11 eſſe ruſtici praecipiunt. Vineae [i], quae ſunt palatae et ligatae, recte iam fodiun-
tur. Surculi, qui primi florem afferunt, ſtatim circa Idus inſerendi ſunt, vt cera-
ſorum [k], tuberum, amygdalarum [l], perſicorumque [m]. Ridicis vel etiam palis con-
ficiendis, idoneum tempus eſt. nec minus in aedificia ſuccidere arborem conue-
nit. ſed vtraque melius fiunt luna decreſcente ab vigeſima vſque in trigeſimam:
12 quoniam omnis materia ſic [n] caeſa iudicatur carie non infeſtari. Palos vna opera
caedere et exputatos acuere centum numero potes [o]: ridicas autem querneas, ſiue
oleagi-

t) *ſunt* deeſt *I. B. R.* u) *occaſum I. B. R.* x) *ſemimenſtruum L.* y) *in Gr.* z) *ſuperſit I. B. R.* a) *religatae I. B. R.* b) *ſiccantur I. B. R. ſequuntur P.* c) *cum I. B. R.* d) *non agendi I. B. R. vereue agendi* edd. rell. *veru agendi Pol. ant. vero ag. Pol. no. et Lipſ.* e) *poſt aeſtatem — arandi* deſunt *P.* f) *autem non L.* g) *Vennuculum* coni. *Buchn.* h) *ſartio L.* i) *Vineaeque P. Vineaeque iam palatae I. B. R.* k) *ceraſiorum I. B. R.* l) *amygdalorum P.* m) punctum deeſt *H. A. Gr. G.* n) *ſicca eſſe P.* (*ſ.* 12) o) *poteſt I. B. R. I. I. H. A. G.*

vnde noſter formauit nomen adiectiuum *priſtinus* media longa: ad differentiam τȣ *priſtinus*, quod antiquum denotat. SCHOETTG.

2, 6 SEMESTRIVM) Lipſ. *ſemimenſtruum*, quod magis probo. Nam ſi haec terminatio eſt vere Latina, puto *ſemeſtrium* idem eſſe quod *ſemeſtre*. Noſter vero Auctor loquitur de tempore dimidii menſis, quod eſt *ſemimenſtruum*. SCHOETTG.

2, 8 VERVAGENDI SVNT) Vid. Ind. noſter voce *veruagere*.

2, 9 FAR VERNACVLVM) Forte *vermiculum*. Vid. quae diſputamus ad 2, 6, 3.

2, 12 PALOS VNA OPERA) Haec Plinius ad pauca redegit: *ridicas praeparare interdiu* XXX, *palos* LX. *in lucubratione veſpertina ridicas* V *palos* X, *totidemque antelucana.* In Columella animaduertere oportet, non eadem ratione per idem temporis ridicas et palos parari. Nam ſi nocturno ſpatio ridicae V, vel pali X conficiuntur; cur diurno, quo ridicae LX, eodem pali non CXX, ſed C? Vt enim V ad X ſe habet, ita LX ad

oleagineas [p] ſindere [q], et dedolatas vtraque parte exacuere numero ſexaginta. Item ad lucubrationem veſpertinam palos decem, vel ridicas quinque conficere, totidemque per antelucanam lucubrationem. Materies ſi roborea eſt, ab vno fabro dolari 13
ad vnguem per [r] quadrata debet pedum xx: haec [s] erit vehis vna. Pinus autem v et xx pedum aeque ab vno expeditur, quae et ipſa vehis dicitur: nec minus vlmus, et fraxinus pedum xxx; cupreſſus autem pedum [t] xl: tum etiam ſexagenum pedum abies, atque populus, ſingulis operis ad vnguem quadrantur, atque omnes hae menſurae ſimiliter vehes appellantur. His etiam diebus maturi agni, 14
et reliqui foetus pecudum, nec minus maiora [u] quadrupedia charactere ſignari debent. Cal. Feb. Fidis incipit occidere, ventus Eurinus, et interdum Auſter cum grandine eſt. iii Nonas Feb. Fidis tota, et Leo medius occidit. Corus [x], aut Septentrio [y], nonnunquam Fauonius. Nonis Febr. mediae partes Aquarii oriuntur, ventoſa tempeſtas. vii Idus Febr. Calliſto [z] ſidus occidit; Fauonii ſpirare in- 15
cipiunt. vi Idus Febr. ventoſa tempeſtas. iii Id. Feb. Eurus. per hoſce dies locis maritimis, et calidis, et ſiccis prata, vel arua purgantur, et in foenum ſubmittuntur. Reliquae partes vinearum propter brumam, [vel frigora] omiſſae, nunc 16
palandae et alligandae ſunt, ne [a] poſtea tumentes gemmae laedantur, et oculi atterantur [b]. item vinearum foſſio iiſdem [c] locis peragenda [d], arbuſtorumque ſiue putatio, ſiue alligatio finienda eſt, quorum iuſta certa [e] eſſe non poſſunt. Inter Nonas deinde, et Idus, pomorum ſeminaria facienda ſunt, et maturae plantae de ſeminariis in ſcrobes transferendae [f]. paſtinatio quoque, quae menſe Decembri, vel 17
Ianuario coepta eſt, iam nunc includenda [g], et vitibus conferenda eſt. paſtinatur autem terreni iugerum ita, vt [h] ſolum in altitudinem trium pedum defodiatur operis lxxx: vel

p) *oleaginas I. B. R.* q) *ſcindere L.* r) *perquadrata* coniunct. *Iuntt. Ald. et Gy. debet per quadratas pedes L. I. B. R.* s) *hoc I. B. R.* t) *pedum* deeſt *I. B. R. pedum LX. L.* u) *minora P.* x) *chorus autem L. I. B. R.* y) *VII trio Ienſ.* z) *caluſto L.* a) *nec Ienſ.* b) *alterentur L.* c) *eiſdem I. B. R. hiſdem I. I. A. G.* d) *figenda* (vel *finienda*) nouus *P.* e) *cetera L.* f) *transferantur I. B. R. ſunt* adiicitur *P.* g) *conclud. et vitibus* inſer. *Lipſ.* h) *id autem in P.*

LX ad CXX debet pertinere. Retenta quidem eſt proportio in Plinio. Verum quia inertiſſimae operae eſt palos LX vel ridicas XXX interdiu praeparare; eſt cur de loci integritate dubitemus. PONTED 2.

2, 13 PER QVADRATA) Quidſi rectum ſit *perquadrata* coniunctim ſcriptum, ſignificetque exquiſite vel ad vnguem quadratam?

2, 13 HAEC ERIT VEHIS VNA) Menſurae igitur ſ. definiti oneris nomen hic *vehis*, vt in ſtercore. Iam obſeruauit Schefferus de re vehic. 2, 20 p. 26 aliter ex modo longitudinis et latitudinis definiri hic lignorum vehes, pro diuerſa grauitate, quam ſpecificam vocant Phyſici.

2, 15 CALLISTO SIDVS OCCIDIT) Quid? Calliſto, h. e. vrſa occidit. Nonne *adiit canam Saturnia Thetyn* (apud Ouid. Faſt. 2, 192) *Maenaliam tactis ne lauet Arcton equis?* Nonne rogat Thetyn et Oceanum? *Gurgite coeruleo ſeptem prohibete triones, Sideraque in coelum ſtupri mercede recepta Pellite, ne puro tingatur in aequore pellex.* Met. 2, 528 ſqq. Sed vid. quae diximus ad principium huius capitis.

2, 16 VEL FRIGORA) Incluſi duo verba, quod gloſſema puto.

2, 17 OPERIS LXXX) Eſſet legendum: *operis* LX Nam ſi operae 30 iugerum effodiunt ad ſeſquipedis altitudinem, et operae 40 ad duorum pedum, tum operae 50 ad duorum pedum et ſemis, eadem ratione operae 60 ad trium pedum profunditatem iugerum paſtinabunt. Vt enim numerus $1\frac{1}{2}$ hoc eſt, ſeſquipes ſe habet ad numerum 3 hoc eſt, ad tres pedes, ita ſe habet numerus 30 ad numerum 60. Verum tamen iſta ad calculum hoc modo reuocari non poſſunt; nam, profundius dum effoditur humus, inferior pars quia durior, diutius operas quam ſumma, detinet; praeterea quod de altiori loco proiicitur, cum maiori nixu foſſor contendat, longioris temporis ſpatium, quam quod de ſummo et proximo vertitur, exigere oportet. Hinc quo profundius paſtinatur ager, operarum ſumma augenda eſt; quod ni fiat, exigi non poteſt a villico, vt decem operae tam prima foſſione, quam vltima, iugerum ad ſemipedem vertant. Porro quando Columella rationem

vel in altitudinem dipondii ſemiſſis, operis L: vel ad bipedalium [i], cui [k] eſt altitu-
18 do duorum pedum, operis XL. Haec tamen in agro ſicco ſurculis conſerendis minima paſtinationis menſura eſt. nam oleribus deponendis poſſit vel [l] ſeſquipedalis altitudo ſatisfacere, quae plerumque in ſingula iugera triginta operis conficitur. Hoc eodem tempore ſtercoris pars in prata digerenda [m], pars oleis et caeteris arboribus [n] inſpergenda. quinetiam [o] vitiaria [p] diligenter facienda, malleolisque [q] quam re-
19 centiſſimis [r] curioſiſſime pangenda [s]. Populos et ſalices, et fraxinos, prius quam frondeant, plantasque vlmorum nunc ponere vtile eſt, aut [t] ante ſatas nunc expurtare, et circumfodere, ac ſummas earum aeſtiuas radiculas [u] amputare. Sarmenta quoque [x] (vineis nondum foſſis) atque arbuſtorum [y] ramos e ſegetibus, aut rubos, et [z] quicquid denique iacens [a], fodientem, vel alio genere terram molientem, poteſt impedire, nunc egerere [b], et ad ſepem applicare [c] oportet: roſaria noua conſerere, vel antiqua curare: arundineta nunc ponere, vel etiam priſtina colere: ſalicta facere, vel deputare, runcare, ac fodere: geniſtam ſemine, vel plantis in paſtina-
20 to, vel etiam ſulco deponere. Trimeſtrium quoque ſatio non eſt aliena huic tempori, quamuis tepidis regionibus melius adminiſtretur per menſem Ianuarium. Idibus Februariis Sagittarius veſpere [d] occidit; vehementer hiemat. XVI Calend. Martii veſpere Crater oritur; venti mutatio. XV [e] Cal. Martii ſol in Piſces tranſi-
21 tum facit, nonnunquam ventoſa tempeſtas. XIII et XII Cal. Martii Fauonius, vel Auſter cum grandine et nimbis [f]. X Cal. Martii Leo deſinit occidere; venti Septentrionales, qui vocantur Ornithiae [g], per dies triginta eſſe ſolent, tum et hirundo [h] aduenit. IX Cal. Martii Arcturus prima nocte oritur, frigidus dies Aquilone,

i) *bipalium I. B. R. I. I. H. A.* k) *qui I. B. R.* l) *vel* deeſt *P.* m) *egerenda I. B. R.* n) *oleribus P. horelibus L.* o) *quom etiam I. B. R.* p) *vinearia P. L.* q) *maleoluſque I. B. R.* r) *recentiſſimus I. B. R.* deeſt *P.* s) *pangendus I. B. R.* (*ſ.* 19) t) *ante autem L. I. B. R.* u) *radices I. B. R.* x) *quoque* deeſt *I. B. R.* y) *arbuſtis et ſegetibus ramos aut L. I. B. R.* z) *et* deeſt *I. B. R.* a) *facile vel P.* b) *egeri I. B. R. ageri L. egereri Iuntt.* c) *applicari L. I. B. R. I. I.* d) *veſper* a. *veſperi* n. *P.* e) *quindecimo Heru. quinto decimo I. B. R. I. I. A. G.* f) *niuibus L. I. B. R.* g) *ὀρνίθιαι P.* h) *irundo I. B. R. yrundo L.*

rationem ita inſtituit, vt decem operae iugerum tam prima, quam vltima vice ad ſemipedem ſubigerent, vera erit lectio quam ſupra commemorauimus operis LX. PONTED. Age ſedeamus et nos ad calculos et rationes. Iugerum habet pedes quadratos 28800. Hoc ad altitudinem tripedaneam ſi defodiendum ſit; moliendi erunt pedes cubici 86400. His dat Columella operas 80, ergo vnicuique 1080: ſi ad bipedaneam, erunt 57600 diuidendi in 40 operas, cedent vni pedes 1440; et totidem, ſi ad pedes duo cum ſemiſſe moliendum detur iugerum, h. e. pedes cubici 72000, operis 50. Primis pauciores pedes attributi, quia profundius moliuntur, quod praeclare vidit Vir doctiſſimus, cuius alioquin coniectura eundem plane pedum cubicorum numerum efficit. Conf. de Arb. 1, 6 vbi penſa paullo minora aliis, 80 autem operis idem adſignat: quo minus hic mutare numerum eum auſim.

2, 17 AD BIPEDALIVM) Vix dubito quin rectum ſit bipalium: *bipedalium* autem pepererint nobis argutiae cuiusdam, qui verba Columellae, *cui eſt altitudo duorum pedum* paraphraſin *bipalii* eſſe putaret, vel eſſe poſſe.

2, 18 TRIGINTA OPERIS) Etiam hic cedunt operae vni 1440 pedes moliendi.

2, 21 ORNITHIAE) Ornithiae non ſunt e Fauoniorum genere, ſed ſunt ſeptentrionales, prout noſter docet, et Ariſtoteles de mundo p. 99 vbi vide, quae notauit Vulcanius p. 103. SCHOETTG. An *Orithyiae* ab Orithyia, de quo Seru. ad Virg. Georg. 4, 463. ALMEL. Diſſenſum ſcriptorum circa Ornithias ventos indicat, et componit Io. a Wower de Polymath. c. 11 p. 84 ſq.

2, 21 PER DIES TRIGINTA) Aduenit hirundo, vt a Columella hic traditum eſt, VII Calend. Mart. propterea non XXX dies, ſed IV eſſe ſolent. PONTED. 2.

2, 21 HALCYONEI DIES) Plinius 10, 32 ſ. 47 a bruma non niſi ſeptem diebus remouet partum halcyonum et halcyonia. Itaque gloſſam puto verborum *ſumma tranquillitas* Atlantici

lone, vel Coro, interdum pluuia. VIII Cal. Martii Sagitta crepuſculo incipit
oriri, variae tempeſtates: [Halcyonei [i] dies vocantur,] in Atlantico quidem mari
ſumma tranquillitas notata [k] eſt. VII Cal. Martii ventoſa tempeſtas, hirundo [l] 22
conſpicitur. Per hos dies frigidis locis earum rerum, quas ſupra ſcripſimus, tem-
peſtiua eſt adminiſtratio. locis autem calidioribus, quamuis ſera, tamen neceſſaria.
Caeterum malleoli et viuiradicis poſitio huius temporis eſſe videtur optima. Nec 23
tamen deterior etiam inter Cal. et Idus ſequentis menſis, vtique ſi non ſit feruen-
tiſſima regio: ſi vero etiam magis frigida, vel melior eſt. Inſitio quoque arborum
atque vitium tepidis locis hoc tempore commode adminiſtrabitur. Cal. Martii [m]
Africus; interdum Auſter cum grandine. VI Nonas Martii Vindemiator apparet, 24
quem Graeci τρυγητῆρα dicunt; Septentrionales venti. IIII Nonas Martii Fauo-
nius [n], interdum Auſter; hyemat. Nonis Martii Equus mane oritur; flatus Aqui-
lonis. III Idus Martii Piſcis aquilonius deſinit oriri, Septentrionales venti. Pridie
Idus Martii Argo [o] nauis exoritur, Fauonius, aut Auſter, interdum Aquilo. His 25
diebus commode inſtruuntur horti, de quibus ſuo loco dicam ſecretius, ne inter
hanc quaſi turbam operum negligentius olitoris [p] officia deſcripſiſſe videar, aut
nunc ordinem reliquarum culturarum coeptum interrupiſſe. Igitur a Cal. Martii 26
eximia eſt vitium putatio vsque in decimum Calend. Aprilium, ſi tamen ſe gemmae
nondum moueant. ſurculi quoque ſilentes ad inſitionem nunc praecipue vtiliterque
leguntur, et ipſa inſitio vitium atque arborum longe [q] nunc eſt optima. Frigidis
quoque locis et humidis vitium ſatio nunc praecipua eſt, ſed et ficulnea cacumina
iam tumentia vtiliſſime [r] ponuntur. Sarritura quoque frumentorum iteratur egre-
gie. modios tres vna opera recte ſarrit [s]. Prata purgare, et a pecore defendere iam 27
tempeſtiuum eſt: locis quidem calidis et ſiccis etiam a menſe Ianuario, vt ſupra
diximus, id fieri debet: nam [t] frigidis vel a Quinquatribus prata recte ſubmittun-
tur [u]. Scrobes omnis generis, quos eris autumno conſiturus, hoc tempore prae- 28
parare [x] oportebit: eorum quaternarii, hoc eſt quoquouerſus pedum IIII [y], ſi eſt
commo-

i) *Alexonarii L.* k) *nota P. vocata L.* l) *irundo I. B. R.* m) *Martiis Heru.* n) *Fauonius, interdum Auſter, hyemat. Nonis Martii* deſunt *I. B. R.* o) *Argo nauis* diuiſ. *I. B. R. I. I. A. Argonauis* coni. reliqui. *Argonaius L.* p) *helitoris L.* q) *longe* deeſt *P.* r) *vtiliſſima deponitur* a. *P.* (*ſ.* 27) s) *facit I. B. R.* t) *Nec P.* u) *ſubmetuntur P.* x) *fieri P.* y) *quaternari eſt P.*

lantici maris obſeruatio non difficilis homini Gaditano.

2, 28 EORVM QVATERNARII) Haec non abſimili modo lib. de Arb. 4, 3 commemorata habemus. Quibus inter ſe collatis habemus numerum 18, quo ſcrobes quoquouerſus pedum trium ab vno effoſſi indicantur, eundem in vtroque eſſe loco. Quare minus vitioſus cenſendus eſt quam alter quo ſcrobes quaternorum quoquouerſus pedum, qui ab vna item opera fieri poſſunt recenſet auctor; nam in libr. *de Arb.* eſt 12 in hoc vero capite 14. Qui numerus 14 mihi mendoſior videtur, quam ille 12. Quod hoc modo probari poteſt. Operarius 18 ſcrobes effodiens, 162 quadratos pedes effodit; ducta enim baſi 9 in 18 haec ſumma fit. Idcirco et ille qui ſcrobes quoquouerſus 4 pedes habentes facit, tot quadratos pedes effodere debet. Verum, inita ratione, 14 ſcrobes vt extat in hoc capite, in numerum 16 nempe in baſim ductae 224 pedes quadratos efficiunt, quae ſumma 224 ab illa 262 ſubducta quadrati pedes 62 relinquantur: At ſcrobes 12 in baſim 16 quoque multiplicando, quadratos pedes habemus 192, quae ſumma illam 162, 30 pedibus quadratis ſuperat. ideoque quadrati pedes 12 ſcrobium 192 minori interuallo differunt ab illis 162 ſcrobium 18, quam altera ſumma 224, ſcrobium 14. Numerus itaque ſcrobium 12 minus vitioſus apparet, quam ille 14 vt in omnibus quos vidi excuſis libris extat, vno Ienſoniano excepto, qui minus a vero declinare videtur, exhibens non 14 ſed 12. Neque vero huiuſmodi opera ad mathematicos calculos reuocari poſſunt; reiiciendus enim eſſet tam 14 numerus quam 12, et ſubrogandus 10, quem eadem ratione multiplicantes habemus

quadratos

commodum terrenum, XIIII[z] ab vno fiunt; ternarii autem XVIII. Caeterum
ad deponendas vites, vel[a] non magni incrementi arbores, ſulcus qui ſit pedum
centum et viginti, latitudine bipedanea, in altitudinem deprimi debet dipondio[b]
29 ſemiſſe[c], eumque ſimiliter vna opera efficit. Roſarium ſerotinum perfoſſum, et
cultum habere iam tempus eſt. Oleis laborantibus circum radices amurcam, quae
ſalem non habeat, nunc conueniet[d] infundere: maximis ſex[e] congii, mediocri-
bus arboribus vrnae ſatisfaciunt, caeteris aeſtimanda erit portio. ſed tamen quae
30 nihil vitii habuerint, aliquanto laetiores fient, ſi amurca rigentur inſulſa. Non-
nulli hoc optimum tempus eſſe ſeminariis inſtituendis dixerunt. tum etiam baccas
lauri, et myrti, caeterorumque viridium ſemina[f] in areolas[g] diſſerere praecepe-
runt[h]. orthociſſos[i], et ederas ab Idibus Februarii, vel etiam Cal. Martiis poni opor-
tere iidem cenſuerunt. Idibus Mart. Nepa incipit occidere; ſignificat tempeſta-
31 tem. XVII Calen. April. Nepa occidit; hiemat. XVI Cal. April. Sol in Arietem
tranſitum facit; Fauonius, vel Corus. XII[k] Calen. April. Equus occidit mane;
Septentrionales venti. X Cal. April. Aries incipit exoriri; pluuius dies; interdum
ningit[l]. IX[m] et VIII Calendarum[n] Aprilium, Aequinoctium vernum tempe-
32 ſtatem ſignificat. Ab Idibus eadem, quae ſupra, vtique peragenda ſunt: optime
autem vliginoſa et pinguia loca nunc demum proſcinduntur[o]: et[p] quae menſe Ia-
nuario veruacta fecimus[q], nunc vltima parte Martii ſunt iteranda: et ſiquae per-
gulae vitium generoſarum, vel ſiquae in agris aut vepribus ſingulares arbores mari-
tae a putatoribus relictae ſunt, ante Calend. April. vtique deputari debent; poſt
33 quem[r] diem ſera[s] et infructuoſa fit huiusmodi rerum cultura. Milii quoque et
panici haec prima ſatio eſt, quae peragi debet circa Idus April. vtriusque ſeminis
ſextarii quini ſingula iugera occupant. Quinetiam pecus lanatum, caeteraque qua-
drupedia tempus idoneum eſt caſtrandi. locis autem tepidis ab Idibus Februarii
vsque in[t] Idus Aprilis; in locis frigidis ab Idibus Martii vsque in Idus Maias omnia
34 recte pecora caſtrantur. Cal. Aprilis Nepa occidit mane, tempeſtatem ſignificat.
Nonas

z) *XIII B. R. XII Ienſ.* a) *nec I. B. R.* b) *dipondii I. B. R.* c) *dimiſſis* a. P. d) *conueniat* poſt *I. B. R.* e) *ſex* deeſt *P.* f) *ſeminum I. B. R.* g) *areolis I. B. R. areola P.* h) *praecipiunt. Nam I. B. R.* i) *orthociſſos* deeſt *P. ortociſſos L.* k) *XIII* coni. Ponted. l) *mingit B. R. niguit L. I. B. R.* m) *IX et* deeſt *I. B. R.* n) *Calendas Apriles I. B. R.* o) *proſcinditur P.* p) *atque menſe I. B. R.* q) *facimus L. I. B. R.* r) *quam P.* s) *cetera P.* (ſ. 33) t) *ad I. B. R.*

quadratos pedes 160 quae ſumma ab illa 162 duobus ſolum pedibus exceditur: Haec ita poſuimus, numerum 18 vt ſincerum conſtituentes. PONTED. Ponit Vir Cl. ſcrobes vnum modo pedem altos: at ipſe Columella videtur quaternarios intelligere ternarioſque vel cubicos (hoc eſt enim proprie *quoquouerſus* pedum III vel IIII) vel certe duos minimum pedes altos, quod colligas ex hoc ipſo capite ſ. 17. Vtroque modo ratio plane aliter fuerit inſtituenda. Si *quoquoverſus* modo ad longitudinem et latitudinem referatur, et ponamus altitudinem vbique duorum pedum; XVIII ternarii ſcrobes dabunt pedes cubicos 324: Cum vero quaternarius ſcrobs vnus habeat pedes cubicos 32; non poterunt, eadem ratione ſeruata, vltra X vel XI ab vna opera effici. Multo maior differentia erit, ſi ponas cubicos ſcrobes. Hic enim apparebit calculos ducenti, ſi XVIII ternarios efficiat vna opera, qui ſunt pedes cubici 486, vix VIII quaternarios aut VII adeo, h. e. pedes cubicos 512 aut 448 eandem effecturam. et quid ſi X in V redeunte fuit in antiquis, vbi nunc XII vel XIII aut XIIII adeo legitur, VII, VIII, VIIII. Non nimis hic ſolicite ducendos calculos, vel inde apparet, quod noſter etiam ſulcum ſexcentorum pedum cubicorum vni operae adſignat. Vid. de Arb. 4, 3. Et habuimus modo ad ſ. 17 pedes cubicos 1440 vni operae adſignatos: Nuſquam fere eſſe corruptiores libros, quam in numeris, ſaepe obſeruamus.

2, 29 OLEIS LABORANTIBVS) Ad verbum repetiit Pall. Mart. 8, 1.

2, 33 MILII ET PANICI) Pall. Mart. 3.

2, 35 RA-

Nonas Aprilis Fauonius, aut Auſter cum grandine, nonnunquam hoc idem pridie.
Octauo Idus Aprilis Vergiliae veſpere celantur, interdum hiemat. Septimo Idus
Aprilis, et [u] ſexto, et quinto Auſtri et Africi tempeſtatem ſignificant. Quarto
Idus Aprilis, ſole oriente, Libra occidere incipit, interdum tempeſtatem ſignificat. 35
Pridie Id. Aprilis Suculae celantur, hiemat. His diebus locis frigidis prima vinearum
foſſio vtique ante Idus peragenda eſt: quaeque menſe Martio poſt confectum
aequinoctium fieri debuerunt, nunc denique quam primum exequenda ſunt. Fici
viteſque adhuc recte inſeruntur: ſeminaria, quae ſunt ante facta, runcari, et adhuc
commode fodiri poſſunt. Oues Tarentinae radice lanaria lauari debent, vt tonſurae
praeparentur. Idibus Aprilis, vt ſupra, Libra occidit, hiemat. Decimo- 36
octauo Calen. Maias ventoſa tempeſtas, et imbres, nec hoc conſtanter [x]. XV Cal.
Maias ſol in Taurum tranſitum facit, pluuiam ſignificat [y]. XIIII Cal. Maias Suculae
[z] ſe veſperi celant, pluuiam ſignificat. XI Cal. Maias ver bipartitur, pluuia,
et nonnunquam [a] grando. Decimo Cal. Maias Vergiliae cum ſole oriuntur, Africus,
vel Auſter, dies humidus. Nono Cal. Maias prima nocte Fidicula apparet,
tempeſtatem ſignificat. Quarto Calen. Maias Auſter fere cum pluuia [b]. Tertio 37
Cal. Maias mane Capra exoritur, Auſtrinus dies, interdum [c] pluuiae [d]. Pridie Cal.
Maias Canis ſe veſpere celat: tempeſtatem ſignificat. Per hos dies eadem quae
ſupra perſequemur, poſſuntque, ſi iam librum remittunt, inſeri oleae, vel emplaſtrari,
caeteraeque pomiferae arbores eodem emplaſtrationis genere inſeri. ſed et 38
prima pampinatio recte inchoatur, dum prorepentes oculi digito decuti poſſint.
ſiqua praeterea in vineis aut foſſor diſturbauit, aut negligentia omiſit, diligens vinitor
reſtituere debet, et fracta iuga conſiderare, et reſarcire, aut disiectos palos
reponere, ita ne teneros pampinos explantet. Eodem tempore ſecundi [e] foetus
pecudes ſignari oportet. Cal. Maiis, hoc biduo ſol vnam dicitur tenere particulam. 39
VI [ee] Nonas Maias Sucula cum ſole exoritur, Septentrionales venti. V Nonas
Maias Centaurus totus apparet, tempeſtatem ſignificat. III Nonas Maias idem
ſidus

u) *et* abeſt *B. R.* x) *conſtante* ſphalma *Vict.* y) *ſignificat XI. Calendas Maias vergiliae cum ſole etc.* caetera deficiunt *I. B. R.* z) *Suculae veſperae cedant ſignificat etc. P.* a) *non vnqam P.* b) *pluuia, Calendis Maiis I. B. R.* c) *pruina* inſer. *I. B. R.* d) *pluuii P.* e) *foecundi I.B.R.* ee) *VI Nonas Maias* deſunt *I. B. R.*

2, 35 RADICE LANARIA) Plin. 19, 3 ſ. 18 *quae vocatur radicula, lauandis lanis ſuccum habet, mirum quantum conferens candori mollitiaeque. Struthion Graeci vocant* etc. *Saponariam* vocari, itemque *herbam fullonum*, obſeruat Hard. ad h. l. qui eandem eſſe ait, quam *lanariam herbam* vocat idem Plin. 24, 17 ſ. 104 Eſt itaque ea, quam *ſaponariam* vocant officinae, noſtri *Seiffenkraut.* Add. Io. Rhod. ad Scribo. p. 40.

2, 36 VER BIPARTITVR) *Bipartior* h. l. non vſurpatur deponentium more, ſed paſſiuum eſt. Etſi autem eo die, qui eſt XI Kal. Maii duae veris partes elapſae ſint iuxta diuiſionem agricolarum, quam habes apud Varr. 1, 18 et alios: tamen ſi vim ipſius tempeſtatis caloremque conſideres, tunc aliquando contingit, vt ver medium ſit. Sic eodem capite dicitur *hiems* non nunquam *bipartita*, *cum ſtella quae in pectore leonis eſt*, occidit; quo tamen tempore, ſi dies numeres, hiems ad finem inclinat. Habenda eſt ratio non multorum vel paucorum dierum, ſed maioris vel minoris frigoris. PONTED. Sed quid ſi *dies* dicatur *bipartiri* ver? In participiis praeteritorum facile admiſerim paſſiuam ſignificationem: in aliis temporibus non item.

2, 39 BIDVO SOL VNAM — PARTICVLAM) Partes vel particulae ſignorum eclipticès ſingulorum (in quantum ſigna intelliguntur δωδεκατημόρια, non ζώδια) 30 ſunt, id eſt in vniuerſum 360; dies autem 365. Itaque interdum duos dies vni particulae aſſignant. Vide verbi cauſſa fragmenta incerti ſub Cenſori. de die nat. 2, p. 211. Lindebr.

ſidus pluuiam ſignificat. Pridie Nonas Maias Nepa medius occidit, tempeſtatem
ſignificat. Nonis Maiis Vergiliae exoriuntur mane, Fauonius. VII Idus Maias
40 aeſtatis initium, Fauonius, aut Corus, interdum etiam [f] pluuia. VI Idus Vergi-
liae totae apparent, Fauonius, aut Corus, interdum et [g] pluuiae. Tertio Idus
Maias Fidis mane oritur, ſignificat tempeſtatem. Per hos dies runcandae ſegetes
ſunt, foeniſiciae [h] inſtituendae. Bonus operarius prati iugerum deſecat, nec mi-
nus mille ducentos manipulos vnus obligat, qui ſint [i] ſinguli quaternarum libra-
rum. Arbores quoque tempus eſt ablaqueatas circumfodere, et operire: vna opera
nouellas circumfodiet arbores octuaginta, mediocres LXV, magnas quinquaginta.
41 Hoc menſe ſeminaria omnia crebro fodere oportebit. ſed a Calendis Martiis vsque
in Idus Septembres, omnibus menſibus non ſolum ſeminariis, ſed etiam nouellis
vineis danda foſſio eſt. Iisdem diebus, vbi praegelidum et pluuium [k] caelum eſt,
oleae putantur, et emuſcantur [l]. Caeterum tepidis regionibus duobus temporibus
anni facere iſtud oportebit. Primo ab Idibus Octob. vsque in [m] Idus Decembres,
iterum ab Idibus Febr. vsque in Idus Martias, ſi tamen [n] arbor librum non remit-
42 tit. Hoc eodem menſe in [o] paſtinato ſeminario nouiſſima poſitio eſt olearis [p] ta-
leae [q], eamque oportet, cum panxeris, fimo et cinere miſtis oblinire [r], et ſuper-
ponere muſcum, ne ſole findatur [s], ſed [t] hoc idem [u] opus melius fiet vltima parte
menſis Martii, vel prima menſis April. et ceteris temporibus, quibus praecepi-
43 mus [x] ſeminaria plantis vel ramis conſerere. Idibus Maiis Fidis mane exoritur.
Auſter, aut Euronotus [y], interdum dies [z] humidus. XVII Calen. Iunias idem
quod ſupra. XVI, et XV Cal. Iunias Euronotus [a], vel Auſter cum pluuia. XIIII
Cal. Iun. ſol in Geminos introitum facit. XII [b] Calen. Iun. Suculae exoriuntur,
Septentrionales venti, nonnunquam Auſter cum pluuia. XI et X [c] Calen. Iunias
Arcturus mane occidit, tempeſtatem ſignificat. VIII, et VII, et VI Cal. Iun.
44 Capra mane exoritur; Septentrionales venti. Ab Idib. vsque in Calend. Iunias [d]
veteranam vineam priusquam florere incipiat, iterum [e] fodere oportet, eandem-
que, et caeteras omnes vineas itidem pampinare. quod ſi ſaepius feceris, puerilis
vna opera iugerum vineti pampinabit. Quibusdam regionibus oues nunc tonden-
tur, et pecoris nati aut [f] amiſſi ratio accipitur. item [g] qui lupinum ſtercorandi agri
45 cauſa ſerit, nunc demum aratro [h] ſubuertit. Cal. Iun. et IIII Non. Aquila exori-
tur; tempeſtas ventoſa, et interdum pluuia. VII Idus Iun. Arcturus occidit;
Fauonius, aut Corus. IIII Id. Iun. Delphinus veſpere exoritur; Fauonius; inter-
46 dum rorat. His diebus, ſi [non] [i] opere victi [k] ſumus, eadem, quae extremo
menſe Maio, facienda ſunt: item omnes arbores fructiferae circumfoſſae aggerari
debent,

f) *et pluuiae I. B. R.* g) *et* deeſt *I. B. R.* h) *foeniſecae inſtituendi ſunt I. B. R.* i) *ſunt I. B. R.* k) *pluuiaceum* Politiani coniectura. l) *muſcantur I. B. R. Lipſ.* m) *ad I. B. R.* n) *tamen* deeſt *I. B. R.* (*ſ.* 42) o) *impaſtinato* coniunct. *Bon.* p) *oleariis I. B. R.* q) *tale P.* r) *oblinere Ienſ.* s) *findantur I. B. R.* t) *et* inſ. *I. B. R.* u) *idem* deeſt *P.* x) *praecipimus I. B. R.* y) *eurinus Pol. L.* z) *dies* deeſt *P.* a) *eurinus P. L.* b) *XIII* coni. *Ponted.* c) *Duodecimo I. B. R.* quod probat *Ponted.* d) *Iuniis I. B. R.* e) *interim I. B. R.* f) *vt mulſi Pol.* g) *Iterum P.* h) *arat quo P.* i) *non* om. *L. I. B. R.* k) *vincti Lipſ.*

2, 44 QVI LVPINVM) Geop. 3, 5. SCHOETTG.

2, 46 SI [NON] OPERE VICTI SVMVS) Τὴν *non* recte omitti puto ab antiquis editionibus, et qui non diſſentit, Mediceo. *Si opere victi ſumus*, vt plus operis fuerit nimirum ſuperiore menſis parte, quam perfici a nobis potuerit, id nunc reuocandum eſt.

2, 46 TER-

debent, vt ante ſolſtitium id opus peractum ſit. Quinetiam pro conditione regio-
nis et caeli terra vel proſcinditur, vel iteratur: eaque, ſi eſt difficilis, proſcinditur
operis tribus, iteratur duabus, tertiatur vna, lirantur autem iugera duo opera vna.
At ſi facilis eſt terra, proſcinditur iugerum duabus operis, iteratur vna, lirantur [l]
vna [m] iugera quatuor. [cum in ſubacta iam terra latiores porcae ſulcantur.] quae 47
ratio colligit, vt per Autumnum facile poſſint vno iugo, tritici obſeri modii centum
quinquaginta, caeterorumque leguminum modii centum. Iisdem diebus area tri-
turae praeparanda eſt: vt [n] quaeque res defecta erit, in eam conferatur. Vinea-
rum quoque cultus [o], quibus maior eſt modus, iteratus eſſe debet. Ante ſolſti- 48
tium pabulum (ſi facultas eſt) vel nunc, vel etiam ſuperioribus XV diebus, qui fue-
rint ante [p] Calen. Iunii, pecori praeberi oportet. A Cal. autem Iuniis, ſi iam de-
ficit viridis herba, vsque in vltimum Autumnum [q] frondem caeſam praebebimus.
Idibus Iuniis calor incipit. XIII [r] Calen. Iul. ſol introitum in [s] Cancro facit; tem- 49
peſtatem ſignificat. XI Calen. Iulii Anguifer, qui [t] a Graecis dicitur ὀφιοῦχος [u],
mane occidit, tempeſtatem ſignificat. Octauo, et VII, et VI Cal. Iulii Solſtitium,
Fauonius, et calor. Tertio Cal. Iul. ventoſa tempeſtas. His diebus eadem, quae
ſupra. Sed et viciam in pabulum ſecare oportet, priusquam ſiliquae eius duren- 50
tur; ordeum metere; fabam ſerotinam ducere; fabam maturam conterere, et pa-
leam [x] eius diligenter recondere; ordeum terere, paleasque omneis recondere;
aluos [y] caſtrare, quas ſubinde nono quoque aut decimo die ad Cal. Maias conſide-
rare et curare oportet [z]. nunc autem ſi ſunt pleni atque operculati faui, deme-
tendi

l) *Linantur P. L.* m) *in* inſ. *P.* n) *vt* om. *P.* o) *cultus* om. *I. B. R.* p) *a L. I. B. R.* q) *autumni I. B. R.* (*ſ.* 49) r) *VIII I. B. R.* s) *in* deeſt *I. B. R.* t) *qui Graece Pol.* u) φιουαος *P.* x) *paleas I. B. R.* y) *alueos P.* z) *oportebat Iuntt.*

2, 46 TERTIATVR VNA, LIRATVR) Interpungebant omnes ante *liratur*, et ὑποςιγμὴν ponebant poſt *opera vna.*

2, 47 [CVM IN SVBACTA — SVLCANTVR] Haec verba vel gloſſam puto verbi *lirantur*, vel ſi ab auctore profecta, loco mota a librariis. Caeterum hic actus *lirandi* diſtinctius explicatur Varr. 1, 29, 2.

2, 47 PER AVTVMNVM) hoc enim ſeminandi tempus Col. 2, 8. Caeterum vt rationem hanc ipſe inire et colligere poſſis, comparandum tibi erit Col. 2, 9. Nimirum iugerum agri mediocris poſtulat tritici modios 5. Igitur modiis 150 obſeri poſſunt iugera 30. Leguminum illud, quod conſuetiſſimum eſt, et optimum, ſumamus, nempe lupinum. Huius modii 10 iugerum occupant (Col. 2, 10, 3.) Igitur 100 modiis obſerentur iugera 10. Haec porro 40 iugera, ſi difficilis ſit terra, proſcinduntur operis 120, iterantur 80, tertiantur 40, lirantur 20, quae ſunt operae 260. Sin facilis terra ſit, proſcindentur operis 80, iterabuntur 40, tertiabuntur 30 (Excidiſſe enim videtur tertiatio h. l. auctoris feſtinatione, vel librarii, quam dodrantem poſtulare docet 2, 4, 8) lirabuntur 10 operis. Conficiuntur operae 160. Iam ſi diuerſitatem terreni cogitemus, iuuerit forte aſſumere mediam proportionalem i. e. 210. Apparet igitur conſtare rationem Columellae, etiamſi παχυλῶς nimis eam nos forte ſubduxerimus, et v. g. leguminum illud aſſumſerimus, quod minimum operarum poſtulat.

2, 47 VT QVAEQVE RES DES. ERIT) Vid. quae de duplici quaſi perſona τῆς *vt* diſputauimus ad Varr. 2, 1, 4 et Col. 7, 3, 20. Hic illud inprimis me mouet, quod *conferatur* ſcriptum, non *conferenda eſt*, vt mox ante *praeparanda eſt*; quod indicium videtur, coniunctiuum ab illa *vt* ſimul pendere. Vt hoc regimen duplex euitaret Commel. poſuit diſtinctionem ante *vt*.

2, 48 ANTE CALEN. IVNII) Recte *ante*, quia ſuperiores dies diſtinguit a *nunc*, h. e. illo ſpatio, quod incipiunt Calen. Iun. Antiquae editiones *a Calendis*, neglecto forte puncto ad illud *a* collocando, vt *ante* ſignificet.

2, 50 ALVOS CASTRARE) Videtur legendum *alueos*. VRSIN. Vid. ad Col. 9, 6, 3.

2, 50 AD CAL. MAIAS) Hic contrarium eius, quod paullo ante notabamus, accidiſſe videtur. Legendum enim, ſi quid iudico, *a Calen. Maiis.*

 2, 52 NONO

tendi [a] ſunt: ſin autem maiore parte vacant, aut ſine operculis adaperti ſunt, non-
dum eſſe maturos ſignificatur: itaque mellatio eſt differenda. Quidam in prouin-
51 ciis transmarinis vel hoc, vel [b] ſequente menſe ſeſama [c] ſerunt. Calen. Iuliis Fa-
vonius, vel Auſter, et calor. Quarto Non. Iul. Corona occidit mane. Pridie No-
nas Iul. Cancer medius occidit; calor. Octauo Idus Iul. Capricornus medius occi-
dit. Septimo Idus Iul. Cepheus [d] veſpere exoritur [e], tempeſtatem ſignificat. Sexto
52 Id. Iul. Prodromi flare incipiunt. His diebus eadem quae ſupra. Sed et proſciſ-
ſum veruactum optime nunc iteratur, et ſilueſtris ager decreſcente Luna vtiliſſime
extirpatur. Idibus Iuliis Procyon [f] exoritur mane, tempeſtatem ſignificat. Ter-
tiodecimo Cal. Auguſtas Sol in Leonem tranſitum facit; Fauonius. [Nono Ca-
lendas Auguſtas Leonis in pectore clara ſtella exoritur [g]] interdum tempeſtatem
ſignificat. Octauo Calen. Auguſtas Aquarius incipit occidere clare; Fauonius, vel
53 Auſter. Septimo Cal. Auguſtas Canicula apparet; caligo aeſtuoſa. Sexto Cal. Au-
guſtas Aquila exoritur [g]. Quarto Calendas Auguſtas Leonis in pectore clarae ſtel-
lae exoriuntur; interdum tempeſtatem ſignificat. Tertio Calen. Auguſtas Aquila
54 occidit; ſignificat tempeſtatem. His diebus locis temperatis et maritimis meſſis
conficitur, et intra dies triginta qua deſecta eſt, ſtramenta praeciſa in aceruum [h]
congeruntur. Iugerum ſtramentorum opera vna deſecat, quibus remotis priuſquam
ſol acrior exurat terram, omnes arbores, quae fuerant in ſegete, circumfodere et
adobruere oportet. item quibus magna ſementis praeparatur, nunc debent itera-
55 re. Nam de [i] fodiendis colendisue [l] nouellis vineis, ſaepius iam dixi nullum eſſe
menſem omittendum, donec autumnale aequinoctium conficiatur. Meminiſſe au-
tem oportebit, vt per hos, et Auguſti menſis dies antelucanis et [m] veſpertinis tem-
poribus frondem pecudibus caedamus. Item quaſcunque vineas culturi ſumus, ne
per aeſtum, ſed mane vſque in tertiam, et a decima vſque in crepuſculum fodia-
56 mus. Quibuſdam regionibus, ſicut in Cilicia et Pamphylia, hoc menſe ſeſama [n]
ſeruntur. Italiae autem regionibus humidis poſſunt vltimo menſe Iun. ſeri. Quin
etiam tempus eſt ficulneis [o] arboribus caprificum ſuſpendere, quod quidam exiſti-
mant idcirco fieri debere, ne fructus decidat, et vt celerius ad maturitatem perue-
niat. Calen. Auguſti [p] Eteſiae. Pridie Non. Auguſti Leo medius exoritur, tem-
57 peſtatem ſignificat. VII Id. Auguſti Aquarius occidit medius, nebuloſus aeſtus.
Pridie

a) *demendi I. B. R. Lipſ.* b) *vel* deeſt *I. B. R.* c) *ſeſartia I. B. R.* d) *citheus L.* e) *oritur I. B. R.* f) *Prochion L.* g) *oritur I. B. R.* h) *agerum P.* i) *defodiendis* coniunct. *Heru.* l) *nam de colendis P.* m) *et veſpertinis* deeſt *P.* n) *ſeſania I. B. R. ſiſama L.* o) *arboriſiculneas* ant. *P.* p) *auguſtis et teſiae P. et heſit L.*

2, 52 NONO CAL.) Quae incluſimus, inſititia videntur Cl. PONTEDERAE, et horum locum obtinuiſſe primum caniculae ortum.

2, 52 LEONIS IN PECTORE CLARAE STELLAE) Vna eſt, quae de Leonis pectore emicat clara ſtella, quaeque *tuber Leonis* (ex quo iſtud verborum monſtrum in Plinio fictum eſt, *Tuberoni*) appellatur, non plures, vt in noſtris epiſtolis. PONTED.

2, 52 OCCIDERE CLARE) Quid eſt *occidere clare*? Satin' ſaluae?

2, 53 CALIGO AESTVOSA) quam ſ. 57 *aeſtum nebuloſum* vocat.

2, 56 CAPRIFICVM SVSPENDERE) De caprificatione locus Claſſicus eſt Plinii 15, 19 ſ. 21 vnde maxime neceſſaria petemus. *Culices parit caprificus; hi fraudati alimento in matre, putri eius tabe, ad cognatam volant: morſuque ficorum crebro --- cereales auras immittunt foribus apertis. Mox lacteum humorem, hoc eſt, infantiam pomi abſumunt* etc. Totus enim locus legendus eſt. Add. Pall. Mart. 10, 28; et quos laudat Io. Reudtorf. in fragm. Democriti ap. Fabric. B. G. 4, 29 p. 350 ſq.

2, 57 NEBVLOSVS AESTVS) *caliginem aeſtuoſam* vocabat ſ. 53.

2, 61 MO-

Pridie Idus Aug. Fidis occidit mane, et Autumnus incipit. His diebus eadem quae
ſupra. Nonnullis tamen locis faui demetuntur: qui [q] ſi non ſunt melle repleti, nec
operculati, differenda eſt [r] in menſem Octob. mellatio. Idib. Auguſti Delphini oc-
caſus tempeſtatem ſignificat. XIX Calen. Septemb. eiuſdem ſideris matutinus occa-
ſus tempeſtatem ſignificat. XIII [s] Cal. Septemb. ſol in Virginem tranſitum facit. 58
hoc et ſequenti die tempeſtatem ſignificat, interdum et tonat. Hoc eodem die
Fidis occidit. Decimo Cal. Septemb. ex eodem ſidere tempeſtas plerumque oritur,
et pluuia. VII [t] Cal. Septemb. Vindemiator exoritur mane, et Arcturus incipit oc-
cidere; interdum pluuia. III Cal. Septemb. humeri Virginis exoriuntur; Eteſiae
deſinunt flare, et interdum hiemat. Pridie Cal. Septemb. Andromeda veſperi exori- 59
tur; interdum hiemat. His quidem diebus arbores ficorum inoculantur; quod ge-
nus inſitionis emplaſtratio vocatur. Idque licet vel commodius facere ſuperiore
menſe poſt Idus Iul. quo tempore etiam aliarum arborum nonnulli emplaſtrationem
faciunt. Quibuſdam locis, vt in Baetica maritimis regionibus, et in Africa vinde- 60
mia conficitur. Sed frigidioribus [u] regionibus puluerationem faciunt, quam vocant
ruſtici occationem, cum omnis gleba in vineis refringitur, et reſoluitur in puluerem.
Hoc eodem tempore prius quam vineae pulverentur, ſi perexilis eſt, vel [x] rara ipſa
vitis, lupini modii tres vel quatuor in ſingula iugera ſparguntur [y], et inoccantur [z];
qui, cum fruticauerint [a], prima tum foſſione conuerſi ſatis bonum ſtercus vineis
praebent. Multi etiam, ſi pluuius eſt ſtatus caeli, ſicut ſuburbana regione Italiae 61
pampinis vitem ſpoliant, vt percoqui fructus poſſint, nec putreſcere imbribus. At
e contrario locis calidioribus, vt modo nominatis [b] prouinciis, circa vindemiam
adumbrantur, vel ſtramentis, vel aliis tegumentis vuae, ne ventis aut caloribus
exareſcant. Hoc idem tempus eſt aridis vuis ficisque conficiendis, de quibus quem- 62
admodum paſſae fiant, ſuo loco dicemus, cum villicae perſequemur officia. Filix [c]
quoque aut carex, vbicunque naſcitur, Auguſto menſe recte extirpatur, melius ta-
men circa Idus Iulias ante Caniculae exortum. Calend. Septemb. calor [d]. Quarto 63
Nonas Septemb. Piſcis auſtrinus deſinit occidere, calor. Non. Septemb. Arcturus
exoritur, Fauonius, vel Corus. VII [e] Idus Septemb. Piſcis aquilonius deſinit oc-
cidere, et Capra exoritur, tempeſtatem ſignificat. Tertio Idus Septembris Fauo-
nius, aut Africus, Virgo media exoritur. His diebus locis maritimis et calidis vin- 64
demia, et caetera quae ſupra ſcripta ſunt, commode adminiſtrantur. Iteratio quo-
que arationis peracta eſſe debet, ſi ſerius terra proſciſſa eſt. ſin autem celerius, etiam
tertiatum [f] ſolum eſſe conuenit. Hoc etiam tempore qui conſueuerunt vina con-
dire, aquam marinam praeparant, et aduectam decoquunt: de qua conficienda, cum
villicae officia exequar, praecipiam. Id. Sept. ex priſtino ſidere nonnunquam tem-
peſtatem ſignificat. XV Cal. Oct. Arcturus exoritur; Fauonius, aut [g] Africus, in- 65
terdum Eurus, quem quidam Vulturnum appellant. XIIII Cal. Oct. ſpica Virgi-
nis exoritur; Fauonius, aut Corus. XIII Cal. Octob. ſol in Libram tranſitum facit,
Crater

q) *ſi* deeſt *I. B. R.* r) *et* inſ. *P.* (*ſ.* 58) s) *Decimo B. R.* t) *VI* coni. *Ponted.* u) *frigidis P.* x) *terra vel P.* y) *ſpargantur I. B. R.* z) *ita occantur I. B. R.* a) *frutificauerint I. B. R.* b) *velis* inſ. *P.* c) *Filex Heruag. felix L.* d) *calor enim ante Septemb. I. B. R.* e) *VI* coni. *Ponted.* f) *ſiue ſatum* interpon. *I. B. R.* g) *et I. B. R.*

2, 61 MODO NOMINATIS) ſ. 60 Baetica et Africa.

2, 62 SVO LOCO) 12, 16.

2, 64 PRAECIPIAM) 12, 25.

2, 67 VI-

Crater matutino tempore apparet. XI Cal. Oct. Piſces occidunt mane, item Aries
66 occidere incipit; Fauonius aut Corus, interdum Auſter cum imbribus. X Cal.
Octob. Argo [h] nauis occidit; tempeſtatem ſignificat, interdum etiam [i] pluuiam.
Nono Cal. Octob. Centaurus incipit mane oriri; tempeſtatem ſignificat, interdum
et pluuiam. Octauo Cal. Octob. et ſeptimo, et ſexto, Aequinoctium autumnale
pluuiam [k] ſignificat. Quinto Cal. Oct. Haedi exoriuntur; Fauonius, nonnunquam
Auſter cum pluuia. Quarto Cal. Octob. Virgo deſinit oriri; tempeſtatem ſignificat.
67 His diebus vindemiae [l] pluribus [m] regionibus [n] fiunt, quarum maturitatem alii aliter interpretati ſunt. quidam cum vidiſſent partem aliquam vuarum vireſcere, crediderunt tempeſtiuam eſſe [o] vindemiam: quidam cum coloratas [p] et perlucidas vuas animaduertiſſent: nonnulli etiam cum pampinos ac folia decidere conſideraſſent. quae omnia fallacia ſunt: quoniam immaturis vuis eadem omnia poſſunt accidere,
68 propter intemperiem ſolis, aut anni. Itaque nonnulli guſtu explorare maturitatem tentauerunt, vt ſiue dulcis eſſet ſapor vuae, ſiue acidus, proinde aeſtimarent. Sed et haec ipſa res habet aliquam fallaciam. nam quaedam genera vuarum nunquam [q]
69 dulcedinem capiunt propter auſteritatem nimiam. Itaque opportunum [r] eſt (quod nos facimus) ipſam naturalem contemplari maturitatem. naturalis autem maturitas eſt, ſi cum expreſſeris vinacea, quae acinis celantur, iam infuſcata, et nonnulla propemodum [s] nigra fuerint. nam colorem nulla res vinaceis poteſt afferre, niſi naturae maturitas, praeſertim cum ita [t] media parte acinorum ſint, vt et a ſole aeſtiuante [u], et a ventis protegatur [x], humorque ipſe non patitur ea percoqui [y], aut
70 infuſcari, niſi ſuapte natura. Hoc igitur cum exploratum habuerit villicus, ſciat vindemiam ſibi eſſe faciendam. Sed antequam fructum cogere incipiat, cuncta praeparanda erunt ſuperiore (ſi fieri poſſet [z]) menſe: ſi minus, certe vt ante quindecim dies dolia partim picata, partim defricata et diligenter lota marina, vel aqua
71 ſalſa, et recte ſiccata; tum et opercula, colaque, et caetera, ſine quibus probe confici muſtum non poteſt; torcularia vero, et fora diligenter emundata, lotaque [a], et, ſi res ita exegerit, picata; praeparataque habeat ligna, quibus defrutum et ſapam decoquat. tum etiam ſalem, atque odoramenta, quibus condire vina conſueuerint, multo ante repoſita eſſe oportet. Nec tamen haec cura totum auocet eum a caetera ruris cultura. nam et napinae, itemque rapinae, ſiccaneis locis per hos

h) *argo nauis* diuiſ. *I. B. R. I. I. A.* i) *et P.* k) *plerumque I. B. R.* l) *vindemiam* n. *P.* m) *plurimis* n. *plurimi* a. *P.* n) *regionibus* deeſt in antiquo *P.* o) *interdum* inſ. *I. B. R.* p) *con. coloratas I. B. R.* q) *nonnunquam I. B. R.* r) *optimum P. L.* s) *praetermodum P. L.* (ſ. 69) t) *in* inſ. *I. B. R. I. I. H. et Mſ. Heinſ. ad Ouid. Faſt.* 4, 940. u) *aeſtuante I. B. R. I. I. H. A. G. extuante Lipſ.* deeſt *in Pol. et Mſ. Heinſ.* x) *protegantur I. B. R. I. I. H. A. G. Mſ. Heinſ. l. c.* y) *praecipi I. B. R. Mſ. Heinſ. l. c.* z) forte melius *poſſit.* a) *lotaque. Et I. B. R. I. I. H. A. Gr. G.*

2, 67 VIRESCERE) Mirum ſane. Vireſcunt enim profecto vuae ante aliquanto quam quemcunque alium colorem accipiant. Deſinit praecedens vox in M. literam. Quid ſi confuſione quadam literarum *vireſcere* nunc legitur pro *miteſcere?* quod proprium in hac re verbum eſſe conſtat.

2, 67 PROPTER INTEMPERIEM) Vid. leg. *propter intemperantiam ſoli.* VRSIN.

2, 69 NATVRALIS MATVRITAS) Vid. Pall. Sept. 11, 1.

2, 69 NON PATITVR) *patiatur* ſcribendum videtur VRSINO. Recte puto. Nam longum nimis eſſe videtur, hoc patitur ad *poteſt*, quod praecedit, referre.

2, 71 CONSVEVERINT) *Conſueuerit* vult VRSIN. Si quid mutare liceat, malim *condiri conſueuerunt.*

hos dies fiunt. farraginaria quoque, pecori futura per hiemem praeſidio; item-
que ſiliquam, quod ruſtici foenum graecum vocant, nec minus in pabulum vicia
nunc demum conſeritur. Tum etiam lupini haec erit praecipua ſatio, quem qui- 72
dam vel ab area protinus in agrum deferri putant oportere. Milium et panicum
hoc tempore demetitur, quo faſeolus [b] ad eſcam ſeritur. nam ad percipiendum [c]
ſemen vltima parte Octobris circa Calendas Nouembris melius obruitur. Quare
cum haec cuncta in agris exequi debeat, poſſit eorum curam, quae intra villam fa-
cienda ſunt, villicae delegare: ita tamen, vt ipſe conſideret an recte facta ſint. Cal.
Octobribus, et ſexto Non. interdum tempeſtatem ſignificat. Quarto Non. Octobris 73
Auriga occidit mane, Virgo deſinit occidere; ſignificat nonnunquam tempeſtatem.
Tertio Non. Octobris Corona incipit exoriri, ſignificat tempeſtatem. Pridie Non.
Octobris Haedi oriuntur veſpere; Aries medius occidit; Aquilo. Octauo Id. Octo-
bris Coronae clara ſtella exoritur. Sexto Id. Octobris Vergiliae exoriuntur veſpere; 74
Fauonius, et interdum Africus cum pluuia. Tertio et pridie Idus Octobris Coro-
na tota mane exoritur; Auſter hibernus, et nonnunquam pluuia. Per hos dies
frigidis regionibus vindemia, et caetera, quae ſupra ſcripta ſunt, fieri ſolent. Iiſdem-
que [d] regionibus frumenta matura ſeruntur, et praecipue far adoreum. Locis
etiam opacis triticum nunc recte ſeritur. Et quoniam ſementis mentionem feci- 75
mus, non intempeſtiue quantum cuiuſque ſeminis iugerum agri recipiat referemus.
Iugerum agri recipit tritici modios quatuor vel quinque, farris adorei modios no-
vem [e] vel decem, ordei modios quinque vel ſex, milii vel panici ſextarios quatuor vel
quinque, lupini modios octo vel decem, faſeoli modios quatuor, piſi modios tres
vel quatuor, fabae modios ſex, lentis modium vnum [f] vel paulo amplius, lini ſe- 76
minis modios nouem vel decem, cicerculae modios tres vel quatuor, ciceris mo-
dios duos [g] vel tres, ſeſami ſextarios [h] quatuor vel quinque, viciae pabularis modios
ſeptem vel octo, viciae ſeminalis modios quinque vel ſex, erui modios quatuor vel
quinque, farraginis ordeaceae modios ſeptem vel octo, ſiliquae modios ſex, medi-
cae ſingulos cyathos ſerere oportet in areolis longis pedum denum [i], latis pedum
quinum [k]. Cannabis grana ſex in pede quadrato ponuntur. Idibus Octobris, et
ſequenti biduo interdum tempeſtas [l], nonnunquam rorat. Decimotertio [m] Ca-
lendas Nouembris ſol in Scorpionem tranſitum facit. Tertiodecimo et duodecimo 77
Calen-

b) *paſſolus* vel *faſſolus* a. *P.* c) *percipiendum I. B. R. I. I. H. it. Mſ. Heinſ. ad Ouid. Faſt.* 4, 940 *praecipiendum* alii. d) *hiſdem I. B. R.* e) *nouem, vel decem ordei modios* deeſt in antiquo *Pol.* f) *vnum vel* deeſt a. *P.* g) *tres vel quattuor L. I. B. R.* h) *SS. L.* i) *denum, latis pedum quinum* deſunt in antiquo Codice *P. decem I. B. R.* k) *quinque I. B. R.* l) *temperatas P.* m) *XIIII L.* et *a. V.* probat etiam *Ponted.*

2, 71 FARRAGINARIA QVOQVE) Locus corruptus et male commiſſus ſanabitur, ſi legas, *Farraginem quoque --- futuram --- viciam --- conſerito. Farraginaria* neſcio an quiſquam dixerit.

2, 73 ET SEXTO NONAS) Non indicat, vt alias, phaenomenon quoddam. Plinius hoc die *Atticae coronam exoriri mane* notat. Sed multum alias quoque diſſentiunt; et iam deprecati ſumus illam diſputationem.

2, 74 AVSTER HIBERNVS) Nimirum meridiem *quoque hibernum*, quantumuis παράδοξον videatur, agnoſcit noſter. Vid. 8, 8, 2 et adnotationem noſtram ad 1, 6, 2. Hic tamen ad plagam referri nullo modo poſſe videtur; ſed *hibernus auſter* eſſe, qui χειμῶνα adfert, *hiemem*, h. e. tempeſtatem, cum vel ſine pluuia: ideo etiam ſubiicit, *interdum pluuia.* Ita ſaepius noſter hoc ipſo in Kalendario *hiemat, hiemat cum frigore* etc.

2, 75 QVANTVM SEMINIS IVGERVM --- RECIP.) conf. ſupra 2, 9.

Calendas Nouembris ſolis exortu [n] Vergiliae incipiunt occidere; tempeſtatem
ſignificat. Vndecimo Calendas Nouembris Tauri cauda occidit; Auſter, interdum
pluuia. Octauo Calendas Nouembris Centaurus exoriri mane deſinit; tempeſta-
78 tem ſignificat. Septimo [o] Calendas Nouembris Nepae frons exoritur; tempeſta-
tem ſignificat. Quinto Calendas Nouembris Vergiliae occidunt; hiemat cum fri-
gore et gelicidiis. Quarto Calendas Nouembris Arcturus [p] veſpere occidit; ven-
toſus dies. Tertio Calendas, et pridie Nouembris Caſſiope incipit occidere; tem-
79 peſtatem ſignificat. Per hos dies quaecunque ſemina differri debent, arbuſculaeque
omnis [q] generis recte ponuntur. vlmi quoque vitibus recte maritantur, ipſaeque
vites in arbuſtis et vineis commode propagantur. Seminaria runcare et fodere
tempus eſt, tum etiam arbores ablaqueare, nec minus vineas, eaſdemque putare,
itemque in arbuſtis vitem deputare. ſeminaria, quae ſuo tempore pampinata non
ſunt, arbuſculaeque ficorum in ſeminariis putari, et ad ſingulos ſtilos redigi de-
bent: quae tamen melius dum tenera ſunt, per germinationem pampinantur. Sed
80 cum omnia in agricultura ſtrenue facienda ſint [r], tum maxime ſementis. Vetus eſt
agricolarum prouerbium, MATVRAM ſationem ſaepe decipere ſolere, ſeram nun-
quam, quin mala ſit. Itaque in totum praecipimus: vt quiſque natura locus frigi-
dus erit, is [s] primus [t] conſeratur: vt quiſque calidus, nouiſſimus [u]. Vicia et faba
81 ſtercorare agrum dicuntur. Lupinum niſi in florem verteris, nihil agrum ſterco-
raueris. ſed nec vlla res magis vacuis operariis [x] aut ſeritur, aut conditur. nam et
primis temporibus ante aliam [y] ſementim poteſt id obrui, et nouiſſimis poſt coactos
82 fructus tolli. Sementi facta inoccare oportet, quod ſparſeris. Duo iugera tres
operae commode occabunt, arboresque quae intererunt [z], ablaqueabunt [a]; quam-
vis antiqui ſingulis [b] operis ſingula iugera ſarriri et occari velint: quod an recte
fieri poſſit, affirmare non auſim. Eodem tempore foſſas riuoſque purgare, et eli-
83 ces ſulcoſque aquarios conuenit facere. Iiſdem temporibus ſi ſit, fraxineam [c]; ſi
minus, orneam; ſi nec haec ſit, iligneam frondem bubus recte praebebimus. Glan-
dis quoque non inutile eſt ſingulis iugis modios ſingulos dare: nec tamen amplius,
ne laborent, nec minus diebus XXX praebueris. nam [d] ſi paucioribus diebus detur [e],
(vt ait Hyginus) per ver ſcabioſi boues fiunt. Glans autem paleis immiſcenda eſt,
atque ita bubus apponenda. Tum etiam ſiluam ſi quis barbaricam, id eſt conſe-
mineam [f] velit facere, recte conſeret [g] glandibus et caeteris ſeminibus. Tum et
olea diſtringenda [h] eſt, ex qua velis viride oleum efficere; quod fit optimum ex
varia oliua, cum incipit nigreſcere. nam acerbum niſi ex alba olea fieri non de-
bet.

n) *exortus: I. B. R.* o) *Octauo I. B. R.* p) *in* inſeritur *I. B. R.* q) *vitibus recte L.* r) *ſunt I. B. R.* s) *ne Lipſ.* t) *primis P. primum I. B. R.* u) *nouiſſime I. B. R.* x) *operis L.* y) *vllam ſementem poſſet id obruere, et nouiſſime poſt coctos fructus tollere I. B. R. poſſit obruere --- coactus --- tollere L.* (ſ. 82) z) *intererunt I. B. I. I. intereunt L. R. H. A. Gr. G. interierunt* al. a) *adlaqueabuntur L.* b) *ſimilis P.* c) *fraxinea et ſi ſit minus ornea L.* d) *nam ſi --- per ver* om. *Pol.* e) *datur I. B. R.* f) *conſentaneam L.* g) *conſerere I. B. R.* h) *deſtringenda I. B. R.*

2, 81 LVPINVM) Vid. ſupra ſ. 60.

2, 82 ARBORESQVE QVAE INTERERVNT) Reuocaui lectionem procul dubio ſinceriorem. Quid enim? ablaqueanturne arbores, quae interierunt? an potius quae interſunt, inter ſegetem videlicet.

2, 82 ET ELICES SVLCOSQVE AQVARIOS CONVENIT FACERE) Idem eſſe *elices* ac *ſulcos aquarios* cum teſtetur auctor 2, 8 hoc modo: *vt patentes liras, crebroſque ſulcos aquarios, quos nonnulli elices vocant, faciamus,* alterum inutile videtur. Si quis tamen vtrumque retinere velit, legat: *et elices, ſulcosue aquarios, conuenit facere.* PONTED.

bet. Calen. Nouembribus, et poſtridie caput Tauri occidit; pluuiam ſignificat. 84
III [i] Non. Nouembris Fidicula mane exoritur; hiemat, et pluit. VIII Idus No-
vembris idem ſidus totum exoritur, Auſter vel Fauonius; hiemat. VII Idus No-
vembris ſtella [k] clara Scorpionis exoritur; ſignificat tempeſtatem, hiemat; vel [l]
Vulturnus, interdum rorat. Sexto Idus Nouembris Vergiliae mane occidunt,
ſignificat tempeſtatem; hiemat. Quinto [m] Idus Nouembris [n] hiemis initium, Au-
ſter, aut Eurus, interdum rorat. His diebus vſque in Idus, quae ſuperiore menſe 85
facere non potueris, adhuc tolerabiliter efficies. Sed et proprie hoc obſeruabis,
vt pridie, quam plenilunium ſit; ſi minus, certe ipſo plenilunio omnem, quam
ſaturus es, fabam vno die ſpargas [o]: ſed poſtea licebit ab auibus et pecore defen-
ſam obruas: eamque, ſi ita competierit lunae curſus, ante Idus Nouembris occa-
tam habeas quam pinguiſſimo et nouo loco: ſi minus, quam ſtercoratiſſimo. Sa- 86
tis erit in ſingula iugera vehes ſtercoris comparare [p] numero decem et octo. vehes
autem ſtercoris habet modios octoginta. ex quo colligitur, oportere in denos quo-
quouerſus pedes, modios quinos ſtercoris ſpargere. Quae ratio docet vniuerſo iu-
gero ſatisfacere modios MCCCCXL [q]. Tum etiam conuenit oleas ablaqueare, et 87
ſi ſunt parum fructuoſae, vel cacuminibus retorridae frondis, magnis arbori-
bus quaternos modios ſtercoris caprini circumſpergere, in caeteris autem pro
magnitudine portionem ſeruare: eodem tempore vineis ablaqueatis columbinum
ſtercus ad ſingulas vites, quod ſit inſtar vnius ſextarii, vel vrinae hominis congios,
vel alterius generis quaternos ſextarios ſtercoris infundere. Iugerum vinearum
in ſenos pedes poſitarum duae operae ablaqueant. Idibus Nouembris dies incer- 88
tus, ſaepius tamen placidus. Septimo decimo [r] Cal. Decembris Aquilo, interdum
Auſter cum pluuia. Sextodecimo Calendas Decembris Fidis exoritur mane; Auſter,
interdum Aquilo magnus. Quintodecimo Calendas Decembris Aquilo, interdum
Auſter cum pluuia. Quartodecimo Calendas Decembris ſol in Sagittarium tranſi-
tum facit; Suculae mane oriuntur, tempeſtatem ſignificat. Duodecimo Calendas De-
cembris Tauri cornua veſperi occidunt; Aquilo frigidus, et pluuia. Vndecimo Ca- 89
lendas Decembris Sucula mane occidit, hiemat. Decimo Calen. Decembris Lepus
occidit mane, tempeſtatem ſignificat. Septimo Calend. Decembris Canicula occidit
ſolis ortu, hiemat. Pridie Calendas Decembris totae Suculae occidunt; Fauonius
aut Auſter, interdum pluuia. His diebus, quae praeterita erunt ſuperioribus, ope- 90
ra conſequi oportet. Et, ſi non plurimum ſerimus, optimum eſt intra Calendas
Decembris ſementem confeciſſe. Sed etiam longis noctibus ad diurnum [s] tempus
aliquid adiiciendum eſt. nam multa ſunt, quae in lucubratione recte aguntur.
Siue enim vineas poſſidemus, pali et ridicae poſſunt dolari, exacuique: ſiue regio
ferulae vel corticis ferax eſt, apibus aluearia fieri debent: ſiue palmae ſpartiue [t] foe-
cunda

i) *IIII. I. B. R.* k) *ſtella --- exoritur* om. *P. L.* l) *vel --- rorat* om. *P. L.* m) *IV.* coni. *Ponted.* n) *ſtella clara ſcorpionis exoritur, tempeſtatem ſignificat vel Vulturnus interdum rorat IIII idus SS.* hic demum interpon. *P. L.* probat Victorius in omiſſis ed. Gryph. o) *peragas I. B. R.* p) *comportare L.* et *a. V.* q) *M. CCC. XL. I. B. R.* r) Haec periodus eſt in ſolo Lipſ. s) *diuturnum L.* t) *ſpartiuae R. I. I. H. A.* item *Gr. G.*

2, 86 MCCCCXL) recte: nam in iugero pedes quadrati ſunt 2880. Antiquae editiones vnum C male omittunt.

2, 90 SED ETIAM LONGIS NOCT.) Quidſi legamus, *de longis noctibus*, vt ſignificetur, partem noctium eſſe adiiciendam diebus.

91 cunda eſt, fiſcinae ſportaeque[tt]: ſeu virgultorum[u], corbes ex vimine. Ac ne cae-
tera nunc perſequar, nulla regio non aliquid affert, quod ad lucubrationem confici
poſſit. nam inertis eſt agricolae expectare diei breuitatem, praecipue in iis regio-
nibus, in[x] quibus brumales dies horarum nouem ſunt, noctesque horarum quin-
92 decim. Poſſit etiam ſalix deciſa pridie ad lucubrationem expurgari, et ad vitium
ligamina praeparari. quae ſi natura minus lenta eſt, ante dies quindecim praeciden-
da, et purgata in ſtercore obruenda eſt, vt lenteſcat. ſin autem iampridem[y] caeſa
exaruit, in piſcina maceranda eſt. tum etiam per lucubrationem ferramenta acuere,
et ad ea facere, vel facta manubria aptare, quorum optima ſunt ilignea, deinde
93 carpinea, poſt haec fraxinea. Calendis Decembris dies incertus, ſaepius tamen
placidus. Octauo Idus Decembris Sagittarius medius occidit; tempeſtatem ſigni-
ficat. Septimo Idus Decembris Aquila mane oritur; Africus, interdum Auſter,
irrorat. Tertio Idus Decembris Corus, vel Septentrio, interdum Auſter cum
pluuia. His diebus quae praeterita erunt ſuperiore menſe opera peragi debebunt,
vtique in locis temperatis, aut calidis: nam[z] frigidis recte fieri iam non poſſunt.
94 Idibus Decembris Scorpio totus mane exoritur; hiemat. Sextodecimo[a] Calendas
Ianuarii ſol in Capricornum tranſitum facit; brumale ſolſtitium, vt Hipparcho[b]
placet: itaque tempeſtatem ſaepe ſignificat. XV Calend. Ianuarias [ventorum[c]
commutationem ſignificat. X[d] Calendas Ianuarias] Capra occidit mane, tempeſta-
tem ſignificat. Nono Calendas Ianuarias[e] brumale ſolſtitium (ſicut Chaldaei ob-
ſeruant) ſignificat. Sexto Calend. Ianuarias[e] Delphinus incipit oriri mane; tem-
peſtatem ſignificat. Quarto Calendas Ianuarias[e] Aquila veſpere occidit; hiemat.
Tertio Calendas Ianuarias[e] Canicula veſpere occidit; tempeſtatem ſignificat. Pri-
95 die Calendas Ianuarias[e], tempeſtas ventoſa. His diebus qui religioſius rem ruſti-
cam colunt[f], niſi ſi vinearum cauſa paſtines[g], negant debere terram ferro com-
moueri. Itaque quidquid citra id genus effici poteſt, id ab his comprehenditur, vt
olea legatur, et oleum[h] conficiatur, vt vitis paletur, et capite tenus alligetur, vt[i]
96 iuga vineis imponantur, et capiſtrentur. Caeterum palmare, id eſt materias alli-
gare, hoc tempore non expedit, quia plurimae propter rigorem qui fit ex frigore,
franguntur. Poſſunt etiam his diebus cerasi[k], et tuberes[l], et Armeniacae, atque
amygdalae, caeteraeque arbores quae primae florent, inſeri commode. Non-
97 nulli[m] etiam[n] legumina ferunt. Calendis Ianuarii dies incertus. Tertio Nonas
Ianuarii Cancer occidit; tempeſtas varia. Pridie Nonas Ianuarii media hiems;
Auſter multus, interdum pluuia. Non. Ianuariis Fidis exoritur mane; tempeſtas
varia. Sexto Idus Ianuarias Auſter, interdum Fauonius. Quinto Idus Ian. Auſter,
98 interdum imber. Pridie Idus Ian. incertus ſtatus caeli. Per hos quoque dies ab-
ſtinent terrenis operibus religioſiores agricolae, ita tamen vt ipſis Calen. Ianuariis
auſpicandi cauſa omne genus operis inſtaurent. Caeterum differant terrenam
molitio-

tt) *ſpartaeque I. B. R.* u) *virgulature L.* x) *in quibus* deeſt *P.* y) *pride P.* z) *in* inſer. *I. B. R.* a) *decimo ſexto I. B. R.* b) *Hypparco I. B. R. Hyparco L.* c) *ventorum --- Ianuarias* deſunt *I. B. R.* d) *XV Pol. (ſ. 95)* e) *Ianuarii I. B. R. I. I.* f) *volunt I. B. R.* g) *nam* interpon. *I. B. R.* h) *oleum* om. *L. I. B. R.* i) *et I. B. R.* k) *cerasa I. B. R.* l) *tubures I. B. R.* m) *Tamen P.* n) *et I. B. R.*

2, 94 SIGNIFICAT) Quid? diſputat Cl. Morg. I, 59.

2, 98 AVSPICANDI CAVSA) Moris enim erat, vt Romani Calendis Ian. cuiuſcunque profeſſionis

molitionem vſque in proximas Idus. Sed nec ignorare debebit villicus, quid vni
iugo boum quoquo menſe per ſingulos dies praeſtari ſatis ſit [o]. Quare huius quo-
que curae [p] rationem ſubiiciemus. Menſe Ianuario paleas cum erui macerati ſextariis 99
ſex, vel paleas cum cicerculae freſae ſemodio, vel frondis corbem pabulatorium
modiorum viginti, vel paleas quantum velint, et foeni pondo viginti, vel affatim
viridem frondem ex ilice vel lauro, vel quod his [q] omnibus praeſtat, farraginem
ordeaceam dabit ſiccam [r]: Februario menſe [s] idem, Martio idem, vel, ſi opus facturi
ſunt, foeni pondo quinquaginta. Aprili frondem querneam, et populneam. ex 100
Cal. ad Idus, vel paleas, vel [t] foeni pondo quadraginta. Maio pabulum affatim:
Iunio ex Calen. frondem affatim: Iulio idem, Auguſto idem, vel paleas ex aruo
pondo quinquaginta. Septembri frondem affatim, Octobri frondem, et ficulnea 101
folia. Nouemb. ad Idus frondem vel folia ficulnea, quae ſint corbis vnius. Ex
Idibus glandis modium vnum paleis immiſtum, et lupini macerati modium vnum
paleis immiſtum, vel maturam farraginem. Decemb. frondem aridam, vel paleas
cum erui ſemodio macerato, vel lupini, quod ex ſemodio macerato exierit [u] vel
glandis modium vnum [x], vt ſupra ſcriptum eſt, vel farraginem.

III. ET quoniam percenſuimus opera, quae ſuis quibuſque temporibus anni
villicum exequi oporteret [a], memores polliciti noſtri ſubiungemus cultus hortorum,
quorum aeque curam [b] ſuſcipere debebit, vt et quotidiani victus ſui leuet ſumptum,
et aduenienti domino praebeat, quod ait poëta, inemptas ruris [c] dapes. Democri- 2
tus [d] in eo libro, quem Georgicon [e] appellauit, parum prudenter cenſet eos face-
re, qui hortis [f] extruant munimenta, quod neque latere fabricata maceries [g] peren-
nare [h] poſſit, pluuiis ac tempeſtatibus plerumque infeſtata, neque lapides [i] ſupra
rei

o) *eſt I. B. R. ſiliquis et lauru P.* p) *curationem L.* q) *his* abeſt *I. B. R.* r) *ſiccam* deeſt *P.* s) *menſe* deeſt *I. B. R.* t) *et P.* u) *exegerit I. B. R.* x) *aliter modios duos* interſer. *I. B. R.* [C. III.] a) *oportet L.* b) *culturam P. L.* c) *rure depes* P. d) *Democritus in eo libro - - - - pecudumque munimus* deſunt *P.* e) *Georgica I. B. R. Georgicam L.* f) *hortorum I. B. R.* g) *materies* omn. h) *perannare St. C.* i) *lapidis --- impenſam L.*

feſſionis eſſent, aliquid agerent, ſaltem vt felix caperent anni totius auſpicium. Ouidius Faſt. 1, 165 *Poſtea mirabar, cur non ſine litibus eſſet Prima dies. Cauſam percipe, anus ait. Tempora commiſi naſcentia rebus agendis, Totus ab auſpicio ne foret annus iners. Quiſque ſuas artes ob idem delibat agendo: Nec plus quam ſolitum teſtificatur opus.* In Curia quippe Romana Cal. Ian. a nouo Conſule lites auſpicandi gratia dirimebantur, quo adludit Ouidius. Vide Turnebum Adu. 3, 9 Sic de auunculo ſuo ſcribit Plinius epiſt. 3, 5, 8 *Lucubrare Vulcanalibus incipiebat, non auſpicandi cauſſa, ſed ſtudendi.* Ad quem locum confer Muretum Var. Lect. 18, 13 et Cellarium de vigiliis et lucubrationibus Vet. §. 15. SCHOETTG.

2, 100 PALEAS EX ARVO) Quid ſi *ex eruo paleas?* Idem iam coniecit VRSIN.

[C. III.] *Proſa de cultu hortorum* dicitur in lemmate antiquo hoc caput reſpectu habito ad carmen de horti cultura. Vide Dilherrum tom. 1. Diſpp. p. 67. SCHOETTG.

3, 1 POLLICITI NOSTRI) ſupra 1, 2.

3, 1 QVAE SVIS QVIBVSQVE TEMPORIBVS) *quaeque* legendum putat VRSIN. et ſtat ſane pro illo conſuetudo emendate loquentium.

3, 1 INEMPTAS DAPES) Virg. Ge. 4, 133 Horat. epod. 2, 48.

3, 2 MACERIES PERENNARE) Ita legi non tam VRSINVS, quam in altero ratio ipſa, et in altero auctoritas librorum poſtulat. Caeterum quod de latericio opere hic dicitur, pluviis illud infeſtari, meminerint, qui noſtros mores cogitant, laterem crudum, et ſole tantum duratum, non coctilem intelligi.

3, 2 LAPIDES — POSCAT IMPENSA) *lapidis — impenſam* ingenioſe coniicit legendum VRSIN. Vulgatam ita intelligebam, neque *impenſa* vel ſumtus *ſupra dignitatem* negotii magnus *poſcat lapides:* h. e. neque operae pretium videatur, in rem non nimis fructuoſam tantam impenſam facere, quantam poſtulat lapideus murus.

 3, 3 VI-

rei dignitatem poſcat impenſa. ſi vero amplum modum ſepire quis velit, patrimonio eſſe opus. Ipſe igitur oſtendam rationem, qua non magna opera hortum ab
3 incurſu hominum pecudumque munimus. Vetuſtiſſimi auctores viuam ſepem ſtructili [k] praetulerunt, quia non ſolum minorem impenſam deſideraret, verumetiam diuturnior immenſis temporibus [l] permaneret: itaque vepres efficiendi conſitis ſpinis rationem talem reddiderunt. Locus, quem ſepire deſtinaueris, ab aequinoctio
4 autumnali ſimulatque terra maduerit imbribus, circumuallandus eſt duobus ſulcis tripedaneo ſpatio inter ſe diſtantibus. modum altitudinis et latitudinis eorum abunde eſt eſſe bipedaneum: ſed eos vacuos perhiemare patiemur [m] praeparatis ſeminibus, quibus obſerantur. ea ſint vaſtiſſimarum ſpinarum, maximeque rubi, et paliuri, et eius quam [n] Graeci vocant κυνόσβατον [o], nos ſentem canis appellamus.
5 Horum autem ruborum ſemina quam maturiſſima [p] eligi [q] oportet, et erui moliti farinae immiſcere: quae cum eſt aqua conſperſa, illinitur vel nauticis veteribus funibus, vel quibuslibet aliis reſtibus. ſiccati deinde funiculi reponuntur in tabulato: mox vbi bruma confecta eſt, intermiſſis quadraginta diebus, circa hirundinis aduentum, cum iam Fauonius exoritur, poſt Idus Febr. ſi qua in ſulcis per hiemem conſtitit aqua, exhauritur, reſolutaque humus, quae erat autumno regeſta,
6 vſque ad mediam ſulcorum altitudinem reponitur. Praedicti deinde funes de tabulato prompti explicantur, et in longitudinem per vtrumque ſulcum porrecti obruuntur, ſed ita, vt non nimium ſupergeſta terra ſemina ſpinarum, quae inhaerent toris funiculorum, enaſci poſſint. ea fere circa trigeſimum diem prorepunt: atque vbi coeperunt aliquod incrementum habere, ſic inſueſci debent, vt in id ſpatium, quod
7 ſulcis interiacet, inclinentur. Oportebit autem virgeam [r] ſepem interponere, quam ſuperſcendant [s] ſentes vtriuſque ſulci, et ſit quo interdum quaſi adminiculo priuſquam corroborentur, acquieſcant. Hunc veprem manifeſtum eſt interimi [t] non poſſe, niſi radicitus effodere velis. caeterum etiam [u] poſt ignis iniuriam melius renaſci, nulli dubium eſt. Et haec quidem claudendi horti ratio maxime eſt anti-
8 quis probata. Locum autem [prius [x]] eligi conueniet, ſi permittit agri ſitus, iuxta villam,

k) *ſtructuli I. I.* l) *operibus P. L.* m) *patientur B. R.* n) *quem I. B. R.* o) *κυνόσβατος I. B. R.* p) *amariſſima L.* q) *religi I. B. R.* r) *virgineam Gryph.* s) *ſuper ſe pandant L.* t) *interim Ienſ.* u) *etiam* om. *P.* x) *prius* om. *P.*

3, 3 VIVAM SEPEM) De quattuor tutelarum generibus, in quibus primo loco ponit *ſepem viuam* Varro 1, 14. De munimine hortorum etiam Pall. 1, 34, 4 ſqq. et Febr. 24. Caeterum comparat BVCHNERVS cum *viuae ſepis* appellatione illud, quod ſ. 7 *interimi* non poſſe dicit, it. ſ. 41 vbi *emori* dicuntur plantae, itemque Virgilianum *interſice meſſem.* Commemorat etiam ſingulare ſepis genus apud Maſſilienſes, ex oſſibus humanis, de quo Plutarchum citat in Mario p. 417 f.

3, 3 IMMENSIS TEMPORIBVS) *Infenſis* vid. leg. VRSINO. Sed ſi quid mutare placeat, malim cum Mediceo legere, *immenſis operibus.*

3, 4 LOCVS QVEM SEPIRE) Geop. 5, 45. SCHOETTG.

3, 4 MAXIMEQVE RVBI) Nomina vero ruborum adfert Artemidorus Oneirocr. 4, 59. *ἄκανθαι δὲ καὶ σκύλοπες, καὶ παλίουροι, καὶ βάτοι, καὶ βάλανοι, πρὸς μὲν ἀσφάλειαν ἐπιτήδεια, ἅπαντα, διὰ τὸ εἰς φραγμοὺς γίνεσθαι, καὶ ἕρκη χωρίων.* Vertit Cornarius: *Spinae porro et pali, et paliuri, et rubi, et glandes, ad ſecuritatem quidem omnia commoda exiſtunt, propterea quod ſepes inde fiant, et regiones includantur.* SCHOETTG.

3, 5 HORVM AVTEM RVBORVM) Vox *ruborum* videtur abundare VRSIN.

3, 7 VIRGEAM SEPEM) *Virgulam, quae tutelam vineis aut hortis praeſtet*, vocat Siculus Flaccus de conditionibus agrorum p. 10. SCHOETTG.

3, 8 LOCVM AVTEM [PRIVS] ELIGI) Includendum illud *prius* iudicabam, ſiue abundans

villam, praecipue pinguem, quique adueniente riuo, vel ſi non ſit fluens aqua,
fonte puteali poſſit irrigari [y]. Sed vt certam perennitatis puteus habeat fidem, tum
demum effodiendus eſt, cum ſol vltimas partes Virginis obtinebit, id eſt menſe
Septemb. ante aequinoctium autumnale: ſiquidem tunc [z] maxime explorantur vi-
res fontium, cum ex longa ſiccitate aeſtatis terra caret humore pluuiali. Prouiden- 9
dum eſt autem, ne hortus areae ſubiaceat, ne [a] per trituram venti poſſint paleas
aut puluerem in eum perferre: nam vtraque ſunt oleribus inimica. Mox inordi-
nandi [b] paſtinandique ſoli duo ſunt tempora: quoniam duae quoque olerum ſatio-
nes: nam et autumno et vere plurima feruntur; melius tamen vere riguis locis,
quoniam et naſcentis anni clementia excipit prodeuntia [c] ſemina; et ſitis aeſtatis
reſtinguitur fontibus. At vbi loci natura neque manu illatam, neque ſuae [d] ſpontis 10
aquam miniſtrari [e] patitur, nullum quidem aliud auxilium eſt, quam hiemales plu-
viae. Poteſt tamen etiam in ſicciſſimis locis opus cuſtodiri, ſi depreſſius paſtinetur
ſolum: eiuſque abunde eſt gradum effodere tribus pedibus, vt in quatuor conſur-
gat regeſtum. At vbi copia eſt rigandi, ſatis erit non alto bipalio [f], id eſt, minus 11
quam duos pedes ferramento nouale conuerti. Sed curabimus, vt ager quem vere
conſeri oportet, autumno circa Calend. Nouemb. paſtinetur: quem deinde velimus
autumno inſtituere, menſe Maio conuertemus [g], vt aut hiemis frigoribus, aut aeſti-
vis [h] ſolibus et gleba ſoluatur, et radices herbarum necentur: nec multo ante ſter-
corare debebimus: et [i] cum ſationis appropinquabit [k] tempus, ante quintum diem
exherbandus erit locus, ſtercorandusque, et ita diligenter foſſione iterandus [l], vt
fimo terra commiſceatur. Optimum vero ſtercus eſt ad hunc vſum aſini, quia mi- 12
nimum herbarum creat: proximum vel armenti, vel ouium, ſi ſit anno macera-
tum: nam quod homines faciunt, quamuis habeatur excellentiſſimum, non tamen
neceſſe eſt adhibere, niſi aut nudae glareae, aut ſine vllo robore ſolutiſſimae are-
nae, cum maior ſcilicet vis alimenti deſideratur. Igitur ſolum, quod vere conſe- 13
rere deſtinauerimus, poſt autumnum patiemur effoſſum iacere brumae frigoribus et
pruinis inurendum: quippe e contrario ſicut calor aeſtatis, ita vis frigoris excoquit
terram, fermentatamque ſoluit. quare peracta bruma tum demum ſtercus iniicie-
tur [m], et circa Idus Ianuarias humus refoſſa in areas [n] diuiditur; quae tamen ſic in-
formandae ſunt, vt facile runcantium manus ad dimidiam partem latitudinis earum
perueniant, ne qui proſequuntur herbas, ſemina proculcare cogantur: ſed potius
per ſemitas ingrediantur, et alterna vice dimidias areas eruncent. Haec, quae ante 14
ſationem facienda ſunt, dixiſſe abunde eſt. Nunc [o] quid quoque tempore vel colen-
dum, vel ſerendum ſit, praecipiamus [p]: et primum de his generibus loquendum eſt,
quae

y) *rigari I. B. R.* z) *tunc* deeſt *I. B. R.* a) *neue I. B. R.* b) *ordinandi L.* et omnes ante Steph. c) *naſcentia I. B. R.* d) *ſua ſponte L.* e) *miniſtrare B. R.* (*ſ.* 11) f) *bipedalio P.* g) *conuertamus I. B. R.* h) *aeſtibus ſolis L.* i) *Sed I. B. R. Lipſ.* k) *appropinquauit I. B. R.* l) *agerandus L.* m) *initietur R.* n) *areis I. B. R.* o) *In vno quid quoue I. B. R.* p) *praecipiemus I. B. R.*

dans, ſiue corruptum id eſſet, ante quam Medicea ſcriptura mihi innoteſceret.

3, 9 INORDINANDI) Vereor, vt proba vox ſit, certe ἅπαξ λεγομένη videtur, Lexicis propterea praetermiſſa. Sapit Germaniciſmum, *anordnen*.

3, 10 POTEST TAMEN) Conf. Col. 10, 150 Pall. 1, 34, 2.

3, 11 NON ALTO BIPALIO) Vide ſis, ſed caue audias Meurſium ad Ca. 6, 3.

3, 13 IN AREAS DIVIDITVR) Pall. 1, 34, 7.

3, 15 AP-

quae poſſunt duobus ſeri temporibus, id eſt autumno et vere. Sunt autem ſemina
braſſicae, et lactucae, cinarae, erucae, naſturcii, coriandri, chaerephylli [q], ane-
thi, paſtinacae, ſiſeris [r], papaueris: haec enim vel [s] circa Calend Septembres, vel
15 melius ante Calendas Martias Februario ſeruntur. Locis vero ſiccis, aut [t] tepidis,
qualia ſunt [u] Calabriae [x] et Appuliae maritima, poſſunt circa Idus Ianuarias terrae
committi. Rurſus quae tantum [y] autumno conſeri debent (ſi tamen vel mariti-
mum, vel apricum agrum incolimus) haec fere ſunt, allium, cepae [z] capitula,
vlpicum, ſinapis. Sed [a] etiam [b] nunc quo quidque tempore terrae mandari ple-
16 rumque conueniat, per menſes digeramus. Ergo [c] poſt Calendas Ianuarias con-
feſtim recte ponetur lepidium. Menſe autem Februario vel planta vel ſemine ruta,
atque aſparagus, et iterum [d] cepae ſemen, et porri: nec minus ſi vernum et aeſti-
vum fructum voles habere, ſyriacae radicis, et rapae napique ſemina obrues. nam
17 allii, et [e] vlpici vltima [f] eſt huius temporis poſitio. At circa Calendas Martii locis
apricis licet porrum (ſi iam ingranduit) transferre. Item panacem vltima parte
Martii menſis. Deinde circa Calendas Apriles aeque porrum atque inulam, et ſe-
rotinam plantam rutae. Item vt maturius naſcatur, cucumis, cucurbita, capparis,
ſerenda eſt. nam ſemen betae, cum Punicum malum florebit, tum demum optime
18 ſeritur. Porri autem caput circa Idus Maias tolerabiliter adhuc [g] transfertur. Poſt [h]
hoc [i], nihil ingruente aeſtate obrui debet, niſi ſemen apii, ſi tamen rigaturus es.
ſic enim optime [k] per aeſtatem [l] prouenit. Caeterum Auguſto circa Vulcanalia
tertia ſatio eſt: eaque optima radicis et rapae, itemque [m] napi et ſiſeris, nec minus
19 oleris atri. atque haec ſunt ſationum tempora. Nunc de iis, quae aliquam curam
deſiderant [n], ſingulis loquar, quaeque praeteriero intelligi oportebit nullam ope-
ram poſtulare niſi runcatoris: de qua ſemel hoc dicendum eſt, omni tempore con-
20 ſulendum eſſe, ut herbae exterminentur. Vlpicum quod quidam allium Punicum
vocant, Graeci autem ἀφροσκόροδον appellant, longe maioris eſt incrementi quam
allium: idque circa Calend. Octobris, antequam deponatur, ex vno capite in plura
diuidetur [o]. habet enim velut allium plures cohaerentes ſpicas, eaeque cum ſint di-
viſae, liratim ſeri debent, vt in puluinis poſitae minus infeſtentur hiemis aquis.
21 Eſt autem lira ſimilis ei porcae, quam in ſationibus campeſtribus ruſtici faciunt, vt
vliginem vitent: ſed haec in hortis minor eſt facienda, et per ſummam partem
eius, id eſt in dorſo inter palmaria ſpatia, ſpicae vlpici, vel allii (nam id quoque ſi-
militer conſeritur) diſponendae [p] ſunt. ſulci lirarum inter ſe diſtent ſemipedali
ſpatio. deinde cum ternas fibras emiſerunt ſpicae, ſarriantur. nam quo ſaepius id
factum eſt, maius ſemina capiunt incrementum. deinde ante quam caulem faciant,
omnem

q) *chaereofolii I. B. R. chaerephyli I. I. H. A. G. cereofolii L.* r) *ciceris I. B. R. Sigeris L.* s) *vel* deeſt *I. B. R.* t) *et I. B. R.* u) *ſunt* deeſt *I. B. R.* x) *Calabryae P. I. B. calabrayae Reg.* y) *tamen I. B. R.* z) *caepe: capitula I. B. R.* a) *Sed* deeſt *I. B. R.* b) *iam potius P.* c) *Ergo* deeſt *Lipſ.* d) *interdum caepe I. B. R. interdum iterum Lipſ.* e) *et* deeſt *P.* f) *vltima* deeſt *I. B. R.* g) *ad hoc P.* h) *Poſt* deeſt *P.* (*ſ.* 18) i) *hos I. B. R.* k) *optime* deeſt *I. B. R.* l) *aeſtum P.* m) *item I. B. R.* n) *de* interſ. *I. B. R.* o) *diuiditur I. B. R.* p) *diſponendi I. B. R.*

3, 15 APPVLIAE MARITIMA) Vnde *Apulia ſiticuloſa* Horatio. BVCHN.

3, 15 CEPAE, CAPITVLA) *cepe, inula* etc. legendum. nam *capitulum* pro *inula* mendoſe ſcriptum eſt. VRSIN.

3, 18 CIRCA VVLCANALIA) V. Cellarii diſſ. de vigiliis et lucubratt. vett. § 15. SCHOETTG.

3, 20 SPICAS) Vid. ad Ca. 70, 1.

3, 22 VT

omnem viridem ſuperficiem intorquere, et in terram proſternere conueniet, quo
vaſtiora capita fiant. Regionibus autem pruinoſis [q] neutrum horum per autumnum 22
ſeri debet: nam brumali tempore corrumpuntur: quod fere menſe Ianuario mi-
teſcit: et idcirco frigidis locis tempus optimum eſt allium vel vlpicum ponendi cir-
ca Idus praedicti menſis. ſed quandocunque [r] vel conſeremus, vel iam matura in
tabulatum reponemus, ſeruabimus in iis locis, quibus aut obruentur, aut eruentur,
vt luna infra terram ſit. nam ſic ſata, et rurſus ſic recondita, exiſtimantur neque
acerrimi ſaporis [s] exiſtere, neque mandentium halitus inodorare. Multi tamen 23
haec ante Calend. Ianuarias mediis diebus ſerunt menſe Decembri, ſi caeli tepor,
et ſitus terrae permittit. Braſſica, cum VI foliorum erit, transferri debet, ita vt
radix eius liquido fimo prius illita [t], et [u] inuoluta tribus algae taeniolis pangatur.
haec enim res efficit, vt in coctura celerius madeſcat et viridem colorem ſine nitro [x]
conſeruet. Eſt autem frigidis et pluuiis regionibus poſitio eius optima poſt Idus 24
Aprilis; cuius depreſſae plantae cum tenuerint, quantum olitoris ratio patitur,
ſaepius ſarrita et ſtercorata melius conualeſcit, plenioriſque incrementi et coliculum
facit, et cymam. Nonnulli hanc eandem locis apricioribus a Calen. Martiis depo-
nunt: ſed maior pars eius in cymam proſilit, nec poſtea hibernum caulem amplum
facit, cum eſt ſemel deſecta. Poſſis autem vel maximos caules bis transferre. id-
que ſi facias, plus ſeminis, et maioris incrementi praebere dicuntur. Lactuca 25
totidem foliorum quod braſſica transferri debet. locis quidem apricis, et maritimis
optime autumno ponitur, mediterraneis et frigidis contra: hieme non aeque com-
mode diſpergitur. ſed [y] huius quoque radix fimo liniri debet, maioremque copiam
deſiderat aquae, ſicque [z] fit tenerioris folii. Sunt [a] autem complura lactucae ge- 26
nera, quae ſuo quoque tempore ſeri oportet: earum [b] quae fuſci, et veluti purpu-
rei, aut etiam viridis coloris, et criſpi folii, vti Caeciliana, menſe Ianuar. recte diſ-
ſeritur [c]. At Cappadocia, quae pallido et pexo denſoque folio viret, menſe Februa-
rio: quae deinde candida eſt [d], et criſpiſſimi folii, vt in prouincia Baetica et [e] fini-
bus Gaditani municipii, menſe Mart. recte pangitur. Eſt et Cyprii generis ex albo 27
rubi-

q) *pluuioſis Lipſ.* r) *quando conſeremus I. B. R. quando vel P.* s) *ſaporis exiſtere, neque mandentium halitus inodorare* deſunt in vtroque Codice *Pol.* t) *inlinita Lipſ.* u) *etiam P.* x) *nigro L.* y) *et* inſ. *L.* et editi *poſt I. B. R.* z) *ſi quae tenerioris I. B. R.* a) *Suntque complura I. B. R.* b) *Earumque Reg.* c) *differtur L.* d) *eſt* om. *I. B. R.* e) *eſt* omn.

3, 22 VT LVNA INFRA TERRAM SIT) Plin. 19, 6 ſ. 34 *Cetera vt odore careant omnia haec* (allium, Vlpicum, cepa) *iubentur ſeri, cum luna ſub terra ſit, colligi, cum in coitu. Sine his Menander e Graecis auctor eſt, allium edentibus, ſi radicem betae in pruna toſtam ſuperederint, odorem extingui.* Notauerat locum Beroaldus.

3, 23 ITA VT RADIX EIVS) Vid. Pall. Febr. 24, 7.

3, 23 SINE NITRO) Praeter ea, quae Beroaldus in Indice dabit, conferri iubet SCHOETTGENIVS Humelbergium et Liſterum ad Apicium 3, 1. Et eſt res nota, carnem etiam, ſi in ſalſura nitro conſpergatur, ſanguineum colorem ſeruare, vt is ne coctura quidem deinceps decedat.

3, 24 CVIVS DEPRESSAE PLANTAE) Vid. leg. *cuius depreſſa planta* VRSIN. Sed ita *tenuerit* etiam vna littera minutum poni deberet. Nos ſublato inciſo, quod erat poſt *plantae*, et repoſito poſt *tenuerint*, blandiorem feciſſe huic loco medicinam videmur. Singulares voces ad *braſſicam* pertinent, plurales ad *plantas*.

3, 26 LACTVCAE GENERA) Vid. 10, 181 ſqq.

3, 26 ET FINIBVS GADITANI MVNICIPII) Neſcio quomodo editi omnes conſentiant in eo, quod ego apertum ſphalma puto.

rubicunda, leui et tenerrimo folio, quae vſque [f] in Idus April. commode diſponi-
tur. Fere tamen aprico caeli ſtatu, quibus locis aquarum copia eſt, pene toto an-
no lactuca ſeri poteſt: quae quo tardius caulem faciat, cum aliquod incrementum
habuerit, exiguam teſtam media parte accipiat, eo quaſi onere coercita in latitudi-
nem ſe diffundit. eadem eſt ratio etiam intybi, niſi quod hiemem magis ſuſtinet:
28 ideoque vel frigidis regionibus primo [g] autumno ſeri poteſt. Cinarae ſobolem me-
lius per autumni [h] aequinoctium diſponemus [i]; ſemen commodius circa Calendas
Martii ſeremus; eiuſque plantam circa Calend. Nouemb. deprimemus [k], et multo
29 cinere ſtercorabimus. id enim genus ſtercoris huic oleri videtur aptiſſimum. Sina-
pi [l] atque coriandrum, nec minus eruca et ocimum, ita vti ſata ſunt, ſua ſede im-
mota permanent: neque eſt eorum cultus alius, quam vt ſtercorata runcentur.
poſſunt autem non ſolum autumno, ſed et vere conſeri. Plantae quoque ſinapis
prima hieme translatae plus cymae vere afferunt. Panax vtroque tempore leui [m]
et ſubacta terra rariſſime diſſeritur [n], quo maius incrementum capiat: melius tamen
30 eius verna ſatio eſt. Porrum [o] ſi ſectiuum facere velis, denſius ſatum praecepe-
runt priores relinqui: et ita cum increuerit, ſecari. Sed nos docuit vſus longe
melius fieri, ſi differas, et eodem more, quo capitatum modicis ſpatiis, id eſt, in-
31 ter quaternos digitos depangas, et cum conualuerit, deſeces. In eo autem quod
magni capitis efficere voles, ſeruandum [p] eſt [q], vt ante quam translatum deponas,
omnes radiculas amputes [r], et fibrarum ſummas partes intondeas. tum teſtulae, vel
conchae, quaſi ſedes in ſingulis ſubiectae ſeminibus [s] abobruuntur, vt fiant capita
32 latioris incrementi. Cultus autem porri capitati aſſidua ſarritio et ſtercoratio eſt.
nec alius [t] tamen ſectiui, niſi quod toties [u] rigari, et ſtercorari, ſarririque debet,
quoties [x] demetitur. ſemen eius locis calidis menſe Ianuario, frigidis Februario ſe-
ritur: cuius incrementum quo maius fiat, raris linteolis complura grana illigantur,
atque ita obruuntur. Enatum autem in iis [y] locis, quibus aqua ſubminiſtrari non
poteſt, differri [z] debet circa aequinoctium autumni: at quibus poſſis humorem
33 praebere, menſe Maio recte transfertur [a]. Apium quoque poſſis plantis ſerere, nec
minus ſemine. ſed [b] praecipue aqua laetatur, et ideo ſecundum fontem commo-
diſſime ponitur. quod ſi quis id velit lati folii facere, quantum ſeminis poſſint tres
digiti comprehendere, raro linteolo illiget, et ita in areolas diſpoſitum releget [c].
vel

f) *quae in idus Octobris L. Pol. quae in Idibus* editi. g) *primo P. proximo* al. h) *autumnum I. B. R.* i) *diſponimus I. B. R.* k) *reprimemus I. B. R.* l) *Sinape et erucam* omnes. m) *leni I. B. R.* n) *differuntur Pol.* o) *Porro P. L.* p) *ſerendum* interpon. *P.* (*ſ.* 31) q) *eſt P. ſit* al. r) *deamputes L.* s) *ſemitibus I. B. R.* t) *aliud I. B. R.* u) *totiens L. I. B. R.* x) *quotiens L. I. B. R.* y) *his I. B. R. Iuntt.* z) *differri P. deferri* al. a) *transferuntur P.* b) *ſed* deeſt *I. B. R.* c) *religet I. B. R. liget P.*

3, 27 VSQVE IN IDVS) Praetuli hanc lectionem, quod conuenit melius cum 10, 193.

3, 29 SINAPE ATQVE CORIANDRVM, NEC MINVS ERVCAM) Lego: *Sinapi atque Coriandrum, nec minus eruca et ocymum* etc. non ignorans in latinis lexicis illam Sinape inflexionem probari. Sed quoniam huic loco eidemque vitioſo innituntur, non eſt, cur illorum auctoritatem tantopere vereamur, praeſertim cum veteres Grammatici qui purioribus libris quam nos vtebantur, hanc Sinapis inflectendi differentiam non commemorent. PONTED. Tanto minus dubitauimus recipere hanc lectionem, quod de *Sinape* iam idem viſum Voſſio de vitiis Serm. lat. 12 alterum autem ita apertum, vt dubitari non poſſit.

3, 32 RARIS LINTEOLIS) Plin. 19, 7 ſ. 36. *Quaedam meliora naſcuntur aceruatim ſato ſemine, quam ſparſo. Ita certe porrum et allium ſerunt in laciniis colligatum.*

3, 33 RELEGET) Sanum non eſſe hoc verbum auſim confirmare: quomodo ſanari poſſit locus,

vel ſi criſpae frondis id fieri maluerit [a], ſemen eius inditum pilae, et ſaligneo palo [b]
pinſitum, expoliatumque, ſimiliter in [c] linteolis ligatum obruet [d]. Poteſt etiam 34
citra [e] hanc operam fieri criſpum qualitercunque ſatum, ſi, cum eſt natum, incrementum eius ſuperuoluto cylindro coërceas [f]. Satio eius eſt optima poſt Idus Maias vſque in ſolſtitium: nam teporem deſiderat. Fere etiam his diebus ocima feruntur: quorum cum ſemen obrutum eſt, diligenter inculcatur pauicula, vel cylindro. nam ſi terram ſuſpenſam relinquas, plerumque corrumpitur. Paſtinaca, et 35
ſiſer, atque inula, conualeſcunt alte paſtinato et ſtercorato loco: ſed quam rariſſime ponenda ſunt, vt maiora capiant incrementa. Inulam vero interuallo trium pedum ſeri conuenit, quoniam vaſtos facit frutices, et radicibus, vt oculus harundinis, ſerpit. nec eſt alius cultus horum omnium, niſi vt ſarritionibus herbae tollantur. Commodiſſime autem deponentur prima parte Septembris, vel vltima Auguſti parte. Atrum olus [ff], quod Graecorum quidam vocant ἱπποσέλινον [g], non- 36
nulli σμύρνιον [h], paſtinato loco ſemine debet conſeri, maxime iuxta maceriam [i]: quoniam et vmbra gaudet, et qualicunque conualeſcit loco: idque cum ſemel ſeveris, ſi non totum radicitus tollas, ſed alternos frutices in ſemen ſubmittas, aeuo manet, paruamque ſarritionis exigit culturam. ſeritur a Vulcanalibus vſque in Calendas Septembris, ſed etiam menſe Ianuario [k]. Menta dulcem deſiderat vligi- 37
nem; quam ob cauſam iuxta fontem menſe Martio recte ponitur. Cuius ſi forte ſemina defecerunt, licet de noualibus ſilueſtre mentaſtrum colligere, atque ita [l] inverſis cacuminibus diſponere: quae res feritatem detrahit, atque edomitam reddit. Rutam autumno ſemine ſatam menſe Martio differre [m] oportet in apricum, et ci- 38
nerem aggerare, runcarique donec conualeſcat, ne herbis enecetur. ſed velata manu debebit runcari: quam niſi contexeris, pernicioſa naſcuntur vlcera. Si tamen per ignorantiam nuda manu runcaueris, et prurigo atque tumor [n] inceſſerit, oleo ſubinde perungito. eiuſdem frutex pluribus annis permanet [o] innoxius, niſi ſi mulier, quae in menſtruis eſt, contigerit eum, et ob hoc exaruerit [p]. Thymum, 39
et tranſmarina cunila, et ſerpyllum, ſicut priore libro iam retuli, magis aluearia curan-

a) *malueris I. B. R.* b) *pilo L.* c) *in* omitt. *P.* d) *obruat I. B. R.* e) *citra P. Iuntt. circa* al. f) *coërceas I. B. R. coërceat* al. ff) *orum P.* g) πετροσέλεινον inſ. *P. L.* h) σμιναῶον *I. B. R.* Ζμυρνῶον *P.* σμυρνῶον vt videtur *L.* i) *maceriem Reg.* k) Interpunctionem hanc probat *Morg. I*, 60. l) *ita* deeſt *P.* m) *deferre I. B. R.* n) *intumor ceſſerit P.* o) *manet I. B. R.* p) *inaruerit I. B. R.* (*ſ.* 39)

cus, non comminiſcor. Quid ſi tamen *liget*, quod Florentiae legitur, ortum ſit vitio dictantis ῥωβικῶ, ex *riget.*

3, 34 CITRA HANC OPERAM COERCEAS) Ita ſcribendum adnotaueram ante quam conferri a me antiquiſſima exemplaria poſſent. Conf. Col. 10, 319.

3, 35 RARISSIME) *Rariſſima* placet VRSIN.

3, 36 IVXTA MACERIAM) Plin. 19, 8 ſ. 48 *Hippoſelinum veteres praeceperant in locis incultis lapidoſis iuxta maceriam ſeri: nunc et repaſtinato ſeritur* etc.

3, 38 QVAE IN MENSTRVIS EST) vid. ſ. 50.

3, 39 TRANSMARINA CVNILA) Foedata lectio ob illud ſtirpium monſtrum *tranſmarina cunila*; quod ſic deſtruo: *Thymum, ros marinus, cunila, et ſerpillum*; de quibus, vt ipſe ait, egit *priore libro* nempe nono, non decimo; in nono enim Apium cultum docuit, et de hiſce ſtirpibus ita c. 4 verba fecit: *Eademque regio foecunda ſit fruticis exigui, et maxime thymi aut origani, tum etiam thymbrae, et noſtratis cunilae, quam Satureiam ruſtici vocant. Poſt haec frequens ſit incrementi maioris ſurculus, vt ros marinus, et vtraque cytiſus.* Et paulo poſt: *Saporis praecipui mella reddit thymus, thymo deinde proxima thymbra ſerpillumque et origanum. Tertiae notae ſed adhuc generoſae, marinus ros, et noſtras cunila quam dixi ſatureiam.* PONTED.

3,40 AQVAM

curantibus, quam olitoribus ſtudioſe conſeruntur. Sed nos ea condimentorum
cauſa (nam ſunt quibuſdam eſculentis aptiſſima) non alienum putamus etiam [pp] in
hortis habere. Locum neque pinguem, neque ſtercoratum, ſed apricum deſide-
rant, vt quae macerrimo ſolo per ſe maritimis plerumque regionibus naſcuntur.
40 Hae res et ſemine, et plantis circa aequinoctium vernum ſeruntur. melius tamen
eſt thymi nouellas plantas diſponere; quae cum ſubacto ſolo depreſſae fuerint, ne
tarde comprehendant, aridi thymi fruticem contundi oportet, atque ita pinſito [q]
pridie quam volueris vti, aquam [r] medicare; quae cum ſuccum eius perceperit [rr],
41 depoſitis fruticibus infunditur, donec eos recte confirmet. Ceterum cunila viua-
cior eſt, quam vt impenſius [s] curanda ſit. Lepidium cum ante Cal. Martias habue-
ris diſpoſitum, velut porrum ſectiuum demetere poteris: rarius tamen. nam poſt
Cal. Nouemb. ſecandum non erit, quoniam frigoribus violatum emoritur: biennio
tamen ſufficiet, ſi diligenter ſarritum [t] et ſtercoratum fuerit. multis etiam locis
42 viuacitatem ſuam vſque in annos decem prorogat. Beta florente Punico malo ſe-
mine obruitur, et ſimul atque quinque foliorum eſt, vt braſſica, differtur aeſtate,
ſi riguus eſt hortus [u]: at ſi ſiccaneus, autumno, cum iam pluuiae inceſſerint, diſpo-
ni debebit [x]. Chaerephyllum [y], itemque olus atriplicis, quod Graeci vocant
ἀτράφαξυν [z], circa Cal. Octob. obrui oportet non frigidiſſimo loco. nam ſi regio
ſaeuas [a] hiemes habet, poſt Idus Februarias ſemina differenda ſunt, ſuaque de [b]
ſede partienda. Papauer et anethum eandem habent conditionem ſationis, quam
43 chaerephyllum et ἀτράφαξυς [c]. Satiui aſparagi, et [d] quam corrudam ruſtici vo-
cant, ſemina fere biennio praeparantur. ea cum pingui et ſtercoroſo ſolo poſt Idus
Februarias ſic obrueris, vt quantum tres digiti ſeminis comprehendere queunt, ſin-
gulis foſſulis deponas [e], fere poſt quadrageſimum diem inter ſe implicantur, et quaſi
vnitatem faciunt; quas radiculas ſic illigatas atque connexas olitores ſpongias [f] ap-
pellant. eaſque [g] poſt quatuor et viginti menſes in locum apricum, et bene madi-
44 dum [h], ſtercoratumque [i] transferri conuenit. Sulci autem inter ſe pedali menſura
diſtan-

pp) *etiam* deeſt *I. B. R.* q) *in illo P. in ſicco L.* r) Ita *Lipſ. aqua* al. rr) *perceperis I. B. R.* s) *impenſe I. B. R.* t) *ſartum L. I. B. R.* u) *locus P.* x) *debebunt I. B. R.* y) *chaerephylum I. B. R. I. I. H. A. G.* et ſic per totum caput *cerefolium L.* z) ἀνδράφαξιν *P.* ἀνδράφαξυν *I. B. R.* ἀτράφαξιν *I. I. H. A. Gr. G. St.* a) *ſaeua B. R.* b) *de* deeſt *I. B. R. ſede pacienda L.* c) *andraphaſin I. B. R.* ἀνδράφασιν *P.* ἀτράφαξις *I. I. H. A. Gr. G.* d) *et* abeſt *I. I. H. A. Gy.* e) Hic interp. *omn.* Nobiſcum *Morg. I,* 62. f) *fonges P. ſphongias Iuntt.* g) *Eos P.* h) *validum L. I. B. R.* i) *ſtercoroſumque I. B. R.*

3, 40 AQVAM MEDICARE) Ita legendum contra librorum omnium conſenſum cenſui. Hauſit vltimam prioris vocis literam eadem ſequens. Si quis non bene cohaerere putet iſta, *contundi oportet* — *atque ita pinſito* — *medicare*; ille *medicari* legat. Sed idem etiam paullo ante ſ. 38 verbis *differre* et *aggerare* accommodet, quod ſequitur *runcari*, legatque *runcare.* Caeterum vſum verbi *medicare* docet noſter 6, 4, 4.

3, 42 SVAQVE DE SEDE PARTIENDA) Si vera eſt haec lectio, de quo dubito equidem, ſignificauerit forte *de ſede*, in qua coniunctae fuerant plantae, *partiendas* h. e. diuidendas et differendas eſſe.

3, 43 ASPARAGI, QVAM CORRVDAM) Haec lectio, quae in nonnullis editis libris occurrit, improbanda videtur; quoniam ſatiuus Aſparagus a ſylueſtri, qui *Corruda* vocatur, aliquo ſigno non ſeparatur, deficiente particula hac *et*, vt ap. Ienſ. et Comm. habemus: *Satiui aſparagi, et quam corrudam ruſtici vocant.* PONTED. De cultu aſparagorum vid. Pall. Febr. 24, 8 et Mart. 9, 11 it. Geopon. 12, 18.

3, 43 SPONGIAS APPELLANT) Obſeruari meretur varietas ſcriptionis, quam indicauimus. Ita lapidis genus, quod Palladio 1, 10, 3 eſt *ſpongia*, in epitome Vitruuii c. 9 *fungia* ſcribitur.

3, 46 SCO-

diſtantes fiunt non amplius dodrantalis altitudinis, in quam ita ſpongiolae [k] depri-
muntur, vt facile ſuperpoſita terra germinent. ſed in locis ſiccis partibus ſulcorum
imis diſponenda ſunt ſemina, vt tanquam in alueolis maneant. at vliginoſis e con-
trario in ſummo porcae dorſo collocanda, ne humore nimio laedantur. Primo 45
deinde anno, cum ita conſita ſunt, aſparagum quem emiſerint [l], infringi oportet.
nam ſi ab imo vellere volueris, adhuc teneris inualidiſque [m] radiculis, tota ſpon-
giola [n] ſequetur. Reliquis annis non erit decerpendus, ſed radicitus vellendus.
nam niſi ita fiat, ſtirpes praefractae angunt oculos ſpongiarum [o], et quaſi excae-
cant [p], nec patiuntur aſparagum emittere. Caeterum ſtilus, qui nouiſſime au-
tumnali tempore naſcitur, non omnis eſt tollendus, ſed aliqua pars eius in ſemen
ſubmittenda [q] eſt. Deinde cum ſpinam fecerit, collectis [r] ſeminibus ipſis, ſcopio- 46
nes [s] ita vti ſunt, in ſuo loco perurendi ſunt, et deinde ſulci omnes conſarriendi,
herbaeque eximendae; mox vel ſtercus, vel cinis iniiciendus, vt tota hieme ſuccus
eius pluuiis manans ad radicem perueniat. Vere [t] deinde prius quam coeperit ger-
minare, capreolis, quod genus bicornis ferramenti eſt, terra commoueatur, vt et
facilius ſtilus emicet, et relaxa humo plenioris craſſitudinis fiat [radix]. Raphani 47
radix bis anno recte ſeritur, Februario menſe, cum vernum fructum expectamus,
et Auguſto menſe circa Vulcanalia, cum maturius. ſed haec ſatio ſine dubio melior
habetur. Cura eſt eius, vt terra ſtercorata et ſubacta obruatur: poſt vbi ceperit
aliquod incrementum, ſubinde aggeretur. nam ſi ſuper terram emerſerit, dura
et fungoſa fiet. Cucumis et cucurbita, cum copia eſt aquae, minorem curam deſi- 48
derant: nam plurimum iuuantur humore. ſin autem ſicco loco ſeri [u] debuerint,
quo rigationem miniſtrari non expediat, menſe Februario ſeſquipedali altitudine
ſulci [x] faciendi ſunt. poſt Idus deinde Martias, quaſi tertia pars altitudinis ſulci ſtra-
mentis inditis tegenda, mox ſtercorata terra vſque in dimidium ſulcum aggerenda [y],
poſitiſque ſeminibus tam diu eſt aqua praebenda, donec enaſcantur: atque vbi
conualeſcere coeperint [z], adiecta humo incrementa eorum proſequenda ſunt, donec
ſulcus coaequetur. Si exculta ſemina ſine rigatione tota aeſtate ſatis valebunt,
fru ctumque iucundioris ſaporis, quam rigua praebebunt. Aquoſis autem locis 49
primo quoque tempore, non tamen ante Calend. Mart. ſemen ponendum eſt, vt
deferri [a] poſſit aequinoctio confecto. idque de media parte cucurbitae ſemen inuer-
ſo cacumine ponito, vt fiat incrementi vaſtioris. nam ſunt ad vſum vaſorum ſatis
idoneae, ſicut Alexandrinae cucurbitae, cum exaruerint. At ſi eſculentae merci 50
praepa-

k) *ſphongiolae Iuntt.* l) *emiſerunt I. B. R. memiſint tunc infr. P.* m) *validis I. B. R.* n) *ſphongiola I. I. H. A.* o) *ſphongiarum I. I. H. A. G.* p) *excaecant* deficit *P.* (*ſ.* 46) q) *ammittendum P.* r) *eiectis I. B. R.* s) *ſcorpiones* omn. t) *Vero P.* u) *fieri I. B. R.* x) *foſſae faciendae L. I. B. R.* y) *aggeranda L. I. B. R. I. I.* z) *coeperunt I. B. R.* a) *differre P.*

3, 46 SCOPIONES) An *ſcipiones* h. e. ſtyli iam arefacti ſiue caules. PONTED. Vide, quae diſputantur ad Ca. 112, 3. Et vidit Pe. Burmannus ad Petro. c. 22 ita hic legendum eſſe. *Scopos* agnoſcit in aſparagis etiam Palladius ll. cc. *ſcopas* et *ſcopulas* dabit Ind. add. 12, 39, 3 et 34, 10 vbi vulgati *ſcipiones.* Et ſane qui in racemis haud dubie ſunt *ſcopiones*, magnam ſimilitudinem habent fruticis huius, cum ſemen ablatum eſt.

3, 46 RELAXA HVMO) An *relaxata*, vt Varro 1, 27 *et ad opus faciliores relaxatas.* Illud enim *relaxa* adeo ſingulare eſt, vt id vnum exemplum Latina Lexica adducant.

3, 46 FIAT [RADIX] Vox *radix* videtur abundare VRSIN. Recte; ad ſtilum enim pertinet *craſſitudo. Radicem* peperit vicinia, vel lemma in margine poſitum.

3, 49 DE MEDIA PARTE CVCVRBITAE) Vid. 10, 381 ſqq. Pall. Mart. 9, 16.

 3, 50 SI

praeparabis, recto cacumine de collo cucurbitae ſumptum ſemen [b] ſerendum [c] erit,
quod [d] prolixior et tenuior fructus eius enaſcatur [e], qui ſcilicet maius caeteris [f]
inuenit pretium. Sed cuſtodiendum eſt, vt quam minime ad eum locum [g], in quo
vel cucumis, aut cucurbitae conſitae ſunt, mulier admittatur. nam fere contactu
eius langueſcunt incrementa virentium. ſi vero etiam in menſtruis fuerit, viſu quo-
51 que ſuo nouellos foetus necabit. Cucumis tener et iucundiſſimus fit, ſi ante quam
feras, ſemen eius lacte maceres. nonnulli etiam quo dulcior exiſtat, aqua mulſa
idem faciunt. Sed qui praematurum fructum cucumeris habere volet, confecta
bruma ſtercoratam terram inditam cophinis obſerat [h], modicumque praebeat humo-
rem. deinde cum enata ſemina fuerint, tepidis diebus, et inſolatis iuxta aedificium
ſub diuo ponat, ita vt ab omni afflatu protegantur. ceterum frigoribus ac tempe-
ſtatibus ſub tectum referat: idque tamdiu faciat, dum aequinoctium vernum con-
ficiatur. poſtea totos cophinos demittat in terram. ſic enim praecoquem fructum
52 habebit. Poſſunt etiam, ſi ſit operae pretium [i], vaſis maioribus rotulae ſubiici, quo
minore labore producantur, et rurſus intra tecta recipiantur. ſed nihilo minus ſpe-
cularibus integi debebunt, vt etiam frigoribus ſerenis diebus tuto producantur ad
53 ſolem. Hac ratione fere toto anno Tiberio Caeſari cucumis praebebatur. Nos au-
tem leuiore opera iſtud fieri apud Aegyptiae gentis Bolum [k] Mendeſium legimus,
qui praecipit aprico et ſtercoroſo loco alternis ordinibus ferulas, alternis rubos in
hortis conſitas habere: deinde eas confecto aequinoctio paululum infra terram ſe-
care, et ligneo ſtilo laxatis vel rubi vel ferulae medullis ſtercus immittere, atque ita
ſemina cucumeris inſerere, quae ſcilicet incremento ſuo coeant rubis et ferulis. nam
ita non ſua, ſed quaſi materna [l] radice aluntur: ſicque [m] inſitam ſtirpem frigoribus
quoque cucumeris praebere fructum. Satio ſecunda eius ſeminis [n] fere Quinqua-
54 tribus obſeruatur. Capparis plurimis prouinciis ſua ſponte noualibus naſcitur. Sed
quibus locis eius inopia eſt, ſi ſerenda fuerit, ſiccum locum deſiderabit. isque debe-
bit ante circumdari [o] foſſula, quae repleatur lapidibus et calce, vel Punico luto, vt
ſit quaſi quaedam lorica, ne poſſint eam perrumpere [p] praedicti ſeminis frutices, qui
55 fere per totum agrum vagantur, niſi munimento aliquo prohibiti ſint [q]. quod tamen
non tantum incommodum eſt (ſubinde enim poſſunt extirpari) quantum, quod
noxium virus habent, ſuccoque ſuo ſterile ſolum reddunt. Cultu aut nullo, aut
leuiſſimo [r] contenta eſt. quippe quae res etiam in deſertis agris citra ruſtici ope-
56 ram conualeſcit. Seritur vtroque aequinoctio. Cepina magis frequenter ſubactam
poſtulat terram, quam altius conuerſam. itaque ex Calendis Nouembris proſcindi
ſolum debet, vt hiemis frigoribus et gelicidiis putreſcat, intermiſſiſque quadraginta
diebus, tum demum iterari, et interpoſitis vno ac viginti diebus tertiari, ac [s] proti-
nus ſtercorari: mox bidentibus aequaliter perfoſſum in areas diſponi [t], deletis [u]
radicibus

b) *ſemen* deeſt *I. B. R.* c) *ſerendum* deeſt *P.* d) *quo Iuntt.* e) *naſcatur I. B. R.* f) *eris L.* g) *locum* omitt. *P.* h) *afferat Lipſ.* i) *opereprecium I. B. R.* k) *uolum P. populum Ienſ. populum Medenſium L.* l) *macerata I. B. R.* quam vocem poſt *materna* inſ. *L.* m) *ſic I. B. R.* n) *ſemini I. B. R.* o) *circulari I. B. R.* p) *praerumpere I. B. R.* q) *ſunt I. B. R.* r) *nouiſſimo I. B. R.* (ſ. 56) s) *et I. B. R.* t) *et* interſ. *I. B. R.* u) *lectus P.*

3, 50 SI VERO ETIAM IN MENSTRVIS) Vid. Geop. 12, 20 extr.

3, 51 PRAEMATVRVM FRVCTVM) Vid. Geop. 12, 19 p. 339. Needh.

3, 52 HAC RATIONE – TIBERIO) Plin. 19, 5 ſ. 23.

3, 53 BOLVM MENDESIVM) Vid. ad 7, 5, 17 Caeterum, quod ad Bolum hic refert noſter

radicibus omnibus. Deinde ad Calendas Februarias ſereno die conueniat ſemina 57
ſpargi: quibus aliquod [x] ſatureiae ſemen intermiſcendum erit, vt eam quoque ha-
beamus. nam et viridis eſui eſt iucunda, nec arida inutilis ad pulmentaria condien-
da. Sed cepina vel ſaepius, certe non minus debet quam quater ſarriri. cuius ſi ſe-
men excipere voles, capita maxima generis Aſcalonii, quod eſt optimum, menſe
Februario diſponito, quaternorum, vel etiam quinum digitorum ſpatiis diſtantia: et
cum coeperint virere, ne [y] minus ter conſarrito: deinde [z] cum fecerint caulem, 58
humilioribus quaſi canteriolis interpoſitis rigorem [a] ſtilorum conſeruato. nam niſi
arundines tranſuerſas in modum iugatae vineae crebras [b] diſpoſueris, thalli cepa-
rum ventis proſternentur [c], totumque ſemen excutietur: quod ſcilicet non ante
legendum eſt, quam cum matureſcere coeperit, coloremque nigrum habere. Sed
nec patiendum eſt, vt perareſcat, aut totum decidat, verum integri thalli vellendi
ſunt [d], et ſole ſiccandi. Napus et rapa duas ſationes habent, et eandem culturam, 59
quam raphanus. melior eſt tamen ſatio menſis Auguſti. Iugerum agri quatuor
ſextarios ſeminis eorum poſcit, ſed ita vt radicis [e] Syriacae [f] ſuper hanc menſuram
paulo plus, quam heminam ſeminis recipiat. Qui aeſtate iſta feret, caueat, ne 60
propter ſiccitates culex [g] adhuc tenera folia prorepentia conſumat. id [h] quoque vt
vitetur, puluis [i] [etiam [k]], qui ſupra cameram [l] inuenitur, vel etiam fuligo, quae
ſupra focos tectis inhaeret, colligi debet: deinde pridie quam ſatio fiat, commiſceri
cum ſeminibus, et aqua conſpergi, vt tota nocte ſuccum trahant. nam ſic macerata
poſtero die recte feruntur. Veteres quidam [m] auctores, vt Democritus, praeci- 61
piunt, ſemina omnia ſucco herbae, quae ſedum appellatur, medicare, eodemque
remedio aduerſus beſtiolas vti: quod verum eſſe nos experientia docuit. Sed
frequentius tamen, quoniam huius [n] herbae minus larga eſt facultas, fuligine, et
praedicto puluere [o] vtimur, ſatisque commode tuemur his incolumitatem planta-
rum. Rapae ſemina Hyginus putat poſt trituram iacentibus adhuc in area paleis 62
inſpergi debere, quoniam fiunt vaſtiora [p] capita, cum ſubiacens ſoli duritia non pa-
titur in altum deſcendere. nos [q] iſtud ſaepe fruſtra tentauimus: itaque rapum [r], et
raphanum, et napum melius exiſtimamus ſubacta terra obrui. ſeruantque adhuc an-
tiquorum conſuetudinem religioſiores agricolae, qui cum ea ſerunt, precantur, vt et
ſibi, et vicinis naſcantur. Locis frigidis, vbi timor eſt, ne autumnalis [s] ſatio hiemis 63
gelicidiis peruratur [t], arundinibus humiles canterii fiunt, iiſque [u] virgae tranſuerſae [x]
imponuntur, et virgis ſtramenta ſupra iaciuntur, et ſic a pruinis ſemina defenduntur.
vbi vero apricis regionibus poſt pluuias noxia inceſſerunt animalia, quae a [y] nobis
appellantur erucae [z], Graece autem καμπαι [a] nominantur, vel manu colligi debent,
vel

x) *aliquid I. B. R.* y) *nec I. B. R.* z) *Die in die P.* a) *rigoribus P.* b) *crebre P.* c) *pro-ſternuntur I. B. R.* d) *ſunt* omittitur *I. B. R.* e) *radices I. B. R.* f) *urice P.* g) *pulix P.* h) *Idque vt Pol.* i) *pluis P.* k) *enim I. B. R.* omittitur *P.* l) *caram P.* m) *quidem I. B. R.* n) *eius I. B. R.* o) *pluere Pol.* p) *laetiora I. B. R.* q) *Nam I. B. R.* (*ſ.* 62) r) *rapum, et* deeſt *I. B. R.* s) *autumnali ſpatio I. B. R.* t) *perurantur I. B. R.* u) *iiſque* deeſt *I. B. R.* x) *tranſuerſae imponuntur* defic. *I. B. R.* y) *a* abeſt *I. B. R.* z) *vrucae L.* hic et pp. a) *campae I. B. R.*

ſter, hoc ipſius *Columellae commentum* vocat Plinius l. c. add. Pall. Mart. 9, 9.

3, 60 PVLVIS, QVI SVPRA CAMERAM) Vid. Col. 10, 354.

3, 61 QVAE SEDVM APPEL.) Col. 1, 356.

3, 62 IN AREA) Quae nimirum pars arui eſt ad trituram quotannis parandi: cum autumnali pluuia madeſcat, atque deinde, vt reliqua pars agri, aratro vertatur. Inter ipſam paleam inſpergi volunt ſemen, credo, ne ita facile ab auibus et ventis auferatur, tum vt vel ita leuiter tecta tanto facilius germinent.

3, 64 ΠΕΡΙ

vel matutinis temporibus frutices olerum concuti. ſic enim dum adhuc torpent no-
64 cturno frigore, ſi deciderint [b], non amplius in ſuperiorem partem prorepunt. Id ta-
men ſuperuacuum eſt facere, ſi ante ſationem ſemina, vti iam praedixi, ſucco herbae
ſedi macerata ſunt. nihil enim ſic medicatis [c] nocent erucae. Sed Democritus in eo
libro, qui Graece inſcribitur περὶ [d] ἀντιπαθῶν, affirmat, has ipſas beſtiolas enecari, ſi
mulier, quae in menſtruis eſt, ſolutis crinibus et nudo pede vnamquamque aream ter
65 circumeat: poſt hoc enim decidere omnes vermiculos, et ita emori. Hactenus
praecipiendum exiſtimaui de cultu hortorum, et officiis villici; quem quamuis inſtru-
ctum [e], atque eruditum omni opere ruſtico eſſe oportere prima parte huius exordii
cenſuerim; quoniam tamen plerumque euenit, vt eorum quae didicerimus, memo-
ria nos deficiat, eaque ſaepius ex commentariis renouanda ſint [f], omnium librorum
meorum argumenta ſubieci, vt cum res exegiſſet, facile reperiri poſſit, quid in
quoque quaerendum, et qualiter quidque faciendum ſit.

b) *deciderunt I. B. R.* c) *maceratis I. B. R.* d) περειαντιπαθῶν coniunct. *I. B. R.* e) *inſtructum, atque* deficit *P.* f) *ſunt I. B. R.*

3, 64 ΠΕΡΙ ΑΝΤΙΠΑΘΩΝ) *Opinor legen- dum eſſe, ἀντιπαθῶν, hoc eſt,* de repugnantibus, *diſcordantibus diſſidio quodam naturali, ac poten- tia. Plinius ex hac (vt coniectare licet) doctrina Democritica prodidit cuncta conſtare ex ſympathia atque antipathia, hoc eſt, ex concordia rerum at- que diſcordia. Nam ignes aquae reſtinguunt: aquam ſol deuorat: luna parit. ferrum ad ſe trahit Magnes, Adamas diſſidet cum Magnete in tantum, vt iuxta poſitus ferrum non patiatur abſtrahi: aut ſi admotus magnes apprenderit, rapiat atque aufe- rat: at ipſum adamanta rumpit ſanguis hircinus recens, et calidus. Igitur Democritus per hanc an- tipathiam ſcripſit foeminam menſtrualem repugna- re erucis vermiculis vt decidant emorianturque re- pente omnes: ſi ea ſolutis crinibus et nudo pede ter circumeat areolam, in qua erucae olera infeſtant: ſuper qua re Palladius ſic refert,* Aliqui foeminam menſtruantem nuſquam cinctam, ſolutis capillis nudis pedibus contra erucas, et caetera infeſtan- tia hortum faciunt circuire. BERO. Περὶ ἀντι- παθειῶν legit F. Vrſinus, quod rectum. Scripſit enim Democritus περὶ συμπαθειῶν καὶ ἀντιπαθειῶν, quod opus hodie non exſtat, fragmentum tamen eius, a G. C. Goetzio, in aliqua Italiae Biblio- theca inuentum edidit Fabricius bibl. Graec. 4, 29 p. 333. De erucis, quae noſter adfert, non occurrunt ibi, alia tamen quaedam p. 337. Κάμπαι δὲ ἐν κήπῳ τελευτῶσιν, ἐὰν ἑτέρου κήπου κάμπας εἰς ὕδωρ ἑψήσας ῥάνῃς τὸν κῆπον. *Erucae morientur in horto, ſi ablatas de alio hor- to erucas coxeris aqua, et illas per hortum ſpar- ſeris.* SCHOETTG.

3, 64 QVAE IN MENSTRVIS EST) Bar- thius ad Statium Thebaid. 6, 217 hunc locum ita emendat: *quae in primis menſtruis eſt,* idque probat partim ex carmine, vbi legitur v. 359.

Foemina quae iuſtis tum primum operata etc.

Sed et, addit, penes Plinium clarum mendum ſupereſt tot correctoribus eadem in re, lib. XVII c. XXVIII. *Priuatim autem contra erucas ambiri arbores ſingulas a muliere incitati menſis nudis pedibus, recincta.* Prorſus ſcribe: *initiante men- ſes.* Haec Barthius. CRENIVS. Add. ad Co- lum. 10, 359.

3, 65 LIBRORVM ARGVMENTA SVBIE- CI) Ergo hic deſinere voluit Columella: ergo ipſe lemmata fecit. Vtrum vero ea ſint, quae habemus hodie, ea longe alia quaeſtio eſt. Illud quidem apparet, non interpoſuiſſe argumenta inter ipſa quae nunc capita vocamus, ſed in fine to- tius operis, vt nunc ii ſolent qui indices dicun- tur, collocaſſe. Plinius Gelliuſque hoc ipſum fe- cerunt in fronte operis quiſque ſui. Quam ra- tionem et nos ſecuti vno loco argumenta omnia horum ſcriptorum, vt in libris antiquis reperta ſunt, propoſuimus. Add. quae ad h. l. Cl. Morg. I, 63.

L. IVNII

L. IVNII MODERATI COLVMELLAE
DE RE RVSTICA
LIBER DVODECIMVS ET VLT.
VILLICA.

PRAEFATIO.

XENOPHON Athenienſis eo libro, P. Siluine, qui Oeconomicus inſcribitur, prodidit maritale coniugium ſic comparatum eſſe natura, vt non ſolum iucundiſſima, verum etiam vtiliſſima vitae ſocietas iniretur: quod [a] iam pridem etiam Cicero ait: et ne genus humanum temporis longinquitate occideret, propter hoc marem cum foemina eſſe coniunctum: deinde vt ex hac eadem ſocietate mortalibus adiutoria ſenectutis, nec minus propugnacula, praepararentur [b]. Tum etiam, cum 2
victus et cultus humanus non vti feris in propatulo, ac ſilueſtribus locis, ſed domi ſub tecto accurandus erat, neceſſarium fuit alterutrum foris et ſub dio eſſe, qui labore et induſtria compararet; intus [c], qui tectis reconderet [d], atque cuſtodiret. Siquidem vel ruſticari, vel nauigare, vel etiam alio genere negotiari neceſſe erat, vt aliquas facultates acquireremus. cum vero paratae res ſub tectum eſſent congeſtae, 3
alium eſſe oportuit, qui et illatas cuſtodiret, et [e] caetera conficeret opera, quae domi deberent adminiſtrari. nam et fruges, et caetera alimenta terreſtria indigebant

VARIETAS LECTIONIS.

a) *iampridem (quod --- ait) ne I. B. R.* b) *praeparentur I. B. R.* c) *intus* deeſt *I. B. R.* d) *reconderentur, ſiquidem I. B. R. atq. cuſtodiret* om. *Lipſ.* e) *ea conficeret Pol.*

1 XENOPHON) Vtrum e Ciceronis translatione, quae tum extabat, ſua hauſerit Moderatus, an ipſum Graecum fontem adhibuerit, non facile dixerim. Prius credibile fuit his, qui in fragmentis Tullii collocarunt, quae hauſta e Xenophonte habet Columella: et ipſe videtur indicare hic ſ. 7, et 12, 2, 6. Sed nihil ſuauius, quam ipſum apis Atticae mel deguſtare, ab iis inde verbis: *Ἐμοὶ καὶ οἱ θεοὶ δοκοῦσι πολὺ διεσκεμμένως μάλιστα τὸ ζεῦγος τοῦτο συντεθεικέναι, ὃ καλεῖται θῆλυ καὶ ἄῤῥεν, ὅπως ὅτι ὠφελιμώτατον ᾖ αὐτῷ εἰς τὴν κοινωνίαν· πρῶτον μὲν γὰρ τὸ μὴ ἐκλιπεῖν ζώων γένη, τοῦτο τὸ ζεῦγος κεῖται μετ' ἀλλήλων τεκνοποιούμενον· ἔπειτα τὸ γηροβοσκοὺς κεκτῆσθαι ἑαυτοῖς, ἐκ τούτου τοῦ ζεύγους τοῖς γοῦν ἀνθρώποις πορίζεται.* Xenoph. oecon. 7, 18 diuiſionis Welſſianae.

2 TVM ETIAM CVM VICTVS) *Ἔπειτα δὲ καὶ ἡ δίαιτα τοῖς ἀνθρώποις, οὐκ ὥσπερ τοῖς κτήνεσίν ἐστιν ἐν ὑπαίθρῳ, ἀλλὰ στεγῶν δεῖται δηλονότι. δεῖ μέντοι τοῖς μέλλουσιν ἀνθρώποις ἕξειν ὅ, τι εἰσφέρωσιν εἰς τὸ στεγνὸν, ἔχειν τοὺς ἐργαζομένους τὰς ἐν τῷ ὑπαίθρῳ ἐργασίας. Καὶ γὰρ νέατος καὶ σπόρος καὶ φυτεία καὶ νομαὶ, ὑπαίθρια ταῦτα πάντα ἔργα ἐστίν· ἐκ τούτων δὲ τὰ ἐπιτήδεια γίγνεται.* Xen. 7, 19 et 20.

2 NECESSARIVM FVIT ALTERVTRVM) *alterum* videtur legendum VRSIN. Ego potius in poſteriore membro deſiderabam aliquid, et legendum putabam, *alterum intus, qu tectis* etc.

2 ATQVE CVSTODIRET) Abſunt haec verba a Cod. Lipſ. et commode quoque abeſſe poſſunt. Nam in his verbis tantum de adquiſitione facultatum agitur, de earum autem cuſtodia agit paragraphus ſequens. SCHOETTG.

3 CVM VERO PARATAE) *Δεῖ δ' αὖ, ἐπειδὰν ταῦτα εἰσενεχθῇ εἰς τὸ στεγνὸν, καὶ τοῦ σώσοντος ταῦτα καὶ τοῦ ἐργασομένου, ἃ τῶν στεγνῶν ἔργα δεόμενά ἐστιν. στεγνῶν δὲ δεῖται καὶ ἡ τῶν νεογνῶν τέκνων παιδοτροφία. στεγνῶν δὲ καὶ αἱ ἐκ τοῦ καρποῦ σιτοποιίαι δέονται. ὡσαύτως δὲ καὶ ἡ τῆς ἐσθῆτος ἐκ τῶν ἐρίων ἐργασία.* Xen. ibid. ſ. 21.

bant tecto, et ouium, caeterarumque pecudum foetus, atque fructus clauſo cuſto-
dienda erant, nec minus reliqua vtenſilia quibus aut [f] alitur hominum genus, aut
4 etiam excolitur. Quare cum et operam et diligentiam ea quae propoſuimus, deſi-
derarent [g], nec exigua cura foris acquirerentur, quae domi [h] cuſtodiri oporteret:
iure, vt dixi, a natura comparata eſt opera mulieris ad domeſticam diligentiam,
viri autem ad exercitationem forenſem et extraneam. itaque viro calores et frigo-
ra perpetienda, tum etiam itinera, et labores [i] pacis ac belli, id eſt ruſticationis et
5 militarium ſtipendiorum, diſtribuit [k]: mulieri deinceps, quod omnibus his rebus
eam fecerat inhabilem, domeſtica negotia curanda tradidit. Et quoniam hunc
ſexum cuſtodiae et diligentiae aſſignauerat: idcirco timidiorem reddidit, quam vi-
6 rilem. nam metus plurimum confert [l] ad diligentiam cuſtodiendi. Quod autem
neceſſe erat foris et in aperto victum quaerentibus nonnunquam iniuriam propul-
ſare: idcirco virum, quam mulierem fecit audaciorem. Quia vero partis opibus
aeque fuit opus memoria et diligentia, non minorem foeminae, quam viro earum
rerum tribuit poſſeſſionem. Tum etiam quod ſimplex natura non omneis res com-
modas amplecti volebat, idcirco alterum alterius indigere voluit: quoniam [m] quod
7 alteri deeſt, praeſto plerumque eſt alteri. Haec in oeconomico Xenophon, et deinde
Cicero, qui eum Latinae conſuetudini tradidit, non [n] inutiliter diſſeruerunt. Nam
et apud Graecos, et mox apud Romanos vſque in patrum noſtrorum memoriam,
fere domeſticus labor matronalis fuit, tanquam ad requiem forenſium exercitatio-
num omni cura depoſita patribusfamilias intra domeſticos penates ſe recipientibus.
Erat enim ſumma reuerentia cum concordia et diligentia miſta, flagrabatque mulier
pulcherrima diligentiae [o] aemulatione, ſtudens negotia viri cura ſua [p] maiora atque
meliora

f) *aut* abeſt *P.* g) *conſiderarent P.* h) *dum I. B. R.* i) *laborem I. B. R.* k) *de vſu tribuit P.* l) *conferat diligentiam P.* m) *quod qui alteri ideſt Pol.* n) *quod P.* o) *diligentiae* deeſt *P.* p) *ſua* om. *L. I. B. R.*

3 CLAVSO) ſubſtantiuum pro loco aliquo clauſo, quod verbum etiam reſtituendum puto auctori Moreti v. 15 vbi ſic legendum: *Et reſerat clauſi, quae praeuidet, oſtia claue.* Et reſerat claue oſtia clauſi, quae ante ſe videt. Quae hactenus viri docti ad eum locum notarunt, diverſa ſunt, puto tamen optime ſtare hanc lectionem, quando verbum hoc bonae auctoritatis eſt. SCHOETTG.

4 QVARE CVM OPERAM) Ἐπεὶ δὲ ἀμφότερα ταῦτα καὶ ἔργων καὶ ἐπιμελείας δεῖται, τά, τε ἔνδον καὶ τὰ ἔξω, καὶ τὴν φύσιν εὐθὺς παρεσκεύασεν ὁ Θεὸς, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, τὴν μὲν τῆς γυναικὸς ἐπὶ τὰ ἔνδον ἔργα καὶ ἐπιμελήματα, τὴν δὲ τοῦ ἀνδρὸς ἐπὶ τὰ ἔξω ἔργα καὶ ἐπιμελήματα· ῥίγη μὲν γὰρ καὶ θάλπη καὶ ὁδοιπορίας καὶ στρατείας, τοῦ ἀνδρὸς τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν μᾶλλον δύνασθαι καρτερεῖν κατεσκεύασεν, ὥστε τὰ ἔξω ἐπέταξεν αὐτῷ ἔργα. τῇ δὲ γυναικὶ ἧσσον τὸ σῶμα δυνατὸν πρὸς ταῦτα φύσας, τὰ ἔνδον ἔργα αὐτῇ προστάξαι μοὶ δοκεῖ ὁ Θεός. Xen. ſ. 22 et 23.

4 VIRO CALORES AC FRIGORA) V. Philo Iudaeus de LL. ſpecial. p. 803. ALMEL.

5 ET QVONIAM HVNC) Ἐπεὶ δὲ καὶ τὸ φυλάττειν τὰ εἰσαχθέντα τῇ γυναικὶ προσέταξε, γινώσκων ὁ Θεὸς, ὅτι πρὸς τὸ φυλάσσειν οὐ κάκιόν ἐστι φοβερὰν εἶναι τὴν ψυχὴν, πλεῖον μέρος καὶ τοῦ φόβου ἐδάσατο τῇ γυναικὶ ἢ τῷ ἀνδρί. Xen. ſ. 25.

6 QVOD AVTEM NECESSE ERAT) Εἰδὼς δὲ, ὅτι καὶ ἀρήγειν αὖ δεήσει, ἐάν τις ἀδικῇ τὸν τὰ ἔξω ἔργα ἔχοντα, τούτῳ αὖ πλεῖον μέρος τοῦ θράσους ἐδάσατο. ibid.

6 QVIA VERO PARTIS) Ὅτι δὲ ἀμφοτέρους δεῖ καὶ διδόναι, καὶ λαμβάνειν, τὴν μνήμην καὶ τὴν ἐπιμέλειαν εἰς τὸ μέσον ἀμφοτέροις κατέθηκεν; ὥστε οὐκ ἂν ἔχοις διελεῖν, πότερα τὸ ἔθνος τὸ θῆλυ ἢ τὸ ἄῤῥεν τούτων πλεονεκτεῖ. ſ. 26.

6 SIMPLEX NATVRA) Cic. de Inuent. 2, 1 *Ideo quod nihil in ſimplici genere omnibus ex partibus perfectum natura expoliuit.* Specialius Xenophon: Διὰ τὴν φύσιν μὴ πρὸς πάντα ταῦτα ἀμφοτέρων εὖ πεφυκέναι, διὰ τοῦτο καὶ δέονται μᾶλλον ἀλλήλων, καὶ τὸ ζεῦγος ὠφελιμώτερον ἑαυτῷ γεγένηται, ἃ τὸ ἕτερον ἐλλείπεται, τὸ ἕτερον δυνάμενον. Ibid. ſ. 28. *Res commodas*, quibus τὸ εὖ πεφυκέναι Xenophontis hic redditur, *ſolidas, integras*

meliora reddere. Nihil conſpiciebatur in domo diuiduum, nihil quod aut maritus, 8
aut foemina proprium eſſe iuris ſui diceret: ſed in commune conſpirabatur [q] ab
vtroque, vt cum forenſibus negotiis, matronalis ſedulitas [r] induſtriae rationem pa-
rem faceret. Itaque nec villici quidem, aut villicae magna erat opera, cum ipſi
domini quotidie negotia ſua reuiſerent atque adminiſtrarent. Nunc vero cum 9
pleraeque ſic luxu et inertia diffluant [s], vt ne lanificii quidem curam ſuſcipere
dignentur, ſed domi [ſedentes [t]] confectas [u] veſtes faſtidio habeant [x], peruerſaque
cupidine pretioſiores [y] alias a viris pelliciant [z], quae grandi pecunia, et totis pene
cenſibus redimuntur: nihil mirum eſt, eaſdem ruris et inſtrumentorum agreſtium
cura grauari [a], ſordidiſſimumque negotium ducere paucorum [b] dierum tempus [c]
in villa morari. Quam ob cauſam cum in totum non ſolum exoleuerit, ſed etiam 10
occiderit vetus ille matrumfamiliarum mos Sabinarum atque Romanarum, neceſſa-
ria irrepſit villicae cura, quae tueretur officia matronae: quoniam et villici [d]
quoque ſucceſſerunt in locum dominorum, qui quondam priſca conſuetudine non
ſolum coluerant, ſed habitauerant rura. Verum, ne videar intempeſtiue [e] cenſo-
rium opus obiurgandis moribus noſtrorum temporum ſuſcepiſſe, iam nunc officia
villicae proſequar.

I. EA porro (vt inſtitutum ordinem teneamus, quem priore volumine in-
choauimus) iuuenis eſſe debet, id eſt non nimium puella, propter eaſdem cauſas,
quas de aetate villici retulimus: integrae quoque valetudinis, nec foedi habitus,
nec rurſus pulcherrimi. nam illibatum robur et vigiliis, et aliis ſufficiet laboribus:
foeditas faſtidioſum, nimia ſpecies deſidioſum faciet eius contubernalem. Itaque 2
curandum eſt, vt nec vagum villicum, et [a] auerſum contubernio ſuo habeamus,
nec

q) *conſpiciebatur ab vtraque Pol.* r) *induſtria rationem P. Lipſ.* s) *defluunt I. B. R. diffluunt L. defluant* al. t) *ſedentes* deeſt *I. B. R.* atq. ipſo adeo *Pol.* u) *confectae veſtes I. B. R. Lipſ.* x) *ſint I. B. R. Lipſ.* y) *maxime placeant, quae L. I. B. R.* z) *pelliceant* al. a) *grauiſſimumque negotium P.* b) *paucos dies I. B. R.* c) *tempus* om. *P. L. I. B. R.* d) *villicae Ienſ.* e) *tempeſtiue cenſorum I. B. R.* [C. I.] a) *et L. I. B. R. nec* al.

tegras, atque *perfectas* interpretatur A. Schottus Nodor. Cic. 3, 7.

9 DEFLVANT) Legendum, *et inertia diffluant, ne lanificii quidem curam ſuſcipere dignentur, ſed domi ſedentes* etc. Fortaſſe autem verbum, *ſedentes* abundat: vel ad vocem *inertia* referendum. VRSIN. Nihil nobis videtur melius, quam omiſſa voce, quam primae editiones, et ipſi adeo, cum taceat Politianus, Medicei libri damnant, legere, *ſed domi confectas veſtes faſtidio habeant* etc. *Domi confectae veſtes*, (conf. 12, 3, 6) lanificii curam ſuſcipiente matrefamilias, opponuntur emtis, et ſuo merito non minus quam *dapes inemtae* laudantur. De hac laude matronarum apud omnes populos cumulare auctorum teſtimonia inanis diligentiae eſſet.

9 PELLICIANT) Ita reſcripſi. *Pellicere* ex veneficarum diſciplina petitum verbum optime huic loco conuenit: neque vero ex XII tabulis modo legitur apud Seruium: ſed etiam Plin. 18, 6 ſ. 8 de Creſino, qui *in inuidia magna erat, ceu fruges alienas pelliceret veneficiis.* Tale quaſi veneficium ſunt muliebres blanditiae. Ita quod ille apud Petronium c. 67 Habinnus obiicit Scintillae ſuae, *excatarriſaſti me, vt tibi emerem fabam vitream*, poterat etiam dicere, *pellexiſti* a me patrimonium etc. Nec tamen diffiteor, vel ipſa ſimplicitate elegantiorem et digniorem Columella mihi videri lectionem primarum editionum, et ipſius adeo Medicei, *peruerſaque cupidine maxime placeant, quae grandi pecunia* etc.

9 TOTIS CENSIBVS) vt Plin. 33, 1 ſ. 6. *cenſu opimo digitos onerare.*

10 CENSORIVM OPVS) Caſaub. ad Sueton. Caeſ. c. 41.

1, 1 PRIORE VOLVMINE) 11, 1, 3.

1, 1 NEC FOEDI HABITVS) *Inter enim pulcherrimam feminam et deformiſſimam media quaedam forma eſt* --- quam *ſtatam, modicam, modeſtam, vxoriam* denique dici, apparet ex Gell. 5, 11 quod totum huc pertinet.

1, 2 COMPLEXIBVS FOEMINAE) Ita legerem, vt oppoſita illi ſit ſententia: *nec auerſum*

nec rurſus intra tecta deſidem, et complexibus adiacentem foeminae [b]. Sed [c] nec [d]
3 haec tantum, quae diximus, in villica cuſtodienda ſunt. Nam in primis conſide-
randum erit, an a vino, ab eſcis, a ſuperſtitionibus, a ſomno, a viris remotiſſima ſit,
et vt cura eam ſubeat, quid meminiſſe, quid in poſterum proſpicere debeat, vt fe-
re eum morem ſeruet, quem villico praecepimus [e]: quoniam pleraque ſimilia eſſe
debent in viro atque foemina, et tam [etiam [f]] malum vitare, quam praemium re-
cte factorum ſperare. tum elaborare, vt quam minimam operam villicus intra te-
ctum impendat, cui et primo mane cum familia prodeundum [g] eſt, et crepuſcu-
4 lo peractis operibus fatigato redeundum. Nec tamen inſtituendo villicam, do-
meſticarum rerum villico remittimus curam, ſed tantummodo [h] laborem eius,
adiutrice data, leuamus. Caeterum munia quae domi capeſſenda [i], non in totum
muliebri officio relinquenda ſunt, ſed ita deleganda ei, vt identidem oculis villici
cuſtodiantur. ſic enim erit diligentior villica [k], ſi meminerit ibi eſſe, cui ratio fre-
5 quenter reddenda ſit [l]. Ea porro perſuaſiſſimum habere debebit, aut in totum,
aut certe plurimum domi ſe morari oportere: tum [m] quibus aliquid in agro facien-
dum erit ſeruis, eos foras emittere; quibus autem in villa quid agendum videbi-
tur, eos intra parietes continere, atque animaduertere, ne diuturna [n] ceſſatione fru-
6 ſtrentur opera: quae domum autem inferuntur, diligenter inſpicere, ne delibata
ſint, et ita explorata atque inuiolata recipere; tum ſeparare [o], quae conſumenda
ſunt, et quae ſuperfieri poſſunt, cuſtodire, ne ſumptus annuus menſtruus fiat.
Tum ſiquis ex familia coeperit aduerſa valetudine affici [p], videndum erit vt is quam
commodiſſime miniſtretur. nam ex huiusmodi [r] cura naſcitur beneuolentia, nec
minus obſequium. Quinetiam fidelius quam prius ſeruire ſtudent, qui conualue-
rint, cum eſt aegris adhibita diligentia.

II. POST haec meminiſſe debebit, quae inferantur, vt idoneis et ſalubribus locis recondita ſine noxa permaneant. nihil enim magis curandum eſt, quam praeparare, vbi quidque reponatur, vt [a] cum opus ſit, promatur. Ea loca qualia eſſe debeant, et in [b] primo volumine, cum villam conſtitueremus, et in vndecimo, cum de [c] officio villici diſputaremus, iam dicta ſunt. Sed ne nunc quidem demonſtrare breuiter

b) *foeminam* omn. c) *et* inſ. *R.* d) *nec* om. *P.* e) *praecipimus I. B. R.* f) *etiam* om. *I. B. R.* g) *prouidendum L.* h) *tamen I. B. R.* omitt. *P.* i) *capeſſuntur P.* k) *villica, ſi meminerit, ibi* deficiunt *P.* l) *eſt I. B. R.* m) *tunc* omn. n) *diurna ceſſando L. diurna* etiam *I. B. R.* o) *quae ſeparare I. B. R.* p) *effici I. B. R.* q) *huius I. B. R. eius P.* [C. II.] a) *et vnde L.* b) *in* deficit *P.* c) *de vilico P.*

auerſum (villicum) *contubernio ſuo habeamus.* PONTED. Res nimis manifeſta eſt. Itaque ſuffragante coniecturae noſtrae viro doctiſſimo eam recipere auſi ſumus; praeſertim cum etiam Cl. SCHOETTGENIO idem viſum fuerit. Scimus Plautinum eſſe, *accubare ſcortum.* Sed hic alia omnia.

I, 3 QVID MEMINISSE) Illud *quid* omnino abundare putat VRSINVS: non recte, opinor. Nam cura villicae haud poſtrema eſt, meminiſſe plurimarum rerum: v. g. vbi quidque repoſuerit, quid cuique commodauerit, debeat etc.

I, 5 EA PORRO) Δεήσει σε (vxorem alloquitur Iſchomachus) ἔνδον τε μένειν καὶ οἷς μὲν ἂν ἔξω τὸ ἔργον ᾖ τῶν οἰκετῶν, τούτους συνεκπέμπειν· οἷς δ' ἂν ἔργον ἔνδον ἐργαστέον, τούτων σοὶ ἐπιστατητέον καὶ τάγε εἰσφερόμενα ἀποδεκτέον. Καὶ ἃ μὲν ἂν αὐτῶν δέῃ δαπανᾷν, σοὶ διανεμητέον· ἃ δ' αὖ περιττεύειν δέῃ, προνοητέον καὶ φυλακτέον, ὅπως μὴ ἡ εἰς τὸν ἐνιαυτὸν κειμένη δαπάνη, εἰς τὸν μῆνα δαπανᾶται. — Ὃς ἂν κάμνῃ τῶν οἰκετῶν, τούτων σοὶ ἐπιμελητέον πάντων, ὅπως θεραπεύηται. — μέλλουσιν οἱ θεραπευθέντες χάριν εἴσεσθαι, καὶ εὐνούστεροι ἢ πρῶτον ἔσεσθαι. Xenoph. Oecon. 7, 35-37.

2,2 NAM

breuiter pigebit. Nam quod excelſiſſimum [d] eſt conclaue [e], pretioſiſſima vaſa et 2
veſtem deſiderat: quod denique horreum ſiccum atque aridum, frumentis habetur
idoneum: quod frigidum, commodiſſime vinum cuſtodit: quod bene illuſtre, fra-
gilem ſupellectilem, atque ea poſtulat opera, quae multi [f] luminis indigent.
Praeparatis igitur receptaculis, oportebit ſuo quidque loco generatim, atque etiam 3
ſpecialiter nonnulla diſponere: quo facilius, cum quid expoſtulabit vſus, recipere [g]
poſſit. nam vetus eſt prouerbium, paupertatem certiſſimam eſſe, cum alicuius in-
digeas, vti eo non poſſe, quia ignoretur, vbi proiectum iaceat quod deſideratur.
itaque in re familiari LABORIOSIOR eſt negligentia, quam diligentia. Quis 4
enim dubitet nihil eſſe pulchrius in omni ratione vitae diſpoſitione, atque ordine?
quod etiam ludicris ſpectaculis licet ſaepe cognoſcere. nam vbi chorus canentium
non ad certos modos, neque numeris praeeuntis magiſtri conſenſit, diſſonum
quiddam ac tumultuoſum audientibus canere videtur: at vbi certis numeris ac pe-
dibus velut facta conſpiratione conſenſit atque concinuit, ex eiusmodi vocum con-
cordia non ſolum ipſis canentibus amicum quiddam et dulce reſonat, verumetiam
ſpectantes audienteſque laetiſſima voluptate permulcentur. Iam vero in exercitu 5
neque miles, neque imperator ſine ordine ac diſpoſitione quidquam valeat expli-
care, cum armatus inermem, eques peditem, plauſtrum equites, ſi ſint permiſti,
confundant. Haec eadem [h] ratio praeparationis atque ordinis etiam in nauigiis
plurimum valet. nam vbi tempeſtas inceſſit, et eſt rite diſpoſita nauis, ſuo quidque
ordine locatum armamentum ſine trepidatione miniſter promit, cum eſt a guber-
natore poſtulatum. Quod ſi tantum haec poſſunt, vel in theatris, vel in exerciti- 6
bus, vel etiam in nauigiis: nihil dubium eſt, quin cura villicae ordinem diſpoſitio-
nemque rerum, quas reponit, deſideret. nam et vnumquodque facilius conſidera-
tur, cum eſt aſſignatum ſuo loco, et ſiquid forte abeſt, ipſe vacuus locus admonet,
vt quod deeſt, requiratur. Siquid vero curari aut concinnari oportet, facilius in-
telligitur, cum ordine ſuo recenſetur. de quibus omnibus M. Cicero auctoritatem
Xenophontis ſecutus [i] in Oeconomico ſic inducit Iſchomachum [k] ſciſcitanti Socra-
ti haec narrantem [l].

III. PRAE-

d) *excellentiſſimum L.* e) *conclauo Ienſ.* f) *villici I. B. R.* g) *reperiri L.* h) *eadem* omitt. *P.* i) *ſequens I. B. R.* deeſt plane *P.* k) *Symachum I. B. R. Schomachum P. Scomachum Lipſ.* l) *haec* abeſt *Lipſ. I. B. R.* m) Nulla ſeparati capitis nota eſt in *Pol.* et *Lipſ.*

2, 2 NAM QVOD EXCELSISSIMVM) Ὁ μὲν γὰρ θάλαμος ἐν ὀχυρῷ ὤν, τὰ πλείστου ἄξια καὶ στρώματα καὶ σκεύη παρεκάλει· τὰ δὲ ξηρὰ τῶν στεγῶν τὸν σῖτον. τὰ δὲ ψυχεινὰ, τὸν οἶνον· τὰ δὲ φανὰ, ὅσα φάους δεόμενα ἔργα τε καὶ σκεύη ἐστί. Xenoph. Oecon. 9, 3.

2, 3 PAVPERTATEM CERTISSIMAM) Xenophon. 8, 2 Ἔστι μὲν γὰρ πενία αὕτη σαφὴς, τὸ δεόμενόν τινος μὴ ἔχειν χρῆσθαι. ἀλυποτέρα δὲ αὕτη ἡ ἔνδεια, τὸ μὴ δύνασθαι ζητοῦντά τι λαβεῖν, ἢ τὴν ἀρχὴν μηδὲ ζητεῖν, εἰδότα ὅτι οὐκ ἔστιν.

2, 4 NIHIL ESSE PVLCHRIVS) Ἔστι δὲ οὐδὲν οὕτως οὔτ᾽ εὔχρηστον, οὔτε καλὸν ἀνθρώποις, ὡς ἡ τάξις. Καὶ γὰρ χορὸς ἐξ ἀνθρώπων συγκείμενός ἐστιν. ἀλλ᾽ ὅταν μὲν ποιῶσιν ὅ, τι ἂν τύχῃ ἕκαστος, ταραχή τις φαίνεται, καὶ θεᾶσθαι ἀτερπές. Ὅταν δὲ τεταγμένως ποιῶσι καὶ φθέγγωνται, ἅμα οἱ αὐτοὶ οὗτοι καὶ ἀξιοθέατοι δοκοῦσιν καὶ ἀξιάκουστοι εἶναι. Xenoph. 8, 3.

2, 5 IN EXERCITV) Καὶ στρατιά γε ἄτακτος μὲν οὖσα, ταραχωδέστατον, καὶ τοῖς μὲν πολεμίοις εὐχειρότατον, τοῖς δὲ φίλοις ἀκλεέστατον ὁρᾶν καὶ ἀχρηστότατον, ὄνος ὁμοῦ, ὁπλίτης, σκευοφόρος, ψιλὸς, ἱππεὺς, ἅμαξα κ. τ. λ. Xenoph. 8, 2. Quae de naue breuiter Columella, ea apud Xenophontem per longam et elegantem digreſſionem proponuntur.

3, 1 PRAE-

III. PRAEPARATIS idoneis locis inſtrumentum et ſupellectilem diſtri-
buere coepimus: ac primum ea ſecreuimus, quibus ad res diuinas vti ſolemus,
poſtea mundum muliebrem, qui ad dies feſtos comparatur, deinde [ad] virilem,
item [a] dierum ſolennium ornatum, nec minus calciamenta vtrique ſexui conuenien-
tia: tum iam ſeorſum arma ac tela ſeponebantur [b], et in altera parte inſtrumenta [c],
quibus ad [d] lanificia vtuntur. Poſt quae ad cibum conficiendum [e] vaſa (vt aſſolent)
2 conſtituebantur [f]: inde quae ad lauationem, quae ad exornationem, quae ad men-
ſam quotidianam, atque epulationem pertinerent [g], exponebantur. Poſtea ex iis
quibus quotidie vtimur, quod menſtruum eſſet ſepoſuimus, quod [h] annuum [i] quo-
que in duas partes diuiſimus: nam ſic minus fallit, qui exitus futurus ſit. Haec
3 poſtquam omnia ſecreuimus, tum [k] ſuo quaeque loco diſpoſuimus: deinde quibus
quotidie ſeruuli vtuntur, quae ad lanificia, quae ad cibaria coquenda et conficienda
pertinent, haec ipſa ei [l], qui vti ſolet [m], tradidimus, et vbi ea [n] ponerent, de-
monſtrauimus, et vt ſalua eſſent, praecepimus. Quibus autem ad dies feſtos et
4 ad hoſpitum aduentum vtimur, et ad quaedam rara negotia, haec promo [o] tradi-
dimus, et loca ſingulis [p] demonſtrauimus, et cuique [q] ſua annumerauimus, atque
annu-

[C. III.] a) *ritum L.* b) *ſeparabuntur I. B. R. praeparabantur Lipſ.* c) *inſtrumenta* deficit *Lipſ. I. B. R.* d) *ad* om. *L. I. B. R.* e) *comparandum L. I. B. R.* f) *conſtruebantur L. I. B. R.* g) *pertinent I. B. R.* h) *quod* om. *Lipſ. I. B. R.* i) *Annum L. I. B. R.* k) *cum I. B. R.* l) *ei* om. *I. B. R. ipſa quis L.* m) *ſolent I. B. R.* n) *exponerent P.* o) *primo* omn. p) *omnium I. B. R.* q) *ei omnia P. ei omnia annumeramus I. B. R.*

3, 1 PRAEPARATIS) Ἠρχόμεθα δὲ πρῶ- τον ἀθροίζοντες, οἷς ἀμφὶ θυσίας χρώμεθα. μετὰ ταῦτα κόσμον γυναικὸς τὸν εἰς ἑορτὰς διῃροῦμεν, ἐσθῆ- τα ἀνδρὸς τὴν εἰς ἑορτὰς καὶ πόλεμον, καὶ στρώματα ἐν γυναικωνίτιδι, στρώματα ἐν ἀνδρωνίτιδι· ὑποδήματα γυναικεῖα, ὑποδήματα ἀνδρῷα. Xenophon Oecon. 9, 6 ex perſona Iſchomachi, de ſe et ſua vxore loquentis, quorſum referenda etiam illa noſtri *coepimus, ſecreuimus.* etc.

3, 1 ARMA AC TELA) ὅπλων ἄλλη φυλὴ, ἄλλη ταλασιουργικῶν ὀργάνων· ἄλλη σιτοποιϊκῶν· ἄλλη ὀψοποιϊκῶν· ἄλλη τῶν ἀμφὶ λουτρόν. ἄλλη ἀμφὶ μά- κτρας· ἄλλη ἀμφὶ τραπέζας· Xenoph. ibid. ſ. 7.

3, 1 DEINDE [AD] VIRILEM) Andr. Schottus Nod. Cicer. 3, 7 ſupplet ex Xenophon- te, *ad* bellum *virilem.*

3, 2 POSTEA EX IIS) Καὶ ταῦτα πάντα διε- χωρίσαμεν οἷς τε ἀεὶ δεῖ χρῆσθαι, καὶ τὰ θοινητικά. χωρὶς δὲ καὶ τὰ κατὰ μῆνα δαπανώμενα ἀφείλομεν. δίχα δὲ καὶ τὰ εἰς ἐνιαυτὸν ἀπολελογισμένα κατέθε- μεν. Οὕτω γὰρ ἧττον λανθάνει, ὅπως πρὸς τὸ τέ- λος ἐκβήσεται. Xen. ib. ſ. 8.

3, 2 QVOD ANNVVM) Ita legendum vi- dit etiam VRSIN.

3, 2 IN DVAS PARTES DIVISIMVS) Neſcio quam bene vel Columella vel ipſe adeo Cicero hic intellexerint Xenophontem. Loqui- tur ille περὶ τῶν δαπανωμένων, de rebus *fungibili- bus*, vt loquuntur ICti, h. e. ipſo vſu pereunti- bus, vt ſunt ciborum et potus genera. De his χωρὶς δὲ, inquit, καὶ τὰ κατὰ μῆνα — δίχα δὲ καὶ τὰ εἰς ἐνιαυτὸν ἀπολελογισμένα κατέθεμεν. Ma- nifeſtum nobis quidem videtur δίχα et χωρὶς eſſe Synonyma. Seorſim ponendum, quantum v. g. ſalis in menſem, quantum in annum ſufficit (de diuiſione in duas partes, quam alias δίχα ſi- gnificat, hic ſermo non eſt. Itaque etiam Leun- clauius vertit *ſeorſim:* Straebeus *bifariam.*) Sed quorſum illud? οὕτως γὰρ ἧττον λανθάνει, ὅπως πρὸς τὸ τέλος ἐκβήσεται. Haec ad verbum conuerſa videntur obſcuriuſcula, ſed ſententiam hanc ha- bent, *vt facilius ratio iniri poſſit, quousque ſuffe- cturae ſint copiae, quando habiturae finem.*

3, 3 HAEC POSTQVAM OMNIA) Ἐπεὶ δὲ ἐχωρίσαμεν πάντα κατὰ φυλὰς τὰ ἔπιπλα, εἰς τὰς χώρας τὰς προσηκούσας ἕκαστα διηνέγκαμεν· μετὰ δὲ τοῦτο ὅσοις μὲν τῶν σκευῶν καθ' ἡμέραν χρῶνται οἱ οἰκέται, οἷον σιτοποιϊκοῖς, ὀψοποιϊκοῖς, ταλασιουρ- γικοῖς, καὶ εἴ τι ἄλλο τοιοῦτο, ταῦτα μὲν αὐτοῖς τοῖς χρωμένοις δείξαντες ὅπου δεῖ τιθέναι, παρεδώκαμεν, καὶ ἐπετάξαμεν σῶα παρέχειν. ὅσοις δ' εἰς ἑορτὰς, ἢ ξενοδοχίας χρώμεθα, ἢ εἰς τὰς διὰ χρόνου πράξεις, ταῦτα τῇ ταμίᾳ παρεδώκαμεν, καὶ δείξαντες τὰς χώρας αὐτῶν, καὶ ἀπαριθμήσαντες καὶ γραψάμενοι ἕκαστα, εἴπομεν αὐτῇ, διδόναι τούτων ὅτῳ δέοι ἕκα- στον, καὶ μεμνῆσθαι ὅτῳ ἂν διδῷ, καὶ ἀπολαμβάνουσαν κατατιθέναι πάλιν ὅθεν περ ἂν ἕκαστα λαμβάνοι. Xenoph. l. c. 9 et 10.

3, 4 HAEC PROMO TRADIDIMVS) *Pri- mo* videtur legendum non *primò* (cum accentu). VRSI-

annumerata ipſi exſcripſimus, eumque admonuimus, vt quodcunque opus eſſet,
ſciret vnde daret, et meminiſſet, atque annotaret, quid, et quando, et cui dediſ-
ſet, et cum recepiſſet, vt quidque ſuo loco reponeret. Igitur haec nobis [r] anti- 5
qui per Iſchomachi [s] perſonam praecepta induſtriae ac diligentiae tradiderunt, quae
nunc nos villicae demonſtramus. Nec tamen vna eius cura eſſe debebit, vt clauſa
cuſtodiat, quae tectis illata receperit, ſed ſubinde recognoſcat atque conſideret,
ne aut ſupellex veſtiſue condita ſitu dilabatur, aut fruges, aliaue vtenſilia negligen-
tia deſidiaue ſua corrumpantur. Pluuiis vero diebus, vel cum frigoribus aut prui- 6
nis mulier ſub dio ruſticum opus obire non poterit [t], vt ad lanificium reducatur,
praeparatae [u] ſint, et pectitae lanae, quo facilius iuſta [x] lanificio perſequi atque
exigere poſſit. nihil enim nocebit, ſi ſibi atque actoribus, et aliis in honore ſerui-
lis [y] veſtis domi confecta fuerit, quo minus patrisfamilias rationes onerentur.
Illud [z] vero etiam in perpetuum cuſtodiendum habebit, vt eos, qui foris ruſticari 7
debebunt, cum iam e villa familia proceſſerit, requirat, ac ſiquis (vt euenit) cu-
ram contubernalis eius intra tectum tergiuerſans fefellerit, cauſam deſidiae ſciſcite-
tur, exploretque vtrum aduerſa valetudine [a] inhibitus reſtiterit, an pigritia deli-
tuerit. et ſi compererit, vel ſimulantem languorem, ſine cunctatione in valetudi-
narium [b] deducat: praeſtat enim opere fatigatum ſub cuſtodia requieſcere vnum
aut alterum diem, quam preſſum [c] nimio labore veram noxam concipere. Deni- 8
que vno loco quam minime oportebit eam conſiſtere, neque enim ſedentaria eius
opera eſt, ſed modo ad telam debebit accedere, ac ſiquid melius ſciat, docere:
ſi minus, addiſcere ab eo qui plus intelligat, modo eos qui cibum familiae confi-
ciunt, inuiſere: tum etiam culinam [d], et bubilia, nec minus praeſepia mundanda
curare: valetudinaria [e] quoque vel ſi vacent ab imbecillis, identidem aperire, et im-
munditiis liberare, vt cum res exegerit, bene ordinata et [f] ornata et ſalubria lan- 9
guentibus praebeantur: promis [g] quoque et cellariis aliquid appendentibus [h] aut
metientibus interuenire: nec minus intereſſe paſtoribus in ſtabulis fructum cogen-
tibus,

r) *noui antiqui P. nobis ab antiquis* al. s) *Symachi I. B. R. Schomachi P. Scomachi L.* t) *potuerit vel vt I. B. R.* u) *praepataeque I. B. R.* x) *iuxta lanificium I. B. R.* y) *ſeruulis L.* recte puto. z) *Iſtud non etiam I. B. R.* Pol. facit cum Commel. a) *valitudine I. B. R.* b) *valitudinarium I. B. R.* c) *animum L. I. B. R.* d) *clolinam L.* e) *Valitudinaria I. B. R.* f) *et ornata* def. *Lipſ. P.* g) *Penis L. I. B. R.* h) *attendentibus aut metuentibus* omnes, niſi quod verba *aut metuentibus* om. *P.*

VRSINVS. Scilicet *promo* legendum eſt contra omnes libros, niſi putemus ignoraſſe Ciceronem aut Columellam, quid rei eſſet *ταμίας* vel *ἡ ταμία.* Illud poteſt fieri, vt vel Tullius vel Moderatus moribus Romanis hoc dederint, vt promum potius appellarent, quam *promam.*

3, 5 IGITVR HAEC NOBIS ANTIQVI) Ita legendum vidit etiam VRSIN.

3, 6 IVSTA LANIFICIO) *Iuſta* vocantur penſa, quae adnumerata ſunt ancillis, vt ea ſuo tempore abſoluant. Confer quae ſupra ad 1, 8, 11 notata ſunt ex Gronouio Obſ. 4, 6. SCHOETTG. Neque tamen diſſimulo, non diſplicere mihi primarum editionum lectionem, vbi *ἡ iuxta* duo verba *perſequi* et *exigere* coniungit. Si *iuſta* legendum, etiam *lanificii* conſequens eſſe videtur: *lanificium perſequitur* quae ipſa manus accommodat operi, *exigit*, quae aliis praeeſt.

3, 6 IN HONORE SERVILIS) Vel *ſervili* legendum, quod etiam VRSINO viſum, vel *ſeruulis.*

3, 8 DENIQVE VNO LOCO) Συνεβούλευον αὐτῇ [Iſchomachus de ſua vxore loquitur] μὴ δουλικῶς ἀεὶ καθῆσθαι, ἀλλὰ σὺν τοῖς θεοῖς πειρᾶσθαι δεσποτικῶς, πρὸς μὲν τὸν ἱστὸν προσᾶσαν, ὅ, τι μὲν βέλτιον ἄλλου ἐπίσταιτο, ἐπιδιδάξαι, ὅ, τι δὲ χεῖρον, ἐπιμαθεῖν· ἐπισκέψασθαι δὲ καὶ σιτοποιόν. παραστῆναι δὲ καὶ ἀπομετρούσῃ τῇ ταμίᾳ. Xenoph. 10, 10.

3, 9 APPENDENTIBVS AVT METIENTIBVS) Videndum an potius legi debeat *vendentibus*

tibus, aut [i] foetus ouium, aliarumue pecudum ſubrumantibus: tonſuris velle-
rum [k] quoque intereſſe, et lanas etiam diligenter percipere, et [l] vellera ad nu-
merum pecoris recenſere: tum inſiſtere atrienſibus, vt ſupellectilem exponant, et
ferramenta [m] deterſa nitidentur, atque rubigine liberentur, caeteraque [n] ſi refectio-
10 nem deſiderant, fabris concinnanda [o] tradantur. Poſtremo his rebus omnibus
conſtitutis, nihil hanc arbitror diſtributionem profuturam, niſi, vt iam dixi, vil-
licus ſaepius, et aliquando [p] tamen dominus aut matrona conſiderauerit, animad-
verteritque, vt ordinatio inſtituta conſeruetur. Quod etiam in bene moratis ciui-
tatibus ſemper eſt obſeruatum; quarum primoribus, atque optimatibus, non ſatis
viſum eſt bonas leges habere, niſi cuſtodes earum diligentiſſimos ciues creaſſent [q],
11 quos Graeci νομοφύλακας [r] appellant. horum erat officium, eos qui legibus pare-
rent, laudibus proſequi, nec minus honoribus: eos autem qui non parerent, poe-
na multare. Quod nunc ſcilicet faciunt magiſtratus, aſſidua iuriſdictione vim le-
gum cuſtodientes. Sed haec in vniuerſum adminiſtranda tradidiſſe abunde ſit.

IV. NVNC de caeteris rebus, quae omiſſae erant prioribus libris, quoniam villicae reſeruabantur officiis, praecipiemus, et vt aliquis ordo cuſtodiatur, incipiemus a verno tempore, quoniam vere [a] maturis [herbis [b]] atque trimeſtribus conſummatis ſationibus, vacua tempora iam contingunt ad ea exequenda, quae deinceps

i) *vt* interſer. *I. B. R.* k) *verum earum vtique intereſſe L. I. B. R.* niſi quod hae, *vero.* l) *etiam I. B. R.* m) *tramenta L.* n) *quae* inſer. *I. B. R.* o) *concinenda Ienſ.*. *concinanda B. R.* p) *aliquanto Reg.* q) *creaſſent* omitt. *P.* r) *nomophylacus Ienſ. nomophylacos B. R.* [C. IV.] a) *fere I. B. R.* b) *herbis* om. *I. B. R.*

dentibus aut mutantibus. VRSIN. Non dubitanter corrigam hunc locum. Cui enim non primo ſtatim adſpectu occurrit *appendentibus* et *metentibus?* (L'eg. metientibus) TVRN. Adu. 17, 13. Quid *attendent* aut *metuent* cellarii et promi, vt foeminae praeſentia opus illis fiat? Ego ſubrogarem *appendentibus* et *metientibus*; cum enim aliquid depromitur, tunc eſt villicae praeſentia vel maxime neceſſaria. Probatur idem ex Xenophonte: παραστῆναι δὲ καὶ ἀπομετρούσῃ τῇ ταμίᾳ. PONTED. Video veram eſſe Turnebi vocem. Adſcripſeram, cum primum legerem Columellam, ne Xenophonte quidem collato, *appendentibus* et *metientibus*. Adeo eſt affinis literarum *p* et *t* ſonus, quod dictantes deprehendunt quotidie; adeo porro aperta mutandi ratio, vt recte atque ordine a me factum putem, cum ita claram coniecturam ipſis auctoris verbis adſcripſi.

3, 9 SVPELLECTILEM EXPONANT) Eſt id quidem etiam atrienſium, cum exornanda domus eſt, *exponere* et diſponere in atriis *ſupellectilem* pretioſam. Sed meminerimus, hic de villica et ruſtico praedio ſermonem eſſe. Malim itaque *expoliant*, mutatione in ſcriptura praeſertim Longobardica blandiſſima.

3, 10 IN BENE MORATIS CIVITATIBVS) vt Athenis, Xenophon 9, 14 Ἐν ταῖς πόλεσιν οὐκ ἀρκεῖν δοκεῖ τοῖς πολίταις, ἢν νόμους καλοὺς γράψωνται, ἀλλὰ καὶ νομοφύλακας προσαιροῦνται, οἵτινες ἐπισκοποῦντες, τὸν μὲν ποιοῦντα τὰ νόμιμα ἐπαινοῦσιν· ἢν δέ τις παρὰ τοὺς νόμους ποιεῖ, ζημιοῦσι· νομίσαι οὖν ἐκέλευον τὴν γυναῖκα, καὶ αὐτὴν νομοφύλακα τῶν ἐν τῇ οἰκίᾳ εἶναι κ. τ. λ. add. Pollux VIII, 94 et 108. Harpocr. et Suid. in Νομοφ. de Lacedaemone v. Pauſan. Lacon. p. 179.

3, 10 ΝΟΜΟΦΥΛΑΚΑΣ) Poſtellus de republ. Ath. c. 6. Sigonius de rep. Athen. 4, 3. Alias dicebantur ἐπίσκοποι ſ. morum inſpectores, de quibus vide Raphelium annot. ex Xenophonte ad 1 Petr. 2, 12. SCHOETTG. Νομοφύλακας vocare poſſis, quos ſapienti conſilio videmus in quibuſdam ciuitatibus conſtitutos *Fiſcalium* nomine, quorum illud princeps munus eſt, vt videant, pareaturne vel legibus vel edictis principis. Laudat Cicero Graecos, de Leg. 3, 20 *apud quos* νομοφύλακες *creantur:* nec *hi ſolum literas* (tabulas legum) *ſed etiam facta hominum obſeruabant, ad legesque reuocabant.*

4, 1 VERE MATVRIS ATQVE TRIM.) Vera lectio; nam *matura* dicitur *ſatio*, cum ſemina ſuo quaeque tempore humi deponuntur, hinc *triticum maturum* ac *ordeum* quae mature ſeruntur, apud Columellam appellatur; *trimeſtris* vero *ſatio* quoniam extra tempus, nimirum, poſt confectam brumam iacitur granum. Quare recte: *quoniam fere maturis atque trimeſtribus conſummatis*

inceps docebimus. Paruarum rerum curam non defuiſſe [c] Poenis Graecisque 2
auctoribus, atque etiam Romanis, memoria tradidit. nam et Mago [d] Carthaginien-
ſis [e], et Hamilcar [f], quos ſecuti videntur Graecae gentis non obſcuri ſcriptores
Mnaſeas [g] atque Paxamus [h], tum demum noſtri generis, poſtquam a bellis otium [i]
fuit, quaſi quoddam tributum victui humano conferre dedignati non ſunt, vt
M. Ambiuius, et Maenas [k] Licinius, tum etiam C. Matius; quibus ſtudium fuit
piſtoris et coci, nec minus cellarii diligentiam [l] ſuis praeceptis inſtituere. His au- 3
tem omnibus placuit, eum, qui rerum harum officium ſuſceperit, caſtum eſſe
continentemque oportere, quoniam totum in eo ſit, ne contrectentur pocula, vel
cibi, niſi aut ab impube, aut certe abſtinentiſſimo rebus venereis. quibus ſi fuerit
operatus vel vir, vel foemina, debere eos flumine aut perenni aqua, priusquam
penora contingant, ablui. propter quod his neceſſarium eſſe pueri vel virginis mi-
niſterium, per quos promantur, quae vſus poſtulauerit. Poſt hoc praeceptum, 4
locum et vaſa idonea ſalgamis praeparari iubent: locum eſſe debere auerſum a ſole,
quam frigidiſſimum et ſicciſſimum, ne ſitu penora mucorem contrahant. Vaſa au-
tem fictilia vel vitrea, plura potius quam ampla, et eorum alia recte picata, non-
nulla tamen pura, prout conditio conditurae exegerit. Haec vaſa dedita opera 5
fieri oportet patenti [m] ore, et vsque ad imum aequalia, nec in modum doliorum
formata, vt exemptis ad vſum ſalgamis quidquid ſupereſt aequaliter [n] pondere vs-
que ad fundum deprimatur, cum ea res innoxia penora conſeruet, vbi non inna-
tent, ſed ſemper ſint iure ſubmerſa. quod in vtero dolii vix fieri poſſet [o] propter
inaequalitatem figurae [p]. maxime autem ad hoc neceſſarium eſſe aceti, et durae
muriae vſum, quae vtraque ſic conficiuntur.

V. IN

c) *dediſſe* poſt Gryph. *defuiſſe* etiam *Pol. et Lipſ.* d) *Magonis P.* e) *Chartaginienſis H. A. G. carthaginenſis I. B. R.* f) *Halcar P.* g) *Magnuſtas I. B. R.* h) *Phaxanus I. B. R. Phaxanius L.* i) *vacuum L.* k) *Baſcenas P. Mecenas Lioninus L.* l) *diligentius P. it. H. A. G.* m) *patente I.B.R.* n) *aequali L. I. B. R. Iuntt.* o) *poſſe P.* p) Deeſſe hic aliquid *coni. Morg.* 1, 64.

matis ſationibus; neque enim omnes ſationes verno conſummatae ſunt tempore, cum multa per ver iumentorum pabuli cauſa, multae etiam ad hominum vſum vt hortenſia ſerantur etiam per aeſtatem. PONTED.

4, 2 NON DEFVISSE) Reuocaui lectionem ita veram, certamque, vt mirer, qui *dediſſe* illud locum tueri tam diu potuerit, praeſertim cum *defuiſſe* iam reſtitutum iuerit TVRN. 17, 13.

4, 2 CELLARII DILIGENTIAM) *Diligentias* videtur legendum. Nam c. 44 habet ita: *quae C. Matius diligentiſſime perſecutus eſt.* VRSIN. Sed *diligentiam* praeter eos, quos in V. L. tacemus, probat laudatus modo Turnebus 17, 13. Pro altero *diligentias* forte ſtant, qui *diligentius* dedere.

4, 3 CASTVM ESSE CONTINENTEMQVE) *Caſtus* h. l. eſt, qui res veneris nondum expertus eſt. Vt autem innupti et innuptae conditorio praeficiantur, eam conſuetudinem non adeo incongruam exiſtimat Barthius Adu. 53, 4. SCHOETTG.

4, 3 FLVMINE) Delrio apud la Cerdam ad illud Virg. Aen. 2, 720 *donec me flumine viuo Abluero*, vult ita legi hunc locum *flumine aut perenni alia*, non *aqua*; cum *perennis* a *fluminea* non ſit diſtincta. Hoc voluit, cum fluminea etiam ſit perennis: non omnis autem perennis eadem fluminea. De ablutionibus, praeſertim poſt Venerem, *ſumendaque aqua*, plena omnia.

4, 4 PLVRA POTIVS, QVAM AMPLA) Vt diutius clauſa haberi poſſint, quae res tum ad cuſtodiam ab aëris noxa commodior eſt, tum ad illud praeceptum, quod habetur 12, 3, 2.

4, 4 TAMEN PVRA) Quid ſi *tantum?* Nam pura debent eſſe omnia, quaedam inſuper picata: *tn.* hoc eſt *tamen*, et *tm.* pro *tantum*, ſexcenties confuſa.

4, 5 AEQVALITER PONDERE) Scilicet orbiculus perforatus iſque aptatus vaſi cylindrico, illius areae interiori aequalis, pondere impoſito deprimit Salgama, muria per fora-

mina

V. IN vini[a] vapidi, vt acre fiat, ſextarios duodequinquaginta[b], fermenti
libram, fici aridae pondo quadrantem, ſalis ſextarium[c] ſubterito, et ſubtrita cum
quartario mellis aceto diluito, atque ita in praedictam menſuram adiicito. Quidam
ordei toſti ſextarios quatuor, et nuces ardentes iuglandes quadraginta, et mentae
2 viridis pondo ſelibram in eandem menſuram adiiciunt. quidam ferri maſſas exurunt,
ita vt ignis ſpeciem habeant, easque in eandem menſuram demittunt. tum etiam
exemptis nucleis ipſas nuces pineas vacuas[d] numero quinque vel ſex incendunt, et
ardentes eodem demittunt. alii nucibus ſapineis[e] ardentibus idem faciunt.

VI. MVRIAM duram ſic facito: dolium quam patentiſſimi oris locato in ea
parte villae, quae plurimum ſolis accipit. id dolium aqua caeleſti repleto; ea eſt
enim huic rei aptiſſima; vel ſi non fuerit pluuialis[a], certe fontana dulciſſimi ſapo-
ris. In[b] eam tum indito ſportam iunceam, vel ſparteam, quae replenda eſt[c] ſale
candido, quo candidior muria fiat. Cum ſalem per aliquot dies videbis liqueſcere,
2 ex eo intelliges[d] nondum eſſe muriam maturam. itaque ſubinde alium ſalem tam-
diu ingeres, donec in ſporta permaneat integer, nec minuatur. quod cum animad-
verteris, ſcies[e] habere muriam maturitatem ſuam. et ſi[f] aliam [in[g] id vas fa-
cere] volueris, hanc in vaſa bene picata diffundes, et opertam in ſole habebis.
omnem enim mucorem vis ſolis aufert, et odorem bonum praebet. Eſt aliud mu-
riae maturae experimentum. nam vbi dulcem caſeum demiſeris in eam, ſi peſſum
ibit, ſcies eſſe adhuc crudam: ſi innatabit, maturam.

VII. HIS praeparatis[a] circa vernum aequinoctium herbas in vſum colligi et
reponi oportebit, cymam[b], caulem[c], capparim[d], apii[e] coliculos, rutam, oluſa-
trum

[C. V.] a) *vini vapidi, vt acre fiat* deſunt *I. B. R.* b) *quadraginta octo P.* c) *ſeſtarium. Haec ſubterito I. B. R.* d) *quas* interſeritur *P.* e) *ſex pineis L.* [C. VI.] a) *pluuiatilis L.* b) *In eam* om. *I. B. R.* c) *eſt I. B. R. ſit* al. d) *intelligis nundum I. B. R.* e) *ſcias I. B. R.* f) *facere* interſ. *P.* g) *in id vas facere* deſunt *P. I. B. R.* [C. VII.] a) *praeceptis L.* b) *cirream I. B. R.* c) *caule Ie. caulo P.* d) *capari Ie. capparri P.* e) *appii Pol.*

mina orbiculi aſcendente, ac ſuperante, quae ita condiuntur.

5, 1 MELLIS ACETO) Forte legendum *aceti.* Plin. 11, 15 pr. *In omni melle quod per ſe fluxit, vt muſtum oleumque, vocatur acetum.* Heſych. ἀχητὸν, κράτιστον. An etiam *mellis* aliquod *acetum eſt*, ſiue *mel acidum?* Certe prohibent quantum poſſunt mellarii, ne qua panis incidat mica, a cuius fermento ſcilicet efferueſcere et vitiari mel putant.

5, 1 ORDEI TOSTI) Deſcribunt Talmudiſtae in Peſachim fol. 42, 2 חמץ ארומי *acetum Romanorum*, et addunt דשדי ביה שערי *quod infundant ei* (vino ſcil.) *hordeum.* Sequitur ibi traditio: *Dixit Raf Nachman: Olim quando libamina ferebant ex Iuda, vinum ipſorum non aceſcebat, donec inderent hordeum, et tunc vocabant acetum. Et iam vinum Romanum (Edomaeorum) non aceſcit, donec indant hordeum, et hoc vocant acetum Romanum.* SCHOETTG.

6, 1 MVRIAM DVRAM) *Dura* dicitur, non quia conſpiſſata eſt, non fluida, ſed *durum* hoc loco eſt acre, ſalſum, quemadmodum ſupra apud noſtrum 7, 4, 8 eſt *coeleſtis aqua ſub dio ſolibus durata* h. e. acida et ſalſa facta. Vide Salmaſium ad Sol. c. 27, p. 244, 245. Occurrit etiam apud Hebraeos vox מירוים, in Terumoth fol. 58, 2 vbi R. Maimon recte exponit *piſcem.* Nam muria eſt piſcis, et ſalſamentum, quod ex eo conficitur. SCHOETTG. *Duram muriam* quoque vocat Scribon. Largus comp. 185, vbi Io. Rhodius p. 273 *duram* oſtendit etiam aliis dictam, quae eſſet liquidiſſima et acerrima.

6, 2 SI PESSVM IBIT) Quod eſt indicium, aquam nondum ſatis impraegnatam ſale, adhuc ſpecifice leuiorem eſſe caſeo; vtendum enim eſt Phyſicorum formulis.

7, 1 RVTAM, OLVS ATRVM) Ita legendum videtur VRSIN.

7, 1 FE-

trum[f] cum ſuo cole[g] antequam de folliculo exeat: item ferularum[h] coliculos
ſilentes, quam[i] tenerrimum[k] florem paſtinacae agreſtis vel ſatiuae cum[l] colicu-
lis[m], ſilentem florem vitis albae, et aſparagi, et ruſci[n], et thanni[o], et digitelli, et
pulleii[p], et nepetae, et lapſanae, et battis, et eius coliculum, qui miluinus[q] pes
appellatur; quinetiam tenerum coliculum foeniculi. Haec[r] omnia vna conditura 2
commode ſeruantur, id eſt aceti duas partes, et tertiam durae muriae ſi miſcueris.
Sed vitis alba, ruſcus, et thamnum[s], et aſparagus, lapſana, et paſtinaca, et ne-
peta, et battis, generatim in alueos componuntur, et ſale conſperſa biduo ſub
vmbra, dum conſudent[t], reponuntur: deinde ſi tantum remiſerint[u] humoris, vt
ſuo ſibi iure ablui poſſint: ſi minus, ſuperfuſa dura muria lauantur, et pondere 3
impoſito exprimuntur: tum ſuo quidque vaſe conditur, et ius, vt ſupra dixi, quod
eſt miſtum duabus partibus aceti, et vna muriae, infunditur, foeniculique aridi,
quod eſt per vindemiam proximo anno lectum, ſpiſſamentum imponitur, ita vt
herbas deprimat, et[x] ius[y] vsque in ſummum labrum fideliae perueniat. Oluſa- 4
trum[z], et ferulam, et foeniculum cum legeris, ſub tecto exponito[a], dum flac-
ceſcat: deinde folia et corticem omnem folliculorum detrahito. Caules ſi fuerint
pollice craſſiores, arundine ſecato, et in duas partes diuidito. ipſos quoque flores,
ne ſint immodici, diduci et partiri oportebit, atque ita in vaſa condi. deinde ius,
quod ſupra ſcriptum eſt, infundi, et paucas radiculas laſeris, quod Graeci σίλφιον[b]
vocant, adiectas, ita ſpiſſamento foeniculi[c] aridi contegi[d], vt ius ſuperueniat.
Cymam, caulem, capparim, pedem milui, puleium, digitellum, compluribus die- 5
bus ſub tecto ſiccari, dum flacceſcat, et tum eodem modo condiri conuenit, quo
ferulam,

f) *olus atrum* diuiſ. *Iunt.* *oleris atri* omiſſo praecedente, *I. B. R.* g) *flore L.* *caule* ante Steph. omnes. *florem* inſuper interpon. *P.* h) *ferulae cum coliculo ſilentes* omnes, niſi quod *ferulas Iuntt.* *ſilentes I. B. R.* i) *quam tenerrimum* omittitur *P.* k) *teterrimum I. B. R.* l) *vel L.* m) *coliculis ſilentem*: *florem L. I. B. R.* n) *ruſtici P.* o) *thamni L. Ienſ.* p) *puleii* ante Steph. omnes. q) *milluinus Reg.* r) *Nam I. B. R.* s) *thannum I. I. H. Gr. G. St.* *thanum A.* t) *conſident I. B. R.* u) *remiſerunt I. B. R.* x) *et ius* deeſt *P.* y) *coliculorum* in marg. *Gr. St.* z) *Olus atrum* diuiſ. *I. B. R. I. I. H. A.* a) *reponito I. B. R.* b) ΣΙΑΦΙΟΝ *P.* *ſilphion I. B. R.* c) *foenuli P.* *feniculi adiungito vt L.* d) *conteri P.*

7, 1 FERVLARVM COLICVLOS SILENTES) Ita liquida videtur haec emendatio, vt eam in ipſius Columellae verbis recte et ordine referri putem. Accuſatiuum poſcit oratio ſine dubio; ferulae ipſae non condiuntur, ſed earum coliculi; ſibilans litera vocem *ſilentes* inchoans, praecedentem hauſit; circa *ferulae* et *ferulas* fluctuant libri (Vrſino *ferulas* praeferente). Denique *ſilentes coliculi* qui eſſent, facile ex Indice noſtro pateſcit, vel ex eo adeo, quod ſtatim hic *ſilentem florem* commemorat, teneri ſcilicet complicatis adhuc et conuolutis partibus, quae quo magis panduntur, tanto duriores fiunt. Neque tamen diſſimulamus paullo aliam viam ingreſſum Cl. Morg. 1, 65.

7, 2 REPONVNTVR – SI MINVS) Ex locis inferioribus cap. 41 et 55 ita diſtinguendum: *reponuntur deinde*; *ſi tantum remiſerint* etc. VRSIN. Neſcio, quantum lucis hac interpunctione adferatur huic loco. Certe, vt verum fatear, non video, quid faciant loca ab Vrſino laudata ad rem noſtram. Vide, Lector, an melius huc faciat ellipſis illa, Atticis praeſertim ſcriptoribus familiaris, verborum, *bene habet*, *bene eſt* etc. ſequente ſtatim εἰ δὲ μὴ h. e. *ſi minus.* Ante Lambertum Bos, qui in ipſo fine myſterii ellipſeos Graecae, exempla plura contulit, obſeruatum hoc olim fuerat Caſaubono in Athen. 5, 2 extr. Plura etiam dat L. Kuſterus ad Ariſtoph. Plut. 468. Nimirum, *ſi tantum remiſerint humoris*, (quod a ſalis conſperſione fieri ſolet) herbae enumeratae, *vt ſuo ſibi iure ablui poſſint*, bene eſt, illo ipſo iure abluuntur: *ſi minus* etc. De illo, *ſuo ſibi iure* vid. Index.

7, 4 FOLLICVLORVM) *coliculorum* malit VRSIN. Recte, arbitror.

7, 4 ARVNDINE SECATO) Vid. Colum. 12, 14.

ferulam, rutam [e], ſatureiam, cunilam [f]. Sunt qui rutam muria tantum dura ſine aceto condiant, deinde, cum vſus exigit, aqua, vel etiam vino abluant, et ſuperfuſo oleo vtantur. Hac conditura poſſet commode ſatureia viridis, et aeque viridis cunila [g] ſeruari.

VIII. OXYGALAM ſic facito. ollam nouam ſumito, eamque iuxta fundum
terebrato: deinde cauum, quem feceris, ſurculo obturato, et lacte ouillo quam
recentiſſimo vas [a] repleto, eoque adiicito viridium condimentorum faſciculos ori-
gani, mentae, cepae, coriandri. has herbas ita in lacte demittito, vt ligamina earum
2 extent. Poſt diem quintum, ſurculum [b], quo cauum obturaueras, eximito, et ſe-
rum emittito. cum deinde lac coeperit manare, eodem ſurculo cauum obturato, in-
termiſſoque [c] triduo, ita, vt ſupra dictum eſt, ſerum emittito, et faſciculos condi-
mentorum exemptos abiicito [d]: deinde exiguum aridi thymi, et cunilae [e] aridae ſu-
per lac diſtringito, conciſique ſectiui porri quantum videbitur, adiicito, et per-
miſceto: mox intermiſſo biduo rurſus ſerum emittito, cauumque obturato, et ſalis
triti, quantum ſatis erit, adiicito, et miſceto, deinde [f] operculo impoſito, et obli-
3 nito, non ante aperueris ollam, quam vſus exegerit. Sunt qui ſatiui, vel etiam
ſilueſtris lepidii [g] herbam cum collegerunt, in vmbra ſiccent, deinde folia eius ab-
iecto caule die et nocte muria macerata expreſſaque, lacti miſceant ſine condimen-
tis, et ſalis quantum ſatis arbitrantur, adiiciant: tum caetera, quae ſupra praece-
pimus faciant. nonnulli recentia folia lepidii cum dulci lacte in olla miſcent, et poſt
diem tertium, quemadmodum praecepimus, ſerum emittunt: deinde compertam
ſatureiam viridem; tum etiam arida ſemina coriandri, atque anethi, et thymi, et
apii in vnum bene trita adiiciunt, ſalemque bene [h] coctum cribratum permiſcent.
Caetera eadem quae ſupra faciunt.

IX. CAVLES lactucae ab imo depurgatos eatenus, qua tenera folia vide-
buntur, in alueo ſalire oportet, diemque vnum et noctem ſinere, dum muriam re-
mittant: deinde [a] muria eluere [b], et expreſſos in cratibus pandere, dum aſſiceſcant:
tum ſubſternere anethum aridum, et foeniculum, rutaeque aliquid et porri conci-
dere, atque ita miſcere: tum ſiccatos coliculos ita componere, vt faſeoli [c] virides
integri interponantur, quos ipſos [d] ante dura muria die et nocte macerare oporte-
2 bit: ſimiliterque aſſiccatos cum faſciculis lactucarum condi, et ſuperfundi ius quod
ſit aceti duarum partium, atque vnius muriae: deinde arido ſpiſſamento foeniculi
ſic comprimi, vt ius ſupernatet. quod vt fiat, is qui huic officio praeerit, ſaepe
ſuffundere ius debebit, nec pati [e] ſitire ſalgama, ſed extrinſecus munda ſpongia vaſa
3 pertergere, et aqua fontana quam recentiſſima refrigerare. ſimili ratione intubum,
et

e) tria verba: *Rutam, ſaturecam, cunelam* poſita fuerunt loco Rubricae *P.* f) *cunelam I. B. R.* g) *cunela I. B. R.* [C. VIII.] a) *vas* om. *P.* b) *quo ſurculum I. B. R.* c) *interim ipſoque L.* hic et pp. d) *abiicito I. I. A. Gr. G. adiicito* alii. e) *cunelae I. B. R.* f) *operculo deinde L. I. B. R.* g) *lepidi R.* h) *conditum* inſ. *L.* [C. IX.] a) *in* inſer. *I. B. R.* b) *luere I. B. R.* c) *paſſioli P.* *faſciculi L.* d) *ipſe B. R.* e) *patis nec itinere P.*

8, 3 LEPIDII HERBAM) *quae lactis guſtum condiat* Col. 10, 124.

8, 3 COMPERTAM SATVREIAM) Quid ſibi *comperta* hic velit, non intelligere me fateor, neque aſſentiri Cl. Schoettgenio, qui *probatam* interpretatur, et virtutis expertae. Quid ſi legas *concerptam?* Cum enim terenda ſint ſemina, forte cum ipſa ſatureia, *concerpi* eam ante par eſt.

et cacumina rubi [f], qua lactucam [g] condire oportet, nec minus thymi et ſatureiae, et origani, tum etiam armoraciorum cymam. Haec autem, quae ſupra ſcripta ſunt, verno tempore componuntur.

X. NVNC quae per aeſtatem, circa meſſem, vel etiam exactis iam meſſibus
colligi et reponi debeant, praecipiemus. Pompeianam [a], vel Aſcaloniam cepam,
vel etiam Marſicam ſimplicem, quam vocant vnionem [b] ruſtici, eligito: ea eſt au-
tem, quae non fruticauit [c], nec habuit ſoboles adhaerentes. hanc prius in ſole 2
ſiccato, deinde ſub vmbra refrigeratam ſubſtrato thymo vel cunila [d] componito in
fidelia, et infuſo iure, quod ſit aceti trium [e] partium, et vnius muriae, faſciculum
cunilae ſuperponito, ita vt cepa [f] deprimatur: quae cum ius combiberit, ſimili mi-
ſtura vas ſuppleatur. Eodem tempore corna, et pruna onychina [g], et pruna ſilue-
ſtria, nec minus genera pirorum et malorum condiuntur [h]. Corna, quibus pro 3
oliuis vtamur [i]: item pruna ſilueſtria, et pruna onychina adhuc ſolida, nec matu-
riſſima, legenda ſunt, nec tamen nimium cruda. deinde vno die vmbra ſiccanda:
tum aequis partibus acetum, et ſapa [k], vel defrutum miſceatur, et infundatur.
oportebit autem aliquid ſalis adiicere, ne vermiculus, aliudue animal innaſci poſſit.
verum commodius ſeruantur, ſi duae partes ſapae cum aceti vna parte miſcean-
tur [l]. Pira Dolabelliana [m], Cruſtumina, regia, veneria, volema, Naeuiana [n], late- 4
ritiana [o], decumana [p], laurea [q], myrappia [r], pruna purpurea, cum immatura, non
tamen percruda legeris, diligenter inſpicito, vt ſint integra ſine vitio aut vermiculo:
tum in fictili picata fidelia componito, et aut paſſo, aut defruto completo, ita vt
omne pomum ſubmerſum ſit, operculo deinde impoſito [s] gypſato. Illud in totum 5
praecipiendum exiſtimaui, nullum eſſe genus pomi, quod non poſſit melle ſeruari.
itaque cum ſit haec res interdum aegrotantibus ſalutaris, cenſeo vel pauca poma in
melle cuſtodiri, ſed ſeparata generatim. nam ſi commiſceas [t], alterum ab altero
genere corrumpitur. Et quoniam opportune mellis fecimus mentionem, hoc eo- 6
dem tempore alui caſtrandae, ac mel conficiendum, cera facienda eſt: de quibus
nono libro iam diximus: nec nunc aliam curam exigimus a villico, quam vt admi-
niſtrantibus interſit, fructumque [u] cuſtodiat.

XI. CAETERVM [a] cum eodem tempore mella, nec minus aqua mulſa in vetuſtatem reponi debeat, meminiſſe oportebit, vt cum ſecundarium mel de fauis fuerit

f) *ruris intubi L.* g) *lactuca I. B. R.* [C. X.] a) *Pompeiam I. B. R. Pompeiariam P.* b) *immerſi P.* c) *frutificauit I. B. R.* d) *cunela I. B. R. curtela* ant. *P.* e) *tritum Reg.* f) *caepa B. R.* g) *onythiam R.* h) *conduntur I. B. R.* i) *vtantur I. B. R.* k) *ſapam I. B. R.* l) *miſceatur P.* m) *dollobelliana B. R. dolauelliana P. dolobell.* alii. n) *neniana I. B. veniana R. naeuiana H. nauiana L.* o) *lateriſiana L. I. B. R. latertiana Iuntt.* p) *decimiana I. B. R. Lipſ.* q) *laure P.* r) *mirappia* ante Commel. omnes excepto Pol. qui *myra prima purpurea etc. myra pia purp. L.* s) *impoſitum P. poſito I. B. R.* t) *commiſeris L.* u) *frumque P.* [C. XI.] a) *Caeterarum Reg.*

10, 6 A VILLICO) An pro *villico villica* legendum? cuius officia hoc libro traduntur. Villica enim ſi *promis quoque* vt ipſe ſtatuit Colum. c. 3, *ac cellariis aliquid appendentibus aut metientibus interuenire* (debet) *nec minus intereſſe paſtoribus in ſtabulis fructum cogentibus, aut foetus ouium aliarumque pecudum ſubrumantibus: tonſuris vellerum quoque intereſſe, et lanas etiam diligenter percipere* etc. cur etiam fauos caſtrantibus interuenire, expreſſumque mel ac ceram cuſtodire non debebit? Quod autem hac de re minus dubitemus, facit id quod c. 11 pr. expreſſius ſignificatur. PONTED.

fuerit exceptum [b], cerae ſtatim minute [c] reſoluantur, et aqua fontana vel caeleſti
macerentur. expreſſa deinde aqua coletur, et in vas plumbeum defuſa decoqua-
tur, omniſque ſpurcitia cum ſpumis eximatur: quae decocta, cum tam craſſa fuerit
2 quam defrutum, refrigeretur, et bene picatis lagoenis [d] condatur. Hac [e] quidam [f]
mella [g] pro aqua mulſa vtuntur, nonnulli etiam pro [h] defruto in condituras oliua-
rum; quibus quidem magis idoneam cenſeo, quod cibarium ſaporem habet, nec
poteſt languentibus pro aqua mulſa remedio eſſe: quoniam ſi bibatur, inflationem
ſtomachi et praecordiorum facit.

XII. ITAQVE ſepoſita [a] ea, et ad condituras deſtinata [b], per ſe facienda erit
optimo melle aqua mulſa. haec autem non vno modo componitur. nam quidam
multos ante annos caeleſtem aquam vaſis includunt, et ſub dio in ſole habent:
deinde cum ſaepius eam in alia vaſa transfuderint, et eliquauerint (nam quoties [c]
etiam per longum tempus diffunditur, aliquod craſſamentum in imo ſimile feci [d]
2 reperitur) veteris aquae ſextarium cum libra mellis miſcent. Nonnulli tamen cum
auſteriorem volunt efficere guſtum, ſextarium aquae cum dodrante pondo mellis
diluunt, et ea portione repletam lagoenam [e] gypſatamque patiuntur per Caniculae
ortum in ſole quadraginta diebus eſſe; tum demum in tabulatum, quod fumum
3 accipit, reponunt. Nonnulli, quibus non fuit curae caeleſtem inueterare aquam,
recentem ſumunt, eamque vſque in quartam partem decoquunt: deinde cum re-
frixerit, ſiue dulciorem mulſam facere volunt; duobus aquae ſextariis ſextarium
mellis permiſcent [f]: ſiue auſteriorem; ſextario aquae dodrantem mellis adiiciunt [g],
et his portionibus factam in lagoenam diffundunt: eamque, vt [h] ſupra dixi, qua-
draginta diebus inſolatam poſtea in tabulatum, quod ſuffumigatur, reponunt [i].

XIII. CASEO vſibus domeſticis praeparando, hoc maxime idoneum [a] tem-
pus eſt, quo et caſeus ſeri minimum remittit: et vltimo tempore, cum iam exiguum
lactis eſt, non tam expedit operas morari ad [b] forum fructibus deferendis: et ſane
ſaepe deportati [c] per aeſtum, acore vitiantur. itaque praeſtat eos hoc ipſo tem-
pore in vſum conficere. id autem vt quam optime fiat opilionis officium eſt, cui
ſeptimo

b) *exemptum L. I. B. R.* c) *minutae I. B. R.* d) *lagenis I. B. R. lagaenis I. I. H. A.* e) *Haec P. Hoc I. B. R.* f) *quidem Ienſ.* et *Lipſ.* a prima manu ſed emendatum. g) *melle L. I. B. R.* h) *pro* omitt. *I. B. R.* [C. XII.] a) *ſcpoſite et P.* b) *deſtinata per ſe* ſine puncto et rubrica *I. B. R. ſepoſita eſſe, et ad condituras deſtinata. Cap.* 12. reliqui. c) *quotiens I. B. R.* d) *faeci I. B. R. foeci Ald.* e) *lagenam I. B. R. lagaenam I. I. H. A.* f) *promiſcent I. B. R.* g) *addiciunt B. R.* h) *ſicut I. B. R.* i) *reponunt caſeo* omiſſis puncto et rubrica *I. B. R.* [C. XIII.] a) *idoneum.* Sequitur deinde rubrica XIII. capitis, quod ita incipit: *Tempus eſt etc. I. B. R.* b) *ac eorum I. B. R.* c) *deportari B. R.* i diffuſa *Lipſ.*

12, 1 ITAQVE SEPOSITA EA) Ita videntur haec continuanda, et ſcribendum *ea*, non *eſſe*. VRSIN. Praeter varietatem iam indicatam, hic notandum illud etiam, in Mediceo codice ita diuiſa eſſe capita, vt iam a nobis factum eſt, interpoſito lemmate, *de aqua mulſa facienda*: quo minus dubitauimus Vrſino obſequi.

12, 1 PER LONGVM TEMPVS) Indicat non moram ſimpliciter, ſed repetitas diffuſiones: alioquin enim craſſamentum copioſius eſſe poſt longum tempus, apparet.

12, 3 SIVE DVLCIOREM) *ſi dulciorem*, malit VRSIN. Sed reſpicit alterum *ſiue*, quod mox ſequitur.

12, 3 ADIICIVNT) *permiſcent.* VRSIN. Verbo *adiicere* ſedem quaſi eſſe in plurium rerum permiſtione Index noſter docebit.

13, 1 NON TAM EXPEDIT OPERAS MORARI) Forte concinnius, *tum non expedit*, vt duae cauſae proferantur, altera, paucitas lactis, altera, quod non expedit operas in re parua occupare.

13, 1 SE-

ſeptimo libro praecepta dedimus, quae ſequi debeat. Sunt etiam quaedam her- 2
bae, quas appropinquante vindemia condire poſſis, vt portulaca, et olus cordum,
quod quidam ſatiuum [d] battim vocant. hae herbae diligenter purgantur, et ſub
vmbra expanduntur: deinde quarto die ſal in fundis fideliarum ſubſternitur: et ſe-
paratim vnaquaeque earum componitur, acetoque infuſo iterum ſal ſuperponitur:
nam his herbis muria non conuenit.

XIV. HOC eodem tempore, vel etiam primo menſe Auguſto, mala et pira dulciſſimi ſaporis mediocriter matura eliguntur, et in duas vel tres partes arundine, vel oſſeo cultello diuiſa in ſole ponuntur, donec areſcant. Eorum ſi eſt multitudo, non minimam partem cibariorum per hiemem ruſtici vindicant. nam pro pulmentario cedit, ſicuti ficus, quae cum arida ſepoſita eſt, hiemis temporibus ruſticorum cibaria adiuuat.

XV. EA porro neque nimium vieta [a], neque immatura legi debet, et in eo
loco expandi, qui toto die ſolem accipiat [b]. pali autem quatuor pedibus inter ſe
diſtantes figuntur, et perticis iugantur. factae deinde in hunc vſum cannae iugis
ſuperponuntur, ita vt duobus pedibus abſint a terra, ne humorem, quem fere
noctibus remittit humus, trahere poſſint: tunc ficus iniicitur, et crates paſtorales
culmo, vel carice, vel filice [c] textae [d] ex vtroque latere ſuper terram planae [e] diſpo-
nuntur, vt cum ſol in occaſum fuerit, erigantur, et inter ſe accliues teſtudineato
tecto, more tuguriorum, inareſcentem [f] ficum a rore, et interdum a pluuia de-
fendant. nam vtraque res praedictum fructum corrumpit [g]. Cum deinde aruerit, 2
in orcas bene [h] picatas meridiano tempore calentem ficum condere, et calcare di-
ligenter oportebit, ſubiecto tamen arido foeniculo, et iterum vaſis repletis ſuper-
poſito [i]: quae vaſa confeſtim operculare, et oblinire conuenit [k], et in horreum ſic-
ciſſimum reponi, quo melius ficus [l] perennet [m]. Quidam lectis ficis pediculos 3
adimunt, et in ſole [n] expandunt: cum deinde paulum ſiccatae ſunt, antequam in-
dureſcant, in labra fictilia vel lapidea congerunt eas: tum pedibus lotis in modum
farinae proculcant, et admiſcent torrefacta ſeſama cum aniſo Aegyptio, et ſemine
foeniculi, et cymini. haec cum bene proculcauerint, et totam maſſam commi- 4
nutae

d) *ſatiuum* deeſt *I. B. R.* [C. XV.] a) *vireta neque nimium matura I. B. R.* b) *accipit I. B. R.* c) *felice Iuntt.* d) *teſtae Ienſ. texae B. R.* e) *plane I. B. R.* om. *L.* f) *vireſcentem I. B. R. L.* g) *corrumpunt I. B. R.* h) *bene* deficit *I. B. R.* i) *ſuperpoſitoque: vaſa I. B. R.* k) *conveniat I. B. R.* l) *ficus* deeſt *I. B. R.* m) *perenne P.* n) *eas* inſer. *P. aliter eas* inſ. *L.*

13, 1 SEPTIMO LIBRO) Cap. 8, vbi caſei conficiendi ratio traditur.

14 ARVNDINE) Vid. 12,7,4 et 12,47,3 vbi de vſu in ſecando arundinis agitur.

15, 1 HVMOREM — REMITTIT HVMVS) Si phyſice loqui voluiſſet Columella, non tribuiſſet terrae, quod ab aëre eſt, qui innatantes aquae bullulas, cum refrigeratur comprimit etc. Ad madeſcit tamen humus; ſicci ſunt, vt hoc vtamur, parietes. At non ipſa humus madeſcit; verum plantae, folia arborum et quae ſunt his ſimilia. Quo nimirum rarius vnumquodque corpus leuiusque eſt, eo facilius dimiſſo calore refrigeſcit: quo autem vnumquodque corpus mane frigidius eſt, eo facilius ad illud adhaereſcunt particulae humidae. Cur igitur in cannis ſublatae aliquantum humo ponuntur ficus? Ne graminum contactu humor ad cannas, et inde ad ficus perueniat. Nam ſuperne quidem per hoc, quod ab humo remouentur, tutas a madore caeleſti non eſſe, ſatis hoc indicat Columella, cum cratibus tegi eas praecipit. Si in area ponantur ſolida atque leuigata, eleuato forte nihil opus fuerit. Sed eſſe adhuc vulgares circa rorem errores, eumque humorem ex plantis venire potius, quam ex aëre, nuper diſputari coepit. Vid. Acta Erudit. 1733 p. 277.

15, 1 ACCLIVES) *Acclines* mauult Barthius in Claud. p. 35.

15, 4 FOR-

nutae fici permiſcuerint, modicas offas foliis ficulneis inuoluunt [o], ac religatas iunco vel qualibet herba offas reponunt in crates, et patiuntur ſiccari: deinde cum peraruerint [p], picatis vaſis eas condunt. Nonnulli hanc ipſam formam [q] fici orcis ſine pice includunt, et oblita vaſa clibano vel furno torrefaciunt, quo celerius omnis humor excoquatur [r]: ſiccatam in tabulatum reponunt, et cum exegerit vſus, teſtam comminuunt: nam duratam maſſam fici aliter eximere non poſſunt. alii
5 pinguiſſimam quamque viridem ficorum eligunt, et arundine vel digitis diuiſam dilatant, atque ita in ſole areſcere patiuntur, quas deinde bene ſiccatas meridianis teporibus, cum calore ſolis emollitae ſunt, colligunt: et vt eſt mos Afris, atque Hiſpanis, inter ſe compoſitas comprimunt, in figuram ſtellarum, floſculorumque, vel in formam panis redigentes: tum rurſus in ſole aſſiccant, et ita in vaſis recondunt.

XVI. SIMILEM curam vuae deſiderant, quas dulciſſimi ſaporis albas, maximis acinis, nec ſpiſſis, luna decreſcente, ſereno et ſicco caelo poſt horam quintam legi oportet, et in tabulas [a] paulisper porrigi, ne [b] inter ſe pondere ſuo preſſae collidantur: deinde aheno, vel in olla noua fictili ampla, praeparatam lixiuiam cineris ſarmenti calefieri conuenit; quae cum feruebit, exiguum olei quam optimi [c] adiici, et ita permiſceri: deinde vuas pro magnitudine binas, vel ternas inter ſe colligatas in ahenum [d] feruens demitti, et exiguum pati, dum decolorentur; nec rurſus committere vt excoquantur: nam quadam moderatione temperamentoque
2 opus eſt. Cum deinde exemeris, in crate [e] diſponito rarius quam vt altera alteram contingat. poſt tres deinde horas, vnamquamque vuam conuertito, nec in eodem veſtigio reponito, ne in humore, qui defluxerit, corrumpatur: noctibus autem contegi debent quemadmodum fici, vt a rore vel pluuia tutae ſint. cum deinde modice aruerint [f], in vaſa noua ſine pice operculata, et gypſata, ſicco loco reponito.
3 Quidam vuam paſſam foliis ficulneis inuoluunt, et aſſiccant: alii foliis vitigineis, nonnulli plataninis ſemiuietas [g] vuas contegunt, et ita in amphoras recondunt. Sunt qui culmos fabae exurant, et ex eo, quod cremauerint, cinere lixiuiam faciant [h], deinde in lixiuiae ſextarios decem ſalis tres cyathos, et olei cyathum adiiciant, tum adhibito igne calefaciant, et caetera eodem modo adminiſtrent. quod ſi videbitur in aheno parum ineſſe olei, ſubinde quantum ſatis erit adiiciatur, quo ſit pinguior
4 et nitidior vua paſſa. Eodem tempore ſorba manu lecta curioſe in vrceolos picatos adiicito, et opercula picata imponito, et gypſo linito, tum ſcrobibus bipedaneis ſicco loco intra tectum factis, vrceolos ita collocato, vt oblita ora eorum deorſum ſpectent: deinde terram congerito, et modice deſuper calcato. Melius eſt autem

pluribus

o) *inuoluant I. B. R.* p) *peraruerunt I. B. R.* q) *farinam I. B. R.* r) *ſic* interſer. *I. B. R.* [C. XVI.] a) *tabulis I. B. R.* b) *nec I. B. R.* c) *quam optimum I. B. R.* d) *heneum I. I. H. A.* hic et al. *L.* e) *canteriis P.* f) *aruerunt I. B. R.* g) *ſemiuictas I. B. R.* h) *faciunt I. B. R.*

15, 4 FORMAM) Conſiderandum an non melius vetuſtae editiones *farinam*?

16, 1 LIXIVIAM CINERIS) Plin. 15, 17 de eadem re, *Quidam vt has* (vuas paſſas) *faciant, in cinere lixiuo tingunt protinus, quum detraxere vitibus.* SCHOETTG.

16, 1 DVM DECOLORENTVR) Videndum an legi debeat *decolerentur*. VRSIN. Quin *decolorari* proprium in hac re verbum eſſe, docebit Index. Putarem errorem typorum interceſſiſſe; niſi editi, quod ſciam, omnes conſentirent.

16, 3 FOLIIS FICVLNEIS) Plin. l. c. Geop. 5, 52. SCHOETTG.

16, 3 EX EO, QVOD CREMAV.) Videtur ſcripſiſſe Columella, *ex eius, quod* etc. Niſi ad illud genus eruditae negligentiae referre malimus, quam Syneſin vocant, de qua Ind. h. v.

17, 1 BENE

pluribus ſcrobibus pauciora vaſa diſtantia inter ſe diſponere. nam in exemptione eorum dum vnum tollis, ſi reliqua commoueris, celeriter ſorba vitiantur. Qui- 5
dam hoc idem pomum [i] etiam in defruto commode ſeruant, adiecto ſpiſſamento aridi [k] foeniculi, quo deprimantur ita ſorba, vt ſemper [l] ius ſupernatet, ac nihilominus picata opercula diligenter gypſo linunt [m], ne poſſit ſpiritus introire.

XVII. SVNT quaedam regiones, in quibus vini, ideoque etiam aceti penuria eſt. itaque hoc eodem tempore ficus [a] viridis quam maturiſſima legenda eſt, vtique etiam [b] ſi iam pluuiae inceſſerunt, et propter imbres in terram decidit: quae cum ſublecta eſt, in dolium vel in amphoras conditur, et ibi ſinitur fermentari: deinde cum exacuit, et remiſit liquorem, quicquid eſt aceti diligenter colatur, et in vaſa picata bene olida diffunditur. Hoc primae [c] notae acerrimi aceti vſum praebet, nec vnquam ſitum aut mucorem contrahit, ſi non humido loco poſitum eſt.
Sunt qui multitudini ſtudentes aquam ficis permiſceant, et ſubinde maturiſſimas 2
ficus recentes adiiciant, et patiantur in eo iure tabeſcere, donec ſatis acris aceti ſapor fiat: poſtea in iunceis fiſcellis, vel ſparteis ſaccis percolant, liquatumque acetum inferuefaciunt [d], dum ſpumam et omnem ſpurcitiam eximant: tum torridi ſalis aliquid adiiciunt [e], quae res prohibet vermiculos, aliaue innaſci animalia.

XVIII. QVAMVIS priore libro, qui inſcribitur [a] Villicus, iam diximus quae ad vindemiam praeparanda ſunt, non tamen alienum eſt [b] etiam villicae de iiſdem rebus praecipere, vt intelligat ſuae curae eſſe debere, quaecunque ſub tecto adminiſtrantur circa vindemiam [c]. Si ager amplus, aut vineta aut arbuſta grandia ſunt, 2
perenne fabricandae decimodiae [d], et trimodiae, et [e] fiſcellae texendae, et picandae: nec minus falculae [f], et vngues ferrei quamplurimi parandi, et exacuendi ſunt, ne vindemiator [g] manu diſtringat vuas, et non minima fructus portio diſperſis acinis in terram dilabatur. Funiculi quoque fiſcellis aptandi ſunt, et lora tri- 3
modiis: tum lacus vinarii, et torcularii, et fora, omniaque vaſa (ſi vicinum eſt mare) aqua marina; ſi minus, dulci eluenda ſunt, et commundanda, et diligenter aſſiccanda [h], ne humorem [i] habeant. Cella quoque vinaria omni ſtercore liberanda, et bonis odoribus ſuffienda, ne quem redoleat foetorem [k], acoremue. Tum ſacrificia Libero, Liberaeque, et vaſis preſſoriis [l] quam ſanctiſſime caſtiſſimeque fa- 4
cienda:

i) *pomum: quidam etiam I. B. R.* k) *ſpiſſi I. B. R.* l) *ſp ius B. ſupius R.* m) *liniunt I. B. R.* [C. XVII.] *Totum hoc caput deeſt in cod. Lipſ.* a) *fructus P.* b) *et I. B. R.* c) *primitie P.* d) *inferuefaciant I. I. H. A. Gr. G. St.* e) *adiiciant I. I. H. A. Gr. G. St.* [C. XVIII.] a) *ſcribitur L. I. B. R.* b) *extet iam L. I. B. R.* c) *vndecimam P.* d) *decemmodiae I. B. R. I. I. decomodie L.* e) *et* abeſt *I. B. R.* f) *faculae L. I. B. R.* g) *vindemitor I. B. R.* h) *adſignanda Pol.* i) *vmorem P.* k) *fetorem I. B. fectorem R.* l) *preſſori I. B. R.*

17, 1 BENE OLIDA) Credo, quae recentem picem olent, vnde intelligatur bene picata eſſe. Monendum hoc ideo, quia recurrit deinde 12, 38, 4 vbi vid.

18, 2 PERENNE) Haec vox mihi ſuſpecta eſt. Puto autem reponendum eſſe nomen alicuius vaſis, cuius in vindemia vſus eſt, quamuis de eo nihil poſſim ſtatuere. Ita vero legunt omnes editi, quotquot vidi, et Codex Lipſienſis. SCHOETTG. Aduerbialiter vſus eſt hoc nomine, et imitatores habuit, quantum mihi conſtabat, Palladium ac Paulinum Nolanum. Voluit autem *perenne* fabricari inſtrumenta, h. e. per decurſum anni.

18, 3 ET TORCVLARII) *Et ita torcularia et fora* legendum. Nam 11, 2 dixit: *torcularia vero et fora diligenter emundata, lotaque.* VRSIN. Potuerunt tamen eſſe etiam *lacus torcularii* a *vinariis* diuerſi. Certe mutare nihil auſim.

18, 4 ET VASIS PRESSORIIS) Igitur *vaſis* etiam, tanquam DIs, res diuina fit? non puto

 certe

cienda: nec per vindemiam ab torculari aut vinaria cella recedendum eſt, vt [m]
omnia, qui [n] muſtum conficiunt, pure mundeque faciant; ne furi locus detur
praeſentem [o] fructum intercipiendi. Dolia quoque, et ſeriae, caeteraque vaſa ante
5 quadrageſimum vindemiae diem picanda [p] ſunt, atque aliter ea quae demerſa ſunt
humi, aliter quae ſtant ſupra terram. nam ea quae demerſa ſunt, ferreis lampa-
dibus ardentibus caleſiunt, et cum picem [q] in fundum deſtillauit, ſublata lampa-
de, rutabulo ligneo, et ferrea curuata radula ducitur [r], quod deſtillauit [s], aut quod
in lateribus haeſit: deinde [t] penicillo detergitur, et feruentiſſima pice infuſa nouo
6 alio rutabulo et [u] ſcopula picatur. At quae ſupra terram conſiſtunt [x], complures
dies antequam curentur in ſolem producuntur. deinde cum ſatis inſolata ſunt, in
labra conuertuntur, et ſubiectis paruis tribus lapidibus ſuſpenduntur, atque ita
ignis ſubiicitur, et tamdiu incenditur, donec ad fundum calor tam vehemens
perueniat, vt appoſita manus patiens eius non ſit: tum dolio in terram demiſſo, et
in latus depoſito [y], pix feruentiſſima infunditur, volutaturque, vt omnes dolii par-
7 tes linantur. Sed haec die quieto a ventis fieri debent, ne admoto igne, cum
afflauerit ventus, vaſa rumpantur. Sunt [yy] autem ſatis [z] ſeſquicullearibus doliis
picis durae pondo vicenaquina. nec dubium, quin ſi quinta pars picis brutiae in
vniuerſam cocturam adiiciatur, vtiliſſimum ſit omni vindemiae.

XIX. CVRA quoque adhibenda eſt, vt expreſſum muſtum perenne ſit, aut certe vſque ad venditionem durabile. quod quemadmodum fieri debeat, et quibus condituris adiuuari, deinceps ſubiiciemus. Quidam partem quartam eius muſti, quod in vaſa plumbea coniecerunt, nonnulli tertiam decoquunt. nec dubium, quin ad dimidium [a] ſi quis excoxerit, meliorem ſapam [b] facturus ſit, eoque vſibus vtiliorem, adeo quidem, vt etiam vice defruti, ſapa, muſtum, quod eſt ex veteribus

m) *et* inſ. *P.* n) *qui P. quae* reliqui. o) *partem fructuum Lipſ. ptem fructuum I. B. R.* p) *picandae R.* q) *pixim P. pix imum in fundum L.* r) *dicitur I. B. R.* s) *deſtillauit I. B. R.* t) *Dein P.* u) *e I. B. R.* x) *et* inſ. *I. B. R.* y) *depoſita pix* ſine *I. B. R.* yy) *Satis* P. z) *ſatis* deficit *Pol.* [C. XIX.] a) *dimidiam* ante Commel. omnes. b) *ſaporem I. B. R.*

certe Columellam id velle, licet non ignorem, quid de *ſacrificantibus reti ſuo* apud Prophetam diſputetur, quid item de acinace, et haſta. Quid-ſi legas, *e vaſis preſſoriis*? quae ad vinum exprimendum adhibentur, et per ſacrificium illud quaſi initiantur et conſecrantur. De votis vinitorum egit Iac. Phil. Thomaſinus de Donar. c. 25. Sed nihil quod nos hic iuuet.

18, 4 QVAE DEMERSA SVNT HVMI) In cella vt tolli et tractari pro arbitrio non poſſint. Talia fuiſſe dolia quaedam, diſcimus ex Vlpiano l. 3 π. de tritico, vino, vel oleo leg. (33, 6) *In doliis non puto verum, vt vino legato et dolia debeantur, maxime ſi depreſſa in cella vinaria fuerint; aut ea ſunt, quae per magnitudinem difficile mouentur.* Vid. ad h. l. Cuiac. Obſ. 2, 36 ſimiliaque loca ICtorum laudata a Gothofredo ad l. 17 π. de actionibus emti et venditi. et add. Plin. 14, 21 ſ. 27 *Mitiores plagae doliis condunt vina, infodiuntque terrae tota aut ad portionem ſitus* h. e. tanto profundius, quanto aër eſt calidior etc. Errat enim hic Harduinus. Vid. etiam Pall. 1, 18. In haec itaque ſpongia ante ſiccata demittitur ferrea lampas pice repleta, qua incaleſcant, et vnde pix deſtillet.

18, 5 CVM PICEM IN FVNDVM) Mutato numero iam de vna loquitur lampade, *quae picem deſtillat.* Poteſt etiam fieri, vt verior ſit Medicea lectio, *cum pix in fundum deſtillauit.* Sed receptae fauet, quod ſtatim dicitur, *radula ducitur, quod deſtillauit,* itemque illud, *ſublata lampade.*

18, 5 SCOPVLA) Alias ad purgandum pertinet, vt Ca. 26. Sed etiam in picando vſus illius forte eſſe poſſit: *radula*, quam paullo ante laudauit, maiores maſſas trahit, aequabiliter eas diuidit ſcopula. SCHOETTG.

19, 1 PARTEM QVARTAM) Vid. Index in *Carenum*, *defrutum*, *ſapa*, et, quem etiam Schoettgenius hic laudauit, Lindanus ſel. med. 10, 51.

19, 3 PRE-

bus vineis, condire poſſit. Quaecunque vini nota ſine condimento valet peren- 2
nari, optimam eſſe eam cenſemus, nec omnino quidquam permiſcendum, quo
naturalis ſapor eius infuſcetur. Id enim praeſtantiſſimum eſt, quod ſuapte na-
tura placere poterit [c]. Caeterum cum aut regionis vitio, aut nouellarum vinea-
rum, muſtum laborabit, eligenda erit pars vineae (ſi eſt facultas) Amineae; ſi mi-
nus, quam belliſſimi vini, quaeque erit et [d] vetuſtiſſima, et minime vliginoſa. Tum 3
obſeruabimus decreſcentem lunam, cum eſt ſub terra, et ſereno ſiccoque die vuas
quam maturiſſimas legemus [e], quibus proculcatis muſtum quod defluxerit, ante
quam prelo pes eximatur, ſatis de lacu in vaſa defrutaria deferemus [f], leuique
primum igne, et tenuibus admodum lignis, quae cremia [g] ruſtici appellant, for-
nacem incendemus, vt ex commodo muſtum ferueat. Iſque [h] qui praeerit huic 4
decoquendo, cola iuncea, vel ſpartea ex crudo, id eſt non malleato ſparto prae-
parata habeat: itemque faſciculos foeniculi fuſtibus illigatos, quos poſſit vtique
ad fundum vaſorum demittere, vt quidquid fecis [i] ſubſederit, exagitet, et in
ſummum reducat: tum colis omnem ſpurcitiam, quae [k] redundarit, expurget.
nec abſiſtat id facere, donec videbitur eliquatum omni fece muſtum carere. tum
ſiue [l] mala cydonia [m], quae percocta [n] ſublaturus ſit, ſeu quoſcunque voluerit con-
uenientes odores adiiciat, et nihilo minus ſubinde foeniculo peragitet, nequid ſub-
ſederit, quod poſſit plumbeum perforare. Cum deinde iam acriorem potuerit 5
ignem vas ſuſtinere, id eſt, cum aliqua iam parte muſtum excoctum in ſe ferue-
bit, tum codices et vaſtiora ligna ſubiiciantur, ſed ita ne fundum contingant. quod
niſi vitatum fuerit, vel [o] vas ipſum, quod [p] aliquando contingit, pertundetur; vel
ſi id [q] factum non erit, vtique aduretur muſtum, et amaritudine concepta condi-
turis fiet inutile. Oportebit autem antequam muſtum in vaſa defrutaria coniicia- 6
tur, oleo bono plumbea ipſa [r] intrinſecus imbui, et [s] bene fricari, atque ita mu-
ſtum adiici. ea res non patitur defrutum aduri.

XX. QVIN-

c) *potuerit I. B. R.* d) *vt I. B. R.* e) *legimus I. B. R.* f) *deferamus I. B. R.* g) *gremium I. B. R. H. A. Gr. G.* h) *Iisque B. R.* i) *faecis ſe ſuperſederit I. B. R.* k) *quam I. B. R.* l) *ſiue* deeſt *I. B. R.* m) *cydonea I. B. R.* n) *p̃ cocta I. B. R.* o) *ſaepe I. B. R.* p) *quod aliquando contingit* abſunt *I. B. R.* q) *id* abeſt *I. B. R.* r) *ipſa* deficit *I. B. R.* s) *et* omitt. *I. B. R. Iuntt.*

19, 3 PRELO PES EXIMATVR) Videtur legendum, *exprimatur.* Nam ita eſt infra c. 21 (26, 1) *Priuſquam vinacea torculis exprimantur.* et ca. 27 *Ante quam prelo preſſum ſit, quod in lacum muſti fluxerit.* VRSIN. Indicat non dubie *muſtum lixiuum:* de quo, et *pedis* ſignificatione conſule Indicem. Sententiam igitur reſtituit Vrſinus: vtrum forte verbum hic lateat, quod propius ad *eximatur* accedat, non habeo dicere. Quid ſi de exemtione pedis et circumciſione poſt primam preſſuram hic ſermo ſit, vt non prima omnino *fluxura* intelligatur, et illud quod proprie *lixiuum muſtum* dicitur, ſed quod ab eo proximum eſt, *tortiuo* tamen potius. Vid. quae dicimus, ad verba 12, 34 *de ſub maſſa.* et c. 37 vocat *muſtum, quod nihil habeat ex tortiuo.*

19, 3 SATIS DE LACV) Videtur legendum *ſtatim de lacu.* VRSIN.

19, 3 CREMIA) *Cremium lignum* vocatur tenuiſſimum et aridum, a *cremando*, quia cremari facile poteſt. In Pandectis Florentinis occurrunt *arbores gremiales*, quare quidam a *gremio* eas deriuarunt, quaſi talia ſint ligna, quae in vlnis colligere poſſumus, tenuia ſcilicet et ſarmentoſa; ſed G ibi ſcriptum eſt loco C, vt bene obſeruauit Nerius Analect. 2, 11. Hunc porro noſtri auctoris locum citare Hieronymum, et circa eum errare Calepinum, qui explicat *carnem frixam*, teſtatur Toccius in libro Italico, cui titulus eſt: *Parere intorno al valore della voce Occorrenza*, p. 35, 36 prout cognoui ex Giornale de' Letterati d'Italia tom. I p. 251, 252. SCHOETTG.

19, 4 QVOD POSSIT PLVMBEVM PERFORARE) ſi quid nempe grauius duriuſue adhaeret plumbo, illo ipſo loco fortius aget ignis, vbi maior reſiſtentia. Non diſſimilis eſt ratio, quod ligna non vult contingere fundum plumbei.

XX. QVINETIAM [a] diligenter factum defrutum, ſicut vinum, ſolet aceſce-
re [b]: quod cum ita ſit, meminerimus anniculo defruto, cuius iam bonitas explo-
rata eſt, vinum condire. nam vitioſo medicamine [c] fructus, qui perceptus eſt,
vitiatur [d]. Ipſa autem vaſa, quibus ſapa aut defrutum coquitur, plumbea po-
2 tius quam aenea eſſe debent. nam in coctura aeruginem remittunt aenea, et me-
dicaminis ſaporem vitiant. odores autem vino fere apti ſunt, qui cum defruto co-
quuntur, iris, foenum Graecum, ſchoenum: harum rerum ſingulae librae in de-
frutarium, quod ceperit muſti amphoras nonaginta, cum iam deferbuerit, et ex-
purgatum erit, tum adiici debent. deinde ſi natura tenue muſtum erit, cum ad
tertiam partem fuerit decoctum, ignis ſubtrahendus eſt, et [e] fornax protinus aqua
refrigeranda. quod [f] ſi fecerimus, nihilo minus defrutum infra tertiam partem va-
3 ſis conſedit [g]. Sed id quamuis aliquid detrimenti habeat, prodeſt tamen: nam
quanto plus decoquitur (ſi modo non eſt aduſtum) melius et ſpiſſius fit. Ex hoc
autem defruto, quod ſic [h] erit coctum, ſatis eſt ſingulos ſextarios ſingulis ampho-
ris immiſcere [i]. nam cum amphoras muſti [k] nonaginta in defrutario decoxeris,
ita vt iam exiguum ſuperſit de [l] coctura [quod [m] ſignificat decoctum ad tertias:]
tum demum medicamina adiicito, quae ſint [n] aut liquida, aut reſinoſa, id eſt, pi-
cis liquidae Nemeturicae, cum eam diligenter ante aqua marina decocta perlue-
ris, decem ſextarios: item [o] reſinae terebinthinae ſeſquilibram. Haec cum [p]
4 adiicies, plumbeum peragitabis, ne adurantur. cum deinde ad tertias ſubſederit
coctura, ſubtrahe ignem [q], et plumbeum ſubinde agitabis, vt defrutum et medi-
camenta coeant: deinde cum videbitur mediocriter calere defrutum, reliqua aro-
mata contuſa et cribrata [r] paulatim inſperges [s], et iubebis rutabulo ligneo agitari
quod decoxeris, eouſque dum defrigeſcit. Quod ſi non ita, vt praecipimus, per-
miſcueris, ſubſident aromata, et adurentur. Ad praedictum autem modum muſti
5 adiici debent ii odores, nardi folium, iris illyrica, nardum gallicum, coſtum [t], palma,
cyperum,

[C. XX.] a) *Quum etiam P.* b) *acetoſare L.* c) *medicamentum P. Lipſ. tum* interpon. *I. B. R.* d) *vitiat Lipſ. I. B. R.* e) *et* deeſt *I. B. R.* f) *etiam* inſer. *P. Lipſ.* g) *conſidet Iunt.* quod probat *Morg. I,* 68. h) *ſi I. B. R.* i) *immiſceri.* XXI deinde caput incipit ita: *Cum amphoras etc. L. I. B. R.* k) *vini L.* l) *decoctura* coniunct. *I B. R. de tota P. L.* m) *quae L. I. B. R.* n) *ſunt I. B. R.* o) *Ita B. R.* p) *cum* deficit *P.* q) *inde P. L.* r) *criſtrata B. R.* quod tamen in margine ambarum *cribrata* ſcribitur. s) *inſpares L.* t) *crocum I. B. R. cortum* (fortaſſe *coſtum*) *P.*

20 Conf. Plin. 14,21. SCHOETTG.

20, 3 VT IAM EXIGVVM SVPERSIT DE COCTVRA) h. e. vt iam prope abſit a modo illo, ad quem decoquendum eſt, verbo, vt non multum ſupra tertiam partem ſuperſit, quod ipſum videtur indicaſſe ſtudioſus aliquis iis verbis, quae vncis incluſimus, cum gloſſam olere videantur.

20, 3 DECOCTVM AD TERTIAS) *Ad tertias decoquere eſt, vt tertia pars reſidua maneat* Plin. Valer. 1, 1; quomodo Apicius exponit 3, 1 *Elixabis in cacabo nouo, quoad aqua ad tertias deferueat, h. e. ex tribus heminis aquae vna modo remaneat.* Deinde Columellam laudat [ſ. 2] *ſi natura tenue muſtum erit, cum ad tertiam partem fuerit decoctum, ignis ſubtrahendus eſt.* Cuius ſequentia gloſſemate videntur extenta, vt et Apicii illa, quae modo adſcripſimus. BARTH. Adu. 1, 14 p. 31. Illa quidem, quae vncinis includenda curauimus, aperte gloſſema ſapere nobis videbantur. Praecedentia ſatis declarant, quid ſibi velint verba, *vt iam exiguum ſuperſit de coctura.*

20, 3 RESINAE TEREBINTHINAE) Sic Plin. 17, 19 *reſina condire vina vulgare* eſſe ait *Italiae et finitimis prouinciis.* Vid. et c. 20. Martialis 3, 77 *Reſinata bibis vina* etc. Tale vinum reſina conditum pro reſolutione ſtomachi ordinat Celſus 4, 5. SCHOETTG.

20, 4 ET ADVRENTVR) vel ſaporem certe et acrimoniam illam amittent, propter quam adhibentur.

20, 5 COSTVM) Olim in excuſis: *Crocum,* Mſſ. *cortum.* *Coſtum* coniectura e veteribus veſtigiis emendaui. VICTORIVS.

20, 5 LI-

cyperum, ſchoenum, quorum ſingulorum ſelibrae ſatisfacient: item myrrhae [u] quincunx, calami pondo libram, caſiae ſelibram, amomi pondo quadrans, croci quincunx, cripae pampinaceae [x] libram. Haec, vt dixi, arida contuſa et cribrata 6 debent adiici, et his commiſceri raſis, quod eſt genus crudae picis: eaque quanto eſt vetuſtior, tanto melior habetur. nam longo tempore durior facta, cum eſt contuſa, in puluerem redigitur, et his medicaminibus admiſcetur. ſatis eſt autem praedictis ponderibus ſex libras eius miſceri. Ex hac compoſitione, quantum in ſextarios muſti quadragenos octonos adiiciendum ſit incertum eſt, quoniam pro natura vini aeſtimari [y] oportet, quod [z] ſatis ſit: cauendumque eſt, ne conditus ſapor intelligatur. nam ea res emptorem fugat. Ego tamen, ſi humida fuerit vindemia, 7 trientem; ſi ſicca, quadrantem medicaminis in binas amphoras miſcere ſolitus ſum, [ita, vt quatuor vrnarum eſſet muſti modus: vrna autem quatuor et viginti ſextariorum]. Nonnullos agricolas ſingulis amphoris quadrantem medicaminis indidiſſe ſcio, ſed hoc coactos feciſſe propter nimiam infirmitatem vini eiusmodi, quod vix triginta diebus integrum permanebat. Hoc tamen muſtum, ſi ſit lignorum copia, 8 ſatius eſt inferuefacere, et omnem ſpumam cum fecibus [a] expurgare: quo facto decima pars decidet, ſed reliqua perennis erit [b]. At ſi lignorum penuria eſt, marmoris, vel gypſi, quod flos appellatur, vncias ſingulas, item ad tertias decocti defruti ſextarios binos ſingulis amphoris miſcere oportebit. Ea res etiamſi non in totum perennat, certe vsque in alteram vindemiam plerumque vini ſaporem ſeruat.

XXI. MVSTVM quam dulciſſimi ſaporis decoquatur [a] ad tertias, et decoctum, ſicut ſupra dixi, defrutum vocatur. quod cum defrixit, transfertur in vaſa, et reponitur, vt poſt annum ſit in vſu. Poteſt tamen etiam poſt dies nouem, quam refrixerit, adiici in vinum: ſed [b] melius eſt, ſi anno requieuerit. Eius defruti ſextarius in duas vrnas muſti adiicitur [c], ſi muſtum ex vineis collinis eſt: ſed ſi ex campeſtribus,

u) *murrham pondo cana P.* x) *pampinacas I. B. R.* y) *exiſtimare I. B. R.* z) *quid Lipſ. I. B. R.* a) *faucibus I. B. R.* b) *eſt P.* [C. XXI.) Totum hoc caput om. *Lipſ.* a) *decoquetur I. B. R.* b) *et I. B. R.* c) *additur I. B. R.*

20, 5 LIBRAM — SELIBRAM) Nihil hic peccatum, quamquam nominatiuus requiri videatur, *libra ſelibra*, perſuadet Io. Frid. Gronovius de Pec. Vet. 1, 6 p. 28. Simillimus enim locus Liu. 26, 47 *Paterae aureae fuerunt ducentae ſeptuaginta ſex, libras ferme omnes pondo.* Conf. Col. 12, 28, 1 *quae ſit inſtar pondo quincuncem.* Praeclare igitur, vt caetera Cl. Morg. I, 69 cum quaerit potius, quam decernit.

20, 5 CRIPAE PAMPINACEAE) Hermol. Barbarus in *Coroll. ſertae campanicae libram* emendauit; mirumque eſt, hanc caſtigationem, cum optima iudicetur, ab iis qui inferiore tempore Columellam ediderunt, non receptam, praeſertim cum apud Cat. c. 107. non abſimile exemplum extet: *Sapae,* inquit, *congios VI quam optimae infundito in aheneum, aut in plumbeum, et iris aridae contuſae heminam, et ſertam campanicam P. V.* De hac Sertula Campanica ita Plin. 21, 9 *Meliloton quod ſertulam Campanam vocamus. Eſt enim in Campania Italiae laudatiſſima, Graecis in Sunio, mox Chalcidica et Cretica, vbicunque vero aſperis et ſilueſtribus nata. Coronas ex hac antiquitus factitatas indicio eſt nomen ſertulae, quod occupauit. Odor eius croco vicinus, et flos, ipſae canae.* PONTED.

20, 6 RASIS QVOD EST GENVS) Non inuenio, qui praeterea hac voce vſus ſit. Dicam, quid mihi in mentem venerit. Praeceſſiſſe aliquid puto de reſinae guttis e terebintho, lentiſco vel alia arbore *raſis:* acceſſiſſe deinde, qui vocem relictam *raſis* ex ratione negotii interpretari vellet.

20, 7 [ITA VT QVATVOR) Iſtane Columella? non puto. Quis enim tum proportiones illas ignorabat?

20, 8 DECIDET) Quidſi *decedet?*

21, 1 CVM DEFRIXIT) Vid. leg. *refrixit.* VRSIN.

2 peſtribus, tres heminae adiiciuntur. Patimur autem, cum de lacu muſtum ſublatum eſt, biduo deferueſcere, et purgari. tertio die defrutum adiicimus. deinde interpoſito biduo, cum id muſtum pariter cum defruto deferbuerit, purgatur, et ita coadiicitur [d] in binas vrnas ligula cumulata, vel menſura ſemunciae [e] bene plenae [f] ſalis cocti, et triti. Sal autem quam candidiſſimus coniicitur in vrceo fictili ſine pice: qui vrceus, cum recipit [g] ſalem, diligenter totus oblinitur luto paleato, et ita igni admouetur, ac tamdiu iam [h] torretur, quamdiu ſtrepitum edit. cum ſilere coepit, finem habet cocturae. Praeterea foenum Graecum maceratur in vino ve-
3 tere per triduum: deinde eximitur, et in furno ſiccatur, vel in ſole: idque cum eſt aridum factum, molitur, et ex eo molito poſt ſalituram muſti cochlear cumulatum, vel ſimile genus poculi eius, quae eſt quarta pars cyathi, adiicitur in binas vrnas. deinde cum iam perfecte muſtum deferbuit et conſtitit, tantundem gypſi floris miſcemus, quantum ſalis adieceramus: atque ita poſtero die purgamus dolium, et
4 nutritum vinum operimus, atque oblinimus. Hac conditura Columella patruus meus, illuſtris agricola, vti ſolitus eſt in iis fundis, in quibus paluſtres vineas habebat. ſed idem, cum collina vina condiebat, aquam ſalſam decoctam ad tertias pro ſale adiiciebat. ea porro facit ſine dubio maiorem menſuram, et odoris melioris: ſed periculum habet, ne vitietur vinum, ſi male cocta ſit aqua. Sumitur autem haec, vt iam dixeram, quam longiſſime a littore. nam liquidior et purior eſt,
5 quantum [i] altiori [k] mari [l] hauſta eſt. Eam ſi quis (vt Columella faciebat) reponet, poſt triennium in alia vaſa eliquatam transfundat: deinde poſt alterum triennium decoquat vsque ad partem tertiam: longe [m] meliorem habebit condituram vini, nec vllum periculum erit, ne vina vitientur. Satis eſt autem ſextarios ſingulos adiicere ſalſae, eosque in binas muſti vrnas: quamuis multi etiam binos immiſceant, nonnulli etiam ternos ſextarios: idque ego [n] facere non recuſem, ſi genus vini tan-
6 tum [o] valeat, vt aquae ſalſae non intelligatur ſapor. Itaque diligens pater familias cum parauerit fundum, ſtatim prima vindemia tres aut quatuor notas conditurae totidem

d) *eo adiicitur I. B. R.* e) *ſemiunciae I. B. R.* f) *plane I. R. planae B.* g) *recepit* forte melius. h) *iam* abeſt *P.* i) *quam quae I. B. R.* k) *altiore P. alitore I. a littore B. R.* l) *maris I. B. R.* m) *longiorem I. B. R.* n) *ego* deeſt *I. B. R.* o) *iantum I. B. R.*

21, 3 QVI EST QVARTA PARS) Ita omnes editi, quotquot vidi: in Lipſ. vero hoc caput prorſus non extat. Fortaſſis exſcriptores abbreuiationem τȣ *quod* [vel *quae*] ex incuria mutarunt in *qui*, id quod deinde ad alios quoque codices deriuatum eſt. SCHOETTG. Animadverſione dignum eſt relatiuum *qui*; neque enim aut cum *poculum* concordat, quod eſt generis neutrius, aut cum *pars*, quae eſt foeminei. Igitur rationem ſui generis ducit a cyatho, quaſi diceret, *qui eſt cyathus minor*, *continens quartam partem cyathi communis*. Niſi forte ita ſcripſit Columella, *qui eſt IIII. P. cyathus:* nam et in Sponii miſcellaneis ſect. IX. habetur menſura ita inſcripta, *Cyathus P. III.* Ceterum multi ſunt, qui in huiusmodi conſtructionibus putant relatiuum nomen neque numero, neque genere conuenire poſſe cum voce, quae praecedit, ſed cum ea tantum, quae conſequitur. At hic noſter Columella lib. II. c. vlt. prope finem ſic habet: *Semina omnia ſucco herbae, quae ſedum appellatur, medicare.* Liuius lib. 8, c. 23. *Coloniam, quam Coloni eorum Fregellas appellant.* Varro R. R. lib. 2. c. 9. Collaria, quae vocatur Maelium FACCIOLA. Totum hoc comma mihi non placet, nec forte aliis attendentibus. Illud conſtat, *ligulam* vel *cochlear* eſſe quartam partem eius poculi, qui cyathus vocatur: eandem eſſe ſemunciam heminae, hoc eſt partem eius quartam et viceſimam.

21, 4 QVAM LONGISSIME A LITTORE) Plinius 14, 20 *Quin et marinam aquam eiuſdem rei gratia ex alto peti iubent, ſeruarique ab aequinoctio verno, aut certe nocte, ſolſtitio et Aquilone ſtante hauriri, vel, ſi circa vindemiam hauriatur, decoqui.* Adde Lindanum ſelect. med. 10, 191. SCHOETTG.

22, 1 IN

totidem amphoris muſti experietur, vt exploratum habeat quantum plurimum ſalſae vinum, quod fecerit, ſine offenſa guſtus pati poſſit.

XXII. PICIS liquidae Nemeturicae metretam adde in labrum, aut in al-
veum, et in eodem infundito cineris lixiuiae congios duos, deinde permiſceto ſpa-
tha lignea. cum requieuerit, eliquato lixiuiam: deinde iterum tantundem lixiuiae
addito, eodem pacto permiſceto, et eliquato. tertio quoque idem facito. Cinis
autem odorem picis aufert, et eluit ſpurcitiam. Poſt eodem addito picis Brutiae; 2
ſi minus, alterius [a] quam puriſſimae quinque libras. Haec minute concidito, et
admiſceto pici Nemeturicae. tum aquae marinae quam vetuſtiſſimae, ſi [b] erit; ſi
minus, ad tertiam partem recentis aquae marinae decoctae congios duos iniicito.
Apertum labrum ſinito in ſole per Caniculae ortum, et [c] ſpatha [d] lignea permiſce-
to quam ſaepiſſime, vsque eo, dum ea quae [e] addideris, in pice colliqueſcant, et
vnitas fiat. Noctibus autem labrum operire conueniet, ne irroretur. Deinde cum 3
aqua marina, quam addideris, ſole conſumpta videbitur, ſub tectum vas totum ferre
curabis. Huius autem [f] medicaminis quidam pondo quadrantem in ſextarios
XLVIII miſcere ſoliti ſunt, et hac conditura contenti eſſe. alii cyathos tres eius
medicamenti adiiciunt in totidem ſextarios, quot ſupra diximus.

XXIII. PIX corticata [a] appellatur, qua vtuntur ad condituras Allobroges.
Ea ſic conficitur, vt dura ſit, et quanto facta eſt vetuſtior, eo melior in vſu eſt.
nam omni lentore miſſo facilius in puluerem reſoluitur, atque cribratur. Hanc ergo
conteri et cribrari oportet: deinde cum bis muſtum deferbuerit, quod plerumque
eſt intra quartum diem, quam de lacu ſublatum, diligenter manibus expurgatur. et 2
tunc demum praedictae picis ſextans, et ſemuncia [b], in ſextarios quinque et quin-
quaginta adiicitur, et rutabulo ligneo permiſcetur [c], nec poſtea tangitur, dum con-
ferueſcat [d]: quod tamen non amplius diebus quatuordecim a conditura patiendum
eſt. nam oportebit poſt hunc numerum dierum confeſtim vinum emundare, et ſi-
quid fecis aut labris vaſorum aut lateribus [e] inhaeſit, eradi, ac ſuffricari, et protinus
operculis impoſitis oblini. At ſi ex eadem pice totam vindemiam condire volueris, 3
ita ne guſtus picati vini poſſit intelligi, ſat erit eidem picis [f] ſex ſcripula in ſextarios
quinque et quadraginta tum demum miſcere, cum muſtum deferbuerit, et feces ex-
pur-

[C. XXII.] a) *bratte* interſer. *P.* b) *ſic P.* c) *et* abeſt *I. B. R.* d) *ſphatha P.* e) *quae ea I. B. R.* f) *autem* defic. *P.* [C. XXIII.] a) *cortica I. B. R.* quod ipſum in margine Bon. et Reg. *corticata* ſcribitur. b) *ſemiuncia I. B. R.* c) *promiſcetur I. B. R.* d) *inferueſcat I. B. R.* e) *latebris L.* f) *pici I. B. R.*

22, 1 IN EODEM INFVNDITO) Quidſi omiſſo *in* legamus *eodem?* Sed neque inſolens eſt, ablatiuum caſum in talibus adhibere.

23, 1 PIX CORTICATA) Neſcio, an quisquam interpretatus ſit hoc nomen, neque adeo, an alio in loco occurrat. Forte cognata eſt *corticea cera et arenoſa* Plinii 11, 21 ſ. 24 ex emendatione quidem Harduini; itemque *thus corticoſum* apud eundem 12, 14, 32. In his omnibus videtur ſignari natura, quae cum alioquin glutine ſuo cohaereat, friabilis et pluribus quaſi ſquamis, corticis inſtar conſtans.

23, 1 QVA VTVNTVR) Plutarchus Symp. lib. 5. picati vini mentionem facit, et in magno honore Romae habitum refert cap. 3 Καὶ τῶν Ἰταλικῶν οἱ περὶ τὸν Πάδον οἰκοῦντες ἐκ δὲ τῆς περὶ Βίενναν Γαλατίας ὁ πισσίτης οἶνος κατακομίζεται, διαφερόντως τιμώμενος ὑπὸ Ῥωμαίων. VICTOR.

23, 2 QVINQVE ET QVINQVAGINTA) Numerus inconcinnus: Quidſi *duodequinquaginta* ſcripſit Columella, vt 22, 3 it. 24, 3 etc. qui eſt ipſe modus amphorae. Similiter forte peccatum eſt paullo poſt in *quinque* et *quadraginta.* Pro VIII legit aliquis IIIII, vt ſupra pro II *de quinquaginta* legit *u & q.*

24, 2 ET

purgatae fuerint [g]. Oportebit autem ſalis decocti contritique ſemunciam [h] in eundem modum muſti adiicere. Nec ſolum huic notae vini ſal adhibendus eſt, verum, ſi fieri poſſit, in omnibus regionibus omne genus vindemiae hoc ipſo pondere ſaliendum eſt: nam ea res mucorem vino ineſſe non patitur.

XXIV. PIX Nemeturica in Liguria conficitur. ea deinde vt fiat condituris idonea, aqua marina quam longiſſime a littore de pelago ſumenda eſt, atque [a] in dimidiam partem decoquenda: quae cum in tantum refrixerit, quantum ne contacta corpus vrat, partem aliquam eius, quae ſatis videbitur, praedictae pici immiſcemus [b], et diligenter lignea ſpatha, vel etiam manu peragitabimus, vt ſi quid ineſt
2 vitii eluatur. deinde patiemur picem conſidere, et cum ſiderit [c], aquam eliquabimus: poſtea bis, aut ter ex reliqua parte aquae decoctae tamdiu lauabimus [d], et ſubigemus eam, donec rutila fiat: tum eliquatam in ſole quatuordecim diebus patiemur eſſe, vt quisquis ex aqua humor remanſit, aſſiccetur. noctibus autem vas tegendum
3 erit, ne irroretur. Cum hoc modo picem praeparauerimus, et vina, cum iam bis deferbuerint, condire voluerimus, in muſti ſextarios octo et quadraginta, cyathos duos picis praedictae ſic adiiciemus. Ex ea menſura, quam condituri ſumus, ſextarios duos muſti ſumere oportebit, deinde ex his ſextariis in picis ſextantem paulatim muſtum infundere, et manu tanquam mulſum ſubigere, quo facilius coëat. Sed vbi toti duo ſextarii cum pice coierint, et quaſi vnitatem fecerint, tum eosdem
4 in id [e] vas, vnde ſumpſeramus, perfundere, et vt permiſceatur medicamen, rutabulo ligneo peragitare conueniet.

XXV. QVONIAM quidam, immo etiam [a] fere omnes Graeci, aqua ſalſa vel muria [b] muſtum condiunt, eam quoque partem curae non omittendam putaui. In mediterraneo, quo non eſt facilis aquae marinae inuectio, ſic erit ad condituras
2 conficienda muria. Huic rei vel [c] maxime eſt idonea caeleſtis aqua; ſi minus, ex fonte liquidiſſimo profluens. harum ergo alterutram curabis quam plurimam [d], et quam optimis vaſis conditam ante quinquennium in ſole ponere: deinde cum computruerit [e], tamdiu pati, donec ad priſtinum modum perueniat. quod cum factum fuerit, alia vaſa habeto, et in ea ſenſim aquam eliquato, donec ad fecem peruenias;
3 ſemper enim in requieta aqua craſſamen aliquod in imo reperitur. Sic curata cum fuerit, in modum defruti ad tertias decoquenda eſt. Adiiciuntur autem in aquae dulcis ſextarios quinquaginta, ſalis ſextarius, et mellis optimi vnus ſextarius. haec pariter

g) *fuerint, oportebit, atque* alii praet. *I. B. R.* h) *ſemiunciam I. B. R.* [C. XXIV.] a) *quae I. B. R.* b) *immiſcebimus* coni. *Morg. I*, 70. c) *ſederit I. B. R.* d) *laudabimus et ſubigebimus Pol.* e) *duas, vnde I. B. R.* [C. XXV.] a) *enim I. B. R.* b) *marina Lipſ. I. B. R.* c) *vel* deeſt *I. B. R.* d) *quamplurimum I. B. R.* e) *putruerit B. R.*

24, 2 ET CVM SIDERIT) Videtur legendum *et cum conſiderit* VRSIN. Heinſius ad Virg. Ecl. 7, 1 coniicit: *cum ſiderit, aqua eliquabimus.* Sed v. mox 12, 25, 2.

24, 3 TANQVAM MVLSVM) Legendum: *maſſam.* nam *mulſum* manifeſtum eſt erratum. VRSIN. Minime vero, ὦ 'γαθέ. Quis enim *maſſam* dixerit, cum *duo cyathi* picis liquidae, h. e. ſextans vnius ſextarii, cum duobus ſextariis vini permiſcentur. *Mulſo* id potius eſt ſimile, vbi *Attica nectareum turbatis mella Falernum*, (Mart. 13, 108) vel *mulſae*, vbi mel aquae miſcetur. Vid. ſupra 12, 12.

25, 1 AQVAE MARINAE) Hac enim in primis vtuntur Graeci. Rationem reddere conatur Plutarchus, in Cauſis Phyſ. διὰ τί τῷ οἴνῳ θάλατταν παραχέουσι; quam bonam, ipſe viderit.

25, 3 TAN:

pariter decoqui, et omnem ſpurcitiam expurgari oportet. deinde cum refrixerit, tum quantumcunque humoris eſt, tantum in amphoram [f] muſti portionem adiici. Quod ſi ager maritimus eſt, ſilentibus ventis de alto quam quietiſſimo mari ſumenda eſt aqua, et in tertiam partem decoquenda, adiectis, ſi videbitur, aliquibus aro- 4
matis ex iis quae ſupra retuli, vt ſit odoratior vini curatio. Muſtum autem antequam de lacu tollas, vaſa rore marino, vel lauro, vel myrto ſuffumigato [g], et large repleto, vt in efferueſcendo vinum ſe bene purget. poſtea vaſa nucibus pineis ſuffri- 5
cato. Quod vinum volueris dulcius eſſe, poſtero die; quod auſterius, quinto die quam ſuſtuleris, condire oportebit, et ita ſupplere, et oblinire vaſa. Nonnulli etiam ſuffumigatis ſeriis prius condituram addunt, et ita muſtum infundunt.

XXVI. IN quo agro vinum aceſcere ſolet, curandum eſt, vt cum vuam legeris et calcaueris, prius quam vinacea torculis exprimantur, muſtum in corbem defundas [a], et aquae dulcis puteanae ex eodem agro partem decimam adiicias, et coquas, donec ea aqua, quam adieceris, decocta ſit. Poſtea cum refrixerit, in vaſa defundas [a], et operias, et oblinas [b]: ita diutius durabit, et detrimenti nihil fiet. Melius eſt, ſi veterem ſeruatam compluribus annis aquam addideris, longeque me- 2
lius ſi aquae nihil addideris, et decimam muſti decoxeris, frigidumque in vas transtuleris [c], et ſi in ſextarios VII [d] muſti heminam gypſi miſcueris, poſteaquam decoctum refrixerit [e]. Reliquum muſtum, quod in [f] vinaceis fuerit expreſſum, primo quoque tempore abſumito, aut aere commutato.

XXVII. VINVM dulce ſic facere oportet. Vuas legito, in ſole per triduum expandito, quarto die meridiano tempore calidas vuas proculcato, muſtum lixiuum [a], hoc eſt, antequam prelo preſſum ſit, quod in lacum muſti fluxerit tollito: cum deferbuerit, in ſextarios quinquaginta irim bene pinſitam nec plus vnciae pondere addito, vinum a fecibus eliquatum diffundito. hoc vinum erit ſuaue, firmum, corpori [b] ſalubre.

XXVIII. ALIA [a] medicaminum genera vini condituris et firmitati aptiſſima ſic facito. Irim quam candidiſſimam pinſito, foenum Graecum vetere vino macerato: deinde in ſole exponito, aut in furno, vt ſicceſcat: tum commolito minutiſſime. item odoramenta trita, id eſt, irim cribratam, quae ſit inſtar pondo quincuncem [b], et trientem, foeni Graeci pondo quincuncem et trientem, ſchoeni pondo

f) *amphora B. R.* g) *ſuffimigato R.* [C. XXVI.] a) *diffundas I. B. R.* b) *oblinias I. B. R.* c) *transfuderis L.* d) *vel I. B. R.* e) *refrixeris I. B. R.* f) *è Iuntt.* [C. XXVII.] a) *lixiuium I. B. R.* b) *corporali ſalubres P.* [C. XXVIII.] a) *Alia medicaminum - - - ſic facito*, deficiunt *I. B. R.* b) *quinque L. I. B. R.*

25, 3 TANTVM IN AMPHORAM) Videtur legendum *tantam*, vt ad *portionem* referatur. (vid. Morg. I, 71.) Sed videtur etiam ſupra 6, 5, 3 abuſus eſſe voce *tantum* velut indeclinabili.

25, 4 SILENTIBVS VENTIS) Ne turbida ſit aqua nimirum.

26, 2 HEMINAM GYPSI) Quo hodieque vtuntur mangones ad acorem vini vel cereuiſiae abſorbendum. Neſcio quam ſalubriter.

27 MVSTVM LIXIVVM) Vid. Geop. 6, 16. SCHOETTG. Πρότροπον vocat Caelius Aurel. tard. paſſ. 2, 7 p. 382 et 5, 10 p. 593 edit. Amſt. Plura dabit Philander ad Vitruu. 8, 4. Add. Lindan. Sel. med. 10, 108 vbi dotes huius vini dulcis explicat, et 10, 220 ſq. vbi de eliquatione.

28, 1 QVAE SIT INSTAR PONDO QVINCVNCEM) Vid. quae diximus ad 12, 20, 5.

pondo quincuncem in vnum permiſceto: tum in ſerias ſingulas [c] quae ſint ampho-
2 rarum [d] ſeptenum, addito medicaminis pondo vnciam, et [e] ſcripula octo: gypſi,
cum ex locis paluſtribus muſtum erit, in ſingulas ternas heminas; cum de nouellis
vineis erit, ſextarium; cum de veteribus et locis ſiccis, heminas ſingulas adiicito.
Tertio die quam calcaueris, condituram infundito, ſed antequam condias, muſti
aliquantum in feriam de feria transferto, ne in condiendo cum medicamento effer-
veſcat, et fluat. Sic [f] autem curatum [g] gypſum, et medicamentum, in labello
3 permiſceto, quantum feriis ſingulis fuerit neceſſarium, idque [h] medicamentum
muſto diluito, et ipſa ad ſerias addito, et permiſceto: cum deferbuerit [i], ſtatim re-
pleto, et oblinito. Omne vinum cum condieris, nolito ſtatim diffundere, ſed ſinito
in doliis quieſcere [k]: poſtea cum de doliis aut de ſeriis diffundere voles, vere, flo-
rente roſa, defecatum quam limpidiſſimum [l] in vaſa bene picata et pura transferto.
4 ſi in vetuſtatem ſeruare voles [m], in cado duarum vrnarum quam optimi vini ſexta-
rium, aut fecis generoſae recentis ſextarios tres addito: aut ſi vaſa recentia, ex qui-
bus vinum exemptum ſit, habebis, in ea confundito. Si horum quid feceris, multo
melius et firmius erit vinum. etiam ſi bonos odores addideris, omnem malum odo-
rem et ſaporem prohibueris: nam nulla res alienum odorem celerius ad ſe ducit,
quam vinum.

XXIX. MVSTVM vt ſemper dulce tanquam recens permaneat, ſic facito. Antequam prelo vinacea ſubiiciantur, de lacu quam recentiſſimum addito muſtum in amphoram nouam, eamque oblinito, et impicato diligenter, ne quidquam aquae introire poſſit: tunc in piſcinam frigidae et dulcis aquae totam amphoram mergito, ita nequa pars extet: deinde poſt dies XL eximito, ſic vsque in annum dulce permanebit.

XXX. AB eo tempore quo primum dolia operculaueris, vsque ad Aequino-
ctium vernum ſemel in diebus XXXVI vinum curare ſatis eſt, poſt Aequinoctium
vernum bis, aut ſi vinum florere incipiet, ſaepius curare oportebit: ne flos eius
peſſum eat, et ſaporem vitiet. Quanto maior aeſtus erit, eo ſaepius conuenit vi-
num nutriri refrigerarique, et ventilari: nam quamdiu bene frigidum erit, tamdiu
2 recte manebit. Labra vel fauces doliorum ſemper ſuffricari nucibus pineis oporte-
bit, quoties vinum curabitur. Siqua vina erunt duriora, aut minus bona, quod
agri vitio, aut tempeſtate ſit factum, ſumito fecem vini boni, et panes facito, et in
ſole arefacito et coquito in igne: poſtea terito, et pondo quadrantem amphoris ſin-
gulis infricato [a], et oblinito, bonum [b] fiet.

XXXI. SI quod animal in muſtum ceciderit, et interierit, vti [a] ſerpens, aut mus, ſorexue [b], ne mali odoris vinum faciat, ita vt repertum corpus fuerit, id igne adolea-

c) *ſingulis B. R.* d) *amphorum I. B. R.* e) *et* deeſt *I. B. R.* f) *Sit I. B. R.* g) *curatio I. B. R.* h) *et id ipſum Iunt.* i) *deferuerit I. B. R.* k) *liqueſcere L. I. B. R.* l) *quamliquidiſſimum I. B. R.* m) *nolet I. B. R. volet P.* In Capite *XXVIIII* nihil diuerſitatis eſt. [C. XXX.] a) *infriato* coni. Vrſin. b) *vinum* add. *I. B. R.* [C. XXXI.] a) *vti* deeſt *I. B. R.* b) *in muſtum ceciderit* repet. *P.*

28, 2 GYPSI, CVM) Ita diſtinguendum hunc locum docuit VRSIN. Ante interpunctum erat poſt *gypſi.*

28, 2 ET FLVAT) h. e. *effluat.* Forte etiam ita legendum, prima ſyllaba ab *et* hauſta.

28, 4 ALIENVM ODOREM) Plin. 14, 21 ait *ea vina, quae celeriter odorem alienum ad ſe trahunt, non eſſe diuturna. Nam ſi odor vino inimicus eſt, ipſum etiam vinum corrumpitur.* Adde Lindanum ſelect. med. 10, 184. SCHOETTG.

33 Vid.

adoleatur, cinisque eius in vas, quo deciderat [c], frigidus infundatur, atque rutabulo ligneo permiſceatur: ea res erit remedio.

XXXII. VINVM marrubii [a] multi vtile putant ad omnia inteſtina vitia, et maxime ad tuſſim. Cum vindemiam facies, marrubii [b] caules teneros, maxime de locis incultis et macris legito, eosque in ſole ſiccato: deinde faſciculos facito, et tomice [c] palmea aut iuncea ligato, et in ſeriam mittito, ita vt vinculum extet: in muſti dulcis ſext. CC [d], marrubii libras VIII adiicito, vt ſimul cum muſto deferveſcat: poſtea eximito marrubium, et purgatum vinum [e] diligenter oblinito.

XXXIII. VINVM ſcilliten [a] ad [b] concoquendum [c], et ad corpus reficiendum, itemque [d] ad veterem tuſſim, et ad ſtomachum hoc modo condire oportet. Primum ante dies quadraginta quam vinum voles vindemiare, ſcillam legito, eamque ſecato quam tenuiſſime, ſicut raphani radicem, taleolasque ſectas ſuſpende in vmbra, vt adſiccentur: deinde cum aridae erunt, in muſti Aminei ſextarios XLVIII, ſcillae aridae adde pondo libram, eamque ineſſe patere diebus XXX, poſtea eximito, et defecatum vinum in amphoras binas [e] adiicito. Alii ſcribunt in muſti sextarios XLVIII [f], ſcillae aridae pondo libram, et quadrantem adiici oportere: quod et ipſum non improbo [g]. 2

XXXIV. HOC ipſum ſcillae pondus, quod ſupra dixi [a], in aceti duas vrnas adiiciunt, et per XL dies ineſſe patiuntur [b], qui [c] ſcilliticum acetum facere volunt [decem bambatae]. In tres amphoras muſti mittis [d] aceti acris congium, aut duplum,

c) *ceciderat I. B. R.* [C. XXXII.] a) *marruuii P.* Sic per totum caput. b) *in arrubii Iu.* c) *coniite I. B. R.* d) *III P. tres L.* e) *vimina L.* [C. XXXIII.] a) *ſilicem L.* b) *ad* deeſt *I. B. R.* c) *coquendum I. B. R. conquoquendum I. I. H. A.* d) *item I. B. R.* e) *bonas I. B. R.* f) *quadraginta nouem I. B. R.* g) *probo. Hoc Lipſ. I. B. R. improbo. alii hoc* rel. Noui capitis initium nobiſcum facit Lipſ. caeteri a verbis *qui ſcilliticum acetum.* [C. XXXIV.] a) *dixi* om. *I. B. R.* b) *patiemur P.* c) *autem* inſ. *Iuntt.* d) *mitis* omn. *pp. acri Lipſ.*

33 Vid. Pall. Iul. 6.

33 AMPHORAS BINAS) Cur hoc? amphora vna habet ſextarios XLVIII. An verior eſt antiqua lectio *bonas?* Niſi tamen hoc vult amphora vna vini ita medicati poſſe deinde binas alias condiri.

34 HOC IPSVM SCILLAE PONDVS) Apertum eſt hic incipere agere autorem de aceto ſcillitico. Itaque ſine fraude erit nouum caput hic incepiſſe, cui alias initium dant illa verba: *qui ſcilliticum acetum facere volunt.* Diu iſta ſcripſeram, cum Codicis Lipſienſis facta mihi copia, video aperte ita diuiſa eſſe capita. Operae pretium etiam fuerit, comparare Cl. Morgagnii cogitata Ep. IV, 1. quae tantum abeſt vt ea quae hic traduntur euertant, quamquam diverſa eſſe videntur, vt potius mirifice confirment. Video etiam Conr. Rittershuſio diuiſionem, quam poſuimus, placuiſſe. Qui etiam lemmatis loco apponi voluit *de embammate*, et Turnebum laudat, quem mox citabimus, atque Mercur. Var. 1, 14.

34 DECEM BAMBATAE) Lego *bambatas*, vel *bammatas*, h. e. ſcillas decem liquefactas, redactasque ad intinctum, vel ſalſuram, quod Graeca voce dicitur βάμμα. BEROALDVS. Hoc nomine intelliguntur ſcillae, quae aliquo intinctu conditae ſunt. Romani autem, cum Syracuſanorum ſermone hac in re, vt et in multis aliis vterentur, potius *bambatas*, quam *bammatas* nominant, quod Siculi βάμβα pró βάμμα dicere ſolerent. TVRNEBVS 17, 13. Videtur legendum: *De embammate in tres amphoras muſti mittis* etc. nam ſequitur, *decoquis.* Infra cap. 55 *Hoc ſinapi ad embammata non ſolum idoneo* etc. VRSIN. Turnebum iuuare poteſt, quod Salmaſius ad Tertullianum de pallio c. 1. p. 123 obſeruat μ et β apud Graecos in Mſſ. ſaepe alternare: nec non c. 3 p. 226 vbi *bambatas* Columellae *ſcillas* laudat. Idem tamen ad Solinum c. 27 p. 265 F. Vrſinum ſequitur, et locum ſic emendat: *Qui ſcilliticum acetum facere volunt ad embammata. In tres amphoras muſti mittis aceti acris congium.* SCHOETTG. Vix dubito, quin ita legendum ſit, vt velle Salmaſium vidimus. Embammatis certe loco fuiſſe id acetum,

plum, ſi non eſt acre, et in ollam, quae fert amphoras tres, decoquis ad palmum, id eſt, ad quartas: aut ſi non [e] dulce muſtum, ad tertias [f]: diſpumetur. ſed muſtum deſub maſſa [g] et limpidum ſit.

XXXV. VINVM abſinthiten [a], et hyſſopiten, et abrotoniten [b], et thymiten, et marathriten [c], et glechoniten [d] ſic condire oportet. Pontici abſinthii pondo libram cum muſti ſextar. IIII decoque vsque ad quartas [e]: reliquum quod erit, id [f] frigidum adde in muſti Aminei vrnam. idem ex reliquis [rebus [g]] quae ſupraſcripta [h] ſunt, facito. Poſſunt etiam puleii aridi tres librae cum congio muſti ad tertias [i] decoqui, et cum refrixerit liquor, exempto puleio in vrnam muſti adiici: idque mox tuſſientibus per hiemem recte datur [k]: vocaturque vini nota glechonites [l].

XXXVI. MVSTVM tortiuum eſt, quod poſt primam preſſuram vinaceorum circumciſo pede exprimitur. id muſtum coniicies in amphoram nouam, et implebis ad ſummum. tum adiicies ramulos roriſmarini aridi lino colligatos, et [a] patieris vna deferueſcere per dies ſeptem: deinde eximes ramulorum faſciculum, et purgatum diligenter

e) *eſt* add. *P.* f) *ternas deſpumatur I. B. R.* def. *I. I. H. A. Gr. G. St.* g) *de ſubmaſſa* diu. *I. I. H. A. G. de ſub maſſa* bis diu. *Lipſ. I. B. R. de ſummo Morg. IV*, 3. [C. XXXV.] a) *abſcynthiten R. abſyrthiten I. B. I. I. H. A. Gr. G. St.* b) *abroniten Gy.* c) *marathiten I. B. R. maratriten I. I. H. A. Gr. G. St.* d) *glycorizen I. B. R. glyciriziten I. I. H. A. Gr. G. St. gleconiten Lipſ.* e) *quartam L. I. B. R.* f) *id* abeſt *I. B. R.* g) [*rebus*] deeſt *I. B. R.* h) *ſupraſcriptae Iuntt.* i) *ternas I. B. R.* k) *detur Heru.* l) *glicorizes I. B. R. gleconixes Lipſ.* [C. XXXVI.] a) *Sed I. B. R.*

tum, docet Plinius 30, 6 ſ. 17 vbi *erranti* (ac proinde in cibo, vbi medicamentum non ſuſpicatur) *dari* docet *duûm dierum catuli lienem ex aceto ſcillitico. Embammatis* etiam vocem non in lemmate modo recentioris hominis fuiſſe, ſed ab ipſo Columella profectam, tum locus 12, 55, 2 declarat, tum quod indoctis librariis ea in mentem veniſſe non videtur, niſi adhibita in ipſo loco eſſet.

34 MITTIS ACETI ACRIS CONGIVM) Ita legendum iam vidit laudatus modo Salmaſius.

34 QVAE FERT AMPHORAS TRES) *quatuor* legendum. VRSIN.

34 AD QVARTAS) Non, vt alias, vt relinquatur quarta pars, ſed donec eadem pereat; ita ſtatim *ad tertias.*

34 SED MVSTVM DESVB MASSA) Fortaſſe legendum: *Sed muſtum de bumaſto, et paſſum ex ea ſit.* Nam certe, vt nunc legitur, locus eſt mendoſus. VRSIN. Legendum crediderim, *ſed muſtum deſpuma, vt limpidum ſit.* Nam *de ſub maſſa* monſtrum eſt in vltimas terras deportandum. TVRN. 17, 13. Non diffiteor, me in eadem fuiſſe ſententia etiam ante aliquanto, quam Turnebi animaduerſionem cognouiſſem. Sed traduxit me in cautiorem, ſi non meliorem ſententiam geminus de re eadem fere locus Palladii Oct. 21 vbi mentio eſt *muſti de ſub pedibus rapti.* Muſtum *de ſub pedibus raptum* idem eſſe puto, quod *deſub maſſa*, vtrumque medium inter *lixiuum* et inter *tortiuum*, quorum illud ſponte ante preſſuram fluit, *hoc poſt primam preſſuram circumciſo pede exprimitur. Maſſam* dici commode, qui alias *pes* eſt, vel vſus auctorum noſtrorum in *ficubus* ſimilibusque oſtendit. Compoſitionem praepoſitionum *deſub* non eſſe indignam aeuo Columellae, Florus oſtendit 2, 3, 2 *deſub ipſis faucibus Italiae.* Taceo agrimenſores veteres, quorum pluſcula id genus ſuppeditat in Indice Goeſius. Maneat igitur, per nos quidem, quibus audacibus eſſe non licet, recepta adhuc lectio. Sed nec inuidemus lectoribus noſtris, quae contra hanc ipſam rationem diſputat Cl. Morg. IV, 3.

35 ET GLECHONITEN) Olim excuſi, *Glyciriziten* deprauate: veteres libri hic, vt in extremo capite, *glechoniten* recte habebant. VICT. Eſt ex pulegio, quod Graeci γλήχωνα vocant. Vide Geoponicos 8, 7 SCHOETTG. Equidem nihil mutaſſem. De glechonite enim ſeparatim mox praecipit.

35 VSQVE AD QVARTAS) Intelligo, vt ſuperiori capite, vſque dum quarta pars conſumta ſit.

35 EX RELIQVIS [REBVS] QVAE SVPRA SCRIPTA SVNT) Non damno vocem *rebus*; ne incluſiſſem quidem, niſi ita in Commeliniana inueniſſem, et abeſſe viderem a primis editionibus. *Res* ad neutrum relata a Varrone et Cicerone, quod Index noſter docet.

36 CIRCVMCISO PEDE) Vid. 12, 43, 10 et conf. Lindan. Sel. med. 10, 192.

36 GYPSA-

diligenter vinum gypſabis. Sat erit autem roriſmarini ſeſquilibram in duas vrnas muſti adiicere. Hoc vino poſt duos menſes poſſis pro remedio vti.

XXXVII. VVAS praecoquas [a] quam maturiſſimas legito, easque per triduum in ſole ſiccato, quarto die calcato, et muſtum quod nihil habeat ex tortiuo, coniicito in ſeriam, diligenterque curato, vt cum deferbuerit, feces expurgentur: deinde quinto die cum purgaueris muſtum, ſalis cocti et cribrati duos ſextarios, vel, quod eſt minimum, adiicito vnum ſextarium in ſextarios muſti XLIX. Quidam etiam defruti ſextarium miſcent: nonnulli etiam duos [b] adiiciunt, ſi exiſtimant vini notam parum eſſe firmam.

XXXVIII. VINVM myrtiten ad tormina, et ad alui proluuiem, et ad imbecillum ſtomachum ſic facito [a]. Duo ſunt genera myrti, quorum alterum eſt nigrum, alterum album. Nigri generis baccae, cum ſunt maturae leguntur, et ſemina earum eximuntur, atque ipſae ſine ſeminibus in ſole ſiccantur, et in fictili
fidelia ſicco loco reponuntur. deinde per vindemiam ex vetere arbuſto, vel ſi id 2
non eſt, ex vetuſtiſſimis vineis Amineae bene maturae vuae ſole calido leguntur, et
ex his muſtum adiicitur in ſeriam, et ſtatim primo die antequam id ferueat, baccae myrti, quae fuerant repoſitae, diligenter conteruntur, et totidem earum librae contuſarum appenduntur [b], quot amphorae condiri debent: tum exiguum muſti ſumitur ex ea ſeria quam medicaturi ſumus, et tanquam farina conſpergitur, quidquid contuſum et appenſum eſt. poſt haec [c] complures ex ea maſſulae fiunt, et ita per latera ſeriae in muſtum demittuntur, ne altera offa ſuper alteram
perueniat [d]. Cum deinde bis muſtum deferbuerit, et bis curatum eſt [e], rurſus eo- 3
dem modo, et tantundem ponderis baccae, ſicut ſupra dixi, contunditur: nec iam vt prius maſſulae fiunt, ſed in labello muſtum de eadem ſeria ſumitur, praedicto ponderi permiſcetur, ſic vt ſit inſtar iuris craſſi: quod cum eſt permiſtum,
in eandem ſeriam confunditur, et rutabulo ligneo peragitatur. deinde poſt nonum 4
diem quam id factum eſt, vinum purgatur, et ſcopulis [f] aridae myrti ſeria ſuffriatur [g], operculumque ſuperimponitur [h]; ne quid eo decidat. Hoc facto, poſt ſeptimum diem rurſus vinum purgatur, et in amphoras bene picatas, et bene olidas diffunditur: ſed curandum eſt, vt cum diffundis, liquidum et ſine fece diffun-
das. Vinum [i] aliud myrtiten, ſic temperato: Mel Atticum ter inferuere [k] facito, 5
et

[C. XXXVII.] a) *praecoques P. R. praecoces I. B.* b) *duas I. B. R.* [C. XXXVIII.] a) *facias I. B. R.* b) *appetuntur I. B. R.* c) *hoc I. B. R.* d) *proueniat B. R. proucniant Ie. preueniant P.* e) *et* inſ. *I. B. R.* f) *ſcrupulis L. I. B. R. ſcropolis P.* g) *ſuffricatur Lipſ.* et coni. Vrſin. h) *ſuperponitur P.* i) *Vinum - - - - temperato.* deſunt *I. B. R.* *Aliter. Mel etc. P.* k) *inferbuere I. B. R.*

36 GYPSABIS) i. e. lagoenas vel dolia vini, vt infra c. 41. Moris enim erat, vt vaſa gypſo picarentur, quod iam adfuit. Vide praeterea Didymum Geop. 6, 18 et Interpp. Petronii ad c. 34. SCHOETTG.

37 Quae verba lemmatis inſtar huic capiti praepoſita fuere, *Vinum ſimile Graeco facere*, ea ab auctore profecta arbitror, qui ſaepius ita inchoauit capita, vt ſimul argumentum indicaret.

37 XLIX) Quidni XLIIX qui eſt ipſe modus amphorae? Error quidem facilis.

38, 1 VINVM MYRTITEN) *Myrtites* videtur legendum. VRSIN. Sed non valde opus videtur, cum Graeca vox ad *οἶνον* reſpiciat.

38, 4 BENE OLIDAS) *ſolidas* vult VRSIN. Sed vide ſis, quae diximus ad 12, 17, 1 Aut certe ibi quoque *ſolida* eſt legendum. Par enim vtriusque loci eſt ratio.

38, 5 BACCAS ALBI GENERIS) Plin. 15, 29 *Poſtea compertum, et ex alba* (myrto) *vinum fieri album duobus ſextariis myrti tuſae in vini tribus heminis maceratae expreſſaeque.* SCHOETTG.

et toties [l] diſpumato: vel ſi Atticum non habueris, quam optimum mel eligito,
et quater vel quinquies diſpumato [m]. nam quanto eſt deterius, tanto plus habet
ſpurcitiae: cum deinde mel refrixerit, baccas albi generis myrti quam maturiſſi-
6 mas legito, et perfriato [n], ita ne interiora ſemina conteras. mox fiſcello [o] ligneo
incluſas exprimito, ſuccumque earum qui ſit ſextariorum ſex, cum mellis decocti [p]
ſextario [q] immiſceto [r], et in laguncula diffuſum oblinito. ſed hoc menſe Decem-
bri fieri debebit, quo fere tempore [s] matura ſunt myrti ſemina: cuſtodiendum-
que erit, vt ante quam baccae legantur, ſi fieri poteſt, ſeptem diebus; ſin autem,
ne minus triduum ſerenum fuerit, aut certe non pluerit, et ne rorulentae legan-
7 tur cauendum. Multi nigram, vel albam myrti baccam, cum iam maturuit, diſtrin-
gunt, et duabus horis eam cum paululum in vmbra expoſitam ſiccauerunt, perte-
runt ita, vt quantum fieri poteſt, interiora ſemina integra permaneant. tum per
lineum fiſcum, quod pertriuerant, exprimunt, et per colum iunceum liquatum
ſuccum lagunculis bene picatis condunt, neque melle, neque alia re vlla immiſta.
Hic liquor non tam eſt durabilis, ſed quamdiu ſine noxa manet, vtilior eſt ad va-
8 letudinem [t] quam alterius myrteae [u] notae compoſitio. Sunt qui hunc ipſum ex-
preſſum ſuccum, ſit ſit eius copioſior facultas, in tertiam partem decoquant, et
refrigeratum picatis lagunculis condant [x]. ſic confectum diutius permanet: ſed
quod non decoxeris, poterit innoxium durare biennio, ſi modo munde et diligen-
ter id feceris.

XXXIX. PASSVM optimum ſic fieri Mago praecipit, vt et ipſe feci. Vuam
praecoquam [a] bene maturam legere, acina arida aut vitioſa reiicere: furcas, vel
palos, qui cannas ſuſtineant, inter quaternos pedes figere, et perticis iugare: tum
inſuper cannas ponere, et in ſole pandere vuas, et noctibus tegere, ne irrorentur:
cum deinde exaruerint, acina decerpere, et in dolium, aut in ſeriam coniicere,
eodem muſtum quam optimum, ſic vt grana ſubmerſa ſint, adiicere: vbi combi-
berint vuae, ſeque impleuerint, ſexto die in fiſcellam conferre, et prelo premere,
2 paſſumque tollere: poſtea vinaceos calcare adiecto recentiſſimo muſto, quod ex
aliis vuis factum fuerit, quas per triduum inſolaueris: tum permiſcere, et ſubactam
briſam prelo ſubiicere, paſſumque ſecundarium ſtatim vaſis oblinitis [b] includere, ne
fiat auſterius: deinde poſt viginti vel triginta dies, cum deferbuerit, in alia vaſa
3 deliquare, et confeſtim opercula gypſare, et pelliculare. — Paſſum [c] ſi ex vua
Apiana facere volueris, vuam Apianam [d] integram legito, acina corrupta purgato,
et ſecernito, poſtea in perticis ſuſpendito. perticae vti ſemper in ſole ſint facito.
vbi ſatis corrugata erunt acina demito, et ſine ſcopionibus [e] in dolium coniicito,
pedibusque bene calcato. vbi vnum tabulatum feceris, vinum vetus conſpergito,
poſtea

l) *totiens deſpumato I. B. R.* m) *deſpumato B. R.* n) *perfricato P.* o) *fiſcella lignea L.* p) *de-
cocto I. B. R.* q) *ſeſtarium P.* r) *miſcetur I. B. R. inmiſcetur P.* s) *tempore* deeſt *P.* t) *vali-
tudinem I. B. R.* u) *myrtei I. B. R.* x) *condunt L. I. B. R.* [C. XXXIX.] a) *praecoquem* ante
Steph. omnes. b) *oblitis Sangerman.* ap. *Burm.* ad *Quinctil.* decl. 13, 5 *p.* 277. c) *Paſſum - - - vo-
lueris* deſunt *I. B. R.* d) *appianam Bon.* e) *ſcipionibus* omnes.

38, 6 FISCELLO) Barthius 36, 23 miratur quaſi, hanc terminationem etiam in vſu eſſe, et ad ſolam hanc noſtri auctoritatem prouocat. Sed Lipſ. legit *fiſcella lignea*, quae alias vſu recepta eſt terminatio. SCHOETTG.

39, 3 SINE SCOPIONIBVS) Obſecuti ſumus VRSINO, qui ita legere nos iuſſit, et viris doctis, quos laudamus ad Col. 11, 3, 46.

40 LORA

poſtea alterum ſupercalcato, et [f] item vinum conſpergito. eodem modo tertium
calcato, et infuſo vino ita ſuperponito [g], vt [h] ſupernatet, et ſinito dies quinque:
poſtea pedibus proculcato, et in fiſcina noua vuas premito. Quidam aquam caele- 4
ſtem veterem ad hunc vſum praeparant, et ad tertias decoquunt [i]. deinde cum ſic [k]
vuas, vt ſupra ſcriptum eſt, paſſas fecerunt, decoctam aquam pro vino adiiciunt,
et caetera ſimiliter adminiſtrant. hoc vbi lignorum copia eſt, viliſſime [l] conſtat, et
eſt in vſu vel dulcius, quam ſuperiores notae paſſi.

XL. LORA [a] optima ſic fit. quantum vini vno die feceris, eius partem de-
cimam, quot metretas efficiat, conſiderato, et totidem metretas aquae dulcis in
vinacea [b], ſed quibus vnius diei vinum expreſſum erit, addito: eodem et [c] ſpumas
defruti, ſiue ſapae, et fecem ex lacu confundito, et permiſceto, eamque intritam
macerari vna nocte ſinito, poſtero die pedibus proculcato, et ſic permiſtam prelo
ſubiicito: quod deinde fluxerit, aut doliis, aut amphoris condito, et cum de-
ferbuerit obturato. Commodius autem ſeruatur in amphoris. Hanc ipſam loram 2
M. [d] Columella ex aqua vetere faciebat, et nonnunquam plus biennio innoxiam
ſeruabat.

XLI. MVLSVM optimum ſic facito. Muſtum lixiuium [a] de lacu ſtatim tol-
lito: hoc autem erit, quod diſtillauerit antequam nimium [b] calcetur vua. Sed de
arbuſtiuo genere, quod ſicco die legeris, id facito. Coniicies in vrnam muſti mel-
lis optimi pondo x, et diligenter permiſtum recondes in lagoena [c], eamque proti-
nus gypſabis, iubebisque in tabulato [d] reponi, ſi plus volueris facere, proportione
qua ſupra mel adiicies. poſt trigeſimum [e] et alterum diem lagoenam aperire opor-
tebit, et in aliud vas muſtum eliquatum oblinire, atque in furnum [f] reponere. —
Conditura [g] ex cydoniis [h] fit hoc modo: In [i] cacabo [k] figuli nouo, vel in ſtagneo 2
coquitur

f) *et* abeſt *I. B. R.* g) *ſupernat P. ſupernatare ſinito L.* h) *vt ſupernatet* omitt. *P. I. B. R.* i) *coquunt I. B. R.* k) *vuas, ſicut I. B. R.* l) *vtiliſſime I. B. R. H. Com.* [C. XL.] a) *Lora opt. ſic fit* rubr. *Lipſ.* b) *vinaceo Ienſ.* c) *et* deeſt *I. B. R.* d) *Macrius P.* [C. XLI.] a) *lixiuum* ante Steph. omnes *it. Lipſ.* b) *nimium Lipſ. minimum P.* c) *lagona Ienſ. lagena B. R. Lipſ. lagaena I. I. H. A.* d) *tabulatum poni Lipſ. I. B. R.* e) *viceſimum I. B. R.* f) *fumum Lipſ. furnum* al. g) *Conditura — modo* deſ. *I. B. R.* In *Iuntt.* hic 42. incipit caput, cuius rubrica: *De conditura Cydoneorum.* recte. h) *cydoneis I. I. H. A. Gr. G. St.* i) Codices *P.* hic ordiuntur nouum caput, cuius rubrica: *Compoſitio medicamenti ad tormina, quod vocatur* διλάτωρας. Ita et *Lipſ. ſed vltima vox* Διλοſſιερας. k) *caccabo P.*

40 LORA OPTIMA SIC FIT) Hoc lemma ex Cod. Lipſ. ſumtum vel ipſum eſt a Columella, vel poſitum ab eo principium extruſit. GESN. Lorae faciendae rationem etiam docent Plin. 14, 10 Dioſcorides 5, 13 et Anatolius Geop. 6, 13. SCHOETTG.

40, 1 PARTEM QVOT EFFICIAT — CONSID.) Vide de hoc loquendi genere, quae diximus ad Ca. 8, 2.

40, 1 VNIVS DIEI VINVM) Vult indicare, vinaceos recentes eſſe debere.

41, 1 MVLSVM OPT. S. FACITO) Etiam hoc initium lemmatis inſtar in Pol. et Lipſ. poſitum non dubito, quin vel initium capitis fuerit, vel verum certe extruſerit. Receptum illud lemma *muſtum lixiuium quomodo fiat plane abſonum eſt.*

41, 1 NIMIVM CALCETVR) Magna differentia inter *nimium* et *minimum.* Prius puto rectum, vt *calcare* diuerſum ſit ab illo actu, qui prelo adminiſtratur: ſed ſi *minimum* ſcripſit Columella, preli opus hoc verbo videtur notaſſe. Hoc reliqua *muſti lixiui* ſ. *protropi* mentio oſtendit, praeſertim 12, 27. Linda. Sel. med. 10, 175 coniicit, *quod* ſponte *deſtillauerit, antequam* nimirum *calcetur vua.* Ingenioſe quidem.

41, 1 ATQVE IN FVRNVM) Sic videtur legendum. Sic ca. 12 *tum demum in tabulatum, quod fumum accipit, reponunt.* VRSIN. Nimirum cum bonum ſuffragatorem inuenerit Vrſinus, obtemperandum ei duximus, qui erat audiendus vel ſi nullam rationem attuliſſet.

41, 2 CONDITVRA EX CYDONIIS) Sic lege: *Compoſitio medicamenti ad tormina, quod vocatur*

coquitur muſti arbuſtiui Aminei vrna, et mala cydonea grandia expurgata viginti,
et integra mala dulcia granata, quae Punica vocantur, et ſorba non permitia diuiſa
3 exemtis ſeminibus, quae ſint inſtar ſextariorum trium. Haec ita coquuntur, vt [l]
omnia poma deliqueſcant cum muſto, et ſit puer, qui ſpatha lignea, vel arundine per-
miſceat poma, ne poſſint aduri. deinde cum fuerint decocta, vt non multum iuris
ſuperſit, refrigerantur, et percolantur: eaque, quae in colo [m] ſubſiderunt [n], dili-
genter contrita leuigantur, et iterum in ſuo ſibi iure lento igni, ne adurantur, car-
4 bonibus decoquuntur, donec craſſamen in modum fecis exiſtat. prius tamen quam
de igne medicamentum tollatur, tres heminae roris Syriaci contriti et cribrati ſu-
per omnia adiiciuntur, et ſpatha permiſcentur, vt coeant cum caeteris. Tum re-
frigeratum medicamentum, adiicitur in vas [o] fictile nouum picatum, idque gypſa-
tum alte [p] ſuſpenditur ne pallorem trahat.

XLII. CASEVM [a] ſic condiemus. Caſei aridi ouilli proximi anni fruſta am-
pla facito, et in [b] picato vaſe componito: tum optimi generis muſto adimpleto,
ita vt ſuperueniat, et ſit [c] ius aliquanto copioſius quam caſeus [d]. nam caſeus com-
bibit, et fit vitioſus, niſi muſtum ſemper ſupernatet. vas autem, cum impleueris,
ſtatim gypſabis: deinde poſt dies viginti licebit [e] aperiri, et vti qua voles adhibita
conditura. eſt autem etiam [f] per ſe non iniucundus.

XLIII. VVAS [a] bumaſtos [b], vel duracinas, vel purpureas cum deſecueris
a vite, continuo pediculos earum impicato dura pice: deinde labellum fictile nouum
impleto paleis quam ſicciſſimis cribratis, vt ſine puluere ſint, et ita vuas ſuperpo-
nito: tum labello altero adoperito, et circumlinito luto [c] paleato, atque ita [d] in
2 tabulato ſicciſſimo compoſita labra paleis ſiccis obruito. Omnis autem vua ſine
noxa ſeruari poteſt, ſi luna decreſcente, et ſereno caelo poſt horam quartam, cum
iam inſolata eſt, nec roris quicquam habet [e], viti detrahatur. Sed ignis in proximo
decumano fiat, vt pix ferueat, in qua pediculi vuarum ſtatim demittantur [f]. – In
dolium bene picatum defruti amphoram coniicito, deinde transuerſos [g] fuſtes arcta-
to, ita vt defrutum non contingant: tum ſuperponito fictiles nouas patinas [h], et
in his ſic vuam diſponito [i], vt altera alteram non contingat: tum opercula patinis [k]
imponito, et linito. deinde alterum tabulatum, et tertium, et [l] quamdiu magnitudo
patitur [m] dolii, ſimiliter inſtruito, et eadem ratione vuas componito. deinde pica-
tum

l) *vt* deeſt *I. B. R.* m) *colo I. B. R. collo* al. n) *ſuperſederint I. B. R. ſubſederunt P.* o) *alias P. alias fictili Lipſ.* p) *alter Lipſ.* [C. XLII.] a) Hoc ſiue initium capitis ſiue lemma, ſiue vtrumque, debetur *Pol.* Nihil plane diſtinctionis aut lemmatis *Lipſ.* *In Lipſ. et Pol. cohaeret cum praecedente.* b) *in* deeſt *I. B. R.* c) *ſiccius P.* d) *caſeus. nam* deeſt *I. B. R.* e) *licet aperias: et vtaris, quom I. B. R. XX aperias et vtar' quae valet Lipſ.* f) *etiam* defic. *I. B. R. autem* om. *Lipſ.* [C. XLIII.] a) Lemma *Pol. et Lipſ. Vuas vt ſint virides vſque ad annum, ſic cuſtodiemus.* b) *bumaſcas Lipſ.* c) *luto* om. *Lipſ.* d) *ita* deeſt *I. B. R.* e) *habeat I. B. R.* f) *Aliter* inſ. *Pol. et Lipſ.* hic et deinde ſaepius. g) *transuerſus fuſtes ſpiſſe arato Lipſ. I. B. R. ſpiſſe* etiam inſer. *I. I. H. A. Gr. G.* h) *patenas Lipſ. I. B. R.* i) *et linito* interſ. *I. B. R.* k) *patenis Lipſ. I. B. R.* l) *vt I. B. R.* m) *patitur* deeſt *I. B. R.*

vocatur διὰ ὀπώρας. In cacabo etc. VICTOR. in omiſſ. edit. Gryph. 1541. quae conueniunt cum lectione, quae ex Mſſ. a nobis producta eſt.

41, 2 IN CACABO) Legendum: *in cacabo figulino, vel in ſtagneo* etc. VRSIN. Sed minime otioſa eſt vox *nouo*, cum de figlino ſermo eſt, quod ſciunt matres familias, licet nunquam vel Columellam cognouerint vel Horatii illud, *Quo ſemel eſt imbuta.*

43 Rationem vuas adſeruandi docent etiam Varr. 1, 54 Plin. 14, 1 et 15, 17 Apicius Art. Coqu. 1, 17 Didymus Geop. 4, 15. SCHOETTG.

43, 5 M. CO-

tum operculum dolii defruto large linito, et impoſitum cinere [n] obturato. Non- 3
nulli adiecto defruto contenti ſunt transuerſas perticas arctare [o], et ex his vuas ita
ſuſpendere, ne defrutum contingant: deinde operculum impoſitum oblinire. Qui-
dam vuas cum ita, vt ſupra dixi, legerunt, doliola noua ſine pice in ſole ſiccant.
deinde cum ea in vmbra refrigerauerunt, furfures ordeaceos adiiciunt, et vuas ita
ſuperponunt, vt altera alteram non comprimat [p]: tum generis eiusdem furfures in-
fundunt, et alterum tabulatum vuarum eodem modo collocant: idque faciunt vſque
dum [q] dolium alternis furfuribus et vuis compleant. mox opercula impoſita linunt,
et vuas ſicciſſimo frigidiſſimoque tabulato reponunt. Quidam eadem ratione arida 4
populnea vel abiegna [r] ſcobe virides vuas cuſtodiunt. Nonnulli ſicco flore gypſi
obruunt vuas, quas non nimium [s] maturas [t] vitibus detraxerunt. Alii [u] cum le-
gerunt vuam, ſiqua ſunt in ea vitioſa grana forficibus [x] amputant, atque ita in hor-
reo ſuſpendunt, in quo triticum ſuppoſitum [y] eſt. Sed haec ratio rugoſa facit
acina, et pene tam dulcia, quam eſt vua paſſa. Marcus Columella patruus meus 5
ex ea creta qua [z] fiunt amphorae, lata vaſa in modum patinarum [a] fieri iubebat:
eaque intrinſecus et exterius craſſe picari: quae cum praeparauerat, tum demum
purpureas, et bumaſtos [b], et Numiſianas, et duracinas vuas legi praecipiebat, pe-
diculosque earum ſine mora in feruentem picem demitti, et in praedictis pa-
tinis ſeparatim ſui cuiusque generis ita componi, ne vuae inter ſe contingerent:
poſt hoc opercula ſuperponi, et oblini craſſo gypſo: tum demum pice dura, quae 6
igni liquata eſſet, ſic picari [c], nequis humor tranſire poſſet [d]: tota deinde vaſa in
aqua fontana vel ciſternina, ponderibus impoſitis mergi, nec vllam partem earum
pati extare. ſic optime ſeruatur vua. Sed cum eſt exemta, niſi eo die conſumitur,
aceſcit. Nihil eſt tamen certius, quam vaſa fictilia facere, quae ſingulas vuas laxe [e] 7
recipiant. ea debent quatuor anſas habere, quibus illigata [f] viti dependeant: item-
que opercula eorum ſic formari, vt media diuiſa ſint, vt cum ſuſpenſa vaſa ſingulas
vuas receperint, ex vtroque latere appoſiti [g] operculi duae partes coëant, et con-
tegant vuas. et haec vaſa et opercula extrinſecus et intra diligenter picata eſſe de-
bebunt: deinde cum contexerunt [h] vuas, luto paleato multo adoperiri: ſed vuae
dependentes a matre ſic in pultarios condi debebunt, ne quae partes vaſa contin-
gant. Tempus autem quo includi debent, id fere eſt, quo adhuc ſiccitatibus, et 8
ſereno caelo craſſa variaque ſint [i] acina. Illud in totum maxime praecipimus, ne
in eodem loco mala et vuae componantur, neue in vicino, vnde odor malorum
poſſit ad eas peruenire. nam huiusmodi halitu [k] celeriter acina corrumpuntur [l].
et tamen cuſtodiendorum pomorum rationes, quas retulimus, non omnes omnibus
regionibus aptae ſunt, ſed pro conditione locorum, et natura vuarum, aliae aliis
conue-

n) *in cinerem I. B. R. in cinere Lipſ.* o) *aptare Lipſ. I. B. R.* p) *compriment I. B. R.* q) *dum* deeſt *I. B. R.* r) *abiegnia Ienſ. Lipſ.* s) *nimio I. B. R.* t) *maturus B. R.* u) *tamen* inſ. *I. B. R.* x) *forphicibus Ienſ.* y) *ſuperpoſitum I. B. R. poſitum P. et Lipſ.* z) *quae B. R.* a) *patenarum I. B. R. Lipſ.* b) *brumaſcas Lipſ.* c) *picata B. R. picato Ienſ. Lipſ.* d) *poſſit Lipſ. I. B. R.* e) *laxare accipiant I. B. R. laxare incipiant Lipſ.* f) *inligata Lipſ.* g) *appoſitae I. B. R. adpoſite Lipſ.* h) *contexerint I. B. R.* i) *groſſa variaque ſunt Lipſ. ſunt* etiam *ante Vict.* k) *halitus I. B. R. Lipſ.* l) *corrumpunt I. B. R. Lipſ.*

43, 5 M. COLVMELLA) Plinius 15, 17 ſ. 18 hunc locum, et quidquid fere eſt in hoc capite, ita laudat, vt ad mala etiam cotonea aliaque transferat.

9 conueniunt. – [m] Antiqui plerumque ſircitulas [n] et venuculas, et maiores amineas,
et gallicas, quaeque maiores, et duri et rari acini erant [o], vaſis condebant: nunc
autem circa vrbem maxime ad hunc vſum numiſianae probantur. haec [p] ſereno
caelo cum iam ſoli rorem ſuſtulit, quarta [q] vel quinta hora (ſi modo luna decreſcit [r],
et ſub terris eſt) modice [s] maturae lectiſſimae [t] leguntur: deinde in cratibus ita po-
10 nuntur, ne altera alteram collidat. tum demum ſub tectum referuntur, et arida [u]
vel vitioſa grana forficibus [x] amputantur: et cum paululum [y] ſub vmbra refrixe-
rint [z], ternae, aut etiam quaternae, pro [a] capacitate vaſorum in ollas demittun-
tur, et opercula diligenter pice obturantur, ne humorem transmittant. tum vina-
ceorum pes bene prelo expreſſus proruitur [b], et modice ſeparatis ſcopionibus [c], re-
ſolutaque [d] intrita folliculorum, in dolio ſubſternitur [e], et deorſum verſus ſpectan-
tes ollae componuntur, ita diſtantes, vt interculcari [f] poſſint vinacea: quae cum
11 diligenter conſpiſſata primum tabulatum fecerunt, aliae ollae eodem modo compo-
nuntur, expleturque [g] ſecundum tabulatum. deinde ſimiliter dolium [h] completur
tabulatis ollarum, ſpiſſeque vinaceis inculcantur. mox vſque ad ſummum labrum
vinaceae [i] condenſantur, et ſtatim operculo ſuperpoſito cinere in modum gypſi
temperato dolium linitur. Monendus tamen [k] erit, qui vaſa emturus eſt, ne
bibulas aut male coctas ollas emat. nam vtraque res transmiſſo humore [l] vitiat [m]
vuam. quinetiam oportebit, cum ad vſum promuntur ollae, tota ſingula tabula-
ta detrahi. nam conſpiſſata vinacea, ſi ſemel mota ſunt, celeriter aceſcunt, et vuas [n]
corrumpunt.

XLIV. SEQVVNTVR vindemiam rerum autumnalium compoſitiones, quae
et ipſae curam villicae diſtendunt. Nec ignoro plurima in hunc librum non eſſe
collata, quae C. Matius [a] diligentiſſime perſecutus eſt. illi enim propoſitum fuit
vrbanas menſas, et lauta conuiuia inſtruere. libros tres edidit, quos inſcripſit no-
minibus coci, et [b] cetarii, et ſalgamarii [c]. Nobis tamen abunde ſunt ea, quae ex
facili ruſticae ſimplicitati non magna impenſa poſſunt contingere, vti [d] ſunt in pri-
2 mis omnium generum mala. Quidam, vt [e] a granatis incipiam, pediculos punico-
rum, ſicuti ſunt, in arbore [f] intorquent, ne pluuiis mala rumpantur, et hiantia
diſpereant,

m) *Nouum caput cum lemmate* de ollaribus vuis *incipiunt P. et Lipſ.* n) *ſerrunculas I. B. R. ſcirriculas P. Lipſ.* o) *in* infer. alii; non habent *Lipſ. I. B. R.* p) *Haec* omnes ad vnum. q) *quattuor vel quinque horas Lipſ. I. B. R.* r) *decreſcat* al. nobiſcum *Lipſ.* s) *modicae I. B. R.* t) *laetiſſimae Lipſ.* u) *acida P. Lipſ.* x) *forphicibus Ienſ. forpicibus Lipſ.* y) *paulum Iuntt.* z) *refrixerunt I. B. R.* a) *p̄capitate --- dimittitur Lipſ.* ſed in marg. *p̄ capacitate.* b) *proluitur Lipſ.* c) *ſcipionibus* omn. ſed *Lipſ. ſipionibus.* d) *reſoluta I. B. R. Lipſ.* e) *ſternitur I. B. R.* f) *intercalcari I. B. R. Lipſ.* g) *explentque I. B. R. explenturque Lipſ.* h) *doliis extrahuntur ollae, et ſpiſſe incalcantur Lipſ. I. B. R.* i) *vinacea I. B. R.* k) *autem Lipſ.* l) *humorem* a. *P.* m) *vitat* ant. *P. inuitat* nouus *P. mutet Lipſ.* a prima manu quam aliquis emendare voluit. n) *vua Lipſ.* [C. XLIV.] a) *Martius I. B. R. Macius Lipſ.* b) *et cetarii* deeſt *I. B. R. Lipſ. caetarii I. I.* c) *ſalgamari I. B. R. Salmagari Lipſ.* d) *vti ſunt --- mala* deſunt *I. B. R. Lipſ.* e) *vt a granatis incipiam* abeſt *I. B. R. Lipſ.* f) *arborem torquent* omn.

43, 9 QVAEQVE MAIORES) Scribendum eſt *maioris*, vt editum etiam ab Ioanne Paruo. Porro *ſcircitulam* opinor fuiſſe *Sirpiculam*: nam Plinius *ſcirpulam* vocat, ſi locus mendo non vacat. *Scirpula* autem a caniſtris Scirpiculis vocata, in quibus apud antiquos ſeruabatur. PONTED. 2.

43, 10 SCOPIONIBVS) Vid. ad 12, 39, 3.

44, 1 C. MATIVS) Ciceronis illum et Caeſaris amicum intelligit. TVRN. 17, 13.

44, 1 CETARII) *Cellarii* mauult, nec iniuria ſane TVRN. l. c.

44, 2 IN ARBORE INTORQVENT) Illud *arborem*, quod omnes obſedit libros, ferre
non

diſpereant, eaque ad maiores ramos religant, vt immota permaneant: deinde ſpar-
teis retibus [g] arborem cludunt [h], ne aut coruis, aut cornicibus, aliisue auibus
pomum laceretur. Nonnulli vaſcula fictilia dependentibus malis aptant, et illita
luto paleato arboribus haerere patiuntur: alii foeno vel culmo ſingula inuoluunt,
et inſuper luto paleato craſſe linunt, atque ita maioribus ramis illigant, ne, vt
dixi, vento commoueantur. Sed haec omnia, vt dixi, ſereno caelo adminiſtrari ſine 3
rore debent: quae tamen aut facienda non ſunt, quia laeduntur arbuſculae: aut
certe non continuis annis vſurpanda, praeſertim cum liceat etiam detracta arboribus
eadem innoxia cuſtodire. Nam et ſub tecto foſſulae tripedaneae [i] ſicciſſimo loco
fiunt: eoque cum aliquantum terrae minutae repoſitum eſt, infiguntur ſambuci
ramuli: deinde ſereno caelo granata leguntur [k] cum ſuis pediculis, et [l] ſambuco
inſeruntur: [quoniam ſambucus tam apertam et laxam [m] medullam habet, vt faci-
le malorum pediculos recipiat]. ſed cauere oportebit, ne minus quatuor digitis a 4
terra abſint, et ne inter [n] ſe poma contingant. tum factae ſcrobi operculum impo-
nitur, et paleato luto circumlinitur, eaque humo, quae fuerat egeſta, ſuperagge-
retur. Hoc idem [o] in dolio fieri poteſt, ſiue quis volet reſolutam terram vſque
ad dimidium vas elicere [p], ſeu, quod quidam malunt, fluuialem [q] arenam caeteraque
eadem ratione peragere. Poenus [r] quidem Mago praecipit [s] aquam marinam vehe- 5
menter calefieri, et in ea [t] mala granata lino ſpartoue [u] illigata paulum demitti,
dum decolorentur, et exemta per triduum in ſole ſiccari: poſtea loco frigido
ſuſpendi, et cum res exegerit [x], vna nocte, et poſtero die vſque in eam horam, qua
fuerit vtendum, aqua frigida dulci macerari. Sed et idem auctor eſt creta figulari
bene ſubacta recentia mala craſſe illinire, et cum argilla exaruit, frigido loco ſuſpen-
dere. mox cum exegerit vſus, in aquam [y] demittere, et cretam reſoluere. Haec
ratio [z] tamquam recentiſſimum pomum cuſtodit. Idem iubet Mago in vrceo nouo 6
fictili ſubſternere ſcobem populneam vel iligneam, et ita diſponere, vt ſcobs [a] inter
ſe calcari poſſit: deinde facto primo tabulato rurſus ſcobem ſubſternere, et ſimili-
ter mala diſponere, donec vrceus [b] impleatur: qui cum fuerit repletus, opercu-
lum imponere, et craſſo luto diligenter oblinire. Omne autem pomum quod in 7
vetuſta-

g) *reſtibus* omn. h) *eludunt I. B. R.* i) *trepidaneae* ſphalma Steph. et ſeqq. k) *legantur I. B. R. Lipſ.* l) *et ſambuco* defic. *I. B. R.* caeterum *ſabucus* ſcribitur in *Lipſ.* m) *lapſam I. B. R.* n) *nouiter* ſcripſerat *Lipſ.* et cum delere nollet, *ne inter* ſubiunxit. o) *etiam* interpon. *P. et Lipſ.* p) *eiicitur I. B. R. eicitur Lipſ.* q) *fluuiatilem P. Lipſ.* r) *Paenus Ienſ. P.* ſolitarium *Lipſ.* s) *praecepit I. B. R. Lipſ.* t) *eo I. B. R. Lipſ.* u) *vel ſparto ligata P. Lipſ.* x) *exigerit Lipſ.* y) *aqua dimittere I. B. R. in aqua remittere Lipſ.* z) *aqua Lipſ.* a) *ſcobem I. B. R. ſcobes Lipſ.* qui paulo ante *ſcobem pupulneum.* b) *vrcibus* (fortaſſe *vrcellus*) *Pol.*

non poterat, ſed vltimam literam deleri iubebat VRSINVS: Nos blandiori remedio curaſſe videmur Columellam.

44, 2 SPARTEIS RETIBVS) Quid enim *reſtes* profuerint ad tutelam arborum. Res ita aperta, emendatio ita leuis, vt eam recipere auſus ſim. Sed fere iraſcor, idem hoc, quod nunc demum obſeruo, viſum eſſe VRSINO.

44, 3 [QVONIAM -- RECIPIAT] Gloſſema eſſe, quae incluſi, ſuſpicor.

44, 4 ELICERE) Quidſi legamus, *educere?* vel *adiicere.* Illud quidem apparet, iubere Columellam vt terra vel arena dolium medium impleatur.

44, 5 AQVAM MARINAM) Vide Berytium Geop. 10, 38 et Plinium 15, 17 vbi male Harduinus hanc *aquam Punicam* ab inuentore Poeno Magone nominatam tradit. Verba enim Plinii ſunt: *Punica* (mala) *aqua marina feruente indurari* intell. oportere, quod e ſuperioribus repetendum. SCHOETTG.

44, 6 INTER SE CALCARI) Si ita ſcripſit Columella, neque magnam dubitandi cauſam adeſſe arbitror, *ſe* poſuit pro *ea.*

vetuſtatem [c] reponitur, cum pediculis [d] ſuis legendum eſt: ſed ſi [e] ſine arboris noxa fieri poſſit [f], etiam cum ramulis. nam ea res plurimum ad perennitatem [g] confert. Multi cum ramulis ſuis arbori detrahunt, et creta figulari cum diligenter mala obruerunt, in ſole ſiccant: deinde ſi qua rimam creta facit, luto liniunt [h], et aſſiccata frigido loco ſuſpendunt.

XLV. MVLTI eadem ratione, qua granata, in ſcrobibus vel doliis ſeruant
cydonea. nonnulli foliis ficulneis illigant, deinde cretam [a] figularem cum amurca ſubigunt, et ea liniunt [b] mala: quae cum ſiccata ſunt, in tabulato frigido loco et
ſicco reponunt. Nonnulli haec eadem in patinas nouas ſicco gypſo ipſa obruunt,
2 vt altera altera non contingant. Nihil tamen certius aut melius experti ſumus,
quam vt cydonea maturiſſima integra ſine macula, et ſereno caelo, decreſcente luna,
legantur, et in lagoena [c] noua, quae ſit patentiſſimi oris, deterſa lanugine quae
malis ineſt, componantur leuiter et laxe, ne collidi poſſint: deinde cum ad
fauces vſque fuerint compoſita, vimineis ſurculis ſic tranſuerſis arctentur, vt modice [d] mala comprimant, nec patiantur ea, cum acceperint [e] liquorem, ſubleuari. tum
quam optimo et liquidiſſimo melle vas vſque ad ſummum ita repleatur, vt pomum
3 ſubmerſum ſit. Haec ratio non ſolum ipſa mala cuſtodit, ſed etiam liquorem mulſei [f] ſaporis praebet, qui ſine noxa poſſit interdum [g] dari febricitantibus, isque vocatur melomeli [h]. Sed cauendum eſt, ne, quae in melle cuſtodire volueris,
immatura mala condantur: quoniam cruda [i] ſi lecta ſunt, ita indureſcunt [k], vt vſui
4 non ſint. Illud vero quod multi faciunt, vt ea diuidant oſſeo cultro, et ſemina
eximant, quod putent [l] ex eis pomum vitiari, ſuperuacuum eſt [m]. ſed ratio quam
nunc docui, adeo quidem certa eſt, vt etiam ſi vermiculus ineſt, non amplius tamen
corrumpantur mala, cum praedictum liquorem acceperint: nam ea mellis eſt natura, vt coërceat vitia, nec ſerpere ea patiatur, qua ex cauſa etiam exanimum
corpus

c) *vetuſtate I. B. R.* d) *petiolis I. B. R. Lipſ.* e) *ſi* deeſt *P. Lipſ.* f) *etiam poſſit I. B. R.* g) *perhennitatem Lipſ.* qui poſt *confert* nouum caput incipit cum *Pol.* h) *linunt MS. S. Germ. et* editt. al. ap. Burm. ad Quinct. decl. 13, 5 p. 277. [C. XLV.] a) *Cretam figularem c. a. ſubiiciunt*; *L. ſubiiciunt* etiam *I. B. R.* b) *linunt I. I. H. A. Gr. G. St. it. MS. San Germ.* ap. Burm. ad Quinct. decl. 13, 5 *p.* 277. c) *lagona I. B. R. lagaena I. I. H. A. lagena Lipſ.* d) *immodice I. B. R.* e) *acceperunt I. B. R. Lipſ.* f) *mulſi Lipſ. I. B. R.* g) *inter annum I B. R. inter ciuium P. et Lipſ.* forte fuit inter *cibum.* h) *melomeli I. B. R. Lipſ. melimeli* al. i) *groſſa ſi laeta I. B. R. groſſa* etiam *Lipſ* k) *Sic Lipſ. indureſcant* al. l) *poteſt ex eis Lipſ.* m) *eſſe nunc docui. Adeo quidem, vt I. B. R. eſſe enim docui etc. Pol. eſſe non docui adeoqu. vt Lipſ.*

44, 7 SED SI SINE ARBORIS NOXA) Ἡ *ſed* vim habet τῆς *immo*, quod non propter hunc tantum locum obſeruamus, vbi nihil difficultatis eſt; verum vt eadem ſuppetias feramus Ciceroni, qui fam. 3, 12 eodem modo cum locutus eſſet, ſummus quondam Vir I. Fr. Gronouius putabat τὴν *ſed* locum non habere, ſubſtituendumque *et*. Adſcribamus locum: Excuſat Cicero Appio nuptias filiae ſuae cum ipſius accuſatore Dolabella; *Ego vero velim mihi Tulliaeque meae --- proſpere euenire ea, quae me neſciente facta ſunt a meis*: SED *ita cecidiſſe, vt agerentur eo tempore, ſpero omnino, cum aliqua felicitate, et opto.* Lege totam epiſtolam, qui potes legere Ciceronem, et quam apte hic cadat illud *ſed* pro *immo* poſitum, intelliges.

45, 1 FOLIIS FICVLNEIS) Plin. 15, 17 *Caetera mala foliis ficulneis, praeterquam cadiuis, ſingula conuolui, ciſtiſque vitilibus condi, vel creta figlinarum illini,* ſubaudi *oportere.* SCHOETTG.

45, 3 INTERDVM DARI) Lege *inter cibum dari.* VICTOR. in omiſſ.

45, 3 MELOMELI) Ita legendum etiam vidit TVRN. 17, 13. Et ſane eſt aliud μελίμηλον, pomum, aliud μηλόμελι mel odore et ſapore mali cydonei conditum.

45, 5 SESTIA-

corpus hominis per annos plurimos innoxium conſeruat [n]. Itaque poſſunt [o] alia genera malorum ſicuti orbiculata, Seſtiana [p], melimela [q], Matiana [r], hoc liquore cuſtodiri. Sed quia [s] videntur in melle dulciora fieri ſic condita, nec proprium ſaporem conſeruare, arculae fagineae vel etiam tiliagineae [t], quales ſunt in quibus veſtimenta forenſia conduntur, huic rei paulo ampliores praeparari debent, eaeque in [u] tabulato frigidiſſimo, et ſicciſſimo loco [x], quo neque fumus, neque teter perueniat odor, collocantur: deinde ſubſtrata praedicta poma ſic componi vt floſculi [y] ſurſum, pediculi deorſum ſpectent, quemadmodum etiam in arbore nata ſunt, et ne inter ſe alterum ab altero contingatur [z]. Ita obſeruandum eſt, vt vnumquodque 6 genus ſeparatim propriis arculis reponatur. nam cum vna clauſa ſunt diuerſa genera, inter ſe diſcordant, et celerius vitiantur. propter quod etiam conſeminalium vinearum non tam eſt firmum vinum, quam ſi per ſe ſincerum Amineum, vel Apianum, aut etiam fecinum [a] condideris. verum ſic [b], vt praedixi, cum diligenter mala fuerint compoſita, operculis [c] arcularum contegantur, et luto paleato linantur opercula, ne introire ſpiritus poſſit. atque ea ipſa nonnulli ſicut [d] in aliis generibus, vt ſupra iam diximus, populnea, quidam etiam abiegna ſcobe interpoſita, mala cuſtodiunt. Haec tamen poma non matura, ſed acerbiſſima legi debent.

XLVI. INVLAE [a] conditura ſic fiet. cum eius radicem [b] menſe Octob. (quo [c] maxime matura eſt) e terra erueris, aſpero linteolo, vel etiam cilicio [d] detergito quidquid arenae inhaerebit: deinde acutiſſimo cultello ſummatim eradito, et quae plenior radicula fuerit, pro modo craſſitudinis in duas vel plures partes [e] digiti longitudine diffindito [f]: deinde ex aceto modice in cacabo [g] aeneo coquito, ita ne taleolae inuri [h] poſſint. poſt haec [i] in vmbra triduo ſiccentur, et ita in fideliam picatam recondantur, adiecto paſſo vel defruto, quod ſupernatet, ſpiſſamentoque cunilae

n) Nouum caput incipit, cum lemmate *de malis coeſianis* (*Lipſ. Caſianis*) *orbiculeis*, *melimelis matianis. Pol. et Lipſ.* o) *etiam* inſ. *I.B.R.* p) *caſiana Lipſ.* q) *melimala Ienſ.* r) *mariana B. R. macianas Lipſ.* s) *quae I.B.R. Lipſ.* t) *taliagineae Ienſ.* u *in* deeſt *I.B.R. eque tab. Lipſ.* x) *loco* abeſt *I.B.R.* y) *flocculis vſum I. B. R. floſculis vſum Lipſ.* forte fuit *ſuſum* pro *ſurſum.* z) *contingantur I.B.R. Lipſ.* a) *ſetinum Lipſ.* b) *ſicut* iunct. *I.B.R.* c) *arculis* inſ. *I. B. R.* d) *ſic I. B. R.* [C. XLVI.] a) *Inulae — — fiet* deſunt vna cum praeuia Rubrica *I. B. R. Inulae curatio Lipſ.* b) *radice I. B. R.* c) *quod I.B.R.* d) *cilicia I.B.R.* e) *partes* abeſt *I. B. R. Lipſ.* f) *diffundito I. B.R.* g) *caccabulo P. Lipſ.* h) *myrti deſint I. B. R.* pro *inuri* ſpatium rel. et *deſint* legit *Lipſ.* i) *boc I. B. R.*

45, 5 SESTIANA) In excuſis olim *Seſtiana*, *Caeſiana* in vetuſtis inueni; nam ita quoque in titulo ſcriptum erat. Hic enim aliud capitis principium eſt, ita inſcriptum: *De malis Caeſianis, orbiculatis, Melimelis, Matianis.* Vnde etiam facilius credi poteſt, hanc veram eſſe lectionem. VICTORIVS. Videtur legendum *Ceſtiana.* Nam ita habet Plin. 15, 14. Sed Col. 5, 9 *Sextiana* appellauit. VRSIN.

45, 5 COLLOCANTVR) *collocari* legi vult VRSIN. Sed poteſt fieri, vt mutauerit conſtructionem ipſe Columella. Et quidni reſpondeant ſibi *debent* et *collocantur*.

45, 5 FLOSCVLI) *Vaſcula* vocat Plin. 15, 28 vbi Dalechampius monet, quosdam in noſtro auctore legere *oculis*. Ego Plinium ex noſtro mallem emendare. SCHOETTG. Plinii verba ſunt, *quaedam vaſculis conſtant, vt Punica, et meſpila, lotoſque etc.* Dubium videtur, an illud intellexerit Plinius, quod *floſculum* vocat Columella aptiſſime, cum ſit reliquum floris. Si intellexit, verbo *conſtant* nimis abuſus eſt. Mihi videbatur hoc dicere, *Punica* et *meſpila* eſſe nihil aliud niſi vaſcula granorum ſ. acinorum ſuorum.

45, 6 FECINVM) Neſcio an *fecinum* alias occurrat: blanditur lectio Cod. Lipſ. *Setinum.* Sunt quidem 3, 2, 14 *faeciniae* vites vbi etiam Lipſiae legitur *fecineae.* Sed quid ſi ibi etiam vitium interceſſit?

45, 7 SED ACERBISSIMA) *Sed nec acerbiſſima* legi vult VRSIN.

2 cunilae impoſito conteɛtum vas pelliculetur [k]. – Alia [l] inulae conditura. Cum
radices eius raſeris [m], taleolas vt ſupra facito, et in vmbra triduo vel etiam quatri-
duo ſiccato: deinde ſiccatas in vaſis ſine pice, interieɛta cunila coniicito. cunila im-
poſita [n], ſex partibus aceti vna pars ſapae miſceatur cum hemina ſalis coɛti, vt [o] hoc
3 iure macerentur taleolae, donec quam minimum amaritudinis reſipiant [p]. poſtea
exemtae [q] iterum ſiccentur per dies quinque in vmbra: tum [r] craſſamentum vini
feculenti, nec minus, ſi ſit, mulſi, et vtriusque eorum quartam partem boni de-
fruti confundito in ollam: quae cum inferbuerit [s], taleolas inulae adiicito, et ſtatim
ab igne remoueto, ac rudicula lignea peragitato, donec perfeɛte [t] refrigeſcant.
Poſtea transfundito in fideliam picatam, operculo tegito, tumque pelliculato. –
4 Tertia [u] eiusdem inulae conditura. Cum radiculas diligenter eraſeris, minute con-
ciſas in muria dura macerato, donec amaritudinem dimittant. deinde effuſa muria,
ſorba quam optima et maturiſſima ſemine detraɛto contere, et cum inula miſce.
5 tum ſiue paſſum, ſeu quam optimum defrutum adiicito, et vas obturato. Quidam
cum condiuerunt inulam, muriaque macerauerunt, exſiccant, et malis cydoneis
tritis, quae in defruto vel melle decoxerant, miſcent: atque ita ſuperfundunt paſ-
ſum, vel defrutum, et vas operculatum pelliculant.

XLVII. OLIVARVM [a] conditurae. Acerbam pauſeam menſe Septembri [b],
vel Oɛtobri, dum adhuc vindemia eſt, contunde, et aqua calida paululum [c] mace-
ratam exprime, foeniculique [d] ſeminibus et lentiſci cum coɛto ſale modice permi-
ſtam reconde in fideliam, et muſtum quam recentiſſimum infunde. Tum faſcicu-
lum viridis foeniculi ſuperpoſitum merge, vt oliuae premantur, et ius ſuperemi-
2 neat. Sic curata oliua tertio die poſſis vti. – Albam [e] pauſeam, vel orchitam [f],
vel radiolum, vel regiam dum contundes, primum [g] quamque, ne decoloretur, in
frigidam muriam demerge, cuius cum tantum paratae habueris, quantum ſatis fue-
rit implendae amphorae, foeniculi aridi faſciculum ſubſterne in imo: deinde viri-
dis foeniculi ſemina, et lentiſci, deſtriɛta et purgata in [h] vrceolo habeto: tum
exemtam [i] de muria oliuam exprimito, et permiſtam praediɛtis ſeminibus in vas
adiicito: deinde cum ad fauces peruenerit eius, foeniculi aridi faſciculos ſuperpo-
nito, et ita recentis [k] muſti duas partes, et vnam durae muriae permiſtas adiicito.
3 Hac conditura compoſitis oliuis toto anno commode vteris. – [l] Quidam oliuam
non contundunt, ſed acuta arundine inſecant: idque operoſius quidem, ſed melius
eſt

k) *pelliculatur P.* l) *Alia inulae conditura* deſ. *I. B. R. Aliter crudam innulam condire P.* Tota haec conditura abeſt in *Lipſ.* m) *eraſeris I. B. R.* n) *conteɛtum vas pelliculetur: babeat: vt* inſeruntur *I. B. R.* o) *et iure I. B. R. eo iure P.* p) *recipiant I. B. R.* q) *exempta I. B. R.* r) *Tunc P.* s) *referbuerit I. B. R.* t) *perfeɛtae I. B. R.* u) *Tertia - - - conditura* deſunt *I. B. R. Aliter innulam condire P.* [C. XLVII.] a) Sic *P.* et *Lipſ. De oliuarum albarum conditura I. B. R. Samſa quem ad modum fiat* al. b) *Septembris vel Oɛtobris I. B. R.* c) *paulum I. B. R.* d) *foeniculi I. B. R.* e) *Albulam I. B. R.* f) *orchite* omnes ante *Steph. horbade P.* g) *primam I. B. R.* h) *murtiola I. B. R. in vrciola P. in orceolis Lipſ.* i) *exempta muria I. B. R. exempta de P.* k) *recentes I. B. R.* l) *Aliter* inſer. *P.*

46, 2 QVAM MINIMVM AMARITVDINIS RESIPIANT) Ita legendum. Hoc autem verbo vſi ſunt translate M. Varro apud Agellium, cum dixit, quaſdam comoedias non *reſipere* ſtilum Plautinum; et Cicero in Academicis, cum dixit, Epicurum minime in quadam re *reſipere* patriam, eo quod Athenienſes eſſent longe, quam ipſe acutiores. VRSIN.

47, 3 ARVNDINE INSECANT) Vid. Colum. 12, 48, 5.

47, 3 PAVLLO

eſt, quia haec candidior eſt oliua, quam ea quae ex contuſione liuorem contrahit. – Alii ſiue contuderint [m], ſiue inſecuerint [n] oliuas, modico ſale cocto, et praedictis ſeminibus immiſcent: deinde ſapam vel paſſum, vel ſi eſt facultas, mellam [o] infundunt. Mella [p] autem quomodo fiat, paulo ante hoc ipſo libro praecepimus. Caetera omnia ſimiliter adminiſtrant [q]. – Poſias oliuas, vel regias ſine macula quam 4
candidiſſimas manu diſtrictas eligito: deinde ſubſtrato foeniculo [s] arido in amphoram coniicito, intermiſtis ſeminibus lentiſci, nec minus foeniculi: et cum ad fauces vas [t] repleueris, adiicito muriam duram: tum ſpiſſamento facto de arundinum foliis, oliuam premito, vt infra ius merſa ſit: et iterum infundito muriam duram, dum ad ſummum amphorae labrum perueniat. At [u] haec oliua per ſe parum iu- 5
cunda eſt, ſed ad eas condituras, quae lautioribus menſis adhibentur, idonea maxime eſt: nam cum res exigit [x], de amphora promitur, et contuſa recipit quamcumque volueris conditurам. plerique [y] tamen ſectiuum [z] porrum, et rutam cum apio tenero, et mentam minute concidunt, et contuſis oliuis miſcent: deinde exiguum aceti piperati, et pluſculum [a] mellis aut mulſi adiiciunt, oleoque [b] viridi irrorant [c], atque ita faſciculo apii viridis contegitur. – [d] Quidam ſic [e] lectae oliuae 6
in modios ſingulos ternas [f] heminas ſalis permiſcent, et adiectis ſeminibus lentiſci, foeniculoque ſubſtrato amphoram vsque ad fauces replent oliuis: deinde aceto non acerrimo infundunt, et cum iam pene amphoram impleuerunt, foeniculi ſpiſſamento deprimunt baccam, et rurſus acetum vsque ad ſummum labrum adiiciunt. poſtea quadrageſimo die omne ius [g] defundunt [h], et ſapae [i] vel defruti tres partes cum aceti vna permiſcent, et amphoram replent. – [k] Eſt et illa probata compoſitio, 7
vt cum muria dura pauſea alba [l] maturuerit, omne ius defundatur, et immiſtis duabus partibus defruti, cum aceti vna, repleatur amphora. Eadem conditura poſſet etiam regia componi, vel orchita. – [m] Quidam vnam partem muriae, et duas aceti 8
miſcent, eoque iure oliuas poſeas colymbadas faciunt: quibus ſi per ſe quis vti velit, ſatis iucundas experietur, quamuis et hae [n] cum exeunt de muria, condituram qualemcumque recipere poſſunt [o]. – Oliuae poſeae, cum iam decolorantur, antequam miteſcant [p], cum petiolo leguntur, et [q] oleo quam optimo ſeruantur. Haec maxime nota etiam poſt annum repraeſentat viridem ſaporem oliuarum. Nonnulli etiam cum de oleo exemerunt [r], trito ſale aſperſas pro nouis apponunt [s]. Eſt 9
et illud conditurae genus, quod in ciuitatibus Graecis plerumque vſurpatur, idque vocant

m) *contunderunt I. B. R. contunderint I. I. H. A.* n) *illiſerunt I. B. R.* o) *mella I. B. R.* p) *Melle I. B. R.* q) *adminiſtrantur I. B. R. Oliua alba ex muria* inſer. *P. Lipſ.* s) *foeniculi in I. B. R.* t) *vuas Bo. Lipſ.* etiam alias. u) *Ad I. B. R.* x) *exegit I. B. R.* y) *Plerumque I. B. R.* z) *ſetiuum I. B. R.* a) *floſculum I. B. R. Lipſ.* b) *oleumque viride Lipſ. I. B. R.* c) *irrorantur Lipſ. P.* d) *Aliter excludi* inſer. *Pol.* qui adſcripſit (fortaſſe *ex dulci P.*) quomodo habet *Lipſ.* e) *ſi I. B. R.* f) *ſuos I. B. R.* g) *genus Lipſ.* h) *infundent I. B. R.* i) *ſaepe P.* abeſt plane *I. B. R.* k) *De Oliuis ex dulci condiendis* inſer. *Lipſ. P.* l) *vbi cum* interſ. *Lipſ. I. B. R.* m) *Aliter albe cholimbades ex dulci condiendis* inſ. *P. aliter albae colymbades ſine dulci Lipſ.* n) *haec ſit de etc. I. B. R. Lipſ.* o) *poſſit I. B. R. De Oliuis fuſcis* inſ. *P. Lipſ.* p) *miteſcant: petiolae I. B. R. miteſcunt pet. Lipſ.* q) *in* inſ. *I. B. R.* r) *eximerunt: aſtricto I. B. R. aſtrito Lipſ.* s) *De Epytyris faciendis* rubricam inſ. *P. De Epityro Cap. XLIX Iuntt.* Hoc totum ad finem vſque capitis abeſt a *Lipſ.*

47, 3 PAVLLO ANTE) cap. 11.

47, 7 MATVRVERIT) Intellige, ad conditurаm: cogitabam aliquando, cum *muria pauſiam macerauerit.*

47, 8 COLYMBADAS) Vid. 12, 48, 5.

48, 2 CON-

vocant epityrum. Oliua pauſea vel [t] orchita [u] cum primum ex albo decoloratur, fitque luteola, ſereno caelo manu diſtringitur, et in vannis [x] vno die ſub vmbra expanditur: et ſiqui [y] adhaerent pediculi, foliaque, aut ſurculi, leguntur. poſtero die cribratur, et nouo fiſco incluſa prelo ſupponitur, vehementerque premitur, vt
10 exſudet quantulumcunque habet amurcae. Patimur autem nonnunquam tota nocte, et poſtero die pondere preſſam baccam velut exaniari [z], tum reſolutis corticulis eximimus eam, et in ſingulos modios oliuae triti ſalis cocti ſingulos ſextarios infundimus: itemque lentiſci ſemen, rutaeque, et foeniculi folia ſub vmbra ſiccata, quae vti [a] ſatis videntur conciſa minute admiſcemus, patimurque horis tribus, dum aliquatenus bacca ſalem combibat. tum ſuperfundimus boni ſaporis oleum, ita vt obruat oliuam, et foeniculi aridi faſciculum deprimimus, ita [b] vt ius ſupernatet [c].
11 Huic autem conditurae vaſa noua fictilia ſine pice praeparantur: quae ne poſſint oleum ſorbere, tamquam oliuariae metretae imbuuntur liquamine [d]: tum demum [e] et aſſiccantur [f].

XLVIII. SEQVITVR autem frigus hiemis, per quod oliuitas, ſicut vindemia, curam villicae repetit. Prius itaque (quoniam [a] inchoauimus) de conditurис oliuarum praecipiemus, ac ſtatim conficiendi olei rationem ſubiiciemus. Pauſeae baccae, vel orchitae, nonnullis regionibus etiam Naeuiae, conuiuiorum epulis praeparantur. Has [b] igitur cum iam [c] nigruerint, nec adhuc tamen permaturae [d] fuerint, ſereno caelo diſtringere manu conuenit, lectasque cribrare, et ſecernere,
2 quaecumque maculoſae, ſeu [e] vitioſae, minoriſue incrementi videbuntur: deinde in [f] ſingulos modios oliuae ſalis integri ternas heminas adiicere, et in vimineos qualos confundere [g] ſuperpoſito copioſo ſale, ita vti oliuas [h] contegat, ſicque [i] triginta dies pati conſudaſcere [k], atque omnem amurcam exſtillare: poſtea in alueum diffundere, mundaque ſpongia ſalem [l], ne permaneat [m], detergere: tum in [n] vas adiicere, et [o] ſapa vel defruto amphoram replere ſuperpoſito ſpiſſamento aridi foeni-
3 culi, quod oliuam deprimat. Plerique tamen tres partes defruti, aut mellis, et vnam miſcent aceti, aliqui duas partes, et vnam aceti, et eo, quo condiunt [p], iure. [q] Quidam, cum oliuam nigram legerunt, eadem [r] portione, qua ſupra, ſaliunt, et ſic collocant in qualis, vt immiſtis ſeminibus lentiſci alterna tabulata oliuarum et [s] ſalis [t] vsque in ſummum componant [u]: deinde poſt quadraginta dies, cum oliua quidquid habuit [x] amurcae [y] exſudauit, in alueum defundunt, et cribratam ſeparant

t) *vel* abeſt *I. B. R.* u) *chorchia P.* x) *cannis I. B. R.* y) *ſiquid P.* z) *examaritum* n. *P.* a) *ita I. B. R.* forte *vbi.* b) *ita* deeſt *I. B. R.* c) *ſuperna. Et huic P.* d) *liquida I. B. R.* e) *demum* om. *I. B. R.* f) Hinc nouum caput incipit *Pol. et Lipſ.* A verbis *Prius itaque* al. Lemma interponunt *Mſſ. nigrarum oliuarum compoſitio.* [C. XLVIII.] a) *quia iam I. B. R. quod iam Lipſ.* b) *Hae I. B. R.* c) *iam* omitt. *I. B. R.* d) *praematurae I. B. R.* e) *ſeu* abeſt *Lipſ. I. B. R.* f) *in* deeſt *I. B. R.* g) *infundere et I. B. R.* h) *oliuam I. B. R. Lipſ.* i) *ſicque* defic. *I. B. R.* k) *conſudeſcere I. B. R. Lipſ.* l) *ſalemue Ienſ.* m) *perueniat I. B. R. Lipſ.* n) *vrnas I. B. R.* o) *de I. B. R.* abeſt plane *P.* p) *condunt I. B. R.* q) *Aliter* inſ. *Pol.* r) *eandem I. B. R.* s) *ſimiliter ſupra* interſ. *I. B. R.* *ſimiliter deinde P. Lipſ.* t) *Tum iterum oliuarum et ſimiliter ſupra ſalis* inſer. *P. Lipſ.* u) *componunt Lipſ. I. B. R.* x) *habuit* deeſt *Lipſ. I. B. R.* y) *amurca P. Lipſ.*

48, 2 CONSVDASCERE) Videtur legendum *conſudeſcere.* Supra c. 7 dixit: *dum conſudent.* VRSIN.

48, 3 ET EO QVO) Forte legendum, *et eo quoque* vel *eoque condiunt iure.* Poſterius VRSINO iam placuiſſe video et nunc etiam Cl. Morgagnio I, 72. Ex libris nihil praeſidii.

48, 5 A SA-

ſeparant ab ſeminibus lentiſci, ſpongiaque detergent, nequid adhaereat ſalis: tum
in amphoram confundunt adiecto defruto, vel ſapa, vel etiam melle, ſi eſt copia [z],
caeteraque ſimiliter faciunt. – [a] In ſingulos modios oliuae ſingulos ſextarios ma- 4
turi ſeminis aniſi [b], lentiſcique [c], et ternos cyathos [d] ſeminis foeniculi; ſi id non
eſt, ipſum foeniculum conciſum, quantum ſatis videbitur, adiici oportet: deinde
in ſingulis modiis oliuarum ſalis cocti, et [e] non moliti ternas heminas admiſceri, et
ita in amphoris condi, easque faſciculis foeniculi obturari, et quotidie per terram
volutari: deinde tertio quoque aut quarto die quidquid amurcae ineſt, mitti. Poſt 5
XL dies in alueum diffundi, et a ſale [f] tantummodo ſeparari, ſic ne [g] ſpongia de-
tergeantur [h] oliuae, ſed ita vt erunt exemtae, maſſulis [i] ſalis miſtis in amphoram
condantur, et ſpiſſamentis [k] impoſitis ad vſus in cellam reponantur. – [l] Maturam
oliuam in ſtatura [m] factam [n] colymbadem, de muria tollito, ſpongia tergito [o]: de-
inde [p] canna viridi ſcindito duobus vel tribus locis, et triduo in aceto habeto: quar-
to [q] die ſpongia [r] extergito [s], in vrceum [t] aut cacabum nouum mittito ſubſtrato
apio et modica ruta [u]. Conciſis deinde pleno vaſe oliuis immitte defrutum vsque ad
os. Lauri turiones in hoc vſu mittito, vt [x] oliuas deprimant. poſt dies viginti vtere.

XLIX. [a] Oliva nigra maturiſſima ſereno caelo legitur, eaque ſub vmbra
vno die in cannis porrigitur, et quaecumque eſt vitioſa bacca, ſeparatur. Item ſi-
qui adhaeſerant pediculi, adimuntur, foliaque et [b] ſurculi, quicumque ſunt inter-
miſti, eximuntur [c]. Poſtero die diligenter cribratur, vt ſiquid ineſt ſtercoris ſepa- 2
retur: deinde intrita oliua nouo fiſco includitur, et prelo ſubiicitur, vt tota nocte
exprimatur. Poſtero die iniicitur quam mundiſſimis molis ſuſpenſis, ne nucleus
frangatur. et cum eſt in ſampſam [d] redacta, tunc ſal coctus tritusque [e] manu per-
miſcetur cum caeteris aridis condimentis. haec autem ſunt, carpum [f], cyminum, ſe-
men

z) *copioſa P. Lipſ.* a) *Oliua nigra ſine dulci* inſer. rubr. *P. Lipſ.* b) *aniſi* deeſt *I. B. R. Lipſ.* c) *lentisque I. B. R.* d) *quiatos P.* e) *ſed I. B. R.* f) *ſole I. B. R.* g) *non I. B. R.* h) *detergantur I. B. R.* i) *maximi P.* k) *ſpiſſetis P.* l) Rubr. *Olilienſem ſic condire Lipſ. Oliuam Cilienſem ſic condito Pol.* m) *ſtatiua P. ſtrituā Lipſ.* n) *fractam I. B. R.* o) *tergeto I. B. R.* Hic pluſcula *om. Lipſ.* p) *Dein P.* q) *quarta I. B. R.* r) *ſpongea I. B. R.* s) *extergeto, in vas in I. B. R. extergeto, in vas, id eſt, in P.* t) *vrcium P.* u) *ruta conchis. Deinde I. B. R.* x) *et P.* [C. XLIX.] a) *Sanſā quemadmodum fiant P. Lipſ. Sirapa quomodo fiat* al. b) *et* abeſt *I. B. R.* c) *eliguntur I. B. R. Lipſ.* d) *ſanſam I. B. R. Lipſ.* e) *trictusque Reg.* f) *carpum I. B. R. careum Pol. Lipſ. carenum* al.

48, 5 A SALE – SEPARARI) In tantum, ne ſint glomeres oliuarum ſalis quaſi ferruminatione concreti.

48, 5 IN STATVRA) Quid hic *ſtatura?* Suſpicor legendum, *ſalſura*, cuius vocis vſum oſtendet Index. Sed cognita modo Lipſienſi ſcriptura, vix dubito, quin legendum ſit, *in ſtrictura*, h. e. cum ſtringerentur, recentes. Vid. 12, 47, 8.

48, 5 CANNA VIRIDI) Vid. 12, 47, 3.

49 Poſitum hic ab auctore lemma (h. e. initium orationis, quod argumentum eius indicaret) fuiſſe non eſt dubium: quod fuerit, non auſim dicere. *Sirapa* quidem, quid rei ſit, plane ignorare me fateor. Sed neque, quid *ſamſa* ſit, aliunde, credo, quam ex hoc ipſo loco et mox c. 50, 10 conſtare, nimirum illud in *oleo*, quod in *vino* eſt *pes vinaceorum*; niſi quod oliuarum caro eo modo, qui hic traditur, tractata et condita in hominum cibo aliquamdiu eſſe poteſt non ingrato: vinaceorum pes animalibus relinquitur. Quo minus dubitemus haec vera eſſe, Plinius facit, qui 15, 1 *exilibus regulis pedem includi iubet oliuarum*, idem praecipiens, quod noſter c. 50, 10.

49, 1 INTRITA OLIVA) h. e. nondum trita. Adiiciendum vocabulum his, quae ex *in* compoſita, vel nominis naturam habent, vel participii, vt *infractus* etc.

49, 2 MOLIS SVSPENSIS) Vid. c. 50, 6.

49, 2 CARPVM) Neſcio, quid impulerit viros doctos, vt a lectione primarum editionum diſcederent, et *carenum* in condimentis aridis nobis adnumerarent. *Carpum* vocari *foenum graecum*

men foeniculi, aniſum Aegyptium. Sat erit autem totidem heminas ſalis adiicere,
quot ſunt modii oliuarum, et oleum ſuperfundere, ne exareſcat: idque fieri debe-
3 bit, quotiescumque [g] videbitur aſſiccari. Nec dubium eſt, quin optimi ſaporis ſit,
quae ex oliua poſia [h] facta eſt. Caeterum ſupra duos menſes ſapor eius non perma-
net integer. Videntur autem alia genera huic rei magis eſſe idonea, ſicut Liciniae
et culmineae. Verumtamen habetur praecipua in hos vſus olea Calabrica [i], quam
quidam propter ſimilitudinem oleaſtellum vocant.

L. MEDIA eſt oliuitas [a] plerumque initium menſis Decembris. nam et ante
hoc tempus acerbum oleum conficitur, quod vocatur aeſtiuum, et circa [b] hunc men-
ſem viride premitur, deinde poſtea maturum. Sed acerbum oleum facere patrisfa-
milias rationibus non conducit: quoniam exiguum fluit, niſi bacca tempeſtatibus in
terram decidit, et neceſſe eſt eam ſublegere, ne a domeſticis pecudibus feriſue con-
2 ſumatur. Viridis autem notae conficere vel maxime expedit, cum et ſatis fiuit, et
pretio pene duplicat domini reditum. Sed ſi vaſta ſunt olieta, neceſſe eſt vt [c] ali-
qua pars eorum maturo fructui [d] reſeruetur. Locus autem in quo confici oleum
debeat, etiam deſcriptus eſt priore volumine, pauca tamen ad rem pertinentia com-
3 memoranda ſunt, quae prius omiſeram. Tabulatum, quo feratur [e] olea, neceſſa-
rium eſt, quamuis praeceptum habeamus, vt [f] vniuscuiusque diei fructus molis et
prelo ſtatim ſubiiciatur. Verumtamen quia [g] interdum [h] immodica [i] multitudo
baccae torculariorum [k] vincit laborem, [ſi [l] labor eſt,] eſſe [m] oportet penſile hor-
reum, quo imponantur [n] fructus: idque tabulatum ſimile eſſe debet granario, et
habere lacuſculos tam multos, quam poſtulabit modus oliuae, vt ſeparetur, et ſeor-
4 ſum reponatur vniuscuiusque diei coactura [o]. Horum lacuſculorum ſolum lapide
vel tegulis oportet conſterni, et ita decliue fieri, vt celeriter omnis humor per ca-
nales aut fiſtulas defluat. nam eſt inimiciſſima oleo amurca, quae ſi remanſit in
bacca, ſaporem olei corrumpit. Itaque cum lacus, quemadmodum diximus, ex-
truxeris, aſſerculos inter ſe diſtantes ſemipedalibus ſpatiis ſupra ſolum ponito, et
cannas diligenter ſpiſſe textas iniicito, ita vt ne baccam transmittere queant, et oli-
5 vae pondus poſſint ſuſtinere. Iuxta omnes autem lacuſculos, ea parte qua defluet
amurca, ſub ipſis fiſtulis in modum foſſularum concauum pauimentum, vel cauum [p]
lapidem eſſe oportebit, in quo conſiſtat, et vnde exhauriri poſſit quidquid deflu-
xerit. Praeterea lacus, vel dolia praeparata ſub tecto habere [q] oportebit, quae
ſeorſum recipiant ſui cuiusque generis amurcam, ſiue quae ſincera defluxerit [r], ſiue
6 etiam quae ſalem receperit. nam vtraque vſibus plurimis idonea eſt. Oleo autem
confi-

g) *quotiensque I. B. R.* h) *poſea I. B. R.* i) *calibraca I. B. R.* [C. L.] a) *oliuetis Lipſ.* b) *citra I. B. R.* c) *vt* abeſt *I. B. R.* d) *fructu I. B. R.* e) *ferat I. B. R.* f) *vt* deeſt *I. B. R,* g) *qui P.* h) *interdum* abeſt *I. B. R.* i) *immodica* deeſt *P. Lipſ.* k) *trocularioriorum P. trodetariorum Lipſ.* l) *ſit laborem P. ſic labor eſt op. Lipſ.* m) *eſſe* deeſt *I. B. R.* n) *imperientur P.* o) *coctura I. B. R. Lipſ.* p) *canalem lapideum I. B. R. canale lapidem Lipſ.* q) *baberi I. B. R. Lipſ.* r) *fluxerit I. B. R.*

cum herbarii docent; *carphos* eſt apud Plinium 12, 48 ſ. 120. Porro *foenum graecum* eſſe in condimentis aridis, Index noſter docet et Apicius 5, 7.

50, 2 PRIORE VOLVMINE) 1, 6, 18.

50, 3 [SI LABOR EST]) Lectio Medicea et Lipſ. facit, vt ſuſpicemur, haec verba orta eſſe ex intempeſtiua repetitione ſyllabarum *vincit laborem*, quae cum delere nollent librarii, bella illa parentheſis nata eſt. Fuiſſe eum morem Lipſienſi in primis exempla me plurima docuerunt.

50, 6 CA-

conficiendo molae vtiliores ſunt, quam trapetum; trapetum, quam canalis, et [s]
ſolea. Molae quam facillimam patiuntur adminiſtrationem: quoniam [t] pro magni-
tudine baccarum vel ſubmitti, vel etiam eleuari poſſunt, ne nucleus, qui ſaporem
olei vitiat, confringatur. Rurſus trapetum plus operis, faciliusque quam ſolea et
canalis efficit. Eſt et organum erectae tribulae ſimile, quod tudicula [u] vocatur: id- 7
que non incommode opus efficit, niſi quod frequenter vitiatur, et ſi baccae pluſcu-
lum [x] ingeſſeris, impeditur. Pro conditione tamen, et regionum conſuetudine
praedictae machinae exercentur. ſed eſt [y] optima molarum, tum etiam trapeti.
Haec ante quam de oleo conficiendo diſſererem [z], praefari neceſſe habui. Nunc 8
ad ipſam rem veniendum eſt, quamquam multa omiſſa ſunt, quae ſicut ante vinde-
miam, ſic ante oliuitatem praeparanda ſunt, tamquam lignorum copia, quae multo
ante apportanda eſt, ne cum res deſiderauerit, operae auocentur; tum ſcalae, cor-
bulae, decemmodiae, trimodiae ſatoriae, quibus diſtricta bacca ſuſcipitur, fiſci,
funes cannabini [a], et ſpartei, conchae ferreae, quibus depletur oleum, opercula,
quibus vaſa olearia conteguntur, ſpongiae maiores, et minores, vrcei, quibus oleum
progeritur [b], canneae tegetes, quibus oliua excipitur, et ſiqua ſunt alia, quae nunc
memoriam meam refugiunt. Haec omnia, et [c] multo plura eſſe debent: quo- 9
niam in vſu depereunt, et pauciora fiunt; quorum ſiquid ſuo tempore defuerit,
opus intermittitur. Sed iam quod pollicitus ſum exequar. – [d] Cum primum
baccae variare coeperint, et iam quaedam nigrae fuerint, plures tamen albae, ſe-
reno caelo manibus diſtringi oliuam oportebit, et ſubſtratis tegetibus aut cannis
cribrari et purgari. tum diligenter mundatam protinus in torcular deferri, et inte- 10
gram in fiſcinis [e] nouis includi, prelisque [f] ſubiici, vt quantum poſſit pauliſper ex-
primatur. poſtea reſolutis corticulis [g] emolliri [h] debebunt, adiectis binis ſextariis
integri ſalis in ſingulos modios. et aut regulis [i], ſi conſuetudo erit regionis, aut
certe nouis fiſcinis [e] ſampſae [k] exprimi. quod deinde primum defluxerit in rotun-
dum

s) *eſt P. eſt olea mole qui Lipſ.* t) *Tum I. B. R.* u) *radicula I. B. R.* x) *fiſculum I. B. R. fluſculum P. pluſculum ingraſſeris Lipſ.* y) *et I. B. R. optima molarum opus eſt tum etiam trapeti Lipſ.* z) *dixerim Lipſ.* a) *canales ſpartei I. B. R. cannali ſparteis* ant. *cannabi ſparteis* nouus *P. canna vel ſparteis conce ferree Lipſ.* b) *progreditur I. B. R.* c) *et* abeſt *I. B. R.* d) *De oleo viridi conficiendo* rubr. *P. Lipſ.* e) *fiſcis Lipſ.* f) *plerisque I. B. R. praelisque I. I. H. A. Gr. G. St.* g) *torculis Lipſ.* h) *emoli I. B. R. et moli Lipſ.* i) *tegulis I. B. R. regulus P.* k) *ſanſae I. B. R. Lipſ.*

50, 6 CANALIS ET SOLEA). Quale hoc inſtrumentum fuerit, non habeo dicere. Obſeruat Philander ad Vitru. 8, 4 pro *ſolea ſolena* ſubſtitutum a Caelio [13, 4] ſed quod ipſe iam vidit quomodo σωλὴν a canali differat, obſcurum eſt. Vid. Auſo. Pop. de inſtrum. fundi 12, 8 et quae nos ibi.

50, 7 ORGANVM ERECTAE TRIBVLAE) Hoc organum intelligi puto ex eo machinarum genere, quo vtuntur hodie ad aromata quaedam comminuenda, frequentiſſime autem ad fabam Turcicam (Caffeam) terendam, qui conus truncatus eſt, vel meta, ſtriis helices imitantibus ſulcata, matrici cylindricae, et ſulcis ad perpendiculum deſcendentibus ſtriatae inſerta, vt grana, qua coni anguſtior pars ſpacium facit, iniecta, circumacto illo rapiantur deorſum, et inter ſtrias ſtrigasque elidantur, ac demum, qua arctiſſimum iter baſis metae praebet, expellantur.

50, 10 RESOLVTIS CORTICVLIS) aperta per illam primam preſſuram cuticula, vel cortice, vt ſal penetrare poſſit. Sed neque negligenda lectio Lipſ.

50, 10 REGVLIS) lignis oblongis, accurate in quadratum dolatis, qualibus etiam vinaceorum pedem, ne cedere poſſit prelo, noſtrae aetatis et regionis ratio includit. Vid. dicta ad c. 49 pr.

dum labrum (nam id melius [l] eſt, quam plumbeum quadratum, vel ſtructile gemellar) protinus capulator depleat, et in fictilia labra huic vſui praeparata defundat.
11 Sint autem in cella olearia tres labrorum ordines, vt vnus primae notae, id eſt primae preſſurae oleum recipiat, alter ſecundae, tertius tertiae. nam plurimum refert non miſcere iterationem, multoque minus tertiationem cum prima preſſura: quoniam [m] longe melioris ſaporis eſt, quod minore vi preli [n], quaſi lixiuum [o] defluxerit. cum deinde paululum in labris primis conſtiterit oleum, eliquare id capulator in ſecunda labra debebit, et deinde in ſequentia vsque ad vltima [p]. nam quanto ſaepius translatione ipſa ventilatur, et quaſi exercetur, tanto fit liquidius, et amurca
12 liberatur. Sat erit autem in ſingulis ordinibus tricena componi labra [q], niſi vaſta fuerint olиueta, et maiorem numerum deſiderauerint. Quod ſi frigoribus oleum cum amurca congelabitur, pluſculo ſale cocto vtique vtendum erit. ea res reſoluit oleum, et ſeparat ab omni vitio. neque [r] verendum eſt, ne ſalſum fiat. nam quantumcunque adieceris ſalis, nihilominus ſaporem non recipit oleum. Solet autem ne ſic quidem reſolui, cum maiora frigora inceſſerunt: itaque nitrum torretur, et
13 contritum inſpergitur, et commiſcetur, ea res eliquat amurcam. Quidam, quamvis diligentes olearii, baccam integram prelo [s] non ſubiiciunt, quod exiſtimant aliquid olei deperire [t]. nam cum preli pondus accepit, non ſola exprimitur amurca, ſed et aliquid ſecum [u] pinguitudinis attrahit. Illud autem in totum praecipiendum habeo, vt neque fumus, neque fuligo [x], quamdiu viride oleum conficitur, in [y] torcular admittatur, aut in cellam oleariam [z]. nam eſt vtraque res inimica huic rei, peritiſſimique olearii vix patiuntur ad vnam lucernam opus fieri. quapropter ad eum ſtatum caeli et torcular, et cella olearia conſtituenda eſt, qui maxime a frigidis ven-
14 tis auerſus eſt, quoniam minime vapor ignis deſideratur. Dolia autem, et ſeriae, in quibus oleum reponitur [a], non tantum eo tempore curanda ſunt, cum fructus neceſſitas cogit, ſed vbi fuerint a mercatore vacuata [b], confeſtim villica debet adhibere

l) *melius, ſed P. ſit Lipſ.* m) *quoniam* deeſt *I. B. R.* n) *praeli* ante Commel. omnes. o) *lixiuum I. B. R. lixiuium* al. p) *vltimam Lipſ. I. B. R.* q) *libra I. B. R.* r) *nec querendum Lipſ.* s) *praelo* ante Commel. omnes. Et ſic per totum caput. t) *deponere Lipſ.* u) *ſed cum pinguidinis P. ſed cum* etiam *Lipſ.* x) *vligo Lipſ.* y) *in troclar* ant. *in ſtroclar* nouus *P.* z) *oliuariam I. B. R.* a) *imponitur Lipſ.* b) *euacuata I. B. R.*

50, 10 STRVCTILE GEMELLAR) Quid *ſtructile* eſſet, non patiuntur nos ignorare ipſi ruſtici noſtri et Vitruuius, quem laudamus ad Pall. Aug. 11, 1 nimirum ex lapidibus vel lateribus conſtructum. Sed vtrum *gemellar* oleo excipiendo ita ſtrui ſolitum aut conſultum ſit, (gypſo quidem poliri intus potuiſſe video) non habeo dicere, non magis quam illud, quid proprie *geminum* fuerit in *gemellari*, vnde nomen inuenerit; niſi quod ſuſpicor, totum vas fuiſſe geminum aut duo pluraue caua habuiſſe, e quorum vno in alterum tranſiens oleum ipſum ſe quodammodo depleuerit. Tale *gemellar ſtructile* ideo etiam damnare videtur noſter, quod exhauriendo deplendum eſſet, neque defundi poſſet, qua cauſa etiam plumbea quadrata minus commoda ſunt; omnium aptiſſima labra rotunda, aheneorum vulgarium inſtar, in quorum fundum amurca facile confluat, ibique defuſo oleo relinquatur.

50, 11 PRIMAE NOTAE) Ita etiam Plinius 15, 1 qui et *primam vndam* vocat. Vide ibi Harduinum. SCHOETTG.

50, 12 NE SALSVM FIAT) Nam, vt Ariſtoteles docet Meteor. lib. 4 ſal in oleo non liqueſcit. Vide Marſilium Cagnatum Var. Obſeru. 1, 10. SCHOETTG.

50, 13 QVAM MINIME — DESIDERATVR) h. e. noxius eſt. Eodem modo optimi ſcriptores vtuntur formula, *non opus eſt.* Cic. pro Cluent. 50 extr. *Vt ſiquid aliquando, quod non opus eſſet, a ſe eſſet dictum, poſſet ſe negare dixiſſe.* Ita Liu. 27, 48 pr. *Non opus eſſe caſtra dilatari.* Simile eſt Ter. Phor. 5, 3, 15 *Hei pene plus, quam ſat erat* (dixi) etc.

50, 18 ERIT

bere curam, vt ſi quae feces aut amurcae in fundis vaſorum ſubſederint [c], ſtatim
emundentur, et non calidiſſima lixiuia, ne vaſa ceram remittant, ſed [d] ſemel atque
iterum eluantur [e]: deinde aqua tepida leuiter manibus defricentur, et ſaepius eluan-
tur [f], atque ita ſpongia omnis humor aſſiccetur. Sunt qui cretam figularem [g] in 15
modum liquidae fecis aqua reſoluant, et cum vaſa lauerint, hoc quaſi iure intrinſe-
cus oblinant, et patiantur areſcere. Poſtea [h] cum res exigit [i], pura eluunt aqua,
nonnulli prius amurca, deinde aqua vaſa perluunt [k], et aſſiccant. tum conſiderant,
numquid ceram nouam dolia deſiderent. nam fere ſexta quaque oliuitate cerari
oportere antiqui dixerunt. quod fieri poſſe non intelligo. nam quemadmodum noua 16
vaſa ſi calefiant, liquidam ceram facile recipiunt [l], ſic vetera non crediderim [ll] pro-
pter olei ſuccum, ceraturam pati. quam tamen et ipſam ceraturam noſtrorum
temporum agricolae repudiauerunt, exiſtimaueruntque [m] ſatius eſſe noua dolia [n]
liquida gummi perluere, ſiccataque ſuffumigare alba cera, ne pallorem capiant.
eamque ſuffitionem ſemper faciendam iudicant quotiescunque vel noua, vel vetera
vaſa curantur, et [o] oleo [p] nouo praeparantur. Multi cum ſemel noua dolia vel 17
ſerias craſſa gummi [q] liuerunt, vna in perpetuum gummitione contenti ſunt. et
ſane quae ſemel oleum teſta combibit, alteram gummitionem non recipit. reſpuit
enim olei pinguitudo talem materiam, qualis eſt gummi [r]. – Poſt menſem De-
cembrem [s] circa Calendas Ianuarias eadem ratione, qua ſuperius, diſtringenda erit
olea, et ſtatim exprimenda. nam ſi repoſita in tabulatum fuerit, celeriter conca-
leſcet [t]: quoniam hiemalibus pluuiis amurcae plus concipit, quae eſt contraria huic
rei. Cauendum eſt itaque [u], ne ex ea fiat oleum cibarium. quod vno modo vitari 18
poterit, ſi protinus illata de agro bacca commolita et expreſſa erit [x], quae ſic ad-
miniſtrata fuerit, vt ſupra diximus. Plerique agricolarum crediderunt, ſi ſub tecto
bacca deponatur, oleum in tabulato creſcere: quod tam falſum eſt, quam in area
frumenta creſcere: idque mendacium vetus ille Porcius Cato ſic refellit. Ait enim 19
in tabulato corrugari oliuam, minoremque fieri. propter quod cum facti vnius men-
ſuram ruſticus ſub tecto repoſuerit, et poſt multos dies eam molere voluerit, obli-
tus [y] prioris menſurae quam intulerat, ex alio aceruo ſimiliter ſepoſito quantum [z]
cuique menſurae defuit ſupplet [a], eoque facto videtur plus olei [b] quieta [c], quam re-
cens [d] bacca reddere, cum longe plures modios acceperit. Attamen ſi [e] id maxime 20
verum

c) *ſemel* inſ. *I. B. R.* d) *ſed* abeſt *I. B. R. L.* e) *eluentur Lipſ. I. B. R. I. I.* f) *eleuantur Lipſ.* quod non de nihilo f. hic *eleuentur* ſcrib. g) *ficularem I. B. R.* h) *Pōt I. B. R. poteſt Lipſ.* i) *exigat I. B. R. exigat tali pura Lipſ.* k) *perlinunt I. B. R.* l) *recipiant I. B. R. Lipſ.* ll) *credideram I. B. R.* m) *exiſtimaruntque I. B. R.* n) deſunt *Lipſ.* ad verba *noua dolia.* o) *et* abeſt *I. B. R.* p) *olea noua I. B. R.* q) *cummi lientur P. craſſe gummilientur Lipſ.* r) *gummis I. B. R. cummis P. gūmis Lipſ. Oleum maturum quemadmodum boni ſit ſaporis* rubr. *inſ. P. Lipſ.* s) *Decembris I. B. R.* t) *concaleſcit I. B. R.* u) *vtique ne fiat Lipſ.* x) *cera P. Lipſ.* y) *obliti I. B. R.* z) *quantumcunque I. B. R. quantumque Pol. Lipſ.* a) *ſupplet* om. *L.* b) *eſſe I. B. R.* c) *quiete B. R. quietae Ienſ.* d) *recentis baccae I. B. R.* e) *ſi* deeſt *I. B. R. vt maxime id Lipſ.*

50, 18 ERIT, QVAE SIC) Forte legendum, *atque ſic*: alias enim male videtur oratio cohaerere.

50, 18 CATO SIC REFELLIT) Oraculum quidem ille edit c. 64 *Nolito credere, oleum in tabulato poſſe creſcere.* Sed rationem, quam hic adfert Columella, in libello, qui nunc extat, fruſtra quaeras.

50, 19 FACTI VNIVS) Vid. Varr. I, 24, 2.

Ppp pp 3 50, 22 PRO-

verum eſſet [f], nihilominus ex pretio viridis olei plus quam multitudine [g] mali num-
morum contrahitur. Sed [h] et Cato dixit [i]: Et ſic quidem quidquid [k] ponderis aut
menſurae oleo accedit, ſi portionem [l] velis in factum adiectae baccae computare,
non [m] prouentum, ſed detrimentum ſenties. Quapropter dubitare non debemus
21 lectam oliuam, primo quoque tempore commolere, preloque ſubiicere [n]. Nec
ignoro etiam cibarium oleum eſſe faciendum. nam vbi exeſa vermiculis oliua deci-
dit, vel tempeſtatibus et pluuiis in lutum defluxit, ad praeſidium aquae calidae de-
curritur, ahenumque [o] calefieri debet, vt immundae baccae eluantur. ſed id non
feruentiſſima fieri oportet, verum modice calida, quo commodior guſtus olei fiat:
nam ſi excoctus eſt, etiam vermiculorum, caeterarumque immunditiarum ſaporem
trahit. Sed cum fuerit oliua elota, reliqua, ſicut ſupra praecepimus, fieri debebunt.
22 Fiſcis autem non iiſdem probum [p] et cibarium oleum premi oportebit. nam veteres
ad caducam oliuam, noui autem ordinario aptari oleo, ſemperque cum expreſſerint
facta, ſtatim feruentiſſima debent aqua bis aut ter elui: deinde ſi ſit profluens, im-
poſitis lapidibus, vt pondere preſſi detineantur, immergi: vel ſi nec flumen eſt, in
lacu, aut piſcina quam puriſſimae aquae macerari, et poſtea virgis verberari, vt ſor-
des fecesque decidant, et iterum elui [q], ſiccarique.

LI. QVAMVIS non erat huius [a] temporis olei gleucini compoſitio, tamen
huic parti voluminis reſeruata eſt, ne parum opportune vini [b] conditionibus inter-
poneretur. Hac autem ratione confici debet. – Vas olearium [c] quam maximum,
et aut nouum, aut certe bene ſolidum praeparari oportet: deinde per vindemiam
muſti quam optimi generis, et quam recentiſſimi ſextarios ſexaginta cum olei pon-
do octoginta in id confundi [d]: tum [e] aromata non cribrata, ſed ne minute quidem
contuſa, verum leuiter confracta in reticulum iunceum [f] aut lineum [g] adiici, et ita
2 cum [h] ſaxi ponduſculo in olei atque muſti [i] partem demitti. ſint autem iis portioni-
bus penſata [k], quas infra ſubiicimus, calami, ſchoeni [l], cardamomi [m], xylobalſami [n],
corticis de palma, foeni Graeci vetere vino [o] macerati, et poſtea ſiccati, atque etiam
torre-

f) *eſſe I. B. R. Lipſ.* g) *multitudinem alii mille nummorum contrahitur I. B. R. mille* deeſt *P.
plusquam multitudinem nummorum conemb'r L. multitudine mali contr.* al. h) *Sed I. B. R. quod* al.
i) *dicit I. B. R.* k) *quicquam P. Lipſ.* l) *portiones I. B. R.* m) *non prouentum - - ſenties* deſunt *I. B. R.*
Lipſ. n) rubr. *De cibario oleo conficiendo Lipſ.* o) *benumque L.* p) *probum L. I. B. R. improbum* al. q) *diu*
Lipſ. [C. LI.] *Olei gleuani compoſitio* rubr. *L.* a) *huius olei goentini compoſ. L.* b) *villici I. B. R.*
c) *olea I. B. R. L. oleae* autumat Anonymus ad marg. *Reg.* d) *confundunt I. B. R. confunditur arom. L.*
e) *tum* abeſt *I. B. R.* f) *vinceum L.* g) *linteum I. B. R.* h) *cum ſaxi ponduſculo in* deſunt *L. I. B. R.*
i) *prelo miſci L.* k) *penſare atque in ſubiicimus I. B. R. penſate atque infra ſubicimus L.* l) *coheni P.*
m) *cardamo mixto balſami L. I. B. R. cardomomi Steph.* n) *xilobalſami I. I. H. A. Gr. G. St.* o) *pru-
no I. B. R. primo P. Lipſ.*

50, 22 PROBVM ET CIBARIVM OLEVM) Ita videtur leg. non *improbum*. VRSIN. Cum recte in vetuſtis libris legeretur *probum*, ſecuta aetas *improbum*, quaſi *cibarium oleum* eſſet probum, cum ſit deterrimum, excudi maluit. Fit enim, docente Columella, *vbi exeſa vermiculis oliua decidit, vel tempeſtatibus et pluuiis in lutum defluxit*. Improbum itaque *oleum cibarium*, vt et *panis cibarius*, *cibariumque vinum*, ſeruis quae reſeruabantur. PONTED. Confirmatur Viri Clar. ſententia ab ipſo Col. 12, 52 extr. *poterit* enim *ad eſcam probari* quod deterioris notae eſt. Sed ſupra ſ. 18 tamen cauit, ne cibarium oleum fiat ex oliua, quae amurcam concepit. Eſt igitur nota deterior etiam cibario. Qua ratione etiam *improbum* hic ferri poteſt.

51, 1 OLEI GLEVCINI) Meminit etiam Coelius Aurel. Acut. 3, 24 Dioſcorides 1, 67 Plinius 15, 7. SCHOETTG. Notandus hic Scriuerii error, qui ad Mart. 9, 26 *glaucinum oleum* comminiſcitur, et ad *glauciam* herbam refert cum aperte ſit ἀπὸ τῦ γλεύκυς.

51, 2 IRI-

torrefacti, iunci radicis, tum etiam iridis Graecae, nec minus aniſi [p] Aegyptii pari
pondere, id eſt, vniuscuiusque libram, et quadrantem, vt ſupra diximus, reticulo
incluſa demittito, et metretam linito. poſt ſeptimum diem aut nonum per ſe me-
tretae ſiquid fecis aut ſpurcitiae faucibus inhaerebit, manu eximito, et detergito [q]:
deinde oleum eliquato, nouisque vaſis recondito. mox reticulum eximito, et aro- 3
mata in pila quam mundiſſime contundito, tritaque in eandem metretam reponito,
et tantundem olei quantum prius infundito, et obturato, in ſole ponito. Poſt ſepti-
mum diem oleum [r] depleto, et quod reliquum eſt muſti picato cado [s] recondito.
nam id ſi non exhauſeris [t] medicamentum, dabitur potatum imbecillis bubus et cae-
tero [u] pecori. Oleum [x] autem ſecundarium non inſuauis odoris quotidianam
vnctionem praebere poterit dolore neruorum laborantibus.

LII. OLEVM [a] ad vnguenta ſic facito. Ante quam oliua nigreſcat, cum pri-
mum decolorari coeperit, nec tamen adhuc varia fuerit, maxime Liciniam, ſi erit;
ſi minus, regiam; ſi nec haec fuerit, tunc Culminiam [b] baccam manu ſtringito, et
ſtatim purgatam prelo integram ſubiicito, et amurcam exprimito: deinde ſuſpenſa 2
mola oliuam frangito, eamque vel in regulas, vel in nouo fiſco adiicito, ſubiectam-
que prelo ſic premito, ne vaſa intorqueas, ſed tantum ipſius preli pondere quantu-
lumcunque exprimi patiaris. deinde cum [c] ſic fluxerit, protinus capulator amurca
ſeparet [d], et diligenter ſeorſum in noua labra transferat [e], eiusque [f] eliquet reli-
quum olei. quod [g] poſtea fuerit expreſſum, poterit ad eſcam vel cum alia nota
miſtum, vel per ſe approbari.

LIII. HACTENVS de oleo abunde [a] diximus, nunc ad minora redeamus [b].
Omne pecus, et praecipue ſuem pridie quam occidatur, potione prohiberi oportet,
quo ſit caro ſiccior. nam ſi biberit, plus humoris ſalſura habebit. ergo ſitientem
cum occideris, bene exoſſato: nam ea res minus vitioſam [c], et magis durabilem
ſalſuram facit. deinde cum exoſſaueris, cocto ſale, nec nimium minuto, ſed ſuſpenſa 2
mola infracto diligenter ſalito [d], et maxime in eas partes quibus oſſa relicta ſunt,
largum ſalem infarcito [e], compoſitisque ſupra tabulatum tergoribus aut fruſtis vaſta
pondera imponito, vt exſanietur. tertio [f] die pondera remoueto, et manibus dili-
genter ſalſuram fricato. eamque cum voles reponere [g], minuto et trito ſale aſper-
gito,

p) *aneſi egyptii L. I. B. R.* q) *detergeto I. B. R.* r) *oleo repleto L. I. B. R.* s) *candore condito I. B. R.* t) *exhauſerit I. B. R. exacuerit medicamentum dabitur potandum Lipſ.* u) *caeterorum P. Lipſ.* x) *ſic Pol. et Lipſ.* Alii hic nouum caput incip. [C. LII.] a) *Oleum --- facito* rubr. *Pol. et Lipſ.* omiſſa ab aliis, qui coniungunt *laborantibus: antequam.* b) *culminam I. B. R.* c) *quomodo I. B. R. curo P.* d) *ſeparet Lipſ. ſeparare* al. e) *tranferre debet Iuntt.* f) *eiusque eliquet reliquum olei* deſunt *Iuntt.* g) *cum Iuntt.* [C. LIII.] a) *dixiſſe abunde eſt P. dixiſſe habunde eſt Lipſ. abunde dixiſſe ſatis eſt I. B. R.* b) Rubr. *De fuccidia et ſalſura facienda Lipſ.* c) *incinnoſam Ienſ. incynoſam Lipſ.* d) *inſallito.* e) *inſarcito I. B. R.* f) *Tertia I. B. R.* g) *exponere Lipſ.*

51, 2 IRIDIS GRAECAE) Supra c. 20 dixit *iris Illyrica.* VRSINVS.

51, 3 OLEVM AVTEM SECVNDARIVM: Modo dixerat, *et tantundem olei quantum prius infundito.* Hoc igitur eſt *oleum ſecundarium.* Et ita eandem cauſam reddidimus, factae ex Mſſ. mutationis.

52, 2 SEPARET) Ita videtur legendum non *ſeparare.* VRSIN.

52, 2 EIVSQVE ELIQVET) Hunc locum ita puto conſtituendum: *in noua labra transferat, quouſque eliquet. Reliquum olei, quod poſtea* etc. Mox c. 53, 2 videbimus *eius* poſitum pro *eouſque.*

53, 2 NEC

gito, atque ita reponito: nec deſieris eius quotidie ſalſuram fricare, donec matura
3 ſit. Quod ſi ſerenitas fuerit iis diebus, quibus perfricatur caro, patieris eam ſale
conſperſam eſſe nouem diebus: at [h] ſi nubilum, aut pluuiae, vndecima vel duodeci-
ma die ad lacum ſalſuram deferri oportebit, et ſalem prius excuti, deinde aqua dulci
diligenter perlui, necubi ſal inhaereat, et paululum [i] aſſiccatam in carnario ſuſpen-
di, quo modicus fumus perueniat, qui, ſiquid humoris adhuc continetur, ſiccare
eum poſſit. Haec ſalſura luna decreſcente maxime per brumam, ſed etiam menſe
4 Februario ante Idus commode fiet [k]. – Eſt et alia [l] ſalſura, quae etiam locis cali-
dis omni tempore anni poteſt vſurpari, quae [m] talis eſt: Cum [ab [n]] aqua pridie
ſues prohibiti [o] ſunt, poſtero die mactantur, et vel aqua candente, vel ex tenuibus
lignis flammula facta glabrantur [p], (nam vtroque modo pili detrahuntur) caro in
libraria fruſta conciditur: deinde in ſeriam ſubſternitur ſal coctum, ſed modice (vt
ſupra diximus) infractum [q]: deinde offulae carnis ſpiſſe componuntur, et alternis
ſal ingeritur. ſed cum ad fauces ſeriae peruentum eſt, ſale reliqua pars repletur, et
impoſitis ponderibus in vas [r] comprimitur [s]: eaque caro ſemper conſeruatur [t], et
tanquam ſalſamentum in muria ſua permanet.

LIV. RAPORVM quam rotundiſſima ſumito, eaque, ſi ſunt lutoſa [a], deter-
gito, et ſummam cutem nouacula decerpito: deinde (ſicut conſueuerunt ſalgama-
rii [b]) decuſſatim ferramento lunato incidito. ſed caueto, ne vſque ad imum [c] praeci-
das rapum. Tum [d] ſalem inter inciſuras raporum non nimium minutum aſpergito,
et rapa in alueo aut ſeria componito, et ſale pluſculo aſperſa triduo ſinito, dum
2 exudent. poſt tertiam diem mediam fibram rapi guſtato, ſi receperit ſalem. deinde
cum videbitur ſatis recepiſſe, exemtis omnibus, ſingula ſuo ſibi iure eluito: vel ſi
non multum liquoris fuerit, muriam duram adiicito, et ita eluito: et poſtea in qua-
dratam ciſtam vimineam, quae neque ſpiſſe, ſolide tamen et craſſis viminibus con-
texta ſit, rapa componito: deinde ſic aptatam tabulam ſuperponito, vt vſque ad fun-
3 dum, ſi res exigat, intra ciſtam deprimi poſſint [e]. Cum autem [f] eam tabulam ſic
aptaueris: grauia pondera ſuperponito, et ſinito nocte tota, et vno die ſiccari. tum
in dolio picato fictili, vel in vitreo componito, et ſic infundito ſinapi [g] et [h] aceto,
vt [i] a iure contegantur. Napi [k] quoque, ſed integri, ſi minuti ſunt, maiores au-
tem inſecti, eodem iure, quo rapa condiri poſſunt [l]: ſed curandum eſt, vt haec
vtraque antequam caulem [m] aut cymam faciant, dum ſunt tenera, componantur [n].
4 — Napos minutos integros, aut rurſus amplos in tres aut quatuor partes diuiſos
in vas coniicito, et aceto infundito, ſalis quoque cocti vnum ſextarium in congium
aceti adiicito. poſt trigeſimum diem vti poteris.

LV. SEMEN

h) *aut I. B. R.* i) *paulum aſſiccatum I. B. R.* k) *fiet I. B. R. Aliter* inſer. *P. Lipſ.* l) *illa I. B. R. Lipſ.* m) *quae talis eſt* omitt. *I. B. R.* n) [*ab*] deeſt *I. B. R.* o) *prohibitae Lipſ. I. B. R.* p) *glabrata Lipſ. I. B. R.* q) *infractus I. B. R. Lipſ.* qui et modo *coctus.* r) *vuas Pol.* s) *conteritur Lipſ. I. B. R.* t) *conſumatur: tanquam I. B. R.* [C. LIV.] a) *lutuoſa detergeto I. B. R.* b) *Salmagarii Lipſ.* c) *imum perprenda rapa tum ſale Lipſ.* d) *Tum* deeſt *I. B. R.* e) *poſſit I. B. R.* f) *enim tabulatum I. B. R.* g) *ſenapi P. Lipſ.* abeſt plane *I. B. R.* h) *et aceto* deeſt *Lipſ. I. B. R.* i) *vtra P. Lipſ.* k) *neque quoq. ſed integriſſimi minute ſunt Lipſ.* l) *poſſint I. B. R.* m) *caulem agant cymam ne* (*f.* cymamue) *faciant.* n) *Aliter* inſer. *P. Lipſ.*

53, 2 NEC DESIERIS EIVS) *conſque* legi vult VRSIN. Vid. quae modo dicta ad c. 52, 2.

55, 1 SCA-

LV. SEMEN ſinapis diligenter purgato, et cribrato: deinde aqua frigida elui-
to, et cum fuerit bene lotum, duabus horis in aqua ſinito. poſtea tollito, et mani-
bus expreſſum in mortarium nouum aut bene emundatum coniicito [a], et piſtillis
conterito. cum contritum fuerit, totam intritam ad medium mortarium contrahito,
et comprimito manu plana. deinde cum compreſſeris, ſcarificato [b], et impoſitis pau-
cis carbonibus viuis aquam nitratam ſuffundito, vt omnem amaritudinem eius, et
pallorem exſaniet [c]. deinde ſtatim mortarium erigito, vt omnis humor eliquetur.
poſt hoc album acre acetum adiicito, et piſtillo permiſceto, colatoque. Hoc ius ad 2
rapa condienda optime facit. Caeterum ſi velis ad vſum conuiuiorum praeparare,
cum exſaniaueris [d] ſinapi, nucleos pineos quam recentiſſimos, et amygdalum [e] adiici-
to, diligenterque conterito infuſo aceto. Caetera, vt ſupra dixi, facito. Hoc ſinapi ad
embammata non ſolum idoneo, ſed etiam ſpecioſo vteris: nam eſt candoris eximii,
ſi ſit curioſe factum.

LVI. PRIVSQVAM oluſatrum coliculum agat, radicem eius exerito [a] menſe
Ianuario, vel etiam Februario, et diligenter defricato, nequid terreni habeat, et [b]
in aceto et ſale componito: deinde poſt diem trigeſimum eximito, et corticem eius
delibratum abiicito. caeterum medullam eius conciſam in fideliam vitream, vel
nouam fictilem coniicito, et adiicito ius, quod [c] ſicut [d] infra ſcriptum eſt fieri de-
bebit: Sumito mentam, et vuam paſſam, et exiguam cepam aridam, eamque cum 2
torrido farre, et exiguo melle ſubterito: quae cum fuerit bene trita, ſapae vel de-
fruti duas partes, et aceti vnam permiſceto: atque ita in eandem fideliam confun-
dito, eamque operculo contectam pelliculato [e]. cum deinde vti voles, cum ſuo
iure conciſas radiculas promito, et oleum adiicito. Hoc ipſo tempore ſiſeris radi- 3
cem poteris eadem ratione, qua ſupra condire: ſed cum exegerit vſus, eximes de
fidelia, et oxymelli, cum exiguo oleo ſuperfunde.

LVII. ADDITO in mortarium ſatureiam, mentam, rutam [a], coriandrum,
apium, porrum ſectiuum, aut ſi non erit, viridem cepam, folia lactucae, folia eru-
cae, thymum viride, vel [b] nepetam [c], tum etiam viride puleium, et caſeum recen-
tem, et ſalſum: ea omnia pariter conterito, acetique piperati exiguum permiſceto.
Hanc miſturam [d] cum in catillo compoſueris, oleum ſuperfundito [e]. Cum viridia, 2
quae ſupra dicta ſunt, contriueris, nuces iuglandes [f] purgatas, quantum ſatis vide-
bitur, inſerito, acetique piperati exiguum permiſceto, et oleum infundito [g]. ſeſa-
mum

[C. LV.] a) *mundatum adiicies Lipſ. adiicito I. B. R.* b) *ſcarifato Lipſ.* c) *exinanit Lipſ.* d) *exaniueris* ante Commel. omnes. *exinaniaueris Lipſ.* Vid. *Morg. I,* 73. e) *amylum I. B. R. I. I. H. A.* [C. LVI.] a) *ſerito Lipſ. I. B. R.* b) *et* abeſt *I. B. R.* c) *infraſcriptum: quod ſic fieri I. B. R.* d) *ſic P.* e) *pellicato Lipſ. I. B. R.* [C. LVII.] a) *rutram Reg.* b) *vel* deeſt *I. B. R.* c) *neptam I. B. R.* d) *mixturam I. B. R.* e) *Aliter* inſ. *Lipſ. P.* f) *grandes I. B. R. glandes Lipſ.* g) *Aliter* inſer. *Lipſ. P.*

55, 1 SCARIFICATO) Varie perforandam, credo, iubet maſſam ſinapis, vt concipere vaporem aquae nitratae, et exſudare facilius humorem palloremque poſſit. Nihil iuuat, qui condituram ſinapis praecipit Palladius Iul. 9.

55, 1 ERIGITO) Videndum, an legi debeat *emergito*, vel *euerrito*. VRSIN. Minime vero! *Mortarium*, vt vel ex hoc loco apparet, (confer autem, qui dubitas, Indicem) eſt lapis planus, qui ſi erigatur, humor defluit.

55, 2 EXSANIAVERIS) *exinanieris* leg. VRSIN. Neque hoc probare poſſum. Verbum *exſaniare* ſatis tuetur Index.

57, 2 INSERITO) Parum aptum huic loco verbum videtur. Forte fuit *interito*; vnde *intrita* eſt.

mum leuiter [h] torrefactum cum iis viridibus, quae ſupra dicta ſunt, conterito.
3 Item aceti piperati exiguum permiſceto, cui ſupra oleum ſuperfundito [i]. — Caſeum gallicum, vel cuiuscunque notae volueris, minutatim concidito et conterito, nucleosque pineos, ſi eorum copia fuerit; ſi minus, nuces auellanas torrefactas ademta cute, vel amygdalas [k] aeque ſupra condimenta pariter miſceto, acetique piperati exiguum adiicito, et [l] permiſceto, compoſitumque oleo ſuperfundito [m].
4 Si condimenta viridia non erunt, puleium aridum, vel thymum, vel origanum, aut aridam ſatureiam cum caſeo conterito, acetumque piperatum, et oleum adiicito. Poſſunt tamen haec arida, ſi reliquorum non ſit poteſtas, etiam ſingula caſeo miſceri [n]. — Piperis albi, ſi ſit; ſi minus, nigri vnciae tres, apii ſeminis vnciae duae, laſeris radicis, quod σίλφιον Graeci vocant, ſeſcunciam [o], caſei ſextantem: haec contuſa et cribrata melli permiſceto, et in olla noua ſeruato: deinde cum exegerit
5 vſus, quantulumcunque ex eo videbitur, aceto et garo diluito [p]. – Liguſtici vnciam, paſſae vuae detractis vinaceis ſextantem, piperis albi vel nigri quadrantem: haec, ſi maiorem impenſam vitabis, poſſunt melli admiſceri, et ita ſeruari. At ſi pretioſius oxyporum [q] facere voles, haec eadem cum ſuperiore compoſitione miſcebis, et ita in vſum repones: quod ſi etiam [cum] laſer non [r] habueris, pro ſilphio, mellis [s] adiicies pondo ſemunciam.

6 Clauſulam peracti operis mei P. Siluine non alienum [t] puto indicem lecturis, [ſi modo fuerint qui dignentur iſta cognoſcere:] nihil dubitaſſe me pene infinita eſſe, quae potuerint huic inſeri materiae: verum ea quae maxime videbantur neceſſaria, memoriae tradenda cenſuiſſe. nec tamen canis natura [u] dedit cunctarum rerum prudentiam. nam etiam quicunque ſunt habiti mortalium ſapientiſſimi, multa ſciſſe [x] dicuntur, non omnia.

h) *leniter I. B. R.* i) *ſuperinfundito I. B. R. Aliter* inſ. *P.* k) *Amygdolas Lipſ. I. B. R.* l) *et permiſceto* om. *I. B. R.* m) *Aliter* interſ. *P. Lipſ.* n) *Oxyporii compoſitio* interſer. *Pol. Lipſ.* o) *ſeſunciam I. B. R.* p) *Aliter* inſ. *P. Lipſ.* q) *oxyporium Lipſ.* r) *non* abeſt *Lipſ. I. B. R.* Malim abeſſe *τὴν cum. vid. Morg. I*, 74. s) *melius Lipſ. I. B. R.* t) *alienam puto Iudicem Lipſ.* u) *naturam cunctarum Lipſ. I. B. R.* x) *ſciſſiſſe Pol.*

57, 3 AEQVE SVPRA CONDIM.) Forte ſcripſit Col. *eaque*.

57, 5 LIGVSTICI VNCIAM) Intelligitur ad hunc, et qui ſequuntur accuſatiuos *ſume*, vel ſimile quid. De accuſatiuis aliis, abſolute vel elliptice potius poſitis, agimus ad Cat. 90.

57, 5 PRETIOSIVS OXYPORVM) Condimentum ex aceto, vid. Comm. ad Apic. 1, 32 et 3, 18 vbi ſimilis compoſitio habetur.

L. IVNII

L. IVNII MODERATI COLVMELLAE LIBER
DE ARBORIBVS.

ALDVS LECTORI S.

ILLVD *ſignificandum cenſui amice et ſtudioſe lector, ordinem librorum Columellae alium eſſe in hoc volumine, quam in aliis: idque Iucundi noſtri diligentia, qui primus eum librum, qui tertius erat, cuius principium eſt*, Cum de cultu agrorum abunde primo libro praecepiſſe videamur, non intempeſtiua erit arborum virgultorumque cura; quae vel maxima pars habetur rei ruſticae: *non adnumerandum libris Columellae ad Siluinum deprehendit tribus praecipue rationibus: quarum prima eſt, quia hic idem eſt, cum eo qui ſtatim ſequitur, quique incipit*, Hactenus aruorum cultus, vt ait praeſtantiſſimus poëta, (nihil enim prohibet nos, Publi Siluine, de iisdem rebus dicturos, celeberrimi carminis auſpicari principia) ſequitur arborum cura; quae pars rei Ruſticae vel maxima eſt. *Ecce vterque eſt de arboribus: ſed is, cuius principium*, Hactenus aruorum cultus: *et maior multo eſt, et magis cultus. Secunda, quia in eo ipſo libro quem non annumerandum diximus Columellae hiſce de re Ruſtica libris, nuſquam nominatur P. Siluinus: vt ſit in aliis omnibus. Tertia, quia ſi ille liber, iis qui ſunt ad Siluinum, inſeratur, accuſandus foret auctor indiligentiae: qui de arboribus pomiferis, de cytiſo, de oliuis, et aliis quibusdam et in hoc, et in eo qui nunc quintus eſt, tanquam oblitus tractauerit. Praeterea quia in principio eius libri, qui incipit*, Quae fere conſummabant, P. Siluine, ruris exercendi colendique ſcientiam, quaeque pecuariae negotiationis exigebat ratio, ſeptem memorauimus libris: *non* ſeptem, *ſed* octo *foret dicendum. Tum aliis in locis numerus librorum, qui apud auctorem legitur, eſſet falſus: quia ſi illum, vbi non eſt nomen Siluini, addideris: in eo libro qui Villicus inſcribitur, quemque vndecimum eſſe librum ipſe dicit his verbis*, Et hoc vndecimum praeceptum Ruſticationis: *foret ſcribendum* duodecimum. *ſed perperam. nam cum alius alium librum ſemper citet, vt facile eſt quaerenti cognoſcere: neceſſe eſt eum eſſe ordinem librorum qui hic habetur et vbi auctor ſeptimum dicit, ſeptimum: vbi nonum, nonum: vbi vndecimum, vndecimum eſſe oportere. Ipſum autem librum in fine totius operis curauimus imprimendum: vt et illum quis, cum libuerit, poſſit legere. An autem Columellae ſit, an alterius: tum quare potius Columellae eſſe videatur, videant alii: nobis enim non erat otium. Vale.*

Hunc librum qui *de Arboribus* inſcribitur, alterum eſſe ex iis duobus, quibus terrae ſtirpiumque cultum fuerat Columella complexus, ex eodem Colum. manifeſtum habemus, qui ita incipit: *Quoniam de cultu agrorum abunde primo volumine praecepiſſe videmur, non intempeſtiua erit arborum virgultorumque cura, quae vel maxima pars habetur rei ruſticae.* Quorum vno in quo terrae cultus praecipiebatur, humanarum rerum viciſſitudine amiſſo, alter quo ſtirpes colere docemur, vocaturque *de Arboribus*, ad nos peruenit. Hoſce libros vt credere licet, cum benigne exceptos vidiſſet Columella, nouis praeceptis auctos, diligentiusque limatos in quinque volumina, quibus vniuerſalis terrae ſtirpiumque colendarum ratio continetur, inferiore tempore digeſſit. Nam primum qui deſideratur, terrae cultum complectentem in duos tranſtulit, in primum ſcilicet et ſecundum. Quod probari poteſt ex iis, quae c. 3 huius libri leguntur: *Sapor autem (ſicut primo docuimus volumine) comprehenditur, ſi terram aqua diluas*, quae non in primo libro, verum in ſecundo alterius editionis continentur, nimirum cap. 2 ad hunc modum: *Sapore quoque ſic dignoſcemus, ſi ex ea parte agri, quae maxime diſplicebit, effoſſae glebae, et in fictili vaſe madefactae dulci aqua permiſceantur.* Alterum vero, quo colendarum arborum praecepta comprehenduntur, in tres redegit, qui ſunt tertius, quartus, quintus. Cuius rei, (quoniam id ſuperioribus libris quantum inſtituti noſtri ratio poſcere videbatur, praeſtitum a nobis fuit, rurſusque ſumus hoc in libro praeſtituri) probationes afferre ſuperſedebimus. Quibus ſeptem alios ſubinde adiecit, veluti quaedam additamen-

tamenta, non ignorans, multos et pecorum curam et villaticas paſtiones in ruſticali diſciplina repudiaſſe. Quorum opinioni vt occurreret, hoc ſexti libri initium fecit. *Scio quosdam, Publi Siluine, prudentes agricolas pecoris gregariorum-que paſtorum abnuiſſe curam, et eam veluti inimicam profeſſionis ſuae diſciplinam conſtantiſſime repudiaſſe. Neque inficior, id eos aliqua ratione feciſſe, quaſi ſit agricolae contrarium paſtoris propoſitum. etc.* Quo loco ea, quae de maiori et minori pecore libr. VI et VII dicturus erat, ab reprehenſione vindicare eſt conatus. At vero villaticas paſtiones, (de quibus libris VIII et IX agit) exponere aggreſſus, haec ad octauum librum praemittere, inter neceſſaria eſſe iudicauit: *Quae fere conſummabant, Publi Siluine, ruris exercendi colendique ſcientiam, quaeque pecuariae negotiationis exigebat ratio ſeptem memorauimus libris. Hic nunc ſequentis numeri titulum poſſidebit, nec quia proximam propriamque ruſtici curam deſiderent quae dicturi ſumus, ſed quia non alio loco, quam in agris aut villis debebant adminiſtrari, et tamen agreſtibus magis quam vrbanis proſint.* Decimum porro *de hortorum cultu*, et vndecimum de villici officiis amicorum monitis appoſuit; vltimum denique quoniam vndecimi materiae ratio ſic poſcere videbatur. His itaque duodecim voluminibus omne ruſticarum rationum genus eſt complexus, propter quod liber *de Arboribus* nullo pacto inter illa numerari poteſt, miramurque eos, qui ante Iucundum et Aldum inter illa ordine tertium collocarint, in quae transſcribitur, et quibus continetur. PONTED. Ita eſſe, vt vult Cl. Pontedera, non ego modo ante videram, quam obſeruationem eius legerem, ſed credo videt, ſi aciem intendat, quisquis aliquid videt. Apponam autem, quae in chartam conieceram, non quo nihil meorum perire velim; ſane multa enim omiſi, cum viderem in easdem cogitationes incidiſſe alios: ſed quod videtur e re lectoris eſſe, ſingulatim cognoſcere, quomodo in recognoſcendo opere ſuo verſatus ſit Columella. Nimirum, videtur primo paucis, tribus forte aut quatuor libris, rei ruſticae praecepta complexus eſſe, quos ſecunda editione, vel repetita praelectione, vti Imperator loquitur, ad Siluinum, ita explicauit ac dilatauit, vti XII exiſterent: vt Cicero v. c. primum duos Academicorum libros fecit, poſt quatuor et ſimiliter alii. Primum volumen editionis prioris quo caremus hodie, de cultu agrorum agebat, quod ex primis huius libelli verbis intelligitur. Ita 3, 6 laudat primum volumen, cum hodie legantur illa 2, 2, 20. Liber ſecundus ſ. volumen ſecundum agebat de arboribus, ſiue ſurculis. Nimirum is ipſe eſt, in quem haec praefamur, quique in antiquiſſimis editionibus, non adeo male, (quamquam non de ſententia auctoris, qui illum plane aboleri voluit, et XII ad Siluinum libris totum opus abſolui) tertium locum inter duodecim repetitae praelectionis libros occupauerat. Hunc ipſius Columellae eſſe, ita mihi liquidum videtur, vti neminem, qui quidem ea, quae indubie Columellae ſunt, cum hoc noſtro diligenter comparauerit, dubitare poſſe arbitrer. (Add. Clar. Pontedera ad 9, 3) Nimirum quae primum hoc vno de arboribus libro ſcripſerat, ea deinde tribus ad Siluinum libris, qui nunc tertius, quartus, quintusque de auctoris ipſius ſententia nuncupantur, expediuit; qui libri in Codice Mediceo, quo vſus eſt Politianus, *Surcularis prior*, *ſecundus ac tertius* aperte nominantur, vt in fine horum librorum a nobis obſeruatum eſt. Sane ipſe noſter 2, 11, 1 librorum meminit, quos de generibus ſurculorum conſcripſerit. Nimirum vinearum cultus, de quo hic c. 1 - 16 diſputat, librum tertium quartumque occupat integros, vbi praeterea, nimirum L. 4 c. 30, 31, 32 de ſalicto, geniſta et arundine, tanquam vitium adminiculis ea adiungit, quae de Arb. c. 29 ſtrictim indicauerat. Libri 5 initio de menſorum diſciplina quaedam inſerit, ac tum demum abſoluit de vitibus. Eiusdem libri c. 8 et 9 de oleis multo agit copioſius, quam in prima hac praelectione c. 17 fecerat. Reliqua ad finem libri in vtraque editione nihil fere immutata ſeruantur, ſi diſceſſeris ab iis, quae de ſalice, geniſta, arundine, modo dicta ſunt, et quae c. 30 ex hortorum diſciplina de viola et roſa auctor praecipit. Caeterum aboleri voluiſſe librum de arboribus Columellam, certe in corpore XII de re ruſtica librorum non cenſeri, apparet v. g. inde, quod principio libri VIII *ſeptem* libros praeceſſiſſe dicit, et *nouem* in decimi prooemio, quo in loco primi quidem editores poſuerunt *decem* vel ex ingenio, vel ex libris; ſed quicunque mutationis auctores ſint, (quos recentiores eſſe, vel ſola Lipſienſis codicis auctoritas reuincit, qui *nouem* retinet, licet *vndecimum* numeret illum hortulum, qui proprie eſt *decimus*) parum memores fuere loci quem priorem laudauimus, vbi *ſeptem* omnes agnoſcunt. Ita 12, 13, 1, *opilioni*, inquit, *ſeptimo libro praecepta dedimus.* Is eſſet *octauus*, ſi hunc de arboribus *tertium* in XII eſſe voluiſſet Columella. Neque varietas eſt 11, 2, 1 vbi *vndecimum* de officio villici laudat, qui duodecimus nominandus fuerat. Sed res nimium eſt aperta.

CAP. I.

CAPVT I.

QVONIAM[a] de cultu agrorum abunde primo volumine praecepiſſe videmur[b],
non intempeſtiua erit arborum virgultorumque cura, quae vel maxima pars
habetur rei ruſticae. Placet igitur, ſicuti Virgilio, nobis quoque duo eſſe genera
ſurculorum: quorum alterum ſua ſponte gignitur, alterum cura mortalium proce-
dit. Illud, quod non ope humana prouenit, materiae eſt[c] magis aptum: hoc cui
labor adhibetur, idoneum fructibus. Vnum[d] hoc itaque praecipuum eſt, atque 2
id ipſum genus tripartito diuiditur: nam ex ſurculo vel arbor procedit, vt olea,
ficus; vel frutex, vt[e] roſae, arundines; vel tertium quiddam, quod neque arbo-
rem, neque fruticem proprie dixerimus, ſicuti eſt vitis. Arborum et fruticum do-
cebimus cultum, ſi[f] prius de vitibus praeceperimus. [g] Qui vineam vel arbuſtum 3
conſtituere volet, ſeminaria prius facere debebit: ſic enim ſciet cuius generis vitem
poſiturus ſit. nam[h] quae pretio parata diſponitur, certam generoſitatis fidem non
habet: quoniam dubium eſt, an is qui vendidit, legendis ſeminibus adhibuerit di-
ligentiam: tum etiam quod ex longinquo petitur, parum familiariter noſtro ſolo
venit, propter quod difficilius conualeſcit alienum exterae regionis. Optimum eſt 4
itaque eodem agro, quo vitem diſpoſiturus es, vel certe vicino facere ſeminarium:
idque multum refert loci natura. nam ſi colles vineis vel arbuſtis occupaturus es[i],
prouidendum eſt, vt ſicciſſimo loco fiat ſeminarium, et iam quaſi ab incunabulis
vitis exiguo aſſueſcat humori[k]: aliter cum transtuleris de humido in aridum locum,
viduata priſtino alimento deficiet. At ſi campeſtres et vliginoſos agros poſſidebis, 5
proderit[l] quoque ſeminarium ſimili loco facere, et vitem largo conſueſcere hu-
mori[m]. namque exilis[n], cum[o] in aquoſum agrum transfertur, vtcunque[p] putre-
ſcit. Ipſum autem agrum, quem ſeminario deſtinaueris[q] planum et ſuccoſum, ſat
erit bipalio[r] vertere: quod vocant[s] ruſtici ſeſtertium. ea repaſtinatio[t] altitudinis
habet

VARIETAS LECTIONIS.

[Columellae Liber de Arboribus C. I.] a) *Quom I. B. R. Quõ P. um* prima litera pro more omiſſa *Lipſ.* b) *videamur I. B. R.* c) *eſt* abeſt *P. Lipſ.* d) *Vnde I. B. R. Vnde hoc ita praecipiendum eſt Lipſ.* e) *oliuae* inſ. *P. violae Lipſ.* f) *ſed Lipſ.* g) rubr. *de cultu vite capitulum primum Lipſ.* h) *Namque I. B. R.* i) *eſt P.* k) *humore I. B. R.* l) *prodiderit P.* m) *humore I. B. R.* n) *ex his Lipſ. I. B. R.* o) *cõ P.* p) *vtrumque I. B. R. vtrimque Lipſ.* q) *deſignaueris I. B. R. deſignaberis P.* r) *bipalo verte P.* s) *vertunt I. B. R.* t) *respaſtinatio P.*

1, 1 PRIMO VOLVMINE) Vid. animadverſio proxima.

1, 1 VIRGILIO) Georg. 2, 10 ſq. Add. Plin. 17 principio, qui totus liber, praeſertim a capite inde 10, cum de cultu arborum agat, conferri cum hoc meretur: Noſter autem 3, 1.

1, 1 PROCEDIT) Quidam legunt *prodit*, quod non placet. Nam ſequitur: *Nam ex ſurculo vel arbor procedit.* VRSIN.

1, 3 SEMINARIA) *vitiarium* vocat Columella 3, 5 ex quo pleraque huius capitis ſunt deſumta. SCHOETTG.

1, 4 IDQVE MVLTVM REFERT) *Ad quod multum refert* legendum. VRSIN. Putabam tamen ferri poſſe *idque*, ſi *natura* ſexto caſu in ſignificatione cauſae intelligatur.

1, 5 NAMQVE EXILIS) *Namque ex exili* legi vult VRSIN.

1, 5 SESTERTIVM) Ad *bipalium* refero: quicunque tandem intelligatur vel as vel vncia. pedem non intelligi vnciam, docere videntur, quae ſtatim ſequuntur, niſi dicas, non deprimi totum bipalium, quantum eſt, ſed ſemunciam extare ſupra terram. Sed ſi conferas noſtrum 3, 5, 3 vbi hunc locum retractat, omnino reſpicit ad pedem; nam *duos pedes et ſemiſſem* paſtinationi tribuit. Quid ergo? aut inſigniter corruptus eſt hic locus, aut ſuam hallucinationem correxit in repetita praelectione Columella. Confer etiam 11, 2, 17 vbi tripedaneae quidem altitudini operas 80, vt hic, aſſignat: in reliquis duobus modis paullo plus laboris imponit operis.

habet plus [u] ſeſquipede, minus tamen quam duos pedes. eiusmodi [x] bipalio iugerum agri vertitur operis quinquaginta. Collem autem et cliuum [y] modum iugeri continentem [z], ſi [a] ne minus duobus pedibus alte, repaſtinabis [b] operis ſexaginta: vel ſi eodem loco, quo vineam ordinaturus es, facere voles ſeminarium, tribus pedibus alte repaſtinabis iugerum operis octoginta: ita tamen ſi neque lapis, neque tophus [c], aut alia materia difficilior interuenerit [d]: quae res quot [e] operas abſumat [f], parum certum eſt. Nos autem de terreno loquimur.

II. PERACTA repaſtinatione, menſe Februario, vel prima parte Martii, ſemina legito. ſunt autem optima, quae de vitibus notatis leguntur. nam cui cordi eſt bona ſeminaria facere, circa vindemiam vites, quae et magnum et incorruptum fructum ad maturitatem perduxerint, rubrica [a] cum aceto (ne pluuiis abluatur [b]) permiſta denotat, ne hoc [c] vno tantummodo anno facit, ſed continuis tribus vel pluribus vindemiis easdem vites inſpicit, an perſeuerent eſſe foecundae [d]. ſic enim
2 manifeſtum eſt generoſitate [e] vitium, non anni vbertate fructum prouenire. Si compluribus vindemiis eundem tenorem ſeruarint, ex eiusmodi vitibus lecta ſemina multum bonumque vinum praebebunt. namque [f] qualiscunque generis vuae, quae [g] incorruptae ad maturitatem proueniunt, longe [h] melioris ſaporis vinum faciunt, quam quae praeripiuntur [i] aeſtu, aut alia de cauſa.

III. SEMINA autem eligito grandi acino, tenui folliculo, paucis minutisque vinaceis, dulci ſapore. Optima habentur a lumbis; ſecunda ab humeris; tertia ſumma [a] in vite lecta, quae celerrime comprehendunt [b]; et ſunt feraciora, ſed et quam celerrime [c] ſeneſcunt. Pampinaria ſarmenta deponi non placet, quia [d] ſterilia ſunt. Locis pinguibus, et planis, et humidis, praecoques vites ſerito, raris [e] acinis,

u) *plu ſeſquipedem P. plures qui minus Lipſ.* x) *eiusmodi bipalio* deeſt *Lipſ. I. B. R.* y) *cliuos modium Lipſ. I. B. R. cliuos modum P.* z) *continentem* deeſt *Lipſ. I. B. R.* a) *ſed Lipſ. I. B. R.* b) *repaſtinaberis P. Lipſ. repaſtinaueris I. B. R.* c) *topus P.* d) *interuenit Lipſ. I. B. R.* e) *quod P.* f) *aſſumat Lipſ.* [C. II.] a) *rubricatum acoeto ne pluuis abluit P. Lipſ.* b) *abluat Ienſ. abluit Lipſ.* c) *hoc* om. *I. B. R.* d) *foecunda eſtum in P. eſt enim manif. Lipſ.* e) *generoſitatis P. Lipſ.* f) *Nam Lipſ. I. B. R.* g) *et* inſ. *I. B. R.* h) *longe* deeſt *I. B. R.* i) *praeripientur I. B. R. praecipientur Lipſ. P. it. Mſ. Heinſ. ad Ouid. Faſt.* 4, 940. [C. III.] a) *ſummae vite vita lectae: aquae P. ſ. v. v. lecteaque Lipſ.* b) *comprendunt Ienſ. compraehendunt R.* c) *q̈ celeriter I. B. R.* d) *qui P. quae I. B. R.* e) *paris P. paribus I. B. R. paruis Lipſ.*

ris. Nimirum demus repaſtinationi, quam primo loco ponit, pedem altitudinis cum dodrante, hoc enim erit *plus ſeſquipede minus duobus pedibus:* moliendi erunt in iugero pedes cubici 50400, qui ſi diſtribuantur in 50 operas, cedent vni 1008. Porro ſi repaſtinandum eſt ad duos pedes iugerum, et mouendi adeo pedes cubici 57600 ab operis 60: vna opera molietur pedes 960, quod quidem multo eſt tolerabilius. Sed idem minime ἀνάλογον penſo, quod octuagenis operis noſter imponit pedum cubicorum 1080; quod cum in retractando opere ſuo videret ipſe Columella, videtur ad proportionem iuſtiorem numeros reuocaſſe. Difficile eſt nimirum, certi quid conſtituere, propter nimiam terreni diſſimilitudinem et ipſarum operarum diuerſiſſimas vel vires vel alacritatem: nobis difficile Columellae manum praeſtare in tam ſolenni numerorum confuſione. Add. quae dicimus ad c. 4, 3.

1, 6 SI NE MINVS DVOBVS PEDIBVS ALTE) Ita cohaerere haec puto, et quaſi in parentheſi poſita; ſubaudiendum autem ἀπὸ τοῦ κοινοῦ *repaſtinabis.*

3, 1 A LVMBIS) ſcilicet cum corpore animali vitem comparat. Vid. 3, 10, 11 *Lumbi* hic ſunt, quos loco laudato ſ. 12 *membra genitalia* vocat. De *humeroſis ſurculis* ibid. ſ. 5 vbi etiam de *pampinariis.*

3, 1 PRAECOQVES VITES SERITO) Quatuor hic commemorantur vitium genera, praecoques nempe, quae raros acinos producunt, quae breues nodos, et denique quae imbecillae ſunt. Haec tamen in vulgatis libris non recte ſeiunguntur: nam quae raros habent acinos

acinis, breuibus nodis, imbecillas: nam tali [f] generi vitium eiusmodi ager aptus
eſt. Locis aridis, et macris, et ſiccis, vitem ſere natura [g] feracem et validam, 2
crebriſque acinis. Quod ſi pingui agro validas vites depoſueris, pampinis magis
eluxuriabuntur, et qualemcunque fructum tulerint, ad maturitatem non perdu-
cent: rurſus imbecillae [h] exili agro celeriter deficient, exiguumque fructum da-
bunt. Vnumquodque genus vitium ſeparatim [i] ſerito: ita ſuo quodque tempore
putabis [k], et vindemiabis [l]. Semina nouella [m] cum vetere [n] ſarmento depoſita 3
cito comprehendunt, et valenter creſcunt; ſed celeriter ſeneſcunt: at [o] quae ſine [p]
vetere ſarmento panguntur [q], tardius conualeſcunt; ſed tardius deficiunt [r]. Semi-
na quam recentiſſima terrae mandare conuenit. ſi tamen mora interuenerit, quo
minus ſtatim ſerantur, quam diligentiſſime obrui tota oportet eo loco, vnde neque
pluuias, neque ventos ſentire poſſint. Plantaria facito ab exoriente, et [s] a decima
luna

f) *talis generis Lipſ. I. B. R.* g) *maturam acrem I. B. R. matura vere metu alidam P. maturantem et validam Lipſ.* h) *imbecilles I. B. R.* i) *ſeperatum I. B. R.* k) *putauis ed P. putauis ſed vindemia veris Lipſ.* l) *vindemiaueris I. B. R.* m) *cum nouello vetere I. B. R.* n) *vetereque* coniicit Anonym. in *R.* o) *Atque vetere I. B. R.* p) *ſine* om. *omnes.* q) *paguntur Ie. piguntur P. pingiuntur Lipſ.* r) *deſpiciunt Lipſ.* s) *et* deeſt *I. B. R.*

nos iis adiiciuntur, quae praecoquem fructum ferunt; cum ſint praecoques, quae confertiſſimos acinis racemos gignunt, et optime in pingui ſolo proueniunt, quoniam celeritate ſua autumnales imbres praecurrunt: nec non dentur ſerotinae quae laetiſſimae terrae cultum non reſpuunt, et optimum ac integrum fructum per tempeſtates praebent. Siquidem per raros acinos pluuium humorem demittunt, neque in illis conſiſtere patiuntur; idcirco vua nequaquam vitiatur. Haec itaque duo genera ſeparanda ſunt. Item alia duo quorum vnum breues nodos gerit; alterum eſt imbecillum. Qua enim ratione Vitis vocari poteſt imbecilla, quae breuibus nodis conſtat, cum id quod breuibus nodis (hic nodus pro internodio capitur, vt explanauit l. 4 c. 29 *crebris etiam gemmis ac breuibus internodiis*) inſtruitur firmius ſit; quippe magis nodoſum. Vitio tamen inquinatum *τὸ breuibus nodis* mihi videtur; propterea quod Vitis breuibus nodis ſiue internodiis a natura inſtructa, cum de ſingulis nodis germinare ſoleat, plurimos et pampinos et folia gignat. Quare huiusmodi Vitis in pingui ſolo poſita, large exhibito humore, plurimis foliis luxuriabitur, et quos tulerit fructus, ſoles vmbra prohibente, vitioſi erunt, neque integri ad maturitatem vnquam peruenient. Quod contra praecepit Auctor; ea enim Vitis genera pingui agro committenda eſſe docet, quae ob terrae vbertatem luxuriari nequaquam poſſint, et fructum corrumpere. Sic itaque legere ſoleo: *breuibus foliis.* Hoc vitis genus commemorauit l. 3 c. 1 *reſoluto et lecto ſolo rari ſarmenti.* Τὸ *rari ſarmenti* vulgatae lectioni *breuibus nodis* opponitur; rarum enim ſarmentum gignitur, cum rari ſunt nodi. Hunc ergo locum eſſe hoc modo legendum ſaepe ſum opinatus: *praecoques vites ſerito, raris acinis, breuibus foliis, imbecillas.* Pro *raris acinis* in manu exaratis libris et etiam apud Ienſon. et Bruſch. reperitur *paribus acinis*, ſed id reiiciendum opinor. Legitur etiam in nonnullis manuſcriptis non *paribus*, ſed *paris* a ſincera voce *raris* factum, quod cum in Latina lingua vitium videretur, in *paribus* transſcripſere. PONTED.

3, 2 ET SICCIS) Videndum an legi debeat *et cliuis.* Nam cap. 4. ſic ait: *Cur autem eſt, vt locis aridis et cliuoſis altius vites deponantur* etc. VRSIN.

3, 3 AT QVAE SINE VETERE SARMENTO) Ita videtur legendum. VRSIN. Duo, vt nos ſubiectis figuris explanauimus, malleoli genera a Columella deſcribuntur, quorum vnum cum veteris ſarmenti parte deponitur, alterum ſine vetere ſarmento: quod potius Columella exiſtimauit, vt in hoc capite oſtendit, et fuſius l. 3 c. 17 explicauit: *Malleolus autem*, inquit, *ſic ab iisdem pangebatur, vt nouello ſarmento pars aliqua veteris haereret. Sed hanc poſitionem damnauit vſus. Nam quidquid ex vetere materia relictum erat, depreſſum atque obrutum celeriter humore putreſcebat, proximasque radices teneras et vix dum prorumpentes vitio ſuo enecabat.* Hic autem aſſerit, Malleolum cum vetere ſarmento depoſitum, vt celerius comprehendere, ita celerius interire: contra eum cui nihil veteris materiae adhaeret, tardius quidem conualeſcere, ſed diu perennare. At haec in vulgatis libris non apparent: idem ſiquidem per illa: *Semina nouella cum vetere ſarmento depoſita* indicatur, ac per illa, quae ſecundo loco inducuntur, *at quae vetere ſarmento panguntur*; quibus tamen oppoſitum attribuitur, illis quidem: *cito comprehendere, et celeriter ſeneſcere*, his: *tardius conualeſcere et tardius deficere.* Haec itaque vitioſa et confuſa lectio vna hac particula

ſine

luna, et a vigeſima [t]. Haec [u] melior eſt vitibus ſatio. Sed cum feris [x], frigidos
4 ventos vitato. [y] Malleolum ſic deponito. Virgam malleolarem non amplius quam ſex gemmarum eſſe conuenit, ita tamen [ſunt [z]] ſi breuia internodia habent [a]. eius imam partem quam in terram demiſſurus es, acutiſſima [b] falce iuxta nodum [c], ſic ne gemmam laedas [d], rotunda plaga amputato [e], et ſtatim fimo bubulo linito: tum in terram bene paſtinatam et ſtercoratam rectum ſarmentum defigito, ita ne minus quatuor gemmae abſcondantur [f]. Pedale quoquouerſus ſpatium ſat erit in-
5 ter ſemina relinqui: cum comprehenderint, identidem pampinentur, ne [g] plura ſarmenta quam debent, enutriant [h]. item quam ſaepiſſime fodiantur: ferro ne tangantur. Vigeſimo [i] et quarto menſe reſecentur [k]: poſt trigeſimum [l] et ſextum menſem transferantur. [m] – In agro requieto vineam ponito [n]. nam vbi vinea fuerit [o], quod citius decimo anno ſeueris, aegrius comprehendet, nec vnquam roborabitur.
6 Agrum antequam vineis obſeras, explorato qualis ſaporis ſit: talem enim etiam guſtum [p] vini praebebit. Sapor autem (ſicuti primo docuimus volumine) comprehendetur,

t) *viceſima I. B. R. vicenſima ad ericenſimam P.* (*f. triceſimam.*) u) *velut* add. *Lipſ. vel* inſer. I. B. R. x) *ſeras L. I. B. R.* y) Nouum caput inc. c lemmate *Lipſ.* z) *ſunt* om. *I. I. H.* a) *habeat I. I. H.* b) *acutiſſimam P.* c) *natum Lipſ.* d) *ridas P. radas Lipſ.* e) *amputat P. amputa Lipſ.* f) *abſcundantur Bonon.* g) *nec I. B. R.* h) *enutriant* om. *Lipſ.* i) *viceſimo I. B. R. vicenſimo P.* k) *reſecetur Ienſ. reſecantur P.* l) *triceſimum I. B. R. tricesſimum P.* m) nouum caput inc. c. lemmate *Lipſ.* n) *poſito P.* o) *fuit L. I. B. R.* p) *guſtum Lipſ. guſtus* al.

ſine adiecta corrigitur et plana fit: *at quae ſine vetere ſarmento panguntur.* PONTED.

3, 3 ET A VIGESIMA) *ad vigeſimam* legi vult VRSIN.

3, 5 VIGESIMO ET QVARTO MENSE) Lunares menſes intelligendos obſeruat ad Scribo. p. 43 Io. Rhodius.

3, 5 QVOD CITIVS DECIMO ANNO SEVERIS) Decimum annum eſſe attendendum antequam vinea in reſtibili agro pangeretur, ſcripſiſſe Columellam quis exiſtimauerit? Norat enim monitum illud longe optimum et vetuſtiſſimum *ſerere ne dubita* i. e. vt ego interpretor, *ne cunctare*; praeterea apud Catonem legerat quae c. 3 patriſamilias inculcauerat: *prima adoleſcentia patrem familiae agrum conſerere ſtudere oportere. aedificare diu cogitare oportet: conſerere cogitare non oportet, ſed facere oportet.* Quare nulla ratione perſuadere mihi poſſum, virum in re ruſtica quam maxime verſatum, tam longum temporis ſpatium impoſuiſſe agricolis, quo ſine fructu requietum agrum colendo vacarent. auocaſſet enim ab agri cultu vel maxime addictos, cum non ſibi, ſed poſteris vineas poſituri vidiſſent. Accedit etiam, quod huiusmodi reſtibilis vineae agri vitia; quod pluribus radicibus impeditus ſit, quod terra prioris vineae radicibus circumpoſita, ſit effoeta, ſituque quodam torpeat vetuſtatis, expeditiori ac breuiori via emendentur, vt ipſe quoque l. 3 c. 11 docuit, radices omnes diligentiſſime conſectando atque effodiendo, largiorique manu ſtercora ſpargendo, ſed potiſſimum inferiorem ac torpentem humum ad ſolem et aërem conuertendo; rurſus enim ſolaribus radiis gelicidiisque putris fit, nitroſisque partibus ab aëre repletur. Plurimum quoque proderit, alternis omiſſis ſpatiis, in quibus veteres vineae poſitae fuerant, nouos ordines pangere; hac enim ratione et viroſam vt ita dicam, humum declinabimus et radices etiam ſi quae foſſoris diligentiam fugerint. Antequam ſiquidem ad illa loca nouella vineae radices producant (quod tamen niſi crebrioribus ordinibus ager conſitus fuerit, tam facile fieri non poteſt) multum temporis neceſſarium eſt, quo et ſtirpes depoſitae confirmantur, et ager aſſiduis arationibus repaſtinationibusque purgatur. Pro *decimo* igitur *tertio* dixiſſe iudico; nam per hoc tempus ad accipienda ſemina aptiſſimus quisque requietus ager euadit. Hac quidem de re l. 3 c. 11 verba facit, ſed de tempore nihil; breuius tamen ſtatuiſſe hinc coniectari licet, quod bis tantum ſtercorari ſolum tradiderit, prima vice cuiuscunque generis ſtercore, altero vetuſto, aut pulla terra. Quod cum biennio abſolui poſſit, manifeſto apparet, tertio anno vitibus agrum conſeri voluiſſe. Si enim in decimum annum superſedendum cenſuiſſet, ſaepius largiore fimo paſtinatum agrum ſtercorari inculcaſſet, cum nullum ſit ſtercoris genus, quod tamdiu duret. Hoc etiam confirmat, quod ſecundo loco praecepit: *tunc rurſus vel ſtercore vetuſto quia non gignit herbas vel de vepribus egeſta humo paſtinatum large contegi.* Hac quidem ratione ſtercorata terra ſtatim bipalio conuertitur, atque in ordinem digeſta vel in ſcrobes vel in ſulcos, in quibus deponuntur ſemina, effoditur. PONTED.

3, 6 PRIMO – VOLVMINE) Haec nunc habentur

hendetur, ſi terram aqua diluas, et cum colaueris [q], tum demum aquam deguſtes. Aptiſſima vitibus terra eſt arenoſa, ſub qua conſiſtit [r] dulcis humor: probus conſimilis ager, cui ſubeſt tophus: aeque vtilis congeſta et mota terra. ſabulum quoque cui ſubeſt dulcis argilla, vitibus [s] conuenit. Omnis autem qui per aeſtatem finditur ager, vitibus arboribusque inutilis. Terra inferior [t] alit vitem, et arborem; ſuperior cuſtodit. Saxa ſumma parte terrae [u], et [x] vites et arbores laedunt, 7
ima parte refrigerant. et mediocri raritudine optima eſt vitibus terra: ſed ea quae [y] transmittit imbres, aut rurſus in ſummo diu retinet, vitanda eſt. Vtiliſſima [z] eſt autem [a] ſuperior modice rara, circa radices denſa. Montibus cliuisque difficulter vineae conualeſcunt, ſed firmum probumque ſaporem vini praebent. Humidis et planis locis robuſtiſſimae, ſed infirmi ſaporis vinum, nec perenne faciunt. Et quoniam de ſeminibus atque habitu [b] ſoli praecepimus, nunc de genere vinearum diſputabimus [c].

IV. VITES maxime gaudent arboribus, quia naturaliter in ſublime procedunt, tum [a] et materias ampliores creant [b], et fructum aequaliter percoquunt. Hoc genus vitium arbuſtiuum vocamus, de quo pluribus ſuo loco dicemus. Vinearum autem fere genera in vſu tria ſunt, iugata, humi proiecta, et deinde tertia, quae [c] eſt a [d] terra ſubrecta, more arborum in ſe conſiſtens [e]. Id genus comparatum iugatae [f] quadam parte deficitur, quadam ſuperat. iugata plus aëris re- 2
cipit, et altius fructum fert, et aequalius concoquit, ſed difficilior eſt eius cultus: at [g] haec ita conſtituta eſt, vt etiam [h] arari poſſit, eoque vbertatem maiorem conſequitur, quod ſaepius et minore impenſa excolitur. At quae protinus in terram proiecta [i] eſt, multum, ſed non bonae notae vinum facit. Vinea optime repaſtinato agro reponitur [k], nonnunquam tamen vel melius quibusdam locis, ſulcis committitur: interdum etiam ſcrobibus deponitur. ſed vt dixi, repaſtinabitur [l] iugerum in altitudinem pedum trium operis [m] octoginta; ſulcum autem terre- 3
num

q) *conderis I. B. R. conderit P. conſederit Lipſ.* r) *conſtitit I. B. R.* s) *vitio P. vitiario L. viti I. B. R.* t) *inferiora licuit emet arb. L.* quae eſt ſi aliter diuidas ipſiſſima lectio noſtra: niſi quod *c* et *t* ſolenniter confunduntur. u) *refrigerant* inſ. *I. B. R. frigerant P.* x) *mediocri* inſ. *P.* y) *quam P.* z) *vitanda* inſ. *P.* a) *eſt* inſ. *P.* b) *habitu* om. *L.* c) *diſputauimus P.* [C. IV.] a) *tunc P.* b) *careant P.* c) *quae* deeſt *L. I. B. R.* d) *Aponi vſurpata: more etc. L. I. B. R. Aponi ſurpata etc. P.* e) *conſiſtentium genus I. B. R. conſiſtent m ge. L.* f) *Iugatum L. I. B. R.* g) *Ad P.* h) *et I. B. R.* i) *prorecta P. L.* k) *ponitur P. L.* l) *repaſtinatur Lipſ. I. B. R.* m) *opertos P.*

habentur 2, 2, 20. Nimirum quod in prooemiis ad hunc librum obſeruatum eſt, materiam primorum, qui nunc ſunt, librorum duorum antea vno volumine Columella comprehenderat. Atque illi quidem altera editio amplior interitum videtur attuliſſe: hic alter de arboribus aetatem tulit, etiam cum ſecundae praelectionis libri extarent.

3, 6 CVM COLAVERIS) Non negligenda eſt lectio Lipſ. *conſidit* terra poſtquam diluta eſt.

3, 6 APTISSIMA VITIBVS) Col. 3, 11.

3, 6 VITEM ET ARBOREM, SVPERIOR) Male hic locus diſtinguitur; ſiquidem et vitem et arborem inferior terra alit, ſed ſuperior vtramque cuſtodit. Quare ita ſcribatur: *Terra inferior alit vitem, et arborem; ſuperior cuſtodit.* PONTED.

3, 7 ET MEDIOCRI) Interpunctum poſuiſſem ante hoc membrum, ſed obſtabat ꝗ *et.* Forte fuit olim *Ita.*

4, 2 AGRO REPONITVR) Veriorem puto lectionem Mſſ. *ponitur*, quam Palladii vſus confirmat ex Indice petendus.

4, 2 VT DIXI) C. 1, 6.

num pedum[n] duorum [altum[o], et] longum ſeptuaginta, vna opera[p] effodit; ſcrobes ternarios, id eſt quoquouerſus[q] pedum trium, vna opera facit XVIII. vel ſicui cordi eſt laxius vites ponere, ſcrobes quaternarios, id eſt quoquouerſus pedum quaternum, vna opera XII facit; vel bipedaneos quoquouerſus vna opera XX effodit. Curandum autem eſt, vt locis aridis et cliuoſis altius vites[r] deponantur, quam ſi humidis et planis. Item ſi ſcrobibus aut ſulcis vineam poſituri
4 erimus, optimum erit ante annum ſcrobes vel ſulcos facere. Vinea, quae anguſtiſſime conſeritur, quoquouerſus quinque pedum ſpatio interpoſito ponitur; laxius[s] vero inter pedes VII, vel VIII; ſed[t] quae[u] rariſſime (vt etiam facile arari poſſit) inter denos pedes conſtituitur. Haec poſitio vinearum, modum ſine dubio agri maiorem occupat, ſed valentiſſima et fructuoſiſſima eſt. Cum ſemina depones, imum[x] ſcrobem vel ſulcum bidentibus[y] fodito, mollemque reddito. Vitem, quam ponis, fac vt ad Orientem ſpectet adminiculo religata. In imo ſcrobe lapides circa pondo quinque[z] ita[a] ponito, ne vitem premant[b], ſed tamen[c] iuxta radices ſint. Praeterea poſt haec vinaceae[d] heminam vuae albae in nigra, vuae ni-
5 grae in alba ponito, atque ita ſcrobem vel ſulcum cum[e] ſtercorata terra ad medium completo. Triennio deinde proximo paulatim ſcrobem vel ſulcum vsque in ſummum completo, ſic vites conſueſcent radices deorſum agere. Spatium autem radicibus, qua repant, lapides praebent, et hieme aquam repellunt, aeſtate humorem praebent, vinaceae [que[f]] et radices agere cogunt. Quoniam praecepimus quemadmodum vites ponendae ſint, nunc culturam earum docebimus.

V. VINEAM

n) *pedum* om. *Lipſ. I. B. R.* o) *altum et* om. *L. I. B. R.* p) *operae P.* q) *quoqueuerſus P.* r) *vitis deponatur I. B. R.* s) *laxius vero* deeſt *L. I. B. R.* t) *ſed* deeſt *I. B. R.* u) *quam I. B. R.* Polit. vero nobiſcum facit. x) *vnum* hic et p. p. et ſaepe *L.* y) *videntibus P. vnidentibus L.* z) *quina P. quinalta ponito L.* a) *ita* deeſt *I. B. R.* Pol. cum Com. fac. b) *premat P.* c) *tamen* deeſt *I. B. R.* d) *vinaciae I. B. R.* e) *in* inſ. *I. B. R. cũ inſterc. L.* f) *vinaceis radices I. B. R. vinaceae; quae I. I. H. A. Gr. G. St.*

4, 3 PEDVM DVORVM) Non videntur ſibi ſatis portionibus reſpondere numeri, quod apparebit, ſi quis ad calculos ſedere nobiſcum non grauetur. Ponimus, altitudinem intelligi vbiuis 3 pedum, quod ſuadet ſ. 2 huius capitis. Nam quae de ſulco, qui *duorum pedum altus* dicatur, aliquis obiiciat, illud refellitur auctoritatibus, quas laudamus. Iam ſulcus duos pedes latus, longus autem 70, et profundus, vt dictum eſt, pedes 3, habebit cubicos pedes 420. Primum quae iſta proportio ad pedes 960, vel 1080 adeo, de quibus ad Col. Arb. 1, 5? Deinde ſcrobes ternarii tribuuntur operae vni XVIII, h. e. pedes cubici 486; quaternarii autem XII, h. e. pedes 576; et bipedanei denique XX, qui efficiunt cubicos pedes 240. Hi autem numeri omnes in eo conueniunt, vt operam dicantur vnam occupare. Multo maior orietur inaequalitas, ſi illud *quoquouerſus* in quaternariis et bipedaneis ſcrobibus etiam ad altitudinem trahas (quod non puto vid. ſ. 4): orientur enim ibi pedes cubici 768, hic vero non niſi 160. Mihi, ſi vsquam alias, hic vel maxime N. L. Conf. 11, 2, 28.

4, 3 VNA OPERA XX EFFODIT) Hic numerus mendoſiſſime ſcriptus mihi videtur; nam ab vna opera cum ſcrobes ternorum quoquouerſus pedum effodiantur 18, id eſt pedes quadrati 162 vt hoc in loco et l. 11 docet Columella, hoc numero 20 ſcrobium in baſim 4 ducto, fiunt pedes quadrati 80; quae ſumma ab illa 162 pedibus 82 quadratis differt. Haec differentia quoniam maxima, vitioſum numerum 20 apertiſſime oſtendit. Sed qua ratione emendabimus? Ponemusne numerum 40, quo in baſim ducto fiunt pedes quadrati 160? Quod optimum eſſet; verum ſcrobes 40 bipedaneos quoquouerſus ab vna opera fieri poſſe difficillimum videtur. PONTED.

4, 4 LAPIDES CIRCA PONDO V) Vid. S. 3, 15, 3 vbi etiam de vinaceis.

5 Com-

V. VINEAM nouellam omneis gemmas agere ſinito: ſimul atque pampinus
inſtar quatuor digitorum erit, tum demum pampinato, et duas materias relin-
quito [a]: alteram quam vitis conſtituendae cauſa ſubmittas, alteram ſubſidio habeas,
ſi forte illa ordinaria interierit: hanc ruſtici cuſtodem vocant. proximo deinde
anno, cum putabis vitem, meliorem vnam virgam relinquito. tertio anno vitem,
in quam [b] formam voles, dum tenera eſt componito. Si iugatam [c] erimus facturi, 2
vnam [d] materiam ſubmittito, ita vt duas gemmas, quae ſunt proximae a terra, falce
acuta radas, ne [e] poſſint germinare: [f] deinde tres ſequentes relinquas, reliquam
partem virgae amputes. Sin autem vitem in ſe conſiſtere voles, ſicuti arbori bra-
chia ſubmitti patieris [g], et dabis operam, vt in orbem [h] quam rectiſſime forme-
tur [i]. Nam praeterquam quod ſpeciem habet ſic compoſita [k], tum etiam minus
laborat, cum vndique velut aequilibrio ſtabilita in ſe requieſcit. Sat erit autem
cum primo brachia ſubmittentur [l], ſingulas gemmas ſingulis ſarmentis relinqui, ne
protinus onere grauetur. Poſt hanc putationem lectis [m] ſarmentis, bidentibus [n] 3
alte et aequaliter vineam fodito: vel, ſi ita late diſpoſita erit, arato. Ab Idibus
Octobris ablaqueare [o] incipito, ante brumam ablaqueatam [p] habeto. Per brumam
vitem ne colito, niſi ſi voles eas radices, quae in ablaqueatione [q] apparebunt, per-
ſequi. tum demum optime amputabis [r], ſed ita ne codicem [s] laedas, ſed potius
inſtar digiti vnius a matre relinquas, et ita radicem reſeces. nam quae propius [t]
abraditur, praeterquam quod vulnus viti praebet, eoque [u] nocet, tum etiam de
ipſa cicatrice plures radices prorepunt. Itaque optimum eſt exiguam partem re- 4
linqui, atque ita ſummas partes, quas aeſtiuas [x] ruſtici [y] appellant, reſecare:
quae ſic reſectae inoleſcunt [z], nec vltra vitibus obſunt. Poſſunt etiam ſoboles [a]
per [b] brumam caedi, eo magis quod frigoribus extirpatae minus recreantur. Per-
acta ablaqueatione [c] ante [d] brumam tertio quoque anno macerati ſtercoris, ne [e] mi-
nus ſextarios [f] binos [g] ad radices vitium poſuiſſe [h] conueniet [i], praeterquam colum-
binum; quo [k] ſiquid amplius quam heminam poſueris, viti nocebit. Poſt brumam
deinde ablaqueationem circumfodito. Ante aequinoctium vernum, quod eſt octa- 5
vo [l] Cal. April. ablaqueationem [m] adaequato. Poſt Idus Aprilis terram ad vitem
aggerato. aeſtate deinde quam potes ſaepiſſime occato. Iugerum vineae quinque
operis ablaqueatur [n], quinque foditur, tribus occatur. Iugerum valentis et [o] iam
conſtitutae vineae, quatuor operis putatur, ſex alligatur. Arbuſto nihil eiusmodi 6
poteſt

[C. V.] a) *reliquito P.* b) *qua formem P.* c) *iugata eris* ant. *P.* d) *imam I. B. R. vma materia P.* e) *quo P. Lipſ.* f) *et* inſ. *Lipſ. I. B. R.* g) *patiaris I. B. R.* h) *horreum Lipſ. I. B. R.* i) *firmetur I. B. R.* k) *compoſitam I. B. R.* l) *ſubmittuntur I. B. R.* m) *lecti P.* n) *virentibus aequaliter I. B. R. videntibus alte aequaliter P.* o) *oblaquecare P. Lipſ.* p) *oblaqueatam P. L.* q) *oblaqueatione P. Lipſ.* r) *apparebit Lipſ.* s) *corticem P.* t) *protinus I. B. R.* u) *eo quod P. eique Lipſ.* in marg. *eo quod.* x) *aſtmas Lipſ.* y) *fuſti* ant. *P.* z) *inaleſcunt P. conualeſcunt Lipſ.* a) *ſuboles P.* b) *per brumam* deeſt *I. B. R.* c) *oblaqueatione P. Lipſ.* d) *per I. B. R.* plane om. *Lipſ.* e) *non I. B. R.* f) *ſextarios Lipſ. I. B. R. ſextariis* al. g) *vinos P. binos Lipſ. I. B. R. binis* al. h) *fudiſſe Lipſ.* i) *conuenit I. B. R.* k) *quod ſi quo Lipſ. I. B. R.* l) *XVIII Lipſ.* m) *oblaqueationem P. Lipſ.* n) *oblatur P. oblaqueatur Lipſ.* o) *etiam* iunct. *I. B. R*

5 Compara libri 4 caput 6 ſq. SCHOETTG.

5, 4 QVO SI QVID AMPLIVS) Forte legendum, *quo de ſi quid* etc. vel, *de quo.*

5, 5 POST BRVMAM) Mallem *poſt brumalem ablaqueationem.* SCHOETTG.

poteſt apte[p] finiri, quoniam[q] inaequalitas arborum non patitur operis iuſta comprehendi. Quibusdam placet vitem proximo anno translatam non putare, ſequenti deinde anno purgare, et vnam virgam, quam ſubmittamus, ad[r] tertiam gemmam reſecare: tertio deinde ſi vitis recte conualuerit, vna plus gemma ſubmittere: quarto duas gemmas proximae putationi adiicere[s], atque ita quinto demum anno vitem iugare. Hunc[t] eundem ordinem culturae nos quoque experti comprobauimus.

VI. VETEREM vineam ſi in ſummo radices habebit, reſecare nolito: alioquin[a] etiam nouella[b] vinea, quae ex reſectione[c] enata fuerit[d], vim inutilem habebit, ſumma[e] parte terrae natantibus radicibus. quamobrem[f] neque fructum vberem percipies, et nihilominus celeriter conſeneſcet. Eiusmodi itaque vinea[g], ſi non aridos in corpore[h] habet truncos, et flecti poteſt, factis ſulcis optime ſter-
2 nitur, atque ita renouellatur. Sin autem eo[i] vsque exaruit, vt curuari non poſſit[k], primo anno ſummatim[l], ita ne radices eruas, aut laedas, ablaqueato[m], et ſtercus ad radices addito, atque ita putato, vt[n] paucas et certas materias relinquas[o], et fodias diligenter, et ſaepius pampines, ne omnino[p] ſuperuacua ſarmen-
3 ta nutriat. Sic exculta, firmas et longas materias creabit[q], quas ſequenti anno ſcrobibus inter ordines factis propagabis[r]: ac deinde[s] per triennium poſt, dum conualeſcet, ſaepius fodies, matremque ipſam enecabis[t], nihil in poſterum[u] proſpiciens[x] ei quam ſublaturus es[y]. In poſtremum annum matrem radicitus tolles,
4 atque ita nouellam vineam ordinabis. Sin autem vetus vinea[z] dumtaxat[a] generis boni radices in alto[b] ſitas habebit, ita vt ablaqueatae[c] non conſpiciantur, eam vineam circa Calen. Martias antequam reſeces ablaqueato[d], et protinus cum alte ablaqueaueris,[e] reſecato. quatuor digitos ab radicibus truncum[f] relinquito, et ſi fieri poterit, iuxta aliquem nodum ſerrula deſecato, et plagam acutiſſimo ferro deleuato[g]. deinde minutam terram mediocriter ſtercoratam ita ſuperponito, vt ad-
5 obruto trunco ne minus tres digiti terrae ſuper plaga ſint. hoc iccirco, ne ſole inareſcat, et vt melius materias[h] det ex[i] percepto humore, quem terra praebet. At quae mali generis et infructuoſa vinea eſt, ſummasque partes et mucidas[k] et exeſas[l] habet[m], ſi radices eius ſatis alte poſitae ſunt, optime inſeretur ita vt ablaqueata[n] et nudata pars ima ſecundum terram ſic amputetur, ne[o] cum aggerata[p] fuerit, ſupra terram extet.

VII. PRO-

p) *ate Ienſ.* q) *quam P.* r) *ac I. B. R.* s) *adiecere P.* t) *Nunc B. R.* [C. VI.] a) *Ali qui P.* b) *nouellam vineam P. Lipſ.* c) *reſecatione renata Lipſ. I. B. R.* d) *fuerint P.* e) *prima Lipſ. I. B. R.* f) *quamobrem* omitt. *Lipſ. I. B. R.* g) *vineas inoperari babent runcos P. vineam inoperari habent truncos.* h) *opera I. B. R.* i) *vsque eo I. B. R.* k) *poſſint P.* l) *ſummati P.* m) *oblaqueato P. Lipſ.* n) *aut I. B. R. Lipſ.* o) *decerptas Lipſ.* p) *omnia I. B. R.* q) *creauit P.* r) *propaginibus Lipſ. I. B. R.* s) *deinde triennio cum conualeſcat Lipſ. I. B. R.* t) *enecaris P.* u) *proſperum Lipſ.* x) *proſpicies: et L. I. B. R.* y) *eſt: poſterum Lipſ. I. B. R.* z) *vineam taxat P.* a) *duntaxat* ante Commel. omnes. b) *altero P. alte roſitas Lipſ.* c) *oblaqueatae Lipſ. P.* d) *oblaqueato P. Lipſ.* e) *ſic* interſ. *I. B. R.* f) *trunci I. B. R.* g) *delebato P. releuato Lipſ.* h) *materiam I. B. R. materia ſit P. mat. agat Lipſ.* i) *et L. I. B. R.* k) *iuncidas P.* l) *exceſas B. R.* m) *habent P.* n) *oblaq. Lipſ.* o) *vt I. B. R.* p) *egerata Lipſ.*

6 Conf. ſupra 4, 22.

6, 4 RESECATO) In vetuſtis editionibus: *ſic reſecato.* Nam modum reſecandae vitis, quaeque ſeruanda in amputatione, ſtatim ſubiecit.

7, 1 QVO

VII. PROPAGATIONVM genera tria ſunt in vſu maxime: vnum quo virga
edita a matre ſulco committitur: alterum, quo ipſa mater proſternitur, atque in
plureis palos per ſuas virgas diuiditur: tertium, quo vitis ſcinditur [a] in duas vel
tres partes, ſi diuerſis ordinibus diducenda [b] eſt. hoc genus tardiſſime conualeſcit,
quia vitis diuiſa [c] medullam amittit. Et quoniam genera propoſuimus, vnum-
quodque qualiter faciendum ſit, demonſtremus [d]. Virgam cum a matre in terram 2
deprimere voles, ſcrobem quoquouerſus quatuor pedum facito ita [e], vt propago
non laedatur alterius radicibus. deinde quatuor gemmas, quae in [f] imum [g] ſcro-
bem perueniant [h], relinquito, vt ex iis radices citentur. reliquam partem, quae
continens matri eſt, abradito [i], ne ſuperuacua ſarmenta procreet. Diuerſae autem, 3
quae ſupra terram extare debent [k], ne paſſus fueris plus quam duas, aut vt maxi-
me tres gemmas habere. reliquas, quae in terram abſconduntur, exceptis quatuor
imis, fac abradas [l], ne in ſummo [m] radices vitis [n] citet. hoc modo propagata ce-
leriter conualeſcet [o]: et tertio anno a matre ſeparabitur. Sin autem ipſam vitem 4
ſternere voles, iuxta radicem ita, ne ipſam laedas, curioſe fodito, et vitem ita
ſupplantato, ne radicem [p] abrumpas. cum eam ſtraueris [q], et videris quousque
poſſit pertingere, ſulcum facies vnum, in quem vitem integram demittas: deinde
ex eo ſulco, quaſi ramos foſſarum facies, per quos, vti quaeque virga poſtulauerit [r],
propagetur, atque ita terra adoperies. Sin autem vitis exiguam materiam habebit, 5
et in diuerſos ordines diducenda erit, neque aliter potuerit palos, ad quos perdu-
citur, pertingere, quam vt diffluat [s]: curabis vt quam acutiſſima falce ab ea parte,
qua bifurca [t] eſt, findas [u], et eodem ferro acuto plagam emendes, ſicubi inaequa-
liter findi videbitur. ſic diducta poterit in plures ordines diuidi. – Non inutilis eſt 6
etiam illa propagatio, quam nos reperimus, ſi quando in ordinem vitis deeſt, neque
eſt tam procera virga quae cum in imum ſcrobem demiſſa fuerit, retorqueri et erigi
ſupra terram poſſit: breuitatem ne reformidaueris, ſed qualemcunque virgam, cu-
ius cacumen in imum ſcrobem peruenit, deprimito, et obruito: deinde gemmas,
quae ſecundum ipſam matrem ſunt, ſubmittito, vt materias a ſuperiore parte citent.
Tum demum poſt triennium a matre amputato, et ad ſuum palum eam par-
tem, quam a matre [x] praecideris, reducito, et caput vitis facito. Propaginis
ſcrobem

[C. VII.] a) *finditur* P. L. b) *deducenda I. B. R. ducenda L.* c) *diuiſam I. B. R.* d) *demonſtrauimus P. demonſtrabimus I. B. R.* e) *ita propala non P. L. ita propala ne I. B. R.* f) *in* deeſt *I. B. R.* g) *imum I. B. R. vnum* rel. h) *perueniunt I. B. R.* i) *adradica L.* k) *debet Pol.* l) *adradas L.* m) *ſumma I. B. R.* n) *radix vitis ſit Lipſ. vitiſcit: et P. vitiſcat: et I. B. R.* o) *conualeſcit I. B. R.* p) *radice P.* q) *ſtaueris: quousque et P. ſtatueris quousque L.* r) *poſtulauit: propaletur L. I. B. R.* s) *diffluetur L. I. B. R. diffluuietur P.* t) *bifurcata I. B. R. bituxfurca P. qua bifurcata eſt Lipſ.* u) *findas eam, et idem I. B. R. et item L.* x) *et* inſ. *P.*

7, 1 QVO VITIS SCINDITVR) Vid. ſ. 5 vnde etiam colligas, *finditur* hic legendum, conſentientibus praeſertim Mſſ.

7, 3 DIVERSAE AVTEM) *Diuerſae* intellige partis quae remotiſſima a matre, recidiua e terra ſurgit. Huius partis ea, quae extare debent, ne plus quam duas, ſummum tres gemmas habere patiamur.

7, 6 GEMMAS QVAE SECVNDVM IPSAM) Vt adeo ſumma pars virgae, quae flagellum vocatur, radices praebeat nouae viti, illud, quod prope matrem fuerat, abſciſſum in cacumen abeat. Hoc ita fieri poſſe in arboribus eo minus mirabitur, qui edoctus fuerit, eſſe non in animantibus modo, ſed in plantis etiam commeatum illum humoris, quem ab Harueo inuentum circulationem vocamus. Experimenta aetatis noſtrae de propagationibus ex quacunque parte plantarum praetereo ſciens. Sed vid. etiam quae diſputantur ad Cato. 45, 2.

ſcrobem ne [y] minus triennio paulatim completo: ſummas radices praecidito: crebro [z] fodito.

VIII. CVM vitem [a] inſerere voles, optimi generis ſarmenta fructuaria, tum cum gemmas agere incipient, vento Auſtro a matre praecidito. Sarmentum, quod inſeris, de ſumma vite ſit rotundum, bonis crebrisque nodis. tres deinde nodos integerrimos relinquito: infra tertiam gemmam ex vtraque parte duorum digitorum ſpatium in modum cunei tenuiſſime [b] ſcalpello [c] acuto [d], ita ne medullam laedas,
2 adradito [e]. Vitem deinde, quam inſiturus es reſecato, et plagam leuato, atque ita findito, et paratos ſurculos in fiſſuram demittito, eatenus qua adraſi ſunt, ita vt cortex ſurculi corticem vitis aequaliter contingat. Quidquid inſerueris vimine [f] vel vlmi libro diligenter ligato, atque [g] luto ſubacto paleato oblinito, operitoque [h] plagam, et ita [i] alligato, ne aqua ventusue penetrare poſſit: deinde ſupra lutum muſcum imponito, et ita religato [k]: ea res praebet humorem, nec inareſcere [l]
3 ſinit. Infra inſitionem et alligaturam falce acuta leuiter [m] vitem vulnerato ex vtraque parte, vt ex his potius plagis humor [n] defluat, quam ex inſitione ipſa abundet, nocet enim nimius humor, nec patitur ſurculos inſertos comprehendere. Quibusdam antiquorum terebrari vitem placet, atque ita leuiter adraſos ſurculos demitti: ſed

y) *minime P. L. minuit Ienſ. minuito B.* z) *Crebre I. B. R.* [C. VIII.] a) *viteam P. autem I. B. R.* b) *tenuiſſimo I. B. R.* c) *ſcarpello L.* d) *acuito I. B. R.* e) *adradito* omitt. *L. I. B. R.* f) *vimide vluidini legenter I. B. R. viti, diligenter libro* alii. *vimine vlmi diligenter libro Pol. inſeueris humide vlmi Lipſ.* g) *atque* om. *I. B. R.* h) *operitoque* om. *L. I. B. R.* i) *ita* deeſt *I. B. R.* k) *deligato L. I. B. R.* l) *mareſcere P. marceſcere I. B. R.* m) *leniter I. B. R.* n) *humore defluet P.*

8 DE INSITIONIBVS FRVCTVOSIS, QVAE VITES FOECVNDAS FACIVNT.) Quid hoc titulo ineptius: Suntne inſitiones inutiles? Quid? *quae vites foecundas faciunt.* Non propterea Vites ſteriles et ſilueſtres inſeruntur, vt foecundae fiant? Sed hic titulus corruptus, qui ſic eſt emendandus: *De inſitionibus, et de iis quae infructuoſas vites foecundas faciunt.* Diuiditur hoc caput bifariam, prima pars inſitionum rationem continet, altera quo maxime modo infructuoſas Vites fructiferas facere poſſimus, docet, vt patet ex illis: *Infructuoſas vites foecundas ſic facito.* PONTED.

8, 1 RELINQVITO: INFRA) Ita diſtinguendum. PONTED.

8, 2 VIMINE VLMI DILIGENTER [LIBRO] LIGATO.) Quae deprauata cum in excuſis libris legiſſent poſteriores, ex deprauatis deprauatiora reddidere. Vetus autem ſcriptura haec: *quidquid inſerueris vimide vluidini legenter libro ligato.* Quam ſic emendo: *quidquid inſerueris, vimine vel vlmi libro diligenter ligato.* De *vimine* enim deprauata vox *vimide*, deque *vel vlmi diligenter* effictum *vluidini legenter.* Caeterum de arborum inſitione capite huius libri 26 non abſimilia tradidit Columella: *Cum*, ait, *omnes ſurculos quos arbor patietur, demiſeris, libro vlmi, vel vimine arborem adſtringito.* Item libro 4 cap. 29 de inſerenda vite: *Vinculi genus ad inſitionem non vnum eſt: alii viminibus obſtringunt: nonnulli circumdant libro fiſſuram.* Palladius quoque libr. 3 tit. 17 de inſitionibus: *nunc iunco, aut vlmo, aut vimine ſtringemus.* Robertus porro Stephanus locum iſtum quem ſupra reſtituimus, ſic ſcriptum in vetuſtis manu exaratis libris inuenit: *Quidquid inſerueris vimine vlmi diligenter*; quod ea quae coniectando attigimus, confirmat. PONTED. Ita aperte fauet Clariſſimo viro non Medicei modo Codicis ſcriptura, ſed etiam viri neſcio cuius docti, quem laudat Politianus, auctoritas, qui verba *vimine vlmi* in codice Nicolai Nicoli adſcripſerat, *vlmi* denique mentio in Lipſienſi facta; vt auſus ſim hunc locum ita, vt ipſe voluit, conſtituere. Sic et placuit Victorio in omiſſis.

8, 2 PRAEBET HVMOREM) an *prohibet humorem?* nam propterea imponitur, *nocet enim*, vt ipſe adiecit, *nimius humor, nec patitur ſurculos inſertos comprehendere.* Ita l. 4 c. 28 *Haec fiſſura diligenter ſubacto luto linitur, atque ſuperpoſito muſco ligatur, quod et calores et pluuias arceat.* PONTED.

8, 3 AN-

ſed nos meliore ratione hoc idem fecimus. nam antiqua terebra ſcobem [o] facit, propter hoc vrit eam partem quam perforat: peruſta [p] autem perraro [q] vnquam comprehendit inſertos ſurculos. Nos rurſus terebram [r], quam gallicam [s] dicimus, huic 4
inſitioni aptauimus: ea excauat [t], nec vrit, quod [u] non ſcobem [x], ſed ramenta facit. Itaque cauatum foramen cum purgauimus, vndique adraſos ſurculos inſerimus, atque ita circumlinimus. Talis inſitio facillime [y] conualeſcit. Igitur ſecundum Aequinoctium perfectam vitium inſitionem [z] habeto: humida [a] loca, de vua alba: ſicca, de nigra inſerito. – Infructuoſas vites foecundas ſic [b] facito [c]: Vites quae exiguum dant fructum, aceto [d] acri cum cinere rigato [e], ipſumque codicem [f] eodem [g] cinere linito. – At [h] ſi quae [i] fructum, quem [k] oſtendunt, ad maturitatem 5
non perducunt, ſed priusquam miteſcant vuae, inareſcunt, hoc modo emendabuntur [l]. Cum ſcipiones [m] amplitudinem acini habuerint [n], radice tenus vitem praecidito, plagam acri aceto pariter ac lotio veteri permiſta terra linito, eodemque [o] radices rigato, ſaepe fodito. Haec [p] materias citant [q], vuaeque ſuccum perferunt.

IX. EST

o) *ſcrobem P. L.* p) *Praeuſta I. B R.* q) *pars raro L. I. B. R.* r) *terebras P.* s) *gallinacam P. L.* t) *exſiccabat P. L. exſiccat I. B. R.* u) ſic *I. B. R.* x) *ſcrobem P. L.* y) *faciliter L.* z) *inſitione P. L.* a) *humido loco de vna vua alba L.* b) *ſic* abeſt *I. B. R.* c) *facere vites: quae I. B. R.* d) *acetum agri L. I. B. R.* e) *arigato I. B. R. irrigato L.* f) *codicem* om. *I. B. R.* g) *eodem* om. *I. B. R.* h) *Ad ſic P. ac ſic fructum L.* i) *quae* deeſt *P. I. B. R.* k) *quae P.* l) *emundabuntur P. L.* m) *inſitione P. L. inſitiones I. B. R.* n) *habuerunt P.* o) *eodem I. B. R.* p) *Haec* deeſt *I. B. R.* q) *cita vuae quae fructum I. B. R. cita vite eque fructum preferunt L.*

8, 3 ANTIQVA TEREBRA) Vid. 4, 29, 15.

8, 3 PERVSTA AVTEM PERRARO) Apud Ienſ. et Bruſch. hic locus variat: *Peruſta autem pars raro vnquam comprehendit inſertos ſurculos.* In l. 4 c. 29 autem, in quo haec transſcripta legimus, neque *pars* eſt, neque *perraro,* ſed *raro*: *Deuſta porro raro reuireſcebat, vel cum priore coaleſcebat, in eaque nec inſitus ſurculus comprehendebat.* PONTED.

8, 4 NON SCOBEM) Scobem tamen appellat, cum enarrat hunc locum Pall. Feb. 17, 6.

8, 4 SECVNDVM AEQVINOCTIVM) Addatur *vernum*; nam duo ſunt aequinoctia. Sic l. 4 c. 29 *Igitur ſecundum vernum aequinoctium, perfectam vitium inſitionem habeto.* PONTED.

8, 5 CVM SCIPIONES AMPLITVDINEM) Foede inquinata lectio; qua enim ratione acini cum ſcipionibus conferuntur, ſphaera aut ſphaeroideum corpus cum cylindro? Apud Ienſ. et in vetuſtis etiam codd. legitur, *Cum inſitiones amplitudinem acini habuerint*; et in vetuſtiſſimo Florentino, *Cum inſitione ſi amplitudinem acini habuerint.* Sed his quoque receptis adhuc perobſcurus relinquitur locus, et, vt mihi videtur, non integer. Quid autem dicam de ipſa medicina. Si Vitis ad maturitatem fructus non perducit, radice tenus ipſam praecidito. Egregium profecto remedium. Vitisne quae tot laboribus, tot ſumtibus, et tot etiam annis ad iugum perducitur, vno ictu eſt recidenda vt rurſus veluti ab infantia per eosdem labores, ſumtus, et annorum ſpatia ad eadem tabulata educatur? Malim itaque haec vitioſa ſuſpicari, quam haec a tanto viro tradita. Et reuera vitioſa ſunt, quanquam emendandi ratio mihi explorata non eſt. Illud tamen adiiciam, quid ex verbo illo *inſitiones* quod pro *ſcipiones* in codd. legitur, ſuſpicer. Cum expeditior via ſit infoecundas ac adultas Vites inſerere, quam ab radice amputare, id ipſum primo loco docuiſſe Columellam exiſtimo; quae vero tam craſſae non eſſent, vt ſciſſae ſurculos admittere poſſent, circa radicem praecidendas. Caeterum hae coniecturae ſunt. PONTED. Mihi videbatur hoc ſibi velle Columella, quo tempore ad ἀκμὴν peruenere ſuam vuae (hoc dicit, *cum ſcopiones* (vid. Index) *amplitudinem acini*, quam maximam habere ſolent, *habuerint*) eſſe recidendam vitem, et ita curandam, vti porro praecipit: vti nimirum illo ipſo tempore ſuccurratur viti, quo maxime laborare ſolet. Vel, quo tempore ſcopiones paruuli adhuc erunt, et racemi integri non maiores erunt vno acino. Caeterum praeſtat ita vitem tractare, quam fructu plane carere, et ſimilis eſt inſitionis ratio, de qua 4, 29.

8, 5 SVCCVM PERFERVNT) Blanditur altera lectio, *fructum,* ſua facilitate: ſed recte

IX. EST etiam genus inſitionis, quod vuas tales creat, in quibus varii gene-
ris colorisque reperiuntur acini. Hoc autem ratione tali efficitur: Quatuor, vel
quinque, ſiue etiam plures voles, virgas diuerſi generis ſumito, easque diligenter
et aequaliter compoſitas colligato, deinde in tubulum fictilem vel cornu arcte in-
ſerito, ita vt aliquantum extent ab vtraque parte, easque partes quae extabunt, re-
ſoluito, in ſcrobem deinde imponito, et terra ſtercorata obruito, et rigato, donec
gemmas agant. Cum inter ſe virgae cohaeſerint, poſt biennium aut triennium
2 facta iam vnitate, diſſolues tubulum, et circa medium fere crus, vbi maxime vide-
buntur coiſſe, vitem ſerra praecidito, et plagam leuato, terramque minutam agge-
rato, ita vt tribus digitis alte plagam operiat: ex eo codice cum egerit coles, duos
3 optimos ſubmittito, reliquos deiicito: ſic vuae naſcentur, quales propoſuimus. Vt[a]
autem vuae ſine vinaceis naſcantur, malleolum ſcindito[b] ita, ne gemmae laedan-
tur, medullamque omnem eradito, tum demum in ſe compoſitum colligato, ſic
ne gemmas allidas[c], atque ita terra ſtercorata deponito, et rigato. cum coles[d] agere
coeperit, ſaepe et alte refodito. Adulta vitis tales vuas ſine vinaceis creabit.

X. VINDEMIA facta ſtatim putare incipito ferramentis quam optimis, et
acutiſſimis: ita plagae leues fient, neque in vite aqua conſiſtere poterit: quae ſimul-
atque immorata[a] eſt, corrumpit vitem, vermesque et alia creat animalia, quae
materiam exedunt. plagas autem rotundas facito: nam celerius cicatricem du-
cunt. Sarmenta lata, vetera, male nata, contorta, omnia haec praecidito: nouel-
2 la et fructuaria[b], et interdum ſobolem[c] idoneam, ſi iam ſuperficies parum vale-
bit, ſubmittito, brachiaque conſeruato. quam celerrime poteris putationem per-
ficito. arida, et vetera, falce quae amputari non poſſunt, acuta dolabra abradito.
in agro macro et ſicco vineam imbecillam a bruma amputato: quam partem non
deputaueris, circa Calend. Febr. repetito: ab Idibus Decemb. ad Idus Ianuarias
ferro tangi vitem et arborem non conuenit. Cum vitem[d] putabis, inter duas
3 gemmas ſecato: nam ſi iuxta ipſam gemmam ſecueris, laborabit[e], nec materiam
citabit[f]. Cicatrix autem ſemper deorſum[g] ſpectet, ita neque aqua neque ſole la-
borabit,

[C. IX.] a) *Vt autem - - - naſcantur* deſunt *L. I. B. R. Lipſ.* adiicit rubr. Ratio efficiendi vuas ſine arillis. b) *findito P. L.* c) *alliges L. I. B. R. P.* d) *colos* hic et al. *L.* [C. X.] a) *immobilis I. B. R. immortale P.* b) *fructi varia P.* c) *ſubolem P.* d) *autem I. B. R.* e) *laborauit P.* f) *citauit P.* g) *horſum I. B. R.*

recte tamen dici poſſunt *vites ſuccum vuae iam perferre*, quarum acini non iam corrugantur et inareſcunt, ſed pleni ſucco ad maturitatem perducuntur.

9, 3 VT AVTEM VVAE SINE VINACEIS) Hoc item commemoratur a Plinio libr. 17 cap. 21 idque, vt ipſe fatetur, ex Columella. Quod manifeſto argumento hunc de arboribus librum eſſe Columellae confirmat; nam alibi apud Columellam haec non leguntur. Plinii autem verba quae ſubiicio: *In alio genere inuentu nouitio finditur malleolus, medullaque eraſa, in ſe colligantur ipſi caules, ita vt gemmis parcatur omni modo; tum malleolus in terra fimo miſta ſeritur, et cum ſpargere coeperit caules deciditur, foditurque ſaepius. Talis vuae acinos nihil intus ligni habituros, Columella promittit.* PONTED.

9, 3 ATQVE ITA TERRA STERCORATA DEPONITO) Lego: *atque in terra ſtercorata deponito.* Plinius loco quem transſcripſi: *tum malleolus in terra fimo miſta ſeritur.* Palladius item eadem de re 3, 29 *et ſic in humida terra ponendum.* PONTED.

10, 1 VINDEMIA FACTA) Col. 4, 9 et 10 Pamphilus Geop. 5, 43. SCHOETTG.

10, 2 SARMENTA LATA) Colum. 4, 24, 7.

10, 2 SOBOLEM IDONEAM) Nam alioquin vellendum hoc genus ſurculi, vid. Col. 4, 24, 4. Locus huic parallelus de pomis eſt Pall. Nou. 7, 14.

10, 3 HV-

borabit [h], humoremque recte capiet. In agro craſſo, validaque vinea plures gem-
mas et palmas relinquito, in exili pauciores. Sicubi in vite brachium deſiderabis [i],
falce acuta ſemel aut bis eo loco [k] alte inſtar digiti mucrone ferito. brachium
quamuis longum caue totum tollas, niſi ſi totum aruerit [l]. — Vineam no- 4
vellam ante brumam ablaqueatam [m] habeto, vt omnes imbres limumque conci-
piat. Vites, arboresque, quo citius ablaqueaueris [n], erunt valentiores. Sed quae-
cunque in [o] cliuis erunt poſitae, ita ablaqueandae ſunt, vt a ſuperiore parte ſecun-
dum codicem lacuſculi fiant, ab inferiore autem puluinuli [p] altiores [q] excitentur, quo
plus aquae limique contineant. Vinea vetus neque ablaqueanda [r] eſt, ne radices, 5
quas in ſummo habet, inareſcant, neque aranda, ne radices abrumpantur. biden-
tibus [s] ſaepe, et alte fodito aequaliter, et ſtercore vel palea conſpergito [t] ſolum
ante brumam, vel cum circum ipſam vitem ſummatim ablaqueaueris, ſtercorato.

XI. VINEAM quam bene [a] putare, tam diligenter [b] pampinare vtile eſt: nam
et materiae quae fructum habent, melius conualeſcunt, et putatio ſequentis anni
expeditius, tum etiam vitis [c] minus cicatricoſa fit: quoniam quod viride et tene-
rum decerpitur, protinus conualeſcit. ſuper haec quoque [d] melius vuae [e] matu- 2
reſcunt. ante dies decem quam vinea florere incipit, pampinatam habeto. quid-
quid ſuperuacui enatum fuerit, tollito. quod in cacumine aut in brachiis natum
erit, decerpito, duntaxat quae vuam non habebunt. Cacumina virgarum, ne luxu-
rientur, demutilato [f]. Vuas, quae meridiem aut occidentem ſpectabunt, ne
perurantur [g], ſuo [h] ſibi pampino tegito.

XII. SIMVLATQVE vua variari coeperit, fodito tertiam foſſuram [a]: et cum
iam matureſcet, ante meridiem priusquam calere incipiet; et [b] cum deſierit, poſt
meridiem fodito, pulueremque excitato: ea res et a ſole, et a nebula maxime vuam
defendit. Lutulentam terram, neque arare neque fodere oportet, quia valde du-
reſcit, et finditur. Bidentibus [c] terram vertere vtilius eſt, quam aratro. bidens [d] 2
aequaliter totam terram [e] vertit: aratrum praeterquam quod ſcamna [f] facit, tum
etiam boues, qui arant, aliquantulum [g] virgarum, et interdum totas vites frangunt.
Finis

h) *laborauit P.* i) *deſiderauit P. L. deſiderabit I. B. R.* k) *lo P.* l) *De foſſura* nouum caput *P.* rubr. *Oblaqueatio vineae L.* m) *oblaqueatam L.* n) *ablaqueaberis P. ablaquearis I. B. R. oblaqu. L. etc.* o) *melius I. B. R.* Pol. nobiſcum facit. p) *pulli L. I. B. R.* q) *alidiores P. vadiores L.* r) *oblaqueanda L.* s) *Videntibus P.* t) *conſpargito P. conſpergito. Solum I. B. R.* [C. XI.] a) *bene* deeſt *I. B. R. quam putare velis, eam vere pamp. L.* b) *vene* (credit *bene*) *P. vere I. B. R.* c) *vitis* omitt. *I. B. R.* d) *quo P. Lipſ.* e) *vuae* abeſt *I. B. R.* f) *demutiliato Ienſ. dimutilato P. diuentilato Lipſ.* g) *praeurantur I. B. R. it. MS. Heinſ. ad Ouid. met.* 9, 74. h) *ſua P.* [C. XII.] a) *fuſſuram P.* b) *et* deeſt *I. B. R.* c) *Videntibus P.* d) *Videns P.* e) *terram* om. *I. B. R.* f) *ſcana P.* g) *aliquantum I. B. R.*

10, 3 HVMOREMQVE RECTE CAPIET) Quin *fundere* potius *humorem* debet, quod et hic apparet, et Colum. 4, 24, 7 vbi culpa maxima vinitoris dicitur, ſi *humorem excipiat plaga et contineat.* An *humor* hic eſt inteſtinus ille ſuccus, quo opus eſt ad cicatricem obducendam iungendumque corticem? Ita eſſe puto.

10, 3 INSTAR DIGITI) transuerſi procul dubio, vt ad medullam perueniat plaga, ex illa enim prodire nodi et gemmae ſolent.

11, 1 EXPEDITIVS) Videtur omnino legendum *expeditior.* VRSIN. Niſi tamen ἀπὸ τȣ̃ κοινȣ̃ etiam huc trahendum eſt verbum *fit,* quod ſtatim ſequitur.

12, 1 LVTVLENTAM TERRAM) Ea eſt *varia,* itemque *carioſa,* vid. Col. 2, 4, 5.

 14 ANTE

Finis autem fodiendi vineam nullus eſt: nam quanto ſaepius foderis, tanto vberiorem fructum reperies.

XIII. PALEARVM aceruos inter ordines verno tempore poſitos habeto in vinea [a]. cum frigus contra temporis conſuetudinem intellexeris, omneis aceruos incendito, ita fumus nebulam et rubiginem remouebit.

XIV. LVPINVM terito, et cum fracibus [a] miſceto, eoque imam vineam [b] circumlinito: vel bitumen cum oleo coquito [c], eo quoque imas vites tangito, formicae [d] non excedent.

XV. VITES, quae ſecundum aedificia ſunt, a ſoricibus aut muribus infeſtantur. id ne fiat plenam lunam obſeruabimus, cum erit in ſigno Leonis, vel Scorpionis, vel Sagittarii, vel Tauri, et noctu ad lunam putabimus. Genus eſt animalis, volucra appellatur [a], id fere praerodit teneros [b] adhuc pampinos, et vuas: quod ne fiat, falces, quibus vineam putaueris, peracta putatione, ſanguine vrſino linito: vel ſi pellem fibri habueris, in ipſa putatione, quoties falcem acueris, ea pelle aciem detergito [c], atque ita putare incipito. Quoniam de vineis abunde diximus, de arbuſtis praecipiamus.

XVI. VITEM maxime opulus [a] alit, deinde vlmus, deinde fraxinus. Opulus [b], quoniam frondem non [c] idoneam habet, a plerisque improbatur. Vlmus autem quam Atiniam [d] vocant ruſtici, generoſiſſima eſt, et laetiſſima, multamque frondem habet: eaque maxime ſerenda eſt locis pinguibus, vel etiam mediocribus: ſed ſi aſpera et ſiticuloſa loca, arboribus obſerenda erunt, neque opulus [e] neque vlmus tam idoneae ſunt quam orni [f]: eae [g] ſilueſtres [h] fraxini ſunt, paulo latioribus tamen foliis quam caeterae fraxini, nec deteriorem frondem, quam vlmi praeſtant. Caprae quidem, et oues [i] libentius etiam hanc frondem appetunt. Igitur
2 qui arbuſtum conſtituere volent, ante annum quam deponant arbores, ſcrobes faciant

[C. XIII.] a) *vineam P. L.* [C. XIV.] a) *fragibus P. L.* b) *lineam circumlinito I. B. R. vineam circ. P. L. linea vitem circ.* al. c) *cocuito P.* d) *formicam P.* [C. XV.] a) *appellantur P. appellatum Lipſ.* b) *teneras P. Lipſ.* c) *detergeto I. B. R.* [C. XVI.] a) *populus L. I. B. R.* b) *Populus frondem I. B. R. populus cum fr. Lipſ.* c) *non* deeſt *P.* d) ſic ante *Steph.* omnes, *atineam* al. c) *populus I. B. R.* f) *ormae P. orneae aut L.* g) *et I. B. R. ăt P.* h) *ſilueſtre P.* i) *vel* inſ. *Lipſ. I. B. R.*

14 ANTE MERIDIEM) Geop. 3, 10.

14 IMAM VINEAM CIRCVMLIN.) Aperta et, niſi fallor, vera etiam eſt, quam exhibemus, lectio MSStorum. *Lineam* peperit, credo, ſcriptura antiqua et vitioſa, ſed ſolennis *binea* pro *vinea*. Caeterum *vineam* pro viti dici, Index noſter ſatis declarat: adſcripſerat aliquis *vitem* gloſſam *vineae*, illa deinde cum reliquis coaluit.

14 FORMICAE NON EXCEDENT) Videtur legendum *non exedent*. VRSIN. Vrſini ſcriptura poſtponenda; non omnino autem negligenda haec: *formicae non aſcendent*, vt et titulus indicat, *ne formica vitem aſcendat*. PONTED. Quid ſi ſcripſit Columella: *non eſcendent?* Inde ratio corruptionis apparet. De verbo *eſcendo* tum ad Fabri theſaurum dictum eſt, tum ad Varr. 3, 16, 27.

16, 1 VITEM MAXIME) Col. 5, 6 et Lipſ. habent *populus*, quod rectius. Horatius Epod. 2, 9 *Ergo aut adulta vitium propagine Altas maritat populos.* SCHOETTG. Add. Varr. 1, 8, 3.

16, 1 FRONDEM NON IDONEAM) Cui frons idonea non ſit, non apponitur; vel, ſi adiectum fuit, deſideratur; id autem eſt τὸ *pecori*: *Opulus quoniam frondem non idoneam pecori habet* etc. Nam eadem repetit l. 5 c. 5 *Opulus quia raram neque idoneam frondem pecori praebet, a plerisque repudiata eſt.* PONTED.

16 2 QVI ARBVSTVM CONSTIT.) Vid. Pall. Febr. 10, 4.

16, 3 AL-

faciant [k] quatuor pedum [l] quoquouerſus. deinde circa Calen. Mart. in eandem
ſcrobem vlmum, et opulum [m], vel fraxinum deponant, vt ſi vlmus defecerit,
opulus [n] vel fraxinus locum obtineant [o]. ſi autem vtraque vixerint, altera [p] exi-
matur, et alio loco deponatur [q]. Arbuſtum inter quadragenos pedes diſpoſitum
eſſe conuenit: ſic enim et ipſae arbores, et appoſitae vites melius conualeſcent,
fructumque meliorem dabunt. ſegetes etiam, quae in eo erunt, minus vmbra
laborabunt. Arborem, quam depoſueris, ſaepius circumfodito, quo celerius 3
adoleſcat [r]: et citra [s] triennium [t] ferro ne tetigeris. Completis ſex et triginta
menſibus, ad recipiendam vitem formabis [u], et [x] ſuperuacuos ramos amputabis,
alterna brachia in modum ſcalarum relinquens, alternisque annis *, ſexto anno, ſi
iam firma videbitur, maritabis hoc modo. Ab ipſo arboris crure pedale ſpa-
tium intermittito, deinde [y] ſulcum in quatuor pedes longum, in tres altum, in [z]
dupondium [a] et ſemiſſem latum cum feceris, patiere minime duobus menſibus
eum tempeſtatibus verberari. tum demum circa Cal. Martias vitem, de ſemina- 4
rio, ne [b] minorem quidem decem pedum [c] ſternito, et adminiculato, arborique
iungito [d]: eam proximo anno ne putaueris: tertio vero ad vnam [e] virgam redi-
gito, paucasque gemmas relinquito, ne antequam inualuerit, in altitudinem re-
pat: deinde vbi [f] amplum incrementum habuerit [g], per omnia arboris tabulata
diſponito eius [h] materias, ita tamen ne vitem oneres, ſed certa et robuſtiſſima
flagella ſubmittas. Arbuſtiuam [i] vitem quam putare, tam alligare [k] diligenter
oportet. nam in eo [l] fructus maxime vis [m] conſiſtit, diutiusque perennat [n], quae
firmis toris [o] et idoneis locis religata eſt. itaque omnibus annis conuenit [p] ſubſe-
qui putationem, ita vt tori renouentur, et vitis per idoneos ramos diſponatur.

k) *faciat P.* l) *quaeque annum. Deinde L. I. B. R.* m) *populum L. P.* n) *populus L. P.* vt hic ſemper. o) *optineant P. optineat I. B. R.* p) *eximia* inſ. *L. I. B. R.* q) *diſponatur P. L.* r) *adoleſcant I. B. R.* s) *citra* deeſt *L. I. B. R.* t) *terrenum L.* u) *formarios P. formatos I. B. R.* x) *et* deeſt *I. B. R.* y) *Dein P.* z) *inter I. B. R.* a) *dupundium P. dipondium ſemiſſem I. B. R.* b) *demimus decem I. B. R. ne minus decem L.* c) *pedum. Sternito I. B. R.* d) *iniungito I. B. R. arboris iungeo L.* e) *imam I. B. R.* f) *vbi* deeſt *P. quom I. B. R.* g) *haberet P.* h) *eius* deeſt *I. B. R.* i) *Arbuſtiua P.* k) *allisgera P. putaret, amallis gera Lipſ.* l) *eo P. L. ea* al. m) *ius P.* n) *perannat P. peremnat L.* o) *ſtoris P. L.* p) *renouenit L.*

16, 3 ALTERNISQVE ANNIS *, SEXTO) Deficiunt inter primum et alterum membrum nonnulla, et fortaſſe haec: *quidquid frondis enatum fuerit, aut ferro amputare, aut aſtringere oportet, ne aemula vmbra viti noceat.* Haec quidem l. 5 c. 6 leguntur: *Et quidquid frondis enatum fuerit, alternis annis aut ferro amputare, aut aſtringere, ne aemula vmbru viti noceat.* PONTED.

16, 3 MINIME) *Minimum* debebat: ſed ſaepe confunduntur. Vid. Ind.

16, 4 NAM IN EO) Mallem: *nam in eo* (pro *ea*) nimirum in recte vinciendo; vt ex his quae ſubnectuntur, manifeſtum: *diutiusque perennat, quae firmis toris et idoneis locis religata eſt.* PONTED.

16, 4 FIRMIS TORIS) Gorallus toros explicat nodos, ad illud Pedonis Albinouani 2, 79 vbi de Hercule: *Claua toroſa tibi pariter cum pelle iacebat.* Ego mallem *toros* dicere firmos ramos vitium, ſicuti *toros* vocamus totos hominum lacertos ſiue brachia. SCHOETTG. At tu vide, Lector, Indicem.

16, 4 SVBSEQVI PVTATIONEM) Lego *amputationem*, nempe vinculorum. Idem libr. 5 cap. 6 *maxime autem prodeſt vitibus, omnibus annis reſolui, nam et commodius enodantur, et refrigerantur, cum alio loco alligatae ſunt, minusque laeduntur, ac melius conualeſcunt.* Reſolui autem vites niſi amputatis vinculis, nequeunt. PONTED. Ego putabam hoc ſibi velle Columellam, *conuenit ſubſequi* aliquem *putationem*, h. e. poſt putationem venire aliquem, qui renouet etc.

XVII. OLEA maxime collibus ſiccis et argilloſis gaudet: at humidis campis et pinguibus laetas [a] frondes ſine fructu affert. melius autem truncis quam plantis oliuetum conſtituitur. Magoni autem [b] placet ſiccis locis oliuam, aut [c] mox [d] poſt aequinoctium ſeri, aut [e] ante brumam. Noſtrae aetatis agricolae fere
2 vernum tempus circa Calend. Maias [f] ſeruant. Oportet autem ſcrobem oleae quoquouerſus pedes quaternos patere, in imum ſcrobem lapidem glareamque abiicere, deinde ſuper terram quatuor digitorum iniicere, tum arbuſculam deponere ita rectam [g], vt quod a [h] ſcrobe extiterit, in medium ſit. arbuſculam autem a tempeſtatibus tueri diligenter oportet [i] adminiculando, et terrae, quae in [k]
3 ſcrobe reponitur, ſtercora [l] immiſcendo [m]. Oleam decet inter ſexagenos pedes diſponi, vt ſpatium in latitudinem creſcendi habeat: nam quae in proceritatem extenduntur, euanidae [n] fiunt, parumque fructus ferunt. Optima eſt olea [o] Liciniana, pauſia [p] ſecunda oleo, eſcae orchis [q]. ſunt et regiae, et radii, quae [r] neque ſpecie neque [s] oleo [t] ſunt tam gratae, quam quas ſupra diximus. Si oleam poſueris eo loco, vnde quercus effoſſa eſt, morietur [u], ideo quod vermes quidam [x] ſunt, qui in radice quercus naſcuntur [y] et [z] educantur, iique maxime ſemina oleae conſumunt. Si in olea vnus ramus aliquanto caeteris laetior eſt, niſi eum recideris,
4 arbor tota fiet retorrida. Omnes [a] arbuſculas prius quam transferantur [b], rubrica notare conuenit, vt cum ferentur, easdem caeli partes aſpiciant, quas etiam in ſeminario conſpexerant: alioquin frigore vel calore laborabunt ab iis partibus quas praeter conſuetudinem ſub alio [c] tractu expoſitas habuerint.

XVIII. PRIVSQVAM pomarium conſtituas, quam magnum habere voles circummunito maceria, aut foſſa, ita vt non ſolum pecori, ſed ne [a] homini quidem [b] tranſi-

[C.XVII.] a) *latam frondem P. laetam ſpem Lipſ.* b) *autem* om. *Lipſ. I. B. R.* c) *ãt. P. non ante aequin. ſeri ante bru. Lipſ.* d) *non I. B. R.* e) *aut* omitt. *P.* f) *maii I. B. R.* g) *ſectam Lipſ. I. B. R.* h) *a* deeſt *I. B. R.* i) *oportet* om. *L. I. B. R.* k) *in* deeſt *I. B. R.* l) *ſtercori P. terram — q. i. ſ. r. ſtercori immiſcere Lipſ.* m) *immiſcere I. B. R.* n) *euaneſiunt L.* o) *oleo P.* p) *poſita P. L.* q) *orcita P. L. orchas Ienſ.* r) *non ſine L. I. B. R.* s) *neque* repet. *I. B. R.* t) *ſubitam P. L.* u) *emorietur I. B. R.* x) *qui ſunt educati in I. B. R. qui ſunt educantur in P. qui ſunt ac ducuntur L.* y) *naſcunt eique P. L.* z) *et educantur* deeſt *L. I. B. R.* a) *Omnis arbuſculus P.* b) *transferat P. L.* c) *alio oppoſitas I. B. R. alio apoſitas L.* [C.XVIII.] a) *nec P.* b) *quidem* deeſt *L. I. B. R.*

17 Vid. C. 5, 8 et 9.

17, 1 CIRCA CAL. MAIAS) Veteres libri: *circa Cal. Maii.* Lego *circa Cal. Martias:* nam menſe Martio vel Februario extremo ponendae ſunt oleae. Palladius lib. 3. Tit. 18: *Hoc menſe* (Februario) *locis temperatis inſtituemus oliueta.* Idem ipſe Columella hoc non obſcure libr. 5 cap. 9 ſignificauit, cum diceret: *Plantae autem in oliueto diſponuntur optime ſiccis, minimeque vliginoſis agris per autumnum; laetis et humidis verno tempore, paulo ante quam germinent.* At menſe Maio non modo germina, ſed et flores emittunt oleae. PONTED.

17, 2 IN MEDIVM SIT) Forte legendum *id medium ſit.*

17, 2 IMMISCENDO) Aut *immiſcenda* legendum videtur, aut cum veteribus libris *immiſcere.*

17, 3 PAVSIA SECVNDA) Nimirum ſecundum bonitatis locum non vni generi ſimpliciter tribuit: ſed ſi oleo ſtudeas, pauſia ponenda; orchis, ſi eſcae.

17, 3 SI IN OLEA VNVS) An de ſua et ſuae Palladis arbore documentum ceperunt antiqui Attici, vt et ipſi non paterentur, vnius alicuius vel virtutem vel opes eminere altius; ſed teſtarum ſuffragio vnum illum caeteris florentiorem amolirentur? Verum ne vagemur extra oleas.

18 Hinc fere ad verbum relata ſunt omnia in repetitam praelectionem. Vide ſis, quae adnotamus ad C. 5, 10, 1.

18 NON SOLVM PECORI) Altera negatione omiſſa pro *non ſolum non,* de qua ratione ſatis ad Fabrum diſputatum eſt.

18 NAM

tranſitus ſit, niſi per oſtium [c], dum adoleſcant [d] ſemina. nam [e] ſi [f] prius cacumina
manu perfracta [g], aut a pecore praeroſa fuerint, quam [h] adoleſcant, in perpetuum
2 corrumpuntur. Generatim autem arbores diſponere vtilius [i], maxime ne imbe-
cillae [k] a [l] valentioribus premantur, quae [m] nec viribus, nec magnitudine ſunt
pares, neque pariter creſcunt. terra quae vitibus apta eſt, eadem quoque vtilis
eſt arboribus.

XIX. ANTE annum quam pomaria [a] diſponere voles, ſcrobes fodito. ita
3 ſole pluuiaque macerabuntur, et quod poſueris cito comprehendet. Sed ſi quo
anno ſcrobes feceris, etiam ſemina ponere voles, minimum ante duos menſes fo-
dito ſcrobes, poſtea ſtramentis eos completo [b], et incendito. Quo latiores paten-
4 tioresque [c] ſcrobes feceris, eo [d] laetiores erunt vberioresque [e] fructus. Scrobs
clibano ſimilis eſſe [f] debet, imus quam ſummus [g] patentior [h], vt laxius [i] radices 2
euagentur [k], ac minus frigoris hieme [l], minusque aeſtate vaporis per anguſtum os
terrae [m] admittant: tum etiam cliuoſis locis terra, quae [n] in eum congeſta eſt, plu-
5 viis non abluitur [o]. Arbores raris [p] interuallis ſerito [q], vt cum creuerint, ſpatium
habeant, quo ramos extendant. nam ſi ſpiſſe poſueris, neque infra [r] quicquam [s] 3
ſerere poteris [t], nec ſic [u] ipſae fructuoſae erunt, niſi eas [x] interraſeris. Itaque pla-
cet inter ordines [y] quadragenos pedes, minimumque tricenos, relinqui [verſuris [z].]

XX. SE-

c) *odium P. L. hoſtium I. B. R.* d) *aduleſcant I. B. R.* e) *nam* om. *L. I. B. R.* f) *ſaepius ſi I. B. R. ſi ſaepius P. L.* g) *prefracta P.* h) *quam adoleſcant* om. *L. I. B. R.* i) *vtilis I. B. R.* k) *imbecilla valentiora P. L.* l) *a* om. *I. B. R.* m) *qua P.* [C. XIX.] a) *poma I. B. R.* b) *impleto I. B. R.* c) *patientioresque P. L. potentioresq. I. I. H. G.* d) *hoc I. B. R.* e) *ſuperioresque P. L.* f) *eſt: imus I. B. R. ſimilis et imus L.* g) *ſumus B. R.* h) *patientior P.* i) *latius L.* k) *vagentur I. B. R.* l) *hieme* om. *P.* m) *teneant. Tum I. B. R. tentarit. Tum P. L.* n) *cum cong. L.* o) *abluatur P.* p) *pares L. I. B. R. paribus* al. q) *ſepito I. B. R.* r) *terra I. B. R.* s) *quid P.* t) *potueris I. B. R.* u) *ſi I. B. R.* x) *eas* abeſt *I. B. R.* y) *ordinem I. B. R.* z) *volſeris P. volſetis L.*

18 NAM SI PRIVS — PERFRACTA) Supra 5, 9 dixit: *Quoniam ſaepius cacumina hominis manu tractata*: vt fortaſſe hic *pertractata* legendum ſit. VRSIN.

19, 1 PATENTIORESQVE) Ita omnino legendum, non *potentiores*. VRSIN.

19, 3 PARIBVS INTERVALLIS) Scribendum *raris*. nam *paribus* eſt mendum librarii. vid. 5, 9. VRSIN. Vitioſa lectio *paribus* pro *raris*, vt patet ex iis, quae ſequuntur: *vt, cum creuerint, ſpatium habeant, quo ramos extendant*; niſi enim rarae ponantur, licet paribus interuallis ordinatae ad extendendos ramos arboribus, non relinquitur ſpatium. Haec porro emendaui ex 5, 10 in quo eadem: *Arbores raris interuallis ſerito* etc. PONTED. Res mihi videbatur ita certa, vt nihil dubitauerim viris doctiſſimis obſequi. Ex *raris interuallis ſerito* factum eſt repetita literarum *r* et *p* confuſione primo *paris interu. ſepito*, deinde, ne eſſet ſoloeciſmus *pares interuallis* ſc. arbores, denique *paribus interuallis ſerito*.

19, 3 NISI EAS INTERRASERIS) Videtur legendum *interuulſeris*, vti eſt 5, 10 ſupra. VRSIN. Loco huic lexica vt verbum *interrado* pro *interuello* conſtituant, innituntur; Columellae vero editores Philippum Beroaldum auctorem habent, qui primus ad iſtam ſignificationem *interrado* detorſit, primusque Columellae libris inſeruit, quin etiam Plinium eadem ratione libr. 12 cap. 19 locutum cum diceret: *interradi gaudent oliuae*, indicauit, quod nos minime negamus. Sed aliud eſt *interradere oliuas*, hoc eſt, muſcum lichenemque de cortice diſtringere, et, ſi quid in materia vel ſiccum vel carioſum reperitur, ſcalpro eximere: aliud ipſas ab radice interuellere cum ſpiſſius quam par eſt, ſatae ſunt, vt ſpatium ad explicandos ramos quae relinquuntur, habeant. Ideoque *interradi gaudent* quidem *oliuae*, interuelli nullo modo. *Interraſeris* itaque reiicerem, et ſupplerem *interuulſeris*, vt libr. 5 cap. 10 legitur, cum in vetuſtis editionibus ſit excuſum *interuaſeris*, et in hoc libro *inter uaſeris*. PONTED. Nolui tamen mutare quidquam. Potuit, quod ad 5, 10, 1 obſeruauimus, ipſe Columella vocem vnam alteramue immutaſſe.

19, 3 RELINQVI [VERSVRIS]) Vox *verſuris* otioſa eſt. VRSIN. Aperuiſſe videntur Mſti fontem corruptionis in hoc loco. Adſcri-

XX. SEMINA lege [a], ne minus craſſa, quam manubrium eſt bidentis, re- 6
ſta, leuia [b], procera, ſine vlceribus, integro libro. ea bene et celeriter compre-
hendunt. Semina ſi ex arboribus ſumes, de iis potiſſimum ſumito, quae omnibus
annis bonos et vberes ferunt fructus. Obſeruabis autem ab humeris, qui ſunt con-
tra ſolem orientem, vt eosdem [c] decerpas [d]. Si cum radice plantam [e] poſueris,
2 incrementum eius futurum [f], quod et caeteris, quas ſeueris, arboribus. Arbos 7
inſita fructuoſior eſt, quam quae inſita non eſt, id eſt, quam quae cum [g] ramis aut
plantis ponitur. Priusquam arbuſculas transferas, rubrica vel alia [h] qualibet re
ſignato, vt iisdem ventis, quibus [i] ante ſteterunt [k], conſtituas eas: curamque ad-
hibeto, vt ab ſuperiore, et ſicciore, et exiliore in planiorem, humidiorem [l], pin-
guiorem agrum transferas. Semina triſurca maxime ponito: ea extent ſupra ter-
ram tribus pedibus. In eodem ſcrobe, ſi [m] duas aut tres arbuſculas ponere voles,
3 curato ne inter ſe contingant. nam ita [n] vermibus interimuntur [o]. Cum ſemina 8
depones, dextra ac [p] ſiniſtra ſingulis [q] vsque in imum ſcrobem faſciculos ſarmento-
rum brachii humani craſſitudine deponito, ita vt ſupra terram paululum extent,
per quos aeſtate paruo labore aquam radicibus ſubminiſtres. Arbores aut radicata [r]
ſemina autumno ſerito circa Id. Octobris. Taleas [s] et ramos vere, ante quam ger- 9
minare arbores incipiant [t], deponito. Sed ne [u] tinea moleſta ſit ſeminibus ficulneis,
in imum ſcrobem taleam lentiſci, ita vt cacumen eius deorſum ſpectet, obruito.

XXI. FICVM frigoribus ne ſerito: loca aprica, calculoſa, glareoſa [a], inter-
dum et ſaxoſa [b] amat. eiusmodi agro [c] cito conualeſcit, ſi ſcrobes amplos et ido-
neos feceris. Ficorum genera etiam ſi ſapore et habitu differunt, tamen vno modo, 10
ſed [d] diſpari differentia agri [e], ſeruntur. locis frigidis, et autumni temporibus aquo-
ſis, praecoques ſerito, vt ante pluuiam fructum deligas [f]: locis calidis hibernas ſe-
rotinas

[C. XX.] a) *legere minus L.* b) *lenia I. B. R.* c) *eadem* coni. *Vrſin.* d) *decertaſſet P. L.* e) *planta P.* f) *furit, quae caeteris ſenties. Arbus P. fuerit quod caeteris ſenties. Arbos I. B. R. fuerit quae c. ſ. a. L.* g) *cum* deeſt *L. I. B. R.* h) *aliqua vel a qualibet P.* i) *quibus* deeſt *P.* k) *vnde ſteterunt L. ſterunt, conſtitue P.* l) *vmidiorem P.* m) *ſi* omitt. *P. L.* n) *vt I. B. R.* o) *interimunt P.* p) *ac* deeſt *I. B. R.* q) *ſi nis quouſque P. ſi vis quousque I. B. R.* r) *ſemina radicibus L. I. B. R.* s) *Tala P.* t) *incipiunt I. B. R.* u) *nec q̄ in ea L.* [C. XXI.] a) *galeroſum P.* b) *ſaxeta P. L.* c) *agra P. agricito L.* d) *ſed dis - - - ro differentia agri pari loco ſeruetur L.* e) *pari loco* inſ. *I. B. R.* f) *diligas R.*

ſcripſerat aliquis ex repetita praelectione pro *interraſeris volſeris* in margine ex-aduerſum. Hoc loco non ſuo imperite aliquis inculcauit. Alius importunam vocem emendando tolerabiliorem reddere voluit.

20, 1 AB HVMERIS) Vid. leg. *ab iis ramis.* VRSIN. Quin *humeri* quid eſſent in arbore, vidimus ad 3, 1 huius libri. Deſcripſiſſe autem videtur hunc locum Plinius 17, 14 *certumque eſt, ab humeris arborum orientem aeſtiuum ſpectantibus ſurculos petendos.*

20, 1 SI CVM RADICE) Locus obſcurus, cui neque ex repetita praelectione auxilium peti poteſt. Si ſanus eſt, illam, puto, habet ſententiam. Incrementum quidem aequale habebunt plantae cum radicibus depoſitae, ſed fructuoſiores inſitae eiusdem incrementi.

21, 1 EIVSMODI AGRO) An *eiusmodi arbos*, vt 5, 10 habemus? PONTED.

21, 1 TAMEN VNO MODO) At 5, 10 *vno modo ſed pro differentia agri ſeruntur.* Veteres excuſi libri vitioſi item: *ſed diſpari differentia agri pari loco ſeruntur.* Quaenam diſpar differentia, cum quod diſpar etiam differat? Fortaſſe vetus lectio ſic reſtitui poteſt, et in vtroque libro ſcribi: *ſed pro differentia agri diſpari loco ſeruntur.* Hoc ex his quae proxima, apparet. Seruntur quidem fici vno modo, ſed pro differentia agri diſpari loco, in locis nimirum frigidis, et per autumnum aquoſis ponuntur praecoques; in calidis hibernae. PONTED.

21, 1 LOCIS CALIDIS HIBERNAS SEROTINAS) Delendum eſt τὸ *ſerotinas*; quod enim hibernum, ſatis ſerum. PONTED.

22, 1 QVAE

rotinas ſerito. At [g] ſi voles ficum quamuis non natura feram facere, cum groſſuli
minuti erunt, fructum decutito: iterum alterum edet fructum, et [h] in hiemem [i]
ſeram [k] differet maturitatem. Nonnunquam etiam, cum frondere coeperint arbo- 2
res, cacumina fici acutiſſimo ferramento ſumma amputare prodeſt. ſic firmiores ar-
bores et feraciores fiunt. Semper proderit, ſimul ac folia agere coeperit ficus [l],
11 rubricam [m] amurca [n] diluere, et cum ſtercore humano ad radicem infundere: ea
res efficit vberiorem fructum, et farctum [o] fici ſpecioſius et plenius.

XXII. NVCEM Graecam ſerito Arcturi ſigno, vel circa Calend. Febr. quae
12 prima [a] gemmaſcit. Agrum calidum, durum et [b] ſiccum deſiderat. nam in locis
diuerſis natura [c] eiusmodi ſi poſueris nucem, protinus putreſcet. Ante quam nu-
cem deponas, in aqua mulſa, nec [d] nimis dulci macerato, ita iucundioris ſaporis
fructum, cum adoleuerit, praebebit, et interim melius atque celerius naſcetur.
13 Ternas nuces in trigonum ſtatuito, parsque acutior inferior ſit, quia inde radices 2
mittit, nuxque [e] a nuce minime palmo [f] abſit, et anceps ad Fauonium ſpectet.
Omnis nux vnam radicem mittit, et ſimplici ſtilo prorepit. cum ad ſcrobis ſolum
radix peruenit, duritia humi coërcita [g] recuruatur, et extenſa in modum ramorum
14 alias radices emittit. Nucem Graecam, et Auellanam [h] Tarentinam hoc modo
facere poteris. In quo ſcrobe deſtinaueris nucem [i] ſerere, terram minutam in mo- 3
dum ſemipedis ponito, ibique ſemen ferulae repangito [k]. cum ferula fuerit enata,
eam findito, et in medullam eius ſine putamine nucem Graecam vel Auellanam [l]
abſcondito, et ita adobruito. hoc ante Cal. Mart. facito, vel etiam inter Nonas
et Idus Martias. Hoc eodem tempore iuglandem, et pineam, et caſtaneam ſe-
rere oportet.

15 XXIII. MALVM Punicum vere vsque in Cal. Apriles recte ſeritur. Quod
ſi acidum aut minus dulcem fructum feret, hoc modo emendabitur. Stercore ſuillo
et humano, et lotio humano veteri radices rigato. ea res et fertilem arborem red-
det, et primitiuos [a] annos fructum vinoſum, poſtea [b] vero etiam dulcem et apyre-
num [c] facit. Nos exiguum admodum laſer [d] cyrenaicum vino diluimus, et ita ca-
cumina

g) *Ad P.* h) *et* omitt. *I. B. R.* i) *bieme I. B. R.* k) *ſerum differat P.* l) *ficus* om. *I. B. R.* m) *rubrica I. B. R.* n) *amulga P.* o) *ructum.* [C. XXII.] a) *quae prunacem neſcit I. B. R. qui primacem maſcit P. qui primacem ;naſcit L. quae pruinam neſcit* rel. b) *et* om. *I. B. R.* c) *eiusmodi natura I. B. R. natura, eiusmodi Iuntt.* d) *ne P.* e) *nuncque I. B. R.* f) *palmae abſint I. B. R. palmae abſit P. L.* g) *cortice Lipſ.* h) *abellanam tarentinas P.* i) *nuces I. B. R.* k) *facito Lipſ. I. B. R.* l) *abellanam P.* [C. XXIII.] a) *primitiuus annus L.* b) *poſt I. B. R.* c) *apyrinum P. L. B. R.* d) *lac I. B. R. lacyrenaicum P. L.*

22, 1 QVAE PRIMA GEMMASCIT) Ex loco ſimili ſupra 5, 10 legendum: *quae prima gemmaſcit*, vel *gemmas agit.* VRSIN. Vide, quae notamus ad 5, 10, 12.

23, 1 PRIMITIVOS ANNOS) *primis quinque annis* ex repetita praelectione legi vult VRSIN.

23, 1 EXIGVVM ADMODVM LASER) Boſchius ad Petro. c. 35 extr. legi vult *exiguum ad modum laſer*: veritus, credo, ne *exiguum* parum accurate ad laſer referatur, cum potius dicendum ſit *exiguum laſeris.* Sed *puluis exiguus* apud Horat. 1 Od. 28 pr. et *paruum lac* Sedulii in noto hymno non ita inſolentia ſunt, vt non et Columella dicere ita potuerit. Quod autem *emendabit* hic malebat poſt magnum Goeſium idem Boſchius; minus etiam probare poſſum, cum enarret Columella, quid ſibi ſucceſſerit. Caeterum de laſeris ſiue ſilphii Cyrenaici vſu in medicina arborum tum Palladius docet Mart. 10, 3 tum Geop. 4, 7 quidquid autem ſcitur

cumina arboris ſumma obleuimus, ea res emendauit [e] acorem malorum. Mala Pu- 16
2 nica ne rumpantur in arbore, remedio [f] ſunt lapides tres, ſi, cum ſeres arborem,
ad radicem ipſam collocaueris. at ſi iam arborem ſatam habueris, ſcillam ſecun-
dum radices [g] arboris ſerito. Alio modo, cum [h] iam matura mala fuerint, ante
quam rumpantur, petiolos, quibus pendent, intorqueto. eo modo ſeruabuntur
etiam anno toto.

XXIV. PIROS autumno ante brumam ſerito, ita vt minime dies quinque 17
et viginti ad brumam ſuperſint. quae vt ſint feraces, cum iam adoleuerint, alte ab-
laqueato, et iuxta ipſam radicem truncum findito, et [a] in fiſſuram [b] cuneum pi-
neum tedae adiicito [c], et ibi relinquito: deinde obruta ablaqueatione [d] cinerem
ſupra terram ſpargito.

XXV. MALA aeſtiua, cydonea [a], ſorba, pruna, poſt mediam hiemem vs- 19
que in Idus Febr. ſerito. Morum [b] ab Idibus Febr. vsque in aequinoctium vernum [c]
recte ſeres. Siliquam Graecam, quam quidam κεράτιον [d] vocant, deinde [e] Perſi- 20
cum ante brumam per autumnum ſerito. Amygdala, ſi parum feracia erunt, per
2 foratam arborem lapidem adigito: ita librum arboris inoleſcere ſinito. Omnium 21
autem generum ramos circa Calen. Mart. in hortis, vbi et ſubacta et ſtercorata terra
eſt, per puluinos arearum diſponere conuenit: deinde cum creuerint [f], danda eſt
opera, vt dum teneros ramulos habent, veluti pampinentur, et ad vnum ſtilum [g]
primo anno ſemina redigantur: et cum autumnus inceſſerit, ante quam frigus ca-
cumina adurat, omnia folia decerpere expediet, et ita craſſis arundinibus, quae ab
vna [h] parte nodos integros habent, quaſi pileolos [i] induere, atque ita a frigore et
gelicidiis teneras adhuc virgas tueri. Poſt [k] quartum et vigeſimum deinde menſem, 22
ſiue transferre et diſponere in ordinem voles, ſeu inſerere, ſatis tuto vtrumque facies.

XXVI. OMNIS ſurculus omni [a] arbori inſeri poteſt, ſi non eſt ei [b] cui inſe-
ritur, diſſimilis cortice: ſi vero fructum etiam eodem tempore fert, ſine vllo ſcru-
pulo

e) *emendabit I. B. R. ſemen dabit Lipſ.* f) *remedium placuit I. B. R. remedio placuit P.* g) *radicem P.* h) *et cum P. et I. B. R.* [C. XXIV.] a) *et* abeſt *P.* b) *fixura I. B. R. Iuſſuram L.* c) *adiigito B. R.* d) *oblaqueatione P.* [C. XXV.] a) *cytonea P.* b) *Mabrum P. L. f.* ex Maurum. c) *vernale I. B. R.* d) *ceratium P. cerutiũ L.* e) *dein P.* f) *tenuerint P. L.* g) *ſtimulum L.* h) *ima I. B. R.* i) *pilleolos P. L.* k) *poteſt L.* [C. XXVI.] a) *omni arbori* deeſt *L. I. B. R.* b) *arbori* inſ. *I. B. R.*

tur de laſere, Spanhemius de vſu et praeſt. num. diſſ. 6 §. 1.

24 ADIICITO) Videndum an rectius ſit *cuneum pineae tedae adigito.* VRSIN. Vix dubito, quin *adigito* rectius ſit, et ita mox ipſe loquitur 25, 1. Poteſt tamen fieri, vt variauerit orationem ipſe noſter Moderatus. Verbo *adiicere*, pro iniicere, imponere, vſos eſſe noſtros, Index docet.

24 OBRVTA ABLAQVEATIONE) Ablaqueatio eſt opus quo vites arboresue per autumnum circumfodiuntur, ideoque ineptiſſime dicitur *obruta ablaqueatione.* Vitioſa itaque vox *obruta* ſed vitioſa etiam vt opinor, illa *abſumpta*, quae l. 5 c. 10 ad eandem rem ſignificandam adhibetur; *Deinde abſumpta ablaqueatione, cinerem ſupra terram iniicito.* Legerem potius in vtroque loco *abſoluta.* PONTED. Ego *obrui ablaqueationem* intelligebam, cum iam lacuſculi et foſſae ablaqueationum, quae pluuias conceperant, terra implentur.

25, 1 MALA AESTIVA) Ita diſtinguito: *Mala aeſtiua, Cydonea, ſorba, pruna.* Nam Cydoneum nequaquam eſt malum aeſtiuum. PONTED.

26, 1 OMNIS SVRCVLVS) Hypomelides non poſſe inſeri Palladius auctor eſt 13, 4 Item Cydonia de inſit. v. 19.

26, 1 ETIAM EODEM) An rectius: *etiam ſimilem, et eodem tempore etc.* Plurimae enim ſunt

pulo optime inſeritur. Tria autem genera inſitionum antiqui tradiderunt: vnum,
quod reſecta et fiſſa [c] arbore recipit inſertos ſurculos: alterum, quod reſecta inter
librum et materiam [d] admittit ſemina: quae vtraque genera verni temporis ſunt:
tertium [e], quod [f] ipſas gemmas cum exiguo cortice in partem ſui delibratam recipit,
2 quam vocant agricolae emplaſtrationem. hoc genus aeſtatis eſt. Quarum inſitio- 2
num rationem cum tradiderimus, a nobis quoque repertam aliam [g] docebimus.
Omnes arbores ſimulatque gemmas agere coeperint, luna creſcente inſerito, oliuam
3 autem circa aequinoctium vernum vſque in Idus Aprilis. Ex qua arbore inſerere
voles, et ſurculos ad inſitionem ſumturus es, videto vt ſit tenera et ferax, nodisque
crebris: et cum primum germina tumebunt, de ramulis anniculis [h] qui ſolis or-
tum ſpectabunt, et integri erunt, eos legito: craſſitudine minimi digiti: ſurculi
ſint biſulci. Arborem, quam inſerere voles, ſerra diligenter exſecato ea parte, quae 3
4 maxime nitida et ſine cicatrice eſt, dabisque operam, ne librum laedas. Cum deinde
truncum [i] recideris, acuto ferramento plagam leuato: deinde [k] cuneum ferreum
vel oſſeum inter corticem et materiem, ne minus digitos tres, ſed leniter [l] demit-
tito, ne laedas aut rumpas corticem. Poſtea ſurculos, quos inſerere voles, falce 4
acuta ab vna [m] parte eradito tam alte quam cuneum demiſiſti, ſed ita ne medul-
5 lam, neue alterius partis corticem laedas: vbi ſurculos paratos habueris, cuneum
vellito, ſtatimque ſurculos demittito in ea foramina, quae cuneo adacto inter corti-
cem et materiem facta ſunt. Ea autem fine, qua adraſeris, ſurculos demittito ita,
vt ſex digitis de arbore extent. in vna [n] autem arbore duos aut tres ramulos figi-
to, dum ne minus quaternum digitorum inter eos ſit ſpatium. Pro arboris ma-
6 gnitudine, et corticis bonitate haec facito. Cum omnes ſurculos, quos arbor pa- 5
tietur, demiſeris, libro vlmi, vel vimine arborem aſtringito: poſtea paleato luto
bene ſubacto oblinito totam plagam, et ſpatium quod eſt inter ſurculos vſque eo,
vt duobus digitis inſita extent: ſupra lutum muſcum imponito, et ita alligato, ne
7 pluuia dilabatur. Si puſillam arborem inſerere voles, iuxta terram abſcindito, 6
ita vt ſeſquipedem a terra extet. cum deinde abſcideris [o], plagam diligenter leuato,
et

c) *fixa I. B. R.* d) *materiem I. B. R. I. I. G.* e) *enim* inſer. *I. B. R.* f) *quom I. B. R. cum P. L.* g) *aliam* omitt. *L. I. B. R.* h) *anniarculis P. annicretulis L.* i) *truncam reddideris P.* k) *dein P.* l) *lente L. I. B. R.* m) *ima I. B. R.* n) *ima I. B. R.* o) *abſcinderis B. R.*

ſunt ſtirpes, quae eodem tempore fructum ad maturitatem perducunt, non tamen ſimilem. Haec vero rectiſſime traduntur 5, 11 *ſi vero etiam ſimilem fructum, et eodem tempore affert.* PONTED. *Fructum ſimilem* etiam hic commemorat 27, 1.

26, 1 QVOD RESECTA ET FISSA ARBORE) Pronum erat legere, *quo reſecta — arbor* etc. quod voluit etiam VRSINVS, vt conueniret cum editione altera, et cum MSS., qui deinde legunt *cum ipſas gemmas in partem ſui delibratam recipit*; vbi illud *ſui* indicat, ſubiectum orationis eſſe *arborem.* Sed cum nihil noui ſit, excidere accurate etiam ſcribentibus quaedam, quae ipſi deinde emendent, ſecutus obſeruationem ad 5, 10, 1 propoſitam nihil hic mutare volui.

26, 1 DELIBRATAM) Ita omnino legendum, non *deliberatam.* Nam ſic habetur infra bis hoc ipſo capite: *delibratoque diligenter* etc. *et materiem delibrato* etc. VRSIN. Neſcio, vbi *deliberatam* legerit Vrſinus, noſtri quidem non variant. Vid. c. 27, 3.

26, 2 SVRCVLI SINT BISVLCI) Vid. leg. *bifurci*, vel *trifurci.* Pall. Feb. 17 *craſſitudine digiti minoris, bifurci, vel trifurci.* VRSIN. Nihil mutandum. *Biſulcus, triſulcus,* de vngulis, lignis, fulminibus etc. nota ſunt.

26, 5 PLVVIA DILABATVR. SI) Inter haec duo membra periodus interponenda videtur, quae 5, 6, vt indicaui, reperitur: *ne pluuia dilabatur. Quosdam tamen magis delectat in trunco arboris locum ſeminibus ſerra facere, inſectasque partes tenui ſcalpello laeuare, atque ita ſurculos aptare. Si puſillam etc.* PONTED.

et medium truncum acuto ſcalpro modice findito, ita vt fiſſura [p] trium digitorum
ſit. in eam deinde cuneum, quoad [q] patietur, inſerito, et ſurculos ex vtraque par-
te adraſos demittito, ita vt librum ſeminis libro arboris aequalem facias. Cum ſur- 8
culos diligenter aptaueris, cuneum vellito [r]: deinde [s] arborem, vt ſupra dixi, alli-
gato, et oblinito: dein [t] terram [u] circa arborem aggerato vſque ad ipſum inſitum.
7 ea res a vento et calore maxime tuebitur. Tertium genus inſitionis, cum ſit ſub-
tiliſſimum, non omni generi idoneum eſt: et [x] fere eae recipiunt talem inſitio-
nem, quae humidum, ſuccoſumque, et validum librum habent, ſicuti ficus. nam 9
8 et lactis plurimum remittit, et corticem robuſtum [y] habet. optime itaque ea inſe-
ritur tali ratione. Ex qua arbore inſerere voles, in ea quaeſito [z] nouellos et niti-
dos ramos. in his deinde obſeruato gemmam, quae bene apparebit, certamque
ſpem germinis [a] habebit: eam duobus digitis quadratis circumſignato, vt medio [b]
gemma ſit, et ita acuto ſcalpello [c] circumcidito [d], delibratoque diligenter, ne
gemmam laedas. deinde [e] in [f] qua arbore inſerere voles, in ea nitidiſſimum ramum 10
eligito, et eiusdem ſpatii [g] corticem circumcidito, et materiam delibrato, et [h] in
eam partem, quam nudaueras [i], gemmam hanc [k], quam ex altera arbore ſumſeras,
9 aptato ita, vt [l] emplaſtrum circumciſae parti conueniat. Vbi haec feceris, circa 11
gemmam bene vincito, ita ne laedas: deinde commiſſuras et vincula luto oblinito,
ſpatio relicto, qua gemma libere germinet [m]. Materia, quam inſeueris [n], ſi ſo-
bolem vel ſuperiores [o] ramos habebit, omnia praecidito, ne quid ſit quo [p] poſſit
ſuccus euocari, aut cui magis quam inſito ſeruiat. Poſt vnum et vigeſimum diem
ſoluito emplaſtrum. Hoc genere etiam optime olea inſeritur. Quartum illud ge- 12
nus inſitionis iam [q] docuimus, cum de vitibus diſputauimus: itaque ſuperua-
cuum eſt hoc [r] loco repetere iam traditam rationem terebrationis.

XXVII. SED cum antiqui negauerint poſſe omne genus ſurculorum in omnem arborem inſeri, et illam quaſi finitionem [a], qua nos paulo ante vſi ſumus, veluti quandam legem ſanxerint, eos tantum ſurculos poſſe [b] coaleſcere, qui ſint cortice, ac libro, et fructu conſimiles iis [c] arboribus, quibus inſeruntur, exiſtimauimus errorem huius opinionis diſcutiendum [d], tradendamque poſteris rationem [e], qua poſſit omne genus ſurculi, omni generi arboris inſeri. Quod ne lon- 13
giori exordio legentes fatigemus, vnum quaſi exemplum ſubiiciemus, qua ſimilitudine quisque [f] quod genus volet omni arbori poterit inſerere [g]. Scrobem quoquouerſus

p) *fixura I. B. R.* q) *quod is Lipſ.* r) *alligato deinde terram circa arborem.* s) *terra circa* inſ. *P.* t) *Deinde I. B. R.* u) *terra P.* x) *ſed* ex 5, 8, 11 *Morg. I,* 76. y) *robuſtam I. B. R.* z) *quaerito L.* a) *germinandi L.* b) *gemma media L. I. B. R.* c) *ſcarpello L.* d) *circumcide diligenter, ne gemmas L. I. B. R.* e) *Delibrato item quam arborem inſerere L. I. B. R.* f) *ex* omnes. g) *ſpatiis Iuntt.* h) *Deinde I. B. R.* i) *nudaueris I. B. R. et Morg.* coni. *I,* 77. k) *hanc* om. *I. B. R.* l) *ante* inſ. *L. I. B. R.* m) *generum L.* n) *inſerueris I. B. R.* o) *ſupra ramum L. I. B. R.* p) *quod poſſit auocari L. I. B. R.* q) *ita I. B. R. ita iam P.* r) *hic repetere I. B. R. hoc eo rep. L.* [C. XXVII.] a) *inſitionem I. B. R.* b) *poſſe* deeſt *I. B. R.* adeſt *P.* c) *iis arboribus - - exiſtimauimus* deſunt *I. B. R.* adſunt *P.* d) *deſtruendum L.* e) *putaui* inſ. *I. B. R.* f) *qd. quisque I. B. R.* g) *Inſerere oliuam fico* inſ. *P.*

26, 8 DEINDE IN QVA) *In* poſui pro *ex*, ipſo, ſpero, Columella ſuffragante. Sed idem vidit, qui multa Cl. Morg. I, 77.

26, 9 AVT CVI MAGIS) *aut ne cui magis* legendum. VRSIN. Ita legitur 5, 6 *aut ne cui magis etc.* PONTED. Nihil mutaui. Potuit in prima editione retuliſſe ad proximum illud *ne ſit*: *ne ſit cui magis quam inſito* ſuccus *ſeruiat.*

27, 3 ET

quouerſus pedum quatuor ab arbore oliuae tam longe fodito, vt extremi rami
oleae poſſint eam contingere. in ſcrobem deinde fici arbuſculam deponito, dili-
14 gentiamque adhibeto, vt robuſta et nitida fiat. Poſt triennium, aut quinquen-
nium, cum iam ſatis amplum incrementum ceperit, ramum oliuae qui videbitur
nitidiſſimus, deflecte, et ad crus arboris ficulneae religa: atque ita amputatis [h]
caeteris ramulis, ea tantum cacumina, quae inſerere voles, relinquito: tum [i] ar-
15 borem fici detruncato, plagamque leuato, et mediam [k] cuneo findito [l]. Cacumina 5
deinde oliuae ſicuti matri inhaerent, vtraque parte adradito, et ita fiſſurae fici apta-
to, cuneumque eximito, et diligenter colligato, ne qua vi reuellantur [m]. Sic interpo-
ſito triennio coaleſcit [n] ficus oliuae: et tum demum quarto anno, cum bene
coierint [o], velut propagines, ramulos oliuae [p] a matre reſecabis. Hoc modo omne
genus in omnem arborem inſeritur.

XXVIII. CYTISVM [a], [quem [b] Graeci aut ζέας [c], aut καρνίκην [d], aut
χυτρυφερὴν [e] vocant,] quamplurimum habere expedit, quod gallinis, apibus, oui-
bus, capris quoque, et omni generi pecudum vtiliſſimus [f] eſt, quod [g] ex eo cito
pingueſcit, et lactis plurimum praebet ouibus: tum etiam quod octo menſibus vi-
ridi eo pabulo vti, et poſtea arido poſſis. Praeterea in quolibet agro, quamuis
2 macerrimo [h] celeriter comprehendit, omnemque iniuriam ſine noxa patitur. Mu- 2
lieres quidem, ſi lactis inopia premuntur, cytiſum aridum [i] in aqua macerari opor-
tet: cum tota nocte permaduerit, poſtero die expreſſi ſucci ternas heminas per-
miſceri modico vino, atque ita potandum dari [k]: ſic et ipſae valebunt, et pueri
3 abundantia lactis confirmabuntur. Satio autem cytiſi vel autumno circa Idus
Octob. vel vere fieri poteſt. Cum terram bene ſubegeris, in modum horti [l] areas 3
facito, ibique velut ocimum ſemen cytiſi autumno ſerito: plantas deinde vere
4 diſponito, vt [m] inter ſe quoquouerſus quatuor pedum ſpatio diſtent. Si ſemen [n] non
habueris, cacumina cytiſorum vere diſponito, ſtercoratam terram circa aggerato. ſi
pluuia non inceſſerit [o], rigato XV proximis diebus. ſimul ac nouam frondem agere
coeperit, ſarrito. poſt triennium deinde caedito, et pecori praebeto. Equo abunde 4
eſt

h) *computatis L.* i) *Totam I. B. R.* k) *medium I. B. R.* l) *fundito P.* m) *reuellatur I. B. R.* n) *coaleſcet I. B. R.* o) *poterit I. B. R.* p) *ramoſa* inſ. *I. B. R. ramos L.* [C. XXVIII.] a) *Cythiſum in agro quam plurimum Iuntt.* reliqua deſunt. b) *quod P.* c) *zeas I. B. R. theas L.* d) *carnicin L. I. B. R.* κορνίκην *Gryph.* e) *trifarin L. I. B. R.* f) *vtiliſſimum P.* g) *quod* om. *I. B. R.* h) *magerrimum P. ager ſimum L.* i) *aridam P.* k) *dare I. B. R.* l) *erui I. B. R. herum L.* m) *haut P.* n) *ſatien P. cithion L.* o) *ingeſſerit I. B. R.*

27, 3 ET TVM DEMVM) Ita legendum, non *dum demum* hic obſeruat VRSINVS. Quo porro in libro illud inuenerit *dum*, mihi non liquet. Vid. c. 26, 1.

28, 1 [QVEM GRAECI AVT ZEAΣ etc.) Haec imperiti cuiusdam additamenta videntur, cuius ſatis firma eſt ratio (qua nunc tantum vtor, alia breuitatis ſtudio praetermittens) quod cum omnia, quae in hoc capite ſunt tradita 5, 12 transſcripſiſſet Columella, haec nequaquam transſcripſerit. Quare et Aldus et Iunta iure ac merito praetermiſerunt. PONTED. Etiam Cl. SCHOETTGENIO e gloſſa irrepſiſſe iſta videbantur: et idem forte ſibi volebat crucicula quam huic loco apponendam curauerat Sylburgius.

28, 1 QVOD GALLINIS, OVIBVS, CAPRIS, BVBVS QVOQVE, ET OMNI) Ita legendus hic locus. Paullo poſt ſcribendum: *quod ex eo cito pingueſcit, et lactis plurimum praebet ouis.* Nam ſic eſt 5, 12 in quo haec verba repetuntur. VRSIN.

eſt viridis pondo xv, boui pondo xx. caeteriſque pecudibus pro portione virium. [Poteſt autem etiam circa [h] Septembrem ramis ſeri.] Aridum ſi dabis, exiguius [i] dato, quoniam maiores vires habet, priusque aqua macerato, et exemtum [k] paleis permiſceto. Cytiſum, quod [l] aridum facere voles, circa menſem Septembris, cum ſemen eius grandeſcere incipiet [m], caedito. paucis deinde horis, dum flaccefcat, in ſole habeto. deinde in vmbra adſiccato, et ita condito.

XXIX. SALICEM et geniſtam [a] creſcente luna vere circa Calendas Martias ſerito. Salix humida loca deſiderat, geniſta etiam ſicca, vtraque tamen circa vineam opportune [b] feruntur, quoniam [c] palmitibus idonea praebent vincula. Arundo optime ſeritur, quos alii bulbos, alii oculos vocant. ſimulatque terram bipalio repaſtinaueris, radicem [d] arundinis acuta falce praeſectam impendenti pluuia diſponito.

h) *circa ſaepem. Aridum* P. L. i) *exiguis* P. L. *exiguum* rel. k) *exemplum* P. *exemptam* I. B. R. l) *aridum cum* I. B. R. m) *incipit* I. B. R. [C. XXIX.] a) *geneſtam* P. b) *opportuna* P. abeſt I. B. R. c) *cum* I. B. R. d) *radicitem* P.

28, 4 [POTEST — RAMIS SERI] Huius rationem adfert 5, 12 hiſce verbis adpoſitis: *Cytiſus quoniam facile comprehendit et iniuriam ſuſtinet.* Quae addenda videntur. Haec porro tam in hoc loco, quam 5, 12 extra ſedem ſuam tranſpoſita ſunt; annectenda enim videntur τῷ *vere diſponito*, ſic: *Si ſemen non habueris, cacumina cytiſorum vere diſponito. Poteſt autem etiam circa Septembrem ramis ſeri cytiſus, quoniam facile comprehendit, et iniuriam ſuſtinet. Stercoratam* etc. PONTED.

28, 4 EXIGVIVS DATO) Ita e vetuſtis libris ſcripſi. *Exiguius* ſecunda collatione. quod quamuis multis nouum ſit, non tamen ſperni ac reiici debet. Veteres etiam Iuriſconſulti ſaepe ita locuti ſunt. lib. XXIX Pandectarum L. cum aliter. *Licet alii validioris vocis, alii exiguioris ſunt.* nec non lib. XXX L. ſi ita ſit adſcriptum. *Et ait poſſe dici exiguius eſſe praeſtandum*, ſic enim in optimo exemplari ſcriptum eſt. Nam optimum Romani ſermonis auctorem Lucretium *Egregius*, eadem ratione dixiſſe, manifeſtum eſt, *Nam nihil egregius quam res ſecernere apertas A dubiis.* VICT. Quia ſaepe in hoc commentariolo veteris ſcripturae, quae eſt in peruetuſto libro Pandectarum, qui publice in hac vrbe cuſtoditur, mentionem feci, rectum eſſe cenſui ſemel, cuius indicio antiquam, veramque lectionem indagauerim, declarare: non enim exemplar ipſum ſemper conſului: ſed habui excuſos formis libros, quos cum antiquis illis Angelus Politianus ſtudioſe olim contulerat, eosque quantum mihi commodum fuit, pertractaui: illi enim quoque publici ſunt. Eruditiſſimi igitur viri labor magno me labore leuauit: qui quidem, vt erat diligens, et accuratus hac librorum collatione mirifice delectabatur, et ita poſſe bonos auctores multis maculis purgari vere exiſtimabat: quaecunque itaque in priſcis exemplaribus inueniebat, in impreſſis ſedulo annotabat: quod ſi diutius ille vixiſſet, et quae mente deſtinauerat perficere potuiſſet, opera, ſedulitasque ipſius magnos ſtudioſis literarum fructus attuliſſet, multosque qui poſtea huic muneri corrigendorum librorum neceſſario incubuerunt, magna prorſus moleſtia liberaſſet. Sed ea nunc omnia inchoata, imperfectaque iacent: raro enim ille quid ſentiret oſtendebat, ſed veterem tantum ſcripturam cum fide in ſuos codices transferebat: commodius, vt opinor, tempus expectans, quo poſſet de his rebus mature diiudicare. Mors tamen eum praeuenit, nec quae cogitauerat ad exitum perducere potuit: Libri vero obitu ipſius diſſipati ſunt, paucique e magno numero inueniuntur. Si quis autem propter acumen ingenii, et variam Latinorum Graecorumque ſcriptorum lectionem hoc praeclare facere potuit, ille vt opinor, fuit; nam, vt aiunt, libros etiam legum illuſtrare ſuo ſtudio, et induſtria cupiebat, et fundamenta iam huius ſui laboris iecerat. Hoc tamen ab illo relictum, a doctiſſimo viro ſuſceptum, et magna ex parte confectum eſt. VICT.

29 Materiam huius capitis retractat auctor L. 4 c. 30, 31 et 32.

29, 1 GENISTA ETIAM SICCA) Geniſtam tam in ſiccis quam in humidis locis prouenire a vero eſt alienum, per aridos enim et apricos tractus gignitur. Quod neque Columellam latuit, qui de hac ſtirpe l. 5 c. 31 haec memoriae tradidit, *Perarida loca quae genus id virgultorum* (ſalicum nimirum) *non recipiunt, geniſtam poſtulant.* Vitium itaque in illis verbis latere videtur, et, vt mea fert ſententia, in τῷ *etiam* pro *autem* ſcripto; nam eo ita emendato, plana euadit lectio: *Salix humida loca deſiderat, geniſta autem ſicca.* PONTED.

29, 1 ARVNDO OPTIME SERITVR, QVOS ALII BVLBOS, ALII OCVLOS VOCANT) Cum *quos* ad aliquid proximum referatur, id ipſum ad abſoluendam ſententiam neceſſarium videtur. Hoc autem niſi *radicibus* reſponderit,

diſponito. Sunt qui arundines integras ſternant, quoniam ex omnibus nodis ſatae [e] 2
arundines emittunt [f]. ſed fere hoc genus euanidam [g], exilemque, et humilem arundinem affert. melior itaque ſatio eſt ea, quam prius demonſtrauimus. Placet autem omnibus annis ſimulac [h] arundinem cecideris [i], locum alte et aequaliter fodere [k], atque ita rigare.

XXX. VIOLAM qui facturus [a] eſt, terram ſtercoratam et repaſtinatam minimum [b] alte pedem in puluinos redigat. Atque ita plantas hornotinas [c] ſcrobiculis pedalibus factis ante Calendas Mart. diſpoſitas habeat [d]. Semen autem violae ſicut olerum in areis duobus temporibus ſeritur, vere vel autumno. colitur autem eo modo, quo et caetera olera, vt runcetur, vt ſarriatur, vt interdum etiam rigetur. Roſam fruticibus [e] ac ſurculis diſponi per ſulcos [f] pedales conuenit per idem 2
tempus, quo et viola. ſed omnibus annis fodiri ante Calend. Mart. et interputari oportet. hoc modo culta multis annis perennat.

e) *ſata L. I. B. R.* f) *emittat P. L. emittit I. B. R.* g) *euanidum P. euadum L.* h) *ſimul P. L.* i) *caecideris Ienſ. I. I. H. A. G.* k) *confodere P.* [C. XXX.] a) *ſaturus* coni. *Morg. I.* 79. ſed vid. Ind. b) *nimius P.* c) *annotinas P. ornotinas ſcrobis I. B. R.* d) *habeas I. B. R.* e) *fructibus I. B. R.* vid. *Morg. II,* 11. f) *ſulculos P.* vnde ortum *ſurculos I. I.* — *Gr.* vid. *Morg. I,* 79 *et II,* 11.

ſponderit, cui reſponderit? Ad hunc ſane modum l. 17 c. 21 Plinium locutum de arundine inuenio: *Arundo etiamnum dilutiore quam hae ſolo gaudet. Seritur bulbo radicis, quem alii oculum appellant, dodrantali ſcrobe.* Quare hunc locum ſic lego: *Arundo optime ſeritur radicibus quas* (vel *quos*) *alii bulbos, alii oculos vocant.* PONTED. Ego putabam intelligi poſt ſeritur *his* aut pronomen ſimile.

Hic ſubiungere viſum eſt, quod promiſimus ad Colum. 11, 2, 1, Kalendarium ruſticum e bibliotheca Farneſiana editum a F. Vrſino, quod paucis notis exceptis etiam habetur in antiquitatis monumentis a Ge. Fabricio editis ſub Roma p. 97 ſq. et apud Gruterum p. 138 omiſſis tamen Vrſini notis, quas hic repraeſentamus, ne quid huius viri, quod quidem ad noſtros ſcriptores pertineat, omiſſum queri aliquis poſſit. Caetera enim eodem volumine comprehenſa tum ad alium locum pertinent, tum etiam alias proſtant: qua de re in praefatione noſtra. GESN.

De hoc Kalendario vid. Cl. PONTEDERA in Epiſtolis n. 46. p. 393 vbi non leuibus argumentis de νοθείᾳ huius Kalendarii diſputatur.

MENSIS
IANVAR
DIES. XXXI
NON. QVINT
DIES. HOR. VIIIIS ≡—
NOX. HOR. XIIII ≡—
SOL
CAPRICORNO
TVTELA
IVNONIS
PALVS
AQVITVR
SALIX
HARVNDO
CAEDITVR
SACRIFICANT
DIS
PENATIBVS

MENSIS
FEBRVAR
DIES. XXVIII
NON. QVINT
DIES. HOR. XS ≡—
NOX. HOR. XIII ≡—
SOL. AQVARIO
TVTEL. NEPTVNI
SEGETES
SARIVNTVR
VINEARVM
SVPERFIC. COLIT
HARVNDINES
INCENDVNT
PARENTALIA
LVPERCALIA
CARA. COGNATO
TERMINALIA

MENSIS
MARTIVS
DIES. XXXI
NON. SEPTIMAN
DIES. HOR. XII
NOX. HOR. XII
AEQVINOCTIVM
VIII. KAL. APR
SOL. PISCIBVS
TVTEL. MINERVAE
VINEAE. PEDAAMIN
IN. PASTINO
PVTANTVR
TRIMESTR. SERITVR
ISIDIS. NAVIGIVM
SACR. MAMVRIO
LIBERAL. QVINQVA
TRIA. LAVATIO

MENSIS
APRILIS
DIES. XXX
NONAE
QVINTAN
DIES
HOR. XIIIS
NOX
HOR. XS
SOL. ARIETE
TVTELA
VENERIS. OVES
LVSTRANTVR
SACRVM
PHARIAE
ITEM
SARAPIA

MENSIS

MENSIS
MAIVS
DIES. XXXI
NON. SEPTIM
DIES. HOR. XIIIIS
NOX. HOR. VIIIIS
SOL. TAVRO
TVTEL. APOLLIN
SEGET. RVNCANT
OVES. TVNDVNT
LANA. LAVATVR
IVVENCI. DOMANT
VICEA. PABVLAR
SECATVR
SEGETES
LVSTRANTVR
SACRVM. MERCVR
ET. FLORAE

MENSIS
IVNIVS
DIES. XXX
NON. QVINT
DIES. HOR. XV
NOX. HOR. VIIII
SOLIS. INSTITIVM
VIII. KAL. IVL.
SOL. GEMINIS
TVTELA
MERCVRI
FAENISICIVM
VINIAE
OCCANTVR
SACRVM
HERCVLI
SACRVM
FORTIS
FORTVNAE

MENSIS
IVLIVS
DIES. XXXI
NONAE
SEPTIMAN
DIES
HORARVM
XIIII =—
NOX. HOR
VIIIIS =—
SOL. CANCR
TVTELA
IOVIS
MESSES
HORDIAR
ET. FABAR
APOLLINAR
NEPTVNAL

MENSIS
AVGVST
DIES. XXXI
NON. QVINT
DIES. HOR. XIII
NOX. HOR. XI
SOL. LEONE
TVTEL. CERER
PALVS. PARAT
MESSES
FRVMENTAR
ITEM
TRITICAR
STVPVLAE
INCENDVNT
SACRVM. SPEI
SALVTI. DEANAE
VOLCANALIA

MENSIS
SEPTEMBER
DIES. XXX
NON. QVINT
DIES. HOR. XII
NOX. HOR. XII
AEQVINOCT
VIII. KAL. OCT.
SOL. VIRGINE
TVTELA
VOLCANI
DOLEA
PICANTVR
POMA. LEGVNT
ARBORVM
OBLAQVIATIO
EPVLVM
MINERVAE

MENSIS
OCTOBER
DIES. XXXI
NONAE
SEPTIMAN
DIES
HOR. XS = —
NOX
HOR. XIIIS
SOL
LIBRA
TVTELA
MARTIS
VINDEMIAE
SACRVM
LIBERO

MENSIS
NOVEMBER
DIES. XXX
NON. QVINT
DIES. HOR. VIIIIS
NOX. HOR. XIIIIS
SOL
SCORPIONE
TVTELA
DEANAE
SEMENTES. TRITICAR
ET. HORDIAR
SCROBATIO
ARBORVM
IOVIS
EPVLVM
HEVRESIS

MENSIS
DECEMBER
DIES. XXXI
NON. QVINT
DIES. HOR. VIIII
NOX. HOR. XV
SOL. SAGITT
TVTEL. VESTAE
HIEMPS. INITIV
SIVE. TROPAE
CHIMERIN
VINEAS. STERC
FABA. SERENTES
MATERIAS
DEICIENTES
OLIVA. LEGENT
ITEM. VENANT
SATVRNALIA

NOTAE

NOTAE AD KALEND. RVSTICVM FARNESIANVM.

MENSIS IANVARIVS.

MENSIS IANVAR) in Kalendario Vallenſi, MES. IANVAR. et ſic deinceps exaratum eſt, ea ſcribendi ratione, qua *Hortenſius* antiqui dicebant, pro *Hortenſius*, Graecos imitati, qui ὁρτήσιος, et multa huiuſmodi ſine N. litera ſcribebant. Velius Longus: *Sicut Cicero qui foreſia, et Megaleſia, et Horteſia ſine, n, litera libenter dicebat.*

NON. QVINCT.) Nonae Quinctanae dicebantur, quod quincto menſis die eſſent: Septimanae vero, quod ſeptimo. Videndus Macrobius lib. I Saturn. M. Varro: *Primi dies menſium nominati Kalendae ab eo quod his diebus Kalentur eius menſis nonae a Pontificibus, Quintanae ne an Septimanae futurae in Capitolio*, in curia *Calabra*, *ſic: dies te quinque Kalo Iuno nouella, Septem dies te Kalo Iuno nouella.* Sic enim ex V. C. legendum, et *couella*, non, *novella*, hoc eſt, *caeleſtis*, a *cauo*, *id eſt*, *caelo*.

PALVS AQVITVR) Colum. lib. II cap. 2 *Palos vna opera caedere, et exputatos acuere centum numero poteſt.* et infra: *Siue enim vineas poſſidemus, pali, et ridicae poſſunt dolari, exacuique etc.* AQVITVR autem poſitum eſt pro, ACVITVR ἀρχαϊκῶς. ACVAM tamen Antiqui dicebant, non, AQVAM, ne viderentur nomen, et ipſum triſyllabum ſignificare, vt ait Velius Longus. Item QVI, vel, QVOI, (o, litera inſerta, quo pinguior eſſet enunciatio,) pro CVI: COQVVS pro COCVS: QVOTIDIE pro COTIDIE: Item pro DELICVERIT apud Plautum in Caſina in VV. CC. eſt DELIQVERIT, et ita Nonius legit.

SALIX HARVNDO CAEDITVR) Cato tit. 7 *Salicem Graecam circum arundinetum ſerito, vti ſiet, qui vineam alliges.* Varro lib. I c. 30 *Salicem caedi, prata defendi.* Colum. lib. II c. 2 *Arundineta nunc ponere, vel etiam priſtina colere. Salicta facere, vel deputare, runcare, ac fodere.* et infra: *Poſſit etiam ſalix deciſa pridie ad lucubrationem expurgari.* et in lib. de arboribus: *Placet autem omnibus annis ſimul ac arundinem caecideris etc.* Colum. lib. 4 c. 32 de arundine. *Caeditur*, inquit, *deinde poſt brumam. nam vſque ad id tempus incrementum capit.*

SACRIFICANT DIS PENATIBVS) In kalendario Vallenſi eſt, SACRIFIC. DIIS PENATIBVS.

MENSIS FEBRVARIVS.

SEGETES SARIVNTVR) Colum. lib. II cap. 2 *Eodemque menſe ante Kal. Febr. ſarriendae ſegetes autumnales etc.* Palladius in menſe Ian. tit. 9 *Sed triticum, et far ſarritur quattuor foliorum, ordeum quinque etc.* SARIVNTVR vnico R, quod antiqui mutas et ſemiuocales non geminabant.

VINEARVM SVPERFIC. COLIT.) in Kalendario Vallenſi eſt: VINEARVM. SVPERFICIVM. COLITVR. Colum. lib. II c. 2 *Item vinearum foſſio hiſdem locis peragenda etc.* Palladius in menſe Febr. tit. 20 *Nunc locis maritimis et calidis fodiendae ſunt vites. vel (ſi haec prouinciae conſuetudo eſt) exarandae, et in eiſdem locis palandae, aut ligandae ſunt vineae prius, quam gemma procedat etc.*

HARVNDINES INCENDVNT.) In kal. Vallenſi eſt: HARVNDO INCENDIT, pro, INCENDVNTVR, et INCENDITVR. Colum. lib. 4 c. 32 *Sed et macies eius, cinere vel alio ſtercore iuuanda eſt, propter quod caeſum plerique incendunt arundinetum.*

PARENTALIA LVPERCALIA CARA COGNATO) In Kal. Vallenſi. LVPERCALIA PARENTALIA CARA COGNAT. Haec in Faſtis, *Chariſtia* dicuntur, de quibus ita Ouidius cecinit in libris Faſtorum. *Proxima cognati dixere Chariſtia patres, Et venit ad ſocios turba propinqua deos.* Val. Max. lib. 2 *Conuiuium ſolemne maiores noſtri inſtituerunt, idque Chariſtia appellauerunt. Praeter cognatos et affines nemo interponebatur etc.*

MENSIS MARTIVS.

VINEAE. PEDAM. IN. PASTINO PVTANTVR) In Kal. Vallenſi VINEAE ET PEDAMINA etc. Varro lib. I c. 8 de re ruſt. *Quibus ſtat recta vinea, pedamenta dicuntur.* Colum. lib. 4 c. 26 *Tamen in his haec, eorumque ſimilia pedamenta poſt putationem retractanda ſunt, parteſque eorum putres dedolandae etc.* Idem cap. 15 *Nam plurimum intereſt, adhuc noua conſitione pedamen omne veſtiri.* et lib. II c. 2 *Igitur a Kalendis Martii eximia eſt vitium putatio vſque in decimum Kalendarum Aprilium, ſi tamen ſe gemmae nondum moueant.* Pallad. in menſe Martio tit. I

tit. 1 *Martio menſe locis frigidis putatio vinearum celebratur etc.*

TRIMESTR. SERITVR) Colum. lib. 2. c. 9 *Atque adhuc de ſatione autumnali loquimur, hanc enim potiſſimam ducimus. Sed et eſt altera, cum cogit neceſſitas, trimeſtrem vocant agricolae.* Pallad. lib. 3 tit. 3 de ſatione trimeſtri. *Hoc menſe*, inquit, *ſerendum omne trimeſtrium genus.* Cato tit. 25 *Trimeſtrem quo in loco ſementim maturam facere non poteris, et qui locus reſtibilis craſſitudine fieri poterit, ſeri oportet.* Pallad. lib. 1 tit. 6 *Trimeſtris ſatio locis frigidis et niuoſis conuenit, vbi qualitas aeſtatis humecta eſt, ceteris raro reſpondet euentu etc.*

ISIDIS NAVIGIVM) In Kalendario etiam Vallenſi eſt, ISIDIS NAVIGIVM. De Iſidis nauigio meminit Lactantius Firmianus lib. 1 c. 27 *Certus dies*, inquit, *habetur in Faſtis, quo Iſidis nauigium celebratur: quae res docet, non tranaſſe illam, ſed nauigaſſe.* et Apuleius lib. 11 de Aſino aureo hunc diem videtur deſignare, cum inquit: *Diem, qui dies ex hac nocte naſcetur, aeterna mihi nuncupauit religio, quo ſedatis hibernis tempeſtatibus, et lenitis maris procelloſis fluctibus, nauigabili iam pelago rudem dedicantes carinam, primitias commeatus libant mei ſacerdotes.*

SACRVM MAMVRIO) In kal. Vallenſi habetur itidem SACRVM MAMVRIO. Putamus autem deſignari diem eum, quo ancilia mouebantur: tunc enim in fine ſacri, Mamurii nomen Salii canebant, qui Numa regnante ancilia confecerat. Feſtus. *Rumentum in Auguralibus ſignificare videtur interruptio, abruptione. Dum verba ancilibus mouendis praeit, ſi interim auis canerit, tum aeque atque auſpicio, augurio rumentum eſtod.* Ancilia cum feruntur a Saliis, religio eſt antequam condantur aliquid agere, et etiam proficiſci; et eo tempore vxor Flaminis Dialis non pectebat crines. Corn. Tacit. *Fuere qui proficiſcenti Othoni moras relligionemque nondum conditorum ancilium adferrent.*

LAVATIO) Hoc verbum in kal. Vallenſi literis vetuſtate corroſis non legitur, nec in iis quidem ſchedis, quae centum abhinc annis extant apud me ſcriptae manu Pomponii Laeti. exiſtimamus autem deſignari diem in Faſtis VI. kal. Apr. quo die Mater Deum lauabatur in flumine Almone. Auguſtinus lib. 2 c. 4 de ciuitate Dei: *Caeleſti virgini, et Berecynthiae Deorum matri omnium, ante cuius lecticam die ſollenni* LAVATIONIS *eius talia per publicum cantitabantur a nequiſſimis ſcenicis.* Vibius ſequeſter in libro de Fluminibus: *Almon Romae*, inquit, *vbi mater Deum* VI *Kal. April. lauatur.* Ammianus lib. 23 *Vbi diem* VI *Kal. quo Romae matri Deum etc. et carpentum quo vehitur ſimulacrum, Almonis vndis ablui perhibetur.* Videndus Arnobius lib. 7. Lucanus lib. 1 *Tunc qui fata Deum, ſecretaque carmina ſeruant, Et lotam paruo reuocant Almone Cybellem.* Martialis lib. 5 *Phrygiumque Matris Almo qua lauat ferrum.* Statius lib. 1 Silu. *Eſt locus ante vrbem, qua primum naſcitur ingens Appia, quaque Italo gemitus Almone Cybelle Ponit etc.* Silius Italic. lib. 8 — *quique oſtia Tuſci Amnis amant, tepidoque fouent Almone Cybellem.* Claudianus *Praelatoque lauas Phrygios Almone leones.* Ouidius in Faſt. *Eſt locus in Tiberim quo lubricus influit Almo, Et magno nomen perdit in amne minor. Illic purpurea canus cum veſte ſacerdos Almonis dominam ſacraque lauit aquis.*

MENSIS APRILIS.

OVES LVSTRANTVR) Ouid. Faſt. lib. 4 *Paſtor oues ſaturas ad prima crepuſcula luſtret, Vnda prius ſpargat.* Iuuenalis Satyr. 6 — *ne ſi centum luſtrauerit oues.* Tibull. li. 1 eleg. 1 *Tunc vitula innumeros luſtrabat caeſa iuuencos Nunc agna exigui eſt hoſtia parua ſoli. Agna cadat nobis, quam circum ruſtica pubes Clamet io meſſes, et bona vina date.* et tunc fortaſſe, oues ſignabant. vt ex Columella coniici poteſt in lib. 11 c. 2.

SACRVM PHARIAE ITEM SARAPIA) Spartianus: *Caracalla ſacra Iſidis Romam deportauit, et templa vbique ei deae fecit.* Suet. in Othon. c. 12 *Sacra etiam Iſidis ſaepe in lintea religioſaque veſte propalam celebraſſe.* Lampridius: *Commodus ſacra Iſidis coluit, vt et caput raderet, et Anubim portaret.* Val. Max. lib. 7 c. 3 *Iſiaci habitu per itinera, viasque publicas ſtipem petens.* Plin. lib. 27 cap. 7 *Abſinthium etc. huius ramum Iſiaci praeferre ſolenne habent.* Lactant. lib. 1 c. 21 *Iſidis Aegyptiae ſacra ſunt etc.* Tibull. lib. 1 eleg. 5 *Vt mea votiuas perſoluens Delia voces, Ante ſacras, lino tecta, fores ſedeat.* Lampridius: *Iſiacos vero Commodus vſque ad perniciem pectus tundere cogebat.* Eutropius li. 8 *Domitianus Iſium et Serapium fecit.* Lampridius: *Alexander Iſium et Serapium decenter ornauit.* Sed de ſacris Iſidis et Serapidis, ſiue, Sarapidis (vtroque enim modo ſcribebant) videndus Apul. li. 11.

MENSIS MAIVS.

SEGETES RVNCANT.) In Kal. Vallenſi. SEGETES RVNCANTVR. Varro lib. 1 c. 30 de re ruſtica. *Segetes runcari, terram proſcindi. Runcari* autem quid ſit, Varronis expoſitor declarauit, qui ad id verbum hanc notam poſuit, quae deinde a librariis in textum eſt recepta: *Runcari herbam ex ſegetibus expurgari.* Colum. li. 11 c. 2 *Seminaria, quae ſunt antefacta, runcari, et adhuc commode fodiri poſſunt.*

OVES TVNDVNT LANA LAVATVR) Ita ſcribebant antiqui pro TONDENT, quod poſitum eſt pro, TONDENTVR. Eodem etiam modo dicebant FRVNDEM, pro, FRONDEM, et FRVNTEM, pro, FRONTEM, Col. lib.

lib. II c. 2 *Oues Tarentinae radice lanaria lauari debent, vt tonſurae praeparentur.* Palladius in menſe Maio, tit. 8 *Locis temperatis nunc ouium celebranda tonſura eſt.*

IVVENCI DOMANT.) In kal. Vallenſi, IVVENCI DOMANTVR. Videndus Varro, apud quem ita ſcriptum eſt li. I c. 20 *Nouellos cum quis emerit iuuencos, ſi eorum colla in furcas deſtitutas incluſerit, ac dederit cibum, diebus paucis erunt manſuefacti, et ad domandum proni. Tum ita ſubigendum, vt minutatim aſſuefaciant, et vt tironem cum veterano adiungant. imitando enim facilius domantur.*

VICEA PABVLAR. SECATVR) Colum. li. II c. 2 *Sed et viciam in pabulum ſecare oportet, prius quam ſiliquae eius durentur etc.* Pallad. in menſe Ian. tit. 6 *Hoc menſe vltimo colligendi ſeminis cauſa non pabuli ſecandi vicia ſeritur.* VICEA vero pro VICIA dicebant antiqui, vt VINIA, pro VINEA, et permutatis literis VEA, pro VIA. Varro li. I c. 2.

SEGETES LVSTRANTVR) Virg. Bucol. Eclog. I — *et cum luſtrabimus agros.* et Georg. li. I *Terque nouas circum felix eat hoſtia fruges.* Tibul. li. 2 eleg. I *Quiſquis adeſt valeat, fruges luſtramus et agros.* et Propert. li. 4 eleg. I *Parua ſaginati luſtrabant compita porci.* Cato tit. 141 *Agrum luſtrare ſic oportet. imperans ſuouetaurilia circumagi cum diuis volentibus etc.*

SACRVM MERCVR.) Maius Mercurio dicatus. Plutarch. in Numa.

ET FLORAE) Floralia in Faſtis habentur VI Kal. Iun. ſed haec aliaque huiuſmodi, quae in Kalendario Vrbano ſunt deſcripta, conſulto a nobis omittuntur.

MENSIS IVNIVS.

SOLIS INSTITIVM. VIII. KAL. IVL.) In Kal. Vallenſi, SOLSTITIVM etc. Colum. li. 2. c. 4 *Circa ſolſtitium quod eſt* A. D. IX *vel* VIII *Kal. Iulias.*

FAENISICIVM) In Kal. Vallenſi, FAENISIC. Colum. li. 2 c. 18 *Altero tamen anno minora pecora poſt faeniſicia permittemus admitti.* Pallad. in Iunio tit. 3 *Colligemus viciam, faenum reſecabimus ad pabulum.*

VINIAE OCCANTVR) Colum. li. II c. 2 *Sed frigidioribus regionibus puluerationem faciunt, quam vocant ruſtici occationem, cum omnis gleba in vineis refringitur, et reſoluitur in puluerem.* et lib. de arborib. c. 5 *Poſt Idus Apr. terram ad vitem aggerato, aeſtate deinde quam potes ſaepiſſime occato. Iugerum vineae quinque operis ablaqueatur, quinque foditur, tribus occatur.* Palladius in Maio tit. 4 *Hoc menſe arbores, et vites, quae ablaqueatae fuerant, occare, hoc eſt operire iam conuenit.* VINIAE, pro, VINEAE, antiqua ſcribendi ratio eſt, qua, I, et E, inuicem mutantur. vnde in veteri inſcriptione eſt, LOCVM VINIAE PVBLICAE A PRIVATIS OCCVPATVM.

SACRVM FORTIS FORTVNAE) Hoc habetur in Faſtis VIII Kal. Iulias.

MENSIS IVLIVS.

MESSES HORDIAR. ET FABAR.) In Kal. Vallenſi. ET FABARIAE. Colu. li. II c. 2 *His diebus etc. ordeum metere, fabam ſerotinam ducere, fabam maturam conterere, et paleam eius diligenter recondere, ordeum terere, paleasque omnes recondere etc.* Pallad. li. 7 tit. 2 *Nunc primo ordei meſſis incipitur, quae conſummanda eſt ante quam grana arefactis ſpicis lapſa decurrant, quia nullis ſicut triticum folliculis veſtiuntur.* et tit. 3. *Nunc et faba, luna minuente velletur. Ante lucem ſane, et ante quam luna procedat, excuſſa, et refrigerata ponatur.* HORDIAR. antiqua ſcriptura, pro, HORDEAR.

MENSIS AVGVSTVS.

PALVS PARAT.) In Kal. Vallenſi, PALVS PARATVR. Colum. li. II c. 2 *Vel etiam palis conficiendis idoneum tempus eſt.*

MESSES FRVMENTAR. ITEM TRITICAR.) Palladius li. 8 tit. I *Nunc locis temperatis tritici meſſis expletur.* Varro li. I c. 32 *Quarto interuallo inter ſolſtitium et caniculam plerique meſſem faciunt, quod frumentum dicunt quindecim diebus eſſe in vagina, quindecim florere, quindecim exareſcere, quod ſit maturum* et cap. 50 *Meſſis proprio nomine dicitur in iis, quae metuntur, maxime in frumento, et ab eo eſt vocabulo declinata. Tria genera ſunt meſſionis etc.*

STVPVLAE INCENDVNT) In Kal. Vallenſi, STVPLAE INCENDVNT, quod poſitum eſt pro, INCENDVNTVR. Pallad. in menſe Auguſto tit. 4 *Nunc vrenda ſunt paſcua, vt et altorum fruticum feſtinatio reprimatur ad ſtirpes, et incenſis aridis noua laetius ſuccedant.*

MENSIS SEPTEMBER.

DOLEA PICANTVR) DOLEA, pro, DOLIA poſitum eſt, ea ſcribendi ratione, de qua ſupra dictum eſt. Colum. lib. II c. 2 *Hoc igitur cum exploratum habuerit villicus, ſciat vindemiam ſibi eſſe faciendam. Sed ante quam fructum cogere incipiat, cuncta praeparanda erunt ſuperiore, ſi fieri poterit, menſe. Sin minus, certe vt ante quindecim dies dolia partim picata, partim defricata, et diligenter lota marina, vel aqua ſalſa, et recte ſiccata.* Palladius in Septembri, tit. II *In doliis picandis hic modus erit, vt dolium ducentorum congiorum* XII *libris picetur.*

POMA LEGVNT) In kal. Vallenſi, LEGVNTVR. Colum. lib. 12 c. 44 *Omne autem pomum,*

mum, quod in vetuſtatem reponitur, cum pediculis ſuis legendum eſt, ſed, ſi ſine arboris noxa fieri poſſit, etiam cum ramulis. nam ea res plurimum ad perennitatem confert.

ARBORVM OBLAQVIATIO) In kal. Vallenſi, ARBORVM OBLAQVEATIO. Colum. lib. 11 cap. 2 *Tum etiam arbores ablaqueare, nec minus vineas, eaſdemque putare.* et in lib. de arborib. cap. 5 *Ab Idibus Octobris ablaqueare incipito, ante brumam ablaqueatam habeto.* Sed *ablaqueare* tum apud Catonem tum apud Varronem vbique ſcriptum eſt, non, *oblaqueare*.

MENSIS OCTOBER.

VINDEMIAE) Colum. lib. 11 c. 2 *His diebus locis maritimis, et calidis vindemia, et cetera, quae ſupra ſcripta ſunt, commode adminiſtrantur etc.* Vindemiae quae ſunt neceſſaria parari docet Cato tit. 23 et videmia facta quae fieri debeant tit. 26 et tit. 68. Vindemiarum tempus deſcribit Varro lib. 1 c. 27. Item vindemiam quomodo facere oporteat li. 1 c. 54 Pallad. in Septembri, tit. 11.

DEANAE) pro, DIANAE, ἀρχαϊκῶς. et ita in inſcriptione Colotiana: M. AVRELIVS. PACORVS. M. COCCEIVS STRATOCLES. AEDITVI. VENERIS. HORTORVM. SALLVSTIANORVM. BASEM. CVM. PAIMENTO. MARMORATO. DEANAE D D

MENSIS NOVEMBER.

SEMENTES. TRITICAR. ET HORDIAR.) Pallad. li. 13 tit. 1 *Decembri menſe ſeruntur frumenta, triticum, far, ordeum, quamuis ordei ſatio iam ſera ſit, et faba circa ſeptimum idus fieri poteſt.*

SCROBATIO ARBORVM.) Cato tit. 7 *Scrobes inuertito oleis, vlmis, vitibus, ficis ſimul cum ſemine.* et tit. 28 *in ſcrobe cum pones, ſummam terram ſubdito etc.* Scrobium ratio, et quot operis fiant, Colum. lib. 11 cap. 2 et de ſcrobibus latius lib. 5 c. 5 et alibi. et Pallad. li. 2 tit. 10 et tit. 13.

IOVIS EPVLVM) Iouis epulum Septemuiri Epulonum in Capitolio celebrabant. Valer. Max. lib. 11 c. 1 *Foeminae cum viris cubantibus ſedentes caenitabant: quae conſuetudo ex hominum conuictu ad diuina penetrauit. nam Iouis epulo ipſe in lectulum, Iuno et Minerua in ſellas ad caenam inuitabantur.*

HEVRSEIS) Heureſis quid ſit, quaerendum. nam fortaſſe dies deſignatur is, quo Ceres Proſerpinam filiam a Plutone raptam, omnibus terris perquiſitam inuenit. Apuleius lib. 11 de Aſino aureo: *Siue tu Ceres alma frugum parens originalis, quae repertu laetata filiae, vetuſtae glandis ferino remoto pabulo, miti commonſtrato cibo, nunc Eleuſinam glebam incolis etc.* Fabula ita nota eſt, vt non egeat explicatione. *Repertu* autem Apuleius dixit pro *inuentione*, quod verbum reſpondet Graeco εὕρεσις.

MENSIS DECEMBER.

HIEMPS INITIVM) Videndum an ſit fabrile erratum, nam in kal. Vallenſi eſt: HIEMIS INIT.

SIVE TROPAE CHIMERIN.) In kal. Vallenſi, TROPEAAE CHIMER. Sed haud ſcio quam recte, nam Graecis τροπαὶ χειμεριναὶ dicuntur, quae Varroni et Columellae aliiſque Latinis ſcriptoribus *Bruma*.

VINEAE STERC.) In kal. Vallenſi, VINEAE STERCORANTVR. Cato tit. 33. Colum. lib. 2 c. 2 et cap. 16 vbi tamen ait ſtercus vitibus ingeſtum vini ſapori obeſſe.

FABA SERENTES) Non eſt erratum fabrile, licet in Kal. Vallenſi ſit, FABA SERITVR, nam FABA, pro, FABAM poſitum eſt, vt infra dicetur. Palladius lib. 13 tit. 1 *Decembri menſe etc. faba circa ſeptimum Idus ſeri poteſt.*

MATERIAS DEICIENTES) In kal. Vallenſi mendoſe inciſum eſt DECIENTES. Colum. lib. 11 cap. 2 *Nec minus in aedificia ſuccidere arborem conuenit, ſed vtraque melius fiunt luna decreſcente ab vigeſima vſque in trigeſimam, quoniam omnis materia ſic caeſa iudicatur carie non infeſtari.* et paulo poſt. *Materies ſi roborea eſt, ab vno fabro dolari ad vnguem per quadrata debet pedum* XX. *haec erit vehis vna.*

OLIVA LEGENT.) Putamus OLIVA, pro, OLIVAM poſitum eſſe, vt ſupra FABA, pro, FABAM, et in antiquis monumentis PRIVERNVM CAPTV etc. Pallad. lib. 1 tit. 6 *Graeci iubent oliuam cum plantatur et legitur, a mundis pueris, et virginibus operandum, credo recordati arbori huic eſſe praeſidem caſtitatem.*

ITEM VENANT.) VENANTVR integra lectio. Columella tamen lib. 11 c. 1 praecipit villicum debere venandi ſtudium, aut aucupandi vitare, quod iis rebus plurimae operae auocantur.

COLLA-

COLLATIO COLVMELLAE DE RE RVSTICA EX EDIT. GESNERI CVM CODICE SCRIPTO SANGERMANENSI

LIBER I.

PRAEFATIO.

2. humi nat. —— rerum.
3. intemperantia —— violentia.
noxae —— *ſic.*
optimus quisque —— o. quisque et.
tractauerit. Atqui —— tractauerat. Atque.
rimantes —— rimantis, *et paſſim pl.*
4. iamque —— iam.
5. fercula —— fericula.
6. diſcipulos —— *ſic man. rec.*
ciuitas egeret —— egeret ciu.
reſpublica —— *ſic.*
at —— ac.
nec —— ne.
7. retinendique —— relinquendique.
8. peroſis —— perobſeſſa.
alea —— alia.
ſe —— *abeſt.*
audeat —— *abeſt.*
credere —— tendere.
10. gratuitae ſeruituti —— gratuita ſeruitute.
11. conſpici; eoque —— conſpicioque.
12. ipſi —— ipſa.
ignoret —— ignorat.
ad labores —— et lab.
mercenariis —— mercedariis.
qui vectigalis eſſe non poſſit —— quia vectigali eſſe non poſſet.
13. flagitioſa et q. pudenda —— flagitioſas et q. pudendas.
videatur ingenuis —— non ingenuis ſit.
cum pluribus —— conpluribus.
15. ac vinetis —— ac vineis.
16. ganeas —— caneas.
quotidianam —— cotidianam.
Laconicis excoquimus —— Lacticis exquoquimus.
exſucto —— exuſto.
17. At mehercule —— Ac hercules.
qui —— quae.
in villis —— inutilis.
adminiſtrarentue opera colonorum — *abeſt.*
19. hoſticisque —— hoſticis.
vaſtatas —— *ſic.*
largius —— parcius.
20. Dii cultus —— di fructus.
Baeticis —— beticis.
nullius —— nullis.
praeceptoris —— praeceptoue.
21. numerum recenſeo — ſubtilitatem deſpicio.
23. humidus autumnus —— humidum autumnum.
24. quando —— quanto.
quarum nonnullae —— quorum nonullae.
in aliis —— in his.
25. habere —— haberet.
recuſet —— recuſaret.
humidus —— tumidus.
ratione —— rationem.
diſpicere —— diſpiceret.
vinetis —— vineis.
quorum —— quarum.
26. ouillum —— ouilium.
paſtiones —— paſſiones.
denſaeque —— denſae.
27. exercere —— exerceret.
ſic vt —— ſicut.
roſariis —— roſaris.
28. tardatum iri —— tarda vt rei.
conterriti —— *ſupr. aliq.*
quod —— quid.
nolent —— nollent.
aſſequi —— conſequi.
29. ſperauimus —— ſperauerimus.
culmen affectantes —— columen adfectantes.
30. ſuis —— *abeſt.*

Catulo —— Caluo.
ille —— *abeſt.*
31. tot iam —— tota.
poſſent —— poſſint.
contingit —— contigit.
32. ille —— illi.
conſummatae non ſit, nec in —— conſummata eſt et in.
ſagacitatem Democriti —— ſagacitatem quae Dem.
non —— *abeſt.*
Metonis —— Mentonis.
Stolones —— Tolones.

C. I.

Hic liber ſine vlla capitum aut titulorum diſtinctione vna ſerie ſcribitur.

4. iam —— tam.
ſtatumque —— ſtatum.
5. ſtatum —— ſitum.
nunc —— hunc.
6. autem, quae —— autem.
diſcrepent —— diſcrepant.
8. e queis —— ea quae.
Amphilochus —— Amphilocus.
Euphron —— Euphronius.
Euphronis —— Euphrontis.
ipſe —— eſſe.
9. Mnaſſeas —— Mnaſias.
Colophonius —— Cholophonius.
Hegeſias —— Hicetias.
Maronites —— Mariotes.
10. Aeſchrion —— Aeſchion.
Dadis —— Dandis.
Euphyton —— Eyheton.
Euphorion —— Euphonon.
11. Cleobulus —— Eubulus.
Pleutiphanes —— Euantiphanes.
Perſis —— Perſis et.
12. Romana —— Romanam.
ciuitate —— ciuitatem.
patrem et fil. —— filium et patrem.
eam —— etiam.
13. Hygini —— *ſic.*
Carthaginienſem —— Carthaginenſem.
16. diſcatur —— diſcitur.
ceſſerit —— ceſſit.
18. ſignificantem —— ſignificante.
parabit —— parauit.
19. contingat —— contingant.
20. quoniam —— quonam.
corrupti —— corruptis.
culturae —— culturis.

C. II.

1. propinquo —— propinque.
veniat —— perueniat.
ſe venturum —— venturum ſe.
naturam —— natura.
2. illud —— ilcut.
et —— *abeſt.*
multari —— mulcari.
3. ſubſcripſerit —— ſubſcribit.
et aſperis —— ex aſp.
aut —— vel.
4. frumentarii planicies —— frumentari planitias.
ſimillimi —— ſimillimo.
poſitioni —— poſitione.
vinetiſque —— vineiſque.
materiam —— maceriam.
5. viuae aquae —— villae quae aquas.

C. III.

1. emendo —— *deeſt.*
inſpiciendoque —— inſpiciendo.
3. et aquam, et vicinum —— aquam, vicinum.
vexationem —— veſationem.
inuehenda —— *ſic.*
4. patremfamilias —— patremfamiliae.
5. eam —— ea.
probatam —— probata.
proroget —— prorogat.
diuerſae —— *abeſt.*
6. Οὐδ' ἂν βοῦς ἀπόλοιτ', εἰ μὴ γείτων etc. —— *ουδαν βους απολοι τει αληγετων κακος ειη.* Haec maiuſculis literis ſcripta ſine accentibus.
7. Palatinis —— Palatini.
pedamenti quidquam —— pedamenta.
8. *μέτρον ἄριστον* —— *abeſt.*
poetae —— coepta.
10. vetereta —— *ſic.*
tanta —— tantam.
11. flagitioſum —— flagitioſius.
adhibebitur —— et habebitur.
12. equis quidem —— quoquo.
ac populandos —— *abeſt.*
13. ſua —— ſuum.
moderata —— *abeſt.*
poſſidere —— *abeſt.*

C. IV.

1. mercaturis —— marcus.
2. M. Attilius —— Atilius.
effoeti —— effeti.
ſi —— *abeſt.*
auctoritate —— *ſic.*
ſuadebat —— veniebat.
exilis —— exillis.

3. vere — verum.
patrisfamilias — patrisfamiliae.
4. varium — proprium.
praetermiſerimus — promiſerimus.
quae — *abeſt.*
5. attentando — tatentando.
praeſtare — praeſtari.
6. quum — cum.
8. proportione — pro portione, (vt Gryph.)
quam — qua.
in eo. Iucundius — in eo iucundus.
viro — vero.
quamobrem — *abeſt.*
idem — pedem.
villa — vlla.
fundus — fructus.
9. atque — *abeſt.*
Boeotias — Boetias.
10. quem — qui.
medius — medios.
paullulum — paulum.
effluxerit — adfluxerit.

C. V.

2. deficient — deficiet.
pecoribus inſtruantur, colligendae aquae tandem pluuiali, quae ſalubritati etc. — pecori ſtruantur, quae tamen pluuialis aquae ſalubr. etc.
ſi (per ſaxa) — *abeſt.*
vt eſt in Guarceno Campaniae — *abeſt.*
vel (collina) — *abeſt.*
3. repit — repet.
tamen — *abeſt.*
4. aeſtuum — aeſtatum.
dummodo — dum tamen.
vtique — itaque.
caligent — caligant.
ad (orientem) — ab.
ad (meridiem) — *abeſt.*
ac fluctu — a fluctu.
6. longo potius — longo aut potius.
natricum — nantium.
7. peſtilenti loco, ſed procul et — alia procul.
vt frons e. — ſic vt frons e.
8. afferant — afferunt.
tum et — tunc ex.
fructibus — frugibus.
9. aedificia — aedificare.
depreſſiore — preſſiore.
et (pro etc.) — *abeſt.*
ad ſuperiorem partem — ab ſuperiori parte
poſtmodum — *abeſt.*
incumbent — incumbant.

10. at ſi — ad ſi.
nouum — tum.
rimoſo‸ue — rimoſumque.

C. VI.

1. et (fructuariam) — *abeſt.*
hiberna — hibernacula.
3. omni — omnes.
4. fient — *abeſt.*
bubilia — bubula.
5. omnia — ampla.
qui — *abeſt.*
6. ſtans — ſtatus.
7. omne ruſticum — ruſticum omne.
condntur — recondantur.
9. oleariam, torculariam — *ſic.*
congerantur — congeruntur.
11. balneis — balineis.
ſterquilinio — ſtercilino.
ex — *abeſt.*
qui — *abeſt.*
vinum — qui vinum.
12. pauiculis — pilis.
13. miſtam — mixta.
Nam — quoniam.
his — in his.
lacubus — lacibus.
14. cui — cui / quoi.
Deinde — Dein.
15. noxa — noxia.
ſit in — *abeſt.*
poſſunt — poſſit.
ſeruari — ſeruare.
ſiros — *ſic.* Sed Gryph. Syros.
17. vſus — *abeſt.*
erit — erat.
18. magis conſtringitur — magnis conficitur.
congelatur — congelantur.
neceſſe ne — ne neceſſe.
premetur — premitur.
19. quo — quod.
tantum feriis — tamen ferciis.
20. earum — *abeſt.*
fumi quodam tenore praecocem — fumo quodam genere praequoquem.
admoueantur — amoueantur.
ſuffitione — ſuffumatione.
21. ac — quae.
pauitumque — pauimentumque.
ſolum habeat — ſolo.
22. ſucco — *abeſt.*
virgeis — virgis.
cratibus — *abeſt.*

ventis

ventis ſinunt —— *abeſt.*
exuri —— *abeſt.*
23. eſt ſilice —— eſt in ſilice.
fere —— ferre.
24. nubilarium —— nubilar.
inceſſerit —— ingeſſerit.
quo —— qua.
balineorumque —— balneariorumque.

C. VII.

1. ſoluti aut —— ſoluti et aut ſoliti aut.
2. cui —— cum.
veriſſime —— ſeueriſſime.
3. L. Volulium —— P. Voluſſium.
audiui —— audi.
patrisfamilias —— *abeſt.*
4. niſi in —— niſi ſi in.
5. committi —— commentu ei.
6. patrisfamilias —— patrisfamiliae.
frumentarium —— frumentaria.
quem minime —— quem et minime.

C. VIII.

2. agriculturam —— agricultura.
3. aetatem —— aetatis.
cum —— quoniam.
4. qui, quid —— quicquid.
tenaciſſimae ſit memoriae —— tenaciſſimae mem.
fraudis —— *abeſt.*
timeat —— *ſic.*
5. Idemque —— Eidemque.
7. cito —— *abeſt.*
remeare —— remanere.
8. inſtrumentorum —— inſtrumenti.
11. ſic enim et etc. —— ſic enim vt etc.
exequentur —— exequantur.
et caeteri —— ſed caeteri.
13. negotietur —— negotientur.
14. poſtmodum —— poſt modo.
ſe —— *ſic.*
15. familiariusque —— familiarius.
alloquerer —— adloquerer.
cum (comitate) —— hac
nonnunquam —— nonnumquam.
quamque ſit etc. —— cumque eſt.
16. circumſpectis —— circumſaeptis.
vincta —— vincti.
num villicus —— numquam vilicus.
17. vilicis —— vilicis.
operum —— vt operum.
18. ab ipſis —— ab iis.
quaerat —— quaerit
exploret —— explorat.
tegmina —— tegumina.
recognoſcat —— recognoſcit.
19. certus numerus —— *ſic.*
complures —— plures.
plures —— plus.
Haec enim —— Haec et.

C. IX.

1. ſtatura —— ſtatus.
2. efficit —— effecit.
3. aratorem —— maiorem.
quia —— quin.
4. his —— is.
hominum —— *abeſt.*
quem —— *ſic.*
6. enixus —— eniſus.
et vinitores —— *abeſt.*
iique —— et qua *in marg. ant. ma.* eque.
mediaſtinis —— mediaſtini.
7. quod is —— vt.
9. futuro —— futura.

LIBER II.

C. I.

1. veterum —— veterem.
2 prouenirent —— conuenirent.
3. deſtituta —— derelicta.
ceſſationis —— ceſſatorum.
4. nimia corporis exercitatione —— nimiae corp. exercitationi.
pondere —— ponderis.
5. cultu —— cultum.
6. frutetis —— frutectis.

C. II.

1. Siluine —— *abeſt.*
2. quae qualitates —— quae ad qualitatium.
4, cum vtique pene infinita ſint —— quoniam vtrimque paene infinita ſunt.
7. λιμῷ δ' οἴκτιςον θανέειν, κ. π. επ. —— λειαλμω δοικτιςον θανεσιν.
8. ratio —— tractatio.
an —— et.
filictis —— felictis.
9. obcaecantur —— occaecantur.
patentes —— ea.
caecarum —— foſſarum.
et patentes —— *abeſt.*
et (apertas) —— *abeſt.*
10. obcaecari —— occaecari.
ſuperiecta —— ſupertecta.
11. per imum —— primum.
et (ſingulis) —— vt.
radicitus —— radicibus.
et (remou.) —— *abeſt.*

rarae

rarae ſint —— rareta ſunt.
12. At —— Ac.
13. filicis —— felicis.
quoniam —— *ſic.*
moriuntur —— moritur.
14. expediendi —— *ſic.*
nigrum colorem —— colorem nigrum.
15. De caeteris —— Nihil de caet.
tum Cornelium —— tum etiam Corn.
ſententia —— ſententie.
16. laeta —— *ſic.*
18. et quouis —— quamuis.
ea —— quae.
18. admonet nos —— nos admonet.
19. et (ſi) —— *abeſt.*
aliquo quaſi —— quaſi aliquo.
cum —— tum.
quam (ſi ſit) —— *abeſt.*
pullula —— pulila.
20. Sapore —— Saporem.
ſic dignoſcemus —— *abeſt.*
ſed citra —— ſed et citra.
21. bipedanea —— *ſic.*
antiquiſſimi fere omnes —— antiquiſſimum eſt.
conſcripſere —— conſcribere.
ſcita —— ſectam.
23. qui —— quia.
perfoſſam —— perfoſſa.
terram —— terga. *Bene. v. L.* 4, 14. 10, 7.
confert —— confertur.
26. vltimaque —— vltima quae.
quod retrectantem —— quae rescaetratum.
28. refringerentur —— ſtringantur.

C. III.

1. id —— et.
2. abſumſerint —— *ſic.*

C. IV.

2. occationem —— occaſionem.
ſeminauerimus —— ſeminabimus.
4. diebus interpoſitis —— viginti diebus interp.
Cum —— quoniam in.
ac (ſubitaneis) —— *abeſt.*
5. quandoque —— *ſic.*
6. at quae —— at qui
ſoli —— ſolis.
diffindit —— diffundit.
aliquibus —— aliquis.
maxime —— peſſime.
8. pluuiamque —— pluuiam.
ſatum —— *ſic.*

9. trimeſtri —— trimeſtrium.
ab —— *ſic.*
11. in (parte) —— *abeſt.*
ſolo —— ſolo.
eo quod —— eo que.

C. V.

2. obrui —— adrui.

C. VI.

1. perſequemur —— perſequamur.
2. trimeſtre —— trimenſtre.
Id genus —— id porro genus.
3. vidimus —— videmus.
candoris —— candidioris et.
3. trimeſtre —— trimenſtre.
quod —— quoniam.

C. VII.

1. et (in) —— *abeſt.*
panicum —— panicium.
et ordeum —— hordeum.
2. occiſſime —— *ſic.*
ſeramus —— metamus.

C. VIII.

2. ambigimus —— abnuimus.
3. gelicidiis —— gelidis.
4. caeli talis —— talis caeli.
perinde —— proinde.
5. impluerit —— impluuerit.
edi, vbi —— non infeſtari, dum.
apte —— alte.

C. IX.

1. quinque —— quibus.
2. quod —— *ſic.*
4. (nam) vel —— vt.
iacitur —— *ſic.*
ſuſtinent —— ſuſtinet.
6. quintam partem —— quinta parte.
occupare —— occupari.
7. (Sed) et —— *abeſt.*
trimeſtrem —— ſemeſtrem.
tanto —— *abeſt.*
8. reſpondet. Sed —— reſpondent.
glabrentibus —— calentibus.
9. Ea glabreta —— Eam gleba.
aliqua —— alia quae.
enecat —— negat.
11. adhibeatur —— adhibetur.
12. exile —— ex leui.
(Vidi) ego —— *abeſt.*
13. diffiſſum eſt —— eſt diffiſum.
optabilis —— ſtabilis.
ea —— *abeſt.*

14. alia — omnia.
nimiis — nimis.
15. modii occupabunt — modios occupabit.
de (cauſis) — *abeſt.*
17. et milium — ac milium.
18. rationem — *ſic.*
ſarritionem — ſartionem.
aeſtibus — *abeſt.*
aſſiccata fuerint — aſſiccuerunt.
19. et (milium) — *abeſt.*
quauis — quamuis.
maxime cum lacte — *abeſt.*

C. X.

1. diſſeramus — diſſeremus.
iam — *abeſt.*
annonae — annorum.
2. requiem in — requiem ſiue in
Octobris — Octobribus.
conualuerit — conualuit.
3. ſeminis — ſemini.
ederunt — adederunt.
4. modii occupant — modis occupat.
veruacto — veterio.
obſeritur — obſeretur.
modio — modo.
autumnali — autumni.
5. deſtinatur — deſtinetur.
tamen iaciemus — autem alemus.
7. ſiliquam — ſpicam.
9. matura — *ſic.*
matura — maturae.
trimeſtrem — trimeſtris.
10. ἀπόκρουσιν — *ſic.*
adhuc creſcente — adhuc lunae creſcente.
11. maderent — maderet.
12. ex (leguminibus) — et.
et (ſine) — *abeſt.*
13. collocetur — conligetur.
furcillifue — furciſue.
14. reſectae — reiectae.
reſederunt — reſederint.
decidet — *ſic.*
emittetur — emittitur.
15. Lentem ſementi media creſcenti — Lenti modo ſemeata.
feratur — feritur.
pingui — pinguis.
quatuor — quatriduo.
16. eſtur — eneſtur. *v. ad App.*
ſilphii — ſilpii.
defriceturque — defrigeturque.
ſalſamentariisque: quae — ſalſamentariis quaeque.

quandoque — *ſic.*
17. Octob. — Octobribus.
ſolo quam — ſolo et quam.
tenue — tenuiur.
18. Seſama — Seſema.
quidem (ſemen) — idem.
19. Cicercula — Cicer aut Cicercula.
Februario — *ſic.*
tamen — *abeſt.*
20. arietinum — arietillum.
22. naporum raporumque — napi raparumque.
23. largoque — *ſic.*
24. tractatum ſolum — tractatum etiam ſolum.
napi . . . lateſcit . . . agit — *ſic.*

C. XI.

1. et (viciam) — *abeſt.*
cicera — ciceram.
ac (minus) — et.
2. quod cum ſemel ſeritur — quod ſemel feruntur.
annis durat; quod per annum — annis omnibus.
3. egerito . . . offring. — eligito . . . effring.
4. Aprilis — Aprili.
5. in (anno) — *abeſt.*
9. ſatio — ratio.
quae autumno ſata partim — eſt.
dum adhuc viret, partim — d. a. v. quae autumno ſata partim.
ſemini — foenum.
10. vltimo vel primo Februarii — vltimi vel primi Febr.
meſſem — ſem̄.
ratione — ſatione.
adobruunt — adruunt.
11. et (autumno) — *abeſt.*
12. ſubtritis — ſuccretis.

C. XII.

1. ſarritionis — ſartionis.
(negant) eam — *abeſt.*
ſarritionem — ſartionem.
2. ſarriri — ſariri.
ſarritionem — ſartionem *et mox.*
4. permittit — permittat.
5. Quod etiam — Quod et.
At aliae ſegetes — Ac aliquae ſ.
quae — *abeſt.*
ſarriuntur — ſariuntur.
quoniam — quia.
6. runcatione — runca.
dotes leguminis — dotes eius leguminis.
peſſimi agricolae — peſſime agricola.

runcatio

runcatio —— runca.
7. debere ter ſarriri —— debere etiam ter ſariri.
ſed exiguam —— ſed et exiguam.
cum vix —— quoniam vix.
humi —— culmi.
pullulare deſiit —— paululum deſit.
adobrutum —— adrutum.
9. ſarrita —— ſarta.
antea —— ante.
10. deuenit —— venit.

C. XIII.

1. ſumma operarum decem et dimidia —— ſummam et dimidiam.
deſiderant —— deſiderent.
Seſami —— ſeminis.
2. Summa —— ſummam.
dimidia —— dimidiam.
ſeſqui opera ſarriuntur —— ſeſquiopera iterum ſariuntur.
ſeſqui opera iterum ſarriuntur —— *abeſt.*
et tertio vna —— *abeſt.*
vna. Summa —— vna ſumma.
3. vetereto —— vertera. *ſaepiſſime.*
vel trium —— *abeſt.*
metunturque —— metuntur quae.
4. opera vna, runcantur —— *abeſt.*
operas deſiderat —— operis.
5. decem —— vndecim.
operis —— *abeſt.*
6. coluntur —— tolluntur.
occantur operis quatuor, ſarriuntur —— occantur tribus, runcantur vna, velluntur tribus, ſumma fit operis quatuor. ſariuntur.
ſarriuntur —— ſariuntur.
occatur duabus —— occant duo.
ſarritur —— ſarit.
metitur vna —— metit vnus.
7. at ſi —— aut ſi.
Saſerna —— Spaſerna.
modios (quinque) —— modii.
9. computantur, quibus —— computantur dies quinque quibus.
ſtercorum —— ſtercoris.

C. XIV.

1. eruo lente —— eruilia lenti.
2. meſſe —— meſſes.
proſcindatur —— proſcinditur.
3. ſalſae —— denſae.
ſit —— *abeſt.*
ſicut etiam —— ſicut et.
abſumtas —— adſumtas.
refoueas —— rebeas.

C. XV.

1. praecipua —— praecipue.
maxime tamen —— maxime autem.
2. per ſe —— *abeſt.*
naturae eſt feruentioris —— feruentius naturae eſt.
facit —— faciet.
vini —— vitis.
3. habet —— auet.
4. quoniam —— quia.
bene —— paene.
quae diximus, ouillum, et ab hoc caprinum —— *abeſt.*
ceterorum iumentorum —— ceterum duminumentorum.
habetur —— habeatur.
5. profuit —— prodicitur.
auis —— aues.
6. vepribus compitisque —— vepribus et e viis comp.
cortis —— cohortis.
foſſa —— *abeſt.*
ſerpentum noxam —— ſerpentem noxiam.
7. caſeale —— caerilae.
diebus vt —— ſalientibus.
8. denas vehes ſtercoris —— dena repoſitum annum requieuerit ſegetibus eſſe ve ſtercori.
ipſi —— illi.
colluuies cortis —— colliopis cohortis.
9. habeo —— veo.
repoſitum anno requieuerit, ſegetibus eſſe —— *abeſt.*
et (vires) —— *abeſt.*
ſit —— ſed.
ea —— et.
res —— *abeſt.*

C. XVI.

1. diſponat —— diſputat.
ſaturus —— araturus.
2. cauſa tempeſtiuam —— cauſa eum tempeſtiua.
ſarrias —— ſariat.
ſeminantis —— minantis.
oportet —— oportere reor.
3. hoc aſſumto —— ad hoc adſumto.
largiore torretur —— largioribus tolleretur.
4. ſuppetet, ei —— ſuppetit.
ſabuloſis —— pabuloſis.
5. negabat —— negat.

cenſebat —— cenſerat.
aliam —— alia.
exili loco —— exilii ſola.
ſparſerit et inarauerit —— arſerit et inaruit.

C. XVII.

2. minimique —— minimeque.
egens —— eroris.
3. meliusque —— melius.
ſuccoſo gignitur ſolo —— aquis et eligitur, quae.
in denſa et reſoluta —— inde et reſolata.
5. aut ſi —— ſed vt.

C. XVIII.

1. intuba aut ſolſtitiales ſpinas —— intuba ſolſtitialis.
ſuffodiat —— ſuo fodiat.
ceſpites —— ceſpitem.
eſt —— *abeſt.*
quoniam —— quia vdo.
demergunt vngulas —— demerguntur vngulae.
2. macriora —— aſpriora.
obnoxia —— noxia.
temporius —— temperius.
veteri vel craſſo muſco. quibus mederi ſolent agricolae ſeminibus —— quibus mederi ſolent agricolae veteri vel eraſo muſco ſeminibusque.
3. ſunt iſta —— iſta.
Sed hoc —— Sed haec.
accepimus —— adceſſimus.
ea expedit —— eaque expedit.
4. ſaepius —— protinus.
napis —— napo.
radicitus —— radicibus.
ſi (fructus) —— *abeſt.*
5. foeniſecam meſſorem —— foeniſiccas.
inducere —— inducere ac recidere.
et deſectam herbam religare et exportare —— *abeſt.*
deinde locum rigare —— rigare deinde.
aquae, ſi —— aquae, et ſi.
6. herbarum —— *abeſt.*
condenſare —— condenſari.
foeniſicia —— foeniſicia.
7. poterit —— *abeſt.*

C. XIX.

1. inareſcat —— areſcat.
quod (ſi nim.) —— *abeſt.*
cecidimus —— caedimus.
2. ſiccari. tum demum conuertemus et vtrumque —— (ſicca demum conuertemus et vtrumque).
ſtrigam —— *ſic.*
manipulos —— manipulum.
quo —— quem.
3. exudet atque —— *abeſt.*
paucos —— aliquos.
temere —— *ſic.*
in ſe —— *ſic.*
ſed et —— ſed ſed.
ſequitur —— inſequitur.

C. XX.

1. confodiatur —— conficiatur.
permiſtisque —— permiſtis.
cum amurca —— et amurga.
accepit —— accipit.
extergatur —— ſtrigetur.
ſubiectis —— ſuperiectis.
2. potius adiacentium fabalium —— pratis obiacentem fauonio.
lecta —— iniecta.
expoliunt —— excolunt.
trituris —— frumentis.

C. XXI.

1. ortum —— exortum.
demetatur —— demetur.
2. (ſi) vero —— *abeſt.*
turbines inceſſerint — turbinibus inceſſerunt
propter —— *abeſt.*
3. vericulatis —— verutulatis.
idque —— ideoque.
nubilarium —— nubilar.
4. vt in area —— vt ſic in area.
tribulam et traham —— tribulare et trahere.
tunduntur —— cuduntur.
5. lenis —— leuis.
quia dum —— quia ſaepe dum.
vannis —— manibus.
6. vel ſtatim abſumuntur vel reconduntur — vel conduntur.

C. XXII.

2. negent —— negant.
leuari —— lauare.
ſalubri —— ſalubri, id eſt ſalutari.
3. ritus —— ritu.
far pinſere —— faro inſtare.
ſicilire —— ſiciure.
tabulata —— tabulatu.
caſeum facere —— caſeum naſo facere.
apportata ſerere —— apportare nec ſerere.
collucare —— conlocare.
4. Defrutum —— Defritu.
facere —— *abeſt.*
defrutare vinum —— vinum defrutare.
condilui —— conditu.

5. dixit

5. dixit —— ait.
denicalibus —— denivalibus.
percenſuerim —— percenſuerint.

LIBER III.

L. Iuni M. C. rei ruſticae liber II. Sementiuus Incipit feliciter.

Sed ſequitur liber de cultu arborum.

C. I.

2. ſui cuiusque —— ſua cuique.
poma vel —— *ſic.*
tripartito —— tripertito.
olea —— oleae.
palma —— palmae.
dixerim —— dixerimus.
3. terra —— macria.
4. vtramque —— vtcunque.
frigido, aeſtuoſo —— frigido vel aeſtuoſo.
5. quoque —— *abeſt.*
7. hiemem —— *abeſt.*
aliae —— aliarum.
fidenter —— *ſic.*
9. veluti —— velut.
10. glaciale —— niuali.
pluuio —— pluuioſo.

C. II.

1. et (duracinae) —— ſed (dur.)
2. poſſint —— poſſunt.
venuculae —— vennuculae.
4. ſpondet —— frondet.
putreſcit —— areſcit.
6. Amineae —— Aminneae.
et (caeteras) —— *abeſt.*
9. et acinorum —— *abeſt.*
dignoſcitur —— dinoſcitur.
10. quae —— *abeſt.*
duplices vuas —— duplicis vuae.
gemellae vocantur —— cognomen trahunt.
auſterioris —— auſteris.
Earum —— duarum.
11. abſimilem —— abſimile.
germanae —— germana.
13. primum —— prima.
proximae —— proximo.
14. Amineis —— minoris maioris.
rubellianae —— rubellanae.
15. citius —— cito.
16. Pingui aruo —— Pinguique aruo.
gracilibus —— *abeſt.*
roſidum —— roſcidum.
et caelum —— *abeſt.*
ſuſtinent —— ſuſtinet ſicut.
eugeniae —— euaginiae.
cum —— num.
18. neruis —— neruiſque.
expopulationem —— populationem.
19. baſilica —— baliſca.
cocolubem —— coccoloum.
21. Viſula —— Viſullae.
22. viſula —— viſulla.
materiam et latum folium —— materiam durum fol. et lat.
etiam —— *abeſt.*
23. eae —— haec.
24. commendantur —— commendatur.
Albuelis vtilior —— Aldiuelis vtilior his.
quae —— *abeſt.*
pſithiae —— pithiae.
ſophortiae ſicut —— ſophorſiſiae vt.
amethyſton —— amarcion.
quod —— quod quo.
et boni vini eſt et innoxia, vnde etiam —— *abeſt.*
guſtu —— guſtus.
hebes —— habilis.
25. Heluenaciae —— hennacae.
emarcum —— marcum.
eandemque auaram —— eademque cauam.
quas —— *abeſt.*
ſpes —— ſpecie.
26. macerrimum —— *ſic.*
27. At ſpionia —— vt ſcipionia.
muſto et —— muſtos ſed.
amplitudine magis —— amplitudinem alicui.
oleaginia —— holconia.
Pompeiana vt Numiſiana vt venucula eademque ſcirpula —— *vncinis includuntur.*
atque ſticula —— haſque rabucula.
28. nuper mihi cognitas pergulanam —— nuper gulanam.
iucunditateue arcelacae baſilicaeque —— vel alcelacae baſiliſcaeque.
29. enim —— *abeſt.*
verſentur —— turbentur.
30. nominant —— denominant.
mutationes —— mutationem.
etiam (nationes) —— *abeſt.*
32. id —— idem.

C. III.

2. aeſtimabimus —— aeſtimauimus.
aruorum —— arborum.
Fauentino —— Florentino.
haec iis —— his.
3. Sed —— *abeſt.*
nunc —— *abeſt.*
Ceretanis —— Celeretanis.

4. enutriunt — nutriunt.
5. tum — cum.
6. vberrimum — vberrime.
confectantur, nec prouident futuro tempori, ſed quaſi plane — *abeſt.*
viuant — viuat.
imperant — imperat.
inſcitiam — inſcitia.
perdiderunt — quae perdiderunt.
7. ſiqui — ſiquis.
tricenas certe — certe ducenas.
vt (Graecinus) — *abeſt.*
8. ſeptem — octo.
poſitas — poſita.
9. nongentos — nungentos.
quinquaginta — *ſic.*
ſeſtertios — *ſic.*
vincit — vineſt.
triginta duorum — *ſic.*
11. cuiquam — *abeſt.*
iam — *abeſt.*
13. redemtor emerit — redemptorum erit.
ſeſtertia — ſeſtertiorum.
ſexcentis — ſexcenis.
15. cum — quoniam.

C. IV.

3. ſeruerit — poſuerit.
quae — quod.

C. V.

1. et — ac.
ſtirpes — ſpinae.
ſint — ſunt.
ſi in peius — ſi impetus.
2. poſtulauerit — poſtulat.
ſentient — ſentiunt.
terra — materia.
3. quoniam — cum.
vitiario — ſeminari.
qui — *abeſt.*
obtinent ſexcenteni — optime ſepteni.

C. VI.

2. duro virgam — dura virgā.
aliquibus — aliquis.
nepotum — nunc totum.
3. innatus — inatus.
a ſimilitudine rei — ad ſimilitudinem.
malleoli — mallei.
ſtirpe — ſtatione.
acinus — acinis.
praecoquem — praecoquis.
4. non vna — naturae.
anni prouentu — anno ventu.
plurimis — *ſic.*
ſigniferi per — ſignifer.

C. VII.

1. tacitum — tactum.
ac — an.
vulgo non — voli nunc.

C. VIII.

1. progenerandi — generandi.
Curiatiae — Aequitiae.
2. M. Tullius — *abeſt.*
3. pari tamen in — peruſta enim.
4. Ad genera — Sed ad g.
5. addubitamus — dubitemus.

C. IX.

1. forſan deſideratur — forſitan deſideretur.
non in vniuerſum — non vniuerſum.
baſilicum — valiſcum.
2. ante — *abeſt.*
in (Albano) — *abeſt.*
vites huiusmodi notae — vites notatas.
3. Terentius Varro — Varro Terentius.
poſſent — poſſet.
ſexcentenas — ſeptenas.
niſi putamus — niſi ſi putamus.
baſilici — baliſci.
7. repugnent — repugnat.
9. ex — *abeſt.*
etiam e vitis — et vitis.

C. X.

1. auctores — *ſic.*
tradiderunt — crediderunt.
eius — eſt.
conſpicitur — conficitur.
in — *abeſt.*
non (debet) — *abeſt.*
2. per ſiphonem — ſi fons.
peruenerit — peruenit.
3. ſtirpes — ſteriles.
e (duro) — *abeſt.*
citantur — vtuntur ac.
probatae — robuſtae.
macerrimae — acerrimae.
quia — quas.
a ſe — ad ſe.
4. etiam ſi — etiam cum.
nec — ne.
cum — quoniam.
5. a (praedictis) — ex praed.
humeroſos — humoros.
legamus tamen quae attuliſſe — legamus ea quae tamen tuliſſe.

antea

antea —— *abeſt.*
animaduerterimus —— animaduertemus.
6. agricolae —— agricola.
legenti —— legentibus.
7. aut ſeponit —— ac ſuperponit.
operis —— laboris.
vt et —— *ſic.*
ſcit —— ſciat.
exequatur —— exſequatur et.
8. primum —— primo.
proceſſit —— ceſſit.
9. tactu, naribus —— tactu quaeque naribus.
oculorum, nihil oculi quod —— *abeſt.*
10. vniuerſi —— vniverſis.
atque hanc animantis machinae ſpeciem — atque hoc animantis imagine ſpecie.
11. tum caules et —— cum.
12. laborabimus —— laborauerimus.
14. inſtitiſſe —— inſtituiſſe.
eſſe —— *abeſt.*
15. hos ſciam —— hos ipſos ſciam.
ſequentis acquirere —— ſementis adquirere.
reſecem ſubmitti —— reſicendum mitti.
17. vti —— vt e.
toto fructu —— dato fructu.
(An) non —— *abeſt.*
18. indulget dicendo —— incolcet diligendo.
20. reformident —— formident.
cenſuiſſe —— ſenſiſſe.
metris Virgilii —— numeris Vergili.
Et hic —— Et ſic.
21. ducebant —— *ſic.*

C. XI.

1. ipſum perſpiciamus —— ipſum ſolum perſpiciamus.
3. in (profundum) —— *abeſt.*
ſummum —— ſummam V. c. 19.
oliuetum quod —— oliuetum, melius tamen vetus oliuetum quod.
4. totum ſolum ſicco fimo —— totum fimo ſolum fimo.
id —— *abeſt.*
5. noualia arboribus —— noualia et ab arboribus.
6. et (ſcabra) —— nec ſc.
7. tophum —— tufum.
geluue —— et gelu.
8. mea fert —— mea quoque fert.
Hyginus —— *ſic.*
9. vel (amarum) —— *abeſt.*
etiam vel —— *ſic.*
iuues —— adiuues.

C. XII.

1. limitatio —— eſtimatio.
velut ſtupentes —— vel ſtupentes.
neque humidum —— *abeſt.*
quoniam cum ſe promunt vites modico tempore euocant —— quae tum ſe promunt cum modico tempore euocantur.
qui —— *abeſt.*
putrefacit —— putrefacere.
3. exareſcere —— exrareſcere.
vincibilem —— vinci.
continetur —— contineatur.

C. XIII.

1. remotis regionibus —— remotis fere regionibus.
2. vineta —— vinea.
ponuntur —— ponitur.
Quibus vitem —— Quibus autem.
pedes perque duos —— perque duos pedes.
coaequant, quae —— coaequam.
3. perſequentes —— ſequente.
inſiſtunt —— inſtituunt.
minimum eſt ſeptem —— minimum ſeptem.
5. infodiunt —— infindunt.
vinetis —— vineis
fecerint —— fecerunt.
ſationes —— ſartiones.
6. ex omni —— vt omnem.
arbuſtiuo —— arbuſtum.
ſilueſtri loco, quem vineis —— ſilueſtre locum.
molibus —— *ſic.*
8. regeſtum: niſi —— regeſtum: ac niſi.
9. tamen ſi —— ſi tamen.
obuia —— obuia fit.
10. ſuperiore —— priore.
monendo, necubi —— necubi monendo.
13. effoſſus —— et fuſus.

C. XIV.

2. improbauerunt —— improbarunt.
cum —— quoniam.
praeſtet —— praeſtat.
et caeteras —— ceterasque.
ex quo —— quod.

C. XV.

1. in (emund.) —— *abeſt.*
2. per (ordinem) —— in.
et (in diu.) —— *abeſt.*
frontibus —— *ſic.*
4. teſtae —— teſta.
effuſos —— et fuſos.

5. in

5. in ſcrobem vires — in ſcrobe an.
et humidam — vt humum.

C. XVI.

1. vnam — imam.
depangere — depingere.
2. conualeſcet — conualeſcit
pedis — pedale.
a (medio) — ita.
parte — vite.
diſtent — diſtet.

C. XVII.

3. quae — quia.
4. prorepentes — properentes.
enecabat — enecarat.
reſecuerunt — raſerunt.

C. XVIII.

1. paſtinum — paſtinatum.
repaſtinatae — repaſtinari.
fuere — ſunt.
redeamus — *abeſt.*
2. ſtirps — ſtirpans.
depoſita — compoſita.
perfractam — praefractam.
4. vt (quod) — ſed.
ſalicto — ſalictam.
conſerendo — conſerenda.
vitauerimus — *ſic.*
5. perfractae — praefractae.
6. conſertum — ſertum.
ſuperfluit — ſuperfluxit.

C. XIX.

1. ſumma — ſummam.
in (plano) — *abeſt.*
2. ſitu ſerimus — ſitus patitur.
2. gemmarum — germinum.
3. an plurium — vniusne, an plurium.
eaeque — aeque.

C. XX.

1. quod humore proficit — *abeſt.*
2. priuabimur — priuabimus.
cui diuerſarum notarum ſtirpes non fuerint — *abeſt.*
3. multitudinis poſſumus — poſſimus multitudinis.
notae — *abeſt.*
quoque — quae.
quodam — *ſic.*
contenti — conten.
tetradio — tetardeo.
4. obtinere — hoc optinere.
vt — aut.
qui — *abeſt.*
probauerit — probabit.
nonnihil — ni his.
in quo — *abeſt.*
plerumque — perique.
5. minimo — *ſic.*
diſcernatur — digeratur.
6. ſecordis — ſocordia.

C. XXI.

3. Conſitum — *abeſt.*
opimae — opinis.
hinc pares iis heluolae — hic paribus heluo.
quae fauente — quae patre fauente.
4. paterfamilias — paterfamiliae.
5. ſerum — *abeſt.*
expectet — expectes.
6. interiectibus capere cuiusque generis fructum aueat, primum neceſſe eſt vt vindemiatorum. — interectionibus fructum capere primum conſuerit negligentiae vindemiatoris.
antiſtites dare poteſt — antiſtores poſſit dare.
cum maturis — *abeſt.*
expedire — experiri.
7. vineis conſemineis — conſemineis vineis.
an (anguſta) — *abeſt.*
8. Quin etiam quam coeli — Quam coeli quam.
ſpectat — ſpecter.
rigore vitiantur — ſincaloriores.
9. nam et quae matureſcere — nam vt quae vireſcere.
10. baſilicus — baliſcus.
ſpionicus — ſpinioſus.
diffuſa — *ſic.*
potus — petus.
10. [poſt id tempus] — *abeſt.*
ſortitur — ſortitum eſt.
Potes — Poſſet.
vel inferas — velim ſeras.
haec — hactenus.

LIBER IV.

De R. R. Lib. Quart. — Rei ruſticae L. Qu. Surcularis prior. I. M. Columellae liber quintus feliciter.
(vt ſupra omnia capitum commata vna ſerie praefiguntur non inter ſingula capita)

C. I.

1. ais — *abeſt.*
gemmis — gemminis materiis vnius ſeminis.

1. vtraque

1. vtraque ambiguam —— vtraque reprehenſio abiaram.
3. deprimantur ſemina —— deprimatur ſcrobis.
refuſius —— refuſos ſed.
Nec —— quam.
4. ſibi altum —— praealtum ſibi.
capiamus —— capimus.
5. cum quae —— cumque.
deſtinatur —— deſtinetur.
et —— *abeſt.*
ſi modo —— ſi modo quando.
6. bipedanea —— tripedaneam.
profunt —— prudens.
praecipua commoda —— praecipua eſſe commoda.
fatigantur —— fatigentur.
ſunt —— ſit.
7. laxaque —— laxataque.
in (qua) —— *abeſt.*
non (diffitemur) —— *abeſt.*

C. II.

1. falſum —— falſiſſimum.
viuit —— tenuit.
2. quod —— quoniam.
radicantur —— redigentur.
quae toto —— quae eſt toto.
3. in vtramque partem —— in vtraque parte.

C. III.

1. Nam quidam vt inquit —— Quidam inquit.
4. fructuoſum —— fructui.
enim eſt —— eſt enim.
peritque —— enim.
adhibeas —— habeas.
6. eo libro, quem de vineis ſcripſit — *abeſt.*
Paridium —— Paririum.
nuptui collocaſſe —— nuptum conlocaſſe. *Drak. ad Liu.* I, 49.
coniicit —— conuincit.
niſi —— *abeſt.*
ante vniuerſam —— ante vniuerſa ſunt.

C. IV.

1. Siluine —— *abeſt.*
[tota], —— *deeſt.*
erigatur —— exigatur.
ſcrobs —— ſcrobis.
2. et velut recumbens —— *abeſt.*
Nam —— quoniam.
3. malleoli —— optime.
ſi mollis —— ſimul.

C. VI.

2. deteriores —— *abeſt.*
3. prohibet —— prohibebit.
proſpiciemus —— efficiemus.
4. ab imo vſque in tres pedes et ſemiſſem pampinabimus —— *abeſt.*
decerpemus —— diſcerpemus.

C. VII.

2. adhibere —— adhiberi.
ii paullulum ab ipſa matre recidendi, et velut reſeces —— *abeſt.*
3. et ipſe —— et ſi ipſe.
decacuminare —— recacuminare.

C. VIII.

1. in re ruſtica —— iure.
ampliorem —— poſt Idus Octobris ampliorem.
adopertas —— adapertas.
prudens —— frondes.
2. eſt amputandi —— *ſic.*
adleuanda —— ablaqueanda.
applicandum —— adleuandum.
plures enaſcentur —— pube naſcentur.
aut —— vt.
quae ex pluuiis conſiſtit in lacuſculis — *abeſt.*
ita —— *abeſt.*
3. aequandi —— coaequandi.
4 quinquennio, —— quinquennio intermittendus eſſet operis.
intermittendus eſt eius operis —— *abeſt.*

C. IX.

1. virgulam —— virgam.
eaque recidatur —— *abeſt.*
ſuperincidentem —— ſupercidentem.
2. in terram —— interdum.
delacrumet —— lacrimae.
defluens —— depluens.
frondeſcere —— creſcere.

C. X.

1. (niſi) ſi —— *abeſt.*
2. ſunt —— *abeſt.*
quam vt educauerint — quam aeducauerint.
pampinator —— pampinatione.
verno —— verna.

C. XI.

1. quod aciem —— quoniam.
3. ad terram —— a terra.
ſemina —— *abeſt.*

3. cum ad terram — cum a terra.
ſemina — *deeſt.*
et — *abeſt.*
4. ſupra — et iuxta.

C. XII.

1. ridicam — rigidam.
palo — *abeſt.*
arundines binas ſingulis vitibus applicabimus — harum ſingulis binas applicauimus ſingulis viticulis.
vetera deponemus — de vepribus.
2. paullum — palum.
conueniet — conuenit.

C. XIII.

1. vt quibusdam placuit auctoribus — *abeſt.*
relinquetur — relinquitur.
2. religantur ſemina, plurimum refert — religatur plurima ſeminum.
ſe ipſam praecidit — ſe ipſa procidit.

C. XIV.

1. deputati — *ſic.*
germinent — germinet.
quo — quem.
ne — nec.
2. et hibernos transmiſit imbres — *abeſt.*
3. onerari — *ſic.*

C. XV.

1. palum — paulum.
3. recens erit — receſſit.
refectum — refecta.
4. deſtitutus — deſtituta.

C. XVI.

1. (nam) in — *abeſt.*
conſeritur — conſequitur.
quoniam — quia.
2. exceſſerit — exceſſit.
idque — ita.
defigitur — deponitur.
recedendum — recidendus.
vt foſſor ab — vt foſſor tamen ab.
3. defodiendus — deponendus.
paxillo — taxillo.
adigendus — adfigendus.
contingens — conſtringens.

C. XVII.

1. Perticae — perticum.
firmius faciunt — fortius.
operoſum, arundines — oneroſum eſt arund.
eaeque — eque.
4. eis — *abeſt.*
perfecta — percepta.
5. circa — contra.
tenerum — teneri.
6. diſtinetur — diſtenditur.
7. circumfirmanda — firmanda.
8. contra frigidis et p. — contra pluuiis et frigidis et p.
foſſores quoque — foſſoresque.

C. XVIII.

1. quando — quoquo.
2. conciſa — *ſic.*
et ſimul — extimulque.
ad feſtinandum — et ad feſtin.
inſtantis — inſtiſa.

C. XIX.

2. fructusque — fructus.
3. vites — *abeſt.*

C. XX.

1. et firmitatem, perp. — ſed firmitatem et libertatem, perp.
2. meant — manant.
ad ſummum — in ſummam.
curuae — *abeſt.*
et (diſtortae) — *abeſt.*
alliduntur — *ſic.*
in curſum — curſum.
ſalebris — ſalubris.
3. curuantur, vinculo — circulo curuantur atque vinculo.
4. pluuiae neque — *abeſt.*
feriſque deuaſtentur — feriſue vaſtentur.
5. flectendi — plectendi.
ad iugum perducitur — perducitur ad iugum.

C. XXI.

1. inſtituimus — ſtitui dicere.
3. cum e lateribus — cum modo e lat.
fructiferae — frugiferae.

C. XXII.

1. vineas et — etiam.
2. vel etiam — aut etiam.
3. et (ab ea) — *abeſt.*
8. [eae] deficient — et deficient.
At ſi cum eius — Cuius cum.
arenoſae — *abeſt.*
arenoſus — harenoſus.
et plus — vel plus.
9. emendantur inſitione facta de qua ſuo loco differemus — *abeſt.*
ad eam — eadem.

C. XXIII.

C. XXIII.

1. quoniam — quia.

C. XXIV.

2. conſtitutionis a parte — poſitionis in partibus.
ea — in.
ingruentibus — ingredientibus.
iam — *abeſt.*
inareſcere — humum legere.
4. ima — *ſic.*
ſobolem repulleſcentem vellere — *abeſt.*
5. circumſpiciendi — *ſic.*
iugo ſuperiecta — iugum ſuperſecta.
noxiisue — noxiisque.
eradi — adi.
6. (ſituque) et — *abeſt.*
7. conualeſcunt — coaleſcunt.
excipiunt — recipiunt.
recidito — decidito.
recta — *abeſt.*
10. duramenti — duramenti trahens.
abnodant — adnodant.
afflixerit — adfixerit.
11. palmitibus — palmis.
(faciendus) eſt — *abeſt.*
cum — quoniam.
12. capere — facere.
13. debet — debent.
14. et (a cap.) — *abeſt.*
maximum — maxime.
renouata intra — reuocata in.
15. quidem — *abeſt.*
16. internodio — intermedio.
17. Sed ſi refecis — ſi reficis.
brachium — fachium.
fructuarium — fructum.
18. abnodatur atque erad. — adnodatur et erad.
ſi abnodes — ne annodes.
applicato — applicito.

C. XXV.

1. gnarus eſt. Nam — gnarus eſt iis vtendis. Nam
2. autem — *abeſt.*

C. XXVI.

1. olea — oleagotum.
probatur — prodatur.
et lauru — tum ex lauru.
pinus — ab vuis.
etiam — *abeſt.*
dedolandae. atque — dedolandae acuendae. atque.
3. media — in ea.
4. retorqueat — torqueat.
et vt omnis materia — ſed vt omni materiae.
modo — mundo.
ſuppendeat — ſuſpendeat.

C. XXVII.

1. decuſſeris — decuſſerit.
gemment — germinent.
atque hilarius — et hilarius.
et ouis — *abeſt.*
2. pampinatio — pampinationi.
putatio vitibus — putationi.
6. occupant — opacant.

C. XXVIII.

1. et (quaſi) — *abeſt.*
nudare, tum et crebris foſſionibus . . . . :
puluerationibus — *deeſt.*
2. ter — per.
eſt, quae — *abeſt.*

C. XXIX.

1. ſine germine — *ſic.*
affirmat — adfirmat.
ſarmenti ſilentis — *ſic.*
2. praecipere debemus — permiſcere debeamus.
4. gemmas et corticem nat. mouent — gemma ſe et cortex nat. mouet.
6. neceſſe eſt — neceſſe erit.
ne proceriorem faciamus quam — *abeſt.*
tempeſtates — tempeſtatis.
et — *abeſt.*
et imbres — *abeſt.*
8. eſt a terra — a terra eſt.
fiſſura — ipſum.
atque ſuperpoſito — et ſubpoſito.
coagmentet — eſt purgamentum habens ad.
9. refectione abfuerit — refectionibus fuerit.
autem non — vt rarior.
aequaliter — atque is.
parte qua raditur — qua raditur parte.
vt ſit leuis — vt ſit ab ea parte leuis.
acutus — artus.
atque altero plenior — *abeſt.*
niſi — *abeſt.*
applicetur — applicatur.
nequit — ne quid patiatur.
11. ſunt — *abeſt.*
motus — *abeſt.*
orbandus — ordinandus.
ſubmittitur — ſummittuntur.

e duro — nam e duro.
12. ducat — ducit.
13. In (illa) — *abeſt.*
autem quae fit — ſic.
ita — ipſa.
14. totus truncus — vltratus ſurculus.
alieni generis viti — alienigenis ſurculis.
non (fit) — *abeſt.*
15. perurebatque — perferebat.
deuſta — deuineta.
raro reuireſcebat, vel cum priore coaleſcebat, in eaque nec — cum rore conualeſcebat et.
17. inutile ex — inutile eſt ex.

C. XXX.

2. Viminalium — licet Viminalibus.
3. poſſunt — poſſe.
arundineti — arundinetis.
vliginoſus — vliginis abundans.
ſemiſſem. ſalicto — ſemiſſem paſtinare ſ.
4. coloris eſt — coloris et.
et (tenuiſſimi) — ſed.
ſalix — ſecus.
gracilem virgam — gracilem vocant virgam.
et rutilam — vo et rutilam.
plenitudinis — planitudinis.
6. conueniet — conuenit.
nam roſidas — ab roſcidas.
proſpere — commode.
crebrius vt — crebrius, id eſt vt.
7. curuatis et defoſſis cacuminibus — curuata et defoſſa cacumina.
ali poſſit — profit.

C. XXXI.

1. eius — plus.
viuiradix — radix.
2. ramorum — *abeſt.*
3. ſupra — ſuper.

C. XXXII.

1. Vepretis — vepribus.
ſeritur — *abeſt.*
2. totae arundines proſtratae deponantur — tota proſtrata deponeretur.
4. caſtrationem — ſtipationem.
5. obriguit — *ſic.*

C. XXXIII.

1. eius enim — tum.
atque — neque.
ſolum et rubricoſum — *abeſt.*
2. cautius — tutius.
ſemen — *abeſt.*
3. ſicuti muribus — *abeſt.*
4. MMDCCCLXXX. — N̄ ∞ ∞̄ ꝹCCLXX.
5. idem eſt foſſionis poſitionisque — idem eſt poſitionis.

LIBER V.

— Explicit L. II. L. I. M. Columellae Rei Ruſticae. Liber ſextus ſurcularis. Liber tertius feliciter.

rurſus praefiguntur lemmata numeris capitum.

C. I.

1. Superioribus — Prioribus.
neque infitior — neque ego infitior.
non — *abeſt.*
cuncta — non cuncta.
2. ſatis abundeque eſt — abunde eſt.
in (ea) — *abeſt.*
a me requireret — requireret a me.
paſtinaremus — paſtinemus.
3. conſummatorum — *ſic.*
cenſeo — *abeſt.*
4. eſt (XVI) — *abeſt.*
5. latitudinis pedes — latitudinem pedis.
erat — erit.
vſurpauit — vſurpabit.
aenuam — agnuam.
iidemque — itemque.
6. candetum — gandetum.
iugerum — iugeri.
longitudine — longitudinem.
latitudine — latitudinem.
CXX — CCXX.
inter — in.
quae octies — quae menſura octies.
multiplicata — *abeſt.*
ſic veniunt quinque millia pedum — ſunt campum.
8. viginti octo millia et octingentos — XXꝹII & CCC.
CCLXXXVIII. — CCLXXXꝹII.
9. autem — abeſt.
ducenteſima octogeſima octaua — CCLXXV & LXXꝹ.
CXLIIII. — ſeptuageſima et ſecunda pars CXLIII.
pars ſeptuageſima ſecunda — *deeſt.*
ſextula — ſextulam.
ſcripula — *ſic et ſaepe.*
10. in quo — *ſic.*
13. et — *abeſt.*
in — vt.
in (latitud.) — VIII.

C. II.

C. II.

3. fiet de omnibus agris quorum longitudo maior ſit latitudine —— omnes longitudinis pedes cum pedimus latitudinis multiplicabimus.
4. dimidia pars —— pars dimidia.
CC CCXL
| XXVIII & CCC |

C. III.

9. placuerint —— placuerit.

C. IV.

1. breui —— leui.
circummunitae —— circumuinctae.
2. proiectae —— proiecta.
porriguntur —— porrigitur.
externarum —— exterarum.
quod —— id eſt.
3. quoniam —— cum.
ruſtici —— ruſticum.

C. V.

1. ante annum fiant, q. v. c. —— *abeſt.*
exploranda eſt. —— exploranda eſt, ſi ante annum fiant. nam ſi ieiuna atque exili agro ſemina deponentur.
2. ſub ipſum tempus ſationis ſcrobs aut ſulcus f. e. —— *abeſt.*
ſcrobs —— ſcrobis.
quaternum —— quaterna.
habemus —— habetur.
3. vt (plurimum) —— *abeſt.*
4. nimius —— ſeminis.
conualeſcant —— conualeſcat.
5. ſed cum ſemina comprehenderint, ſtatim —— ſed eum ſeminatim.
autumnale —— autumni.
neque —— nec.
6. corroborata f. —— comprobauerunt.
nihil —— *abeſt.*
voluminibus —— *abeſt.*
7. in (quibus) —— *abeſt.*
aeque —— *abeſt.*
itaque et —— item.
Et —— verſibus aliter.
8. tenerae viti —— tenere.
infirmae —— infirmum.
9. [vt] a —— *abeſt.*
citauerit —— curauerit.
12. Hoc autem —— hoc aut.
cum —— quoniam.
excolunt —— excoli.
et eam —— eam quo.

13. vitibus —— *abeſt.*
gemment —— progemment.
potuit —— putauit.
14. vt —— *abeſt.*
16. eluenaci —— et luenaci.
ad (arundines) —— *abeſt.*
candoſoccos —— andooccos.
18 cubantis —— curantis.
ſtantis —— ſtatumen.
reſeces —— reiicis.
relinqui. ſed —— relictis et.
[vt] —— *abeſt.*
deflectatur —— deplectitur.

C. VI.

1. aut (temp.) —— ac.
vicem —— vice.
habuerit: quod, et quomodo —— habuit quoquo modo.
2. iam ferit —— inferit.
3. praebet, qua —— quo.
paueris —— *ſic.*
affert —— afferes.
5. opulus —— populus. *ſaepe.*
quae —— quia.
aſperis montoſis —— aſperis et montoſis.
quod —— quia.
praefertur —— *ſic.*
cui —— ſi.
eſt —— erit.
deponuntur —— diſponuntur.
6. aream —— areas.
7. erunt —— *abeſt.*
8. conſpergi potius —— conſpargi ſeminus.
debent —— debet.
affert, cum —— affert tunc, cum.
transferre volumus —— transferemus.
9. quae —— quia.
10. altitudinis —— altitudinis et latitudinis.
in (occidentem) —— *abeſt.*
11. intra —— inter.
incipient —— incipiet.
formandae —— formanda.
12. ne (minus) —— ſi (minus).
trunco —— truncum.
dodrantalem —— dodrantem.
14. matris —— maturius.
applicetur —— adplicetur.
15. ſic formare —— formare ſic.
conueniet —— conuenit.
16. in ſuperiore poſiti ſint —— inferiore poſitis.
in eademque —— easdemque.
vt (ipſe) —— *ſic.*
cum —— quoniam.

 com-

comprehendat — comprehendit.
17. ante — *abeſt.*
eadem — ea.
fuerit — eſt.
aemula — nimia.
qua ſit — deturque.
18. nouam ſufferet — onus nam non ſufferet.
vetuſtam — vetuſte.
ſibi pares — ſubpares.
pedum duorum — pedes duo.
longus — *ſic.*
pedum — pedes.
vlmi iunxeris — *ſic.*
19. deponendae — diſponendae.
21. depoſitas ſtercoremus — diſpoſita ſtercorata.
terra — certe.
22. feruidis — praeferuidis.
flexura materias — plexuram materiae.
24. lex — *abeſt.*
ſe dabit, ita — ſedebit ita.
vitem accipiat — item accipit.
25. imum — viuum.
non
tum — tum.
cum — quoniam.
enim — tamen.
26. amputatis — *ſic.*
minimum — *ſic.*
27. vimine — vineae.
28. fructu ind. — ex fructu ind.
29 creat — *abeſt.*
palmitis — palmitum.
30. ſimul — *abeſt.*
31. dimitti — immitti.
extolli — ex toto tolli.
33. hornotinis — annotinis.
34. deinde alliget — deinde ita alliget.
virium — vinum.
35. dicitur — deciditur.
36. ea ratione — ea ratio.
facere — faceret.
37. vt in — et in.
frequentare — frequenter.
et ſi — vt ſi.
quam — et.

C. VII. poſſe

1. videtur idonea — videtur eſſe idonea.
carpinus — carpus.
niſi in aquoſis — niſi aquoſis.
2. eo tempore — eodem tempore.
3. in alteram partem — in altera parte.
in alteram v. — in altera v.
connectantur — comitantur.
4. patrifamilias — patrifamiliae.
cultus — clitus.

C. VIII.

3. modo — omnino.
Pauſia, Algiana, Liciniana — poſilalicia.
Neuia — neuira.
Orchis — orcis.
Regia — regio.
Circites, Murtea — naſcriſis culimuſtea.
4 ſpecioſiſſima eſt — ſpecioſiſſima.
Regiae, quae — regies et vtraque.
vetuſtate corrumpitur — inani rumpitur.
5. perferuidum — praeferuidum.
milliarium — *abeſt.*
ſexageſimum — centeſimum.
6. et nuda — aut nuda.
5. Sed — *abeſt.*
vobis — *abeſt.*

C. IX.

1. terreno — modo.
ſed ſuccoſo — et ſucoſo.
terrae fere — fere terrae.
2. detur, fermentari ſinito. Tum ramos — ater inferetur ramus.
ex his — *abeſt.*
vt (ne) — *abeſt.*
3. earum — illae.
parte ima terram, — pari recte.
talearum capita — palorum capita.
totas eas immergeri — totos eos immediri.
4. indicibus — inducibus.
et in ſumma parte inter ſe — et in ſumma parte et inter ſe.
5. oculis — *ſic.*
et chorda — corde.
6. minimeque — et.
7. deponantur — deponatur.
arbores, ſtramentis incendantur — arbore ſuſtam rectis atque virgis inſectis incena dantur.
faciat — efficiat.
proflatu — perflatu.
explantes arbuſculam — plantam pars arbuſcula ſolet.
erat — et id.
reſoluatur — ſoluatur.
pilae, quae eximitur — pila qua eximuntur.
9. imum — copia.
immittere — mittere.
ordei — *abeſt.*
ſemina — ſeminibus.
ea — *abeſt.*

ante-

antequam —— nuſquam.
vel glarea —— et glarea.
10. ſua —— *ſic.*
fimoque —— coenoque.
oblitis —— obruitis.
in (ſcrobem) —— *abeſt.*
Truncus autem aptior translationi eſt —— Truncos gratus autem maturis.
etiam —— *ſic.*
ſi non —— ſui.
exiguus —— exiguum.
11. deinde —— dein.
13. in cliuo ſit —— in cliuo eſt.
limoſam aquam —— aquam limoſam.
[vel] —— *abeſt.*
14. ſeruieris —— ſeruari.
ſingulis —— ſinguli.
congius —— conduus.
16. oleaſtri demitti —— oleaſtri parte dimitti.
17. ablaqueabimus —— *ſic.*
18. ratio —— *abeſt.*

C. X.

1. Locum —— Modum.
circummunire —— circumuenire.
oportet —— *abeſt.*
praecipiti, vt non —— praecipio nec.
valeat —— *abeſt.*
cacumina —— cacumine.
tractata —— detracta.
2. etiam (arboribus) —— *abeſt.*
fodito —— fodies.
quod —— qua pedes.
3. facere —— *abeſt.*
voles —— proibis.
ante duos menſes ſcrobes —— *abeſt.*
ſtramentis —— ſarmentis.
4. fiat, cuius imum ſummo patentius eſt —— ſit vnius ſummo patentior.
a —— *abeſt.*
6. de iis quoque qui —— de iisque.
afferunt —— afferant.
eligito: ac illos magis —— ab illa.
7. admoueto —— adhibeto.
8. ſubminiſtrare poſſis —— ſumminiſtres.
Calendas et —— *abeſt.*
10. iterum —— ita.
fiunt —— ſunt.
amurca —— amurgam.
11. farctum —— partum.
topiae —— aſopiae.
Rhodiae —— rohdiae.
hibernae —— tibernae.
triferae —— antiferae.

12. quae —— quia.
mulſa —— mulſea.
13. vt nux —— et nux.
ſummo duum —— ſe in modum.
ambas —— alias.
14. repangito —— pangito. *V. de arb. c. 22.*
aut Auellanam —— vel Auell.
15. ab eodem tempore —— habere.
et (poſt) —— *abeſt.*
apyrenum —— aprinum.
16. rumpantur —— ient. *l. bient.*
17. abſumta —— adobruta.
19. et mala —— *abeſt.*
20. Mororum —— malorum.
21. ſubacta —— ſtructa.
ſupra —— ſuper.
22. velut pileis —— quaſi tileae ſic.
ſic —— *deeſt.*
tute —— tuto.

C. XI.

1. Omnis —— Sed omnis.
omni arbori —— *abeſt.*
cui inſeritur, —— cui inſeritur arbori,
3. ſumturus es —— ſummes.
anniculis —— *abeſt.*
4. deinde cuneum —— deinde quaſi cuneum.
5. habueris —— ſtraueris.
ſemipede, nec —— ſemipedem vel.
inſeres, quatuor — inſ. dum ne minus quat.
6. arbor ea —— arbores.
totam —— tam.
eo dum —— ad eodem.
inſita —— inſta.
muſcum —— muſcula.
7. ſcalpello —— ſcalpro.
deraſos —— adraſos.
9. caprifici ramus —— carifici ratione.
obſeruato —— quaerito.
circumcidito delibratoque d n. g. laedas —— circumciſam eam diligenter, ne laedas, delibrato.
10. poſtea —— *deeſt.*
11. quo poſſit ſuccus euocari —— quod poſſit auocari.
12. illam quaſi finitionem qua —— ex illa deffinitione quam.
13. omnibus —— diſſimilis.
pedum —— pedes.
14. triennium —— biennium.
arboris —— *abeſt.*
ramulis —— ramis.
15. ex (vtraque) —— *abeſt.*
omnium perſecuti ſumus —— omnes perſequimur.

dicere

dicere nunc — prauum ac.
eſt — fuit.

C. XII.

1. Cyth. — Nunc arboris incipientes opportune eius meminerimus. Cyth.
apibus, capris — apibus, ouibus, capris.
ouibus — *abeſt.*
tum — cum.
quod — ouis.
poſſis — poſſit.
2. aquam macerari — aqua macerare.
permiſceri — permiſcere.
dari — dare.
4. agere — *abeſt.*
Poteſt — Potes autem.
ante — circa.
5. Aridum — aridam.

LIBER VI.

de re ruſt. — rei ruſticae ſurcularis liber ſextus Explicit. Incipit lib. VII.

Praef.

1. gregariorumque paſtorum abnuiſſe curam — abnuiſſe curam gregariorumque paſtorum.
et eam — *abeſt.*
ita fit, vt quod — ideoque.
abominatur, contra — abominetur at contra.
3. adiumento iuuetur — adiutorio colatur.
iumenta — ium. et armenta. *Cum Seruio ad Aen.* 3, 590.
ſubuectando — ſubiectando.
4. et nunc — ſed ne.
nulla eſt — *abeſt.*
etiam — *abeſt.*
5. eidem — *ſic.*
quodnam — quidam.
aſſeruaſſe — aſſeueraſſe.
6. Quam ob rem — Quam ob cauſſam.
quoque hanc — hanc quoque.
Igitur — Igiturque.
canem — tamen.
7. autem — et
foemina aratro — foemina boues aratro.
pecus — petam.
item — idem Atticus.

C. I.

1. cum — quoniam.
corporis — corporum.
2. eademque rubros — eodemque robios.
3. labris — *ſic.*
rubeo — rubii.
fuſco — fuſci.

C. II.

1. neque — nec.
2. digredi — degredi.
3. ſupraque — ſuperque.
liberum — bonum.
4. iaculi — laquei.
capulantur — *ſic.*
manu — mane.
et aliquis ante — *abeſt.*
6. ventris — vteris.
ricini — riclini.
7. liquamine tinctas, lingula demittito, — in ſingula dimittito.
9. veteranum pecus — vanum pecus pecus.
nam ſi aderit — adeoque.
qui — quis.
10. hac machinatione — hanc machinationem.
iniuncto — iniecto.
etiam obſequitur — etiam inuitus obſequitur.
12. ſic pedes eius vinculis — pedes eius ſic ſingulis.
aut paſci poſſit — aut per hoc paſci poſſit.
13. ex (ſimil.) — in.
eſt — *abeſt.*
15. habilis — *ſic.*
Sed — *abeſt.*
praecipiamus — praecipiemus.

C. III.

1. diuo — dio.
3. armentum — armenta.
4. ſit — *abeſt.*
et eluta — eſt elata.
5. ſi non, modius — ſine modo.
laureae et iligneae frondis — laurea ilignea frondes.
permittat — permittit.
6. cibaria ſufficiunt — ſunt cibaria.
et — *deeſt.*
quadragena — quadragenas in.
maturuerit — maturuit.
7. et (folia) — abeſt.
quoque, vti iuniperus — eruis.

C. IV.

1. omni adiuuentur — omnis adhibeatur.
triti lupini — triſtis.
cupreſſique — cupreſſi quae.
diuo habito — dio habetur.
2. ieiunis — ieiuni.
rutamque cum — putaque vinitam.
medicamenta — medicamina.

3. erui

3. erui —— albis.
et conciſa —— eſt conciſa.
4. deinde —— de.

C. V.

1. vtile —— vtilius.
et id praecipue, quod egerit —— *abeſt.*
labefaciat —— labefactet.
2. perducendi ſunt —— perducenda erunt.
foeniculi —— foenuculi.
defruti —— fricti.
candenti [que] —— candentique.
3. tantundem —— tantumdem.
in Marſis —— Marſis.
4. ſubula —— fibula.
orbiculus —— *abeſt.*
ſubula —— fibula *et p. p.*
conſeruatur —— conſeruetur.

C. VI.

2. poſſit —— poſſint.
3. inſequitur —— ſequitur.
4. anum —— *ſic.*
haec profuit res —— hoc profuit tres.
aridae —— aridi.
5. ita citatus —— citatius.

C. VII.

1. anatis —— antis.
torminum —— terminum.
2. Remedia —— Remedio.
ponderis —— *ſic.*
diſpenſati —— *ſic.*
3. tenerae laurus caulium —— teneram laurum coloni.
cum abrotoni macerati p. p. dent —— et aprotonum ceraticum p. p. deterant.
et (cum) —— *abeſt.*
4. ſextariis —— *abeſt.*
potandum —— potandumque.
omnique alio humore prohibent —— omnia in humoris ſupra dicti.
ſi (ſaepius) —— *abeſt.*
quam —— *abeſt.*
lacrymae ab —— lacrymaque.
a naribus —— nari.
ſcindantur —— decidantur.

C. VIII.

1. decidit. Tum vino —— *abeſt.*
perluitur —— proluitur.
interpoſito —— intertrito vulnera defricatur d. l. pit. proluat. Tum vino perlutitur os, et interp.
2. vel —— et.
ſi —— ſic.

C. IX.

1. garo ſaliuati —— caro ſaliuati.
2. tecto —— iectu.

C. X.

1. ſaliuato —— *ſic et mox bis.*
infunditur —— funditur.
2. remedio eſt —— remedium eſt.
torrefacto —— torreo.

C. XI.

1. expreſſus —— expreſſa.
ſinus —— ſaſinus.
atque linamentis —— atque ita linamentis.
colligari —— conligari *a. m. ſ.*

C. XII.

1. demiſſus —— *ſic.*
fricatione —— frictione.
2. induitur —— inducitur.
ne in aquam —— ne bos in aquam.
ac primo —— primum.
ſeuo —— ſebo.
4. ſpongiae —— ſpongia.
imbutae, et expreſſae atque melle litae —— imbuta, et expreſſa litaque melle.
maturuerit —— maturuit.
5. caprinus —— caprina.

C. XIII.

1. cunila —— cunicula.
3. fraces —— flaces.

C. XIV.

1. tum —— et.
2. tumore —— tumor.
in latus —— lotus.
opus eſt —— *abeſt.*
3. contuſum erit —— contuderit.
4. leuis —— *ſic.*
biduum —— triduum.
5. aureum —— autem.
ſubſiccatur —— ſubiicitur.
6. operanti —— per ardentem.
lucerna inſtillatur —— lucernam inſtillato.
7. Potior tamen ratio eſt —— Paratior eſt tamen ratio.
lateri later conteritur, eoque intrito prius —— lateritio trito.

C. XV.

1. et lana ſuccida inuolutam —— lana ſucida inuoluta et.
2. vomer —— vomere.
coronae —— quo venae.

C. XVI.

leuigato [que] — leuigata.

C. XVII.

1. paſcuo — *ſic.*
μυγαλῆν — μυτάλην.
factam — captam.
perſonatam — perſona.
2. Simonianum — ſi montanum.
quod inuenitur — inuenitur quod.
confragoſis — fragoſis.
traditur — naſcitur.
nam — non.
pratenſe — pratenſem.
3. malagmatis more, ſcarificatione intenditur — malagmatis incedunt.
et farina — atque hordeaceae farinae.
et ſale — et ſali.
4. ſubula aenea — fibula aerua.
5. eique — eoque.
6. diſcutiatur — diſcuteretur.
conuertitur — conuerti.
7. triticeae farinae — triticea farina *a m. ſ. ſed eadem.*
teſta — toſta.
σίλφιον — ἄλφιον.
8. contuſa — tunſa.
conſperſa mulſa — conſparſa mulſae.
9. conlinita — conleuata.
ad dulcedinem mellis — ad dulc. et ad oculorum mellis.

C. XVIII.

1. nidor — odor.
depellit — depellet.
adhiberi praeceperimus — adhibendas praeceperim.

C. XIX.

2. ii . . . ligantur — (ii . . . ligantur.)
a poſteriore — et in poſteriore.
3. poſſunt — poteſt.
numelli — numella.
teneatur — catenetur.

C. XX.

ſubſtrictiore — ſubtruncior.
rectus — ſtreus.

C. XXI.

1. patentibus — patentiſſimis.
et leuibus — ac leuibus.
modicis et — *abeſt.*
et (in mar.) — *abeſt.*
exceſſerint — exceſſerunt.

C. XXII.

1. in hoc — *abeſt.*
2. frutetis, et carectis — fructibus et curetis.
quam — quoniam ſiccis ac.
externi — *ſic.*

C. XXIII.

2. et ſentibus vſtis — dentibus duris et.
3. cenſeri — conſtare.
veluti — velut.
reditusque — et reditus.

C. XXIV.

2. Quod — in Venerem quam.
3. eas — *abeſt.*
4. pecudibus — pecudibus pluribus.
5. vel tenero olere, commiſto — et tenuem vitulus torrido.
molitoque — *abeſt.*
vnam noctem — mixto.
macerato — *abeſt.*
ſaliuatur — *ſic.*
probantur — parantur.
Ceuas — geuas.

C. XXV.

demitti — dimitti.

C. XXVI.

2. vere — *ſic.*
teſtium — et ipſos.
quibus comprehenſis, ſtatim — comprehenſos deinde.
reſcindere — recidere.
3. formaque ſeruata — formamque ſeruat.
generandi — cum generandi.

C. XXVII.

1. mediocria — *ſic.*
equinum pecus — equitium.
2 vacuaque — vacua ne.
frequenter — frequentibus.
3. anni meſſem — annum menſem.
4. figurantes — figurando.
5. Quae — neque.
poeta — poetica.
equarum — equarum illas ducit:
6. (Saxa . . . . frigore coelum) — *abeſt.*
in Sacro — Sacro.
8. ſolicitati — ſollicitationis.
9. mulos — mulas.
poteſt trimus adhiberi et — poſt trimatum.
eſſe — eſt.
10. perfricatur — proritatur.
ſpongia — ſpongis.
abducitur — adducitur.

11. clau-

11. clauſoue —— clauſo.
tamen ſi —— ſi tamen.
filicula —— felicula.
dataque —— ac data.
12. Tantum —— Tanta.

C. XXVIII.

ad vigeſimum —— in viceſimum.
eamque —— eamdemque.

C. XXIX.

1. nouaeque rei auditu —— nouae rei neque auditu.
certans aequales —— certaminis aequalis.
2. criſpaque, aequalibus —— criſpa quae mollibus.
3. concitati —— *ſic.*
4. laborum —— laboremque.
Equus bimus —— bimus equus.
5. ſuperiores cadunt —— ſuperiores et inferiores cadunt.

C. XXX.

2. ſeruare —— conſeruare.
3. adhibentur, cap. —— adhibentur et calefacto oleo lumbi rigantur, cap.
4. adhibentur —— adhibebuntur.
5. calda —— calida.
perexigua portione —— perexiguas portiones.
6. exinaniatur —— exanimetur.
7. iisdem —— iisdem locis.
eodemque —— et eodem.
Poſtridie —— poſt triduum.
adiutus —— adhibilis.
9. quaſi —— in qua.

C. XXXI.

1. faucibus —— compluribus.
2. occupat —— *abeſt.*
haec —— *abeſt.*
permiſtis —— miſtis.

C. XXXII.

1. in die —— die.
ſaniei vis emanat —— ſanguis emanet.
cedria —— caedro.
ceti —— cati.
vel (quod) —— *abeſt.*
lancibus —— lacibus.
ſalitus —— ſallitus.
2. inueterauerit —— inueterauit.
3. expurgant —— et purgant.
ducant —— ducat.

C. XXXIII.

1. miſtis et —— *abeſt.*
defricatae —— defricta.
foſſili —— *ſic.*
2. acapno —— acaprio.

C. XXXIV.

adiunguntur —— diluuntur.
etiam —— *abeſt.*

C. XXXV.

1. eſt —— *abeſt.*
2. deducas —— decidas.
ſpeculatae —— ſpeculata.
abolent —— abolet.

C. XXXVI.

2. conuenit —— conuenit quam am vſque.
quouſque —— *abeſt.*
ſit —— *abeſt.*
et (ingenii) —— *abeſt.*
diutius —— dilatius.
3. vt (equae) —— *abeſt.*
ita —— *abeſt.*
fruſtratur —— *ſic.*
fingant —— fingunt.
ſpecioſi —— ſpecioſo.
aliqui —— aliquis.
exhibent —— exhibet.
hebetes —— hebes in.
ſolicitantur —— ſolicitatur.
4. Huiuscemodi mari ſenſim —— Huiusce ſenſium.
ſubadmouere debent —— laceſſunt admota.
Ita enim efficitur, vt eius obiectu —— Itaque obiectu aſinae.
mas etiam —— *abeſt.*
eblanditus eſt —— eblanditi ſunt.
incenſus —— incenſum.
obcaecatus —— obcaecatum.
imponatur —— imponunt.

C. XXXVII.

4. ſeruitio —— ſeruili.
ſilueſtri —— ſilueſtris.
ſtrigoſum —— ſtrigoſum quam.
[magis] —— magis.
6. maculoſi —— magilis.
7. dominum —— domini ſpem.
primordii ſeminis miſtu —— primordiis ſeminum mixtus.
8. deſtinanti —— deſideranti.
9. minorem quam trimum admitti —— minori trimo mare mitti.
cognouit —— conciuit.

et vulgaris — ac vulgaris.
10. quae (cap.) — quod.
imo cliuo — in imo cliuo.
11. poſtea — poſt modum.

C. XXXVIII.

3. Eſt ὑοσκύαμος — Et et ὑοσκύαλλος.
triti — *abeſt.*
myrrhae — murrae.
nec tarde — celerius nec t.

LIBER VII.

— Rei Ruſticae veterinarius medicinalis liber II. de minore pecore L. VIII. haec continet.

C. I.

1. vel perticis ſalignis — vepraticis.
quibus — quae.
omnes regiones — omnibus regionibus.
2. cum — *ſic.*
(Libye) ſit — *abeſt.*
nimio pondere — minima pondera.

C. II.

3. Mileſias — *abeſt.*
Appulasque — apulaſque et miles.
4. praebent — praebet.
pecoris — pecudis.
6. ouilli pecoris — *ſic ſaepe.*
nunquam non — nunquam niſi.

C. III.

1. idem qui — *ſic.*
3. quod ea porrecta — quae tam profecto.
altaque — altoque.
4. naturali telo — *ſic.*
tempeſtiuum — tempeſtiue.
5. eſt, et — et eſt.
cum — quoniam.
6. flexu — flexum.
7. comam — conamque.
trima dente — trime dentem.
ceruice prolixa — cerui et.
8. ſimul hieme — ſimul et hieme.
animalibus veſtitiſſ. — animalibus ſi veſtitiſſ.
cohors — chors.
aeſtiuandi — aeſtuandi.
ſubſiſtat — conſiſtat.
9. quala — quola.
enim (ſaepius) — *ſic.*
curae — cura.
10. lana — fructus lanae.
a (paſcentium) — *abeſt.*
11. conſtat — conſtitit.
admiſſurae tempus — *abeſt.*
12. generandae ſunt — generandae erunt.
13. paſcua petiturus — *abeſt.*
opilio — opilio vilicus.
reſeruet — reſeruat.
villicus enim — *abeſt.*
minor — *abeſt.*
quandoque — quantum quemque.
15. validiſſima, quae — quae validiſſimo.
16. partum — partibus.
ἐμβρυυλκεῖν — ἐμβρύυ ἄκος.
17. etiam — *abeſt.*
exiguum — exiguum lactis.
clauditur — claudatur.
ea (partum) — *abeſt.*
foueat, et ille matrem agnoſcere condiſcat — *abeſt.*
19. a ſepto emittendi — a ſe mittendi.
20. vt et ante — iam et ante.
et nunc — vt nunc.
22. ſuis valuulis — *abeſt.*
vel — *abeſt.*
regionibus — *ſic.*
exiguo pretio — ſalubri potio.
ſunt — eſt.
23. aut alta — aut ad alta.
24. compellamus ad aquam — compellamus aquam.
id faciendum, — id faciendum eſt.
ad paſcua — in pabula.
producamus — *ſic.*
ſaltus — *abeſt.*
refert ne paſc. — refert ne vt paſc.
obuerſa — aduerſa.
25. iis diebus — *abeſt.*
grauedinem — glandiginem.
tantum — *abeſt.*
26. Idemque duci — Idem.
propior quam domino et in cogendis — propriorque ſilent et iam in agendis.
[grex] — *abeſt.*
et (grauidas) — *abeſt.*

C. IV.

1. plerique — plerumque.
2. ita (vt) — *deeſt.*
3. agnus — *abeſt.*
5. diuerrendus — *ſic.*
eſt — *abeſt.*
6. cape ſaxa manu — *abeſt.*
Deiice — *abeſt.*
8. imbuitur — imbibitur.
minus eſt — *abeſt.*

ſub

ſub dio —— ſubſidio.
quoque —— *abeſt.*

C. V.

1. corporum —— corporis.
2. quod remur —— quia remur.
3. perſequi —— proſequi.
7. quoniam —— quid.
elleborum —— elleboreos.
8. linitur —— inlinitur.
quae prius —— quae tamen prius.
9. figularibus tritis —— figularis triti.
et picis liquidae — et picis eius liquaminis.
et fricti ſalis ſingulos — ſingulos fricti ſalis.
10. coactus —— coctus.
vt caetera vulnera —— *ſic.*
emitti oportere —— mitti oportet.
11. claui —— clodi.
12. litae —— *ſic.*
tenero —— auſtero.
aerugine infriata —— rubigine infricata.
ſuperpoſita —— inlita.
13. et cum —— ſed cum.
14. tradidimus —— traderemus.
16. puſulam —— puhiulam.
ſiquidem nec —— *ſic.*
[ea] —— *abeſt.*
tantum valet —— tactus volet.
eblandiatur —— eblanditur.
17. Bolus —— Dolus.
ὑπομνήματα —— χειροκίμητα.
hanc ſaepius —— hanc peſtem ſaepius.
puſuloſa —— puſilloſa.
meare —— *ſic.*
18. arcuato —— arquato.
nepetae ſylueſtris ſurculi —— ſurculi nepete ſylueſtris.
inuoluti —— inuolutis.
22. aeruginis —— rubiginis aeneae.

C. VI.

1. proſiliunt —— proſilierunt.
2. nigro —— *deeſt. Cann. ad Auian.* F. 13, *6.*
3. procreandum —— progenerandum.
4. quoniam —— quia.
5. quae gelicidio hiemis —— quia gelicidior hiems.
fecit —— vitiat.

C. VII.

1. Alia [namque] —— Atque alia.
opimae —— optimae.
ſtatim vnam vel alteram —— adhuc paucas.
2. pabulo —— poculo.
ſaliendaque —— *ſic.*
3. transmittet —— transmittat.
4. cerato —— gercatori.

C. VIII.

1. mulctram —— mulcram.
vel miſtum —— vel quam miſtum.
5. eluitur —— abluitur.
6. inducant —— indurat.
virides —— viridis.
transmiſerint —— tranſierunt.
7. perduratus —— praeduratus.
malini ligni —— mallinis lignis.

C. IX.

1. frequenter —— frequentius.
pecore —— pecore verres.
et —— ſed.
quam qui —— *abeſt.*
ſunt —— ſint.
perinde —— proinde.
roſtris breuibus —— roſtri breuis.
3. piſtrinale —— *ſic.*
5. facere —— *ſic.*
6. tamaricibus —— termitibus.
lotos —— lotus.
pinus —— pampinus.
achrades —— arades.
pyri —— *ſic.*
7. vt aquis —— aquis.
et (id) —— *abeſt.*
9. per (porticus) —— *abeſt.*
harae —— *abeſt.*
10. iuniorum —— minorum.
11. quotque —— quot.
ſint —— ſunt.
maxime —— *abeſt.*
13. quantum —— quantam.
quia —— *ſic.*

C. X.

7. ne —— vt.
inſerta —— exarta.
8. inſatiabile eſt, ſues enim, dum —— inexitiabiles bis.
ſupra m. —— et ſupra m.
ex tamaricibus —— tramaricis.
repleanturque —— repleantur.
deinde —— *abeſt.*

C. XI.

2. reſectam —— reſeratam.
3. ſunt, ita vt —— *abeſt.*
ſi —— ſic.

indi-

indigeant —— indigent.
non —— vt non.

C. XII.

3. vt prius —— prius vt.
ſi non ſit albo colore conſpicuus —— *deeſt.*
lupo —— veſtio.
4. nocte —— noctu.
conſpicitur —— conſpiciatur.
[canis] —— canis.
habeat —— habet.
δρακοὶ —— *δρακὴς.*
5. canis —— *abeſt.*
neque —— nec.
vigilaces —— vigilantes.
6. vt cum —— vt et cum.
7. conſiſtere —— conſiſtunt.
odorantur —— *ſic. Bene.*
8. paſtoralibus —— paſtoribus.
9. et ad pugnam —— pugnamque.
minus —— tamen.
12. et (catenis) —— *abeſt.*
catenis —— *ſic.*
14. mordicus comprehenſus —— modice compreſſus.

C. XIII.

2. ſiue cyminum —— *ſic.*
infeſtabit —— infeſtauit.
cytiſi —— gypſi.
ſunt —— erunt.

LIBER VIII.

L. I. M. Col. Rei Ruſticae L. VIII.

Veterinarius medicinalis de minore pecore L. II. —— de villaticis paſtionibus Auiarius et Piſcator Lib. IX. haec continet.

C. I.

1. conſummabant —— *ſic.*
exercendi colendique —— experiendi.
nec —— *abeſt.*
2. focum —— locum.
opulentent —— opulentet.
augeant —— *ſic.*
3. liquoris —— litoris.
4. *χηνοτροφεῖα* —— *κηνοβουσκία.*

C. II.

1. cohortalium —— chortalium.
2. capite —— *abeſt.*
cohortales —— chortales.
4. animos —— animoſa.
5. rixoſarum —— rixioſarum.
6. tueri —— tutari.
cohortalis —— chortalis.
7. diſtendant —— *ſic.*
inſidioſorum —— inſidiatorum.
fuſcae —— infuſcae.
euitentur —— viterbitentur.
propterque inſigne —— propter inſigne.
8. probi —— robii.
[robuſti corporis] —— *abeſt.*
rutilisque —— rutilis.
criſtulis —— *deeſt.*
vngulis —— vnguibus.
generoſiſſimaeque —— generoſis atque.
9. rauidi —— rubidi.
paleae —— galeae.
12. et —— vt.
excluſi —— excuſi.
13. nam et paternam ſpeciem gerunt —— *deſunt.*
14. probo, tam —— probatam.
iniri —— inire.
15. et per exciſam partem galli pes inſeritur —— *deſunt.*
vniuerſi generis —— generis vniuerſi.

C. III.

3. diuidatur —— *ſic.*
ſupra —— ſuper.
occupant —— occupat.
exitum —— *abeſt.*
4. intra —— infra.
feneſtrae —— feneſtellae.
habitent —— habitet.
auiariusque —— auiarius quia.
iis —— *abeſt.*
ſiue —— *ſic.*
5. qualis vimineis —— qualem vimineos.
6. cohorte —— chorte.
et extrinſecus —— *abeſt.*
ne —— neque.
et aeque —— tum et aeque.
7. induuntur —— induunt.
8. niſi vno —— niſi in vno.
ligneis —— *ſic.*
fictilibus —— *ſic.*
9. euerritur —— *ſic.*

C. IV.

1. vicia —— vinacia.
minuta —— *ſic.*
tantum —— tamen.
appetuntur —— *ſic.*
2. temporibus anni —— anni temporibus.

foetus

foetus —— fetum.
raro —— raros.
3. temporius —— temperius.
4. vel cinere —— *abſunt.*
5. vagis —— bagis.
terni vel —— *abeſt.*
praebeatur —— *ſic.*
6. Habere etiam clauſam —— Habeat tamen etiam clauſa.
locis, quibus —— locis et quibus.

C. V.

2. praebetur —— praebeatur.
vtraque —— *abeſt.*
autem —— *abeſt.*
3. eaque —— quae.
aliisque —— atque aliis.
4. itaque —— *abeſt.*
5. excubandis —— excudendis.
6. excubant —— excudant.
educant —— educent.
7. quae ſit —— quae eſt.
ſuos et alienos propter —— *abſunt.*
8. impar obſeruatur —— *abſunt.*
Martio XIX. —— Maio IX.
vnum et viginti —— vndecim.
totidem —— tredecim.
9. intereant. Plerique —— *deſunt.*
etiam —— iam.
nec plerumque intereunt —— *deſunt.*
10. et in ſpeciem —— et ſpecie.
pauonino —— pauone.
puſillis —— pullis.
minutae naſcuntur — minillimae naſcentur.
11. excludi —— excudi.
ab (aduol.) —— *abeſt.*
euoluta —— *abeſt.*
13. leniter —— leuiter.
14. die vndeuigeſimo animaduertat —— duo de viginti diebus enim aduertat.
percuderint —— pertuderint.
pipiant —— pipant.
putaminum —— putaminarum.
erumpere —— rumpere. *Burman. ad Claud. Phoen.* 106.
15. excludantur —— excudantur.
16. pulegii —— pulei.
17. tertia die —— iam tertia die.
ne —— *abeſt.*
ſi —— niſi.
non —— *abeſt.*
20. pituitae —— *abeſt.*
21. ſpicas allii —— micas alii.
madefactas —— madefaciunt.

faucibus —— et faucibus.
potui —— quoque.
23. aqua potatur —— fuit aqua.
farre —— hordeo.
24. vt —— *abeſt.*
parum bonae —— *abeſt.*
atque etiam calcare —— *abſunt.*
ab (ſolſtitio) —— *abeſt.*
25. autem —— *abeſt.*
foeminam —— foeminas.

C. VI.

1. aut —— ac.
durant —— adudant.
2. ſal —— ſalis.
ne —— *abeſt.*
muriam —— muria.

C. VII.

2. ſubſternatur —— ſubſternantur.
mundiſſima palea —— mundiſſimae paleae
3. eſt —— *abeſt.*
aues ſaginantur. —— auis ſaliuatur.
eae —— ita.
vitanda eſt maxime —— maxime vitanda eſt.
4. depoſita cauea dimittitur —— depoſitae caveae demittitur.
ſed —— et.
[enim] —— *abeſt.*

C. VIII.

3. ita non —— non ita.
paxillis —— taxillis.
4 maiore parte, —— maiorem partem.
5. praebeatur —— praebetur.
6. quoniam fere —— quia.
miliumque, et lolium —— milium, lolium.
euolandi —— auolandi.
7. tinunculum —— titiunculum.
ſpirantibusque —— *ſic.*
ſuſpenduntur —— ſupponuntur.
Seligendae —— Eligendae.
nec nimium nouellae —— *abſunt.*
ſic —— *abeſt.*
8. Alexandrinae —— Alexandrina.
et —— *abeſt.*
impares —— pares.
ſuas —— ſuos. e
diligunt —— diligunt.
9. laudatur —— laudatus eſt.
clauſo —— cluſo.
eſt (improb.) —— *abeſt.*
domini —— dominicam.
ſuis —— *abeſt.*

10. millibus

10. millibus nummum — milibus numorum.
11. etiam — *abeſt.*
ſubtrahas — detrahas.
12. exerere — *ſic.*

C. IX.

1. id genus — ingenuus.
excludit — excudit.
a (volatura) — *abeſt.*
Per hiemem — nam per hiemem.
gliſcit — creſcit.
turturum — turturis.
2. craſſeſcant — craſſeſcat.
delectantur — delectatur.
3. efficiuntur — fiunt.
autem — *abeſt.*
paſcuntur — paſcantur.

C. X.

2. columbi — columbae.
patiatur — patitur.
4. arbuti — arbuſti.
5. haec — *abeſt.*
quae in — quae auiariis in.
deſidentium — ſidentur.
6. luxuries — luxuria.

C. XI.

1. Sed ne — Sed nec.
ſolitudines — ſolitudinem.
eblandiantur — eblandiatur.
paruulis — parulis.
4. paxilli — taxilli.
edolatas — dolatas.
eſſe debent, quae — *deſunt.*
paxillis — taxillis.
a paxillis deductae — taxillis eductae.
6. intexi — contexi.
propoſueram, portione — *abſunt.*
7. ſine rixa — *abeſt.*
deducuntur — diducuntur.
mares — marem.
8. veluti mirantem — velut emirantem.
confeſtim — *deeſt.*
9. excluduntur — excuduntur.
12. excludantur — excudantur.
14. amoueantur — moueantur.
15. emiſſa — miſſa.
gallina — *abeſt.*
16. pauoni — pauoninis.

C. XIII.

1. ἀμφίβια — ἀμφιβίους.
2. aduentu — aduentum.
tenerum — rerum.
3. ſicubi vero — *ſic.*
nec — neque.
id quoque genus — *abeſt.*
intra cohortem, vt protecti ſint — in rutectis circa cohortem.
oportet — *abeſt.*
foetus edant — foetus vbi edant.

C. XIV.

2. Et — *abeſt.*
intubi — intibi.
σέριν — coepim.
4. admittendis — ad admittendum.
Februarii vel — *ſic.*
Martii — Martiis.
excludere — excudere.
quum — cum.
5. enutriuntur — enutritur.
appropinquant — appropinquat.
6. oua — *abeſt.*
autem — deinde.
7. radices — herbae.
noceri — nocere.
excudendiſque — excludendiſque.
9. maioribus — maribus.
gratiſſimum — craſſiſſimum.
quoque — *ſic.*
pernicies — *ſic.*
10. maceratum far — carata farri.
pauonibus — pauonis.
ſunt — facti ſunt.
11. tenebroſo — tenebricoſo.

C. XV.

1. Neſſotrophii — Noſſotrophi.
querquedulae — quercedulae.
phalerides — plargides.
vel (accipitr.) et.
2. perrepat — repat.
longitudini — longitudinis.
latitudini — latitudinis.
4. ſiluulis tamaricum — inſulis tramaricum.
locus — lacus.
apricitate diei — apricitatem die.
5. vbi irrepant — qui inrepant.
fluuiaticis — fluuiatilibus.
aut — vel.
6. et (eſca) — *abeſt.*
praebeantur — praebentur.
7. quae — *ſic.*
ceteri — ceterae.
feſtucae — fetus.
excluſi — excuſi.

C. XVI.

C. XVI.

1. contrarium excogitare queam —— contrarium eſt.
aquis marinos clauderent — a quibus a fluviatilis eludent.
2. et item Vulſinenſis —— item bolſinienſis.
Ciminus —— Ciminius.
3. et iam cum auorum memoria circumfertur — iam tum quorum memoriam circunferretur.
luxurioſiſſimum — luxurioſi.
4. nebulo —— nebulus.
rhinthon —— mintho.
5. laudabatur —— laudatur.
6. iam —— *abeſt.*
mercatus —— mercatur.
ex mari —— vt ex mari.
9. vt litorum —— vt hic litorum.
et in noſtro Gadium municipio generoſiſſimis piſcibus adnumeratur, eumque —— generoſiſſimis piſcibus adnumeratur in noſtro Gadium municipio, eumque.
Zeum —— Zaeum.
ſcarus —— ſcharus.
litoribus —— litore.
10. quamuis Tarſenſis, Carpathiique pelagi — quamuis parte ſit pelagi. Hinc, quamuis Tarteſſii *vel* Tarteſii pelagi *legit Oudendorp. ad Sueton. Vit.* 13.
vernacula —— vernaculo.

C. XVII.

2. ſaeuiſſime perſequuntur —— ſaepiſſime perſecuntur.
3. loci ſitus —— locus.
venit —— veniat.
4. quam (larg.) —— *abeſt.*
5. longos —— longis.
nec niſi —— et.
6. herbis —— vel venis.
veri —— *abeſt.*
7. regio —— regio oportet, ſi quis in eo.
8. pelagios —— *ſic.*
ſi vitemus —— etſi videmus.
includemus —— includamus.
flutas —— plautas.
9. et (proſtr.) —— *abeſt.*
piſcibus —— *abeſt.*
erectis —— rectis.
ſimillimis —— ſimilibus.
in (ea) —— *abeſt.*
profluo —— frondi, f. *profundi* vel *prono.*
11. Maeandri —— Maeneandri.
Hinc —— *abeſt.*
quia —— quae.
12. ſardiniam —— ſardinam.
branchias —— branchiam.
pelamis —— palemis.
elacatae —— et laptae.
ventriculos —— venterculos.
cetariorum —— caeterarum.
13. viridibus —— viridis.
mulctra —— e multis.
14. dum —— *abeſt.*
ſublimius aſpectat —— ſublimiora ſpectat.
palagici —— peſci.
et (quisquis) —— *abeſt.*
15. regionum —— regionibus.
diu clauſi —— clauſi diu.
piſcatorium —— piſcatoris.
16. Redibimus —— Rediemus.

LIBER IX.

— rei ruſticae — de villaticis paſtionibus auiarius et piſcator. L. I. M. Col. R. R. L. X. de villaticis paſtionibus et apiarius haec continet.

Praef.

1. et (apium) —— *abeſt.*
ſimilibus —— ſub.
ſuo clauſa —— ſui claſſa.
promerentur —— promeretur.

C. I.

2. Et ſi naturalis defuit aqua, vel inducitur —— *abſunt.*
pro —— vt pro.
ſuadeat haut dubie —— ſuadet ita vt dubiis.
3. quercu —— querceo.
poſtulat, erit —— poſtulauit.
ramices —— amites.
4. defigere —— figere.
5. cerreae —— acerreae.
tum —— cum.
arbuti —— arbuſti.
pecudibus —— ſubus.
6. plurimumque —— primumque.
idque vt —— vt.
7. educent —— educant.
effoetae ſint —— effetae ſunt.
8. autem —— tamen.
9. in id viuarium —— in viuarium.

C. II.

1. Hygino —— *ſic. et mox* Hyginus.
2. imperfecta —— in infectu.
apum —— apium.
4. Erichthonii —— Erechthei.
Hymetto —— Hymetio.

C. III.

1. apum ſiue —— *abeſt.*
aeque —— neque.
et infuſci —— ſed fuſci.
2. eiusque —— eius.
auctoritatem —— *ſic.*
3. aluearia —— *abeſt.*
ab internicione —— ad internecionem.
4. apiario fiat —— fiat apiario.

C. IV.

2. ſatureiam —— ſatyram etiam.
3. amygdalae —— amydalae.
et (perſ.) —— *abeſt.*
perſici atque —— perſicique ac.
et odorata cedrus —— *abeſt.*
4. At tiliae ſolae —— ac tilia ſola.
ſunt —— *abeſt.*
irriguo —— virgineo.
Sarranae —— Serranae.
caeleſtis numinis —— celeſtis luminis.
croci —— crocino. *Salm. ad Solin. p.* 861.
odoretque —— inodoretque. *vt. L.* 11, 3.
mella —— *deeſt.*
6. omiſi —— *ſic.*
temporis —— temporum.
proxima —— proximum.
thymbra —— thybra.
cunila —— cunela.
reliquaque —— reliqua.
7. omnibus —— ſordidis.
ex (ſparto) —— *abeſt.*
arbuto —— arbuſto.
et ſtercoroſis herbis —— *abſunt.*

C. V.

1. apibus —— apium.
2. Verum —— Vel et.
et (ſub) —— *deeſt.*
3. quo —— quod.
4. prima noui —— vere nouo.
Vere ſuo, luderque fauis emiſſa iuuentus —— *abſunt.*
5. extructo —— extracto.
canali —— *abeſt.*
apum —— apium.
immerſerit —— ſparſerit.
6. cunilae —— cunelae.
itemque —— item.
quaecunque —— quae.
valles argutae —— vallis argutiae.

C. VI.

1. cum ſint —— quoniam ſunt.
aeque —— *ſic.*
3. aut (pen.) —— et.
4. monet —— mouit.
opere —— *abeſt.*
lateritio —— latericio

C. VII.

1. extendi —— extenditur.
in tres —— per tres.
totidemque craſſitudinis —— *abſunt.*
isque ſic extructus —— exſtructus isque.
leuigari —— leuigatur.
2. a tergo —— tergo et frontibus.
3. cereis —— et ceteris ſcilicet.
4. ingreſſi fuerint —— inceſſerint.
porticibus —— porticu.
illinitis —— inlimatis. *v. Oudend. ad Suet. Oth.* 12.
aeſtus, vt hiems —— vt hiemalitus.
5. nec —— neque.
ſcarabei —— ſcarabri.
populantur —— populabuntur.
6. licet —— liceat.
vadentibus —— volantibus.
effugium —— *ſic.*

C. VIII.

1. comparabimus —— parabimus.
ſtudioſius —— ſcrupuloſius.
2. (vt) in —— an.
conquieſcant —— conquieſcent.
ex (peregr.) —— *abeſt.*
4. an —— numquid.
debeant —— debeat.
5. et quod —— quoque.
refert —— referunt.
ſunt —— ſint.
7. apes, quam —— *ſic.*
9. ſi (non) —— *abeſt.*
perſequeris —— perſequens.
et per id —— per quod.
liquoris —— liquaminis.
10. [et] —— et.
notet —— notat.
perſequatur —— perſequitur.
quod ſi —— quod ſiue.
elicitur —— elicietur.
11. ſunt in —— *abſunt.*
arboris —— *abeſt.*
trunco —— truncis.
tunc, ſi —— in eo ſunt.
inhabitari —— habitari.
illinitur, et —— inlitis.
relictisque —— relictis.
13. meliphylla —— melisphylla.
et ſuccus —— ac ſucus.
14. ſaepe inania —— ſaepe vel inania.
tamen —— *abeſt.*

C. IX.

C. IX.

2. velut —— tanquam.
ſi a procuratore —— ſi procurator.
velut —— vel.
3. egreſſus regreſſusque vt diligentius — regreſſus diligenter.
tie
4. militaria —— milia *a. m. ſ.*
mouentium —— mouentia.
increpat —— inuocat. *in m.* crepat.
5. debet —— debent.
6. mulſo —— aqua mulſea.
ſimili —— ſimplici.
7. aciem —— acie.
8. quos ſic —— *deſunt.*
patieris —— paterisque.
meliſſophylli —— melisfylli.
quem elidere debes —— *abſunt.*

C. X.

2. Namque duae —— nam duo ſunt.
gentis —— plebis.

C. XI.

1. necandus *eſt* —— idem auis necandus eſt.
eliditur —— eligitur.
in vnum —— in vnam.
2. ſubmoueant —— ſummouent.
ſi elidatur —— *abſunt.*
iunioribus pareat neceſſe eſt, et ſiquae ſint — minoribus parere non cenſeat atque.
ſpernentes —— ſpernendo.
afficiuntur —— afficitur.
3. illud tamen incommodum —— illi quidem incommodo quod.
quod —— et.
cui —— *abeſt.*
vexantur —— vexata ſunt.
4. quos habeat —— ſi quos habet.
cerae —— cerae eius.
apparet eminentior, et laxioris —— *abſunt.*
ſint —— ſunt.
5. ſint —— ſunt.

C. XII.

1. patriam —— patriae.
2. eaque vel —— *ſic.*
perliniat —— perlinat. *v. Oudend. l. c.*
reliquorum —— reliquarum.
4. eandemque —— eaque.
vacuam —— vacantem.
ac etiam —— atque etiam.

C. XIII.

1. in his —— *abeſt.*
inſpiciuntur —— diſpiciuntur.
2. Maximus autem — Maximusque vel minimus.
ſameram vlmi —— ſamaras vlmis ſemina ſua.
namque ſicut —— nam quaſi.
nil —— *abeſt.*
repleuerint —— repleuerunt.
3. Hyginus —— *ſic.*
maiores —— antiquos.
4. in praeparatum —— ſi praeparatum.
ſi —— *abeſt.*
5. Syriaco —— ſutorio.
6. Hyginus —— *ſic.*
8. Hyginus —— *ſic.*
9. conſumatur —— conſumantur.
debere —— debent.
10. et (velut) —— *abeſt.*
erodunt —— produnt.
quod —— *abeſt.*
Graeci φαγέδαιναν —— φαγέδαιναν Graeci.
11. putant —— putent.
ſe poſſe —— poſſe.
vt —— *abeſt.*
conſummatis —— *ſic.*
[vt] —— vt dum.
euagatum —— euagatur.
12. fiat, duo —— fiat vel duo.
13. quoniam —— quae.
14. euocatae —— auocatae apes.
ſe non ſperent —— non ſperent ſe.

C. XIV.

1. exortum —— ortum.
vt (aran.) —— *abeſt.*
2. et (item) —— *abeſt.*
3. vti —— vtique.
fere ab —— *abſunt.*
eliquamina —— liquamina.
4. Duodequinquageſimo —— Vndequinquageſimo.
in (extr.) —— et.
caeterarum apum —— caeterae apes.
5. Tuncque —— Tumque.
6. progenerari —— progenerare.
7. quam —— *abeſt.*
8. ſi apparuerint —— *abſunt.*
euerrantur —— verrantur.
inter —— intra.
9. ideoque —— ideo.
11. quod —— cum.
tamaricis —— amaracis.
12. eoque vsque ad Arcturi exortum ſuſtinentur —— *abſunt.*
Metonis —— Mentonis.
13. reliquiae ſunt —— requieſcunt.
15. eſſe —— *abeſt.*
16. etiam —— *abeſt.*
17. a curatore —— *abſunt.*
ſit, conſumunt, et —— *abſunt.*

18. ab —— *abeſt.*
19. abſumtis —— adſumtis.
rurſus inſulis —— rurſus in inſulis.
transferuntur Scyrum —— transportantur Syrum.
20. Hyblam —— Hybleam.
vt —— *ſic.*

C. XV.

1. apis et —— api ſed
[fucos] —— fucos.
et —— etiam rure.
2. et educandam —— *abſunt.*
a praeſepibus —— praeſebibus.
arcentur —— *ſic.*
4. Duobus —— Duobus autem.
ſuccidantur —— ſubſecentur.
5. nullum —— qua nullum eſt.
habuerit —— fuerit.
vt (altera) —— *abeſt.*
patulo —— paulo latiore.
7. obſeruat —— ſeruat.
10. tandem —— tamen.
11. veſtibula —— veſtibulo.
cum —— *abeſt.*
veteres potius faui quam noui eximentur, ceraeque nouabuntur —— *abſunt.*
vt modo —— vt ſemper modo.
12. mella conficere —— conficere mel.
13. remanſerunt retractata —— retractata remanſerunt.
optimi —— primi.

C. XVI.

1. coniiciuntur —— *ſic.*

LIBER X.

L. I. M. Col. R. R. L. X. explicit. Incipit de villaticis paſtionibus liber ſecundus macellarius et apiarius.

Praef.

1. inſigniter —— ſegnis ac.
3. et —— *abeſt.*
tradiderunt —— tradidere.
proſa oratione prioribus —— proſus.
peruicit —— praecepit.
poſt —— *abeſt.*
memorandas —— *ſic.*
4. inſtigante —— caſtigante.
confici —— conſpici.
vt, quod aiunt Graeci, ex —— quod aiunt Graeci vt ex.
5. adeo —— *ſic.*
v. 6. numeroſo —— nummoſo. *V. D. in Ald.*
7. glebas —— glebae.
terga —— terra.
9. ſoli, quae —— ſoli eſt, quae *V. D.*
10. baccas —— bacas.
11. nec quae —— ſed nec.
15. Achrados —— Achradis.
16. iniuſſi —— iniuſſa.
17. galbana ſucco —— carbaſa ſuco.
21. aeque —— aequa.
26. grauis —— labor *V. D. in Ed. Ald.*
hauſturis —— hauſuris.
28. neu —— ne.
29. Daedaleae —— Daedaliae.
31. truncum forte dolatum —— trunco falce dolato *V. D. in Ald.*
32. Ithyphalli —— Priapi.
37. Paeſtique —— feſtaque.
46. defoſſa —— defeſſa.
52. Gnoſius — noxius. naxius. *V. D. vide B. Pium.*
57. Nepae —— negat.
58. falſae —— feſſae. *V. D.*
59. Prometheae —— Promethei.
60. Nos —— nox.
61. merſit —— *deeſt.*
68. Durior —— Duruſque. *V. D.*
72. latis —— marris. raſtris *V. D.*
marris —— matris.
73. ſummoque —— ſummo. ſummoque *V. D.*
frequentia —— frementia.
76. et —— vt.
78. aura —— auras.
80. cantarit —— cantauit. cantabit *V. D.*
83. diductos — diruptos. deductos *V. D.*
qualos —— quales.
84. pigeat —— pudeat.
feſſo —— ſecto *V. D.*
91. quoque trita ſolo —— tritum ſolum *V. D.*
95. ſquallore —— ſqualore.
96. pangite — pingite tunc. pangite tum *V. D.*
101. tum —— *ſic.*
auro —— abo.
107. ſicca —— ſcilla *V. D.*
ferulae —— *abeſt.*
110. chaerophylum —— cheropolum.
111. lactucula —— vt lactuca.
112. ſpicis —— ſticis. *Salmaſ. ad Solin. p.* 822.
113. habilis. *beta eſt fabrilibus eſus V. D. ex Martiale* [10, 48. 13, 13] betae et faba fabrorum.
118. inulae —— inulaeque.
124. guſtum —— guſtus.
125. Deletura —— *ſic.* Velatura quoque eſt fronti data ſigna focorum *V. D.*

127. con-

127. conſeritur — conſertur.
129. veri — veris *V. D.*
130. Quae — Qua *V. D.*
ceſpoſo — cepoſo. piſcoſo *V. D.*
131. Quae . . . quae — Qua . . . qua *V. D.*
Lepino — Lepuno.
132. horti — hortis.
134. Sebetide — Sebethride.
135. Quae — Qua *V. D.*
Pompeia — Rompheia.
138. Turni — Turris.
139. Aricia — tericia.
145. nexus — nixus *V. D.*
adoperta — adaperta *i. e. ad aerem. V. D.*
146. Florida — Torrida *et mox* aruo *V. D.*
151. vertice — cortice.
154. ſiccos — ſitiens.
aeſtus — aeſtu.
155. nec, — quo, *et V. D.*
158. ſe nubere — denubere.
171. hilari ſampſuca — thilaro ſamſuca.
172. Cinyreia — Cinireia.
175. Aeacii — Aiacis *V. D.*
178. coramble — coramue.
181. crebra — rubra *V. D.*
183. puro — pullo *V. D.*
184. ſua — ibi *V. D.*
188. cure — cura.
193. Paphien iterum iam pange — Paphiae paphiam depinge *V. D.*
195. facili — facilis.
199. ſuas — ſuos *V. D.*
partes — partus *Mſ. S.* foetus *V. D. mox* ſe foetibus implent *V. D.*
201. pellicit — polluit.
205. Acriſioneos — Acriſineos.
206. depluit — defluit *V. D.*
208. Sed — Et.
216. raptos — raptor *S. et V. D.*
217. iſta — iſte (a)
219. et — ad.
ſacra — coeca *V. D.*
220. Cybelles — Cybeles.
222. amica — *ſic S. et V. D.*
223. Bacchea — Baccheia.
225. cura leuiore — curauerit ore.
232. aluus — *ſic S. et V. D.*
238. Myrtiolo — Myrteolo *S.* Murteolo *V. D.*
239. adoperta — adaperta.
244. Tempus haris — Tertia erit *V. D.*
245. gracilique — *ſic.*
cumino — camino.
246. Bacca — virga *V. D.*
247. malache — malohae.
ſolem — molem.
250. bryonias — *ſic.* brionias *V. D.*
251. Graio — Greie.
252. docti — docto.
256. anni — annus.
257. tingi — pingi.
258. loti — lotae.
259. violaria — viuaria.
261. adoperta — adaperta *S. et V. D.*
praebet — praeſtet. praeſtat *V. D.*
264. Maenalidumque — Maenalioſque.
270. Ennaei — Hennaei *S. et V. D. v. Heinſius ad Claudiani R. P.* I, 122.
277. aptate — *ſic.*
281. virent — vigent.
283. tener ac — tenerans.
decumbere — decumbit *et V. D.*
284. fugientes . . . fontes — fugientis . . . . fontis *S. et V. D. pro* gramine, gurgite *V. D.*
285. potare iuuat — potat latices *V. D.*
286. hortus — herbis.
290. pyrous — pyrois. *S. et V. D.*
295. cum — dum.
297. balauſti — *ſic V. D.*
304. Iam — lam.
308. et — vt.
Vertumnus — *ſic V. D.* Portunnus *S.*
310. plenos — plenus. *pro* gerulus, olitor *V. D.*
312. extenderit — expenderit.
313. flammis — terris *V. D.*
314. Allia cum — Alia tunc.
319. Ocima — *ſic.*
325. turgeſcit — pingueſcit.
326. pallentia robora — pallentes verbere *V. D.*
329. imbres — ignes *V. D.*
332. Ex — E.
333. volucres — volucrae *V. D. pro* eruca, vrica *V. D.*
334. ſemina morſu — foemina viſu *V. D.*
335. coma — comas.
345. ruris — rurſus.
346. fulmina — fulgura.
Tarchon — Tarcho.
347. praecinxit — precinxit.
348. Amythaonius — Aminthanus.
quem — *ſic.*
354. Innataue laris — Et nata in cameris *V. D.*
356. ſedi — feri.
359. iuuentae — inuencae.
366. ad — in.
368. Iolchos — Iaſon *V. D.*

370. Tarte-

370. Tarteſiacos — parteſiacos.
373. lapathos — laphatos.
374. ſcylla — *ſtilla.*
hirſuta — *hirſuto.*
375. corruda — curruda.
376. andrachne — andrachniae.
antes — antas.
377. faſellus — phaſelos.
378. chelidri — cylindri *V. D.*
393. Foetidus — Foetibus et *V. D.*
ſucco — ſuccoque et.
quoque — *abeſt.*
394. trichila — tricleam.
395. nimio — nimium.
407. expoſiti patrio — expoſito patriae.
laeti — laeta *Salmaſ. Plin. p.* 426.
410. perſica — praecoca.
411. manent — madent. *S. et V. D.*
414. Caunis — cannis *V. D.*
418. Libyſca — libyſſa *V. D.*
426. tua — iam.
429. Maenalium — Nyctilium *V. D.*
431. et — ac *V. D.*
multo — muſto *S. et V. D.*
hort
433. aruorum — agrorum. *S. et V. D.*

LIBER XI.

— Rei Ruſticae Cepurius de cultu hortorum liber XI. Explicit. Incipit Lib. XII.

C. I.

1. agricolationum — agricolarum.
excudit — extudit.
2. idem — *abeſt.*
3. ille — alter.
hic — alter.
anno trigeſimo — annis quinque et triginta.
ſexageſimum — ſexageſimum et quintum.
4. edoceat — et doceat.
docetur — *ſic.*
5. vir — *abeſt.*
Iſchomachus — Schomachus.
ſunt — *ſic.*
6 - 8. (noſtrae - - Qualitas) — *abſunt.*
ita — itaque.
ſegetes — vt ſegetes.
9. quem — quod.
reprehendiſſe — reprehendi.
loquor — loquamur.
10. pepererit — ceperit.
13. domeſticum — domeſtici.
etiam — *abeſt.*
externum — exteri.
effugiunt — officiunt.
poteſt — poſſit.
18. relinquat — reliquerit.
Tum — tunc.
noxam — noxiam.
21. ſagatis — ſagaceis.
hiemalis dies — hiemalibus diebus.
ſingulis — omnibus.
22. compedibus diligenter — diligenter compedibus.
reſoluat — ſoluat.
24. eum — *abeſt.*
aeris — non eſt.
exigitur — *abeſt.*
25. Iam illa — Illa iam.
26 - 28. vel nequiſſimi - - quicquid — *abſunt.*
emendatum — emendata.
factum — facti.
30. quidque — *ſic.*
oporteat — oportet.
ſiderum coeli — ſiderum et coeli.
32. quantum vis — quamuis.
continget — contingit.

C. II.

1. Itaque — Itemque.
2. diſcedamus — deſiſtamus.
4. XV. Cal. Feb. — XII. Cal SS
Feb. — S.
5. IX. C. Febr. — VIII. Sept.
VI Calen. Febr. — Sep.
V. Cal. Februar. — Sep.
quae — qui.
6. ſemeſtrium — ſemimenſtruum. *v. Oudend. ad Suet. Caeſ.* 80.
8. et (vligin.) — *abeſt.*
(poſt . . . arandi) — *abſunt.*
9. eorumque — earumque.
ſarritio — ſartio.
10. creuerit — creuit.
13. per quadrata debet — debet per quadratos.
pedum — pedes.
haec — hoc.
ad — in.
15. Febr. — Septemb.
VI. Idus Febr. — SS.
nota eſt, quae fere ſemper in hoc codice pro omnibus menſibus promiſcue adhibetur.
III. Id. Febr. eurus — III. Idus eurus.
16. finienda eſt — fida.
17. eſt, iam — etiam.
vt — autem.
cui — quae.

18. vel

18. vel — *abeſt.*
vitiaria — vinearia.
malleoliſque — malleolusque.
recentiſſimis — *abeſt.*
pangenda — pangendus.
19. quoque — *abeſt.*
arbuſtorum ramos e — arbuſtis et.
aut — ramos et.
et — *abeſt.*
iacens — facile.
20. trimeſtrium — trimenſtruum.
adminiſtretur — adminiſtraretur.
Martii — $\overline{SS}$. *et paullo poſt.*
22. ventoſa — ventorum.
23. eſt — *abeſt.*
24. Martii — $\overline{SS}$. *et paullo poſt.*
26. vtiliterque — vtiliter.
longe — *abeſt.*
ponuntur — deponuntur.
Sarritura — Sartura.
28. dipondio ſemiſſe — dupondii ſemiſſis.
30. orthociſſos — *abeſt.*
36. ſe — *abeſt.*
veſperi — veſpere.
38. poſſint — poſſunt.
et (reſarc.) — *abeſt.*
40. obligat — alligat.
LXV — LXX.
42. idem — *abeſt.*
43. Euronotus — Eurinus; *paullo p. iterum.*
44. veteranam — *ſic.*
aut amiſſi — et mulſi.
46. fructiferae — frugiferae.
lirantur — linantur.
48. (pabulum . . . oportet) — *abſunt.*
49. qui — *abeſt.*
a Graecis — Graece.
50. aluos — alueos.
51. Cepheus — Cetheus.
Sexto — V.
Iulii — $\overline{SS}$.
52. mane — *abeſt.*
(Nono . . . ſignificat) — *abſunt.*
clare — *abeſt.*
53. Quarto — ſeptimo.
clarae ſtellae — clara ſtella.
exoriuntur — exoritur.
55. fodiendis — *abeſt.*
colendiſue — colendis.
iam — *abeſt.*
58. Hoc — Et hoc.
60. reſoluitur — ſoluitur.
et inoccantur — et ita inoccantur.
66. etiam — *abeſt.*
interdum et pluuiam — *abſunt.*
autumnale pluuiam — plerumque.
69. opportunum — optimum.
vt — *abeſt.*
aeſtiuante — *abeſt.*
percoqui — precipi.
70. ſciat — ſciet.
71. ſiliquam — ſiliqua.
72. quem — quod.
percipiendum — *ſic.*
75. nouem vel decem ordei modios — *abſunt.*
vel panici — *abeſt.*
76. vnum vel — *abeſt.*
amplius lini ſeminis — *abſunt.*
nouem — VIII.
ciceris modios duos vel tres — *abſunt.*
quatuor — III.
denum, latis pedum — *abeſt.*
tempeſtas — temperat.
rorat — rorat tantummodo iugulae exoriuntur veſpere.
77. Decimo tertio — XIIII.
81. aliam — vllam.
ſementim — ſementem.
poteſt — poſſit.
obrui — obruere.
tolli — tollere.
intererunt — *ſic.*
83. detur — *abeſt.*
Hyginus — *ſic.*
per ver — praebueris.
84. VII. — V.
ſignificat tempeſtatem — tempeſtatem ſignificat.
hiemat — *abeſt.*
Vulturnus — Vulturnius.
Sexto Idus Nouembris Vergiliae mane occid. — *abſunt.*
Quinto — Quarto.
86. vehes — vehis.
ſtercoris habet — ſtercoris vna habet.
quinos — quinque.
87. ablaqueant — oblaqueant.
88. Idibus Nouembris — Idus Nouembres.
93. irrorat — et rorat.
nam frigidis — nam locis frigidis.
94. Sexto — VIII.
95. cauſa — cauſam.
99. ilice vel — ſiliquis et.
ſiccam — *abeſt.*
menſe — *abeſt.*
100. aruo — eruo.

C. III.

C. III.

1 - - 2. Democritus . . . munimus — *abſunt.*
4. et latitudinis — *abeſt.*
5. eligi — legi.
6. poſſint — poſſit.
circa — citra.
7. ſuperſcendant — ſuper ſe pandant.
8. [prius] — *abeſt.*
9. ne per — neue per.
11. conuertemus — conuertamus.
et — ſed.
14. chaerephylli — chaerfolii.
15. ſinapis — ſinapi.
etiam nunc — iam potius.
18. aeſtatem — aeſtum.
19. operam poſtulare — poſtulare operam.
20. *ἀφροσκόροδον* — *ἀφροσκόδον.*
ſpicas — ſticas. *Salm. ad Sol. p.* 822.
22. vt — *abeſt.*
recondita — fere condita.
inodorare — odorari.
24. ſarrita — ſarta.
25. ponitur — ponuntur.
diſpergitur — diſpangitur.
26. autem — que.
quoque — quidque.
earum — et eorum.
veluti — vt.
differitur — differtur.
27. vſque — *deeſt.*
Idus April. — Idus Octobres.
29. circa — ante.
melius — melior.
30. ſecari — ſecare.
quaternos — quatuor.
31. eſt — ferendum eſt.
in (ſingulis) — *deeſt.*
32. alius — aliud.
transfertur — transferuntur.
33. ſed — *ſic.*
praecipue — precipue.
releget — liget.
in — *abeſt.*
obruet — obruat.
coerceas — *ſic.*
36. *ἱπποσέλινον* — *ἱπποσέλινον πετροσέλεινον.*
σμύρνιον — *σμυρναιον.*
37. atque (edomitam) — et.
38. runcarique — runcareque.
permanet — manet.
39. naſcuntur — naſcantur.
Hae — ea.
feruntur — ſeruatur.
40. ita pinſito — in illo.
fruticibus — fructibus.
42. hortus — locus.
ἀτράφαξον — *ἀνδράφαξιν.* ***et paullo poſt pro***
ἀτράφαξυς, *ἀνδράφαξις.*
43. corrudam — corundam.
ſpongias — phongeas.
madidum — validum.
ſtercoratumque — ſtercoroſumque.
44. ſpongiolae — fongiae.
45. adhuc — vix adhuc.
inualidisque — validis.
eſt (tollendus) — *abeſt.*
46. collectis — electis.
eius — eius cum.
48. miniſtrari — miniſtrare.
ſulci faciendi ſunt — foſſa facienda eſt.
49. exaruerint — exaruerunt.
50. caeteris — aeris.
51. conficiatur — confiat. *V. Heinſ. ad Virgil. Aen.* 4. 116.
53. Bolum Mendeſium — Volumendeſium.
ita — itaque.
materna — macerata.
ſicque — ſic.
57. aliquod — aliquid.
coeperint — coeperit.
60. culex — pulex.
id quoque — idque.
[etiam] — *abeſt.*
feruntur — obſerentur.
61. nos — non.
minus larga — larga non.
62. vaſtiora — laetiora.
cum — *abeſt.*
patitur — patiatur.
rapum et — ſicut.
raphanum — rapharum.
ſeruantque — ſeruarique.
63. iisque — *abeſt.*
virgae transuerſae imponuntur — virgaeque.
65. inſtructum, atque — *abſunt.*

LIBER XII.

Hic librorum omnium repetuntur argumenta ſingulis libris praefixa.

L. I. M. Col. Rei Ruſticae L. XIII. Villicae.

Praef.

1. et (ne) — *abeſt.*
praepararentur — praeparentur.
2. intus — *abeſt.*
qui — quae.
reconderet atque cuſtodiret — reconderentur.
alio

alio genere —— genere alio.
3. caetera —— ea.
fruges et caetera —— frugis caeteraque.
tecto —— tecti.
cuſtodienda —— cuſtodiendi.
aut —— *abeſt.*
4. a (natura) —— *abeſt.*
7. et (deinde) —— *abeſt.*
non —— quod.
diligentiae —— *abeſt.*
8. ſedulitas —— *abeſt.*
induſtriae —— induſtria.
9. ſedentes —— *abeſt.*
confectas —— confectae.
habeant —— ſint.
pretioſiores alias a viris —— *abſunt.*
pelliceant —— placeant.
tempus —— *abeſt.*
morari —— moram.
10. proſequar —— perſequar.

C. I.

1. pulcherrimi —— pulcherrima.
2. et (auerſum) —— *ſic.*
contubernio —— a contubernio.
3. [etiam] —— *abeſt.*
4. tantummodo —— *abeſt.*
capeſſenda —— capeſſuntur.
erit diligentior —— diligentior erit.
villica, ſi meminerit ibi —— *abeſt.*
ratio frequenter —— frequenter ratio.
5. diurna ceſſatione —— diurna ceſſendo.

C. II.

1. recondita —— *abeſt.*
in —— *abeſt.*
in (vndecimo) —— *abeſt.*
de officio villici —— de villico.
3. in re —— rei.
5. eadem —— enim.
6. haec —— *abeſt.*

C. III.

1. ad —— *abeſt.*
ſeponebantur —— ſeparabantur.
2. conficiendum —— comparandum.
vt aſſolent —— et adſolent.
conſtituebantur —— conſtruebantur.
pertinerent —— pertinent.
quod —— *abeſt.*
3. ipſa ei —— ipſis.
qui vti —— qui his vti.
ſolet —— ſolent.
ea ponerent —— exponerent.

4. ſingulis —— omnium.
cuique ſua —— omnia.
annumerauimus —— adnumerauimus.
5. antiqui per —— *ſic.*
Iſchomachi —— Schomachi.
deſidiaue —— deſidiaque.
6. ſeruilis —— ſeruulis.
8. bubilia —— bouilia.
mundanda —— emundanda. *V. L.* 2, *c.* 15.
et ornata —— *abeſt.*
aut metientibus —— *abeſt.*
9. vellerum quoque —— vero earum vtique.
etiam —— *abeſt.*
ferramenta —— aeramenta.
ſi —— quae.
10. ciuitatibus —— ciuilibus.

C. IV.

1. vere —— fere.
herbis —— *abeſt.*
2. Paxamus —— Phaxames.
otium —— vacuum.
Maenas —— Mecenas.
diligentiam —— *ſic.*
inſtituere —— inſtruere.
3. ab impube —— impubi.
5. aequaliter —— aequali.
cum —— quoniam.
conſeruet —— conſtruet.
conficiuntur —— confieri. *V. Heinſ. ad. Virg. Aen.* 4, 116.

C. V.

vini vapidi, vt acre fiat —— *abſunt.*
ſextarios —— ſeſtarios.
duodequinquaginta —— quadraginta octo.
ſextarium —— ſeſtarium.
ſubterito —— haec ſubterito.

C. VI.

1. In eam —— *abeſt.*
eſt —— *ſic.*
2. aliam [in id vas facere] —— facere aliam.
opertam —— operta.
Eſt —— Et eſt.

C. VII.

1. cole antequam —— caule florem antequam *poſt* ſilentes *add.* florem.
coliculis —— coliculo.
2. ruſcus —— et ruſcum.
lapſana —— *abeſt.*
3. ius —— *abeſt.*
4. exponito —— reponito.

adiectas —— adici. tum.
5. caulem —— caulo.
poſſet —— poſſit.
cunila —— cunela. *ſemper.*

C. VIII.

2. deinde operculo —— Operculo deinde impoſito, oblinito *omiſſo* et. *v. Oudendorp. ad Suet. Oth.* 12.
ante —— antea.

C. IX.

1. muria —— in muria.
macerare —— macerari.
2. nec pati ſitire —— neque patis nec itinere.

C. X.

1. vnionem —— vniuerſi.
3. maturiſſima —— maturrima.
4. Dolabelliana —— Dolauelliana.
percruda —— cruda.
operculo deinde impoſito —— operculum deinde impoſitum.
6. villico —— villica.

C. XI.

1. mella —— melle.
exceptum —— exemptum.
2. quod —— quia.

C. XII.

1. ſepoſita ea —— ſepoſita.
etiam —— quae.
2. cum —— qui.
3. vt —— ſicut.

C. XIII.

1. quo —— quod.
per —— propter.
2. portulaca —— protulacam.
olus —— holos.
ſatiuum —— ſatiuam.

C. XIV.

vel —— aut.
ruſtici —— ruſticis.

C. XV.

1. occaſum —— occaſu.
accliues —— adcliues.
inareſcentem —— viſcentem.
2. vaſis repletis —— repletis vaſis.
3. expandunt —— eas expandunt.
4. formam —— farinam.
exegerit —— exigerit.
5. areſcere —— vieſcere.
in (vaſis) —— *abeſt.*

C. XVI.

2. crate diſponito —— crateriis ponito.
3. cinere —— cineream.
4. deſuper —— ſuper.
5. pomum etiam —— pomum in paſſo, quidam etiam.
aridi —— ſpiſſi.
deprimantur —— deprimatur.

C. XVII.

1. etiam —— *abeſt.*

C. XVIII.

2. perenne —— perennie.
falculae —— faculae.
4. vt omnia —— vt et omnia.
qui —— *ſic.*
6. complures —— hae complures.
7. ſunt autem ſatis —— ſatis autem.
ſeſquicullearibus —— *ſic.*

C. XIX.

3. deferemus —— conferemus.
leuique —— lenique.
4. ex crudo —— ſed crudo.
ſubſederit —— ſuperſederit.
5. vel —— ſaepe.
quod aliquando contingit —— *abeſt.*
6. ipſa —— *abeſt.*

C. XX.

1. diligenter —— indiligenter.
medicamine —— medicamento tunc.
vitiatur —— vitiat.
2. quod ſi —— quod etiam ſi.
conſedit —— conſidit.
3. nam —— *abeſt.*
4. dum defrigeſcit —— cum defrigeſcat.
5. coſtum —— *ſic.*
myrrhae —— murram pondo.
quincunx —— quicunx.
6. cripae —— criſpae.
7. ſingulis —— in ſingulis.

C. XXI.

1. decoquatur —— decoquetur.
etiam —— et.
ſed —— et.
2. iam —— *abeſt.*
4. vina —— *abeſt.*
altiori —— altiore.
5. reponet —— reponat et.
eliquatam —— eliquata.
eosque —— aquae.

C. XXII.

1. lixiuiae —— lexiuae.
lixiuiam —— lexiuam. *mox pro* lixiuiae, lexiuae *et paſſim.*
alterius quam —— alterius notae quam.
puriſſimae quinque —— puriſſimae et quam optimae X pondo et reſinae quam puriſſimae quinque. *haec antiqua manus in margine.*
3. autem —— *abeſt.*

C. XXIII.

2. tunc —— tum.
rutabulo —— rotabulo.
3. eidem —— eiusdem.
autem —— *ſic.*

C. XXIV.

1. immiſcemus —— immiſcebimus.
2. deinde —— dein.
ſiderit —— ſederit.

C. XXV.

1. etiam —— enim.
2. vel —— *abeſt.*
3. ſalis ſextarius —— ſalis candidi ſextarii ſex.

C. XXVI.

1. corbem —— cornam.
2. vas —— vaſa.
VII —— L

C. XXVIII.

1. Alia medicaminum genera vini condituris .... facito —— *abſunt.*
in ſerias —— *ſic.*
3. quieſcere —— liqueſcere.
vere —— per ver.
defecatum —— effecatum.

C. XXX.

2. quadrantem —— quadrante.

C. XXXI.

vti —— *abeſt.*
adoleatur —— *ſic. et Edd. vulg.*

C. XXXII.

quam vinum voles —— quam voles vinum.

C. XXXIII.

2. improbo —— probo.

C. XXXIV.

Hoc ipſum ... patiuntur —— *ad cap. XXXIII. referuntur.*
dixi —— *deeſt.*
non dulce —— non eſt dulce.
diſpumetur —— deſpumatur.

C. XXXV.

et glechoniten —— *ſic.*

C. XXXVII.

XLIX. —— XLVIII.
vini —— vino.

C. XXXVIII.

1. ſunt genera —— genera ſunt.
4. ſuper imponitur —— ſuperponitur.
5. Vinum ... temperato —— *abſunt.*
diſpumato —— deſpumato.
nam —— quoniam.
6. ligneo —— lineo.
7. perterunt —— poſterunt.
tum —— dum.
quod —— *ſic.*
pertriuerant —— protriuerant.
myrteae —— myrtitis.
compoſitio —— compoſitiones.
8. poterit —— poſſit.

C. XXXIX.

1. combiberint vuae —— combiberit vuas.
impleuerint —— impleuerit.
2. vel triginta —— *deſunt.*
3. Paſſum ... volueris —— *abſunt.*
Apianam —— Appianam.
conſpergito —— inſpargito.
ſuperponito, vt —— *abſunt.*
4. ſuperiores —— ſuperioris.

C. XL.

vinacea —— vinaceo.
et (ſpumas) —— *abeſt.*

C. XLI.

1. trigeſimum —— viceſimum.
2. Conditura ... modo —— *abſunt.*
3. ſubſiderunt —— ſubſederunt.

C. XLII.

nam —— quoniam.
licebit aperiri —— licet aperias.
vti —— vtaris.

C. XLIII.

2. patinas —— patenas.
ſimiliter inſtruito —— ſimiliter ſuper inſtruito.
et impoſitum —— et ita compoſitum. *a.m.pr.*
4. ſcobe virides —— ſcobe et virides.
6. picari —— picato.
7. appoſiti —— appoſite.
opercula —— operculata.
quae partes —— qua parte.
8. craſſa —— groſſa.
halitu —— halitus.
rumpuntur et —— corrumpunt, eae.

9. ſirci-

9. ſircitulas —— ſcirriculas.
decreſcit —— *ſic.*
lectiſſimae —— rectiſſime.
leguntur: deinde —— leguntur. ſtatim pediculi earum picantur deinde.
10. forficibus —— forpicibus.
reſolutaque —— reſoluta.
interculcari —— intercalcari.
11. dolium completur tabulatis ollarum, ... inculc. —— doliis extruuntur ollae et ſpiſſe incalcantur.
tamen —— autem.

C. XLIV.

1. et cetarii —— *abeſt.*
ſalgamarii —— ſalgamari.
vti ſunt inprimis o. g. mala —— *abſunt.*
2. vt a granatis incipiam —— *abſunt.*
in arbore intorquent —— *ſic.*
3. et ſambuco —— *abeſt.*
[quoniam . . . . recipiat] . . . . circumlinitur —— *abſunt.*
humo —— humus.

4. ſuperaggeretur —— ſuperaggeratur.
idem in —— idem etiam in.
elicere —— adicitur.
5. ſpartoue illigata —— vel ſparto ligata.
6. ſcobs —— ſcobis.
donec —— itaque ſic facere donec.
vrceus —— vrcilus.
liniunt —— linunt.

C. XLV.

1. ſubigunt —— ſubiciunt.
liniunt —— linunt.
3. interdum —— inter cibum.
melomeli —— *ſic.*
4. eſt, ſed ratio quam —— eſſe.
5. poſſunt alia —— poſſunt etiam alia.
Seſtiana —— Caeſiana.
fagineae —— faginae.
tiliagineae —— *ſic.*
loco —— *abeſt.*
ſubſtrata —— cartha ſubſtrata.
contingatur —— contegatur.
6. Ita —— item.
ſic vt praedixi —— ſicut ſupra dixi.
7. vt —— *abeſt.*

C. XLVI.

1. Conditura ſic fiet —— curatio.
eius radicem —— radices eius.
cacabo —— cacabulo.
inuri poſſint —— ſemicrudae ſint.
poſt haec —— poſt hoc.
2. cunila impoſita —— ius infundito, quod eam compoſitionem habeat, vt.
vt hoc —— eo.
3. craſſamentum —— craſſamen.
ſi (ſit) —— *abeſt.*
perfecte —— *ſic.*
4. dimittant —— demittant.

C. XLVII.

2. orchitam —— horhadem.
primum —— prima.
vrceolo —— vrciola.
3. contuderint —— contunderint.
inſecuerint —— inliſerint.
4. diſtrictas —— tringinto et.
arido —— in arido.
7. maturuerit —— vbi commaturuerit.
immiſtis —— miſtis.
poſſet —— poſſit.
8. hae cum exeunt —— haec ſic.
poſſunt —— poſſit.
cum —— *abeſt.*
petiolo —— peciolae.
9. vannis —— cannis.
10. quae vti —— quanta.
11. liquamine: tum demum —— liquidatum.

C. XLVIII.

1. Sequitur . . . repetit —— *ad C. XLVII. referuntur.*
quoniam —— quia iam.
2. ſicque triginta —— quadraginta.
conſudaſcere —— conſudeſcere.
3. aliqui duas partes et vnam aceti —— *abſunt.*
et ſalis —— et ſimiliter deinde ſalis tum iterum oliuarum et ſimiliter ſupra ſalis.
et cribratam —— et iam cribratam.
melle —— mella.
copia —— copioſa.
4. et —— ſed.
mitti —— emitti.
5. ne —— non.
ſpongia —— ſpongea.
maſſulis ſalis niſtis —— maxime ſalis micis.
ſtatura —— ſtatuam.
in vrceum —— in vas, id eſt in vrceum.
vt —— et.

C. XLIX.

1. et —— *abeſt.*
eximuntur —— eliguntur.
2. autem (ſunt) —— *abeſt.*
carpum —— careum.

C. L.

2. cum —— quoniam.
vt —— *abeſt.*
debeat —— debet.
3. feratur —— inferatur.
immodica —— *abeſt.*
imponantur —— importentur.
5. cauum lapidem —— canalem lapideum.
conſiſtat —— conſiſtant.
habere —— haberi.
6. quoniam —— Tum.
8. ſicut —— ſic et.
et ſpartei —— vel ſpartei.
refugiunt —— fugiunt.
9. intermittitur —— intermittetur.
10. mundatam —— emundatam *vt ſupra et ſ.* 14.
fiſcinis —— fiſcis *et p. p.*
13. quoniam —— vt qù iam.
deſideratur —— deſideretur.
14. ſed (ſemel) —— *abeſt.*
eluantur —— *ſic.*
16. pallorem capiant —— pallorem aut malum odorem capiant.
18. ex ea —— *abeſt.*
creſcere —— grandeſcere.
19. olei quieta —— ſequietae.
recens bacca —— recentis baccae.
20. ſi id maxime —— vt maxime id.
eſſet —— eſſe.
quidquid —— quidquam.
non prouentum ſed detrimentum ſenties — *abſunt.*
21. vbi exeſa —— vbi vel exeſa.
22. probum —— *ſic.*
aut piſcina —— aut in piſcina.

C. LI.

1. olearium —— oleare.
lineum —— linteum.
cum ſaxi ponduſculo —— *abſunt.*
2. cardamomi xylobalſami —— cardamo mixto balſami.
vino —— primo.
per ſe —— apertae.
3. depleto —— repleto.

C. LIII.

1. abunde diximus —— dixiſſe abunde eſt.
vitioſam —— incynoſam.
3. perlui —— elui.
paululum —— paulum.
4. quae talis eſt —— *abſunt.*
prohibiti —— prohibitae.

ſeriam —— ſeria.
in vas comprimitur —— iouas comteritur.

C. LIV.

1. Raporum —— Rapa.
rapum —— rapa.
aſperſa —— inſperſa.
2. neque ſpiſſe —— neque non ſpiſſe.
aptatam tabulam —— apta tabula.
vt vſque . . . pondera ſuperponito — *abſunt.*
3. caulem aut cymam f. —— caulem agant et cymam f.

C. LV.

2. exſaniaueris —— exaniaueris.
embammata —— embamma.

C. LVI.

exerito —— eruito.
defricato —— diffrictam.

C. LVII.

2. iuglandes —— grandes.
inſerito —— interito.
permiſceto, cui —— permiſce tum.
4. laſeris —— laridis.
5. ſextantem, —— ſeſtantem, mente aridae ſeſtantem.
cum laſer non —— Syria cum laſar.
mellis —— melius.
6. dedit —— *abeſt.*

LIBER DE ARBORIBVS.

V. Supra.

C. I.

1. eſt (magis) —— *abeſt.*
vnum —— vnde.
praecipuum —— praecipiendum.
ficus; —— ficus, pirus.
vt roſae —— vt violae, roſae.
3. generoſitatis —— geoſitatis.
4. aſſueſcat humori —— aſſueſcit humore.
5. humori —— humore.
vtcunque —— vtrimque.
cliuum —— cliuoſum.
continentem —— *abeſt.*
ſi —— ſed.
interuenerit —— interuenit.

C. II.

1. cum —— tum.
abluatur —— abluit.
vno —— *abeſt.*

Sic enim —— Tum enim.
2. quae incorr. —— quae integrae et incorr.
prouениunt —— perueniunt.
praeripiuntur —— praecipientur.

C. III.

1. ſumma in vite lecta, quae —— a ſumma vite vita lectae aeque.
ſed et —— ſed ea.
celerrime —— celeriter.
2. natura feracem —— maturam.
vindemiabis —— vindemiaueris.
3. et (a decima) —— *abeſt.*
vigeſima —— viceſima ad triceſimam.
4. Haec melior —— Haec vel melior.
ita ne —— ita vt ne.
5. enutriant —— nutriant.
quod —— quo.
6. colaueris —— conderit.
7. terrae, et vites —— terrae refrigerant et mediocri vites.

C. IV.

1. tum —— tunc.
quae eſt a terra ſubrecta —— eſt aponi ſurpata.
conſiſtens. Id genus —— conſiſtet ingens.
iugatae —— iugatum.
2. proiecta —— porrecta.
repaſtinabitur —— repaſtinatur.
3. pedum duorum [altum, et] —— altum duorum.
vites deponantur —— vitis deponatur.
4. laxius xero —— *abeſt.*
pedes VII, vel VIII. —— VII. vel VIII. pedes.
ſed —— *abeſt.*
quinque —— quina.
premant —— premat.
(ſed) tamen —— *abeſt.*
5. vinaceae [que] et —— vinaceis.

C. V.

1. relinquito. —— relinquito alteras tollito.
2. erimus facturi —— eris facturis.
vnam —— vna.
ſubmittito —— ſummittito.
ne poſſint —— quo poſſint.
deinde —— et deinde.
rectiſſime —— rotundiſſime.
ſubmittentur —— ſubmittuntur.
3. ablaqueare —— oblaqueare *et mox* oblaqueatam.
ablaqueatione —— oblaqueatione. *ſemper.*
eoque —— eo quod.
4. inoleſcunt —— inaleſcunt.

C. VI.

1. ſumma —— prima.
quamobrem —— *abeſt.*
aridos —— peraridos.
in corpore —— *abeſt.*
2. eo vſque —— vſque eo.
curuari —— curari.
ablaqueato, —— oblaqueato eam.
3. firmas et longas —— longas et firmas.
propagabis —— propaginibus.
per triennium poſt cum —— triennio cum.
conualeſcet —— conualeſcat.
enecabis —— onerabis.
proſpiciens —— proſpicies.
In poſtremum —— Poſterum.
4. in alto ſitas —— alte poſitas.
ablaqueaueris —— oblaqueaueris.
reſecato —— ſic reſecato.
truncum —— trunci.
5. materias det ex —— materias citet.

C. VII.

1. ſcinditur —— finditur.
diducenda —— deducenda.
demonſtremus —— demonſtrauimus.
2. propago —— propala.
perueniant —— perueniunt.
abradito —— adradito.
3. abradas —— adradas.
4. ſtraueris —— ſtatueris.
demittas —— dimittas.
vti —— vt.
propagetur —— propaletur.
5. diducenda —— deducenda.
findas —— findas eam.
6. demiſſa —— dimiſſa.
reformidaueris —— reformideris.
praecideris —— et praecideris.
ne minus —— minime.

C. VIII.

1. tenuiſſime —— tenuiſſimo.
abradito —— *abeſt.*
2. demittito —— dimittito.
vimine vel vlmi libro diligenter —— vimide vluidini legenter. *leg. ſ.* vimine vlmi diligenter.
atque —— *abeſt.*
operitoque —— *abeſt.*
et ita alligato —— et adligato.
3. propter —— et propter.
peruſta —— praeuſta.
perraro —— pariaro.
4. gallicam —— gallinaceam.

quod

quod —— quia.
ſic facito —— facere *omiſſo* ſic.
5. ſi quae —— ſi.
quem —— quae.
ſcipiones —— inſtar ad erui.
habuerint —— habuerunt.
Haec —— *abeſt.*
vuaeque ſuccum —— eaeque fructum.

C. IX.

1. generis ſumito —— gen. ac ſaporis coloriſque ſumito.
et —— ac.
3. Vt . . . naſcantur —— *abſunt.*
allidas —— alliges.

C. X.

4. puluinuli altiores —— pulli alidiores.

C. XI.

1. Vineam —— Vinea.
diligenter —— bene.
expeditius —— expeditur.
quoque —— quo.
vuae —— *abeſt.*
2. perurantur —— praeurantur.

C. XII.

1. et (cum) —— *abeſt.*
2. aliquantulum —— aliquantum.

C. XIII.

vinea —— vineam.

C. XIV.

fracibus —— fragibus.
imam vineam —— *ſic.*
formicae —— formicam.

C. XVI.

1. Opulus —— Populus.
non (idoneam) —— *abeſt.*
opulus —— populus.
libentius —— vel liuentius.
2. pedum —— *abeſt.*
quoquouerſus —— quoquo annum.
opulum —— populum *ſic et mox.*
deponant —— deponat.
deponatur —— diſponatur.
3. citra —— *abeſt.*
formabis —— formaris.
et (ſuperuacuos) —— *abeſt.*
relinquens —— relinques.
annis, ſexto —— annis putabis, ſexto.
et (ſemiſſem) —— *abeſt.*
4. ne minorem quidem —— de minus.
vero —— vere.
deinde vbi —— cum deinde.
eius (mater.) —— *abeſt.*
in eo —— *ſic.*

C. XVII.

1. laetas frondes —— laetam frondem.
autem (placet) *abeſt.*
aut mox —— autumno.
aut (ante) —— *abeſt.*
2. a (ſcrobe) —— *abeſt.*
in medium —— in medio.
oportet —— *abeſt.*
terrae —— terram.
in ſcrobe —— ſcrobem *omiſſo* in.
ſtercora —— ſtercori.
immiſcendo —— immiſcere.
3. pauſia —— poſita.
orchis —— orcita.
quae neque —— non ſine.
ſunt —— neque ſui.
morietur —— emorietur.
vermes quidam . . . educantur —— quidam vermes, quirunt educuntur in radice quercus naſcuntur.
4. transferantur —— transferat.
quas praeter —— quae contra.
tractu —— *abeſt.*

C. XVIII.

1. quidem —— *abeſt.*
prius —— ſepius.
perfracta —— praefracta.
quam adoleſcant —— *abſunt.*
2. imbecillae —— imbecilla.
a valentioribus premantur —— a valentiore prematur.

C. XIX.

1. pomaria —— poma.
minimum —— minime.
completo —— inpleto.
patentioreſque —— patientioreſque.
2. eſſe debet —— eſt.
euagentur —— vagentur.
hieme —— *abeſt.*
3. raris —— pares.
ſerito —— ſepito.
quicquam —— quid.
eas —— *deeſt.*
interraſeris —— interuulſeris.
ordines —— ordinem.
verſuris —— volſeris.

C. XX.

C. XX.

1. ſi cum —— ſed ſi cum.
plantam —— planta.
futurum quod *et* —— fruitque.
2. ſeueris, arboribus —— ſenties.
interimuntur —— interibunt.
3. ac (ſiniſtra) —— *abeſt.*
ſingulis —— ſinis quae.
faſciculos —— faſciculus.
radicata ſemina —— ſemina radicibus.

C. XXI.

1. ſaxoſa —— ſaxeta.
diſpari —— diſpro.
feruntur —— pari loco feruntur.
iterum —— Ita.
et (in hiemem) —— *abeſt.*
2. rubricam amurca —— rubrica amurga.
farctum —— fartum.

C. XXII.

1. prima gemmaſcit —— *ſic.*
natura eiusmodi —— eiusmodi natura.
3. Tarentinam —— Tarentinas.
repangito —— iacito.

C. XXIII.

1. ſunt lapides —— placuit lapides.
2. radices —— radicem.

C. XXIV.

et (in fiſſuram) —— *abeſt.*

C. XXV.

1. cydonea —— cythonea.
vernum —— vernale.
deinde —— item.
per foratam arborem —— perforata arbore.

C. XXVI.

1. omni arbori —— *abſunt.*
ei cui —— ei arbori cui.
quod —— cum.
2. aliam —— abeſt.
3. deinde cuneum — deinde quaſi cuneum.
leniter demittito —— lente dimittito.
6. quoad patietur —— quod is patitur.
7. generi idoneum —— generi arborum idoneum.
8. quaeſito —— quaerito.
circumcidito —— circunciſae.
deinde ex —— delibrato. Item.
qua arbore —— quam arborem.
et in eam —— deinde in eam.
nudaueras —— nudaueris.
hanc —— *abeſt.*
vt emplaſtrum —— vt ante emplaſtrum.
9. materia —— materiem.
ſuperiores ramos —— ſupra ramum.
euocari —— auocari.
etiam optime —— optime etiam.

C. XXVII.

1. finitionem —— infinitionem.
2. mediam —— medium.
3. reuellantur —— reuellatur.
coierit —— poterit.

C. XXVIII.

1. [quem . . . vocant] —— *deſunt.*
capris quoque —— capris bubus quoque.
vtiliſſimus —— vtiliſſimum.
macerrimo —— acerrimum.
3. horti —— horum.
inceſſerit —— ingeſſerit.
4. circa Septembrem ramis ſeri —— circa ſaepem.
exiguius —— *ſic.*
Septembris —— Septembrem.

C. XXIX.

1. geniſtam —— *ſic.*
bipalio —— bipalo.
2. ſatae —— ſtrata.
emittunt —— emittat.
euanidam —— euanidum.
fodere —— confodere.

C. XXX.

1. minimum —— ne minus.
hornotinas —— annotinas.
eo modo —— modo eo.
2. fruticibus —— fructibus.

Pag. 904 *extr. leg.* capitum lemmata.